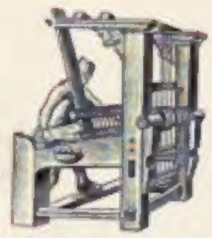

NOVAE COGITATIONES

IN LIBROS ANNALIVM

C. CORNELII TACITI

QVI EXTANT.

Ad Chriſtianiſſ. Regem Francorum & Nauarrorum

LVDOVICVM XIII.

Auctore LVDOVICO DORLEANS Pariſienſi.

QVIBVS ADDITA SVNT RELIQVA EIVSDEM TACITI OPERA.

CVM INDICIBVS COPIOSISSIMIS.

PARISIIS,

Sumptibus ac impenſis THOMÆ BLASII, via Iacobea, ad inſigne D. THOMÆ.

M. DC. XXII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

HVC FERIMVR
LVDOVICO XIII. RE. CHR.
NOVÆ COGITATIO
IN LIBR. ANNALIVM
C. CORNELII TACITI
QVI EXTANT
Ad Christianissimum Regem
Francorum & Nauarrorum
LVDOVICVM XIIJ
AVCTORE
LVDOVICO DORLEANS
PARISIENSI
Quibus addita sunt reliqua
eiusdem Taciti opera
Cum Indicibus copiosissimis.
FELICI GALLIÆ DDD. TACITO IMP. AVG. PIO.
PARISIIS
Sumptibus ac impensis
Thomæ Blasij via Iacobæa
ad insigne D. Thomæ.
1622
I. Le Grain Pollo. inu.
Cl. Mellan sculp.

SOLIDO STAT
LVDOVICVS DORLEANS
Anno Ætatis 79.
J. le Gram Polo pinx.
1622
Cl. Mellan sculp.

LVDOVICO XIII.

FRANCORVM ET NAVARRORVM CHRISTIANISSIMO ET DEsideratiſſimo Regi.

FVIT in Taciti fatis, LVDOVICE Rex Chriſtianiſſime & deſideratiſſime[a] (his enim titulis magnis certe atque glorioſis, lubet Maieſtatem tuam affari) vt hic author, authorum flos, & hiſtoricorum princeps, ac principis gentium Romæ, Auguſtorumque principum auguſtiſſimus ſcriptor, ab auguſtioribus principibus non modo amaretur, ſed veluti quoddam numen in terris, magna & incredibili reuerentia coleretur. Non in vita tantum, quod probes, ſed poſt vitam, & ad hunc diem quod mireris, & quo fatorum beneficentiam, imo magnificentiam magis laudes. Sic a VESPASIANO Belgicam procurationem, ſic a TITO Quæſturam, ſic a DOMITIANO Præturam, & a NERVA Conſulatum tulit. Credidit enim illa Imperatorum Maieſtas, in ornando eo ſuum ornamentum eſſe, nec melius Cæſareæ munificentiæ meritum quam in authorem tam clarum poſſe conferri. Sed magna fuit eius diei ſpecies, & in Muſarum Palatio plane celebris, qua TACITO, Cæſare ita volente, ita imperante, edictum eſt, vt omnibus bibliothecis reponeretur. Et quis terrarum imperio dignum non putet qui tanto dignum faſtigio hunc authorem iudicauerit? Magnum certe fuit, imo ſplendidiſſimum de Tacito imperatore Romani Senatus iudicium, quod in eligendo eo ſanxerit, NEMINEM AVT IVSTIVS QVAM GRAVEM VIRVM, AVT PRVDENTIVS QVAM DOCTVM IMPERARE POSSE. Sed quam melius ſi Senatuſconſulto ſanxiſſent patres, NEMINEM IVSTIVS QVAM GRAVEM AVTHOREM, AVT PRVDENTIVS QVAM DOCTVM OMNIBVS BIBLIOTHECIS ESSE REPONENDVM. Sunt enim hæc noſtri Taciti vera ornamenta.

[a] Deſideratiſſimus Fracis quod illo nato nata pax orbi Francorum.

Vopiſcus in Tacito.

Nostra tempestate cum Tacitus a se, quod seipsum præ metu circumciderit; magnas a vorante æuo quod eum pæne sorbuerit, contumelias pertulisset, etiam LEONIS X. PONT. MAX. cura velut rediuiuus apparuit. Cumque illi post Beatum Rhenanum LIPSIVS pro doctrinæ solertia medicas manus adhibuisset, MAXIMILIANI CÆSARIS Augustissimo patrocinio donatus & tutatus est. Non silebo quod PAVLVM III. PONTIFICEM MAXIMVM sui sæculi sapientissimum senem, quod COSMVM MEDICÆVM MEDICÆÆ familiæ antiquum decus & de litterarũ Senatu adeo bene meritum, assiduos olim tractatores & suæ scriptionis miratores vidit. Quid memorem COSMVM MEDICÆVM hodiernum Etruriæ DVCEM MAGNVM? Quid IVLIANOS MEDICÆOS eius sanguinem, quos inter ornatores suos est adeptus? In summa quidquid sanctitatis, quidquid Maiestatis, quidquid Nobilitatis tellus habuit, pro patronis habuit. Fuit olim Ciceroni [a] declamanti magna laus, quod Dolabellam & Pansam grandes prætextatos pro auscultatoribus suis habuerit: & nostro æuo, gloria ingens Iasoni Mayno [b] nobili sane Iurisconsulto, quod exemplo Xenophontis qui Agesilaum Regem [c], & Plutarchi qui Traianũ Imperatorem [d] instituerint, LVDOVICVM XII. Francorum Regem de hostibus suis nobilissime triumphantem, in auditorio suo sedentem viderit, & in aurea veste, qua rex eum donauerat, iura Romana docentem audierit: Vnde singularem laudem in Italia est adeptus. At non minor erit præsentis diei celebritas qua tu (Rex inclyte & Galliarum imperator Augustissime) eundem Tacitum de hostibus suis, id est de innumeris mendis victorem & triumphatorem, mortalium oculis suspiciendum & colendum proponis. Vnde enim prodeat si quis roget, venit e procinctu recens, quasi ex Alliensi pugna [e], & adhuc rubens ab hoste, eque victrice arena & nobili campo puluerulentus, in quo magna virtute pugnandum, magna fuit fœlicitate vincendum. Deleuerat nuper ducibus B. Rhenano & Lipsio vastas errorum cateruas, infensissimos hostes suo solo grassantes magnis animis profligauerat, & vt Cæsarum gaudeat titulis, VENERAT, VIDERAT, VICERAT, nec deerat multum ad cumulum fœlicitatis & gloriæ. Sed vix quiescit, cum nouum bellum, noui hostes emergunt, qui ex profligatorum reliquiis conglobati, & ingenij sui latifundia perpopulantes (vtar enim eius verbis) magnas prædas agebant, præclariora & vberiora fœdabant. Non tulit ille, vt est animosus & pugnax, & vere cordatus author, sed tua Maiestate auspice, fultusque auxiliaribus Francis (inter quos ego leuioris armaturæ miles) hostes inuasit, fugauit, mactauit, reliquias breui conquisiturus, eademque fœlicitate omnes mactaturus. Nunc prodit ille tuis auspiciis

a Cicero famil. lib. 9. epist. Delectauerunt.
b Paulus Iouius in vita Iasonis Iurisconsulti.
c Plut. in Agesil.
d Plut. ad Traianum.
e Quia Gallus; at Galli Romanos in illa pugna vicere.

auſpiciis fœlix, eque Francorum regia victor, quaſi triumphali porta, non vrbem tantum, ſed orbem totum luſtraturus, quaque patet Muſarum imperium ingenti gloria de hoſtibus ſuis triumphaturus. Non quidem in palmata veſte & purpura auro intertexta, hoc enim Romanum eſt, ſed in Gallico ſagulo virgulato, & manuleato, auroque rigente, qualem Gallicum triumphatorem prodire oportuit. Vehitur ille in curru ſublimis, quadrigiſque albis, & quoſdam ex liberis (libros intelligo qui authorum fœtus) ſaniores habet in equis, debiliores & mutilos in curru, omnes paternam virtutem ore & oculis præferentes. Et niſi fata aſpera, æternumque magnis ingeniis inuidentia quoſdam rapuiſſent, non modo illa ſexdecim Annalium pignora in hoc pompæ curriculo ſana & ſalua, ſed etiam alia multa Quiritibus litteratis valde grata, ſpectari potuiſſent. Trahit (quod gaudeas) captiuos innumeros, coniecturarum noſtrarum vinculis adſtrictos, ſoluendoſque aut mactandos vti Senatus populuſque rei litterariæ e Republica eſſe cenſuerint. Tu ſi eos videre cupias, & ingentia corpora ad litterarum ſtragem nata mirari, damnaque ſpectare quæ Cornelianis aruis inflixerint, noſtri Taciti margines tibi pro nomenclatore erunt. Et quia noſter hic triumphator ſibi multos inuidos fore præuidit (iſta enim lues, quod mirere etiam, doctos peruaſit) contra venenatos inuidiæ ictus, & mala calumniantium verba tuum nomen præfando, de faſcino ſibi prouidit quem curru vehat. Non enim illi deeſt virtus maſcula, qua obliquos inuidiæ ictus aut auertat aut eludat, aut ſi recta & impetu ferantur, frangat & retundat validiſſime. Ego vero, non eques ſed pedes, & cum ſtrophiolo tenuique corona currum ſequens, de triumphatoris virtute, & viribus aliquid ſermocinabor. Et vt [a] Cæſaris miles, & ſe & triũphantem Cæſarem de perpeſſa apud Dyrrachium inedia, deque lapſanarum [b] prandiis ioculariter ludebat; ita ego de perpeſſis angoribus & algoribus in Belgio, dum Tacitum ſequor, aliquid inter crocos & florum ſparſiones ioculabor. Tu peracto triumpho, REX AVGVSTISSIME, habe opima ſpolia, & Luparanæ domus Auguſtiſſimis foribus quaſi Gallici Martis templo ſuſpende. Auguſtalia tua hæc erunt. Sic Tacitus poſtulat, ſic Muſæ iubent, quæ ſe Francas profitentur. Sic tua in Francorum imperium merita, ſic mea in te obſequia exigunt. Quid? quod iure Regiæ Maieſtatis id totum tibi vendicas, vtque tui fundi fructus iſtas COGITATIONES nouas, tuas facis? Magnum certe fuit, quod ciuilium bellorum æſtu, profugum me finibus Francis, patriæ ciuibuſque meis magna benignitate pater tuus Auguſtiſſimus reſtituit. Sed longe maius, quod de vita naufragantem, vitæ ſecuritati reddidit: Cæſarem

a *Suet. in Iulio cap. 68. & 73.*

b *Lapſana olus ſylueſtre & herba hirſuta napo nō abſimilis.*

Iulium alter Cæſar imitatus; qui C. Memmium poſt aſperrimas orationes, Caluum poſt famoſa epigrammata, Valerium Catullum poſt verſiculos in Mamurram perpetuum ſtigma inurentes, in amicitiam pronus recepit. Hæc ſunt duo magna a te profecta merita. At vero maximum, maximeque honorificum, quod coram Regina coramque Francis principibus & Francæ Nobilitatis primoribus, in ſuis Lateranorum hortis ME PIVM PROBVMQVE vixiſſe ſemper, Regio plane, aureoque ore pronunciauit, & vt pergerem etiam incitauit. Audio te REX MAXIME licet exemptum terris ſpondeoque lubens, non ſecreto murmure (quod aiunt) ſed palam conceptis nuncupatiſque verbis, & ſuſpenſa tabula. Teque o LVDOVICE Rex Chriſtianiſſime, cœlumque & ſolum Francum obteſtor, & quidquid vſquam eſt in orbe terrarum Catholicæ fidei, ita Deo fauente me victurum, ita moriturum. Quod ſi quis eſt qui inuideat, ſatis eſt quod tantum principem habeam imperantem; nam aut animus mihi defuerit, & bona mens, aut habebit æternum obſequentem.

Vale LVDOVICE REX CHRISTIANISSIME ET DESIDERATISSIME, detque tibi Deus ſoboliq. tuæ & Francorum liliorum vernantibus floſculis imperium incolume, domum ſoſpitem, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, orbem quietum: Et vt Taciti, tui nunc clientis, verbis vtar, mentem diuini humanique iuris ſcientiſſimam, maioribus veſtris digniſſimam, tantæque molis capaciſſimam.

Deuotus Nomini Maieſtatiq. tuæ addictiſſimus,

LVDOVICVS D'ORLEANS.

D. LVDOVICO HENRICI IIII. FILIO ET FRANCORVM DELPHINO Nobilissimo LVDOVICVS DORLEANS S. P. D.

POST *oblatas gloriosissimo Parenti tuo ex Taciti fundo fructuum primitias*, LVDOVICE *Princeps*, *& Francorum Delphine nobilissime, habe has in authorem illum reliquas messes & fruere lubẽs. Priores partes tulit pater tuus, quamquam omnia iure ipso sibi potuerit adscribere; tu posteriores merito tibi addixeris. Nam Liber iste quasi opimum heredium inter patrem & filium totus erciscitur. Habuit ille nostras in Tacitum emendationes & politicas adnotationes: tu pro tua parte habe nostras cõmentationes, & post tot celeberrimos viros, nouas cogitationes, fortasse non inamœnas. Videbis authorem magnum, & paucorum verborum scriptorem, sed ingentium rerum tractatorem; in quo nil nisi purum & sublime, & ex primo cœlo. Si* ἀγρὸν *tuum his fontibus asperseris, suaues & vberrimos fructus æstate tua retuleris. Magna enim tibi natura dedit, maiora datura, si quod acceperis, quadam velut arte & industria ornaueris. Et sunt quæ ad istos conatus plurima te alliciant. Primum, quod Princeps natus sis, ideoq. non inter humilia abiectus, sed inter celsiora sublimis & arduus, totusq. a vulgi calle remotus. Deinde, quod liliorum flos primarius, et Francorum principum alpha; quo titulo nil terra tulit floridius, nil Sol splendidius, nil cœlum aspexit inter homines augustius & illustrius. Addo, quod* DIVI LVDOVICI *soboles, quo principe, quid religiosius, quid iustius, quid sapientius, & cordatum magis? Fatetur Christianus orbis: nec abnuit Paganus, licet hostis, & fide diuersus. Accedit quod* HENRICI IV. *filius, quem magnarum virtutum conscia Fortuna amauit, quem victa adorauit, quem sibi ad fœlicitatem non vulgarem maritauit. Non silebo, esse te* LXIII. *Christianissimorum Regum regale semen, qui inter maiores tuos censiti, clarissimis imaginibus atria tua exornent, & in virtutum Palatio, titulis illustres, in auro, ære & marmore Pario conspiciantur. Deinde quod* LVDOVICI *nomine insignitus, quod qui tulere olim* XII. *Franciæ Reges, inter* CAROLOS, *&* PHILIPPOS, *singulari quadam præstantia sanctitatis, magnanimita-*

tis, æquitatisq. splendoribus emicuerunt. Et certe magna est omnium tam exterorum quam domesticorum de te expectatio. Nec frustra, cum ætatis tuæ primitiæ, in copiosos florum globulos erumpentes, largas messes & prouentum vberem magnamq; exagogam spondeant. Quam vt promoueas, cape Tacitum adolescentiæ tuæ rectorem & pædagogum. Sapit enim ille, si quisquam alius inter paganos, & humanæ prudentiæ artibus multum potest: hodieq. ab omnibus principibus tam Christianis quam Paganis teritur. Sed attende & expende. Nam Cornelianum aurum scoria non vacat. Habet author iste plurima de fermento infidelitatis: Veluti de Dei prouidentia opicas sententias, in CHRISTVM *odia, inq. Christianos criminationes, & calumnias non paucas. Probat voluntarias mortes, &* αὐθανάτων, *dira hostibus imprecatur, augurijs credit, in ostentis vim facit, multisq; idololatriæ spurcitiis plenus est. Quæ omnia, aliaq; multa, si ad regulam Christianam reflexeris, Christiani principis rectitudinem tenueris, & ad amplissimam gloriam tibi viam pares. Sic Thraseas olim imago Paganæ sapientiæ, omnia praua, inquit noster, ad bonum & sapientiam vertebat. Sic Dauid Solymorum rex, homo factus ad gustum & saliuam Dei, ex conflatis Moloch spoliis, sibi coronam aptabat. Fac,* MAGNANIME PRINCEPS, *quod erat Israelitis præceptum in lege Mosis. Nam speciosissima fœmina bello capta, si victor eius desiderio arderet, licebat ei uxorem ducere, sed mutato patrio habitu vnguibusq; recisis, & exsecto crine. Sic tu in militia* CHRISTI *non modo miles, quod honorificum valde, sed dux & princeps, quod augustissimum, si in Tacito, aliisq; Paganis authoribus, quasi in hostili solo, captiuam ceperis elegantissimam sententian, eiusq; pulchritudine & desiderio tenearis, exue illam infidelitatis vestibus, & capillos exscinde; quosq. habuerit de Idolomaniæ spurcitie centones, & pannicularia, disrumpe & abiice. Indutamq. flammeo Christianæ pietatis, & stola pudoris, mundoq. castitatis, & pudicitiæ, cape illam quasi vxorem ingenij tui & iunge tibi. Alia enim esse debet infidelis, alia Christiani principis ratio. Vt enim Christiana fide nil diuinius, nil altius, et purius; sic Christiano Principe, nil morum grauitate, nil cogitationum puritate, nil dictorum sanctitate, nil factorum honestate debet esse perfectius, & elegantius. Hoc Augusta Catholica Ecclesia te docuerit, in qua natus, in qua altus & edoctus. Addo, in qua ablutus & tinctus, in qua oleo sanctiore perunctus, quamque es professus sponsore tuo apud Christum Paulo V. summo Pontifice Ecclesiæ Christianæ in terris moderatore, vt olim Ludouicus VII. tuus antecessor. Huius enim religionis præceptis quasi cœlestibus machinamentis, & solum posidetur, & cœlum non amittitur. Quod alioqui est difficile. Nam simul ascendere & descendere, supera & infera spectare, raræ fælicitatis est. Nullum ad sublimia impedimentum maius quam terrenorum nimia sarcina. Et crede, nam ex Franca libertate hoc tibi dixerim lubens, principum lubricos*

esse

esse gressus, vbi tot suppetant quibus corruant, & labantur. Magna enim licentia magnum ad vitia præcipitium est. Cogita ergo te ea conditione natum vt actiones tuæ etiam leuissimæ ad Reip. salutem pertineant. Cogita te ea domo ortum, ex qua nil prodeat nisi gloriosum & honorabile. Cogita te in ea scena positum, in qua totius orbis populi oculos in te coniiciant. Qui si Christianissimi Regis personam, quam tibi CHRISTVS Χορηγὸς μέγας *imposuit, probe gesseris; vt rem tuo genere, tuoque genitore & tua Regia Majestate dignam feceris, ita ingentem laudem, ad quam principes sua consilia dirigunt, non modo tibi quæsieris, sed etiam omnium nationum, & Francorum præcipue in quos naturale dominium habes, amorem & beneuolentiam tibi conciliaueris.*

Vale CHRISTIANISSIME PRINCEPS, *amor orbis, & Francorum delicium; capitique tuo venerando, & amando, quasi arduo ac celsissimo monti, impluat* DEVS *ampliter & fortiter, gratiarum suarum amœnissimos fontes: quodque XII.* LVDOVICIS *Francorum Regibus singulatim dedit, id omne infundat vbertim, & affatim, vt imperij Franci habenis modo impositus, & hodie Christianissimus Rex, Christianos tibi subditos regas sapientissime, tuteris potentissime, foueas amantissime, & ad gloriam* CHRISTI, *qui tibi scopus vnicus & certissimus. Vale iterum* MAXIME PRINCEPS.

Tuus tuisque imperijs obsequentissimus,

LVDOVICVS DORLEANS.

AD LECTOREM MONITORIVM.

CVM istas Cogitationes nouas author ipse absoluisset, erat ei animus in duas partes scindere, vt prima HENRICO IIII. Francorum Regi, patri magnanimo; secunda D. LVDOVICO Francorum Delphino nobilissimo, eius filio dicaretur. Quod factum. Nam pater habuerat textus Emendationes & adnotationes quasdam politicas. Filius vero commentationes, & post magnos viros cogitationes nouas, forte non pœnitendas. Sed luctuosissimo funere patre sublato terris, cum tota scriptionis hereditas ad filium rediisset, placuit disiuncta coniungere iterum, & heredi filio id totum offerre quod hereditario iure ad eum ex asse pertinebat, ne suppilatæ hereditatis crimine mecum ageretur. Et quia posterior epistola inter res hereditarias reperta est, placuit eam heic reponere, ne quid a me aut prætermissum, aut dolo malo commissum putaretur. Vale. Sangermani suburbij Musæolo. Anno 1623.

DE AVTHORIBVS QVI IN TACITO HABVERE QVID REPREHENDERENT.

PRIMVS quod sciam fuit Tertullianus qui in Apologetico cap. 16. sic scribit: *Nam, vt quidam, somniastis caput asininum esse Deum nostrum. Hanc Cornelius Tacitus suspicionem eiusmodi inseruit. Is enim in quinto historiarum suarum bellum Iudaicum exorsus ab origine gentis, etiam de ipsa tam origine quam de nomine & religione gentis quæ voluit argumentatus, Iudæos refert Ægypto expeditos, siue vt putant extorres in vastis Arabiæ locis aquarum egentissimis cum sui* (lego) *siti macerarentur, onagris qui forte de pastu potum petituri æstimabantur, indicibus fontibus vsos, ob eam gratiam consimilis bestiæ superficiem consecrasse. Atque ita inde opinor præsumptum nos quoque vt Iudaicæ religionis propinquos eidem simulachro initiari.*

Addit postea.

At enim idem Cornelius Tacitus sane ille mendaciorum loquacissimus in eadem historia refert Cneum Pompeium cum Hierusalem cepisset, propterea que templum adiisset, speculandis Iudaicæ religionis arcanis nullum illic reperisse simulachrum.

Et Vopiscus in Aureliano cuius hæc sunt verba.

Asserente Tiberiano (is erat Præfectus vrbi & vir illustris, Iunius nomine) *quod Pollio* (Trebellius scilicet, non Asinius: Nam hic sub Tiberio, ille sub Aureliano vixit) *multa incuriose, multa breuiter prodidisset, me contra dicente neminem scriptorum quantum ad Historiam pertinet non aliquid esse mentitum. Prodente quinetiam in quo Liuius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testibus conuincerentur: Pedibus in sententiam transitum faciens, ac manum porrigens iucundam: Præterea scribe, inquit, vt libet, & securus quod velis dicas, habiturus mendaciorum comites quos historicæ eloquentiæ miramur authores.*

Sunt hæc duorum authorum verba quæ Tacitum de alto existimationis ponte quasi præcipitem eijciunt. Authorum, inquam, verba, non recentiorum, sed veterum, quo plus ponderis & authoritatis habere putes. Deinde authorum non vulgaris nec vilioris & gregariæ litteraturæ, sed nobilioris & excelsioris. Vt vim facias non in tẽpore tantum & personis, sed in dotibus ingenij. Præcipue in Tertulliano *D.Hieron. in* qui vir fuit acris & vehementis ingenij, sed acrioris longe iudicij. Africanum enim istud acumen quo non *Catalog. scrip.* peruasit? Sed geminatis ictibus validis, certe manibus adactis, ne Taciti fides corruat, ita suauiter re- *Eccles.* spondendum puto. Tacitum aut res Paganicas & Romanas, aut Iudaicas aut Christianas tractasse. In Romanis, & Paganicis non mentitum, cum referat omnia sua aut ad authorum scripta aut ad ea quæ a senioribus accepta, aut quæ commentariis principum aut Senatus relicta. Ita omnia ex aliis & ex se nihil; nisi quæ vera & ita credita nec ambigua. Ista est enim Taciti fides. De authoribus ita in 14. Annal. vbi de incestu Neronis: *Fabius Rusticus*, inquit, *non Agrippinæ sed Neroni cupitum memorat: sed quæ Cluuius, eadem cæteri authores meminere.* De senioribus ita in fine lib. 2. Ann. *Reperio*, inquit. *apud scriptores senioresque*, ita enim legendum, non *Senatores.* Et libro 4. Annalium citat commentaria Agrippinæ matris. Ideoque in hac parte verax nec culpandus. De rebus Iudaicis & Christianis si quid ignorauerit, nemo tamen iuste damnauerit. Quippe in exteris non ita vt in domesticis videmus. Vltimi Britanni nõ vident quid Phasis vehat, quibusque procellis Caspium mare turbetur & agitetur: quia inter hos locos magnæ diuidiæ, magna sunt interualla. Tacitus Paganorum rituum callentissimus in Iudaicis & Christianis ita cæcutiuit. Addatur quod in Iudæorum & Christianorum religione lapsus sit, cuius arcana minime vulgabantur. At Iudæi toto cælo disiuncti a Paganis vt & Christiani: & vtriusque sacra, penetralibus abdita, nec Paganis visa & vulgo peruia. Ideo Paganos Iudæi peccatores vocabant. *Quare cum peccatoribus & publicanis manducas?* Et vere peccatores: quia idololatræ ideo matrimoniis & mercimoniis & edulibus & oratione & *Deuteron.* templo distincti. Quibus ne quidem libitum demonstrare iter ad fontem. Idem puta de Christianis, *Iuuenalis.* & Tertullianus in hac accusatione nobis testis. *Non potes dementiam*, inquit, *dicere*, *qui reuinceris ignorare* Inde ergo Taciti mẽdacia, inde fabulæ. Et sane fabulæ sunt quæ ille de Iudæis & Christianis. Iudæos Ida monte *Tertull. in* ortos, Mosem magum habuisse ducem, onagros in desertis, aquarum monstrasse vias, in abditis templi *Apolog.* asinum coli, in septimo die placuisse otium, & blandiente inertia, septimum annum ignauiæ datum, & alia multa. Fabulæ de Christianis, per flagitia inuisos, exitiabilis superstitionis reos esse, & vt alij authores, maleficos, luminum euersores, & rabidos canes, & asinarios, & sarmentarios, & botularios, & infanticidas, & quidquid de Thyestæis epulis Græca & Romana theatra luserunt. Sed non ideo arguendus mendacij Tacitus, imo excusandus, quod in rebus & exteris & abditis inter exteras publicam fidem sit sequutus. In syluis, ait Varro, non mediocres sunt tenebræ. Aliud est ambulare meridie, aliud *Varro de ling.* suprema nocte & defectu lunæ. Qui de die graditur, securus figit vestigia, oculum ducem habet, ne vspiam *Latin.* moretur aut lædatur. Qui in tenebris, pede pertentat, manu palpat, oculis caligat: nulla itineris fides,

nulla securitas. Quid ergo mirum si Tacitus in occultis lapsus est? Vnum est, quod rogo. Aut habeamus Tacitum istis rationibus se excusantem, aut habeamus cum toto Pagano orbe mentientem. Quantum ad Vopiscum, si hunc haberemus certi in re certa mendacij accusatorem, æquo animo toleraremus. Sed quis ferat generaliter non Tacitum modo, sed omnes Historiographos damnantem, & tamen de mendacio nihil probantem? Mentes oculatas habeamus; quod vident credunt, quod non vident non credunt, ait Plaut. in Asin. Vale; & criminatorem non probantem ad insulas veridicinas ablega. Nam *si accusasse sufficiat*, vt dicebat Iulianus Parabates, *quis innocens erit?* Nec ille innocens qui veritatem meram non excusabat, sed accusabat; nec tutabatur, sed calumniabatur, Porphyrij & Maximi discipulus, in Paganos liberalis, in Christianos iniquus.

RATIO TENENDA IN LEGENDIS NOVIS COGITATIONIBVS Annalium C. Cornelij Taciti.

QVID in Annalium istorum lectione, quasi in periculosi & impetuosi maris traiectione, mihi vsu venerit (Lector Amantissime) æquum esse duxi, & te intelligere, & me in ista Præfatione latius & lætius proloqui. Vt enim in difficili & longa nauigatione Naucleri solent, antequam se, & sua, vectoresque suos, fluctibus exponant, a iam adpulsis nauium gubernatoribus totum iter diligentius scrutari, plagarum rimari naturas, & orientium ventorum siderumque motus & nauigaturi maris commoda vel incommoda curiosius exquirere. Sic ego ista Taciti nauigatione defunctus & veluti appulsus terris, cum te idem iter videam meditari cupio antequam e portu soluas & te vastissimi huius Oceani fluctus excipiat, de omnibus quæ prospero vel improspero cursu mihi contigerint reddere certiorem. Nam si breuissimam istam tabellam, tanquam totius itineris explanatricem, manibus triueris; si oculis frequentius lustraueris, & animo reuolueris; quæ periculosa sunt, vitabis facilius; quæ securiora, captabis auidius; auraque, & vado fauente, aut si defuerint, arte & prudentia adiutoribus, nullo negotio fiet, vt desideratum littus adsequare. Morosa sunt enim valde hominum huiusce tempestatis ingenia, & ita suorum amantia vt plerumque nimio amore sui, a recto tutoque itinere quasi Aquilonio impetu, ad infamia saxa deuoluantur. Et quemadmodum quidam sunt, qui non nisi mollioribus & dulcioribus cibis vesci soleant, quibus, si quid tantisper acidum adponatur, fastuosa vultus manusque significatione respuunt; nec ob oculos stare patiuntur: Sic in authorum lectione, quidam sunt, qui plana omnia, & facilia quærirent, asperiora vitent, nec, nisi in pacato æquore, puraque malacia, cupiant velificari. Quod si notæ, aut menda quædam, vt Sporades per istud pelagus sparsæ, aut aliquid difficilioris commentationis occurrat, quod eorum ingenia remoretur, statim se retrahunt, vela contrahunt, terram inclamant, & quasi fracto scopulis latentibus nauigio, despondent animos, nec vltra progredi velle profitentur. Ego vero, cum in hoc pelago versarer, vt amœna multa, & cognitu iucundissima se obtulerunt, nec enim historia Romana habet quid elegantius & cultius, ita tot noctes sine sydere, tot dies sine sole, tot terras sine portu, tot breuia, tot Scyllas, tot Charybdes reperi, vt a Strophadibus ad Ceraunia, a Ceraunijs ad Læstrygonas, a Læstrygonibus ad Cyclopas, a Cyclopibus ad Cyrenaicas Syrtes, me nauigare plane putarem. Vix credas quam immanes belluas, quot monstra natantia, quot humana forma Tritones, quot Nereidas, muliebri vultu præstantes, sed aluo in horridos pisces desinentes, quot imbres, quot turbines, habeat ille sinus. Nec aliter mihi euenit quam Alexandro Magno, qui ingruentium & ebullientium thynnorum squammatis aciebus, suas acies opposuerit, aduersaque fronte iecit, quos tandem non sine vi & virtute magna profligauerit. Sed quid te moror longius? Lege quæ narro, & mihi cognita & designata, & acutius spectata, aliis vero forsan incognita, & inaudita, & non animaduersa pellege. Certe, si tibi est rectum cor, & mens non læua & liuida, nec turpium affectuum acoribus inclementer turgida, (sunt enim huius tempestatis fœturæ quotidianæ) non modo hæc nostra laudaueris, sed & detecta stupueris, & cum humanioribus Musis, inter Parnassi laureta, & virentes herbas, interque florum semper vernantium amœnissimos ortus, de Taciti contra spem omnium restituta lectione & authori suo reddita, si quæ potuit, claritudine plane exultaueris.

Primum ergo sciendum est, quod me docuit Cicero ad Q. fratrem, *Libros Latinos mendose scribi & venire.* Quod scribo, vt notes, non nouitium & recens vlcus, sed propter antiquitatem putre & fœtidum, & singulis etiam momentis crescens magis. Deinde animaduertendum quod D. Hieronymus inter Latinos Christianos & scientissimus & eloquentissimus presbyter scribit in libros Paralipom. *Exscriptores de emendatis inemendata facere, & sæpe tria nomina subtractis e medio syllabis in vnum vocabulum cogere, vel vnum nomen, propter latitudinem in duo, vel tria vocabula diuidere.* Sed addo cum Varrone Romanorum doctissimo, *Omnia quæ vsquam sunt in Musarum monumentis lectu obscurissima, & in libris difficillima, fere nasci, aut ex litterarum ademptione, aut additione, aut arctatione, aut commutatione, aut productione, aut commixtione, aut suppletione: quæ sunt exscriptorum commenta.* Cuius rei exempla sunt apud Tacitum tam crebra, vt non crebriores in Ionio mari fluctus, nec in Scythico freto frequentiores venti.

Nam

Nam quod de emendatis inemendata faciant, omnes libri testantur, & in eo pene versantur litterati omnes, vt exscriptorum & typographorum sanent vlcera, quæ magnus, si exundauerit, Oceanus, nunquam abluerit. De contractis in vnum, pauca dabo, in hoc authore, ne te numerus ingens offendat, & quasi nauigaturo nausea irrepat, quæ nares feriat, & pariat fastidium. Scribunt ergo *contemtum* pro *consentiu tum*: & *quem* pro *quæ eum*, & aliquando *quem* pro *querentem*: *præcipuum indicium*, pro *præbuit præcipuum indicium*: *exulem ageret*, pro *exul ænum ageret*, *pleraque* pro *perculeratque*, *disiectu* pro *disiectus ijs*, *absentium æquos*, pro *absenti tum æquos*, *eluctantium verborum* pro *elector anxius suorum verborum*, *enimuero* pro *in eam vero*. Et alia innumera, quibus si euerriculum tuum & sagenam impleueris, citius ruperis, quam traxeris ad littus; adeo magna captura est. De diuisis scribunt, *inter se* pro *intercisa*, *gloriæ ac libertatis* pro *gloriosæ libertatu*, *accisæ iam reliquiæ* pro *hæc cæsorum reliquiæ*, *aduersisque odijs* pro *aduersis quoque Diis*, *alisque* pro *relinquens*, *ex eo vincula* pro *exitio vincula*. *Nomen viri Q. Vibius Serenus* pro *nomen vtrique Vibius Serenus*. Et alia multa quæ in commentario seorsim adnotauero: Nam hic locus erit, ne te morer. Et hæ sunt huius pelagi remoræ, quibus ingenia totis velis currentia latentibus, nec bene compertis arcanisque & insidiosis scopulorum latitantium mucronibus scrupulose retardentur. Et quia exscriptorum D. Hieronymus mentionem fecit, scias ab iis cœpisse librorum omnium stragem, & propter non detectas nec vulgatas suas abbreuiaturas, omnia Musarum monumenta corruisse. Nam in veteri Repub. multa fluxere tempora, quibus nec erant exscriptores nec librarij, & nullæ notæ, nulla sigla, nisi quæ monumentis publicis videbantur. Ammianus Marcellinus id explicat, loquens de Ægyptiorum obeliscis, his verbis: *Non vt nunc literarum numerus præstitutus & facilis exprimit quidquid humana mens concipere potest: ita prisci quoque scripitarunt Ægyptij, sed singulæ litteræ singulis nominibus seruiebant, & verbis nonnumquam significabant integros sensus.* Sed postquam ad imitationem Ægyptiorum & Græcorum, deuictis Asiæ regibus bibliothecæ Romæ extructæ sunt, tunc liberti & serui, imperantibus dominis, ad librorum exscriptiones sunt addicti, qui ad compendium, interdum siglis, interdum notis vterentur, quas fingebant pro ingenio, nec vulgabant cuiquam, ne eorum artes innotescerent. Quod ad interitum Musarum versum est. Quippe posteritas nescia huius industriæ, vbi nec notas, nec sigla, nec eorum significationes assequitur, de suo corrupit authores quos interpolauit, texturamque natiuam, & veram manum inuertit. Inter istos notarum repertores, Tiro fuit Ciceronis, dignus sane patrono libertus, cuique extantia M. Tullij monumenta debemus. Gellius vocat illum Tironem, libertum M. Tullij & librorum patroni sui studiosissimum, lib. 5. cap. 6. Quod verum: sed hoc belle patrono contigit, quod quæ notis & siglis exceperat & exscripserat libertus, idem sine notis publicauerit, & verbis integris fuerit vsus. Quod indicant libri Ciceronis typis excusi fœliciter & fideliter, si cum cæteris libris conferantur. Postea fuere, qui suo marte notas alias fingerent, vt Mæcenas Cilnius, & post Mæcenatem Seneca, cuius notas legi quondam in Rhemensi bibliotheca Reuerendiss. Cardinalis a Lotharingia (magni certe & dignissimi Principis, omnibusque litteratis optatissimi, & mihi in primis) membranis descriptas, sed quas sibi fecisset Seneca peculiares. Nam Valerius Probus cum his non consentit, nec Paulus Diaconus, & quisquis has diligentius animaduerterit & consuluerit in mendosis præstantissimi huius authoris locis, facile sanum ex morboso reddiderit. Cæterum dixi siglis & notis vsos, quod verum est: sed non omittam duo esse & diuersa, quibus prisci in accelerandis suis scriptionibus vtebantur. Quod notauit Iacobus Cuiacius Iuris Romani hoc sæculo lampas, & doctor meus, & postea D. Præses Brissonius vir singularis. Sed qui ex Eusebij Chronico Olympiadis 52. anno 4. ad se transtulerunt, & ex Dione Histor. Romanarum lib. 55. patet. Sigla sunt voces, quæ vna littera comprehenduntur. Notæ vero quæ geminis, vel pluribus. Littera vna verbum facit in siglis, duæ pluresque litteræ in notis; quanquam & notarum nomine etiam sigla veniant. Festus in verbo *Notæ*. Qui vero his notis libros exscribebant, Notarij dicebantur. Ausonius vocat *pueros notarum præpetum*. Et sic de illis Prudentius in Hymno D. Cassiani:

Verba notis breuibus comprendere cuncta peritus,
Raptimque dictu præpetibus sequi.

Et idem eodem:

Fictis notare verba signis imbuens.

Huius generis habuit Senatus Parisiensis duos insignes scribas & scriptionibus præpetes Cornutum & Senaldum, apud quos dictum scriptum, nec erat Causidicorum tam velox & impetu ruens oratio, cuius syllaba excideret: tanta erat manus currentis celeritas. De Cornuto Duarenus mentionem fecit in epistola ad Senatum lib. de iure accrescendi; de Senaldo testes sumus. Transiere autem hæ notæ ad Iurisconsultos; & huius transitionis testes sunt Pandectæ Florentinæ, quæ habent frequentia istarum notarum compendia, maiusculis litteris notata, quibus etiam noster author plenus est. Nam in Annalium libris & sigla & notas reperi crebras, a quibus & authoris obscuritas, & lectionis interdum interpolata veritas. De notis *Atm* pro *autem*, *tn* pro *tamen*, *q;* pro *quoque*, *Romanus* pro *Romanorum nullus*. *cum fide* pro *conspicuum fide*, *non subueniebat* pro *nemo nostrum subueniebat*, *P. Celerius* pro *P. Celer*, *insi.* id est *insignis*, *eques Romanus*: *equester* pro *equestris ordinis*, vbi legebant *equites*. *Aduersante Narcisso* pro *aduerso Anto Narcisso*, *de* pro *deinde*. De siglis. *Inter ruinam ignes* pro *inter ruinas magnos ignes*, nam (*m*) siglum est (*n*) *militia* pro *nostra militia*, *Ad*, pro *Adriaticum mare*, *diu* pro *dictu*, *pro muris semet afflictando* pro *pro muris sua castra metatus ad confligendum*: vbi in dictione *semet* sunt tria sigla, *S*, pro *sua*, *C*, quod male verterunt in *G*, pro *castra*, *semet* pro *se metatus*, *L. Arrusius* pro *Labeo & Arruncius*, *En* pro *Euphratis*, *cognoscendæ antiquitatu* pro *causa noscendæ antiquitatis*. Sed quid tamdiu luctor cum ventis? Multa sunt alia sigla quasi breuia in mari, aut velut scopuli in aquis latentes, in quæ ingeniorum acumina si impellantur, statim frangantur & corruant. Non prætereo in isto freto multas clausulas, multa verba occurrere Tacito indigna, quæ nihil, aut parum, Latinitatis habeant, non dissimilia nebulis, quæ nauigantibus

ſpectata a longe ſpeciem terrarum habere videantur, cum nihil ſint quam nebulæ aquis & grandinibus grauidæ & oculis noſtris illudentes, falſaſque ſpecies obiicientes, vt ſunt iſtæ. *Quidam ſinguli propius incedentes ferirei hortabantur*, pro *quidam ſignis propius incedentes*. Et, *iuxta periculoſo vera ſeu falſa promeret*, pro *iuxta periculo, ſeu vera, ſeu falſa promeret*. Item, *ſepoſuit Auguſtus ciuitatem Maßilienſium*, pro *ſepoſuit ciuitate in Maßilienſium*. *Ni reſiſtatur, fore plures*, pro *ni reſiſtat vi, fore plures*: *Meſſanus repertus apud fretum Siciliæ*, pro *Meſſanius repertus apud fretum Siciliæ*. *Dum dominationis apiſceretur*, pro *dum dominationis ius apiſceretur*. Sunt alia poſterioribus libris minus Latina, quæ heic taceo, ne in alieno lapſu laureolam quæram. Multa etiam verba deſiderantur, quæ repoſuiſſe oportuit ad rectum Taciti ſenſum & perfectam orationem. Nam quemadmodum in mari multæ Inſulæ quondam fuerunt, & florentes, & opimæ, quas poſtea maris æſtus abſorbuit, & non Inſulæ tantum, ſed integræ vrbes, vt Pyrrha & Antiſſa circa Mæotim propè Pontum: Sic etiam vocabula multa erant, aut ſimilitudine vicinorum verborum abſumpta, aut omnino deperdita & naufraga, quæ ad inſtar Deli & Rhodi emergere fecimus, quæque Dei Opt. Max. opera, vere magni Neptuni Ægæi, non noſtris viribus excitauimus, & ſuo ordine reſtituimus. Qualia ſunt hæc: *Aderatque finis & ſpes nouæ*; vbi repoſuimus, *dominationis*, quod verbum erat aut omiſſum, aut hauſtum, quodque eſſet e Taciti familia. Item verba hæc, *& vrbanis cohortibus quingenos*, quæ omiſſa in teſtamento Auguſti & ex Suetonio ſuppleta ſunt. Ita etiam verbum, *anxius*, in his verbis: *Sed anxius quod largiendis pecuniis & miſſione feſtinata, fauorem militum quæſiuiſſet*. Item, *operæpretium*, vbi ſolum *pretium* erat, vt multis aliis in locis: Et verbum *viros* in hac parte, *Treuiros viros externæ fidei*: & verbum *a liberto* poſt illa verba, *exquirit a liberto qualem Piſo diem ſupremum exegiſſet*. Multaque & innumera alia defectum ſuum plane demonſtrantia ſuppleuimus, & velut immerſa freto, terris reſtituimus, vt quondam Antiſſa, Leſbos, & Zephyrus, & Halicarnaſſus fuere ſuo ſolo reſtitutæ. Quinetiam innumeros locos retraximus, quos æſtus pelagi ſorbuerat, & quorum reſtabat nihil præterquam ſumma capita fluctibus ſe exerentia & cataclyſmum teſtantia. Quod accidit olim in Corinthiaco ſinu Elici & Buræ inſulis, & temporibus noſtris in Belgio multis oppidis exhauſtis, quorum campanilia circumcurſantibus aquis, hodie etiam in medio mari conſpiciuntur. Vt ſunt hæc verba, *Igitur aliaque quæ ibi varietate fortunæ*: vbi repoſui conclamato ab omnibus loco, *igitur relinquens quæ ibi varietate fortunæ*. Et iſtud: *Vos vero & liberos Germanici*, pro *vos, vxorem, & liberos Germanici*. Et pro *ædificationibus* repoſui *ludis & factionibus*, pro *accolis Hibero Albanoque*, *Colchis, Hybero, Albanoque*. Et pro *modicum Hiberiæ regnum*, *Moſchicum Hiberiæ regnum*: *Syriæ executio Cincio mandata eſt*, pro *Syria ex S. C. L. Cincio mandata eſt*. *Qualem diem Tiberius induiſſet*, pro *qualem chlamydem induiſſet*. Et, *annuit tacens*, pro *manu annuit tacere*, *Caſtriſque legionum premenda*, pro *Caſtriſque & legionum vi premenda*, *Iochus* pro *Antiochus*. *Adieciſſe Deos dignum Arſacidarum*, pro *adiecit eſſe ſe & eos de genere regum Arſacidarum*. Sed quid ranunculo & paruula rate, tam magnum æquor vertimus? etiam addendum eſt gloſſas innumeras falſa ſpecie in contextum irrepſiſſe, non aliter quam in Oceano cete ingentia ſexcentorum aliquando pedum longitudinis, & trecentorum ſexaginta latitudinis, quæ in ſuperficie aquarum ſtertentia & longiſſimum dorſum protendentia falſas inſulas oculis obiiciunt, quibus nautæ & nauigantes, quantumuis peritiſſimi decipiantur, vt in his verbis: *Iiſdem quippe illis diebus*, pro *iiſdem quippe diebus*. Nam (*illis*) gloſſema eſt, & *inter filios eius*, pro *inter filios & ius Senatus diſceptaret*: *euolutum eum*, pro *euolutum ſe ſede paterna*. *Haudquaquam Nero pœnitentia flagitij*. vbi (*Nero*) gloſſema eſt. *Ad littora maris Rubri deduxit*, vbi *Rubri*, etiam gloſſema eſt. Multaque alia quæ adnotaui in Commentario.

Quid quod plurima falſo ſcripta viſuntur, & interuerſa authoris mente & vero ſenſu? vt illa. *Senatus ius expectabatur*, pro *ſententia coniugis expectabatur*: *ſeruitia impigra bello mutauerant*, pro *ſeruitia impigra bello inuitauerant*: *atrocitatem temporum*, pro *latrocinia templorum*. *Druidibus*, pro *Deorum cuſtodibus*. *animantia mari Oceano, ab vſque petiuerat*, pro *ab Indiſque petiuerat*: *cæteris criminibus*, pro *ciebatur is criminibus*. Poſſem his multa aggerere, ſed non ſinus eſſet, ſed Oceanus: & illa, quando occurrunt, ſunt veluti fulmina animos ferientia & totam nauigationem interuertentia.

Non puto prætereundum, aduertiſſe me multa quæ ad rationem noſcendæ exſcriptionis noſtri Taciti, plurimum faciant. Exempli gratia, quod ſi præcedens dictio aut clauſula finiatur iiſdem verbis quibus ſequens inchoatur, nunquam ſcriptura geminatur, ſed ſemel poſitum duobus dictionibus inſeruit. Exemplum ſit in verbo *conduceret*. Tacitus ita in oratione Segeſtis lib. 1. *Quia Romanis Germaniſque idem conduceret, & pacem quam bellum probabam*. Scriptum erat, *conduceret* non *conducere*, & verbum (*&*) inſeruiebat non modo fini verbi *conduceret*, ſed ſupplebat etiam coniunctionem ſequentem (*&*) atque ita legendum, *conduceret, & pacem quam bellum magis probabam*. Verbum enim *magis* erat addendum. Quod omiſit exſcriptor ad compendium quia ſatis intelligeretur. Alia ſunt exempla quæ ſuis prodibunt locis. Quod autem in aliis verbis hoc locum habeat, vt verba ſimilia non geminentur. *Tractus*, inquit, *Deum æquitate erga bona malaque*, pro *de Deum æquitate*. Et in his verbis, *dat At prædatorias manus*, & lib. 4. *multis mandicijs*. *Is alacri vultu ad Cæſarem turbata mente reſpondit* pro *turbatam mente*. Loquitur de Plautio Siluano Prætore, qui coniugem in præceps dederat. Ergo (*m*) inſeruit dictioni *turbatam*, & dictioni *mente*. Sed notabile exemplum lib. 1. in oratione Germanici ad circunfuſos milites: *Primane & viceſima legiones, illa ſignis a Tiberio acceptis, tu tot præliorum ſocia, tot præmijs aucta?* Vbi legendum: *illa tot ſignis a Tiberio acceptis, iſta tot præliorum ſocia*. Nam (*is*) geminabatur & in dictione *acceptis*, & in dictione *iſta*. Ergo ſemel ponitur pro duobus. *Illi* tamen repoſuere (*tu*) quaſi legionem illam alloqueretur Germanicus, quamuis etiam ſcriptum eſſet (*ta*) non (*tu*) quæ erat vltima ſyllaba verbi (*iſta.*) Quod ſi in ſimilibus vellem immorari, hæc præfatio, quaſi Oceanus, me per ambitum vaſti totius orbis duceret, maiorque eſſet ſimilium exemplorum numerus, quam cochlearum in littoribus, quam arenarum. Non ſilebo has litteras *m, n, u, i*, & alias quæ ſunt pictura ſimiles, habere varias in ſe conuerſiones, vt *m*, aliquando pro, *vi*, quia pedum ſimilitudinem & numerum habeat: aliquando pro, *in*, eadem ratione: quod magnas in iſto mari tempeſtates & ingeniorum procellas excitauit. Exempla ſunt ſparſa per totum æquor Taciti. Lib. 1. *Motum Oriente*, repo-

fuerunt

fuerunt, *Motum Orientem*, male; nam scriptum erat, *motum in Oriente*. Quippe *m.* pro *in*: *Paulatim militares animos*, pro *in militares animos*. *Adpositum mensa lumen*, pro *adpositum in mensa lumen*. Et aliquando pro, *vt*, veluti, *In aliud cubiculum abscederet*, pro *In aliud cubiculum vt abscederet*. Nam (*m*) verbi *cubiculum*, pro *vt*: *consulatum acciperet* pro *consulatum vt acciperet*. Quod valde torsit legentium ingenia, qui defectum putauere, & addiderunt verbum (*simul*) satis improuide.

Etiam aduertimus non modo sigla & notas esse in voculis minutioribus, sed & in maiusculis: exemplum erit in verbo *Latiarem*. Nam ita scriptum erat LATIAREM pro *Latiarem reum*: Quippe si grandioribus litteris REM scripseris, *reum* inueneris: (V) enim interclusum est in medio litteræ, *m*. Et ita interpretandum quod scribitur lib. 4. Annal. *vt M. Lepido*, id est, *cum M. Lepido*. Nam littera quæ terminat dictionem præcedentem, *vt*, est, *t*, quæ pro, *c*, est apud Notarios: habent enim magnam hæ litteræ *c*, &, *t*, similitudinem. Si ergo, *t*, sit pro *c*, vt re vera est, & addatur, *m*, efficies (*cum*) quia in littera (*m*) est, *v*, & *m*: & ita lege *Scauro cum Mamerco* eodem libro in quo scriptum est *Scauro Mamerco simul*. Nam verbum *simul*, adscititium est, quod supposuerunt hi qui hanc scribendi formam ignorabant, & defectum esse existimabant.

Lubet addere, sæpius omitti verbum (*est*) in oratione Taciti, quod suppleri debeat in his verbis. *Cumas vsque progressus* pro *progressus est*: & *præsens repertus* pro *repertus est*, *statim exanimatus* pro *exanimatus est*, *extinctus* pro *extinctus est*. Quod in Plauto & Comicis est peruium.

Et verbum, *Ad*, sæpe omissum etiam compendij gratia, vt *falsa exterritum*, pro *ad falsa*. *Sufficere res suas*, pro *ad res suas*.

Etiam actiua pro passiuis, vt *præteriret*, pro *præteriretur*, & e contra, *ederent*, pro *ederentur*. *ne nomen Cæsarum in ludibria verteret*, pro *verteretur*. *Ignominiam mollirent*, pro *amolirentur*: *interdiceret*, pro *interdiceretur*.

Vnum addo, mox portum ineo. Quoties deliquium aliquod in hoc authore videris, siue in oratione siue in sensu, toties memineris, aliquid esse in latebra quod a notis, aut a siglis, aut ab litterarum commixtione & similitudine sit profectum. Quod ego sum expertus, & ita mihi iter paraui certum in ista nauigatione. Cæterum omnium te admonere non possum, quæ mihi occurrerunt: nam quis finis? sufficit in commentario notasse me, & vbi in rem præsentem veneris, tute per te iudicaueris. Habe ergo itinerarium meum, & ex meo labore & periculo cape securitatem tuam. Non omnia vidi, fateor, non sum Argus, qui innumeros oculos habeam. erunt etiam post me qui omnia cum viderint nil viderint. Sed meis experimentis edoctus nauiga secure, non modo per Taciti freta concita ventis, sed per omnes Musarum sinus. Alcyonios dies me duce in hoc pelago repereris; istisque Virgilianis versibus & te & omnes qui ingressuri sunt iter, ita hortabor.

Vigilate viri, considite transtris,
Soluite vincla citi, date vela, impellite remos.

Nam in vasto historiarum æquore nulla suauior nauigatio, nulla Taciti vtilior transfretatio. Vale.

DE ALIIS TACITI LIBRIS.

Fulgentius in libello de Prisco sermone ad Chalcidium Grammaticum Timæi Platonis Ecphrasten: *Elogium est hereditas in malo. Cornelius Tacitus lib. facetiarum: Cæsi itaque morum elogio in filiis relicto.*

DE VERO TACITI NOMINE CONTRA SYNESIVM.

C. Cornelius Tacitus ab omnibus nominatur. Nec id refutandum puto quod ab omnibus & Christianis & Paganis probatur.

AVTHORES QVI TACITVM CITARVNT, NON RECENSITI.

Paulus Orosius, lib. 7. cap. 34. loquens de Theodosio Magno: *Maximas*, inquit, *Scythicas gentes formidatasque cunctis maioribus, Alexandro quoque illi Magno, sicut Pompeius* (Trogus videlicet) *Corneliusque testati sunt*. Cornelius Tacitus videlicet, non Cornelius Nepos. Nam sæpissime Tacitum citat, vt vbi de Domitiano loquitur, & de Dacorum cladibus: *Nisi*, inquit, *Cornelius Tacitus qui hanc historiam diligentissime contexuit*.

Idem lib. 7. Historiarum contra Paganos. *Deinde, vt verbis Cornelij Taciti loquar, sene Augusto Ianus patefactus.*

Hieronymus Cardanus Medicus Mediolanensis lib. 17. de Subtilitate. *Fabulosam non esse Memnonis historiam de qua meminit grauis author Cornelius Tacitus*, lib. 2. Annalium videlicet.

IN CORNEL. TACITVM CLARISS. I.C. LVD. DORLEANS COMMENTARIIS ILLVSTRAtum, FED. MORELLI Professoris Reg.

EPIGRAMMA.

QVI TACITVS *tacitos olim stupidosque legentes*
(Quamuis attentos) reddere suetus erat:
Nunc clara & placida pulchrè libatur acerra,
Quam præbent Charites AVRELIANE *tuæ.*

Eiusdem de EODEM Senarij.

LODOICVS AVRELIVS *Patronorum decus,*
Interpretum Cornelij (cornicum vti
Flauius) ocellos fixit; vtque Cynthius
Radios opaca per loca TACITI *inserens,*
Esse arguit talpas tenebricolas viros.

Εἰς τὸ αὐτὸ.

Σπεελκὸς ΤΑΚΙΤΟΣ μέγ᾽ ἄχος ποτὲ μουσοφίλοις ἦν,
Αὐτὰρ οἱ ΑΥΡΕΛΙΟΣ δῶ ΛΟΔΟΙΚΟΣ ἄκος.

IN NOVAS COGITATIONES LVDOVICI AVRELIANI IN TACITVM.

PErcurrens Tacitum, Marcello haud dispar ouanti
LIPSIVS *insurgit, parta sine sanguine myrto,*
Albano sub monte pedes, quem tibia circum,
Et citharæ: Sed luminibus sic officis vnus
AVRELLI *Batauis, vt nunc videare triumphans*
Arma inter, lituosque, tubas, Capitolia ad alta
Vectus equis niueis, redimitus tempora lauro
Phœbea: vt quondam cineri Carthagine mersa,
Scipiadum decus, & columen, spes altera Romæ.
Quidni Scipiadum simili potiare triumpho,
Phosphore Castalidum AVRELLI? *qui victor, ouansque,*
Tot tribulos, sentesque, rubosque, examina fontis
Pieridum exoluis, inuisa repagula menti?
Inter mille animas, inter tot & hospita Musis
Agmina, queis Sphinges, & inextricabilis error
Spinosi Authoris pateant, tu solus Apollo
Qui Tacitum noris, pars haud temnenda Senatus,
Vsu seu longo rerum, seu stemmate parto
A teneris, cura vigili, labentibus annis
In senium, cuius mens nescia, viuida floret,
Cana fides, floretque animus se Cælite maior.

C. BILLARDVS CORGENETIVS Pater.

IN COMMENTARIA LVDOVICI AVRELIANI IN TACITVM.

VT nouus exoritur rediuiua lampade cœlo
Phœbus, & humentes toto fugat aëre nimbos:
Sic Tacitus quondam Romanæ gloria gentis,
Quique diu latuit tenebris, sub nocte silenti,
Surgit, & ignotos depromit pectore sensus.
Nam quis inexhaustos noctesque diesque labores
Soluerit, arcanæ nisi cui mens conscia mentis?
Macte senex, iam tum Celtarum emerse procellis
AVRELIANE, *nouum sydus, decus addite Gallis,*
Ausus & ipse manu veteres tentare latebras,
Implicitasque vias, quaque est via nulla secutus.
Phœbigena innocuum iuuenem deducere adortus
Sic reserat toto penitus submersa profundo
Tartara, vt amissa possit cum luce reuerti.
Disparibus fatis: nam Delius igne trisulco
Afflatus perijt, Lachesin dum stamina poscit.
At tu Parcarum vindex, fœlicibus ausis
Æternas lauros, nec non peritura parasti
Nomina, ne Tacitum possit delere vetustas.

BILLARDVS CORGENETIVS F.

QVI Tacitum sed non tacito Mauortius ore
AVRELIANVS *adit, victriciaque agmina circum*
Orbem agitat, sæuas miscens in sanguine gentes;
Indomitus bellis, & fretus acinace mentis
Intextos passim nodos, & vincula soluit
Gordia, non Persis, victoque Oriente superbus;
Sed fama illustris, qua brachia porrigit ingens
Oceanus, Tacitumque vagis immurmurat vndis.
Macte ausis; decus Aonidum, quem gloria tollit,
Quem pietas fouet, & totis amplectitur vlnis.
Tu sydus patrium, & quondam pars maxima cœtus
Purpurei, meritis si Numina iusta rependunt,
Cœlestem fragili postquam de sede reposcent
Fata animam, te conspicuum sublimis Olympo
Accipiet Themis, & niueo diademate cinctum
Ornabit radijs, vbi nunc discrimine paruo
Libra nitet, gaudens noctes æquare diebus.
Interea libeat celebres euoluere fastos.
Sic Taciti te fama beat, sic Numine ouantem
Adiuuat, & nomen medijs interserit Astris.

A. BILLARDVS CORGENETIVS F.

Extraict du Priuilege du Roy.

PAR lettres patentes du Roy données à Fontaine-Belle-eau le vingt-deuxiesme d'Auril 1621. Signées Par le Roy en son Conseil RENOVARD, & scellées du grand Sceau: Tres-expresses defences sont faites à tous Libraires & Imprimeurs de ce Royaume, ne autres de quelque qualité & condition qu'ils soient, d'imprimer ne faire imprimer, ny mesme en faire apporter de ceux qui auroient esté imprimez hors ce Royaume, soit par extraict ou autrement, pour quelque cause ou pretexte que ce soit, le present liure intitulé *Nouæ Cogitationes in lib. Annalium C. Cornelij Taciti qui extant. Ad Christianiss. Regem Francor. & Nauarr.* LVDOVICVM XIII. *Auctore* LVDOVICO DORLEANS *Parisiensi, Quibus addita sunt reliqua eiusdem Taciti opera. Cum Indicibus copiosissimis.* Et ce à peine de dix mil liures d'amende qui seront payées sans deport, confiscation de tous les exemplaires qui se trouueront ainsi contrefaits, & de plus grande peine s'il y eschet. Ainsi qu'il est plus au long contenu par les lettres du priuilege obtenu par Thomas Blaise Libraire Iuré de nostre Vniuersité de Paris, expediées les an & iour que dessus, à commencer du iour que ledit liure aura esté acheué d'imprimer, iusques à douze ans apres ensuiuant.

Acheué d'imprimer le vingt-quatriesme iour de Septembre 1621.

PRAEFATIO IN NOVAS COGITATIONES.

CAIVS Plinius, doctus & elegans rerum Naturæ ſcriptor, & inter mundi miracula miraculum prorſus inſigne, (Lector humaniſſime) ſcribit, vidiſſe ſe filium Corn. Taciti, equitis Romani & authoris noſtri, in tria cubita triennio excreuiſſe, mox triennio tranſacto, membrorum contractione correptum, ante pubertatis annos ſubitaria morte corruiſſe. Mira res certe, ſed miranda magis, quod hic repentinus membrorum excurſus, & mox inopina contractio, a liberis ad libros, a mortali ſobole ad æternas ingenij fœturas tranſierint. Ediderat Tacitus ſuos libellos, rerumque naturæ crediderat quaſi generoſos & nobiles ſuarum Muſarum partus; eduxerat illos forma præſtantes, viribus claros, acumine valentes, laudatoſque a coætaneis authoribus, qui tam fœlicibus puerperijs adſtiterant, quique eorum crepundia & cunas, magna erant celebritate venerati. Dederat Natura fœtibus iſtis quod ſolet fœlicioribus, eque Pandoræ muneribus nihil denegauerat. Et certe Romana Virtus, maiorem in ijs, quam in Liuiis, & Salluſtiis, ſui nominis claritatem reponebat. Et ſi fas in rebus amatis aliquid ſibi fingere, ego qui Taciti ſcriptis ardeo, defuiſſe non puto, qui in iſto Iunonio & vere aureo partu, natalem diem agerent, quique læto cultu, inter lectiſternia, & compitales epulas exclamarent,

Plin. Nat. Hiſt. 7. cap. 16.

Homo creſcit in longitudinem ad annos vſque ter ſeptenos, deinde ad plenitudinem, ait Plinius.

Vt a Quintiliano & Plinio Iuniore, & poſterioribus temporibus ab omnibus doctis.

Magnæ ſpes altera Romæ.

Virg. 6. Æn. de Marcello.

Poſt editos terris & forma famaque creſcentes perque ora virum ſe ferentes incredibiliter, vt ait poëta, ecce (vt ſunt cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus fueris, tanto magis in lubrico) ſubita contractione ingens illa celebritas concutitur, & ſplendidiſſimi ingenij fœtus, non quidem exciſi, & exanimati prorſus, ſed inualidi, fracti & debilitati, & ſolœciſmis obruti malaque Latinitate deturpati ad hunc vſque diem, magno doctorum virorum angore ingentique dolore decubuerunt. Dira clades, hercle, & in Muſarum caſtris vere Cannenſis pugna. Nunquam enim literarum fortuna, triſtiori fato perculſa eſt. Sed qua manu, cuiuſque iniuria id acciderit, non diſquiro; Et tute ipſe ſi facias, nihil proficias, quin nebula caput inuoluas, nec te fidenter explices, verumque iſta tempeſtate reperias. Nam ſeu paterna formido, & malorum principum metus huius infortunij cauſa eſt, metus enim & repentinus quandoque magnos morbos generat, & parentum caſus fœtus afficit; ſeu temporis edacitas, & in hæc æternitatis monumenta perpetuus liuor, quippe Πάντα ὁ μακρὸς χρόνος μαραίνει τε καὶ φθίζει, ſeu rapidus ille Gothorum & Vandalorum in omnes terras impetus, qui fluminum reſtagnantium inſtar, Muſarum arua profluuijs ſuis inundarunt: Adeſt quidem certiſſimus dolor qui nos feriat, ſed remedium abeſt quod leniat, vulnuſque lachrimabile videmus & palpamus, ſed vulneris authorem non videmus: ſolaque ſuperſunt vota literatis, quibus illa obſcura illuſtrentur, decoraque Taciti facies, priſtinæ claritudini & integritati reſtituatur. Si quis tamen inter iſtas nebulas meam roget ſententiam, reſpondebo me Quintiliano magis aſſentiri, qui *circũcidiſſe quæ dixerat eique nocuiſſe*, clare teſtatus eſt. Nec inconſulte Plinius Nepos ſcribit in Epiſtolis: *Notauiſſe ſe, quæ in Taciti libris aut commutanda, aut eximenda eſſent*, quæ quin ad Annalium & Hiſtoriarum vulnera pertineant, non dubito. Credo Quintiliano coætaneo ſcriptori, credo viro probo, & authoris noſtri amico, nec temere ſcribenti: credo magno authori, & apud ſuos ſapientis nomen adepto; credo rationi ipſi, quæ Quintiliano potior; credo rationi, & Quintiliano, &

Euripid. & Velleius 2.

Vetuſtas non pauca deprauat.

Tempus edax rerum, tuque inuidioſa vetuſtas.

Quintil. 10. Inſtit. præf.

Epiſt. quæ incipit librũ 7. epiſt.

Nam Quintilianus pro quolibet ſapiente.

Iuuenalis in Satyram ſextam.

Scilicet expectas, vt Quintilianus ametur.

Quintilianus, ait, pro quolibet Sapiente.

c

Plinio Secundo, quorum perpetua eſt apud me authoritas. Qui licet Tacitum non nominent, (nam ad certa pericula, & Domitiani tunc viuentis & immodice ſæuientis crudeles iras, quis amicum nominauerit?) tamen ex Iuriſconſultorum ſententia, demonſtratio pro nomine eſt. Et illa deſcriptio Quintiliani tam bene ad Tacitum quadrat, vt nec ouum ouo, nec gutta guttæ ſit magis ſimilis. Et qui alteri tribuunt, equo detrahunt ephippia, quæ boui applicent. Fecit Quintilianus quod Apelles, qui Ægyptio regi, pro reticentia nominis incogniti viri, dedit vultum carbone depictum in pariete tam eleganter, vt ab omnibus noſceretur. Et quis eſt obſecro inter iſtius tempeſtatis ſcriptores, cui Quintiliani elogia magis conueniant? Primum enim de Hiſtorico loquitur, quod verum & natiuum Taciti elogium eſt. Imo & Tacitum nominat; quod facit ſatis, nam quis vltra Tacitum quærat? Fuerit olim, nondum Tacito terris dato, Criſpus in Hiſtoria primus; certe nunc Tacitus in Hiſtoriis ſcribendis Dictator ſummus, & βασιλεύς, cuius ſtylus quo contractior, & moroſior, eo fortior & neruoſior eſt, quique integrum lectorem non modo ad ſe rapiat, ſed etiam inuitum trahat. Et hercle eadem eſt vis ſcriptionum, quæ pugionum. Pugio, quo breuior, eo validior, & aptior ad pungendum & feriendum. Et ſi potenti dextra torqueatur, quot ictus, tot mortes. Idem eſt de breui oratione. Nam valide pectus quatit, cor ferit vehementer, & magna vi pungit, & vulnerat, plagamque animis infert quæ manet. Scripſit aliquando Iunior Plinius ad Tacitum, de breui aut longiore orationis ſtylo; & quid cenſeret eſt percunctatus. Quid reſponderit, quia ætas inuidit, non videmus; quid ſenſerit, intelligimus, quia eius ſcriptiones habemus; breues quidem, ſed aculeatas, ac fortes. Generoſior ille ſpiritus, fluentes in luxuriam clauſulas non amauit. Nam, vt ait Arbiter, *Fugiendum eſt ei qui ſcribit, ab omni verborum vilitate, & ſumendæ voces a plebe ſummotæ, vt fiat, Odi prophanum vulgus. Oportet*, ait Paterculus de Cæſare, *legenti vt manum inijciat, & quamlibet etiam feſtinantem apud ſe morari cogat.* Et ſane, *laciniosus ſermo*, vt ait Tertullianus, *& oneroſus, & vanus eſt. Naturaliter compendium ſermonis gratum & neceſſarium eſt.* Nec tantum breuiter ſcripſit noſter author, ſed breuiter dixit & grauiter, & plane σεμνῶς, vt ait Plinius. Nihil enim Tacito grauius, nil breuius; nil eloquentius, nil acutius. Sed anonymi huius Hiſtorici, quem Quintilianus indicat, lubet elogia diſpicere, vt Tacitum eſſe comprobemus. *Supereſt adhuc* (inquit) *& exornat ætatis ſuæ gloriam, vir ſæculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec immerito, quamquam circuncidiſſe quæ dixerat ei nocuerit. Sed elatum abunde ſpiritum, & audaces ſententias deprehendas in his quæ manent.* Et quis eſt ex literatorum turba, fuitve olim, qui iſtius ſæculi memoriam magis ornauerit? Sæculum enim iſtud, paucos excipio Muſarum alumnos, perſonis fœdum, moribus turpe, & imperio horrendum, fœlici ſua præſentia & ſcriptione fœliciore beauit. Quis enim non horreat illa tempora Domitianos ferentia, id eſt Caluos Nerones, aut Neronis portiones, vt ait Tertullianus, meraque venena orbis, niſi Taciti natalibus eſſent expiata? Quis ſæculorum memoria magis dignus, quam qui tot ſæculis doctorum hominum generi mirandus, etiam nunc & poſt fata viuit mirabilis & deſiderabilis, & ad poſterorum memoriam ſibi viam parat, nulla temporum iniuria, nulla mortalitatis inuidia præcludendam? Quis Tacito plures amatores habuit, quis maiores, quis doctiores, qui quaſi Veneris cingulo cinctus, omnium animos ſibi conciliat, factuſque velut cymbalum mundi, aut publicæ famæ præco, omnium auribus gratanter auditur, omniumque ore glorioſa commemoratione celebratur? Quacumque literarum claritas fulget, omnes, quod mirere, etiam noſtro æuo faſtidioſo, & delicato, Tacitum depereunt. Nemo eſt, licet paucornm ſit hominum, qui legendum non deligat, delectum non diligat, non luſtret, non illuſtret, non ſectetur, non ſuauietur. Placet omnibus, qui ſibi vni præ metu diſplicuit, atque ita placet, vt præ Tacito cætera taceant, & diſpliceant. Et ſane, Taciti lectio lotos eſt, quæ guſtata ſemel, alia guſtari non patiatur. Eius ſtudium, cæterorum faſtidium eſt. Nec immerito, cum in eo nil ſit humile, nil otioſum, nil languens. Dictio ipſa maſcula, ſententiæ crebræ, interrogationes acutæ, narrationes perſpicuæ, ſenſus alti, mores graphice picti, imperiorum arcana tacta, detecta, edocta; ſtylus qui ferit, qui pungit, qui rapit, vt latenter, ſic potenter. Nam nec eſt, nec fuit, nec futurus eſt quiſquam, vt opinor, Tacito par, nedum ſuperior in Hiſtoria. Vnum Solem in cœlis, vnum Tacitum in terris, natura dedit, numquam Tacitos datura, numquam paritura. Vt enim eſt in vilioribus ferax & liberalis adprime, ita in nobilioribus tenax & auara,

L. Nominatim. D. de man. teſt.

Plin. lib. 35. cap.

Plinius epiſtol.

Arbiter in Satyrico.

Tertul.

Plinius in epiſt. Freques.

Quintil. lib. 10. Taciti εὐχειρός.

Tertul. in Apolog.

Plinius maior.

auara, nec e penu sua, clariora nisi inuita depromit, deprompraque cito retrahit, ne nostra mortalitas diuinorum amœnitate diutius perfruatur. Et quia non est diuitiarum suarum ostentatrix, quippe quæ auri & argenti & lapillorum pretiosiores sarcinas imis telluris visceribus recondat, si quando virum magnum orbi dederit, dat pro mille viris, pro mille annis, pro mille sæculis, & interdum pro omni æuo; semelque, nec vltra. Adeo dispensatrix illa parca, & pumice aridior, nostrum demensum præbet auariter, nec patitur humanitatis nostræ genio aliquid indulgeri. Sic vnum Archimedem in Mathematicis, vnum Platonem in Philosophicis, vnum Homerum in Poëticis, vnum Demosthenem in Rhetoricis, vnum Hippocratem in Medicis, vnum Tacitum in Historicis nobis tribuit. Sed Tacitum esse de quo Quintilianus sentiat, res ipsa comprobat, cum illæ scissuræ quas memorat, extent in Tacito, & in nullo istius ætatis authore præter Tacitum. Vulneraque corpori Annalium inflicta, magnoque diductu hiantia, & puro Musarum cruore fluentia, nec sine lachrymis oculis nostris obuersantia authorem esse Tacitum profiteantur. Sed, inquit vir magnus, sub Domitiano sua non vulgauit. Non obluctor, & quis negabit? Nec vulgasse satis innuit Quintilianus, cum scribit, *olim nominabitur, nunc intelligitur.* Verum potuit amicis prudentioribus, & doctioribus, vt Quintiliano, Ariano, Plinio Nepoti, Cluuio, Rustico Aruleno, Senecioni, aliisque celeberrimis viris communicasse, non vulgasse. Nam in arcanum nostrum perrumpunt amici, in quod non vulgus. Musarum sacra, quantumuis penetralibus abdita, Musarum sacerdotibus non occluduntur. Vident per amicam communicationem, quod per publicam euulgationem, imo & euagulationem cæteri non vident. Sic Seneca Lucilio sua Philosophica, sic Synesius Pæonio sua Astrologica, sic Catullus Cornelio sua Poëtica, & amœniores nugas ante publicationem communicauerunt. Sic istas meas Cogitationes Dominis charissimis Richardoto Assonuilleo, Salinati, Malineo, Vanderdelfio, & aliis detexi quæ nullis ante vel paucis: Et ante omnes P. Scribanio qui mihi alter Varro. Et quis sub Domitiano sua vulgasset, Historica præsertim, & illius temporis, nisi falsa pro veris, adulatoria pro sinceris, vana pro solidis obtrusisset, & vitam prius in summa desperatione habuisset? An fuit bonorum quisquam qui illam imperij bestiam non pertimuerit? qui non horruerit, non damnauerit? (sic enim Suetonius Caium nominat Domitiani exemplar) cum Sulpitia istius sæculi elegantissima fœmina, & forsan decima Musarum, de Domitiano ita scripserit,

Non trabe sed tergo prolapsus, & ingluuie albus,
Et studia, & sapiens hominum nomenque, genusque,
Omnia abire foras, atque vrbe excedere iussit? Sueton. in Domitiano.

Nam philosophos omnes vno die, vno edicto innoxios, & inauditos damnauit, & vrbe atque Italia proturbauit. Adeo nasos istos Atticos oderat, quod ad sæuitiæ suæ aditus scrutandos, & turpissimæ vitæ penetralia detegenda, nimium acutos existimaret. Idem priscæ nobilitatis viros omnes exscidit: ideo recte Satyricus Iuuenalis dixit de Domitiani æuo: *Prodigio par est cum Nobilitate senectus.* Tanta sane fuit, & tam detestanda natricis huius intẽperies, vt adempto per furtiuas inquisitiones, loquendi, audiendique, addo & scribẽdi cõmercio, memoriam quoque rerũ hominibus ademisset, si tam fuisset suæ potestatis, quam fuit iniquæ, & deprauatæ volũtatis. Et quem litteratorũ ille crudelitatis mucro non perculerit, qui Metiũ Pomposianũ occiderit, quod genesim imperatoriam haberet, quodque in mẽbranis descriptũ & depictum orbem, & quod Liuij concionibus, vir litterarũ amans, magna amœnitate delectaretur? Quem non subruerit ille sæuitiarũ turbo, qui Hermogenem Tharsensem propter quasdam in historia figuras (id Sueton. est morsus, scilicet clancularios & sub figuris latentes) trucidauerit, eiusque librarios immerentes crucibus addixerit? Quem non dilaniasset sua vitia memorantem, qui iocos, quantumuis innoxios, nutus, nictus, & minutulas oculorum contorsiones, ad crimen trahebat maiestatis, fultusque suspicionibus ineptis, truculentissimus omnium virtutum Procustes, hominum capitibus insultabat, deque bonorum ciuium amputatis ceruicibus, quasi de segetibus hostium lapidatis, inter inuidiæ suæ & crudelitatis segestria lætabatur? Quis isto portento regnante etiam aliorum principum vitia tangere esset ausus, cum describi putaret quod in se esse sentiret, quodque in alijs libera & laudanda scriptione carperetur? Inde Tacito se circumcidendi animus, & in sua viscera sæuiendi ingens ferocia, non nisi libero Bruto, non nisi heroe Catone digna, vt loquebantur Pagani. Sic periere omnia quæ de Domitiani rebus scripserat, non minus vere,

vt cætera, quam eleganter. Sic intercidere quæ de Vespasiano & Tito posterioribus historiarum libris memorauerat, quod his duobus principibus, licet vitæ & imperij authoribus, miser ille, & totus plorabilis princeps inuideret. Fuere enim Domitiani virtutes patrem odisse, & fratri inuidisse. Sic interiere, quæ de Caio, in septimo, octauo, nono, & decimo Annalium libris scripserat, quod Caius in Domitiano, licet nundum edito, iam viueret, & Domitianus, Caium iam sepultum, nec amplius ista luce fruentem, excitasset. Eadem enim ambobus in Senatum odia, eadem in nefandissimos quosque studia, eadem vitæ ludibria, eadem matrimonia, mox repudia; eadem denique via per omne vitiorum genus & crudelitatis sunt progressi. Nam Caij & Domitiani tempora, vt paria libidinum fœditate, ita dominationis asperitate, & annorum æqualitate. Inde etiam abscisa Claudiani principatus initia. Nam quæ sub stolido & ebrio Claudio Messallina libidinibus ardens ausa erat, Domitianus, nec vir, nec fœmina, & vtroque quid peius, vt immanis bellua, in Senatum, & chariora Reip. pignora perpetrauit. Quarum rerum commemotatio erat facinorum eius exprobratio. Ideoque scripsisse periculosissimum, scripta reliquisse infensissimum. Sic Neronis etiam finem abscidit, quia nouissima Neronis & Domitiani conuenirent. Nam diuturnitate imperij coalita audacia, nihil erat tam impium, nihil tam infandum, quod animo non conciperent, & conceptum non exequerentur. Et ea est ratio cur Quintilianus *se circumcidisse* Tacitum dixerit: Plinius, *exemisse quæ a Taciti libris commutanda essent.* Vnus enim Tiberius, a tam miseranda iactura saluus remansit, quinti Annalium libri vnico vulnere cruentatus. Nam Domitianus moribus Tiberij valde delectabatur, & præter acta eius & commentarios nihil fere lectitabat, ait Suetonius. Dignus sane magistro discipulus, & in scelerum disciplina duo insignes listrici & Cappadoces. Ideo Neruæ & Traiani fœlicia tempora dixit noster, quod in ijs, *sentire quæ velles, & quæ sentires, scribere licuerit.* Tunc enim se circumcidisse, illum pœnituit: vbi autem de Domitiani æuo loquitur; *sæua*, inquit, *& infesta virtutibus sæcula.* Infesta vere, quibus Roma vt quondam quid vltimum in libertate, ita tunc, quid postremum esset in seruitute experta est. Et expressit Iuuenalis istius temporis testis, & expertus, & oculatus. Nam vbi de Crispo Passieno qui viguit sub Domitiano, sic scribit,

------ Maria ac terras populosque regenti
Quis comes vtilior? si clade ac peste sub illa,
Sæuitiam damnare & honestum afferre liceret
Consilium: sed quid violentius aure tyranni?

Ita Domitianum pestem, cladem, & tyrannum appellat: & certe fuit lues & excidium omnium studiosorum, vt patriæ etiam omnis virtutis euerriculum. Nam per quindecim annos quibus imperium tenuit, multi sane fortuitis casibus, sed sapientissimus quisque & doctissimus, sæuitia principis & detestanda immanitate intercidere. Et quamdiu præfuit rebus, bellum nefarium virtuti, virtutumque sectatoribus indictum est. *Aruleno* enim *Rustico*, inquit Tacitus, *quod Pætus Thrasea, quod Herennio Senecioni Priscus Heluidius laudati essent, capitale fuit. Neque in ipsos modo authores, sed & in libros eorum sæuitum, delegato Triumuiris ministerio, vt monumenta clarissimorum ingeniorum, in comitio & foro vrerentur. Scilicet illo igne*, inquit Tacitus, *vocem P. R. & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur.* At vbi de se memorat & quomodo tot periculis fuerit superstes: *Pauci*, inquit, *non modo aliorum, sed etiam nostri superstites sumus; exemptis e media vita tot annis, quibus iuuenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactæ ætatis terminos, per silentium venimus.* Ex hoc loco potest colligi Tacitum nisi in senecta ad honores non transiisse, quod falsum tamen. Nam tum bene latuisse, bene vixisse fuit: solaque ignoratione, Tacitus a miluinis vnguibus euasit, & tutatus est. Inertia enim pro sapientia erat, vt Neronis temporibus, magnaque fama, crebra erat periculis. *Et fuit miseriarum pars*, inquit idem, *videre & aspici, cum suspiria nostra subscriberentur, cum denotandis tot hominum palloribus, sufficeret sæuus ille vultus.* Lege ergo apud Sueton. in Domit. 28. *vultu immodesto ruborisque pleno*, quæ vera lectio. Nam Tacitus memorat quæ sciuit quæque vidit & quæ expertus est; & oculato testi integra fides: nec eius scriptio adulteranda, *& rubor, a quo se contra pudorem muniebat.* Inde ergo Annalium lugendæ partes, quas deglubit ætas, & metus abscidit: satisque fuit Tacito, post peractum prætorium munus, de quo is libro vndecimo Annalium, se quieti tradere, & apud sapientes fama cognitus, vulgo ignoratus, more virorum prudentum, ruri se abdere, & Vatiæ villam incolere, vt dicebat

Tacitus in Agricola.

dicebat Seneca, ſpectareque in otio, quorſum Domitianus euaderet. Sed quo me æſtus abripit? Dum vrceolum paro, vaſta exit amphora. Reprimo me, vbi addidero, magno viro aſſentiri me non poſſe, qui Cornelianæ cladis reos faciat priſcos Chriſtianos, immerentes hercle, & innoxios. Nam a monachis ad nos peruenit tota Taciti quæ nunc extat hereditas, & a monachorum bibliothecis reliquiæ tot diuinorum operum. Quin a Vaticana bibliotheca prodiit quidquid hodie habemus ex Taciti reliquijs in Italia.

Seneca ad Lucil. epiſt.

Tu mihi ſol teſtis, teſtis quoque terra loquenti.

Quod ſi Chriſtiani tanti ſceleris rei, quid, & quorſum reliquiſſe quæ de CHRISTO & Chriſtianis manent, & quos exitialis ſuperſtitionis reos facit, & Neronianæ coniurationis conuictos? Eratne in partibus abſciſis quod ad Chriſtianorum gentem pertineret?

Non ego credulus illis.

Venio nunc ad alias ſoboli Taciti inflictas plagas. Quo enim excelſior & nobilior ſanguis fuit, eo fortunæ ictibus fuit obnoxior; & quia ſibi cum virtute conueniebat tam bene, eum magis oportuit cum fortuitis caſibus crebris & periculoſiſſimis præliis conflictari. Ergo poſt crudelem illam, ſeu a Tacito parente, ſeu ab nequitia temporum illatam contractionem, cum librariorum turba vndique morbo occurreret, functique amicorum officio, incauta ſedulitate omnia remedia pararent, neſcio quo modo, more, & amore ſimiarum improuido, fere omnes iſtos fœtus peremerunt. Siue enim in Manuſcriptis parum verſati, quod dubium non eſt, ſiue ad litterarum notas & compendia rudes, ſeu ad authoris noſtri mentem minime facti, ſeu eius lectione nondum detriti, ſeu incuria decepti, ſomnoque intercepti, tot errores, tot mendas, iſtis libellis pepererunt, vt hodie, magis in ſymptomate curando, quam in capite morbi ſanando laboretur. Nec tamen illa candida pectora, & cœlo iam receptæ mentes, verbis aſperioribus ita ſunt exagitandæ, vt de ſua quiete deturbentur. Sunt enim exteri quidam, quorum κακοπάθεια, omni ἀπιστίᾳ peior eſt, qui quia monachos putant, (nam libros legere, & exſcribere, & corrigere olim monachorum munus, & Muſarum ſaluatio a Monachis) tanta acerbitate exſcriptores iſtos inuadant, vt inter καθάρματα reponant, ſacros & inteſtabiles faciant, & ſi poſſint, citent ante capitales Triumuiros, reoſque peragant, & de ſaxo cupiant præcipites deturbari. ὦ ἀχάριστον σπέρμα.

Epiphanius cōtra Hæreſ. ὅτι χείρων ἡ κακοπάθεια τῆς ἀπιστίας.

Sulpitius in lib. Hiſtor. D. Martini loquens de Monaſterio: *Ars ibi exceptis ſcriptionibus nulla.* cap. 7. cui tamē operi minor pars deputabatur, maiores orationi vacabant.

Tantæne animis cœleſtibus iræ?

Hæc tamen eſt præſentis, & præſtantis huius ſæculi nobilis inſania. Nam quid tam acerbum, illa priſcæ puræque Chriſtianitatis capita commeruere, quibus non modo Pietatis Fideique ſacraria, ſed etiam totius literaturæ monumenta debemus? Θεραπευτὰς vocat Philo, & cultores Dei, & contemplatores, quos monachos fuiſſe ſcribit noſter Dionyſius Areopagita. Qui quidem ab hominibus ſecedunt, & in ἀσκητηρίοις ſe abdunt, quia (vt dicebat priſcus Chriſtianus) qui ab hominibus frequentantur, non poſſunt ab angelis frequentari. Syneſius ὑπάτους γονὰς appellat, & eximios fœtus, & ad eos philoſophiam veterem, a porticibus Stoïcorum, & ſpatiis Academicorum, migraſſe credidit tota Chriſtianorum veneranda antiquitas. Petrus Damianus de Dei omnipotentia, cap. 7. *Gens ſola, & in toto orbe præter cæteros mira, ſine vlla fœmina, omni venere abdicata, ſine pecunia, ſocia palmarum.* Nam quod Plinius de Eſſenis, iure de Monachis Chriſtianis dicas, quos Gregorius Nazianzenus vocat Nazareos Orat. 19. quia ſe totos Deo voueant, &, vt ait Dionyſius Areopagita, a rebus diuiſibilibus ad beatam vnitatem ſe totos transferant. Quid memorem DD. Athanaſios, quid Hieronymos, quid Chryſoſtomos? Scribit ille, *Eos agere in terris quod angeli in cœlis, eorumque conuentus eſſe veterum Chriſtianorum conuentus.* Quod ideo ſcribo, vt ſciant in iſta ἀγγελολογίᾳ, tam Iudæorum, quam Græcorum, & Latinorum Senatuſconſultis, eſſe confixos. Sed paganiſant Hæretici cum Eunapio qui Iuliano ſcribit, καλουμένους Μοναχούς, ἀνθρώπους μὲν κατὰ τὸ εἶδος, ὁ δὲ βίος αὐτοῖς συώδης, ſpecie homines, porci moribus Monachi. Sed qui amat Chriſtum (ait Paulinus ad Iouium) amat monachos. Et Oroſius lib. 7. cap. 33. loquens de Valente Hæretico, legem dedit vt monachi (hoc eſt Chriſtiani) ad militiam tam armatam quam ciuilem cogerentur. Vide L. Quidam. de Decurionibus, lib. 10. Cod. Non negauerim tamen, ita me exſcriptorum incuriis aliquando perculſum, vt illud poëtæ exclamarem,

D. Chryſoſt. Homil. 59. ad popul. Et 1. ad Tim.

Philo, lib. de Vita contemplat.

D. Dionyſ. Eccleſ. Hier. cap. 6.

Sulpit. in D. Mart. mirac. Dial. 1.

Syneſius, epiſt. 136.

D. Athan. in vita D. Anth.

D. Hieron. Catalog. ſcript. Eccleſ.

Apparet talem primò in Chriſto credentium fuiſſe Eccleſiam, quales nunc Monachi eſſe nituntur, & cupiunt.

O exſcriptores, quam mihi ſæpe
Bilem, ſæpe iocum veſtri mouere tumultus?

Horat. in Epiſt.

Sed ita excanduimus, vt accuſando eos excuſaremus, & excuſando etiam laudare-

mus. Plane enim laudandi, quod eorum plerique, non claris orti temporibus, & per nebulam ſpectata tantum Muſarum pulchritudine, iſtas exſcriptiones, vt ſui in litteras amoris illuſtriſque otij teſtes, literatæ poſteritati reliquerunt. Quod ſi ſanos authores non præſtant, quod luctuoſum eſſe non inficior, nec ſigla, notæque Librariorum omnibus patuerunt, magnum eſt tamen, quod viuos, & loquentes, & meliori ſui parte valentes, & a temporum βουλιμίᾳ vindicatos nobis exhibuerunt. Horum exemplum ſequuta eſt Typographorum quorũdam incuria, quæ non noua ſed vetus. Hi enim argyritæ magis quam ſtephanitæ (non enim laurum, ſed aurum quæritant) dum grallatorio pede ad nundinas currunt, meſſeſque aureas ex celeritate parant, huic authori, vt alijs multis, exitio fuere. Et ſane, Goueanus Iuriſconſultus vir ingenio elegans, & doctrina rarus, & in Trebatij ſchola apprime nobilis, acutiſſime illos renibus comparabat. Vt enim renes adipe circumuoluti, ſicci ſemper, & aridi permanent: ſic iſti, dum ſtipantur vndique ſapientum voluminibus, quibus eorum officinæ reſtagnant, numquam tamen, ac ne minimo præcepto, ad cauendam auaritiam ſordidoſque quæſtus muniuntur. Nec certe aliunde Muſarum excidium, quam ab eorum ſordibus venturum eſt, ſi mihi vaticinanti, & infœlici Pergamorum Caſſandræ creditur. Addas licet, Criticorum quorundam manus nimis acres, & ſi fas dicere, magis vulnerarias, quam cenſorias, quæ inſuaui noſtro æuo, & ſuperiori viguerunt. Vnum Lipſius notauit, qui rectiſſimos Taciti locos contra authoris mentem inuerteret. Fuit ſane vetus, & familiare malum in litteris, illa immoderata cenſura, a qua ne Taciti quidem mortalis diuinitas fuit immunis. Vt enim apud Homerum Diomedes extitit, qui pulchricomæ Veneri cruentum vulnus infligeret; ſic extitere multi, qui hanc noſtram Cornelianam Venerem, & Amorum parentem, ad intima vſque vulnerarent. Nec ſatis fuit authores male tractaſſe, niſi cum diſcipulis & ſectatoribus, nobiliori Taciti ſanguine cruentarentur. Et certe, ſi in illa ægritudine qua nunc decubat, rogaretur, vnde illi tam male, reſponderet quod Martialis Symmacho Ludimagiſtro cum centum diſcipulis eum inuiſente, pulſumque crebris attrectationibus explorante & febrem augente:

Mart. —*Non habui febrem, Symmache, nunc habeo.*

Nam cum paucis mendis antea ſcateret, poſt illas magiſtellorum & diſcipulorum calidas nimis tactiones, infinitis erroribus ebulliit. En Cornelianæ ſobolis fata. Sed æternum laudandus DEVS, quod ad iſta ſananda, peritiſſimos, & experientiſſimos medicos adhibuerit. Nulla enim Europæ parte orbis defuit qua litteratura in pretio eſt. Gallia enim, Italia, Hiſpania, Germania, & Anglia, magnos, & inſignes viros impertiendis remedijs contulerunt. Noſtraque ætas præcipue, quæ vt eſt omnium vitiorum ferax, ita magnarum virtutum altrix, & rerum reconditarum, nec vnquam erutarum ſcrutatrix, & repertrix ingens. Liceat loqui ingenue, nec pudeat quemquam, ſuum certe Aſclepiadem in Lipſio Tacitus habuit. Et ſi quiſquam eſt, qui conclamatum, & iam efferendum ſuſcitauerit, ipſus eſt. Quod non ad gratiam dico: Nam ἁ χάρις χάριν ἄγει, & ille iam ad mortuos ſe recepit, imo ad veritatem meram. Mea enim maſcula thura, non ita ſibi gratias conciliant. Nec præfica ſum, quæ mortuos laudem mendoſe & indecenter. Ibat ergo Tacitus, æternum tacendus, ſuis vulneribus cruentus, ſuis mendis inuolutus, ad illas domos vnde redit nemo, & ad quas Tullus deuenit & Ancus, vt ait Poeta, iamque obliuionis flamma vertebat in cineres, cum Lipſius vitæ reddidit, & ornamentis. Non tamen omnibus, quod ipſe fatetur: nec certe vnius Herculis labor eſt. Et forte, nobilis meſſor noluit de tota horna gloriari. Satis habuit Tacitum vitæ reddidiſſe incolumem, innumeriſque curaſſe vulneribus, ſatis quæ medicamine non attigerat, notauiſſe, & notata alijs curanda reliquiſſe. At nos, velut adſcriptitij milites, qui inermes bene armatis ſuccedunt, non infœlici genio, hanc prouinciam, inter noſtra longa nimis nec inhonora otia, ſuſcepimus. Nam ab exteris & amati & honorati fuimus, quos ante ne viſu quidem & alloquio noueramus: & ſemper veneranda mihi erit meiſque Antuerpia optimorum virorum alumna & nidus. Forſan autem hæc præſtitimus, quæ Tacitum, & Remp. litterariam, quæ nos etiam non pœniteant. Nam quæ ſtellulis ſignarat, correximus, quæ pro deſperatis habebat, ad ſpem reduximus, quæ reliquerat collegimus, quæ hiantia notarat, ſuppleuimus, lacunaſque quaſdam, non omnes, nam omnes explere diuinitatis eſt non humanitatis, ex verbis authoris obduximus, magnoſque & innumeros errores nondum agnitos deteximus, & emendauimus. Et vt πόνος πόνῳ πόνον φέρει, ait Euripides, ſic fretum iſtud Cornelianum ingreſſi,

cx

ex vno labore, varios labores, quasi renascentia Hydræ capita superauimus: Quodque mirere forsan, forsan etiam culpes, solo ingenio freti, tritaque Taciti lectione instructi, & a Deo, si fas dicere, & impulsi, & edocti. Manuscriptos enim, præter vulgatos legisse nobis non licuit, nec nostra calamitas tulit esse tam beatos. Tum quod Manuscripti omnes, qui in orbe, iamdudum a doctioribus viris lecti, perlecti, notati, & exhausti sunt. Et nuper, quæ in vetustioribus Florentino & Mirandulano reperta, (nam Mirandulanum suppositum esse partum vix credo) etiam fuere edita. Sed illa, nullum, aut rarum authoris nostri vlcus, præsertim ex lethalibus, sanantia, ac ne detegentia quidem, adeo ictus ad necem fere omnes, omni cessante remedio, adacti sunt. Nam B. Rhenanus vir de litteris & de Tacito in primis bene meritus, scribit legisse se Manuscriptum Matthæi Coruini Regis Hungariæ, & nihil reperisse quod Taciti vulneribus posset adhiberi. Beroaldus etiam cum ex Vaticana bibliotheca Tacitum Leonis Pontificis Magni tractasset, nihil retulit, quod ad eius morbum sanandum conduceret. Quin Curtius Pichena Magni Etruriæ Ducis Secretarius, cum ex Florentina bibliotheca Tacitum publicasset, nihil repertum est quod eum ad statum meliorem reduceret. In summa, tota vetustas suæ nouitatis cladem vidit, sed nihil ei profuit. Fecimus ergo in hac parte, quod ægrotis amici solent, qui clarioribus medicis despondentibus, vbi remedia cessant, tum sua promouent officia, & interdum, quod arte, & magna experientia magni viri non potuere, compositis ex ingenio medicamentis, suaque diligentia, & sedulitate præstant. Quod si post cineres nostros euenerit, vt orbis, qui singulis momentis aliquid parturit nouitatis, nouos Manuscriptos, & correctiores, & fideliores dederit, quod certe totis animis & auemus, & precamur, tum demum parebit quid in hac parte præstiterimus. Et forsan, apud rigidiores erunt pro oraculis, quæ nunc pro dubijs, & ambiguis, inter coniecturas nostras reponuntur.

Cæterum, vt expostulantibus respondeamus, non existimaui cuiquam, nedum Lipsio, iam vitæ vsibus abstracto mihique venerando, vt fuit semper, in hac parte iniuriam aut molestiam me facturum, sed tantum publicis profuturum commodis, dum publicum & publici iuris authorem maculis animaduersis eluo, & in aruo publico id demum ago quod Horatius in priuato, dum ad Villicum scribit; Horat. epist.

Certemus spinas animone ego fortius, an tu,
Euellas agro.

Et sane nec Muretus gallinæ albæ filius, & pectore candidior, dum Tacitum terit, sibi inuidiam peperit. Nec, qui post Muretum huic authori lucem fecerunt, aut medicas manus adhibuerunt, cuiquam se molestos exhibuerunt. Cæterum, nolo mihi scribenti quisquam credat nisi ex animi sui sententia. Liberalia sunt hæc, quibus libere legenda, & censenda sunt omnia. Apollinis oracula non edo, nec vrgeo quemquam vt in mea verba iuret. Si probat, probet; si improbat, improbet. Non vdus, aut sudus Iupiter, omnibus placet. Nec est mihi tanti, placeam, an displiceam, dum sciat, & sentiat quisque, hæc vulgasse me, publicæ vtilitatis causa, non priuatæ laudis. Et forsan, saturis, fastidiosisque, & fastuosis Nasidienis, viles hi & frigidi cibi placebunt. Nam Musa medicus etiam frigidis Augustum regnatorem orbis curauit.

Theognidis Megarensis prouerbium. Horat. Satyr. Dio.

Habe igitur, suauissime Lector, meas in Annales Taciti Nouas cogitationes, & in istis cogitationibus nouis, animaduersiones, emendationes, & coniecturas. Addo & illustrationes, cum hæc quatuor isto opere contineantur. Nouæ sunt animaduersiones, emendationes veræ, coniecturæ ambiguæ. Cogitationes dixi, quas noster meditamenta, Plinius curas, alij alijs nominibus nuncupant. Non displicuit Ciceronis verbum, quod Iuris nostri conditoribus esset vsurpatum: imo & Tacito, si Tacitus est qui de oratoribus dialogum scripserit. Voco animaduersiones nouas, quod noua, & plurima sint vulnera animaduersa, nouaque remedia vulneribus adhibita. Dixi emendationes veras, & vere dixi. Sunt enim eius notæ quamplurimæ, quas Tacitus, si viueret, suas esse non negaret. Nil mihi arrogo, quamuis sua scruta vt vendat, scrutarius laudet, ait Lucillius: res ipsa docebit, orbis iudicabit. Et si quid est laudis, habet authorem Deum; si quid ignominiæ, me exceptorem. Luemus in corio, nos qui de corio nostro ludimus tam audenter. Sed nec inconsulte ludimus. De coniecturis non loquor tanta fiducia: Iunonis enim sacra heic porto. Nam cum natura incertæ sint, & circa obscura versentur, in ijs designandis, velut ambiguum, & in suspenso iudicium fuit. Nihil affirmani confidentius, imo hæsi, Conso deo litaui, alijs promendi iudicij locum feci. Erit eadem

Cicero Philipp. 12. Theodosius tit. 13. Nouell. Et Iurisconsultus. Sapientiores secundæ cogitationes. Et Iustinianus Nou-

libertas penes legenté, quæ fuit penes scribentem. Vnum dicam, nec pigebit, nostras cõiecturas, si scopũ non attigerint, non longe abfuisse. Et tu, vbi legeris, & perpẽderis, facile tibi persuaseris. Ideo Tacitũ in Annalibus nouiter impressum tibi proposuimus nostris animaduersionibus, emendationibus, & coniecturis, per Annalium libros, vna marginum parte notatum. Quarum rationem si requiris, quæ seorsim, & post Tacitum scripsimus in commentario, ista te docebunt. In altera autem parte, quædam adnotata Politica ex Taciti verbis elicita inseruimus, quibus Politicorum ingeniorum ὄρεξιν quodammodo leuaremus, daremusque in os quod paparent, dum quæsitiora obsonia, & ex vtroque mari cibos accersitos meditantur. Et ne putes in Tacito sanando, aut Politice explicando, tantum laborasse, etiam in illustrando operam nauauimus. Vt enim est obscurior paulo, seu verborum quorumdam minus frequenti vsurpatione, seu exscriptorum vsitata scribendi professione, seu rerum abditarum quas tractat commemoratione, verba verbis, sensus abditos, ex eius sensu deprompsimus, & ex eius lumine, solem ipsum se interdum obscurantem, elucidauimus. Nec satis. Nam cum varia, ex variis authoribus mihi per hæc spatia currenti se offerrent, licuit, lubuitque, istis Nouis Cogitationibus attexere. Non vt magna rerum & verborum congerie, inflatos vtres, & bullatas nugas tibi conficerem, & ampullata volumina, quod a meo ingenio alienum est. Vt enim dicebat Martialis:

A nostris procul est omnis vesica libellis.

Sed vt authorem nostrum, ex aliorum siderum concursu redderem tibi clariorem & illustriorem. Quippe in isto authore, multi sunt authores, & in hac Historia, multæ Historiæ, variæque res antiquæ, & clariores sententiæ, ex clarioribus rei Romanæ authoribus, Græcorumque, vt docti dicunt, imo & Hebræorum promptuariis depromendæ. Non silebo, multas antiquitatis reliquias, quæ forsitan lectorem afficiant, etiam inseruisse; authorumque locos obscuriores explicasse; interdum nomina virorum, locorumque & vrbium, etiam & populorum reposuisse, quæ aut corrupta aut nondum animaduersa erant. Et quia fata in Musarum segetes grassantia, voluerunt paucos esse sine mendis authores, quidquid citatis authorum locis non integrum esse apparuit, aut sanauimus ex veris aut coniecturis tentauimus, aut nobis conclamatum, aliis sanandum subiecimus. Fecimus etiam quid audacius. Nam quamuis fuerimus alienis abstinentissimi, & in foro literario, Lauerniones, vt Vespas apum fauos glutientes oderimus (Furinæ enim Deæ sacra auersamur, nec poculorum ansas mutamus) tamen in hac parte, manum non continuimus, sed quæ in Taciti elucidationibus inemendata alij attulerant, ad nos sine fraude legis Attiniæ transtulimus, non vt nostra augeremus, & clanculario, nec honesto latrocinio eorum vigilias suppilaremus: quippe alienis maxillis non edimus, nec manticulamur, sed vt deprauata corrigeremus, aut ad censoriam virgulam ferienda remitteremus. Solemus enim in his commentariis de qualibet margine, vel ara authorum vulnera patefacere, & veluti præcone sua mancipia vendente de lapide, & catasta, morbosa verba, & male sanas clausulas denotare. Sed ita modeste, vt neminem scalpello nostro vel aperte, vel oblique lædamus, omnes reuereamur, nec quemquam licet fœdius errantem nominemus aut designemus. Nemo enim in hanc arenam ita descenderit, vt per illas leues incogitantias quæ sunt humanæ mentis sociæ, viris magnis conuitium faciat, & ex alieno lapsu veluti spolio virtute quæsito, sibi gloriam, alteri ignominiam paret. Et sane, in fusis, contusis, & debellatis syllabis, quantum decus? Nos hæc Palæmonibus mundi cymbalis, & augustioribus Grammaticis relinquimus, quibus suam ambitionem expleant. Habeant illi Scholastici Cæsares istas lauros, velut ex Cæsarum lauretis decerptas, quibus cincti, & curru sublimes, lateque per orbem terrarum vecti, & Ioui pares, maioribus titulis gaudeant, quam Pompeius, & a discipulorum turba, triumphatores, magno hiatu, magnaque admiratione proclamentur. Apud nos, dicebat D. Cyprianus de Christianis, nullum de honore certamen. exaltatio nostra in cruce Christi Domini est. hinc didicimus vnde placeamus. At vero inter authores quos emendauimus, multos habes, tam sæcularis quam diuinioris litteraturæ. Quod ideo feci, vt illis, præstiti amoris & beneuolentiæ vices rependerem. Nam in mei exilij gloriosis angoribus concoquendis, qui fuere certe acerbissimi, sed forti pectore tolerati, & comites fidi, & consolatores suauissimi semper extiterunt. Cumque mea bibliotheca carerem, quæ instructissima quondam, & florentissima, nunc absentis domini desiderio marcessit; imo tota suppilata est: ij pro bibliotheca se tractandos, &

vtendos,

vtendos, & forte abutēdos præbuerūt. Nec frustra. Nam Tertullianus, qui inter reliquos Tertul. vnus abeunti adfuit, Christianum militem substrictum, & expeditū semper sub papilionibus esse debere me docuit: & agere & pati fortia, magis Christianū esse quam Romanum. Seneca pater. Et Senecæ ambo, dum Attalos facūdissimos, Rutilios innocentissimos, Marcellos Reip. amantissimos, & bonos ciues exules memorant, & velut gloriosas propagines Seneca filius. suo solo auulsas; quid virtus, quid innocentia pati possit periculosissimis temporibus, satis ipsi ostenderunt. Putauimus, nec infœlicibus vnquam desperandum, nec fœlicibus vnquam non timendum. Senec. Plutarch. Valer. Marius sexto Consulatu mendicabat, septimo imperabat. Scipio Asina, ex consule captiuus, ex captiuo consul factus est. His ergo magistris & consolatoribus, licuit inter sæuientes procellas esse tranquillum: & dum sæculi sordibus per exilij voluntarij flammas repurgamur, etiam Tacitum repurgatum exhibuimus. Fruere ergo, Lector optime, exilij mei fructu, & de meis ruptis cæsis, hunc panniculum habe. Paruus est, fateor; vilis est, non inficior, sed non omnino insuauis. Si exilitatem accusas, meum prius exilium damna. Vix solent arbores natiuo reuulsæ solo fructum ferre. Malus Assyria, alibi fructum non fert, Nardi & amomi deliciæ peregrinari non ferunt. Persicæ Rhodi non fructificant, cerasa in Suedia non dulcescunt. Vites nostræ, Scythicas pruinas execrantur. Cœlo roscido, & solo frigido, quale est exilij mei Pontus, etiam fœliciores arbores sterilescunt. Nihil sub Aquilonis frigore dari tibi potuit a me decoctius. Et frustra quis hieme rigente, folia, floresque, & fructus ab arboribus expectet. Istæ sunt hibernæ, non æstiuæ rosæ: ætatis meæ vesperna, non ientaculum, vappa senectutis, non iuuentutis meæ mustea, & feruida, & melitæa generositas. Si te doctrinarum sitis vrget, pete non me aridulum fontem, & tot calamitatum decursionibus turbatum, (quippe tota mea ætas ita Christo volente & ad vtilitatem meam procurante, inter malleum & incudem transacta est,) sed Nilos quære, & Danubios, & omnium scientiarum vastissima, & pacatissima fluenta. Magnis Dijs cœnas non apparo, & nihil heic de magistellorum huius temporis iure suffumat. Racematio est, non vindemia; spicilegium est, non messis. Sunt quos Vitellij patinariæ struices, & tractæ, & matiæ, & Solis mensa delectat; qui præter pauonem, rhombumque, & Ionicum attagenem cuncta fastidiunt: Heic, pauperis Ibyci pauper olus est, mica parua, arida patina, inuncta culina. Ideo mea cœna non expectat Apicios, sed Curios; non Æsopos, sed Fabricios. Doctus Persius ista non legat, ait Cicero, sed Lælius Decimus, aut Lucilius in Satyr. & Cicero. alius quispiam cui minus turdorum saliua sapit. Et Tarentinus, aut Consentinus, aut Siculus legat. Nihil istic nisi cum sale panis; idcirco guloso Lectore mea pagina non eget. De Oratore, lib. 2. & Plin. Hist. Nat. lib. 1. epist. ad Vespasianum. Nos enim Samio poteriolo, & Campana supellectile, de vespere nostro viuimus. Sed ne te exulis scripta quasi nocentissimi hominis deterreant, cogita Osan Hebræum, qui de religione tutanda solicitus & ruinas expauens; cum labanti arcæ manum imposuisset, cecidit in terram & mortuus est, non indecoro certe puluere sordidus. Nam de Ecclesia Catholica in Gallia, & Lutetiæ præsertim, quasi in regali suo palatio tutanda & conseruanda meum votum fuit, & aliud nullum, & vt ait Cicero, *turpitudine vitæ, nec magnitudine scelerum, nec propter reliquæ ætatis infamiam pœnas persoluimus*. Vnum crimen religio fuit Catholica. Quod vt Henricus IV. animaduertit, vltro in patriam me reuocauit, & hæreticis in mea fata coniurantibus me vitæ & libertati & omnibus bonis restituit, & bonæ famæ quæ omnia superat. Hæc sunt mea Fortunalia, hæ mei exilij causæ, & aliæ nullæ. Plura non dico, quia plura fari non est animus. Angeronia Dea, os non habet, aut si habet, clausum habet, nec cum Volupia aram communem habet.

O Pentheu
Rector Thebarum, quid me perferre patique
Indignum cogis?

Tritum est illud & vulgare, Væ victis. Vale, Lector, & si humanus es, & bonæ mentis, lege ac pellege. Sin minus, nec te Verticordia mouet, & Thrasonicus es, sine me, & abi in rem tuam. Nam tali spectatore theatrum meum non eget.

D. HIERONYMI TESTIMONIVM, DE NVMERO Librorum C. Cornelij Taciti, ex quinto Commentariorum in Zachariam Prophetam, cap. 14. Hactenus editum nec ante animaduersum.

HÆC *omnia* (loquitur de excidio Hierosolymorum) *plenissime Iosephus, qui Iudaicam scripsit Historiam; & multo maiora quam legimus in Prophetis, eos sustinuisse commemorat. Cornelius quoque Tacitus* (locus hic Taciti extat Histor. quinto inter ea quæ manent) *qui post Augustum, vsque ad mortem Domitiani, vitas Cæsarum 30 voluminibus exarauit.*

AD LECTOREM.

PLACVIT, Lector optime, in his Cornelianæ scriptionis nebulis, D. Hieronymum, velut testem citare. Grauem certe & magnum virum, quem in Hebræis, Græcis, & Latinis literis, nihil ignorasse, imo excelluisse fatentur omnes qui sciunt, nec falluntur. Et sane Seuerus Sulpitius 1. Dial. de Miraculis D. Martini de eo ita scribit: *Vir, præter fidei meritum, dotemque virtutum, non solum Latinis, atque Græcis, sed Hebræis etiam literis ita institutus, vt se illi in omni scientia, nemo audeat comparare.* Quod Prosper in Chron. firmat his versibus:

Hebræo simul & Graio Latioque venustus
Eloquio, morum exemplum, mundique magister.

loquens de D. Hieronymo. Sulpitius autem ille, de quo hic agitur; erat illi contemporaneus, laudatque hominis quam norat, & victus, visusque, & auditus frequentia, virtutem, & doctrinam. ~~Qui si viueret~~ quantus in clypeum assurgeret, quo fulmine hastam torqueret in suos hostes & transfugas ~~Ecclesiæ~~ Catholicæ Caluinistas? Multa enim legerat & didicerat, quæ nostra nesciuit ætas: mortuo tamen leoni lepores insultant & barbam vellunt. Cæterum scribit triginta voluminibus, id est 30. libris, aut librorum sectionibus Tacitum vitas Cæsarum scripsisse, post Augustum vel Domitiani mortem: id est scripsisse, ab excessu D. Augusti, vt noster loquitur, ad vltimum diem Domitiani. Et libro vndecimo firmat noster cum ait, *Libris quibus res Domitiani composui.* Istis autem voluminibus, tam Annales, quam Historiæ cõtinebantur. Nam in prooemio libri Danielis volumina libros vocat D. Hieron. Annales ergo scripsit a fine Augusti, ad Neronis mortem; Historias a Galba ad mortem Domitiani. Nam Neruæ, Traianique principatum attigisse vix credas, si testi credas tam locupleti ac docto. Destinarat quidem, vt fatetur ille, sed non perfecerat. Et destinarat, si vita suppeditaret, & senectutis quies. Neutrum forte contigit. Nam rumpit interdum, & moratur proposita hominum Fortuna. Historias autem & Annales eodem stilo non scripsit, nec eodem filo & textura. Nam Annalibus Historiæ priores, & Historiarum stilus vberior, & grauior in quo fusius discutit rerum causas: Annalium contractior. In Annalibus, annorum & consulum rebus se suumque stilum addicit. In Historiis, nulla ratione habita annorum nec Consulum, rem persequitur a capite ad calcem, & narrationem non scindentibus annis, suam per campos patentes diffundit scriptionem. Cæterum, D. Hieronymus non scribit, vidisse se aut legisse integra ista 30. volumina. Nam nec illa ætate extabant, nisi mutila, quæ Plinius Secundus ex Taciti consilio resciderat. Sed potuit didicisse a coætaneis Taciti authoribus aut aliis. Sic hodie scimus ex Plinio Nepote Plinium auunculum 20. libris res Germanicas scripsisse, quos tamen non habemus. Libuit autem tanti viri testimonium citare, elegans certe & singulare, ne quis in illa librorum disquisitione magis desudet, & in numero librorum torqueatur. Atque vtinam vt numerum, ita rem ipsam teneremus. Vale.

C.V. IVSTO

C. V. IVSTO LIPSIO L. DORLEANS S. P. D.

QVAM horridus olim fuerit ager Taciti mendorum vepriculis & sentibus, tute ipse scis, Iuste Lipsi, & sciunt omnes qui rem litterariam profitentur: sed quam sedulos habuerit runcatores, nemo te melius. Mirati sumus tot lappas, tot tribulos tam fœlici manu detraxisse. Et certe succreuerant vsque adeo vt agricola ne quidem sua culta agnosceret. Nunc tua diligentia magna ex parte purus est ager qui impurus fuit. Fecisti hoc donum generi mortalium, quod tibi & authori non parum attulit celebritatis. Atque de tuis laboribus cum Moretus & ego nuper colloqueremur, nescio quo modo mihi excidit fateri, sedula manu aliquando Tacitum tractasse, in eoque multa adnotasse. Quod vt audiuit, etiam atque etiam rogauit, vt quorum reminiscerer tibi copiam facerem. Quippe dicebat te in eius recognitione nunc operam nauare. Suppudui, fateor. Quid enim? Mene Veneri litterariæ suem? Tamen cum vrgeret assensi. Parui ergo, & quæ occurrere potuerunt tibi trado. Tu si quid est quod e re tua esse iudices, vtere rogo, imo abutere. Colui ego Turnebum & Auratum, vt præceptores meos. Colam ego semper Iustum Lipsium, vt iustum amicum & litteratæ pietatis fideique Catholicæ amantissimum. Vale. Antuerpiæ. 1599. IV. Nonas Martij.

IVSTVS LIPSIVS L. DORLEANS S. D.

GRATIAS tibi debeo & nunc ago, V. C. quod Tacitum etiam nostrum illustrare tuis notis & labore voluisti. Quas celeri oculo libaui quidem, sed conferre cum ipso textu non licuit, nec de ijs firmiter iudicare. Meus quidem Tacitus reformatus iam apud censorem est, & breui ad Moretum ibit. Sed gaudeam, & vtile sit, aliena etiam iudicia addi, siue notas seorsim. Quod fecit iam nunc Lutetiæ Iosias Mercerus erudite. Vnius hominis, nec videre omnia est, nec memoria aut stylo complecti. De Gallia tua vellem audiremus serio quod optamus. Sed nulla spes est nisi inopinatum aliquid fiat. Quod Deo auspice non desperandum. Alioquin occulta etiam alimenta nostris malis bellisque illuc timemus subministranda. An iam subministrata? Aliquid audio: nondum credo. Et consilia hodierna, ita occulta, obliqua, fallacia sunt, vt vix dijudicentur nisi ab extremo aliquo euentu. Vale V. C. & in exilio isto robur a CHRISTO *sume. Louanij.* VI. *Idus Mart.* ∞ D. XCIX.

Reliquas Epistolas non exhibeo, Lector Beneuole, quod rerum acerbarum memoria potius abolenda quam renouanda est. Cumque suas epistolas Lipsius publicaret, ita conuenit inter nos, vt quæ de publicis rebus scripseramus ea pro non scriptis essent nec cum Epistolis vulgarentur.

PLANCTVS AVTHORIS NOVARVM COGITATIONVM IN OBITV IVSTI LIPSII.

D. O. M.

HEICCINE iaces, amande Lipsi, & te obruit, quæ subruit cuncta, feralis ingluuies? O spolium opimum & nobile! Nusquam de toga tulit clariores manobias. In hoc letho, Musæ sensere lethum, licet Immortales, & ingemuere altius. Proh dolor! licetne fatis in nos volgares viros tam asperiter? Sed eundum quo Dei voluntas, & fati necessitas, & æternorum amœnitas, & nunquam caduca vocabat hereditas. Per Casus, Occasusque nostros ad non Occiduos ortus, & per inferæ vitæ rudera, corporumque parietinas, ad Superam vitam iter est. Scriptum te heredem petebat expetebatque diuinorũ possessio. ah! cupita paucis, despecta multis, repudiata plurimis; bonis cernenda, improbis adimenda: tibi data, dicta, addictaque & ampliter, & fœliciter. Viue nunc Cœlo, qui vixti solo tam charus; Cœlo locandus, beandusque, & a pura putaque suauitate suauiandus; solo lugendus, sed legendus, laudandusque & mirandus dum stabit solum. O Belgium fœlix, quod ex Pontico axe, vortisti in laureta Pindi, Athenasque Atticas, & amœniores. Et quis Scythicis pruinis suum Anacharsim neget? Non Hyblæa mella tuis dulciorà scrĩptionibus. Tecum natæ, tecum mortuæ litteræ: Nec vlla pars orbis tui fama vacauit. Vbi litterarum numen, ibi tuum nomen, & nominis lumen, quod extinguat nemo. Sed in doctrina, minor tui pars, licet mirabilis; Maior quod instructus cunctis virtutum monilibus: Maxima, quod pius, probusque & clarus conscientia: Ingens, quod Christianus & Catholicus, non desertor, non desultor, non erro, non fugitiuus. Lipsi, multi multa sciunt, & nimia forsan. Sed vnum sciendum potenter, tenendum acriter, meditandum incunctanter. Hoc qui nescit, licet multa & magna scit, & se, & sua, & omnia nescit inconsultissimus. Sciuisti tu, & rectam viam iuisti, quod fœlix faustumque Manibus tuis. Vale memor nostri.

LVDOVICVS DORLEANS ciuis Parisiensis his litterarum flosculis, magnam magni viri ornabat memoriam post fata. Vtinam viuus, qui suas in Tacitum Cogitationes conseret. Quod optauit; sed Mors frustrauit.

ADNOTATA POLITICA.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV DIVI AVGVSTI

[1] ANNALIVM LIBER PRIMVS.

VRBEM[2] Romam a principio[3] reges habuere.[4] Libertatem, &[5] Consulatum L.[6] Brutus instituit.[7] Dictaturæ ad tempus sumebantur:[8] neque Decemuiralis potestas vltra biennium,[9] neque tribunorum militum consulare ius diu valuit.[10] Non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio. Et[11] Pompeij, Crassique potentia cito in[12] Cæsarem,[13] Lepidi, atque[14] Antonij arma[15] in Augustum cessere, qui cuncta discordijs ciuilibus fessa,[16] nomine principis, *[17] sub imperium accepit.[18] Sed veteris pop. Rom. prospera vel aduersa[19] claris scriptoribus memorata sunt: temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec[20] gliscente adulatione[21] deterrerentur. Tiberij, Caijque & Claudij, ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsæ; postquam occiderant,[22] recentibus odijs compositæ sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto, & extrema tradere: mox Tiberij principatum, & cætera sine ira, & studio, quorum causas procul habeo.

Imperia in varietate posita omnia.

Crudele non durabile.

* *sub imperij vim.*

Qui scribit adulando, deterret à legendo.

NOVAE COGITATIONES IN LIBROS ANNALIVM C. CORNELII TACITI *qui extant.*

ANNALES.

Modi scribendi res gestas apud Roma.

RES gestæ apud Romanos, aut Annalibus, aut historiis, aut memoriis, & cómentariis diariisq. seu diurnis, vt vocat Tacitus, memoriæ mandabantur. De actis Senatus & populi, quorum seposita est ratio, non loquimur. Habuit vnaquæque scriptio suos authores. De Annalium scriptoribus dicemus, quia in Taciti Annales commẽtamur. & hic titulus, vt auctori li. 3. & 4. non displicuit, ita mihi placuit. Strabo l. 7. memorat ὑπομνήματα Ægyptiorũ, Babyloniorum, & Indorũ. Sed ad Annal. referre non audeo, quia latius patent. Quiquam illa vox aliquando etiã restringatur, vt Hypomnematographiquos cõmentarienses vocamus, quorum manu acta subnotantur, vt l. 45. §. quotiens. de iure fisci. Hypomnemata autẽ acta sunt l. 14. D. de excusa. id est, recensiones, cõmemorationes, & memorialia. Lego autẽ Annales Persarũ. Hester. c. 2. & 6. lego & Græcorum. Tertul. in Apolog. c. 19. & lib. de Anima, in quo Grȩca Annalium verba perierunt. *Apud Græcos,* ait Cicero 2. de Orat. *Annales scripsere Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus; apud Romanos sũmi Pontifices.* Nam hi Annales digerebãt, & tamquam album populo proponebant. Quod vsque ad C. Mutii tempora inualuit. vnde *Annales Maximi* a Pontificibus Maximis editi. Et hoc deductum ab Hebræis, apud quos sacerdotes & prophetæ *regum historias* scribebant. Quin summorum Pontificum etiam res gestæ ita memoriæ mandabãtur. Nam 1. Machab. vlt. *Hæc scripta sunt* (inquit) *in libro dierum sacerdotij eius.* Nam sacerdotum summorum, vt Regum historiæ scribebantur: & regale sacerdotium est. *Verba* autem *illa dierum,* non erant diaria per dierum ordinem notata, quæ ἐφημερίδας vocant, sed regum & Pontificum gesta, quæque eorum diebus contigerant. Sic scripsere Samuel, Natham, & Gad summi Dei tres historiographi & sacerdotes. Sic Addo, sic Semeias 1. Paralip. c. vlt. & 2. c. 12. *Nam ab Hebræorum fontibus pagani sua hauserunt,* inquit Tert. in Apolog. Cicero codẽ loco inter Latinos Annalium scriptores nominat Catonẽ, Pictorem, & Pisonem, nullis prænominibus. Sed Cato, Marcus est Censorius. epit. Liuii li. 49. & Plin. in indice l. 1. & 2. nat. hist. Pictor, Fabius est, de quo Liuius li. 10. & quem antiquissimum vocat scriptorem lib. 1. hist. D. Hieronymus de obitu Nep. *nobilem* vocat *historiographum & pictorem.* Et Piso Lucius est, qui *Piso frugi* citatur a Cic. 9. famil. epist. *Amo verecundiam.* vocatque *authorem Annalium,* vt Plinius l. 28. [illegible] 2. quem *grauem authorem* dicit nat. hist. l. 2. c. 53. est enim alter Piso Caius, qui *Censorius* dicitur, quique citatur ab

Annales Ægyptiorum.
Annales Babyloniorum.
Annales Indorum.
Annales Persarum.
Annales Græcorum.
Annales Romanorum.
Summi Pontifices apud Rom.
Annales conficiebant.
Vt apud Iudæos à quibus hæc.
Authores Ann. Romani.
Cato Censorius.
Fabius Pictor.
Lucius Piso Frugi.
Caius Piso censorius com-

mentariorum author. eodem l. 13. c. 13. vt commentariorum scriptor. At fuere apud Romanos multi alii Annalium scriptores, quorum nomina in bonorum authorum aruis sparsa colligas, vt Cassius Hemina, qui *vetustissimus author Annalium* vocatur a Plinio l. 13. c. 13. & l. 24. c. 1. Lucius Cælius Antipater, de quo Pomponius l. 2. de orig. iur. & Cicero 1. de Orat. & Nonius in verbo *Metari*. Lucius Sisenna, de quo Velleius l. 2. & cuius habemus rudera & reliquias. Rutilius etiam, quem idem memorat. Claud. Quadrigarius, de quo Seneca 3. de benef. Valerius Antias, de quo Velleius l. 2. & C. Gellius, de quo Macrob. l. 3. c. 17. & quem Q. Claudium nominat Agellius li. 15. c. 1. L. Cincius, de quo idem Gellius l. 16. c. 3. & sæpe Festus. C. Fannius, de quo Priscianus l. 13. & Cicero in Bruto. Sempronius Asella seu Asellia, de quo idem Gellius l. 5. c. 18. Pomponius Atticus de quo Asconius Pedianus in orat. Ciceronis contra L. Pisonem, & Cicero in epist. ad eundem, & quem *sensibus celebrem facit, verbis rudem, & tamen nouitate operis ab se inuenti commendabilem*. Cornel. Nepos ad quem Catullus scribit, epigr. 1. & quem Plinius nominat in indice. Sempronius Tuditanus, de quo idem Plinius 13. Nat. histor. 1. & is est quem C. Tuditanum vocat. Augur Messala apud Gellium l. 13. c. 14. quem tamen citat vt scriptorem commentariorum. Annius Fœcialis, quem Plinius memorat in indice l. 34. c. 6. Tanasius Geminus insipidus scriptor, de quo idem Seneca epist. 97. Hortensius, de quo Velleius 2. Asinius Pollio, ad quem Horat. 2. carm. & Suet. in Iulio 30. Licinius Macer, & ille Volusius Musis Catulli ridiculus, aliique multi, vt Cremutius Cordus de quo noster l. 4. Ann. illi autem Latine omnes scripsere. At fuere multi alii & consulares, qui Græcis litteris res Romanas memoriæ mandarunt, inquit Iustinus li. 1. vt filius Scipionis Africani, qui in aduersa valetudine scripsit, & Iulius Senator ex Liuij epit. 54. & A. Albinus ex Cic. in Bruto, & A. Gellio noct. Attic. l. 11. c. 8. & Polybius. Est & Caninius, qui Græce Dacicum bellum scripsit, Plin. epist. quæ incipit, *Optima*. Illi autem omnes soluta oratione & prorsa, vt ait Apuleius, cum sint alij qui versibus, vt Ennius. Quod ab exteris etiam factitatum. Nam Tacitus *Germanos ait habere carmina, quasi memoriarũ quoddam genus*. hoc etiam de suis Gothis tradit Ioannes Magnus, & de Bardis Lucanus, & de Druidibus Cæsar, & de Francis Eguinarthus in vita Caroli Magni. Non omitto solis ingenuis licitum Annales olim & historias Romæ scribere. sic Suet. de claris Grammat. vbi de Octacilio liberto Pompeij Magni. *Primus*, inquit, *omnium libertinorum historiam scribere orsus, quod non nisi honestissimis licitum erat*, vt neque pingere. Nam Plinius l. 35. c. 10. vbi de pictura. *Semper ei honos fuit vt ingenui eam exercerent, mox vt honesti, interdicto ne seruitia docerentur.* Neque ius ciuile profiteri. l. 2. de orig. iur. Nec prætereo Annales aliquando historias, & historias Annales nominari: quamuis diuersum & disparatum scribendi genus ex Gellio l. 5. c. 18. Noct. & Tacito Ann 3. Nam Liuius *suas historias Annales* dicit, l. 44. Licet Plinius in præfatione historiæ nat. *historias* suij memoret. Sic Seneca epist. 97. *Annales Tanusii* vocat, quos Suet. in Iulio c. 9. *vocat historias*, vt de Annalibus Pollionis apud Priscianum, quos Seneca *historias* appellat 17. libris comprehensas, vt ait Suidas. Plin. etiam *Annalium conditorem* Polybium dicit l. 5. c. 1. cum *historias* condiderit. Sic Tertul. Fenestellam, *Annalium commentatorem* fuisse ait, contra Valentin. & Cicero *Annales Q. Tuberonis*, vocat etiam *historias* ad Q. fratrem, vt noster, qui *acta senatus, commentarios* nuncupat, Annal. 15. quemadmodum Tertul. contra Psychicos Euangelium D. Lucæ *commentarios*, & *commentarios* Vitellij l. de anima. Quos nescio, an pro annalibus scripserit, sed scio mendum latere eo loci, vt pro *norant*, legendum sit *notauit*, pro *Vitellijs commentarijs*, legendum *Vitellianis commentarijs*. Sed sisto me,

Ne te forte mea grauis vrat sarcina chartæ.

Cassius Hemina. L. Cælius Antipater. L. Sisenna. Rutilius. Claud. Quadrigarius. Valerius Antias. Probus l. 5. C. Gellius. L. Cincius. C. Fannius. Sempronius Asella. Pomponius Atticus. Cornelius Nepos. Sempronius Tuditanus. Messala Aug. Annius Fœcialis. Tanasius Geminus. Hortensius. Asinius Polio. Licinius Macer. Volusius. Qui Græce. Filius Africani Scipionis. Iulius Senator. Aul. Albinus. Polybius. Caninius. Ennius. Soluta oratione. Quod exteri factitarunt. Historia cum Annalibus confusa nomine & e contra.

2\. VRBEM ROMAM.] Qua nihil sol vidit illustrius, sub Augusto, vt ait Horatius in carmine sæculari, & cuius nomen alterum enunciare nefas, vt ait Plin. nat. hist. l. 3. c. 5. Nomen autem Romæ (vt ait Messala) a Troiana muliere Roma vocata, quæ Æneam sequuta nupsit in Italia Regi Aboriginum, a quo Romulum Remumque habuit: & Roma *Fortitudinem* sonat, seu *Valentiam*. Ideo Poeta scripsit.

Roma pagana. quam celebris. Eius alterum nomen enunciare nefas.

Imperium terris, animos æquabit Olympo.

Fuit & Roma mulier concubina fratris Abrahæ, 22. Genesis. At Roma vrbs habuit suum natalem 11. Calend. Maij, idem l 18. c. 17. & dicta est *vrbs* per excellentiam. etiam dicta *domina*, Mart. l. 10. epigram. 103. & Prudent. contra Symmach. & *regum ciuitas*, D. Hieron. l. 5. c. 24. in Esaiam. *Fons Imperij orbis terrarum, mater gentium, Romanorum contubernium, pacis æternæ consecratio.* Et putat Politianus Amaryllidem vocari ex Virgilii prima Bucolica. Imo *Regina mundi*, a Rutilio in Itinerario, & ab Ammiano Marcellino *virtutum omnium domicilium* lib. 14. & li. 16. *imperij virtutumque omnium lar.* Et de illa Ouidius 6. Fastorum.

Dies eius natalis. Elogia.

Hæc est cui fuerat promissa potentia mundi.
Iuppiter hanc terris impositurus erat.

Dicta etiam *terrarum dea*, a Martiale 12. epig. 8. & ab oraculo Delphico ex Appiano Alexand.

Clara atque ingens colitur quæ nomine Diuæ.

Quippe dea est habita & tẽpla ei dicata in Asia, vt apud Smyrnẽses, ait noster l. 4. Marco Portio Catone & Lucio Valerio Coss. id est, anno v. c. DLVIII. & apud Alabandẽses. Et Pergami & Nicopoli. Deinde sub Augusto. nam extat nũmus ita inscriptus. *Romæ & Augusto.* & firmat Suet. 52. *Templa*, inquit, *quamuis sciret etiam proconsulibus decerni solere, in nulla tamen prouincia nisi communi suo Romæque nomine recepit.* Postea omnes Asiæ communitates Romę & Augusto simul templa sacrauerunt, cum hac subscriptione, *Com. Asiæ*, id est, *Communitas Asiæ*. Inde in alijs nummis. ΡΩΜΗ ΘΕΑ. Et puto sub Anton. Pio. deinde sub alijs: ROMÆ ET AVGVSTORVM. Et delubrum habuit vna cum Venere extra Romam, in quo sanguine illi sacrificabatur. Quod Prudentius scribit aduersus Symm. his versibus.

Dea habita. Templis culta.

Et ludos stupuit, celsa & Capitolia vidit,
Laurigerosque deum templis astare ministros,
Ac sacram resonare viam mugitibus, ante
Delubrum Romæ.

Roma Christiana.

Quia frequentes boum victimæ, & inter victimas Hecatombæ. At vero, hæc a Romulo pastore condita, pastori Christo, per Petri Christianæ ecclesiæ pastoris sanguinem consecrata,

Roma a Romulo pastore condita.

Nunc pastoris Christianorum Sedes.

secrata, etiam hodie pastoris ecclesiæ sedes est. Quod ideo scribo vt flosculis Christianitatis decoretur paganitas. nam quid vetat? Laudanda Roma magis est Christiana, quam pagana, præsertim a Christianis. Ausonius Christianus vocat *diuûm domum*, & *auream Romam*: non quod imperatores eam incolerent, vt putat vir magnus Vinetus: nam Constantinus & cæteri imperatores ea spreta longe ante Constantinopolim migrarant, & nouam Romam Cõstantinus patriam suam appellarat ante Ausonium. Sozomenus 2.c.27. ibique se pultus erat. Eusebius in eius vita. Sed propter SS. Apostolorũ Christianitatis principum sepulchra & tot DD. Martyrum mortuaria fœlicesque reliquias quibus principes Christiani adgeniculabantur, vt ait D. Aug. epist. 42. *Videbitis*, inquit, *imperij nobilissimum culmen* (id est imperatorem) *ad sepulchrum piscatoris Petri submisso diademate supplicare*. Et Tertul. in Apologet. *Fœlix ecclesia in qua Petrus Dominicæ passioni adæquatur, in qua Paulus gladio coronatur, in qua Ioannes in oleum demergitur.* Et pulchre Prudentius & prudenter.

Aurea dicta ob reliquias SS. Apostolorum.

Et diuum domus.

Quas Cæsares submisso diademate venerabantur.

O fœlix Roma quæ tantorum martyrum
Es purpurata pretioso sanguine,
Non laude tua, sed ipsorum meritis
Excellis omnem mundi pulchritudinem.

Tamen quidam contestantur DD. Petrum & Paulum numquam fuisse Romæ?

Ride si quid amas, Cato, Catullum.

Roma ideo, *Schola dicta Apostolorum & fideliũ Metropolis*. Sozomenus 3.c.7. Et a D. Hieronymo præf. in Ezech. vocatur *lumen terrarum*. nam cunctas illustrauit ecclesias. vtque ex pluribus regnis suum habuit conflatum imperiũ, ita ex omnibus ecclesijs suam ecclesiam: *Cui Africanæ ecclesiæ cõtesserarunt*. Tert. in præscript. centũ quatuordecim annis post Christum. & Asianæ, Ignatius ad Roma. & Tertul. aduersus Iudæos. Imo totus orbis. D. Irenæus 3.c. 3. contra hæreses, 196. anno post Christum & Apostolis vicinus. nam 204. vixit sub Seuero. Et ipse Tertul. in præscript. Quippe, vt tradit D. Hieronymus ad Euagrium, *non alia Romæ vrbis ecclesia quam totius orbis.* Et sane extra qui sapit, desipit. Quod autem Tacitus rem omnem Romanam paucissimis verbis delineat, facit Catonis & Sallustij exemplo, qui *Romani generis disertissimi multa paucis absoluerunt*: vel etiam Cornelij Nepotis de quo Catullus ita.

Tacitus multa paucis tractat.

Ausus es vnus Italorum,
Omne æuum tribus explicare chartis.

Aut Hellanici exemplo, *qui in scribenda Græca historia sine ornatu breuis fuit*, vt ait Cicero 2. de orat. Etiam aliorum magnorum authorum imitatione. Nam Martialis 2. epig. 77.

— *Marsi doctique Pedonis*
Sæpe duplex vnum pagina tractat opus.

Et sane Neoptolemus noster paucis philosophatur. Ad imitationem eius ita Florus: *Faciam quod solent qui terrarum situs pingunt: in breui tabula totã eius imaginem amplectar.* Tacit. enim. septem fere lineis, 760. annos, & amplius heic complectitur, quibus ab vrbe condita ad excessum Augusti, magnis acta fluctibus per virtutem stetit. Vrbs certe miranda: cuius, infantia sub Regibus, sub Consulibus adolescentia, sub Imperatoribus, & ab Augusto ad Constantinum, virilis ætas, sub reliquis senectus contigit. nisi quod sub quibusdam magnis principibus, vt Carolo Magno, & præter spem omnium senectus imperij quasi redintia apparuit. Pertulit illa Tiberios, Caios, Claudios, & Nerones, quorum dedecora noster; *sine ira, aut studio exequitur*. Sed hoc Paulini Nolani episcopi natione Galli notũ est ad nostrorum Francorum summum decus, & gloriam æternæ vrbis, & in Pontifices summos beneuolentiam qui Gallorum posteri extiterunt:

Varia imperij Romani fortuna.

Ætas vrbis Romæ.

Roma caput mundi, quidquid non possidet armis.
Relligione tenet. Et recte Prudentius.
Sic se Roma inclita iactat.

Roma caput mundi.

3 REGES HABVERE.] Ex hortis Sallustianis iste flos vt principium. nam in Catilinaria sic incipit. *Vrbem Romam habuere Troiani.* Imo ex Trogi Pompeij scriptis, qui ita scribit. *Principio rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat.* Quin etiam Prudentius prima ad Symmachum ita scribit.

Regius exortam iam tunc habuit status vrbem.

Et sane Strabo li.6. ait mixtam remp. habuisse ex regio & optimatum imperio. Nomen autem regis apud Romanos honoris primum, mox horroris fuit. Nam Iulius Cæsar Rex salutatus, *Non rex ego* (ait) *sed Cæsar*. Et ab Antonio iterum Rex nominatus, *Solus*, inquit, *Iupiter Rex est*. Dio 44. Sapienter. sed verbis respuit quod reipsa arripuit. Inde Cæsaris clades. Inde illa inscriptio, BRVTE DORMIS. Male enim regibus Roma se conciliauit, nec sine sanguine. At facta ad seruitutem aliter vixit. nã sub Tiberio dissimulauit tantisper, sub Nerone non erubuit, sub Domitiano & reliquis rapuit. Spartianus in Auidio Cassio vere, *Oderat*, ait, *Principatum, nec ferre poterat imperatorium nomen*. Quod gentile Cassijs & Catonibus, nimiũ certe Romanis. Claudian. de laudib. Stil.

Verbum Regis apud Rom. honorabile, mox horribile.

-- *Manortia plebes*
Te dominum Bruto non dedignante fatetur.
Et quod adhuc nullo potuit terrore coacta,
Libertas Romana pati, Stiliconis amori
Detulit. Sed detulerat prius & pertulerat.

Silius enim lib. 16. de Scipione, quem Regem gentes salutabant.

Concordes regem appellant, regemque salutant,
Scilicet hunc summum norunt virtutis honorem.
Sed postquam miti reiecit munera vultu,
Ausonio non digna viro, patriosque vicissim
Edocuit ritus, & Romam nomina Regum
Monstrauit nescire pati.

Sic Cicero 9. epist. *duabus*. *Quos ego reges appellatos, sed omnino natos nesciebã. Nam Regis nomẽ ne nominandũ quidem viro Romano.* Ideo Velleius scribit Domitiũ, cum esset in castris Antonij, Cleopatram nunquam nisi nomine salutasse, nec *Reginam* appellasse. quod Romanum erat. at Plancus contra: vnde adulator dictus. Martialis in odium Neronis, eum *regem* vocat. Vt Plinius Messalinam reginam l. 29. cap. 1. Licet vigente Repu. edictũ fuisset postquã Prusias Romã venit, & post Prusiã Eumenes, ne cuiquã regi Romã venire liceret. Flor. l. 46. Nã vt ait Sall. bello Iugurth. *Impune quælibet facere, id*

est Regem esse. Et hoc de Romanis, sic ergo Poeta 1. epigr. 2.

Inuidiosa feri radiabant atria regis.

Et idem lib. 2. epigr. 7.

Regis superbi sportulæ recesserunt.

Quin Traianus optimus princeps etiam Rex appellatus est. nam ita scriptum in epitaphio: *Turba medicorũ Rex periit.* Virgil. tamen regum osori populo, indidit nomen Regis. 1. Æneid.

Hunc populum late Regem regnoque superbum,
Venturum excidio Libyæ.

Quod an decenter, viderit & riserit forsan Hyginus quispiam, aut vnus ex Grammaticis, quibus hæc arena peculiaris. Sibi equidem, suisque ciuibus, Populus Rom. ciuis fuit: at exteris Rex amarus, & auarus & crudelis, vt dicebant nationes subactæ.

Libertatis annus apud Romanos. Libertas Dea quando cœpta coli. 4 Libertatem.] Vnde Liberatoris nomen, & Libertatis annus, quo Brutus reges exegit, & tum Libertas apud Romanos pro Dea coli cœpta. Extatque tẽplum Libertatis 13. regione vrbis, & propter forum. Cicero 4. ad Attic. epistola, quæ incipit, *O expectatas.* Idem contra Rullum, Romam vocat ciuitatem, quæ iure libertatis omnibus antecellat. vt Philipp. 10. *Cum*, inquit, *nationes seruitutem ferre possint, nostra ciuitas non potest.* Vnde Virgilius 8. Æneid. *Roma seruitutis nescia.*

Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.

Sic Florus, *Nullius acrior custos, quam libertatis fuit*, loquens de Pop. Rom. vere, nam Romanis cum libertate viuendum, cum libertate moriendum: & liberis populis nihil libertate dulcius, nihil amœnius.

Consulatus summi imperij nomen. Partitum in duos. Prouocationi obnoxium. 5 Consvlatvm.] Summi imperij nomen, ne imperium detrectare Romani viderentur. Et in duos consules partitum, vt vnus, alterius metu, & ambo intra leges se continerent. Et annuum, ne diuturnitate insolescerent. Et prouocationi obnoxium, ne pro iure iniuria redderetur, cui etiam cedebat patria potestas. Val. 2. c. 2. Cicero vocat consulatum *finem honorum Reip.* Recte. nam vltra nullus honos ordinarius, nulla dignitas: cuius insignia, toga prætexta, lictores. Cic. in Pisonem. Claudian. 3. in laud. Stilic.

Proxime Dis consul, tantæ qui prospicis vrbi,
Qua nihil in terris complectitur altius æther.

Munia Consulum. At munia Consulum ab Ouidio traduntur 4. & 5. eleg. 4. de Ponto. Duo tamen addo ex Papinio in epithal. Stellæ, sacra in æde Cybeles facienda, & libros Sibyllæ discendos. sic enim ille. *Adire templum Cybeles.*

Hunc & bissenos (sic indulgentia pergat
Principis Ausonij) cernes attollere fasces: *Legere libros Sibyllæ.*
Ante diem; certe iam nunc Cybeleia nouit
Limina, & Euboicæ carmen legit ille Sibyllæ.
*Iamque * pares Latius, cuius prænoscere mentem* **Id est imperator.*
Fas mihi, purpureos habitus, iuuenique curule
Indulgebit ebur.

Consulatum perdidere Cæsares. Viuit illa potestas sub imperatoribus, quibus animus se, suamque dignitatem attollere, cæteris depressis: nam aliquando die vna 25. Consules suffecti, & Diales nullo prius obito magistratu. Nec Ianuario mense, vt florente Rep. sed Martio & Iulio aliisque mensibus. Xiphilinus ex Dione 72. etiam longe a Roma. Ammian. 25. in fine, & Auson. in grat. act. Vi- *25. Consules vna die.*

luit etiã, quod pueri, & serui, & spadones, & ἀσκληπιάδαι orbis, vt Vatinius, Consules fierent. *Pueri Consules.*

Per Consulatum peierat Vatinius.

ait Catullus, vt scias etiam in veteri rep. Rempublicam se demẽtasse. & de Nonio Catullus.

Sella in curuli Struma Nonius sedet.

De pueris D. Hieron. ad Demetr. vbi de Olibrio. *Consul quidem in pueritia, sed morum bonitate Senator illustrior.* Et Claud. in Paneg.

— inter cunabula Consul
Proueheris, signans posito modo nomine fastos.

Idem de seruis eodem. *Serui.*

— Seruili placuit fœdare curules
Crimine, procedit laxata compede Consul.

Et de Eunuchis. *Eunuchi.*

Omnia cesserunt Eunucho Consule monstra.

Quid quod Caligula portentum orbis, suum equum Consulem designauerat? Sic illudit generi humano nimia potestas: ideo deformatas secures Claud. vocat l. 2. in Eutr. Decrescente tamen dignitate crescebat ornatus: nam non amplius in purpura, sed in aurea toga, & cum scipione in manu. sic enim Vopiscus in Aureliano: *scripturus ad Senatum vt tibi deputet Scipionem, deputet etiam fasces.* De aurea toga Prudent. contra Symmachum. *Consules non populi, sed sibi consulentes.*

Ipse magistratum tibi consulis, ipse Tribunal
Contulit, auratumque togæ donauit amictum.

Insignis sane magistratus æternumque victurus, si non sibi, sed ciuibus Consules ipsi consuluissent. nam Consulum, ait Cicero in Pison. magnum nomen, magna species, magna dignitas, magna maiestas. Ergo, inquit Accius, *Qui recte consulit, Consul cluat.*

6 Brvtvs.] Qui ideo liberator dictus. nam Quintil. noua declamat. 268. *Tulit ciuitas P. R. liberatores Brutos.* Quippe, vt ait Florus, *imperium cum regibus abrogauit.* Et *vltor* dicitur a Poeta l. 6. Æneid. *Brutus liberator. Brutus vltor.*

Vis & Tarquinios Reges, animumque superbum
Vltoris Bruti, fascesque videre receptos? *Bonus ciuis Reip. pater.*

Bonus quidem ciuis, sed durus pater, qui Reip. amore caruit liberis, vt publicus parens esset, nam P. R. adoptauit. Sic enim Florus & Claud. 3. de laud. Stilic. non abs re.

Dictatura semestris. 7 Dictatvræ ad tempvs.] Semestre videlicet, quanquam periclitante Rep. prorogarentur: & fuere qui ante tempus negotio peracto, cuius gratia creati erant, se abdicarent. Ante tempus probitas se abdicat: post tempus ne improbitas quidem. nam Q. Seruilius Priscus octauo die, & Cn. Quintilius, & C. Memmius, aliique multi ante tempus se abdicarunt. Seneca de breuit. vitæ. *Quintius dictaturam properat exadere.* Lego, *Quintilius*, ex Liuio l. 8. Nam vbi clauum fixit, magistratu cessit, nec ambitiosus legum tempus excessit. Contra Mamercus Dictator, ait Liuius lib. 4. *Censuram quinquennalem prius, annuam fecit, & a Censoribus tribu motus est, quod magistratum P. R. minuisset.* Quod autem scribit *ad tempus*, notat Sullam & Iulium Cæsarem, qui per ambitum perpetui dictatores, & perpetui legum & Reip. corruptores & distractores, non Dictatores, extitere. *Ante tempus deposita. Seneca correctus De breuit. vitæ. Differentia boni ciuis cum ambitioso.*

Legitimi Decemuiri biennales. 8 Neqve Decemviralis potestas.] De legitima potestate loquitur, quæ legis prohibitione non vltra biennium, sed ambi-

Ambitiosi plus quã triennales. ambitione vltra Metonis annos. nam ambitionis terminus nullus, nulli fines. Hæc autem potestas dabatur a P. R. comitijs rite habitis, & per suffragia, & mandabatur a certo tempore ad certum tempus. Et hoc natura docente. Nam Grus Grui tradit imperium post dies triginta. D. Hier. Noster author lib. 3. seipsum illustrans. *Pulso, inquit, Tarquinio, aduersus patrum factiones multa populus patrauit; tuendæ libertatis & firmandæ concordiæ causa, creatique Decemuiri, & accitis quæ vsquam erant egregia, compositæ 12. tabulæ, finis æqui iuris.* Quæ omnia ex Sallustio. *Decemuiri creati ob factiones patrum.* Et Isidorus 5. Etym. cap. 1. *Cum populus seditiosos magistratus ferre non posset, Decemuiros legibus scribendis creauit, qui leges ex libris Solonis in Latinum sermonem translatis 12. tabulas exposuerunt.* Pomponius l. 2. de orig. iuris Solonem non nominat, quod facit Plinius de vir. illustr. sed ait a Græcia sumptas. Verũ in ea lege multa a magnis viris arguuntur, quæ a magnis etiam viris defenduntur, vt quod in ebore sculptas dixit contra Liuium & Dionysium. Sed hæc extra lineam.

9 NEQVE TRIBVNORVM MILITVM IVS DIV VALVIT.] Quia nimis violentum & crudele. violenta autem numquam diuturna. Tamen valuit, quousque patribus plebe conciliata, Camillus dictator ædem Concordiæ vouerit. *Ædes concordia a Camillo vota. Bonus magistratus concordiam amat ciuium.* Concordia enim discordiæ medicamentum est. Et fortasse ea ædes est de qua Iuuen. Sat. 1.

Quæque salutato crepitat Concordia nido.

Nam in ea magna ciconiarum turba nidificabat, ait vetus interpres Iuuen. Dixi, fortasse, nam aliæ Concordiæ ædes in vrbe. *Multæ ædes Concordiæ Romæ.* Quæ concordia valuit, discordia viluit, & subruta est.

10 NON CINNÆ, NON SVLLÆ LONGA DOMINATIO.] Non longa, sed atrox: licet *Cinnæ dominatio non longa, sed atrox.* Cicero longam dicat, his verbis. *Cur omnium crudelißimus Cinna tandiu regnauit?* sed tyrannidis momentum pro anno est inter liberos homines, imo pro mille annis. Cinna autem fuit tyrannus. Sallust. in fragmentis. *Tyrannumque & Cinnam appellantes.* Et Cicero nominat *dominationem Cinnæ*, pro crudeli, lib. 8. ad Attic. epist. 3. his verbis. *Idem, inquit, fecero quod in Cinnæ dominatione Philippus.* sic etiam *dominationem Sullæ*, dixit Sallust. *Sullæ, inquit, dominationẽ audebat.* Nec male noster iungit Cinnam & Sullam, veluti duo crudelitatis paria. *Cinna & Sulla duo crudelitatis paria.* Nam de Sulla qui Sulla fuit & humani sanguinis perpetuus gurges, Cicero in Verrem: *Nemo eo inuito bona, patriam, vitam retinuit.* Et sane Seneca scribit, *vnum hominem in terris*, scilicet Rutilium, *virum innocentißimum ausum illi denegare quod peteret*, lib. *Innocentia quantum confidens. Rutilius ausus solus Sulla negare quod peteret.* Quare viri boni. Quod mirum, nam non cedebat cui cesserat Pop. Romanus, atque lictores stricto ense ei apparuisse. Silius de Sullæ tyrannide.

Imperium hic primus capiet, sed gloria culpæ,
Quod reddet solus, non tãto in nomine quisquam
Existet, Sullæ qui se velit esse secundum.

Remisit solus imperium. Et Mart. 11. epig. 6. — *tibi Sulla cruentus,*
Imperium tradet cum positurus erit.

Sed ponet, quod non Iulius Cæsar, non Augustus. Ille enim retinebit, & ob retentũ Bruti manibus trucidatus peribit. Hic de reddendo cogitabit, aut potius redditurum simulabit. Nam imperia cum lætitia induuntur, cum molestia exuuntur. Vtrumque Velleius pingit graphice lib. 2. Nam de Sulla, *vir qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neq; post victoriam abũde vituperari potest.* Et vbi de Cinna, *vir dignior, inquit, qui arbitrio victorum moreretur, quam militum. De quo vere dici potest, ausum eum quod nemo auderet, perfecisse, quæ a nullo nisi fortißimo perfici possent*: atque, *in consultando fuisse temerarium, in exequendo, virum.* *Cinnæ elogium a Velleio.* Vnde Sallustius: *Prius quam incipias, consulto; vbi consulueris, mature facto opus est. Ita vtrumque per se indigens, alterum alterius auxilio viget.* Scripsit commentarios quos Lucullo dedicauit. Plutarch. forsan suos, forsan alienos: sed suos verisimilius. Non piget ex authorum libris, quasi ex pictroum officinis, has elegantissimas tabulas depromere. nam authorem illustrant & lectorem oblectant.

11 POMPEII CRASSIQVE POTENTIA.] Petronius Arbiter vtrumque iungit hoc versu, vt fere omnes authores. *Pompeius & Crassus iuncti apud authores.*

Crassũ Parthus habet, Libyco iacet æquore Magnus.

Qod etiam facit Tert. in Apolog. & hic noster. *Quis Pompeio, inquit, sublimior? quis Crasso ditior?* vt notes diuitijs affinem sublimitatem. *Pompeij laudes a scriptoribus.* Iuuenal. Sat. 10.

Quid Crassos, quid Pompeios euertit? & illum
Ad suã qui domitos deduxit flagra Quirites?

Id est Cæsarem Iulium. vocatur Pompeius a Cicerone 3. famil. *omnium sæculorum & gentium princeps*: a Iulio Basso, *terrarũ marisque dominus*, Suasoria 2. Senecæ patris, & ille Seneca pater *Magno principi magnæ deli(?)a laudes.* qui vixit sub Augusto, dum Põpeium ob Cæsares laudare non audet, ac ne quidem nominare, nomen mutat, & a viliore rerũ gestarum parte describit. *Sub Augusto nemo laudare Pompeium ausus.* Nam ita scribit. *Dum tentaret Romæ scholam summo illi qui Iudæos subegerat. Magnum* Põpeium dicere non audet, *summum* dicit, nec Pompeium dicit, sed Iudæos subegisse, ne diceret orbem totũ. *Seneca de laude Pompeij dissimulatio.* Habuit enim Pompeius tres triumphos de tribus orbis partibus, plures habiturus, si plures partes tunc tellus habuisset. nam quarta pars nostro æuo detecta. Trinas aras vocat Tertullianus in Pallio, nam aræ pro triumphis; quia nullus triumphus absque ara. Dio 41. & Velleius. Plinius astute magis. nã l. 7. c. 25. cum de Pompeio ita scripsisset. *Summa summarum in illo gloria fuit.* statim subiungit in gratiam Cæsarum. *Si quis simili modo percensere velit Cæsaris res, qui maior illo apparuit*, (& nota *apparuit*,) *totum profecto terrarum orbem enumeret.* *Plinij laus de Pompeio, sed callida Cæsarum mente.* Vnus Sallustius scribit de Pompeio, *oris improbi animoque inuerecundo fuisse.* Quod vltus est Pompeius Leneus, ait Suetonius de clar. Gramm. idque iure. Nam Põpeij libertus fuit. De Crasso Seneca 5. Nat. qu. c. 17. *Crassum auaritia Parthis dedit.* & certe perijt apud Carras eius clade nobiles. *Crassus Carris perijt.* Plin. l. 5. c. 24. & addit, *nõ fuit satu nisi totũ Parthorum aurũ esuriret, atque vt nomen quidem optimi occupauerit.* *Nomen Opimij meruit quia diues. Plinius emendatus.* Lege *nomen opimi*. nam diues dictus est. Inde auarus quidam diues *Opimius*, ab Horatio appellatur. Inde *opimitas* Plauto in Asin. Seneca 1. 2. contr. 1. de Crasso. *Tu Crasse post euestigata illa fugitiuorum arma vrbis Romanæ ditißimus, qui nũc apud Parthos eges sepulchro.* Nam viuenti Crasso nihil defuit, mortuo defuit sepulchrum. En nostræ mortalitatis vappę & fumi & ludibria.

Cæsar Iulius & Alexander, par nobile cognatum.

12 Cæsarem.] Iulium scilicet, quem Suet. 55. in Iulio ait *eloquentia militarique arte* (sic enim ex veris lego) *aut æquasse præstantissimorum gloriam, aut superasse.* Appianus 2. Bel. Ciuil. & Velleius lib. 2. Alexandro Magno parem faciunt, *vir certe per omnia fortunatus & magnificus meritoque cum Alexandro (si sobrius foret) comparandus.* quamuis Cato ebrietatis

Cæsar se potius quam Remp. dilexit.

Cæsarem arguerit. Sallust. in Catil. *Ambo ambitiosissimi & bellicosissimi, in consilijs exequendis celerrimi, in periculis ingrediendis audacissimi, minime corpori suo parcentes, nec magis imperatorijs artibus freti, quam fortuna, & audacia.* Et hercle vir ingens, si patriam magis quam se dilexisset. Sed *cum terrarum orbem ciuili sanguine impleuisset, vt imperium inuaderet, tandem sanguine suo curiam impleuit*, inquit Florus. & verum. sed hic sanguis, Curiæ libertatem absorbuit.

13 Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere.] Id est triumuirorum arma. Prudent. in Sym.

Vltima sanguineus turbauit secla triumuir.

Lepidus homo vanus.

De Lepido Plinius lib. 7 cap. 57. *M. Lepidus nobilissimæ stirpis*, quod generis nobilitatem signat, non hominis virtutem quam nesciuit: nam de eo ita Velleius libro 2. *Vir omnium vanissimus, neque vlla virtute tam longam*

Cur ita.

fortunæ indulgentiam meritus. Vanus certe qui in turbata Rep. diuitias quærebat, ait Florus. Vanus qui volucrum cantu somnos sibi adimi querebatur, ait Plinius l. 35. c. 11. Vanus qui Africam luxu perdidit. Nec illi æquior Rutilius dum scribit in Itinerario peiorem superioribus Lepidis fuisse. Nam fra-

Fratris Pauli proscriptor.

trem Paulum proscripsit, & cum Paulo existimationem suam nunquam reuersuram amandauit.

14 Antonii arma.] Ciceronis trucidatoris. Dio 47. & Messalæ proscriptoris, quem euasit. Dio 48. id est totius eloquentiæ Romanæ. Etiam (vt aiunt) Marci Varronis Romanorum omnium doctissimi iugulatoris post Cassinatem agrum raptum, & disruptum: vt ad stragem & luem bonorum natum putes. Tamen ei scriptioni non assentior, Valerio Maximo refragante, qui in lectulo Varronem ait obijsse centum annis exactis vitæ, lib. 8. cap. 7. & is Varro est qui Romanorum doctissimus quadringentos & nonaginta libros scripsit. Sed si tot potuerit scribere, quomodo potuit legere? D. Hieronymus scribit etiam Origenem sex millia librorum composuisse, scribens contra Ruffinum. Sed ad Antonium rediens, cum *face & turbinem sui sæculi*, vocat Florus, & quem apud Senec. Portius Latro ita pungit & pingit eleganter Suasoria 6. *Videbis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos. videbis illum non hominis, sed belli ciuilis vultum. videbis illas fauces, per quas Cn. Pompeij bona transierunt: illam laterum, illam gladiatoriam totius corporis firmitatem. Videbis illum pro tribunali, loco quem Magister equitum, cui ructare turpe erat, vomitu fœdauerat.* Quid illo emblemate elegantius? sed quid verius? si quæras quid Antonius agat? non modo fugit & bibit, vt dicebat ille: sed virtutem iugulat & exscindit eloquentiam.

15 In Augustum cessere.] Quem Tert. in Apolog. vocat *imperij formatorem*, & libro de Anima, *reformatorem, ciuiliumque turbinum sepultorem.* Horatius de Augusto ita:

—O tutela præsens
Italiæ dominæque Romæ.

Cicero Philipp. 14. Deorum beneficio Reip. procreatum scribit. Nam victoribus quid non damus? Augustus fuit primus imperatorum quem milites elegerint, vt fuit Heraclius vltimus, idque anno a Christo nato 671. Habuit autem Augustus hoc nomen ex Munacij Planci sententia, quod loca religiosa, in quibus quid augurato consecratur, Augusta dicerentur. Suet. in Octauio cap. 7. & quod mortale fastigium excederet. Euseb. de morte Constantini cap. 67. & 68. Post mortem beatus ille imperator regnauit; & milites filios Constantini non Cæsares solum, sed Augustos nominarunt. quæ vox maximæ dignitatis plena, celsissimi imperij propria nota est. Græci σεβαστὸν vocabant quasi venerãdum. Et hæc ex Dione lib. 53. Ouid. 1. Fast. de Augusto sic scribit.

Hic socium summo cum Ioue nomen habet.
Sancta vocant Augusta patres: Augusta vocantur
Templa, sacerdotum rite dicata manu.

Prud. de Augusti potestate in Symmachum.

--Tandem deprendere rectum
Doctus iter, caput Augustum diademate cinxit,
Appellans patr[illegible]triæ, populi atque Senatus
Rectorem, qui militiæ sit ductor, & idem
Dictator, censorque bonus, morumque Magister,
Tutor opum, vindex scelerum, largitor honorum.

Eleganter certe. nam sunt hæ Augustorum dotes, aut esse debent, & omnium principum. *Fortuna cum gentibus dedit.* Seneca libro de breu. vitæ scribit, *Deos illi plusquam vlli præstitisse ex hominibus: gentibusque eum fortunam dedisse.* Val. lib. 1. cap. de somnijs, *destinatum immortalitati caput* nominat. Et *Immortalitati destinatum caput.* vtinam, aut Timageni domo sua nunquam interdixisset, aut Timagenes de Augusto scriptam historiam nunquam combussisset, quo eius vultum plenius intueremur. Nil tibi derogo, Tranquille, forte multum arrogo. Licet optare ista, quando frui non licet.

16. Nomine principis.] Et hoc ad modestiam, ne quid nouatum putaretur. *Principes Senatus.* Nam omnis nouitas paratam habet controuersiam. Veteri Rep. erant principes senatus, quales fuere Fabius Rullianus, Scaurus, Æmilius, Lepidus, & alij multi, quorum nomina in senatu & inter senatores primum legebantur. *Princeps ciuitatis Pompeius.* Et ipse Pompeius, Ciceroni *princeps* dictus, pro domo sua, & *princeps ciuitatis.* *Quando Cæsares imperatores dicti.* Ergo accepto imperio sub nomine principis, deinceps Augustus, & cæteri Cæsares, principes sunt appellari. Ouid. 2. Trist.

Spes mihi magna subit, cum te, mitissime princeps:
Spes mihi, respicio cum mea facta, cadit.

Et Martialis de Domitiano l. 1. epigr.

Quos decet esse homini tali sub Principe mores,
Qui iubet ingenium mitius esse feris?

Astipulatur Suet. in Tib. 42. c. dum opponit tyrocinij & principatus tempora. *Postea,* inquit,

inquit, *princeps*. id est imperator P. R. & omnium gentium factus. nam Cæsar tum caput orbis & vertex. Et noster Hist. 1. ita scribit, *institutum a regibus ad principes continuum.* Sed noto, principatum a Regia administratione habitu distingui: nam ita Suet. *Nec multum abfuit, quin statim diadema sumeret, speciemque principatus in regni formam converteret.* Itaque iste principatus mitis. Regia vero administratio crudelis apud Rom. Ille veteri Reip. non odiosus, illa exosa & abominabilis. Nec tantum principes orbis imperatores dicti, sed etiam principes Senatus. Suet. in Calig. *Neque principem Senatus fore.* Nam sinus omnium dignitatum imperatoria dignitas.

Omnis Cæsar erat. ait Lucanus.

17 SVB IMPERIVM ACCEPIT.] Lege, *sub imperij vim accepit.* Aliud est imperium, aliud imperij vis. imperium nil nisi inane nomen: at vis imperij sunt imperij vires & robur. Imperij autem vis declaratur a Vegetio lib. 3. cap. 10. & dicitur esse *possessorium fortunæ, tutela vrbium, salus militum, Reipublicæ gloria.* Noster distinguit vim a re ipsa. Nam lib. 3. Ann. ait, *speciem in amicitia principis magis quam vim tenuit*, & vbi de principatu lib. 3. *Regum qui ante vim Romanam valuerant decreta.* At hoc verbo [vi] vtitur sæpe noster, vt in potestate, *vis præfecturæ* lib. 2. Annal. & *vi legionum, armorum vi, militum vi.* Et in principatu diserte li. 3. *Tiberius vim principatus sibi firmans.* Ergo lege, *sub imperij vim.*

18 SED VETERIS REIP.] Lego, *sed veteris Populi Romani.* quippe sunt Tacito verba solemnia & frequentissima, vt libro 3. *sua Populique Romani contumelia*: & alibi, *aucta potestate quam P. R. Cn. Pompeio bellum Piraticum gesturo dederat.* lib. 11. de Asiatico, *extimuisse concitationem P. Romani.* Sic lego aliisque locis. Sed neque quisquam scripsit de veteris Reip. malis vel aduersis, verum scriptores vsi sunt verbo *Pop. Romani.* Præcipue Liuius, quem intuetur Tacitus heic, & cuius imitator ingens. Is autem ita incipit. *Facturus ne operæ pretium si a primordio vrbis res P. Romani perscripserim.* Item L. Florus in epito. *P. Romanus a Rege Romulo in Cæsarem Augustum septingentos per annos tantum operum pace belloque gessit.* Etiam Val. Max. *Populi Rom. exterarumque gentium facta, ac dicta*, &c. Sic enim aggreditur suum opus. Quin Sallustius ipse frag. hist. lib. 1. quem etiam imitatur noster. *Res*, inquit, *P. R. a Lepido & Catulo Coss. ac deinde militiæ & domi gestas composui.* Etiam Lucanus ita versibus incipit.

Iusque datum sceleri canimus populumque potentem.

Sed quid auras diuerbero? adigo certum ictum ad veritatem. Nam historiarum primo, noster author, dum eadem memorat, fere iisdem verbis vtitur, & sic incipit. *Post conditam vrbem* D. CC. *& XX. prioris æui annos multi authores retulerunt dum res P. R. memorabantur.* viden Tacitum mihi suffragantem? non ambigo, sed corrigo.

Certa correctio ex Taciti verbis.

20 GLISCENTE ADVLATIONE.] Adulatio, metus, odium, tria historicorum vitia. D. Hieron. ad Saluinam, *fidele est testimonium, quod causas non habet mentiendi.* Id est, quod neque metu, neque adulatione, nec odio corrumpitur. D. Gregorius Magnus. *Quatuor modis humanum iudicium*, inquit, *peruertitur. Timore, dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pertimescimus. Cupiditate, dum præmio alterius animum corrumpimus. Odio, dum contra quemlibet aduersarium molimur. Amore, dum amico vel propinquo contendimus præstare auxilium.* Et Tacitus loquens de adulatione, quæ fuit his temporibus ingens. *Vitia*, inquit, *pro virtutibus habebantur.* Ideo Spart. in Nigro: *Viuentes laudare, maxime imperatores, irrisio est, a quibus speratur, qui timentur, qui præstare publice possunt, qui necare, qui proscribere.* Adulator nigrum in candida vertit, & veritatem subuertit, quam historicus pro scopo habere debet. Nam satis est historicum non esse mendacem. Cicero in oratore etiam beneuolentiam quærit. At beneuolentiæ acres sunt aculei ad iudicia corrumpenda, ait Synesius epist. ad Nicandrum. αἱ γὰρ εὔνοιαι δειναὶ διαστρέψαι τὰς ψήφους. Tacit. hist. 1. *Adulatio & metus pessimum veri affectus venenum.* Et idem Synesius epistola 147. δεινὸν ἡ εὔνοια κλέψαι τὴν ἀλήθειαν, *beneuolentia res vehemens ad subtrahendam veritatem*, quam extinguit illa cicuta. De metu Cicero ex antiquo Poeta 3. de orat.

Adulatio.

Metus.

Pauor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.

& noster 3. Annal. *Metus exercitam quoque eloquentiam debilitat.* De odio Cicero 2. de orat. *Prima historiæ lex, ne quid falsi dicere audeat: secunda, ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis.* Sic Valerius lib. 8. Que magnif. contig. *Quæ in Cn. Pompeium noua & ampla congesta sunt, hinc assensione fauoris, illinc fremitu inuidiæ, literarum monumentis obstrepuntur.* Addit vnum Eusebius in vita Magni Constantini, *qui docti inæ ostentandæ causa ad scribendum se applicant*: cap. 6. Qui hæc vitauerit, in vado magnæ existimationis exit: nam historiarum næui, odium & amor, adulatio & metus & famæ fames: Inde illa vox Catulli.

Odium.

Annales Volusi cacata charta,
Infœlicibus vstulanda lignis.

21 DETERERENTVR.] Lego, *deterrerentur.* Rhenanus ita legit ex manuscriptis, & in sua causa testis Tacitus ipse. Nam sic 1. hist. vbi eandem rem persequitur. *Dum res Pop. Romani memorabantur pari eloquentia ac libertate: postquam bellatum apud Actium, atque omnium potestatem ad vnum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere.* id est, deterrita fuere, non detrita. Sed apertius & expressius lib. 12. *Quadratus Fœlicem inter iudices ostentauit receptum in tribunali quo studia accusantium deterrerentur.* Spartianus in Auidio Cassio, *Plura de his sciri non possunt* (loquitur de tyrannis) *quorum vitam illustrare nullus audet eorum causa a quibus oppressi sunt*, ideoq. deterriti. Sic Cicero de commentarijs Cæsaris dixit in Bruto. *Sanos homines a scribendo deterruit.* Tacit. l. 15. in fine. *Hostem, & parricidam vocans, donec consensu patrum deterritus est.* & idem lib. 12. *Studia ac-*

Deterrere nō deterrere scripsit Tacitus.

cusantium deterrerentur. Sic Orosius l.7. *Ne parnam Romani exercitus manum* [stain] *assidue bellando deterreret*. Plautus in Amphitruone.

Quin loquar hæc vti facta sunt heic,
Numquam vllo modo potes me deterrere.

Quia potestas terret, ideo a scribendo deterret. Nam adulatio exasperat principes contra vera scribentes. Tamen D. Hieronymus ad Demetriadem: *ingenium in huiuscemodi materijs sæpe detriuum*. Non sum sititor nouitatis: maneat heic (*deterrerentur*) verus fœtus Cornelianæ venustatis.

22 RECENTIBVS ODIIS.] Et cur recentibus? nam viuentibus & florentibus Neronibus & Caijs odia occulta, mortuis in apertum prodiere, quasi recentia germina nequitiæ.

Postquam [1] Bruto, & Cassio cæsis, nulla iam publica arma, [2] Pompeius apud [3] Siciliam oppressus, [4] exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus, nisi Cæsar dux reliquus, posito Triumuiri nomine, Consulem se ferens, & ad tuendam plebem [5] tribunitio iure * contentum: [6] vbi militem donis, [7] populum annona, [8] cunctos dulcedine otij pellexit, insurgere paulatim, [9] munia Senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo aduersante: [10] cum ferocissimi per acies, aut proscriptione cecidissent: cæteri nobilium, [11] quanto quis seruitio promptior, opibus & honoribus extollerentur: ac nouis ex rebus aucti, tuta & præsentia, quam vetera, & periculosa mallent. Neque Prouinciæ illum rerum statum abnuebant, [12] suspecto Senatus, populique imperio, ob certamina potentium, & auaritiam magistratuum, [13] * inualido legum auxilio; quæ vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.

*contentus tum.

Modi turpes euertendi imperij.

*vt inualido.

1 BRVTO ET CASSIO.] Quos fortuna cito iuuit, cito destituit, lubrica & inconstans. Velleius l. 2. ambos venuste comparat his verbis. *Fuit dux Cassius melior, quanto vir Brutus: e quibus, Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium: in altero maior vis, in altero maior virtus. Qui si vicissent, quantum Reip. interfuit Cæsarem potius habere quam Antonium principem, tantum retulisset habere Brutum quam Cassium.* Et hæc tam vere scripta, quam sapienter. Sed infœlices partium duces dum libertatem restitutam volunt, parricidio tollunt. Cæsarem eximunt terris, addunt cœlo, ait Florus. Sed hæc non Romæ tantum, verum alibi, experta tellus.

Imago Bruti & Cassij.

Partium duces infœlices.

2 POMPEIVS APVD SICILIAM OPPRESSVS.] Imo in Phrygia, in qua occiditur Antonio mandante, mox pœnitente. Dio 49. Sed oppressus bello in Sicilia, morte oppressus in Asia, & hoc sibi vult Tacitus. Sic Florus vbi dixisset, *tanta mole belli penitus in Siculo freto iuuenis oppressus est*, (loquens de Sexto) addit, *Perditis rebus profugit, Asiamque velis petit, venturus ibi in manus hostium & catenas, & quod miserrimum est fortibus viris, ad hostium arbitrium sub percussore moriturus*. Quod firmat Martialis l. 5. epigr. 75.

Vbi Sextus Pompeius occisus.

Pompeios iuuenes Asia, atque Europa, sed ipsum:
Terra tegit Libyes, si tamen illa tegit.

Nam patrem Pompeium Africa tegit, si tegit eum qui pæne insepultus fuit. Asia & Europa tegit filios & hunc Pompeium, de quo heic noster. Qui si Mænam audijsset, a Sexto primus euasisset: nota est historia apud Plutarchum.

3 SICILIAM.] Ouidius de Sicilia 13. Met.

Tribus hæc excurrit in æquora linguis.

Inde nummus cum capite inter tria crura. Et vocatur etiam Trinacria a tribus promontorijs. & τριγλώχιν, a tribus angulis seu tribus iugis, Pachyno, Lilybæo & Peloro.

Terra tribus scopulis vastum procurrit in æquor.

terra, inquam, quæ horreum fuit Italiæ, vt Dyrrachium, taberna.

Sicilia horreum Italiæ.

Dyrrachium taberna.

4 EXVTOQVE LEPIDO.] Qui fortunæ ludibrium fuit, & in tantum exutus, vt supplex, vltro & veste pulla, ad Augustum venerit, dignitate & auctoritate, & Africa tertia orbis parte omnino ademptis, & vita precario ei concessa in Italia, nec priuatus iacuerit sine custodia. En turgidæ vanitatis fabula, ex Dione l. 49. Quamquam discordes in ea re auctores nemo pacauerit. Viuentem tamen summo Pontificatu Cæsar non exuit, quem Antonius populorum eligenti rapuerat, Lepidoque dederat: sed post mortem eius induit. Plane per ambitionem; quod ante non ausus per legum prohibitionem. Quippe semel Pôtifex non ante vittam quam vitam ponit. Plin. nepos epistola, Salutaris, 4. epist. De die autem initi Pontificatus ab Augusto ita Ouidius.

Lepidi dispoliatio ignominiosa.

Cæsares Pagani Paganorum Pontifices.

Cæsaris innumeris, quos maluit ipse mereri,
Accessit titulis Pontificalis apex.

Sic Cæsares Pontifices summi, & vere summi Pontifices, sed paganorum, non Christianorũ. nam Cæsares nunquam Pontifices Christianorum. Ita intelligendus est locus Eusebij li. 4. c. 24. de vita Constantini, in quo & alloquens

Cæsares Christiani nunquã Christianorum Pontifices.

Aliud Paganitas sequitur, aliud Christianitas.

quens Episcopos, eos inquit *esse Episcopos intra ecclesiā, se vero extra*, id est, Episcopos esse Episcopos Christianorū, se vero paganorum. Nā in suis nummis, *Constantinus. Summus. Pōtifex. Tribun. potest.* Quod etiam Gratianus sibi adsciuit. sed postea destitit, vetuitque se Pontificem Maximum appellari. Zozimus. Et inter titulos Cæsarum paganorum hic titulus, qui tandiu durauit quandiu paganitas. sed illa mortua iacuit. Et certe non laicorum tale munus sed sacerdotum. Nam ex lib. Paralipom. Amazias Pontifex rebus cæli, Zabadias præficitur rebus soli. & recte D. Hieron. in epistolis: *Aliæ sunt leges Christi, aliæ Cæsaris: aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit.* Et iam sub Cæsaribus fuere in ecclesia 232. summi Pontifices, nemine audente Pontificatum summum inuadere. Tentauit olim Anastasius; sed Gelasij tum summi Pontificis scriptis territus destitit. Quod non scripsissem nisi recrudescente hæresium omnium insania passim istud vulnus refricaretur.

Nouorum hominum insania omnia veterum hæreticorum vulnera olim ecclesiæ adacta & iam obducta hodie recrudescunt.

Tacitus correctus.

5 TRIBVNITIO IVRE CONTENTVM.] Solœcismus & vitiosa oratio, nec ferenda Grammaticis: *Consulem se ferens, & tribunitio iure contentum.* Tamen silent omnia oracula. Lego, *contentus tum.* nam quia dixit *se ferens*, oportuit scribere, *contentus*, sed addo [*tum*] quia ita Latinitas postulat & Taciti mos: ex quo *contentum* finxerunt solita scribentibus abbreuiatura. sic infra, *absentium æquos*, pro *absenti tum æquos. Solitum & vt matri*, pro *soli, tum, & vt matri. nihil lætum opperientem*, pro *nihil læti tum opperientem.* Author autem noster sæpe vtitur illa dictione *tum*, vt lib. 11. *Quindecimuirali sacerdotio præditus, ac tum, Prætor.* Et lib. 12. *Discordes olim, & tum contemptu regentium, minus coercitis odijs.* Sic Plin. vbi de apibus lib. 11. c. 18. *maxima earum operatio, tum cum sobolem faciunt.* Et illa dictio (*tum*) semper historiam habet, respicitque præteritum tempus, vt indicet futurum aut præsens. præcipue heic. nam postea, quid non inuasit Cæsar? Hoc Tacitus docet sequentibus verbis. *Paulatim,* inquit, *insurgere, munia Senatus, magistratuum, legum, in se trahere.* sæpe autem hæc dictio omissa aut confusa cum similibus litteris magnum vitium in oratione facit. Dixit Tacitus, *contentus tum*, quia tanta fortunæ bona, cum modestia habenda erant & recipienda. Deinde quod modeste habita ad imperium viam parabant. Nec enim tunc omnis Senatus Cæsaris fautor, & multi veteris Reip. cultores. Et non sine magna dissimulatione ad culmen Romani imperij veniendum erat. Quod autem Tacitus addit *ad tuendam plebem*, hæc in fronte, aliud in tergo: quippe vltima cura populus. Et non tantum illa mens Cæsari tueri plebem, quod erat Tribunorum verum munus, sed per tutelæ istius speciem, pedamenta suo imperio & dominationi struere. Quod noster aperit l. 3. *Mittit*, inquit, *litteras ad Senatum, queis Tribunitiam potestatem Druso petebat. Id summi fastigij vocabulum Augustus inuenerat, ne regis aut Dictatoris nomen assumeret, ac tamen appellatione aliqua cætera imperia premineret.*

Cæsares specie tuendi populum struunt sibi dominationem.

Viden Cæsarum artes? his vrbem orbemque sibi addixerunt, & super omnes eminuerunt. Ideo artes Augusti a Tacito memorantur li. 5. in principio, vbi de Liuia: *Mater impotens, vxor facilis, cum artibus mariti, (id est Augusti) simulatione filij bene composita.*

6 VBI MILITEM DONIS.] Ergo Diuus Claudius non primus ex Cæsaribus fidem militum donis oppignerauit, vt ait Suet. in Claudio. certe Iuuenal. Sat. 10. scripsit scite & eleganter.

Donis corrumpitur miles.

Summus nempe locus, nulla non arte petitus.

Nam quid non turbat ambitio? At dona, inter modos euertendæ Reipub. & summi illius loci apiscendi. Sic Silius de Hannibale.

Vtq. dati rerum freni, nunc arte paterna
Conciliare viros, armis consulta Senatus,
Vertere, nunc donis.

Imperium nulla non arte quæritur.

Et idem lib. 16.

-donis vulgum laudumque cupidine flammat.

Quod Cicero eleganter, ex moribus Iulij Cæsaris Reip. euersoris in Augustum transmissis exprimit, Philip. 2. *Magno labore*, inquit, *magno periculo, quod cogitauerat effecerat: muneribus, monumentis, congiarijs, epulis, multitudinis imperitiam deuenerat; suos pecunijs, aduersarios specie clementiæ deuinxerat. Quid multa? attulerat iam liberæ ciuitati, partim metu, partim potentia, consuetudinem seruiendi.* En modi inducendæ seruitutis, qui, si in patriam, non imitandi; si pro patria, forsan obseruandi. Nam patriæ amor multos & magnos habet aculeos.

Iulij Cæsaris artes in euertenda Rep.

7 POPVLVM ANNONA.] Illex principum, & Senatus, ad Populum Rom. capiendum. Populus enim, vti feræ omnes, escarium & cupedinarium affectat, & ita capitur. *Multa*, inquit Liuius lib. 2. *blandimenta plebi per id tempus a Senatu data, annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alij Volscos, alij Æquos.* & noster lib. 2. *Germanicus apertis horreis pretia frugum, multaque in vulgus grata vsurpauit.* Et Dio de Augusto, cum dictatura ei offerretur, scribit scidisse vestem, & solam annonæ procurationem recepisse. Caute & prudenter, volenti continuare imperium, quo nihil iucundius habet nostra mortalitas, si ambitionis melle condiatur. Sed vulgaria sunt hæc principum Rom. ancupia quæ virtutis professoribus despecta.

Populus annona corruptus.

Nil imperio iucundius.

8 CVNCTOS DVLCEDINE OTII.] Quæ magnos habet aculeos. Nam vita sine honesto otio non vita sed pugna est, vt ait Iob crebris penuriarum procellis rex exercitatissimus. Tertul. in Pallio, vtrumque iunxit his verbis. *hæc annona, & otia, ab imperio, & cælo.* Quippe ingluuies & torpedo, plebeculæ sunt virtutes, quæ cancrorum more, capite nullo, aut exiguo, ventrem trahit ingentem, & pigros pedes. Dicemus nos ad Pallium Tertulliani. nam ἀλόγως hæc sunt in præsens. Et a Tacito discemus, *Plebem sordidam Circi ac Theatri otijs delectari.* Hist. 1. & si in sole rodat vngues, pro regno putare; imo pro imperio terrarum.

Populus otio factus mollis.

Populi virtutes torpedo & ingluuies.

Populus capite nullo, ventre ingenti & pigris pedibus, vt Cancer.

9 MVNIA,

*Pedetentim
siranda domi-
natio.*

9 MVNIA SENATVS.] Ait autem *pedetentim*. i. lenta via: quod confirmat Annal. 15. *Paulatimin, e vertere munia Senatus*: *Pedetentim* autem verbum est vsitatum Lucillio in Satyris. Quidquid enim conspicui habuit Respub. latenti alluuione princeps ad se traxit. Cui istud Varronis iuste côueniat in Sesquiulysse. *Hic omnia erat: Sacerdos, Prætor, Parochus, idem Senatus, idem populi caput*. Et Senatus *publicum orbis terræ concilium* dictum Ciceroni ad Appiũ epistol. Et si *Senatusque frequens erat si ducentorũ senatorum esset*. 2. ad Quintũ fratrẽ. Munia autẽ Senatus erant, quod vt ait noster li. 4. *publica negotia & priuatorum maxima apud patres tractabantur*: Nam potentium principum periculosa potestas, vt vicinitas magnorum fluminum. Consulatum ad se traxit Augustus, quo legibus & Senatui præesset; proconsulatum, quo prouinciis, & rebus exteris; Pontificatũ, quo sacris diuinisque & humanis; Tribunitiam potestatem, quo populo, vtque sacer & inuiolabilis esset, sola Dictatura & Censura relictis. Hanc, quod sub principis nomine satis exercerent: licet Claudius postea arripuerit, iam facto ad seruitutem populo Romano. Illam, quod Sulla, & Cæsar Iulius, odiosam reddidissent, ideoque suppressa fuisset, vt tradit epit. Liuij. Omen fuit censuræ breui subuertendæ, quod Paulus Æmilius Lepidus, filius Triumuiri, & L. Munacius Plancus vltimi Censores, cum prima die Censorium tribunal ascendissent, corruit. Dio 54. Velleius de his Censoribus ita. *Alteri vis Censoris* [id est Lepido] *alteri vita defuit. Paulus vix poterat implere Censorem, Plancus timere debuit ne quidquam illi obijcere possent adolescentes, quod agnosceret senex*. Nam prima Censura est sui ipsius censura. Claud. de bello Gildonico de illa translatione & morum lapsu sic ait.

Cæsares omnes Resp. partes ad se trahunt latenter.

Omina ruitura Censura.

Censor primum suos censeat mores.

Postquam iura ferox in se communia Cæsar
Transtulit, elapsi mores, desuetaque priscũ
Artibus, in gremium pacis seruile recessi.

Roma est quæ loquitur, quæque sua funera sero nimis aduertit, misera & imprudens. Nam fœlicitas eam obruit & subruit; improsperitas erexit ad imperium orbis.

Ante imperiorum mutationes ferociores moriuntur.

10 CVM FEROCISSIMI.] Sic fit vbi regnorum forma mutatur, & vrgente exitio trahuntur imperia ad res nouas. Sæpe enim in biblijs, id est in Dei oraculis, *Vbi sunt fortes tui Israel?* & apud Hieremiam Prophetam. *Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei, vocauit aduersum me tempus, vt contereret electos meos*. Et in Isaia c. 3. *Dominus Dominator exercituum, auferet ab Hierusalem fortem & bellatorem*. Aduerte hæc quisquis es. nam a sacris litteris vera & sincera regendorum imperiorum disciplina, non a prophanis & vertiginosis ingenijs. quos laudent & sequantur prophani discipuli, & inde prophanitas totius Christiani orbis. Plato idem notat & a biblijs didicit: *Cum* (inquit) *Deus ciuitati beneficium præstare vult, bonos viros ei producit: cum vero ciuitati calamitatem immissurus est, aufert ab ea viros bonos. Qui domum parat euertere, prius omnia substentacula euertit*. Dico hæc ex Latina versione, quia dilapidata Bibliotheca mea nihil mihi restat præterquam luctus.

11 QVANTO QVIS SERVITIO PROMPTIOR.] Nam Deus imperiorũ author, & idem dator & amator, principum mentes peruertit cum lubet, & vt lubet. *Terribilis qui aufert spiritum principum*, ait Rex sapiens. Velleius ita, *Qui fortunam mutaturus est, eorum quoque consilia corrumpit*. Sic Hieremias Propheta 49. *Erit cor fortium Moab, sicut cor mulieris parturientis*. Et idem in Threnis. *Principes eius facti sunt sicut arietes non inuenientes pascua*, id est, flaccidi, vesani, & elumbes. & excordes, id est, sine vi, sine corde, quales deficiente pabulo fiunt arietes. Erit cor eorũ quasi cor meretricum. Et addit. *Abierunt ante faciem subsequentis*, id est, quasi pecus abactum, quod abactores trudunt ante se: sic ad seruitium impellentur. quod verum & probatum in vltimis regibus Israël & Iudæ. Ita Tibullus de illa impulsione.

Principes languidiores manent.

Ille licet Cilicum victas agat ante cateruas,
Ponat & in capto Martia castra solo.

A quibus adulatio.

Certe integra Rep. nihil homine Romano fortius; corrupta, nihil abiectius & mollius & despectius.

12 SVSPECTO.] Imo despecto: nec enim suspectioni videtur, sed despectioni locus. Despectio ob discordias & certamina potentium, & ob auaritiam magistratuum, quæ sunt duæ notæ spectabiles breui ruituri imperij. De auaritia Romanorum D. Hieronymus in Esaiam c. 2. *Nil Romanorum gente auarius; Quod historiæ tam Græcæ narrant, quam Latinæ. vnde repetundarum lex constituta*. Noster l. 4. Annal. *Pacem exuerant, sua magis auaritia, quam obsequij impatientia*. Sic Piso in sua prouincia, *Vulturius* dictus. Cicero in Pison. Sic Scaurus pater, *Marianis sodalitijs, rapinarum prouincialium sinus*. Plinius l. 36. c. 15. Sic Verres nominatus *a verrendo*, Cicero in Verrem, & euerriculum Siciliæ dictus. Et vere dixit Germanus nobilis, Arminius ille, & pugnax l. 2. Annal. *Meminissent modo Romanorum auaritiæ, crudelitatis, & superbiæ*. Vna ergo causa despectionis, auaritia. nam per despectum homines auaros, sordidos dicimus, & auaritiam sordes, vt I C. l. 15. de Iudic. l. 2. & 9. de recep. arb. D. auaro enim nihil turpius: nil spurcum & oscum magis: nihil magis fœdum & fœtidum. nil magis putidum in terris. Sed Romanorum auaritiam nemo Tacito melius exprimat in Agricola. *Romani quorum superbiam frustra per obsequium effugeris, & modestiam. Raptores orbis sunt. Postquam cuncta vastantibus defuere terræ, & mare scrutantur. Si locuples hostis est, auari; si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiauerit*. O vere & belle dictum! Altera despectionis causa; discordia, quæ contemptum & despectum parit, mox exitium. Noster author hist. lib. 2. *subitis offensis, vel intempestiuis mutabilem, contemnant*. Et Liuius, *In discordia, contemnere & contemni*, l. 4. & etiam li. 3. in oratione Quintij Consulis, vbi de discordia communi. *Nos ignauissimi hostium contempsere*.

Auaritia despectum parit.

Discordia despectum gignit.

Item mutabilitas & inconstantia.

Cur

Firmata lectio Taciti. Cur igitur non legimus *deſpecto*, non *ſuſpecto*? quia *ſuſpectum*, pro *deſpecto* notaui, non modo apud noſtrum, ſed apud alios authores. Noſter l. 3. Annal. *Domi, ſuſpecta ſeueritate aduerſus luxum, qui in immenſum excreuerat.* id eſt, *deſpecta*. Et ſequentia firmant, cum ait, *ſperni ſumptuariam legem*, & quæ ſequuntur. Et infra de Agrippa iuuene: *ſuſpecti & inuiſi iuuenis cædem*, id eſt, *deſpecti*. Seneca lib. non cad. in iuriam: vbi de Chærea tribuno militum. *Seneca filius interpretatus.* *Sermo non pro manu erat*, (legunt *præ manu*. ſed vtrumque recte) *& ni facta noſces, ſuſpectior.* id eſt, *deſpectior*. Et Iuuenal. Sat. 12.

Nec ſuſpecta tibi ſint hæc Coruine.

Viri magni non animaduerterunt hæc in Velleio, in quo ita ſcriptum. *Authoreſque carminum Varronem & Lucretium, neque vllo in ſuſpecti operis ſui carmine minorem Catullum.* Nam Catullianos verſus grauiores Romani deſpiciebant, laſciuientes autem iuuenes commendabant. Atq. ita *ſuſpectus* pro *deſpecto*. Itaque maneat hic immotus lapis, & lapis ſacer. Hæc dixi & ſcripſi altiora cogitans & meæ Galliæ metuens: nam grauida eſt, & metuo ne parturiat nefas, vt Theognis dicebat Cyrno.

Lex inualida 13 INVALIDO LEGVM AVXILIO, QVÆ VI.] Quod quando accidit, Reſp. occidit. *Rep. labante.* Confirmat hæc Tacitus, & ſibi ipſi lucem præfert 3. Annal. *Sequutæ*, inquit, *leges, & ſi aliquãdo in maleficos ex delicto, ſæpius tamen diſceſſione ordinũ, & apiſcendi inlicitos honores, aut pellẽdi claros viros, aliaq. ob praua, per vim latæ ſunt.* Cicero Philipp. 8. *Sylla cum Sulpicio de iure legum quas per vim latas Sylla dicebat, contendit.* Et Flor. *Auſus tamen abrogare de legibus Conſul Philippus. Sed apprehensũ faucibus viator non ante dimiſit quã ſanguis in ora & in oculos redundaret.* Sic per vim datæ iuſſæq. leges. Quod Sall. in Iugurthino, magis aperte his verbis. *Sed plebes*, inquit, *incredibile memoratu eſt, quãtum intenta fuerit, quantaq. vi rogationẽ iuſſerit, decreuerit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam cura Reip. Tanta libido in partibus erat.* Quibus ſubſcribit D. Auguſtinus pſalmo 100. his verbis. *Ex humanis perturbationibus multæ leges latæ ſunt.* Multæ profecto, quod ſuo malo ſæpe experta tellus eſt: ſed Roma ſignanter, quæ ſuis legibus laborauit & occidit. Et pulchre Metellus Numidicus, qui exulare maluit, quam in has leges iurare. quod egregium, imo plane regium fuit, iſta tempeſtate, & Pagano homini. Quid Chriſtiano?

Cæterum Auguſtus ſubſidia dominationi [1] Claudium Marcellum ſororis filium admodum adoleſcentem Pontificatu & curuli ædilitate, M. [2] Agrippam [3] ignobilem loco, bonum militia, & victoriæ ſocium, geminatis conſulatibus extulit: [4] mox, defuncto Marcello, generum ſumpſit: [5] Tiberium Neronem, [6] & Claudium Druſum priuignos [7] imperatorijs nominibus auxit, integra etiamdum domo ſua. nam [8] genitos Agrippa, Caium ac Lucium [9] in familiam Cæſarum induxerat: [10] nec dum poſita puerili prætexta principes iuuentutis appellari, deſtinare conſules, ſpecie recuſantis, flagrantiſſime [11] cupiuerat. *Subſidia nouæ dominationi quærenda.*

Marcellus Auguſto ſucceſſor deſtinatus. 1 CLAVDIVM MARCELLVM.] Cui Neſtor Academicus præceptor fuit. Strabo l. 14. & ita de eo Seneca in Conſol. ad Marciam, *adoleſcentem animo alacrem, ingenio potentem, frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandæ, patientem laboris, a voluptatibus alienum.* *Plin. explicatus.* Et Velleius lib. 2. *M. Marcellus, quem homines noſtri, ſi quid accidiſſet Cæſari, ſucceſſorem potentiæ eius arbitrabantur futurum.* At nec tantum arbitrabantur, ſed optabant flagranter. nam Tacitus Annal. 2. *flagrantibus plebis ſtudijs intra iuuentutem ereptum.* id eſt, qui adoleſcens obiit, cum plebs illum flagranti ſtudio & beneuolentia proſequeretur. Et ſic Plinium interpretor l. 7. c. 45. *ſuſpecta Marcelli vota.* De votis enim populi in Marcellum intelligit, non quod Marcellus in Auguſti caput quidquam ſceleris conciperet. quod nemo authorum tradit. Et puto apud *Princeps æquus nihil in Auguſtum molitur.* Plinium ſcriptum fuiſſe, *ſuſpecta in Marcellum vota*, quia (*m*) habet (*in*) quod ſimilitudine litterarum abſorptum eſt, vt ſæpe vſuuenit in manuſcriptis. Non prætereo, hunc Marcellum Octauiæ ſororis Auguſti filium fuiſſe. de *Idem Plinius correctus.* quo locus eſt Suetonij in Iulio mire corruptus c. 27. *Ad retinendam*, inquit, *Pompeij neceßitudinem ac voluntatem, Octauiam ſororis ſuæ neptem, quæ Caio Marcello nupta erat, conditione ei detulit, ſibique filiam eius in matrimonium petiit.* *Sueton. correctus in Iulio.* Lego, *conditione ea detulit, ſi ſibi quoque filiam eius in matrimonium petijſſet.* Quod notarum abbreuiatura patrauit, & locum iacentem reliquit. Eadem formula notata in Auguſt. 63. *eodem tempore quo ſibi quoque inuicem filiam regis in matrimonium petijſſet.* Nam petijſſe oportuit ex more nuptiarum. Comicus in Andria:

In matrimonio vxorem petere oportuit.

Hac fama impulſus Chremes,
Vltro ad me venit, vnicam gnatam ſuam
Cum dote ſumma filio vxorem vt daret.
Placuit: deſpondi: hic nuptijs dictus eſt dies.

Fœmina virgo cupitur, vxor petitur, mater amatur.

2 AGRIPPAM.] Virum magnum, nec fruſtra Auguſto formidabilem: quem ideo affinitate ſibi conciliarat & adlegerat heredem imperij. Dio 50. Et ad id reſpexit Virgilius, *Agrippa vir magnus.*

5. Æneid. forsitan.

Est tibi Dardanus diuinæ stirpis Acestes:
Hunc cape consilijs socium & coniunge volentem.

Nam magna imperia magnis adiutoribus egent. Et ex Plautino sale:

Magnum est adhibere hominem amicum, vbi quid geras.

Scipiones ita sibi Lælios adsciuere. ita Numæ Egerias: vt in Dijs etiam factitatū notes. Et sane regendis imperijs, si Deus comes, sancta est, & salubris societas. At Agrippa fortis dictus est & hostium victor, & a Plinio *maximus ciuium* li. 35. cap. 4. (tamen cum hac moderatione, laudanda magis quam vituperanda,) *quod esset rusticitati propior quam delicijs*, id est, vt ego interpretor, in illa sæculi corrupti colluuie Catones, Fabricios, & Curios excitantem, & virtuti quam vitio propiorem. Sic Martialis lib. 10. epigr. 63. *rusticam veritatem* vocat.

Siccis rustica veritas capillis.

Sic Celsus & Porphyrius & Iulianus *rusticam Christianorum simplicitatem ridebant*, ait D. Hieron. Proœmio illustr. vir. & ἀγροικίαν Χριστιανῶν, Iulianus in Misop. quam opponit delicijs, de qua Ouid. 1. de arte.

-- æuo rarissima nostro Simplicitas.

Et idem Ouid. Phædra Hippolyt.

Ista vetus pietas æuo moritura futuro,
Rustica Saturno regna tenente fuit.

Qui veterum morum tenax.

Nam virtus rustica est delicatis & vitio fractis, & mollibus viris venereque corruptis & imbellibus. Et sane quæ Plinius adiecit, firmant, cum ita scribit. *Extat eius oratio magnifica, de tabulis omnibus, signisque publicandis:* Quas partes fuisse Romani luxus nemo dubitauerit, ait Sallust. in Catilinaria: idem Plin. l. 7. cap. 8. Nominis Agrippæ rationem reddit eiusque infortunium persequitur. Sed elogium verum, & memorabile habet in Velleio lib. 2. *Præfectus est*, inquit, *M. Agrippa virtutis nobilissimæ, labore, vigilia, periculo inuictus, parendique, sed vni scientissimus, alijs sane imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, consultisque facta coniungens.* Explico obiter de eo quod scriptum est apud Senecam patrem, & ante me a Lipsio notatum, nec explicatum & enodatum. li. 2. Contr. 4. *Fuit qui diceret, Concurrite, Agrippa, malum habebis, responde dijs.* Nam puto versum esse ex antiqua quadam comœdia, in qua obstetrix, muliere quadam pariente, vocat ancillas, & ait, *Concurrite.* & sane in puerperijs frequens muliercularum concursus. Sic enim Terent. in Hecyra.

Vitiorum osor.

Multis imperatoris parere Agrippa laus.

Explicatus Seneca pater.

Agrippa, id est, æger partus.

Trepidari sentio, cursari sursum, prorsum.

Et hoc in partu. Mox adijcit.

Nescio quid heic iamdudum audio tumultuari.

Ait ergo obstetrix, *Concurrite, Agrippa*, id est, Agrippa est, & æger partus, nam ægri partus Agrippæ dicti. Plin. lib. 7. cap. 8. *dicunturque agrippæ infantes, qui pedibus procedunt, non capite in aluum demisso*, vt Nero qui in pedes natus, quod periculosissimum est parientibus. Ritu enim naturæ homo capite gignitur, pedibus effertur. Mox ergo obstetrix versa ad parientem, inquit, *Male habebis, te sponde dijs.* Non enim lego, *responde dijs*, sed *te sponde*, id est, voue te dijs, & sponsio pro voto. Dij autem illi forte quorum tria signa in Capitolio posita, ante cellam Mineruæ, quique parientium nixibus præsidebant, ex Verr. Flacco. sed cesso.

Nero natus in pedes.

Natura ritu homo capite gignitur, pedibus effertur.

Author a Lipsio nihil mutuatur.

-- Et ne instiscrinia Lipsi
Compilasse putes, verbum non amplius addam.

3 Ignobilem loco.] Ergo non ex illa veteri familia Agripparum, de qua Silius libro 13.

Agripparum origo nobilis.

De nobili Agripparum familia non erat M. Agrippa.

At contra Agrippa, haud paruum decus (inclita namque
Semina, ab Oenei ductoris stirpe trahebat)
O solidas inter, fuit haud ignobile nomen.

Messala Coruinus scribit Tiberino superfuisse Agrippam, ex quo Romulus Sylnius. Tamen Caligula, cui ignobilitas mirum aliquid fuit & monstrificabile, vt ait Lucillius, *adeo exosum nomen habebat Agrippæ, propter ignobilitatem, vt se, nec dici, nec nominari vellet Agrippæ nepotem.* Suet. in Calig. cap. 2. nam antiquitatis aureæ Caligula ignorantissimus, & ideo infensissimus: Et in virtute nobilitatem veram esse non putauit. Est enim apud plerosque nostri sæculi virtus nomen inane & palea, nec putant quod optimum, id esse nobilissimum. At Seneca longe aliter, qui virtutis speculator, & sectator, etiam æstimator verus. sic de Agrippa scribit l. 3. de benef. *Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ, pater (ne post Agrippam quidem notus) an patri dederit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & a nulla postea vincerentur?* Velleius de Agrippa vno verbo nobilem fatetur dum ait: *Nouitatem suam multis rebus nobilitauerat.* Et certe fuit ille suæ nobilitatis artifex cui dedit initium; Caligula vero finem. sic Cicero. *Ego meis maioribus mea virtute præluxi, vt si ipsi noti non fuerint, a me initium accipiant memoriæ suæ.* Nam hic nouus Arpinas, omnem Romuli nobilitatem superauit. Viuit enim adhuc, & tota stirps Romulidum sepulta est.

Sed virtutem maxime nobilitat. Caligula virtutis osor.

Nobilitati suæ finem, Agrippa initium dedit.

4 Mox defuncto.] Pedo Albinouanus ad Liuiam hoc firmat sequenti versu:

Vidimus erepta mærentem stirpe sororis,
Luctus vt in Druso publicus ille fuit.
Condidit Agrippam quo te, Marcelle, sepulchro,
Et cepit generos iam locus ille duos.

Marcelli laus ex Velleio.

Velleius lib. 2. ita de Marcello, *magnificentissimo munere Ædilitatis edito, decessit*, inquit, *admodum iuuenis, sane ingenuarum, vt aiunt, virtutum, lætusque animi, & ingenij fortunæque in quam alebatur capax.* Et nota adolescentum principum funera, si probi sint, esse magna Reip. vulnera: Nam bonorum principum rarior prouentus quam malorum: & sub cœlo quæ mala sunt frequentiora sunt quam quæ bona: rara etenim quæ pulchra. Ideo durum Augusto Marcelli funus, quem defunctum publice laudauit, publico funere decorauit, suo sepulchro locauit. Quia meliorem adoptauerat

Regum est subditos principes etiam mortuos amare & honorare.

prauerat quam posset generare, vt ait Sallust. in Iugurth. bello. Tu, si potes, Seruium & Senecam compone, longe discordes sententijs, cum hic composita in laudem defuncti carmina Octauiam reiecisse scribat, libro de Cōsolat. ad Mart. ille, magnis præmijs Virgilium honorasse, quod sexto Æneid. de Marcello scripsisset, *-- Tu Marcellus eris.*

Sed forte Virgilij carmina longe post funus, nec ista crudo vulnere, sed iam obducto. Tu lector sis iudex, ego index tantum.

Conciliatio Seruij & Senecæ.

5 TIBERIVM NERONEM.] Qui, vt ait Orosius l. 7. *ab Augusto quartus regnum adeptus est.* Quem Biberium Caldiū Meronem vocabant Romani, eo quod esset meribibulus & ardēs potator, quodque iuuenis & senex calidius merum potaret. Non enim natus erat vt viueret, sed vt biberet, vti dicebat Spartianus de Bonoso. Sic dictus quidam *Rapsaces* in Biblijs, id est, *multus poculo*, vt vertit D. Hieron. in Ezech. li. 9. c. 29. Nam per istos bibulones & coquos, vt fuit Nabuzardan, ciuitas dei multas strages habuit. Ideo exclamat sapiens: *Noli o noli regibus dare vinum, Lamuel: quia nullum secretum vbi regnat ebrietas. Ne forte bibant & obliuiscantur iudiciorū, & mutent causam filiorum pauperis.* Tiberius autem ille, vere alter Sulla, sub quo Roma in sanguine ciuium mersa est. Nā vino & sanguine maduit totus. Exscribo autē quod Paterculus de eo memorat, vt videas quid possit nō modo Romana laudatio, sed adulatio in authore, & quod lectio defectum patiatur. *Hoc tractu temporum,* inquit, *Tiberius Claudius Nero, quo primo* (lege *quo priuigno.* nam addit postea, *mandatis vitrici*) *vt prædiximus, Liuia Claudij Drusiani filia desponderat Nerone, cui ante nupta fuerat, Cæsari nupserat. Innutritus cælestium præceptorum disciplinis iuuenis genere, forma, celsitudine corporis, optimis studijs maximoque ingenio instructissimus, qui protinus, quantus est sperari potuerat visusque prætulerit principem, quæstor vndeuicesimum annum agens capessere cœpit Remp.* Ita est sane. *cœpit*, sed ab eius initijs, finis libertatis, & Reip. excidium incepit. Vis paucis verbis authoris nostri de Tiberio verum & elegans testimonium? vide finem lib. 6. *Egregius,* inquit, *vita famaque quoad priuatus, vel sub Augusto fuit. Dum Germanicus, ac Drusus superfuere; occultus, ac subdolus, fingendis virtutibus. Incolumi matre, mixtus inter bona malaque. Dum Seianum dilexit, intestabilis sæuitia, sed obtectis libidinibus. Remoto pudore & metu, suo vsus ingenio, in scelera & dedecora preceps.* Quæ notatu digna. Non sileo quod scribit Velleius de aduentu Tiberij ad imperium, his verbis: *Cuius vrbis ruinam timueramus, eam, ne commotam quidē sensimus; tantaq. vnius viri maiestas fuit, vt nec bonu neque contra malu* (ita lego) *armis opus foret.* Nam vtrique in Tiberij vota concessere; boni & mali; atque præsentia certa, quam incerta, & futura, maluerunt.

Inuersio nominum Tiberij in eius contumeliam.

Adulatorium Velleij in Tiberium.

Velleius emendatus.

Dotes principis magni.

6 CLAVDIVM DRVSVM.] Fratrem Tiberij, *adolescentem*, ait idem author, & vere, *tot, tantarumque virtutum, quot, & quantas natura mortalis recipit, vel industria percipit, cuius ingenium vtrum bellicis magis operibus, an ciuilibus suffecerit artibus, in incerto est. Morum certe dulcedo ac suauitas, & aduersus amicos æqua, ac par sui æstimatio, inimitabilis fuisse dicitur.* Audiat Velleium princeps & Drusum imitetur. *Nam pulchritudo corporis* (vt adijcit) *proxima fraternæ fuit, sed illum magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo eius gentis varijs in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas, consulem agentem annum trigesimum rapuit.* Valerius c. 4. l. 3. vocat Drusum, *eximiam Claudiæ familiæ gloriam, & patriæ rarum ornamentum.* Est & altera Drusi virtus non silenda, sed magno & bono principi semper imitanda. Nam Valerius eodem lib. *Constitit,* inquit, *vsum veneris intra coniugis charitatem clausum tenuisse.* Quod rarum & clari principis elogium. Et cui pulchre respondit Antonia minor coniux. nam forma & ætate florens, post eius excessum, cubiculum socrus pro coniugio habuit, & amorem mariti egregia fide pensauit. Nobile par castitatis. Idem Valerius lib. 5. de beneuol. frat. *Is est,* inquit, *de Druso, qui fraternæ maiestati cessit, & vita excessit.* Ouid. 1. Fast. ita de eodem.

Drusi fratris Tiberij elogiū.

Speculum principum.

Et mortem & nomen Druso Germania fecit.
Me miserum virtus quam breuis illa fuit.

Drusus Germanicus dictus.

Breuis certe Druso, breuis matri, breuis Populo Romano, sed breuiora quæ odoratiora, nec terris longi sunt isti soles.

7 IMPERATORIIS NOMINIBVS AVXIT.] Iuuenum enim virtus stimulanda honorum aculeis; & his auribus trahitur. Dicit autem (imperatoria nomina) qualia erant stante Rep. Nam duo erant imperatoria nomina, ait Dio 43. vetus & nouū. Vetus, cum re bene gesta ducem milites imperatorem proclamabant & salutabant. Nouum, cum Cæsaribus summum darent imperium. Quod Iulio Cæsari primum contigit, deinde Augusto, mox reliquis. De veteri sic noster: *Blæso tribuit; vt imperator a legionibus salutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta Rep. gaudio, & impetu victoris exercitus conclamabantur.* Quod semel tantum in eodem bello assumere licebat. Dio li. 60. Quamuis postea Claudius sæpe contra veterem morem. Cicero 5. ad Attic. epist. 20. *Magnum hostium numerum cecidimus, castella munitissima nocturno Pontini aduentu, nostro matutino, incendimus, imperatores appellati sumus.* Et ita ipse se explicat. Cicero epist. ad M. Catonem libro 15. famil. *Pontino illam partem Amani tenente, ex antelucano tempore, vsque ad horam diei decimam magna multitudine hostium occisa, cepimus, castellaque sex capta, complura incendimus.* Postea Iulio Cæsari primum, mox Augusto datum imperatoris nomen, tali fastigio quale apud Cæsares mansit. Et ita vsurpatur a Plinio lib. 35. cap. 15. *Nec fuit,* inquit, *rex Curio, aut gentium imperator.* recte. Nam Cæsar, orbis & regionum & gentium imperator, cæteri in veteri Rep. imperatores legionum, vel vt vocat Cicero Catilinaria 3. *imperatores castrorum.*

Imperatoris nomen aut vetus aut nouū apud Romanos.

Vetus habuit plus virtutis. Nouum plus authoritatis.

8 GENITOS AGRIPPA CAIVM ET LVCIVM.] Ex Iulia filia Augusti, vidua M. Marcelli, quam Velleius vocat *feminam neque sibi, neque Reip. fœlicis vteri.* De his fratribus ita Florus. *Ambo fisto breues,*

Filiorū Agrippæ qui maior natu, qui minor.

sed aliter inglorius. Massiliæ quippe Lucius soluitur, in Lycia Caius ex vulnere. Nil enim crescentium principũ gloriam æque obruit, quam matrum impudicitia quę exosa Deo, exosa hominibus. Et *spuria vitulamina non edunt radices altas*, ait sacra scriptura. ideo ne mirere subito raptos iuuenes: nã talis erat illa Iuliæ soboles: quippe mater Iulia, spurcissima fuit inter spurcas. Teste coronato Marsia: nam tot coronæ, quot concubitus. quos postea Messalina ex eadem stirpe ad viginti duo produxit, luxuria indefessa, & detestabili. Plin. li. 10. c. 63. Nec male iungas Iuliæ filiæ dedecus quæ matrẽ flagitijs æquauit aut superauit. etiã alterius Iuliæ quæ fuit Seueri. nam Seuerus vxorem etiã Iuliam famosam adulteriis habuit. Nec mirum, quia Venere prognatæ omnes: Iulius enim sanguis a Venere. Suet. in Iulio. Seneca autem pater Luciũ præponit Caio, l. 2. Contr. 3. sed præpostero ordine naturæ, cum minor natu fuerit. Quod Plinius notat, li. 6. c. 27. his verbis. *Hoc in loco, genitum esse Dionysium terrarum orbis situs recentissimum authorem, constat, quem ad commentanda omnia in Orientem præmisit D. Augustus ituro in Armeniam ad Parthicas Arabicasque res maiore filio* (id est Caio.) noster enim sic scribit. *Caium remeãtem Armenia.* Et ista Augustus suo testamento firmauit. *Quoniam sinistra*, inquit, *fortuna, Caium & Lucium filios mihi eripuit.* Sic enim Suet. 23. in Aug. & Caium priori loco ponit, quod maxime spectatur in testamentis. Adde quod in vndecima vrbis Romæ regione P. Victor ponit Basilicam Caij & Lucij Cæsarũ, Caio præposito vt maiore natu. Et fuisse fratres bene concordes narrat Seneca de Consolat. ad Polybium. (Nam discordes fratres principes, arena est sine calce, ventis spargenda nec structuris imperiorum locanda.) At locus Senecæ corruptus est: nam vbi de morte fratris Lucij, quæ Caium perculerat, & de eius vulnere scribit: *vtrumque*, inquit, *pijssime idem & fortissime tulit.* Vbi legendum *patientissime*, non *pijssime*. nam abbreuiatura est. Et in patientia animi fortitudo. Et error ex compendio litterarum fluxit. Tiberius autem de Lucij morte carmen edidit, de Caij morte non edidit, cui minus æquus erat, vt ex Velleio disces. Erat autem carminis titulus *Conquestio*. Nos dicimus Gallice *Cõplainćte*. Suet. in Tiberio 70. Sic Seneca dixit *delendas præteritorum dolorum conquestiones.* Et post Senecam Gellius hoc verbo vsus. nos dicemus l. 3. hic locus esto.

Principum concordia.

Seneca correctus.

9 In familiam Cæsarvm.] Per adoptionem scilicet. nam aut successione aut adoptione renouantur imperia & repullulant familiæ. Illa autem adoptio postea multos in imperio habuit imitatores, vt ait Tacit. hist. 1 Nam Galba Pisonem, Nerua Traianum, Traianus Adrianum adoptauerit, vt alij multi, & tunc destinati imperio Cæsares nominabantur. Dio in Nerua. *In Capitolium*, inquit, *ascendit: atque, quod felix faustumque S.P.Q.R. & mihi sit, præfatus, M. Vlpium Traianum adoptauit, moxque in curia Cæsarem designauit.* Inde Cæsares dicti designati imperio, l. 2. de pœnis, Cod. & *Nobilissimi* nuncupati, quod nobilitate supra cæteros extollerentur. Inde Tarracone illa inscriptio vetus: Victoriosiss. Principi ivventvtis M. Avrel. Carino nobiliss. Cæsari. At vero illa adoptio publice fiebat, vt adoptio Pisonis a Galba, Adriani a Traiano. Aliquando priuatim, vt adoptio Caij & Lucij Cæsarum ab Augusto, & ijs mortuis adoptio Tiberij ab Augusto & Germanici ab Tiberio. Et aliquando dato annulo. Nam ita Spart. *adamante gemma quam Traianus a Nerua acceperat a Traiano, donatus ad spem successionis elatus est.* Et certe in veteri Rep. cui annulus dabatur, is heres familiæ existimabatur. Vide autem quã Spartianus alienus sit a Vero, qui in Vero imperatore ait, nec vere, Verum ab Adriano adoptatum primum Cæsarem dictum, cum filij Agrippæ ante Cæsares dicti per adoptionem factam ab Augusto deficiente prole. Et certe adoptio fortunæ remedium est & sterilitatis solatium, naturam imitãs, & per quam fit transitus ad alienas familias. *Sic Fabriciorum imagines* (ait Sen. Contr. 1. l. 1.) *Metellus patuerunt, & Æmiliorum & Scipionum familias adoptio miscuit. etiã abolita sæculis nomina per successores nouos fulgent. sic illa patriciorum nobilitas a fundamentis vrbis, vsque in hæc tempora constitit.* Ausonius de adoptione Traiani a D. Nerua.

Cæsarum domus per adoptionem continuata.

Cæsares dicti qui imperio destinabantur.

Et Nobilissimi.

Quod palam aliquando fiebat & cum solemnibus.

Aliquando absque solemnibus.

Nulla viro soboles, imitatur adoptio prolem,
Quam legisse iuuet, quam genuisse velit.

De ea re nobilis extat oratio Galbæ l. 1. historiarum, cuius hoc fragmentum est: *Generari & nasci a principibus fortuitum, nec vltra æstimatur; adoptandi iudicium integrum.* Sed apud Senecam patrem de ista adoptione locus est mire deprauatus, quem restituo tam ex manuscripto P. Andreæ Schoti Societatis Iesu, presbytero mihi venerando, & cui Seneca multum debet, quam ex meo ingenio. Locus est 2. Contr. 4. *In hac controuersia*, inquit, *Latro contrariam rem controuersiæ dixit, sed sibi:* (lego, *& sibi*,) quia orator magnus: nam præter consuetudinem, & contra artem magnum vitium fecit. *Declamabat*, ait, *illam Cæsare Augusto audiente, & Agrippa, cuius filios, nepotes suos, Cæsar Lucii & Caium adoptaturus diebus illis videbatur: Erat Agrippa inter eos, qui non nati sunt nobiles, sed facti. Cum diceret partem adolescentis Latro, & tractaret adoptionis locum, dixit, nam isti adoptione nobilitati fuerunt* (lege cum manuscripto, *ex imperio adoptione nobilitati fuerunt.*) *Hæc & alia in hanc sententiam. Mæcenas innuit patri fuscina recusare.* Ita manuscripti, & nullo sensu. sed lego, *Mæcenas innuit patri fuscina recussa.* & P. Schotum monui, & ne me nominaret sum contestatus. Explico autem. nam Agrippa pedibus æger: Plin. lib. 7. c. 8. & aceto postea sibi pedes stupefecit, vt inquit idem. Is ergo fuscina vtebatur ad sustẽtaculum, quam Mæcenas concussit, vt moneret Latronis verba ad eum tẽdere. vtebatur autem fuscina, quod nummus demonstrat quem habeo: forte quia in Sicilia & in Ambracio sinu victor euaserat, rostratamque ideo ab Augusto coronam acceperat, videbaturque alter Neptunus maris potens. Nam fuscina Neptuni sceptrum est. Et Posthumus Agrippa eius filius ideo se Neptunum voluit appellari. Dio 55. Neptuni autem sceptrum tridens, quia triplex aquarum

Seneca pater correctus.

Libertas Portij Latronis in dicendo.

Patientia Augusti in audiendo.

Seneca pater explicatus.

Cur fuscina vsus Agrippa.

rum natura, maris, fluuiorum, & stagnorum. Sic Clytus Alexandri quod prope Amorgum tres carinas demersisset, se Neptunum dici voluit. Plutarc. lib. 2. de Alexandri fortuna. & tridentem gestauit vt Agrippa noster. Adijcit, *Finiri iam quidam declamationem putabant hanc malignam rem Mecœnas esse* (lego, *Mæcenatis esse*: sic Mscr.) *effecisse eum nobilem* (lego, *effecisse eum notabilem*) *non vt audiret quæ dicta erant a Cæsare*, (lego, *de Cæsare*) *sed vt notaret*. Ideoque notabilem: At isto authore nil melius scriptum, sed magnum Censorem poscit.

10 Nec dum posita pverili prætexta.] Ita est, nondum iuuenes & iam principes iuuentutis. Vt in iure, impubes & iam pater familias, virgo iam mater familias. Tertul. de virg. vel. *Mater familias vocatur licet virgo, pater familias licet inuestis*. Et sic Claudius Silano nondum puberi triumphalia ornamenta dedit. Suet. 24. in Claudio. Fuisse autem principes iuuentutis Seneca scribit & testantur marmora. Nam Romæ in antiquo Lapide. Oss. C. Cæsaris Avgvsti F. Principis ivventvtis. Et ibidem. L. Cæsari Avg. F. Divi ivl. N. Principi ivventvtis. Et nummis cum hac inscriptione. C. L. Cæsares: Avgvsti FF. Coss. Desig. Princip. ivvent. Sed marmor quod Mentesæ in Bætica. Mvnicipivm albense Varcabnense. D. D. L. Cæsari Avg. F. D. I. N. Principi ivventvtis. avgvri. Cons. designat. C. dedicavit. Seneca de Cons. ad Polybium: *Lucium fratrem charissimum sibi, princeps iuuentutis, principem eiusdem ciuitatis amisit*. Ne mirere, nam ante annos, sibi, suisque dignitates Augustus postulauit. Deinde, vt ait Martialis,

Principibus virtus contigit ante diem. (Principibus virtus ante diẽ.)

Pedo ad Liuiam etiam in fœmina principe id confirmat.

Quid numeras annos? vixti maturior annis.
Acta senem faciunt, hæc numeranda tibi.

Et Papin. Achilleid. 1.

Nescio quid magnum, nec me patria omina fallunt,
Vt festina parat, tenerosque superuenit annos. (Etiam principibus fœminis.)

Nec in Regijs hominibus tantum, sed in plantis. nam regia Babylonis spina quo die inseritur, eodem germinat. Plin. l. 13. c. 24. Quod scribo ad principum bonorum gloriam quibus militat æther.

11 Cvpiverat.] *Cupiditas ex homine*, ait Lucilius: quia cupiditas pars quædam est temperatior, quæ defluit ex cupidine. Concupierat ergo Augustus flagranter, sed dissimulabat sapienter: & concupierant iuuenes impotenter. (Populi desideria intempestiua.) Nam iuuenum comes impotentia animi: plus dico, iuuenes concupiuisse non modo impotenter, sed & insipienter. nam Dio l. 55. ait, Lucium, natu minorem, aliquando in theatro magno plausu exceptum fratri Caio nondum egresso ex ephebis, cõsulatum petijsse. Viden teneros principes iam sublimitatis auidos, & sponte, vt aquilarũ fœtus, in cœlum se ferentes? Sed ait Augustum dixisse, optasse se ne suis tẽporibus id contingeret, vt consulatus daretur vigesimum annum nõdum ingressis. Addiditque illud ex Cæsarum & regum optimorum sapientia, sed dissimulanter: *Hunc magistratum gerendum ab eo qui peccare nesciret, & qui populi cupiditatibus resisteret*. Quod est verissimum, licet cum Tacito pugnet. Sed os & pectus sæpe diuersa loquuntur. Et forte per iuuenis Lucij audaciam, tentauit populi mentem senex Augustus. nam hoc ex arcanis imperij, in quæ mihi profano penetrasse nefas. Abi ergo. Sed vnum addo; Augustum qui cupierit istos iuuenes consules fieri, sui desiderij compotem fuisse, quòd Caius iam fuerit consul designatus ex superiori Albensis marmoris inscriptione.

Vt Agrippa vita concessit, L. Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus,[1] Caium remeantem Armenia, &[2] vulnere inualidum[3] mors fato propera, vel[4] nouercæ Liuiæ dolus abstulit. [5] Drusoque pridem extincto, Nero solus e priuignis erat. illuc cuncta vergere: filius, collega imperij,[6] consors tribunitiæ potestatis adsumitur, omneisque per exercitus ostentatur, non obscuris, vt antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum deuinxerat adeo, vti nepotem vnicum[7] Agrippam Posthumum in insulam[8] Planasiam proijceret, rudem sane bonarum artium, & robore corporis[9] stolide ferocem, [10] nullius tamen flagitij compertum.[11] At hercule Germanicum Druso ortum octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem a Tiberio iussit; *quanquam esset in domo Tiberij[12] filius iuuenis, sed quo pluribus munimentis insisteret.

(Mulierum consilia senibus ægris vitanda. — Mulieres dominationis auidæ. Non sibi tantum sed suis. — * Astu mulierculæ.)

1 Caivm remeantem Armenia.] De isto Caij itinere dicemus alio loco, quia sequentia nos vrgent. Sed eam spectauit tantum. Plin. l 7. c. 2. Postea Euphratẽ appulsus, cum Phraate colloquutus est, *& conuenere*, inquit Velleius, *illa eminẽtissima imperiorum capita*. Inde profectus est in Armeniam, qua rediens in Lydia obijt. Sed quoniam Velleij locus suos manes patitur: nos ita eum repurgando leuabimus. (Velleius correctus.) C. inquit, *Cæsar*, (is est de quo noster) *ante alijs prouincijs adsidendum obitis* (lego fidenter, *ad se videndum obitis*. nam videre & videri est iuuenum principum voluptas) (Et interpretatus.) *in Syriam missus, conuento prius Tiberio Nerone*, Rhodi scilicet. Nam

ibi tū degebat voluntario exilio & inter philosophos versabatur ob vxoris fastum & impudicitiā, breui futurus imperij vertex. Addit: *Cui omnem honorem vt superiori habuit.* lege, *qui ei omnem honorē vt superiori habuit.*) Æquum enim erat Tiberiū reuereri, Caium qui natura nepos, & adoptione factus filius Augusti, imperio destinatus erat. mox addit, *Tam varie se gessit, vt nec laudaturū magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat.* legendum, *mediocria materia deficiat*: nam magna & mediocria opponit. Heic fige punctum, & incipe clausulam.

Duorum magnorum principum alloquutio.

Cum Rege, ait, *Parthorum iuuene excelsissimæ insulæ, quam amnis Euphrates ambiebat, æquato vtriusque partis numero coijt.* At quæro, an rex ille Parthorum iuuenis? non sane, imo senex Phraates & imperio vetus. Deinde quid sibi vult, *cum rege Parthorum iuuene excelsissima insula?* λόγοι. Lege ergo ex veris, *cum Rege Parthorum in limine excultissimæ insulæ, quam amnis Euphrates ambiebat, coijt.* Nam sæpe Tacitus vbi de simili colloquio, *Ripam*, inquit, *ad Euphratis*. vt li. 2. de Germanico, & l. 13. vbi de Tiridate & Corbulone. Multa sane in Velleiano agro saxa sūt, quæ eruisse expediat ad frugem bonam.

Caius vulneratur.

2 VVLNERE INVALIDVM.] Quod Adduo quidam illi inflixit circa Artageram. nam inter barbaros exteri principes non sunt securi. Iosippus Gorionis filius ait Iudæum vulnerasse Caium, cum scribat, *Virum de populo nostro.*

Ex vulnere animo & corpore imbecillior.

Addit Velleius *eoque vulnere, & animo, & corpore, minus vtilem factum ad Rempubl. capessendam.* Vere, nam Reipublicæ negotia poscunt corpus validum & ingenium viuidum.

Barbaris rarus ad principem aditus esse debet.

Sed vereor ne hæc in gratiam Tiberij & Liuiæ. Tamen Seneca de Consol. ad Polybium, *Grauiore*, inquit, *vulnere animi quam postea corporis ictus est.* Quod Velleium firmat, alioquin adulationis suspectum.

Velleij scriptio adulationis suspecta.

Sed aliter Florus narrat & loco corrupto. *Domnes*, inquit, *quem rex Artaxates præfecerat, simulata proditione adorsus virum* (id est Caium) *intentum libello quem vt thesaurorum rationem continentem ipse porrexerat, stricto ferro cruentus ex vulnere tempus* (lege, *cruentat ex vulnere tempus*, id est, tempora sauciat.) *Cæterum barbarus vndique infesto exercitu oppressus, gladio & pyra, in quam se percussus immisit, superstiti etiam Cæsari satisfecit.* Inde vulnus animi, quod memorat Velleius. Nam tempora, proximæ cerebri partes, quæ læsa cerebrum (præcipuam principum magnorum arcem) afficiunt, mentique officiunt non parum. Seuerus enim dicebat: *Sentietis caput imperare, non pedes.*

Fata & mors opponuntur.

3 MORS FATO PROPERA.] Id est citior per fata. Et noster opponit sæpe Fatum Morti. nam mors est quæ cuique per naturam ex necessitate imminet.

Quid fatum.

Fatum est mors præcipitata. Virg. 4. Æn.

Nam quia nec fato, merita nec morte peribat.

Cicero 1. Philipp. *Multa impendere videntur præter naturam ipsam præterque fatum.* Nam aut fato aut casu, aut genitura homines mori dicebantur olim. Tertull. de fato. *Potestates enimuero præsunt. Secundum nos quidem Dominus Deus & Diabolus æmulus. Secundum communem autem opinionem, & Prouidentia, & Fatum, & necessitas, & fortuna, & arbitrij volūtas. nam hæc & Philosophi distinguunt.* Vide Tert. de anima. *Fatum autem*, ait Chrysippus, *est sempiterna quædam & indeclinabilis rerum series*: illudque Εἱμαρμένην nuncupabant. Gell. l. 6. c. 2. & Apul. l. 2. de Mundo.

Apud Christianos nulla fata.

Apud Christianos nulla fata quæ fatuos Paganos infatuarunt. Vnum fatum quod Deus immensa prænotione effatus est. Sic vetus Christianus qui de vera Circumcisione scripsit. *Nil*, inquit, *sine ratione fit per Deum, nil casibus, vt gentes loquuntur, fortuitis. Nil denique in illo Fortunæ temeritati licet. Ipsi enim cæci sunt qui illam putant habere aliquid potestatis.* Et recte noster in historijs, *Galba contemptor fortuitorum.*

Vnum fatum dei effatum.

4 NOVERCÆ LIVIÆ DOLVS ABSTVLIT.] Noster de Liuia: *Grauis domui Cæsarum nouerca, grauis in Remp. mater.* Sed cur illa mater Reip. quia Augustus pater. Nam in titulis Augusti *Pater patriæ*. Ideoque Liuia mater quæ Augusti coniux. Sic opponunt Græci nouercā matri.

Ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρη, ἄλλοτε μήτηρ.

Quandoque dies mater est & aliquando nouerca.

At Liuia euerriculum fuit Augustæ domus, sublataque viri sobole, etiam virum sustulit, quo imperium caperet, vel raperet potius, & Tiberio filio daret, Agrippa Posthumo vi extincto. Dio l. 56. Et ad id respexit Iuuenalis,

Iuuenalis explicatus.

Si vis aliam decerpere ficum,
Atque alias tractare rosas, medicamen habēdum est.

Nam ficu venenata, tradunt ab ea Augustum sublatum. Dio 56. vt scias in dulcioribus cibis amarissima principum fata latere.

In dulci cibo mors amara principum.

5 DRVSOQVE PRIDEM EXTINCTO.] De cuius obitu sic cecinit Pedo ad Liuiā, quē emendo.

Vidimus attonitum fraterna morte Neronem
Pallida promissa flere per ora comis,
Dissimilemque sui vultu profitente dolorem.
Hei mihi quam toto luctus in orbe fuit!

Deleo vitiosa verba, *profitente dolorem*, & repono *perhibente colorem*. sic habes pura pro impuris. Nam vultus nō dissimilis dolor, sed dissimilis color est. Nec prætereo Liuiam matrem, Drusi interitu tantum concepisse doloris vt mori voluerit. Pedo enim sic.

Tu tamen ause potes tanto indulgere dolori,
Longius vt nolis, heu! male fortis, ali.
Vix etiam fueras paucas vitalis ad horas,
Obtulit inuitæ cum tibi Cæsar opem,
Admouitque preces, & ius immiscuit illis,
Aridaque effusa guttura tinxit aqua.

Sic Drusus matri charissimus: vt Tiberius frater inimicissimus. nam ita Poeta ignotus.

Dispeream si te mater amare potest.

Eius vitam scripsit Augustus oratione soluta, & tumulum inscripsit versu. Quam si haberemus, boni principis effigiem haberemus.

6 CONSORS TRIBVNITIÆ POTESTATIS.] Velleius facit recusantem Tiberium, his verbis. *Non diu cunctatus Cæsar Augustus, neque enim quærendus erat quem legeret, sed legendus qui eminebat. Itaque quod post Lucij mortem adhuc Caio viuo facere voluerat, atque vehementer repugnante Nerone erat inhibitus, post vtriusque adolescentium obitum, facere perseuerauit, vt & Tribunitiæ potestatis consortionem Neroni constitueret: multum quidem eo tum domi, tum in Senatu recusante.*

Recusant principes imperia quibus ardent.

Velleius emendatus.

Sed plus in illa oratione dignitatis quam veritatis fuit. verum in magnorum laudibus

mentiri

mentiri multi multam virtutem ponunt & eloquentiam. Nec inuideo.

Filio Agrippe P.R. indidit nomen Posthumus.

7 AGRIPPAM POSTHVMVM.] Desiderio patris ita nominatum a plebe. Dio l. 54. Plebs enim patrum amorem deriuat & deducit ad filios. Nam post eius obitum natus erat. Velleius l. 2. *Eadem die*, inquit, *M. Agrippa adoptatus, quem* (pro *qua eum*) *post mortem Agrippæ Iulia enixa erat.* Sic Iurisconsulti Posthumos vocant, natos post obitum parentis. Vlpi. l. 3. §. 1. de iniust. rupt. *Posthumos*, ait, *eos dicimus qui post mortem parentis nascuntur.* Plaut. in Aulul.

Quid Posthumus.

Si eam senex anum prægnantem fecerit;

Quid dubitas quin sit paratum nomen Posthumus?

Sic Virgil. l. 6.

Syluius Albanum nomen, tua Posthuma proles.

Lex Posthumia.

Quod transijt etiam ad ingenij fœturas. Vnde lex Posthumia. Apul. apolog. 1. *Recipiat doctrinā, seram plane, & posthumam.* Et Tertul. lib. de anima, *Posthumam Fabiam* dixit, & *posthumare. Cæteri*, inquit, *Prophetæ, etsi Moysi posthumant.*

Posthumare.

Posteriora Labeonis.

Sic dicta *posteriora Labeonis*, quod essent vulgata post mortem eius. Gellius l. 13. c. 10. Nam mors postrema est linea rerum.

Planasia & Planaria insulæ.

8 PLANASIAM.] Est Planasia, est etiam Planaria insula: vt Thera, & Therasia Orosio l. 7. Planasia in mari Tyrrheno: Planaria in oceano Atlantico. Strabo de Planasia, *Corcyræ propinquam* scribit & Stœchadibus. lib. 2. Caue ergo ne confundas. Nam *Planaria*, pro *Planasia*, dici potest, vt lex *Valeria*, pro *Valesia*, lex *Furia*, pro *Fusia*. quod apud antiquos peruiū; qui (*r*) pro (*ſ*) scribebant. Iustinianus in immunitate Cœnobij Cassinensis locat eas in solo Caietano & vocat insulas, *Pontiam*, *Pantatoriam*, *Palmariam*. Discriminat eas Plinius. Nam, vt dixi, Planasiam in mari Ligustico, Planariā in Oceano Atlantico locat: & facit Planariā, vnam ex fortunatis insulis, c. 32. li. 6. Forte ab insula Planasia dictum mancipium Planasium apud Plautum. Vetus scholiastes Iuuenalis. Antiquitus seruis nomina ex gentibus suis ponebantur. Quod cōfirmat Strabo L. 1. Sic Daui a Dacia: sic Mysi a Mysia: sic Syri a Syria. Est autem vocata Planasia *a specie, quod æqualis freto, ideoque nauigijs fallax*, ait Plin. Nā incauti nautæ ibi impingunt: vtque mare infidum, sic terra fallax nauigantibus. Sic olim Dyrrachium dictum quasi dirum litus: nam ῥαχία litus est apud Græcos. Dio lib. 41.

Cur Planasia insula ita dicta.

9 STOLIDE FEROCEM.] Tacitus *inordinatum robur* vocat in Neronis responso ad Senecam, id est, ferocitatem non excultam, non ciuilitate domitam. *Trucem Agrippam*, vt ait postea.

10 NVLLIVS FLAGITII COMPERTVM.] Dicunt authores *compertum flagitij* & *compertum de flagitio*. Liuius: *Opimia atque Floronia stupri compertæ.* Et apud Iurisconsultos, *compertum de voluntate*. l. 1. Cod. de fideicom. Sed hoc verbum ex Sallustij fundo, qui sic scribit: *compertum ego habeo milites*, in Catilinaria: cuius Tacitus amator & imitator: & flos flori gratus. Sed noto abiens Apuleium l. 1. *vera, comperta* dicere pro re certissima. Nam certum quod verum. sed certum compertum & experientia comprobatum est certissimum. Vtitur Tacitus 4. lib. ijsdem verbis vbi de morte Drusi agit.

Certum compertum pro verissimo.

11 AT HERCVLE.] Abrupta dictio, nec sic Tacitus, vt opinor. quid enim assertione tanta in ista simplici narratione opus fuit? Et vt ait Pedo,

Tacitus correctus.

Quorsum heic iurandus Apollo?

Scio istud *Hercule* verbum frequens Tacito: *at Hercule verbera*. infra eodem lib. *Decernite Hercule impunitatem.* Ann. l. 4. & l. 12. *At Hercule olim ex Italia regionibus.* multisque alijs locis. Sed heic, hæc dictio mihi pro peregrina: licet multis bonis authoribus vsitatior. Nam Plin. l. 7. c. 50. Nat. hist. *At hercule reliquis omnibus per singulas membrorum partes, qualiter nullis alijs animalibus, certis pestifer calor remeat horis.* Lego itaque, *astu muliercula*. Nam heic Liuiæ dolos Tacitus memorat. *Vt*, inquit, *pluribus munimentis insisteret.* Et dixit supra: *Liuiæ dolus abstulit.* Nam non est quod ad Augustum hæc verba referas, *qui*, vt ait noster, *sexto consulatu iam potentia securus.* Ergo Liuiam spectant cui imperator maritus, Augustus videlicet, Tiberius filius in spem imperij adoptione tractus; & Germanicus nepos exercitui Germanico impositus magno & formidoloso. Nam *in sua manu positam rem Romanā iactabat.* His ergo munimentis Liuia suā fulcire dominationē cupiebat. Et sane voti rea extitit. Quod astu perfecit, dum ita Augustum demulsit, vt Augusto mortuo orbis imperium in domo sua sub Tiberio remanserit. Sed hæc ex verbis Taciti firmantur. nam l. 4. *Dubitauerat Augustus Germanicum sororis nepotem & cunctis laudatum Rei Romanæ imponere, sed precibus vxoris euictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adsciuit.* Et eodem li. addit: *Dominationem dolo matris acceperat Tiberius.* Et paulo post: *Dabat & famæ vt vocatus electusq. potius a Rep. videretur quam per vxorium ambitum.* id est, *ambitionem Liuiæ matris.* Quis ego ambigat legendum, *astu mulierculæ*? Sed audio obluctantes quosdam, *Itane*, inquiunt, *vocari mulierculam, Liuiam Augusti inter Romanos fœminam primariam?* Sed Plin. li. c. vocat Paulinam Caij coniugem *vnam imperij mulierculam*: matronamque nuncupat, id est vxorem. Nam *matrona est quæ in matrimonium cum viro conuenit*, ait Gell. l. 15. c. 6. Addo quod Sulpitius, vbi Ciceronē de Tulliæ filiæ obitu solatur, quæ vni ex primarijs Romæ adolescentibus nupserat, vocat etiā *mulierculam*. *In vnius*, inquit, *mulierculæ animula si iactura facta sit, tantopere commoueris.* Sed Tacitus 4. Ann. multo despectius de Liuia loquitur. *Anum*, inquit, *suapte natura potentiæ anxiam insociabilem nurui efficiebat.* Si anum vocet, cur non & mulierculam? Et idem de Agrippina matre Neronis: *Ministros temtare arduum mulieri aduersus insidias vsu scelerum intentæ.* Et de Popæa vxore Neronis: *Huic mulieri nihil deerat præter honestum ingenium.* Quin lib. 1. Ann. de vxore Armenij Germanorum Ducis: *fortem exercitum qui vnam mulierculam auexerit.* Idem mendum in simili assertione 8. Metam. Apuleij. *Senex*, inquit, *de summo colle prospectat quem circum capellæ pascentes opilionē esse profecto clamabāt.* Vbi lego, *professione clamabant.* Nam quorsum assertio in re non dubia? Sed satis.

Ratio correctionis in Tacito.

Liuiæ dolus.

Responsiones ad obiecta.

Liuia dicta Tanto muliercula.

Et anus.

Vt Lollia Caj.

Et mater Neronis.

Et Popæa.

Apuleius correctus.

12 FILIVS IVVENIS.] Drusus scilicet Vipsaniæ fœtus, & paternæ crudelitatis riuulus, & nil nisi sanguis, de quo latius infra. Nam ex amara radice quis suauitatem expectet? Si Tiberio patri Drusus successisset, longe Caligula deteriorem Roma principem habuisset. Gladij Drusiani testes qui venere in prouerbium. Nam Princeps, si iuuenis sanguinem gustauerit, cum voluptate senex vorabit, & cum incredibili auiditate.

Bellum ea tempestate nullum, nisi aduersus [1] Germanos * supererat, abolendæ magis infamiæ, ob amissum cum [2] Quintilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperij, aut [3] dignum ob præmium. Domi res tranquillæ, [4] eadem magistratuum vocabula. [5] Iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella ciuium nati, quotus quisque reliquus, qui remp. vidisset? Igitur verso ciuitatis statu, nihil vsquam prisci, & integri moris: * [6] omnis exuta æqualitate, [7] iussa principis aspectare, nulla in præsens formidine, dum Augustus ætate validus, seque, & domum, & pacem sustentauit.

* superiores erat.

* omnes.

Germania superior & inferior.

1 GERMANOS SVPERERAT.] Quid si legatur, *apud Germanos superiores erat?* Nam talis contractio sueta & familiaris est nostro exscriptori, qui duas dictiones iungit & vnam facit sæpe, sæpe scindit & disiungit, vt infra, *Deorumiras resurgere*, pro *Deorum irâ res vergere. quem*, pro *quæ eum*. Sic apud Authores. *Prima*, inquit Flaccus, *memoratur apud veter Annia*, pro, *apud veteres Annia*. Et videtur ad id quadrare, quod scribitur a Cosmographis, Germaniam in inferiorem & superiorem diuidi: quos sequitur Tacitus. Nam de inferiori hist. 1. *Vexillis inferioris Germaniæ præuentus erat*. & l. vlt. de Censib. mentio Germaniæ inferioris. De superiore idem noster & eodem libro. *Triginta millia Cæcinna e superiore Germania ducebat*. Et Spartianus in Adriano. *Ad gratulationem exercitus missus in Germaniam superiorem translatus est*. Sed noto apud Romanos tantummodo ita distingui Germaniam, quæ est cis Rhenum, non vero Transrhenanam, quæ non alio nomine vocatur a nostro quam Transrhenana, non adiecto, an superior, an inferior sit. Sic enim Tacit. l. 5. hist. *Propioraque fluminis Transrhenani tenuere*. Et quamuis adijceret, *superior*, Germania esset illa quæ versus Rheni fontes; *inferior*, quæ versus Septentrionem & ad Oceanum Britannicum. Quod heic non conueniret. Dio enim l. 53. ait Celtas effecisse & statuisse hanc distinctionem, quæ ab authoribus & a Tacito obseruatur, præterquam ab Isidoro li. 14. cap. 4. qui ita scribit. *Duæ sunt Germaniæ, superior iuxta Septemtrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum*. Ammianus contra lib. 15. vocat superiorem quæ Vormatiam spectat & Rheni fontes, quod authores tenuerunt ante Isidorum. Hoc autem bellum restabat cum Arminio, & inter Visurgim & Albim fluuios magis inferioris, quam superioris Germaniæ. Ergo hic locus nullam status quæstionem patiatur. Nam Tacitum non Ptolomæum sequimur. Apud quem vltra Rhenum est altera Germania, superior & inferior.

Quæ superior.

Quæ inferior.

Varus a Velleio culpatus.

2 QVINTILIO VARO.] De cuius moribus ita Velleius lib. 2. *Varus Quintilius, illustri magis quam nobili familia. Vir ingenio mitis, moribus quietus, vt corpore, sic animo immobilior, otio magis castrorum, quam bellicæ assuetus militiæ: pecuniæ vero quam non contemptor? Syria, cui præfuerat, declarauit, quam pauper diuitem ingressus, diues pauperem reliquit*. Quod familiare regentibus prouincias qui nummorum inuncatores & inescatores sunt, & earum euerricula. Sed viderint principes ad quorum dedecus aut gloriam spectat, probos an improbos elegerint regendis prouincijs. De eo Florus non minus illiberaliter. *Vari Quintilij libidinem ac superbiam, haud secus quam sæuitiam odisse cœperunt*. Mirum Floro videri *superbum*, Velleio *mitem & quietum*. Ita varii varie de Varo, & de hominibus infœlicibus homines sentiunt. Sed quid sentiant non quærendum, sed bene semper agendum. Vnum est in Varo, quod iure reprehendas, plus animi habuisse ad moriendum quam ad pugnandum. Sed paterni auitique flagitij successor fuit: qui se ipsos interemere, & sua manu non hostium ceciderunt, αὐτόχειρες duo. Habuit autem filium Quintilium Varum, generum Germanici, quod Seneca pater memorat 1. Contr. contr. 3. Cui Cestius cum declamaret, fortunam patris obijcit. *Ista negligentia, ait, pater tuus exercitum perdidit. Quod omnes improbauimus*, inquit Seneca, *filium obiurgabat, patri maledicebat*. Et sane factum improbe; quippe sæuire in mortuos, crudelitas; viuentes lacessere & lacerare, improbitas. Vari autem dicti qui obtortis cruribus vel pedibus. Lucilius:

Insignis varis est cruribus atque petilis.

id est exiguis. dicimus (*petit*) quod petile & exile. Persius:

— fallit pede regula varo.

Cæterum has in Germania Cannas, clare describit Florus, vt etiam Velleius l. 2. & Dio 56. Nec prætereo longe aliter de Vari moribus

Apud exteros nimium quietus.

Et parum suspecax.

Auarus tamen;

Vari filius.

Varum laudat Horatius. moribus sentire Horatium in arte Poetica & ode 24. lib. 1. ad Virgilium Varo amicissimum, ob candidos mores & acre iudicium in amicorum scriptis.

Ergo Quintilium perpetuus sopor
Vrget, & pudor, & Iustitiæ soror
Incorrupta fides, nudaque veritas,
Quando vllum inuenient parem?
Multis ille bonis flebilis occidit,
Nulli flebilior quam tibi, Virgili.

Sic Virgilio amatus, qui Velleio despectus. At quis docebit nos an Poetæ Laureato, an vero militi Sagato, licet historiarum scriptori, magis sit credendum? sub iudice lis est: nec ego Palæmon. vide Horatium de Arte, qui Quintilium virum bonum vocat. Elogium paucis datum.

Mos scribendi Taciti, quasdā dictiones postponere, quas alij preponunt. 3 Dignvm ob præmivm.] Sic noster sæpe, vt Annal. 3. *aliaque ob praua per vim lata sunt.* & istas particulas, quæ ab alijs authoribus præponuntur, iste postponit. vt Annal. 14. *Commendandum ad scelus.* & Annal. 13. *Certe an prudens?* & Annal. 5. *Eo de homine.* & Annal. 12. *Deducere iuuenem ripam ad Euphratis.* & proxime. *Ægro & corpore fatigabatur.* quod semel noto, non vt friuolariam Plauti me agere putes, sed vt Taciti ingenium in scribendo aperiam. Et ita loquutus est etiam Plinius vbi de Cauchis: *dubium terræ sit, an parte in maris.* lib. 16. c. 1. pro *an in parte maris.* Tamen apud authores rarum est & ostento simile. Sed proferam vnum qui modo in mentem venit, in Festo. *Europam tertiam orbis partem ab Europa Agenoris filia certum est appellari. Sed alij de amore Iouis in Taurum versi narrant. Alij eam a prædonibus raptam & nauem quæ Iouis tutelam effigiem tauri habuerit.* Lego *effigie in tauri habuerit.* Sic enim est legendum. & Lucillius.

— dic quam cogitat vis ire minutim
Per commissuras rimarum nocti nigrore.

Lege fidenter, *rimarum in nocti.* nam illud (*in*) in litterâ (*m.*)

4 Eadem magistratvvm vocabvla.] Eadem prorsus, sed non eadem potestas. Nam imperium latenter omnem ad se vrbis & imperij potentiam traxerat. Nomen inerat, vis magistratuum aberat, & pro vtilitate Cæsarum rerum omnium facies mutabatur. Contra Iulius in Censura, *non se Censorem, sed morum præfectum* nominauit. Nomen detraxit, vim retinuit. Suet. in Iulio. Vide ergo quam falsus Velleius, qui ita scribit. *Accessit magistratibus authoritas, senatui maiestas, iudicijs grauitas.* Si talis Tiberius extitisset, nunquam Tiberium in Tyberim trahendum populus exclamasset. *Cæsares magistratibus nomina relinquunt, sed vim tollunt.*

5 Ivniores.] Similis fere sententia est apud D. Hieron. epist. 11. & forsan a Tacito mutuo accepta. *Præter paucos senes*, inquit, *omnes in captiuitate & obsidione generati, non desiderabant quam non nouerant libertatem.* & certe *non desideratur quod ignoratur.* D. Cyprianus de bono pud. In iunioribus autem ambiguæ Reip. spes, quia iuuentus passer est in arbore: quo auolet nescit quisquam. Et recte Lactantius li. 7. *Vbi venerit partes quæ se via findit in ambas, hæret nutabunda, nec scit quâ inclinet.* Sût tamen quibus ob orientem virtutem veteres Rom. mensem Iunium sacrauerunt. Et apud Prophetam: *Ecce vir Oriens nomine*, Ezech. 6. quod ab eo salus Reip. orietur: sed sunt qui orientes occidunt ad vitium & in vitijs moriuntur. *Quæ libertas ignoratur non cupitur.*

6 Omnis exvta.] Lege *omneis* pro *omnes.* Ita antiqui, & Lucillius de Marsis. *Taciti lacuna obiecta.*

Iam disrumpetur medius, iam vt Marsu' colubras
Disrumpit cantu, venas cum extenderit omneis.

Sic ludunt in vetustioribus verbis vetustatis amantes, vt & Virgilius noster.

7 Principis aspectare.] Quid si *principis Augusti spectare.* Sic auguror. nec me fallit mens.

Postquam prouecta iam senectus ægro & corpore fatigabatur, [1] aderatque * finis, & spes nouæ, pauci bona libertatis [2] incassum disserere, plures bellum pauescere, alij cupere: pars multo maxima imminenteis dominos varijs rumoribus differebant: trucem Agrippam, & ignominia accensum, non ætate, neque rerum experientia tantæ moli parem. Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello: sed vetere, atque [3] insita Claudiæ familiæ superbia: multaque indicia sæuitiæ, quanquam premantur, erumpere. Hunc & prima ab infantia eductum in domo regnatrice, congestos iuueni consulatus, triumphos; ne ijs quidem annis, quibus [4] Rhodi, specie secessus, * exulem egerit, [5] * aliquid, quam iram, & simulationem, & secretas libidines meditatum. accedere matrem muliebri impotentia; [6] seruiendum fœminæ, [7] duobusque insuper adolescentibus, qui rempublicam interim premant, quandoque [8] distrahant.

** finis dominationis.* *Qui bona non norunt, mala facile admittunt.* ** exul æuum egerit.* ** aliud quid.* *Qui iniquum eligit, sub iniquo perit.*

1 Aderatqve finis et spes novæ.] Cuius rei finis? hiat locus, putoque addi debere, *finis dominationis & spes nouæ.* loquitur enim de imperio Augusti ad occasum vergente. Sic li. 15. Ann. *finem ad esse imperij.* verbum autem *dominationis* fugitiuum ex familia Taci-

Taciti lacuna obducta ex suis vadenibus.

ti. nam supra, *Non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio*, & Annal. 2. *Contra augendæ dominationi certaretur.* Et eodem libro: *Intra dominationis arcana.* quod a Sallustio mutuatum. Nam 1. hist. *Patrum aut plebis nomine dominationes affectabant.* & in Catilinæ coniuratione, *dominationis spes hortabatur.* Huic ergo fugitiuo manum impono, & repono, vt scripturæ quasi dominæ subsit & seruiat.

2 INCASSVM.] Quia perdita libertas potius desideranda, quam recuperanda. Auis est fugitiua quæ ad manum non redit. Quippe Rom. dominatio semel quæ rapuit numquam restituit. Miluus est, & alter Nembrot fortis venator, qui sua non modo bene custodit, sed aliena violenter inuadit.

Dominatio miluus est.

Superbia Claudiorum.

3 INSITA CLAVDIÆ FAMILIÆ SVPERBIA.] Successionis iure id habuit Tiberius, & per auos & proauos atauosque & abauos. Tacit. de Tiberio. *Sermone, & vultu, arrogantibus & obscuris.* Et infra. *Permisit Cæsar adroganti moderatione.* Superbia in Appio Claudio Cæco, qui Censuram per quinquennium retinuit, nec Tribunitiæ potestati cessit. Superbia in Claudio Druso, qui statuam sibi cum diademate in Appij foro posuit. Superbia in Claudio Pulchro, qui in augurando non pascentes pullos in mare proiecit, vt biberent quando esse nollent. Sæuitia in Claudio Appio Regillano, qui ingenuam virginem per vim in seruitutem vindicabat, quando suam libidinem non expleuerat. Sæuitia in Appio Cæco, qui tibicines Roma exegit. Aliaque passim quæ de ista familia in historijs deprehendas. Sed nominatim lib. 2. apud Liuium: *Ipse in accusationem Appij familiæque superbissimæ ac crudelissimæ in plebem exorsus.* & li. 9. *Appius iam inde antiquitus insitam familiæ pertinaciam gerendo.* Roma tamen vetus, quid non debuit Neronibus & Claudiorum superbiæ? Horatius ita 4. Od. 4.

Sæuitia.

—Quid debeas, o Roma, Neronibus,
Testis Metaurum flumen, & Asdrubal
Deuictus, & pulcher fugatis
Ille dies Latio tenebris.

Et in episto. 15.

Clari virtute Neronis,
Armenius cecidit.

Tacitus correctus.

4 RHODI EXVLEM EGERIT.] Potest ferri hæc lectio. verum, vt ingenue fatear, non est phrasis nostri Cornelij: sed, *Rhodi exul æuum egerit.* Et nota Tiberium ab exule mox imperatorem factum, vt lasciuientis & iocantis fortunæ ludos agnoscas. vtque vere dictum putes: *—regnabit sanguine multo,*

Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Ita autem scripsisse Tacitum minime dubium. Sic ille & authores. nam 1. hist. *prioris æui annos multi authores retulerunt*: & Annal. 13. in eodem verbo mendum, & ita legendum: *A Tiberij æuo, ad id vsque, domo in principum eductus.* Virgil. 4. Georg.

Magnis agitauit legibus æuum.

Ouid. 15. Metam. de exule.

Talia Dij pellant, multoque ego iustius æuum
Exul agam, quam me videant Capitolia regem.

Et Ennius:

Romulus in cœlo cum dijs genitalibus æuum
Degit. Sic Horatius in epist.
Traducere leniter æuum.

De Rhodio autem secessu Tiberij, extat epigramma Græcum sub titulo de auibus, in quo Rhodum Neronis (id est Tiberij) habitaculum vocat, vt Horatius in epistolis qui ita de Tiberio.

Dignum mente legentis honesta Neronis.

Et ad Pedonem:

Musa rogata refer comiti scribæque Neronis.

Et is est Claudius Tiberius Nero de quo idem:

— Quibus terrarum militet oris,
Claudius Augusti priuignus, scire laboro.

Secessit autem Rhodum Tiberius declinans adulteria Iuliæ vxoris, postquam in vrbe multa dissimulauisset aut tolerauisset. Noster lib. 6. in fine: *impudicitiam vxoris tolerans aut declinans.* Et Velleius scribit, *otium Tiberij in illa insula magnificentius fuisse eius imperio & honoratius.* Quod verum. Addoque, & *innocentius.* Nam nullius imperium tanto & tam nobili sanguine maduit. Dicebatur autem antea Rhodus habitaculum Solis, prædicitque Tiberium Iouem futurum & imperatorem, quod postea accidit. Nescio an ex Trasulli ingenio & diuinatione, an vero (quod ait epigramma) ex præsagio aquilæ numquam prius apud Rhodum visæ, quæ tunc Rhodi nidum fecerit: vt postea omen fuit Albino imperatori Aquila prius non visa. nam Rhodi aquilæ nunquam. Nec torqueo hoc epigramma ad Neronem Agrippinæ filium, sed ad Neronem Liuiæ, qui duo fuere imperio pares, crudelitate consortes.

Rhodi aquila nunquam.

Imperij futuri præsagium Aquila.

5 ALIQVID QVAM IRAM.] Quod magno indignum principe. Lege, *aliud quid quam iram* Tacitus l. 15. Annal. *Neque Senatui quid manere.* Gellius l. 5. c. 1. *Aliud ve quid disciplinarum disserit.* Et idem Tacitus. *Aliud ve quod belli commercium.* l. 14. Tertul. de resurrect. *Aliud quid, pro ea subiecit.* Et idem de corona militis: *modicum quid.* Pomponius Mela l. 3. cap. 6. vbi de Britannis: *incertum ob decorem, an ob quid aliud.* Parua hæc, sed non contemnenda: habent myricæ suas dignationes: præcipue in isto authore.

Tacitus emendatus.

6 SERVIENDVM FOEMINÆ.] Orosius 1. hist. *Proh dolor, pudet erroris humani. Mulieres* (id est Amazones) *patria profugæ Europam atque Asiam, id est, plurimas fortissimasque mundi partes intrauerunt, peruagatæ sunt, deleuerunt, centum pæne annis tenuerunt.* Solitum ait Tacit. in Agricola, Britannis fœminarum ductu bellare. Claudianus ita de illa seruitute muliebri:

Imperat hic sexus, reginarumque sub armis
Barbariæ pars magna iacet.

Plerisque masculorum instinc.

Barbariæ! imo & Græciæ, & Iudææ, & Asiæ, multisque terrarum locis. Deboræ enim regno quid iustius? quæ apis mellifica Hebræis iura dedit, Caris Artemisia, Lacedæmonijs Lampedo, Æthiopibus Candace, vti Phæacibus illa Arete Homerica, vere Arete & virtus. *Sola Indorum natio regnata fæminis*, ait Plin. 6. cap. 20. Et *in Assyria regnauit Semiramis,*

ramis, dicebat Cæsar, *& magnam Asiæ partem Amazones tenuere.* Suet. 24. in Iulio. sed Claudianus egregie in Eutropium & ex Romanorum gustu:

Aurora est certe quæ talia ferre
Gaudet, & assuetas sceptris muliebribus vrbes
Possideant. quid belliferam communibus vrunt
Italiam maculis, nocituraque probra senectis
Admiscent populis? peregrina piacula forti
Pellantur longe Latio, ne transeat Alpes
Dedecus: in solis quibus extitit hæreat aruis.

Ita populus Rom. ratiocinabatur. Sed o beata masculis legibus Gallia, virilique imperio: his enim præsidijs sexaginta trium Christianissimorum regum & amplius seriem pertulit, & quantam patitur tellus diuturnitatem sibi peperit. Experta tamen est sæpius fœminarum in regendo prudentiam, vt aliquando sequiores mores.

7 Dvobvsqve insvper adolescentibvs.] Regendis imperijs ætas non habilis, cum ipsa regatur: & sane sub adolescentibus, magni imperiorum turbines & interdum scissuræ & voragines. Sed nec adolescentia contemnenda, ait D. Paulus, & D. Ignatius epistola ad Magnesianos. & ex 4. cap. Ecclesiastæ, *Melior est puer pauper & sapiēs rege stulto & sene qui nescit præuidere in posterum. Væ tibi ciuitas cuius iuuenis rex est.* Ecclesiastæ c. 10. Nā Rex doctrinæ expers populum suum perdit. Am. Marcellinus l. 4. de Gallo Cæsare: *ætatis adultæ primitijs ad principale culmen insperato cultu prouectus, vltra terminos potestatis delatæ procurrens asperitate nimia cuncta fœdabat.* Sic Roboam. Sed si contigerit regnare adolescentes, honorandi, colendi, multisque sapientiæ præceptis tamquam pedamentis sunt fulciendi, & improborum cœtibus arcendi, quibus aulæ ebulliunt, præcipue Neronianæ & Tiberianæ. Nam his nullæ nequiores, nullæ impudiciores, nec impudentiores.

8 Distrahant.] Vere, nam dominatio omnis est impatiens consortis. Sic distrahitur, non diuiditur imperium. Non communicatur, sed rumpitur. *Et satius est*, ait Tacit. 1. hist. *tradere imperium quam obtinere.* Satius cedere quam diuidere. nam pax publica rupta scelus est. Huius distractionis exemplum in Suetia clarum apud Ioannem magnum. Gustanus pater nouus homo regnat: mox moritur. Duos relinquit fratres, Enricum & Ioannem. Enricus maior Ioannem incarcerat: Ioannes vicissim fratrem. Rupta concordia ruptum imperium est. Cæterum Tacitus ait, *distrahant*, & eo verbo vsus est Lucilius:

Diuidant, differant, dissipent, distrahant.

Spart. in Quieto, ita conqueritur in re simili. *Adulescens grauissimus*, inquit, *Romano imperio fuit, vt vere Macriani filius & eius Macrianus frater, qui dno afflictis rebus potuerunt Remp. gerere.* Viden duos fratres adolescentes, qui aliquando remp. presserunt, aliquando distraxerunt?

Hæc atque talia agitantibus, grauescere valitudo Augusti. & quidam[1] scelus vxoris suspectabant. Quippe rumor incesserat, paucos ante menses Augustum, electis conscijs, & comite vno Fabio Maximo, Planasiam vectum, ad visendum Agrippam. * multas illinc vtrinque lachrymas, & signa charitatis; spemque ex eo fore, vt iuuenis penatibus aui redderetur. [2] * Quod Maximum vxori Martiæ aperuisse, illam Liuiæ, [3] C. Nauum id Cæsari. Neque multo post, extincto Maximo (dubium an quæsita morte) [4] auditos in funere eius Martiæ gemitus semet incusantis, quod causa exitij marito fuisset. Vtcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris literis accitur. Neque satis compertum est, [5] spirantem adhuc Augustum[6] apud vrbem Nolam, an exanimem repererit. acribus namque[7] custodijs domum, & vias sepserat Liuia; lætique interdum nuntij vulgabantur; donec prouisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, & rerum potiri Neronem fama eadem tulit.

* Multas.

* Quod Maximus tum vxori Martiæ aperuisset: illa autem Liuiæ. Gnarum id Cæsari.

Mulier loquax mariti funus.

Ambitio omnibus affectibus prævalet.

1 Scelvs vxoris.] Quod veneno Liuia Augustum sustulisset, & quidam aiunt ficu illita veneno, vt Iuuenalis.

2 Qvod Maximvm vxori Martiæ apervisse.] Claudicantem clausulam nemo non videt. At ego, ex animi mei sententia iurarem ita scriptum fuisse a Tacito. *Quod Maximus tum, vxori Martiæ aperuisset, illa autem Liuiæ.* Quod autem scriptum fuerit, *Maximus tum*, ex quo finxere *Maximum*, pro indice est alius locus Taciti lib. 1. quo *contentum* legebatur, pro *contentus tum.* & li. 16. *Quindecimuirali sacerdotio præditum*, pro *præditus tum.* & multi alij loci, vt in Catonis originibus. *Id nequitum exangurari*, pro *nequit tum exangurari.* Reposui etiam *aperuisset*, nam (*i*) quod sequitur pro (*t*) apud abbreuiatores & notarios locum habet. Reposui (*illa autem*) nam ita scriptum, *illam*, quod est, *illa autem*, ex quo fecerē *illam.* Vno verbo notarum & siglorum

inscitia in manuscriptis totum Tacitum labefecit. Sed nolo quéquam mihi credere; credat rationi quæ ita suadet. Interea lubet Plinij locum emendare istam historiá tangentis, quia omnes incuratum aut intactum vicus prætererunt. *Inde*, inquit, loquens de Augusto, li. 7. c. 45. *suspicio in Fabium arcanorumq. proditionem, hinc vxoris & Tiberij cogitationes suprema eius cura.* Quæ Latinitas vitium suum prodit, & palam. Lege ergo, *inde suspitio in Fabium, arcanorumque proditio. Num hinc vxoris & Tiberij cogitationes, suprema eius cura?* id est, num ob visitatum Agrippam, quod Fabius factum fuisse retulerat vxori, & vxor Liuiæ, fluxere cogitationes vxoris, & Tiberij, suprema Augusti cura? nam de tollendo per venenum Augusto tunc cogitarunt; quod exequuti sunt. Atque ideo suprema fuit Augusti cura scelus suspicantis. Verebantur enim Liuia & Tiberius ne odio inuidiæque successoris Agrippæ obijcerentur. Quod cunctis dominationem affectantibus peruium est: & fuit cura Augusti nouissima. Sic Tibullus curam appellauit nouissimos luctus.

Illa fuit lacrymis vltima cura meis.

Sed nunquid de isto Fabio sentit Horatius Sat. 1. l. 1. vbi ait:

Cætera de genere hoc, adeo sunt multa, loquacem
Delassare valent Fabium.

Fabius loquax. Funestum aulico. Aulici, Midæ aures, Philomelæ linguam, Oedipi oculos, Areopagitarum manus habere debent.

Certe ita puto, & verú est, quod animaduertit nemo Grãmaticorum. nam garrulum eum vocauit Augustus, & fuit garrulitas exitium eius. Quippe aulici, Midæ aures, Philomelæ linguam, Oedipi oculos, Areopagitarum manus habere debent. Alium locum edo de isto Fabio turpiter maculatum, quem etiam emendo, vt pruriginem meam notes. Est in Seneca patre l. 2. Contr. 4. *Fabianus Maximus*, inquit. Lege, *Fabius Maximus*, & ille est de quo Tacitus. *Nobilissimus vir fuit qui primus Romano foro vomicum morbum, quo nunc laborat, intulit*, id est, vt interpretor, maledicendi rabiem. Nam vt vomica, abscessus est qui perpetua sanie fluit, sic os detrahentis & maledicentis. Eo verbo vsus est Suetonius in C. Albutio Sillo, *ob vitium vomicæ Nouariam redijt.* Mox addit Seneca. *De quo Seuerus Cassius antequam ab illo reus ageretur, dixerat, Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es, vnum tantum es non quasi alapam.* & ita manuscriptus habet, quem legi. sed Deus bone quod portentum orationis! Lege: *vnum tantum es, non quasi lappa.* Nam de maledicentia illum arguebat Cassius, cuius symbolum lappa, quæ harpax & hamata, & inuncata, & dentata herba est, quæque prætereuntium & incogitantium vestimenta mordet, & carpit, vt solent maledici quasi canes. Vocatur a Græcis Philanthropos. Plin. 24. cap. 19. a Gallis seu Francis, *Bardasne*, quia pascentes asinos quasi equos phaleratos reddat, quos prætereuntes carpit. Sic Plautus dixit in Bacchid. de verbis. *Aculeata sunt, animum fodicant, bona dissimulant, facta & famam sauciát.* Et noto, omnes pæne dictiones minus visitatas in authoribus, a librarijs & exscriptoribus, quibus

Emendatus Seneca pater.

Ratio emendationis.

erant incognitæ, inuerecunde corruptas. Vt in illo Senecæ loco *Musa*, pro *Pusa*, quod reposui; *folio*, pro *lolio*; *flumine*, pro *flamine*; *libris*, pro *Libris*; multaque aliæ de quibus P. Andræam Schotum virum magnum & mihi venerandum in eo authore monui. Prudent. in hymno post ieiunium, lapparum meminit.

Lappæ mentio in authoribus.

Reddit & pratis viridique campo,
Vibrat implexus vbi nulla lappis
Spina, nec germen sudibus perarmat
Carduus horrens.

Explicatus Oseæ locus.

Et in Prophetia Oseæ c. 9. *Lappa*, inquit, *in domibus eorum*, id est, malum eis perpetuo adhærens. Sic enim interpretor. Ita Plautus lusit in Cassina de sentibus, quæ lappis cognatæ, ob mordacitatem.

Olymp. *Vide fur, vt sentes sub signo ducas.*
Coc. *Qui vero sentes?*
Olymp. *Quia quod tetigere, illico rapiunt: si eas ereptum, illico scindunt.*
Ita quoque adueniunt, vbi vbi sunt, duplici damno dominos multant.

Idem in Truculent.

Meretricem esse similem sentis condecet:
Quæ quem hominem attigerit, profecto
Aut malum, aut damnum dari.

Suet. in Nerone, 48. *Diuulsa sentibus pænula traiectos surculos rasit.* Iuuenal. Satyr. 7.

Iuuenalis emendatus.

— Poscimus vt sit
Non minor antiquo Rubrenus lappa cothurno?

Idem explicatur.

Legerem libenter, *Rabienus Lappa*, & nisi me animus fallit, intelligit de quodam Rabieno, mordaci & amarulento ingenio, qui Rabienus ideo dictus est vocatque illum *Lappam* ob mordacitatem: illi enim, vt dicebat idem Poeta,

— vlcus in ore
Putre, quod haud deceat plebeia radere beta.

Labienus mordax.

Seneca in præf. lib. 10. loquens de Labieno. *Libertas tanta, vt libertatis nomen excederet, vt quia passim homines ordinesque laniabat, Rabienus vocaretur.* Horatius,

Primores populi arripuit populumque tributim.

Quod de isto Labieno scriptum est, vt conijcio. Idem author de Persio:

Sisennas, Barros vt equus præcurreret albus.

Labieni mores.

id est, omnes maledicos. Ergo Iuuenalis, vt illum locum interpreter, vult scriptorem non esurire, vt grande aliquid sonet: & per interrogatiunculam sic ait. Poscimusne & optamus vt Rabienus Lappa, id est Labienus dentatus & mordax, cuius fœnerator Atreus, id est crudelis creditor, pignorat & alueolos, & lænam, quæ sola in eius supellectile, non sit minor antiquo cothurno, æquetque versibus antiquas tragœdias? Nam ille Labienus, ait idem Seneca, *summæ egestas erat, summa infamia, summum odium.* Ideo Iuuenalis de eó scribit.

-- Cum fregit subsellia versu,
Esurit, intactam Paridi nisi vendat Agauen.

Eloquentia. Carmina Tragica.

Et ex hoc loco colligas disertum ingenium etiam tragœdias composuisse, sed non ita fœliciter vt declamauit. Nam *magnus fuit orator*, ait idem Seneca, *qui per multa impedimenta eluctatus, ad famam ingenij, confitentibus magis hominibus,*

minibus, quam volentibus, peruenerat. Ne tamen istum Rabienum confundas cum Rubrio, de quo idem Poeta Sat. 4. licet in eodem vitio. Nam hic, sub Nerone & Vespasiano & Domitiano vixit, Rabienus sub Augusto. Et scripsit Rubrius Satyras. Quod Poeta innuit his versibus.

Rabienus & Rubrius apud Iuuenalem diuersi sunt.

Nec melior vultu, quamuis ignobilis esset
Rubrius, offensæ veteris reus, atque tacendæ,
Et tamen improbior satyram scribente Cinædo.

Nec te moueat Scholiastes Iuuenalis, qui Rubrium fuisse sub Tiberio narrat. Nam si ita esset, non potuit Rhombi capturæ adfuisse, quæ facta sub Domitiano, & de qua in illa Satyra. Puto autem lubens Rubrium Gallum intelligere, quem vocat Rubrium, quod forte rubido vultu, quemadmodum Sylla crudelis, *lutum sanguine maceratum* dicebatur, quia niger barba & crinibus, vultum tamen haberet rubentem: vel quod ruborem & pudorem illi Rubrij sua mordacitate omnibus infunderent. Nam puto ita Plancum mimum fuisse appellatum *Rubrium*, quod eius salibus vnusquisque ruberet. Plin. l. 7. c. 12. nisi forte a *Rubrio medico* id tractum, qui ingens vulnerarius fuit, vt ait idem author l. 29. c. 7. Sed ad istas lappagines nimium.

Cur Rubrios vocet Poeta amarulentos scriptores.

Plancus mimus.

Rubrius medicus.

3 C. NAVVM ID CÆSARI.] Recte repositum, *Gnarum id Cæsari*. Libri enim veteres *nauum* habent, & C pro G. facit *gnauũ*. Nam in Verrẽ ita Cicero: *magni & gnaui aratores* (id est strenui) *agros latos & fertiles desererent*. Et ex hoc verbo nomen viri C. Nauum heic finxerunt, quamquam scriptum esset *Gnarum*. Sic noster lib. 6. *Gnarum hoc principi*. Et libro 3. in principio: *Gnarum hoc Tiberio fuit*. Et Sallustius 3. hist. *Alij fiducia gnaritatis fugam sparsi.* lege, *in fugam sparsi*. Fuere tamen *Naui* apud Romanos ita appellati ob industriã. Sic Verrius Flaccus. *Nauus a nauis velocissimo cursu dictus & a celeritate.* Et Valerius de Ausp. cap. 1. *Attium Nauum Augurem* nominat, vt Liuius, & alij multi. Gnauus igitur ille gnarusque, qui *Nauũ* istum sustulit. Sed addo: principibus nota, quæ multis incognita: Ideo caue de principe turpiter quid dicas. Nam istud Sapientis verum est. *In cogitatione tua regi ne detrahas: & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cœli portabunt vocem, & qui habet pennas annunciabit sententiam.* Eccles. 10.

Gnauus & nauus idem.
Cicero correctus.
Nauus nomen proprium apud Rom.

Attius Nauus augur.

4 AVDITOS IN FVNERE EIVS, MARTIÆ GEMITVS.] Ergo mulieres in funere virorum? sic est, non modo apud Hebræos, sed & Græcos, & Romanos, non paganos tantum, sed Christianos. Nam de Hebræis locus est in Euangelio D. Lucæ cap. 7. de matre vidua, quæ funus filij sequebatur. De Græcis Terentius in Andria, Græcorum morem assimilans.

Mulieres in funere.
Apud Hebræos.
Apud Græcos.

-- funus interim
Procedit, sequimur, ad sepulcrum venimus,
In ignem posita est, fletur. interea hæc soror
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius.

Apuleius lib. 8. Met. *Officijs inferialibus statim factis, puella protinus festinat ad maritum suum demeare, cunctasque prorsus pertentat vias.* De Romanis. Plin. 3. epist. Adnotasse. *Illa*, inquit, *filio ita funus parauit, ita duxit exequias, vt ignoraret maritus.* Dio lib. 56. vbi de funere Augusti, ait, *adfuisse ducendo funeri Senatum, & equites cum coniugibus*, &c. Et Silius l. 10. de funere Pauli post Cannas.

Apud Romanos.

Non coniux, natiue aderant, non iuncta propinquo
Sanguine, turba virum, aut celsis de more feretris
Præcedens, prisca exequias decorabat imago.

Petr. Arbiter. *Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgati moris, funus passis prosequi crinibus, aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere* (forte, *plorans tangere* legendũ) *in conditorium etiam prosequuta est defunctum.* id est viua in conditorio mariti sibi conditorium fecit. Vnde illud vetus monumentum. D. Hieronymus ad Marcellam de Christianis mulierib. epist. 24. *Et tu quidem, non quod futuri incerta esses, dolebas, sed quod triste funeri obsequium non dedisses*, Et idem ad Eustoch. de virg. seru. *frater est mortuus: sorori est corpusculum deducendum.* Idem etiam ad Paulum 25. epist. *Cum te e medio funeris exanimem referrent.* Multa alia testimonia apud authores reperias. Sed vnum noto: mox finio, nunquam pronubas ad funus processisse. Synesius epist. 3. Sic Machab. 2. *Omnis maritus sumpsit lamentum, & quæ sedebant in thoro maritali lugebant*, id est nouæ nuptæ, quod erat pro miraculo. Sed quæro, quomodo Martia potuerit sequi funus mariti, cum ante extinctam scribat Plutarchus libro de loquacitate. Sed in re Romana, magis Romanis credimus, quam Græcis. Græcia enim mendax: Roma magis verax. Græcia fabulosa est & tota de fabulis: Roma magis fida & tota de veritate. Sed in Martia nota istud Senecæ patris verum verbum. *Non tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati, quæ id solum potest tacere quod nescit.* lib. 2. Contr. 5. *O Portia Bruti quantis passibus Martiam Fabij anteis? Seruasti Brutum: hæc Fabium maritum pessumdedit. sed tu Catonis vera filia, quod non Fabia.*

Apud Christianos.

Pronubæ nunquam in funeribus.

5 SPIRANTEM ADHVC.] Velleius spirantem narrat, & in amplexus Tiberij ruentem, sed quam vere, non in promptu est.

Velleius suspectus de veritate.

Multa celant pauidi scriptores, aut nimium blandi. ait Poeta. Et vt Tacitus dicebat supra: *Florentibus ipsis res ob metum falsæ; postquam occiderant, in odium compositæ sunt.* Si nullum mendacio pretium, scriptis fides adhiberi potest: sed rerum ignorantia sæpe turbat in historiis.

6 APVD NOLAM.] Quæ vrbs Campaniæ. nam Prudent. hymno D. Hippolyti:

Nola vrbs Campaniæ.

Concurrit Samnitis atrox, habitator & altæ
Campanus Capuæ, iamque Nolanus adest.

Silius lib. 12.

Et Latiæ sese Nolana ad mœnia turmæ
Portantes spolia insigni clamore ferebant.

Et Virg. *--Pœno non peruia Nola.*

Ob negatam Virgilio aquam famam perdidit.

Quia Hannibalem licet victorem non recepit. Excessu Augusti ciuitas nota, Virgilij versibus ignota. Nam quia Poetæ sitienti aquam negarat, vrbi inclementi Poeta famã negauit. Idem factitasse Homerum de Cumis hi ver-

Idem Homerus de Cumis.

ſus teſtantur ex Homero tranſlati.

Sed tum per ſacræ veſtigia ponere Cumæ
Compita non ſuadet mihi mens, potiuſque remota,
Inque peregrina ſedem mihi quærere terra.

Quæ vox eſt cordati hominis & magnanimi Poetæ.

Celati imperatores mortui vſque dum nouus appareat.

7 CVSTODIIS DOMVM.] Sic Liuius lib. 1. vbi de morte Tarquinij, quam Tanaquil celauerat. *Celata morte per ſpeciem alienæ fungendæ vicis, ſuas opes firmauit.* Hæc in rege facit, quod Liuia in imperatore. Nec diſpar ſucceſſus, vbi par ſexus, vbi par facinus. Et noſter de Agrippina: *poſt Claudij mortem cunctos aditus cuſtodijs clauſerat.* Idem factum narrat Plinius ab Laodice vxore Antiochi. Idem ab Agrippina Neronis: Arte enim opus eſt ad occupanda imperia, & hæc documenta ab imperiorum primordijs, quorum ſymbola ſunt, Cape, Rape. Nam ita D. Cyprianus in epiſtolis: *Quando regnum cum fide incœpit, aut ſine cæde eſſe deſijt?*

Arte opus in inuadendis imperijs.

Primum facinus noui principatus fuit Poſthumi Agrippæ cædes: quem ignarum inermumque, quamuis firmatus animo, centurio ægre confecit. Nihil de ea re Tiberius apud ſenatum diſſeruit. Patris iuſſa ſimulabat, quibus præſcripſiſſet [1] tribuno cuſtodiæ adpoſito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandoque ipſe ſupremum diem expleuiſſet. Multa ſine dubio, ſæuaque Auguſtus [2] de moribus adoleſcentis [3] * queſtus, vt exilium eius ſenatus conſulto ſanciretur, perfecerat. cæterum [4] * in nullius vnquam ſuorum necem durauit. neque mortem nepoti pro ſecuritate priuigni inlatam [5] credibile erat. [6] propius vero, Tiberium ac Liuiam, [7] illum metu, hanc nouercalibus odijs, ſuſpecti & inuiſi iuuenis cædem feſtinauiſſe. [8] Nuntianti centurioni [9] (vt mos militiæ) factum eſſe quod imperaſſet, [10] neque * imperaſſe ſeſe, & rationem facti reddendam apud ſenatum [11] reſpondit. Quod poſtquam Salluſtius Criſpus particeps ſecretorum (is ad tribunum miſerat codicillos) comperit, metuens ne reus ſubderetur, [12] * iuxta periculoſo, ficta ſeu vera promeret, monuit Liuiam, ne arcana domus, ne conſilia amicorum, [13] miniſteria militum vulgarentur; neue Tiberius [14] vim principatus reſolueret, cuncta ad ſenatum vocando: [15] eam conditionem eſſe imperandi, vt non aliter ratio conſtet, quam ſi vni reddatur.

Qui ſanguine propior propior affectu eſt iure naturæ.

Cædes metu ſiue vel odio.

Vis principatus in ſolo principe ſtet.

* queſtus eſt & vt exilium.

* in nullius vnquam ſuorum necem diu durauit.

* imperaſſe ſe, ſed rationem.

* iuxta periculo, ſeu ficta ſeu vera promeret.

1 TRIBVNO.] Cædes aliquando a Præfectis prætorio, a Tribunis, a Centurionibus, a militibus, a Lictoribus & carnificibus peragebantur. Imperator iubebat, hi exequebantur. iubebat autem viua voce, vt heic, aut codicillis ſubſcriptis, vt in Seneca de Clem. l. 2. his verbis. *Animaduerſurus in latrones duos, Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi principi natus, exigebat a te ſcribente in quos, & in qua cauſa animaduerti velles. Hoc ſæpe dilatum, vt aliquando fieret, inſtabat. inuitus, inuito cum chartam protuliſſet, traderetque, exclamaſti. Vellem neſcire litteras.* id eſt, Vellem non noſſe ſcribendi artem. ſic interpretor. De Præfecto prætorio exempla rara. Noſter Annal. 11. *Claudius nil vltra cunctatus, citis cum militibus, tamquam opprimendo bello, Criſpinum Prætorij præfectum miſit. a quo repertus eſt apud Baias, vinclisque inditus, in vrbem raptus.* Sed non niſi in clarioribus. Tacit. Annal. 13. *Nero trepidus, & interficiendæ matris auidus, non prius differri potuit, quam Burrus* (is erat præf. prætorio) *necem eius promitteret.* ſed licet ijs mandatæ cædes, tamen plerumque per ſpiculatorem peragebantur. Seneca de ira. *Centurio ſupplicio præpoſitus, condere gladium ſpeculatorem iubet.* De ſpiculatoribus l. 6. §. ita, de bon. damnat. *Ita,* inquit, *ſpeculatores neque vltro ſibi vindicent, neque optiones ea ſibi deſiderent.* Speculatores autem milites erant qui ſilentio hoſtilia perſpiciebant, ait Feſtus. Firmicus 8. lib. cap. 26. ita de ijs. *Spiculatores faciet qui nudato gladio hominum amputant ceruices. Herodes ſpiculatorem miſit qui decolaret caput Ioannis Baptiſtæ.* Marci 7. c. Suet. in Claud. *Conuiuia inire non auſus eſt niſi vt ſpiculatores cum lanceis circumſtarent.* Lego, *niſi ſpiculatores.* & vbique *ſpiculatores* Suet. vocat, non *ſpeculatores.* Tamen apud alios authores *ſpeculatores* non *ſpiculatores.* Et *ſpicula* ſunt lanceæ militum a Vegetio deſcriptæ. Sane in Tacito ſemper ſpeculatores, vt hiſtor. 1. & totis Annalium libris. Et puto iſtos ſpeculatores eſſe eos quos Gallico verbo vocamus *Eſpions*: nam tacite ſpeculantur quid in caſtris hoſtilibus fiat. De Tribunis noſter Annal. 3. vbi de Piſone. *A Tribuno prætoriæ cohortis deductus eſt vario rumore, cuſtos ſalutis, an mortis exactor.* Annal. 3. *Meſſalina, etiam ictu Tribuni transfigitur.* Annal. 12. *ad Lollium mittitur Tribunus, a quo ad mortem adigeretur.* Ann. 15. *Man-*

15. *Mandatum Tribuno, is cædem centurioni imperauit.* Suet. in Caligula cap. 23. *fratrem Tiberium inopinantem immisso Tribuno militum interemit.* Et in morte Senecæ: *Denunciat Tribuno, & Centurionibus, exequi cædem. Ita imperatorem iubere.* De Centurionibus Annal. 6. noster: *ostenderet nepotem* (loquitur de Druso filio Germ.) *sub verbere Centurionis, inter seruorum ictus, alimenta tristia orantem.* Et lib. 1. *In mortem Centurioni ferrum distringenti.* & Annal. 16. *missus Centurio, qui cædem eius maturaret.* Et Suetonius in Caio de Cæsonia cap. 59. *Cæsonia gladio a Centurione confossa.* De militibus noster 1. hist. de interitu Galbæ: *Crebrior fama tradit Camurium XV. legionis militem impresso gladio iugulum eius hausisse.* Et in Annalibus, infra, vbi loquitur de Sempronio Graccho Iuliæ adultero: *Tunc milites ad cædem missi.* Suet. in Caio: *Miles decolandi artifex quibuscunque e custodia capita amputabat.* Nam militum erat munus. Tertull. in apolog. *in crimine læsæ maiestatis, omnis homo miles est.* id est, exequendæ cædis capax. sic interpretor. Et sic interpretari oportet eumdem authorem lib. de Corona. *Pretio operabitur filius pacis, cui nec litigare conuenit?* (nam Christiani omnes lites execrabantur) *& vincula, & carcerem, & tormenta & supplicia administrabit, nec suarum vltor iniuriarum?* Erant enim hæc omnia militum munia. noster infra. *Eundem ergo Senatum consulendum, quoties supplicia aut prœlia indicuntur?* Vides *supplicia*, & *prœlia* simul iuncta, quæ sunt militaris manus operæ? De manipulo etiam noster li. 14. Ann. in morte Plautij. *Centurioni & manipulo quasi satellitibus ministrum regium præposuerat.* De lictoribus. *I lictor, manum endo iacito: caput obnubito: infœlici arbori suspendito.* De carnifice etiam Tacitus, vbi de filia Seiani: *A carnifice*, inquit, *iuxta laqueum compressa.* Quintilianus noua declamat. 371. nam hæ declamationes nouiter repertæ, quæ non sunt veteris Quintiliani. *Carnifex manus abstulit.* Et Seneca epist. 13. *Aliquis carnifici suo superstes fuit.* Hi autem neque ciues erant, neque inter ciues morabantur, sed extra vrbem, & in Esquilijs, erantque Senatus & magistratuũ executores. Tamen sub Claudio carnifex in vrbe. Nam Suet. in Claudio. c. 34. *accitum carnificem ab vrbe vesperam vsque opperiri perseuerauit.* sed vrbs pro suburbio heic. Idem in Tiberio cap. 54. *Putant Neronem ad voluntariam mortem coactum, cum ei carnifex ex Senatus authoritate missus, laqueos & vncos ostentaret.* Horatius de carnifice.

Militibus.

Tertullianus explicatus.

Prœlia & supplicia militum opere.

Manipulis mãdatæ cædes.

Carnifex Senatus & magistratuum executor.

Quid Cadmus carnifex apud Horatium.

Deijcere e saxo ciues, aut tradere Cadmo.

Quod nomẽ puto fuisse carnificis, & per deridiculum ita dictum, vt quemadmodum Cadmus litterarum inuentor, ita etiam magnum Π & Θ faciat litteras nouas. *ô tibi sit obscœno.* inquit ille. Et Iuuenalis eodem sensu dixit:

Et potis est nigrum vero præfigere Theta?

Sic Ausonius *Theta sectilem* dixit epigr. 119. Et Plautus in Aulul. *facere litteram longam.* ingeniose hercle, & ex Plautina mente plena delitiarum & facetiarum.

2 DE MORIBVS ADOLESCENTIS.] Qui stolide ferox, vt ait noster, & robur sine prudentia, & inconditæ vires. Quæ est definitio iuuentutis. Ita de Agrippa sentit Scholiastes Iuuenalis. nam Agrippa hic in Augustum nimis fuit iniuriosus, quem proscindebat quasi paternorum bonorum prædonem. Dio lib. 54. ex Xiphil. Et sane multa Agrippæ bona ad Augustum redierunt post eius mortem. Quod erat dissimulandum aut tolerandum, non verbis exacerbandum in dedecus Augusti. Sed nihil æque Agrippæ nocuit, quam Liuiæ odium. Nam improuidus iuuenis eam insectabatur verbis amarulentis, quæ vlta est. Dio eodem loco. Et sensit verum istud Euripidis: Θυμὸς μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς. *Maximorum causam hæc fuisse malorũ hominibus.* Tamen vetus interpres Iuuenalis ait incestum commisisse cum sorore Iulia, *& pro ea* (lege, *& propterea*) *ab Augusto*, inquit, *relegatus est.* Interpretare etiam Sueton. cap. 55. Aug. qui scribit Augustum vetuisse ali infantem ex nepte Iulia post dominationem editum. Nam incestuosi partus iure ciuili nec agnoscuntur, nec aluntur. Et hic infans erat ex Agrippa fratre, qui primo Surrentum, mox in insulam Planasiam relegatus est. Suet. eodem. vide ergo an iure scripserit supra Tacitus, *nullius flagitij compertum.* Credis authoribus? Non compertum flagitij, sed conuictum habes. Sed quod vocat flagitium noster, crimen est maiestatis, a quo Agrippa vacuus. & ita interpretor, ne obliuionis damnetur noster author.

Mores posthumi Agrippæ.

Liuia posthumum Agrippã odit.

Incestuosus Agrippa posthumus.

Suetonius explicatus.

3 QVESTVS VT EXILIVM.] Lego, *questus est & vt exilium.* Nam ita suppleri debet, & exscribentium ars est. Noster lib. 3. *Domitius Corbulo de Sulla questus est.* Apud Plautum & Comicos. vt in Amphitr. *Præfectus si legionibus*, pro *præfectus est.* Et in Curcul. *Haud quisquam si*, pro *haud quisquam est.* Quod autem dicit, *in nullius necem diu durauit*, hoc ex moribus boni principis & patris optimi. De patribus Quint. Decl. 322. *Nunquã hi affectus* (loquitur de paternis) *in tantũ vincuntur odio vt non ad naturã suã reuertantur.* Et de principibus Hom. Odyss. 2. Πατὴρ δ' ὡς ἤπιος ἦεν. *Mitis erat patris instar.* Ideo principes patris nomen capiunt, semper amandum, semper venerandum.

4 IN NVLLIVS VNQVAM SVORVM NECEM DVRAVIT.] Lege, *Cæterum in nullius vnquam suorum necem diu durauit.* & in verbo *durauit*, *diu* suppletur. & scriptura hoc desiderat.

5 CREDIBILE ERAT.] Recte scriptum, *credibile.* nam *naturæ iura non nisi magnis sceleribus intereunt*, ait Seneca pater. *Sunt*, inquit Quintilianus, *quædã crimina, quæ ipsa magnitudine fidem non impetrant. parricidium aliquando legem non habuit. Quis enim se facile vinclis naturæ exoluat? Itaq. ad santũ nefas, magno oportet scelere parricida veniat, & per hominum deorumque contemptum, ad vltimum nefas.* Sic Calpurn. Flac. 4. decl. *Etiam cum creditur parricidium non liquet.* Dio varios de hac cæde rumores sparsos narrat. sed hi rumores non tangunt ambitiosorum mores, quibus ista contemnere pretium est. Rumor ambitioso vanus & inanis timor.

Iura naturæ vix pereunt.

Parricidium vix creditur.

In principe bono.

6 PROPIVS VERO.] Id est, verisimile magis est. Verum officium scriptoris historiarum est causas gestarum rerum scrutari. Sẽpron. Asellio aut Asella, in frag. *Inter eos qui*

Differentia Annalium & historiarum.

Annales relinquere voluissent, & eos qui res gestas a Romanis præscribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit. Annales tantummodo quod factum, quoque anno gestum sit id demonstrabant. Id eorum est quasi qui diarium scribunt, quod ἐφημερίδα vocant. Nobis non modo satis esse video quod factum esset id pronuntiare, sed etiam quo consilio, quaque ratione gesta essent demonstrare. Quod Tacitus exequitur, nec Tacito quisquam melius inter veteres: quod Annales & historiæ demonstrant.

7 Illvm metv, hanc novercalibvs odiis.] Metu, ne Augustus factus Agrippa, Tiberium opprimeret: odijs, quorum impotentes fœminæ, sed nouercæ inter fœminas. Nam nouerca dicitur quasi *nouum dissidium familiæ.* Inde prouerbium, ἐχίδνης οὐδὲν μητρυιά, *vipera non clementior.* Quintilianus noua decl. 327. *En inauditum antea crimen: nouerca nimirum dicitur amare priuignos.* Iuuenal. Sat. 6.

Amor nouercarum in priuignos miraculum est.

— nemo repugnet,
Nemo vetet, iam iam priuignum occidere fas est.

Odium in priuignos veluti lex nouercis.

Fas est. nam corrupta Rep. *consensere iura peccatis.* Et *inter Romanos prima nouerca Annia dicta,* inquit Santra 2. de verborum antiquitate, & Verrius Flaccus in verbo *Nouerca.*

8 Nvntianti Centvrioni.] Simile est illud apud Sueton. cap. 29. in Claudio, vbi de morte viri Consularis: *Renuncianti*, inquit, *Centurioni, factum esse quod imperasset, & negaret quidquam se imperasse, nihilominus rem comprobaret; affirmantibus libertis milites officio functos, quod ad vltionem imperatoris vltro procurrissent.* Et sane non requirit mandatum quod de honestate præstandum est vel ex officio.

Princeps indigna qui imperat.

9 Vt mos.] In Euangelio D. Lucæ ait seruus domino: ϰ εἶπεν ὁ δοῦλος, κύριε, γέγονεν ὡς ἐπέταξας. *factum est vt imperasti.* c. 14. Et in re militari alter ille Centurio: λέγω τούτῳ, πορεύθητι, ϰ πορεύεται. *Dico huic, vade, & vadit.* Et sane disciplina militaris, *solo imperio & obsequio continetur.* Nam pereunte obsequio, disciplina intercidit. *Non eget Respub. ciue, qui nesciat obsequi,* vt dicebat Curio apud Liuium. Scite hercle, & ex veteri Rep. quæ vere Respub. fuit, imperio & obsequio potens.

Imperio & obsequio militia continetur.

10 Neqve imperasse sese.] Quid si legatur, *imperasse se?* Quadrigarius tamen vtitur verbo *sese* apud Gel. lib. 17. cap. 2. sic enim scribit: *Sese ne id quoque tum suaderet, facturum esse.* De syllaba agitur, non de orbe terrarum. Moneo tantum, ita legendum ex veris: *Neque imperasse se, sed rationem facti reddendam apud Senatum.* Et illud (*sed*) corruptum in verbis (*se &*) sic enim habet Sueton. cap. 22. in Tiberio, totamque hanc clausulam ijsdem verbis exequitur quibus Tacitus. Dispar in eo, quod Tribunum nominat, quem noster Centurionem. Est idem error in Plinio Nat. hist. 7. cap. 53. *Fœlice Ruffato auriga elato vnum ex fauentibus in rogum eius iecisse sese. friuolum dictu.* Vbi lego: *iecisse se, sed friuolum dictu*, &c. Quod autem ait, *neque imperasse se*, Capitol. in Seuero eadem narrat, his verbis.

Tacitus in syllaba correctus.

Post eorum mortem negabat se fieri iussisse quod factum est. id est, non iussisse Senatores iugulari. Est & aliquid simile l. 1. hist. apud nostrum. *Obuius in palatio Iulius Atticus speculator cruentum gladium ostentans, occisum a se Othonem clamauit. Et Galba: Commilito, quis iussit?* Nam imperatoris erat iubere, militis exequi. Dio lib. 57. ait Tiberium minatum ei qui occidisset Agrippam, non tamen vltum. Sed hoc ex arcanis dominationis Romanæ, quæ aliud in fronte, aliud in recessu.

11 Sallvstivs Crispvs.] Non is est quem Horatius insanijsse in libertas dixit, quippe erat eius auunculus: scriptor certe elegans, sed qui aliter vixit, quam scripsit. nominatur autem hic noster a Plinio *Augusti amicus*, lib. 34. cap. 2. Et ad eum est Horatij oda 2. lib. 2. Cuius ingenium disce a Tacito ipso li. 3. *Crispum*, inquit, *equestri loco, Caius Sallustius rerum Romanorum florentissimus author, sororis nepotem in nomen asciuit. Atque ille, quanquam prompto ad capessendos honores aditu, Mæcenatem æmulatus, sine dignitate senatoria, multos triumphalium Consulariumque potentia anteijt, diuersus a veterum instituto, per cultum & munditias, copiaque & affluentia luxu propior. Suberat tamen vigor animi ingentibus negotijs par, eo acrior, quo somnium & inertiam magis ostendebat. Igitur incolumi Mæcenate proximus, mox præcipuus, cui secreta imperatorum inníterentur, & interficiendi Posthumi Agrippæ conscius, ætate prouecta, speciem magis in amicitia principis, quam vim tenuit. Idque & Mæcenati acciderat*, cuius fuit simia. Nam olim in amicitia Augusti, e cohorte prima, extitit, virque fuit interioris admissionis, magnus palpator, magnus simulator. Sed de eo alias. Habet enim sectatores multos & magnos his temporibus qui in simulatione summum bonum ponunt.

Sallustius scriptor aliter vixit, aliter scripsit. *Sallustius nepos Augusti amicus.* *Ab eo est Sallustianum.* *Eius mores ex Tacito.*

Sub inertia celata sedulitas.

Quod vtile curialibus.

12 Ivxta pericvloso.] At non hic Taciti lepos, nec Latina oratio est. Lege meo periculo: *Iuxta periculo, seu ficta, seu vera promeret*: id est, (vt ego interpretor) siue imperatam a Tiberio cædem diceret, quod erat verum; seu præscriptam ab Augusto, quod erat falsum, periculum iuxta erat. Nam si a Tiberio, paratum erat Tiberij odium, sua arcana detegi non ferentis. Si ab Augusto, periculum; quod ab Augusto nullos haberet de cæde mandata codicillos, quod parricidium in Augusto non crederetur, quod de cæde principis ageretur, & iuuenis, & immerentis, & ex Augusti sobole restantis, & Agrippam patrem sua præsentia referentis. Itaque nota in principum rebus gerendis lubricum iter. Cæterum Liuiana est hęc formula loquendi, sic scribit: *propius periculo fuerunt qui vicere.* Et Sallustius, *Propius virtuti.* In Catil. Et addit, *seu ficta seu vera.* Nam noster sæpe his disiunctiuis vtitur, vt Annal. 4. *Renidens vultu, seu loqueretur, seu taceret.* & Ann. 6. *Composuerat quædam in Cæsarem, seu ficto habita fides.* & Annal. 15. *vt raptus licentius exerceret, seu iussu.* Merito ergo hunc tenebrionem soli reddimus & luci. Ludimus scrupis, inquies, nos qui minutias istas sectamur. Sed nec absurde ludimus, vt Taciti mens legenti pateat.

Tacitus correctus.

Explicatus.

Principum odium in arcanorum detectores.

Parricidium in Augustis non credibile.

13 Minis-

13 MINISTERIA MILITVM.] Quia miles minister imperatoriæ potestatis. Tertull. *omnis homo miles est*, id est, minister & obsequens. in Apologet. Sic iubet fas obsequi & mos disciplinæ. Marmor vetus Interamne. DIOCLES. TI. CÆSARIS. MINISTER. GERMANICIANVS. NATIONE. GALLOGRÆC.

14 VIM PRINCIPATVS RESOLVERET, CVNCTA AD SENATVM VOCANDO.] Quod omnes metuunt principes. Citius enim de corio, quam de imperio detrahi quidquam patiantur. Non immerito, cum imminutio patrimonij publici, sit scelus, vt & priuati. Nam Horatius ita de moribus Romanorum, vbi de priuato patrimonio:

Præclarum ingrata strinxit malus ingluuie rem.

Et alibi:

Si neque maiorem feci ratione mala rem,
Nec sum facturus vitio, culpave minorem.

At Sallustius hic aulæ mancipium Tiberianæ, norat qua arte princeps esset persuadendus. quod præuidit & ideo prouidit. Nam principes de imperio, vt de corio sunt solliciti. Sic ille in Claudio Albino, vbi de cura imperij. *Qui asserit a Senatu oportere totam Remp. regi, is per Senatum sibi petit imperium.* Et sunt verba imperium sibi seruari cupientis. Principis cura erat detrahere omnia Senatui, & prouidere ne Senatus illi detraheret, ita factum consilio Sallustij. Cæterum, omnes multi, Senatus Rom. hostes fuere. Nam *curia*, vt ait Valerius, *fidum & altum Reip. pectus est*; qua sublata, magno impetu vitia feruntur in bonos mores. Infra, vox seditiosi est militis: *nouum id plane, quod imperator sola militis commoda ad Senatum reijciat.* Et alterius perditi: *venisse patrum iussu, qui irrita facerent quæ per seditionem expressissent.* apud Lucanum ita narratur:

Bonus princeps bono Senatui amicus.

Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
Incipit.

Vatinij impuri impurius dictũ.

Nec sileo Vatinij impuri impurius dictum ad Neronem: *Odi te, Cæsar, quod Senator es.* At melius Tiberius, regnandi nondum vetus, id est, nondum versipellis. *Cætera senatui seruanda, quem neque gratiæ, neque seueritatis expertem haberi par esset.* Et sapientius Capito noster Iurisconsultus, nisi adulatio recta suam fœdasset sententiam, *Non debere patribus eripi iura de reo cognoscendi & statuendi.* Certe non debent, si in iudicando bonã mentem habẽt. Non abeo præterito Taciti de Senatu loco elegantissimo 1. hist. *Nationes quasdam occupauit Vitellius. imaginem quandam exercitus habet. Senatus nobiscum est. sic fit vt hinc Resp. inde hostes Reip. constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc vrbem domibus & tectis & congestu lapidum stare creditis? Muta ista & inania intercidere & reparari promiscue possunt, æternitas rerum & pax gentium & mea cum vestra salus, incolumitate Senatus firmatur. Sicut a maioribus accepimus, sic posteris tradamus.* Oratio pro Senatu plena dignitatis, plena veritatis, quã abutebatur Vitellius.

15 EAM CONDITIONEM ESSE IMPERANDI.] Firmat hæc Florus his verbis. *Gratulandum,* inquit, *in tanta perturbatione est, quod potissimum ad Octauium Cæsarem Augustum summa rerum rediit, qui sapientia sua atque solertia perculsum vndique & perturbatum ordinauit imperij corpus: quod nunquam coire, aut consentire potuisset, nisi vnius præsidis nutu, quasi anima ac mente, regeretur.* Nam, vt ait Homerus Iliad. 2.

Vnius dominatio.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω.
Non bona est multorum dominatio; vnus dominus esto.

D. Hieronym. ad Rustic. monachum hoc firmat. *Grues vnam sequuntur ordine literato. imperator vnus, iudex vnus, vnius prouinciæ. Roma vt condita est, duos fratres simul habere reges non potuit, & parricidio dedicatur. In Rebeccæ vtero, Esau & Iacob bella gesserunt. Singuli Ecclesiarum Episcopi, singuli Archiepiscopi, singuli Archidiaconi, & omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In naui vnus gubernator, in domo vnus dominus, in quouis grandi exercitu vnius signum expectatur.* Et ante Diuum Hieronymum D. Cyprianus ad Demetrianũ, nisi fallor. *Quos vnius vteri suscepit hospitiũ, vnius regni non capit consortium.* Asinius Gallus infra. *Non idcirco interrogatum,* ait, *vt diuiderentur quæ separari nequirent, sed vt sua confessione argueretur, vnum esse Reipublicæ corpus, atque vnius animo regendum.* Sic inter Laconica veterum Francorum extant ista in ædibus publicis vrbis Parisiensis. VNVS DEVS, VNA FIDES, VNVS REX, VNA LEX. Et his stetit imperium Francorum, incolume per annos mille & quadringentos, stabitque tandiu, quandiu hæc erunt. Quod vero ait non aliter constare rationem; idem D. Cyprian. epist. ad Pomponianum firmat hanc formam scribendi. *Non,* inquit, *putas sibi vitæ & necis constare rationem.* Et idem epistola, quæ incipit *Dominus. de quibus,* ait, *ratio constiterit, quid post commissum egerint.* Seneca 1. epistolarum: *Ratio mihi constat.* Ergo hæc scriptio proba & authoribus vsitata & a Iurisconsultis firmata, l. 17. § si iussu. de iniur. D. lib. 15. de re milit. l. 1. D. de obseq. parent. præst. æquum est vt maneat inoffensa & illæsa.

Inter hominꝰ etiam.
Apud Romanos.
Apud Iudæos.
Apud Christianos.
Duorum imperium dijudiũ est.
Laconica Francorum.
Constat ratio, apud authores.

At Romæ [1] ruere in seruitium Consules, Patres, Eques: quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne læti excessu principis, neu tristiores primordio, [2] lachrymas, gaudium, questus * adulatione miscebant. [3] Sextus Pompeius, [4] Sext. Apuleius Coss. Primi [5] in verba Tiberij Cæsaris iurauere, apudq. eos [6] Seius Strabo, & [7] C. Turranius, [8] ille prætoriarum cohortium [9] præfectus, hic annonæ. mox senatus, milesque, & populus. Nam Tiberius cuncta

Falsus populus falsum sibi dat principem.
* adulationem
Nouus princeps nouo sacramẽto suos sibi firmet.

Nouator vela vetustatis sumat.

per consules incipiebat, tanquam vetere Repub. [m] * & ambiguus imperandi. [n] ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, [o] nisi tribunitiæ potestatis præscriptione posuit, sub Augusto acceptæ.

** Et ambiguus*

Mos scribendi Tacito.

1 RVERE IN SERVITIVM CONSVLES, PATRES, EQVES.] Id est tota Roma. Nam Auson. ita:

Martia Roma triplex, equitatu, plebe, senatu.

Tert. *Nihil hosticum de Senatu, de equite, de castris, de palatijs istis spirant.* Cæterum hoc verborum præcipiti decursu Tacitus exactissimus scriptor, festinationem ostendit ad seruitium, quemadmodum ad libertatem difficilis est & piger regressus. Et nota authorem vsum verbo (*ruere*) quod præcipiti pede iretur a libertate ad adulationem, ab adulatione ad seruitium, a seruitio ad exitium Reip. quod contigit statim. Vnde illa vox Tiberij: *O homines ad seruitutem natos!* Vsus est etiam verbo, *vergere*. nam sic noster supra loquitur: *Illuc cuncta vergere, filius, collega imperij, consors tribunitiæ potestatis.* vt quod dictum pictum putes. Sic Virgilius libro 10. Æn. vtitur verbo *ruere*:

Facilis ad seruitium descensus.
Ad libertatem difficilis regressus.

Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?

Et alibi: *—ruit alto a culmine Troia.*

—ruit imbriferum Ver.

Nam subitos imbres multo cadentes impetu, mox subsistentes arbitrere. Non pudet istos curculiunculos minutulos fabulari, vt ait Plautus, quia faciant ad Taciti noscendum ingenium, quod qui nouit, non pauca nouit.

Excusa Taciti lectio firmata.

2 LACRYMAS, GAVDIVM, QVESTVS, ADVLATIONE MISCEBANT.] Vera scriptio Taciti, *adulationem miscebant.* nam (*m*) inseruit duabus dictionibus: quod in manuscriptis frequens est. Annal. 11. eadem pæne, & iisdem quasi verbis, vbi loquitur de Claudio, in morte Messalinæ. *Ne sequentis quidem diebus, odij, gaudij, iræ, tristitiæ, vllius denique humani affectus signa dedit.* Et infra: *inuidiam, misericordiam, metum, & iras permouerent.* Deinde: *in questus, lacrymas, vota effundi.* Idem li. 2. *dolor, ira, & erumpebant questus.* quæ sunt nostræ mortalitatis alternationes & euripi. Igitur ne muta, sed veram lectionem puta, & dic de lacrymis:

Populorum instabilitas.

— Mollissima corda
Humano generi dare se natura fatetur
Quæ lacrymas dedit: hæc nostri pars optima sensus,
Quem nos cælesti demissum traximus arce.

Sextus Pompeius iunctus Augusto.

3 SEXTVS POMPEIVS CONSVL.] Qui Augusto iunctus, ait Dio lib. 56. sed consanguinitate an affinitate non dicit, quamuis primum nominat, vt noster heic, quia *primus Consul renuntiatus.* Quod magnum decus. Quippe Ausonius in gratiarum actione. *Consulatus*, inquit, *meus orat atque obsecratur, vt obnoxiam tibi vni sinas fieri eius dignitatem, quem omnibus prætulisti: quod quidem & ipse sibi inuenit gradus,* (lege, *quosque idem ipse*, id est ipse Consulatus, *sibi inuenit gradus*, vt comitiuam, quæsturam, præfecturam, per quas itur ad Consulatum) *clarissimo viro collega meo honore coniunctus, nuncupatione prælatus.* Sic Cato apud Festum dixit, *Tribunum primarium*, quod primus esset centurio legionis. Veget. l. 2. c. 8. Sic *Ædilis primus* dictus, sic *Quæstor*, sic *Primicerius*, id est, primus principis notarius, sic *secundarius*. Scribit de Sex. Pompeio Ouidius l. 4. de Ponto eleg. 4. his verbis:

Consule Pompeio, quo non tibi charior alter,
Candidus & fœlix proximus annus erit.

Omen morituri Consulatus sub Cæsaribus.

Et noto ex hoc loco quod labēte imperio, imperij principes primi labuntur in adulationē, vt hic Pompeius Consul. Fuitque eo Consule singulare omen morituri Consulatus sub Cæsaribus (vt Dio narrat lib. 3.) quod Augusto mortuo, cum Sextus Pompeius Consul de quo heic agitur, corpori iret obuiam, adeo crure vulneratus est vt in vrbem, vna cum Augusto mortuo, lecticæ impositus deduceretur. Fuit eloquens, ait Tacitus. Nam li. 3. Piso accusatus cum patronum petiuit, sed habuit excusantem se, non defendentem.

Eloquens Sextus Pompeius.

4 SEXTVS APVLEIVS.] Filius, vt coniicio, Sexti Apuleij, qui cum Augusto Consul fuit Augustique cognatus, quinto eius Consulatu, ad quem est Horatij l. 1. oda 4. male Sextius vocatus. Et notandum, patre Consule, in acta Augusti iuratum fuisse. Dio lib. 51. filio Consule, in verba Tiberij, vt heic. Puto autem iusiurandum istud, de quo heic noster, fuisse habitum primo die, quo Tiberius ingressus est Curiam, & de quo ita Sueton. cap. 70. in Tiberio. *Quo prima die, post excessum Augusti, curiam intrauit, quasi pietati simul ac religioni satisfacturus, Minou exemplo thure quidem, ac vino, verum sine tubicine supplicauit, vt ille olim in morte filij.* Et cur *sine tubicine*? ne paternum dolorem lenire velle, tubicine interposito, videretur, per se firmus satis contra mœstitiam. Vel quod verius, vt Tiberius ostenderet se adeo precationi intentum futurum vt nihil audire posset precando quod animum suum moueret. Olim enim Tibicen in sacris, ne quid funesti & mali ominis inter sacra exaudiretur, aut irrumperet. Sic funeribus, vt sacrificijs, tibicines adhibiti. Varro de vita P. R. lib. 4. Nam in tibia mœstum carmen, quod testantur authores & Ouidius libro sexto. Fast.

Vt sub patre, ita sub Apuleio filio iuratum in verba Cæsarum.
Sueto. explicatus.
Decet principem obfirmatum pectus.
Tibicines funeribus adhibiti. Et cur.

Cantabat mœstis tibia funeribus.

Horatius in Arte:

— conducti plorant in funere, dicunt
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo.

Quanquam inter tubam & tibiam differentiam ponat Seruius ad lib. 5. Æn. & scribat maioris ætatis funera ad tubam proferri, minoris ad tibias. Sed nunc nihil nobis cum istis tibijs.

Tacitus declaratus.

5 IN VERBA TIBERII.] Ne ita interpreteris quasi iurauerint eius imperijs se obsecuturos. Nam nec ipse Tiberius, qui in speciem refutabat imperium, sibi cōstitisset. sed cape iurasse in acta Augusti Tiberio præeunte. Nam Dio ait l. 57. *Tiberium in acta Augusti iurasse & sacramento reliquos adegisse.* Sic enim solebant: & in castris

Ritus iurandi in leges sub Cæsaribus.

castris dux primus iurabat, mox in eius verba milites. Noster author hist. 4. de Ciuili: *Ceterum neque quemquam Batauum in verba Galliarum adegit.* Et Annal. lib. 4. *Apidium Merulam, quod in acta D. Augusti non iurauerat, albo Senatorio erasit.* Vel dic iurasse in leges, tenentes aram, & Tiberio præeunte. Vnde Symmachus de trad. Basilicis: *Vbi in leges vestras, & verba iurabimus?* Quippe illa ara Victoriæ erat, quæ a Christianis imperatoribus postea diruta. At Papinius de 16. Conf. Domit. sic de iureiurando Senatus.

Omnia iussisti componere bella, nouique
In leges iurare fori.

Præeunte Cæsare. In vet. Rep. milites iurabant in verba imperat.

Et ita iurari solitum priscis Romanis, vt docet Liuius in fine lib. 31. Verum heic Tiberio verbis præeunte, & iurisiurandi formulam pronunciante. Sic de milite idem Liuius lib. 28. *nominatim & viritim iurati milites in verba P. Scipionis.* Et noster infra: *Germanos, Sequanos proximos, & Belgarum ciuitates in verba eius adegit.* Nam primum militis vinculum, sacramentum est. Ita Cæsar de bello Ciuili 2. *Princeps Petreius in hæc verba iurat. Ad idem iusiurandum adigit Afranium. subsequuntur Tribuni militum.* Plaut. in Rud. de iureiurando priuatorum, vbi etiam præitio.

Præibant verbis etiam priuati.

GR. *Accede dum huc, Venus hæc volo arroget te.*
LAB. *Quod tibi libet, id mihi impera.* GR. *Tange aram hanc Veneris.* LAB. *Tango.*
GRIP. *Per Venerem hanc iurandum est tibi.*
LAB. *Quid iurem?* GRI. *Quod iubebo.*
LAB. *Præi verbis quiduis, id quod domi est, numquam vlli supplicabo.*
GRIP. *Tene aram hanc.* LAB. *Teneo.*

Et Pontifices.

Sic idem Liuius lib. 8. de Pontificibus cum præitione: *Agedum Pontifex publicus P. R. præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam.* hæc Decius Consul. Sic Pontifices summi apud Romanos, solemnia sacrificiorum verba pronunciabant, aliquo præeunte, ne errarent, dabaturque custos qui id curaret magna sedulitate. Suet. in Claudio 22. *vtque ob dira aut in vrbe aut in Capitolio visa, obsecratio haberetur, eamque ipse iure Max. Pont. commonito pro rostris populo, præiret.* Sed Plinio Magno nemo melius lib. 28. cap. 2. *Vidimus certis precationibus obsecrasse summos magistratus. Et ne quid verborum prætereatur aut præposterum dicatur, de scripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari qui attendat, alium vero præponi qui faueri linguis iubeat.* Nam vetus hic precationis publicæ mos, qui viguit apud Christianos & viget adhuc. nam D. Simplicianus fuit monitor D. Ambrosij. D. August. Confess. lib. 8. cap. 2. & vbi summus Pontifex sacra facit, vt etiam alij Pontifices monitores habent. Et hoc est quod ait Tertull. in Apolog. *Christianos precari sine monitore.* Quod accipio de priuata oratione, non de publica operatione, in qua monitor adstabat. Monitorum vero meminit Iustinianus, Nouella 3. quos ὑποβολέας vocat. Plin. nepos epist. ad Traianum, ait *se præeunte quosdam ex Christianis, dijs sacrificasse.* Cape igitur quod iurarint in acta Augusti. Dio ait Augusto 5. Consule, cum vrbem e Græcia rediens intrasset, contendisse omnes ab eo, vt quas vellet leges ferret, & emendaret; iureiurando profitentes se obseruaturos, & exequuturos omnia quæ vellet: sed remisisse scribit iusiurandum, quod quæ animo promisissent, animo essent exequuturi. At vbi iurarunt in acta Augusti, etiam imperium Tiberio addixerunt, quod imperium esset inter acta.

Apud Christianos nemo præibat. Sed in priuata, non publica oratione.

6 SEIVS STRABO.] Qui Ælij Seiani pater, fortunæ varietate notabilis, & qui *filium collegam habuit, mox successorem, postquam in Ægyptum missus est*, ait Velleius, id est, vt interpretor, factus est præfectus Ægypti. Nam erat eques Romanus, & ex modicis equitibus, quibus illa præfectura assignata. Dio l. 57. Noster infra: *simul prætorij præfectus Ælius Seianus, collega patri suo Straboni datus, magna apud Tiberium authoritate.* Magna certe. & forsan nimia, vt multis, sic in primis sibi: qui si occupandæ Reipub. animum habuit, iure cæsus, vt ait Velleius de Graccho. *Seiani* autem a serendo dicti, vt Segesta a segetibus appellata est priscis Romanis. Plin. 18. Nat. hist. c. 2. Sed nihil hic Seianus seminauit boni, nisi sibi excidium, imperatori Tiberio dedecus, Reipub. vero periculum summum.

7 C. TVRRANIVS.] Quem sub Claudio fuisse præfectum prætorio, tueri possis, Tacito ita scribente l. 5. Annal. *Præfectum Turranium post Lucium Getam Prætorianis impositum.* Cicero mentioné facit cuiusdam *Turrani*, l. ad Attic. epist. *Non committam.* Qui vero a Seneca nominatur, *Turanius* dicitur, non *Turranius*. Martialis etiã scripsit ad *Turanium* epig. 97. l. 5. Erant & *Toranij*. Nam de *Toranio* Dio lib. 57. Et de *Toranio Mangone*, Cicero in Philip. & Plinius l. 7. c. 2. Qui Toranius Flaccus dicebatur. Macrob. l. 2. Sat. c. 4. Sed Turraniorum & Toraniorum contrarij mores & disciplina.

C. Turranius pref. prat. *Turranij.* *Toranij.*

8 ILLE PRÆTORIARVM COHORTIVM PRÆFECTVS.] Quæ dignitas erat equestris gradus summa. At prætoriæ cohortes dictæ, vigente Rep. quod Prætori addictæ, & a Prætore non discederent. Festus, & Dio lib. 51. Prætor vero seu Consul aut quiuis alius magistratus iturus in prouinciam, ducebat cohortes in præsidium, & sui munimentum. quæ stante Rep. Prætoria cohors dicebatur, & Prætoriani qui erãt ex cohorte. Cicero pro Cœlio: *Nemini vnquam aduenienti, Prætoriani maiores honores habuerunt.* Et l. 10. famil. in epistola Galbæ ad M. Ciceronem: *Cohortes prætorias eduxit duas, vnam suam, alteram Syllani.* Nec mutatum nomen sub Augusto: quod esset e veteri Rep. & ad inuidiam tollendam. Sane illa custodia magistratuum est peruetus, quæ post Remp. regum fuit & imperatorum. nam l. 3. Regum c. 4. *Azarias filius Nathan super eos qui assistebant regi*, id est, super custodias regis. Sic li. Esther 2. *duo Eunuchi regis ianitores in primo palatij limine præsidebant.* id est, fungebantur vice præfectorum prætorio. Apul. loquens de regibus Persarum, lib. de mundo: *Ante fores stipatores quoque regalium laterum, tutela peruigili custodiam per vices fortium sustinebant.* Et Liuius l. 44. de rege Perseo: *Cohors regis, quos Nicatoras appellant.* Claud. de bello Gildon.

Prætoria cohors in veteri Rep. Cur ita dicta. *Sub Augusto mansit nomen.* *Ad declinandã inuidiam.* *Vetus regis custodia. Apud Iudæos.* *Apud Persas.* *Apud Asianos reges.*

His fretus socijs, ipso iam principe maior
Incedit, peditum præcurrunt agmina longe,
Circundant equitum turmæ, regesque clientes,
Quos nostris ditat spolijs.

Munia Prætorianorum.

Munia Prætorianorum obiter tangit Papin. l. 1. Theb.

Non impacatis regum aduigilantia somnis
Pila, nec alterna ferri statione gementes
Excubiæ.

Excubare pro foribus Cæsarum. *Insigne potestatis pugio.* *Iulio Cæsari oblata illa custodia.* *Et Augusto ex equitum & senatorum ordine.* *Labeo Iurisconsultus refragatur.* *Numerus prætorianorum.* *Ex quibus conflatus.* *Stipendia.* *Stationes.* *Numerus præfectorum.*

Nam vna cohors semper foribus imperatoris excubabat. Tacitus 14. Annal. *Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubijs adest.* Et pugio insigne potestatis huius, vt Aurelius refert in Traiano, & Dio l. 44. Datum est autem primum Cæsari Iulio, vt senatoribus & equitibus stiparetur. Quod postea oblatum etiam Augusto. Sub Tiberio, fuit in Senatu qui idem censeret, sed in exilium actus est. Tacitus infra. Cæterum 600. milites primum Augusto dati pro excubijs, qui postea creuere ad decem millia conflata partim ex ciuibus Romanis, partim ex Germanis & Thracibus, & exteris. Suet. c. 55. in Caio. Eorum autem stipendia dupla & missio maturior cæteris militibus. Stationes vero Prætorianorum seu castra primum in vrbe, mox extra vrbem, prope portam Velinam, authore Seiano, & per vices, quibus præerant duo præfecti prætorio interdum, interdum vnus. Augustus primum duos creauit, ait Dio l. 55. Sub posterioribus autem imperatoribus vocati sunt custodes principum. Ausonius in Cæsaribus de Macrino.

Principis hic custos, sumptum pro Cæsare ferrum
Vertit in anthorem cæde Macrinus iners.

Et Martialis de Fusco, qui præfectus prætorio fuit sub Domitiano:

Ille sacri lateris custos Martisque togati,
Reddita cui summi castra fuere ducis.

Olim vt vocati apud anthores.

Etiam dicti postea, comitatenses, & scholares, & Agathiæ σωματοφύλακες, protectores & domestici, tit. de domest. & protect. Cod. Et in Notitia imperij Romani, qui olim præfectus prætorio, comes domesticorum nominatus est. Liuia dicebat Augusto apud Dionem l. 55. *Sunt nobis multi milites, quorum alij hostibus opponuntur, alij stipant, ac nos custodiunt, & domi & foris securitatem præstant.* Apud nos dicuntur, *Gardes du Roy*, & eorum duces, *Capitaines des Gardes.* quibus vigilantibus in securo dormit imperij Majestas. At dormiat illa æternum secura & tranquilla. Tamen ex Claudiano discant principes hos versus:

Non sic excubiæ, nec circunstantia pila,
Vt tutatur amor.

Annona ambitiosum munus. *A Cæsaribus ambitum.*

9 PRÆFECTVS ANNONÆ.] Quæ inter vrbis præcipuas curas, multumque ambitiosa. Nam qui mulcere populum volet, curet annonam fœliciter. Sic Pompeius, sic Iulius Cæsar, sic Augustus. Papin. ad Plotium in Saturnalitio risu.

Te Germanicus arbitrum sequenti
Annonæ dedit, omniumque late
Præfecit stationibus viarum.

Ad quos ea cura vet. rep. *Ad quos sub Cæsaribus.*

Vlpianus noster Iurisconsultus præfectus annonæ fuit sub Alexandro Seuero. Cura autem erat Senatus in vet. rep. mox Ædilium Cerealium, sub Cæsare Iulio. Etiam incipiente Augusto, duo Ædiles creati, & duo Patricij, qui annonam curarent. Postea Augustus annonæ procurator fuit, decreuitque, vt singulis annis, duo prætorij, qui ante quinquennium præturam gessissent, frumento diuidendo constituerentur. Sed correxit postea, & ad triennium redegit. Deinde a prætorijs ad consulares translata cura, & lictoribus additis. Dio lib. 55. mox imperatores exercuerunt. Tandem viluit: nam Boetius de consolatione ita: *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur. Nunc ea præfectura quid abiectius?* Sed non aliter incedunt tempora, nisi vt parua subleuent, magna deprimant.

Viluit postea.

10 PER CONSVLES INCIPIEBAT TANQVAM VETERE REP.] Nam Tiberius, vt de Claudio Cæsare dicebat Suet. in Claudio, *mirus erat ciuilitatis iactator*, quamuis esset verus crudelitatis sectator. Ideo quasi in vetere Rep. per cōsules incipiebat. Consulum enim in Rep. magna species fuit, quibus animus ingens in corpore inualido & per annos fracto. Sic Sallustius in Catil. *delecti quibus corpus infirmum, ingenium sapientia validum erat, reip. consultabant.* Et veterum Consulum pictura, veterisque Reip. & Senatus, his Dionis in Traiano & Silij verbis lib. 1. exprimitur, nec tamen sine mendo. Nam Dio: *Per quietem vidit seniorem quondam in tunica & prætexta purpurea cum corona; qua specie pingi Senatores solent.* Silius vero his verbis.

Veteris Senatus icon. *Silius correctus.*

Concilium vocat augustum, castaque beatos
Paupertate patres, ac nomina parta triumphis
Consul, & æquantem superos virtute Senatum.
Facta animosa viros, & recti sacra cupido
Attollunt, hirtæque comæ, neglectaque * *mensa,*
Dexteraque a curuis capulo non segnis aratris,
Exiguo faciles, & opum non indiga corda,
Ad paruos curru remeabant sæpe penates.

* *f. menta.*

Lege autem, *neglectaque menta*, propter promissam barbam. Nam quo pilus promissior, cura corporis est neglectior, & mēs sublimior.

11 ET AMBIGVVS IMPERANDI.] Heic figo punctum, & incipio clausulam, atque ita lego. *Et ambiguus imperandi ne edictum quidem*, &c. Quippe ambiguitate sublata & imperio firmus, aliter egit. Nam imperium mutat mores, bonis in melius, malis in deterius. Noto autem initia imperiorum semper ciuilia, fines interdum crudeles. Quia ex Horatiano carmine:

Vim temperatam Dij quoque prouehunt
In maius, ijdem odere vires
Omne nefas animo mouentes.

Sit vnus Nero nobis exemplo pro omnibus.

Senatus edicto vet. rep. non coactus.

12 NE EDICTVM QVIDEM.] Vetere Rep. & cum esset adhuc in cunis, per edicta Senatus non cogebatur, sed per buccinam. Nam Propert. eleg. 1. l. 4.

Buccina cogebat priscos ad verba Quirites:
Centum illi in prato sæpe Senatus erat.

Senatulum in quo Senatores ante curiæ ingressum.

Postea Senatores habuere stationem in loco qui Senatulum dicebatur, eratque γερουσία, ait Varro, & inde citati curiam intrabant. Valer. de magist. & Schol. Iuuenalis. Postea

moris

Postea per edictum. Quod viua voce.

moris fuit per edictum cogere, & illud edictum interdum *viua voce*, interdum *per præconem* vulgabatur, aliquando etiam *tabella scripta & suspensa*, aliquando *fixa*. De primo, ita Suet. 36. in Claud. *Senatum per præcones propere conuocauit.* Et nota plures fuisse præcones, quia vtitur plurali.

Aut per præconem.

Et Apuleius, *Illico iussus præco pronunciat patres in curiam conuenirent.* Metam. l. 10. Et idem lib. 4. *Mercurius omnes Deos ad concionem conuocare protinus: si quis cœtu cælestium defuisset, ei pœnam decem millium nummum conuentum iri pronunciare.* Nam pignoribus captis qui defuisset multabatur.

Multa Senatoris Senatum deserentis.

Cicero Philipp. 3. Suet. vlt. cap. Titi: *Prius quam Senatus edicto conuocaretur ad curiam.* ita Iuuenalis Satyr. 4.

Ergo in concilium proceres, quos oderat ille,
In quorum facie miseræ magnæque sedebat
Pallor amicitiæ, primus, clamante Liburno,
Currite, iam sedit, rapta properabat abolla
Pegasus, attonitæ positus modo villicus vrbi.

Aut per tabellam. Tabellam suspensam. Pilis & porticibus.

De tabella, hic locus est apertus, quam positam, id est, suspensam fuisse narrat. Et Ausonius in Grat. actione: *Has*, inquit, *litteras tuas pendere mandauero in omnibus pilis, atque porticibus, vnde de plano legi poßint, instar edicti.* Sic Propertius l. 3. eleg. 21.

I puer, & citus hæc aliqua propone columna,
Et dominum Esquilijs scribe habitare tuum.

Et apud Persas idem mos. nam Esther. 9. *Præcepitque rex vt ita fieret, statimque in Suzan pependit edictum.* De fixo edicto noster author lib. 12. *fixum est publice Senatus consultum.* Defixas leges vocat Cato in oratione pro Attalo rege. *Lex fixa in atrio libertatis cum multis alijs legibus incendio consumpta est.*

Edicta Episcoporum in Ecclesia Catholica. Quæ ianuis affixa.

Et in Ecclesia Catholica ianuis figebant edicta Episcoporũ. Nam Synes. epist. 58. ait ianuæ affixisse sua edicta. vt de suspensis scribit eodem idem author. *Ad Christi opprobrium conuitians ille libellus a sacra ianua pependit.* Et Vigilius Papa epistola ad populum Ecclesiæ vniuersæ: *Postquam edicta sua pijßimus princeps iußit appendi.*

Apud paganos etiam in parietibus.

Pendebant etiam aliquando fixa parietibus. Vulcat. in Cassio: *Statim ad signa educi iußit & programma in parietibus fixit.* Tertul. de resurrect. carn. *Apud omnes edictum Dei pendere, Resurrectionem mortuorum.* Cæterum his edictis, quibus Senatus cogebatur, aut res de qua consulendum erat præscribebatur, aut non.

At in edictis res agitanda aliquando proponebatur. Aliquando minime.

Quod non præscriberetur, noster infra: *De honoribus parentis consulturum.* Quod non præscriberetur, idem noster: *Consulturum super re magna & atroci.* lib. 2. vbi de Libone. Suet. in Iulio c. 28. *Claudius Marcellus edicto præfatus de summa se Reip. acturum.* Et Dio lib. 44. *Antonio Senatum conuocante, aperuit conuocationis causas in Senatu.* Hæ autem tabellæ proponebantur si indictus esset Senatus.

Senatus aliquando indictus, & dictus aliquando.

Nam si dictus, non proponebantur: sed ex officio quisque aderat, aut multabatur, nisi esset iusta excusationis causa. Senatorem enim promum condum esse oportere, dicit lex, nec pigritantem, sed festinantem, & ex officio properantem.

13 NISI TRIBVNITIÆ POTESTATIS.] Quæ potestas ius habuit vocandi & dirimendi Senatum, inquit Aul. Gel. lib. 14. cap. 67. Et Val. lib. 2. cap. 1. *Iure Tribunitiæ potestatis coacto Senatu*, ait Suet. Tiberij cap. 23. Olim autem Tribunis plebis ingressus in curiam non patebat, quia non erant Senatores, sed pro foribus expectabant, & subsellijs sedentes decreta patrum attentissima cura examinabant, vt si qua ex ijs improba essent, rata esse non sinerent. Itaque veteribus Senatusconsultis T. littera subscribi solebat, eaque nota significabatur, ita Tribunos quoque censuisse. Hæc Val. lib. 2. cap. 3. Postea patuit illis Senatus, cum Iulius Cæsar ex Suetonio & Dione Tribunos plebis Senatu exegerit; qui certe Senatus perpetui hostes, & Reip. Aquilones aliquando crudelissimi. Tamen prisca vigente Rep. fiebant Senatores Tribuni plebis etiam non gesto prius magistratu, nec Censorum opera adhibita: & in Senatu sedebant non in curuli sella, sed in minoribus subsellijs. Tiberius ergo, vt Tribunitiæ potestatis, vocandi Senatum & etiam Pontifices ius habuit. Nam ita censet Cicero pro domo sua.

Tiberius Tribunus plebis.

Quod autem fuerit Tiberius Tribunus plebis, Tacitus innuit supra his verbis: *Nero consors Tribunitiæ potestatis.* Ideoque non vt imperator, non vt Augustus, non vt Cæsar, Senatum coegit, sed vt Tribunus plebis; ne quid nouare videretur. At in edictis propositis mentio fiebat eorum qui Senatum vocassent. Et talis erat inscriptio. CLAVDIVS NERO TRIBVNVS PLEBIS, &c. Et hoc est quod *præscriptionem* heic vocat, id est, inscriptionem & epigraphen. Non omitto Cæsares Augustos inter præcipuos potestatis titulos semper posuisse, Tribunos se esse plebis. Nam sic omnes nummi. TIBERIVS. CÆSAR. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIT. POTESTATIS. Nec certe exigua potestas fuit, quia in populum multa, multa in Senatum per suas rogationes poterant. Quæ heic tractasse non conueniat.

Sub exigua modestia ingentia scelera.

Verba edicti fuere pauca, & sensu permodesto: de honoribus parentis consulturum. [1] neque abscedere a corpore, idque vnum [2] ex publicis muneribus vsurpare. sed defuncto Augusto [3] signum prætorijs cohortibus, vt imperator dederat. excubiæ, arma, [4] cætera aulæ: [5] miles in forum, miles in curiam comitabatur. literas ad exercitus, tanquam adepto principatu, misit, nusquam cunctabundus, nisi cum in senatu loqueretur. Causa præcipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum

Omnes ambitiosi malunt rapere quam expectare.

auxilia, mirus apud populum fauor, habere imperium, quam expectare mallet. dabat & famæ, vt vocatus, electusque potius a Repub. videretur; quam per vxorium ambitum, & senili adoptione inrepsisse. Postea cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem. nam [7] verba, * vultus in crimen detorquens recondebat.

** vt vultus.*

1 Neque abscedere a corpore.] Quod indicium est & fuit amoris & beneuolentiæ in defunctum, vt quem viuum amassent, etiam mortuum colerent, nec ab eius corpore abscederent: sic Petronius facit vxorem defuncti viri corpus seruantem. Itaque mortuos osculabantur, & super mortuorum corpora se extendebant, quod alibi dicam. plerique etiam cum cremarentur corpora, se in flammam mittebãt imprudentius, quidam ferro se transfigebãt, quidã etiam in hypogeis morabantur & moriebantur. Dixi, *vt mortuum colerent.* nam erat votũ morientium, post mortem coli. Tacit. 5. Annal. *Vos obtestor ne memoriam nostri per mœrorem quam læti retineatis, adijciendo me quoque ijs qui fine egregio publica mala effugerunt.* Et Germanicus moriens ita dicebat infra Annal. 2. *Non est satis prosequi defunctum ignauo questu, sed quæ mandauerit exequi, quæ voluerit meminisse.* De prosequutione funeris, noster ita eodem 2. Annalium. *Fuere qui publicam pompam requirerent, computarentque quæ in Drusum Germanici patrem honora & magnifica Augustus fecisset: ipsum quippe asperrimo hiemis Ticinum vsque progressum, neque abscedentem a corpore simul vrbem intrasse.* Quod fiebat ob amorem in defunctum & reuerentiam. De Tiberio scribit Suet. c. 32. *Quorumdam illustrium exequias ad rogum vsque frequentasse.* D. autem Hieronymus apud Christianos velo aureo tecta illa principum mortuorum corpora fuisse suis temporibus me docuit, vt & clericorum, ad Paulam epist. 25. & in vita Pauli eremitæ. At apud paganos, *non viliori panno,* inquit Val. li. 5. cap. 5. *sed pretiosa veste opertum rogo imposuit.* Tanti fuit apud vtrosque sepultura, quæ omnibus chara mortalibus, etiam post fata.

Honor viuentium, cadauera defunctorum comitari.

Principum defunctorum cadauera velo aureo tecta.

2 Ex publicis muneribus.] Frustra hæc scripta non existimo. Et forsan publica munera dictã a Tacito, quod a publico. publici viri obuiam mitterentur. Cicero in Pisonem de suo reditu. *Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. At meus quidem is fuit, vt a Brundusio vsque Romam, agmen perpetuum totius Italiæ viderem. Neque enim regio fuit vlla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venirent gratulatum.* Quod autem viuis, id mortuis factitatum fuit. ideo Suet. *honorem* vocat, quod ab honoratis viris exhiberetur mortuis. Nam ita in Claudio cap. 6. vbi de funere Augusti: *Hunc honorem in Augusti corpore, ambitum ab equitibus Romanis, Claudio rogante habuit.* Et in Iulio: *Iulij lectum pro rostris in forum magistratus & honoribus functi detulerunt.* Et sane publici viri ad hæc munera deputabantur, quia honorifica & honoratis honorandisque viris destinata.

Ex publico missi obuiam cadaueribus principum.

Quod viuis, hoc mortuis præstabant.

Honorem vocabant.

3 Signum prætoriis cohortibus.] Graphice Tiberij mentem vafram & vulpinam Tacitus pingit, qui in minimis Reipublicæ rebus formam seruabat ac si esset priuatus: sed in magnis palam imperatorem induebat, vt in signo dando, quod imperatorium est. Sic Seneca epist. 14 *Signum a discincto petebatur.* Et idem lib. Non cad. iniur. *signum petenti, modo Veneris, modo Priapi dabat.* Tertul. in Corona. *signum postulabit a principe, (nota, a principe) qui iam a Deo accepit!* Suet. in Claudio cap. 42. *Signum de more Tribuno petenti, dedit, Optimæ matri.* De istis signis plura non dico, ne dem Oceano aquas, & Siculis messes. Nisi quod de illis non vulgare testimonium pono Ruffini ad Laurentium Episcopum. *In bellis, inquit, ciuilibus, hoc obseruari ferunt, quoniam & armorum habitus par, & sonus vocis idem, & mos vnus est, atque eadem instituta bellandum, nequa doli surreptio fiat, symbola distincta vnusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latine signa, vel indicia nuncupantur. vt si forte occurrerit quis de quo dubitetur, interrogatus symbolum, prodat si sit hostis vel socius.* Et hoc signum etiam in pace datum prætorijs cohortibus.

Signum a principe petitum prætoriis cohortibus.

4 Cætera aulæ.] Veluti Augusto viuente, & rebus præsidente: & in aula Tiberius palam induerat imperium, in Senatu simulabat, se quasi vigente Rep. velle dominari. Quærit autem Lipsius an illi præferretur ignis. Certe Augusto & Tiberio non alius imperatorum cultus, quam aliorum ciuium. Vere Lipsius scribit tunc ignem non prælatum imperatoribus Rom. nisi sub Antoninis. Vide Herodianum. Tamen hic mos præferendi ignis apud alias gentes longe ante, & perantiquus est. Nam Iudith. cap. 3. *Tantus metus incubuit prouincijs illis, vt vniuersarum vrbium habitatores Principes, & Honorati simul cum populis exirent obuiam venienti, excipientes eum cum coronis & lampadibus, & ducentes choros in tympanis & tibijs.* Et Machab. 2. c. 4. *Magnifice ab Iasone & ciuitate susceptus, cum facularum luminibus & laudibus ingressus est.* Quod hodie fit apud nos. Ouid. epist. Paridis ad Helenam:

Quaque feres gressus, adolebunt cinnama flammæ.

Apud Christianos Episcopis, quasi animarum regibus, prælatus ignis, vt Suidas & Nicephorus testantur. Sed animarum regimen tanto præstantius, quanto cœlum terra clarius & excelsius. Et hic etiam hodie Episcopis honos ex antiquo, quibus ardentes cerei præferuntur. Digna dignis. Nec Episcopis tantum, sed & regibus Christianis, quibus ignis præfertur vrbes ingredientibus. Quod in meis Parlamenti Gallicis Auspicationibus dixi abunde satis.

5. Milis

Tib. Cæsaris iure reddendo vere Cæsar.

5 Miles in forvm.] Frequens in foro, frequens in Curia Tiberius. Ideoque frequens miles, non modo cum ambiguus imperandi, sed de imperio securus. Nam dominationi nemo sapiens fidit, & quo firmior, plerumque fluxior. De foro Suet. cap. 33. in Tib. *Magistratibus pro tribunali cognoscentibus, plerumque se offerebat consiliarium, aßidebatque mixtim, vel ex aduerso, in parte primori: & si quem reorum elabi gratia rumor erat, subitus aderat, iudicesque, aut e plano, aut e Quæstoris Tribunali, legum, & religionis, & noxæ de qua cognoscerent, admonebat.* De Curia idem c. 30. *Neque tam paruum quidquam, neque tam magnum publici priuatiue negotij fuit, de quo non ad P. C. referretur.* Sed hæc initijs Tiberij nimium ciuilibus, non in extremis nimium crudelibus. Sane hi milites semper cum gladijs. Nã Dio notat ius habuisse gladij in vrbe, vbi de legionibus rebellantibus verba facit. *Nec vnquam deponebant nisi imperatore iubente.* Suet. *vocatos ad concionem inermes, atque etiam gladijs depositis,* (ita lego) *equitatu armato circumsedit.* 48. in Calig.

Quomodo in Senatu, quomodo apud magistratus se gesserit.

6 Postea cognitvm.] Dio lib. 57. vnam addit rationem, dignam Tiberij ingenio: vt suspensos eorum animos teneret, qui rebus nouis studebant; vtque dum putant cessurum imperio, nouandi studia desererent, & ipse interea principatum occuparet, & sibi amicissimos ab odiosis discerneret. Tamen Velleius aliter, cum ita scribat. *Vna veluti luctatio ciuitatis fuit, pugnantis cum Cæsare, Senatus populique Romani, vt stationi paternæ succederet,* (id est, vt staret in imperio quo modo stabat Augustus eius adoptiuus pater) *illius,* (id est Tiberij) *vt potius æqualem ciuem, quam eminentem liceret agere principem. Tandem magis ratione, quam honore victus est, cum quidquid tuendum non suscepisset, periturum videret.* Sed hæc an ex aulici Genio, an ex historici ingenio? Dicite Censores.

Ars Tiberij in retinendo imperio.

7 Verba, vvltvs.] *Verba vt vultus in crimen retorquebat,* ait Tacitus, id est, ex verbis & vultu conijciebat quo essent in eum animo: et si alieniores comperisset, delictum esse putabat, recondebatque aliquando vlturus. nam hic Tiberij mos, vt Neronis postea, *qui minax voce, vultu, oculis ardescebat.* noster l. 16. Orosius de Tiberio l. 7. *Ex mansuetißimo principe sæuißima bestia exarsit. Frons,* inquit Plinius lib. 11. cap. 27. *homini tantum tristitiæ, hilaritatis, clementiæ, & seueritatis animi index.* Et, vt Isidor. scribit in Origin. *Vultus dicitur quod per eum voluntas animi ostenditur.* Minutius Felix: *Dolor nescio quid vultu fatebatur.* D. Augustinus Confess. 8. c. 8. *Plus alloquebatur animam meam frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quam verba.* id est, ex fronte, genis, oculis, colore, & modo vocis plus sciebam quid in pectore haberet, quam ex verbis. Sic & Poeta:

Sæpe tacens vocem verbaque vultus habet.

Lego autem, *vt vultus,* quia *vt* insertum est primis literis (*vultus.*) Sic infra Tacitus, *in vulgus formidolosum,* pro, *vt vlcus formidolosum.* Et est in Suet. cap. 11. Domit. locus, in quo hæc dictio sui furtum fecit: *Aßidere in toro iuxta coegit,* vbi lego, *aßidere vt locuturo iuxta coegit.* Liber Reuerendi Leuini habet *toro.* alij libri habent *loco.* iunge *loco* & *toro,* habes *locuturo.* Sic illusere nobis exscriptores. De ista autem forma sedendi est locus in Sticho.

Pin. *Aßide heic, mi pater.*

Ant. *Non sedeo, istic vos sedete, ego sedero in subsellio.*

Pin. *Mane puluinum.* An. *Bene procuras mihi, satis sic fultum est mihi.*

Sed his sedibus non moror vltra.

Nihil primo senatus die agi * passus, nisi de supremis Augusti, cuius testamentum inlatum [1] per virgines Vestæ, Tiberium, & Liuiam heredes habuit. [2] Liuia [3] in familiam Iuliam, nomenque Augustæ adsumebatur. [4] In spem secundam nepotes, pronepotesque: tertio gradu primores ciuitatis scripserat, plerosque inuisos sibi; sed iactantia, gloriaque ad posteros. Legata non vltra [5] ciuilem modum, nisi quod populo & plebi CCCCXXXV, prætoriarum cohortium militibus singula nummum millia, * [6] legionarijs autem cohortibus ciuium Romanorum trecenos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus. Ex quis maxime insignes visi: vt [7] porta triumphali duceretur funus, [8] Gallus Asinius: vt legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, [9] L. Arruntius censuere. addebat [10] Messala Valerius, renouandum per annos sacramentum [11] in nomen Tiberij. * interrogatusque a Tiberio, num se mandante eam sententiam promsisset, sponte dixisse respondit: neque in ijs quæ ad Remp. pertinerent, consilio nisi suo vsurum, vel cum periculo offensionis. [12] Ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres, corpus ad rogum [13] humeris senatorum ferendum. [14] * Remisit Cæsar [15] adroganti moderatione; populumque edi-

* passus est,

* vrbanis cohortibus quingenos, legionarijs autem

Roma Augustum sepelit, Tiberius Romã & Remp.

* interrogatus

In tuenda Rep. animo opus est.

* Permisit

Amor improuidus culpa est.

cto monuit, ne vt quondam, nimijs ſtudijs funus diui Iulij [16] turbaſſent, ita Auguſtum [17] in foro potius, quam in campo Martis, ſede deſtinata, cremari vellent.

Virgines Veſtæ commendatæ. Sanctitate. Caſtitate. Fide. Gratia.

1 PER VIRGINES VESTÆ.] Quæ ſanctitate, caſtitate, & fide valde celebres fuere Romæ, & apud Paganos. imo & gratia. Sanctitate, quod in vrbe ſiſtere fugitiuos crederentur. Plin. lib. 28. cap. 2. Fide, quod apud eas pecuniæ deponerentur. Caſtitate, quam profitebantur, & cuius violatæ pœna ingens. Tertullianus ad vx. quem explico. *Gentiles*, inquit, *Sathanæ ſuo, & virginitatis, & viduitatis ſacerdotia perferunt. Romæ quidem, quæ illius ignis inextinguibilis imaginem tractant*, (id eſt Veſtales] *auſpicia pœnæ ſuæ cum ipſo dracone curantes, de virginitate cenſentur.* id eſt, Romæ, Veſtales pro virginibus habentur, quæ inextinguibilem ignem ſeruant, ignîſque ille, auſpicium eſt æterni ignis, quem cum Diabolo, peſſimo dracone, aliquando ſunt ſubituræ. vocabatur autem ille Veſtalium *ignis Palladius*. nam ita Propertius:

Tertullianus explicatus.

Virginitas & viduitas in honore Romæ.

Palladius Veſtarum ignis. Cur ita dictus.

Palladis extinctos ſi quis mirabitur ignes.

Palladium enim Romam tranſlatum fuit, & in æde Veſtæ poſitum, cum Penatibus Troia aduectis, fatale imperij pignus. Ouid. 6. Faſt.

Cura videre fuit, vidi templumque locumque:
Hoc ſupereſt, illic Pallada Roma tenet.

Vocatur autem *peruigil ignis*. Sic enim Virgilius:

— Vigilemque ſacrauerat ignem.

Nam Veſta nihil aliud quam *diuinus ignis* reconditus in penetralibus ſacrorum, cui ligna fœlicia ſuggerebantur in alimẽtum. Vt Veſtæ nomen Latinis, ſic τῆς Ἑϛίας Græcis eſt, quorum vna eſt origo & forma eadem. Ab *Eſchia* compoſitum putant, voce Hebræa. quod ſonat ignem Dei. Horat. *æternam Veſtam* ſcribit 3. Car. od. 5. quia ignis veſtæ æternus. Et ille vigil ignis, non modo apud Romanos, ſed & in Græcorum prytaneis, & in Iouis Hammonis templo fuit, æmulante Sathana perpetuum in templo Iudæorum ignem. Si quando autem ille ignis extingueretur, quod erat prodigium grande, a purioribus Solis radijs flammam ciebant. Plut. in quæſt. Romanis. vti Iudæi *Naphtha*. libro 2. Machab. cap. 2. Dixi *celebres fide*, quia apud eas pacta, teſtamenta & fœdera ſua Romani deponebant: imo & pecunias. Ideo in æde Saturni erat trutina qua appendebatur pecunia. nam tunc non numerabatur. Varro de Lin. Lat. li. 4. Quattuor autem loca erant ad deponendam pecuniam; templa, quæ omnibus patebant; ſigna, quæ militibus; & arculæ in foro Traiano, quæ Senatoribus. Scholiaſtes Iuuenalis Satyr. 10. in verſu,

Extinctus ignis Veſtæ quomodo accendebatur. Quomodo ignis extinctus in templo Iudæorum. Vbi pecunias Romani deponebant.

Apud templa. Apud ſigna. Apud arculas in foro.

Noſtra ſit arca foro.

Et Satyr. 14.

Ex quo Mars vltor.

Et apud menſarios.

Quibus addo Menſarios pro quarto. Nam fœnoris aut cuſtodiæ cauſa apud Menſarios deponebantur nummi. l. 57. D. Mandati. quod omnibus peruium ciuibus. Templa autem a militibus excubantibus, & a ſeruis aliquando ob depoſitas pecunias cuſtodiebantur, vt l. 17. de alim. leg. l. 34. de lib. cauſ. D. Iuuenalis Sat. 1.

Templa Cuſtodita militibus.

-- Etſi funeſta pecunia templo
Nondum habitas.

Templa Romana in quibus depoſita pecunia.

Nam in æde Saturni, & Dianæ, & Fidei, & Opis, & apud Capitolinum Iouem pecuniæ depoſitæ, vt ſcribunt vet. interpres Perſij & Plautus in Aulul. & Plinius lib. 33. cap. 1. & Liuius lib. 7. & Cicero Philipp. 1. Quod profluxit a Iudæis. Nam omnium, vt dixi, quæ pure in Iudaica religione Deus inſtituerat, & æmulator, & ſuppilator fuit Sathanas. A Iudæis venit ad Chriſtianos: de Gazophylacio Iudæorum vide Eſdram, lib. 2. cap. 13. & lib. 2. Mach. cap. 3. In eo autem erant depoſita & *victualia viduarum*. Sic enim vocat ille liber Machab. quæ tetigiſſe nefas omnibus pijs. De Chriſtianis, locus eſt apud D. Cyprianum epiſt. *Ne quid*. vbi de Nouato hæretico. ſic enim loquitur. *Non ſolum patronæ ſuæ carnali, cuius rationes geßit, fraudes & rapinas feciſſe, verum etiam, quod eſt illi ad perpetuam pœnã reſeruatum, Eccleſiæ depoſita non modica abſtuliſſe.* Eſt etiam teſtimonium in Iuliano, epiſt. ad Ecebolium, quo ſcribit pecunias Arrianorum (quia Arriani τῷ πλούτῳ τρυφῶντες & opibus erant luxuriantes) ab Edeſſenorum Eccleſia tolli iuſſit & militibus diſtribui. Chriſtiani autem vocant cimeliarchiam, vt Iuſtinianus l. vlt. C. de bon. aut. Iud. poſſ. Alij *Diaconium*. Nam erat diaconium diaconorum reconditorium, in quo opes Eccleſiæ condebant. Alij *theſaurum Eccleſiæ*, alij *donarium* nominant. & ita Apuleius paganus nominat 9. Metam. vbi de paganicis templis. *Cantharo*, inquit, *& ipſo ſimulachro quod gerebam, apud fani donarium redditis, & conſignatis.* Illi autem theſauri, ſeu donaria in templi lateribus ſtructa, vt ſunt hodie. Cicero 2. de Diuin. vbi de paganorum templis. *Sed quod vocant Delphis in æde foramen, ad latus eſt quiddam, vt theſauri ſpecie, quod Græci ὀμφαλὸν vocant.* De gratia Veſtalium, ſingulare eſt, quod tradit Tacitus, vbi de Meſſalina. *Veſtales Claudio, vt ei vittam concederet, fuiſſe obuias.* Nam apud principes magna erat earum authoritas. & hiſt. lib. 3. *Obuiæ fuere virgines Veſtales cum epiſtolis Vitellij ad Antonium ſcriptis, quo plus haberent authoritatis.* ſed fruſtra. Capitolinus in Iuliano: *Senatum rogauit, vt virgines Veſtales & cæteri ſacerdotes cum Senatu obuiam exercitui Seueri prodirent.* De numero autem earum ambigunt. Et ſane authores pro temporibus varijs varia tradidere. Dionyſius enim quattuor tantum, lib. 2. Sextus Pompeius ſex. D. Ambroſius ſeptem, epiſtola ad Valẽt. & poſtea viginti. etiam plures. At non ego tanti duelli arbiter, ſed ſcio, Macrobium 2. Sat. c. 9. in cœna pontificali, quam ex vetuſtiſſimo Indice

Depoſita in templo apud Iudæos.

Gazophylaciũ.

Et apud Chriſtianos.

Nouatus hæreticus templorum lanernio.

Eccleſia theſaurus.

Veſtalium numerus.

Quattuor. Sex. Septem. Viginti.

Indice Metelli summi pontificis excerptam ait, quattuor tantum memorasse, Populiam, Perpenniam, Liciniam, Arruntiam, quæ D. Ambrosij temporibus augeri potuere. Non autem existimo Vestales in exhibendo Augusti testamento curiam intrasse. Nulli enim tum fœminæ datum erat, quantumuis sanctissimæ: quæque id fecisset, habebat inferis deuotum caput. Quod etiam longe post obtinuit, vt scribit Spart. in Heliogabalo. Id autem concupiuit Agrippina mater Neronis, sed vt ait noster, *ijum est obuiam dedecori.* Ergo lictore præeunte, & adstante magna matronarum turba, opinor testamentum Augusti Curiam illatum per virgines, sed in valuis curiæ posita lectica substitisse. Sic Suet. in Tib. 27. *Illatum Augusti testamentum non admissu signatoribus nisi Senatorij ordinis, cæteris extra curiam signa agnoscentibus.* Nam digna dignis. Sane D. Ambrosij temporibus incessisse illas ἐστάδας lectica magno ministrorum comitatu scribit contra Symmachum. & credo, vt pudicitia suas haberet dignationes. Atque vtinam Antistij Labeonis nostri I. C. libellum haberemus de Vestalibus: non enim iam per nebulam, sed in claritudine mera, lucentem Solem specularemur.

Ingressus curia Vestalibus interdictus.

Lectica Vestalium stipata ministris.

Liber de Vestalibus Antistij Labeonis Iurisconsulti. Gell. li. 1. c. 12.

2 Livia.] De qua Pedo scripsit:

Nata quod es alte, quod fœtibus aucta duobus,

Tiberio & Druso scilicet.

Quodque etiam magno consociata Ioui.

id est, Augusto. Illa est Liuia, quæ cum interrogaretur, quomodo Augustum maritum sibi deuinxisset, *Pudicitia*, inquit, *& obsequio, nulla eius arcana scrutando, & libidines dissimulando.* quod interdum castæ vxores faciunt, ne bene concors matrimonium soluatur, vt aiunt Iurisconsulti Dio lib. 58. de illa: *Nudos homines pudicæ mulieri pro statuis esse dixit.* & cum viri quidam se nudos ei casu exhibuissent, remisit, merito puniendos tamen: quod Romuli lege esset prohibitum, deinde quod ex symbolo Pythagorico *contra Solem Lunamque nudari nefas.* Hesiod. ἐν ἔργοις. At Liuia Luna erat, vt Sol Augustus. Sed fuit aliquando cum Augusto male. Verum ea reconciliata, struxit Tiberius ædem Concordiæ nouam. Drusillam appellat Antonius a Druso patre, vel Druso priore marito. Nam sic scribit ad Augustum. *Tu deinde solam Drusillam inis?* id est Liuiam. Velleius ita de ea lib. 2. *Liuia nobilissimi & fortissimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, forma, Romanarum eminentissima, quam postea vxorem Augusti vidimus.* Et certe prima Romanarum Augusta dicta est, istudque cognomen accepit statim post mortem Augusti. Nam Dio lib. 57. *Tum*, inquit, *immortalitatem Augusto tribuerunt, flaminesque & sacerdotem Liuiam, quæ tunc Iuliæ Augustæque cognomenta accepit.* Quid ergo Suetonius in Claudio cap. 11. illud repudiasse scribit? nam ita scribit: *Cognomen Augustæ ab auia recusatum.* sed lego, *ab ea ante recusatum*, scilicet Antonia matre. Quippe error natus ex similitudine litterarum. Quanquam de illo Antoniæ repudio ne vestigium quidem vllum apud authores, nisi in hoc Suetonij loco. Et loquitur non de Liuia auia, verum de Antonia matre Claudij, quæ Augustæ nomen repudiauit, *cum ei Caligula, vno Senatusconsulto congessisset*, vt ait idem Suet cap. 15. in Calig. *quidquid vnquam Liuia Augusta honorum cepisset.* At cepit nomen Augustæ post obitum Augusti, & nomen Iuliæ, vt dixit Dio: & firmat lib. 59. cum ait: *In auiam Antoniam multa pietate vsus est: nam hanc Augustam statim & sacerdotem Augusti fecit.* Ergo viuebat adhuc: sed vt ostendam ita Suetonium sensisse, iam dixerat de Liuia his verbis. *Auiæ Liuiæ diuinos honores, & Circensi pompa currum elephantorum.* Mox venit ad parentes, Drusum patrem & Antoniam matrem. *Parentibus*, inquit, *inferias publicas, patri Circenses, matri carpentum.* & subiungit loquens de matre, cui dedit *cognomen Augustæ* Caius, ab ea ante recusatum. Male autem scriptum fuisse *auiæ*, patet, quod aut de auia paterna intelligi debet, aut materna: si de paterna, Liuia est, de qua iam dixit, & quæ nomen Augustæ non recusauit; si materna, Octauia est maior. Atqui de Octauia maiore non lectum nec auditum, quod illi Augustæ titulum tribuisset quisquam, quem recusasset. Sed cur recusauit Antonia Augustę nomen? an per modestiam? an per contemptum? quod Antonios præferret Augustis, & Antonia diceretur? an per odium Cæsarum, qui Antoniorum osores? Nam Claudius ne Marcum quidem Antonium inhonoratum ac sine grata mentione transmisit. Hæc est ergo illa Antonia, Drusi coniux, quæ nomen Augustæ repudiauit; quæque murænulæ amatrix, *inaures aureas indidit bestiæ natanti*, ait Plin. lib. 9. cap. 51. & lib. 7. cap. 19. Mulier fœlix, si per filium Germanicum, Caligulam monstrum orbi non dedisset.

Quomodo maritum sibi deuinxerit.

De nudis hominibus eius dictum elegans.

Laus Liuiæ a Velleio.

Suetonio correctus.

Cur Antonia Augusta dici noluit.

Antonia dat murænulæ inaures aureas.

3 In familiam Iuliam.] Ergo Liuia Augusti mariti heres testamento & assumpta in Iuliam familiam, ita vt nomen ferret Iuliæ quod fecit. quæque clarissima erat. nam sic D. Hieron. in epith. *Paula iuncta est viro Doxotio, qui Æneæ, & Iuliorum altissimum sanguinem trahit: vnde etiam filia eius, Christi virgo Eustochium, Iulia nuncupatur: & ipse*

Iulius, a magno demissum nomen Iulo.

Horat. -- *Micat inter omnes*

Iulium sidus, velut inter ignes

Luna minores.

Quin Cæsar ipse Iulius, ita de suo sanguine apud Suet. cap. 6. *Amitæ meæ Iuliæ, maternum genus a regibus ortum, paternum cum dijs immortalibus coniunctum est. Nam ab Anco Martio sunt Martij reges, quo nomine fuit mater: a Venere Iulij, cuius gentis familia est nostra.* Ideo Horat. lib. 4. Car.

Almæ progeniem Veneris canamus.

Plin. lib. 10. cap. 55. Liuiam vocat *Iuliam Augustam*, & recte. Illi autem male, qui reponunt *Liuiam*. Quippe in Cæsarum familiam iam transierat ex testamento: & ita vindicandus Iosephus, non emendandus lib. 18. cap. 6. quod Liuiam nominet. quippe suum no-

Iuliorum familia clara Romæ.

Sustinetur male correctus Plinius.

Mutatio nominis in adoptione.
Vel postpositio nomini adoptiuo.

men mutauerat. Tum quod Iuliorum familia multo nobilior, quam Liuiorum. Adde, quod scripserint Plin. & Iosephus post testamentum Augusti. Nec omitto quod qui adoptantur, in alienam familiam transeuntes, aut proprium nomen omnino mutabant, aut postponebant adoptionis nomini. Dio lib. 46. Sic Octauianus, dictus *C. Iulius Cæsar Octauianus*, sic *Aurelius Cotta Messalinus*. Et inter Principes NERVA TRAIANVS, quia a Nerua Traianus adoptatus est. Aliquando etiam, vt Galba, prænomen mutabant. Nam cum Sergius diceretur, dictus est Lucius. Suet. cap. 4. in Galba. Et Velleius de adoptione Caij & Lucij filiorum Agrippæ: *D. Augustus præpositis Caij & Lucij nominibus adoptauerat*, id est, ea conditione adoptio facta vt vnus Lucius, alter Caius nominaretur. lib. 2. Sed hoc in adoptione facta a viris. At ambiguum fuit in mulierum adoptione. Nam sic Cicero ad Attic. epist. 7. *Dolabellam video, Liuiæ testamento cum duobus coheredibus esse in triente, sed iuberi mutare nomen. Est hoc πολιτικὸν σκέμμα, Rectumne sit adolescenti mutare nomen mulieris testamento.* Recte Cicero. nam hæc consideratio digna Romano homine, & rep. Romana: decisa tamen a Iurisconsultis l. 63. §. Si vero. ad S. C. Treb. Et quis dubitat parum virile esse viro nomen muliebre assumere?

An fœminea adoptione sit honestum mutare nomen.

Viro quod conuenit, esto virile, aiunt Grammatici.

4 IN SPEM SECVNDAM.] Sic Horatius Sat. 5. lib. 2.

Substitutio spei secunda.

Leniter in spem
Arrepe officiosus, vt & scribare secundus
Heres: &, si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias: perraro hæc alea fallit.

Sallust. de bello Iugurth. *Micipsa testamento secundum heredem scripserat.* *Ceram primam* & *secundam* dicunt authores pro primis & secundis tabulis. Sic Iuuenalis Sat. 4.

Cera dicta.

Præcipuam in tabulis ceram senis abstulit orbi.

Id est, primam. Et Suet. in Iulio cap. 83. *reliquos*, inquit, *in ima cera.* vbi de testamento Iulij Cæsaris. Iurisconsulti *substitutiones* vocant, cuius gradus extendi possunt in infinitum. l. potest. de vulg. & pup. subst. Quod verum est fulciendarum familiarum remedium.

Gradus substitutionum in infinitum.

5 CIVILEM MODVM.] Hoc verbum, per omnia Taciti fata sparsum est, varia tamen significatione. Sed heic pro more ciuium accipitur, vt nihil fuerit in Augusti testamento, quod esset elatum, quodque a ciuium testandi consuetudine abhorreret. Et frustra D. Brissonius Præses torqueat ad Falcidiam. Nam, nec Tiberius queri potuit exhaustam legatis hereditatem Augusti, cum millies & quingenties ei relinquere se testamento profiteretur. Suet. vlt. cap. Aug. nec etiam potuit Augustus timere ne sua hereditas iaceret. Et sane via erat ad imperium, gerere se Augusti heredem. Quod Tiberius non ignorauit, nec Augustus ipse, qui priuatus, se Iulij Cæsaris heredem declarauit, & in hereditate imperium reperit. Cæterum, opponuntur inter se, ciuile & elatum. Suet. in Tito cap. 6. Egit aliquando inciuilius, id est, arrogantius & asperius. Sic Seneca pater Contr. 1. *Is Donon dixit, rem paulo elatiorem, quam pressa & ciuilis oratio recipit.* Et noster infra, opponit ciuile ingenium arroganti, dum ait: *Iuueni ciuile ingenium, mira comitas, & diuersa a Tiberij sermone & vultu, arrogantibus, & obscuris.* Sic Dio lib. 60. *filias suas*, (loquitur de Claudio) *nuptui tradens, nihil a vulgari consuetudine eximium fecit.* In alia etiam significatione vsurpauit hoc verbum noster. *Faciebat*, inquit, *fidem ciuilis ingenij*, id est humani, moderati, comis. vnde illi versus:

Verbum Ciuile quomodo intelligatur.
Falcidia in testamento Augusti frustra quæsita.
In hereditate imperia.
Ciuile & elatum contraria.
Ciuile ingenium id est humanum.

Ciue Romano per orbem nemo viuit rectius,
Quippe malim vnum Catonem quam trecentos Socrates.

Sic Plin. lib. 33. cap. 11. *Inuenimus legatos Carthaginensium dixisse, nullos hominum inter se benignius viuere, quam Romanos.* Quod de tota Italia dixit Cato paucis verbis: *Italicæ disciplinæ vita laudabilis.* Et alia significatione, *Ciuile rebatur misceri voluptatibus vulgi*, id est factum comiter. Et Annal. 2. noster author: *Displicuere regnantibus ciuilia filiorum ingenia.* Et idem Annal. 3. *plusquam ciuilia agitaret*, id est, maiora, quam ciuem deceat. Et Annal. 14. *Ciuilis dissidij specie mouetur.* Sic etiam, *ciuiliter*, vt Annal. 4. de Vipsania his verbis: *Quæ in præsens ciuiliter habuit.* Et eodem libro: *Ciuiliter accepta.* Cæteris item authoribus ita vsurpatur, vt Horatio oda 8. lib. 3.

Diuersa significata verbi Ciuilis.
Apud Tacitum.
Apud authores.

Mitte ciuiles super orbe curas.

Et Seneca pater procœmio 4. lib. Contr. *Cum questus esset D. Augustus, vt erat mos illi clementissimo viro, non ciuiliter tantum, sed familiariter.* &c. conqueri videlicet. Et Suet. in Tiberio c. 28. *Extat etiam sermo eius in Senatu perciuilis.* Et sane Iurisconsulti sæpe & Imperatores in D. & Cod. ita rescribunt, *Inciuile est quod petis.* id est, non æquum, nec bonum, nec iustum & æquitati contrarium, vt re vera, quod iniquum est, inciuile est.

6 LEGIONARIIS COHORTIBVS CIVIVM ROMANORVM.] Non conuenit Tacitus cum Suetonio, qui tribus militum ordinibus relictum legatum narrat. Tacitus vero, duobus tantum, distinguitque Suetonius legata addita quantitate. Nam geometrica proportione libuit Augusto legatum diuidere, quemadmodum diuidebatur in congiarijs, & donatiuis. De Tiberio Suet. cap. 46. *Tribus classibus factis pro dignitate cuiusque, primæ sexcenta sestertia, secundæ quadringenta distribuit, ducenta tertiæ, quam non amicorum sed gratorum appellabat.* Sic Prætorianis mille nummi, cohortibus vrbanis quingenti, legionarijs ciuibus trecenti relicti sunt. Quid ergo? tam exactissimum scriptorem Tacitum obliuionis arguemus? non ita. non enim cadit in tantum virum istud vitium, sed exscriptores damnabimus, obliuiosos sane & torpentes, & hæc per torpedinem omittentes. Atque ita legemus. *Prætorianarum cohortium militibus, singula nummum millia, cohortibus vrbanis* (quas Ann. 4. vocat *proprium vrbis militem*) *quingentos, legionarijs autem cohortibus ciuium Romanorum trecentos nummos viritim dedit.* Cæterum, inquit

Cornelius Tacitus.

Suetonius,

Verbū Repræsentari apud Iurisconsultos quid significet.

Suetonius, *iussit repræsentari.* Quod est verbum Iurisconsultorum, & optimorum scriptorum, illo enim adiecto si quid in diem debetur, statim soluitur. Sic istorum militum legata statim exolui voluit Augustus; alijs vero legatis, annuum diem fixit, quo soluerentur. Ita verbum *repræsentari* accipitur L. 10. §. Si cum diem. D. quæ in fraudem cred. Seneca epist. 95. *Petita me, vt quod in diem suum dixeram debere differri, repræsentem.* Et Tertull. libro de Patientia: *Non illi solum ciuitati, quæ eum noluerat, iratus est, cum etiam discipuli, tam contumelioso oppido, cœlestes ignes repræsentari voluissent.* Suet. in Claudio cap. 18. *Repræsentaturus pro opera dignam cuique mercedem.* Voluit ergo summas repræsentari Augustus prætorianis militibus, quibus primo loco legauerat; dein cohortibus vrbanis, quibus secundo, mox legionarijs, quibus tertio. Cape autem istas cohortes vrbanas pro ijs, quæ tutelæ vrbis erant adpositæ, vt prætoriani milites tutelæ principis.

Vrbanæ cohortes quæ.

Vrbanis autem legionibus imperabat præfectus vrbi. Tacit. 3. hist. vocatque *excubias vrbanas*, infra. quemadmodum Vlpianus L. 8. §. Sed ignominia. D. de excusa. tut. vti etiam Spartianus in Caracalla vocat *vrbanas cohortes.* & ab eodem Vlpiano L. qui mittuntur, ex quibus causis maiores, dicuntur *vrbaniciani.* & militem vrbanum dixit Tacit. hist. 1. Erant autem sex millia. Dio lib. 55. De his sic Papinius in Soterijs Hetrusci:

Excubiæ vrbanæ.

Vrbaniciani.

Ergo alacres quæ signa colunt vrbana cohortes.

Quibus etiam adnumero nocturnos vigiles. Nam in testamento Tiberij, qui Augusti imitator, nocturni vrbanis militibus additi. Dio libro 59. Legionarias autem cohortes ciuium Romanorum accipe pro vniuersis legionibus, quæ sparsæ per orbem terrarum ad securitatem imperij, & hostium terrorem. Quæ quia sociorum auxiliaribus coniunctæ, disparauit Augustus in legato scribendo. Nec enim de socijs meminit, qui ciuibus non socijs tantum legauerit. Sic Tiberius legauit legionibus, quæ extra Italiam. Idem Dio. At illæ legiones imperij robur & imperatorum tutela.

Legionariæ cohortes quæ.

7 PORTA TRIVMPHALI.] Et sane fuit hoc funus triumphus Augusti licet mortui, vt qui viuus tam sæpe, etiam mortuus & post fata triumpharet. Sic Adrianus in Spartiano. *Imaginem* (inquit) *Traiani curru triumphali vexit vt optimus imperator ne post mortem quidem triumphi amitteret dignitatem.* Et Dio notat Augusti imaginem curru ductam, signo Victoriæ præeunte cum titulis, libro 50. & porta triumphali. Nam Romæ porta triumphalis qua triumphantes iter habebant per sacram viam in forum vetus, quo magistratus Romani deponebant imperium, & triumphanti relinquebant. Et illa sacra via ita dicta Verrio Flacco: quod in ea ictum fuisset fœdus inter Romulum & Tatium: vel quod ea via vterentur Sacerdotes sacrorum eduliorum conficiendorum causa: vel quod erat via regia, qua ibatur in domum sacrificuli. Cicero de porta triumphali in Pisonem. *Quasi vero id ego scire debuerim, qua tu porta introieris, modo ne triumphali, quæ porta Macedonicis Proconsulibus semper ante te patuit.* Et ad eam portam Papinius alludit tertio Thebaid. & in funere.

Romani imperatores post fata ducti ad rogum quasi triumphantes.

Triumphalis porta.

Porta triumphalis dicta.

Talis erat vulgi status, & sic vrbe relicta
Primæuique senes & longo examine matres
Inuidiam planxere deis, mistoque tumultu
Bina per ingentes stipabant funera portas.

Erant tamen arcus triumphales erecti in plateis, per quos funebris pompa transibat; qui arcus aliquando patentissima porta struebantur: aliquando tribus, vt porta ingens quæ in medio vtroque latere duabus alijs portis cingeretur. quod in veteribus nummis cernitur: sed nunquam illa porta dicta est triumphalis in arcubus. Suetonius 11. in Claud. *Senatus arcum marmoreum via Appia Tiberio decreuit quem peregit.* Ergo porta fuit qua triumphantes intrabant, & illi arcus funerei ad instar arcus triumphantium erecti; nisi quod, vt coniicio, in funere atratis columnis & capitellis fulcirentur. Nam in Dionysio lectica atrata fuit, qua Lucretia elata est. Et in solemnibus funerum omnia funebria, atrata & lugubria apud Romanos.

Arcus triumphales post fata.

Tribus portis conspicui.

Vel vna patente porta.

Quippe in illa Rep. bene instituta, quæque meruit omnium gentium dici caput, luctus erat ingens si quando viri fortes & probi & de publico bene meriti vita eriperentur. Ideo tota vrbs in luctu & planctu, quæ Dijs faciebat inuidiam quod tam crudeles tertis eripuissent qui æternum viuere debuerant. Et de inuidia ista pæne omnes authores. Quod postea & alio loco memorauero. Vtque de Dijs querebantur, ita omnem inibant rationem sepultos & vita abstractos honorandi post cineres. Inde illa arcuum marmoreorum inuentio, inde structio & erectio ad seruandam mortuorum memoriam. Inde columnæ, inde pyramides, & quidquid durabile contra temporum edacitatem potuit excogitari. Statuebantur autem columnæ defunctis, quod viuentes patriæ columnæ extitissent, & inter mortales excelluissent. Inde illud Victoris in Lucio Vero. *Decreuere templa, columnas, sacerdotes ijs, qui relati in numerum. Deorum* Nam Plin. l. 34. c. 6. *Columnarum,* inquit, *ratio erat, attolli super cæteros mortales, quod & arcus significant nouitio inuento.* Quod ostendit columnarum inuentum vetus fuisse: at arcuum nouitium & post columnas. Isidorus libro 15. Orig. cap. 11. *Apud maiores potentes aut sub montibus, aut in montibus sepeliebantur. Inde tractum est vt super cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes columnæ collocarentur.* Sic populus Rom. solidam columnam 20. pedum ex marmore Numidico Iulio Cæsari statuit, Sueton. c. 85. Et Verrius Flaccus ita scribit. *Senatus decreto corpora intra vrbem relata in Volcanali, quod est supra comitium, obruta sunt,*

Magno viro defuncto tota Roma in luctu.

Inuidia Dijs facta.

Vnde columnæ mortuis.

superque ea columna cum ipsius effigie posita est. in verbo *statua.* Et Dio in Adriano: *Traiani ossa in illius columna condidit,* quæ etiam hodie extat Romæ. Et egregie Diuus Ignatius de Nicolaitis hæreticis. Οἱ ϛῆλαι πάνται εἰσὶ, καὶ τάφοι νεκρῶν. *Sepulchrales columnas & mortuorum monumenta* vocans. Et Xiphilinus in Adrian. *Borysthenl equo, quo libenter vtebatur in venatione, mortuo columnam erexit cum epigrammate.* Notabilis sepulturæ vestigium etiam extat apud Varronem, Porsennæ Hetruriæ regis, & 1. Machab. cap. 13. *Ædificauit Simon super sepulchrum patris sui, & fratrum suorum, ædificium altum visu, lapide polito, retro, & ante, & statuit septem pyramidas, vnam contra vnam, patri & matri, & quatuor fratribus, & his circumposuit columnas, arma ad memoriam æternam, & iuxta arma, naues sculptas, quæ viderentur ab omnibus nauigantibus mare.* Fuit ergo hæc sepultura non modo ad pietatem, sed ad diuturnitatem & gloriam.

Machabæorum sepultura notabilis.

8 GALLVS ASINIVS.] Pollionis filius cum Marcello Esernino, de quo Seneca pater libro 4. Contr. in præf. *Marcellus* (Esserninus scilicet) *quamuis puer, iam tantæ indolis erat, vt Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiæ suæ crederet; cum filium Asinium Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum, quod semper euenit, magnitudo patris non produceret, sed obrueret.* Fuit odij in Ciceronem paterni heres. Quippe Pollio pater & Ciceronem & Sallustium, omnemque eloquentiam Romanam pro quisquilijs habuit. Oratione certe Gallus mirandus, versibus amandus, sed morte miserandus. Nam mortem optauit serius, tardius obtinuit. Eius filius Gallus Asinius vixit sub Claudio, in quem coniurauit, sed solo exilio multatus, ait Sueton. in Claudij vita. Dignus duplici pœna, vt qui in Ciceronem scripsisset, & qui in Cæsarem coniurasset.

Esserninus Marcellus auitæ eloquentiæ successor.

Gallus Asinius magnus orator.

Asinij Pollionis mors miseranda.

9 L. ARRVNTIVS.] Aruntium citat Dio cum simplici (r) libro 54. & Lucium vocat, vt Tacitus libro 6. Annal. Tamen in nummis cum duplici, rr. L. ARRVNTIVS. L. F. L. N. Noster libro eodem: *Sanctissimis,* inquit, *Arruntij artibus dignitate vltionis æquabatur.* Et Velleius in Actiaca pugna læuum cornu duxisse Iuliarum nauium memorat. Victorinus autem in orthographia scribit eius nomen per duplex (rr,) *Arruntium* vocans. Et quia sanctissimum nominat Tacitus, ne putes, eum esse qui inter captatores testamentorum cum Haterio a Seneca censetur, libro 6. de benef. Quippe non inter designatores & libitinarios hic vir, licet tempore conueniant. habet sane insigne elogium apud Senecam patrem libro 7. Contr. *L. Arruntius ætate, moribus, & doctrina clarus.* Licet ille de adulterio Albucillæ fuerit paulo suspectior, vt scribit noster libro 6. Annal. *Sed virtus,* ait Diuus Hieronymus, *per bonam & malam famam iter habet rectum. & quis bonorum non impetitur calumnijs?* Præfecerat autem illum Tiberius Hispaniæ, sed ire vetuit, & in vrbe detinuit. Seneca filius citat Arruntium quemdam scriptorem belli Punici, quem *raræ frugalitatis* virum appellat epist. 114. Vt hunc nostrum esse iure suspiceris. Fuit etiam Arruntius insignis medicus, de quo idem Plinius libro 39. cap. 1. Et ad eum nota captationis hereditatum forsan referri possit. Etiam Arruntium Stellam nominat noster libro 13. Sed magnum fuit de nostro Arruntio Augusti iudicium, quem *imperio non indignum* pronunciauit, *& si casus daret, vi ausurum.* At illa laus Augusti exacti iudicij principis, omni imperio maior est.

Aruntius.

Arruntius.

Arruntij laus ex Tacito.

Arruntius captator.

Eius virtus non sine calumnia.

Arruntius scriptor historiarũ.

Arruntius medicus.

Arruntius Stella.

10 MESSALA VALERIVS.] Qui filius Messalæ oratoris. Nam sic Tibullus li. 2. eleg. 5.

Tunc Messala meus pia det spectacula turbæ,
Et plaudat curru prætereunte pater.

Ouidius scribit ad eum 1. de Ponto eleg. 8. & tunc Messalinum vocat, quod erat verum nomen. Nam viuente patre, Messalinus dictus est, licet aliquando etiam Messala Valerius dictus, patre mortuo absolute Messala; vocatque fratrem eius Cottam Messalinum; vere, quod infra demonstrabo, & de duobus fratribus intelligo quod scribit Horatius Sat. 10. lib. 1.

Messala Valerius Messalinus viuente patre, dictus.

Cotta frater eius.

Te Messala tuo cum fratre.

Noster libro 3. *Valerius Messalinus, cui parens Messala.* quod indicat tum in viuis adhuc Messalam patrem fuisse. Ad eius gloriam Velleius hoc adijcit. *Qui vir, animo etiam quam mente nobilior,* (lego *gente*) *dignissimus qui & patrem Coruinum habuisset, & cognomen suum* (Messalinum scilicet) *fratri relinqueret.* Mirum est quod in illa progenie per atauos, proauosque, & vltra, facundia non defuerit. De nostro sic Tacitus: *Inerat imago paternæ facundiæ.* Quod Ouidius confirmat, his verbis.

Facundus vterque.

Nunc tibi & eloquij nitor ille domesticus adsit,
Quo poteras trepidis vtilis esse reis.
Viuit & in vobis facundi lingua parentis,
Et res heredem repperit illa suum.

Silius libro 5. de Coruinorum facundia.

Facundi Coruini.

Atque hic egregius lingua, nomenque superbum
Coruinus, Phœbea sedet cui casside fului
Ostentans ales proauitæ insignia pugnæ.

Sed quis putasset ad Theodosium magnum & vltra durasse hanc eloquentiam & gentem? Quippe Rutilius in Itinerario verba facit de quodam Valerio Messala, qui eloquentia clarus, præfectus fuit Prætorio. Sed quo imperatore non dicit. Dico ego sub Arcadio & Honorio videlicet. Quippe ad eum est L. animalia. de cursu publico, libro 12. Cod. quæ his imperatoribus adscripta est. Et quia Rutilij versus sunt non inconditi, hos exscribo. vt illum Messalam nostra ætas agnoscat.

Ad vsque ætatem Rutilij Stetit.

Messala præfectus prætorio sub Arcadio & Honorio.

Hæc quoque Pierijs spiracula comparat antris
Carmine Messalæ nobilitatus ager:
Intrantemque capit, discedentemque moratur
Postibus affixum dulce poema sacris.
Hic est, qui primo seriem de Consule duxit,

Vsque

Vsque ad Publicolas si redeamus auos.
Hic, & præfecti nutu, prætoria rexit.
Sed mente & lingua gloria maior auis.
Hic docuit qualem poscat facundia sedem;
Vt bonus esse velit, quisque disertus erit.

Valerius Messala de Aquitanis triumphauit.

Cæterum noster hic Messala de Aquitanis triumphauit: quod *callidum genus hominum* vocat Florus lib. 3. nec abest a vero. & de eo ita Tibullus lib. 1. eleg. 7.

Hunc fore Aquitanas posset qui tundere gentes,
Quem tremeret forti milite victus Atax.
Euenere, nouos pubes Romana triumphos
Vidit, & euinctos brachia capta duces.
At te victrices lauros Messala gerentem
Portabat nitidis currus eburnus equis.

Vnde nomen Messalæ.

Mors Valerij hirudo.

Fuit mors huius Podagra. cui sanandæ cum hirudines admonuisset, Consularis patricius insanabili vulnere obijt, hirudine suum caput in vulnere relinquente. Plin. 32. cap. 10. dignus de morbo triumphare, qui de tot populis triumphasset. Nobilibus hercle & nunc Gallici imperij florentisque regni partibus non postremis.

Claudius in nomen suum iurari patitur.

Tiberius minime.

11 IN NOMEN TIBERII.] Noluit Tiberius in nomen suum iurari, ad simulandam modestiam, & nouo principatu: sed alij Cæsares non ita. Quia tali iuramento vincula insunt retinendæ potestatis. Et nota hanc summam & simulatam Tiberij modestiam ad immodestiam summam erupisse postea firmato imperio. Dixi, Cæsares alios non ita. Nam Claudius apud Suet. c. 10. *Armatos pro concione iurare in nomen suum passus est.* Et longe post Claudium Honorius apud Claud. in 4. Consulatu.

Honorij in nomen iuratur.

Iuratus Honorius absens,
Imploratque suum supplex Alemania nomen.

Caligula vult iurari in nomen Drusillæ.

Et idem Claudius, voluit a mulieribus iurari in nomen Liuiæ. Dio libro 60. Vt ante Claudium, etiam Caius iurari in nomen Drusillæ. Idem author cap. 15. in Caio. Apuleius hoc verbo vsus est, *iurare in nomen.* li. 10. Met. vbi de Socrate. *Cum, inquit, nunc etiam egregij philosophi sectam eius sanctissimam præoptent, & summo beatitudinis studio, iurent in ipsius nomen.* Quod etiam veneratur a philosophis, & æternum venerabitur propter virtutem.

Philosophi iurant in nomen Socratis.

Magna adulatio simulare libertatem.

12 EA SOLA SPECIES ADVLANDI.] Id est obsoletis alijs adulandi artibus, vna tantum restabat, vt tum maxime adularentur, cum minime adulari viderentur. Nam solent adulatores facere quod coci, miscent dulcioribus acria, quo fames magis irritetur. Cicero in Lælio. *Qui aduersando sæpe assentetur, & litigare se simulans blandiatur, atque ad extremum det manus.* Tacitus de Capitone nostro iurisconsulto, ait *specie libertatis Ateium Tiberio blandientem dixisse, non debere patribus eripi vim statuendi.* & addit: *Intellexit hæc Tiberius, vt erant, magis quam vt dicerentur.* Sane illa ætas fœdis adulationibus patuit. Quod Iuuenalis de Domitiani temporibus etiam postea notauit his versibus:

Adulatores pæne oculis principum.

Cedamus patria: viuant Artorius istic
Et Catulus; maneant qui nigrum in candida vertunt.

Et Martialis de Marullo huius temporis adulatore, lib. 6. epig. 8. sic scribit:

Narratur belle quidam dixisse, Marulle,
Qui te ferre oleum dixit in auriculam.

Et vt scias eam esse quam dixi, veram nostri authoris interpretationem, idem Tacitus 1. hist. scribit, *Adulationi fœdum crimen seruitutis, malignitati falsa species libertatis inest.*

13 HVMERIS SENATORVM.] Vt Sulla ille fœlix, qui humeris *Senatorum* & *Vestalium* elatus est. Aliquando etiam *equitum*, vt Germanicus. Pedo ad Liuiam.

Cadauer elatum a senatoribus. Vestalibus. Equitibus.

Certat onus lecti generosa subire iuuentus,
Et studet officio sedula colla dare.

Loquitur de equitibus. Aliquando *filiorum*, vt Q. Metellus. Plin. lib. 7. cap. 44. Et *fratrum*: vnde Iuuenalis Sat. 10.

Filijs defuncti.

Incolumi Troia Priamus venisset ad vmbras,
Assaraci magni solemnibus, Hectore funus
Portante, ac reliquis fratrum ceruicibus, inter
Iliadum lacrymas, vt primos edere planctus
Cassandra inciperet, scissaque Polyxena palla.

Aliquando *regum exterorum legatorum*, vt Paulus Æmilius. Plutarchus in Æmilio. aliquando *proximorum*, quod Seruius notat, aliquando *seruorum*, aliquando *Tribunorum & Centurionum*, vt Caius & Lucius filij Augusti. Dio lib. 55. Aliquando *libertorum*, quod in libris Iurisconsultorum peruium est: Etiam *heredum*, nudis humeris ad maioris luctus indicium, vt ait Horat. Satyr. 4. lib. 2.

Legatis regum. Legatis prouinciarum. Seruis. Tribunis. Centurionibus. Libertis. Nudis humeris gestatum. Ad maiorem luctum.

— Cadauer
Vnctum oleo largo, nudis humeris tulit heres.

Papinius 6. Thebaid.

— Longo post tempore surgit
Colla super iuuenum (numero dux legerat omni)
Ipse ferox clamore thorus: cinxere Lycurgum
Lernæi proceres.

Sic humeris suis Diuus Antonius Monachus Christianorum lux & Orientis splendor, Paulum eremitam tulit mortuum ad sepulturam. *Sancti corporis oneri, seniles curuauit humeros*, ait Diuus Hieronym. in eius vita. Prudentius in hymno Diui Laurentij:

Vexere corpus subditis
Ceruicibus quidam patres.

Quod olim viguit apud Francos. nam portantur humeris mortalium mortui, qui in vita, virtutum humeris portabantur.

14 REMISIT.] Author noster nunquam, & nusquam dixit *remisit*, pro *permisit.* Is enim lib. 3. *ius sibi in principem occultæ vocis permisit.* & libro 2. *Dum Cæsar, cui Syriam permitteret, consulitur.* Et paulo post: *Ideo Pisoni permissam prouinciam.* Tamen Nonius Marcellus: *Remissum, inquit, significat concessum*, quod verum. Nam Virgilius lib. 10. Æneid.

Tacitus verbo, remisit, pro permisit, nunquam vsus.

Manibus & cineri, siqua est ea cura, remitto.

Ex Suet. in Iulio 38. *Annuam etiam habitationem Romæ vsque ad bina millia nummum in Italia non vltra quingenos sestertios remisit.* pro *permisit.* Et idẽ in Augusto 16. *Remisit tamen hosti iudicato necessitudines amicosque omnes.* In l. imperatores. D. de pactis, *a Curatore permitti pecunias debitori Reip. non posse.* pro *remitti.* & l. 4. de decret. ab ord. fac. Sed in authoribus quibusdam valeat vt valere potest. & sit *remisit*, pro *permisit.* Sed in nostro authore minime, quod sit ei insolens. Itaque iure locum hunc tango, & scribo *permisit*, non *remisit.* Notæ fallaces errorem induxere, in quibus *remisit* pro *permisit.* Sic *perlatum*, *relatum* scribunt. nam in littera R. est P. *&* R. Non tamen obluctor pertinaciter: sed aperio mentem dulciter. discernet lector & decernet.

15 ADROGANTI MODERATIONE.] Scribit *adroganti.* Sic Plin. epist. 8. *Spreuit, & adrogantius fecit, quam si accepisset.* Illa autem arrogantia in regibus sæpe, vt heic in principe.

Secundas fortunas decent superbiæ,

ait Plaut. & Lucillius:

-- Grannius autem

Non contemnere se & reges odisse superbos.

Seneca, non cad. iniur. in sapient. *Rursus*, inquit, *non tangetur, si illum rex Medorum, Attalusve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit.* Varro in Eumenidibus firmat his verbis: *Omnes tragici prodeunt capite gibero.* id est, tumenti, arroganti, fastuoso, & fastidioso. Iulianus σοβελάνης ait in Cæsaribus Tiberium fuisse *truculentum aspectu, & vultu grauem.* σεμνὸς τὰ πρόσωπα καὶ βλοσυρός, vt ille ait. Et Plin. lib. 7. *tristissimum* notat *hominem*, qui more Iouis φιλίου dicti, vultus toruitate & truculentia vel hilaritate aut annuebat, aut abnuebat responsa petentibus. Quod vitiosum maxime principibus, quibus comitas grauitati mixta decus est. Nam facilitas authoritatem, seueritas amorem minuit. Ita Titus Vespasianus, qui *neque negauit quidquam petentibus, & vt quæ vellent peterent vltro adhortatus est.* Suet. c. 8. Quippe gratã est principum affabilitas. At parit metum talis arrogantia, vt amorem comitas; Metus facit reuerentiam, amor securitatem. Sic Tacitus de Domitiano in Agric. *Paratus simulatione, & in arrogantiam compositus.* Quod illi exitium peperit, nam humanitas est principum securitas.

Regum vultus arrogans.

16 TVRBASSENT.] De illa turbatione sic scribit Cicero ad Attic. epist. 14. *At ille* (loquitur de Cæsare Iulio) *in foro combustus, laudatusque miserabiliter* (notat miseram Antonij orationem) *seruique & egentes, in tecta nostra cum facibus immissi.* Nam L. Bellieni domus, in funere C. Cæsaris conflagrauit. Cicero Philipp. 2. Nec sine turbis vulgi turba. Et illa est turbatio de qua heic, quæ cauenda, non iterum committenda.

In funere L. Cæsaris domus Bellieni incensa.

17 IN FORO POTIVS QVAM IN CAMPO MARTIO CREMARI.] In domo curabantur mortui, foribus sistebantur, in foro laudabantur, extra vrbem & in campo Martio frequentius cremabantur. Inde Strabo scribit quod cum religiosissimum esse hunc campum putarent, clarissimorum virorum & mulierum monumenta in eo struxerint. Loquor de clarioribus viris, non de pauperioribus & ignotis, qui in agris suis sepeliebantur, vel in sulinis & vstrinis publicis cremabantur. Qui autem istum morem cremandis corporibus videre volet, legat Papinium Thebaid. lib. 6. nam scribit & describit hæc eleganter: vt Dio latissime libro 56. Cæterum ex 12. Tabulis lex erat: *Mortuum in vrbe ne sepelito, neve vrito.* Tamen Vestalibus pro honore virginitatis datum, vt in vrbe sepelirentur. Quibus enim vita honesta, ijs honestum & non vulgare funus. Datum est honori Cæsaris Iulij, datum & virtuti magnorum virorum, vt Valerio Publicolæ, & P. Posthumo Tuberoni, in vrbe sepeliri. Cicero 2. de Leg. datum etiam Claudiæ familiæ, vt a Capitolio non longe humarentur, & Sulpitijs in Esquilijs. Silius lib. 13. de duobus Scipionibus sepultis in campo Martio.

Roma sepulturis vacua.

Tamen Vestales sepulta in vrbe.

Vt magni viri plerique.

-- Tumulus vobis censente Senatu

Mauortis geminus surgit per gramina campi.

Quidam in Campo Martio.

Noster Annal. 16. *Datur hoc illustrium virorum posteritati vt exequijs a promiscua sepultura separentur.* In veteribus monumentis: C. POBLICIO. L. F. BIBVLO. ÆDILI. PLEB. HONORIS. VIRTVTISQ. CAVSA. S.C. POPVLIQ. IVSSV. LOCVS. MONVMENTO. QVO. IPSE. POSTERIQ. EIVS. INFERRENTVR. DATVS. EST. Campus autem Martius ita dictus est, *quod exacto Tarquinio, Brutus totum Tarquinij agrum Marti consecrauerit.* Vetus interpres Iuuenalis Sat. 6. Et nota, in foro non nisi de Rep. benemeritos esse cremandos. Nam Quintilianus non ex fictitijs Rhetorum argumentis, sed ex vero vsu, declamat. 274. in foro non sepeliendum tyrannum differit, his verbis. *Forum, quod cuique templum quoddam pacis videtur, in quo iura exercentur, propter quod leges valent, bustis occupabimus? infaustis cineribus polluemus?* Dio scribit latam legem anno V.C. ne mortui infra duo millia passuum in vrbe cremarentur. Quod fuit priuilegium olim Gallicarum ciuitatum. Nam in Concilio Bracar. can 4. *Si firmissimum hoc priuilegium retinent Galliæ ciuitates, vt nullo modo intra ambitum murorum ciuitatum cuiuslibet defuncti corpus sit humatum: quanto magis venerabilium martyrum debet reuerentia obtineri?* Burchardus libro 3. de Eccles. decret. can. Item. Et hoc ad ciuium sanitatem, vrbis salubritatem, & ad vitandam incendij deformitatem.

Vnde dictus Campus Martius.

Qui in foro cremati.

Die funeris milites velut præsidio stetere: multum irridentibus, qui ipsi viderant, quique a parentibus acceperãt[1] diem illum crudi adhuc

huc seruitij, & libertatis improspere repetitæ; cum occisus dictator Cæsar, alijs pessimum, alijs pulcherrimum facinus videretur: nunc senem principem longa potentia, [2] prouisis etiam * heredum in Remp. opibus, auxilio, scilicet, militari tuendum, [3] vt sepultura eius quieta foret. [4] Multus hinc ipso de Augusto sermo; plerisque vana mirantibus, quod idem dies accepti quondam imperij princeps, & vitæ supremus: quod Nolæ in domo & [5] cubiculo, in quo pater eius Octauius, vitam finiuisset. numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Coruinum, & [7] C. Marium simul æquauerat: continuata per septem & triginta annos tribunitia potestas; nomen imperatoris semel atque vicies partum, [8] aliaque honorum multiplicata, aut noua.

Mors principis fabula vulgi.

* heredi, num in Rempublicam opibus?

1 Diem illum crudi servitii.] Appianus 2. bellor. ciuil. ait Dolabellam consulem censuisse, vt is dies, quo Iulius Cæsar esset trucidatus, *deinceps vrbis natalis haberetur: quod illa mors vita fuisset P. R. & recuperatæ libertatis.* Et certe *optimus est post malum principem dies primus*, ait noster histor. 4. fuitque semper & est & erit æternum mortalibus iucunda libertas. Contra Claudius, *qui imperio stabilito nihil habuit antiquius quam id biduum quo de mutando Reip. statu in libertatem hæsitatum erat, memoriæ eximere.* Suet. in Claud. 11. *Crudi* autem *seruitij diem* vocat Tacitus eleganter, pro die quo inciperet Augustorum dominatio & seruitus P. R. nam vt vuæ nascentes crudæ sunt & asperæ, sic seruitium erumpens crudum. ἀπεψανσις est cruditas & ὠμεία. Sic *cruda vinea* pro nondum matura & nondum mustea. l. 27. §. si oliua. ad legem Aquil. sic *crudus vir* in Plauto, pro feroci, nec moribus humanioribus polito. Papinianus 2. Achilleid.

—Cruda exordia magnæ
Indolis.

Fictile crudum. Et Petronius Arbiter, *Cum ad vota properant, cruda adhuc studia in forum impellunt.* Et *fictile crudum* dixit Plin. lib. 29. cap. 2. pro olla, in qua nihil coctum fuit. *Cruda virgo.* Sic *virginem crudam* vocat Martialis, quam *acerbam* Tertull. l. de Virg. veland. quæ Homero 6. Odyss. παρθένος ἀδμής, virgo indomita & præcoqua: quia nondum calore naturali inflammata. *Virgo indomita.* Et Martial.

Contentus potes arido vapore,
Cruda virgine, Martiaque mergi.

li. 6. epig. 42. Opponitur autem cruda virgo *maturæ virgini & tumidæ*, & musteæ, & succiplenæ, a Papiniano in Achill. illo versu: *Matura.*

Virginitas matura toris.

Tempestiua. Quam *tempestiuam* vocat Festus lib. 19. & Varro in Agathone: *virginis acerbæ aures Venereis vocabulis imbui noluerunt.* Apul. 1. Met. *Quid igitur? furor infœlix acerbi animi, & misera insania crudæ senectutis?* Tertull. dixit *crudas salutationes*, quod candidati, summo mane, pusillo somno, & nondum hesternorum ciborum decoctione facta, properarent ad salutãdum, *& ad occursum vniuscuiusque decrescerent*, id est, humili salutatione se submitterent. Nam ita libro de Pœnitentia, hæc interpretor, & excoquo cruda nimis & acerba verba. Est ergo in seruitute aspera cruditas, vt in libertate dulcis & mellita suauitas. *Cruda senectus. Cruda salutatio. Tertullianus explicatus.*

2 Provisis etiam heredvm in Remp. opibvs.] Corruptus locus, & magnus error non magnæ rei. Nam quid sibi vult, *prouisis etiam heredum opibus in Remp.* & qui illi heredes? Tramæ putridæ. Lego: *prouisis etiam heredi, num in Remp. opibus?* Id est, opibus relictis Tiberio, num vt Remp. premeret & opprimeret? nam opes aut firmant, aut euertunt Rempub. firmant, si bonis eueniant: euertunt, si malis. Noster l. 11. *Caueret vim atque opes.* D. Augustinus in Ecclesiast. 31. *Pone aurum inter hominem bonum & malum. Tollat malus: inopes opprimuntur, iudices corrumpuntur, leges peruertuntur, res humanæ perturbantur. Quare? quia aurum tulit malus. En abusus donorum Dei. Tollat bonus: pauperes pascuntur, nudi vestiuntur, oppressi liberantur, captiui redimuntur. En vsus donorum Dei.* At Augusti verus heres Tiberius, non modo in imperio, sed in facultatibus, adoptione quippe filius. Et quæ reliquerat Liuiæ, recasura erant in Tiberium. Deinde veniam petierat a Senatu, vt liceret sibi liuiam testamẽto heredem scribere pro ea parte, quam ei reliquit, scilicet ex triente, & Tiberium ex besse. Dio l. 56. Quia non licebat per leges, nec vera heres erat, agnatis & cognatis superstitibus. Et sane Tacitus Tiberium successorem vocat Augusti. *ne Tiberium*, inquit, *charitate, aut Reip. cura successorem ascitum.* Cæterum hæc verba, *num in Rempub. opibus?* sunt ex Taciti familia & vsu. Sic enim sæpe in media planitie scindit, & exurgit, ad imitationem Liuij. nam Annal. 2. vbi de Archelao: *Finem vitæ, sponte an fato? impleuit.* Et infra: *Qui Atedij & Vedij Pollionis luxus?* Et alibi: *Quotusquisque remp. vidisset? An prætorias cohortes plus periculorum suscipere?* Ita etiam Liuius: *Hetruscisne, a quibus bellum Gallicum in se auertisset, ludibrio esse clades suas?* Sic acutos interdum sonos habet harmonia scriptionis Cornelianæ, quos misceat grauibus.

Tacitus correctus. Explicatus. Tiberius successor Augusti in bonis & imperio. Modus scribendi Taciti.

Quies optata defunctis.

3 VT SEPVLTVRA EIVS QVIETA FORET.] Alludit ad Paganorum morem, quo defunctis omnia quieta precabantur. Nam ita in veteri sepulchro sculptum. TV. QVICVNQVE. TITVLVM. N. LEGERIS. ROGO. PER. SVPEROS. NE. VELIS. TRIBVS. SEPVLTIS. MOLESTARI. Et Venetijs contra fures Manium turbatores. ABITE. HINC. PESSIMI. FVRES. VOS. QVID. VVLTIS. CVM. OCVLIS. EMISSITIIS. ABITE. HINC VESTRO. CVM. MERCVRIO. PETASATO. CADVCEATOQVE. MAXVMVS. MAXVMI. DONVM. PLVTONI. HOC. SACRVM. FECIT. etiam de irata Iside minitabantur si turbassint: quod in veteribus tumulis legitur. Nam *sepulchrum* (vt ait Christianus ille qui ad Gerontij filias scribit,) *locus est quietis, vbi, iuxta mundi rationem, defunctorum corpora collocantur.* Et mortui sacri & religiosi dicebantur apud Paganos, & *religiosæ & sacræ* eorum sepulturæ, quas turbare nefas. Inde illud Plautini serui in Mostell.

Apud paganos.

Pax mihi est cum mortuis.

Quis enim præter Circumcelliones & scelestissimos pacem defunctorum turbet? Plinius lib. 2. cap. 53. vbi telluris in hominem beneficia recenset: *Nos*, inquit, *sacros facit nouissime complexa gremio suo.* id est, post funus. Sic *sacros tumuli lapides* dicit Quintil. 10. declamat. Et Concil. Meldensis Can. 27. *Nemo cuiuslibet mortui ossa de sepulchro eijciat: neve sepulchrum temerario ausu violet: sed vnumquemque in loculo suo a Deo præparato atque concesso sui iudicis aduentum præstolari concedat, cum non solum diuinæ, sed & humanæ leges sepulchrorum violatores reos mortis iudicent.* Et hoc apud Francos & omnes Christianos. Recte autem Metius Carus Regulo intemperanter de Senecione iam mortuo loquenti: *Quid tibi cum meis mortuis?* Plin. 1. epist. 5. Sic l. 39. de relig. & sumpt. fun. *Diui fratres edicto admonuerunt, ne iustæ sepulturæ traditum corpus inquietetur.* & Plin. l. 28. c. 2. *Cur ad mentionem defunctorum, testamur memoriam eorum non solicitari?* Sic Seneca in epigrammate de querela.

—— *Noli mea tangere busta.*
Sacrilegas bustis abstinnere manus.

Tibullus l. 2. eleg. 4.

Et, Bene, discedens dicet, placideque quiescas:
Terraque securæ sit super ossa leuis.

Et Virgil 3. Æn.

Quid miserum Ænea laceras! iam parce sepulto.

Tertul. in Apolog. 3. *Ipsis Bacchanalium furijs* (legunt *ferijs*: quamuis & furiæ feriis istis admixtæ) *nec mortuis parcunt Christianis. Quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis, iam alios, iam nec totos, auellant, distrahant.* En pagana crudelitas. Aliter Christiani, qui vti Iudæi, mortuis quietem tam in anima, quam in corpore precabantur, & precantur etiam nunc. Tertul. de idololatria. *Scio quendam cui Dominus ignoscat.* (loquitur de mortuo, cui pacem adprecatur.) Et idem libro de anima: *Cum in pace dormisset, & morante adhuc sepultura interim oratione presbyteri componeretur; ad primum habitum orationis manus a lateribus disiunctas* (Nota) *in habitum supplicem conformasse, rursumque condita pace, sinu suo reddidisse.* Idem de corona: *Oblationes pro defunctis, pro nata-*

Tertull. correctus.

Apud Christianos pax mortuis.

Apud Iudæos idem.

Preces pro defunctis apud veteres Christianos.

litijs annua die facimus. Rursus ad vxorem: *Offerat sacrificium annuis diebus dormitionis eius.* En veterum & puriorum Christianorum ritus, imo Iudæorum, in quibus vera religio suas radices habuit olim.

4 MVLTVS HINC IPSO DE AVGVSTO SERMO.] Multus sane, nec insuauis. Et de principe vel mortuo vel vigente loquitur quisque libere, si inter liberos + si inter seruos, animus liber quæ vult cogitat, & vt bene cogitet, bene agendum est. nam cæteris mortalibus vtilia quærenda, sola bona fama quærenda principibus. Sic de Augusto liberi sermones, quibus si iungas Plinij ratiocinationem de Augusti ambiguis, tibi forsan delicias feceris. Hæc autem est l. 7. c. 45. Nat. hist. Dio certe lib. 45. scribit Augustum *ita res suas confecisse, vt viros omnes audacia, senes omnes prudentia superauerit.* Sic oportuit principem orbi terrarum datum.

5 CVBICVLO.] In cubiculis edebant, in cubiculis cubabant. Sic Senec. ad Martiam de Cordo: *In cubiculum se quasi gustaturus, contulit.* Et apud Cic. in Orato. *Quando, Galba, exibis de triclinio? quando tu de cubiculo alieno.* Capella Iulianus in Misopog. scribit, quod *nequaquam cubiculum in quo requiescebat calefieri patiebatur. Hordeonium*, inquit Tacitus, hist. 4. *iubere quicquid hosti conducat e cubiculo, e lectulo.* Et lex vxori. de legat. & fideic. D. sic ait: *An ea videtur tantum legare cubicula, in quibus dormire consueuerat?* Dixi *cubicula quibus edebant*, ideoq. etiã dicta cænacula, quod ibi cænarẽt. l. annua. §. Attia. de ann. leg. D. Olim in atrijs, & in inferiore ædium parte edebant & cubabant, cum Roma esset frugi: At postea superiora ædium cænis & cænaculis destinarunt. Et tota pars ædium superior aut cœnacula, aut cubicula dicebantur. Illaque cœnacula aut hiberna aut æstiua pro ratione temporum. Varro 4. de ling. Lat. Plaut. in Amph.

In cubiculis edebant.

Cubabant in cubiculis.

Cænacula.

In superiore qui habito cœnaculo.

Vetus Grammaticus: *Cænacula dicuntur ad quæ scalis ascenditur.* Vocabatur etiam *conclaue.* Cicero 3. de Orat. *Nec conclaue, vbi epulabatur, cecidit.* Et l. 1. de ventr. inspic. *in quo conclaui mulier erat paritura.* Sic quoque Terent.

Conclaue.

— *Virgo in conclaui sedet.*

Et in Biblijs: *Dormiebat super lectum suum in conclaui.* lib. 2. Reg. cap. 4. Dicitur etiam *dieta*, quod in ea per diem ederetur. Varro de ling. Lat. & l. vxorem. §. in testamento. D. de legat. 3. Etiam interdum cubiculis inclusi scribebant, & vacabant Musis. Suet. Nam *in cubiculo silentium*, ait Gellius, *Musisque cum silentio æternum fœdus.* Apud Christianos cubiculis clausi orabant. Matth. 6. *Cum oras intra in cubiculum tuum.* Actuum 1. *Et cum introissent in cœnaculum, hi omnes erant perseuerantes in oratione.* Et 10. cap. *Ascendit Petrus in superiora vt oraret.* id est, in solarium quod est pars superior domus vndique Solem recipiens, & Iouem seu calidum, seu frigidum. *Doma dicitur nullo apice, nullo culmine.* sed de his alias.

Dieta.

In cubiculis scribebant.

6 VALERIVM CORVINVM.] Reuerendum senem, de quo ita Plinius lib. 7. cap. 48. *M. Valerius Coruinus C. annos impleuit, cuius inter*

Coruinus 100. annorum senex.

ius inter primum & sextum consulatum, 46. anni fuere. Idem sella curuli semel ac vicies sedit, quoties nemo alius. Et hoc ad honorem satis, quod nemo alius.

Eius honores.

7 C. MARIVM.] Bello optimum, pace pessimum, immodicum gloria, insatiabilem, impotentem, & inquietum semper, vt vocat Velleius, & quem Seneca ait epist. 93. *primum Consulatum accepisse, cæteros rapuisse: & vbi caligam dimiserit, exercuisse Consulatum.* Non ita Cicero qui *multis laboribus & inimicitijs ad honores peruenisse* scribit 7. in Verrem: cumque *patrem patriæ* vocat pro Rabirio: & pro Sestio, *diuinum virum & ad salutem Romani imperij natum.* Plin. non ita. *Ille*, inquit, *arator Arpinas & manipularis imperator, post victoriam Cimbricam cantharis potasse Liberi patris exemplo traditur.* Quam varia de vno homine iudicia? Sed Velleius suspectus in Cæsares adulationis, Seneca durioris scriptionis, Cicero Arpinatis sui dilectionis. De Mario vetus est inscriptio Arimini nullis subiecta argutijs. C. MARIVS. COS. VII. PATER. TRIBV. PLEB. Q. AVG. TRIBVNVS. MILITVM. EXTRA. SORTEM. BELLVM. CVM. IVGVRTHA. REGE. NVMIDIÆ. GESSIT. EVM. CEPIT. TRIVMPHANS. IN SECVNDO. CONSVLATV. ANTE. CVRRVM. SVVM. DVCI. IVSSIT. TERTIVM. CONSVL. ABSENS. CREATVS. EST. IIII. CONSVL. TEVTONORVM. DELEVIT. EXERCITVM. V. COS. CIMBROS. FVDIT. EX. ILLIS. ET. TEVTONIS. ITERVM. TRIVMPHANS. REMP. TVRBATAM. SEDITIONIBVS. TRIBV. PLEB. ET. PRÆTOR. V. QVI. ARMATI. CAPITOLIVM. OCCVPAVERANT. VI. COS. VINDICAVIT. POST. LXX. ANNVM. PATRIA. PER. ARMA. CIVILIA. PVLSVS. ARMIS. RESTITVTVS. EST. VII. COS. FACTVS. EST. DE. MANVBIIS. CIMBRIS. ET. TEVTONICIS. ÆDEM. HONORI. ET. VIRTVTI. VICTOR. FECIT. VESTE. TRIVMPHALI. CALCEIS. PATRICIIS. De Marij interitu, ita Iuuenalis Sat. 10.

Marius primi Consulatus exceptor, cæterorum raptor.

— Quid illo ciue tulisset
Natura in terris, quid Roma beatius vnquam,
Si circumducto captiuorum agmine, & omni
Bellorum pompa, animam exhalasset opimam,
Cum de Teutonico vellet descendere curru?

Fœlix si a triumpho statim exanimis.

Ita est, inquiunt, satius mori, quam præceps gradu deturbari. Et recte Cicero ad Attic. alicubi. *Tunc moriendum, cum qui fueris amplius esse non possis.* Talis enim est ambitiosorum fabula. Vere fabula, quia in vanitate vitam reponunt totam.

8 ALIAQVE HONORVM MVLTIPLICATA AVT NOVA.] Multiplicata, vt imperium in prouincias quinquies prorogatum, & tandem perpetuum factum, vt triumphi etiam iterati. Noua, quod appellatus Augustus, quod decreti ludi quinquennales, quod publicis conuiuijs & priuatis ei libaretur, quod a Vestalibus ei obuiaretur, quod omnibus ludis corona triumphali sederet, quod extra pomœrium ad 500. passus Tribunitiam potestatem exerceret, quod in omnibus iudicijs suffragium haberet, quod tot sacerdotes, quot vellet, crearet, quod tot leges conderet, quot liberet: quod ei sit sacrificium, quod templum decretum, & alia multa, quæ frustra heic reposuerim data Augusto, & nulli ante Augustum. Quod ingens. Est autem cumulatio honorum, principum bonorum merces.

Multiplicati honores Augusto.

Noui decreti.

At apud prudentes vita eius varie extollebatur, arguebaturve. Hi pietate erga parentem, & [1] necessitudine Reipubl. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma ciuilia actum, quæ [2] neque parari possent, neque haberi per bonas artes. [3] Multa Antonio, vt interfectores patris vlcisceretur, multa Lepido concessisse: postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessumdatus sit, non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam vt ab vno regeretur. Non regno tamen, neque dictatura, sed principis nomine constitutam Rempub. mari Oceano, aut amnibus longinquis septum imperium: legiones, prouincias, classes, cuncta inter se connexa: ius apud ciues, modestiam apud socios, vrbem ipsam magnifico ornatu: [4] pauca admodum vi tractata, quo cæteris quies esset.

Magni principis laus.

Lingua Romana non parcit Augustis.

Ne mortuis quidem ac ne viuentibus.

Quid necessitudo Reip.

1 NECESSITVDINE.] Reip. necessitudo, est arctissimum vinculum, quo vnusquisque ciuis Reip. suæ obligatur. Sic Iurisconsulti dicunt *necessitudinis vinculum*, l. 9. de susp. tutor. D. Et *necessitudo sanguinis*, aut *necessitudo cognationis*. Illa autem necessitudine Reip. nihil apud bonos validius, nihil strictius.

Curio in censu bella ciuilia habuit.

2 NEQVE PARARI.] Ergo Curio turpis, qui patriæ discordias habuerit in censu. Plin. lib. 36. cap. 15. M. Antonius detestandus qui sanguine ciuium ebrius fuerit. Plin. 15. cap. 22. Mucianus execrandus, qui de bello ciuili triumphalia receperit. Tacit. 4. hist. Hortensius vero optimus ciuis, qui semper ciuilibus bellis abhorruerit. Cato vetus illustris, qui ad vltimum diem puras a ciuili sanguine manus tenuerit, ait Seneca Suasor. 6. Cæsar autem Iulius, qui postea ciuilis sanguinis coactus gurges, sic scribit lib. 10. epist. famil. epist. 4. *Viro bono, & quieto, nihil magis conuenit quam abesse a ciuilibus discordijs.* Quid dij,

Hortensius contra.

Vt Cato vetus.

Cæsar Iulius coactus gurges ciuium sanguinis.

Cæſar? An te virum bonum putas? vtinam tam ſectator boni, quam ſcriptor. Sed, vt ait Seneca de benefic. lib. 5. *Ipſe Pompeij hoſtis & victor a Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit: & ille plebicola, ille popularis, caſtra in Circo Flaminio poſuit, propius quam Porſennæ fuiſſent.* Fœlix autem Cato Vticenſis, *quam amor patriæ, non rapina, non ambitio, bellis ciuilibus ſociauit.* Nec Otho quid præſtantius habuit, *quam quod ciuilia bella exhorruerit.* Vt Vipſanius Meſſala, qui *inter Romanos ſolus ad ciuile bellum artes bonas attulerit.* Tacit. in hiſt. Quod rarum.

3 MVLTA ANTONIO, VT INTERFECTORES PATRIS VLCISCERETVR, CONCESSISSE.] Manuſcriptus habet, vt aiunt, contractiora verba, ſed excuſis pæne ſimilia. *Multa vlciſcenti Antonio interfectores patris, multa Lepido conceßiſſe.* Recte, vt notes temporum neceſſitates quibus principes omnes inſeruiunt. Nam magna dominatio magna eſt ſeruitus. Scribit autem, *vlciſcenti Antonio*, quia vltio mel eſt paganis, vt fel Chriſtianis, Barbaris ſuauitas, generoſis animis fatuitas, quos comitatur patientia & ſapientia.

4 PAVCA ADMODVM VI TRACTA.] Recte, & ex vſu regnãdi. Nam qui mitius imperat, melius imperat: & melius comitate ſeruatur imperiũ quam ſeueritate. *Inexpugnabile eſt munimẽtum munimento non egere*, ait Plinius in Panegyr. & de excubijs principis intelligit. At Am. Marcel. de Gallo ita ſcribit: *Qui ex ſqualore nimio miſeriarum ætatis adultæ primitijs ad principale culmen inſperato cultu pronectus vltra terminos poteſtatis delatæ procurrens, aſperitate nimia cuncta fœdabat.* Seneca pater lib. 4. Contr. Auguſtum vocat *clementiſſimum*. Seneca filius 1. de Clement. *mitiſſimum*. Sed in ſenectute, nam *iuuenis fuit paulo commotior*, vt ait idem: & eius clementia ſenilis, per omnes huius temporis authores fere celebrata eſt. Plin. li. 26. cap. 4. eam notat: ſed corrigo in illa parte fœdatum authorem. *Hinc*, ait, *ciuicæ coronæ, militum virtutis inſigne clariſſimum, iampridem vero, & clementiæ imperatorum*, (intelligit de Iulio & Auguſto Cæſaribus) *poſtquam ciuilium bellorum prophano* (lege *profluuio*, id eſt, bellorum ciuilium æſtu) *meritum cœpit videri ciuem non occidiſſe.* Sic *profluuium vitale*, ſic *muliebre* dixit idem Plinius lib. 2. cap. 13. & lib. 21. cap. 25. Sic *profluuium cerebri* dixit Velleius. Dixit *meritum*, *ciuem non occidere.* nam, vt ait Seneca filius, *Domitios, Meſſalas, Aſinios, Cicerones, & quicquid floris bonorum ciuium in ciuitate erat, clementiæ ſuæ debebat.* At iſta clementia habuit Liuiam magiſtram, quod mireris, docuitque fœmina virum ſe præſtare virum. Dio li. 55. Sic noſter de Heluidio Priſco: *Moderatione plura, quam vi peregerat.* Quia laudabilius multo eſt atque glorioſius multos ciues ſeruaſſe, quam occidiſſe. Liuia apud Dionem. Cuius rei iam documentum aliquod dederat Auguſtus. Et ſane, qui imperat ſine clementia, imperat ſine prudentia.

Auguſtus clementiſſ.

Sed ſenex.

Iuuenis immitis.

Plinius correctus.

Explicatus.

Liuia marito clementiæ doctrix.

Artibus ſumma dignitas paratur.

Dicebatur contra, pietatem erga parentem, & tempora Reipublicæ obtentui ſumpta: cæterum cupidine dominandi [1] concitos per largitionem veteranos; paratum ab adoleſcente * priuato exercitum; corruptas conſulis legiones, ſimulatam Pompeianarum gratiam partium: mox vbi decreto patrum, faſces, & ius prætoris inuaſerit, [2] cæſis Hircio & Panſa (ſiue hoſtis illos, ſeu Panſam venenum vulneri adfuſum, ſiue milites Hircium, & machinator doli Cæſar abſtulerat) vtriuſque copias occupauiſſe: extortum inuito ſenatu conſulatum; armaque quæ in Antonium acceperit, contra Remp. verſa; proſcriptionem ciuium, diuiſiones agrorum, ne ipſis quidem qui fecere, laudatas. ſane Caſſij & Brutorum exitus paternis inimicitijs datos, [3] (quamquam fas ſit priuata odia publicis vtilitaribus remittere) ſed Pompeium imagine pacis, ſed Lepidum ſpecie amicitiæ deceptos. poſt Antonium [4] Tarentino [5] Brunduſinoque fœdere, & [6] nuptijs ſororis inlectum ſubdolæ adfinitatis pœnas morte exoluiſſe. pacem ſine dubio poſt hæc, verum cruentam, [7] Lollianas, [8] Varianaſque clades, interfectos Romæ [9] Varrones, Egnatios, Iulos.

*tum priuato

Subdola affinitas magnũ Reip. virus.

Veterani Reipublicæ defenſores.

1 CONCITOS PER LARGITIONEM VETERANOS.] Largitio ergo militum calcar ad tuenda bona, vel mala. Ita eſt, ferro aurum imperat, impellitque ſæpe in iugulum virtutis. Sic largitione Nero eſt tutatus, ſic Galba truncatus, ſic Alexander Mammeæ trucidatus. De his veteranis Cicero loquitur ad Brutum, epiſtola quæ incipit, *Cum.* lib. 11. & his verbis. *Primum milites veteranos commilitones tuos, deinde legionem Martiam, quæ ſuum conſulem* (Antonium ſcilicet) *hoſtem iudicauit.* Sed de largitione in veteranos idem Philip. 5. *De exercitu Cæſaris ita cenſeo decernendum, Senatui placere, militibus veteranis, qui Cæ-*

ſaris

saris Pontificis, authoritate huius ordinis defenderint atque defendant, his, liberisque eorum militiæ vacationem esse. Magnum quidem, sed meritum veteranis præmium. Ista enim largitio animorum conciliatrix, & militem donis conciliandum sciebat Augustus ex Iulio Cæsare. Quod sequuti sunt Caligula & Claudius & Nero, Iulij discipuli & nepotes.

2 CÆSIS HIRCIO ET PANSA.] Quod Cicero explicat ad Brutum epist. 3. *Consules duos, bonos quidem, sed dumtaxat bonos, amisimus. Hircius quidem in ipsa victoria occidit, cum paucis diebus, magno prælio ante vicisset. Nam Pansa fugerat, vulneribus acceptis, quæ ferre non potuit.* Et ille dies fuit Consulibus vltimus, sed Reip. postremus. Quod Pollio epistola quadam ad Ciceronem clare describit, in famil. Et notandum quod quibus erat eadem dignitas, eadem quoque fuit fati atrocitas.

Hirtij & Pansæ casus.

His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant,

ait Poeta.

3 QVANQVAM FAS SIT PRIVATA ODIA PVBLICIS VTILITATIBVS REMITTERE.] Quod viguit apud bonos, & vigebit, etiam si Deus volet. Sed Seneca aliter sentit, Suasor. 2. de Cremutio Cordo. *Priuatas simulationes deponendas interdum putabat, publicas nunquam.* Et Cicero de prouinc. Consularib. *Quid si ipsas inimicitias depono reip. causa, quis me tandem reprehendat?* Idem ad Attic. epist. 14. quæ incipit, *Occupationibus. Honestius*, inquit, *& libentius deponimus inimicitias Reip. nomine susceptas, quam contumaciæ.* Tacitus lib. 14. Annal. *Bonum publicum priuatis simultatibus impediebat.* Quod turpissimum, quia Reip. exitiosissimum. Nam *periniquum est*, inquit Appianus, *propter priuatas simultates Remp. in discrimen adducere. nec abutendum occasione ad explenda odia, sed potius Reip. sunt donandæ priuatæ iniuriæ.* Nam salus Reip. votum votorum est homini bono ciui, & probo.

Priuatæ inimicitiæ pro Rep. deponendæ.

Etiam publicæ.

4 TARENTINO FOEDERE.] Quæ vrbs, laudata a Seneca De tranq. animi. *Tarentum*, inquit, *petatur, laudatusque portus, vt hiberna cæli mitioris, & tecta, vel antiquæ satis opulenta turbæ.* Quod Horatius confirmat, nam vbi de Tarento, pro *hiberna cæli mitioris*, ita scribit:

Tarenti laus.

Ver vbi longum, tepidasque præbet
Iuppiter brumas.

Virgilius Tarentum *saturum* vocat, propter vel pabuli copiam in animalibus, vel cibi luxuriam in hominibus, 2. Georgi.

Saturum dictum.

Et cur ita.

—saturi petito longinqua Tarenti.

Sic Persius & Martialis *rus saturum* dixere lib. 10. epig. 96. Et sane, Cicero opponit Samarobrinam *siccam & aridam*, Tarento, 7. famil. ad Trebat. Epist. *Mirabar.* Putoque Samarobrinam esse regionem syluestrem consitam vlmis. Nam semen vlmeum *samara* vocatur. Plin. 19. cap. 17. *Attinea non ferunt samara.* Et Samarobrina eadem est nomine quæ apud Indum fluuium dicitur Samarabria. Plin. 6. cap. 20. Horatius Tarentum *molle* vocat, *& imbelle* epist. 7. lib. 1. vere. Nam, Sabinorum lingua, *Tarentum molle*, sonat. Et Iuuenalis *madidum* hoc versu:

Atque coronatum, & petulans, madidumque Tarentum.

vel propter vicinum mare, vel, vt verius loquar, propter affluentes delicias. Nam dixit Claudianus *luxuriosum* in Paneg. Manlij. *Luxuriosum.*

—Oebalij luxum pressere Tarenti.

Cuius custodes Deos facit Iouem, & Neptunum, id est, totius luxuriæ & feritatis fontes. Idem Horatius *sacrum* vocat lib. 1. Od. 28. Et Florus sic scribit: *Tarentum Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam & Apuliæ totiusque Lucaniæ caput.* Sed Tarentinus ego, qui Tarenti sic immorer.

5 BRVNDVSINO.] De quo Silius lib. 8.

Necnon Brundusium, quo desinit Itala tellus.

Est autem cerui cornu. Nam portus habet imaginem ceruini capitis cornibus conspicui. Strabo. Cicero pro Planco, *sibi amicissimum* vocat *Brundusium.* Et *Brenda* dicebatur olim. Festus enim sic scribit, *Brundusium quidam Poetæ, breuitatis causa, Brendam dixere.* Etiam *Brentesium.* Nam l. 122. §. 1. de verbor. signic. D. *Mercibus a Beruto comparatis* (pro Berito vrbe Phœniciæ) *& Brentesium perferundis.* id est, Brundusium. Hodie *Brindes* etiam ab Italis vocatur. Ennius de eius portu:

Brundusium Italiæ finis.

Brundusium pulchro præcinctum præpete portu.

id est expanso & explicato portu. Translatio ab auibus quæ alas expandunt volando. Et Horatius in epistolis:

Brundusium longæ finis chartæque viaque.

Finis viæ, terrestris scilicet, quia tunc incipit mare. finis chartæ, quia heic Horatius epistolam suam absoluit. De Brundusio & Tarento vetus Poeta:

Brundusii sargus bonus est ur. Magnus erit si,
Sume. apriclum piscem scito primum esse Tarenti.

Nam hi duo loci gularum deliciæ & glutonum voluptas.

6 NVPTIIS SORORIS.] De istis nuptijs, locus est ingeniorum naufragijs famosus, apud Senecam Suasor. 1. Quem despondentibus cunctis, liceat mihi corrigere, non infœliciter, vel iudice Phœbo, imo & tueri. Firmus rectum defendit, & instat. *Cum vellet*, inquit, *Antonius, se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis inscribi iuberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrunt venienti ei Athenienses, & Διόνυσον salutauerunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi subsistisset. Dixerunt, despondere ipsos in matrimonium, Mineruam Musam suam, & rogauerunt vt duceret.* At quæ sit illa Minerua Musa, quæsierunt omnes, & nusquam reperta, delendū verbū in hoc authore censuerunt. Intercedo, nec *Musam* tamen lego, quod est exscriptoris pueruli cōmentum, vt verbum *alapam*, verbum *folio* pro *lolio*, & multa quæ animaduerti in hoc authore. Sed lego *pusam*, id est, iuuenculam, & nubilem virginem. Nam virgines maturæ *pusæ* dictæ & *pusulæ*, vel *tumidæ*, vti argentum pusulatum. Quippe maturis virginibus mammæ tument, & pusulant, siue pustulant. Claud. in epithal. Palladij:

Seneca pater correctus.

Antonius triumuir se Bacchum putat.

Minerua Musa desponsatur.

Minerua pusa.

Quid pusa.

—Matura tumescit

Virginitas, superatque niues ac lilia candor.

Et Ezech. 16. *Et multiplicata es* (alloquitur Hierusalem specie virginis) *& grandis effecta, & ingressa es & peruenisti ad mundum muliebrem: vbera tua intumuerunt & pilus tuus germinauit. Et transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium.* Martialis l. 7. epigr. 81. de argento pustulato.

Argenti tibi libra pustulati.

Argentum enim igne pustulat, vt virgo, cum vis & ignis generationis incipit in ea moueri. Quod naturale est. vnde istud:

Vere tumens terræ, & genitalia semina poscunt,

ait Virg. 2. Georg. Et ad instar terrarum virgines. Et *pustula*, (ait Isidorus) *est in superficie corporis turgida, veluti collectio.* quod accidit virginum adultiorum mammis. Sic *pusus* & *pusa*, sic *pusio*. Plin. Nat. hist. 7. cap. 16. *Pusio*, & Secundilla. Et sane, fuit olim *pusio*, nomen Romanum. *C. Flauius Pusio* apud Cicer. in Cluentiana. *Pusio* etiam quasi *purio*, a puritate: vt pueri puri Lucretio lib. 4. qui puelli dicuntur. Lucillius in Satyr.

Inde venit Romam tener ipse etiam atque puellus.

Iuuenalis Sat. 6.

Pusio qui noctu non litigat.

Et Arnobius 7. *Numquid vt paruuli pusiones ab ineptis vagitibus & crepitaculis absterrentur?* Et Apul. lib. 9. *bellissimus pusio ille.* De pusa, Prudent. in hymno D. Eulaliæ.

Ipsa crepundia repulerat
Ludere nescia pusiola.

Et Varro de ling. Lat.

Ridiculum est, cum te cascum tua dicis amica
Casca Philotoni, ipsa senex, puerum.
Dic tu illam pusam, sic fiet, Mutua muli:
Nam vere pusus tu, tua amica senex.

Casca Philotonij, id est, vetula vxor Philotonij te cascum & senem, puerum vocat. tu pusam illam dicito, licet sit vetula & decrepitula. *Pusam* etiam olim *pupam* dixere. Horat. Sat. 3. lib. 2.

Pupam aut pupillam appellet, fortique marito
Destinet vxorem.

Et cognomen est mulieris. ATILIO MACRINO PATRI, ET SVRÆ PVPÆ MATRI. Auson.

—Latias vincis alumna pupas.

Et Martialis epig. quodam.

Dicit se vetulam, cum sit Cerelia pupa.
Pupam se dicit Clælia, cum sit anus.

Opponuntur enim inter se *anus*, & *pusa*, seu *pupa*. Ergo legendum *Pusa*, non *Musa*. Simile mendum est apud Sallust. hist. 4. *Cum filius Musa, quem regem appellauerat* (pro, *cum filius Nusa, quem reginam appellauerat*,) *genitus haud dubie esset.* Sic enim legunt. Poterat tamen illa *Minerua Musa* fulciri quodammodo Apuleij authoritate, qui 4. Florid. vocat Carthaginem *Africæ Musam cælestem.* Et Poetæ Musas deitates & numina sua, vocant & inuocant. Sed hæc figmenta, & pigmenta, nihil ad verum. Non omitto tamen similem pæne historiam scribi a Xiphilino, quam de Antonio narrat Seneca. Nam ait Auitum (vere portentum imperatoriæ licentiæ & improbitatis) Vraniam Carthaginensium accepisse in vxorem (id est *Musam, Carthaginiensium: Vrania enim prima Musarum*) & vxorum more deductam in palatium, donaque nuptialia exegisse ab omnibus prouincijs imperio subiectis, duosque leones pro dote accepisse. Sed non heic subsisto. imo pergo ad reliqua Senecæ corrupta. Addit ergo. *At Antonius ait ducturum se Mineruam illam (pusam scilicet) sed dotis nomine imperare se mille talenta. Tum ex Græculis quidam ait, Κύριε, ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σου Σεμέλην ἄπροικον εἶχε. Huic quidem impune fuit. Sed Atheniensium sponsalia mille talentis æstimata sunt. Quæ cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur, quidam etiam ipsi Antonio tradebantur, sicut ille, qui scriptus statuæ eius fuit, cum & eodem tempore Octauiam vxorem haberet. Octauia, res tuas habe* (sic enim emendarunt, & vere) *Bellissimam tamen rem Deillius dixit* (hic est, quem Delium dicit Horatius lib. 2. odar. oda 3.) *Quem Messala Coruinus desultorem bellorum ciuilium vocat, quia ab Dolabella ad Cassium transiturus, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset. Et a Cassio deinde transiuit ad Antonium, nouissime ab Antonio confugit ad Cæsarem. hic est inquam Deillius, cuius epistolæ lasciuæ* (manuscriptus habet, *lasciuiæ*) *ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses peterent tempus ad pecuniam conferendam, Deillius ait, Et tamen scito, illos tibi annuam, bimam, trimam diem debere.* sic excusi nouiter. Sed manuscriptus habet, *adnua, biennij, triennij, diem debere.* Frobennianus codex ita, *Et tamen dicito illos anni biennij diem debere.* propius ad veritatem. Nam sic legendum est. *Antonio dicite, annua, bina, trina die deberi.* Respexit enim ad legata, & cæteras præstationes, quæ annua, bima, trima die, id est, tribus pensionibus præstabantur. l. 3. de ann. leg. Certum est tamen, quod nulla adiecta die, dos præsenti die debetur, sed de dote pacta hoc intelligendum est. Heic non pacta, sed rapta, & exacta per vim, nec promissa, sed imperata, & extorta, ideoque nec præsenti die debebatur, cum omnino non deberetur. Admonui de his Andream Schotum antequam sua vulgaret, virum de litteris deque religione Christiana bene meritum & mihi venerandum; &

Auitus imperator nubit Vraniæ Carthaginensi.

Seneca pater adhuc correctus.

Quid annua, bina, trina die.

Nulla adiecta die dos præsenti debetur.

— quo candidius nil
Belgica terra tulit.

7 LOLLIANAS.] A M. Lollio, qui consul fuit cum L. Lepido Augusti temporibus. Dio lib. 54. & ad quem Horatij epistola:

Quando M. Lollius consul.

Troiani belli scriptorem, maxime Lolli,
Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi.

Fuit enim egregius declamator, magis quam bellator. Horatius idem 2. epist. ad Lollium, sub Augusto suam militiam scribit didicisse; his verbis.

Declamator egregius, non bellator.

-- Denique sæuam
Militiam puer, & Cantabrica bella tulisti
Sub duce, qui templis Parthorum signa refixit.

Id est sub Augusto. Dio lib. 54. a Germanis fusum narrat: inde illa Lolliana clades. Sed Velleius eius vitia detegit, dum ita scribit. *Accepta in Germania clade sub M. Lollio, homine in omnia, pecuniæ quam recte faciendi cupidiore, & inter*

Eius a Velleio mores.

Principis Caij monitor & custos.

& inter summam vitiorum dissimulationem, vitiosissimo. Amissaque legionis quintæ aquila, vocauit ab vrbe in Gallias Cæsarem. Fuit autem præpositus adolescentiæ Caij, Augusti filij, euntis in Armeniam. Nam hominum næuos homines non norunt plerumque. Sed cum multa per sordes ageret, & auaritiam, detectus a Phraate rege qui flagitia hæc Caio, & Caius Augusto indicauit, paulo post moritur. Plinius lib. 9. cap. 35. aliter narrat. *Hic est,* inquit, *rapinarum exitus, hoc fuit quare M. Lollius infamatus regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia a C. Cæsare Augusti filio, venenum biberet; vt neptis eius quadringenties HS. operta spectaretur ad lucernas.* Quorsum igitur Horatij versus de Lollij virtutibus, & neglecta pecunia, si tam rapax & harpax fuit?

Quem apud reges exteros per auaritiam tradunt.

Vindex, inquit, *auaræ fraudis & abstinens*
Ducentis ad se cuncta pecuniæ.

Sed in arcanis hominum multa causa quæ soli Deo patent. Fuit autem iste Lollius, qui dixit *ingenium Galbæ male habitare.* Macrob. lib. 2. cap. 7. Nam Galba in paruo & gibboso corpore, rectum & altum gerebat ingenium.

Seneca filius correctus.

8 VARIANASQVE CLADES.] Optime repositum a Lipsio in Seneca de benef. *Variana clades,* pro *Mariana.* Sed quia spicilegus ego, deciduam in hac messe spicam leuabo, & pro *custodem casulæ,* legam eodem loco, *custodem capsulæ.* Nam casula, vt dolium Diogenis; (quod ei pro prætorio & Palatio fuit; vt ait D. Hieron.) custode non eget, nec est plerunque quod furetur, nedum quod custodiatur. Capsa autem furibus obnoxia est, & custodes habet. Iuuenal. Sat. 10.

Custos capsarum.

Custos angustæ vernula capsæ.

Nam in capsa, lauantium vestimenta reposita, quæ balnearij fures interdum rapiebant. Tertull. de fuga in persequut. *Nescio an dolendum an erubescendum sit, cum in matricibus beneficiariorum & curiosorum inter tabernarios & lanios & fures balnearum.* Et Catullus furem ita insectatur.

Capsarij fures.

Furum maxime balneariorum.

Et sic accipienda est lex 3. §. vlt. de offic. præf. vigil. D. Quod autem in casula non sit quod furetur, est epigramma Græcum in murem primo Antholog, vbi de animalibus. Certe in pumice rarum oleum est, quod tollatur. Ita emendatus olim Nonius in verbo *Cibarius in casa panis,* pro *Cibarius in capsa.* Quod me iuuat non parum. Et in verbo *casa* noto etiam mendum in Claudiano 2. de laudib. Stilic. *Agnoscit causas.* pro *Agnoscitque casas.*

9 VARRONES, EGNATIOS.] Hos omnes fere numerat Seneca de Clement. cum inducit Liuiam ita Augusto dicentem, sapienter hercle & vltra fœminæ ingenium. *Seueritate nihil adhuc profecisti, Saluidienum Lepidus sequutus est, Lepidum Murena, Murenam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet. nunc tenta quomodo tibi cedet clementia.* Idem docet Amm. Marc. *Contemne,* inquit, *partem luctificam & cruentam, vt cætera vegas securus.* lib. 17. Egnatius autem a Velleio ita describitur. *Gladiatori per omnem vitam propior quam Senatori.* Et de Muræna: *Absque hoc facinore, vir bonus: Cæpio, ante hoc etiam pessimus.* En Augusti hostes, quorum peruicacia victa est Augusti clementia.

Seueritas parum, clementia multum proficit.

Egnatij a Velleio pictura.

Murenæ. Cæpionis.

10 IVLOS.] Iulus est M. Antonij & Fuluiæ filius, L. Crassitij discipulus, heres maternæ nequitiæ & paternæ impuritatis. Nam mater famæ non nimium bonæ fuit. Quod testatur epigramma Augusti apud Martialem. Et Perusino bello gladio cincta, mox fugata, mortui Ciceronis linguam crinali acu fixit & refixit. Dio lib. 48. & D. Hieron. contra Ruff. De qua ita Florus corrupte, *Bello Perusino. Semper L. Antonij pessimum ingenium, Fuluia gladio cincta, virilis militiæ vxor agitabat.* Reposuere *pijssimum,* vere, non *pessimum.* Nam L. Antonius *Pius* dictus ob sequuta fraterna arma. Dio. Sed quid hoc est, *virilis militiæ vxor?* Prodit se vitium. Lego, *triumuiri illius Marci Antonij vxor.* vnde ista portenta verborum finxerunt *virilis militiæ vxor.* Et ita erat scriptum, *iiivir illius M. Antonij vxor.* Is ergo Iulus Fuluiæ germen, qui dominationis cupidus, Iuliam Augusti filiam adulterio polluit, & vt venenis patrem tolleret, induxit. Vir qui bonæ menti sacrificarat nunquam. Ideo Plinius lib. 7. cap. 45. loquens de Augusto: *Adulteria,* inquit, *filiæ, & consilia parricidæ, palam facta.* id est, Iuli Antonij qui de tollendo principe consilium ceperat cum Iulia Augusti filia. Et Tacitus 3. Annal. *Iuli Antonij qui domum eius violasset:* adulterio Iuliæ videlicet. Et sane ille Iulus fuit ingratum caput, qui tentarit vitam eripere Augusto, qui donasset, quique datam ornasset. Ad eum est oda Horatij lib. 4. Vir Horatiana laude indignus, vt vita, quam iuste perdidit. nam seipsum prodidit.

Iulus Antonius Fuluiæ filius.

Iuliæ corruptor. Ad parricidium monitor.

Pessimum caput.

Nec domesticis abstinebatur: [1] Abducta Neroni vxor; & [2] consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu rite nuberet: [3] * qui Atedij & Vedij Pollionis luxus: postremo Liuia grauis in Remp. mater, grauis domui Cæsarum nouerca: nihil deorum honoribus relictum, cum se [4] templis & effigie numinum [5] per flamines, & sacerdotes coli vellet. ne Tiberium quidem charitate, aut Reip. cura successorem adscitum, sed quoniam adrogantiam sæuitiamque eius introspexerit, [6] comparatione deterrima sibi gloriam quæsiuisse. Etenim Augustus paucis ante annis, cum Tiberio

* qui Atedij & Vedij Pollionis luxus? Postremo

Per comparationem, gloria quæsita.

Pagani Principes mortui distiunt a Paganis.

tribunitiam potestatem a Patribus rursum postularet (quanquam honora oratione) quædam de habitu cultuque, & institutis eius iecerat, quæ velut excusando exprobraret.

1 ABDVCTA NERONI VXOR.] Velleius scribit Tiberium Neronem Augusto despondisse Liuiam suam coniugem auspicatis omnibus. Et Dio narrat li. 48. puerulum quemdam dicaculum, & garrulitate amabilem ita Liuiam interrogasse in conuiuio seorsim a Nerone cum Augusto discumbentem. *Quid heic agis, o Domina, cum maritus tuus alibi discumbat?* Istam autem abductionem imitatus est postea Caligula. Nam Drusillam Longino marito eripuit, deinde Lolliam Paulinam Caio Memmio, & Liuiam Orestillam Caio Pisoni pactam, nec tactam. Quod videre est apud Suet. Sic vitia imitantur, vt virtutes obliuiscuntur. Prudentius aduersus Symmach. hanc abductionem insectatur, his verbis.

Nondum maternam partu vacuauerat aluum,
Conceptamque viri sobolem paritura gerêbat
Pronuba: iam grauidæ fulcrum geniale paratur,
Iam sponsus saliente vtero nubentis, amicos
Aduocat, haud sterilem certus fore, iam sibi pactam.
Vitiis anteuenit tardum præferuidus ortum
Priuigni nondum geniti. mox ducitur inter
Fescennina, nouo proles aliena marito:
Idque Deum sortes, & Apollinis antra dederunt
Consilium; nunquam melius nam cedere tædas
Responsum est, quam cum prægnans noua nupta iugatur.

Prudentij iocus de Liuia nuptijs & Augusti.

Prægnãtia tamen animalia coitum respuunt, sed sunt plurimæ fœminæ quæ superfœtant, vt lepores, malo more.

Religio tegmen cupiditatis.

2 CONSVLTI PER LVDIBRIVM PONTIFICES.] Verissimum est quod Leo Magnus, & huius nominus primus & Pontifex summus Christianorum scribit epist. 23. *Priuatæ caussæ pietatis aguntur obtentu, & cupiditatum quisque suarum religionem velut pedissequam habet.* Sic *visco ad religionis speciem Druidæ vtebantur,* inquit Plinius li. 34. cap. 4. Viscum enim ad fallendum. Nam *viscum*, vel *viscus* dixere olim. Plaut. in Bacchid.

Paganis, apud Pontifices humana & diuina iura reposita.

Viscus merus vestra est blanditia.

Sic Augustus matrimonium non vacans culpa, Pontificum responso velauit. *Malitia enim virtutis personam plerumque induit*, ait Synesius epistola 67. & *Philosophi tertiam esse impietatis speciem volunt.* Noto autem inconsultis Pontificibus, nihil a Romanis, olim neque publice, neque priuatim actum. Nam ita Cicero 3. de Orat. *Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia, qui omnes Pontifices maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis & humanis rebus referretur.* Et sane apud Christianos, non modo stante adhuc in cunis Ecclesia Catholica, sed adulta, ingens fuit Episcoporum Christianorum authoritas. Et tanta, vt illis inconsultis, ab vrbe, a Diœcesi, nemo plane discederet: Canon. 41. Synodi Laodicenæ. D. Ignatius epist. 2 & 7. & Clemens Romanus l. 2. c. 28. 29. & 30. & omnia antiquæ Ecclesiæ lumina, siue in Occidente, siue in Oriente. *Sane non aliunde hæreses in Ecclesia, quam a contempta Episcoporum authoritate,* ait D. Cyprian. de vnit. Ecclesiæ. Et ab ipso contemptu Pontificum & sacerdotum suas turbas Nouatores sunt semper auspicati. Vide ergo quam Christiano orbi expediat Episcopos habere viros pios & probos, doctos & graues, & a speculo non abscedentes.

Apud Christianos in summo honore semper.

Hæreses initium a contemptu Episcoporum.

3 QVI ATEDII ET VEDII POLLIONIS LVXVS.] Lego per interrogatiunculam, quæ frequentes in hoc authore, ad imitationem Liuij. Nominant quidam Vedium & Vetrasium Pollionem. Dio lib. 54. & 58. vt Tertull. in Pallio, & Seneca. At Romani dicunt *Attidium*, non *Attedium*. Sic *Attidium Geminum prætorem Achaiæ*, Tacit. lib. 4. Et Cicero 5. in Verrem: *Attidius Verris minister in Decumis.* Et in inscriptione veteri: L. ATTIDIVS, CORNELIANVS. Vediorum autem nobile nomen fuit inter equites Romanos. Nam noster lib. 12. *Matios posthac, & Vedios, & cætera equitum Rom. præualida nomina.* Sed quis ille Atidius aut Tidius? Certe Tidiorum genus mihi incognitum. De Tedijs habes apud Suet. *Tedium Afrum*, & in Actionibus in Verrem habes *P. & Q. Tadios:* sed nihil ad nostrum Attedium. Magna autem erat fœlicitas huic nobili lurconi, si cognita eius ingluuie, nomen ignotum fuisset. Et pæne fuit. Sed nisi fallor eruo, & ex decoctrice mensa surgere iubeo, & prodire in publicum. Nam *Alledius* est, qui corrupto nomine heic dicitur Atedius, & de quo Iuuenalis.

Romani dicunt Atidius, non Attedius.

Vedij apud Romanos equites illustres.

Tacitus correctus.

Tibi habe frumentum, Alledius inquit,
O Libye.

Fuit enim Alledius temporibus Augusti inter heroes gulæ, qui sibi diues, amicis pauper, magnus erat lurco. De Alledio Tacitus lib. 12. forsan filio huius lurconis: *Nemo repertus nisi vnus talis matrimonij cupitor Alledius.* Satyricus Poeta dum struices eius patinarias, & gulæ voluptates insectatur, poscit ab eo vnum per deridiculum, quod præstare nunquam potuit, vt scilicet cœnaret ciuiliter, id est, more aliorum ciuium, non luxuriose, sed sobrie. Et vetus interpres Iuuenalis *gulosum* eum appellat. Nomen autem Pollionum videtur ad luxuriem natum. Nam quatuor Polliones fuere inter luxuriæ portenta, Vedius, Carbilius, Gallus, & Celer. De *Vedio*, heic noster, & Tertull. lib. de Pallio, qui post nouellas sarritiones innumeris lappis abundat. Lubet vnam heic euellere, non infœliciter, nisi me meum ludit ingenium. Ait igitur: *Immergo æque scalpellum acerbitati ei, qua Vedius Pollio seruos murænis inuadendos*

Alledius insignis gurges.

Sub Augusto.

Iuuenalis explicatus.

Quatuor Polliones luxus portenta.

dendos obiectabat: *noua scilicet sæuitia delectatus terrenæ bestiæ, exedentulæ, & excornis & exunguis*. Sed rogo an muræna terrena bestia est? Prorsus vt Elephas Neptuni ciuis. Quid ergo? Lege mea fideiussione, *Tyrrhenæ bestiæ*. Quia murænæ, quibus sua viuaria hi piscinarij condebant (ita enim Cicero Hortensium vocabat) Tyrrheno mari aduehebantur, quod docet Macrobius Saturnal. 3. Nam in illo freto prægrandes murænæ, quod notat Martialis his versibus.

Tertullianus correctus.

Ratio correctionis.

Quæ natat in Siculo grandis muræna profundo,
Non valet exustam mergere sole cutem.

Sic Papinius *Tyrrhenam murænam* dixit in Protrept. Et Iuuenalis Sat. 5. lib. 1.

Varroni muræna datur, quæ maxima venit
Gurgite de Siculo.

Ne putes ergo legendum, *teneræ bestiæ*, vt quidam censet, ne de aquila muscam, & de sturione facias gobionem. Non prætereo murænas illas, de quibus Tertullianus, non esse proprie murænas, sed miros. Quippe muræna dentes non habet; mirus habet, & miros. nam & intus, & foris. Muræna fœmina est, mirus mas. Illa infirmior, hic robustior. Quod ex Aristotele 4. hist. petendum est, & Tertullianus in eo est hallucinatus, qui *exedentulas* vocat: quasi vero sine dentibus homines vorare potuissent: Nisi sub masculino & fœmininum comprehendit. Sed redeo ad Polliones. Alter Pollio, *Carbilius* est, qui testudinum putamina secare in laminas, lectosque & repositoria his vestire instituit. *Vir prodigi, & sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenij*, ait Plinius l. 9. cap. 11. Et idem est, qui triclinia argento primus operuit. Author idem lib. 33. cap. 11. Tertius, *Gallus Asilio*, de quo idem adhuc Plinius lib. 13. cap. 15. his verbis: *Memorantur & Galli Asinij H S. XI. cedrinæ mensæ*. Qui, si cum Tertulliano in pretio non conueniat, error est exscribentium, qui omnibus pæne libris, in his notis exscribendis magnos errores commiserunt. De *Asinio Celere*, Pollionis vere nepote, idem Plinius lib. 9. cap. 17. *Asinius Celer e consularibus, in mugili pisce prodigus* (sic legendum) *Caio principe vnum mercatus est sex millibus nummum*. id est, 80. nostrorum aureorũ. Et ista Pollionum prosapia statim post luxum in paupertatem decidit. Nam Iuuenalis sub Domitiano ita scribit: *Digito mendicat Pollio nudo*.

In notis numerorum exscriptores sæpe falluntur.

Prodigorum soboles statim inopes.

Quia annulos pignorauerat fœneratori a quo nummos sumpserat fœneraticios. Sic Hortensij soboles, & Messalini Cottæ, aliorumque gurgitum breui fluxit ad inopiam. Nam istud inter mortales certum est documentum, helluonum opes non longas, & qui festo die prodigit, profesto esurit.

4 Templis et effigie nvminvm.] Deorum paganorum cateruas paganitas ipsa ridet (quod Christianis facit delicias) nam Iuuenalis Sat. 13. *— non turba Deorum*

Paganitas numerum ridet Deorum.

Talis vt est hodie, contentaque sidera paucis
Numinibus, miserum vrgebant Atlanta minori
Pondere.

Alludit autem ad Claudij consecrationem, quam Seneca in vltionem sui liberius insectatus est. Certe triginta millia Deorum censeri ab Hesiodo scribit Eusebius de præparat. Euang. cap. 7. li. 5. & id ex Theogonia desumptũ. Numerat Orpheus in poemate suo, vt Varro, trecentos Ioues. Et vt dicebat Minutius Fœlix, *tot sunt monstra deorum quot nomina*. Plinius eadem, imo maiora, & turpiora censet. nam ait ille libro 2. cap. 7. Histor. natural. *maior cælitum populus etiam quam hominum*. Iique Dij omnes a Senatu facti & probati. Nam nisi a Senatu probatos, venerari non oportuit. Ergo a Senatu hæc impietas. Quod testatur Tertullianus in Apologetico, & ait: *Status cuiusque Dei de Senatus æstimatione pendebat, Deus non erat quem homo consultus noluisset, & nolendo damnasset. M. Æmilius in suo Deo Alburno expertus est*, ait ibidem Tertullian. Mitto scarabeos, boues, & feles, & cepas, Ægyptiorum religiosa numina. Mitto morbos pro Dijs habitos, vt Febris: colores: vt Pallor: passiones, vt Timor: ætates, vt Senectus: calamitates, vt Paupertas: nummos, vt Talentum domus Seruiliæ: locos, vt Fornax, vnde feriæ Fornacales. & cætera immundorum spirituum turpia deliramenta. Sed quis non rideat mortales immortalitatem dare? ac ne viuentibus quidem & forsan diu victuris, sed iam mortuis & sepultis, & iam ebulliente verme fœtidis, nec præ fœtore patiendis? *Deos reliquos accepimus* (inquit Valerius præfat. ad Tiberium) *Cæsares dedimus*. Proh fidem: quæ contumelia in Deos, si tales Dij sunt? Manilius idem censet his versibus.

Turpicula illa pro Dijs.

Mortalis apud paganos dant immortalitatem.

Iam facit ipse Deos, mittitque ad sydera numen
Maius, & Augusto crescit sub principe cælum.

Sed vere, & egregie Aurelius Victor in Aureliano: *Aliquanti in cælestium numerum referuntur, ægre exequijs digni*. Eleganter autem Tertull. in Apolog. qui hos paganorum Deos *fabulas* vocat, & *sacra de fabulis*. Sic Augustus hic noster adhuc in vita pro Deo cultus est, & post vitam, cœlo locatus: vt Iulius Cæsar eius auunculus. Nec statim, & vno impetu, sed per momenta & tempora: Quippe Idolomania suos habet gradus, & per scalas itur ad insigne nefas. Nam sacris Deũ, Roma primum illum initiauit, mox edixit, vt redeunti in vrbem Vestales irent obuiam; tum vt omnibus iudicijs, quasi Minerua, suffragiũ ferret; deinde, vt Dijs immortalibus proximus adscriberetur: & quod notat Florus singulare in Iulio, vt circa templa eius imagines ponerentur. Ideo Virgil. 1. Georg.

Idolomania suos habet gradus.

Augustus gradatim Deus factus.

Ingredere, & votis iam nunc assuesce vocari.

Et idem: *Deus nobis hæc otia fecit*. loquens de Augusto. Tandem Augustus dictus est, quasi mortale fastigiũ supergressus. nouissime, Deus etiam renunciatus est. De quo sic Florus. *Tractatum est in Senatu an, quia condidisset imperium, Romulus vocaretur: Sed sanctius & reuerentius visum est nomen Augusti, vt scilicet iam tũ dũ colit terras, ipso nomine & titulo consecraretur*. Ou. Met. 15. de Iulio. *Cæsar in vrbe sua Deus est*. Et addit de Augusto.

Ne foret hic igitur mortali semine cretus,
Ille Deus faciendus erat.

Sic *Deus* dicitur Augustus passim apud Authores paganos: nominatim a Plinio l.7.c.3. Sed ridendo magis, quam probando. nasutus enim erat. nam vbi de adulterio filiæ, quod Senatui significauit per litteras: *Litteræ*, inquit, *illius Dei gemunt*. Ridet Plinius gementem Deum, & hominum pumilionum more lachrymas fundentem. Et tacite arguit Deum non esse. Nec satis. nam ne censeretur inter viliores Deos & diobolares, quos vocant Deos minorum gentium, *Romanus Iupiter* dictus est a Philippo libro 1. Antholog. & a Pedone Consolat. ad Liuiam. Nec Idololatria huc quieuit. Quippe post *Dei nomen*, illi *cultus Deorum est additus* & addictus. Et in illo cultu magna insania. Nam, vt ait Mart.

Augustus Deus irrisus ab authoribus.

Cultus facit idolomaniam.

Qui fingit sacros auro, vel marmore vultus
Non facit ille Deos; qui rogat, ille facit.

Quis autem ille cultus fuerit, tangit Sueton. 76. in August. *amplibra humano fastigio decerni sibi passus est, sedem auream in curia & pro tribunali, thensam & ferculum Circensi pompa, templa, aras, simulachra iuxta Deos, puluinar, flaminem, Lupercos, appellationem mensi suo nomine.* Et Tertull. idem scribit vbi de alijs Dijs. *Quid omnino* (inquit in Apologetico) *ad honorandos Deos facitis, quod non etiam mortuis vestris confertis? Ædes proinde, id est templa, aræ proinde, idem habitus, & insignia in statuis, vt ætas, vt ars, vt negotium fuit mortui.* Sed illæ ædes quas Tertull. memorat erant aut templa, aut delubra, aut sacella, aut ædiculæ, sic enim ille lib. de idolol. *Nec enim differt an extruas vel exornes, si templum, si aram, si ædiculam eius instruxeris, (si bracteam expresseris) aut insignia, aut etiam domum fabricaueris.* Primum igitur templa Dijs erecta apud Paganos, sed non omnibus. Quidam enim sub dio mansere intecti, & nullo lare, & ad iniurias Iouis frigidioris. Dij soli maiorum gentium templa habuere. Sic Iupiter Deorum summus ædes sibi parauit. reliqui, vtcunque & quibusdam locis. Nam nec totus orbis ad multitudinem tot templorum suffecisset. Sane ante templa lucis vsi sunt, ibique cum feris habitarunt. Ita enim Plinius de arboribus. *Hæc fuere*, inquit, *numinum templa, priscoque ritu, simplicia rura. Etiam nunc præcellentem arborem dicant.* Has sacras Paganis arbores Christianos iubet exscindere D. Augustinus, Sermon. 241. de tempore. *Quicunque*, inquit, *in agro suo, aut villa, aut iuxta villam, aliquas arbores, aut aras, aut qualibet fana habuerit, vbi miseri homines solent antiqua vota reddere, si non eas destruxerit, vel succiderit, is illis sacrilegijs, quæ ibi facta sunt, sine dubio particeps erit.* Ideo & arbores colere dæmonibus consecratas, vetat Concilium Nanetense. Et vt intelligas quæ fuerit Paganorum erga istas arbores superstitio, solebant effigiem Deorum suorum ædiculæ imponere, & illam ædiculam annosæ arbori adfigere vel suspendere: quã coleretur. Apuleius *ediculam Eponæ* deæ quæ equis præsidebat, in stabulo positam narrat: & milites aquilam signorum Deam sacello impositam & hastili summitati fixam, vt ait Dio. Prudentius contra Symmachum.

Qui fuerit cultus Deorum apud paganos. Tertullianus correctus. Templa. Aræ. Habitus.

Non templa habuere.

Dij paganorum in arboribus nidificantes. A Christianis illæ arbores succisæ, & luci.

Et quæ fumificas arbor vittata lucernas
Sustinuit, cadit vltrici succisa bipenni.

Sic ergo Augustus templo cultus est, & quod mirere, adhuc viuens: primumque in Asia, & Ephesi, & Niceæ, sed vna cum Diua Roma, vt ambitiosa cupiditas velaretur. Dio li. 51. Eo mortuo, vbique. Nec tantum apud volentes, sed etiam inuitos: ita vt recte dictum: *O vtinam nunquam natus, aut nunquam mortuus ille Deus*, ob nimios templorum sumptus. De Atheniensibus, Corinthijs, & Sidonijs nummi exstant, qui Augustum Deum coluerunt. Et Nolæ, domus in qua obijt, in templum versa est. Et palatium ei pro templo. Quod ideo a Tiberio picturis fuisse decoratum, Plinius tradit lib. 31. cap. 8. Habuit enim cum templo sacerdotes suos & flamines. Quod Ægyptiorũ inuentum fuit. Nam Eusebius de Præpar. Euang. scribit, *erexisse Osirim Ioui ac cæteris parentibus, cæterisque Dijs aurea templa, quorum singulis certas cerimonias statuit, & sacerdotes qui earum curam haberent consecrauit.* Liber Sapientiæ, vbi Idolatriæ imaginem & originem exprimit, ita scribit: *Superuacuitas hominum hæc aduexit in orbem terrarum, & ideo breuis illorum finis est inuentus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum qui tunc quasi homo mortuus est, nunc tanquam Deum colere cœpit & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia.* Sap. c. 14. Inde origo idololatriæ. At inter sacerdotes Augusti fuit, Liuia eius vxor, cui faciebat quotidianum sacrificium, vt inquit Seneca de tranq. vitæ. Quod Prudentius ostendit contra Symmach. Et in his sacrificijs Trimalcio Petronianus septemuir fuit epulonum, & inter cocos huius diuinitatis, quasi culinæ præpositus. Versus Prudentij extant, quos exscribo de ea re, quia Christiani & elegantes.

Augusti templa vbi.

Sacerdotes.

Sacrificia.

Petronius Arbiter in Satyrico.

Posteritas, mensæ, atque adytis, & flamine & aris,
Augustum coluit, vitulo placauit & agno.
Strata ad puluinar iacuit, responsa poposcit,
Testantur tituli, prodũt consulta Senatus,
Cæsareum Iouis ad speciem statuentia templum.
Adiecere sacrum, fieret quo Liuia, Iuno.
Non minus infamis thalami sortita cubile,
Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.

Horatius testatur etiam viuenti diuinos datos honores l. 4. ode. 5.

Viuenti decreti diuini honores.

Te mensis adhibet Deum,
Te multa prece, te prosequitur mero
Diffuso pateris, & Laribus tuum
Miscet nomen, vti Græcia, Castoris,
Et magni memor Herculis.

Habuit certe viuens suas aras. Nam idem Horatius epist. 2. lib. 1.

Ara viuenti Augusto.

Præsenti tibi maturos largimur honores,
Iurandasque tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum alias, nihil ortum tale fatentes.

Sed quia tam longe nos tulit oratio, lubet adijciales cœnas parare & adipales, & de paganorum deitatibus, & earum cultu reliqua persequi, & paululum in istis otiari. Primum ergo, paganitas aris, postea templis suos Deos coluit. Tertull. in Apologet. 15. *Sub Numa*, inquit, *vbi tum nulla templa erant, altaria fiebant de cespite.* Quod verum est. Sed

Aræ primum inter paganos, mox templa.

Tertullianus reprehensus.

Sed hoc falsum, quod ante Numam, nulla templa fuisse scripserit contra Plutarchum in Numa. Ergo aræ Augusto, ante templa. Ouid. 1. Fast.

Cæsaris arma canant alij, nos Cæsaris aras.

Et Dio lib. 54. narrat aliquid de ara Augusto apud Lugdunum posita. Item de Narbonensi, in qua thure & vino Calend. Octob. supplicabatur. Quo die, inquiunt, *Fœlicitas orbi terrarum rectorem dedit.* Sed de templo a Lugdunensibus, imo a tota Gallia Augusto Deo dicato, extructoque palam est apud Strabonem l. 4. locatque illud, qua Rhodanus & Araris coeunt. Præter templa, & aras, effigie etiam Dij colebantur. Quod Tacitus innuit his verbis: *Effigie numinum.* Illæ autem ex marmore, ebore, & ære, & ferro; Atque prius ex ligno, cera, & fictili, vt ait Plinius lib. 34. cap. 7. Quod firmatur Daniel. cap. 5. his verbis: *Bibebant vinum, & laudabant Deos suos aureos & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.* Varro de vita populi Romani: *Quid inter hos Ioues intersit & eos qui in marmore, ebore, auro nunc fiunt, potes animo aduertere.* Propertius eleg. 1. lib. 4.

Materia Deorũ Paganorũ.

Fictilibus creuere Deis hæc aurea templa.

De ligno Hieremias, & de lapide cap. 3. *Mœchata es in lapide & ligno.* Posterioribusque temporibus etiam in auro & argento. Qua de re vide eundem Plinium lib. 36. cap. 2. Quod intelligo de Romanis Dijs tantum, non autem de Babylonijs. Nam longe ante, Ezechiel cap. 16. *Tulisti vasa decoris tui, de auro meo atque argento meo, quæ dedi tibi, & fecisti imagines masculinas, & fornicata es in eis.* Puro ex auro puro, primum Domitiani temporibus inscriptas eorum statuas Romæ. nam Martialis lib. 11. epigr. 5.

Sacra laresque Phrygum, quos Troiæ maluit heres,
Quam rapere arsuras Laomedontis opes.
Scriptus es æterno nunc primum Iuppiter auro,
Et soror & summi filia tota patris:

Id est Iuno & Minerua cum Ioue. Noto autem quæ Varro me docuit, & ex Varrone Diuus Augustinus lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 31. *Antiqui Romani plusquam annos centum & septuaginta, Deos sine simulachro coluerunt. Quod si adhuc mansisset, castius Dij obseruarentur. Huius meæ sententiæ testis est etiam inter cætera, gens Iudæa. Quare, qui primi simulachra Deorum populo posuerunt, ij ciuitatibus suis, & metum dempserunt, & errorem addiderunt.* Sed venio ad ornamenta Deorum. Ac primum fuit, vt coronis aureis isti Dij decorarentur. Quod Baruch Propheta tangit, vbi Idola Babyloniorum describit cap. 6. *Coronas*, inquit, *habebant in capite Dij eorum.* Quod in Domitiano scribit Suet. cap. 4. *Virginum certamini præsedit crepidatus, purpureaque amictus toga, Græcanicam capite gestans coronam auream cum effigie Iouis.* Et sane lib. Paralipom. 1. cap. 20. hoc firmatur. nam ita scribit. *Tulit Dauid coronam Moloch de capite eius, & inuenit in illa auri pondo talentum, & pretiosissimas gemmas.* Plinius notat priscis seculis, non homines, sed Deos so-

Dij auro coronati.

los coronari consueuisse. lib. 16. cap. 4. Sic Minutius Fœlix in Octauio idola vocat *lapides effigiatos & vnctos & coronatos.* Sic Liuius narrat lib. 4. *Mamercum Æmilium coronam auream Ioui Capitolino dedisse, mille pondo auri.* & lib. 3. *Legatos Latinorum & Hernicorum, similiter coronas eidem Ioui obtulisse.* A Dijs ad hostias, ab hostijs ad illa coronamenta fluxere. Quippe victimæ floribus & coronis redimitæ erant, vel victimarij & popæ. Plinius lib. 16. cap. 4. Et sacerdotes etiam, ex Apuleij lib. 2. *Postea Deorum*, inquit Plinius, *honori sacrificantes coronas sumpsere, victimis simul coronatis.* At Cæsaribus consecratis radiata corona dabatur, quod visitur etiam nunc in statuis, & nummis. Sic Sueton. in Augusto. *Narrat patrem eius somniasse, vidisse se illum cum corona radiata.* Et in nummis Iulij, & Augusti Cæsarum, posteriorumque imperatorum, omnes visuntur cum illa corona. Postea tamen hemisphærio quodam cœperunt coronari, nisi istud hemisphærium pro radiata corona capiatur. Nam Amm. Marcellinus, *Maximini effigiem* scribit, tali decore insignitam; traditque edixisse Constantinum, vt signum Crucis isti hemisphærio imponeretur. quasi diuinitatis aliquod insigne. Non prætereo Apuleij locum de radiata corona. Nam vbi Solis effigiem describit, ita loquitur. *Eo ad instar Solis exornato; gerebat enim manu faciem, & radiatam ex candida palma coronam, & in vicem simulachri constituto, repente velis reductis, in aspectum populi errabam.* Cæterum Deorum miniata erat facies, quæ ante bituminata aut gypsata. Nam Plinius l. 35. cap. 12. vbi de Ioue, *fictilem eum priscis temporibus memorat, & ideo miniari solitum.* Sic in libro Sapient. cap. 13. vbi de Idolis. *Perliniens rubrica, & rubicundum faciens fuco, colorem illius, & omnem maculam quæ in illo est perliniens.* Ita accipio Iouem Minianum, lib. 9. famil. ad Pætum, epist. quæ incipit, *Dubitauerunt.* Miniabantur autem a Minicularijs, & minium in Ephesiorum solo inuentum a Græcis ait Isidorus. Mox dedit Hispania copiose, habetque fluuius nomen a Minio inditum. Sed addo, quod festis diebus tantum, Capitolinus Iupiter erat Romæ miniatus. Apud Ægyptios vero, omnes Dij. Plinius l. 33. cap. 7. etiam triumphantes, quasi humani Ioues miniabantur. Quod tradit idem Plinius. forte quia is color lætus illis, & Dijs acceptus. Arnobius lib. 7. *Est Dijs quidam specialis color tributus a paganis.* Quippe Dijs marinis, datur a Poetis cæruleus, glaucus, & vitreus. Dijque marini finguntur omnes cani & senes, vt Tellus ipsa nigra, & mamillata, nigrique Dij inferi, quibus ideo atræ nigræque hostiæ sacrabantur. Et Mors, quæ pro dea culta est, etiam alba erat, Osiris subniger, Typhon flauus. Sed nec prætereo, quod Deos pagani etiam deaurabant. Nam scribit Eusebius de præpar. Euang. li. 2. c. 1. *Osiridem mortuum a Cadmo deauratum, & quasi Deum, ingenti cultu & sacrificijs decoratum fuisse.* Nam Osiris erat Dionysius a Semele natus. Et singulariter Deorũ oculos aureos faciebãt. Ita enim

Coronæ aureæ Ioui datæ.

Coronatæ victimæ & ministri sacrorum.

Deorum Cæsarum radiata corona.

Hemisphærium pro corona.

Signum Crucis hemisphærio coronatum.

Iupiter miniatus apud Romanos.

Apud Ægyptios omnes Dij.

Dij paganorum amant colores.

Salisberiensis hunc morem notat his verbis in Polycratico. *Quis non irruat in eum, qui aureos Iouis oculos eruit?* sacrilegium quippe est. Et sane post bitumen & minium, aurum successit, quo Dij pagani pingerentur. Nam sic Plinius lib. 34. cap. 4. *Antiqui pingebant Deos bitumine, quod magis mirum est, placuisse eos integere auro.* Nam nec solos oculos aureos habebant, sed etiam barbam. Sic enim Persius Sat. 2. *Sitque illi aurea barba.*

Barba aurea.

Et quod mirere, Dij pagani aurabantur quotidie; vt in Deos non Deos, paganorum sedulitatem notes. Sic enim Tertull. in lib. de Idol. *Soccus & baxa quotidie deaurantur; Mercurius, & Serapis non quotidie.* Et prope Memphim erat Templum Veneris aureæ. Diodor. Antiq. 2. Pausanias in Corinthiacis scribit Corinthios duo signa in foro posuisse inaurata, præter ora quæ minio illita. Et ita accipio verbum *aurare*, plerisque authorum locis pro laudare, pro beneficio adficere, pro illustriorem reddere & clariorem, dicam infra. Ita interpretandus Virgilius:

Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

Et vt Dij aurati, ita templa. Diodor. Sic. 1. *Duo templa aurea statuit.* Et paulo post: *fecit alijs Dijs aurea templa.* loquitur de Osiride. Erat ergo insigne Deorum aurari, vti confirmat in Caligula Suetonius cap. 52. his verbis. *Plerumque aurea barba fulmen tenens, aut fuscinam, aut caduceum, Deorum insignia.* Sic Latharenus quidem Praxo scribit, deuicto Carolo duce Burgundiæ & cadauere ad sepulturam composito, Renatum Lotharingiæ ducem cum aurea barba, quam induerat, supremis eius adstitisse. D. Hieronymus libro 2. in Hieremiam cap. 10. *Argento, inquit, & auro idola decorata.* Erant autem in foro Romano XII. Dij præcipui, quorum imagines erant auratæ. Sic felis aurea Rhadatis culta. Plin. l. 6. c. 29. Notoque Deorum effigies palmam primum non excessisse. Hieremiæ 10. *In similitudinem palmæ, inquit, idola fabricata sunt: portata tolluntur, quia incedere non valent.* Et sane, vt facilius portarentur, exiguæ erant imagunculæ. Nam Rachel patris sui Labani Deos portatiles furata est: & abscondit super stramenta cameli, & sedit super. in Genesi. Habebant etiam illi Dei inaures aureas, quas auribus pendentes gestabant. Quod ex libris sacris eruitur. Et Genesis c. 35. his verbis. *Dederunt ei omnes Deos alienos quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum.* Id est, non modo inaures istorum Deorum, sed & Iudæorum. Nam Iudæi inauribus ornati. Cæterum Dij in manibus hastas gestabant, vti simulachrum Iunonis, quæ Curitis ideo dicebatur, quia *Curis* hasta est apud Sabinos. Inde Curiatæ leges quæ a regibus latæ, quia reges hastas portabant. Pomponius L. 2. de Orig. iur. Interdum etiam sceptra. Ideoque Papinius *sceptriferam* vocat Iunonem lib. 10.

Postea omnis cultus in auro. — *Inaures Deorum.* — *Hastæ.* — *Sceptra.*

Sceptriferæ Iunonis opem.

Quod visitur in nummis. Sic Baruch. *Habent sceptra in manibus, quidam gladios, & secures.* Et hoc est quod Tert. in Apolog. scribit. *Insignia in statuis Deorum, vt ætas, vt ars, vt negotium mortui.* Nam si rex, sceptrum gerebat; si miles, gladium aut hastam. Et forte etiam lancea Deabus, vt Mineruæ ad ostendendam potentiam, data est. Gerebant etiam in digitis annulos, proximo scilicet digito pollicis, & minimo. Plin. l. 33 c. 1. Ita effficti, vestiebantur. Nam sic Propheta Baruch. *Operiuntur, inquit, veste purpurea.* Et Ezech. c. 16. *Sumpsisti vestimenta tua multicolora, & operuisti illas* (imagines Deorum scilicet.) Cicero de Nat. Deorum. *Et formæ nobis Deorum, & ætates, & vestitus, ornatusq. noti sunt.* Et Hieremiæ c. 10. *Hyacinthus & purpura indumentum eorum.* Quod firmat Suet. in Calig. c. 22. *In templo, inquit, simulachrum erat aureum Iouis. Amiciebatur quotidie veste quali ipse vteretur.* Et Dio scribit l. 59. Caligulam, cum sub specie & habitu Iouis, in excelso tribunali sederet, & ius redderet, interrogasse Gallum hominem ridentem, quid se videre putaret; *Magnum deliramentum,* inquit. Dignum certe homine Gallo responsum. Lactantius l. 2. Institut. de Dionysio Siculo: *Cum Ioui amictum aureum detraxisset, sibi iussit imponi.* Plin. Iunior l. 8. epist. 8. *Stat Clitumnus ipse, (fluuius est) amictus, ornatusque prætexta; præsens numen, atque etiam fatidicum.* Papinius Thebaid. l. 10.

Gladij. — *Tertullianus explicatus.* — *Annuli.* — *Vestes.* — *Vestiti more hominum.* — *Gallus homo ridet Caligulā vestitu Deum imitantem.*

Hoc tunc Argolicæ sanctum velamine matres
Induerant ebur, & lachrymis questuq. rogabant.

Sic Apuleius l. 11. Met. *Deam serico contectam amiculo, mihi gerendam imponunt.* D. Hieron. *Hyacintho ac purpura idola operiuntur, vt superficie sui oculos decipiant, dum coloni sibi colorem & regna cælestia pollicentur.* Et apud Ezech. 16. *Fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis. Sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas, & oleum meum & thymiama meum posuisti coram eis.* Et Plin. l. 8. c. 49. *Tanaquil, inquit, Fortunæ togam regiam fecit vndulatam.* Idem lib. 34. c. 7. *Hercules ab Euandro sacratus, vt ferunt, in foro boario, qui triumphalis vocatur, atque per triumphos vestitur habitu triumphali.* Illæ autem vestes, aureis litteris per oras erant intextæ, & inscriptæ. Nam idem Apuleius 6. Met. ita inquit. *Vt videt dona speciosa, & lacinias auro litteratas, ramis arborum, postibusque suffixas, qua* (lego *quæ*) *cum gratia facti,* (id est, beneficij gratia a Deo accepti) *nomen Deæ, cui fuerant dicatæ, testabantur.* Ex hoc ritu, litterata Græci, & Parthi, vt ait Plin. l. 13. c. 11. gesserunt vestimenta. Vti nostri Franci æuo superiore. Quod multis videtur monumentis. Monilia etiam habuerunt. Nam Suet. in Galba: *Monile, margaritis gemmisq. consertum ad ornandam Fortunam suam, Capitolinæ Veneri dedicauit.* Quod prius Augustus fecerat, qui Cleopatræ vnicum vnionem secuit in duas partes, quo Veneris suæ auriculas ornaret. Porro illi Dij suas ornatrices habebant, de quibus Apuleius 11. Met. ait. *Quæ pectines eburneos ferentes, gestu brachiorum, flexuque digitorum, ornatum, atque pexum crinium regalium fingerent.* Et de his, sic scribit Seneca. *Sunt quæ Iunoni & Mineruæ capillos disponunt, longe a templo, non tantum a simulachro stantes, digitos mouent ornantium modo.* Et Tert. contra Psychicos. *Vnde, inquit, in idolis comēdis, & in hac re ornādis* (lego, *& accurate ornandis*, nisi leges *acu rite ornādis*) *& ad singulas horas salutandis adulantur, curationē facere dicuntur.* Perfundebantur autē illæ deitates vnguentis: vnde Prud. contr. Sym.

Litterata vestes Deorum. — *Curita. Franci, Græci, Parthis litterata vestimentis.* — *Monilia Deorum.* — *Ornatrices Deorum.* — *Ornatricum gestus.* — *Tertullianus correctus.* — *Dij vnguentati.*

Vnguentisque

Vnguentoque Lares humescere nigro.

Infertati.

Arnobius ex Minutio lib. 8. vocat Deorum effigies, *lapides effigiatos, vnctos & coronatos.* Et Cicero 4. in Verrem: *omnes matronas conuenisse, cum Diana exportaretur, vnxisse vnguentis, coronis complesse, & floribus.* Plinius lib. 15. cap. 11. vbi de malis coroneis, ait *Simulachris noctium conscijs imposita coronea*, ad odorem videlicet.

Lucernati.

Etiam lucernas illis accendebant. Baruch. *Accendunt illis lucernas, & quidem multas, quarum nullam videre possunt.* Tertull. de Idololatria, alludit ad hunc morem. *Cum*, inquit, *illis* (id est Idolis) *ingenium tuum immolas, illis sudorem tuum libas, illis prudentiam tuam accendis.* Et sane firmat Apuleius lib. 11. cum scribit: *Magnus vtriusque sexus,*

Cerei apud Paganos.

lucernis, tedis, cereis, & alio genere facium, lumina sydерum cælestium stirpant propitiantes. Id est, augent & accrescunt accensis luminibus, & veluti ex stirpe surculi nati amplificant. Cicero 3. de offic. *Ea res, si quæris, ei magno honori fuit. Omnibus vicis statuæ, & ad eas thus & cerei.* Et Propert. lib. 2. Eleg. 30.

Cum videt accensis deuotam currere tedis
In nemus, & Triuiæ lumina ferre Deæ.

Sic Ammianus Marcellinus, vbi agit de luco Daphnes igne consumpto, *Asclepiadem* ait, *Philosophum, visendi gratia, cum in illud suburbanum venisset, Deæ cælestis argenteum breue tegumentum cereis incendisse inaduertenter, vnde incendium prodierit.*

Lucus Daphnes inaduertenter incensus.

Sane Eusebius in vita Constantini libro 2. cap. 5. vbi de Licinio sacrificante verba facit, ait, *multo lumine, multisque cereis sacrificasse.* Et hic luminum vsus a Iudæis.

Ignis apud Iudæos.

Quippe in templo ignis perpetuus seruabatur, crebræque lampades.

Quem arcet Seneca a sacrificijs.

Sic Seneca epist. 95. loquens de Iudæorum ritu. *Accendere aliquam lucernam Sabbathis prohibemus, quoniam nec lumine Dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine.* Canon Apostolorum id docet 70. prohibetque Christianos *in Synagogis Iudæorum & eorum festis lucernas accendere.* Tamen accensio lucernarum, ex præcepto Dei. *Facies*, inquit Exod. 25. *lucernas septem, & pones eas super candelabrum.* Et cap. 27. *Ardeat semper lucerna in tabernaculo Sanctuarij.* Sed hæc scripsit Seneca, quod

In odium Iudæorum.

Romæ tum multi Iudæi, quos oderat, & qui annuatim tributo dato multa pace degebant.

Christianorum lumina in templis.

Christiani etiam luminibus crebris in templis vsi sunt, & balsamo. Nam Canon Apostolorum perantiquus, oleum ad lumina memorat, canon. 4. & acolythorum ordo

Oleum.

erat in Ecclesia ad cereos ferendos: vnde ceroferarij.

Cerei.

Prudentius in hymno Diui Laurentij, de cereis candelabris aureis impositis in peruigilijs, (quas hodie Vigilias vocamus) conlucentibus.

Auroque nocturnis sacris
Adstare fixos cereos.

Lampades in Christianorum Ecclesijs.

Et vbi de lampadibus, quod alterum erat lumen in Ecclesia, hodieque etiam vsitatum:

Funibus suspensa.

Pendent mobilibus lumina funibus.

Vide D. Hieronymum aduers. Vigilant. hæreticum turpem, & Ionam Aurelianensem contra Episcopum Taurinensem his verbis. *Ingredere Basilicas martyrum, aliquando purgabere. Inuenies ibi multos tuos socios, & nequaquam cereis martyrum, qui tibi displicent, sed flammis inuisibilibus comburere.* Cæterum non omitto

Principibus, quasi dijs, ignis prælatus.

principibus, quasi Deorum imaginibus, prælatos ignes. Quod attigi iam. Sed addo quod de Zotico principe Xiphilinus dixit. *Lucernis quam plurimis relucentibus ingressus est in palatium.* Et Herodianus lib. 1. ait *Commodum imperatorem edixisse, vt ante Lucillam Veri imperatoris viduam, licet equiti nuptam, ignis præferretur.*

Dij paganorum velati.

Ne re turpi offenderentur.

Non omitto velatos fuisse Deos paganorum, forte, ne fœditate offenderentur. Nam Dio lib. 60. ait Claudium statuam Augusti iussisse amoueri, alioque transferri, ne semper aspiceret cædes, aut semper velata esset.

Ne ab omnibus viderentur.

Ne puluere fœdarentur.

Forte etiam ne ab omnibus viderentur, & præcipue, ne a prophanis. Forte etiam ne puluere fœdarentur. Nam Baruch ita de Idolis. *Oculi eorum pleni sunt puluere a pedibus introeuntium.*

In iustitio velati.

Forte etiam quod velabantur Dij pagani propter iustitium. Nam ita Pedo:

Dique latent templis, neq. iniqua ad funera vultus
Præbent, nec poscunt thura ferenda rogo.
Obscuros delubra tenent. pudet ora colentum
Adspicere, inuidiæ quam meruere metu.

Ideo frictores & deteriores habebant. Nam idem Propheta. *Extergunt*, inquit, *faciem eorum propter puluerem.* Et allusit ad hunc morem Plautus ex Gellio.

Exi tu Daue, age (lego aquam) sparge, mundum esse hocce vestibulum volo.
Venus ventura est nostra, nolo hoc puluerem.

Vela autem Deorum ex hyacintho & purpura. Nam D. Hieron. 2. in Hierem. c. 10. *Idola ex hyacintho & purpura operiuntur, vt superficie sui oculos decipiant, dum cælorum sibi colorem & regna cælestia pollicentur.*

Frictores & detersores Deorũ.

Et forte ad id respexit Seneca, cum ait epistola 95. *Lintea & strigiles oblatas Ioui.* forte etiam, quod meridiano tempore velarentur: nam ita solebant.

Meridie Dij absconditi.

Meridie, inquit Apuleius, *omnia tendebantur vela, nec homini fas, meridie templum ingredi*, ne diuinitas Idolorum pleno die spectaretur.

Inscriptiones statuis Deorũ.

Porro nomina Deum templis inscribebantur. Nam Sym. de tradit. Basil. loquens de Constantino: *Vidit placido ore*, inquit, *delubra, legit inscripta fastigijs Deum nomina.* nec tantum templorum fastigijs, sed statuarum. Sic in Act. Apost. *Inscriptio*, IGNOTO DEO. Suet. de imagine Augusti, *Inscripta*, inquit, *ferreis literis.*

Litteræ ferreæ in statuis.

Litteræ argenteæ.

Etiam argenteis aliquando. Cicero in Verrem: *Signum Apollinis pulcherrimum, cuius in femore litterulis minutulis argenteis nomen erat inscriptum.* Martialis lib. 9. epigram. 45.

Inscripta est basis, indicatque nomen.
Λυσίππου *lego, Phidiæ putaui.*

L. Titia. §. Seia. de aur. & arg. leg. *Signum dedi subscriptione nominis mei.* Plin. de statuis, *hominum honores legendi æuo* (id est, ab æuo & sæculo futuro) *basibus* (& pedamentis) *inscribi.* l. 34. c. 4. & L. 38. §. vlt. de aur. & arg. leg. D. *Iubeo signum Dei ex libris centum in illa sacra æde & in patria statui sub inscriptione nominis mei.* Et illæ statuæ retinentur vncis & plumbaturis, ne corruant. Arnobius libro 6. *Quid infelicius, quam si eos in basibus ita vnci retinent, & plumbeæ vinctiones?* id est, plumbi vincula.

Cæterum quidquid has ſtatuas Deorum contingebat, ſacrum eſſe putabatur. Ideo magna veneratione his ſtatuis manus admouebant. Dio lib. 59. vbi de ſtatua Iouis Olympij, quam Caligula volebat Romam exportari. Sic apud Poetam funes equi Duratei gaudebant Troiani contingere, quia ſacri eſſent. 2. Æneid.

-- funemque manu contingere gaudent.

Aduecti, honorabantur columnis.

Si foris aduectæ eſſent Deorum ſtatuæ, ſtatuebant ingentes columnas, & in capite earum ſignum. Arnobius libro 7. *Ex gentibus tranſmarinis acciti Dij quidam, delubraque ijs facta, & in altioribus columnis ſigna quædam, & ſimulachra conſtituta.* His autem imaginibus Deorum venientibus & intrantibus, vndique occurrebant, aut ſi quando exportarentur. Tertull. ad Martyres: *Non vides alienos Deos* (quia ſcilicet martyres tum in carcere reten■) *non imaginibus eorum incurru.* Et viſæ adorabantur. Apuleius 4. Metam. *Admouentes,* inquit, *oribus ſuis dextram, primore digito in erectum pollicem reſidente, & ipſam prorſus Deam Venerem religioſis adorationibus venerabantur.* Sic in lib. Iob. *Si vidi Solem cum fulgeret, & Lunam incedentem clare, & lætatum eſt in abſcondito cor meum, & oſculatus ſum manum meam ore meo, quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deum altiſſimum.* Ita Minutius Fœlix de Cæcilio: *Simulacro Serapidis denotato* (*vti vulgus ſuperſtitioſus ſolet*) *manum ori admouens oſculum labijs preſſit.* Circumagebant autem corpus dextrouorſum. Plaut. in Curcul.

Obuiabant ſtatuis Deorum magna veneratione.

Gaudebant eas contingere.

Adorabant.

Mos adorandi.

Deos ſalutas dextrouorſum, cenſeo.

Sic de Gallis Plinius, & de Romanis Lucretius libro 5.

Nec pietas vlla eſt velatum ſæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras.

Sic Annal. 15. *Tiridates ea adoratione, & quaſi numen, Neronis effictam effigiem & throno ſedentem adorauit.* Liuius lib. 5. *Conuertentem ſe inter hanc venerationem traditur memoriæ prolapſum cecidiſſe.* Ergo circumuertebant ſe, mox procumbebant. Sed & terram baſiabant. Martialis lib. 10. epigr. 72.

Attritus miſerabilis labellis.

Sed apertius Apuleius lib. 2. *Exoſculatis veſtigijs Deæ, quæ gradibus hærebant, argento formata, ad ſuos diſcedunt.* De Chriſtianis D. Auguſt. Matth. 5. *Corpus proſternis, collum curuas, confiteris peccata, Deum adoras.* Idem Apuleius locum habet de iſto cultu, totum corruptum, quem eluo. *Sacra,* inquit, *Deæ deferuntur,* (lego *deſeruntur*) *templa deformantur* (lego *difformantur*) *puluinaria proferuntur* (lego *proteruntur*) *ceremoniæ negliguntur, incoronata ſimulachra, & aræ viduæ, frigido cinere fœdantur.* Noto etiam ſummo diluculo iſtorum ſimulachrorum ædes frequentatas. Arnobius 7. *Quid ſibi volunt excitationes illæ quas canitis matutini collatis ad tibiam vocibus?* Sic Seneca epiſt. 96. *Vitemus ſalutationibus fungi matutinis, & foribus aſſidere templorum.* Quod Apuleius confirmat 4. Metam. granoque thuris eis ſupplicabant. Vnde Alexander ad Leonidem: *Large Deos adora, & grano thuris maſculi.* maſculum autem dictum a rotunditate guttæ; aliqui, a ſpecie teſtium. Plinius lib. 12. cap. 14. Tertull. in Apolog. *Non grana thuris vnius aſſis, Arabicæ arboris lachrumas, ſed orationem de carne pudica offerimus.* De ſacrificijs autem Idolorum alias. Ergo cum his ſimulachris procedebant in publicum. Nam ſic Propheta Baruch. *Viſa,* inquit, *eſt turba, retro, & ante.* Quod in procedendo obſeruatur. Et Apuleius in Iſidis proceſſione ſatis explicat Metam. lib. 11. Non omitto, quod illorum ſimulachrorum vultus in facies ſibi hominum chariorum efformabant: & *Iconica* vocabant. Athenæus lib. 1. Nam Apuleius idem. *Imaginem defuncti, quam ad habitum Dei Liberi formaueras, affixo ſeruitio, diuinis percolens honoribus.* Plinius lib. 35. cap. 10. vbi de Arelio pictore: *Deas pingens, ſed dilectarum imagine.* Martial. lib. 9. epigr. 67.

Apuleius correctus.

Ædes Deorum diluculo frequentata.

Aſſidebant foribus Deorum.

Thure ſupplicabant.

Proceſſio Idolorum.

Effigies Deorum ad formam chariſſimorum hominum.

Alcide Latio nunc agnoſcende tonanti,
Poſtquam pulchra Dei Cæſaris ora geris.

Et idem, eiuſdem libri epig. 63.

Herculis in magni vultus deſcendere Cæſar
Dignatus, Latiæ dat noua templa viæ.

Quod & reprehendit D. Greg. Nazian. opuſculo de virtute, & Clemens Alex. in adhortat. ad gentes, de Praxitele loquens, qui Gnidiam Venerem formauit ad Cratinæ effigiem, quam amabat. Suet. in Caio cap. 7. *Duo infantes adhuc rapti, vnus iam puerascens inſigni feſtiuitate, cuius effigiem, habitu Cupidinis in æde Capitolinæ Veneris, Liuia dedicauit.* Noto etiam his ſtatuis, alias imagines, & ſigna, aut ſigillaria dicari. Plinius Nepos li. 3. epiſt. *Ex hereditate. Nullum æs Corinthium domi habeo, verum vt in patria celebri loco ponerem, & potiſſimum Iouis templo videtur dignum* (loquitur de ſigno æneo) *Deo donum.* Iulius Obſequens, *ſigna cupreſſina duo Iunoni reginæ poſita,* ſcribit.

Statuis Deorum imagunculæ dicata.

Obtulit & luteas Veneri virguncula puppas.

ait ille ex iſto more. Idque firmatur ab eodem Plinio lib. 8. epiſt. 8. *Sparſa ſunt,* inquit, *circa complura ſacella, totidemque Dei ſimulachra.* Et a Dione lib. 59. qui ſcribit a Caligula fuiſſe edictum, *vt ſtatuis ſacris, Druſillæ ſtatua veneraretur.* Et fuiſſe Deos quoſdam atriarios, quoſdam cubiculares, alios bibliothecarios, quoſdam diales, quoſdam nocturnos. Quæ omnia alibi ſum explicaturus. Porro priores Cæſares tantum poſt fata deitatem & apotheoſin conſequebantur. Quod paſſim viſitur in nummis cum hoc verbo: CONSECRATIO. Sed Caius adhuc viuens affectauit, & quia templum deerat, templum Iudæorum inuaſit. Non impune tamen, nam in conatu habuit Iudæos reluctantes & turpiter occubuit. Sed iſta cupiditas perculit etiam Nerones, & Domitianos, ipſaque venena orbis pro Dijs coli voluere. Tacitus lib. 15. *D. Neroni,* inquit, *quamnaturrime pecunia publica templum poneretur.* Sic Martialis, *Deum* appellat Domitianum adhuc viuentem.

Primi Cæſares poſt fata, reliqui ante fata pro Dijs habiti.

Caligula templi Dei inuaſor.

Non impune.

Domitianus Martiali Deus.

Edictum Domini, Deique noſtri.

Et ſane ea eſt principũ obliuio frequens, vt ſe Deos putent, cũ nec ſint tamen: vt Antiochus ille Θεὸς olim dictus, & dementatus ille Caligula.

Rex Tyri Deus a se ipso habitus.

gula. Sic princeps Tyri apud Ezechielem c. 28. *Dixisti*, inquit, *Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi, in corde maris, cum sis homo, & non Deus, & dedisti cor tuum, quasi cor Dei, sed morte incircuncisorum morieris.* Multo pulchrius Tiberius apud authorem nostrum: *Ego me P. C. mortalem esse scio, & hominum officio fungi.* Et ille apud Homerum ὀδ. π.

Οὔτις τοι θεός εἰμι· τί μ' ἀθανάτοισιν ἐΐσκεις

Non sum de superis: quid me immortalibus aequas?

Legant hæc reges, & intelligant, quia Deus Deorum zelotes est, & potens ad iniurias suas vlciscendas. Et ex Plautino sale sit hæc admonitio mortalibus.

Sum Deus (inquit Phædromus.) PA. *Imo homo haud magni pretij.*

Certe totus homo nihil. En cultus paganorum in Deos fictiles. Sunt alia quæ alibi nos tractabimus. Heic de longiore oratione veniam precamur, quamquam

Auia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita pede.

5 PER FLAMINES ET SACERDOTES.] Non modo in vrbe, sed & in prouincijs cultus fuit Augustus. In prouincijs, vt apud Vocuntios marmor: SEXTO. VENTIO. IVVENTIANO. FLAMINI. D. AVGVSTI. Et in vrbe. Trimalcio Petronianus inter epulones. Nam epulones inter sacerdotes. Cicero de Arusp. resp. Et inter sacerdotes fœminæ, vt Liuia. Itaque Deo masculo sacerdos fœmina: quod notat D. Clemens Constit. Apost. libro 3. cap. 9. Præcipue maritis, si inter Deos relati. & ita intelligendus Plinius lib. 11. cap. 19. qui scribit Liuiam Augusti sacerdotem elegantissimam cinamoni radicem obtulisse in aurea patera Augusti templo quod ædificarat in Palatio. Sic Liuia eadem inter Deos a Caligula relata est. Et Cæsonia Caligulæ vxor facta est eius sacerdos.

Fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos.

Virgilius hæc scribit, vt habeas istarum sacerdotum exempla. Et extat inscriptio vetus in Cartinia vrbe Hispaniæ: IVLIA. RVSTICA. D. A. SACERDOS. PERPETVA. ET. PRIMA. IN. MVNICIPIO. CARTANITANORVM. Sed & alia inscriptio: ÆMILIÆ. C. F. SACERDOTI. D. PLOTINÆ. Et hoc perantiquum quod 3. Reg. cap. 15. *Asa Rex seruus Dei amouit Maacham matrem suam, ne esset princeps sacerdos in sacris Priapi.* cuius simulachrum Phallum vocabant. Eusebius 2. de præparat. Euang. Ideo Ezechielis 16. *Fecisti tibi imagines masculinas* (quod exprobrat Deus Hierusalem) *& fornicata es in eis.* Et Iudæi Priapum *Belphegor* Deum appellabant seu *simulachrum ignominiæ.* Hic autem Deus in maxima veneratione erat apud Ægyptios & Lampsacenos & Orneatas, ita illudente Sathana generi humano. Tertull. aduers. Valentinianum: *Tota in adytis diuinitas. Tot siparia portarum: totum signaculum linguæ simulacrum membri virilis reuelatur.* Nec omitto quod & in Orgijs Bacchi moris erat inter pompæ turpissima fercula a viris muliebri tegumento vestitis gestari phallos insolitæ magnitudinis, quos templorum columnis nudos omniumque in aspectu proponebant: quod Lucianus docet in Syria dea: Et de isto Deo Columella lib. 10.

— Truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen venerare Ithyphalli,
Terribilis membri. medio qui semper in horto
Inguinibus puero prædoni falce minatur.

Vocat *membrum terribile*, quod ingens esset. & ita interpretor locum Ezechielis 16. *Ægyptij magnarum carnium.* nam ista parte prævalebant. Et de pueris bene mutoniatis est locus apud authores. Cæterum qui ferebant hæc portenta sacerdotes, dicti sunt Phallophori. Plut. de Iside & Osiride. Nec prætereo pueris contra fascinum collo suspensas fuisse has turpiculas imagines, vt paganitatis notes commenta. Sed vt reuertar ad istorum Deorum sacerdotes, Strabo li. 8. & Homerus 6. Iliad. aiunt de pulchra Theano quæ Antenoris bellicosi vxor fuit, Mineruæ sacerdotem extitisse, ἱέρεια Ἀθηναίης. Sic fuit Lysimache sexaginta annos nata. Sic Calpurnia de gente Pisonum mater Titi tyranni. Sic aliæ multæ & in priuatis domibus tales Deos coluerunt. Sic Micha lib. Iudicum cap. 1. *Ædiculam Deo suo separauit* (loquitur de Idolo) *& fecit Ephod & Theraphim* (id est vestem sacerdotalem, & Idola) *impleuitque vnius filiorum suorum manum, & factus est ei sacerdos.* Quod autem ait, *implesse manum*, id est dedit ei in manu thuribulum quo incensum faceret huic Deo. Quod Cato reprehendit apud Romanos, censetque id fieri contra religionem. Pono verba quia notanda. *Miror* (inquit in oratione, Vt præda in publicum referatur) *audere, atque religionem non terere statuas Deorum exempla earum facierum, signa domi pro supellectile statuere.* Quod etiam Varro reprehendit, vt scias habuisse eum gustum Catonis. Cæterum illa sacerdotia olim in honorem data & aliquando vendita: quæ quadrifariam diuidebantur, perque quatuor collegia, Pontificum scilicet, Augurum, Septemuirum & Quindecimuirum. De datis in honorem Cicero pro Rabirio Posthumo. Nam Senatoribus sacerdotia deferebantur. *Delectat*, ait Cicero, *amplissimus ciuitatis gradus* (id est Senatorius) *sella curulis, fasces, imperia, prouinciæ, sacerdotia, triumphi, denique imago ipsa ad posteritatis memoriam prodita.* De vendito sacerdotio est L. 1. de Ambitu. D. & apud Iudæos notum est in Iasone & Menelao apud Machabæos, & L. 11. de pollicitationibus. D. De dato in honorem Suet. in Claudio 4. *Nullo præter Auguralis sacerdotij honore impertitum.* & idem cap. 6. *Senatus quoque vt ad numerum sodalium Augustalium sorte ductorum extra ordinem adijceretur.* Horum autem sacerdotum vestis erat δίβαφος. Cicero epistola *Subito.* 2. ad Att. *Etiam Vatinij strumam sacerdotij* διβάφῳ *vestiam.* quia strumosus Vatinius & nequam. Catullus.

Sella in curuli Struma Nonius sedet,
Per Consulatum peierat Vatinius.

Sed serra exit a linea.

6 COMPARATIONE DETERRIMA.] Hoc Dio confirmat, & noster idem tradit de Bu-

ro. *Post fata*, inquit, *ciuitati grande eius desiderium fuit, per memoriam virtutis & successorum. Alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia & adulteria cogitantes.* Sic Liuius lib. 2. *Natura Quintius erat lenior, & saeuitia infaelix collegae, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat.* Aurelius Victor de Commodo: *Detestabilior habebatur praecipue, per maiorum memoriam.* Sueton. in Calig. 6. *Auxit gloriam desideriumque defuncti atrocitas insequentium temporum.* vt notes etiam tempora inuidiam augere. Sic Curtius lib. 10. *Et ex comparatione regis noui desiderium excitabatur amissi.* id est Alexandri magni. Martialis lib. 2. epigram. 71. conqueritur de tali comparatione, quam vt nequitiam summam notat, contrariis & irridentibus verbis.

Candidius nihil est te, Caeciliane, notaui,
Si quando ex nostris disticha pauca legis.
Protinus aut Marci recitas, aut scripta Catulli.
Hæc mihi das, tanquam deteriora legas?
Vt collata magis placeant mea? Credimus istud.
Malo tamen recites, Caeciliane, tua.

Suetonius in August. cap. 21. *Etiam ambitione tractum, vt tali successore desiderabilior fieret.* Nam principes omnia trahunt ad gloriam. In comparatione autem aut laus, aut vituperium ingens.

Pagani principes mortui dij fiunt a Paganis.

Cæterum sepultura more perfecta, templum & cœlestes religiones decernuntur. Versæ inde ad Tyberium preces. & ille varie disserebat, de magnitudine imperij, [1] * sua modestia: [2] solam diui Augusti mentem tantæ molis capacem, se in partem curarum ab illo vocatum experiendo didicisse, quam arduum, quam subiectum fortunæ regendi cuncta onus: proinde in ciuitate tot illustribus viris subnixa, non ad vnum omnia deferrent: plures facilius munia Reip. sociatis laboribus executuros. Plus in oratione tali dignitatis, quam fidei erat. Tiberioque, etiam in rebus quas non occuleret, seu natura, siue adsuetudine, [3] suspensa semper & obscura verba. tunc vero nitenti, vt sensus suos penitus abderet, in incertum & ambiguum magis implicabantur. At patres quibus vnus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrymas, vota effundi, ad deos, [4] ad effigiem Augusti, [5] ad genua ipsius manus tendere, cum proferri [6] libellum, recitarique iussit. Opes publicæ continebantur, quantum ciuium, sociorumque in armis; quot classes, regna, prouinciæ, tributa, aut vectigalia, & [7] necessitates, ac largitiones. Quæ cuncta sua manu perscripserat Augustus, addideratque consilium, [8] coercendi intra terminos imperij, incertum metu, an per inuidiam.

Tiberius loquens metuit ne intelligatur.

Sub principe malo intelligentes fingũt se non intelligere.

Sedulus princeps omnia sua habet in numerato.

* fucata modestia: *al.* fucata modestia

1 SVA MODESTIA.] Lego *fucata modestia*, per ironiam. Nam Tiberius arrogantissimus hominum, & Claudianæ stirpis surculus, nihil habuit in se modestiæ, nisi quam fingeret. Orosius lib. 7. *Tiberius magna imperij sui parte graui & magna cum modestia præfuit Reip. sed postea in sæuissimam bestiam exarsit.* Cæterum, idem error est, & in eodem verbo apud Florum cap. 17. lib. 1. *Suo more detonuit.* pro *summo timore detonuit.* Idem etiam error apud Tacitum lib. 3. infra, *suo luxu*, pro *summo luxu.* In exscriptionibus authorum, passim in hoc verbo peccatur, vt in emendationibus, & frequentior plaga, quam remedium est.

2 SOLAM DIVI AVGVSTI.] Quod dicit ille, vt laus ad eum redeat, quem Augustus ad principatum acciuerit. Et nota verum quod ait D. Hieron. ad Celantiam. *Grande & subtile artificium laudare alterum in commendationem sui, & decipiendo, animum sibi obligare decepti: quodque in hac re maximo vitio agi solet, fictas laudes certo pretio vendere.* At istæ laudes inter aucupia, imo inter blandientia & tecta venena. clam enim necant. Et sunt *in Africa familiæ effascinantium, quarum laudatione intereant probata*, (πρόβατα, id est oues) *arescant arbores, emoriantur infantes*, ait Plin. Nat. hist. 7. c. 2 sed sunt etiam extra Africam. Et ex tripode Taciti verum oraculum: *pessimum inimicorum genus, laudantes.* in Agric.

3 SVSPENSA ET OBSCVRA VERBA.] Seneca filius, vbi carpit orationem Mæcenatis, ait, *timuisse illum ne intelligeretur.* Et Seneca pater, scribit Othonem *obscurum dicendi genus affectasse.* vocatque (vt re vera est) *insidiosum.* At non ita Augustus: de quo Suet. cap. 86. *Genus loquendi sequutus est elegans, & temperatum, vitatis sententiarum ineptijs, atque inconcinnitate, & reconditorum verborum, vt ipse dicit, fætoribus: præcipuamque curam duxit, sensum animi quam apertissime exprimere.* Gellius lib. 15. hanc Augusti laudat orationem his verbis. *Cum libros epistolarum Diui Augusti legeremus, quas ad C. Nepotem suum scripsit, duceremurque elegantia orationis, neque morosa, neque*

Quidam ipsa oratione vtuntur.

Insidiosa prorsus.

Eloquentia Augusti clara. Laudata multum.

neque anxia, sed facili. Hæc in paganitate. Sed de Christianis ita scribit D. Hieronymus ad Pammachium. *Non pudet Christianos, & sacerdotes Dei, quasi de rebus ludicris agatur, verbis dubijs hærere, & ambiguas librare sententias, quibus, loquens magis, quam audiens, decipitur?* Sane vt bella, sed morosa fœmina, nihil iniucundius: sic anxia eloquentia nihil inamœnius.

Senatum aut in foro aut in Palatio, aut in templo habitum.

4 Ad effigiem Augusti.] Puto Senatum tunc habitum in Palatio. Sed siue in foro, siue in Capitolio, siue in Palatio, siue in templo, plurimæ illic effigies. Nam in Palatio frequentem Senatum habuisse sub senio, narrat Suet. cap. 29. in Augusto. Martialis de Palatio:

In Palatio multæ imagines.

Inde sacro veneranda petes Palatia cliuo,
Plurima quo summi fulget imago ducis.

Inter eas autem erat Augusti effigies. Nam noster libro 2. *Cum in Palatio Senatus haberetur, modo Hortensij inter oratores sitam imaginem, modo Augusti intuens.* Etiam forum colosso Augusti nobilitatum fuit, vt notum est. Tertullianus autem ita de spectaculis. *Plateæ,* inquit, *& forum, & balnea, & stabula, & ipsæ domus nostræ sine idolis non sunt.* id est, sine imaginibus Deorum, quas inter, Augusti effigies. Idem de Anima. *Nemo dubitauerit domus quoque dæmonijs patere, nec tantum in adytis, sed & in cubiculis homines imaginibus circumuenire.* Sed in foro præcipue. Nam forum Romanum erat æstuarium Idolomaniæ. In templis, plena omnia statuis & imaginibus Deorum, quibus vnumquodque templum dicatum esset. Etiam aliorum Deorum effigies, vt Augusti. Nam in Pantheo ait Dionysius, Agrippam, Iulium & Augustum collocasse. Et Domitianus in templo Iouis Custodis, quod erat in Capitolio, Iouis simulachrum posuit, in cuius gremio ille esset. Sic vbique effigies Augusti.

Etiam in foro.

Genuum adoratio.

5 Ad genva ipsivs manvs tendere.] Genua enim Misericordiæ & Pietati consecrata sunt: vt aures Memoriæ (nam testibus aures tangebantur) frons Genio, digiti Mineruæ dicabantur, pudori frons, risui lien, vt iræ nares. Petronius Arbiter in Satyrico: *Comprehendi Eumolpi genua, &, Miserere, inquam, morientium.* Plinius lib. 11. cap. 48. *Hominum genibus quædam religio est, obseruatione gentium; hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant, fortassis, quia inest illis vitalitas.* id est, vitæ stabilitas. Sueton. in Iulio cap. 20. *Tantum calumniarum iniecit, vt ad genua eius accideret.* Et Seneca lib. 1. Contro. 3. *Mirandum est, si oppressa est virgo sine gratia. Cuius enim genibus submisit manus? quem deprecata est? quæ tarde rogauit etiam Deos.* Idem 9. Controu. contr. 9. *Compone te in periclitantium habitum, profunde lachrymas, manus ad genua demitte.* Seneca etiam filius de tranquillit. vitæ. *Horæ momentum interest inter solium & aliena genua.* Apuleius lib. 9. *Simulans ad mouendam commiserationem, genua eius velle contingere, submissus atque incuruatus, arreptis pedibus eius vtrisque, sublimem elatum.* Eiusdem lib. 8. Metam. *visisque nobis cum fletu maximo singulorum iuuenum genua contingens sic adorat: Per fortunas vestrosque Genios,* &c. Et Sueton. in Tiberio, vbi de Tiberij illusionibus in adulantem Senatum. *Precantem Senatum, & procumbentem sibi ad genua, ambiguis responsis, & callida responsione suspendens.* Noster infra. *Constat Haterium, cum deprecandi causa palatium introisset, ambulantisque Tiberij ad genua deuolueretur.* Quod etiam notat Claudianus, cum ait in Rapt. Proserp.

In genibus religio.

Manus ad genua.

— Genibusque suas cum supplice fletu
Admouere manus.

Et Virgil. 3. Æn.

— Et genua amplexus, genibusque volutans.

Illos autem amplexus vocabat confricationes Plaut. in Asin.

Pol hodie non feres ni genua confricentur.

Et idem eodem.

Numquam pol facerem ni tam nequiter fricares genua.

Tangunt etiam istum moré Græci. Hom. vlt. Iliad. in quo supplex Priamus genibus Achillis aduoluitur, & Hectoris cadauer petit. De Hebræis autem, non genua, sed pedes osculabantur, & proni adorabant in terram. Nam Reg. 2. vbi de Abigail: *procidit coram Dauid super faciem suam, & adorauit eum.* cap. 25. & lib. 13. Reg. cap. 1. *Bersabea in terram vultu adorauit regem.* Sed hæc alias, nunc pergo. Nam regibus procumbere ab omni æuo solitum.

Apud Hebræos pedes, non genua osculabantur.

6 Libellvm recitari.] De quo Plinius lib. 2. cap. 5. his verbis. *Authorem nos D. Augustum sequuturos præfari oportet, descriptionemque ab eo factam Italiæ totius in regiones 11.* Nota Augusti studium & diligentiam in Rep. noscenda; & vbi agnouerit, in ea conseruanda. Nam illa descriptio erat in eo libello, tum recitato. Sed per quem? Dio explicat, per Drusum filium, lib. 57. Et hoc, exemplo Augusti, qui per Germanicum recitari suam orationem voluit in Senatu, cum voce destitueretur. Idem Dio lib. 55. scribit a Caligula recitatos per libertum libellos quos se pridem combussisse dixerat. Ita Senatum habebat exosum, & despectum. Cæterum, recitatio ista, sæpe sub Imperatoribus sequutis, aut a Quæstoribus Cæsaris, qui postea dicti Candidati Cæsaris, principalibus libris Cæsaris in Senatu legendis addicti. L. 1. de offic. Quæstor. D. aut a Quæstore Reip. habebant enim suos Quæstores Cæsares, vt Respublica: quemadmodum separata erant patrimonium Cæsaris, & patrimonium Reip. Quamquam Augustus sæpe, vt suis, ita & Reipub. pecunijs vteretur. Idem Dio libro 53. De Quæstore principis locus est apud Sueton. in Vitellio, qui narrat *Q. Vitellium Augusti Quæstorem extitisse.* vt & Plinius Nepos, & Tacitus lib. 16. Annal. *Oratio principis, per Quæstores eius audita est.* Aliquando etiam per Lectores, sub Claudio: *in principatu scripsit plurima, & assidue recitauit per Lectorem.* Sueton. in Claud. 41. Aliquando a liberto, vt testamentum Augusti a Polybio. Dio 56. De Quæstoribus Reip. aut Consulis. Sic Suetonius in Nerone. *Orationes ad Senatum missas, præterito Quæ-*

Descriptio Italiæ facta ab Augusto.

Libellus Augusti recitatus in Senatu.

A Quæstore Reip. interdum.

A Quæstore suo interdum.

storis officio per Consules plerumque recitabat. Et in Tito cap. 6. *Orationes in Senatu recitaret Quæstoris vice.* Apud nos per actuarios in Senatu, & in principis Consistorio, per vnum ex quattuor imperij λογγάθης, aut per actuarium At Iurisconsultus hunc legendi morem per Quæstores non omittit, L. vn. de off. Quæstor. *Hi*, inquit, *soli libris principalibus in Senatu legendis vacabant.* Sic duo munia erant Quæstorum, pecuniæ publicæ dispensatio, & libellorum principis recitatio. Sed aduertendum magnam esse differentiam inter Quæstorem Reip. & Quæstorem principis. Nam veteri Repub. Quæstor vnus qui Reip. patrimonium omne regeret. sed Cæsaribus assumptis alter Quæstor creatus, qui Quæstor Principis diceretur. Hic autem quidquid ad fiscum pertinebat, recipiebat, quia fiscus esset Principis. Et proprie is Principis Quæstor dicitur: & talium Quæstorum magna fuit olim authoritas, qui sacri palatij Quæstores dicebantur. L. 34. de Appell. Cod. Et recte Lucillius de dispensatione pecuniarum:

Huic homini Quæstore aliquo esse opus atque chorago,
Publicitus qui mi atque Episeo præbeat aurum.

7 Necessitates.] Symmachus de trad. Basil. vtitur hoc verbo, cum scribit: *Per publicarum necessitatum molestias declinandas.* Florus de bello Numantino: *Eo necessitatum compulsi, vt destinata morte in prœlium ruerent.* Illa est necessitas, quam D. Augustinus Psalmo 84. vocat omnium actionum matrem, & quæ fortunæ comes est assidua, seu feriat, seu blandiatur. Nam Horatius vbi de fortuna Antiana:

— Sæua necessitas
Clauos trabales & cuneos manu
Gestans ahena: nec seuerus
Vncus abest liquidumque plumbum.

Cuius imperijs parent etiam mortales Dij, & tota mortalium maiestas. Quippe iungit & diuidit: iungit trabalibus clauis ingentibus hercle & portentosis: diuidit cuneis quos ahena manu, id est, insuperabili coniungit; tralitque vnco interdum, & interdum plumbo liquido copulat. ita vt res necessitate iunctæ diuidi non possint. Quod imperiorum vertices non debent ignorare.

8 Coercendi intra terminos imperii.] Non ea mens Iulio Cæsari, qui de tuendo & ampliando imperio semper anxius. Sueton. c. 44. in Iulio. Non ea mens Alexandro Magno, de quo ita Satyricus. *Iuuenes reges imperiorum fines augent, senes tuentur.*

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis.

Dictus Pellæus a Pella vrbe Macedoniæ. Dixi, *iuueni*. Aliud enim visum *seni* Augusto, recocto, & veteri regendis imperijs. Aliud Antonio Philosopho, vt ait Xiphilinus. Nam Strabo lib. 7. ait, Augustum noluisse flumen Albim transire, & illic quietas gentes turbare. ne lacessitæ obsequium exuerent; & vicinas nationes traherent ad res nouas. Et sane qui rebus suis attendit; aliena non inuadit. Quod firmat in August. Aurelius Victor. *Nisi*, inquit, *iustis de caussis, nunquam genti vlli bellum intulit.* Additque rationem longe sapientem: *Iactantis esse ingenij & leuissimi, ardore triumphandi, & ob lauream coronam, id est, folia infructuosa, in discrimen per incertos euentus certaminum, securitatem ciuium præcipitare.* Nec sane errat. Erat quippe Augustus non ignarus artis imperatoriæ, sed sciens & prudens. Plerumque enim dum nimia ambimus, totum perdimus. Traianus in Dione: *Ægre posse eas gentes quas deuicisset, in fide & officio continere, aut a vi & iniuria defendere.* Quod statim euenit Traiano defuncto, vt Spartianus in Adriano docet. Aliam reddit rationem Dio lib. 56. Quod difficile, tantum imperium seruari posset, & ne plura appetendo, omnia amitterentur. Nam vt ait Seneca Suasor. 1. *Desciturus gentes, si Alexandrum rerum naturæ terminos supergressum, innotuisset.* Ita legendum. Et hoc est quod subijcit Tacitus. *Incertum metu* (descisionis scilicet) *an per inuidiam?* lege per interrogans, id est, num etiam inuidens posteris, ne Augusto magis amplificasse imperium dicerentur? Nam magni imperiorum vertices laudis sunt cupidissimi, & cum omnibus abundent, sola se gloria egere putant. quod vere dictum, & ex veritatis oraculis. Sed in Republica quisquis est ambitiosus, idem est exitiosus.

Cur Augustus non auget, sed tuetur imperiū.

Seneca pater correctus.

Principes laudum cupidi.

Inter quæ Senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tiberius, se, vt non toti Reipub. parem, ita quæcunque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum. Tum Asinius Gallus, [1] Interrogo, inquit, Cæsar, quam partem Reip. mandari tibi velis? Perculsus improuisa interrogatione paulum reticuit, dein collecto animo respondit: Nequaquam decorum pudori suo, legere aliquid, aut euitare, ex eo, cui in vniuersum excusari mallet. Rursum Gallus (etenim[2] vultu offensionem conicctauerat) non idcirco interrogatum ait, vt diuideret, quæ separari nequirent: sed vt sua confessione argueretur, vnum esse Reip. corpus, atque vnius animo regendum. Addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quæque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. Nec ideo

Magna ambitio magna adulatio.

Vnius corporis vnum caput: vnius imperij vnus rector.

ideo iram eius leniuit pridem inuisus, tanquam [3] ducta in matrimonium Vipsania M. Agrippæ filia, quæ quondam Tiberij vxor fuerat, [4] plusquam ciuilia agitaret, [5] Pollionisque, Asinij patris ferociam retineret.

Vno Verbolo etiam minimo princeps læditur.

Verba libera pro Rep. venena sunt.

1 INTERROGO.] Illa interrogatio rupit iugulum Asinij Galli : & fuit eius mors. Quanquam nec ei mori licuerit. Vide tu, quisquis es, & aduerte, quam sano homini noceat libere de Principe deque Rep. proloqui. Libera enim verba venena sunt impuro sæculo, & loquentium cicutæ. Præaxaspes Cambysæ amicissimus monuit regem de ebrietate; non cauit de crudelitate. Dixit, & cor filij sagitta rex confixit. Seneca de Ira. O exosa tyrannis veritas!

2 VVLTV.] Vetus Scholiastes Iuuenalis ait Sat. 9. *Vt corporis vitia ex faciei colore deprehenduntur, sic & animi.* Nam Diuus Hieron. epist. 10. *Speculum mentis est facies, & taciti oculi, cordis confitentur arcana.* Certe vultus externum hominem notat, & internum aperit. Et egregie Tertullian. de resurrect. Carn. *Si volutet aliquid anima, vultus operatur indicium.* Ideo vere Am. Marcellin. lib. 15. *per corporis signa pandit animorum interna.* Et de Iuliano: *diu vultum contuentes quis futurus esset colligebant.* Quod fuit verum augurium D. Gregorij Nazianzeni de illo, non tam Iuliano quam Idoliano, vt loquitur ipse Orat. 3.

Non soli Atridæ sponsas amant.

3 DVCTA IN MATRIMONIVM VIPSANIA.] Quod valde Tiberium pupugit, vt alios magnos viros. Nam *dolor hic, non solos tangit Atridas.* Cato sibi pactam abduci tulit ægerrime, ait Plut. in Catone Censorio. Et Cæsar Iulius, *nulla vi a Cinnæ filia distrahi potuit, licet imminentibus Sullæ gladijs.* Suet. cap. 1. in Iulio. At Tiberius, magno angore a Vipsania auulsus est, vt Iuliam duceret. *Quam in occursu vbi semel vidit, statim perijt,*

(ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην, ait Theocritus,
Vt vidi, vt perij.)

Primus amoris aculeus habet æternum vlcus.

Et ita tumentibus oculis, & contento vultu prosequutus est, vt custoditum fuerit, ne in conspectum eius posthac veniret. Cum ea enim bene conueniebat, & erat ex eo prægnans. Sueton. in Tib. cap. 6. Sic primis affectibus & amoribus nihil fortius, nihil hederatius. Nam nulla vi soluuntur. Ouid. Eleg. 3. lib. 1. Am.

Hanc probat & primis dilectam semper ab annis,
Est inter comites Martia censa suas.

Et acute Seneca epistola 69. *Nihil facilius, vt amor, recrudescit.*

Mos Græcorum & Roman. cedere vxoribus.

4 PLVSQVAM CIVILIA.] Non quod non fuerit moris apud ciues Romanos, ita dissoluere matrimonia. Nam ex legibus Numæ, Plutarchus ait *sancitum, vt marito, qui satis liberorum haberet, ius esset vxorem suam alteri viro, liberorum quærendorum causa, concedere, atque in matrimonium elocare.* Sic Augustus relicta Scribonia Liuiam duxit, quod nullos haberet liberos. Sic Octauiam suæ sororis neptem Pompeio dedit Iulius Cæsar. Sueton. cap. 27. in Iulio, & Tertullianus in Apolog. Catonem ridet apud Romanos, & Socratem apud Græcos, quod suis vxoribus cesserint.

Cur oderat Asinium Tiberius.

Sed Tiberij ira fuit, quod fuisset Vipsania principis vxor, qua ducta excederet Gallus ordinem ciuium & Cæsaribus se æquaret.

Quia Vipsaniã duxerat Tiberij coniugem.

Nam Azantidem puellam cum Apolline suetam & Elationidi submissam *æqualem dijs Elationidem* vocat Homerus in hymno Apollinis, & ἀζηνον nominat. A maritis enim radios habent fœminæ. Et hoc pungebat Tiberium, quod Gallus coniuge sua potiretur. *Noli vxorem meam premere,* dicebat Caligula apud Sueton. cap. 25. Similis historia in veteri Scholiaste Iuuenalis, qui emendãdus, Sat. 5. in versu, *Quæ Piso bonus.*

Piso.

Piso, inquit, *Calpurnius ex antiqua familia, scenico habitu tragœdias actitauit, in latrunculorum iussu* (lege *lusu*) *tam perfectus, & callidus, vt ad eum latentem* (lege *ludentem*) *curreretur. Ob hæc insinuatus C. Cæsari, repetente* (lege *repente*) *relegatus est, quod consuetudinem pristinæ vxoris abductæ sibi ab ipso, deinde remissæ, repetijsse existimabatur.* Sueton. 25. in Caligula.

Exempla in libris.

Lolliam Paulinam subito ex prouincis euocauit, ac perductam a marito coniunxit sibi, breuique missam fecit, interdicto cuiusquam in perpetuum coitu. Sed noster author hæc firmat l. 15. vbi de Nerone. nam ait: *Accesserat recens causa, quod Vestinus Statiliam Messalinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius inter adulteros eius, & Cæsarem esse.*

Vestinus.

Et idem eodem. *Pellitur & Rufus Crispinus, Neroni inuisus, quod Poppæam quondam matrimonio tenuerat.*

Rufus Crispinus.

Et hist. 2. *Vitellius metu & odio, quod Petronius vxorem eius, mox Dolabella eam matrimonio accepisset, interfici iussit.*

Petronius.

Dolabella.

Simile est illud lib. 2. Reg. de Adonia, qui petit in vxorem Abisag Sunamitidem, quæ puella pulchra nimis dormierat cum rege Dauid admodum sene, eaque intacta. Cum ergo Adonias petijsset eam in vxorem: *Pete*, inquit, *& regnum* (dixit Salomon) *iussitque interfici Adoniam fratrem suum.*

Adonias.

Idem scribitur 2. Reg. c. 3. *Quare ingressus es ad concubinam patris mei?* Quod graues inimicitias fecit inter Isboseth regem Israel, & Abner.

Abner.

Et Dauid statim vt regnum adeptus est, vxorem sibi abductam repetiit. *Redde vxorem meam Michol, & tulit eam a viro suo Phaltiel filio Lais.* Nam amor

Phaltiel.

— sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.

Sed sapit, qui cum regibus in fœmineo fundo nihil commune capit.

5 POLLIONISQVE PATRIS FEROCIAM CONTINERET.] Quem ex *Corneliorum gente* fuisse scribit D. Hieron. ad Pammachium. At Plinius lib. 36. cap. 5. *Pollio Asinius, vt fuit acris vehementiæ, sic quoque spectari monumenta sua voluit.* Fuit is eloquens & doctus & fortis, qui Piratico bello corona nauali donatus est a Pompeio. Plin. 7. cap. 30. *M. Varronis*

Pollio pater ferox.

bibliotheca quæ prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubijs publicata Romæ est, haud minore (vt equidem reor) gloria: principe oratore, & ciue ex illa ingeniorum, quæ tunc fuit, multitudine, vni hanc coronam dante, quam cum eidem Magnus Pompeius Piratico ex bello naualem dedit. Habuitque in monumentis egregias a Praxitele figuras sculptas. Idem 37. cap. 5. Ferocia autem eius emicuit maxime in Ciceronis insectatione. Senec. Suaso. 6. Et in Catonis accusatione. 7. Contr. 4. in Passieni contemptione: tribus viris magnis. l. 10. Contr. 5. In talenti recusatione. lib. eodem. In filij amissione præf. libro 4. Contr. Addo & crudelis verbi pronunciatione. Nam *Hoc voluerunt* dixit, cum in acie Pharsalica suos ciues cæsos & iacentes conspexit. Plut. in Cæsare, licet Cæsari Sueton. adsignet. Sed eius epistolæ quædam, quæ leguntur l. 9. familiarium Ciceronis, satis ferociam eius indicant. Valerius vocat illum, *non minimam partem Attici styli Romani*; nec iniuria. Fuit autem μακρόβιος & viuax. nam centum annos vixit, ait Plin. lib. 22. cap. 24. Filius autem per vestigia patris abiens, paternam in dicendo libertatem, plus quam par esset, & sibi expediret, assumpsit. Inde Asinij cum Tiberio dissidium, inde excidium.

Pollio filius itē. Libertas Asinij Pollionis.

Digni imperio ab indigno tolluntur.

Post quæ L. Arruntius haud multum discrepans a Galli oratione perinde offendit, quanquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira; sed diuitem, promptum artibus egregijs, & pari fama publice suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum, suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel idem possent cuperentque, [1] M. Lepidum dixerat capacem, sed aspernantem, Gallum Asinium auidum & minorem, L. Arruntium non indignum, [2] & si casus * daretur, ausurum. De prioribus consentitur. Pro Arruntio quidam [3] Cn. Pisonem tradidere. omnesque, præter Lepidum, varijs mox criminibus, struente Tiberio, circumuenti sunt. Etiam [4] Q. Haterius & [5] Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere. Haterius cum dixisset, Quousque patieris Cæsar non adesse caput Reipub? Scaurus quia dixerat, spem esse ex eo, non inritas fore Senatus preces, quod relationi consulum, iure tribunitiæ potestatis, non intercessisset. In Haterium statim inuectus est. Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit. Fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paulatim, non vt fateretur suscipi a se imperium, sed vt negare & rogari desineret. Constat Haterium, cum deprecandi causa palatium introisset, ambulantisque Tiberij genua aduolueretur, prope a militibus interfectum, quia [6] Tiberius casu, an manibus eius * impeditus, prociderat. Neque tamen periculo [7] * talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, eiusque [8] accuratissimis precibus protegeretur.

* daret, vi ausurum.

Malis dat vis quod ius negat.

Imperium sine capite cadauer est.

* impeditus? * tam illustris viri

1 MARCVM LEPIDVM.] Qui Dalmatico bello triumphalia meruit, consentiente iudicio principum, & Senatus voluntate. Cape eius imaginem ab ipso Tacito. *Hunc ego Lepidum temporibus illis grauem & sapientem virum fuisse comperio: nam pleraque ab sæuis adulationibus aliorum in melius deflexit, neque tamen temperamenti egebat, cum æquali authoritate & gratia apud Tiberium viguerit.* vere ἐπίστροφος ἀνθρώπων. Ita dexteritate summa inter homines versabatur. Velleius ita illum pingit, sed plagoso loco: *Omnibus copijs a Cæsare M. Lepidus præfectus est. vir nominis ac fortunæ eorum* (lege *Cæsarum*) *proximus, quem in quantum quisque aut cognoscere, aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque nominum, quibus ortus est, ornamentum indicat.* Quod explicat Tacitum. Ait enim fama & nomine Cæsaribus proximum. id est, *capacem imperij, vt dixerat Augustus.* Quia Romæ post Cæsares celebris. magna enim fuit Lepidorum familia Romæ, & claris maioribus conspicua, & inter conspicuos hic Lepidus. Et quod Lepidus olim Triumuir pari authoritate cum Cæsare Octauio remp. rexisset, subiungit: *Et quem Tiberius amat, & miratur, quantum quisque ex eo cognoscere potest, existimatque & indicat ornamentum familiæ Lepidorum, a qua ortus est.* Quod explicui, quia verba satis obscura, & vt mendum tollerem. Et si quid odoror, fuit ille Lepidus Tiberij Neronis in adolescentia magister, de quo dixi supra, & cuius familiam, nobilissi-

Lepidus a Tacito depictus.

A Velleio etiam.

Correctus Velleius.

Explicatus a Velleio Tacitus.

nobilissimam vocat Suetonius alicubi. Est alter M. Lepidus, de quo Annal. 3. quem Sextus Pompeius, *vt socordem, inopem, & maioribus suis indecorum, eoque etiam Asiæ sorte depellendum* dixit: Senatu aduersante, qui *mitem magis, quam ignauum* asseruit. Clara hæc familia M. Lepido bis Consule, Pontifice Maximo, & Censore, auo fortasse huius nostri, de quo Cic. de prouinc. Consul. Sed & amentia & inconstantia Lepidi triumuiri, hostis Reip. iudicati, plus familiæ nocuit, quam virtus maiorum profuerit.

Lepidorum familia clara.

2 Si casus daretur.] Lege, & corrige, & si lubet, ride Mineruam meam: *Si casus daret, vi ausurum.* Si arbitra veritas, simile mendum lib. 4. *Et ni resistatur, fore plures.* pro, *Et ni resistat vi, fore plures.* id est per vim, & viribus admixtis. Et L. 4. de rer. diuis. D. *Nemo ad littus maris accedere prohibetur, dum villis & ædificijs & monumentis abstineatur.* vbi legendum, *abstineat vi*, id est, per violentiam. Et in Apuleio Apolog. *Sola virginitas cum semel accepta est, reddi nequitur. Sola apud maritum de rebus dotalibus remanet.* Vbi lego, *reddi nequit vi. Sola apud maritum de rebus dotalibus remanet.* Plautus in Amphitr. scena prima.

Cadunt vulneris vi & virium.

Idem mendum in verbo (*vi*) apud Liuium, vbi de bello Pun. *Fontem sub terra tantum aquarum fluxisse.* vbi lego, *tanta vi aquarum fluxisse.* Noster lib. 15. ita vtitur verbo *daret. Quoties fortuna contra daret, saluti consuluisse.* Et sane verbum, *daretur*, heic Hyperboreum est: vt *vi ausurum* familiare & Tacito vernum & domesticum prorsus. quod posthac Tacitus demonstrabit.

3 Cn. Pisonem.] Germanici confectorem & venenarium. Nam Tiberio clam mandante venenum dedit, mox negante reum subdidit, vitamque & existimationem & claræ decus familiæ perdidit miser. De quo l. 2. & 3. Ann. plura. Noster vocat *ingenio violentũ, & obsequij ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui ciuili bello resurgentes in Africa partes, acerrimo ministerio aduersus Cæsarem iuuit.* Iuuit quidem, & pro Rep. sapienter insaniuit, mox tutiora consilia capessiuit.

Pisonis icon a Tacito.

4 Q. Haterius.] De quo nummus est: Q. HATERIO. L. PISONE. IIVIRIS. deducendis colonijs scilicet. Vir ingens, & impetu vigens, sed non vitijs carens quæ habuit multa. Quippe a nostro *fœdæ adulationis senex* dicitur, li. 4. An. Et *mollis*, a Seneca patre, quod animo imbecillo filiorum mortes tulerit. præfatione libri 4. Cõt. Et Seneca filius 6. de benef. (si is est) inurit illi notam captationis testamẽtorum. Fuit etiam tribunus pleb. intercessitque ne Prætoribus ius virgarum esset in histriones. Noster infra. Scribit etiam Sueton. Tiberium, cum initio principatus, necdum bene firmatus in imperio, habuisset eum sententia diuersum in Senatu, ei dixisse: *Si quid aduersum te liberius sicut Senator dixero, mihi ignoscas.* D. Hieronymus meminit eius aduers. hæres. Ioan. Hieros. his verbis: *Quintus Haterius, qui ingenium in numerato habebat, vt sine monitore tacere non posset. De quo egregie Cæsar Augustus: Quintus, inquit, noster sufflaminandus est.* Inde verbum Gallicum (*haster*) quod est properanter, festinanter ire, ab Haterio qui properantior fuit in dicendo. Sic verbum *Agard*, ab Agar ancilla Saræ quæ insolentior fuit contra dominã. Et calcitrosa & peruicax ancilla ita vocatur apud nos. Et hoc frequens apud Francos qui ab exteris capiunt ista quasi mutuum. Nam sunt innumera quæ mutuó sumpsimus, & ad nos transtulimus: quod dicam alibi. Sed hæc omnia a Seneca patre, qui testatur 4. Contr. *vnicum fuisse sui temporis, qui facilitatem Græcam in Latinam linguam verteret.* Et ita loquitur de eo. *Multa erant quæ reprehenderes, multa quæ suspiceres, cum torrentis modo, magnus quidem, sed turbidus flueret. redimebat tamen vitia virtutibus, & plus habebat quod laudares, quam quod ignosceres.* Talis fuit Carneades. nam Gellius lib. 7. cap. 14. *Admirationi fuit trium Philosophorum facundia. Violenta & rapida, Carneades dicebat; scita & teretia, Critolaus; modesta, Diogenes, & sobria.* Iulianus Apostata epist. ad Proæresium: ἄνδρα ἐφιέντα τοῖς λόγοις, ὥσπερ οἱ ποταμοὶ τοῖς πεδίοις ἐπαφιᾶσι τὰ ῥεύματα, *hominem ita in dicendo copiosum & abundantem, vt flumina cum in patentes campos influunt.* Sic Cicero de Saturnino: *Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus & pæne demens, vt actor esset egregius & ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus.* Sic Homerus de Vlysse Iliad. 3.

Hateriu eloquens.

Adulator, Senex, Mollis.

Testamẽtorum captator. Tribunus pleb.

Turbidus dicendi, sed impetu vigens.

ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν.

Verba niualibus similia hibernis.

De his orationibus sic Horatius, Satyra 7. libri 1.

-- *Canem illum,*
Inuisum agricolis sidus, venisse ruebat,
Flumen vt hibernum, fertur quo rara securis.

Et Iuuenalis Sat. 10.

-- *Torrens dicendi est copia multis,*
Et sua mortifera est facundia.

Plinius Nepos epist. *Frequens*, libro 1. de Pericle ait, *verba funditasse similia niuibus brumalibus.* quod sumpsit ab Homero. talis fuit etiam Isæus, Græcus declamator, de quo Iuuenal. Sat. 3.

Promptus, & Isæo torrentior.

Et de quo idem Plinius Nepos lib. 2. epist. *Magna. Isæum disertissimum iudico, quem nisi noscere concupiscis, saxeus ferreusque es.* Nam torrentibus comparantur tales oratores & Poetæ. Horatius de Pindaro:

Oratores torrentibus comparati. Poetæ etiam.

Fonte decurrens velut amnis, imbres
Quem super notas aluere ripas,
Feruet, immensusque ruit, profundo
Pindarus ore.

Pindarus.

Idem de Cassio Parmensi dicas in scribendo, quod de Haterio in dicendo. Nam ita Horatius lib. 1. Satyr. 10.

Cassius Parmensis.

-- *Amet scripsisse ducentos*
Ante cibum versus, totidem cœnatus: Etrusci
Quale fuit Cassi rapido feruentius amni

Ingenium, capsis quem fama est esse, librisque
Ambustum proprijs.

Mulio Incitatus.

Sic propter rapiditatem, Mulio quidam temporibus Domitiani Incitatus dictus est, quia Incitati equi Caligulæ more, rapidus ferebatur. Nam Martial. lib. 2. epigr. 1.

Cocco Mulio fulget Incitatus.

Et libri 11. epigr. 1.

Sed cum sponsio, fabulæque lassæ
De Scorpo fuerint, & Incitato.

D. Hilarius Rhodanus dictus.

D. Hieronymus, D. Hilarium vocat *eloquentiæ Rhodanum*, propter illam rapiditatem orationis. proœmio epist. 2. ad Galat. Et certe, eloquentiæ impetus, omnium animos ad se rapit. Sic Tigrim Persæ vocant Armeniæ fluuium, propter velocitatem. Nam *Tigris* apud eos, sagitta est celeriter volans, & impetu se ferens, & impetu feriens, qualis eloquentia.

Scaurus vir nobilis. Eloquens. Vita turpis.

5 MAMERCVS SCAVRVS.] Noster lib. 6. Annal. *Mamercus Scaurus insignis nobilitate, & orandis causis, vita probrosus.* Itaque vita nomini non respondit. Nam *Mamercus* prænomen Oscum, ait Festus, & moribus ille totus oscus, & opicus. Tulit autem hoc nomen Pythagoræ filius, vt ait idem Festus, a quo gens Æmilia. Et libro 3. vocat eum *patruum Sullæ, & vitricum, & oratorum ea ætate vberrimum.* Seneca pater *disertissimum hominem, & venustissimum*, præf. libri 10. Contr. & idem Suaso. 2. *virum magni, sed neglecti ingenij.* Quippe, vt ait Cato, *Rumorem, famam flocci fecit, captus stupris, & insignibus obstinatus flagitijs.* Habuit certe os impurum, & linguam improbam, palam obscœnus, & Scaurorum familiæ vltimus, imo indignus, & in eum cadit istud Iuuenalis Sat. 6.

Scaurus disertissimus.

Vir magnus, sed negligens. Ore impurus.

- *Scaurorum nomina falso*
Corpore laturus.

Marcus pro Mamercus falso dictus.

Dicitur *Marcus* a Dione, cum Scaurorum prænomen sit *Mamercus*, & a Plinio cap. 11. libro 36. Et cape de Scauris alium versum Iuuenalis,

Mamercorum alapas.

Sat. 8. Nam de Scauris tunc arenarijs loquitur, & a veterum Scaurorum moribus longe remotis. vbi autem nostrum tangit Seneca, sic scribit. *Nullam stultitiam inultam præterire sinebat. Dixit bellum verbum cum de Aristone Philosopho quæreretur, qui semper lectica gestabatur, cuius esset sectæ: Scio, inquit, Peripateticum non esse.* Interpretor: Quia nunquam ambularet, sed semper lectica gestaretur. Et sequentia firmant, quod cum consuleretur Iulius Græcinus, quid de eodem Aristone sentiret: *Nescio, inquit, quid de gradu faciat, tanquam de essedario esset interrogatus.* Sed nescio quo modo proœm. libri 1. Contr. 10. Scaurus a Seneca tantopere laudatus orator, statim deprimitur, dum ait, *Scire posses non quantum oratorem præstaret, sed quantum desereret.* Sic etiam idem author, vbi Pallienum sui temporis *eloquentissimum* dixit, alibi *aridum* nominat. Quin etiam petit ipsum eloquétiæ caput Ciceronem. Et quem vere disertissimum nominauit, factus Appius, aut alter Pollio Ciceronis osor, streperum appellat.

Scauri de Aristone dictum.

Et Iulij Græcini.

Seneca pater a se diuersus.

Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?

An Seneca Messala factus est, & oblitus suæ scriptionis? an sententia mutatus? an controuersiæ illæ varijs manibus attextæ? Dicite Pierides.

Senecæ controuersiæ varijs manibus textæ.

Et meministis enim Diuæ, & memorare potestis.

Sane nisi aliorum oratorum segmenta his declamationibus attexta dicas, difficilis erit nodus. Nam tricæ sunt inexplicabiles.

6 TIBERIVS CASV, AN MANIBVS EIVS IMPEDITVS PROCIDERAT.] Lege per interrogatiunculam: *An manibus eius impeditus? prociderat.* Quod ego notabo omnibus locis. Nam vt in mari Sporades, ita sparsæ vndique per Taciti pelagus istæ interrogatiunculæ, tamen non sine venustate. Sed vide & perpende Tiberij artes & nequitiam. Nam omnes de nequitia illum arguunt & conuictum damnant.

Interrogatiuncula sparsæ in Tacito.

7 TALIS VIRI.] Vereor ne non sint hæc verba Taciti mera. Et forte ita scripsit, *tam illustris viri.* Nam vt conijcio per notas, exscriptores vitium fecere. Et certe libro 3. *infamiam virorum illustrium* dixit, non *talium.* In Tacito tamen reperitur vtrumque. vt libro 16. *Detur hoc illustrium virorum posteritati.* Et Annal. 4. *Tali sorte cruciatum effugere.* Et eodem libro: *Sibi multum superque vitæ fore quod tali cum principe expleuisset.* pro, tam illustri. Capitolinus in Seuero: *Horum igitur tantorum & tam illustrium virorum multi Prætorij, omnes certe summi viri, fuere interfecti.* Mouet me quod in oratione Senecæ ad Neronem libro 14. scribit, *Tales hortos instruit*, vbi legendum indubitanter, *tam illustres hortos.* Cæterum Consularis erat Haterius, & ab Æmilianis, ideoque illustris. Nam dignitas illustrium omnes excedit, & illustres ἀξιωματικοὶ dicti, quales erant Consules & Consulares. Nam si quæstores & præfecti vrbis ita in iure nominati, L. 32. de appell. C. L. 2. de temp. appell. C. quid de Cósulibus & Cósularibus? Cicero tamé ad Quintum fratrem ita scribit: *Ne talis viri, tamque nostri necessarij honorem minui per te, aut impediri velis.* Vbi loquitur de homine priuato, non de publico, qualis Seneca. Quod scribo, vt in Taciti sacris omnia sincere fiant. Et forsan meæ dubitationi aliquis doctior maiora addiderit, & veritatem inde eruerit. Sufficit mihi digito fontem monstrasse, & abijsse.

8 ACCVRATISSIMIS PRECIBVS.] Habet, vt inquiunt, manuscriptus Codex, *curatissimis.* Et certe accedit magis ad modum Taciti, qui *curatius*, pro *accuratius* dixit infra, id est, pro *maiori cura.* Nec solus ille, sed multi authores & consulti. Plautus in Truculent. *Spice* dixit, pro *aspice. Spania* pro *Hispania* apud Aimoinú monachum 2. capite. de gest. Franc. Et Festus *Spiciunt* antiquos dixisse sine præpositione testis est: *Cato in ea quam habuit in Q. Thermum de septem hominibus. Tenere* pro *obtinere.* Horat.

Quo causæ teste tenentur.

pro *obtinentur.*

Municas pro *cómunicas*, Festus in verbo *municas.*

Et in

Et in eadem Plauti comœdia *Rabonam* cum dixisset seruus, pro *Arrabonam*, respondit, *Arſliceri facio*. Vt Prænestinis *Conia*, est pro *Ciconia*. Et apud Græcos κρῖ pro κριθὴ, id est, hordeum: & Laconibus δῶ pro δῶμα, id est tectum. Citatque Strabo authores multos qui circuncisis dictionibus vsi sunt. libro 28. Geographiæ. Et fons sectionis huiusmodi, fœminæ, quæ per mollitiem frangebant verba. D. Hieron. ad Eustoch. scribit de virg. ser. *Ne delumbem matronarum saliuam delicata sectetis, quæ nunc strictu dentibus, nunc labijs dissolutis balbutientem linguam dimidiato verbo moderantur*. Sic dixit Lucillius:

Proras detundete & dispoliate guberna.

pro *gubernacula*.
Sic decurtatas dictiones pro talaribus habemus. Et Iurisconsulti in his verborum Syncopis luserunt. *Si Stichus legatus heredis culpa non pareat*, pro *appareat*. L. 47. §. de legatis. 1. *Et si quædam ex signis non parent*. L. 7. de bon. poss. sec. tab. D. Est qui latius, est qui contractius loquatur: hic Laconicus est, ille Asiaticus. Non omnibus idem os.

Adulatio venenum Reip.

Multa patrum &[1] in Augustam adulatio: [2] alij parentem, alij matrem patriæ appellandam, plerique vt nomini Cæsaris adscriberetur, Iuliæ filius, censebant.[3] Ille moderandos fœminarum honores dictitans, eademque se temperantia vsurum in his, quæ sibi tribuerentur, cæterum anxius inuidia, & muliebre fastigium in diminutionem sui accipiens, [4] ne lictorem quidem ei decerni passus est: [5] aramque adoptionis, & alia huiuscemodi prohibuit. At Germanico Cæsari [6] proconsulare imperium petiuit; missique legati qui deferrent, [7] simul mœstitiam eius, ob excessum Augusti, solarentur. Quo minus idem pro Druso postularetur, ea causa fuit, quod designatus consul Drusus, præsensque erat. [8] Candidatos præturæ duodecim nominauit, numerum ab Augusto traditum: & hortante senatu, vt augeret, [9] iureiurando obstrinxit, se non excessurum.

Mulieres honorandæ, sed frenandæ ne superbiant.

Princeps latens est alloquio.

1 In Augustam.] En vt *Augusta* dicta, statim post Augusti mortem, quæ prius Liuia, & a Tacito exactissimo scriptore. Quod repetit infra, vbi de Germanico. *Ipse Druso, fratre Tiberij genitus, Augustæ nepos*. Et l. 3. *Iuliæ Augustæ valetudo atrox*. Medicabimur huic vulneri postea, nunc tantum palpamus. Nam pauci sunt authores historiæ Romanæ qui in hoc verbo vel non lapsi, vel non corrupti.

2 Alii parentem, alii matrem patriæ.] Quæ ergo differentia inter *parentem*, & *matrem patriæ*? Nam mater *parens* dicitur, quod pepererit, & parens eadem mater. Noster l. 3. *Alia parente geniti*. Et Festus: *Parens vulgo pater & mater*. Quod est vulgatissimum. Tamen parentis nomen latius patet, quam matris apud iuris conditores. Parentes enim dicuntur vsque ad tritauum, & vsque ad tritauiam, L. 4. de in ius vocan. D. & Vlpianus: *profectitiam dotem esse, quæ a patre vel parente profecta est*. L. 5. D. de iure dot. At matris nomẽ nõ egreditur personam eius quæ peperit, nec ad ascendentes pertinet. Sed nota, heic diuersa quidem, sed propria verba Senatorum adulantium Tacitum referre, vti ea protulerint, licet idem significent. Quod facit maxime ad historiæ fidem. Dio scribit l. 57. *Fuisse qui censerent eam matrem patriæ, & genitricem appellandam: Alios, eius nomine Tiberium nominandum. Quod indigne tulit Tiberius*, minui putans Regiam suam potestatem si cum matris honore misceretur homo turpis. Sic Pompon. L. 2. de orig. iur. ait, *Sempronium I. C. σοφὸν appellatum, nec ante, nec post, quemquam eo dictum nomine*. Tamen paulo post, ait *Ælium Catum sapientem vocatum*. At σοφὸς & sapiens idem. Sed vnus, *sapiens* dictus Latine, alter σοφὸς Græce, quamuis eadem significent, diuersis tantum verbis vsi. Cæterum, extat nummus cum Liuiæ vultu, in fronte Lunam nascentem gerente, cui hæc inscriptio est, LIVIA AVGVSTA GENITRIX ORBIS. Dio certe lib. 58. *Matrem vult dictam, quod multis opem tulisset, quod multorum liberos aluisset, quod Senatorum filias maritis collocasset*. Vtque Augustus pater patriæ dictus est, ita Liuia mater. Est enim pietatis nomen D. Hieron. ad Marcell. *Mater, & filia, nomina pietatis, officiorum vocabula, vincula naturæ, secundaque post Deum fœderatio*. Et idem ad Cælantiam. *Familiam tuam ita rege, vt te, matrem magis quam dominam, videri velis; a quibus benignitate magis, quam seueritate exige reuerentiam*. Quod in P. R. Liuia exercuit, regnandi certe perita, & in mansuetudine erudita ad imperiorum curas. Cui merito istud Claudianum conueniat 3. de laud. Stil.

Parens & mater idem.

Propria verba vt prolata, sic relata a Tacito.

Liuia genitrix orbis in nummis.

Cur ita dicta.

Mater, & filia, nomina pietatis.

Hæc est in gremium victos quæ sola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit,
Matris, non dominæ ritu, ciuesque vocauit
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.

3 Ille moderandos foeminarum honores.] Tiberius dum priuatus ageret, Liuiæ matri templum dicat. Dio li. 55. Vbi adeptus imperium est, matris solertia matrem patriæ dici non sustinet, ac ne lictorem ei decernit.

Tiberius post adeptum imperium matri non æquus.

Quæ hæc est intemperies? O arcana Regnorum & regentium. Sueton. 50. in Tiberio: *Tulit* (inquit) *perindigne actum a Senatu, vt titulis suis, quasi Augustæ ita & Liuiæ filius adijceretur. quare non parentem patriæ appellari, non vllum honorem insignem recipere publice passus est.* & hæc est causa moderandorum honorum quam velat Tiberius, impotentia fœminarum: cum vera causa extiterit impatientia virorum, & nimia Tiberij & ambitiosa cupiditas & acerbitas in matrem. Ijsdem verbis in liberos Germanici odium velauit lib. 4. *Ne quis mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam tolleret.* Dio narrat libro 57. Tiberium sæpe matrem monuisse, vt quantum decorum pati posset, eum imitaretur, nec immodico fastu turgeret. Nam Liuia fastuosa mulier, sed quid non debuit matri Tiberius quæ ei vitam dedit & imperium? *Honorare oportet*, ait D. Ign. ad Hieronem Diaconũ, *cooperatrices generationis nostræ.* Sine fœmina enim nũquam liberos vir procreabit, nec fœmina sine viro. Et recte, *moderandos* dixit *fœminarum honores.* Nam fœmina, nullum animal sublimitatis magis auidum. Et sapienter Cato in Lege Oppia. *Date frænos impotenti naturæ, & indomito animali.* Sic apud Liuium: *vbi pares esse cœperint, fient superiores.* Veterum tamen Romanorum sapientia, in honorem pudicitiæ matronalis, multa eis decreuit. Nec potuit satis: nam Pudicitia magna virtus in fœmina: Et hæc in Liuio, & Dionysio, alijsque authoribus reperias. Ἁγνεία μήτηρ τῶν ἀρετῶν πασῶν, ait Nilus de illa virtute. At vero dedit Senatus Liuiæ statuam, & dedit vt sacrosancta esset, quasi tribunus pleb. quod nulli, nisi Octauiæ sorori Augusti tribuit vnquam. Dio lib. 49. Sed dedit Resp. quod filius negauit. Et postea nil non mulieribus dedit adulator Senatus.

Honores in fœminis moderandi.

Fœmina sublimitatis auida.

Fœminæ ob pudicitiam honoratæ.

Statua Liuiæ.

Viatores in virga.

4 Ne lictorem.] Cape lictorem pro viatore, qui virgam præferat, & qui virga summoueat populum. Itaque tangit hoc Liuiæ decus, vt cui tot honores a Senatu, ne lictorem quidem habeat a filio. Nam lictores proprie sunt magistratuum. Sed confusa fuere postea huiusmodi nomina *lictorum, viatorum*, & eorum qui *Accensi* dicebantur. Horatius l. 2. Carm. ode. 16. -- *Neque Consularis*
Summouet lictor.

Seneca epist. 94. *Non est quod fœliciorem eum iudices cui submouetur, quam quem lictor semita deijcit.* Sed Plinius ingeniose in præfat. nat. hist. *Perfricui frontem, nec tamen profeci: quando alia via occurris ingens, & longius etiam summoues ingenij fascibus.* Lat. Pacatus de viatore in Panegyr. *Ne otiosa viatoris manus, plebem verbere summoueret.* D. Hieron. in epist. Paulæ. *Cum proconsul Palæstinæ, qui familiam eius* (scilicet Paulæ) *optime nouerat, præmissis apparitoribus, iussisset parari prætorium, elegit humilem cellulam.* Plinius lib. 9. cap. 35. de lictore fœminarum, ita: *Affectantiam & pauperes* (scilicet Margaritarum lineas) *lictorem fœminæ in publico, vnionem esse dictitantes.* Vere, nam vbi in publico quis videt matronam vnionibus radiantem & smaragdis superbe gradientem, statim via cedit, ita vt ille vnio, sit illi pro lictore. Libera autem Rep. populus aut Senatus dabat lictores hominibus bene de Rep. meritis. Sic Cicero ad Attic. epist. 9. *Propius*, inquit, *accedere, quomodo sine lictoribus, quos populus dedit, possum? qui mihi incolumi adimi non possunt.* Sic in prouincijs fuere Senatoribus lictores dati a procõsulibus. Quod testatur idem Cicero ad Attic. l. 12. vtebanturque bacillis. Nam ita ille. *Quos ego lictores cum bacillis in turbam conieci, ad oppidum accedẽs.* Est autem *bacillus* diminutiuũ a baculo, vt scilicet paruus sit baculus, seu virga, quæ ab eis gestabatur. Horat. in Sat.

Vnio fœminarum lictor.

Populus lictores dabat viris benemeritis.

Lictores Senatoribus dati a proconsul. in prouinc.

Fundos Aufidio Lusco prætore, libenter
Linquimus, insani ridentes præmia scribæ,
Prætextam & latum clauum prunæq. bacillum.

Et Cicero in Agraria contra Rullum: *Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, sed vt heic Prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus.* Non prætereo istas viatorum virgas aureas fuisse aliquando. Nam ita Seneca de Tranq. vit. *Placet honores fascesque non purpura, aut aureis virgis adductum, capessere.* Et, ne putes mendum, etiam idem alio loco de illis virgis aureis facit mentionem, nisi me fallit memoria. Putem inuentum sub imperatoribus, qui magistratibus potestatem detrahentes, augebant in solatium vanis ornamentis, & viatorum virgas aurabant. Vt Consulibus, pro purpureis, dabant aureas togas. Dixi supra. Num etiam exemplo Deorum & apparitoris Mercurij, qui apud Homerum virgam gestat auream? Nam Apuleius vocat Mercurium *commeatorem Deorum*, quasi viatorem. Met. 11. Et qui apparet magistratibus, Dijs apparet. Nam de potestatibus dictum est: *Ego dixi, Dij estis.* Et hoc D. Cyrillus Alexandrinus firmat lib. ad Theodos. Imp. de recta fide, 1. Tom. Concil. Sed præcipue locus Exodi 22. *Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices.* Reges enim & magistratus Dij sunt mortales.

Mercurius aurea virga gestator.

5 Aramqve adoptionis.] Aræ in gaudio, aræ in luctu apud Rom. de aris in *lætitia*, Ouid. 3. de Ponto Eleg. 3.

Ara in gaudio.

Dum sibi gratatur populus, totamque per vrbem
Omnis odoratis ignibus ara calet.

In *luctu*, Martial. l. 1. epigr. 94. vbi de primipili tumulo:

Ara in luctu.

Ara duplex primi testatur munera pili,
Plus tamen est titulo quod breuiore legis.

Ouid. 3. Trist. Eleg. 13.

Funeris ara mihi ferali cincta cupressu
Conuenit, & structis flamma parata rogis.

Virgilius Eclog. 5. vbi de funere:

-- *En quattuor aras:*
Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo.

Nam ararum numerus pro statuentis voluntate. *Templa*, inquit ille, *Ioui centum, centum aras posuit.* Sic Cæsari Iulio post mortem, plebs arã statuit. Et de ea Brutus in epistola quadã: *Putasne nos tutos fore in tanta frequentia veteranorum, quos de reponenda ara cogitare audiuimus?* Et apud nostrum, Aræ Dijs manibus in luctu Germanici, quas ad memoriam factas ait Annal. 3. *fecere*, inquit, *aras ad sacrandam memoriam.* Sic ara Druso posita. *veterem*, ait Tacitus, *aram Druso sitam disiecerant*, Annal. 2.

Aris sacrata memoria.

Nam

Nam aris sacrabatur memoria, quia illas deturbare nemini fas. Sane ararum vetustissimus mos est, & inuentum piorum fuit, vt Noe, & postea sequentium Patriarcharum, quo Deum honorabant, vt Genes. 8. & 12. Et aliquando *ex puro cespite*, quod ex institutione populi Dei. Nam Exodi 20. *Altare de terra facietis mihi.* Aliquando *de lapidibus non dolatis*, vt Exod. 20. & *sine gradibus*, ne descendentium pudēda viderentur. Sic Cæsar cauit moriens vt pudenda velaret. Suet. in Iulio. Quippe honestis viris honeste cadendum, vt fœminis. Aliquādo aræ *de dolatis lapidibus*. Pagani imitatores fuere, qui omnibus fere locis aras collocarunt. Seneca epist. 41. *Quodcunque diuinitatem habere creditur, ara gaudet.* Heic ara adoptionis ob lætitiam, vt ara ob puerperium Agrippinæ. Sueton. cap. 8. in Calig. Interdum *sub dio* erant, interdum *in templis & ædibus* Deorum. Plin. lib. 2. c. 107. ait, *in Laciniæ Iunonis ara, sub dio posita, cinerem immobilem esse, perflantibus vndique procellis.* Virgil. 2. Æneid.

Ara piorum Patriarch. inuentum. *Ex cespite.* *Ara ex lapide rudi.* *Sine gradibus.* *Etiam expolita.* *Apud paganos ara diuinitati sacra.* *Ara sub dio.*

Ædibus in medijs, nudoque sub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque vmbra complexa penates.

In *templis*. Plaut. in Rudente:

In templis.

Et ara posita in Veneris templo.

Noster Annal. 3. *Iussique ipsi in templis facere aras.* Sæpe etiam in *lucis* aræ. Silius libro 1.

In lucis.

-- Ordine centum
Stant aræ, Cœlique Dijs, Ereboque parenti.

Aræ centum in lucis.

Et Papinius lib. 4. Theb.

Hic magna lucus signabitur ara.

Virg. 8. Æneid.

Hanc aram luco statuit.

In *paludibus* etiam aræ. Ouid. 6. Metam.

Ecce lacu medio sacrorum nigra fauillis
Ara vetus stabat, tremulis circundata cannis.

In *montibus* etiam, quia altare quasi alta area: Et Valerius 2. Argonaut. ait Argonautas Apollini in littore aram struxisse: Cumque nullus ibi mons esset, aggerem fecisse, ibique aram posuisse. Nam Dijs superis & præcipue Ioui aræ superis locis struebantur. Quod tractum a Patriarchis. In montibus quippe Abraham struxit aram Deo omnipotenti. Genes. 12. & 4. Reg. *Salomon erexit aram in Gabaon.* Et Iulius Cæsar in Pyrenæis montibus. Dio lib. 41. Inde aræ dicti loci editi. Tertull. in Pallio. *Soleo de qualibet margine vel ara, medicinam moribus facere.* Et Virgil. 1. Æn.

Aræ in montibus. *Loci editi aræ dicti.*

Saxa vocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras.

Aræ etiam in *planitie*, eo loci quo Annibal castra fixerat: Liuius. Et *in radicibus montium*. Cicero famil. 15. *Castra habuimus in radicibus Amani montis, & apud aras Alexandri.* In *Castris*. In *Curia*, noster ibidem. Non omitto, nemini inconsulto Senatu, licuisse aram ponere, & dedicare. Liuius lib. 9. & Tertull. in Apolog. Extat nummus cum ara de consecratione Augusti, qui sic habet: CONSENSV SENATVS. ET. EQVESTR. ORD. P. Q. R. Quod tangit Apuleius in Florid. vbi agit de consecratione suæ statuæ. Illæ autem aræ, vt eorum ornamentum intelligas, *coronabantur fœlici fronde.* Virgil. 3. Æn.

Aræ in planis. *In montium radicibus.* *In curia apud Rom.* *Inconsulto Senatu ara nulla.*

Ramis tegerem vt frondentibus aras.

Et Eclog. 8.

Molli cinge hæc altaria vitta.

Et *croco spargebantur*. Tertullianus de cultu fœm. Et immolabantur victimæ in his altaribus. Plautus in Asinaria.

Aræ croco sparsæ.

Siquidem mihi statuam, & aram statuis,
Atque vt Deo mihi, sic immolas bouem,
Nam ego tibi salus sum.

Ergo aræ, aut ad sacrificandum, aut ad memoriam consecrandam. Sed pessimum quod aræ hominibus, quæ soli Deo, statuebantur.

6 PROCONSVLARE IMPERIVM.] Perpetuum scilicet, quod Augusto primum datum est, post recitatum in Senatu testamentum, decretumque ne vrbis introitu deponeret, neue renouatione indigeret. Maiorque ei data potestas in prouincijs, quam cæteris proconsulibus. Dio lib. 54. Nero sub Claudio adeptus est proconsulatum, sed ita, vt in vrbe deponeret, haberetque tantum extra vrbem. At Augustus in vrbe & extra vrbem. Idem Dio lib. 55. Nec sane Augusto æquandus in præmio, qui tantum abesat ab eius encomio. Nam Augustus imperio mirus, Nero dirus & atrox. In illo comitatem, in isto mirere crudelitatem & insipientiam.

Proconsulare Augusti imp.

7 SIMVL MODESTIAM EIVS.] Nota antiquissimum consolationis morem in Regibus, quem principes hodie etiamnum retinent. lib. 4. Reg. cap. 9. *Profectus est in Iesrahel. Ioram enim ægrotabat ibi, & Ochosias rex Iuda, descenderat ad visitandum Ioram.* Et Reg. 2. cap. 18. *Factum est vt moreretur rex filiorum Ammon, misit Dauid consolans eum per seruos suos, super patris interitu.* Nam homo hominis non debet obliuisci. Vbi vulnus, vbi malagma: vbi calamitas, ibi consolatio. Moris autem erat apud Iudæos, vbi quis mœstitia afficeretur, eum consolari, & munera mittere, & edulia, vt simul cum eo manducarent. Quo in conuiuio, tristi sane & lachrymoso, capita sacco velabant, cinere escas aspergebant, & calceamentis pedes exuebant: miscebant etiam cineres panibus, & lachrymas poculis. Quod Asia est imitata in Artemisia Mausoli coniuge: Et regius ille Psaltes Dauid testatur his verbis. *Quia cinerem tanquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miscebam.* Sic in lib. Iob. *Amici ad eum venerūt*; quos vocat *consolatores onerosos*. Eum autem morem tangit D. Hieron. c. 24. in Ezech. & cap. 20. lib. 4. Reg. vbi sic scriptum. *Misit rex Berodach Balladam filius Balladā, rex Babyloniorum munera & litteras ad Ezechiam: audierat enim quod ægrotaret.* Sic Ezechiel. 24. *Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies, corona tua circumligata ora velabis, nec cibos lugentium comedes.* Sed quid de Iudæis loquor? apud Romanos etiam hic mos. Mart. 6. epigr. lib. 16.

Principium veterum inter se consolatio. *Qui mos a Iudæis.* *Consolandi mos apud Iudæos.* *Explicatur Ezechiel Propheta.*

Amisit pater vnicum Silanus:
Cessas mittere munera Appiano?

Mos Romanorum in consolatione.

Nam non ad captandum tantum Appianum, sed quasi ad consolandū mittebantur. Et hæc consolatio captationis amiculus & velamen.

8 CANDIDATOS PRÆTVRÆ.] Ex

Dione facile colligas Prætorum numerum auctum, aut diminutum. Sub Iulio enim *decem* tantum. quod refert lib. 42. Sub Augusto *duodecim*. Postea Pharnace deuicto, & Domitio in Africa, *quatuordecim*. Mox creati *sexdecim*, quod idem refert lib. 43. Subsequutis etiam temporibus plures paucioresque, quod ostendit lib. 56. & 58. Et quamuis essent sexdecim Candidati, tamen ita exigente necessitate temporis & Augusti imperantis, aut arbitrio, aut publicis rebus, qua nullum offendere volebat, iste numerus præualebat. Rerum postea securus, ad duodecim rediere, & ita mansere, donec ambitio hunc numerum euicit: Cumque ius in Senatu dicendæ sententiæ non haberent, Augustus tunc dedit; Quod postea abstulit. Idem Dio lib. 55. Sic ex vtilitate Reip. aut minuitur, aut augetur magistratus. Sed ad singularem laudem Velleius scribit, *duos filios ataui sui Decij Magij Prætores creatos, cum sex tantum adhuc crearentur.* Et temporum asperitas decus facit.

Tiberius peierator. 9 IVREIVRANDO.] Ea vice scilicet, vt Tiberium excusemus; alioqui peieratorem magnum. Nam postea excessit, idque frequentius; sed firmus in imperio, heic nondum. Video autem multos imperatores initio imperij aliquid iurasse. nam initia semper læta & sobria. Nerua iurauit, *suo iussu neminem Senatorum occisum iri*: Traianus *neminem bonorum*. Quod præstitere. Adrianus iurauit, *Palmam, Celsum, & Nigrinum, & Lusium, suo iussu non occisos.* Heic Tiberius *Prætores vltra*, ait *non nominaturum*. Sed amantium fuere iuramenta, quæ cassa & vana semper. Notat autem Velleius, se, fratremque suum, inter illos prætores fuisse, & ab Augusto commendatos, mox a Tiberio nominatos. Sed quia Velleij textus non sine macula, ponam illum, vt emendatum reddam. *Post redditum*, inquit, *cælo patrem, & corpus eius humanis honoribus, numen, diuinis honoratum: primum principalium eius operum fuit ordinatio comitiorum, quam manu sua scriptam D. Augustus reliquerat. Quo tempore, mihi fratrique meo Candidatis Cæsaris* (id est Tiberij) *proxime a nobilissimis, ac sacerdotibus viris, destinari Prætoribus contigit.* Consequutis (lege fidenter, id *consequutis*. nam *ut* in verbo *contigit* pro id) *vt neque post nos quemquam D. Augustus, neque ante nos Cæsar commendaret Tiberius.* Quod fuit honorabile, eoque memorabile. Velleius cum frater Praetores.

Tum primum [1] e Campo comitia ad patres translata sunt. Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quædam tamen studijs tribuum fiebant. [2] Neque populus ademptum ius questus est, nisi inani rumore: & Senatus [3] largitionibus ac precibus sordidis exolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures, quam quatuor candidatos commendaret, sine repulsa & ambitu designandos. Inter quæ tribuni plebei petiuere*, [4] vt proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti Fastis additi Augustales vocarentur. sed decreta pecunia ex ærario, vtque [5] per circum triumphali veste vterentur. [6] curru vehi haud permissum. [7] Mox celebratio annua ad prætorem translata, [8] cui inter ciues, & peregrinos iurisdictio euenisset.

Princeps, latens est allusio.

Cæsares comitia ad patres transferunt. 1. E CAMPO COMITIA AD PATRES TRANSLATA.] Tangit Iuuenalis Satyra 10. morem huius translationis.

— Iampridem ex quo suffragia nulli
Vendimus, effudit curas. Nam qui dabat olim
*Imperium, fasces, legiones, *omnia, nunc se*
Continet, atque duas tantum res anxius optat,
Panem & Circenses.

* ad est populus.

Sic ad stipem populus Romanus adactus ab Augustis, quod Arbiter etiam defricat his versibus.

Nec minor in Campo furor est, emptique Quirites
Ad prædam, strepitumque fori, suffragia vertunt.
Venalis populus, venalis curia patrum;
Est fauor in pretio. senibus quoque libera virtus
Exciderat, sparsisque opibus conuersa potestas,
Ipsaque maiestas auro corrupta iacebat.

Et noto Iulium Cæsarem comitia populi diuisisse; Augustum verbis, non reipsa, restituisse. Tiberium vero rapuisse: sed ne rapere videretur, transtulisse ad patres. Erat enim versutissimus homo, qui rapinas suas specie boni tegebat omnes, auersisque vestigijs, vt Cacus Herculis boues prædabatur. Transtulit autem Tiberius ad patres, ne extinguere velle videretur, extincturus tamen, & sibi soli illa addicturus. Deinde transtulit ad patres, vt illi inuidiam exciperent, non ille. sunt enim Tiberij artes. Quod vsurpauit postea Caius. Dio l. 59. Nam fixum erat, & authoritatem Senatus, & populi libertatem, & omnia, ad vnius imperatoris arbitrium reuocare, quod fecit. Addo, vt tentaret populi animos, an ad seruitium factus, an aliquid adhuc de libertate spirans? fuere enim hæ, vt dixi, Tiberij artes, vt partes faceret de Rep. sed interdum male tectas. At Caligula *tentauit comitiorum more reuocato, suffragia populo reddere*, ait Suet. 16. in Calig. Sed ita tentauit vt liberius eriperet. quod fecit. Cur ita.

2 NEQVE

Senatus tacet spoliato Quirite a Cæsaribus.

2 NEQVE POPVLVS ADEMPTVM IVS QVESTVS EST.] Quia nec querebatur Senatus diminutam Remp. & ne quereretur, comitia illa ad eum translata sunt. Sic ora Senatus obstructa. Nec ingratum donum hoc habuit, quia populi & Senatus, nulla aut rara concordia. Senatus populi imperium non ferebat. populus, magistratuum superbiam & fœnus oderat. At populus ille, voluptatibus theatrorum, alijsque Ludorum oblectamentis ea causa Romam adductis, emollitus, nihil tum curabat præter Circenses & annonam: Et quod omnes vnius principis iussa spectarent, nec veteris Reipub. reminiscerentur. *Fatalem ignauiam* vocat Tacitus. Et vetus interp. Iuuenal. illo versu, quem citaui Sat. 10.

Neque populus curat addictus theatris.

Ex quo suffragia nulli
Vendimus.

Id est, inquit, *ex quo non est imperium populi, quod per suffragia diuersis vendat.* Horat. de suffragijs istis Populi Ro. sic ait:

Hunc si mobilium turba Quiritium
Certat tergeminis tollere honoribus.

quod ius fuit sublatum; quia populus nunquam æquus. Nam Horat. idem:

Indice quem nosti populo, qui stultus honores
Sæpe dat indignis & famæ seruit ineptus.

Nec tamen Tiberius huius rapinæ author. Quippe Sueton. in Iul. *Comitia cum populo partitus est, vt exceptis consulatus competitoribus, de cætero numero candidatorum, pro parte dimidia, quos populus vellet pronunciarentur, pro parte altera, quos ipse dedisset.* cap. 41. Sic dracones alites sorbent. Ad hæc iure referas, quæ Velleius. *Reuocata in forum fides, summota e foro seditio, ambitio Campo, discordia curia, sepultæque ac situ obsitæ, iustitia, æquitas, industria ciuitati redditæ. Summota*, inquit, *ambitio campo*, sed populo sustulit Tiberius, vt ipse indueret, peiore scelere & turpiore conscientia.

Largitione itur ad Magistratũ.

3 LARGITIONIBVS AC PRECIBVS SORDIDIS.] Quod ambientibus magistratum, largiendum esset plebi ampliter, & supplicandum turpiter, ad suffragia obtinenda: licet virtus ipsa

Non sumat, aut ponat secures
Arbitrio popularis auræ.

Formula autem commendationis talis fuit apud Suet. in Iulio. *Commendo vobis illum, & illum, vt vestro suffragio suam dignitatem teneant.* cap. 4. Plinius Nepos 2. epist. *Prendo, circumeo, quantumque vel gratia, vel authoritate valeam, precibus experior.* vocat autem noster *sordidas largitiones*, quia turpe homini, vt sibi magistratum quærat, munera vulgo, & supplicationes facere. Et qui magistratum ita sumit, magistratũ absumit, decus abdicat, iustam induit potestatem quam iniustam reddat. Sic M. Crassus, sic Sulla, sic P. Antronius ambitus damnati. Sic Suet. in Iulio c. 11. *Iulius Cæsar, conciliato populi fauore, tentauit per partem Tribunorum, vt sibi Ægyptus prouincia plebiscito daretur.* Aliquando putaui legendum *per artem Tribunorum*, sed recte *per partem*. Nam Tribuni in ciuitate, partes semper aduersus Senatum.

Iulius Cæsar corruptor ambitiosus.
Lectio Suetonij firmata.

4 VT PROPRIO SVMPTV EDERENT LVDOS.] Ludorum, quidam pecunia publica, quidam priuata fiebant. Quod publica, Liuius lib. 10. *Ludi facti ex multatitia pecunia, & pecuarijs damnatis.* Et libro 40. *M. Æmilius petijt a Senatu, vt sibi dedicationis templorum reginæ Iunonis, & Dianæ quæ bello Ligustico, ante annos octo, vouisset, pecunia ad Ludos decerneretur. viginti millia æris decreuerunt.* Quod priuata pecunia, Tertull. libro de Idol. *Non spectacula edat de suo, aut de publico, aut edendis præsit.* Et certe illi sumptus de suo ambitionis sustentacula erant. Quodque in prouincijs auaritia congregauerat, in ciuitate luxuria absumebat: Dio ait lib. 45. *Populum Romanum de Iulio Cæsare exclamasse, quidquid prouincialibus rapuisset, Ludis prodegisse.* Quidam tamen testamento relinquebant pecuniam annuam ad Ludos faciendos, vt L. 6. de aur. & arg. legat. D. Sed quia familias & domos euertebant, isti sumptus prohibiti Senatusconsulto sub Tiberio, *& cautum ne quis Ludos gladiatorios ederet, qui minus quam quingenta millia in censu haberet.* Est exemplum in Apuleio l. 9. Metam. de quodam, qui ambiens magistratum munera edebat. Et Panegyricus ad Constant. sic ait. *Perfertur nuntius, Consulem me creatum sine impendio, quod iam diu paucis; sine labore, quod nunquam; sine petitione, quod nemini.* O raram auem, & bono augurio natam & visam!

Ludi pecunia publica.
Priuata.
Cæsar Iulius prouinciarum expilator.
Idem Ludorum exhibitor.
Prohibita pecunia in Ludos.
Consul sine impendio rara auis.

Vestis palmata.

5 PER CIRCVM TRIVMPHALI VESTE.] Id est, *purpura auro intertexta.* Plinius lib. 9. cap. 36. *Omnem*, inquit, *vestem purpura illuminat, in triumphali miscetur auro.* Iuuenalis *Tunicam Iouis appellat* Sat. 10. vbi Scholiastes: *Tunicam Iouis* (inquit) *togam palmatam dixit, Tyria purpura confectam, id est, Sarranam.* Sidonius Apollinaris epistolarum lib. 1. *Iam corona sponsus, iam palmata consularis, iam cyclade pronuba, iam toga Senator honoratur.* Et *palmata dicebatur*, ait Sex. Pompeius, *a latitudine clauorum, quæ nunc picta toga a genere picturæ.* Sic Papinius 6. Theb.

At genitor sceptrique decus, cultusque tonantis,
Inijcit ipse rogis.

Id est, purpuream vestem, auro intertextam, & Sarranam. Sic Virgilius:

Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.

Aiuntque a Tarquinio Prisco inuentam istam tunicam, prætextamque vocat, quæ contraria puræ togæ. Festus in Prætexta: *Prætextæ ius datum Prætoribus, & Consulibus, quod Valerius dum vteretur pura, a Senatu improbari cœptus est.* Dixi togam palmatam. Nam ea etiam *palmata vestis* dicebatur. An quia palmæ illi attextæ? an quod pictæ forent? an quia a triũphantibus, & palma insignitis, ferebantur? Erat enim *picta vestis*: Plinius: *Pictæ vestes ab Homero celebratæ, vnde triumphales*, lib. 18. c. 48. Et certe postea imperatorum vultus & imagines ijs intextæ. Auson. in Grat. act. *Palmatam, inquis, tibi mitto in qua D. Constantius parens vester intextus est.*

Post palmam palmata venit,

inquit ille, vt a palma dictã putes. Am. Marc. 4. Etiam animalium pictas imagines fuisse dicit dum ita scribit. *Tunicæ luceant varietate li-*

ciorum, effigiatæ in species animalium multiformes. Philo in Magni sacerdotis veste totum mūdum fuisse depictum scribit, vt Catholicæ & Christianæ Ecclesiæ notes latū imperium. *Totius,* inquit, *Mundi quædam imago fuit.* libro de vita Mosis. Cæterum illa Circi pompa pro importuna a Tertulliano accipitur, tum quod Christianus, & quod in multas horas traheretur. Nam Liuius ait 44. *Vix vnius horæ tempus vtrumque circulum complebat, cum nondum hac effusione inducta, bestijs omnium gentium circus cōpleretur, varia spectaculorum conquirerentur genera, nec semel quadrigæ, semel desultores mitterentur.* Vnde colligas postea istam pompam productam. Iulianus in Misopog. ἀεὶ μισῶ καὶ νῦν ἱπποδρομίας, ὥσπερ οἱ χρήματα ὀφλόντες, τὴν ἀγοράν. *Semper odi Circenses, perinde vt forum, qui obstricti sunt ære alieno.* Atque raro eo venire se scribit, & statim sexto cursu spectato discedere. At illius descriptio est apud Tertull. de spectaculis: sed vt compendiose, ita obscure, cui ego lucem dabo. *Sed* *Tertullianus explicatus.* *Circensium* (inquit) *paulo pompatior suggestus præcedit.* Nam his proprium nomen, *pompa*, &c. *præcedit*, ait, hoc est, superat, ludos Megalenses, Apollinares, Florales, & alios ludos. Circensium *pompatior*, & inflatior *suggestus*, cui ideo nomen Pompa inditum. Sic Cicero dixit 1. offic. *pomparum fercula.* Mox addit. *quorum sit in semetipsa probans*, id est, quod sit paganorum & a paganis a quibus originem trahat, ex se probat. Et quod sit ab idololatria, probat inquam: *Nempe de simulachrorum serie, & imaginum agmine, de curribus, de thensis, de harmamaxis, de sedibus, de exuuijs.* Fige nunc punctum, & clausulam incipe. *Quanta præterea sacra, quanta sacrificia præcedant, intercedant, succedant, quot collegia, quot sacerdotia, quot officia moueantur: sciunt homines illius vrbis, in qua dæmoniorum conuentus consedit.* Sic *Roma paganizans.* Romam paganicam vocat. sed de Catholica, Leo magnus postea scribit in sermone, ni fallor, de Petri & Pauli festiuitate, *tot decoratam martyrum Sanctorumque ornamentis, quot antea omnium dæmonum spurcitijs fuerat fœdata.* *Romæ Catholicæ elogium.* Et eleganter D. Hieronym. in D. Marc. cap. 8. comparat Romam filiæ mulieris Syrophœnissæ, quæ vexabatur a Diabolo. *Erat* (inquit) *Syrophœnissa mulier gentilis. Rogat pro filia, quæ est mater nostra Romana Ecclesia. mulier nata erat dæmoniaca, & Barbarica, quæ Occidentalis est natio: fecit hanc eius fides de cane ouem.* Egregie. nam de lupa, & lupa prostibulari, ouis facta est Christiana. De qua Tertullianus. *Fœlix Ecclesia, in qua Petrus Dominicæ Passioni adæquatur, in qua Paulus gladio coronatur, in qua Ioannes in oleum demergitur.* quod dixi, a Diuo Cypriano laudatur, *quod ad eam perfidia nullum vnquam accessum habuerit,* in epist. ad Cornel. Papam. Et sunt verba martyris Christiani notanda.

Currus insignis honor. 6 CVRRV VEHI HAVD PERMISSVM.] Currum inter Circi pompaticos suggestus enumerat Tertullianus. Et certe erat insigne honoris non vulgaris. Seneca lib. 2. de benef. *Non tam honos Philosophis.* *Quid habet per se corona pretiosum, quid prætexta, quid fasces, quid tribunal & currus? nihil horum honor est, sed honoris insigne.* Inde etiam honos, quod in eo curru seruus publicus coronam gestabat prægrandem. *Seruus publicus in curru prætoris.* Nam ille currus triumphalis, erat alter triumphus in Circo. Iuuenalis Satyra 10. vnde lux istius loci Senecæ.

Quid si vidisset Prætorem curribus altis
Exstantem, & medio sublimem in puluere Circi
In tunica Iouis, & pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnæque coronæ
Tantum orbem, quanto ceruix non sufficit vlla?
Quippe tenet sudans hanc publicus, & sibi Consul
Ne placeat, curru seruus portatur eodem.

De illa gestatione coronæ, cape verba Plinij lib. 33. *Corona in triumpho.* *æquatur fortuna triumphantis, & serui coronam sustinentis.* Sed currus triumphalis inter omnes clarissimus. *Currus triumphalis clarus.* Ipsi autem currus primum argentario plumbo, mox argento, dein auro ornari fuerunt. *Currus primum ex argentario plumbo. Mox argento. Etiam auro.* Idem Plinius libro 34. cap. 17. Quod *ex auro.* Sic Horatius ode 9. Epodon.

Quid moraris aureos
Currus, & intactas boues?

Seneca pater lib. 10. Contr. 1. *Fuit aliquis, qui licentia carminis tres auratos currus contemneret.* Tres currus auratos ait, id est, tres triumphos. *Seneca explicatus.* Sed cuius? Pompeij, vt opinor. Nam tres egit, de Asia, Africa, & Europa, & trinas Pompeij aras memorat Tertull. in Pallio. Quod tetigi supra, nunquam postea tacturus nec tractaturus hoc opere.

7 CELEBRATIO ANNVA AD PRÆTOREM.] *Ludi Romani exhibiti.* Aliquando ad *Prætorem*, vt heic: *A prætoribus.* Aliquando ad *Consules*, vt Liuius lib. 30. *A Consulibus.* *Consulibus imperatum, vt priusquam ij vrbe exirent, ludos facerent:* *A Collegijs sacerdotum.* Aliquando ad 4. *Collegia sacerdotum.* Dio lib. 53. de ludis Actiacis: Aliquando rere ad *Ædiles plebis.* *Ab ædilibus plebis.* Nam Liuius lib. 10. ait, *Ludi facti ab Ædilibus plebis*: Aliquando ad *Ædiles Curules.* *Ab ædilibus curulibus.* Idem libro 31. *Ludi Romani scenici, eo anno magnifice apparateque facti ab Ædilibus curulibus*: *A tribunis pleb.* Aliquando ad *Tribunos pleb.* *A priuatis.* Aliquando ad *priuatos*, vt 14. Annal. noster. *Cura Ludorum Arruntio Stellæ*: Mox etiam ad *libertinos.* Plinius lib. 37. cap. 3. *Vt Iulianus curator gladiatorij ludi Neronis.* Et illa cura plena honoris, vigente, & viuente honore Reip. qua concisa paulatim concidit & sub Nerone ad mancipia abijt.

8 CVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVRISDICTIO EVENISSET.] Id est Prætori peregrino. Nam primum vnus tantum Prætor Romæ: mox alter, qui præerat iuri dicundo inter peregrinos: postea tot Prætores facti, quot victæ prouinciæ. Pompon. de Orig. iuris lib. 2. in nostro iure, multos alios prætores reperias, secundum attributas eis rerum cognitiones, vt tutelarios, qui de tutelis; fideicommissarios, qui de fideicommissis; & illum, qui in liberali causa iurisdictionem habebat. Nam tot iudices fere, quot controuersiæ: tot iudices, quot litigatores. Quod euenit temporibus quibus corrumpere & corrumpi sæculum vocabatur.

Hic rerum

Hic rerum vrbanarum ſtatus erat, cum[1] Pannonicas legiones ſeditio inceſſit, nullis nouis cauſis, niſi quod[2] mutatus princeps licentiam turbarum, & ex ciuili bello ſpem præmiorum oſtendebat.[3] Caſtris æſtiuis tres ſimul legiones habebantur, præſidente[4] Iunio Blæſo, qui fine Auguſti, & initijs Tiberij auditis,[5] ob iuſtitium, aut gaudium intermiſerat ſolita munia. Eo principio laſciuire miles, diſcordare, peſſimi cuiuſque ſermonibus præbere aures, denique luxum & otium cupere,[6] diſciplinam & laborem aſpernari.

Otium militare ſeditionis militaris parens.

Mors principis vita nouarum rerum.

1 PANNONICAS LEGIONES.] Dio libro 49. qui præfuit huic prouinciæ, ait *Pannonios dici, quod tunicas manicatas, ex pannis more ſuo conſciſſis, ac conſutis conficiant*, aitque a Græcis Pæones dici. Sed puto inter Pæonas, & Pannonios multum differre. Tamen Strabo Pæonas vocat, & Pæoniam Pannoniam nominat lib. 7. quamuis vnum Græcum, alterum Latinum ſit vocabulum. Sic peregrini & extranei extra propria vocabula ſæpe peregrinantur. Legiones autem dicuntur ab eligendo, quod ciues Rom. implendis legionibus eligerentur. Et fuere ſub Romulo trium millium peditum & trecentorum equitum. Sub Camillo quatuor millium peditum & trecentorum equitum. Sub Cæſare Iulio quinque millium peditum & ſexcentorum equitum. Quando autem Sabini Romanis ſe iunxerunt, fuere ſex millium peditum & ſexcentorum equitum. Et his legionibus totus orbis imperij Romani obſequijs ſubdebatur. Quod noſter 4. Annalium ſatis explicat. Legiones autem Pannonicæ quatuor erant ordinariæ, vt ait noſter, ſed ſi quid ingruebat, augebantur. Tacit. lib. 4.

Pannonia vnde dicta.

2 MVTATVS PRINCEPS LICENTIAM TVRBARVM.] Liuius lib. 28. *Motæ, inquit, militum mentes ſunt, non tum cum primum de vita Imperatoris dubij rumores allati ſunt, ſed iam ante, licentia, ex diutino, vt fit, otio collecta, & nonnihil quod in hoſtico ſæpius rapto ſuetis viuere, arctiores in pace res erant.* Nam nihil difficilius quam alere pacatum in otio militem: Xenophon in Cyrop. Sic ille ſeditioſorum alpha Percennius. *Quando auſuros expoſcere remedia, niſi nouum ac nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent?* Noſter infra. *Audito fine Auguſti vernacula multitudo, nuper acto in vrbe delectu, laſciuiæ ſueta, laborum intolerans, implere cæterorum rudes animos, veniſſe tempus, quo veterani maturam miſſionem, iuuenes largiora ſtipendia, cuncti modum miſeriarum expoſcerent, ſæuitiamque centurionum vlciſcerentur.* En ſeditionum ſcintillæ, ad magna incendia erupturæ, quæ principis mutatione exardent. quod reliqua Romanorum imperatorum hiſtoria teſtatur ſatis non modo, ſed abunde.

Mutatio principis pacis turbatio.

Principe nouo audax miles.

3 CASTRIS ÆSTIVIS.] Romanorum caſtra, aut æſtiua, aut hiberna, a duobus extremis anni temporibus: Æſtiua, non longe ab hoſte; hiberna, remotius: Æſtiua, ſub dio, & ſub oculis Iouis; hiberna, ſub pellibus. Aliquando tamen in ciuitatibus. Ideo Horatius. 3. Carm. 4.

Caſtra Romana.
Æſtiua.
Hiberna.
Hiberna ſub pellibus.
Æſtiua ſub dio.

Vos Cæſarem altum, militia ſimul
Feſſas cohortes abdidit oppidis.

Cæſar in Gallico bello lib. 6. *Sex reliquas legiones in Senonum finibus Agendici in hibernis collocauit.* Et Varro de re Ruſtica ait in agris æſtiua & hiberna nominari: Æſtiua ſcilicet, vbi æſtate armenta agant; hiberna, vbi hieme. Dixi aliquando eas hibernare in ciuitatibus: ſed ne milites in ciuitatibus hiemarent, magnas pecunias, magna ciues dona pendebant, vt ſcribit Cicero lib. 5. ad Attic. epiſt. 21. Et ad hæc refero, quæ Tacitus 1. hiſt. *Miſerat ciuitas Lingonum vetere inſtituto, dona legionibus, dextras hoſpitij inſigne.* Et addit. *Legati eorum in ſquallorem mæſtitiamque compoſiti, per principia, per contubernia, modo ſuas iniurias, modo ciuitatum vicinarum præmia* (non data ſcilicet) *conquerentes, accendebant animos.* Hiberna ideo aliquando circa oppida. Nam Suet. in Auguſt. cap. 49. *Reliquias in hiberna, & æſtiua circa finitima oppida, dimittere aſſueuerat.* Loquitur de militibus lectis ad ſui & vrbis cuſtodiam. Cicero de æſtiuis epiſt. vlt. lib. 16. famil. *Incredibile eſt, quæ ego ſcio illos, oppoſitis Gallorum caſtris, in æſtiuis feciſſe.* Suet. in Claud. cap. 1. de Druſo patre. *Supremum diem morbo obijt in æſtiuis caſtris, & ex eo ſcelerata ſunt appellata.* De caſtris æſtiuis mentio fit a Iuriſconſulto l. 1. de aqua quot. & æſt. D. Et Tertullianus in Apolog. *Denique cum ab imbribus æſtiua hiberna ſuſpendunt.* De hibernis Salluſtius hiſt. 3. *Hiemem in caſtris inter ſæuiſſimos hoſtes, non per oppida, neque ex ambitione mea egi.* Prudentius in pugna auaritiæ.

Hiberna a ciuitatibus nõ lõge.
Æſtiua longe.
Hiberna longe ab hoſte.
Æſtiua prope hoſtem.

Dat ſignum fœlix Concordia, reddere caſtris
Victrices aquilas, atque ad tentoria cogi.

Cicero ad Trebat. epiſtola, quæ incipit, *Legi, Valde timeo, inquit, ne frigeas in hibernis.* Et idem ad Brutum. *Cum veni, filium tuum videre non potui, ideo, quia iam in hiberna cum equitibus erat profectus.* Noſter in fine libri 3. *Nec, vt mos fuerat, acta æſtate, retrahit copias, aut in hibernaculis veteris prouinciæ componit.* Idem lib. *Cum hiberna ſextæ legionis peteret, a Pacuuio legato præuenitur.* At prima militia Romanorum hibernorum neſcia. nam in obſidione Veiorum, primum hibernarunt. Liuius libro 5. Et poſtea eam laudem ſunt adepti, vt hieme magis, quam æſtate militarent. Socrates Eccleſ. hiſt. cap. 16. lib. 2. aliæque hiſtoriæ docent. Nam Romano milite, in veteri Reip. nihil contra cœli ſolique intemperias firmius.

Primus Romanorum miles tantum æſtate militauit.
Poſtea hiemali militia clarus.

4 IVNIO BLÆSO.] Ad quem, vt opinor, spectant isti versus Papinij in arbore Atidij.

Elogium Iunij Blæsi.

Hoc, quæ te sub teste, situm fugitura tacentem,
Ardua magnanimi reuirescit gloria Blæsi.

Blæsorum nomen clarum.

Nomen enim Blæsorum charum & clarum sub Domitiano. Martialis lib. 8. epigr. 37.

Qui solemnibus anxius sepulchri
Nomen non sinis interire Blæsi.

Loquitur de eius filio, qui postea fuit Lugdunensis Galliæ rector. Tacit. hist. 1. *Vir strenuus, nec patre minor, quem veneno Vitellius sustulit, quod eo ægro epulatus esset lætius apud Cæcinnam Tuscum.* Vide de Velleio Blæso Consulari locuplete, quæ Plinius Nepos scribit libro 2. Epist. quæ incipit, *Assem.* Nam hæc ad Blæsi posteros attinent. Signat eius frontem Velleius magno elogio. *In illo negotio*, inquit, (loquitur de hac militari seditione) *vsus Iunio Blæso, viro, nescias vtiliore in castris, aut meliore in toga, qui post paucos annos proconsul in Africa, ornamenta triumphalia, cum appellatione Imperatoria meruit, ac Hispanias exercitumque virtutibus, celeberrimaque in Illyrico militia, vt prædiximus, cum imperio obtineret, in summa pace, & quiete continuit. Cum ei pietas rectissima sentiendi, & authoritas quæ sentiebat, obtinendi superesset.* Magna hercle, si vera. Nam quid non Velleius in gratiam Seiani Blæsi nepotis?

Velleius odio, vel fauore culpat, aut laudat.

5 OB IVSTICIVM, AVT GAVDIVM.] Nam *ob lætitiam liquitur animus* (ait Varro) *vt ob mæstitiam firmatur.* Erat autem iusticium, quia mortuus Augustus; erat gaudium, quia Tiberius princeps factus. De iusticio quid alij notarint, nescio, nec per exilij nebulas, & rerum mearum turbamenta, & per animi turbines legisse licuit authores tam claros. Dicam tamen quid notauerim. Ac primum iusticium illud esse luctum publicum. D. Hierony. in vita D. Hilarionis de obitu viri sancti de iusticio his verbis loquitur: *Statim post obitum D. Magni Antonij, quasi vastitas & iusticium Palæstinæ indiceretur, plus quam decem millia hominum diuersæ ætatis & sexus ad retinendũ eum congregata sunt. immobilis tamen ille ad preces, &c.*

Iusticium a Iudæis primum.

Puto autem a Iudæis initium sumpsisse, qui in luctu, vestimenta scindebant, caput puluere fœdabant, in cœno volutabantur, ciliciis corpus operiebant, pedes nudabant, & ad vesperum vsque ieiunabant, libro 2. Reg. cap. 1. & Machab. 1. c. 3. Sed clarissime apud D. Hieronymum cap. 16. in Prophetam Hierem. *Morientur grandes & parui in terra ista, non sepelientur, neque plangentur, non se incident, neque caluitium fiet pro eis, & non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo, & non dabunt ei potum calicis ad consolandum super patre suo, aut matre. Et domum conuiuij ne ingrediaris, vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas. Quia hæc dicit Dominus.* Sic accipe quod de Iudæis tradit Plutarchus libro de superstitione, & Sueton. in Iulio, vbi de eius funere. *In summo publico luctu, exterarum gentium multitudo circulatim, suo quæque more lamentata est, præcipueque Iudæi.* Quippe paganorum luctus leuissimus, sed Iudæorum rigidissimus.

A Iudæis ad Ægyptios profectum est, qui Api in lacum demerso (erat is bos niger candida fronte, & tergo alba nota insignis) qui senex in aquas præcipitatus mergebatur, tunc indicto iusticio, vestibus ruptis, capillo tunso, & tunso pectore, & laceratis fœde corporibus, magnis planctibus lugebatur. De Niniuitico iusticio loquitur Prophetia Ionæ. Tertull. contra Psychicos: *Niniuiticum credas iusticium.* quod ostendit perantiquum apud Niniuitas. Iusticium autem dictum a Romanis, *quod staret iuris dicundi mos, nec prætor*, vt aiunt Romani, *tria verba loqueretur.* Gellius libro 2. cap. 14. *Dies decemuiri iustos appellauerunt, velut quoddam iusticium*, id est, iuris inter eos interstitionem, & cessationem quamdam, quibus diebus nihil cum his agi iure poterat. Idem D. Hieronymus in vita D. Hilar. *Quasi*, inquit, *vastitas & iusticium Palæstinæ indiceretur.* Et is qui de Cereo Paschali scripsit vetus Christianus ait, *Diaconum loqui in Paschate tacente Episcopo & presbyteris in plebeium quodammodo luctum redactis, toto dehinc anno taciturus, quasi si iusticium eius voci indiceretur.* Video in Tertulliano descriptum iusticium probe lib. cont. Psychicos, id est Naturales. Sic enim vocat Catholicos a quibus tunc desciuerat & orthodoxos. Sed & omnem, inquit, *ταπεινοφρόνησιν Ethnici agnoscunt*: id est, humilem animi demissionem: *cum stupet cælum, & aret annus, nudipedalia denunciantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retro auertunt, precem indigetant, hostiam instaurant. apud quasdam vero colonias, præterea annuo ritu saccis velati, & cinere conspersi, idolis suis inuidiam supplicem obijciunt, balnea & tabernacula in nonam vsque cluduntur. Vnus in publico ignis, apud aras, aquæ nec in lancibus.* Idem Tertull. de resurrectione car. sed fortius. *Dies moritur in noctem, & tenebris vsquequaque sepelitur, funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cuncta, vbique iusticium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur.* Exultant homines in rebus secundis; plangunt in aduersis. Sic Arrianus Philosophus dicebat *rebus secũdis cõuenire vt ignis accendatur, plaudatur, cantetur, saltetur si res exigat.* Disp. Epict. cum Adriano. Sed in Pisanorum tabulis a Curtio Pichena V. C. magni Hetruciæ Ducis secretario in Tacitũ editis, huius iusticij formula Romana clare cõscripta est, his verbis. *Consenserunt pro magnitudine tantæ ac tam improuisæ calamitatis oportere ex ea die, qua eius decessus nunciatus esset, vsque ad eam diem, qua ossa relata, atque condita, iustaque eius manibus perfecta essent, cunctos veste mutata, templisque Deorum immortalium, balneisque publicis & tabernis omnibus clausis, conuictibus sese abstinere, matronas quæ in colonia nostra sunt, sublugere, diemque eum, quo die Cæsar obijt, qui dies est ad VIII. Kal. Mart. pro Alliensi lugubrem memoriæ prodi, notarique in præsentia omnium iussu ac voluntate, cauerique ne quod sacrificium publicum, neue quæ supplicationes, neue sponsalia, neue conuiuia publica, postea in eum diem, eoque die, qui dies erit ad VIII. Kal. Mart. fiant, concipiantur, indicenturue, neue qui ludi Scenici circensesue eo die fiant, spectenturue: vi-*

Cur iusticium dictum.

Iusticij mos apud paganos.

Ex Tertulliano.

Ignis in iusticio extinguitur.

que

que eo die quotannis publice manibus eius per magistratus, eosue qui Pisis iuri dicundo præerunt, eodem loco, eodemue modo, quo L. Cæsari parentari institutum est, parentetur. Eusebius de obitu Constantini scribit balnea clausa, fora publica, etiam spectacula summota: & prætereaquæ per otium & tranquillitatem facere solebat animus pacatus & nullis perturbationibus impeditus. cap. 69. Vetus interpres Iuuenalis Sat. 3.

Tunc geminus (lego *gemimus*) *casus vrbis,*
tunc odimus ignem.

Præ tristitia, ait, *aut propter casum, focum in domo nostra fieri, non patimur.* Quod & lugentes obseruare solent. Et sane Apuleius lib. 2. firmat. *Abi*, inquit, *fatue, qui in domo funesta cœnas, & partes requiris, in qua tot iugis iam diebus, non fumus quidem visus.* Quod sumptum a Iudæis, qui Sabatha nullo igne peragebant. Nam Exodi 35. *Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem Sabathi.* Ideo pridiana edulia sumebant & tepida bibebant, ait D. Ignatius in epistolis. Nullam etiam cœnam in iusticio paganos peregisse certum est. Sic Pollio quasi ad miraculum scribit: *Eo die cœnaui quo filium amisi.* Et Augustus, *mortuo Caio filio, pleno conuiuio cœnauit, vt animi firmitudinem ostenderet.* ait Seneca pater in præfat. 4. Contr. Pedo ad Liuiam, de iusticio multa scribit his versibus, & notanda ad hunc ritum.

Sabatha nullo igne.

Vrbs gemit, & vultum miserabilis induit vnum.
Gentibus aduersis forma sit illa, precor.
Incerti, clauduntque domos, strepitantque per vrbem,
Huc, illuc pauidi, clamque palamque gemunt.
Iura silent, mutæque tacent sine iudice leges.
Aspicitur toto purpura nulla foro.

Collige inde, quare Christiani in quadragesima (quæ vere Christianorum iusticium est, a primis propter mortem Christi Christianæ religionis principibus indictum) Sanctorum velent imagines, & lumina extinguant feria sexta Passionis Domini. Quod profluxit a Iudæis, qui licet imaginibus interdicti propter propensionem ad idololatriam; tamen in iusticio, velabant altaria, velabant sua capita, velabant capita puerorum, qui templi foribus sistebantur. Vide librum Iudith. 4. Et sane, vbi desiuit Moyses, ibi incepit Christus: vbi synagoga defecit, Ecclesia terris nata est. ait Tertullianus. Et pulchre dicit D. Hieronymus, *Christianos synagogam ad sepulturam deduxisse cum honore magno, quasi elegantissimam & nobilissimam matronam.* Quod non omnino orationis egressio est, & ἐμβολὴ λόγου, ait ille. Sed redeamus ad iusticium. Diodorus libro 2. ait Ægyptios in funere regum abstinuisse cibis, & cœno faciem deturpasse. De Græcorum iusticio, Laertius in Socr. ait Gymnasia & palæstras in morte Socratis clausisse. Apuleius etiam lib. 4. Metam. de iusticio Græcorum. *Sic affectæ domus, triste factum, cuncta etiam ciuitas congemebat, luctuique publico confestim congruens edicitur iusticium.* Nam edicto iubebatur, edicto vetabatur. Sic Cicero Philip. 5. dixit, *Tumultum decerni, iusticium indici.* Noster Annal. 2. *Hos vulgi sermones mors adeo incendit, vt ante edictum magistratuum, ante Senatusconsultum, sumpto iusticio, desererentur fora, clauderentur domus; passim silentia, & gemitus, nihil compositum in ostentationem: Et quamuis insignibus lugentium abstinerent, altius animis mœrebant.* Sueton. Calig. cap. 24. *Iusticium edixit, in quo risisse, lauisse, cœnasse, cum parentibus, aut coniuge, liberisque capitale fuit.* Quod vero edicto vetaretur, noster Annal. 3. *Monuit edicto, principes mortales, Remp. æternam; proinde repeterent solemnia.* Cicero de harusp. responsis. *In concione ausus est dicere, oportere iurisdictionem intermitti, claudi ærarium, iudicia tolli.* Et famis causa, etiam iusticium indictum sub Augusto. Dio libro 55. At fames ipsa, iusticium est prorsus miserabile; & lachrumabile. Nec abeo quin Parthorum iusticium delibem, de quo Sueton. in Calig. c. 5. vbi de morte Germanici. *Barbaros ferunt, quibus intestinum, quibusque aduersus nos bellum esset, velut in domestico communique mœrore, consensisse ad inducias: regulos quosdam barbam posuisse & vxorum capita rasisse ad indicium maximum luctus: Regum etiam reges* (id est *Parthorũ reges*) *& exercitatione venandi & conuictu Megistanorum abstinuisse: quod apud Parthos iusticij instar est.* Sed scriptioni iusticium indico & sileo.

Quadragesima iusticium Christianorum.
Velata in iusticio Sanctorum imagines.
Velamina illa a Iudæis.
Quibus velata altaria, velata capita.
Iusticium Ægyptiorum.
Iusticium Græcorum.
Iusticium apud Rom. edicto imperatum.
Iusticium vetitum edicto.
Iusticium Caligulæ rigidissimum.

6 DISCIPLINAM AC LABOREM.] Quæ duo militum sunt munia, obsequi, & hostem ferire. *Parendo enim potius* (ait Otho 1. hist.) *quam imperia ducum suscitando res militares continentur.* Val. libro 2. cap. 7. obsequium vocat, *decus præcipuum & stabilimentum Romani imperij, salutari perseuerantia, ad hoc tempus sincerum & incolume seruatum. Tenacissimum vinculum, in cuius sinu & tutela, serenus tranquillusque beatæ pacis status acquiescit.* Quod autem munia belli remittantur ob iusticium & mortem principis, declarat in Flaccum Philo, qui post mortem Tiberij, ait Flaccum remissiorem fuisse, & omnia cupiuisse pessum ire, siue ob luctum Tiberij, siue quia Caio amicus non esset. Sed qui tollit a milite disciplinam & laborem, is ex milite strenuo ignauum & vecordem facit. Tolerabilior est Præfectus iniquus hoste iusto, ait Iosippus in hist. Iudaica: & exercitus labore proficit, otio consenescit, vt Vegetius ait.

Erat in castris[1] Percennius quidam, dux olim[2] theatralium operarum, dein gregarius miles, procax lingua, &[3] miscere cœtus histrionali studio doctus. Is[4] imperitos animos, & quænam post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim[5] nocturnis conloquijs, aut flexo in vesperam die, & dilapsis melioribus, de-

Theatralis lingua, castra discordijs implet.

terrimum quenque congregare. Postremo promptis iam & alijs seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat, cur [5] paucis centurionibus, paucioribus tribunis, [7] in modum seruorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi nouum, & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? satis per tot annos ignauia peccatum, quod [8] tricena, aut quadragena stipendia senes, & [9] plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent: ne [10] dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo, eosdem labores perferre: ac [11] si quis tot casus * vita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras, vbi [12] per nomen agrorum, vligines paludum, vel inculta montium accipiant. Enimuero militiam ipsam grauem, [13] infructuosam: [14] denis in diem assibus animam & corpus æstimari: hinc vestem, arma, tentoria, hinc sæuitiam centurionum & vacationes munerum redimi. At hercule verbera, & vulnera, duram hiemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut [15] sterilem pacem sempiterna: nec aliud leuamentum, quam si certis sub legibus militia iniretur; vt singulos denarios mererent; sextusdecimus stipendij annus finem adferret; ne vltra sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris præmium pecunia solueretur. [16] An prætorias cohortes quæ binos denarios [17] acceperint, quæ post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? non obtrectari a se vrbanas excubias, sibi tamen apud horridas gentes e contubernijs hostem aspici.

Sub nouo Principe nouæ turbæ.

* vsu vitæ superauerit

Inæqualitas seditionum flamma.

1 Percennivs.] Apud Sallustium 2. hist. in fragm. eadem, quæ heic de Percennio, ita de Barbuleio narrantur. *Quia*, inquit, *lingua & ingenio percitum, & inquietem, ideo nomine histrionis vix sani, Barbuleium vocabant.* Sic iste Percennius, ita forte dictus quod percitus furore parum sibi constaret, quanquam nomen sit proprium viri apud Romanos. Nam Cato de re rust. cap. 151. meminit Memmij Percennij. Et hæc sunt militum scommata, qui faceti interdum, & interdum inter facetias crudeles & insani. Hic autem Percennius verum esse indicauit quod noster 4. Hist. *In turbas & discordias pessimo cuique plurimum vis esse.*

2 Theatralivm operarvm.] Sic *operæ pictoriæ*, & *histrionicæ* in nostris libris, L. operæ. L. patronus. de oper. lib. Et *operæ militares*, apud Liuium libro 7. & apud Quintil. declamat. noua 382. *operam armorum, operam consilij.* Et *operæ messoriæ*, apud Apul. lib. 6. Metamor. Idem libro 9. *Hic gracili pauperie laborans operas fabriles præbendo.* In summa, opera est officium & ministerium omne. Sed qui in theatris operantur, aptissimi sunt excitandis seditionum igniculis; non rustici quibus durities & obsequium a natura. ideo Cato rectissime militem nihil agendo male agere dicebat.

Romæ tumultuosi cœtus.

3 Miscere coetvs.] D. Hieronym. ad Marcellam hos cœtus aperit, epist. 18. *Habeat*, inquit, *Roma sibi suos tumultus, arena sæuiat, Circus insaniat, Theatra luxurient.* Et Cassiodorus: *Studia sua populus in Circo, & in theatro habet.* Tacit. 4. hist. vbi de Tullio Valentino: *Is meditata oratione cuncta magnis imperijs obiectari solita, contumeliasque & inuidiam in P. R. effudit: turbidus miscendis seditionibus & plerisquegratus vecordi facundia.* Sic Percennius suas turbas habuit: vtinam a sanguine puras. Quod non fiet: nam hi cœtus, cruenti cœtus.

4 Imperitos animos.] Liuius in re simili ait, *tractos ad res nouas, leuissimum quemque & futuri improuidum, & spe vana tumentem.* Hist. 1. Nam tribus his, res nouæ conflantur. Ergasteria sunt ventorum, vt de monte Ismaro dicebant Græci. Æolia est.

5 Nocturnis colloqviis.] Idem author Liuius libro 28. hæc exprimit. *Ac primum* (inquit) *sermones tantum occulti serebantur.* Et noster Annalium 4. *Hi secretis sermonibus animos cæterorum scrutati, vbi quos idoneos rebantur conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi velut domo priuata tum conueniunt.* Ita enim legendum. Et idem Annalium 2. de seruo Posthumi Agrippæ: *occultis primum sermonibus, vt vetita solent.* At ex occultis sermonibus, postea turbæ erumpunt apertæ & ferales, vt pestes ex paludibus quæ minime fluūt. Ait autem *nocturnis*: nam nox opportuna consilio capiendo, sed interdum dolos meditando, vt fingendis & exsequendis malis.

6 Pavcis Centvrionibvs, pavcioribvs Tribvnis.] Nam in vnaquaque legione, ait Gell. lib. 16. cap. 4. Centuriones

In legione quot Tribuni.

Quot Centuriones. *Quot manipuli.*

turiones sexaginta, manipuli triginta, Tribuni sex. Sed aucti aliquando, & libera Rep. suffragio populi creabantur illi Tribuni. quia populi Romani defensores & Romanorum militum ductores.

Exercitus armata Reip. familia.

7 IN MODVM SERVORVM.] Recte dictũ olim: *Milites ex liberis, sed facto serui sunt.* Recte, inquam, nam totus exercitus nihil est quam armata Reip. familia. Et quamuis miles apud Liuium lib. 7. dicat: *Quu tandem succenseat, milites nos esse, non seruos vestros; ad bellum, non in exilium missos?* tamen miles seruus est publicus. Nec male milites seruis comparantur. Sic enim Tertullianus de Corona. *Sed & tu proinde miles & seruus alterius es, etsi duorum; Dei, & Cæsaris.* loquitur de milite Christiano. Et certe serui sunt milites fratrum commilitonum. nam ita Aurelianus: *Alter alteri quasi seruus obsequatur.* Deinde *ratione obsequij*, quod habent imperatoribus, vt serui dominis. ideo seruus Strobilus in Aulul. Plauti, ita seruum diligentem & vigilantem pingit. quod conuenit militibus.

Milites serui sunt.

Per obsequium.

Herile imperium ediscat, vt quod frons velit, oculi sciant.
Quod iubeat, citis quadrigis citius properet persequi.

Tria in milite a P. Æmilio requisita. Corpus validissimum. Armamentum amplissimum. Animus obsequentissimus.

Cato de re Rust. 142. de off. villici: *Eadem* (inquit) *curet faciatque moneo: dominoque dicto audiens sit.* Eadem de milite Paulus Æmilius in Liuio lib. 44. *Militem hæc tria curare debere, corpus vt quam validissimum & perniciocissimum habeat, arma apta, animum paratum ad subita imperia. Ratione* etiam *victus*. Nam seruis primum diaria data. Claudianus de bello Gildon.

-- Gaudetque diurnos
Vt famulæ præbere cibos.

Et Horatius.

Cum seruis vrbana diaria rodere mauis.

Et Martialis lib. 11. epigram. vlt.

Sed Lupus vsuram, puerique diaria poscunt.

Quæ *diaria*, erant bini panes in die. Nam Plautus in Persa:

Milites sunt serui per stipendium.

Ego hodie compendi binos panes in dies feci:
Ita ancilla mea quæ hodie fuit, sua nunc est.

Sic militibus vt seruis etiam *diaria* dabant. Quod obseruatum vsque ad posteriora multum tempora. L. fortissimi. Cod. de erogatione milit. annonæ. Post diaria habuere serui 4. modios in mensem, deinde quinque. Seneca epistola 81. *Seruus est, quinque modios accipit, & quinque denarios.* Et illi modij *demensum* vocabantur, inquit Donatus ad illum locum Terentij, in Phorm.

Militi in mensem 4. mox & 5. modij.

Demensum quod.

Quod tibi vnciatim vix de demenso suo
Suum defraudans genium, comparcit miser,
Id illa vniuersum abripiet.

Ad quod alludit Plautus prologo in Menæchmis.

Nunc argumentum vobis demensum dabo,
Non modio, neque trimodio, verum ipso horreo.

Vt autem seruo, sic militi quatuor modij dabantur in mensem ex Polybio. Diuus Hieronymus in vita Pauli eremitæ: *Militibus* (inquit) *Deus duplicauit annonam.* Adde quod militibus vt seruis dabatur *vestis*. Nam Cato de re Rust. cap. 142. scribit, *quæ vestimenta familiæ dari oportet*, id est, seruis, *eadem vti curet.* loquitur de villico: & hoc in seruis. Et in Cod. est titulus de veste militari. Quod ostendit multo tempore hoc durasse: eamque vestem certis anni temporibus præstabant prouinciæ. Cod. de erogat. milit. annon. Serui etiam vestiebantur a dominis. nam Seneca 3. de Benef. cap. 3. *Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, vt cibaria, & vestiarium.* Et in Prouerbijs Salomonis vlt. cap. *Serui eius vestiti sunt duplicibus*, ineunte scilicet vere aut hieme. Extat epigramma Martialis, de eo qui nulla dabat seruis vestimenta, & Iuuenalis Sat. 9.

Milites seruum habitu vestiarii.

Militi vestes dabant prouinciæ.

Serui duplicibus vestiti.

Ambo
Pascendi. Quid agam bruma spirante? Quid, oro,
Quid dicam scapulis puerorum Aquilone Decembri
Et pedibus? durate, atque expectate cicadas.

Idem Satyra 1.

-- Simplexne furor, sestertia centum
Perdere, & horrenti tunicam non reddere seruo?

Non omitto in culpa, annona mulctatos, fuisse milites. Iuuenalis:

Seruorum ventres modio castigat iniquo.

Et Iustinianus Instit. lib. 1. Tit. *de his qui sui vel alieni iuris sunt.* §. cuius. *Dominorum interest ne auxilium contra sæuitiam vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur.* De militibus: Antonius hordeum pro frumento militibus infeliciter pugnantibus dedit. Dio 49. Vegetius de Tironibus 1. cap. 13. *Tirones pro frumento hordeum coactos accipere, si parum in exercitio profecissent.* Vide Liuium lib. 27. de Marcello. Idem fecit Augustus. Sueton. in August. Serui quoque libertatem nummis redimebant a dominis. Martialis lib. 2. epigr. 88.

Totis pilea sarcinis redemi.

Sunt serui milites per redemptionem onerũ.

Et qui carebant pecunia operas pollicebantur. inde nexi dicti Varroni. Et Tacitus lib. 14. *Negata libertate, cui pretium pepigerat.* loquitur de Seruo Pedanij secundi. Sic Plautus in Trinummo, etiam de seruo.

Serui libertatẽ pretio redimebant.

Vult ille fieri liber, verum quod det non habet.

Idem in Menæchmis:

Id si attulerit, dicam vt a me abeat liber quo volet:
Ne dum quando satur factus sit, a me argentum petat.

Et in Pseudolo.

Tu autem quæ pro capite argentum mihi iam iamque sæpe numeras,
Et pacisci modo scis, sed quæ pacta es non scis soluere.

Et Libanius Sophista in expressione Kalendarum, ait etiam seruos ex collata pecunia in peculium, dona Kalendis Ianuarijs dominis facere. Sic milites, quemadmodum serui, onera militaria a Centurionibus pecunia redimebant. Quod heic noster docet. in historijs l. 1. Serui etiam *onera* portabant. Plautus in Amphitruone de Sosia. Et in Mercatore.

Serui milites per gestationem onerum.

LY. *Laboriosi nihil tibi quicquam operis dabo.*
PASI. *Nanque ædepol equidem, mi senex, non didici baiulare.*

Florus de militibus Numantinis. *Aßiduis* (inquit) *& seruilibus, & iniustis operibus attriti, ferre plenius vallum qui arma nescirent.* Et Frontinus 4. Stratag. de Mario. *Vasa & cibaria militum in fasciculos aptata, furcis imposuit.* Vnde milites Muli Mariani dicti. Plutarchus in Mario. Et Val. de discip. milit. *In agmine neminem militum, ministerio seruorum intentum, vt alimenta sua, & arma ipsi ferrent.* Nam præter arma, etiam cibaria, vallum, falces, catenas, secures, & alia multa ferebant. Gellius libro 16. cap. 4. Etiam serui *verberibus obnoxij* dominorum: inde *verberones* dicti, & *plagipatidæ*, & apud Plautum *vlmitribæ*. Milites etiam obnoxij verberibus Centurionum. Nam Liuius, vbi de seditione militum in Hispania: *Deligati* (ait) *ad palum, virgisque cæsi.* Et noster infra. *Sæuitiam Centurionum & vacationes munerum redimi.* Serui erant compuncti notis. Nam Val. Max. ita. *Seruus ab eo vinculorum pœna coercitus, inexpugnabilique* (lego, *inexpungibilique*) *litterarum nota, per summam oris contumeliam inustus.* Martialis lib. 3. epig. 31.

Proscriptum famulus seruauit fronte notatus.

Ideo illi serui στιγματίαι dicti. Plautus *litteratos* vocat in Casina. Miles etiam *compunctus notis erat.* Tertullianus de præscript. *Signa illic milites in frontibus.* Et Diuus Cyprianus epist. quæ incipit, *Bene ad Donatum.* in his verbis. *Tu tantum, quem iam spiritualibus castris militia signauit.* Seneca 4. de Benef. *Improbißimo militi, ingratißimo hospiti, auidißimo naufrago, stigmata inscribere.* Per ignominiam scilicet. Nam tum nondum erant milites notati, nisi in pœnam flagitij, vt heic. Et non modo in *frontibus* signati milites, sed & in *brachijs*. Diuus Gregor. epist. 2. *Ne quis manu signatus, ante expletam militiam, ad monasteria migret.* Et Vegetius libro secundo cap. 5. *Victuris in cute punctis milites scripti, & inserti iurare solent.* Sic Arcad. & Honor. de fabricensib. Cod. libro 12. *Stigmata, hoc est notæ publicæ fabricensium brachijs, ad imitationem tironum infligantur.* Inde expunctus miles, qui missionem habet, veteribus Gloss. Satyra 2. in Pers. & Tertullianus in corona. Serui etiam ex peculio, sibi aliquando vestimenta emebant. Plautus in Pseudolo.

BA. *Chlamydem hanc commemores quanti conducta 'st.* HA. *Quid est?*
BA. *Quid meret machæra?* HA. *Helleborum hisce hominibus est opus.*
BA. *Eho.* HA. *Mitte.* BA. *Quid mercedis petasus hodie domino demeret?*
HL. *Quid domino? quid somniatis? mea quidem hæc habeo omnia,*
Meo peculio empta.

Sic milites ex stipendio vestem, arma, tentoria, & alia aliquando sibi parabant. Quod hic locus ostendit. Addo vnum, seruos & milites succinctos fuisse. De seruis, Horatius Satyra 8. libri 2. & in mensæ seruitijs.

- Puer alte cinctus acernam
Gausape purpureo mensam pertersit.

De milite, Tertullian. *Militem succinctum & expeditum sub papilionibus semper esse debere.* Et Trebellius Pollio in Salonino. *Cum cingula sua plerique militantium, qui ad conuiuium venerant, ponerent.* Ergo milites sunt serui, aut seruorum imagines; sed serui publici, cum libertate: vitam enim liberam in laboribus degunt.

8 TRICENA AVT QVADRAGENA STIPENDIA SENES.] Ita Silius Italicus libro 2. de senibus militantibus loquens.

Nec requies æui nota, exanguesque merendo
Stant prima inter signa senes, lethumque lacessunt.

Sic Seuerus Sulpitius epistola ad Bassulam. *Quamuis optata sit seni missio post laborem: est tamen animus victor annorum, & cedere nescius senectuti.* Et Annal. 10. noster. *Delectus per Galliam Narbonensem, Africam, & Asiam habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus: ex quibus ætate aut valetudine feßi sacramento soluebantur.* Quod vero in Seneca patre legitur: *Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur*: lego, *post sexagesimum & quietis annum in curiam venire non cogitur.* Quinquagesimus annus, militi quietis annus est, senatoribus sexagesimus. Et dicitur *annus quietis*, vt *annus libertatis* apud Romanos, *annus quietis* etiam qui septimus, & *annus Iubilæus* apud Iudæos, vti apud Christianos: *annus luctus*, apud Iurisconsultos, *annus magnus* apud Astrologos. Videtur tamen Iuuenalis innuere sexagesimum annum esse finem militiæ, non quinquagesimum, his versibus. Satyra 14.

Dirue Maurorum attegias, castella Brigantum,
Vt locupletem aquilam tibi sexagesimus annus
Afferat.

Et confirmat vetus interpres, dum ait. *Vt signifer sis, stipendijs emeritus anno sexagesimo, quo stipendia deponebant.* Et hoc pugnat cum Seneca lib. de Breuit. vitæ, dum ait: *Lex a quinquagesimo anno militem non citat.* Diuus Hieronymus firmat libro primo Paralipom. *A viginti annis* (inquit) *& supra ad bellum describebantur, vsque ad annum sexagesimum. Ab anno sexagesimo & Leuitæ ministrare, & milites pugnare desinebant. Vnde & Romani eos emeritos vocant, qui iam militare desierunt.* Idem ait Plinius Iunior epistol. libro quarto, epistola quæ incipit, *Magnam. Ipsæ* (inquit) *leges monent, quæ maiorem annis LX. otio reddunt.* Crederem libenter ob exhaustas bellis ciuilibus Reipublicæ vires, & post Vitelliana arma decretum, & a 50. ad 60. prolatatum nisi Plinius & Iuuenalis, bellis ciuilibus superstites aliter scriberent. Et vereor ne mendum subsit in notis; quod

Marginal notes (left): *Muli Mariani.* — *Ordinaria onera militum.* — *Extraordinaria.* — *Milites serui per notas verberum.* — *Val. Max. correctus.* — *Serui litterati.* — *Seneca correctus.* — *Milites compuncti in fronte.* — *Christiani milites signo crucis notati.* — *In brachijs notatus miles.* — *Serui ex peculio sibi vestiarium emebant.* — *Miles ex stipendio sibi vestem parat.*

Marginal notes (right): *Senes sacramento soluti.* — *Seneca pater correctus.* — *Annus quietis.* — *Libertatis annus.* — *Annus luctus.* — *Annus magnus.* — *Sexagesimus, non quinquagesimus annus militiæ finis.* — *Conciliatio Senecæ patris cum Iuuenale.*

quod accidit plerumque: & forsan inde malum.

Siccij Dentati vulnera.

9 PLERIQVE TRVNCATO EX VVLNERIBVS CORPORE.] Plinius libro 7. cap. 28. de Siccio Dentato: *quadraginta quinque cicatricibus aduerso corpore insignis, nulla in tergo.* Et de Manlio: *Viginti tres cicatrices aduerso corpore exceperat.* Sed de M. Sergio, præclara sunt quæ traduntur. Quippe, vt idem scribit, *secundo stipendio dextram manum perdidit: stipendijs duobus ter & vicies vulneratus est. Ob id neutra manu, neutro pede satis vtens, vno tantum seruo, plurimis postea stipendijs debilis miles.* Addit. *Sinistra manu sola quater pugnauit, dexteram sibi ferream fecit, eaque religata præliatus.* Cætera de hoc Hercule Romano non iniucunda persequitur idem Plinius. Vide quæ de Cassio Sæua, & Caio Acilio scribit Suetonius in Iulio cap. 63. Nam hi milites fortitudinis vera exemplaria. Silius lib. 6. de Maro, milite veterano experto vulneribus curandis, quæ sæpius exceperat.

Veteris militis Romani vis animi.

Miles curandorum vulneris scienti.

Nec dum exorta dies, Marus instat, vulneris æstus
Expertus medicare modis.

Quod Homerus scribit de Machaone & Podalirio. Nec tantum medicantur vulneribus, sed (vt ait Seneca ad Heluiam) *Veterani quamuis confessi patienter ac sine gemitu velut aliena corpora, exsecari patiuntur.* Quintus Curtius libro 10. *Omnes simul missionem postulare cœperunt, deformia ora cicatricibus, canitiemque capitum ostentantes.* Plautus in Mostell. vbi de militibus.

Vbi sunt isti plagipatidæ, ferritribaces viri?
Isti, qui hastis trium nummorum causa subeunt sub falas?
Vbi aliqui quindenis hastis corpus transfigi solent?

Sane militis vita, magna & ampla plagarum penus.

Veterani sub vexillo retenti.

10 DIMISSIS. SED APVD VEXILLVM RETENTOS.] Sic Iurisconsultus L. 26. de test. milit. *Veterani qui in legione, vel vexillatione militantes, post vicesima stipendia honestam, vel causariam missionem consequuti sunt.* Sulp. Seuerus ad Bassul. *Si adhuc in labore pro castris tuorum stare me præcipis, non recuso, nec fatiscentem causabor ætatem: munia tua deuotus implebo. Sub signis tuis, quoad vsque iusseris, militabo.* Ait autem lex, *vexillatione*, quod heic noster, *apud vexillum retentos.* Sic Suetonius in Galba cap. 20. *Excepta Germanicianorum vexillatione*, pro Germanorum militum. Et sane verbo *Germaniciani*, vsus est alibi idem author. Velleius de veteranis, qui sub vexillo: *Reuocati vndique omnes veterani.* Et idem: *Contractisque in vna castra pluribus quam decem veteranorum millibus.* Rursus: *Trucidati negociatores, magnus vexillariorum numerus.* Sed nemo apud authores, melius nostris Iurisconsultis, istas missiones explicauerit, vt L. 9. Quibus prouoc. non est necess. & L. 13. §.

Missiones militum Iurisconsultis explicatæ.

missionum. De re milit. D. Et nota ex hoc loco sublatam a sexdecim annis missionem. Cæterum, vide L. 1. de veteranis in Cod. 12. in qua veterani, aduenienti in castra Constantino, exclamarunt, *Constantine Auguste, quo nos veteranos factos, si nullam indulgentiam habemus?* Et ita immunitatem personalium, & omnium pæne munerum sunt consequuti. Merito sane, nam vt præmium laboribus iure debetur, sic iure exsoluitur.

Veteranorum acclamatio ad Constantinum.

11 SI QVIS TOT CASVS VITA SVPERAVERIT.] Id est, *per vitam.* Sic enim ista lectio fulciri potest, licet ventrosus paries ægre fulciatur; idque ex vsu Taciti, qui ablatiuis vtitur sæpe, vt supra: *Recentibus odijs composita sunt*, id est, per recentia odia. Et *quanto quis seruitio promptior*, id est, per seruitium. Et postea: *Quæ vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur*, id est, per vim, ambitum, & pecuniam. Et hæc tam trita apud illum, vt nihil tritius. Tamen hæc loquutio, *vita superauerit*, satis infrequens Tacito, vt alijs. Nec puto veram, sed scriptum ita: *Si quis tot casus vsu vitæ superauerit.* Nam (*us*) in fine *casus*, & (*u*) in principio *vitæ*, facit *vsu*. Sic *lumina vitæ* dixit Virgil. libro 6. Et Ouid. de vsu vitæ:

Tacitus correctus.

Vita data est vtenda: data est sine fœnere nobis
Mutua, nec certa persoluenda die.

Et Cicero: *Natura dedit vsuram vitæ tanquam pecuniæ nulla præstituta die.* Nec mihi hæc correctio displicet.

12 PER NOMEN AGRORVM.] Cæsar de bello Ciuil. libro . *Militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quadraginta in singulos iugera.* Quamuis pro singulis, quibus militassent, bina darentur tantum florente Rep. Liuius libro 31. *Et erat*, ait Florus, *præmium laboris militaris terra.* Tamen ducibus aliquando *centum iugera*, vt Coriolano. Val. libro 1. cap. 8. Aliquando *quingena.* idem Liuius libro 26. Et *ager totus.* Pub. enim Vatinius a Senatu agro donatus est. Cicero 2. de Natura Deorum. Horatius:

Agri militibus Romanis dati.

— militibus promissa triquetra
Prædia, Cæsar an est Itala tellure daturus?

Florus in bello Sabino libro primo ait, *eo bello tantum agrorum, & tantum hominum redactum in potestatem, vt in vtro plus esset, ne ipse quidem existimare potuisset, qui vicerat.* At illa prædia vocantur a Iurisconsultis *stipendiaria prædia*, D. de rei vind. L. si verberatum. & L. Lucius, de euictionibus: §. 2. & L. cum agris. de adquir. rer. dom. *Adsignatæ*, inquit, *veteranis possessiones, in præmia scilicet militiæ.* L. 11. de euict. Hygin. 2. de agr. limit. *Diuisi & adsignati agri qui veteranis adscripti.* Idem Florus confirmat his verbis, vbi de bello Cimbrico. *Miserunt legatos ad Senatum, petentes, vt Martius populus aliquid sibi terræ daret, quasi stipendium; Cæterum vt vellet, manibus atque armis vteretur.* De istis autem agris, noster libro 13.

Stipendiaria prædia.

Iuuentutem, saltibus aut paludibus imbellem extantem, per lacus admouere ripæ, agrosque vacuos, & militum vsui sepositos, insedere. Vbi vides non male dictum a Percennio, *vligines paludum, per nomen agrorum accipiant.* Quod dixit ad concitandam inuidiam contra duces. Nam nunquam vliginosi agri militi dati sunt. Nec continui, ne possessores expellerentur. Suetonius in Iulio cap. 38. nec successorij, nisi successores militarent. Lamprid. in Alex. Verum in ista terrarum parte, præter siluas & paludes, plane nihil erat. Iuuenalis Sat. 14.

Agri militum non vliginosi. Nec continui.

Mox etiam fractis ætate, ac Punica paßis
Prælia, vel Pyrrhum immanem, gladiosque Molossos,
Tandem pro multis vix iugera bina dabantur
Vulneribus: Merces hæc sanguinis atque laboris?

Agrorum diuisio perantiqua sub rege Saule.

Quod non a Romanis originem sumpsit, sed a Iudæis. Nam sic Saul cap. 22. li. 1. Reg. *Audite nunc filij Gemini, nunquid omnibus vobis dabit filius Isai* (id est, Dauid) *agros, & vineas, & vniuersos vos faciet Tribunos & Centuriones?* Priscis autem ducibus Romanis *dona amplißima* erant, *quantum quis vno die plurimum circumarauisset.* Plinius libri 18. cap. 3. Sed ab ista frugalitate, postea ad magnam immodestiam deuenere. Nec omitto etiam datas post victoriam vrbes militibus habitandas. Dio 36. Pompeium ait vrbem condidisse eo loci quo Mithridatem vicisset, quam ætate confecti vel vulnerati milites habitarent. & hoc agrorum vice.

Dati ducibus Rom. quantum quis vno die circumarasset.

13 INFRVCTVOSAM.] Id est, nullius frugis, nullius commodi. Nam verbum, *Commoda*, proprie ad militiam pertinet. Sic *commoda militiæ* dixit Iurisconsultus L. 22. de legat. 2. *commoda Primipili*, L. 23. de adim. legat. D. Iuuenalis Satyr. vlt. vbi de militia.

Commoda tractemus primum communia, quorum
Haud minimum illud erit.

Et illa commoda primum in stipendijs. Quippe ex can. Apost. 40. ἐπειδὴ οὐδὲ στρατιώτης ποτὲ ἰδίοις ὀψωνίοις ὅπλα κατὰ πολεμίων ἐπιφέρεται. id est, *Nec miles vnquam suo viatico aduersus hostes progreditur.* Deinde in priuilegijs quæ multa sunt in iure, Tit. de priuil. mil. Deinde in donis imperatorijs & diuisione agrorum, etiam in præda & rapinis. Nam auiditas rapiendi, militum comes. Marcellinus libro 23. Ouid. de Arte amand.

Hæc mihi si dederis commoda, miles ero.

Et idem, eodem.

Romule, militibus scisti dare commoda solus.

Noster infra. *Vt illic commodis legionum aduersaretur.* Sine commodo vita militis valde res incommoda. Contra *præmiosa militia*, pro quæstuosa & vtili. Sic *præmiosam* dixit *impudentiam* Cato. Verrius Flaccus in verbo *præmiosam*.

14 DENIS IN DIEM ASSIBVS.] Id est denario, qui *nummus census* vocatur in Euangelio, & *argenteus nummus*, L. extrinsecus. de verb. sig. D. De 30. autem argenteis fit mentio in Euangelio, id est de triginta denarijs argenteis qui Christi diuenditi nostri Saluatoris pretium fuere. Solidus contra semper aureus, constans 25. denarijs argenteis vel centum sestertijs. Sestertius autem constans duobus assibus & semisse. Erat autem in nummo argenteo drachma Attica, Plinius libri 21. cap. vlt. *Drachma Attica argentei denarij habet pondus.* Vide Celsum libro 5. cap. 17. Præferebat autem vultum regis sub regibus, & imperatoris sub imperatoribus. Matth. cap. 22. & Isidor. Orig. *Numi a Numa Romanorum rege qui eos primus apud Latinos imaginibus notauit & titulo nominis sui præscripsit.* Sic Diuus Augustinus de Christianis Psal. 66. *Fecisti nos ad imaginem tuam, fecisti nos nummum tuum.* Quamquam, in quibusdam denarijs, caput vrbis Romæ, & auerso nummo numerus x. & in quibusdam XVI. *Licet* (inquit Plinius) *in militari stipendio semper denarius, pro 10. aßibus.* libro 33. cap. 3. D. Hieronym. 4. in Matth. cap. 22. *Denarius genus nummi, quod pro decem nummis.* Sic etiam Priscianus: *Denarius decem librarum nummus per X. præscriptam litteram notatur libro de figuris numerorum, vel per* ✳. Nota inde numismata non modo ea, quæ cusa ad rerum memoriam ex Senatusconsulto, aut imperio Cæsarum, sed etiam ea, quæ vsuaria, & monetaria ad emptionem & solutionem rerum facta, eamdem imaginem Cæsaris prætulisse, vt olim ærati nummi, effigiem Seruij. Sed quando id concessum Cæsaribus Iulio aut Augusto, puto me legisse apud Dionem. Nam purpura & moneta & nomen Augusti, tres imperatorum notæ. Spartianus in Firmo: *Cum diceret Latrunculum fuisse, non principem, contra ego illum purpura vsum & percussa moneta Augustum esse vocitatum.* Et in Victoria: *Cusi sunt nummi eius aurei & argentei, quorum hodie forma extat apud Treuiros.* Et de nomine Augusti in Firmo ait: *De Græcis Ægyptijsque libris conuincit illum αὐτοκράτορα in edictis suis esse vocatum.* De purpura idem in Herennio vbi de filijs Zenobiæ: *Paruulos Romani imperatoris habitu proferens purpuratos, eosdemque adhibens concionibus.* Et in Victoria sub finem. *Ambo ab ijsdem militibus, a quibus purpura velati fuerant, interempti sunt.* Et in Celso: *Imperatorem appellauerunt peplo Deæ cælestis ornatum.* Erat autem Musa cœlestis de qua dixi supra. Amm. Marcellinus de Iuliano libro 15. *Mox indutum purpura Iulianum & Cæsarem cum exercitus gaudio declaratum his alloquitur.* Cæterum nota milites Romanos diu suis stipendijs militasse, & se suis rebus sustentasse. sed cum Senatus vltro, nec requirentibus Tribunis, publice stipendia militibus decreuisset, *id tanta lætitia acceptum* (inquit Liuius libro quarto) *vt manus Senatorum prensarent, vere patres esse dicerent, & sanguinem omnem nomine Reipublicæ profusuros testarentur.* Primum habuere ex publico frumentum in diem, vt dixi supra, mox in mensem, mox cum frumento

Denarius, decem asses.

Eius forma.

In militari stipendio Denarius pro 10. assibus.

In alijs pro 16.

Nummi R. Cæsaris formam præferentes.

Quando id institutum.

Miles R. diu stipendijs suis militauit.

frumento etiam pecuniam, & vestem. Quod sublatum postea, reuixit, & ad tempora Constantini durauit, & vltra. Etiam hodie militi vestis & pecunia, ex hoc æuo.

15 STERILEM PACEM.] Quæ militi grauis, quia nihil commodi pariat. Seneca filius, Quar. bon. vir. capite 4. *Gaudent magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego Myrmillonem sub Cæsare de raritate munerum audiui querentem. Quam bella (inquit) ætas perit. Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat. Quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti, meliori casu fluentem sanguinem ostentant.* (lego, *memorabiliori casu*) *Idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit.* Certe grauia magis quam leuia spectamus in his quæ miramur.

16 AN PRÆTORIAS COHORTES.] Quæ dupla stipendia, & missionem maturiorem habebant. Primum enim Prætoriani a 12. annis missionem habebant: licet cæteri milites a 16. anno. Dio 54. Et si quid militibus ad gratiam dabatur, plus Prætoriano, quam legionario militi dabatur. Postea a 16. Prætoriano militi, cæteris a 20. missio data est. Dio lib. 55. hoc sensu. *Decreta sunt Prætorianis, postquam annos 16. meruissent, viritim, vicena millia nummum: reliquis, post militiam 30. annorum, duodena.* Inde inuidiæ legionariorum, quia labore pares, stipendijs impares essent; quod sæpe Remp. turbat.

Legionarius miles par Prætoriano in onere, dispar in honore.

Inde inuidia. Et ex inuidia tumultus.

17 ACCEPERINT.] Quid si *accipiant?* &c. Nam adijcit *reddantur*, vt sit idem tempus.

Adstrepebat vulgus diuersis incitamentis; hi verberum notas, illi caniciem, plurimi detrita tegmina, & nudum corpus exprobrantes.[1] Postremo eo furoris venere, vt tres legiones miscere in vnam agitauerint. Depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, alio vertunt, atque vna tres[2] aquilas, & signa cohortium locant, simul[3] congerunt cespites, extruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. Properantibus Blæsus aduenit, increpabatque, ac retinebat singulos, clamitans, *Mea potius cæde imbuite manus: leuiore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis: aut[4] incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus pœnitentiam accelerabo.*

1 POSTREMO.] Heic firmatur quod ait Seneca de ira: *Tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorem antecessit.* Nam τὸ πολὺ, δεινὸν κακόν. *Multitudo, vehemens malum.* Sic scintillam rogus superat, licet ab ea suas flammas habuerit: sic alueum torrens.

2 AQVILAS ET SIGNA COHORTIVM.] Recte aquilis iungit signa cohortium. Nam, ait Gellius 15. cap. 5. *in legione sunt centuriæ sexaginta, manipuli 30. cohortes decem.* At nihil frequentius in ore Romanorum militum, quam aquilæ & signa, quia in aquilis & signis legionum robur, in robore victoria, in victoria nomen imperij celebre, imo maiestas & decus. Ideo aquilam imperij symbolum imperatores posteriores retinuere, quod in curru vna cum dracone militantes gestarent. Sic enim Britto, vbi de Philippi Augusti Francorum regis victoria in Othonem I.

Currus, quo reprobus substruxerat Otho draconem,
Quem super auratis aquilam suspenderat alis,
Cogitur innumeras in se sentire secures.

At aquilæ olim Persarum signa, quæ ad Romanos transiere imperij terrarum heredes, & cuius dominatrices fuere, C. Mario præcipue Remp. administrante, & secundo eius consulatu. Nam sic Plinius libri 10. cap. 4. *Romanis eam* (id est aquilam) *C. Marius in secundo suo Consulatu dedicauit.* Ideoque legionum ductrices perpetuæ, quibus hibernare non liceret, nisi aquila comitante. Et si quando legiones proficiscerentur, aquilæ anteibant: si cum hoste pugnaretur, in medio legionum collocabantur; ibique imperator aut dux: quod fuisse illis signum auspicatissimum, multæ deuictæ gentes, & ingentia prælia fœliciter gesta docuere. Referunt Poetæ Aquilam Ioui belligeranti in Titanas, pro omine victoriæ fuisse. Ideo ædes & sacellum a Romanis aquilis castrensibus dedicabantur. Quæ prælongis hastis gestabantur, & erant ornatæ floribus & lauro inter Cæsarum pictas effigies. Quod nummi demonstrant veteres. Cæterum non fuit grauis Aquila, imo leuis, quamuis humeris suis Augustus Aquilam a cruento & saucio signifero traditam, in castra retulerit, bello Mutinensi. Nam si hastæ infixa est, & ornata lemniscis & imaginibus deorum & Cæsarum, valde grauis; si hastili auulsa & pura, valde leuis: cum Florus scribat Quintilij clade immensam intra baltei sui latebras, signiferum morientem condidisse. Dixi *grauem aquilam hastæ infixam*, ideo Polybius ait eligi signiferos, ἀκμαιοτάτους τοῖς

Etiam signorū.

θυμοειδεστάτους ἄνδρας σημαιοφόρους. *Vigore animi & corporis præstantes signiferos.* Quorum manibus tamen signa abripuit tempestas, cum ad Parthicam expeditionem, aduersantibus dijs (vt dicebant) Crassus proficisceretur.

Aurea & argentea aquila.

Cæterum, quod dixit Dio *aquilam auream* collocatam in sacello, etiam cape de argenteis. Nam Plinius lib. 33. cap. 3. *Militaria signa ex argento. In argento, clarior est aquila, magisque diei similis, & ideo militaribus signis familiarius argentum, quoniam id longius fulget.* Ideoque ab Iuliano Apostata de argento ita scriptum est. Ὅμηρος δ' ὁ σοφὸς τὸν τε ἄργυρον αἰγλήεντα λέγει. *Homerus ille sapiens argentum illustre appellat.* Illustre, quia magis fulget auro, & quod sit aspectu iucundius ex veterum sensu; vt ait idem. Et nota ex hoc loco Plinium signa cum aquilis confundere, quæ Cicero disparat 10. famil. epist. 61. *Aquilæ* (inquit) *duæ, signa 60. sunt relata Antonij.* Sueton. in Nerone: *Curuli residens apud rostra triumphantis habitu inter signa militaria atque vexilla.* Et heic noster: *Vna tres aquilas & signa cohortium.* Et recte disparat. Nam legionũ sunt aquilæ, cohortium & veteranorum vexilla, vt Minotauri, apri, lupi, elephantes, qui inter signa militaria quintum locum habuere; ait Festus. Vexilla supparum habent, non aquilæ. In vexillis & aquilis nomina legionum scripta sunt, sed in vexillis etiam nomen cohortis. Dio 38. Vexilla supparis ornata referebant eam speciem quam in singulis Christianorum parochijs habent hodie signa parochialia, sicubi est procedendum. & hoc a veteribus Christianis qui orationis gratia procedebant; & indictis processionibus pergebant orantes ad martyrum sepulchra, longe ante Mamercum Viennensem habita apud Christianos. vide Euseb. in vita Constantini. Sic ergo accipe quod Tacitus scribit lib. 4. hist. *Hinc veteranorum & cohortium signa, inde depromptæ siluis lucisque ferarum imagines, vt cuique genti inire prælium mos est.* Nam signa auxiliarium & sociorum, ferarum imaginibus clara.

Plinius signa cum aquilis confundit.

Disparat Cicero.

Eburneæ Aquilæ.

Cape etiam de eburneis aquilis, posterioribus temporibus. Nam Prudentius in hymno D. Romani.

Aquila ex eburna sumit arrogantiam
Gestator eius, ac superbit belluæ
Inflatus osse, cui signum est alitis.

Et idem contra Symmachum.

Post trabeas, & eburnam aquilam, sellamque curulem,
Cernuaque ora senex barbatus, & oscula figit.

Aquilæ in signis Rom.

Sed barbarorum.

Cernua ora sunt ora demissa in terram in salutationibus. Nam signa & Aquilæ Romanæ adorabantur etiam a Persis & Parthis, quod mirere. Sueton. in Caio cap. 14. *Artabanus venit ad colloquium legati Consularis, & transgressus Euphratem, aquilas & signa Romana Cæsarumque imagines adorauit.* Non omitto quod Claudianus 2. in Ruffinum, dat Romanis aquilas, & barbaris dracones.

--Spumis ignescere fræna,
Pulueris extolli nimbos, lateque videres
Surgere purpureis vndantes anguibus hastas,
Serpentumque vago cœtum sæuire volatu.

Postea circa Constantinum illa signa facta Romana.

Quamuis tamen apud Romanos, etiam dracones, & inde draconarij, sed circa tempora Constantini. Prudent. hymno 1. de Coronis.

Signum crucis loco Aquilarum & draconum.

Cæsaris vexilla linquunt, eligunt signum Crucis,
Proque ventosis draconum, quos gerebant, pallijs,
Præfertur insigne lignum, quod draconem subdidit.

Hæc retinet omnis Christiana militia.

En vexillum crucis, quod hodie omnis militia retinet quæ Christiana est. Nam Christianorum amandato signo Christiana non procedit Ecclesia.

Tribunal in Rom. castris.

Ex cespite.

3 CONGERVNT CESPITES, EXTRVVNT TRIBVNAL.] Ex more Romano. Et Amm. Marcel. lib. 23. vocat *glebalem aggerem.* Nam in castris, ex cespite tribunalia, quæ fuere sublimitatis indicia. Martialis libro 2. epigramm. 99.

Tribunal indicium sublimitatis.

Sedeas in alto tu licet Tribunali.

Caligula, ex Dione, *Suggestum conscendi, medio pontis nauibus impositum, milites alloquuturus.*

Apud Romanos.

Apud Iudæos.

Et noto, tribunali, siue throno, terram opponi. Nam Esaias ita. *Descende, sede in terra, virgo filia Babylonis: sede in terra, non est filiæ Chaldæorum thronus.* Sic opponit *thronum terræ*, quod ille sublimis, illa depressa. Et Iuuenalis Satyra 9. inter sublimia reponit tribunalia.

- Quanquam non essent vrbibus illis
Prætexta, & trabeæ, fasces, lectica, tribunal.

Et sane 4. Reg. cap. 9. hoc firmatur. Nam ita scribit. *Hæc dixit Dominus, Vnxi te regem super Israel: festinauerunt itaque, & vnusquisque tollens pallium suum, posuerunt sub pedibus eius, in similitudinem tribunalis, & cecinerunt tuba, & dixerunt, Regnabit Iehu.* Esdræ cap. 8. lib. 2. *Stetit autem Esdras scriba super gradum ligneum, quem fecerat ad loquendum.* Pompeius autem in media Anximo ciuitate, quæ ciuitas est agri Piceni, tribunal erexit, ait Plut. in Pomp. vt se imperium habere profiteretur.

Quod altius structum dictum Tribunal.

Et apud Romanos, quod altius & sublimius extructum esset, tribunal dictum. Sic Plinius vbi de Cauchis. *Illic, misera gens, tumulos obtinet altos, aut tribunalia facta nauibus.* Prudentius in pugna Concordiæ, describit eleganter Romanum & castrense tribunal.

Descriptio Tribunalis militaris.

Extruitur media castrorum sede tribunal,
Editiore loco, tumulus quem vertice acuto
Excitat in speculam, subiecta vnde omnia late
Liber inoffenso circumspicit aere visus.
Hunc sincera Fides simul, & Concordia, facto
Fœdere, iuratæ Christi sub amore sorores,
Conscendunt apicem, mox & sublime Tribunal,
Par sanctum, charumque sibi, supereminet æquo
Iure potestatis, consistunt aggere summo
Conspicuæ, populosque iubent astare frequentes.

Gradus & scansio ad Tribunal.

Fiebat autem ad Tribunal ascensus per gradus. Idem, eodem.

Hæc vbi dicta dedit, gradibus Regina superbis

Desilijt,

Desilijt, tantique operis Concordia consors.

Et Tacit. lib. 13. *Ascendere parabat suggestum Imperatoris.* D. Augustinus huc allusit, serm. 19. de verbis Apostoli, *Ascende ad mentis tuæ Tribunal, constitue te reum ante te, & iudica te.* Et idem Psalmo 147. *Tu contra ista latras, hæretice, vnde iudicasti de orbe terrarum? quo Tribunali? præsumptione videlicet cordis tui. Altum Tribunal, sed ruinosum.* Sic Tribunal Aurelium, pro Sestio, in quod ascendebatur per gradus, quos Cicero vocat *Aurelios gradus,* pro Cluentio. De isto autem castrorum Tribunali Seneca de ira. *Conscendit Tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque.* Et Silius libro 13.

Tribunal Aurelium.

— Sublimis ab alto
Suggestu, magnis fautor non futilis ausis,
Lauinio generate, inquit.

Et Liuius lib. 28. *Albinus & Atrius in prætorio tetenderunt, classicum apud eos cecinit, signum ab eis petitum est. Sederunt in Tribunali proconsulis Scipionis, lictor apparuit: submouente eo, recesserunt fasces, & secures prælatæ sunt.* Sic Tribunal *Cæsaris,* Tacit. Annal. 2. *Rarus in Tribunali Cæsaris.* Sic *Consulis.* Seneca, vbi de accusatione Cordi. Et Gellius lib. 13. cap. 23. Sic *Augurum.* Varro libro 6. de ling. Lat. *Sic Prætorum.* Noster infra. *Iudicijs assidebat in cornu tribunalis, ne prætorem depelleret.* Sic L. Cassij Tribunal propter nimiam seueritatem, *scopulus reorum* dicebatur. Val. lib. 3. cap. 7. Sic *Quæstorum.* Sueton. in Tib. cap. 33. Sic *præsidum* in prouincijs. Tertull. contra Valentin. *Si consistendum alibi, & non sub potestatibus istius sæculi, apud Tribunal præsidum.* Sic *iudicum* etiam Tribunal. Apuleius 1. Florid. & Prudent. hymno D. Hippolyti.

Imperatorum Roman. in castris prærogatiua.
Tribunal Cæsaris.
Tribunal Consulum.
Augurum.
Prætorum.
Quæstorum.
Præsidum.
Iudicum.

Inter carnifices, & constipata sedebat
Officia, extructo celsior in solio.

Id est Tribunali. Et *Tribunal Magistratuum.* Apul. lib. 3. *Forum eiusque Tribunal astituor, iamque sublimi suggestu magistratibus residentibus,* &c. Sic apud Christianos, etiam ab incunabulis Ecclesiæ, & hodie etiam *Episcopi Tribunal.* Synod. Laodic. can. 56. Clemens Romanus li. 2. & Prudentius in eodem hymno D. Hippolyti.

Magistratuum.
Tribunal in Ecclesia Christiana.

Fronte sub aduersa, gradibus sublime Tribunal
Tollitur: Antistes prædicat vnde Deum.

Ex illo Tribunali, tanquam ex alto suggestu, excommunicationum sententiæ, & Ecclesiæ Catholicæ decreta pronunciabantur. Tertull. *Qua constantia, illud Tribunal ascendimus, decreturi aduersus eos quorum munera appetimus?* Vocatur etiam *ambo,* seu ἄμβων, & *aggestum,* locusque editus, quod promineat quasi agger. Etiam dicitur *pulpitum:* Et hodie in Christianorum Ecclesijs cernitur. Nos dicimus Gallice *le pulpitre.* Ex quo Euangelium a diacono, in liturgijs Catholicorum, & epistola a Subdiacono clara voce populo adstanti pronunciatur. Ex antiquo more, & nascentis Ecclesiæ liturgijs. Firmat Clemés Romanus, & D. Cyprianus epistola, quæ incipit. *Agnoscendæ. Hunc, fratres dilectissimi, cum tanta dignatione venientem, quid aliud quam super pulpitum* (id est, super Tribunal Ecclesiæ) *oportebat imponi, vt loci altioris sublimitate subnixus, & plebi vniuersæ pro honoris sui claritate conspicuus, legat præcepta, & Euangelium Dei?* Id est, fiat Diaconus. Erat enim Diaconorum munus, quod etiam hodie in Ecclesia Catholica obseruatur in sacra Missæ seu Liturgiæ operatione. Sic epistola, quæ incipit, *Ordinationibus.* dixit, *ad pulpitum, post catastam venire,* id est, post vincula. Etiam *suggestus* dicebatur, libro ad martyres. quem emendo. *Vt sæpe* (inquit) *de ipso populo dictata suggesta profuerint.* lege, *vt sæpe, de ipso, populo dictata suggestu, profuerint* Quæ emendatio veritatem fideiussorem habet. Sic etiam *ascendere puluinum,* Seneca de Consolat. ad Mart. dixit, & *ascendere cathedram seu concionem.* Nam vbi gradus, ibi ascensus.

In quo sententia excommunicationum.
Decreta Ecclesiæ.
Ambo.
Pulpitum.
Quo epistola & Euangelium populo enunciātur.
Munia Diaconorum in Ecclesia.
Quæ nunc etiam.
Suggestus.
Tertull. correctus.

4 INCOLVMIS FIDEM LEGIONVM RETINEBO.] Prisci Romani, magni fidei obseruatores: quam non modo retinebant, sed vt ab alijs retineretur præstabant, & iurabant. Quod probitatis, & veræ sinceritatis, imo etiam magnanimitatis indicium est. Nam periuro homine, quid fœdius? & turpe magis? Liuius libro 22. *Ex mei animi sententia iuro, vt ego Remp. non deseram, neque alium deserere patiar.* Silius libro 10. de Scipione iurante:

Prisci Romani fidei obseruatores.
Se, & alios ad fidem seruandā cogebant.
Formula huius iurisiurandi.

Perque caput, nullo leuius mihi nomine (lego, *numine*) *patris*
Magnanimi iuro, nunquam Lauinia regna
Linquam, nec linqui patiar, dum vita manebit.

Pætus ad Corbulonem Annal. 15. *Se fidem interim dum vita suppeditat, retenturum.* Et infra. *At ille, moriturum potius, quam fidem exueret.* Apud Liuium libro 6. *Ne quem vestrum* (inquit) *Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum addictumue patiar.* Et ille apud Val. *Se semper ex sua maiestate gesturum, si fortunatus foret, vel infortunatus.* Sic veteres Franci adeo de fide seruata laudati, vt etiam, si male iurassent, tamen fidem obseruarent. Quod reprehendit Diuus Bernardus in epistola ad Theobaldum comitem Campaniæ. Et licet Spartianus in Probo, vt Saluianus Episcopus Massiliensis, infidos Francos nominent: cape hæc, vt vitium paganitatis. Sed vbi Catholicam fidem induerunt, omnibus se paganitatis vitijs exuerunt, & potissimum vitio perfidiæ. O Aquilones, & virtutum omnium euerricula, quid nos iterum in hæc saxa paganitatis naufragaturos impellitis? Plura non dico.

Veteres Franci iurisiurandi obseruatissimi.
Sed Christiani, Nos pagani.
Fides Catholica Frācos exuit omnibus vitijs.
Quæ inducit iterum hæresis.

Aggerebatur nihilominus cespes. iamque pectori vsque adcreuerat, cum tandem peruicacia victi incœptum omisere. Blæsus multa dicendi arte,[1] *Non per seditionem & turbas desideria militum ad Cæ-*

Ratione spreta furit miles pertinax.

sarem ferenda, ait: *neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos a* [2] *Diuo Augusto tam noua petiuisse, & parum in tempore, incipientes principis curas onerari. Si tamen* * *tenderent in pace tentare quæ ne ciuilium quidem bellorum victores expostulauerint, cur* [3] *contra morem obsequij, contra fas disciplinæ vim meditentur?* [4] *decernerent legatos,* [5] *seque coram mandata darent.* Adclamauere vt filius Blæsi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sexdecim annis: cætera mandaturos vbi prima prouenissent. Profecto iuuene modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati orator publicæ causæ, satis ostenderet, necessitate [6] expressa, quæ per modestiam non obtinuissent.

* intenderent

1 NON PER SEDITIONEM.] Sed precario. *Precario petimus*, ait Donatus in Andria, *poscimus pro imperio, postulamus iure.* Sic Liuius lib. 30. *Consul causam postulandæ missionis probabilem, si modeste peteretur, videri dixit.* Et Cæsar Iulius lib. 7. de bello Gallico: *Non minus se in milite modestiam & continentiam quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare.* Et sane *nemo sic petit, vt minetur*, ait D. Hieronym. in vita Pauli eremitæ. Quod Sallustius notat bello Catil. his verbis. *Ad hæc* (inquit) *Quintus Martius respondit, si quid ab Senatu petere vellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiscantur, ea misericordia atque mansuetudine Senatum P. Q. R. semper fuisse, vt nemo vnquam ab eo frustra auxilium petiuerit. Non miles* (ait Tacitus 3. hist.) *in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur.* Magni & validi viri rogant, sed rogando regaliter minantur. Nam sic Ouid. 1. Metam. de Cadmo:

Precibusque minas regaliter addit.

Non ita homunciones, quibus vna & nuda supplicatio. Sic putauit Galba, vt inquit Dio lib. 64. *Indignum esse imperatorem aliquid facere coactum.* Quod firmat etiam in Octauio Cæsare lib. 49. Sic noster infra. *Drusus negat se terrore ac minis moueri*, (nec spe, nec metu dicebat rex olim) *flexos si ad modestiam videat, si supplices audiat, scripturum patri.* Et Liuius lib. 28. *flagitatum stipendium procacius, quam ex more & modestia militari erat.* Sane quod modeste petitur, non moleste, sed ex animo datur. Nec contumacia sine modestia, in subdito vnquam ferenda est. Moses pacatus non armatus adijt Pharaonem, ait Iosippus Gorionis filius cap. 15. lib. 2. Et recte Titus Eleazaro & cæteris seditiosis dixit, *Vos tenetis enses in manibus vestris, & cum sitis armati, vitam a me deprecamini.*

Non est petendum quicquam armata manu a regibus.

Nemo sic petit, vt minetur.

Imperator nil coactus agit.

Modeste, non moleste petendum.

2 DIVO AVGVSTO.] Heic Deus Augustus renunciatur a Blæso, & ita dicitur ab authoribus post eius consecrationem, & pagani cæcutientes cadaueri nomen Dei aptarunt. Non ita Christiani: nam Ruffinus in symb. *Deum cum audis, substantiam intellige, sine initio, sine fine, simplicem, sine vlla admixtione, inuisibilem, incorpoream, ineffabilem, inæstimabilem, in qua nihil adiunctum, nihil creatum sit.* Quæ omnia in mortalem non cadunt, ne dum in mortuum.

3 CONTRA MOREM OBSEQVII, CONTRA FAS DISCIPLINÆ. Quod exprobratur etiam militibus seditiosis apud Liuium lib. 27. *Quid facinoris in me, quid in patriam, parentesque, ac liberos, quid in Deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia sub quibus militastis, quid aduersus morem militiæ, disciplinamque maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis*, &c. Clearchus dicebat *a militibus imperatorem magis, quam hostem debere timeri.* Et sane non est miles qui parere nescit. Obsequium in milite vnica virtus.

Magis militi timendus imperator, quam hostis.

4 DECERNERENT LEGATOS.] Sic Cæsar Iulius Cornelium centurionem principem suæ legationis ad Senatum misit, qui pater Cornelij Centurionis de quo in Actis Apost. Sic Liuius lib. 30. *Seditionis nec eam, nec vllam aliam satis iustam causam esse: itaque si manere ad signa, & edicto parere velint, se de missione eorum ad Senatum scripturum. Modestia facilius quam pertinacia, se quod velint, impetraturos.* Non dissimile est quod D. Cyprianus, vere Christianus, & martyr Christi, ex moribus veterum Christianorum scribit epistola, quæ incipit, *Quanquam. Multum illis proficiet petitio modesta, postulatio verecunda, humilitas necessaria, patientia non otiosa. mittant legatos: pro suis doloribus lacrymæ aduocatione fungantur, ex intimo pectore prolati gemitus horrorem probantes commissi criminis, & dolorem.* Plerumque quod per nos non possumus, per alios obtinemus, si grati sint: nam qui rogat, si displicet, non auditur sed repellitur.

Modestia legationem commendat.

Mores Christianis obsequendo.

Legatorum quæ debeant esse partes.

5 SEQVE CORAM MANDATA DARENT.] Cur coram? vt illa mandata discuteret, iustane, & æqua, an iniqua forent. Nam rogatio iniqua, mera imprudentia & impudentia est. Deinde ne quid mandatis adderetur, quod fraudi esset duci & legionibus.

6 EXPRESSA.] Sensus est. Quia milite turbante, non erat moris filios Legatorum ad Cæsarem mittere, quasi militum oratores; ideo superbiebant Blæsi filium hac legatione fungi: Et inde se ostensuros putabant hoc expressum fuisse necessitate, quod per modestiam non obtinuissent. vtitur autem verbo *expressum*, quo vsus est Tertullianus in Apolog. ea mente, qua Tacitus. *Nos* (inquit) *ieiunijs aridi & omni continentia expressi.* Metaphora

Exprimere carnem ieiunijs.

phora a spongijs. D. Hieron. in eamdem sententiam De virg. seruan. ad Demetr. *Non igitur solum putes tuum esse, quod tuum est, sed earum quæ in te expressere pudicitiam.* Infra noster: *Irrita quæ per seditionem expresserant.* Nam quod vi factum, non lubentarium est: sed vi expressum, ideo inualidum. *Quod vi fit, pro infecto est.*

Interea manipuli ante cœptam seditionem [1] Nauportum missi, [2] ob itinera, & pontes, & alios vsus, postquam turbatum in castris accepere, [3] vexilla conuellunt, direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipij instar erat, * retinentis centuriones irrisu & contumelijs, postremo verberibus insectantur. Præcipua in Aufidienum Rufum [4] præfectum castrorum ira, quem [5] direptum vehiculo [6] sarcinis grauant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret? Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam, duramque militiam reuocabat*, [7] inuictus operis ac laboris, & eo immitior quia tolerauerat. Horum aduentu redintegratur seditio, & vagi circumiecta populabantur. Blæsus paucos maxime præda onustos [8] ad terrorem cæterorum adfici verberibus, [9] claudi carcere iubet. [10] Nam etiam tum legato a centurionibus, & optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, [11] ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisq. cuius manipularis erat, cohortem, legionem, eadem omnibus imminere clamitantes: simul probra in legatum cumulant, cœlum, ac deos obtestantur; nihil reliqui faciunt, quo minus inuidiam, misericordiam, metum, & iras permouerent.

De vanis miles superbit insolens & vanus.

Vis vi propulsanda in milite

* retinenteis

* vt vetus operis

1 NAVPORTVM.] Velleius Paterculus ita: *Petere Italiam decreuerat, iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio. Pars in Macedoniam eruperat.* Ναύπορτον vocat Strabo, & Tauriscorum coloniam esse dicit, lib. 7. Cuius Cercoras fluuius vicinus est. idem Strabo libro 7. Ait autem missos milites Nauportum, quod facultas & signum datum esset sua vasa colligendi ex more militiæ. Nam diuidendi erant ne coadunati magis furerent. Noster 4. hist. *Plerique culpabant Cerialem passum iungi quos discretos intercipere licuisset.*

2 OB ITINERA ET PONTES.] Sic militaris disciplina poscebat apud Romanos, vt quidam milites itinerum & pontium curam gererent, quo facilior esset commeatus. Sisenna in fragm. *Impedimentum omne de cunctis itineribus amoliuntur.* Noster infra. *L. Apronio ad munitiones viarum & fluminum relicto. Nam (rarum illi cœlo) siccitate, & amnibus modicis, inoffensum iter properauerat, imbresque & fluminum auctus regredienti metuebantur.* Et eodem. *Præmisso Cæcinna, vt occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret.* Et lib. 4. *Proxima æstuaria aggeribus & pontibus, traducendo grauiori agmini firmat.* Sic enim explicat istum veterem morem. Tangit etiam Iustinus, dum ait: *Iubet omnes præsto cum securibus esse, & syluam viæ circundatam (lege, & syluam viæ circunductam) exscindere.* Papinius lib. 5. Theb.

Disposita in turmas rursus, legemque seueri
Ordinis, vt cuique ante locus ductorque monentur
Instaurare vias.

Et idem in Protreptico ad Crispinum:

Metari Bolanus agros, aperire malignas
Tot veprum, nemorumque moras.

Suet. in Calig. 24. *a propinquarum vrbium plebe verri sibi vias & conspergi propter puluerem exigeret.* *Stratores* dicebantur. in vet. Marmore: M. PORTIO. CATONI. SILVIVS. HOSPES. STRATOR. EIVS. OPT. PRÆSIDI. Iosippus Gorio. de bello Iudaico. *Narrarunt quod misisset Vespasianus exercitum magnum, cui præcepit vt vias interruptas ordinarent ac explerent, colliculos deijcerent viasque instaurarent & semitas rectificarent, facerentque stratam populo suo.* de stratoribus istis est l. 4. §. 1. de off. proconsul. & l. vlt. D. de iure immunit. D. & l. 10. ex quib. caus. maior. vide Cuiacium lib. 12. C. de stratoribus. Quod etiam apud alias gentes inualuit militiæ tenaciores, vt apud Græcos, etiam in vrbibus. Val. libro 3. cap. 7. *Epaminondæ sternendarum in oppido viarum, contumeliæ causa, curam irati ciues mandarunt.* Claudianus de imperatore militum officio fungente in 4. Cons. Honorij.

— Si collis iniquus,
Primus ini. siluam si cædere prouocat vsus,
Ne pudeat, sumpta quercum strauisse bipenni.

Dio de hoc munere libro 16. in hunc sensum. *Erant montes, qua Varus ducebat, conuallibus crebris intercepti, arbores densæ, quibus Romani*

Explorator viarum ante imperatorem.

ante hostium aduentum cædendis, viamque parando, fuerant defatigati. Suetonius media pace id factum docet in Tiberio, cap. 60. *In quodam* (inquit) *itinere lectica qua vehebatur, vepribus impedita, exploratorem viæ, prætoriarum cohortium* (ita bene emendatum) *centurionem, stratum humi, pæne ad necem verberauit.* Et ita accipe de Diuo Ioanne quod in Euangelio scribitur, *Parate viam Domino.* Nam ex illo more vere illa verba. Quin serui ditiorum hominum de lapidibus, ad quos illi possent offendere, dominos monebant. Quod Apuleius tangit lib. 1. Metam. Et Lucianus in dialogo, qui Nigrinus. Vt scias non Cæsari tantum, sed & priuatis hæc in vsu.

Explicatus Euangelij locus, Parate viam Domino.

3 VEXILLA CONVELLVNT.] Id est, fixa solo euellunt & detrahunt, abduntque non visenda militibus. nam vexillorum reuerentia militi turbanti pro conscientiæ flagello est. Dicam postea.

4 PRÆFECTVM CASTRORVM.] Cuius cura, tuto & salubriter & commode metari castra. Papinius in Protreptico ad Crispinum:

Munus præfecti castrorum.

Bolanus tutis iuga quærere commoda castris.

Et Tibullus 4. ad Messalam:

Nam te non alius belli tenet aptius artes,
Quam deceat tutam castris producere fossam,
Qualiter aduersos hosti defigere ceruos,
Quemve locum ducto melius sit claudere vallo.

Et Vopiscus in Aureliano: *Aurelianum fortissimum virum ad inspicienda & ordinanda castra destinauimus.* Galli dicunt, *Maistre de Camp.* Noster infra: *Mænius castrorum præfectus.* Excocti autem milites laboribus & vigilijs, ad hoc munus deligebantur. Et vbi castris locũ designassent, ibi miles castra struebat. Dixi, excocti laboribus: nam Tacitus subiungit. *Diu manipularis, dein Centurio, mox castris præfectus, antiquam duramque militiam reuocabat.* Quod firmat Vopiscus vbi tale munus describit. Nam statim vbi præfectum castrorum facit Aurelianum, hæc addit: *Cui tantum a nobis atque ab omni Rep. communi totius exercitus confessione debetur*, propter præfecturam castrorum quam sedulo exercuerat. Non habebat tamen ius in caput militis. nam postea scribit noster: *Duorum militum supplicio repressi sunt, bono magis exemplo, quam concesso iure.* Tamen apud Tertull. de corona, videntur postea habuisse, vbi dicit: *Res apud acta, & reus apud præfectos.* Nam de præfectis castrorum intelligo, qui tunc plures. Et hodie etiam ius habent in milites. Velleius l. 2. *At e præfectis castrorũ duobus, quam clarũ exemplũ L. Eggius, tã turpe Ceionius prodidit, qui author deditionis supplicio quam prælio mori maluit.* Inde *Coiones* apud Italos pro *Ceionijs*, id est, turpibus & ignauis viris. Quod opinor. Puto autem præfectos istos imperasse militibus per absentiam ducis & legati. Quod innuit infra Annal. 14. vbi Tacitus loquitur de Pœnio Posthumio præfecto castrorum, qui suas legiones castris locatas, noluit educere in Bodiceam, & cum Suetonio Tranquillo pugnare, victoriaque adepta, vbi illum pœnituit & puduit, se interfecit. Certe nec detrectasset, nisi ius imperandi legionibus habuisset. Tamen post Tribunos locat eos Tacitus infra, his verbis: *Non Tribunus vltra, non castrorum præfectus.* sed forte ad imperium non ad ordinem respexit.

Qui vocati ad hoc munus.

Non habebat ius in caput militis sub Tiberio.

Temporibus Tertulliani habuit.

Plures præfecti castrorum sub Seuero, & ante.

Duce absente, aut legato, militibus imperabat.

5 DIREPTVM VEHICVLO.] Rheda meritoria. Nam summi illi milites, vehiculo commeabant. lib. 12. Cod. de tractorijs: siue euocati irent ad principem, siue in castrorum mutatione & metatione, siue in vrbe: in quibus suos habuere currus, & equos. Seuer. Sulpitius Dial. 1. de Mirac. D. Martini. *Per aggerem publicum plena militantibus viris fiscalis rheda veniebat.* Et L. vnica de honorator. vehicul. *Omnes honorati seu ciuilium, seu militarium dignitatum, vehiculis dignitatis suæ, id est carrucis, intra vrbem sacratissimi nominis semper vtantur.* Et ante illa tempora, erant vehicula cohortis, seu legionis. Tacit. 1. hist. *Vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari aperto armamentario.* Et Plin. lib. 7. cap. 20. *A. Iunius Valens meruit in prætorio D. Augusti. Centurio vehicula cum culeis onusta donec exinanirentur, sustinere solitus.* Suetonius in Calig. *Quasi vniuersa tradita insula, magnificas Romam litteras misit, monitis sæpe latoribus, vehiculo ad forum vsque & curiam pertenderent.* Et idem eodem, cap. 9. *Ad pænitentiam versi, represso ac retento vehiculo, inuidiam, quæ sibi fieret, deprecati sunt.* Nam ex insanis militibus aliquando fiunt sapientes.

Milites maiores vehiculis vtebantur.

6 SARCINIS GRAVANT.] Cicero 2. Tusculana de sarcinis: *Exercitus vnde habeant nomen, vides: deinde qui labor & quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad vsum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militum esse dicunt.* Hæc de militaribus sarcinis Cicero. Vnde illa verba authoribus frequentia, *milites sub sarcinis* & *milites expediti*, quæ sunt contraria. Nam aliquando sub sarcinis adorti pugnabant, vt de via: Aliquando expediti. *Veriti*, inquit Cæsar 1. bellorum ciuilium, *ne noctu impediti sub onere confligere cogerentur.* hæc de impeditis. At de expeditis idem libro 7. *Cæsar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit.* Noster infra: *Onustum sarcinis armisque militem, cum anteuenisset.* De sarcinis militum Seneca libro 1. nat. quæst. *Sarcinæ viriles sunt, minus dico, etiam militares.* De moribus Germanorum Tacitus: *Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis etiam copiosis onerant.* Inde *subsarcinare* verbum Plaut. in Curcul.

Græci qui incedunt subsarcinati cum libris.

Vide Gellium libro 16. cap. 4. Tamen aliquando militum sarcinæ asinis & equis & curru vectæ, vt illo Apuleij loco de Asino, lib. 9. *Vbi* (inquit miles) *ducis asinum istum? Respondit hortulanus, petere se ciuitatem proximam. Sed mihi, inquit, opera eius opus est. Nam de proximo castello sarcinas præsidiis nostri* (forte *præsidij*) *cum cæteris iumentis debet aduehere.* De equo *segmentario* sciunt omnes. At multæ erant sarcinæ militum, qui vasa ad coquendum cibum, panemque ferebant, vnde prouerbium, *Vasa colligere*, pro migrare. Quod faciebant vbi abirent loco. Apul. libro 10. Metam.

Vasa colligere.

Metam. *a suo contubernio (hoc enim mihi videbatur) sarcinis proprijs onustum, & prorsus exornatum, armatumque militantes producit ad viam.* Val. de discip. milit. *Metellus cum esset in Africa, arma sua & alimenta vt ferrent milites passus.* De istis sarcinamentis attigi quiddam, vbi de militibus in modum seruorum agentibus. Dixi, non repeto. Tantum addo, Vegetium lib. 1. scribere, *tyrones pondus sexaginta librarum ferre consueuisse.* Sic Virgil. 3. Georg.

Quod pondus ferebant milites singuli.

Non secus ac patrijs miles Romanus in armis,
Iniusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
Ante exportatum positu stat in agmine castris.

Et ille militaris vigor Romanam Remp. firmauit.

Qui fortia imperat, sit fortis.

7 INVICTVS OPERIS AC LABORIS.] Nullum est, aut vile imperium eius, qui fortibus vecors imperat. Nam qui imperat, nunquam feriari debet, sed suo exemplo subditos ad laborem impellere. Claudianus.

In commune iubes si quid, censesve tenendum,
Primus iussa subi.

Plautus in Amphitruone id exprobrat:

Ipse dominus diues, operis, ac laboris expers.

Certe ignauiores plus verborum, quam operum habent. Sed quid ait heic, *Inuictus operis ac laboris*? lappa est, quæ increuit Taciti segetibus. Lipsius recte, *vt vetus operis ac laboris.* Nam ea est loquutio & scriptio Taciti: sed mutarunt (*vt*) in verbum (*in.*) Sic Velleius de Sentio Saturnino: *Militarium officiorum patiens, ac peritus pariter, nauus, agilis.* Error fluxit ex particula (*in*) quæ in manuscriptis sæpe pro (*vt*) legitur inaduertenter. Exemplum notabile in Gellio lib. 7. cap. 12. quem ideo corrigo. *Fœminis, inquit, solis vestem longe lateque diffusam, indecoram existimauerunt* (vbi lego, *vt decoram.*) Nam subdit *ad vlnas, cruraque aduersus oculos protegenda.* Aliud est apud Horatium Sat. 1. lib. 1.

Tacitus correctus.

Quæ simul inuersum contristat Aquarius annum:

Pro, *vt versum.* Aliud etiam exemplum in Scholiaste Iuuenalis Sat. 2. *Nero pugnauit in gladiatorem, & cantauit, habitu citharœdi.* (lege, *vt gladiator, etiam cantauit habitu citharœdi.* Idem mendum, vbi (*in*) pro (*vt*) in Tertulliani Pallio. *Sicubi alibi, in Africa Tyros.* Nam legendum, *vt Africa Tyros.* Quid enim magis dissonum? illa particula (*vt*) acumina ingeniorum pæne subuertit, etiam Iurisconsultorum, vt in lege, cum vir, ad leg. Iul. de adult. Cod. in qua legendum, *Cum vir nubit vt fœmina*, non *in fœminam.* Cæterum verbum illud, *vetus*, & ex dominio Taciti. Nam ita annal. 6. *Gallo exprobrante, quod scientiæ cerimoniarumque vetus erat*, &c. Et idem noster de Tiberio, *regnandi vetus.* Et de Pomponio Secundo, *veterem stipendijs*, libro 2. sic Silius:

(Vt) pro (in) in manuscriptis.

Testimonia. Tertull. correctus.

Correcta L. cũ vir. de adult. D.

Dux vetus armorum.

Tollo etiam simile mendum a Tacito lib. 11. Annal. *Pecunia & stupro in omni flagitio obstrictos.* Lego, *vt omni flagitio obstrictos.* Nam per amorem pecuniæ itur ad omne nefas.

Tacitus correctus.

Principum munus multos terrere, paucos ferire.

8 AD TERROREM CÆTERORVM.] Seneca de clementia, scribit egregie, *Principes fulmina debere imitari, quæ vnum duntaxat feriunt, reliquos terrent.* Vere, & ex ore ipsius Sapientiæ. Velleius de Tiberio lib. 2. *Admonitio frequens erat & castigatio vindictæ rarissima.* Lego, *vt castigatio & vindicta rarissimæ.* Tacitus de Augusto: *Pauca vi tracta.* Et Seneca in ludo: *Ecce, Iupiter qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit.* Nam homo animalium omnium animal morosissimum, vult tractari amanter, non vrgeri inclementer.

Carcer in castris Romanis.

9 CLAVDI CARCERE.] Sic Liuius l. 27. *Tribunus sontibus iudicatis, & in vincula coniectis.* Et de legato: *Interruptum & seclusum, hostiliter lacerent*, & hoc in castris. Ad leonum enim ferociam carcere opus est, vt mansuescant. & certe, vt ait Tacit. *Fera animalia si clausa teneas, virtutis obliuiscuntur*, id est ferociæ & fortitudinis.

Quot legiones tot legati.

10 NAM ETIAM TVM LEGATO.] Quot erant legiones, tot erant legati. noster infra. *Trahunt ad legatum legionis primæ.* Et idem etiam infra. *Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse.* Et illi legati a Senatu dabantur: Ijque sæpe aut Consulares, aut Prætorij. Noster sic. *Si legatos Senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem & filium redditis.* Erant autem hi legati pro imperatore in exercitu, si is morbo decumberet, vel abesset. Dionysius lib. 11. Et illa potestas valde honorata. Cur ergo scribit? *Nam etiam tum legato a centurionibus & optimo cuique manipularium parebatur?* Quia omnes iam despicerent Senatum & principem aspicerent, cui etiam Senatus turpi adulatione in omnibus & per omnia contra leges parebat: & despecto Senatu, etiam legati despecti, qui a Senatu suum robur, suam claritudinem recipiebant: solique suspecti qui a principe. Itaque illa legatorum potestas intermortua, & quasi sepulta spirabat adhuc, sed tantillum, breuique moritura. Initijs enim Tiberij, imago erat adhuc quædam Senatus. Nam, vt ait noster, *vim principatus sibi firmans Tiberius, imaginem antiquitatis Senatui præbebat.* Annal. 3. Ideo tum legatis, a Centurionibus adhuc parebatur. vetere autem Rep. tanta erat istorum legatorum potestas, vt Liuius libro 25. *Pleminium legatum scribat vocatos domi Tribunos, iussisse nudari, & virgis cædi, quod in eum probra iecissent.* Sic potestas ipsa se tuetur, quæ florente Rep. floruit, intereunte interijt.

Legati ab Senatu dati.

Pro imperatoribus erant duce absente.

Explicatus Tacitus.

Dominatione scandente descendebat Senatus.

Vet. Rep. legatorum ius ingẽs.

11 CIERE MODO.] Qui Romanorum erat mos vetus, vti tali obuagulatione. Liuius lib. 2. de Volerone. *Prouoco, & fidem plebis imploro: Adeste ciues, adeste commilitones, nihil est quod expectetis Tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est.* Et Sueton. in Galba, 9. *Tutorem quod pupillum cui substitutus erat, veneno necasset, cruci affixit. Implorantique leges & ciuem Rom. se testificanti, quasi solatio & honore aliquo pœnam leuaturus, mutari, multoque præter cæteras altiorem & dealbatam statui crucem iussit.* Lucillius & Nonio Marcell.

Hic inquam rudet e rostris atque eiulitabit
Concursans velut arenarius clareque quiritans.

At seditiosorum prouocatio nusquam, & nunquam exaudienda est, nisi pacata ciuitate, & sublato morbo.

Seditiosi vox.

Malis adiuncti mali, tempestas est.

Adcurritur ab vniuersis; & carcere effracto, soluunt vincula: desertoresque, ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. & Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blæsi [1] adleuatus circunstantium humeris apud turbatos, & quid pararet intentos; *Vos quidem*, inquit, *his innocentibus, & miserrimis lucem & spiritum reddidistis. sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulauit [2] per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat? Responde, Blæse, vbi cadauer abieceris? [3] ne hostes quidem sepulturam inuident. [4] cum osculis, cum lacrymis dolorem meum impleuero, me quoque trucidari iube, dum interfectos nullum ob scelus, sed quia vtilitati legionum consulebamus, [5]* ij sepeliant.*

* socij sepeliant.

1 ADLEVATVS.] Quod summum nefas. Tribunal enim inter insignia principatus. Tacit. 1. hist. *Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu loquutus est.* Loquitur de milite nondum modestiam exuente, qui si tribunal commotus ascenderit, omne obsequium exuerit.

Gladiatores aut ad spectacula, aut ad tutelam.

2 PER GLADIATORES SVOS.] Quos alebant ad tutanda corpora plerunque, & plerunque ad edendum populo spectaculum cruentum. Florus lib. 3. cap. 12. *Vnde gladiatorij aduersus dominos exercitus, nisi ad conciliandum plebis fauorem, infusa largitio? cum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem facit.* Cicero ad Q. fratrem, lib. 2. *Catoni egregie imposuit Milo noster. Nam ille vindex gladiatorum & bestiariorum, emerat de Cosconio & Pomponio bestiarios, nec sine his armatus vnquam in publico fuerat.* Dio lib. 51. ait M. Antonium ad gladiatorios ludos plures gladiatores aluisse, qui eo victo, imo mortuo, in fide semper manserunt, nec potuere a Didio multa pollicenti, vnquam ab Antonij fide diuelli: quod laudabile in tam vilibus personis. Noto autem gladiatores numquam in veteri Rep. externis bellis immixtos, sed ciuilibus tantum. Nam Tacit. hist. 2. *Deforme auxilium duo millia gladiatorum, sed per ciuilia arma seueris etiam ducibus vsurpatum.* Et gladiator a Philosopho dicitur sine crimine homicida, in Epicteti altercatione. Noto autem Marium in lectica habuisse pro comitatu centum mastigophoros, quos gladiatores interpretor. Cicero ad Q. fratrem. Eorum cultum refert Apuleius 12. Metam. *Alium* (inquit) *ocreis, scuto, galea, ferroque insignem, ludo putares gladiatorio procedere.* Et noster de Gallorum gladiatoribus, lib. 3. *Seruitijs gladiaturæ destinati, quibus more gentis continuum ferri tegumen, crupellarios vocant, inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles.* Diuus Hieronymus ait eos egregie ornatos fuisse cum procederent pugnaturi, contra Sabinianum. *Quasi* (inquit) *gladiator paratus Libitinæ, in proprium funus ornaris.* Et nota post digladiationem ad sananda vulnera potasse lixiuium, quo maxime iuuabantur. Varro: *Lix cinis est foci. Inde enim cinis luxatis potus medetur, vt licet videre gladiatores cum deluserint, hac iuuari potione.* Gladiatorum etiam morientium calidum sanguinem bibisse salubritas fuit Romanis, quo morbis comitialibus soluerentur. Quod a Plinio didici, sed loco valde corrupto, quem in integrum restituo. *Sanguinem*, inquit libri 28. cap. 1. *gladiatorium bibunt, vt viuentibus poculis sint comitiales morbi.* Pessime, & oratione imperfecta. Lege ergo, *vt bibentibus procul sunt comitiales morbi.* Et vera est lectio, quam Plinius suam non abnuat.

Gladiatores Antonio fidissimi.

Gladiatorum arma. Gales. Scutum. Ferrum. Ocrea.

Gladiatorum calidus sanguis contra comitialem morbum.

Plinius correctus.

3 NE HOSTES QVIDEM SEPVLTVRAM INVIDENT.] Nota est exprobratio Ciceronis in M. Antonium Philipp. 2. quod ad sepeliendum, mortui corpus reddere detrectasset. *Melius*, inquit idem Cicero 1. Tuscul. *Actius & aliquando sapiens Achilles.*

Imo enimuero corpus Priamo reddidi,
Hectoreum absluli.

Et Virg. 2. Æneid.

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exangue, sepulchro
Reddidit Hectoreum.

Sepulturam hostis hostis non tollit.

Est autem Actius tragicus Poeta, qui a Plinio *L. Actius dictus*, & cuius Electra tragœdia citatur a Sueton. in Iulio cap. 84. *Quique in Camœnarum æde, maxima forma statuam sibi posuit, cum breuis admodum esset.* libro 34. cap. 5. breuis certe corpore, sed ingenio ingens. Et paruulo Actio nihil augustius altissima theatra exhibuere.

Quis Actius Poeta tragicus.

Corpore breuis, ingenio magnus.

4 CVM OSCVLIS, CVM LACRYMIS.] Tangit priscum morem, quo toti se effundebant super corpus mortui, cum lacrymis, & osculis. D. August. lib. 9. cap. 12. vbi de morte matris. *Premebam oculos eius, & confluebat in præcordia mea mæstitudo ingens, & transfluebat in lacrymas: ibidemque oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum vsque ad siccitatem, & in tali luctamine valde male mihi erat.* Virgilius 11. Æneidos.

Oscula mortuis.

Lacrymæ.

-- pharetro Pallante reposto
Procubuit super, atque hæret lacrymansque gemensque.

Super cadauer extensio.

Ouid. Canace Macareo.

Non

Non super incubui, non oscula frigida sumpsi.
Diripiunt auidæ viscera nostra feræ.

Papinius 5. Thebaidos.

Ingeminat misera oscula tantum
Incübens, animæque fugam per membra tepentem
Quærit.

Papinius correctus.

Vbi lego, *totum incumbens*, id est in totum corpus mortui. Nam sic Plaut. in Amphit.

Imo, vt arbitror, corpore corpus incubat.

Sic etiam lib. 9. Theb. idem Papinius.

Tum corpore toto
Sternitur in vultus, animamque per oscula quærit
Absentem, pressisque comis, ac veste cruorem
Seruatura tegit.

Et Apuleius lib. 2. *Ecce vxor misella flens, cum hesternu testibus introrupit anxia, & statim corpori superruens, multumquè ac diu deosculata.* Pedo ad Liuiam.

Hiatus in mortuum.

Non animam adposito fugientem excepit hiatu.

Tibullus lib. 1. eleg. 1.

Flebis, & arsuro positum me Delia lecto,
Tristibus & lachrymis oscula mœsta dabis.

Seneca ad Martiam: *Non licuerat matri vltima filij oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire.* Et Valerius lib. 2. cap. 6. *Filiarum manus ad supremum opprimendorum oculorum officium aduocauit.* Lego, *operiendorum.* Sed hoc a Iudæis incepit primum, mox etiam ad Christianos venit. De Iudæis 3. Reg. cap. 17. vbi de Helia Propheta: *Et expandit se atque mensus est super puerum tribus vicibus, & clamauit ad Dominum.* Sed longe ante, Genesis 50. *Ruit super faciem patris, flens, & deosculans eum, præcepitque seruis suis medicis, vt aromatibus condirent patrem.* Loquitur de Iosepho mortuum patrem flente, vt notes ab orbis incunabulis hunc morem. Sic 4. Reg. cap. 4. *incubuit* (loquitur de Propheta Helisæo) *super puerum, posuitque os suum super os eius, & manus suas super eum, & calefacta est caro pueri.* De Christianis locus est in Act. Apostol. cap. 20. de D. Paulo. *Ad quem* (inquit) *cum descendisset Paulus* (verba facit de Eutyche adolescente mortuo) *incubuit super eum, & complexus dixit, Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est.* D. Hieronym. de obitu Paulæ. *Quasi ablactata* (Eustochion virgo scilicet) *super matrem suam, abstrahi a parente mortua non poterat, deosculari oculos, hærere vultui, totum corpus amplexari, & se velle cum matre sepeliri.* Nam probæ virginis votum, cum parentibus viuere; cum parentibus mori.

Iudæi huius moris authores.

Christiani imitatores.

Pagani obseruatores.

Loci de Iudæis.

De Christianis.

5 II SEPELIANT.] Lege, *socij sepeliant.* Commilitones etenim se socios vocant, quibus sociorum sepultura curæ est.

Tacitus correctus.

socij (neque enim ignari sumus ante malorum.)

Et Horatius in Teucri exhortatione ad milites.

Ibimus o socij, comitesque:
Nil desperandum Teucro duce & auspice Teucro.

Istius correctionis indicium facit (*s*) littera in fine verbi *consulebamus*, quæ repetenda erat, quod exscriptores non animaduerterunt, & verbum (*hi*) quod ex naufraga dictione remansit, quasi rupta tabula, & in manuscripto erat *Sij* pro *socij*. Sic in Apuleio correxere, pro *cunctisque ocyus tecum relatis*, *cunctisque socijs tecum relatis*. Si ista tibi vappa non placet, non est vinum quod dem melius, nisi *hi sepeliant* pro demonstratione militum sit, vt *hi* (id est hi milites) quod digito mõstrabat, *sepeliant*.

[1] Incendebat hæc[2] fletu, & pectus atque os manibus verberans: [3] mox * disiectis, quorum per humeros sustinebatur præceps, & singulorum pedibus aduolutus, tantum consternationis inuidiæque conciuit, vt pars militum, gladiatores qui e seruitio Blæsi erant,[4] pars cæteram eiusdem familiam vincirent; alij ad quærendum corpus effunderentur; ac ni propere neque corpus vllum reperiri, & seruos, adhibitis cruciatibus, abnuere cædem, neque illi fuisse vnquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen, ac præfectum castrorum extrusere. Sarcinæ fugientium direptæ. & centurio[5] Lucillius interficitur, cui[6] militaribus facetijs vocabulum, *Cedo alteram*, indiderant: quia[7] fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat. Cæteros latebræ texere, vno retento Clemente Iulio, qui * perferendis militum mandatis habebatur idoneus, ob promptum ingenium. Quin ipsæ inter se legiones octaua & quintadecuma ferrum parabant, dum centurionem[8] cognomento[9] Scirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur, ni miles Nonanus preces, & aduersum aspernantis, minas interiecisset.

* disiectus ijs, id est, ab ijs quorum

Corruptæ sutures manus inquinant.

* proferendis

Discordia pacis conciliatrix.

1 INCENDEBAT.] Silius.

Hæc ait, & iuuenem facta ad Mauortia flammat.

Id est incendit. Et noster 4. hist. *flammauere a Vespasiano litteræ.* Sic Poeta.

Virtutem accendere dictis. Et alibi:

Incendit dictis animos.

Pollio Asinius 10. epist. fam. epistola *Balbus.* sic scribit: *Lepidus vrsit me & suis & Antonij litteris.* Nam verba fortia homines vrunt, si non stupent humanæ rupes.

2 FLETV, ET PECTVS ATQVE OS.]

Lugubria Paganorum. Flere. In luctu & funere iste mos. Martialis lib. 2. epigramm. 11.

Quod dextra pectus pulsat, & comam vellit,
Non ille amici fata luget, aut fratris.

Pectus tundere. Comas laniare. Os deturpare. Pedo ad Liuiam de morte Drusi filij.

Quo raperis? laniata comas, similisque furenti
Quo ruis? attonita quid petis ora manu?

Papinius lib. 6. *Ipse regestâ*
Parthenopæus humo, vultumq. oculosq. madentes
Obruit. accessit lachrymarum gratia formæ.
Vnguibus. Puluere. *Pectora nunc mœrens, nunc ora indigna cruento*
Vngue secat, meritamque comam: furit vndique clamor
Dissonus, ambiguumque senis cunctatur Adrasti
Consilium.

Sic pectus tundebatur, sic flebatur in funere a paganis; si non vere, saltem decenter. Nobis autem dictum: *Nolite contristari de dormientibus.* Nam Christiani mors præclara sors, quæ lætari non tristari debet.

Tacitus correctus. 3 Mox disiectis.] Lego, *mox disiectus ijs* (id est ab ijs) *quorum per humeros attinebatur præceps.* Et ibi virgulam figo: nec enim baiulos disiecit Vibulenus, sed baiuli Vibulenum. Et pro *disiectus ijs*, fecerunt *disiectis.* Sic apud Liuium, *sacrum vasis erat*, pro *sacrum vas ijs erat.* Et in Varrone: *Numerius Fabius qui superstes trecentis Fabijs. Inductis magnitudine diuitiarum vxorem duxit Otacillam Maleuentam.* Dixit *inductis* pro *inductus is.* Et sunt veterum librorum notæ familiares, & hic exscriptorum mos, qui frequens, vt culpa.

Gladiatores inter seruos & in familia. 4 Pars cæteram eius familiam vincirent.] Sed quæ hæc familia Blæsi? Seruos intelligo, & inter seruos etiam gladiatores quorum alebant familias, & qui Blæsum erant sequuti. *familiæ* enim *appellatione qui in seruitio sunt continentur.* L. 25. §. 1. de Ædilit. edict. D. Nec paucos fuisse existimo, cum Blæsus fuerit clarissimus stirpe & familia. Tacit. 3. histor. de filio huius Blæsi: *Blæso super claritatem natalium, & elegantiam morum, fidei obstinatio fuit.* Itaque puto duxisse eos, quorum ministerio in castris vteretur, vt nomenclatores, calculatores, dispensatores, ostiarios, arcarios. Nam Blæsi tempore, Catonis frugalitas duobus seruis contenta, ridicula prorsus. Et belli tempore, serui, non tam serui, quam laterones & stipatores. Verrius Flaccus: *Stipatores corporis custodes quos antiqui latrones dicebant quasi laterones, id est mercenarios qui cum ferro circundabant regum corpora.* Varro ex Næuio: *Qui regi latrocinatus decem annos Demetrio.* Nam illa merces, λάτρη dicebatur. Inde Latrones & Laterones, & inter Romanos quot Senatores tot Reges.

5 Lucillius interficitur.] En quo prorumpat rebellantis militis furor. Nam in centuriones antiqua militia valde prona, & eorum dictis & imperijs obsequens, qui a milite turbido hodie despecti trucidantur, *& fidem per scelus abrumpunt*, inquit noster. Signiferi enim ad centurionis vocem, signa locabant, aut transferebant. Nam Valer. lib. 1. cap. 6. *Aquilarum altera vix conuelli a primipilo potuit.* Id est, a primo centurione. Et ad vocem centurionum, aut stabant, aut progrediebantur aquilæ & milites. Quod ex disciplina militari. Heic vero trucidantur. sed seditiosus miles cum obsequia exuit, humanitatem exuit. Et verum quod Sallustius: *Pessumus quisque asperrime rectorem patitur.*

6 Militaribus facetiis.] Quibus historiæ & versus abundant. Martialis lib. 7. epigramm. 7. *Facetiæ militibus frequentes.*

Festa coronatus ludet conuicia miles,
Inter laurigeros cũ comes ibit eques. Et idem:
Consueuere iocos vestri quoque ferre triumphi: *Etiam in triumphantem Imperatorem.*
Materiam dictis nec pudet esse ducem.

Suetonius in Iulio confirmat, militibus in Cæsarem ita iocantibus & suum Imperatorem mordicantibus. *Militum ioci in Cæsarem Iulium.*

Vrbani, seruate vxores, mœchum caluum adducimus.
Auro in Gallia stuprum emisti, heic sumpsisti mutuum.

Et quod citat Dio 45. *Si recte egeris, plecteris; sin male, regnabis.* Et Vopiscus de Aureliano qui *Manu ad ferrum* dictus. Tertull. de coron. *Singuli designare, eludere eminus.* loquitur de militibus. Et sane in tragœdia de Christi morte, milites totum theatrum occuparunt, illudendo, feriendo, conspuendo, coronando, cædendo, ad extremum necando. Imposuerunt Caio nomen *Caligulæ* per dicacitatem. Et eadem procacitate, *Ruffulos*, tribunos appellarunt, quod a Ruffo essent instituti. Liuius. Sic ille apud Plaut. in Pseu. *Harpax*, & Rapax & Furax nomina militum a militibus indita. Sic *Vineæ*, *Musculi*, *Cati*, *Arietes* nominãtur. Et in legionibus, quia galeis vterẽtur acuminatis, vna dicta alauda & alia fulguratrix: nam alaudæ acuminatum est caput, vt fulguris cauda. Sic *Martiobarbuli*, quos plumbatas vocat Veget. l. 1. c. 17. Sic etiam *gleream* milites vocabant *militare succinum*. Plin. l. 4. c. 13. Velleius l. 2. & hostes *Canes*. Donat. in Eun. *Eo loci. Ain vero, Canis? Inter iocos militares (inquit) qui currum Lepidi, Plancique sequuti erant, inter execrationem ciuium, hunc versum vsurparunt:* *In Christi morte miles totus exundat nequitijs. Nomen dedere Caligulæ. Tribuni Ruffuli. Harpax. Vinea. Musculi. Cati. Arietes. Alauda legio. Fulguratrix. Martiobarbuli. Militare succinum.*

De Germanis, non de Gallis duo triumphant Consules.

Quia scilicet vterque Consul suum fratrem Germanum proscripsisset. Non abeo intacto Plinio, a quo mendum tollo, vbi de Lapsana lib. 19. cap. 8. *Olus (inquit) siluestre est, triumphalibus D. Iulij præcipue carminibus iocisque militaribus celebratum*: nam poema scripsit de Lapsana. *Alternis quippe versibus, exprobrauere Lapsana se vixisse apud Dyrrachium, præmiorum parsimoniam exprobrantes.* Lege, *prandiorum parsimoniam*, non *præmiorum.* Nam Lapsana (olus sylvestre aut napi syluestres) erant tũc militum prandia, non præmia. Et in illa Dyrrachij tam arcta obsidione optabat magis miles Rom. prandium, quam præmium. *Plinius correctus.*

7 Fracta vite.] Insigne centurionum, vitis, quam in triumpho, sui gradus testem portabant. Martial. lib. 10. epigramm. 26. *Vitis insigne centurionum.*

Vare Paræthonias Latia modo vite, per vrbes
Nobilis, & centum dux memorande viris.

Nam ita legendum ex manuscripto: & est centurionis epitaphium. Et eadem fidelia legendum esse moneo in veteri Scholiaste Iuuenalis *Martialis emendatus.*

uenalis Sat. 15. in versu, *Nos miranda quidem, non, quia in Ægypto militem tenuit, sed, quia in Ægypto miles vitem tenuit*, id est, centurio fuit. Spartianus vbi de Adriano: *Nulli vitem nisi robusto & bonæ famæ dedit.* Notat Cuiacius obser. 21. cap. 10. Adrianum, cum videret patrem metuentem ne filij qui in castris militabant aliquid contra disciplinam facerent, vnde punirentur capite, atque ita orbus fieret, ei vitem dedisse & centurionem fecisse eum sub quo filij sui militarent. Vitem autem a Libero patre inuentam ait idem Schol. Iuuenalis Satyra 14. quam centurionibus tradiderit cum triumpharet. Inde formulæ illæ loquendi, *Sub vite præliari*, id est, sub centurione. *Sub vite hastas iacere*, id est, adstante centurione. Plinius de vite & centurione ita libro 14. cap. 1. *Quid quod inserta castris summum rerum imperiumque continet centurionum in manu vitis, & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipsam honorat?* Explico, & corrigo. nam vitiosa & obscura oratio est.

Plinius explicatus & correctus.

Lego ergo: *Summam rerum imperiumque continet.* Sic enim authores: Et ratio est, quod in ductu legionum, si recte & tuto locentur, aut cum securitate impellantur, prosperitas est imperij, & rerum salus. Lego etiam: *Opimo præmio tardos ordines ac lentas producit aquilas.* Nam opimum est præmium, quod centurio ius habeat in caput militis Romani, licet ciuis. Et notandum quod aquilæ comeando præcessere semper legiones quarum in capite erant, quæque ad centurionis imperium aut sistebantur aut gradiebantur, habebantque certum progrediendi in diem spatium, quod ostendit Veget. lib. 1. & Plautus vocat *gradus militares*. Sed quid sibi vult Plinius, cum ita scribit, *atque etiam in delictis pœnam ipsam honorat?* Nam solus in castris miles Romanus vite castigabatur, vt scribit Liuius epit. 57. his verbis. *Si Romanus miles deliquisset, vite; si extraneus, fuste Scipio coercebat.* Inde *Latia vitis* dicta a Silio lib. 12. Et Iuuenalis Satyra 8. vocat *nodosam vitem.*

Miles Rom. vite flagellatus. Miles externus, fuste. Latia vitis.

Nodosam posthac frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Apul. lib. 9. *Nec miles ille familiarem potuit cohibere insolentiam, sed indignatus silentio eius vt conuitio, vite quam tenebat obtundens eum, dorso meo proturbat.* Tertullianus dixit alicubi, ni fallor, *feriat, incurset, nostri centurionis vitis.* Et sane palmites vitium flagella & verbera vocantur, quod ijs terga militum centuriones flagellarent. Vocat etiam idem Plinius, *vitium secaces loros*, lib. 14. capite 1. a secando & scindendo, quod latera nocentum militum secarent. Iuuenalis Satyra 10.

Palmites vitiũ flagella dicti. Virgarum plura genera. Lora vitium secaces. Cur ita dicti.

-- secat ille cruentis
Verberibus.

Persius.

-- secuit Lucillius vrbem,
Te Lupe, te Muti, & genuinum fregit in illis.

Secuit linguæ flagellis, & fregit dentem genuinum in illis dum asperius mordet. Sic idem Persius *secaces hederas* nominat, quod scindant arbores, quibus incubant. Male autem legunt *sequaces* pro *secaces*, nec enim arbores sequuntur, quæ stant, sed secant, & corticem librosque arborum brachiorum impressione scindunt & edunt. inde dictæ hederæ ab edendo. verbum enim *secare* & *scindere* pro flagellare accipitur: ita etiam pro turpissima re, quam non dico, nec cogito. Martialis:

Persius correctus.

Scindere, turpiculum verbum.

Sed manus coquum scindere, quam leporem.

Silius libro 6. de centurione cum insigni vitis.

Iuxta cernere erat merito sibi poscere carmen
Virtutis sacram rabiem Læuinus, ab alto
Priuerno, vitis Latiæ præsignis honore.

Et libro 12.

Miscebat primas acies, Latiæque superbum
Vitis adornabat dextræ decus.

Et idem, eodem.

Vitis pro centurione.

-- nam vitis honore
Perfunctus Latiæ, subito stimularat agrestes,
Semiermemque manum sternendam obiecerat hosti.

Ideo Valerius, vbi de Rulliano l. 2. c. 7. *nodosos ictus vitium* dixit, quod scissa veste, & dispoliato corpore, lictorum verberibus ille laceraretur. Diuus Augustinus docet pueros in Africa cædi vite ad correctionem. Psalm. 73. *Sic* (inquit) *aliquando iratus homo apprehendit iacentem virgam in medio, fortasse qualecumque sarmentum. Cædit inde filium suum, ac deinde proijcit sarmentum in ignem.* Itaque imbelles pueros, & bellatores milites sarmentum cædit, & vitis vtrumque flagellat.

8 Cognomento.] Hoc verbo primus vsus est Messala Coruinus orator, cui ciuitatem dedit. Nam Seneca pater Suasor. 2. *Est & cognomen, vel, vt Messala ait, cognomentum.* Sic L. Sulla in commentarijs rerum gestarum lib. 2. *Publius* (inquit) *Cornelius, cui primum cognomen Sullæ impositum.* Sic de se author loquitur, & *cognomen* non *cognomentum* dicit; quia tunc non in vsu.

Cognomentum, dictio Messalæ.

9 Scirpicum.] Apud Ammianum Paulus Hispanus miles nominatus est a militibus *Catena*, quia catenam posceret libentius ad vinciendos milites. At militum oratio tota facetiarum plena est, vt dixi supra in verbo *militaribus facetijs*. Heic, *Scirpicum*, eadem dicacitate nominant centurionem: a scirpo scilicet, qui iunci palustris genus est, leue, planum procerumque, sed aridum. Ex quo tegetes fiunt, ait Festus in verbo *Scirpus*. Vide Isidorum cap. 9. l. 7. Etym. Inde prouerbium, In scirpo nodum quærere. Lucillius:

Milites faceti. Inde scirpicum centurio.

Flagella scirpica.

Nodum in scirpo insane facere vulgus.

Et Plautus in Rudente.

O scirpe, scirpe, laudo fortunas tuas,
Qui semper seruas gloriam aritudinis.

Puto autem in regionibus quibus vitis aberat eratque copia scirpi, centuriones *scirpis verberasse* milites. Sic verbera ex scirpo. Idem Plaut. in Capt.

Piscatores qui præbent populo pisces fœtidos,
Eis ego ora verberabo scirpiculis piscatorijs.

Quanquam scirpiculæ piscatoriæ sint canistri & fiscinæ ex scirpo confectæ, aut ex vimine, quibus vtitur illa gens. Sic etiam ex cucurbitarum flagellis verbera olim, quæ σκυτάλαι vocabantur. *Et ex cucurbitis.* Et noto obiter varijs ex rebus virgas olim confectas: vt ex anguillarum corio seu tergore. *Eo*, inquit Plinius, *verberari solitos prætextatos tradit Verrius*. Etiam flagris pueruli castigabantur, vt adolescentes ferula. Iunco Græci vsi sunt ad funes. Plin. lib. 18. cap. 2. σχοῖνος enim funis & iuncus est. *Virgarum 2. genera Alexandriæ.* Et D. Athanasius in Apologetico, ait *frondibus palmarum* cæsos olim fuisse Christianos. Vt Philo Iudæus in Flaccum, scribit apud Alexandrinos fuisse duo virgarum genera, vnum quod vocabant *ciuile*, & *liberale*, quo ciues, alterum quo *extranei* cæderentur. Puto autem illud ciuile fuisse virgas ex ramis arborum. *Ex palmetis.* At aliud erat ex palmetis, quod aculeatum erat, & secans, ideoque crudele magis: & aculeos foliorum notat Plinius & cultratos mucrones, l. 13. cap. 4. Et vocari puto scorpiones, propter acumina pungentia, quæ in extremis foliorum palmæ arboris. Sic 3. Reg. insanus ille Roboam scorpionibus se suum populum verberaturum minitatur. Et ita Apul. 7. Metamorph. *Decora* (inquit) *brachia, sæuientibus palmetis verberabit.* Est sane epigramma Græcum in Anthologia de quodam qui ob furatas vuas, palmis vitium, etiam furtiuis, verberatus est. *Funes ex palmetis.* Olim autem *palmarum folijs funes* conficiebantur & flagella. Plin. lib. 16. cap. 24. Iisdemque funibus, ex palmetis viridibus confectis, strangulati sunt milites Alexandri. Plin. lib. 13. cap. 4. Et ijsdem mulieres strangulabantur in crimine, cap. 4. *Ex sparto.* libro 13. quemadmodum & *ex sparto* in Hispania, etiam funes nectebant, quibus ad flagella vtebantur ante canabi vsum, & *thomices* nominabant. *Qui thomices.* Horatius:

Ibericis peruste funibus latus.

Flagella ex vimine. Etiam flagella *ex vimine*. Calpurn. Eclog. 7.

Quod si dira times etiam nunc verbera, Phylli,
Tradimus ecce manus, licet illæ vimine torto
Scilicet & lenta post tergum vite domentur.

Ex salice. Item ex *salice*, *virgæ*, & *verbera*. Prudentius loquens de infante Christiano cæso.

Impacta quoties corpus attigerat salix
Tenui rubebant sanguine vda vimina,
Quem plaga fleret roscidis liuoribus.

Et D. Ignatius epistola quadam meminit salicei flagelli. *Ex vlmo.* Item ex *vlmo* arbore. Inde apud Plautum in Asin. actus 11. scena 2.

Ipsos qui tibi subuectabant rure huc virgas vlmeas.

Hinc *vlmeis pigmentis* aliquem pingere. Idem in Epidico:

Ex tuis verbis meum futurum corium pulchrum prædicas:
Quem Apelles atque Zeuxis duo pingent pigmentis vlmeis.

Ex lauro. Etiam *lauro*, vt victi qui lauris cædebantur. *Ex betula.* Quod Donatus tradit in Terent. Et ex *betula arbore*, quæ in Gallia etiam nunc in vsu est. *Betula arbor Gallica.* Nam betula arbor gente est Gallica. Plinius lib. 16. cap. 18. *Terribilis* (inquit) *magistratuum virgis*. *Magistratibus Rom. (sequent.* Et sane fasces magistratuum Romanorum compacti betularum flagellis. Gratulor autem meo Genio, qui me huc adduxerit, vt emendem Martialis quartum epigramm. lib. 1. vulgare quidem, sed vitio vulgari adhuc laborans. *Martialis emendatus.*

Turba grauis paci, placidæque inimica quieti,
Quæ semper miseras sollicitabat opes,
Traducta est Getulis, nec cepit arena nocentes,
Et delator habet, quod dabat exilium.

Male *Getulis*, cuius prima longa est & secunda. Et male *titulis*, vt corrigunt Grammatici quidam. nam magis ingeniosa, quam vera correctio est. Lege fidenter *betulis*, id est, virgis ex betula arbore. *Ratio emendationis.* Plutarchus sane in problemate 82. ait Romæ magistratibus virgas & secures prælatos, *Cur prælata virgæ fascibus magistratuum.* vt quia vitiorum quædam sanari minime possunt, sanabilia virgis corrigerentur, quæ ex betula arbore; insanabilia securi amputarentur: & ideo colligatas fuisse virgas, ne ipsius magistratus ira solutior videretur; sed dum virgæ, aut secures *Virgis secūq; mi[illegible]* dissoluuntur, esset aliquod tempus, quo magistratus suam sententiam temperaret. Iuuenalis Satyra 8.

Si frangis virgas sociorum in sanguine.

In hoc autem epigrammate Martialis vltimo versu, lego *exitium*, non *exilium*. nam postea addidit.

Exulat Ausonia profugus delator ab vrbe.

At verbū *exitij*, generale est, & ad omnes pœnas: *exilij* vero nomen non ita sed speciale. Varijs autē pœnis affecti fuere delatores, non exilio solo. *Explicatur Martialis.* Lege etiam, *& cepit arena nocentes.* Quod confirmat Suetonius. Cæterum hoc epigramma compositum fuit de Titi Imperat. non Domitiani castigatione notabili in delatores & calumniatores. quamuis & Domitianus eos castigarit. Suetonius cap. 9. Domit. *Pœnæ delatorū sub Tito.* Scribit enim idem author in Tito. *Inter aduersa temporum, & delatores mandatoresque erant ex licentia veteri. Hos assidue in foro flagellis* (quæ scilicet ex betula arbore) *ac fustibus cæsos, ac nouissime traductos per Amphiteatri arenam, partim subijci in seruos, aut venire imperauit, partim in asperrima insularum auehi.* Sed de longiori pagina vereor ne me subsannet nasus Vatinij. Redeo ad Tacitum.

Hæc audita, quanquam abstrusum, & tristissima quæque maxime occultantem Tiberium perpulere, vt Drusum filium cum primoribus ciuitatis, duabusque prætorijs cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum, & cohortes delecto milite supra

ſupra ſolitum firmatæ. Additur magna pars prætoriani equitis, & robora Germanorum, qui tum cuſtodes Imperatori aderant: ſimul prætorij præfectus Ælius Seianus collega Straboni patri ſuo datus, magna apud Tiberium autoritate, [2] rector iuueni, [3] & cæteris periculorum, præmiorumque oſtentator.

Tacitus correctus.

1 PRÆTORIS COHORTIBVS.] Lege *Prætorijs*. Nam manuſcriptus ita, *Prætoris* cum (*I*) magno, quod geminatur, & duas facit litteras in compendijs litterarum. Sic apud Tertullian. in Marc. *Teſtimonium competiſſe*, pro *competijſſe*, quia (*I*) magno ſcriptum. Et ſæpe in authoribus hæc obſeruatio, vt infra lib. 2. *transfugis*, pro *transfugijs nudatus*. lib. 3. *Prætoris*, pro *Prætorijs*. 4. *paratus regios adicit*, pro *adijcit*. In Minutio Felice. *Sic Claudi & Iuni non prœlium in Pœnos, ſed naufragium fuit*, pro *Claudij* & *Iunij*.

Ratio correctionis.

2 RECTOR IVVENI.] Seneca de Benefic. 3. *Quia vtile eſt iuuentutem regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus*. D. Paulus ad Galatas 4. *Quanto tempore heres paruulus eſt, ſub tutoribus & actoribus eſt vſque ad præfinitum tempus a patre*. Munia autem rectorum exprimuntur a Martiale lib. 11. epigr. 40.

Corripis, obſeruas, quereris, ſuſpiria ducis,
Et vix a ferulis abſtinet ira manum.
Si Tyrios ſumpſi cultus, vnxiue capillos,
Exclamas, Numquam fecerat iſta pater.
Et numeras noſtros adſtricta fronte trientes,
Tanquam de cella ſit cadus ille tua.
Deſine: non poſſum libertum ferre Catonem,
Eſſe virum iam me dicet amica tibi.

Pædagogi.

Et hic magiſtratus, *præceptor*, *magiſter*, & *pædagogus* dicitur. Plautus in Prologo Mercator.

Eorum munia.

Seruum vna mittit, qui olim a puero paruulo
Mihi pædagogus *fuerat, quaſi vti mihi foret*
Cuſtos.

Nam adultioribus non iam pædagogi, ſed cuſtodes & rectores dabantur, nomine cum ætate mutato. Cicero pro Cælio: *Qui in ætate, niſi quiſe ipſe ſua grauitate & caſtimonia, & tum diſciplina domeſtica, tum etiam naturali quodam bono defenderet, quoquo modo a ſuis cuſtoditus eſſet*. Apud eumdem Plautum in Bacchid.

Non pædagogum *iam me, ſed Lydum vocat.*
Vixiſſe nimio ſatius eſt quam viuere;
Magiſtrum quemquam diſcipulum minitarier?

Papinius *Rectorem* vocat, vt noſter, Achill.

Hanc tibi, ait, noſtri germanam rector Achillis
Tradidimus.

Horatius *cuſtodem* Satyra 6. lib. 1.

Ipſe mihi cuſtos incorruptiſſimus omnes
Circum doctores aderat.

Rectores dicti. Cuſtodes.

Virgilius & *comitem & cuſtodem* lib. 5. Æn.

Cuſtodem ad ſeſe, comitemque impubis Iuli
Epytidem vocat.

Comites.

Spart. in Poſthumo, *Vt Saloninum filium ſuum eidem Gallienus in Gallia poſitum crederet quaſi cuſtodi vitæ & morum & actuum imperialium*.

Monitores.

Tamen *cuſtos grandioribus* ex Plauto in Mercat. Sic Lepidus datus Tiberio pro præceptore. Seneca pater Contr. 3. lib. 2. *Lepidus Neronis* (id eſt Tiberij) *præceptor*. Quem virum egregium dicit præfat. libri 9. Symmachus *monitorem* vocat lib. 3. epiſt. 13. Vt adminiculum Phœnicem, monitorem Achillis. Æſchylus in Prometh. μαίμακα. Et Plautus in Moſtell.

Ad legionem cum itant, adminiculum
Eis danunt, tum aliquem cognatum ſuum.

Tutores.

Noſter nominat *tutorem*. *Aſconio Labeoni, quo tutore* (id eſt cuſtode & rectore) *vſus erat, conſulatum petiuit*. Sic interpretor. Et Sueton. in Auguſt. cap. 48. *Rectorem quoque ſolitus eſt apponere ætate paruis*. Quod Tacit. libro 2. Annal. *tutorem* interpretatur.

Interpretatus Tacitum.

Educatores.

Apuleius *educatorem* lib. 10. *Ad quendam compertæ grauitatis ſenem educatorem, protinus refert*. Et eumdem *pædagogum* vocat. nam addit: *Illic repentinæ pernicie pædagogus commotus*. Horum munus mores regere Virgilius:

Magiſtri morum.

Inſtant Mneſtheus, acerque Segeſtus,
Quos pater Æneas, ſi quando aduerſa vocarent,
Rectores iuueni, & morum dedit eſſe magiſtros.

Val. Flacc. 1. Argon.

Donat & Iphiclo pelagus iuuenumque labores
Æſonides, feſſum Phylace quem miſerat olim,
Non iam operum in partem, monitus ſed tradat vt acres,
Magnanimumque viros qui laudibus vrat auorum.

Auſonius in Gratiarum act. *Nonne olim apud veteres, multi eiuſmodi doctores extiterunt? An tu ſolus præceptor Auguſti? imo ego cum multis coniunctus officio, ſed cum pauciſſimis ſecretus exemplo. Nolo Conſtantini temporum taxare collegas, Cæſares docebantur. Superiora contingam.* Sic ait: ſed tamen inter ea differentia quædam eſt. Nam Plinius epiſt. *Cum patrem*. 3. epiſt. *In hoc lubrico ætatis, non præceptor modo, ſed cuſtos etiam, rectorque quærendus*. Et ſane *Silanus Caſſius* Germanici Cæſaris præceptor fuit. Plinius libro 7. cap. 34. *Quirinus*, Caio Cæſari filio Auguſti, Armeniam obeunti, rector datus eſt. Noſter 3. Annal. & vocat, *rectorem & pædagogum*. Soſibius Britannici fuit educator. Noſter Annal. 11. *Sed Claudius querebatur Barbarum & olim ſuperiumentarium ex induſtria ſibi appoſitum*. Sueton. 1. in Claud. quod ſpectet Soſibium necne ambigui iuris eſt.

Soſibius Britannici.

Anicetus, pædagogus fuit Neronis. Suetonius in Neron. cap. 35. & poſt eum *Seneca*. Nam Annal. 13. ita loquitur. *Quartus decimus annus eſt, Cæſar, ex quo ſpei tuæ admotus ſum, octauus vt imperium obtines*.

Seneca Neronis.

Illi magiſtri aliquando ingenui.

Aliquando ad iſta pædagogia *ingenui*, aliquando *ſerui* frugi, & bene morati deligebantur, vt ille *Lydus* apud Plautum in Bacchid. Aliquando *liberti*. Aliquando etiam *ſacerdotes*. Pl-

Aliquando ſerui.

Filij Regum sacerdotibus dati ad instituendũ.

Vere ex spiritu Dei.

nius Iunior habuit Quintilianum,[1] & Nicæam sacerdotem præceptores. Filij Regum apud Israelitas, educandi dabantur sacerdotibus, lib. 2. Reg. cap. 2. quod Christiani imitati sunt & præcipue Christianissimi Francorum reges, sub primis regibus & postea. *Genuit Salomonem, & Dominus dilexit eum, misitque in manu Natham Prophetæ.* Quod factum sapienter, imo ex vero spiritu Dei. Nam nulla re tantopere Respublica Christiana eget, quam principe pio; & timente Deum, & religio Christiana est pro anima imperij Christiani. *Labia* vero *sacerdotis veram docent scientiam*, ait Scriptura. Quod si sapientia Salomonis habuit præceptorem Prophetam, eius insipientia habuit mulieres.

3 ET CÆTERIS PERICVLORVM PRÆMIORVMQVE OSTENTATOR.] Id est, qui militi furenti ostenderet, in quæ pericula per seditionem se conijceret, & quæ præmia habiturus, si quiesceret. Hac enim ad rationis domicilium iter est. Nam homines blande tractari volunt & debent. Plinius 8. epistolarum, epistola, *Quæris.*

Vt laus est ceræ, mollis cedensque, sequatur
Si doctos digitos, iussaque fiat opus.
Sic hominum ingenium flecti, ducique per artes
Non rigidas docta mobilitate decet.

Et hæc nouisse Regum rudimentum est.

In dijudicando præmia & pericula conferenda.

Optimus index animus qui nec gratia nec seueritate mouetur.

Druso propinquanti quasi[1] per officium obuiæ fuere legiones,[2] non lætæ, vt adsolet, neque insignibus fulgentes, sed inluuie deformi & vultu, * quanquam mœstitiam imitarentur, contumaciæ propiores. Postquam vallum introijt,[3] portas[4] stationibus firmant: globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: cæteri, tribunal ingenti agmine circumueniunt. Stabat Drusus,[5] silentium manu poscens. illi quoties oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere, rursum viso Cæsare, trepidare. murmur incertum, atrox clamor, & repente quies, diuersis animorum motibus pauebant terrebantque. Tandem interrupto tumultu[6] literas patris recitat, in queis perscriptum erat, *præcipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella tolerauisset. Vbi primum a luctu requiesset animus, acturum apud Patres de postulatis eorum: misisse interim filium, vt sine cunctatione concederet quæ statim tribui possent: cætera senatui seruanda, quem neque gratiæ, neque seueritatis expertem haberi par esset.*

* & quãquam

Obuiare duci venienti officiũ legionum: sed Drusus non dux, sed plane Imperatoris & frater Ducis. ideo scribit quasi.

Obuiare principibus mos.

1 PER OFFICIVM OBVIÆ FVERVNT LEGIONES.] Bene *per officium*, & ita solebant. Sic enim Val. Max. lib. 5. cap. 5. de Druso in Tiberium fratrem. *Eo ipso quo vita & mors distinguuntur momento, legiones cum insignibus suis fratri obuiam prodire iussit.* Quod factum proconsulibus docet L. 4. §. antequam. de offic. Proconsul. Silius lib. 6.

Aggere Consul
Tendebat dextram, & patria vestigia primus
Ponentem terra, occursu celebrabat amico.

Emendo locum de hac re in Sueton. *Ostiensibus quia sibi subeunti Tiberim scaphas obuiam non miserant, grauiter correptu, vt in ordinem se coactum conscriberet* (lege, *conquerens scriberet*) *repente tamen etiam non satisfacientibus veniam omni modo dedit.* Et certe principibus aduenientibus honoris causa ex omni ordine semper itum obuiam. Dio vbi de Traiano, Reges ait cum muneribus venisse obuiam, eique dedisse equum ita edoctum vt eo viso genibus flexis illum adoraret. Et idem author de Adriano. *Seruiano sororis viro*, inquit, *tam detulit, vt ei venienti e cubiculo semper occurreret.* Tacitus lib. 4. *Obuias tribus, simul læto cultu Senatum habuit.* Et idem 16. Annal. *Omni ciuitate ad excipiendum principem, spectandumque regem effusa, Thrasea occursu prohibitus, non demisit animum.* Et Sallust. in frag. sic scribit loco corrupto palam. *In vlteriorem Hispaniam post annum regressus, Metellus, magna gloria concurrentium vndique virile & muliebre secus per vias ac tecta omnium visebatur. Cum quæstor C. Vibius alijque cognita voluntate*, &c. Lege *cognata voluntate*: & pro *virile & muliebre secus*, lege, *virilis & muliebris sexus*: & pro *in vlteriorem Hispaniam*, lege, *ex vlteriore Hispania*. Sic habebis vera pro falsis. Et Liuius lib. 7. de Decio: *pro se quisque obuiam effusi, laudant, gratulantur, singulos vniuersosque Senatores suos vocant.* Contra, si non eatur, despectio est. Cicero ad Att. 2. epistola 1. *Interamnem introisse, non esse itum obuiam, ne tum quidem cum iri maxime debuit.* Talisque despectio peperit patri Oppiani qui de piscibus scripsit, diuturnum a Seuero exilium. Idem Sueton. in Caligul. cap. 4. *E Germania, post compressam seditionem reuertenti, Prætorianas cohortes vniuersas prodijsse obuiam, quamuis pronunciatum esset vt duæ tantum exirent. Populi autem Rom. sexum, ætatem, ordinem omnem, vsque ad 20. lapidem se effudisse.* Sic Cicero in Pisonem: *Quis tibi, non dicam horum, aut ciuium cæterorum, sed legatorum obuiam venit? Nullius negociatoris, etiam obscurissimi, reditus*

Sallustius correctus.

Obuiatio omnis sexus, ætatis, ordinis.

Ad 20. lapidẽ.

Obuiare litteris principum mos. Quæ laurata dicta. Cur ita. Obuiatio cum cereis. Cum incensis.

tus fuit vnquam desertior. Sane noto rem alioqui non vulgarem, itum fuisse obuiam etiam litteris principum, quas *Laurata* vocabant, quia lauro decoratæ & inuolutæ. Sic enim Concil. Nic. 2. *Laurata, & icones missas ad ciuitates, vel regiones, obuij populi cum cereis & incensis: non cera perfusam tabellam* (id est litteras cera obsignatas) *honorantes, sed imperatorem.* Et longe ante, litteræ Cæsarum victoriarum nunciatrices, lauro opertæ. Iuuenalis:

-- Venit a Cæsare laurus
Ingens.

Et Ouidius alicubi, si bene memini versuum.

Non ego victrices lauro redimire tabellas.

Quid Icones. Quæ ex cera.

Quod alicubi notat Dio. Icones etiam illæ, principis erant imagines, vt opinor, ex cera. Quod apparet ex lib. 12. Cod. Tit. publicæ lætitiæ, & cæt. Inter priuatos etiam illæ obuiationes frequentes, testesque amicitiæ & obseruantiæ.

Priuatis etiam obuiatio.

Cicero in epist. ad Attic. alicubi. *Grauiter tulit Dionysium quendam sibi non factum obuium.* & Papin. lib. 2. Theb.

Venit attonitæ Cadmeius heros
Obuius.

Missi equi, & currus.

Et Rutilius etiam sibi venienti currum, & equos obuiam missos scribit.

Puppibus ergo meis fida in statione locatis,
Ipse vehor Pisas, qua solet ire pedes.
Præbet equos, offert etiam carpenta Tribunus,
Ex commilitio charus & ipse mihi.

Et dona.

Imo etiam dona missa appulsis, vt Apuleius habuit a Birrhena libro 3. Metamorph. Sic hospitalitatis iura apud paganos exculta, quæ apud Christianos hodie neglecta, non sine verecundia.

Nitella militũ.

2 NON LÆTÆ, VT ADSOLET, NEQVE INSIGNIBVS FVLGENTES.] Id est, non læto vultu, non læto cultu, & armis nitentes. Nam nitelæ militum in signis, armis, & vestibus. Vtiturque verbo (*fulgentes*) Tacitus vti Suetonius, quamuis non proprie, vt aiunt Grammatici. Nam proprie *Fulget* quod natura fulget, vt ignis & sol. *Splendet*, quod artificio, vt aurum, argentum. Fronto Grammaticus & ex Grammaticorum schola. Et sane cura erat tribuni, vt milites niterent, & bene vestirentur.

In armis.

De armis, sic ille Plautinus Pyrgopolynices.

Splendentibus.

Curate vt splendor meo sit clypeo, clarior,
Quam solis radij esse olim cum sudum 'st solent,
Vt vbi vsus veniat, contra conserta manu,
Oculorum præstringat aciem in acie hostibus.

Et Iuuenalis Satyra 11.

Argenti quod erat solis fulgebat in armis.

Argento.

Sic ἀργυράσπιδες dicti milites Alexandri.

Et eluitione.

Papinius 8. Thebaid. in luctu hæc neglecta scribit.

Quæ tibi tunc facies, postquam permissa gemendi
Copia? qui fletus galeis cecidere solutis?
Nil solitum fessos iuuat. abiecere madentes,
Sicut erant, clypeos. nec quisquam spicula tersit,
Nec laudauit equum, nitidæ nec cassidis altam
Compsit adornauitque iubam. vix magna lauare
Vulnera, & efflantes libet internectere plagas.

Spicula & clypei tersi. Equi. Cassis compta. Ornata iuba.

Apul. 9. Metam. *Galeam nitore præmicantem, & scutum, &*, addit, *lanceam longissimo hastili conspicuam.*

Lancea hastili conspicua.

Dio autem lib. 63. ait theatrum tenuisse milites armatos splendidissime, eorumque arma & signa reluxisse, instar fulguris.

Arma & signa militum instar fulguris.

Sueton. in Iulio cap. 67. *Habebat* (inquit) *milites tam cultos, vt argento & auro politis armis ornaret, simul & ad speciem*, &c.

Milites Iul. Cæsaris in auro & argento.

Salust. 3. hist. *Equis & armis decoris omnibus cultus.*

Fulgens exercitus.

Imo totus exercitus fulgebat. Claudian. 4. Cons. Honor.

Exercitus vndique fulgens
Adstitit, ambitur signis augustior infans.

Vtque arma militum fulgentia, sic signa. Horatius.

Seu te fulgentia signis
Castra tenent.

Castra fulgentis.

Et noster Annal. 15. *Huic agmina legionum stetere, fulgentibus aquilis, signisque, & simulachris in modum templi.*

Aquilæ & signa nitentia ad instar templi.

& hist. 4. *Fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis.* Vt scias istas munditias ad exteros etiam migrasse.

Etiam exteris.

Quin & tota acies fulgens. Horat. Sat. 2. lib. 2.

Cum stupet insanis acies fulgoribus.

Signa ornata. Coronata. Insertata.

Nec tantum fulgebant signa, sed ornabantur. Quippe coronabantur, & insertabantur, vt ait Papinius, & etiam vngebantur, propter Deorum simulachra, & Cæsarum, quæ in signis. Arnob. adu. gent. lib. 7. *Etiam dij sertis, coronis, & floribus afficiuntur.* De ornamento, Sueton. cap. 13. in Claud. *Intra quintum diem oppressus est, legionibus, quæ sacramentum mutauerant, religione in pœnitentiam conuersis, postquam denunciato ad nouum imperatorem itinere, casu quodam, an diuinitus? neque aquilæ ornari, neque signa conuelli, mouerique potuerunt.*

Folijs viridibus umbrata.

Vt lauro.

De coronamento, Silius lib. 15.

Festa coronatis agitabat laurea signis.

De florum insertamento Claudianus.

-- signa rubescunt
Floribus.

Quod solum tetigit Lipsius. Et de folijs intextis, idem Poeta.

-- Subitis animantur frondibus hastæ.

Martialis lib. 7. epigr. 5.

Martia laurigera cuspide tela virent.

Et Virgilius Eclog. 5.

Et folijs lentas intexere mollibus hastas.

Papinius lib. 4. Achil.

Vibrauitque graui redimitum missile dextra.

Quod notandum, nec est peruius iste mos in authoribus. Idemque author, Achill.

-- Diuæque seueras
Fronde ligare comas, & spargere floribus hastam.

Floribus sparsa.

De vnctione, Plinius nominatim scribit lib. 13. cap. 3. *Aquilæ* (inquit) *& horrida signa inunguntur festis diebus.* Vnde nummus cum hac inscriptione, *Vnctio signorum.* Ad quod Tertullianus respexit in Pallio, cum ait de claua Herculis, *Cerebris fœtere malebat, quam vnguentis offenderetur.* Id est, quia claua erat symbolum fortitudinis, & claua Herculis viri fortis, a qua mollities aberat, malebat putere cerebris trucidatorum, quam humectari odoribus vnguentorum. Verrius in verbo, *Peri. Illum rudiculum picatum quo arma Quirini vngit flamen Portunalis.* Lucret. 4. de amatore excluso:

— Limina sæpe
Floribus & sertis operit, posteśque superbos
Vnguit amaracino & foribus miser oscula figit.

Sic Cæsar Iulius, milites suos etiam dixit *vnguentatos bene pugnare posse.* apud Sueton. cap. 67. Et Philo in Flaccum, ait satellitium Flacci nitidum fuisse clypeis argenteis & armis aureis. Ista autem vnctio in rebus sacris, vt erant signa, a Iudæis primum. Nam 30. Exod. *Facies* (inquit) *vnctionis oleum sanctum, vnguentum compositum opere vnguentarij, & vnges ex eo tabernaculum testimonij, & arcam testamenti.* Et a Iudæis fluxit ad Persas, qui id omne, quod reuerebantur, vngebant. Sic enim Cydarim regiam vnguentis perfundi apud eos scribit Athen. vnguento, vt arbitror, regali: & cuius confectionem dat Plinius lib. 13. cap. 2. hist. nat. Tertull. de corona: *Adumbratur lemniscis, vnguentis delibuitur.* A Persis venit ad Græcos. Sic Plato Homerum delibutum vnguentis e Rep. sua magnis encomijs abijcit. 3. Polit. Quod etiam Themistij pater fecit Epicuro, quem Philosophorũ cœtibus expellit vnguentis madidum. Sic Ptolomæus corpus Cleomenis iussit suffigi cruci vnguentatum probe. A Græcis fluxit ad Romanos, qui *Deos* suos perfundebant vnguentis, vt docui supra, & *effigies imperatorum*, & quidquid reuerendum & suspiciendum putabant. Martial. lib. 8. epigr. 33. de pegmate peruncto.

Vnctio in rebus sacris a Iudæis.
Vnctum Domino tabernaculũ.
Persæ omnia chara vnguentis perfundebãt.
Cydaris vnguentata.
Vnguentum regale.
A Persis ad Græcos istud.
A Græcis ad Romanos.
Imperator. effigies vnguentatæ.

Hæc fuerat nuper nebula tibi pegma perunctum,
Pallida quam rubri diluit vnda croci.

A Romanis, ad Christianos. Prudentius in hymno Diui Hippol. vbi de reliquijs huius Martyris & peregrinationibus ad tumulum, & intra quartum centenarium, nequis effugium quærat.

A Rom. ad Christianos.

Mane salutatum concurritur: omnis adorat
Pubes, eunt, redeunt Solis ad vsque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul, ac peregrinos
Permixtim populos relligionis amor.
Oscula perspicuo figunt impressa metallo,
Balsama diffundunt, fletibus ora rigant.

Sic etiam iuuenum paganorum lasciuia, vnguentis *portas* amantium humectabat, quas ideo Persius vocat *vdas*, Satyra 5. & *vnctas fenestras*, idem eodem. vt Catullus *tepida limina* in carmine cui nomen Atys. Perfundebant etiam vnguentis *tumulos*, & *vrnas* defunctorum: Etiam *vestes, mensas*, imo & *crepidas* mulierum, & virorum. vnde *myrobrechrarij* in Aulul. Plauti & Mostell. Quod Otho docuit Neronem, ait Plin. Etiam *arbores* amatas. Theocrit. Eidyl. 18. & apud Plinium Iuniorem epist. 9. Aliaque chara *animalia*, vt *hirundines, murænulas* & *delphinos*. De quibus vide Plinium auunculum lib. 9. cap. 8. & libro 13. cap. 3. nat. hist. Sed quia de his dicere non est animus, redeo ad signa. Quæ si neque ornarentur coronis, sertis, & vnguentis, *inhonora* dicebantur. Et ita corrigo locum Taciti 4. hist. quo male reposuere *innixa signa*, pro *inhonora*. Nam Codex regius, vt ait Lipsius, habet *in hora*. Sic faciem *inhonoram* dixit Silius libro 10. vbi de aquilis perditis.

Porta meretricum.
Fenestræ.
Tumuli.
Vrnæ.
Vestes.
Mensæ.
Crepidæ.
Arbores.
Delphini.
Signa inhonora quæ?
Facies inhonora.

Iam Latius sese Canusina ad mœnia miles
Colligere, & profugos vicino cingere vallo
Cœperat, heu rebus facies inhonora sinistris!
Non aquilæ, non signa viris.

Sic Papinius Theb. 3. dixit,

Inhonoræ munera lucis.

Inhonoræ lux.

Et *inodora* etiam dici possunt signa, quæ nullo madeant vnguento, vt Persius Sat. 6.

— Si cœnam funeris heres
Negliget iratus, quod rem curtaueris, vrnæ
Ossa inodora dabit.

Ossa inodora.

Id est, nullis vnguentis perfusa. Apul. 4. Metamorph. *inodoros flores*, & *incoronata simulachra* dixit. Sic *inornatum caput* dixit Catullus, quod nullo serto ornaretur. Sic Claud. *deformatas secures*, in Eutr. 22. Nec sane mirum, si sua signa ita Romani honorabant, cum in signis effigies principum, & simulachra Deorum, De Dijs Tertull. in Apolog. *Signa omnibus Dijs* præponit, dum ait. *Illi omnes imaginum suggestus insignes, monilia crucium sunt.* De principibus Xiphilinus in Vitellio: *Delent Vitellij imagines, ex signis, iurantque fidos Vespasiano fore.* De alijs Suetonius in Tib. cap. 78. *Munera misit Syriacis legionibus, quod solæ Seiani imaginem inter signa non coluissent.* Etiam Persæ in signorum & vexillorum supparis, *solem depictum* gerebant, vt Tertullian. docet in Apologet. Et Eusebius ait in vita Constantini li. 4. cap. 21. pro imaginibus Deorum ac principum iussisse eum *signum crucis* imponi signis & vexillis. Noster lib. 1. hist. *Quatuor Centuriones cum protegerent Galbæ imagines, impetu militum sunt abrepti.* Et idem de Vitellij signis. Etiam in signis Principum nomina litteris inscripta. Sueton. in Vespasiano cap. 6. *Nomenque eius vexillis omnibus sine mora inscripserunt.* Nec tantum signa vngebant, sed & reuerebantur, & venerabantur. Nam Claud. de bello Getico.

Incoronata simulachra.
Inornatum caput.
Deformatæ secures.
In signis Deorum effigies, & Cæsarum.
Etiam aliorum.
Ideo ornabantur.
Signa venerata.

Turba salutatis effunditur obuia signis.

Quin ipse etiam Augustus *signa salutabat*. Nam idem author 2. in Ruff.

Etiam ab Augusto.

Augustus veneranda prior vexilla salutat,
Ruffinus sequitur.

Loquitur autem de Christiano principe *Crucem adorante*, quæ tum in signis. vide Eusebium cap. 21. Quod noto, quia perantiqua fuit illa adoratio & pictura crucis. Nam de Pictura, D. Hieronymus ad Lætam, de inst. fil. *Vexilla militum crucis insignia sunt; atque ardentes diadematum coronas, patibuli Saluatoris pictura condecorat.* Quod configit eos, qui eiusdem authoris ex male notato loco damnatas imagines scribunt male. Sed ad quas non Claudius aras? De Adoratione crucis, Prudentius contra Symmach. vbi de Senatu Romano, tum maxime Catholico, & Christiano, crucem adorante, & propter Christum & crucem carcerum pœnas tolerante.

Qui Christianus.
Crux Christi insignis.
Ideo adorata a principibus Christianis.
Peruetus illa adoratio.
Vt pictura crucis apud Christianos.
Senatus Romanum maxime Catholicus.

Ipse Senatorum meminit clarißimus ordo,
Qui tum concreto processit crine, catenis
Squallens carceris, aut nexus compede vasta,
Complexusque pedes victoris, ad inclyta flendo
Procubuit vexilla iacens. Tunc ille Senatus
Militiæ vltricis titulum (id est crucem) *Christique verendum*
Nomen adorauit, quod conlucebat in armis.

A paganis ob fidem Christi in armis carceres coniectus adorat crucem.
Quæ in vexillis.

Quippe

Crux & Christi nomen in armis, signis, clypeis, & galea militum. Quippe in militum armis, in clypeis, in cassilde, & in signis aureis, litteris X. & P. inter α & ω *Christi nomen crucii intextum*, aut pictum, aut sculptum. Euseb. in vita Constant. libro 4. cap. 21. Nam ita idem Prudentius in Pugna.

Crux Christi gemmis ornata.

> *Agnoscas Regina lubens mea signa necesse est,*
> *In quibus effigies crucis, aut gemmata refulget,*
> *Aut longis solido ex auro præfertur in hastis.*

Facta ex solido auro. Et in frontibus. Tertullian. *Ad omnem actum, ad omnem progressum frontem signo crucis terimus.* & Diuus Augustinus Psalmo 36. *Crux a locis suppliciorum fecit transitum ad frontes imperatorum.* Gaudentius ex lectione Euangelica tractatu secundo ita Tertulliani verba imitatur, *Signum Christi in corde, in ore, in fronte, inter cibos, in lauacris, in cubilibus, in ingressu, in egressu, in lætitia, in mærore.* Inde turpis interpretatio notanda eorum qui ad cogitationem tantum verba Tertulliani referunt, opici interpretes. Inde tractum, vt nemo apud Christianos crucifigeretur. Diuus August. in quæst. vet. test. quique patibula in cruces verterunt, vt crucium Christi horror esset, ij non modo detestandi, sed nefandi sunt & abominandi inter Christianos, imo Christiano nomine non censendi. Nam crux signum Dei viui est. Hoc autem signum *labarum* vocabatur, & ita *Signum labarum.* vocat Euseb. in vita Const. fulgebatque gemmis. Quod Prudentius demonstrat. *Purpureum.*

> *Christus purpureum, gemmanti textus in auro,*
> *Signabat labarum, clypeorum insignia Christus*
> *Scripserat, ardebat summus crux addita cristis.*

Quidam laborum vocant. Cuiacius ait in illo Tit. de præpositis laborum legisse se in actis Concil. Nicæni vocari *laborum*. Tamen Prudentius qui tum viuebat refragatur, qui *labarum* vocat, vt multi authores: & carminis ratio non *laborum*, sed *labarum* poscit. Et huius verbi significatio pendet decisa nondum. Non male tamen a Christianis vexillum laborum dici potuit, quia *Non male, & ex vsu Ecclesiæ.* *Crux laborum vexillum* esset. Et hoc scribit D. Gregorius Nazianzenus oratione 4. in Iulian. Sic *laboriosam hebdomadam* dixere Latini patres, quia Christus crucem subijsset, & toto tātisque ieiunijs & laboriosis illa hebdomas transigeretur ad memoriam Passionis *Hebdomada laboriosa cur dicta?* Christi. Nos Franci hodie dicimus *La sepmaine pæneuse*. Ne tamen recedamus a nostra vnctione, quæ crucibus etiam & signis Christianorum infundebatur, sic addit Prudentius.

> *Cætibus aut magnis Lateranas currit ad ædes,*
> *Vnde sacrum referat regali chrismate signum.*

Id est, crucem delibutam vnguentis. nisi de baptismo accipias, in quo & crux, & vnctio *In baptismo crux, oleum, & Sathanæ abrenunciatio.* olei, & abrenunciatio Sathanæ, frequentes apud Tertullianum, cæterosque Christianos veteres. Nec omitto istud D. Hieronymi in vita Hilarionis: *Prouolutus gentibus, Christi crucem signauit in fronte.* Nunquid cogitatione? Ridiculum acumen. Non prætereo Virgilium tradidisse quomodo arma fulgerent. Nam ita scribit lib. 7. Æneid.

Arma aruina lucescunt.

> *Pars læues clypeos & spicula lucida tergent*
> *Aruina pingui.*

Ex argentaria creta. Vt etiam *creta argentaria*, quod tradidit Plinius lib. 17. cap. 8. quæ ita nominatur, quod maxime sit apta ad eluendum argentum: vt tradit idem author libro 32. cap. 17. At ex *Creta argentaria dicta.* argento priscæ aquilæ, & in ædibus priuatis, habebant Romani, qui argentum eluerent. *Aquilæ priscæ ex argento.* Plautus in Pseud.

> *Tu esto lectisterniator, tu argentum eluito,*
> *Tu idem sternito.*

Etiam ex *Samiario lapide*, qui forte creta argentaria, quod a viris doctis notatum est, *Samiarius lapis optimus ad tergendum.* & inde *arma tersa*, *ferramenta Samiata*, *calciamenta fortia* in Aureliano, vti & *amurca oleæ*. in *Amurca olea.* æramentis præcipue. Plin. lib. 15. cap. 8. Atque etiam *aceto*. Idem lib. 33. cap. 9. Sic signa *Acetum.* fulgebant & Romanæ aquilæ. Sed addo aliam rationem, ex Paganorum thecis, cur arma militum & signa niterent, quod scilicet ex *acuminibus auspicarentur*. Nam si lucida signa, bonum omen; si sordida, malum portendi arbitrabantur. Quod docet Arnobius contr. gent. *Martium discrimen obeuntes* (inquit) *spem prælij sumitis, & ex acuminibus auspicamini.* Et Dio inter omina malæ pugnæ Pompeianarum partium in Iulium scribit *signa militaria araneis fuisse & aranearum telis sordida*. lib. 41. Quod ad enses, & spicula militum, cæteraque referri debet, vt ad signa. Et Romana gens magna auspiciorum cultrix, & nimia. Plautus in Epidico ad hanc rem:

> *Habete animum bonum: liquido exeo foras*
> *Auspicio, aui sinistra, acutum cultrum habeo*
> *senis qui exenterem marsupium.*

Sic omina capiebant.

3 PORTAS.] Eadem memorantur noua Quintil. declamat. his verbis. *Cum alij excubent armati, alij claustra portarum tueantur,* *Munia militum in castris.* *alij vallum fossasque scutis annixi cingant, cibum* *Porta castrorum firmata.* *ipsum stantes rapiant, Tribunus inter scorta volutabitur?* Et Plin. lib. 2. cap. 10. vbi de apibus. *Hæc interdiu ad portas statio more castro-* *Apes castrorum imitatrices.* *rum, nocte quies est in matutinum, donec excitet vna gemino aut triplici bombo, vt buccino aliquo.* Sic Cæsar 4. de bel. Gallico. *Hi qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renun-* *Stationes in portis castrorum.* *ciarunt.* Et Virgil. 4. Geor.

> *Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti.*

Iuuenalis Satyr. vlt.

> *— Si subeantur prospera castra,*
> *Me pauidum excipiet tyronem porta secundo*
> *Sidere.*

Et in epistola presbyterorum Romanorum ad D. Cyprianum: *Castrorum cœlestium excubent portis, sed armati modestia.* Erant autem castrorum portæ quatuor, de quibus alias dicemus: & erant angustæ. Cæsar 7. de bello Gallico: *Parsque ibi cum angusto exitu portarum se premeret.* Et Agathias lib. 4. portulam præsidij ingrediebatur, (id est exiguam portam) sed sagittis conficitur. Claues autem portarum dabantur Tribunis: quod L. 12. D. de re milit. §. vlt. nos docet, & merito, quasi huius armatæ domus custodibus, & ianitoribus.

4 STATIONIBVS FIRMANT.] Statio verbum est castrense, & in castrensi opera proprie vsurpatum. Sic Sallust. 2. hist. *Noctu diuque stationes & vigilias tentare.* Stationes

Statio pro loco, in quo stationes.

autem dicebant, non modo loca in quibus milites præsidia agitabant, sed etiam ipsum præsidium & ipsius præsidij munus. De loco Virgil. 9. Æneid.

Pro militibus stationariis.
Et pro stationū opere.

-- Seruantque vices statione relicta.
Ipse comes Niso graditur.

De *præsidio*, Papin. 12. Theb.

-- Immisso cessit statio horrida somno.

De *munere*, Tertullianus de corona. *Iam & stationes alij magis faciet, quam Christo?* Et ad vxorem. *Si statio facienda est.* Ex quo apparet verbum *stationum* iam tum, & temporibus vetustis Tertulliani, frequentatum & a Christianis, vt a D. Paulo, quod nostra etiam tempestate viget in Ecclesia Catholica. Stationes autem illæ indicebantur ab Episcopo, quasi Imperatore, & peragebantur a fidelibus Christianis, quasi militibus. Nam aut in basilicis, aut cœmeterijs, indictis stationibus, ad memorias (id est reliquias) martyrum (sic enim nuncupabant) in ieiunio & oratione excubabant, peruigilia ducebant, sacrasque Liturgias (id est Missas) & sacras synaxes operabantur. Christiani autem se milites Christi profitebantur, omnesque qui in hac militia nomen non dedissent, paganos vocabant. Ideo apud Christianos frequentia sunt verba castrensia. Et opposita semper inter se *Christianus miles* & *paganus*. Sic D. Cyprianus *castra Christi*, Ecclesiam vocat, & Christianos *pugnantes*, qui pro fide pugnando patiebantur. Etiam *signatos milites*, quia signo Crucis in fronte notati: nec tantum in *fronte*, sed in galea, in clypeis, in vestibus, & vbique signum illud præferebant: quod respuunt non Christiani. Quemadmodum & Hierosolymitani equites etiam hodie in pallijs. D. Paulus vero, nihil tam sæpe memorat in epistolis, quam galeam, loricam, gladium Christiani militis. Tertull. libro ad martyr. *Vocati sumus ad militiam Dei viui, iam tunc, cum ad sacramenti verba respondimus*, id est, in baptismo, in quo interrogamur: Quid petis? Baptismum. Vis fieri Christianus? volo: quæ sunt verba solemnia Christianorum in baptismo. Et idem exhort. ad castit. *Nonne enim & milites sumus?* Sed hæc alias, Deo iuuante, & opere proprio. Nunc paganalia tracto, quibus inseruisse vetera Christianorum, & nobis occurrentia instituta, quis Christianus inuideat?

Stationes in Ecclesia Catholica.
Memoria martyrum.
Christiani sunt milites.
Christianus & paganus opposita.
Castra Christi.
Signati milites.
Equites Hierosolymitani.
Armatura militiæ Christiani.
Militia.
Tertullianus explicatus.

5 SILENTIVM MANV POSCENS.] Persius Satyra 4. docet hoc in vsu fuisse.

Silentium manu imperatum.

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ
Maiestate manus.

Miles enim plus audire debet quam loqui, ait Amm. Marcellinus lib. 21. Quod tritum. Et Pallas ille Claudij libertus lib. 14. Annal. *nihil vnquam se domi, nisi nutu, & manu significasse* dicit. Virgil. 12. Æneid.

Nutu etiam.

Significatque manu, & magno simul incipit ore.

Sic Actuum 20. *Rogo te* (inquit D. Paulus) *permitte mihi loqui ad populum. Et cum permisisset, Paulus statim in gradibus annuit manu ad plebem, & magno silentio facto alloquutus est.* Lucanus lib. 1. Ciuil.

Dextraque silentia iussit.

Sic Xiphilinus in Adriano, ait *præconem sublata manu, sibi silentium impetrauisse.* Nam aliquando *voce* silentium imperabant, vt infra. *Iussos milites dicta cum silentio accipere.* Loquitur de Cæcinna. Sic Domitianus ad milites, *Silete* dicebat. Aliquando etiam per *præconem*, vt apud Liuium 28. in orat. Scip. ad seditiosos milites. Et Sueton. in Domit. cap. 13. *Tacerent iussit præconis voce.* Ergo male Xiphilinus idem in Hadriano, *manu semper, nunquam voce silentium imperasse præconem.* Quod absurdum. Aliquando etiam *capite* silentium, & *oculis*, qui sæpe pro verbis. Tertull. enim ita: *Etiam si ore tacet ille Christianus, capite respondet.* Nam Christiani omnes non multiuerbij, sed pauciuerbij. Plautus in Milite glor.

Voce.
Per præconem.
Reprehensus Xiphilinus.
Capite.
Oculis.

Oculis mihi signum fecit ne se appellarem.

Apul. 10. Metamorph. *Nutu & oculis quæ mandaret Iupiter significans.* Est etiam qui *digitis crepantibus* imperaret silentium, vt in Petronij Satyrico his verbis. *Vt infractis manibus congemuit, eiusmodi carmen effudit.* Et postea: *Trimalcio, lautissimus homo digitos concrepuit. Ad quod signum matellam spado adposuit.* Est apud D. Hieronym. de quodam Grunio arido magistello declamatore, qui *crepitu digitorum* silentium sibi parabat, his verbis ad Rusticum, tomo primo epist. 4. *Cum mensa posita librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo ad audiendum discipulos prouocans: Tum meras nugas fundere, & aduersus singulos declamare.* Simile est, quod *contracto pollice & presso* esset fauoris indicium, *auerso*, signum animi auersi. Et cape de eodem silentij modo Persium Sat. 5.

Digitis crepantibus.
Explicatus Persius.

I puer, & strigiles Crispini ad balnea defer.
Si increpuit, cessas nugator? seruitium acre
Te nihil impellit?

Martialis lib. 3. epigram. 81.

Digiti crepantis signa nouit Eunuchus.

Nam digiti pro lingua erant. Quod fastuosis in vsu est.

6 LITTERAS PATRIS RECITAT.] E tribunali scilicet. sed noto interdum solitas recitari apud signa. *Missi litteras*, inquit M. Philosophus apud Spartianum, *recitandas ad signa, quibus cum trecentis Armeniis & cētum Sarmatis & mille ex nostris præesse iussimus.* Nam quod forum est Romæ, signa sunt in castris: ibi enim Imperatorum edicta recitantur, & figuntur. signa erant in principijs, Tribunal prope prætorium, & Augurale, quæ etiam in principijs, sed remota.

Responsum est a concione, *mandata Clementi centurioni quæ*[1] * *perferret.* Is orditur de missione a sexdecim annis, de præmijs finitæ militiæ: vt denarius diurnum stipendium * foret: ne veterani sub vexillo

* proferret.
* foret, & ne veterani

xillo haberentur. Ad ea Drusus cum arbitrium senatus & patris obtenderet, clamore turbatur: *Cur venisset, neque augendis militum stipendijs, neque adleuandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia? At hercule verbera, & necem cunctis permitti. Tiberium olim, nomine Augusti, desideria legionum frustrari solitum. easdem artes Drusum retulisse.* [2] * *nunquamne nisi ad se filios familiarum venturos? nouum id plane, quod Imperator sola militis commoda ad Senatum reijciat: eundem ergo Senatum consulendum quoties supplicia, aut prælia indicantur. an præmia sub dominis, pœnas sine arbitro esse?* Postremo deserunt tribunal, vt quis prætorianorum militum, amicorumve Cæsaris occurreret, [3] * manus intentantes, [causam discordiæ, & initium armorum] maxime infensi Cneo Lentulo, quod is ante alios ætate & gloria belli, firmare Drusum credebatur, & illa militiæ flagitia primus aspernari. Nec multo post digredientem cum Cæsare, ac prouisu periculi hiberna castra repetentem circumsistunt rogitantes, quo pergeret? ad Imperatorem, an ad patres? vt illic quoque commodis legionum aduersaretur? simul ingruunt, * saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus, & exitij certus, adcursu multitudinis, quæ cum Druso aduenerat, protectus est.

* nunquam ne ad se nisi filios

Militum audax dictum.

* annos intendentes

Factum improuidum magis.

1 QVÆ PERFERRET.] Satis bene scriptum *perferret*, nam superius dixit, *Vno retento Iulio Clemente, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus.* Puto tamen legendum *proferret*, quia non iam de *perferendis*, cum Drusus adesset, sed *proferendis* militum mandatis ageretur. Sic supra noster: *Proferri libellum, recitarique iussit.* Et vt scias ita legendum, statim subiungit, *Is orditur a missione.* Quod meam firmat lectionem. Deinde ait, *Ob promptum ingenium.* Atqui, *perferendis* mandatis prompto ingenio non est opus, sed prompto & propeto pede: legendum ergo est, *proferret*, non *perferret*. Et ita emendandum puto locum Plinij lib. 18. cap. 1. loquitur de viatore ad Cincinnatum verba Senatus faciente. *Vela corpus*, inquit, *vt perferam S. P. Q. R. mandata.* Lego enim *proferam*, eadem ratione, qua isto loco. Et apud Iuuenalem Sat. 6. idem error.

-- Dictataque verba
Pertulit.

Lege *protulit*. Agitur enim de *proferendis* voti verbis solennibus, non *perferendis*. Vna littera magnas turbas facit in litteris. Et barda mea mens si excusæ lectioni patrocinatær.

Plinius emendatus.

Iuuenalis etiam.

2 NVNQVAM NE NISI AD SE.] Orationis portentum. Inuerte ergo; nam peruersa est: *Nunquamne ad se nisi filios familiarum venturos?* & oscitantia est exscriptoris, quæ frequens in his libris, vt in omnibus pæne manuscriptis. Sueton. in Tito cap. vltimo. *Tantas mortuo gratias egit, laudesque quantas congessit, ne viuo quidem vnquam atque præsenti*, pro, *quantas congessit ne viuo quidem.* Quod vidit Torrentius mihi merito amandus & reuerendus, quia me amauit. Sic infra: *Senatuque in quo ipso*, pro *Senatu quoque in ipso.* Et in fine libri 3. *Sua populique contumelia Romani*, pro, *sua populique Romani contumelia.* Semel noto, vt hic vnicus ictus satis sit ad exscriptorum noscendam obliuionem. Et noto etiam despectum & arrogantiam militis furentis, qua nihil magis belluinum & intolerabile.

Somnolentia exscriptoris. Peruersa scriptura.

Frequens his libris.

3 MANVS INTENTANTES CAVSAM DISCORDIÆ ET ARMORVM.] Lego, *annos intentantes*, non *manus*. Nam *intentare*, & *intendere*, *ius sibi esse* dicunt Iurisconsulti L. 13. de procurat. D. L. 5. Si vsusfructus pet. Intendere est profiteri, & mentem aperire, L. 5. de manumiss. D. *Intentare est etiam profiteri suam intentionem*, vt *intentare crimen*. L. 4. C. de Accusat. Reposui *annos*, & *manus* seposui. Nam quando manus dedere causam discordiæ & armorum? At *anni* dedere, quia milites missionem petebant a sexdecim annis, more Prætorianorum. Militum enim inuidia has turbas dabat. Et erat iugulus seditionis motæ & controuersiæ militaris. Sueton. in Tib. cap. 25. *Flagitabant ambo exercitus multa extra ordinem, ante omnia, vt æquarentur stipendio Prætorianis Germaniciani.* Sic ille Clemens: *Orditur* (inquit Tacitus) *de missione a sexdecim annis.* Ergo *annos* intendebant, & intendebant esse causam armorum. Apud nostros Iurisconsultos L. 9. si seruit. vindicet. ita capitur verbum intendere. *Possum intendere ius mihi esse ire agere.* Noster lib. 4. Ann. *Cum alia omnia conquirerent, intenderentque.* Et lib. 12. *Multitudinem hostium Pollio, iussa patris Radamistus obtendebat.* Et lib. 2. *Intendere vera, aggerere falsa.* Et Tertull. in Apolog. *Constitimus, vt opinor, aduersus omnium criminum intentionem.* Tamen in alia significatione *intendere* est pro contra tendere. Vt *intendere manus*. Tacitus 3. *Drusus intenderat Seiano manus*, & 14. *Verberibus manus vltro intenderent.* Ergo istas falsarias

Tacitus correctus.

Cur.

Intendere pro prætendere.

manus abſcindito. Sic lex Cornelia iubet, & repone *annos*. Idem error in eodem verbo, 3. Metamorph. Apuleij, *totius artis manus, machinas omnes ardenter exercet*, pro *totius artis immanis machinas ardenter exercet*. loquitur de Magia quæ ars immanis, quia dæmonum potentia fulcitur.

Getulicus Lentulus vir priſcæ nobilitatis.

Probat Iuuenalis.

4 INFENSI CN. LENTVLO.] Sed ex illa infenſione peruerſorum militum, nata ſeges gloriæ Lentuli, qui Getulicus fuit, quique inter primores ciuitatis, vna cum Druſo, ad legiones profectus erat. Vir certe antiquæ nobilitatis. Nam Iuuenalis:

Agnoſco procerem, ſalue Getulice, ſeu tu
Silanus, quocunque alio de ſanguine rarus
Ciuis, & egregius patriæ contingis ouanti.

Elogium eius a Tacito.

Getulicus a ſumma paupertate, ad ſummas opes.

Sed innocenter partas & modeſte habitas.

Fratres diuerſi moribus & ingenio.

Duæ Lentulorũ familia.

Augur Lentulus.

Oratio correcta quæ fertur Ciceronis in Salluſt.

Habet in Tacito elogium magno viro dignum lib. 4. *Obiere*, inquit, *eo anno viri nobiles, Cn. Lentulus, & L. Domitius. Lentulo, ſuper conſulatum, & triumphalia de Getulis, gloriæ fuerat bene tolerata paupertas. Dein magnæ opes innocenter partæ, & modeſte habitæ.* Idem dicitur de eius fratre Augure, qui *ex ſumma paupertate ad incredibiles diuitias euectus eſt. Princeps enim ciuitatis, & gratia, & pecunia fuit*, ait Seneca. Sed non iiſdem moribus, & ingenio. Quippe ſordidus & auariſſimus, hic autem morum elegantia clarus. Lentulorum duas noto familias ex vno ſtipite, *Cneorum* ſcilicet, & *Publiorum*, quæ multos palmites fecere, iſto æuo claros. De Augure Tertullian. in Pallio: *Habes ſpectare, quod Cæcinna Seuerus grauiter Senatui impreſſit; matrona ſine ſtola in publico. Denique Lentuli Auguris Conſultu, quæ ſe ita exauctoraſſet, pro ſtupro pœna erat.* Non erit extra lineam, adnotaſſe fœdum mendum eſſe in nomine *Lentuli*, in illa oratione, quæ Ciceronis eſſe dicitur in Salluſtium, cum Ciceronis non ſit. *Nihil aliud* (inquit) *ſtudes, niſi vt lutulentus ſus, cum quouis volutari.* Lego, *Niſi vt Lentulus ſuus, cum quouis volutari.* Intelligit enim de Pub. Lentulo Sura, Catilinæ ſocio & familiari. Cuius ingenium Cicero in Catil. deſcribit potenter, & luculenter. Noto hæc, vt ex vno facinore, innumera colligas, quæ ſunt in illa oratione.

Seditio venenũ ciuitatis.

Mos populi furentis.

Clamor.

Veſtis abiectio.

4 SAXA.] Cato ſeditionem vocat *venenum ciuitatis.* Et ſane caſtrorum hæc venenum fuit, erupturum ad omnium legionum perniciem, niſi ducis ſapientia obſtitiſſet. Moris eſt populi tumultuantis primum *vociferari*, mox vt commotior factus *depoſitis veſtimentis ad ſaxa, fuſtes, & gladios, faceſque* (quas Malleolos vocat Ammianus 27. quia ex malleolis vitium factæ) *præcipitanter ruere*: Et aliquando, more taurorum, *puluerem iactare*. Quæ omnia notaui in authoribus. *De vociferatione*, Actuũ Apoſt. 21. *Vociferantibus autem eis.* Et Cicero 4. ad Attic. epiſt. *Anere. Clamor*, inquit, *lapides, fuſtes, gladij.* Tacit. hiſt. 1. *Primani, Quintanique turbidi adeo, vt quidam ſaxa in Galbæ imagines iacerent.* Et Actuum Apoſt. 19. *Repleti ſunt ira, & exclamauerunt: Magna Diana Epheſiorum.* Et 14. *Nam cum clamaret omnis multitudo, & lapidibus eos vellet obruere.* Et Val. Max. lib. 7. de ſeditionibus, *C. Metellum Cenſorem lapidibus proſternere conatus eſt.* cap. 2. De *depoſitione veſtis*, eodem capite Actuum 22. *Proijcientes veſtimenta ſua.* Rurſus, *Depoſuerunt veſtimenta ſua.* De *ſaxis* Virgil. 1. Æneid.

Faces.

Gladij.

Fuſtes.

Iamque faces & ſaxa volant.

Et Iuuenalis Satyra 15.

Saxa inclinatis per humum quæſita lacertis
Incipiunt torquere domeſtica ſeditione
Tela.

Capitolinus in Iuliano: *lapidationem quoque fecere deſcendenti cum militibus.* Spartian. in Æmiliano: *cum omni ſeditionum inſtrumento & furore proſequuta eſt. ictus eſt lapidibus, petitus eſt ferro, nec deſijt vllum ſeditionis telum.* Quod notes. & Cicero 2. ad Attic. epiſt. 1. *Grauiter de Clandiani incendijs, trucidationibus, lapidationibus queſtus eſt.* Petr. Arbiter: *Lapides in Eumolpum recitantem miſerunt.* Aſinius Pollio lib. 10. famil. *Coniecti ſunt lapides in eum cum abriperetur Fadius.* Et Quintilianus declamat. 12. *Populus impunitum nefas ſine lapidibus præteribit?* De *facibus*, Lucanus.

-- Inde ſagittæ,
Inde faces & ſaxa volant.

Et eleganter Silius lib. 5.

-- multa crinitum miſſile flamma.

Arena iactatio.

Apuleius 2. Metamorph. *Conclamant ignem, requirunt ſaxa.* Nam iſtis facibus iaculabantur ignes in domos ad comburendum, & gladijs vtebantur ad occidendum, & fuſtibus ad trucidandum. De *reſperſione arenæ*, locus eſt in Actis Apoſt. cap. 22. *Puluerem iactantibus in aerem.* Et 2. Reg. cap. 16. *Semei ex latere montis contra illum gradiebatur* (loquitur de ſeditioſo, turbido & ſceleſto illo viro) *in caput Regis maledicens, & mittens lapides aduerſus eum, terramque ſpargens.* Etiam cinerem. Nam Mach. 2. cap. 4. *Vt intellexerunt conatum Lyſimachi, alij lapides, alij fuſtes validos arripuere: quidam vero cinerem in Lyſimachum iecere.* Quæ omnia oſtendunt in populo robur, ſed inſipidum, & imprudens: imo belluinum.

Quæ duo vitetanda, ſed vltio tempore expectanda.

Paganorum nugax religio.

Noctem minacem, & in ſcelus erupturam fors leniuit. Nam [1] Luna clariore* pæne cælo viſa langueſcere. [2] Id miles rationis ignarus [3] omen præſentium accepit, ac ſuis laboribus defectionem ſideris adſimulans, [4]* proſpereque ceſſura quæ pergerent, ſi fulgor & [5] claritudo deæ redderetur. Igitur [6] æris ſono, tubarum, cornuumque concentu ſtrepere, prout ſplendidior, obſcuriorve lætari aut mœrere: & poſtquam ortæ nubes offecere viſui, creditumque conditam tenebris, vt ſunt mobiles ad ſuperſtitionem perculſæ ſemel mentes,

* *repente cœlo, vel plane cœlo*

* *proſpera cenſent futura quæ peragerent*

mentes, sibi æternum laborum portendi, sua facinora auersari deos lamentantur. Vtendum inclinatione ea Cæsar, & quæ casus obtulerat in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemens, & siqui alij bonis artibus grati in vulgus, [2] * in vigilijs, stationibus, custodijs portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. *Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione & Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius & Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus & Drusis imperium populi Rom. capessent? quin potius vt nouissimi * in culpam, ita primi ad pœnitentiam sumus? Tarda sunt quæ in commune expostulantur, priuatam gratiam statim mereare, statim recipias.* Commotis per hæc mentibus, & inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. Tum redire paulatim amor obsequij, omittunt portas, signa vnum in locum principio seditionis congregata suas in sedes referunt.

Mutanda insipida in sapientiæ saporem.

* ibi vigilijs

* in culpa magna

Malefacti pœnitentia sera, sed vtilis.

sunt tarda quæ a multis, cita, quæ a paucis expetuntur.

1 LVNA CLARIORE PÆNE COELO.] Luna quasi luminum vna. Sed heic laborat & laboranti succurrendum. Nam in eius sinu multi Endymiones dormiunt. Sed nihil muto: quin addo quod idem error in cap. 2. de testam. ext. *Et hoc pæne ex consuetudine licuisse.* Vbi legendum *plane* non *pæne.* & Isaias 32. cap. *lingua balborum velociter loquetur & plane*, id est, *non obscure.* Verum hæc omnia non me mutant, quin legam, *repente.* Nam (*re*) in fine verbi (*clariore*) initium verbi *repente.* De obtenebratione *subita*, & repentina, quæ prodigium fuit militibus, Tacitus sentit. vnde Lucanus ita:

Iam Phœbe toto fratrem cum redderet orbe,
Terrarum subita percussa expalluit vmbra.

Id est, clariore repente cœlo, vt interpretatur Tacitus. Et Cicero de suo Consulatu, his versibus non a Phœbo, non a Musis alienis.

Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinæ
Cum claram speciem concreto lumine, Luna
Abdidit, & subito *stellanti nocte perempta est.*

Idem pauor, si sereno cœlo intonuerit, quod Titum imperatorem perculit, dum viueret. Sueton. in Tito. Et Varro in Men. ex Nonio: *Admirantes quod sereno lumine tonuisset.* Quæ sunt δείματα mulierculaum prorsus Panica. Credebant autem pagani Thessalas striges, qualis fuit Aglaonice Apollonio memorata Rhodio in picturarum commentarijs, deducere cœlo Lunam, carminibus & incantationum vi, si quando se obscuraret. Sed illi deducti mente, qui sibi ista persuadebant. D. Augustinus ostendit clare Matth. 6. *Quædam de Luna mentiuntur homines, quando vident obscurari Lunam, & dicunt, Malefici illam deponunt: cum certis temporibus suum defectum habeat, secundum suam dispositionem. Non curat tamen illa verba hominum, illa quæ in cælo est.* Non curat certe, quæ naturæ ordine se obscurat. Et Concilio Arelatensi can. quinto, *Ecclesia Catholica illos damnat qui clamoribus se obscurantem Lunam iuuare putant & laborantem,* vt dicebant pagani. Quod erat valde insulsum. Et laborare Lunam putabant, quod cum plena esset extingui videretur, cum venisset ad fastigium noctis. Sed noto Lunam pro re pulcherrima poni, cuius deliquia pro malo omine apud paganos. *Pulchra vt Luna,* dicit rex sapiens in Biblijs. Ideo Lunæ nomine gaudebant Reginæ. Vetus inscriptio Tarraconæ: LVNÆ AVGVSTÆ SACRVM: vt enim magnos & claros viros Soles vocabant, ita claras fœminas Lunas & Cleopatras. Horat. in Satyris, 1. Saty. 7.

Solem Asiæ Brutum appellat, stellasque salubres
Appellat comites.

Cicero 6. in Verrem, *Selina Syriæ Regina Antiochi regis vxor.* Et Strabo 16. *Tigranes Cleopatram interemit, cui Luna fuit cognomentum.* Et filia M. Antonij Selena seu Luna. Suetonius 26. in Calig. Et in martyrologijs Phœba virgo. D. Paul. ad Rom. Inde Caligulæ fatui amores erga Lunam, quia demens & fanaticus, se Solem putabat. Dicta etiam *Seline filia Hyperionis*, quod Hesiodus narrat in Theogonia. Et dicti etiam fluuij duo Selini, quia Dianæ Ephesinum templum complecterentur, vel quia more Lunæ menstruæ, crescerent & decrescerent fluuij, æstiuo & hiberno tempore. Etiam Selinum quoque seu Selinis, ciuitas Ciliciæ, quæ postea Traianopolis, & in Sicilia altera, vt vrbium ambitionem notes, & de qua Virg.

Teque datis linquo ventis palmosa Selinis.

Selenites lapis, ita dictus, quod Luna plena; plenior sit; Luna vacua, vacuus. Quod scribo, vt [illegible] habeas non [illegible].

Tacitus correctus.

Ratio correctionis.

Plane, & obscure, opposita.

Subita Lunæ obscuritas pro prodigio.

Idem si sereno cœlo tonat.

Sed hæc vana.

2 ID MILES RATIONIS IGNARVS.] Scite equidem in milite Romano Romuli nepote. Cum Ouidius alicubi de Romulo:

Scilicet arma magis, quam sidera, Romule, noras.

Nec enim militem magis sapere quam Imperatorem oportuit. Et recte Tacit. hist. 1. *Tam nescire quædam milites, quam scire oportet.*

Miles Imperatore magis sapiens.

3 OMEN PRÆSENTIVM.] Superstitiosi Romani valde, & curiosi ominum captatores. Nihil enim fere sine Augure & augu-

Romani superstitiosi.

Nil sine augure.

rio occœperunt. Ideo Numa (inquit Dionysius lib. 2.) quartum genus sacerdotum fecit, qui de cœlo signa obseruarent. Noster lib. 6. *Quia eorum quæ terra cœloque portenderentur, certior fieret.* Ea enim omina aut de cœlo, aut de terra. Propert. lib. 4.

Numa auspicum fundus.

Sæpe illa immeritæ causata est omina Lunæ.

Christianis hæc sunt gerræ Siculæ.

Nos Christiani omnia hæc, vt inania, spernimus, vt puerorum territacula & crepitacula & inanes nugas. Nobis omniũ omen, Christi nomen, & numen. Quod æternũ viuat, & viuet certe. Quia ante omnia & post omnia.

Tacitus correctus.

4 PROSPEREQVE CESSVRA. Si quid odoror, latet heic anguis, & claudicat oratio: quam libenter ita restituerem. *Prospera quæque censent futura quæ peragerent, si fulgor & claritudo Deæ redderetur.* Error, vt opinor, ex compendiosis litteris, *cessura*, pro *censent futura*. Quod vlcus familiare nostro exscriptori. Nam pro animi libidine iungit, disiungitque: & tetigi hunc locum, quia verbum aberat nec supplebatur facile: tum quod sæpe is error in libris, vt apud Liuium, *edocuisset*, pro *edoctus fuisset*, & in eodem *consentirent*, pro *Consules sentirent*. alijsque authorum locis.

Luna Dea paganis habita. *Regina cæli dicta.* *Regina bicornis.* *Fœmineum & molle sidus.* *Masculum alij.* *Cornutum.* *Canum.* *Pluuiarum pollicitatrix Luna.*

5 CLARITVDO DEÆ.] En pagana Deitas. Plin. 9. lib. 2. *Omnium admirationem vincit nouissimum sidus terrisque familiarissimum, & in tenebrarum remedium ab natura repertum*, id est Luna. lib. 2. cap. 9. Sic Liuius, Lunam *Deam* dicit, quam *reginam cæli*, pagani vocabant, ait Hierem. 44. Et Horatius etiam in carmine sæculari, eam nominat *reginam bicornem syderum*. Quidam paganorum, *fœmineum & molle* sidus. Vt Plinius lib. 2. cap. 101. Sed Tertullianus eos ridens, vti Arnobius, *masculum* appellat in Apolog. Alij *cornutum*, & *canum sidus*, vt Solinus c. 30. Tert. eodem loco *pluuiarum pollicitatricẽ*. Quod indicat Virg. 1. Georg.

Luna reuertentes cum prima recolligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.

Lunæ laudes ab Apuleio. *Paganitas cæca.*

Apuleius, eius antistes, omnibus titulis decorat. Vocat enim *Reginam cæli, deam summatem, diuina maiestate pollentem, rerum naturæ parentem, omnium elementorum dominam, sæculorum progeniem initialem, summam numinum, reginam manium, primam cælitum, Deorum Dearumq. vniformem faciem.* Et quicquid cæca mẽs potuit falsæ laudis ad falsam deitatem aggerere. Ignoscimus. oculos non habuit paganitas, nec ortũ iam lumen aspexit, quia despexit.

Thales & Hipparchus vestigatores primi motus Lunæ.

6 ÆRIS SONO.] Plinius lib. 2. cap. 2. loquens de Thalete Milesio, & Hipparcho, primis sideris Lunæ vestigatoribus: *Viri*, inquit, *ingentes supraque mortalium naturam, tantorum numinum lege deprehensa, & misera hominum mente absoluta, in defectibus stellarum, scelera, aut mortem aliquam siderum pauente. Quo in metu fuisse Stesichori & Pindari vatum sublimia ora, palam est: deliquio Solis, & in Luna veneficia arguente mortalitate, & ob id crepitu dissono*, id est, æris crepitu dissono, vt scribit Tacitus, *auxiliante*. Papin. 6. Theb. explicat.

Stesichorus & Pindarus Poetæ, pauidi in siderum deliquijs. *Sono æris excita Luna paganis.*

His cadit attonitis quoties auellitur astris
Solis opaca soror, procul auxiliantia gentes
Æra crepant, frustraq. timent, ac Thessala victrix
Ridet anhelantes, audito carmine, bigas.

Claudianus de Bello Getico, idem.

Causa Eclipsis Lunæ. *Credita Luna veneniis laborare.*

Territat assiduas Lunæ labor, atraque Phœbe,
Noctibus horrisonis, crebras vlulata per vrbes:
Nec credunt vetito fraudatam sole sororem,
Telluris subeunte globo, sed castra sequutas
Barbara, Thessalidas patrijs lunare venenis
Incestare iubar.

Æs salubre cõtra incantationes. *Ideo crepitacula ex ære.* *Ahenæ falces.*

Et ex Theocriti Eidyll. 2. Certũ est æs aduersus incantationes ex paganorum credulitate multum iuuare. Ideo existimo, istis vsos crepitaculis. Eademque ratione ærata falce succidebantur herbæ ad veneficia paranda & incantationes. Virgil. & Theocritus.

Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ.

Ouid. 7. Met. *Plantas partim radice reuellit,*
Partim succidit curuamine falcis ahenæ.

Quid miramur has ineptias? Christianis legibus potius immoremur, imo immoriamur. Hic terminus esto.

Sapiens vertit casus in sapientiam.

7 QVÆ CASVS OBTVLERAT, IN SAPIENTIAM VERTENDA RATVS.] Noster Ann. 15. vbi de Thrasea his temporibus magno Senatore, & sapientiæ doctore. *Quam* (inquit) *occasionem Pætus Thrasea ad bonum publicum vertens, hæc addidit.* Quod Regentibus notandum, & quod imitandum. Nam omnia apud eos ex prudentia & ad prudentiam. Et vbi consilium, ibi & salus, vt ait Iosippus de bell. Iudaico lib. 1.

Tacitus a Lipsio bene correctus. *Vigiliæ militares in 4. partes secta.* *Singulæ 3. horas habent.* *Et ad clepsydram.* *Idem de Iudiciarijs.*

8 IN VIGILIIS.] Recte, *hi vigilijs*. Et sunt excubiæ militares, de quibus dicam l. 2. Virg. de illis:

Omnis & in castris legio sortita periclum Excubat.

Partiebantur in quatuor partes istas vigilias, vt vnusquisque ad clepsydram, & per tres horas vigilaret. Quod Vegetius lib. 3. c. 8. scribit. Clepsydræ autem forma, picta est apud Apuleium 1. Apol. Puto enim & militares, & iudiciarias, & declamatorias, eadem forma fuisse. Si quis aliud obseruauerit, me doceat, discipulum habebit, etiam in his, non equidem vulgiuagis næniolis, vt ait ille.

Communia tarda.

9 TARDA SVNT QVÆ IN COMMVNE EXPOSTVLANTVR.] Ita prorsus. Nam vasta, & ingẽtia corpora, difficilius mouentur. Polyphemus non ita leuis excurrit, ut Achilles Homericus, aut Maroniana Camilla: scaphula Liburnis est velocior. Sic noster infra in castrensi turba: *Paucorum hæc adsensu audita plures obturbabant.* Quod enim quibusdam placet, cæteris displicet.

Princeps nec metu, nec vi terretur.

Drusus orto die, & vocata concione, quanquam rudis dicendi, [1] nobilitate ingenita, incusat priora, probat præsentia: negat *se terrore, & minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, vt placatus legionum preces exciperet.* orantibus, rursum idem Blæsus & [2] L. Apronius eques Romanus e [3] cohorte Drusi, [4] Iustusque

[4] Iustusque Catonius primi ordinis centurio ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententijs, cum alij opperiendos legatos, atque interim comitate permulcendum militem censerent, alij fortioribus remedijs agendum: [5] nihil in vulgo modicum: terrere, ni paueant: vbi pertimuerint, impune contemni: dum superstitio vrgeat, adijciendos ex duce metus, sublatis seditionis authoribus. Promptum ad asperiora ingenium Druso erat. vocatos Vibulenum & Percennium interfici iubet. Tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos; alij corpora [6] extra vallum abiecta ostentui. Tum vt quisque præcipuus turbator, conquisiti: & pars extra castra palantes a centurionibus, aut prætorianarum cohortium militibus cæsi: quosdam ipsi manipuli documentum fidei [7] tradidere.

Graui morbo graue remedium.

Duo seditionum capita trucidantur.

Securitas in dicendo.

1 NOBILITATE INGENITA.] Id est per nobilitatem, in qua genitus erat, securus, nec turbatus in dicendo; licet loquendo rudis. Nam in dicendo, audacia necessaria est, quæ frequentia & assiduitate dicendi acquiritur. Cicero 1. de Inuent. & Plautus in Trucul.

Facile facunditatem virtus arguta inuenit.

Sunt in dicendo quidam natura faciles qualis fuit Athenodorus Tarsensis cuius eloquentia maxime placuit Tarsensibus. Nam ex tempore & vno impetu ad omnem datam materiem dicebat. Sed fuit dicendi peritus, non vir bonus. Nam fuit clarus orator, sed Antoniani olei suppilator. Strabo lib. 14. Drusus ergo habuit securitatem in audendo, non habuit facilitatem *in dicendo*. Et securus fuit, non per assiduitatem, sed per ingenitam nobilitatem. Lego, *tam nobilitate ingenita*. Nam littera (*i*) in fine verbi, *dicendi*, cum littera (*n*) quæ in verbo, *nobilitate*, facit, *in*, id est, *tamen*: quia (*i*) pro (*t*) in manuscriptis. Sunt hæc papi, fateor, sed Varronis.

Non quæsita, sed nata principibus.

2 L. APRONIVS EQVES ROMANVS] Velleius ait fuisse *participem operum Q. Iulij Posthumi viri Consularis, & Dalmatiæ præpositi: & in illa militia eos, quos mox consequutus est, honores meruisse excellenti virtute.* Socer fuit Cn. Lentuli Getulici filij, *clari sane ingenij, & adolescentis ad omnium virtutum exempla geniti*, vt ait idem Velleius. Fuit autem is Apronius inferioris Germaniæ proprætor, & ob res in Germania gestas, triumphalia ei decreta sunt. Fuit deinde Consul cum Caligula, qui postea ei cessit Consulatu, vt solus exerceret, solusque exercuit. Dio lib. 59. Ita noster de illo, libro 11. Annal: *Natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronij cœptam, infensa, aut male fida; datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos.* Sub Tiberio proconsul extitit Africæ contra Tacfarinatem. Tacitus Annal. 3. Successitque Camillo. Et puto eum esse qui in nummis dicitur L. APRONIVS C. F. C. N. Prætor autem Plautius Siluanus, vnam ex filiabus eius, quam vxorem habebat, præcipitauit. Noster Annal. 4. Quod non impune. Nam pœnas dedit tanta crudelitas, Tiberio vigente, & vrgente vltionem.

Imago Apronij a Velleio. Iulius Posthumus. Consularis. Dalmatiæ præpositus. Apronius socer filij Getulici. Proprætor Germaniæ inferioris.

Frisij post cladem Apronij rebellant.

Proconsul Africæ sub Tiberio. Camilli successor. Alter gener Plautius Siluanus.

3 E COHORTE DRVSI.] De cohortibus Prætorijs in vetere Rep. iam aliquid delibaui in verbis, *ille Prætoriarum cohortium præfectus.* Nunc dico villas cohortes duplices fuisse: vnam *vere Prætoriam*, alteram *quasi Prætoriam*, quæ magistratus in prouincias euntes comitabantur. Nam omnes qui præerant, Prætores dicebantur. Varro 4. de ling. Lat. & L. 14. de off. præs. prou. Cod. De vtraque cohorte loquitur Cicero 1. ad Q. fratrem. *Hos inter*, inquit Cicero, *quos tibi comites & adiutores negotiorum publicorum dedit ipsa Resp. duntaxat finibus his præstabis: quos vero ex domesticis conuictoribus aut ex necessarijs apparitoribus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte Prætoria appellari solent, horum non modo facta sed dicta omnia præstanda a nobis.* Ergo vna Prætoria, altera quasi Prætoria: vna data a Rep. altera a proficiscente Prætore electa. De prima Catullus:

Pisonis comites, cohors inanis.

Et idem de Verrij amoribus:

Respondi id quod erat, mihi, nec ipsi,
Nec Prætoribus esse nec cohorti,
Cur quisquam caput vnctius referret.

Sic Lucillius. *-- Græce ergo Prætor Athenis*
Id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto:
χαῖρε, (inquam) Tite, lictores, turma omnis cohorsq.
χαῖρε. Horat. Sat. 7. lib. 1.

— Laudat Brutum laudatque cohortem,
Solem Asiæ Brutum appellat stellasque salubres
Appellat comites.

De secunda Tacit. li. 6. vbi de Vestilio: *Druso fratri percharus in cohortem suam transtulerat Tiberius.* & dixit *quasi ex cohorte*, quia reuera non erat. In tumulo Titi Plautij: Legato & comiti Claudij Cæsaris in Britannia. Catullus vocat *cohortem amiculorum*. Aliquando comites Tacit. *Vt iam iamque ituro legit comites.* qualis fuit Getulicus & Apronius. & sic Celsus vocatur ab Horatio *comes & scriba Neronis*, id est Tiberij. Plin. 9. vbi de Trebio Nigro: *L. Lucullo proconsule comperta quæ Trebius Niger e comitibus eius prodidit.* id est, ex eius cohorte. Sic accipio quod Suet. in Iulio 42. *Neu quis Senatoris filius nisi contubernalis aut comes magistratus peregre proficisceretur.* Et Iuuenalis Sat. 8.

Si tibi sancta cohors comitum, si nemo tribunal
Vendit acersicomes, si nullum in coniuge crimen.

Et Suet. in Nerone 4. *Caius Cæsar e cohorte amicorum Domitium dimisit.* Et Iuuenalis Sat. 9.

— Lateranorum obsidet ædes Tota cohors.

Cohors Drusi.

Comites dicti.

Cohors Prætoris.

Cohors amicorum.

Comes magistratuum.

Quasi ex cohorte.

Seneca de Benefic. *Si animaduerteris obsessos ingenti frequentia viros, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera oppressa, tamen venire te memineris in locum hominibus plenum, amicis vacuum.* Sic Plinius de Metelli filio: *Conuolante illa cohorte quæ patrem appellabat.* Nam de amicorum cohorte intelligit lib. 7. cap. 44. vt Horatius ad Albinouanum:

Aula plena hominibus, vacua amicis.

Vt placeat iuueni percunctare atque cohorti.

Et alibi:

Quid studiosa cohors operum struit? hæc quoque curo.

Non prætereo de Prætoria cohorte aliquando in periculis electam ab ipso duce ex legionibus. Nam si quãdo duces noscebant legionem sibi fidelem, eam in Prætoriam cohortem adsciscebant. Cæsar in cõmentarijs Gallici belli lib. 1. *Quidam ex militibus decimæ legionis dixit Cæsarem facere plus quam pollicitus esset. Pollicitum esse in cohortis Prætoriæ loco decimam legionem habiturum. Nam eo milite legionis decimæ maxime fidebat,* vt paulo ante dixerat. Temporibus autem Cæsarum eligebantur qui Cæsari fideliores & fortiores, & qui gerendis rebus aptiores. præcipue vbi Cæsarum filijs comites darentur. Nam talis fuit Apronius, talis Cneus Lentulus, qui Druso principi a Tiberio datus est, ad iuuenem regendum & firmandum consilijs. Lucillius:

Amici potiores agnatis, cognatisque.

Vt Prætori cohors, vt nostris dixit aruspex.

Quin data Octauiæ Augusti sorori ad Antonium proficiscenti, vt fœminis etiam datas putes: eæque insignibus armis ornatæ ad ductricis decus. Sed quia tractatum ab alijs, alio me recipio.

Iustus Catonius præfectus prætorio. Verus principis amicus. Ideo a Messalina oppressus. Et præuentus.

4 Ivstvsqve Catonivs.] De eo Seneca in Ludo ni fallor. *Præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus, Pompeij filius.* Nam fuit Catonius sub Claudio præfectus prætorio, qui dedecore domini, & Messalinæ adulterijs perculsus, cum Imperatorem certum facere decreuisset, persensit sagax fœmina, calumnijsque oppressit ante patefactum scelus. Et Claudij iussu occisus est, non auditus. Digna probitas fato meliore, imo principe prudentiore. Habuit Iustum Catonium filium, de quo Tacitus heic & Seneca in ludo. Et idem Tacitus 3. hist. vt Dio, Iustum vocat. De nomine tamen scrupulum iniecit Isteius Cato apud Velleium. Num ita legendum esset, pro Iustus? Sed nomen Iusti, quia nomen Romanum est, vt Iustini, & Iustiniani, maneat apud me Iustus Catonius. Quod iustitia, sit æterna comes, Catonum & Catoniorum.

Vulgus medio caret.

5 Nihil in vvlgo modicvm.] Alba sententia, & flosculus a Sallustio petitus hist. 2. his verbis. *Hac tempestate seruiendum, aut imperitandum: habendus metus est, aut faciendus. Nam quid vltra?* Sic noster supra, de vulgo militum: *Pauebant, terrebantque.* Et sane, nisi vulgus paueat, incutit alijs terrorem. Quod bellis ciuilibus, in quibus multi semper Volerones, & Macestiones, omnes populi sunt experti. *Cum timeret Otho timebatur,* ait Tacitus libr. 1. Hist. Ideo Annal. 4. *vulgus (inquit) audacia turbidum, nisi cum metuat.* Certe Cicero pro Planco recte scribit, dum ita scribit: *Impetu, & quadam temeritate ducitur vulgus, non sapientia, nihilque in eo modicum spectes.* Noster in hist. *Mutabilis, & tam pronus in misericordiam, quam immodicus sæuitia fuerat.* At sapienter ille quisquis est, qui bellum Troianum scripsit sub nomine Daretis Phrygij:

Imago vulgi. Vulgus fera belua.

Prudentia turbæ
Rara comes.

Imprudens.

Rara quidem, vt insipientia frequens, & amarus furor, si prorumpat.

6 Extra vallvm.] Dum per tempus & disciplinam licuit, fiebat animaduersio extra castra, ne polluerentur funeribus. Seneca de ira lib. 1. cap. 16. *Extra vallum miles deductus, capite plectebatur.* Metius *extra castra* distrahitur quadrigis. Ideo Poeta:

Virgilius explicatus.

Haud procul inde, citæ Metium in diuersa quadrigæ
Distulerant.

Id est, non longe a castris. Ille autem mos a Iudæis, qui ne castra cædibus contaminarentur, extra castra sontes ducebant, ibique lapidabantur, aut alioqui puniebantur. Scelerata autem castra inhabitare, postea nefas. Noster infra: *Linquerent castra infausta, temerataque.* Sic *sceleratus campus* dictus est, quo Minutia Vestalis defossa. Sic *sceleratus vicus,* in quo Tanaquil paternum corpus carpento supergressa. Sic *scelerata porta*, quâ gens Fabiorum vrbe egressa est, & tota cæsa. Vbi vero per æstum ciuilium bellorum, & seditionum flammas, disciplina oppressa est, etiam in castris cædes. Sueton. in Othone cap. 1. his verbis. *Ausus etiam in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli, ex pœnitentia, præpositos suos, quasi defectionis aduersus Claudium authores occiderant, capite punire: Et quidem ante principia, se coram.* Et apud Liuium lib. 28. *Milites seditiosi in vrbe Sucrana puniti, mox tracti de medio omnes, purgatusque locus*: Sic extra portam supplicia, & sepulturæ; ne vrbs cædibus, & funere pollueretur. Frontinus tamen 4. Stratag. ait, in principijs sanguinem missum in furto deprehensis: idque scripsisse M. Catonem. Sed hoc citra mortem.

Sontes extra castra puniti apud Iudæos. Quod fluxit ad gentes. Scelerata castra desolata. Sceleratus campus. Sceleratus vicus. Scelerata porta. Postea intra castra scelera punita. Spectante Claudio. Et in principijs. Purgatio castrorum post scelus. Sanguinis missio furtis pœna in castris. Sed non ad mortem.

7 Tradidere.] Id est iniecta subita manu exhibuere puniendos, in documentum fidei erga Cæsarem. Sic se aperit fides & explicat, & in traditione subita nota milites aquilis velociores & leonibus fortiores: addo, & lupis rapaciores.

Non frustra hebescunt sidera aduersus impios.

Auxerat militum curas [1] præmatura hiems imbribus continuis, adeoque sæuis, vt non egredi tentoria, congregari inter se, [2] vix tutari signa possent, quæ turbine atque vnda raptabantur. Durabat & formido cœlestis iræ, nec frustra aduersus impios hebescere sidera,

dera, ruere tempestates: non aliud malorum leuamentum, quam si linquerent[3] castra infausta temerataque, &[4] soluti piaculo suis quisque hibernis* redderentur. primum octaua, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus opperiendas Tiberij epistolas clamitauerat. mox[5] desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte præuenit. & Drusus non expectato legatorum regressu, quia præsentia satis consederant, in vrbem redijt.

* redderetur

Hiems militi infuaurs.

1 PRÆMATVRA HIEMS.] Quæ militi, militiæque parum æqua. Cæsar tamen laudatur a Suetonio, quod hieme Ægyptium bellum confecerit. Sic enim scriptum est. *Cum Ptolomæo rege, a quo sibi insidias quoque tendi viderat, bellum sane difficillimum gessit, nec loco, neque tempore æquo, sed hieme anni* (lege *hieme immani*) *& intra mœnia copiosissimi hostis ac solertissimi.* Quæ emendatio habet veritatem authorem. Scio tamen, & in Gellio obseruaui sæpe, vt lib. 1. cap. 2. scribi, *æstu anni, & sidere Autumni flagrantissimo.* Et lib. 3. cap. 10. *Dies deinde illos, quibus Halcyones hieme anni in aqua nidulantur.* Et lib. 18. *In Herodis clarissimi viri villam, quæ in agro & Attico æstu anni medio concessuram.* Et Apuleius Apol. 2. *Hiems anni erat.* Sed ab emendatione non discedo. Quippe a circunstantijs laudat Cæsarem, quod hieme immani, & intra mœnia, copioso hoste, vicerit. In eodem verbo, eodemque authore errorem detexi, & correxi cap. 100. in August. vbi sic scribit. *Deportarunt noctibus propter anni tempus.* Vbi lego, *propter Autumni tempus*: & interpretor de vindemialibus ferijs, quæ in Autumno, & quibus occupabantur per dies totos. Nam Augustus 14. Calend. Septemb. obijt, & exequiæ Autumno factæ. Dico obiter Suetonium multas manus tractasse, magnas quidem, & propter Episcopum Antuerpiensem Torrentium qui me amauit mihi venerandas, sed non sanasse.

Cæsar Iulius hieme capit Ægyptum. *Suetonij scriptura asserta.* *Idem alibi emendatus.* *Et interpretatus.*

Tacitus explicatus. *Signa numina legionum.*

2 VIX TVTARI SIGNA POSSENT.] Quæ *numina legionum* dicta a Tacito 2. Ann. Et in principijs fixa, & quorum tutela militibus maxime commendata: ideoque totius exercitus robur in signis. Liuius lib. 4. *Duces, legatique, & quod fuit circa signa roboris, Tusculum petiuere.* Milites etiam iurabant per signa, quasi per res sacras: Lucanus libro 1. *-- Per signa decem fœlicia castris,*

Perque tuos iuro quoscumque ex hoste triumphos.

Sacramentum militum. *Signa non deserturos.*

Iurabant quoque *signa non deserturos.* Dionysius lib. 2. & Silius Italicus lib. 7.

-- Discedere signis Haud licitum.

Ideoque nocte, & die propter signa excubabant, quæ inde *horrida custodijs* dicta a Plinio lib. 13. cap. 4. Et sic *amor signorum* a Seneca epist. 166. Qui certe tantus fuit, tantusque amissionis metus, vt in hostes iacerentur, quo toto impetu milites ruerent, aut morituri, aut recuperaturi. Cæsar libro quarto, de Bello Gallico. Et Ouidius ex Seneca 1. Contr. 2.

Excubiæ militum propter signa. *Amor signorum in milite.* *Iacta signa in hostes.* *Causa.*

Arma (viri fortes) medios mittantur in hostes:
Inde iubete peti.

Ita lego, non (*viri fortis*) nam alludit ad hunc morem. Et hæc vox erat solemnis, *Infer signa in hostem.* Sic Valerius libro 3. capite 2. Sic Florus de Posthumio: *Ipse dictator*, ait, *signum in hostes iaculatus est.* libro 1. Quin si miles disceptaret, ne ille signa relinqueret, etiam iudicem habebat apud signa. Iuuenal. Sat. vlt.

-- miles ne vallum litiget extra,
Et procul a signis, iustissima centurionum
Cognitio est.

Est igitur militis sacramentum signa non deserere; est decus, tutari: sed addo; etiam in prœlio signa, scutum, gladium, & arma amittere, Romanis flagitium est & nefas. Apul. 9. Metamorph. *Sacramenti pœnam ob amissam spatam metuebat.* Loquitur enim de milite. *De scuto*, Horatius ode 7. libro secundo.

Armorum amissio infamis apud Romanos

Tecum Philippos, & celerem fugam
Sensi, relicta non bene parmula.

Idem fecit Alcæus Poeta, ait Strabo lib. 13. Nam abiectis armis aufugit & præconi mandauit, vt nuntiaret omnibus Alcæum incolumem euasisse. Ait autem (*non bene*) quia culpa erat: parmulam enim abijcere erat flagitium. Iuuenalis autem appellat Coranium militem, *comitem signorum*, eleganti elogio.

Exprobratio amissionis armorum.

Signorum comitem, castrorumque æra merentem.

Liuius lib. 1. de desertoribus exercitus. *Vbi signa, vbi arma essent, rogitans* (Appius scilicet) *singulos inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones, duplicariosque qui reliquerant ordines, virgis cæsos, securi percussit.* Et vbi signa figebantur, ibi militibus erat manendum. Sic Val. de ominibus cap. 1. *Signifer statue signum, heic optime manebimus.* Nam ad signorum normam, aut stabat, aut ibat miles. Claud. 1. de laud. Stilic.

Vbi signa, ibi miles.

Denique fœlices aquilas quocumque moueres,
Arebant tantis epoti millibus amnes.

Nonius in verbo *Metari*: *Nauibus atque scaphis egrediuntur: castrametati signa statuunt.*

3 CASTRA INFAVSTA.] Id est improspera, & infœlicia, infestaque & infecta tot patratis suorum cædibus, & fuso sanguine. Sic Tert. lib. de Baptismo: *Quisquis se homicidio infecerat, aqua purgatus, se expiabat.* Virgil. 3. Æneid. dixit *polluta*.

Tacitus explicatur. *Infecta castra.* *Polluta.*

Linquere pollutum hospitium, dare classibus
Austros.

Scelesta.

Et Plautus in Mostell. *domus scelesta & impia.* Scena quæ incipit, *Habeo Neptune.*

-- Hospes hic me necauit, isque me
Defodit insepultum, clam ibidem, in hisce ædibus

Scelestus auri causa. Nunc tu hinc emigra,
Scelestæ hæ sunt ædes, impia est habitatio.

Noster infra: *Auellerentur tracibus adhuc* (castris scilicet) *non minus asperitate remedij, quam sceleris memoria.* Adeo sordes & cædes horrebant pagani; Christianis multis, multo puriores, & pietate priores. Sueton. in Claud. 1. cap. *Obijt in æstiuis castris quæ ideo scelerata sunt appellata.* Tacitus 4. hist. inducit Voculam valde sapienter ita loquentem: *Te Iupiter Op. Max. quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus. Te Quirine Romanæ parens vrbis, precor veneror que, vt si vobis non fuit cordi me duce hæc castra incorrupta & intemerata seruari: at certe pollui fœdarique a Tutore & Classica ne sinatis. militibus Romanis aut innocentiam detis, aut maturam & sine noxa pœnitentiam.* nam *Quod potes id tenta,* ait Poeta vetus.

Quid piaculum. 4 SOLVTI PIACVLO.] Idem, *crimine soluti.* Paulus 1. Sentent. tit. 23. *Piaculum committit, qui corpus sepulturæ traditum nudauerit, & Solis radijs ostenderit.* Nam crimina, seu piacula, sacrificio expiari debebant. *Quid piare.* *Piare,* inquit Nonius, *expiare est, & purefacere.* Et *expiatoria animalia*, piacula dicebantur olim. *Piaculum est,* ait Plautus in Truculento, *misereri nos hominum malegerentum*, id est, qui male agunt. crimen est, quod expiari debet. Meretrix est quæ loquitur prostibulariter, & meretricia arte. Sic Varro 5. de ling. Lat. *Fasti dies quibus certa verba sine piaculo, Quæstoribus licet fari. Nefasti, quibus diebus ea fari ius non est: si fasti sunt, piaculum faciunt. Piamentum* etiam dicitur Ateio Capitoni, ait idem Festus in verbo, *Propudium*, quod placet a Iurisconsulto dictum.

5 DESOLATVS.] Iuuenalis Sat. 3. lib. 1.

-- Quid tam miserum, & tam solum vidimus?

Id est *desolatum.* Et *solum*, inhabitatum, desertum dicimus. Plaut.

Non magis terræ solæ sunt quam hæc loca,

In Rudente: & alter comicus Terentius *sola loca* dixit pro desertis in Andria. At istud verbum *desolatus* alibi vsitatum est Tacito, probisque authoribus. Tacit. Annal. 12. *Desolata metu cuncta.* Et eodem: *Britannicus desolatus omnibus seruilibus ministerijs.* Et Annal. 16. de Seruilia, *marito Annio Pollione in exilium pulso viduata desolataque.* Virgilius:

Desolatique manipli.

Papinius 10. Thebaidos:

Magnis loca desoluta tuentur
Regibus.

Apul. 2. Metamorph. *Desolatus ad cadaueris solatium.* Inde *desolatio. Ædificauit*, inquit, *Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei.* Machab. 1. cap. 1. Et in Euangelio: *Cum venerit abominatio desolationis, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως.* Id est abominandum tempus, desertionis tempus, quo quisque Ecclesiam Catholicam, & Christi fidem deseret. Et vereor ne nostri dies sint anteambulones istius sceleris: immanis certe & execrandi. sed aderit vltor, &, vt ait D. Hieron. ex Horatio Poeta, *Desolatio abominationis.*

Iratusque Chremes tumido desæuiet ore.

Nam desertio Ecclesiæ Catholicæ omnium nefandorum scelus & nefas.

Ijsdem ferme diebus, ijsdem causis Germanicæ legiones turbatæ, quanto plures, tanto violentius, & magna spe fore, vt Germanicus Cæsar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi sua cuncta tracturus. *Artes Castrorum.* Duo apud[1] ripam Rheni exercitus erant; cui nomen superiori, sub[2] C. Silio legato, inferiorem[3] A. Cæcinna curabat. Regimen summæ rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua, fortunam seditionis alienæ speculabantur. Inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab vndeuicesimanis quintanisque initio, & tractis prima quoque, ac vicesima legionibus. *Otium fons seditionis militaris.* nam ijsdem æstiuis in[4] finibus Vbiorum habebantur per otium, aut leuia munia. Igitur audito fine Augusti,[5] vernacula multitudo nuper acto in vrbe delectu, lasciuiæ sueta, laborum intolerans, implere cæterorum rudes animos: venisse tempus quo veterani maturam missionem, iuuenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent,[6] sæuitiamque centurionum vlciscerentur. *Ignis seditionis ab vno ad omnes abit.*

Vnde Rhenus. 1 APVD RIPAM RHENI.] *Qui Rheticarum Alpium inaccesso, ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, Septemtrionali Oceano miscetur.* Tacit. de moribus Germanorum. *Iris* dictus *cœlestis* olim, ob pulchritudinem lympharum, & amnium incurrentium amœnitatem. Claud. de bell. Get.

Te Cimbrica Tethys
Diuisum bifido consumit Rhene meatu.

Id est duplici cornu præcipitem sorbet. Vnde Poeta *Rhenum bicornem* dixit, vt Valerius de Istro lib. 8. *Duo cornua Rheni.*

Fundere

Fundere non vno tantum quam flumina cornu
Accipimus.

Imo tria.

Quanquam & *tricornem* quidam referant, seu *tricipitem*: Cæsar 4. de bello Gall. vbi de Rheno, *Tribus capitibus in Oceanum influit. Tribus ostijs.* Virg. 1.

Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.

Tribus *alueis* alij, vel tribus *meatibus*. Tribus ostijs, vt Rhenus. Reddit autem rationem cornuum Acron lib. 4. Od. 14. *Omnium* (inquit) *famosorum fluminum vultus cum cornibus finguntur, propter impetus & mugitus aquarum.* Et Plinius lib. 4. cap. 15. *tricornem* facit *Rhenum*, Helium & Fleuum duo faciens ostia, & inter ea, tertium, Rhenum. *Ab Septemtrione* (ait) *in lacus, ab Occidente, in amnem Mosam se spargit, medio inter hæc ore, modicum nemini suo custodiens alueum.* Lego, *nomini suo custodiens alueum.* Nam trium alueorum minimus qui Rhenus dicitur. Fluuij autem, vt obiter dicam, pingebantur cum vrna cincti paludoso iunco & redimiti corona: vnde versus Virg.

Cur fluminibus cornua. — *Plinius correctus.*

Cælataque amnem fundens pater Inachus vrna.

De Rheno autem ita Martial. libro 10. epigramm. 7.

Nympharum pater, amniumque Rhene,
Quicumque Odrysias bibunt pruinas,
Sic semper liquidis fruaris vndis.

Luteus Rhenus. — *Cur censor dictus.*

Luteum vocat Horatius in epist. Et *Censorem* Claudianus, quia legitimos ab illegitimis fœtus disparet. Vere fluminum Germaniæ rex. Cæterum ita lego, *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. Cui nomen superior, is sub C. Silio.* Nam (*s*) verbi (*sub*) geminari debuit, vt in Apul. 6. Metam. *decidenti sarcinæ fusticulos porrigas.* vbi legendum *decidentis sarcinæ.*

Laus Silij.

2 C. SILIO LEGATO.] De quo honorifice noster lib. 4. Annal. *Qua causa*, inquit, *C. Silium & T. Sabinum aggreditur. Amicitia Germanici perniciosa vtrique: Silio, quod ingentis exercitus per septem annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus, Sacrouiriani belli victor, quanto maiori mole procideret, plus formidinis in alios dispergatur. Credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice iactantis suum militem in obsequio durauisse, cum alij ad seditiones prolaberentur.* Et hic vir magnus imminentem damnationem voluntario fine peruertit. Tales fuere Tiberianæ crudelitatis hostiæ. Caue ergo ab ista iactantia, quisquis es: nam sic perijt Antonius primus: sic Radamites, Augusti acerba verba meruit, quia sublimia verba protulit. Principes nolunt sibi exprobari quidquam, & sublimiores spiritus odere.

Tyrannus altiora ferit, quo minora timeat.

Elogium Cæcinnæ a Tacito.

3 AVLVS CÆCINNA.] Vir clarus bello, quem Tacitus sua manu ita pingit, infra. *Quadragesimum id stipendium Cæcinna habebat parendi aut imperandi: secundarum, ambiguarumque rerum sciens, eoque interritus. Huic postea decreta sunt triumphalia, ob res egregie gestas in Germania.* Vide libro 3. quæ de Seuero Cæcinna scripsi. Quidam consanguineum fratrem putant huius Cæcinnæ: quod si ita est, fratrum fuit par nobile. Nam si vnus Marte, alter arte & consilijs enituit. Tamen eundem putat Lipsius; licet hic Aulus, alter Seuerus dictus sit. Sed vterque in castris quadragesima stipendia potuit assequi. Dixi *Aulum Cæcinnam*, quanquam de Cæcinnarum prænomine quidam dubitent, & non *Aulum*, sed *Alienum* putant. Cicero tamen 6. famil. *Aulum Cæcinnam* vocat, & is ipse eodem prænomine rescribit. Quid si *Aulus Alienus Cæcinna*? Nam *Aulum Alienum* memorat Tacitus 1. hist. Vt Cassius scribens ad Cicero. lib. 12. epist. *Si vales.* De *M. Allio*, aliquid legi apud Senecam, qui forte *Alienus*: sed nihil ad Cæcinnam nostrum. Addo tamen, Cæcinnas *Aulos* etiam a Suetonio vbique nominari, vt in Tito cap. 6. Et in Iulio cap. 75. Sed siue *Aulus*, siue *Allienus*, nil ad virtutem Cæcinnæ, nomen addere potuit, quia non alienus a virtute.

Eius frater Cæcinna Seuerus. — *Quod nomen fuerit Cæcinnæ.*

4 FINIBVS VBIORVM.] De quibus noster in mor. Germ. *Vbij, quanquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur; tamen origine erubescunt.* Legebam olim, *origine minime erubescunt.* Nam quis de Germania matre erubesceret? tamen vera est excusa lectio. nam Histor. 4. *Infestius*, inquit, *in Vbijs* (scilicet grassabantur Germani) *quos genus Germanicæ originis, eiurata patria, Romanorum nomine Agrippinenses vocarent.* Lege, *Romanorum authorum nomine*, id est, Agrippæ qui Romanus fuit, & qui huius nominis author. Dixi, *Romanorum authorum*; vt lib. 13. *Romanorum*, pro *Romanorum armorum ægerrime tolerabant.* Ne mirere: nam sæpe in authoribus ex librariorum compendijs duo nomina sub vno comprehenduntur. Do exemplum in Petr. Arbit. Satyr. *Euocatum me*, inquit, *non minus decoro exornauit capillamento. Imo commendatior vultus enituit, quia flauorum corymbio erat*, vbi lego, *florum aureorum corymbio erat.* Florum enim *aurei* quidam dicti. Plin. de *Abrotono* lib. 21. cap. 10. *Flos aurei coloris vacuis sponte prouenit*, & crocus etiam & chrysitis seu auricome, de qua ait idem, *comantibus fulgore auri corymbis*, lib. 21. cap. 8. Flauus certe seu aureus color gratus nouis nuptis in ornatu capitis, de quibus Petronius agebat. Tibul.

Tacitus correctus.

Flauaque coniugio vincula portet amor.

Et nouæ nuptæ flammeum & socci ex luteo colore. Seneca:

Luteo plantas cohibente socco.

Catullus. *Luteum pede soccum.*

Ergo corymbium, seu corymbio pro flammeo, quod aureis floribus luteisque adornatum esset. Sic Plin. 35. cap. 2. *Septingentorum illustrium*, pro, *Septingentorum virorum illustrium.* Et hoc tam sæpe in authoribus quam ros in herba. Ammianus Marcell. lib. 16. de Agrippina: *Ad recuperandam ire placuit Agrippinam ante Cæsaris aduentum excisam.* Hodie dicitur Agrippina, Colonia ad Rhenum, ab authore Agrippa.

5 VERNACVLA MVLTITVDO.] Ne capias de seruis. Quia in legionibus omnes liberi, & Romani ciues. An ergo vocat multitudinem vernaculam, florentem, & in æta-

tis vere constitutam, cui prima vernent lanugine mala? Nam *milites* dicuntur iuuenes. Isidorus in verbo, *Fustis*, 5. Etym. cap. 27. *Fustes, quibus iuuenes pro criminibus feriuntur.* Nam Iuuentus Martis ancilla est. Sic Poeta dixit,

-- Troiana iuuentus.

Et Horatius 1. Car. Od. 35.

Vnde manus iuuentus
Metu deorum continuit?

Et alibi:

Non his iuuentus orta parentibus
Infecit æquor sanguine Punico.

An *vernaculam* in patria natam, quæ οἰκογενὴς, quod passim in authoribus? Nam *vernacula putatio* apud Plinium, pro ea quæ in Italia esse consueuit. lib. 17. cap. 12. Et Cicero 5. in Verrem, *Vernaculum crimen*, & *vernaculam festiuitatem*, quam opponit *exteræ*, 9. epist. ad Papirium. Sic Tertullian. in Apolog. *Ipsos*, inquit, *Quirites, ipsam septem collium vernaculam plebem conuenite*, id est, Romanam plebem. Martialis libro 10. epigramm. 76.

Hoc, Fortuna, tibi videtur æquum?
Ciuis non Syriæue, Parthiæue,
Nec de Cappadocis eques catastis,
Sed de plebe Remi, Numæque verna.

Sed breuius & validius ille libro 1. epigramm. 42.

Vrbanus tibi Cæcili videris.
Non es, crede mihi, Quid ergo? verna es.

Nam ad seruos referre ab Augusto lectos, non est animus, cum seorsim militarent, & vexillo dato. Nec puto coniunctos cum ingenuis, ex quibus conflatæ erant legiones tumultuantes. Hæc enim contra militiæ Romanæ normam & in consortio turpi.

6 SÆVITIAMQVE CENTVRIONVM.] Hi enim centuriones, militum a disciplina desultantium, plagosi Orbilij fuerunt, & cruenti magistri. Ideo *rigidi* dicuntur a Martiale lib. 11. epigramm. 4.

Centuriones rigidi dicti. Orbilij milit.

Sed meus in Geticis ad Martia signa pruinis
A rigido teritur centurione liber.

Nam in terga militum ius habebant. Notaui tamen in Actis Apost. cap. 22. etiam in Iudæos aliquando ius exercuisse. Nam D. Paulum non militem, sed Iudæum & ciuem Rom. cædere flagellis, ex imperio Tribuni. At credo non ex iure, sed per iniuriam. Notantur etiam apud authores non modo crudelitatis, sed & luxuriæ. Nam *hircosa gens* dicuntur a Persio, id est petulans & impudica, nisi ob promissam barbam dictum putes, & impexos pilos, more hircorum. Sic Iuuenalis Satyra 14.

Centuriones paganos castigant.

Sed non iure, verum iniuria.

Centuriones luxuriosi.

Hircosi dicti. An ob promissam barbam.

-- Aut vitem posce libello.
Sed caput intactum buxo, naresque pilosas
Adnotet, & grandes miretur Lælius alas.

An ob hircorum vitia.

Ex buxo enim pectines apud Rom. vt apud nos. Quod obiter noto ex Ouid. 6. Fast.

Non mihi detonso crinem depectere buxo.

Pilosi etiam & impexi dicti.

Et *hispida* centurionum *membra* dixit Iuuenalis alicubi, his verbis:

E buxo pectines Rom.

Hispida membra quidem, & duræ per brachia setæ,
Promittunt atrocem animum.

Hispidi.

Etiam *varicosos* vocat Persius Satyra 5.

Dixerat hæc inter varicosos centuriones.

Varicosi.

Varicosi dicuntur, quia varicis, vt Marius, essent obnoxij. sed magis animi, quam corporis varices perpessi: Tum enim milites, vt centuriones & Tribuni, auaritia, crudelitate & luxuria omnes ardebant.

Cur ita dicti.

Non vnus hæc vt Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: *sua in manu sitam rem Romanam, suis victorijs augeri Rempub. in suum cognomentum* [1] *adsciscí imperatores.* Nec Legatus obuiam ibat, quippe [2] plurium vecordia constantiam exemerat. repente lymphati districtis gladijs [3] * in centuriones inuadunt [[4] ea vetustissima militaribus odijs materies, & sæuiendi principium] [5] prostratos verberibus * multant, sexageni singulos, vt numerum centurionum adæquarent. Tum conuulsos laniatosque, & partim exanimos ante vallum, aut in amnem Rhenum proijciunt. Septimius cum perfugisset ad tribunal, pedibusque Cæcinnæ aduolueretur, eo vsque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. [6] Cassius Chærea, mox cæde C. Cæsaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens, & animi ferox, inter obstantes & armatos ferro viam patefecit. Non tribunus vltra, non castrorum præfectus ius obtinuit; vigilias, stationes, & si qua alia præsens vsus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altius coniectantibus [7] * præcipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque [8] disiecti, nil paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent, tanta æqualitate & constantia, vt regi crederes.

In centuriones militum insania.

* vi centuriones inuadunt

* mulcant

Indicium magni furoris omnium consensus.

* præbuit præcipuum indicium.

1 ADSCISCI

Imperator qui legionibus imperat.

1 Adscisci Imperatores.] Non muto: nec intelligit de Imperatoribus Orbis Romani, sed de Imperatoribus exercitus Romani. sunt enim milites qui loquuntur. Nam Dio ait Drusum primum Romanorum, Germanicum vocatum. Quod firmat Ouid. Et non modo ita dictus ille, sed & eius liberi, vt idem Dio lib. 55. Inde hic Germanicus, de quo heic noster. Et testantur nummi his inscriptionibus: Nero. Clavdivs. Drvsvs. Imperator. Et alter nummus. Germanicvs. Cæsar. Ti. F. Avg. N. Imperat. Tacitus 12. Annal. vbi de Agrippina. *Filia, inquit, Germanici, quam Imperatore genitam, sororem eius qui rerum potitus sit, & coniugem, & matrem, fuisse vnicum ad hunc diem exemplum.* Disparat *imperatore genitam*, ab eo qui *rerum potitus sit*: vt duo fuisse notes. Sed & Tiberius summæ potestatis postea Imperator, hoc cognomentum imperatoris ab Augusto tulit. Nam noster ita: *Tiberium Neronem, & Claudium Drusum priuignos, Imperatorijs nominibus auxit.* Quin, Tiberius ipse *Germanicus* dictus est. Dio lib. 57. Nam scribens ad exteros reges, se Germanicvm principemqve Senatvs ferebat initijs principatus. Et ante Tiberium hoc nomen inuenit *Augustus*. Idem Dio lib. 55. *Nam (inquit) de Germanis, Imperatoris nomen, non Augustus modo, sed Tiberius etiam inuenerunt.* Posterioribus temporibus Germanici dicti Imperatores qui rerum potirentur, vt Domitianus, qui hoc prænomine maxime delectatus est. Vnde Martial. lib. 2. epigramm. 2.

Drusus Germanicus dictus. Et Imperator. Sic eius filius. Sic Tiberius frater. Sic Augustus. Sic postea Domitianus.

Nobilius domito tribuit Germania Rheno,
Et puer hoc dignus nomine Cæsar eras.

At talem Germanicum, risit Germania nomina indigna ferentem. Et certe elogium magnum viro indigno pro probro est.

Interdum tempestati cedendum. Sed ignauia non peccandum.

2 Plvrivm vecordia constantiam exemerat.] Aliquando tempestati cedendum, cui resisti non potest. Sed sæpius ignauia peccatur. Nec aliunde Reip. vulnera, quam ab ipsa vecordia, quam nomine honesto hodie prudentiam vocant. Et homines vesani, vesaniæ suæ virtutem & virtutis nomen obtendunt. Sic Reipub. robur infringitur, sic peruersitas dominatur. Inde illa Appij conquestio apud Liuium li. 2. *Testari Deos atque homines Remp. prodi per metum, ac deseri. Non Consulem Senatui, sed Senatum Consuli deesse.* Quod vsu venit sæpe, gemente Rep. quam auaræ mentes & ignauæ premunt & opprimunt, paucisque decus Reipub. curæ. Cicero pro Muræna. *Cum Resp. vim & seueritatem desideraret, vici naturam: & tam vehemens fui, quam cogebar, non quam vellem.*

Prodita Resp. per metum. Senatui non Consul, sed Consuli Senatus deest.

3 In centvriones invadvnt.] Videtur phrasis Taciti. Nam sic Annal. 5. *In Blæsum multa, fœdaque incusauisset.* Et infra. *Vt hi mox pedites, in hostem inuaderent*: & Annal. 2. *Genitos Agrippa in familiam Cæsarum induxerat*: & eodem: *fracto Marabaduo in exitium insisterent.* Sic Liuius lib. 4. *Externos ritus inferentibus in domos.* Et hoc noto ad Taciti scriptionem. Sed, vt sum suspicax, nec male suspicax: quid si legatur, *Vi centuriones inuadunt?* & *vi hostem inuaderent?* Ita censeo, & puram manum Taciti esse puto, sicque putant Extispices qui auguratu suo authorum intima inspiciunt.

Tacitus correctus.

4 Ea vetvstissima.] Liuius lib. 7. in seditione militum vnum exemplum ponit. *Additum legi (inquit) ne quis vbi tribunus militum fuisset, postea ductor ordinum esset. Id propter Phasonium postulatum est a coniuratu, qui alternis prope annis, & Tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipilum appellant: huic infensi milites erant, quod semper aduersatus nouis consilijs fuisset, nec particeps eorum esset, qui ab Lentulis fuissent.* Cæterum nota rabiem militum in legatos, in præfectos castrorum, in Tribunos, in centuriones: Et in summa miles furens, & populus insaniens, imperantium, & imperiorum pestes. Noster 1. Hist. *Resistentem seditioni tribunum & seuerissimum centurionum obtruncant, rapta arma, nudati gladij, insidentes armis vrbem & palatium petunt.* Nam militum furentium is mos est.

Militum in Tribunos nequitia. In legatos etiã. Miles furens, populus insaniens, pestes imperiorũ.

5 Prostratos.] Hoc designat morem fustuarij; quippe primum genibus flexi, mox prostrati iacebant sub vite, & ictibus crebris feriebantur. Ideo dicebantur *subijci fustibus*. L. vlt. de iniurijs, & L. 28. De pœnis. D. Sueton. in Tiberio cap. 60. *Exploratorem viæ, primarium cohortium centurionem, stratum humi pæne ad necem verberauit.* In castris, fustuarium pœna erat militum externorum, vitis Romanorum, vt supra dixi. Et ex Polybio, Tribunus fuste primus feriebat, mox sequebantur cæteri milites. Miles Plautinus dicebat:

Mitis sum equidem fustibus.

Et ita accipio quod est in Rudente Plautino;

Quasi palo pectus tundebas.

De isto fustuario, est L. si duo. §. vlt. de iureiurando. D. *Eos qui per principem peierant, fustibus castigari interposito præcone.* Nam præcones causam fustuarij declarabant. L. fustibus. Ex quibus caus. infam. irrog. Cod. In Seuero Spartianus. *Fustibus eum sub elogio præconis cecidit.* Præconis enim vox, & fustuarij pœna leuior, quam flagellationis. Quod L. 10. de pœnis, me docet, & L. vlt. de iniurijs. D. ξύλον a Græcis fustis, ῥάβδος virga vocatur. Et vtrumque in pœnam cessit. Quæ pœna est peruetus. Nam 25. Deuter. *Eum qui peccauit, si dignum viderint, plagis prosternent, & coram se facient verberari.* Sic prostratio, deinde verberatio, etiam in castris Iudæorum.

6 Cassivs Chærea.] Qui de Cassiorum genere ortus. Dio lib. 59. Et de quo Seneca epist. 4. *C. Cæsar iussit Lepidum Decimo Tribuno præbere ceruicem, & Chæreæ præstitit.* Sed nota heic *centurionem* dici, qui a Seneca lib. Non cad. iniur. in sap. vocatur *Tribunus*. Exscribo locum, quia pictura est morum Chæreæ. *Huic (inquit) Caius signum petenti, modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter, atque aliter exprobrans armato mollitiem: Hæc ipse pellucidus, crepidatus, armillatus: Coegit itaque vti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus*

Quis Chærea. Chærea centurio dictus à Tacito, Tribunus Senecæ. Pictura & imago Chæreæ.

inter coniuratos manum sustulit, ille ceruicem mediam vno ictu decidit. Plurimum deinde publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum, ingesium est. Sed primus vir fuit, qui minime visus est. Quod sane non conuenit cum Tacito, qui animis ferocem, non mollem & fractum facit. Illaque cædes omnem Chæreæ mollitiem eluit, si quam habuit, sed sunt diuersa morum iudicia.

Tacitus correctus.

7 PRÆCIPVVM INDICIVM.] Hoc loco verbum deest. Et nota exscriptorem ex duobus verbis, vnum fecisse, vt alias sæpe in hoc opere. Heic lego: *Præbuit primum indicium.* Index mihi defectus verbi: qui inter syllabas aliarum dictionum latuit, quia similes erant.

Vnum verbum ex duobus.

Tacitus correctus.

8 DISIECTI.] Recte *disiecti*. Sequentia enim exigunt, cum ait: *Sed pariter arderent, pariter sisterent.* Nam *disiecti*, & *pariter ardere pariter sisistere*, verba sunt opposita. Disiecti sút, qui sparsi. Sic noster infra, *Disiectique per catervas*. Et lib. 4. *Disiecti, alijsque nationibus permixti.* Sic Pompeius L. Domitio, 8. ad Attic. epist. *Miror. nos, inquit, disiecta manu pares aduersarij esse non possumus. Contractis nostris copijs, spero nos & Reip. & communi saluti prodesse posse.* Nam contracta vis fortior, dispertita hebetior. Et erat commune periculum concordia propulsandum. Sed facilius est mouere quietum, quam motum quietare.

Ratio correctionis.

Disiectus qui sparsus.

Disiunctus, qui separatus tantum.

Interea Germanico per Gallias (vt diximus) census accipienti, excessisse Augustum adfertur. [1] Neptem eius Agrippinam in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso fratre Tiberij genitus, Augustæ nepos; sed anxius occultis in se patrui auiæque odijs, quorum causæ acriores, quia iniquæ: quippe Drusi magna apud populum Romam. memoria. credebaturque si rerum potitus foret, libertatem redditurus. vnde in Germanicum fauor, & spes eadem. Nam iuueni ciuile ingenium, mira comitas, & diuersa [2] a Tiberij sermone, * vultu, adrogantibus & obscuris. Accedebant muliebres offensiones, nouercalibus Liuiæ in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paulo commotior, nisi quod castitate, & mariti amore, * quamuis indomitum animum in bonum vertebat. [3] Sed Germanicus quanto summæ spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti: [4] Sequanos proximos, & Belgarum ciuitates in verba eius adigit. Dehinc audito legionum tumultu, raptim profectus, obuias extra castra habuit, deiectis in terram oculis, velut pœnitentia.

Fauor in principem a mansuetudine.

* & vultu

Mulieres principes castitate & amore maritorum ornantur.

* quátumuis

1 NEPTEM EIVS AGRIPPINAM.] Quæ mulier casta, & mariti amans, sed partu infœlix. Nam hæc Caligulam, & ex filia Agrippina Neronem orbi dedit. De qua ita Plinius lib. 7. cap. 8. *Per vtrasque Agrippinas infœlici stirpe.* Loquitur de Agrippinis, quæ Caium, & Domitium Neronem principes genuere, *totidem faces orbis & duo Parides.* Nam vterque generis humani hostis, vterque barathrum humani sanguinis, & gurges.

Tacitus correctus.

2 A TIBERII SERMONE, VVLTV, ARROGANTIBVS ET OBSCVRIS.] Scriptum fuit, *a Tiberij sermone, & vultu.* Verum litterarum similitudo istam particulam absorbuit. Quod fit sæpe in manuscriptis. Cæterum Tiberij vultum & sermonem fuisse arrogantes, & obscuros, testatur noster infra, & Seneca de benef. Plinius firmat his verbis: *Tiberius Cæsar minime comis Imperator.* Quod forte scripsit, vt suo Vespasiano Tito gratificaretur, cui longe dissimilis ratio morum, & sub cuius principatu, *ex æquo viuebat imperium*, vt scribit ille in sua præfat. Ideo *deliciæ vrbis* dictus. Et ita de eo loquitur Suetoni. cap. 1. *Tantum illi ad promerendam omnium voluntatem, vel ingenij, vel artis, vel fortunæ superfuit.* Quod difficillimum est in imperio, nam regalis fortuna multum potest, sed omnibus placere non potest. Ab ista autem comitate, amor Titi Vespasiani, vt ex arrogantia Tiberij, odium fluxit: quem nemo luxit, sed tota Roma exhorruit tam viuum, quam exuiuum.

Tiberius minime comis.

Tito Vespasiano.

A Vespasiano diuersus.

3 SED GERMANICVS QVANTO SVMMÆ SPEI PROPIOR.] Vere ingenium magni principis, alieno abstinere. Claud. in Epithal. Palladij.

Immensamque trahit Celerini robore lucem,
Qui quondam Meroen iussus Nilumque tueri,
Cum sibi post domitos & Parthica fulmina claros,
Sceptra daret miles, rebusque imponere vellet,
Despexit fremitus, & prætulit otia regno.
Respuit incestum, quod vi, quod poscere ferro
Posthabita pietate solent.

Nam Plautinum illud frequens in Pseudolo:

Vbi data occasio est, rape, clepe, tene harpaga,
Bibe, es, fuge: hoc est eorum opus.

Quod Tiridates princeps ambitiosissimus testatur lib. 6. Sic socordia multis dicitur, & multi principes quasi onagri in eremo, (ait

sacra

ſcriptura,) ſurgunt ſummo mane, vt prædas quærant, nec Deum vindicem, nec orbem ſpectatorem, & abominatorem verentur. Ouid. 6. Faſt.

Regia res ſcelus eſt, ſocero cape regna, necato,
Et noſtras patrio ſanguine tinge manus.

Sic Mutianus 4. hiſt. Taciti. *Ipſe Lugduni vim principatus, fortunamque e proximo oſtentaret, nec paruus periculis immixtus, & maioribus non defuturus.* Sic etiam ille Tiridates Vologeſis frater, apud noſtrum lib. 15. Annal. *Non ignauia magna imperia contineri, virorum, armorumque faciendum certamen. Id in ſumma fortuna æquius, quod validius, & ſua retinere, priuatæ domus, de alienis certare, regiam laudem eſſe.* Sall. 1. Hiſt. *Eo proceſſit vti nihil glorioſum niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta exiſtimet.* Sic ille Nembrot in Biblijs, *fortis venator*, & regnorum prædo. Vno verbo, aut prædo, aut præda. Sed victoria maior ſe ipſum vincere, quam aliena rapere. *Vituperauit Alexandrum Ciliciæ Regem Ptolomæus quod concupierat regnum eius.* 1. Mach. vndecimo. Sed non Alexandro tantum hæc cupido, quæ omnium fere principum orexis, & paganorum præcipue.

Suiipſius victoria, magna victoria eſt.

4 SEQVANOS PROXIMOS.] Qui hodie Burgundiones dicti: & ita a D. Hieronymo vocantur epiſtola ad Ageruntiam de monogamia. *Saxones, Burgundiones, Alemani.* At Burgundiones Franci Imperij hodie partes & a longiore æuo, etiam nunc & inter Francigenas natio magnis naturæ dotibus cumulata, a qua Franca Chriſtianitas, & ſalus Francorum hominum, & rerum, vt apud Romanos Ilienſes. Nam a Clotilde Burgunda, Clodouæus factus Chriſtianus, totaque Franca nobilitas. Et inde Chriſtianiſſimi reges Eccleſiæ columina, & Chriſtianitatis lumina.

Burgundiones.

Francorum partes.

Poſtquam vallum inijt, diſſoni queſtus audiri cœpere. & quidam[1] prehenſa manu eius per ſpeciem exoſculandi inſeruit digitos, vt vacua dentibus ora contingeret. alij curuata ſenio membra oſtendebant. Adſiſtentem concionem, quia permiſta videbatur, diſcedere in manipulos iubet: ſic melius audituros reſponſum: vexilla præferri, [2] * vt id ſaltem diſcerneret cohortes. tarde obtemperauere. [3] Tunc a veneratione Auguſti orſus, flexit ad victorias triumphoſque Tiberij, præcipuis laudibus celebrans quæ apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima feciſſet. Italiæ inde conſenſum, Galliarum fidem extollit; [4] * nihil vſquam turbidum, aut diſcors. ſilentio hæc, vel murmure modico audita ſunt. Vt ſeditionem attigit, *vbi modeſtia militaris, vbi veteris diſciplinæ decus? quonam tribunos, quo centuriones exegiſſent?* rogitans: nudant vniuerſi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant: mox indiſcretis vocibus, pretia vacationum, anguſtias ſtipendij, duritiam operum, ac proprijs nominibus[5] incuſant vallum, foſſas, pabuli, materiæ, lignorum adgeſtus, & ſi qua alia ex neceſſitate, aut aduerſus otium caſtrorum quæruntur.

Germanicus princeps, imperij non auidus, quod mirabile.

* vt inde ſaltem

Bonus princeps ab regis veneratione non diſcedit, nec re, nec verbis.

* nil vſque aut turbidum

Manus venerationis ſignum.

1 PREHENSA MANV.] Quod venerantibus in vſu fuit. Sic Plutarch. in Catone refert, *Eo diſcedente prouincia, auerſam manus partem milites oſculatos.* Additque, *hoc genus honoris, ſolis eo tempore Imperatoribus datum, & perpaucis.* Seneca pater 4. Contr. *Vt vidi Tyrannicidam ex acie diſcedentem, nihil prius, quam manus oſculatus ſum.* D. Hieronym. in vita Hilar. *Lugentemque matrem cognoſcentes, & benedicentes Deum, ſancti manus oſculati ſunt.* Et Sueton. in Othone: *Multi præſentium militum, cum plurimo fletu manus ac pedes iacentis exoſculati ſunt.* Noſter Annal. 6. de Charicle medico Tiberij: *Per ſpeciem officij, manum complexus, pulſum venarum attigit.* Et Annal. 14. *Adulatio ad ſpem firmauit, prehenſantes manum.* Et eodem lib. *centurionum, Tribunorumque prehenſantium, gratantumque.* Claudian. lib. 2. in Eutr.

Datum in vet. Rep. Imperatoribus.

Et paucis.

Sanctorum oſculatæ manus apud Chriſtianos.

Manus & pedes oſculati.

Adulationes in Neronem matricidam a militibus.

Illa manum victricem amplexa moratur.

Et hodie manuum oſculationes adhuc in vſu: Quod a paganis fluxit. nam cum illa reuerentia oſculari ſolebant manus Deorum, qui in vrbium portis æneis ſtatuis ſiſtebantur. Lucretius,

— Tum portas propter, ahena
Signa, manus dextras oſtendunt attenuari
Sæpe ſalutantum tactu, præterque meantum.

Ita manuum oſculatio. Dicam de oſculatione pedum alibi. Nam ad cætera me Tacitus vocat.

Dij in vrbium portis.

2 VT ID SALTEM DISCERNERET COHORTES.] Eſt heic, vt ſuſpicor, vlcus latens. Quid ſi legendum, *Vt inde ſaltem diſcerneret cohortes?* Nam ex edito Tribunali ſubiecta diſpiciebantur. Et vnaquæque cohors vexillum habebat. Tacitus heic, *vexilla præferri*, vt diſcerneret tumultuantes cohor-

Tacitus correctus.

quietis, & turbulentas ab obsequiosis. Excusam tamen lectionem non excutio. Et sæpe noster vtitur verbo (*id.*) lib. 12. *Prosperis ad id rebus.* Et eodem: *Neque minus id clarum.* Sed ratio ipsa hæc discusserit. At cur addit, *saltem*? quia ascensio tribunalis alias commoditates habebat; nempe, vt maiestas principis spectata sedaret turbas & obsequio militem redderet. De more autem militum circumsistendi principem in tribunali, ita Am. Marcell. 15. *Aduocato quod aderat commilitio, tribunali ad altiorem suggestum erecto, quod aquilæ circumdederunt & signa, Augustus inscendens ita perorauit.* Et ex alto infera dispiciuntur.

Et explicatur.

3 TVNC A VENERATIONE AVGVSTI ORSVS.] Ita capio hæc verba, vt Germanicus initio orationis oculos coniecerit in imaginem Augusti signis affixam, quam sit veneratus genu flexo, & manu ori admota, mox orsus sit proloqui. Nam Augusti effigies signis apposita, vnde illa verba Germanici l. 1. ad milites. *Tua D. Auguste, cælo recepta mens, tua pater Druse imago.* Nam illa imago in signis. Quod autem sit manu veneratus, Tacit. ita de Nerone: *Flexus genu & cætum illum manu veneratus sententias iudicum opperiebatur.* Et Suet. in Augusto 52. *Dictaturam magna vi offerente populo genu nixus, deiecta ab humeris toga, nudo pectore deprecatus est.* Nam capita imperij, pedes non dedignãtur, & populum sibi subditũ, sed suspiciunt, & amant & venerantur ad totius corporis seruandas vires. Nota est enim in secessu Auentino de membrorum discidio fabula non fabula, sed veritatis inuolucrum.

4 NIHIL VSQVAM TVRBIDVM, AVT DISCORS.] Vsquam? atqui turbatum fuit in Pannonia, & in Rheni exercitibus, quod non ignorarunt milites. Putaui semper legendum, *nihil vsque aut turbidum, aut discors.* ex quo *vsquam* finxerunt. Dixi *vsque*, id est, dum hæc memorat, & vsque ad hunc orationis punctum, nihil milites audaciæ, nihil discordiæ, nihil murmuris edidere. Tamen si quis est qui aliter capiat, per me licet, non arieto.

5 INCVSANT VALLVM, FOSSAS, PABVLI, MATERIÆ ADGESTVS.] D. Hieronym. ad Heliod. epist. 1. *Quid facis in paterna domo, delicate miles? vbi vallum? vbi fossa? vbi hiems acta sub pellibus?* Et persequitur cætera militaris operæ, & supellectilis castrorum munimenta. Hæc autem a Tertulliano, a quo mutuatus est ille. Noto autem ex Varrone & Isidoro *Vallum* esse *quod erigitur ad castrorum custodiam*, & vallum a vallis dictum: vallos autem esse *fustes quibus vallum munitur*: quos *furcatos* fuisse Varro scribit: & valli dicti, *quod figantur & euellantur. Singula*, ait Varro, *& extrema bacilla furcillata habent figuram metæ.* V. 4. de ling. Lat. In Virg. Geor.

Militare exercitium.

Exacuunt alij vallos furcasque bicornes.

Inde cerui dicti, & idẽ Virg. dixit, *figere ceruos*, pro figere vallos & furculas, non vero venari & figere ceruos iaculis. Quod Germanus Valens Pimpontius olim in Parisiensi Senatu doctiss. Consiliarius, mox Aurelianensis Episcopus, iuuentutis meæ studiosissimus me docuit. Et Cæsar lib. 7. *Huic loricam pinnasque adiecit grandibus ceruis.* Et Horat.

-- Qui mane forum, venabula, ceruos,
Differtum transire forum populumque iubebat.

Vallo autem tam Macedones quam Græci vtebantur, ait Liuius lib. 33. quem Franciscus Bartholinus Vrbinas Iurisconsultus reddidit posteritati ex Bibliotheca Capituli Ecclesiæ Bambergensis. Sed Romani melius Græcis & Macedonibus vsi sunt. *Quippe*, inquit Liuius, *nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptauerunt. Nam & maiores, & magis ramosas arbores cædebant, quam quas ferre cum armis miles posset: & cum castra his ante obiectis sepsissent, facilis demolitio eorum, vt valli erat* (sic enim lego.) *Nam quia rari stipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami præbebant, quod recte manu caperetur, duo aut ad summum tres iuuenes connixi arborem vnam euellebant, quæ vulsa portæ instar exemplo patebat, nec in promptu erat quod obmoliretur. Romanus leues & bifurcos plerosque & trium aut complurium, vt quatuor ramorum vallos cædit, vt & suspensis a tergo armis ferat plures apte miles; & ita densos affigunt, implicantque ramos, vt neque quæ cuiusque stipitis palma sit, prouideri possit. Et adeo acuti, aliusque per alium immissi radij, locum ad inserendam manũ non relinquunt, vt neq. prehendi, quod inde trahatur, neque trudi, cum inter se innexi rami vinculum inuicem præbeant, possit, & si vulsus forte est vnus, nec loci multum aperit, & alium reponere perfacile est.*

Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitæ militiæ, neque inopem requiem orabant. fuere etiam qui legatam a diuo Augusto pecuniam reposcerent, [1] faustis in Germanicum ominibus: &, si vellet imperium, * [2] promptos ostentauere. Tum vero quasi [3] scelere contaminaretur, præceps tribunali desiluit. opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. At ille moriturum potius, quam fidem exueret, clamitans, [4] ferrum a latere diripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prehensam [5] dextram vi attinuissent. [6] extrema &

*promptos se ostentauere

Furentium militum scelus.

* conglo-

* cum globo turbata & intercisa pars concionis
* quidam signis
* fit

Insani ac furentes Cæsarem suspiciunt.

* conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, 7 * quidam singuli propius incedentes, 8 feriret, hortabantur: & miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium, addito, acutiorem esse. Sæuum id malique moris etiam furentibus visum. 9 ac spatium * fuit, quo Cæsar ab amicis in tabernaculum raperetur. consultatum ibi de remedio. etenim nuntiabatur parari legatos, qui superiorem exercitum ad causam eandem traherent; destinatum excidio Vbiorum oppidum; imbutasque præda manus in direptionem Galliarum erupturas.

1 FAVSTIS IN GERMANICVM OMNIBVS.] Faustis acclamationibus, quarum exemplum in Velleio vnum habes, cum ita scribit: *At vero militum conspectu elicitæ quasi lacrymæ; alacritasque, & salutationis noua quædam exultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium, quin adijcerent: Videmus te Imperator, saluum recipimus. Ego tecum in Armenia, ego in Rhetia fui. Ego a te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus sum.* Sunt multæ aliæ militum acclamationes, quas in authoribus reperias. Has non exprimo, quære, & reperies in L. 2. de veteranis, 12. Cod. Et apud Vopiscum in Probo. *Probe Auguste Dij te seruent.* Et alibi. *Tibi multos annos ex nostris annis.* Est enim hæc frequens verborum liberalitas in milite. Perlege Dionem aut ex Dione Xiphilinum: multas ibi reperies adulatorias offas, præcipue a Senatu tunc ad seruitutem facto, quique adulatione turpi est omnes milites supergressus.

2 PROMPTOS OSTENTAVERE.] Lege, *promptos se ostentauere.* Et est mera lectio: quippe turbamenta Reipub. & dissidium principum, militum voluptas. Sic Velleius de ijsdem militibus. *Rabie quadam, & profunda confundendi omnia cupiditate, nouum ducem, nouum statum, nouam quærebant Rempub. Nam nouitate, veterrima virtutum subruuntur. Fuit qui duceret in Rempub. defuit qui sequeretur.* Tamen magnum imperium, nec sine periculo tenui, nec sine armis potest obtineri.

3 SCELERE CONTAMINARETVR.] *Quædam auditu, quædam visu, quædam tactu nos contaminant.* De auditu Synesius epist. 57. *Etiam apud Christianos liberari a malorum communione, purificari auditu a perniciosa blasphemia, abnuereque patrocinium iniuria affectorum.* Sic Arnobius libro 5. aduers. Gent. *Partes illas, quas inter aures castas, & sine venia, nefas est, ac sine honoribus appellare præfatis, quia auditus pollueretur.* Et Cicero pro Rabirio. *Carnifex vero, & obductio capitis, & nomen ipsum crucis absit, non modo a corpore ciuium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus.* Sane Horatius Puluillus dedicans Capitolium, mortem filij annunciantem, audire noluit, *ne feralibus verbis pollueretur*, inquit Liuius libro secundo.

Quæ contaminarentur.

Apud Christianos.

Auditus.

Cogitatio.

Apud paganos.

Et Valer. Maxim. ita de pudicitia ait, *Ne verbis quidem pudicitiam debere violari.* Et noster Annal. 30. *Si vnum spectamus, P. C. quam nefaria voce Lutorius Priscus mentem suam, & hominum aures polluerit.* De visu. Visus adspectu mortui polluebatur. Inde vela interposita inter laudantem, & mortuum laudatum: vela, inquam, Deorum statuas obnubilantia in funere, ne pollluerentur. Dixi supra in Iusticio. Visus etiam pollutus monstrorum adspectu, & si sacerdos apud paganos inter sacra vidisset facientem opus, quod ait Festus in verbo, *Præire.* Apuleius certe Apologet. 1. ait *caducum puerum, & comitiali morbo laborantem, ne familia contaminaretur, rus ablegatum.* Memini legisse me apud Synesium in epistola quadam, Christianos sacerdotes, etiam dum nauigarent, velo disparatos fuisse a mulieribus, & quamuis in summa inedia, noluisse cibi quidquam manibus earum sumere. Non prætereo L. 12. de re milit. libro 12. Cod. quæ est Constantini, & quæ prohibet ad verecundiam, ne qui sudorem equorum detergunt nudi prope fluenta, publicos oculos nudatis corporibus incestent. De contactu Seneca pater lib. 1. Contr. 3. *Quidquid (inquit) secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit.* Paulus Iurisconf. indicat *attactu conuersationis humanæ piaculum admitti.* Nam ita scribit: *Neque iuxta monumentum, neque supra monumentum, habitandi ius esse.* Sic sæpe noster: infra, *Imperatorem attrectare feralia non debuisse.* Et idem eodem: *Discedite a contactu, & diuidite turbidos.* In legibus Hebræorum accuratius numerantur a quibus abstinere debeant, ne contactu polluantur. Inde purificandi modus apud eos, a quibus hauserunt sua pagani. Apuleius: *Meque protinus purificandi studio, marino lauacro trado.* Tertullian. in oratione: *Hæ sunt veræ munditiæ, non quas plerique superstitiose curant ad omnem orationem, etiam cum lauacro corporis, aquam sumentes.* Claudian. de 6. Consulat. Honorij.

Lustralem sic, triste, facem, cui lumen odorum
Sulphure cæruleo, nigroque bitumine fumat,
Circum membra rotat, doctus purganda sacerdos;

Visus.

Contactus.

Modi purificationis pagana.

Rore pio spargens, & dira fugantibus herbis
Numina, terrificumque Iouem, Triuiamque precatus,
Trans caput, auersus manibus iaculatur in Austrum
Secum rapturas cantata piacula tedas.

Sed dicam de istis purificationibus infra, & libro 2. vbi de votis.

4 FERRVM A LATERE.] *Pugiones, telorum genus*, ait Gellius libro 10. capite 25. *Et breue*. Nonius Marcel. vbi de armis. A pungendo pugiones dicti, scribit Festus, & quod punctim pugnent: παραμήρια vocat Nouella 85. quod femori accingantur, & sint a latere penduli. Iosippus de bello Iudaico libro 2. cap. 10. *Exuerunt vestes suas sub quibus habebant loricas & gladios femoribus suis alligatos*. παραζώνια vocat Dio in Traiano. Persico acinaci simillima, ideoque peracuta. Sic Horatius Medos acinaces vocat, pro Persicis. De quibus sæpe Iosephus. ξιφίδιον ἀκινάκην, Antiq. libro 20. Et Herodia. 7. Noto autem pugiones a nobis vocari *dagues*: quod ab Anglis profluxit, qui vocant *daguer*. Ita enim Warsinganus in Edoardo II. *Extracto cultello, quem daguer vocant, ictum militi minabatur*. Et paulo post: *Cultellum, quem daguer dicimus, euaginatum suspendit ad tergum*. Antiquissimus autem est pugionum vsus. Nam Numerorum 25. *Accepto pugione ingressus est post virum Israelitam in lupanar, & confodit ambos*. De pugione etiam locus est 2. Reg. cap. 20. *Ioab* (inquit) *vestitus erat tunica stricta ad mensuram habitus sui, & desuper accinctus gladio dependente ad ilia, in vagina, qui fabricatus leui motu egredi poterat, & percutere. Dixit itaque Ioab ad Amazan, Salue mi frater, & tenuit dextra manu mentum Amazæ* (erat enim mos osculandi talis, vt notabo alibi) *quasi osculans eum: porro Amaza non obseruauit gladium quem habebat Ioab, qui percussit eum in latere, & effudit intestina eius in terram, nec secundum vulnus apposuit, & mortuus est*. Eodem modo, idem Ioab percussit Abner in inguine, & percussit pugione. Quod verba declarant satis, Iudicum 18. *Amputauit ceruicem eius pugione*. Porro gestabatur in latere pugio. Velleius libro 2. vbi de Iulio Cæsare. *Cum exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunæ parans*. Nam pugio femori alligatus, & cluni interdum. Inde *clunabulum* dictus, quod ad clunem pendulus. Isidor. lib. 17. Orig. cap. 6. Suetonius in Vitellio: *Solutum tum a latere pugionem Consuli primum, deinde illo recusante, magistratibus, mox senatoribus singulis porrigens, nullo recipiente, quasi in æde Concordiæ positurus, abscessit*. Et gestabatur *latere dextro*, quod Lipsius docuit. At vero ferentarius ego adsero, & interpretor de pugione locum ex Suetonio & Dione, nec adhuc a viris magnis explicatum. *Duos* (inquit Suetonius) *libros habebat* (loquens de Caligula) *in quibus qui necandi essent descripti: vnum qui inscribebatur Pugio, & alter Gladius*. Quod accipio de propinquitate illi coniunctis, & de remotioribus personis. Nam quia pugio ferit propinquius, ideo propinquos in eo libello descriptos habebat: & quia gladius, qui longior est, ferit remotius, ideo remotiores eo continebantur. Erant enim gladij longiores pugione, licet nomen gladij sit generale. Gladij autem erant *pedestres*, aut *equestres*, & longus vterque: Gladij tamen equestres, pedestribus longe maiores. Apul. 1. Metamorph. *Equestrem spatam præacutam, mucrone infesto deuorauit*. dicit *equestrem* ad miraculum. Silius lib. 8. ita de pugione ni fallor.

Pugiones femori accincti.

Persico, seu Medo acinaci similes.

Verbum (dagues) ab Anglis.

Antiquissimi pugiones.

Locus Suetonij explicatus de duobus libris Caligulæ.

Ratio explicationis.

Gladij equestres.

Pila volunt, breuibusque habiles mucronibus enses.

Gladij pedestres.

Nam ensis pro pugione & pro sica interdum, quamuis breues. Noto autem pugiones fuisse insignia potestatis. Nam Vitellius apud Tacitum Hist. libro 3. *Assistenti Consuli, exolutum a latere pugionem, velut ius necis vitæque ciuium reddebat*. Ab imperatoribus itaque, gladij tradebantur præsidibus, & præfectis prætorio, vt insignia potestatis. vnde Statius libro quinto Syluarum:

Cuique sacer primum tradit Germanicus ensem.

Gladij traditi præfectis prætorio.

Pugiones tribunis.

Tribunis etiam & centurionibus. Sic Martialis libro 14. epigramm. 32. vbi de pugione:

Militiæ decus hoc, & grati nomen honoris,
Arma Tribunitium cingere digna latus.

Tacitus 1. Histor. *Centurio stricto pugione occurrens*. Quod a Iudæis. Nam Paralipom. 2. cap. 13. *Dedit Ioiada sacerdos centurionibus lanceas, clypeos & peltas regis Dauid, quas consecrauerat in domo Domini: constituitque omnem populum tenentium pugiones a parte templi dextra vsque ad partem templi sinistram coram altari & templo per circuitum Reges*. Id est, centuriones & tribunos & Prætorianos milites. Pugiones autem Romani breues & Gallorum pugionibus breuiores, quibus mucrones ex chalybe facti, ait Dio 38. Pendebant autem, non a latere tantum & clune, sed aliquando a ceruice. Suetonius in Galba. cap. 11. *Ingressus paludatus, ac dependente a ceruicibus pugione ante pectus*. Et nos in veterum Francorum quibusdam veteribus statuis idem vidimus. Nam Franci, & Galli ense & pugione vtebantur. Quod firmat Brito libro 8. Philippid. his versibus de Francis.

Pugio collo suspensus.

Hastis nil agitur, gladius, solusque cutellus
Mortifer, afficiunt alternis agmina plagis.

Franci cum ense & pugione.

Et idem libro 2 [illegible]

Nunc cultro, nunc ense furens.

Id est, pugione & ense. Nos Franci dicimus, *l'espee & le poignard*, vel, *l'espee & la dague*. Vtque istud de Francis, ita de veteribus Gallis, apud Gellium ex Annalibus Claudij Quadrigarij. Nam vbi de pugna

Galli veteres.

de pugna Manlij Torquati cum Gallo: *Gallus* (inquit) *nudus, præter scutum & duos gladios*, id est, præter ensem & pugionem. Qui pugiones, non modo gestabantur, sed etiam vibrabantur. Cicero in Catil. *Hi pueri tam lepidi atque delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, aut saltare, sed etiam sicas vibrare & spargere venena didicerunt.* Ideoque non male odoratur Cuiacius, qui 3. de Legibus, apud Ciceronem pro his verbis, *Runis semisicu*, putat legendum *emissitijs*, quod manu emittantur, & vibrentur. Accipio autem omnes locos Taciti, & Sueton. quibus gladios contectos veste gestasse Romanos narrant, pro pugionibus, vt in illo Apuleij loco 2. Metamorph. *Statim denique gladium, quem veste mea ad hos vsus extuleram, sinu liberatum arripio.* Quippe enses veste contegi vix potuere, quin viderentur propter longitudinem, pugiones contra. Sic Sallust. Hist. 3. in frag. *tectum pugionem expedire conatus.* Gestabant autem aut accinctos enses, aut humeris pendentes Heroum more. Nam Homerus 2. Odyss. & Virgil. 9. id confirmant.

Pugiones qui torquebantur. — *Pueri edocti vibrare pugiones.* — *Cicero a Cuiacio correctus.* — *Enses humeris pendentes.*

> — humero simul exuit ensem
> *Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon*
> *Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.*

De accinctione, Papin. 1. Theb.

> *Forsan & accinctos lateri, sic ira ferebat,*
> *Nudassent enses.*

Ensis ergo, & pugio militum arma, quæ, si iuste torqueantur, laudanda; si iniuste, vt a duellionibus nostris, damnanda, & vlciscenda.

5 DEXTRAM ATTINVISSENT.] Papinius libro 9. Thebaid. aliquid refert simile.

> — Exuerat vagina turbidus ensem,
> *Aptabatque neci: comites tenuere, socerque*
> *Castigat.*

Sallust. Hist. 3. in frag. *Oppius postquam orans nil proficiebat, timide veste tectum pugionem expedire conatus, a Cotta Vultioque impeditur.* Nam arma quo modestiora, eo clariora. Et nota rarum Germanici exemplum, de quo istud Drusi Antecessoris sui dicas vere: *Ecquando propinqui, amicique, similem mei ciuem habebit Respub.* Sic Velleius: & hercle non ciuis melior, non dux iustior.

6 EXTREMA ET CONGLOBATA.] Verbum *conglobata*, ex Taciti & authorum vsu. Nam Tacitus 4. Hist. & in vita Agricol. *Neque vsquam conglobari hostes compertum.* &, *legio patentiore spatio conglobata.* & lib. 11. in principio, *conglobatur promiscua multitudo.* Sisenna 3. Hist. *conglobati & collecti concrepant armis.* Sed in manifesto errore est hæc oratio. Nam illud (&) quid coniungit? deinde (*inter se*) quid designat? *Extrema pars*, ait, *concionis, & conglobata inter se.* Trunca verba, nec trunca tantum, sed deprauata, & obscura. Griphus est, & Sphinx. Ita lego, *Extrema est cum globo turbata, & intercisa pars concionis.* Sane ista coniectura, habet authores & historiam sibi adstipulantem. Nam Liuius, cuius noster magnus sectator, in verbis me iuuit, qui libro 8. sic scribit. *Extrema, & circa Fabium globus, increpabant inclementem dictatorem.* Cæterum exscriptor in vnum coegit tria verba. Sic Annal. 6. vbi de Agrippina: *Enimuero fœdissimus criminationibus exarsit*, pro *In eam vero*. Et eodem libro, *manum carnificum*, pro, *manum immanium carnificum.* Verba autem Taciti quantum potui collegi, vt ex eius ruderibus subrutum parietem restaurarem. Historia in plano est.

Ratio correctionum.

7 QVIDAM SINGVLI PROPIVS INCEDENTES.] Aduoco vos, o Quirites. *Quidam singuli*, an Romana oratio est? Sed an Corneliana & Cornelij Taciti? Heic non æstuo, vt in superiori lacuna. Sed lego confidenter: *Quidam signa propius incedentes, ferires hortabantur.* Idem error & in eodem verbo Alexandri ab Alexandro 20. capite libro 1. *Primum militiæ vinculum putarent sacramenti religionem secundum singulorum amorem.* Vbi legendum, *signorum amorem.* Etiam in hoc verbo (*singuli*) mendum est apud Suetonium cap. 5. in Vespas. *Singulos repente ramos a frutice dedit.* Quod indicauit Lipsius, non emendauit. Lego, *surculos*, (pro *singulos*) *repente ramosa frutice dedit.* Quod autem heic scribit, *Quidam signis propius incedentes*; intelligit de subsignano milite. Veget. *Subsignanus miles, propius signus militat.* Liuius libro 8. *Hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime fulgentes, armisque: hos 30. manipulorum agmen, antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim.* Silius lib. 5.

Barbara oratio correcta in Tacito.

> *Nec mora, iam medio cætu, signisque sub ipsis*
> *Postremo aptabat nulli exorabilis arma.*

Sallust. in Catilin. *Ipse cum libertis propter aquilam adsistit.* & forte, *adsistit.* Et Tacitus noster libro 17. Annal. de his subsignanis militibus ita scribit: *Pænino itinere, subsignanum militem, & graue legionum agmen, hibernis adhuc niuibus traduxit.* Et Histor. 4. *Id solum, vt in tumultu, monuit subsignano milite media firmare.* Sic *subrostrani*, qui sub rostris. Cælius epist. 1. libr. 8. famil. Cic. *Te subrostrani (quod illorum capiti sit) dissiparant periisse.* Hi autem subsignani milites, erant ad signorum præsidia positi, quæ perdidisse, ignominiosum, & infame; vt conseruasse, maxime gloriosum. Silius lib. 6. de Brutio signifero.

Signa seruasse decus. Perdidisse dedecus.

> *Inde honor, & sacræ custodia Marte sub omni*
> *Alitis, hinc causam nutriuit gloria lethi.*

Extat de aquilæ conseruatione epigramma Græcum insigne, libro 1. Anthol. Noster infra. *Plurimus circa aquilas labor, quæ neque aduersum ferri ingruentia tela, neque figi limosa humo poterant.* Et sane miles nusquam lætior, quam receptis signis; nusquam tristior, quam amissis. Ob amissa, tecta clausa, & institium indictum;

Militum gaudium signa recepta. — *Mæstitia, signa amissa.*

ob recepta, nummi cuſi ſub Auguſto. *Eaque* (ait Dio lib. 54.) *quaſi ingenti prælio Parthos vicisset, ipſe recepit.* Ita enim receptionem ſignorum magni faciebant. Horatius:

Et ſigna noſtro reſtituit Ioui
Direpta Parthorum ſuperbis
Poſtibus.

Subſignanis militibus, annumerari poſſunt illi milites ex domeſticis, qui dicuntur a Conſtantino *præpoſiti laborum* lib. 12. Cod. quibus datum erat ſignum labarum ad tutelam: de quo dixi ſupra, nec iterum dico. Non omittendum eſt circca ſigna piliferos fuiſſe, quod viget etiam hodie apud nos, & in noſtra militia vocamus *halebardiers.* peditum robur, & ſignorum tutela & præſidium. *Piliferi.*

8 FERIRET.] Sic Cæſari moranti & perſtanti in acie, aquilifer fugiens cuſpide minatus eſt. Sueton. cap. 62. in Iul. Nam pauor oculos tollit militi trepidanti. Et plus periculatus eſt Iulius inter ſuos quam inter hoſtes. Fœlicior Auidius Caſſius, qui, vt ait Spart. in eius vita, *cum ingens ſeditio in exercitu eſſet, proceſſit nudus, ſolo campeſtri: & ait, Percutite me, ſi audetis, & corruptæ diſciplinæ facinus addite.* Nimis tamen audacter factum in milite, cuius vita tota in obſequio, & in reuerentia ducis. ſed ſunt quædam quæ ferre decet.

9 AC SPATIVM FVIT.] Lego, *ac ſpatium fit.* Sic noſter de Chærea ſupra: *Inter armatos & obſtantes ſibi viam ferro patefecit.* Eſt aliquid ſimile apud Papin. 7. Theb.

—Excipiunt iuſſi, medioſque per enſes
Dant iter.

Puto circum brachia torta veſte & ſtrictis mucronibus, vt Tacitus ait Hiſt. 5. Quod fit adhuc noſtro æuo. Et apud Virgil. 2. Æn.

Fit via vi.

Nihil breuius, nihil gratius, imo nihil acutius. Et Tacitus: *Si arma occurrant, ferro viam inuenturos.* Hoc dicebant Bataui 4. Hiſtor.

Augebat metum gnarus Romanæ ſeditionis, & [1] ſi omitteretur ripa, inuaſurus hoſtis. at ſi auxilia, & ſocij aduerſum * abſcedentis legiones armarentur, ciuile bellum ſuſcipi; periculoſa ſeueritas, flagitioſa largitio; ſeu nihil militi, ſeu omnia concederentur, [2] in ancipiti * Rep. Igitur volutatis inter ſe rationibus, placitum vt epiſtolæ nomine principis ſcriberentur; miſſionem dari vicena ſtipendia meritis; [3] exauctorari qui ſenadena feciſſent, ac retineri ſub vexillo, cæterorum immunes, [4] niſi propulſandi hoſtis: legata, quæ petiuerant exolui, [5] duplicarique. Senſit miles in tempus conficta, ſtatimque flagitauit. miſſio per tribunos maturatur; largitio differebatur [6] in hiberna * cuiuſquam. Non abſceſſere quintani, vndeuiceſimanique, donec iiſdem in æſtiuis contracta ex viatico amicorum, ipſiuſque Cæſaris pecunia perſolueretur. Primam ac viceſimam legiones Cæcinna legatus in ciuitatem Vbiorum reduxit [7] turpi agmine, [8] cum * fiſci de imperatore rapti inter ſigna, interque aquilas veherentur. Germanicus ſuperiorem ad exercitum profectus, ſecundam & tertiam decumam & ſextam decumam legiones [9] nihil cunctatus ſacramento adigit. Quartadecumani paulum dubitauerunt. Pecunia & miſſio, quamuis non flagitantibus oblata eſt.

Auguſtiæ Reip. in bellis ciuilibus, & furente milite.

* abſcedētis
* Rempublicam ſupple forte.
* cuiuſque. attamen non
* fiſci de imperatoris ærario rapti

SI OMITTERETVR RIPA, INVASVRVS HOSTIS.] Ergo milites in ripis Rheni. Ita eſt. *Riparienſes*, & *limitanei*, & *limitrophi* vocati poſterioribus temporibus. Et L. eſt vnica de Ripa munienda, Cod. Vnde *Riparienſes* & *Ripuarij* qui ripas Rheni ſuis ſtationibus muniunt. Claudianus de bello Getico:

—Tutumque remotis
Excubijs, Rhenum ſolo terrore relinquunt.
Vllane poſteritas credet? Germania quondam
Illa ferox populis, quæ vix inſtantibus olim
Principibus, tota poterat cum mole teneri,
Iam ſeſe placidam præbet Stiliconis habenis,
Vt nec præſidijs nudato limite tentet
Expoſitum calcare ſolum, nec tranſeat amnem,
Incuſtoditam metuens attingere ripam.

Suetonius in Auguſto cap. 25. *Libertino milite bis vſus eſt ad tutelam ripæ Rheni fluminis, eoſque ſeruos adhuc viris fortuniſque periculoſioribus indictos* lego, *peculioſioribus*, id eſt qui maius habeant peculium. Peculium enim pro facultatibus. Vlpianus L. 16. D. ad ſenatuſconſ. Treb. *Plerique* (inquit) *patrimonium ſuum peculium dicunt.* Aſinius Pollio in famil. Cic. in epiſt. *Balbus. Traiecit ſe in regnum Bogudis, plane bene peculiatus.* Sed ad Riparienſes redeo. Tacit. de moribus German. loquens

Milites in finibus & ripis imperij.
Qui Riparienſes.
Præcipue in ripis Rheni.
Sub Arcad. & Honorio ſine præſidio Rheni ripa.
Libertini miles ad tutandū Rhenum.
Tacitus correctus.

loquens de Agrippinensibus, *Transgreßi olim* (Rhenum scilicet) *& experimento fidei, super ipsam Rheni ripam collocati*, vt arcerent, non vt custodirent. Nam miles Romanus custodiebat, Agrippinensis hostem arcebat, cui in limite Rheni data prædia, quæ vt sua tutabatur. Tertull. ad Iudæos: *Quid de Romanis dicam, qui de legionum suarum præsidijs, imperium suum muniunt?* Plus certe securitatis fuit ripam hanc armis munisse, quam vrbem Romam legibus firmasse.

Tacitus correctus.

2 In ancipiti Rep.] Lego, *in ancipiti Rempub.* Scilicet fore. Dux ipse Tacitus lib. 4. *Irritas leges: Remp. in præcipiti.* Dicit autem *Remp. in præcipiti*, vti Seneca dixit, *de Rep. paleam facere.* Nam ita lego, de Tranquill. libro 1. cap. 11. *Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio: Cato ille, virtutum viua imago, gladio incumbens, simul de se, & de rep. palam facere.* pro *paleam facere*, id est, & se, & Rempub. perdere, & ad nihilum redigere. Nam pro re nihili, aut vili *palea*. Arist. πὺς μαλῶους ἄχυρα τῶν ἀστῶν. Extranei sunt paleæ ciuibus. Diuus Cyprianus de paleis Ecclesiæ: *Auolent, auolent* (inquit) *paleæ leuis fidei quacunque aura tentationum.* D. Hieronym. 4. in Esai. c. 11. *Leo comedet paleas*, interpretatur verba leuia & simplicia sacræ scripturæ, & acus frumentariæ pro rebus nauci & despectis, & leuibus, vt apludæ: Næuius ex Nonio:

Explicatus Seneca.

Correctus.

Ratio correctionis.

Non hercle apluda est hodie quam tu nequior.

Id est, magis nihili. Sic Diuus Augustinus. *Et si grana latent in palea, agricolæ tamen nota sunt. Nemo timeat esse granum, etiam inter paleas: non falluntur oculi ventilatoris nostri.* Psalm. 49. Ita certe. Nam ille ventilator cornicum oculis acutior est, & perspicacior, & grana nouit & paleam: grana quæ recondat, paleas quas exurat.

3 Exauctorati.] Id est militia soluti, quod fiebat interdum *honesta missione*, interdum *inhonesta*. Tertullian. de corona, voluntariam militis Christiani narrat exauctorationem, paulo corruptis verbis. *Christianus sum, respondit* (o militem gloriosum) *suffragia exinde, & res apud acta, & reus apud præfectos. Ibidem grauißimas penulas posuit, reuelari* (lego *relenari*) *auspicatus*, quia scilicet penulæ militares grauissimæ. Addit. *Speculatoriam morosissimam pedibus absoluit, terræ sanctæ insistere incipiens, gladium nec defensioni dominicæ necessarium reddidit, deposita laurea, & de manu claruit.* Hæc apud Sagatos. At apud Togatos, ita Sueton. in Iul. *Nihilominus permanere in magistratu, & ius dicere ausus, vt comperit paratos, qui vi, atque per arma prohiberent, dimißis lictoribus, abiectaque prætexta, domum clam fugit, pro conditione temporum quieturus.* Vides heic voluntariam, & coactam exauctorationem? Sallust. confirmat his verbis: *Vbi eum tota concione ab exercitu cogit discedere, dicit se eius opera non vsurum, eumque ab armis dimittit.* Sic fiebat inhonesta missio morte ipsa grauior, & morte crudelissima.

Honesta missio. Inhonesta. Exauctoratio militis Christiani. Voluntaria.

Tert. correctus.

Exauctoratio dignitatis in togata militia.

Lictor dimissus prætexta abiecta.

Missio coacta.

4 Nisi propulsandi.] Quod erat vsitatum. Sic enim Seneca lib. 1. Controu. 8. *Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & veteranos vocari ad arma.* Iuuenalis idem scribit, & Velleius vbi de bello Pannonico. *Contractis in vna castra 10. legionibus & amplius, cohortibus 14. sed pluribus quam decem veteranorum millibus. Ad hoc magno voluntariorum numero*, &cæt. Idem: *habiti itaque delectus, reuocati vndique omnes veterani.* Ergo in periculo propulsando non veteranus excipitur, *Omnis homo miles*, ait Tertullian. in Apolog.

Veterani in periculis Remp. semper missi.

5 Duplicariique.] Fauorem tamen militum largitione & ambitu male acquiri ait Velleius. quod verum, & hoc scelus Republ. ad exitium suum properante a militibus inuentum.

6 In hiberna cuiusquam.] Quia hic error a Merceero animaduersus est, ferat epinicia, qui primus aduenit. Quippe fraudare lucernas debito oleo non possum, nec meritam capiti coronam detrahere. Dicam tamen, longe antequam sua ederet, monuisse me Lipsium, legendum esse *in hiberna cuiusque. Attamen.* Et certe illa vox (*cuiusque*) Tacito sueta. Nam Annal. 2. *Apud imperitißimi cuiusque promptas aures.* Et libro 14. *illi vim magistratuum, & primi cuiusque auaritiam increpantes.* Et libro 13. *Pro ingenio cuiusque quæsiti in principem honores.* Nec tamen ille plene correxit: sed legendum, *in hiberna cuiusque. Attamen non abscessere quintani.* Nam ex illa voce *Attamen*, finem verbi *cuiusquam*, pro *cuiusque* finxerunt exscriptores, nobilissimi certe plastæ, & ita scriptum *An.* Sed non omnia videt pulcher Theocritus, aiebat idem Lipsius.

Mercerus.

Tacitus plene correctus.

7 Turpi agmine.] Non modo turpi, sed horrendo, & lugendo ad instar exequiarum. Sic Hist. 4. noster: *Quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis. Detexit ignominiam campus, & dies, reuulsæ Imperatoris imagines, innixa signa*, (dixi legendum *inhonora signa*) *fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis, silens agmen, ac veluti longæ exequiæ.* Et sane exercitu fugato nil tristius, nil miserabilius; vt victore nil lætius, nil insolentius. vis exemplum? Tacitus 1. Hist. de simili abitu: *Redierunt in castra inuiti neque innocentes. Postera die velut capta vrbe clausæ domus, rarus per vias populus, mœsta plebs, deiecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ quam pœnitentiæ.* Nec abeo quin corrigam Tacitum in simili loco, & 4. Hist. *Ignauißimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, pauentes; melior pars rubore, & infamia. Quale illud iter?* (Lego, *iam quale illud iter?*) *quis dux viæ? & omnia in arbitrio eorũ quos vitæ necisq. dominos fecissent.*

Deformitas rebellis exercitus.

8 Cum fisci de Imperatore rapti.] Non hæc tua Charis, o Tacite, maior in Latinitate tua venustas. Lego, *cum fisci de Imperatoris ærario rapti.* Et scriptum erat, *de Imperator.æ*, per notas. Ergo rapti de Imperatoris ærario fisci, id est fisci, in quibus erant Imperatoris pecuniæ, etiã a militibus de ærario Imperatoris prædati. Et illi sunt qui inter signa

Pecunia militum in fiscis.

vehebantur. D. August. in Psalmo 140. *Fiscus seu quid sit? fiscus, saccus est, vnde & fiscellæ, & fiscinæ dicuntur; fiscus saccus est publicus.* Et

Annona in retibus.

certe in fiscis pecunia militum, vt in retibus annona, & retica annona dicitur ab eodem D. Augustino de ciuit. Dei l. 19. c. 19. Inde *confiscata pecunia* fiscis reposita. Sueton. in August. cap. 101. *Confiscatam semper repositamque habuerat.*

Duo fiscorum genera. Vt duo pecuniæ genera apud signa. Principis. Et priuatorum. Fisci. Signa sacra, vt templa. Templis assimilata.

Duo autem fiscorum genera erant apud signa, vt duo genera pecuniarum: Principis scilicet pecunia, & priuatorum. Signa autem apud Romanos erant sacra, veluti templa. Et certe templis assimilantur apud Tacitum lib. 16. Annal. *Cum* (inquit) *fulgentibus aquilis in modum templi.* Vt autem pecunia reponebatur apud templa & ædes Deorum, sic & apud signa: Spart. in Nigro: *Iussit ne in Zonis milites ad bellum aureos vel argenteos nummos portarent: sed publice commendarent,* id est, deponerent sub signis recepturi post prælia quod dederant. Erantque pecuniæ publicæ, & priuatæ reconditæ in fiscis. Suet. in Claud. cap. 18. *Positis ante se cum pecunia fiscis, ad subueniendum hortatus est.* Seneca lib. 3. de ira cap. 33. *Libet intueri fiscos in angulo iacentes: hi sunt, propter quos oculi claro humore exprimuntur.* Sic enim legendum, non *clamore*, nam oculi non clamant, sed plorant. Idem epist. 119. *Iam ego paraueram fiscos, circunspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem; quod publicum agitarem, quas accerserem merces.* Sic Plinius lib. 34. cap. 8. dixit *equum cum fiscinis*, id est fiscis, fecisse *Euthycratem illum pictorem nobilissimum & artificem.* Inde *subfiscus* folliculus testiculorum anelinorum, ita dictus a fisci similitudine, quo vtebātur pro marsupio. Verrius Flaccus.

Fiscina.

Inde *ius fisci*, apud Iurisconsultos, & *fisci*, & *fiscellæ*, in quibus reponebantur pecuniæ.

Fiscella.

D. Hieronym. in vita Hilar. *Fiscellas iunco texens, æmulabatur Ægyptiorum monachorum disciplinam.*

Ius fisci.

Et ad Rust. quem monachum format; *Fiscellam texe iunco*, inquit. Nam post orationes & meditationes, erant diurnæ monachorum operæ *fisci*: id est Christianorum: nam ita dicuntur D. Hieronym. in Catalogo: istique solitudinis cultores, quos Philo laudat multum lib. de vita contempl. & D. Basilius, & D. Ioan. Chrysostomus, Synesiusque, omnisque Christianorum pia antiquitas, istis operulis se recreabant. Virg. 1. Georg.

Operæ monachorum priscorum.

—facilis rubea texatur fiscina virga.

Deposita pecunia apud signa.

At de deposita pecunia apud signa, sic Sueton. in Domit. cap. 7. *Geminare legionum castra prohibuit, nec plusquam mille nummos, a quoquam ad signa deponi. Quod L. Antonius, apud duarum legionum hiberna res nouas moliens, fiduciam recepisse etiam ex depositorum summa, videbatur.* Vegetius etiam tradit, milites ex donatiuo dimidiam partem deponere consueuisse apud signa, ne, memores depositi, (lego, *immemores*) ipsa signa obliuiscerentur. Ita ob nummos, & ob numina, chara signa fuere militibus Romanis.

Sed militum.

1 NIHIL EVECTATVS.] Ex vera mente Taciti, *cunctatas*, quia subiungit. *Quartadecimani paulum dubitauerant.* Et opponit *dubitantibus non cunctatas* legiones. Sed nec male *cunctatus* legeretur ex officio ducis, quia in tali tumultu, sacramentum est ducibus pro sacra anchora. Iurisconsulti dicunt militare iusiurandum, ὅρκος στρατιωτικὸς, L. 8. Cod. de legat. Et dux non contabatur, sed contabatur rebellis miles. Tertull. Contra Physic. *Milites nunquam immemores sacramenti, magis stationibus parent.* Seneca epist. 106. *Quemadmodum primum militiæ vinculum est religio, & signorum amor, & deserendi nefas, tunc deinde cætera facile exiguntur, militibus ad iusiurandum adactis.* Sic Liuius vbi de sacramento L. Papirij, *Vinculum militiæ, militum sacramentum* vocat. Et idem lib. 28. in seditione Sucronensi: *Citati milites nominatim, apud Tribunos militum, in verba P. Scipionis iurauerunt.* Noster in vita Agric. *Is missum ad delectus agendos, Agricolam, integreque ac strenue versatum, vicesimæ legioni, tarde ad sacramentum transgressæ, præposuit, vbi decessor seditiose agere narrabatur.* Quale vero fuerit sacramentum, & eius formula, vix reperias in authoribus, nisi per segmenta, qualia sunt illa quæ Aul. Gell. memorat lib. 16. cap. 4. Sed non sunt veri sacramenti verba. Liuius lib. 2. *Iureiurando a tribunis militum adacti, iussu Consulum conuenturos, neque iniussu abituros.* Nam ad eam diem nihil præter istud sacramentum fuerat. Dionys. lib. 2. ait sacramentum fuisse, *Duci obsequuturos, signa non relicturos: si faxint, indicta causa necari posse.* Blesensis epist. 94. *Olim se iuramenti vinculo milites obligabant, quod starent pro Resp. statu, quod in acie non fugerent, quod vitæ propriæ vtilitatem publicam præhaberent.* Et hoc potuit esse sacramentum sub Rep. Sub Imperatoribus, puto præter superiora additum *Cæsari obsequuturos.* Notandum quod obtestarentur milites *per sacramentum.* Nam ita Apul. 4. Metamorph. *Per dextram Martis, per fidem sacramenti, bonum commilitonem cruciatu simul, & captiuitate liberaremus.* Idem huic sacramento dat *genium* lib. 9. Metamorph *Nec militaris etiam sacramenti genium, ob amissam spatam verebatur.* Ille enim Genius armorum amissorum vindex.

Cunctatas, Taciti scriptura.

In turbis militib. sacramentum.

Ob memoriam sacramenti magis parent milit.

Sacramentum, militiæ vinculum.

Et præcipuum.

Incertum, quod fuerit sacramentum militum.

Formula nullibi extat.

Milites per sacramentum datum iurabant.

Genius sacramenti militum vindex.

At in Chaucis cœptauere seditionem præsidium agitantes vexillarij discordium legionum: & [1] præsenti duorum militum supplicio paulum repressi sunt. Iusserat id Menius castrorum præfectus, bono magis exemplo, quam concesso iure. deinde intumescente motu profugus, repertusque, postquam intutæ latebræ, [a] præsidium ab audacia mutuatur: [1] *Non præfectum ab ijs, sed Germanicum ducem,*

Paucorum animaduersio omnium quies.

ducem, sed Tiberium imperatorem violari: simul exterritis, qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, & si quis agmine decessisset, pro desertore fore clamitans, reduxit in hiberna turbidos, & nihil ausos. Interea [4] legati ab senatu * regressum iam apud aram Vbiorum Germanicum adeunt. Duæ ibi legiones prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. Pauidos, & conscientia vecordes intrat metus, venisse patrum iussu, qui irrita faceret quæ per seditionem expresserant. [5] Vtque mos vulgo, * quamuis falsis reum subdere, [6] Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, autorem senatusconsulti incusant: & [7] nocte concubia vexillum [8] in domo Germanici situm flagitare occipiunt; concursuque ad ianuam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæsarem, tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt: mox vagi per vias obuios habuere legatos, audita consternatione, ad Germanicum tendentes: ingerunt contumelias, cædem parant, Planco maxime, [9] quem dignitas fuga impediuerat. Neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primæ legionis: illic signa, & aquilam amplexus, religione sese tutabatur. Ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, [10] rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris sanguine suo [11] altaria deum commaculauisset.

*regressi viam

* quantumuis falsis

Irreuerentia & furor militum in ducem quam inuerecunda.

Dignitas viri fugam nescit.

Legatus inter suos periclitatur.

Saluatur ab exteris.

1 PRÆSENTI DVORVM MILITVM SVPPLICIO.] Qui tandem didicere, in extremo equi Troiani tergo scriptum fuisse, *Sero sapiunt Phryges*, vt ait Cicero ad Attic. nam vnius supplicium, omnium salus. Sic pauco sanguine tracto corpus omne conualescit.

2. PRÆSIDIVM AB AVDACIA.] D. Hieronym. ad Furiam: *Accipe quæso occasionem, & fac de necessitate virtutem.* Sane imperterritus animus, cui virtus comes, frangit nequitiam obtutu solo. Sed contra interdum in fœminis. Nam Iuuenalis lib. 2. Satyra 6.

— *Nihil est audacius illis*
Deprensis, iram atque animos a crimine sumunt.

Sic Sol ceram emollit, & lutum indurat.

Nequitia obtutu fracta.

Interdum firmata.

3 NON PRÆFECTVM AB IIS, SED GERMANICVM DVCEM, SED TIBERIVM IMPERATOREM VIOLARI.] Cuius Tiberij auspicijs bellum gerebatur. Sic Scipio insanienti militi hæc exprobrat apud Liuium, quia ducis memoria militi noxio tremor est. Sic ergo Liuius: *Mihi nec hodie quidem scire videmini, quo insaniæ progressi sitis, quid facinoris in me, quid in Deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militatis.* Sic rex Agrippa apud Iosippum de bello Iudaico dicebat Iudæis: *Continete vos, ne irritetur aduersum vos Cæsar ac vniuersum imperium Romanum. Non enim vestrum damnum expetit Cæsar, neque misit ad vos istos præfectos, vt vobis nocerent. verum non vident oculi eius ab Occidente ad Orientem, nec pertingit manus eius a Roma huc vsque. Quin expectate vt legatos mittam ad eum auferamque præfectos a vobis citra bellum & sanguinis effusionem.* Sed milite furente, nil cæcius, nil surdius.

Miles rebellans Deum lædit, & se, & imperatorem.

Tacitus correctus.

4 LEGATI AB SENATV EGRESSI IAM APVD ARAM.] Particula illa (*iam*) multis huius authoris locis inserta, vitium facit. Quod demonstrabo vbi se obtulerit. Legere autem licet heic: *Legati ab Senatu regressi viam.* Tamen non displicet Florentinus Codex, in quo, *Regressum iam apud aram, &c.* vt referatur ad Germanicum & lectio superior magis me afficit.

5 VTQVE MOS VVLGO, QVAMVIS FALSIS REVM SVBDERE.] Nota est historia Eluij Cinnæ a populo Rom. discerpti, pro Cornelio Cinna, in cæde Iulij Cæsaris, & Varronis in proscriptione, qui plures Varrones esse triumuiros monuit. Dio. Et sub Augusto P. Ruffi, qui de famosis libellis reus factus est, quamuis longe abesset. Nam vbi vulgus non habet quem certo feriat, omnes ferit, & suspicatur. *Vulgus*, ait Tacitus 2. hist. *fingendi auidum; si nemo eligatur, multos destinat.* Idem supra scribit: *Lentulo infensi, quod is ante alios ætate & gloria belli, firmare Drusum crederetur.* Quæ vulgi suspicio fuit. Non male ergo Tacitus, *vt mos vulgo*, & 1. hist. *Quia neminem vnum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscebant.* Quod firmat Apul. 2. Metamorph. *Sæuire vulgus interdum, & facti verisimilitudine, ad criminis credulitatem impelli.* Sed cæcum monstrum vulgus, & corpus sine lumine.

Vulgi furor in immerentes.

Et in absentes;

Suspiciosum,

Et credulum.

6 MVNATIVM PLANCVM.] Qui bis Consul fuit: primo, cum M. Lepido, anno V. C. 712. secundo, biennio ante mortem

Quis Plancus.

Augusti, cum C. Silio Cinna, anno ab vrbe condita 766. Dio lib. 56. Quique non modo Consul, sed & censor. Et nomen fuit Romanum *Munatius*. Plin. 21. cap. 3. *P. Munatius, cum demptam Marsiæ coronam e floribus capiti imposuisset, in carcerem ductus est.* Tamen D. Genebrardus legit *Mimacium Plancum* in Chronico: quod non placet, quia Liuius contra & Plinius, & Sueton. semper & 29. in Augusto habent *Munatium*. Vir bello impiger, sed adulatione fœdus, & quem Velleius vocat *proditorem*, *& venalem*, *& humillimum assentatorem reginæ*, *& infra seruos clientem*: ita lego, id est, Cleopatræ reginæ vilissimum seruum. Nam is est, de quo Seneca quæst. nat. lib. 4. cap. 1. *Plancus artifex* (adulationum scilicet) *ante Vellium maximus*. Vbi lego, *ante Vitellium*: nam L. Vitellius est, qui soccum Messalinæ per vile seruitium & putidam adulationem pedibus detractum, sinu suo conditum basiabat. Vixit hic sub Claudio, ille sub Augusto & Tiberio. Turpe mancipium, & hoc Sueton. scribit in Vitell. cap. 1. Vocat Seneca pater, *desultorem bellorum ciuilium*. Quippe a Bruto ad Antonium, ab Antonio ad Augustum profugit. *Et facilis est transitus*, ait Tacit. 1. Hist. *ad proximos & validiores*: plenaque transfugijs sunt bella ciuilia, sed pro leuitatis antidoto istud Horatianum capiunt.

Impiger bello.

Seneca correctus.

Misce stultitiam consilijs breuem,
Dulce est desipere in loco.

Vetus Planci extat inscriptio notabilis. L. MVNVTIVS. L.F.L.N. PRON. PLANCVS. COS. CEN. IMPER. ITER. VIIVIR. EPVL. TRIVMPHA. EX. RHETIS. ÆDEM. SATVRNI. F. DE MANVBIIS. AGROS. DIVISIT. IN. ITALIA. BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDVXIT. LVGDVNVM. ET. RAVRICAM. Plinius cap. 3. lib. 13. *L. Plotium Planci bis consulis censorisque fratrem.* lege, *Plancum L. Planci bis consulis censorisque fratrem.* quamuis Caium nominet Valerius lib. 6. cap. 8. sed male. Nam Planci Lucij dicti. Iudex autem fuit in illa conuiuiali lite M. Antonij, & Cleopatræ, quâ vnio ille, alterum orbis miraculum, absumptus est. Quod narrat Macrobius Saturn. 1. cap. 14. non sine mendo. *Nisi*, inquit, *Munatius Plancus, iudex seuerissimus, mature superatum Antonium pronunciasset.* Nam in illa lite, quæ de luxuria, quid seueritas? Lego ergo, *Iudex suauissimus*. Suauitas in lite, suauitas in conuiuio, suauitas in partibus litigantibus, suauitas in iudicio, & iudice, qui adulator. Plinius lib. 9. cap. 35. *Iudicem sponsionis* vocat: qui eandem historiam narrat. Et ad eum est istud Horatij 1. Carm.

Macrobius correctus.

Suauissimus iudex Plancus.

Seu te fulgentia signis
Castra tenent, seu densa tenebit
Tiburis vmbra tui.

Et nominatur ab eo *sapiens*, cui nomini nihil est quod æquari possit.

Nox partita vt dies apud Rom.

7 NOCTE CONCVBIA.] Vt dies in partes diuisus apud Romanos, ita nox, vt ait Censorinus de die natali, cap. 10. Apuleius primas noctis partes exequitur 2. Metam. *Cum ecce* (inquit) *crepusculum, & nox prouecta, & nox altior, & deinde concubia altiora, & iam nox intempesta, mihique oppido formido cumulatior.* Hæc de partibus dimidiæ noctis. Poetæ autem istas partes etiam versibus celebrarunt. Et *Crepusculum* vocant dubium tempus, noctis, an diei sit. Quod est Sabinum verbum. Plaut. in Parasito:

Omnes partes ab Apuleio signatæ.

Noctis crepusculum.

Inde hic bene potus primo crepusculo.

Virg. 2. Æneid.

Vertitur interea cælum, & ruit Oceano nox
Inuoluens vmbra magna terramque polumque.

Et Papinius 3. Thebaid.

Nox subit, & curas hominum, motusque ferarum
Composuit, nigroque polos inuoluit amictu.

Et hoc crepusculum est obscurum, vt vesperugo. Plaut. in Amphitr.

Neque vesperugo neque Virgiliæ occidunt.

Crepusculum a verbo *crepero*, & a *vespere vesperugo*, quasi ruens vesper. Ouid. 4. Metamorph.

Iamque dies exactus erat, tempusque subibat,
Quod tu nec tenebras, nec possis dicere lucem,
Sed cum luce tamen dubiæ confinia noctis.

De nocte prouecta, quæ prima fax dicitur, idem Virgil. 8. Æneid.

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum, pecudumque genus sopor altus habebat.

Et Varro.

Desierant latrare canes, vrbesque silebant,
Omnia noctis erant placida composta quiete.

De ea Augustus apud Sueton. cap. 66. *In balneo demum post horam primam noctis, duas bucceas manducaui, priusquam vngi inciperem.* De nocte altiore, idem Papinius 5. Theb.

Nox altior. Nox concubia, seu sopora.

Primæ decrescunt murmura noctis.

De concubia, quæ *nox sopora*, Ennius ex Macrobio Saturnal. 2. cap. 4.

Qua Galli furtim noctu summa arcis adorti
Mœnia, concubia, vigilesque repente cruentant.

Et Seneca in Tragœdijs.

Partes fere nox transierat duas,
Clarumque septem verterant stellæ iugum.

Et Varro:

Cum pictus aer feruidis late ignibus
Cœli choreas astricas ostenderet.

Seneca pater controuers. 1. lib. 7. *Nox erat concubia, & omnia (Iudices) canentia sideribus.* De suprema nocte idem Papinius 3. Theb.

Nox intempesta.

— Iam nocte suprema,
Ante nouos ortus, vbi sola superstite plaustro
Arctos ad Oceanum fugientibus inuidet Astris.

Varro 6. de Ling. Lat. *Quid noctis videtur? in altissimo cœli Clypeo Temo superat, stellas sublime cogens etiam atque etiam noctu iter.* Placuit hæc leuia aspergere, & de dimidia nocte tantum, ne tibi molestus siem.

8 IN DOMO GERMANICI.] Id est, *castrensi prætorio*. Nam domus ducis *prætorium* dicta in castris, *quod non Consules sed prætores tunc legionibus imperitarent*. Festus. Liuius lib. 3. Virgil. 4. Georg. de apium castris.

Prætorium tentorium ducis in castris.

Et circum regem, atque ipsa prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.

Et vocatur Prætorium *domus verenda signorum* a Papinio li. 10. Theb. Cur ita? An quod reponerentur & reconderentur signa in prætorio,

Domus verenda signorum. Cur ita. Signa ærario deprompta.

Ad dictatorem delata.

torio, vt in domo ducis? Lego enim signa *ex ærario deprompta, delata fuisse ad dictatorem A. Seruilium*, in Liuij lib. 4. Sed hoc in vrbe, & Dio narrat in seditione vrbana vexillum Ianiculo extractum. Sueton. in Galba cap. 12. *Recusantes atque insuper aquilam, & signa pertinacius flagitantes, non modo immisso equite disiecit, sed etiam decimauit.* Scio tamen in principijs castrorum fixa, sed puto in militum tumultibus, primum & præcipuum esse quod dux occupet signa militum, quæ si apud se habeat, nihil moliri possunt. Nam absque signis frigent, nec se internoscunt. Cum signis, nullum non facinus occipiunt, & persequuntur. Nam signa se sequutos obtendunt, quæ non deserturos iurauere. Sic Annal. 2. de Pisone: *Adeo commouerat, vt signifer legionis quintæ, signum ad eum transmiserit.* Ergo & milites signum sequentes. Germanicus veteranorum insaniam conspicatus, quos sub vexillo retinuerat, in prætorio vexillum istud apud se habuit, ne in tumultu vterentur, vel potius abuterentur. De russato autem vexillo non hæc capio, quod tunc nulla illis pugna cum hoste, sed cum duce, & legatis, & Romanis in castris: quod horrendum.

Signa penes Galbam.

In seditione militum primum signa occupanda.

Absque signis friget seditio.

Nam iurant signa non deserturos.

Dignitatis comes grauitas.

9 QVEM DIGNITAS FVGA IMPEDIVERAT.] Ipsa enim dignitas iubet esse graues. Sallust. in frag. 2. Hist. *Ea continet, inquit, vir grauis, & nulla arte cuiquam inferior.* Sic Pompeij os venerandum tumultuantes Luculli milites sola præsentia compescuit. Dio 35. Tit. Liuius lib. 5. quem corrigo mendosum, loquens de Gallis Romam irrumpentibus, ita scribit. *Turba seruorum domos regressa, obstinato ad mortem animo, aduentum hostium expectabat, qui eorum* (lego, *at qui eorum*) *curules gesserant magistratus, vt fortunæ pristinæ, honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est* (lege, *queis*, pro *quibus*, *augustissima vestis, vt est*,) *tensas ducentibus, triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere.* Sane ex vetere dignitate Senatus, cuius nunquam quisquam debet obliuisci.

Liuius correctus.

10 RARVM ETIAM INTER HOSTES.] Vtique rarum, sed a Fidenatibus, & Veientibus factum, vt legatos P. R. trucidarent. Liuius lib. 4. Ideoque statuæ positæ mortuis, & Tucca Illyriorum regina P. Iunium & Tit. Coruncanium legatos interfecit, qui post mortem statua etiam donati. Plin. libro 34. cap. 6. Quod & fecere Galli Senones, epitome Liuiana lib. 12. Sed legatos populi Rom. in castris Rom. a Romanis militibus trucidari, nusquam auditum, nusquam lectum, nusquam intellectum. Tacitus 3. Hist. *Ni dato a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum ius ante ipsa patriæ mœnia ciuilis rabies vsque in exitium temerasset.* Nam furor militaris sine oculis, sine mente est.

Romani olim legati trucidati.

Sed ab exteris.

At in suis castris auditum nunquam.

Nisi auo Tiberij.

11 ALTARIA DEVM.] Ergo altaria in castris? ita prorsus. Veget. lib. 2. cap. 5. Et ex cespite puro, vt tribunal, quantum conijcio: nam primum ex cespite altaria. Ouid. 4. Metamorph.

Focos totidem de cespite ponit.

Altaria in castris.

Et ex cespite.

Hoc si variauerit, animaduerti nondum. Liuius lib. 10. vbi de sacramento Papinij Cursoris, ostendit fuisse aras in castris. *Ara in medio, inquit, victimæque circa cæsæ, & circumstantes centuriones strictis gladijs. Admonebatur altaribus miles, magis vt victima, quam vt sacri particeps, adigebaturque iureiurando, quæ visa, audita que in hoc loco essent, non enunciaturum.* Et noster docet aras fuisse in castris, cum lib. 15. scribit *Hostiam adstantem hibernaculis, semifacta opera fugisse, seque vallo extulisse.* Puto autem fuisse apud signa, cum apud signa iurarent, tum quod signa sacra, vt altaria. Collige inde paganos milites, inter Martis strepitus, de religione semper meminisse: quod est verissimum. Sed ἔῤῥει τὰ καλά, honesta perierunt.

Illa altaria in principijs.

Propter signa.

Luce demum, postquam dux, & miles & facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, recipitque in tribunal. Tum fatalem increpans rabiem, neque militum, sed [1] * deum ira resurgere, cur venerint legati aperit: ius legationis, atque ipsius Planci grauem, & immeritum casum; simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur: attonitaque magis, quam quieta concione, legatos præsidio auxiliarium equitum dimittit. [2] Eo in metu arguere Germanicum omnes, quod non ad superiorem exercitum pergeret, vbi obsequia, & contra * rebellis auxilium. *Satis superque missione & pecunia, & mollibus consultis peccatum: vel, si vilis ipsi salus, cur filium paruulum, cur grauidam coniugem inter furentes & omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem auo, & Reip. redderet.* [3] Diu cunctatus, aspernantem vxorem, cum se diuo Augusto ortam, neque degenerem ad pericula testaretur, postremo vterum eius, & communem filium multo cum fletu complexus, vt abiret, perpulit.

* deum ira res vergere,

Furenti furor obsistit.

* rebelleis

Mollibus non curandum miluis vlcus.

Tacitus emendatus.

1 DEVM IRA RESVRGERE.] Lego, *Deum ira res vergere.* Nam pulchrum est *Dissidia nunquam oriri, aut si oriantur in castris, cito mori & absumi.* Synesius ait epistola 67. rupta militum in duces obsequia iras esse Deorum in rem Romanam. Et est exemplum in verbo *resurgere*, quomodo ex duabus dictionibus vnam conflarint, & contra sæpe. Sed est eis familiare vlcus, & suetum. Reposui *vergere.* Sic enim noster lib. 2. Annal. *Nam suam ætatem vergere; Drusi nondum adoleuisse.* Et lib. 5. *vergens dominatio.* Cæterum ad Deorum iras mala referebant pagani, quod ex diuinis Dei oraculis traditum Iudæis. Exod. 32. *Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos.* Quod pagani sibi adsumpsere. Sic enim Horatius:

Pagani deorum iras incusabãt.

Dijs iratis, genioque sinistro.

Vt contra Plautus in Milite:

Ite cum Dijs bene volentibus.

Plinius, vbi de mentagra lib. 16. cap. 1. *Quid hoc esse dicamus, aut quas Deorum iras?* Virgil. 2. Æneid.

Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis.

Dio lib. 56. ait non sine Deorum ira cladem Varianam accidisse. Et Ouid. 10. Metamorph.

Ira Deum fuit est, sacris placabimus iram.

Silius libro 3.

Sed quænam ira Deum?

Itaque Papinius 5. Syluar.

Nunquid inaccesso posui vestigia luco?
Num vetito de fonte bibi?

Spartian. in Odenato: *Iratum fuisse Reip. Deum credo, qui interfecto Valeriano noluit Odenatum reseruare.* Et Tacitus 16. Annal. *Ira illa numinum in res Romanas fuit: quam non vt in cladibus exercituum aut captiuitate vrbium semel editam transire licet.* Quippe illa duo, *clades exercituum* & *captiuitas vrbium*, inter insigniora mala. Agathias lib. 3. refert ad *diuinam quandam iram iniustæ cædis causa Romanos circumuentos fuisse.* Quidam ex paganis dixit, *Deos habere irarum quadrigas*, quasi celeres ad iram: & vere dixit. Nam paganorum Dij, non amoris Dij, & beneuolentiæ, sed odij, & subuersion[is]. Inde Apollyon ille in Apocalypsi D. Ioannis.

2 EO IN METV ARGVERE.] Quod magis placet: Ideoque sub toga manum contineo. Nam licet amici Cæsaris, & de metu, & de motu loquerentur; maior tamen *metus* fuit, quam *motus*: & in summa fortuna minima fuit licentia. Et hoc firmat Tacitus, dum ait, *Attonitaque magis, quam quieta concione.* Cæterum lego, *arguere* in infinitiuo, & sine accentu, loquendi forma Tacito familiari, vt infra *incusare Tiberium.* Et supra, *Ruere in seruitium, Consules, Patres, Eques.* Similia ergo similibus curent[ur].

3 DIV CVNCTATVS.] Non ita, sed *diu contestatus aspernantem vxorem.* Nam maiorem & veriorem vim habet.

Fœminæ nolunt vbi velis, vbi nolis cupiunt vltro.

ait Comicus. Ideo contestatus est vxorem. Cicero pro Flacco: *contestari cœlum, & noctem.* Et libro 3. epist. ad Attic. epist. quæ incipit, *Ad Appium. Contestans omnes Deos.* & 6. in Verrem. *Hominesque contestans clamare cœpit.* Tertull. de Cor. loquens de solemnibus verbis in baptismo nouellorum Christianorum, quæ hodie etiamnum Catholica Ecclesia pronuntiat. *Aquam, ait, adituri in Ecclesia, sub Antistitis manu contestamur nos renunciare Diabolo, & pompæ, & Angelis eius.* Quæ est solemnis vt vetus formula baptismatis apud omnes Christianos. Non inficior verbum *cunctari* frequens esse Tacito. vt infra: *Iuuenis conscientia cunctabatur.* Et 5. Annal. *Haud cunctatus Germanicus.* Sed heic prophanum est, & ab istis sacris alienum.

Abrenunciatio vetus.

4 VTERVM EIVS ET COMMVNEM FILIVM COMPLEXVS.] Isti complexus fiebant colli astrictione & oris basiatione apud Iudæos. Nam Genesis 33. *Currens Iacob Esau fratri suo amplexatus est eum, stringensque collum eius & osculans fleuit.* Et eodem 45. *Cumque amplexatus redijsset in collum Benjamin fratris sui fleuit, illo quoque similiter flente super collum eius: osculatusque est Ioseph omnes fratres suos.* Sic Papinius de paganis ad Claudiam vxorem.

Vterum complexus coniugum. Oscula data.

Visceribus complexa tuis, sertisque dedisti
Oscula anhela meis.

Non ita Regulus, nam de eo sic Horatius lib. 3. Ode 1.

Fertur pudicæ coniugis osculum,
Paruosque natos, vt capitis minor,
A se remouisse.

Abeuntibus.

Solebant autem abeuntes, & aduenientes, oscula dare, & suscipere. Ouid. Briseid. Achilli.

Hei mihi discedens oscula nulla dedi.

Et Oenone Paridi.

Oscula dimissæ quoties repetita dedisti?
Quam vix sustinuit dicere lingua, Vale?

Suetonius in Tib. cap. 10. *Paucos admodum in digressu deosculatus.* Etiam abeuntibus & non redituris dabant oscula portis. Rutilius in itiner.

Iam iam laxatis charæ complexibus vrbis,
Vincimur, & serum vix toleramus iter.
Crebra relinquendis infigimus oscula portis,
Inuiti superant limina sacra pedes.

Sed & aduenientes limina salutabant & osculabantur. Claudianus 1. de laud. Stil.

Vixque salutatis laribus, vix coniuge visa.

Dio scribit *Prusiam ingressum Curiam Romanam statim limen osculatum.* Et idem Claud. 2. de laud. Stilic.

Agnoscitque casas, & collibus oscula notis
Figit, & impresso glebis non cedit aratro.

Ouid. 3. Metamorph.

Cadmus agit gentes, peregrinæque oscula terræ
Figit, & ignotos montes agrosque salutat.

Herodianus sæpe & Xenophon 2. Cyropæd. scribunt liminibus prouinciarum posita altaria, quibus Dij prouinciæ ab introeuntibus sacrificio salutarentur, & a discedentibus. Quod apud Iudæos commendatum maxime, qui introitum accedentium & exitum abeuntium Deo commendabant: quod in Biblijs passim legitur. Et aduenientes peregre, statim domi deos penates salutabant apud

apud paganos, quod Plautus docet. Sueton. in Nerone. *Nec aduenientem, nec proficiscentem osculo dignatus est.* Tibullus lib. 1. eleg. 2. de templis.

Non ego si merui dubitem procumbere templis,
Et dare sacratis oscula liminibus.
Non ego tellurem genibus prorepere supplex,
Et miserum sancto tundere poste caput.

Homer. 5. Odyss.

-- κύσε δ' ζείδωρον ἄρουραν.
Osculatus est almam tellurem.

De prosequutione autem quæ beneuolentiæ pars, sic Horat. Sat. 9. lib. 1.

--*Vsque tenebo,* *Prosequar.*

Et Ouid. in Amor. epist. 4. lib. 1.

Qua licet ad seras prosequar vsque fores.

Et Gellius lib. 15. cap. 5. *Nos ergo familiares eius circunfusi vndique eum prosequebamur domum.* Hæc de itu & abitu & comitatu paganorum: nec omitto quod Philo narrat, floribus, & frondibus abeuntes principes persequutos, libro de legat. ad Caium. Et eleganter Suet. vocat *Officia prosequentium*, cap. 75. in Iul. Velleius autem de Augusto, *prosequens eum.* Id est, Tiberium. Sed hanc prosequutionem nimis prosequor.

Principes abeuntes floribus sparsi.

Incedebat muliebre, & miserabile agmen, profuga ducis vxor, paruulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quæ simul trahebantur: nec minus [1] tristes qui manebant. Non florentis Cæsaris, neque suis in castris, sed velut in vrbe victa facies, gemitusque, ac planctus etiam militum aures oraque aduertere. Progrediuntur contubernijs, quis ille flebilis sonus? [2] *quod tam triste? fœminas inlustres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ vxoris, aut comitatus soliti, pergere * ad Treuiros, & externæ fidei. Pudor inde & miseratio, & patris Agrippæ, Augusti aui memoria, socer Drusus, ipsa insigni fœcunditate, præclara pudicitia; [3] * iam infans [4] in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari [5] vocabulo Caligulam appellabant [quia plerunque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur.] Sed nihil æque flexit, quam inuidia in Treuiros: orant, obsistunt, rediret, maneret: pars Agrippinæ occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque, vt erat recens dolore & ira, [6] apud circunfusos ita cœpit.

* quid tam, aiunt, triste?

* ad Treuiros viros externæ fidei.

* etiam infans

Vxor ducis eget comitatu.

Semper apud paganos patria charior vxore, & liberis.

1 TRISTES QVI MANEBANT.] Refero, non ad mulieres quæ manerent: nam quæ illæ? & quando illæ? cum Agrippina & lamentantes amicorum vxores simul raptarentur extra castra. Isidorus castra quasi *casta* dicta censet, *quod ibi libido castraretur, quia castris mulier nulla.* Vnde Lucillius.

Prætor noster quam spurcu'st ore, quod omnes
Extra castra vt stercu' foras eiecit ad vnum.

Et hæc scribit author noster non vt referatur ad mulieres, sed ad viros: cum dicat non (*quæ manebant*) sed (*qui manebant.*) Nam a castris semotæ mulieres. Et si qua restabat, erat Ducis vxor aut præstantiorum militum, vt heic vxor Germanici. Cæterum longe post vxor Caluisij, sub Galba ignoto habitu castra intrans stuprata fuit. Histor. 1. Igitur ad viros refero, qui restabant, Germanicum scilicet, & amicos, & melioris notæ milites. Tacitus me iuuat, cum addit: *Non florentis Cæsaris, neque suis in castris, sed velut in vrbe victa facies.* Heic figo comma. *Gemitusque & planctus etiam militum aures, oraque aduertere.* Et lib. 3. in oratione Cinnæ. *Ne fœminæ in socios, aut gentes externas traherentur, inesse m[illegible]rum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus conuertant.* Et sane tunc rarus in castris cœtus mulierum. Propert. lib. 3. eleg. 9. sub Augusto.

Romanis vtinam patuissent castra puellis.
Essem militiæ sarcina fida tuæ.

Seruius notat mulieri nefas castra ingredi, 8. Æneid. Postea tamen frequens. Nam Iuuenalis Sat. 6.

— Quæ castra viro, patriamque petente,
Non ibit pariter, numeris reuocata Thrasylli?

Quod autem dicit *tristes*, *qui manebant*; sic Horat. Sat. 1. lib. 5.

Flentibus hinc Varius discedit mæstus amicis.

Nam amor plerumque etiam viris fortioribus & firmioribus oculos pungit.

2 QVID TAM TRISTE.] Puto legendum ita: *Quis ille flebilis sonus? quid tam (aiunt) triste?* Nam in ijsdem litteris delituit, & in dictione *tam* (*aiu*) & *t* in initio verbi (*triste*) quod sequitur, facit (*aiunt.*) Idem error lib. 13. in fine. *Patienda meliorum imperia.* Vbi legendum, *patienda (ait) meliorum imperia*, & ex occulto illud verbum se clepit. Vitium est non absimile, & simili egens medicamento apud Sueton. in verbo (*aiunt:*) *In vrbe*, inquit, *etiam confusum cum somnio proximæ mortis:* pro *In vrbe etiam aiunt confusum cum somnio*

Mulieres non in castris.

Mulieres in castris sub Domitiano.

proximæ noctis. Et noto totam hanc clausulam deformem & fœdam. Itaque lego, *fœminas illustres non centurione ad tutelam, non milite vti. Nihil illis imperatoriæ vxoris & comitatus soliti, pergere ad Treuiros, viros etiam externæ fidei.* De Treuiris ita Cicer. epist. ad Trebat. 7. famil. *Treuiros vites censeo: audio capitales esse, mallem auro, argento, ære essent, sed alias locabimur.* intelligit enim de Treuiris hostibus popul. Rom. Reposui *viros*, quia verbum confusum ad verbum *Treuiros.* Et ita reposui lib. 1. Infra *offerrentur* cum verbo *auferantur*, quia vtrumque scriptum erat. Reposui etiam, vbi de morte Burrhi lib. 14. *Cum ad eum visendum princeps venisset, aspectum eius auersatum, sciscitantique hactenus respondit.* vbi legendum: *auersatum, statumque sciscitanti hactenus respondit.* Multa sunt alia in authoribus animaduertenda & emendanda in hoc verbo *aiunt*, & in nostro authore, vbi occurrerint, corrigam.

3. IAM INFANS. Quid si legatur *etiam infans?* vt post patrem, & auum, & socerum, & matrem ille infans memoretur? Dixi hanc vocem (*iam*) multis in locis vitium facere, vt

Verbum iam vitium facit, L. Neratius.

in L. Neratius de Reg. Iur. *Iam defuncto dedisse*, vbi legendum, *Etiam defuncto dedisse.* Sed hæc ad edictum prætoris, non ad Tacitum. Cæterum ille infans, vbi vir fuit (si vir fuit) prætérquam in fœminas cogitauit ad vltionem militaris huius seditionis, omnes istas legiones trucidare: vocatasque ad concionem, & inermes, armato equitatu circunsederat. Sed cum milites ad capienda arma dilaberentur, fugit ocyus vile & iniquum pectus. Suet. in Calig. Et vltio illa auxit non abstraxit dedecus.

4. IN CASTRIS GENITVS.] Claudianus eadem de Honorio fere Paneg. de 4. Cons. Honor.

Reptasti post signa puer, regumque feroces
Exuuiæ tibi ludus erant, primusque solebas
Aspera complecti toruum post prælia patrem.

Et idem eodem, de eadem re.

——— Exercitus vndique fulgens
Adstitit, ambitur signis augustior infans,
Sensit odorantes galeas, redditque ferocem
Vagitum lituis.

Odorantes dicit *galeas*, quia ore & vnguentis perfundebantur. Sane principes infantes in castris nati, sunt deliciæ militibus. Et Caligula dictus *castrorum alumnus.*

5. VOCABVLO CALIGVLAM. Seneca Non cad. ini. in Sap. cap 18. hoc firmat. *Caius, inquit, omnia contumelias putabat, & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, qui illum Caium salutauerat. Nec impune cessit primipilario, qui Caligulam dixerat. Hoc enim nomine, scilicet in castris natus & alumnus legionum, vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus. Sed iam Caligulam, conuitium & probrum iudicabat.* Noster infra de Calig. *Vbi fœmina manipulos interuisat, signa adeat, largitionibus tentet, & tanquam parum ambitiose, filium ducis gregali habitu circumferat, Cæsaremque Caligulam appellari velit.* Militis sepulti hoc est elogium: OMNIBVS. OFFICIIS. IN. CALIGA. FVNCTI. COPPIO. BASSO. Illæ autem caligæ militares clauis acutis erant horridæ: Sic enim Plinius lib. 9. cap. 18. de piscibus lacus Verbani. *Pisces omnibus annis, Vergiliarum exortu existunt, squammis conspicui crebris, atque peracutis, clauorum caligarum effigie.* Qui aurei & argentei & ærei, & interdum ferrei erant. Et istis clauis Iuuenalis ait vrbanum populum lacerari, Satyra tertia.

Caligula sui nominis osor.

Caligæ militũ horrẽtes clauis.

In digito clauus mihi militis hæret.

Et Dio lib. 57. ait Caligulam dictum quod vt plurimum in exercitu educatus, militaribus caligis, aut subligaculis, prò vrbanis vteretur. Sed longe ante L. Antonius & Fuluia Senatum Caligam appellauerũt, inquit Dio lib. 48. Auson. in Cæsaribus vbi de Caligula:

Cur Caligula dictus.

Senatus caliga dictus.

Post hunc castrensis caligæ cognomine Cæsar
Successit, sæuo sæuior ingenio.

Ideo Plinius vocat illum facem generis humani, lib. 7. cap. 8. Sic Caligula a caliga, nec aliud nisi caliga, sed sanguine tincta & libidinibus fluens. Et sane heros Germanicus noxam genuit Caligulam. Verumque quod Capitolinus in Seuero, *Aut pauci aut nulli ex magnis viris pares filios reliquere.* Sed prædixerat ante Homerus.

6 APVD CIRCVMFVSOS.] Noster hist. lib. 1. *Exhortatio ducum, non more concionis apud vniuersos, sed vt quisque eorum aduehebatur.* Sunt enim quædam fortuita, quædam consulta militum alloquia. Idem eodem. *Illum tribuni centurionesque circumsistunt abiectis militiæ insignibus, otium & salutem flagitantes. Sensit innidiam miles.*

Non mihi vxor, aut filius patre & Rep. chariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium Romanum cæteri exercitus defendent: coniugem, & liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus summoueo; vt quicquid isthuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur: neue occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberij nurus nocentiores vos faciat. quid enim per hos dies inausum, intemeratumue vobis? [2] *Quod nomen huic cœtui dabo? militesne appellem? qui filium imperatoris vestri vallo, & armis circunsedistis? an ciues, quibus tam proiecta senatus authoritas? hostium quoque ius, & sacra legationis, & fas gentium rupistis. Diuus Iulius seditionem exercitus verbo vno compescuit,* [3] *Quirites vocando, qui*

Miles in tumultu vera rabies armata.

do, qui

do, qui sacramentum eius detrectabant. Diuus Augustus vultu, & aspectu Actiacas legiones exterruit. nos, vt nondum eosdem, ita ex illis ortos,[4] si Hispanus, Syriæue miles aspernaretur, tamen mirum & indignũ erat. Primane, & vicesima legiones? illa signis a Tiberio acceptis,[5] tu tot præliorum socia, tot præmijs aucta? Egregiam duci vestro gratiam refertis? Hunc ego nuntium patri, læta omnia alijs e prouincijs audienti, feram? ipsius tyrones, ipsius veteranos, non missione, non pecunia satiatos? Heic tantum interfici centuriones, eijci tribunos, includi legatos; infecta sanguine castra, flumina? meque precariam animam inter infensos trahere? Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis? Improuidi amici. Melius & amantius ille, qui gladium offerebat. Cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius. Legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitã sineret, Vari tamẽ & trium legionũ vlcisceretur. Neque enim dij sinant, vt Belgarum (quanquam offerentium) decus istud, & claritudo sit, subuenisse Romano nomini, compressisse Germaniæ populos. Tua, diue Auguste, cælo recepta mens,[6] tua, pater Druse, imago, tui memoria ijsdem istis cum militibus, quos iam pudor & gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque ciuiles in exitium hostibus vertant. Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos Senatui, obsequium Imperatori, si mibi coniugem, ac filium redditis, discedite a contactu, ac diuidite turbidos. id stabile ad pœnitentiam, id fidei vinculum erit.*

Quam olim vultu & aspectu, imo vno verbo curarunt Iulius & Augustus.

Exteri non boni medici domesticæ cladis, quam accendant nõ extinguant.

1 NON MIHI VXOR AVT FILIVS REP. CHARIORES.] Germanicus ab his verbis auspicatur, quasi a formula quadã iurisiurãdi, quæ frequens in vet. Rep. quæq. inualuit maxime postea sub Caligula. Nam apud Suet. c. 15. *Cogebat*, inquit, *omnes iurare his cõceptis verbis: Neque me, liberosq. meos chariores habeo, quã Caiũ & sorores.* Quod ex veteri iureiurãdo sumptũ est. Hoc autẽ a Scipione Africano Tribuno Pleb. vsurpatum fuit: nam authore Liuio *L. Metellus reliquias pugnæ Cannensis, cum de relinquenda Italia consilia agitarent, iurare coegit: Non se relicturos patriam, & ipsam omnibus rebus chariorem futurã.* Sic Cato apud Lucan.

Me geminæ figant acies, me barbara tellus
Rheni turba petat: cunctis ego peruius hastis,
Excipiam medius totius vulnera belli:
Hic redimat sanguis populos, hac cæde luatur
Quidquid Romani meruerunt pendere mores.

Et apud Sallust. in frag. *Adsum en Cotta Cõsul, voueo, dedoque me pro Rep.* Apud Suet. August. *Ita mihi saluam ac sospitem Remp. sistere in sua sede liceat*, c. 28. & 2. Reg. c. 14. *In me, domine Rex, est iniquitas, & in domum patris mei. Rex autem, & thronus eius sit innocens.* Sane Paulus Æmilius apud Liuiũ sic ait: *Cum in maximo prouentu fœlicitatis vestræ timerem, Quirites, ne quid mali fortuna moliretur; Iouem Opt. Max. Iunonemq. reginam, & Mineruam precatus sum, vt si quid aduersi P. Rom. immineret, tantum in domum meam conuerteretur.* Sic Ouid. 15. Metamorph. fab. 49.

Ad cælumque oculos, & eodem cornua tollens,
Quicquid, ait, superi, monstro portenditur isto,
Seu lætum est aliquid, patriæ, populoque Quirini,
Siue minax, mihi sit.

Nam in Remp. magnus erat ciuiũ ardor, magnus amor. Sic Florus de bello Hetrusco c. 1. *Decius, more patrio, deuotum Dijs manibus obtulit caput, solemnemq familiæ suæ consecrationem in victoriæ pretiũ redegit.* Et ita M. Cato in Orig. *Ego hãc tibi, & Reip. animam do.* Sic interpretanda L. 3. §. vlt. de peculio. *Quia Remp. saluam fore pater obstrictus est.* Nec dispar id quod apud Claud. Stilico, de bello Getico.

Me quoque non impar naturæ cura remordet,
Nec ferro sic corda rigent, vt nosse recusent,
Quam sanctum soceri nomen, quam dulce mariti,
Quantus prolis amor: sed nunquam oblita decoris;
Obscœnam latebram pietas ignaua requiret,
Nec vobis fortis monitor, mihi cautior vni.
Hic coniux, hic progenies, hic carior omni
Luce gener.

Nam Reipublicæ amor pro omni iure est.

2 QVOD NOMEN.] Sic Sall. bell. Iugur. *Quos accidam? aut quos appellem? nationesue, an reges, qui omnes familiæ nostræ ob amicitiam vestram infesti sunt?* Et hæ figuræ frequentes in authoribus. Sic compellabat Augustus equites Rom. nuptiarũ osores, vt scribit Dio l. 56. *Quod nomen vobis dabo? Virosne appellẽ? At viros vos nõ exhibetis. Ciues? At vos ciuitatẽ Romanam deperditis.* Disperdebãt, quia ciues nõ gignebant; viri nõ erant, qui se viros iustis nuptijs non ostendebant.

3 QVIRITES VOCANDO.] Hæc scripta sunt apud Dionem 42. Nam cum milites longa oratione Iulium Cæsarem laborum & periculorum suorum admonuissent & missionem flagitarent, sic Cæsar respondit: *Enimuero Quirites vera dicitis, nam & laboribus & vulneribus exhausti estis:* Nec plura loquutus omnes sacramento soluit. Quod eos maxime pupugit & puduit, ac præcipue quod *Quirites*, non milites vocasset. Sed Augustus in pari seditione non cõmilitones, sed *milites* tantum vocauit. Suet. 25. in Augusto, & idẽ in Iulio c. 70. *Decumanos Romæ cum ingentibus minis summoq. etiã vrbis periculo missionẽ & præmia flagitantes ardẽte tũc in Africa bello, neque adire cũctatus est quãquam deterrẽtibus amicis, neq. dimittere: Sed vna voce qua Quirites eos pro militibus appellarat tã facile circũegit ac flexit vt ei milites se esse respõderint.*

4 SI HISPANIIS, SYRIÆVE MILES.] Lego, *si Hispanus Syriæue miles*, & Typographi leuis error est. noster Ann. 15. *Priorq. Syriæ miles apud Corbulonem.* De veteri milite Hispano, Silius l. 1. magna dicit & vera:

Prodiga gens animæ, & properare facillima mortem:
Namque vbi transcendit florentes viribus annos,
Impatiens æui, spernit nouisse senectam,
Et fati modus in dextra est.

Quod gloriosum: sed prima militiæ pars, est in parendo. Ad quam si miles redierit, est valde honorificum.

5 TV TOT.] Mendosa verba. Nam non alloquitur legiones, sed circumfusos tantum quosdam milites, vt dixit. Ergo lege, *ista*, scilicet legio.

Tacitus correctus.

Et ex manuscriptis non intellectis error.

militia. Sic compositis præsentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintæ, & vndeuicesimæ legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium. nam primi seditionem cœptauerant, [atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum] nec pœna commilitonum exterriti, nec pœnitentia conuersi, iras retinebant. Igitur Cæsar arma, classem, socios demittere Rheno parat, [6] si imperium detrectetur, bello certaturus.

Qui ab omnibus probator, non reprobatur, sed apud legiones retinetur.

Notæ in his verbis perditorum: elogiũ turpe: non pœna exterriti, non pœnitentia conuersi.

1 Centurionatum inde egit.] Puto scriptum fuisse a Tacito, *Centuriones tum dilegit*. Nã moris erat eligere centuriones, quales fuere Titus & Annius de quibus Lucilius:

Titi, Anni centurionum

Præclarorum hominum ac primorum signiferumq.

Tacitus correctus.

Qualis fuit & Cornelius centurio memoratus in Actis Apostolorum cap. 10. & Suet. in August. 16. & Hist. Machab. *Post hæc constituit Iudas duces populi tribunos & centuriones & pentacontarchos & decuriones.* Sic Annal. 4. vbi de Seiano: *centuriones & tribunos ipse dilegit.* Et infra: *Legit comites.* Et in Hist. *Galba militem legit, non emit.* Et alibi: *Nequaquam pudori suo decorum legere aliquid.* Sane nusquam apud Tacitum reperias vsum fuisse verbo *centurionatus.* Quod quin optimum sit, & probis authoribus postea vsitatum, vt verbum *decurionatus*, non inficior. Sed reddamus vnicuique scriptori natiua verba. Verbum (*tum*) hanc nebulam induxit, & pro *centuriones tum*, *centurionatum* scripsere. Liuius *centuriatum* dicit, non *centurionatum. Vbi* (inquit) *ad decuriatum siue centuriatum deuenissent.* lib. 22. Itaque Cicero 16. ad Attic. epist. *Cum sciam*, dixit *centuriare*, pro *legere centuriones. Centurias* (inquit) *Capuæ, iam iamque video bellum. Concenturio in corde sycophantias*, ait Plaut. in Pseudolo, id est, colligo cauillationes, ait Non. Marcel. Et *centurionus* olim etiam dicebatur, ait Festus, non *centurio.* Sic apud Suet. de clar. Grammat. *M. Valerius Probus Berytius centuriatum petijt.* Honesta ambitio petijsse, honos magnus obtinuisse. *Tamen maiores*, dicebat Cato in Festo, *seorsim, atque diuersum pretium parauere bonis atque strenuis, decurionatus, optionatus, hastas donaticas, atque alios honores.* Spart. in Nigro, vbi de militari dignitate data: *Tuum est ostendere hominem non ambitione, quod nostris non conuenit moribus, sed virtute venisse ad eum locum, quem auus meus Adrianus, quem Traianus proauus non nisi exploratißimis dabat.* Cur non ergo, centurionatus, si decurionatus? sed vtatur Cato, non vtitur Tacitus. Et nostri Iurisconsulti non vtuntur, sed Imperatores l. 2. & l. 12. de Decur. Cod.

Tacitus nunquam vsus verbo centurionatus.

2 Stipendiorvm qvæ strenve.] Lego, *quæque strenue*. P. Diaconus in notis: Q. Q. pro *quæque*: & nota dictiones quæ geminantur maiusculis scribi literis, vt pro Q. Q. *quæque*. In nostro authore, ita librarius scripsit Q. V. Æ, vt scias geminari, & in istis libris hoc tam frequens vt non frequentior imber Veris tempore. Varro etiam 6. de ling. Lat. *Præfica, vt Aurelius scribit, mulier ab luctu, quæ conduceretur quæ ante domum mortui eius laudes caneret.* Vbi vides *quæ* pro *quæ que ante domum*, legendum vt heic.

3 Et cvi erant dona.] Legendum est, *Et cui rei*, id est, ob quam rem, ob quam causam, data erant dona, ob quam rationem. sic Cassius I.C. *cui bono.* Cicero pro Milone & pro Rosc. Comœdo & 2. Philippica. Nam quædam data ob seruatum ciuem, quædam ob ciuitatem obsessam, quædam ob muros transactos.

4 Avaritiam avt crvdelitatem.] De centurionum libidine iam diximus: heic alij duo næui centurionum, auaritia, & crudelitas, quæ crescente imperij magnitudine vna creuerunt. Liuius lib. 38. *Orgigundis reguli vxor, cui custodiæ* (lego *custodiendæ*) *præerat centurio & libidinis, & auaritiæ militaris.* Noster libro 14. de Britannia: *Regnum per centuriones, domus per seruos velut captæ vastarentur.* Fuisse autem furaces centuriones, & auaros, Fabricius Luscinus apud Gellium l. 4. c. 8. Cornelio Rufino comprobauit: nam cum Rufino Fabricius ad obtinendum consulatum fauisset, eique gratiam ageret: *Malui* (inquit) *compilari, quam venire.* Tacit. 1. Hist. hanc centurionum auaritiam exequitur clare, sed deprauatis verbis. *Flagitant* (inquit) *vt vacationes præstari solitæ centurionibus, remitterentur. Nam gregarius miles, vt tributum annuum pendebat. Pars manipulis, pars per comeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exolueret, neque modum oneris quisquam, neque genus quæstus, pensi habebat. Per latrocinia, aut raptus, aut seruilibus ministerijs, militare otium redimebant.* Lege, *militares otium redimebant*, id est viri milites, non *otiũ militare*, quod non cõuenit. *Nã ex munificis benifici fiebant, vacationemq. munerum castrensium impetrabant.* Sic Plaut. in Epidico, vbi militarẽ auaritiam pungit: *Scio te esse hominẽ militarem.* Addit Tacit. *Cum locupletißimus quisque miles, labore ac sæuitia fatigaretur; donec vacationem emeret. Vbi sumptibus exhaustus, socordia miser elanguerat, inops pro locuplete, & iners pro strenuo, in manipulum redibat, ac rursus alius, atq. alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditionẽ, ac discordias, & ad extremum bella ciuilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione centurionum animos auerteret, ex fisco suo vacationes annuas exsoluturũ promisit.* vbi lege, *vulsa largitione*, id est adempta, & sublata. Liuius l. 6. *Sepulchra maiorum vulsa, temeraia, atq. violata.* At de crudelitate centurionum noster supra: *Nudant corpora, verberum notas exprobrãt.* Et sane centuriones, *spoliarium militum, cruentarumq. prædarum receptacula*, inquit Plin. in Gratiar. actione. Sub posterioribus, etiam eorum auaritia exigebat *stellaturas*, L. 12. Cod. de erogat. milit. anno. Id est, annonas dierum septem, aut earum pretia, pro insinuatiuis castrensib. Et stellaturas appellat, vt puto a septẽ stellis, seu planetis, qui in hebdomada, per

Centuriones crudeles & auari.

De auaritia, exempla.

Tacitus correctus.

Centurionum crudelitas.

Stellatura militum.

Curita dicta.

ſeptem dies habent ſua nomina, & imperia. Quod fluxit a dicacitate militum. Nam militum os ſale plenum, & interdũ felle. Spart. in Peſcenn. Nigro: *Ipſe a milite nihil accepit cum tribunatus ageret, & nihil accipi paſſus eſt. Nam & imperator tribunos duos, quos conſtitit ſtellaturas accepiſſe, lapidibus obrui ab auxiliaribus iuſsit.* Satis crudeliter, ſed non inique.

Loci veteris dicti.

5 Loco Vetera nomen est.] Sic de loco eiuſdem cognominis, Liuius. *Gracchus in Lucanis, ad campos, qui Veteres dicuntur, perijt.* lib. 25. Tacitus 4. Hiſt. *Tolerant cum maxime inopiam obſidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promiſsis dimouentur.* Et idem: *Ignauiſsimus quiſque cæſorum apud Vetera exemplo, pauentes.* Forte ita dicti, quod tum inculti agri forent. Quid ſi ab animalibus, equiſque & mulis, qui ibi paſcebant, & qui a vehendo veterina dicuntur? habes quod ſtatuas: nam veterinam beſtiam Cato appellauit, ait Feſtus.

6 Si Imperium detrectetur.] Quippe, vt ait Valerius l. 2. cap. 7. *abſciſo caſtigationis genere, militaris diſciplina indiget, quia vires armis conſtant, quæ vbi a recto tenore deſciuerunt, oppreſſuræ ſunt, niſi opprimantur.* Et firmat Spart. in Auidio: *Male aſſueuere Duces & milites, qui niſi opprimantur opprimunt.* Ideo Iulius Cæſar, etiam Auguſtus ipſe, militi rebellanti, duri & aſperi. *Non ceſsit vnquam tumultuantibus*, ait Suet. in Iul. *Nam*, vt ait Dio, *ducis eſt, nihil agere, niſi ex ſuo, non ex militum arbitrio*: & qui vi vel minimum cedit, omnibus cedit. Inde Tacit. lib. 3. *Tantum ſeueritate profectum, vt vexillum veteranorum, non amplius quingenti numero, eaſdem Tacfarinatis copias, præſidium, cui Thala nomen, adgreſſas fuderint.* Et idem 13. Annal. *Non vt in alijs exercitibus primum alterumque delictum venia proſequebatur: ſed qui ſigna reliquerat, ſtatim capite pœnas luebat. Idque vſu ſalubre & miſericordia melius apparuit. Quippe pauciores illa caſtra deſeruere, quam ea quibus ignoſcebatur.* Idem ait Vopiſcus in Aureliano. *Poſtquam ſemel cum ingenti ſeueritate caſtrenſia peccata correxit, nemo peccauit.* Habes vitium, habes vitij medelam, & ſaluberrimam, quam firmat Velleius his verbis. *Druſus qui a patre ad ipſum plurimo quidem igne emicans incendium militaris tumultus, miſſus erat, priſca ſeueraque antiquitate vſus, obſidentes coercuit.* Tacit. 4. Hiſt. Contra, *Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quam vt acrius expoſcerent, quæ ſciebant negaturum.* Tamen *nocet antiqua ſeueritas & nimius rigor, cum morbo pares eſſe non poſſumus*, ait Tacit. in hiſt. Et idem firmat eodem, *facilitatem ſeditionis interdum eſſe matrem. Donatiuum,* inquit, *expoſcunt, comperto pecuniam a Vitellio miſſam. Nec diu cunctatus, Hordeonius, nomine Veſpaſiani dedit. Idque præcipuum fuit ſeditionis alimentum.* Attende ergo. Aſperis morbis, aſpera remedia adhibenda, & præualida vitia, & rebellantia ferro & cauſticis ſananda. Illudque Hippocraticum habe pro documento. *Quod medicamentum non ſanat, ferrum ſanat; quod ferrum non ſanat, ignis ſanat; quod ignis non ſanat, eſt prorſus immedicabile.*

Liberæ populi in Tiberium voces & queſtus.

At Romæ nondum cognito, qui fuiſſet exitus in Illyrico, & legionum Germanicarum motu audito, trepida ciuitas incuſare Tiberium, quod dum patres, & plebem, inualida & inermia, cunctatione ficta ludificetur, diſſideat interim miles, neque duorum adoleſcentium [1] nondum adulta autoritate comprimi queat: ire ipſum & opponere maieſtatem imperatoriam debuiſſe, ceſſuris vbi principem longa experientia, eundemque [2] ſeueritatis, & munificentiæ ſummum vidiſſent. An Auguſtum feſſa ætate toties in Germanias commeare potuiſſe; * Tiberium vigentem annis ſedere in Senatu verba patrum cauillantem? ſatis proſpectum vrbanæ ſeruituti: militaribus animis adhibenda fomenta, vt ferre pacem velint. [3] * Immotum aduerſus * eos ſermones, fixumque Tiberio fuit, [4] non omittere caput rerum, [5] neque ſe remque publicam in caſum dare. Multa quippe & diuerſa angebant: validior per Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus ſubnixus, hic Italiæ imminens. Quos igitur anteferret? ac ne poſtpoſiti contumelia incenderentur. At per filios pariter adiri, [6] maieſtate ſalua, cui maior e longinquo reuerentia: ſimul adoleſcentibus [7] * excuſatum, quædam ad patrem reijcere. * reſiſtentiſque Germanico, aut Druſo, poſſe a ſe mitigari vel infringi. quod aliud ſubſidium, ſi imperatorem ſpreuiſſent? Cæterum vt iam iamque iturus legit comites, conquiſiuit impedimenta, adornauit naues. mox hiemem, aut negotia varie cauſatus, primo prudentes, dein vulgum, diutiſſime prouincias fefellit.

Qui in capite rerum ſunt, res non omittant.

* & Tiberium

Tiberij ſapiẽs cunctatio de maieſtate imperij conſeruanda.

* Immotus tamen aduerſus

* ſæuos ſermones

* excuſaturũ.

* reſiſtenteſq;

Imperium omnibus rebus anteponendam.

Artes eludendorum populorum.

1 Nondum

Vir grauis comprimit seditiones.

1 NONDVM ADVLTA AVTHORITATE.] Nota ad seditionem comprimendam, viro graui, & probo opus esse. grauitas leuitatem, probitas improbitatem sedat. Et Virgil. innuit 1. Æneid.

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est
Seditio, sæuitque animis ignobile vulgus,
Iamq. faces, & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem, ac meritis si forte virũ quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant.

Sic Nestor 1. Iliad. Agamemnonis & Achillis soluit rixas, leni certe, sed sapienti oratione. Sic Vlysses Græcos, Iliad. 2. Et sane lenis imber magnos fugat ventos, modicusque puluis disiungit apes sæuiter & ferociter prœliantes.

Seueritas & munificentia duæ machinæ ad trahendos homines.

2 SEVERITATIS ET MVNIFICENTIÆ.] Quæ sunt duæ imperatoriæ maiestatis machinæ tractoriæ. Nam homo, morosissimum animal, conciliatur his duobus, seueritate, aut munificentia. Munificentia præit, seueritas sequitur: si neutrum proficiat, vlcus est insanabile. Nam hominis voluntas cogi non potest: & si cogitur, non est voluntas.

Tacitus correctus.

3 IMMOTVM.] Fœda, nec Grammaticis ferenda oratio. lege, *immotus tamen*. Error a manuscripto, in quo (*tamen*) vt (*tum*,) per abbreuiaturam scribitur (*tn.*) Et quia adiicit *fixumque*, ideo *immotum* in eodem casu scripsere, vnumque verbum fecerunt ex duobus inaduertenter. Tacit. l. 16. alijs verbis istud explicauit. *Princeps*, inquit, *immobilis se precibus, & inuidiæ iuxta ostendit*. Et idem l. 15. *Immotus ijs, & paulilum in publico versatus.* Principis certe munus est prospera, vel aduersa, renidẽti vultu excipere; & ad hæc facere os, ingenium, & mores. Martial. li. 6. epigr. 10. vbi de Domitiano, non inerudito talium artifice.

At quam non tetricus, quam nulla nubilus ira,
Quam placido nostras legerat ore preces?

Sed non est meum hos docere, quos natura satis docet. Dico vnum, vulgare esse vulgo de principe loqui liberius. Ideo a nostro, Roma vocatur *rumorũ auida*. Sic Suet. in Domit. c. 16. *Factumq. aliquod extiterit, de quo loquerentur homines*. Semper enim vulgus loquitur, nec tacendo virtutem adsequitur. Nam vulgus est, cui improuide loqui assuetum, tacere insuetum. Tacitus 4. Ann. *Crebri questus nec occulti per vulgum, cui minor sapientia & ex mediocritate fortunæ minora pericula.* Et Christus Deus, & Dominus, in Euangelio, *Quid de me dicunt homines?* ita Apostolos percuntabatur, non ignorans, sed inquirens. Tert. in Apol. loquacitatẽ vulgi Romani persequitur, a qua nullus, ne princeps quidem, immunis. Et sunt vestigia in hoc authore aliqua præsertim li. 3. vbi latius.

Principes imperij sedem ne relinquant.

4 NON OMITTERE CAPVT RERVM.] Id ex sapientiæ penu. Pompeius enim, relicta Roma, & se, & Remp. Rom. perdidit. Cic. 8. ad Attic. epist. 2. *Mihi enim nulla in gente vnquã ab vllo authore Reip. ac duce turpius factum esse videtur, quam a nostro amico factum est*, (loquitur de Pompeio:) *Cuius ego vicem doleo, qui vrbem reliquit, id est, patriam, pro qua, & in qua mori præclarum fuit. Ignorare mihi videris, hæc quanta sit clades.* Et 10. ad Att. epist. *Multas*, ait *desertam patriam a Pompeio, oppressam a Cæsare.* Legant hæc, & intelligant populorum capita. Nam

Pompeij facinus in hac re.

imperia liberis, & coniugibus, & vita ipsa, chariora esse debent imperantibus, quibus subditi pro filijs. Et huc refero iocum Ciceronis, qui apud Macrobium l. 2. c. 3. *Cum donasset Pompeius transfugam ciuitate Romana: Hominem bellum (inquit Cicero) Gallis promittit ciuitatem alienam, qui nobis nostram non potest reddere.* Salust. inter opprobria Carbonis sic scribit: *Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deseruit.* Prudẽtius Otho, *qui plus gloriæ reputauit Italiam retinere, quam Noricum armis acquirere.* Tacit. 2. Hist. Melius Tiberius ex Velleio l. 2. *Pietas sua Cæsarem pæne obstructis hieme Alpibus in vrbem traxit ad tutelam imperij.* Qui locus hunc explicat, & est nobis pro face. Nam idem author: *Sensit* (inquit) *terrarum orbis digressum Neronem a custodia vrbis.* Sic legendum. Et eleganter Virg. 1. Georg. de Dijs ad Augustum.

— vrbisne inuisere Cæsar, Terrarumq. velis curam.

Volunt, sed sunt qui curas non curant, quas valere iubent, vt in vecordia moriantur.

In casum ne det se princeps.

5 NEC SE, REMQVE PVBLICAM IN CASVM DARE.] Noster hist. 2. *Dubijs prœliorum exemptus, summæ rerum, & imperij se ipsum reseruet.* Et certe prudentia rerum moderatrix nihil præcipitat. Claudian. *- Ductorq. placebit,*

Qui non præcipiti rapiet simul omnia casu,
Sed qui maturo, vel læta, vel aspera rerum
Consilio momenta regens, nec tristibus impar,
Nec pro successu tumidus, spatiumque morandi,
Vincendique modum, mutatis noscet habenis.

Prudentia principum comes.

Et nota, magna imperia magnam desiderare prudentiam. fœlicibus pax, infœlicibus bellum expetendum. At imperium adeptis nihil fortunæ dandum sed prudentiæ.

6 MAIESTATE SALVA, CVI MAIOR E LONGINQVO REVERENTIA.] Ita prorsus: *Omne ignotum pro magnifico est*, ait Tacitus in Hist.

Minuit præsentia famam. inquit Poeta.

Sic D. Hieron. de obitu Nepot. *Nec, vt in plerisque accidere solet, assiduitas familiaritatem, familiaritas contemptum eius fecerat. Eum colebat, quasi parentem.* Velleius l. 2. *Audita visis laudamus libentius, & præsentia, inuidia præterita, veneratione prosequimur*: Et Blesensis sermone 29. de Assumpt. *Non semper domi est sponsus iste* (CHRISTVS scilicet.) *Caue enim forte ne vilescat amor suus: & quia citius in tædium veniret, si semper præsens esset; ideo aliquando se subtrahit, aliquando ad tempus recedit: vt dum requiritur absens, teneatur præsens.* Egregie certe, & Christiane prorsus. Sunt quidam flores, qui ex propinquo nihil, ex longinquo bene olent. Non dissimiles pictorum tabulis, quas si propius admoueas, rudes; si remotius, venustas & elegantes arbitrere. Et egregie Tacit. 4. hist. *Arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset.*

Omne ignotum magnificum.

Flores quidam a longe bene olentes.

Tabulæ pictorum venustæ.

Adolescens sapit si parentem in rebus consulat.

7 EXCVSATVM.] Lege *In adolescentibus excusaturum*: id est, excusabunt in adolescentibus nondum iudicio, & authoritate firmatis, quædam ad patrem reijcere. Et hæc ratiocinatio pulchra est, nec contemnenda homini imperanti. Nam sæpe vsuuenit. Idem mendum est Hist. 2. *Concedente in partes patre filium excusatum*, pro *excusaturum*. Arbitrium enim patris, aut filium trahit, aut trahere debet. In Liuio *Impetrari*, pro *impetraturi*, multisque authorum locis hoc vitiam.

Terror Ducis militem reddit officio.

At Germanicus, quanquam contracto exercitu, & parata in defectores vltione, [1] dandum adhuc spatium ratus, [2] si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, præmittit literas ad Cæcinnam, venire se valida manu, ac ni supplicium in malos præsumant, vsurum promiscua cæde. Eas Cæcinna aquiliferis, signiferisque, & quod maxime castrorum [3] syncerum erat, occulte recitat: vtque cunctos infamiæ, seipsos morti eximant, hortatur: nam [4] in pace caussas & merita spectari; vbi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere. Illi, tentatis quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus, quo fœdissimum quemque, & seditioni promptum ferro inuadant. Tunc signo inter se dato, inrumpunt contubernia, trucidant ignotos, nullo nisi conscijs, noscente, quod cædis initium, quis finis. Diuersa omnium quæ vnquam accidere ciuilium armorum facies: non prælio, non aduersis e castris, sed [5] ijsdem e cubilibus, quos simul * vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela: clamor, vulnera, sanguis palam: caussa in occulto. [6] cætera fors regit. & quidam bonorum cæsi. Postquam intellectum in quos sæuiretur, pessimi quoque arma rapuerant. neque legatus, aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque vltio, & satietas.

Miles milité seditiosum ferro docet obsequium.

Nam vim vis docet & instruit.

Boni quidam vt mali cadūt in curando seditionis morbo.

* vescenteis

1 DANDVM ADHVC SPATIVM.] Nam Germanicus sciebat irasci, sed sciebat ignoscere. quod vere imperatorium est. Sic Virgilius Iouem inducit Iunonem irridentem, quod Regina non parceret, & nupta Ioui, perpetuasque gereret iras.

Olli subridens hominum rerumque repertor:
Es germana Iouis Saturnique altera proles,
Irarum tantos voluis sub pectore fluctus?

Id est, cum sis filia Saturni, & soror & coniux Iouis, tantumne irasceris, & tam immensum? Imo mitesce: nam deos mitia decent. Ideo Iupiter mellitus, ideoque tauro non placandus. Ideo fulmine metuendus, qui terret nec ferit. Sic Alcinous rex Phæacum dicebat Vlyssi, irasci se quidem, sed non temere, nec sæpius. Odyss. 7.

2 SI RECENTI EXEMPLO SIBI CONSVLERENT.] Id est, exemplo primæ & vigesimæ legionum, quæ mutatæ, ad obsequium redijssent, & pœnas facinoris a se exegissent. Culpandæ, ob desertionem; laudandæ, ob reuersionem. desertio pœnam meruit, reuersio misericordiam.

3 SINCERVM ERAT.] Nam aliquando inter vepres rosæ nascuntur, inter feras nonnullæ mitescunt. Et sane pulchra hæc consideratio est quæ necessaria. Nam qui bonos a malis disparat, malos infirmat, & ad victoriam sibi viam parat.

4 IN PACE CAVSAS SPECTARI VBI BELLVM INGRVAT.] Non veritas ipsa verior ista sententia. Nam salutaris rigor vincit inanem speciem clementiæ. Silius libr. 2.

In armis nefas, in pace fas.

-- fas omne abrumpitur armis.

Et Claud. de bello Getico:

Inuisum miles sitiens haurire cruorem,
Per varias vestes oneratasque plaustra metallo
Transit, & argenti cumulos, & cædis auarus
Contemptas conculcat opes. pretiosior auro
Sanguis erat, passim neglecti prodiga lucri
Ira furens strictis odium mucronibus implet.

Et Virg. 11. Æneid.

Heic matres miseræque nurus, heic chara sororum
Pectora mærentium, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum.

Homer. Iliad. 22. ἢ ἀπολέσθω,
ἠὲ σαωθήτω, ἡ γὰρ πολέμου ὀαριστύς.
Aut pereat, aut seruetur: hoc enim belli est commercium.

Ideo Papinius 9. Theb. facit solam Iram comitem Martis.

Bellipotens, cui sola vagum per inane ruenti
Ira comes.

Et armorum furor cæcus est. Noster infra: *Non sexus, non ætas miserationem attulit, profana simul, & sacra, & celeberrimum illud templum, quod Tanfane vocabant, solo æquatum.*

Sacra bellis polluuntur.

D. Hieronym. de obitu Fabiolæ, vbi de de Hunnis Orientem irrumpentibus: *Non religioni, non dignitatibus, non ætati parcebant, non vagientis miserabantur infantiæ: cogebant mori qui nondum viuere cœperant, & nescientes malum suum, inter hostium manum, & tela ridebant.* Apagete ferritribaces & sagati: in toga, paceque vitæ gloria est, & voluptas bonorum: Et, vt ait Valerius, *nulla non in re pallium togæ subijci debet.* Arma non damno, si iusta: sed nunquam sine damno, & armis ratio potior.

Innocentia infantium trucidantur.

5 IISDEM

Milites in contuberniis simul edentes, simul cubantes.

5 Isdem e cubilibus.] In contubernijs, milites simul edebant, simul cubabant. Sueton. in Calig. cap. 30. *Valerius Catulus consulari familia iuuenis, stupratum se, ac latera contubernio eius defessa, etiam vociferatus est.* Seneca lib. 1. Contr. 8. *Quousque in duro castrorum latebus cubiculo?* Idem Sueton. in Iul. cap. 1. *Stipendia prima in Asia fecit, M. Thermi Prætoris contubernio.* Tacit. in vita Agric. *Prima castrorum rudimenta in Britannia, Suetonio Paulino diligenti ac moderato duci approbauit electus quem contubernio æstimaret.* Noster clarius heic: *Non aduersis e castris, sed iisdem e cubilibus, quos simul vescentes dies, simul quietos nox habuerat.* Ista contubernia firmabant amicitias militum, amicitia autem exercitum. In quibus facile fuit militem opprimere. Nam *nemo facilius opprimitur, quam securus, & qui nihil timet*, ait Velleius. Securitas frequentissimum calamitatis initium.

Boni malique cæsi fortuna ita volente.

6 Fors regit, et quidam bonorum cæsi.] Nam in tumultu promiscua cædes. Bonos a malis non discernit ira. Cæcilius in Octauio Minutij ita conqueritur. *Quid* (inquit) *tempestates loquar varias & incertas? Quibus nullo ordine vel examine rerum omnium impetus volutatur, in naufragiis bonorum malorumque fata mixta merita, confusa.* Lego, *mixta, intrita, confusa.* Nam post mixtionem teruntur, post intrita confunduntur. Et addit. *In incendijs interitum conuenire insontium nocentiumque: & cum tabe pestifera cæli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: Et cum belli ardore sæuitur, meliores potius occumbere.* Similis historia fere in Exodo cap. 32. Nam fuso fratrum rebellantium sanguine, *Consecrastis hodie manus vestras Domino*, inquit Moyses. Ita vero hunc locum interpungo. *Cætera fors regit. Et quidam bonorum cæsi, postquam intellecto in quos sæuiretur, pessimi quoque arma rapuerant. Neque Legatus, aut Tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia, atque vltio, & satietas.* Cæterum quod ait *fors regit*, Plinius ita libri 7. cap. 1. *Adeo obnoxij sumus sortis, vt Fors ipsa pro Deo sit, quia Deus probatur incertus.* Petronius Arbiter.

Quid pagani de fortuna senserunt.

Rerum humanarum diuinarumque potestas
Fors, cui nulla placet nimium secura potestas,
Quæ noua semper amas, & mox possessa relinquens,
Ecquid Romano sentis te pondere victam?

Nobis Christianis, ista fors pro nulla est, & vna Dei voluntas pro fortuna.

Mox ingressus castra Germanicus, non medicinam illud, plurimis cum lachrymis, sed cladem appellans, cremari corpora iubet. Truces etiam tum animos cupido inuolat eundi in hostem, [1] [piaculum furoris] nec aliter posse [2] placari commilitonum manes, quam si pectoribus impijs honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Cæsar: iunctoque ponte tramittit duodecim millia e legionibus sex, & viginti socias cohorteis, octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit. Læti neque procul Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordijs attinemur. At Romanus agmine propero [3] siluam Cæsiam, limitemque a Tiberio cœptum [4] scindit, castra in limite locat, frontem ac tergum vallo, latera [5] concædibus * munitus. Inde saltus obscuros permeat, consultatque ex duobus itineribus, breue & solitum sequatur, an impeditius & intentatum, eoque hostibus incautum.

Dux non medicinam, sed cladem remedium vocat.

Itur in hostẽ ad expiandum scelus.

* muniens

1 Piaculum furoris.] Non alienus a nostro locus est apud Liuium lib. 7. in orat. Sexti Tullij pro militibus. *Hoc a te impetrari æquum censerem, vt nos virtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitij memoriam, noua gloria patereris.* Alius est etiam eiusdem authoris in eadem re locus mea manu egens lib. 25. in orat. militum ad Marcellum Consulem. *Te Marcelle in Italia adijssemus, cum primum de nobis triste Senatusconf. factum est, nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul Pœnosque mitti, & sanguine nostro, vulneribusque nostris magistratibus satisfacturos esse.* Lege: non, *magistratibus*, sed *magis reatibus*, id est, criminibus nostris magis satisfacturos. Et addit: *Sicut patrum memoria, qui capti a Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt.* Non dispar Cæsaris Iulij miles, de quo Sueton. cap. 68. in Iulio. *Quanta fortitudine dimicauerunt, testimonio est, quod aduerso semel apud Dyrrachium prælio, pœnam in se vltro depoposcerunt; vt consolandos eos magis Imperator, quam puniendos iudicauerit.* Miles sceleris pœnitens, aut suo, aut hostis sanguine scelus expiat.

Liuius correctus.

2 Placari commilitonum manes.] Silius lib. 4.

Mortuis inferiæ.

Scipio quã medius pugnæ vocat agmine vortex
Infert cornipedem, atque instructus strage suorum
Inferias cæsis mactat, Labarumque Padumque.

Ex humano sanguine.

Virgil. 11. Æneid.

Vinxerat & post terga manus; quos mitteret vmbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammas.

Claud. de laud. Stilic.

- Turmas equitum peditumque cateruas
Hostilesque globos tumulo prosternis amici.

Hoc autem fiebat passim, vt apud Sueton. cap. 15. in Iul. *Ex dedititijs electos vtriusque ordinis, ad aram D. Iulio extructam, Idibus Martijs hostiarum more mactatos.* Quod vetus fuit apud paganos, vt constat ex Homero, Iliad. 23. qui in funere Patrocli Troianos pro inferijs mactatos narrat. Tertull. libro de spectac. explicat late, sed mendosis verbis in excusis. *Superest*, inquit, *illius insignißimi spectaculi, ac acceptißimi recognitio.* (Lege, *ac acceptißimi recognitio*) *Munus dictum est ab officio, quoniam officium, etiam muneris nomen est. Officium autem mortuis, hoc spectaculo facere se, veteres arbitrabantur. Postea autem illud humaniore atrocitate temperauerunt. Nam olim, quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captiuos, vel malo ingenio seruos mercati, in exequijs immolabant: postea placuit impietatem voluptate adumbrare; itaque quos parauerant armis, quibus tunc & qualiter poterant eruditos, tantum vt occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. Ita mortem homicidijs consolabantur.* Præclara religio, in qua hominum cædes est pietas, & per hominum mortes mortui placantur.

Temporibus Homeri.

Tertullianus corr. claus.

Qui pro inferijs mactabantur. Captiui. Mali serui.

Gladiatores.

3 SILVAM CÆSIAM.] De ista silua, si quid est apud authores, clam me est. Quid si *Cæsiam siluam* nominat, quod esset cæsij coloris, & nigricantis viriditatis? sic *Cæsius Nasica* lib. 12. infra. Et *cæsios oculos* Palladis dicunt Poetæ. γλαυκῶπις. sic *siluam viridicantem*, dixit Cicero 3. ad Q. fratrem. Quid si etiam *cæduam syluam*? ambigo. Potuit enim pro termino esse cædua sylua. Nam hæc regio tota in paludibus & siluis. Noster paulo post: *obstantia siluarum amoliri*, deinde, *Amouere siluas.* Deinde etiam: *Omißis pagis, in siluas disperguntur.* Spart. in Adriano: *Per ea tempora & alias frequenter in plurimis locis, in quibus Barbari non fluminibus, sed limitibus diuiduntur, stipitibus magnis in modum muralis sepis funditus iactis atque connexis Barbaros separauit.* Arbores siluarum pro stipitibus. Dixi *cæduam siluam*. nam nostris Iurisconsultis, *cædua silua, est, quæ in hos vsus habetur, vt cæderetur.* Seruius: *Eam esse, quæ succisa, rursus ex stirpibus, aut radicibus renascitur.* L. 30. de verb. signif. Ita *arbores cæduas* dicimus, & ita intelligunt apud Senecam, *tonsiles siluas*. 1. nat. Quæst. Nam *Mattius eques Romanus*, ait Plinius, *primus tonsilia nemora adinuenit, Augusti tempore, cui erat magnus amicus.* Plinius lib. 12 cap. 2. Sic Cn. Matius in Mimiambis apud Agel. libr. 28. cap. 8. dixit, *Iam tonsiles tapetes ebrij fuco.* Ergo *tonsilis silua* esse potuit. sed statuat literarum Senatus: mihi retulisse sufficit. Non omitto tam apud Cæsarem quam alios in hoc limite qui bella Germanica memorarunt, sæpe de siluis fieri mentionem. Cæsar lib. 6. ciuilium, *siluam esse ibi infinita magnitudine quæ appellatur Bacenis, pro natiuo muro obiectam Cheruscos a Sueuis Sueuosq. a Cheruscis iniurijs incursionibusque prohibere.* Tacitus de Morib. Germanor. vbi de Semnonibus: *Stato tempore in siluam augurijs patrum & prisca formidine sacram omnes coeunt.* Et idem eodem de Germania: *Terra*, inquit, *siluis horrida, paludibus fœda*: nam non aliæ siluæ in hoc solo.

Tonsiles siluæ. Tonsilia nemora.

In album Rom. fastig. 11.

Mattius Augusti amicus tonsilium nemorum primus author.

4 SCINDIT.] Vera lectio Taciti, nam infra. *Scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit.* Velleius: *Arminio territo, penetrat interius, aperit limites* (pro, *scindit*) *vastat agros, vrit domos, fundit obuios.* Quod factitatum a Romanis vbi bella inciperent. Idem Velleius, vbi de bello contra Marobauduum. *Sentio Saturnino mandatum, vt per Chattos, excisis continentibus Hercyniæ siluis, legiones duceret in Marconianos.* Dio de Cæsare Iulio 39. *Intendit Cæsar ad ipsos montes silua incisa subire.* Et vbi de Lepido. *Excisis agris, exustis ædificijs, cæsis viris, lætus victoria, prædaque onustus, peruenit ad Cæsarem.* Sallust. 3. hist. *his saltibus occupatis, tum externorum agros inuasere.* Sic solitum Romanis belligerantibus in Germanos. Nam siluæ hostium receptacula.

5 CONCÆDIBVS MVNITVS.] Fuit aliquando cum legerem *consudibus*, quod apud Poetam legissem,

Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos.

Et apud Claudian. 2. in Ruffin. vbi de castris:

Tum duplici fossa inexsuperabile vallum
Asperat alternis sudibus, murique locatum
In speciem, cæsis obtendit plaustra iuuencis.

Tamen quia a cæsura lignorum *concædes*, scriptæ lectioni, quæ tutari potest, acquiesco. Sed puto legendum *muniens*, non *munitus*, & alios in his participijs crebri sunt apud authorem nostrum errores. Ita lib. 12. *Impotentiam muliebrem nimiasque spes eius arguens.* Idque in fine clausulæ. Et libro 2. *Libidines, & grata Barbaris vsurpans.* Et lib. 14. *Dominum æmulum non tolerans.* Et libro 15. *Romanis minitans.* Quæ Taciti natiua manus.

Tacitus correctus.

Longior via celerem dat victoriam.

Delecta longiore via, cætera adcelerantur. Etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram. Cæcinna cum expeditis cohortibus præire, & obstantia siluarum amoliri iubetur. legiones modico interuallo sequuntur. Iuuit nox sideribus inlustris. Ventumque [1] ad vicos Marsorum, & [2] circundatæ stationes, stratis etiam tum per cubilia, [3] propterque mensas, nullo metu, non ante positis vigilijs; adeo cuncta incuria

incuria disiecta erant: neque belli timor; ac ne pax quidem nisi languida, & soluta inter temulentos. Cæsar auidas legiones, quo latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit. quinquaginta millium spatium ferro, flammisque peruastat. non sexus, non ætas miserationem attulit; profana simul & sacra, & celeberrimum illis gentibus[4] templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur; [5]sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos, aut *palantis ceciderãt:

Contra temulentos bellum languidum, pax soluta.

* palantis

Marsi a Marte.

1 AD VICOS MARSORVM.] Quorum nomen videtur a Marte author noster deducere, & fatetur esse antiquum, cum scribat lib. de moribus German. *Quidam licentia vetustatu, plures Deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambriuios, Suenos, Vandalios, affirmant. Eaque vera, & antiqua nomina. Cæterum Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum,* (forte *editum*, vel *adductum.*) Non omitto Plinium vocare istos populos, non *Marsos*, sed *Marsarios*, ad differentiam puto *Marsorum*, qui sunt in Italia, ex progenie Circes antiquæ veneficæ. cap. 15. lib. 4. De quibus ita Silius 8.

Marsarij a Plinio.

-- At Marsica pubes
Et bellare manu & chelydris cantare soporem,
Vipereumque herbis hebetare & carmine dentem.

Et quia tellus hominum peregrinantium commune solum est, apud quos transitiones & μετοικίαι frequentes: ideo diuersis nominibus diuersi appellantur populi. Qui situ licet differentes, origine tamen sunt idem. Vt Iberi Asiatici & Europæi Galli, & Galatæ, alijque multi.

Cur ita.

2 CIRCVNDATÆ STATIONES.] Germanorum videlicet a Romano exercitu: nec tantum circundatæ, sed pessundatæ. Nam pæne ante victus hostis, quam visus, & more fulminis miles Romanus venit, percussit, abscessit. Aut ex ore Ducis, Venit, Vidit, Vicit.

3 PROPTERQVE MENSAS.] Quæ magnarum cladium sæpe instrumenta fuere. Florus in bello Histrico. *Epulantes ac ludibundos plerosque, aut vbi essent præ poculis nescientes, Appius Pulcher inuadit.* Et Tacitus 4. Hist. de Agrippinensibus. *Qui*, inquit, *largis epulis, vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto, cremauere.* Ouid. 2. Amor. el. 12.

Mensæ magnarum cladium causa.

Exempla.

Fœmina siluestres Lapithas populumque biformem
Turpiter apposito vertit in arma mero.

Iuuenal. Sat. 15.

Sed tempore festo
Alterius populi rapienda occasio cunctis
Visa inimicorum primoribus, ac ducibus: ne
Lætum, hilaremque diem, ne magnæ gaudia cœnæ
Sentirent, positis ad templa, & compita mensis,
Peruigilique toro, quem nocte, ac luce iacentem
Septimus interdum sol inuenit. Horrida sane
Ægyptus.

Et addit.

Adde quod & facilis victoria de madidis, &
Blæsis, atque mero titubantibus.

Et longe ante ex sacris voluminibus 1. Reg. 30. *Ecce illi discumbebant super faciem vniuersæ terræ comedentes, & bibentes, & quasi festum celebrantes diem. Et percussit eos Dauid a vespere vsque ad vesperam alterius diei, & non euasit quisquam.* Apul. 7. *Cuncti vino sepulti iacebant, omnes parati morti.* Sane nihil sicco & sobrio hoste formidolosum magis; nihil ebrio magis vile. Ideo Mars: Vigila, & esto sobrius.

4 TEMPLVM QVOD TANFANÆ.] Doceant me Germaniæ nobiles alumni, quod fuerit istud Germanorum templum, nam tenebræ mihi sunt plusquam Cimmeriæ. Sed interea. Num Tanfanæ templum quasi Fauni templum inter saltus obscuros, & lucos vmbrosos? Dico ex coniectura. Nam peregrinos deos adorauere. Tacit. de morib. German. Num etiam templum Apollinis, qui φαναῖος dicitur, quasi lucidus, & candidus? nam Græci aliquando in Germania. Tacit. de morib. Germ. Specto, & expecto, si quis sol mihi affulserit. nam cætera lumina non lucent.

Coniectura de Tanfanæ templo.

5 SINE VVLNERE.] Sallustius duces laudat, qui victoriam incruento exercitu deportarunt. Et hoc militum Rom. factum, docuit gloriam flagitiorum esse pœnitentiam: victoria enim hæc ex flagitij resipiscentia, tam laudanda, quam culpa detestanda.

Exciuit ea cædes[1] Bructeros, [2] Tubantes, [3] Vsipetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. quod gnarum duci: incessitque [4] itineri * & prælio. pars equitum, & auxiliariæ cohortes [5] ducebant: mox prima legio, & medijs impedimentis sinistrum latus vndeuicesimani, dextrum quintani clausere: vicesima legio terga firmauit; post cæteri sociorum. Sed hostes donec agmen per saltus porrigeretur, immoti, dein latera, & frontem modice adsultantes, tota vi nouissimos incurrere. Turbabanturque densis Germanorum cateruis leues cohortes, cum Cæsar [6] aduectus ad vicesima-

* vt prælio

Itineri vt prælio dux incedit prudens & promdus.

nos, voce magna, *hoc illud tempus oblitterandæ seditionis* clamitabat, *pergerent, properarent*, [7] *culpam in decus* * *vertere*. Exarsere animis, vnoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, cæduntque; simul primi agminis copiæ euasere siluas, castraque communiuere. Quietum inde iter. Fidensque recentibus, ac priorum oblitus miles in hibernis locatur. Nuntiata ea Tiberium lætitia curaque adfecere. gaudebat oppressam seditionem: [8] * sed quod largiendis pecunijs, & missione festinata fauorem militum [9] quæsiuisset; * bellica quoque Germanici gloria angebatur. [10] Retulit tamen ad Senatum de rebus gestis, multaque de virtute eius memorauit, magis in speciem verbis adornata, quam vt penitus sentire crederetur. Paucioribus Drusum & finem Illyrici motus laudauit, sed intentior, & fida oratione. Cunctaque quæ Germanicus indulserat, seruauit, etiam apud Pannonicos exercitus.

* verterent
* sed anxius quod
* Bellica.

Tiberius inuidet gloriæ Germanici.

Situs Bructerorum.

1 BRVCTEROS.] Strabo vocat *Buteros* Geograph. lib. 7. Gregorius Turonensis *Bricteros* lib. 2. Histor. De ijs ita Tacitus de moribus Germ. *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamauos, & Angriuarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris, ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu fauore erga nos Deorum: nam ne spectaculo quidem prœlij inuidere*, (id est, Dij nos ita bearunt, vt etiam spectatores essemus prœliorum, quibus inter se dimicarunt) *super LX. millia, non armis, telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt.* In eo verbo mendum est in Sueton. cap. 19. in Tib. *Non multum abfuit, quin ab Rutheno quodam occideretur.* Rutheni sunt Moscouitæ, & Poloni, qui a Persis profecti. Lege confidenter, *a Bructero*. Nam ita scriptum, & doctus Leuinus indicauit. Domiti autem antea fuere a Tiberio, vt scribit Velleius lib. 2. Et Claud. 4. Consul. Honorij, sic de illis:

A Tiberio domiti.

-- Venit accola siluæ
Bructerus Hercyniæ, latisque paludibus exit
Cimbrus.

Et quid mirum si excisi, cum per superbiam odiosi?

2 TVBANTES.] De quibus in fine lib. 13. fit mentio a Tacito: videturque innuere, pulsos fuisse suis agris Vsipetum vicinorum armis. Strabo de *Tubantibus* silet, nisi *Subantes* capias, pro Tubantibus. Quod puto, nam sunt affinia nomina, quæ quia peregrina, licet exteris labi in ijs: & falli fatetur Strabo li. 16. vbi de Atergatis. *Nominum*, inquit, *mutationes permultæ sunt, præsertim Barbarorum. Quemadmodum Dariacem Darium, Pharzirin vero ipsam Parisatin, Atergatam Athiaram, quam Ctesias Decreto vocauit.*

3 VSIPETES.] *Vsipios* etiam vocat noster: & Strabo *Nusipetes* lib. 7. Ijque proximi Cattis ex Tacito. *Certum*, inquit, *iam alueo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipij ac Tencteri colunt.* Martialis etiam Vsipios vocat.

Sic leue flauorum valeat genus Vsipiorum,
Quisquis & Ausonidum non amat imperium.

Victi sunt a Iulio Cæsare, postquam Treuirorum fines vastassent, Rheno transgresso. Dio 39. Quod iterum fecere sub Augusto. Idem lib. 54. Sed nec impune.

4 ITINERI ET PRŒLIO.] Putaui olim legendum, *itineri vt prœlio*: & me ratio, & scriptio Taciti eo adigebant, quia Annal. 13. sic legebam: *Excubias militares, quæ vt coniugi Imperatoris soli, & vt matri seruabantur.* Sed eodem libro cum legissem, *Viæ, & pugnæ pariter composuerat exercitum.* & infra: *Sibi, & pugnæ*; destiti, nec muto, aut mutio quidquam, nisi (*&*) pro (*vt*) exscriptorum somnolentia acceperit, quod in libris manuscriptis peruium esse, sæpe adnotauimus, & adnotabimus Deo authore. Dio 36. *Non barbari ad prœlium, sed ad iter se composuerant.* Quæ maxime diuersa sunt. Nam ad prœlium compositus exercitus habet plerumque quadratas acies. Sed si componatur ad iter, tenui filo, non conglobati milites gradiuntur.

Taciti lectio firmata.

5 DVCEBANT.] Lego, *duces ibant*, pro præibant & anteibant. Nam auxiliariæ cohortes non ducebant exercitum, sed erant a latere exercitus. Sic apud Virg. *caper dux gregis*, quia gregē præiret. Non inficior tamen *ducere*, ita accipi interdum, sed vt tollatur ambiguitas, puto ita legendum, quia ex duabus vnam dictionem fecerunt.

6 ADVECTVS AD VICESIMANOS.] Sic Annal. 2. *vt quosque aduectus erat.* Et hist. 1. *Exhortatio ducum, non, more concionis, apud vniuersos, sed vt quosque eorum aduehebatur.* Heic deest *aduectus ad vicesimanos*. Tamen vbi (*ad*) iungitur verbo, vt in dictione *aduehebatur*, raro repetitur. Et ita legendum puto, *aduectus vicesimanos*. Iurisconsultus dixit *aduehere in vsus* L. 4. §. 2. de publicanis.

7 CVLPAM IN DECVS VERTERE.] Forte, *Pergerent, properarent, culpam in decus verterent.* Quod aptius, & Taciti manui conuenientius, quia neruosius: & ita scriptum erat *vertere*, pro *verterent*.

8 SED QVOD.] Lacunam quis non videt? video ego, & obduco, dum ita lego: *sed anxius, quod largiendis pecunijs, & missione festinata,*

Lacuna expleta in Tacito.

nata, fauorem militum quæsiuisset. Reposui verbum *anxius*, quod esset e re Taciti, atque heic a Tacito, & Tacitum legentibus desideretur. Nam supra: *Sed anxius occultu in se patrui auiæque odijs.* Et infra, de Tiberio. *Cæterum anxius inuidia.* & Annal. 14. *Vt studia plebu repeteret anxius.* Hoc autem verbum, sui furtum fecerat, eluseratque exscriptores, quibus succurrere non vitium, sed officium est.

Ex Taciti verbis.

9 QVÆSIVISSET BELLICA QVOQVE.] Vides periculum non minus ex bona fama, quam ex mala? Post verbum autem *quæsiuisset*, clausulam incipio. *Bellica quoque Germanici gloria augebatur.* Duas enim rationes reddit liuoris Tiberij in Germanicum. Prima est, quod militum fauorem quæsiuisset pecuniæ largitione, & festinata missione: Secunda, quod esset belli gloria valde celebris. Quod pungebat Tiberium. Et sane verum apparuit, fœliciores per alios, vt per Germanicum, quam per seipsos esse in bello plerumque duces, vt fuit Tiberius. Tacitus de Domitiano & Agricola: *Infensus virtutibus princeps, & gloria viri.* Velleius tamen lib. 2. *pleraque ignaue a Germanico facta* scribit, *in his Germaniæ partibus.* Sed vereor ne ad gustum Tiberij. Nam extat epigramma Græcum Bassi, de virtute bellica Germanici, quod maxime Germanicum laudat. nec mihi Velleius hic pro Apolline est.

Tacitus punctuatus.

Velleius Germanico iniquus.

Tiberij gratia.

10 RETVLIT TAMEN AD SENATVM DE REBVS GESTIS.] Veteri Rep. parta victoria, mos erat scribere ad Senatum, vt ait Cicero in Pison. & de loco prælij, cæsorumque numero, ac dignitate, deque captiuis, certiorem facere. *Quique in cæsorum numero fuisset mentitus, lege Porcia tenebatur.* Liuius lib. 43. *Exitu eius anni litteræ a T. Quintio venerunt, se signis collatis cum Rege Philippo in Thessalia pugnasse; hostium exercitum fusum fugatumque.* Hæ litteræ prius in Senatu a Sergio Prætore, deinde ex authoritate patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas in dies quinque supplicationes decretæ. At si Senatus decreuisset triumphum, nec victor vti vellet, qui recusasset proscribebatur. Mutata Rep. aliud actum. Nam nec imperatores alium triumphantem pati voluissent. Primus Agrippa induxit hunc morem, ait Dio lib. 54. vt ad Senatum post victoriam partam non scriberet. Nam re fœliciter gesta in Ponto contra Scribonium, nihil ad Senatum scripsit, sed scripsit ad Augustum, qui retulit ad Senatum, & decretus est ei triumphus, quem non duxit. Idem Germanicus fecit. Scripsit enim Tiberio, Tiberius retulit ad Senatum. Sed nouo more, quia iam nullus Senatus, sed Senatus.

Litteræ ad Senatum post victoriam.

Agrippa victor non scribit.

Sed scribit Augusto.

[1] Eodem anno Iulia supremum diem obijt, ob impudicitiam olim a patre Augusto [2] Pandateria insula, [3] mox oppido Rheginorum, [4] qui Siculum fretum accolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberij, florentibus Caio & Lucio Cæsaribus, spreueratque vt imparem: nec alia tam intima Tiberio causa, [5] cur Rhodum abscederet. Imperium adeptus, extorrem, infamem, & post interfectum Posthumum Agrippam omnis spei egenam, inopia, ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exilij ratus. Par causa sæuitiæ [6] in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, solers ingenio, & [7] praue facundus, eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippæ temerauerat. Nec is libidini finis: traditam Tiberio peruicax adulter contumacia, & [8] odijs in maritum accendebat. Literæque quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberij scripsit, a Graccho compositæ credebantur. Igitur amotus Cercinnam Africi maris insulam, quatuordecim annis exilium tolerauit. Tunc milites ad cædem missi inuenere in prominenti littoris [9] * nihil lætum operientem. Quorum aduentu breue tempus petiuit, vt suprema mandata vxori Alliariæ per literas daret, ceruicemque percussoribus obtulit; constantia mortis haud indignus Sempronio nomine, vita degenerauerat. Quidam non Roma eos milites, sed [10] ab L. Asprenate proconsule Africæ missos tradidere, autore Tiberio, qui famam cædis posse in Asprenatem verti frustra sperauerat.

Iulia male moritur quæ male vixerat.

Semper fœminæ quos spernunt castigatores habent.

Princeps fœmina tabe & fame peresa.

Sempronius Gracchus praue facundus.

* nihil læti tũ operientem.

1 EODEM ANNO IVLIA SVPREMVM DIEM OBIIT.] Habuit Augusti domus duas Iulias, id est, duo dedecora familiæ, duas intemperantiæ reginas, &, vt dicebat ipsemet Augustus, duo carcinomata. Iuliam filiam & Iuliam neptem: neptis in insulam Trimetum, filia, de qua agitur heic, in Pandateriam insulam relegata est, vbi moritur fame

Duæ Iuliæ in domo Augusti.

Mater, filia Augusti, & neptem.

& maeritudine, ob libidines & flagitia crebra. Scribonia Iuliam peperit filiam, & Augusto probrum. *Sed tardius eius facinora nouit pater*, inquit Dio lib. 55. Velleius ita de illa loquitur. *Filia*, inquit, *eius, per omnia tanti parentis immemor, nihil, quod facere, aut pati turpiter posset fœmina, luxuria, aut libidine intentatum reliquit: magnitudinemque fortunæ suæ, peccandi licentia metiebatur: quidquid liberet, pro licito vendicans.* Seneca lib. 6. de benef. cap. 32. scribit & firmat. Aitque illam fuisse *impudicam intra impudicitiæ maledictum.* Lego, *vltra*: nam non modo impudica fuit, sed intemperantiæ, & libidinis terminos supergressa. Et certe Marsyas vna nocte tot coronis redimitus arguit, & litteræ etiam Augusti ad Senatum ingemuere, ait Plinius lib. 7. cap. 45. Sic Tertull. de Pallio: *Si quis est loci genius, ingemebat.* Sic idem Plinius dixit lib. 35. *Ctesilochus Apellis discipulus petulanti pictura innotuit Ioue Liberum parturiente depicto mitrato & muliebriter ingemiscente inter obstetricum Dearum manus.* Dixi me legere *vltra*. Sic D. Hieron. ad Demetr. *Contra naturam, imo vltra naturam est, sola virginitatis poma decerpere.* vbi lego (*solam*) id est sine viro. Idem mendum in verbo *extra* in eodem Seneca libro de immortalitate per boletum parta. *Ioui*, inquit, *venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere.* vbi legendum putant *extra*. Alij notarunt, non ego. Quippe carpit vitium Claudij, qui priuatis & exteris in Senatu locum dabat & rogabat sententiam. Cæterum tradit Macrob. in Saturn. Iuliam eruditum fuisse scortillum, & dicax: cuius libidinosæ procacitatis solemnia quædam verba pronunciat lib. 2. cap. 5. Eius gratia Philippus Iuliadem vrbem condidit, quæ prius Betzaida vocabatur, proxima lacui Genetzareth. Iosephus antiquit. lib. 18. Sic per filiam patri Augusto gratificabatur Philippus. Sed prisco nomine gloriosior ciuitas, quam nouo.

Vtraque elegans. *Vtraque intemper...* *Pictura filiæ Iuliæ ab Augusto.* *Seneca correctus.* *Augustus Deus gemit filiæ impudicitiam.* *Iulia filia scortum eruditum & dicax.* *Vrbs Iulias.*

2 PANDATERIA INSVLA.] Quæ Pandaria Straboni. Nam sic libro 2. Πανδαταρία τε καὶ Ποντία. puto a curuitate dictam Pandateriam, vt Planaria a planicie, quia *pandum curuum* dicitur apud Latinos. Sic noster memorat, *Latinium Pandum proprætorem Mysiæ*, lib. 2. Annal. Sita est in Puteolano sinu, quo Scribonia mater, Iuliam filiam comitata est. Dio lib. 55. Sic *Pandum* vsurpat Plinius lib. 11. cap. 10. vbi de apibus. *Quæ flores*, inquit, *comportant, prioribus pedibus. Fœminæ onerant, propter id, natura scabræ pedes priores, & rostro, totæque onustæ remeant sarcina pandatæ*, id est, curuatæ. Sed ab apibus Iulia longe abfuit, quæ flore nullo, nullo melle, in libidinis cœno mortua est: sed media, quod solet istud muliercularum genus putidum & vile.

Pandataria vnde. *Planaria vnde.* *Pandum curuũ.*

3 MOX OPPIDO RHEGINORVM.] Quod Chalcidẽses habuit authores, dictumque a ῥῆξις putant, id est, a fractura, quod fracta a continenti Italiæ Sicilia eo loci videatur. Quod Iustinus probat, sic enim 4. Hist. librum incipit: *Siciliam ferunt angustis quondam faucibus Italiæ adhæsisse, direptamque velut a corpore maiore impetu superioris: nam quod toto vndarum onere illuc vehitur, & Rhegium dicitur, quod Græce, abrupta hoc nomine pronuntientur.* Sed alia Sallustij sententia, qui in fragm. ita scribit. *Curetes, quia principes intelligendi diuina fuerant, vetustatem, vt cætera, in maius componentem, altores Iouis celebrauisse, inde Rhegium nominatum.* Et sane, vere regium est, de diuinis principem vera & alta sentire. Ergo Iulia Rheginorum oppidum perducta est, magna populi prece, qui ab Augusto nunquam impetrare potuit, vt Romam rediret. *Estque tales filias pro concione execratus*, ait Sueton. cap. 65. August. Et Dio lib. 55. Cumque magnis ab eo precibus populus contenderet, vt filiam reduceret; *Citius*, inquit, *ignis aquæ misceatur.* Et quamuis populus multos ignes in Tiberium coniecisset, nihil impetrauit, sed peruicacia obtinuit, vt in continentem rediret, id est Rhegium oppidum. Quod hodie in Sicilia etiam floret. Et nota malam filiam, malam imperantibus esse sarcinam. Non omitto D. Hieronymi de Rheginorum nomine sententiam de locis Hebraicis. *Rhegium ciuitas Siciliæ maritima 10. M. Pass. a promontorio Peloro discreta, cuius nomen Græcum interpretatur Discretio, eo quod hæc Siciliæ pars quondam Brutio agro Italiæ cohærens, mox interfuso mari sit auulsa.* Sed hic scindo in scissura, & in rigmate rigma pono.

Rheginum a Chalcidensibus conditum. *Aliter Sallustius.* *Augustus Iuliã execratus.*

4 QVI SICVLVM.] Qui, Rhegini scilicet. Nam ita Sallustius in frag. *Italiam coniunctam Siciliæ constat fuisse, sed medium spatium, aut per humilitatem abruptum est aqua, aut propter angustiam scissum.* Iurisconsultus L. 99. de verb. sign. *Sicilia modico freto ab Italia distinguitur.* Quod tractat Seneca in quæst. natural. Vtriusque freti controuersiam, & insultus Siciliam pati non potuisse, sed dedisse locum, quibus resistere non potuit. Tertull. elegantissimis verbis hoc confirmat. *Italiæ*, inquit, *quondam latus Adria Tyrrhenoque quassantibus medio tenus intercœptum reliquias Siciliam fecit cum tota illa plaga dissidij contentiosos æquorum coitus angustijs retorquens nomen vitij mari induit, non expuentis naufragia sed deuorantis.* Et recte *nomen vitij*. Nam scissura vitium est. Sed Iustino nemo melius: *Nusquam alias tam torrens fretum, nec solum citato impetu, sed etiam sæuo: neque experientibus modo terribile, verum etiam procul visentibus. Vndarum porro inter se currentium tanta pugna est vt alias veluti terga dantes vorticibus mergi ac in imum desidere, alias quasi victrices sublime ferri videas. Nunc heic fremitum feruentis æstus, nune illic gemitum in voragine desidentis exaudias.*

Sicilia ab Italia disparata.

5 RHODVM ABSCEDERET.] Cuius ratio prima & potissima fuit improbitas & impudicitia Iuliæ coniugis, quæ, vt imparem, despiciebat. Ideo illam Romæ reliquit, & tunc ad omne impudicitiæ & libidinis genus perrupit. Secunda quod infensos habebat Caium & Lucium suos priuignos destinatos Imperio. Nam cum iuuenili audacia a populo Consulatum fratri Lucius postulasset, qui adhuc ephebus; indignatus Augustus Tiberio Tribunitiam potestatem dedit in quinquennium, & vtrosque offendit. Tertia ratio, *ne Tiberij fulgor orientium iuuenum obstaret initijs*, vt ait Velleius. Sed hæc, non ex moribus

Deturbatæ statuæ Tiberij a Nemausensibus.

moribus principum scripta, sed ex adulatione. Tamen ob secessum illum, adeo despectui fuit Tiberius Nemausensibus, vt eius statuas deturbarent. Velleius libr. 2. En populorum leuitas, en fœminæ arrogantis sublimitas, quam Tiberius rerum potitus vltus est exilio, & fame, & ad extremum morte. Quæ posterioribus sæculis non sine exemplo.

Gracchorum nomen Romæ celebre.

Gracchorum elogia a Silio.

6 In Sempronivm Gracchvm.] Celebre nomen apud Romanos, de quo Diuus Hieronymus ad Lætam. *Propinquus vester Gracchus, nobilitatem patriciam sonans nomine.* Extat apud Silium Italicum elogium de Gracchis, quod non prætereo, vbi de Graccho Consule ad Trebiam.

Ecce, aderat, Trebiæque simul vicina tenebat
Trinacrio accitus per cærula longa Peloro
Gracchorum proles, Consul, gens inclyta magno,
Atque animosa viro, multaque in imagine claris
Præfulgebat auus titulis, bellique, domique.

Augustæ Vindelicorum florens.

Extat autem nummus (quem puto huius esse Gracchi, de quo heic Tacitus) cum hac inscriptione. Ti. Sempron. Ti. F. Gracchvs. Leg. Procos. capite Augusti ex vna parte, ex altera, pomo pineo, quod est insigne Augustæ Vindelicorum nobilissimæ ciuitatis, quæ nunc etiam floret inter vrbes Germaniæ. Ideoque fuisse Gracchum iudico ex illo nummo legatum Proconsulis in Germania. Vir stirpe sua non indignus, sed a temperantia nimis alienus, ob quam fuit exul, exspes, expers, desertus, vagus, & ad extremum exuiuus. Ne mirere Tiberij in Gracchum iras: viderat quippe in lectulo suo alieni viri vestigia, vt Lucretia dicebat marito.

Gracchi facundi.

Improba eloquentia.

7 Prave facvndvs.] Quod gentilitium Gracchis fuit. Et ita Diuus Bernardus de quorumdam improborum eloquentia scribit. *Diserti, vt faciant malum; eloquentes, vt impugnent bonum.* Et Cicero in Bruto, *L. Apuleium Saturninum post Gracchos, omnium seditiosorum eloquentissimum dixit.* O putidum elogium. Velleius, vbi de Tiberio Graccho libro secundo: *Vir alioqui,* inquit, *vita innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta & natura, & industria, mortalis conditio recipit.* Hæc de Tiberio Graccho. Quid de Caio? maiora. Nam fratri comparat. *Tam virtutibus (inquit) eius omnibus similem, quam errori, ingenio etiam eloquentiaque longe præstantiorem.* Nobile par fratrum. Qui vtinam tam pro Rep. quam in Rempublicam altissima strinxissent ingenia.

8 Odiis in maritvm.] Exemplum in Ouidio, vbi Paris nondum adulter, sed adulterium meditans, & adulterij pararius, ita Helenæ maritum suum Menelaum contemptibilem facit.

Hunccine tu speras hominem sine pectore, dotes
Posse satis formæ Tyndari nosse tuæ?
Falleris; ignoras: nam si bona magna putaret
Quæ tenet, externo crederet ille viro?

Adulteri maritos a coniugibus distrahunt.

Qui adulterium parat, prius calumnijs vxorem a viro disparat: hæc est Ægisthorum disciplina. Mox sibi iungit turpiter, vt expleta libidine deserat inclementer. Vide de filio Dauid qui sororem incestu fœdatam abijcit. Reg. 3.

9 Nihil lætvm.] Lego, *nihil lætitum opperientem.* Nam hominum mens præsaga futuri. ait Marcellinus libr. 18. *Ne sit hoc mirum, homines profutura (addo etiam nocitura) discernere nonnunquam, & decentia, quorum mentes cognatas cælestibus arbitramur. Animalia ratione carentia salutem suam interdum alto tueri silentio solent.* Multo igitur magis homo cui diuina natura, diuinos afflat spiritus & præsagos.

3. Asprenates sub Augusto. Caius. Publius. Lucius.

Quis Lucius Asprenas.

L. Asprenatis a Velleio testimonium.

10 Ab Lvcio Asprenate proconsvle Africæ.] Lego Lucium, & Publium, & Caium tres Asprenates his temporibus. De Caio, Suetonius cap. 43. *quem Troiæ ludo equo lapsum, Augustus torque aureo donauit, voluitque appellari Torquatum.* Et hoc nomen fluxit ad posteros, qui Asprenates Torquati in fastis consularibus nominantur. De Publio, Seneca libr. 1. Controu. 4. & alijs locis. Noster Lucius est Asprenas, non is quidem elegans declamator, de quo Seneca in præfat. libr. 10. Controu. nam coætaneum Quintiliano facit, sed eius forsitan filius. De nostro, ita Velleius: *Reddatur L. Asprenati testimonium, qui legatus sub auunculo suo Varo militans, naua virilique opera duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tanta calamitate seruauit, matureque ad inferiora hiberna descendendo, vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmauit. Sunt tamen, qui vt viuos ab eo vindicatos, ita iugulatorum sub Varo, occupata crediderint patrimonia, hereditatemque excisi exercitus, in quantum voluerit, ab eo aditam.*

Præfectus in Germania. Proconsul in Africa.

Plinius correctus.

Hic autem noster præfectus fuit Germaniæ, deinde Africæ Proconsul, quemadmodum & alter Asprenas, huius fortasse pater, de quo Hircius de bello Afric. his verbis. *Cæsar, milites ab opere deductos, castris præsidio ab Asprenate proconsule, cum legionibus vndecim deducto.* Meminit Plinius prænomine nullo cuiusdam Asprenatis. Pono verba, quæ labefactata sunt. *Mutianus,* inquit, *altero consulatu suo in conquestione exprobrauit patinarum paludes Vitellij memoriæ, non illa fœdiore (lege fœdiores) cuius veneno Asprenati reo, Seuerus Cassius accusator obijciebat, interijsse centum triginta conuiuas.* Magna sane gulæ funera, quam qui vitat, ad altissimas virtutes mentem inuitat, & vitia vitat ingentia.

Idem annus nouas ceremonias accepit, addito sodaliũ Augustalium sacerdotio, vt quondam [1] T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Tatios instituerat. Sorte ducti e primoribus ciuitatis vnus & vigin-

ti; Tiberius, Drusúsq. & Claudius, & Germanicus adijciuntur.[2] Ludos Augustales tunc primum cœptos turbauit discordia ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum [3] Mæcenati obtemperat effuso in amorem Bathylli. Neque ipse abhorrebat talibus studijs, & ciuile rebatur misceri voluptatibus vulgi.[4] Alia Tiberio morum via. sed populum per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.

Ludi Augustales cœpti & turbati.

Princeps vtile putat misceri voluptatibus vulgi.

Tatij.

1 T. TATIVS RETINENDIS SACRIS.] Recte emendatum *Tatius*. Nam verum eius nomen, *Titus Tatius*. Propertius lib. 4. eleg. 1.

Magnaque pars Tatio rerum erat inter oues.

Et Iuuenalis Satyra 14.

Quantum sub Tatio populus Romanus arabat.

Lucanus tamen libro 1. *Titio*, nisi falsa scriptura.

Titij sodales.

Septemuirque epulis sacris, Titijque sodales,
Et Salius læto portans ancilia collo.

Ad memoriam.

Et quod addit *retinendis sacris*, hæc sacrorum retentio ad memoriam sacrandam Tatij, quemadmodum & apud Virgilium 8. Æneid. ad memoriam Herculis.

Sic ad memoriã Herculis sacra.

Ex illo celebratus honos: lætique minores
Seruauere diem: primusque Potitius author,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri
Hanc aram luco statuit.

Nam illæ aræ ad memoriam magnorum virorum, & magnarum rerum. Cæterum ille Tatius Lauinij occisus est ab amicis eorum legatorum quos interfecerant Tatiani latrones, & sepultus fuit in Auentino laureto. Sex. Pomp. in verbo *Tatium*. & *Titum Tatium* in prænominibus scribit Probus.

An tum inceperunt Augustales ludi.

2 LVDOS AVGVSTALES TVNC PRIMVM COEPTOS.] Lego, *Ludos Augustales tunc primum inceptos summa turbauit discordia.* Nam *S* in fine *cœptos* siglum fuit. Videntur autem tum primum incepisse, & multæ rationes iuuant. Prima, quod diserte ita scribitur. Secunda, quod fastis nondum ludi additi. Tertia, quod nondum nomine aliquo nuncupati. Quarta, quod nondum ludorum curatores dati. Quinta, quod qua pecunia fierent, publica, an priuata, nondum decretum in Senatu. Sexta, quod neque qua pompa. Et hoc ex verbis Taciti superius adscriptis. *Tribuni plebis*, inquit, *petiuere, vt proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti, fastis additi, Augustales vocarentur.* Nota in futuro *vocarentur*. Nondum ergo nuncupati. *Sed*, inquit, *decreta pecunia ex ærario, vtque per Circum triumphali veste vterentur. curru vehi haud permissum. mox celebratio annua ad Prætorem translata, cui inter ciues, & peregrinos iurisdictio euenisset.* Scio ex Dione multos ludos in honorem Augusti decretos; primum *quinquennales*, de quibus Sueton. in fine August. *Quinquennale certamen Gymnicum honori suo institutum perspectauit.* Deinde *Natalitios*. Nam cum tantum esset edictum, vt dies eius natalis feriaretur, nec de ludis esset cautum, tamen venationibus in Circo, & alijs vrbis locis diem istum honorarunt. Etiam

Prima ratio quod tum.
Secunda.
Tertia.
Quarta.
Quinta.
Sexta.
Tacitus hæc omnia firmat.

a Prætoribus in honorem eius munera edita sunt. Dio libr. 54. Tertio loco, decreti *Augustales*, Sentio Saturnino, & L. Lucretio Vispalone seu Vespilone Coss. Tamen ex eiusdem Dionis verbis, apparet post mortem Augusti in his ludis innouatum fuisse. Nam Natalitijs, inquit, cautum, vt Consules (quemadmodum in Martis fieri solitum) præmia certaminum præponerent Augustales, Tribuni pleb. tanquam sacros celebrarent, reliqua, eo quo consueuerant more peragerent. Sic Dio. Ergo apparet tum incœptos eo modo, quo nouiter decretum. Tamen superiora Taciti verba aliquid noctis offundunt. Et lego, *tunc primum inceptos.* Liuia addidit etiam post eius mortem Triduanos ludos in honorem Augusti, vt ait Dio eodem. Et forte ludis placauit, quem veneno necauit.

Dio tamen ait in his ludis innouatum.

Taciti verba noctem faciunt.

3 MÆCENATI EFFVSO IN AMOREM BATHYLLI.] Nam *in Mæcenate*, ait Seneca, *cum vacaret, erant magnæ voluptates; cum expediret, magnæ virtutes.* Horatius, vt puto, ad amorem respexit Bathylli od. 14. Epod. in qua Mæcenatem alloquitur.

Horatius de Bathyllo. Alludit ad amores Mæcenatis.

Non aliter Samio dicunt arsisse Bathyllo
Anacreonta Teium.
Vreris ipse miser.

Qui Bathyllus Mæcenatis.

Fuit enim hic Bathyllus promulsidiarium libidinum Mæcenatis, & Tragœdus Mimus, de quo Macrob. 2. Saturn. cap. 7. & Seneca prooemio libri tertij Controu. vbi de diuersa hominum natura, quam equis comparat. *Quidam*, inquit, *equi, melius equitem patiuntur, quidam iugum, & vt ad morbum te meum vocem*, (id est, ad id quod me vexat, & mihi parit molestiam) *Pylades in comœdia, Bathyllus in tragœdia, multum a se aberant*: quia tumidior erat, & inflatior oratio & actio Pyladis, Bathylli vero ciuilior, & demissior. Sic Plinius Iunior ex ijs, quas possedit, villis, eam quæ in plano erat, *comœdiam* suam vocabat, quæ vero in monte, *tragœdiam*. Idem Seneca de eodem, libro 10. in præfat. *Cassij Seueri, hominis Labieno iunctissimi, belle dicta res ferebantur* (lege *referebantur*.) Et addit: *Recitauit rescriptum Labieni, pro Bathyllo illo Mæcenatis, in quo suspicietis adolescentis animum illos dentes ad mordendum prouocantis.* id est, Labienum, seu Rabienum, quem *dentes* nominat, suspicietis prouocantem animum adolescentis, scilicet Bathylli, ad mordendum. Sic Martialis in præfatione libri 12. vocat maledicentiam dentes, & *mordacitatem*,

Seneca pater correctus.

dacitatem, cum ita scribit. *Accedit his municipalium rubigo dentium, & indicij loco liuor.* Et idem:

Quid fugis hos dentes ambitiose lepus?

Sic Horatius *dentem Theoninum* appellat epistol. 1. ad Lollium, vocatque homines mordaces & maledicos, *dentes*. Sic Martial. epigramm. 29.

Rubiginosis cuncta dentibus rodit,

Seneca i lem. explicatus. Cæterum quod dicit *pro Bathyllo illo Mæcenate*, ita excusi, & manuscriptus habent constanter. nec displicent illa verba. Seneca enim habebat: *Exosam illam Mæcenatis turpitudinem, qui pro culcitra, Bathyllo vtebatur.* Vocat ergo *Bathyllum Mæcenatem*, quod idem Mæcenas, qui Bathyllus, & idem Bathyllus qui Mæcenas, ob turpem duorum marium commixtionem. Sic Cn. Ciceronem nominabat Roma, quod Cneo Pompeio Cicero studijs & animo valde coniunctus esset. Nam ita 1. ad Attic. epist. *Quæris. Multa*, inquit, *& iucunda consuetudine coniuncti inter nos sumus, vsque adeo, vt illum in sermonibus Cneum Ciceronem appellent.* In fœminis, dicimus Liuiam Drusi, Sulpitiam Crassi. Ille aliquid magis demonstrare voluit, dixitque *Bathyllum Mæcenatem*, quod vnus esset, & Bathyllus, & Mæcenas, propter fullonicam, quam cum illo exercebat. Nam hunc ephœbetum mulierauerat, vt ait Nonius ex Varrone. Et Cicero *Cytherium* appellabat Antonium quod ille & Cytheris meretrix vna caro essent. epist. *Tandem.* 15. ad Atticum. Sic apud Gellium lib. 1. cap. 5. *Dionysiam & gesticulatoriam* Torquatus appellat Hortensium, quod ex fœmina esset in Hortensium mutatus, & quod totus Hortensius esset Dionysia. Sic Homerus de Græcis:

Ὦ πέπονες, κάκ' ἐλέγχε', Ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ' Ἀχαιοί.

O imbelles mala probra, Achaicæ, non Achiui.

Plinius libri 15. cap. 30. vocat Bathyllum illum *concubinum Mæcenatis*. Et narrat Seneca lib. 7. Quæst. cap. vltimo, domum habuisse Romæ, quam suis successoribus reliquerit. Sed satis de illo pullipremo Mæcenate: alias illum inuisemus. Vtinam a luxu, & luxuria, purum, & vacuum. Nam de eo aliquis vere dixerit istud Virgilij:

— Sequeris noua gaudia Cydon,
Qui iuuenum tibi semper erant.

Nisi Ausonij versus aptaueris melius:

Quid Marcus? feles nuper pullaria dictas,
Corrupit totum qui puerile secus.
Peruersæ Veneris postico vulnere fossor
Lucilli vatis subulo pullipremo.

Sed has turpitudines valere iubemus.

4 ALIA TIBERIO MORVM VIA.] Sic Liuius libro primo. *Duo deinceps reges, alius alia via. Ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt. Tum validæ tum temperatæ & belli & pacis artibus erat ciuitas.* *Diuersorum diuersa regendi ratio.* Nam, vt ait Euripides in Iphig. Διάφοροι φύσεις βροτῶν, *diuersa natura hominum.* Sic pagani olim censebant. Qui vero populum obsequentem volet, voluptatibus emolliat dicebant. Nam rigidiores mores minus tractabilem faciunt. Noster lib. 4. Annal. *Voluptatibus Romanos plus aduersus subiectos, quam armis, valuisse.* Certe rigida plebs vix tyrannos patitur. Vide autem in duobus principibus dispar ingenium, & diuersum regendi genus. Nam vnus per mollitiem, alter per duritiem, gubernaculum parat. Vterque pessime, quia mixtura vtriusque facienda ad temperamentum. *Augustus mollitie, Tiberius duritie.* Sed non est meum hæc tangere. Vale. Omnis voluptas honesta, quæ sine flagitio.

Druso Cæsare, C. Norbano COSS. [1] decernitur Germanico triumphus, [2] manente bello, quod quanquam in * æstatem summa ope parabat, initio veris, & repentino in [3] Chattos excursu * præcepit. Nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac [4] Segestem, insignem vtrumque perfidia in nos, aut fide. Arminius turbator Germaniæ, Segestes parari rebellionem sæpe alias, & supremo conuiuio, post quod in arma itum, [5] aperuit, suasitque Varo, vt se, & Arminium & cæteros proceres vinciret: [6] nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore, quo crimina, & innoxios discerneret. Sed Varus fato, & vi Arminij cecidit. Segestes, quanquam [7] consensu gentis in bellum tractatus, discors manebat, auctis priuatim odijs, quod Arminius filiam eius alij pactam [8] rapuerat: [gener inuisus inimici soceri] [9] quæque apud concordes vincula charitatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

Triumphus manente bello: quod nouum.

* æstate media summa

* percepit.

Plebs principe amoto silet nec mutit.

Rapit Arminius filiam Segestis alij pactam, quod Principi fœdus est.

Triumphus Germanici. 1 DECERNITVR GERMANICO TRIVMPHVS.] De isto triumpho scribit Strabo libro septimo. Et nostrum Germanicum *Iuniorem*, vocat & νεώτερον, *Qui iunior dictus Straboni.*

ad differentiam Tiberij, qui ante eum Germanicus etiam dictus est, vt Drusus frater. Cæterum, vt elegantem triumphum putes, illustrium virorum & fœminarum ista ducta sunt corpora. Semiguntus Segesti filius, Cheruscorum ductor, & *soror* eius. *Vxor* etiam *Arminij*, eiusque *trimus filius*: Item *Sesitacus* filius Ægimeri, Cheruscorum ductoris, eiusque coniux *Rhamis*, Veromiri filia principis Batorum, *Deutorix* Betoritis filius, Melonis fratris, Sicambri filius. Et quod mireris, *Ægistus* socer Arminij ab eo dissentiens (nam Romana arma sequutus erat) aderat triumpho, ducebatque propinquos captiuos ipse, eleganti vestitus habitu. Etiam ducebatur captiuus *Lybis* Chattorum sacerdos, alijque multi ex diuersis populis, vt sunt Cathilsi, Ampsani, Bucteri, Nusipetes, Cherusci, Cathuarij, Chatti, Laudi, Subatij, quæ nomina non sine mendo. Nam vix externos inter authores vera & mera habeas virorum & regionum vocabula. Sed noto triumphos soli s consularibus datos olim & veteri Rep. & Germanicum iam fuisse Consulem sub Augusto, cum C. Fonteio Capitone anno Vrb. Cond. 765. more veteris Reip. cuius erat aliqua imago. Illamque triumphantium speciem Dijs proximam apud paganos habitam. Horatius enim ita scribit epistol. ad Scæuol.

Quæ corpora ducta.

Res gerere, & captos ostendere ciuibus hostes
Attingit solium Iouis, & cælestia tentat.

Cuius ornamenta enumerat Florus lib. 1. vbi de Tarquinio Prisco. *Fasces*, inquit, *trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta, deinde quod aureo curru, quatuor equis triumphatur, togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia deinde decora & insignia, quibus Imperij dignitas eminet.* Quæ eminet certe supra mortalium sortem. Sed post triumphos, quam multi triumphatores turpiter perierunt? Ait autem *decernitur triumphus*, a Senatu scilicet prisca Rep. a Principe vbi Cæsares imperarunt, vt heic. De Senatu Liuius 45. *Tribus his a Senatu triumphus decernitur.* De principe, certum est neminem triumphasse sub Augustis, sed ijs triumphalia data a principibus. Quod in Tacito peruium, sed sunt non triumphi, sed vana triumphorum ornamenta, quæ pascunt ventos & ventosos mortales.

Triumphatores Dijs proximi.

2 MANENTE BELLO.] Quod videtur ridiculum. Saltem enim quinque millia hostium cecidisse oportuit. Velleius libr. 2. sic Tacitus dicebat de Germanis: *Triumphati magis, quam victi.* Et Horatius Od. 3. libro 3.

Triumphus bello non peracto.

Triumphatisque possit
Roma ferox dare iura Medis.

Et Statius Papin.

Anne triumphatos fugiam captiuus ad Indos?

Et Liuius, vbi de Pub. Cornel. Nasica & Bæbio triumphantibus. *Hominum primi*, inquit, *nullo bello gesto triumpharunt. Tantum hostes ducti ante currum, quia, neque quid ferretur, neque quid militibus daretur, quidquam in triumpho eorum erat.* Sic Dio ait *Cæsarem M. Lepido triumphum decreuisse, cum neque vicisset quemquam, neque dimicasset.* Tacitus libr. 2. infra. *Bellum, quia conficere prohibitus* (loquitur de nostro Germanico) *pro confecto accipiebatur.* Quod Vatinius ad Ciceronem scribens 5. epist. dilucide explicat his verbis: *De meis supplicationibus & rebus gestis Dalmaticis adhuc non refert. Quasi vero non iustissimi triumphi in Dalmatia res gesserim. Nam si hoc expectandum sit, dum totum bellum conficiam, viginti oppida sunt Dalmatiæ antiqua, quæ ipsi sibi asciuerunt amplius sexaginta. Hæc nisi omnia expugno, si mihi supplicationes non decernuntur, longe alia conditione ego sum ac cæteri Imperatores. Ego post supplicationes mihi decretas in Dalmatiam profectus sum: sex oppida vi oppugnando cepi: vnum hoc quod erat maximũ quater a me iam captum: quatuor enim turres & quatuor muros cepi, & arcem eorum totam. Ex qua me niues, frigora, imbres detruserunt: sed quis triumphum tribuat duci frigoribus a victoria detruso?* Et sane vet. rep. nisi confecto bello, triumphus nullus. At labente ea, aut subruta etiam de *castellis victis triumphatum.* Cicero in Bruto. *Malim mihi L. Crassi vnam pro M. Curio dictionem* (quia magnus orator,) *quam castellarios triumphos duos.* Nam turpis gloria, non est gloria, sed dedecus. Sic Cato orat. in Publ. Fuluium Nobiliorem, ex Gellio lib. 5. cap. 13. *Quis vidit corona donari quemquam, cum oppidum captum non esset, aut castra hostium non incensa essent?* Et sane absurda est corona vbi nulla victoria. Affine est quod Plinius nepos de statua scribit libro 2. epistola *Heri. Spurinæ triumphalis statua decreta est, non ita, vt multis, qui nunquam in acie steterunt, nunquam castra viderunt, nunquam denique tubarum sonum, nisi spectaculis audierunt.* Et illa honoris datio, est immeriti honoris exprobratio.

Triumphus de castellis victis.

Cicero explicatus.

3 IN CHATTOS.] Quos noster de moribus Germanor. graphice pingit. Sed corrupta verba sunt. Ideo emendasse mihi operæ pretium. Signa enim Taciti sequor, nec desero. *Vltra hos* (inquit) *Chatti initium sedis ab Hercyniæ saltu inchoant, non ita effusis & palustribus locis, vt cæteræ ciuitates.* (Ciuitates vocat cœtus hominum iure sociatorum inter se. Ita ciuitates appellat Cicero in Somnio Scip.) Mox addit: *in quas Germania patescit: durant siquidem colles, paulatimque rarescunt. Et Chattos suos saltus Hercynius prosequitur, simulatque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & maior animi vigor. Multum, vt inter Germanos, rationis ac solertiæ, præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare. Quodque rarissimum* (barbaris scilicet) *nec nisi ratione disciplinæ* (id est per rationem & disciplinam) *concessum, plus reponere in duce, quam in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma ferramentis etiam copijs onerant* (lego copiosis onerant) *Alios ad prælium ire videas, Chattos ad bellum. Rari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere.*

Tacitus correctus.

Et explicatus.

Velocitas

velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est. Et alijs (lego, *est & alijs*) *Germaniæ populis vsurpatum. Rarâ, priuatâ cuiusque audientiâ. Apud Chattos in consensum vertit* (lege *vertitur*; id est, omnes in illam coniurant & consentiunt.) *Vt primum adoleuerunt, ferunt crinem barbamque submittere, nec, nisi hoste cæso, exuere, votiuum, obliquatumque virtuti oris habitum*, id est, retortos, & obliquatos crines, non *obligatos*. Sic in Psalmo, *Declinantes in obliquationes*, legendum, non *obligationes*. Apul. libr. 7. *Scalpendi dorsi mei simulatione nonnumquam obligata ceruice pedes puellæ decoros basiabam*. Id est, retorta ceruice. *Obliquatio*, est a recto deuiatio, & deflexio. Sed pergo: *Super sanguinem & spolia, reuelant frontem*, (lego *releuant*,) *seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patria, ac parentibus ferunt. Ignauis & imbellibus manet squallor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum* (*ignominiosum id genti*) *veluti vinculum gestat, donec se cæde hostis absoluat. Plurimis Chattorum hic placet habitus. iamque cauet* (lego *canent*, id est senescunt) *insignes & hostibus simul, & suis monstrati*, &c. Sic virtus in canitie spectabilis. Et certe hominis honor canities. Et hæc omnia in explicando Tacito, quod me excusabit apud omnes bonos.

4 SEGESTEM.] Ita de Segeste Velleius: *Id Varo ita per virum eius gentis, fidelem clarique nominis, Segestem indicatur.* Vt scias Romanam virtutem barbaros propter optimos mores laudasse.

5 APERVIT SVASITQVE VARO.] Legendum, *Aperuerat suaseratque Varo.* Nam prius dixit, *incesserat*, & in eodem tempore scribendum fuit. Quod puto factum & per abbreuiaturas scriptum, sed non intellectum.

Populus duces sequitur, vt inertia animalia.

6 NIHIL AVSVRAM PLEBEM.] Tolle ventos, habes pacatum mare; tolle seditionum & turbinum duces, habes populum tranquillum. Nam vt inertia pecora ductorem sequuntur, ita populus ducem. Cicero pro Cluent. *Vt mare quod sua natura tranquillum est, ventorum vi agitatur: Sic populus sua sponte placatus hominum seditiosorum vocibus, vt violentissimis tempestatibus attollitur.* Prudent. in hymno D. Hippolyti:

Si foret extinctum populi caput, omnia vulgi
Pectora, Romanis sponte sacranda Dijs.

At iners pecus vulgus est; sed si irritetur, tigride ferocius. Impetu tamen sedato iterum pecus, & mera inertia.

Discordes in castris communibus.

7 CONSENSV GENTIS.] Id est, licet Germanorum consensu, & vi quadam patriæ postulantis & allicientis, ad arma tractus fuisset, manebat tamen discors cum Arminio. Non ergo nouum soceros odisse generos, vt socrus oderunt nurus, ait Comicus.

8 RAPVERAT.] At non per scelera, & per vim, in alienas irrumpendum est familias. Affinitas beneuolentia, non violentia, parari debet. Claudian. in nupt. Hon. & Mariæ.

Non rapio præceps alienæ fœdera tedæ,
Sed quæ sponsa mihi pridem patrisque relicta
Mandatis, vno materni sanguinis ortu
Communem partitur auum.
Oratum misi proceres qui proxima nobis
Iura tenent.

Cæterum, qui Segestes heic dicitur, vocatur Ægestus a Strabone, qui Germanica verba, facit Græca, vt in Ægesti nomine adulterium notes.

9 QVÆQVE APVD CONCORDES.] Senec. de Clement. lib. 1. cap. 34. *Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis, atque odij causa est.* Idem belle. *Propinquorum certe odia, facile nascuntur, difficile moriuntur.* Nam in propinquos officia, quæ amoris vincula esse debent, pro debito esse putantur. Et ita non spectantur, sed intereunt.

Propinqui debitum putant quod amore fit & beneuolentia.

Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, & tumultuarias cateruas Germanorum [1] cis Rhenum * colentium Cæcinnæ tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit: positoque castello super vestigia paterni præsidij in [2] monte * Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit, L. Apronio ad munitiones viarum & fluminum relicto. Nam ([3] rarum illi cœlo) siccitate, & amnibus modicis inoffensum iter properauerat, imbresque & fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Chattis adeo improuisus aduenit, vt, quod imbecillum ætate ac sexu statim captum, aut trucidatum sit:[4] * iuuentus flumen Adranam nando * transmiserit: Romanosque pontem cœptantis * arcebant.[5] dein tormentis, sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui, omissis pagis, vicisque in siluas disperguntur. Cæsar, incenso [6] Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere: quod illi moris, quoties astu magis, quam per formidinem cessit. Fuerat [7] animus Cheruscis iuuare Chattos, sed exterruit

* incolentium
incolentium

* Taunobæo.

* Et iuuentus

* transmisit

* arcebãt: demum vi, tormentis,

Vbi Germanus cedit per formidinem potius quam astu terga hostium non lacessit.

Cæcinna huc illuc ferens arma. & Marſos congredi auſos proſpero prælio cohibuit.

1 CIS RHENVM COLENTIVM.] Exiſtimo ſcriptum fuiſſe *Cis Rhenum incolentium*, ſed ab vltima littera prioris verbi quæ eſt (*m*) abſumptum illud (*in*) per litterarum ſimilitudinem. Sic in Varrone: *Proci ſunt qui poſcunt aliquem matrimonium* (pro *in matrimonium*) *qui Græce* μνηστῆρες. Quanquam & ſcindere dictiones ſoleat aliquando Tacitus, vt *curate*, pro *accurate*, & *curatius*, pro *accuratius*. Huic autem dictioni *cis*, opponitur *trans*. Sic Sueton. in Iulio cap. 25. *Germanos, qui trans Rhenum incolunt*. Et noſter l. 2. *Germanorum acies trans Viſurgim ſtetit*, vt eodẽ, *Cæſar tranſgreſſus Viſurgim*.

2 MONTE TAVNO.] De iſto mõte nox eſt apud omnes. Niſi *Taunobæo* legas pro *Tauno mõte*, qui apud Ptolomæum ſtat inter montes Germaniæ, & idem nomen repetitur lib. 12. Annal. *Præda famaque onuſti ad montem Taunum reuertuntur*. Nam pro *Taunobæo Taunum* forte dicunt per ſyncopen, quod ſuetum illis gentibus. Aunobæi montes ſunt in Germania, vt ait Nomenclator Ptolemæi. De Tauno monte memini me legiſſe aliquid, & Ortellius locat illum prope Fuldam, ni fallor. Quid ſi *monte Tauro*? vt eſt mons Elephas Strabonis? Nam omnia ſublimia & grandia ταῦροι dicta. vel quia vertice ſcopuloſo, & acuto, ceu cornibus exſurgit. Inde κέρατα dicta Græcis Promontoria, quaſi cornuta. Ita duo Tauri montes in Arabia. Strabo 16. Ita mons Taurus in Aſia. ita flumius in Trœzenia, quia ταυρόκερως vterque, & cornutus. Et Græci aliquando in Germania fuere, vt Tacitus ſcribit, qui hæc nomina potuerint imponere. Sane Taunum montem memorat authorum nemo quod ſciam. Alius forſan ſciuerit & docuerit: ſed (*Taunobæo*) lego, & heic immoror.

3 RARVM ILLI COELO.] Et cœlo & ſolo. De ſolo. Tacitus de moribus German. *Terra in vniuerſum, aut ſiluis horrida, aut paludibus fœda.* De cœlo & ſolo, infra lib. 2 *Omne dehinc cælum & mare omne, in Auſtrum ceſſit, qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenſo nubium tractu validus, & rigore vicini Septemtrionis horridior, rapuit, diſiecitque naues in aperta Oceani.* Et noſter recte ſcribit, *Illi ſolo ſiccitas incognita*. 4. Hiſt. Idem de moribus Germanor. *Quis, præter periculum horridi & ignoti maris, Aſia, aut Africa, aut Italia relicta, Germaniam peteret? informem terris, aſperam cœlo, triſtem cultu, aſpectuque, niſi ſi patria ſit?* & lib. 2. Annal. *Quanto violentior cætero mari Oceanus, & truculentia cæli præſtat Germania, tantum illa clades nouitate & magnitudine exceſſit.* Tertull. de Anima. *Si aëris rigor, theſaurus eſt animæ; extra Germanos, & Scythas, & Alpes, & Argæos, nemo debuit naſci.* De monte Argæo intelligit, qui in Cappadocia, quem Alpibus æquat, propter ingentes in vtriuſque capite niues. Et re vera, ille mons eſt illis pro Alpibus. Florus in bello Allobrogum, vbi de plaga Septemtrionis. *Nihil hac plaga infeſtius*, inquit, *atrox cælum, peruicaci ingenio*. Et idem. *In Germanis pax erat, cum mutati homines, alia terra, cælum ipſum mitius, molliuſque ſolito videretur.* At illo cœlo, & ſolo, nihil Romanam virtutem magis exercuit. Et ſane Germania magnos viros genuit, & homines non lapides. Sed quia Italia clementer ſita, & clementiori ſolo: ideo Italici authores, Germanicum ſolum ſcriptis ſuis exulcerant. Sic Plinius de Riphæis montibus, qui in Septemtrione, vt eſt Germania: *Pars*, inquit, *mundi damnata a natura rerum, & denſa merſa caligine, neque innata* (lego *damnata*) *alio, quam rigoris opere, gelidiſque Aquilonis conceptaculis*. lib. 4. cap. 12. Spectat enim eos qui damnati ſunt ad opus, vt li. 3. de veteranis, l. 4. §. 1. de incend. ruin. & nauf. D. & ad opus publicum, aut ad beſtias, aut in metallum damnati.

Germania cælo truci & ſolo.

Probatio ex authoribus.

Tertullianus explicatus.

4 IVVENTVS.] Incipio clauſulam, & ita lego. *Et iuuentus flumen Adranam nando tranſmiſit*, non *tranſmiſerit*. Nam prius ſcriptum eſt (*ſit*) non (*fuerit*.) Et ab eo flumine forte nomen ſumpſit Adra, qui omnium Belgarum dux contra Romanos, Cornelio Spintero & Metello Nepote Coſſ. Anno DC. XCVII. Vrbis conditæ. Dio 39. quique a Cæſare victus.

5 DEIN.] Qui hæc legit, ſatis intelligit, quam parum cohæreant. Error ex notarum abbreuiatione. Lege ergo: *Romanoſque pontem cœptantes arcebant. Demum vi, tormentis, ſagittiſque pulſi.* Et in iſtis manuſcriptorum notis, ſæpe pes offenditur trãſeuntium, vt heic *Dm*, pro *Demum*, & ex dictione (*vi*) (*in*) finxerunt. Hic enim author ſuis notis pæne perijt. Quod noto, quia ſcrupi illi minutuli ſunt remoræ ingeniorum, quibus nauigia legentium, alioqui plenis velis currentia, retardantur, noctemque infundunt authoribus. Vide eos qui ſcripſere de Notis & ſignis, videbis has tritas & peruias dictiunculas ſcribi tantum per primam & vltimam litteram, vt ■ M. *demum*. D N. *dein*. T N. *tamen*, & cæteras huiuſmodi quiſquilias, quas qui non aduertit, ſuam mentem interuertit aut peruertit.

6 MATTIO.] Noſter lib. 11. vbi de Rufo: *In agro Mattiaco recluſerat fontes.* & legi apud Plinium lib. 31. cap. 2. iſta verba: *Sunt & Mattiaci in Germania, fontes calidi trans Rhenum, quorum hauſtus triduo feruet, circa margines vero pumicem faciunt aquæ. Quod ſi quis fide carere ex his aliqua arbitratur: diſcat in nulla parte naturæ, quam in aquis maiora eſſe miracula.* Sic Tacitus heic trans Rhenum Mattium locat, a quo Mattiaci fontes: qui fortaſſe in Haſſia extitere, vbi Marpurgum, quaſi Maſſiaci burgum. Quod poſſumus conijcere ex veriſimilibus. Tacitus de moribus Germaniot. ita de Maſſiacis: *Eſt & in eodem obſequio Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo P. R. vltra Rhenum, vltraque veteres terminos, imperij reuerentiam. Ita ſede, finibuſque in ſua ripa, mente animoque nobiſcum agunt, cætera ſimiles Batauis, niſi quod ipſo*

adhuc

adhuc terræ suæ cælo & solo, acrius animantur. Nam aspero solo vix mansuescunt mores, & sunt asperiora ingenia asperioribus locis. Fœtus matrem sequitur.

Aspero solo aspera ingenia.

7 ANIMVS CHERVSCIS.] Clades Variana Cheruscis adsignatur a Strabone lib. 7. Magna hercle & crudelis, quæque Romanum imperium pæne subruit & Augusti mentem perculit. Nam si Germani tunc arma sumpsissent, aliæ gentes sumpsissent & in ambiguo res stabat. De Cheruscis autem ita noster de moribus Germ. *In latere Chaucorum, Chattorumque, Cherusci, nimiam ac marcessentem diu pacem illacessiti nutrierunt: Idque iucundius, quam tutius fuit; quia inter impotentes & validos, falso quiescas.* Accipio heic *impotentes* Chattos qui se defendere non possunt: contra *validos* Cheruscos, qui suo robore fisi, & validi quidem, & acres, sed impotentia animi aliena inuadunt suisque viribus abutuntur, nec quiescunt. quales sunt barbari plerunque: & quales hoc loco Chatti fuere aduersus Cheruscos. Mox adijcit. *Vbi manu agitur, modestia, ac probitas nomina superioris sunt*, id est, in bello quod manu agitur, qui viribus est superior, vexat agitatque modestos & probos victos, vti creditor durus per nomina debitores inopes, & tamen de ipsa modestia & probitate laudatur, ac si probus existat. Nam addit. *Ita, qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Chattis victoribus, fortuna in sapientiam cessit.* Nam *vbi fortuna, ibi omnes, & improspera virtus scelus est*, ait Tragicus Poeta. Claudianus de bello Getico, non ita. Nam sic scribit.

Cheruscis data Variana clades.

Tacitus explicatus.

Barbari inquieti.

Cherusci boni & æqui olim.

> *Quæque domant Chattos, immansuetosque Cheruscos,*
> *Huc omnes vertere minas, tutumque remotis*
> *Excubijs Rhenum solo terrore relinquunt.*

Tacitus *bonos, æquosque* Cheruscos vocat, *immansuetos* Claudianus. Quis hanc litem dirimat? nisi quod modesti & æqui temporibus Tiberij, immansueti temporibus Theodosij & Honorij? Quippe vertente cœlo, vertitur inferioris mundi facies. Et natura, nil nisi varietas est. Vt autem liqueat de sede prisca horum populorum, idem Claud. de 4. Consul. Honor. ita scribit.

> *Ingentes Albim liquere Cherusci.*

Vt scias mutasse solum, sed nullo modo mansuetisse & mutasse animum.

Cherusci ad Albim fluuium.

Neque multo post legati a Segeste venerunt, auxilium orantes aduersus vim popularium, a quis circumsedebatur, validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat.[1] Nam barbaris quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus,[2] * rebus commotus potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium[3] nomine Segimundum. Sed iuuenis conscientia cunctabatur. quippe anno, quo Germaniæ desciuere, sacerdos apud aram Vbiorum creatus[4] ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem[5] clementiæ Romanæ, pertulit patris mandata, benigneque exceptus, cum præsidio Gallicam in ripam missus est. Germanico[6] * pretium fuit conuertere agmen; pugnatumque in obsidentis: & ereptus * Segestes[7] magna cum propinquorum, & clientium manu. Inerant fœminæ nobiles, inter quas vxor Arminij, eademque filia Segestis,[8] mariti magis quam parentis animo, neque victa in lacrymas, neque voce supplex,[9] compressis intra sinum manibus, grauidum vterum intuens. Ferebantur & spolia Varianæ cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, prædæ data. Simul Segestes ipse ingens visu, & memoria bonæ societatis impauidus. verba eius in hunc modum fuere.

Barbarum ingenium audaces & commotiores amat.

* rebusque commotus potior habetur

* operæ pretium

* Segestes est magna capta tum propinquorum tum clientum manu.

Barbaræ captæ mulieris repræsentatio.

1 NAM BARBARIS, QVANTO QVIS AVDACIA.] Vera [illegible] & sententiosa loquutio, quæ non minus belle quam vere dicta. firmat noster Annal. 6. *Barbaris cunctatio, seruilis; statim exequi, regium videtur.* Seneca de ira. *Barbarorum exitium, ira.* Idem noster. *Atrociora Inguiomaro & læta barbaris, vt vallum armis ambiret.* Ergo in barbaris nil nisi impetus, & ex impetu pernicies. nam Thucydides 3. Δύο μὲν ἐναντιώτατα τῇ εὐβουλίᾳ, τάχος τε, καὶ ὀργή. *Duo rectæ menti & consilio aduersissima, celeritas*, & ira. Et hoc ab Apolline Græco. Sed Christiani lõge melius. *Ira*, ait Dionysius Alexandrinus ex Melissis D. Antonij, *opus est gubernatore. Nam si gubernatore careat, sursum & deorsum agitata fluctibus & procellis animam tuam quasi scapham fundo carentem euertet, corpore simul euerso.*

Audacia barbarorum virtus.

2 REBVS COMMOTIS POTIOR.] Lego, *Et rebus commotus potior habetur*, id est, ardens, turbidus, feruidus, concitatus ingenio, potior habetur apud barbaros gerendis re-

Tacitus correctus.

Qui commoti apud barbaros praestantur.

bus. Noster hæc firmat libr. 6. *Barbaris cunctatio seruilis, statim exequi regium est.* Et ita Florus in bello Cimbrico: *Donec impetus, quem pro virtute barbari habent, consenesceret.* Apuleius vtitur hoc verbo in eadem significatione 2. Metamorph. & ita scribit: *Sed aliquando Propheta commotior.* Et libro 9. *Tamen altius commota atque exasperata ad Armillum reuertit.* Et Seuerus Sulpitius Hist. vlt. vbi de D. Martini patientia. *Nemo illum vnquam vidit iratum, nemo commotum, nemo mærentem, nemo ridentem.* En Christianitatis mores. Et ita etiam alij authores. Horat. lib. 2. Satyra 3.

Qui species alias veri, scelerisque tumultu
Permistas capiet, commotus habebitur.

Et Terent. in Andria. *Ego te commotum reddam,* inquit Dauus. Et idem author. *Quisnam illic commotus aduenit?* At Liuius libr. 7. de impetu barbarorum: *Barbaris in impetu vis est, dein morâ languescunt.* Quod noster confirmat lib. 11. his verbis. *Monet Meherdatam barbarorum impetus acres cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari.* Eodem lib. D. Cyrillus hæc reprehendit. *Quæ fera,* inquit, *adeo crudelis & inmanis est vt iracundus, & intemperatæ iræ imperio subditus? Aut quod mare adeo vehementibus ventis agitatum & impulsum ad saxa eliditur, vt homo effrenis & asper, quique nullo modo retineri potest quin iræ pareat, & totas perturbationi habenas laxet.* Tacitus eo verbo vsus est alibi, vt Annal. 6. loquens de Caligula. *Sic commotus ingenio.* Et lib. 4. de Druso. *Animo commotior intenderat Seiano manus.* Et idem libr. 11. de Messalina: *Quæ semper infesta, & tunc commotior.* Sic Prudent. in congressu Patientiæ, & Iræ, ita de Ira loquitur:

Scilicet indomitos postquam stomachando lacertos
Barbara bellatrix impenderat.

Roma turbida, id est, concitata, dicta.

Opponuntur *commotus* & *sedatus*, vt hoc Romanum, illud sit barbarum. Tamen turbidam Romam vocat Persius, *concitatam.* Quippe aliquando illa plebs æquoris instar commota, & præceps. Vnde turba pro plebe. Et in Biblijs aquarum nomine populus designatur. *Mulier sedens super aquas multas: aquæ multæ, multi populi,* inquit sacra scriptura. Plautus in Pseud. vtitur in ea significatione verbo *commouere*:

Plebs aquarum maris imago.

Scu tu quidem hercle, mea si commoui sacra,
Quo pacto, & quantas soleam turbellas dare.

Et sic loquitur seruulus. Quod scribo vt Tacitum vitio sanes, nec in vitioso loco quiescas.

3 Nomine Segimvndvm.] Segiguntum vocat Strabo. *Segiguntus,* inquit, *Segesti filius, Cheruscorum ductor.* lib. 7. Vnde forsan Sigismundi nomen hodie Germanis vsitatissimum, & in Germania ob tot Imperatores huius nominis honoratissimum valde.

Ignominiosum rumpere vittas sacerdoti.

4 Rvperat vittas.] Per ignominiam. Nam quod ius apud barbaros? quis pudor? Sed, quæro, quas rupit vittas? an aræ, an capitis? sacerdotes enim, vt aræ, vittati. De aris Virgil. 3. Æneid.

- Stant manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis atraque cupresso.

Et Ouid.

Funeris ara mihi ferali cincta cupresso.

lib. 3. Trist. eleg. 13. Et idem Virgilius:

-- Cingitque altaria vitta.

Exitij indiciū.

Idem etiam de templis & aris. 4. Æneid.

Velleribus niueis, & festa fronde reuinctum.

Vittæ autem sacræ, quarum summa cura apud paganos. Virgil. idem 2. Æneid.

Sic ait, & manibus vittas Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Puto aræ rupisse vittas. Nam honorarij Druso ad ipsum Rhenum dati tumuli, inter quos illa ara cuius sacerdos ille Segiguntus rebellionem & fugam meditans vittas aræ rupit, mox fugit. Potuit etiam rupisse vittam capitis, quasi eiurans istud sacerdotium & mortui memoriam. Et sacerdotes etiam erant vittati. Papin. 3. Theb.

Ergo manu vittas, damnataque vertice serta
Diripit, abiectaque inhonorus fronde sacerdos.

Etiam vittati in prœlio, vt idem Papinius scribit:

-- Extincto tamen interceptus in ore
Augurij perdurat honos, obscuraque fronte
Vitta manet, ramumque tenet morientis oliuæ:

Carnifex rumpebat vittas damnatis sacerdotibus.

Seneca lib. 1. Controu. 4. *A carcere ad Vestam, cuius vittam carnifex rupit.* Nam damnatus sacerdos, non ante trucidabatur, quam vitta rupta esset a carnifice: nec enim soluebatur, sed rumpebatur. Quippe damnatorum carnifex rumpebat vestimenta in frusta, & scindebat: nec spoliabat, sed violenter discerpebat. Val. libr. 8. cap. de discip. milit. *Spectaculum admirabile, Rullianus, & magister equitum, & victor, scissa veste, spoliatoque corpore, victorum verberibus laniandus.* Inde illud Euangelij: *Non scindamus, sed sortiamur cuius sit.* Et Seneca filius libr. 3. de ira. *Scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit.* Sed redeo ad sacerdotes, qui apud Iudæos etiam vittati erant, vt apud paganos, & calciati lino. Ezechiel. 44. *Vittæ laneæ erant in capitibus eorum, & feminalia linea erunt in cruribus eorum, & non accingentur in sudore.* Vitta autem fascia erat, quæ crines nectebat, & qua Sacerdotes, qua Vates, qua Poetæ, veluti diademate vinciebantur. Et inter res, quidquid sacrum & sanctum esse vellent. Rupisse ergo vittas altarium, scelus erat, pro quo deprecari est vitam poscere.

Scindebantur vestes & dirumpebantur damnatorum. Christi Saluatoris vestis, non disrupta, sed sortita.

Vittati sacerdotes Iudæorū.

Clementia virtus Rom. Vitia & virtutes paganis pro deabus.

5 Clementiæ Romanæ.] Quæ pro Dea habita est. Plin. *Ad maiorem concordiam accedit,* inquit, *ex virtutibus vitijsque homines, deos finxisse, Honorem, Clementiam, Fidem.* lib. 2. nat. Hist. Et apud Athenienses culta *Clementia*, cuius ara in foro. Pausan. in Attic. Magnis certe digna imperijs. Sic Claudianus de optimo duce egregie 2. de laud. Stilic.

-- Quæ numquam nocitura timentur
Iurgia, contentus solo terrore coerces,
Ætherei patris exemplo, qui cuncta sonoro
Concutiens tonitru Cyclopum spicula differt
In scopulos, & monstra maris, nostrique cruoris
Parcus, in Oetæu exercet fulmina siluis.

Sed apud Romanos, quam ficta, quam simulata

lata fuit aliquando illa Clementia? Vere ille: *Exiguæ spei Romanam clementiam esse, cum ciuitatem Albam, vnde originem traxerant, euertissent.* Filia matrem euertit, ait D. Augustin. lib. 3. de ciuit. Dei. Sallust. 1. Histor. *Clementia & probitas vestra, Quirites, quibus præter cæteras gentes maxumi & clari estis.* Hanc autem peculiarem facit Cæsari Plin. lib. 7. c. 25. *Cæsari proprium & peculiare sit, præter supradicta, Clementiæ insigne, qua vsque ad pœnitentiam omnes superauit.* Et sane Iulio Cæsari *templum Clementiæ* dedicarunt. Dio lib. 44. At noster Annal. 2. ita de Clementia Romana. *Victis, graues pœnas, in deditionem venientibus paratam clementiam Romanam.* Liuius lib. 28. *Non desperandæ clementiæ sese committerent.* Et Senatores, inquit Dio li. 59. Clementiæ Caligulæ sacrificabant. Idem Liuius. *Principibus persuaderent fidem, clementiamque Romanam, quam victi experiri mallent.* lib. 44. Etiam sub posterioribus imperatoribus. Nam in Noritia Imperij Romani: *Adorata principali Clementia princeps agentium in rebus cum insignibus exibat.* Et *Clementia principum* summus titulus. D. Hilarius lib. ad Constantium: *Prouideat & decernat Clementia tua.* Seneca scripsit de Clementia ad Neronem, vt de præcipua principum virtute: *vt te,* inquit, *tibi reddam.* Ideo vocatur *Clementia principalis* L. 1. D. de his qui veniam æt. Et ita Imperatores *Clementia nostra*, L. 1. de sacrosf. Eccles. Inde ara Clementiæ in medio vrbis Romæ. Papin. li. 12. Theb.

Templum Clementiæ.

Vrbe fuit media nulli concessa potentum
Ara Deum, mitis posuit Clementia sedem,
Et miseri fecere sacram: sine supplice nunquam
Illa nouo, nulla damnauit vota repulsa,
Auditi quicunque rogant, noctesque diesque
Ire datum, & solis numen placare querelis.

Quod factum ab antiquis vt homo se hominem esse reminisceretur, hoste victo. Quippe pauci sunt qui victoriâ non insolescant. Dio 35. Et hæc Clementia merito *Romana* dicta. Nam a principio legum Romanarũ XII. tab. ita scriptum: *Sanatibus idem ius quod fortibus.* Id est, fidis & infidis, bonis & malis. Sed Æbutia lege, postea hæc abrogata lex. Gelli. libr. 16. cap. 10. Sext. Rutil. in Itinerar. de Clementia Romana.

Magni principis laus.

Mitigat armatas victrix Clementia vires,
Conuenit in mores nomen vtrumque tuos.
Hinc vbi certandi bona, parcendique voluptas,
Quos timuit, superat, quos superauit, amat.

Iupiter Clemẽs.

Sic Iupiter μειλίχιος dictus est & Clemens, & placabilis, cui non animalia, sed sola poma immolarentur, incruentæ plane hostiæ, & bonitate superum non indignæ.

6 PRETIVM.] Lego fidenter, *operæ pretium.* Nam vox (*pretium*) sola, est pro composita, quæ est *operæ pretium*, & est nota exscriptoris. Nec ita authores. Titus enim Liuius suum opus ita incipit, cuius noster imitator: *Facturus operæ pretium.* Sed Persius contra:

Lunai portum est operæ pretium cognoscere ciues.

Vbi nemo non videt additum carmini verbum (*operæ*) quod vitium facit. Nam hic versus septem pedes pro sex pedibus habet contra morem & normam heroici carminis. Tamen apud nostrum, ne quid dissimulem, alios locos notaui, in quibus *pretium*, pro *operæ pretium*, vt Annal. 2. *Ni*, inquit, *pretium foret Cn. Pisonis & Asinij Galli diuersas sententias noscere.* Puto tamẽ librarium suppressisse non expressisse ad celeritatem scripturæ, & abstinentiam, imo parsimoniam litterarum: nam in verbo *pretium*, maior pars verbi *operæ*.

7 MAGNA CVM PROPINQVORVM.] Hic locus in deliquio manifesto est. Nam vult innuere ereptum Segestem obsidione, & captam fuisse magnam manum propinquorum eius & clientum, & inter eos vxorem Arminij. Quippe subiungit: *Inerant fœminæ nobiles,* &c. Et captam fuisse Arminij vxorem, testatur idem postea Arminius, his verbis: *Egregium patrem, magnum Imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus vnam mulierculam auxerint.* Verba tamen Taciti de captiuitate, nihil innuunt. Puto ita legendum. *Et ereptus Segestes, magna capta tum propinquorum tum clientum manu.* Nam illud *cum* pro *capta tum*, & per figla scriptum. Quod huius libri exscriptori est peruium, qui figla & notas suis scriptionibus immiscuit passim. Et notandum propinquos & clientes consueuisse sequi patronos, & dominos in bello, vt hodie fit etiam apud nos. Nam Cæsar in bello Gallico: *Litauicus cum suis clientibus, quibus nefas more Gallorum est etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergouiam profugit.* Quod apud Germanos inualuit, vt apud Gallos: quia ambobus ijdem mores, eadem in armis disciplina. Itaque Segestes cũ clientibus, & propinquis ab obsidione liberatus, quẽ in hostem sequuti erant & propinqui & clientes. Propinqui beneuolentia & iure sanguinis, clientes iure clientelæ, quam violasse nefas. De clientibus Agellius li. 5. ait inter Romanos clientum qui se fidei tutelæque nostræ crediderunt magnam haberi rationem, & de his est L. 3. §. sed & quod. de pen. leg. D.

Fœminæ captiuæ in triumphũ ductæ.

8 MARITI MAGIS, QVAM PARENTIS ANIMO.] Id est, mariti partes magis sequens, quam parentis. Nam viri & mariti a virtute, patres a natura: illi eliguntur, hi dantur. Strictiora sunt vincula electionis quam generationis apud paganos. Nec mirum in Germanis mulieribus, cum ita noster de ijs in moribus Germ. *Accipiunt maritum, quomodo vnum corpus, vnamque vitam, nec vlla cogitatio vltra, nec longior cupiditas: nec tanquam maritum, sed tanquam matrimonium amant.* Tertull. in Genes.

Vno in marito totum mulierũ Germanarum desiderium.

Mariti vxoribus sunt pro patribus.

Quapropter nati linquunt de more parentes,
Coniugibusque suis positis cum sedibus hærent.

Diuus Hieronym. epist. ad Marcell. *Non superat amorem matris, aut fratris, nisi solius vxoris affectus.* Seneca libr. 2. Contro. 2. *Non posse illam discedere a viro. Nam & hoc iureiurando illam obligauit. Huic enim animum fuisse sine dubio iurantium, vt vini non diducerentur, cum illud quoque cauerint, ne morte diuiderentur.* Et illud est quod noster de Germanis coniugibus. *Sic viuendum, sic pereundum.*

Amor vxorum omnia superat.

Forma comprimendi manus. 9 COMPRESSIS INTRA SINUM MANIBUS.] Nam casu affecti, demittunt vultum, & præcipue fœminæ, manibusque sinum comprimunt. De demissione capitis in viris, Horat. lib. 1. Satyr. 8.

-- Rufus posito capite, vt si
Filius immaturus obisset, flere.

Et demissio capitis. Eiusdem lib. 3. od. 5. *Et virilem*
Toruus humi posuisse vultum.

Apul. lib. 9. Metamorph. *submisso capite mœrentem.* Sic Cæsar in comment. *Tristis, demisso capite, terram intuent.* Et Cicero pro Cluent. *Demisso capite abscessit a subsellijs.* Hæc de viris. Apuleius de fœmina 4. Metamorph. *Quæ inter genua sua deposito capite, sine modo flebat.* De compressione manuum intra sinum Ouid. in epist. Deianiræ Herculi.

Mens fugit admonitu, frigusque perambulat artus,
Et iacet in gremio languida facta manus.

Et alia manuum compressio apud Petron. Arbit. in Satyrico. *Vt ergo,* inquit, *tam ambitiosus detonuit imber, retexit superbum pallio caput, & manibus inter se vsque ad articulorum strepitum contritis.* Et alibi: *Complosis deinde manibus.* Alia etiam in Apul. 3. Metamorph. *Complicitis denique pedibus ac palmulis, inter alternas digitorum vicissitudines, super genua connexis, sic grabatum cossim insidens vbertim flebam.* Vbi legendum: *Sic grabato in cossinum insidens, vbertim flebam.* Quam compressionem reddidit Ouidius his versibus.

Sæpe foris diuam residentem vidit in ara,
Brachiaque in genibus digitis connixa tenentem.

Alia item est ex Apuleio lib. 9. Metamorph. *Depensis pro prandio lacrymis, vacuasque manus complodens sæpicule.* Et ex more Iudæorum 2. Reg. cap. 14. *Impositis manibus supra caput suum, ibat ingrediens, & clamans.* Nam manus in dolore, produnt animi angustias.

Oratio Segestis ad victorem Cæsarem Germanicum. *Non hic mihi primus erga populum Rom. fidei & constantiæ dies. Ex quo a diuo Augusto ciuitate donatus sum, amicos, inimicosque ex vestris vtilitatibus delegi, neque odio patriæ [1] (quippe proditores etiam ijs, quos anteponunt, inuisi sunt) verum quia Romanis Germanisque [2] idem * conducere, & pacem magis quam bellum probabam. ergo raptorem filiæ meæ, violatorem fœderis vestri Arminium, apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, reum feci. * dilatus segnitia ducis, quia parum præsidij in legibus erat, vt [3] me & Arminium, & conscios vinciret, flagitaui,* * conduceret * Dilatus

1 QVIPPE PRODITORES.] Quod ex veritatis tripode dictum. Sic enim Claudian. de bello Gildon.

Romani scelerum semper spreuere ministros.

Et idem eodem:

Nunquam gratus erit. Damnamus luce reperta
Perfidiam, nec nos patimur committere tali
Hoc genus emptori.

In Prometheo Æschylus: τοὺς προδότας γὰρ μισεῖν ἔμαθον. *Proditores odisse didici.* *Quibus,* inquit M. Tullius pro Fonteio, *neque propter iracundiam, fidem, neque propter infidelitatem honorem habere debetis.* Nam *iracundus Belga, infidelis Allobrox,* de quibus illic Cicero. Sed mutante æuo mutarunt hos mores. Et sane proditor omnis sacer, & intestabilis est apud probos, & improbos. Nec male Augustus, ait Plut. in problem. cum Rimetalces rex Thracum, relicto Antonio, ad eum fugisset, & beneficium hoc exprobraret: *Amo,* inquit, *proditionem, proditorem odi.* *Habuit,* inquit Cicero, 3. in Ver. *honorem vt proditori, non vt amico fidem.* Et in vita, aiunt pagani, apud homines; post vitam, apud inferos proditores exagitantur. Notat Virgilius proditorum cruciatus apud inferos, lib. 6. Æneid.

Prodidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio, atque refixit.

Sed infandos homines istos nominare, ac ne quidem cogitare, nefas: Dicam tamen quod Seneca me docuit. lo. Contr. 5. *proditores inauditos non damnari,* quod nescio an sit ex Rhetoricorum, an ex Iurisconsultorum theoria. *Tacitus correctus.*

2 IDEM CONDVCERE ET PACEM.] Lege, *Idem conduceret, & pacem quam bellū magis probabam.* nam in manuscriptis, vt suspicor, ita scriptum erat, *conducer ET pacem,* vtque geminaretur, scriptum forsan maiusculis literis, vt in Pand. Florēt. Et ratio ipsa, & sēsus postulat. *Ratio correctionis.* Ratio, quia nihil pace suauius, nihil bello infestius. Bellum in periculis, pax in securitate versatur. In bello emolumenti & damni spes attenditur. In pace pauca damna, multa emolumenta. Sensus etiam clausulæ id postulabat, quod res ipsa indicat. Nam pulchre is qui dicebat, ad bellum tanquam ad medicum tardissime recurrendum. Quippe bellum terrarum mortarium, in quo homines crebris ictibus atteruntur, imo conteruntur. Idem vlcus infra, *Vbi fæmina largitionem tenET, tanquam parum:* nam legendum, *largitionem tenet, & tanquam parum.* Idem error in Sueton. cap. 1. Caij. *Regem Armeniæ deuicissET, Cappadociam in prouinciæ formam redegisset.* Lege, *& Cappadociam.* Et idem in Iulio cap. 6. *Animaduersa apud Herculis templum Magni Alexandri imagine ingemuit, quasi pertæsus ignauiam suam, quod nihil dum memorabile actum esset in ætate, quatam Alexander orbem terrarum subegissET, missionem continuo efflagitauit.* Lege, *& missionem.* Ita enim legendum est. Et passim apud authores eadem repertas, quæ corrigas. *Item Suetonius.* Caue autem,

Ne ac-

Ne acclinis falsis animus meliora recuset. De verbo (*magis*) addito dixi in præfat.

3 Vt me et Arminivm.] Eadem historia est de Posthumio, & Sullæ contra Marium decertante. Nam Posthumius cum rem diuinam faceret, tensis ad Syllam ambabus manibus iussit se vinciri &. postmodum occidi, si non victoriam reportaret.

Testis illa nox, mihi vtinam potius nouissima. * *quæ secuta sunt defleri magis, quam defendi possunt. Cæterum & inieci catenas Arminio, & a factione eius iniectas perpessus sum.* * *Atque vbi* * *primum tui copia, vetera nouis, & quieta turbidis antehabeo; neque ob præmium, sed vt me perfidia exoluam: simul genti Germanorum idoneus* * *conciliator, si pœnitentiam, quam perniciem maluerit. Pro iuuenta & errore filij veniam precor. filiam* [2] *necessitate huc adductam fateor. tuum erit consultare, vtrum præualeat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est.*

* Quæ secuta sunt
* Atque primum fuit tui copia
* conciliator futurus

1 Inieci catenas.] Nota Segestem Arminio catenas iniecisse, & a factione Arminij postea Segestem traditum vinculis. Nam fidus Romanis Segestes, Germanorum perfidiam Varo detexerat: sed non habita indici fide, res Romana perijt, & Varus interijt, Segestesque captus, & Arminius liber mutata sorte extitere. Sic ludit diuina potestas in rebus humanis.

2 Necessitate hvc addvctam.] At necessaria fortuna, nullum est maius hominibus malum.

τῆς ἀναγκαίας τύχης
οὐκ ἔστ' οὐδὲν μεῖζον ἀνθρώποις κακόν.

Sophocl. in Aiace. Et hæc necessitas magna Dea, magna domina, magna tyrannis.

Cæsar [1] clementi responso liberis propinquisque eius incolumitatem, ipsi [2] sedem veterem in prouincia pollicetur. Exercitum reduxit, nomenque imperatoris, autore Tiberio, accepit. [3] Arminij vxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Rauennæ puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo. Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, vt quibusque bellum inuitis, aut cupientibus erat, spe, vel dolore accipitur. Arminium, super insitam violentiam, rapta vxor, [4] subiectus seruitio vxoris vterus vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens. [5] Neque probris temperabat, [6] "Egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus vnam mulierculam auexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se proditione, neque aduersus fœminas grauidas, sed palam aduersus armatos bellum tractare: cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ dijs patrijs suspenderit: coleret Segestes victam ripam: redderet filio sacerdotium: hominem Germanos [7] nunquam satis * excusaturos, quod inter Albim & Rhenum [8] virgas, & secures, & togam viderint: alijs gentibus [9] ignorantia imperij Romani, inexperta esse supplicia, nescia tributa: [10] quæ quando exuerint, [11] irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, [12] ille delectus Tiberius, ne imperitum adolescentulum, ne seditiosum exercitum pauescerent: Si patriam, parentes, antiqua mallent, quam dominos, & colonias nouas, Arminium potius * gloriæ ac libertatis, quam Segestem flagitiosæ seruitutis ducem sequerentur."

* execraturos
* ignorata seruitia imperij Rom.
* gloriosæ libertatis

1 Clementi responso.] Quod verbis Latinis factum vsitatius. Nam ne Græcis quidem, nisi Latine, responsa dabant, *quo Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur.* Nam sic Val. libr. 2. cap. 2. Tamen & Græcis verbis respon-

dixisse alicubi notaui.

2 SEDEM VETEREM.] Verbum, *veterem*, vti silicernium, olim de ponte deijciendum putaui, desultor ego, & legendum *sedem vberem*. Extraneis enim ad Romanos confugientibus, sedes dabant vberes in prouincijs vberibus. Tacit. 2. Annal. de Maroboduo: *responsum a Cæsare tutam ei, honoratamque sedem in Italia fore, si maneret.* Eaque sedes in prouincijs fœcundioribus. Diuus Hieronym. in epist. Paulæ. *Salue Euphrata, regio vberrima, atque καρποφόρε*. ita enim appellabant. Sic cap. 5. *ceperunt vrbes munitas, & humum pinguem.* & χλόην Græci dicunt. Et Apul. Apolog. 1. sic dixit, *rem familiarem largam & vberem populo donare.* χώραν λιπαρὰν, solidam & succidam & pinguem regionem, *Sumen*, vt ait Varro de re rust. cap. 7. *Cæsar*, inquit Vopiscus, *Æditius cum causam ageret apud Censores de campo Roseo Italiæ, dixit esse sumen.* Et Saluian. de Prouid. 7. vocat Aquitaniam, *medullam omnium Galliarum, & vber totius fœcunditatis.* Plinius 23. cap. 4. *Medulla eorum in cacumine, cerebrum vocant.* Sic sacræ litteræ vt Gen. 45. *Medullam frumenti & adipem* dicunt. *Cibauit eos adipe frumenti*, Psalm. 147. Et Isaiæ 34. *Humus eorum adipe pingui.* *Rumam* etiam vocabant, id est, *mammam*. Virg 7. Æn. vbi de illa sede deq. illo more:

— Non vobis, Rege Latino,
Diuitis vber agri, terræque opulentia deerit.

Et Propertius libr. 1. Eleg. 22.

Proxima supposito contingens Vmbria campo
Me genuit, terris fertilis vberibus.

Sed postquam hæc scripsissem, in Strabonem incidi, qui mihi author mutandæ sententiæ, & firmandæ excusæ lectionis. Nam scribit lib. 7. Ægestum, quem Segestem noster nominat, inchoante bello, obseruato tempore, transfugam patriæ iuisse ad Romanos, qui, vt est credibile, sedem ei dedere pro more. ideoque priorem ei oblatam acceptatamque iterum sedem offerunt, quam *veterem* vocat noster.

Firmata lectio Taciti. Olim a me spreta.

Confugientibus sedes datæ in prouincijs.

3 ARMINII VXOR.] Cuius nomen Thesuelda, quæ Cheruscos omnes armauit in caput Quintilij Vari. Fœmina cordata, animosa & bellatrix, & vere Germana moribus, nec indigna his quæ de mulieribus Germanis Tacitus scripsit, *inesse his aliquid prouidum, aliquid cordatum, vt quæ plagas exsugere non vereantur.*

Nomen vxoris Arminij.

4 SVBIECTVS SERVITIO VTERVS.] Quod passim tractatur a Iurisconsultis, vt L. qui in vtero, de statu hom. *Si mulier ab hostibus capta sit, id quod natum erit, postliminium habet.* Et sunt hæc iura seruituris rata gentium omnium iure. Sed quid heic Tacitus scribit, *grauidum vterum intuens*, cum iam esset vacua? si Straboni credimus libro 7. non in vtero sed extra vterum filium habebat. Ait enim Thesueldam vxorem Arminij, cum capta esset, secum habuisse Tumelicum filium trimestrem. Et hunc postea Rauennæ educatum, & probro captiuitatis & paupertatis attritum, vidit sequens ætas, ait noster. Sed Tacitus initium captiuitatis describit, Strabo vero adultam captiuitatem; vt hæc concilies.

Vterus seruus.

5 NEQVE PROBRIS TEMPERABAT.] Quod barbarorum ingenium est. Nam D. Augustinus cap. 15. in Genes. homil. 34. differentiam barbarorum notat a politis ingenijs. *Certissimum signum*, inquit, *quo internoscitur vir ratione præditus, si mansuetus fuerit, si lenis, si iustus, si modestus, si quietus, si non quasi seruus ducatur & trahatur ab ira, aut ab alijs affectibus, sed ratione vincat internos, & incompositos motus, nobilemque suam generositatem seruet, nec in brutorum ferociam negligentia degeneret.* Quid ergo dicendum de Dijs paganorum? Nam Minerua apud Homerum vocat Iouem *insanum*. Iliados θ. Iuno Ili. α. δολομῆτιν, id est vafrum & fraudulentum, & Venus Dea deos *inclementes*, apud Virgilium Æneid. 2.

Barbari conuitiosi.

Vt rustici.

Vt serui.

Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ,
Culpatusue Paris, verum inclementia diuum
Has euertit opes.

Et Iunonem sæuissimam vocat.

— Iuno Scæas sæuissima portas
Prima tenet.

Seneca libr. 3. de ira cap. 4. *Age, si exaudire voces ac minas vacet (qualia excarnificati animi verba sunt) nonne se reuocare quisque ab ira volet, cum intellexerit illam a suo primum malo incipere?* Sane Caligula notatur a Suetonio, *quod Romanus ipse barbaros probris, & minis insectaretur.* Etiam *Augustus in splendidissimum quemque captiuum non sine verborum contumelia sæuijt*, ait Sueton. in August. 15. Et recte Dio 39. *Ea est barbarorum natura, vt vanis comminationibus omne id, cuius causa terribiles haberi volunt, effundant.* Diuus Hieronym. ad Eust. de cur. Virg. *Os barbarorum, & procax, & in conuitia semper armatum.* Et non modo hæc probra barbaris in vsu, sed & seruis & rusticis. De rusticis aiunt Herculem in insula Rhodo iugum boum rustici abstulisse & mactasse cum vendere nollet: Ideoque rusticum continuis illum incessisse conuitijs, quæ ridendo excepit. Postea vero in numerum Deorum relatum voluisse illum & Rhodios, vt laurante sacrificio perpetua esset maledicentia, quod Hercules dixisset, *numquam se epulatum iucundius.* De seruis passim in comœdijs Plauti & Terentij. Sed noster lib. 11. de morte Messalinæ. *Libertus increpans multis ac seruilibus probris.* Vno verbo, omnis ingenuus animus a probris alienus est. Interdum tamen istud Magni regis dictum pro sapientia est: *Imple facies eorum ignominia, vt quærant nomen tuum Domine.* Nam in hac re impatientia pro sapientia est.

6 EGREGIVM.] Hic Arminius *aduersa in prauitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem deflectit, & omnia corrumpit.* Idque hostium more, ait Sallust. 2. Histor. nec immerito cum a Velleio ita describitur: *ætate iuuenis, genere nobilis, manu fortis, sensu celer, vltra barbarum promptus ingenio.* Habuit Arminius quod Herodotus lib. 1. scribit: *In barbaro nil fidum neque verum.*

7 NVNQVAM SATIS EXCVSATVROS.]

At ego

At ego istam lectionem nunquam excusaue-ro. Nam quid *excusaturos?* imo potius *exe-craturos*. Et sic puto legendum. Quod ver-ba sequentia aperiunt: ait enim Germanos nunquam satis Segestem execraturos, quod eius ope, & viribus, inter Albim & Rhenum, togas, & secures & Romanorum virgas vi-derint Germani. Et ex isto loco sano men-dum aliud in Tacito lib. 13. vbi de eadem re. *Seruarent sane receptos gregibus inter hominum famam.* Male, & lego, *inter hominum infamiam.* Nam infamia est, quod, vt dicebat Armi-nius libr. 2. *libertatem auitam, penetrales Ger-maniæ Deos, matrem precum sociam sperneret, & propinquorum & affinium, denique gentis suæ proditor potius, & desertor, quam imperator, haberi mallet.* Aculeata verba; sed ad liberta-tem defendendam addita, & ex Germano-rum spiritu.

Tacitus corre-ctus. *Et explicatus.* *Iterum corre-ctus.*

8 VIRGAS, ET SECVRES, ET TO-GAM.] Virgæ, & secures, perpetuæ comi-tes Romanorum magistratuum, & potesta-tis designatrices. Quæ in vrbe, in castris, in pace, & in bello, & vbique præferrentur. Tacit. 4. hist. *Quod pretium effusi toties san-guinis expectatis, nisi ingratam militiam, immor-talia tributa, virgas, & secures, & dominorum ingenia?* Noto autem hostibus Romanorum maxime exosas istas secures. Nam ita Cara-ctacus 12. Ann. *vacui a securibus & tributis inte-merata coniugum & liberorum corpora retinerent.* Sed quid heic de togis? in castris togæ? por-tentum est. Cum etiam in vrbe, bello indi-cto, prouerbium sit, Ad saga itum est. Sane Claudian. pro re mirabili ita scribit de 4. Consul. Honor.

Virgæ magi-stratuum comi-tes.

Lictori cedunt aquilæ, ridetque togatus
Miles, & in medijs effulget curia castris.

Idem 3. de laud. Stilic.

Te duce Romana tandem se vindicat ira:
Ipsa iubet signis, bellaturoque togatus
Imperat, & spectant aquilæ decreta Sena-tus.

In oratione Critognati Galli *Romanorum* me-morat *odiosas secures*, Cæsar libr. 7. de bello Gallico. Calpurn. Flacc. 48. declam. *Procede legumlator ad bellum, muta stilum gladio, lori-ca togam.* Et Seneca lib. 1. Controu. 8. *Toga ipsa humeris non cedit*, id est, non conuenit militi. Loquitur enim de milite. Verum to-gæ etiam in castris, sed non inter omnes, & solum inter centuriones, & tribunos, & equites, interque castrorum otia. Liuius li-bro 2. *Cum diuisissent in singulos equites togas, & tunicas.* Et hoc castra repetituris. Vale-rius inter pœnas castrenses loquens de Cal-purnio Pisone, in castris C. Titium castigan-te. *Iussit eum toga lacinijs abscissis amictum, ac discincta tunica indutum, nudis pedibus, a mane ad noctem vsque, ad principia, per omne mili-tiæ tempus adesse*, libr. 2. de milit. disciplina.

Toga in castris. *Non omnibus, sed militibus maioribus nota.*

Sic Martialis *togatum Martem* dixit lib. 6. epi-gramm. 76. Pulchre: nam Martem pacis con-silia comitari debent: nec est ferocia tanta quæ consilijs etiam mitioribus regi non de-beat. Tamen Festus in verbo *Procinctu*, dixit ita, *Procinctu, quod togis incincti ad pugnam ire soliti sint.* Ergo in bello togę, & togæ in prœlio. Quod veteri rep. factum, Cæsarum vero tem-poribus desuetum. Sallust. in fragm. de mu-tato pacis habitu in belli vestes. *Togam palu-damento mutauit.* Nam togæ pacis, paluda-menta belli symbola. Et togæ sub Cæsa-ribus paulatim euanuere. Vnde ille Au-gusti in Romanos aculeus ex Virgilij versi-bus. *En Romanos rerum dominos gentemque to-gatam.*

9 IGNORANTIA IMPERII.] Lege, non inconditc forsan, & me auspice, *alijs gen-tibus ignoratam, Imperij Romani arrogantiam.* Sueton. *inexperta esse supplicia, nescia tributa.* Verbum enim, *ignorantia*, habet aliud quid implicitum de moribus Imperij P. R. quod superbum, quod crudele, quod auarum. Et ex duobus vnum verbum fecere.

10 QVÆ QVANDO EXVERINT.] Post cæsas Vari legiones videlicet. Nam vno & subito impetu tota Germania desciuit, & Romanas legiones contriuit.

Omne quod Oceanum fontemque interiacet Istri,
Vnius incursu tremuit.

ait Claudianus.

11 INRITVSQVE DISCESSERIT IL-LE INTER NVMINA DICATVS AV-GVSTVS.] Si Augustum spectemus, est le-gendum *decesserit*, si Tiberium, *discesserit*. Et historia suadet. Nam Augustus post Vari cla-dem, non est in Germanias profectus. A quibus ergo discedere non potuit, sed Ti-berium misit, qui cum hoste conserere non est ausus, cladem nouam formidans. Nec longe vltra Rhenum abijt, sed *discessit*, Au-gustusque *decessit* biennio post, nulla vltio-ne sumpta de Germanis deficientibus, quo-usque Germanicus eius -*ex ossibus vltor*
Dux stetit, & cladem geminata clade rependit
Heros intrepidus.

Augustus post Vari cladem nunquam in Germania. *Tiberius cōtra, sed nihil audit.*

12 ILLE DILECTVS TIBERIVS.] Verba hæc, quia non sunt coniuncta, ob-scuriora sunt paulo. Et sane lubenter lege-rem, *vt ille dilectus Tiberius.* Et phrasis illa Corneliana, mihi videtur habere aliquid quod desideretur, nisi ita legatur. Porro di-lectum vocat, scilicet ab Augusto qui eum de-legit successorem, non dilectum ob amorem, quia hæc electio Liuiæ scelus est.

13 GLORIÆ AC LIBERTATIS.] Le-go fidenter, *gloriosæ libertatis, quam Segestem flagitiosæ seruitutis ducem sequerentur.* Nam in oppositis ludit noster, & *gloriosam libertatem* opponit *flagitiosæ seruituti*. Quod est per-uium.

Deliquium in Tacito.

Conciti per hæc non modo Cherusci, sed conterminæ gentes, tractusque in parteis Inguiomerus Arminij patruus, veteri apud

Romanos autoritate: vnde maior Cæsari metus. & ne bellum [1] mole vna ingrueret, Cæcinnam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti per Bructeros ad [2] flumen Amisiam mittit. [3] Equitem Pedo præfectus finibus [4] Frisiorum [5] ducit. Ipse impositas nauibus quatuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, eques, classes apud prædictum amnem conuenere. [6] Chauci [7] cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros [8] sua vrenteis expedita cum manu L. Stertinius missu Germanici fudit, interque cædem & prædam [9] reperit vndeuicesimæ legionis Aquilam cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad vltimos Bructerorum: quantumque Amisiam, & Luppiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.

1 MOLE VNA.] Id est, vno globo ingruere, & vno impetu, vnoque impulsu. Sic fiunt impressiones validæ, tam pace quam bello.

Amisia Tacito. Amisius Plinio. Clarum flumẽ. 2 FLVMEN AMISIAM.] Amisia, in quo Drusus Bructeros nauali prœlio superauit. Strabo libro septimo. Plinius *Amisium* vocat libro quarto cap. 14. *Amnes*, inquit, *clari in Oceanum defluunt, Guttulus, Vistilus, siue Vistula, Albis, Visurgis, Amasius, Rhenus, Mosa. Introrsus vero nulli inferius nobilitate, Hercinium iugum prætenditur.* Cæterum mirum, quod de Lupia nihil; & forte, propter ignobilitatem quam putauit, omisit. *Lupiæ omissus Plinio inter flumina nobiles.* Tamen non omittit Strabo, nec Mela cæterique Geographi. Quorum qui putant alibi, quam Rhenum influere, & per Rhenum in Oceanum, errant. Nam natura hos docuerit, & situs, & lapsus fluminis. Deinde quod hodierni authores, qui Rheno vicini, quique has ripas incoluere & nouere, huic opinioni refragantur: inter quos Ortelius quem honoris caussa nomino; quique mihi dum vixit charissimus, etiam post fata reuerendus, & ob dulcissimos mores & disciplinas suauissimus fuit. Sed de his alibi, Deo iuuante, vt spero: verum addo quod patrocinante natura, quidquid asseritur, id certum posse asseri. Sed nec ista quæstio in hac parte discutienda est, & Tacitus ipse alio me vocat, cui paruisse incommodum nulli, & mihi festinanti non erit ingratissimum.

Pedo Celsus Albinouanus. 3 EQVITEM PEDO PRÆFECTVS.] Ille est Pedo Albinouanus, qui Celsus Albinouanus etiam, vt suspicor, dictus est Pedo, & qui *scriba, & comes Neronis*, id est, Tiberij, dicitur ab Horatio. Quanquam nullibi Celsum authores vocant, Horatio excepto. Ingenium elegans & plane Romanum. *Doctum* illum vocat Martialis libr. 2.

-- *Marsi, doctique Pedonis.*

Poetæ docti dicti. Nam *Poetas doctos* appellabant. Sic Martialis *doctum* Neronem nominat, quod rideas. Nam *auriculas asini Nero rex habet*, vt dicebat Persius. Et de Pedone meminit Sidonius Apollin. ad Magnum Felicem.

Non Getulicus heic tibi legetur,
Non Marsus, Pedo, Silius, Tibullus.

Pedo fabulator elegans. Salsus epigrãmatum scriptor. Seneca vocat illum *elegantissimum fabulatorem* epistol. 122. Et Martialis dat illi locum inter salsiores, & salaciores epigrammatum scriptores. De eo ita Ouidius libro 4. de Ponto, eleg. 10.

Si roget hæc aliquis, cur sint narrata Pedoni,
Quidve loqui certis iunxerit ista modis.

Arbiter carminum Ouidij. Fuit ex tribus arbitris, qui de versibus Ouidij censerent, in quos reprehensioni non esset locus. Noto obiter Albinouanorum familiam veterem fuisse, & inter Pontifices celebratam. *Albinouanorum familia vetus. Pontificia.* Nam Cicero de Arusp. respons. & Macrob. libro secundo Saturnal. capite 9, memorant in cœna antiquissima pontificali duos Albinouanos. Etiam Pedonem aliquem celebrat Martialis, Plinij amicum lib. 10. epigram. 19. forsan ex surculis nostri Albinouani.

Illic parua tui domus Pedonis
Cælata est aquilæ minore penna.

Sed felix Pedone nostro illa familia, qui ad gloriam, tam firmum pedem ei dederit.

4 FRISIORVM.] Tacitus de moribus Germanor. ita de Frisijs. *A fronte Frisij excipiunt. maioribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium*, (id est, vt interpretor, vt maiores dicantur, quod maiores haberent vires, & eadem ratione minores) *Vtræque nationes vsque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus nauigatos:* *Tacitus explicatus.* sub Druso videlicet, qui Frisios subiecit, Drusianamque fossam struxit. Extant hodie etiam vestigia Romanorum castrorum, apud Frisios memoranda certe, & honoranda. Drusique nomen in his partibus non euanuit.

5 DVCIT.]

5 DVEIT.] Virgulam figo, mox addo. *Ipse (scilicet Imperator) impositas nauibus quattuor legiones.* Nam heic author, vt scriptura, ita interpunctura, male habitus.

Triuin remibus

6 CHAVCI.] De quibus ita Lucanus libro primo, quos Caycos non Chaucos vocat:

Et vos cornigeros bellis arcere Caycos
Oppositus petitu Romam, Rhenique feroces
Deseritis ripas & apertum gentibus orbem.

De his etiam ita Velleius. *Receptæ Chaucorum nationes. Omnis eorum iuuentus infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, vna cum ducibus suis, septa fulgenti armatoque militum nostrorum agmine, ante Imperatoris procubuit tribunal.* Et hæc sub Tiberio. Sub Claudio. *Gabinio Secundo Chaucis gente Germanica superatis, Chaucij cognomen vsurpare concessit:* ait Suetonius in Claudio capite 24. Horum descriptio elegans est apud Plinium libro 16. capite primo. Sed in illo auro, scoria abundat ingens, quam purgo. Loquitur de locis sine arbore: *Diximus*, inquit, *& in Oriente quidem, iuxta Oceanum complures ea in necessitate gentes. Sunt vero in Septemtrione visæ nobis Chaucorum, qui Maiores Minoresque appellantur*, (pro virium magnitudine, aut exiguitate, vt Frisij supra) *Vasto ibi meatu, bis, dierum noctiumque interuallis, effusus in immensum agitur Oceanus, æternum operiens* (lege *aperiens*) *rerum naturæ controuersiam* (quia bis in continentem singulis diebus incursum facit) *dubiumque*, (addit) *terræ sint, an partes in maris* (quia modo in sicco, modo in humido sunt, Oceano reciprocante.) *Illic misera gens tumulos obtinet altos, aut tribunalia structa manibus*, (lego, *nauibus*) *ad experimenta altissimi æstus*, (lege *expedimenta*.) Id est, *vt se expediant incursibus Oceani intumescentis. casis ita impositis, nauigantibus similes, cum integant aquæ circundata*, (lege, *cum integant aquæ circumducta*) *naufragis vero, cum recesserint; fugientesque cum mari pisces, circa tuguria venantur. Non pecudem his habere, non lacte ali, vt finitimis, nec cum feris quidem dimicare*, (venatu scilicet) *omni procul abacto frutice. Vlua, & palustri iunco funes nectunt, ad prætexenda piscibus retia, captumque manibus lutum, ventis magis quam Sole siccantes terra cibos* (quia de terra carbo, vnde calefiunt,) *& rigentia Septemtrione viscera sua vrunt. Potus iis, non nisi ex imbre seruato scrobibus in vestibulo domus. Et hæ gentes, si vincantur hodie a Populo Romano, seruire se dicunt? Ita est profecto, multis fortuna parcit in pœnam.* At tu C. Plini, quam dulcis esset libertas inter hos cibos, plane nescivisti. Chaucis libertas cum pisciculis, est pro Ionico attagene, pro pauone, pro rhombo, & si quid est delicatius & carius.

Gabinius Chaucos domuit.

Vnde illis cognomen.

Plinius correctus in Chaucorum descriptione.

Et explicatus.

7 CVM AVXILIA POLLICERENTVR.] Id est, cum spondcrent Romani auxilio se illis futuros, aduersus incursantes Germanos. Nam existimo Chaucos dubitasse de auxilio ferendo Romanis, ne a Germanis vicinis incursarentur: Romanos autem auxilium eis pollicitos. Nam sine sustentaculo quæ parua sunt nihil possunt, nec se erigunt.

Tacitus explicatus.

8 SVA VRENTES.] Quod fit in bello ne hostibus accrescant, & satius sua perdere, quam hostem iuuare. Nam Martis alumnis hoc pro documento est.

9 REPERIT VNDEVICESIMÆ LEGIONIS AQVILAM.] Sub Claudio ait Dio libro 60. *Publ. Gabinius Marsos vicit, & Sulpitius Galba Chattos: at inter ea, quæ maximæ laudis fuere, militarem aquilam, quæ sola apud illos restabat ex Variana clade, recuperauere.* Itaque vtrique imperatorium nomen partum, sed quale Blæso dederat Tiberius sine lib. 3. At quomodo potuere internoscere legionis vndeuigesimæ aquilam a vigesima? Quia inscriptum legionis nomen in aquila, & signa suos habent numeros, suas dignationes. Verrius Flaccus: *Porci effigies inter militaria signa quintum locum obtinet.*

10 INTER VASTATVM.] Lego, *inter erat, vastatum*: & puto ad compendium ita scriptum quia intelligeretur satis. Sic Horat. 3. carm. 27.

— vtinam inter errem
Nuda Leones.

Nota autem de ista strage dici posse quod Claudianus de bello Getico.

O celebranda mihi cunctis Pollentia sæclis,
O meritum nomen fœlicibus apta triumphis,
Virtutis fatale solum, memorabile bustum
Barbariæ: Nam sæpe locis ac finibus illis
Plena lacessito redijt vindicta Quirino.

Fuit enim illa pugna Vari vindex, & post Romanam vim ijsdem Germania campis procubuit.

Discite vesanæ Romam non temnere gentes.

Igitur cupido Cæsarem inuadit soluendi suprema militibus[1] ducique, permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, & amicos: Denique[2] ob casus bellorum, & sortem hominum: præmisso Cæcinna, vt occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret. Incedunt mœstos locos, visuque ac memoria deformes. Prima Vari castra lato ambitu, & dimēsis principijs, trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo,[3]* humili fossa accisæ iam reliquiæ con-

ſediſſe intelligebantur. Medio campi [4] albentia oſſa, vt fugerant, vt reſtiterant, diſiecta vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum, equorumque artus, ſimul truncis arborum ante fixa ora. [5] lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos, ac primorum ordinum centuriones mactauerant, & cladis eius ſuperſtites pugnam, aut vincula elapſi referebant, heic cecidiſſe legatos, illic raptas aquilas, primum vbi vulnus Varo adactum, vbi infelici dextra, & ſuo ictu mortem inuenerit: quo tribunali concionatus Arminius, [6] quot patibula captiuis, quæ ſcrobes: vtque ſignis, & aquilis per ſuperbiam illuſerit.

** humilis foſſa. Hac cæſorum reliquiæ conſediſſe*

1 DVCIQVE.] Erat iſta cupido, quantum ad Ducem, affinitate fulta. Nam filius Quintilij Vari duxerat vxorem Liuillam filiam Germanici, vt ait Seneca lib. 4. Controuer. 3. Sic lætus mutuæ affinitatis aſpectus.

2 OB CASVS BELLORVM ET SORTEM HOMINVM.] Nam in bello, ait Cæſar, *paruis momentis magna intercedunt.* Cicero pro Milone: *Incerti*, inquit, *exitus pugnarum, & Mars communis, qui ſæpe ſpoliantem iam, & exultantem euertit, & percutit ab abiecto*, id eſt, ab eo quem iam fortuna abiecerat. Quæ ſententia verbo Dei ſignata: nam Reg. 2. cap. 11. *Varius euentus eſt belli: nunc hunc, nunc illum conſumit gladius.* Ideo Liuius lib. 9. dicebat *ſubita rerum* in bellis & *incerta caſuum* verſari. Quæ princeps metuere debet, ait Amm. Marcell. 27. Diuus Hieronym. de obitu Nepotiani: *Quid loquar de Procopio, Maximo, Eugenio, qui vtique dum rerum potirentur, terrori gentibus erant; omnes capti ſeruierunt, ante omnia victorum* (lege, *ante lumina victorum;*) *& quod potentiſſimis quondam miſerrimum eſt, prius ignominia ſeruitutis, quam hoſtili mucrone confoſſi ſunt? non calamitates miſerorum, ſed fragilem humanæ conditionis narro ſtatum.* Vere fragilem, vtroque fragiliorem & conſpicuum in pugnarum euentibus, quibus ſæpe vincit qui magis victus eſt. De ſorte hominum, vno verbo, Homo bulla.

Sors belli incerta.

Cicero explicatus.

Correctus D. Hieronymus.

3 HVMILI FOSSA ACCISÆ IAM.] Ita lego: *Semiruto vallo, humili foſſa. Hac cæſorum reliquiæ conſediſſe intelligebantur.* Nam illud, *iam*, in hac oratione, quis pro euocato non agnoſcat? Virgil. 7. Æneid.

Ipſe humili deſignat mœnia foſſa.

Et noſter infra. *Siue exercitum, imagine cæſorum inſepultorumque, tardaturum ad prœlia.* Loquitur de foſſa caſtrorum. Nam poſt vallum foſſa. Virgilius:

Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per vmbram
Caſtra inimica petunt.

Et vocat *humiles*, quia exiguæ & non ex diſciplina factæ. Varus enim tanta ſecuritate agebat, vt non apud Germanos, ſed Romanos ſe eſſe putaret. Tacitus lib. 15. *In proximo agro ſcrobem effodi iuſſit, quem Flauius vt humilem & anguſtum increpans circumſtantibus militibus: Ne hoc quidem ex diſciplina, inquit.*

Tacitus correctus.

4 ALBENTIA OSSA.] Sic Claud. de Raptu Proſerpinæ lib. 3.

— Immaniaque oſſa
Serpentum paſſim tumulis exanguibus albent.

Nam albere proprium eſt oſſium defunctorum. Virgil. 12.

Campique ingentes oſſibus albent.

Sic Horat. dixit 1. Od. 4.

Prata canis albicant pruinis.

5 LVCIS PROPINQVIS BARBARÆ ARÆ. TRVNCIS ARBORVM.] Non abſimile quod apud Claudian. lib. 3. de rap. Proſerpin.

— Phlegræis ſilua ſuperbit
Exuuijs, totumque nemus victoria veſtit.
Hinc patuli rictus, hinc prodigioſa Gigantum
Tergora dependent, & adhuc crudele minantur
Affixæ facies truncis, &c.

Florus paucis verbis, ſed notabilibus, & memorabilibus, iſtam cladem exequitur. *Nihil*, inquit, *illa cæde per paludes, perque ſiluas, nihil inſultatione barbarorum tum cruentius, præcipue tamen in cauſarum patronos. Alijs oculos, alijs manus amputabant. vnius os ſuum recisa prius lingua, quam in manu tenens barbarus; Tandem, inquit, vipera ſibilare deſiſte.* Nam Varus, vt barbaros emolliret, & redderet ciuiliores, artes fori Romani apud eos tractabat, ideo Velleius ait, *otio caſtrorum magis, quam militiæ aſſuefactum.*

Clades Variana.

Crudelis in cauſarum patronos.

6 QVOT PATIBVLA CAPTIVIS, QVÆ SCROBES.] *Si honeſte mori voluiſſent, turpiter capi non potuiſſent*, ait Velleius, & illa patibula non incurriſſent. Scrobes autem damnatis, & indemnatis, & ſe ſua manu conficientibus, conceſſæ: Quippe eorum corpora cremare nefas. Sed conceſſæ etiam libero fato morientibus. Nam exiſtimo in perſoluendis iuſtis defunctorum vſos ſcrobe. Quippe in Biblijs 2. Reg. cap. 18. vbi de Abſalon. *Tulerunt Abſalon, & proiecerunt eum in ſaltu, in foueam grandem, & comportauerunt ſuper eum aceruum lapidum magnum nimis.* Hæc apud Iudæos: ſed D. Hieronymus de Chriſtianis in vita Pauli Eremitæ: *Depoſito eo in foſſam, deſuper humum congregans, tumulum ex more compoſuit.* Nec male ſcrobs defunctis, cum dijs inferis apud paganos

Nemora truncis corporibus oppleta.

Scrobes damnatis & indemnatis.

paganos, effossa terra sacrificaretur. Festus. De damnatis, Diuus Hieronym. vbi de muliere septies icta. *Clerici, quibus id officium erat, cruentum linteis cadauer obuoluunt, & fossam, humum lapidibus exstruentes* (Lego, *obstruentes*) *more tumulum parant.* De indemnatis se percutientibus, Sueton. in Nerone cap. 49. *Tunc vnoquoque hinc & inde instante, vt quamprimum se impendentibus contumelijs eriperet, scrobem coram fieri imperauit, dimensus ad corporis sui modulum, componique si qua inuenirentur frusta marmoris, & aquam simul, ac ligna conferri, curando mox cadaueri.* Quod Diuum Hieronymum explicat. Et Labeo Antistius.: *Cinna, se percussurus, Scrobem coram fieri iussit.* Quid si de scrobe accipienda sunt, quæ damnatis parabatur, illa Persij Satyra 1.

De indemnatis.

Me mutire nefas, nec clam, nec cum scrobe? nusquam.

Id est, non mihi fas eloqui, in abdito, vel etiam palam. Nam ad mortem & scrobem damnati liberiora verba profundebant, cum morte nihil peius contingere posset. Interpres tamen vetus Iuuenalis in hoc versu Satyræ 1.

Et latum media sulcum deducis arena.

Ait *in fossa stipites fieri, quibus ardebant damnati.* De morientibus libero fato. Martialis.

De libero fato morientibus.

Dum leuis arsuro struitur Libitina papyro,
Dum myrrham & casiam flebilis vxor emit;
Iam scrobe, iam lecto, iam pollinctore parato.

Illa autem scrobs ὄρυξ est, & conditorium mortui, vel perpetua defuncti domus, in quam omnibus eundum, & excipiendum nulli.

Igitur Romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes vt coniunctos, consanguineos, aucta in hostem ira, mœsti simul & infensi [1] condebant. [2] Primum extruendo tumulo cæspitem Cæsar posuit, [3] gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu [4] cuncta Germanici in deterius trahenti, siue exercitum, imagine cæsorum, insepultorumque [5] * tardatum ad prælia, & formidolosiorem hostium credebat: [6] Neque imperatorem auguratu, & vetustissimis ceremonijs præditum adtrectare feralia debuisse. Sed Germanicus cedentem in auia Arminium secutus, vbi primum copia fuit, [7] * euehi equites, campumque quem hostis insederat, eripi iubet. Arminius * colligi suos, & propinquare syluis monitos, vertit repente; mox signum prorumpendi dedit ijs, quos per saltus occultauerat.

* tardaturum

* euehit

* colligit

1 CONDEBANT.] Milites mortui aliquando condebantur, aliquando vrebantur, aliquando saliebantur. Quod conderentur, Plinius libr. 2. vbi de terra. *Sequitur terra*, inquit, *cui vni rerum naturæ partium, eximia propter merita, cognomen indidimus maternæ venerationis. sic hominum illa*, (hospes scilicet) *vt cœlum dij*, (lego *dijs*. nam ita Psaltes diuinus: *Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filijs hominum*,) *quæ nos nascentes excipit, natos alit, semelque editos sustinet semper. Nouissime complexa gremio, iam a reliqua natura abdicatos, tum maxime, vt mater operiens, nullo magis sacramento, quam quo nos sacros facit. Etiam monumenta ac titulos gerens, nomenque prorogans nostrum, & memoriam extendens contra breuitatem.* Quod Virgilius rerum Romanarum scientissimus expressit vbi de militibus:

Milites vsti & conditi post fata.

Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, auectaque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.

Papinius libr. 5. Theb.

-- Impia terræ
Infodiunt scelera, aut festinis ignibus vrunt.

Tertullianus tamen, proprium esse milites cremari, scribit lib. de Corona: *Et cremabitur*, inquit, *ex disciplina castrensi Christianus, cui cremare non licuit?* Thura scilicet, nam ita est interpretandum. Noster supra de militibus seditiosis. *Non medicinam, sed cladem appellans, cremari corpora iubet.* Valerius libr. 5. notat crematum militem prope castra. Et Silius libr. 3.

Romanorum mos vrere militum corpora.

Tertull. explicatus.

Venere & Celtæ, sociati nomen Iberis:
His pugna cecidisse decus, corpusque cremari.

Ita de Romanis & Tacitus 1. Histor. ita de Iudæis, *Corpora condere quam cremare ex more Ægyptio.* Sed more etiam Græco. Et de Ægyptijs ita Laertius in Pyrrho: *Ægyptij condunt corpora, Romani incendunt.* Non modo autem cremabantur milites, sed etiam corpora saliebantur ad conseruationem. Sic Eunapius scribit in Ædesio a Christianis salita capita martyrum. Et Sallustius 3. Histor. *Reliqua cadauerum ad diuturnitatem vsus salirent.* Nec tantum milites cremabantur,

Etiã lugebãtur si non comparebant.

sed cæsi in acie, & post aciem, si non comparebant, lugebantur. Quod militibus specialiter indultum. Papin. L. vltima, de his qui notantur infamia. Cur ergo heic conduntur, non cremantur? An quod Varus se ipsum interfecit, ideoque cremari non debuit? & ad exemplum ducis, neque milites cremari debuere? *Multæ familiæ priscos seruauere ritus*, inquit Plinius, vt scilicet conderentur, non vrerentur. Et sane initijs Romanæ vrbis quidam cremabantur, quidam condebantur. Ouid. 3. Fast. ait Remum crematum, & Numam conditum. Non omitto fulmine tactos condi non solere. Papin. lib. 5. de Capaneo.

Interfector sui non conditur.

Nec fulmine tactus.

Terræque illisa nocenti
Fulminis in morem, non verba in funere primo,
Non lacrymas habet, ingeminat misera oscula, totum
Incumbens.

Plin. Histor. 2. cap. 54. *Hominem ita examinatum cremari fas non est.* Et noster de Popæa lib. 16. Annal. *Corpus non igni abolitum, vt Romanus mos, sed regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur.* Vt nec pueros cremari certum est. Nam idem Papinius:

Vt pueri non cremabantur, sed condebãtur.

-- Puero exigui dat puluer is haustus.

Et Plinius firmat his verbis: *Hominem prius, quam genito dente cremari mos gentium non est*, lib. 7. cap. 16. Quod mihi non omittendum, sed notandum fuit.

Tumuli ex cespite.

2 PRIMVM EXTRVENDO TVMVLO CESPITEM.] Tumuli ergo ex cespite. Virgilius 7. Æneid.

At pius exequijs Æneas rite solutis,
Aggere composito tumuli.

Et idem libr. 3.

Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus.

Ideo cespes pro tumulo.

Tumulus a tumendo.

Prudentius in hymno B B. Apostol. Petri & Pauli, cespitem pro tumulo ponit.

Binis dicatum cespitem trophæis.

Et sane *tumulus* a tumendo, quoniam terra tumet iniecto cespite. Primum autem foueam parabant ad condenda corpora, deinde cespitem aggerebant, mox lapides: quod demonstrat ille locus Diui Hieronymi de muli. sept. icta: & Sueton. in Nerone cap. 9. Illique tumuli aliquando in lucis, vt de tumulo Absalon. 2. Reg. Aliquando in montibus. Virgil.

Modus extruendi tumuli.

Tumuli in lucis. Qui cũm aceruo lapidum.

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus.

In montibus.

Et Sueton. in Vesp. cap. 1. *In monte summo, vbi Vespasiorum complura monumenta.* Silius Italicus lib. 2.

Inde petit tumulum, summo quem vertice montis
Amphitryoniades spectandum ex æquore nautis
Struxerat, & grato cineres decorarat honore.

Et Virgil. lib. 11.

-- fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni tumulus.

Et 2. Reg. cap. vlt. *Iosue mortuus est, sepelieruntque eum in finibus possessionis suæ, in Tamnathara, quæ est sita in monte Ephraim.* Aliquando in vallibus, vt de Mose. *Sepelieruntque eum in valle, circa Moab, contra Phegor.* In speluncis etiam, & cryptis, aliquando, vt de regibus a Iosue suspensis: *Præcepit socijs, vt deponerent eos de patibulis, qui depositos proiecerunt in speluncam, & posuerunt super os eius saxa ingentia, quæ permanent vsque in præsens.* De lapidibus autem cespiti impositis, locus est apud Petronium satis obscurus, vbi Giton ait. *Iuncta nos mors feret, vel si voluerit misericors, ad idem littus appellere, aut præteriens aliquis, translatitia humanitate lapidabit* (id est, imponet lapides tumulo per humanitatem, quæ in eum redundabit,) *aut quod vltimum est, iratis etiam fluctibus, imprudens arena componet.* Quid si legatur, *impendens arena componet*? Nam ripæ impendunt mari quæ arenis stratæ sunt plerumque. Noto autem obiter lapidationem, esse iniectionem lapidum. Sic lapidata templa. Sueton. in Calig. cap. 5. *Quo defunctus est die, lapidata sunt templa*, id est, lapidoso grandine icta. Et de Nerone sibi mortem parante. *Componit*, inquit, *simul si qua inuenirentur frusta marmoris*, vt scilicet sepultus lapidaretur. Sic in veteri monumento. *Monumentum indicio est saxo septum ac marmore.* Verrius Flaccus in verbo *Lapidatus*: *Cum tribuni militum atroci prælio contra Volscos depugnassent, ibique cecidissent, in Circo combusti & sepulti, cum alijs qui oppetiere iuxta Circum. Qui locus lapide albo constratus.* En sepulturæ votum Romanis immotum.

In vallibus.

In speluncis & cryptis.

Lapides cespiti impositi.

Votum defunctorum sepultura.

3 GRATISSIMO MVNERE IN DEFVNCTOS.] Quibus vnum votum sepeliri, dicebant pagani, vnde illa conquestio apud Catullum in nupt. Pel. & Thet.

Pro quo dilaceranda feris dabor, alitibusque
Præda, nec iniecta tumulabor mortua terra.

Et Virgilius.

Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram
Inijce, namque potes.

Glebæ in os pro sepulchro.

Et ter vocata nomina.

Gleba enim mortuis in os iniecta, pro sepultis habebantur a pontificibus, & pæne sepulti, si ter eorum nomina vocarentur. Auson. in Parent.

Ille etiam mæsti cum defuit vrna sepulchri,
Nomine ter dicto, pæne sepultus erit.

In aquis mori exosum Rom.

Inde est quod in aquis mori adeo formidabant, ne sepultura carerent. Quod alio loco explicabo. Cæterum *Vespasianus*, inquit Sueton. in eius vita cap. 2. *censuit pœnæ coniuratorum addendum, vt insepulti proijcerentur.* Et in August. cap. 13. *Vni supplicuer sepulturam precanti, respondisse dicitur, iam istam in potestate volucrum fore.* Vides sepulturam magna cura affectatam paganis! At certe non minus Christianis. Lego enim Christianos maxime de sepultura sollicitos fuisse, contra noua nouorum hominum somnia & nugas meras. Nam Tertullian. in Apolog. cap. 42. *Thura plane non emimus, si Arabiæ queruntur, sciunt Sabæi pluris & carioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam Dijs fumigandis.* Ideo martyrum reliquiæ tam cupide lectæ, & tam religiose cultæ, & veneratæ; quod indicat epistola Iuliani ad Æditium. Et quod pium & sanctum esse Diuus Hieronym. contra Vigilant.

Christiani de sepultura anxij.

Martyrum reliquiæ cupide lecta.

gilant. ostendit. Vide Clementem Romanum lib. 2. Apost. Const. & ab orbe reparato omnia Catholicæ Ecclesiæ lumina id tradiderunt, & crediderunt, & obseruarunt ad hunc diem.

Tiberius Germanico parum æquus.

4 CVNCTA IN DETERIVS TRAHENTI.] Qui mos peruersi ingenij, & quem experiuntur candidiores animæ ab impijs. Sueton. in Tib. *Germanico vsque adeo obtrectauit, vt & præclara facta eius, pro superuacuis eleuaret, & gloriosissimas victorias, ceu reip. damnosas increparet.* Vis testem non refutandum? Habes Velleium obtrectantem Germanico, nam ex ore Tiberij loquitur. Et noster pluribus locis testatur, vt Annal. 2. *Haut*, inquit, *ingratum accidit Tiberio, turbari res Orientis, vt ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, nouisque prouincijs impositum, dolo simul & casibus obijceret.* Et paulo post. *Quanquam fingi ea, seque per inuidiam parto iam decori abstrahi intelligeret Germanicus.* Et nota nihil imperatore esse magis suspicax, cui quo diuturnius, eo charius & violentius imperium est, cauetque semper a magnis viris, ne cupitas regnorum prædas inuadant. Nam dominatione nihil blandius, sed nihil cupidius, nihil appetentius. Et quia a Deo dantur imperia; quibus dat seruat, si eum authorem meminerint, nec mansetint ingrati: sin minus, ingratos perdit, exscindit, spoliat, mactatque vt fortunæ victimas.

Suspicax imperatoris animus.

Tacitus correctus.

5 TARDATVM AD PROELIA.] Tacitus, *tardaturum*, non *tardatum* scripsit, sed exscriptor breuiauit. Et sane ita legendum est, vt eodem supra, *excusaturum*, non *excusatum*. Quæ labes solita exscriptoribus Taciti, qui compendia sibi compendiosa struxerunt, reip. litterariæ dispendiosa & Musis.

Duæ causæ quibus feralia Imperator non tangebat.
Prima, quod sacerdos.
Paganitas a Iudæis sua hausit.

6 NEQVE IMPERATOREM ATTRECTARE FERALIA DEBVISSE.] Sane Sueton. scribit in Calig. cap. 1. Germanicum *sua manu attrectasse defunctorum reliquias.* Et hoc noster firmat. Quod vero feralia attrectare non debuerit, duæ rationes sunt. Prima, quod sacerdos Augusti, inter deos relati, & hoc sumptum a Iudæis. Nam quicquid paganitas habuit præclari & bene instituti, hausit ab ipsis. Sic enim Tertullian. in Apolog. *Hoc mihi*, inquit, *profuit antiquitas, præstructa diuinæ litteraturæ, quo facile credatur eam thesaurum fuisse posteriori cuique sapientiæ.* Ergo in lege Dei apud Iudæos, ita scriptum. Num. 19. *Qui tetigerit cadauer hominis & propter hoc septem diebus fuerit immundus.* Et in Leuit. 21. *Non contaminabitur sacerdos in vestibus ciuium suorum, nec in principe populi sui contaminabitur.* Et postea: *Sacerdos ad omnem mortuum non ingredietur omnino, super patre suo, & matre sua, non contaminabitur.* At Germanicus erat Augusti sacerdos; nam ita Tacitus supra: *Sodalium Augustalium sacerdotio, Tiberius Drususque & Claudius, & Germanicus adijciuntur.* Et Seneca: *Tiberius Cæsar quem genuerat* (Drusum scilicet) *& quem adoptauerat* (Germanicum videlicet) *amisit: Ipse tamen pro Rostris laudauit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod Pontificis oculos a funere arceret, & flenti P. R. non flexit vultum. Operiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quam patienter posset suos perdere.* De Consolat. ad Matt. *Sic Flamini Diali mortuum tangere religio erat; funus exequi, non religio.* Agell. libr. 10. cap. 15. Hæc in Paganis. At de Iudæis, dixi supra. Et ita Ezechielis cap. 44. vbi de presbyteris. *Ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur, nisi ad patrem, & matrem, & filium, & filiam, & fratrem, & sororem, quæ alterum virum non habuerit, in quibus polluentur.* De Christianis vero ita D. Hieron. ad Fabiol. de vestib. sacr. *Super omnem animam quæ mortua est, non ingreditur pontifex, quamuis ille sit diues, quamuis sit potens, & multitudinem offerat victimarum, si mortuus est, non tangitur a Pontifice, non videtur.* Et idem Christianus scribens ad Paulam epist. 25. *Nos vero*, (inquit, loquitur de sacerdotibus) *qui Christum induimus, & facti sumus, iuxta Apostolum, genus regium, & sacerdotale, non debemus supra mortuos contristari.* Et sane Christiani mortem non mortem, sed somnium appellauere, vt & multi ex Græcis. sic *cœmeteria* vocabant, id est *dormitoria*, & *domos defunctorum*, non æternas, sed momentarias, & donec tuba vltima occinuerit. Et ita sacerdotes iungit cum Pontifice in funerum auersione. Secunda ratio est; quod Imperator esset Germanicus, qui purus semper esse debuerit: Et exemplum est apud Liuium lib. 2. in M. Horatio Puluillo, qui ne contaminaretur, ne filij quidem obitum narrantem audire voluerit. Ennius.

Germanicus sacerdos D. Augusti.

Flamen Dialis mortuos non tangebat.

Tamen exequitur funus.

Christiani non ita.

Secunda ratio; quod Imperator purus esse debet.

> *Plebes in hoc regi antistant loco:*
> *Licet lacrumare plebi, regi honeste non licet.*

Et Cicero 3. Tuscul. vbi facetum illud Bionis dictum narrat. *Perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi euellere, quasi ex caluitio mœror leuaretur.* Et hoc firmat idem Hieronymus de obitu Nepotian. *Vt regi*, inquit, *sic Episcopo lachrumare non licet, imo minus Episcopo, quam regi: ille volentibus præest, hic nolentibus: ille terrori subijcit, hic seruituti donat: ille corpora custodit ad mortem, hic animas seruat ad vitam.* Dio libr. 56. ait Tiberio impunitatem datam a Senatu, quod cadauer Augusti tetigisset, fuisset que comitatus. Ille tamen nescit qua ratione id prohibitum, sed rationes tetigimus. Pollui autem funere diserte scribit Plinius libr. 12. cap 14. cum ait de Thuris collectoribus, *Sacros vocari ob id, nec vllo congressu fœminarum, funerumque, cum incidant eas arbores, aut metunt, pollui, atque ita religione merces augeri.* Religio ergo a pollutione abhorret, etiam Pagana. Quid non debet Christiana? Nam Paganitatis hi sunt versus:

Nec regi, nec Episcopo licet lachrumare.

Impunitas data Imperatori quod cadauer tetigisset.

Pollui funus.

> *Perque nouem noctes Venerem tactusque virorum*
> *In vetitis numerant.*

Dauid interrogatur antequam panes propositionis tangat, an ipse & sequaces fœminis se miscuerint. Reg. 2.

7 EVEHI EQVITES.] Puto legendum *euehit equites*: & postea, *colligit suos.* Nam (e) qui sequitur pro (i.) Et hæc lectio magis

mascula & virilis, Tacitoque familiarior, & ad rem aptior. Quippe in pugna, cuius pictor est egregius noster author, & in qua omnia, & celeriter, & viriliter, & impetu aguntur, non demisse. Tum etiam, quod littera (*t*) sequenti dictioni insit, & in littera (*e.*) Sic *interrogatus* Valerius Probus, vt ait Gellius libr. 13. cap. 19. *de sonitu vocum: Aurem*, inquit, *tuam interroga; quod illa suaserit, profecto erit rectissimum.*

Tunc noua acie turbatus eques, missæque subsidiariæ cohortes, & fugientium agmine impulsæ auxerant consternationem, trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nescijs, ni Cæsar productas legiones[1] * instruxisset: inde hostibus terror, fiducia militi, & manibus æquis abscessum. Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, vt aduexerat, reportat. [2] Pars equitum litore * Oceani petere Rhenum iussa. Cæcinna qui suum militem ducebat, monitus (quanquam notis itineribus regrederetur) [3] pontes * longos quam maturrime superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, quondam [4] a L. Domitio aggeratus: cætera limosa, * tenacia graui cœno, aut [5] riuis * incerta erant: circum syluæ paulatim adcliues, quas tum Arminius impleuit, compendijs viarum, & cito agmine, onustum sarcinis, armisque militem cum anteuenisset. Cæcinnæ dubitanti quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castrametari in loco placuit, vt opus & alij prælium inciperent. Barbari perfringere stationes, seque inferre munitoribus nisi lacessunt, circungrediuntur, occursant: Miscetur operantium bellantiumque clamor, & cuncta pariter Romanis aduersa. Locus vligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus, corpora grauia loricis, neque librare pila inter vndas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes prœlia, procera membra, hastæ ingentes ad vulnera facienda, quamuis procul. nox demum * inclinantis tum legiones aduersæ pugnæ exemit.

* restrinxisset
* ab Oceani
* longinquos
* ac tenacia
* inserta
* inclinanteis

1 INSTRVXISSET.] Si non fallor, legendum est *in se restrinxisset*. Id est, ex laxioribus strictiores fecisset, ideoque firmiores. Nam prius erant instructæ & prius productæ, cum dicat noster, *productas legiones*. At *producere*, & *restringere* legiones, sunt opposita, in quibus noster est frequens. Et ita heic legendum esse historia, & ratio suadet, quia nisi restrinxisset, in paludes trahebantur. Sic Silius de Trebia pugna.

Tacitus correctus.

Ratio correctionis.

Et iam dispersis Romana per agmina signis,
Palantes agit ad ripas (miserabile) Pœnus,
Impellens trepidos, fluuioque immergere certat.

Dio 40. *In eos palantes Labienus conuersus primis perterritis totum agmen in fugam dedit, fugientesque sparsim ac sese inuicem impedientes compulsosque ad fluuium, magnum eorum numerum interfecit.* Et sane instruxisse legiones in medio pugnæ, non video quomodo possit scribi, nisi verbis instruxerit, vt restringerentur, sed semper aliquid deesset ad mentem Taciti exprimendam. Ergo ita lego, & pergo.

2 PARS EQVITVM LITTORE OCEANI.] Lego *littore ab Oceani*, quod scriptum erat. Sic Poeta.

Nocte fere medias, mediam que audita per vrbem
Littore ab Oceani.

Et ni capias de equitibus Batauis, qui nati Oceani in littore, non video quid velit. Puto enim partem horum petere Rhenum iussam, vt Rheno esset præsidio. Sueton. in August. 25. *Libertino milite bis vsus ad præsidium coloniarum Illyricum contingentium, & ad tutelam ripæ Rheni.* Sic Martialis libr. 9. epigrammi. 36.

Rhenanam numeras Sarmaticamque manum.

Manum Rhenanam, vocat præsidium Rheni. Tamen potest accipi de equite, qui in castris. Plinius enim, castra quædam Romana locat in finibus Batauorum & circa Oceanum, his verbis, cap. vlt. lib. 4. *Sed certior mensura ac longior ad occasum Solis æstiui, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ.* Et Tacit. libr. 4. in fine. *Receptus castello, cui nomen Fleuum, & haud spernenda illis (forte illic) ciuium sociorumque manus, litore Oceani præsidebat.* De Batauis autem accipio, quod Claudianus de laud. Stilic. lib. 1.

Equites e littore Oceani sunt Batani.

Heic Rhodani procera cohors: heic miles alumnus
Oceani.

Ita Claudianus interpretatus.

Id est,

Id eſt, Batauus, & forſan eo referenda quæ Claudianus ſcribit in Palladij & Serenæ epithalamio:

-- Quæ Sarmaticis cuſtodia ripis,
Quæ ſæuis obiecta Getis, quæ Saxona frenat,
Vel Scotum regio, quantum cinxere cohortes
Oceanum, quanto pacatur milite Rhenus.

Et Iuuenalis Satyra 8.

-- Domitique Bataui
Cuſtodes aquilas.

Id eſt, legiones, quæ præſidio impoſitæ Batauorum agris. Gens callida parum, ſed valida, & amari digna, & Germano nomine moribuſque non degener.

3 A L. DOMITIO AGGERATVS.] Qui de Domitiorum familia ex qua Nero. Is autem Domitius, fuit auus Neronis, qui exercitu flumen Albim tranſcendit, & quem vt arrogantem, profuſum, & immitem notat Sueton. in Nerone cap. 4. Certe nepote Nerone non indignus auus. Ait autem Domitium extitiſſe *emptorem familiæ pecuniæque Auguſti teſtamento, adhibitis ſcilicet teſtibus & libripende.* Quod non a Romanis, ſed Hebræis primum fluxit. Nam Hieremias cap. 32. ita de emptione cum libripende: *Emi agrum ab Hananeel filio patrui mei, & appendi ei argentum ſeptem ſtateres, & decem argenteos, & ſcripſi in libro, & ſignaui, & adhibui teſtes, & appendi argentum in ſtatera.* Vt illius emptionis formam notes apud Iudæos. Quia tunc argentum non numerabatur, ſed appendebatur. Quod inualuit priſcis temporibus apud Romanos, & cuius rei nota eſt & argumentum in templo Saturni ſuſpenſa trutina ſeu ſtatera. Verr. Flacc. quod dixi. Hoc autem Suetonij quidam mirantur. Sed nec mirum; cum nominibus pecuniæ, & familiæ, omnia contineantur, quæ habuerit defunctus. Nam venit familiæ appellatione hereditas; pecuniæ vero omnes res, tam ſoli, quam mobiles, & tam corpora, quam iura. L. pecuniæ, prima & ſecunda, de verb. ſignif. D. Et qui pecuniæ emptor eſt, idem & familiæ emptor. Nec minus abſurdum, dicere, emere bona, emere hereditatem, quam pecuniam, qua omnia bona continentur.

Domitius auus Neronis.

Explicatus Suetonius qui emptorem familiæ facit Domitiũ.

4 PONTES LONGOS.] Quid ſi *longinquos*? verius & aptius, & erat ſcriptum *lonquos* pro *longinquos*, pro quo (*longos*) repoſuere. Nam quo vicinior eſſet Germanico Cæcinnæ miles, iubebatur longinquiores pontes ſuperare maturrime, & ad ducem cito regredi, ne forte imbrium vis, quæ frequens his regionibus, Cæcinnam moraretur. Sic dixit 3. Annal. *Adeunda ſæpius longinqua imperij.* Et Annal. 16. *Oſtorius longinquis in agris fine in Ligurum id temporis erat.* Sic 15. Annal. *longinquis itineribus*: ſic *longinquitatem exilij*, ſupra, multiſque alijs authoris locis. Non inficior tamen *vicum longum*, memoratu apud Feſtum, in quo ſacellum erat Pudicitiæ plebeiæ. Sed ille vicus reuera longus ſtructura, vt hi pontes longinqui itinerum diſtantia.

Tacitus correctus.

5 RIVIS INCERTA.] Non male etiam *inſerta*, quod in his regionibus peruium, & corrigo Martialem in hoc verbo.

-- Incerta non bene fixus acu.

Vbi legendum *inſerta*, quia acus inſerebatur capillis ornandis, non quod incerta eſſet acus: quod erat abſurdum: ſed crinibus inſerta. Sic Lucretius:

Inſerti fundunt radij per opaca domorum.

Martialis correctus.

Germani ob proſpera indefeſſi, ne tum quidem ſumpta quiete, [1] quantum aquarum circunſurgentibus iugis oritur, vertere in ſubiecta, merſaque humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadrageſimum id ſtipendium Cæcinna parendi, aut imperitandi habebat, [2] ſecundarum ambiguarumque rerum ſciens, eoque interritus. igitur futura voluens non aliud reperit, quam vt hoſtem ſyluis coerceret, donec ſaucij, quantumque grauioris agminis, anteirent. nam medio montium, & paludum porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, vndeuiceſima in læuum, primani ducendum ad agmen, viceſimanus aduerſum ſecuturos. Nox per diuerſa inquies, cum barbari feſtis epulis, læto cantu, aut truci ſonore ſubiecta vallium ac * reſultantis ſaltus complerent: apud Romanos [3] inualidi ignes, interruptæ voces, atque ipſi paſſim adiacerent vallo, oberrarent tentorijs, inſomnes magis, quam peruigiles: ducemque [4] terruit dira quies. nam Quintilium Varum ſanguine oblitum, & paludibus emerſum cernere & audire viſus eſt, velut vocantem; non tamen obſecutus, & manum intendentis repuliſſe.

* reſultanteis ſaltus.

1 QVANTVM AQVARVM.] Eadem fere Salluſt. 3. Hiſto. *In oppido feſtinatio, & ingens terror erat, ne ex latere noua munimenta madore infirmarentur. Nam mœnia oppidi ſtagna-*

bant redundantibus cloacis aduerso æstu maris.

2 SECVNDARVM AMBIGVARVMQVE RERVM SCIENS.] Id est, per prospera & aduersa probe recoctus, eoque interritus. Nam tales viri fortunæ bacchantis insanias, volas putant, & trainas putridas. Rident furentis fortunæ imperium, vt ventorum flatus, qui cito oriuntur, cito moriuntur.

Tacitus explicatus.

3 INVALIDI IGNES.] Ergo in castris ignes? Et sane frequens apud Iudæos, vt 1. Machab. cap. 12. *Accenderunt focos in castris suis.* & apud Græcos. Homerus lib. 10. Iliad. facit in principio quendam mirantem in castris Troianis tot ignes. Et idem Homer. 9.

Ignis in castris Hebræorum & Græcorum.

πυρὰ δὲ ϰαίετο πολλά.

Ignes eu accendebantur multi.

Et Dio l. 62. vbi de conflagratione Romæ, in hunc sensum. *Nihil aliud videre licebat, quam ignes, vt in castris.* Et idem de Romanis l. 50. ait iussisse Octauianum e castris ignem adferri, quo Antonij classes incenderentur. Liuius lib. 44. *Nihil ea consilia mouerunt, quia ignes ad Enipeum ex regijs castris apparebant.* Et libr. 22. *Crebri relicti in castris ignes.* Noster Annal. 2. *Habita indici fides, & cernebantur ignes.* Æmilius Probus in Eumene. *Dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo castrorum eius, suspicio allata est ad Eumenem hostem appropinquare.* Vigiles præcipue habebant ignes. Papin. lib. 10. Theb.

Et Romanorū.

-- Dat tessera signum
Excubijs, positaque vices, dux noctis opertæ
Sorte Meges, vtroque Lycus: iamque ordine iusso
Arma, dapes, ignemque ferunt, rex firmat euntes.

Vigiles ignes habebant.

Et idem 8. de castris.

Ignes laternarum.

Cum male peruigil ignis.

Et Virgil. 9. Æneid.

Cernisque quæ Rutulos habeat fiducia rerum?
Lumina rara micant, *somno, vinoque sepulti*
Procubuere.

At exploratorum erat hoc munus, ignes accendere; ideoque ex moro, & lauro, & edera, alijsque siccis & calidissimis arboribus igniaria parabant. Plin. libr. 16. cap. 40. *Quoniam ad excudendum ignem, non semper lapidis occasio est. Teritur lignum*, inquit, *ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi vel foliorum, facile conceptum. Sed nihil hedera præstantius quæ teratur, & lauro quæ terat.* Tamen mos tritior erat e silice ignem elicere. De quo Virgil. Æneid.

Vnde exploratores ignes conficiebant. Igniaria.

Ac primum silicis scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem folijs, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flāmam.

Quod ad peruetusta ista igniaria fuisse demonstrat.

4 TERRVIT DIRA QVIES.] Purgabant hæc insomnia multis modijs Pagani, viuarum vndarum ablutione, ante diem, & nudatione pedum, & velatione capitis, & vestium solutione, vt crinium, & mola salsa, ouo, igne, tedis, lauro & sulphure, & alijs rebus. Propertius de vndarum ablutione, sic ait:

Purgatio somniorum. Aquæ pura ablutione. Et ante diem. Et trina mersione in profluentum.

-- Pura somnum tibi discute lympha.

Et Statius 9. Theb.

Tristibus interea somni turbata figuris
Torua Sagittiferi mater Tegeatis Ephebi
Crine dato passim, plantisque ex more solutis,
Ante diem gelidas ibat Ladonis ad vndas
Purgatura malum fluuio viuente soporem.
Ergo vt mane, nefas merso ter crine piauit.

De ista purgatione, dixi aliquid superius, per ignem, in verbis, *scelere contaminarentur.* Sed Persius Satyra 2. de purgatione per aquam.

Hæc sancte vt poscas, Tiberino in gurgite mergis
Mane caput, bis, terque, & noctem flumine purgas.

Quæ omnia a Iudæis. Nam vide præceptum 17. Leuit. de sacerdotis immundi purificatione. *Lauabit vestimenta sua, & semetipsum aqua, & contaminatus erit vsque ad vesperam, & hoc ordine mundus fiet.* Sic etiam fœminæ masculorum concubitu pollutæ, purificabantur. Nam 2. Reg. de Bersabea: *Dormiuit cum ea, statimque sanctificata est ab impuritate sua.* Quod & pagani vsurparunt. Sueton. de matre Augusti, *Attia*, cap. 94. *Illam experrectam quasi a concubitu mariti purificasse se.* Strabo 16. *Quoties coierint surgunt quisque seorsim suffiti, & lauantur mane priusquam quidquam attingant, & perinde eis lauacrum a coitu, est atque a mortuo.* Loquitur de Assyrijs: & hæc a Iudæis. Inde iocus in indoctum Grammaticum & nequam qui cum flumine se ablueret, ita a Diogene Cynico perculsus est. *O te infelicem*, inquit: *si te ista lauatio ab erroribus Grammaticorum non liberat, an te a criminibus pessimis liberabit?* Vnde Lactantius egregie Instit. 5. cap. 19. *Se pie sacrificasse opinantur si cutem lauerint, tanquam libidines intra pectus inclusas vlli amnes abluant, aut vlla maria purificent.* Catull. *-- non ingens abluat Oceanus.*

Tibullus eleg. 5. lib. 1. addit *molam salsam.*

Mola salsa.

Ipse procuraui, ne possent sæua nocere
Somnia, ter salsa *deueneranda* mola.
Ipse ego velatus filo, tunicisque solutis,
Vota nouem Triuiæ nocte silente dedi.

Idem Eleg. 4. lib. 3. *per salem* ait placari hæc insomnia.

Somnia fallaci ludunt temeraria nocte,
Et pauidas mentes falsa timere iubent.
At natum in terras hominum genus, omina noctis
Farre pio placat, & saliente sale.

Etiam *vino* expiabant. Martialis libr. 11. epigramm. 5.

Amphora nunc petitur nigri cænosa Falerni,
Expiet vt somnos garrula Saga tuos.

Ex vino Falerno expiatio.

Adhibebatur *& laurus Auentina*, apud Roman. Plinius libr. 15. cap. 30. Et ex Theocrito *rubus paliurus* in Heracl. Et *sulphur*, & cum sulphure *tedæ* & *ouum.* Apuleius 15. Metam. *Teda lucida, & ouo, & sulphure purificauit.* Iuuenalis:

Lauro Auentina. Sulphure. Tædis.

Sulphura cum tædis, & si foret humida laurus.

Et illa purgatoria postea proijciebant in mare, vel in fluuium, vel in triuium trans caput, & auersi ne visu polluerentur. Virgil. Eclog. 8.

Purgatoria trās caput proiecta. In fluuium. In triuium.

-- Riuoque fluenti

Transque

Transque caput iace.

Oliua adhibita pro aspergine. Etiam *branchia oliuæ* adhibita. Virgilius 6. Æneid.

Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ.

Et ros marinus. Et rore marino, vt scribit 2. Georg.

Vix humiles apibus casias, roremque ministrat.

Et hyssopus apud Iudæos. Iudæis *hyssopus*, quod videre est Exod. 12. *Fasciculum mihi hyssopi tingite in sanguine.* Ita fiebant illæ februariæ. Sed hæc purgamenta non me purgabunt culpa nimietatis: vide tamen Columellam lib. 12. dis. 4. Nunc dixi de expiatione somniorum, alibi dicam de expiatione votorum, lib. 2. Sed addo, (mox finio) etiam ad expiationem solitos *Vestæ narrare sua somnia.* Propert. libro secundo, eleg. 30.

Ibat & huic castæ narratum somnia Vestæ,
Neu tibi, neue mihi, quæ nocitura forent.

Sed Germanicus, nec terreri debuit, nec expiare somnium. Nam

εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

Vnum augurium optimum defendere patriam.

*contumacia? Cœpta luce missæ in latera [1] legiones, metu an * contumacia locum deseruere, capto [2] propere campo humentia vltra. Neque tamen Arminius, quanquam libero incursu, statim prorupit: sed vt hæsere cœno, fossisque [3] impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, vtque tali in tempore, sibi quisque properus, & lentæ aduersum imperia aures, [4] irrumpere Germanos iubet, clamitans, [5] *En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones.* [6] Simul hæc, & cum delectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit. Illi [7] sanguine suo, & [8] lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disijcere obuios, proterere iacentes: plurimus circa aquilas labor, quæ neque aduersum ferri ingruentia tela, [9] neque figi limosa humo poterant. Cæcinna dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumueniebatur, ni prima legio sese opposuisset. Iuuit hostium auiditas, omissa cæde, prædam sectantium: enisæque legiones, vesperascente die, in aperta & solida. neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger. Amissa magna ex parte, per quæ egeritur humus, aut exscinditur cespes. non tentoria manipulis, non fomenta saucijs: infectos cœno, aut cruore cibos diuidentes, funestas tenebras, & tot hominum millibus vnum iam reliquum diem lamentabantur.

1 LEGIONES.] Quinta scilicet, cui datum dextrum latus; vna & vndeuigesima, cui læuum. Sic enim progrediebantur.

Scripta lectio Taciti firmata. 2 PROPERE.] Placet hoc verbum: nam dixit *metu, aut per contumaciam.* Si metu, propere: nam

-- Pedibus timor addidit alas.

Si per contumaciam, propere etiam, vt celerius vliginibus elapsi, hostem exciperent. Et addit, *propere*, quia instabat hostis. Potuere tamen *prope.* Sed prior lectio magis ad mentem Taciti, & ad rem. Nam paulo post. *Vtque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ aduersus imperia aures.* Campum autem capiunt propere, quo pes firmior, ictus iustior, & solidior, & aggrediendi repellendique hostis modus facilior, & vt virtus pede labente, non labaret.

Quid impedimenta. 3 IMPEDIMENTA.] Id est omnis castrorum supellex, quæ pro implicamento est. Nam *impedire* est implicare. Sic supra: *Ceterum vt iam iamque iturus, legit comites, conquirunt impedimenta.* Idem 2. Annal. *Longum impedimentorum agmen, opportunum ad insidias, defensantibus iniquum.* Tertull. de habit. mulier. *Ita omnia, damnatæ & mortuæ mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompam funeris constituta.* Et hoc verbum militare frequens in Liuio, frequens in Cæsare. Qui autem militiam & bella scripserunt olim, *impellimenta*, pro *impedimenta* dixere, ait Festus. Cæsar 7. Ciuilium: *Duabus Agendici legionibus atque impedimentis totius exercitus relictis ad Boios proficiscitur.* Recte, nam olim impedimenta omnium militum aut partis tantum, securitatis gratia locis quibusdam reponebantur.

4 IRRVMPERE GERMANOS.] Lego, *in Germanos iubet.*

5 EN VARVS.] Pugnæ signum viua voce ducis. in quo apparuit, quod in Prouerbio, *Deus fortes adiuuat.* Sic supra. *Pergerent, properarent, culpam in decus verterent.* Et l. 2. Annal. *Irent, sequerentur Romanas aues.* Et apud Liu. lib. 6. *Infer miles signum, sequere imperatorem.* Ita etiam pugnæ finis, duce proclamante, *Parce ferro miles.* Vt apud Florum libr. 2. cap. 6. post pugnam Cannarum. Aliquando enim *per classicum* incipit pugna: vt in Sisennæ fragm. *Postquam in sonu signorum prælium magno cum virorum clamore commissum est.* Virgil. Pugnæ signa viua voce ducis. Pugnæ finis viua voce.

Per classicum aliquando.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu.

Statius 6. Theb.

Vt cum possessas auidis victoribus arces
Dux raptare dedit: vix signa audita, nec vrbem
Inuenias.

Ouid. 1. Metamorph.

Cæruleum Tritona vocat, conchaque sonanti
Inspirare iubet, fluctusque & flumina signo
Iam reuocare dato.

Sic Florus in ciuili bello Cæsaris & Pomp. *Denique, quod aliter nunquam, ante imperium ducis sua sponte signa cecinerunt.* Et in reuocatione pugnæ. Silius lib. 13.

-- Vt finem spoliandis ædibus, ære
Belligero reuocante dedit.

Per russatum vexillum. Aliquando pugna per *russatum vexillum.* Oratio Heliogabali: *Nec vexilla rubra heic cerno, quod Romanis signum pugnæ proponi consueuit.* Et Cæsar 7. de bell. Gall. *Accelerat Cæsar vt prælio intersit, eius aduentu ex colore vestitus cognito, quo insigni in prælijs vti consueuerat.* Sed illud præparatio erat potius ad pugnam, quam instantis pugnæ tempore copia feriendi & irruendi in hostem. Et per *tesseram,* vt *Per tesseram.* noster Hist 3. *Eadem acie crebris interrogationibus notum pugnæ signum.* Sil. lib. 15.

-- Tacitum dat tessera signum.

Nam signa pugnæ non semper vocalia, sed muta interdum.

6 SIMVL HÆC.] Oratio Taciti, pictura est, *Verbum, simul.* vtiturque hoc verbo ad momentaneum impetum exprimendum, quod faciunt Poetæ. Virgil. 9. Æneid.

-- Simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte reuellit.

Papin. 2. Theb.

-- Simul hæc, & crassum sanguine telum
Iam redit.

Liuius etiam sæpe, cuius noster imitator. Et Florus, vbi impetum & velocitatem signat victoriæ. *Venit, percussit, abscessit.* Sic enim de Cæsare in Mithridatem. Ideo dixit Cæsar, *Veni, Vidi, Vici.*

7 SANGVINE SVO.] Sic Ouid. 5. Metamorph. fab. 1.

Ecce iacentes genitus Methione Phorbas,
Et Libys Amphimedon auidi committere pugnam,
Sanguine qua late tellus madefacta tepebat,
Conciderant lapsi.

Vt notes frequentissimum istum casum in prœlijs, & Virgilio, & Homero memoratum.

8 LVBRICO PALVDVM.] Quod fit in inferioris Germaniæ terris paludosis, & vliginosis.

Intereunt, labuntur, eunt vt omnia versum.

ait Lucilius. Et Ennius 3. Satyr.

Restitant, occurrunt, obstant, obstringillant, obagitant.

Nonius in verbo *obstringillare.* Silius autem libro 4. eleganter ista describit, & in pari discrimine.

Paludis lubricæ descriptio.

Nec nisi, lentoque datur conuellere limo
Mersa pedum penitus vestigia: labe tenaci
Hærent deuincti gressus, resolutaque ripa
Implicat, aut cæca prosternit fraude paludis.
Iamque alius super, atque alius per lubrica surgens,
Dum sibi quisque viam per inexplicabile littus
Præripit, & putri luctatur cespite, lapsi
Occumbunt, seseque sua pressere ruina.

Istud autem tam militi laboriosum, quam periculosum. Sic Apuleius 9. *rursus ad viam redeunt lacunosis incilibus voraginosam, partim stagnanti palude fluidam.* Et alibi: *subluuie cœnosa lubricam.* Vt Germaniam notes non solam isto vitio laborare.

9 NEQVE FIGI LIMOSA HVMO.] *Fixa signa.* Nam figebantur signa, legione stante; auellebantur abeunte. quod dixi. Et ex 3. Annal. Cœlij Antipatri Non. *Omnes simul terram cum classe accedunt, nauibus atque scaphis, egrediuntur, castrametati, signa statuunt, vnde hodieque metatores dicuntur.* Quæ antequam figerentur, non equo, sed a signifero in comeatu portabantur; idque manu, non vehiculo. Sueton. cap. 43 in Calig. *Contra morem signa iumentis imponere.* Nam hoc erat pessimi, vt putabant, ominis. Et Romani omnium curiosi indagatores. Quippe auguria a signis euellendis aut figendis capiebant. De euellendis, Dio 40. *Eam aquilam hastæ impositam* *Signa euulsa.* *vnus quidam vir portat. Præacuta est, & in cuspidem acutum desinit, vt in solum defigi possit. Huiusmodi ex aquilis vna noluit cum Crasso Euphratem transire, sed perinde ac si terræ adnata esset, ita infixa hæsit, donec tandem a multis circumstantibus euulsa fuit.* Idem eodem: *vexillum præterea vi vehementis venti a ponte in flumen decidit. Quæ cum euenissent, facile docebatur calamitatem ipsis prædici.* De figendis, Silius libro 8.

Vt ventum ad Cannas, vrbis vestigia priscæ,
Defigunt diro signa infelicia vallo.

Et lib. 5. de abitu, qui parem nostro successum habuit.

Signa etiam effusa certant dum vellere mole,
Teter humo lacera nitentum erupit in ora
Exultans cruor: & cædis documenta futuræ
Ipsa parens miseris gremio dedit atra cruento.

Et Claudian. de bello Gildon.

-- Vt rubris aquilas figamus arenis.

Prudent. in pugna Luxur.

Vexillum sublime crucis, quod in agmine primo
Dux bona prætulerat, defixa cuspide sistit.

Sistit & perstitit loco mansura.

[1] Forte equus, abruptis vinculis, vagus, & clamore territus, quosdam occurrentium obturbauit. [2] tanta inde consternatio inrupisse Germanos credentium, vt cuncti ruerent ad portas, quarum [3] decumana maxime petebatur, auersa hosti, & fugientibus tutior.

Cæcinna,

Cæcinna, comperto vanam esse formidinem, cum tamen neque autoritate, neque precibus, ne manu quidem obsistere, aut retinere militem quiret, proiectus in limine portæ, miseratione demum, [4] quia per corpus legati eundum erat, clausit viam, simul tribuni & centuriones falsum pauorem docuerunt. Tuuc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere temporis ac necessitatis monet: *vnam in armis salutem*, [5] *sed ea consilio temperanda: manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe, propius succederent, mox vndique erumpendum: illa eruptione ad Rhenum perueniri. quod si fugerent*, * *pluris siluas, profundas magis paludes, sæuitiam hostium superesse. At victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in castris honesta* memorat, reticuit de aduersis. Equos dehinc, [6] orsus * a suis, legatorum, tribunorumque, nulla ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit, vt hi, mox pedes, * in hostem inuaderent.

* pluteis

* a summis

* vi hostem

1 FORTE EQVVS.] [1] Hæc ex fortuna, sed ex arte & industria, quod scribit L. Sisenna in fragm. *Equum concitatum princeps ad hostium transmittit aciem, vt scilicet terreret*, quod imitatur Tacitus. Nam vt scribit Quadrigarius, ex Nonio, *Equæ inhibundæ inter se spargunt terram calcibus & terrent.* Et talis natura est equorum qui animalium omnium decus & generositas. Lucillius ex Gellio alijsque centonibus digestus pulchre:

Ipse equus non formosus gradarius optimus vector,
Qui colles camposque gradu perlabitur vno,
Quem neque Lucanis oriundi montibu' tauri
Ducere protelo validu ceruicibu' possunt.
Hunc mille passum qui vicerit atque duobus
Campanus sonipes subcursor nullu' sequetur
Maiore spatio ac diuersu' videbitur ire.

Et Claudian. in nupt. Honor. & Mariæ:

-- Tumidus quatiensque decoras
Curuata ceruice iubas.

Et Virg. 4. Æn. *pedibus qui spargat arenam.* Et 3. Georgic.

Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.

Apul. *Equum ipsum solum contuemur, si ad speciem, honestus; si ad cursuram, vegetus; si ad vecturam, validus.* Legi alicubi quendam nutriuisse mulos calcitrones quos in hostium castra miserit turbationis ergo.

2 TANTA INDE CONSTERNATIO.] Papin. 7. Theb. hoc verbo vsus:

-- Hostesque propinquos
Adiurat, turmasque metu consternit inani.
Nil falsum trepidus.

Et verbum hoc apud anthores frequens. Sueton. in Iul. cap. 20. *Nec quoquam reperto, cui super tali consternatione referre auderet.* Et in Claud. cap. 12. *Magna consternatione, populus militem, quasi proditorem incessere non ante destitit.* Val. lib. 4. de amore coniugali, vbi de Iulia Cæsaris filia. *Subita rerum consternatione, & graui dolore corporis, partum eijcere coacta est.* Sic vxor Phinees 1. Reg. 4. cap. Idem author de pub. iudic. *Filius Gabinij Sisenna, publicæ consternationis impulsu, ad pedes se Memmij supplex prostrauit.* Grammatici, vt Festus, scribunt verbum *Consternationis* a sternutamento deductum, quod eo toto concutimur corpore: & definiunt *concitationem subitam ex aliquo metu.* Sed in isto Grammaticorum puluere multi sunt scrupi. Sane Romani, vt magni & nimij ominum obseruatores ex sternutamentis mala vel bona sibi euentura putabant, siue nare dextra, vel sinistra id fieret. Itaque Tiberius ex Plinio lib. 38. *In sternutamentis salutari se voluit*, & acclamabatur sternutantibus, ζεῦ σῶζε. Et ex salitu oculorum & cordis, & ex garritu aurium vel tinnitu, & ex palpitatu futura prædicebant: de quibus alias. Sed dicam ex Veris: inde *consternatio*, quod auditis rebus pessimis solo se sternerent. Et hoc ab Hebræis: nam 1. Reg. 28. *Saul cecidit porrectus in terram, mox surrexit; & sedit super lectum.* Et 2. Reg. cap. 12. *Ieiunauit Dauid ieiunio, & ingressus seorsum iacuit super terram.* Et eodem lib. 14. cap. *Rex scidit vestimenta sua, & cecidit super terram.* Et Iosippus cap. 7. libr. 12. *Cum audissem, barbam meam auulsi, super caput meum cinerem aspersi, & summo dolore affectus in terra consedi.* Et Iob. 2. *Plorauerunt scissisque vestibus sparserunt puluerem super caput, & sederunt cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus.* Et consternationis hæc sunt solemnia & fontes Verbi.

3 DECVMANA.] Quæ semper in posteriore castrorum parte. Et *porta* maior *decumana* dicta, vt *fluctus decumanus, decumana oua.* Quod Cæsar innuit lib. 3. de bello Gall. Ergo auersa, non aduersa hostibus. Nam frons castrorum *porta Prætoria*; tergum castrorum, *porta Decumana*: Prætoria porta, hostem semper spectabat, decumana, *patriam.* D. Augustin. in Psalmo 64. *Peregrinationem nostram dirigendo, ad hostes faciem posueramus, & dorsum ad patriam.* Alludit ad morem castrorum. Liu. libr. 3. de decumana porta. *In castris Furius Consul, cum primo quietus, obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta irrupit, & cum persequi posset, metu substitit, ne qua in parte altera, in castra vis fieret.* Noto autem castrorum portas humiles, & arctas fuisse, *Castrorum portæ humiles, & bifori cardine subsistentia.*

& duplici cardine pendentes. Prudent. de pugna Auaritiæ.

Ventum erat ad fauces portæ castrensis, vbi arctum
Liminis introitum bifori dant cardine claustra.

Nam quo angustior ingressus, eo hostibus irrumpentibus difficilior. quod tetigi superius.

Irreuerentia calcare corpus.

4 QVIA PER CORPVS.] Per corpus calcatum irruere summa est irreuerentia. Sic Tanaquil calcato patris cadauere ad imperium magno scelere ruit. Sallust. fragm. Hist. *Sertorius Parthis turbam morantibus, vt in terrore solet, generis, aut imperij discrimine, per calonum corpora, ad medium, quasi desuper adstantium manibus, in murum attollitur. Et Pomponius C. Gracchi amicus cum detecta conspiratione late quæreretur, quo is euaderet, concitatum sequentium agmen in porta Trigemina aliquandiu acerrima pugna prohibuit, nec viuus pelli potuit, sed multis confectus vulneribus transitum eis super cadauer suum dedit.* Val. 4. libr. Seneca 1. Controu. cap. 7. *Abdicato non permittam exire, injiciam manus, tenebo. Nouissime ante limen exeuntis cadauer hoc sternam: vt ad hostem peruenias, patrem calca.* In Psalmo. *Conculcabis leonem & draconem.* D. Ignat. ad Philipp. *Tu Domini conculcatis pedibus, quomodo tentas eum?* D. Hieronym. epist. 1. *Licet in limine portæ pater iaceat, per calcatum perge patrem.* Et cape ad hunc morem, quod de Ecebolio Sophista Constantinopolitano, desultore religionis Catholicæ, scribit Socrates libr. 3. cap. 11. qui sub Constantio Catholicus; sub pagano Iuliano, paganus; sub Iouiniano Catholico, rursum Catholicus factus, in limine Ecclesiæ prostratus, clamabat desultor turpis: *Conculcate me salem insulsum.* Forte hoc fluxit a priscorum victorum more, qui victis calcari colla pedibus imperabant. Iosue cap. 10. Et Virgil. 10.

Calcata colla victoribus.

Tum super abiectum posito pede nixus & hasta,
Pars belli haud temnenda viris, iacet altus Orodes.

Capitolinus in Seuero: *Reliquum cadauer ante domum propriam exponi ac diuidi iussit. Equum præterea ipse residens supra cadauer Albini egit, expauescentemque admonet, vt effrenatus audacter protereret.* Inde verbum *suppeditare*, id est, sub pedes deijcere. Cicero: *Suppeditari, turpissimum: superare, pulcherrimum.* Synesius epistola 4. *Proiectum se conculcandum præbuit nautis.* Etiam victores victos ferratis carpentis calcari, & proscindi iubebant. 1. Machab. capite 5. *Peremerunt omnem masculum in ore gladij, & eradicauit Ephron, & accepit spolia eius, & transiuit per totam ciuitatem super interfectos.* Et Reg. 2. cap. 12. *Populum eius serrauit, & circumegit super eos ferrata carpenta, diuisitque cultris, & transduxit in typo laterum.* Iuuenal. Satyr. 10.

Dum licet, in ripa calcemus Cæsaris hostem.

Ita fuerat a Duce imperatum militibus Hebræis. Nec tam a duce, quā a Deo ducū duce. Nec omitto quod scriptum 1. Reg. c. 5. *Sacerdotes Dagon, & omnes qui ingrediebantur templum Dagon, non audent calcare limen templi, quod arca Dei Asotum transeunte Idolon Dagon corruisset, & manus, & caput eius in limine templi abscissæ iacuissent.* Ergo irreuerentia est calcare corpus. Quod pagani docent.

Bellum consilio temperandum.

5 SED EA CONSILIO TEMPERANDA.] Ne scilicet bellum belluinum sit, in quo impetus, non ratio locum habeat. Numquam enim, ne in bello quidem, humanitatis fontes sunt siccandi. Et pulchre Titinnius apud Nonium: *Gubernator torquet nauem sapientia, non valentia.* Noster Hist. 2. *Videndum est quo hostis imprudentia ruat, & quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiri.* Papinius 10. Theb.

-- Nec frena animo permitte calenti,
Da spatium, tenuemque moram, male cuncta ministrat
Impetus.

Agellius lib. 13. cap. 3. ait, *Perraro bonum Imperatorem in pugnam descendere, nisi magna insiet necessitas, & occasio.* Ac ne regem quidem in castris proficisci, quia inde magnæ regnorum strages. Et Dauidi prohibitum, *ne extingueretur lucerna Israel.* Reg. 2. Nam vere optimus rex lumen est populorum, & terrarum splendor.

Tacitus correctus.

6 ORSVS A SVIS.] Hoc a *suis* plerisque Taciti locis morbum facere iam docui supra. Et hic locus pro exemplo erit. Nam legendum est *a summis*, cum adijciat, *Legatorum, Tribunorumque.* Nam hi summi in castris, & veluti legionū vertices. Sed extra Tacitum multi sunt loci in authoribus, & in præsens vnus est præ manu apud Suet. in August. cap. 10. *Aquilifero legionis suæ grauiter saucio.* Nam quæ illa sua legio? & quando ita dicta? Lego, *legionis summæ*, id est, primæ legionis. Nam primus numerus est fundus numerorum. Et *primus, summus.* Cicero in Partit. *Primum & summum est.* Sic dicimus Primas partes, pro præcipuis. Nisi *suam* vocet legionem *Octauam*, quia *Octauius* tunc dictus est, quam ideo suam fortasse vocauerit. Et apud Lampridium in Alexandr. Seuero: *Obiectu purpuræ summæ a militum ira defendit.* Id est, obiectu imperatoriæ purpuræ Vlpianum Iurisconf. defendit qui tutor eius. Et eodem loco vocat eundem Vlpianum, *Assessorem semper summum*, quod in iure dicundo ei semper assideret Vlpianus.

Sueton. explicatus & correctus.

7 VT HI, MOX PEDES, IN HOSTEM INVADERENT.] Putaui aliquando legendum. *Mox in pedes, hostem inuaderent.* Nam Tacitus in Agric. *Dimisso equo pedes ante vexilla constitit.* Et apud nos istud frequens, vt eques recipiat peditem in tergo, visoque hoste receptus, se sistat in pedes: mox & eques, & pedes irruant simul in hostem imprudentem. Sic apud Romanos, *Equites in equis suis accipiebant singulos pedites.* Liuius libr. 27. Et Val. libr. 2. cap. 3. *E peditibus lectos expeditos iuuenes, veloci saltu iungere se equitibus.* Et rursus: *Celeri motu dilabi instituit.* Loquitur de Næuio Centurione. Duæ fuere rationes apud Romanos, pedites in equis sistendi. Prima, si lassus. Secunda, si decertandi tempus ingrueret pediti, vt de Germanis ait Cæsar lib. 7. de

bell. Gall. Sed puto legendum esse heic, *vi hostem inuaderent*, vt supra, *vi centuriones inuadunt*. Noster enim vtitur sæpe verbo, *vi*, quod heic mutarunt, vt *in* legerent. Et ita interpretare verba Taciti: *vt hi*, scilicet equites, *mox pedes* (id est facti pedites) *vi hostem inuaderent*.

Haud minus inquies Germanus, spe, cupidine, & diuersis ducum sententijs agebat: Arminio, sinerent egredi, egressosque rursum per humida, & impedita circumuenirent, suadente atrociora Inguiomero, & læta barbaris, vt vallum armis ambirent, promptam expugnationem, plures captiuos, incorruptam prædam fore. Igitur orta die proruunt fossas, inijciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, & quasi ob metum defixo. Postquam hæsere munimentis, datur cohortibus signum, [1] cornuaque ac tubæ concinuere: exin clamore & impetu tergis Germanorum circunfunduntur, exprobrantes, non heic siluas, nec paludes, sed [2] æquis locis æquos deos. [3] Hosti facile excidium. & paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum quanto inopina, tanto maiora offunduntur, cadebantque vt rebus secundis auidi, ita aduersis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post graue vulnus, pugnam deseruere; vulgus trucidatum est donec ira & dies permansit: Nocte demum reuersæ legiones, [4] * quamuis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.

* quæ quanquam vis plures & vulnera, tum eadem ciborum egestas

1 CORNVAQVE AC TVBÆ CONCINVERE.] Sallust. 1. Histor. in fragm. *Iussu Metelli cornicines occinuerunt*. Et Silius Italicus lib. 14. in eadem re.

> -- *Terrificis sæuæ stridoribus æris*
> *Per vacuum latæ cantu resonante profundum*
> *Incubuere tubæ.*

Tuba autem Epicteto respondente Adriano, *Belli est incitamen, castri signum, arenæ admonitio, scenæ commißio, funeris deploratio*. Et ita describitur epistola ad Dardanum, quæ post D. Hieronym. extat sub titulo, de diuersis generibus musicorum. *Tuba*, inquit, *tribus fistulis æreis in capite angusto inspiratur, per quatuor vociductus æreos, qui per æreum fundamentum quaternas voces producunt, mugitum nimium vehementißimumque profert*. De tuba Poeta.

Descriptio tubæ.

> *At tuba terribilem sonitum procul excitat horrida.*

Quem mugientem facit Lucretius 4.

> *Cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit.*

Et Tyrrhenum eius inuentorem facit Silius libr. 5.

> *Isque insueta tuba monstrauit murmura primus*
> *Gentibus, & bellis ignaua silentia rupit.*

Agathias libr. 3. vbi de pugna contra Persas, primo clamorem ponit, mox tubas bellicam cantionem occinentes, & a Persis tympanorũ strepitum, vlulatum terroris excitandi ergo, equorum hinnitus, scutorum ictus, loricarum fracturas acceperunt.

2 ÆQVIS LOCIS ÆQVOS DEOS.] Sic Diuus Hieronym. ad Lætam: *Æqua gratia æquum habeat laborem*. Et libro 3. Reg. cap. 20. De iniquitate loci serui Syriæ regis querebantur in prœlio victi. *Dij montium, sunt Dij eorum, dicebant, ideo superauerunt nos: sed melius est vt pugnemus contra eos in campestribus*. Et sane Vegetius scribit cap. 26. *plus interdum prodest locus, quam virtus in bello*. Virgil. 11. Æneid.

Æquum solum

> -- *Quid tam egregium, si fœmina forti*
> *Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus æquo*
> *Mecum crede solo.*

Æquos Deos.

Sic Seneca dixit *Fortunam in æquum deducere*. epist. 11. Plin. præf. natural. Histor. *Ex æquo imperium tecum viuit*. Papin. 6. Theb.

Fortunam in æquum deducere.

Ex æquo viuere.

> *Maiorque manus speratur in æquo.*

Et idem eodem:

> *Iam tunc astu deducit in æquum,*
> *Callidus.*

Nam locorum iniquitas valde incommoda pugnis. Vt etiam pugnaturis, licet fortibus & validis. Sueton. in Tib. cap. 20. *Gratiam referens, quod se quondam cum exercitu iniquitate loci circunclusum passus esset euadere*. Et Cato 5. Origin. *Postridie signis collatis æquo fronte, peditatu, equitibus, atque alijs, cum hostium legionibus pugnauit*. Quod erat fortunæ, vt dicebant Pagani, beneficium non leue. Tamen Tacitus 1. Hist. dixit, *Apud Romanos omnia pretio apta*.

Æquus frons.

3 HOSTI FACILE EXCIDIVM.] Bene stat, ne moueas, & ita est Taciti sensus, quãuis oratio implexa. Sonitus tubarum, fulgor armorum,

tanto maiore offunduntur hosti cogitanti facile excidium, & semermos, quanto inopina erant. itaque integra hæc sinito, ne, si quid addas, perdas.

4 QVAMVIS PLVS VVLNERVM.] Tota hæc clausula mutila & inuersa est, quod ex notis causam habet. Nam quid istud, *Quamuis plus vulnerum habuere?* Et aduerte quod sequitur, *vim, sanitatem, copias, cuncta in potestatem habuere.* Nam ad ea verba, quæ sunt superius scripta, referri debent. Lego ergo. *Nocte demum reuersæ legiones, & quanquam vis plures, vulnera, tum eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.* Et in *labore cuncta sunt. Nam pugnax labor & pertinax obstantia omnia ruit & subruit,* ait Seneca in epistolis. Notæ in verbo, *Quanquam*, quod repetendum erat, & in verbo, *plure*, pro *plures*, fecere *plus*. Explico autem sic. Victoria adepta, hostes trucidari, donec ira & dies permansit. fatigabant militem, vis in eo deficiens, qua vis hostium subderetur, & labor hesternus, & in hodiernis etiam inedia, & plures fastidiebant vulnera accepta in conflictu. Quod suetum: ideo in militia chirurgi, vt Machaon & Podalirius in Homero qui plagis militum & corporum fracturis & scissuris mederentur, & vitas resarcirent. Omnia illa habuere habita victoria. Nam vim, sanitatem, & cibos, adepta victoria sunt consequuti. Planus hic sensus est, & Taciti sensus verus.

Textus correctus.

Peruaserat interim circumuenti exercitus fama, & infesto Germanorum agmine Gallias peti; ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solui prohibuisset, erant qui id [1] flagitium formidine auderent. sed fœmina ingens animi, munia ducis per eos dies induit, militibusque, vt quis inops, aut saucius, [2] vestem & fomenta dilargita est. [3] Tradit C. Plinius Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, [4] laudes & grates reuersis legionibus habentem. Id Tiberij animum altius [5] penetrauit. *non enim simplices eas curas, nec aduersus externos militem quæri: nihil relictum imperatoribus, vbi fœmina manipulos interuisat, signa adeat,* [6] *largitionem * tentet, tanquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circunferat, Cæsaremque Caligulam appellari velit. Potiorem iam apud exercitus Agrippinam, quam legatos, quam duces: compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiuerit.* Accendebat hæc, onerabatque [7] Seianus peritia morum Tiberij [8] odia in longum iaciens: quæ reconderet, auctaque promeret.

* tentet, & tanquam

1 FLAGITIVM.] Quod flagitium? vt scilicet pontem præ formidine soluerent: quod frequens in his libris. Nam sic noster libro 3. vbi de obsidione Tacfarinatis. *Id miles*, inquit, *flagitium ratus.* Tanta enim erat in milite Romano honoris cupiditas, vt nihil de eo remitteret, ac ne quidem vereri hostem videretur, nec ab eo beneficium accipere. *Odi Danaos vel dona ferentes*, inquit Poeta.

Miles Romanus hostem timere flagitium putat.

2 VESTEM.] Sic infra, *Smyrnenses militi Romano vestem se dedisse gloriantur*, libro 4. Annal. Et de illa veste sic noster: *ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat.* Nam illex est militum militari habitu Principes vestiri & militari esse virtute: ideo Tiberius addit *ambitiose*, quasi ambiuerit fauorem militum isto vestitu. At vero parabantur interdum vestimenta militi per conductores, vt L. *Inuiti*, de test. D. *vt inuitus testimonium non dicat, qui quid præbendum exercitui conduxerit, vt vestem, frumentum, vinum, & alia exercitui necessaria.* Cura fuit prouincialium vestem militi suggerere. Et Plutarchus in Antonio, ait Octauiam eius sororem multa vestimenta militibus attulisse. Vt Ausonius de Treuiris in claris vrbibus. *Imperij vires, quod alit, quod vestit, & armat.* Dixi aliquid supra. Sed hæc addidisse, quis moleste ferat?

Militi per conductores vestimenta.

Postea prouincialium cura.

3 TRADIT C. PLINIVS.] O salue C. Plini, exilij mei solatium & amœnitas, & inter quatuor viros meæ calamitatis comites, amatum, & amandum caput. Nam patria carenti dedisti totum orbem lustrare, naturamque vniuersam spectare, & peregrinari tuorum librorum subsidio. Salue, inquam, cuius ingenio Romanũ imperium cessit. Tãque viue, quantum victura est natura, quam tam eleganter ingenij coloribus pinxeris. Quod vero Tacitus citat Plinium de bellis Germanicis, illi libri intercidere. Sed nepos Plinius epistola ad Marcum viginti libros fuisse memorat. Post quem Asinius Quadratus homo Italus scripsit accurate de rebus Germanicis, sed posteriore æuo, quem citat Agathias libr. 1. Alio autem loco, & in ijsdem libris noster authorem Plinium laudat. Magnum hercule, & honorandum. Nam Gellius vocat *doctissimum sui temporis*, lib. 9. cap. 16. Et eodem libro cap. 4. *Plinius*, inquit, *secundus vir in temporibus ætatis suæ ingenij*

Plinius solatiũ exilij authoris.

ingenij

genij dignitatisque gratia, authoritate magna præditus, scribit in libro natur. Histor. 17. Dignum certe, digno viro elogium. Et hercle vir mere litterosus fuit, vt loquitur Hemina libr. 4. Annal. cuius elogium in veteri lapide qui stat Benaci: C. PLINII. VERONENSIS. HISTORIARVM. N. L. OMNIVM. MEMORIAM. DEDIT. Id est, *Historiarum naturæ libro omniam memoriam dedit.*

4 LAVDES ET GRATES.] Valerius 5. cap. 8. *Quid fœmina cum concione? Si patrius mos seruetur, nihil. Sed vbi domestica quies seditionum agitata fluctibus est, priscæ consuetudinis authoritas conuellitur.*

5 PENETRAVIT.] Quia Tiberius sui imperij magnus zelotes. Sed quid dixisset si posteriorum imperatorum matres vidisset passim nominari castrorum matres, & Senatus & patriæ! Inscriptio vetus in arca triumphali in foro Boario: IMPERAT. CÆSARI. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. &c. ET. IVLIÆ. AVG. MATRI. AVGVST. N. ET CASTRORVM. ET. SENATVS. ET. PATRIÆ. O homines ad seruitutem natos!

Tacitus correctus. 6 LARGITIONEM TENTET TANQVAM.] Dixi supra legendum esse, *largitionem tentet & tanquam parum*: Et profecto vera est Taciti manus, & fatebuntur qui norunt. Nam sic scriptum: *Largitionem tentET tanquam parum.* Spart. in Victoria, quæ Gallieni tempore tyrannidem ausa est: *Tetricum*, inquit, *ad imperium hortata est, vt virile semper facinus auderet. Et insignita est præterea hoc titulo, vt castrorum se diceret matrem.* Ita militare nomen accepit, vt Caligula se militarem caligam dici patiebatur.

Seianus Tiberij fax. 7 SEIANVS.] Fax crudelitatis Tiberianæ, de quo noster libris sequentibus, & qui dominandi cupiditate sibi malum acciuit. *Nam quo die Senatus eum deduxerat, populus in frusta discerpsit.* Seneca de Tranquill. animi. Vnde Satyricus ita eum dente lacessit quamuis mortuum.

-- Seianus ducitur vnco
Spectandus.

Quidquid autem homini congeri poterat, Dij, hominesque in eum contulerant: tamen ex eo nihil superfuit quod carnifex traheret, ait idem Seneca. Libet heic attexere quod de Seiano Velleius scribit, vt scias in historico homine, tam male olere adulationem, quam putet oleum vetus. *Sub his*, inquit, *exemplu Tiberius Cæsar, Seianum Ælium, principe equestru ordinu patre natum* (id est L. Ælio Strabone, de quo supra) *materno vero genere clarißimum.* (Nam ex Blæsorum clariss. familia, quæ a Semproniis. Et forte Blæsilla dicta mater est, quia auunculum Blæsum facit Tacitus, ergo fratrem matris Seiani.) Addit; *veteres & insignes honoribus complexum familias*: (nam statuæ ei decretæ in Theatro Pompeij.) *Habentem consulares fratres consobrinos*, (quæ omnia ignota nobis, tacentibus libris. tamen inter consobrinos accipio filium Blæsi, qui in seditione fuit militum legatus, electusque perferendis eorum mandatis) cui duos alios Blæsos etiam annumero qui post Seiani consobrini casum sua manu cecidere. Tacit. lib. 6. Subiungit Velleius: *auunculum* (scilicet Blæsum de quo Tacit. 3. Annal.) *ipsum laboris ac fidei capacißimum*, (de fide tamen dubitauit Tiberius, & vt raptorem imperij trucidauit,) *sufficiente etiam vigore animi, compage corporu, singularem principalium onerum adiutorem in omnia habuit, atque habet; virum seueritatis lætißimæ, hilaritatu priscæ, actu otiosis simillimum, nil sibi vindicantem, eoque assequentem omnia: semper infra aliorum æstimationes se metientem, vultu vitaque tranquillum, animo exsomnem. In huius virtutum æstimatione iampridem iudicia ciuitatu cum iudicijs principis certant*, &c. O Vellei, quam tu vngendis axibus idoneus es! Si Seianus hæc habuit, turpiter mori non debuit. Sed Tiberij meditata ruina, & imperij rapina & Drusi mors per venenum & in Liuillam adulterium, & ciuium cædes iure cæsum proclamarunt.

De Seiano testimonium Velleij. Adulatorium.

8 ODIA IN LONGVM IACIENS.] Id est, a longo tempore, quibus daret locum & copiam crescendi, recondebatque sinu donec aucta promeret in lucem, & vlcisceretur. Nam Reges sciunt pro tempore iniuriarum obliuisci, & pro tempore vlcisci. testis Hom. Il. α.

At Germanicus, legionum, quas nauibus vexerat, secundam, & quartamdecimam itinere terrestri, [1] P. Vitellio ducendas trahit, quo leuior classis vadoso mari innaret, vel [2] reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo, aut modice adlabente æstu, quietum habuit. mox impulsu Aquilonis, simul [3] sidere æquinoctij, quo maxime tumescit Oceanus, rapi, agique agmen. [4] & opplebantur terræ; eadem freto, littori, campis facies. neque discerni poterant incerta ab solidis, breuia a profundis. Sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus iumenta, sarcinæ; corpora exanima [5] interfluunt, occursant, permiscentur inter se manipuli, modo pectore, modo ore

tenus extantes, aliquando subtracto solo disiecti, aut obruti. non vox, & mutui hortatus iuuabant. Aduersante vnda nihil strenuus ab ignauo, [6] sapiens * a prudenti, consilia a casu differre; cuncta pari violentia inuoluebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. Pernoctauere sine vtensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minus miserabiles, quam quos hostis circunsidet. Quippe illis etiam honestæ mortis vsus; his inglorium exitium. Lux reddidit terram, penetratumque [7] ad amnem * Visurgim, quo Cæsar classe contenderat.

* a parum prudenti

* Amasium

P. Vitellij oratio in Pisonem.

1 P. VITELLIO.] Qui inter Germanici amicos interiores, & de quo Plinius ita. *Certe extat oratio Vitellij, qua reum Pisonem eius sceleris coarguit, hoc vsus argumento, palamque testatus, non potuisse ob venenum cor Germanici Cæsaris cremari: contra genere morbi defensus est Piso.* Sueton. in Vitel. vbi de isto Vitellio. *Publius Germanici comes, Pisonem inimicum & interfectorem eius, accusauit, condemnauitque: ac post præturæ honorem, inter Seiani conscios arreptus, & in custodiam fratri datus, scalpro librario venas sibi incidit: nec tam mortis pœnitentia, quam suorum obtestatione, obligari, curarique se passus, in eadem custodia morbo perijt.* cap. 1. Fuit vir eloquens. Nam Tacitus infra. *Seruæus Veranius, & Vitellius consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius.* Nec multa tantum, sed iusta, quia vindex Germanici crudeliter & insidiose veneno sublati.

Pretorius. A Tiberio propter Seiani amicitiam custodia fratris datus.

Reciprocatio maris.

2 RECIPROCO SIDERET.] Reciprocum est, cum vnde quid profectum, eo redit. & *procare* poscere est: *reciprocare*, vltro citroque poscere, aiunt Grammatici. De ista maris reciprocatione. Silius lib. 5.

Cymothoes ea regna vagæ pelagique labores
Luna mouet, Luna immissis per cærula bigis,
Fertque refertque fretum, sequiturque reciproca Tethys.

Et idem libr. 15.

Nouerat atque vna pelagi, Lunæque labores,
Et pater Oceanus qua lege effunderet æstus.

Beda de ratione vnciarum sic scribit. *Philippus in expositione B. Iob, æstum maris Oceani quotidie bis venire describens, adiunxit hunc vnius Æquinoctialis horæ dodrante transmisso tardius, sine intermissione, siue die venire, siue nocte.* Causam reciprocationis non dico, nam de illa Philosophi plena manu. Et in illius perquisitione Aristoteles vitam posuit, vt Homerus cum Oraculi tricas dissoluere non posset.

De Autumnali æquinoctio Tacitus interpretandus.

3 SIDERE ÆQVINOCTII.] Sed, an Verni, an Autumnalis? puto Autumnalis. Nam superius dixit. *Initio Veris repentinus in Chattos excursus.* Duo autem sunt æquinoctia, Veris, & Autumni. Vlpianus L. 1. §. æstatem. de aq. cot. & æst. *Hiems ab æquinoctio autumnali incipit, & æquinoctio vernali finitur.* Ausonius Id. 24.

Sol profectus a teporo Veris æquinoctio
Post semidiem, postque totos nonaginta & quattuor,
Feruidis flagrans habenis pulsum æstiuum conficit:
Inde Autumnus noctis horas vibrans æquo lumine,
Octo, & octoginta goeris & super trihorio.

Curio.

Ergo bellum cœptum verno tempore, traductum per æstatem, eoque Autumnali æquinoctio, ea facta prœlia, quæ memorat. Quod autem bellum Vere inciperet, libr. 2. Reg. cap. 2. innuitur. *Vertente*, inquit, *anno, & eo tempore, quo solent Reges procedere ad bellum*, id est, Vere. Sallust. 2. Hist. *Eodem anno, ex Macedonia C. Curio principio Veris, cum exercitu profectus in Dardaniam.* Noster lib. 13. *Legionibus intra castra dispositis, donec Ver adolesceret.* Tamen ardor militum, non cœpto Vere properabat ad militiam. Interdum, *non obstare hiemem* ait Tacitus 1. Hist. *nequaquam magnæ pacis moras, inuadendam Italiam, occupandam vrbem, nihil in discordijs ciuilibus festinatione tutius.* id est, ante Ver cœptum, & horrida hieme, inuadenda est Italia, quod Autumno finiente, redirent ad hiberna. Noster 3. *Nec, vt mos fuerat, acta æstate retrahit copias.* Et olim in Æstiuale & Autumnale solstitium totum annum diuidebant. Primum circa 12. Martij, alterum 14. Septemb.

Vere bella.

Hieme hibernacula.

4 ET OPPLEBANTVR TERRÆ.] Sic Lucillius ex Varrone 4. de ling. Lat.

Terra abit in nimbos imbresque.

Et Virgil. 4.

- ruunt de montibus amnes.

Et 2. Æneid.

-- rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta boumque labores,
Præcipitesque trahit siluas. stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

5 INTERFLVVNT, OCCVRSANT, PERMISCENTVR.] Papin. 8. Theb. sic exprimit verbis, quasi coloribus.

-- Sese ignari perimuntque caduntque.
Casus agit virtutis opus. nunc turba recedit,
Nunc premit, ac vicibus tellurem amittit, & aufert.
Vt ventis, nimbisque minax, cum soluit habenas
Iuppiter, alternoque afflixit turbine mundum,
Stat cœli diuersa acies, nunc fortior Austri,
Nunc Aquilonis hiems, donec pugnante procella
Aut nimijs hic vicit aquis, aut ille sereno.

Lapsus paludum versu pictus.

Quæ præclara est pugnantis naturæ controuersia.

Tacitus correctus.

6 SAPIENS A PRVDENTI.] Atqui illa non sunt opposita, vt *strenuus ab ignauo*. Lego igitur, *a parum prudenti*. Compendia litterarum & similitudines hoc fecerunt. Si fuisset *ab*, legissem *ab imprudenti*. Quid si scripserit

Videns, id est, prudens.

pserit Tacitus; *a parum videnti?* Potuit enim opponere sapientem, parum videnti. Et litteræ non repugnant, quod sit sapientis non modo quæ ante pedes sunt perspicere, sed vlterius longe. Contra in imprudente, de quo dicitur, *Hic nihil, aut parum videt.* Cicero ad Torquatum l. 6. epist. epistola, *Noui. Prima,* inquit, *consolatio vidisse me plusquam cæteros.* Et idem libr. 7. ad Curionem, epistola *Memini. Vidisse mihi multum videris* id est, videris mihi prudens extitisse. *Cæcum me,* ait idem, *qui hæc ante non viderim.* 10. ad Atticum, epistola 34. *Cæci fuimus,* id est, imprudentes. 11. ad Atticum, 52. Inde, *viuus, vidensque pereo,* ait Comicus, id est, *sapiens, sentiens, & sciens,* ait Donatus. Et apud Græcos Diogen. Laert. in Solone. *Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν μὲν σοφώτερος, τῶν δὲ ἀνδρειότερός εἰμι. Viri Athenienses, alijs quidem sapientior, alijs vero fortior sum. Sapientior enim illis sum, qui Pisistrati conatus non animaduerterunt.* Et Sallust. *Prudens omnium quæ Senatus censuerat.* Et Videntes dicti Prophetæ in Biblijs, quia futura præuiderent, &, vt prouideretur, annunciabant. Et ita apud Hebræos 1. Reg. cap. 9. qui Propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns: & D. Augustinus ait lib. 10. Confess. cap. 35. *oculos esse in homine ad cognoscendum principes:* Et ad oculos proprie *videre* pertinet, sed vtimur hoc verbo in cæteris sensibus. Et *videntes* appellabantur Prophetæ, quibus Deus suam infuderat sapientiam, & cum quibus loquebatur, edocens præsentia tempora, & res venturas. Tacitus libr. 4. Annal. *Quia pauci prudentiâ, honesta a deterioribus, vtilia ab noxijs discernunt, plures aliorum euentu docentur.* Quæ sunt imprudentium dotes.

Propheta videntes.

7 AD AMNEM VISVRGIM.] Recte Lipsius arcuit ab hac hereditate verbum (*Visurgim*) prælicenter positum. Nam glossema est, vt sunt alia in hoc authore multa, quæ notauero. ille enim amnis Amasius est, non Visurgis. Et qui heic posuit, imposuit.

Glossema in contextum repens a Lipsio animaduersum.

Impositæ deinde legiones, vagante fama submersas. nec fides salutis, [1] * antequam Cæsarem exercitumque reducem [2] videre. Iam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segestis præmissus, ipsum & filium eius in ciuitatem Vbiorum perduxerat. data vtrique venia, facile Segimero; cunctatius filio: quia Quintilij Vari corpus inlusisse dicebatur. Cæterum ad supplenda exercitus damna certauere Galliæ, Hispaniæ, Italia, quod cuique promptum, arma, equos, aurum offerentes. quorum laudato studio Germanicus, armis modo & equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuuit: vtque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere, vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio, & cura, [3] sibique & prælio firmabat.

* antequam Cæsar eum (*id est Vitelliũ*) exercitumque reducem videret.

Germanicus comitate saucios lenit

1 ANTEQVAM CÆSAREM.] Non est ea Taciti scriptio. Et, si mea coniectura non fallit, puto scriptum. *Antequã Cæsar eum* (id est Vitelliũ) *exercitumque reducem videret.* Nam quod ait submersas legiones fuisse, vt fama garriebat, intelligi non potest de ijs, quæ erant cum Cæsare, & quæ in solo erant, non in salo, & a quibus longe istud æstuantis maris periculum, sed de legionibus, quæ cum Vitellio, inter fluctus æstuantis pelagi & insanientis. Eadem ergo heic menda est, quæ multis alijs Authoris istius locis, in quibus, *quem*, pro, *quæ eum* legunt. Et nisi legas heic, *Cæsar eum*, in plano sensum nusquam, & nunquam habueris. Sueton. cap. 3. in Iul. *Tum occasioni, quam minorem opinione offenderat.* Vbi lego, *quia eum minorem opinione offenderat.* Et in August. cap. 45 *Cum eum circumtonsam matronam monstrasse compererat,* pro, *quia eum.*

Tacitus correctus & explicatus.

Suetonius correctus.

Iterum correctus.

2 VIDERE.] Quod legendum sit, *videret,* ratio est, quia de Cæsare loquitur, & Vitellio. deinde in dictione *iam, i* pro *t.*

3 SIBIQVE ET PRÆLIO FIRMABAT.] Quid si, *cibisque & prælio firmabat?* vt refectum cibis prælio redderet audaciorem & fortiorem?

[1] Decreta eo anno triumphalia insignia A. Cæcinnæ, L. Apronio, C. Silio ob res cum Germanico gestas. [2] Nomen patris patriæ Tiberius a populo sæpius ingestum repudiauit: neque in acta sua iurari, quanquam censente senatu, permisit. [3] cuncta mortalium * incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico * dictans. non tamen ideo faciebat fidem ciuilis animi. nam legem maiestatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, [4] sed alia in iudi-

* in incerto
* dictitans.

cium veniebant; * si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta Rep. maiestatem populi Romani minuisset: [5] * facta arguebantur, dicta impune erant. [6] Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis eius tractauit, commotus [7] Cassij Seueri libidine, qua viros fœminasque inlustres [8] procacibus scriptis diffamauerat: mox Tiberius, consultante [9] Pompeio Macro prætore, an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respondit. Hunc quoque asperauere carmina incertis autoribus vulgata in sæuitiam superbiamque eius, & discordem cum matre animum.

* vt si quis

* Et facta arguebantur, vt dicta

1 DECRETA TRIVMPHALIA INSIGNIA.] Id est triumphales habitus. Sed sine triumpho, vt Consularia vestimenta, sine Consulatu. Sueton. in Claud. cap. 5. *Tiberius patruus petenti honores, Consularia ornamenta detulit: sed instantius legitimos flagitanti, id solum codicillis rescripsit, quadraginta aureos in Saturnalia & sigillaria se misisse ei.* Tamen triumphantem imperatorem sequebantur, vt scribit Sueton. in Calig. licet non triumphantes, sed triumphantibus proximi.

Tiberius pater patriæ dictus.

2 NOMEN PATRIS PATRIÆ REPVDIAVIT.] Sueton. in Tiber. cap. 26. *Prænomen quoque imperatoris, cognomenque patris patriæ, & ciuicam in vestibulo coronam recusauit.* Erat certe insigne elogium, *quod Ciceroni primo datum fuit Romæ*, inquit Plin. lib. 7. cap. 30. Et firmat Iuuenalis hoc versu.

Quod recusat. *Cicero primus pater patriæ dictus.*

-- Roma parentem,
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Et is est Cicero, *qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir nouitatis nobilissimæ, & vt vita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur*, ait Velleius. Eleganter hercle: nam Ciceronis magna fuit existimatio apud Romanos, & testatur ille ad Pætum epistola vltima lib. 9. epistol. In eo igitur conuiuio Cicero ille, *Quem aspectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua.* Tamen Silius, vbi de Fabio Maximo, *patrem in castris*, fuisse dictum scribit. Sed extra Romam, quia in castris quæ tunc extra Romam. Hoc datum Fabio.

Tamen Fabius Maxim. pater dictus ante eū.

Sed his in castris alter Romæ.

-- Romana parentem
Solum castra vocant.

Et Valerius hoc etiam nomine illum decorat. Sed Maximus *pater legionum* dictus: at Cicero, *pater patriæ*: hic *Romæ*, ille in *militia*, & in castris. Recte autem dixit a *libera Roma* Iuuenalis ad exclusionem temporum sequentium, quibus libertas oppressa sub Cæsaribus, qui sibi hoc nomen vindicarent. Nam a Iulio & Augusto sumptum fuit. Sed Augusto delatum *per adulationem*, vt Iulio: at M. Ciceroni per *virtutem meram*. Augustus armatus rapuit; Cicero togatus delatum recepit. Hoc autem nomen, vt ait Dio lib. 44. & 57. habet nescio quid commune cum Deo, & magis augustum, quam nomen domini. D. Hieronymus, *ait regem Philistinorum vocari Abimelech, quod sonat, pater meus rex.* Sic Lactantius libr. 4. cap. 3. diuin. Institut. *Omnem Deum, qui ab homine colitur, necesse est inter solemnes ritus & precationes patrem nuncupari, non tantum honoris gratia, verum etiam rationis, quod & antiquior est homine, & quod vitam, salutem, victumque præstet, vt pater.* Tertull. in Apolog. *Qui pater patriæ est quomodo dominus est? Sed & gratius est nomen pietatis, quam potestatis. Etiam familiæ magis patres, quam domini vocantur.* Et Tacitus firmat lib. 12. Annal. *Nec dominationem, aut seruos, sed rectorem, & ciuem cogitet, clementiamque ac iustitiam capessat.* Nam *amari, filiorum est; timeri, seruorum*, inquit Diuus Hieronym. Ita Claudian. de 4. Conf. Honor.

Hic parens castrorum, ille patriæ.

Nomen patris nomine domini præstantius.

Primum pietatis nomen est.

Secundum potestatis.

Officium principis imitari patres.

Tu ciuem, patremque geras, tu consule cunctis.

Magna auiditate sequentes Imperatores hoc nomen sunt venati, & venerati, vt Domitianus de quo Martialis.

-- Populorum est vox tamen vna
Cum verus patriæ diceris esse pater.

Et egregie Claudianus exclamat.

Pater patriæ nomen desiderabile.

O fælix, seruata vocat quem Roma parentem.

Et ante Domitianum Vespasianus & Titus hunc titulum habuere. Plin. in præfat. nat. Hist. *Nos quidem omnes, patrem te, fratremque dicimus, opere iusto.* Qui sunt veri bonorum principum tituli. Ouidius de Augusto:

Etiam in alijs principibus.

Sancte pater patriæ, tibi plebs, tibi curia nomen
Hoc dedit, hoc dedimus nos tibi nomen eques.
Res tamen ante dedit: sero quoque vera tulisti
Nomina, iampridem tu pater orbis eras.

Tiberius, ait Dio lib. 57. *dominum se seruorum, imperatorem militum, principem se cæterorum ferebat.* At patris patriæ elogium recusauit. Et merito, qui patriæ oppressor, non pater fuit.

3 CVNCTA MORTALIVM INCERTA.] Vere: Nam ex Minutio Fœlice Cæcilius: *Omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magisque omnia verisimilia quam vera.* Et Euripides vere in Hecuba: οὐκ ἔστι οὐδὲν πιστόν. *Nihil vsquam tutum. Fortuna enim tota vitrea est; cum fulget, frangitur. Eram olim, nunc non amplius sum.* Sic Actius dixit, *cuncta fluxa, & crepera.* Non. Marcel. in verbo *crepera*. Nam, vt ait Liuius, *simul parta, ac sperata decora, vno momento fortuna potest euertere.* Et scite Laberius, quem emendo.

Fortuna facinora.

Cum ad summum gradum claritatis veneris,
Consistes ægre, & quam descendas, decides.
Cecidi ego, cadet qui sequitur, laus est publica.

Laberius emendatus.

Lego secundo versu: *Et quantum ascendas, decides.*

cides. Sed quid ait, *laus publica?* imo dedecus publicum. Lege: *Lanx est publica.* Nam geminæ lances in ancipiti libra modo attolluntur, modo deprimuntur pro ratione ponderum. Tibull. l. 4. ad Messalam:

Nec tamen hinc, aut hinc tibi laus, maior've, minor've.
Iusta pari premitur veluti cum pondere libra,
Prona nec hac plus parte sedet, nec surgit ab illa,
Qualis inæquatum si quando onus vrget, vtrunque
Instabilis natat, alterno depreßior orbe.

D. August. Psalmo 9. *Nemo de potestate sibi magnifice placeat, nec intumescat. Locus est lubricus, & præceps, & eos, qui non attendunt, facillime subuertit.* Et Papin. 8. Theb.

Atque illi extemplo, cui spes infringere dulce
Immodicas, fortuna venit.

Nihil medium, inquit Seneca, *inter præcipitia, & summa; inter fortunam maximam & vltimam nihil interest.* Et idem libro de Tranquil. anim. quem emendo. *Quæ sunt*, inquit, *diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas a tergo sequantur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & patricia, sordes, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Scito omnem conditionem versabilem esse.* Lego, *versatilem.* Sic molæ trusatiles, & versatiles dicuntur. Quisquis est, qui de bello Troiano pro Darete Phrygio scripsit, quem Cornelium Nepotem falso autumant, & fuisse Iosephum Ischanium Anglum Oxoniensem credunt, qui vixit temporibus D. Thomæ Cantuarensis, sub Henrico II. Anglorum rege circa annum 1189. multa ad hanc rem venuste dixit, quæ subijcio lubens, quia pulchra, & vt me soler in meis angoribus.

Seneca emendatus. *Author Daretis Phrygij.* *Sub nomine Daretis falso.*

Felices, quos non trahit ambitus, ardua nactus,
Non in se descendit honos, non cæca potestas,
Quid poßit fortuna videt, non perfida sentit
Prosperitas, fleuisse humilem, qui ridet in altis.
Parcite, sacrilega superos incessere præda,
Parcite, venales quisquis venatur honores,
Vnde ruat tabulata struit, premit vltio noxas
Tunc grauior, cum tarda venit, tunc plena timoris,
Cum floret, miseri felix iniuria voti.

Fuit ille Christianus, vt obiter dicam. Nam libr. 3. vbi de morte Castoris, & Pollucis, arguit Athenienses, qui tales Deos finxerint.

Christianus fuit.

Desine Cecropij funesta licentia pagi,
Incestos generare Deos: non fabula cœlum,
Sed virtus non ficta dabit.

Et addit de huiusmodi Dijs, aut potius propudijs Sathanæ.

— Mentiris adeptos
Sidera, gentilique preces deludis acerra.

Vixit tempore belli Sacri, cum expeditionem Hierosolymitanam feruida nobilitas Franca, & vere Christiana peteret. Et putaui Philippum Augustum, Franciæ regem alloqui in principio, aut Ludouicum VII. Francorum, eius parentem, nisi de Anglis capias, vt Richardo II.

Vixit bello Hierosolymitano. *Alloquitur vnum ex regibus Francis.*

Te sacræ assument acies, diuinaque bella,
Tunc dignum maiore tuba.

Etiam de Arturo illo fabuloso Britannorum heroe loquitur.

De Arturo fabuloso verba facit.

Sic Britonum ridenda fides, & credulus error
Arturum expectat, expectabitque perenne.

Vir certe legi dignus, & tersus author, sed paulum ἄκριτος, qui faciat Græcos heroas, & aurei velleris proceres, ita loquentes, ac si fuissent temporibus Cæsarum, longe posterioribus. Nihil tamen tollo de virtute viri quem extollo: dignumque quem Musæ doctiores mendis exoluant puto.

4 SED ALIA IN IVDICIVM VENIEBANT SI QVIS.] Integra non sunt hæc verba, & legerem lubens, *Vt si quis proditione exercitum.* Et illud, *vt*, in fine verbi *veniebant.* Nam sunt capita legis Iuliæ quæ a nostro Iurisconsulto repetuntur L. 1. ad leg. Iul. Maiest. Sed illa lex adulationibus, & accusationibus creuit immensum, læsæque maiestatis ingens Oceanus, multa nobilissima ingenia absorbuit Romæ, & extra Romam sub malis principibus. Dio lib. 57. ait temporibus Tiberij, crimen læsæ maiestatis, *impietatem* fuisse nominatum. Et certe nullibi tantum viguit, quantum Romæ, illo imperante. Nam tum delatorum magna seges, & effusi nobilissimi sanguinis proluuies ingens. Diuus Ambrosius loquens de hæreticis Arrianis, qui Cæsarũ Christianorũ, & Reip. hostes semper, & vbique, si principis aura illis afflauerit, vel non afflauerit, Catholicos reos læsæ maiestatis faciebant, & seditiosos vocabant, quamuis auita sua seruarent. *Semperne*, inquit, *de Cæsare seruulis Dei commonebitur inuidia, & hoc ad calumniam accerset impietas, vt imperiale nomen obtendas?* Et egregie Iurisconsultus, licet Paganus, multis alijs sincerior: *Crimen maiestatis a iudicibus non in occasionem ob principalis maiestatis venerationem, sed in veritate habendum est.* L. 7. §. 3. ad leg. Iul. maiest. &, *Calumniam ex principali maiestate facultatem capere non debere.* L. 95. de hered. instit. D. Vet. Iuuenal. int. Sat. 1. ait, *maiestatis accusationibus & delationibus totam Siciliam fuisse exhaustam.* Et hæc sub paganitate quæ postea passa est Christianitas. Et vere dixit Plin. 2. in Gratiarum actione, *Vnicum esse crimen eorum qui crimine vacant.* Nam omnes Christiani veteres læsæ maiestatis accusati. Tert. in Apolog.

Læsæ maiestatis lex multa capita sorbuit. *Heretici se velant crimine læsæ maiestatis in Catholicos.* *Sicilia accusationibus læsæ maiestatis exhausta.*

5 FACTA ARGVEBANTVR, DICTA IMPVNE ERANT.] Lego, *Et facta arguebantur, vt dicta impune erant.* D. Cyprianus epist. Bene ad Donatum. *Quidquid iam voce delinquitur, minus est.* Certe stante vet. Rep. libertas erat summa in loquendo: imo & post subuersam libertatem, & sub Augusto. Sic enim Seneca pater lib. 2. Controu. 4. *Mihi videtur admiratione dignus D. Augustus sub quo tantum licuit.* Loquitur enim de Latrone Portio, qui coram Augusto adoptionem filiorum Agrippæ perstrinxerat. Idem scribit Seneca filius, his verbis: *Sub D. Augusto, nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta.* 3. de benef. vbi forte, *tamen molesta.* Tacit. in Agricola, ait *Romanos sub consulibus, expertos fuisse quid vltimum esset in libertate: sub imperatoribus quid vltimum in seruitute.*

In vet. Rep. summa in loquendo libertas. *Romanorum infelicitas sub Cæsaribus.*

adempto per inquisitionem, loquendi, audiendique commercio. Et Neruam duas res iunxisse parum concordes, libertatem & principatum. Cicero 1. epist. ad Q. fratrem, vbi de Roma ita scribit: *Romæ, inquit, vbi tanta arrogantia est, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia.* Quæ in loquendo præcipue: post Augustum vero, etiam facta, & verba, & cogitata venerunt in disquisitionem læsæ maiestatis. Tamen Tertull. in Apolog. videtur sub Seuero asserere quodammodo adhuc vsitatam libertatem dicendi in theatro. *Ipsos, inquit, Quirites, ipsam vernaculam septem collium plebem conuenite, an alicui Cæsari suo parcat illa lingua Romana.* Sed pro natura cuiusque principum illa, aut concessa, aut perpessa, aut punita, aut coercita sunt: Spreuere loquendi lubricos æstus qui clementiores, eoque celebriores extitere. Nam sapientior qui clementior.

Libertas & imperium res insociabiles.

Sub Seuero adhuc spirans libertas.

6 Primvs Avgvstvs specie eivs legis.] Fecit hæc Augustus ingrauescente ætate, ait Dio lib. 56. & in speciem, vt scilicet Populo Romano, & primoribus vrbis gratificaretur. Sed re vera, vt sibi. Nam habuit in animo comprimere nimiam quorundam procacitatem in loquendo, a qua nec ille quidem intactus. Nam suo nomine compescere erat inuidiosum; sub alieno, fuit compendiosum, & vtile. Ergo specie legis maiestatis tractauit, quasi Populi Romani maiestas infamaretur. Et sunt quædam maleficia, quæ directe, quædam, quæ oblique Remp. vulnerent. Sed *non nisi pessimis temporibus illæ Iuliæ maiestatis leges extenduntur*, ait Plin. nepos in Grat. actione.

Cur Augustus legem maiestatis tulerit.

Leges maiestatis extensæ pessimis temporibus.

7 Cassii Severi libidine.] Cassius est Seuerus, de quo Quintil. lib. 10. cap. 1. *Ingenij plurimum in eo, & acerbitas in ira, & vrbanitas, & vis summa, sed plus stomacho, quam consilio dedit.* Is est, qui dicebat *sutorem veteramentarium Vitellianum fuisse authorem generis.* Sueton. in Vitellio cap. 2. Et cui obiectum fuit, *referre vultu armentarium Myrmillonem. Orator celebris,* inquit Plinius libri 7. cap. 12. *sed ore acerbus, & ingenio mordax, cuius verba aculeata erant, & felle illita.* Is est, qui multos accusabat, sed nullum condemnatum habebat, quia omnes absoluebantur. Vnde iocus Augusti: *Vellem, inquit, Cassius meum forum accusasset, vt absolueretur.* Crudelem fecit eloquentiam ex amœna, & suaui, & quod in Maximo reprehendebat, quem *Lappam* vocabat, habuit in se. Tacit. libr. 4. ita de eo: *Qui sordidæ originis, maleficæ vitæ, sed orandi validus, per immodicas inimicitias, iudicio iurati Senatus, vt Cretam amoueretur, effecerat, atque illic eadem actitando, recentia, veteraque odia aduertit, bonisque exutus, interdicto igni & aqua saxo Seriphio consenuit.* Est quidam Cassius Seuerus, de quo ita Tertull. in Apolog. *Neque Cassius Seuerus, aut Cornelius Nepos.* Et citat Cassium Plinius vt authorem in indice libr. 38. & libr. 12. Sed an Cassium Longinum, an Cassium Seuerum putabis? Cassium Seuerum legit olim Augusti ætas. Vtinam moribus tam bonum, quam scriptis.

Qui Cassius.

Armentario Myrmilloni similis.

Orator magnus.

Ardore mordax.

Multos accusauit.

Neminem condemnauit.

Iocus Augusti in C. Cassium.

Aculeatus orator.

Odiosus.

Pauper.

Deportatus.

8 Procacibvs scriptis diffamaverat.] Sic de Mœnio Horat. epist. ad Vallam, cuius brochos & acutos dentes insectatur his verbis.

Quælibet in quemuis opprobria fingere sæuus.

Quod euenit in magnis vrbibus, & rumorum auidis. D. Hieronym. ad Princip. *Difficile est in maledica ciuitate, & in vrbe in qua orbis populus fuit, palmaque vitiorum si honestis detraherent, & pura & munda macularent, non aliquam sinistri rumoris maculam contrahere.* At succus ille atræ lolliginis, pæne omnes artes infecit Romæ, & incepit a Poetis, qui primum nullo nomine in vitia scribebant. Horatius enim ita Sat. 4. lib. 1.

Magnæ vrbes maledicentissimæ.

Maledicentia omnes artes infecit Romæ.

Si quis erat dignus describi, quod malus, aut fur,
Quod mœchus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabant.

Postea dentata facta est charta Poetarum vt Archilochi. Et *P. Mutius* (inquit author libri ad Heren. quem D. Hieronymus Ciceronis nomine citat) *cum qui L. Ætium Poetam nominauerat condemnauit.* Ideo Horat. li. 2. epist. 1. sic scribit:

Poeticam.

-- Quinetiam lex
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quenquam
Describi: vertere modum formidine fustis,
Ad bene dicendum delectandumque redacti.

Sic Martialis libr. 7. epigramm. 71.

Atro carmina quæ madent veneno.

A Poetis, & theatro, venit ille morbus ad scholas declamatorum. Et Maximus qui *Lappa* dictus est, hunc morbum vomicum induxit. Mox Labienus auxit, qui Rabienus dictus est. Deinde hic noster Cassius. Venit etiam ad subsellia iudicum. Nam Amm. Marcel. vbi de causidicis libr. 30. *Rapta maledicendi ferocia multos offendunt, quam tunc effutiunt, cum commissarum sibi causarum infirmitatem, rationibus validis conuallare non possunt.* Inde illud epigram. Martial. lib. 2. epigram. 31. superiori æuo & sub Domitiano:

Rhetoricam.

Iurisprudentiam.

Etiam Iudicia.

Os male Causidicis, & dicis olere Poetis.

Inde Suet. in Vespasiano: *Causidicorum figuras*, id est rectos, velatos, & figuratos morsus. Qui viperarum morsus sunt. *Nā viperæ dentes subgingiuis habet latentes ne videantur.* Plin. l. 11. nat. Hist. Et ad id spectat Iurisc̄osultus l. 9. de officio proc. D. Necvacauit medicina ista lue, quam sanare non potuit. Nam Vectius Valens medicus Messalinæ & adulter, *in omnes sui æui medicos rabie quadam perorabat*, vt ait Plinius. Quin ipsa Philosophia hoc malum tulit, ita scribente Apuleio 1. Florid. quem emendo: *Vtinam, inquit, pari exemplo Philosophiæ edictum valeret, ne quis imaginem eius temere assimularet, vt (lego & vt) pauci boni artifices, iidem probe eruditi, omnifariam sapientiæ studium contemplarentur, neu rudes, sordidi, pallio tenus Philosophos imitarentur. Et disciplinam regalem, tam ad bene dicendum, quam ad bene viuendum, repertam, maledicendo, & similiter viuendo non contaminarent. Quod vtrumque scilicet perfacile est. Quæ enim facilior res, quam linguæ rabies, & vilitas morum, alter ex aliorum contemptu,*

Medicinam.

Philosophiam.

contemptu, alter ex sui? Quæ verba vera sunt, & sapienter dicta, & in his longe est Apuleius ab suo asino. Apud Græcos etiam Timon amarulentus, librum maledicétissimum conscripsit, qui Σίλλος dictus, vt alios Græcorum dentes sileam: lugendumque, quod nulla lingua isto veneno caruerit. At maledici vere sunt Ponticæ anates, quæ veneno viuunt; vel potius Libyci dracones, qui omnia saliuis suis & lethali halitu inficiunt, & male perdunt. *Sed superi seruate pios.* Nam nulli magis calumnijs periclitantur hodie.

Maledici Ponticæ anates quæ veneno viuunt.

9 POMPEIO MACRO.] Qui ab Augusto ordinandis Bibliothecis præpositus fuit. Sueton. cap. 56. in Augusto. Et forsan ille est ad quem Ouidius quasdam elegias scribit, de Ponto. Vir sæculi memoria non indignus.

Pompeius Macer. Bibliothecis præpositus.

Haud pigebit referre in Falanio & Rubrico, [1] modicis equitibus Rom. prætentata crimina, vt quibus initijs, quanta Tiberij arte grauissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremo arserit cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio obijciebat accusator quod inter [2] cultores Augusti, qui per omnes domos in domum collegiorum habebantur, [3] Cassium quendam mimum corpore infamem adsciuisset: [4] quodque venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset. Rubrio crimini dabatur [5] violatum periurio nomen Augusti. Quæ vbi Tiberio notuere, scripsit consulibus, *Non ideo decretum patri suo cælum, vt in perniciem ciuium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios eiusdem artis interesse ludis,* 6
quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quod effigies eius, vt alia numinum simulacra, venditionibus hortorum, & domuum accedant. [6] *Iusiurandum perinde æstimandum, quam si Iouem fefellisset. deorum iniurias dijs curæ.*

1 MODICIS EQVITIBVS ROMANIS.] *Illustres* equites, & *modici* opponuntur, vt *modici* Senatores, & *illustres*: & quos *illustres* heic Tacitus vocat, *splendentes* nominat Plinius lib. 9. cap. 15. Et Tacitus etiam *insignes. Sabinus*, inquit, *insignis eques Romanus.* lib. 11. Et Seneca libr. 2. de ira. *C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset.* Et ij filij beati Horatio dicti.

Qui modici equites. Qui illustres.

-- Quibus est equus & pater & res.

Modicos autem accipio, qui non Romæ, sed municipijs orti. Nam municipijs orti non habuere in ciuitate Romana tantum splendoris quantum Romani equites. Tacit. 4. Annal. *Seque ac maiores, & posteros municipali adultero fœdabat.* Quod per despectum exprobrat. Sic idem Annal. 6. *Pars mœroris fuit, quod Iulia Drusi filia, Rubellio Blando nupsisset, cuius auum Tiburtem, equitem Romanum multi meminissent.* *Oppidanos* noster vocat lib. 6. *Vinicio oppidanum genus.* Contra Martialis de Lectio equite Romano libr. 5. epigram. 36.

Modici orti municipijs. Illustres Romæ.

Equiti superbo, nobili, locupleti.

Iuuenalis mihi author, & huius sententiæ fundus, qui ita scribit.

Hic nouus Arpinas ignobilis, & modo Romæ
Municipalis eques.

Et Tacitus infra li. 14. Annal. sic Neroni dicebat: *Egone equestri, & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis annumeror?* Sic noster: *Manlios posthac, & Vedios, equitum Romanorum præualida nomina.* Nam extranei equites, pauperes; Romani, dites. Et peregrini hominis census angustus est. Sidon. Apoll. lib. 6. epist. Et ita explico versus Martialis lib. 14. epigram. 122.

Romani equites dites. Extranei pauperes.

Ante frequens, sed nunc rarus nos donat amicus.
Fœlix cui comes est non alienus eques.

Vocat *alienum equitem* municipalem & extraneum, qui quia pauperior equite Romano, nihil aut parum clientibus donabat, licet illum salutarent quotidie, & comitarentur per vias, cum de more suos reges iret mane salutatum. Explicat se ipsum Martialis lib. 5. epigram. 19. ad Domit.

Martialis explicatus.

Est tamen hoc vitium, sed non leue, sit licet vnum,
Quod colit ingratas pauper amicitias.
Quis largitur opes veteri fidoque sodali?
Aut quem prosequitur non alienus eques?

Id est Romanus. Sic *vitam municipalem* vocat tenuem, & ambitione alienam & sumptu. Idem l. 4. epigram. 66.

Vita municipalis est vita sobria & paupere.

Egisti vitam semper Line municipalem.

Addo municipales magistratus Romanis despectos, & non *magistratus*, sed *magisteria* vocatos. Sueton. in Octauio, idque principio. *Auus municipalibus magisterijs contentus. Magisteria* sunt puerorum, *magistratus* sunt virorum. Atque ita accipio quod Horatius scribit de extero Prætore Aufidio qui fundis æmulabatur Romanam claritudinem. Quod dixi iam, nec repeto, quia Crambe bis posita mors est. Equites ergo Romani honorati, & dites: equites municipales non item. Sed Claudij temporibus fœdatus hic ordo equitum Rom. per libertinos, quos equites creabat, dabatque sedendi ius in quatuordecim ordinibus. Martialis etiam id notat sub Domitiano lib. 7. epigram. 63.

Magistratus municipales magisteria dicti.

Equitum ordinem fœdauit Claudius.

Qui tonsor fueras tota notißimus vrbe,
Et posthac dominæ munere factus eques.

Tertullianus corruptus & restitutus.

Vnde Tertullianus in Pallio loco mire corrupto, sic scribit. *Tales igitur habitus, qui de natura & modestia transferuntur, ex acie figere,* (id est oculis) *& digito demonstrare, & nutu tradere merito sit.* Id est, tales habitus qui a modestia transferuntur ad immodestiam, & a natura recta ad contrariam naturam, merito sit digito demonstrare & nutu tradere. Addit: *Prorsus, si quis Mæandrico fluxu delicatam vestem contrahat, audiat pone se, quod & Comicus.*

Qualem demens iste chlamydem disperdit?

Enimuero etiam dudum censoriæ intentionis epicidio disperso. Lego, *censoriæ intuitionis epicinio dispisso,* id est, oculi censorij supercilio iamdudum rarefacto, & pro nullo habito, quia censores esse desierant, *quantum denotatui paßiuitas offert?* Lego, *paßim ciuitas offert?* id est, quanta se offerunt in ciuitate notanda inter illos mores quos patimur, quæ possint reprehendi, & notari? *Libertinos in equestribus, subuerbustos in liberalibus, dediticios in ingenuis, rupices in vrbanis, scurras in forensibus, paganos in militaribus?* Quod etiam Plinius persequitur lib. 33. cap. 2. Et nos ad pallium Tertulliani fusius explicabimus. Dixi temporibus Claudij illum ordinem sua gloria deturbatum, sed etiam ante. Nam temporibus Augusti Horatius hoc monstrat libr. 1. epod. od. 4.

Augusti æuo iam liberti potentes.

Fastus liberti sub Augusto.

Videsne sacram metiente te viam,
Cum bis ter vlnarum toga,
Vt ora vertat hinc & hinc euntium
Libertina indignatio?
Arat Falerni mille fundi iugera,
Et Appiam mannis terit,
Sedilibusque magnis in primis eques,
Othone contempto sedet.

Sane libertinorum conditio, omnes ciuitatis ordines infecit, & labefecit loco.

2 CVLTORES AVGVSTI PER OMNES DOMOS.] Ergo non tantum in templis Augusto dicatis, vt in palatio, sed etiam in domibus priuatis hic Deus cultus est, & priuata religione. Nam vt publica sacra, sic Romæ priuata. *Priuatæ enim feriæ sunt sacrorum propriorum, velut dies natales, operationis, denicales,* ait Verrius Flaccus. Sic Ouid. 1. Fastor. ad Tiberium, quem Germanicum vocat.

Cultus Deus Augustus ædibus priuatis.

Inuenies illic & festa domestica vobis:
Sæpe tibi pater est, sæpe legendus auus,
Quæque ferunt illi pictos signantia fastos,
Tu quoque cum Druso præmia fratre feres.

Et sane idem Poeta, sæpe in priuatis ædibus cultum fuisse Augustum memorat, libris de Ponto, & de Tristib. Et inter lares effigies eius positæ, vti de Alexandro Mammeæ scribit Lampridius. *Coluit*, inquit, *in larario Christum.* Sic Apuleius libr. 8. *Dies totos, totasque noctes insumebat luctuoso desiderio, & imaginem defuncti, quam ad habitum Dei formauerat, affixo seruitio,* (id est continuo, nec interrupto,) *diuinis percolens honoribus, ipse sese solatio cruciabat.* Sic accipio quod Ouid. epistola Didonis ad Æneam scribit.

Inter lares effigies Augusti. Nam in lararie deos colebant. Vt Alexander Seuerus Christum.

Est mihi perpetua sacratus in æde Sichæus.

Sic accipio quod de Tiberio Tertullianus scribit in Apologetico. *Cum Senatus Christum respuisset, & inter Deos reponere noluisset, in sententia mansit*, id est pro Deo coluit habuitque inter lares Tiberius. Sed non tam vere quam ex suo more. Quippe falsus homo. Nec sane Christus a propudioso sene voluit suam religionem per imperium Romanum propagari. Purus est, puros quærit, non hircosum senem istum, & liguritorem, Tiberium, & libidinosam gentem; a qua Ecclesiæ pernicies & dedecus.

Et ante eum Tiberius.

3 CASSIVM QVENDAM MIMVM CORPORE INFAMEM.] Ne capias de immani scelere, & quod patiendo vel agendo corpus fœdauerit, quanquam & mulieres corpore infames dicantur, quæ corruptæ turpiter, quæque sacris interesse non poterant nisi Veneris. Nam quibusdam sacellis ita scriptum erat, *Ne quid scorteum adhiberetur*, ait Varro: Sed cape de distortis, contortis, deformibus, mirionibus, & miraculis, qui vitiosi: & vt ad Iurisconsultos te vocem, cape de eo cui næuus in corpore, maculæque, & qui redhibitorius in seruis dicitur. Ista autem vitiosa corpora, quæ heic memorantur, interesse sacris non possunt. Sic enim de M. Sergio Plinius lib. 7. cap. 28. *In prætura sacris interdictus ob corpus debile.* Sic in regno Sophitis, ait Curtius lib. 9. genitos liberos non parentum arbitrio colunt aluntque, sed eorum quibus spectandi infantium habitum cura mandata est. *Si quos autem insignes aut aliqua membrorum parte inutiles notauerint, necari iubent.* Vbi legendum, *si quos aut segnes, aut aliqua membrorum parte inutiles notauerint, necari iubent.* De histrionibus apud Val. libr. 1. cap. 2. sic scribitur: *Creditum est Varronem Consulem apud Cannas cum Carthaginensibus tam infœliciter dimicasse ob iram Iunonis, quod cum ludos Circenses Ædilis faceret, in Iou. Opt. Maximi templo, eximia facie puerum histrionem ad excubias tenendas posuisset. Quod postea expiatum est.* Vide L. 1. de postul. D. Nam infamis histrio sacris arcebatur. Sic ab Eleusinis sacris abacti, *inscripti vultus, & vincti pedes.* Et noster de moribus German. *Nec sacris adesse, aut consilium inire, ignominioso fas.* Quod inter Christianos per mores pessimos locum non habuisse conqueritur D. Hieronymus, in epistola quadam. *Solent*, inquit, *miseri parentes, & non plenæ fidei Christiani, deformes, & aliquo membro debiles filias, quia dignos generos non inueniunt, virginitati tradere. Tanti, vt dicitur, vitrum, quanti margaritum?* Sic Iuuenalis ridet sacra Ægyptia, quibus simili modo peccabatur.

Mulier corpore infamis est impudica mulier, & ea quæ vitiosa est corpore.

Redhibitorius seruus.

Curtius emendatus.

Christiani filios & filias deformes Christo offerunt.

Cum sistro lusca sacerdos.

Sic pagani in sacris Ægyptijs.

Quo in versu, ita vetus Scholiastes Iuuenal. *Nubiles deformes, cum maritos non inuenerunt, ad ministeria Deorum se conferunt.* Vt notes idem vitium in paganitate, id est, inter omnes mortales parum pios. nam in delubris paganorum debiles, & in monasterijs Christianorum vitiosi capiuntur. Apud Iudæos vero veræ religionis fontes, ita est, 2. Reg. cap. 5.

Prohibitum apud Iudæos.

cap. 5. *Cæcus & claudus non intrabunt in templum.* Quod ex lege Dei. Nam Leuitici capite vigesimo primo, *Homo de semine tuo per familias, qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium: si cæcus fuerit, si claudus, si grandi, vel torto, vel paruo naso, si fracto pede, vel manu, si gibbus, si lippus, si albuginem, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore, si herniosus, omnis qui habuerit maculam de semine Aaron sacerdotis, non accedet offerre hostias Domino, nec panes Deo suo.* Et sane non absimile est, quod etiam sæculi principes a se, & a suis statuis remouerent moribus infames, vt in L. si quis. libro 11. Codic. quam emendo. *Si quis publicis porticibus, vel in his ciuitatum locis, in quibus solent nostræ imagines consecrari pictura,* (id est, per picturam, nam in statua, pantomimi nunquam repræsentabantur.) *Pantomimum veste humili, & rugosis sinibus agitatorem, aut vilem offerat histrionem, illico releuetur.* (Lego, *reuellatur*, id est, *auellatur.*) *Neque vnquam liceat honesto loco inhonestas adnotare personas. In aditu vero Circi, vel in theatri proscenijs vt collocentur, non vetamus.* Nota tunc Constantinum Christianum non fuisse, sed ad istum morem non recipiendi in sacris deformes corpore, spectauisse. Apul. Apologet. 1. vbi deformem ridet sacerdotem, ita scribit. *Bellum vero puerum elegistis, quem quis sacrificijs adhibeat, cuius caput contingat, quem pulchro pallio amiciat.* Inde est illa Senecæ patris sententia, Controuers. 4. *Sacerdos casta e castis, pura e puris*, libro quarto Controuers. Sacerdos enim non integri corporis, quasi res aliena a sacris, vitanda est. Seneca quarta declam. contra Metellum: *Sacerdos non integri corporis quasi mali ominis res vocanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus?* Nec tantum sacerdos, sed & hostia. Nam sic Malach. *Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? si offeratis claudum, & languidum, nonne malum est?* Etiam apud Paganos. Nam Ouidius 15. Metamorph.

Principes Christiani infames non a se tantum, sed etiam a statuis longe remouebant.

Emendata lex si quis. C. de lib. 11.

Mulctatam victimam offerre, nefas.

Victima labe carens, & præstantissima forma.

Et Lucianus dialogo de sacrificijs, ait *victimas pulchritudine & puritate nobiles eligi.* Sic omnes virgines, quæ Fortunæ virili dicabantur, spoliabantur, & in nudo corpore ponebantur, vt si quis esset næuus, cerneretur. Idem Ouid.

Virgines virili fortunæ dicata nudæ spectabantur.

Accipit ille locus posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.

Sed noto singulari ratione, a sacris Augusti arceri corpore infames: quod *Augustus* (illud nouum numen) *pumilios, atque distortos, & omnes generis eiusdem, vt ludibria naturæ, malique ominis, abhorreret.* Suetonius in Augusto capite 83. Et sane histrionibus, & pantominis, voluptatumque artificibus, semper occlusa templa, L. 1. de his qui not. infam. Et Seneca primo Controuers. Controu. 2. *Scias gladiatoribus, piratis, lupanaribus, occlusa templa.* Et iure: nam quid puritati (si quid puritatis habet Idololatria) cum impuris? Pura puros decent.

Distorti Augusto perosi.

Pantomimis occlusa templa.

4 QVODQVE VENDITIS HORTIS.] Tertullian. in Apolog. ita de ista venditione. *Domesticos Deos, quos Lares dicitis, domestica potestate,* (id est, pro animi libidine,) *tractatis, pignorando, venditando, demutando, aliquando in cacabulum de Saturno, in trullam de Minerua, vt quisque contusus atque contritus est, dum diu colitur, vt quisque dominus sanctiorem expertus est domesticam necessitatem.* Lego, *contritus est. Et dum diu colitur, vt quisque dominus sanctiorem expertus est domestica in necessitate.* Quæ omnia interpretes non explicant. explicabo ego. Nam sarcasmus est aduersus Gentiles, frequens Christianis, & imprimis Tertulliano, qui malæ tractationis eos arguit, & ingrati animi aduersus Deos quos vocabant. Primum quod eos dent pignori, vendant, commutent. Secundo, quod eos interdum conterant, & ignibus liquandos tradant, & ex Saturno cacabula, ex Minerua trullas conficiant; quæ sunt obscœna vasa, excrementis hominum excipiendis vsitata. Et licet eos diu coluerint, & in domestica necessitate putauerint sanctitate maxime pollentes: tamen eos tam male tractent, vt nihil aduersus deos peius possit excogitari. At Iurisconsulti sic distinguunt; Aut dedicata erat Imperatoris, aut Dei Pagani statua, aut non: si dedicata, distrahi non potuit; si non dedicata, potuit. Quod non ineleganti ratione responsum est, quia res sacræ non sunt in commercio hominum: & rei sacræ, sacrilegium est; rei profanæ, furtum. Ideoque Diui vocabantur Imperatores, vt Diuus Augustus, Diuus Adrianus, Diuus Traianus; quod passim in libris Paganorum, & apud Tacitum supra. *Ille inter Diuos relatus Augustus.* Consecratio autem paganorum quomodo olim fuerit, tam in rebus mobilibus quam immobilibus, dicemus postea, vbi se res obtulerit. At nunc Taciti vias sequentes, alio non diuertemus. Nam primum istum librum in animo est cito absoluere, ne longius immoremur. Tamen non silebimus nostris Christianis hanc rationem placuisse. Nam in Can. Apost. 72. *Vas aureum, vel argenteum, vel volumen sanctificatum, nemo amplius in suum vsum conuertat.* Et Concilio Chalcedonensi Can. 24. in hunc sensum scriptum fuit. *Quæ semel Deo dicata sunt, amplius sæcularia fieri non possunt.* Canon. qui peierat. 22. Quæst. quinta. *Qui peierat in manu episcopi* (Christiani enim veteres, manu cruci imposita, iurabant,) *tres annos pœniteat: si vero in cruce non consecrata, vnum annum.* Et hæc reuerentia rerum consecratarum fuit etiam apud cæcos paganos; a quibus impietas. Sed a Christianis & Catholicis pietas vera, quæ tot per annos mansit vigebitque dum mundus erit.

Irrisio Deorum Paganorum a Christianis. Dij Pagani venditi.

Dedicata statua non distrahitur.

Non dedicata distrahi potest.

Distinctio hæc probata Christianis.

Crux consecrata.

Periurium in cruce consecrata.

Nam Martial. de piscibus Baiani lacus libr. 4. epigramm. 29.

Etiam consecratis apud paganos.

Atta, dum potes, innocens recede,
Iactis simplicibus cibis in vndas,
Et pisces venerare dedicatos.

Cicero, ait Dio 39. *aream solumque ædium suarum & pecunias ædibus instaurandis adeptus est*, quia area illa non sacra, sed prophana esset. Etiam eadem ratione domus imperatoribus dicatæ, in alios vsus conuerti non possunt, ne quidem sanctione Christianorum imperatorum, L. qui statuas, ad Leg. Iul. Majest. C. Nam imperatoria Maiestas, est mortalis diuinitas: & quod sacratum imperatoribus, non sacratum esse non potest.

Consecrata imperatoribus non distrahuntur.

Periuros deformiores fieri credidit paganismus.

[VIOLATVM PERIVRIO NOMEN AVGVSTI.] Quod nefandissimum credebatur apud Paganos, & periuros putauere deformiores fieri, & atrato dente. Horat. lib. 2. od.

Dente si nigro fieret, vel vno
Turpior vngue.

Inde illa vox Veraniæ vxoris Pisonis in Regulum captatorem, epist. vltima libri secundi, apud Plinium Iuniorem. *O hominem nequam, perfidum, ac periurum, qui sibi per salutem filij sui peierasset.* Et iuraturi Deum Fidium in compluuium prodibant, vt esset cœlum iurisiurandi quasi testis. Varr. de liber. educ. *Itaque*, inquit, *domi ritibus nostris qui per Dium Fidium iurare vult, prodire solet in publicum.* Pagani autem, sacris aduocabant, diuina illa, & augusta nomina quæ putabant, & *sacras testationes* nuncupabant. Sic Seneca 1. Controuers. 7. *Promisi nuptias, & quasi sacram testationem, tuum nomen inserui.* Et apud Græcos in Nauigatione Luciani: *Megapenthes Tyrannus*, ait, *per nomen suum omnes iurasse*: sic plebs Romana quasdam controuersias, *interposito per Cæsarem iureiurando, distrahere perseuerauit*, ait Suetonius in Iul. cap. 85. Et Claudius, *iusiurandum neque crebrius, quam per Augustum, instituit, quasi per grande numen.* Sic Diogenes Laertius in Anaximene. *Initium sermonis nostri Thaletem semper instituimus.* Propriam superstitionem vocat L. 5. §. 1. de iureiur. D. Atque ita iurabant *per genium, & per nomen Cæsaris*, vt ait Tertullian. in Apolog. capite 23. Et Apul. libro 9. De quo est L. 13. §. vlt. de iureiurand. D. Antiquissimum autem est Ægyptiorum iusiurandum, per *salutem Pharaonis*, vt heic per *nomen Augusti.* Genes. cap. 42. Quod etiam iurauit Ioseph. Quamuis non existimem tam per creaturas iurasse, & per caput regis, quam per creatorem, quem in creaturis suis venerabantur, & qui reges, creaturas suas, regendis mortalibus sibi substituisset. Et sane Abimelech obtestabatur Abraham, vt *iuraret per Deum.* Genes. cap. 21. Sic *iurare per Deum*, L. vlt. §. 3. D. de iureiur. Postea vero Ægyptij iurarunt *per Apim*, & feles, & pudendos etiam cibos, putidi & pudendi ipsi. Plinius libro secundo cap. 7. Quia erant Dij eorum. At Iudæis inhibitum fuit iurare per nomen exterorum Deorum. Exod. cap. 125. Et hæc verba illis pro formula iurisiurandi erant. *Viuit Dominus, viuit anima mea*, inquit Diuus Hieronymus in Hierem. ad caput quartum, vbi ita scribitur. *Et iurabis, Viuit Dominus in veritate.* Tamen iurarunt aliquando *per Deum*, vt Reg. 2. capite 30. *Iura mihi per Deum quod non occidas me. Et iurauit David.* Iurabant etiam, vt Ægyptij, *Per salutem tuam*, & *per salutem animæ tuæ, non faciam rem hanc.* Græci sæpe μὰ κεφαλὰς, μὰ ζῆν. & interdum μέγαν ὅρκον. Plaut. in Capt. μὰ τὸν Ἀπόλλω. Sed quia res eo nos vocat, quid de Christianis? Certe Christianis, nisi vt veritas credatur, iurare non licet, sed tantum dicere, *Est*, aut *Non.* Ex Apostoli præcepto. Et ita Diuus Hieronymus super Matth. libro primo capite quinto: quod nominatim cautum fuit apud Francos, Aureliana Synod. quarta, Can. 16. Sed libet exscribere verba Can. Si quis. 22. quæst. 1. qui totus a Clemente Romano deductus, & ex Apostolicis constitutionibus, libro quinto cap. 11. desumptus est, vt sciamus Clementis scripta apud Francos Catholicos in honore fuisse priscis temporibus, & credidisse quæ habemus scripta, fuisse a Clemente profecta, quem citat Epiphanius hæres. libro 45 capite 70. Quamquam sint in eo Ægisthorum quorundam adulteria. Et ille liber ab extraneis corruptus fuit, vt Synodo sexta Constantinopolitana dicitur. Liber inquam exscribere verba. Nam in eo multa sunt, non vulgaris antiquitatis, quæ ad iusiurandum pertineant. *Oportet*, inquit, *vt homo Dei, tanquam Christianus, neque per Solem iuret, neque per Lunam, neque per astra, neque per cœlum, neque per terram, neque per vllum elementum, siue magnum, siue paruum. Etenim si magister noster præcipit, vt neque per verum Deum iuraremus, vt sermo noster firmior, durabiliorque ipso iureiurando haberetur, neque per cœlum etiam, quia id genus iurisiurandi ad impietatem Gentilium pertinet, neque per Hierusalem, aut sancta Dei, aut altare, aut domum, aut templi inaurationem*, (nota inaurata templa Christianorum, vt Capitolium paganorum,) *aut per suum caput, quod sit hæc Iudæorum corrupta consuetudo, & ideo interdicta.* Antiquum autem erat Francorum iuramentum, *per amorem Dei*: nam in visione Flotildis dixit, *Et vt prohiberet iuramentum, maxime illud, quod fiebat per amorem Dei.* Et iurabant etiam *per arma.* Nam sic in veteribus Annalibus Francis. *Iurabant etiam per arma, iuxta ritum gentis.* Vetitum autem Francis iurare *per vitam Regis, & filiorum eius*, capite 6. legum Francorum. Non prætereo legisse me in Seneca patre iusiurandum *per cineres patris*, & *per tumulum*, & *per cineres matris.* Vt apud Horatium Ode 8. libro secundo. Et existimo iurasse paganos per ea omnia, quæ sacrosancta putarent. Iurauere autem olim prisci patres tacto femore, in quo robur hominis, vt apparet in Genesi, de seruo Abraham.

Iurauere

Nomina aduocata sacris.

Sacra testationes.

Iurare per genium Cæsaris.

Per nomen.

Ægyptij per salutem Pharaonis.

Per Apim.

Iudæis iurisiurandi formula, Viuit Deus, viuit anima mea.

Et per salutem.

Christiani non iurant, nisi in iudicio.

Est, & non.

Christiano pro iuramento.

Lex iurisiurandi dicta Christianis.

Non est iurandum per Solem.

Per Lunam.

Per cælum.

Per terram.

Per elementa.

Per Hierusalē.

Per sancta Dei.

Per altare.

Per Dei domum.

Per templi inaurationem.

Iusiurandum per cineres patris.

Per tumulum.

Tacto femore iurabant olim.

Iurauere etiam pagani, *manu pectori admota.* Nam Ouid. 3. Amor. vbi de nuptijs fluuij Amonis.

Supposuisse manus ad pectora lubricus amnis
Dicitur, & socij iura dedisse thori.

Tactu crucis Christiani iurabant. Iurauere etiam Christiani, & iurant adhuc, *manu cruci imposita.* Nam Christiani omnes socij crucis. Tertullian. *si quis nos crucis religiosos putat consectaneus noster.* sed legendum *consecraneus*, id est, eodem crucis signo consecratus. Idem author, sacramentum in quo diabolo repudium dicimus, cum signaculo crucis in fronte. *Frontem signo crucis terimus.* lib. de Corona: non cogitatione, vt falsus interpres, sed digito terente frontem, quod est antiquissimum. Aut *tactu sacrosanctis Euangelijs.* Can. Nullus, qui est ex Concil. Rhemensi 22. quæst. 5. Bulgari autem, *manu spathæ imposita.* Vt legitur in responsis Nicolai I. ad Consulta Bulgarorum. Iurauere antiquiores pagani *tactu aris.* Vt apud Virgilium 12. Æneid. Et apud Homerum, *per sceptrum*, quod erat regium iusiurandum: & *per hastam*, sed hasta sceptrum fuit, ait Iustinus libro 43. *Per vniones* etiam, vt illa Gellia Martialis libro octauo, epigramm. 81. Sed istis muliebribus iuramentis nihil oscum, aut putidum magis: vt neque Socraticis qui per canem & anserem. Ideo Tertullian. *Socrates in contumeliam deorum quercum & hircum & canem deierabat.* Apologetic. 14. capite.

Tactu aris, pagani. Tactu ferri candentis. Aquæ feruentis. Per Canem Socrates. Per Capparim Zeno. Tractu ense Bulgari. Per Sceptrum. Per vniones fœmina.

6 IVSIVRANDVM PERINDE.] Iuuenal. Sat. 13. hoc firmat:

Nullane periuri capitis, fraudisque nefandæ
Pœna erit?

Cui respondet is qui dormienti Pisistrato Atheniensium tyranno dixit in somnis.

Οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀδικῶν, τίσιν οὐκ ἀποτίσει.
Nemo iniustorum non soluet crimine pœnas.

Et alter.

Qui bene iurarit soboles fœlicior huius.
Ἀνδρὸς δ' εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων.

Persius Satyra 5.

Verte aliquid, iura. sed Iuppiter audiet. Eheu:
Baro? regustatum digito terebrare salinum
Contemptus perages, si viuere cum Ioue tendis.

En ironia paganorum aduersus homines nihil de Deo sentientes. Alexander Seuerus, noluit eum qui peierasset per nomen Cæsaris, incurrere crimen majestatis, hortante forsan Vlpiano sibi assidente. *Nam violata religio iurisiurandi, si inconsulte tantum, Deum vltorem habet.* L. 2. Cod. de reb. cred. *si consulte, Deum & principem.* L. 17. de iureiurand. Cod. Et sane nil audacius quam Dei nomine, & Cæsaris abuti ad mendacium, id est, per omne quod in cœlo sacratius & venerabilius in terra peierare. Tamen Tertullian. in Apolog. *Tutius*, inquit, *apud vos per omnes Deos, quam per vnum genium Cæsaris peieratur.* Nam hoc periurium in Cæsarem subito ictu vindicatur. L. si duo. §. vltim. Multi periuria flocci fecerunt, (quod apud Christianos seuerissime fuit castigatum.) Etiam puto apud paganos eos *in peieratorium* aliquando coniectos, trucem, & putidissimum carcerem, qui se periurio maculassent. Sic enim accipio verbum hoc apud Diuum Cyprianum. Nam quidam Christiani libellatici dicti, quod libellos offerrent ad sacrificandum Dijs; plerique autem præ metu hoc faciebant. Sed si pudibundi resipuissent, & peracta pœnitentia, rursus in aciem descendissent, pro periuris comperti a paganis, *in peieratorium* vincti conijciebantur. Ita periurij osores pagani. Et cur non imitatores Christiani?

Impunitas periurium nomini. Periurium nominis Cæsaris. Peieratorium carcer.

Nec multo post Granium Marcellum prætorem Bithyniæ quæstor ipsius Cæpio Crispinus majestatis postulauit, subscribente [1] Romano Hispone, qui formam vitæ inijt, quam postea celebrem miseriæ temporum, & audaciæ hominum fecerunt. nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis sæuitiæ principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud vnum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum quod [2] secuti ex pauperibus diuites, ex contemptis metuendi, perniciem alijs, ac postremum sibi inuenere. Sed Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones habuisse: [3] ineuitabile crimen, cum ex moribus principis fœdissima quæque deligeret accusator, obiectaretque reo. nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, statuam Marcelli altius, quam Cæsarum sitam, & alia in statua, amputato capite Augusti, [4] * effigiem Tiberij inditam. ad quod exarsit adeo, vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque in ea causa [5] laturum sententiam palam, & iuratum, quo cæteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis liberta-

** effigie in Tiberij inditum.*

tis. Igitur Cn. Piso, [6] *Quo, inquit, loco censebis Cæsar? si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam.* permotus his, quantoque incautius efferbuerat, pœnitentia patiens tulit absolui reum criminibus majestatis. de pecunijs repetundis ad reciperatores itum est.

Hispo hispidus orator.

1 Romano Hispone.] Hispo hispidus orator, & cinara hispidior, de qua Columella, *Hispida ponatur cinara.* Quippe hispida vertice pungit, ait idem, spinisque minantibus horret. Nam cardui omnes aculeati: At cinara inter carduos. Seneca autem pater, paucis, sed aculeatis verbis Hisponem insequitur lib. 9. Controu. 3. vt carduus carduum. *Romanus*, inquit, *erat natura qui asperiorem dicendi viam sequeretur.* Sed qui orationem asperat, vix sibi auditorem parat.

2 Seqvvti ex pauperibus divites, ex contemptis metvendi.] Inde est quod Rex sapientissimus dixit in Ecclesiaste: *De carcere catenisque interdum quis egreditur ad regnum, & de regno ad inopiam.* Vnde primo Anthologias in epigrammate antiquo legitur: *Quæ ancilla semel fuit, nunquam dominetur.* Alludit ad Semiramidem quæ ex ancilla regina facta regem interfecit, regnum occupauit. Et ex eo fonte Hieremiæ exclamatio in Threnis cap. 5. *Serui dominati sunt nobis.* Nec absimile de Ægypto: *Regnant Pastores in Ægypto.* Nam omnes pastores abegerat Pharao ab Ægyptio solo, exosumque apud eos erat pastoris nomen. qui postea regnarunt. Inualuit autem prouerbium, quod ex vsu hominum serui superbe dominentur. Manethon ex Iosepho cōtra Appionem. Sed quid cogitat Iupiter? *Valles exaltare, montes humiliare?* Hoc dicebat Chilo paganus. Sane Deus est qui quem lubet euehit, quem lubet deprimit. *Magni certe est, & moderati animi, non insolescere in prosperis,* dicebat Cicero. Nam *secundæ res*, inquit Tacitus Hist. 1. *acrioribus stimulis animos explorant. Miseriæ tolerantur, fœlicitate corrumpimur.* Et pulchra admonitio est ex Papinio.

Pone modum lætis.

Seneca Suasor. 1. *Magni pectoris est inter secunda moderatio.* Diuus August. cap. 2. Genes. Homil. 38. *Ille ferme seruorum mos est, vt cum parum prosperitatis eis spirauerit, nequeant intra limbos suos manere, sed statim sui ordinis obliuiscantur.* Pantomimus ille loquens de libertis Clodij:

Serui conditionis obliuiosi.

Tolerari nequit beatus verbero.

Sed respondit:

Reges quoque extitere de caprarijs.

Quod verum, & respicit ad Ægyptiorum quosdam reges qui caprarij fuerant. Claudianus in Eutropium.

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum:
Cuncta ferit, dum cuncta timet: desæuit in omnes,
Vt se posse putet: nec bellua tetrior vlla est,
Quam serui rabies in libera colla furentis.

Vis insigne exemplum? Valerius Magnus author de Vulsinijs: *Postquam*, inquit, *luxuria prolapsa est, in profundum iniuriarum & turpitudinis decidit, vt seruorum insolentissimæ dominationi se subijceret. Qui primum admodum pauci Senatorium ordinem intrare ausi, mox vniuersam Rempub. occuparunt. Testamenta ad arbitrium suum scribi iubebant, conuiuia cœtusque ingenuorum fieri vetabant, filias dominorum in matrimonium ducebant. Postremo, lege sanxerunt, vt stupra sua in viduis pariter, ac nuptis impunita essent, ac ne qua virgo ingenua nuberet, cuius castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset.* O propudia! Quid excogitari potest turpius, quid immanius? sed quid inhumanius? Seruorum imperium orbis suspirium est. Et vere D. Ambrosius 7. epist. *Minus vile putatur seruire libero. Geminatur seruitus vbi seruitur vernaculis.* Nam virtus domini seruuli conditionem lenit.

Seruorum dominantium scelera.

3 Inevitabile crimen.] Suetonius tamen de Tiberio cap. 28. dicebat: *Aduersus conuitia, malosque rumores, & famosa de se ac suis carmina, firmus, & patiens, subinde iactabat in ciuitate libera, linguam, mentemque liberas esse debere.* Et Plinius libr. 24. *imperiosum sui* fuisse Tiberium scribit, sed initio principatus. Vbi ergo ille Tiberius, quem heic Tacitus describit?

Tiberius firmus contra rumores.

Heu quantum hæc Niobe, Niobe distabat ab illa!

Nam ille Tiberius, non Tiberius, sed Biberius, & nobilioris sanguinis helluo, si spectes non principium imperij, sed si finem. Et de eo vere dici possit. *Nemo maiori comitate cœpit imperium, nemo maiori feritate deposuit.* Vnus Vespasianus comitatem statim a principatu arripuit & ad exitum retinuit.

Sed initio, non in fine imperij.

4 Effigiem Tiberii inditam.] Itane exarsisse Tiberium quod amputato capite statuæ Augusti, Tiberij caput esset inditum? Atqui decus est, non probrum. Claudius imperator in Apellis tabula qua Alexandrum de Belo triumphantem pinxerat, abstulit imaginem Alexandri, vt D. Augusti vultum reponeret. Plin. 35. cap. 10. Est quidem crimen læsæ majestatis caput statuæ Augusti amputasse, sed eo amputato imposuisse caput Tiberij, an iræ, ac commotionis tantæ, causa Tiberio esse debuit? Commodus imperator, ait Dio, Colossi Herculis amputato capite sui capitis imaginem reposuit, vt Hercules censeretur. Si noluit Tiberius suum nomen matris nomini postponi, vt ambitionem notes; dubitamus quin gratum illi fuerit, suum caput statuæ Augusti imponi? Caligulæ commentum fuit ad parandum decus, capite amputato Iouis Olympici, suum caput imponere.

Absurditas excusa lectionis.

nere. Quid ergo? puto corrupta Taciti verba, & ita legenda. *Amputato capite Augusti, effigie in Tiberij inditum.* Ita Plinius, vbi de Chaucis: *Dubium sit terræ sint, an parte in maris.* libro 16. capite primo, quod supra diximus. Sic etiam supra correxi Festum in his verbis: *Iouis tutelam effigiem tauri habuerit.* Vbi reposui, *effigie in tauri habuerit,* vt heic, *effigie in Tiberij inditum*: Et noster supra. Hæc est igitur Helena pro qua Tiberius dimicat, pro qua in fermento totus est, quod Augusti caput suæ statuæ impositum fuerit. Diuus Ambrosius lib. 5. Hexam. cap. 9. *Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? cum caput videris, hominem agnoscis: si caput desit, nulla agnitio esse potest.* Vt heic vbi dempto Tiberij capite a sua statua, impositum est caput Augusti. Ideoque vt subiungit D. Ambrosius, *iacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomine.* Sane *statuarum capita permutabantur olim,* ait Plinius lib. 35. cap. 2. *vulgatis iampridem salibus etiam carminum.* Sed carmina illa non extant. Et idem libr. 35. cap. 10. ait Claudium, *excusso capite in statua Alexandri, Augusti caput imposuisse.* Quin etiam Deitates magnas sub turpibus figuris celabant aliquando. Vnde prouerbium, *Sileni sunt heic.* quod interpretari debet ex Synesio epist. 154. *Quisquis non exercitatus est ad deprehendendam quandam diuinam personam, sub viliore absconditam figura, quemadmodum faciebant Athenis opifices, Venerem, & Gratias, & huiusmodi Deorum pulchritudines Silenorum & Satyrorum statuis amicientes.* Sed heic Tiberius iniuriam vix suffert, quod Augusti caput suæ effigiei sit inditum. Scio apud Suetonium cap. 88. in Tiberio, scriptum esse: *Statuæ quidem Augusti caput dempserat, vt alterius imponeret: acta res est in Senatu, & quia ambigebatur, per tormenta quæsita res est damnato reo. paulatim genus calumniæ eo processit, vt hæc quoque capitalia essent.* Sed illa historia toto cœlo nostræ contraria est: Quippe, quisquis ille fuit, de quo Suetonius, is certe damnatus est, hic absolutus. Per tormenta quæsita res, heic nullis tormentis. Deinde Sueton. non scribit additum fuisse illud caput Augusti statuæ Tiberij, quod Tacitus scribit & diserte. Addo in Suetonio scriptum fuisse, statuæ Augusti caput demptum, vt alterius caput imponeretur; heic scriptum contra, Augusto caput demptum, vt effigiei Tiberij statueretur. Vos Quirites iudicatote: quæ vestra sententia erit, mea erit.

Verba corrupta correcta lectione.

Capita statuarum mutata.

Suetonij historia nihil ad Tacitum heic.

Vnus damnatus, alter absolutus. Per tormenta quæsita res, heic omnia sponte.

4 LATVRVM SENTENTIAM PALAM, ET IVRATVM.] Recte sane, nam Tacitus statim subiunxit, vbi de isto iureiurando: *Manebant,* inquit, *tum vestigia morientis libertatis.* In vetere enim Rep. seu in criminalibus causis, iurabant in leges. Idque principio cognitionis. Aliquando etiam antequam sententiam expromerent, vel in media sententia iurabant, vt heic. Et vbi religiose se gerere profitebantur, a iureiurando incipiebant. Plaut. in Truculento:

Iudiciorum initia a iureiurando.

In ciuilibus, & criminalibus.

Conceptis me non facturum verbis iurem si velis.

Et Ouidius:

— Iuratus dicere possum,
Me non legitimos sollicitasse thoros.

Hadrianus de cæde Celsi & Nigrini iureiurando se purgauit. Plinius l. 7. cap. 34. *A iurato Senatu, vir optimus, semel, a condito æuo, iudicatus est Scipio Nasica.* Cicero Action. 1. in Verrem: *Hoc factum esse in hac ciuitate, cum Senatorius ordo iudicaret, vt discoloribus signis, iuratorum hominum sententiæ notarentur.* Asconius tamen prætorem non iurasse scribit in Verrinis. Ita Symmachus de tradend. basil. *Nihil aliud facit authoritatem rebus vestris iudicatis, quam quod omnia, veluti iuratus, ordo decernit.* Et Apul. libro 10. firmat, dum ait: *Vos qui iureiurando adstricti iudicatis.* Tacitus de Suillio. *Vt iudicio iurati Senatus Cretam amouerentur.* Et facit L. vlt. Cod. de iudicijs. In criminibus vero Clemens Roman. Const. Apostol. libro secundo cap. 52. *Qui suffragium,* inquit, *de capite laturus est, sublatis manibus, solem testabatur, innocentem se esse & mundum a sanguine hominis illius.* Inde illa Pilati manuum ablutio, in iudicio de capite Christi Saluatoris nostri. Formula autem iurisiurandi erat. *Ex animi mei sententia iuro.* Quintil. Declamat. noua. 313. *Ipsi iudices hoc non pronunciarunt, sed se ex animi sui sententia facere profitentur.* Sueton. cap. 30. in Iul. *M. Cato identidem, nec sine iureiurando delaturum se nomen, simul ac primum exercitum dimisisset.* Ergo non modo iurabant in leges, vbi essent iudicaturi, sed si quid incurrisset grande, etiam vltro iurabant, vt apud Suetonium cap. 22. in Claudio. *In cooptandis,* inquit, *per collegia sacerdotibus, neminem, nisi iuratus, nominauit.* Et certe iusiurandum, magnum est recte agendi vinculum, numen credentibus, & formidantibus: nam cæteris pro palea est.

Formula iurisiurandi.

In criminalibus.

5 QVO LOCO CENSEBIS.] Sic Cicero libro octauo ad Atticum, epistola *Vnum. Ego vero,* inquit, *quem fugiam habeo, quem sequar non habeo.* Homines enim, vt inertia pecora, sæpe gregis ducem sequuntur, & eo manente, manent; eo insiliente, insiliunt. Et heic sunt vestigia morientis libertatis, ait noster. Nam postea Cæsares illud iusiurandum sustulerunt & ordinem dicendæ sententiæ interuerterunt: omnibus principem, non ius, non æquitatem spectantibus. Inde illud Caligulæ apud Suetonium. *Effecturum se, vt nihil respondeant præter eius votum.* Et noster: *Paucis decus publicum curæ. Omnes spectare principem. Multa adulatione aut postrema patientia decerni.* Fuit autem apud Romanos magnificum, dicere primus sententiam. Cicero 5. in Verrem; *Ob earum rerum laborem, & sollicitudinem,* (pro Repub. videlicet) *antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, ius, imagines ad memoriam posteritati prodendam.* Et noster libro 3. de Tiberio. *Exemit Drusum Consulem designatum dicendæ primo loco sententiæ, ne cæteris adsentiendi necessitas fieret.*

Nec patrum cognitionibus satiatus, iudicijs adsidebat in cornu tribunalis, ne prætorem curuli depelleret: multaque eo coram, aduersus ambitum & potentium preces constituta. sed [1] dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quæ [2] Pius Aurelius senator, questus [3] mole publicæ viæ, ductuque aquarum, labefactas ædis suas, auxilium patrum inuocabat. resistentibus [4] ærarij prætoribus subuenit Cæsar, pretiumque ædium Aurelio tribuit, [5] erogandæ per honesta pecuniæ cupiens. quam virtutem diu retinuit, cum cæteras exueret. Propertio Celeri prætorio [6] veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto, paternas ei angustias esse. * tentantis eadem alios, probare causam senatui iussit, [7] cupidine seueritatis, in his etiam quæ rite faceret, acerbus. vnde cæteri silentium & [8] paupertatem confessioni & beneficio præposuere.

** tentanteis*

1 DVM VERITATI CONSVLITVR, LIBERTAS CORRVMPEBATVR.] Id est, dum in præsentia Tiberij veritas criminis disquiritur, libertas ipsa magistratuum in iudicando amittitur. Nam prætor coram principe nihil, nisi ex eius sententia, pronunciare ausus, nec Senatores censere. Vnde istud Pisonis. *Si primo loco censeas, Cæsar, habebo quod sequar; si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam.* Cicero ad Q. fratr. 3. epist. *Gabinius ille cum a me singularibus meis studijs ornatus esset, cumque ego nihil illi deberem, ille mihi omnia; tamen in Rep. me a se dissentientem non tulit.* Quod vero ait, *aduersus ambitum potentium, & preces*: cape de clientibus & patronis, de quibus aurea vere verba Saluiani libr. 5. de Prouidentia. *Tradunt*, inquit, *se tuendum, protegendumque maioribus, deditios se diuitum faciunt, & quasi in ius eorum, deditionemque transcendunt. Nec tamen graue hoc, aut indignum arbitrarer, imo potius gratularer hanc potentium magnitudinem, quibus se pauperes dedunt, si patrocinia ista non venderent, si (quod se dicunt humiles defensare) humanitati tribuerent, non cupiditati.* De istis clientelis, Cicero M. Catoni famil. lib. 15. *Duæ maximæ clientelæ tuæ, Cyprus insula, & Cappadociæ regnum.* Catonis autem Clientela, dicta *Clientela Iouis.* Adeo erat moderatus & bonus patronus. Et in epistola Dolabellæ ad Cic. 9. famil. *Animaduertis Cn. Pompeium, nec nominis sui, nec rerum gestarum gloria, nec etiam regum, aut nationum clientelis, quas ostentare crebro solebat, esse tutum.* Alio loco de his clientelis agemus. Nunc satis sit delibasse, non consummasse.

Coram principe iudex libertatem perdit.

Patronatus diuitum.

Clientibus venditui chare.

Clientelæ in rep. vet.

2 PIVS AVRELIVS SENATOR.] Ex Aureliorum familia, quæ a Sabinis, magno stemmate Romæ claruit. Ex qua & Iulij Cæsaris mater Aurelia fuit. Et a sole dictam putant, ait Festus, quod & publice a P.R. datus sit locus, in quo sacra faceret Soli, qui ex hoc *Auselij* dicebantur, pro *Aurelij*, vt *Valesij, Papisij*, pro eo quod est *Valerij*, & *Papirij*, præcipueque duobus claris prænominibus fuit illustris, quod Aurelij *Pij* & *Probi* dicerentur. Ab anno autem Vrb. Condit. D.VII. per omnes omnium dignitatum gradus trãsuecta, hæc familia tandem summi imperij fastigium adepta est: non vi, sed virtute, & meritis. Habuit enim Imperatorem Aurelium Pium. Quod ostendit Lex 1. de hered. instit. & de quo Aurelius Victor: *Hunc*, inquit, *nulla fere vitiorum labes maculauit.* Ideo cæteri Imperatores *Aurelij* nomen sibi indiderunt. Habuit etiam M. Philosophum Aurelium, Alexandrum, & Aurelianum, Aurelium Probum, magna Imperatoriæ dignitatis nomina, & lumina. Aureliorumque familia, seu origine, seu adoptionis iure magnos dedit & claros viros. Ab ea *lex Aurelia* de iudicijs, de qua meminit Cicero Philipp. 2. Et *Aurelium Tribunal*, de quo idem pro Sestio. Ab ea *Aurelia via*, de qua idem eadem Philipp. Et *Aurelia porta*, de qua Procopius. Eiusdem nominis fuere viri, tam apud Christianos, quam paganos, nobiles. Aurelius, Arcadius, Carisius Iurisconsult. quo de L. vlt. §. Mixta. D. de muneribus. fuitque libellorum magister, qui scripsit de offic. præfect. prætor. de muneribus & honoribus libros singulares. Aurelius Grammaticus, qui sæpe a Verrio Flacco citatur. Aurelius Augustinus, Aurelius Cassiodorus, & Aurelius Macrobius. Qui, vt per virtutes celebrandi, sic æternum imitandi.

Aurelia familia a Sabinis.

Aurelia Iul. Cæsaris mater.

Prænomina Aureliorum Pij & Probi.

Ad imperium euecta gens.

Elogium singulare Aurelij Pij Imperatoris Vir sine labe.

Lex Aurelia.

Aurelium tribunal.

Aurelia porta.

Christiani Aurelio nomine insignes.

3 MOLE PVBLICÆ VIÆ, DVCTVQVE AQVARVM.] Quæ multæ in vrbe. Vt Appia, Anio vetus, Anio nouus, Tepula, Curtius, & Cæruleus, fontes. Et Virgo fons, qui Iulia aqua, a Iulia Augusti filia, dictus, & Virginalis aqua, quod Herculeum riuum, quasi virgo casta, semper fugeret, ne ei iungeretur: postea per aquæductum in vrbem translatus est Cn. Domitio Caluino, & C. Asinio Pollione Consulibus. Dio. Fuit etiam *aqua Martia*, de qua heic, & Plinius libro 31. cap. 3. quam Agrippa vrbi restituit. De his aquæductibus, qui sub Augusto & Tiberio, Strabo lib. 5. scribit tantam aquarum vim per aquæductus Romæ influere, vt per vrbem, & cloacas omnes inundare videantur. Additque vniuersas ædes habuisse meatus subterraneos, siphonesque, ac venosas fistu-

Fontes in vrbe Roma.

Virgo fons, cur?

Magna in vrbe copia aquarum.

las

las ad munditiem. Quod Plinius firmat, vbi de Caiano aquæductu libr. 36. cap. 14. Et egregie Rutilius Claudius in Itinerario l. 1.

Quid loquar aerio pendentes fornice riuos,
Quas vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuisse in sidera montes:
Tale Gigantæum Græcia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Consumunt totos celsa lauacra lacus.

De his aquis notanda inscriptio vetus Titi Imperatoris. IMPER. CÆSAR. VESPASIANVS. AVG. PON. MAX. TRIBV. P.X. IMPERAT. XVII. P. P. CENSOR. COS. VIII. AQVAS. CVRTIAM. ET. CÆRVLEAM. PERDVCTAS. A. D. CLAVDIO. ET. POSTEA. A. D. VESPASIANO. PATRE. SVO. VRBI. RESTITVTAS. CVM. A. CAPITE. AQVARVM. A. SOLO. VETVSTATE. DILAPSÆ. ESSENT. NOVA. FORMA. REDVCENDAS. SVA. IMPENSA. CVRAVIT. Plinius scribit in ædilitate M. Agrippæ post eius Consulatum *per meatus corriuatos septem amnes qui vrbem influerent.* Martial. epigram. 4. epigr. 18.

Qua vicina pluit Vipsanis porta columnis,
Et madet assiduo lubricus imbre lapis.

Est autem porta Capena, quam super, erat aquæductus, qui *arcus stillans* vocabatur. Scholiastes Iuuenal. Sat. 3. Et domus Aurelia portæ vicina. Vt Romæ aqua non defuit, nec defuere sordes, quæ aqua abluerentur.

Romæ aqua non defuit, nec sordes.

4 ÆRARII PRÆTORIBVS.] Id est, Quæstoribus, qui præerant ærario publico. Prætor autem dictus, quod præsit, & præeat populis authoritate. Varro 4. de ling. Lat. Et Non. Marcell. in verbo, *Consulum.* Etiam in re militari Prætor, qui præsit exercitui. *Prætorem dictum quod præiret, in iure & exercitu.* Inde omnis magistratus Prætor dictus, vt heic ærarij prætores. Sic supra, *Prætorem Bithyniæ Granium Marcellum* vocat, quem Proconsulem dicere oportuit. Sic in Iul. Suet. Prætores, quæstores vocat. *præfectosque*, inquit, *pro Prætoribus instituit.* Sic *præsidis* nomen generale est, quod pertinet ad omnes, prouincias regentes. L. 1. de offic. præsid. Et *quæstoris* nomen, pro omni quæstore, qui iudicium publicum exercet, vt apud Sueton. in Iul. *Nonium Quæstorem.* cap. 17. In summa, qui præest, Prætor est.

Prætores ærarij quæstores sunt. Ita dicti, quod præsunt.

Omnis magistratus prætor.

Quæstor quasi-tor omnis.

5 EROGANDÆ PER HONESTA PECVNIÆ CVPIENS.] Quod facit maxime ad laudem principum, & securitatem. Nam magis beneficio quam armis, imperia custodiuntur, & virtutis vberrimum est alimentum honos. Si Galba paulum erogasset, omnia cum imperio habuisset. Diuus Hieronymus ad Eust. quæ ex principibus orta, sic scribit: *Tui generis sit, & habere, & calcare diuitias.* Hanc autem Tiberij virtutem alibi noster confirmat. Et Annal. 2. *Vt honestam*, inquit, *innocentium paupertatem leuauit, ita prodigos, & ob flagitia egentes mouit Senatu, aut sponte cedere passus est.* Quod vere egregium & regium est. Tacitus 1. Histor. de Galba, *Constat conciliari potuisse animos quantulacumque parci senis liberalitate.* Ergo Galba culpandus qui tantulæ pecuniæ cupiditate sibi imperium & Reip. pacem ademit.

Tiberij mens in largiendo.

Galba pauca seruando omne imperium amisit.

Munus veri principis.

6 VENIAM ORDINIS OB PAVPERTATEM.] Nam, vt ait Seneca pater Controu. 2. *Senatorium gradum census ascendere facit.* Quod mirum in ciuitate, quæ oderat auaritiam, vt aiunt: sed firmat Plinius lib. 14. in præfat. cum inquit. *Posteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit.* Vbi lego, *Posterioris laxitas mundi.* Nam supra dixit, *antea.* mox addit: *Postquam Senator censu legi cœptus, Iudex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare, quam census.* Census autem Senatorum ante Augustum, sestertium 800. sed ampliauit Augustus. Iuuenal. Satyr. 3. libr. 1. vbi de equestri ordine.

Census Senatorum sub Augusto.

-- Exeat, inquit,
Si pudor est, & de puluino surgat equestri,
Cuius res legi non sufficit, & sedeant heic
Lenonum pueri quocunque in fornice nati.

Lucillius.

Aurum, atque ambitio, specimen virtutis vtrique est,
Tantum habeas, tantum ipse sies, tantique habearis.

Lego, *Quantum habeas*: Id est, tantus eris, quantum habueris. Nam

Et genus, & formam regina pecunia donat.

Tantus eris quantum habueris.

Lucillius correctus.

7 CVPIDINE SEVERITATIS.] Lege interrogando, *Cupidinene seueritatis, an his etiam quæ rite faceret, acerbus?* Sic lib. 12. *Subiecti, suone, an Seruilij ingenio?* Et alibi, *Altitudinene animi, an quia comperERAT modica esse?* Et libr. 12. *Adeone neminem iisdem in terris ortum, qui principis partes expleat?* & libr. 4. *Nubendumne post Drusum?* Nam in his verbis, veræ Taciti scriptiones, & eruptiones, & acumina. Quod vero ait, *cupidine seueritatis*, eos spectat qui seueritate morum celebritatem quærunt. Quod obijciebant Thraseæ accusatores. Et Thraseæ sectatoribus, *Habet*, dicebant, *sectatores qui non tantum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque eius sectantur rigidi & tristes.* Et idem noster lib. 16. *Authoritatem Stoicæ sectæ præferebat habitu & ore ad exprimendam imaginem honesti, & ex tetricus: cæterum animo perfidiosus.* Iuuenalis Satyra 2. de his.

Hispida membra quidem & duræ per brachia setæ,
Promittunt atrocem animum: sed podice læui
Cæduntur tumidæ medico ridente mariscæ.

Gypso Chrysippi cretatos homines vocabat idem author, & Seneca *superciliosos censores.*

8 PAVPERTATEM CONFESSIONI.] Quippe Tiberius, non tam dabat, quam exprobrabat. *Liberauit illos creditoribus*, ait Seneca 2. benef. cap. 7. *sed sibi non obligauit.* Addit postea. *Aliquid Tiberius sequutus est.* Lege, *At aliquid Tiberius consequutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ita fortasse efficax ratio fuerit, ad horum improbas cupiditates arcendas.* Efficax certe: nam priuata largitione, publicum exhaurire nefas.

Tiberius dabat, & exprobrabat.

Seneca correctus.

Priuata largitio, publica paupertas.

Eodem anno continuis imbribus [1] auctus Tiberis plana vrbis stagnauerat. Relabentem secuta est ædificiorum & hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, vt [2] libri Sibyllini adirentur. Renuit Tiberius, perinde diuina humanaque obtegens: sed remedium coercendi fluminis [3] Ateio Capitoni, & L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera * deprecantis leuari in præsens [4] proconsulari imperio, tradique Cæsari placuit. [5] Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris, ac suo nomine obtulerat Drusus præsedit, quanquam vili sanguine nimis gaudens; [6] * quod vulgus formidolosum, & pater arguisse dicebatur. [7] cur abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant; alij tædio cœtus, quidam tristitia ingenij & metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. [8] Non crediderim ad ostentandam sæuitiam, mouendasque populi offensiones concessam filio materiam; quanquam id quoque dictum est.

* deprecantis

* quod vt vlcus formidolosum pater

Tiberis auctus ominosus.

1 AVCTVS TIBERIS.] Qui talis sæpe sub Augusto, nec frustra: nam, vt ait Victor in Valeriano, *Tiberis diluuij facie inundauit. Prudentes perniciosum Reip. cecinere.* Tiberis autem *rex est fluuiorum Italiæ*, cui data diuinitas a paganis. Magnarum certe nauium capax & Nilus alter. Plinius vocat, *rerum in toto orbe nascentium mercatorem, futurorum etiam monitorem & auctu religiosum.* Horat. de Tiberis auctu & restagnatione scribit Oda 2. lib. 1. Quo loci vocat *Tiberim flauum*, vt *cæruleum* Virg. lib. 8. his versibus.

--Ego sum pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas & pinguia culta secantem
Cæruleus Tibris.

Vbi Seruius, Tiberinum in sacris, Tiberim apud vulgus, Tibrim in carmine vocari. Ergo *flauus* dictus. sic Pacuuius *aquam flauam*, & *flauum puluerem*, dixit, vt scribit Gellius lib. 2. cap. 26. Tiberis autem prius *Albula* dictus, in quem cum Tiberius Capeti filius cecidisset, & fuisset submersus, mutato nomine, *Tibris* dictus est. Hoc enim scribit libellus de progressu Augusti, Messalæ adscriptus. Et Varro 4. de ling. Lat. Sed quomodo flauus, & ξανθὸς, qui Albula? *Flauus*, cum turbidus inundat, & turgescit; *Albula*, cum quietus & pacatus fluit in alueo. Sic Xanthum fluuium non longe a Troia nuncupauere tumentem. Sic ab albo ἄλφος, & Alpheus, sic Alpes. Et Sabini *alpum*, pro *album* dixere. Fingit autem Horatius Iliam Tiberis vxorem fuisse, vltricemque necis Iulij Cæsaris, quod ille dictus Iulius, illa vero Ilia, seu Iulia. De qua Ouid. 3. Amor. eleg. 5.

Cur Tiberis dictus Albula.

Cur Flauus.

Nec te prætereo, qui per caua saxa volutus
Tiburis Argæi spumifer arua rigas,
Ilia cui placuit.

De auctu autem Tiberis scribit eleganter Tertullianus in Apolog. *Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arua, si cœlum stetit, si terra mouit, si fames, si lues, statim Christianos ad Leonem.* Claudian. de bello Gild. vbi Roma sic loquitur.

Auctus Tiberis Christianis funestus.

Quid referam morbiue luem, tumulosue repletos
Stragibus, & crebras corrupto sidere mortes?
An fluuium per tecta vagum, summisque minantem
Collibus? ingentes vexi submersa carinas,
Remorumque sonos, & Pyrrhæ secula sensi.

Sub Tiberio excreuit Tiberis semel, & iterum, heic scilicet, & in fine imperij eius, vt Dio scribit lib. 58. Sed impune nunquam.

2 LIBRI SIBYLLINI.] Turbatæ vrbis suffugium, & oracula Romana. Plinius de Sibylla lib. 7. cap. 33. *Diuinitas & quædam cœlitum societas nobilissima ex fœminis, in Sibylla fuit.* Et Poeta:

--interpres Diuum quæ numina Phœbi,
Quæ tripodas Clarij lauros, quæ sidera sentit,
Et volucrum linguas & præpetis omina pennæ.

Vopiscus in Aureliano citat epistolam Aureliani ad Senatum: *Miror vos P. C. tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, proinde quasi in Christianorum Ecclesia, non in templo deorum omnium tractaretis.* Et sane temporibus Augusti iam magna negligentia erat in consulendis Sibyllæ libris. Strabo 17. Duo autem præcipua habebant in explorandis publicis rebus. Primum illa oracula. Deinde & ab Etruscis diuinationem per auguria, exta, & Iouis signa. Varro 1. de re Rust. cap. 1. *Neque patiar Sibyllam non solum cecinisse quæ dum viueret prodessent hominibus, sed etiam quæ cum perijsset ipsa, & id etiam ignotissimis hominibus, ad cuius libros tot annis post, publice solemus redire, cum desideramus quid faciendum sit nobis in aliquo portento, me nedum viuo quidem necessarijs meis quid prosit facere.* Iul. Obsequens de prodig. *Pestilentia, fameque laboratum, vt ex Sibyllinis, populus circa compita sacellaque operaturus sederit.* Id est sacrificaturus. Tibullus lib. 2. eleg. 5.

Sibylla in portentis consulta.

Te duce Romanos nunquam frustrata Sibylla est,
Abdita quæ senis facta canit pedibus.

Id est, carmine Hexametro. Et Claudian. in Eutrop. lib. 1.

Pandite Pontifices Cumanæ carmina vatis,
Fulmineos solers Etruria consulat ignes,
Immensumque nefas fibris exploret haruspex.

Quæ

Quæ noua portendant superi.

In fame. Plinius de locustis. *Sæpe populo ad Sibyllina remedia coacto confugere inopiæ metu.* lib. 11. cap. 29. Ouid. 4. Fast.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa,
Cumæ um veteres consuluistis anum.

In morum lapsu. Id est, Sibyllam Cumanam. D. Hieronym. 1. contr. Iouinian. *Quid referam Sibyllas Erythræam atque Cumanam & octo reliquas: (nam Varro decem fuisse autumat) quarum insigne Virginitas est, & Virginitatis præmium diuinatio? Quod si Æolici genere sermonis Sibylla Σιοβούλη appellatur, recte consilium Dei sola scribitur nosse Virginitas.* Hæc ille aduersus istum desertorem Catholicæ fidei. Papinius etiam in rebus turbidis consulentem vatem facit 4. Theb.

At trepidus monstro, & vanis terroribus impar,
Longæui rex vatis opem, tenebrasque sagaces
Tiresiæ, qui mos incerta pauentibus, æger
Consulit.

Apud Romanos semper Sibylla consulitur in prodigijs, quod ostendit Virgilius dum libro 6. facit Æneam ita Sibyllæ spondentem.

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
Heic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam, lectosque sacrabo
Alma viros.

Sibyllæ libri magnæ authoritatis. Sibyllæ libri seruati Duumuiris. Decemuiris. Quindecemuiris. Noto autem *viros* illos lectos, fuisse primum Duumuiros, mox Decemuiros, tum etiam Quindecimuiros, quibus mandata cura librorum Sibyllæ, quique in arca lapidea cremati sunt, Capitolio cremato, absumptique. Et hi, qui circunferuntur hodie, collecti sunt ex vrbibus Italiæ, & Asiæ, Erythrisque, & in his supposita quædam, vt aiunt. Verum non ita constuprata, quin aliquid puræ veritatis appareat, ad miraculum vsque vel vltra miraculum.

3 Atteio Capitoni.] Cuius verum nomen *Ateius*, quamuis Dio patrem eius vocet *Atium*, sed male. *Ateius Capito.* Nam Cicero 8. famil. epist. *Etsi. L. Ateius, L. filius, An. Capito.* Quod Senatusconsulto fuit appositum. Et fuit, qui *Asinius* etiam *Capito* nominaretur, ex Gellio lib. 5. cap. 20. & 21. Et qui *vir doctissimus* appellatur, vt *Fonteius* etiam *Capito* infra. At hic noster Capito, melior fuit Iurisconsultus quam vir. Nam vt ait Tacitus libr. 3. Annal. *Humani, diuinique iuris sciens, publicum egregium, & honestas domi artes dehonestauit.* Is est, qui adulatione turpi, dicebat Tiberio verba non Latina, imperatorem posse Latina facere. *Labeonis hostis.* Sed pulchre & libere M. Pomponius Marcellus. *Mentitur Capito,* inquit Imperatori, *nam ciuitatem hominibus dare potes, Cæsar, verbis non potes.* Sueton. de illustr. Grammat. Fuit Iurisconsulti Labeonis hostis, & probitas tanta, hunc adulatorem hostem habuit. Nam Gellius ita de Labeone scribentem facit lib. 13. cap. 12. *In quadam epistola Ateij Capitonis scriptum legimus Labeonem Antistium legum atque morum P. R. iurisque ciuilis doctum adprime fuisse. Sed agitabat,* inquit, *hominem libertas quædam nimia atque vecors, vsque eo, vt D. Augusto iam principe, & Remp. obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod iustum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset.* At tu, Capito vecors, qui Remp. perire passus sis, dum in aures Tiberij oleum tuum infundis, & adulationis vnguenta, vnde ditescas. Extant sane vestigia eius adulationis apud Tacitum magna. Sed nescio an ad patrem Capitonis referamus, quod Seneca scribit præfat. lib. 10. Controuers. his verbis. *Amabam Capitonem,* (quod indicat iam defunctum,) *cuius declamatio est de Popilio, hæc quæ meo Latroni subducitur. Bona fide Scholasticus erat, in his declamationibus, quæ bene illi cesserunt, nulli non post primum tetracolum præferendus.* *Responsum Capitonis.* Citat Plinius responsum Capitonis libr. 18. cap. 11. his verbis, quæ mea manu paulum egent. *Ipsi,* inquit, *panem faciebant, Quirites, mulierumque id opus erat, sicut etiam nunc in plurimis gentium. Artoptam Plautus appellat in fabula, quam Aulularia scripsit* (lego, *In fabula Aulularia quam inscripsit,*) *magna id concertione* (lege, *concertatione*) *eruditorum. An is versus sit illius, certumque sit, Ateij Capitonis sententia, tostum panem lautioribus coquere solitos pistores, qui far pinsebant.* *Libertas Labeonis in Augustum. Plinius correctus.* Eiusdem est responsum citatum a Macrobio in Saturnal. *Si lapides in caput Vattinij iacerentur, poma esse.* Quod festiuum verbum, dignum Capitonis capite fuit.

4 Proconsulari imperio, tradique Cæsari.] Eadem commutatio accidit, etiam viuente Augusto, qui Cyprum, & Galliam Narbonensem, populo reddidit, Achaiæ autem & Macedoniæ præfecit Poppæum Sabinum Tiberius, quas per totum eius principatum exercuit auariter. *Prouinciarum permutatio Augusti cum populo. Sabinus Poppæus auaritiæ famæ.* Cæterum Spartianus in Balista ita prouinciales pungit magistratus ex epistola Valeriani. *Hac in forma Rempublic. vides, vt nec ille prouinciales grauet, vt illic equos contineat, vbi sunt pabula, illic annonas militum mandet vbi sint frumenta.* Et Cicero scribens ad Quint. fratrem, recenset onera, quibus a magistratibus Romanis premerentur prouinciæ. *Digna Ciceronis admonitio ad fratrem.* *Non,* inquit, *itineribus tuis perterreri homines, non sumptu exhauriri, non aduentu commoueri: esse quocunque veneris, & publice, & priuatim maximam lætitiam, cum vrbs custodem, non tyrannum, domus hospitem, non expilatorem recepisse videatur.* *Digna Christiano viro.* At prouinciæ sub Cæsare minus duriter habitæ, quam sub proconsulibus, quod rarius Cæsar iret in prouincias, & si iret, suis se sumptibus sustentaret: quod non faciebant proconsules. *Cur Cæsaris prouinciæ melioris conditionis, quam populares.* Addo, quod facilior Cæsaris accessus, quam magistratuum, & multo gratiosior eius comitatus. Pusillis enim hominibus superba authoritas, Cæsari amabilis & honesta comitas. Tamen, vt ait Capitolinus in Antonino Pio, *Semper graius prouincialibus comitatus principis, etiam minus parci.* Nam ita legendum, non vero, *nimis parci.*

5 Edendis Gladiatoribus.] Quod contumeliosum nomen fuit. *Gladiator nomen contumeliosum. Humilius nihil gladiatore.* Nam, vt ait Calpurnius, declamat. 50. *Neque conditione gladiatoria quidquam est humilius in vulgo.* Lucillius:

Homicidæ dicti.
Hostiæ publicæ voluptatis.
Volumina vocati gladiatores.
Gladiatores, aut mali serui, aut captiui.

Saranis spurcus homo, vita illa dignus locoque.

Nam Samnites gladiatores erant. Et confirmat L. 3. in princip. de lib. & posth. Tertullian. *homicidas* vocat, & *hostias publicæ voluptatis*, de spectaculis cap. 10. Vt Epictetus qui Gladiatorem vocat *sine crimine homicidam*. In altercatione Adriani. Sic Prudent. contra Symmach.

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infausta fusus gladiator arena,
Heu male lustratæ Phlegethontia victima Romæ.

Etiam de damnatis.
Edocti gladiatores.
Etiam a Senatoribus.

Fiebant autem, aut *de captiuis*, aut de *mali ingenij seruis*. Tertull. eodem. Sed addo etiam *de sententia damnatis*, L. aut damnum. de pœnis: *Docebantur autem a senatoribus*, quod firmat Sueton. in Iulio Cæsare. In quorum verba iurabant.

Nullius addictus iurare in verba magistri.

Mox magistri, & horum Rutilius disciplina.

Ideo Diuus Cyprianus scribebat ad Donatum. *Scelus non tantum geritur, sed & docetur.* & ostendit Valerius de milit. institut. his verbis. *P.*, inquit, *Rutilius ab ijs vitandi, atque inferendi ictus subtiliorem rationem ingenerauit. Qui quamuis consul esset, etiam fuit gladiatorum doctor.* Et inde *disciplinosi gladiatores* dicti a Catone, apud Nonium, qui gladiatoriam discerent. Dixi supra, vbi de gladiatoribus Blæti, fuisse gladiatores, aut ad *tutanda dominorum corpora* in vrbe, aut in castris *ad ea defendenda*, aut ad *vulgi voluptatem*, in theatro, vel in priuatis domibus. De *alitis ad voluptatem vulgi*, Prudent. in hymno D. Fructuosi:

Edocti aut ad voluptatem vulgi, vel ad tutanda corpora dominorum.

Intrauit interea locum rotunda
Conclusum cauea, madens ferarum
Multo sanguine, quem furor frequentat.
Tum spectacula perstrepunt cruenta,
Ac vilis gladiator, ense duro
Percussus cadit, & fremit Voluptas.

Vilis gladiator.

De his qui *alebantur ad spectacula*, noster lib. 2. Annal. *Censuit Dolabella, spectaculum gladiatorium per omnes annos celebrandum, pecunia eorum qui quæsturam adipiscerentur.* Sed hæc omnia cruenta spectacula, Christiana & Catholica religione vigente, sub Constantino sublata sunt. L. 7. de gladiat. Cod. Et hoc debet genus mortalium puræ & putæ religioni, Christianæ & Romanæ, quæ etiam nunc viget, vigebitque tamdiu, quandiu orbis erit, crepantibus Vertumnis, & ipso Vaioue.

Spectacula gladiatorum a Constantino sublata.

6 QVOD VVLGVS FORMIDOLOSVM.] Itane formidolosum, quod totis animis expetebat? Tertullianus vocat *acceptissimum spectaculum*, quod esset plebi gratissimum. libr. de spectacul. Et *amentissimos arenarios* nominat. Ita enim scriptum. Nam *amantissimi* vere plebeculæ insanienti, sibi vero *amentissimi* erant. Horatius a plebe expetitos ait dum scribit 2. epist.

Absurditas excusa lectionis. Tertullianus correctus. Plebs optat gladiatores. Amantissimi arenarij Tertulliano.

-- Media inter spectacula poscunt
Aut vrsum, aut pugiles: his nam plebecula gaudet.

Et Iuuenal. Satyra 11. licet de Circensi ludicro, de quo ita:

Nam si deficeret, mœstam attonitamque videres
Hanc vrbem, veluti Cannarum in puluere victis.

Sed Terētio, in prologo Hecyræ, nemo melius.

Primo actu placeo, cum interea rumor venit
Datum iri gladiatores, populus conuolat,
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.
Ego interea meum non potui tutari locum.

Tacitus emendatus.
Sic vlcus Drusi Augustinus peccatum vocat.

Ideo D. Cyprianus, vbi de gladiatoribus, ait, *Occidi homines in hominis voluptatem.* Et Iulianus in Misopog. vocat etiam θεάματα *grata populo, risus amanti.* Quid ergo narrat Tacitus esse *in vulgus formidolosum*? Crede in his verbis esse quod emendes. Et lego ex veris, *quod, vt vlcus formidolosum, pater arguisse dicebatur.* Nam *vlcus* vocat animi morbum. Sic Seneca dixit epist. 68. *vlcus meum curo*, pro vitio animi. Nam ita Laertius in Zenone Cittieo. ὡς δὲ λέγεταί τινα ἐπὶ τοῦ σώματος ἀρρωστήματα, οὕτω κἀπὶ τῆς ψυχῆς. *Quemadmodum in corpore casu gignuntur ægritudines, ita in animo.* Et D. Augustinus Homil. 20. in 4. cap. Genes. vbi de peruetusta auriculari confessione, quam Catholici vocant, & qua vtuntur salubriter. *Qui hæc facit*, inquit, *si volueris, vt decet, vti conscientiæ adiumento, & ad confessionem facinorum festinare, & medico ostendere vlcus, qui curet, & non exprobret, atque ab illo remedia accipere, & soli ei loqui, nullo alio conscio, & omnia ei dicere cum diligentia, facile peccata sua emendabis.* Vocat ergo *vlcus*, animi vitium, quale erat in spectandis gladiatoribus illa nimia voluptas, quam merito in Druso arguit Tiberius pater. Princeps enim sanguine gaudens, magna edit funera. Quod & ipsi patri obiectum est his versibus:

Auricularis confessio in Ecclesia Catholica sub D. Augustino.
Princeps sanguine gaudens magna edit funera.

Fastidit vinum, quia iam sitit iste cruorem.
Tam bibit hunc auide, quam bibit ante merum.

Sed Drusus patrissabat, quanquam pater suam sæuitiam tegeret. Nam ait Dio lib. 57. *Multis præsentibus ei dixit, non illum se viuo, quidquam per vim aut libidinem perpetraturum; sin conatus fuisset, effecturum se, vt ne se defuncto quidem.* Quod erat regium præceptum, & documentum. Nec tamen natura recurrente, a sanguine abstinuit, licet vili, sed formidoloso, vt dixit. Nam semel degustato gladiatorum sanguine, itur in ciuium cædes, non sine voluptate & frequentia.

7 CVR ABSTINVERIT SPECTACVLO.] Claudianus non modo ciuile principibus, sed & vtile putat, misceri voluptatibus vulgi. Sic enim scribit in nupt. Honor.

Principibus ciuile, & honestum, immo commodum miscere se vulgi voluptatibus.

Laxet terribiles majestas regia fastus,
Et sociam plebem non dedignata potestas.
Confundant turbæ proceres, soluantur habenis
Gaudia, nec leges pudeat ridere seueras.

Nam in instrumento musico acutæ & leuiores chordæ grauioribus iunguntur ad harmoniam. Alia tamen Tiberio morum via, quia longe aberat ab Augusti regendi arte, & virtutum parte. Et certe, qui in excelso ætatem agunt, ad humilia vix se referunt: quod si theatris vtantur, faciant vt raro. Nam principes, vt Catonem, grauia decent, non leuia: & theatrorum vanitas & Principum auctoritas non bene conueniunt. Præcipue Christianis, quorum Majestas theatra sustulit & virtutes Christianas orbi intulit. Eunapius in vita Ædesij ait, Aristophanem theatris corrupisse

Tiberiū, & Augusti regendo imperio contraria mens.

rupisse mores Atheniensium, & totam Græciam traxisse ad risum & contumelias: Imo ad lubricos & perniciosos animorum motus. Et eodem loco Constantinum, quem vt paganus oderat, ad captandos Theatri plausus & populi laudes ludis delectatum, cum ille sustulerit ludos & theatrales nænias.

8 NON CREDIDERIM AD OSTENTANDAM SÆVITIAM.] Et cur Tacite? memineris te scripsisse, *displicere semper regnantibus ciuilia filiorum ingenia.* Annal. 3. memineris, Tiberio *discordem etiam fuisse cum matre animum.* Memineris, nullam mentem suspicionis magis capacem, mente Tiberij principis pagani. Memineris sententiæ Senecæ patris Controu. 1. lib. 3. *Multa vitia diuites habere, & hoc, quod suos non ament.* Memineris exemplorum tuorum, & forsan aliud cēsebis.

Qui regnat, suspectos filios habet.

Mens principis suspiciosa.

[1] Theatri licentia proximo priore anno cœpta grauius tum erupit, occisis non modo e plebe, sed militibus, & centurione, vulnerato tribuno prætoriæ cohortis, dum probra in magistratus & dissensionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres; dicebanturque sententiæ, vt prætoribus [2] ius virgarum [3] in histriones esset. intercessit [4] Haterius Agrippa tribunus plebi, increpitusque est Asinij Galli oratione, qui ea [5] simulacra libertatis Senatui præbebat, silente Tiberio. valuit tamen intercessio, quia Diuus [6] Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, neque fas Tiberio infringere dicta eius. De modo [7] lucaris, & aduersus lasciuiam fautorum multa decernuntur, ex quis maxime insignia: [8] Ne domos pantomimorum senator introiret: ne egredienteis in publicum, equites Romani cingerent, aut alibi, quam in theatro spectarentur, & spectantium immodestiam exilio mulctandi potestas prætoribus fieret. [9] Templum vt in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispanis, permissum, datumque in omnes prouincias exemplum. Centesimam rerum venalium post bella ciuilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius [10] militare ærarium eo subsidio niti; simul imparem oneri Remp. nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur. ita proximæ seditionis male consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

* ex queis

Veterani non decimo sexto, sed vigesimo dimissi ad exonerandam Remp.

1 THEATRI LICENTIA.] Theatra vrbana castra vocat Valerius libr. 2. cap. 4. vbi de spectaculis. Et si lubet, refer ad hunc Taciti locum quod Velleius scribit, *compressa theatralis seditio.* Author autem dialogi de Orat. quisquis est, & qui Tacito non sine vitio tributus, recte ad hanc sententiam dixit. *Propria & peculiaria huius vrbis,* (id est Romæ) *vitia pæne in ipso matris vtero concipi videntur,* (id est, in media Roma,) *histrionalis fauor, & gladiatorum, equorumque studia, quibus occupatus animus, quantulum loci bonis artibus relinquit?* Certe Valerius, de his spectaculis, paucis verbis, sed aculeatis, ita scribit. *Theatra animosas acies instruxerunt.* Quarum originem ita Tertullian. proponit. *Vbi voluptas est, ibi & studium, per quod voluptas sapit: vbi studium, ibi & æmulatio per quam studium sapit. Porro vbi æmulatio, ibi & furor, & bilis, & ira, & dolor, & cætera, ex his, quæ cum his non competant disciplinæ.* Quod egregie Horatius his versibus est complexus, epist. ad Mæcenatem, vbi de theatro.

Ludus enim genuit trepidum certamen & iram:
Ira truces inimicitias, & funebre bellum.

Et de Circo, ita D. Cyprianus libro de spectacul. *Lites in coloribus, contentiones in curribus, gaudere quod equus velocior fuerit, mœrere quod pigrior. Annos pecoris* (id est, equi,) *computare, Consules nosse, ætatem dicere, prosapiam designare, auos ipsos, atauos commemorare.* Nec male idem Tertull. qui theatrorum talia studia, nominat *Euripos, & suffragiorum impiorum æstuarium.* Et firmat Horat. lib. 2. epist. 1.

-- Nam quæ peruincere voces
Eualuere sonum, referunt quem nostra theatra?
Garganum mugire putes nemus, aut mare Thuscum.

Et de Amphitheatro Martial lib. 5. epigrammat. 70.

Mitior in magno clamor furit amphitheatro,
Vincenti parmæ cum sua turba fauet.

Quod autem addit noster, de militibus & Centurione occisis, etiam Annal. 13. eadem scribit. *Milites,* inquit, *theatro additi, ad comprimendam plebis licentiam, & fautores histrionum in vincula coniecti.* Et sane putidum est, propter *virum nescio quem, nec virum, nec fœmi-*

Roma vrbis vitia.
Histriones.
Gladiatores.
Cursores.
Vnde illud.
Theatra litigiosa.
Vnde illud.

Circus etiam.
Egregius D. Cypriani de Circi insania locus.
Theatra assidua impuri suffragij.
Eorum sonitus.

nam, totam ciuitatem commoueri, ait idem Tertullianus: ac præcipue gentium reginam Romam.

2 IVS VIRGARVM.] Seruile supplicium olim *virgæ*. Vnde tam sæpe in Plautinis comœdijs mentio virgarum inter se mutuo conuitiantibus seruis. Erat tamen mitior cæteris pœnis, quod me docuit Diuus Augustinus ad Marcellin. epist. 159. his verbis. *Nolo perdere paternam diligentiam, quam in ipsa inquisitione seruasti, quoniam tantorum scelerum confessionem, non extendente equuleo, non sulcantibus vngulis, non vrentibus flammis, sed virgarum verberibus eruisti. Qui modus coercitionis, & a magistris artium liberalium, & ab ipsis parentibus, & sæpe etiam in iudicijs, solet ab Episcopis adhiberi.* Episcopis enim ius virgarum fuisse testatur Can. 13. Conc. Arelatensis primi sub Constantino: *vt proditores fratrum non verbis nudis, sed cum verberibus deponantur.* Et Canon Beatus, ex Concilio Bracarensi 3. can. 6. & can. illi. 5. quæst. 5. Et hoc ex veteri Christianorum disciplina.

Virga supplicium seruile. *Mitis pœna.* *Olim Episcopis permissa.*

3 IN HISTRIONES.] Histriones nominati, quod apud Etruscos Ludij *histriones* dicerentur. Ideo scenicis nomen inditum *histrionis*. Val. lib. 2. cap. 4. Et *ludi* a Lydis qui ex Asia transeuntes in Hetruria consederint. Quamquam *ludos*, quasi *lusos*, dicat Varro. Nam festis diebus iuuenes quibus est lasciuia innata, ludis se oblectabant, & Populum Romanum. Dijsque putabant id gratissimum, quasi tali spectaculo placarentur. Tamen *ab huiusmodi lusionibus*, ait Cato de liberis educandis, *radices crudelitas frequenter egit*, vt supra docuimus. Nec prætereo ex Dione 60. illos ludos adeo ritibus obseruatos, vt si quid in ijs præter ritum accidisset, instaurarentur denuo, idque decies. Quod prohibuit Claudius, & ad vnum diem reduxit. Idque iure. Nam nimia sedulitas dæmonas non decet, nec digni sunt.

Vnde histrionis verbum. *Ludi apud Romanos.*

4 HATERIVS AGRIPPA.] Qui modo legis hunc *tribunum Pleb.* leges libr. 4. *Consulem*, leges lib. 2. *propinquum Germaniei*, leges lib. 6. *spurcum & oscum hominem*. Cuius mores, velut in tabula pictos, Tacitus exprimit his verbis. *Qui somno, aut libidinosis vigilijs marcidus, & ob segnitiem, quamuis crudelem principem non metuens, illustribus viris perniciem inter gaudium & stuprum meditabatur.* Dico obiter esse, qui putant legendum in præfat. libr. 4. Controuers. Senecæ *Haterium*, non *Herium*. Sed falluntur, cum *Herius* sit Latinum nomen, Romanis vsitatum & nobile, quippe quod a Marrucinis. Silius lib. 17.

Impedit anteuolans Herium, cui nobile nomen
Marrucina domus, clarumque Theate ferebat.

Et forte apud Plinium libri 9. cap. 55. vbi de murænarum viuarijs agit, legendum est *Herius*, pro *Hirius*, qui cœnis triumphalibus Cæsaris dictatoris, sex millia murænarum ad eum misit. Nobile mutuum.

Mores Haterij Agrippæ. *Inter gaudia neces meditans.* *Senecæ lectio vetusta.* *Coniectura in Plinium.*

5 SIMVLACHRA LIBERTATIS.] In eadem re, eodem verbo vsus est Cicero epist. 1. famil. *Quæ*, inquit, *potest spes esse in ea Repub. in qua hominis impotentissimi, atque intemperantissimi armis, oppressa sunt omnia, & in qua Senatus, nec populus, vim habet vllam, nec leges vllæ sunt, nec iudicia, nec omnino simulachrum, vt vestigium aliquod ciuitatis?* Mori satius est, quam hæc intueri. Sed viris probis, nam improbis turpitudo est pro vita.

Simulachrum libertatis quo Cicero vsus. *Eadem in re, & eodem sensu quo Tacitus.*

6 AVGVSTVS IMMVNES VERBERVM HISTRIONES.] Tamen Sueton. cap. 45. in Augusti. videtur non conuenire cum Tacito. Pono verba, quia censore egent. *Histrionum*, inquit, *licentiam adeo compescuit, vt Stephanionem togatarium, cum in puerilem habitum circuntonsam matronam ministrasse compererat, per trina theatra virgis cæsum, relegauit.* Lego, *quia eum in puerilem habitum circuntonsam matronam monstrasse compererat.* Quod prætereunt aut silent Aristarchi nostri. Et sane idem Suetonius, ait *Hylam pantomimum, querente prætore, in atrio domus suæ, nemine excluso, flagellis verberasse: & Pyladem vrbe, atque Italia submouisse, quod spectatorem, a quo exsibilabatur, demonstrasset digito, conspicuumque fecisset.* Existimo tamen postea Augustum coercitionē in histriones, magistratibus omni tempore, & loco, lege vetere, permissam, ademisse, *præterquam in ludos, & scenam.* Lego, *ineundo ludos & scenam.* Nam *in*, ita postea vsurpatum Tacito, vbi de Seiano (*in domum cœtus arcendo*) pro, *ineundo domum arcendo*: sunt enim abbreuiaturæ exscribentium. Nam ita Sueton. cap. 45. in August. & ita emendandus est ex veris ille locus. Cæterum noto virgas illas, & flagellorum verbera, præcipue scapulis impressa. Nam Cato habuit orationem, quæ tergori ciuium consuluit, & illa vocata est *Porcia oratio pro scapulis*. Sic de illa oratione Flaccus. *Profuit*, inquit, *multum scapulis P. R.* Et Cicero pro Rabirio, ait *illam legem libertatem ciuium lictori eripuisse.* Sic Terentius. *Scapulas perdidi.* Et Plautus. *Scapulæ iam pruriunt*, in Pœnulo. Et eodem. *Meæ istuc scapulæ sentiunt.* Inde serui apud Comicos, *flagitribæ*, & *flagriones*. In Pseudolo Plautus. Et *virgarum lasciniæ, & ipsa virgarum plaga virgidemia*, apud eos dicitur, *& virgarum seges.* Quod est legentibus peruium.

Suetonius correctus. *Repressa licentia histrionum.* *Augustus vere princeps matronarum dignitatem tuetur.* *Suetonius correctus.*

7 LVCARIS.] De eo Lucare, capio quod Iuuenalis scripsit Sat. 3.

Heic vbi nocturnæ Numa constituebat amicæ,
Nunc sacri fontis nemus, & delubra locantur
Iudæis, quorum cophinus, fœnumque supellex:
Omnis enim populo mercedem pendere iussa est
Arbor, & eiectis mendicat silua Camœnis.

Sed quid istud est, *vbi Numa constituebat amicæ?* non capio, sed ita legendum puto.

Heic vbi nocturna Numa constertebat amica.

Id est, *vbi cum amica Egeria simul dormiebat.* Quæ sunt mera verba Iuuenalis. Egerias autem ab egerendo partu, & abortiuis faciendis, dictas aiunt Grammatici, non insuauiter. At Lucar pretium est quod ex lucis captatur, vel pecunia quæ pro luco exigitur.

Lucar tributum conductum a ludis. *Iuuenalis correctus.* *Vnde Egeria.*

8 NE DOMOS PANTOMIMORVM.] D. Hieronym. vbi agit de quadam lege lata in clericos, sic ait: *De lege non conqueror, sed doleo quod meruimus hanc legem.* Idem dico de senato-

Turpe senatoribus leges correctorum meruisse. *Quid senatori cum pantomimo?*

Senatoribus, turpissimum esse senatores hanc legem meruisse. Quid enim senatori cum pantomino? Quid iustitiæ sacerdoti, cum artifice voluptatis?

Tunc tegas spurco Damæ latus?

Quod Poeta huic senatorum ordini isto sæculo nimis corrupto & a prisca virtute alieno exprobrat. Fuit olim senatoribus mos ne turpes & noxios contingerent. Cicero 1. Catil. *Quid quod aduentu tuo subsellia vacua facta sunt? quid quod omnes consulares qui tibi sæpe ad cædem constituti fuerant, simul atque assedisti, partem illam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt?* Ad hanc rem facit Canon 20. Concil. Nicæni. *Neue quis fidelium cum diuinis & maleficis conuersetur. Qui hoc fecerit, & eorum dicta approbauerit, & in domum eorum intrauerit, aut in suam receperit, sacerdos, gradu moueatur, & laicus communione priuetur.*

Pantomimi lege damnati. *Et infames.*

Omnia sane iura, & omnes senatores, iurium tutelæ, pantomimos damnarunt, vt infames, & turpes. Tertullianus hoc docet egregie libr. de spectacul. Sed obscuro loco, quem interpretor, & mendoso, quem corrigo, quia antecessores mei inemendatum protulerunt. *Quid mirum* (inquit) *de inæquata ista,* (lege confidenter, *de inæqualitate ista*) *hominum miscentium, & commutantium statum boni, & mali per inconstantiam sensus, & iudicij varietatem? Etenim ipsi authores & administratores spectaculorum, quadrigarios, scenicos, arenarios amentissimos:* (lege *amantissimos.* Et dixi supra vbi de Druso qui amantissimus cædis) *quibus viri animas, fœminæ autem illis, etiam corpora sua substernunt, propter quos, in eo committunt, quæ reprehendunt, ex eadem parte, quam magnifaciunt, deponunt, & diminuunt. Imo manifeste damnant, ignominia, & capitis diminutione; arcentes curia, rostris, senatu, equite; cæterisque honoribus simul, & ornamentis. Quibus, quanta peruersitas?* Quæ omnia explico.

Tertull. correct.

Tertull. explicatus.

Nam Tertullianus damnat spectacula, & spectatores, & spectaculorum exhibitores. Spectacula, quod sint Diaboli negotia: spectatores, quod negotiorum Diaboli curatores, & quod peruersitate iudicij, probent in circo, & in theatro, quod domi abhorrent, vt turpia verba, vt cædes. Damnat etiam exhibitores spectaculorum, quod eadem iudicij peruersitate, histriones magni faciant, quos legibus, vt turpes personas, & vt famosos, capite minuunt, arcentque ab omnibus muneribus. Ideoque ex eodem ore efflant frigidum & calidum. *Quid mirum ergo,* inquit, *de inæqualitate ista hominum*, qui per inconstantiam sensus, & iudicij varietatem, miscent, & commutant statum boni & mali, faciuntque vt quod bonum est, modo sit malum, & quod malum, modo bonum sit? *Ipsi,* ait, *etiam authores & administratores spectaculorum*, id est, qui spectacula edunt, *in eadem mentis peruersitate versantur.* Nam *quadrigarios, Scenicos, Xysticos, arenarios amantissimos: Quibus* scilicet impensius delectantur, *& quibus viles animas suas substernunt, fœminæ autē corpora, & propter quos committunt ea quæ reprehendunt,* id est, probant quæ improbarunt, vt turpia verba, & cædes hominum. *Ex eadem parte,* id est, ex eadem re, *propter quam illos magnifaciunt, deponunt, & deprimunt, diminuuntque per capitis minutionem, & ignominiosos faciunt, arcentque, tanquam famosos, ab omnibus muneribus ciuilibus. In quibus rebus, quanta iudicij peruersitas est?* Hoc autem omne a Iurisconsultis, & ex iuris fontibus, & tit. de his qui not. inf. Quod autem adijcit, *ne egredientes in publicum, equites Romani cingerent:* Plinius de Medico Thessalo, *Nullius*, inquit, *histrionum, equarumque trigarij comitatior egressus in publico erat.* Et D. Augustin. Tractatu 100. in Ioannem cap. 16. vbi loquitur de histrionibus. *Scitis de talibus quam sit frequens fama cum laude. Quippe amabantur, & laudabantur.* Idem Psalm. 58. *Non quemadmodum laudatur a studiosis theatricarum nugarum, vel auriga, vel venator, vel quilibet histrio, & a laudatoribus suis inuitantur alij laudatores & exhortantur.*

Pantomimi senatoribus cincti.

Pantomimi distincti ab Atellanis.

Noto obiter Romæ Atellanos Oscis accitos, turpes non haberi, nec tribu moueri, nec a militaribus stipendijs repelli. Val. Max. lib. 3. cap. 9. Contra autem pantomimos. Arnobius lib. 7. *Harum*, inquit, *actores in honestos esse ius vestrum & inter capita computari iudicauit infamia.* Respicit enim ius Romanum, & ad Iurisconsultorum sententiam, quæ legitur L. 1. de his, qui notantur infam.

Arnob. correct.

Iulianus in Misopog. οὐ πάντες εἰς τὰ θέατρα πεφύκαμεν· τὸ δυσχερέστατον τῶν ἔργων, καὶ ἀπρεπέστατον τοῦ βίου τινός. *Neque ad theatra sumus omnes idonei: quod & ignobilissimum est, & turpissimum vitæ genus.*

Vnde pantomimi dicti.

Theatra exosa viris grauibus.

Cæterum pantomimorum nomen a multifaria imitatione inditum, suam olim Romæ habuit nobilitatem: nihil enim frequentius legas sub primis Imperatoribus, Bathyllo, Paride, Pylade, Latino, talibusque quisquilijs, & Mnestere, a quo adhuc vulgare nomen apud Francos *Menestriers*, alijsque sub Imperatoribus, turpia theatrorum & ludionum nomina. Nos tamen alio loco de his dicemus.

Pantomimi nuper in Gallia.

Sed noto quod mihi legenti mirabile fuit, non ita pridem visos apud nos spectatosque saltantes pantomimos. Nam Monstreletus in suo Chronico pluribus locis, & signanter vbi de Carolo VII. Francor. rege, exactis Francia Anglis, Lutetiam fœliciter intrante sic scribit Franco idiomate. *Deuant la Trinité estoit la passion; c'est à sçauoir comment nostre Seigneur fut pris, battu, mis en Croix, & Iudas qui s'estoit pendu, & ne parloient rien ceux qui ce faisoient, mais le monstrerent par ieu de Mystere, & furent les manieres bonnes, & bien iouées.* Quæ verba ita verto. *Ante Trinitatis ædem, quidam Mysterium passionis saltabant, exhibebantque Christum captum, verberatum, & cruci suffixum, Iudamque suspensum, nullis tamen verbis, sed solo manuum gesticulantium mysterio: eaque omnia graphice, & decenter acta, & gesta fuere.*

Pātomimorum descriptio.

Quod conuenit cum illa Cassiodori pantomimorum descriptione libr. 4. Var. epist. vlt. in qua sic scribit: *Tunc illa sensuum manus oculis canorum carmen exponit, & per signa composita, quasi quibusdam litteris, edocet intuentis aspectum, in illaque leguntur apices rerum, & non scribendo*

Chironomi qui manu cibos secabant.

facit quod scriptura declarauit. Sic Chironomi veteres ciborum sectionem mimo demonstrabant. De quibus Iuuenalis Satyra 5.

-- Nec minimo sane discrimine refert
Quo gestu lepores, & quo gallina secetur.

Nec tantum sectionem ciborum, sed omnia quæ verbis exprimi poterant, gesticulatione loquebantur. Vide librum Venerabilis Bedæ de loquela per gestum digitorum, tomo primo operum eius. Cæterum attende quam noui histriones, & pantomimi, a veteribus fuerint alieni. Quippe Æsopos Tragœdos, & Roscios Comœdos, non modo senatores familiares habebant, sed & scriptis laudabant. Vnde illa Roscij commendatio qui a Sylla aureo annulo donatus est. Et qui in arte sua perfecti erant, Roscij dicebantur. Nam *nil deerat Roscio ad perfectionem.* Cic. 1. de Orat. & Verr. Flaccus. Elogia eiusdem apud Ciceronem, & apud Catullum peruia sunt. At nouos a senatorum consortio excludebant, vt turpes, vt oscos, vt inhonestos. Sed postea senatores facti sunt pantomimi, vt matronæ ludiæ & saltatrices. Sic abierunt mores, & tota ciuitas facta est lupanar gentium, & ex lupanari præda: quod omnibus regnis euenit, nisi sapientia gubernentur & ad illam redeant.

Veteres & noui comœdi quam dispares.

Vbi Tarraco.

9 TEMPLVM VT IN COLONIA TARRACONENSI.] De Tarracone Martial. lib. 1. epigramm. 50.

Aprica repetes Tarraconis litora.

Et Plinius *affixam eam regionem Pyrenæo, & toto eius latere decurrentem in Gallicum Oceanum* narrat. Illi autem Tarraconenses huius idolomaniæ authores, vt & postea Hispani, qui Tiberio & matri delubrum vt statueretur, rogarunt. Primi enim ius Augusto Deo ædificandi templum in Europa, postularunt, & sequuti sunt Galli, qui vt solo vicini, ita in ista amentia proximi. Nam Lugduni egregium templum hoc numen habuit, omnium Galliarum pecunijs substructum. Scelus Tarraco incepit, Lugdunum peregit. Quanquam de Tarracone, non prætereo quod illi Prudentius dat clarissimum elogium in hymno de octo martyribus, his verbis:

Tarraco pagana adulatrix.

Tu tribus gemmis diadema pulchrum
Offeres Christo genitrix piorum
Tarraco, intexit cui Fructuosus
Sutile vinclum.

Sic Tarraco vrbs tam Christiana postea fuit quam fuerit ante pagana.

Tarraco Christiana.

10 MILITARE ÆRARIVM.] In quod bona Posthumi Agrippæ fuere congesta. Fuit autem Augusti inuentum ex vigesima hereditatum, & legatorum conflatum. Nam primum ex congesta pecunia, cum ipse suo, Tiberijque nomine in ærarium illud multum congessisset, sperabatque etiam suo exemplo gentium reges, & priuatos idem facturos, sed frustra. Ergo vigesimam hereditatum reperit, adlegitque ex patricijs tres, qui huic muneri præsiderent. Dio lib. 55.

Ærarium militare.

Actum deinde in Senatu ab Arruntio & Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes, verterentur flumina & lacus, per quos augescit. Auditæque municipiorum & coloniarum legationes, orantibus [1] Florentinis, ne [2] Clanis solito alueo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret. Congruentia his [3] Interamnates disseruere, pessum ituros fœcundissimos Italiæ campos, si [4] amnis Nar (id enim parabatur) in riuos diductus superstagnauisset. Nec [5] Reatini silebant, [6] Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes; quippe in adiacentia erupturum: [7] optume rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus, vtque originem, ita fines dederit: spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, & [8] lucos, & aras patrijs amnibus dicauerint; quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluuijs orbatum minore gloria fluere. Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, siue superstitio valuit, vt in sententiam Pisonis concederet, qui nil mutandum censuerat.

Florentini Fluentini dicti.

1 FLORENTINIS.] Videntur non Florentini tantum, sed Fluentini olim dicti. Nam sic Plinius: *Fluentini præ fluenti Arno adpositi.* lib. 3. cap. 5. Quod firmatur veteri Nouariensi inscriptione. M. PHILOCLVS. MATRI. ET. FLOENTINÆ. HERINNIÆ. VXORI. pro *Florentinæ*. Tamen lib. 14. cap. 3. *Tuscis peculiaris est Tudernis, atque etiam huius nominis Florentia.* Sed olim non modo *Florentia*, sed *Anthorentia* dicta Græce. de qua Cato 1. Orig. *Anthorentia vetérior quam Roma.* Putat Politianus olim Romam tria habuisse nomina; & dictam Romam, & Anthorentiam seu Florentiam, & Amaryllidem, epist. 2. li. 1.

Florentia Anthorentia dicta Græce.

Et ab

Florentia Anthorentia dicta Græce. Et ab ἄνθος dicta Anthorentia, quod est flos, quem gestat etiam hodie pro insigni. Quæ Florentia Medicæa gente nunc est nobilis, *Roma vetustior. Hodie etiam flos iste Francicis iunctus Lilijs.* & in Italia fulgenti imperio. Cumque hæc scriberem, MARIA MEDICÆA nupta erat fœlicibus auspicijs HENRICO IV. Christianiss. Francorum regi, vtque ille dominatione potens, ita illa casta fœcunditate. Nam vt aiebat Claudian. 2. de laud. Stilic.

Scripti huius libelli æuum.

-- *Vtroque dedit diademata sexu,*
Reginasque parit, reginarumque maritos.

Petrarcha nobilis scriptor tam versu Italico, quam Latina prosa, ita de Florentia libr. Var. epist. ad Florentinos. *Non immerito Floridum nomen sortita Florentia, in qua Flos virtutum, & gloriosorum actuum.* Merito ergo Francis lilijs iunctus iste Flos, quasi Flos Flori, ex quibus pulcherrimi iam & suauissimi prodiere surculi. Quorum primus & suauissimus LVDOVICVS XIII. FRANCORVM REX, cui Dominus Deus det fundum irriguum superius & inferius, & largos suæ benedictionis imbres ei impluat. Quæ eulogiæ loco libuit heic attexere. Nam post patris funus suscepit imperiũ natus annos 8.

Stemmate materno fœlix, virtute paterna.

Clanis fluuius. 2 CLANIS.] Silius libr. 8.

Et Clanis, & Rubico, & Senonum de nomine Sene.

Κλάνιν vocat Strabo lib. 5. Quem ait a Minturnensibus magnis cultum honoribus quod eorum oppidum præterfluat, & idem Silius eodem:

Silius explicatur.

Clanio contemptæ semper Acerræ.

Nam propter Acerras fluit, nec vrbem intrat. Ita interpretor, *Acerras contemptas*, quatum hospitium dedignetur fluuius. *Quare Clanis ita dictus. Clanis apud Pictones.* Qui *Clanis* quasi *clarus amnis* dictus est, & in ora Pictonum eiusdem nominis fluuius est visu peramœnus, vt notes Italiæ delicias Galliam inuidisse.

3 INTERAMNATES.] Ab Interamna vrbe de qua noster Hist. 3. *Pars Narniæ, pars Interamne subsistere iussi.* *Interamnates cur ita dicti. Italica est Mesopotamia.* Dicti Interamnates, quia *inter amnes positi.* Italica vere Mesopotamia. Cicero epist. ad Attic. lib. 4. epist. quæ incipit *De Eutychide*, aliquid refert non absimile ab historia Taciti. *Rheatini*, inquit, *me ad sua τέμπη duxerunt, vt agerem causam contra Interamnates apud Consulem, & decem legatos; quod lacus Velinus a M. Curio emissus interciso monte in Nar defluit: ex quo est illa siccata, & humida tamen modice Rosea.* Regio tam fœcunda fœni, & animalium pabuli, vt quã minus irrigua sit, tamen prata quater anno secentur. Nec mirum quia soli vbertas & aquæ vicinitas hæc faciunt.

Nar fluuius. 4 AMNIS NAR.] De quo idem Silius l. 8.

-- *Narque albescentibus vndis*
In Tiberim properans, Tiniæque inglorius humor.

Et Virgilius 7. Æneid.

Sulphureã Nar albus aquã.

Hodie Tinnia. Hodie *Tinniam* vocant in agro Picentino, quamuis disparet Strabo. Non inamœnum certe flumen, (quod Tigniam Cæsar nominat primo Ciuilium) nec Italiæ Nymphis inuisum. A quo *Narnia* ciuitas, de qua 3. Hist. noster. *Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine dedecore, sed sub signis vexillisque in subiectos campos Narniæ descendere.* Et *Narnienses* olim dicti *Nequinenses*, qui a Nequino oppido eiectis colonijs veteribus, ibi habitarunt. Verrius Flaccus ex M. Catone, vt & Varro.

5 RHEATINI.] Quos in Italiæ regione quarta Plinius ponit li. 3 cap. 12. Silius. li. 8. *Rheate.*

-- *Magnæque Rheate dicatum*
Cælicolum matri.

Nam illa Rhea, dicta est mater Deum, & magna mater, a qua Rheate, & Rheatini quasi Magnæ matris filij.

6 VELINVM LACVM.] Qui in Nar influit. Cic. 4. ad Attic. Et cuius exuberantes aquæ primum multum soli sorbebant: sed postea deductæ in vicini Naris alueum, qui campi postea patuere Rosaria fuere Italiæ, rosarumq. extitere fœcundissimi. Non omitto in illo lacu, *per naturæ miraculum, nullo non die apparere arcum cœlestem*, vt ait Plinius lib. 2. cap. 62. *Miracula lacus Velini.* lignumque eius aquis deciduum, mutata natura, lapidem fieri. idem Plinius libri eiusdem cap. 10. Ab eo Velina tribus, quæ alijs accessit, vt Iuuenal. Scholiastes prodidit.

7 OPTIME REBVS CONSVLVISSE NATVRAM.] Iuuenal. Sat. 14. comprobat his verbis: *Natura magnus consiliarius.*

Nunquam aliud Natura, aliud sapientia dicit.

Ideo *rerum natura* pro diuina sapientia vsurpatur apud Iurisconsultos, L. Et si. 28. §. si paterfam. De Iudic. D. *Natura & sapientia idem.* Et Tacit. 4. Hist. *Templum ijsdem vestigijs sisteretur: nolle deos mutari veterem formam.* Et *prouida* natura dicitur a Plinio lib. 11. cap. 38. *Nec a rerum natura* (inquit) *sine aliqua occultiore causa gignitur.* Tamen adeo mirabilis, vt eius vis fide careat. Non omitto olim & sub Rege Philippo Macedone Messenios cum Lacedæmonijs de Pamiso fluuio contendisse vt heic de Nare inter Rheatinos & Interamnates.

8 LVCOS ET ARAS PATRIIS AMNIBVS DEDICAVERINT.] Seneca epist. 41. hunc morem tangit his verbis: *Fluuij & fontes sacri paganis.* *Magnorum fluminum capita veneramur; subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes & stagna quædam, (lego quæ dudum) vel opacitas, vel immensa altitudo sacrauit.* *Seneca correctus.* Virgil. 8. Æneid. fluuium alloquens.

Quo te cunque loco miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis.

Amnium autem dotes; *si magni, si pulchri, si pisculenti.* *Dotes amnium.* Cato apud Nonium Orig. *Fluuium Maronem*, (puto legendum *Matronam*) *magnum, pulchrum, pisculentum.* Et idem eodem. *Fluuius Iberus oritur ex Cantabris magnus, pulcher, & pisculentus.*

Prorogatur [1] Poppæo Sabino prouincia Mœsia, additis Achaia & Macedonia. Id quoque morum Tiberij fuit, [2] continuare imperia, ac plerosque ad finem vitæ in ijsdem exercitibus, aut iuris-

dictionibus habere. Causæ variæ traduntur: alij tædio nouæ curæ, semel placita pro æternis seruauisse: quidam inuidia, ne plures fruerentur. sunt qui existiment, vt callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. neque enim eminentis virtutes sectabatur; & rursum vitia oderat. ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. * qua hæsitatione postremo eo prouectus est, vt mandauerit quibusdam prouincias, quos egredi vrbe non erat passurus. De comitijs consularibus, quæ tum primum illo principe, ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim: adeo diuersa non modo apud autores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modo subtractis candidatorum nominibus, originem cuiusque & vitam, & stipendia descripsit, vt qui forent intelligeretur: aliquando ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. plerunque eos tantum apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset. posse & alios profiteri, si gratiæ, aut meritis confiderent. speciosa verbis, re inania, aut subdola: quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius seruitium.

Causæ cur perpetui magistratus sub Tiberio.

* Qua

Gratiæ aut merita in principem magistratus dant.

1 Poppæo Sabino.] Qui inter Romanæ auaritiæ exempla. De eius obitu noster libr. 6. *Fine anni Poppæus Sabinus concessit vita, modicus origine, principum amicitia, Consulatum ac triumphale decus adeptus, maximisque prouincijs per quattuor & viginti annos impositus, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotijs non supra esset.* Hic patriæ quod genuit nocuit. Nam maternus auus fuit Poppææ, cuius libido illustrium virorum sanguine maduit fuitque Quiritibus inuisum sidus.

Pictura Poppæi Sabini ab Tacito.

2 Continvare imperia.] Quod multis vtile visum. Spart. in Pescennio Nigro: *Tantæ fuit authoritatis, vt ad Marcum primum, deinde ad Commodum scriberet, cum videret prouincias facili administrationum mutatione subuerti. Primum, vt nulli ante quinquennium succederetur prouinciæ præsidi vel legato, vel proconsuli, quod prius deponerent potestatem quam scirent administrare. Deinde ne noui ad regendam Remp. accederent, præter militares administrationes intimauit etiam, vt assessores in quibus prouincijs assedissent, in his administrarent.*

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum primum Annalium Taciti.

C. COR-

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER SECVNDVS.

SISENNA Statilio Tauro, L. Libone Coss. [1] mota Orientis regna prouinciæque Romanæ, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma, acceptumque regem, quamuis [2] gentis Arsacidarum, vt externum aspernabantur. Is fuit [3] Vonones, obses Augusto datus à Phrahate. Nam Phrahates quanquam depulisset exercitus, ducesque Romanos, [4] * cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis, [5] * firmandæ amicitiæ miserat, haud perinde nostri metu, quam fidei popularium diffisus. Post finem Phrahatis & sequentium regum, ob internas cædes, venere in vrbem legati a primoribus Parthis, qui Vononem [6] vetustissimum liberorum eius accirent. [7] Magnificum id sibi credidit Cæsar, auxitque opibus. Et accepere, barbari lætantes, [8] vt ferme ad noua imperia. [9] Mox subit pudor degenerauisse Parthos, petitum alio ex orbe regem hostium artibus infectum: iam inter prouincias Romanas solium Arsacidarum haberi darique: [10] *Vbi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium, si mancipium Cæsaris tot per annos seruitutem perpessum Parthis imperitet?* Accendebat dedignantes & ipse diuersus a maiorum institutis, [11] raro venatu, [12] segni equorum cura, * quoties per vrbes incederet [13] lecticæ gestamine, [14] fastuque erga patrias epulas. * inridebantur & [15] Græci comites, ac vilissima vtensilium [16] annulo clausa. Sed [17] prompti aditus, obuia comitas, [18] ignotæ Parthis virtutes, noua vitia, & quia ipsorum maioribus aliena, perinde odium prauis & honestis.

Rex externus contemnitur.

* cuncta tamen
* firmandam ad amicitiam miserat

Apud gentes etiam Barbaras ius primogenituræ.

Seruorum imperia odiosa.

* ac quoties
* Inridebantur

Comitas Regum laudabilis.

IN LIBRVM II. ANNALIVM C. CORNELII TACITI
Nouarum cogitationum Liber secundus.

MOTA.] Lego, *sunt mota*. Nam in fine verbi *Consulibus* in (*s*) littera, & in littera *m*, quæ inchoat verbum *mota*, reperitur *sunt*. In notis a Magnone collectis, (*s*) ita scribitur, & frequentius *ST*. Sed tutius *SNT*. quia cæteris notis alia vocabula significantur.

2 GENTIS ARSACIDARVM.] Nulla pars in rebus Parthicis, in qua decus Arsacidarum gentis non celebretur. Et in nostro authore passim regum Parthorum voces exaudias, *esse se de genere Arsacidarum*. Recte ergo Strabo qui φιλαρσάκας, id est, Arsaciorum amantes vocat, lib. 16. Arsacis autem nomen tum primum innotuit cum Alexandro mortuo eius spolia successores diuiserunt. Et Parthorum Persarumque nomina olim erant mixta. Verum Persis sublatis tum Parthi emicuerunt magni imperio & Romanus post deuictum orbem formidabiles.

Arsacidarum gentis egregiū.

Quod authores tradunt.

Claudianus 1. in Eutrop.

Hoc genus, Arsacio postquam se regia fastu
Sustulit, & nostros corrupit Parthia mores.

Et idem Claudian. in 4. Consul. Honor.

Si tibi Parthorum solium natura dedisset,
Chare puer, terrisque procul venerandus Eois,
Barbarus Arsacio consurgeret ore tiaras,
Sufficeret sublime genus.

Et Martial. lib. 9. epigramm. 37.

Scis quid in Arsacia Pacorus deliberet aula.

Et Lucanus lib. 10.

-- Cedamus in ortus.
Arsacidum domino non fœlix Parthia Crassis.

D. Hieronym. in Ezechiel. *Arsacidæ regiæ dignitatis nomen.* Vnde autem illa nobilitas Arsacidarum gentis fluxerit, explicat Iustinus libro 4. Narratque Dio libr. 40. ab ipso Arsace omnes Parthorum reges cognomentum habuisse.

3 VONONES OBSES AVGVSTO DATVS.] Filios, nepotesque Phraatis, obsides Augusto datos, docent Strabo lib. 6. in fine, & Iustinus libro 41. Dio tamen lib. 51. vt noster, de vnico filio Phraatis loquitur, quem patri remissum scribit 54. vt captiua signa, Romanosque captiuos inde reciperet.

4 CVNCTA VENERANTIVM.] Puto legendum *CuncTA TN venerántium*, id est, *cuncta tamen.* Nam aliquando (*u*) pro (*n.*)

5 FIRMANDÆ AMICITIÆ.] Supple *gratia.* sed si legas, *firmandam ad amicitiam miserat*, non male legas. Sic enim potuit esse scriptum, *firmanD AMicitiA Miserat.* Tamen noster lib. 11. Annal. principio, *Quæque alia conciliandæ misericordiæ videbantur.* Et ita Sallustius 1. Histor. *Omnia retinendæ dominationis honesta existumet.* Quod excusam lectionem veram esse ostendit, vt etiam quod sequitur, *celerandæ victoriæ intentior.* Cæterum ita solent principes, etiam potentiores, amicitias firmare. Nam tales amicitiæ potestatum pedamenta sunt. Et si vicinorum gratia quærenda est, nunquam spernenda vilioribus, quid regibus, imperiorum columnis?

Tacitus correctus.

Principibus vicini non spernendi.

6 VETVSTISSIMVM LIBERORVM.] Dignatio maioribus natu seruatur a Romanis & Parthis, vt ab alijs nationibus. Nam apud Hebræos: *Agnoscet primogenitum dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia.* Deuteron. 21. Apud Massilienses, parentes morituri, cultus suos, & sacra domestica maioribus natu tradebant. Val. lib. 2. cap. 6. Sic Liuius lib. 45. *Duobus e filijs quos datos in adoptionem solos nominis sacrorum, familiæque heredes retinuerat, domi minor ferme 12. annos natus, quinque diebus ante triumphum, maior 14. annorum post triumphum decessit.* Hæc de Paulo Æmilio. Inde illa exprobratio Satyr. Poetæ.

Qui patrium mimæ donat fundumque laremque.

quasi de vesano & insano iuuene qui patrium fundum & auitos lares reliquit impuræ & omnia perdituræ meretrici, non legitimis successoribus. Idem Valerius, vbi de Posthumio dictatore. *Aul. Posthumium, quem ad generis, penetraliumque sacrorum successionem propagandam genuerat.* Quod Verr. Flaccus asserit his verbis in Prouerbio, *Sine sacris hereditas. Olim (ait) sacra non solum publica curiosissime administrabant, sed etiam priuata: relictusque heres, sic pecuniæ, etiam sacrorum erat, vt ea diligentissime administrare esset necessarium.* Et in iure nostro, domus instrumenta, & tituli natu maiori traduntur, l. 4. fam. ercisc. D. Licet sit qui scribat familiaria sacra heredem non sequi. Quod verum est vt hereditario iure non sequantur, sed cura eorum ad heredem præcipuum pertinet.

7 MAGNIFICVM ID SIBI CREDIDIT CÆSAR.] Vt re vera est. nam Parthi μέγιστοι δυνάμενοι, ait Strab. 6. qui hanc a Romanis quæsitam regum copiam magni facit: Parthorum enim reges se reges regum nominabant, vt Ægyptij reges. Quamuis vt Homerus, sic etiam Velleius principio libri primi, ita vocet Agamemnonem. Βασιλέων Βασιλεύς, inquit Poeta, & Βασιλεὺς μέγας. Et hoc Dio narrat libro 50. Phraatem ad Augustum scripsisse hoc titulo, *Rex regum*, sed Augustum solo nomine rescripsisse ad Phraatem. Ideoque Phraates iterum ad eum scripsit cum titulo *regis regum*, nec Augustum salutauit, sed Cæsarem. *In multitudine populi*, ait Salomon, *dignitas regis.* Tanta est de honore apud reges contentio. Ante tamen Augustum, eadem ambitio fuit. Nam Phraates se *regem regum* nominabat scribens ad Pompeium. Pompeius vero verbum, *regum*, amputabat, vt *rex* tantum remaneret. Sic Assyrij se ferebant Principes Principum. Ezech. 23. Nostro æuo, & anno 1573. Carolo IX. fœliciter in Gallia regnante, Clarissima Polonia, amplissima legatione, sibi regem fratrem eius acciuit; superioribusque temporibus, nobilitas Franca, &c. regum nostrorum stirps, quasi regiæ dignitatis seminarium dedit orbi petenti magnificos & augustissimos reges. Nam Constantinopolis, Hierosolyma, Fulcones, Andegauenses, Cyprus, Lusignianos, Sicilia, & Neapolis, imo & Pannoniæ, & Armeniæ, & ipsa Flandria, Belgiumque totum, Regum Francorum sobolem, pro principibus habuere, orbisque ipse sibi Carolum Magnum, tanquam caput retinuit, magno Francorum honore, maiore totius Christianitatis vtilitate, & Germanici imperij structura honorabili.

Magnificum esse se a quo reges orbis dantur.

Francia nutrix regum.

Inde totus orbis sibi principes acciuit.

Orbis in caput Carolum Magnum acciuit sibi.

8 VT FERME AD NOVA IMPERIA.] Lætitiæ huius vestigium est celebre, apud Sueton. in Caligula, in quo Pop. Romanus *alumnum legionum, & pupulum vocabat Caium*: vt etiam in Tito apud eundem, quem vocabat *orbis delicias*, & apud Claudianum de 4. Consulatu Honor.

Tuque o qui patrium curis æqualibus orbem
Eoo cum fratre regis, procede, secundis
Alitibus, Phœbique nouos ordire meatus,
Spes votumque poli.

Et Horat. epist. 1. ad August.

Præsenti tibi maturos largimur honores,
Iurandasque tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum alias, nil ortum tale fatentes.

Multisq. authorum locis noua illa gaudia nouis principum imperijs reperias: nam nouis honoribus noua gaudia, gratificationesque nouæ.

9 Mox

Barbarorum mutabilitas.

9 MOX SVBIT PVDOR.] Ita fert ingenium barbarorum. Cito volunt, cito nolunt. De rebus impetu censent, impetu exequuntur, impetu pœnitent. Mobilius barbaro ingenio nihil est, statimque vertitur in perfidiam, & hoc est *barbarisare*. Tacit. Histor. 1. de Aquitanis, & in bellis ciuilibus quibus istud peruium: *Nec Aquitania quidem, quamquam a Iulio Cordo in verbo Othonis adstricta diu mansit. Nusquam fides aut amor. metu aut necessitate huc illuc mutabantur.* De Parthis Tacit. libro 12. vbi de Meherdate. *barbarorum impetus acres cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari.* Quod ille expertus est. Et Dio vbi res Adriani tractat. *Parthemaspatem regno acceptum eijciunt cito.* Quod posteriores libri docebunt apertius. Nam momento & in atomo barbarus mutatur.

10 VBI ILLAM.] Recte sane Velleius de odio Romæ & Carthaginis, quod Parthis & Romanis aptari potest. *odium certaminibus ortum, vltra metum durat, & ne in victis quidem deponitur, neque ante inuisum esse desinit, quam esse desiit.* Ne mirere igitur has Parthorum voces.

Gens venatrix Parthi, non in pecora inertia, sed in tigres & leones.

11 RARO VENATV.] Venatio, Parthorum & Persarum oblectamentum, quam non in animalia inertia, sed in tigres & leones exercebant. Claudian. de laudibus Stilicon. lib. 1. vbi de Parthis.

Si quando socijs tecum venantibus ibant,
Quis Stilicone prior, ferro penetrare leones,
Comminus, aut longe, virga transfigere tigres?

Tanta fuit apud eos venationis gloria, vt Darius epitaphio suo inscribi mandauerit, *amicum amicis extitisse, equitem bonum, sagittatorem peritum, qui venatores omnes superauerit, & omnia fecerit quæ voluerit.* Strab. 15. vbi Persæ & Parthi iunguntur. At illa venatio pro virtute apud Parthos, pro infamia apud Romanos. Dio 40. vbi de Hadriano: *Venandi studio vsque ad insaniam & periculum tenebatur.* Et de Odenato Spartianus. *Venatu memorabili semper inclitus, quia prima ætate capiendis leonibus & pardis, vrsis cæterisque siluestribus animalibus sudorem officij virilis impendit.* Venationis autem tempus Persis matutinum fuit, quod ad sanitatem sit idoneum & feris indagandis aptissimum, & sæpe antelucana excitatione ad indagandas feras vrgebantur. Quod Xenophon tradit. *Nec carne vescebantur Parthi, nisi venatione parta*, inquit Iustinus lib. 41. Et noster, vbi de Bardane: *Parthi incautum venationique intentum interfecere.* Sic Sueton. ait alicubi *Regem regum*, id est, Parthorum, *in luctu*, (id est in iustitio,) *venatu abstinuisse.* Phraates enim scribens ad Augustum, tale sibi cognomentum dabat, vt dixi. At ille venationis amor ad Francos & Germanos origine pares dudum fluxit, & hodie retinetur hederatim. Et sane venatio, belli imago, bellicosis nationibus semper cupita, semper vsitata. Xenophon in κυνηγετικῷ libello. Et Francis veteribus in Autumnitate exercita, quod testantur Annales nostri.

Nec alia carne vescuntur, quã venatoria.

In luctu, venationis abstinẽt Parthi.

Venatio bellicosis amata nationibus.

Equi Parthis amati.

12 SEGNI EQVORVM CVRA. QVOTIES.] Lego, *Segni equorum cura. ac quoties.* Iustin. libr. 41. De Parthis. *Equis*, inquit, *omni tempore vectabantur. Illis bella, illis conuiuia, illis publica & priuata obibant; super illos ire, consistere, mercari, colloqui. denique liberi non nisi equis insidebant.* Et sane Parthicus equitatus semper celebris. Diuus Hieronym. in Hieremiam libr. 4. cap. 12. *Comparat*, inquit, *equites peditibus; quia re vera, & iuxta historiam, omnis Persis, & vniuersa Chaldæa, & regionum illarum exercitus gaudet equitatu.* Quod firmat Cicero ante Diuum Hieronymum ad Papyr. Pætum libr. 9. epist. famil. & ad Catonem libr. 15. Dio autem ait, Histor. 40. Parthorum regionem alendis equis valde singularem, quia plana, & ad equitandum commoda. Scribitque equorum armenta tota secum solere ducere in expeditionem. Quippe pulchrioris equitatus amantissimi: & equorum pulchriorum dotes, vt specie pulchri, alti & formosi, pedibus veloces, artubus fortes. Virg. in Georg.

Sine illis nihil agunt quicquam.

Equitatus Parthicus.

Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga,
Luxuriatque thoris animosum pectus honestis.

Hic ergo Vonones Hipponæ Deæ raro sacrificabat, Homerico Telemacho non absimilis, de quo Horat. in epistol.

— Telemachus proles patientis Vlyssi.
Non est aptus equis Ithacæ locus, vt neque planis
Porrectus spatijs, nec multæ prodigus herbæ:
Atride, magis apta tibi tua dona relinquam.

Telemachus equos Menelai donum non capit.

Quod risit Menelaus, & in Tiridate despexere Parthi.

Lectica, aut muliebris, aut virilis. Tam apud Græcos, quam Romanos. De muliebri.

13 LECTICÆ GESTAMINE.] Quæ muliebres, aut viriles apud Græcos, & Romanos. De *muliebri*, apud Græcos, notum illud Diogenis, qui cum lectica mulier gestaretur, dixit, *non secundum feram esse caueam.* Apud Romanos. Iuuenalis Sat. 1.

Noctibus heic ponunt lecticas.

Et postea.

Nec melior silicem pedibus quæ conterit atrum,
Quam quæ longorum vehitur ceruice Syrorum.

Tertullian. ita de ista lectica in Pallio, loco male correcto, etiam post nouas recognitiones. *Quoniam quidem* (lege *quidam*) *indices, custodesque dignitatis habitus, vt lenocinij factitandi impedimenta.* Ita Plinius lib. 21. caput 20. incipit. *Et quoniam quidam, vt diximus, nardum rusticum nominauere.* Mox addit Tertull. *sedulo quædam desuefecerunt*, (lego, *sed illa quidem desuefecerunt.*) *At nunc in semetipsas lenocinando, quo planius adeantur, & stolam, & supparum, & crepidulam, & caliendrium, ipsas quoque iam lecticas, & sellas, quis* (lego *queis*, id est *quibus*) *in publico, domestice, & secrete habebantur, eiurauere.* De *virili*, Cicero epist. 4. ad Sulpitium, epist. quæ incipit, *Et si sciam. Coactus sum*, inquit, *in eadem lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticarijs in vrbem eum referre.* Et Petron. Arbiter. *Hinc inuolutus cum coccina gausapa, lecticæ impositus est; præcedentibus phaleratis cursoribus quatuor, & chiramaxio, in quo deliciæ ferebantur. Puer vetulus, lippus, domino Trimalcione deformior.* Et Iuuenal. Satyra 1.

Tertull. correct. Et explicat.

De virili.

Lectica aperta.

Pelle, veloque.

Causidici noua cum veniet lectica Mathonis
Plena ipso.

Vtrasque autem *arcuatas, & opertas* fuisse, ex bonis authoribus facile colligas. Arnob. lib. 2 *Quid arcuata, si sellula, acus, strigil, pollubrum, siliquastrum.* Sed de lecticarum operimento: aliter *viriles, opertas fuisse, aliter muliebres*, ad disparationem, scribunt authores. Nam Martial. lib. 2. epigramm. 99.

Non te cucullus asseret caput tectum,
Lectica nec te tuta (lego tecta) pelle veloque,
Nec vindicabit sella sæpius clausa,
Rimas per omnes basiator intrabit.

Et plagulis.

Nota *pelle, veloque tectas*, etiam *plagulis*. Sueton. in Tito cap. 10. *Lectica dimotis plagulis suspexisse cœlum.* Erant autem illæ plagulæ textiles, & textilia vela, quibus vecti viderent, nec viderentur. *Sindonem lecticariam* vocat Nonius. Addo fuisse lecticas *specularibus ornatas*. Sic enim Iuuenal.

Textilibus. Textilia vela. Lecticaria sindon. Specularia in lecticis.

Quæ vehitur clauso latus specularibus antro.

Dio de Libone lib. 57. *Morbo lethali correptum, in lectica operta, cuiusmodi Senatorum vxoribus in vsu sunt, iussit in Senatum inferri.* Cicero lib. 9. ad Attic. epistola, *Nihil habebam. Cum is paulum lecticam aperuisset, dixit cognosse, etsi vix verisimile.* Aliter autem lecticæ opertæ *temporibus Augusti*, aliter *temporibus Claudij*. Dio de Claudio libr. 60. *Primus inter Romanos lectica operta vsus est: Inde ea non Imperatores modo, sed nos quoque qui Consulatum gessimus, vehimur, cum ante Augustus & Tiberius lecticis, seu grabatis gestarentur, quibus nostro tempore mulieres vehuntur.* Erant autem concameratæ & columnis ornatæ, vt illæ naues, quas Seneca vocat *cubiculatas, & lusorias*, quarum Venetijs numerus ingens. Quanquam sæpius apertæ viriles. Mulierum autem lecticæ semper tectæ, nisi earum quæ pudicitiam eiurassent. Nam scorta contra leges etiam aliquando visa lecticis. Cicero ad Attic. l. 10. *Cytheridem secum lectica aperta portat, altera vxorem: septem præterea lecticæ amicarum, hoc est amicorum.* Nam D. Hieronym. vocat illas *caueas matronarum*, ad Eustoch. de Virgin. seruan. Et Iuuenalis, *Clausum mulierum antrum.* Et certe Tertullianus videtur innuere, dum ait, *lecticis vsas vt domestice & secreto in publico haberentur.* Hoc autem postulare videtur pudicitiæ & morum decus. Nam matrona intecta in publico, pro monstro est. Propert. libr. 4.

Aliter Augusti tempor. aliter Claudij. Aliter tecta viriles, aliter muliebres. Naues cubiculata & lusoria tecta. Sic lectica. Lectica cauea dicta. Cubiculum tectum. Cubicula viatoria. Mulierum antrum.

Ne lectica tuæ sidat aperta moræ.

Forsan ita legendum:

Ne lectica tua sidat aperta mora.

Id est, dum moraris ne lectica, in tua sidat mora aperta & patens. *Sidere* enim *sistere* est. Tacitus infra, vbi de nauibus. *Vt sine noxa siderent.* Et Plinius lib. 7. cap. 22. *Certis canalibus mare adeo profundum, vt nullæ anchoræ sidant.* Interdum autem in lecticis dormiebant. Nam Sueton. in Augusto. *Deposita lectica, dum per vicos portaretur, inter aliquas moras condormiebat.* Iuuenalis.

Propert. correct. & explicatus. In lecticis dormiebant.

Namque facit somnum clausa lectica fenestra.

Eratque nobilium gestamen. Nam vet. Scholiast. Iuuenal. Sat. 1. *Lectica genus vehiculi, quo nobiles vehebantur.* Dicemus plura de lecticis infra: heic filum scindo, & abscedo.

14 FASTVQVE ERGA PATRIAS EPVLAS.] Athenæus hoc explicat lib. 14. Elato enim solio reges Parthorum epulabantur, & si quos inuitassent, habebant prostratos ad pedes, quibus, quasi canibus, aliquid edulij proijciebant: atque a conuiuis seorsim accubuisse, & peregrinis cibis mensam eis appositam, quasi Dijs terrestribus. Ita sane, sed breui Dijs illis morituris quasi momentarijs & atomo similibus. Huiusce ritus illa vox: *Nam & catelli edunt de mensa quæ cadunt dominorum suorum.*

Parthorum reges in solio edentes. Conuiua a pedibus.

15 GRÆCI COMITES.] Quem morem exagitat Iuuenalis Sat. 3. dum scribit.

-- Non possum ferre, Quirites,
Græcam vrbem, quamuis quota portio fæcis Achææ?
Iam pridem Syrus in Tiberim profluxit Orontes.

Roma tota Græca.

Mox addit lectione mendosa.

Horum ego non fugiam conchylia? me prior ille Signabit? (lego Cœnabit?) fultusque thoro meliore recumbet?
Aduectus Romam, quo pruna & cottona vento?

Iuuenalis correctus & explicatus.

Hoc Græco comitatu omnes Romani cincti erant; quippe docti, eloquentes, & in Philosophia vt plurimum versati. Ideo Cicero pro Milone: *Comites Græculi quocumque ibat: tunc nugarum in comitatu nihil.* Idem Cicero pro L. Flacco: *Sunt in illo numero,* (Græcorum scilicet,) *multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt: multi impudentes, illiterati, leues.* Si vis Græcorum insectationem, lege Tatianum Assyrium in oratione contra Græcos. Et Annal. 4. Tacitus. *Reliqui liberalibus studijs præditi, ferme Græci, quorum sermonibus leuaretur.* Vbi de secessu Caprearum. Et idem Cicero ad Q. fratr. de Græcis, sic inquit: *Atque etiam e Græcis quædam sunt cauendæ diligenter familiaritates, præter hominum perpaucorum, si qui sunt, vetere Græcia digni. Heic vero fallaces sunt permulti, ac leues, & diuturna seruitute ad nimiam assentationem eruditi.* Liuius 39. *Græcus in Hetruriam ignobilis primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque nobis eruditissima omnium gens primum inuexit.* Hoc hominum genus adeo exosum fuit postea, vt viso homine Græco, statim exclamarent e triuio, *Græcus, & impostor.* Tertullian. in Pall. & D. Hieronym. in epistolis. Tamen Manilius de Græcia:

Græci comites Rom. Græci eloquentes, & in Philosophia versati.

Maxima terra viris, & fœcundissima doctis Vrbibus.

Et de Græcia cogita quod Homerus de Ægypto. Nam *tulit multa bona pharmaca & noxia multa.* Odyss. 4.

16 ANNVLO CLAVSA.] Vetustissimus mos apud gentes, annulo signare. Nam in lege naturæ, & ante legem. Ita Iob. *Qui claudit stellas quasi sub signaculo.* Et apud Babylonios lib. Daniel, cap. 16. *Lapis positus est super os laci, quem obsignauit rex annulo suo, & annulis optimatum suorum.* Et apud Iudæos. Matthæi cap. 27. *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus.*

Annuli signatorij. Apud Babylonios. Apud Iudæos.

Apud

Apud Ægyptios.

Apud Ægyptios, & in vrbe Alexandriæ, ait Plinius lib. 12. cap. 14. vbi de colligendo thure. *Subligaria signantur.* Et apud Græcos, ex Tertulliano lib. 10. de anima. *Philippus Macedo nondum pater, Olympiadis vxoris naturam obsignatam viderat annulo.* Apud Romanos. Plaut. in Amphitr. ni referas etiam ad Græcos.

Apud Græcos. Apud Romanos.

Cisterula signata.

An etiam id credis quæ in hac cisterula
Tuo signo obsignata fertur?

Et in Persa.

Salinum.

Homines vetulos, auidos, aridos,
Qui salinum seruis obsignant.

Præ parsimonia videlicet, & ne serui lingerent salem. Quod erat moris pauperioribus digito terebrare salinum. Persius & Horat. ad Florum, de vino.

Lagena.

Et signo læso non insanire lagenæ.

Iurisconsultus *signatum vinum* vocat L. 2. §. qui vnum. D. locati. Sic Martialis l. 9. epigramm. 89.

Nunc signat meus annulus lagenam.

Persius Sat. 6.

Et signum in vapida naso tetigisse lagena.

Et Iuuenal. Satyr. 14.

— Concham æstiuam cum parte lacerti
Signatam.

Oues.

Quid quod Virgilius memorat *signatas oues?* Quod fit etiam hodie. Sic enim 3. Georg.

Continuoque notas, & nomina gentis inurunt.

Laertius ait Crantorem *signata poemata Mineruæ in fano condidisse.* Et Plutarchus in Pompeio, *signasse Pompeium militum enses.* Plinius hanc annuli obsignationem late declarat lib. 33. cap. 1. *Denique, ait, vt plurimum opus, (id est opus suetum) scelera annulis fiunt.* Nam diuitiarum quicquid reconditum, & pro secreto habitum, annulis signabatur. Firmat quod subijcit. *Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nihil signabatur?* Idem lib. 2. cap. 51. vbi de fulminibus, & fulminum miraculis: quem corrigo. *Æs, & argentum signatur.* Lego, *signatum vritur intus, sacculis ipsis nullomodo ambustis, ac ne confuso quidem signo ceræ.* Apul. 1. Apolog. *Quod conditum cumque, quod obsignatum, quod contusum domi adseruatur, id omnino magnum est.* Iurisconsultus L. 1. de per. & com. rei vend. D. *si non sunt degustata, signata tamen ab emptore vasa.* id est, dolia; nam de vino loquitur. Sic D. Hieronym. ad Principiam loquens de Marcella. *Vsque ad annuli signaculum bona repudiat.* Sic *signatam virginem* Nonius appellat, quæ integra est. Et Tertull. *signatum matrimonium.* Et Seneca. *furem signata sollicitant*, id est res signatæ, epist. 68. Macrobius ex Capitone refert 7. Saturnal. cap. 13. veteres Romanos non ornatus causa, sed signandi, annulos circumtulisse. Sic etiam Tibullus l. 1. Eleg. 6.

Plinius correctus. Sacculi signati. Vasa signata. Signata virgo. Signatum matrimonium.

Sæpe velut gemmas eius, signumque probarem,
Per causam memini me tetigisse manum.

Non attigissem locum Valerij. lib. 7. cap. vlt. nisi eum male sanum vidissem, & desperatum. Agit ergo de Popilio, qui alijs scriptis heredibus, tamen Oppio Gallo amico suo annulos tradidit. *Quos, inquit, ocius vir diligens, sed morientis amici plenum contumeliæ ludibrium, in locellum repositos, ac præsentibus obsignatos diligentissime heredibus illius, exheres ipse, reddidit.* Lego: *Quos ocius vir intelligens qui morientis amici plenum contumelia ludibrium in locellum repositos,* &c. Cape de ijs annulis signatorijs, quod est in D. Augustini vita à Possidonio descripta. *Nunquam clauem, nunquam annulum in manu habens.* Et quod refert Martialis lib. 1. Epigr. 54.

Valerius correctus.

Vna est in nostris tua, Fidentine, tabellis
Pagina, sed certa domini signata figura,
Quæ tua traducit manifesto carmina furto.

Quod idem eodem, Epigr. 67. confirmat.

Secreta quære carmina, & rudes curas,
Quas nouit vnus, scrinioque signatas
Custodit ipse virginis pater chartæ.

Et de litteris signandis & scribendis summo mane. Quod notat hoc versu idem Poeta.

Litteræ signatæ.

Nunc ad Luciferam signat mea gemma Dianam.

Dicemus posterioribus libris.

17 PROMPTI ADITVS] Sic Papinius 1. Thebaid.

-- Tamen ille precanti
Mitis, & affatu bonus, & patientior æqui.

Non ita Cyclops ille Virgilianus,

Nec visu facilis, nec dictu affabilis vlli.

Nam bene morati, aditu faciles, sermone affabiles; duæ regentium virtutes præcipuæ. Orosius de Eugenio tyranno: *Vir barbarus animo, consilio, manu, audacia, potentiaque nimius.* lib. 7. Et Eunapius de Sapore rege Persarum vocat eum *tyrannum, & adeuntibus difficilem.* in Ædesio.

18 IGNOTÆ PARTHIS VIRTVTES] Id est, non erant Vononi patrij mores, vt venatus, & equitatus, sed erant *prompti aditus*, vt scilicet nullo negotio & sine difficultate adiretur a subditis; & *obuia comitas*, vt comiter acciperet adeuntes, & quasi eis obuiam iret. Quæ quia erant Parthis ignotæ virtutes, ideo pro vitijs habebantur. Nam patrius mos non displicet, imo placet, & defensores habet, licet sit iniquus. Et pulchrum est Claudij ad Meherdatem præceptum, Annal. 12. *Clementiam ac Iustitiam, quanto ignara barbaris, tanto tolerantiora capesseret.* Quod magnum est præceptum & salubre.

Igitur Artabanus Arsacidarum e sanguine [1] apud Dahas adultus excitur: primoque congressu fusus reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi [2] perfugium Armenia fuit, [3] vacua tunc, interque Parthorum & Romanas opes infida, ob scelus Antonij, qui Artauasdem regem Armeniorum [4] specie amicitiæ inlectum, dein [5] catenis oneratum, postremo interfecerat. Eius filius Artaxias, [6] memoria patris

Infidum scelus exosum regem reddit.

nobis infenſus, Arſacidarum vi ſeque regnumque tutatus eſt. Occiſo Artaxia per dolum propinquorum, datus a Cæſare Armenijs[7] Tigranes, deductuſque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis eius, quanquam ſociatis more externo in matrimonium regnumque.[8] * dein iuſſu Augusti impoſitus[9] Artauaſdes, & non ſine clade noſtra deiectus. Tum C. Cæſar componendæ Armeniæ deligitur. Is Ariobarzanem origine Medum,[10] ob inſignem corporis formam, & præclarum animum volentibus Armenijs præfecit. Ariobazane morte fortuita abſumpto, ſtirpem eius haud tolerauere: tentatoque fœminæ imperio, cui nomen Erato, eaque breui pulſa, incerti ſolutique, & magis ſine domino, quam in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed vbi minitari Artabanus, & parum ſubſidij in Armenijs, vel ſi noſtra vi defenderetur, bellum aduerſus Parthos ſumendum erat, rector Syriæ[11] Creticus Sillanus excitum[12] cuſtodia circundat, manente luxu & regio nomine. quod ludibrium vt effugere agitauerit Vonones, in loco reddemus.

* demum

Forma corporis & vis animi regna dant.

Viri fœminarum imperium expetũt, mox euitant.

Vbi Dahæ.

Vnde dicti.

1 APVD DAHAS ADVLTVS.] Inter Scytharum gentes *Dahæ*, & Parthica gens, Scythica tamen origine. Nam Iuſtin. ita dictos inquit, *quod exules, & a Scythis expulſi eſſent.* Non mirum igitur ſi a Scythis orti, adhuc inter Scythas Aſiaticos alebantur. Virgil. 8. Æneid. de his meminit:

Indomitique Dahæ, & pontem indignatus
Araxes.

Quippe Araxes ſub Auguſto Ponto colla dedit & iugum Romanum paſſus eſt, cum Alexandri pontem, aquarum ſubita vis ſubruiſſet.

2 PERFVGIVM ARMENIA FVIT.] Quæ *Ararat* dicta Hebræis, vt Geneſis 8. *Et in montibus Ararat*, id eſt Armeniæ, arca diluuij ſtetit. hodieque etiam dicuntur permanere eius veſtigia. Hieron. de locis Hebraicis, & Ioſephus Antiq. 1. Cæterum Armenia ab Armenio Iaſonis Theſſali comite ita dicta eſt, vt aiunt Græci & Iuſtinus libr. 42. cuius fines, poſt Parthiam, omnium regnorum fines ſuperant. Fuit autem duplex, *maior*, & *minor.* Quod Geographis notiſſimum. Vtramque deſcribit Plinius l. 6. cap. 8. & 9. & vtramque frigidiſſimam facit Horatius lib. 2.

Armenia vnde dicta.

Duplex, maior & minor.

-- Nec Armenijs in oris
Amice Valgi ſtat glacies iners.

Verum inter iſtas glacies odoratiſſimum gignit amomum nullis prouinciarum amomis ceſſurum odore. In hanc ergo fugit Vonones lachrumabilis Princeps, cui fortuna quaſi ſol hibernus inclaruit, mox diſparuit; nam cito illuxit, cito defluxit: & de quo vere iſtud Ennianum dicas vt Telamon.

Pol mi fortuna nunc magis deſit quam genus:
Namque regnum ſuppetebat mihi, vt ſcias quanto e loco,
Quantis opibus quibuſque de rebus lapſa fortuna occidit.

Et mihi in mentem venit, quod Oroſius ſcribit, de Alarico imperatore facto, infecto, refecto atque defecto. *Citius* (inquit) *his omnibus actu quam dictis, mimum riſit & ludum ſpectauit imperij.* lib. 7.

3 VACVA TVNC OB SCELVS ANTONII.] Et vere ſcelus: nam ſpecie ineundi matrimonij inter Antonij filium Alexandrum, & filiam Artauaſdis, Artauaſdem captiuum fecit, mox in triumphum duxit, poſtremo trucidauit. Dio lib. 49. En triumuiri aſperitas, ſed inſana crudelitas. o Cicero, vbi tunc eras?

4 SPECIE AMICITIÆ.] Quod vulgare apud Barbaros, imo & apud non Barbaros. Nam ſic Tiberius, Archelaum peſſime habuit. Sed notabile dictum eſt olim ab Heluetijs: *Ita a patribus maioribuſque didiciſſe, vt magis virtute quam dolo contenderent.* Cæſar de bell. Gall. libro primo. Hodie autem & ſæculo corrupto illæ inſidiæ elegantis ingenij, & vrbani, indices nominantur, & laudatur ſcelus. Quod fit vbi fortuna iniurioſo pede proruit ſtantes columnas Regnorum & ceſſantes ad arma concitat, imperiumque frangit.

Inſidioſi, hodie elegantes viri.

5 CATENIS ONERATVM.] Argenteis ſcilicet in carcere, & in triumpho aureis. Dio lib. 49. Licet aliquando variatum fuerit. Putabant enim turpe ferreis vinculis regem attinere captiuum. Velleius de Antonio. *Regem eius Artauaſdem fraude deceptum, catenis, ſed ne quid honori deeſſet, aureis vinxit.* Sic Nero dum perſonam quandam captiui regis ageret in theatro, aureis catenis voluit vinciri. Dio libr. 63. Trebellius etiam Pollio ſcribit, *Zenobiæ inditum collo aureum vinculum*, in Aureliano. Nam ita Spartianus de Zenobia. *Ducta eſt in triumphum ea ſpecie vt nihil pompabilius P.R. videretur. iam primum ornata gemmis ingentibus, ita vt ornamentorum onere laboraret. vincti erant pedes auro, manus catenis aureis; nec collo aureum vinculum deerat.* Ammianus 27. vbi de

Catena aurea, & argentea.
Aurea in triũpho.
Argentea in carcere.

Reges regijs vinculis onerabant.

de Sapore Persarum rege, ait *vinctum catenis argenteis. Quod apud eos honoratis vanum supplicium, æstimatur esse solatium.* Auson. in ludo Septem Sapient.

Vinctum quæ pedicis aureis secum iubet,
Reliquum quod esset vitæ totum degere.

Et Gilimer aureis catenis Constantinopolim missus est, vt scribit Procopius. Nabuchodonosor ex 2. Paralipom. rex Chaldæorum, Ioachim regem Iuda vinctum catenis duxit Babylonem, argenteis, vt existimo, vel aureis. Idem censeo de Remetalce, qui Cotym captiuum fecit. Propert. l. 2. eleg. 1.

Aut regum auratis circundata colla catenis,
Actiaca in sacra currere rostra via.

Tertullian. hoc confirmat lib. de habitu muliebri. *Apud barbaros quosdam*, inquit, *quia vernaculum est aurum, & copiosum, auro vinctos in ergastulis habent, & diuitijs malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores.* Nam aliquando & pro modo scelerum, triplicibus catenis onerabantur. Ad id respexit Claudius imperator, qui Surdinum abeuntem in Africam, cum retinuisset, & dignitate ornauisset, *aureis se catenis habere illum vinctum iactauit.* Nec male. Quippe D. Cyprianus de diuite. *Non intelligit miser*, inquit, *speciosa esse supplicia, & auro se alligatum teneri, & possideri magis, quam possidere me diuitias, atque opes.* Sic Marcus Cato, dixit *fures priuatos neruo & compedibus, publicos auro & purpura vinctos esse.* Non omitto fuisse apud Iudæos summum genus ignominiæ, compedibus & catenis atteri. Nam Reg. 2. cap. 3. *Nequaquam*, inquit, *vt mori solent ignaui, mortuus est Abner. Manus tuæ ligatæ non sunt, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati.* Licet enim carcer non infamet, certe non decorat, in castris præcipue, & erga reges & principes. Multi ambitiosis compedibus atteruntur; sed plus in illis voluptatis, quam doloris, & infamiæ, esse putant.

6 MEMORIA PATRIS NOBIS INFENSVS.] Odia enim apud quosdam successorio iure ad posteros transeunt, & inter mortales, immortales sunt inimicitiæ.

7 TIGRANES.] Non magni Tigranis filius, (quem Velleius vocat *sui temporis potentissimum regem, & Mithridatis socerum*,) sed Tigranis nepos.

8 DEIN.] Lego, *demum iussu*.

9 ARTAVASDES.] *Artauasdes est*, ita lego, *& non sine*, &c. Nam aliquando & pro *est* in manuscr. Verrius Flaccus: *Pubes & qui pubem generare potest*, pro *Pubes est, qui pubem generare potest.* Et, *malta & fœmina*, pro *malta est fœmina*, id est mollis.

10 OB INSIGNEM CORPORIS FORMAM.] Quæ duo vix vna reperias. Nam vt ait Claudian. de laud. Stilicon.

--Quem corpus honestat,
Dedecorant mores; animus quem pulchrior ornat,
Corpus destituit.

Et idem eodem:

Iam tunc conspicuus, iam tunc venerabilis ibas,
Spondebatque ducem celsi nitor igneus oris,
Membrorumque modus, qualem nec carmina fingunt
Semideis, quacumque alte gradereris in vrbe,
Cedentes spatijs assurgentesque videbas.

Dio vbi de Traiano: *Generosa canities & oris maiestas principem prodidit, & quis foret in ementito habitu facile ostendebat.* Spartianus de Seuero: *Ipse decorus, ipse ingens, promissa barba, cano capite, & crispo.* Et de Alexandro Seuero: *Erat corporis venustate decorus.* Plin. laudat lib. 7. vultum Pompeij Magni. Contra Sallustius culpat. Et Suetonius decorem Titi ita persequitur. *Forma*, inquit, *egregia, & cui non minus authoritatis esset, quam gratiæ.* Tacit. 2. Histor. vbi de Tito. *Decor oris cum quadam maiestate, & ingenium quantæcumque fortunæ capax.* Quod in principe valde laudabile. Spartianus in Celso tyranno: *Et iustitia & corporis magnitudine, vt dignus videretur imperio.* Quæ duo sunt imperatoriæ gemmæ.

11 CRETICVS SILANVS.] Martialis lib. 2. epigram. 2. ita de Cretico nomine.

Creta dedit magnum, maius dedit Africa nomen: Vnde Silanus Creticus.
Scipio quod victor, quodque Metellus habet.

Et hoc nomen, primæ nobilitatis nomen apud Romanos. Iuuenal. Sat. 8. Silanus primæ vir nobilitatis.

Ne tu sis Creticus, aut Camerinus.

Hoc est, inquit vet. interpr. *ne sis tantum nominibus nobilis.* Nam multis nobilitas tantum in nomine. Cicero de nobilitate Silanorum 3. Verrina. *Eo Silanus repente factus est, non vt honos & dignitas nobilitati restitueretur.* Nam vere *Silani nobiles.* Idem Iuuenalis Satyra eadem scribit.

-- Seu tu
Silanus, quocunque alio de sanguine rarus
Ciuis.

Plin. lib. 18. cap. 3. *Præcessit omnes vir clarissimæ familiæ Decius Silanus.* Erat enim vir nobilis multum inter multos. Sallust. in orat. Iul. Cæs. contra Catonem vocat *Dec. Silanum virum fortem.* Et vere nobilis qui fortis non habitu solo corporis sed animi.

12 CVSTODIA CIRCVMDAT.] Quæ custodia non acris, sed libera. De acribus custodijs, noster lib. 1. *Acribus custodijs domum & vias sepserat.* De delicata, nam ea est quæ acri opponitur. Pontianus in vita D. Cypriani liberam custodiam, *delicatam custodiam* vocat. *Coniuuæ eius*, inquit, *& chari omnes, in eius contubernio versabantur.* Rufinus acri interceptus fuit. Quod patet ex Claudiani versibus. Acris custodia; Libera. Delicata.

— Illi dum plurima ficto
Certatim sermone petunt, intendere longos
A tergo amplexus, insperatoque supremæ
Circuitu sociare parant, decrescere campus
Incipit, & clypeis in se redeuntia iunctis
Curuo paulatim sinuantur cornua ductu:
Sic ligat immensa virides indagine siluas
Venator.

Nam vt feræ, ita etiam homines capiuntur.

Cæterum Tiberio haud ingratum accidit, turbari res Orientis, vt ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, nouisque

Prudentis Ducis præclara cogitatio.

prouincijs impositum dolo simul & casibus obiectaret. At ille quanto acriora in eum studia militum, & auersa patrui voluntas, celerandæ victoriæ intentior, tractare præliorum vias, & quæ sibi tertium iam annum belligeranti sæua vel prospera euenissent: fundi Germanos acie, & [1] iustis locis, iuuari siluis, paludibus, breui æstate, & præmatura hieme: suum militem haud perinde vulneribus, [2] quam spatijs itinerum, damno armorum adfici; [3] fessas Gallias ministrandis equis, longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. at si mare intretur, promptam [4] ipsis possessionem, & hostibus ignotam: simul bellum maturius incipi, legionesque & commeatus pariter vehi: integrum equitem, equosque per ora & alueos fluminum media in Germania fore. Igitur huc intendit, missis ad census Galliarum, P. Vitellio[5] & * Cantio. Silius & Anteius & Cæcinna fabricandæ classi præponuntur. Mille naues sufficere visæ, properatæque: aliæ breues angusta puppi, proraque; & lato vtero, quo facilius fluctus tolerarent: quædam planæ carinis, vt sine noxa siderent: plures appositis vtrinque gubernaculis, conuerso vt repente remigio, [6] hinc vel illinc adpellerent: multæ pontibus stratæ, super quas tormenta veherentur, simul aptæ ferendis equis, aut commeatui, velis habiles, citæ remis agebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. [7] Insula Batauorum, in quam conuenirent [8] * prædicta, ob faciles adpulsus accipiendisque copijs, & transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus vno alueo continuus, aut modicas insulas circumueniens, apud principium agri Bataui, velut in duos amnes diuiditur, seruatque nomen & violentiam cursus qua Germaniam [9] * præuehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens. [10] verso cognomento, Vahalem accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat [11] Mosa flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

Satius hostes salo quam solo inuadere.

* Cantio.

Variæ nauium formæ ad inuadendos hostes.

* prædilecta,

* prouehitur

1 Ivstis locis.] Sic *iusta pondera*, pro æquis, & *iniqua pondera*, pro iniustis, L. 31. de actio. empt. D. *iustum tempus*. L. 4. de vacat. & excusat. mun. D. *iustum dominium*, *iusta possessio*. Et *iusta æstimatio* pro æqua, apud Iurisconsultos. Et superius: *Æquis locis æquos Deos.* lib. 1.

2 Qvam spatiis itinervm, damno armorvm adfici.] Quisquis legit hæc, vix intelligit: videntque omnes etiam Bœoticæ mentes, aliquid male facti in hac clausula. Puto ergo legendum, *Suum militem haud perinde vulneribus, quam spatijs itinerum, vt damno armorum adfici*. Id est, milites non perinde affici & vexari plagis, & vulneribus, vti longis viarum spatijs, & itineribus. Quod est verissimum. Vegetius lib. 3. *Obseruetur ne longo spatio fatigatum militem, neu lassos post cursum equos, ad publicum prælium cogat. Multum virium labore itineris pugnaturus amittit.* Et recte *Miles* dictus a Milliaribus quæ diebus singulis tenebatur conficere, vt aiunt Grammatici. His enim plus atteritur quam oneribus, quam plagis. Sic Sallustius 5. Histor. *Fatigata itineribus adeo militum corpora, vt se sustinere plerique nequeuntes, fessi in arma sua quisque stantes incumberent.* Hirtius de bello Gallico. *Ipse* (loquitur de Cæsare) *tantum itineris faciebat, quantum satis esse ad munitionem locorum propter salubritatem existimabat.* Nam in Germania cœlum frigidum, & solum rigidum est. Ibi inuia & aspera siluarum plurima, & lubrica paludum, quibus miles magis, quam vulneribus fatigetur. En prouidentia Ducis. Ideo recte dictum a Salomone: *Nouit iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia.*

Tacitus suppletus.

3 Fessas Gallias.] Sic Sallust. 3. Histor. *Gallia superiore anno Metelli exercitum stipendio frumentoque aluit, & nunc malis fructibus ipsa vix agitat.* Fessæ igitur Galliæ quia exhaustę. Solebant enim equos, aurum, arma, argentum atque æs persoluere. Noster supra lib. 1. *Certauere Galliæ, Hispaniæ, Italia, quod cuique promptum, arma, equos, aurum offerentes.* Et Hist. 1. *Viri, arma, equi ad vsum & ad decus supererant.*

superarant. Claudianus de laud. Stilico.

-- Aliæ gentes quas fœdere Roma recepit,
Aut armis domuit, varios aptantur in vsus
Imperij. Phariæ segetes & Punica meßis,
Castrorum deuota cibo. dat Gallia robur
Militis, Illyricis sudant equitatibus alæ.
Sola nouum Latijs vectigal Iberia rebus
Contulit, Augustos. fruges, æraria, miles,
Vndique conueniunt, totoque ex orbe leguntur.
Hæc generat quæ cuncta regant.

Vbi *æraria*, accipio pro ære. Quippe æs pendebant, vt dixi supra. Ezechiel Propheta cap. 17. *Misit nuntios ad Ægyptum vt darent sibi equos & populum multum.*

4 IPSIS POSSESSIONEM.] *Ipsis*, scilicet *Romanis*. Nam opponit *hostibus ignotam*, & *Romanis adeptam* maris possessionem.

5 ET CANTIO.] Non hæc ad meum gustum: nec de *Cantijs* legi quidquam vnquam. Legi de *scantijs*, & orat. 1. in Rullum, de *Xantia silua*, aliquid Cicero submurmurat. *Scantinios* etiam noui qui pessimo crimine indixere pœnam, teste Liuio, Valerio, & Ausonio: etiam Cicerone ad Cœlium. Tamen libentius legerem *Canutio*: quippe Cicero nominat Philippica III. Canutium hostem M. Antonij, & Pub. Canutium virum eloquentissimum: & quod propius accedat scriptæ lectioni, nisi legas *Caluentio*, aut *Caluisio*, quæ sunt Romana nomina.

Firmata excussa lectio.

6 HINC, VEL ILLINC.] Ne tollas, sunt mera enim Taciti verba, qui Histor. 3. ita scribit in re simili. *Inter vndas voluuntur, pari vtrinque prora, & mutabili remigio, quando hinc, vel illinc appellere, indiscretum, & innoxium est.* Sic Tacitus lucet. Dio idem fere scribit de Iulio Cæsare: *Naues ædificandas curauit. Mediæ inter eas quas secum celeres adduxerat, atque onerarias quas ibi acceperat, naturæ: vt quam maxime agiles essent & vim fluctuum tolerare possent; inque sicco destitutæ iniuriam nullam paterentur.*

7 INSVLA BATAVORVM.] Tacitus de Batauis lib. 4. Hist. *Bataui donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupauere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum, ac latera circumfluit.* Et hodie ita terminatur.

Tacitus correctus.

8 PRÆDICTA.] Legendum puto, *prædilecta*, id est, ante electa: & ita scriptum existimo a Tacito; quippe illud verbum illi frequens. Sallust. 2. Histor. in frag. *Neque virgines a parentibus nuptum mittebantur, sed ipsæ belli promptißimos diligebant.* Sic Annal. 13. *Dux bello dilectus.* Et Histor. 5. *Titus perdomandæ Iudææ dilectus.* Quanquam *prædicta* ferri possit. Sed ita lego, quia rationem reddit, cur prædilecta fuerit. *Ob faciles*, inquit, *appulsus, & quod accipiendis copijs, & ad transmittendum bellum esset opportuna.* Sic Imperator locorum captator esse debet. Nam locus magnum momentum adfert militantibus, aut ad victoriam, aut ad dedecus.

Ratio correctionis.

Tacitus correctus.

9 PRÆVEHITVR.] Lego, *peruehitur*, id est, vehitur per Germaniam totam, quousque mari Oceano misceatur. Nam *præuehi*, ratio ipsa non sinit legi. Virgil. 3.

Prouehimur pelago.

10 VERSO COGNOMENTO VAHALEM.] Vahalem vocant, vt Teganus *Vollum*, in Gestis Ludouici Imperatoris anno 37. & vocat noster *Vahalem*, quasi Gallicum Rhenum. Nam versus Galliam Belgicam, illa pars Rheni se diffundit. Germani dicunt *Wal*, pro *Gal*, mutata (*G*) littera in (*V.*) quod est illis vsitatissimum. Eodemque loquendi modo, dicunt *Wardem* pro eo quod dicimus Gallice *Gardien*, vt apud veteres eorum authores *Warenda*, vel *Wardia*, vel *Wadiem* scribitur, quod dicimus *Garendie*, *Vadium de fredo lege Salica.* Nos Franci contra. Dicimus enim *Guerre*, pro *Werre*. Venit enim a *verrendo*, quia bellum minime bellum, euerriculum est omnium rerum. Et ita Chrysippus ἄρης derivationem trahebat a verbo ἀναιρεῖν, quod est perdere & destruere. Plutarch. in tractatu de Amore. Dicimus etiam *Garçon* pro *Warson* ab euertendo. Nam Iuuentus, quæ mobilitate viget, omnia euertit, subitis eruptionibus. *Garciones* vocat capit. ex parte, de sepultur. in Decretal. pro *euersiones*: nam omnia euertunt & peruertunt. Sed & in Anglia *princeps Walliæ* dicitur *Le Prince de Galles*, & *Wallia*, pro *Gallia* in Chronicis Froissardi. Inde *Wallons*, pro *Gallons*, quasi Galli: quos *Vacalos* vocat Cæsar de bello Gallico: Brito vocat *Vallenses* 5. Philippidos.

Vnde dictus Vahalis.

Germani mutant G. in V.

Contra Galli.

Gens Vallensis habet hoc naturale, per omnes
Indigenas, primis proprium quod seruat ab annis,
Pro domibus siluas, bellum pro pace frequentat.

Cæterum Claudianus de his duobus Rheni alueis, ita scribit:

-- Sic nobis Scythicus famuletur Araxes,
Sic Rhenus per vtrumque latus.

Et idem in consulatu Manlij.

quoties doluit Rhenus, qua barbarus ibat,
Quod te non geminis frueretur iudice ripis.

Dio 39. *Rhenus ex Alpibus Germaniæ paulo supra Rhetos oritur, inde versus occidentem profluens ad sinistram Galliam eiusque incolas, ad dextram Germanos diuidit, tandemque in Oceanum labitur. Nam in hunc vsque diem hic limes est earum regionum. Siquidem antiquitus populi qui ex vtraque Rheni parte habitabant, Celtæ dicebantur.*

11 MOSA FLVMINE.] Est *Mosa*, & *Mosella*. Et vterque amnis Rheno iungitur: *Mosella* ad Confluentem, *Mosa* autem ad Vahalem, longe interiori parte. De Mosella carmen scripsit Ausonius, quam Fortunatus nominat *Musellam*, & *Monsulam* Florus lib. 3. quamque Cæsar ponte nauali transgressus est. Noster lib. 13. *Vetus Mosellam atque Ararim, facta inter vtrumque fossa, connectere parabat.* Ausonius Idyllio 9.

Corniger extremis celebrande Mosella per oras,
Nec solis celebrande locis, vbi fonte supremo
Exeris auratum taurinæ frontis honorem.

Brito 10. Philipp.

Vt miraretur fieri se Mosula rubrum
Sanguine Sanctorum.

De *Mosa* Plin. lib. 4. cap. 14. quam inter Germaniæ fluuios ponit, sed de Germania inferiore loquitur.

Sed Cæsar dum adiguntur naues, Silium legatum cum expedita manu inruptionem in Chattos facere iubet. Ipse, audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eo duxit. neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quam vt modicam prædam, & Arpi principis Chattorum coniugem, filiamque raperet. Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam aduentus eius dilapsi: tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, &[1] veterem aram Druso sitam[2] * disiecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus[3] decucurrit.[4] Tumulum iterare haud visum. & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum[5] * nouis limitibus, aggeribusque permunita. Iamque classis aduenerat, cum præmisso commeatu, & distributis in legiones, ac socios nauibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus,[6] precatusque Drusum patrem, vt se eadem ausum libens[7] * placatusque exemplo, ac memoria consiliorum atque operum iuuaret. lacus inde & Oceanum vsque ad Amisiam flumen, secunda nauigatione peruehitur. Classis Amisiæ relicta[8] læuo amne; erratumque in eo, quod non[9] * subuexit. transposuit militem dextras in terras iturum. ita plures dies efficiendis pontibus adsumpti.[10] Et eques quidem, ac legiones prima æstuaria, nondum adcrescente vnda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen,[11] Batauique in parte ea dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.

Cæsare præsente hostes fugiunt.

* iam disiecerant.

* nouis sunt limitibus

* pacatusque

* subuexerit: transposuit tamen

Barbari dum gloriam appetunt, vadis hauriuntur.

1 VETEREM ARAM DRVSO SITAM.] Illam aram disiecisse hostes mirum fortasse fuerit; quod quæ Dijs sacrata sint dirui non deberent apud Paganos. Sed diuersos habebant Deos Romani, & Germani, & post euocationem Deorum, quibus apud se sedem vberiorem pollicebantur, quam apud hostes, puto id licuisse. Tum quod Drusus non inter Deos, sed inter homines tantum: aut inter mortuos potius. Sed potior ratio, quod locus victoriæ debuit esse sacer, L. cum loca. de relig. & sumptibus fun. D. Cicero lib. de signis: *Has tabulas M. Marcellus cum omnia victoria sua profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit.* Sic Cæsar Iulius subruere noluit trophæa Mithridatis de Triario parta, & Dijs dicata; sed quod sibi ex Pharnace deuicto parauerat, ex opposito statuit. Dio lib. 42. idque humanitate quadam non barbara, & aduersus Deos paganica religione non incelebri.

Dijs sacrata pagani nunquam diruebāt.

2 DISIECERANT.] Pono *disiecerunt*. Et ita lego, *Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam aduentus eius dilapsi: tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disiecerunt.* Nam prius, *Neque copiam pugnæ fecerunt.* Ideoque legendum, *disiecerunt*, in eodem modo: nec fallor.

3 DECVCVRRIT.] Dio memorat istas decursiones in funere Augusti, atque *equites, tam qui militabant, quam qui non militabant, cursitasse.* Et Sueton. in Claud. cap. 1. vbi de Druso mortuo. *Cæterum*, inquit, *exercitus ei honorarium tumulum excitauit, circa quem deinceps stato die, quotannis miles decurreret.* Illæ autem decursiones *Pyrrhicæ* dictæ, quia armatæ: De quibus ita Apuleius 10. Metamorph. *Pueri & puellæ Græcanicam Pyrrhicam saltant, dispositis ordinationibus decoros ambitus inerrantes; nunc in orbe rotarum flexuosi, nunc in obliquam seriem connexi, & in quadratum patorem cuneati, & in cateruæ dissidium separati. At vbi discursus multimodos, & ambages, tubæ terminatus cantus explicuit*, &c. Virgil. 5. Æneid. in Anchisæ funere.

Decursiones funebres.

Facta ab equitibus Rom.

Pyrrhica dicta.

Pyrrhica descriptio.

Decursio ista vetus.

Vade, age, & Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat auo turmas, & sese ostendat in armis.

Nam licet Troiæ ludus fuerit, tamen in funere ista decursio primum fuit; quæ postea frequentata est & in funere, & extra funus. Sed Poeta apertius 11. Æneid.

Et a Troiā ludi.

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos: ter mœstum funeris ignem
Lustrauere in equis, vlulatusque ore dedere.

Quæ omnia ab Heroum funere, in quo Græco more ita decurrebatur, vt de Patrocli funere canit Homerus. Et Herodianus lib. 4. in consecrationibus scribit etiam istos decursus fieri solitos. Notandum est quod in funere non dextro orbe, sed sinistro decurrebant: quod me docuit Papin. lib. 6.

-- Lustrantque ex more sinistro
Orbe rogum, & stantes inclinant puluere flammas.

Nam inuerso ordine, in funere omnia procedebant.

Sinistra orbe sacra. Nam in funeribus sinistra omnia.

cedebant. Dicam lib. 3. ac mox. Et a læua ad dexteram vertebantur, ad expiationem funeris. Papin. paulo post indicat.

> -- *dextro gyro, & vibrantibus armis*
> *Hæc redeunt.*

Et sane ea quæ sinistra fiebant, mali erant ominis. D. August. Psalm. 136. *Nonne conspuis eum qui de sinistra velit manducare? Si mensæ tuæ iniuriam putas fieri manducante conuiua de sinistra, quomodo non sit iniuria mensæ Dei, si quod dextrum est sinistrum feceris?*

Tumuli non iterati.

4 TVMVLVM ITERARE HAVD VISVM.] Cur ita? An quod Tiberius tumulum inceptum non probasset, & ideo minus probaret reparatum? An quia Pontificum, Principisque consensus deerat? nec daturus

Cur.

erat Tiberius, cum summus Pontifex, summusque Princeps? Paulus Sent. *Lapsa monumenta licebat reficere intactis corporibus: Tamen solemnibus antea præstitis, & pro reliquijs defunctorum votis & supplicationibus adhibitis.*

Ante reparationem vota. Et ad principis placitum.

At de non reparandis tumulis absque principis & Pontificum permissu, extat lex Prætor. §. non perpetuæ. de sepulch. viol. & L. ossa. de reliq. & sumptibus funerum. D. Sed vera ratio est, quod Tiberius laudi Germanici inuideret, quam (propter tumulum mortuis legionibus datum,) apud viuentes legiones esset consequutus. Et nota in L. Prætor, vestigium esse Pontificiæ authoritatis, quam Imperatores pagani sibi addixerunt.

Tacitus correctus.

5 NOVIS LIMITIBVS.] Lego, *nouis sunt limitibus. ST;* pro (*Sunt.*)

In rebus arduis parentum inuocatio, etiam defunctorum. Exempla.

6 PRECATVSQVE DRVSVM PATREM.] Sic solebant. Nam apud Titum Liuium lib. 2. *Tiberine pater, te sancte precor, hæc arma, & hunc militem propitio flumine accipias.* Et apud Poetam:

> *Salue sancte parens, iterum saluete recepti*
> *Nequicquam cineres, animæque vmbræque paternæ.*

Et apud Claudian. 4. Consul. Honor.

> *Aspice nunc, quacunque micas, seu circulus Austri,*
> *Magne parens, gelidi seu te meruere Triones,*
> *Aspice.*

Id est, seu tu in cœlis astrum, fœlix fulges, circa Meridiem aut Septentrionem. Et non modo Drusum patrem, sed & sidera precatus est; quippe nauigaturi ita solebant. Petron. Arbiter. *Adoratis sideribus intro nauigium.* Aliquando sacrificio peracto. Poeta 3. Æneid.

> *Sic fatus, meritos aris mactauit honores:*
> *Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.*

Aliquando *Nymphis* adoratis. Idem lib. 8. Æneid. Aliquando *fluuio.*

> *Adsis o tandem, & propius tua numina firmes.*

Et in omnibus rerum fortium auspicijs, sibi parentes, aut Deos propitios optabant. Plutarch. libro de Amore, & Virgilius in ipso certaminis ardore.

> *Da nunc Tybri pater, ferro, quod missile libro,*
> *Fortunam atque viam duri per corpus Halesi.*

Sed expressius in ijs quæ modo retulimus ex Liuij l. 2. de Coclite ad Tiberinū patrem. Cæterum patrem inuocat Drusianam fossam nauigaturus, de qua ita Sueton. in Claud. cap. 1. *Oceanum Septemtrionalem primus Romanorum ducum nauigauit, trans Rhenum fossas noui & immensi operis effecit, quæ nunc adhuc Drusinæ vocantur.* Claudian. de 4. Consul. Honor. vbi de Druso:

> *Nobilitant veteres Germanica fœdera Drusos,*
> *Marte sed ancipiti, sed multis cladibus empta.*

Quod an vere, dicant Historiographi.

7 PLACATVSQVE.] Legerem lubens, *pacatusque.* Nam si *placatus* legas; iratum fuisse prius oportuit, qui non fuit. Lego ergo *pacatus*, id est quietus. Quod si quis iratum putet, quod aram eius Germani subruerint; hoc in caput Germanorum, non Romanorum: Ideoque non placandus, sed in hostes asperandus, ex paganorum more. Nam ita Tacitus in moribus German. *Maneat quæso hostibus si non amor nostri, saltem odium sui.*

8 LÆVO AMNE.] Germanicus relicta Batauorum insula, in qua naues fabricarat, vna cum legionibus & auxiliario milite Drusianam fossam nauigauit; mox per vada [illegible] lacus Oceanum appulsus, fœlici nauigatione venit ad Amasium flumen, in cuius ore naues reliquit, imposuitque terris ad læuam. *Explicatio verborum Taciti.* Quæ accipio vulgariter, vt adueniens exercitus ad manum læuam fluuium haberet. Et quia fluuius Amasius transmittendus erat, & petendus Visurgis, qui superiorem influit Germaniam: ideo pontibus struendis multi absumpti dies. Quæret aliquis, cur naues in faucibus fluminis reliquit, nec subduxit, vt pro pontibus eis vteretur. Sane noster *culpam* vocat: nec tamen in tam claro duce, culpa facile credenda est. *Inemendabilis est error, qui inter arma committitur,* ait Valerius. *Obiectiones dilutæ.* Existimo in faucibus fluuij reliquisse, quo tutiores essent ab hoste propinquo; nec subduxisse, tum propter incognitas fluuij vias, tum quod longa nauium series nimium hosti patuisset, trans fluuium posito hoste. *Prima.* Obijciet etiam, *transposuisse militem dextras in terras iturum;* quod nodum habet. Nam si transposuit, quomodo læuum amnem habuit? Puto sane coniunctionem deesse, & ita legendum; *Secunda.* *Erratumque in eo, quod non subuexerit & transposuerit militem dextras in terras iturum.* Nam illa coniunctio potuit facile sorberi per vicinitatem similium syllabarum. Et firmat quod *Tertia.* sequitur: *Equitem vado, & legiones prima æstuaria intrepidos transiisse.* Sed quæri etiam potest, cur in ripam vlteriorem dextrasque in terras primo appulsu non transuexerit militem? forte, quod appulsus difficilis, quod impar, quod paludum lubrico, vel siluarum rubis infestus. Quæri etiam potest, cur pluribus pontibus vsus fuerit? & puto, vt citius exercitum traijceret, & vt hostem diduceret. *Quarta.* Sed fallimur quærendo. Nam quis a magno duce, etiam mortuo, facti rationem quærat? Sit victoria pro ratione Germanico triumphanti. Nihil enim Cato fecit a se alienius quam quod Africanum domitorem Africani imperij de erogata bello pecunia reum fecit & exulem.

Tacitus correctus.

9 SVBVEXIT.] Lego, *subuexerit, & transposuerit militem dextras in terras iturum.* Nam si subuexisset, non exercitus per æstuaria fuisset periclitatus: & si ad dextram militem transposuisset, non fuisset opus pontibus. Quin miles, qui transuectus pontibus struendis, semper fuisset pro præsidio.

Cur eques præmissus.

10 ET EQVES QVIDEM.] Ad stabiliendos pontes equitem præmittere oportuit; alioqui, pontium structuram hostis imminens impediuisset. Sic infra Cæsar. *Nisi pontibus præsidibusque,* (forte *præsidijsque*) *impositis dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado transmisit.* Ducis enim cura miles est.

Dos in Batauo equite egregia.

11 BATAVIQVE IN PARTE EA.] In Batauo equite duo commendata maxime, *peritia equitandi, & nandi scientia.* Nam Dio libro 59. de peritia equitandi. *Equites exteri Bataui appellati, a Batauia, quæ est in Rheno insula, cuius accolæ arte equitandi pollent.* Isto autem equitatu vsus est Augustus ad cladem vsque Varianam: habebatque circa se *quasi armigeros,* vt ait Sueton. cap. 49. in Aug. At Strabo libr. 4. ait *Gallos optimos esse equites, & in bellis optimam Romanis operam nauare, & quo propiores Oceano & Boreæ, eo audaciores.* Quod intelligit de Batauis, qui in Gallia Belgica. Nandi autem peritissimos fuisse, & armatos rapidissima flumina tranasse narrat Xiphil. in Hadr. *Equitatus, qui Batauus nominatus est, Danubium transiit armatus.* Noster 5. Histor. *Romanus armis grauis, & nandi pauidus; Germanos fluminibus suetos leuitas armorum, & proceritas corporum attollit.* Quod in militari viro valde est laudabile. Sic enim Silius de Hannibale.

Equitandi peritia.

Et nandi.

Vtrumque probatur.

Natatus militi necessarius.

Ignotique amnis tranare sonantia saxa
Gaudet, & aduersa populos accersere ripa.

Dio libr. 69. *Tam egregius miles eius exercitus erat, vt etiam equitatus ille, quem Batauorum appellant, armatus Istrum natatu transmiserit.* Sane Leunclauius vir de litteris & Dione bene meritus, apponit ex veteri epitaphio Sorani Bataui militis, versus de isto natatu non inelegantes, quos pono.

Ille ego. Pannonijs quondam notissimus oris,
Inter mille viros primus, fortesque Batauos,
Hadriano potui qui iudice, vasta profundi
Æquora Danubij cunctis tranare sub armis.

Dio correctus.

Lego *cinctis*, ad maiorem vim: nam vis est maior cinctis armis, quam sine armis. Non omitto locum corruptum de natantibus Batauis apud Dionem Latinum in Adriano: *Laborum patientes habebat exercitus, vt olim Equites qui vocantur Bastai* (pro *Bataui*) *Danubium armati transnatauerint.* Et noster de morib. German. Batauos laudat a fortitudine; loco tamen corrupto. *Harum,* inquit, *gentium præcipui virtute Bataui, non multum ex ripa* (lego, *non vltimi ex ripa*) *sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus & seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperij fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. Nam nec tributis contemnuntur,* (lego, *tributis consternuntur,*) *nec publicanus atterit.* Eiusdem virtutis testis Florus in bello Cæsaris & Pompeij. *Germanorum,* inquit, *cohortes tantum in effusos equites fecere impetum, vt illi esse pedites, hi ventre in equis viderentur.* Quid *ventre*? Lego, *hi venire in equis viderentur.* Apud Francos homines insulsos vocamus hodie *Badaus*, id est, *Batauos*, quod erat priscum Batauorum nomen. Nam multi Batauorum visuntur tumuli, quorum inscriptionibus, *Caudinus Verax eques Badaus*: & alibi, *Claudinus spectatus eques Badaus.* Et quod apud Græcos olim *Bœoticus*, & *Phryx* aut *Mysus* Athenis, pro inepto ac barbaro, apud Romanos *Batauus* fuit, vt pinguia ingenia, & crassissimas sues Batauia gigneret. Hodie tamen Musæ Athenas linquentes eo secesserunt; verumque est quod docet Iuuenalis Satyra 9.

Tacitus correctus.

Florus correctus.

Bataui insulsi Francis.

Et nomen indicat Badaus.

Etiam apud Rom.

Hodie Bataui Musis chari.

Summos posse viros, & magna exempla daturos,
Veruecum in patria, crassoque sub aere nasci.

Quodque Ausonius in Cæsaribus dixit, ex veris dixit:

— Est qui virtute probaret
Non obstare locum cum valet ingenium.

Nec tamen emendandum puto Martialem in versu, in quo est,

Aurem si modo non habet Batauam.

Pro quo reposuere ineleganti correctione, & contra manuscriptos,

Firmata vetus lectio Martial.

Aurem si modo non habet seueram.

Et sane quisquis est, habuit Batauum ingenium. Cæterum opponitur *auri Batauæ, auris Attica,* pro bene purgata, & acuta aure. Nam Martialis lib. 4. epigr. 87.

Attica auris Batauæ opposita.

Si vis auribus Atticis probari,
Exhortor moneoque te, libelle,
Vt docto placeas Apollinari.
Nil exactius, eruditiusque est,
Sed nec candidius, benigniusque.

Et lingua Attica pro diserta, compta & suaui. Terent. in Eun.

Dixin in hoc Atticam esse eloquentiam?

Et *Abdera mens*, affinis *Batauæ menti.* Sic enim idem Martial. lib. 10. epigr. 25.

Abdera mens vt Batauæ pro pingui.

Abderitanæ pectora plebis habes.

Id est, stolidum pectus habes, & Megarense. Hæc olim; hodie aliter, nam Batauia hospes Musarum.

Metanti castra Cæsari Angriuariorum defectio a tergo nuntiatur. Missus illico Stertinius cum equite & armatura leui, igni & cædibus perfidiam vltus est. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. eius in ripa cum cæteris primoribus Arminius adstitit; quæsitoque an Cæsar venisset, postquam adesse responsum

est,

est, vt liceret cum fratre conloqui, orauit. Erat is in exercitu cognomento Flauius, insignis fide, & amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tiberio. tum permissum, progressusque salutatur ab Arminio, qui amotis stipatoribus, vt sagittarij nostra pro ripa dispositi abscederent, postulat: & postquam digressi, vnde ea deformitas oris interrogat fratrem. illo locum, & prælium referente, quodnam præmium recepisset, exquirit. Flauius aucta [1] stipendia, [2] torquem, & [3] coronam aliaque militaria dona memorat, inridente Arminio vilia seruitij pretia. Exin diuersi ordiuntur: hic magnitudinem Romanam, opes Cæsaris, & victis graues pœnas; in deditionem venienti paratam clementiam, neque coniugem & filium eius hostiliter haberi. Ille [4] fas patriæ, libertatem auitam, [5] penetralis Germaniæ deos, matrem precum sociam; ne propinquorum & adfinium, denique gentis suæ desertor & proditor, quam imperator esse mallet. Paulatim inde ad iurgia prolapsi, quominus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens, plenum iræ, armaque & [6] equum poscentem Flauium attinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius, præliumque denuntians. nam pleraque Latino sermone interiaciebat, vt qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

Fratrum discordia ob partes discordes.

Militaria Romanorum dona.

1 Stipendia.] Quæ ob merita duplicabantur interdum. Varro 4. de ling. Lat. *Duplicani, quibus ob virtutem, duplicia cibaria vt darentur fuit institutum.* Eo allusit D. Hieronym. in vita Pauli Eremitæ. *Dominus nobis prandium misit vere pius, vere misericors. Sexaginta iam anni sunt quod accipio dimidij semper panis fragmentum: verum ad aduentum tuum militibus suis Christus duplicauit annonam.* Et ita Seuerus scribens de Albino: *Huic salarium duplex decreui, vestem militarem simplicem, sed loci sui stipendium quadruplum. Hunc vos adhortamini vt se Reip. ostentet, habiturus præmium quod merebitur.* Et Liuius lib. 24. *Hispanis duplicia cibaria dari iussit.* Nam stipendia *in ære, veste, & cibarijs*, quæ vti duplicabantur ob merita, ita etiam ob ignominiam minuebantur. Valerius Max. lib. 2. cap. 5. *Legionique stipendium anni procedere, neque æra dare voluit.* Sic Antonius, militibus suis ignominiam passis in prœlio, hordeum pro frumento dari iussit. Dio libr. 49. Et ita militia aut præstanti fama, aut infamia continetur. Et fama validos, infamia imbelles & pauidos facit.

Et hordeum datum loco farris.

2 Torquem.] Qui Romanæ militiæ honos & præmium. Quod a Persis venit, vt Xenophon scribit 1. παιδ., qui torques, armillas, & aureos acinaces memorat, Persarum insignia. Et vetus inscriptio: C. Ario. C. Filio. Cornelio. Clement. militi. donis. donato. ab. imperat. Traiano. torqvibvs. armillis. phaleris. Et postea: Donatvs. ab. Hadriano. hasta. pvra. corona. avrea. &c. Seneca 1. de benef. *Imperator aliquem torquibus, murali, aut ciuica donat.* Et Plinius libro 33. cap. 2. *Auxiliares & externos torquibus aureis donauere, at ciues non nisi argenteis; sed armillas omnibus dedere, quas non habent externi.* Vegetius: *Torques aureus solidæ virtutis præmium fuit, quem qui meruisset, præter laudem, duplas consequebatur annonas.* Noster Annal. 3. *Rufus Heluius gregarius miles seruati ciuis decus retulit, donatusque est ab Apronio torquibus, & hasta.* Videturque innuere plures torques datos, ob vnum præclare factum. Illi autem in brachijs: vnde in Aureliano, *Torquem brachialem & annulum apponat.* Liuius: *Sabini aureas armillas habebant magni ponderis in brachio læuo.* Dixi hæc fluxisse a Persis. Nam apud eos si quid insigne quisquam patrasset, eum torque honorabant: & ita accipiendus locus Horat. Car. 3. de Monæse & Pacoro:

Torquis præmium militiæ.

Extranei aureis torquibus.

Ciues argenteis donati.

Plures torques ob vnum præclare factum.

A Persis hic honos.

-- adiecisse prædam
Torquibus exiguis renidet.

Æmilius Probus, vbi de Artaxerxe Datamenem ornante. *Ornauit eum torque, atque armillis aureis*: torque in collo, armillis in brachio. Esther cap. 6. & Xenophon li. 1. Quod non sine elogio faciebant. Ouid. de Ponto eleg. 1. l. 1.

Atque ita victorem cum magnæ vocis honore
Bellica laudatis dona dedisse viris.

Certe paulum laudis ingentes dat animos militi vitæ prodigo.

3 Coronam.] Non ciuicam, etiamsi exterus miles ciuem seruasset: Quippe ciuibus solis præmium istud. Plinius libri 16. cap. 4. sed muralem, aut obsidionalem, aut castrensem, aliasque eiusdem præmij. Claudian. in laud. Ser.

Ciuica solis ciuibus.

Inde appellatio.

Sæpe duces meritis bello tribuere coronas:

Hunc cingit muralis honos, hunc ciuica quercus
Nexuit, hunc domitis ambit rostrata carinis.

Et aureas primo non fuisse huiusmodi coronas, sed ex mera fronde scribit idem Plinius, dum ait *L. Pisonem primum coronam auream donasse, præmium virtutis.* lib. 33. cap. 2. & Liuius lib. 7. *Decio corona aurea data est*: quod quasi rem nouam recitat. Longe postea Augustus Vipsanio Agrippæ auream coronam dedit rostratam. *Quod*, inquit, *neque ante eum, neque post, vlli contigit.* Intelligit autem de rostrata, non de corona aurea. Solebant etiam *armillas* donare. Liuius libro 10. *Samnitibus victis, coronâ, & armillis donatus fuerat, virtutis causa scilicet P. Papyrius censor.* Donabant etiam *enses*. Silius lib. 6.

Piso primus auream coronam dedit.
Augustus dedit Agrippæ aureã & rostratam.

Ille ensem nobis, magnorum en instar honorum,
Virtutisque ergo dedit.

Bosit.

Donabant & *hastas*. Idem eodem, quas *donaticas* vocat Cato ex Festo.

Hasta pura.

Hæc tunc hasta decus nobis, pretiumque secundi
Vulneris, a vestro, Serrane, tributa parente.

Veteri Rep. dabant *boues centum*, cum vno eximio, & conspicuo cornibus auratis. Idem Liuius libro 10. Etiam pauciores aliquando, quam centum. Silius lib. 15.

Boues 100.
Et vnum insignis aureis cornibus.
Pauciores etiam boues.

Lætius ante omnes, cui dextera clara, domusque
Terdeno boue, & æquorei certaminis alio
Donatur titulo.

Dabant & *aureos frenos* ornandis equis, & *vexilla*, quale fuit cæruleum, quo donatus est Augusto Agrippa. Et omnia hæc flammandæ virtutis causa. Nam Poeta dixit, *virtutem accendere donis.*

Frani aurei.
Vexilla.

4 FAS PATRIÆ.] Id est, diuinum humanumque ius patriæ. Virgilius:

Fas, & iura sinunt.

Et Lucanus lib. 5. ciuilium.

— Nec fas, nec vincula iuris
Hoc audire vetant.

Sic Iurisconsultus L. inter. §. adeo eum, dixit; *Casum aduersamque fortunam liberi hominis expectare neque ciuile, neque naturale est.* id est, nefas est. Loquitur de hac conditione, *cum seruus fuerit.* Aliquando *fas* notat, quod est cunctis licitum licitum ϰμε. Idem Poeta.

Nulli fas casto sceleratum insistere limen.

Sed *fas patriæ* est religio circa deum, leges & iura circa homines. In summa *fas* quod licet. Et qui aliud agit quam id quod licet, *labes populi* dicebatur, id est viuens sine lege, sine iure, vt notat Non. Marcellus in verbo *Illex*. *Nefas* ergo quod nullo iure licet.

5 EQVVM POSCENTEM.] Cur equum poscebat amne interiecto? Quia in equis etiam armati fluuios traijciebant, quo hostes adgrederentur.

6 PENETRALES GERMANIÆ DEOS.] Id est, penates. Nam *Penetralia* sunt Deorum penatium sacraria, quæ in intimis deposita domorum: id est, in penetralibus. Inde penetrale sacrificium, *quod in sacrarij parte interiore conficitur.* Varr. de ling. Lat. in verbo *Penetrale*. Et *Penus in æde Vestæ locus intimus segetibus septus*, (ita lego,) *qui certis diebus circa Vestalia aperitur. & ij dies religiosi habentur.* Idem in verbo *Penus*. At *Dij penates* sunt lares qui *magni Dij* dicti Romanis. *Dijs magnis*, inquit Asconius, *id est laribus vrbis Romæ.* Et Cicero Deos penetrales memorat, 2. de Nat. Deor. Et *Penetrale sacrum*, id est, penus Vestæ & penetralia quæ solæ virgines, & Pontifices soli adeunt. Lampridius in Heliogabalo his verbis. *Vestæ*, inquit, *penetralia irrupit pollutus. Matris sacra accepit, & adeo debacchatus est vt typum eriperet, & alia sacra quæ penitus habentur condita.* Itaque *Pietas dicta a doctis viris quod quæ in ea sunt, quasi penitus, & in penetralibus recondantur.* Non. Marcell. in verbo *Pietas*. Ideo Cæsar Iulius hostis P.R. dictus, *ac si contra patriam arma tulisset sacrosque penates penetralibus asportauisset.* Quæ sunt verba Senatusconsulti. Horat. 2. epist. lib. 2. epist.

Et versantur adhuc intra penetralia Vestæ.

Prouidentia ducis saluum præstare exercitum potest.

Postero die Germanorum acies trans[1] Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus præsidijsque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, [2]equitem vado tramittit. Præfuere Stertinius, & e numero primipilarium Æmilius, distantibus locis inuecti, vt hostem diducerent. qua celerrimus amnis, Carioualda dux Batauorum erupit. eum Cherusci, fugam simulantes, in planitiem saltibus circumiectam traxere: dein coorti, & vndique effusi trudunt aduersos, instant cedentibus, collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Carioualda diu sustentata hostium sæuitia, hortatus suos vt ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos inrumpens, congestis telis, & suffosso equo labitur, ac multi nobilium circa: cæteros vis sua, aut equites cum Stertinio, Æmilioque subuenientes periculo exemere. Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit delectum ab Arminio locum pugnæ, conuenisse & alias nationes in [3] siluam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. Habita indici fides: & cernebantur ignes, suggressique propius speculatores

Pugnæ locus ab hoste delectus.

latores audiri fremitum equorum, immensique, & inconditi agminis murmur attulere. Igitur propinquo summæ rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo [4] * incorruptum foret, secum agitabat. Tribunos & centuriones læta sæpius, quam comperta nuntiare, libertorum seruilia ingenia, amicis inesse adulationem, si concio vocetur, illic quoque quæ pauci incipiant, reliquos adstrepere: penitus noscendas mentes, cum secreti, & incustoditi inter militaris cibos spem aut metum proferrent.

* incorrupte tum fieret,

Militum noscendæ duci mentes.

1 VISVRGIM.] Dicunt hodie *Weser*; & *Visoram* fluuium vocat author vitæ Caroli Magni. *Contra desertores*, inquit, *inter Albim & Wisoram peragrauit totam Saxoniam.* De eo Plinius cap. 14. lib. 4. & censetur inter amnes claros Germaniæ. Eius meminit Dio li. 54. vbi de Drusi gestis loquitur. *Rhenum transijt, Vsipetas subiugauit, Lupiæque fluminis ripis ponte iunctu, in Sicambros erupit, per eos in Cheruscorũ regionem vsque ad Visurgim processit, Visurgim etiam transiturus, ni eum inopia alimẽtorum ac hiemis propinquitas, præterea examen apum in castris visum, etiam deterruisset.* Nam istis laruis terrebantur Romani. Francus Author incertus qui scripsit Annales Francorum, meminit Visurgis circa annum 852. *In illo loco*, inquit, *qui appellatur Nimia, super amnem quem Cornelius Tacitus scriptor rerum a Romanis in ea gente gestarum Visurgim, moderni vero Wisuracha vocant, habito generali conuentu causas populi iusto absoluit examine.* Vixit ille sub imperatore Carolo Caluo circa annum 883.

2 EQVITEM VADO.] Sallust. in frag. Histor. 2. *Suos equites hortatus, vado transmittit.* At Romæ inter puerorum rudimenta *natare, & scire litteras*, quæ qui nesciret, stolidus & bardus habitus est. Inde prouerbium, *Neque natare, neque litteras nouit.* Docebantur autem hæc duo. Vnde Martial. l. 8. epigramm. 46. *de natatu.*

Natare & scire litteras puerorum rudimenta.

Te secum Diana velit, doceatque natare.

Cicero lib. 7. ad famil. *Studiosissimus homo natandi.* Loquitur de Trebatio. Docebantur autem vtribus inflatis innixi. Sueton. in Iul. *De natatu & litteris*, sic idem in Augusto cap. 64. *Nepotes & litteras, & natare, & alia rudimenta per se pleraque docuit.* Quod non difficilius fuit, licet orbis moderatori, & tot negotijs implicito, quam eos docuisse chirographum suum imitari, & talis & nucibus lusisse cum pueris. Nam in docendo chirographo, valde laborasse Suetonius scribit in eius vitæ cap. 64. Parentes enim pueros docebant domi. Horatius Satyr. 1. l. 6.

Natantes pueri cum vtribus.

Augustus docet nepotes natare.

Docet imitari suum chirographum.

Parentes docebant pueros litteras.

— Puerum est ausus Romam portare docendum
Artes, quas doceat quiuis eques, atque senator,
Semet prognatos.

Sed quid luctamur, cum non solum nepotes, sed & alios instituerit? *Plurimorum*, inquit, *liberos educauit, & instituit cum suis.* Ergo litteris pueri edocti, non Romæ tantum, sed & in Græcia. Terent. in Eunucho, de more Græco.

In Græcia, & Roma.

— Fac periculum in litteris,
Fac in palæstra, in musicis, quæ liberum
Scire equum est adolescentem.

De Romano more Quintilianus libr. 1. *A sermone Græco puerum incipere malo, quia Latinus, qui pluribus in vsu est, vel nobis nolentibus se perbibet.* Sic Sallust. in Catil. vbi de Sempronia. *Litteris Græcis & Latinis docta.* Vt scias fœmineum decus fuisse, scire litteras, apud Rom. a quibus Corneliæ, Sulpitiæ, Probæ, & aliæ multæ. Ita cape L. 2. §. vlt. de mun. & honor. D. & L. 2. §. vlt. de vacat. in his verbis. *Qui pueros primas litteras docent.* Seneca l. 1. de Clem. *Vtinam litteras nescirem*, dicebat Nero. Et Liuius lib. 9. pueros Rom. litteras Hetruscas didicisse scribit, deinde Græcas. Iuuenalis Sat. 14.

Romæ a Græco sermone incipiebant & Hetrusco.

Hoc discunt omnes ante Alpha & Beta puellæ.

Dictabant enim pueris puellisque litteras Græcas, quas illis proponebant pingendas, & fingendas. Et Grammatici ideo dicti *litterati*, qui dictarent litteras illas. Sueton. de clar. Grammat. Inde Cæsaris iocus in Sullam, *nescisse litteras*, quia dictaturam deposuerat. Nam ad litteras docendas, dictatura opus; quam qui deposuisset, litteras ignorasse videbatur. *De natatu* fuit exprobratum Caligulæ, quod *cum esset ad omnia tam docilis, natare tamen nesciret.* Suetonius cap. 54. Sic Papinius more Romano loquens 9. Theb.

Tam in masculis, quam fœminis.

Grammatici litterati dicti.

Natare Romanis natiuum.

Protinus adstrictos didici reptare per amnes:

Et Claudianus 3. Consul. Honor.

— Transnare sonoras
Torrentum furias, ascensu vincere montes.

Dio de Traiano: *Quoties flumina transeunda haberet, ipse auidus pedibus traijciebat.* Silius lib. 8. de equite.

— Vndosum frangere nando
Indutus thorace vadum.

Natare equiti debet.

Et de pedite. Idem lib. 3.

Natare pedes.

Inuadunt alacres inimicum pontibus amnem.
Nunc celso capite & ceruicibus arma tenentur,
Nunc validis gurges certatim frangitur vlnis.

Sic Hannibalem laudat idem Poeta, vt dixi, quasi clarum natatorem. Plautus in Aulul.

Quasi pueris, qui nare discunt, scirpea induitur ratis,
Laborent minus, facilius vt nent, & moueant manus.

Nec tantum scirpea ratis, sed & *suber*. Verr. Flacc. *Suber est arboris genus.* Lege, *Suber est arboris genus, ex qua cortex natatorius.* Ita ergo natare & litteras docebant, vt vnum in pace, alterum in bello proficeret, & vtrum-

Littera in pace, natatus in bello.

que Reip. Ne legas igitur *notare* pro *natare*. Nam quitita notat non enatat ex absurdo.

Sacrati Dijs luci & siluæ.

3 SILVAM HERCVLI SACRAM.] Nam Dijs siluas & lucos consecrabant. Vt noster in mor. Germ. *Lucos & nemora consecrat, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reuerentia vident.* Et idem eodem. *Est in insula Oceani Castum nemus dicatum: in eo vehiculum Vestæ contectum, attingere vni sacerdoti concessum.* Homerus Iliados 7.

Ζεῦ πάτερ Ἴδηθεν μεδέων.

Iupiter pater Idæ præses. Silius, lucum fuisse penes Carthaginem scribit, in quo Dido colebatur. Sic *Grynæum nemus in Ioniæ finibus Apollini erat consecratum*, ait Seruius in Bucolicis. Ideo apud Ezech. 16. *Idola lucorum* vocantur, & in Biblijs sæpe, lib. 3. & libr. 4. Regum; *succidit lucos.* Et Virgil.

Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
Quis Deus, incertum est, habitat Deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iouem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.

Sic Tiberinus Deus præerat luco illi sacrato, de quo Horatius.

-- Illic recubat Tiberinus in vmbrâ.

Seruius ad 3. Georg. *Omnem* (inquit) *quercum Ioui sacratam, omnem lucum Dianæ.* Et his quercubus suspensæ *vittæ & serta.* Ouid. 8. Metamorph.

Stabat in his ingens annoso robore quercus,
Vna nemus, vittæ mediam memoresque tabellæ,
Sertaque cingebant, voti argumenta potentis.

Nec licebat cuiquam hos lucos exscindere. Nam Ouidius.

Ille etiam Cereale nemus violasse securi
Dicitur, & lucos ferro temerasse vetustos.

Et apud Claudianum de laud. Stilic.

--Lucosque vetusta
Relligione truces, & robora numinis instar
Barbarici, nostræ feriant impune bipennes.

Papinius 8. Theb.

Silua caput æui, validaque incurua senecta,
Æternum intonsæ frondis, stat peruia nullis
Solibus, aut illam (pro *haud illam*) *brumæ minuere, Notusve*
Ius habet, aut Getica Boreas impactus ab vrsa.
Subter opaca quies, vacuusque silentia seruat
Horror, & exclusæ pallet mala lucis imago.
Nec caret vmbra Deo, nemori Latonia cultrix
Additur.

Trunci vere homines, qui truncos colerent, deosque, tenebriones & tenebricolas lucorumque ciues.

4 INCORRVPTVM FORET.] Lego, *incorrupte tum fieret.* Nam excusa non quadrant.

Cibi militum diuersa ætate diuersi.

Metellus cibum coctum in castris proponere venalem vetuit.

Monachi Christi milites nihil cocti edebant.

5 MILITARES CIBOS.] Qui diuersi, diuersis temporibus. Cibumque coctum venalem proponere in castris, vetuit Metellus cum esset in Africa. Val. libr. 2. titulo de discipl. milit. Et ita D. Hieronymus de monachis, qui se milites Christi profitebantur. *Aliquid apud eos cocti comedisse peccatum erat.* Posterioribus temporibus, laridum, posca, militaris cibus, & caseus, & buccellatus panis, & vinum. Amm. Marcell. libr. 18. & L. 1. de erogat. milit. ann. Cod. Nam ita loquitur:

Cibi militares posteriori æuo.

In duobus diebus, buccellatum, in tertio die panem, vno die vinum, in alio acetum, vno die lardum, biduo carnem veruecinam. In Vulcatio Gallicano ita: *Præter laridum, & buccellatum, atque acetum, militem in expeditione quidquam portare vetuit.* Spartian. in Nigro: *Ob vnius Gallinacei direptionem decem commanipulones qui raptum ab vno comederent, securi percuti iussit: & fecisset nisi ab omni exercitu prope vsque ad metum seditionis esset rogatus: & cum pepercisset, iussit vt denorum Gallinaceorum pretia Prouinciali redderent decem qui simul facto consenserant: addito eo vt tota in expeditione & in commanipulatione nemo focum faceret, ne vnquam recens coctum cibum sumerent, sed pane ac frigidis vescerentur: appositis speculatoribus qui istud curarent.* Mox addit loquens de eodem Nigrino: *Iussit vinum in expeditione neminem bibere, sed aceto vniuersos esse contentos. Idem pistores sequi expeditionem prohibuit, buccellato iubens milites contentos esse.* Sobriam sane militiam & hostibus timendam, ducibus expetendam. Sic Adrianus in Spartiano: *Cibis castrensibus libenter vtens, hoc est larido, caseo & posca, exemplo Scipionis Æmiliani & Metelli & authoris sui Traiani.* Magnorum certe in armorum studio doctorum & ductorum.

Caseus. *Panis buccellatus.* *Vinum.* *Acetum.* *Posca.* *Laridum.* *Caro veruecina.*

Nocte cœpta, [1] egressus Augurali, per occulta & vigilibus ignara, comite vno, [2] contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque fama sui: cum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem per seria, per iocos eundem animum laudibus ferrent: reddendamque gratiam in acie faterentur. simul perfidos & ruptores pacis vltioni & gloriæ mactandos. Inter quæ [3] vnus hostium Latinæ linguæ sciens, acto ad vallum equo, voce magna, coniuges, & agros, & stipendij in dies, donec bellaretur, [4] sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminij nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras; veniret dies, daretur pugna, sumpturum militem Germanorum agros; tracturum coniuges. [5] accipere omen, & matrimonia

Grati in ducem milites.

monia ac pecunias hostium prædæ destinare. Tertia ferme vigilia adsultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes, & nihil remissum sensere.

1 EGRESSVS AVGVRALI.] Manilius apud Liuium ita: *Quæ Dij comprobarunt, nullius calumniæ subijciuntur.* Ergo augures, & augurale in castris, quo Deorum comprobatio conijceretur. Liuius lib. 1. *Augurijs certe, sacerdotioque augurum, tantus honor accessit, vt nihil domi, forisque postea, nisi auspicato gereretur. Concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, vbi aues non admisissent, dirimeretur.* Cicero de legib. *Rem bellicam nostri maiores administrari nisi auspicato noluerunt.* Quod docet etiam Silius lib. 5. his versibus.

Romani nihil sine auspiciis.

Et in bello præcipue.

Tunc ales, priscum populis de more Latinis
Auspicium, cum bella parant, mentesque Deorum
Explorant, super euentu, seu præscia luctus
Damnauit vesci, planctuque alimenta refugit.

Et hoc in castris. Quod etiam firmat Ouid. in Fast.

Ideo augurale in castris Rom.

Non ego te, quamuis properabis vincere Cæsar,
Si vetat auspicium, signa mouere velim.

Illa autem auguria, a Chaldæis, ad Græcos, & ad Hetruscos, mox ad Romanos, migrauere. Accipio autem Augurale, non modo pro loco in quo Augures metati in castris, sed pro eo *spatio, quod templum appellabant, & auguraculum, & auguratorium.* Festus ex Verrio Flacco: *& in quo ad captanda auguria, seu oblatiua, seu impetratiua in prosperis vel aduersis conueniebant.* Festus Pomp. *Auguraculum appellabant antiqui quam nos arcem dicimus, quod ibi augures publici auspicarentur.* Inde *augustus locus* ab auium gestu. De illo auguraculo est Hygini locus a Lipsio citatus, sed in manuscripto totus fœdatus, quem veræ scriptioni restituam: ita ergo scriptum refert. *Auguratorium parte dextra prætoriatur a principalem agnouimus, vt dixi, ne & augurium recte capere potest. Parte læua Tribunal statuitur, vt augurio accepto, insuper ascendat ad exercitum, fælicia hospitio adloquatur.* Ita reddo. *Auguratorium parte dextra Prætorij aptatur ante principia: talem eum agnouimus, vt dixi: inde & augurium recte capere potest. Parte læua, tribunal statuitur, vt augurio accepto, insuper ascendat, ac exercitum fœlici auspicio adloquatur.* Augures autem fuisse in castris Papinius docet 7. Theb. qui ita de Amphiarao augure, mortuo in castris, & de Augurum munijs:

Auguria a Chaldæis.

Quid augurale.

Quo loco in castris.

Hyginus restitutus.

Augures in castris.

Heu vbi laurigeri currus, solemniaque arma,
Et galeæ vittatus apex, hæc antra, lacusque
Castalij, tripodumque fides? sic gratus Apollo?
Quis mihi sidereos lapsus, mentemque sinistri
Fulguris, aut cæsis saliat quod numen in extis,
Quando iter, vnde moræ; quæ sæuis vtilis armis,
Quæ pacem magis hora velit, quis iam omne futurum
Proferet, aut cum quo volucres mea fata loquentur?
Hos quoque bellorum casus nobisque tibique
Præscieras.

Et augurale iuxta aram ponit Tacitus: *Structa ante augurale in ara.* Sic idem Papinius lib. 8.

Augurale iuxta aram.

Nunc superum magnos deprendit in aere cœtus,
Nunc sagax affatur aues, nunc dira sororum
Licia, thuriferas modo consulit anxius aras.

Et fuisse in castris etiam augures probat Virgil. 12. Æneid.

-- Primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petiui,
Accipio, agnoscoque Deos: me me duce ferrum
Corripite, o Rutuli,

Ergo Augures consulti & crediti, & religionis causa honorati apud Paganos.

2 CONTECTVS FERINA PELLE.] Sic Homerus 4. Iliad. inducit Agamemnonem contectum pelle leonis, quod vocat, δέρμα λέοντος. Sic Virgil. in Æneid.

Ferinis pellibus contecti duces prisci.

Ipse pedes tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum seta cum dentibus albis
Indutus capiti.

Et 2. Æneid.

-- Fuluique insternor pelle leonis.

At Papin. 4. Theb. ita:

-- Flauent capiti tergoque leonum
Exuuiæ, gentilis honos.

Et Prudentius vbi de cultu Superbiæ:

Quo se fulta iubis iactantius illa ferinis
Inferret, tumido despectans agmina fastu.

Hoc autem ferino habitu vtebantur quo hosti terribiliores spectarentur & militibus suis venerabiliores. Et *virtutis tegmen* dicitur quo Heroes vtebantur. Laert. in Diog. Ideo *Ἀρμαδοφόροι* dicti Principes. Nec tantum induti leonino exuuio, sed vrsino & lyncino, aliarumque ferarum. Nam bellum, quasi belluinum, cum in bello ratio & humanitas longe absint ab hominibus. Vtque tecti duces leonum exuuijs, ita milites hircina pelle, præcipue in Africa. Silius:

Tum primum castris Phœnicum tendere ritu
Cyniphij didicere Macæ. squallentia barbæ
Ora viris, humerosque tegunt velamina capri
Setigeri: panda manus est armata cateia.

Et Virgil. 1. Æneid.

— Lupæ fuluo nutricis tegmine lætus.

Et 5. Æneid.

Horridus in iaculis & pelle Libystidis vrsæ.

Et vndecimo.

Tigridis exuuiæ per dorsum a vertice pendent.

3 VNVS HOSTIVM.] Nam Barbari multi stipendia Romanorum in castris recipiebant, & sic Latinam linguam addiscebant; mox transfugæ ad suos se recipiebant. Quod autem ait; vnus ex Barbaris polliceretur sestertios centenos, si quis transfugisset: id sæpius euenit, & exemplum est apud Cæsarem in commentarijs belli Gallici lib. 5. *Qui ad Gallos transfugisset ad horam vsque tertiam, sine periculo esset.* Quæ sunt hostium artes.

4 SESTERTIOS CENTENOS.] An per sestertia Germani numerabant? non puto.

Germani per sestertia non numerabant.

Germani Romanae pecuniae non ignari.

Nam Græcum & Romanum erat, non Germanum, sed vt intelligerentur a Romanis, ea voce vsi sunt. Tacitus tamen ait: *Formas quasdam nostræ pecuniæ cognoscunt, atque eligunt. Pecuniam probant veterem, & diu notam, serratos bigatosque.* Quod Plinius explicat lib. 33. cap. 3. *Notæ*, inquit, *argenti fuere bigæ, atque quadrigæ, & inde bigati quadrigatique dicti.* Ergo de bigatis nihil habes quod ambigas. De serratis quæstio, vel inquisitio est. Puto legendum *de Seruiatis*, non *de serratis*. Nam vt de argento loquitur, ita de ære, quod a Seruio primum signatum, & a quo dictum est *Seruiatum*; vti argenteus nummus *bigatus*. Idem Plinius eodem: *Seruius rex primum signauit æs.* Quamuis antea & ab ipso Romulo nummis auri atque argenti signatis, sed transmarinis Romani vterentur, ait Festus in verbo *Patres. Et hoc publicæ & priuatæ rationes commentariorum docent.* At illi nummi, quibus caput Romæ, cum his verbis, ROMA. SER. notant *Roma. Seruius.* Et peruia sunt alia eiusdem intelligentiæ, alijs in nummis, vt ROMA. PLAN. id est, *Roma. Plancus*, & ROMA. MESSAL. pro *Roma. Messala.* Sic accipe quod Suetonius in Augusto scribit: *Saturnalibus, & si quando alias libuisset, modo munera dabat, vestem, & aurum, & argentum, modo nummos omnis notæ, etiam veteres regios*: id est, *Seruiatos, quibus nota, Seruius.* Sic enim interpretor, nec fallor.

Marginalia: Nummi bigati. — Serrati, corruptum verbum. — Legendum, Seruiati. — Seruiati æris. — Bigati argentei. — Forma Seruiatorum. — Seruiati dicti veteres regij a Suetonio.

5 ACCIPERE OMEN.] Quod solitum Paganis, & Romanis inter Paganos. Si enim bonum omen erat, accipiebant, & hoc sibi proficere arbitrabantur: si malum, respuebant, ne sibi noceret, dicebantque, *Quod Dij auerruncent.* Et, vt ait Poeta;

Nullum sit in omine pondus.

In accipiendo autem præfabantur hæc verba: *Quod bonum, fœlix faustumque siet.* Plaut. in Aulul. Et præcipue ex ore sumpta omina. Vt cum Crassus dixit *Hæc exercitum non reuersurum.* Et illa propola ficuum, *Cauneas* pro *Caue ne eas.* Nam inde dicta *omina* putant: vt illud Valerij 1. lib. de ominib. *Persam periisse*: *Quod acceptum ab Æmilio Paulo pro rege Perse, licet de catella intelligeret infans quæ loquebatur.* De refutatis ominibus, est illud Sueton. cap. 23. in Vespas. *Cum Mausoleum Cæsarum derepente patuisset, dixit ad Italiam Caluinam istud pertinere, quod esset de gente Augusti, & cometem ad regem Parthorum qui comatus.* Quæ refutatio erat ominis auersio.

6 TERTIA FERE VIGILIA.] Nox in quatuor vigilias partita fuit, ait Censorin. de die natali, *non per gallicinia, sed per clepsydram.* D. Hieronym. Cypriano: *Nox in quatuor vigilias diuiditur quæ singulæ trium horarum spatio diuiduntur.* Et Vegetius 8. cap. libr. 3. *Nox partita in vigilias quatuor.* Quanquam Plinius ita scribit de gallicinio, & gallis, lib. 10. cap. 21. *Hi magistratus nostros quotidie regunt, domosque ipsis suas claudunt, aut reserant; hi fasces Romanis impellunt, aut retinent; iubent acies, aut prohibent; victoriarum omnium toto orbe partarum auspices, maxime terrarum imperio imperant.* Illæ autem vigiliæ apud Romanos extra castra ab equitibus, intra a peditibus fiebant: & buccina statuebantur. Vigiles autem cornicinio soluebantur. Erat vero vnaquæque vigilia trium horarum, vt dixi, sed imparium. Nam in obliqua sphæra & noctes & dies variant: ideoque horæ inæquales, & modo crescentes, aut decrescentes. De prima autem vigilia Apul. libr. 10. *Circum ferme primam noctis vigiliam.* Et idem libr. 8. *Prima vigilia fores meas accedas.* De secunda, Sueton. in Calig. cap. 54. *Tres consulares secunda vigilia in palatium accitos, super pulpitum collocauit.* Et Liuius lib. 7. *Vbi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent.* De tertia, Apul. lib. 8. *Circa tertiam fere vigiliam noctis, cunctos nos ad viam propellunt.* Et idem libr. 3. *Nam cum fere iam tertia vigilia, scrupulosa diligentia cuncta (lego, compita) ciuitatis, ostiatim singula considerans, circumirem.* Loquitur de præfecto vigilum. Et Liuius libro 40. *Nauem præparatam de tertia vigilia conscendit.* De quarta Statius 10. Theb.

Marginalia: Per clepsydram non gallicinio. — Galli in castris tantum. — Prima vigilia. — Secunda. — Tertia. — Apuleius correctus.

Quarta soporiferæ superabant tempora noctis. Quarta.

Et D. Marc. c. 6. *Et circa quartam vigiliam noctis.* Et illa quarta vigilia dicitur, *vigilia matutina.* Reg. li. 2. Strab. ait Cassiũ montem tam altum esse, vt quarta vigilia orientem quis per tenebras solem aspiciat, breui circumactu suo diem, noctemque ascendentibus ostentans. Illæ autem quatuor vigiliæ ita partitæ suos habebant vigiles singulos. Silius lib. 8.

Marginalia: Matutina vigilia.

Castra quoque & vallum rabidæ sub nocte silenti
Irrupere feræ, raptique sub ora pauentum
Adiunctos vigilis sparserunt membra per agros.

Et idem 7. *Mediam sonitu cum buccina noctem*
Diuideret, iamque excubias sortitus iniquas,
Tertius abrupta vigil iret ad arma quiete.

Ad exemplum partitæ noctis per vigilias in castris, etiam Christiani qui sunt in perpetua militia, diem in orationes partiti sunt. Nam Tertullian. contr. Psych. vbi memorat tertiam, sextam, & nonam diei horam: *Tres* inquit *istas horas, vt insigniores in rebus humanis, quæ diem distribuunt, quæ negotia distinguunt, quæ publice resonant, ita & solemniores fuisse in orationibus diuinis.* Et has horas etiam hodie retinet Ecclesia Romana, quæ omnium Ecclesiarum matrix, perque istas horarum sectiones, suas orationes metitur. De prima non loquitur, quæ die exoriente incipit; quod ab omnibus Christianis obseruaretur: loquitur tantum de horis, quas vltra communes, clerus Christianus singulariter obseruabat in precando. Nolo omittere in vrbe Roma tum pagana aliter horas noctis computari: nam Seneca epistola 122. *Audio*, inquit, *circa horam tertiam noctis, flagellorum sonus: Quæro quid faciat; dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis, clamorem concitatum; quæro quid sit, dicitur vocem exercere: Quæro circa octauam horam noctis quid sit ille sonus rotarum; velle gestari dicitur: Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarij, coqui tumultuantur: quæro quid sit; dicitur mulsum & alicam poposcisse, & e balneo exisse.* En inertiæ, & delicatæ luxuriæ verum exemplar, & beatulorum paganorum vita.

Marginalia: Vnaquæque vigilia suum habuit vigilem. — Christianis dies partitus. Hora tertia. Sexta. Nona. — Quæ in Catholica Ecclesia hodie obseruantur. — Horæ in vrbe Romana quomodo computatæ.

Nox

Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque ſe operatum, &[1] ſanguine ſacro reſperſa prætexta, pulchriorem aliam manibus auiæ Auguſtæ accepiſſe. Auctus omine, addicentibus auſpicijs, vocat concionem, & quæ ſapientia præuiſa, aptaque imminenti pugnæ diſſerit. *Non campos modo militi Romano ad prælium bonos, ſed, ſi ratio adſit, ſiluas & ſaltus. nec enim immenſa barbarorum ſcuta,* [2] * *enormis haſtas inter truncos arborum, & enata humo virgulta perinde haberi quam pila, & gladios, & hærentia corpori tegmina: denſarent ictus,* [3] *ora mucronibus quærerent:* [4] *non loricam Germano,* [5] *non galeam: ne*[6] *ſcuta quidem ferro, neruoue firmata, ſed viminum textus, vel* * *tenuis, & fucatas colore tabulas. primam vtcumque aciem haſtatam: cæteris*[7] *præuſta aut breuia tela. iam*[8] *corpus, vt viſu toruum, & ad breuem impetum validum, ſic nulla vulnerum patientia, ſine pudore flagitij, ſine cura ducum, abire, fugere, pauidos aduerſis, inter ſecunda, non diuini, non humani iuris memores: Si tædio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam*[9] *Albim, quam Rhenum: neque bellum vltra; modo ſe patris* [10] *patruique veſtigia prementem iiſdem in terris victorem ſiſterent.*

Ex ſomnio læta omina.

Oratio Germanici ad ſuos.

* enormeis

* tenuis

Germani cum coloratis ſcutis incedunt.

1 SANGVINE RESPERSA PRÆTEXTA.] In Germanico bonum omen fuit, in Caligula filio malum. *Sacrificans reſperſus eſt Phœnicopteri ſanguine*, inquit Sueton. 57. in Calig. poſtquam ita cœpit: *Futuræ cædis multa prodigia extiterunt.* Heic reſperſio hæc ſalutaris, & boni ominis; illic mali ominis. Dicite Pontifices.

2 ENORMES HASTAS.] Tacitus de moribus German. *Rari gladijs, aut* (lege attamen) *maioribus lanceis vtuntur. Haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas, anguſto & breui ferro, ſed ita acri, & ad vſum habili, vt eodem telo, prout ratio poſcit, vel cominus, vel eminus pugnent.* Ita parua, ſed apta, prævalidis & ineptis præponuntur. Noto autem apud antiquos non ſolum gladios & lanceas fuiſſe in vſu, ſed & vomeres, & ſecures, & ligones, & ſarculos in bello. 1. Reg. cap. 13. vt etiam tridentes. Quæ omnia nouis armorum generibus ceſſere. Vide etiam Virgil. lib. 7. Æneid.

Haſtæ Germ. anguſto & breui ferro.

— Non iam certamine agreſti,
Sed ferro ancipiti decernunt.

3 ORA MVCRONIBVS QVÆRERENT.] Sic Cæſar Iulius in acie Pharſalica hortabatur militem vt peteret vultus. Nam intecta illa pars quidem, ſed ſenſu multo multum prædita, & in qua totus homo ſit. Vide Philonem Iudæum, qui in capite hominis præſtantiſſima organa naturæ collocat.

4 NON LORICAM.] Lorica a loris. Nam Varro 4. de ling. Lat. *Lorica a loris, quod de corio crudo pectoralia faciebant.* Lori autem Caricum inuentum, nam Anacreon ita:

Διαδῆτε Καρικὸν ἐργέος ὀχάνου.
Nectite bene compactum Cariæ lorum.

Cares ſtudioſi rerum militarium. Itaque lora, criſtæ & inſignia militaria Carica dicuntur. Tamen in Biblijs de loricis & galeis multa eſt commemoratio, vt Ezechielis 38. *Perſæ, Æthiopes & Libyes omnes ſcutati & galeati.* Sed & libro 1. Reg. cap. 17. de Goliath. *Caſsis ærea ſuper caput eius, & lorica ſquamata induebatur: porro pondus loricæ eius quinque millia ſiclorum æris, & ocreas habebat in cruribus, & clypeus æreus tegebat humeros eius.* Itali loricis contecti, gens ab omni æuo prouida. Virgil. 7. Æneid.

Hic galeam tectis trepidus rapit, ille trementes
Ad iuga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.

Et quæ olim ex corio crudo, nunc ferro conficiuntur loricæ, vt ferro ferrum retundatur. Non omitto Romanis ducibus vſitatum hoſtium defectus oſtendere militibus non modo, ſed & ſuorum munimenta recenſere ad augendam militum audaciam. Hegeſippus 3. cap. 24. Nam Titus ita dicebat militibus: *Progrediamur ad bellum muniti vndique. Tegitur galea caput, lorica pectus, totumque clypeo corpus. Vbi feriat hoſtis militem Romanum, reperire non poteſt.*

5 NON GALEAM.] Tacit. de moribus Germ. *Vix vni, alteriue, caſsis, vel galea.* Et Claudian. de bello Gildon. vbi de barbarorum armatura.

Germani ſine galea.

Non contra clypeis tectos, galeiſque micantes
Ibitis, in ſolis longe fiducia telis;
Exarmatus erit, cum miſsile torſerit hoſtis.

D. Hieronym. epiſtola 3. vbi arma Romana opponit armis Barbarorum: *Sagittas pilis, haſtas galeis, caballos equis* ait *cedere.* Sic ingenio Romani, ſic viribus cuncta ſuperarunt.

6 SCVTA NON NERVO, NON FERRO FIRMATA.] Quod ait *non neruo*, id eſt, non corio, non tergore boum firmata; nam in tergore nerui & robora & vires totius animalis. Sic *loricæ ærea terga* dixit Papin. 9. Theb. Erant autem ſcuta compoſita

ligno & corio, & ære. Scuta ait Varro, a *sectura, quod sectu consicerentur tabulis.* De ling. Lat. De corio & ære dixit Ouid. Metamorphos. 12.

-- hæsuram clypei curuamine telum
Misit in Æacidem, quod & æs, & proxima rupit
Terga nouena boum.

Sed & ex vimine plerumque conficiebantur. Sic Sallustius scribit, *Lucrinos vimine scuta conficere, & corio tegere corpus: quod multis alijs populis in vsu, γέρρα vocant.* Idem ait in frag. Germanos *rhenonibus corpus tegere intectum,* & firmat Cæsar libr. 6. Com. Rhenones autem accipiunt pro pelliceis vestibus, quia *ῥῆνας* pellem appellant. Puto ego scuta esse ad formam renunculorum & scapharum facta, quæ ventre lato erant & angustis extremitatibus vt ancilia. Renunculi autem vulgo pro scaphis. Nam idem eodem: *Incidit forte per noctem in renunculo piscantis.* Alijs gentibus scuta ex ligno, cornu contecta, vt quæ & excipiẽdis ictibus, tegendoq. corpori inseruirẽt, & traijciendis fluminibus quasi lintres. Forte inde Rhenones dicti quia scuto quasi lintre traijcerẽt flumina vti ranunculi, vel quod a Rheno. Epigramma Græcum id exprimit Anthologiæ primo. Plinius autem lib. 16. cap. 40. *Frigidissima* (inquit de arboribus) *quæcunque aquatica, lentissima, & ideo scutis faciendis aptissima, quorum plaga contrahit se protinus, cluditque suum vulnus, & ob id contumacius transmittit ferrum.* Et hoc ex sagaci militum ingenio, qui ipsam naturam scrutati sunt ad sui securitatem, & hostium stragem.

Ex ligno & tecto cornu. Excipiunt ictus. Tegunt caput. Seruiunt fluminibus traijciendis. Vnde aptissima scuta.

7 PRÆVSTA AVT BREVIA TELA.] Quæ agrestium est armatura. Virgil. 7. Æneid.

Stipitibus duris agitur, sudibusue præustis.

Et eodem.

Improuisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic grauidi nodis.

Rusticis enim arma rustica. Et vstio illa dat robur. Sic in ædificatione Vitruuius 3. cap. 3. *Et palis alneis aut oleagineis, aut robusteis vstulatis contegatur, sublicæque machinis adigantur.*

8 CORPVS, VT VISV TORVVM.] Quod omnibus tributum Barbaris in Romano solo. Iuuenal. Sat. 4.

Toruus Germanorum aspectus.

Tanquam de Cattis aliquid toruisque Sicambris
Dicturus.

Lucanus 1. Ciuil.

-- Batauique truces quos ære recuruo
Stridentes acuere tubæ.

Ideo *Germani, Germani dicti,* id est, *Gallorum fratres,* ait Strabo. *quod vultu torui & colore candidi vti Galli.* Nam fratres aut germani, id est ex vtroque parente, aut consanguinei, aut vterini, aut adoptiui. Sic Cicero pro Cœlio: *Fera quædam sodalitas & plane pastoritia atque agrestis Germanorum vt Lupercorum:* & vocat *Germanos* quia omnes Luperci tam antiqui quam Fabiani & Quintiliani essent omnes fratres & quasi germani. Tacitus de moribus Germ. *Truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantum ad impetum valida.* Sic Liuius de Gallis lib. 10. *Gallos primo impetu feroces, quos sustinere satis sit, longiore certamine sensim residere.* Et addit. *Gallorum quidem corpora tolerantissima laboris & æstus fluere, primaque eorum prælia, plusquam virorum, postrema, minus quam fœminarum esse.* Idem de Cattis. *Minax vultus, & maior animi vigor.* Et sane feritas & humanitas in hominum vultu spectantur. Et, vt ait Panegyristes, *Natura metatrix scribit in vultu quantus spiritus corpus inhabites.*

9 ALBIM.] Hodie *Elb* vocatur; insignis Germaniæ fluuius. Velleius libr. 2. vbi de Tiberio. *Quod nunquam ante spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum milliarium, a Rheno, vsque ad flumen Albim, qui Senonum,* (lege *Sueuorum*) *Hermundurorumque fines præterfluit, Rom. cum signis perductus exercitus.* Nam Lucanus libr. 2. Sueuos ad Albim locat:

Velleius emendatus. Ratio emendationis.

Fundat ab extremo flauos Aquilone Sueuos
Albis, & indomitum Rheni caput.

Tacit. de morib. Germ. *In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim, nunc tantum auditum* Et Dio. *Ex Vandalicis montibus Albis profluens, in Septemtrionalem Oceanum, vagus admodum effluit.* Dixit Plinius, *nunc tantum auditum:* quia tunc illæ Germaniæ partes a Romanorum imperio.

Albis fluuius Germaniæ.

10 PATRIS PATRVIQVE.] Patris, Drusi, patruique Tiberij: nec enim modo adoptionis nomina spectat Germanicus, qui per adoptionem Tiberij filius, non ex fratre nepos memoratur.

Orationem ducis secutus militum ardor, signumque pugnæ datum. Nec Arminius, aut cæteri Germanorum proceres omittebant [1] suos quisque testari, *Hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint: quorum pars onusta vulneribus tergum, pars fluctibus & procellis fractos artus infensis rursum hostibus* [2] *aduersis dijs obijciant, nulla boni spe: classem quippe & auia Oceani quæsita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed vbi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium. meminissent modo auaritiæ, crudelitatis, superbiæ:* [3] * *aliud sibi reliquum quam tenere libertatem, aut mori ante seruitium?* Sic accensos & prælium poscentes in campum, cui Idistauiso nomen, deducunt: is medius inter Visurgim

Oratio Arminij ad suos. Vbi de libertate seruanda aut morte obeunda disserit.

* An aliud sibi

gim & colles, vt ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium reſiſtunt, inæqualiter ſinuatur. Pone tergum inſurgebat ſilua editis in altum ramis, & [4] pura humo inter arborum truncos. Campum & [5] prima ſiluarum barbara acies tenuit: ſoli Cheruſci iuga inſedere, vt prælantibus Romanis deſuper incurrerent. Noſter exercitus ſic inceſſit: auxiliares Galli, Germanique in fronte: poſt quos pedites ſagittarij, dein quatuor legiones, & cum duabus prætorijs cohortibus, ac delecto equite Cæſar: exin totidem aliæ legiones, & leuis armatura cum equite ſagittario, cæteræque ſociorum cohortes. Intentus paratuſque miles [6] vt ordo agminis [7] * in aciem adſiſteret. [8] * Viſis Cheruſcorum catervis, quæ per ferociam proruperant, validiſſimos equitum incurrere latus, Stertinium cum cæteris turmis circungredi, tergaue inuadere iubet, ipſe in tempore adfuturus.

Pugnæ deſcriptio.

* in acie media adſiſtere. * Tum viſis

1 SVOS QVISQVE TESTARI.] Pro *obteſtari*. Quod frequens authori noſtro. Nam infra: *Illo in corpore decus Cheruſcorum teſtabatur*. Et Annal. 12. *Illum diem, illam aciem teſtabatur, aut recuperandæ libertatis*, &c. Aliquando integro verbo vtitur, vt Annal. 4. *Patria coram obteſtor*. & Annal. 2. *Hoſpitales menſas obteſtabatur*. Et hæ obteſtationes pugnæ tempore ſolitæ ducibus. Silius Italicus.

Dux vetus armorum, ſcituſque accendere corda
Laudibus, ignifero mentes furiabat in iram
Hortatu, decoriſque vrebat pectora flammis.

Dux eloquens militum amor eſt, & hoſtium tremor, qui quo velit, arma impellit. Salluſt. 2. Hiſtor. *Occurrere duci & prælium accendere*. Nam inſtante prælio verba Ducis fulmina ſunt & milites torrent.

Teſtor pro obteſtor.

2 ADVERSIS DIIS.] Sic Horatius.

– Vertumnis natus iniquis. Et Iuuen. Sat. 1.
Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur Dijs
Iratis.

Quod Martialis etiam dixit, mutuatus a Iuuenale, vt pleraque alia.

3 ALIVD SIBI RELIQVVM.] Recte emendatum, *an aliud*. Et illud, *an*, abſumptum, reſtitutum probe, manente adhuc (*a*) ex ſuperiori dictione quaſi chaſmate elapſum.

4 PVRA HVMO.] Id eſt, nuda humo, & puta humo, & ſine herba. Columell. l. 6. *Quam maxime ſubacto & puro ſolo, gaudeat hic nouali graminoſoque. Purus locus* opponitur inædificato apud Iuriſconſultum L. vlt. de pign. act. Sic *pura veſtis*, in qua nihil attextum: *purum argentum*, in quo nil celatum: *pura charta*, in qua nil ſcriptum: *pura haſta*, in qua ferrum nullum. 3. Reg. cap. 4. *Mundabo reliquias Ieroboam, ſicut mundari ſolet fimus vſque ad purum.*

5 PRIMA SILVARVM.] Initia ſiluarum primas ſiluarum partes videlicet. ſic *prima limina, primas oras*, vt poſtea; *Extrema Aſiæ prouincia velle eſſe*, id eſt, in prima parte prouinciæ. Et ad Attic. lib. 12. *Si*, inquit, *vt conſuetudo eſt, in prima prouincia affuturus videtur*, id eſt, in prima parte. Sed a Liuio hæc ſcriptio qui libro 1. *Si*, inquit, *prima proſpera fuiſſent*. Et ita noſter: *Quoniam prima conſiliorum ceciderant*. Et interpres vetus Noui teſtamenti, *prima Sabbati*, pro prima luce Sabbati. Et noſter Annal. 14. *Eloquentiæ primas. Partes* ſcilicet. Boni authores nunquam *partes* addiderunt. Quintil. *Secundas confeſſione plurimorum Phileias occupauit*. Et Cicero: *Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur*, ἀκρωτήρια.

6 VT ORDO AGMINIS.] Vt poſitus erat in agmine. ita interpretor.

7 IN ACIEM ADSISTERET.] Tacit. 3. Hiſtor. *Flauianus exercitus, vt ad prælium intentus, armatuſque denſis circum ordinibus adſtiterat*. Ergo lege confidenter, præeunte Tacito, *Intentus, paratuſque miles, vt ordo agminis, in acie media adſiſtere*. Et Suet. in Iul. cap. 64. loquens de Cæſaris milite. *Paratum momentis omnibus, quo vellet, ſubito educeret*. Nihil eſt quod ambigas. Sic Salluſt. in Iugurth. *Cuncti Numidæ intenti præliantibus aderant*. Id eſt, oculos habebant in prœliantes defixos, & animum quoque, quid facto opus eſſet meditantes. Adſiſtere aduocatus dicitur & adſiſtere miles. Aduocatus ad cauſarum defenſionem; miles, ad defenſionem rerum & imperij. *Eumolpus adſiſtens Flauio*, id eſt, aduocatus clienti. Plin. Traiano ſcribens. Et certe Aduocatus miles, eſt quod aiunt Imperatores L. Aduocati. Cod. de ad. diuer. iud.

8 VISIS.] Lege, *tum viſis*. Ex ſine ſuperioris dictionis (*t*) me monuit.

[1] Interea pulcherrimum augurium octo aquilæ petere ſiluas, & intrare [2] * viſæ, Imperatorem aduertere: exclamat, irent, ſequerentur [3] Romanas aues, propria legionum numina. Simul pedeſtris acies infertur, & præmiſſus eques poſtremos, ac latera impulit. Mirumque dictu, duo hoſtium agmina diuerſa fuga, qui ſiluam tenuerant

* viſæ. Imperatorem aduertere:

Qui ex hoſtibus in aperta, ſiluas; qui ſiluas, in aperta ruebant.

in aperta, qui campis adstiterant, in siluam ruebant. Medij inter hos Cherusci collibus detrudebantur; inter quos insignis Arminius manu, [4] voce, * vulnere sustentabat pugnam. Incubueratque sagittarijs, [5] * illa rupturus, ni [6] Rhætorum, Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes signa obiecissent: Nisu tamen corporis & impetu equi peruasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam adgnitum a Chaucis inter auxilia Romana agentibus, emissumque tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. Cæteri passim trucidati. & plerosque tranare Visurgim conantes iniecta tela aut vis fluminis, postremo moles ruentium, & incidentes ripæ operuere. quidam turpi fuga in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittarijs per ludibrium figebantur: alios prorutæ arbores adflixere. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. Quinta ab hora diei ad noctem cæsi hostes, decem millia passuum cadaueribus atque armis oppleuere, repertis inter spolia eorum [7] catenis, quas in Romanos, vt non dubio euentu portauerant. Miles in loco prælij [8] Tiberium imperatorem salutauit, [9] struxitque aggerem & in modum trophæorum arma, [10] subscriptis victarum gentium nominibus imposuit.

* in vulnere sustentabat aciem.
* illac erupturus,

Quinta ab hora diei ad noctem cæsi hostes.

Aquilæ nuntiæ boni euentus.

1 OCTO AQVILÆ PETERE SILVAS.] Aquilæ, victoriæ, & bonæ pugnæ ominatrices, euentusque boni auguratrices bonæ. Sic Homerus 2. Odyss. ait Telemacho duas aquilas ab Ioue missas, cædis procorum nuntias. Et ab illo fonte riuuli Poetarum luxuriantes. Virg. 12. ille Homerus Quirinalis.

Namque volans rubra fuluus Iouis ales ab æthra
Littoreas agitabat aues.

Silius lib. 4. qui Virgilij simia.

Armiger ecce Iouis: Nosco te summe Deorum,
Adsis, o firmesque tuæ pater alitis omen.

Idem Silius libr. 16.

Tunc a sede Deum, purumque per æthera lapsæ
Armigeræ Iouis ante oculos cæpere volucres
Æquoreas monstrare vias, ac ducere classem.

Et Papinius lib. 3. Theb. post Silium, in augurio belli Thebani.

-- Septem ordine fuluo
Armigeras summi Iouis exultare cateruas
Intueor.

Tacit. 1. Histor. *Lætum augurium Fabio Valenti exercituique quem in bellum cogebat, aquila leui meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ præuolauit, longumque per spatium. Is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, vt haud dubium magnæ ac prosperæ rei omen acciperetur.* Non crediderim tamen visas a Germanico aquilas fuisse, ex eo genere, quod *gnesion* vocatur · quippe Germania, vti Rhodos, veras aquilas non habet; sed fuisse *pygargos*, aquilæ genus, quale in edulijs absumunt Belgæ, & nos vidimus, videmusque passim Antuerpiæ in exilij nostri nidulo, sæpe in tabernis dulciariorum pendentes: quas vocant *aren*. Nam vera aquila non nidificat, nec habitat in Germania; cum etiam, vt refert Plinius libri 10. cap. 7. *quidam post Mutium augurem visas non fuisse Romæ, etiam scripserint.* Quamuis Italia longe Germaniâ dulcior & amœnior. Pygargos autem in edulijs fuisse olim etiam apud Rom. vt apud Germanos, Iuuenalis scribit hoc versu Satyra 2.

Germania veras aquilas non habet.

Pygargi genus aquilæ.

Belgæ pygargos in edulijs habent.

Vt Romanis olim.

Sumine cum magno, lepus, atque aper, atque pygargus.

Interpres tamen Iuuenalis accipit eo loci, pro *fera ceruo simili*: Nam Pygargus vt aquilarum, ita etiam species est caprarum. Plinius libr. 8. cap. 53. Natiuam autem aquilam Homerus describit Iliad. libr. 24. vti perfectissimam volucrum, & nigram, & venaticam. Sed melius 17. Ezechiel. sacra scriptura, *aquilam magnarum alarum*, longo membrorum ductu, plenam plumis & varietate, vt est apud Græcos βασιλικὸν ὀρνύφιον. Eius autem læta auguria genibus salutare mos erat paganis. Silius libr. 15.

Vetus Iuuenalis Interpres lapsus.

Vera aquila ab Homero descripta.

Eius læta auguria genibus flexis accepta.

Tum vero capere arma iubent, genibusq. salutant
Submissi augurium, atque iret quo ducere Diuos
Perspicuum, & patrio monstraret semita signo.

Etiam *clamore, atque expansis manibus*. Virgil. 11. Æneid. post Homerum:

Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus, primusque Tolumnius augur.

Quippe talium auguriorum magni exoptatores pagani. Quod si ad dextram, bonum augurium; si ad læuam, malum. Suet. in Claudian. 7. *Præteruolans aquila dexteriore humero consideret.* Et *dexter*, id est propitius, æquus, opportunus. Horat. 2. epist. 3. *Dexter stetit.* Et Homerus 13. Iliad. δεξιὸς ὄρνις, *dextra auis*, dicta aquila quod esset boni ominis. Sic Homerus Priamum facit orantem Iouem, vt aquilam mittat. Iliad. 23. Vlysses ex aquilarum volatu breui rediturus nunciatus est. Odyss. 2. De læua Horat. 3. Od. 27.

Teque

Teque nec læuus vetat ire picus,
Nec vaga cornix.

Idem est de tonitru, de sternutatione, de oculorum salitu & aurium sono. De quibus alias. Nam in aquila mihi punctus est, de qua Cicero 1. de diuinatione:

-- Iouis pinnata satelles.

2 VISÆ IMPERATOREM ADVERTERE.] Post *visæ* fige punctum, & nouam clausulam incipe. *Imperatorem aduertere*, id est, de augurio certum fecere. Nos Franci dicimus. *Les ayant veues, ils en aduertirent le Prince.* Notaui in ea significatione locum Ciceronis ad Atticum. Aliter tamen *aduertere* accipitur pro *videre*. Vetus Grammaticus: *Plerumque rem aduertimus oculis, aut quouis sensu corporis siue animi attentione.* Fronto Grammaticus: *Videmus* natura, *Spectamus* voluntate, *Intuemur* cura, *Aspicimus* improuiso, *Animaduertimus* animo, *Cernimus* oculis.

Aquila Romani imperij ales.

3 ROMANAS AVES.] Silius Italic. libro 5.

Tunc ales priscum populis de more Latinis
Auspicium.

Aquila symbolum Imperij.
A Persis venit.

Id est, *aquila*, licet a Persis, vt multa alia castrensia, fluxerit ad Romanos. Quemadmodum autem Tacitus ait *Romanas aues*, sic Ouidius in Fast. *Palatinas aues.*

Regna Palatinæ prima dedistis aues.

Et Virgil.

Maternas agnoscit aues.

Biceps designat Orientem & Occidentem
Ita picta in scutis quibusdam veteribus.

Et re vera Romana auis aquila, quam sui imperij comitem retinet hodie, & militiæ symbolum. Visitur autem hodie in imperij scutis biceps; Quod Imperium Romanum Orientem & Occidentem contineret. Et nos talem aquilæ imaginem vidimus in scuto expresso in Notitia imperij Romani, nisi nos fallit Mnemosyne Musarum mater.

4 VOCE, VVLNERE SVSTENTAT ACIEM.] Nemo vulnere sustentat aciem, immo vulnus facit vt aciem relinquamus. Sic Reg. 4. cap. vlt. *Verte manum tuam, eijce me de exercitu, quia grauiter vulneratus sum.* Virgilius de vulnerata Camilla & pugnæ subducta:

Concurrunt trepidæ comites dominamque ruentem
Suscipiunt.

Et Homerus 12. Iliad.

Αἴψ δ' ἀπὸ τείχεος ἆλτο λαθὼν, ἵνα μή τις Ἀχαιῶν
Βλήμενον ἀθρήσειε, καὶ εὐχετόωτ' ἐπέεσσι.

Retro autem a muro desilijt furtim, vt ne quis
Achiuorum
Vulneratum videret & insultaret verbis.

Et idem Virgilius scribit Æneam vulneratum acie subductum.

Interea Æneam Mnestheus & fidus Achates,
Ascaniusque comes castris statuere cruentum.

Lego ergo, *Manu, voce, & in vulnere sustentabat aciem.* Et in eo vis viri, vt vulneratus sustentaret. Principium verbi *sustentat*, illud (&) & (in) faciebat, secundum notarum rationem. Quod non animaduertit exscriptor.

5 ILLA RVPTVRVS.] Trunca dictio. Lege, *illac rupturus*. Et firmat quod sequitur. *Ni cohortes signa obiecissent. Nisu tamen corporis, & impetu equi peruasit.* Tacitus eundem errorem habet in eodem verbo de moribus Germ. vbi de Frisijs. *Ipsum quinetiam Oceanum illa (lege, illac) tentauimus, & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgauit.* Et in verbis (*illac erupturus*) e littera pro (c) & (c.)

6 RHÆTORVM VINDELICORVMQVE.] Rhætos Thuscorum prolem putant, ait Plinius libr. 3. cap. 20. & a Gallis pulsos duce Rhæto. *Rhætorum Vennonentes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt.* Vindelicorum autem gentes, quatuor ponit idem, *Consuanetes, Vincinates, Licates, Catenates*, de quibus in Alpium iugis Augusti trophæa loquuntur. Sed vereor ne mendose in libris. Horatius de Vindelicis:

— O qua Sol habitabiles
Illustrat oras, maxime principum,
Quem legis expertes Latinæ
Vindelici didicere nuper
Quid Marte posses.

Nam Augustus augusta manu omnes subdidit imperio, sed augustiore consilio retinuit.

7 CATENIS.] Fuit non modo Barbaris, sed Romanis frequens catenarum vsus. Quæ profectionis bellicæ comites. Quod ostendit Horatius scribens ad Iccium libro 1. od. cum Caio Augusti filio, in Arabiam proficiscentem, vt arbitror.

Catenæ inter belli comites.

Et ad vinciendos hostes victos.

Icci, beatis nunc Arabum inuides
Gazis, & acrem militiam paras,
Non ante deuictis Sabeæ
Regibus, horribilique Medo
Nectis catenas.

Horatius explicatus.
Quis ille Iccius.
Libertus Agrippæ.

Et ille Iccius inter libertos Agrippæ, aut procuratores. Nam idem Poeta:

Fructibus Agrippæ Siculis quos colligis, Icci.

Ideoque Caium Agrippæ filium sequebatur euntem in Arabiam. Idem Horat. li. 2. Od. 13.

Sequutus Caium euntem ad Parthos.

Miles sagittas, & celerem fugam
Parthi: catenas Parthus, & Italum
Robur.

Seneca suasor. 5. *Deorum bellum fuit, illos Xerxes vinculis, illos sagittis persequebatur.* Silius li. 2.

Poscimur o socij, Fabiusque e puppe catenas
Ostentat, dominique vocat nos ira Senatus.

Petronius Arbiter ait: *Piratas cum catenis in littore stantes.* Et idem:

Siue catenatos Bromio detraxerat Indos.

Catenas illas imponebant hostium victorum collo.

D. Hieronym. ad Pammach. *Hic Barbarum littus fuit, hic Diabolus pirata cum socijs, portat vincula capiendis.* Illæ autem catenæ collo, brachijs retortis, manibus, & pedibus iniectæ. De collo, Tibullus ad Messalam.

Libera Romanæ subiecit colla catenæ.

Claudianus de bello Getico.

Colla catenati vidit squallentia Cimbri.

Prudentius in Psychomachia:

Attrita Boijs colla liber erigit.

Idem in pugna Luxuriæ.

Quo ruitis? cui colla datis? Quæ vincula tandem,
Proh dolor, armigeris pudor est perferre lacertis?

De brachijs, Horat. 3. Car. 5. — *Vidi ego ciuium*
Retorta tergo brachia libero.

Manibus. De *manibus*. Pedo ad Liuiam.

Aspiciam regum liuentia colla catenis,
Duraque per sæuas vincula nexa manus.

Vtrisque. Et Silius lib. 11.

Quum fera gens Decij, constanti pectore corpus
Inuadit, vincitque manus.

Et idem de Syphace lib. 17.

Corripiunt tum vincla viro, manicæque pudenda
Addita, & exemplum non vnquam sidere lætis.

Prudentius in hymno D. Cypriani.

Catenis nexus vtraque manu.

Et brachijs. Et Tibullus libr. 1. eleg. 7. etiam de *brachijs* scribit:

— Nouos pubes Romana triumphos
Vidit, & euinctos brachia capta duces.

Et pedibus. De *compedibus*. Tacitus. *Decidisse simulans, genua Mithridatis inuadit, ipsumque prosternit: simul concursu pluriuni, injiciuntur catenæ: ac compedes, quod dedecorum barbaris, trahebantur.* Lege, *tradebantur.* Florus. *A Pisone perdomiti, in ipsa captiuitate rabiem ostendere, quippe cum catenas morsibus tentarent, feritatem suam ipsi puniebant.* libr. 4. vbi de Thracibus. Et Dio libr. 47. ait Rhodios Cassio compedes ostendisse, quo superatum eum vincerent; sed eos Cassius superauit. *Laqueis, manicis, pedicis mens irretita est*, ait Lucillius. In Prophetia Hieremiæ cap. 52. *Oculos Sedeciæ eruit, & vinxit eum compedibus, & adduxit eum rex Babylonis in Babylonem.* Hæc barbare. Sed humanius apud nos, qui Reges captos tractamus regaliter & comiter: etiam reuerenter; quippe Regibus captis debetur reuerentia. Non omitto quod me docuit Dio libr. 39. Gallos profectos ad bellum contra Romanos ligna & sarmenta portasse quo victi & mortui comburerentur. Sed aliud est deliberasse, aliud exequi.

Omnis victoria refertur ad imperat. etiam absentem. 8 TIBERIVM IMPERATOREM SALVTAVIT.] D. Hieronym. epist. 17. ad Marcell. sub Paulæ & Eustochij nomine. *Quidquid in membris laudis est, ad caput refertur.* Ita dic. Quicquid in bello victoriæ est, Imperatoris est. Ferrandus Diaconus qui viuebat circa annum 500. in Pædagogo Christiani

Exempla. militis. *Prima regula est quam tenere debeas inter actus militares, vt nihil viribus tuis superbius adsignes, sed omnia quæ fæliciter aut sapienter egeris, ad laudem referas potentissimi Creatoris.* Ideo ab Hebræis Pagani habuere, mox Christiani. Nam Deuter. 8. *Ne dicas in corde tuo; Virtus & potentia mea fecit mihi virtutem hanc magnam. Sed memor eris Domini Dei tui, quia ille tibi dat potentiam.* Sic C. Carinas triumphauit de Sueuis cum Cæsare. *Quia*, inquit Dio libr. 51. *victoria ad summæ rei præfectum referri debebat.* Tacitus in vita Agricolæ. *Nec Agricola vnquam in suam famam gestis exultauit: Ad authorem, & ducem, vt minister, fortunam suam referebat.* Sic apud Liu. l. 40. in inscriptione: L. ÆMILIO. REGILLO. M. F. AVSPICIO. IMPERIO. FOELICITATE. DVCTVQVE. EIVS. *Ductu*, quod ipse dux & præsens. *Auspicio*, quia absens. *Nam quicquid imperio fit, ei magis qui imperat, quam ei qui facit deputatur.* Val. Max. libr. 2. cap. 3. Sueton. in Aug. cap. 21. *Partim ductu, partim auspicijs suis domuit.* Et in Tito cap. 5. de Hierosolyma capta a Tito: *Cepit eam*, inquit, *natali filiæ suæ, tanto militum gaudio ac fauore, vt in gratulatione, cum Imperatorem consalutarint.* Nam *recordatio rerum gloriose gestarum omni iucunditate viris fortibus potior est*, ait Am. Marc. Et hostis fugatus aut mactatus victoris exultatio. Exultant sicut victores capta præda, quando diuidunt spolia. Sic Persius Sat. 6.

Dijs igitur genioque ducis, centum paria, ob res
Egregie gestas, induco. quis vetat? aude.

Plautus in Amphitr.

Id vi ac virtute militari victum atque expugnatum oppidum
Est, imperio, atque auspicio heri.

At longe ante inualuit apud Iudæos. Nam Reg. 2. cap. 12. *Misit Ioab exercitus, dicens: Dimicaui aduersus Rabacem, & capienda est vrbs aquarum: nunc igitur congrega reliquam partem populi, & cape eam, ne cum a me vastata fuerit vrbs, nomini meo adscribatur victoria.* Ita ille ad regem Dauid, cuius auspicijs militabat. Et Ioab in hac re iustus fuit, qui ex laude Regis sibi laudem non quæsiuit. Nec enim regia supellex suppilanda est.

9 STRVXITQVE AGGEREM ET IN MODVM TROPHÆORVM.] Noster infra. *Laudatis pro concione victoribus, Cæsar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo:* DEBELLLATIS. INTER. RHENVM. ALBIMQVE. NATIONIBVS. EXERCITVM. TIBERII. CÆSARIS. EA. MONVMENTA. MARTI. ET. IOVI. ET. AVGVSTO. SACRAVISSE. *Trophæa erecta post victoriam.* Quod ante bellum Allobrogicum locum non habuit. Sic *Aggere posita.* enim Florus vbi de illo bello. *Vtriusque victoriæ, quod & quantum fuerit, hinc existimari potest, quod & Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicauerant locis, saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus trophæa fixere. Cum hic mos insitatus fuerit nostris. Nunquam enim Pop. Rom. hostibus domitis victoriam suam exprobrauit.* *Et in turribus altis.* Nota, trophæa in turribus fuisse quædam, alia in arboribus: & esse exprobrationes partarum victoriarum. Virgil. de his trophæis. *In arboribus.*

Ingentem quercum decisis vndique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis, clypeumque ex ære, sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

Præcipuè quercubus. Nam Ioui dicatæ.

Papin. 2. Thebaidos.

Quercus erat teneræ iampridem oblita iuuentæ,
Aggere camporum medio, quam pluribus ambit
Frondibus incuruis, & curuo robore cortex:
Huic leues galeas, perfossaque vulnere crebro
Inserit arma ferens, huic truncos ictibus enses
Subligat, & fractas membris spirantibus hastas.

Alia

In montibus. Alia in montibus. Nam ita Silius lib. 15.

Pyrenes tumulo clypeum cum carmine signat,
Hasdrubalis spolium Gradiuo, Scipio victor.

Etiam Dio & Plutarchus scriptum reliquere, Pompeium in Pyrenæis iugis victoriarum suarum trophæa posuisse, vt quo essent altiora, eo essent spectabiliora. Quid autem positum fuerit in his trophæis, docet Iuuenalis Satyra 10.

Quibus rebus consicti trophæa.
Bellorum exuuiæ, truncis affixa trophæis
Lorica, & fracta decasside buccula pendens,
Et curtum temone iugum, victæque triremis
Aplustre, & summo tristis captiuus in arcu,
Humanis maiora bonis creduntur.

Tituli in trophæa. Claud. de bello Get. etiam titulorum in trophæis meminit.

-- *Iam protinus ætas*
Adueniens, Geticæ gentis permisceat ossa,
Et duplices signet titulos, commune trophæum.
Hic Cimbros, fortesque Getas, Stilicone peremptos,
Et Mario claris ducibus tegit Itala tellus.

In campo victricio templis. Illa autem trophæa etiam *in campo Victricio, aut templis*, aut *pro foribus victorum*, aut *defunctorum in tumulis*, quamuis sæpe in montibus, vt dixi. De *Victricio campo*, Dio, Iulium Cæsarem eo loco, quo Pharnacē vicit, trophæum statuisse scribit lib. 42. De *templo*. Liuius libr. 4. *Spolia in æde Iouis Feretrij, prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata, sola ea tempestate erant.* Loquitur de Cosso Victore. Et Horatius 3. Carm. 5.

-- *Signa ego Punicis*
Affixa delubris, & arma
Militibus, sine cæde, dixit,
Derepta vidi.

Ouid. 15. Metamorph.

Cognoui clypeum læuæ gestamina nostræ
Nuper Abantæu templo Iunonis in Argis.

Et Silius lib. 1.

In foribus sacris, primoque in limine templi,
Captiui currus, belli decus, armaque rapta
Pugnantum ducibus, sæuæque in Marte secures,
Perfossi clypei, & seruantia tela cruorem,
Claustraque portarum pendent.

Trophæa picta & sculpta interdum. Primo Regum de Saulis armis Idolorum delubro affixis. *Posuerunt arma eius in templo Astaroth, corpus vero eius suspenderunt in muro Bethsan.* *Picta* etiam & *sculpta* interdum. *Picta*, scilicet *auro*, *sculpta*, in *ebore*. Virgil. 3. Georg.

In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gargaridi faciam, victorisque arma Quirini.

Vestibulis domorum. Et *vestibulis* domus adposita. Iuuenal. Sat. 7. lib. 3.

Æmilio dabitur quantum licet, & melius nos
Egimus: huius enim stat currus aeneus, alti
Quadriiuges in vestibulis, atque ipse feroci
Bellatore sedens, curuatum hastile minatur
Eminus, & statua meditatur prælia lusca.

Et idem Satyra 6.

-- *Vetustos*
Porticibus disponat auos.

Correctus vet. Interp. Iuuen. Vbi vetus Interp. *Aut triumphantes in imaginibus acti & positi.* Lego, *picti & positi*. Picti, in tabula, positi, in statua. Sueton. in Ner. cap. 38. *Domus priscorum ducum arserunt, hostilibus adhuc spolijs adornatæ.* Plin. lib. 35. cap. 2. *Aliæ foris, & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hostium spolijs, quæ nec emptori refringere liceret, triumphabantque etiam dominis mutatis ipsæ domus, & erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum.* Propertius libr. 1. Eleg. 6. loquens de ianua:

Cuius inaurati celebrarunt limina currus,
Captorum lacrymis humida supplicibus.

Virgil. 3. Æneid.

Ære cauo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus aduersis figo, & rem carmine signo.

In tumulis defunctorum. Etiam in *tumulis* spolia. Quintilianus declamat. 369. *Quidam arma de sepulchro viri boni sustulit.* Et docet Virgil. 11. Aeneid. vbi de tumulo Mezentij. Etiam in *mænibus*. Florus libro primo vbi de bello Latino. *Parta de Antio spolia mænibus in suggestu fori, capta hostium classe suffixit.* Sic omnis locus victoriarum testis. *In mænibus vrbium.*

Subscriptiones trophæorum. 10 SVBSCRIPTIS VICTARVM GENTIVM NOMINIBVS.] Similis subscriptio refertur a Plinio li. 3. cap. 20. in trophæo Augusti, quod in vertice Alpium posuit; his verbis. IMPERATORI. CÆSARI. D. FILIO. AVGVSTO. PONT. MAX. IMPER. XIIII. TRIB. PL. S. P. Q. R. *Quod eius ductu, auspicijsque gentes Alpinæ omnes, quæ a mari supero ad inferum pertinebant, sub imperium Pop. Rom. sunt redactæ, gentes Alpinæ deuictæ, Triumpilini, Camuni, Vennonetes, Isarci,* &c. Quæ inscriptio corrigi debet quia in ea multa sunt quæ manum desiderant. Et noto obiter apud Interamnates de ista Tiberij victoria positum marmor. PROVIDENTIA. TIB. CÆSARIS. AVG. NAT. AD. ÆTERNITATEM. ROM. NOMINIS. SVBLATO. HOSTE. PERNICIOSISSIMO. P. R. FAVSTVS. TITIVS. LIBERALIS. VI. VIR. AVGVST. INTERAM. P. F. S. C.

Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quam ea species dolore & ira adfecit. * Qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt, plebs, primores, iuuentus, senes, agmen Romanum repente incursant, turbant, postremo deligunt locum flumine & siluis clausum, arcta intus planitie, & humida; siluas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus vnum Angriuarij lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. hic pedes adstitit; * equitem propinquis lucis texere, vt ingressis

Et qui modo sedibus abire, & trans Albim

equitem propinqui luci texere.

Optimi ducis munus nosse hostis consilia & in eius caput vertere.

siluam legionibus a tergo foret. Nihil ex ijs Cæsari incognitum: consilia, locos, prompta, occulta nouerat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Scio Tuberoni legato tradit equitem campumque. Peditum aciem ita instruxit, vt pars æquo in siluam aditu incederet, [4] pars * obiectum aggerem eniteretur. quod arduum sibi, cætera legatis permisit. quibus plana euenerant, facile inrupere: quis impugnandus agger, [5] vt si * murum succederent, grauibus superne ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominus pugnam, remotisque paulum legionibus, funditores libratoresque excutere tela, & proturbare hostem iubet. Missæ e tormentis hastæ. quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus deiecti.

* obiectum in aggerem

* in murum

1 QVI MODO ABIRE SEDIBVS TRANS ALBIM.] Oscitantiâ exscriptoris, omissa est coniunctio, quæ inerat verbo (*It.*) Nam puto ita scriptum, *Ira adfecit. Et qui modo sedibus abire & trans Albim concedere parabant*; nisi verba sunt transposita, & legendum, *qui modo sedibus abirEt*, id est, *abire, & trans Albim concedere parabant.*

Tacito reddita est lectio.

2 ANGRIVARII.] Tacit. de moribus Germ. *Angriuarios & Chamanos a tergo, Dulgibini & Casuarij cludunt, aliæque gentes haud perinde memoratæ.* Hi autem Bructeros sedibus expulerunt. Nam ita Tacitus eodem libr. *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. Nunc Chamanos & Angriuarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu fauore quodam erga nos deorum. Nam ne spectaculo quidem prælij inuidere super quinquaginta decem millia, non armis telisque Romanis: sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt.* Sic quondam in oculis Scipionis Africani mutuis vulneribus duo in Africa duces sesipsos confoderunt. Quod Scipio in laudem vertens, soli Ioui id contigisse dixit. Fuere autem Angriuarij dubiæ fidei in populum Romanum. Nam ita noster hoc libro, *Metanti castra Cæsari Angriuariorum defectio a tergo nuntiatur.* Nec Cheruscis amici. Nam eodem lib. *Latus vnum Angriuarij lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur.*

3 PROPINQVIS LVCIS.] Puto scriptum, *Propinqui luci*: nam prius dixit, *hic pedes adstitit.*

4 PARS OBIECTVM AGGEREM.] Lego, *obiectum in aggerem.*

5 VT SI MVRVM.] *Vt si in murum succederent.* Vera lectio. Nam in littera (*m*) comprehenditur *in*: multaque, & coniunctiones & verba, quæ in hoc authore desunt, ita sunt supplenda. Notabo vbi occurrerint, & sanabo locum: sed exemplum dabo in Aurelio Victore, vbi de M. Aurelio & fratre Vero, *Qui seiuncti in alijs Patres ac vulgus soli omnia decreuere, templa, columnas, sacerdotes.* Lege: *Qui seiunctim ab alijs P. a. v. soli omnia decreuere.* Et Plin. 4. cap. 8. *Sed olei modum supernatantem.* pro *in olei modum.* Nam (*m*) *in* habet.

Necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria.

Primus Cæsar cum prætorijs cohortibus capto vallo dedit impetum in siluas. conlato illic gradu certatum. Hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant. vtrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria. Nec minor Germanis animus, sed genere pugnæ & armorum superabantur, [1] cum ingens multitudo arctis locis prælongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus & velocitate corporum vteretur, coacta stabile ad prælium: [2] * contra miles, cui scutum pectori adpressum, & insidens capulo manus, latos Barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret, imprompto iam Arminio ob continua pericula, siue illum recens acceptum vulnus tardauerat. Quin & Inguiomerum tota volitantem acie, fortuna magis quam virtus deserebat. Et Germanicus quo magis agnosceretur, [3] detraxerat tegimen capiti, orabatque insisterent cædibus; nil opus captiuis, solam internecionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: cæteræ ad noctem cruore hostium

* Contra Romanus miles.

Fortuna non virtus Inguiomerum deseruit.

satiatæ

satiatæ sunt. Equites ambigue certauere. Laudatis pro concione victoribus Cæsar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo, DEBELLATIS INTER RHENVM, ALBIMQVE NATIONIBVS, EXERCITVM TIBERII CÆSARIS EA MVNIMENTA [4] MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. De se nihil addidit, [5] * metu inuidiæ, [6] an ratus conscientiam facti satis esse? Mox bellum in Angriuarios Stertinio mandat, ni deditionem properauissent. [7] * atque illi supplices nihil abnuendo, veniam omnium accepere.

* metune inuidiæ

* ad quæ

Clementiæ Romanæ exemplar.

1 CVM INGENS.] Seneca de tranquill. anim. *Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua contrahi possunt, quam quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit.* Noster dixit supra, *vasta corpora difficilius moueri.* Sed addo, facilius feriri. Nam magis patent.

2 CONTRA MILES CVI SCVTVM PECTORI ADPRESSVM.] Lego, *Contra Romanus miles*, vt intelligatur quis miles. Et erat scriptum ita, *ContR. A miles*, vt R. Romanum militem significaret. Ait autem *scutum pectori adpressum.* Nam scutis pectus tutabantur. Sic Homerus 20. Il. de pugna Aiacis & Æneæ.

—ἀσπὶς ἀσπίδα θοῦρον
Πρόσθεν ἔχε στέρνοιο.
Clypeum violentum ante habebat pectus.

Quem quatiebant hastis magno emisso clamore ad primum hostis conspectum. Dio 36. de bello Mithridatico. *Alij hastis scuta, alij saxis ærea vasa percusserunt.* Nam Rom. milites vasa portabant quibus edulia coquerent. Velleius. Et hoc prælium quia in itinere, ideo vasa portata quatiebant. Et apud Homerum 2. Il. milites pugnaturi hastas solebant quatere, non modo ad terrorem hostis, sed etiam vt tentarent an ruptæ essent, an integræ: & vt se ipsos excitarent. Amm. Marcell. lib. 14. *Quibus occurrere bene pertinax miles explicatis ordinibus parans, hastisque feriens scuta.* qui habitus iram concitat & dolorem. Et idem Amm. Marcell. *Militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes.* quod est prosperitatis indicium plenum. Nam contra cum hostis clypei feriuntur, iræ documentum est & doloris.

Cur ducibus caput detectum.

3 DETRAXERAT TEGIMEN CAPITI.] Cassidem scilicet, ostentandæ virtutis gratia. Nam noster lib. 3. *Sacrouir intecto capite, ostentandæ, vt ferebat, virtutis.* Sed nunquid vt alacritatem ostenderet? Nam detectum alacritatis, obtectum caput indicium luctus. 2. Reg. cap. 15. *Dauid ascendebat cliuum Oliuarum squallidus & flens, nudis pedibus incedens & operto capite.* Num vt oris venustatem ostenderet gratam militibus & boni ominis auspicem? Nam ex lætitia & ducis venustate omina milites capiebant. Num vt præsentia ducis & detectum caput animaret milites ad pugnam, & se virtutis eorum fore testem profiteretur? Nam miles sub oculis ducis, in pugna inuictus est. Sic incedebat Hannibal, sic Iulius Cæsar, sic Massinissa Numidarum rex, sic Hadrianus, sic Seuerus. Quod capiti dat firmitudinem. Ideo Poetæ omnes Latini ductoribus suis tribuunt istam capitis nuditatem. Virgil. 12. Æneid.

At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat,
Quo ruitis?

Et libr. 11.

--Nudo cui vertice fulua
Cæsaries, nudique humeri, nec vulnera terrent,
Tantus in arma patet.

Silius de Hannibale lib. 1.

Celsus & in magno præcedens agmine ductor
Imperium perferre suum, tum vertice nudo
Excipere insanos imbres, cælique ruinas.

Papin. 9. Theb.

-- Ast vbi pugna
Cassis anhela calet, resoluto vertice nudus
Exoritur: tunc dulce comæ, radijsque micantes
Dulce nitens visus, & quas dolet ipse morari,
Nondum mutatæ rosea lanugine malæ.

Sueton. in Iul. cap. 57. *In agmine nonnunquam equo, sæpius pedibus anteibat capite detecto, seu sol, seu imber esset.* Noster de Corbulone lib. 13. *Ipse cultu leui, capite intecto. Adrianus Imperator*, ait Xiphilinus, *nullo calore, nullo frigore capite operto fuit. Nec enim aut propter niues Celticas, aut calores Aegyptios se operuit.* Quin, vt ait Spartian. *vestem humillimam frequenter accepit, balitheum sine auro sumpsit.* Et in Nigro: *Nec sibi vnquam vel contra solem, vel contra imbres quæsiuit tecti suffragium.* Idem fecit Pescennius Niger, & Seuerus, & Massinissa ante eos. Quin exemplo patrum, etiam filij. Quod Virgilius docet in Ascanio lib. 10. Æneid.

In planie & sudo cælo.

Imperatores aperto capite in castris.

Apud Græcos non hic mos.

Ipse inter medios Veneris iustissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum:
Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti.

Apud Homerum de ductorum nudato capite nihil est, nec tum ille mos qui mansit apud Romanos in militia & in castris. At in vrbe, quod tegimé capitis? nam sæpe in authoribus, aut aperto, aut operto capite fuisse Romanos legas. Plin. *Capita aperiri aspectu magistratuum, aut venerationis causa iussere: sed, vt Varro author est, valetudinis, quoniam firmiores ea consuetudine fierent.* lib. 28. cap. 5. Quædam fuere nationes, quæ extra militiam tecto incederent capite, vt Persæ; quædam intecto, vt Germani, & Ægyptij. At Romani, veste & pal-

Quod tegimen capitis in vrbe.

Cur capita aperta ante magistratus.

Varro tradit, valetudinis gratia.

Romani veste caput operiebât.

lio caput tegebant, vt fœminæ palla. *Penulam*, inquit ille, *in caput induce, ne te noscat. Penula* autem *vestis est, quam supra tunicam accipimus*, vt ait Non. Marcellus ex Varron. in virgula diuina. *Non quærenda est homini qui habet virtutem penula in imbri.* Nam intecto capite excipit imbres & capillo nudo. Virgil. 3. Æneid.

Purpureo velare comas adopertus amictu.

Idem tradit Plutarchus in Sylla. De quo Sallust. in fragm. *Sullam in victoria dictatorem equo descendere, sibi vni assurgere, de sella caput aperire solitum*: Pompeio scilicet, cui os probum, *& magnus honos, eximiæ frontis*, ait Plinius lib. 7. cap. 12. Et visuntur etiam in nummis quibusdam capita toga tecta. Cicero in Pisonem. *Meministine, cœnum, cum ad te quinta fere hora venissem, cum C. Pisone, nescio quo e gurgustio te prodire, inuoluto capite soleatum?* Sueton. in Iul. cap. 58. *Noctu, paruulum nauigium, solus, obuoluto capite conscendit.* Tertullianus ait, *pallium ceruicibus circumstructum.* Sueton. in Ner. cap. 48. *Adoperto capite, & ante faciem obtenso sudario.* Et Seruius 5. Æneid. de Gabino habitu cinctuque, id est, togæ parte caput velati, parte succincti. Ouidius 5. Fastorum.

Non pudet, & vultus velamine celat amictos,
Oraque sunt multa regia tecta toga.

Seneca in Hercul. furente.

Namque ipsa triste vestis obtecta caput.

Cæsar Iulius *toga caput obuoluit cum trucidaretur.* Sueton. cap. 82. Et Seneca epist. 14. de Mæcenate. *Hunc esse, qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu, sic apparuerit, vt pallio velaret caput, exclusis vtrinque auribus.* Petron. Arbiter. *Operuerat Ascyltos pallio caput.* Et in luctuosis rebus operiebant caput, festis aperiebant. Sic idem. *Coccino adrasum incluserat caput.* Plautus in Curcul.

Luctu caput operiebant. Contra in gaudio.

Isti Græci palliati, capite operto qui ambulant.

Dio ait, *Seianum voluisse caput tegere cum in carcerem duceretur, sed detractum fuisse operimentum capitis.* Petron. Arbiter. *Intellexi me in fornicem esse deductum. Execratus itaque aniculæ insidias, operui caput.* Horat. Sat. 4. lib. 2.

Nam male re gesta, cum vellem mittere, operto,
Me, capite in flumen, dexter stetit.

Liuius libr. 4. *Capitibus obuolutis, se in Tiberim præcipitauerunt.* Idque de plebe scribit famem non tolerante. Plautus in Mostell.

-- Quinetiam illic hoc dicito
Facturum me, vt ne etiam aspicere ædes audeat,
Capite obuoluto vt fugiat, cum summo metu

Et Persius Satyr. 3. *In sepultura in qua procedebant, capite operto feretrum portantes.*

In exequijs.

Hesterni capite induto subiere Quirites.

Tamen aliquando cum pileo, vt in Saturnal. aliquando *cum galero*, si peregrinarentur. Cum pileo, vt in Nerone Suetonius. *Post crepusculum, statim arrepto pileo, vel galero, popinas inibat.* Etiam caput abscondebant *lacerna*, id est pallio fimbriato, quo olim soli vtebantur milites. Itaque Iuuenalis.

-- odoratum caput obscurante lacerna.

Etiam *cucullo*. Martial. lib. 2. epigram. 99.

Non te cucullis asseret caput tectum.

Et *pileolo*, si ad cœnam vocarentur. Horat.

Vt cum pileolo soleas conuiua tribulis.

Serui autem semper capite aperto. Iuuenalis Satyra 12.

Serui aperto capite.

-- Gaudent ibi vertice raso
Garrula securi narrare pericula nautæ.

Nec tecti, nisi in patronorum funere, quo pileati incedebant, si data eis esset testamento libertas. Tunc enim, non vt serui, sed vt liberti procedebant. Plaut. in Amphitr.

Nisi in funere patroni si data libertas.

Vt ego hodie raso capite caluus accipiam pileum.

Posterioribus temporibus, vt D. Hieronymi sub Theodosio magno, per mollitiem Romani *linteolis capita velabant.* Ideo epistola ad Marcellam, vocat *comatos linteatosque iuuenes.* Et ad Pammach. *Caput opertum linteo, galeam recusat.* Et Saluianus 7. de prouiden. *Cum muliebrem viri habitum sumerent, & fœmineis tegiminum illigamentis capita velarent.* Quod sane in maribus propudiosum, qui sexum inuertunt, & fœmineo cultu se deturpant. Hæc de veteribus, spectent hodierni & pudeant.

Posteriori tempore linteolo opertum caput.

4 MARTI, ET IOVI, ET AVGVSTO.] Verborum series scrupulum inijcit, cum ex priscis Romanorum legibus tanta sit ordinis religio, vt in mulctis bouem prius quam ouem nominare cautum fuerit, vt ait Plin. lib. 3. Histor. cap. 3. Quid in deorum nominatione? Nam masculos ante fœminas nominare moris erat. Quod si quibusdam inscriptionibus, matrem sibi præponi ægre tulit Tiberius, & si in publicis monumentis, ijsque quæ ad Deos pertinent, omnia rite & recte a Romanis peragebantur; sequitur, non sine ratione in hac inscriptione præpositum Martem Ioui. Puto igitur hoc factum a Germanico, quod præcipue istud trophæum bello partum, Marti bellorum Deo dicaretur. Quod apud Virgilium frequens est. Nam Marte parta, Marti debentur. Sed mirum apud Græcos trophæa sacrari non modo dijs, sed deabus, vt Iunoni quam Τροπαίαν appellabant: sed apud eos Deæ militiam curabant, quod Homerus docet & Virgilius.

A paganis omnia rite, & recte quoad Deos.

Martia trophæa te Marti debentur.

5 METV INVIDIÆ.] Quid si ita scriptum, *metune inuidiæ*, &cæt. Nam ita alias. *Altitudinem animi*, &c. Et paulo infra, *Vine militum seruum statim coerceret?* &c. Sic authoris scriptio se habet.

6 AN RATVS.] Lege per interrogandi modum, *Metune inuidiæ, an ratus facti conscientiam satis esse?* Ita exurgit noster.

7 ATQVE ILLI SVPPLICES.] Sic lego, *Ad quæ illi supplices.* Qui error sæpius in Tacito a me notatur & notabitur.

Tempestatis pictura.

[1] Sed æstate iam adulta, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ: plures Cæsar classi impositas [2] per flumen Amisiam * Oceano inuexit. [3] Ac primo placidum æquor mille nauium remis strepere, aut velis impelli: [4] mox atro nubium globo effusa grando:

** in Oceanum inuexit*

simul

ſimul variis vndique procellis, incerti fluctus proſpectum adimere, regimen impedire: mileſque pauidus, & caſuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempeſtiue iuuat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cœlum, & mare omne[5] in Auſtrum ceſſit, qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenſo nubium tractu validus, & rigore vicini Septentrionis horridior rapuit, diſiecitque naues in aperta Oceani, aut inſulas ſaxis abruptas, vel per occulta vada infeſtas. quibus paulum ægreque vitatis, poſtquam[6] * mutabat æſtus, eodemque quo ventus ferebat, non adhærere anchoris, non exhaurire irrumpentis vndas poterant: equi, iumenta, ſarcinæ, etiam arma præcipitantur, quo leuarentur[7] aluei * manantes per latera, & fluctu ſuperurgente. [8] Quanto violentior cætero mari Oceanus, & truculentia cœli præſtat Germania, tantum illa clades[9] nouitate & magnitudine exceſſit. [10] Hoſtilibus circum litoribus, aut ita vaſto & profundo, vt credatur nouiſſimum ac ſine terris mare; pars nauium hauſtæ ſunt; plures apud inſulas longius ſitas eiectæ, mileſque, nullo illic hominum cultu, fame abſumptus, niſi quos[11] corpora equorum eodem eliſa tolerauerant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit.[12] * Quem per omnes illos dies noctéſque apud ſcopulos & prominentis oras, cum ſe tanti exitij reum clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æſtu, & ſecundante vento, claudæ naues raro remigio, aut[13] intentis veſtibus, & quædam a validioribus tractæ reuertere, quas raptim refectas miſit, vt ſcrutarentur inſulas. Collecti ea cura plerique. multos Angriuarij nuper in fidem accepti[14] redemptos * ab interioribus reddidere. quidam in Britanniam rapti, & remiſſi a regulis. Vt quis ex longinquo reuenerat, miracula narrabant, vim turbinum, & inauditas volucres, monſtra maris, ambiguas hominum & belluarum formas,[15] * viſa, ſeu ex metu credita.

* mutabat

* inanantes

* Quæſtum eum

* ab interioribus

* ſeu viſas, ſeu ex metu creditas

Horrida in Septentrione tempeſtas.

Mirabilia maris Septentrionalis.

1 SED ÆSTATE IAM ADVLTA.] Id eſt media. Salluſt. *Primo menſe veris nouum ver; ſecundo, ver adultum; tertio, præceps; deinde æſtas.* At duo tempora tantum in bello conſiderantur, æſtas, & hiems, ſub quibus, & ver, & autumnus comprehēduntur: hiems ad quieſcendum in hibernaculis, æſtas ad pugnandum. Sic ille Percennius duram hiemem, exercitas æſtates tantum memorat. Cæſar de bello Gallico in fine lib. 1. *Vna æſtate duobus maximis bellis confectis.* Et æſtas, vt ver, habet initium, medium & finem: præcipue apud Græcos. Velleius de initio. *Initio æſtatis Lepidus educto hibernis exercitu, per gentes integras tendens.* Et idem, de fine: *Proh Dij boni, quanti voluminis opera ſub duce Tiberio Cæſare geßimus! Anni eius æſtiua vſque in menſem Decembrem producta, immanis emolumentum fecere victoriæ.* Et hic fuit æſtatis finis. De media & adulta æſtate etiam ille. *Veris initio Cæſarem reduxit in Germaniam, in cuius medijs finibus, ad caput Iuliæ fluminis* (forte *Lupiæ fluminis*) *hiberna digrediens, princeps locauerat.* Nam ver, & æſtas, pro æſtiuis. Noſter. *Bellum quod in æſtatem ſumma ope parabat.*

Tria veris tempora.

Duo belli, æſtas & hiems.

Sub quibus & ver & autumnus.

2 PER FLVMEN AMISIAM OCEANO INVEXIT.] Lego, *in Oceanum inuexit.* ita ſcriptum, *per flumen Amiſiam Oceani inuexit.* Nam in fine verbi *Amiſiam*, *m* pro *in*; in principio verbi *inuexit*, *i* & *n* pro *m*.

3 AC PRIMO PLACIDVM ÆQVOR.] Cato: *Poſtquam Maßiliam præterimus, inde omnem claſſem ventus Auſter lenis fert: mare velis florere videres.* Quæ deſcriptio eſt æquoris placidiſſimi & malaciæ.

4 MOX ATRO NVBIVM GLOBO.] Siſenna in fragm. *Subito mare perhorreſcere, cæcoſque fluctus in ſe peruoluere leniter occœpit.* Salluſt. 3. hiſt. *Suſtineri non poterat immenſum aucto, & vento gliſcenti.* Quod nautæ ſciunt. Lucillius.

Terra abit in nimbos imbreſque.

Hanc depluentium aquarum voraginem fœlicius Virgilio deſcripſit nemo, dum ita ſcribit 1. Georg.

Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes. ruit arduus æther,
Et pluuia ingenti ſata læta boumque labores
Diluit: implentur foſſæ & caua flumina creſcunt
Cum ſonitu, feruetque fretis ſpirantibus æquor.

Lucillius:

Continuo simul ac paulo vehementius ora
Inflarit fluctus exererit extuleritque,
Omnia tum endo mari videas feruente micare.

Quod fit Austro flante: quem cum Aquilone norat tantum Corys ille rex, nec alios norat ventos. Idem Lucill.

Rex Corys ille duos ventos Austrum atque Aquilonem
Nouisse aiebat solos.

5 In Austrum cessit.] Plinius lib. 2. cap. 47. *Vento Austro maiores fluctus edi, id est Decumanos* scribit. Et Gellius lib. 2. cap. 22. *Meridies, ait, quoniam certo ac fixo limite est, vnum meridionalem ventum habet; is Latine Auster, Græce νότος nominatur, quoniam est nebulosus, atque humectus. νοτὶς enim Græce, Latine humor nominatur.* Rutilius Claudius in Itinerario lib. 1.

Interea madidis non desuit Africus alis
Continuas picea nube negare dies.

Et hoc est quod ait noster, *prospectum adimere, regimen impedire.* Et Papin. lib. 1. Theb.

——Sed pluribus Auster
Inglomerat noctē, & tenebrosa volumina torquet,
Diffunditque imbres, sicco quos asper hiatu
Persolidat Boreas.

Inde *imbricus* dictus à Plauto in Milite.

Hic Fauonius serenus est, istic Auster imbricus.

Ouidius:

——Contraria tellus.
Nubibus aßiduis, pluuioque madescit ab Austro.

Ab Austro tempestas non minor, quam a Septemtrione malum. & Suet. 60. in Iulio vocat *spurcißimam tempestatem*, vbi quidam *spißißimam* non *spurcißimam*, sed male: quia spurcum, id est *vehemens & asperum* Non. M. Tullius ad Cæsarem iuniorem, id est Octauium li. 2. *Cum iter facerem Claternam tempestate spurcißima.* Nam *Claterna* oppidum est Piceni agri. Vide Melam lib. 2. & Plinium lib. 3. cap. 15. *Oppida Cæsena, Claterna, Forum Claudij.*

6 Mutabat æstus.] Vide num legendum sit (quod mihi dictat animus) *postquam nutabat æstus*, (id est inclinabat) *eodem quoque ventus ferebat.* Nam *nutare* est *inclinare.* Plautus. *Capite nutat.* Noster lib. 4. *Nullo motu terræ nutauisse sedes suas.* Sic dixit libro 5. *Dilabente æstu,* pro, *nutante.* Aiunt autem differentiam esse inter flatus Austri & Aquilonis, quod *Aquilone cessante, statim cessent maris tumores. Austro non item. Nam mare vndabundum manet.* Gellius lib. 3. cap. vlt. etiam illud obseruauit. *Austro flante, cæruleum, Aquilone, atrum & nigrum fieri mare.* Idem author. Sed hæc nautica potius, quam historica.

7 Alvei manantes per latera, et flvctv svpervrgente.] Quid si legendum sit, *innantes per latera*? Quod puto. Nam illo verbo vtitur Tacitus, vt supra lib. 1. *Quo leuior claßis vadoso mari innaret.* Cicero 2. de Nat. Deor. *innantes belluas* dixit. Virg. Georg. 3. — *Tacit. correct.*

——fluuios innare rapaces.

Ennius.

Alter nare cupit: alter pugnare paratu'st.

id est *paratus est.* Et *alueos* pro nauibus accipio, vt Iuuenal. Sat. 12.

Cum pleno fluctu medius foret alueus.

Velleius lib. 2. *Cauatum, vt illis mos est, ex materia conscendit alueum.* Et voluit Tacitus soluta oratione expressum, quod Virgilius, in re fere simili, lib. 1. Æneid.

Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

Et idem Iuuenal. Sat. eadem.

Æternum puppis latus euertentibus vndis.

Virgil. 5. Æn.

——ruit æthere ab alto
Turbidus imber aquæ, densisq; nigerrimus Austris,
Implenturque super puppes.

Et illud est quod noster scribit, *innantes alnei per latera.* Quippe innare est intus recepta aqua natare. Recipiebant autem aquam fractæ Germanici naues. Horat. lib. 3. Ode. 17. — *Quid sit Innare.*

——innantem Maricæ
Littoribus tenuisse Lirim.

Sic maior cum Oceano, quam cum Germanis pugna fuit Germanico.

8 Qvanto violentior cætero mari Oceanus.] Nemo hanc Oceani rabiem, melius expressit Pedone Albinouano, qui huic interfuit tempestati, quam fœlici ingenio descripsit; sed non sine mendo in libris. Locus est apud Senecam Suasor. 1. *Nemo, inquit, potuit tanto spiritu ducere, quanto Pedo, qui nauigante Germanico, dixit in illo versu,*

Atque alium libris intactum quærimus orbem.

Vbi hæreo an sit legendum, *labris intactum,* pro *libris*, id est, de quo nemo vnquam loquutus est. Tamen Apul. lib. 1. Met. *Hymetta Attica, & Histrios Ephyrea, & Tænaros Spartiaca gleba fœlices æternum libris fœlicioribus conditæ.* Et fortasse spectauit ad id quod Plato, qui scripsit *vltra Atlanticum Oceanum terras esse.* Quod nostra ætate verum apparuit.

6 Novitate ac magnitvdine.] Nouitate, quia in Oceano, & Oceano Septemtrionali clades, quod nunquam antea: Magnitudine, quia magna hominum equorumque iactura, & nauium. Nam Neptunus nemini parcit, cuncta haurit, nunquam, aut vix redditurus. Et quomodo exteris parceret qui suis non parcit? Vere Neptunus & in nube tonans & crudelis etiam in suos.

10 Hostilibvs.] Principium clausulæ, quam ita lego. *Hostilibus circum littoribus, aut ita vasto & profundo, vt credatur nouißimum, ac sine terris mare, pars nauium haustæ sint: plures apud insulas longius sitas eiectæ.* Nam Tacitus a longe interdum suas periodos auspicatur. Vt illa proxima quæ sequitur, quæque incipit, *Quærentem pereuntes illos, dies noctesque,* &c. Et ni ita legas vix intelligas. — *Directa clausula in Tacito, quam male punctuatam infexerant.*

11 Corpora eqvorvm eodem elisa.] *Elisa* recte. Nam equos in mare præcipitatos dixit prius, quo naues leuarentur, atque ita inlisa vadis, & rupibus, equorum corpora. Et firmant adhuc quæ sequuntur infra. *Post constrato equorum, virorumque corporibus littora.* Quod firmat lectionem. — *Lectio firmata extusa.*

12 Qvem per omnes.] Loco deprauato, in manu medicina est & correctio, & inde promus & condus sensus. Nam ita lego, & clausulam incipio, non (*quem*) sed *quærentem pereuntes illos, dies noctesque,* & in illo ænigmate soluendo, — *Tacitus correctus non intellectus.*

solvendo, Œdipus mihi fuit Taciti genius. nam si ita legas,

Puræ sunt plateæ, nihil vt meditantibus obsit.

Sic Sallust. 3. hist. *Quin atque Metrophanem magna industria Senatus perquirebat, cum per tot scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis, percunctatum miserant.* Loquitur de cohorte grandi phaselo vecta, quæ a reliquis deerrauerat, & passa erat periculum, vt heic naufragium Germanici naues.

13 INTENTIS VESTIBVS.] Fractis tempestate velis itur ad vestes quæ pro remedio sunt. Iuuenal. Sat. 12. de hoc more. *Sagula pro velis.*

—— modica nec multum fortior aura
Ventus adest, inopi miserabilis arte cucurrit
Vestibus extentis, & quod superauerat vnum,
Velo prora suo, iam deficientibus austris,
Spes vitæ cum Sole redit.

Synesius epist. 4. *Aliud quidem velum illegitimum in eius locum substituere non poteramus, nam oppigneratum erat; Colligebamus autem illud, sicut tunicarum sinus.* Noster in fine 5. histor. *Adiecta ingens lintrium vis, tricenis quadragenisque armamenta Liburnicis solita, & simul captæ lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis vtebantur.* Ergo vestis velo rupto succenturiabatur. Sic est. Et vela ex corio interdum, vt apud Venetos Aremoricorum. Dio 39. *Incitabantur vento multo quod velis ex corio confectis vterentur.* Quod nouum.

14 REDEMPTOS AB INTERIORIBVS.] Emendo audacter, *lintrionibus*. qui lintres agunt per flumina, & maris oras. Has lintres *ranunculos* vocabat Sallustius 2. hist. *Quipperanunculorum more, innatant aquis.* Cæsar de bello Gallic. *Conquirit etiam lintres*, vt aduerso flumine scilicet miles proficisceretur. De lintribus, ita Tibullus lib. 1. Eleg. 5. *Excusa lectio nulla. Tacitus correctus.*

—— In liquida nat tibi linter aqua.

Sic Gellius lib. 10. cap. 25. inter nauigia lintres reponit, his verbis: *Myoparones, lintres*, inquit. Et Ausonius epist. 22.

Acatis, phaselis, lintribus, stlatis, rate,
Tarnim & Garumnam permeans.

Et Pedo ad Liuiam.

Supprime iam lachrymas, non est reuocabilis istis,
Quem semel vmbrifera nauita lintre tulit.

Vmbriferam vocat lintrem Charontis quod vmbras ferat trans flumen. Horat. epist. 2. li. 1.

Partitur lintres exercitus.

Et noster Annal. 12. *Lintribusque hostium depressis.* Sic *lintriculi* paruæ lintres. Et a lintribus *lintrarij*, vt a linteis *lintearij*, vnde Lintreariorum corpus L. 16. de Murilegulis, in Cod. Theod. De lintrariis est L. 1. §. de exercitoribus. D. naut. caup. quæ ita scribit: *De exercitoribus nauium nihil proponitur vt de lintrarijs.* Sic Cicero li. 10. ad Attic. epist. 11. *Ego vero lintriculo, si nauis non erit, eripiam me ex istorum parricidio.* Sed quæso, qui illi *interiores* quos scribunt? An populus? an de populo gens quædam? Somnia. Lintres etiam, quod obiter noto, vasa erãt, & dolia ad seruandas vuas. Tibullus lib. 1. Eleg. 5. Et ita dictæ, quod specie lintrium factæ, eaque specie visuntur etiam nunc inter cupas & vindemialia vasa torcularibus nostris. *Lintriones a lintre. Et lintrarij. Quid heic, interiores? Legendum, lintriones. Id est parua nauigia a lintribus piscatorum. Lintres vasa ad vuas seruandas.*

Hæc mihi seruabit plenis in lintribus vuas,
Pressaque veloci candida musta pede.

Sed heic non conueniunt illæ lintres. Qui meliora dederit, erit mihi Cappadocum rex.

15 VISA, SIVE EX METV CREDITA.] Lego, *Beluarum formas seu visas, seu ex fama creditas.* Nam S verbi *formas* & V, facit in notis SV pro *seu*. Cæterum de his belluis Oceani, scribit Plinius lib. 9. cap. 5. *Tiberio principe, miræ varietatis & magnitudinis belluas Oceanum destituisse in Santonum littoribus.* Quod olim pro miraculo, hodie vulgare & tritum. Et in Hollandico seu Britannico Oceano quæ visa de his belluis, vix credibilia. Ideo Horatius 1. Carm. Od. 3. de Adria:

Qui siccis oculis monstra natantia,
Qui vidit mare turgidum, &
Infames scopulos Acroceraunia.

Et idem *belluosum* Oceanum vocat eadem ratione, 4. Carm. vt heic Tacitus.

Te belluosus qui remotis
Obstrepit Oceanus Britannis.

Nam de Britãnico mare heic noster. Paulinus ad Macarium: *Viginti tres dies homo non modo a terris, sed ab hominibus exclusus, omnium ventorum ludibrium, omnis terræ exul, diuersi maris hospes, & exors generis humani, inter fluctus & belluas maris in vago erraticæ nauis hospitio, ieiuniis, senio, timore confectus, quæso te nunquid natura sua perdurauit?* Loquitur de Christiano pæne naufrago.

Sed fama classis amissæ, vt Germanos ad spem belli, ita Cæsarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat: ipse maioribus copiis Marsos inrumpit: quorum dux Malouendus nuper in deditionem acceptus propinquo [1] loco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio seruari indicat. Missa extemplo manus, quæ hostem a fronte eliceret, alij qui terga circumgressi recluderent humum. & vtrisque adfuit fortuna. eo promptior Cæsar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem, aut sicubi restiterat, statim pulsum, nec vnquam magis (vt ex captiuis cognitum est) pauentem. Quippe inuictos & nullis casibus superabiles Romanos prædicabant, perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus littora, *Romani insuperabiles.*

*eadem virtute, pari ferocia, & veluti aucti numero inrupissent. Reductus inde [2] in hiberna miles, lætus animi, quod aduersa maris expeditione prospera pensauisset. addidit munificentiam Cæsar, quantum quis damni professus erat, exoluendo. Nec dubium habebatur, labare hostes, petendæque pacis consilia sumere, & si proxima æstas adiiceretur, posse bellum patrari. [3] Sed crebris epistolis Tiberius monebat, *rediret ad decretum triumphum: satis iam euentuum, satis casuum: prospera illi & magna prælia: eorum quoque meminisset, quæ venti & fluctus, nulla ducis culpa, grauia tamen & sæua damna intulissent: se nouies a diuo Augusto in Germaniam missum, plura consilio, quam vi perfecisse: sic* [4] *Sugambros in deditionem acceptos,* [5] *sic Suenos,* [6] *regemque Marobodum pace obstrictum: posse & Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quando Romanæ vltioni consultum est,* [7] *internis discordiis relinqui.* Precante Germanico annum efficiendis cœptis, acrius modestiam eius adgreditur, alterum consulatum offerendo, cuius munia præsens obiret. Simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret [8] materiem Drusi fratris gloriæ, qui nullo tum alio hoste, non nisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium, & [9] * deportare lauream posset. Haud cunctatus est vltra Germanicus, quam fingi ea, seque per [10] inuidiam parto iam decori abstrahi intelligeret.

** qui eadem*

Hostes pauidi Romanorum constantia.

Internæ discordiæ hostibus optatæ.

** reportare*

1 Loco defossam.] Quia addit, *modico præsidio munitum*, non lego *lucum*, sed *locum*. nam præsidia sunt locorum non lucorum.

2 In hiberna.] Pro *hyona*, quod est Sarmaticum verbum, recte *hiberna* correctum. Dixi in verbis, *Castris æstiuis*. lib. 1. Et de hibernaculis Claudian. 4. Consul. Honor.

—— non hibernacula segnes
Eneruant torpore manus: ponenda salubri
Castra loco.

Lego apud Liu. lib. 26. *Militum delinquentium pœnam fuisse, ne in oppidis hibernarent, neue hiberna propius ædificarent, quam decem millibus passuum ab vrbium pomerio.* Quod periculosum & molestum militibus, salubre vrbibus. Nam militum periculosa vicinitas, vt fluuiorum & diuitum. Non omitto illa hibernacula more castrorum ædificata, ex Tacito 5. Histor. *Profectus Nouesium, Bonamque ad visenda castra quæ hiematuris legionibus erigebantur.* loquitur de Ceriale. Et aliquando bellum ab æstate ad alteram æstatem continuum & sine hibernaculis. Tacit. lib. 3. *Nec vt mos fuerat, acta æstate retrahit copias aut in hibernaculis veteris prouinciæ componit. Sed vt in lumine belli dispositis castellis proturbat.* Lucillius:

Annos hic erras iam plures miles, hiberna
Nobiscum meret.

Ab oppidis longe.

Militibus qui deliquerant.

3 Sed crebris epistolis.] Iuuen.

—— cum grandis epistola venit
A Capreis.

Claud. 2. in Ruffin. in re simili.

Inuida proh quantum rapuit fortuna triumphum!
Inter equos, interque tubas, mandata feruntur
Regis, & armati veniunt ductoris ad aures.
Obstupuit.

Inuidiosa epistola.

Illæ sane epistolæ magnarum rerum remoræ interdum, & quæ duces quantumuis acres & feruidos pro Republica reddunt Gallica niue frigidiores, vt ait Petronius.

4 Sugambros in deditionem acceptos.] Alij *Sigambros* vocant, alij *Sicambros*. Quidam, vt noster, *Sugambros*. Claud. 3. de laud. Stilicon.

Sicambri.

—— illinc flauente Sicambri
Cæsarie, nigris hinc Mauri crinibus irent. Et lib. 1.
Vt Salius iam rura colat, flexosque Sicambri
In falcem curuent gladios, geminasque viator
Cum videat ripas, quæ sit Romana, requirat.

Flaui.

Salius autem est Francus a Sala fluuio, vnde *Salica lex*: Quippe huius fluuij ripas tum incoluit, qui prius Rhenum. Et Francorum natio, vt peruetus, ita perillustris.

Salij sunt Franci. Vnde dicti. Sala flumen.

Accedent vires quas Francia quasque Camanes
Germanique tremant.

E Germania ortam, testatur D. Hieron. in vita Hilarion. Erem. Nam vbi de Franco homine, ita eum pingit: *Candidatus, inquit, Constantij Imperatoris, rutilus coma, & candore corporis indicans prouinciam: Inter Saxones quippe & Alemanos gens eius, non tam lata, quam valida: apud historicos Germania, nunc vero Francia vocatur.* Et apud veteres Gallos Leucus imperator Gallorū fuit. Etiam Gallia a lacte quod Galla lac sit, vel γάλα. Agathias Hist. 1. Quod in gratiam scribo patriæ, quæ me genuit, & aluit, & cuius post Deum amator & laudator non parcus & sectator ingens. Multi autem ore Franci sunt qui corde non sunt nec moribus, & fide minus.

De Francis, testimonium D. Hieronym.

5 Sic Sueuos.] Claud. lib. 1.

—— non classica Francis
Intulimus, iacuere tamen; non Marte Sueuos
Contudimus, quis iura damus.

Tacit. ita

Tacit. correct.

Tacit. ita de Sueuis, quem emendo. *Nunc de Sueuis dicendum est, quorum non vna, vt Cattorum Tencterorumque gens; maiorem enim Germaniæ partem obtinent, proprijs adhuc nationibus nominibusque discreti; quanquam in commune Sueui vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere: sic Sueui a cæteris Germanis, sic Sueuorum ingenui a seruis separantur. Sic in alijs gentibus*, (lego, *si sic in alijs gentibus*, id est, si hoc vsurpetur ab alijs gentibus,) *seu cognatione aliqua Sueuorum, seu, quod sæpe acci[illegible], imitatione, rarum, & intra iuuentæ spatium: apud Sueuos, vsque ad canitiem horrentem*, id est, prouectiorem canitiem. Nam quo magis senescimus, eo capillus siccior, magis horret. Heic figo punctum, & incipio clausulam. *Capillitium retro sequitur*, (ita lego, non *capillum*,) *ac sæpe in ipso solo vertice colligunt.* Id est, in iuuenta totam capillorum struem religant, *in senecta proijciunt retro, & sinunt fluere: nisi quod s[illegible]e, qui sunt in vertice crines, religantur.* Sic ergo corrigo hunc locum, & interpretor, illamque crinium in vertice ligaturam accipio pro *crobilis*. Nam *crobilos* Barbarorum dixit Tertull. de virg. veland.

Explicatur.

6 REGEMQVE MAROBODVVM.] Qui a iuuenilibus annis, Romæ versatus, magna, vt ait Strabo, ab Augusto beneficia acceperat, mox apud suos, magnam adeptus est potentiam. Nam ex humili gradu, ad res magnas euasit; Rex enim fuit Marcomanorum, & sedem regiam habuit Bubienum, traduxitque eo plures Germaniæ incolas; vt Tacit. ait. de mor. Germ. Habet autem Maroboduus elogium clarum apud Velle. libr. 2. Quod nunquam prætermiserim, quia prætermittendum non putauit Velleius. *Nulla*, inquit, *festinatio huius viri mentionem transgredi debet. Maroboduus genere nobilis, corpore præualens, animo ferox, natione magis quam ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem ex voluntate & voluptate parentium constantem inter suos occupauit principatum: sed certum imperium, vimque regiam complexus animo, statuit auocata procul a Romanis gente sua, eo progredi, vbi cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima: Occupatis igitur quos prædiximus locis, finitimos omnes, aut bello domuit, aut conditionibus, iuris sui fecit. Corpus suum custoditum, imperium perpetuis exercitijs, pæne ad Romanæ disciplinæ formam redactum, breui in eminens, & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium. Gerebatque se ita aduersus Romanos, vt neque bello nos lacesseret, & si lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi declararet.* Certe magna laus, quæ ab hoste maior efficitur, cum ab eo scribitur.

Maroboduus Romæ versatus. Ab Augusto beneficijs ornatus. Potens apud suos. Rex Marcomanorum. Eius sedes Bubienum.

Elogium eius a Velleio.

Imprecatio Romanorum in hostes imperij.

7 INTERNIS DISCORDIIS RELINQVI.] Inde illa imprecatio Taciti de morb. Germ. *Maneat quæso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando vrgentibus imperij fatis, nihil iam præstare fortuna maius potest, quam hostium discordiam.* Nam hostis discordia victoria est. Idem l. 12. *Omne scelus externum cum lætitia habendum: semina etiam odiorum facienda, vt sæpe Principes Romani eandem Armeniam specie largitionis turbandis Barbarorum animis præbuerint.* Quin apud Iudæos nondum edoctos inimicos diligere docebat Dauid, 1. Reg. cap. 25. *Hæc faciat Deus inimicis Dauid, & hæc addat.* Et apud Hebræos. Danielis 4. *Domine mi, somnium his qui te oderunt, & interpretatio eius hostibus tuis sit.* Et certe adeo hostes oderant, vt omnia mala illis imprecarentur. Terent. in Heautontim.

Ah obsecro te, istuc inimicis nostris fiet.

Sed Virgilius magis clare:

Dij meliora pijs, erroremque hostibus illum.

Quod inualuit tam apud Græcos, quam Latinos Paganos. Propert. lib. 3. Eleg. 5.

Hostibus eueniat lenta puella meis.

Væ victis, dicebant Senones Galli Romanis inter iniqua auri pondera, illisque væ grande imprecabantur. Pedo ad Liuiam:

Hostibus eueniat longa senecta meis.

Et Ouidius:

Hostibus eueniant conuiuia talia nostris.

Horat. Od. 27. lib. 3.

Hostium vxores puerique cæcos
Sentiant motus orientis Hædi, &
Æquoris nigri fremitum, & trementes
Verbere ripas.

Quid quod in Iudæorum legibus Deus ad eleuandos Iudæorum animos pollicetur omnes maledictiones se translaturum super inimicos eorum? Deuteronomij 30. Diod. Siculus li. 3. ait execratum Persodem suos successores qui odium & inimicitias componerent inter Sadusios & Medos. Apul. 2. Metamorph. *Hostes & inimici nostri, tam duram, immo vere Vlyssæam peregrinationem patiantur.* Et 2. Machab. cap. 3. Heliodorus dicebat Antiocho Syriæ regi: *Si quem habes hostem, aut regni tui insidiatorem, mitte illuc, & flagellatum eum recipies.* Pedo idem.

Vrbs gemit, & vultum miserabilis induit vnum.
Gentibus aduersis forma sit ista precor.

Martialis.

Sic leue flauorum valeat genus Vsipiorum,
Quisquis & Ausonium non amat imperium.

Plautus in Mercat.

AR. *Hem aspecta. video.* DE. *Vtinam male qui mihi volunt sic pereant.*
AC. *Perijmus.* CH. *Principium inimicis dato.*

Quæ omnia sunt in authoribus Romanis vernis imbribus frequentiora.

8 MATERIAM DRVSI.] Sic Seneca 1. Contr. 7. *Hoc impero Reip. causa, tua causa, mea causa. Primum vt pluribus iuuenibus pateat ad virtutem aditus, non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab vno occupari. Deinde non videri tantũ ex vno pendere, futurum vt & animi hostiũ crescerent & suorum frangerentur si casu vir fortis occidisset.*

9 DEPORTARE LAVREAM.] Dixit *deportare* pro *reportare*, vt l. 4. Ann. *Serenus Amorgum reportatur*, pro *deportatur*. Et eodem libro, paulo post. Ita *reportare* pro *deportare*, apud Lactantium l. 1. diu. Inst. *Qui*, inquit, *carmina Sibyllæ descripta Romam reportarent.* & addit postea. *Versus mille Romam deportarunt.* Sed ex Sallustio iste scribendi mos. Nam Sallustius duces laudat, qui victoriam *incruento exercitu deportarunt*, pro *reportarunt*.

Reportare pro deportare.

Sic Lactantius.

Sic Sallustius qui fons ita scribendi.

T

Virtus crescens inuidia retrahitur.

10 INVIDIAM.] Idem de sua reuocatione Hannibal apud Silium libr. 17. queritur.

Hannibal pro exemplo.

O dirum exitium mortalibus! o nihil vnquam
Crescere, nec magnas patiens exurgere laudes
Inuidia! euersam iampridem exscindere Romam,
Atque æquasse solo potui, traducere captam
Seruitum gentem, Latioque imponere leges.

Ideo recte Amm. Marcell. *Solet amplissima gloria semper obiecta esse inuidiæ.* libr. 17. Corbulo litteris reuocatus a Germanicis victorijs*, suspirans dixit, *Fœlices olim duces sub vet. Rep.* Nunc exclama & dic cum Romano veteri, *Qualis bellua imperium!* Multi certe de illo multa, sed nouere pauci, præter imperantes quos rerũ necessitas ad multa cogit nolentes.

Et Corbulo.

Sub idem e tempus familia [1] Scriboniorum [2] Libo Drusus defertur moliri res nouas. Eius negotij initium, ordinem, finem [3] * curatius disseram, [4] quia tum primum reperta sunt, quæ per tot annos Remp. exedere. [5] Firmius Catus Senator ex [6] intima Libonis amicitia, iuuenem improuidum & facilem inanibus, [7] ad Chaldæorum promissa, [8] Magorum sacra, [9] somniorum etiam interpretes impulit, dum proauum Pompeium, amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Cæsares, [10] plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum & æs alienum, socius libidinum & necessitatum, quo pluribus indicijs [11] inligaret. Vt satis testium, & qui serui eadem noscerent, [12] * reperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine, & reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tiberio vsus erat. Cæsar indicium haud aspernatus, congressus abnuit. Posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare. Atque interim Libonem [13] ornat prætura, conuictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior. adeo iram condiderat, cunctaque eius dicta factaque cum prohibere posset, scire malebat: donec Iunius quidam [14] tentatus vt infernas vmbras carminibus eliceret, ad [15] Fulcinium Trionem indicium detulit. Celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, auidumque famæ malæ. Statim corripit reum, adit consules, Senatus cognitionem poscit, & vocantur patres, addito, consultandum super re magna & atroci.

** pro accuratius*

In Libonis vita vide nostrorum Nobilium adolescentum mores.

** reperti*

Malæ famæ quædam auida ingenia.

Scriboniorum familia vetus.

1 SCRIBONIORVM.] Nobilis familia, ex qua *Scribonia* Augusti vxor ante Liuiam & mater Iuliæ. Ex qua etiam *Scribonius Libo*, Puteali suo memorabilis: Et ille Libo classis Pompeij præfectus, & Sexti socer: Et inter fœminas altera Scribonia, socrus filiæ Claudij, quæ fatui principis, ad cædes manum præcipitem est experta. Etiam illa amita Libonis improuidi iuuenis, qui sub Tiberio cecidit, delatorum infœlix victima, de quo statim noster. Vnde etiam duo Scribonij fratres opibus insignes, qui sub Neronis ferocia cecidere. Scribit Plinius *C. Scribonio, & Cn. Octauio Coss. scintillam e cælo visam cadere, & augeri appropinquantem terris, & postquam lunam magnitudine æquauerit, illuxisse, ceu nubilo dici, dein cum se in cælum reciperet, lampadem factam.* Quod fuit Scribonio Consule, Scriboniorum celebritatis ostentum. Seneca vocat *nobilem & antiquam familiam* epist. 70. Sed vere nobilis, quod multas magnasque & virtutibus addictas propagines habuerit. Quas apud authores vnusquisque notauerit, heic tantum delibamus.

Et nobilis.

Surculi eius egregij.

Vtriusque sexus.

2 LIBO DRVSVS.] Hæc historia paulo aliter a Dione scribitur; sed a Seneca eleganter epistol. 70. a qua pusillum tollo mendum, dum lego, *Non quid te delectat alienum negotium agere?* vt excusa est lectio, *Sed quin te delectat.* Nam Scribonia amita arguit Libonem, quod sibi ipsi necem non paret, quam ab alio expectet. Muliebre quidem consilium, & impium, sed Romana & pagana fœmina, & Scriboniorum familia non indignum.

Seneca correct. Et explicatus.

3 CVRATIVS.] Pro *accuratius*. libr. 16. *Curatius anquiritur.* Et eodem. *curatius leguntur.* Et libr. 14. *Libros curatius edictos.* Sic Tertull. libr. de cultu fœmin. *structius* pro *instructius*. Et libro de Pallio, *vasit* pro *peruasit*. Idem ad Vxor. libr. 1. *strumenta* pro *instrumenta*. Petron. Arbiter.

Iurisconsultus paret, non paret habeto,
Atque esto quicquid Seruius, aut Labeo.

Noster libr. 3. *Quæsitiores leges Solonis*: pro *exquisitiores*. Et Cato *petiginem* pro *impetiginem*, de re rust. Sed cur iterum tango quæ iam tetigi? Quia iterata dictio iteratam manum poscit, & quod ista sit scriptio in authoribus frequens. Quæ incœpimus in verbo *accuratissimus*, heic in verbo *curatius* consummamus.

4 Qvia tvm primvm reperta.] Intelligit de accusationibus sub Tiberio crebris. Seneca de benef. 3. *Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens, ac pæne publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius ciuitatem togatam confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium, nihil erat tutum, omnis sæuiendi placebat occasio, nec iam eorum expectabatur euentus, cum esset vnus.* Eandem accusandi licentiam insequitur Synesius epist. 73. *Quot alia,* inquit, *suboriuntur mala? Calumnijs patent symposia, mulierique beneficium dati ciuis; calamitas & accusator præsto est, subornatus & impulsus. Qui non accusauerit aliquem legum transgressarum, damnatur, nisi & ante damnationem, ea quæ sunt damnatorum sustinuit. Conspeximus reum ob hoc, quod eum qui modo magistratu optime gesto se abdicauit, non peculatus reum fecit.* Sed quæ regio, quam ista accusationum lues non peruaserit?

5 Firmivs Catvs Senator.] Catorum nomen, & antiquum, & clarum, quod profluxit a *Sexto Ælio Pæto* Iurisconsulto, qui *Catus* dictus est. Cicero 1. de orat. *Cati*, id est *sagaces, & acuti.* Afranius in Brundusina sagaces dicit pro catis.

Quis tam sagaci corde, atque ingenio vnico?

Ennius *cordatos* vocat:

Egregie cordatus homo Catus Æliu' Sextus.

Cati sapientes & acuti. Cati autem acuti & sapientes dicti apud Latinos, & callidi & solertes. Et vt ait Plinius, *Catorum nomen a sapientia tractum.* Veluti *Corculum*: nam 1. Tuscul. ita Cicero: *Nasica ille prudens bis consul Corculum est appellatus.* Et Festus: *Corculum antiqui solertem & acutum dicebant. Lebbeos* dicebant Hebræi, & ita Apostolus Thadæus *Lebbeus* dictus, id est, *Corculum.* Sic tria fuere huic Apostolo nomina. D. Hieronym. in Iuda Thadæo de script. Eccles. Dixi Catos Æliorum cognomen fuisse. Et firmat Strabo lib. 7. Ælium Catum memorans, *ex Transistrana regione, quinquaginta Getarum millia in Thraciam habitatura, traduxisse.* Cicero pro Cornelio Balbo, ait *Æliorum nomen, ab omni æuo etiam Pætis tributum.* Sed nomen *Catus* Tuberoni male aptatur apud Plinium lib. 33. cap. 11. vbi legitur, *Catus Ælius*, pro *Quintus Ælius Tubero.* *Catus Tubero, pro Quintus.* Quod ante me ad notatum fuit: tamen reperio apud eundem authorem libr. 7. cap. 52. *C. Ælium Tuberonem prætura functum*, licet *Quintus*, verum prænomen Tuberonis fuerit. Nam Cicero in Bruto: *Q. Ælius Tubero fuit illo tempore Pauli nepos.* Et Gellius libr. 1. cap. 22. *Nec vero scientia iuris, maioribus suis Q. Ælius Tubero defuit.* In Tertulliani etiam Apologetico mansit error, in verbo *catus*, in quo *callidum* legunt, pro *catum.* Nam Plautus ita:

Nimis orator qui clues catus.

Et in Pœnulo.

Heu hercle mortalem catum.

Et ita *cate* dixit pro *sapienter* in Milite.

Orationem docte & cate dedit.

Quæ duo sæpe iungit, vt in Mostellaria:

Equidem pol miror tam catam, tam doctam te & bene eductam,

Non stultam stulte facere.

Sed catus qui heic restiterit. De verbo autem Senatoris heic admixto, lego quosdam nomine Senatoris appellatos: & in Ecclesia Romana quæ mihi mater est, lego 26. Septembris, festum sancti Senatoris in Albano multisque alijs in locis. Vide Vsuardum in 26. die Septembris.

7 Ad Chaldæorvm promissa.] Iungit noster author, *Chaldæos*, & *Magos*, & *Oniromantes*, quia inter eos magna est societas. Iungit etiam Lex etsi. Cod. de malef. & Math. Tertull. de Idololatr. *Scimus*, inquit, *Magiæ & Astrologiæ societatem.* *Chaldæi, magi, & somniorum interpretes iuncti.* Quos autem *Chaldæos* heic vocat, *vernaculos* appellat Sueton. 14. Vitel. puto tamen *veraculos*, non *vernaculos*, legi debere, ex sententia Iulij Scaligeri, cuius magis quam Turnebi præceptoris mei sententia placet. *Chaldæi veraculi.* Lege autem hoc modo. *Nullis tamen infensior, quam veraculis & mathematicis: vt vt quisque deferebat, inauditum capite puniebat.* Nam verba vt sunt excusa non cohærent. Magos etiam nominat Mathematicos Gellius lib. 1. cap. 9. Et Plin. cap. 1. Medicinam, & Astrologiam, & Magiam coniungit. Mox addit. *Miscuere artes Mathematicas nullo non auido natura de se sciendi, atque ea de cœlo peti verissime credente: ita possessis hominum mentibus, triplici vinculo, in tantum fastigij adoleuit*, (scilicet medicina,) *vt hodieque etiam in magna parte gentium, & in Oriente, regum regibus* (id est Parthis) *imperet.* Quod vero dicat noster, *Chaldæorum promissa*, confirmat idem his verbis. *Genus hominum*, inquit, *petentibus*, (id est cōsulentibus. Ita legendum est, non *potentibus*) *infidū, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostra, & vetabitur semper, & semper retinebitur.* Exturbandi autem Chaldæos causa fuit, quod in vitas & Imperatorum casus inquirerent, quamuis multa vanitate. *Gens vanissima.* Sic vanissimos & mendacissimos augures arguit Accius in Gellio lib. 14. cap. 10. *Vetita semper & semper credita.*

Nil credo auguribus, qui aures verbis diuitant

Alienas, suas vt auro locupletent domos.

Seneca in Ludo, ita subridens. *Patere*, inquit, *Mathematicos aliquando verum dicere, qui illum, ex quo princeps factus est, omnibus annis efferunt.* Et Seneca pater Suasor. 4. de Mathematicis, quem corrigo. *Plerosque dixere victuros, & nihil metuentes oppressit dies. Alijs dedere finem propinquum, at illi superfuere egentes.* (lego *vigentes.*) mox addit. *Inutiles animæ, fœlices nascentibus annos spoponderunt: at fortuna in omnem properauit* (quid si *propinauit*?) *iniuriam. Incertæ enim sortis viuimus, vnicuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ vi.* *Seneca correct.* Apuleius de Diophane Chaldæo: *Apud nos Chaldæus quidam hospes miris totam ciuitatem responsis turbulentat, & arcana fatorum stipibus emerendis edicit in vulgum. Qui dies copulam nuptialem adfirmet, qui fundamenta mœnium perpetuet, qui negotiatori commodus, qui viatori celebris, qui nauigijs opportunus: mihi denique prouentum negotiationis inquirenti multa respondit & oppido mira & satis vana.* Hæc 2. Metamorphos. Sed Iuuenalis Sat. 6. ita de illis:

Chaldæis sed maior erit fiducia, quicquid

Dixerit Astrologus, credent a fonte relatum
Hammonis, quoniam Delphis oracula cessant.

Stabant autem in Circo illi Chaldæi, vel in triuijs & circulis, & ibi consulebantur. Iuuenalis de curiosa fœmina, quæ Chaldæos consulebat in Circo:

Si mediocris erit, spatium lustrabit vtrumque
Metarum, & sortes ducet, frontemq. manumq.
Præbebit vati, crebrum poppysma roganti.

Papin. 3. Theb. de mathematicis.

-- Vnde iste per orbem
Primus venturi miseris animantibus æger
Creuit amor? Diuumne feras hoc munus, an ipsi
Gens auida, & partæ non vnquam stare quieti?
Eruimus quæ prima dies, vbi terminus æui,
Quid bonus ille Deum genitor, quid ferrea Clotho
Cogitet, hinc terræ & volucrum per nubila pennæ.

Die quadam, ait Apul. eodem, *cum frequentis populi circulo septus coronæ circunstantium fata donaret Cerdo quidam nomine, negotiator eum diem commodum peregrinationi cupiens. Quem cum electum destinasset illi, iam deposita crumena, iam profusis nummulis, iam dinumeratis centum denarijs quos mercedem diuinationis auferret. Cerdo ille negotiator correptis nummulis suis, quos diuinationis mercedi destinarat: protinus aufugit.* quia scilicet fumi vendacem non veracem reperisset. Prohibita gens Iudæis ex lege Dei: prohibita Christianis ex Concil Ancyr. can. 23. Laodic. 36. Tolet. 4. can. 28. & Agath. can. 42. & qui mathematicos cõsuluerit anathema sit. Quod D. August. confirmat. *Currunt* (inquit in Psal. 91.) *ad Pythonem aut sortilegum aut Mathematicum. Homo bone, nonne signas te signo crucis Christi? Lex omnia ista prohibet. Gaudes quia res tuas inuenisti. Non es tristis quia tu perijsti. Quanto melius tunica tua periret quam anima tua?* Hor.

Quid sit futurum cras, fuge quærere.

Habitum autem Chaldæorum describit Diogenes Laert. in procemio, aitque *esse eos in veste candida, Lectum, esse humum; escam, olus; & pro cibario, vti pane; arundinem esse baculum, cuius in summitate fixus sit caseus, quem ori applicant.* Sed de Magis Chaldæorum & Philosophis opinor dictum, non de veraculis istis nugacibus. Apuleius inter coryphæos Chaldæorum & Mathematicorum ponit *Hismosem & Ioannem*; corrupte in excusis, cum legendum sit, *Mosem & Iamnem*, vel *Ioannem*. Nam ita in Biblijs, ita in Plinio lib. 30. cap. 1. *Est & alia magices factio a Mose, & Iamne, & Iotape Iudæis.* Et nota pro mago gentiles Mosem habuisse, licet immerenter, cum virga Mosis virgas incantatorum deuorauerit.

Apul. correct.

Moses pro mago paganis.

8 MAGORVM SACRA.] In quibus homines sacrificabant. Plin. lib. 30. *Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulerunt monstra, in quibus hominem occidere, olim religiosissimum erat, mandi vero etiam saluberrimum.* Loquitur de Druidibus & alijs Magis. Ideo recte dictum in lib. 7. Cod. de Malef. & Mathem. *In quacumque parte terrarum sint Magi, humani generis inimicos esse credendum est.* Ideo viui exuruntur, ait Paul. 5. sent. Tit. 23. Cæterum Magiam *fraudulentissimam omnium artium* vocat Plinius: quæ plurimum in toto orbe, plurimisque sæculis valuerit, ad nostra vsque quibus exundat, Iuuenal. Satyra 6. de Mago augure.

Magi homines sacrificabant.

Pectora pullorum rimabitur, exta catelli,
Interdum & pueri.

Vt crudelitatem notes. Tertull. *Circulatores & incantatores* vocat libro de Idololatria, & *vanissimos*. Plinius eodem. Eorumque *ferales officinas & apparatus* describit Apul. libr. 3. Metam. Plinius a *Nerone Magiam relictam propter falsitatem*, scribit c. 2. eiusdem lib. Nam *quid mendacius angelis istis mentientibus, a quibus illa ars*, ait Tert. De Magis ita Capitolin. in Iulian. *Quasdam non conuenientes Romanis sacris hostias immolauerunt, & carmina profana incantauerunt, & ea quæ ad speculum dicuntur fieri, (in quo pueri præligatis oculis, incantato vertice, respicere dicuntur,) Iulianus fecit. Tumque puer vidisse dicitur & aduentum Seueri, & Iuliani decessionem.* Et ita locus intelligendus est in Seuero: *cum paruulos adhuc filios haberet, idque dici ab his crederet, vel audiret, qui sibi augurabãtur imperium.*

9 SOMNIORVM INTERPRETES.] Somnia vt sunt *non modicæ iactationes animæ, sic sunt nocturni grassatores & quietis humanæ turbatores*, inquit Tertullianus de Anima contra Epicurum. Nec in totum vana, sed quædam vera, quædam falsa. Hom. 1. Iliad.

Somniorum interpretes.

Somnia quædam vera, quædam falsa.

-- ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν. *Ab Ioue somnium.*

Habent vero suos interpretes apud Paganos, quos ille author Christianus *somniarios* vocat. Sed apud pios habent etiam suos interpretes non nugaces, sed veros. Sanctus Diadochus Episcopus Pholices, in veteri Epiro. *In perfectione*, inquit, *spirituali, visa quæ per somnum bonitate Dei obijciuntur animæ, sunt animæ sanæ quodammodo nuntij & indices.* Et a longo æuo, vt fuere Ioseph & Daniel in Biblijs, qui a Deo edocti fuerunt interpretes talium somniorum. Alij a dæmonibus didicere, qui nos ludunt in somnijs, vt fuere multi in sæculi literatura, quos nominat idem Tertullian. eodem libro, quique ait, *Epicharmum summum apicem inter diuinatores ex somnijs extitisse, cum Philochoro Atheniensi.* Plin. *Amphictyonem fuisse primum somniorum interpretem* tradit, l. 7. c. 57. Et forte legendum ex Tertulliano, & Suida *Antipho*, pro *Amphictyon* eo capite Plinij: nam vtrumque somniorum interpretem non Amphictyonẽ narrat, sed *Antiphonem*. Sed siue Amphictyon, siue Antiphon, vterque vanus & periite vanus in re vana. Nam Philo Iudæus libro de Ioseph vocat oniromantes Paganorum, nugaces, garrulos mercenariosque Sophistas. Venali enim mendacio quæstum faciunt. *Quasi qui persequitur ventum, & vmbram apprehendit, is qui credit insomnijs. Illusit*, inquit noster libr. 16. *Neroni fortuna per insomnium. Multos errare fecerunt somnia*, ait idem Eccles.

Somniarij.

Amphictyo somniorum interpres.

10 PLENAM IMAGINIBVS DOMVM.] De quibus lex 22. Cod. de adm. tut. Auorum enim imagines erant in atrijs domorum. Sic Plinius cap. 2. libr. 35. *In atrijs hæc erant* (scilicet imagines) *quæ spectarentur, non signa externorum artificum, non æra, aut marmora: expressi cera vultus, singulis disponebantur armarijs, vt essent imagines, quæ comitarentur gentilia funera. semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ eius*, qui

Imagines in atrijs domorũ.

Ex cera factæ.

In armarijs collocata.

qui vnquam fuerat, populus. Tablina codicibus implebantur, & monumenta rerum in magistratu gestarum. Sic Valerius vbi de Torquato patre Silani: *Videbat se in eo atrio consedisse, in quo illius imperiosi Torquati seueritate conspicua imago posita erat: prudentissimoque viro succurrebat effigies maiorum suorum cum titulis suis. Idcirco in prima aedium parte poni solere, vt eorum virtutes posteri non solum legerent, sed & imitarentur.* Sic Seneca de consol. ad Polyb. *Vides omnes has imagines, quae impleuere Caesareum atrium. Oportuit*, ait Plinius Nepos, *eos pluribus virtutibus abundare, qui alienas sic amarunt, vt in atrijs reponerent.* libr. 1. epist. Sic Apul. libr. 6. *Depictam in tabula fugae praesentis imaginem meae domus atrio dedicabo.* Et ostendebantur illae imagines festis diebus. Seneca 6. Controuers. libr. 7. *Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum imagines, cum maxime tegendae sunt.* Quod firmat Polyb. lib. 6. Seneca filius lib. 3. de benef. ait ostendi cum stemmatum serie inflexa: *Nam*, inquit, *sicut qui imagines in atrio ponunt, & nomina familiae suae, longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in prima parte aedium collocant, noti magis, quam nobiles sunt.* Aliquando non *flexuris stemmatum*, sed *lineis rectis*, vt ait Plinius: *stemmata vero lineis discurrebant ad imagines pictas.* Sed nemo melius oculis istas imagines subijcit, quam Virgil. 7. Aeneid.

Illae imagines in funeribus portatae.

Et festis diebus monstratae.

Cum serie stemmatum inflexa aliquando.

Etiam cum lineis rectis.

Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro, Italusque paterque Sabinus
Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, alijque ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.

Fuere ergo ex *ligno* primum, mox ex *cera*, post ex *aere*, postea etiam ex *auro*, & *argento*, vbi creuit luxuries. Ideo non tollo *cerata atria*, vt reponam *aerata* in versu Ouidij 6. Fast.

Olim illae ex ligno.
Ex cera.
Ex aere.
Ex auro, & argento.

Vidimus ornatos cerata per atria, picta
Veste, triumphales occubuisse senes.

Nam postea idem author, & eodem scribit.

Firmata lectio excusa Ouidij.

Quae nunc aere nitent, stipula tunc tecta virebant.

Vt notes diuersis temporibus diuersas fuisse imagines, & a ceraris ad aeratas migrasse. De aeratis. Plin. li. 36. cap. 2. aereas imagines memorat in atrijs domorum: & sic scribit. *Non solum ex auro argentove, aut certe ex aere in Bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animae, in ijsdem locis loquuntur.* Et quamuis de *Bibliothecis* loquatur, tamen idem etiam in *atrijs*. Nam quid in hac re diuersitatis? De ceratis Papinius adstipulatur 2. Theb. Imo & Iuuenal. Satyra 8. & verbis expressis. Nam ita:

Tota licet veteres exornent atria cerae.

Sed Plinius multo manifestius, quem citaui. *Non aera*, inquit, *aut marmora, expressi cera vultus disponebantur armarijs.* Quibus verbis nihil planum magis. Et eius nepos lib. 4. epist. *Saepe illum coloribus, illum cera, illum aere, illum argento, illum auro, ebore, marmore effingit.* Ergo ij vultus ex cera, & inde *cerata atria*, quia cerati vultus, vt postea aerati, in atrijs reponebantur. Et Prudentius vtrumque iungit, contra Symmachum.

Atque inter veteres cera numeretur, & aere.

Sane primum ex cera, mox ex aere. Sed lubet Ouidij locum primo Amor. repurgare; maculosum certe, & male habitum de istis ceris. *Ouid. in Amor. correctus.*

Ne te decipiant veteris quinquatria cerae,
Tolle tuos tecum, pauper amator, auos.

Lego enim.

Ne te decipiant quae cingunt atria cerae.

Nam finxere *quinquatria*, ex his veris dictionibus, satis male. Ouid. Laodamia Protesilao.

Quae referat vultus est mihi cera tuos.

Sed de his imaginibus non longiorem pompam facio. Nisi quod addo, Spartianum in Quieto tyranno credidisse olim Alexandri vultus gestatos a ducibus maxime eos iuuare. Ideoque in Macrinorum familia viros gestasse semper eius imaginem in auro, foeminas in argento, in reticulis, & annulis, & dextrocherijs, & in omni ornamentorum genere. Quae non tacui quia de imaginibus loquerenur.

11 INLIGARET.] Vetus, & vere Romana scriptura. Sic noster lib. 1. *Inlatum Augusti testamentum per virgines Vestae.* Et libr. 2. infr. *Inlectus a D. Augusto.* Et de Varilla eodem: *Mortem eius inlusisset.* libr. 3. *inlecebris* dixit. Et lib. 4. *inrisit.* Quae antiquitatis vestigia sunt, & quae si quando in manuscriptis reperias, iure pro antiquis habeas. *Tacit. correct.*

12 REPERIT.] Lego *Reperti.* Sum sponsor ad hanc rem, & pro pignore, cape veritatem ipsam, qua nihil pretiosius.

13 ORNAT PRAETVRA.] Horat. in epist.

-- Eutrapelus cuicumque nocere volebat,
Vestimenta dabat pretiosa.

Ista saeuitiae velamenta obijcit Domitiano Sueton. vt noster Neroni. Nec sane homine liberali digna sunt. *Caesar*, ait Tacit. 13. *inspecto ornatu quo Principum coniuges ac parentes effulserant, diligit vestem & gemmas, misitque donum matri.* Haec Nero qui matricida fuit & iam de nece matris agitans.

14 TENTATVS VT INFERNAS VMBRAS.] Quod magorum facinus est. Ab improbo rege Saule & postea a Deo reprobato tentatum in perniciem sui. Regum 1. cap. 25. Sic Horatiana Canidia:

Possim crematos excitare mortuos.

Et Synochitide gemma scribit Plin. *vmbras inferorum euocari*, a Magis, vt arbitror, lib. vlt. Nat. Hist. c. 11. Et idem. *Appion Grammaticus visus nobis adolescentibus dicebat se euocasse vmbras ad percuntandum Homerum qua patria quibusque parentibus genitus esset. Non tamen ausus profiteri quid sibi respondisse diceret.* (Lego, *quid sibi respōsi ipse dixisset.*) Ideo concludit. *Magiam intestabilem, irritam, inanem esse, habentem tamen quasdam veritatis vmbras. Osthanes idem*, ait Plin. eodem, *multas Magiae species prodit, inter quas vmbrarum inferorumque colloquia.* Sed haec omnia vana. Sic apud Homerum euocatus Tiresias lib. 5. Odyss. Et in Sueton. Virgil.

Has herbas atque haec Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Moeris: nascuntur plurima Ponto.
His ego saepe animas imis excire sepulchris
Atque satas alio vidi traducere messes.

Antoninus Caracalla acerbis visis fatigatus multorum animas inferis euocauit, praesertim

patris Commodi, ex quibus nemo ei respondit nisi Commodus qui dixit, *Abi ocius ad supplicium.* Dio in Caracalla. Tertullian. in Apologet. cap. 23. *Porro si & Magi phantasmata edunt, etiam defunctorum inclamant animas, pueros in eloquium oraculis eliciunt, sic multa miracula circulatorijs præstigijs ludunt, sic & somnia emittunt, habentes semel inuitatorum Angelorum, & dæmonum assistentem sibi potestatem, per quos & capræ, & mensæ diuinare consueuerunt*, &c. Quæ omnia artes sunt Sathanæ mentientis, & decipientis. Et ait *inuitatorum angelorum*, quia potentibus verbis inuitant & eliciunt ad famulitium dæmonas, quos animarum iactura soluunt, quasi mercede, sed nimia.

15 FVLCINIVM TRIONEM.] Tiberianæ crudelitatis flabellum, immo grassantis Seiani gladium. Qui *Trio* nomine, sed vere *Trico*, quod reos innoxios, tricis illigaret, & implicaret: & quo accusatore, multæ & nobiles, & magnæ animæ cecidere. Sed quod gaudeas, quibus ille accusationibus probis viris exitio fuit, ijsdem impetentibus, deturbatus est. Vir qui iudicia, lites, turbas, tricas multis tetendit viris, & de quo vere istud Plautinum dicas.

Sartor, satorque scelerum, & messor maxumus.

Libo interim, [1] veste mutata, cum primoribus fœminis, circumire domos, orare adfines, [2] vocem aduersum pericula poscere. abnuentibus cunctis cum diuersa prætenderent, [3] eadem formidine, die Senatus metu & ægritudine fessus, siue, vt tradidere quidam, [4] simulato morbo, [5] lectica delatus ad fores curiæ, [6] innisusque fratri, & manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto eius vultu excipitur. Mox [7] libellos & autores recitat Cæsar, [8] ita moderans, ne lenire, neue asperare crimina videretur. Accesserant præter Trionem & Catum accusatores Fonteius Agrippa, & [9] C. Liuius, certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Liuius, quia nec ipsi inter se concederent, & Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vecordes adeo, vt consultauerit Libo, an habiturus foret opes, quis [10] viam Appiam Brundusium vsque pecunia operiret. Inerant & alia huiuscemodi stolida, * vana, si mollius acciperes, miseranda. Vni tamen libello, manu Libonis, nominibus Cæsarum aut Senatorum, additas atroces, vel occultas notas accusator arguebat. Negante reo, [11] adgnoscentes seruos per tormenta interrogari placuit. Et quia vetere Senatusconsulto, [12] quæstio in caput domini prohibebatur, [13] callidus & noui iuris repertor Tiberius, mancipari singulos actori publico iubet: scilicet, vt in Libonem ex seruis, saluo Senatusconsulto quæreretur. Ob quæ posterum diem reus petiuit. Domumque digressus, extremas preces [14] P. Quirino propinquo suo ad principem mandauit. responsum est, vt senatum rogaret.

Delationes crebræ sub malis principibus.

Et in nobiliores ciues.

En Tiberij cõmentum quo serui in caput domini torquetur contra leges, contra fas omne.

* & vana, & si mollius

1 VESTE MVTATA.] Quæ non nisi aut luctu, aut gaudio mutabatur. De gaudio. *Surrexit Dauid de terra, & lotus vnctusque est: cumque mutasset vestem, ingressus est domum Domini.* 2. Reg. cap. 12. Vt ab Hebræis habeas hoc incœptum. De Romanorum luctu heic dicam: de quo Iurisconsultus Venuleius L. 39. de iniurijs. D. *Vestem sordidam rei nomine, in publicum habere, capillumve submittere, nulli licet, nisi ita coniunctus est affinitate, vt inuitus in reum testimoniũ dicere, cogi non possit.* Iuu. Sat. 15.

Plorare ergo iubet causam lugentis amici,
Squalloremque rei, pupillum ad iura vocantem.

Mos enim erat accusatis vestem mutare, & squallida toga indui. Martial. lib. 1.

Si det iniqua tibi tristem fortuna reatum,
Squallidus hærebo pallidiorque reo.

Seneca libr. 9. Controu. 6. *Compone te in periclitantium habitum, perfunde lachrymas, manus ad genua demitte, rea es.* Illa autem vestis *cæca* dicebatur, quia non lucebat; nec erat candida, sed & tenebrosa, & vilis. Nam vt in læto cultu semper *albati Romani*, ita in luctu *atrati, sordidati*, & *pullati*. Gellius vbi de Scipione Africano libr. 3. cap. 4. *Cum esset reus, neque barbam desiisse radi, neque candida veste vti, neque fuisse cultu solito reorum.* id est, in pulla, vt interpretor. Inde *peruersa vestis* dicta a Seneca libr. 1. de ira cap. 16. vt *peruersa mens.* Romani enim semper in alba veste, antiqua Rep. & imperante Augusto, omnes magistratus. Etiam sub Domitiano. Sic Martial.

Viuat & vrbanis albus in officijs.

In luctu mutata vestis.

Vt accusatis.

Cæca vestis.

Romani albati.

Peruersa vestis.

Iuuenalis

Iuuenalis ideo ita de Populo Romano.

Niueosque ad frena Quirites.

Et idem Martialis lib. 10. epigramm. 12.

Et venies albis non cognoscendus amicis.

Id est Romanis: ideo D. Hieronymus vocat *albatum populum.* Ergo cum atratus esset, tunc a sueto vestimento vertebatur in insuetum; & erat *vestimentorum peruersitas.* vnde *peruersa vestis.* Sic Gellius lib. 16. cap. 15. opponit *recto peruersum partum.* Et Valerius lib. 9. cap. 12. ait *Prætores aliquem capitis damnaturos, prætextam deponere.* D. Hieron. 2. aduerf. Vigil. quem emendo. *Iste caupo Calagurritanus, & imperuersum propter nomen viculi mutus* (lego *mutatus*) *Quintilianus.* Respexit enim ad hunc morem peruersæ vestis. Sic Tertull. de hæreticis. *In peruersum hæretici apostolos imitantur. Nam apostoli ex mortuis viuos, hæretici ex viuis mortuos faciunt.* Ita Lucanus *peruersa* dixit *funera*, quia in funere vestis peruertitur, & mutatur. Sic enim lib. 6.

Peruersa funera pompa.

Sic Seneca etiam *peruersos mores* dixit his verbis. *Adeo omnia indiscreta sunt peruersissimis moribus.* Natural. Quæst. lib. 1. in fine. Sic *peruersam Grammaticorum subtilitatem* dixit Plinius lib. 35. cap. 3. Cicero enim in Vatinium, *etiam togam inusitatam Romanis* dicit, nisi in funere, & luctu. Sic *recuperare vestitum* scribit idem author pro Sylla, id est, a pulla veste redire ad albam togam, quæ solita pop. Rom. Et idem in L. Pisonem. *Ausus est,* inquit, *cum suo pari vt Senatus ad vestitum rediret.* Ergo rei vestem mutabant, & capillum barbamque promittebant. Cicero pro Cn. Plancio. *Quid dicam de tot viris, & talibus, quos videtis esse veste mutata?* Seneca lib. 10. Controu. 1. ita scribit. *Barba demissa sordidatus, cum criminibus meis ad vos venio.* Et idem scribit Plut. in Cicer. qui impexo & promisso capillo, & barba, cessit vrbe. Ita ergo induti, *vna cum parentibus & cognatis, affinibus & amicis, iudices deprecabantur.* De deprecatione Cicero ad Attic. lib. 3. epistola, Accepi. *Cæci, cæci, inquam, fuimus, in vestitu mutando, in populo rogando.* Et idem post red. ad Quirit. *de parentibus. Non enim pro meo reditu, vt pro Pub. Popilij nobilissimi hominis, adolescentes filij, & multi præterea cognati, & affines deprecati sunt.* Et idem Cicero eodem. *Quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandum calamitatem meam non adfuerant.* Val. lib. 8. de Iud. pub. *Reus pro se* (loquitur de Galba) *paruulos liberos, & Galli sanguine coniunctum filium, flens commendare cœpit. De amicis.* Quintilianus noua declam. 309. *Neque ad genua procubueram, neque propinquos aut amicos aduocaueram, sed mouit puellam ipsum ignorantiæ meæ periculum.* Et Cicero vocat *blanditias populares*, illas amicorum occursationes, & vestium peruersitates, pro Plancio. Seneca 2. Cont. Contr. 3. *Si volebas rogare, admonuisses* (lego *admouisses*) *propinquos, amicos, maiorum imagines, repetitos alte gemitus.* Vbi obserua etiam *maiorum imagines*, solitas in illa deprecatione portari. Idem Cicero in Rullum: *Quemadmodum quum petebam, nulli me vrbis authores generis mei commendarunt: sic si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.* & ex loco Senecæ *fœminas* ad hanc deprecationem admitti constat. Quod Cicero tacite innuit, dum ait, Terentiam non potuisse deprecationi adesse, quod tenebris contineretur, & tectis. *Coniugis,* inquit, *miseræ squallor, & luctus, atque optimæ filiæ mæror assiduus, filiique parui, desiderium mei lachrymæque pueriles, aut itineribus necessarijs, aut magna parte tectis, aut tenebris continebantur.* Tamen nota non omnibus licuisse mutare vestem, sed *tantum ita coniunctis, vt in reum testimonium ferre non possent.* Nam Pompeius 3. Consulatu id sustulit. Non prætereo Liuij locum lib. 3. vbi de Quintio Cæsone. *Tum demum coactus, cum multa indignitate prehensabat singulos, sequebantur necessarij, principes ciuitatis.* Et idem Liuius lib. 6. de M. Manlio. *Primo commota plebs, vtique, postquam sordidatum reum viderunt: nec cum eo, non modo patritium quenquam, sed nec cognatos quidem, aut affines, postremo ne fratres quidem.* Quintil. Declamat. 282. *Illud dubito qui possit, cum deducta fuerit ad magistratus, cum ille periturus iacuerit ad pedes, cum produxerit propinquos, tum amicos.* Val. lib. 8. cap. 1. *Filius Gabinij Sisenna consternationis impulsu, ad pedes se Memmij supplex prostrauit.* Et idem eodem de L. Pisone. *Cumque prostratus humi, pedes iudicum oscularetur.* In illa autem deprecatione, *rei laudabantur a parentibus & amicis*, & si quid fecissent egregij, iudicibus memorabatur. Quod apud Persas viguisse notum ex Plutarcho. Dio narrat lib. 40. *Pompeium cum laudaret reum Munacium Plancum ante iudicem Catonem, obturatis auribus, manuum adpressione, audire noluisse.* Etiam *natales suos patribus conscriptis allegabant*, & si quid esset quod causam iuuaret. Sueton. in August. cap. 5. *C. Lutorius adolescens patricij ordinis cum in deprecanda grauiore adulterij pœna, præter ætatem, atque natales,* &c. Notandum etiam, quod aliquando *pars ciuitatis*, aliquando *tota ciuitas* in pulla. De parte ciuitatis, Cicero ad Quir. post red. *Cum Senatus, Equitesque Romani, flere pro me, ac mutata veste vobis supplicare, edictis atque imperijs vetarentur.* De tota ciuitate, non in reatu, sed in luctu publico, vt in coniuratione Catilinæ. Dio lib. 37. & in aliis Reip. calamitatibus, vt in iustitio. Sisenna in fragm. *Complures menses, barba immissa, intonso capillo, lugubri vestitu, populus vicatim flens, vna cum liberis veniret.* Seneca etiam epist. 18. his verb. *Quod fieri, nisi tumultu, & tristi tempore ciuitatis, non solebat voluptatis causa, & festorum dierum vestem mutamus.* Nam loquitur de Saturnalibus, quibus contra morem vestes mutabant: Quippe animus luxurians, quid non mutat?

2 VOCEM.] Supplicem scilicet aduersus imminentia pericula. Nam supplicatio emollit iras.

3 EADEM FORMIDINE.] Seneca epist. 70. ait, *Omnes necessarios illum deseruisse, iam non reum, sed funus.* Et ita comprobatum est quod Synesius scribit epist. 8. *Aduersitas res grauis, cum tempus alicui venerit aduersum, ibi tum, & multa alia, & fratrum amicorumque animi redarguuntur.* Noster Annal. 3. *Ne quis necessariorum iuuaret, periclitantium maiestatis crimina subdebantur, vinculum & necessitas silendi.* Et certe in principis causa, omnes principem spectant,

In prosperis casibus.
In aduersis solitudo.

quia in capite corporis salus.

4 SIMVLATO MORBO.] Verum fuisse morbum scribit Dio, additque *lethalem*, nec Tiberium ausum sanum & valentem Libonem aggredi, sed in ægrum, & viribus fractum insiluisse. Quod faciunt timidiores.

Tiberius insilit in Libonem ægrum.

5 LECTICA DELATVS.] Primus hoc beneficium Metellus habuit, vt lectica in Senatum deferretur, eique datum, quod in æde Vestæ ignem grassantem compresserit, & in illa compressione, oculos amiserit. Plin. lib. 7. cap. 43. Veteri autem Rep. viri in vrbe lecticis non vtebantur, nisi in morbo. Sed Augusti Cæsares, vt a plebe distinguerentur, vsum lecticarum vsurparunt. Plinius in Gratiarum act. *Ante te principes fastidio nostri, & quodam æqualitatis metu, vsum pedum amiserunt: Illos ergo humeri ceruicesque seruorum, super ora nostra ferebant: te fama, te gloria, te ciuium pietas, te libertas super ipsos principes vehit.* *Arceræ* autem dicebantur illæ lecticæ: Nam sic Gellius lib. 20. cap. 1. *Arcera vocabatur plaustrum tectum vndique & munitum quasi arca quædam magna vestimentis instrata, qua nimis ægri, aut senes portari cubantes solebant.* Dio tamen in Tiberio, vbi loquitur de Archelao videtur innuere, lib. 57. *tantam concessum viris vsum lecticarum, vt qui ægroti essent, lectica in Senatum veherentur.* Et Val. lib. 1. cap. 7. *Tum demum e consilio amicorum, lectica ad tribunal Consulum, & inde ad Senatum perlatus.* Ergo Libo non ita deductus, nisi quia æger: & quia æger, & ægris molliores lecticæ dabantur; ideo muliebrem fuisse lecticam asserit Dio. Sic æger Tiberius in Senatum deducebatur, ait Suet. cap. 30. contra tamen Piso lecticæ impositus, a Senatu domum petit, lib. 3. non æger, sed sanus. Certe vetus interpres Iuuenal. Sat. 6. in versu, *longa ceruice Syrorum*, ait *moris fuisse lectica ferri in forum.* Credo. Sed Domitiani, non Tiberij temporibus. Et quod de Pisone, id contra morem, & in viro arrogantia, immo & luxuria, & licentia fluente. Diuus Hieronymus autem lecticarum varia genera narrat in Esaiam lib. 18. cap. 66. *Lecticarum genera quædam, inquit,* σκεπαστὰ *dicebantur, quæ opertæ pellibus erant: aliæ* φορεῖα, *quæ varij generis vehicula dicuntur: aliæ vero cum vmbraculis, quas nos dormitorias interpretari possumus, vel basternas:* Quod idem Diuus Hieron. confirmat paulo superius, dum scribit. *Matronæ eorum, lecticis referantur, atque basternis; nequaquam super equos, nec super mulos Numidiæ.* Sed pono textum, quia mendosus. *De toto orbe,* inquit, *reducantur filij Israel nequaquam assumptis alis, sed sarraco Gallico, couinisque bellicis, & equis Cappadociæ, atque Hispaniæ, rhedis Italiæ.* Quo loci, pro *couinis bellicis*, lege fidenter *Belgicis*: Nam dixit *sarraco Gallico, equis Cappadociæ, atque Hispaniæ.* mox adiicit, *couinis Belgicis.* Et Lucanus de couinis.

Cæsares lectica vecti vt ab aliis distinguerentur.

Lectica in Senatum vecti Romani ægri.

Beneficium primum Metello datum.

Arceræ.

Varia lecticarum genera.

Lectica operta pellibus.

Lectica dormitoria.

Lectica vehicula.

D. Hieronym. emend.

Monstrator Belga couini.

Quanquam & couini bellici fuere. Quod noto obiter. Basternas autem *lecticas* fuisse Seruius scribit lib. 8 Æn. *Genus currus concameratum, lignisque & peristylis ornatum, quo matronæ & viri nobiles gestabantur.* Nos in Gallia, vocamus *des Coches.* Quod nomen *a concha* profluxit. Poetæ enim concha Venerem e medio mari ad littus deductam Cytheræ insulæ scribunt. Sic istæ Veneres forma præstantes concha gestantur. Plaut. in Rudent. loquens de Venere.

Quid Basterna.

Vnde nomen Coches. A Conchis.

Venus edita concha.

Te ex concha natam esse autumant, caue tu harum
Conchas spernas.

Inde conchæ Cytheriacæ apud Martialem.

Conchæ Cytheriacæ.

Lentor o conchis Galle Cytheriacis.

Papinius in Syluis.

Ite, dabit cursus mystis Cytherea secundos,
Placabitque Notos fors, & de puppe timenda
Transferet, inque sua ducet super æquora concha.

Et *Veneri Gnidiæ conchæ sacrabantur*, ait Plin. Nat. hist. 9. cap. 25. Porro *Basternæ* dictæ illæ lecticæ quod curribus Basternarum similes. Sunt enim *Basternæ, Poloniæ populi & Scythiæ, ad amnem Borysthenem, quorum lati currus, & ab eadem latitudine, etiam Liburni lecticæ dictæ.* Vet. interpr. Iuuenal. quemadmodum latæ & vastæ naues. Horat. lib. 1. Epod. Ode 1.

Vnde dicta Basterna.

Liburni lectica dicta.

Ibis liburnis inter alta nauium
Amice propugnacula.

Ita *hexaphori* etiam lati & spatiosi. Nam Martial. lib. 1. epigram. 81.

Hexaphori lati.

Laxior hexaphoris tua sit lectica licebit,
Cum (lego *Dum*) *tamen hæc tua sit Zoile sandapyla.*

Stupis autem erant religatæ lecticæ; nam ita Gracchus apud Gell. lib. 10. cap. 3. *stupis, quibus lectica religata erat, vsque adeo verberare iussit, dum moreretur.* Gestabantur autem illæ, succollantibus hominibus. Seneca 3. de Benef. *Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile illud tuum circumferentibus?* nec male *cubile*, cum ita 7. in Verrem, scribat Cicero. *Nam vt mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua puluinus erat pellucidus, Melitensi rosa fartus.* Catullus vocat *ad lecticam homines.* Et nostri Iurisconsulti *seruos lecticarios.* L. seruis. §. seruis. de legat. 3. Nam lectica ex vtroque latere, annulis erat munita, per quos immissi vectes, a seruis portabantur. Et ita Panegyricus ad Const. quem corrigo. *Cui tu summa & diuersissima bona, priuatim otium & regias opes dederas, cui digredienti, ad annulos sedere* (id est lectica annulata sedere) *cui impensius, etiam quam tibi occurrere, obsequia nostra mandaueras.* Et hoc ex lib. Exod. cap. 25. potest intelligi, vbi de arca testimonij. *Facies,* inquit, *vectes de lignis Sethim, & operies eos auro, inducesque per circulos, qui sunt in arcæ lateribus, vt portentur.* Et erant interdum isti portitores Eunuchi, interdum *Galli*, aut *Germani, Mœsi, Lydi, Syri, Ægyptij, Cappadoces.* de Eunuchis D. Hieron. in epist. Paulæ. *fœmina nobilis, quæ prius Eunuchorum manibus portabatur.* De Germanis & Gallis, Tertull. lib. 1. ad vxor. *non Gallicos vultus* (lege ex veterib. libris, *Gallicos cultus* pro veste) nisi accipias *vultus Gallicos* pro personarum proceritate & forma. Addit: *non Germanicos baiulos; quæ nuptiarum gloriam accendunt.* Quid si legas *Gallicos mulos*, quod a Gallis, quasi mulis portarentur? Sic *mulos Marianos*, milites Marij onera portantes, dixit antiquitas, & retuli supra. Porro illi Gallici & Germanici serui ob proceritatem, & capillaturam rutilam & cirratam eligebantur ad

Lectica gestata a seruis.

Qui Geruli Senecæ.

Serui lecticarij.

Paneg. correct. ad Constant.

Eunuchi gestatores lecticarum.

Germani. Galli.

Muli Gallici.

ad lecticas, erantque in deliciis matronis Romanis. Tertull. De cultu fœmin. *Video quasdam, & capillum croco vertere: pudet eas etiam nationis suæ, quod non Germanæ aut Galliæ procreatæ sint: ita patriam capillo transferunt.* Columella lib.3.cap.8. *Quouis Germano procerior.* Et idem Tertul. 2. ad vxor. quem corrigo. *Vnde, nisi a diabolo, maritum petant bonum exhibendæ sellæ,* (lego, *in exhibenda sella:* nam addit in ablatiuo,) *& mulabus, & cinerariis peregrinæ proceritatis. Ciniflones* vocat Plautus in Aulul. & Horat.

—— Ciniflones, parasiti.

Aliquando autem carpenta mulierum Romanarum mulabus etiam fuere vecta. Quod nummi veteres ostendunt, & hic Tertulliani locus comprobat vsitatum fuisse sub Seuero. Cæterum *criniti* erant & *capillati* illi Gallici & Germani baiuli. Sic enim Poeta:

Crinibus in morem tortis, venere Sicambri.

Iuuenal. Sat.13.

Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirros?
Nempe quod hæc illis natura est omnibus vna.

Etiam Mœsi. Idem Sat 9.

—— & duo fortes
De grege Mœsorum, qui me ceruice locata
Securum iubeant clamoso insistere Circo.

Et Medi. Sat. 7.

—— lauari
Qui solet, & vexat lutulenta balnea turba,
Perque forum iuuenes longo premit assere, Medos
Empturus pueros, argentum, murrina, villas.

De Lydis, Strabo lib. 7. vbi de seruorum nominibus loquitur. De Syris, idem Iuuenalis:

—— longa vehitur ceruice Syrorum.

Et Martialis:

Octo Syris suffulta datur lectica puellis.

De Ægyptijs, idem lib. 12. epigram.75.

Cum tibi Niliacus portet crystalla catastus.

Syri autem rufa veste aliquando insignes in illa gestatione. Martial.lib.9. epigram.23.

Vt canusinatus nostro Syrus assere sudet.

De Cappadocibus, lib. 6. epigram.77.

Quid te Cappadocum sex onus esse iuuat?

Gratianus autem Imperator honoratis tantum, vti vehiculis permisit, & per certos dies. tit. de honor. vehic. lib. 11. Cod. Et Euseb. in Chron. ait Cleopatram regio comitatu vrbe egressam vetuisse lecticis margaritisque vti, quæ nec maritos nec liberos haberent, & minores essent quadraginta annis. Vt in antiqua rep. prohibitum scortis vti carpento: Quod honori datum pudicitiæ matronarum. Prohibitæ etiam fuerunt longe ante a Iulio Cæsare. Nam ita Sueton. cap. 43. in Iul. *Lecticarum vsum, item conchyliatæ vestis, & margaritarum, nisi certis personis & ætatibus, perque certos dies, ademit.* O Cæsar vtinam viueres, & nostram Romam videres. Intus autem aut legebant, aut scribebant, aut dormiebant. Quod Iuuenalis indicat Sat. 3.

—— ingenti curret super ora liburno.
Atque obiter leget, aut scribet, vel dormiet intus.

Multa alia possunt addi ad lecticarum antiquitatem, sed nostra lectica pauco apparatu contenta sit.

Galli & Germani capillati & crocati. — *Tertul. correct.* — *Ciniflones.* — *Carpenta vecta mulabus.* — *Criniti baiuli.* — *Mœsi serui lecticarij.* — *Medi.* — *Lydi. Syri.* — *Ægyptij.* — *Cappadoces.* — *Gratianus tantum honoratis vehicula permisit.* — *Scortis adempta.* — *Etiam a Cæsare Iulio.* — *In lecticis legebant. Scribebant. Dormiebant.*

6 INNISVSQVE FRATRI.] Fluctuo: an frater est, qui hoc anno Consul? nam noster, contra morem, cur dignitatem siluisset? Deinde ab omnibus desertum fuisse, scribit Seneca. Addo quod postea non fratri, sed P. Quirino propinquo, Libo vltimas preces dat perferendas. Certe si Consul fuit, multum ad crudelitatem & immanitatem Tiberij, & multum ad inuidiam addidit.

7 LIBELLOS ET AVTHORES.] Libellos, in quibus erant accusationis capita, quæ apud acta deponebantur, & nomina authorum, id est, accusatorum, manu eorum scripta. L. 2. de accusat. D. Nam accusatorem certum esse oportuit in quem accusationis probata calumnia cuderetur.

8 ITA MODERANS.] Noster Annal. 6. *Princeps immobilem se precibus, & inuidiæ simul ostendit.* & hoc ex artificio principum & Tiberij inter principes.

9 C. LIVIVS.] Constanter. Nam postea reperit. Et Liuiorum familia perantiqua apud Rom. Plinius lib. 29. cap. 1. de M. Liuio Consule cum L. Æmilio mentionem facit anno V. C. 535. & Liuius Liuiorum familiam inter claras Reip. Rom. non omittit.

10 VIAM APPIAM BRVNDVSIVM VSQVE.] Et sane Brundusij iter Appia fuit. Et ab Appio Appia dicta. Flaccus Siculus de condit. agr. *Viarum non vna est & eadem conditio. Nam sunt viæ publicæ regales, quæ publice muniuntur & authorũ nomina obtinent.* Cicero lib.8. ad Attic. epist.14. *Censeo, inquit, via Appia iter facias, & celeriter Brundusium venias.* Et Strabo lib. 5. ait Appiam viam stratam a Roma Brundusiũ vsque. Nam a porta Capena, Capuam, a Capua, ibatur Appia Brundusium. Appius autem Cæcus illam muniuit, vt ait Iul. Front. lib. de aquæduct. & Cicero pro Milone. Sed an vsque Brundusium strata ab Appio? ambigitur. Quippe Frontinus a Capena porta, ad Capuam tantum perductam ait lib. 1. Et non sine controuersia est distinctio aquarum Claudianarum a Claudio Cæco, & Claudio, Imperatore, quæ litem, vt putant, dirimat. Sub Cæsaribus id fuisse factum suspicor; Licet Aurelius Victor ita de viris illustrib. vbi de Appio Claudio. *Viam vsque Brundusium lapide strauit.* Et is est a quo Forum Appium. D. Hier. *Appij Forum, nomen fori Romæ ab Appio quondam Consule tractum. a quo & via Appia cognominata est.* In ea autem via cæsus a Milone Pub. Clodius, Appij Claudij, qui illam munierat, abnepos. Cicero de Arusp. respons. *Exemplo inutili, sed facto singulari*, vt ait Velleius. & cæsus a Milone circa Bouillas. Nam Clodio nemo perniciosior Reip. inter ciues, nemo bonis inimicior. Porta autem Capena, quasi Capuana dicta est, licet oppidum Capenam legerim: quippe portæ a proximis prouinciis, & vrbibus, & rebus, aliquando denominatæ. Sic *porta Romana*, quod eã proximus aditus erat Romam. Ita *Sabina* dicta, & *Veientina*, quod Veientum spectent, & Sabinos; & porta *Flumentana*, quod fluuium, & *Numentana*, quod Numentum.

11 AGNOSCENTES SERVOS.] Si agno-

Libellus accusatorum. — *Liuiorum familia apud Rom.* — *Ab Appio dicta.* — *Sed an muniuit Brundusium vsque, quæstio est.* — *In ea cæsus Clodius Appij abnepos.*

ſcebant, cur quæſtioni ſubdebantur: *De confeſſis, ſicuti de manifeſtis rerum capitalium more maiorum ſupplicium ſumendum*, ait Salluſt. in Catilin. bello. Nam quæſtio in inſiciantes: cape ergo *agnoſcentes*, pro gnaris & ſcientibus, ſed tacentibus. Sic ſupra. *Poſtquam ſatis teſtium & qui ſerui eadem noſceredt reperit*. Sic apud Nonium. *Neſcium* pro incognito, vt *ſcium* pro cognito. Noto autem ſeruos quæſtioni deſtinatos, arcis includi ſolere, ne cuiquam communicarent. Cicero orat. pro Milone. *Subito accepti, in quæſtione tamen ſeparantur a cæteris, & in arcas coniiciuntur, ne quis cum his colloqui poßit*. Quod firmat Feſtus lib. 16. *Robur*, inquit, *in carcere dicitur, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante robuſteis arcis includebatur.*

Agnoſcere pro ſcire.

Serui quæſtioni deſtinati incluſi arcis.

Quæſtiones repertæ veri inueniendi cauſa.

12 QVÆSTIO.] Author ad Herennium ita de quæſtionib. *Maiores noſtros dicemus, veri inueniendi cauſa, cruciatibus ac tormentis voluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, vt quicquid ſciant dicant*. At Græco more, equuleo, rota, igne, flagris, quæſtio exequebatur. Apul. 10. Met. *Nec rota, nec equuleus, more Græco apparata deerant*. Et idem lib. 3. *Nec mora, cum ritu Græcienſi ignis & rota, tum omne flagrorum genus inferuntur*. More Romano, vnco, vel vngula; nec enim legi vngula Græcos vſos fuiſſe. Seneca de Romanis: *ignis, tormenta, ferrum*. 10. Contr. 5. Erant autem alioqui apud eos varia quæſtionum genera, quæ notat Syneſius in epiſtolis: & Prudentius Hymno D. Hippolyti de vnco, vel vngula.

Quæſtio Græco more.

Romano more.

Vngula fixa cauis coſtarum cratibus, altos
Pandere ſeceſſus, & lacerare iecur:
Inde furens quæſitor ait: Iam tortor ab vnco,
Deſine: ſi vana eſt quæſtio, morte agito.

Vngula biſulca.

Erant autem biſulcæ illæ vngulæ. nam idem Prudent.

Coſtas biſulcis exſecandas vngulis.

Romani equuleo vſi.

Equuleo membra diſtenta.

Vngula diſſecata.

At Romani, & equuleum & vncum exercuerunt. Cicero pro Milone. *Facti in equuleo quæſtio eſt, iuris in iudicio*. Equuleo membra diſtendebantur, vngula diſſecabantur. Prudentius in Hymn. D. Romani Martyr. de vngula.

Deſcriptio vngulæ a Prudentio.

Scindunt vtrumque milites teterrimi
Mucrone hiulco penſilis latus viri;
Sulcant per artus longa tractim vulnera;
Obliqua rectis, recta transuerſis ſecant,
Et iam retectis pectus albet oßibus.

Retortis brachiis equuleati.

In equuleum mittebantur retortis brachiis, & ſurſum & deorſum ſuſpendebantur: Eratque ſtipes cui quaſi equitantes imponebantur, & diſtendebantur, quem *noxialem ſtipitem* vocat Prudentius libro de corona. Puto autem *fidiculas* accipi pro funibus & neruis quibus diſtrahebantur. Nam ait idem, *vinculis creſcere*. Et Sueton. in Tib. cap. 62. *Excogitauit inter genera cruciatus, vt larga meri potione per fallaciam oneratos, repente veretris deligatis, fidicularũ ſimul, vrinæque tormento diſtenderet*. Iſidorus Etym. 5. c. 27. fidiculas videtur ab diſcenda & elicienda *fide* putare dictas, nam eis reos ait torqueri in equuleo ad eruendam fidem. Idem Prudent. eod. Hymno D. Rom.

Fidiculæ.

Miſerum putatis, quod retortis pendeo
Extentus vlnis, quod reuelluntur pedes,
Compago artubus quod ſonat crepantibus?

Et Hymno D. Vincentij vtrumque tormentum notat & diſcriminat. Nam de equuleo ſic ait.

Prud. de vngula & equuleo.

Vinctum retortis brachiis
Surſum & deorſum extendite,
Compago donec oßium
Diuulſa membratim crepet.

De vnco addit.

Poſt hæc hiulcis ictibus
Nudate coſtarum abdita,
Vt per lacunas vulnerum
Iecur retectum palpitet.

D. Hieron. de vngula, ſiue vnco, in muliere ſepties icta. *Neque multo poſt, cum liuidas carnes vngula cruenta pulſaret, & ſulcatis lateribus dolor quæreret veritatem*. Syneſ. epiſt. 44. *Spathalum iſtum oportebit delicatum eſſe: ſed vincietur, & pendebit, fodienturque illi latera. Tortores enim acres ſunt ad coarguendum fucum; inueneruntque vngulas quaſdam, doctorum Syllogiſmorum vim habentes, vt quicquid illis imperantibus demonſtratum fuerit, id ipſum ſit verum*. Plumbum etiam cruciatibus adhibebatur. *Plumbatas* vocant: ſic Prudent. περὶ στεφάνων.

De plumbatis.

Tundatur tergum crebris ictibus,
Plumboque ceruix verberata extuberet.

Sic L. 2. de exact. trib. *Plumbatarum verbera, aut pondera*. *De verberibus*, locus eſt Prudentij. De *ponderibus* etiam hodie in Anglia vtuntur, vt audio, vt ex plumbo ponderibus grauiſſimis oneratos & pendentes torqueant. Quod vſitatum apud veteres, vt apud Amm. Marcel. lib. 29. vbi fidiculas & verbera, plumbeis ponderibus iungit. Puto ea eſſe pondera, quæ Seneca vocat *talaria* lib. 3. de Ira cap. 19. quod talis admoueantur. De quæſtione autem ſeruorum in dominos in vet. Rep. nihil intellectum a me, niſi in crimine inceſtus. Cicero pro Mil. Et ſane Iulius Cæſar nondũ mortua, ſed moriente Rep. cum populus poſtularet vt ſeruis in caput domini crederetur, *ſibi perniciem imprecatus eſt, ſi ſeruo in caput domini confitenti, vnquam crederet*. Nam ſalutem dominorum ſerui arbitrio committi, nefas. Sic etiam *ſeruus delator, etiam ſi verum dixerit*, inquit Imperator, *ignibus addicatur*. L. vlt. & L. ſeruum. de delatorib. Cod. Et Sylla de Tarpeia rupe, ſeruum domini accuſatorem, præmium petentem manumiſſionis, diſiecit poſt manumiſſionem. Iuſte. Nam ſeruus accuſator domini, pro peſte eſt in ciuitate.

Talaria.

13 CALLIDVS, ET NOVI IVRIS REPERTOR.] Sic D. Hieron. contra Vigilant. *Ne in hoc quaſi repertor noui ſceleris glorieris*. Sed quomodo noui iuris Tiberius repertor, cum Auguſtus ante Tiberium hæc repererit? Dio enim ſcribit l. 55. *cum non liceret in caput domini ſeruos torquere, prius Reip. vel ſibi vendi iußit, culpantibus multis, & leges diſſolui ea mutatione querentibus*. Sed nouum ius, quod actori manciparentur; at Auguſtus ſibi, aut Reip. Illa autem noua Tiberij Iuriſprudentia a Seuero & Caracalla reprobata fuit. Nam, vt ait Vlpian. L. 1. §. cum quidam, de quæſtionib. *Cum quidam deponere pretium ſerui paratus eſſet, vt ſeruus torqueretur contra dominum, Imperator noſter cum D. patre ſuo, id non admiſerunt*. Sed aliter Tiberius,

Seruus in domini caput non torquendus.

Tiberius legibus violandis ingenioſus.

rius, qui noui iuris repertor, etiam inuenit rationem, qua eques Romanus solueretur iureiurando. Remisit enim iusiurandum. Sueton. in Tib. cap. 35. Sed hoc, an regnare est, an leges iugulare?

Quirinus Consul Lepidemaritus. Quam tamen areperat.

14 P. QVIRINO PROPINQVO.] Quia Dione lib. 44. dicitur Pub. Sulpitius Quirinus. Et Consul fuit sub Augusto, cum M. Valerio Messala Barbato. Lepidam duxerat post diuortium Scauri, quam ille orbus & senex damnare passus est, & aqua & igne interdici, ob suppositum partum. Hic post amotum Marcum Lollium, datus fuit Caio Cæsari Augusti filio Armeniam petenti pro rectore: & licet Sulpitius dicatur, nihil tamen ad Sulpitios attinuit, cum esset Lanuuinus, sed vir militiæ impiger & acribus ministeriis, ait Tacitus 3. Annal. quo loci eum tangemus iterum.

Custos datus C. Cæsari.

Sulpitius dictus, sed de Sulpitiis nihil habuit.

Libo incautus inuenis dum custodius in Tiberium inquirit, infœliciter moritur.

Cingebatur interim milite domus; strepebant etiam in vestibulo, vt audiri, vt aspici possent, cum Libo ipsis, quas in nouissimam voluptatem adhibuerat,[1] epulis * excruciatus, vocare percussorem,[2] prehensare seruorum dextras, inserere gladium. Atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, euertentibus[3] adpositum * mensa lumen, feralibus iam sibi tenebris duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum conlabentis, adcurrere liberti: & cæde visa miles abstitit. Accusatio tamen apud patres adseueratione eadem peracta. iurauitque Tiberius[4] petiturum se vitam, quamuis nocenti, nisi voluntariam mortem properauisset. Bona inter accusatores diuiduntur: & præturæ extra ordinem datæ his qui senatorij ordinis erant. Tunc[5] Cotta Messalinus[6] ne imago Libonis exequias posterorum comitaretur censuit: Cn. Lentulus ne quis Scribonius[7] cognomentum Drusi adsumeret. supplicationum dies Pomponij Flacci sententia constituti: vt dona Ioui, Marti, Concordiæ, vtque Iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur.[8] * L. P. & Gallus Asinius, & Papius Mutilius, & L. Apronius decreuere, quorum autoritates, adulationesque retuli, vt sciretur vetus id in Rep. malum.[9] Facta & de mathematicis Magisque Italia pellendis senatus consulta: quorum e numero L. Pituarius saxo deiectus est. In P. Martium consules[10] extra portam Exquilinam,[11] cum classicum canere iussissent,[12] more prisco * aduertere.

** exsatiatus*

** in mensa*

Vt accusatorũ sit frequentia, damnatorum eis bona addicta.

** L. Pætus, forte L. Piso*

** animaduertere.*

Correctus Tacitus.

1 EPVLIS EXCRVCIATVS.] Vnde putas istius scripturæ infœlicem partum? ab exscriptoribus. Et sane sunt meræ nebulæ quæ menti Libonis, nec historiæ cõueniunt. Nam si Libo ad nouissimam voluptatem epulas parauerat, vnde illi cruciatus ex epulis? *Iacere in conuiuio, & torqueri, an paria sunt?* inquit Seneca epist. 71. *Plurimum interest inter gaudium & dolorem.* ait idem ep. 66. Moris erat iis, qui de nece sibi inferenda cogitabant, hilariter epulari, & ita sibi violentas manus adferre; vt hilarius mundo excederent. D. Augustinus in Psalm. 108. *Nonne attendis quam licentiosa crudelitate viuant gladiatores? Vnde hoc nisi quia iam tanquam ad ferrum & victimã destinati explere volunt libidinem antequam fundant sanguinem?* Sic Liuius lib. 27. facit Vibium & 27. Senatores lautis epulis exsatiatos & temulentos venenum hausisse. Sic noster, Asiaticum, quem in extrema vitæ linea, lauto corpore, hilare epulatum ait, & sibi vitam ademisse. Sic Sæuinum, quem affluentius solito conuiuium ineuntem scribit seruorum charissimis, libertate, aliis pecunia donatis, se necasse. Sic Iubam regem Maurorum, quem magnifice cum Petreio epulatum, mutuis vulneribus tradunt se confecisse. Sic Florus Cantabros ferro venenoque inter epulas se trucidasse. Ergo non agnosco verbum *excruciatus*, & lego, *exsatiatus* cum Liuio. Sic Tacitus lib. 3. dixit, *Singuli nunquam exsatiabuntur.* Et sic Lucanus lib. 10. exsatietatem describit.

Postquam epulis Bacchoq. modum lassata voluptas
Imposuit.

Florus lib. 2. vbi de Numantinis *Sese prius epulis quasi inferiis impleuissent carnis semicrudæ, & cæliæ: sic vocant indigenæ ex frumento potionem.* Allusit huc Seneca epist. 12. nam sic ille. *Pacuuius, qui Syriam vsu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis se sepelisset, quasi sibi parentaret, sic in cubiculum ferebatur a cœna, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur, βεβίωκε βεβίωκε.* Non omitto quod Iuuenalis Scholiastes Sat. 6. in versu, *Nos vtinam vani,* scribit: *Pontia P. Petronij filia, quam Nero conuictam in crimine coniurationis damnauit* (lege, *vt crimine*) *defuncto marito filios suos necasse conuicta, cum largis se epulis onerasset, & veneno,* (quid si *vino* legendum?) *venis incisis saltans, quo maxime studio oblectabatur, extincta est.* Dixi *vino*, quia superiora exempla de vino produnt. *Venenum* tamen addit Liuius: & forsan *vino, & veneno,*

Excusæ lectionis absurditas.

Hilariter epulati qui de nece sibi danda cogitabant.

& venis ruptis libuit mori huic viragini, vt masculos non æquaret, sed superaret. Verum αὐτόχειρες omnes detestandi & execrabiles.

Prehensabant volentes mori servorum dextras.

2 PREHENSARE SERVORVM DEXTRAS.] Quod erat moris sua manu morituris. Appianus de bello ciuili. *Labeo, vir doctrina, & prudentia clarus, pater Labeonis, qui propter iuris ciuilis peritiam, hodieque celebratur, cum fossam in tabernaculo suo, pro corporis magnitudine fodisset, mandataque seruis suis, cæteris de rebus dedisset, vxori & liberis vt voluit prospexit, literasque seruis ad eos dedit: Tum eorum fidelißimum dextra prehendit, eumque circumegit, vt mos est Romanis manumittere, conuersoque gladium dedit, & iugulum præbuit, atque ita cæsus, tabernaculum pro sepulchro habuit.* Sic Sceuinus Milichum, libro 15.

Tacit. correct.

3 ADPOSITVM MENSA LVMEN.] Lege fidenter, *Adpositum in mensa lumen.* Nam instat in littera *m* quæ vltima verbi, *adpositum.* docui supra. Et sic solebant. Tertull. *Ad omnem actum, ad omnem progressum, ad sedilia, ad cubilia, ad luminaria,* (decedēte die cum lumen mensæ adponitur) *frontem signo crucis terimus.* Et *terere* non est per imaginationem de cruce cogitare, sed manu & digito frontem signare. Hoc Christiani veteres omnes docuere contra Caluinistarum commenta.

4 PETITVRVM.] A Senatu scilicet. nam supra responsum est vt senatum rogaret. Tamen non male *imperiturum se vitam*, vt ad Tiberium referatur.

Messala Valerius Messalinum & Cottam reliquit.

5 COTTA MESSALINVS.] Filius Messalæ oratoris, qui Messalinum, & hunc Cottam fratres reliquit. Dictus est autem L. Aurelius Cotta, quod in domo L. Aurelij Cottæ, qui Consul fuit cum L. Manlio Torquato, anno vrb. cond. 689 adoptatus esset. Ouidius ad eum scribit, & disertum facit, lib. 3. eleg. 4. de Ponto.

Legimus, o patrij iuuenis non degener oris,
Dicta tibi pleno verba diserta foro.

Cotta disertus. *Qui lippus fuit.*

Notatur tamen a Tacito vt *atrocioris sententiæ author* Annal. 6. fuitque in senectute lippus, quod Persius illi obiicit Sat. 2. Et vetus interpres Iuuenal. scribit *tam vitiosos oculos in senectute habuisse, vt palpebræ eius in exteriorem partem verterentur.* forte per ingluuiem pristinam. Nam magnus fuit epulo, & inter istius tempestatis manducones egregius helluo; quique per luxuriam paterna bona non modo momorderit, sed funditus abligurierit. Notat eum Poeta Satyricus vt comedonem, & bibonem egregium, & vocat

Per ingluviem. *Cal narius Senator.*

Perniciem, & tempestatem, barathrumque macelli.

id est, γαστρίμαργον & insanum ventrem impotentem & inexplebilem præ voracitate, Quemadmodum etiam Plinius. *Nam primus,* inquit, *patinas pedum anserinorum torrere, atque cum gallinaceorum cristis condire reperit,* lib. 10. cap. 22. Digna Senatore disciplina. Deque tam vili inuento Lurcones gloriabantur, vt ille Horatianus gurges.

Erucas virides inulas ego primus amaras
Monstraui incoquere.

Nobile & senatorium opus. En Cotta cui satius & gloriosius fuisset ex Lucilio,

Infamem inhonestamque odisse popinam.

Sed his Gulonibus ars assueta, vt parsimonia insueta. Addo de eo Persij versus, quia notabiles, & ad eius popinonis mores, & animum noscendum valde apti, qui in dicenda sententia atrocissimus fuit. Nam ait:

Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalæ lippa propago?
Compositum ius, fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?

Explicatus Persius.

Nam *prope est*, ait Seneca de Clem. *vt libenter damnet qui cito.* Nec æquus est, qui lubenter condemnat. Cæterum ait *de magna lance*, id est de magnis struicibus ciborum, quas familiares & quotidianas habebat, non possit dare *compositum ius*, quia semper cum atroci sententia, nec haberet *sanctos mentis recessus*, quia inquietus semper & turbidus & turgidus ira, *nec incoctum pectus generoso honesto haberet.* Nam quid patinarius senator generosi pectoris habere potuit? cum temperantia & sobrietas sint Senatoris boni primæ virtutes? Eumdem proculdubio tangit Iuuenalis, sed latenter Sat. 14. nam vbi de luxu hominem perculit, statim exsurgit in truculentiam eius, quam ridet.

Mitem animum, & mores modicis erroribus æquos
Præcipit.

Et idem etiam proculdubio de illo Sat. 8.

Quis fructus generis tabula iactare capaci
Coruinum?

Scriptor citatus, sed ignota scriptione.

id est, quæ gloria natum esse patre Coruino Messala, si vitiis gulæ inquinemur? Plinius certe citat illum in Indice, vt authorem. Sed quid scripserit, plane incognitum mihi. Verum si bene dixit, & si bene scripsit, vixit tamen male. quod peius mala scriptione & inculta oratione.

Graue imagines non sequi in funere.

6 NE IMAGO LIBONIS EXEQVIAS POSTERORVM COMITARETVR.] Quod perdidisse grauissimum. Nam Cicero pro P. Sylla. *Cum omnia hæc* (id est, imaginum in funere gestationes, cedrinæ domus exhibitiones) *indicio perdidisset. Non iam*, inquit, *de vita Publ. Syllæ, iudices, sed de sepultura contenditur. Vita erepta est superiore iudicio: nunc ne corpus eiiciatur, laboramus.* Nam dixerat superius. *Domus erit cedro exornata, aperientur maiorum imagines, ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, Iudices, hæc amissa sunt.* Et hæc erat Romanorum consuetudo in funere maiorum habere imagines quæ gestarentur. Plinius: *Vt essent,* inquit, *imagines, quæ comitarentur gentilia funera,* lib. 35. cap. 2. Horat. od. 8. Epod.

Funus atque imagines
Ducant triumphales tuum.

Quod Romæ perhonorificum fuit. Nec absisto nisi docuerim has funerarias imagines caput tantum & humeros habuisse. Sic enim Iuuenalis de statua:

—— truncoque simillimus Hermæ.

Truncum vocat quia truncus non homo perfectus, sed pars hominis. Et D. Ambr. 6. Hexamer. *Sola Arethusa principum capita & ductos ære vultus vel marmore adorauit.* Erāt tamen statuæ quædam quæ a capite ad pedes, vt statua Corneliæ matris Gracchorum quæ cum crepidis.

Et

Et virorum illustrium, sed non in luctu.

7 COGNOMENTVM DRVSI.] Nam Libo Drusus vocabatur, & Drusi nomen nobile in familia Tiberij, cuius pater Drusus, & frater, & filius, qui a Neronibus orti. Pedo ad Liuiam.

Iam legis in Drusum miserabile Liuia carmen.
Vnum qui dicat iam tibi, mater, habes.

id est, vnum habes solum filium superstitem qui te matrem nominet. In Rep. autem Romana celebre Drusorum nomen, quod Liboni tollitur, ad ignominiam,& vt peccatum magis puniatur; forte etiam vt principi gratificentur Senatores & filio principis. Nam his temporibus adulatio viuebat & vigebat ingens.

Drusorum nomen clarum.

8 L. P. ET GALLVS ASINIVS.] Lego, *Lucius Pætus & Gallus Asinius.* Vt duo sint tantum,non tres. Turbas autem fecit verbum (&:) & sic erat scriptum, *Lucius Pæt.& Gallus Asinius.* Sed Manuscripti vnam tantum ex geminatis ponunt. Sic supra lib. 1. *conducere, & pacem magis quam bellum probabam*, non addunt (&) quia illud (&) in fine verbi (conduceret) sufficit vnum esse pro duobus. Ergo duo sunt tantum, Lucius Pætus & Gallus Asinius. Pætorum autem familia antiqua & Consularis. Et Ælij vocati. Quod ex Liuio, qui Ælios Pætos vocat. & Cicero libro 9. epist. scribit ad Papirium Pætum, elegantes & iocosas epistolas: in quibus, Epistola scilicet 9. ostendit longam Papiriorum, seu Papisiorum originem. Pæti autem sunt quorum oculi leuiter declinant. Horat. Saty. 3. libri 1.

Strabonem appellat pætum pater.

Et Nonio *Petili* sunt tenues & exiles, vt *petila* crura & *petila* labra. Tacit. sub Nerone memorat quosdam Pætos: & Val. vbi de relig. in agro Q. Pætilij Numæ libros repertos & crematos.

9 FACTA DE MATHEMATECIS.] Istius Senatusconsulti meminit Tertullianus libro de Idololatr. dum ait. *Vnum propono, Angelos esse illos desertores Dei, amatores fœminarum, proditores etiam huius curiositatis* (Chaldaicæ scilicet) *propterea quoque damnatos a Deo. O diuina sententia, vsque ad terram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt. Expelluntur Mathematici sicut angeli eorum: Vrbs & Italia interdicuntur Mathematicis, sicut cælum, & Angelis eorum.* Tertullianus scribit *pertinax*, pro *pertinens.* Sic enim Cicero de Nat. Deor. *Deus pertinens per naturam cuiusque rei.* Et Sallust. in frag. *vnde pons in oppidum pertinens, explicatur.* Libet autem ita animo iubente, fragmentum Vlpiani a Pithœo editum, sed corruptum, & ab eo, aliisque diis tentatum, mea virgula tangere, & emendare. Ergo sic inquit Vlpianus lib. 7. de offic. Proconsul. vbi de Mathematicis. *Præterea interdicta est Mathematicorum callida impostura, & obstinacitate persuasio.* (lego *& obstinata hac ætate persuasio.*) *Nec hodie primum interdici ei placuit, sed hæc prohibitio est vetus. Denique extat Senatusconsultum Pomponio & Ruffo* COSS. *factum, quo cauetur, Mathematicis, Chaldæis, ariolis & cæteris qui similem incertum fecerunt:* lego, *qui similem huic artem fecerunt.* Nam ita in L. 7. Cod. de Malef. & Mathem. *Si quis magus, vel magicis carminibus adsuetus, qui maleficus vulgi consuetudine nuncupatur, aut aruspex, aut ariolus, aut certe augur, aut Mathematicus, aut enarrandis somniis occultans artem aliquam diuinandi, aut certe aliquid horum simile exercens, in comitatu meo, vel Cæsaris, deprehensus fuerit.* Vides reliquos qui similem huic artem fecerunt. Addit Vlpianus. *Aqua & igni interdicatur, omniaque bona eorum publicentur. Et sic æternis gentium, qui si id fecerit,* (lego, *& si sit e terris gentium, qui id fecerit,*) *in eum animaduertatur.* Digna pœna tanto crimine, dignum Senatusconsultum tanti Senatus magnitudine. Nec sto heic, sed pergens ad reliquum huius fragmenti, addit. *Et varie puniti sunt, qui id exercuerunt, pro mensura scilicet & consulationis.* lego, *pro mensura sceleris & illicitæ consultationis.* Lipsio, *sceleris*, verbum debemus, reliquum Veritati, non mihi. Vocat Horatius istas consultationes *Babylonios numeros*, quia apud Babylonios frequentissimæ. D. Augustinus Confess. 4. c. 3. vocat Mathematicos planetarios, & ait. *Illos consulere nec desistebam, quod quasi nullum esset eis sacrificium & nullæ preces ad aliquem spiritum ob diuinationem dirigerentur, quos tamen Christiana & vera Pietas repellit & damnat.* Et vere veraces repellit pietas. Nam quæ ab eis dicuntur, forte non arte inspectorum siderum dicuntur.

Senatusconsultum de Mathematicis.

10 EXTRA PORTAM ESQVILINAM.] Ab hac porta ad lucum Fagutalem iter erat, & non longe ab ea campus in quo fontes plectebantur. Sueton. in Claud. *Ciuitatem Romanam vsurpantes, in campo Esquilino securi percussit.* De hac porta iocus est Pisonis in M. Ciceronem Pisoniana oratione. *Cum ego,* inquit, *Cælimontana porta introiisse dixissem, responsione me mimica, Esquilina introiisse, homo promptissimus lacessiuit.* Erant autem illæ portæ duæ vicinæ. Sed cur dixit *mimica respõsione?* oportuit habuisse illam quendam aculeum & salem: Quippe mimi sunt, qui lætis salibus faceti, risum mouent. Quid si legendum sit *inimica*, non *mimica*? nam verbum *lacessiuit* videtur innuere. Suspicor autem hæc dixisse, quia extra illam Esquiliam portam habitabat carnifex, ibique *Puticulæ*, quibus cadauera ibi proiecta *putiscebant*, vt ait Ælius ex Varrone 4. de Ling. Lat. atque ideo *atras Esquilias* dicit Horatius lib. 2. Sat. 6.

Porta Esquilina.

Cicero correctus.

Et explicatus.

Atræ Esquiliæ.

——— at simul atras
Ventum est Esquilias.

Et quia in fontes animaduersurus per illam intrabat, puto Pisonem ea responsione vsum, quasi venisset carnificem vocaturus, & adducturus, vt in Ciceronis caput aliquid patraret. Sic iocus ille de quo Cicero 2. de orat. vbi de ridiculis. *A porta Esquilina video villam tuam,* id est patibulum. dixi, *suspicor,* nec adseuero, sed interpretor Senecam patrem 1. Contr. 3. *Extra portam* (Esquilinam scilicet) *istam virginem,* id est, patibulanda rapiatur, & ducatur extra Esquilinam portam. Ibi enim fontes plectebantur. Nam supplicia extra vrbem, ne cadaueribus & malis odoribus polluerentur. Romanis enim id in vsu, & non

Seneca interpretatus.

Supplicia extra vrbem.

Romæ, & aliis locis. modo Romæ, quod firmat Liuius lib. 77. sed aliis in vrbibus. D. Hieron. de mul. sept. ict. *Turbatur tali nuncio vrbs propinqua.* Et extra vrbem Hierusalem ductus est Saluator, pretium mundi suo sanguine exoluturus, vt in passione D. Cypriani, extra Carthaginem. Nam Pontius ita scribit. *Cum duceretur ad locum, qui dicitur Sextus, quarto ab vrbe milliario.* Et hoc, ne ciues cædium & suppliciorum aspectu macularentur. D. Hieronymus lib. 4. in Matth. cap. 27. *Extra vrbem & foras portam loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum. Et Caluariæ, id est decollatorum, sumpsere nomen.*

Extra Hierusalem Saluator ductus.

Etiam D. Cyprianus.

Extra Carthaginem.

Clasicum in supplicio.

11 CVM CLASSICVM.] Seneca lib. 9. Controu. 2. describit in prouinciis suppliciorum morem præsente magistratu. *Ascendit,* inquit, *prætor tribunal, inspectante prouincia, noxiæ post terga ligantur manus; statim intento ac tristi omnium vultu, fit a prætore silentium; adhibentur deinde legitima verba; canitur ex altera parte classicum.* Quod autem ait *more prisco*, id est, *more maiorum.* Sic Gellius dixit, *mos antiquus senatorum.* lib. 1. cap. 23. & lib. 10. cap. 2. in oratione M. Catonis pro L. Turio. *Ita esse moribus maiorum traditum.* Apuleius lib. 10. Metam. *Vt rite & more maiorum iudicio reddito, & vtrumque secus allegationibus examinatis, ciuiliter sententiâ promeretur.* Et eodem libro. *Desperatissimum latronem certum extremæ pœnæ quæ more maiorum in eum competebat.* Sueton. in Neron. cap. 49. *Legitque se hostem a Senatu iudicatum, & quærere vt puniretur more maiorum, interrogauit quale esset id genus pœnæ: & cum comperisset nudi hominis ceruicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi, conterritus, duos pugiones, quos secum attulerat, arripuit.* Noster lib. 6. *Sanctitate domus priscum ad morem.* O prisci mores, vbinam gentium estis? & qua via abiistis? Plura sunt in monumentis veteribus vestigia. Nam classicum canebatur, vbi damnatus plecteretur: & *classicum* dictum a calando, id est vocando. Nam aduocabantur omnes vt pœnæ testes essent. Lucanus egregie.

Solennia in puniendis reis.

Quid more maiorum.

Non ciuis meus est in quem tua classica Cæsar
Audiero.

Nam damnatus perdit ciuitatem Romanam.

12 MORE PRISCO ADVERTERE.] Lego *animaduertere.* D. Augustinus Psal. 68. *Nolo videas peccata mea, quia videre Dei, est animaduertere: Ideo & iudex, quod punit animaduertere dicitur, id est, animum illuc vertere, intendere vtique ad puniendum, quia iudex est.* Et sane Psalmus hæc firmat vbi scribit. *Posuisti nos in illuminatione vultus tui*: id est, nostra peccata constituisti obtutibus tuis, vt illa aduerteres & in illa animaduerteres.

Reipublicæ labes a luxu.

Serica vestis fœda viris Romanis.

Proximo senatus die, multa in luxum ciuitatis dicta a [1] Q. Haterio consulari, Octauio Frontone prætura functo: decretumque [2] ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent; [3] ne vestis serica viros fœdaret. Excessit Fronto, ac postulauit [4] modum argento, [5] supellectili, * [6] familiæ. Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e Rep. crederent, loco sententiæ promere. Contra Gallus Asinius disseruit, *auctu imperij adoleuisse etiam priuatas opes; idque non nouum, sed e vetustissimis moribus: aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam, & cuncta ad Remp. referri: qua tenui, angustas ciuium domos; postquam eo magnificentiæ venerit, gliscere singulos: neque in familia & argento, quæque ad vsum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortuna possidentis: distinctos senatus & equitum census, non quia diuersi natura, sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent,* [7] * *talesque ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur: nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delinimentis curarum & periculorum carendum esse.* Facilem adsensum Gallo, [8] sub nominibus honestis, [9] * confessio vitiorum, & similitudo audientium dedit. Adiecerat & Tiberius, non id tempus censuræ: nec si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi autorem.

* & familiæ.

* æqualesque si ad

* concessio vitiorum,

Luxus permissus, non repressus.

Vt quis maiores curas & pericula, ita maiora solatia & delinimenta habere debere.

1 Q. HATERIO CONSVLARI.] Addidit *Consulari*, ad discrimen D. Haterij eius filij, nondum Consulis, & qui postea cum C. Sulpitio Consul fuit. Sed quando Q. Haterius pater, & cum quo extiterit Consul, non reperio; reperiet alius me diligentior. Nam Fasti silent, & forte suffectus fuit.

2 NEC VASA AVRO SOLIDA.] Nisi ad rem sacram, quod Dio notat. Et quæsitum fuit an in argenteis poculis quæ emblemate aureo celata erant, locus esset legi. Minime: nam lex de solidis auri poculis loquitur. Excipio etiam argentea vasa quæ magistratibus donabantur. Nam vt ait Val. lib. 2. cap. 3. *Instrui imperia argenteis vasis & annulis aureis publice præbitis, patiebantur, quo talium rerum vsu, authoritas magistratuum esset ornatior.* Aurum autem Romæ non nisi Asia deuicta in honore fuit.

Vasa auro solida iam tempore Augusti.

Et

Et vasa ex auro solida non nisi Augusti temporibus in vsu fuere. nam Seneca pater lib. 9. Controu. 1. *Magnifico apparatu extruitur conuiuium, distinguuntur argenteis poculis aurea.* Et Plinius. *M. Antonium, vasis solido ex auro, in omnibus obscœnis vsum fuisse* narrat. Quod nec mirum in illo Ægyptio rege, & altero Dionysio Deo. Spart. in Tyrannis ait Zenobiam Ægyptiorum sobolem, *vasis aureis vsam & gemmatis ad conuiuia, quibus & Cleopatra vsa est in ministerio.* Sed hæc apud exteros. Romæ autem viliores etiam solido auro vsi sunt postea. Nam Martialis ita:

M. Antonius idem.

Sub Domitiano primum.

Ventris onus misero, nec te pudet, excipis auro.

En lasanum ex puro auro. Aiunt ad hæc facere, sed dubito, quod Iuuenalis scribit:

Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

Cicero actione 5. in Ver. *Misit etiam trullam gemmeam rogatum.* Dixi, dubito. Nam trulla est quod trullum, quo manus perluuntur, non quo excrementa egeruntur. Temporibus vero Caligulæ, & Neronis, & ante Domitianum, totis velis luxuria cucurrit: Ita vt Poppea Neronis soleas delicatioribus suis iumentis, solido ex auro indueret. Idem Plinius lib. 33. cap. 3. & 11. Quid si *inderet* scriptum fuit, non *indueret*? Scio tamen *induere* vsitatum in calceatura authoribus & Plinio cap. 12. lib. 33. Sed aliud in homine, aliud in iumento. Non omitto hanc facultatem tradi solere a regibus, vt quis aureis poculis biberet. Nam Machab. 2. loquens de Antiocho nobili. *Misit Ionathæ aurea vasa, in ministerium, & dedit ei potestatem bibendi in auro, & esse in purpura, & habere fibulam auream.* Nec satis: nam aurea & argentea vasa, pretiosis lapidibus ornabantur, imo onerabantur. Iuuenal. Sat. 5. quanquam sub Domitiano.

Sub Nerone & Caligula, luxuria totis velis cucurrit.

In aureis vasis, etiam lapides pretiosi.

Virro tenet phialas, tibi non committitur aurum,
Vel si quando datur, custos affixus ibidem,
Qui numeret gemmas, vnguesque obseruet acutos.

Silius lib. 13. sub Nerone.

Poculaque Eoa luxum irritantia gemma:
Nec modus argento, cælataque pondera facti
Tantum epulis auri.

Cicero act. 5. in Ver. *Erat etiam vas vinarium, ex vna gemma, prægrandi trulla excauata cum manubrio aureo.* Et Plin. lib. 33. *Turba gemmarum potamus, & smaragdis teximus calices, ac temulentiæ causa, tenere Indiam iuuat,* (id est in poculis Indicas opes) *& aurum iam accessio est.* Propertius lib. 3. eleg. 4.

Nec bibit e gemma diuite nostra sitis.

Seneca, Quare bonis viris mala accidant. *Quanto magis huic inuidendum est, quam illis quibus gemma ministratur?* Etiam in priuatorum calceis gemmæ. Martial. lib. 12. epigram. 50.

Calcatusque tuo sub pede lucet onyx.

Sic Caligula apud Senecam. *Socculum auratum, margaritis distinctum ostendere voluit.* Nam Caligulæ soccus, vitioso eius capite ornatior, vt ἀσωτίας eius videas, & rideas. Sed principi licet quod subdito non licet.

Gemmæ sub Caligula in calceis.

3 NE VESTIS SERICA VIROS FOEDARET.] Ezechiel. 16. de more Iudæorum: *Cinxi te bysso, indui te subtilibus.* Et inter Romanos, Petron. Arbiter illam vestem sericam vocat eleganter *ventum textilem*, vt bombycem nominat *nebulam lineam*, propter tenuem & delicatam, & perspicuam texturam. Varro *vitream togam* dixit apud Nonium in Modio. *Serica* autem dicta fuit a Seribus Indiæ populis, de quibus Propertius.

Seres sub Ausoniis veniet prouincia virgis.

Serica vestimenta a Seribus populis.

id est, Serum prouincia erit subdita Romanis. D. Hieronym. ad Lætam de instit. filiæ. *Spernat bombycum telas, Serum vellera, & aurum in fila lentescens: talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudantur.* Et certe adeo tenuis erat illorum vestium compositio, vt vestis non esset, sed *nuditas.* Contra *sarcinatrices* dicebantur quæ tot crocotulis aggestis oneratæ erant vt vix possent progredi. De serica nuditate ita Martial. lib. 8. epigram. 68.

Fœmineum lucet sic per bombycina corpus:
Calculus in nitida sic numeratur aqua.

Coa vestis nuditas est.

Seneca pater Controu. 7 lib. 2. *Prodite mihi fronte in omne lenocinium composita, paulo obscœnius quam posita veste nudæ.* Panegyricus authoris anonymi ad Constantinum: *Quales amœna Græcia & deliciæ Orientis educunt, vix leue pallium & sericos sinus vitandi solis tolerantes.* Coæ vestes dicuntur ad instar capilli tenues & molles, a quibus nullum auxilium corpori neque pudori: adeo sunt diaphanæ: & Phryxianeæ vestes contra graues & spissæ. Et Seneca filius ad Heluiam de Consolat. *Nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius, quam nudam componeret.* Horat. lib. 1. Sat. 2.

Altera nil obstat Cois tibi: pæne videre est
Vt nudam, ne crure malo, ne sit pede turpi.

Et Tertull. in Pallio, vbi de Hercule. *Pectus squammarum signaculis disculptum textu pellucido tegendo nudauit.* Hæc autem vestis circa tempora Augusti inuenta. Seneca ep. 90. *Quod si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est.* Recte, nam Roma tum habebat spurcos mores in propatulo. Primum autem fœminis vsitatum hoc vestimentum fuit, mox viris. Solinus cap. 53. *Hoc illud est sericum in vsum publicum, damno seueritatis admissum, & quo ostentare potius corpora, quam vestire, primo fœminis, mox etiam viris, persuasit luxuriæ libido.* Apul. lib. 11. Met. *Alius soccis auratis, serica veste, mundoque pretioso, & attextis capite crinibus, incessu perfluo, fœminam mentiebatur.* Et libro 7. *Sumpta muliebri veste, florida in sinus floccidos, & vndantes, mitellaque textili contecto capite.* D. Hieronymus tale vestimentum Iouiniano exprobrat. *Nunc,* inquit, *lineis & sericis vestibus, & Atrebatum telis, ac Laodiceæ indumentis, ornatus incedis.* Et hodie adhuc Atrebatum telæ in pretio sunt. dicimus, *La toile de Cambray.* Quamuis aliud sit Cameracum, & Atrebates: qui vicini tamen populi, & prouinciæ sorores, aut sororiantes mammæ. Tertullianus idem exprobrabat, vt parum virile, Cluacinæ Veneris flamini: *Sericum ventilat,* inquit, *latrinarum antistes*, in Pallio: vt Iuuenalis philosophis quibusdam exprobrat.

Coa vestis apud Rom. circa tempora Augusti.

Primum fœminis vsitata.

Iouinianus barreticus in vestibus amœnus. Atrebatum telæ.

Acer, & indomitus, libertatisque magister
Cretice pelluces.

Viri in Coa veste.

Plinius lib. 11. cap. 23. *Non puduit has vestes vsurpare, etiam viros, leuitatem propter æstiuam: in tantum a lorica gestanda discessere mores, vt oneri sint etiam vestes Assyriæ. In bombyce adhuc fœminas cedimus.* Seneca epist. 123. *Nonne videntur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum fœminis vestem?* Tibullus libri 2. eleg. 4.

O pereat quicunque legit viridesque smaragdos,
Et niueam Tyrio murice tingit ouem.
Hic dat auaritiæ causas, & Coa puellis
Vestis, & e rubro lucida concha mari.

Inuentrix Coæ vestis.

Huius vestis Coæ inuentrix Pamphila Latoi filia. Plin. lib. 2. cap. 22. Et Iurisconsultus L. 23. de aur. & arg. leg. D. *muliebria vocat vestimenta, quibus sine vituperatione vir vti non potest.* Ideo a Valentiniano prohibita L. 1. Cod. de vestibus holobericis. Et heic noster author ait, ista veste fœdari viros. At fœditas non modo in veste, sed in odore, & in colore apud sobrios & frugi viros. *De odore* Claudian. 2. in Eutrop.

Vestes odoratæ putidæ viris.

Vestis odoratæ studium, laus maxima, risum
Per varios mouisse, sales minimeque viriles
Munditiæ, compti vultus, onerique vel ipsa
Serica.

Hic autem odor ab vnguentis, aut herbis, aut puluere, aut pelliculis. *Ab vnguentis*, Martialis lib. 1. epigram. 50.

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga,
Olidæ vestes murice.

Idem lib. 3. epigr. 54.

Quod quacunque venis Cosmum migrare putemus,
Et fluere excusso cinnama fusa vitro.

Et libri eiusdem epigram. 62.

Balsama qui semper, cinnama semper olet.

Iuuenalis Sat. 4.

Et matutino sudans Crispinus amomo,
Quantum vix ferrent duo funera.

Ex herbis. Plinius lib. 21. cap. 19. de baccare. *Vestibus odoris gratia inseritur*, vt rosa, hyacinthus, crocus. Etiam *citrea mala odoratissima, vt de fructibus idem dicas, quod de herbis. Nam interiecta vesti, tineas necant.* De puluere in Cantic. Canticorum. *Quæ est ista quæ ascendit sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij?* De pelliculis, D. Hieron. ad Principiam. *fragrare musco mure.* Et ad Demetriadem. *Peregrini muris olere pelliculas.*

Odoratæ vestes apud Iudæos.

Et a Iudæis ille vestium odor. Psalm. *Myrrha, & gutta, & casia a vestimentis suis.* Et, *Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Cant. Canticor. Sic L. Plautius in proscriptione, odore vestis proditus. Plinius lib. 13. cap. 3. Quodque mirere, non modo vestes odore, sed soleas suas matronæ vngebant vnguentis, quo bene olerent. Inde myrobathrarij in Aulularia dicti *vnguentorum propolæ.* Vngebant etiam lectos. Martial. lib. 2.

Vnctura apud Romanos celebris.

Quid torus a Nilo, quid sindone tectus olenti,
Ostendit stultas quid nisi mœchus opes?

Prouerb. 8. *Aspersi cubile meum myrrha & aloe, & cinamomo.* Vtque viri & caput, & barbam, & pectus vnguentis perfundebant, ita etiam fœminæ mammas, & vultum, & pedes. De capite, & barba. Regius Psaltes in Psalmo. *Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Et Leuitici 8. *Fundens vnguentum super caput Aaron, vnxit eum.* De pectore. *Fulcite me floribus, stipate me malis.* Quod interpretor de malis cotoneis, quæ inter odores. Plinius cap. 15. lib. 2. *Omnia iam & virorum salutatoriis cubilibus inclusa & ad odorem nouæ nuptæ, cotonea edebant.* De mammis fœminarum. *Vbera fragrantia vnguentis optimis.* Ideo vocat *montes myrrhæ, & colles thuris.* De manibus. *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* De pedibus. Primum lauabant pedes butyro. Iob. 19. *Quando lauabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei.* De vnguento ad lauandos pedes, in Euangelio. *Mulier tenens alabastrum vnguenti, effudit super pedes recumbentis.* Plinius eodem libro, cap. 2. de odore matronarum. *Summa,* inquit, *vnguentorum commendatio, vt transeunte fœmina, odor inuitet, etiam aliud agentes.* De colore vestium conqueritur Plinius, loco maculoso, quem eluo, & interpretor, cap. 2. lib. 22. Nat. hist. *Iam vero infici vestes scimus admirabili fuco.* (lego *succo.*) *Vtque sileam Galatiæ, Africæ, Lusitaniæ granis coccum* (lego, *Lusitaniæ e granis coccum*) *Imperatoriis dicatum paludamentis: Transalpina Gallia, herbis Tyrium & conchylium tingit, omnesque alios colores, nec quærit in profundis murices, seseque obiiciendo* (lego, *se neque obiiciendo*) *escam dum præripit belluis marinis. Intacta etiam, nec iam anchoris scrutatur vada, vt inueniat per quod facilius matrona adultero placeat, corruptor insidietur nuptæ, stans & in sicco, carpit quod frugi mundos exculpet.* ita lego, *non exsculpet*, vt excusum est: id est, quod est extra culpam, extra crimen Gallos reddat, & sine culpa & noxia, quia licet tingant suas vestes, tingunt herbis peruiis, & ex solo natis coloribus, & sine periculo quæsitis, imo nulla ambitione. Vocat autem *frugi mundos*, quod tunc Gallia luxu careret, & frugaliter vestiretur, non ambitiose vt Roma. Iuuenal. Sat. 14.

Plinius correctus. Et explicatus.

——— peregrina ignotaque nobis
Ad scelus, atque nefas, quæcunque est purpura ducit.

Nam purpuræ plures species. Plinius lib. 9. cap. 37. Silius inter luxum Capuanorum, & auri argentique monstra, hæc scribit libro 11.

——— madefacta veneno
Assyrio vestis.

Hæc hodie paganitatis vitia imitamur, vtinam & virtutes.

Prisca ætas purior, postera impurior.

4 MODVM ARGENTO.] Quanto prisca ætas frugalior, tanto postera apud Romanos fluxior & luxuriosior. Nam prisco æuo, argenti lamella Censorium crimen. Sic enim Ouid. 2. Fast.

Lamella argentea crimen Censorium.

Et breuis argenti lamina crimen erat.

Et ex Horatio:

Priuatus illis census erat breuis,
Commune magnum.

Sic vet. interpres Iuuenal. Sat. 10. ait *Fabricium Censorem collegam suum notasse in Senatu, quod supra decem libras argenti, vnam phialam inuenisset.* Antea enim non licebat Senatorem plus habere,

bere, ait Seneca de beata vita. Et *Fabricius bellicosos imperatores plusquam pateram & salinum ex argento habere vetabat*. Plin. 33. cap. 12. Postremo etiam moriente Rep. *coquinaria vasa argentea, Caluus orator fieri querebatur*. Plin. lib. 33. cap. 9. Lecti, & carrucæ, & scenæ, & triclinia & balnea & mensæ ex argento etiam cælato, quod mirere: quippe *cælaturæ*, vt ait Plinius, *aurum carius & nocentius faciunt*. Lucillius confirmat qui scribit:

Coquinaria vasa argentea. Pelles eniunt ex argento.

—— nam vel regionibus istis
Incrustata calix ruta caulique bibetur.

Propter quinque pondo argenti notatum fuisse triumphalem senem, iam fabulosum esse videtur, ait idem lib. 33. cap. 1. Tertullianus libro de Pallio dat catharticum huic vitio, sed non sine mendulo in excusis. *Lances, inquit, centenarij ponderis Sylla molitur. vereor sane, ne parua sit ista trutina, cum Drusianus equidem* (lege, *& quidem*) *seruus Clodij quingenariam ædificat*, ad augendum luxuriæ modum, ex conditione serui, quem Plinius ait *Rotundum* fuisse nominatum, lib. 33. cap. 11. Corrigo etiam & interpretor locum Plinij de argento c. 12. eiusdem libri. *Argentum, inquit, succedit ex re*, (id est ex rerum euentu) *aliquando & auro*: id est, loco æris & auri, aliquando homines vtuntur argento. Et hoc probat Romanarum mulierum exemplo. Nam adiicit. *Luxu fœminarum plebis compedes sibi ex eo* (id est ex ære) *facientium, quas induere aureas mos tritior vetat*. male *tritior*, lege, *mos tetrior*. Nam si tritũ erat, soccos habe[illegible] ex auro, quomodo id mos vetaret? At plebeiis mulieribus aurum interdictum. Et sciendũ est [illegible]osdam corrupta Rep. *æratos* gestasse soccos, quosdam *argẽteos*, quosdam *aureos*. De æreis Tertull. in Pallio. *Alius & sericatus, crepidam æratus incessit*. lege, *& crepida inæratus incessit*. *Argẽteos* plebeiæ mulieres gestabant. Plinius heic: *aureos* illustriores fœminæ & equestres. De *aureis* Seneca.

Tertullianus correctus.

Plinius correctus.

Socci ærei.

Argentei.

Crura distincto religauit auro,
Luteo plantas cohibente socco.

Et Apuleius 2. Met. *Alius soccis obauratis, indutus serica veste*. Plinius lib. 33. cap. 3. *Ad Hercules* (lege, *At Hercules*) *idem tu, Brute, mulierum pedibus aurum gestari tacuisti*. Et addit. *Etiamne pedibus induitur, atque inter stolam plebemque hunc medium fœminarum equestrem ordinem facit?* vocat autem *compedes*, quod his soccis argenteis, veluti compede vinctæ mulieres essent. Plura si voles de luxuria in vsu argenti, vide Plinium eodem libro, & capite. quam notat Silius lib. 11. in Capuanis.

Aurei.

Nec vitiis deerant vires, non largior vlli
Ausoniæ populo (*sic tum fortuna ferebat*)
Aurique argentique modus.

Notata Italiæ luxuria in argento & auro.

Qui duo luxuriæ fontes, Rempublicam pessumdedere. fœlix qui nec habet, nec habere cupit.

5 SVPELLECTILI.] Supellectilem Iurisconsulti dicunt esse *patrisfamilias instrumentum, quod neque argento, auroue facto, contineatur*. L. 9. D. de supellect. leg. Erantque peculiares serui, quibus supellectilis cura mandata erat. Sunt autem specie supellectilis, aulæa, arculæ, lecti, qui interdum inargentati, & inaurati, atque gemmati, L. 3. §. vitrea, de supellect. leg. & L. 100. §. vlt. de Legat. 1. Triclinia etiam, & mensæ, quarum Tertullianus arguit luxuriam in Pallio. Et præcipue de mensa. *Adigo, inquit, cauterium ambitioni, qua M. Tullius quingentis millibus nummum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus, pro mensa eiusdem Mauritaniæ numerat*. Quæ quia cum Plinio non conueniunt, discordia ex notis nota est, quæ hodie ingeniis pro cruce sunt. Seneca epist. 3. luxuriæ gradus facit, his verbis. *Luxuriam vbi late fœlicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit, deinde supellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant*. En luxuriæ gradus, quos transcendimus, & transcendisse gloriamur.

Quid supellex Iurisconsultis.

Serui ad supellectilem.

Luxuria in supellectile.

6 FAMILIÆ.] Seruorum videlicet. Nam *familiæ appellatione, seruilem familiam contineri sciendum est*, ait Vlpianus L. 2. §. familiæ. de public. D. Erat autem tantus seruorum numerus, *vt legiones* vocet Plinius. *Hoc, inquit, profecere mancipiorum legiones*, lib. 33. cap. 1. Iuuenalis vocat *cohortes* Sat. 14. Seneca filius *exercitus*, de tranquill. animi. Seneca pater *greges seruorum*. Petron. Arb.

Seruorum turba.

Legiones vocat Plinius.

Exercitus Seneca.

Greges, eius pater.

—— ecce Afris eruta terris
Citrea mensa, greges seruorum.

Tacitus *agmina* lib. 12. Annal. *Quod parum coercitu per Calabriam seruorum agminibus, Italiam turbarit*. *Nationes* etiam vocat lib. 5. Annal. *Postquam, inquit, nationes in familiis & ergastulis habemus*. Excreuere enim in immensum postea. Quod notat Strabo lib. 14. aitque post excisam Carthaginem & Corinthum, hos seruorum greges Romanos habuisse, & Delum fuisse emporium celeberrimum venalitatis huius mercimonij. Antiqui autem Romani vocabant illos *Marcipores, Lucipores, Publipores, & Philippores*, id est pueros & seruos Marci, Lucij, Publij, & Philippi; erantque gentiles dominorum ab auis atauisque profecti, & iure successorio relicti. Pudentilla vxor Apuleij, *quadringentes* habebat. Apul. apolog. 2. Quidam Clodius Isidorus, *quatuor millia* reliquit, ait Plinius lib. 33. cap. 10. Lipsius ex Athenæo notat 10. & 20. *millia*. Crassus multa habuit millia, inter quos *quingenti* latomi, architecti, & fabri lignarij. Sed est singulare quod notat Apuleius ex priscis Romanis contra nepotum indomitam luxuriam. *M. Antonium Consularem solum octo seruos domi habuisse, & Carbonem, qui rebus potitus est, vno minus. Etiam Manio Curioni, tot adoreis longe illustri, qui ter triumphum vna porta egerit, duos calones solos fuisse*. Et subiungit acute. *Illum virum de Sabinis, deque Samnitibus, deque Pyrrho triumphatorem, habuisse pauciores seruos, quam triumphos. M. Cato, inquit idem, in oratione sua scriptum reliquit, tres seruos solos duxisse in Hispaniam, cum Consul esset, & eo proficisceretur*. Quin *vnum seruum tres domini habebant*, inquit vet. Scholiast. Iuuenal. Sat. 14. in hoc versu.

Agmina Tacitus.

Lucipores. Marcipores.

—— vnus
Vernula, tres domini.

Sed non est ille Iuuenalis sensus, quem alias explicabimus. Petron. Arbiter contra de illa seruorum multitudine, ait *Eumolpum familiam tam magnam per agros Numidiæ habuisse, vt posset*

Carthaginem capere. Non abeo, quin Senecæ patris locum scalpello meo feriam, & sanem, licet obiter prius tetigerim. *Non me,* inquit, *delectant ignoti domino seruorum greges, nec sonantia laxi ruris ergastula.* Et hæc lectio pati potest, nam tantus erat numerus, vt ignoti esse possent dominis: qui ideo nomenclatores adhibebant ad eorum nomina scribenda. Sed in manuscripto legitur *noti*, quod est contra. lego ergo *notati*: quippe horũ seruorũ erant inscripti vultus, & notati frontes: vnde *in Eleusiniis sacris inscripti vultus, vincti pedes, abire iubebantur a mysteriis.* Quintilianus Declamat. 252. *Latius possidebitis, & numerosiores familias vestras ignorabitis.* Silius lib. 13.

Seneca correctus.

Ignoti greges seruorum domino.

Immensique greges famulæ ad conuiuia turbæ.

Sic ancillarum gregès Plinius dixit. Et in vrbe Roma longe plus seruorum, quam ingenuorum.

7 TALESQVE.] Nulla Sibylla hæc vt sunt, interpretetur, ac ne Apollo quidem etiam Delphicus. Lego ex coniectura quam veram puto. *æqualesque quæ ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur.* Quod interpretor. Nam Asinius, quem supra memoraui inter Polliones, notum luxuriæ mancipium, dum suetam luxuriam tuetur, ait *priuatas opes simul cum publicis creuisse, etiam inter priscos Romanos, & aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones fuisse pecuniam. Quod est verum. Sed omnia ad vtilitatem Reip. referri, siue res angusta, siue augusta & ampla domi sit, & quicquid sit in ædibus ciuium Romanorum, seu serui, seu argentum, & aurum, & supellex, non posse nimium aut modicum dici, nisi ex fortuna possidentis*: id est, vt si quis vilioris conditionis lectos habeat argenteos, mensas citreas, & eiusmodi alia, nimium erit: ideoque distinctos ordines, vt vnusquisque habeat suam dignationem, immo ea omnia esse æqualia, quæ ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur. En istius Nepotis sententia. Vere Nepotina ad fouendos luxus, Reip. hostes perpetuos & perduelles.

Tacitus correctus.

Et explicatus.

8 SVB NOMINIBVS HONESTIS.] Quia scilicet Scipiones & Fabricios Asinius nominarat. *Aliam enim dicebat apud Fabricios, aliam apud Scipiones fuisse pecuniam.* Et nota Asinium Scipionum nomine luxum tueri, qui homo ad luxum natus: ex quorum tamen gente erat, vt dixi lib. 1. Sic pulchra nomina, turpibus vitiis obtenduntur, iampridẽ vsitata apud mortales consuetudine. Sed Dio Pompeio & Crasso Coss. scribit leges sumptuarias, cum vellent rogare, ita ab Hortensio prohibitos, quod ille *laudauerit multũ splendidissimam Consulum vitam & immensos quos facerent sumptus.* Itaque lex non rogata, sed suppressa.

9 CONFESSIO VITIORVM, VERECVNDIA.] Non ita, si mihi creditur, sed, *concessio vitiorum, & similitudo audientium.* Nam licet quis vitia confiteatur, tamen non assentit, vt vitia locum habeant: sed assensere Asinio, propter similitudinem morum, quam Senatores cum illo habebant, & quod facile vitiis concederent, in quæ transierant dudum. Sic manus manum fricat.

Interpretatus Tacitus.

Inter quæ L. Piso ambitum fori, corrupta * iudicia, sæuitiam oratorum accusationes minitantium increpans, abire se, & cedere vrbe, victurum in aliquo abdito & longinquo rure testabatur. simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, & quanquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit, vt abeuntem autoritate vel precibus [1] tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocata in ius Vrgulania, quam supra leges amicitia Augustæ extulerat. [2] Nec aut Vrgulania obtemperauit, * in domum Cæsaris, spreto Pisone, vecta, aut ille abstitit, quanquam Augusta se violari & imminui [3] quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri ciuile ratus, vt se iturum ad prætoris tribunal, adfuturum Vrgulaniæ diceret, processit palatio, procul sequi iussis militibus. Spectabatur occursante populo, compositus ore, & sermonibus variis tempus atque iter ducens, donec propinquis Pisonem frustra coercentibus, deferri Augusta pecuniam, quæ petebatur, iuberet. Isque finis rei, ex qua neque Piso inglorius, & Cæsar maiore fama fuit. Cæterum Vrgulaniæ potentia adeo nimia ciuitati erat; vt testis in causa quadam, quæ apud senatum tractabatur, venire dedignaretur. Missus est prætor, qui domi interrogaret: cum virgines [4] Vestales in foro & iudicio audiri, quoties testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

* ait

Morbi reip.

* vi domum

Iudiciorum maiestas a fœminis interuersa.

1 TENERENT.] Pro *retinerent.* Sic lib. 4. *Semelque absumpti tenebantur*, pro *retinebantur.* Dixi supra *curatius*, pro *accuratius*; quæ repetiisse, peccasse est.

2 NEC AVT VRGVLANIA.] In Suetonio, pro *Vrgulania* legitur *Herculania*, in vita Claudij. Eius enim filiam duxit Claudius Cæsar. Alij *Vargulaniam* vocant. nam Cicero 2. de

de orat. *Aul. Sempronius candidatus cum M. fratre Vargulam amplexus.* Et a Vargula Vargulania. Et postea. *Quid enim est Vargula assequutus?* At crebra heic Vrgulaniæ repetitio & loco tam vicino, contra morem Taciti, in suspicionem huius loci me traxit, vereorque ne legendum sit, *nec aut vrguenti illa obtemperauit, aut ille absistit;* & pro *vrguenti illa* finxerint *Vrgulania.* Veteres dicebant *vrguere* pro *vrgere.* Paul. Iurisconsultus de quæstionib. lib. 5. sentent. *Si suspicione aliqua reus vrgueatur.* Tertull. de resurrect. carn. *Vrguens vsquequaque per allegoriam necessariorum pabulorum.* Sic dicebant etiam *vnguere* pro *vngere.* Idem Tertullianus vbi de baptismo agit, eodem libro. *Caro abluitur,* inquit, *vt anima emaculetur: caro vnguitur, vt anima consecretur: caro signatur, vt & anima muniatur: caro manus impositione adumbratur, vt & anima spiritu illuminetur. caro corpore & sanguine Christi vescitur, vt anima de Deo saginetur.* Quæ omnia Christianorum veterum ritus in baptismo notant. Quæ vigent adhuc in ecclesia Catholica, hæresi vidente nec admittente.

Vrguere. *Vnguere.* *Nota vetustissimarum Christianorum baptisma.*

3 QVERERETVR.] Querebatur Liuia: Sed immerito, cum vir eius Augustus suam dignitatem ita imminui non putauerit. Nam vt scribit Sueton. cap. 45. in August. *Prætor Hylam pantomimum in atrio eius perquisiuit, immo flagellu verberauit, gratamque habuit in ædibus suis Prætorijs perquisitionem & castigationem.* Illæ autē perquisitiones, olim non fiebāt, nisi cum licio & lance, *ne matronarum pudicitia delibari oculis videretur,* ait Valerius. Et noto præteriens, etiam in Biblijs non liberum fuisse populo Dei, alienas domos inire, venia non petita. Sic enim Deuteron. cap. 24. *Cum repetes a proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris domum eius, vt pignus auferas, sed stabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit.* Ideo vestibulum dictum a Romanis, quasi vestibulatio, id est, vestigiorum stabilitio. Festus. Inuenitur apud veteres doctos, vestibula ob eam significationem dicta, quod in his locis ad salutandos dominos domorum quicunque venirent, stare solerent dum introeundi daretur copia. Vide quam honora populi Dei sit disciplina, a qua postea Romani edocti bonos hauserunt mores.

Perquisitio in ædibus Rom. cum licio & lance.

4 VESTALES IN FORO ET IVDICIO AVDIRI.] Magnus honos Vestalibus semper habitus Romæ, vt dixi alibi. Quippe regum filiæ Vestales olim, vt Tarpeia: & postea temporibus, virgines primæ nobilitatis. Symmach. de tradit. Basil. *Honorauerat lex parentum Vestales virgines, ac ministras Deorum, victu modico, iustisque priuilegijs.* Et supra. *Honor solus est in illo, velut stipendio castitatis.* Hic autem honos, quod lictore præeunte procedebant. Seneca pater Controuers. 2. libr. 1. *Procedente hac, lictor submouere iubebitur.* Honos, quod Prætor & Consules cedebant via, & fasces submittebant magistratus. Et idem libro 6. Controuers. 8. *Tibi magistratus suos fasces submittent, tibi Consules, Prætoresque cedent via.* Quod magnum. Nam magistratibus cedebant quicunque erant in Rep. exceptis matronis, & matronarum viris, si cum eis veherētur. Festus ex Verrio. Honos, quod Vestali prodeunte, nulla meretrix ausa apparere, nam Controuers. 2. lib. 1. *Quæcunque,* ait, *meretrix prostrata fuit, fugiet.* Honos, quod castissimis etiam ancillis vterentur, vt docet idem, eadem Controuers. *Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere.* Honos etiam, quod in theatro sedem iuxta prætorem habebant. Sueton. cap. 44. in Aug. Et quod in deprecando apud Deos, & Cæsares, magnæ essent authoritatis. Nam precibus apud Deos sistebant fugitiuos seruos. Dixi supra. Et apud Cæsares, sontes & noxios pœnis eximebant. Sueton. in Iul. cap. 1. *Per virgines Vestales veniam impetrauit.* Tamen Annalium 11. Vestalis orat, nec exorat. Quippe Messalinæ impetrare veniam non potuit, ob graue scelus, & quia caput Augusti nimium tangeret. Et honos eis habitus, quod viuo patre, testandi ius haberent, & res suas sine curatore gererent. Et quod necandus, si forte obuiam haberet Vestalem, morti eximeretur. Festus. Supra istos honores, ius testimonij dicendi habuere. Sed illud testimonium domi, non pro tribunali, coram magistratu, & in foro, & iudicio; quod non, nisi egregijs personis, a lege indultum. L. cum de testam. Quemadm. testam. aperiantur. Nam honestæ personæ non coguntur ad ferendum testimonium nisi volentes; & si ferāt, Iudex ad excipiendum procedit in domum. L. nec honore. Cod. de Episcop. & cleric. Et quod est notabile, si aduersa valetudine laborarent, matronarum curæ custodiæque mandabantur. Plin. lib. 7. ad Priscum, Epist. Angit. nec enim virginis custodia, nisi honestis matronis, mandanda est. Casta castis.

Vestales honoratæ. *Quæ olim regum filiæ.* *Postea virgines primæ nobilitatis.* *Vestalibus lictor.* *Cedebant via magistratus.* *Fasces submittebant.* *Meretrix latebat Vestali parente.* *Quibus ancilla casta.* *Sedes in theatro iuxta prætorem.* *In deprecando Deos authoritas.* *Erga Deos. Homines. Et Cæsares.* *Ius testandi viuo patre.* *Sine curatore suas res administrabant.* *Ius testimonij habebant.*

Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Cn. Pisonis & Asinij Galli super eo negotio diuersas sententias noscere. [1] Piso * quanquam abfuturum se dixerat Cæsar, ob id magis agendum censebat, vt absente principe, Senatus & equites possent sua munia sustinere: decorum Reip. fore. Gallus, quia speciem libertatis Piso præceperat, nihil satis inlustre, aut ex dignitate populi Rom. nisi [2] coram & sub oculis Cæsaris: eoque conuentum Italiæ & adfluentis prouincias præsentiæ eius seruanda dicebat. Audiente hæc Tiberio ac silente, magnis vtrinque contentionibus * acta, sed res dilatæ.

Quæ sub oculis Iouis aut Cæsaris fiunt, habent suam dignationem, & maiorem.

* quandoquidem

acta res, sed lata.

Tacitus correctus.

1 PISO QVANQVAM.] Non ita, sed, *Piso, quandoquidem absuturum se dixerat, Cæsar ob id magis agendum censebat.* Nam ad illa verba *ob id magis*, illud *quanquam* non quadrat, & alienus est ab hoc pede calceus. Noto autem Pisonum familiam perantiquam apud Rom. & valde nobilem, quod notat noster l. 3. a quibus Marci, & Caij, & Cnei, & Lucij Pisones celeberrimi surculi, multisque nominibus Pop. Rom. memorandi. Quorum meminere Horatius Poeta, & Lucanus, alijque. Sed Silius clare his versibus.

Ductor Piso viros spernaces mortis agebat,
Ore puer, puerique habitu, sed corde sagaci
Æquabat senium, atque astu superauerat annos.

Et Lucanus:

Vnde prius cœpti surgat mihi carminis author.
Quosve canam titulos, dubius feror. Hinc tua, Piso,
Nobilitas veterisque citant sublimia Calpi
Nomina.

Mox addit.

— Quid memorare necesse est
Vt domus a Calpo nomen Calpurnia ducat,
Claraque Pisonis tulerit cognomina prima,
Fumida callosa cum pinseret hordea dextra?

Et alter Poeta:

Atria Pisonum fulgent cum stemmate toto.

Spartianus in Tito tyranno: *Huic vxor Calpurnia fuit*, ait, *sancta & venerabilis fœmina, de genere Censorinorum, id est, Pisonum: quam maiores nostri, vt vniuiram sacerdotem inter sacratissimas fœminas adorarent.* Notatque Ciceronem nobilitandi sui causa Pisonum familiæ se sociasse; in Pisone tyranno quem ita laudat, vt dicat Remp. similem non habuisse. Illa autem familia a Numa. Nam ita Horatius in Arte.

Vos o Pompilius sanguis.

Et extat nummus cum hac inscriptione. CN. PISO. PROQ. Id est, *proquæstor*, in quo caput Numæ regis insculptum. *Pisones* autem *a pinsendo*, ait Plinius lib. 18. cap. 3. & forte a pisis, vt Fabij, a fabis. Nam augusta illa Romana nomina *ab agris*, vt etiam, *Lentuli, Cicerones*, & *ab artificio, Iunij, ab inuentione rerum, vt Pilumni.* Quæ supremorum regum nomina aut æquarunt, aut superarunt. Et sane quot ciues, tot reges Romæ. Sed Tacitus de Pisonum nobilitate scribit hæc lib. 15. Annal. *Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat per virtutem aut species virtutibus similes.* Nam sæpe plus speciei quam veritatis.

2 CORAM ET SVB OCVLIS CÆSARIS.] Sic Tertullianus alicubi: *sub Dio*, id est, *sub oculis Iouis.* Seneca ad Mart. in consol. *Sic ergo Martia te gere, tanquam sub oculis patris, filijque posita.* Cicero ad Quintum fratrem. *Non latere in tenebris, sed in luce Asiæ, in oculis clarissimæ prouinciæ.* Sic 2. Reg. cap. 11. *Dormiet cum vxoribus tuis in oculis Solis huius.* Virgil. 9. Æneid.

— Nec equi cæca condemur in aluo.
Luce palam certum est igni circundare muros.

Et Papin. in eodem sensu.

— Nunc, nunc mihi vincere pulchrum
Teste die.

Nam quod die fit, in luce fit; quod nocte, in tenebris, & nullo, aut raro teste. Nox cæca est, dies oculatus. Et quod fit teste Sole, magno teste fit.

Et certamen Gallo aduersus Cæsarem exortum est. Nam censuit (Cæsar a Gallo sententia diuersus.) in quinquennium magistratuum comitia habenda: vtque legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, iam tum prætores destinarentur: princeps duodecim candidatos, [1] * in annos singulos, (* in annos solum quinos) nominaret. Haud dubium erat, eam sententiam altius penetrare, & [2] arcana Imperij tentari. Tiberius tamen [3] quasi augeretur potestas eius, disseruit. *Graue moderationi suæ tot eligere, tot differre: vix per singulos annos offensiones vitari, quamuis repulsam propinqua spes soletur: quantum odij fore ab his, qui vltra quinquennium proijciantur?* [4] * *vnde* (* inde.) (Homo exiguo honore superbit.) *prospici posse quæ cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna. superbire homines etiam annua designatione; quid si honorem per quinquennium agitent? quintuplicari prorsus magistratus, subuerti leges, quæ sua spatia exercendæ candidatorum industriæ, quærendisque aut potiundis honoribus statuerint.* (Spatia data a lege quærendis dignitatibus non augenda nec minuenda.)

Tacit. correct.

1 IN ANNOS SINGVLOS.] Legendum puto ex coniectura, *in annos solum quinos.* Nam ex duobus integris, vnum corruptum finxerunt. Sic primo lib. *Quidam singuli*, pro *quidam signis.* Et error inde, quod verbum, *solum*, per *S M*, fuerit scriptum: ex quo, *Sin* finxerunt, &, *gulos*, pro, *quinos.* Nam istorum exscriptorum plerumque quot verba, tot miracula. Ista autem scriptura ab Liuio qui 39. ita. *Pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse.* Non dispar facinus in Apuleio 2. Metamorphos. *Sic ille senior lamentabiles questus singulis instrepebat.* Vbi lego, *lamentabiles questus singultim strepebat.* Et author noster 1. Hist. *Vt quina millia nummum singulis militibus numerarentur.* Non omitto Plinij locum libr. 17. cap. 1. Nat. hist. *Fuit* (inquit) *arborum cura legibus priscis, cautumque est XII. Tabulis,*

vt

vt qui iniuria cecidiſſet alienas, lueret in ſingulas, aris XXV. quod parum eſt. itaque abeant correctores via qua venerunt.

2 ARCANA IMPERII.] Quia ſi legati deſignabantur prætores, libertas principis cui vellet dandi Præturam eripiebâtur. Si comitia in quinquennium differebantur, dilatio principi grauis, qui præſenti beneficio vti non poſſet: ſi quinquennalis magiſtratus foret, tot anni ex principiſs iure abſciſi. Et hoc ſentiebat princeps ſubdolus, ſed diſſimulator ingens, & temporum, iuriumque ſuorum parcus largitor.

3 AVGERETVR.] Vera ſcriptio Taciti, *augeretur*, non *auretur*. quoniam libr. 4. *Sublatiſque inanibus, vera potentia augeretur.* Tamen & illud *auretur* poterat teſtimonio Ciceronis fulciri, epiſt. quæ incipit *Adeone*, ad Trebat. lib. 7. famil. *Puto te malle a Cæſare conſuli, quam inaurari.* Et Iuriſconſulti aureum & inauratum opponunt, L. 14. de contrah. empt. & inaurati lecti, L. 3. de ſupell. leg. & auro legato quæ inaurata ſunt non deberi. L. 19. §. Celſus. de aur. & arg. leg. & lecti inargentati. L. 5. de vſufr. ear. rer. & l. 3. §. vltra. de ſupell. leg. D. Et noto verbum *inaurare*, in authoribus, pro *decorare.* Quod tractum a Dijs paganorum, qui inaurabantur, vt dixi alibi, & de eorum crepidis, quæ quotidie nouo auro ornabantur. Poeta Latinus in auro ornatum & pulchritudinem ponit dum ait:

Aurea cæſaries olli, atque aurea veſtis.

Et de arbore auricoma:

Diſcolor vnde auri per ramos aura refulſit.

Vt herba quæ Chryſocomos dicta. Manilius de ariete Phryxi.

Cum vitreum fundens (lego, *findens*) *aurauit vellere Pontum.*

Findens fluctus & ſulcans vada. Tamen lego heic *augeretur*. Nam *inanibus* opponit *augmentum*, pro ſuo more. Recordor etiam legiſſe me alicubi, (vt inaurationem illam perſequar,) leonis quendam aurauiſſe crines, & aureas inaures murænulæ Domitiani Neronis amitam ſuſpendiſſe, ex Plinio. Quin Seneca ita epiſtola 41. *Aliter leo aurata iuba nitet dum contrectatur & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus aliter incultus integri ſpiritus.* Et Apul. l. 7. *Breui ſpatio lapideam iſtam domum facturus aureã*: Et ille Poeta innominatus, ſed acutus qui dodecatheon Auguſti cõuiuium carpit, ita notiſſimis verſibus ſcripſit.

Fugit & auratos Iuppiter ipſe thronos.

Sic *aurea Venus*, ſic *aureæ Muſæ*. In ſumma quidquid pulchrum, id aureum: ſeu ex hominum cupiditate, ſeu ex naturæ indulgentia & benignitate.

4 VNDE PROSPICI.] Forte, *inde proſpici.*

Fauorabili in ſpeciem oratione vim imperij tenuit; [1] cenſuſque quorundam ſenatorum iuuit. Quo magis mirum fuit, quod preces M. [2] Hortali nobilis iuuenis in paupertate manifeſta ſuperbius accepiſſet. Nepos erat oratoris [3] Hortenſij. [4] inlectus a diuo Auguſto liberalitate decies ſeſtertium ducere vxorem, ſuſcipere liberos, ne clariſſima familia extingueretur. Igitur quatuor filijs ante limen curiæ adſtantibus, loco ſententiæ, quum [5] in palatio Senatus haberetur, modo Hortenſij [6] inter oratores ſitam imaginem, modo Auguſti intuens, ad hunc modum cœpit: *Patres conſcripti, hos, quorum numerum, & pueritiam videtis, non ſponte ſuſtuli, ſed quia princeps monebat, ſimul maiores mei meruerant vt poſteros haberent. Nam ego qui non pecuniam, non ſtudia populi, neque eloquentiam, gentile domus noſtræ bonum, varietate temporum accipere vel parare potuiſſem, ſatis habebam, ſi tenues res meæ nec mihi pudori, nec cuiquam oneri forent: iuſſus ab imperatore vxorem duxi. En ſtirps & progenies tot conſulum, tot dictatorum. Nec ad inuidiam iſta, ſed conciliandæ miſericordiæ refero. Adſequentur, florente te, Cæſar, quos dederis honores. interim Q. Hortenſij pronepotes, diui Auguſti alumnos ab inopia defende.*

Liberi quæruntur maiorum & Reip. gratia & aliquando principum.

Principes bonorum ſoboli grati eſſe debent.

1 CENSVSQVE QVORVMDAM SENATORVM.] Sic fecit Auguſtus, quo ſibi gratiam conciliaret: ſic Iulia Auguſta, quæ equitum pauperiorum virgines maritabat: ſic multi poſtea imperatores fecere, quo dominationem amicitia, maieſtatem familiaritate & beneficijs firmarent. De Senatorio cenſu Cicero dixit epiſtola ad Valerium: *Si quis labefactaſſet, ordinem amittere.*

Largitio imperij conciliatio.

2 HORTALI.] Nomen, vt puto, Romanum. Sic Catullus ad *Hortalum* ſcripſit epigramma, auum fortaſſis huius. At *Hortali*, quaſi *Hortali*, qui ab Hortis dicti. Veteres enim *ortos* ſcribebant ab oriendo, non *Hortos*, vt *olera* ab alendo. niſi a Græcis lubeat deducere, apud quos ὀρτάλις gallina eſt, gallina cortalis, & in corte nata & alita. *Cortes* autem *ſunt villarum intra maceriem ſpatia*, ait Nonius. Varro de re ruſt. *A pabulo cum redierint anſeres, ſues, porci in corte exteriore.*

Nomen Romanum Hortalus.

Hortensius eloquens. *Melior orator quam vir.* *Conquestio Ciceronis de Hortensio.*

3 HORTENSII.] Qui *facundia magnus*, & vt ait Valerius lib. 5. cap. 9. *ornamentum Romanæ eloquentiæ*. Sed melior orator, quam vir. Cicero de eo conqueritur ad Quint. fratrem. *Me*, inquit, *summa simulatione amoris, summaque assiduitate quotidiana, sceleratissime perfidiosissimeque tractauit*. Et notat Lucanus libro 2. vbi de Martia, quæ primum Catonis vxor, mox Hortensij fuit.

Quondam virgo thoris melioris nupta mariti.

Piscinarius fuit.

Piscinarius fuit, vt dicebat Cicero, & murænæ morti illachrymatus est, homo vecors. Mollis etiam in habitu, vt qui diem dixerit collegæ, quod rugam vestis bene compositam, per imprudentiam deleuisset. Quod Macrobius scribit Et gula sumptuosus. Nam primus pauonem in cœna posuit, & vino etiam platanos suas rigauit. Moriens, supra decem millia vini Chij heredibus reliquit, ait Plinius lib. 14 cap. 14. Nec tamen tertium eius opes heredem habuere. Filius enim flagitiosus fuit. Cicero lib. 6. ad Attic. epist. Etsi. Qui cecidit Philippis, vt a Velleio didici. Hoc vno laudandus, quod pro Rep.

Tertium heredem non habuit Hortensius.

Studiosus Augustus de tollendo cælibatu.

4 INLECTVS A D. AVGVSTO.] Cum videlicet ageret, vt credibile est, de tollendo cœlibatu. Vide Dion. libr. 56. in principio: nam id curauit studiosissime.

Vnde palatium. *Vnde mons Palatinus.*

5 IN PALATIO.] Dictum Palatium, quod in Palatino monte, quem habitauit Romulus. Et mons Palatinus a palando dictus, quod ibi *palarent* oues, id est, *errarent*. Vel, vt Næuio placet, vocatur *palatium*, quasi *balantium*, quia balare ibi pecus consueuerit. Festus. Sic dixit Propertius eleg. 1. lib. 4.

Atque vbi nauali stant sacra palatia Phœbo,
Euandri profugæ procubuere boues.

Aliud tamen tradit Varro libr. 4 de ling. Lat. Quid eligas inter tam varia, ipse videris. Non omitto Palatualæ Deæ concreditum Palatium, in cuius tutela fuerit, eique flaminem datum. Quod Festus scribit. Postea vero & sub Cæsaribus *Palatina domus* dicta, *domus venerabilis*. Cod. Theod. L. 5. de loc. fund. iur. emp. & dicta *diuina*. L. 64. de decur. & *augustissima*. L. 1. de condit. & hom. dom. domin. August. dicta etiam *Regia*, Nouella Theod. & Valent. vn. dom. diuin. in cuius summo vertice, semper ciuica corona, & aliquando naualis. Sueton. in Claud. cap. 17. *Inter hostilia spolia, naualem coronam fastigio Palatinæ domus, iuxta ciuicam fixit*. A foro autem Romano, in id palatium migrauit Augustus. Sueton. in Augusto, & Dio lib. 54. qui narrat Palatium nominatum, non quod ita aliquando decretum esset, sed quod in Palatino monte Cæsar habitaret, ibique prætorium fixisset. Antequam autem Cæsar in Palatium migraret, Palatio igni absumpto, Domitius Caluinus, post triumphum Hispaniensem illud refecit, ex auroque triumphali in Hispania collecto decorauit, vtque ornaret, mutuo sumpsit a Cæsare multas & præclaras imagines; quas cum repeteret Cæsar, *Mitte*, inquit Domitius, *famulos tuos, qui eas domum tuam deferant. Risit Domitij excusationem Cæsar, sed locum imaginibus spoliare noluit, in quo postea habitauit*. Arsit iterum, & ex collatitia stipe P. R. refectum est, voluitque locum totum publicum esse, siue quod populus ad id reficiendum contulisset, siue quod Maximus Pontifex esset, & publicis ædibus habitaret. Martialis.

Domitij Caluini artes.

Palatinus publicus locus.

Veneranda domus.

Inde sacro repetes veneranda palatia cliuo.

Senatus autem habebatur sæpe in palatio, & in templo Apollinis, cui iuncta erat porticus elegans, cum Bibliotheca Græca, Latinaque. Vnde Horatius:

In palatio Senatus.

Bibliotheca Palatina.

Scripta Palatinus quæcunque recepit Apollo.

6 INTER ORATORES SITAM IMAGINEM.] Flagrauit vrbs Roma imaginum amore, & vsque ad insaniam, vt scilicet mortuorum figuræ in æuum post fata propagarentur. Et aliquando pictæ, aliquando fictæ ex cera, ære, marmore, lapide, etiam ex argento & auro, & in nummis, vt assidue per hominum manus versarentur, vtque de augenda Rep. cogitarent. Qualis autem hæc fuerit Hortensij imago, non indicat. Suspicor tamen, quia addit *inter oratores*, depictam fuisse in clypeo æreo, & ex argento, surdo figuræ discrimine factam, vt scribit Plin. lib. 35. cap. 2. Id est, vt argentei vultus in illo æris fulgore, non tã perspicuæ spectarentur. Nam infra, vbi de Germanici effigie agit, relatam ait inter oratores in clypeo depictam, & positam. Nos dicemus infra. Illæ autem oratorum imagines erant, vt puto, in Bibliotheca Palatina. Quod Asinij Pollionis Romæ inuentum fuit. Nam *primus Bibliothecam dicando ingenia hominum, Remp. fecit*, ait Plinius & ingeniose eodem loco. Dubitatque an hoc ab Alexandrinis & Pergamenis regibus fluxerit, qui Bibliothecas magno certamine instituere. Aitque *Marcum Varronem benignissimo inuento, inseruisse voluminum suorum fœcunditati, non nomina tantum septingentorum illustrium*, (Lego, *septingentorum virorum illustrium*,) *sed & aliquando imagines, nec passim intercidere figuras, aut vetustatem æui contra homines valere. Inuentione*, inquit, *etiam Dijs inuidiosus, quando immortalitatem non solum dedit, verum etiam in omnes terras misit, vt præsentes esse vbique, & claudi possent*. Dignum Varrone inuentum: nam, vt ait Symmach. 10. epist. epistola 25. *Ornamentis bonorum incitatur imitatio, & virtutis æmulatio alitur exemplo honoris alieni*. Sic Apuleius donatus est imagine, vt orator. Et apud Catalaunos Hispanienses extat inscriptio vetus.

Imaginum amor Romæ.

Quæ pictæ, & fictæ.

Imagines in Bibliothecis.

Inuentum Pollionis Asinij.

Plinius correct.

P. MART. MARAN. FILIO. CALPVRNIANO. ORATORI. RHETORI. DEFVNCTO. AN. XVIII. MAR. MARANVS. AFFECTIONE. MARANÆ. CALPVRNIANÆ. VXORIS. ET. MATRIS. RECEPTO. IN. CLIENTELAM. CIVIVM. ÆSONENS. LIBERALIBVS. STVDIIS. ERVDITO. IMPETRATO. LOCO. EX. DECRETO. ORDINIS. STATVA. FOVENS. MEMORIAM. PIETATIS. HONORAVIT. DATISQVE. SPORTVLIS. DEDICAVIT. Idem Lucretio vt Poetæ accidit. A. Q. LVCRETII. HISTORICI. AC. POETÆ. CONVICTORIS. VERISSIMI. CVI. OB. EXCELLENTIAM.

IN

INGENII. STATVA. CONDONATA. Non omitto in ponendis ſtatuis cœnas aliquando dediſſe colonis in municipio & populo epulum, vt in ponenda ſtatua L. Prænestini Auxini, & in ſtatua Oppij, in dedicatione ſtatuæ cœnam dedit, aliquando pecuniam, oleum, & mulſum, & cruſtulum in gratiam honoris recepti.

Inclinatio Senatus incitamentum Tiberio fuit, quo promptius aduerſaretur, his ferme verbis vſus: *Si quantum pauperum eſt, venire huc, & liberis ſuis petere pecunias cœperint, ſinguli nunquam exatiabuntur, Reſpublica deficiet. Nec ſane ideo a maioribus conceſſum eſt egredi aliquando relationem, & quod in commune conducat loco ſententiæ proferre, vt priuata negotia & res familiares noſtras* [1] *heic augeamus,* [2] *cum inuidia* * *Senatus & principum, ſiue indulſerint largitionem, ſiue abnuerint. Non enim preces ſunt* [3] * *iſtuc, ſed flagitatio intempeſtiua quidem, & improuiſa: cum alijs de rebus conuenerint patres,* [4] *conſurgere, & numero, atque ætate liberum ſuorum vrgere modeſtiam Senatus,* [5] *eandem vim in me tranſmittere, ac velut perfringere ærarium; quod ſi ambitione exhauſerimus, per ſcelera ſupplendum erit. Dedit tibi Hortale Diuus Auguſtus pecuniam, ſed non compellatus, nec ea lege vt ſemper daretur. Langueſcet alioqui induſtria, intendetur ſocordia, ſi nullus ex ſe metus, aut ſpes, & ſecuri omnes aliena ſubſidia expectabunt, ſibi ignaui, nobis graues.* [6] Hæc atque talia, quanquam cum adſenſu audita ab his, quibus omnia principum honeſta atque inhoneſta laudare mos eſt, plures per ſilentium, aut occultum murmur excepere. ſenſitque Tiberius. Et cum paulum reticuiſſet, Hortalo ſe reſpondiſſe ait. cæterum ſi patribus videretur, daturum liberis eius ducena ſeſtertia ſingulis qui ſexus virilis eſſent. Egere alij grates, ſiluit Hortalus, pauore, an auitæ nobilitatis [7] * etiam inter anguſtias fortunæ retinens: neque miſeratus eſt poſthac Tiberius, quamuis domus Hortenſij pudendam ad inopiam dilaberetur.

* Senatus ſit & principum,

* iſtæc

Ærarium exhauſtum nimia datione per ſcelera erit replendum.

Pauperes ignaui onus Reip.

Tiberius falſus aduerſus Hortenſij ſobolem.

* ſpeciem

1 HEIC AVGEAMVS.] Addit, *heic*, vt ſupra, *venire huc*, id eſt in Senatum, in quo tantum de publicis, non de priuatis noſtris rebus agendum. Quod facit Tiberius ad augendam indignationem. Sic Cicero 2. de Inuent. *De pecunia ratiocinari ſordidum eſt, cum de gratia referenda deliberetur.* Nam res omnes ſua habent tempora, & loca.

2 CVM INVIDIA.] Lego, *cum inuidia Senatus & principum ſit, ſiue annuerint, ſiue abnuerint largitionem.* Inuidia, ſi indulſerint: quod princeps & Senatus, de priuatis, non de publicis commodis decernant, & largiendis pecunijs immorentur, loco publici negotij. Inuidia, ſi abnuerint, quod nobilitas ad inopiam lapſa, non ſubleuetur. Hinc Scylla, inde Charybdis.

3 ISTVC.] *Iſtæc* forte. Plautus in Moſtellaria.

Iſtæc veteres, quæ ſe vnguentis vnctitant.

Senatoribus mos pro ſententia dicere quod luberet.

4 CONSVRGERE.] Nam ad dicendam ſententiam, ſurrexit Hortalus. Et mos erat loco ſententiæ & rei de qua quærebatur dicere quod eſſet e Rep. Hortalus autem de priuato ſuo commodo, non de publico diſſeruit. Ideo ægre tulit Tiberius. Moris autem fuiſſe conſurgere in dicenda ſententia, Poeta oſtendit Æneid. 11.

Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, ſtimuliſque agitabat amaris,
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.

Aſſurgebant in dicenda ſententia.

Et Ouidius 13. Metamorphoſ. agentes cauſam ſurgentes facit. Quod in aduocatis eſt peruium, vt ſurgant, & iudices ſedeant.

Aduocati ſurgunt, iudices ſedent.

Conſedere duces, & vulgi ſtante corona.
Surgit ad hos clypei dominus ſeptemplicis Aiax.

Seneca præfat. libr. 3. Controuerſ. *Video belle optaſſe, cum dico, Nunquam ſurgas.* Nam declamaturi etiam conſurgebant; tamen aliquando ſedentes declamabant, vt Portius Latro. *Incipiebat*, inquit Seneca, *ſedens, & ſi quando illum produxerat calor, exſurgere audebat.* De Senatoribus in dicenda ſententia conſurgentibus, Cicero pro Cluent. *Conſurgitur in conſilium.* Et idem lib. 1. ad Attic. epiſtola, Dixit. *Pompeius finire voluit. Nam vt ſurrexit, operæ Clodianæ clamorem ſuſtinuit.* Cælius 8. epiſt. Etſi. *Inuocatus ad ſubſellia rei accurro, ſurgo, neque verbum de re facit.* Noſter Annal. 3. *Multi etiam pedarij Senatores certatim exſurgerent, fædaque, & nimia cenſerent.*

Declamaturi aſſurgebant.

Conſilij aſſurgebant.

5 EANDEM VIM.] Lego, *eandem odij vim in me tranſmittere.* Mirandulanus codex, mihi in ea re facularius, nam vrguere modeſtiam Senatus, ærarium perſtringere, vim quidem

arguunt. Sed vim odij queritur Tiberius in eum transmitti. Potest enim esse odium sine vi. Sed vis odij, & odij sanies, & venenum, est virus & violentia. *Tune putas*, dicebat Iulianus hirchus imperator, *vim non esse, nisi homines verberentur?* Cæterum quod habet *transmittere*, sic Cicero dixit, *bellum transmittere*, pro Lege Manil. Certe nisi codex manuscriptus vrgeret, excusam probarem, quæ aptissima est, & legerem: *Et eandem vim in me transmittere.*

Scribendi modus, hæc atque talia. 6 HÆC ATQVE TALIA.] Frequentia verba apud Sallustium, & Liuium. Sallustius ita: *Quin illa, & alia talia placere sibi viderentur.* Liuius libr. 9. *Hæc, taliaque cum dixisset.* Et idem Sallustius eodem. *Hæc atque alia huiusmodi sæpe dicundo.* Et Martialis libr. 5. epigramm. 8.

Hæc & talia dum refert supinus.

Ouid. 13. Metamorphos.

Talibus atque alijs postquam conuiuia dictis
Impleruntur.

Nec omitto locum Apuleij 3. Metamorphos. *Post hæc magistratus qui natu maior adsurgit, & ad populum talia.* Et Plinius libr. 2. cap. vlt. *Hæc atque talia ex hominum genere ludibria.*

7 ETIAM.] Excute supposititium verbum, *etiam*, & lege ita, *auitæ nobilitatis speciem*, id est decorem, *inter angustias fortunæ retinens.* *Tacitus correctus.* Sic noster. *Magna eius dici species fuit.* Et supra. *In speciem ac terrorem.* Et effer cum interrogatione. *Pauore, an auitæ nobilitatis speciem, inter angustias fortunæ retinens?* ita erat scriptum, *Nobilitatis peciem.*

Eodem anno mancipij vnius audacia, ni mature subuentum *Audax seruuli animus.* foret, discordijs, armisque ciuilibus Remp. perculisset. Posthumi Agrippæ seruus, nomine Clemens, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, & fraude, aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos,[1] non seruili animo, concepit. Ausa eius impediuit tarditas onerariæ nauis. atque interim patrata cæde, ad maiora & magis præcipitia conuersus, furatur cineres, vectusque [2] Coram Hetruriæ promontorium, ignotis locis sese abdit, donec crinem, barbamque promitteret. [3] * Nam ætate & forma haud dissimili in dominum erat. *Seruus se Agrippam fingit.* Tum per idoneos & secreti eius socios, crebrescit viuere Agrippam, occultis primum sermonibus, vt vetita solent, mox vago rumore apud imperitissimi cuiusque promptas aures. aut rursum apud turbidos; eoque noua cupientes. Atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici, neque diutius ijsdem locis. [4] Sed quia veritas visu & mora, falsa festinatione & incertis valescunt, [5] relinquebat famam, aut præueniebat. *Veritas visu & mora, falsitas vero festinatione & incertis valescunt.*

** Nam ætate & forma haud dissimilis a domini valde erat.*

1 NON SERVILI ANIMO.] Ingenium seruile, pro vili, abiecto, & nequam: nam per humilia depressum, vix, aut raro, ad præclara se erigit. Et iste Hortalus plus animi habuit, quam Tiberius liberalitatis. Ita noster: *Cum secum seruilis animus præmia perfidiæ reputauit, simulque immensa pecunia, & potentia obuersabantur, cessit fas, & salus patroni, acceptæ libertatis memoria*, lib. 15. Ann. De seruili ingenio, ita Plaut. in Asin.

Quin tu abs te socordiam omnem reijcis, & segnitiem amoues,
Atque ad ingenium vetus versutum te recipis tuum?

Hæc seruulus Libanius. Sed apertius eadem comœdia.

L E. *Nec dependes, nec propendes quin* malus nequamque sis.
L I B. *Væ tibi.* L E O N I D. *Hocce testamento seruitus legat tibi.*

Nam *seruile ingenium* in prouerbio est, pro iniquo & colubrino & versatili. contra ingenium bonum. Vnde verbum Plauto *bene ingenuatus* in Milite.

Itidem Diuos dispertisse vitam humanã æquũ fuit,
Qui lepide ingenuatus esset, (id est ingenue natus) *vitam longinquam darent,*
At qui improbi & scelesti, ijs adimerent animam cito.

2 CORAM HETRVRIÆ PROMONTORIVM.] Quid si legendum est, *Cararam Hetruriæ promontorium?* *Corara.* Nam forte ita scriptum erat, CORAM, quod geminatur: & est *Et Cora, idem.* Corara ad fluuium Macrum, qui Hetruriam disterminat a Liguria. Tamen sine geminatione *Coram* legi apud Silium libr. 8.

Quos Cora, quos spumans inimica & Signia musto.

Et Virgil. 6.

Pometios castrumque Inui, Bolamque Coramque.

Forte, vt metro inseruiret. Nam alij, vt *Ferraram*, sic *Cornram* scribunt, vt in Origin. Cato. *Corara*, inquit, *quæ & Luna.* Tamen Liuius, Strabo, & Plinius, *Coram* per syncopen, & quidam *Cosam*, vt Sallusthius 1. Hist. mutata *r* in *s* ex veteri more. Vocatur etiam *promontorium Lunæ*, gaudetque amplissimo portu. Strabo lib. 5. Luna quidem ciuitas & portus est. Græci autem, & portum, & vrbem σελήνη appellant. Vrbs quidem haud sane magna, maximus vero & pulcherrimus portus.

Silius eodem libro octauo.

Tunc quos a niueis exegit Luna metallis,
Inſignis portu, quo non ſpatioſior alter,
Innumeras cepiſſe rates, & claudere pontum.

Et puto de iſto promontorio debere intelligi, quod Perſius Sat. 6. — *mihi nunc Ligus ora*
Intepet, hibernatque meum mare, qua latus ingens
Dant ſcopuli, & multa littus ſe valle receptat.
Lunai (pro *Lunæ*) *pretiũ eſt operæ cognoſcere ciues.*

Perſius explicatus.

Rutilius 2. Itiner. clare de hoc Lunæ portu.

Aduehimur celeri candentia mœnia lapſu:
Nominis eſt author ſole coruſca ſoror.
Indigenis ſuperat ridentia lilia ſaxis,
Et læui radiat picta nitore ſilex.
Diues marmoribus tellus, quæ luce coloris,
Prouocat intactas luxurioſa niues.

Plinius. *Primum Hetruriæ oppidũ Luna, portu nobile.* l. 3. c. 5.

3 NAM ÆTATE ET FORMA HAVD DISSIMILI IN DOMINVM ERAT.] Dubito an hæc ſcribendi ratio ſit a Tacito, nec opinor, cum abnormis ſit & adultera. Legerẽ potius: *nam ætate & forma haud diſsimilis intuentibus dominum erat.* Tacit. 2. Hiſt. *illi ſuper ſimilitudinem oris propior ad fallendum fides.* Et illud (*in*) nota eſt. Sed ſcio quod illi Menæchmi miras faciũt interdum comœdias, & interdum tragœdias ingentes. Vide Valerium, de his qui ſe claris familijs inſerere conati ſunt. Et ſunt in authoribus, vt in Plauto, & Virgilio, de his frequentes ſcriptiones. Virg. de didymis fratribus, l. 10.

Menæchmi quas turbas edunt.

Daucia Laride, Tymberque, ſimillima proles
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.

Sed non omitto in Suet. 19. Aug. idem facinus auſum Themaſinum Epicadum hybridam ex Parthica gente, quæ in Illyrico, vt *Agrippam nepotem ex inſulis quibus continebatur raperet; monſtratumque gentibus, vt Tiberij & imperij quietem turbaret.* Sed quia ſub nutu Dei ſunt imperia; ideo iſtud acceptum flagitium euanuit. Idem euenit etiam in Ægypto. Nam Arſinoen Ptolomæi filiam Cypro clauſam, ſed negligentius cuſtoditam Ganymedes Eunuchus furtim ſurripuit traxitq. Alexandriam, in qua dux futura eſſet cõtra Cæſarẽ Iuliũ. l. 42 Dio, ſed Tacit. 2. Hiſt. eandẽ pæne refert hiſtoriam.

4 VERITAS VISV, ET MORA; FALSA. FESTINATIONE, ET INCERTIS VALESCVNT.] Sic dixit alibi noſter: *Scelera impetu, bona conſilia mora valeſcunt.* Cæterum Veritas filia Temporis, id eſt moræ. Nam, vt ait Tert. de virg. vel. *De patientia exurgit & erumpit Veritas.*

5 RELINQVEBAT FAMAM, AVT PRÆVENIEBAT.] Ideſt, ſicubi eſſet, aſſerebat eſſe ſe Agrippam, & Agrippam verũ, eamq. famam ibi relinquebat; vel ſi nondũ eo peruaſiſſet, per rumores præueniebat. Idem accidit ſub Nerone. Et ita noſter Hiſt. 2. ſcribit. Quod timendum valde dominantibus. Nam nihil tam capax fortuitorum, quam imperium. Chriſtianus qui obiurgationem ſcripſit in Suſannam. *Solet fama ſubſequi factum, tuum autem malum fama præuenit.* Eodẽ ſenſu quo Tacit. Et Claud.

Nuntius ipſe ſui longas incognitus egit
Præuento rumore vias.

Amm. Marcell. lib. 14. *Vt motus ſui rumorem celeritate nimia præuenirent.*

Vulgabatur interim per Italiam, ſeruatum munere deum Agrippam, credebatur Romæ. iamque Hoſtiam inuectum multitudo ingens, iam in vrbe clandeſtini cœtus celebrabant, cum Tiberium anceps cura diſtrahere, vine militum [1] * ſeruum ſuum [2] coerceret, an inanem credulitatem tempore ipſo vaneſcere fineret: modo nihil ſpernendum, modo non omnia metuenda, ambiguus pudoris ac metus reputabat. Poſtremo dat negotium Salluſtio Criſpo. Ille e clientibus duos (quidam milites fuiſſe tradunt) deligit, atque hortatur, [3] ſimulata conſcientia, adeant, offerant pecuniam, fidem, atque pericula polliceantur. Exequuntur vt iuſſum erat. Dein ſpeculati noctem incuſtoditam, accepta idonea manu, [4] vinctum clauſo ore in palatium traxere. Percunctanti Tiberio, *Quomodo Agrippa factus eſſet?* reſpondiſſe fertur: [5] *Quomodo tu Cæſar.* [6] Vt ederet ſocios ſubigi non potuit. Nec Tiberius pœnam eius palam auſus, in ſecreta palatij parte interfici iuſſit, corpuſque clam auferri. & quanquam multi e domo principis, equiteſque ac ſenatores ſuſtentaſſe opibus, iuuiſſe conſilijs dicerentur, haud quæſitum.

Confidentia falſi Agrippæ.

* ſtatim

Qui clam interficitur.

1 SERVVM SVVM.] Non ſi Iuppiter ipſe ſpondeat, vt loquuntur Pagani, hoc verbum pro genuino heic agnouerim. Nam imputata eſt lectio. Lego: *Vine militum, ſeruum ſtatim coerceret:* nam ſubiungit, *An inanem credulitatem tempore ipſo vaneſcere fineret.* Opponit enim, *ſtatim coerceret*, & *tempore vaneſcere. Statim* præſens tempus declarat, immo repræſentat, & eſt momentaneum. Sic accipitur apud Iuriſconſultos, pro ipſo momento, pro incontinenti, ἀτιμως, ſine vllo interuallo, L. 2. de Solutio. D. & opponitur *tempori*, §. tutor. Inſtit. de author. tuto. *Tutor ſtatim in ipſo negotio, debet præſens author fieri: poſt tempus vero, nihil agit.* Ita vſurpat noſter lib. 1. *Senſit miles in tempus conficta, ſtatimque flagitauit.* Et libr. 15. de Pæto. *Ignoſcere ſe ſtatim, ne tam promptus in pauorem longiore ſollicitudine ægreſceret.* Ergo illud verbum *ſeruum* deleo, nec moror reponere *ſtatim.*

Adulterinum verbum, ſuum.

Statim. legendum.

Correctio firmata.

Tempori opponitur.

Vſitatum verbũ authoribus.

X

Natalium illustrium insignia qui vsurpat coercetur.

2 Coerceret.] Tertull. Apolog. 6. cap. *Lex vetus est, quæ dignitatem, & honestorum natalium insignia, non temere, nec impune vsurpari sinebat.* Et sane coercentur lege Cornelia de falsis. Quia *non ferendum impudentiæ genus, quod in publici priuatique perniciem erūpit.* Valer. de his qui per mēdaciū se alienis familijs inseruerūt.

3 Simulata conscientia.] Id est dissimulantes quod scirent, quodque ipsi in præcordijs haberent certissima.

Cur clauso ore.

4 Vinctum clauso ore.] Ne liberas voces emitteret, neue proderet scelus Tiberij, in Agrippam dominum. Sic Prudent. in hymno D. Vincentij: si fas componere martyres Christianos seruulis & Dauis & Parmenonibus.

His intonantem martyrem
Iudex prophanus non tulit,
Conclamat: Os obtrudite,
Ne plura iactet improbus.

Inuentum Caligulæ claudere os vinctis.

Ex Seneca.

Hoc inuentum Caligulæ fuisse, docet Seneca lib. 3. de ira, vbi agit de Caligulæ fastu. *Quid*, inquit, *tantopere admiraris? Isti belluæ quotidianum est: ad hoc viuit, ad hoc vigilat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauerit, his in quos animaduertere iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberēt facultatem. Cui vnquam morituro non est relictum, quā gemeret? Timuit ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret, ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autem innumerabilia esse, quæ obijcere illi nemo, nisi periturus auderet. Cum spongiæ non inuenirētur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ ista sæuitia est? Liceat vltimum spiritum trahere. Da exituræ animæ locum, licet etiam non per vulnus emittere.* Et sane liberæ morientum voces molestæ tyrannis. Dio de Caligula l. 59. *Deficientibus ijs qui ad belluas damnabantur, iussit ex turba quæ tabulatis adstabat, quosdam abripi, & ferijs proijci præcisis linguis, ne clamare aut accusare quidquā possent.* Ergo nota Senecam cum Tacito non conuenire. Nam Caligulam authorem facit præcludendi ora, damnatis: heic Tacitus Tiberium, saltem in reo & seruo. Sed addit Seneca, *spongia inserta*, quod Caligula inuenit: Tiberius *obuoluto ore tantum*. Cuius rei non author, sed imitator Tiberius, quia ante Tiberiū obuolutio capitis. Noto autem aliud esse *clauso ore*, aliud rapi *obtorto collo & inuoluto capite*: quippe ijs os non claudebatur, sed obuoluebatur tantum. Cato in libro contra Tiberium exulem. Ex Gellio l. 2. c. 14. *Quid si*, inquit, *vadimonium stitisses capite obuoluto?* Cicero de Antonio Philip. 2. *Cisio celeriter ad vrbem aduectus domum, venit ore inuoluto.* Idem Cicero 6. in Verrem. *Quem obtorta gula de conuiuio, in vincula, atque in tenebras abripi iussit.* & 7. *Ciues Romanos capitibus inuolutis, ad necem rapiebat.* Plautus ait in Rudēte, *obtorto collo.* Nam vultu colloque inuoluto, & veste, aut pallio circa caput intorto, rapiebantur. Dio de Seiano l. 58. Sic D. Hieron. *obtorto collo me in ius trahis.* De vit. susp. cont. Suet. in Iul c. 62. *Obsistens fugientibus, retinēsque singulos, & cōtortis faucibus conuertens in hostem.* Et hoc fiebat ne Quiritum fidem implorarent. Sic de Sabino lib. 4. *Trahebatur damnatus, quantum obducta veste, & adstrictis faucibus niti poterat, clamitans.* Iuuenal. Sat. 10.

Sed videant serui ne quis neget, & pauidum in ius
Ceruice astricta dominum trahat.

Quid, obtorto collo rapi.

Plin. c. 44 l. 7. *Tanquam parum esset faucium, certe intortarum, expreßique per aurem sanguinis, pœnā exactam esse.* Memini legisse me quid simile in epist. D. Epiphanij Episcopi Salaminæ Cypri, quæ inserta est epistolis D. Hieron. vbi de eo ad sacerdotij gradum promoto disserit, & ita scribit. *Ignorantem eum, & nullam suspicionem habentem, per multos diaconos apprehendi iussimus, & teneri os eius, ne forte liberari se cupiens, adiuraret nos per nomen Christi.* Solebant etiam imponere ori *linguarium*. Nam Seneca lib. 4. de benefic. *Damno castigabo promittendi libertatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris, quod dicere solemus, linguarium dabo.* Linguarium, enim oris impuri ostium est, & repagulum, & sera.

D. Hieronymus vi fit sacerdos a Dino Epiphanio.

Linguarium.

Confidentia latronis.

5 Quomodo tu Cæsar.] Et germana fere, & similis historia in Xiphilino, de Bulla latrone, qui sub Seuero captus, & interrogatus a Papiniano præfecto, iuris nostri asilo, cur latrocinaretur. *Et tu*, inquit, *cur præfectus es?* En latronum confidentia.

6 Vt ederet socios, subigi non potuit.] Huius reticentiæ, tria sunt in Tacito rarissima exempla. Vnum heic; alterum, huius rustici, qui Pisonem interfecit in Hispania; & tertium Epicharis, quæ in coniuratione Neroniana, maluit mori, quam fateri. Similia multa sunt apud authores. Vide Pliniū lib. 7. c. 27. Sed in Epichari fœmina magis mirum, quia rarum nec peruium.

Fine anni [1] arcus [2] propter ædem Saturni, ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspicijs Tiberij, & [3] ædes Fortis Fortunæ Tiberim iuxta in hortis, quos Cæsar dictator Populo Rom. legauerat, [4] sacrarium genti Iuliæ, effigiesque D. Augusto [5] apud Bouillas dicantur. C. Cælio. L. Pomponio coss. Germanicus Cæsar ad VII. Cal. Iunias triumphauit de Cheruscis Chattisque & Angriuarijs, quæque aliæ nationes vsque ad Albim colunt: [6] vecta spolia, captiui, [7] simulacra montium, fluminum, præliorum: bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. augebat intuentium visus [8] eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus. Sed suberat occulta formido reputantibus, haud prosperum in Druso patre eius fauorem

Triumphi pompa Germaniciani.

uorem vulgi, auunculum eiuſdem Marcellum flagrantibus plebis ſtudijs intra iuuentam ereptum: breues & infauſtos Pop. Rom. amores.

1 Arcvs.] Idem factum ſub Auguſto, & viſuntur hodie nummi, in quibus arcus cum hac inſcriptione, ex vna parte: S. P. Q. R. signis. receptis. Et in altera, Auguſtus, ſublimi curru vectus. In alijs: Civibvs. et. signis. a. Parthis. recvperatis. Heic autem ſigna ſunt recepta, quæ in Germania Varus amiſerat. At arcuum reliquiæ quædam inter rudera Romana, hodie etiam Romæ viſuntur. Et hi arcus perantiqui & ab Hebræis: nam lib. 1. Reg. de Saule, poſt partam contra Philiſtinos victoriam cap. 15. *Eo quod veniſſet Saul in Carmelum, & erexiſſet ſibi fornicem triumphalem*, lib. de tradit. Hebraicis. vbi Diuus Hieronym. *Quando*, inquit, *victoria potiebantur, faciebant arcum de myrtetu, & palmis, & oliuis ob ſignum victoriæ.* Dauid cæſis 18. millibus, in valle Salinarum erexit ſibi *fornicem triumphalem.* 2. Reg. Mart. l. 8. epig. 65.

Arcus in nummis viſuntur.

Arcus tempore Saulis & Dauidis apud Iudæos.

Grande loci meritum teſtantur, & altera dona,
Stat ſacer e domitis gentibus arcus ouans.

Arcus autem Romani vel ex marmore, vel lapide, vel ex lateribus. Quod viſitur in librorum ruderibus. Sic priſca decorata virtus, & arcubus excitata, contra æuũ, rerũ memoria.

2 Propter ædem Satvrni.] Quæ in cliuo Capitolino. Vnde *Saturnius mons*, dictus, ficu Næuiana notabilis. Plin. lib. 14. c. 18. Et in ea æde, ara ſacrata ab Hercule, deinde ſublata gladiatorio Iulij Cæſaris munere. In hac æde, ærarium, in quo argentum deponebatur. Nam nuſquã ſecuram magis pecuniam quam ſi Deo cõmendaretur, putabãt Pagani.

Situs ædis Saturni.

Ærarium in æde Saturni.

3 Ædes Fortis Fortvnæ.] Quæ ſita in ripa Tiberis, & extra vrbem. De qua Terentius in Phormione. Condita autem fuit a Seruio, & in ea ſignum Fortunæ poſuit coopertum prætexta, cui dicauit Tanaquil togam regiam, vndulatam, ab ea factam. Plin. l. 8. c. 48. Et Nero illam ædem domo aurea complexus eſt, poſt Romæ incendium, quam denuo conſtruxit, ex phengite lapide tracto e Cappadocia, duritia marmoris inſigni, & candido, atque tranſlucenti. Sic fortunam honorat qui bonæ fortuna indignus.

4 Sacrarivm.] In quo res ſacræ reponebantur. Iſidorus li. 5. c. 5. vt in noſtrarum Eccleſiarum theſauris cimelia. Nos Theſaurum Eccleſiæ, aut Sacriſtiam vocamus. Et ſic vſurpant noſtri Iuriſconſulti L. 1. nequid in loco ſacro. D. Aliud autem *ſacellum* eſt, aliud *ſacrarium*, quanquam apud authores confunduntur ſæpe. Trebatius Iuriſconſultus. *Sacellum*, inquit, *locus paruus Deo ſacratus cum ara: ex duobus verbis compoſitum, Sacrum, & cella, quaſi ſacra cella.* Quod tamen reprehendit Gellius l. 6. c. 12. At in his ſacrarijs temere non irrumpendum, quia ſacra ſunt & religioſa. In Aug. Suet. c. 6. *Huc introire, niſi neceſſario & caſte, religio eſt: quippe locus religioſus erat.* Et idem in Aug. c. 5. *Natus paulo ante Solis exortum regione Palatij ad capita Bubula, vbi nunc ſacrarium habetur.* In eoque Sacrario, vt in loco Sacro, pacta, teſtamenta, contractus, & quæ erant ex domus Auguſtæ rebus, aſſeruabantur. De ſacellis Cicero 8. famil. ep. *Pudet. Præterea cœpi ſacellum, quod eſt in domo, ab ea petere.* Nam ſacella in agro, villa, prædio & domibus. Propert. 2. lib. de agris.

Quid ſacellum.

Trebatij definitio de ſacello.

Caſte adeunda templa.

Atque ibi rara feres inculto thura ſacello.

Verrius: *Sacella dicuntur loca Dijs ſacrata ſine tecto.* in Feſto. In eo autem ſacrario effigies Iulij Cæſaris, & Auguſti, quæ dicatæ, & conſecratæ fuerant. Nam erant veluti Dij tutelares & familiares domus. Et iſtud Sacrarium, eſt quod *larariũ* vocat Spart. in Alexand. Et de illo Sacrario Suet. in Tiberio. *Codicillos, de acerbitate & intolerantia morum eius, e ſacrario protulit, atque recitauit.* Ergo codicilli in Sacrarijs, vt in templis, quia loci huiuſmodi ſacri. Et ſane petente C. Lutorio *decretum eſt vt ita ea pars domus conſecraretur.* Sueton. ibid. *erat enim primum ſolum, quod Auguſtus naſcens attigiſſet.*

5 Apvd Bovillas.] De quibus Martialis.

Et cum currere debeas Bouillas,
Iter iungere quæris ad Camœnas.

Vnde Bouillæ.

Bouillæ, inquit vet. Interp. Iuuenal. *fuit vicus ad quindecimum Appiæ viæ, quia ab Albano monte, taurus ſacrificandus fugiens, ibi captus eſſet.* *Suburbanas* vocat Propertius eleg. 1. lib. 4.

Quippe ſuburbanæ *parua minus vrbe* Bouillæ,
Et qui nunc nulli, maxima turba, Gabj.

Nam Gabij tunc nulli ſub Auguſto. Et Ouid.

Orta ſuburbanis *quædam fuit Anna Bouillis.*

Sic Florus lib. 1. *De Veijs & Bouillis pudet, ſed triumphauimus.* Nam tum triumphi ex rebus minimis, & reſpectu vrbis Romæ, Bouillæ nihil. Perſius Sat. 6. — *Accedo Bouillas,*
Cliuumque ad Virbi.

Sed in Cliuo Verbij, & Virbij ſiſto me.

6 Vecta spolia, aptivi.] Primi Romanorum triumphi fuere pecora Volſcorum, greges Sabinorum, & carpenta Gallorum: poſtea aurum, purpura, ſigna, tabulæ, arma, equi, elephanti. Florus l. 1. Etiam arbores & plantæ. Plin. 12. c. 25. vbi de Balſamo. *Oſtendere arbuſculam hanc vrbi imperatores Veſpaſiani. Clarumque dictu a Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus.* Et ſane nihil iucundius militi victori quam ſuam publicare victoriam. Inde ſacra ſcriptura: *Sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt ſpolia.* Quanquam gloria eſt ſine gloria ex paganorum ore. *Lætabor ego ſuper eloquia tua, ſicut qui inuenit ſpolia multa.* Sed hoſte ſuperato non lætandum, quia incertus victorum exitus. Ioſipp. lib. 1. cap. 24. Et Virgilius.

Turno tempus erit magno cum optauerit emptum
Intactum Pallanta.

Et Cicero in Piſonem ſic ſcribit. *Verte te ad alteram ſcholam, diſſeres de triũpho. Quid tandem habet iſte currus, quid vincti ante currum duces, quid ſimulachra oppidorum, quid aurum, quid argentum, quid legati in equis, quid tribuni, quid clamor militum, quid tota illa pompa? inania ſunt iſta, mihi crede, deliramenta pæne puerorum, captare plauſus, vehi per vrbem, conſpici velle.* Perſius Satyr. 6.

Pompa triumphorum.

— *Miſſa eſt a Cæſare laurus*

Inſignem ob cladem Germanæ pubis, & aris
Frigidus excutitur cinis, & iam poſtibus arma,
Iam chlamydas regum, iam lutéa gauſapa captis,
Eſſedaque, ingenteſque locat Cæſonia Rhenos.

Lego, *rhedas*. Et nota captiuos *gauſapis luteis* inuolutos, & opertos, & ad ducendos triumphales captiuos conductas rhedas fuiſſe. Iſtoque habitu deducebantur per Sacram viam conſpiciendi populo gentium omnium victori. Horat. 4. Carm. od. 2.

Concines maiore Poeta plectro
Cæſarem, quandoque trahet feroces
Per ſacrum cliuum merita decorus
Fronde Sicambros.

Et Cicero orat. de ſupplicijs: *Etiam qui triumphant, eo diutius viuos hoſtium duces ſeruant, vt his per triumphum ductis pulcherrimum ſpectaculum fructumq. victoriæ Populus R. percipere poſſit: cũ de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: idemque dies victoribus imperij & victis vitæ finem facit.* Nam in carcere poſtea captiui iugulantur. Spart. in Æmiliano: *Siquidem iugulatus in carcere captiuorum veterum more perhibetur.* Iudæi capti a Tito qui ſeditioſis hæſerant, leonibus traditi. Ioſipp.

7 SIMVLACRA MONTIVM, FLVMINVM, PROELIORVM.] Quæ ex *argento*, in triumpho Tiberij, quem *Germanicum* vocat Ouidius libr. 2. de Ponto eleg. 1. Ideoque in hoc triũpho etiam, vt ſuſpicor, ex eadem materia.

Protinus argento veros imitantia muros,
Barbara cum victis oppida lata viris,
Fluminaque & montes, & in altas profluа ſiluas,
Armaque cum telis inſtrue iuncta ſuis.

Ex ebore.

Ex ebore aliquando. Horat. l. 2. epiſt. 1.

Captiuum portatur ebur, captiua Corinthus.

Sic captiuus cruor Tacito 3. Annal. Sic *captiua Sarabata* Tert. in Pallio. Velleius triumphum Gallicum *citro* factum ſcribit: Inde menſæ citreæ ex Africa. Ponticum *achanto*, Alexandrinum *teſtudine*, Hiſpanienſe *argento raſili*. Sed frequentius ex *ligno*: ſic triumphum egere in vet. Rep. Fabius, & poſt Remp. Pædius ſub Cæſare. Dio lib. 43. Et ipſe Cæſar in Gallico triumpho, ex cedro Gallica iſta omnia fercula habuit, ait Vell. Patercul. Nec tantum lignea, ſed interdum aurea etiam. Nam Rhenum Rhodanumque ex auro in triumphis habuiſſe, & captiuum Oceanum memorant aûthores. Sic enim Florus. *Rhenus, Rhodanus, & ex auro captiuus Oceanus. Altera laurus Ægyptia. Tunc in ferculis Nilus, Arſinoe, & ad ſimulachrum ignium ardens Pharus.* Hunc autem morem triumphandi tangit Plin. l. 5. c. 5. *Ipſum* (loquitur de Balbo triũphante) *in triumpho, præter Cydanum & Garaniam, omnium aliarum gentium vrbiumque nomina, ac ſimulacra duxiſſe, quæ iere hoc ordine*, &c. Et Claudian. 4. de laud. Stilic.

Ex ligno.

Ex auro.

Hi famulos traherent reges, hi facta metallis
Oppida, vel montes, captiuaque flumina ferrent.

Et Ouidius in Arte.

Quæ loca, qui montes, quæque ferantur aquæ.

Et quamuis de Germanis fuerit hic Germanici triumphus, tamen magis triumphata, quam deuicta fuit Germania, ait Tacit. in morib. Germ. *Proximis temporibus triumphati magis quam victi ſunt*, & ſignat iſtos triumphos noſter. Sic de Argiua ciuitate Iulian. *Βίζηνος, non tam victa quam ſociata.* victi turpes, ſocij honeſti habiti.

8 EXIMIA IPSIVS SPECIES.] Quæ in magno duce laudari ſolet. quod etiam tetigi. Sic Plin. de Pompeio. *Illud os probum reddentes, ipſumque honorem eximiæ frontis.* l. 7. Sed l. 37. c. 2. *Imago Cn. Pompeij e margaritis, illa* (ſupple *imago*) *regio honore grata, illius probi oris venerandique per cunctas gentes: illa inquam ex margaritis ſeueritate victa & veriore luxuriæ triumpho.* Poetę in iſtis picturis ludunt, præcipue Homerus, & Virgil. hic Græciæ, hic Latij decus. Nam pulchriorẽ Agãmenone neminem oculis vidiſſe ait Priamus. 3. Il. & Virg. 12. — *Quo pulchrior alter*
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Decor oris in principibus laudatus.

Et 1. Æneid. *Ora deo ſimilis.*

Sic χαριτοβλέφαρος Demetrius Phalereus dictus. Am. Marcell. de Iuliano: *cuius oculos cum venuſtate terribiles vultumq. excitatius gratum multum diuque contuentes quæ ſatietas ſit colligentes.* Nam virtus in animo, pulchritudo in corpore, duæ principum dotes.

Congiarium plebi ob conſulatum.

Cæterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi ſeſtertios [1] viritim dedit, ſeque collegam conſulatui eius deſtinauit. Nec ideo ſinceræ charitatis fidẽ adſecutus, amoliri iuuenem ſpecie honoris ſtatuit, ſtruxitque cauſas, aut forte oblatas arripuit. [2] Rex Archelaus quinquageſimum annũ Cappadocia potiebatur inuiſus Tiberio, quod eum Rhodi agentem, nullo officio coluiſſet. Nec id Archelaus per ſuperbiam omiſerat, ſed ab intimis Auguſti monitus; quia florente C. Cæſare, miſſoque ad res Orientis, intuta Tiberij amicitia credebatur. Vt verſa Cæſarum ſobole, imperium adeptus eſt, elicit Archelaum matris literis, quæ non diſſimulatis filij offenſionibus clementiam offerebat, ſi ad precandum veniret. Ille ignarus doli, vel ſi intelligere crederetur, vim metuens, in vrbem properat: exceptuſque immiti a principe, & mox accuſatus in ſenatu, non ob crimina quæ fingebantur, ſed angore, ſimul feſſus ſenio, & quia [3] regibus æqua, nedum infima inſolita ſunt, finem vitæ [4] ſponte an fato? impleuit: Regnum in prouinciam

Magnorum vota ſunt, cultus.

Tiberij in Archelaum odium.

Regibus æqua nedum infima non placent.

ciam redactum est, fructibusque eius[5] leuari posse centesimæ vectigal professus Cæsar, ducentesimam in posterum statuit.

Elogia populo data a potentioribus. 1 VIRITIM DEDIT.] Solebant principes, & consules noui, ad captandam vulgi gratiam, initijs nouæ dignitatis, aliquid erogare: vocant hypatiam Græci. Sueton. cap. 41. in Aug. & 20. *Congiaria populo frequenter dedit, sed diuersæ summæ, modo quadragenos, modo vicenos, nonnunquam ducenos, quinquagenosque nummos.* Et in L. Publius. de condit. & demonstrat. D. *Dent heredes mei C. Seio, sororis meæ filio, in honorē Consulatus quadraginta.* Symmach. *Non eadem facilitate purgabis, quod filij nostri* (Ob nuptias.) *Attaneruij nuptias aliorum potius relatu quam litteris tuis comperi. An veritus es ne a te numismata cusam desiderarem? Potui iacturam sportulæ facere.* vt notes cusa numismata in ea erogatione. Dio vbi de Adriano: *Adoptauit Ceionium Commodum, eumque Ælium Verum Cæsarem appellauit, ob cuius adoptionem ludos Circenses dedit & donarium populo ac militibus expendit, quem Pratura honorauit.* (Ob honores adeptos.) Tit. Liu. l. 37. de M Acilio Glabrione. *Multa congiaria habuerat, quibus magnam partē hominum obligarat. Huc fauor populi se inclinabat.* Suet. in Tib. *Consulatus quatuor gessit.* Et statim addit. *Congiarium populo bis dedit.* Noster l. 3. *Additur Pontificatus, & quo primum die forum ingressus est, congiarium plebi admodum lætæ, quod Germanici stirpem iam puberem aspiciebat.* Est & L. 9. & 11. Tit. de pollicitationibus. Si quis ob honorem vel sacerdotium, pecuniam promiserit. Vide Plin. li. 10. epist. [illegible]i *virilem.* Nam hæc te docebit, vt etiam L. 102. de legat. 3. *Si Sempronius militiam sibi comparauerit, & id quod pro introitu erogari solet ex causa fideicommissi ab heredibus cōsequi possit.* Quæ insinuatiua dicūtur.

Archelaus cum imperio ab Augusto seruatus. 2 REX ARCHELAVS.] Post Actiacam victoriam, Augustus omnibus regibus & regulis, oppida ab Antonio data, eripuit, excepto Amynta, & Archelao. Dio l. 51. *Et Tiberius in ciuilium officiorum rudimentis, Augusto cognoscente, istum Archelaum defenderat.* (A Tiberio defensus.) Suet. 8. Sed eo ingrato, nulloque officio Tiberium dignante in Rhodio secessu, quem defensorem habuerat, habuit oppressorem. (Quem ingratus exulem spreuit.) Nam vir ingratus ex amicis hostes facit. Sic Cicero li. 6. ad Attic. epist. 3. *Is me nec proficiscentem Apameam prosecutus est: nec cum postea in castra venisset, atque inde discederet, num quid vellem, rogauit: & fuit aperte mihi, nescio quare, non amicus: Hunc ego si in præfectis habuissem, quem tu me hominem putares:* Bardum, M. Tulli, tamen regium est, cum benefeceris, male audire.

Ambitio suprema, non æqua, ne dum inferiora cupit. 3 REGIBVS ÆQVA, NE DVM INFIMA INSOLITA SVNT.] Sueton. de Iul. Cæsa. *Commotus his Cæsar, ac iudicans, quod sæpe ex eo auditum ferunt, difficilius se principem ciuitatis a primo ordine in secundum, quam ex secundo in nouissimum detrudi.* Pap. l. 1. Theb. *- inde regendi*

Sæuus amor, ruptæque vices, iurisque secundi
Ambitus impatiens, & summo dulcius vnum
Stare loco, socijsque comes discordia regnis.

(Ambitio nemini cedit.) Tertull. ad Vxo. 1. *Ad primum locum, certamen omne contendit: secundus solatium habet, victoriam non habet.* Vere & experimenus veris, sed nimium tristibus & funestis.

Tacitus cum interrogante notatus. 4 SPONTE, AN FATO.] Lego interrogando. Et hoc ex more Taciti, de quo dixi. Sic infra. *Sponte, an patrum Romanorum impulsu?* sic etiam Apuleius Apolog. 2. *Fortene, an fato?* Et Cicero 11. ad Attic. epist. *Sollicitum. Is auctur vidisse. an euntem iam in Asia?* Dixi supra, & crambe bis posita mors est.

Artes Tiberij. 5 LEVARI POSSE CENTESIMÆ VECTIGAL.] Hæc a Tacito scripta ad notam Tiberij, qui professus centesimæ leuamentum, ducentesimæ onus & augmentum ponit: & qui iurarat non excessurum 12. prætores, 16. nominat. Sed hæc ex arte Tiberij, quem nihil puduit, quod sibi esset vtile. Cæterum vectigalia quæ in principis voluntate sunt, in immensum crescunt, nec decrescunt.

Per idem tempus Antiocho Comagenorum, Philopatore[1] Cilicum regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, alijs regium imperium cupientibus: & prouinciæ Syria atque Iudæa fessæ oneribus diminutionem tributi orabant. (Turbæ ob imperiorum gubernacula exorientes.) Igitur hæc, & de Armenia quæ supra memoraui, apud patres disseruit, nec posse[2] motum * Orientem nisi Germanici sapientia compo[illegible]. (* in Oriente magnum) Nam suam ætatem vergere, Drusi non dum satis adoleuisse. Tunc decreto patrum permissæ Germanico prouinciæ, quæ mari diuiduntur; maiusque imperium quoquo adisset, quam his qui sorte, aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demouerat Syria Creticum Sillanum per adfinitatem connexum Germanico, quia Sillani filia Neroni (vetustissimo liberorum eius) pacta erat; præfeceratque[3] Cn. Pisonem ingenio violentum, & obsequij ignarum, [4] insita ferocia a patre Pisone, qui ciuili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio aduersus Cæsarem iuuit, mox Brutum & Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit; donec[5] vltro ambiretur delatum ab Augusto (Pisones, gens violenta & gratiarum expers.)

* consulatum accipere. Sed præter paternos spiritus, vxoris quoque Plancinæ nobilitate, & opibus accendebatur: vix Tiberio concedere; liberos eius vt multum infra despectare: nec dubium habebat, se delectum, qui Syriæ imponeretur ad spes Germanici coercendas. Credidere quidam data & a Tiberio occulta mandata, & [6] Plancinam haud dubie [7] Augusta monuit muliebri æmulatione Agrippinam insectandi. diuisa namque & discors aula erat, tacitis in [8] Drusum aut Germanicum studijs. Tiberius vt proprium & sui sanguinis Drusum fouebat. Germanico alienatio patrui amorem apud cæteros auxerat. & quia claritudine materni generis anteibat, [9] auum M. Antonium, auunculum Augustum ferens. Contra Druso proauus eques Rom. Pomponius Atticus *[10] dedecere Claudiorum imagines videbatur. Et coniunx Germanici Agrippina fœcunditate ac fama Liuiam vxorem Drusi præcellebat. Sed [11] fratres egregie concordes, & proximorum certaminibus inconcussi.

Marginalia: * consulatum vt acciperet. — Aula discors magnos parit tumultus. — Ambitio in causa. — * deducere — Fratrum concordia, proximorū dissidiis inconcussa.

Cilices piratæ. 1 CILICVM.] Qui *magni piratæ olim*, ait vet. Interpres Iuuenal. Satyr. 8. & ex Lucano 3. etiam *mendacissimi*. Nam si Cilix verum dicat, cœlum turbatur. Etiam *magni fures*: Vnde Martial.

Mendacissimi.

Fur notæ nimium rapacitatis
Compilare Cilix volebat hortum.

Lauerniones. Nam Cilicum manibus nemo præscribit, quæ tagaces, & furaces, & rapaces. Inter tria Κ, Κ, Κ, nequitiæ Κίλικας, de quibus iure dixeris quod de Lerijs Phocylides Poeta vetus:

Λέριοι κακοὶ, οὐχ ὁ μὲν, ὁ δ' οὔ·
πάντες πλὴν Πατροκλέους.
Lerij mali, non vnus quidem, alter vero non:
Sed omnes, excepto Patroclo.

Tacitus correctus. 2 MOTVM ORIENTEM.] In manuscriptis legitur, *Motum in Oriente*. Itaque legendum est, *motum in Oriente magnum*. Nam littera, *m*, in manuscriptis, *in*, efficit, seu subsequatur, seu præcedat. Exemplum libr. 3. Annal. *Verum nobis hæc certamina maiores.* & legendum, *in maiores*. Multa alia sunt exempla in hoc autore. *Motum* autem *Orientem* recte dici, non abnuo, & in authoribus passim hanc applaudam, & leuem obseruationem reperias.

Cn. Piso violentus ingenio. 3 CN. PISONEM INGENIO VIOLENTVM.] Eundem esse Pisonem credo lubens, de quo Seneca libro de ira. Nam & mores, & ætas, & nomen mihi patrocinatur. Et sane hic Piso valde cerebrosus fuit. *Cn. Piso*, inquit, *fuit memoria nostra vir a multis vitijs integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquerendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille, qui occisus videbatur. Tunc Centurio supplicio præpositus, condere gladium spiculatorem iubet, damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. nam militem fortuna reddiderat. Ingenti complexu deducuntur, complexi alter alterutrum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium; nam ipsum Centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres ob vnius innocentiam.* Scripsi rem totam, quia notabilis, immo lachrymabilis, & amœnioribus ingenijs non imitabilis, propter tot innocentium mortes, & iræ impetum: qui magnos viros perdidit quondam, & posthac perditurus est.

Pisonis sæuientis insania.

4 INSITA FEROCIA A PATRE PISONE.] *Spiritus* vocat noster. *Præter*, inquit, *paternos spiritus, vxoris nobilitate accendebatur.* Dixi supra de ferocia filij. Tacitus heic ferociam patris declarat. Quid si aui etiam ferocis ingenium publicauero? Puto fuisse eum Cn. Pisonem, de quo Dio libr. 37. Ait enim *Cn. Pisonem ambitus damnatis Cornelio Sulla, magni Sullæ fratris filio, & P. Pæto, adiunxisse se cum L. Catilina. Et postquam nihil de ferocia remittere Pisonem Senatus vidit, veritus ne tumultum concitaret, eum sub titulo imperij, in Africam ablegasse, atque ibi ob iniuriam quandam, ab incolis trucidatum fuisse.* Tacitus infra, & sub Vitellio lib. 4. Histor. L. Pisonem proconsulem Africæ, istius Pisonis sobolem, cæsum etiam scribit in Africa. Et dixi supra de L. Pisonis prætoris Africæ interitu, qui Rustici Africani scelere, etiam pari fato peremptus est in Africa, Pisonibus certe fatali.

Pisones sæui, auus, pater, & filius. — *Africa Pisonibus fatalis.*

5 VLTRO AMBIRETVR.] Puto scriptum fuisse: *Vltro ambiretur, delatum ab Augusto consulatum vt acciperet.* Nam verbum, *vt*, in littera, *m*. Do exemplum in Varrone 4. de ling. Latin. in verbo *Tigris*. *Vocabulum*, inquit, *e lingua Armenia. Nam ibi & sagitta, & quod vehementissimum flumen Tigris dicitur.* Legendum, *& quod vehementissimum, vt flumen, Tigris dicitur.* Itaque, *vt*, in littera, *m*. Sic D. Hieronym. vocat D. Hilarium Pictauiensem Episcopum eloquentiæ Rhodanum, a rapiditate eloquentiæ.

6 PLANCINÆ

6 PLANCINÆ NOBILITATE.] Nam vetus apud Romanos Plancorum nobilitas. Et dicti *Planci a planicie pedum, vt a diuaricatione crurum, Vari*, inquit Plinius. Et ex hac familia magnus ille Lugduni conditor, qui, quia nobilis, etiam nobili vrbi dedit initium. D. Hieronymus in Chronic. Eusebij, quem corrigo. *Munatius Plancus Ciceronis discipulus, orator habetur insignis, qui cum Galliam Romanam* (lego *iam Romanam*) *regeret, Lugdunum condidit.* Dixi, *iam Romanam*, quia tum esset Romani iuris: & hodie Gallia suum Lugdunum spectat beneuolo vultu, & inter lilij sui amœniores baccas collocat. At nunc lubet meam proferre sententiã de eo, quod Seneca in Ludo scribit loquẽs de Claudio: *Lugduni natus est, Marci municipem vides.* nam recte ille, qui de Munatio heic suspicatus est. Lego itaque: *Lugduni natus est. Munatiæ arcis municipem vides. M*, enim prima est littera nominis *Munatij*, quæ totum Munatium notat. Nam in propriis nominibus prima litera totum nomen designat, vt *L.* Luciũ, *T.* Titum. Vocat etiam Lugdunum, arcem, quia vrbes, arces dicuntur. Papinius in 1. Thebaid.

—— Cyclopum ductas sudoribus arces.

Et Henricus Monachus, ex D. Barnab. Brissonio, vocat Lugdunum arcem.

In Lugdunenses æquis processibus arces
Vexit Arar Rhodanum, sese sub mœnibus abdens.

Et Strabo 4. *Lugdunum*, inquit, *instar arcis in medio situm est*, ὥσπερ ἀκρόπολις. Et in authoribus sæpe *arces* pro *vrbibus*, vt apud Virg.

—— Priamique arx alta maneres.

id est *Troia*, per metonymiam.

7 AVGVSTA MONVIT.] Lego, *Augusta mouit muliebri æmulatione Agrippinam insectandi:* non *monuit*.

8 DRVSVM AVT GERMANICVM STVDIIS.] Qui tunc duo orientia Rom. imperij sidera, ab aulicis varie spectata, & sectata, pro varia spe promouendi commodi. Verum ante annos occiderunt, & statim ab ortu occasum senserunt principes lugendi.

9 AVVM M. ANTONIVM.] Nam Antoniorum familia vetusta & nobilis. Martialis ep. 11. lib. 4. vbi agitat Antonium Saturninus.

Dum nimium vano tumefactus sanguine gaudes.

Intelligit de sanguine Antoniorum qui ab Antonio Herculis filio. Plut. in Antonio. Ita Tacitus de Iulo Antonio lib. 4. *Obiit Iulus Antonius multa claritudine generis.* quia ex Antoniis.

10 DEDECERE.] Lego *deducere*, non *dedecere.* nec enim Pomponius Atticus, Atticæ Latinæque eloquentiæ delicium, Ciceronis amor, eques Romanus, & tot virtutibus, tot diuitiis & literis illustris, dedecuit Claudiorum imagines. Addo Tiberium ex Vipsania habuisse socerum Atticum, cuius erat filia. Sed deduxit. Quia *deducere*, est ex altiore loco ad inferiorem trahere. Sic *deducere in seruitutem*, L. 45. §. vlt. de rit. nupt. *Deduci in periculum.* L. 56. §. 1. de furtis. *Deduci ad summam exiguam.* L. vlt. de stipulat. Præt. D. Lucillius in Satyris.

Deducta tunc voce leo.

Deductum, id est *diminutum*, ait Nonius Marcellus, & *deducere diminuere est*; quasi diminueretur Cæsarum sublimitas equitis Attici humili affinitate. Seneca tamen epist. 21. de Attico ita scribit: *Attici nomen perire, epistolæ Ciceronis non sinunt. nihil illi proficeret gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos. Inter tam magna taceretur, nisi Cicero ipsum aperuisset.* Nota doctorum in amicitiis, quanta sit vis, quanta potestas, quanta vtilitas. Martialis de Attici domo lib. 7. epigram. 31.

Attice, facundæ renouas qui nomina gentis,
Nec sinis ingentem conticuisse domum.

Illa autem domus clara erit, dum litteræ erunt, & Cicero erit.

11 FRATRES EGREGIE CONCORDES.] Quintil. noua Declamat. 32. *Nesciunt homines quantum boni fraternitas habeat, qui nunquam discerunt.* Vere. nam concordia fratrum, turris fortitudinis. *Mutuum est propugnaculum aduersus hostem*, ait Rex sapientissimus. Et Claud. in laudibus Serenæ.

—— propius quam si genuisset amauit
Defuncti fratris sobolem: nec charior olim
Mutua Iudæos deuinxit cura Lacones.

Et fratres ἀδελφοὺς vocabant olim, id est simillimos. Virgil. *—— fratrique simillima proles.* Sed similitudo illa magis in animis quam in vultu. *Quem fidum inuenies, si tuis hostis fueris?* ait Sallust. bello Iugurthino.

Plancus Lugduni conditor. *D. Hieronym. correctus.* *Seneca correctus.* *Lugdunum Galliæ flos.* *Honor gentis Pomponiorum.* *Laus Attici a Seneca.* *Fraternitas magnum bonum.*

Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, vt suesceret militiæ, studiaque exercitus pararet: simul iuuenem vrbano luxu lasciuientem melius in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, vtroque filio legiones obtinente. [1] Sed Sueui prætendebantur auxilium aduersus Cheruscos orantes. Nam discessu Romanorum, [2] * ac vacui externo metu, gentis adsuetudine, & tum æmulatione gloriæ arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed [3] Marobodui regis nomen inuisum apud populares: [4] Arminium pro libertate bellantem fauor habebat. Igitur non modo Cherusci, sociique eorum, vetus Arminij miles, sumpsere bellum, sed e regno etiam Marobodui Sueuæ gentes, [5] Semnones ac [6] Langobardi defecere ad eum. Quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum

* vt vacui

Libertas semper sequaces habet.

Vetus quæstio inter patruos & nepotes.

perfugisset, non aliam ob causam, quam quia fratris filio iuueni [7] patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies pari vtrinque spe, nec vt olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disiectas per cateruas. Quippe longa aduersus nos militia insueuerant, sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. Ac tunc Arminius equo conlustrans cuncta, vt quosque aduectus erat, *reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia* [8] * *adhuc & tela Romanis direpta in manibus multorum ostentabat: contra, fugacem Marobo duum appellans, præliorum expertem,* [9] *Herciniæ latebris defensum, ac mox per dona & legationes petiuisse fœdus, proditorem patriæ, satellitem Cæsaris, haud minus infensis animis exturbandum, quam Varum Quintilium interfecerint. Meminissent modo tot præliorum, quorum euentu, & ad postremum eiectis Romanis satis probatum, penes vtros summa belli fuerit.*

Exteri disciplinam Romanã in præliis sequentes.

* adhæc

1 Sed Svevi prætendebantvr.] Quin hic locus hiet, nemo non dixerit qui attentius legerit. Et firmant verba Taciti, qui scribit infra. *Missus tamen Drusus* (ad Sueuos scilicet) *vt retulimus, pacis firmator.* Sed vbi retulit, & vbi pacem firmauit? Video quidem mentem Taciti, sed verba non video. Nam vult innuere Drusum in Illyricum missum: sed quia Sueui auxilium petebant aduersus Cheruscos, missum in Germaniam, quo pacem firmaret. Si mihi liceret istam lacunam ex verbis Taciti replere, ita legerem. *Sed Sueui prætendebantur auxilium aduersus Cheruscos orantes: ad quos firmator pacis Drusus mittitur. nam discessu Romanorum,* &c. Sic res in plano est. Et ex authoris verbis suppletus author. Dixit autem *prætendebatur,* id est *obtendebatur,* pro, velamento prætexebatur. ita L.7. ad S.C. Velleianum. *Si miles, nihil tale prætentabat:* & Virg. 1. Æn.

Tacitus correctus.

—— prætentaque Syrtibus arua.

2 Ac vacvi.] Lego: *nam discessu Romanorum, vt vacui externo metu* id est, vbi exercitus Romanus abiit, eoque abitu ab externis armis & metu exterorum fuere liberati, tunc ad ciuilia bella se contulere, adsuetudine gentis, quæ ad ea procliuior, & æmulatione gloriæ. Quod noto, quia historiam habet. Significat enim ad ciuilia bella Cheruscos procurrisse tunc temporis sola gloriæ cupiditate: Quæ vrit magnorum animos pectusque virorum. De Sueuis autem est istud carmen Ausonij.

Cæde, fuga, flammis stratos periisse Sueuos:
Nec Rhenum Gallis limitis esse loco.

3 Marobodvi.] Ita lego. *Sed Marobodui tum regis nomen inuisum apud populares.* Et hac dictione *tum,* vtitur sæpe noster, vt docui supra. Innuit autem tunc temporis Maroboduum fuisse regem Marcomanorum, quem Strabo Marabudem vocat lib. 7. Cæterum quis credat etiam hodie extare vestigia inuisi Marobodui nominis apud Francos, qui a Germanis orti? Si quem enim verbis asperioribus increpent, vocant illum *Marob.* Quod vulgus, vt solet, ea quæ nescit, deprauauit vertitque in verbum *Marauli.* non a verbo *marab* quod rebellionem sonat & non obsequentem, Hebræum, nam cum Hebræis nulla

Tacitus correctus.

Maroboduus rex Marcomanorum.

Nomen opprobry apud Francos.

vnquam tunc Gallis cõsuetudo. Nec a verbo μιαρὸς Græco, vt quidam putant, quod & sceleratum hominem notat. Nam tunc Græcorũ cum Frãcis nulla societas, nulla cõfœderatio; sed a Germanis quibus quasi fratribus vtebantur, vnde Germani dicti apud eos, & apud exteros Romani. Sic hodie retinemus adhuc nomen Ganillonis, quod est improperij nomen & traditoris, qui vixit temporibus Ludouici Pij. Sic & ne quis miretur tam vetus & Germanicum verbum, hodie inualescere, omnia eiusdem generis conuitia, olim apud Romanos nota, etiam ex vetustiore æuo retinemus: quippe dicimus *Belistre,* pro *blitte.* Plinius lib. 20. cap. 22. *Blitum iners videtur, & sine sapore & acrimonia vlla: vnde conuitium fœminis apud Menandrum faciunt mariti.* Et Plautus, Latinus Menander, in Comœdiis de *blitto* meminit, & de *bliti conuitio.* nam in Pseudolo, facit coquum ita loquentem de blitto, quod olus est insipidum; & nos dicimus, *Bette & poirce.*

Prisca conuitia apud Rom. hodie in vsu apud Francos.

Conuitium maritorum in vxores.

Apponunt rumicem, brassicam, betam, blitam.

Et pro conuitio in Truculento.

Blitea est, & lutea meretrix, nisi quæ sapuit in vino ad rem suam.

Si alia membra vino madeãt, cor sit saltem sobrium.

Blitea inutilis, ait Non. Marcellus, *a blito herba nullius vsus,* & hunc Plauti locum adfert. Sic apud Catullum, *O blitum lupanar,* recte correxit Scaliger, id est, insipidum scortum. Et apud Varronem ex Nonio. *Assanos multos, quod patere ea non poterat,* (pro *pati non poterat*) *mulierem foras betere illusit.* Et sane istam fatuitatem oderat Poeta Martialis, sapidum ad vitia caput.

Infanti melimela dato, fatuasque mariscas,
At mihi quæ possunt pungere, Chia placent.

Sic dicimus pro conuitio *Bete,* non *Beste,* nec *bestiam,* sed *betam,* cum quis nihil sapit. Sic *betisare* dixit Augustus, pro parum sapere, vt *betere* Varro. Sueton. cap. 87. in Aug. & Diogenes ita, *Canis,* inquit, *betas non edit.* Betas pro conuitio dicebat. Martialis autem ita de betis.

Beta.

Betisare.

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ,
O quam sæpe petit vina, piperque coquus!

Dicimus etiam nos Franci pro conuitio *Brigand,*

gaud, quod a Brigantibus forte profluxit, qui olim in Anglia, de quibus Tacitus infra; nisi a Bagaudis in Gallia latronibus, quos memorat Aurelius Victor in Diocletiano. Aut a Brigando, vel Burgando, de quo Canon, de viro. 24. q. qui Christiano more Romam proficiscentes (quod fuit semper visitatum Catholicis) spoliabat. Illas autem profectiones antiquas, testatur D. Hieron. præf. lib. 3. ad Gal. & Enodius pro Symmacho, & D. Gregorius in Dialogis. Ionas etiam Aureliacensis contra Claudium Taurinensem episcopum, de Imaginib. Dicimus etiam, *Coquins*, a coquina, quod coquinarios pro nihilo habeamus, & patinarios, qui nihil nisi de culina cogitant, & habent animum in patinis, vt ait Comicus. Sed hæc dum memoro, vereor ne me betas edendas apponere iocetur rhinoceros aliquis. Scio ego dominæ fastidia Romæ.

Brigantes in Anglia.

Burgundus barritus.

Peregrinationes Christianorum antiquissima.

4 ARMINIVM.] *Herman* significat *hominem*, *dominum* & *herum*. quod dicunt etiam hodie Germani, *min her*, id est, *mi domine*. Et nostrum Arminium Velleius ita describit. *Arminius Segimeri principis gentis eius, filius, ardorem animi, vultu, oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, & iam ciuitatis Romanæ ius, & Equestrem consecutus gradum.* Certe conuenit illi quod de Vercingentorige scribit Florus, dum ait. *Ille corpore, armis, spirituque terribilis, nomine & quasi ad terrorem composito.* Et vere Germanus Arminius. nec enim clariorem vnquam, nec maiorem, nec atrociorem Germaniæ alumnum Roma experta est. Non omitto apud Tuiscones Herminones in Germania regnauisse, qui fuerint Germaniæ populi. Tacit. de mor. Germ. vt ab isto Herminone forte Arminium deductum putes. Vis Arminij laudes? vna Variana clades suffecerit. Nam totum Romanum Imperium concussit,

—— *& Augustum vestem mutare coegit.*

Quod numquam factum nec ante nec post.

5 SEMNONES.] De Semnonibus, ita Tacitus de mor. Germ. quem interpretor. *Vetustissimos se, nobilissimosque Sueuorum Semnones memorant. fides antiquitatis religione firmatur. Stato tempore, in siluam auguriis patrum & prisca formidine sacram, omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt* (id est, legatis ad id missis & lectis) *cæsoque publice homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Quid sibi volunt ista verba, *barbari ritus horrenda primordia?* Explico. Nihil tam humanitati contrarium, quam barbaries: itaque opponuntur inter se. Humanitas culta est & comis, & mansueta: Barbaries, rudis, aspera, ferox, crudelis. Homines veri & vera humanitate præditi, pecudum victimis Deum placabant: Barbari sanguine pecudum non contenti, etiam immolabant homines homines ipsi. Cicero pro Fonteio. *Immanem, ait, & barbaram consuetudinem hominum immolandorum.* Vnde fluxit, vt barbari, licet homines, pro hominibus non haberentur, sed ab iis distinguerentur, & barbari dicerentur. Ergo nominat primordia barbari ritus hominis immolationem, quod in eo vera barbaries, & primus index barbari, & crudelis

Semnones.

Tacitus explicatus.

Vnde nomen Barbarorum.

Hominis immolatio primordium barbari ritus.

animi. Et quod notandum est; Pelasgi & Græci, qui se a barbaris distinguebant, hostiis tamen sacrificarunt humanis: aliquando enim in insulam Delum delati, ex oraculo Apollinis, Saturno humanas hostias immolarunt, vt ait Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 7. Sed quid non patrauit feritas? Etiam tenellos infantes vix ingressos vitam mactabant dæmonibus: quod Ennius hoc versu notat:

Ille suos diuis mos sacrificare puellos.

Et passim in Bibliis Iudæi reges Moloch filios suos sacrificabant. Vt mireris in illa gente cæcitatem post accepta legis lumina. Reg. 4. Iuuenalis Satyra 15. scribit Vascones homines sacrificasse & comedisse.

Vascones homines Diis sacrificant.

Vascones, hæc fama est, alimentis talibus olim
Produxere animas.

Quod confirmat Prudentius dum scribit in Hymno DD. Hemiterij, & Chelidonij.

Immane credis bruta quondam Vasconum gentilitas,
Quam sacrū (crudelis error) immolaris sanguinem,
Credis in Deum relatos hostiarum spiritus?

Sed hæc ante fidem Catholicam receptam & professam. Etiam Druidæ, vt ait Plinius 30. præfat. *Nam hi, & omne magorum genus, humana carne delectatur.* Iuuenalis pro magno portento narrat, in discordia quæ inter Ombos & Tentyræ ciuitatem fuit, hominem crudum a victrici parte voratum, eadem Sat. Sed odium hominem in feram, & lupum mutat. Et D. Hieron. 2. contr. Iouin. scribit, Scotos gentem Britannicam humanis vesci carnibus: quod ipse viderit. Verum quæ olim barbara, hodie humanitate ornata est.

Druidæ hominum immolatores.

6 LANGOBARDI.] *Gens Germana*, inquit Velleius, *Germaniæ feritate ferocior.* De iisdem Tacitus de mor. Germ. qui Langobardos & Semnones semper coniungit. *Adiicit*, inquit, *authoritatem fortuna Senonum. Centum pagis habitatur,* (lego, *vt centum pagis habitentur*, nam fortuna, neque authoritas Senonum non habitatur) *magnoque corpore efficitur, vt se Sueuorum caput credant: contra Langobardos paucitas nobilitat, quod plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis, & periclitando tuti sint.* Nota ergo periculum tutelam esse. Nam periclitando nobis prospicimus, vt securi negligimus.

Tacitus correctus.

7 PATRVVS SENEX PARERE DEDIGNABATVR.] Hæc quæstio est Helena vetus, quæ tot Pergama in casum dedit: nam nulla pars orbis, nulla gens, nulla ætas, quæ ista quæstione vacauerit. Apud Iurisconsultos etiam si hæc quæstio foret decisa, vt est, & apud togatos, tamen apud sagatos nusquam erit, & nunquam. *Ius semper in armis. Omnia dat qui iusta negat*; dico, qui iniusta negat. De tali dissidio noster. Nam alios authores in hac re non cito, quia nimij. *Præerat* (inquit 4. hist.) *Iulius Briganticus sorore Ciuilis genitus, vt ferme acerrima proximorum odia sunt, inuisus auunculo infensusque.* Et quod ait lib. 2. *nepotibus auunculis parere dedignabatur.*

Armatis omnia.

8 ABRVC.] Lego: *Spolia adhæc, & tela Romanis direpta, in manibus multorum ostentabat.* Quod barbaries laudat.

Tacitus correctus.

9 HERCINIÆ LATEBRIS.] Hoc ex-

plicat Velleius. *Nihil*, inquit, *erat iam in Germania, quod vinci posset, præter gentem Marcomanorum; quæ Maroboduo duce, excita sedibus suis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniæ siluæ campos incolebat.* Sane Hercinia Germanorum latebra: quæ posteaFrancorũ regum voluptas fuit. Franci enim reges mense Septembri illuc venatum ibãt. Et capturæ ferarum saliebãtur, & recondebatur quidquid esset quod hieme ederent. Sed hæc longe post illa tempora.

Hercinia Germanorum latebra.

Barbari iactabundi & feroces.

Neque Maroboduus iactantia sui aut probris in hostem abstinebat, sed Inguiomerum tenens, *illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta, quæ prospere ceciderint*, testabatur: *væcordem Arminium, & nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam* [1] *tres vacuas legiones, &* [2] *ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniæ &* [3] *ignominia sua, cum coniunx, cum filius eius seruitium adhuc tolerent. At se duodecim legionibus petitum, duce Tiberio, illibatam Germanorum gloriam seruauisse, mox conditionibus æquis discessum. neque pœnitere quod ipsorum in manu sit, integrum aduersum Romanos bellum, an pacem incruentam malint.* His vocibus instinctos exercitus propriæ quoque causæ stimulabant, cum a Cheruscis Langobardisque pro antiquo decore, aut recenti libertate, & contra augendæ dominationi certaretur. Non alias maiore mole concursum, neque ambiguo magis euentu, fusis vtrinque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. Id signum perculsi fuit.[4] & * transfugis paulatim nudatus in [5] Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. Responsum est, non iure eum aduersus Cheruscos arma Romana inuocare, qui pugnantis in eundem hostem Romanos nulla ope iuuisset. Missus tamen Drusus, vt retulimus, pacis firmator.

Perfidia in hostem.

* transfugiis.

Non æquum iuuare qui non iuuerint.

1 TRES VACVAS LEGIONES.] Id est vacantes. Sic infra Tacitus, *vacantem prouinciam, vacantem*, & *vacuam mulierem* dixit pro vidua. Sic *vacuum vterum* dixit Iurisconsultus L. 30. §. penult. de adq. hered. *Vacuas tabulas* L. 11. de iniust. rupt. Nec melius explicauerit quisquam Paterculo, istam cladem. *Exercitus*, inquit, *omnium fortissimus, disciplina, manu, experientiaque bellorum, Romanos inter milites, princeps, marcore ducis, perfidia hostis, iniquitate fortunæ circumuentus, cum nec pugnandi quidem egregie occasio in quantum voluerant, data esset, miseris castigatis, etiam quibusdam graui pœna, quia Romanis & armis & animis vsi fuissent: inclusus siluis, paludibus, insidiis, ab eo hasta trucidatus est.* forte, *ab sæuo hoste trucidatus est.* Nam quid sæuius, quid ferocius istis Germaniæ alumnis?

Variana cladis consideratio.

2 DVCEM FRAVDIS IGNARVM.] Idem Velleius loquens de hostibus. *Versutissimi*, inquit, *in summam socordiam perduxere Quintilium: vsque eo, vt se Prætorem vrbanum in foro ius dicere, non in mediis Germaniæ finibus, exercitui præesse, crederet.* En Vari facilitas. Sed cum Cretensibus, cretisandum erat. Tamen Tacitus a Segete admonitum tradit. Sed minime illi creditum obstantibus fatis: & vt Romani a Troianis orti eadem cum Troianis fata experirentur. Quippe, vt ait Poeta,

Quintilius Varus fidens hosti concidit.

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu non vnquam credita Teucris.

Sed multi alij sunt Troes. Tamen excusandus est in ea clade Varus qui barbaros existimabat ad humanitatem his artibus posse doceri, & pati imperij Romani leges facilius.

3 IGNOMINIA SVA.] Non est hoc Taciti manus. Lego, *ignominia summa.* Et saltem legendum fuisset, *ignominia sui*, vt supra dixit, *iactantia sui.* Sed prima placet, altera displicet.

Tacitus correctus.

4 TRANSFVGIS.] Per *I* magnum scriptum erat *transfugIs*, quod duplicatur, ideoque legendum *transfugiis*, vt apud Verr. Flaccum: *statua est ludI huius* [pro *ludij*] *qui quondam fulmine ictus in Circo, sepultus est in Ianiculo.*

Tacitus correctus.

5 MARCOMANNOS.] Quos Synesius epist. 110. vocat *generosissimos*: nam ait. *Nuper venit a rege, nactus ducatum generosissimorum Marcomannorum, quos verisimile nobis est, cum & antea strenui fuerint milites, nunc nactos decentem ducem, magnum aliquod & egregium opus designaturos. Romanorum hostes* vocat Tertullianus in Apolog. Vere hostis, & Romano solus imperio formidandus Marcomannus, a quo Gallorum reges, quorum ad hunc diem viget prosapia nobilis.

Marcomanni generosissimi.

Hostes Romanorum.

Eodem anno [1] duodecim celebres Asiæ vrbes conlapsæ, nocturno motu terræ, quo improuisior grauiorque pestis fuit, [2] Neque solitum in tali casu effugium subueniebat in aperta prorumpẽdi, quia diductis

Chasma 12. vrbium Asiæ.

terris

terris hauriebantur. [3] Sediſſe immenſos montes, [4] viſa in arduo quæ plana fuerant, effulſiſſe inter * ruinam ignes memorant. Aſperrima in [5] Sardianos lues plurimum in eoſdem miſericordiæ traxit. nam centies ſeſtertium [6] pollicitus Cæſar, & quantum ærario, aut fiſco pendebant, in quinquennium remiſit. [7] Magnetes a Sipylo, proximi damno ac remedio habiti. [8] Temnios, [9] Philadelphenos, [10] Ægæatas, [11] Apollonienſes, quique [12] Moſceni aut Macedones Hircani vocantur, & [13] Hierocæſaream, [14] Myrinam, Cymen, [15] Tmolum [16] leuari [17] idem in tempus tributis, mittique ex ſenatu placuit, qui præſentia ſpectaret, [18] refoueretque. Delectus eſt [19] M. Aletus e prætoriis, ne conſulari obtinente Aſiam æmulatio inter pares, & ex eo impedimentum oriretur. Magnificam in publicum largitionem auxit Cæſar, haud minus [20] grata liberalitate, quod [21] bona Æmiliæ Muſæ locupletis inteſtatæ petita in fiſcum, Æmilio Lepido, cuius e domo videbatur, & [22] Patulei diuitis equitis Romani hereditatem (quanquam ipſe heres in parte legeretur) tradidit [23] M. Seruilio, quem prioribus, neque ſuſpectis tabulis ſcriptum compererat. nobilitatem vtriuſque pecunia iuuandam præfatus. [24] Neque hereditatem cuiuſquam adiit, niſi cum amicitia meruiſſet. Ignotos & aliis infenſos, eoque principem nuncupantes procul arcebat. Cæterum [25] vt honeſtam innocentium paupertatem leuauit, ita prodigos & [26] ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, [27] Q. Vitellium mouit ſenatu, aut ſponte cedere paſſus eſt.

*ruinas magnos ignes

Damna chaſmatis Cæſar ſolatur pecunia.

Liberalitas Principis grata nobilibus & vulgo.

Prodigorum apud principem nulla ratio.

1 Dvodecim Asiæ vrbes.] Fuit Aſia ſemper his voraginibus obnoxia. Et tangit in Pallio Tertull. *Vtinam*, inquit, *& Aſia ſecura iam ſit de ſoli ingluuie: vtinam & Africa ſemel voraginem pauerit vincis caſtris fraudatis expiata.* Lego, *Punicis caſtris ferro datis expiata.* Scriptum erat *frodatis* pro *ferro datis*. Vocat Plinius eas voragines & *chaſmata*, *ſcelera naturæ, & buſta vrbium.* Et ſunt exempla plurima huius cladis Aſiánæ in authoribus. Apuleius de mundo. *Immodicis tremoribus diſſiluiſſe humum, & interceptas vrbes cognouimus.* Salluſt. in frag. *Hiauit humus multaſ vaſta & profunda.* Et de iſta clade Velleius. *Reſtitutæ vrbes Aſiæ, vindicatæ ab iniuriis magiſtratuum prouinciæ, quæ repetundarum damnatæ.* Et Plinius nominatim: *Maximus*, inquit, *terræ memoria mortalium extitit motus Tiberij Cæſaris principatu, 12. vrbibus Aſiæ vna nocte proſtratis.* lib. 2. cap. 84. Et Suetonius in Tiberio 48. *Neque prouincias vlla liberalitate ſubleuauit, excepta Aſia, diſiectis terræ motu ciuitatibus.* Sed Agathias male qui hunc terræ motum temporibus Auguſti tribuit, lib. 2. qui ſub Tiberio accidit, & in chaſmate deſcribendo fœlix fuit, imo & acutus plurimum cum dicat: *Terræmotum rem eſſe optabilem, ſi diſcerneret bonos a malis; & hos perderet, illos ſaluaret.* Acute ſatis. Sed hæc a Deo non a nobis. Tertullianus in Apolog. *Oro vos ante Tiberium* (id eſt ante Chriſti aduentum) *quantæ clades vrbem & orbem ceciderunt.* Legimus Hyerapolim & Delon, & Rhodon, & Coon inſulas multis cum millibus hominum peſſum abiiſſe. Memorat & Plato maiorem Aſiæ & Africæ terram Atlantico mari ereptam. Sed & mare Corinthium terræ motus ebibit: Et vi vndarum Lucaniam Italia abſciſſam in Siciliæ nomen. Hæc ſine iniuria incolentium accidere non potuerunt. Sic mundi vaſtitas ſuis partibus aliquando excidit. Dico obiter, *cauſas terræ motus nondum certas, ne quidem inter Phyſicos*, ait Gellius lib. 2. cap. 28. Ideoque gentes, in tali caſu, cui Numini ſacra facerent, habebant incertum. Tamen ferias indicebant edicto, quas violare nefas. Et ita terræ motus procurabantur. Agathias cum Gellio idem cenſet & ſcribit.

Aſia voraginibus obnoxia.

Tertullianus correctus.

Chaſmata ſcelera naturæ, buſta vrbium.

2 Neqve solitvm.] Lego vno & continuo ſpiritu. *Neque ſolitum in tali caſu effugium ſubueniebat, in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur.* Ergo in aperto, vt in arcto erat periculum: Sic eſt, & chaſmatis caſus frequens nulli proximo loco dabat ſecuritatem. Vide Dionem in Traiano de chaſmate; quo melius nemo explicuerit.

3 Sedisse immensos montes.] Iuuen. Sat. 6. —— *nutare vrbes, ſubſidere terras.* Et Salluſt. in fragm. *Ventis per caua terræ citatis, rupti aliquot montes, tumulique ſedere.* Et Sulpitius ad Cicer. de obitu Tulliæ. *Ex Aſia rediens, cum ab Ægina Megaram verſus, nauigarem, cœpi regiones circumiacentes proſpicere, oppida quodam tempore florentiſſima, nunc proſtrata & diruta, ante oculos iacent.* Et recte vocat *oppidorum cadauera*. Sic Plinius lib. 2. cap. 91. *Vt ſinus & ſtagna prætercam; ipſa ſe condens terra* (forte, *ipſa ſe come-*

Plinius correctus.

dens terra) quia adiicit, *deuorauit*: tamen a veteri lectione non abeo. *Cibotum altißimum montem, cum oppido Curite deuorauit*. Quod verbum fecit vt legerem, *se comedens terra*. Nam ex vsu post tritos & mollitos dentibus cibos & comestos fit deuoratio & absumptio. Et ita Plautus:

Quis ille, qui se ipsum comest?

Et in Mostellaria:

Tam facile, quam pyrum vulpes comest.

Aristoteles plura genera terræmotus esse scribit, & vocat ea χασματίας. recessus, scilicet, hiatus, succussionem, impulsionem, inclinationem, vibrationem. Dion in Traiano quatuor genera recenset tantum. Et Agathias *crasso & fumoso airi aßignat, qui terræ clausus concauitatibus eiusmodi motus efficit*. Sed nondum hæc plana, vt dixi ex Gellio. Tertull. in Pallio. *Cæteri quoque eius ornatus* (mundi scilicet) *quid? non aliud ex alio mutant?* (Lego, *quid? num alius ex alio mutantur?*) *Et montium scapulæ decurrendo, & fontium venæ ebulliendo, & fluminum vice obumbrando*. forte *obeundo*. Sic Sen. Consol. ad Mart. *Omnia sternet, adducetq. secum vetustas: nec hominib. solum: Quota enim ista fortunæ potentiæ portio est? Sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet. Tot supprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet, maria sorbebit, flumina auertet, & commercio hominum rupto, societatem generis humani cœtusque dissoluet.* Certe omnia in terris oriuntur, vt intereant. Sed hæc Senecæ descriptio quam vera sed quam seuera? ideo a Deo deprecanda.

Tertullianus correctus.

4 VISA IN ARDVO, QVÆ PLANA FVERANT, EFFVLSISSE INTER RVINAM IGNES.] Puto scriptum, *fulsisse inter ruinas magnos ignes*: quod (*m*) in fine (*ruinam*) demonstrat. Sed similitudo litterarum & exscriptorum mos absorbuit verbum, *magnos*, nec restat e dictione tota nisi (*m*) quæ locata in fine superioris verbi, pro nota fuit exscriptori. Plin. lib. 2. cap. 88. *Sic & Pithecusas in Campano sinu ferunt ortas, mox in his montem Epopon, cum repente flamma ex eo emicuisset, campestri æquatum planitie, alioque motu terræ stagnum emersisse, & alio prouolutis montibus insulam extitisse Prochytam.* Sic fert naturæ varietas, miranda semper, & semper veneranda propter plasmatorem Deum semper tremendum & verendum & reuerendum.

Coniectura de lectura Taciti.

5 SARDIANOS.] Ne capias de incolis Sardiniæ insulæ. Sardis enim nostra in Asia est. Et extat epigrāma nobile de terræ motu, qui illam hausit. 1. Antholog. Strabo autem lib. 13. vbi de hoc Sardorum chasmate. *Nuper eius multa ædificia, ex terræ motibus corruerunt, sed Tiberij prouidentia, qui per nostra tempora imperat, & hanc, & multas alias, suo beneficio reparauit, quæcunque eo tempore eiusdem calamitatis participes fuerint.* Agathias hoc explicat longe post in Historia Iustiniani lib. 2. Nam Trallibus absorptis Chæremon Cæsari nuntiat cladem ibi ob eam rem profectus. Ideo statua & ara dicata Chæremoni, & vrbs refecta ex integro: quod notandum. Horat. sic de illa vrbe.

——Et Crœsi regia Sardis.

Sardis in Lydia.

A qua *Sardonius risus*, & quod dixit Cicero in famil. 7. *Inter Sardos venalem alio nequiorem.*

Sardi venales.

6 POLLICITVS CÆSAR.] Pollicitus est Cæsar: ita scribebant, *pollicitus' Cæsar*, pro *pollicitus est*.

7 MAGNETES A SIPYLO.] Duæ fuere Magnetes: vna inter Caystrum & Mæandrum, non longe a Trallibus; quæ antiquissima, & cum Cumis eodem tempore condita, vt ait Euseb. de Præpar. Euang. lib. 10. cap. 3. altera Sipylo propinqua. Quod passim in Conciliorum tomis obseruari potest, in episcoporum subscriptionibus. Et ambæ a Magnete lapide dictæ. Plinius Asianam facit vnam, alteram Macedonicam, lib. 35. cap. 16. Florus lib. 2. *Mæandrum ad amnem montemque Sipylum castra ponuntur*, vbi de Antiocho. Et addit mendose. *Ad hoc imbre, qui subito perfusis*, (lego *superfusus*) *mira fœlicitate Persicos arcus corruperat.* Plinius ita cap. 29. lib. 5. *Supra hæc Magnesia Mæandri cognomine insignis, a Thessalica Magnesia orti.* Strabo: *Magnesia Æolica ciuitas est, quæ ad Mæandrum versus dicitur: altera non longe a Pactolo, vt Sipylus mons* Cicero ad Quint. fratr. *De te a Magnetibus, mentio est honorifica.* Hi equis validi, vnde Lucretius lib. 8.

Duæ Magnetes.

Florus correctus.

Et Magnetes equis, Minyæ gens cognita remis.

Cæterum hæc tota clausula, licet verbis Taciti confecta, tamen non habet Taciti numeros, & claudicat. Viderint acutiores.

8 TEMNIOS.] *Fuit*, inquit Plinius, lib. 5. cap. 30. *in ore Hermi fluuij oppidum Temnos.* Quod ostendit eius ætate amplius non fuisse. Et fortasse ita dicta quod in ea nemus esset Deo cuidam dicatum. Fuit autem alia, sed Asiaticam memorat, quia in Asia quassatio de qua heic loquitur.

9 PHILADELPHENOS.] In Asia duæ sunt Philadelphiæ; vna in Cilicia, altera non longe a Tmolo, de qua heic. Vicinæ Tmolo vrbes hac clade fuerunt affectæ, non illa Philadelphia, quæ in Cilicia. Nam aberat nimis longe, nisi in diuerso terrarum tractu, illa pestis grassata sit. nam interdum casus ludit.

Duæ Philadelphiæ.

10 ÆGÆATAS.] Æge, inquit Plin. lib. 5. cap. 27. *vrbs Ciliciæ, & oppidum liberum.* Sed quia hæc, quæ in Cilicia, distat nimium a loco terræ motu exhausto, putarem heic debere intelligi istos *Ægeatas*, ab Æge, quæ sita ad Hermum fluuium: tamen aliorum sit iudicium: de ista enim Æge ita Plin. cap. 30. lib. 5. vbi de Æolide. *Æge. Attalia. Poßidea.* At in Æolide hic terræ motus.

Coniectura in Tacito.

11 APOLLONIENSES.] Multæ Apolloniæ, Pontica, Macedonica, Cyrenaica. Heic Apollonia Troadis, quæ prius Assos dicta. Idem Plin. lib. 5. cap. 30. πόλις ὀλιγομωτάτη, ait Strabo 7.

Apollonia Troadis.

12 MOSCENI, AVT MACEDONES HIRCANI.] De quibus lib. 5. cap. 29. Plin. *Smyrnæum conuentum, magna pars Æoliæ, quæ mox dicetur, frequentat. præterque Macedones Hyrcani cognominati, & Magnetes a Sipylo.* tamen in tractu Pergamenorum Moscinos locat Plin. eodem lib. cap. 30.

Mosceni.

13 HIEROCÆSAREAM.] A Ptolomæo ponitur inter Asiæ vrbes, in Doride. Et forte Hierapolis est, quæ in Phrygia, cuius episco-

Hierocæsarea, quæ forte Hierapolis.

pus

pus Flaccus subscripsit Concilio Niceno. Ciuitas nobilis ob aquas calidas & os Plutonium, ait Strabo 13. de qua infra dicam amplius.

14 MYRINAM, CYMEN.] Quæ in Æolide. Plin. lib. 5. cap. 30. *In Æolide sunt*, inquit, *Cyme Myrrina, quæ Sebastopolim se vocat*. Ab hac ne putes appellari Myrrhina vasa, quæ tantum authoritatis apud antiquos habuere. Nam apud Parthos illa; hæc vero Myrina in Asia fuit. Sic enim Propert.

Murreaque in Parthis pocula cocta suis.

Oriens Murrhina mittit, ait Plinius lib. 37. cap. 2. præcipue in Carmania. Et in pretio varietas colorum. Quidã vir doctus putauit perspicua esse, quod negat Martialis hoc versu.

Nos bibimus vitro, tu murrha, Pontice: quare?
Prodat perspicuus (ita lego, non *perspicuum*) *ne duo vina calix.*

Sed hæc extra nostros fines, non extra rationem.

15 TMOLVM.] Tmolus mons in Ionia, de quo Plin. lib. 5. cap. 29. *Mastusia a tergo Smyrnæ & Termetis Olympi radicibus iunctus: is in Dracone desinit, Draco in Tmolo, Tmolus in Cadmo, ille in Tauro.* Sed de vrbe Tmolo, Strabo ex Euripide, Lydiæ castellum esse scribit.

16 LEVARI TRIBVTIS.] Capitolinus in Albino loquens de Seueri liberalitatibus: *Indicat & illud præcipue quod ad eas ciuitates instaurandas* (forte *restaurandas*) *quas Niger attriuerat, pecuniam misit, quo facilius sibi earum accolas conciliaret.*

17 IDEM IN TEMPVS.] Lego, *Iisdem in tempus tributis* scriptum erat. *Isdem* maiuscula littera *I*, quæ geminanda est, pro *iisdem*.

18 REFOVERETQVE.] Quid si scriptum fuerit, *referretque*, pro *refoueret*? nam referunt ad principem qui mittuntur locorum inspiciendorum causa: refouet princeps, si æquum putet. Et hoc e sua dignitate est, eque arcanis suæ maiestatis, vt animos ciuium sibi vnus refouendo conciliet. Sic noster infra de Germanico cui data est magna potestas in prouinciis: *Princeps*, inquit, *prouincias internis certaminibus aut magistratuum iniuriis fessas, refouebat*; cæteri referebant tantum. Ennius apud Varronem:

Tacitus correctus.

Senatorum referre Principum refouere.

Orator sine pace redit, regique refert rem.

Idem noster. *Patres copia fessi Consulibus permisere, vt perspecto iure, rem integram ad Senatum referrent.* Et lib. 15. in orat. Thraseæ. *Olim quidem non modo Prætor, aut Consul, sed priuati etiam mittebantur, qui prouinciam viserent & quid de cuiusque officio videretur, referrent.* Et eodem. *Ne quid ad concilium sociorum referret.* Ab illa relatione, *Referendarij* dicti, apud Cassiod. lib. 6. Var. qui principi, litigantium iura exponebant. Firmat etiam meam dubitationem persona; quod Prætorius tantum mitteretur, cui, vt opinor, non refouendi, sed referendi data potestas, cum nec data sit Consulibus.

Vnde Referendarij.

19 M. ALETVS.] Quid si legatur, *M. Allius*? vel *Allietus*? nam sub Tiberio prætorium virum lego M. Allium, vt apud Senecam de Benef. nisi error subsit in nomine, & illum inter nepotes, sua qui abligurierunt bona: quique leuari se a Tiberio largita pecunia postulabat. Quod ostendit esse nostrum, qui heic Aletus dicitur. fuit enim *Allius*, seu *Alius*, priscum nomen: vnde gens *Allia*, & *Allius Sumusileaticus*, apud Valerium Maxim. Cicero *Aulum Alienũ* nominat, qui quatuor legiones Cassio tradidit, quas Ægypto eduxerat. lib 12. epist. *Si vales.* Et in veteri sepultura quæ Mediolani iuxta portam Romanam: C. ALLIVS. P. V. SIBI. ET. NOVELLIÆ. FVSCÆ. VXORI. Et *Allius* etiam in lapidibus. & apud Clarummontem Aruerniæ in publicis ædilibus. ALLIA. T. LABIENI. VXOR. Qui omnes ab Allia nomen traxere, a qua Alliensis pugna. Virg. 7.

Coniectura.

—— infaustum interluit Allia nomen.

Nusquam autem de M. Aleto quidquam legi. Alienum legi oratorem clarissimum in clamando, & exercitatissimum, 1. in Verrem. Exclusis autem Allieto, & Alieno, *M. Allium* lego, quia M. Allius sub Tiberio vir luxuriosus & egens.

20 GRATA.] Lege, *grata priuata liberalitate*. nam opponit publicum priuato, pro suo more, & ludit in antithesi. Quod autem de Prætorio viro heic scribit Tacitus, de Senatoriis scribit Spartian. in Adriano: *Senatoribus qui vitio suo non decoxerant patrimonium pro liberorum modo Senatoria professione expleuit, ita vt plerisque in diem vitæ suæ demensum sine dilatione restituerit.*

21 BONA ÆMILIÆ MVSÆ.] Quæ forte sanguis Antonij Musæ, magni illius medici Augusti, cuius etiam hodie monumenta leguntur. nam is locuples valde & vigens viuensque istis temporibus nostris. At illa nomen Æmilij sumpsit, vt verisimile est, a quodam patrono ex Æmilia gente: quæ, vt ait noster, *fœcunda bonis ciuibus, etiam antiquissima.* Nam ab Æmilio Ascanij Troiani filio, vt aiunt, vel vt tradit Sigonius ex Plutarcho, ab oratore quodam filio Pythagoræ. Patrono autem mortuo, & sine liberis, vacua quieuit hereditas. Libertæ tamen, vt liberti, mortuo patrono sine liberis, poterant condere testamentum, & heredem relinquere. Sic enim Liuius lib. 39. *Scortum nobile Libertina Hispala Fecenia, non digna quæstu* (lego, non *indigna quæstu*) *cui ancillula assueuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Ebutio fuit. Eo processerat consuetudine capta, vt post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore, a Tribunis, & Prætore petito, cum testamentum faceret, vnum Ebutium institueret heredem.* Sed heic, Æmilia Musa intestata decessit, vt credere est, fœlici istius Æmilij forte, qui inaduertenter tantis facultatibus auctus est. Sic dites principum manus, dites homines faciunt. Extat de liberta quadam ex Æmiliorum gente vetus epitaphium, quod ita est: TERTIÆ. ÆMILIÆ. QVONDAM. SCIPIONIS. AFRIC. CONLIBERTÆ. AC. VXORI. GRATISSIMÆ. QVÆ. VIXIT. ANN. XLI. MENS. VI. DI. XVII.

Antonius Musa magnus medicus.

Plinius correctus.

Liberti libertæque mortuis patronis sine liberis heredes possunt instituere.

22 PATVLEI.] Is duo testamenta fecerat, vtrumque rite & recte. Primo, instituerat

Explicatus Tacitus.

heredem Seruilium, eamque solum, & ex asse. Secundo, Seruilium & Tiberium, pro æquis partibus. Secundo testamento, primum infirmabatur; nec dubium est. Tiberius tamen, totam hereditatem Seruilio adiudicauit. Quod postea D. D. Seuerus & Antoninus, in eadem quæstione, iudicio suo comprobarunt, §. sed etsi quis. Instit. Quib. mod. test. infirm. & heredem scriptum secundo testamento, quasi fideicommissarium, heredi scripta ex primo testamento, hereditatem totam restituere voluerunt. Sed Tiberius laudabilior; quod hi, nihil de suo, ille iure testamento sibi quæsita largitus est.

Tiberius iura sibi testamento relicta Seruilio reliquit.

Idem fecere Seuerus & Antoninus.

Sed Tiberius laudabilior.

23 M. SERVILIO.] Cuius clara fuit familia, sed quæ cum Lucullis habuit magnas inimicitias. Cicero de prouinc. consular. in ea autem Censor fuit Cn. Seruilius, & postea Publ. Seruilius, qui quinquennium exercitui præfuit. Vir maximarum rerum peritissimus, ait Cicero pro Leg. Manil. sed Reip. vtilissimus ob compressam seditionem. Liuius 2.

Seruiliorum inimicitia cum Lucullis.

Eorum clara familia.

24 NEQVE HEREDITATEM.] Quam dispar a Tiberio Nerone, Nero Domitius, quem non scribere heredem, maiestatis crimen fuit. fuit enim Nero ragax, furax, rapax, & harpax. Sed Pertinax longe aliter, qui Tiberium imitatus, dicebat *non admissurum hereditatem eius, qui litis causa, principem scripsisset heredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus, ipse ob eam causam, heres institutus esset. probaturum. neque ex nuda voce, heredis nomen, neque ex vlla scriptura, cui iuris authoritas desit, aliquid adepturum*, §. vlt. quib. mod. test. infirm. En exemplar iusti & boni principis. Vis ad hæc præclarum verbum? *A bono patre non scribi heredem nisi malum principem*, ait Tacitus in Agricola.

Tiberius scriptus heres hereditates repudiat: Nero non scriptus rapit.

Pertinax Tiberium imitatus est.

25 VT HONESTAM INNOCENTIVM PAVPERTATEM.] Seneca hæc firmat; & recte meo iudicio. Nam innocenti paupertate quid sublimius? sed quid consolatione dignius? Qui Reipub. causa iacturam fecit, non parum fecit, sed multum profecit. *Beati qui lugent, nam consolabimini*. Tamen horum obliuio frequens. *Inuentus est in ciuitate vir pauper & sapiens qui liberauit ciuitatem, & nullus deinceps recordatus est hominis illius*. Sap. 9. Ergo Tiberius sapienter egit. Nam sol ambit terras, quo hiemis damna resarciat, & floreat iterum quod exaruit. Sed reprehendit Seneca Tiberium lib. 2. de Benef. quod non videretur donare, sed exprobrare. *Hinc factum, vt aliqui postea cum idem rogarent: Omnes, inquit, iussit reddere in Senatu æris alieni causas, Et Butam Pamphagum, gurgitemque bonorum, die stertentem, nocte conuiuantem, tardius surrexisse, exprobrauerit*, epist. 121. Quod laudo. nam cui des videndum: & recte Velleius. *Fortuita non ciuium tantummodo, sed vrbium damna, principis munificentia vindicat*. Vocantur a Dione *causariæ liberalitates* in Adriano, quia causa paupertatis discussa eis subueniebatur. Nam vitiosis & prodigis opitulari turpe.

Honestum principi innocetiam pauperum subleuare.

Sed exprobrare inhonestum.

26 OB FLAGITIA.] Id est, qui suo vitio, non fortunæ vitio, decoxissent, vt aiunt Iurisconsulti. nam hi iuris præsidio non vtuntur, quia abutuntur. Et vt æquum est succurrere ei cuius conditio fortunæ insidiis defecerit, & qui inopinato fortunæque impetu rem familiarem amiserit, l. vlt. de necess. ser. hered. & l. 4. vt in possess. leg. ita decoctores, lurcones, helluones liberiori indignatione sunt prosequendi. Et qui profesto die prodegerit, par est vt festo egeat. Lurconum enim ancilla egestas; quos sequitur.

Iuris præsidio non vtitur qui abutitur.

27 Q. VITELLIVM.] Vnus ex quinque filiis P. Vitellij, de quo Sueton. cap. 1. Vitell. *Quintus caruit ordine, cum authore Tiberio secerni minus idoneos Senatores, remouerique placuisset*. Et certe nihil Reip. vtilius. Quintus autem & discretus & remotus a Senatu vt minus idoneus Senator. Nam in purgando Senatu fuit Tiberij, & ante Tiberium, Augusti cura non leuis. Suet. in Augusto 35. *Vulgus Senatorum quos abortiuos vocabant, quia indignissimi & per gratiam & præmium allecti ad modum pristinum, & splendorem redegit*. Quod Reip. vtilissimum fuit: quia nobiliorum partium sanitas, quasi totius corporis sanitas est.

Iisdem temporibus deum ædes vetustate aut igni abolitas, cœptasque ab Augusto dedicauit. Libero Liberæque & Cereri, iuxta Circum maximum, [1] quas Aulus Posthumius dictator vouerat; eodemque in loco ædem Floræ ab Lucio & Marco Publiciis ædilibus constitutam; & Iano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prospere mari gessit, triumphumque naualem de Pœnis meruit. Spei ædes a Germanico sacratur: hanc Atilius vouerat eodem bello. Adolescebat interea lex maiestatis. Et [2] Apuleiam Variliam sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus diuum Augustum ac Tiberium, & matrem eius inlusisset, [3] Cæsarique connexa adulterio teneretur, maiestatis delator arcessebat. De adulterio satis caueri lege Iulia visum. Maiestatis crimen distingui Cæsar postulauit, damnarique si qua de Augusto inreligiose dixisset: In se iacta nolle ad cognitionem vocari. Interrogatus a consule quid de his censeret, quæ de matre eius locuta secus, argueretur, reticuit. Dein proximo

Princeps suas offensiones remittit, alienas punit.

mo senatus die illius quoque nomine orauit, ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent: liberauitque Apuleiam lege maiestatis.[4] Adulterij grauiorem pœnam[5] deprecatus, vt exemplo maiorum propinquis suis[6] vltra ducentesimum lapidem remoueretur, suasit. [7]Adultero Manlio Italia, atque Africa interdictum est. De prætore in locum[8] Vipsanij Galli, quem mors abstulerat, subrogando, certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romæ erant) Haterium[9] Agrippam propinquum Germani fouebant. contra plerique nitebantur,[10] vt numerus liberorum in candidatis præpolleret, quod lex iubebat. Lætabatur Tiberius cum inter[11] filios [eius] & leges senatus disceptaret.[12] Victa est * sine dubio lex: sed neque statim, & paucis suffragiis: quomodo, etiam cum valerent, leges vincebantur.

Grauis & leuis adulterij pœna.

Lex si vincatur, nō statim, sed magnis suffragiis & magno certamine.

* sine dubio

1 QVAS AVLVS POSTHVMIVS.] Puto scriptum. *Quas Aulus Posthumius dictator vouerat.* Quippe *ædes* etiam de vna æde dicitur. Paulus in Mostellaria.

Periere hæc oppido ædes.

Et idem eodem.

Nam postquam hæcce ædes ita erat vt dixi tibi,
Continuo est alias ædes mercatus sibi.

Et Liuius 2. *Ædes Mercurij dedicata est Idibus Maij.* Nec omitto, quod ait *cœptas ab Augusto.* Nam illa incœptio non fiebat sine solẽnibus, quæ tu videris apud Tacitum lib. 4. hist. in restitutione Capitolij, præcipue *quod iniiciebantur fundamentis, argenti, aurique stipes & metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed vt gignuntur.* Quod fit etiam hodie apud nos.

2 APVLEIAM VARILIAM SORORIS AVGVSTI NEPTEM.] Dio lib. 56. ait Sextum Apuleium, qui tum Consul erat cum obiit Augustus, Augusto iunctum fuisse per cognationem. Et forte ex illo fonte, hæc Apuleia Varilia. nihil affirmo, dico quod conicio.

Vnde Apuleia Varilla.

3 CÆSARIQVE CONNEXA.] Quod grauius crimen facit. nam vt scribit Tacitus lib. 3. *Augustus traxit in crimen maiestatis, Iuliarum, filiæ, & neptis adulteria.* Sic Iulius Antonius ruit, sic Gracchus. *Culpam, inquit, inter viros ac fœminas vulgatam, graui nomine læsarum religionum, & violatæ maiestatis appellando, clementiam maiorum, suasque ipse leges egrediebatur.* Dio tradit Caligulam in crimen maiestatis eos traxisse, qui in eius patrem & matrem, & fratres conspirassent. lib. 59. Sed Velleius diserte, vbi de Iulia. *Vtriusque ordinis viri, quasi cuiuslibet vxore violata, pœnas pependere, cum Cæsaris filiam, & Neronis violassent coniugem.* Adiicit *læsarum religionum*, quia summus Pontifex, & quia Tribunitiæ potestatis; quæ personæ publicæ, & sacrosanctæ erant, nec violandæ. non in persona tantum, sed domo, & familia. Ouidius ideo in Pontum relegatus, quia Iuliam libidinoso carmine, forte etiam tactu corrupisset, quæ filia Augusti. Ideoque nunquam placari potuit Augustus, licet tum inter homines humanissimus, inter principes clementissimus. Sed *vetus est alienum lectum concutere*, dixit Horatius: & tum Augustus, de principatu securus: nam ante principatum fuit paulo commotior.

Lex maiestatis domum totam Augusti comprehendit.

4 ADVLTERII GRAVIOREM POENAM.] Adulteri a Constantino *sacrilegi nuptiarum* dicuntur, quia nuptiæ sacræ sunt, L. quamuis. ad Leg. Iul. de adulter. Cod. & a Paulo Iurisconsulto *interpolatores nuptiarum*, L. 1. de extraordin. crim. A Philone Iudæo de legibus specialibus, *adulteratores puræ & putæ naturalis monetæ.* Ideo, ait Lactantius, *communi omnium gentium iure adulteri damnantur.* Sic apud Ægyptios ad mortem vsque flagellabantur; apud Græcos, maritis addicebantur. Demosth. in Neæram: etiam necabantur ex legibus Solonis & Draconis: Apud Parthos, iugulabantur. Apud Iudæos lapidabantur, cap. 22. Deuteron. & in Euangelio vbi de adultera. Et apud Ezech. 16. *Iudicabo te iudiciis adulterarum & effundentium sanguinem.* quæ iudicia mortem habent pro pœna. In decalogo, & idem libro de Ioseph: *apud nos nulla (ait) est meretrix, capitali supplicio proposito talem quæstum exercentibus.* Ergo in fœminis mors, vt in maribus. Idem Philo libro de Iosepho, ait omnes dissentire moribus nationes, in sola adulterij pœna consentire, vt necentur adulteri: Quod tamen non omnino verum, si libris credimus. sed hæc alias. Quæ vero fuerit eorum pœna apud Rom. quæritur. Nec sane sine nodo res est, ob authorum controuersias, & nebulas meras. Ex lege Romuli, pœna adulteræ, diuortium fuit, vt tradit Plutarch. in Romulo. Tamen *diuortium, a condita vrbe, vsque ad vigesimum & quingentesimum annum nullum intercessit.* Fœlix ciuitas eo sæculo. Valerius de rit. matrim. Et, vt ait Tertull. in Apolog. *per annos fere sexcentos vacauit Roma adulteriis.* Quod si iniustum esset diuortium, maritus bonis multabatur. Lego tamen apud Liuium lib. 1. *Tarquinium Superbum, minitantem Lucretiæ flagitiis eius rebellanti, eam interfecturum, & cum seruo cæso, eius corpus positurum, vt interfecta in adulterio crederetur.* An ergo fas interficiendi adulteram? non credo. nec hoc ex lege, etsi ex lege esset, Tarquinius istud ius non habuit in Lucretiam, quæ casta erat & mariti amans. Sed hoc dixit, vt metu dedecoris, facilius illa ad impudicitiam flectere-

Adulterij turpitudo.

Omnium gentium legibus damnatum.

Pœna gentium in adulteros.

Pœna apud Rom. veteres incerta.

Diuortium ex lege Romuli.

tur. Post Romulum, Numa cauit, ne mulier Romana vinum biberet, quia, vt ait Valerius, *proximus intemperantiæ gradus a Libero patre, ad Venerem est.* Cicero 4. de Rep. ex Nonio. *Magnam habet vim disciplina verecundiæ, carent temeto omnes mulieres.* Numa de vino cauit, vt de adulterio caueret. Vinum radix, adulterium herba intemperantiæ. nam in vino adulterij fomes, & pœna vinolentæ, pœna adulteræ est. Vinum mentem, adulterium corpus corrumpit. Inde illa laus mulieris apud Afranium ex Verrio Flacco, in verbo *Diuortio.*

Vigilans ac solers, sicca, sana, sobria.

Tot flores muliebris pudicitiæ, quot verba. Hanc autem vinolentiam prohibitam a Numa, Plutarchus narrat. Quod Dionysius tribuit Romulo: sed an meribibulam occidendi ius esset, etiam quæritur. *Egnatius Mecenius fuste percussit vxorem,* quod vinum bibisset e dolio, ait Plin. lib. 14. cap. 13. Sed non tantum ait percussisse, verum occidisse. quod firmat Tertullianus in Apolog. & Valerius 6. cap. 3. vocatque non *Mecenium*, sed *Metellum.* Idque sub Romulo, sub quo viuebat ille Mecenius aut Metellus. Pono textum, vt liqueat de authorum dissidio, & quia vitio non caret. *Cum,* inquit, *mulieres vsque adeo vino abstinerentur,* (lego *abstinere tenerentur*: est enim abscisio litterarum, vt in illo loco Plinij 31. cap. 12. *Aurum & argentum ne quidem Diis conficiebant,* pro *diis conficiendis sufficiebant*) *vt matronam, ob resignatos cellæ vinariæ loculos, sui* (id est *parentes*) *inedia necarint: sub Romulo vero, quæ vinum attigerat, impune a Mecenio marito trucidata sit: idcirco & oscula propinquis offerre, etiam necessitas erat, vt spiritu indicarentur.* Vides discordes sententias? Sed constat tamen, ex suorum, & mariti sententia, vinolentas & adulteras solitas condemnari. qua pœna tamen, in obscuro est. Extat apud Gellium libr. 10. cap. 23. Catonis fragmentum insigne, sed pessime interpolatum, cui medeor lubens, quia nemo. *M. Cato,* inquit Gellius, *non solum existimatas* (lege fidenter, *inexistimatas*) *sed mulctatas quoque a iudice mulieres refert, non minus si vinum bibissent, quam si probrum & adulterium admisissent. Verba Marci Catonis adscripsi ex oratione quæ inscribitur De dote, in qua id quoque scriptum est, in adulterio vxores deprehensas ius fuisse maritis necare.* Mox adiicit. *Vir cum diuortiũ facit, mulieri iudex. & pro Censore est.* lego, *Vir cum diuortium aut* (pro *haud*) *fecit* (id est, non fecit) *mulieri iudex & pro Censore est.* Et adiicit. *Imperiũ quod videtur, habet* (lego *imperium, quod vi tuetur, habet.*) *Si quid peruerse tetreque factum est a muliere, mulctatur: si vinum bibit. si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur: in adulterio vxorem tuam si deprehendisses, sine iudicio, impune necares: illa te, si adulterares, digito non auderet contingere: neque ius est.* Magna inæqualitas viri & mulieris in pœnis adulterij. At aliter Plautus his verbis in Mercat.

Ædepol lege dura viuunt mulieres,
Multoque iniquiore, miseræ, quam viri:
Nam si vir scortum ducit, clam vxorem suam,
Id si resciuit vxor, impune est viro:
Vxor. viro si clam egressa est foras,
Viro fit caussa, exigitur matrimonio.

Lego, *fit cassa.* Sic idem in Aulul.

Virginem habeo grandem, dote cassam, inlocabilem,
Neque eam queo locare cuiquam.

Sic in Pœnulo,

Bene promittis, multa ex multis, omnia in cassum cadunt.

Et *cassa iudicia* L. 1. C. de sacros. Eccl. *Spes cassa,* Arnobio lib. 3. adu. Gent. Sed aduerte in hac pœna authores male conuenientes: Cato posse necari scribit; Plautus, matrimonio tantum deturbari: & tamen Cato & Plautus coætanei, vt ait Gellius lib. 17. cap. vltimo. Quis nos istis labyrinthis eximet? Pergo, quasi isto angue non viso, & dico diuortij pœnæ multa fuisse exempla. De mulieribus deprehensis, & necatis in adulterio, nullum quod sciam illo æuo; ac ne quidem de adulteriis morte punitis, ex mariti, & propinquorum sententia, nisi aliud crimen accesserit; vt de Publicia, & Licinia refertur in Epito. Liuij lib. 48. Tamen Sueton. in Tiberio cap. 34. *Matronas prostratæ pudicitiæ, queis accusator publicus deesset, vt propinqui maiorum more, de communi sententia coercerent, author fuit.* Sic apud Liuium de mulieribus corruptis in Bacchanalibus lib. 39. *Mulieres damnatæ cognatis, aut in quorum manu essent tradebantur, vt ipsi in priuato animaduerterent in eas.* Sub Iulio Cæsare, vrbo ad impudica omnia vergente, cum esset præfectus morum, elegans certe & merito, teste Seruilia Catonis sorore, lata lex in adulteros, quæ capitalis fuit: ait enim poeta timendam Veneri Martique, ob seueritatem scilicet. Et vet. Interpr. Iuuenal. ad illum versum Sat. 2.

——— *vbi nunc lex Iulia? dormis?*

huius legis authorem facit Iulium. Et sane Sueton. in Iul. cap. 6. *ob adulteratam equitis Romani vxorem, ait libertum sibi charissimum, Cæsarem morti addixisse.* firmauit legem quam tulerat. Et idem Sueton. in Iul. cap. 42. *Pœnas facinorum auxit.* Quod si leuiorum criminum; quid de adulterio censebimus? Quod in vrbe tritum, & tum nimium frequens. Sed huius legis authorem esse Iulium, ex versibus Iuuenal. Sat. 2. deprehendi potest. Sic enim ait.

Qualis erat nuper, tragico pollutus adulter
Concubitu, qui tunc leges reuocabat amaras
Omnibus, atque ipsis Veneri Martique timendas,
Cum tot abortiuis fœcundam Iulia vuluam
Solueret, & patruo similes effunderet offas.

Prudentius, vbi reum adulterij Iouem facit.

Qui si citetur, inquit, *legibus vestris, reus*
Laqueis minacis implicatus Iuliæ,
Luet seueram victus & Scantiniam
Te cognitore dignus ire in carcerem.

Quod sane arguit esse Iulium Cæsarem, qui Iuliæ patruus: licet vet. interp. Iuuenal. Claudium putet, aut, vt alter, Domitianum. Sed nulla ratione. nam Claudius qui Messalinæ pertulit impudicitias, nullas de adulterio leges tulit, nec ab autoribus memorantur. Domitianus leges de adulteriis tulit; sed non æque timẽdas, cum pœna mors non fuerit nec poeta id scribere ausus viuente Domitiano, qui Iuliam quidem neptem corrupit, & adegit

Tertull. & Plin. diuersi in historia Mecenij.

Tertull. correctus.

Cato correctus.

Plautus correctus.

Lex C. Cæsaris de adulterio, capitalis.

Iuuenalis explicatus.

git ad abigendum partum. Sed ſemel: At Iuuenalis loquitur de multis abortiuis. Deinde poeta ſcribit, tunc tuliſſe leges, cum Iulia crebros faceret abortus. Atqui Domitianus corrupit Iuliam viuo patre Tito, & priuatus tum, ideoque nondum imperante eo, & cum Domitianus leges in adulteros nondum ferre poſſet. & vt interpretis huius inconſtantiam notes, quod Iuliæ poeta & ille tribuit, is Meſſalinæ aptat in illo verſu, *Auſa Palatino*, &c. Addo poetam ſcribere, *Qualis erat nuper*. quod præteritum tempus arguit: ergo ante Domitianum, ſub quo vixit. Et ne te moretur verbum *nuper*, quaſi loquatur de tempore non remoto; etiam de longiori tempore vſurpatur hoc verbum apud authores, & apud Iuuenalem Sat. 8.

Cum tenues nuper *Marius diſcinxerit Afros.*

Quod fuit ante Iulium Cæſarem. Et ſcite Theocritus Idyl. 15.

—— πρᾶν (λέγωμες πρᾶν δὴ πάντα)

Nuper, nam nuper dicamus omnia.

Ait ergo Iuuenalis.

—— *Tragico pollutus adulter Concubitu*;

propter Bogudis vxorem, & Cleopatram reginas, in quas Iulius Cæſar exarſit intemperanter. Sueton. 52. in Iul. & loquitur de Iulia poſt Iulium, id eſt de nepte, poſt patruum, quam ait ſimiles offas effundere, quales patruus, id eſt eandem libidinem & impudicitiæ profluuia, quæ fuderat ante Iulius Cæſar. nam ad Claudium referre non placet, qui in fœminas ardentiſſimus; nullis adulteriis tamen famoſus fuit, ne dum tragicis, id eſt cum mulieribus potentiſſimis. Deinde in nuptiis Agrippinæ, non adulter, ſed inceſtuoſus fuit. Fateor quidem Agrippinam, vxorem Claudij, abortionibus crebram: ſed non minus Iuliam, neptis Iulij ob impudicitiam ſibi familiariſſimam. Legis igitur Iuliæ, latæ a Iulio Cæſare, pœna mors. quod Satyricus innuit, vbi exclamat,

—— *vbi nunc lex Iulia, dormis?*

Sed ante Iuliam illam, aliquam capitalem fuiſſe credendum eſt, cum dicat poeta,

—— *leges reuocauit amaras.*

Et forſan de illa intelligit, de qua fragmentum Catonis. Sub Auguſto, alia lex fuit. Nam quæ vulgo in libris noſtris dicitur lex Iulia de adulteriis, ea non Iulij Cæſaris, ſed Auguſti lex eſt. Quod diſerte Vlpianus ſcribit L. 1. ad L. Iul. de adulter. Cur igitur Iulia dicitur? Quia Auguſtus in familia Iulia. Auguſtus longe Iulio clementior fuit. Et ſane Dio ſcribit lib. 54. in Cenſura, *Adoleſcentem qui nupſerat ei quam per adulterium polluerat, ab eo abſolutum. Seditiones*, inquit Auguſtus, *multa mala nobis attulerunt, ea obliuiſcamur, & curemus ne iterum redeant.* Quanquam liberti ſanguinem in adulteria pronum, effuderit. Sic enim Sueton. cap. 67. *Prehenſum ex acceptiſsimis libertis, mori coegit, compertum adulterare matronas.* Sed hoc auunculi exemplo, & in ſanguine vili, de quo dixi ſupra. Auguſtus igitur clementior. Ita prorſus. nam illa ætas imparem vitiis virtutem reddiderat, quia nimium adoleuerant. Ergo quia præualida erant vitia, ex lenitate,

Lex Iulia de adulteriis ab Auguſto.

Non capitalis.

non ex ſeueritate, agendum fuit, nec in noua dominatione animaduertẽdum fuit ſeuerius. At non fuiſſe capitalem illius legis pœnam, ex multis iuris noſtri locis, palam eſt: Quippe Claudius Seleucus, Papinianum conſuluit ex lege Iulia de adulter. An is qui adulterio damnatus eſt, ſi adulteram non condemnatam duxerit, & eam heredem reliquerit, quid iuris ſit. *L. Claudius. de his quæ vt indign.* D. & in *L. Si quis viduam, de quæſt.* D. ait eum qui adulterium cum inceſtu commiſit, in inſulam deportandum, licet duo grauiſſima crimina concurrant. Et in *L. 2. §. ea quæ. ad L. Iul. de adulter.* eam, quæ inter reos adulterij recepta eſt, defendi non poſſe. Quamuis in omnibus capitalibus criminibus admittitur, *L. ſeruum. §. publico. de procurat.* L. 3. Cod. *de accuſat.* Deinde *L. quod ait. §. miles.* Vlpianus eum qui lege Iulia damnatus eſt, ita infamem eſſe, vt ſacramento ſoluatur. quod fruſtra eſſet, ſi crimen capitale fuiſſet. Et confirmat Horatius, qui vixit ſub Auguſto. Vbi enim pericula adulterorum recenſet, mortem ex lege non numerat. Memorat quidem, vt Valer. lib. 6. cap. 1. vbi de pudicitia, flagella, amputationes teſtium, & alias pœnas: ſed de morte & pœna legum legitima tacet. Sic ergo Horatius.

Rationes ex iure ciuili, cur lex Iulia Auguſti non capitalis.

Hic ſe præcipitem tecto dedit; ille flagellis
Ad mortem cæſus: fugiens hic decidit acrem
Prædonũ in turbam; dedit hic pro corpore nummos;
Hunc perminxerunt calones; quinetiam illud
Accidit, vt cuidam teſtes, caudamque ſalacem
Demeteret ferrum. Iure omnes, Galba negabat.

quia rigidus in adulteros. hæ autem omnes pœnæ ſunt maritorum in deprehenſos, non vero legum. Nec obſtat quod Tacitus Iulium Antoninum ait ob adulterium Iuliæ morte punitum. nam non ſimplex adulterium fuit, ſed crimen læſæ maieſtatis, cum adulterio mixtum. Quod Plinius innuit lib. 7. cap. 45. vbi de Auguſto. Et dixi ſupra. Dio ſane recte notat, nec lapides loquitur. Nam notat ſpe Imperij occupandi, occœptum fuiſſe & patratum iſtud adulterium. Et ita cape quod noſter author ait, *Iuliæ adulteros morte aut fuga punitos.* Fugam autem vocat exilium, vt Martianus cum ait, L. exilium. de inter. & releg. *Exilium triplex eſt, aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur, præter certum locum, aut inſulæ vinculum*, id eſt, relegatio in inſulam. At quæ fuerit Auguſtæ legis pœna in adulteros, ambigitur, nec ambigeretur ſi Martiani & Papiniani libros & Pauli haberemus ad leges Iulias. Multi authores de crimine loquuntur, de pœna, nulli. Vt Sueton. cap. 43. in Claud. *Laudantibus cognitionem, quia pridie quandam adulterij damnauerat.* Sane opinor & in viris, & in fœminis, duplicem fuiſſe pœnam; vnam *grauiorem*, alteram *leuiorem*. Nam in fœminis probat hoc loco noſter dum ait: *In cauſa Apuleiæ, quæ adultera, grauiorem pœnam deprecatus.* Et Sueton. in viris illuſtribus, cap. 5. Auguſti, cum ſcribit. *C. Lectorius adoleſcens Patricij generis in deprecanda grauiore adulterij pœna*, &c. Idque poſt mortem Auguſti. At quæ ſunt illæ pœnæ? In fœminis

Exilium triplex.

Incerta pœna legis Auguſti de adulteriis.

Duplex pœna legis de adulteriis.

Tam in fœminis, quam maribus.

In fœminis le-

[G]auior remotio a propinquis vltra 200. lapidem. Grauior relegatio in insulam.

video leuiorem, vt *vltra ducentesimum lapidem, a propinquis remouerentur.* Quod factum fuit in Aquileia. Grauiorem, *vt in insulas relegarentur,* quod in Iulia matre factum, quæ in Pandateriam insulam, & in Iulia nepte, quæ in Trimetum relegatæ sunt. Sic Varillia Seripho addicta, vni Cycladum. Paulus 2. Sentent. *Iuxta tenorem legis Iuliæ adulterij conuictas mulieres, dimidia parte dotis ac tertia parte bonorum, & relegatione in insulam, placuit legi Iuliæ coerceri.* In viris vero leuior *interdictio. vt Italiæ, aut alia quauis prouincia summoueretur.* Grauior *relegatio.* Sic interdictus fuit Italia & Africa, Manlius adulter Aquileiæ, & relegatus in Circinam Gracchus: & alij passim in his libris. Ita mulieres leuius [puniuntur], quam viri, ex prisco more. Quod Iustinianus sua Nouella imitatus est. nam viris adulteris vitam tollit, mulieribus relinquit, sed in Monasterium trudit resecta coma. vt in Canon. indignantur. 32. quæst. 7. rationem huius rei reddit, *quia tanto grauius maritos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet, virtute vincere, & exemplo regere fœminas.* Tamen adultera, ait Philo vbi de Iosepho, a bestiis nihil differt. Quod vero lib. 4. noster author ait Tiberium Aquiliam adulteram exilio puniuisse, id est interdictione aquæ & ignis, quæ deportatio est (quamuis Getulicus, ex lege Iulia, eam in insulam damnauisset) id fecit Cæsar commotus, quod aduersus reos inclementia ei obiiceretur. *Peruicacius*, inquit Tacitus, *seueritatem amplexus.*

In viris leuior, locorum interdictio. Grauior, lata fuga.

Iustinianus viris adulteris mortem, mulieribus monasterium indicit.

A Tiberio ad Domitianum praualuit adulteria.

Cæterum post Tiberij tempora, sub Caio & Claudio & Nerone, magisque ciuilibus bellis grassantibus, & ad Domitianum vsque adulteria præualuere. Nam Seneca de Benef. lib. 3. cap. 16. *Nunquid iam*, inquit, *adulterij pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet?* Compescuit ille, sed qua pœna? clam me est: liquet tantum Martialem ita scripsisse.

Pœna Domitiani in adulteros incerta.

Lusus erat sacræ connubia fallere tedæ,
Lusus & immeritos execuisse mares:
Vtraque tu prohibes Cæsar, populisque futuris
Succurris, nasci quos sine fraude iubes:
Nec spado iã, nec mœchus erit, te præside, quisquã.
At prius, o mores! vt spado, mœchus erat.

Lego tamen apud eundem, nares præcisas adultero, sed non ex legibus, verum ex mariti ira & impotentia. nam ita scribit.

Quis tibi persuasit nares abscindere mœcho?
Non hac peccatum est parte, marite, tibi.

Iuuenal. Sat. 10.

Interdum ille dolor plusquam lex vlla, dolori
Concessit. necat hic ferro, secat ille cruentis
Verberibus. quosdam mœchos & mugilis intrat.

Dicit *lex vlla*, videlicet Augusti. Quod autem addit, *& mugilis intrat*, inde illud Catulli est,

Pœna mugilis.

Percurrent raphanique mugilesque.

Quippe ex Græco more, & apud Athenienses, mugile posteriora adulterorum incursabant. An quod mugiles & adulteri, abscissa cauda viuant, vt refert Theophrastus? An quod etiam dormientes capiantur? an quod adspectu mutuo gaudeãt? An quod tantæ sint velocitatis, vt transuersa nauigia, interriti supertranseant? quod faciunt in metu adulteri.

Mugiles & adulteri pares.

Ita enim lego apud Plin. lib. 9. cap. 15. An vero quod salacitate pares sint mugiles adulteriis? an quod in metu capite abscondito totos se occultari credant, adulterorum more? Iuuenalis Interpres Satyra 10. vbi de mugile. *Piscis grandis capitis, posterius exilis, qui in podicem mœchorum deprehensorum solebat immitti.* De Raphanis idem poeta. Idem de Culicibus, quos Adrianus Turnebus recte est interpretatus illo loco, *Culices pati rotundos.* Sed post Domitiani tempora, Apuleius testatur 9. Metam. legem de adulteriis capitalem fuisse, cum ait, verbis tamen corruptis. *Nihil triste de me tibi, fili, metuas, non sum barbarus, agresti morum squallore præditus, nec ad exemplum, machinæ truculentæ sulphure, te lethali fumo necabo.* (lego, *nec ad exemplum*, id est, vt sis exemplo cæteris, *in machina truculenta, sulphuris te lethali fumo necabo.*) Mox adiicit. *Ac ne iuris quidem seueritate*, id est lege de adulteriis, *ad discrimen vocabo capitis, tam venustum atque pulcellum puellum.* Vixit autem, vt coniicio, sub Antonino Pio & DD. fratribus, & Adriano. Et est epistola Plinij nepotis quæ incipit, *Apuleius miles.* quæ forte notat istum Apuleium. Deinde Florid. lib. 2. meminit Seueriani Proconsulis Africæ, quem puto fuisse Arrium Seuerianum, qui sub Hadriano Consul fuit, cum Saufeio Augurino. Meminitque etiam quorundam versuum Hadriani imperatoris, non longe ante, vt opinor, defuncti. Post illa tempora, quia iterum mores probi ceciderant, sanxit quædam in adulteros Seuerus imperator: adeo vt tria millia in legem inciderint, quod scribit Xiphilinus ex Dione lib. 77. Sed quæ fuerit illius legis pœna, non dicunt authores. Certum est tamen sub Alexandro Mammæa Imperat. iterum capitale fuisse adulterium. Quod testatur Paulus I. C. L. 1. de extraordin. crimin. D. cui erat contemporaneus. Et extant illius Imperatoris leges in Cod. quibus pœna adulterij mors est, L. quamuis. & L. castitati, ad L. Iul. de adulter. & in L. transigere. de transactionib. Cod. *Transigere*, inquit, *vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio licet.* In qua lege, non mihi persuadeo quod scribunt quidam, illa verba (*excepto adulterio*) a Triboniano fuisse addita, cum adulterium Alexander, qui ante Tribonianum longe, morte puniendum censuerit, vt ait Lamprid. Addo quod oporteret etiam ex suo ingenio composuisse legem de crimine, quæ est eiusdem Imperatoris, & quam idem refert, quæque est sub titulo leg. Iuliæ, de adulter. Cod. Minus etiam mihi persuadeo, quod omnes iuris Doctores tenent, primum capitalem fuisse factam pœnam adulterij a Constantino post Augustum. Quia & D. Pius, vt ex Apuleio probatur, & Alexander Mammea Imperator: Et Aurelianus, cuius citatur exemplum memorabile adulteri militis, in eius vita, longe ante, capitalem reddiderant: Quinetiam ante Constantinum Macrinus, imo ante Alexandrum Mammeam, & Aurelianum. Certe vir magnus putat, non ad Constantinum referri L. quamuis ad leg. Iul. de adulter. sed ad Con-

Adulterium capitale ex Apuleio in Antonino Pio.

Apuleius correctus.

Quo tempore vixit Apuleius.

Seueri leges in adulteros.

Sub Alexandro Seuero adulterium capitale.

Constantium & Constantem, ex L. 4. Cod. Theodos. quorum appellat. non recip. Cui ego non assentior. Sed hæc extrà lineam, vt aiunt, nisi quod addo post Constantinum D. Hieronymum cap. 1. in Nahum Prophetam, capitalem adulterij fuisse pœnam profiteri, cum ita scribit. *Quærat heic aliquis, si fidelis deprehensus in adulterio decolletur.* Quod intelligi debet ex Iudicis sententia, non ex mariti licentia, cum addat *Deum non præueniri sententia iudicis.* Iustinianus postea disertis verbis tit. de publicis iudicijs, ait pœnam adulterij mortem esse: sed spectat ad L. quamuis. Cod. de adulter. Arnob. libr. 4. *Adulteria tamen,* inquit, *legibus vindicant, & capitalibus afficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderunt fœdera genialia se lectuli expugnatione iecisse.* Sed hæc post Cõstantinum, qui Christianus, ex Christianorum disciplina, lethalem fecit pœnam adulterij. Nam illo crimine, vt nihil tetrius, sic nihil tristius. Ideo capitale fecit Gallia temporibus nostris, quod priscis erat condonabile, & tantum leui pœna mulctabile. Vide Brissonium ad L. Iul. de adulterijs, epistola ad Thuanum.

Tacitus correctus.

5 DEPRECATVS.] Deprecationes illæ non modo supplicibus verbis, sed & gestu, qui moueat ad misericordiam, vt apud Sueton. cap. 52. in Aug. *Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus detecta ab humeris toga, nudo pectore deprecatus est.* Et Tacit. lib. 15. *deprecabundus, & genibus principis accidens.* Quod docui in reis supra. Sed lego, *grauiorem pœnam deprecatus vtque exemplo maiorum,* &c. De hac grauiore pœna dixi iam, nec dico amplius.

Manliorum familia vetus & nobilis.

6 VLTRA DVCENTESIMVM LAPIDEM.] Quod non leue genus pœnæ. Nam

Μόχθων δ' οὐκ ἄλλος ὕπερθεν ἢ γᾶς πατρίας στέρεσθαι.
Malorum non aliud maius, quam terra patria priuari.

Eurip. in Med. *Sunt* tamen, ait ille,

Qui bene extra patriam res suas gesserunt.

Post M. Manlij facinus nomen Marci non captus.

7 ADVLTERO MANLIO.] Ex Manliorum familia, veteri & nobili apud Rom. Cui tamen post M. Manlij facinus, capere nomen Marci non licuit. Cicero 1. Philip. Et Liuius, qui hoc factum fuisse scribit decreto Manliæ gentis. libr. 6. vt etiam inter Antonios, ne quis Marci nomen assumeret. Quæ sunt exempla emendationis propinquorum, de qua est titulus in iure, de emend. propin. Cod. sed infra ex Senatusconsulto interdictum Pisonibus nequis Cnei cognomen præferret. lib. 3. Et nota inde ad conseruandas familiarum dignationes, clarorum virorum nobilitata nomina, quæ ab improbis portari prohibitum, quia sunt dedecora familiarum. At pulchrum est, vrbes magnis compleri familijs quæ sine dedecore.

8 VIPSANII GALLI.] Quem puto filium fuisse Asinij Galli, & Vipsaniæ, Vipsanij Agrippæ filiæ. Nam Gallus post matrimonium Tiberij cum Iulia, a Tiberio vacuam duxerat: vnde hic Vipsanius, si bene conijcio, nec erro.

Tacitus usim

9 AGRIPPAM PROPINQVVM GERMANICI.] Quia vxor Germanici Agrippina, filia M. Agrippæ. Et heic accipit propinquum minus proprie, pro eo qui ex parte vxoris propinquus erat, vel affinis, id est, qui prope est per affinitatem: vt vere propinquus, qui per sanguinem. Terent. in Eunucho.

verbo Propinquum, minus proprie.

In propinqua parte amicitiæ.

Et Plaut. in Aulul. pro affinitate nuptiarum capit:

Quam ad probos propinquitate proxime te adiunxeris,
Tam optimum est. tu conditionem hanc accipe,
ausculta mihi.
At eam desponde mihi.

Præpollebat in candidatis numerus liberorum.

10 NVMERVS LIBERORVM IN CANDIDATIS.] Quod legibus Iulijs, & Papia Poppæa fuit introductum, sanxitque Augustus nominatim in fascibus suscipiendis. nam sic Suet. in August. *Vt priori ex Consulibus fasces sumendi potestas esset, qui plures liberos quam collega, aut in sua potestate haberet, aut bello amisisset: sed si par numerus vtrique liberorum esset, maritus, aut qui in numero maritorum est, præferretur: si vero ambo, & mariti, & patres, totidem liberorum sint, tum illi pristinus honos instauraretur, qui maior natu esset, prius fasces sumeret.* Quod Gellius sumpsit ex 7. c. legis Iuliæ, ijsdemque verbis descripsit. Sic apud Rom. vt apud Iudæos πολυπαιδία magnas habuit dignationes, tantique fuit genuisse: quippe non modo data prioritas inter candidatos, & in fascibus sumendis, sed etiam in rogandis sententijs, & in albo scribendo, L. 9. C. de Decurion. Et Dio lib. 58. Præmijs enim & pœnis, ad suscipiendos liberos Romani inuitabantur: Ideo Tertullianus in monogam. scribit: *Aliud est; si apud Christum legibus Iulijs agi credunt, & existimant cœlibes & orbos, ex testamento Dei solidum capere non posse.* Gaudete proletarij, hæc vobis offa cocta est. Tamen est apud Ausonium qui diceret:

Hoc ex legibus Iulijs.

Hoc vnum patriæ quod genui nocui.

Ius trium liberorum.

Iuuenalis commoda proletariorum ita describit Satyra 9.

-- foribus suspende coronas,
Iam pater es: dedimus quod famæ opponere possis,
Iura parentis habes, propter me scriberis heres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.
Commoda præterea iungentur multa caducis,
Si numerum, si tres impleuero. Iusta doloris
Næuole causa tui.

Martialis de hac re scribit epigramma ad Næuolum, (nam is est, de quo Iuuenalis) lib. 3. epigramm. 94. vt enim se præferret Næuolo,

Præmia laudato tribuit mihi Cæsar vterque,
Natorumque dedit iura paterna trium.

Vnde liquet procreationem liberorum esse adeptionem præmiorum apud Rom.

11 FILIOS EIVS.] Verbum, *eius*, glossema est, nec in hac sede ferendum, quod ideo tollo.

Tacit. correct.

12 VICTA EST SINE DVBIO LEX.] *Sine dubio?* Cur igitur dixit: *Lætabatur Tiberius cum inter filios &, leges, Senatus disceptaret?* Nam si nihil dubij, nulla fuit trica, nulla disceptatio, nulla disputatio. Legendum, *Victa*

est fine dubio lex (*non fine dubio*) id est ambiguo fine, & vt dubitaretur in quam partem sententia inclinatura esset. Sic in controuersia dubius rei euentus cernitur: Et Tacitus meam probat correctionem. Nam subiungit. *Sed neque statim, nec paucis suffragijs.* Quod notat sententiarum varietates, & controuersiam ambiguam.

Eodem anno[1] * cœptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate: Is natione[2] Numida, in castris Romanis auxiliaris stipendia meritus, mox desertor, vagos primum, & latrocinijs suetos ad prædam & raptus congregare, * dein,[4] more militiæ, per vexilla, & turmas componere, postremo non inconditæ turbæ, sed[5] Musulanorum dux haberi. Valida ea gens, &[6] solitudinibus Africæ propinqua, nullo etiam tum vrbium cultu, cepit arma,[7] Maurosque accolas in bellum traxit. Dux & his Mazippa. Diuisusque exercitus; vt Tacfarinas lectos viros, & Romanum in modum armatos castris attineret, disciplina & imperijs suesceret: Mazippa leui cum copia incendia & cædes, & terrorem circumferret. compulerantque[8] Cinithios haud spernendam nationem * in eadem, cum Furius Camillus proconsul Africæ legionem, & quod sub signis sociorum, in vnum[9] conductos ad hostem duxit, modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares. Sed nihil æque cauebatur, quam ne bellum metu eluderent.[10] Spe victoriæ inducti sunt, vt vincerentur. Igitur legio[11] medio, leues cohortes, duæque alæ in cornibus locantur. nec Tacfarinas pugnam detrectauit: fusi Numidæ, multosque post annos Furio nomini partum decus militiæ. Nam post illum reciperatorem vrbis, filiumque eius Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memorauimus, bellorum expers habebatur. Eo pronior Tiberius res gestas apud Senatum celebrauit. & decreuere patres triumphalia insignia.[12] Quod Camillo ob modestiam vitæ impune fuit.

*cœpit tum

*demum nostræ more militiæ.

*in eadem scelera.

Spe victoriæ inducti hostes vt vincerentur.

Expers bellorum triumphat.

1 COEPTVM IN AFRICA BELLVM.] Lego, *Cœpit tum in Africa bellum.* Nam (*cœpT*) pro (*cœpit*) quippe (*T*) continet (*i*) & (*t.*)

2 NVMIDA.] Numidæ *Nomades* dicti, a permutandis pabulis. Plin. lib. 4. cap. 3. Et non modo Africani Nomades, qui vere Nomades, sed & Scythici & Arabes, ita sunt dicti. De Africanis Nomadibus Liuius lib. 24. ait: *Pedestris belli rudes, sed habiles equis, & aspectu primo contemptissimos, verum præliorum solertissimos. Cæsariatos* vocat Tertull. de Pallio, *viuaces* Cato, vt ait Festus in verbo *Nomades.* Nam diutius viuere dicuntur. Et Silius ita de ijs lib. 1.

Heic passim exultant Numidæ, gens inscia freni,
Quæque inter geminas per ludum mobilis aures
Quadrupedem flectit, non sedens (lego, cedens) *virga lupatis.*
Altrix bellorum, bellatorumque virorum
Tellus, nec fidens nudo, sine fraudibus, ensi.

Id est, miscens fraudes inter arma, & sine fraude non fidens armis. Martial. lib. 9. epigram. 33. de freni inscitia:

Nec Massylæum virga gubernet equum.

Lucanus ita:

Et gens quæ nudo residens Massylia dorso
Ora leui flectit frenorum nescia virga.

Quod firmat Liuius libr. 35. Et mirum, nam virga sola id operatur, quod calcaria & frenum apud nos. Non prætereo Claudiani versus de illa gente in laudibus Stiliconis.

Stipantur Numidæ campis, stant puluere Syrtes
Getulæ, Pœni iaculis obtexitur aër,
Hi virga moderantur equos: his silua leones
Velamenta dabant, ignotarumque ferarum
Exuuiæ, vastis Meroe quas nutrit arenis:
Serpentum gestant patulos pro casside rictus,
Splendent vipereæ spumosa pelle pharetræ.

3 AVXILIARIS STIPENDIA MERITVS.] *Auxiliarium* vocat Pollio, quem *auxiliarem.* Cicero li. 10. epist. famil. epist. penult. *Militem non modo legionarium, sed ne auxiliarium quidem vllum quoquam misi.* Opponuntur *auxiliarius* & *legionarius.* Hic miles Romanus, ille sociorum, aut populorum liberorum, aut regum. Cicero 15. epist. famil. epist. *Summa. Populorum liberorum, Regumque sociorum auxilia voluntaria, comparauissem.* Dixi quæ differentia esset in stipendijs & præmijs auxiliaris militis, a Romano. Nam in militia Romana, non ciuibus & exteris idem præmium, licet idem obsequium. Inde inuidia, inde discordia mi-

litum

Nomades dicti a permutandis pabulis.
Africani Nomades.
Scythici Nomades.
Cæsariati dicti a Tertull.
Virga equos regebant.
Non frenis sed aure.
Silius interpretatus.
Legionarius & auxiliarius, opposita.
Auxilia vnde composita.

litum & seditio superioris libris narrata.

4 MORE MILITIÆ.] Lego, *nostræ more militiæ*, id est, arma Romana imitatus. Sic Cato. *Rex Seleucus arma nostratia facit*. Lege, *arma nostra sua facit*. Quod ex oratione legis Maniliæ Priscianus citat. (*N*) littera verbi *Dein*, mainsculis litteris scripta, ostendebat debere geminari. *DeiN*, id est, *Dein nostræ*.

5 MVSVLANORVM DVX.] Duas in his partibus familias nobiles & vetustas memorat Plinius: vnam *Musulanorum*, alteram *Maurusiorum*. De prima heic, de altera Virgilius 1. Æneid. Musulani. Maurusii.

-- *Maurusia pictis*
Gens epulata toris.

Extinctam *Musulanorum* gentem scribit Plinius suis temporibus, licet hodie etiam longe clarissima dicatur apud illas gentes, ait Leo Africanus. At Florus de Musulanis, quos Misulanos Ptolomæus vocat in Africa Numidica, ait *Mussulanos atque Getulos accolas Syrtium, Cossum ducem compescuisse* libr. 4. Aurelius Victor vocat *Musulanios*, quod apud Turcas nomen est celebre hodie, & Mussulmanos vocant, vt apud Ægyptios & Africanos. Est Massesulorum gens quam Tit. Liuius *Masæsylos* nominat lib. 28. loquitur de Syphace, & scribit ita. *Masæsylorum is rex erat: Masæsyli gens affinis Mauris, qui regionem Hispaniæ, maxime qua sita est noua Carthago, spectant*: Ptolomæus *Masesilæos* nuncupat, & ponit in Mauritania Cæsariensi, vt Plinius Masulanos in Numidia. Strabo nominat *Massesulos* lib. 17. quos *Masilos* Plinius libr. 4. cap. 4. Lucanus 4.

Et gens quæ nudo residens Massylia dorso
Ora leui flectit frenorum nescia virga.

6 SOLITVDINIBVS AFRICÆ PROPINQVA.] Loquitur de desertis Libyæ inferioris, de quibus Plin. vbi de Suet. Paulino l. 5. c. 1. *Decumus eo se peruenisse dicebat castris, & vltra ad fluuium, qui Niger vocatur, per solitudines nigri pulueris, eminentibus interdum velut exustis cautibus: loca inhabitabilia feruore, quanquam hiberno tempore, experti*. Nam Africa æstibus & arenis fertilis quibusdam solitudinis locis, alijs partibus, vt in marginibus habitabilis & frumentorum ferax. Et noto multas in Africa solitudines, siue versus Oceanum Atlanticum, siue versus Ægyptum, & in Thebaidis ora, in quibus triginta olim monachorum millia, Christo addicta, & amplius, vt scribit D. Hieronym. in vita Pauli Eremitæ & Hist. Ecclesiast. Et testantur Mela & Pausanias ibi Centauros, Satyros, & Ægipanas habitare, quorum vnus alloquutus D. Antonium anachoretam, & *se mortalem esse dixit*, quod verum. *Et postea*, inquit, *viuus Alexandriam perductus est, in qua cum obijsset, cadauer sale conditum seruatum est*. Sic Plutarch. in defect. orac. *Nymphas crinibus formosas filias Iouis Ægidigeri decem Phœnicas viuere*, id est tantum quantum decem phœnices viuunt, *& mortales esse fatetur*. Quod ex Hesiodo mutuatus. Solitudines Africæ.

7 MAVROSQVE ACCOLAS.] Lucan. libr. 4. -- *Tum concolor Indo*
Maurus, inops Nasamon.

Et Tertull. de Anima, *Vanos Mauros Sallustius pulsat*. Qui inter hostes Romanorum numerantur ab eodem in Apolog. cum Marcomannis & Parthis. Fuere hi iaculandi peritissimi. Vnde Poeta Lyricus: Mauri Rom. hostes. Peritissimi iaculando.

Non eget Mauri iaculis, nec arcu.

Idem Tertullianus ad Scapulam. *Maurorum gens, & Getulorum barbaries, a Romanis obsidentur*, per præsidiarias legiones scilicet, ne regionum suarum fines excedant. Iuuen. Sat. 11.

Et Mauri celeres, & Mauro obscurior Indus.

id est nigrior. Nec forma tantum, sed fama etiam obscurior Indus. Nam Carthaginis fama ad cœlos iuit. Et Claudian. Paneg. Stilicon. Celeres.

-- *Nigris hinc Mauri crinibus irent.*

Quod Maurorum est proprium qui Solis ardoribus nigros habent & retortos crines. Nigri crine.

8 CINITHIOS.] Sunt in Africa Cinithij, qui a Ptolomæo Cinithæ dicuntur, vbi de Numidica Africa, & non longe a Tritone fluuio, vt sunt Cyniphij, a flumine dicti Cynipho. Virg. 3. Georg. Cinithij. Cyniphij.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cyniphij tondent hirci, setasque comantes
Vsum in castrorum.

Silius, quem corrigo, vbi loquitur de Hasbite illa Africana virgine, & quæ Iarbæ soboles.

Venerat Hasbite, proles Garamantis Iarbæ.
Ammone hic genitus, Phoronidos antra Medusæ,
Cyniphiumque Macen & iniquo e sole cadentes
Battiadas, late imperio sceptrisque regebat.

Recte *Macen* non *Mazen*. Nam idem Silius:

Tum primum castris Phœnicum tendere ritu
Cyniphij didicere Macæ.

9 CONDVCTOS.] Quid si *in vnum coactos*? vel *coadunatos*? Nam addit postea, *in hostem ducit*, & *ductos ducere* non est Taciti mos in scribendo, nec repetit qui breuis & grauis author est. Populus Rom. victorijs suis se perdidit.

10 SPE VICTORIÆ.] Id est, Putabant Mauri eludendo bellum victores fore de Romanis, sed contra victi fuere, dum Proconsul adunatis copijs pugnat & vincit. Sic apud Plin. libr. 24. cap. 1. *Ita est profecto, magnitudo P. R. perdidit ritus. Vincendo, victi sumus, paremus externis, & vna artium Imperatoribus quoque imperat*. Loquitur de medicina, quæ ab Indico, & longinquo mari, paruis vlceribus remedia petebat. Et sæpe dum victores nos putamus, victi iacemus.

11 MEDIO.] Lego, *in medio*: nam subiungit, *alæ in cornibus locantur*.

12 QVOD CAMILLO OB MODESTIAM VITÆ IMPVNE FVIT.] Et cui impune? An vestis Triumphalis? Nessi vestis est, quæ induta, necem parat? Notat Tiberij crudelitatem in omnes viros clarioris notæ. Et se explicat Tacitus vbi de Volusio. Infra. *Volusius*, inquit, *egregia fama, cui tres & nonaginta anni, spatium viuendi, perceptæque opes bonis artibus, inoffensa tot Imperatorum malitia fuit*. O raræ fœlicitatis exemplar, partam Virtutem gaudere fama, annis, diuitijs, & malorum principum vngues effugisse. Tacitus explicatus.

Tot curuare sinus.
Ouid. 14. Metamorphos.
Nauigat Ionium Lacedæmoniumque Tarentum.
Et Fast. libr. 4.
Hinc init Ægæum, quo Cycladas aspicit omnes,
Ioniumque rapax Icariumque legit.
Ne lege *capax*, pro *rapax*, vt vulgo. Gellius lib. 19. cap. 1. *Nauigabamus a Cassiopeia ad Brundusium, mare Ionium violentum, & vastum, & iactabundum.* Quæ tria feri maris nomina sunt. Horat. Epod. 10.
Ionius vdo cum remugiit sinus.
Quia ventis turbantibus, mare mugit & remugit instar tauri. ideo taurus Neptuni victima. Virgilius:
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.
Et Labeo recte dixit, *nisi Neptuno, Apollini & Marti taurum non immolari.*

Manubiæ. 8 MANVBIAS.] Per *manubias* intelligit triremes, & quadriremes, & reliquas vsque ad decem, quas Augustus ex nauibus captis Apollini Actiaco consecrauit. Dio lib. 51. nam *manubiæ*, ait Asconius in Verrem, *præda est imperatorum, capta de hostibus, pro portione.* Ita dictæ quod manu & vi & fortitudine caperétur. vt *Manubiæ Iouis*, quæ vi mittantur manu. Sed hæc in Grammaticorum Circis inter aurigas agitantur.

Augustus auunculus magnus Germanici. 9 AVVNCVLVS AVGVSTVS, AVVS ANTONIVS.] Auunculus *magnus* scilicet. Sic enim a Iurisconsultis vocatur L. vlt. §. auunculus. D. de grad. Nam Octauia maior Germanici auia, & soror Augusti, nupsit M. Antonio Triumuiro; ex qua Antonia minor, quæ Drusi coniux, & ex Druso marito, facta mater Germanici. Sic Augustus auunculus magnus, sic Antonius etiã auus, maternus scilicet. Adijcit autem, *imago tristium, lætorumque*, quod victor auunculus, læta; victus auus, tristia suggereret, & eiusdem loci species duo contraria gigneret. Sic D. Hieronym. epistola de obitu Paulæ, loquens de Bethleem vrbe in qua Christus Dominus meus natus est, & innocentes paruuli ab Herode cæsi. *Mixtu gaudio lachrymis, inquit, loquebatur.* Quia hinc tristitia emergeret, illinc lætitia. De ista Antonij clade ita Martialis 4. epigramm. 11. contra Antonium Saturninum.

Quo modo.

Idem locus argumentum tristitiæ & lætitiæ.

Impia Parrhasia monisti bella sub vrsa,
Qualia qui Phariæ coniugis arma tulit.
Exciderátne adeo fatum tibi coniugis huius,
Obruit Actiaci quod grauis ira freti?
An tibi promisit Rhenus quod non dedit illi
Nilus, & Arctois plus licuisset aquis?
Ille etiam nostris Antonius occidit armis,
Qui tibi collatus, perfide, Cæsar erat.

10 HINC VENTVM ATHENAS.] *Intactæ Palladis vrbem* vocat Horat. 1. Carm. od. 7. Et Homerus 7. Odyss. εὐρυάγυιαν Ἀθήνην. *Latiuias Athenas.* De Athenis, Plauti seruulus non scurriliter, sed libero & eleganti ore hæc protulit in Sticho.

Laus Athenarum apud Plautum.

Saluete Athenæ, quæ nutrices Græciæ.
O terra herilis patria, vt te video lubens.

Et Phil. Iudæi. Philo Iudæus vere & sapienter de Athenis in hunc sensum. *Quod in oculo pupilla, quod in anima ratio, idem sunt Athenæ in Græcia.* Et Tertullian. ex Colyto authore, ait Athenis pueros mense citius eloqui præ cæteris aliarum regionum pueris, lib. de Anima, & esse præcocioris linguæ. Earum cadauer describit Synesius epist. 136. *Athenæ, nunc temporis, nihil habent venerandum, præterquam inclyta locorum nomina. Et sicuti victimæ confectæ pellis relinquitur, ad indicium viuentis quondam animalis; Ita, hinc expulsa Philosophia, nomen relinquitur, vt obambulans quis, admiretur Academiam ac Lycæum, ac (per Deum,) variam porticum, cognominem Chrysippi Philosophi, quæ nunc varia non est. Nam Proconsul tabulas abstulit, quibus indidit artem suam Thasius Polygnotus. Nunc quidem nostris temporibus Ægyptus alit eximios fœtus,* (loquitur de Monachis, qui in Thebaide Ægypti) priscis amatos Christianis, Antichristianis exosos. *Athenæ autem, olim quidem ciuitas, sapientum erat habitaculum, in præsentia vero eam ornant mellis opifices. Heic igitur est par sapientum Plutarchicorum, qui non studiorum fama congregati iuuenes in theatris, sed vrnis in Hymetto valle.* Idem narrat fere epist. 54. Sed satis superque de Athenis. Illud non omitto, quod D. Hieron. ait, De nominibus, quæ in Act. Apostol. *Athenæ ciuitas in Achaia, Philosophiæ dedita litteris, quæ cum vna sit, plurali numero semper appellari solet. Cuius Piræus portus, septemplici muro quondam communitus fuisse dicitur.* At vero Athenis nominatis, obuertant ora quotquot sunt in orbe ciuitates. Nam quamuis Naturæ studijs non dediti, tamen consuetudine ingens nomen sibi parauere. Strabo 2.

Cadauer Athenarum.

Monachi exhibent fœtus sapientia.

11 VNO LICTORE VTERETVR.] In fascibus fulgor Romanæ potestatis, & prout submittebantur aut attollebantur, indicium erat authoritatis, aut remissæ, aut surgentis. Sic apud Francos regibus mortuis, si in vita excelluissent, in statuis sublata in altum manu sceptroque assurgente repræsentabantur. Si vero demissiore vita fuissent, demissis manibus & sceptro sculpebantur. Et hoc hodie locum habet. quod notari potest in sacro Palatio in quo omnes nostrorum Francorum regum statuæ positæ talari habitu & sceptris manibusque aut submissis aut in altum erectis. Verum post hæc scripta incendio istæ statuæ regum perierunt. Quas tu, LVDOVICE, sumptibus innumeris restituisti. Augustus nocte vrbem ingressus, mane venit Capitolium, & detracto fascibus lauro, genibus Iouis apposuit, ait Dio libr. 51. Publicola fasces submisit Popul. Romano, vt submittebantur Vestalibus. Et Pompeius, cui se Oriens & Occidens submiserat, ad Possidonij ianuam fasces submisit. Augustus cum esset Athenis, vno lictore vsus est tantum, & ad imitationem Augusti Germanicus nepos. D. Hieronym. ad Nepot. id spectat dum ita scribit: *Turpe est ante fores sacerdotis Christi crucifixi,* (ita legẽdum, non *crucigeri*, quæ Ægisthorum manus est) *& pauperis, & qui cibo vescebatur quoque alieno, lictores consulum, & milites excubare.* Suetonius in Calig. *Domi, forisque ciuilis, libera, ac fœderata oppida, sine lictoribus adibat.* Sic Cicero ad Attic. l. 1. *Ad Arpinũ volabamus remotis, siue omnino omissis lictoribus.* Sic M. Li-

Vestalibus submissi fasces.

Pompeius submisit Philosophia.

Christianis sacerdotibus submissi.

suorum ciuium oculos a contemplanda Asia retraxit, ne illecebris eius capti, ad delicatioris vitae genus prolaberentur. Valerius li. 2. cap. 6. Quodque in Europa & Italia, Hannibali Campania fuit, Pausaniae fuit Asia. nam fortitudinem eius effoeminato cultu molliuit. Loquitur autem noster de Asia minore, de qua D. Hieronym. de locis Hebraicis in act. Apost. *Asiae regio quae cognominatur minor absque Orientali parte qua ad Cappadociam Syriamq. progreditur, vndique circundata est mari: cuius prouinciae sunt Phrygia, Pamphylia, Cilicia, Lycaonia, Galatia & aliae multae, sed specialiter, vbi Ephesus ciuitas est, Asia vocatur.*

5 PERINTHVMQVE.] Duae fuerunt huius nominis ciuitates: vna in Europa, de qua heic, sita in Propontide, non longe a fluuio Arso, qui Thraciam praeteruectus, in Propontidem cadit. Altera vero in Asia, de qua Liuius l. 33. his verbis. *His quae in Asia essent Euromo, Pedasisque, & Bargillis, & Iasso, & Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho, eas quoque placere liberas esse.* Puto ego esse eam Perinthum, quae *Heraclia* dicta est, & quae non longe a Myrina, in prouincia Cariae. Nec fallor nisi D. Hieronym. me fallat, quod non credo; nam Balsamo in meditationibus de Patriarchis priuilegijs. Πέρινθος δ' ἐστὶν ἡ δυσικὴ Ἡράκλεια. *Perinthus occidentalis Heraclea.* Spartianus in Bonoso: *Superioribus litteris scripseram vt optimates Gotthicos apud Perinthum collocares decretis salarijs.*

6 BYZANTIVM THRACIAS VRBES.] Plinius de Byzantio. *Promontorium Chrysoceras, in quo oppidum Byzantium, liberae conditionis, antea Lygos dictum.* lib. 4. cap. 11. Quae vrbs Spartana fuit origine a Pausania Lacedaemone condita in angustissimo Europae Asiaeque Euripo. Et illa ciuitas sub Septimio Seuero Caesare diras pertulit clades. Nam post triennij obsidionem continuam, tandem exitium, libertatisque iacturam sensit. Dio aut Xiphilinus ex Dione libr. 74. Sub Constantino vero nomen & conditionem mutauit, caputque nebula exerens, sublimi vertice coelum tetigit. Dicta Constantinopolis a conditore Constantino, quamuis & nouam Romam vellet appellari, factaque regia sedes est, & Metropolis Orientis, quae vna nocte omnibus Romae veteris spoliis potita est. Claudian. in Eutrop. 2.

-- Byzantia, robur
Fregit luxuries, Ancyranique triumphi.

Nam Byzantium in Asia fuit, quod Campania in Italia & Europa. Et adeo claris aedificijs templisque ornata est, vt habitaculum Deorum a Paganis diceretur.

7 PROPONTIDIS ANGVSTIAS ET OS PONTICVM.] Nemo melius, ex proborum authorum lectione, & locorum inspectione, nostro Gillio Franco haec recognouit: tu vide libellum eius de Bosphoro Thracico, elegans & doctum opus, ita me Deus amet. sed ex Lucano haec addo.

Non Asiam breuioris aquae disterminat vsquam
Fluctus ab Europa, quamuis Byzantion arcto
Pontus & astriferam dirimat Chalcedona cursu,
Euxinumque ferens paruo ruat ore Propontis.

Nam Propontis pro ostio est Euxino mari. Orosius lib. 1. *Inde iuxta Constantinopolim longae emittuntur angustiae, donec eas mare hoc quod dicimus nostrum accipiat.*

8 ATQVE ILLVM.] Legunt quidam *Ilium*, de quo vere dixeris Virgilio teste.

O patria, o diuum domus Ilium, & inclita bello
Moenia Dardanidum.

Nomen clarum, ait Accius in Astyanacte.

Sed prae miseritudine in humili saxo multis memoratum vocibus.

In voce *miseritudine*. Iliū autē Fimbriae scelus, qui illam vrbem antiquam Romae parentem funditus caede incendioque deleuerit, ait Orosius li. 6. Sed Sylla eam reparauit. Appian. & Strab. li. 16. Sub Tiberio, & viuente Germanico, seges erat vbi Troia fuit, & praeter macerias nihil: licet Catullus apud Troiam fratrem suum sepultum dicat, quod non obstat: deinde etsi extitisset Ilium, potuerat Germanicus iam vidisse, cum principia & extrema Asiae esset iam peruagatus: At in principijs Asiae Ilium, nec longe a Lesbo. Addo quod si *Ilium* scripsisset Tacitus, addidisset, *& sacra Samothracum.* Sed illud, &, abest, nec ex antecedentibus & subsequentibus verbis intelligi & suppleri potest. Addo Lesbum quam adijt primum Germanicus, vt cōstat ex Taciti itinerario, propinquam esse Troadi: & sane aliquando caput fuit regionis huius: atque ita a Lesbo Asiam Germanicum ingressum per Troadem. In regressu autem Ponti, Samothraciam inire debuit, quam ad dextram habuit, magisq. propinquam Ilio. Non sum partiarius, nec inter particulones sto libens, sed ratio ipsa me iubet heic sistere.

9 SACRA SAMOTHRACVM VISERE NITENTEM.] Iuuenal. Sat. 3. lib. 1. *Ara Samothracum sanctissimae.*

-- Iures licet & Samothracum,
Et nostrorum aras, contemnere fulmina pauper
Creditur, atque Deos Dijs ignoscentibus ipsis.

Dicit *aras Samothracum*, quia magnae sanctitatis erant apud Romanos: Macrobius enim lib. 3. cap. 4. ex Varrone. *Dardanum ait e Samothracia Deos Penates asportasse, quos euersa Troia, Aeneas in Italiam vexit, quique Romae sedem habuerunt, inter quos Vesta fuit.* Tertullian. libr. de spectacul. ita de Samothracum aris. *Antea*, inquit, *tres arae, trinis Dijs parent, magnis, potentibus, valentibus, eosdem Samothracas existimant.* Plinius lib. 36. cap. 5. ait *Samothracum sanctissimas esse ceremonias.* Nec mirum: nam *Diuipotes*, & *vicepotes* Dij, qui e Samothracia erant, aduecti a Romanis credebantur, id est diuites Dij, & potentes, & vincentes. Sed Valerius libr. 2. Argon. de istis aris egregie:

Tunc tenues Lemnos transitque Electria tellus
Threicijs arcana sacris: Heic numinis ingens
Horror, & incautis decreta piacula linguis.
Hanc demissa Ioui non vnquam laedere fluctu
Audet hiems, spōte ipse Deus tunc asperat vndas,
Cum vetat infidos sua littora tangere nautas.

10 IGITVR ALIAQVE.] Locus ab omnibus conclamatus, cui vitam reddo, pollin- *Tacit. correct.*

7

ctoribus abire iussis, & tibicine. Nam ita lego. *Igitur relinquens, quæ ibi varietate fortunæ.* Genuina est enim & vera scriptio Taciti. Et mihi manuscriptus adstipulatur. nam ita legitur. *Igitur alio quæque ibi.* Littera enim, R, in fine, (*igitur*) erat repetenda, & pro *alio quæque*, legendum *relinquens.* Nam sunt partim suppositæ litteræ, & rudera partim antiquæ & veræ dictionis, quibus veritas & sensus lectionis Taciti continentur. Reposui *relinquens*, quæ vox in nauigatione sueta. Virg. 3. Æn.

Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus.

Et eodem libr.

Linquere tum portus iubeo. Deinde.

Graiugenumq. domos suspectaq. linquimus arua.

Et Lucanus.

-- Icarios fluctus Ephesumque relinquens.

Et ait, *varietate fortunæ & nostri origine veneranda*, quia ex Troiæ flagrantis cineribus, Roma condita est, quæ terrarum imperium habuit: ab his initijs cœpit tam minutis, creuitque immensum, ex Pergamorum ruderibus. Sic iubet ordo naturæ, quæ magna ex paruis, parua ex magnis generat. *Roma ex Troia ruderibus conflata.*

11 COLOPHONA.] Extat epigramma Græcum, pulchrum herclè de illa vrbe Ionica cap. 30. libr. 1. Antholog. Quæ clarissima extitit, quod Homerum, vt aiunt, & Nicandrum pepererit, ambos sapientes, & Musis cœlestibus amicos. Nam nil moror eius oraculum, quia mentientibus credendum non est. Et Euseb. de Præp. Euang. l. 2. c. 5. *Castalius & Colophonius* (inquit) *fontes, cæteraque fluenta quæ diuinandi vim habere videbantur, extincta cum suis fabulis defluxerunt.* Lucanus 8. Ciuilium.

Et placidi Colophona maris spumantis parua
Radit saxa Samo.

12 CLARII APOLLINIS ORACVLO.] De illo oraculo, & de eius aqua diuinatrice, ita Tertull. lib. de Anima. *Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda, sed aut ebriosos reddit Lyncestarum vena vinosa, aut lymphaticos efficit Colophonis scaturigo dæmoniaca*, (id est Clarij Apollinis,) *aut Alexandro accidit* (lego, *aut vt Alexandro accidit*) *Nonacris Arcadiæ venenata.* Plin. libr. 2. cap 103. *Colophone*, inquit, *in Apollinis Clarii specu, lacuna est, cuius potu mira redduntur oracula, bibentium breuiore vita.* Sed breuis vita nil obstat, si fortuna bona ex oraculo. *Nam fortuna vti tunica magis concinna quam longa placet*, ait Apul. apol. 1. Et Plinius lib. 5. cap. 29. *Ab Epheso, mantenum aliud Colophoniorum, & intus ipsa Colophon, Halesо affluente: inde Apollinis Clarij fanum.* Ergo Colophonius Apollo lymphaticus, immo μανιώδης. *Clarius Apollo.*

13 VT APVD DELPHOS.] Et ciuitatem & templum Delphicum Iustinus lib. 4. ita describit. *Templum Apollinis Delphis positum est, in monte Parnasso, in rupe vndique impendente. Ibi ciuitatem frequentia hominum facit, qui ad affirmationem maiestatis concurrentes, in eo saxo consedere: atque ita templa ciuitatemque non muri, sed præcipitia non manufacta, sed naturalia præsidia defendunt, prorsus vt incertum sit, vtrum munimentum loci an maiestas Dei, plus heic admirationis habeat.* Et ita Plinius. *Delphi, sub monte Parnasso clarissimo oraculo Apollinis*, lib. 4. cap. 3. Fuit autem antiquissimum oraculum & pluribus quam centum annis ante Troiana tempora. Breuibus verbis consulendum, quibus Græco sermone respondebatur, sed ambiguo, mactata tamen hostia. Et omnium orbis templorum locupletissimum, solidoque auro, statuis & argento, & alijs pretiosissimis donarijs refertum & ditissimum. Pythium etiam dictum a Pythio serpente trucidato, vt quidam: alij ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι, id est, a sciscitando vel inquirendo. Apollo de illo oraculo ita gloriatur 1. Met. apud Ouid. *Descriptio templi Delphici.*

-- Nescis temeraria, nescis
Quem fugias, ideoq. fugis. mihi Delphica templa
Et Claros & Tenedos Patareaque regia seruit.

Liuius autem Delphos vocat, sed frustra, *vmbilicum orbis terrarum, & quondam, commune oraculum generis humani.* In orat. Manlij l. 38. Cuius laurus, oracula, & tripodes, fuere magnæ celebritatis: Postea vero, ait Satyricus,

-- Delphis oracula cessant.

Nam Christo loquente, Sathanam silere oportuit. Non auditur Mendacitas, vbi loquitur Veritas. Et licet Apollo se nunquam mentiri profiteretur, Porphyrius tamen Apollinis mancipium sæpius mentiri confitebatur. Vide Euseb. de præpar. Euang. l. 6. c. 4.

14 MILETO.] Quæ dicitur *Ioniæ caput.* Plinius lib. 5. cap. 29. *Lelegeis ante, & Pythiusa, & Anactoria nominata Vrbs, super octoginta vrbium per cuncta maria genitrix, nec fraudanda ciue Cadmo, qui primus prorsam orationem condere instituit.* Iuuenal. Sat. 6. *-- Hinc fluxit ad Indos* *Miletus Ioniæ caput.*

Et Sybaris colles, hinc & Rhodos, & Miletos. *Miletii insula 80. vrbibus potens.*

Hodie etiamnum suum nomen retinet post tot sæcula, & sæculorum turbines.

15 TVM IN SPECVM DEGRESSVS.] Notis confusa verba. lego: *tum introiit specum vnde digressus.* Nam facit digredientem antequam ingrediatur. Verbum *vt* in littera *m.* Infra, *Cæsar in Campaniam*, pro, *iit in Campaniã.* Et correctio ipsa oraculũ est. Plaut. in Ep. *Tacit. correct.*

Dij immortales te fœlicitent, vt tu is gradibus
grandibus.

Noto autem specus frequentes & antra in his oraculis, vt antrum Trophonij, antrũ Sibyllæ antrum Chaonium. Virg. 6.

-- Immanis in antro Bacchatur vates.

Et Lucan. 5. *- Mœstus vastis vlulatus in antris,*
Extremaque sonant domita iam virgine voces.

16 HAVSTA FONTIS ARCANI AQVA.] Nam his oraculis aquæ peculiares sacrabantur. Aqua Alphei Iouis Olympij oraculis grata, ait Pausanias in Arcadic. aqua Callirhoes destinata Atheniensium sacrificijs, vt Aqua templi Delij. Et sane huiusmodi aquæ honori deorum & regum sacratæ. Sic Choaspis aqua regibus Persarum addicta, & aqua Amphiarai fontis templo Apollinis, quod erat ei proximum: nullusque siue manibus lauandis, siue corporibus lustrandis ea vtebatur.

At Cn. Piso quo properantius destinata inciperet, ciuitatem Atheniensium

nienſium turbido inceſſu exterritam oratione ſæua increpat, oblique Germanicum perſtringens, quod contra decus Romani nominis non [2] Athenienſes cladibus extinctos, ſed conluuiem illam nationum comitate nimia coluiſſet. hos enim eſſe [3] Mithridatis [4] aduerſus Diuum Auguſtum ſocios. etiam vetera obiectabat, quæ in Macedones improſpere, violenter in ſuos feciſſent, offenſus vrbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam [5] Areo iudicio falſi damnatum precibus ſuis non concederent. Exin [6] nauigatione celeri per Cycladas, & compendia maris adſequitur Germanicum [7] apud inſulam Rhodum, haud neſcium quibus inſectationibus petitus foret: [8] ſed tãta manſuetudine agebat, vt, cum orta tempeſtas * raperet in abrupta, poſſetque interitus inimici ad caſum referri, miſerit triremeis, quarum ſubſidio diſcrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piſo, & vix diei moram perpeſſus, linquit Germanicum, præuenitque: & poſtquam Syriam, ac legiones attigit, largitione, * ambitu infimos manipularium iuuando, cum veteres centuriones, ſeueros tribunos demoueret, locaque eorum clientibus ſuis, vel deterrimo cuique attribueret, deſidiam in caſtris, licentiam in vrbibus, vagum ac laſciuientem per agros militem ſineret, eo vſque corruptionis prouectus eſt, vt ſermone vulgi, parens legionum haberetur. Nec Plancina ſe intra decora fœminis tenebat, ſed [9] exercitio equitum, * decurſibus cohortium intereſſe: in Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere, quibuſdam etiam bonorum militum ad mala obſequia promptis, quod haud inuito imperatore ea fieri occultus rumor incedebat.

Piſo Athenarũ honori non æquus.

Germanicus princeps mãſuetus, & de manſuetudine laudatus.

* raperet eum in

Vnde militia corrumpatur.

* & ambitu

Viro malo vxor peſſima. Mala verba in principes.

* decurſionibus

1 TVRBIDO INCESSV.] Noſter Iuriſconſultus in L. obſeruare. de offic. Proconſ. D. *recte*, inquit, *& ordine faciet, ſi edictum deceſſori ſuo miſerit*. (loquitur de proconſule.) *ſignificetq. quo die fines ſit ingreſſurus. Plerũq. enim, incerta hæc & inopina turbant prouinciales.* Quod explicat Tacitũ: ideoq. nec tacendũ. Sed *affectus non ſuſtinet morã*, inquit Seneca 8. Contr. 7.

2 ATHENIENSES TOT CLADIBVS EXTINCTOS, SEV COLLVVIEM ILLAM NATIONVM.] Separat Piſo veteres Athenas a nouis, quas *colluuiem nationum* appellat. De veteribus D. Gregorius Nazian. ſcribit in vita D. Hilarij, *quas vocat* χώρας, *& omnium diſciplinarum procreatrices.* Et Cicero firmat. Noto autem ex Varrone, *in vna Athenarum vrbe, tres vrbes fuiſſe, & diuiſam in tres vrbes illam ciuitatem: ab vna Athenæos dictos; a ſecunda, Athenienſes; a tertia Athenopolitas.* Varro 7. de ling. Lat. Idem tradit de Syracuſis Cicero Verrina 6. ideoque ita Auſonius, vbi de vrbibus:

Quis Catinam ſileat. quis quadruplices Syracuſas?

Et multæ aliæ ſunt vrbes, ſinu quatuor vrbes complectentes, creſcente ambitu. Vide Strabonem. Cicero pro Flacco, ſcribit de Athenis vera & illuſtria. *Adſunt*, inquit, *Athenienſes, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributæ: de quorum vrbis poſitione, propter pulchritudinem, etiam inter Deos certamen fuiſſe proditum eſt: quæ vetuſtate ea eſt, vt ipſa ex ſeſe, ſuos ciues genuiſſe dicatur. Et eorum eadem terra parens altrix patria dicatur: Authoritate autem tanta eſt, vt iam fractum ac debilitatum Græciæ nomen, huius vrbis laude nitatur.* Et certe ex Athenarũ horiſonte, ſol literarum nobis emicuit. Ideo D. Hieron. ait *expeditiora Athenis naſci ingenia, & inde Philoſophos gloriari*, cap. 7. ad Galat. Nam Athenis vt apum, ſic ingeniorum mel. Et ideo a priſcis Ducibus multum laudatæ Athenæ & veneratæ, vt ab Adriano qui multa Athenienſibus contulit, & pro agonotheta reſedit.

3 MITHRIDATIS.] Quem Cicero pro Flacco, ait Aſiaticos, *Deum, & patrem, & conſeruatorem Aſiæ, & Dionyſium, Bacchum, & Liberum nominaſſe.* Præponitque cunctis regibus cum quibus P. Romanus decertauerit. orat. pro Muræna. Tamen Plinius de Mithridate. *Diligentior Mithridates, vitæ argumentis, quam fama.* præf. l. 25. *Mitradatẽ* Dio vocat l. 60. De quo ita Velleius 2. *Neque ſilendus, neque dicendus ſine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortuna, ſemper animo maximus, conſilijs dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal.* Habet titulos illuſtres apud Plinium libr. 24. Nam *maximus ſua ætate Regum* dicitur, *qui nec de ſubiectis gentibus vllum hominem per interpretem appellauit vnquam, quinquaginta ſex annis quibus regnauit, in reliquo ingenij magnitudine, medicinæ peculiariter curioſus, & ab hominibus ſubiectis, qui fuere pars magna terrarum, ſingula exquirens, vnde reliquit ſcrinium commentationum, & exemplaria, effectuſque in arcanis ſuis.* Iuuenal. Sat. 14.

Ocyus Archigenem quære; atque eme quod Mithridates Composuit.

Loquitur de medicamento, quod *Mithridation* a Gellio vocatur lib. 17. cap. 16. artisque medicæ peritum ait Mithridatem. Sed de eius ingenio sic Martialis lib. 5. epigr. 76.

Profecit poto Mithridates sæpe veneno,
Toxica ne possent sæua nocere sibi.

Et hercule, fuit ille in media barbarie vir non barbarus, qui viginti duas linguas callens, viginti duo corda habuit, vt de se dicebat Ennius. Et tamen ille rex ingens, qui sibi tam bene aduersus venena cauerat, veneno perijt, sed suo, & postquam matrem veneno sustulit. Nam Sallust. sic de illo: *Mithridates extrema pueritia regnum ingressus, matre veneno interfecta.* Vere *vipera Scythica, cuius res gestas quidam composuere, quas Mithridatica appellarunt.* Strabo lib. 11.

4 ADVERSVS D. AVGVSTVM.] Ideo mulctauit eos Ægina, & Erythrea insulis, quas illis ademit in pœnam. Dio lib. 54.

5 AREO IVDICIO.] Id est iudicio Areopagitarum: de quo Cicero ad Attic. ep. 1. *Vereor. Senatus*, ait, ἄρειος πάγος, *nihil constantius, nihil seuerius, nihil fortius.* Et sane iudicium primum capitis in Areopago actum est. Plin. lib. 7. cap. 56. D. Hieron. in act. Apostol. *Areopagus, Athenarum curia, quæ interpretatur villa Martis: quod ipsi Marti quondam, cum ducentis duodecim Dijs, dicata sit.* Cæterum notandum est, quod Areopagi omnes erant sacerdotes, vt olim Druidæ apud Gallos. Cæsar de bello Gallico lib. 6. Ioseph antiq. lib. 14. cap. 16. Et Apuleius 10. Metamorph. formulam quandam huius iudicij Areopagitici notat his verbis. *Exemplo legis Atticæ, Martijque iudicij causæ patronis denunciat præco, neque principijs dicere,* id est sine exordio, *neque miserationem commouere.* Venit in prouerbium, Tristior Areopagita. Vet. Interp. Iuuenal. Sat. 9. ait *graues sententias ferri in Areopago*, & ipsum Martem a Neptuno accusatum ante Areopagos patres, quod filium eius peremisset Halirrhotion, quia vim Alcippæ filię Martis intulisset. Quod falsum fuisse ait D. Augustinus lib. 18. cap. 10. de ciuit. Dei, licet Hellanicus hoc memoret 1. Historiarum. Sed quid sibi vult Cicero 2. de Diuin. cum scribit Areopagitas *aquam pudam dedisse?* aut fallor, aut ad clepsydras alludit, quæ dabantur aduocatis, temporis testes, & metæ, quibus illi loqui deberent. Quid si *aquam pudendam dedisse?* Nam aduocatorum garrulitas & ἀδολεσχία, meruit hanc legem quæ pudenda vere. Ouid. in Epist.

Areopagitæ Deorum iudices.

Causa pudenda tua est. Quid alij sentiant, tu disquire si lubet. Dico interim, quod Iuuenalis Sat. 9. ita de Areopago scribit:

Ergo occulta leges, vt curia Martis Athenis.

Fœlix curia, quæ Gallis, a quibus Franci, D. Dionysium dedit, Catholicæ fidei Apostolum & præconem. Nam illi, qui de Dionysio alio, ex Gregorio Turonensi, inepte cornicantur.

Curia Areopag. Francis dedit D. Dionysium.

6 NAVIGATIONE PER CYCLADAS.] Sic D. Hieron. in epist. ad Paulam. *Hadriatico se credens pelago, quasi per stagnum, venit Methonam, ibique refocillato corpusculo, & sale tabentes artus in littore ponens, Maleam & Cytheram, sparsasque per æquor Cycladas, & crebris freta consita terris: Post Rhodum & Lyciam, tandem venit Cyprum.* Papin. Achil. 2. -- *Placet ire per altas*

Versus Virgilij.

Via per Cycladas.

Cycladas. hinc spretæ Myconos humilisq. Seriphos,
Et Lemnos non æqua viris, atque hospita Delos
Gentibus.

Apul. de Mundo, ita de Cycladibus. *Insularum quæ sunt in nostro mari dignæ memorantur, Trinacria, Eubœa, Cyprus, atque Sardinia, Creta, Peloponesos, Lesbos; minores autem aliæ vt nebulæ quidem per apertas Ponti sparsæ regiones, aliæ Cyclades dictæ, quæ frequentioribus maribus alluuntur.* Faciunt hæ insulæ veluti circulum circa insulam Delum; ideo Cyclades dictæ. Et Oceanus κύκλος Orpheo dictus, id est *circulus*, quod ambiat & circuitu terras amplectatur. Cicero: *Terra quædam insula est circumfusa illo mari quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis.* 6. de Rep. & Plinius l. 4. c. 12. & Pomponius Mela. Quia autem totæ interfusæ mari periculoso, ideo Horat. scribit 1. Carm.

-- *Interfusa nitentes*
Vites æquora Cycladas.

Nitentes dicit, quas *fulgentes* dixit 3. Carm. oda 28. quia micant & sunt conspicuæ in medio pelagi.

7 APVD INSVLAM RHODVM.] Quæ vere Rhodos huius pelagi & insularum rosa. Ideo nobilis dicitur a Catullo. *Rhodi autem nauticus populus*, ait Florus. Et Gellius l. 7. c. 3. *Ciuitas Rhodiensis, & insulæ opportunitate, & operum nobilitate & nauigandi solertia, naualibus victorijs celebrata est.* De ea, ita Velleius. *Quo tempore neque fortitudine aduersus Mithridatem, neque fide in Romanos, quisquam Rhodijs par fuit?* Arrogantes facit Cato apud Gellium cap. 3. libr. 7. *Rhodienses superbos esse aiunt. Sed sint superbi, quid ad nos attinet?* Vocat illam insulam Plinius, *liberam & pulcherrimam*, & dicit, *Rhodum nunquam tantis nubibus obduci, vt non aliqua hora sol cerni posit.* Quod de Sicilia etiam scribit Cicero in Verr. Claud. 3. de laud. Stilicon.

Rhodi sol perpetuus.

Rhodiorum aurati imbres in natiuitate Mineruæ.

Auratos Rhodijs imbres nascente Minerua
Indulsisse Iouem perhibent.

Et sane fuit olim secessus Romanis gratissimus, ob Athenas propinquas, & Philosophorũ frequentiam. Cic. epist. 7. ep. *Persæpe. Nunc autem si hæc ciuitas est, ciuem esse me; si non, exulem esse incommodiore loco, quam si me Rhodum, aut Mitylenas contulissem.* Et lib. 11. epist. *Magnam.* ita Mutius ad Cic. *Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ, in otio Rhodi degam.* Nam vbi Vacunæ sacra faciebãt, tunc se Rhodum, aut alias insulas amœniores conferebãt. Et D. Brutus, ita M. Bruto. *Dandus est locus, fortunæ cedendum, ex Italia migrandum Rhodum, aut aliquo terrarum arbitror.* Sic Cassius in epistola quadam famil. Cicer. corrupta Rep. minatur se Rhodum abiturum. Et vt otio amœni, sic bello acres Rhodij, & in re nauali illustres quondam. Cicero pro Leg. Manil. & Iuriscõsultus ad L. Rhodiam. *Cæsarem terris, Rhodios mari leges imponere.* Tamen Iuuenal. Sat. 8.

Gratissimus Romanis secessus.

Expetitus locus otium meditantibus.

Illustres Rhodij naualibus.

Forsitan imbelles Rhodios, vnctamque Corinthum
Despicias merito.

Sed hæc sub Domitiano. Postea Rhodiorum

virtus

virtus lætior surrexit, quam prius conciderat.

Mansuetudo principis laudatur. 8. SED TANTA MANSVETVDINE.] Vera & natiua laus magni principis, nam quo plus potest, minus irascitur. Et recte de Deo principum principe supremo Seuerus Sulpit. Dial. 1. de D. Martini mirac. *Christi virtus sapit omne quod brutum est, & mite omne quod seuit.* Nec ignorarunt Pagani, qui Iouem suum faciant pauores incutientem, non percutientem. Inde illa Iouis cognomina mansuetudinis plena: Hospitalis, σωτὴρ, μειλίχιος.

9. EXERCITIO EQVITVM, DECVRSIBVS COHORTIVM.] Inde exercitus dicti. L. 1. de test. milit. Nã decursionibus, alijsque armorum exercitijs & operibus, milites exercebantur. L. 12. § 1. de re milit. Exercebantur autem die septimo sub postremis imperatoribus. Nam Spartianus in Auidio: *Exercitium septimi diei fuit omnium militum, ita vt sagittas mitterent & armis luderent: Dicebat enim miserum esse cum exercerentur athletæ, venatores, & gladiatores, non exerceri milites quibus minor esset futurus labor si consuetus esset.* Et noto ex Dione 63. Equites Romanos isto exercitio primum sub Nerone ephippijs vsos. Agathias autem talia exercitia ponit libr. 2. agiliter equos insilire, in modum armatæ saltationis & pyrrichæ cucumagi assidue, classicum audire, ne remissi, in ipso prælio languescerent. Vegetius de militibus. *Ad omne genus exercentur armorum.* At de isto decursionis exercitio, sic scripsit Seneca epist. 18. *Miles in media pace decurrit sine hoste, vallum iacit.* Sueton. in Galba c. 6. *Campestrem decursionem scuto moderatus,* (lego, *scuto immodice oneratus*) *etiam ad essedum imperatoris, per viginti passuum millia cucurrit.* quod Suetoniani interpretes non viderunt. *Sueton. correct.* Quibus affine est quod Capitolinus scribit in M. Philosopho. *Quoquidem tempore sine imperatoris filio ad triumphalem currum in Circo pedes decucurrit.* Tertullianũ non prætereo de hac decursione male fœdatum. *Tertull. correctus & explicatus.* Nam sic ad martyres. *Nemo miles ad bellum cum delicijs venit, nec de cubiculo ad aciem procedit, sed de papilionibus expeditus & substrictus.* Lege, *expeditus & substrictus*, id est accinctus gladio, paratus ad pugnam, & in procinctu. Nam in castris milites semper cingebantur gladijs, cingulisque strictioribus vtebantur. Plin. epist. ad Ruff. lib. 8. *Plures cultu pagano, quam cinctos & armatos inuenies.* Addit Tertull. *Vbi omnis duritia, & imbonitas, & insuauitas consistit,* (lego, *consistit*) *etiam in pace, labore & incommodis, bellum pati iam ediscunt, in armis deambulando, campum* decurrendo: (En nostræ decursiones,) *fossam moliendo, testudinem desiccando,* (lego *desubdendo*: & manuscriptus, vt ait Pamelius, habet, *desudando.* Verbum autem *desubdere*, est de alto se subdere. Seneca epistola 47. *alius reliquias temulentorum subditus colligit*, id est *demissus*: loquitur de seruis. fictum verbum a Tertulliano, vt alia multa, quorum magnus artifex. *Tertull. verborum multorum fictor.* Sic dixit *descrobare, debuccinare, desarinare.* Ait autem *desubdere*, quod qui testudinem faciebant, submisso genu in terram, & alio erecto subsidentes, pressimque iuncti, & adunati, clypeisque quasi æreis squaminis compacti, & operti, scalam quandam facerent, tegulasque per quas etiam milites armati in equis conscenderent, turres & muros hostiles inuaderent, quod Cæsar docet de bello Gallico. *Quid. desubdere.* Sed pergo: *Sudore*, inquit, *omnia constant, ne corpora atque animi expauescant. De vmbra ad Solem, de Sole ad cælum, de tunica ad loricam, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum.* Sed quid ille, *de Sole ad cælum?* *Quid, de sole ad cælum.* Id est de ardoribus solis, ad cœli, aërisque frigidi rigores. Nam vbi Sol maxime incaluit, ibi sole abscondito, cœlum maxime frigescit, vt in Africa, ardoresque sideris suo frigore humido nox temperat. Et D. Hieron. ad Heliodor. mihi succenturiatur his verbis, quæ a Tertulliano sumpsit, vt plurima alia. *Et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de vmbra egrederis ad Solem?* En militia Christiana a patribus Christianis edocta.

Nota hæc Germanico; sed præuerti[1] ad Armenios instantior cura fuit.[2] Ambigua gens ea antiquitus non modo ingenijs, sed situ terrarum, quo nostris prouincijs late[3] prætenta, penitus[4] ad Medos porrigitur, maximisque imperijs interiecti, & sæpius discordes sunt, aduersus Romanos odio, & in Parthum inuidia. Regem illa tempestate non habebant, amoto Vonone; sed fauor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis[5] regis Pontici filium, quod is prima ab infantia instituta & cultum Armeniorum[6] æmulatus, venatu, epulis, & quæ alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta deuinxerat. Igitur Germanicus in vrbe Artaxata adprobantibus nobilibus, circumfusa multitudine,[7] insigne regium capiti eius imposuit.[8] cæteri venerantes regem, Artaxiam consalutauere, quod illi vocabulum indiderant ex nomine vrbis.

Armenia inter Parthos & Romanos ambigua gẽs.

Romanos odio, Parthos inuidia traducebant.

Zeno Rex factus Armeniorum, quod eorum moribus vteretur.

Armenij crine decor. 1. AD ARMENIOS.] Quos Claud. 1. de laud. Stilicon. *decoros crine* vocat his versibus,
Heic mitra velatus Arabs, heic crine decoro
Armenius, heic picta Saces, fucataque Medus. *Nodato crine.*
Et illis crines in nodum collecti. nam idem author in Eutrop. lib. 2.

Illic Armeniæ vibratis crinibus ale
Feruida collectæ facili velamina nodo.

Heic autem ambiguæ gentis habitus certus. Quamuis interdum mitra in capite, quod visitur in nummis, cum pharetra & sagittis, quas habent perpetuas comites. Et ita de Armenijs, Parthis, & Medis Hierusalem conqueritur. *Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ*, id est sagittas.

2 AMBIGVA GENS EA NON MODO INGENIIS, SED SITV TERRARVM.] Nam inter duo magna imperia sita est, Romanum, & Parthicum. Ideo Eutropius dicebat apud Claudian.

Cur ambigua Armenia.

Se satis Armenio fessum pro limite cingi.

Ambigua ingenijs, quod vtri pareret nesciebat. Nam Partho inuidebat, Romanum oderat, neutri placebat. Gratulor tamen manuscripto Florentino, qui habet: *Ambigua hominum ingenijs & situ terrarum.* Recte mea sententia, & ex veris. Nam opponit terras ingenijs hominum, quæ varia varijs locis. Tertull. libr. de Anima. *Thebis hebetes & brutos nasci, relatum est: Athenis sapiendi, discendique acutissimos. Vbi penes Colytum pueri mensem citius eloquuntur præcoce lingua. Comici Phrygas timidos illudunt. Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat: mendaces Cretas etiam Apostolus inurit.*

Partho Armenia inuidebat, Romanum oderat.

3 PRÆTENTA.] Sic Virgil. dixit.

Prætentaque Syrtibus arua.

Et illo nomine vtuntur Iurisconsulti frequenter. L. 2. §. quæ propter. ad Leg. Iul. de adulter. *Mulier quæ ætatem filij ad eludendam legitimam accusationem prætendit.* Sic *ignauiam prætendere.* L. 278. §. etiam. de Legat. 2. Et Valerius 5. Argonaut.

Horruit immensum Ponti latus, horruit omnis
Armeniæ prætentus Iber.

4 AD MEDOS.] Virgil. 2. Georg.

Media terra ditissima.

Medorum siluæ, ditissima terra.

Commendantur amore suorum regum apud eundem Poetam lib. 4. qui fortissimi eliguntur. Strabo 11. & firmat Claud. 2. in Eutrop.

Rarus apud Medos regum cruor.

Media autem in duas partes diuisa, in Mediam Antropatiam ab Antropato duce ita nominatam. Alteram quæ habeat Ecbatana pro Metropoli, & regni capite. Plin. lib. 6. cap. 14. in quibus æstatem transigant, hiemem vero Seleuciæ prope Babylonem secus Tigrim. Strabo lib. 11.

5 REGIS PONTICI FILIVM.] Iuuenal. Satyra 10. suffragatur his, qui legunt *regis Ponti*, dum ait,

-- Et Regem transeo Ponti.

Tamen pro adiectiuo ponitur apud authores non absurde, vt apud Horat. 1. Car. Od. 14.

-- Pontica pinus,
Siluæ filia nobilis.

Sic Plautus dixit, *Arabia terra*, in Trinummo. Et Virgil. *-- Armenias curru subiungere tigres.* Et Horat. *-- Italo perfusus aceto.* Pro *Italico.* Et noster paulo infra de eodem mari, *Bithynum mare*, pro *Bithynico*, & *Pontico.* Persius Satyra 1.

-- Italo quod honore supinus.

Et Sallust. Hist. 4. *Gallæ mulieres*, pro *Gallicæ.* Tamen sic solet noster, qui supra dixit *os Ponticum.* Et infra lib. 13. *Pontico mari & Trapezunte oppido interciperet.* Et Martialis lib. 2. epigramm. 34.

O mater qua nec Pontica deterior.

Ponticas nuces dixit Plinius libr. 14. cap. 22. & *Ponticum mare*, lib. 5. cap. 26. Itaque venio excusæ lectionis assertor. Istud autem mare extrema nauigatio est: vnde versus.

In Phasim vbi cursus carinis vltimus.

Nam vltra Pontum nulla nauigatio, quia nullus ad alia maria aditus. Hyrcanum enim mare clausum est a Ponto nauigantibus. Iungo autem Pontum paludibus Mæotidis, quia hæc palus Ponti mater dicitur.

6 ÆMVLATVS.] Ita scribit Tacitus, pro *æmulationes.* Nam de Othone lib. 14. *Ne æmulatus ageret in vrbe*, pro *æmulationes.* Quanquam, vt fatear, apud authores rarum exemplum habet.

7 INSIGNE REGIVM.] Quod est *Diadema.* Valerius *pannum* vocat li. 7. *insigne* Virgil. 11. Æneid. vt noster.

Messapus regem, regisque insigne ferentem
Tyrrhenum.

Et Florus de bello seruili lib. 3. *Ipse veste purpurea, argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimita.* Quæ erant regia ornamenta.

Regia insignia.

Et Herodot li. 1. *Antigonus, quo Liberum patrem repræsentaret, pro causia & diademate Macedonico, hederam capiti circumdare, thyrsumque pro sceptro gestare est solitus.* Apud Iudæos, diademata, & armillæ, & sceptrum regis insignia, seu ἐξουσίαι. Nam lib. 2. Reg. vbi de Saule rege mortuo: *Tuli diadema, quod erat in capite eius, & armillam de brachio eius.* & Sap. 6. *Si delectamini sceptris, o reges, sapientiam diligite.* Insigne regium apud Mauros *diadema album.* Silius de Syphace lib. 16.

Apud Mauros diadema album.

Induitur chlamydem, regnique insigne vetusti
Gestat læua decus, cinguntur tempora vitta
Albente, ac lateri de more astringitur ensis.

En Regis Africani ornatus. Apud Rom. *album* erat. Nam ita Sueton. cap. 79. in Iul. *Lauream candida fascia præligatam imposuit.* Et sane ταινίαν λευκὴν, id est albam fasciam vocat Lucianus in Votis, seu de nauigio. Et Silius *decoramen frontis* lib. 16.

Apud Romanos album.

Vittaque maiorum decoramen fronte sine vllo
Delapsa attactu nudauit tempora regis.

Apud Persas, ex albo & purpura erat interstinctum, & cydari adpositum. Quamuis inter alias gentes nudum caput cingeret. Et licet Curtius dicat lib. 3. *ex cæruleo & albo*, non errat. Nam cæruleus color interdum *purpureus* dicitur apud authores, & interdum *albus*, aut *candidus.* Horat. de candido.

Apud Persas ex albo & purpura.

Curtius vindicatur.

Cæruleus color interdum albus.

-- Purpureis ales oloribus.

Et de cæruleo Virgil. 4. Georg.

In mare purpureum violentior influit amnis.

Et *cæruleum* pro purpureo mari dicit l. 10. Æn.

Vada cærula verrunt.

Apuleius 9. de Metamorphos. occiso homine. *Iamque super mensam cæruleus corruens*, id est, sanguinolentus & purpureus, *portentosi cruoris maculas, noui sanguinis fluuio proluit.* D. Hieronym.

Hieron. de viuendi forma ad Rusticum. *Non mihi nunc per virtutum prata ducendus est rivulus, nec laborandum, vt ostendam tibi variorum pulchritudinem florum, quid in se lilia habeant puritatis, quid rosa verecundiæ possideat, quid violæ purpura promittat in regno*, id est in cœlo. alludit enim ad purpuram quæ reges vestiebat. Et ad Fabiolam de veste sacerdotali. *Byssus terræ deputatur, quia ex terra gignitur: purpura mari, quia ex eius cochleolis tingitur.* Horat. lib. 2. ode 5.

Byssus & purpura ex interpretatione D. Hieron.

Distinguit Autumnus racemos
Purpureo varians colore.

Purpura violæ.

Id est cæruleo. D. Hieron. ad Nepotian. *purpuram violæ* vocat, his verbis. *Flante Austro, lilium, & purpura violæ in pallorem sensim migrabant.* Quod explicat Plinius lib. 21. cap. 6. *Ex his*, inquit, *violis, quæ sponte apricis & macris locis proueniunt, purpureæ latiore folio, statim ab radice carnoso exeunt: solæque Græco nomine a cæteris discernuntur, appellatæ ia. ab iis Ianthina vestis.* nos dicimus *Escarlatte violette.* Sic Martial. lib. 2.

Escarlatte violette.

Coccina famosæ donas, & ianthina mœchæ.

Et idem Plinius eodem libro cap. 8. *Animaduerto tres esse principales* (loquitur de coloribus vestium ex florum similitudine) *vnum in cocco, qui in rosis micat; Gratius nihil traditur aspectu. Et in purpuras Tyrias dibaphas* (id est, dupliciter tinctas) *ac Laconicas. alium in Amethysto qui in viola, & ipse in purpureum, quemque ianthinum appellauimus.* Horat. 2. epist.

Tres colores præcipui.
In cocco.
In purpura Tyria.
In amethysto.

Lana Tarentino violas imitata veneno.

Et Columella lib. 10.

Tum quæ pallet humi, quæ frondens purpurat auro,
Ponatur viola, & nimium rosa plena pudoris.

Hyacinthinus autem color, idé est qui aerius, & qui cœlestis. nam D. Hieron: in Hierem. *Operti, ait, dæmones hyacinthino, quo cœlestem colorem mentirentur.* Ergo idem Cæruleus color qui purpureus. Sed non sileo *purpuram Tyriam*, quam dicimus *Escarlate rouge*, aut ex cocco, quod granum est, vulgo apud nos *Cochenille* a verbo Hispano, aut ex murice & conchylio. Et quæ ex conchylio, purpura marina appellatur lib. 1. Machab. cap. 4. Martial. in Xeniis epigram. 87. vbi de murice.

Escarlatte rouge.

Sanguine de nostro tinctas, ingrate, lacernas
Induis, & non est hoc satis, esca sumus.

Vocatur etiam *conchyliata vestis* a Sueton. in Iul. cap. 43. Quin vtrumque iungit Martialis epigram. 24. lib. 5.

Non nisi vel cocco, madida vel murice tincta
Veste nites, & te sic dare verba putas?

Sed nec prætereo inter conchyliatam vestem & purpuream differentiam esse. Nam in Claudio Albino ita Capitolinus, vbi Commodus scribit ad Albinum: *Vt tibi insigne aliquod imperialis maiestatis accedat: habebis vtendi coccinei pallii facultatem. Me præsente & ad me & cum mecum fueris, habiturus & purpuram, sed sine auro.* Dedit igitur Germanicus Zenoni, Polemonis regis filio. *insigne regium*, id est diadema intertinctum albo & purpureo colore. Lego tamen interdum pro diademate coronis vsos ex auro. Sueton. in Domit. cap. 4. *Gestans coronam auream cum effigie Iouis, ac Iunonis, & Mineruæ, assidentibus Diali sacerdote, & collegio*

Flaminum pari habitu. Nam humanæ fœlicitas etiam diis inuidet. Sed turbat Sueton. cum ita scribit 1. cap. Caij. *Cum Armeniæ regem deuicisset, Cappadociæ regnum in formam prouinciæ redegisset, Antiochiæ obiit.* Nam deuicisse nec est verum nec est credibile, cum omnia beneuolentia & amore transacta inter eos sint, ac ne quidem vlla belli suspicio fuerit. Sane verbum illud *deuicisset*, iure magnis ingeniis facit molestiam: verum vt eximas, lege mea fide, *diademate vinxisset*, pro *deuicisset*. Nam D & E, *diademate* faciunt. Et ita erat scriptum, sed litteris compendiosis, quod exscriptorem fefellit, & ille magnos viros. Vide in Proculo qui inter 30. tyrannos, num sit forte legendum, *iniecit*. Nam ita scriptum. *Cum in quodam conuiuio ad latrunculos luderet, atque ipse decies imperator extitisset, quidam non ignobilis scurra, Aue, inquit, Auguste: allataque lana purpurea humeris eius iunxit*, (vbi forte iniecit) *eumque adorauit.* Simile mendum in Suetonio in verbo *decedentibus*, pro *deinde cedentibus rebus*, cap. 24. in Iul. Lege etiam: *& Cappadociæ regnum in formam prouinciæ redegisset.* Noto autem obiter, principes tot diademata capiti gestasse, quot regna tenerent. Quod me docuit liber 1. Machab. cap. 2. vbi de Antiocho. *Intrauit Ptolemæus Antiochiam, & imposuit duo diademata capiti suo*, Ægypti, atque Asiæ. Apud Francos in scuto, vt cæteræ Europæ nationes tot habent scuta quot regna. Imperatores Romani multo modestius, qui de toto orbe, lauream vnam gestauere. Quamuis fuerint qui plura diademata gestauerint. Quod docent historiæ.

Suetonius correctus.

Reges quot regna tot habebant diademata.

8 VENERANTES REGEM CONSALVTAVERE.] Illa veneratio regum est peruetus, & cum regia maiestate nata: quia *reges secundum Deum honorandi sunt*, ait Tertull. in Apolog. & in Bibliis, huius venerationis sunt multa vestigia, vt cap. 9. lib. 1. Reg. Assumens Samuel Saulem dedit ei locum in capite eorum qui fuerant inuitati. *Cuius erunt, ait, optima quæque Israeli Nonne tibi & omni domui patris tui?* Et 1. Paralipom. cap. 21. *Cum veniret Dauid ad Ornam, conspexit eum Ornam, & processit ei obuiam de area, & adorauit eum pronus in terram.* Et 2. Reg. cap. 14. *Ait rex ad Ioab: Ecce placatus feci verbum tuum: vade ergo, & reuoca puerum Absalom: cadensque Ioab super faciem suam, adorauit, & benedixit regi.* Et nota iunctam adorationem cum benedictione. Quod erat moris, nam adoratio fiebat toto corpore in terram prostrato. Benedictio vero fiebat verbis, & supplicationibus faustis, & votis pro salute regis & filiorum, siue donis principi oblatis. De prostratione in terram, 1. Reg. cap. 25. *Cum vidisset Abigail Dauid, festinauit, & descendit de asino, & procidit coram Dauid super faciem suam, & adorauit super terram, & cecidit ad pedes eius.* Et lib. 3. cap. 1. *Summissoque Betsabee in terram vultu, adorauit regem.* & Genes. 43. de fratribus Ioseph. *Incuruati adorauerunt eum.* Aliquando vero tertio adorabant ob maiorem reuerentiam, vt 1. Reg. cap. 20. *Surrexit Dauid de loco, qui vergebat ad Austrum, & cadens pronus in terram, adorauit tertio.* Aliquando etiam in ado-

Reges post Deum honorandi.

Adoratio regum.

Adoratio & benedictio in adorandis regibus.
Quid adoratio. Quid benedictio.

Tertia adoratio.

ratione, plaudebant manibus viso rege, vt lib. 4. cap 11. *Produxitque filium regis, & posuit super eum diadema in testimonium, feceruntque eum regem, & vnxerunt, & plaudentes manu dixerunt, Viuat Rex.* De benedictionibus autem, quæ cum votis, & supplicationibus, & precationibus faustis. *In me, domine Rex, sit iniquitas, & in domum patris mei; Rex autem, & thronus eius, sit innocens.* lib. 2. Reg. cap. 14. Et eodem. *Sicut est Angelus Dei, sic Dominus meus Rex.* & li. 3. cap. 1. *Viuat Dominus meus Rex in æternum.* Et Gen. 47. *Benedicto rege egressus est foras. De donis*, quæ benedictiones, & eulogias appellabant, Abigail dicebat: *Suscipe benedictionem hanc, quam attulit ancilla tua tibi Domino meo.* Et de fausta & sancta precatione: addit, *Faciet tibi Dominus domino meo, domum fidelem, quia prœlia Domini, domine mi, præliaris.* Et lib. 1. Reg. cap. 16. *Tulit Isai asinum, plenum panibus, & lagenam vini, & hædum de capris vnum, & misit per manum Dauid filij sui, Sauli.* Et eodem cap. 25. *Festinauit Abigail, & tulit ducentos panes, & duos vtres vini, & quinque arietes coctos, & quinque sata pollentiæ, & centum ligaturas vuæ passæ, & ducentas massas caricarum*: quæ erant dona Dauidi per eam oblata. Vocabant autem *Eulogias*, vt in 14. Canone Laodiceni Concilij perantiqui: *Non licere Eulogias, quæ oblatæ sunt, ad alias ecclesias transferre.* & 32. eodem Concilio. *Ab hæreticis eulogias accipi non debere.* Et vocantur *dona* eodem Concil. Can. 37. *de his, qui ab hæreticis, vel Iudæis festiuitatis eorum dona recipiunt.* Et memorat Paschales eulogias, quas hodie etiã habemus in vsu: & vocamus *les œufs de Pasques*, quod docui in Parlamenti Parisiensis Auspicationibus: Sed quia hæc alio tendunt, alio loco tractanda sunt. Dicã interea, illas benedictiones vsitatas maxime apud Parthos. nam sine eulogiis regẽ adire nefas, &, vt ait Apul. *Nulli temere notitiã sui pandunt.* quod Indicis regibus hodie in vsu est. Et hodie etiam vsurpant omnes reges Orientis: quibus ius datum est adorandæ sacræ purpuræ; iis regem donis sibi cõciliare est necesse. Sed satis de veneratione regũ ex Biblus; [...] ctabimus infra de veneratione Cæsarũ. nam [...] hæc nobis propria seges, & peculiaris opera.

Eulogiæ ab hæreticis non accipiendæ Christianis.

Paschales oua & benedictiones.

Sine donis Orientis principes non adeundi.

At [1] Cappadoces in formam prouinciæ redacti [2] Q. Veranium legatum accepere. Et quædam ex regiis tributis deminuta, quo mitius * Romanum imperium sperareretur. [3] Commagenis Q. Seruæus præponitur, tum primum ad ius prætoris translatis. Cunctaque socialia prospere composita, non ideo lætum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui iussus partem legionum ipse, aut per filium in Armeniam ducere, vtrumque neglexerat. [4] Cyrri demum apud hiberna decumæ legionis conuenere, firmato vultu Piso aduersus metum, Germanicus ne minari crederetur: & erat, vt retuli, clementior. Sed amici accendendis offensionibus callidi, [5] intendere vera, adgerere falsa, ipsumque & Plancinam, & [6] filios variis modis criminari: postremo paucis familiarium adhibitis, sermo cœptus a Cæsare, qualem [7] ira & dissimulatio gignit. Responsum a Pisone [8] * precibus contumacibus. [9] discesserantque apertis odiis: [10] * postque [11] rarus in tribunali Cæsaris Piso; & si quando adsideret, atrox, ac dissentire manifestus. Vox quoque eius audita est in conuiuio, cum apud [12] regem Nabathæorum [13] coronæ aureæ magno pondere Cæsari, & Agrippinæ, leues Pisoni, & cæteris [14] * offerrentur, principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari: abiecitque simul coronam, & multa in luxum addidit. Quæ Germanico, quanquam acerba, tolerabantur tamen. Inter quæ ab rege Parthorum [15] Artabano legati venere. Miserat, amicitiam ac fœdus memoraturos, & cupere [16] renouari dextras: daturum honori Germanici, [17] vt ripam Euphratis accederet: petere interim ne Vonones in Syria haberetur, [18] neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias * traheret. Ad ea Germanicus, de societate Romanorum, Parthorumque magnifice: de aduentu regis, & cultu sui cum decore, ac modestia respondit. Vonones [19] Pompeiopolim Ciliciæ maritimam vrbem amotus est. Datum id non modo precibus Artabani, sed contumeliæ Pisonis, cui gratissimus erat, ob plurima officia & dona, quibus Plancinam deuinxerat.

Tributa deminuta ad parandam beneuolentiam.

* Romani imperij vim aucupicarentur.

Germanicus clementior.

Piso in eum commotior.

Plancina contumeliosior.

* verbis

* post quæ

* offerrentur. Auferantur.

Patientia Germanici.

* traherẽtur.

Fœminæ donis trahuntur.

Cappadox, pessimum caput. 1 CAPPADOCES.] Pessima hominum capita, & subdola gens: de qua Persius Sat. 6.

Cappadocas rigida pingues risisse catasta.

Quod explicans vetus interpres ita scribit. *Falsi testes ex Cappadocia.* *Quia*, inquit, *Cappadoces dicerentur habere studium naturale ad falsa testimonia perferenda: qui nutriti in tormentis a pueritia, equuleum sibi facere dicuntur, vt in eo se inuicem torqueant, & cum in pœna perdurarent, ad falsa testimonia se bene venumdarent.* D. Hieron. in interpretatione nominum ad Genesim: *Capturim*, inquit, *manus exploratorum, siue tortorum, sed melius Cappadoces.* *Martialis explicatus.* Ita Martialis intelligendus est.

Nec de Cappadocis eques catastis.

Tria nequitia K. Fuere autem inter tria K.K.K. nequitiæ, censiti a Cicerone, Cappadoces, Cilices, & Cares. Et ita intelligenda est L. quod si nolit. de Ædilit. edict. D. vbi Iurisconsultus ait, *praeconem teneri, nationem cuiusque serui pronunciare, quod præsumatur seruos esse bonos, qui sint nationis non infamatæ*, vt est Caria, Cilicia & Cappadocia, quæ nationum colluuies. Vno nomine Cappadocia fœlix, quod patronum M. Catonem habuerit. Cicero 15. Famil. ad Catonem. nam illo patrono quid maius, quid excelsius inter Paganos? Et tritum est apud mortales vt nequissimi vtantur patronis æquissimis & mali melioribus viris, ad sibi conciliandam amicitiam.

Tacitus interpretatus. 2 Q. VERANIVM LEGATVM.] Non quod legati nomine eam regeret, quæ imperatorem haberet: Nam tunc inane nomen legatorum qui aut consulares aut Prætorij, sed sine vi. Verum quia tum apud legiones legati nomine fungeretur, ita Tacito dictus. Catullus autem *Veraniam* quendam inter sodales & interiores suos numerat; sed æuo huic superiori, & fortasse patrem, vel auum huius legati. Et *Verantium* etiam nominat Cicero 2. in Rullum. omnia nomina Romana. Simile autem est exemplum huic 4. Hist. *Caius Cæsar turbidus animi M. Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam Proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit.* vt desinas mirari.

3 COMAGENIS.] Quæ pars Cappadociæ, prætenta Armeniæ maiori, & cuius fuit *Comagene Armeniæ vicina.* celebre medicamentum a priscis, quod tradit Plinius lib. 10. cap. 32. A Comanis autem *Eius elegans medicamentum.* Seruitiorum greges, qui Romam mittebantur. Strabo autem de Comagena in hunc *Quid Comagena.* sensum lib. 17. *Comagene parua regio est, & vrbem habet natura munitam Samosata, regni caput: nunc prouincia facta est.* Quod innuit Tiberij æuum. Parua certe regio, sed fœcunda, ait idem.

4 CYRRI REMVM.] Cyrrum oppidum *Vbi Cyrrus.* in Cyrrastica, seu Cyrristica regione Cœlosyriæ, ait Plinius. & sic a Ptolemæo dicitur, reponiturque inter vrbes Syriæ. De qua Papin. 7. Theb.

Tunc & Apollineæ tacuere oracula Cyrrhæ.

Regum aures vela. 5 INTENDERE VERA, ADGERERE FALSA.] Adulatorum ingenium, quorum flatus excipiunt quidam principes, quasi vela *Aulici venti.* ventos. Epiphanius Episcopus Salaminæ Cypri. *Admiratus sum*, inquit, *quod quidam, qui solent vltro citroque portare rumusculos, & iu quæ audierunt semper addere, vt tristitias & rixas inter fratres concitent, te quoque turbauerint.* Si hæc in plebeculæ attegiis, quid in aulis Imperatorum? Vbique serpit adulationis venenum & calumniæ, sed eundum nobis seruulis ad regulam Domini.

6 FILIOS VARIIS MODIS CRIMINARI.] Quod vnius forsan paternæ rebellionis sectator, alter arrogantiæ imitator. *Interpretatus Tacitus.* Patris enim casus, filiorum casus est; & contra.

7 IRA ET DISSIMVLATIO GIGNIT.] Nam, vt inquit Valerius lib. 2. cap. 2. *Dolor ex contumelia grauissimus nascitur, & sentitur, præcipue a principibus, quibus quanto maior potestas, sic etiam maior contumeliæ sensus.*

8 PRECIBVS CONTVMACIBVS.] *Tacitus correctus.* Contumaciter hæc verba respuo: nec sunt Taciti, qui Pisonem non precantem, sed ferocientem, imo ferientem facit. Et sunt opposita *deprecatio*, & *contumacia*. L. 2. de re iudic. D. Puto ita scriptum, sed compendiose, *Responsum est princip verbis contumacibus.* Sed pro puro argento scoriam istam induxerunt. Nam quid isthic preces contumaces? & cur preces? Erat respondendum, non precandum. Sed noto *inobedientia maius non esse malum. Melior est obedientia, quam victimæ, & auscultare magis quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum hariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ non acquiescere*, lib. 1. Reg. cap. 15.

9 DISCESSERVNTQVE OPERTIS ODIIS.] Si responsum est contumacius, non *Tacitus correctus.* operta, sed aperta fuere odia. Ideo lego, *discesseruntque apertis odiis.* Et sæpe apud authores menda in his verbis, *aperte* & *operte*, *aperuit* & *operuit*. In hoc authore, si prodeant denotabimus. Sed culpandus Piso, qui principi debitam reuerentiam non tulerit, quique discesserit mensa apertis odiis, cum mensæ sint animorum conciliatrices. postea tamen vita luit & diluit nocte, quod audacia perpetrauerat. *Infensos animos placauere mensæ*, ait Quintilianus in Declamatione quadam.

10 POSTQVE.] Probo illud *postque* Cod. Mirandulani. sed lego *post quæ*.

11 RARVS IN TRIBVNALI CÆSARIS PISO.] Nam *proprium humani est generis odisse quem læseris, & vitasse.* Diximus de tribu- *Descriptio tribunalis Cæsaris.* nali castrorum & iudicum: heic de principis tribunali agitur, quod extruebatur quacunque sisteret. Dio lib. 59. in Calig. *Decretum ei vt in tribunali excelso in ipsa quoque Curia alijs sublimior sederet.* Quod temporibus Augusti & Tiberij locum non habebat, sed in eorum domo erat perpetuum, & purpura stratum, vt credo, cæterarum nationum more. vide Athenæum lib. 12. cap. 3. Et Regum 3. cap. 7. fit mentio Tribunalis Salomonis quod erat in porticu. Nam sic scriptum. *Porticum quoque solij in qua tribunal est fecit & texit lignis cedrinis a pauimento vsque ad summitatem: & domuncula in qua sedebatur erat in media porticu.* Forma autem huius tribunalis erat elegans. Sic excelsum olim ornatumque fuit episcoporum Catho- *Tribunal episcoporum Christianorum.* licorum tribunal, ad exemplar tribunalium Regum. Euseb. in vita Constantini lib. 10.

Puto autem auream sellam locatam in illo tribunali, qua ille sederet. De ea sella sæpe in authoribus, & apud Dionem præcipue. Suetonius *tribunal pulpitum* vocat, quod habebat domi. *Tres*, inquit, *Consulares secunda vigilia in palatium accitos, multaque & extrema metuentes, super pulpitum collocauit.* in Calig. Vitruuius l.5. tribunal istud, quod erat in æde Augusti, ita describit. *In ea æde tribunal est hemicyclij schematus, minoris curuaturæ formatum.* (forte, *forma elatū.*) *Eius autē hemicycli in fronte, est interuallū pedes quadraginta sex, introrsū, in curuatura pedes quindecim, vti qui apud magistratus starēt, negotiantes in Basilica, non impedirentur. Quod ipsa asignatione angustissimum videtur, & in arcus formam, quæ semicirculo minor est, cum ad diametrum non pertingat, redactum.* En statarium, & mansurum tribunal, quod erat in Palatio. Et vt imperatori, sic sacræ litteræ tribuunt in cœlis Deo; *Adorauerunt eum qui erat in throno.* Apocalyps. & dat thronum Deo. Nam cui thronus nisi Deo? ipse regius psaltes, *solium gloriæ Dei* vocans. Prudentius his versibus lib. de omni hora.

Tribunal Dei.

Arduum tribunal magni ascendit patris,
Inclitum cœlo, reportans passionis gloriam.
Macte iudex mortuorum, macte rex.

Si Deus rex, si iudex, quidni suum tribunal habeat? & magnificum, & sublime?

12 REGEM NABATHÆORVM.] Nabathæi a Dionysio *diuites* dicti, in situ orbis. Et sunt in Arabia siti, eorumque regio *Nabaioth* vocatur in Bibliis, a Nabaioth primogenito Ismaelis. *Arietes Nabaioth*, inquit Isaias 60. *ministrabunt tibi.* D. Hieronymus, eo loci. *Nabaioth, inquit, vnus est ex filiis Ismael, ex quorum nominibus, solitudo appellatur, quæ frugum quidem inops, sed plena est pecorum.* Strabo de Nabathæis, Ναβαταῖα πολύανδρος & εὔβοτος, populosa & pascuosa. Petra autem Nabathæorum metropolis quæ in conualle. *Circundatur que montibus inaccessis, amne interfluente.* Plin. lib. 6. ca. 28. Sic autem Iuuenalis Sat. 11. de Nabathæis.

Situs Nabathæorum. *Nabaioth dicti in Bibliis.*

Et quos deposuit Nabathæo bellua saltu.

Virgilius quoque Nabathæa regna dixit.

Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna recessit.

Et heic *Nabatæos* accipit, vt poeta, pro *Orientalibus*: quemadmodum Græci capiunt Asiam minorem pro Oriente; non quod Oriens sit re vera, sed quod illis ad Orientem. Et hodie *Natolia* dicitur eam ob rem, Asiæ minoris pars, quia Græcis ad Orientem. Eodem sensu veteres Franci *Austrasios* dixere *Lotharenos*, quod Francis Lotharingia (quæ Austrasiæ regnum dicebatur) esset Orientalis. Sed deflexus, ad viam redeo.

Nabathæa regna pro Orientalibus.

13 CORONÆ AVREÆ.] Ionum est commentum, fundere vnguenta, & coronamenta struere in conuiuiis. Et secundæ mensæ ponendæ consuetudo, ab eodem fonte. Val. de ext. instit. Et sane illa gens luxus & luxuriæ matrix. Tamen vsitatus mos Hebræis ante Iones: quippe Sap. 2. *Vino pretioso & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant.* Quæ coronamenta D. Augustinus vocat *coronas fœneas* & *intemperantiam libitinam*, vt sunt merito. Ab Ionibus ad Græcos, a Græcis ad Romanos, illa prauitas & peruersitas abiit. Nec abhorruit Cato, rigidus licet virtutum custos. quippe *coronamenta in hortis seri iussit*, inquit Plinius lib. 20. cap. 1. *Quamuis ille seueriorum morum genius.* Apuleius de illo more. *Me pressius deosculato, & corollu reuincto, & flore prosperso, capit poculum.* 2. Metam. & Tertullianus in Apolog. *Non in publico Liberalibus discumbo, non emo capiti coronam.* Iuuenal. Sat. 5.

Coronæ ab Ionibus. *Qui luxuriæ & luxus matrices.* *A Græcis luxus ad Romanos.* *Cato genius morum seueriorum.*

Quale coronati Thrasea, Heluidiusque bibebant
Brutorum & Cassi natalibus.

Hæc autem coronamenta & ornamenta primum ex floribus & foliis. Et inde Cleopatræ iocus de M. Antonio in edendis venenatis corollis. Tertull. lib. de Corona. *Substantia propria coronarum flores & inserti & innixi, & in filo & in scirpo, vt corona non sit aliud quam fascia florum per seriem comprehensorum.* Catullus.

Coronamenta primum florea. Etiam conuiuiis. *Postea frondea.*

Cinge tempora floribus
Suaueolentis amaraci.

Martialis lib. 3. epigram. 67.

Heic iam deposito post vina rosasque pudore
Quid dicat nescit saucia Terpsichore.

Claud. de bello Gildonico.

Vt vino calefacta Venus, tum sæuior ardet
Luxuries, mixtis redolent vnguenta coronis.

Et vnguenta.

Virgil. de frondibus 8. Æn.

——vina reponite mensis:
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat.

Martial. lib. 2. epigram. 59.

Frange thoros, pete vina, rosas cape, tingere nardo.

Sic Horat.

Nardi paruus onyx eliciet cadum.

Sic Catullus.

Vnguentum dabo quod meæ puellæ
Donarunt Veneres Cupidinesque.

Coronas autem in capite & collo habuisse, docet Cicero lib. 5. in Ver. Et Horat. lib. 2. Sat. 3. —— *Potus vt ille*
Dicitur, ex collo furtim carpsisse corollas.

Quæ in capite & in collo.

Plutarchus vocat ὑποθυμίδας, lib. 3. quæst. 1. de mensæ confabulationibus. Turpidius in Nonio, *Me miserum quid agam? inter vias epistola excidit mihi, infelix inter tunicalam & strophium (id est coronam) quā collocaueram.* Ergo in collo. Postea a foliis & floribus ad plumeas coronas; nam ars supplebat naturam, mox ad aurum purum venit luxuries. Sic Tertullianus in resurrect. carn. *At enim & calix de corona quoque potatoris inaurabitur.* Quin æneæ coronæ, & corneæ ante aureas, vbi natura flores negaret. Nam sic Plin. 21. cap. 2. *E floribus receptis coronis paulo post subiere quæ vocantur Ægyptiæ, ac deinde hybernæ cum terra flores negat, ramento e cornibus facto. Paulatimq. Romæ subrepsit appellatio corollis propter gracilitatem inter initia nominatis, mox & corollariis, postquam e lamina ærea tenui inaurata aut inargentata dabantur.* Sane Crassus diues primus ex auro, & argento inuenit. Plin. lib. 21. cap. 3. Licet priore æuo, solis diis, coronæ aureæ darentur. Dio lib. 44. Vocat autem *hospitale donum*, quod solerent hospitibus epulantibus hæc dona dare, vt constat ex Apuleio & Martiale lib. 12. epigram. 31.

Quid hospitale coronarum donum.

Munera sunt domino post septima lustra reuerso.
Has Marcella domos, paruaque regna dedit.

Et sane plus hospitij iura olim valuere apud

Paga.

Paganos, quam hodie apud nos Christianos, qui pessimis moribus, Christi nomen deturpamus. O Hecale vbi es? dicebat ille.

14 OFFERRENTVR.] Ambigo an non ita scripserit Tacitus. *Vox eius audita est in conuiuio, cum apud regem Nabathæorum, coronæ aureæ, magno pondere Cæsari, & Agrippinæ, leues Pisoni & cæteris offerrentur, Auferantur.* vt illud verbum, *auferantur*, fuerit vox Pisonis. nam scriptum est *auferantur*, non *offerrentur*. Et appositum vltimum, vt [illegible]itimum intelligeretur. quippe quorsum dixisset (*auferuntur*) nisi prius (*offerrentur*.) Quod mihi iudicium facit non leue in hac coniectura, vnum pro duobus esse positum. nec exempla desunt. nam apud Sueton. in Domitiano cap. 13. scriptum erat, *vt cuidam Græce inscriptum sit arcui* ἀρκεῖ, tamen, vnum deerat, quod optime reposuere. Et in Ciceronis Bruto, vbi de L. Crasso nunquam edente. *Ita*, inquit, *tacitus Tribunatus vt nisi in eo magistratu cœnauisset apud Præconem Granium, idque nobis narrauisset, tribunum plebis nesciremus fuisse.* pro *nobis bis narrauisset*. Et in Tacito lib. 1. *Treuiros viros externæ fidei.* ita enim legendum. Et reposui lib. 1. Et apud Plin 35. Nat. hist. cap. 10. vbi de Nicophane. *Vetusta opera pingeret, æternitatem rerum impetuosi animi & cui pauci propter compararentur.* Vbi lego, *vir impetuosi animi, & cui pauci comparentur.* nam verbum *vir*, in extremo verbi, *rerum*. Non sileo simile etiam esse mendum, & in simili verbo apud Plin. lib. 8. epist. *Cognouisse*, vbi de Pallante loquitur. *Omitto*, inquit, *quod Pallanti seruo prætoria ornamenta offeruntur, quippe offeruntur a seruis.* vbi lego, *quippe auferuntur* (id est tolluntur) *a seruis*. Nam seruus Prætor esse nō potest. L. Barbarius Philippus. de off. Præt. quæ Lex est celeberrima apud Iurisconsultos. Et opponit verbo *offeruntur*, verbum *auferuntur*. Multa sunt alia in hoc authore, quæ monstero vbi occurrerint. Sed vt intelligas ita fieri apud authores, vnum produco Varronis locum in verbo *Cœnaculo* 4. de ling. Lat. in quo ita scriptum. *Posteaquam vbi cœnabant*. pro, *Posteaquam ibi vbi cœnabant.* Nam non repetitur. At omitti potuit propter prioris verbi similitudinem. potest tamen illa vox aptari verbis quæ sequuntur. *Non Parthi regis filio has epulas dari.* Quod adfero, nec assero tamen.

15 ARTABANO.] Qui princeps clarus, quique per ambigua fortunæ enituit, non minori virtute animi, quam celsitudine imperij: paulum tamen prospero vento inflatior. Dio lib. 58. Quod multos magnosque principes pessumdedit.

Principes felicitate perduntur.

Dextra in fæderibus.

16 RENOVARI DEXTRAS.] *In fæderibus dextræ, & in dextris religio.* Plinius 11. cap. 46. Extant nummi in quibus sunt compactæ dextræ inuicem, cum hac inscriptione, CONCORDIA LEGIONVM. Et apud Triumuiros, tres manus inuicem se tenentes, nequitiæ & sceleris, & vis publicæ fœdus testabantur, cum hoc [illegible]o: SALVS GENERIS HVMANI. Scilicet in interitu tot bonorum ciuium, salutem generis humani reponebant. Sed quando scelus speciosa veste non tegitur? *Dextra*, inquit Plinius, *osculo auersa aperitur, in fide, recta porrigitur.* Virgilius 7. Æn.

In dextris religio.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Et illa erat dextra securitatis symbolum, nunquam fallax, nisi apud perdita, aut barbara ingenia.

17 VT RIPAM EVPHRATIS.] Eo scilicet modo, quo Phraates accesserat, cum Caius Augusti filius, peteret Armeniam. Claudianus de laudibus Stiliconis, ita de Euphrate.

Altus Euphrates.

—— *Tigrim transgressus, & altum Euphratem, Babylona petit.*

Et Lucanus lib. 3. Ciuilium:

Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus Euphrates.

Et sane in sacris scripturis semper dicitur magnus Euphrates. Gen. 15. Deut. 1. & 2. Iosue 1. Et idem Claud. 3. Consulatu Honor.

Colligit Auroræ tumidus quascunque peterrat Euphrates, quas lustrat Halys, quas ditat Orontes, Thuriferos Arabas, Saltus, vada Caspia, Medi.

Nam Medorum syluæ celeberrimæ olim. Et Euphratem dictum putant quod multas regiones transmeans εὐφραίνει, id est perfundat amœnitate & voluptate. Anastasius Sinaites: Euphrates, ait, καρποφορία αὐτῶν, id est eorum fructificatio, Commentario in Hexameron. Dicitur Euphrates Armalchar ab Assyriis quasi regium flumen. Plin. li. 6. c. 21. Nat. hist.

18 NEV PROCERES GENTIVM.] Id est, reges Arabiæ, aliasque huius tractus dominationes, vrgeret ad bella cum Parthis. Nec accipio de regibus Ponti; cum addat *propinquis nuntiis*. Arabes autem Syriæ vicini: ideo in bellico tumultu magis metuendi. Tota tamen hæc clausula adulterij rea, quam ita lego. *Petere interim, vt Vonones in Syria haud haberetur, ne videlicet proceres gentium, propinquis nuntiis, ad discordias traheret.* Lego *Neue*: nam dictio, *neu*, se ipsam refellit: putoque illud, *n*, esse notam verbi, *videlicet*. Sunt enim notæ complures in his libris.

Tacitus correctus.

19 POMPEIOPOLIM CILICIÆ MARITIMAM VRBEM.] Adiicit hæc ad differentiam Pompeiopolis, quæ in Galatia, non longe ab Ancyra. Plinius lib. 51. cap. 27. *Solæ nunc Pompeiopolis*, inquit, &c. Et Pompeij nomen, magnarum vrbium nomen frequens.

M. Sillano, L. Norbano Coss. Germanicus[1] Ægyptum proficiscitur [2] * cognoscendæ antiquitatis, sed cura prouinciæ prætendebatur. leuauitque [3] apertis horreis pretia frugum, multaque in vulgus grata vsurpauit, [4] sine milite incedere [5] pedibus intectis, & [6] pari cum Græcis amictu, P. Scipionis æmulatione, quem eadem factitauisse apud Siciliā, quamuis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus. Tiberius cultu,

* causa cognoscendæ antiquitatis.

habituque eius lenibus verbis perstricto, acerrime increpuit[7] quod contra instituta Augusti non sponte principis[8] Alexandriam introisset. Nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus, aut equitibus Romanis inlustribus, seposuit Ægyptum: * ne fame vrgeret Italiam quisquis eam prouinciam,[9] claustraque terræ ac maris, quamuis leui præsidio aduersum ingentes exercitus insedisset. Sed Germanicus nondum comperto profectionem eam incusari,[10] Nilo subuehebatur, orsus[11] oppido a Canopo. Condidere id[12] Spartani ob sepultum illic rectorem nauis Canopum, qua tempestate Menelaus Græciam repetens diuersum ad mare,[13] terramque Libyam * delatus.[14] Inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenæ ortum apud se, & antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum eius adscitos.

Ægyptus prohibita nisi permissu ne traheretur ad res nouas.

* Et ne Italia fame vrgeretur.

* delatus est.

1 ÆGYPTVM PROFICISCITVR.] Quæ dicitur *orbis horreum*, & *mundi vber*. Nam in Deuteronomio cap. 2. *Terra Ægypti iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ.* Et tradũt historici, mulieres vno partu septem fœtus geminos, vt Aristoteles, aut quatuor geminos, vt Strabo lib. 15. & vnicum granum, vno prouentu quadraginta germina edere. Plin. lib. 28. cap. 10. Ideo apud Ezechielem 16. Ægyptus dicitur *magnarum carnium*, quod iam dixi. nam sic habet. *Fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis magnarum carnium.* Ita idem Propheta 23. vbi de Ægyptiis. *Insaniunt libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt vt carnes asinorum, & sicut fluxus equorum fluxus eorum.* Et sane aqua Nili nimium pingues homines reddit. Ideo neque se neque Apim suum nimium pinguescere cupiunt. Plut. de Iside & Osiride. Ægyptus etiam propter fœcunditatem, *hortus olerum* dicitur in sacris scripturis, & a Plinio 25. cap. 3. *Ægyptus gloria herbarum*, & *elegans vitula* ab Hieremia Propheta 46. quod tractat D. Hieronymus in explicatione huius vatis. Tacitus ita de Ægypto 1. hist. *Prouinciam aditu difficilem, annonæ fœcundam, superstitione ac lascinia discordem, & mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum, expedire visum Augusto domi retinere.* Habitata fuit Amase regnante, 20. millibus vrbium: quod scribitur a Plinio cap. 19. lib. 5. quasi ad miraculum fœcunditatis & opulentiæ. Et habet, vt scribit D. Hieron. de nominib. Hebr. in Actis Apost. *a Septentrione mare magnum, sinumque Arabicum, ab Oriente rubrum mare, a meridie Oceanum, ab occasu Libyam: Cuius inferiorem partem Nilus dextra læuaque diuisus amplexu suo determinat, Canopico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco. Quam ob causam quidam inter insulas Ægyptum retulere, ita se fundente Nilo vtrimque vt Δ litteræ figuram efficiat. Ideo vocabulo Deltam appellauere.*

Hortus olerum.

2 COGNOSCENDÆ ANTIQVITATIS.] Forsan, *causa noscendæ antiquitatis*, nisi suppletio verbi fiat. & puto scriptum, non, *cognoscendæ*, sed ea *noscendæ*, pro *causa noscendæ antiquitatis*, vnde fecerunt *cognoscendæ*.

3 APERTIS HORREIS PRETIA FRVGVM.] At hæc non ex sententia Tiberij: quippe Germanicus inde sibi gloriam & beneuolentiam quæsiuit, cui inuidebat: sed hoc præstitit Germanicus, quod fames Ægyptum inuasisset. Nam ita Suetonius in Tib. cap. 5. *Quod vero Alexandriam, propter immensam & repentinam famem, adiisset* (Germanicus scilicet) *questus est in Senatu Tiberius.* Vide quid inuidia possit, quæ iuste aliquid fieri non patitur, & apud inuidos alterius gloria crux est: & quod recte fit, in malum torquetur. Cæterum non omitto Orosij 2. hist. hanc de frugum penuria elegantissimam sententiam: *Peccante homine mũdus arguitur, & propter nostram intemperantiam terra hæc in qua viuimus sterilitate suorum fructuum castigatur.*

4 SINE MILITE.] Voluit Augustus Ægyptum regi ab equite Romano, sed nullo militari gladio, imo ne militari veste. Dixi supra. Et Dio tradit lib. 57. Noster autem author histor. 1. *Ægyptum, copiasque quibus coerceretur, iam inde a D. Augusto equites Romani obtinent, loco Regum. Quod apud Memphim in aurea columna sit Ægyptiis literis scriptum, tunc demum Ægyptum liberam fore cum in eam venissent Romani fasces & Romanorum prætexta: quod apud Proculum Grammaticum doctissimum sui temporis virum, cum de peregrinis regionibus loquitur, inuenitur.* Hæc Spartianus in Æmiliano.

Augustus Ægypti pacis amantissimus.

5 PEDIBVS INTECTIS.] Id est, non calceatis, sed soleatis: quippe calceorum aluta tegit pedem, solea nudat. Calceus tibias vestit, solea plantas tantum. *Solea*, ait Verrius Flaccus, *quæ solo pedis subiicitur.* Et ita *Thuscum calceamentum* accipio apud Virgil. 8. Æn.

Tacitus interpretatus.

Differentia calcei & soleæ.

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Quod ex Hesychio probat Turnebus. Suetonius ita scribit de Augusto. *Discalceatus ludis æstiuis intererat*, id est soleatus. Et Asinius Pollio lib. 10. famil. scribens Ciceroni. *Cum quidam pransus, & nudis pedibus, tunica soluta, manibus ad tergum reiectis, inambularet.* Apuleius *nudis & intectis pedibus* dixit 2. Metam. Aliud autem est *mero*, vel *puro pede*, vt Iuuenalis Sat. 3

Quid mero, quid puro pede.

Obser-

Obseruant vbi festa mero pede Sabbata reges.
Nam merus pes totus in nudo & purus, nec calceum, nec soleam habet. Prudentius dixit *mero calce*, in Hymno D. Fructuosi.
Stabat calce mero.
De isto mero pede accipio quod scribit Plutarchus in Catone, *Æstate nudis pedibus iudiciis interfuisse.* Philosophi enim ita incedebant, & hieme tantum soleis vtebantur. Nam Cicero de Anacharsi philosopho, cuius vestimenta describit 5. Tuscul. quæst. *Mihi amictus est*, inquiebat ille, *Scythicum tegmen, calceamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames.* D. Hieron. *Calceamenta*, inquit, *secundum Platonem, non portanda, & duas corporis extremitates non velandas, caput & pedes.* 10. in Matth. Sed lib. 2. in Iouinianum, vbi de Monachis, qui tum Philosophi Christiani erant, & litterarum conseruatores. *Ante nudo eras pede, modo non solum calceato, sed & ornato.* Sic Strabo lib. 15. ait Brachmanas, qui sunt Indorum Philosophi, mero pede incedere, & vestimenta texere. Horatius de eodem Catone qui Philosophus Romanus, sed perciuilis ingenij.
Quod si quis vultu torno ferus, & pede nudo,
Exiguæque togæ simulet textore Catonem.
Pictura est istius herois Romani, qui vultu toruus, pede nudus, toga breuis, suis etiam manibus texta, sibi quæsiuit nomen incomparabile. Ait autem *exiguæ togæ*, quod pauperi conueniret: cui aduersatur *potens toga*. Papin. lib. 5. Sylu. 2.
Mox Tyrios ex more sinus tunicamque potentem
Agnouere humeri.
Dixit autem *nudum pedem*, quem de merô pede intelligi debere puto. nec enim Cato tum soleis vtebatur, quæ non erant viriles, & præcipue in publico, quod esset insolens. Lego etiam *textore*, quod more cæterorum philosophorum suas togas texuerit, quod fecisse Hippiam scribit Apuleius, & Brachmanas Strabo. De Catone autem firmat Liuius his verbis. *Nulla ars neque publicæ, neque priuatæ vitæ ei defuit.* Ergo heic accipio nudos pedes, pro soleatis. Et apud Dionem lib. 59. vbi ait fuisse permissum, vt qui vellent, discalciati spectarent. De soleatis intellige. Et ita olim iudicia æstate licebat obire, *& sæpe Augustus ludis æstiuis, soleatus etiam interfuit.* Et sane Tacitus, vbi de Plauti nece agit lib. 14. ait, *Repertum per medium diem fuisse nudum, exercitando corpori*: quod de mera nuditate nemo capiat, & nullo tegmine. Sed non abeo intacto Suetonio & correcto, de illis pedibus meris in Domitiano cap. 19. *Laboris*, inquit, *impatiens, per vrbem pedibus non temere ambulauit.* Quod est absurdum, & sine sensu. lege ergo: *Laboris impatiens, per vrbem, pede bis, non tamen mero, ambulauit.* Nam sunt principum actiones, quarum frequentia, aut infrequentia obseruatur in authoribus. Sunt tamen in libris loci quidam, qui de pedibus puris nudis debeant intelligi: vt ille Martialis poetæ:

Horatius explicatus.

Cato in mero nudo pede.

Cato suæ togæ textor.

Suetonius correctus.

Excalciatus ire cœpit ad cœnam.
Quia soleas illi subripuissent videlicet. Et ille Horatij lib. 1. Sat. 2.
Cruribus hæc metuat, doti deprensa, egomet mi.
Discincta tunica fugiendum est, ac pede nudo.
Nam sic solent adulterij fugitiui. Et ille de Pisone apud Val. lib. 2. cap. 7. *Iussit C. Titium cum toga laciniis abscisis amictum discinctaque tunica indutum, nudis pedibus, a mane, in noctem vsque, ad principia per omne tempus militiæ adesse.* Et de mero pede etiam intelligo quod scribit Sueton. in Aug. cap. 10. *Pedibus nudis, & discinctus, & tunicatus, equester ordo legit reliquias.* Et in Apuleio 3. Metam. *Cognito strepitu, raptim tunica intectus, sed plane præ perturbatione, pedibus intectis procurrit.* Adiicit enim paulo post. *Videns sub lectulo soleas incognitas.* Nam de adultero fugitiuo fabulatur. Puto etiam istud Suetonij in Nerone, debere accipi de pede mero, vbi scribit *nudo pede effugisse*, & quod Ouidius in Fastis, *templum Vestæ pedibus nudis peti solere a matronis.* Sunt enim *nudipedalia*, de quibus Liuius, & Tertull. in Apolog. 41. Sic Florus: *virgines simul ex sacerdotio Vestæ nudo pede fugientia sacra comitantur.* Scio tamen soleas viris parum vsitatas apud Rom. veteres in publico, nec assumptas nisi in balneis aut cubiculis, in accubitu, aut priuato extra vrbem secessu. Gellius lib. 13. cap. 26. *Soleatos vos Pop. Romani Senatores, per vrbis vias ingredi nequaquam decorum est.* Quanquam hæc sub Hadriano. Sed quia in æstu vsitatæ soleæ, nos illo æstu correpti, longius paulo cum istis soleis progrediemur. Illæ ergo soleæ *habenis religabantur.* Vnde Tibullus lib. 1. eleg. 5.
Vinclaque de niueo detrahet illa pede.
Et idem eodem eleg. 8.
Ansaque compressos colligat arcta pedes.
Et Martialis lib. 1.
Non extrema sedet lunata ligula planta.
Suetonius in Aug. cap. 78. *Retectis pedibus*, (id est resolutis fasciis pedum) *dormiebat a prandio.* Calcei autem illi ex hœdina, vel alia pelle. Cato Orig. 7. ex Festo. *Qui magistratum curulem cepisset, calceos mulleos alucinatos.* lego *alutinatos*, ab *aluta* pelle. Cæterum calceos *alutinatos* opponit peronibus. nam *perones* ex corio crudo, alti & laxi: *alutati* vero calcei aut *alutinati* ex molli & concinnata pelle. Ouidius in Arte.
Nec vagus in laxa pes tibi pelle natet.
Martialis lib. 12. epig. 45.
Hœdina tibi pelle contegenti
Nudæ tempora verticemque caluæ,
Festiue tibi, Phœbe, dixit ille,
Qui dixit caput esse calciatum.
Loquitur enim de cudonibus. At cudones *pelles ferinæ* erant quibus capita tegebant. Silius lib. 8.
——— *cudone comantes*
Disiecit crines.
Quod autem sit calceus ex pelle, Martialis idem lib. 1. epigr. 104.
Calceus est sarta terque quaterque cute.
Et D. Hieronym. ad Eustoch. de virg. ser-

Nudipedalia Romana.

Soleæ parum viriles.

Soleæ habenis religatæ.

Calcei ex pelle hœdina.

Cudones.

Vel codones.

Aa

uanda. *Discipuli sine calceamentorum onere, & vinculis pellium, ad prædicationem noui Euangelij destinantur.* Color autem calceorum varius; aliquando *coccinus*. Sic Martialis lib. 3. epigram. 29.

Coccina non læsum soluit aluta pedem.

Puto autem coccinum esse quem *purpureum* vel πορφυρῶν vocat Epictetus Enchiridij cap. 61. Nam in dignitate Romanorum calceorum ponit aureum, mox purpureum, deinde interpunctum. ordo enim is fuit calceorum apud Romanos. Perones ex crudo corio, alutæ ex pelle molliori, ærati calcei, argentei, aurati, purpurei, interpuncti. Purpurei ex coccino. Interpuncti lapidibus pretiosis & gemmisvnionibusque quasi punctis distincti. Festus in voce *Clauata*, qualis fuit soccus Caligulæ, de quo Seneca de Benef. 2. cap. 12. Apuleius crystallum impunctum dicit 2. Metam. Et illi coccinei calcei aureis nobiliores. Nam regum Albæ calciamentum erat. Ideoque Iulius Cæsar eo calciabatur, quia regibus Albæ ortus. Dio 43. Et *Mulleus* etiam dicebatur, quod mullus piscis moriens talem haberet colorem. Quod in Tertulliani pallio Mercerus adnotauit ex Plinio lib. 9. cap. 17. *Nomen*, inquit, *iis Fenestella a colore mulleorum calciamentorum datum putat.* Aliquando *albus*. Idem Martialis in viris.

Sordidior cœno cum sit toga, calceus autem
Candidior prima sit tibi Cinna niue.

In fœminis Apuleius 7. Metam. *Calceis fœmineis albis illis & tenuibus indutus.* Aliquando niger. Nam Horatius Sat. 6. lib. 1. qui de calceis Senatorum & Patriciorum loquitur, de quibus dicam infra, sic scribit.

Vt quisque insanum nigris medium impediit crus
Pellibus. & latum demisit pectore clauum.

Hederacinus aliquando, quos Varro *Betaceos* vocat de ling. Lat. Et *herbaceos* Martialis.

—— herbarum indute colores.

Vopiscus in Aureliano *hederacinos calceos viris omnibus abstulit.* Aliquando calceus fuit *cereus*. Idem eodem. Quod non pro picto calceo accipiendum est in genere, sed pro flauo singulari colore. Sic *pruna cerea*, id est *flaua*. Virgil.

Sunt Autumnali cerea pruna die.

Et in Hippolyto *luteum* pro flauo.

Luteo plantas cohibente socco.

Et in nuptiis Catulli.

Luteum pede soccum.

Dixi autem soleis vsos extra vrbem, vt heic Germanicus. Nam in vrbe erat solearum calciamentum parum virile & parum ciuile. Et certe Romanæ mulieres cum soleis. Nam statua posita Corneliæ, Gracchorum matri, erat soleata. Plinius lib. 34. cap. 6. Manilius lib. 5.

Romanæ mulieres cum soleis, Statua Corneliæ cum soleis.

Fœmineæ vestes, nixæ sine tegmine plantæ,
Et tenues, fictique placent ad mollia gressus.

Sic Turpilius de fœmina.

Sandalio innixa digitis primoribus.

Et Ouid. 2. de Arte.

Et tenero soleam deme, vel adde pedi.

Etiam ancillis vsitatæ soleæ. Plautus in Casina. *Ancillæ soleatæ.*

Si effexis, has soleas tibi dabo, annulum in digito aureum. *Etiam annulatæ.*

Idem in Trinummo, *sandaligerulam* vocat mulierem. Apul. lib. 12. *Pedes ambrosios tegebant soleæ, palmæ victricis foliis intextæ.* Sane Ægyptiæ mulieres soleis calciatæ, vt scilicet domi manerent, ne in publicum prodeuntes, lutularentur. quippe lutulenta est Ægyptus ob eruptiones Nili. Quod Plutarchus scribit. *Soleæ palmatæ mulieribus Ægyptiis.* Tamen Caligula, a viro ad mulierem deficiens, in solea Senatores necabat. Seneca 3. de Ira. *Caligula soleatus.* Nam soleatus vel soccatus semper crudelis, & eius socci & soleæ semper gemmatæ. Etiam Romæ Cicero parum masculum fuisse vestimentum, satis docet in Arusp. resp. cum exprobrat Clodio *a crocota, a mitra, a muliebribus soleis, purpureisque fasciolis, a strophio, a psalterio, a flagitio, a stupro factum repente popularem.* Vnde liquet falli qui communes calceos fuisse scribunt Romæ tam viris quam fœminis, & Iurisconsulti refragantur. Et in Pisonem eadem exprobratio. *Nescio quo e gurgustio prodiit, inuecto capite soleatus.* Quod etiam obiicit Verri. *Stetit*, inquit, *soleatus Prætor P. R. cum purpura.* *Solea exosum viris calceamentum.* Sed hæc stante Rep. vet. postea vero tota Roma transiit ad Græcorum mores. Tunc a nostris Iurisconsultis distinctæ soleæ, in muliebres & in virilès. De muliebribus dixi. De virilibus Martialis libro 3. epigrammate 49.

Deposui soleas, affertur protinus ingens
Inter lactucas, oxygarumque liber.

Soleæ autem illæ ex lana. nam Martial. in Apoph. vbi de soleis lanatis: *Soleæ ex lana.*

Defuerit si forte puer, soleasque libebit
Sumere, pro puero proderit ipse sibi.

Et plantarum callum tegebant tantum, dictæ alias *crepidæ*. Agellius lib. 13. cap. 20. Aliis autem calciamentis vtebantur tam viri, quam fœminæ, vt *socco*. Apul. 12. Metam. *Plantas tegebant tantum. Crepida dicta.* *Alius soccis obauratis, indutus serica veste, mundoque pretioso, & attextu capite crinibus, incessu superfluo, fœminam mentiebatur.* Demea ille Terentianus, *Soccos detrahunt*, inquit. Et Suet. in Vitell. *Soccus.* cap. 2. *Pro maximo munere a Messalina petiit vt sibi pedes præberet excalceandos; detractumque socculum dextrum inter togam tunicasque gestauit assidue, nonnunquam osculabundus.* Nec puris soccis vtebantur tantum, sed *auratis viri*, vti mulieres. Plautus in Bacchid.

Nic. *Sed diuesne est istic Theotimus?* Chry. *Etiam rogas?*
Qui soccis habeat auro suppactum solum.
Nic. *Cur ita fastidit?* Chry. *Tantas diuitias habet:*
Nescit quid faciat auro.

Dixi autem supra, plebeias mulieres vsas ærato & argentato socco, nobiliores aurato, qui quotidie deaurabatur. Tertullianus in Idolol. *Soccus & baxa quotidie deaurantur, Mercurius & Serapis non quotidie. Sic calceis maior honos, quam Diis.* Quod ex Plinio demonstraui: Et firmat Seneca 2. de Benef. cap. 12. quo loci

loci describit Caium in socculo aurato, præbentem Pompeio Pœno pedes osculandos, quos vocat *pigros* suos. Sed hæc vocula ingeniorum vertices torsit; quærentes quid ille sibi velit cum *pigris* suis. Ego vero *peregrinos*, lego, non *pigros*. Sic enim per compendium scripserunt. Ita *viglas*, pro *vigilias*, *siglas*, pro *singulas*, scribebant olim: *iteris*, pro *itineris*, & *sæcla*, pro *sæcula*. Firmat Suetonius de Caligula, cum vocat soccos, non patrium calceum. *Vestitu, calceatuque, & cætero habitu, neque patrio, neque ciuili, ac ne virili quidem, ac denique non humano*. Nam vbi dicit, neque patrio, peregrinum intelligit calceamentum. Eadem pæne in hoc verbo labes in Apul. 2. Met. in quo ita scriptum. *Tibi vero fortunæ splendor insidias, contemptus etiam peregrinatio poterit adferre*. Nam legendum, *peregrinanatio poterit adferre*: quippe ita scriptum, *peregriNAtio*, pro *peregrina natio*. & illud, *NA*, geminandum. Interpretor autem soccos, peregrinum calceamentum a Græcis ad Romanos tractum, quod est verissimum. Dixi ex Agellio *soleas crepidas* nominari: At crepidæ, vt philosophantium erant propriæ, & soleæ lauantium, & accumbentium; tamen baxeæ dicebantur. Nam Apul. 2. Met. *Soleas* vocat *baxeas palmeas*. Idem Apul. 11. Met. *Nec deerat, qui pallio, baculoque & baxeis, & hircino barbitio, philosophum fingeret*. Tertullian. in Pallio, vbi de Empedocle. *Alius & sericatus, & crepidatus incedit*. Sed lubet hunc locum valde sordentem erroribus abluere. *Si*, inquit, *Philosophus in purpura; cur non in Tyria baxea calceare?* Lego, *si philosophatur in purpura, cur non in Tyria baxea calceatur? nisi aurum minime Græcatos decet. Atqui alius & sericatus, & crepidatus, & inæratus incessit*. Sic Cicero Pisonem & Imperatorem, & fugientem crepidatum ridet, quasi philosophum. Dixi etiam soleas esse lauantium. Nam Apul. 9. Metam. vbi de balneis. *Soleas mihi crastina die furatus est*. De accumbentibus, Seneca lib. 9. Controu. 2. de prætore Flaminio conuiuante. *Prætor*, inquit, *ad occidendum hominem soleas poposcit*. Plautus in Trucul.

Pigri calcei pro peregrinus scriptum.

Baxea palmea.

Tertullianus correctus.

Deme soleas, cedo vinum.

Sed hæc de calciamento vulgari, non de Senatorio: fuit enim diuersus Senatorum calceus a vulgo. nam lunatis vtebantur. Plut. in Problem. & Iuuenalis Sat. 7.

Fœlix, & sapiens, & nobilis, & generosus
Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

Nam nigri calcei Senatorum, vt ait Horatius Sat. 6. lib. 1. Et Papinius.

Primaque patricia clausit vestigia luna.

Sic *Patricij* dicti calcei. Vet. interp. Iuuenal. Sat. 7. *assutam illis lunulam* scribit, *quo a cæteris dignoscerentur*. Ideoque *lunati* nuncupati. Martialis lib. 1. epig. 50.

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga,
Olidæque vestes murice.

Apud Iudæos, etiam *lunulæ* in calceis. nam Isaias 3. *Auferet Dominus ornamentum calceorum, & lunulas*. Quod ostendit a Iudæis profectos *lunatos calceos Romanorum*; non a numero 100. Senatorum quos C littera demonstret, vt inquiunt. Puto enim extrema istius calciamenti desiuisse in formam Lunæ crescentis. vt non acuminatus fuerit calceus & in acutum desinens, sed in duo cornua more renascentis lunæ. Et nos in pueritia vidimus apud Francos regnante Francisco I. huiusmodi calceos in vsu Lutetiæ Parisiorum. Facit tamen negotium quod adsutam & appositam Lunam alutæ scribant authores & subtextam. Quod tamen in ista calceorum cornutorum structura fieri potuit. Erant quoque inter calceos *odones*, quasi viatorij. De his Vlpianus, L. Argumento. §. fasciæ curules. de aur. & arg. leg. D. qui diuersi a peronibus: nam hi ex corio crudo; illi ex setis hircorum, & caprarum. Odones etiam *vdones* dicebantur, quasi *vuidones*, fortasse ab excipienda aqua. Et erat calceamenti genus pinguissimum, quo Africani vtebantur, Cyniphium flumen incolentes, de quibus Virgil. 3. Georg. & Martial. in Apoph.

Tusci calcei.

Odones.

Non hos lana dedit, sed olentis barba mariti.
Cyniphio poterit planta latere sinu.

Meminit *vdonum* Iurisconsultus L. Argumenta. §. alia. de aur. & arg. leg. D. De *peronibus*, altero genere calceamenti; hoc rustici vtebantur frequentius & interdum ciues: Ideo sic Persius Sat. 5.

——peronatus arator.

Perones.

Et quanquam Cato cæteris ciuibus post magistratus peronem tribuat: facit quod ciues Romani pæne omnes tum aratores erant. Quin postea peronibus se calciauere Imperatores, & gemmatis, vt Caligula: vnde Tertullianus, qui post vixit, *In peronibus vniones emergere* dixit. Et *perones* vocati calcei qui tibiatim calceabantur. De perone. Virgilius 7. Æneid.

——crudus tegit altera pero.

Iuuenalis Satyra 14.

——alto
Per glaciem perone tegi.

Et dicuntur forte *perones*, quasi *petrones*, a calcandis petris, vt opinor. agri enim petræ vocabantur & *rupines* a rupicis. Verrius in verbo *Petrones*. Iuuenal. vet. interpr. Sat. 1. in hoc versu.

Perones quasi petrones.

——pedibus qui venerat albis.

Illo, inquit, *tempore nec dum Senatores nigris calceis vtebantur: sed nudis pedibus, vel puluerulentis, vel braccis, vel pedules nouos, in braccis quos pedornis dicunt, vt peregrinos*. Lego: *Illo tempore nec dum Senatores nigris calceis vtebantur, sed nudis erant pedibus. Vel (albis pedibus id est) puluerulentis, vel bracchatis: vel pedules nouos intelligit in bracchis, quos pedornes dicunt, vel peregrinos*. *Pedornes* autem, ab ornatu pedum fortasse. *Peregrinos*, quod Romani non essent calcei, sed externi & peregrini. Vel dicuntur *perones* ab operiendo pede. qui erant ex crudo corio, & setoso. Sidon. Apollin. epist. 4. *Pedes perone setoso talos adusque vinciebantur*. Ex quo liquet quosdam talos tantum, quosdam suras etiam obtegisse perones. Quod autem scribit ille vetus interpr. Iuuenal. *peregrinos calceos*, meam firmat sententiam, legendum in Seneca, *peregrinos*, non *pigros*. Sic *peregrinos*

Pedornes.

nummos dicebant Philippeos, Darij ficlos.
Papyro Romani calceati. Non omitto etiam papyro calciatos Romanos, vt ait Tertullianus in versibus scriptis ad Senatorem, id est, ex herba papyro.

—— Caligaque reuincta
Gallica se pedibus molli redimita papyro.

Sic Iuuenal. Sat. 4. dixit.

Succinctus patria quondam Crispine papyro.

Papyrus apta tegminibus. Nam papyrus herba erat Nilotica, apta maxime inuolutionibus & tegminibus, ait Plinius. Habe has a congerrone gerras, fortasse non ineptas.

6 PARI CVM GRÆCIS AMICTV.] Id est *Pallio*. Iuuenalis enim Græcos, quod essent palliati, *palliata mendicabula* dixit. Inde palliatæ comœdiæ, id est Græcæ, quales Afranius fecit. *Græcorum amictus Pallium. Palliata comœdia.* Alcibiades apud Persas, fuit amictu Persico indutus, ac Persicatus: Apud Græcos fuit palliatus, & Græcatus. sic Græcus ille Chamæleon, quas videbat formas vestium apud gentes, induebat, ad captandam earum gratiam. Quod Alexander fecit in Asia: nam Asiatico vestimento capto totam Asiam suam fecit. Plut. de fortuna Alexandri. Tertullianus in Pallio, ait, *Carthaginenses appulsum Scipionem de habitu salutasse*. Sed innuit populum, qui alienum Imperatorem de habitu salutet, iamiam de deditione cogitare, & transire in hostium mores. Sic 1. Reg. cap. 18. *Inierunt Dauid & Ionathas fœdus. Diligebat enim eum quasi animam suam. Nam expoliauit se Ionathas tunica qua erat indutus, & dedit eam Dauid & reliqua vestimenta sua, vsque ad gladium & arcum suum, & vsque ad baltheum.* Ludouicus II. Rex Francor. quos amabat, vt Cominium, pari secum habitu ornabat. In illa re imitabilis, in aliis quibusdam non ita.

7 QVOD CONTRA INSTITVTA AVGVSTI.] *Ægyptij nouatores.* Augustus semper habuit Ægyptios de nouitate suspectos, ait Dio lib. 51. Et longe post Augustum imperij successor Hadrianus. *Suspecti Augusto.* Nam ad Seruianum consulem ita scribit: *Ægyptum quam mihi laudabas, Seruiane carissime, totam didici leuem, pendulam & ad omnia famæ momenta volitantem.* Et Spartian. in Saturnino: *Ægyptij viri ventosi, auidi nouarũ rerum*, &c. *Et Iulio ante Augustum.* Etiam ante Augustum, Iulius Cæsar id scripsit. Sueton. cap. 35. *A natura*, inquit Philo in Flaccum, *rerum nouarum cupidi, & seditionum auidissimi, quia superbissimi.* *Seditionum auidi.* Idem scribit adhuc libro de Agricult. Ideo victor Iulius Cæsar, Cleopatræ, eiusque fratri, regnum permisit: *Veritus*, inquit Sueton. *ne violentiorem præsidem Ægyptus nacta, nouarum rerum materia esset.* Quod euenit tamen; sed longe postea. *Pescennius Niger Ægyptum inuadit.* nam Pescennius Niger præfectus Ægypti, ita dominationem Romanã arripuit. Idem Dio lib. 51. narrat ratiocinationes Augusti, propter quas Ægyptum nulli Senatorum traderet. *Multitudo*, inquit, *hominum, & vrbium, & agrorum, & mores gentis leues, & copia annonæ & pecuniæ. Nam qui Ægyptum occupasset, poterat indicere famem populo Rom.* Ideo Vespasianus a Roma statim Alexandriam venit, vt sua præsentia Ægyptum compesceret, & rerum nouarum studia sopiret. *Ægyptus interdicta Senatoribus.* Quin, nisi venia ab Augusto petita, nefas erat Senatori proficisci in Ægyptum. Quod imitatus est Aurelianus Imperator. Spartianus de Saturnino. *Aurelianus limitis Orientalis ducatum Saturnino dedit, sapienter præcipiens ne vnquam Ægyptum videret. Quam vt vidit, statim tamen exclamarunt Alexandrini: Saturnine Auguste, dij te seruent.* Illaque venia nominatim facienda erat. Quique præerat prouinciæ, sine gladio iubebatur incedere, dixi supra. Lucanus ita de Ægypto.

Terra suis contenta bonis, non indiga mercis *Ægyptus nullius indiga.*
Aut Iouis, in solo tanta est fiducia Nilo.

Sic Cæsar Iulius ad turbandas res Italiæ, *petijt per tribunos, vt sibi Ægyptus daretur*. Optabat, & petebat quod vtile sibi putabat. Sed sapientior Senatus abnuit, ne vis fieret in Rempub.

8 ALEXANDRIAM.] Alexandria populosa ciuitas, & propter Serapidis fanum alter quidam orbis terrarum, sed sacer, ad quam vndecunque terrarum confluebant gregatim ex prouinciis. De qua D. Hieronym. de nomin. Act. Apost. *Alexandria ciuitas Ægypti, quæ quondam dicebatur, inter Ægyptum, Africam, & mare, quasi claustrum posita.* *Alexandria.* Et sane noster lib. 2. vocat eam, *claustra maris & terræ.* Nahum Propheta cap. 3. *Nunquid melior est Alexandria, populorum qui habitant in fluminibus? aquæ in circuitu eius, diuitiæ mare, aquæ muri eius, Æthiopia fortitudo eius & Ægyptus, & non est finis.* *Eius elogium ex Propheta.* Ciuitas conditore Alexandro clara; sed hodie etiam, & structura, & mercatura, totius Orientis sublimior. At vero populi Alexandrini mores ita tangit Adrianus: *Genus hominum seditiosissimum, vanissimum, iniuriosissimum: ciuitas opulenta, diues, fœcunda, in qua nemo viuat otiosus.* Sed Spartianus elegantissime in Æmiliano: *Et hoc familiare est populo Ægyptiorum, vt vel furiosi ac dementes de leuibus quibusque ad summa Reip. pericula perducantur. Sæpe illi ob neglectas salutationes, aut locum in balneis non concessum, carnem & olera sequestrata, calciamenta, seruitia, & cætera talia vsque ad summum Reip. periculum seditionis, ita vt armarentur contra eos exercitus, peruenerunt.*

9 CLAVSTRAQVE TERRÆ AC MARIS.] Ita passim vocatur Ægyptus, vt dixi supra, vt etiam aliæ quædam orbis partes. Plinius *Romana claustra* vocat fluuium Nympheum lib. 3. cap. 5. Et Tullius in Agraria *Acrocorinthum*. Et *ianuam Asiæ Cyzicum* Cicero pro Muræna: & Claudianus in Eutropium primo:

Extra Cimmerias Taurorum claustra paludes.

Euripides Bosphorum vocat *clauem Ponti*: & Poetæ fingunt absque Phineo qui rex fuit Bosphori, Iasonem adire Pontum non potuisse. Ideo Phineus *clauiger & ianitor Ponti*. Sic Eunapius dixit de Thermopylis in vita Maximi, esse *Græciæ angustias a Christianis detectas & hostibus monstratas*. Sed est Paganus mendacissimus & audacissimus. Et Varro 6. de ling. Lat. ita scribit: *Hellespontum, & claustra, quod Xerxes quondam eum locum clauserit Nisi ab eo quod Asiam & Europam ibi concludit mare.* D. Hieron. ad Oceanum. *Caucasi*, inquit, *rupibus feras gentes, Alexandri claustra cohibent.* Sic Tacitus

citus infra. *Ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani Imperij.* Sueton. in Vespasiano cap. 7. *Alexandriam transiit, vt claustra Ægypti obtineret.* Et Petron. Arbiter, scribit his verbis de claustris Nili:

Et Libyæ cerno tua Nile gementia claustra.

Sic etiam Florus in bello Cimbrico, *Claustra Italiæ* Alpes vocat. Virgil. 10. Æn.

Ecce maris magno claudit nos obice pontus.

Claustra dicit *terræ & maris* Tacitus, quod Libycum, quod Creticum, Siculumque mare claudat Ægyptus. Nam, vt scribit Diodor. Siculus 1. Rer. Antiq. *A Parætonio Libyæ, Iopen vsque, quæ est in Syriæ sinu, stadiis fere quinque millibus, nullus nauigantibus excepto Pharo tutus est portus.* Quibus addi potest quod Ægyptus propter vbertatem sit commeatibus aptissima. Ita noster de Bosphoro Thracico Annal. 12. *Quando ea loca insiderent, quæ transmeantibus terra marique ducibus, exercitibusque simul vescendo commeatu opportuna forent.* Et hæc loca magnis principibus pro scopo, vt agendis aut turbandis rebus commoda.

10 NILO SVBVEHEBATVR.] Tibullus lib. 1. eleg. 7. ita de Nilo quem Herodotus ob rapiditatem *aquilam* vocat.

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec plunio supplicat herba Ioui.
Te canit, atque suum pubes miratur Osirim,
Barbara Memphiten plangere docta bouem.

Horatius 4. Car.

Te fontium qui celat originem,
Nilusque, & Ister, te rapidus Tigris.

Lucanus explicatus.

Et Lucanus lib 10.

Summus Alexander Regum, quem Mẽphis adorat,
Inuidit Nilo.

Quia illi Alexandriam imposuit, & veluti sub iugo, eius impetum misit. Homerus *διιπετέα* Nilum dixit Odyss. δ. id est *cælestem.* Et Augusti temporibus, duo Eudorus & Aristo Peripatetici libros de Nilo composuere, ait Strabo 17. quos vtinam haberemus. Sacrificabant autem Nilo Ægyptij pagani & multis incantationibus vberes aquas ab eo postulabant. Quod videre est apud Sozom. Hist. Eccl. 7. cap. 20. ridebantque Nilum vt delirum senem, si quando largius solito eminxisset. Erant isti cultores Nili androgyni, molle & effœminatum genus, quod sustulit Constantinus, vt scribit Eusebius lib. 4. cap. 20.

Nilus totius imperij maior fluuius.

Cæterum ita Sallustius de Nilo. *Omnium fluminum quæ in maria, qua imperium Romanum est, fluunt, quam Græci τὴν εἴσω θάλασσαν vocant, maximum esse Nilum consentitur.* Iulianus epist. 1. ὡς εὐδαίμονες, ἔλεγον, οἱ Αἰγυπτίων παῖδες, πάλαι μὲν τὸν Νεῖλον ἔχοντες χορηγὸν τῶν ὅσα φέρειν οἶδεν ὀχετούς. *O fortunatos Ægyptios, aiebam, qui Nilum habeant iampridem rerum omnium præbitorem, quas is afferre solet.* Ita sane Ægyptiis Nilus pro Ioue est. Pulchre Lucretius 6.

Vnicus in terris Ægypti totius amnis.

Nec male Spartianus in Nigro: *Tanta est illius fluminis dulcedo, vt accolæ vina non quærant, & cum ab eo limitanei milites vinum quærerent, dixit, Nilum habetis & vinum quæritis?* Nam, vt ait Isaias cap. 23. *in aquis multis semen Nili. Messis fluminis fruges eius.* Et quia reges Ægypti de suo Nilo gloriabantur, ita eos increpat Deus Ezech. in 29. *Ecce ego ad te Pharao rex Ægypti draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dico, Meus est fluuius, & ego feci memetipsum.* Vocatur Nilus *Geon* lingua Hebraica, id est effusor, *quod se effundat per Ægyptum.* Palladius in libro vitæ Patrum, vbi de Canopo multa scribit author, ascendente Nilo pro aquarum diuisione, incolas pugnare inter se. Et multi inter priscos authores Nili nominabantur, siue propter abundantiam & opes & fluenta copiosa diuitiarum aut scientiarum.

11 OPPIDO A CANOPO.] Vetus interpr. Iuuenal. Sat. 1. sic scribit. *Canopus, oppidum Ægypti, dictum a gubernatore Menalio* (lego *Menelai*) *qui ibidem morsu serpentis extinctus est.* Nam Lycophron in Ægyptum venisse Menelaum tempestate iactatum scribit in tenebricoso carmine: & Homerus etiam: Idque vt Helenam raptam iterum, quæreret, & post Troiæ fata abreptam in longinquas terras sequeretur. Seruius Æn. 11. Quas fabulas vix concilies cum veritate. Et distat ab Alexandria Canopus 120. stadiis, ait Strabo. *Luxuriosam* Canopi gentem, id est Ægyptiorum gentem Iuuenalis vocat Sat. 15. & Canobum Græci dicunt, vt Eunapius in vita Ædesij. Virgil. 4. Georg. *fortunatam.* quod de tota Ægypto interpretor. Quippe a Poetis dicitur *gens non indiga Iouis.*

Canopi gens luxuriosa.

Nam quæ Pelei gens fortunata *Canopi*
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phaselis.

Fortunata.

Canopus autem fingitur, vt hæc dicam obiter, vrnæ specie, quod in concertatione Chaldæorum & Canopæorum Sacerdotum, vrna Canopi, in qua erat aqua, extinxerit ignem Chaldæorum. Fuit vero Canopus inter ostia Nili, quæ vndecim faciunt. Sed quatuor falsa putantur. Et Nilo obuenit quod Tacitus ait de Danubio, *septem ostiis fluere in Pontum, sed alia septem hauriri paludibus.* Et forte inuidit tellus superbissimo fluuio hanc gloriam, vt vndecim ostiis laberetur in mare. Quod nulli fluuiorum contigit.

Vndecim ostia Nili.

Danubij septem.

12 SPARTANI.] De quibus Seneca Suasor. 2. *Athenæ eloquentia inclytæ, Thebæ sacris, Sparta armis.* Et paulo post. *Quocunque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit,* id est fortem. nam vt ait eodem loco, *nihil difficilius, quam Laconis armati latus fodere.* Claudian. 4. de laud. Stilicon.

Sparta armis clara.

Spartanus, id est fortis.

Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas.

Gens per virtutem insuperabilis, per vitia postea miserabilis, & lachrymabilis.

Sparta virtute admirabilis, vitiis miserabilis.

13 TERRAMQVE LIBYAM DELATVS.] Lego, *delatus est.* de Libyæ autem terra D. Hieronym. in Genes. ait dictam a Lybain, qui filius fuit Mesraim. Et de illa ita Silius lib. 1.

Fatali Dido Libyes appellitur ora.

Vocatur etiam terra Libyssa, ex qua aliquid semper monstri. Calida & callida gens, & ad vafriciem omnem facta; addo ad nequitiam: quæ tamen magnos viros olim tulit siue armatos, siue litteratos.

Libye gens calida & callida.

14 INDE PROXIMVM AMNIS OS.]

Author ait Germanicum Canopum inuisisse, dictum a gubernatore Menelai. *Inde proximum amnis os*, id est, proximum a Canopo Nili ostium, dictum Heracliticum ab Hercule, qui Ægyptius erat, & Nilo natus. Cic. de nat. Deo. 3. nec intelligit Menelaum proximum amnis os delatum. nam Germanici, non Menelai itinerarium persequitur. Qui reuera Troiam rediens non modo in Ægyptum delatus, sed etiam ad Æthiopas & in Africam. Et est Ardaniæ portus supra Parætonium qui Menelaus dicitur. Vide Strabonem lib. 1.

Explicatus Tacitus.

Mox visit veterum[1] Thebarum magna vestigia. & manebant[2] structis molibus litteræ Ægyptiæ priorem opulentiam complexæ: iussusque e[3] senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat habitasse quondam septingenta millia ætate militari: atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libya,[4] Æthiopia, Medisque &[5] Persis, &[6] Bactriano, ac[7] Scythia potitum, qualesque terras[8] Suri, Armeniique, & contigui Cappadoces colunt: inde[9] Bithynum, hinc[10] Lycium[11] ad mare[12] imperio tenuisse. Legebantur & indicta gentibus tributa, pondus argenti & auri, numerus armorum, equorumque, &[13] dona templis ebur, atque odores, quasque copias frumenti & omnium vtensilium quæque natio penderet, haud minus magnifica,[14] * quam nunc vi Parthorum, aut potentia Romana iubentur. Cæterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum præcipua fuere[15] Memnonis saxea effigies, vbi radiis Solis icta est, vocalem sonum reddens, disiectasque inter & vix peruias arenas, instar montium eductæ[16] pyramides certamine & opibus regum; lacusque effossa humo superfluentis Nili receptacula; atque alibi angustiæ, & profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabiles. Exin ventum[17] Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperij, quod nunc rubrum ad mare patescit.

Ægypti antiquitas litteris Ægyptiis scripta & sculpta.

Olim Ægyptus fuit quod Romana & Persica potentia.

* quamquam nunc vi

1 THEBARVM MAGNA VESTIGIA.] Thebæ plures; inter quas vna Bœotica, altera Ægyptia. Isidis & Osiridis opus post matrimonium, & ambæ nobiles hæc autem, quæ Ægyptia, Heliopolis fuit postea dicta, ait Diod. Sicul. lib. 2. Quæ centum portis maxime celebris fuit: & Ægypti Metropolis & Iouis ciuitas habita. Habuit centum quadraginta stadiorum spatia in circuitu, ait Herodotus, & totam fuisse pensilem dicunt. Quod falsum putat Plinius, cum medium oppidum præterflueret Nilus. Scribitque. hoc si fuisset, Homerum non siluisse. lib. 36. cap. 14. Et ille non silet centum habuisse portas. Vnde igitur venit in mentem veteri Scholiast. Iuuenal. scribere Sat. 13. *septem portas habere Thebas, septem ostia Nilum, & septem esse sapientes*, nisi ad Bœoticas spectarit? Sed vt falsus ille, sic nos fallit.

Multa Thebæ. Bœotica. Ægyptia. Cui 100 portæ & 140. in circuitu stadia. Tota pensilis. Vet. Interpres falsus.

2 STRVCTIS MOLIBVS LITTERÆ ÆGYPTIÆ.] De istis litteris Martianus Capella lib. 2. *Erant quidam libri sacra nigredine colorati, quorum litteræ, animantium credebantur effigies, quasque librorum notas Athanasia conspiciens quibusdam eminentibus saxis iussit adscribi, atque intra specum, per Ægyptiorum adyta collocari.* Tertull. de spectaculis. *Obelisci enormitas (vt Hermoteles affirmat) & soli prostituta scriptura eius, vnde & census, de Ægypto superstitio est.* forte legendum *sensus*, vt ex superstitione sit opus, & scriptura. Quamuis sciam Tertullianum sæpe vti verbo *census*. Cuius heic non sum promus & condus & apertus censor. Habet Africa suos authores, habet sua verba & suos sensus, satis morosos.

Coniectura in Tertull.

3 SENIORIBVS SACERDOTVM.] Sic Cæsar Iulius in Ægypto, sacerdotem Isidis percunctabatur apud Lucanum:

Linigerum placidus compellit Achorea dictis.
O sacris deuote senex; quodque arguit ætas,
Non neglecte Diis; Phariæ primordia gentis,
Terrarumque situs, vulgique edíscere mores
Et ritus, formasque Deum, quodcunque vetustis
Insculptum est adytis, profer; noscique volentes
Prode Deos.

Linus habitus Ægyptiorum Sacerdotum.

Et vocat *linigerum*, quod veste linea vestirentur sacerdotes Ægyptij, vt etiam Martialis lib. 12. epigr. 29.

Linigeri fugiunt calui, sistrataque turba.

Claud. de 4. Cons. Honor.

Liniger imposita suspirans voce sacerdos.

Plinius 19. cap. 1. *Superior pars Ægypti Arabiam vergens, gignit fruticem quem aliqui gossipion vocant, plures xylon, & ideo lina inde facta xylina. Paruus est, similemque barbaræ nuci defert fructum, cuius ex interiore bombyce lanugonetur.* Nec vlla sunt ei candore mollitiave præferéda. Vestes inde Sacerdotibus Ægypti gratissimæ. Sic apud Christianos episcopi in linea veste semper ex canonum diffinitionibus. Sidonius Apollinar. *Linteatos* vocat lib. 8. epist. Apul. in Apolog. *Mundissima lini seges inter optimas fruges terra*

terra exorta non modo indutui & amictui candidissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed & opertui in rebus sacris vsurpatur. Et apud Heliodorum historia Æthiopica sacerdos quidam vocatur Καλάσιρις, id est, linea veste inductus & pulchra. Et hæc vestis apud paganos *cincta*, & *ad talos*. Ideo Tertullianus, vocat *tunicas muliebres. Namque sacerdotes*, inquit, *tunicis muliebribus, ijdem interius ritum cultu exteriore fatentur.* Apul. 2. Metamorphos. *Qui candido linteamine, cinctum pastoralem, ad vsque vestigia strictim intecti, potentissime tum Dei praeferebant insignes exuuias.* Dicit *potentissime*, quia licet parua esset effigies, tamen fingebant se ingens ferre pondus, & sudabant: Inde *Iunonis sacra ferre*, pro re magni ponderis, & in qua pedetentim iretur, non inconsulte, & præcipitanter. Et Furius Bibaculus: *Prætor præeuntibus lictoribus ancillæ portauit sub eo sudans.* Spartian. in Pescennio: *Commodus sacris Isidis adeo deditus, vt & caput raderet & Anubim portaret & omnes partes expleret.* & sub Anubi sudaret forsan. Quod latius explicat Claud. 4. Cons. Honor. vbi dè Iside.

Linea vestis Sacerdotum.

Et cincta.

Apuleius interpretatus.

-- Sic numina Memphis
In vulgus proferre solet. Penetralibus exit
Effigies; breuis illa quidem: sed plurimus infra
Liniger, imposita suspirans veste sacerdos
Testatur sudore Deum. Nilotica sistris
Ripa sonat, variosque modos Ægyptia ducit
Tibia, submissis admugit cornibus Apis.

Sic Ouid. 4. Metamorphos.

-- Sacroque a corpore pressum
Ingemuit limen.

Ait enim numen Iunonium, quod esset graue, vix solo sustineri. Et Iuuenalis Sat. 2.

Segmenta & longos habitus, & flammea sumit
Arcano qui sacra ferens nutantia loro
Sudauit clypeis ancilibus.

Etiam illa *vestis tincta*, & (vt puto) *creta inducta*, vt magis canderet. Idem Apul. At quisquis est ex veteribus Christianis, qui regulam monachorū scripsit, scripsit mira de his sacerdotibus, quæ ex Chæremone desumpsisse ait: & præcipue de eorum frugalitate. Hyssopo enim & pane vescebantur. Et ait etiam raro, & lac, & oua comedisse. Nam luxuria erat apud eos, & vt ait D. Hieronymus, *Crimen erat apud eos aliquid cocti edisse.* O gurgites nostri, o lurcones, o ventres, quid his temperantiæ alumnis, aliquando respondebitis? si Pagani erant, vos Christiani. At Christianorum quam Paganorum culpa horribilior, ideo pœna crudelior & grauior.

Vestis linea tincta vt canderet magis.

Sacerdotes Ægyptij hyssopo & pane vescentes.

4 ÆTHIOPIA.] Claudian. de laud. Stilic. 1.

Sed didicit, non Æthiopum geminata venenis
Vulnera, non fusum crebris hastilibus imbrem.

Duo autem sunt Æthiopum genera, ait Interpres Iuuenal. Satyr. 10. *Orientales & Occidentales.* ita lego. *In occasum, Garamantici degeneres, in ortum, Macrouij, non Macrobiæ. Præstant eos, qui iunguntur Mauritaniæ, æquitate, ætate, vt virtute.* Aiunt illos Solem orientem maledictis incessere. Quod non Æthiopibus, sed quibusdam interioris Libyæ populis assignat Plin. ob ardorem nimium quo torrentur; quia illis verticalis est Sol. Nec Sol tam illis gratum sidus, quam infestum lumen, & crudele numen. Homerus autem sæpissime facit Iouem conuiuantem cum Oceano apud Æthiopes.

Æthiopes in faucibus Nili.

Vet. Interpret. Iuuenal. correctus.

5 PERSIS.] Idem Claudianus 3. de laud. Stilic.

-- Tulit moderamina Perses.

Horum autem imperio, aliquando totus Oriens & Ægyptus submissus est. Cuius magnitudinem Cyro debet. Et sane vnum hominis caput, aut magnum decus, aut ingens dedecus addit prouincijs & imperijs. Sapiens in Ecclesiaste: *Inuentus est in ciuitate vir pauper & sapiens, & liberauit vrbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est illius pauperis.*

Persæ victores orbis.

6 BACTRIANO.] Seneca l. 5. nat. Quæst. cap. 18. *Sic Alexander*, inquit, *vlterior Bactris, & Indis, volet quærere quid sit vltra magnum mare.* Regio est Scythiæ vltra Tanaim. Ex qua *smaragdi nobiliores, & frumenti grana tantæ magnitudinis, vt singula spicas nostras æquent*, ait Plinius lib. 18. cap. 7. Quod non miror. nam in natura nil mirandum, quam mirabilem mirabilis creauit Deus.

Quæ regio Bactra, & vbi?

7 SCYTHIA POTITVM.] Quam Virgil. 3. Georg. describit late.

Illic clausa tenent stabulis armenta, nec vllæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes
Semper hiems, semper spirantes frigore Cauri.

Cœli rigore & frigore aspera, sed triumphis militaribus non improspera. Addo & sapientiæ fœcundissima Doctoribus, a quibus plus laudis habuit quam ab Imperatoribus.

Scythica gens frigida, sed bello rigida.

8 SVRI.] Susas vocat Plinius, vbi fluuium Tigrim describit, libr. 6. cap. 27. Iungitque Cossæis latronibus & Misgorum populis liberæ feritatis, vt ait. Nam olim Suri & Susi, non illi Suri quorum caput Antiochia: sed illi quorum Metropolis Susa; a qua Susiana regio dicitur. Ptolemæo ad Choaspem fluuium siue Hydaspim. Cuius templum Dianæ augustissimum fuisse narrat. Et Syrorum nomen olim a Babylonia ad Issicum sinum, & ab hoc ad Euxinum tendebat. Strabo 16. Nam apud Syros olim vastum imperium.

Suri.

Vel Susi.

9 BITHYNVM MARE.] Ponticum alias: Est enim Bithynia regio in littore Ponti. Claud. 2. in Eutrop.

Pars Phrygiæ Scythicis quæcunq. Trionibus alget,
Proxima Bithynos.

Quæ Bithynia olim fungorum matrix, quos venales dabat. De ea Sallustius. *Introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata.* Lego autem heic, *Inde Bithynum, hinc Lycium mare, vt Adriaticum, imperio tenuisse.*

Bithynum mare Ponticum.

10 LYCIVM.] Quod Rhodium etiam dicitur: sed victo Antiocho, cui Lycij fauebant, vbi Rhodijs Lycij addicti sunt, iam mare illud Rhodium opinor, non Lycium dictum est: Lyciosque Rhodi pessime tractauerunt. Liuius li. 41. Nam in victos, quid victori non licet? Strabo autem notat hoc mare Lycium asperum quidem esse ac difficile, sed bene portuosum & ab hominibus temperantibus circa oras habitatum. Lycij autem erant ciuiles & continentes valde, qui domina-

Mare Lycium cur Rhodium dictum.

Lycij Rhodiorum hostes.

bantur mari Italiam vsque; apudque Romanos liberi extitere semper.

11 AD MARE.] Ne putes otiosum verbum (*Ad.*) nam notat Adriaticum mare: sed scriptum per siglum, quod in isto authore est plurimum: Et multo longius Adriatico mari progressum Æthiopicum imperium, quod infra docebo. Nam Æthiopes & Ægyptij, vt ad vltima Occidentis peruenirent, oportuit Italiam Tyrrhenumque & Adriaticum mare superasse. Simile siglum est in Plinio Nat. hist. 28. vbi de vitijs quæ in facie, cap. 22. *Notumque*, ait, *quasdam quotidie D.* pro, *dominas.*

12 IMPERIO TENVISSE.] D. Hieron. proœm. lib. 2. ad Galatas ita scribit: *Non miram* (loquens de Gallis) *Occidentales populos tantis in medio terrarum spatijs prætermissis, in Orientis plaga consedisse, cum constet Orientis examina ad Occidentis vltima peruenisse.* Lucanus libr. 10. ita putat, immo maiora putat, dum scribit.

Venit ad occasum, mundique extrema Sesostris,
Et Pharios currus regum ceruicibus egit.
Ante tamen vestros amnes, Rhodanumque Padumque,
Quam Nilum de fonte bibit.

Quod firmat Strabo lib. 15. Nam Sesostrim Ægyptium, & Tearconem Æthiopem vsque in Europam processisse, ait: Et Nabuchodonosorem, (qui ab eo Nabocodrosorus vocatur,) & quem ait a Chaldæis magis probari quam olim Herculem) vsque ad Herculeas columnas peruenisse, quo vsque etiam Tearco peruenit. Et est vetus vaticinium de Crœso:

Crœsus perdet Alim transgressus maxima regna.
Ambiguo deceptus Apolline Crœsus.

Sed sacra scriptura clare docet Ægyptios gētibus imperasse, cum Ezech. 22. ita scribat: *Non eleuabitur vltra super nationes, & imminuam eos ne imperent gentibus.* Et Iustinus libr. 1. tradit Vexorem regem Ægypti ad Pontum vsq. produxisse imperium. Valer. 3. Argonaut.

-- Cum prima Sesostris
Intulerit rex bella Getis.

Quod firmat Strabo 17. Et Scythiam & Bactrianam & Indiam regiones superasse, quod Ægyptijs litteris in obeliscis scriptum erat. Et ne quis hæc vana putet, 3. Reg. cap. 14. diuina oracula hæc promunt, vbi de rege Sesac, qui Ægyptius Sesostris. Et 2. Paralip. cap. 12. ait illum habuisse *mille ducentos currus, & sexaginta millia equitum. nec erat numerus vulgi, quod venerat ex Ægypto cum illo.* Fuit autem varia Ægyptiorum regum fortuna, vt aliquando totius orbis domini, mox aura mutata, etiam Scytharum, & Æthiopiæ regibus subderentur. Et Plinius ait Æthiopes Ægyptiorum vicinos, *rerum fuisse quondam dominos*, lib. 6. cap. 29. Certe 2. Paralipom. cap. 14. *Zara Æthiops habuit in exercitu suo, decies centena millia, & currus trecentos.* Q. Curtius de Dario lib. 3. *Vniuersas vires in conspectum dedit, & circumdato vallo, quod decies centenum armatorum multitudinem caperet, Xerxis exemplo numerum copiarum iniit.* Ingens certe acies, & orbis subigendi capax. Plinius vbi de Asangis, non longe a fluuio Indo. *Armant*, inquit, *peditum 30. millia, elephantos 200. equites 2025.* Quæ omnia ad stuporem scribuntur orbis. Nec prætereo in regno Iosaphat ex sacris litteris & cap. 17. 2. Paralip. hæc præsidia fuisse; sub duce Edna trecenta millia; sub duce Ioanna ducenta octoginta millia, sub Amasia ducenta millia virorum fortium, sub Eliada ducenta millia, sub Iosabade centum octoginta millia. quæ omnia pro prodigiis.

13 DONA TEMPLIS EBVR ATQVE ODORES.] Vt aurea Æstas oblata templo Delphico. Strabo lib. 6. Solidum ex auro Iouis simulachrum a Cypselo donatum. Idem libr. 8. *Sexdecim millia pondo auri gemmæque & margaritæ quingenties H-S vna donatione in cellam Capitolini Iouis conlatæ a Iulio Cæsare.* Suet. in August. 30. Quæ vere *donaria* dicuntur, *quia donantur dijs*, vt ait vetus Grammaticus in Cornelij Sullæ Fortunati imperatoris tumulo.

Delphos dona feras, cum primum ascendere perges
Clarā vrbem ingentem, colitur quæ nomine Diuæ,
Vim summam accipies, illic depone securim.

Loquitur de Roma quæ culta sub nomine Diuæ, quod dixi, & in qua Sylla reuersus deposuit imperium. Simulachrum Iouis ex ebore a Phidia factum. Cicero 4. in Ver. *Omne ebur ex ædibus sacris Deorū Deumq. simulachra quæ vellet auferret. Honos eboris*, inquit Plin. *a Deorum simulachris sumpsit exordium. Et prius ex ebore, quam ex marmore, Deorum effigies.* Quod Phidiæ dicto confirmat Valerius lib. 3. cap. 7. de fiducia sui. Et non modo ex ebore effigies in templis Deorum, sed & valuæ. Prop. de templo Apollinis Palatini.

Et valuæ Libyci nobile dentis opus.

Etiam pectines Dearum. Apul. Metamorph. 11. & lecti partim ex ebore & argento. Odores autem etiam Dijs præsentabantur, non *Odores dijs.* modo in floribus, sed & in vnguentis. Nam coronæ offerebantur Dijs, quas manibus *Coronæ manibus portata.* portarent, aut quibus coronarentur: & pateræ, in quibus vnguenta quibus perfundebantur. De coronis Valerius Maximus lib. 3. *Dij porrectis manibus gestabant coronas.* cap. 7. *Coronas quæ simulachrorum porrectis manibus sustinebantur, tollebat.* Intelligit autem de aureis. Sed de florum coronamentis etiam Plinius lib. 2. cap. 3. *Tunc coronæ Deorum honos erant, & Larium publicorum priuatorumque.* *Dij coronati.* Nam & Plautus in Aulul. facit Larem ita de *Lares.* filia Euclionis loquentem.

-- Ea quotidie mihi
Aut thure, aut aliquo semper supplicat:
Dat mihi coronas.

De vnguentis dixi supra. Sed addo, reges harum regionum habuisse domos, & cellas, in quibus aromata, aurum, & argentum, & vnguenta reponerent, vt 4. Reg. cap. 20. *Cellæ aromataria.* *Ostendit illis domum aromatum, & aurum, & argentum & pigmenta varia, vnguenta quoque & domum vasorum suorum, & omnia quæ habere poterat in thesauris suis.* Et corrigo locum de vnguentis apud Iurisconsultum valde deprauatum, L. argumento. de auro & argento leg. §. vlt. *Nam*, inquit, *vnguenta quibus valetudinis causa extinguimur* (pro *exunguimur*, id est, exun-

exungimur in morbo. Sic enim veteres scribebant) *non continentur.* Ex odoramentis enim multæ medicinæ, veluti ex odorato iunco, cypero, nardo, balsamo, amomo. Plinius l. 21. cap. 8. Vnguentorum enim celebritas, sanitas est.

14 QVAM NVNC VI PARTHORVM.] Lego, *quam quæ nunc vi Parthorum.* Nota est exscriptoris. Sic olim Q. M. Q. Petrus Diaconus in notis.

15 MEMNONIS SAXEA EFFIGIES.] Quæ arguta, & loquax, & colossea, & ex basalte lapide ferrei coloris. Tamen non Memnonis, sed Serapidis effigiem fuisse scribit Plinius lib. 3. cap. 7. Serapis autem apud Ægyptios est Ioseph dequo in Genesi, filius Iacob consecratus sub Serapis nomine, id est *principiu boum*, quod famis tempore totam Ægyptum vice terras inarantium boum nutriuisset. Habuitque fanum in quo Apis educabatur, vt refert Suidas. Ruffinus ait temporibus Theodosij Episcopum Christianum Theophilum templum subuertisse: quod verum, & de ea re videndus est Eunapius in Maximo & Ædesio, qui veterum Christianorum in hanc statuam iras describit eleganter: sed & multi authores meminere, inter quos est Capitolinus in Seuero, qui male se habet. *Et mensam*, inquit, *& Memnonem & pyramides & labyrinthum diligenter inspexit.* Vbi legendum: *Et mensuram & pyramides.* Nam de Nili mensura loquitur, de qua apud Ruffin. libr. 2. Histor. Ecclesiasticæ, & Strabonem 17. alijsque multis in locis, vt apud Diog. Laertium. Erat autem in hac effigie quid simile, quod in draconibus scuti Atheniensis Mineruæ. Nam ad pulsum citharæ mouebantur, & resonabant. Plinius lib. 34. cap. 8. Cato in M. Cæcilium, memorat de effigie quadam vehi solita Romana pompa, quæ etiam resonabat, & vocabatur Cythera. Vetusque Interp. Iuuenal. vbi agit de hac statua Memnonis, ait *Charibim regem iussisse aperiri, existimantem mechanicum aliquod esse, quod intra statuam lateret. Nihilominus aperta statua, quæ erat consecrata, horis statutis sonum reddidisse.* Et hæc sunt Paganorum miracula. Strabo vidisse se statuam & audiuisse scribit sonitum circa horam primam. Sed non putat canoram ex lapidum mole, sed alias ob causas sibi incognitas, lib. 17. nam cum Ælio Gallo Ægyptum peragrauit. Pausanias audijsse etiam scribit. Cambyses Rex Persarum statuæ superiora rapuerat; inferior pars trunca adhuc resonabat. Cardan. de subtilit. 17. lib.

16 PYRAMIDES.] *Vana regum Ægypti ostentatio*, ait Plinius lib. 36. cap. 12. Ideo *miracula stultorum* quidam nominauit. Et Israelitarum sub Pharaone non modo miranda, sed miseranda opera. Nomenque illius Pharaonis, sub quo hæc structura, iustissime euanuit. Plin. 36. c. 6. Qui fallitur: nam vocabatur Pharao Tethmosis: Philo & Iosephus. De his pyramidibus Herodotus in Euterpe: qui Cleopis regis Ægyptiorũ sumptus describit, aitq. in struenda quadam pyramide, miros fuisse & certe vix credendos. Nam pro allio & cæpis scribit erogata fuisse mercenarijs mille octoginta talenta. Et inde interpretare quod scriptum in Biblijs, Hebræos inter desertorum asperitates, tam sæpe Ægyptiorum cæpas desiderasse, quia cum in Ægypto essent mercenarij, ad coquendos lateres conducti cæpis vescerentur. Sic dixit Varro in Manio,

Dulcemque aquam bibat, salutarem, & flebile cæpe.

De his pyramidibus ita Martialis prurientes & putiscentes nimium suos libellos incipit, non sine mendo, quod cornicum Grammaticarum oculos configit, nec aduertunt.

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis,
Assiduus iactet nec Babylona labor:
Nec Triuiæ templi molles laudentur honores,
Dissimuletque Deum cornibus ara frequens.

Lege audacter 4. versu:

Nec Triuiæ templi molis, laudentur honores.

Nam *molles templi honores*, nec lecti vnquam, nec scripti, nec ab authore fuerunt cogitati. Sed molem vocat templi, ingentem lapidum aceruum, quo templum illud extructum fuit. *Et Iuuenalis.* Recte *Assyrius labor*, non *Assiduus*, & Alciato ferimus acceptum. Et corrigo etiam Iuuenalem in eodem verbo, & in eadem re Satyra 8.

Obuius assiduo (lege *Assyrio*) *Syrophœnix vdus amomo*
Currit, Idumeæ Syrophœnix incola portæ.

Et de ijsdem pyramidibus, mendum est apud Martialem lib. 10. epigr. 73. *Iterum correctus Martialis.*

Marmora parua quidem, sed non cessura viator,
Mausoli saxis, pyramidumque leges.

Lego *Iugis.* Nam verbum, *leges*, alienum heic est. Et Plinius scribit, *sitæ sunt in monte saxeo sterilique*, id est, iugis montis saxei pyramides. *Et superioris correctionis.* Reposui autem *Triuiæ templi molis*, nam quod verborum somnium *molles honores*? vocatur autem moles Ephesinum templum ab eodem Plin. his verbis. *Ea*, inquit, *maxima moles fuit*, libr. 37. cap. 14. maxima certe si quam dat descriptionem istius templi, attentius consideres. Cui ædificando tota Græcia & Asia symbolum dedit & stipem. *Cur moles dictum Ephesinum templum.*

17 ELEPHANTINEN.] *Elephantina insula infra nouissimam cataractam habitatur, & est Ægyptiæ nauigationis finis*, ait Plinius libr. 5. cap. 9. Et Strabo lib. 17. *In ea perpetuum est ver arborum, ita vt ne vitium quidem palmites decidant.* Idem Plinius lib. 16. cap. 21. Est autem Elephantina Æthiopiæ vicina, quæ Elephantorum ferax, & non longe a Meroe, de qua Claudianus in nupt. Honor. & Mariæ: *Elephantina vbi.*

— quantum crinita sagittis
Attulit extremo Meroe circumflua Nilo.

Ita dicta Meroe a virgine Meroe filia Cambysis quæ 16. anno vita defecit. Herod. & Strabo.

18 SYENEN.] Quæ finis imperij Rom. Nam sic Plin. 12. cap. 4. *Nuper allata Neroni principi Æthiopiæ forma raram arborem ebenum ad Meroen vsque a Syene fine imperij.* De ea sic Lucanus libr. 10. *Syene sub Cancro.*

— Contraque incensa Leonis
Ora tumet, Cancroque suam torrente Syenen

Abundans dente elephantino.

Fusca Syene.

Niliaca Syene.

Gleba Syenes.

Quid Syene.

Implorandus adest.
Et Iuuenalis Satyra 11.
Dentibus ex illis quos mittit porta Syenes.
Martialis lib. 9. epigram 36.
Seu quoties Phario madeat Ioue fusca Syene.
Idem lib. 1. epigram. 87.
Qui nunc Niliacam regit Syenen.
Et lib. 5. epigram. 23.
Magnaque Niliacæ seruit tibi gleba Syenes.
Syene autem *est insula spatio semistadij, in qua ciuitas est, quæ Cnuphidis templum habet, & Nilometrium, id est puteum, in quo maxima & minima & media Nili incrementa notantur.* Strabo libr. 17. Erat autem temporibus Ezechielis turris in Syene posita: nam ita scribit Ezech. 22. *Dabo terram Ægypti in solitudinem gladio dißipatam a turre Syenes vsque ad terminos Aethiopiæ.* At D. Hieronym. in Ezech. sic scribit. *Turris Syene vsque hodie permanet, castrum ditioni Romanæ subditum, vbi sunt Nili cataractæ, & vsque ad quem locum Nilus de nostro mari nauigabilis est.* De illa ita cecinit Propheta. *Dixisti, Fluuius meus est*, loquens de Nilo: *idcirco ad te, & ad flumina tua, dabo terram Aegyti in solitudinem gladio dißipatam a turre Syenes, siue a Magdalo, & Sione vsque ad terminum Aethiopiæ. non transibit per eam pes hominis, neque pes iumenti gradietur in ea: non habitabitur quadraginta annis.* En vox Domini succensentis, & in ira minitantis, vt omnes paueant.

A paruis initijs magnum bellum oriri docest.

Fortuna virtutem deserēte incursant debiliores.

Ad validiores tunc itur.

Quam P. Romano Maroboduus fuerit olim metuendus.

Destruitur qui timetur.

Lætius & vtilius pacem sapientia firmare quam bellum ducere.

Dum ea æstas Germanico plures per prouincias transigitur, haud leue decus Drusus quæsiuit inliciens Germanos ad discordias; vtque fracto iam Maroboduo vsque in exitium insisteretur. Erat inter [1] Gothones nobilis iuuenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, & tunc dubijs rebus vltionem ausus. Is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam, castellumque iuxta situm; veteres illic Sueuorum prædæ, & nostris e prouincijs lixæ, ac negotiatores reperti, quos ius commercij, dein cupido augendi pecuniam, [2] postremum obliuio patriæ suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulit. Maroboduo vndique deserto, non aliud subsidium, quam misericordia Cæsaris fuit. transgressus Danubium, qua [3] Noricam prouinciam præfluit, scripsit Tiberio, non vt profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunæ: nam *multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus Romanam amicitiam prætulisse.* Responsum à Cæsare, *tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus suis aliud conduceret, abiturum fide qua venisset.* cæterum apud senatum disseruit, *non Philippum Athenienfibus, non Pyrrhum, aut Antiochum Populo Rom. perinde metuendos fuisse.* Extat oratio qua magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, & quam propinquus Italiæ hostis, [4] suaque in destruendo eo consilia extulit. Et Maroboduus quidem [5] Rauennæ habitus, si quando insolescerent Sueui, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italia per duodeuiginti annos, consenuitque multum imminuta claritate, ob nimiam viuendi cupidinem. Idem Catualdæ casus, neque aliud perfugium. Pulsus haud multo post [6] Hermundurorum opibus, & Vibilio duce, receptusque, [7] Forum Iulium Narbonensis Galliæ coloniam mittitur. Barbari vtrumque comitati, ne quietas prouincias immisti turbarent, [8] Danubium vltra inter flumina Marum & Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum. Simul nuntiato regem Artaxiam Armenijs a Germanico datum, decreuere patres, vt Germanicus atque Drusus ouantes vrbem introirent. structi & arcus circum latera templi [9] Martis Vltoris cum effigie Cæsarum; lætiore Tiberio, quia pacem sapientia firmauerat, quam si bellum per acies confecisset.

1 Gothones.]

1 GOTHONES.] De his Claudian. in Eutrop. 2.

Targibilum tumidum, desertoresque Gothunnos,
Vi miseras populabor oues.

Et idem eodem.

-- Ostrogothis colitur, mixtisque Gothunnis
Phryx ager.

Phrygia Gothis habitata.

Populi sunt qui a Suedia suam trahunt originem: nos Gothos dicimus, qui in illo Scythicarum gentium diluuio, totum pæne orbem postea inundarunt. Nam a Gothis alterum ruens in terras diluuium.

Gothi Gothones.

2 POSTREMVM OBLIVIO PATRIÆ.] Sic Horat. 3. Carm.

Milesne Craßi coniuge barbara
Turpis maritus vixit, & hostium
(Proh curia inuersique mores)
Consenuit socerorum in armis.

Et Virgil. 4.

Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?

3 NORICAM PROVINCIAM.] Bauariam esse dicunt. Tertullianus Noricorum Deum facit Bellenum, in Apolog. nec dubito, quin fuerit ille *Beel*, qui & *Baal* in sacris scripturis dicitur. Nam idem est, & interpretari solet *superior*, vel *deuoratio*: fuitque Deus Sidoniorum, & Noricorum, & Armoricorum, inquit D. Hieron. in Oseam cap. 3. Insipidi mortales, qui deuorationi se vorandos dedere.

Noricum Bauaria.

Bellenus Noricorum Deus, id est Baal. Qui deuoratio dicitur.

4 SVAQVE IN DESTRVENDO EO CONSILIA EXTVLIT.] Id est, aperuit illi quibus artibus fuerit vsus, vt illum destrueret. Tamen principi conuenientius ea reticuisse quam vulgasse.

5 RAVENNÆ HABITVS.] Quæ nobilis est Italiæ ciuitas, in Adriatico littore. Martialis lib. 10.

Ravenna in Adria ripis.

Quos Faustinæ dies, qualem tibi Roma Rauennam
Abstulit?

Et Silius Italicus libr. 8.

Paludosa.

Quique graui remo limosis segniter vndis
Lenta paludosæ proscindunt stagna Rauennæ.

Inde Rauennates ranæ. Martial. libr. 3. epigram. 92.

Ranæ Rauennates.

Meliusque ranæ garriant Rauennates.

Multæ constitutiones sunt in Cod. Iustin. datæ Rauennæ ab Imperatoribus, quibus sedes fuit, in eaque olim Pharus nobilis, & nauigantibus vtilis valde. Claud. 6. Pan. Honor. ita de Rauenna.

Sedes Imperatorum.

Aquæ puræ inops.

Dixit: & antiquæ muros egressa Rauennæ,
Signa mouet.

Purioris aquæ penuria fuit illaudata. Nam sic Martialis lib. 3. epigr. 55.

Sit cisterna mihi quam vinea malo Rauennæ.

Tamen Naiades Bacchi comites & sociæ. Sed scripsit quod paludosa Rauenna nullas lympidas & salubres aquas habeat.

6 HERMVNDVRORVM.] A Gellio Hermunduli dicti. Extatque lib. 16. cap. 4. indicti belli formula aduersus illos populos.

7 FORVM IVLIVM NARBONENSIS GALLIÆ.] Forum est Iulij Octauanorum. nam dicunt Arelate Sextanorum. Et dicitur hodie *Freiux*, de quo Plinius lib. 2. cap. 4. Et eadem ora Anthenopolis Massiliensium; nos dicimus *Antibe*, & Blitteræ, hodie *Aubeterre*. Et Arausio Secundanorum, *Aurange*.

Forum Iulium Narbonense.

8 DANVBIVM VLTRA.] Qui *Ister* etiam vocatur. A Nilo secundus magnitudine, si Sallustio credimus, vt scribit Gellius libr. 16. cap. 7. Et de quo Virgil. 3. Georg.

Danubius a Nilo secundus.

Turbidus, & torquens flauentes Ister arenas.

Nam sexaginta fluuijs sibi sociatis fertur tumidus & æstuans in pontum & præceps. Dicitur autem septemplex, quod per septem ostia in pontum labatur. Et Strabo scribit superiores huius fluminis partes a fonte ad præcipites eius decursus & cataractas Danubium nominari: inferiores vero per Getas ad Pontum vsque Istrum dici. Quanquam in authoribus illa differentia rarius obseruata.

Cornuti fluuij.

9 MARTIALIS VLTORIS.] Duo erant Martis vltoris templa Romæ: vnum in foro Augusti, conditum post victoriam Philippensem: alterum in Capitolio. Credibile est hoc de quo Tacitus, fuisse in foro Augusti. Martialis lib. 8. epigr. 44.

Duo templa Martis vltoris.

Aedemque Martis, & colossum Augusti.

Et lib. 7. epigram. 50.

Vltoris prima Martis in æde sedet.

Vocat primam, quæ in Capitolio extitit. Nam vltima ædes structa ab Augusto, vindicata Iulij Cæsaris nece.

10 PACEM SAPIENTIA FIRMAVERAT.] Velleius hoc confirmat libr. 2. his verbis. *Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre maius, aut mirari magis potui, quam quod imperatori, nulla adeo opportuna visa est victoriæ occasio, quam damno amißi pensaret militis, semperque visum est gloriosum, quod esset tutißimum, & ante conscientiæ, quam famæ consultum: nec vnquam consilia ducis, iudicio exercitus, sed exercitus prouidentia ducis rectus est.* Aurea verba, & pretiosa consilia. Sed tum Tiberius parcissimus sanguinis quem postea largius effudit. Noto autem Romanis sapientiam & consilia magno in vsu fuisse. Ideo Circi spectaculis Consum consilij Deum habebant. Et M. Tullius in Bruto. *Omißis illis consilijs diuinis, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientia, salus ciuitatis aut belli aut domus.*

Tib. clara & sapientiss. consilia.

Vis consilij expers mole ruit sua.

Et egregie Tacitus: *Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam fama potentiæ, non sua vi nixæ*, id est sine consilio. ἱερὸν ἐστιν ἡ συμβουλία, *magna & sacra res consilium.*

Igitur Rhescuporim [1] quoque Thraciæ regem astu adgreditur. omnem eam nationem Rhœmetalces tenuerat. quo defuncto Augustus partem Thracum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In ea diuisione arua, & vrbes, & [2] vicina Græcis, Cotyi:

Diuersa fratrum ingenia & mores bellum parant.

quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorumque regum ingenia, illi mite, & amœnum, huic atrox, auidum, & societatis impatiens erat. sed primo subdola concordia egere, mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, & resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem authorem vtriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. enimuero audita mutatione principis, immittere latronum globos, excindere castella, causas bello. Nihil æque Tiberium anxium habebat, quam ne composita turbarentur. deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, ne armis disceptarent. statimque a Cotye dimissa sunt quæ parauerat, auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat[3] *eundem in locum coiretur; posse de controuersijs colloquio transigi. nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus: cum alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent, acciperentque. Rhescuporis[4] sanciendo (vt dictitabat) fœderi[5] conuiuium adijcit. tractaque in multam noctem lætitia[6] per epulas ac vinolentiam, incautum Cotyn, & postquam dolum intellexerat,[7] sacra regni,[8] eiusdem familiæ deos, &[9] hospitales mensas obtestantem,[10] catenis onerat. Thraciaque omni potitus scripsit ad Tiberium, *structas sibi insidias, præuentum insidiatorem*: simul bellum aduersus Bastarnas, Scythasque prætendens, nouis peditum, & equitum copijs sese firmabat. Molliter rescriptum, *si fraus abesset, posse eum innocentiæ fidere. cæterum neque se, neque senatum nisi cognita causa, ius & iniuriam discreturos. proinde tradito Cotye venirent; transferretque inuidiam criminis.*

Bene composita non debēt turbari.

Quando vnus fide, alter perfidia agit, bellum verendum est.

Frater fratrē in conuiuio fallit & onerat catenis. Sed in Thracia.

* *quendam in locum coiretur;*

Tacitus ex coniectura emendatus.

1 QVOQVO ASTV.] Noster li. 3. *Quoquo vellent populum agitandi.* Et lib. 3. *Quoquomodo meriti grauem casum miseratus.* Plaut. in Satyrione ex Verrio. *Retrahi nequit quoquo progressa est semel.* Et Sueton. in Augusto cap. 21. *Tantumque absuit a cupiditate quoquo modo imperium vel bellicam gloriam augendi.* Tamen heic puto legendum, (*quoque*) quod post Marobodum & Catualdum astu deceptos, etiam Rhescuporim sit dolis aggressus Tiberius. Vere litus melle gladius & sanguinis hydrus.

Macedonia olim Græcia.

2 VICINA GRÆCIS.] Id est vicina Macedoniæ. Nam Macedonia Græcia dicta olim, ait Strabo; & est Thraciæ contermina.

3 EVNDEM IN LOCVM COIRETVR.] At quis ille locus? & vbi, aut quando de illo dictum? nusquam sane, & nunquam. Et quod sequitur hoc docet. Nam addit. *Nec diu dubitatum de tempore, loco, conditionibus.* Lego ego, *quendam in locum.* Nam si de loco fuisset pactum, postea de loco non deliberassent.

Tacit. correct.

Tria fœderum genera.

4 SANCIENDO FOEDERI.] Quorum *tria genera*, ait Liuius. *Nam aut victi cum victore, aut æquales bello, aut qui nunquam hostes fuere, in fœdera coeunt.* lib. 34.

Conuiuia ex immolatorum parte.

5 CONVIVIVM.] Fœdera sine sacrificio non fiebant, nec sacrificia sine conuiuio. Euseb. de præp. Euang. ex Apollinis verbis, cap. 4. lib. 4.

Extremas reddes partes, atque igne cremabis:
Quod superest, propone tibi dapibusque reserua.

Nam ex partibus victimæ, conuiuia agitabantur. Quippe, vt ait Seneca epist. 19. *Visceratio sine amico, leonis & lupi vita est.* Sic 1. Reg. cap. 2. *Filij Heli, filij Belial, nescientes dominum, neque officium sacerdotum, ad populum.* Nam ante sacrificium, tollebant sibi carnes. In Toletana Synodo 12. cap. 5. *Quale illud erit sacrificium, cui nec ipse sacrificans particeps esse cognoscitur?* Nam sacrificanti portio dabatur ex sacrificio, & alludit a paganorum more ad sacrificium Iudæorum. Ouid. 2. Fast.

Cornipedi Fauno cæsa de more capella,
Venit ad exiguas turba vocata dapes.

Apul. 9. Metamorphos. *Sacrificales epulas cum sacerdotibus Deæ cœnitabat.* Et in illis conuiuijs vestes habebant pretiosiores. Nam Synodo Ancyrana, Can. 4. *De his qui sacrificare,* inquit, *coacti sunt, insuper & cœnauerunt in Idolio, quicunque eorum lætiore habitu fuerunt, & vestibus pretiosioribus vsi sunt, inter audientes stent.* Et in thurificatione Marcellini: *Quo die exuisti purpuram & induisti coccum, & gaudebat Diocletianus.* Tamen apud Paganos quædam erant sacrificia, & apud Iudæos, quibus nihil reseruabatur. Et *Prodigæ hostiæ* vocabantur, ait Verrius Flaccus. *Sūt enim Prodigæ hostiæ*, inquit, *in quibus omnia omnino consumuntur, & quibus nihil sacerdoti, nihil sacrificanti conceditur. Totum cedit Deo.* Apud Iudæos Exod. 29. *Offeres totum arietem in incensum super altare: oblatio est Domino, odor suauissimus victimæ Domini.* Et Leuit. 6. *Omne sacrificium igne consumetur, nec quisquam comedet ex eo.*

Redeo

Redeo ad partes sacrificiorum. 1. l. Reg. cap. 9. *Ipse (loquitur de Propheta) benedicit hostiæ, & deinceps comedunt qui vocati sunt.* Et cap. 16. eiusdem libri. *Vitulum tolles de armento: & dices, Ad immolandum Deo veni. Et vocabis Isai ad victimam*, id est, ad victimæ partes edendas. Sic Prouerb. 17. *Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum iurgio.* Et ita intelligendus Eusebij locus lib. 3. cap. 1. vbi a[...]os ab hora nona, ad vndecimam [...]are: nec sacrificare solos, sed adiunctis ad minimum decem, aut viginti socijs: qui socij, sunt conuiuales. Et Liuius lib. 40. de Paganis. *Proficiscuntur ad statum sacrificium ibi, die per epulas solemnes absumpto.* Plaut. in Amphit.

Explicatus locus in Prouerb. Salomonis.

Iudæi ab nona ad [...] sacrificabant.

In epulo sacrificialibus totus dies absumebatur.

> *Tu gubernatorem nauis huc euoca verbis meis*
> *Blepheronem, vt re diuina facta, mecum prandeat.*

Idem in Rudente.

> TRAC. *Sed quam mox coctum est prandium?*
> AMP. *Quod prandium obsecro te?*
> TRAC. *Nempe rem diuinam facitis heic.*

Et in Sticho.

> GEL. *Iamne exta cocta sunt, quot agnis fecerat?*
> CRO. *Illa quidem nullum sacrificauit.*

Et Tertullian. in spect. de Idolothytis, & ex D. Paulo. *Neque de sacrificato, neque de parentato edimus, quia non possumus cœnam Dei edere, & cœnam dæmoniorum.* Sic Apul. libr. 7. Met. *Nullum vspiam pecus sacrificatui, ac ne vinum quidem potatui, affatim vel sufficiens habemus.* Et Iuuenal. Sat. 2.

Inde visus Idolothytarũ vetitus Christianis.

> *Moris erat festis quondam seruare diebus,*
> *Et natalitium cognatis ponere lardum,*
> *Accedente noua, si quam dabat hostia, carne.*

Idem Apuleius libr. 9. Met. *Dominus ædium sacrificales epulas cum sacerdotibus Dei cœnitabat.* In summa, ex sacrificio pagano, primum Dij, mox homines saturabantur. Quod & fecere Iudæi; vnum excipio, si erga Deum videri vellent plane liberales, & ad impetrandum effusi. Nam Philo Iudæus de legat. ad Caium ait, *omnes victimas igni exurendas tradidisse, nec seruasse quidquam, vt Caij sanitatem indipisceretur, quam exoptabant.* Nam totum vstum sacrificium, totam mentem testabatur. *Nemo melius donat*, ait D. Hieronym. *quam qui sibi nihil reseruat.* Nec omitto quod heic Tacitus, *adijcit conuiuium.* Nam cœna erat adijcialis, quæ sacrificio adijciebatur, de qua Varro 3. de re rust. Primus Q. Hortensius pauones Augurali adijciali cœna posuisse dicitur.

In sacrificio pagano Dij & homines saturati.

Nihil seruare ex sacrificio est liberalitas.

8 PER EPVLAS AC VINOLENTIAM.] Quæ Thracum virtutes, vt omnium frigidarum gentium: & illas epulas describit Papinius 2. Theb.

Epulæ Thracum virtutes.

> *Qualia per Rhodopen rapido conuiuia cœtu*
> *Bistones, aut mediæ ponunt conuallibus Ossæ.*
> *Illis semianimum pecus, excussæque leonis*
> *Ore dapes, & lacte nouo domuisse cruorem*
> *Luxus, & Ogygij si quando afflauit Iacchi*
> *Sæuus odor, tunc saxa manu, tunc pocula pulchrũ*
> *Spargere, & immerito sociorum sanguine fuso,*
> *Instaurare diem, festasque reponere mensas.*

Sic in mensa pugnabant Thraces. Quod venit in prouerbium. Philo Iud. de vita contempl. Cyclopicum esse ait conuiuium, & arenam. Iuuenalis ad hæc conuiuia alludit Satyra 5. -- *Corybanta videbis.*

Thraces in mensa pugnabant.

Cyclopicum conuiuium.

> *Iurgia proludunt: sed mox & pocula torques*
> *Saucius, & rubra deterges vulnera mappa:*
> *Inter vos quoties, libertorumque cohortem*
> *Pugna Saguntina feruet commissa lagena?*

D. Hieronym. eo etiam respicit, cum ad Eustochium scribit de Virg. seru. *Calix frangitur, mensa subuertitur, verbera resonant, & aqua tepidior sanguine vindicatur.* Mirum cum dulcioribus, nec amaris poculis vterentur: quippe melle vina condiebant, & *Thraces primi vino mella miscuerunt*, ait Plin. lib. 14. cap. 4. sic ille Horatij beatus gurges.

Et tamen melle vina condiebant.

> -- *Vacuis infundere venis*
> *Nil nisi lene docet.*

Tamen ab Iudæis profluxit. Nam Esdræ 2. cap. 8. *Ite, comedite pinguia, bibite mulsum, & mittite partes his qui non præparauerunt.* Ita interpretor D. Hieronymum epist. ad Nepot. qui ita: *Cum faui decoquuntur in dulcem & barbaram potionem*, id est Thraciam. Martialis de illa lib. 4. epigr. 13.

Iudæi primi vina mellis miscuerunt.

Barbara potio Thracica est.

> *Tam bene rara suo miscentur cinnama nardo,*
> *Massica Theseu tam bene vina fauis.*

Et illa potio, initio cœnæ capiebatur. Nam Poeta Satyricus.

> -- *Leui præcordia mulso*
> *Prolueris melius.*

Apuleius *antecursoriam* vocat *potionem*, quod in limine mensæ daretur. Sed illa dulcis potio nunquam Thracum asperos mores leniuit.

Intercursoria potio.

7 SACRA REGNI.] Quid vocat *sacra regni*? Puto ea quæ adhibito sacrificio de regnorum statu fiebant. Sic de Iudæis 4. Reg. cap. 15. *Holocaustum regis, & sacrificium eius, & holocaustum vniuersi populi terræ.* Erant enim sacrificia facta pro salute regis & populi vniuersi. Festus de Paganis. *Publica sacra, quæ publico sumptu pro populo fiunt, quæque pro montibus, pagis, curijs, sacellis.* Et in ædibus Bonæ deæ apud Romanos. *Priuata vero quæ pro singulis hominibus, familijs, gentibus fiunt.* Martialis lib. 10. epigram. 41.

Quid sacra regni.

Sacra pro salute regni & populi.

Sacra pro priuatis.

> *Et populare sacrum bis millia d.n.i tulisset.*

De priuatis. Val. de discip. milit. *Tu namque Posthume dictator Aul. Posthumum ad generis penetraliumque sacrorum propagationem genueras.* Forsan etiam dixit *sacra regni*, quod reges sacri, de sacris regni & arcanis Deos consulerent. Nam Pagani etiam barbari, Reges pro Dijs habuere. Et βασιλικοὺς θεοὺς νομίζουσι, ait Strabo de Æthiopibus 17. Sic in Biblijs, *vncti Domini* dicuntur 2. Reg. cap. 1. *Non timuisti mittere manum in Christum Domini?* D. Hieron. in Psal. 75. *Reges sancti sunt*, inquit. Et *Deos* appellat propheta. *Ego dixi, Dij estis.* Θεῖοι dicuntur apud Græcos Paganos: etiam apud Latinos, -- *Vigilasne Deum gens Ænea?*

Reges sacri.

Vncti Domini.

Sancti.

In epigr. Græco Anthol. 1. vbi de fortuna, *sancti* vocantur. λογικῶν ἀγέλης ἄμβροτοι ἡγεμόνες. *Rationalis gregis sancti duces.* *Anguli populi*, 1. Reg. *Applicate huc vniuersos angulos populi.*

Angulos populi, principes populi vocat, ait D.
Iouis nutricij. Amici. Hieronym. *Humani Ioues* dicti a Plauto. Dicuntur etiam *Iouis consiliarij*, vt Minos & Scipio *nutricij & amici deorum*. Diogenes apud Dionem de Regno Oratio. I. Forsan etiam dixit *sacra regni*, quod arcano quodam & sacro fœdere omnes reges inter se sint colligati. Ideo mutuo se vocant *fratres*. Sic 3. Reg.
Reges se fratres vocant. cap. 20. *Si adhuc viuit frater meus?* sunt verba regis Israel de Benadab rege Syriæ. & I. lib. cap. 10. *Rex Alexander fratri Ionathæ*. Et apud Cassiodorum libr. 6. Rector prouinciæ, *frater* appellatur a principe. Reges tamen etiam viris magnæ virtutis & fortunæ tribuunt talia gratulationis cognomina. Vt legimus etiam in Biblijs de rege Tyri qui Hyram virum
Principes, suos amicos, & cognatos vocant magnates. prudentem, *parentem suum* nominat, 2. Paralip. cap. 2. id est *patrem*. nisi capias *parentem* pro agnato, vel cognato, more populari, vel militari, vt ait Diuus Hieronymus. Capitolinus in Albino: *Imperator*, inquit, *Seuerus Augustus Clodio Albino Cæsari fratri amantissimo & desideratissimo salutem*. Gallorum reges dicunt, *nostre bon cousin*, aut *nostre bon parent*. Theodosius vocat in epistola *Ausonium suum parentem*. Et cognatum Lysiam vocabat Antiochus 2. Machab. Vt de patricijs apud
Nil dulcius nomine fratris. Claud. --*Iam poteras nostri principis esse pater.* De Vlpiano locus est, quem *parentem suum* imperator Alexander Seuerus vocitabat, L. 4. Cod. locati: & *amicum suum*, L. 4. Cod. de contrah. stip. & L. 17. de iur. patr. *Iurisperiti amici nostri*, aiunt DD. fratres. Notaui etiam in Nouella 121. a Iustiniano titulum *fratris* Basilico præsidi Tharsensi tributum. Sic Quintil. declam. 321. *Quoties blandiri volumus, his qui esse amici videntur, nulla procedere adulatio vltra potest, quam vt fratres vocemus.* Ita prorsus. Nam *frater* est *fere alter*. Nec aliud est vinculum firmius, nullum sacratius. Iulianus αὐτοκράτωρ, ad Libanium. ἔρρωσό μοι, ἀδελφὲ ποθεινότατε καὶ φιλοσοφικώτατε. *Vale frater charissime & suauissime*. quod multis repetit epistolar. locis.

Genij paganorum vbique. 8 EIVSDEM FAMILIÆ DEOS.] Veteres Romani omnibus locis, vt imperijs, prouincijs, ciuitatibus, domibus, & familijs, & agris, etiã minimis rebus & quisquilijs, Deos tribuebant. Prudent. contra Sym.

--*Cur genium Romæ non fingitis vnum?*
Quum portis, domibus, thermis, stabulis, soleatis
Adsignare suos genios; perque omnia membra
Vrbis perque locos, geniorum millia multa?

Dij imperiorum. Sed hoc vt vbique præsentes deos testarentur, nec facinora quantumuis arcana sine Deo teste & vindice esse putarent. De *Imperijs* Virgilius 2. Æneid.

Excessere omnes adytis, arisque relictis,
Dij, quibus imperium hoc steterat.

Dij prouinciarum. De *prouincijs*. Petronius Arbiter. *Nostra regio tam plena est numinibus præsentibus, vt facilius possis Deum, quam hominem inuenire.* Et Symmach. libr. 5. epist. 77. *Larem patrium salutaui.*
Dij Germaniæ. Tacit. l. I. *Penetrales Germaniæ Deos.* Et Virgil.

Dij patrij seruate domum, seruate nepotes.

Genius Ægypti. De *ciuitatibus*. Symmachus de trad. Basil. *Varios custodes vrbibus mens diuina distribuit. vt animæ nascentibus, ita populis fatales genij diuiduntur.* Inde illa euocatio Deorum Carthaginensium, singulari formula apud Macrob. libr. 3. cap. 9. quam confirmat Plinius libr. 28. cap. 2. *De domibus*. Plaut. in Aulul. *Dij magni, minutique & patellarij. Euocatio Deorum Carthaginensium.*

Ego Lar familiaris ex hac familia
Vnde exeuntem me aspexistis, hanc domum
Iam multos annos est cum possideo & colo,
Patrique auoque iam huius qui nunc heic habet. *Dij domorum.*

Patellarios vocat Plautus in Cistellaria, quia de patella eis libaretur. Inde *hostiles* [illegible] *murales*, & *viales*, tutandis vrbium mi[illegible] vijsque. *Dij vicorum.* Vnde Ouid. 5. Fastorum, vbi de laribus. *Dij itinerum.*

Sunt quoque pro nobis & præsunt mœnibus vrbis,
Et sunt præsentes auxiliumque ferunt.

Et Plaut in Mercat. CHA. *Inuoco vos Lares viales, vt me bene iuuetis.* De vicis & itineribus, *Dij compitorum.* Arnobius aduersus gentes. Et Suetonius *compitales lares* memorat in Aug. cap. 31. quod *Compitalia.* compita tutarentur: erantque publici & priuati. Quod Liuius docet, & Tertull. in Apolog. Et Plinius cap. 3. lib. 21. *Tunc coronæ Deorum honos erant, & larium publicorum priuatorumque.* *Ludi Compitales.* Et Plinius ait Seruium qui Laris priuati filius putabatur, primum compitalia, & ludos laribus instituisse, lib. 36. cap. vlt. Ouidius 5. Fast. vbi de laribus & cane qui pedibus eorum excubabat.

Et canis ante pedes saxo fabricatus eodem
Stabat. quæ standi cum lare causa fuit?
Seruat vterq. domũ: domino quoq. fidus vterq. est.
Compita grata Deo, compita grata cani.

Compitalia, inquit Varro 5. de ling. Latina, *Dij agrorum.* *dies attributus Laribus. Quotannis is dies concipitur, quo viri mulieresque suas effigies ex lana, etiam effigies seruorum compitis suspenderent.* *Loci genius.* Festus & Ver. Flaccus in verbo *Pilæ*. *Viriles & muliebres effigies in compitis suspendebantur Compitalibus. Ex lana, quod esse Deorum inferorum hunc diem festum, quos vocant lares, putarent, quibus eo die tot pilæ, quot capita seruorum; tot effigies, quot essent liberi ponebantur, vt viuis, (sic enim innocantur,) parcerent, & essent his pilis & simulachris contenti.* De agris Virgil. 3. Æn.

Incertum Geniusne loci, famulusne parentis
Esse putet.

Dij domorum. Foriumm. Tertullian. de Pallio. *Si quis loci Genius ingemebat.* Virgil. 7. Æneid.

-- Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque & adhuc ignota precatur
Numina.

Thermarum. Stabulorum. Etiam domorũ foribus genios tribuebant, & thermis, & stabulis, & liminibus, seris, & cardinibus, ne quid vacuum esset numinibus. D. *Genij omnibus locis, & rebus.* Augustinus de ciuit. Dei. Et Apuleius *Eponam Stabulariam Deam facit.* Sane Deos habebant, in atrijs, in cubiculis, stabulis, in culinis, etiam in latrinis. Quæ recensere, voluminis est materia. In summa omnibus habebant rebus genios. Tert. de Anim. Etiam libris. Matt.

Victurus genium debet habere liber. *Etiam libris.*

Tertull. in Apolog. *Vnicuique etiam prouinciæ & ciuitati suus Deus, vt Syriæ Astartes, vt Arabiæ Disartes, vt Norici Belenus, vt Africæ Cœlestis, vt Mauritaniæ reguli.* *Dii ciuitatum.* Et conuentibus. Inscriptio Tarracone: GENIO. CONVENTVS. ASTVRICENSIS. Etiam personis. Nam *genium hominum* Censorinus vocat *Dii personarum.*

assiduum

Genij hominum.

assiduum obseruatorem. Et Seruius 1. Georg. *Genium appellat naturalem Deum vniuscuiusque loci, vel rei, vel hominis.* Plinius addit li. 28. cap. 2. *Omnibus negotijs horisque credidisse antiquos, Deos interesse.* Lactantius ex doctrina Christiana, vbi de dæmonibus disserit lib. 2. cap. 14. *Hi spiritus contaminati ac perditi, per omnem terram vagantur, & solatium perditionis suæ, perdendis hominibus imperantur.* (lego, impertiuntur.) *itaque omnia insidijs, fraudibus, dolis, erroribus complent. Adhærent enim singulis hominibus, & omnes ostiatim domos occupant, ac sibi geniorum nomen assumunt. Sic enim Latino sermone dæmonas interpretantur.* Et Tertullianus ex eadem schola lib. de anima. *Sic & omnibus genij deputantur, quod dæmonum nomen est. Adeo nulla ferme natiuitas munda est vtique Ethnicorum.* quia scilicet per baptismum non lauatur. Sic interpretor. *His genijs sacrificabant, & annuum festum celebrabant*, inquit Censorinus de die natali. Sacrificabant autem thure, & mola salsa, & vino. Iuuenalis Sat. 9.

Lactantius correctus.

Dij gentium dæmones idem.

Sacrificia geniorum.

Thure & mola salsa.

> *O parui, nostrique lares, quos thure minuto,*
> *Aut farre, & tenui soleo exorare corona.*

Et vino.

De thure, Sulpitia ad Cherintum.

> *Magne Geni cape thura libens.*

De mola salsa. Horatius.

> *Farre pio & saliente mica.*

De vino. Tibullus.

> *Iussit in ornatum fundere vina focum.*

Et *genibus flexis.* Nam ita Valerius libr. 2. cap. 4. *Genibus nixus. Lares familiares, vt puerorum periculum in ipsius caput transferrent, orauit.* Ornatus deorum in *thure, sertis & floribus.* Plautus in Aulul.

Ornatus eorũ.

> *Nunc tusculum emi & hasce coronas floreas.*
> *Hæc imponentur in foco nostro Lari.*

Et Ouid. 5. Fast.

> *Et velet tepidos cincta corona focos.*

Aderant & *cerei.* Prudentius in Sym.

> ——— *Sara illita ceris.*

Et *vnguenta.* Idem.

> -- *Vnguentoque lares humescere nigro.*

Nam nigrum erat vnguentum. Martialis lib. 12. epigram. 37.

> *Crine nitens, niger vnguento, pellucidus ostro.*

Erat autem ille Genius Paganorum mensis conspicuus, effictusque ex cera, ære, auro, & argento. Ita de isto Genio Horatius.

Effigies Genij mensis adposita.

> *Scit Genius natale comes qui temperat astra*
> *Naturæ Deus humanæ mortalis in vnum*
> *Quodque caput.*

Sed quid de Genijs tam diu? ad authoris reliquias Genius meus me vocat.

9 HOSPITALES MENSAS.] Quibus nihil sacratius apud antiquos Paganos. Silius lib. 17.

Mensæ hospitales. Sacræ.

> *Immemores dextræque datæ, iunctique per aras*
> *Fœderis, & mensas testes, atque hospita iura,*
> *Fasque fidemque simul, prauo mutatus amore*
> *Ruperit.*

De istis etiam mensis Valer. Argonaut. libro 1.

> *Hunc ferus Æetes Scythiam Phasimque regentem*
> *Qui colit heu! magni Solis pudor, hospita vina*
> *Inter, & attonitæ mactat solemnia mensæ.*

Erant mensæ apud Paganos magno in honore & reuerentia, sed præcipue hospitales. Seneca 4. de Benef. *Ostende quam sacra res sit mensa hospitalis.* Ideoque mensæ fœderibus adhibitæ. Papinius lib. 8.

> -- *Sociæque ad fœdera mensæ.*

Claudianus, vbi perditos & conclamatos mores luget in Rufin.

> -- *Iurata Deorum*
> *Maiestas teritur, nusquam reuerentia mensæ.*

Et Arnobius lib. 2. cont. Gent. reddit rationem cur sacræ sint mensæ. *Nam*, inquit, *sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulachris Deorum.* Et ideo Plautus in Trinummo ait.

Salis appositu Deorum simulachris. Præcipue fœderibus.

> *Verecundari neminem apud mensam decet,*
> *Nam ibi de diuinis atque humanis cernitur.*

Iuuenalis Sat. 12. illos Deos ex *cera* habuit, quia pauper: & sic cecinit.

> *Inde domum repetam, graciles vbi parua coronas*
> *Accipiunt fragili simulacra nitentia cera,*
> *Heic nostrum placabo Iouem, laribusque paternis*
> *Thura dabo, atque omnes violæ iactabo colores.*

Quintilianus declamat. Noua 321. *Venenum inter lares suos, inter sacra mensæ, coronatis pariter quos celebramus Dijs immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit?* Liuius libr. 30. de L. Quintio Flaminio. *Facinus sæuum*, inquit, *& atrox, inter pocula atque epulas, vbi libare Dijs dapes, vbi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu Consulis recubantis, mactatam humanam victimam, & cruore mensam respersam.* Sane apud Homerum 2. Odyss. Helena præbet hospiti Telemacho poculum nepenthes, vt significet hospitem omni lætitia & amore excipiendum. Et idem describit pulchre illas mensas 2. Odyss. quibus salem apponebant veteres, vt concordiæ symbolum. Nam terra & aqua constat, quod Plutarchus tradit. Et Iupiter hospitalis talium iniuriarum vltor. Nam Virg. 1. Æneid.

Venenum in mensa grande scelus.

Hospes omni lætitia excipiendus.

Helena dat Telemacho poculum nepenthes.

Sal hospitalibus mensis.

> *Iupiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur.*

Notanda autem ex Gellio, Catonis oratio, quam dixit apud Cẽsores in Lentulum de iure hospitalitatis l. 5. c. 13. & verba Masurij Sabini ex 3. l. iuris ciuilis. *In officijs apud maiores ita obseruatum est. Primum tutelæ, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea affini.* Quo in ordine hospitalitas secundum locum tenet. Hæc apud Paganos, sed Christianus Synesius elegantissime in hunc sensum epist. 57. *Mensa quidem res sacra est, per quam Deus amicitiæ & hospitalitatis præses honoratur, & Abrahamum hospitalitas Dei conuiuatorem facit.* Et sane mensas Christiani sacrabant benedictióne & signo Crucis. Tertull. de corona. *Ad cubilia, ad sedilia, ad lauacra, ad lumina, ad mensas, frontem Crucis signo terimus.* Et nota verbum *terimus*, quod ad cogitationem non extenditur, sed ad impressionem manus. Et D. Hier. scribit frontes Christianorum cruce signari, lib. de Virg. seruanda, his verbis. *Crebro signaculo crucis munias frontem tuam.* Et in Epitaphio Paulæ vocat *impressionem crucis.* Sed redeo ad Christianorum conuiuia quæ facta ad fratres conciliandos. Concilio Nanet. Can. 15.

Hospitalitas inter secunda officia.

Mensa Christianorum sacra.

Tiberio) Lepidum *Pontificem Max.* Et ait, *Sanctitatem viri amplißimi incertum reddidisse Ptolomæum, patrisne fortuna magis, quæ regia fuit, an tutoris maiestate gloriari deberet.* Qui sane fuit vir sapiens, Tiberio populoque Romano charus, &, vt ait Horatius:

-- *superis deorum Gratus & imis.*

Cicero autem narrat pro Sestio, in Consulum tutela semper reges & exteras nationes fuisse. Itaque hic Lepidus loco Consulum tutor fuit. Et Dio libr. 42. ait Ptolomæi testamento procurationem regni P. R. fuisse relictam. Sed Iulius Cæsar, qui tum dictator erat, dicebat dictatorium esse munus istęc procurare. De istis Tutoribus accipe quod scribit Spart. in Adriano. *Tutores sæpißime dedit,* socijs populis, videlicet: nec existima dedisse priuatis. Nota autem post illum Lepidum, Trebellienum Rufum ijs pupillis tutorem datum, lib. 3. infra. Et cape de ista tutela quod Sueton. in Aug. cap. 48. *Rectorem quoque solitus est apponere ætate paruis, & mente lapsis, donec adolescerent, aut resipiscerent, ac plurimorum liberos & educauit simul cum suis, & instituit:* Et hoc, ex imperiorum præceptis, & arcanis maxime sapientibus & altis.

4 AN FICTO CRIMINE.] Lego interrogando, *an ficto crimine?* vox enim est dubitantis, aut cum dubitatione, verum dissimulantis.

Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoraui, corruptis custodibus, effugere ad Armenios, inde in [1] Albanos [2] Heniochosque & consanguineum sibi regem Scytharum conatus est, specie venandi. Omissis maritimis locis, auia saltuum petit; mox pernicitate equi ad [3] amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolæ ruperant, audita regis fuga, neque vado penetrari poterat. Igitur in ripa fluminis a [4] Vibio Frontone præfecto equitum vincitur: mox [5] Remmius Euocatus priori custodiæ regis adpositus, quasi per iram gladio eum transigit. Vnde maior fides, conscientia sceleris, & metu indicij mortem Vononi inlatam. At Germanicus Ægypto remeans, cuncta quæ apud legiones, aut vrbes iusserat, abolita, vel in contrarium versa cognoscit. Hinc graues in Pisonem contumeliæ; nec minus acerba quæ ab illo [6] in Cæsarem * tentabantur. [7] Dein Piso abire Suria statuit. mox aduersa Germanici valetudine detentus, vbi recreatum accepit, [8] votaque pro incolumitate soluebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam [9] Antiochensium plebem, per lictores proturbat.

Rex in custodia specie venandi fugit.

Iterum capitur.

Remmius custos quasi per iram eum trucidat.

*intentabantur. Demum

Piso inuidus sanitati principis.

Vnde Albani, & a quo.

Vbi siti.

1 ALBANOS.] Ab Iasone ortos, vt ferunt: Gens quæ superfusa montibus Caucaseis ad Cyrum amnem (Armeniæ confinium, atque Iberiæ) descendit, & ante eos, quod mare est Albanum nominatur. Plinius libr. 6. cap. 13. Sunt, ait Strabo 11. νομαδικώτεροι, accedentes ad pastoritiam vitam & Nomadum consuetudines.

Heniochi.

2 HENIOCHOSQVE.] Gentem feram, quæ ortum suum habuit, vt aiunt, ab Amphito & Telchio Castoris & Pollucis aurigis. Plinius lib. 6. cap. 5. Et quam Mela ait funeribus parentum conuiuari solitam, & habuisse eorum viscera pro edulijs. Quod nec faciunt tigres. De ea Tertullianus contra Marcionem. Et locat eos inter Hyrcaniam & Pontum cum Sauromatis, Scythis, Achæis & Zygis. Strabo lib. 2.

Pyramus Ciliciam fluuius.

3 AMNEM PYRAMVM.] Qui Ciliciam præterfluit, & diuiso alueo, limosus in mare labitur. Dicitur ἀργυροδίνης vndisonus ab oraculo apud Strab. lib. 1. & Cyprum allabitur.

Familia Frontonum magis clara, quam Vetus.

4 VBIO FRONTONE.] Claruit Frontonum familia magnis viris, magisque virtute, quam imaginibus & vetustate, nobilis fuit. De quibus Catanæus in epist. Plinij, & Egnatius in Antonino Philosopho Iulij Capitolini, multa. Lego in Tacito, prætorium Octauium Frontonem, luxus ciuitatis Orbilium & insectatorem. Lego M. Cornelium Frontonem, sed tribus consulatibus insignem sub Traiano: De quo Xiphilinus ex Dione lib. 68. & Agell. cap. 26. lib. 4. & quem cum Fauorino Philosopho Gallo, inuiserit. Is fuit Grammaticus & orator magnus, quod notat Ausonius in suo Consulatu, præceptorque M. Antonini philosophi, quem dedit orbi principem egregium, & orbe dignum. Fuit ter Consul, nulla prætura functus, cuique statuam dedit discipulus Imperator, vt Capitolinus scribit, quemque *in larario coluit cum egregijs viris*, vt ait Lampridius. De eo ita Auson. in Grat. act. *Vnica mihi amplectenda est Frontonis imitatio, quem tamen Augusti magistrum, sic Consulatus ornauit, vt Prætura non cingeret.* Ita lego, non *præfectura.* Vocat tamen *siccum* Macrobius libr. 1. cap. 5. vt D. Hieronymus *grauem* epist. 4. ad Rust. Putoque fuisse Christianum, sed occultum. Nam D. Ignatius, qui vixit eodē sæculo, de Frontone Christiano memorat quædā epist. 1. ad Ephes. Fuit & Fronto, de quo Tacitus heic, quiq. *equitum*

Fronto Prætorius.

Fronto ter Consul.

Præceptor Antonini Philosophi.

Fronto Christianus.

Fronto præfectus equitum.

Fronto sub Nerone. *Martialis correctus.*

præfectus cum dignatione nominatur. Est etiam alter, de quo ille in Nerone. Et idem forte de quo Iuuenalis & Martialis, in quo corrigo male intellectum Epigramma ad Frontonem.

Vota tui breuiter si vis cognoscere Marci,
Clarum militiæ Fronto togæque decus:
Hoc petit; esse sui, nec magni ruris arator,
Sordidaque in paruis otia rebus amet.

Adeo, inquit, amet otium, vt nusquam & nunquam negotiosis tricis Reip. implicetur, sed inglorius sequatur otia sordida pusilli ruris, non dignitatibus illustris, sed otio abundans. Quod firmat finis epigrammatis: nam adijcit.

Non amet hanc vitam quisquis me non amat, opto,
Viuat & vrbanis albus in officijs.

Et ait in *paruis rebus*, nam maius est in paruis, quam in magnis rebus. Magna otia magni ruris, magnis fructibus pensantur, quæ ingrata sunt in paruo rure, cuius arida vtilitas. Notæ sunt autem Frontonum scriptiones de ponderibus & mensuris, de nominum & verborum differentijs, de stratagematis, aliaque multa, quæ desiderantur a viris studiosis, quia non possidentur: & citatur a Iurisconsulto Vlpiano Sext. Iulius Fronto, L. absentem, De pœnis, ad quem Traianus scripserat imperator, qui forte fuit M. Cornelij Frontonis ter Consulis frater: quique vnus maxime suam illustrauit familiam. Fuit & M. Aufidius Fronto, de quo extat ad Fortunæ fanum hoc epitaphium. M. AVFIDIO. FRONTONI. PRONEPOTI. M. CORNELII. FRONTONIS. ORATORIS. CONSV. MAGISTRI. IMPERATORVM. L. ANTONINI. NEPOTI. AVFIDII. VICTORINI. PRÆFECTI. VRBIS. II. CONS. FRONTO. COS. FILIO. DVLCISSIMO. Et L. vlt. §. 1. De doli mali & met. except. fit mentio cuiusdam Frontonis.

Legio Euocatorum.

5 REMNIVS EVOCATVS.] Ita cognominatus forsan, quod eius auus, aut pater, ex illa legione fuisset, quæ dicta est Euocatorum: Quippe a Iulio Cæsare militia soluta, & in Campania Capuæ degens, ab Octauiano Cæsare iterum coacta est, & sub signis locata: quæ operam ei nauauit egregiam, fida sane & fortis legio. Dio 45.

Tacit. correct.

6 IN CÆSAREM TENTABANTVR.] Credo, veritate suadente, ita legendum, *quæ ab eo in Cæsarem intentabantur.* Nam ita loquitur noster, *Manus intentarent*, & in littera, *M*, est, *in.*

Tacit. correct.

7 DEIN.] Lego *demum.* Nam ita scriptum per abbreuiaturam, dem̃, quod pro *dein* scripserunt. Estque in hoc authore peruius error.

Iterum correct.

8 VOTAQVE PRO INCOLVMITATE.] Puto ita scriptum: *Vbi recreatum accepit, & vota pro incolumitate eius soluebantur*, non *votaque.* Nam (*it*) pro (*&*) in verbo *accepit.* Et in illa recreatione, *vox audita populi, Salua Roma, Salua patria, Saluus est Germanicus.* Sueton. in Calig. 6. Cæterum solita erant hæc vota solui pro principe reualescente. Nam principis incolumitas, est incolumitas Reipub. Martialis libro secundo.

Rerum certa salus, terrarum gloria, Cæsar.

Vota pro salute principis. *Nam in eo sita Resp.*

Plin. ad Traian. *Solennia vota pro incolumitate tua, qua salus publica continetur, & suscepimus, & soluimus.* Sic Dio scribit pro salute Iulij Cæsaris P. R. vota nuncupasse, & per fortunam eius iurasse. Tacitus Annal. 4. *Pontifices cæterique sacerdotes, cum pro incolumitate principis vota susciperent, Neronem & Drusum ijsdem Dijs commendabant.* Et sane Cæsaris salus adeo commendata erat, vt in fine litterarum & libellorum supplicum, semper vota essent pro incolumitate principis. Quod fit etiam hodie apud Francos. Et hæ eulogiæ quotidianæ & frequentes. Dio ait Tiberium Rhodijs infensum, *quod vltimus litterarum verbis, vota pro salute eius omisissent*, lib. 57. Plin. in Panegy. *Omnium votum est* SALVS PRINCIPIS. Erant autem publica, & solennia vota, aut priuata. Et inter publica, erant annua, & stataria, quædam statis temporibus facta, quædam vero fortuita & vaga, prout poscebat status Reip. & principis. At inter publica & annua vota, prima erant, quæ Calendis Ianuarijs fiebant. De his Ouid. 5. de Ponto,

In fine libellorum supplicum semper salus optata principi. *Vota aut publica, aut priuata.* *Publica annua.*

Ergo vbi, Iane biceps, longum reseraueris annum,
*Pulsus & * a sacro mense December erit;*
Purpura Pompeium summi velabit honoris,
Ne titulis quidquam debeat ille suis.
Cernere iam video rumpi penetralia turba,
Et populum lædi deficiente loco:
Templaque Tarpeiæ primum tibi sedis adiri,
Et fieri faciles in tua vota Deos.
Colla boues niueos certæ præbere securi,
Quos aluit campis herba Falisca suis:
Cumque Deos omnes, tunc quos impensius æquos
Esse tibi cupias, cum Ioue Cæsar erit.

* id est, a Ianuario.

Aut fortuita.

Solennia Ianuariarum Kalendarum.

De eadem votorum nuncupatione est L. quando. De oblat. vot. Cod. 12. & Claud. 3. Consul. Honor.

Illustrata lex quando. de oblat. vot. Cod.

Auspicijs iterum sese regalibus annus
Induit, & notæ fruitur iactantior aula,
Limina nec passi circum priuata morari,
Exultant reduces Augusto Consule fasces.

Etiam Liuius lib. 21. *C. Flaminium conscientia præteritorum & Capitolium, & solennem votorum nuncupationem, fugisse, ne die initi magistratus, Iouis Opt. Max. templum adiret.* Et noster Annal. 16. *Principio anni, vitare Thraseam solenne iusiurandum, nuncupationibus votorum non adesse.* De Fortuitis, pro itu & reditu Cæsaris, vt apud Dionem lib. 54. *Aram pro reditu Cæsaris, Senatus vouerat, & consecrarat.* Et Sueton. in Calig. *Vota pro reditu eius suscepta sunt* 14. Etiam pro eius valetudine, vt heic. Et Dio lib. 53. Illa autem vota fiebant ab omnibus ordinibus, & a Senatu equitibus populoque Rom. Sueton. in Nerone cap. 46. *Votorum nuncupatione, magna iam ordinum frequentia, vix repertæ Capitolij claues.* Quanquam & Senatus solus aliquando vota faceret, vt Tacitus Annal. 3. *Decreuere patres vota pro salute eius.* Et tunc magistratus in prætexta. Festus in verbo Prætexta. *Prætextæ ius datum Consulibus & Prætoribus vota nuncupantibus: ijsdem datum est vti votum aliquod soluentibus.* Aliquando coniunctim,

Consul Flaminius ob scelera vitat publica vota. *Vota omnium ordinum.* *Aliquando discreta vota, vt quisque ordo sua haberet.* *Vota Senatus.*

iunctim, Senatus & Sacerdotes, vt Annal. 12. *Vota pro incolumitate principis, Consules & Sacerdotes nuncupabant.* Aliquando soli equites, vt Annal. 3. *Vota quæ pro valetudine Augustæ equites Romani vouebant.* Aliquando soli milites, qui in principiis vouebant, & apud signa. Tertull. de Corona milit. *Ecce annua votorum nuncupatio, quid videtur? prima in principiis, secūda in Capitolio.* Et verba solennia votorum addit. *Accipe*, inquit, *post loca & verba, hunc tibi, Iupiter, bouem cornibus auro decoratis, vouemus.* At illa votorum nuncupatio fiebat, ab eo qui maximum in vrbe imperium habebat. Liuius lib. 22. Ita accipe quod est apud Sueton. ca. 57. in Aug. *Negauit vota suscepturum, quæ non esset exsoluturus.* Nam Augustus ciuitatis princeps, vt Imperij caput. Et quia in proximum lustrum illa vota concepta erant, nec putabat præsentem & superstitem se futurum, non suscepit, sed ad Tiberium remisit. Concipiebantur autem vota primum. Et *concipere*, *est conceptis verbis pronunciare.* Sic Liuius lib. 7. *Procul inde ire omnibus iussis, cultrum stringit, & super lectum stans ferro intento, ni in quæ ipse concepisset verba iuraret, se patris eius accusandi causa, concilium plebis nunquam habiturum.* Ergo conceptis verbis, concipiebantur vota. Et hoc *nuncupare* dicebatur. Festus. *Vota nuncupata dicuntur, quæ Consules, Prætores, in prouincias profecturi faciunt.* Quod fiebat sacrificio prius peracto. Cicero 3. Philip. *Neglectisque sacrificiis solennibus, ante lucem, vota quæ nunquam solueret, nuncupauit.* Nam *nuncupare testamentum* apud Iurisconsultos, est viua voce heredem nominare. Et ex 12. Tab. *Vti lingua nuncupassit, ita ius esto.* Varro 5. de ling. Lat. *Nuncupare, & nuncupatæ res, quod tum in ciuitate vota noua suscipiuntur.* Et Isid. 4. Orig. *Nuncupatio est, quam in tabulis cerisque testator recitat, dicens, Ita lego, ita dico.* Santra tamen lib. 2. de verb. antiq. *Nuncupata*, inquit, *non de recto nominata significare, sed promissa, & quasi testificata, circunscripta, receptaque etiam in votis nuncupandis conuenientius.* Fiebat autem hæc nuncupatio, non modo *post sacrificium*, vt dixi, sed *lustratione facta.* Nam Plutarch. in Mario: *Cum manus lauisset, in cœlum eas sustulit, Deosque veneratus est.* Dicam fusius statim, vbi de priuatorum votis. Etiam in nuncupatione votorum *admonebant manus pectori.* Aliter enim vota non rite concipi, sed pollui sacra putauerunt. Et nuncupabantur vota *præeunte Pontifice.* Liuius lib. 31. *Etiam ab illo manibus sublatis.* Sic Plutarch. in Mario: *Sublatis manibus se consecraturum fortunam illius.* Ouid. 8. Metam.

> *Attoniti nouitate pauent, manibusque supinis,*
> *Concipiunt Baucisq. preces, timidusque Philemon.*

Et si donum aliquod voueretur, aut ludi; oportebat pecuniam certam esse, qua donum exsolueretur, aut ludi fierent: nam ex *incerta pecunia, vota nunquam peragebantur.* Et si esset *pecunia præsens, nunquam cum alia miscebatur*, sed seorsum reponebatur. In ipsis autem publicis votis, nemo lugebat; omnes erant albati, omnes coronati, omnes exhilarati, ait Festus. Suscipiebant autem concepta vota, & nuncupata Pontifices, quasi ea rite facta essent, & *tabulis scribebant præsentibus testibus. Quin* (vt ait Festus) *signabantur. Vota*, inquit, *nuncupata in tabulas præsentibus multis referuntur.* quod dicam infra, in priuatorum votis. Et vbi euenerant, ea pro quibus vouerant; tunc *voti rei* dicebantur, id est ad votum obligati. Sic *reos debendi* dicunt Iurisconsulti in Tit. D. de reis debendi, quia sua obligatione ad soluendum tenentur. Martialis lib. 9. epig. 43.

> *Fœlix tunc ego, debitorque voti,*
> *Casurum tibi rusticas ad aras,*
> *Ducam cornibus aureis iuuencum.*
> *Nata est hostia, Phœbe quid moraris?*

Idem lib. eod. epig. 32.

> *Debita poscebat iam sibi vota Deus.*

Post suscepta vota *soluebantur*, & mox a Pontifice, vt *soluta signabantur.* Vetus inscriptio. MERCVRIO. COELESTI. FATALI. Q. NVMATIVS. PROCHORVS. EX. VOTO. SOLVIT. VOTVM. NVMATIORVM. ET MVRCIÆ. CASTORI. ET. POLLVCI. DIS. MAGNIS. Nam Plinius in grat. act. *Precati*, inquit, *Deos vt velint ea* (scilicet vota) *solui signarique.* Nota autem quod post solutionem, signationem ponit. Et puto illam signationem fuisse summi Pontificis, qua testificabatur voti reum rite, & solenniter vota persoluisse. Aræ autem struebantur quibus animalia vota sacrificabant. Iuuenalis vocat *cespitem*, Sat. 12.

> *—— promissa Deis animalia cespes*
> *Expectat.*

De illa ara Virgilius.

> *Talibus inter se firmabant fœdera dictis,*
> *Conspectu in medio procerum. tum rite sacratas*
> *In flammam iugulant pecudes, & viscera viuis*
> *Eripiunt, cumulantque oneratas lancibus aras.*

Noster infra de Pisone lib. 2. Annal. *Admotas hostias, & sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem proturbat.* Et Cicero de Arusp. resp. *Nostri Imperatores maximis & periculosissimis bellis, huic Deæ vota fecerunt, eaque in ipso Pessinunte, ad aram principem persoluerunt.* Virgil. 5. Æneid.

> *Vobis lætus ego, hoc candentem in littore taurum*
> *Constituam ante aras, voti reus.*

Sueton. cap. 14. in Calig. *Supra centum LX. millia victimarum cæsa sunt pro obito Imperio.* Tantine mercatum nequissimum vitiorum mancipium? En infausti orbis amores. Et ante procedentia animalia, vota scripta in tabulis præferebantur. Atque hæc de votis publicis. Priuata vero, aut *clara voce*, aut *secreto murmure* fiebant. De *clara voce* Cn. Gellius in Ann. *Filia cum apud T. Tatium verba faceret, pacemque oraret, ita precata est. Nutia Martis te obsecro pacem dare, vt liceat nuptiis propriis, & prosperis vti. Quod de tui coniugis consilio contigit, vti nos itidem integras raperent, vnde liberos sibi, & suis posteris, patriæ pararent.* Vtrumque Horatius tangit, epistola ad Quintium lib. 1.

> *Quandocunque Deos, vel porco, vel boue placat,*
> *Iane pater clare, clare cum dixit, Apollo,*
> *Labra mouet, metuens audiri. Pulchra Lauerna,*
> *Da mihi fallere, da iustum, sanctumque videri;*
> *Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubem,*

Et Persius Sat. 2. de claro voto.

Sacerdotum. *Equitum.* *Militum.* *Verba solennia votorum.* *Votorum nuncupatio ab illo, fiebat qui summi imperij.* *Sueton. explicatus.* *Conceptio votorum.* *Quid concipere vota.* *Vota verbis conceptis.* *Quid nuncupare vota.* *Sacrificium ante nuncupationem.* *Nuncupare testamentum.* *Admotio manuum pectori.* *Præsens pecunia in votis.* *In votis albati. Coronati. Exhilarati.* *Vota soluta.* *Signata.* *Quid signare vota.* *Ara.* *Princeps ara.* *Animalia vota scripta in tabulis.* *Priuata vota clara voce.*

Mens bona, fama, fides. Hæc clare, & vt audiat
hospes.

Aut secreto murmure.

De *secreto voto.* Sic apud Petronium, in re spurcissima, spurcissimus votor. *Venus, si ego hunc puerum basiauero, ita vt ille non sentiat, cras tibi par columbarum donabo.* En casta Paganorum vota. Et apud Homerum Odyss. 2. pro itu & reditu Telemachi. Etiam apud Virgil. in Eclog.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: At tu,
Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

De *tacitis votis.* Persius Sat. 2.

At bona pars procerum tacita libabit acerra.
Haud cuiuis promptum est, murmurque, humilesque susurros
Tollere de templis, & aperto viuere voto.

Martialis interpres.

Martialis lib. 1. epig. 40.

Si quis erit recti cultor, imitator honesti,
Et nihil arcano qui roget ore Deos.

Sic Tertullianus ait Christianos *tacita mente precari* in Apolog. D. Chrysostomus, σιγῶντες ἀφώνως, id est, sine voce. Sed loquitur de priuata oratione, non de publica, quam Liturgiam & sacram operationem vocabant, vt iam tetigi. nam in ea clara & aperta voce vtebantur. Idem enim Chrysostomus Homil. *Fides sine operibus mortua. Non promisisti sacerdoti, qui dixit, Sursum corda? Non dixisti, Habemus ad Dominum?* Quæ verba hodie in ecclesia Catholica in Missa clare repetuntur: vt scias esse antiquissima. Et hæc culpabat & damnabat olim in Misopogone Iulianus, desultor & desertor Catholicæ fidei: vt faciunt hodierni alienigenæ. Et Tertullianus de anima, ait, *In Ecclesiis Christianorum scripturas legi, psalmos cani, allocutiones proferri, petitiones delegari.* Quod viua voce, non submissa fiebat. Sic Prudent. in Hymno D. Cassiani.

Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris:
Tunc quod petebam, quod timebam murmuro.

Et D. Greg. Nazianz. quodam Hymn. in hunc sensum. ——*faciunt tibi vota, tuisque*
Pro meritis pangunt tacitis tibi vocibus Hymnum.

Sulpitia ad Cherintum, sic scribit de *tacitis* paganorum *votis.*

Optat idem iuuenis, quod nos, sed tutius optat:
Nam pudet hæc illum dicere verba palam.

Iuuenalis Sat. 10.

Formam optat modico pueris, maiore puellis
Murmure, cum Veneris fanum videt anxia mater.

Priuatis votis præibat sacerdos si clare fierent.

Apul. Apolog. 1. *Tacitus preces in templo Diis allegasti.* Si autem *clara voce* vouebant, *præibat verbis Sacerdos*, aut *Pontifex*, vt in publicis votis. Iuuenalis Sat. 6.

——*dictataque verba*
Protulit (vt mos est) & aperta palluit agna.

Capita velabant. Tam viri quam mulieres.

Et *caput velabant* in his nuncupandis, nam idem eodem loco, vbi loquitur de muliere in friuolis vouente.

——*non turpe putauit*
Pro cithara velare caput.

Lucretius correctus.

De viris Lucretius lib. 5.

Nec pietas vlla est velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, atq; omnes accedere ad aras.

Non *accidere*, id est *procumbere*, nam ratio carminis id respuit. Plaut. in Amphit.

Inuocat Deos immortales, vt sibi auxilium ferant,
Manibus puris, capite operto.

Ara, & in aris hostia.

Aras etiam statuebant, & in aris *hostias* quas vouerant. Iuuenalis Sat. 12.

Nec suspecta tibi sint hæc, Coruine, Catullus,
Pro cuius reditu tot pono altaria.

Horatius lib. 1. ode 36. de hostiis.

Et thure & fidibus iuuat
Placare, & vituli sanguine debito,
Custodes Numidæ Deos.
Qui nunc Hesperia sospes ab vltima,
Charis multa sodalibus,
Nulli plura tamen diuidit oscula.

Inscripta vota & dona litteris notata.

Si donaria offerebant, vt vestes, & pateras, *inscribebant*, & voti rationem litteris notabant. Plaut. in Rud.

Hæc litterata est, abs se cauta, cuias sit loquitur.

In votis purgati. Abluti aqua viua. Seu fonte, seu flumine.

Purgabantur etiam ante vota, & *flumine viuo* se abluebant; aut *mari, flumine* deficiente, aut *fontana aqua.* Idque ante nuncupationem votorum. De *flumine*, Persius Sat. 2.

Hæc sancte vt poscas, Tyberino in gurgite mergis
Mane caput, bis terque, & noctem flumine purgas.

Virgil. 4. Æn.

Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

Tribus fluminibus.

Et aliquando apud tria flumina, vt in Heliogabalo Spartianus. *Apud tria flumina circa Hebrum se purificauit.* Quod ab Hebræis; apud quos *purificatio per aquam.* Leuit. 14. & *lotu vestibus & corpore.* loquitur de leproso. Et 4. Reg. cap. 5. *Vade, & lauare septies in Iordane.* Et Iudith. 12. *Exibat noctibus in vallem Bethuliæ, & baptizabat se fonte aquæ.* Inde ad Paganos. Iuuenalis.

Trina mersio.

Hibernum fracta glacie descendit in amnem;
Ter matutino Tiberi mergetur, & ipsis
Verticibus, timidum caput abluet.

In mari interdum.

De *mari*, ita Catullus, nam supra Apuleij locum edidi.

Suscipit, o Gelli, quantum non vltima tellus,
Non genitor Nympharum abluat Oceanus.

De *fontinali aqua*, Virgilius.

Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

Albati etiam.

Et illa vota fiebant in *alba veste.* Persius Sat. 2.

Iuppiter hæc illi; quamuis te albata rogarit.

Nam *puri*, in *pura veste*, vota nuncupabant. Nec loquor de puerorum lustratione & purificatione, quæ fiebat nominalibus: quippe a nostro scopo aliena res. Vbi autem rei voti facti, tunc vota persoluebant: verum si ex naufragio aut morbo, *tabellas templis* appendebant. Cicero de nat. Deor. *Nonne aduertitis ex tabellis pictis, quam multi votis vim tempestatis effugerint?*

Picta tabella. Fixa porticibus templorum.

Et illæ tabellæ *fixæ porticibus* templorum. Iuuenalis Sat. 12.

Et quam votiua testantur fana tabella
Plurima (pictores quis nescit ab Iside pasci?)

Et idem eodem.

——*fixis vestitur tota tabellis.*

Vota scripta. Nuncupata. Signata in ceris.

Scribebantur autem *vota* in templorum porticu, antequam nuncupata essent, & *signabantur.* Eaque in *ceris*, vt moris erat, veluti testamenta, & contractus. Et de illa scriptura Horatius Sat. 1. lib. 2.

——*vt omnis*
Votiua pateat veluti descripta tabella,
Vita senis.

Sic intelligit Suetonius in Aug. cap. 97. quando

Quæ pendebant inscriptæ. Genibus Deorum. · *A femoribus.* · *Vota nautarum proræ fixa.*

do ait, *Conscriptis signatisque tabulis.* Et ita capio, quod Sulpitia scribit.

Non ego signatis quidquam mandare tabellis,
Ne legat id nemo, quam meus, ante velim.

Et Iuuenalis Sat. 8.

Quo mihi te solitum falsas signare tabellas
In templis, quæ fecit auus, statuamque parentis
Ante triumphalem?

Nam illæ *ceræ* pendebant *inscriptæ*, & omnibus propositæ *genibus Deorum*. Idem Iuuenalis. —— *genua incerare Deorum*
Viderat.

Et Prudentius eodem verbo vtitur.

—— *genua incerare Dianæ.*

Idem contra Symmach.

—— *saxa illita ceris.*

Etiam *Deorum femoribus* istas tabellas suspendebant. Apul. Apolog. 1. *Votum in alicuius statuæ femore adsignari.* Nautæ vero, si quando votis itum & reditum optatum a Diis petiissent, illa vota *scribebant.* & *proræ figebant.* Propert. lib. 4.

Imposita proræ publica vota tuæ.

Et Iuuenalis Sat. 9.

Adfixit ceras illa de naue petitas.

Vouentes se tondebant. Apud Iudæos. Et Romanos.

Non omitto quod qui vouerant apud Iudæos, *tondebantur.* Sic in Act. Apost. 8. *Aquila qui sibi totonderat in Cenchris caput.* Et eodem libro. *Sunt Iudæi, qui vouerant non manducaturos, nec bibituros, donec occiderent Paulum.* Nec tantum apud Iudæos, sed & apud Romanos. Martialis epigr. 74. lib. 1.

Ad alta tonsum templa cum reum misit.

Id est *reum voti.* Sed hanc serram extra lineam duxisse, pro culpa erit; sed forsan apud eos, qui nodum in meo scirpo quærunt.

Antiochia vrbs Syriæ. · *Metropolis Orientis.* · *Daphnitica porta Antiochiæ.* · *Plures Antiochiæ.*

9 ANTIOCHIENSIVM PLEBEM.] D. Hieronym. de vita Malchi captiui Monachi, *Antiochiam esse ait vrbem Syriæ.* Et ad Pammach. aduers. errores Ioan. Hierosolymit. vocat *Metropolim totius Orientis.* Iulianus apostata, *conditam* ait *a Seleuco*; & nomen habere a Seleuci filio, in Misopog. Quam tetrapolim facit, & ex *quattuor vrbibus constatam*, Strabo lib. 16. vocatque *Metropolim Suriæ, vt qui regioni imperant, heic regiam habeant.* Memorat eius *Daphniticam portam*, id est lauretinam portam, extra quam D. Ignatius, in cœmeterio sepultus est. & in Act. Apostol. idem. *Antiochia ciuitas Syriæ Cœles, in qua Barnabas & Paulus Apostoli, sunt ordinati.* Sunt autem aliæ plures: sed hæc regina omnium. Vide Stephanum de vrbibus.

Tum [1] Seleuciam degreditur opperiens ægritudinem, quæ rursum Germanico acciderat. sæuam vim morbi augebat [2] persuasio veneni a Pisone accepti. & reperiebantur [3] solo, ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, [4] carmina, & [5] deuotiones, & nomen Germanici [6] plumbeis tabulis insculptum, [7] semiusti cineres, ac tabe obliti, [8] aliaque maleficia, quis creditur animas numinibus infernis sacrari. simul missi a Pisone incusabantur, vt valetudinis aduersa rimantes. Ea Germanico haud minus ira, quam per metum [9] * accepta, si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimæ coniugi, quid infantibus liberis euenturum? lenta videri veneficia: festinare & vrgere vt prouinciam, vt legiones solus habeat: sed non vsque eo defectum Germanicum, neque præmia cædis apud interfectorem mansura. componit epistolas quis [10] amicitiam ei renuntiabat. Addunt plerique iussum prouincia decedere. nec Piso moratus vltra, [11] * nauis soluit, moderabaturque cursui, qui propius regrederetur, si mors Germanici [12] Suriam aperuisset. Cæsar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, vbi finis aderat, * adsistentes amicos in hunc modum adloquitur.

Piso de veneno Germanico dato suspectus. · Malefacta Magorum. · * accepta, ac si limen · * naueis soluit. · Piso fugit. · * adstantes

Seleucia sedes Nembroth. · *Qui primus tyrannus orbis.* · *Nunc Κτησιφῶν.*

1 SELEVCIAM.] Sunt plures Seleuciæ: vna est ad Tigrim. & est Seleucia Parthorum, de qua D. Hieron. in quæst. in Genesim, loquens de Nembroth. *Regnauit in Chalanne, quæ postea verso nomine, a Seleuco rege, Seleucia dicta est. Vel certe, quæ nunc Κτησιφῶν appellatur.* Sic sedes fuit fortis illius venatoris, qui primus orbis tyrannus extitit sua prole ingens. Alia est Seleucia Syrorum, de qua in hunc sensum Strabo lib. 17. qui numerans Syriæ nobiliores ciuitates, sic ait. *Antiochia apud Daphnen, Seleucia in Pieria & Apamia, & Laodicæa, quæ propter concordiam sorores nominantur.* Eas Seleucus Nicator cōdidit, qui ideo velut heros colitur in Cassio monte, circa Seleuciam, ad quam Orontes sua ostia facit, occiduum mare ingressurus. Seleucia ideo dicebatur *aquæ flumina & ὕδατος ποταμοί*, ait idem.

Cor venenatum igne non absumitur.

2 PERSVASIO VENENI.] Plinius, vt faciat fidem veneni accepti, ait lib. 11. cap. 37. *extare orationem Vitellij, qua reum Pisonem veneficij arguit: hoc vsus argumento, quod Germanici cor cremari non potuerit.* Et quærit, *an sine illo viscere* (nam sic est legendum) *hostia viuere posit.* Lege etiam eodem capite, non *portione maximus*, sed *proportione maximus.* Idem mendum in eodem verbo apud Ver. Flac. *Sanctum murum, religiosum sepulchrum, vbi mortuus sepultus, aut humatus.*

Aureæ illices, bichordilæ,
Hinnientum dulcedines.

Id est ex Virgilio.

Quæritur & nascentis equi de fronte reuulsus
Et matri præreptus amor.

Ideo vocat *dulcedines*.

8 Aliaqve maleficia.] Quintilianus noua Declamat. 14. *Facinus, quod dicitur inquietare superos, sidera diris agitare carminibus, tumulos, busta scrutari, & amputatis cadaueribus ipsas in scelus armare manus, fieri non potest, vt authorem suum, non statim primo prodat aspectu.* Vtinam, Quintiliane! multi enim potentissimi paterent, nec laterent, qui tuti inter istas sordes victitant.

Tacitus correctus.

9 Accepta si.] Lego, *accepta ac si.*

Renuntiare amicitiam. Renuntiatio amicitiæ. Interdictio domus.

10 Amicitiam renvntiabat.] Vetus mos Romanorum, *renuntiare amicitias:* & ita, *renuntiandis interdicere domo.* Vnde questus Turni apud Virgil.

—— se limine pelli.

Et apud Iuuenalem Sat. 3.

Limine summoueor.

Quasi excluderentur renuntiata amicitia. Et ita interpretor Sueton. in Aug. *Alteri ob ingratum & maleuolum animum, domo interdixit, & conuictu.* Plinius lib. 9. cap. 35. ait *C. Cæsarem,* (Iuliæ Augusti filiæ sobolem) *interdixisse amicitia sua M. Lollio rectori suo, quod in toto Oriente, regum muneribus infamatus fuisset.* Synesius epist. 46. in hunc sensum: *Quibus verbis feliciter agenti, amicitiam immisso præcone renuntiauit; & declarauit, quod etiam illachrymatus fuisset, si calamitas denuntiationem anteuertisset.* Et addit. *Hoc quidem non est amicitiam renuntiare, sed inimicitias denuntiare.* Et sane inimicitias olim denuntiabant. Ita accipio, quod Brutus & Cassius M. Antonio scribunt. *Vocamus te ad nullas inimicitias.* lib. 2. famil. epist. *Litteras.* Et Ciceronis in Vatin. *Sumptis inimicitiis, suscepta causa, &c.* Sic *renuntiare hospitia* dicebant, & *matrimonium,* & *societatem,* & *fœdus.* De *hospitio.* Cicero in Ver. 4. *Itaque iste vehementer Stenio infensus, hospitium ei renuntiat, domo eius emigrat, atque adeo exit, nam iam ante migrarat.* Plautus in Casina.

Renuntiatio amicitiæ per præconem.

Denuntiare inimicitias.

Renuntiare hospitia.

Abi, quære vbi iureiurando tuo satis sit subsidij:
Heic apud nos iam, Alcesimarche, confregisti tesseram.

Nam rupta tessera, fiebat hospitij renuntiatio. Quæ hospitij iura, etiam ad heredes transibant, & posteros. *De matrimonio* Iuuenalis Sat. 6.

Rupta tessera hospitio renuntiabatur.

Hospitij iura ad heredes.

Collige sarcinulas, clamat libertus, & exi.

Plautus in Aulul.

Is me nunc renuntiare repudium iussit tibi.

Apul. lib. 9. Met. *Pistor ille nuntium remisit vxori, eamque protinus de sua deturbauit domo.* Et Synesius epist. 60. *Suscepti denuntiationem dissidij.* Apuleius dixit, *deturbauit domo.* nam per domuitionem, matrimonium; per domus deturbationem, dissidium. Inde *ducere domum,* pro *nubere.* Sic *calciamentum nectere* apud Hebræos matrimonij imago est; *calciamentum soluere,* dissidij. D. Cyprianus aduersus Iudæos. *Erat in lege vt quisquis nuptias recusaret, calceamentum deponeret; calcearetur vero ille qui sponsus futurus esset.* Quod ex 4. cap. Ruth desumptum est. De societatis renuntiatione Iurisconsulti sæpe. L. 14. & L. 65. pro socio. Sic Ascyltus apud Petron. Arbitr. *Ascylte, intelligo nobis conuenire non posse: itaque communes sarcinulas partiamur.* Liuius lib. 41. *De fœdere missi legati Perseo, amicitiam renuntiarunt.* Fiebant autem illæ renuntiationes, aut per præconem, vt in illo de quo dixi Synesij loco: aut per *seruum,* vt in illo Iuuenalis,

Renuntiatio matrimonij. Per domuitionem matrimonium. Per extrusionem domus diuortium.

Renuntiationes per præconem.

—— clamat libertus, & exi.

aut *viua voce,* vt in illo Ascylti exemplo: aut *epistolis,* vt heic. Et notandum est *amicitiæ renouationem* dextra data fieri, vt *renuntiationem* libello dato. Nam apud Liuium lib. 40. *Omnibus adstantibus qui aderant, dextras, fidemque dedere.* Remittere vere, ac finire odium, & testibus præsentibus. Plautus in Sticho.

Per seruos. Per libertos. Aut viua voce. Aut per epistolam. Per libellum.

Videte, quæso, quid potest pecunia.
Quoniam re bene gesta redisse me videt,
Magnasque reportauisse diuitias domum,
Sine aduocatis ibidem in cercuro, in stega.
In amicitiam, atque in gratiam conuortimus.

Momentaneam tamen resarciri amicitiam, quis damnet?

11 Navis solvit.] Lege, *naueis soluit,* id est *naues.* nam vetus scriptura ita fert.

12 Svriam.] *Syria* & *Suria* authoribus dicuntur; promiscue eorum more, qui *Sullam* & *Syllam* scribunt. Apud Liuium *Syria:* sed apud Plautum *Suria* in Trucul.

Syria non Suria apud authores.

Huc adduce hasce in conspectum vestitas Suras.

Loquitur de duabus ancillis Suris. nam ita supra eodem.

Adduxi ancillas tibi eccas ex Suria duas.

Et noster duobus vtitur indifferenter. *Piso abire Suria statuit,* isto libro. Et eodem. *Prouinciæ Syria atque Iudæa fessæ oneribus.* Et Ann. 15. *Dum Cæsar, cui Syriam concederet, consulitur.* Vtere vt voles. nam duo vnum sunt, vnica tantum litterula disiuncti. Non negauerim tamen potuisse ex Scyro insula quæ vna est ex Cycladibus adduci ancillas. Sed dicit ex Suria, non ex Scyro. itaque in hac re nihil est quod nos torquere possit. *Suri* autem vel *Syri* sunt Assyrij veteres, ait D. Hieron. Et *Assyrij* & *Syri,* veteres omnes ab Assur dicti, quasi Assurij, qui Abrahæ fuit inter auos, de quo ita Gen. ca. 10. *De terra illa egressus est Assur & ædificauit Niniuem & plateas ciuitatis & Chale.* Dicitur autem Ninus a Græcis & ab Herodoto inter Græcos.

13 Cæsar pavlisper ad spem erectvs.] Lego, *Et Cæsar erectus est.* nam in fine verbi præcedentis est *aperuisset.* *Et* pro *est.*

Si fato concederem, iustus mihi dolor etiam aduersus deos esset, quod me parentibus, liberis, patria intra iuuentam præmaturo exitu raperent. nunc scelere Pisonis & Plancinæ interceptus vlti-

Morientis principis voces aduersus insidias scelestorum.

mas preces pictoribus vestris relinquo; referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumuentus miserrimam vitam pessima morte finierim. [1] *Si quos spes meæ, si quos propinquus sanguis, etiam quos inuidia erga viuentem mouebat, inlacrymabunt, quondam* [2] *florentem, & tot bellorum superstitem, muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum, inuocandi leges. Non hoc præcipuum amicorum munus est,* [3] *prosequi defunctum ignauo questu; sed quæ voluerit, meminisse, quæ mandauerit, exequi. flebunt Germanicum etiam ignoti. vindicabitis vos, si me potius, quam fortunam meam fouebatis. Ostendite populo Rom. diui Augusti neptem, eandemque coniugem meam: numerate sex liberos. Misericordia cum accusantibus erit: fingentibusque scelesta mandata, aut non credent homines, aut non ignoscent.*

1 SI QVOS SPES MEÆ.] Apul. 3. Met. *Si pectori tuo iam permanet nostri memoria, nec acerbæ mortis meæ casus fœdus charitatis intercidit.* Sunt verba mortui, vt superiora sunt viri morientis.

2 FLORENTEM.] Vere enim vita hominis flos. Quintil. noua Declamat. 13. *Cuius rei inueniri potest breuior ætas? nam dum immaturos exterior alligat cortex, nondum dixeris florem. Paulatim deinde viridiore succo tumescit vterus, & albentes accipit rimas; nec dum tamen flos est. At cum se ruptis iam tunicis, in patulam capita fuderunt, & velut scissa in orbem, iamque eorum videtur maturitas, & ignotus occasus est, & iam sine ventis quoque soluta natura, labitur gratia, nec quisquam est flos nisi nouus. Et sane,* ait Plinius, *flores gignuntur in diem.* Qui si gaudia sunt arborum, & plantarum partus; tamen ille fœtus nihil habet vltra momentum, id est, atomum diei. Vnde illud Iob beatissimi: *Qui quasi flos egreditur, & fugit velut vmbra.*

3 PROSEQVI DEFVNCTVM.] Liuianum hoc est, in quo est quod corrigam in line. Nam Liuius lib. 25. in oratione Martij. *id optimum ducere vos quoque velim milites, non lamentis lachrymisque tanquam extinctos prosequi: viuunt enim, vigentque fama rerum gestarum: sed quotiescunque occurret memoria eorum, velut si adhortantes, signumque dantes videatis eos, ita prœlia mitte.* Lego inite. Quintil. quadam Declamat. *Nullum aliud est solatium mortis, quam voluntas vltra mortem.* Nam omnino mortuus non est, cuius viuit voluntas post mortem. Non prætereo amicos Germanici eius meminisse, cum extet inscriptio in platea Nouariensi. GERMANICO. CÆSARI. TIB. F. AVG. N. PONTIF. Q. CONSVLI. II. D. D. Nec committam quin Claudiani versus heic addam de defunctorum lamentis.

Liuius correctus.

Voluntas vltra mortem mortuorum solatium.

—— durate parumper,
Inquit, & excussis muliebribus ore querellis
Fatorum toleremus onus. Nil nautica prosunt
Turbatæ lamenta rati, nec segnibus vndæ
Planctibus, aut vanis mitescunt flamina votis.
Nunc instare manu, toto nunc pectore niti
Communi pro luce decet; succurrere velis,
Exhaurire fretum, vanos aptare rudentes,
Omnibus & docti iussis parere magistri.

Iurauere amici, [1] dextram morientis contingentes, spiritum ante, quam vltionem amissuros. Tum ad vxorem versus, per memoriam sui, per communes liberos orauit, exueret ferociam, sæuienti fortunæ summitteret animum, neu regressa in vrbem æmulatione potentiæ, validiores inritaret. Hæc palam, & alia secreto, per quæ ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multo post extinguitur ingenti luctu prouinciæ, & circumiacentium populorum. Indoluere exteræ nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes: visuque & auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem & grauitatem summæ fortunæ retineret, inuidiam & adrogantiam effugerat. Funus sine imaginibus & pompa, per laudes, & memoriam virtutum eius celebre fuit. Et erant qui formam, ætatem, genus mortis ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adæquarent

Virtus aliquando fortunæ obsequens, etiam iniquæ.

Boni principis laudes.

Extincti lugentur.

Magnis principibus comparantur.

Germanici & Alexādri Magni comparatio.

adæquarent. Nam vtrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse: sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, vno matrimonio, certis liberis egisse: neque minus prœliatorem, etiam si temeritas abfuerit, præpeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias seruitio premere. quod si solus arbiter rerum, si iure & nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiæ, quantum clementia, temperantia, cæteris bonis artibus præstitisset.

1 DEXTRAM AMICI CONTINGENTES.] Quod erat moris apud Rom. Virgil. 4. Æn.

At vero vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris:
Ingemuit, miserans grauiter, dextramque tetendit.

Quod si sinistram dedisset, aut dextra data sinistra accepisset, nihil erat fidei. Iosippus Gorio. *Iudæus dixit Romano, Porrige mihi dexterã: & Romanus miles sinistram dedit, & dextra prehẽdens gladium, Iudæũ interfecit*, quod notabile. Liuius lib. 27. *Inde misso conuiuio, dextris inter se datis, vltimoque complexu.* & hoc de commorientibus Senatoribus. Idem lib. 33. *Omnes tendere ad Imperatorem Romanorum, & ruente turba, in vnum adire, coniungere dextram cupientium.* Valer. lib. 5. cap. 2. ait Masinissam a Manilio Proconsule Africæ petiisse, *vt ad se moriẽtem, Scipionem Æmilianum sub eo militantem mitteret; fœliciorem suam mortem futuram ratus, si in complexu dextræ eius, supremum spiritum, ac mandata posuisset.* Et eodem lib. cap. 1. vbi de Alexandro Macedone. *Quanquam violentia morbi dilaberetur, in cubitum tamen erectus, dextram omnibus, qui eam contingere vellent, porrexit.* Reddit rationem Varro. *In salutatione*, inquit, *maiores dextram dextra iungebant: cuius rei causa est, quod omnis eorum honor, dextrarum constitit virtute; ob quam rem, hac se venerabantur corporis parte.* Plautus in Captiu.

Hæc per dextram tuam, dextra te retinens manu
Obsecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego sum tibi.

Papin. lib. 1. Theb.

Iam pariter coeant animorum in fœdera dextræ.

Silius lib. 6.

—— cur decus hoc, o dure, negasti?
Tangere sacratos vultus, atque oscula ab ore
Libauisse tuo? dextram mihi prendere dextra
Non licitum?

Et hoc in moriente. vt Tibullus.

Te spectem, suprema mihi cum venerit hora,
Te teneam moriens deficiente manu.

Liuius de Prisco Tarquinio. *Seruio propere accito, cum pæne exanguem virum ostendisset; dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrum ludibrio inimicis esse sinat.* Iustæ preces, nec negligendæ, nec spernendæ: sed Christiana tamen charitate temperandæ.

Dextra contactum morientibus.

[1] Corpus antequam crematur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturæ destinabatur. Prætuleritne veneficij signa, parum constitit. Nam vt quis misericordia in Germanicum, & præsumpta suspicione, aut fauore in Pisonem pronior, diuersi interpretabantur. Consultatum inde inter legatos, quique alij senatorũ aderant, quisnam Suriæ præficeretur. & cæteris modice nisis, inter Vibiũ Marsum, & Gn. Sentium diu quæsitum. dein Marsus seniori, & acrius tendenti Sentio cõcessit. Isque infamem veneficiis ea in prouincia, & Plãcinæ perchară nomine Martinam in vrbem misit, postulantibus Vitellio, ac Veranio, cæterisque qui crimina & accusationem, tanquam aduersus receptos iam reos, instruebant. At Agrippina quanquam defessa luctu, & corpore ægro, omniũ tamen quæ vltionem morarẽtur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici, & liberis, miserãtibus cunctis, quod fœmina nobilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio [2] inter venerãtes gratãtesq. aspici solita, tũc [3] ferales reliquias sinu ferret, incerta vltionis, anxia sui, & [4] infœlici fœcunditate fortunæ toties obnoxia.

Principe mortuo diuersi sermones.

Fœminæ principis marito mortuo diuersa species.

1 CORPVS ANTEQVAM CREMARETVR NVDATVM IN FORO ANTIOCHIENSIVM.] Idem de corpore Iulij Cæsaris, quod propositum in foro, & nudatum magnos aculeos habuit & acres, ad concitandam iram vulgi spectantis. Et ideo reprehensum & repressum iure tale factum a Tiberio, cuius intererat non turbari tranquillitatem Reip. Non omitto quod Suet. scribit cap. 5. in Calig. *Eo die quo defunctus est Germanicus, lapidata fuisse templa Romæ, subuersas deorum aras, lares a quibusdam familiares in publicum abiectos, partus coniugum expositos.* Quod fuit testatio desiderati principis.

Nudatio corporis ante adustionem.

2 INTER VENERANTES.] Hic mos a regibus cœpit; qui fluxit postea ad ciues Romanos Regum osores, sed Regum Simias. Et sane quot ciues Romæ, tot Reges esse Cineas

Veneratio regum.

dixit. Seneca 3. de Benef. *Consuetudo est*, inquit, *regibus, regesque simulantibus* (lego *similantibus*) *populum amicorum describere.* At virorum primum inuentum fuit, mox ad dominorum ambitionem tractum. De mulieribus. Dio lib. 57. ait. *Liuiam superbia omnes sui temporis fœminas superasse, quæ Senatum, ac de populo qui vellent domum ad se salutatum admittebat; idque ipsum curabat in publicos commentarios referri.* Hic ergo fastus ab illa fastuosissima fœmina, quam posteræ mulieres sequutæ sunt. Tacitus lib. 17. ait de Nerone. *Cœtus venerantium, a limine matris Agrippinæ arcuit.* Quod fœminis fastu turgidis valde iniuriosum. Tandem venit hic mos ad seros valde nepotes. Nam Spart. de Zenobia: *Adorata est more regum Persarum.* Et D. Hieron. arguit clericos ad venerationem matronarum veniētes. ad Eustoch. de virgin. seru. *Clerici*, inquit, *quos & magisterio esse oportuerat, pariter & timori, osculantur capita matronarum; & extenta manu, vt benedicere eos velle putes* (nota benedictionem extenta manu apud priscos Christianos) *pretia accipiunt salutandi.* Et idem eodem. *Heic sibi solent applaudere mulierculæ de iudicibus viris, & in aliqua positis dignitate. Si ad imperatoris vxorem concurrit ambitio salutantium, cur tu facis iniuriam viro tuo?* Is qui de cereo Paschali scripsit vetus Christianus, de veteri more qui viget adhuc in Catholica Ecclesia: *Prætermitto*, inquit, *crebras salutationes, obsequia matronarum, vanasque illecebras, quibus rigidissimi emolliuntur animi.* Et in regula Monachorū. *Ambitio, potētia, magnitudo vrbu, videre & videri, salutare & salutari, laudare, vel detrahere, vel audire, vel proloqui, & tantā hominum frequentiam saltem inuitum videre, a monachorum proposito & quiete, sunt aliena. Ad superbas fores pergimus, inter iniquos* (forte *cuneos*) *rodentium ministrorum, postes ingredimur deauratos.* Et sane eleganter idem vocat *matronarum Senatum.* Sic de illo Senatu Papinius ex more Romano, licet Græca tractet lib. 9. Theb.

Venerātio regū ad principes mulieres transit.
Salutatio dominarum a Liuia cœpit.
Agrippina Neronis venerata.
Temporibus D. Hieronymi dominæ veneratæ.
Clericorum adulatio in dominas.
Benedictio extenta manu apud Christianos.
Clericorum magisterium & reuerentia.
Matronarum Senatus.
Veneratio virorum principum.

> *Heu vbinam ille frequens modo circa limina matris*
> *Ambitus, orantesque tibi seruire Napæas?*

De viris. Idem D. Hieron. ad Marcellam epist. 18. *Pudet dicere frequentiam salutandi, qua aut ipsi quotidie ad alios pergimus, aut ad nos venientes cæteros expectamus.* Lubet heic Martialis epigramma de salutatione patronorū intexere, male habitum. quia purum fieri Martialem desideramus ex spurco.

> *Septuaginta teras cum limina mane, Senator,*
> *Esse tibi videor desidiosus eques.*
> *Quod non a prima discurram luce per vrbem,*
> *Et referam* (lego, *Nec referam*) *lassus basia mille domum.*
> *Sed tu* (hæc facis scilicet & a prima luce discurris) *purpureis vt des noua nomina fastis.* (id est sis Consul)
> *Aut Numidum gentes, Cappadocumque petas.* (Proconsul videlicet.)
> *At mihi quem cogis medios abrumpere somnos,*
> *Et matutinum ferre patique lutum,*
> *Quid petitur?* (id est quid mihi est emolumenti?) *rupta cum pes vagus exit aluta,*
> *Et subitus crassæ decidit imber aquæ,*
> *Nec venit* (lego *Vt venit*) *ablatis clamator verna lacernis,*
> *Accedens gelidam seruus ad auriculam.*
> *Et rogat vt cœnes secum Lætorius, inquit,*
> *Viginti nummus! non ego, malo famem.*
> *Quod sit cœna mihi* (lego, *Cur sit*) *tibi sit prouincia merces?*
> *Et faciamus idem, nec mereamur idem.*

Martialis correctus.

Lego, *Aut faciamus idem, vel mereamur idem.* Sed de ista salutatione principum fœminarum, satis: dicemus infra de veneratione Imperatorum. ne tantum fœminas putes tumido fastu insaniuisse.

3 FERALES RELIQVIAS SINV FERRET.] Sinus hominis pars amicabilior, dictus κόλπος Græcis. & interdum accipitur pro parte vestimenti, quæ a genitalibus ad pedes venit. Ideo Sinus Dei accipitur pro *Sanctuario* quod semper fuit Deo gratissimum. Hier. Esai. 45. & eod. 18. cap. 65. Sic Cicero 14. epist. *Ipse vero sit in sinu meo, & in complexu semper.* Brutus Ciceroni. *Bibulum noli dimittere e sinu tuo.* D. Hier. ad Nepot. *Illum oculis, illum manibus, illum sinu tenebat.* Catull. lib. 5. epig. 6.

> *Quædam, inquit, tumidum sinum reducens,*
> *En his in niueis latet papillis.*

Papin. 6. Theb.

> *Credo sinus fidos, altricis & vbera mando.*

Sulpitia ad Cherintum.

> *Exorata meis illum Cytherea camœnis*
> *Attulit, in nostrum deposuitque sinum.*

Et Spartianus de Traiani cineribus idem scribit quod heic noster de Agrippina. *Antiochia digressus est ad inspiciendas reliquias Traiani quas Altianus, Plottina & Mathidia deferebant.* Noto autem quod sinu reponebantur nati homines, sinu mortui cineres portabantur. Papinius. —— *tellure cadentem*

> *Excepi, fouique sinu.*

Dicit *tellure cadentem*: nam nouiter nati, terris sistebantur, mox leuabantur apud paganos, & sinu reponebantur. Etiam apud Iudæos (apud quos iste mos, quia terra sistebantur, mox leuabantur, & sinu fouebantur) vmbilico præcidebantur & lauabantur, & saliebantur, etiam pannis inuoluebantur. Quod est notabile. Nam Ezechiel cap. 16. in exprobratione contra Hierusalem. *Quando nata es, in die ortus tui, non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non es lauta in salutem, nec sale salita, nec inuoluta pannis. Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi vnum de his, misertus tui; Sed proiecta es super faciem terræ, in abiectione animæ tuæ, in die qua nata es. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine, & laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te, & vnxi te oleo, & vestiui te discoloribus, & calciaui te ianthino, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus, & ornaui te ornamento: dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum, & dedi inaurem super os tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.* Quæ libuit attexere, quia nec trita, nec spernēda, ad misericordiam Dei noscendam, & vtilitatem nostram, & ad Iudæorum mores, a quibus Pagani. D. Augustin. 4. de Ciuit. Dei. *Rogabant Opem deam, id est Tellurem, vt propitio sinu illos exciperet.* Sic Sapient. cap. 7. de depositione in terra. *Ego natus accepi communem aerem,*

Sinu homines recens nati reponebantur.
Sinu cineres mortuorum gestabantur.
Mos nascētium puerorum corpuscula terris sistere.
Apud Iudæos etiam.
Qui statim leuabantur.
Mox sinu reponebantur.
Vmbilico præcidebantur.
Lauabantur.
Saliebantur.
Pannis inuoluebantur.
Vngebantur.
Ornabantur.

aerem, & in similiter factam decidi terram, & primam vocem similem omnibus emisi plorans. De mortuorum cineribus *sinu repositis.* Martialis lib. 9. epigram. 31.

Cappadocum saeuis Antistius occidit oris,
Rusticus, o tristi crimine terra nocens.
Rettulit ossa sinu chari Nigrina mariti,
Et questa est longas non satis esse vias.
Cumq. daret sanctã tumulis quibus inuidet vrnam,
Visa sibi est rapto bis viduata thoro.

Ossa in sinu posita.

Seneca pater Controu. 7. lib. 7. *Vnde tam graues paterni sinus? nunquid ossa filij reportas?* Sic in somno Calpurniae Caesaris vxoris, *Somniauit dirutam domum suam, & Caesarem confestim in sinum eius confugisse.* Papin. 5. Theb.

Vt miseros artus gremio miseranda recepit
Intexitque comis.

Tibullus lib. 1. eleg. 2.

—— non hic mihi mater
Quae legat in maestos ossa perusta sinus.

Idem poeta morem tangit colligendorũ cinerum antequam sinu reponerentur, eleg. 2. li. 3.

Mos colligendorum cinerum in exequiis.

Pars quae sola mei superabit corporis ossa,
Incincta nigra candida veste legat,
Et prius, annoso spargat collecta Lyaeo,
Mox etiam niueo fundere lacte paret:
Posthaec carbaseis humorem tollere velis,
Atque in marmorea ponere sicca domo.
Illic quas mittit diues Panchaia merces,
Eoique Arabes, diues & Assyria,
Et nostri memores lachrymae fundantur eodem:
Sic ego componi versus in ossa velim.

Primum in veste nigra. Mox vino lauare. Et lacte. Deinde condere. Floribus aspergere. Lachrymis rigare.

Virgilius etiam tetigit, his carminibus:

Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit,
Relliquias vino, & bibulam lauere fauillam,
Ossaque lecta cado texit Corinaeus aheno.

Ossa cado aheno reposita.

D. Hier. ad Vigil. *Reliquias Martyrum vase aureo positas* scribit, *easque pretioso velamine tectas*, quas Christiani magni faciebant. Vide Eunapium in Aedesio. Sic Prudentius *venerandam humum* vocat, in qua repositae. Nam in Hymno D. Eulaliae Virg. & Mart.

Reliquiae Martyrum in vasis aureis.

Relliquias cineresque sacros
Seruat humus veneranda sinu.

Tectis pretioso velamine.

Noto autem apud Rom. ea quae chara, poni in gremio solita. Sueton. in Calig. cap. 25. *Infantem autem Iuliam Drusillam appellatam per omnium Dearum templa circumferens, Mineruae gremio imposuit.* Et idem Galba cap. 4. *Simulachrum aeneum, Deae cubitali maius, iuxta limen inuenit, idque gremio suo Tusculum auexit.* Sic vxores in mensa, suorum maritorum *gremiis* recumbebant. Iuuenalis:

Chara omnia in gremio posita.

—— - gremio iacuit noua nupta mariti.

Et Apul. 7. Met. *Accumbebat summum thorum maritus, Psychen gremio suo complexus.* Et Terent. in Adelph. *In sinu suo positurum puerum dicebat.* Sed Apellis me vexat morbus, manum a tabula tollere nescio. heic, sum finitor, & terminum pono.

Vxores in mensa gremiis maritorum innexa.

4 INFOELICI FOECVNDITATE FORTVNAE TOTIES OBNOXIA.] Quia Liuia nullis ab Augusto sublatis liberis, inuidebat. Est enim naturalis haec inter mulieres inuidia, vt foecundis inuideant steriles, pulchris deformes. Et ille sexus sine inuidia nunquam, aut raro. Sic Rachel inuidit Liae, nec inuidiam effugit sororum amor. haec in Bibliis. in Apuleio vero Psychae sorores sororis faelicitati inuident. haec in fabulis. Et Plautus sapienter.

Explicatus Tacitus.

Inuidere, alij bene esse, tibi male esse miseria est.
Qui inuident, egẽt; illi quibus inuidetur, rem habẽt.

Pisonem interim apud [1] Coum insulam nuntius adsequitur, excessisse Germanicum. Quo intemperanter accepto, [2] caedit victimas, adit templa, neque ipse gaudium moderans, & magis insolescente Plancina, quae [3] luctum amissae sororis, tum primum laeto cultu mutauit. Adfluebant centuriones, monebantque, prompta illi legionum studia, repeteret prouinciam non iure ablatam & vacuam. Igitur quid agendum consultanti M. Piso filius properandum in vrbem censebat: nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas aut inania famae pertimescendá: discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non poena: & ademptione prouinciae satisfactum inimicis. Quod si regrederetur, obsistente Sentio, ciuile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recẽs Imperatoris sui memoria, & penitus infixus in Caesares amor praeualeret. Contra Domitius Celer ex intima eius amicitia disseruit, *vtendum euentu. Pisonem non Sentium Suriae praepositum. Huic fasces & ius praetoris, huic legiones datas: Si quid hostile ingruat, quem iustius arma oppositurum, qui legati authoritatem, & propria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant. Plerunque innocentes recenti inuidiae impares. At si teneat exercitum, augeat vires, multa quae prouideri non possint, fortuito in melius casura.* [4] * *An festinamus cum Germanici cineribus adpellere, vt te inauditum & indefensum planctus Agrippinae, ac vulgus imperitum, primo rumore rapiant?*

De hoste mortuo laetari, iniquae mentis nota est; sed diis sacrificare, magna nequitia.

Foeminae cultu suo suos affectus perhibent.

Inania famae non pertimescenda.

Rumoribus relinquẽdum tempus quo senescant.

Fortuita saepe cadunt in melius.

* An festinas littus

In principum funere nulli impensius mœrent quam qui maxime lætantur.

Est tibi Augustæ conscientia, est Cæsaris fauor, sed in occulto: & periisse Germanicum nulli iactantius mœrent, quam qui maxime lætantur.

Cos nobilissima insula. *Conchyliis laudata.* *Coæ vestes.* *Cos Asclepiadarum, Hippocratis & Philetæ mater.*

1 COVM INSVLAM.] Quæ *nobilissima* dicitur a Plinio, vbi vicinas Asiæ insulas describit. Iuuenalis a conchyliis laudat, cum ait:

——Spartana chlamys, conchylia Coa.

Inde Coæ vestes. Propert. lib. 2. eleg. 1.

Siue togis illam fulgentem incedere Cois,
Hoc totum e Coa veste volumen erit.

Est in Antholog. epigramma de laudibus huius insulæ, quæ Asclepiadas & Hippocratem Coum genuit: Tam claro filio beata. Etiam Philetam Poetam magno præditum iudicio, ait Strabo: & quem laudauit antiquitas & nunc requirit posteritas.

Pagani magna reuerentia templa ingredientes. *Templa in gaudio velata fronde.* *Etiam velleribus.*

2 CÆDIT VICTIMAS, ADIT TEMPLA.] Quod magna reuerentia peragebant pagani. Ita enim Seneca Nat. Quæst. 7. cap. 30. *Si intramus templa, compositi; si ad sacrificium accessuri, vultum submittimus, togam adducimus, in omne argumentum modestiæ fingimur*, &c. Vt autem templa & victimæ in luctu, ita & in gaudio. Diximus de aris supra: nunc de templis & victimis. Nam noster in funere Germanici dixit. *Victimas atque aras Diis manibus statuentes.* Et Annal. 14. de morte Agrippinæ. *Aditurum principem defunctæ templum.* In lætitia, libro eodem de vxore Pisonis. *Dehinc adire templa, cædere victimas, & lætitiam testari.* Et eodem libro. *Exin læti Capitolium scandunt, Deosque tandem venerantur.* Sueton. in Calig. *Vt arbitrium ei omnium rerum tributum est, tanta lætitia publica, vt tribus proximis mensibus, ac ne quidem totis, supra centum sexaginta millia taurorum cæsa tradantur.* Apul. 4. Met. *Consensit parentum tabulis etiam maritus nuncupatus ad nuptias officio frequenti cognatorum & affinium stipatus, templis & ædibus publicis victimas immolabat.* Ouid. 12. Met.

Victor ab Oechalia Cenæo sacra parabat
Vota Ioui.

Erat autem moris, & templa, & priuatas ædes in gaudio *velare fronde*, & festis *velleribus*. De fronde Satyricus 6.

Ornentur postes, & grandi ianua lauro.

De vellere Virgil.

Velleribus niueis, & festa fronde reuinctum.

Et tapetis.

Etiam *tapetis*. Claud. 3. de raptu.

Pars aulæa tenent, alij prætexere ramis
Limina.

Sparsa floribus.

Spargebant etiam *floribus*. Iuuenalis Sat. 12.

——omnes violæ iactabo colores.

Vestibus substrata.

Etiam *vestibus* substrata templa. Plutarch. in Alcib. vbi de Plinteriarum festo. Quod apud Christianos inualuit, vt Paulinus docet. Nolanus in natali S S. Fœlicis & Ceronis. Et in Actis Apost. cap. 14. *Coronas ante ianuas adferens.* Et certe Christianorum configit oculos hæc Paganorum reuerentia erga templa, & in prosperis aduersisque gratiarum actio. Quanquam D. Chrysostomus in Homilia, *Fides sine operibus mortua*, eadem monet. *Stemus trementes & timidi demissis oculis, erecta vero anima gementes sine voce iubilemus corde.* Sed frustra monet. plura non dico. nam mihi nulla in his rebus censura est; & si foret, cassa foret, & cæca.

Opposita vestis luctus & gaudij. *In luctu atrati. In gaudio albati.* *Diis inferis nigra hostia. Superis alba.*

3 LVCTVM LÆTO CVLTV MVTAVIT.] Apud omnes fere gentes, opponuntur *vestimenta luctus* & *gaudij*, & in luctu atrati, in gaudio albati Romani erant. Sic Diis inferis furuæ, Diis superis albæ hostiæ cadebant. Apud Iudæos Iudith. cap. 16. *Exuit se vestimentis lætitiæ.* Et longe ante Exod. 33. *Nullus ex more indutus est cultu suo* (id est solitis & lætis vestimentis) *sed lugubribus*: quippe hoc in luctu. Et Reg. lib. 2. cap. 14. de Tecuite fœmina. *Lugere te simula, & induere veste lugubri, & ne vngaris oleo, vt sis quasi mulier iam plurimo tempore lugens mortuum.* Liuius 35. *Quid aliud in luctu quam ornatum & purpuram ponunt? id cum eluxerunt, sumunt.* Dixi Romanos atratos in luctu. Et vere dixi. Halicarnass. li. 4. *Lucretiæ corpus lectica nigris vestibus strata, deportatum* narrat. Et Iuuenal. Sat. 10.

Lugentium vestis nigra.

Hæc data pœna diu viuentibus, vt renouata
Semper clade domus, multis in luctibus, inque
Perpetuo mœrore, & nigra veste *senescant.*

Et Macrob. lib. 1. cap. 11. *L. Crasso oratori fuit exprobratum in Senatu, murænam in piscina domus suæ mortuam atratum luxisse, vt filiam suam.* Et in Hadriano Xiphilinus ex Dione, narrat atratum eum fuisse per nouem dies in luctu. Apuleius 7. *Mater, pueri mortem deplorans, acerbo fletu, & lachrymosa fuscaque veste contecta ambabus manibus trahens cinerosam canitiem, eiulans & exinde proclamans.* Varro apud Nonium. *Propinquæ adolescentulæ, proximæ amictæ nigello & capillo demisso funus sequuntur.* Tibullus lib. 1. eleg. 2. scribit candida ossa nigra veste legi.

Incincta nigra candida veste legat.

Pisani in obitu L. Cæsaris filij Augusti edicunt, *vt omnes Pisani ciues sint pullis amicti.* Et Ouidius 6. Metam. de Philomela & Progne.

Deripit ex humeris auro fulgentia lato,
Induiturque atras vestes, & inane sepulchrum
Constituit. Et idem lib. 4. de Thisbe.

——pullosque & luctibus aptos
Semper habe fœtus.

D. Augustinus epist. 199. ad Ecditiam. *Quid absurdius quam mulierem de humili veste viro superbire, cui te potius expediret obtemperare candidis moribus, quam nigellis vestibus repugnare?* Nam de viduæ habitu heic loquitur. Iuuenalis.

Si magna Asturici cecidit domus, horrida mater,
Pullati proceres, differt vadimonia Prætor.

Prætexta pulla nulli alij licebat vti, quam ei qui funus faciebat, ait Festus in *Prætexta*. Et sane alba vestis indicium iucunditatis; atra, luctus & calamitatis. Persius Sat.

——sint omnia protinus alba.

Et Vopiscus in Tacito Imp. *Quo in principem lecto, senatores elati, lætitia albati sederunt, atque albas hostias immolarunt.* Hippocrates in Aphorismis; τὰ μέλανα [illegible], loquens de nigris excrementis ægrotantium virorum & morientium. nam nigrum, mortis symbolum. D. Cyprianus lib. de Mortal. *Contestarer assidue, & publice prædicarem, fratres nostros non esse lugendos successione Dominica* (lego iussione dominica. Nam hoc dominus iubet, Exi miles de statione) de *sæculo liberatos; cum sciam non eos amitti, sed præmitti, recedentes, præcedere, vt proficiscentes & nauigantes,*

Christiani mortui non lugendi.

nauigantes,

uigantes, desiderari eos debere, non plangi. Nec accipiendas heic esse atras vestes. Seneca de Octauia Augusti sorore, *Aures suas, ait, aduersus omne solatium clausit, assistentibus liberis, nepotibusque, lugubrem vestem non deposuit.* At illa vestis atrata erat. Nam Paulus Iurisconsultus sent. 1. tit. vlt. *Is qui luget abstinere debet a conuiuiis, & ornamentis, & alba veste.* Horatius 9. Epod.

Pagana mulier in luctu filij consolationem non admittit.

Terra marique victus hostis Punico
Lugubre mutauit sagum.

Et Terent. in Phorm. Non Græco tantum, sed Romano more, in luctu funeris.

Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida,
Lachrymæ, vestitus turpis.

Sed clarissime D. Hier. ad Saluinam. *Tu vero,* inquit, *quæ in tumulo mariti, sepelisti omnes pariter voluptates, quæ littam cerussa & purpurisso faciem super feretro eius lachrymis diluisti, quæ pullam tunicam, nigrosque calceos, candidæ vestis, & aurati socci depositione sumpsisti.* Qua re nihil clarius. sed ingeminat eundem morem idem Diuus ad Principiam, vbi de Marcella vidua. *Ab hac,* inquit, *primum est confusa gentilitas, dum omnibus putauit* (lego, *patuit*) *quæ esset viduitas Christiana, quam & conscientia, & habitu profitebatur. Illæ enim solent purpurisso, & cerussa ora sua pingere, sericis nitere vestibus, splendere gemmis, aurum portare ceruicibus, & auribus perforatis, rubri maris pretiosissima grana suspendere, flagrare musco mure, maritos ita plangere, vt tandem dominatu eorum se carere lætentur; quæruntque alios, non quibus iuxta Dei sententiam, seruiant, sed quibus imperent. Vnde & pauperes eligunt, vt nomen tantum virorum habere mereantur, qui patienter riuales sustineant, si mussitauerint, illico proijciendi. Nostra vidua talibus vsa est vestibus, quibus arceret frigus, non membra nudaret. Aurum, vsque ad annuli signaculum, repudiauit, & magis in ventribus egenorum, quam in marsupiis recondens.* Et sane in luctu aurum repudiatum scribit. Ita Terent. in Heaut.

Mos Christianarum mulierũ sepelire cum marito omnes seculi delicias.

Vittam ponere.

Cerussam & purpurissum linquere.
Pallam induere.
Aureos calceos abiicere.
Nigellos assumere.
Vidua lasciuientes.
Viduarum lascuientium habitus.
Aurum repudiatum a Christianis matronis.
Ad signaculum vsque.

Sine auro tum ornatam
Ita vti quæ ornantur sibi.

Loquitur de luctuosa muliere. Etiam puellæ Deo votæ pullis vestibus, & nigris calceis vtebantur, quia eis luctus perpetuus in voto. Idem Diuus de vitando susp. contuber. *Inter lasciuas puellas, & comatos, linteatosque iuuenes, furuarum vestium puella gradieris.* Et addit. *Vestis illa vilis, & pulla, animi iacentis indicium est.* De calceo, sic eodem. *Caliga ambulantis, & nigella, & nitens, stridore ad se iuuenes vocat.* Et rursus idem ad Iulianum. *Quæ leto vultu mores tulit filiarum. Quod, inquit, quadragesimo die dormitionis earum, lugubrem vestem mutaueris, & dedicatio Martyris, candida tibi vestimenta reddiderit.* Sed & Claud. de raptu Proserpinæ 3.

Eleemosynas frequentius faciebant.

Votæ deo mulieres.

Nunc sibi mutatas horret nigrescere vestes.

Nonius Marcellus. *Pullus color, est quem nunc Hispanum, vel Bæticum dicimus.* Varro 4. de vita P. R. *Vt dum supra terram essent, vicinis lugerent funere ipso, vt pullis pallis amictæ.* Quidam putant sordidam vestem eandem cum pulla, sed errant, ex L. 15. §. generaliter. D. de iniuriis, quæ ea distinguit. *infamiam alicui fieri, si ad inuidiam alicuius, veste lugubri vtatur, aut squallida, aut si barbam demittat, vel capillos submittat.* Nam hæc omnia lugentium sunt. Sed distincta fuit vestis *lugubris a squallida.* Apul. sub Adriano, lib. 3. Met. de vidua. *Inter hæc, inquit, quædam mulier per medium theatrum lachrymosa & flebilis, atra veste contecta, paruulum quendam sinu tolerans, decucurrit. Miseremini, inquit, indignè cæsorum, nostræque viduitati, ac solitudini, de vindicta solatium date.* Idem Apuleius loquens de cultu lugubri matronarum, etiam in ædibus priuatis, sic scribit loco mendoso lib. 2. *Illico, inquit, me produxit ad domum quampiam, cuius in ipsis foribus obseptis, per quandam breuem posticulam, initio vocat me, & conclaue quoddam obseratis liminibus vmbrosum demonstrabat.* Lego, *conclaue quoddam ceratis luminibus vmbrosum, demonstrabat.* Nam si obserata, & clausa limina, quomodo vmbrosum conclaue existimat, quod non videbat? Interpretor autem de cubiculo mulieris lugentis, in quo clausis vndique fenestris, nullum lumen subibat, præterquam vmbrosum, quod ardentia funalia reddebat. Seruius ad 1. Æn. *Funalia,* inquit, *quæ intra ceram sunt, & ita funus dictum a funalibus accensis.* Hodie etiam principibus fœminis, apud nos illa vmbrosa conclauia sunt in luctu; funalibus tantum ardentia. D. Ambrosius de viduitate. *Cum accensis funalibus vox dicitur (nox ducitur forte) nonne pompæ funebris exequias magis putat, quam thalamum præparari?* Ita Martialis lib. 4. epig. 58.

In tenebris luges amissum Galla maritum:
Nam plorare pudet te, puto, Galla, virum.

Non inficior tamen in luctu *albatos* fuisse Romanos, sed in *publico funere* tantum, & more Græco, dum exequiæ procedebant. Aliter enim atrati erant. Nam Sidonius lib. 5. epist. ad Thaumastum. *Incedunt albati ad exequias, politi ad Ecclesias, pullati ad nuptias.* Et his verbis exprobrat peruersionem ritus apud eos: nam non albati, sed pullati, ad exequias procedebant, & ad Ecclesias non culti ad elegantiam, sed induti ad munditiem. in nuptiis vero non atrati, & pullati, sed albati. Non sileo tamen quod me Prudentius docuit, in Christianorum defunctorum exequiis, velis albis Ecclesiam ornari consueuisse, quod de publicis intelligo. Nam Hymno defunctorum, sic ille:

Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos est.

Quod iuuat opinionem meam, in publico funere albatos, in priuato atratos fuisse. Et olim apud Francos matronæ in luctu velo albo amictæ. Hodie more Italico ex candidis atratæ prorsus. Verum candor in luctu & color albus apud Christianos in funere, non amissos, sed præmissos; non mortuos, sed viuentes Christianos demonstrabant.

4 AN FESTINAMVS.] Male scriptum *festinamus*, cum hoc loco tantum de Pisone loquatur. Et ego cucurbita si crederem: nam adiicit, *vt te inauditum & indefensum rapiant.* Celer in hoc actu, nullas partes habet: itaque lego, & ita corrigo. *An festinas littus cum Germanici cineribus appellere? vt te inauditum, &c.* Qui scilicet cineres, tibi maiorem mouebunt inuidiam. Ergo non est cunctandum, sed delendum & emendandum, scripturientium vitium.

Tacitus correctus.

Ratio correctionis.

Haud mole magna Piso promptus ferocibus, in sententiam trahitur. missisque ad Tiberium epistolis, *incusat Germanicum luxus & superbiæ: seque pulsum vt locus rebus nouis patefieret: curam exercitus eadem fide qua tenuerit, repetiuisse.* Simul Domitium impositum triremi vitare littorum oram, præterque insulas lato mari pergere in Suriam iubet. concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas; traiectisque in continentem nauibus, vexillum tironum in Suriam euntium intercipit. Regulis Cilicum vt se auxiliis iuuarent, scribit, haud ignauo

Vitanda bella ciuilia.

ad ministeria belli iuuene Pisone, quanquam suscipiendum bellum abnuisset. Igitur [1] oram Lyciæ ac Pamphyliæ prælegentes obuiis nauibus, quæ Agrippinam vehebant, vtrinque infensi arma primo expediere: dein mutua formidine, non vltra iurgium processum est. Marsusque Vibius nuntiauit Pisoni, Romam ad dicendam causam veniret. Ille eludens respondit, adfuturum vbi [2] prætor qui de veneficiis quæreret, reo atque accusatoribus diem prædixisset. Interim Domitius

Quædã prouinciæ nouitatibus aptæ.

[3] Laodiceam vrbem Syriæ adpulsus, cum hiberna sextæ legionis peteret, quod eam maxime nouis consiliis idoneam rebatur, a Pacuuio legato præuenitur. Id Sentius Pisoni per litteras aperit, monetque ne

Qui petit Rempublicam, pro Republica se pugnare asserit.

castra corruptoribus, ne prouinciam bello tentet. Quosque Germanici memores, aut inimicis eius aduersos cognouerat contrahit, magnitudinem imperatoris identidem ingerens, & Remp. armis peti: ducitque validam manum, & prælio paratam. Nec Piso, quanquam cœpta

Tutissima e præsentibus sequenda.

secus cadebant, omisit tutissima e præsentibus. Sed [4] castellum Ciliciæ munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat. Nam admistis desertoribus, & tirone nuper intercepto, suisque & Plancinæ seruitiis, auxilia Cilicum, quæ Reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Cæsarisque se legatum * testabatur *prouincia, quam is dedisset, arceri, non a legionibus (earum quippe accitu venire) sed a Sentio, priuatum odium falsis criminibus tegente:* [5] * *consisterent in acie, non pugnaturis militibus, vbi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum, si iure ageretur, potiorem; si armis, non inualidum vidissent.* Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo & derupto. Nam cætera mari cinguntur. Contra veterani ordinibus ac subsidiis instructi. [6] hinc militum, inde locorum asperitas. Sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia ad subitum vsum properata. Vt venere in manus, non vltra dubitatum, quam [7] dum Romanæ cohortes in æquum eniterentur: vertunt terga Cilices, seque castello claudunt. Interim Piso classem haud procul opperientem oppugnare frustra tentauit: regressusque, * & pro muris modo [8] semet afflictando, modo singulos nomine ciens, præmiis vocans, seditionem cœptabat: adeoque commouerat, vt signifer legionis sextæ signum ad eum transtulerit. Tum Sentius occanere cornua, tubasque, & peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissimum quemque

* testabatur vt prouincia.

* consisterent tantum in acie, non pugnaturos milites.

* & pro muris modo sua castra metatus ad conflictandum, modo singulos

Comprimẽda vi seditio, & statim: alioqui erupturæ in scelus.

succedere: alios tormentis hastas, saxa, & faces ingerere. Tandem victa pertinacia Piso orauit, vti traditis armis maneret in castello, dum Cæsar, cui Syriam permitteret, consulitur. Non receptæ conditiones: nec aliud quam naues, & tutum in vrbem iter concessum est.

Lycia. 1 ORAM LYCIÆ AC PAMPHYLIÆ.] De Lycia diximus. At Pamphyliam D. Hieronym. ait esse *prouinciam Asiæ, in qua Pergæ vrbs.* *Pamphylia.* Et Dianæ fanum olim. Strabo 14. Et de ea fit mentio in epistolis D. Pauli, & in Act. Apostol. quæ ab Amphilochi socijs Calchantisque sua habuit initia, dum Troia redeuntes vna commiscentur. Idem Strabo.

2 PRÆTOR QVI DE VENEFICIIS QVAERERET.] Duo fuere ordinarij in vrbe Prætores, vrbanus, & peregrinus: ille inter ciues, hic inter peregrinos cognoscebat & ius reddebat. *Duo prætores in vrbe primū.* Alij tamen postea creati, ita vt 12. creauerit Augustus, Sylla vero quatuor ante Augustum; inter quos, vnus qui de veneficijs quæreret. Lego apud Liuium lib. 40. lib. 8. cognitionem de veneficijs susceptam, sed in priuato, & a maritis contra vxores, in quarum capita ius habebant. Postea illa cognitio ad prætores. Nam ita scribit libr. 14. *Commissum C. Clodio prætori, qui in locum Minutij suffectus erat, vt de veneficijs qui in vrbe, propinsve vrbem decem millibus passuum admissa essent, cognosceret.* Tamen lego apud Festum, *veneficos 35. tribus non condemnare, quia ipsi indicta causa occiderentur.* Verba autem Taciti accipe, vt eludat Piso, non vt respondeat.

3 LAODICEAM.] Ab Laodice matre Seleuci Nicanoris, qui eam condidit. *Laodicea a Laodice.* Strabo libro 17. Et vocat eam *portuosam*, & optimo loco sitam, ad oras maris, & præter cætera feracitate optimi vini conspicuam. Fuit autem nobilis ciuitas Cœlesyriæ, & vocata est *Laodicea ad Libanum.* *Dicta ad Libanum.* Plin. lib. 5. cap. 33. ideo Tacitus addit Laodiceam vrbem Syriæ. Nam altera est Laodicea in Asia, *Altera in Asia.* quam idem author vocat *celeberrimam*, *Celeberrima.* impositam Lyco flumini, latera alluentibus Asopo, & Cypro; *Ad Lycum.* Primo appellata *Diospolis*, dein *Rhoas.* De ea D. Ioannes in Apocalyp. angelo Laodiceæ. *Scio opera tua; quia neque frigidus es, neque calidus: vtinam frigidus esses, aut calidus. Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Premenda verba & exprimenda nimis. De ea dicetur infra, nam veniet in manum.

4 CASTELLVM CELENDERIS.] Oppidum vocat Plinius libr. 5. cap. 27. & in regione Celenderite, *Celenderis ciuitas quæ portum habet*, ait Strabo 14. Hanc vrbem Ciliciæ principium quidam faciunt, non Coracsium, e quibus est Artemidorus. Strabo 14. Μελανία καὶ Κελένδερις πόλις.

5 CONSISTERENT.] Sensus planus est, sed verba non respondent; in quibus est aliquid quod possit desiderari. legerem lubens: *Consisterent tantum in acie, non pugnaturos milites, vbi*, &c.

6 HINC MILITVM.] Excusa bene stat. nam asperitas, non tantum loci, sed militis. Sic Horat. ode 1. *acrem militiam* dixit, id est *asperam*: & alibi, *gnauus & asper.* Et *sæuitiam Centurionum*, noster lib. 1. qui rigidi dicti, & asperi. Muretus legit, *militum vis*, quod probarem, si *vi* legendum esset. Nam verbum *militum* recipit *vi*, non *vis*.

7 DVM ROMANÆ COHORTES IN ÆQVVM ENITERENTVR.] Id est, vsque dum æquis locis adortæ essent Pisonianos milites. Nam in colle arduo & abrupto Piso suas copias explicauerat: quem vbi cohortes Romanæ scanderent, paulum dubitatum fuit: vbi ex æquo ventum ad manus, tunc nulla dubitatio.

8 SEMET ADFLICTANDO.] Non est credibile Pisonem virum arrogantis animi, & primæ nobilitatis & ex stirpe Numæ regis, nec fortunæ succumbentem, semet afflictasse. *Tacit. correct.* Tum quod sequentia non conueniant. Et nisi mea mens vapa est, locus hic stare, vt est, minime potest: cum sit sine apta verborum serie, & sine sensu, & contra Pisonis mores & historiam. Lego igitur: *Et pro muris modo sua castra metatus.* Nam *metari castra* vsitatum est nostro authori, & alijs probis authoribus. Tacitus 3. Annal. *Castra metati, signa statuunt.* Et supra: *Metanti castra Cæsari Angriuariorum defectio nuntiatur.* Quod fiebat *decempeda.* Cicero Philipp. 17. *Paxa peritus metator & callidus vrbem iam decempeda diuiserat.* Sic Virg. dixit in Culice.

Metabat sese circum loca.

Et metatis castris circa muros pugnabant. Inde *metatores* in L. 9. de proxim. sacr. scrin. lib. 12. *metatores qui castra designant*, ait Isid. 10. Orig. Inde titulus de metatis lib. 12. Cod. Sallust. in Iugurth. *Cum ortu Solis castra metabatur.* Reposui *ad conflictandum.* Nam illa verba ex vero sensu authoris. Et (*m*) quæ addenda erat verbo (*conflictando,*) est in principio verbi sequentis (*modo.*) Et quod heic scribit, *sua castra metatus, pro muris ad conflictandum:* author noster, sed alijs verbis, supra de eodem, *Pro munimentis castelli, manipulos explicat.* Et lib. 14. *Prælium pro muris ausi sunt.* Et nota omnes litteras verbi (*semet*) sigla esse. Nam *S* pro *sua*, *C*, pro *castra*, *MET*, pro *metatus.* Sed litteram *C* in *E* verterunt. Sic in *S. C.* pro *Senatusconsulto*, *E* pro *C*, exscriptores reposuere in his verbis, *Syriæ exsequutio*, pro *Syria, ex S C.* Tacitus infra Ann. Et ne mireris nostrum acumen vel spernas, apud Festum *E* pro *C*, & *C* pro *E*.

At Romæ postquam Germanici valitudo percrebruit, cunctaque, vt ex longinquo aucta in deterius adferebantur, dolor, ira, & erumpebant questus. *Roma ereptū bonum principem luget.* Ideo nimirum in extremas terras relegatum: ideo Pisoni permissam prouinciam: hoc egisse secretos Augustæ cum Plancina sermones: vera prorsus de Druso seniores locutos, displicere regnantibus ciuilia filiorum ingenia: neque ob aliud interce-

ptos, quam quia Populum Rom. æquo iure complecti, reddita libertate, agitauerint. Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, vt ante edictum magistratuum, ante senatusconsultum, sumpto iustitio, [2] desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia & gemitus, nihil compositum in ostentationem. Et quanquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis mœrebant. Forte negotiatores, viuente adhuc Germanico, Syria egressi, lætiora de valitudine eius attulere. Statim credita, statim vulgata sunt. Vt quisque obuius (quamuis leuiter audita) in alios, atque illi in plures cumulata gaudia transferunt; cursant per vrbem, moliuntur templorum fores. Iuuat credulitatem nox, & promptior inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum acrius doluit.

Qui non luget palam, luget in occulto impensius.

Rumore falso plebs attollitur.

Falsa tempore ac spatio vanescunt.

1 Ex longinqvo avcta.] Sic Tacitus. *Cuncta, vt mos famæ, in maius credita.* Annal. 3. Lucanus lib. 1.

-- Sic quosque pauendo
Dat vires famæ, nulloque authore malorum,
Quæ fluxere timent.

Iustinus: *Fama rem in maius extollit & militum animos rerum nouitate terret.* Sed quia hic locus postulat, lubet sanare & explicare Tertullianum in descriptione famæ: quæ certe elegans, sed vitiata paulum. in Apologet. *Cur fama malum? (* quod Virgilianum est, *) quia velox? quia index? an quia mendax? Quæ, ne tunc cum aliquid veri adfert, sine mendacij vitio est: detrahens, adijciens, demutans de veritate. Quid quod ea illi conditio est, vt non nisi cum mentitur, perseueret? & tandiu viuit, quandiu non probat? Si quidem vbi probauit, cessat esse, & quasi officio nuntiandi functa, rem tradit. Exinde res tenetur, res nominatur. nec quisquam dicit (verbi gratia) Hoc Romæ aiunt factum, aut, Fama est, illam prouinciam sortitum, sed, Sortita est illa prouincia, &, Hoc factum est Romæ. Fama, nomen incerti,* (id est incertæ rei,) *non habet locum vbi certum est.* (id est vbi res certa est.) *An vero famæ credat, nisi inconsideratus? quia sapiens non credit incerto. Omnium est æstimare, quantacunque illa ambitione diffusa, quantacunque asseueratione constructa, quod ab vno aliquando principe exorta sit, necesse est. Exinde in traduces linguarum & aurium serpit, & ita modici seminis vitium, cætera rumoris obscura.* (lego, *obscurat*) *vt nemo recogitet, num primum illud os mendacium somniauerit, quod sæpe fit, aut ingenio æmulationis, aut arbitrio suspicionis, aut non noua, sed ingenita quibusdam mentiendi voluptas. Bene autem quod omnia tempus reuelat, testibus etiam vestris prouerbijs, & sententijs, ex dispositione naturæ quæ ita ordinauit, vt nihil diu lateat, etiam quod fama non distulit.* Papin. in Theb.

Tertullianus correctus.

Egregia de famæ natura.

Fama per Aonium rapido vaga murmure campum
Spargitur in turmas, solito pernicior index,
Cum lugenda refert.

Author belli Troiani Anglus, qui falso Dares Phrygius de quo dixi, ita de fama loquitur argute & sapienter.

Et iam fama loquax rapiens ex ore potentum
Quod ferat in vulgus, placidas quod spargat in vrbes,
Prœlia mota canens: illamne nocentis Auerni
Progeniem, cœliue rear? quæ murmura rerum
Occulta extenebrat, redditque latentia luci.
*Imo, quis e supera * contendet pace creatam*
Turbatricem hominum? quæ sancta silentia Regũ
In mundi perfert aures, & plebis in ora
Dissipat arcanum curæ furata silentis?

* contendat

Pulchra me hercule, nec huic sæculo adsignanda. Nostri Iurisconsulti varie exagitant, an famæ sit credendum. Sed qui famæ credit, plerumque mendaci & infami credit.

Qui famæ credit, infami credit.

2 Desererentvr fora.] Sic Plinius de Regibus Taprobanæ insulæ defunctis. *Rege consumpto mœret plebs ignauo dolore: non cibos conuehit, non procedit, tristi tantum murmure glomeratur circa corpus eius, subtrahitur deductæ multitudini, alias spectantes examinantur, luctum non minuunt. Tum quoque ni subueniatur fame moriuntur.* En Barbarorum amor in reges.

Honores mortuo decreti.

Honores, vt quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti, decretique: vt [1] nomen eius Saliari carmine caneretur, [2] sedes curules [3] sacerdotum Augustalium locis, superque eas [4] querceæ coronæ statuerentur; ludos Circenses eburna effigies præiret, neue quis Flamen aut Augur in locum Germanici, nisi gentis Iuliæ, crearetur. [5] Arcus additi Romæ, & apud ripam Rheni, & [6] in monte Syriæ Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac mortem ob Remp. obijsse:

obijſſe : ſepulchrum Antiochiæ vbi crematus : tribunal [7] Epidaphne, quo in loco vitam finierat. Statuarum, [8] locorumue in * quis colere- tur, haud facile quis numerum inierit. Cum cenſeretur [9] clypeus, auro, & magnitudine inſignis, [10] inter autores eloquentiæ, adſeruit Tiberius ſolitum, paremque cæteris dicaturum. [11] Neque enim elo- quentiam fortuna diſcerni, & ſatis inluſtre, ſi veteres inter ſcripto- res haberetur. Equeſter ordo cuneum Germanici appellauit, qui Iuniorum dicebatur : inſtituitque [12] vti turmæ Idibus Iulij imaginem eius ſequerentur. Pleraque manent, quædam ſtatim omiſſa ſunt, aut vetuſtas obliterauit. Cæterum recenti adhuc mœſtitia, ſoror Germanici Liuia, nupta Druſo, [13] duos virilis ſexus ſimul enixa eſt. [14] Quod rarum, lætumque etiam modicis penatibus, tanto gaudio principem adfecit, vt non temperauerit, quin iactaret apud patres, nulli ante Romanorum eiuſdem faſtigij viro geminam ſtirpem edi- tam. Nam cuncta etiam fortuita ad gloriam vertebat. Sed popu- lo tali in tempore id quoque dolorem tulit, tanquam auctus libe- ris Druſus domum Germanici magis vrgeret.

** queis*

Eloquentia fortuna non diſcernitur.

Duos maſcu- los Liuia eni- xa ſimul.

1 Nomen eivs Saliari carmi- ne.] Salij a *Salio Arcade*, qui cum Euan- dro in Italiam venit; quique ante Romam conditam, in ara maxima, Herculi ſacra ſal- tauit : Saltatio autem illa erat ter humum quatere pede. Nam Horat. 4. od. 1.

Salij a Salio Arcade.
Saltare ante aras antiquum Romanis.
Etiam Iudæis.

In morem Salium ter quatiens humum.

Et lib. 1.

Neu morem in Salium ſit requies pedum.

Sic *Saltuares inſulæ dictæ* a ſaltando, *quo- niam ad ſymphoniæ cantum & ad ictus modu- lantium pedum mouεantur.* Plinius libr. 2. capi- te 97. Hanc autem ſaltationem vrbe condita tranſtulit Numa ad ſacra Gradiui Martis. Macrob. 3. Satur. cap. 12. Et Plutarchus a *Sa- liendo Salios* dictos ait in Numa. Et ſane pla- candis Dijs, ſaltationes, theatra, carmina, & circos inuenere in Italia Romani. Val. libr. 2. cap. 4. Quibus vſitatum fuit verbum, *am- truo & amtruo,)* id eſt, circumtrudo. Nam *true- re* priſcis Romanis eſt trudere.

Numa Salios ad Gradiui Martis ſacra tranſtulit.

Præſul vt amtruat inde & volgus redamtruat olli.

Nam ſaltatio & exultatio Saliorum incipiebat a Pontifice, & a vulgo ſequebatur. Quod nos Franci imitamur in his ſaltationibus quas vo- camus vulgo *Branſles*. Nam agunt ſe & tru- dunt mutuo & circulariter ij qui ſaltant, v- nuſque alterum trudit & alter retrudit. Et hæ ſaltationes a Iudæis, qui ante fuſilem vitu- lum ſaltabant. cap. 32. Exod. *Cum*, inquit, *ap- propinquaſſet ad caſtra, vidit vitulum, & cho- ros.* Et lib. 2. Reg. ita ſcribitur. *Dauid & om- nis domus Iſrael, ducebant arcam teſtamenti Do- mini, in iubilo, & in clangore buccinæ : cumque in- traſſet arca Domini in ciuitatem, Michol filia Saul, proſpiciens per feneſtram, vidit regem Dauid ſub- ſilientem, atque ſaltantem coram Domino, & de- ſpexit eum in corde ſuo.* Ab illo claro fronte, paganorum turbulenti riuuli, & lutulenti. Salij autem poſtea inſtituti Romæ. Nam ita Liuius lib. 1. *Salios autem Marti Gradiuo legit, tunicæque pictæ inſigne dedit, & ſuper tunicam, æneum pectori tegumen, arma, quæ ancilia vo- cantur, ferre, & per vrbem ire canentes carmina, cum tripudijs, ſolennique ſaltatu iuſsit.* Quorum carminum interpres Ælius Stilo olim magi- ſter Varronis. At his carminibus nominari, valde laudabile erat. Sic *Mamurius Veturius, cum ancile fabricaſſet inſigne, petijt, vt Saliari car- mine nomen ſuum caneretur.* Plutarch. in Nu- ma. Et Seruius in 8. Æneid. *Famam cupit*, ait, *pro opera, videlicet, quod eſt votum illuſtrium virorum.* Varro tamen ait Salios, qui cantant Mamurium Veturium, ſignificare veterem memoriam. Quæ aliquis Grammaticotatos compoſuerit, non ego.

Nomina canta- ta Saliari car- mine.

Quod honorifi- cum.

2 Sedes cvrvles.] Quæ non modo ebore claræ, & dites, ſed etiam ſignis orna- tæ. Ouid. de Ponto ad Pompeium :

Curulis ſedes ex ebore.

Conſpicuum ſignis cum petit altus ebur.

Priuato autem & publico loco vtebantur, eratque ſedes inſignis : ſed illa contempta, data eſt poſtea Iulio Cæſari, non eborea, ſed aurea. Dio libr. 44. quæ a Vibio Rufo poſtea comparata, cum priuatus vteretur, illi tamen impune fuit. Quod mirum. Dio lib. 57. Is Vi- bius (quod obiter noto) Terentiam Cicero- nis duxerat, malam & faſtuoſiſſimam fœmi- nam. Nam vt Cicero ſcribit ad Attic. libr. 11. *Scelerate audio illam aliquid facere.* Hæc igitur, quæ vixit 103. annos, primum Ciceroni, mox Salluſtio eius hoſti, poſtea Meſſalæ nupſit, vt quaſi *per eloquentiæ gradus deuolueretur*, ait D. Hieronym. adu. Iouinian. Mox Vibio iuncta eſt. Et ſcribit Dio, *iſtum Vibium Rufum, ſub Ti- berio Conſulatum geſſiſſe.* lib. 57. Quod non ſi- ne ſcrupulo, quia in Faſtis nullus Vibius; for- ſan autem ſuffectus fuit. Sed redeo ad ſedem curulem, & dico, inter elogia M. Valerij Coruini, ſcribi a Plinio, *ſella curuli ſemel ac vi- cies ſediſſe.* At contra Q. Maximum. *Quæſtorus enim comitijs inſtitutis cum illi in campo curulis ſe-*

Signis ornata.
In priuatis & publicis locis, il- la ſede vſi.
Aurea ſedes curuli ſucceſſit.
Virbius, ſeu Vibius.
Curulem Cæſa- ris emit impu- ne.

des posita esset, & eum Consulem esse factum retulissent, eo mortuo nunciato, sella sublata est, nec sedit postea vnquam nisi in tumulo. Cicero 7. famil. ad Curionem, epistola, Ego vero. Sic fortuna isti paratam sedem inuidit, alteri semel ac vicies tribuit.

Sella regia rege absente vacua apud Fracos.

3 SACERDOTVM AVGVSTALIVM LOCIS.] Qui in templis, & in domibus priuatis erant. Et inde fluxit quod peruium apud Francos, vt absente rege, sella regia vacua, semper in penitiori consilio eum repræsentet, quam occupasse fas nulli: est enim maiestatis principis imago.

Coronæ querceæ.

Ex auro solido.

Et ornatæ gemmis.

4 QVERCEÆ CORONÆ.] Non ex ramo quercus defractæ, sed ex auro solido factæ, ornatæque gemmis. Dio 44. nec positæ tantum in principum sellis, sed in arbore lauro, quæ ante principum ædes plantata, querceis coronis ornabatur. Et inde mos noster in Palatio principis apud Francos Kalendis Maij quercum statuere in Palatio principis, & priuatis etiam in ædibus virorum illustrium. Erat tamen moris, in sella curuli vacua, coronam statuere: quod veteres nummi demonstrant.

5 ARCVS ADDITI.] De istis arcubus Suetonius in Claud. cap. 1. *Præterea Senatus inter alia complura marmoreum arcum cum tropæis via Appia decreuit, & Germanici cognomen ipsi posterisque eius dedit.* Quod ex vetustissimo Hebræorum more, ad Romanos fluxit. Quippe in luctu, 2. Reg. cap. 1. vbi Saul occidit, Philistæorum armis victus, ita scribitur. *Planxit Dauid huiusmodi planctum super Saul, & super Ionatham filium eius, & præcepit, vt docerent filios Iuda, arcum: sicut scriptum est in libro iustorum.* Id est, præcepit fieri arcum, cuius inscriptionibus filij Iuda docerentur receptæ cladis Saul & Ionathæ memorias. Quippe arcus in luctu, & funere, vti in gaudio apud Romanos. Quod dixi: & istud addidisse, nec pudet, nec piget, cum spicilegium aliquid relinquat semper, quod post messem leuetur.

Heic Suria quæ Syria.

Mons Amanus.

Diuidens Syriam a Cilicia.

6 IN MONTE SYRIÆ AMANO.] Heic vocat *Syriam*, quam superius *Suriam*; vt notes vtrumque in vsu. Sed de monte Amano, Cicero 5. ad Attic. epistola, *Saturnalibus. Inde ad Amanum contendi, qui Syriam a Cilicia aquarum diuortio diuidit: qui mons erat hostium plenus sempiternorum.* Dio Amani montis habet delineationem lib. 48. *Et Amanus mons in confinio est*, ait, *Syriæ, tantæque sunt in eius transitu angustiæ, vt quondam portæ fuerint in eis, cum castello extructæ, ac nomen inde inditum.* Cicero 15. epist. famil. in radicibus huius montis aras Alexandri sitas scribit. Et illum describit Strabo initio lib. 11. Author certe dignus æuo sempiterno. De hoc monte Dio in Adriano plura scribit, & id notabile, ortum & occasum solis eodem momento in eo videri.

Daphne & Antiochia discretæ.

Antiochia vrbs.

7 EPIDAPHNE.] Liber Machab. 2. cap. 4 sic habet: *Ipse loco tuto se continens, Antiochiæ secus Daphnem.* Et noster heic, *Antiochiam* ab *Epidaphne* disparat, cum ait, *Antiochiæ sepulchrum, tribunal Epidaphne positum.* Epidaphne autem pars est, & suburbium Antiochiæ. Et Antiochiæ porta erat, quæ Daphne dicebatur; qua scilicet iter erat ad Daphnem, de qua D. Hieron. in vita D. Ignatij, Catalogo scriptorum Ecclesi. Dio libr. 51. de Daphne suburbio Antiochiæ mentionem facit. Et Libanius scripsit de Daphne orationem luculentam, quam laudat Iulianus scribens ad eum. Author quoque Egesippus libr. 3. cap. 5. Daphnem istud suburbium scribit vocari, quod perpetuam habeat viriditatem. Eamque describit eleganter Sozomenus libr. 5. cap. 18. histor. Ecclesi. aitque templo Apollinis & oraculo valde commendatam fuisse apud paganos. Narrat & in eo lucum Daphnes: de quo 11. libro Cod. *de cupressis ex luco Daphnes.* Et credibile est, amœnum istud suburbanum, Germanicum subijsse in aduersa valetudine, in quo Balista vnus ex 30. tyrannis agrum habuit, vt scribit Spartianus. Quamuis autem Suetonius dicat *Antiochiæ obijsse*, & noster *Epidaphne*; idem est. Quippe nomine vrbis, etiam suburbia continentur, vt ait L. vt Alphenus. de verb. signif. D. Plinius quoque ita accipiendus est lib. 5. cap. 21. *Antiochia libera, Epidaphne cognominata.* Quod scribit ad differentiam eius Antiochiæ, quæ in Mesopotamia & Cilicia, de quibus dixi. Sunt autem quidam, qui pro *Epidaphne*, *Epiphane* legerent, sed male. Nam duo sunt, licet non longe ab Antiochia. de Epiphane, Cicero ad M. Catonem 15. famil. *Cum me discedere ab eo monte simulassem* (de Amano scilicet) *& alias partes Ciliciæ petere, abessemque ab Amano iter vnius diei, & castra apud Epiphanem fecissem.* Cæterum ille lucus Daphnes, totus erat lauro arbore consitus. Ideoque Ausonius vbi de Antiochia, scribit:

Daphne suburbium.

Antiochiæ porta quæ Daphne dicta.

Vrbis nomine suburbia continentur.

Antiochia dicta Epidaphne.

Epidaphne pro Epiphane male acceptum.

Tertia Phœbeæ lauri domus Antiochia.

quamquã cyparissis frequens. Egesippus enim 4. c. 1. ita scribit, *Amœnissimum illud & celebre per Syriam Daphnes nemus cyparissis intextum.* Et Seleucum Nicanorem eius conditorem facit, vt Iulianus Cæsar. Quod indicaui supra. Ammianus autem *Epidaphnes suburbium amœnum, & ambitiosum* vocat libr. 21. Et merito. Nam Syriæ reges in eo sedem & oblectationem posuerant.

Lauro consitus locus qui Epiphane.

Epidaphnes lucus amœnus.

8 LOCORVMQVE.] Pagani enim colebant in lararijs, magnos viros, vt in Alexandro Lampridius. *Coluit*, inquit, *in larario Christũ.* Tertull. in Apolog. Idem de Tiberio memorat longe ante: postea de fortuna quam *Galba coluit in cubiculo.* Sunt de ea re apud authores vestigia frequentia, quæ heic non exequor. Sed non silebo duo fuisse Lararia in potentiorum domibus. Nam scribit Lampridius. *Virgilium Platonem poetarum vocabat, eiusque imaginem cum Ciceronis simulachro in secundo Larario locabat.* De primo: *Alexandrum Magnum inter diuos & optimos in Larario maiore consecrauit.* Quod duo Lararia notat.

Clypei locati apud reges Iudæos.

9 CLYPEVS.] In sacris biblijs Clypeorum fit mentio, qui ex auro solido facti, repositi fuere in domo Libani a Salomone. Et hoc ad decorem magnificæ domus. *Sexcentos*, inquit, *auri siclos dedit in laminas vniuscuiusque scuti.* lib. 3. Reg. cap. 10. Postea populata

lata vrbe Hierosolyma a Sesace rege Ægypti, sublati fuere illi clypei, & pro aureis æreos reposuit Roboam. Sed illi non ad magnorum virorum decus, sed ad militum armaturam. *Mille*, inquit, *clypei pendent ex ea omnis armatura fortium*. in Cant. Cantic. Nam rege ingrediente domum Dei, prætoria cohors portabat illos clypeos; regrediente, in armamentarijs reponebat. Lego etiam Machab. 1. *missum clypeum aureum mille mnarum a Iudæis ad renouandam societatem Iudæorum cum Romanis*. Etiam lego paganos in templis clypeos ab hostibus captos suspendisse. Silius lib. 10.

Clypei in templis paganorũ.

— arma

Diripite, o pubes, templis, vos atria raptim
Nudate, & clypeos in bella refigite captos.

Quod obtinuit etiam longe ante. Nam de Philistæis libr. 1. Reg. cap. 31. vbi de armis Saul. *Posuerunt arma eius in templo Astaroth*. Quod & Iudæi fecerunt 1. Machab. vbi scribitur. *Ornauerunt faciem templi coronis, & scutulis*. At clypei de quibus heic agitur, erant ad bibliothecarum decus magnorum virorum imagines pictæ. Quod a sagata militia, ad togatam venit. Nam Troiano bello scuta effigiem gestantis habebant. Plinius lib. 35. cap. 3. *Scutis qualibus apud Troiam pugnatum est continebantur imagines. Origo plena virtutis faciem reddi cuiusque in scuto, qui vsus illo fuerat*. Etiam in puppibus nauigantes sua scuta habebant. Virg. 1. Æneid. *Scuta virum galeæque*. postea togatis viris clypei, qui pictas, suas imagines in scutis habebant. Dico pictas, non effigiatas ex cera, aut ære, more simulachrorum quæ templis, aut foro, aut Palatio, aut porticibus & arcubus, aut atrijs reponebantur. Nam statuæ ab imaginibus differunt. In atrijs, erant effigies auorum, in cubiculis amicorum, in bibliothecis virorum doctorum. Fuere autem publicæ Bibliothecæ, inuentum Pisistrati. Tertull. *Studio bibliothecarum Pisistratum æmularentur*. Sed hæ temporibus Augusti, in clypeis pictæ, non sculptæ. Quod docet L. 5. §. si id quod positum. D. de his qui deiecer. vel effud. *Nam pictor in tabula clypeum habebat emptoribus expositum*. Sueton. in Tito. *Apparet statuarum & imaginum eius multitudine*. Originem huius rei apud Rom. tradit Plinius lib. 35. cap. 3. loco male sano. *Suorum*, inquit, *clypeos in sacro, vel publico priuatim dicare*, (id est more priuatorum, non ex Senatusconsulto, & magistratibus,) *primus instituit, vt reperio, Appius Claudius, qui Consul cum Seruilio fuit, anno vrbis 259. Posuit enim in Bellonæ æde maiores suos, placuitque in excelso spectari, & titulos honorum legi. Decora res vtique, si liberorum turba, paruulis imaginibus, ceu nidum aliquem sobolis pariter ostendat, quales clypeos nemo non gaudens fauensque aspicit*. Sed lego, *Si liberorum turbæ, paruulis in imaginibus, ceu nidum aliquem sobolis pater ostendat*. Id est, si pater optimis moribus præditus, & factis virtutem docens, liberis suis ostendat has paruas imagines, nidum esse familiæ, ad quem virtute ferente, & alas præbente, sit eis volandum, & conquiescendum. Sic *nidos* dixit Martialis libellorum thecas, quasi nidos.

Etiam apud Iudæos.

Plin. correct.

Et explicatus.

Hos nido licet inseras, vel imo,
Septem quos tibi misimus libellos.

Nidi librorum.

Ita Q. Ciceroni *clypeata imago* data est, ait Macrob. 1. Saturn. cap. 3. *Et clypeatæ imagines vt priuatorum bibliothecis ponerentur, Asinij Pollionis inuentum fuit*. Quod iam notaui. Isti autem clypei, vt in Palatio ponerentur, fuit Augusti commentum illustre, vti conijcio. Nam in re simili ita Suetonius in August. cap. 31. *Opera cuiuscunque, manentibus titulis, restituit, & statuas omnium, triumphali effigie, in vtraque fori sui porticu, dedicauit. Professus edicto*, inquit, *commentum id se, vt illorum velut exemplar, & ipse dum viueret, & insequentium ætatum principes exigerentur a ciuibus*. Quod Plinium explicat; nec dubito, quin ad ornatum suæ Basilicæ, & in Basilica suæ bibliothecæ, hos clypeos repererit, cum prius ad ornandas vtrasque fori sui porticus triumphales, statuas ille dedicauerit. Capio autem, quia de istis clypeis fit mentio, quod Horatius scribit Satyra 4. lib. 1.

Augusti commentum ponere hos clypeos b bliothecis.

— beatus Fannius vltro
Delatis capsis & imagine.

Vt imago picta fuerit, non sculpta, nec efficta. Et interpretor Sueton. in Calig. cap. 16. vbi ita scribit. *Inter reliquos honores, decretus est ei clypeus aureus, quem quotannis, certo die, collegia sacerdotum in Capitolium ferrent, Senatu prosequente, nobilibusque pueris, ac puellis carmine modulato, laudes virtutum eius canentibus*. Nam ad exemplum patris Germanici, filius Caligula huius clypei honorem ambiuit: voluit inter eloquentissimos censeri, tam vesana cupiditate; vt esset ridiculus: Quippe, teste Dione, Domitium Afrum Caligulæ eloquentiæ laurum relinquentem, crimine maiestatis absoluit, putans absurde, id sibi pro meritis tribui, quod per fallaciam & sannas Afer reliquisset. Cæterum noto *aureum clypeum* poni ad insigne decus: cum Apollini cithara aurea a Poetis tribuatur. Sic triumphantibus aurei currus & aureæ statuæ: sic Ioui aurea corona, sic delubrum aureum in quo ex topasio quatuor cubitorum statua Arsinoæ Ptolemæi Philadelphi vxoris reposita. Plin. 37. cap. 8. Sic aurum in sacris & in statuis deorum. Et Horatius ipse Alcæo elegantissimo Poetæ *aureum plectrum* dat.

Clypeus aureus Caligula.

Ad exemplum Germanici patris.

Aurea insignium dona.

Et te sonantem plenius aureo
Alcæe plectro.

Nam in auro summa gratia. Non omitto quod scribit in Tiberio Sueton. cap. 26. *Statuas atque imagines, nisi permittente se, poni, atque ea conditione, ne inter simulachra Deorum, sed inter ornamenta ædium ponerentur*. Non modo autem clypei, & imagines claris oratoribus ponebantur, sed etiam statuæ ante Augustum, & post Augustum. Verum non in bibliothecis, in quibus soli clypei; sed in foro, aut alijs locis. Nam Crispo Passieno, oratori magno, statua posita est, & Hortensio. De Hortensio, noster infra: de Passieno, Scholiastes Iuuenal. Sat. 4. sic scribit, nisi ad Vibium Priscum referas. *Plurimas sponte causas, apud Centumuiros egit, pro quare, in Basilica Iulia, eius statua posita est*. Vixit ille 80. annos,

Statua Passieni. Statua Hortensij.

teste Iuuenali hoc versu:

Hic multas hyemes, atque octogesima vidit
Solstitia.

Dignus immortali vita, quia mortalem vitam bene transegit. Sic Poetas & oratores ornabant statua, vt apud Isconium. L. VALERIO. L. F. PVDENTI. HIC. QVCM. ESSET. AN. XIII. ROMAE. CERTAMINE. SACRO. IOVIS. CAPITOLINI. LVSTRO. VI. CLARITATE. INGENII. CORONATVS. EST. INTER. POETAS. LATINOS. OMNIBVS. SENTENTIIS. IVDICVM. HVIC. PLEBES. VNIVERSA. MVNICIP. ISCONENSIVM. STATVAM. AERE. COLLATO. DECREVIT. CVRAT. R. P.

Germanicus eloquens.

10 INTER AVTHORES ELOQVENTIAE.] Eloquentem Germanicum fuisse scribit Sueton. in Calig. cap. 3. *Ingenium*, inquit, *in vtroque eloquentiae doctrinaeque genere praecellens.* Et addit. *Orauit causas etiam triumphales.* Lego, *triumphalis.* Nam post triumphos pro clientibus suis patrocinabantur. sed quid ait *in vtroque eloquentiae doctrinaeque genere*? An intelligit & loquendo & scribendo? an versu, & soluta oratione? an quod Graece & Latine sciret & scriberet recte, & loqueretur? vltimum placet. Sic Sueton. in Tito Vesp. cap. 3. *Latinae Graecaeque linguae, vel in orando, vel in fingendis poematibus, promptus, & facilis ad extemporalitatem vsque.* Id est, vt ex tempore & statim componeret. Nam Germanicus comoedias Graecas scripsit, vt ait idem Sueton. sed & epigrammata Graeca, quorum vnum, & alterum, 1. Anthol. cap. 33. & cap. 70. extat. Plinius testis est de equo Augusti, carmen Latinum composuisse lib. 8. cap. 42. Et D. Hieronym. cap. 1. in epist. ad Titum, Aratum ex Graeco, in Latinum vertisse post Ciceronem. Priscianus Grammaticus, qui vixit temporibus Iustiniani libr. de ponder. & mensuris, hunc versum citat Germanici.

Et doctus. *Sueton. explicat.* *Graecas scripsit comoedias.* *Epigrammata Graeca.* *Libellum de equo Augusti Latinum.* *Vertit Aratum ex Graeco.*

-- Cur diuite lingua
Graecia percurram, potiusque triangula dicam?

Citatque ex Caesare in Arato. qui tamen non reperitur in Arataeis Germanici quae extant. Et Ouid. scribens ad Silium eius quaestorem 4. de Ponto eleg. 8. doctum vocat.

Laudatur ab Ouidio.

Heic tibi nec docti desunt, nec principis artes,
Mixta sed est animo cum Ioue Musa tuo.

Loquitur de Germanico. Et idem ad Solanum.

Surgit Iuleo iuuenis cognomine dignus,
Qualis ab Eois Lucifer ortus aquis.
Dumque silent, adstat, status est vultusque diserti,
Spemque docens doctae vocis amicus habet.
Mox vbi pulsa mora est, atque os caeleste solutum,
Hoc superos iures more solere loqui.
Atque haec est, dicas, facundia principe digna,
Eloquio tantum nobilitatis inest.

Viden principum Romanorum ingenium? ne mirere eorum triumphos, sed virtutes, & post fata laudes amplas & opimas.

Fortuna non facit eloquentes.

11 NEQVE ELOQVENTIAM FORTVNA DISCERNI.] Sic de Poetis dixit Horatius.

-- mediocribus esse Poetis
Non Dij, non homines, non concessere columnae.

Habuit Germanicus pro praeceptore Cassium Syllanum, vt dixi iam. Nam Plinius ita lib. 34. cap. 7. *Duo pocula Calamidis manu caelata, quae Cassio Syllano auunculo eius, praeceptori suo Germanicus Caesar adamata donauerat, aemulatus est, vt vix differentia vlla esset artis.* Sic gratus in praeceptorem Germanicus. Et illa gratia, gratiam animi notat, quae post fata gratiam alteram & sempiternam illi parauit.

Cassius Syllan. praeceptor Germanici. *Cui dat bina pocula.*

12 VTI TVRMAE IDIBVS IVLIIS IMAGINEM EIVS SEQVERENTVR.] Intelligit de equitum transuectione. Cuius inuentio debetur Q. Fabio Rulliano equiti Rom. voluit enim vt ab aede Honoris ad Capitolium omnes R. equites transueherentur ordinis recognoscendi gratia. *Quod desuetum Augustus renouauit*, vt Sueton. memorat, scribitque Plinius cap. 4. li. 15. olea coronatos omnes equites fuisse in illa transuectione, & honorem magnum oleae maiestatem R. praebuisse. De ea autem transuectione loquitur Iurisconsultus L. 2. de in ius voc. his verbis. *Sed nec vocare eum qui equo publico in causa publica transuehatur.* Et noto etiam ad tempora Alexandri Mameae, sub quo Vlpianus vixit, transuectionem illam durauisse, & equum publicum equitibus omnibus fuisse, albisque equis insedisse, vt dicit Plinius de viris illust. Quod mirum. Nam quinque millia equitum albis equis videre, non est peruium. Sed forsan ita fuit; quod Pollux & Castor semper in albis. Nam

Qua ad Alexandrum Seuerum vsque. *Alborum equorum quinque millia in transuectione.*

-- niue candidioribus ambo
Vectabantur equis,

ait Ouid. 8. Metamorphos. & eorum stella alba. Horat. od. 12. lib. 1.

Quorum simul alba nautis Stella refulsit.

Et temporibus imperatoris Tiberij facta recensione hominum armigerorum, Romae decies centena millia hominum armigerorum reperta scribunt. Quod notabile. Nec difficile tamen equisonibus, nasciturus equis talem indere colorem. Nam in equorum equarumque pruritu & venere, si album colorem spectent, albi pulli nascuntur. Et ideo porrigae admissarios spectandos in colore albo praebent, equasq. albis pannis inuoluunt, quo id fiat. Praeterea sunt aquae, quibus animalia aut nigra aut alba reddantur, si biberint. Plinius cap. 2. libr. 31. Sic Martialis libro 4. epigramm. 62. vbi Lycorin memorat, quae nigra, candida fieri desiderabat, & ex carbone creta, sic ait:

Quod nota mirum. *Quomodo equi albi gignantur.* *Ex aquis primum qua aut albos, aut nigros potatae faciunt equos.*

Tibur in Herculeum migrauit nigra Lycoris,
Omnia dum fieri candida credit ibi.

Et Strabo lib. 6. scribit, *Crathim fluuium in Sicilia homines lotos caesarie candidos facere.* Quin Medea, vt Fulgent. scribit Mythol. 2. florem inuenit qui candidos capillos in nigros, & nigros in albos verteret. Federicus Morellus regius Graecarum litterarum professor, docuit me libro de thematibus, Constantinum Porphyrogenetem scripsisse Thomam Lycandum dono dedisse Iustiniano decem millia ouium coloribus inter se discrepantium; mille nigras,

Deinde ex artificio equisonum.

Locandi denii mirabile.

le nigras, mille albas, mille cineritias, mille mustelinas, mille flauas, mille variegatas, & maculis distinctas, totidem rubras, & totidem auratas. Quod facit ad huius loci notitiam. Et Tacit. de morib. Germ. *Proprium gentis equorum quoque presagia ac monitus experiri: publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi & nullo mortali opere contracti: quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps ciuitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus obseruant, nec vlli auspicio maior fides.* Strab. 17. scribit Arabū reges & Nomadum centena pullorum millia quotannis alere, & pecudes nigras quot vellet facere Sallustius. Tamen in Plinij loco, de viris illustribus, quin mendum subsit, non dubito, & puto ita sarciri debere, vt legatur: *Equites Romani, Idibus Quintilibus ab æde Honoris, in trabeis, (non in albis,) equis insidentes, in Capitolium transirent.* Talis autem transuectionis species, fit hodie Cæsarianorum equitum Parisijs. Et nos vocamus, *La monstre des Sergents à cheual.* Olim enim illi Cæsariani tam equites, quam pedites, erant Prætoriani milites principem stipantes pace belloque. Quorum egregie facta quædam sub D. Ludouico visuntur, & leguntur in valuis Ecclesiæ D. Catharinæ Parisijs, antiquis litteris sculpta. Nam ea ædes, ab his prælio quodam dubio vota est, & a voti debitoribus persoluta, ibique sepulturas suas habuere. Quod scribo Francis, vt norint res Francas. Nam multa multi ignorant in patriæ rebus: & hodie plurimi qui se veros Francos profitentur, minus moribus, fide, pietate & probitate veteres Francos imitantur.

Emendatus ex vno Plinij locus.

Transuectio Cæsarianorum equitum Parisijs.

Qui olim Cæsariani in Gallia.

13 DVOS VIRILIS SEXVS.] Quorum paulo post vnus extinctus est. Nam *boletis ortus,* ait Plin. 22. cap. 12. *occasusque omnis intra diem septimum est.* At homines naturæ fungi sunt, & boleti, humanarumque arborum pituitæ. sic ille fœtus extinctus est. Tacitus 4. Annal. *Idem annus alio quoque luctu Cæsarem adfecit: alterum ex geminis Drusi liberis extinguendo.*

Duo gemelli [illegible] vitaret [illegible].

Et hic est, qui quadrimus occidit; & de quo idem Tacitus infra eodem libro. Sic Burdigalæ de didymis extat epigramma, quorum vnus obierat. Nam ita est:

Nam aut puerpera aut vnus ex gemellis extinguitur.

Quæ geminos peperit Lucillæ heic ossa quiescunt,
Vir viuum, extinctū hæc retinet. sic pignora secta.

Noto autem Caligulam alterum ex his gemellis nomine Tiberium postea sustulisse, vt scribit Suetonius capite 14. Nam coheredem ei dederat Tiberius, eratque necis tempore prætextatus. Philo Iudæus eam mortem describit in legatione ad Caium. Plinius autem libr. 7. cap. 4. *Editu geminis, raram esse, aut puerperæ, aut puerperio, præterquam alteri, vitam. Vitæ summa breuis,* ait Horatius, & breuis quidem, cum idem sol, & eodem die, videat orientem & occidētem qui nouiter natus est.

14 QVO RARVM.] Hypsipyle Iasoni apud Ouid. istam raritatem explicat, & in raritate fœlicitatem.

Nunc etiam peperi, gratare ambobus Iason,
Dulce mihi grauidæ fecerat author onus;
Fœlix in numero quoque sum, prolemque gemellam,
Pignora Lucina bina fauente dedi:
Legatos quos pæne dedi pro matre ferendos,
Sed tenuit septas sæua nouerca vias.

Lætum est gemellam habere prolem.

Addit Tacitus, *lætumque,* non abs re. Nam Verrius ex Festo. *Minuitur populo luctus ædis dedicatione, cum Censores lustrum condiderunt, & cum votum publice susceptum soluitur. Priuatis autem cum liberi nati sunt.* Nam periclitatur mater familias omni in partu. Quid in gemino?

Ter ad clypeum magis starem in acie (dicebat Medea Euripidis,) *quam parturirem vel semel.*

Et addit: *cum honos in familia venit,* (lege familiam,) *cum parens, aut liberi, aut vir, aut frater ab hoste captus, domum rediit, cum desponsa est, cum propiore quis cognatione, quam is qui lugetur, natus est.* Sic luctus agnatione gemellorum in familia minuitur.

Eodem anno grauibus senatus decretis [1] libido fœminarum coërcita; cautumque ne quæstum corpore faceret, cui auus, aut pater, aut maritus Eques Rom. fuisset. Nam Vistilia prætoria familia genita [2] licentiam stupri apud ædiles vulgauerat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarum aduersum impudicas in ipsa professione flagitij credebant. [3] * Exacta & a Titidio Labeone Vistiliæ marito, [4] * cur in vxore delicti manifesta vltionem legis omisisset? atque illo prætendente sexaginta dies ad consultandum datos, nec dum præterijsse, satis visum de Vistilia statuere. Eaque [5] in insulam Seriphon [6] * abdita est. Actum & [7] de sacris Ægyptijs, Iudaicisque pellendis. Factumque patrum consultum, vt quatuor millia libertini generis ea superstitione infecta, quis idonea ætas, [8] in insulam Sardiniam veherentur, [9] coercendis illic latrocinijs, &, si ob grauitatem cœli interissent, vile damnum: cæteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent. Post quæ retulit Cæsar [10] capiendam virginem in locum Occiæ, quæ septem & quinquaginta per annos sum-

Libido fœminarum repressa.

* Exactæ (supple pœnæ)

* cur enim

Fœminæ ob impudicitiam coercitæ.

* abducta

Peregrina religio prohibita.

Paganorum ardor in offerendis Vestæ virginibus.

ma sanctimonia Vestalibus sacris præsederat: egitque grates Fonteio Agrippæ, & Domitio Pollioni, quod offerendo filias, de officio in rep. certarent. Prælata est Pollionis filia, non ob aliud, quam quod [2] mater eius in eodem coniugio manebat. Nam Agrippa [2] dissidio domum imminuerat: & Cæsar quāuis posthabitam, decies sestertij dote solatus est.

Tertullianus correctus.

1 LIBIDO FOEMINARVM COERCITA.] Qui Tertulliani locum de Pallio, huic loco aptauit Lipsius, recte aptauit. Nam particula est coercitæ libidinis fœminarum. Sed quia fœdatus est, enitar, vt purum & putum præstem. *Habes spectare*, inquit, *quod Cæcinna Seuerus, grauiter Senatui impressit, matrona sine stola in publico: Denique Lentuli Auguris consultu, quæ ita sese exauctorasset, pro stupro erat pœna. Quoniam quidem* (lego *quidam*) *indices, custodesque dignitatis sunt habitus: vt lenocinij factitandi impedimenta.* (Figo punctum, & addo) *non sedulo quidem defecerunt.* lego, *Sed illa quidem defecerūt.* Quod interpretari lubet: nam locus ille Cæcinnæ Seueri, plane est orationis illius pars, quā habuit sub Tiberio de vxoribus magistratuum in prouincias non ducendis. li. 3. infra. Et si integram haberemus, iam illam conquestionem videremus, *de matrona in publicum sine stola prodeunte.* De Lentuli autem auguris Senatusconsultis, nihil legi quidquam. Sed quod ait *Indices custodesque dignitatis habitus, vt lenocinij factitandi impedimenta.* Primum de habitu indice dignitatis, signant sacræ litteræ, quæ docent Salomonem illum sapientiæ plenum, omnes seruos habitu distinxisse, pro vario eorum munere & officio in domo principis. Nam cap. 9. Paralip. 4. sic ait: *Vidit habitacula seruorum, & officia ministrorum eius, & vestimenta eorum, pincernas quoque & vestes eorum. At vnusquisque pro sua dignitate debet vestiri inter ingenuos.* vt ait noster Iurisconsultus de iniurijs. Et L. 15. §. *Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus si meretricia veste fœminæ, non matrum familiarum vestitæ essent. Si igitur non matronali habitu fœmina fuerit, & quis eam appellauerit, vel ei comitem abduxerit, iniuriarum tenetur.* Quod vero addit *lenocinij impedimenta*, confirmat Horat. Satyra 2. libr. 1. Et docuit ante me Mercerus.

Et explicatus.

Matrona in publico sine stola, monstrum.

Habitus custodes dignitatis.

Salomon pro cuiusque dignitate, seruos habitu distinxit.

Virgines ancillari veste.

Matres familias meretricia veste.

Cur vestimenta lenocinij sint impedimenta.

> *Matronæ præter faciem nil cernere possis,*
> *Cætera (ni Catia est) demissa veste tegentis.*
> *Si interdicta petes vallo circundata (nam te*
> *Hoc facit insanum) multæ tibi tum officient res;*
> *Custodes, lectica, ciniflones, parasiti;*
> *Ad talos stola demissa, & circumdata palla,*
> *Plurima, quæ inuideant pure apparere tibi rem.*

Sed hæc putida latius non tango, nec prætextata verba me delectant.

Suffusio verecundiæ peccantibus.

Pantomimi detecto vultu, ad pudorem artis.

2 LICENTIAM STVPRI.] Romanorum commentum fuit suffundere verecundiam peccantibus, vt ad virtutem reditus fieret. Sic Pantomimos nudo vultu, nulla persona agere voluerunt, vt ab omnibus noscerentur, & præ pudore, ad bonam redirent frugem. Nam *persona*, vt [illegible] est, *etiam pudoris tegimen est*, ex Valer. lib. 2. cap. 5. *Personas*, ait Dio 61. *iussit detrahi, vt ab omnibus noscerentur ludij Senatores.* Idem factitatum in meretricibus, & puticijs mulierculis, quibus vix dici potest, quam sæpe illius verecundiæ igniculos excitarint. Quod ego percurram quamuis hæc turpia nauseam faciant: sed Cato secedat paulum a theatro. Ac primum, ad professionem impudicitiæ vocabantur, qua nihil turpius, & obscœnum magis, præsertim quibus natales ingenui. Nam ita Plautus in Pœnulo.

Idem in meretricibus.

> *Facerem indignum genere quæstum.*

Et ideo Ouid. vocat eas *professas meretrices*, quod auget vitium. Nam in Fastis ita scribit.

> *Numina vulgares Veneris celebrate puellæ:*
> *Multa professarum quæstibus apta Venus.*

Sic oratio Heliogabali, (si vera est:) *Vos quæ hanc religionem professæ* (adloquitur meretrices) *nomina vestra in matriculis scribenda publice tradidistis.* Et paulo post: *Profiteri & nomina dare ac prodire in publicum erubescunt.* Ergo iurabant & iuratas meretrices matronalibus vestimentis dispoliabant, quod turpe: pudor enim erat in ista dispoliatione. Erant autem dispoliatarum tegmina stolæ, institæ, pallæ: quæ talares ad verecundiam, quibusque nudabantur. Nam Horatius Sat. 2. l. 1.

Meretrices dispoliatæ indumentis matronalibus.

Meretrices aliter vestitæ matronis.

> *--Sunt qui nolint tetigisse, nisi illas*
> *Quarū subsuta talos tegit instita veste.* Et eodem:
> *Ad talos stola demissa, & circūmdata palla*
> *Plurima.*

Quibus erat toga talaris.

Loquitur de matronali habitu, qui ad pedes, nec tantum longitudine dispar, sed & colore a meretricibus. Horat. lib. 1. epist. 18.

> *Vt matrona meretrici dispar erit, atque*
> *Discolor, infido scurræ distabit amicus.*

Nam purpura, & auro interdicebantur scortilla, & curru, quia hæc præ[illegible] castitatis matronalis erant. Et sane post veteris Reip. leges Domitianus apud Sueton. cap. 8. *probrosis fœminis lecticæ vsum ademit, iusque capiendi legata & hereditates.* Sic Tertullianus distinguit matronas a publicis illis propudijs in Pallio, dum scribit. *Aspice lupas popularium libidinum, nundinarias, etiam frictrices.* (sic lego.) *Et si præstat oculos abducere ab huiusmodi propudijs, occisæ in publico castitatis; aspice tamen vel sublimes etiam matronas. Sublimes* matronas dicit, quod curru vectæ, meretrices vero pedariæ. De auro & purpura, indicat idem author leges meretricibus interdixisse, libro de cultu fœminarum, dum ita fatur. *Quid minus habent illæ infelicissimæ publicarum libidinum victimæ? Quas si quæ leges a matronis & matronalibus decoramentis coercebant,* (erat autem aurum, argentum & purpura, & currus. quod Liuius docet,) *iam certe sæculi improbitas vsque ad errorem dignoscendi coæquauit.* At Cato, de auro matronarum. *Mulieres*, inquit, *opertæ auro, purpuraque.* Sic distinctæ ergo habitu a matronis & cultu

Purpuratæ matronæ, non meretrices.

Nec auratæ.

Nec curru vectæ.

Tert. explicat.

Crine distincte matronæ a meretricibus.

& cultu. Distinguebantur etiam *crine.* nam meretrices *flauo*, matronæ *crine nigro* vtebantur. Sic enim Iuuenalis.

Et flauo nigrum crinem abscondente galero.

Et Martialis lib. 5. epigram. 69. vbi Lesbiam meretricem notat & pungit.

Arctoa de gente, comam tibi, Lesbia, misi,
Vt scires quanto sit tua flaua magis.

Id est, quanto tu esses spurcior meretrix. Non omitto tamen matronas temporibus Catonis, crinem rutilasse, & ad earum exemplum meretrices, vt probas imitarentur. Nulla enim tam appetit videri pudicissima quam quæ est putidissima. Sic enim Charisius lib. 1. *Mulieres nostræ capillum vngitabant, vt rutilus esset crinis.* Nec satis: nam matronæ etiam *vittis vtebantur*, & vittatæ erant, non meretrices. Tibullus l. 1. eleg. 6. -- *Nec vitta ligatos*
Impediat crines, nec stola longa pedes.

Togatæ meretrices.

Ita spoliatæ, nouo more amiciebantur: quippe imponebatur eis *toga.* Martial. lib. 6.

Sed patris ad speculum tonsi, matrisque togatæ.

Id est, matris meretricis: nam meretrices in toga. Et idem lib. 10.

Thelin viderat in toga spadonem:
Damnatam Numa dixit esse mœcham.

Sic *togatæ mulieres*, dictæ meretrices, ab Horatio. —— *Quid inter*
Est in matrona, ancilla, peccesne togata?

Cur togatæ.

Sed quæro cur toga indutæ? cum & toga & stola fuerint talares? indutæ, vti conijcio, quod esset toga virile vestimentum, & vt in virili habitu viderentur, quæ virosæ fuissent virorum & masculorum appetentiores, & ad coercendam *ἀνδρομανίαν*: nam *ἀνδρομανεῖς* vocabant Laconicas virgines, quod nudæ publicis spectaculis se exhiberent: vnde versus Euripidis in Andromache ad hunc sensum.

Togata, id est, meretrix.

-- *Neque si velit quæpiam*
Casta esse, queat Spartana puella.
Quæ cum iuuenibus relinquentes domos
Nudis femoribus & tunicis dissolutis,
Cursus palæstrasque non tolerabiles mihi
Communes habent.

Sic hodie apud Francos, mulierosis hominibus, qui binas vxores ducunt, geminum fusum damus, & agimus ad furcas colu gemino latere ornatos, ad ostendendam impudicitiam & muliercularum appetentiam. Togas autem sub Romulo, immo vigente veteri Rep. talares fuisse, non dubium, cum Quintilianus scribat *togam ad calceos vsque veteres demisisse.* Quod si de virili, magis de muliebri. Et Martialis præfat. lib. 2. *dare togam saltanti* dixerat, pro re minime apta & conuenienti. Sed in meretricibus decurtata vestimenta erant ad ignominiam magnam, & genua tantum contingebant. Ouid. in Fastis.

Togæ talares.

Rite Deum colitis Latiæ matresque nurusque,
Et vos queis vittæ, longaque vestis abest.

Meretricum toga decurtata.

Id est meretrices: quippe decurtabantur ad ignominiam. Strabo criminis conuictos solere decurtari scribit apud Indos, quemadmodum falsi testes ob ignominiam. Sic D. Hieronym. in Esaiam cap. 20. *Nudandos peccatores quomodo Esaias nudus ambularet, & fœditatem cernentibus, nudu natibus demonstraret.*

Nuditas ignominiosa.

At pagani *contra Solem Lunamque nudari vetabant.* Plin. 28. cap. 6. & Hesiodus lib. Opera & dies. *Cauendum est ne nuditas aliquem deum offendat.* Scholiastes Iuuenal. *Si nudo vultu pudorem non capit, cooperta quomodo erubescat?* Memini apud Prophetam legisse me, *Reuelabo pudenda tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.* Sic ignominia iuncta nuditati. Homerus Iliad. 2. Vlyssem facit minantē Thersitæ verbera & nuditatem etiā auulsis pudendorum velaminibus ad ignominiam maiorem. Apud Milesios, virgines quæ se suspendio necassent, nudæ proponebantur, quo a tali scelere deterrerentur. Nuditas ergo ad verecundiam & pudorem, & ad ignominiam. Nam meretrices in theatro nudabantur: cumque forte Cato intrasset, *tantisper dum adfuit, scorta nudari noluerunt: tanta est virtutis authoritas.* Valer. Et sane omnes Veneres nudæ sculptæ & pictæ, vt illa Gazæa Venus nuda in quadriuio: quia ab omni parte vulgare illud prostibulum viros aduenientes reciperet. Non silebo adulteras mulieres tonderi, mox ad genua decurtari, & per plateas ciuitatis circumduci, apud Francos. Boerius decis. 297. quod desumptum est ex glossa cap. de Benedicto. 32. quæst. 1. Sane Martialis togulam vocat curtum operimentum meretricum, lib. 3. epigram. 30.

Et decurtatio.

Vnde tibi togula est, & fuscæ pensio cellæ?
Vnde datur quadrans? vnde vir es Chiones?

Et verecundum erat apud antiquos decurtari. Idem author lib. 1. epigr. 92.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit.

Sic l. 2. Reg. c. 10. *Tulit itaq. Hamon seruos Dauid, rasitque dimidiam partem barbæ eorum, & præscidit vestes eorum medias, vsque ad nates, & dimisit eos. Erant* (addit) *viri confusi turpiter valde.* Et Esaiæ c. 20. *Nudam & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam Ægypti.* Hoc autem magis putidum in fœminis, quibus velari decus est, & toto corpore celari. Tertull. in Pallio, vbi de tunicis Carthaginiensium. *Neque trans crura prodigæ, neque intra genua inuerecundæ.* Valerius inter militares ignominias, *iussit eū toga laciniis abscissis amictum, discinctaque tunica nudis pedibus ambulare*, l. 2. de discip. milit. Si in viris turpe, quid in fœminis quibus velamentū pro insigni pudicitiæ? At toga non amictæ modo meretrices, sed versicolore centone, & veteri, ad ignominiam: Quippe Iuuenalis facit *Messalinam veteri centone tectam in lupanari.* Sic Arbiter ille nequitiarum. *Centonem anus vrbana iniecit.* Erantque etiam vilibus pannis & centonibus induti histriones, quibus erat nullus pudor. Sic a matronis nuditate distinguebantur, quæ moribus a matronali castitate desciuerant. Apud Iudæos vultu velato theristro induebantur. Nam in Genesi c. 38. vbi de Thamar, quæ habitum meretricium sumpsisset, *Depositis*, inquit, *viduitatis vestibus, theristrum induit, seditque in biuio itineris,* (ibi enim prostabant.) *Quam*, inquit, *cum vidisset Iudas, suspicatus est esse meretricem.* Et sane Isidor. l. 19. Erym. *meretricis signum fuisse, ait pallium lineum, quo matronæ in adulterio deprehensæ induerentur.* Tertullian. in Pallio, vbi de Hercule in

Quæ in fœminis valde turpis.

Apud Iudæos meretrices cum theristro.

Et in biuiis prostantes.

ſinu Omphales laſciuiente; *theriſtrum* ei dat, quaſi meretrici. D. Hieronymus tamen *theriſtrum* vocat *æſtiualem veſtem, quo*, inquit, *tutiſſimo* (lego, *aptiſſimo*) *in æſtibus tegebantur vmbraculo*. 3. in Eſaiam. Sed redeo ad nauci mulieres, & proſtibula Romana, noſtræ mortalitatis quiſquilias, & ludibria putida. Ita ergo amictæ ad maiorem pudorem, turpi & obſcœno iureiurando profitebantur impudicitiam, æternum repudiato pudore, & verecundia, & eierata pudicitia: & vt maior eſſet ſuffuſio, coram Ædilibus, & populo coram, quod in actis publicis ſcriptum æternam eis ignominiam inurebat. Hoc facto, palam deducebantur in montem Cælium, & in luparum cellis & proſtibulorũ lupanaribus, in Saburra, vel Suburra, vel in Thuſco vico, vel in Capitolino cliuo, & Palatino ſiſtebantur. Quæ deductio plena erat verecundiæ. De hac autem deductione, Seneca pater li. 1. Controuerſ. 2. *Deducta es in lupanar, accepiſti locum, pretium conſtitutum eſt.* Locus autem præcipuus in Saburrà non longe a mœnibus vrbis: ideo *Summœnianæ vxores* dictæ, quia ſub mœnibus. Martialis lib. 3. epigr. 81.

Summœnianas inter vxores.

Et alibi:

Summœnianis inquinatior buccis.

Dicta autem eſt *Saburra*, quod eius ſolum eſſet ex arena pingui, ex qua *ſaburrari* naues ſolebant. Sic *ſaburratas vino* mulieres dixit Plautus in Ciſtell. metaphora ducta a nauibus.

Quæ vbi ſaburratæ *ſumus*,
Largiloquæ extemplo ſumus.

Varro tamen 4. de ling. Lat. *Saburram* dictam putat quaſi Sagurram a *Saguſano pago, mutata g, in b.* Et Feſtus ex Varrone. *Quod fuerit ſub antiqua vrbe, cui, ait Varro, teſtimonium poteſt eſſe quod ſubeſt, & loco qui terreus murus vocatur.* Et illa Saburra *feruens* dicitur, ſiue a feruida libidine, ſiue quod arena illa pinguis, ſole percuſſa, magnos redderet ardores. Sic enim Iuuenal. Sat. 2.

Eſquilias a feruenti *migrare* Saburra.

Quæ etiam *clamoſa* dicta Martiali lib. 2.

Clamoſa *Iuuenalis in* Saburra.

Ideo forſan meretrices *Suburranæ canes* dicuntur ab Horatio, in Canidiam, non modo propter ſalacitatem quæ in canibus, & inuerecundiam, quod palam coeant; ſed propter latratus & rixas, quæ lupanarium perpetuæ hoſpites. Sita autem erat *Saburra alto loco*, & iuxta Tiberim. Nam Martialis libro 10.

Altum vincere tramitem Saburræ.

Ideoque *altæ feneſtræ* in Saburra. Martialis lib. 11. epigr. 62.

Quem cum feneſtra vidit a Saburrana,
Obſcœna nudum Leda fornicem clauſit.

Et in principio *tonſtrix*. Idem lib. 2. 17. quod corrigo.

Tonſtrix Saburræ faucibus ſedet primis,
Cruenta pendent que flagella tortorum,
Argique letum multus (lego *multus*) *obſidet ſutor.*

Hæc autem tonſtrix valde auara. Nam Martialis ei obijcit, quod radat, non tondeat. Stabat autem ad depilationem meretricum & admiſſariorum. Idem l. 12. epigrammate 32.

Nec plena turpi matris olla reſina,
Summœnianæ qua pilantur vxores.

Etiam priuatæ meretrices *tonſtrices* habebant, ſi res erant & opes. Nam Plautus in Truculent. Phroneſium meretrix.

Mihi dummodo eſt, tonſtricem meam
Sic mulcatam male. Et idem eodem.
Tonſtricem Suram
Noviſtin noſtram, quæ modo erga ædem hancce habitat.

Sic ergo deducebantur lupæ meretriciæ populo comitante, & ſpectante, vt credo; quia hæc ad exemplum fiebant. Et noſter de damnatis lib. 14. *Cæſar populum edicto increpuit, atque omne iter quo damnati ad pœnam ducebantur, militaribus præſidijs ſepſit.* Sic Plautus in Moſtell.

O carnificinum cribrum quod credo fore,
Ita te forabunt patibulatum (lego *patibulandum*) *per vias.*

Id eſt vbi te ducent per vias & ſtimulis pungent cruciſigendum. Nam ita ſolebant, & erat peruium. Apul. li. 3. in re ſimili. *Nec mora, cum paſſim populus procurrens, caueæ conſeptum, mira celeritate compleuit.* Puto etiam cum *tintinnabulis & tuba*, iſtam deductionem factam, vt omnes ad ſpectaculum impudicitiæ damnatæ, mœchæ cierentur; & ridendam omnibus propinarent. Sic enim factitatum in damnatis, vt Plaut.

Extra portam Metiam currendum eſt prius,
Lanios inde accerſant duos cum tintinnabulis.

Et de *tuba*, Seneca pater lib. 2. Controu. 32. *Aſcendit Prætor tribunal inſpectante prouincia, claſſicum canitur.* Locus autem Saburræ vilis. Nam Romanum erat lupanar. Iuuenalis.

Intrauit calidum veteri centone lupanar.

Lupanar autem nomen conuitij & infamiæ. Catullus.

Non aſſis facit, o blitum lupanar.

id eſt inſuaue & inſipidum. & *fama lupanaris*, pro *fœda & turpi*. Martialis l. 6. epig. 66.

Famæ non nimium bonæ puellam,
Quales in media ſedent Saburra.

Ibi habitabat omnium libidinum proluuies, quæ vndique Romam fluxa, *Ambubaiarum collegium*, dicta eſt ab Horatio Satyra 2. libr. 1. quia Baijs circa crepidines aquarum nudæ meretrices verſarentur, & Baias ambirent. Eratque locus amœniſſimus, & fouendis & nutriendis venereis iſtis amijs aptiſſimus. Martialis vocat *Saburranas puellas*.

Nota Saburranas inter Teleſina puellas.

Et *lupas*. Idem.

Abſcondunt ſpurcas hæc monumenta lupas.

Lupas vocant, quia mares vorarent. Tertullianus. *Aſpice, (ait in Pallio) lupas popularium libidinum*, quod tetigi ſupra. Etiam dicebantur *magiſtræ Saburranæ*. Sic enim Martialis lib. 11. epigrammate 79.

Ergo Saburranæ tironem trade magiſtræ;
Illa virum facit, non bene virgo docet.

Et erant propudioſæ & antiquiores meretrices quæ iuuenes, tam maſculos quam puellas docerent artes meretricias. Et *canes* dictæ, vt ſupra dixi. Horat. Epod.

Deductio meretricum publica.

Vnde dicta Saburra.

Cur feruens.

Clamoſa Saburra.

Saburranæ canes.

Saburra alto loco ſita.

Altæ feneſtræ in Saburra.

Tonſtrix Saburrana.

Martialis correctus.

Deductio meretricum populo ſpectante.

Cum tintinnabulis.

Lupanar calidum.

Puellæ Saburranæ.

Lupæ.

Senem, quod omnes rideant, adulterum,
Latrent Suburranæ canes.

Quod inditum nomen propter inuerecundiam. Canes enim vt propudiosæ istæ palam coëunt, & vt canes rixantur, vt dixi. Ibi ergo

Locus meretricum.

deductæ, assignabatur locus in cella. *Cryptam* vocat Iuuenalis.

Et solitus media cryptam penetrare Suburra.

Crypta.

Et Arbiter. *Ego sum*, inquit, *ancilla Quartillæ, cuius vos sacram cryptam turbastis.* Nam dixit ante, *in fornicem se esse deductam.* Etiam *fornicem*

Fornix dicitur.

vocabant. Sic Curio *Bithynicum fornicem, Cæsarem Iulium appellabat.* Sueton. 49. Quod Horatius facit, sed *olentem* addit in hoc versu.

Lustralis cella dicitur.

Contra alius nullam nisi olenti in fornice stantem.

Lustrales cellas, Plautus in Bacchid. dixit, quod ibi liberis lustris studerent.

Lustrales cellas quæsiui sedulo.

Carcer etiam.

Iuuenalis vocat *carcerem* Sat. 10. propter obscuritatem, & angustias, ac sordes.

Quod steterat multis in carcere fornicis annis.

Quæ sera obductus. Et velo.

Illa autem cella *sera obducta*, & *velo*. Martialis:

— Meretrix abigit testes, veloque, seraque,
Raraque summotum fornice, rima patet.

Et idem lib. 11. epigramm. 46.

Contentus non es foribus, veloque, seraque,
Secretumque iubes grandius esse tibi.
Oblinitur, minimæ si qua est suspectio rimæ,
Punctaque lasciua quæ terebrantur acu.

Opere fornicato factacella.

Erant autem illi fornices facti *opere concamerato*: vnde *fornix*. Horatius.

Quidam notus homo cum exiret fornice.

Vmbrosa.

Et *vmbrosus* erat.

Nigra fornicis oblitus fauilla.

Prudent. contra Symm. vbi de sole.

-- Intrat
Carceris & rimas, & tetra foramina clausi
Stercoris, & spurcam redolenti fornice cellam.

Turpes meretriculæ.

Quippe meretrices, vt dicebat Plautus in Neruolaria:

Scraptæ, scrupeæ, stratiolæ, sordidæ.

Lectulus meretricum teges vilis.

Et in eo *lectulus vilis*, & teges. Iuuenalis de Messalina.

Ausa Palatino tegetem præferre cubili.

Quæ ex iunco.

Quæ ex *iunco*. Martialis lib. 11. epigr. 33.

Nec tibi de bibula sarta palude teges.

Plin. lib. 21. cap. 18. similia præcipit & de iunco, quem *mariscon* appellant, vt texant tegetes. In fronte autem cellulæ, inscriptum

Inscripta cella.

meretricis nomen erat, & genus ad mouendam verecundiam. Nam sic Martialis.

Intrasti quoties inscriptæ limina cellæ.

Frons inscripta.

Seneca lib. 1. Controuers. 2. *inscriptus est titulus.* Et non modo titulus in cella, sed & in fronte damnatæ. *Nomen tuum*, inquit, *idem,*

In fronte scripta ad memoriam.

pependit in fronte. Quod fiebat, vt recordaretur sui, & suorum, a quibus longe abessent. Et in fronte *inaures.* Nam Ezechiel cap. 16. *Et dedi inaurem super os tuum & circulos auribus tuis.* Nam in rebus bonis & sacris recordatio, vt in turpibus. Et hoc ad memoriam inuentum, vt nomen fronte præferretur. Sic summus Pontifex, Dei nomen in fronte præferebat, & in pectorali, nomina filiorum Israel ad memoriam æternam. Et addo quod *nudæ prostabant* putidæ illæ. Tacitus, in illo Tigillini conuiuio. *Crepidinibus stagni lupanaria adstabant, illustribus fœminis completa: & contra scorta visebantur nudis corporibus.* Iuuenalis de Messalina Sat. 6.

Scorta nuda.

— Illa papillis
Constitit auratis, titulum mentita Lyciscæ,
Ostenditque tuum, generose Britannice, ventrem.

De illa *nudatione*, interpretor Horat. Satyra 2. lib. 1.

Adde heic quod mercem sine fucis gestat aperte:
Quod venale habet, ostendit: nec, si quid honesti est,
Iactat, habetque palam, quærit quo turpia celet.

Ignominiosum nudari.

Erat autem valde ignominiosum nudari, vt dixi. Et Ezechiel. 33. *Videns Moses populum quod esset nudatus; spoliauerat enim eum propter ignominiam sordis.* Sed nudas fuisse alio loco docet Horat. Sat. 7. lib. 2.

-- Sub clara nuda lucerna,
Quæcunque excepit turgentis verbera caudæ.

Nota inde lucernas habuisse, de quibus Poetæ sæpe. Sed magis Arbiter ille prostibularis. *Video quasdam meretrices nudas, furtim spatiantes.* Martialis ille, liberis lustris innutritus, nudam sibi patere vxorem sic cupit, hoc versu lib. 11. epigramm. 10.

Fascia te, tunicæque tegunt, obscuraque palla;
At mihi nuda satis, nulla puella patet.

Leno dat prostitutis vestes.

Ergo in Saburram deductis, leno eis vestimenta versicoloria, & centones dabat. Non enim semper nudæ. Seneca l. 1. Contr. 2. *Stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, vt populo placere posses, ea veste quam leno dederas.*

In stabulis meretrices.

Non prætereo meretrices in Saburra tantum non mansisse, sed alijs locis. Præcipueque in stabulis Circi, sed diobolares, vt opinor.

Et in Circo.

Nam in his stabulis equi nobiliores ad cursum alebantur. Vnde illis nomen *prostibula.* Nona autem hora prostabant populo, & ludis peractis: vnde *Nonariæ dictæ* a Tertulliano in Pallio. Et vt dixi de Iudæis meretricibus, quæ in vijs, & biuijs, ita etiam Romanæ. De Iudæis meretricibus. Ezech. 16. *Ad omne caput viæ, ædificasti signum prostitutionis tuæ*: vnde verbum *semitarij mœchi*, apud Rom. quod in vijs aut semitis, diobolaria scorta, sub oculis Iouis agitarent. Et contra *meretrix deuia*, apud Plautum in Pseudolo. Etiam in plateis. Ezech. eodem loco: *Ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis.* Sic Catullus:

Nonariæ dictæ.

— In biuijs & angiportis,
Glubit magnanimos Remi nepotes.

Etiam in *ripis fluminum* morabantur, vt apud Francos olim. Vnde verbum Gallicum *Bordeau*, sed Romæ præcipue. Nam Saburra Tiberino fluctu abluta. Iuuenalis Satyra 5.

Aut glacie aspersus maculis Tiberinus, & ipse
Vernula, riparum pinguis torrente cloaca.

Ideo *amiæ dictæ* meretrices, quia amiæ sunt molles pisciculi ludentes in fluminum ripis; quod faciunt scorta. Seneca 1. Controuers. 2. *Nuda in littore stetit, ad fastidium emptoris: omnes partes corporis inspectæ, & contrectatæ sunt.*

Aquarioli seruus meretricum.

Ideo meretricum serui *aquarioli* dicti, tum quod in ripis morarentur, tum quod eis ad

eluendas sordes, & ad purificationem aqua perpetua opus esset. Plautus:

Pisces ego credo qui vsque dum viuunt adlauant,
Diu minus lauari quam hæc lauat.

Et idem in Pœnulo:

Binæ singulis quæ datæ nobis ancillæ,
Eæ nos lauando eluendo operam dederunt,
Aggerundaque aqua sunt viri duo defessi.

Id est, duo aquarioli, lenonum ministri. Festus & Iuuenal.

-- Veniet conductus aquarius.

Nos laquais dicimus. Vnde verbum *laquais* apud nos, vt opinor, quasi *aquarioli*. Quidam ἀκολούθους dicunt, & sequutuleios pueros, vt Arbiter dixit *sequutuleiam mulierem*. Inde lenones, nos Franci, *Macariots*, vocamus, quasi *ministros aquariolos*, & lenonum seruulos. *Etiam vocamus maquereaux.* Plautus in Pseudolo aquariolum alloquitur, sub persona lenonis:

Cur in ripis.

Tu qui vrnam habes, aquam ingere, face plenum ahenum
Sit cito.

Et Tertullian. in Apolog. *Primi erunt lenones, perductores, aquarioli.* Et ita cape verba Prophetæ Ezechiel. cap. 16. *Sedebit ad aquas solitudinis, & posito vase diuaricabit pedes suos omni transeunti, & vsque ad verticem polluetur.* Nam in illo vase aqua ad mundandum, quod perpetuo ferebant. Statim enim a concubitu se purificabant mulieres, quæ concubitu polluebantur, vt de matre Augusti dixit Sueton. Sic idem de iisdem meretricibus dicebat in Pœnulo Plautus vere Plautinissimo sale. *-- Salsa muriatica*

Esse autumantur, sine omni lepore & sine suauitate, nisi
Multa aqua vsque & diu macerentur.

Tintinnabula pulsata in complexu scortorũ. Non omittam ad insignem verecundiam, quod in amplexus admissario veniente, tum vndique tintinnabula pulsabantur, quibus tota vrbs istius turpitudinis testis admoneretur. Quod sustulit Theodosius, impellentibus Christianis. Socrates enim innuit lib. 5. cap. 18. *Quod Theodosius sustulit.* Et me mouet quod alia Theodosij lege prostitutæ ancillæ implorato Episcoporum Christianorum auxilio liberabantur obsidione Lenonina, vt etiam aquarioli: & vindicabantur in libertatem. L. Lenones, de Spectacul. 11. Cod. Addendum etiam quod sub Lenonibus imperiosis, & periuris, & propudiosis, inter minas & conuitia degerent, vt in illo Plauti loco in Pseudolo comœdia.

Nisi carnaria tria grauida tergoribus oneri vberi hodie
Mihi erunt, cras quasi Dircam olim (vt memorant) duo
Gnati Iouis deuinxere ad taurum, item hodie stringam ad carnarium, id tibi
Profecto taurus fiet.

Nec omitto stipis turpitudinem: quippe cogebantur pretium impuritatis & capturas exigere, & in publica tributa conferre. Erat autem captura nummus atque assis. Nam ita Lucilius.

Si nihil ad faciem & solum lupa prostibulumque,
Nummi opus atque assis.

Iuuenalis de pretio & captura.

-- atque æra poposcit.

Sic Ezechiel. 16. *Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona dabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum.* Seneca pater Controuers. 1. Controuers. 2. *Nemo*, inquit, *me attigit, domi lenonis rationes captura conuenit.* Lego, *Domini lenonis rationes capturæ conueniunt.* Nam lenones rationes conficiebant de capturis. *Meretricum capturæ in rationibus Lenonũ.* Plautus in Pseudolo:

Nisi penus annuus hodie conuenit, cras populo prostituam vos.

Lampridius ait Alexandrum vetuisse Lenonia vectigalia sacris largitionibus inferri, sed publicis sumptibus deputasse. Oratio Heliogabali. *An meretricis nomen eas mouet, quod meretricis inest mentio, & mercenaria videtur opera?* Et in Persa sic leno virginem affatur.

Si te emam, mihi quoque lucridam confido fore.

Et Sueton. in Calig. cap. 40. ait, *Ex captura prostitutarum exegisse, quantum quæque vno concubitu meruerat.* Quod vlcus recruduit & durauit ad Anastasium imperatorem qui huiusmodi spurcum tributum sustulit. Euagrius lib. 3. cap. 39. Nec silendum quod Florentius præfectus Prætorio sua impensa sustulit vectigal lenonum. Nam latifundium suum donauit Reip. ex quo lenonij redditus soluerentur. Nou. de Lenonib. Codice Theodos. Tit. 18. Non est leue quod Vestalibus prodeuntibus, a lictoribus, vt dixi, huiusmodi propudia summouebantur. *Meretrices summota ante Vestales.* Seneca pater. *Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem summouisset?* Et paulo ante. *Procedente hac, lictor summouere iubebitur? huic prætor via cedet? summum imperium Consules, cedent tibi? Quæcunque meretrix prostrata fuit, fugiet?* Prostant & prostrantur & prostituuntur meretrices. Vnde illa vox Tertulliani, *Procumbentes victimæ.* Nec illud prætermittendum, castas fœminas meretricum societate abhorruisse. Legi enim 5. Act. in Verrem, nisi fallor, matronam fœminam cum scortillum accumbentem vidisset iuxta Verrem, continuo abscessisse. *Castæ fœminæ visu & societate scortorum abhorrentes.* Et hic mos erat Romanus, notatos omnes, seu virum, seu fœminam vitare. Sic Cicero in 1. Catil. *Quid quod aduentu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid quod omnes Consulares, qui tibi sæpe ad cædem constituti fuerant, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt?* *Viri probi improborum societatis abstinentissimi.* Postea tamen, & moribus euntibus pessum, non ita distinctæ matronæ a meretricibus. Nam Tertullianus libro de cultu fœm. quem citaui, *se matronis meretrices in cultu & ornatu æquasse* scribit *contra leges.* Hodie etiam matronis putidæ illæ fiunt, non æquales, sed superiores. *Meretrices hodie matronis superiores.* Et vt ait Varro, *Thais Menandri, tunicam demissam habet ad talos.* Sed Heracleis poculis tibi propino, forte has meretricias vappas. Tu vero ex tam multis elige quæ velis, si te excepi prolixius, precor vt melius. Nam heic liminis obsero tabellam. Et hæc scripsi vt vites, nec inuites istud obscœnum scelus.

3 EXACTA.] Lego, exactæ, supple, pœnæ. Nam supra dixit. *Satis pœnarum aduersus impudicas in ipsa professione flagitij credebatur.* Et Poeta.

Pœnarum

Pœnarum exactum satis est.

4. CVR IN VXORE.] Lege ex veris, *Cur enim in vxore.* Nam in verbis, *cur in*, reperitur *enim.*

Tacitus correctus.

5 IN INSVLAM SERIPHON.] Quæ vna ex Cycladibus, & quam nullo nomine Iuuenalis sic describit.

Periphrasis insulæ Seriphi.

Aut maris Ægæi rupem, scopulosque frequentes
Exulibus magnis.

Sed nominatim Sat. 6.

—— cui vix in Cyclada mitti
Contigit, & parua tandem caruisse Seripho.

Omnes Cyclades habuere quid præcipui.

Non sileo omnes illas Cycladas, exiguas orbis particulas, & pæne freto obrutas aliquid singulare habuisse. nam ista Seriphos, ranarum taciturnitate fuit mirabilis; Delos templo suo, & oraculo, etiam mercatu, & hominum naturali caluitie; Tenos aquarum abundantia, Myconos Gigantum sepultura; Scyros Achillis educatione & miraculo lapidum, qui integri natant, fracti merguntur; Paros marmorum pulcherrimorum ortu; Naxos mulierum octauo mense partu. Mirare ergo naturam in minimis sibi placentem eaque ornantem & celsiora magnaque spernentem. Certe rerum natura nusquam mirabilior quam in minutis, &, vt ait Plinius, *nusquam magis quam in minimis tota est.*

6 ABDITA.] Lege, *abducta.*

7 DE SACRIS ÆGYPTIIS IVDAICISQVE.] Quæ duo sunt distinguenda, vt distinguit Suetonius in Tiberio cap.3. Et Eusebius de præparat. Euangel. Nam Ægyptij Apim, Serapim, Isidem, Osiridem & alia Sathanæ portenta colebant: Iudæi vero verum Deum. Falsa erat Ægyptiorum; vera erat Iudæorum religio. Iudæa, populus sanctificatus; Ægyptus, populus maledictus & ad dæmonum ludibria abdicatus. Ab Ægyptiis Idolomania; a Iudæis Dei vera cultura & religio. Nam ab Iudæis nostra Christianitas, & vt ait Tertullianus, *Eorum oleastro insiti sumus.* Ideo Christiani Iudæi dicebantur a Paganis & exteræ religionis hominibus. Nam in Actis Apostol. D. Paulum pro Iudæo Ægyptium appellabant cap. 21. *Nonne tu es ille Ægyptius qui populum concitasti?* Et vocantur etiam Ægyptij Iudæi. Quia multa vterque populus habebat communia, vt fratri mortuo frater viuus semen suscitaret, soror vtrumque fratrem haberet maritum: vterque populus circuncideretur, & alia multa quæ recensuisse vanum est. Nam D. Ambros. epist. 77. Ægyptios se circuncidisse narrat more Iudæorum. Quod a Strabone desumptum. Et Moses Ægyptius fuit. Et circuncisio apud Ægyptios & Arabes & Phœaces & Æthiopes & Phœnices fuit. Et Strabo non religione, sed regione distinctos ait; qui seipsum fallit, & nos si ei crederemus. sed verum est, non modo Ægyptios se circuncidisse, sed & Colchorum gentem & alios multos populos, ex Diodoro Siculo lib. 1. Et idem D. Ambrosius scribit libro de Abraham, non modo apud Colchos sexum masculinum circuncidi, sed & fœminas, & vtrosque 14. anno. Porro Christiani vocabantur Iudæi, vt L. Generaliter. §. finali,

Tertul. in Apolog.

de Decurionibus. Sed & ab omnibus populis ita censebantur. Nam in Saturnino ita Spartianus. *Illi qui Serapim colunt, Christiani sunt & deuoti Serapi qui se Christi Episcopos dicunt.* Quod tamen falsum. Et paulo post idem. *Ille ipse Patriarcha cum in Ægyptum venerit, ab aliis Serapidem adorare, ab aliis cogitur Christum.* Quod etiam falsum: sed quis hæc mendaciorum portenta varius refellat? De Iside sciendum est ex Seruio 8. Æn. *Esse creditum genium Ægypti, qui per sistri motum, quod gerit in dextra, Nili accessus & recessus significat; per situlam, quam sinistra retinet, ostendit fluentiam omnium curarum*: vbi forte legendum *omnium æui rerum*, non *curarum.* De ea Ouid. 2. Am. eleg. 13.

Isi Parætonium genitaliaque arua Canopi
Quæ colis, & Memphim palmiferamque Pharon.
Quaque celer lato Nilus delapsus ab aluo
Per septem portas in maris exit aquas.

Romæ autem cultam fuisse, & templum habuisse extra vrbem, certum est: Ideo *Isis Campensis* Apuleio dicta, lib. 11. Metam. De ea extat inscriptio vetus. EGO. ISIS. SVM. ÆGYPTI. REGINA. A. MERCVRIO. ERVDITA. QVÆ. EGO. LEGIBVS. STATVI. NVLLVS. SOLVET. EGO. SVM. OSIRIDIS. S. EGO. SVM. FRVGVM. PRIMA. INVENTRIX. EGO. SVM. ORI. REGIS. MATER. EGO. SVM. IN. ASTRO. CANIS. REFVLGENS. MIHI. BVBASTA. VRBS. CONDITA. EST. GAVDE. ÆGYPTE. ME. NVTRISTI. Eius statua in vertice crescentis Lunæ formam habet: nam pro Luna & Cerere censetur. Et Lucillius in Satyris.

Isis Romæ culta.

Isis Campensis.

—— Sanctus Serapis,
Isis, & Harpocrates digito qui significat ST.

Et de ea Iuuenalis.

—— Isiacæ sacraria Lanæ.

Roma autem Pagana omnium earum religionum sinus fuit. Testatur Prudentius Hymno D. Romani.

Deos Latinos, & Deos Ægyptios,
Queis Roma libat, queis Canopus supplicat.

Roma olim sinus omnium falsarum religionum.

Leo magnus sermon. 1. in nati. D. D. Petri, & Pauli, loquens de vrbe Roma. *Illa*, inquit, *vt omnibus dominabatur gentibus, ita omnium gentium seruiebat erroribus, & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* Ideo Tertullian. ita Romanos affatur. *Apud vos, quiduis colere, ius est, præter verum Deum: quasi non hic magis omnium sit Deus, cuius omnes sumus.* Inter illas autem falsas regiones, eminebat religio Ægyptiorum, in quam Iuuenalis pleno ore inuehitur: ac primum Romani, *vetuere in Capitolium Isidem & Serapim inferri.* id est, *curia Deorum pulsi sunt*, vt ait Tertullianus, & excuriati. Postea vero, Piso & Gabinius, Ciceronis exturbatores, etiam eorum aras euerterunt eorum Consulatu, vt idem scribit in Apolog. Dio autem lib. 4. narrat, *cum Isidis sacra fierent, examen apum Capitolio insedisse; quod aruspicibus relatum, omnia Isidis templa diruenda censuerunt.* Sub Augusto scribit idem lib. 53. *Eum nunquam passum, vt intra vrbis pomœrium, Isidis sacra fierent.* Et sane ab Ægyptiorum religione fuit alienior. Quippe in Ægyptum profectus, cum Apim vidisset, no-

Isis Capitolio expulsa, & curia Deorum.

Augustus osor religionis Ægyptiæ.

luit accidere, dixitque *se Deos non bestias adorare consueuisse*. Suetonius in Aug. Tandem Agrippa vrbem regente, cum in ea sacra Isidis paulatim reciperentur, edicto vetitum, ne quis ea in suburbano vltra D. passus perageret. Ritus autem Isidis colendæ, eiusque solemnis processio, describitur ab Apuleio lib. 11. Cuius sacerdotes lino vestiti, sacra celebrabant. Suet. in Othone cap. 12. *Sacra Isidis sæpe in linea & religiosa veste palam celebrauit.* Sed addo D. Hieron. locum ad Lætam de sacerdot. Isidis. *Faciunt hæc*, inquit, *cultores Isidis & Cybeles, qui gulosa abstinentia, Phasidis aues, & fumantes turtures vorant; ne scilicet Cerealia dona contaminent.* Sed temporibus Domitiani, habuisse templum Isidem, palam ex Martiale: verum extra vrbem, vt puto, & vltra D. passus, ex Agrippæ decreto de quo supra.

Isidis processio in Apuleio.

Sacerdotes Isidis & Cybeles gulosi.

> *Hinc quoque & Ægyptus Memphitica templa frequentat,*
> *Assidet & cathedris mœsta iuuenca tuis.*

Erant autem aut *domestica*, aut *peregrina sacra* Romæ. *Peregrina, quæ aut euocatis Diis, in expugnatione vrbium, Romam sunt translata; aut quæ ob quasdam religiones, durante pace sunt petita*: vt ex Phrygia, Matris magnæ; ex Græcia, Cereris; ex Epidauro, Æsculapij, quia coluntur eorum more, a quibus sunt accepta. Domestica sunt, Saturni, & Iouis, & aliorum deorum qui coluntur Romæ. Iudæorum vero sacra, peregrina erant. Quæ aliquando pro Christianorum sacris accepta, aliquando pro meris Iudæorum ritibus, vt heic: quippe Christiana fide nondum prædicata, quæ heic memorantur, a Tacito contigere. Seuerus Sulpitius Hist. 2. *Titus euertendum Iudæorum templum censebat, quo Iudæorum & Christianorum religio tolleretur. Quippe has religiones contrarias sibi, iisdem tamen authoribus profectas, & Christianos ex Iudæis extitisse: radice sublata stirpem facile perituram.* Rutilius autem his versibus Iudæorum sacra execratur, & eorum ritus.

Iudæi a paganis execrati.

> *Atque vtinam nunquam Iudæa subacta fuisset*
> *Pompei bellis, imperioque Titi.*
> *Latius excisæ pestis contagia serpunt,*
> *Victoresque suos natio victa premit.*

Intelligit enim de sacris Iudaicis, quæ sub Claudio etiam passa sunt exilia. Nam Actuum 18. *Inuenimus quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticum genere*, (id est ex Ponto Euxino) *qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam vxorem eius, eo quod præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos Roma.* Tangit hæc Suetonius in Claudio 25. c. Sed neque vere, neque veris verbis, in excusis vt arbitror: nam ait. *Iudæos, impulsore Chresto, assidue tumultuantes, Roma expulit.* Sed quomodo *impulsore Chresto*; cum Chrestus, aut Christus Dominus, iam sub Tiberio suffixus, pretium redemptionis nostræ persoluisset, interque mortales esse desiisset? Ergo non vere. Dixi autem *Chrestus* aut *Christus*; nam vtrumque in vsu. Ita enim Tertullianus in Apolog. *Cum perperam Chrestianus pronuntiatur a vobis.* Quod confirmat Suetonij lectionem, quę habet *Chrestus*. Et certum est ita pronuntiasse, & scripsisse. Nam Martialis lib. 9. in Chrestum.

Roma pulsi.

Suetonius explicatus.

Christus & Chrestus idem.

Ita pronuntiabat paganismus.

Martialis explicatus.

> *Catoniana Chreste quod facit lingua.*

Et idem de Chrestillo epigram. 91. lib. 11.

> *Vis inter veteres Chrestille, tuosque poetas?*

Puto autem *Chrestum* istum fuisse Christianum, vt nomen indicat, & mores quos Catonianos vocat, forsan a poeta fictum; tum quod inuehentem faciat in theatri & sæculi mores. Quod commune Christianis omnibus fuit. Sed de lingua quæ impingit, per calumniam id facit poeta paganus. *Nam calumniam pati, vere Christianum est*, a paganis præcipue, & Magis & omnibus extraneis, ait Tertull. in Apolog. Sic Capitolinus de Pertinace. *Chrestologum cum appellant, qui bene loqueretur & male faceret.* Nam talis erat de Christianis opinio apud Paganos, quod per elegantia & pia verba religione abuterentur. Sic Dio 18. *Martiam Christianam, Quadrati & Commodi pellicem* scribit. Sic Sueton. *Flauium Clementem patruelem Domitiani, nam Christianum vocat, contemptissimæ inertiæ virum.* Sic Valens in L. Quidam. de Decur. Cod. vocat *Christianos qui solitudinum erant cultores, vesaniæ sectatores.* Tertullian. in Apolog. narrat a *Paganis infructuosos, inertes, & inutiles vocatos* fuisse Christianos. Vocat nos Vlpianus *impostores*, L. 1. de var. & extr. cognit. De Chrestillo vero, idem quod de Chresto, iure sentias: Christianum etiam fuisse, ideoque hoc nomen ei impositum. Sed roges; si legi non debeat apud Sueton. *impulsore Chresto*, quod longe ante Christus mortem subierit: Quomodo ergo locum corrigas? At corrigo, *De impostore Chresto*, non *de impulsore, tumultuantes*. Et sentio quid velit Suetonius. loquitur enim de rixa Christianorum, cum Iudæis. Nam nunquam conuenit inter eos. Et Act. 14. *Diuisa est multitudo ciuitatis, & quidam quidem erant cum Iudæis, quidam vero cum Apostolis.* Et hæc in Lycaonia. At in Thessalonica Macedoniæ, *concitauerant Iudæi plebem, & principes ciuitatis in Paulum*: & in Asiana Ephesi, *commota est ciuitas tota, & facta est concursio populi in Paulum.* Act. 21. Sic Romæ. Et hoc est quod scribit Suetonius. *Iudæos de impostore Chresto tumultuantes.* Christiani enim impostores dicti, vt ipse Christus Saluator. Et D. Hieron. ad Furiam de virgin. seru. *Vbicunque*, inquit, *viderint Christianum; statim illud de triuio, ὁ Γραικὸς ἐπιθέτης, vocant impostorem, detrahunt.* Idem docet Iurisconsultus L. 1. D. de extr. crimin. §. medico. his verbis. *vt vulgari verbo impostorum vtar*, id est Christianorum, vti dixi iam. Et in Euangelio: *Recordati sumus quod seductor ille dixit*, &c. & passim *impostorem & seductorem* vocant illum Iudæi. Puto autem exscriptorem virum Christianum, & forte monachum (nam monachis exscriptiones librorum debemus, & seruata per tot annos litterarum monimenta) exhorruisse ad verbum *impostoris* Christo impositum, & *impulsore* substituisse, de ἀχρονολογίᾳ non cogitatem. Ait autem *de impostore Christo tumultuantes*, id est, tumultuantes Iudæi cum Christianis de Christo, quem impostorem Iudæi vocabant. Rideat qui volet meum acumen; si quid tamen melius dederit, habebit me acceptorem & lubentarium. Sed obiicietur forsan, solos damnatos Iudæos fuisse. Et sane ita faciam; quia Iudæi exosi.

Christiani calumniati.

Inertes dicti.

Vesaniæ sectatores.

Infructuosi.

Inutiles.

Impostores.

Suetonius correctus.

Iudæi cum Christianis nunquam bene conuenientes.

Christus seductor dictus.

exoti, vt peregrini & exteri: Christiani vero vrbani, & ciues Romani. Pulsis autem Iudæis, pax erat in vrbe, quia Christianis hostes illa abitione deerant, nec perinde cum ciuibus, vt cum extraneis agebatur. Tum etiam quod Iudæi semper inuisi paganis, *quos verpos, & apellas, & recutitos vocabant, per ignominiam.*

Iudæi apellæ dicti & verpi.

Gens hodie dispersa, palabunda, soli & cœli sui extorris, vagans per orbem, sine homine, sine Deo, sine rege, quibus ne patriam quidem terram salutare conceditur. Tertullian. in Apolog. Martialis.

Et recutiti.

Nec recutitorum fugit inguina Iudæorum.

Et idem Martialis lib. 3. epig. 8.

Abscissa est quare Samia tibi mentula testa?

Quo gladiolo fiat circumcisio.

Nā gladiolo ex lapide aut testa facto, abscindebantur in circuncisione. Plin. lib. 13. cap. 4. *Iudæa gens contumelia numinum insignis.* Ideo Iuuenalis, vbi de Iudæo, quem Ægyptium nominat Sat. 1.

Iudæi vocati Ægyptii.

—— ausus habere
Nescio quis titulos Ægyptius, aut Alabarches.

Horat. 1. Serm. Sat. 5.

—— dedit risusque iocosque,
Dum flamma sine, thura liquescere limine sacro
Persuadere cupit. Credat Iudæus apella;
Non ego.

Cur exosi odio erant Iudæi.

Heic *apellas* vocat Horatius, id est *sine pelle & recutitos.* Prima autem causa odij paganorum in Iudæos, *verus Dei cultus*, & detestata idolomania. Secunda, *Circuncisio*, de qua dixi. Tertia, *quod a Deo preceptum erat, vitare paganos,* nec misceri eis, sacrificio, mensis, cubilibus, mercimoniis, matrimoniis aliisque hominum rebus. Iuuenalis ideo sic scribit Sat. 14.

Verus Dei cultus, prima causa.
2 Circuncisio.
3 Vetitum gentium commercium.

Non monstrare vias, eadem nisi sacra colenti
Quæsitum ad fontem solos deducere verpos.

Nam ne viam quidem monstrabant paganis, vt nec iter ad fontem. Quod execratum execrationibus publicis. Cicero 3. offic. Et forte eo spectat illud Ennianum.

Homo qui erranti comiter monstrat viam.

Ita Seneca 2. de Benef. *Ingrato homini nec consilium dandum, nec aqua haurienda, nec via monstranda.* Ideo Rutilius *querulos* vocat Iudæos, in Itiner.

Queruli Iudæi dicti.

Namque loci curam querulus Iudæus *agebat,*
Humanis animal dissociale cibis.
Vexatos frutices, pulsatas imputat algas,
Damnaque libatæ grandia clamat aquæ.
Redditimus obscœnæ conuitia debita genti,
Quæ genitale caput propudiosa metit:
Radix stultitiæ cui frigida Sabbatha cordi,
Sed cor frigidius relligione sua est.
Septima quæque dies turpi damnata veterno,
Quanquā (lego tanquā) lassati mollis imago Dei.

Nemini nisi Iudæo monstrabat iter.

Author noster ex Paganorum mente, 5. Hist. *Moses quo sibi in posterum gentem firmaret, nouos ritus contrariosque cæteris mortalibus indidit. Profana illic omnia quæ apud nos sacra. Rursum concessa apud illos quæ nobis incesta.* Mox addit: *separati epulis, discreti cubilibus, proiectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinens. Inter se nihil illicitum: circumcidere genitalia instituere, vt diuersitate noscantur.* Quod verum est: nam Philo de Circuncisione ait institutam vt Iudæi a cæteris noscerentur etiam post vitam. Petron. Arbiter in Satyr.

Iudæus licet, & porcinum numen adoret,
Et cœli summas aduocet auriculas;
Ni tamen & ferro succiderit inguinis oram,
Et nisi nudatum soluerit arte caput:
Exemptus populo Graia migrabit ab vrbe,
Et non ieiuna Sabbatha lege premet.

Philo Iudæus lib. de fortitud. ait Arabes magno odio Iudæos prosequi, non alia ratione, quam quod Deum verum colerent. Noster 5. Hist. *Orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Occhorim adito Hammonis oraculo remedium petentem purgare regnum, & id genus hominum, vt inuisum Diis, alias in terras auehere iussum.* loquens de Iudæis. Spart. in Adriano: *Mouerunt ea tempestate Iudæi bellum, quod vetabantur mutilare genitalia.* Et in Seuero: *Iudæos & Christianos fieri sub graui pœna vetuit.* Sed ingens gloria Iudæis, & ab hoste, & ore pagano. Quod Strabo vocat δικαιοπραγοῦντας καὶ θεοσεβεῖς. Iustitiæ & Pietatis cultores, lib. 17. Et Iuuenalis Sat. 14.

Sathanas osor Iudæorum illos exscindi cupit.

Pagani equiores Iudæos laudant.

Vt iustitiæ & pietatis cultores.

Quidam sortiti metuentem Sabbatha patrem,
Nil præter nubes, & cœli numen adorant;
Nec distare putant humana carne suillam,
Qua pater abstinuit, mox & præputia ponunt.

Paganis autem, vt dixi, summa fuit in Iudæorum gentem inuidia, quam destruere conati sunt. nam sic Machab. 1. *Scripsit rex Antiochus omni regno suo, vt esset omnis populus vnus, & relinqueret vnusquisque legem suam.* Vt in Esdræ 2. cap. 4. & 5. Etiam Florus lib. 3. cap 5. *Vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens sub aureo vti cælo.* Loquitur de templo Hierosolymitano, & de Iudæis, quos *impiam gentem* nominat. Sed nescierunt pagani, Deum in isto populo hereditatem suam posuisse. Hæc scripsi excurrente stilo.

Tyranni, vt Antiochus, Iudæos omnes voluerunt subruere.

Pagani vocant Iudæos impiam gentem.

8 IN INSVLAM SARDINIAM.] Quam *Sandaliotim* appellabat Timæus, vt scribit Plinius cap. 7. lib. 3. *ob soleæ similitudinem:* Et *Ichnusam* Græci. nam sic Silius lib. 12.

Sardinia Sandaliotis dicta.
Dicta Ichnusa.

Inde Ichnusa prius Graiis memorata colonis.

Sallust. in fragm. *Sardinia in Africo mari, facie vestigij humani, Ichnusa appellata.* Martialis autem vocat *insalubrem*, vt Cicero ad Q. fratrem. Et idem scribens 7. epist. fam. ad Fabium Gallum ait, *nunquam pestilentiorem patria sua hominem tulisse.* Sed interdum in medio Tibure Sardinia est. Contra vero, *Croton salubris*, pro re omni parte saluberrima. Varro de re Rustica, de Corsica idem tradit quod heic de Sardinia. Et Silius ita de Sardinia.

Serpentum tellus, pura, ac viduata veneno,
Sed tristi cælo, & multa vitiata palude.

Claudian. de bello Gild. egregie illam describit.

Humanæ speciem plantæ se magna figurat
Insula, Sardiniam veteres dixere coloni:
Diues ager frugum, Pœnos, Italosque petenti
Opportuna situ: quæ pars vicinior Afris,
Plana solo, ratibus clemens; quæ respicit Arcton,
Immitis, scopulosa, procax, subitisque sonora
Flatibus, insanos infamat nauitis montes.

Clarissima insula.

Apuleius ponit illam inter clarissimas insulas maris Tyrrheni, non iniuria; a qua Pop. Rom. vitæ subsidia, & fruges habuit.

9 COERCENDIS ILLIC LATROCINIIS.] Quæ latrocinia, non modo ex Sardi-

Corsicæ latronibus obnoxia.

nia, sed a vicina Corsica erant. nam Strabo, qui hoc æuo viguit, scribit in Corsicæ montibus, plures qui latrociniis viuerent, ferasque immanitate superarent, extitisse. Et ad id forsan respexit Tiberius. At in omnibus prouinciis Præsides erant aut alij magistratus qui latrocinia coercerent. *Et Præses prouinciæ latrones conquirere debet.* L. 13. de off. præs. Milites autem erant stationarij huic rei destinati. Sic enim in Apolog. Tertull. *Latronibus vestigandis per vniuersas prouincias militaris statio sortitur.* Cumque hæc statio non sufficeret, placuit Tiberio vt quatuor millia libertini generis eo adueherentur coercendis latrociniis; reliqui cederent Italia. Non prætereo Sallustium in fragmentis, vbi de Sardinia, statim addidisse. *Genus militum statim a pueritia suetum latrociniis.* Et puto nostrum quæ hic scribit, a Sallustio sumpsisse, vt alia multa: qui non indecorus mutuator.

10 CAPIENDAM VIRGINEM IN LOCVM OCCIÆ.] Ergo ex filiabus primariorum vrbis. Sic enim solebant. Seneca 1. Controu. 3. *In vrbe tam beata, cum tot supersint virgines, cum tot principum filiæ sint postulatæ.* Suetonius vero ita narrat de Augusto, cap. 31. *Cum*, inquit, *in demortuæ* (Vestalis scilicet) *locum, aliam capi oporteret, ambirentque multi, ne filias in sortem darent, adiurauit, si cuiusquam neptium suarum competeret ætas, oblaturum se eam.* Et sane tum Augustus erat in ciuitate non modo princeps, sed & in imperio. Capiebantur autem per sortes, cum dicat Suetonius, *ne filias in sortem darent.* Et hoc indicat Seneca eodem loco. *Coniectum in vrnam nomen eius, non exiit, sed eiectum est. Tempus erat non sortiri, vrna purgata est.* Idque ex Lege Papia, qua cauebatur, *vt e populo virgines viginti legerentur, arbitratu Pontificis Max. sortitioque ex eo numero fieret in concione.* Sed ea lex postea esse desiit. Erat autem lex, *vt casta e castis caperetur*, non tantum ex se casta, sed ex castis parentibus. Idem Seneca. *Si mater tua prostitisset, tibi noceret, propter te liberis tuis sacerdotium non daretur.* Et sane fiebat inquisitio in parentum mores. Et cui mater erat castior, & vniuira, ea præferebatur. Dicam infra. Oportebat etiam *natam ex confarreato matrimonio, quod id maioris esset sanctimoniæ.* Tacitus li. 4. Annal. Et licet de Flamine agat, multo magis in Vestali, cuius sacerdotium inter Romanos sacerdotes, magnum & sanctissimum. *Patricios*, inquit, *confarreatis parentibus tres simul nominari.* Dicam eo loco quæ sit illa Confarreatio. Noto interea, quod si mater diuortium fecisset, sumebatur nunquam ad sacerdotium obeundum. Et hoc Tacitus innuit. Sed addo: eas quæ diuortium fecissent, nunquam manus admouisse peplis Vestæ, vti neque Mineruæ faciendis, neque Fortunæ muliebris statuam contigisse. Ver. Flaccus. Papin. lib. 10. de peplis.

Ex primorum filiabus Vestales.

Capta per sortes.

Nomen in vrnā coniectum.

Ex L. Papia.

Vestalis casta, & ex castis parentibus.

Inquisitio in mores parentum

Vniuirarum prælatæ filiæ.

Filia matris quæ diuorterat, nunquam Vestalis.

Nunquam peplum tangebat quæ diuorterat.

Peplum etiam dono, cuius mirabile textum,
Nulla manus sterilis, nec dissociata marito
Versarat calathis, castæ velamina Diuæ,
Haud spernenda ferunt.

Quid peplum.

At peplum istud, lineum erat, si bene coniicio. Sed Apuleio duce, qui appellat *linum purissimum rebus diuinis velamentum.* Et addit. *Ex qua mundissima lini seges, inter optimas terræ fruges exorta, non modo indutui & amictui, sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris vsurpatur.* Si virgo captiua fuisset, non capiebatur. Seneca. *Sacerdotem pro libertate vota facientis captiuæ mandabimus?* Si seruitutem seruiuisset, si malum in corpore, si vitium fœdum in animo, si famam malam habuisset. Sumebatur etiam patrima & matrima, nec minor sex, nec maior decem annis. Multa alia notarunt alij; de quibus taceo nunc, ne me rhinocerotes feriant.

Ex qua materia.

Vestalis nunquam ex captiuis.

Si serua.

Si corpore fœda.

Si vitiosa.

Si famosa.

11 MATER EIVS IN EODEM CONIVGIO.] Quod honorabile apud Romanos. Ideoq. sacris admotæ vniuiræ. Horat. 3. od. 14.

Vnico gaudens mulier marito,
Prodeat iustis operata Diuis.

Et idem 1. Car. od. 13.

Fœlices ter & amplius,
Quos irrupta tenet copula, nec malis
Diuulsus querimoniis
Suprema citius soluet amor die.

Vniuiræ laudatæ apud Rom.

Et Valerius cap. 3. de matr. ritu. *Existimabant*, inquit, *eum matronæ syncera fide incorruptum animum, qui depositæ virginitatis cubile publicum egredi nesciret; multorum matrimoniorum experientiam, quasi illegitimæ cuiusdam intemperantiæ, signum esse credentes.* Et idem censuere quidam ex nostris primæ notæ Christianis, quorum habemus orationem Græcam Apologeticam ad M. Aurelium, & Verum fratrem Imperatores, quos D. D. id est Diuos fratres vocant Iurisconsulti. Sed id antequam Ecclesia de hac re statueret. Et commode incidit in manum hic locus, quo de vniuiris emendarem locum Spartiani in Tito. *Quam*, inquit, *maiores nostri iminiriam sacerdotem inter sacratissimas fœminas adorarent.* Loquitur autem de Calpurnia, & legendum est, *vniuiram sacerdotem.* Quod explicat D. Hieronym. aduersus Iouin. in fine. *Antequam*, inquit, *religio nostra fulgeret in mundo, legant vnicubas, quas vniuiras Spartianus vocat, semper habuisse inter matronas decus. Per illas Fortunæ muliebri sacra fieri solitum. nullum sacerdotem digamum, nullum flaminem bimaritum. Hierophantas quoque Atheniensium vsque hodie cicutæ sorbitione castrari, & postquam in pontificatum fuerint electi, viros esse desinere.* Hanc autem vniuiritatem (vt ita dicam) explicat Tertullianus libro de exhortat. cast. & ait. *Monogamia apud Ethnicos summo in honore est; vt & virginibus legitime nubentibus, vniuira pronuba adhibeatur. Et si auspici initium est.* (lego, *Et sic auspicij initium est*, id est principium auspicandarũ nuptiarum) Adiicit. *Item in quibusdam solemnibus & auspiciis, vt prior sit vniuiræ locus.* (Quod heic noster aperte declarat.) Extat inscriptio vetus ad hanc rem quam non omitto. LVCIO. ASCONIO. EPICANO. SODALI. TITI. VIX. ANNOS. XIIII. MEN. VI. D. XII. ET. LIVIÆ. RVFFINÆ. VXORI. EIVS. CASTISS. VIXIT. ANN. LXXII. MEN. VIII. D. VI. QVÆ. ADDICTA. CINERIBVS. CONIVGIS. ADEO. FVIT. VT. AD. SECVNDVM. NVLLO. VNQVAM. TEMPORE. TRANSIRE. VOLVERIT. QVAMVIS. DIV. SVPERVIVERET. ET. ÆTAS.

Secundum matrimonium primis Christianis exosum, castitatis magnis amatoribus.

Tertullianus de vniuiris emendatus.

Etiam explicatum.

POSCE-

POSCERET. ET. VALIDA. NATVRA. VIRILEMQ. SEMPER. SERVAVIT. ANIMVM. FIDEMQ. PVDICITIÆ. QVASI. MVTARE. COMPELLERET. ET. NE. BREVEM. DOMESTICAM. PVGNAM. CREDAS. POST. MARITVM. VIXIT. AN. L. MEN. VIIII. Q. PISO. ELPICANVS. P. PARENTIBVS. OPT. ET. SIBI. FECIT. Sed redeo ad Tertullianum qui addit. *Certe Flaminica non nisi vniuira est, quæ & Flaminis lex est.* id est eadem lege Flamen tenetur, qua & Flaminica, vt vterque sit monogamos. *nam*, inquit, *ipsi Pontifici maximo, iterare matrimonia non licet; quod monogamiæ gloria est. Cum autem Deus summus, tantum Sathanas* (lego, *tantillum Sathanas*) *ad perficiendum* (lego, *ad proficiendum*) *nostra est prouocatio.* Id est, cum Deus sit summorum omnium summus. (Tertullianus enim vocat *Deum summum magnum*, contra Marcionem) *Tantillum vero Sathanas* (nam Sathanas nihil dicitur, *sine ipso factum est nihil*, quia nihil illo vilius, nihil turpius, nihil abiectius, nihil despectius) *ad proficiendum*, id est vt magis proficiamus, quam pagani, & eamus ad perfectiores virtutes, & ad summam virtutum magis quam gentiles, qui sunt mancipia Sathanæ, *nostra est prouocatio.* Id est, nos prouocare debemus ad altiora & puriora consequenda. Addit postea. *Immo suffusio est pigrißimorum ad continentiam Deo exhibendam.* id est, Erubescentia est pigrioribus, & tardioribus. *Quia*, inquit, *Diabolo qui antistant, nunc viduitate, nunc virginitate eiurant.* lego, *nunc viduitatem, nunc virginitatem iurant.* Quasi dicat, pudor est antistites diaboli & paganitatis iurare viduitatem & virginitatem se seruaturos: nos vero, veri Dei filios, eiurare. *Noueram virgines Vestæ, & Iunonis apud Achaiæ Ganeum*, (vocat Ganeum in Achaia locum in quo Vestales degebant) *& Atrocis apud Delphos, & Mineruæ, & Dianæ, quibus locis.* id est, *aliquibus locis.* Quærunt heic omnes, quis ille Atrox apud Delphos, & nostra oracula silent. Constanter ita legi apud omnes manuscriptos ait Pamelius. At ego puto Tertullianum *atrocem* appellare Apollinem per deridiculum. Solet enim, vt omnes Christiani, istas numinum paganorum laruas, iocularitcr insectari. Sic *Iouem cygnum* vocat Tertullianus, sic appellat Cluacinæ Veneris sacerdotem, *antistitem latrinarum*, & alia multa, quæ passim Christianorum libris occurrunt. *Atrocem Apollinem* vocat, vt Plautus suum Militem stolide ferocem, vocat *Truculentum.* Quanquam & ita apud paganos nominabatur. Quippe Homerus in Hymno Apollinis, ait Apollinem *horrendum fuisse omnibus Diis.* Et statim suum carmen ab eius metu orditur.

Atrox Apollo dictus a Tertul.

Tertullianus irrisor paganæ deitatis.

Atrox, id est Truculentus.

Apollo paganis minax.

ΜΝΗΣΟΜΑΙ οὐδὲ λάθωμαι Ἀπόλλωνος ἑκάτοιο,
Ὅντε θεοὶ κατὰ δῶμα Διὸς τρομέουσιν ἰόντα.
MEMOR ero, neque obliuiscar longe iaculantis *Apollinis*,
Quem & ipsi per domum Iouis metuunt euntem.

Et facit Delum vocantem Apollinem ὑπέρβιον, proteruum. In eodem Hymno. Hic autem Nioben & natos angore & sagittis confecit. Et Pausanias scribit discerpsisse Linum. Vt etiam apud nostros poetas, *Pharetra & arcu minax* dicitur. Ergo non modo *atrox*, & truculentus, sed & *horrendus.* Quibus addo Eusebium lib. 5. de Præparat. Euang. cap. 14. *Qui crudelißimorum tyrannorum adulatorem facit Apollinem. Nam Cypsellum beatum facit, qui alter Phalaris.* Et in verbo, *horrendum*, corrigo Apuleij locum de Apolline deprauatum lib. 11. Met. nam inquit, vbi agit de Isidis pagana processione. *nec mora, cum Dij dignati pedibus humanis incedere, prodeunt, hic horrendum, ille superum commeator, & inferum.* loquitur de Mercurio & Apolline. Sed ita lego. *hic horrendus*, (id est Apollo) *tum ille superum commeator, & inferum*; id est Mercurius. Apollo tamen, licet arcu & sagittis truculentus, habet etiam citharam in manu, vt scias apud poetas, horrendum, & suauem, plagosum & plagis sanandis doctum & studiosum. Etiam Apollo *tortor* nominatur apud Sueton. *Cæsarem plane esse Apollinem, sed & tortorem.* quo cognomine is Deus, quadam in parte vrbis colebatur. 70. in Augusto. Ita autem dicebatur, quod eius effigies in vndecima esset regione, loco in quo flagella tortorũ pendebant. Martialis l. 2. Item Apollo *Cælispex*, quod cœlum aspiceret. Etiam eadem religione Apollo *Sandalarius*, a loco in quo sandalia fiebant. Dignum certe isto dæmone nomen.

Apuleius emendatus.

Apollo tortor.

Cur tortor.

Apollo Cælispex.

Apollo Sandalarius.

12 DISSIDIO DOMVM IMMINVERAT.] Nota quanti fecerint Romani in matrimonio bene concordes animos. Existimauerunt enim, neminem optimum futurum Senatorem, immo neque ciuem, nisi qui bonus foret maritus. Et hæc fuit sententia dia Catonis, quia ciuitas tota, domibus quasi membris continetur, vt scribit Aristoteles in Politicis, & priuatarum domuum firma matrimonia Rempublicam firmam efficiunt. ideoque damnanda diuortia. Ideo in antiquo marmore: TERINTHOÆ. VALENTIANÆ. CONIVGI. INCOMPAR. ADVTIVS. TERTIVS. ANIMIS. MEREMTISSIMVS. CVM. QVA. VIXIT. ANN. XXV. SINE. VLLA. QVERELLA. Certe sine diuortio Roma diu fuit. Tertull. in Apolog. *Vbi est illa fælicitas matrimoniorum, de moribus vtique prosperata?* Quia scilicet optimi mores optima reddunt matrimonia, & quia per annos ferme sexcentos ab Vrbe condita nullum repudium Romana domus sensit. multa diuortia, multa vitia sæculi arguunt, sed pacata matrimonia bonos mores. Et turpe est quod de Albino dicebat Seuerus, *vxori odiosißimus, seruis iniustißimus, militibus atrocißimus.* id est, nemini gratus.

Concordia in matrimonio vt laudata Romanis.

Roma diu sine diuortio.

[1] Sæuitiam annonæ incusante plebe, statuit frumento pretium quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. Neque tamen ob ea parentis patriæ [2] * delatum & antea vocabulum adsumpsit, acerbeque increpuit eos, [3] qui diuinas

Adulatores repressi.

* delatũ tunc & antea

Sub ambiguo principe odiosa oratio.

occupationes, [4] ipsumque dominum dixerant. [5] Vnde angusta & lubrica oratio, sub principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat. Reperio apud scriptores * senatoresque eorumdem temporum, Adgandestrij principis Chattorum lectas in senatu literas, quibus mortem Arminij promittebat, si patrandæ neci venenum mitteretur: [7] responsumque esse, *non fraude, neque occultis, sed palam & armatum populum Roma. hostes suos vlcisci.* Qua gloria æquabat se Tiberius priscis Imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant, prodiderantque. Cæterum Arminius abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium aduersam habuit: petitusque armis, cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubie Germaniæ, & qui non primordia populi Rom. sicut alij reges ducesque, sed florentissimum Imperium lacessierit: [8] præliis ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ expleuit: caniturque adhuc barbaras apud gentes, Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

* seniores[que]

Turpes litteræ omnes quæ traditionem sonant.

Publicæ libertatis assertor, mox proditor Arminius.

Græci sua laudãt, aliena despiciunt.

1 SÆVITIAM ANNONÆ INCVSANTE PLEBE.] Romana plebs amicissima semper annonam minuentibus, augentibus autem inimicissima, atroxque flagellantibus, vt Dardaniis. nam Minutio Augurino, præfecto annonæ, quod farris modium ad eam vilitatem redegisset, vt asse veniret, ex collatitia stipe statuam posuit. Etiam Trebellius idem obtinuit, cui ob eam rem, in Palatio, & Capitolio statuæ dicatæ sunt. Quod scribit Plinius lib. 18. cap. 3. Et noster *Fænium Rufum ex vulgi fauore gratum fuisse, quia rem frumentariam sine quæstu tractabat.* lib. 14. *contra Cleandrum sub Commodo, ob annonam flagellatam plebs interfecit.* Papinian. L. 17. de compensat. D. *Ideo*, ait, *condemnatus, quod arctiorem annonam ædilitatis tempore præbuisset.* In annonæ penuria Claudium Imperatorem, fere vulgus lapidauit. Sueton. in Claudio. nam vulgus in fame, nec audit, nec exaudit, nec videt: instar est belluæ furentis. *Numquid bos non mugiet, si non habuerit herbam?* Iob dicebat.

Populus amat annonam minuentes.

Insequitur flagellantes.

Plebs in fame bellua furens.

2 DELATVM ET ANTEA.] Lego, *delatum tunc & antea.* nam si solum delatum fuisset antea, alieniore tempore respuisset. verba ferunt, immo exposcunt hanc correctionem, & in verbo *delatum* inest *tunc*.

Tacitus correctus.

3 QVI DIVINAS OCCVPATIONES.] Quam vere, Tacitus in Agricola; *Experti sumus olim quid vltimum in libertate; nunc quid vltimum in seruitute experimur.* nam nihil olim ciue Romano liberius, nihil postea ciue Romano abiectius, & magis seruile. Non repeto, quæ libere dicta fuerunt libera rep. sed libertate prostrata, & iacente, etiam ausus orator Passienus Senatum Cæsari præferre, cum ita exordiretur. *P. C. & tu Cæsar.* Ponit Cæsarem post patres conscriptos. Et Latro Portius præsente Augusto, etiam de adoptione filiorum Agrippæ dixit, *hanc nobilitatem factam non natura, sed adoptione.* Postea vero Plancis, Vitellius, & adulationum cohorte omni aula corrupta, vitia pro virtutibus habita sunt, ita vt poeta de migrando cogitans scripserit Sat. 3.

Olim Romani quid vltimum in libertate experti.

Postea quid, in seruitute.

Ciue Romano nihil liberius.

Roma versa in adulationem.

Cedamus patria, viuant Artorius istic,
Et Catulus, maneant qui nigrum in candida vertũt.

Quæ sunt adulatorum nomina a pane quærendo & a blãditijs & adulatione indita. nam esurire & blandiri sunt adulatorum virtutes. Noster ipse de adulationibus conqueritur his verbis libro tertio Annalium. *Tempora illa adeo infecta, & adulatione sordida fuere, vt non modo primores ciuitatis, quibus claritudo sua, obsequiis protegenda erat; sed & omnes consulares, & magna pars eorum, qui pretura functi, multique etiam pedarij Senatores, certatim exurgerent, fœdaque & nimia censerent.* Et quoties patrabatur insigne scelus, toties diis gratiæ agebantur: tam putida erat omnium Quiritum ad seruitium vergentium adulatio. Inde fluxere illæ spurcæ voces *diuinarum occupationum.* Et vt noster de Nerone ait, *formam principis vocemque Deum vocabulis appellantes.* Inde illa portenta verborum, quæ in libris Iurisconsultorum & præcipue L. 12. Cod. *Sacri affatus, sacrum Consistorium, sacrum laterculum, sacra largitio, sacræ domus, sacra scrinia, sacrum stabulum, sacrum encaustum.* Omnia sacra in profanis & de profanis. Sed & alia putida, speciosis verbis nominata. ita vt excrementa hominum in rosas, immo in quandam diuinam ambrosiam verterentur. Et quod mirere, etiam apud Christianos principes, aulicis hæc faciẽtibus, proh dolor, principum meliorum venenis. Sic Theodosius *suam æternitatem* dicit L. 23. de fabric. Cod. Theod. Valentinianus & Theodosius & Arcadius his verbis L. 2. de fabric. Cod. *Æternitatem nostram adoraturus dirigatur.* Sed glossa eleganter. *non sunt æterni, nec adorandi.* Et recte Prosper lib. de promiss. & prædict. cap. 7. *Æterna cum dicitur quæ temporalis est, vtique nomen*

Virtutes parasiticæ.

Quod Deo proprium, mortalibus homines tribuerunt.

Diuinitatem.

Sanctitatem.

Æternitatem.

Glossa elegans in adulatores.

Et Prosper elegantior qui Deo seruat quod homines illi rapiunt.

est

est blasphemiæ: cum mortales, licet reges, in ea dicantur Diui, eisque supplices dicunt, Numini vestro, Altaribus vestris, Perennitati vestræ. Cætera quæ vanitas, non veritas tradidit, æque execrabilia sunt. Dixere etiam *diuales constitutiones, diuale beneficium, diuinas aures.* Et omnes Imperatores, etiam turpissimi, pro Diuis habiti; non mortui tantum, sed adhuc viuentes, & cœno vitiorum immersi, vt Caligula crudelis bestia, & non homo. Sic Herodi in Act. Apostol. *populus acclamabat, Dei voces, & non hominum.* & ὡ ἀτίμω periit: creduntque principes inconsulti inconsultis vocibus.

—— nam nihil est quod credere de se
Non possit, cum laudatur Diis æqua potestas.

Et eleganter Pescennius Niger in Spartiano. *Scribe laudes Marij vel Hannibalis vel alicuius ducis optimi, vita functi; & dic quod ille fecerit, vt eum nos imitemur. Nam viuentes laudare irrisio est, maxime imperatores a quibus speratur, qui timentur, qui præstare publice possunt, qui possunt necare, qui proscribere. Se autem viuum placere velle, mortuum etiam laudari.* Socrates Christianus, iniquo animo ferebat, Imperatores vocari δεσπότας, & sane ingenuis pectoribus, ea indigna sunt. Sic Martialis qui Domitianum Deum dixerat; postea sub Nerua, blanditias execratur epig. 72. lib. 10. quod pono, vt habeat Christianitas quod imitetur.

Christiani indignantur dari hominibus quod Dei est.

Frustra blanditiæ venitis ad me,
Attritis miserabiles labellis:
Dicturus dominum, Deumque non sum.
Iam non est locus hac in vrbe vobis:
Ad Parthos procul ite pileatos,
Et turpes, humilesque, supplicesque
Pictorum sola basiate regum.
Non est hic dominus, sed Imperator,
Sed iustissimus omnium Senator:
Per quem de Stygia domo reducta est
Siccis rustica veritas capillis.
Hoc sub principe, si sapis, caueto
Verbis Roma prioribus loquaris.

Martialis postea tam sincerus scriptor quam antea turpis adulator.

Scito inde, quid inter Domitianum & Neruam; quid inter Neronem & Traianum, intersit, immo generaliter quid inter bonos & malos principes. Et plerumque illis accidit quod de Geta Spartianus. *Sit Diuus, dum non sit viuus.*

4 IPSVMQVE DOMINVM.] Plinius præfat. nat. hist. vocat Titum *Dominum*: & Plinij nepos sic Traianum appellat in epistolis. *Rogatus, Domine, a P. Accio Aquila.* lib. 10. Et vbi de Christianis, *Solenne est mihi, Domine.* Et in Gordiano. *Domino filio & Augusto Misitheus socer.* Sed obseruaui in Apuleio etiam patrem vocare *filium suum dominum.* Sed inter deos. Sic enim Iouem Cupidinem alloquentem facit. *Licet, tu, inquit, domine fili, nunquam mihi concessu Deum, decretum seruaris honorem.* En reuerentia Deorum gentilium: inter quos, pater Saturnus vorat filios, & heic, filius negligit patrem: imo patri dominatur. Milites in castris ad Senatum scribentes in Vopisci Aureliano vocant Dominum. *Hunc, inquiunt, inter deos referte sancti & domini Patres Conscripti.* Quin, vt a publicis viris ad priuatos iter sit, Symmachus pater suam filiam vocat *dominam*, lib. 6. epist. 68. *Interea domina filia*, &c. Et hæc sunt reuerentiæ & venerationis nomina semper inter potentiores obseruata.

5 VNDE.] Aliquid est in hac oratione quod claudicat. Tamen ea mens est Taciti, vt increpitis qui *diuinas occupationes* dixissent, metus patres inuaserit: & inde breui & angusta oratione, tamen lubrica & periculosa, vsi sint. Periculosa, inquam, sub principe, qui libertatem metuebat, oderat etiam adulationem.

Adulantium Senatorum metus.

6 APVD SCRIPTORES, SENATORESQVE.] Recte *seniores* reponunt non *senatores.* Sic Liuius lib. 7. *Repetitum ex seniorum memoria.* Et Suet. in Claud. cap. 15. *Illud quoque a maioribus natu audiebam.* Immo noster de Druso lib. 3. *Vera prorsus seniores loquutos: displicuisse regnantibus ciuilia filiorum ingenia.* Et lib. 13. *Adnotabant seniores.* Scripsit Tertull. in Pallio, *Et autumat superiorum profanitas.* quod ad hanc rem facere putant. Errant; lego, *scriptorum profanitas.* Nam opponit scriptores profanos, scriptoribus sacris. sed aliquando *seniores* pro Senatoribus vsurpari, verum est, & indicat Liuius lib. 34. *publice ad seniores* (ita Senatum vocabant) *mandata habuisse.* Ora autem senum, ora sunt lapsorum temporum, quæ in hac parte, audiri a Tacito potuere, cum a Tiberio ad Vespasianum, tantum sexaginta annorum spatium interuenerit. Et si non viua voce audierit, a domesticis commentariis eorum, potuerit didicisse. Sed non abeo, intacto Suetonio, cui transiens facio medicinam. habet autem in Augusto cap. 79. vbi de forma & statura Augusti disserit: *Iulius, inquit, Marathus libertus eius, in memoriam eius, quinque pedum & dodrantis fuisse tradit*; vbi, pro *in memoriam eius*, lego, *in memorialibus eius.* id est in commentariis, quos ad memoriam scripsit. *Memorias* vocat Tertull. contra Iudæ. *Secundum memorias populus Iudæorum idolis seruiuit.* Et Octauius apud Minutium: *Specta, de libris memoria est.* Nec sileo ex Gellio lib. 5. cap. 13. quod multum ad firmandam facit huius loci lectionem (*seniores.*) *Seniorum hominum, inquit, & Romæ nobilium, atque in morum disciplinarumque veterum doctrina, memoriaque præstantium disceptatio quædam fuit, præsente & audiente me, de officiorum gradu, atque ordine.* Ergo memoria seniorum, historia viua, qui virtutes & sapientiam quasi ex viuo fonte ebulliant. De his loquens Iob 12. cap. *In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia.* Sed Tarsenses iuuenes stulti & inconsulti ita ædibus Athenodori senis scripserunt per risum.

Seniores citati testes.

Suetonius correctus.

Seniores quid Romanos magna authoritatis.

Εργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, πορδαὶ δὲ γερόντων.
Res iuuenum, consulta virum, crepitus seniorum.

Crepitus seniorum dixere pro *lusus iuuenum. opera virorum & sapientia senum.* quibus addi potest, memoria senum: Nam anteacta sæcula sciunt & tenent. Et Martialis lib. 5. epig. 20.

Et laudant Catuli Iulia templa senes.

Et Rutilius.

Insinuant natis qui meminere senes.
Et certe nulla certior quam senum parentum disciplina. quos solus amor dat filiis doctores.
7 RESPONSVMQVE ESSE.] Lege *responsum est*. Sic solet noster, vt lib. 1. *Responsum est non iure eum arma Romana inuocare*.
8 PROELIIS AMBIGVVS.] *Qui modo praelius victor, modo victus, ambiguam fortunam sensisset*. Sic Armeniam *ambiguam* vocauit, modo Parthis, modo Romanis parentem, & subditam. Tacitus explicatus.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum secundum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER TERTIVS.

Maritalis amor omnia superat.

NIHIL [1] intermissa nauigatione hiberni maris Agrippina [2] Corcyram insulam aduehitur, littora [3] Calabriæ contra sitam. Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu, & nescia tolerandi. Interim aduentu eius audito, intimus quisque amicorum, & plerique militares, vt quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod nauiganti celerrimum, fidissimumque adpulsu erat. Atque [4] vbi primum ex alto visa classis, complentur non modo portus & proxima maris, sed [5] mœnia ac [6] tecta, quaque longissime prospectari poterat, [7] mœrentium turba, & rogitantium inter se, [8] silentione an voce aliqua egredientem exciperent. Neque satis constabat quid pro tempore foret, cum classis paulatim successit, [9] non alacri, vt adsolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis [10] feralem vrnam tenens egressa naui, [11] defixit oculos, idem omnium gemitus: neque discerneres proximos, alienos, virorum, fœminarumve planctus, nisi quod comitatum Agrippinæ longo mœrore fessum, obuij & recentes in dolore anteibant.

Etiam sæuum mare.

Amor infunere & post funus.

IN LIBRVM III. ANNALIVM C. CORNELII TACITI Nouarum Cogitationum liber tertius.

1 NIHIL INTERMISSA NAVIGATIONE HIBERNI MARIS.] Quod valde cupidis tantum accidit. Nam Tacitus 4. Hist. vbi de Vespasiano: *Celerrimas nauium frumento onustas sæuo adhuc mari commisit*. Et de Cæsare Iulio Dio ait, hieme cum parte exercitus vela dedisse ad Pōpeium expugnandum. 41. quod ex animo. Sueton. 18. in Claudio. *Nihil non excogitauit ad inuehendos etiam in tempore hiberno commeatus. Nam*

Nam & negotiatoribus certa lucra proposuit, suscepto in se damno si cui quid per tempestates accidisset. Et notat cupiditatem Horatius Sat. 1. lib. 1. vbi lucri cupidum hominem pingit his verbis.

—— cum te neque feruidus æstus
Dimoueat lucro, neque hiems, ignis, mare, ferrum.

Nam quovsque Neptunus eum magnis poculis inuitauerit & naufragium fecerit, nunquam quieuerit. Sic Iuuenal. Sat. 4.

Stridebat deformis hiems, prædamque recentem
Seruabat; tamen hic properat.

Et idem Sat. 6.

Mare clausum hieme.

Mense quidem brumæ quo iam mercator Iason
Clausus, & armatis obstat casa candida nautis.

Id est, domus niuibus perfusa, quæ retinet armatos & nauigationis cupientes, & iam ad iter paratos. Sic etiam Sat. 14. vbi de Coryco negotiatore, qui omni tempore nauigabat aduersis ventis & Neptuno & Vertumnis.

Occurrunt nubes, & fulgura; soluite funem,
Frumenti dominus clamat, piperisque coempti:
Nil color hic cœli, nil fascia nigra minantur.

Suetonius in Iul. cap. 4. hoc confirmat his verbis. *Huc dum hibernis iam mensibus traiicit, circa Pharmacusam insulam a prædonibus captus est.* Et 58. cap. *A Brundusio Dyrrachium inter oppositas classes hieme transmisit.* Noto autem hieme clausa maria olim, & aperta verno tempore, mox æstate & Autumno maria nauigata. D. Hieron. in epitaphio Paulæ. *Exacta hieme, aperto mari, redeuntibus ad ecclesias suas episcopis.* Vbi *apertum mare* vernum tempus indicat & primam nauigationem. Ouid. 4. Fast. vbi de verno tempore & verna nauigatione ita scribit.

Et formosa Venus, formoso tempore digna est,
Vtque solet, Marti continuata suo est.
Vere monet curuas materna per æquora puppes
Ire, nec hibernas iam timuisse minas.

Antequam nauigatio veris inciperet, fiebat solenne sacrificium: illeque dies vocabatur *Natalis dies nauigationis.* Ita enim Veget. *Post natalem nauigationis, qui solenni certamine publicoque spectaculo multarum gentium celebratur.* De æstate Virg. 3. Æneid.

—— vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela iubebat.

Lucilius.

Vir mare metitur magnum & se fluctibus tradit.

Sed ante ver Paulinus de Valgio scribit. *Non expectato tempore soliti commeatus, ante æstiuam temperiem onustum nauigium vi publica vrgente dimisit.* De Autumnali nauigatione. Plinius lib. 2. cap. 47. *Ante brumam septem diebus, totidemque postea, sternitur mare Halcyonum feturæ: & inde nomen hi dies traxere: reliquum tempus hiemat, nec tamen* (lego nec tum) *seuitia tempestatum concludit mare. Piratæ primum coegere mortis periculo in mortem ruere, & hiberna experiri maria, nunc idem auaritia cogit.* nam auara mens opum gratia vitam negligit, & pauper viuit vt diues moriatur. Ergo a 3. Idus Nouembris ad 6. Idus Mart. maria clauduntur, vt ait Veget. 1. de re milit. & L. ciuitas. de off. rect. pr.

Piratæ primi nauigationem tempore hiberno agitarunt.

Maria clausa a 3. Idus Nouemb. ad 6. Idus Martij.

2 CORCYRAM INSVLAM.] Phæacum patriam vocat Satyricus: Dionysius solum Alcinoi, quod pingue vocat. Tibullus lib. 1.

Corcyra Phæacum patria.

Me tenet ignotis ægrum Phæacia terris.

Et nota est illa insula Homeri versibus. A qua nominati Corcyræi Neptunij prædones, nos vocamus *Corsaires.* Et sane tota illa ora latrociniis infestissima olim. nam Liuius Istricos & Illyricos prædones memorat, pro sæuis & crudelibus. Et non longe ab vrbe Dyrrachio, quam tabernam Italiæ vocat Catullus; vrbs bene munita quondam, sed postea multas calamitates experta.

A Corcyra Corsarii piratæ dicti.

Prædones Illyrici.

Vbi Calabria.

3 CALABRIÆ.] Quæ in extrema ora Italiæ. nam *omnis Italia,* ait Sallustius in fragm. *coacta in angustias, scinditur in duo promontoria, Brutium, & Salentinum:* At Salentini in Calabria; quam *æstuosam* vocat Horatius lib. 1. od. 31.

Non æstuosæ grata Calabriæ
Armenta.

Armentosa.

Estque cincta Hadriatico mari. Idem.

Hadrio cincta.

Fretis acrior Hadriæ
Curuantis Calabros sinus.

Et Silius lib. 8.

Additur his Calaber Salentinæque cohortes.

Ora amœna, sed vitiis, quia deliciis, plena.

4 VBI PRIMVM EX ALTO VISA CLASSIS.] Sed quomodo internosci potuit ex alto, in quo aliæ naues? ex atratis velis scilicet. Catullus.

Funestam antennæ deponant vndique vestem,
Candidaque intorti sustollant vela rudentes.

Nam vela alba vbi omnia fausta. Ouid. Phyllis Demophoonti.

—— sæpe putaui
Alba procellosos vela referre Notos.

Et Homerus Iliados α.

—— ἱστία λευκὰ πέτασσαν.

Alba vela extenderunt. hoc enim velorum epithetum est. De atratis velis satis nota est Ægei mors ex Hygino & Plutarcho in Theseo, qui ex nigro velo existimans Theseum interiisse, dedit se præcipitem mari, quod postea Ægæum ab illo dictum. Ita ergo Agrippinæ funesta classis internosci potuit velorum atratis supparis. Nec omitto sub Alexandro Magno incepisse velorum varios colores, quos Indi mirabantur: & purpurea vela Cleopatræ mirati sunt Ionij fluctus in Actiaca pugna.

5 MOENIA.] De mœnibus ad prospectum Homerus Iliados ζ.

Τοῖοι ἄρα Τρώων ἡγήτορες ἧντ' ἐπὶ πύργῳ.
Tales Troianorum proceres sedebant in turri.

Et Iliados 22. facit Andromachen *e muris conspicientem Hectorem mortuum ab Achille tractum.* Virgil. 7. Æn. de Camilla.

Illam omnis tectis agrisque effusa iuuentus,
Turbaque miratur matrum & prospectat euntem.

6 TECTA.] *Tectum* superior pars domus quæ plana erat & sine fastigio. Nam fastigia solis diis aut hominibus illustrissimis & diis similibus. Ideo omnia templa deorum fastigiata, omnes ciuium domus planæ & sine fastigio. Quod planæ essent domus ciuium, nota est Senecæ patris conquestio. *Num viuunt contra naturam qui pomaria in summis turribus serunt? quorum siluæ in horis domorum ac fastigio nutant? inde ortu radicibus quo improbe cacumina*

Tectum quid sit.

Horti in cacuminibus domorum. Et nemora.
egissent? Et alibi. *Alunt in summis domorum cacuminibus mentita nemora & nauigabilium piscinarum freta.* Eustathius in 10. Odyss. ait cacumina domorum aggestam super trabes terram habuisse; & in eiusmodi tectis cubari potuisse. Domus Iulij Cæsaris Romæ fastigiata fuit ob celsitudinem viri. Nam vbi de somnio vxoris eius: *Collabi fastigium domus eius Cornelia vxor somniauit.* & Cicero 2. Philipp. *Non maiorem honorem Cæsar consequutus est ab Antonio, quam vt haberet puluinar, simulacrum, fastigium.*
Solaria.
Solaria vocabant & [illegible]. L.pen.Cod. de ædif.priu. Suet. in Claud. cap. 10. *Prorepsit ad solarium proximum.*
Cœnacula.
Cœnacula etiam. Quod vero e tectis prospectarent, vide D. Hieron. in Epitaphio Fabiolæ, epist. 30. *Non porticus, non imminentia desuper tecta capere poterant prospectantes.* Virg. lib. 12. Æn.

Iret vt ad muros, vrbique aduerteret agmen
Ocyus.

Et octauo.

Stant pauidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulueream nubem, & fulgentes ære cateruas.

Mœror super mortuum.
7 MOERENTIVM TVRBA.] Sic Pedo de morte Drusi ad Liuiam scripsit.

Obuia turba fuit, lachrymisque rigantibus ora
Consulis erepti publica damna refert.
Omnibus ijdem oculi; par est concordia flendi.
Funeris exequiis adsumus omnis eques.

Et certe Plinius lib. 11. cap. 37. de oculis lachrymantibus dicit præclare. *Profecto in oculis anima habitat. Ardent, intenduntur, humectans, conniuent. hinc illæ misericordiæ lachrymæ. Hos cum osculamur, animum ipsum videmur attingere.* Illa autem turba mœrentium suos ritus habuit:
Deturpatio capitis.
Quippe solebant mœrentes suum caput deturpare, tam apud Græcos, quam Iudæos, & Romanos. Apud Iudæos. Iob 2. *Scissis vestibus sparserunt puluerem super caput suum.*
Sparso puluere.
Et Catullus de nupt. Pelei & Thet. idem refert apud Græcos:

Canitiem terra, atque infuso puluere fœdans.

Et Papinius.

—— haustaque informis arena
Questibus implet agros.

Prostratione.
Ouidius 1. de Tristibus de vxore in luctu ante lares procumbente & pauimentum verrente.

Illa etiam ante lares sparsis prostrata capillis
Contigit extinctos ore tremente cibos.

Laceratione genarum.
Et Tullius 3. quæst. Tusc. *Pædores muliebres; lacerationes genarum; pectoris, femorum, capitis percussiones.* Et Papinius.

——sedet ipse exutus honore
Vittarum nexu genitor, squallentiaque ora
Sparsus, & incultam ferali puluere barbam.

Et lib. 6. *—— ipse regesta*
Parthenopæus humo, vultumq. oculosque madentes
Obruit.

Claud. 2. in Eutrop. vbi de Romanis.

Canitiem raram largo de puluere turpat,
Et lachrymis rugas implet anile gemens.

Prudentius in Hymno ieiunantium.

—— proque gemma, & serico
Crinem fluentem sordibus spargit cinis.

Iudæi in fletu nudis pedibus. Sacco induti.
D. Hieron. epist. 25. ad Paulam, de luctu Iudæorum. *Flentes hodie Iudæi, & nudatis pedibus, in cineres volutati, sacco incubant: & ne quid desit superstitioni, ex ritu vanissimo Pharisæorum, primum cibum lentis accipiunt.* Et Esaias de Assur, id est de Assyriis multo breuius cap. 21. *Vocabit ad fletum, ad planctum, ad caluitium, & ad cingulum sacci.* Nam hæc erant luctus ornamenta: quod idem vates cap. 4. *Erit pro suaui odore fœtor; pro Zona funiculus; pro crispante crine caluitium; pro fascia pectorali cilicium.* Quæ omnia sunt de viris puluere sordidis. Idem de fœminis. nam Claudianus de raptu Proserpinæ 3.

Tum laceras effusa comas, & puluere canos
Sordida, sidereæ raptus lugebat alumnæ.

Laceratio crinium.
Lacerabant etiam crines. Papin. Theb.

Flebilis interea vacuis comitatus ab Argis,
Fama trahit miseras, orbæ, viduæque ruebant
Inachides, seu capta manus, seu vulnera cuique,
Par habitus cunctis; deiecti in pectora crines,
Accinctique sinus, manant lacera ora cruentis
Vnguibus, & molles planctu creuere lacerti.

Apul. 4. Met. *Quid lachrymis inefficacibus ora mea veneranda fœdatis? quid laceratis in vestris oculis mea lumina? quid canitiem sciinditis? quid pectora? quid vbera sancta tunditis?*
Pauimenti abstersio crinibus.
Verrebant etiam *crinibus templi humum, & aras.* Sat. 9. Theb.

Et aræ.
—— etiamnum in limine sacro
Expositum, & gelidas verrentem crinibus aras
Linquit.

Templa verrentes matronæ.
Silius lib. 6.

Ast aliæ laceris canentes crinibus, alta
Verrunt tecta deum, & seris post fata suorum
Sollicitant precibus: requiem tenebræque diesque
Amisere.

Sic Liuius lib. 13. *Stratæ passim matres, crinibus templa verrentes.* Et hoc in luctu. D. Hieron. ad Paulam epist. 25. *Sancta Melania, calente adhuc mariti corpusculo, duos filios amisit. Quis illam tunc non putaret more lymphatico, sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus inuadere?* Quin in *sanguine* occisi amici aut parentis *comas* mulieres *deturpabant.* Papin. 3.

Hæ pressant in tabe comas.

Oscula data vulneribus.
Et *oscula vulneribus dabant.* Silius.

Oscula vulneribus figunt, superosque fatigant.

Hæc ergo mœrentium species apud Iudæos, Græcos, & Latinos. At nos Christiani non lugemus defunctos, sed perfunctos vitæ munere gaudemus. ad meliora transisse.

8 SILENTIONE AN VOCE ALIQVA.] De *voce* notum ex Plauto in Sticho.

Ita me dij bene ament, measque mihi bene seruassint filias,
Vt mihi volupe'st, Pamphilippe, quia vos in patriam domum
Rediisse video re bene gesta ambos, te & fratrem tuum.

Et idem in Amphitruone.

ALC. *Ecastor equidem heic aduenientem illico*
Et salutaui & valuissesne vsque exquisiui simul,
Mi vir, & manum prehendi, & osculum retuli tibi.

Silentium.
De *silentio.* Mœstitiæ comes est silentium. Iob 2. *Sederunt cum eo in terra septem diebus & septem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem esse vehementem. Post hæc aperuit Iob os suum.* Et Tacitus dolori & mœstitiæ

jungit

iungit sæpe silentium. *Modo per silentium mæstus.*

9 NON ALACRI, VT ADSOLET, REMIGIO.] Nam nautæ adpulsi celeumata alacria edunt, & voces iucundas quales sunt hæ, Terram video. deinde festa fronde, verbenis & velleribus naues ornabantur. Virg.

Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.

Et lib. 6.

——iuuenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium.

10 FERALEM VRNAM TENENS.] Sinu videlicet, de quo dixi supra lib. 2. nunc dicam de vrna. Gellius lib. 7. cap. 5. vbi de Paulo histrione. *Athenis*, inquit, *Electram Sophoclis acturus, gestare vrnam quasi cum ossibus debebat.* Sic Martialis lib. 9. epig. 78.

Absentem patri prætulit vrna rogum.

Et Dio vbi de Caligula lib. 59. ait, *Agrippinæ Lepidi ossa in vrna dedisse, iussisseque vt eam in sinu per omnem viam, Romam vsque deferret.* Sed quomodo discreti cineres & ossa defuncti a regiis cineribus? forte quia lino viuo inuoluerentur, quod integrum manet etiam intra flammas violentiores. Plinius lib. 19. cap. 1. Forte etiam quod arcis lapideis includerentur quibus vsta cadauera solos haberent defuncti cineres. Plinius autem de lino ita. *Regum inde funebres tunicæ corporis fauillam ab reliquo separant cinere.* De arca lapidea, vbi de sarcophago lapide: *Corpora condita in eo absumi intra 40. diem.* Et hæc Plinius. Et Græci vocant ἀμίαντον, *linum*, quod flammis resistit. Hæ vero vrnæ aliquando ex auro, vt dixi de martyrum cineribus ex D. Hieron. & ex Valerio, *Ossa Pyrrhi aurea vrna inclusit.* & Capitolinus in Seuero. *Aliqui vrnulam auream tantum fuisse dicunt Seueri reliquias continentem.* Quod vsitatum Græcis. Nam Homerus Il. 24. ait Hectoris ossa albentia ὀστέα λευκὰ collecta extinctis rogis & reposita χρυσείην ἐς λάρνακα, *in auream vrnam*, purpureis peplis opertam. Aliquando ex argento, vt Romæ vrna Æmilij Pauli Papiniani Iurisconsulti & Præfecti Prætorio, a senibus parentibus data. Sullæ Romani corpus lectica aurea delatum per Italiam more Regum, cum multa tibicinum copia equitumque & populorum multitudine humi datum. Cætera ex Plutarcho in Sulla. Aliquando ex *lapide alabastrite*. Herodianus enim lib. 3. Seueri reliquias alabastro conditas ait, & Romam allatas. licet Spartianus referat ex auro fuisse. Prisco autem æuo, non dubito quin *ex fictili* essent, vt conditoria defunctorum, cum & simpuuia, & vasa Deorum tunc ex fictili. Plinius lib. 35. cap. 12. Et Iuuenalis quem emendo, hæc declarat hoc versu.

Cum tamen a figulis munitam intrauerit vrbem.

Vbi lego *vrnam*, id est *sepulchrum*. Plinius. *Quin & defunctorum sese multi, fictilibus doliis condi maluere. Sicut M. Varro.* lib. 35. cap. 12. Postea crescente luxuria, æs, aurum, & argentum, & alabastrum, lapidesque pretiosi locum habuere. nam, vt inquit Persius Sat. 2.

Aurum, vasa Numæ, Saturniaque impulit æra,
Vestalesque vrnas, & Thuscum fictile mutat.

Scio *Chernitem lapidem*, ebori similem, quo Darius conditus est, vsitatum olim fuisse. Et Porum in Pario lapide sepultum, marmori candore similem, & duritia admirabilem. Quid si etiam adhibitum fuerit vas plumbeum, quod seruandis vnguentis, quibus illi cineres madent, sit aptissimum? Strabo ait Corinthi, cum Mummij milites etiam sepulchra rimarentur, plurima inuenisse fictilia ostraceaq. toreumata, permulta etiam ænea. In his enim defunctorũ supellex. Non omitto hæc conditoria, *olla* vocata fuisse. Nam ita Interamnæ. AVILIA. HILARA. OLLA. DONATA. Aliquando *conditoria*.

11 DEFIXIT OCVLOS.] In turbam scilicet adstantem & mœrentem. Nam vt ait Seneca, *sine spectatore plerumque cessat dolor.* Sed addit: *Nos vt in aliis rebus, ita in hoc quoque hoc vitium ad plurium exempla componi: nec quid oporteat, sed quid soleat aspicere. A natura discedimus, populo nos damus, nullius rei bono authori, & in hac re sicut in omnibus inconstantissimo.* Hæc Seneca epist. 99. Tamen Agrippinæ non fictum, sed verum autumo fuisse dolorem.

[1] Miserat duas prætorias cohortes Cæsar, addito vt magistratus Calabriæ, [2] Apulique, & [3] Campani, suprema erga memoriam filij sui [4] munera fungerentur. Igitur tribunorum, centurionumque humeris cineres portabantur. Præcedebant [5] incompta signa, versi fasces, atque [6] vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, [7] trabeati equites, pro opibus loci [8] vestem, [9] odores, aliaque funerum solennia cremabant. Etiam quorum * diuersa oppida, tamen obuij, & victimas, atque [10] aras Diis Manibus statuentes, lacrymis, & [11] conclamationibus dolorem testabantur. Drusus [12] Terracinam progressus est, cum [13] Claudio fratre, liberisque Germanici, qui in vrbe fuerant. [14] Consules, M. Valerius, & C. Aurelius (iam enim magistratum occeperant) & senatus, ac magna pars populi [15] viam compleuere, disiecti, & vt cuique libitum, flentes. Aberat quippe adulatio, gnaris omnibus lætam Tiberio Germanici mortem male dissimulari. Tiberius atque [16] Augusta [17] publico abstinuere, inferius maiestate sua rati, si palam lamentarentur. [18] Anne

Romanorum principum funera magnifice culta.

* dispersa

Amorem testantur.

Palam lamentari principi indecorum.

Satius latere domi.

Ne tam intel ligerentur. omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intelligerentur? Matrem Antoniam non apud autores rerum, non diurna actorum

Tiberius & Liuia sub matris & auiæ vero mœrore falsas lachrymas tegunt. scriptura, reperio vllo insigni officio functam, cum super Agrippinam, & Drusum, & Claudium, cæteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint: seu valetudine præpediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non tolerauit. Facilius crediderim, Tiberio & Augusta, qui domo non excedebant, cohibitam: vt par mœror, & matris exemplo auia quoque & patruus attineri viderentur.

Princeps domi tilet & sedet.

Matris & auiæ prætextu quæ abditæ.

1 MISERAT DVAS PRÆTORIAS COHORTES.] Poeta de isto more, ita in funere Pallantis.

—— toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lachrymis.

Nam lugeri a multis, multum est defunctorum solatium, dicebant Pagani. Olim exequiæ nobiliores Romæ, quibus omnes intererant ordines. Apul. lib. 8. *Funus toto feralem pompam prosequente populo deducitur ad sepulturam.* Et Tacit. 4. de Lucillio Longo. *Omnium Tiberio tristium lætorumque socius vnusque e Senatoribus Rhodij secessus comes. Itaque quanquam nouo homini censorium funus, effigiem apud forum Augusti publica pecunia patres decreuere.* Quod honorabile defunctis & viuis mortalibus desiderabile.

Comitatus funereus.

2 APVLIQVE.] Silius lib. 11. de Apulis.

—— ambiguus fallax mox Apulus armis.

Pars est Italiæ Apulia, & inanissima pars eius, ait Cicero 10. ad Attic. Ideo Seneca epist. 87. *deserta Apuliæ* memorat. Quæ insalubris regio, saltuosa, & venationi apta. Ideoque Satyricus *canem* Apulam notat, vt Horatius *lupos*.

Apulia inanissima pars Italiæ.

—— sed prius Apulis
Iungentur capreæ lupis.

Horatius Sat. 5. lib. 1.

Incipit ex illo montes Apulia notos.

Italiæ pars non insuauis quam Dauniam quondam dixere Græci, ait Strabo lib. 5. non frugibus quæstuosam, sed saltibus vmbrosam.

3 CAMPANI.] Florus 1. lib. cap. 16. *Omnium non modo in Italia, sed toto orbe terrarum pulcherrima Campaniæ plaga est. nihil mollius cœlo. denique bis floribus vernat. nil vberius solo.* Ideo Campanum agrum vocat Cicero *orbis terræ pulcherrimum*, pro Lege Agraria. Et idem eodem; *Capuam receptaculum aratorum, rusticorum nundinas, cellam, atque horreum Campani agri, esse voluerunt.* Plinius *fœlicem* vocat, lib. 3. cap. 5. *notum vbertatis fama*: nam ibi virtus Annibalis fracta, non armis, sed luxu. Sic enim ait Seneca epist. 51. *Vim Annibalis hiberna soluerunt, & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruarunt fomenta Campaniæ.* Sic sole repente, non frigore vigente, gelu soluitur.

Campanus ager terræ pulcherrimus.

Capua aratorum receptaculum.

Nundinæ rusticorum.

4 MVNERA FVNGERENTVR.] Non noue, nec ex Latinitatis portento: quippe ita Plautus in Trinummo.

Sequere, mea nata, vt munus fungaris tuum.

Et in Asinaria. *—— munus adolescentuli Fungare.*

Et noster infra lib. 4. *hominum officia fungi.* Quippe varius fuit in hoc sermone modus.

5 INCOMPTA SIGNA, VERSI FASCES.] In luctu enim omnia inuersa. Et adeo affectata illa peruersitas, vt etiam in defunctorum inscriptionibus monumentariis litteras inuerterent. Nam in illo veteri tumulo exemplum. Ɔ. TIBVLÆVS. C. SEMPRONII. F. MAMERCVS. L. NEPOS. pro C. TIBVL. littera C inuersa. Et hic locus vt alij multi monent nos in illo Plin. loco lib. 18. cap. 12. legendum, vbi de faba, *Peruerse seri.* Nam de faba loquitur quæ funebris. Ideo seritur peruerse. Et locus est apud Theocritum. Sic Seruius ad illum versum Virgilij,

In luctu inuersa omnia.

—— & versis Arcades armis.

Lugentum, inquit, *more, mucronem hastæ, non cuspidem, contra terram tenentes.* Virgilius 1. Æneid.

—— versa puluis inscribitur hasta.

Sic Iuuenal. Sat. 1.

—— latum media sulcum deducit arena.

Strias vocat Varro 1. de re Rust. *Qua aratrum vomere lacunam striam facit, sulcus vocatur.* Inde *striatæ columnæ* quas vocamus *Colomnes crenelees.* & *sulcatas columnas* iure diceremus. Eusebius de funere Constantini. Dixi iam de decursionibus funerum, solere ad læuam fieri, non ad dextram, contra morem & ordinem decursionum. Etiam contra ordinem Consules vulgari sede, non pro tribunali sederunt. Dio enim in funere Augusti lib. 56. ait, *Consules loco solito non sedisse, sed in subselliis Tribunorum Pleb.* Quod Tacitus 4. Annal. confirmat. *Consules sede vulgari, per speciem sedentes.* Etiam *solito vestitu* ait *Senatum non fuisse vsum.* nam Senatores equestri habitu processerunt, & magistratus Senatoria prætexta, vt in Sullæ exequiis. Etiam *Consules in trabea.* Quod mirum hoc æuo. Sic Claudian. 2. in Ruffin.

Omnia cesserunt Eunucho consule monstra.
Heu terræ cœlique pudor! trabeata per vrbes
Ostentatur anus, titulumque effœminat anni.

Quippe Eunuchus tum Consul. Dio 72. vbi de Commodo Imperatore, hoc sensu. *Cum esset obiturus munus gladiatorium, nos equestri veste, & penula introduci iussit in theatrum: quo habitu, nunquam ante theatrum ingressi sumus, nisi princeps e vita decessisset.* Et sane apud eundem Ciceronem lego in Reip. calamitate, Senatoria veste abiecta, induisse se habitu equestri, lib. 38. Quod in periculis Reip. fieri, idem docet lib. 39. Addo, vt omnia inuersa putes, etiam in funere, *libanisse Diis inferis, poculo inuerso, &*

superis,

superis, semper supino. Et si Ioui sacrificarent, hostiæ porrecto in cœlum iugulo mactabantur: si Plutoni, demisso in scrobem. Etiam *auerso vultu*, rogum accendebant propinqui: & *auersa manu*, respergebant vino focos, & sepulchra. In feralibus etiam incantamentis, illa auersione vtebantur. Virg. Eclog. 8.

Fer cineres Amarylli foras, riuoque fluenti,
Transque caput iace.

Nemesianus. ——*Ter thure vaporo*
Lustrauit, cineresque auersa effudit in amnem.

Et Valerius Flaccus libr. 7.

— lustramina Ponto
Pone iacit, rapidis adolentur cætera flammis.

Possem heic inserere quod de peruersa toga dixit Seneca, nisi iam attigissem. Sed addo, in omni malo Reip. successu, solere fasces inuerti. Quod notat Tertullian. aduers. Psych. vbi de Ethnicorum ταπεινοφρονήσει. *Magistratus purpuras ponunt, fasces retro auertunt, precem indicunt, hostiam instaurant.* Papinius autem de ista peruersitate, non fascium tantum, sed facium, libr. 5. Nam faces & fasces auertebant.

Motus Hymen, versæque faces, & frigida iusti
Cura tori.

Nam infausto matrimonio faces auertebant In summa, ibi peruersitas vbi mortui planctus & calamitas.

6 VBI COLONIAS TRANSGREDERENTVR.] Suetonius de isto more cap. 1. Claud. *Corpus eius per municipiorum coloniarumque primores suscipientibus obuiis scribarum decuriis ad vrbem deuectum.* Itaque sic Pedo ad Liuiam. *Coloniæ principum funus ducentes.*

Funera ducuntur Romana per oppida Drusi,
Heu facinus, per quæ victor iturus erat:
Per quæ deletis Rhetorum venerat armis;
Hei mihi quam dispar tunc fuit illud iter.

Dispar certe, quia quem triumphantem expectabat, in vrna vidit iacentem; nec totum, sed partiarium; nec hominem, sed cinerem.

7 TRABEATI EQVITES.] An ergo inter atratas plebes illi equites in trabea, quæ ex purpura & cocco? non puto. Existimoque tunc trabeas fuisse atratas, & ex nigro colore, sed habuisse formam trabearum, quæ vestimenta erant primū Regia, postea militaria & peculiaria equitibus Romanis, a trabibus intextis discoloribus, ex purpura & cocco. Baysius de re Vestiaria. nos dicimus *des Bandes*. Quamquam & Deorum & Regum & Ducum & Augurum trabea erat, si credimus Grammaticis. Eunapius in vita Iuliani, ait Trabeas proconsulum fuisse purpureas. Reges etiam Trabeati. Nam Virgilius ait de Pico rege 7. Æneid.

Ipse Quirinali lituo paruaque sedebat
Succinctus trabea.

Vestes in funere. 8 VESTEM.] Hac veste, aut defunctum ornabant, crematura; aut in defuncti rogos vestem iaciebant, ambusturi; aut cum veste sarcopagho imponebant, condituri. Virgil. 11. Æneid.

Tum geminas vestes ostroque auroque rigentes
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Harum vnam iuueni supremum mœstus honorem
Induit; arsurasque comas obnubit amictu.

D. Hieronym. in tradit. Hebr. vt Hebræum morem non præteream, ait *Notandum esse quod regibus causa reuerentiæ, combustiones vestimentorum & aromatum fiebant.* Quod docet hunc morem antiquum valde. Nam 2. Paralip. cap. 16. *Sepelierunt eum in sepulchro suo, quod foderat sibi in ciuitate Dauid; posueruntque eum super lectum suum, plenum aromatibus, & vnguentis meretriciis, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione nimia.* De Græcis Homerus Il. 22. inducit ita Andromachen loquentem in morte Hectoris.

—. ἀτάρ τοι εἵματ᾽ ἐνὶ μεγάροισι κέονται
Λεπτά τε καὶ χαρίεντα τετυγμένα χερσὶ γυναικῶν.
Ἀλλ᾽ ἤτοι τάδε πάντα καταφλέξω πυρὶ κηλέῳ.

Atqui tibi tot vestimenta in ædibus iacent,
Tenuiaque & venusta, facta manibus mulierum.
Sed certe hæc omnia cremabo igne infesto.

De Romanis. Valerius lib. 5. cap. 5. vt redeam ad Romanos vsus, ita scribit de fratre, qui fratrem in Sertorii castris interemerat imprudens. *Prope castra transtulit, & pretiosa veste opertum, rogo imposuit.* Erant etiam vestes, quibus non cremanda corpora amiciebantur, sed condenda. Nam Plinius ipse scribit libr. 30. cap. 17. vbi de ascio lapide, *Corpora defunctorum condita in eo absumi, intra 40. diem, exceptis dentibus. etiam specula, & strigiles, & vestes, & calciamenta illata, omnia lapides fieri.* De vestibus in rogum coniectis, Suetonius in Iulio cap. 84. *Tibicines, & scenici artifices, vestem, quam ex instrumento triumphorum, ad præsentem vsum induerant, detractam sibi, & discissam, iniecere flammis.* L. vlt. §. vlt. de aur. & arg. leg. *Funerari me arbitrio viri mei volo, & inferri mihi quæcunque sepulturæ meæ causa feram* (lego *feriaui*) *ex ornamentis lineas duas ex margaritis, & viriolas ex smaragdis.* Et Tacit. de morib. Germ. *Struem rogi, nec vestibus, nec odoribus cumulant.* Et ita interpretor nostrum Iurisconsultum L. vestis. de aur. & arg. leg. cum ait: *Vestimenta sunt, quæ amiciendi, insternendique, iniiciendi, accubandique causa comparata sunt.* Nam non modo vt accubantibus aut dormientibus iniiciantur, sed etiam in funere, vt iniiciantur rogo cremandi. Quemadmodum etiam sub nomine *insternendi*, non solum ea vestimenta intelligit, quibus lecti insternuntur, sed & ea, quibus, principibus aduenientibus, parietes & viæ sternebantur, vt Saluatore Hierosolymam ingrediente. fuit enim hic mos apud veteres, de quo Vopiscus in Aureliano: *Ita pallium purpureum quod in honore eius expansum fuerat decidit vt humeros eius tegeret.* Et de vestimentis quæ sternebantur aduenientibus in ciuitates principibus, ita Claudian. in Nuptiis Honorii & Mariæ.

Interpretatio L. vestis. de aur. & arg. leg.

Stratoria vestimenta.

Strata aduenientibus principibus vestes.

Pars intecta croco velamina lutea Serum
Pandite, Sidoniasque solo prosternite vestes.

Et Plutarchus docet in Pompeio, & in Catone, ni fallor. Sic vestimenta sua, sub pedibus Iehu, principes Israel posuerunt, & acclamauerunt, *Viuat Rex.* 3. Reg. Etiam in spectacu-

lis adueniente principe deponebant lacernas, & assurgebant. Suetonius in Claudio. Et quidam etiam ex Christianis detracta veste orabant ad maiorem reuerentiam. Tertullian. libr. de Orat. quod ille non probat. Sic depositio vestis, erat honoris præstatio. Quod Suetonius ostendit in Augusto Dictaturam refutante, & genu flexo togam deponente.

9 Odores.] In sepulturis odores varij. Nam sepultura vt vnguine odoro perfusa, ita ipsa corpora odoribus condita & persperſa. Plinius libr. 13. cap. 1. *Is honos, & ad defunctos pertinere cœpit, & sepulchra vnguentis perfusa, vt corpora.* Idem 12. cap. 18. *Beatam Arabiam fecit in morte hominum luxuria, quæ Dijs intellexerat genita, adhibens vrendis defunctis.* Tertullian. in Apolog. *Sciunt Sabæi, pluris, & chariores suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam Dijs fumigandis.* Et idem de resurr. Carn. *Corpora medicata condimentis sepulturæ Mausoleis & monumentis sequestrantur.* Lex etiam 12. Tabul. de illis odoribus canit, dum vetuit, *ne myrrhata potio mortuis inderetur; neue sumptuosi resperſio fieret*, (lego *neue sumptuosior resperſio fieret.*) Et sumptuosior erat, quæ conditionem heredis aut sepelientis excedebat. Cato in sepeliendo fratre nullis sumptibus pepercit: sed in vnguentis valde multa impendit, ait Plutarchus in Catone. Et hunc morem tangit Persius his versibus Sat. 3.

Tabula 12. emendata.

Hinc tuba, candelæ; tandemque beatulus alto
Compositus lecto, crassisque lutatus amomis
In portam rigidos calces extendit.

Et in Euangelio de vnguento illo fragranti ex spica nardi effuso in caput Saluatoris. *Hæc,* inquit, *ad sepeliendum me fecit.* libro 2. Paralip. de Asa rege. *Posuerunt eum super lectum suum, quod erat plenum aromatibus & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione nimia.* Erat autem cedrinum vnguentum valde nobile condendis corporibus. *Cedri succus*, inquit Plinius libr. 24. cap. 5. *defuncta corpora incorrupta æuis seruat, viuentia corrumpit, magna differentia; cum viuentibus vitam auferat, defunctis pro vita fit.* Plautus tangit istis versibus odoramentorum genera, quæ vt in vita, sic in morte fuere in delicijs.

Omnium odor vnguentorum præ tua nautea est.
Tu mihi stacte, tu cinnamum, tu rosa,
Tu crocum, & casia es, tu bdellium.

Sed scriptura sacra multo clarius, cap. 31. Exod. vbi aromatum species recensentur, quæ in conficiendis vnguentis. Et Martialis clare isto epigrammate 55. lib. 11. in quo de sepultura.

Vnguenta, & casias, & olentem funera myrrham,
Thuraque de medio semicremata rogo.
Et quæ de Stygio rapuisti cinnama lecto,
Improbe de turpi, Zoile, redde sinu.
A pedibus didicere manus peccare proteruæ.
Non miror furem, qui fugitiuus eras.

Apuleius 1. Apolog. *Nec tamen idcirco omnia ad nequiorem suspicionem trahuntur, etsi thus, & casiam, & myrrham, cæterosque id genus odores funeri tantum emptos arbitreris, cum & medicamento parentur, & sacrificio.* Papinius in Epicedio Pileti Vrsi.

-- odoriferos exhausit flamma Sabæos
Et Cilicum messes, Phariјque exempta volucris
Cinnama, & Assyrio manantes gramine succos.

Erat ex thure alterum odoramenti genus, in cremandis corporibus. Nam ita Plinius libr. 12. cap. 18. vbi de Arabia. *Beatam & eius odoribus, fecit hominum etiam in morte luxuria, quæ Dijs intellexerat genita, adhibens vrendis corporibus. Peritiores rerum asseuerant non ferre tantum anno fœtu, quam Nero princeps, nouissimo Poppææ suæ die, concremarit.* Non sileo & florum sparsionem, alterum genus odoris. Nam ita Plinius in loco corrupto. *Florum quidem Populus Romanus honorem Scipioni tantum habuit, qui Serapio cognominabatur, propter similitudinem Suarij cuiusdam negotiatoris. Ob id erat,* (lego, *Obijt dum erat*) *in tribunatu plebis admodum gratus, dignusque Africanorum familia, nec erat in bonis funeris impensa: Asses ergo contulit populus, quàque præferebatur, flores e prospectu omni sparsit.* Quippe in illa tumulatione sparsiones, aut inserti flores, aut soluti, inserti coronis, fasciolis ex purpura, quas *lemniscos* vocabant, aut soluti, & minime religati. Statius Epicedio in Glauciam.

Plinius correctus.

Quod tibi purpureo tristis rogus aggere creuit,
Quod Cilicum flores, quod munera graminis Indi,
Quodque Arabes, Phariјque (palam est, vidique) liquores
Arsuram lauere comam.

Sic Augustus, inquit Suetonius cap. 18. *corpus magni Alexandri prolatum e penetrali, cum subiecisset oculis, corona aurea imposita, ac floribus aspersis, veneratus est.* Sic post fata virtus honorata gentibus & profanis. Quin mortuorum corpora corona capiti imposita, & ex omni genere florum contexta honorabant. Quod indicat Iustinus martyr Apolog. 2. & non modo flore, sed etiam fronde variarum arborum. Quod Varro docet dum scribit: *Cum ad sepulchrum ferant frondes atque flores, addunt etiam lanam.* Forte legendum *lenam*, id est, laneam vestem. Et erat habitus duplex qui supra tunicam vestiebatur. Virgilius 4.

Corpora aspersa floribus.

-- Tyrioque ardebat murice læna.

Nam in funere vestes ardebant, & quidquid erat in delicijs; quod tetigi supra.

10 Aras Diis manibus.] Cupresso ornatas. Nam funeribus cupressi, quæ ideo *atræ* dictæ. Virg. 6. Æneid.

Intexunt latera & ferales ante cupressos.

Et Ouid.

Funeris ara mihi ferali cincta cupresso.

Et *vittis cæruleis.* vnde Virgil.

—— stant manibus aræ,
Cæruleis mœstæ vittis.

Inuisas cupressos vocat Horatius. Sed de his iam dixi.

11 Conclamationibus.] Mortui conclamabantur per interualla, *ne quis falleretur spiritu incluso, putans mortuum eum qui viueret,* ait Seruius. Et Terentius ita intelligendus in his verbis. *Desine, iam conclamatum est.* At de illa

de illa conclamatione non heic agitur; sed de obuiæ turbæ eiulatione. Eiusque conclamationis apud Virgilium vestigium est, in matre Euryali 9. Æn.

Eiulatio in luctu.

Euolat infælix, & fœmineo vlulatu
Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor: cœlum dehinc questibus implet.
Hoc fletu concussi animi: mœstusque per omnes
It gemitus.

Est etiam in Apuleio lib. 4. Met. *Quid infœlicem senectam fletu diutino cruciatis? quid spiritum vestrum, qui magis meus est, crebris eiulatibus fatigatis?* Et idem lib. 5. *Ibi deflebant oculos & plangebant vbera, quoad crebris earum eiulatibus saxa cautesque parilem sonum resultarent.* Parum viriles istas eiulationes vocat Horatius Epod. 1. Od. 10.

Tunsa vbera.

Et illa non virilis eiulatio.

Nam fœminarum est non virorum *eiulare.* Cicero Tuscul. 2. *Eiulatus ne mulieri quidem concessus.* & hic nimirum fletus est quem 12. tabulæ in funeribus vetant adhiberi. Apud Ezechielem istæ conclamationes sunt descriptæ, vbi de excidio Tyri. *Nautæ, & vniuersi gubernatores maris, in terra stabunt, & eiulabunt super te voce magna, & clamabunt amare, & superiacient puluerem capitibus tuis & cinere conspergentur.* Sed vulgo vulgariores sunt eiulationes, & lamenta ista. De quibus tamen Seneca vbi funera narrat & plebis eiulationes. *Stultius nihil est quam famam captare tristitiæ.* quod verum.

12 TERRACINAM.] Oppidum Volscorum lingua *Anxur* dictum: de quo Silius lib. 8.

Terracina oppidum Volscorum.
Anxur dictũ.
In vertice montium & scopulis.

Queis Circæa iuga, & scopulosi verticis Anxur,
Hernicaque impresso raduntur vomere saxa.

Horat. Sat. 1. lib. 1.

Impositum saxis late candentibus Anxur.

Martial. lib. 10.

Anxuris æquorei placidos Frontine recessus.

Et idem eodem.

Anxur æquoreum.

--- æquoreis splendidus Anxur aquis.
Et non vnius spectator lectulus vndæ,
Qui videt hinc puppes fluminis, inde maris.

Ergo *Anxur* in scopuloso monte, velut speculator maris & fluminis in mare procidentis.

13 CLAVDIO FRATRE.] Claudius est, quem postea fortuna, dum illudit humano generi, ad imperium euexit. *Quippe*, ait noster, *fama, spe, veneratione potius omnes destinabantur imperio, quam quem futurum principem, fortuna in occulto tenebat.* Et vocat fratrem Drusi, quia Drusus eius sororem duxerat Liuillam, quæ postea Seiano desponsa. lib. 4.

Explicatus Tacitus.

14 CONSVLES M. VALERIVS, ET M. AVRELIVS.] Duo Messalæ oratoris filij: de quibus dixi. Ille nomen familiæ retinens, hic per adoptionem, in Aureliorum familiam translatus, & dictus M. Aurelius Cotta. Sub his fratribus consulibus, factum fuit S.C. de quo in L. hos accusare. D. de accusat. Fuit & alterum, vt aiunt, de quo infra, vt Proconsules vxorum criminibus tenerentur. Sed non ea mihi mens. Tertium etiam fuit de quo l. 12. D. de accusationib. §. si seruus. *Si seruus*, inquit, *reus postulabitur, eadem obseruanda sunt quæ si liber esset, ex S. C. Cotta & Messala consulib.* Quod adnotasse Iurisconsultis non erit ingratum.

Duo Messalæ Consules.
S. C. sub his Consulib.

15 VIAM COMPLEVERE.] Sic Papinius.

Iam plangore viæ, gemitu iam regia mugit
Flebilis.

Nec absurde gemebat Roma Germanicum, quem cœlum etiam insolitis ignibus luxit, & facibus cœlo delapsis. Nam sic Seneca Nat. quæst. lib. 1. *Nec*, inquit, *Germanici mors, sine tali denuntiatione fuit.* Ait enim. *Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pili specie, quæ tamen in ipso suo dissipata est cursu.* Et sæpe Principum fata sidera prænuntiant, & prænuntiata sæpe prima lamentantur.

16 AVGVSTA.] Mulieres enim vrbanæ funera sequebantur, vt dixi supra lib. 1. Sed heic etiam Principes fœminæ. Et Papinius confirmat lib. 6. Theba.

Funebri pompa aderant mulieres.

—— Cinxere Lycurgum
Lernæi proceres, genitricem mollior ambit
Turba, nec Hypsipyle raro subit agmine.

Quo loci noto discretas à viris fœminas, vt apud Hebræos in progressu funeris, nec mixtim & glomeratim, sed seorsum incessisse. Quod pompæ ordo postulat. Virg. lib. 3. de funere Polydori.

Mulieres in funeris pompa separatæ a viris.

Et circum Iliades crinem de more solutæ.

Vt scias Græcis & Latinis hunc morem fuisse quem Iliades Troia profugæ inuexerint. Idem poëta firmat lib. 11. in funere Pallantis. Sed mulieres riciniis vtebantur in funere. Varro apud Nonium. *vt dum supra terram essent, riciniis lugerent.* Ricinia autem lugubres vestes nigellæ. nam idem eodem: *in luctibus delicatiorem vestem deponant, ricinia sumant.* inde est apud nos *Rechiner* pro *lugere*, & vnus ex Andium priscis Comitibus dictus est *Rechin* quasi *Ricinius*, & lugubris malæque vir societatis, nec iucundæ.

17 PVBLICO ABSTINVERE.] Post funeris deductionem, publico abstinebant, præcipue fœminæ, quæ domi claudebantur. Iuuenalis de clausa domo in funere.

Abstentio à publico post funus.

Quandoquidem accepto claudenda est ianua damno,
Et maiore domus gemitu, maiore tumultu
Planguntur nummi, quam funera.

Et domus occlusio.

Apul. 4. Metam. *Et miseri quidem parentes eius, tanta clade defessi, clausæ domus abstrusi tenebris, perpetuæ nocti se dedidere.* Epitaphium vetus Beneuenti. PARENTES. INFOELICISSIMI. AMISSIONE. EIVS. PERPETVIS. TENEBRIS. ET. QVOTIDIANA. MISERABILI. EIVLATIONE. DAMNATI. Sic in iustitio etiam clausæ domus. Nam Tertullianus ait: *Balnea & tabernacula in nonam horam cluduntur.* contra Psych. Idem Apul. lib. 1. Metam. describit *flebilem matronam, foribus obseptis, & in conclaui, relucentibus tantum funalibus, vmbrosa domo manentem.* Sed hæc abstinentia *ex animi libidine, aut ex pietatis ratione*, ait l. Parentes. de his qui not. infam. D. id est ex lugentis voluntate, & secundum animi patientiam, id est, prout quisque intentum dolorem ferre poterit.

Clausa domus in iustitio.
Vt in funere.

18 ANNE.] Lege interrogando. *An ne omnium oculis, vultum eorum scrutantibus falsi intelligerentur?* Nam Dio 42. ridet simulationem Cæsaris, Pompeij fata lugentis viso eius ca-

pite. Et sane ex Taciti oraculo, *Nemo impensius principem luget quam qui maxime lætatur*. Nero & Agrippina Claudium luxere plus dissimulando quam plangēdo. Dio idem scribit, Germanici funus omnibus dolori, soli Tiberio & Liuiæ, delectationi fuisse. Et quia oculis illa falsitas detegitur, recte dixit Gellius lib. 1. *Mores naturasque hominum coniectatione quadam de oris & vultus ingenio, deque totius corporis filo atque habitu sciscitari.*

Plebs quod sentit de Rep. perdita profert.

Sed amor vulgi in Agrippinam pungit magis Tiberium.

Vulgi voces in Tiberium. Non fecisse quod Augustus fecisset olim.

Improuidæ voces vulgi non formidantis.

Dies quo reliquiæ tumulo Augusti inferebantur, modo [1] per silentium vastus, modo ploratibus inquies; plena vrbis itinera, [2] conlucentes per campum Martis faces. Illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, concidisse Remp. nihil spei reliquum clamitabant, promptius, apertiusque, quam vt meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetrauit, quam studia hominum accensa in Agrippinam, cum decus patriæ, solum Augusti sanguinem, vnicum antiquitatis specimen appellarent, versique ad cœlum ac deos, integram illi sobolem, ac superstitem iniquorum precarentur. Fuere qui publici funeris pompam requirerent, compararentque quæ in Drusum patrem Germanici honora & magnifica Augustus fecisset. Ipsum quippe asperrimo hiemis, Ticinum vsque progressum, neque abscedentem a corpore simul vrbem intrauisse: circumfusas lecto [3] Claudiorum Iuliorumque imagines, defletum in foro, laudatum pro rostris, cuncta a maioribus reperta, aut quæ posteri inuenerint, cumulata. At Germanico ne solitos quidem & cuicunque nobili debitos honores contigisse. Sane corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum, sed tanto plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima sors negauisset. [4] Non fratrem, nisi vnius diei via, non [5] patruum saltem porta tenus obuium. vbi illa veterum instituta? [6] præpositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes & lacrymas, vel [8] doloris imitamenta.

1 PER SILENTIVM VASTVS.] Quid si ita potius scriptum, *Per silentium mæstus, modo ploratibus inquies*? Nam silentium & mœstitia, comites. Et interdum noster suam orationem ita componit, vt de mathematicis 1. hist. *genus hominum petentibus infidum*, (id est consulentibus) *sperantibus fallax*. Aliquando per opposita, vt Annal. 14. *modo per silentium defixus, sæpe pauore exurgens*. Sed quid si legatur, *modo per silentium modestus, modo ploratibus inquies*, vt *modestus* opponatur *inquieti*? Apul. lib. 1. *inquieti procacitate præditum asinum* dixit. Et silentium modestiam habet, ploratus inquietudinem. Tamen excusa lectio, est Taciti vera soboles, qui in Agricolæ: *Vastum vbique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta*. & lib. 4. Ann. *modo per vastum silentium*, quibus acquiesco. Nam statim eodem libro: *Modo per vastum silentium incertos obsessores effecerat.*

Candelæ & faces in funere.

2 COLLVCENTES PER CAMPVM MARTIS FACES.] Quæ funeribus adhibitæ semper. Lege Dionē, vbi de funere Augusti, nam hæc scribit fuse & luculenter. Apul. lib. 4. *Tedis, lucernis, cereis, sebaceis, nocturni luminis instrumentis, clarescant tenebræ*. Ouid. 3. Am. eleg. 8.

Funalia in mortualibus.

Ecce puer Veneris fert euersamque pharetram,
Et fractos arcus, & sine luce facem.

Idque in funere. Certe mortualia, semper funalia sequuntur. Sic Virg. 6.

Auersam tenuere facem.

Idque in funere. Et alter.

Funereæque dabant lumina mæsta faces.

Isidorus. *Funus dictum a funibus accensis quos ante feretrum papyris circundatos ferebant*. Habes veterum morem qui viget adhuc. Plinius 16. cap. 27. *Numerentur iure scirpi fragiles palustresque, e quibus detracto cortice candelæ luminibus, & funeribus seruiunt*. Suetonius in Calig. 13. *Quamuis lugentis habitu & funus Tiberij prosequens, tamen inter altaria & victimas ardentesque tedas incessit.*

3 CLAVDIORVM IVLIORVMQVE.] Hos adoptione, illos natura habuit propinquos. Val. lib. 5. cap. 5. loquens de Druso fratre Tiberij, & patre Germanici, de quo heic. *Cui*, inquit, *contigit, fraternum iugum, Claudiæ prius, nunc etiam Iuliæ gentis intueri decus*. Valerius vtrumque iungit, in Tiberio. Nam iura patris adoptantis transeunt in adoptatum.

In Germanico Claudiorum & Iuliorum decus.

4 NON FRATREM.] Claudium intelligit, & in Claudio tantum, vim facit; quia Germanici frater germanus. Sic enim vocat Terentius fratres qui ex eisdem patre & ma-

tre, quique officio non debuit defuiſſe. At frater & germanus frater, quaſi *fere alter*: ideo fraterna amicitia pro arctiſſima. *Quia vnus vterus, vnus ſanguis, vna natura eſt*, ait Quint. in declam.

-- fratrem ne deſere frater.

inquit Virgil. Et certe vbi rem chariſſimam ſignificabant, fratrem vocabant. Catull. in Carm. Thetidis & Pelei.

—— Potius germanum amittere creui
Quam tibi fallaci ſupremo in tempore deeſſe.

Virgil. 12. Æneid.

—— Haud quidquam dulce meorum
Te ſine frater erit.

Et Catullus ad Ortalum.

Numquam ego te vita frater amabilior,
Aſpiciam poſthac? at certe ſemper amabo.

Sic Chriſtiani ſe fratres appellabant. Tertull. quia ab vno patre Deo & Eccleſia matre. in Apologet. Salluſt. in Iugurth. *Quis amicior quã frater fratri?* At Druſus, adoptiuus tantum frater erat, & naturæ vincula fœdius, quam adoptionis rumpuntur, quamuis adoptio imitetur naturam. Queritur autem fratrem fratri defuiſſe in funere, id eſt, in extremo & poſt mortem debito fratribus officio. Quippe *funus honor eſt mortuorum*, & vt ait Homerus Iliad. 23.

-- γέρας ἐστὶ θανόντων.

Tiberius Germanico natura patruus, adoptione pater.

5 PATRVVM.] De Tiberio cenſet, qui natura patruus, adoptione pater. Sed de naturæ iure, tantum controuerſiam facit. Patruus autem patris frater eſt, vt auunculus matris. Quod nos Iuriſconſulti docent, quorum hic puluis proprius.

Effigies principum in funere.
Cupreſſi.
4. Sepulchralis mollis camera.
Stramina in prima.
Serta in ſecunda.
Flores.
Odores in tertia.
Thus.
Cinnamum.
In quarta mortuus corpus.
Quæ aurata tota.

6 PRÆPOSITAM TORO EFFIGIEM.] Virgilius idem de Pallante, & Dio de Auguſto, Romano more, iſtiuſque tori ſolennia ambo exequuntur. Sed non omitto Papin. lib. 6. qui de iſto toro loquitur in tres partes diuiſo, & loquitur ſcienter.

Triſtibus interea ramis teneraque cupreſſo
Damnatus flammæ torus, & puerile feretrum
Texitur, ima virent agreſti ſtramina cultu,
Proxima ſtramineis operoſior area ſertis,
Et picturatus morituris floribus agger:
Tertius aſſurgens Arabum ſtrue tollitur ordo,
Eoas complexus opes, incanaque glebis
Thura, & ab antiquo durantia cinnama bello.
Summa crepant auro, Tyrioque attollitur oſtro
Molle ſupercilium, tereteſque hinc vndiq. gemmæ
Irradiant.

Nam tori deſcriptio eſt, & molis, in qua torus impoſitus, & effigies in ſummo toro: quæ omnia accendebantur vna. Effigies autem erat ex cera, vt lectus ex ebore, auro ſtratus, & purpura. Et hic defunctorum vltimus ornatus, apud Quirites. Vide Spartianũ in Seuero. De hoc ornatu meminit Homerus Iliad. ω. in fine, cum ait decima die cadauer Hectoris impoſitum ſummæ pyræ & crematum igne ſuppoſito. Nam tunc apud Græcos ignoratæ effigies mortuorum in rogis.

Carmina in funere.
Antiquiſſima.
Memorata Biblijs.
Planctus dicta.

7 CARMINA.] Illa carmina in funere, ſunt antiquiſſima. Nam in Biblijs fit mentio carminis Dauid de obitu Saulis & Abner. cap. 1. & 3. l. 2. Regum. Et vocatur *planctus*: ibique carmina ſunt deſcripta valde eleganter. Fit etiam carminis funebris mentio apud Ezechielem 27. *Aſſument*, inquit, *ſuper te carmen lugubre, & plangent te.* Et ante Ezechielem, Hieremias luxit carmine lugubri Ioſiam regem. Sic apud Græcos, ait Gellius, lib. 10. cap. 18. vbi de Mauſolo, & Mauſoleo. *Certamen*, inquit, *laudibus eius dicundis fecit, poſuitque præmia pecuniæ, aliarumque rerum bonarum ampliſſima. Ad eas laudes decertandas, veniſſe dicuntur viri nobiles ingenio, atque lingua præſtabili, Theopompus, Theodectes, Naucrites.* Quid ſi *Nauſicrates*? Idem tradit Plutarch. in conuiuio de Poetis tumulum Amphidamantis ambientibus & carmina recitantibus. Et Author Etymologici: ἐλεγεῖα ὅτι πάλαι ᾔδοντο. Apud Romanos, in funere illuſtrium virorum, luſit ingenium Poetarum, vt teſtatur Ouidius ad Meſſalam lib. 1. de Ponto, eleg. 8.

Apud Græcos.
Romanos.
Apud Græcos viri illuſtres accedebant.
Apud Rom. item defunctis celebrandis.
Poetæ præcipui.

Cui nos & lachrymas, ſupremum in funere munus,
Et dedimus medio ſcripta canenda foro.

Tiberius imperator, vt ait Suetonius cap. 70. *ſcripſit conqueſtionem de morte L. Cæſaris*, id eſt *planctum*. Et Pedo luſit in morte Druſi, funebri carmine ad Liuiam. Tacitus infra, C. Lutorium narrat in morte Germanici, de quo heic, carmina compoſuiſſe. Quin, Germanicus ipſe viuens, vt erat inſignis Poeta, tam Græce, quam Latine, quod Anthologia teſtatur, de Auguſti equo mortuo aliquid ſcripſit, vt refert Plinius li. 8. cap. 42. At illa carmina, *in foro, & publice* recitabantur. Horatius Satyra 4. lib. 1.

Carmina in foro publice recitata.

Non recito cuiquam, niſi amicis, atque coactus,
Non vbiuis, coramue quibuſlibet. in medio qui
Scripta foro recitant ſunt multi, quique lauantes.

Nam exequiæ tranſuerſo foro fiebant, ſi illuſtrium eſſent virorum, & mortui foro ſiſtebantur, vt viui mortuique publicum curaſſe intelligerentur. Eccleſiaſtici 12. *Circuibunt eum in platea plangentes.* Recitabant etiam *mortualia carmina in priuatis domibus*. Et memorat Seneca pater verſus Sextilij Ennæ, de morte M. Ciceronis, apud Meſſalam recitatos coram Pollione eius hoſte in priuata domo. Seneca etiam filius ad Martiam. *Carmina*, inquit, *celebrandæ Marcelli memoriæ compoſita, alioſque ſtudiorum honores reiecit.* Apud Iudæos, vt etiam de Hebræorum Threnis aliquid addam ex 2. Paralip. cap. 35. *Vniuerſus Iuda, & Hieruſalem, luxerunt eum.* Loquitur de Ioſia Rege, & ait: *Omnes cantores, atque cantatrices, vſque in præſentem diem, lamentationes Hieremiæ ſuper Ioſiam replicant.* Ideo *lachrymoſa poemata Puppi*, dicuntur apud Horatium: quod præcipue in lugendis defunctis elego carmine ſe occupaſſet: quemadmodum & Linus apud Græcos, de quo Plutarchus in Muſica. Sunt enim quidam harum rerum peritiſſimi, vt de Frontone Caſſio ſcribit Plinius Nepos libr. 2. epiſtola *Solet. Omnia actionis ſuæ vela, vir mouendarum lachrymarum peritiſſimus quodam velut vento miſerationis impleuit.* D. Hieronym. alludit ad iſtum morem, de obitu Nepotiani. *Cum*, inquit, *inſtar lugubrium carminum ad fletus & gemitus audientium, pectora concitarunt.* Præficæ in hac parte non minimam partem habue-

Et in priuatis laribus.
Threni Hieremiæ poſt eius obitum cantati.
Lachrymoſa poemata Puppi.
Præficæ tibicines.

runt; de quibus idem D. Hieronym. in Hierem. cap. 9. *Hic mos vsque hodie permanet in Iudæa, vt mulieres sparsis crinibus, nudatisque pectoribus, voce modulata, omnes ad fletum concitent.* Quod scribo, vt a Iudæis, quasi altis fontibus, paganos hausisse intelligas sapientiæ suæ pocula, & arcanas post Deum cerimonias. Nec omitto pessimo more quosdam qui se Christianos vocabant, in funere lætari, inebriari, cachinnis ora dissoluere, & diabolica carmina cantare, quod prohibitum Arelatensi concilio, can. 5. Quamuis & hodie frigidioribus quibusdam regionibus retineatur contra prohibitionem huius canonis quem spernunt.

5 DOLORIS IMITAMENTA.] Refero hæc ad præficas & tibicines, quos *monumentarios ceraules* vocat Apul. quique non vere plangunt, sed se plangere simulant, conducti ad excitandum dolorem: & plerumque quas ipsi non habent, ab alijs eliciunt veras, & intimas lachrymas. Plinius Nepos epistola *Regulus*. libr. 4. *Amissum luget insane: nec dolor erat, sed ostentatio doloris*, id est, *imitamentum*, vt ait noster. Lucillius ex Nonio Marcello de præficis: *Præficæ eliciunt lachrymas quas ipsæ non habent.*

Conductæ flent alieno in funere præficæ,
Multo & capillos scindunt & clamant magis.

Etiam Nænias, canunt inconditum carmen compositum ab eis: canuntque illud ad tibias & fides Nonius in verbo Nænia. & sic eliciunt lachrymas: sed *lachrymæ nunquam fluunt tam lubenter, quam finguntur turpiter*, ait Seneca lib. 16. epist.

Gnarum id Tiberio fuit; vtque premeret vulgi sermones, monuit [1] edicto, *Multos inlustrium Romanorum ob Remp. obijsse, neminem tam flagranti desiderio celebratum. Idque & sibi & cunctis egregium, si modus adyceretur:* [2] *non enim eadem decora* [3] * *principibus viris, & Imperatori populoque, modicis domibus, vt ciuitatibus. Conuenisse recenti dolori luctum,* * *& ex mœrore solatia. Referendum iam animum ad firmitudinem,* [4] *vt quondam Diuus Iulius amissa vnica filia,* [5] *vt Diuus Augustus ereptis nepotibus abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis; Quoties populus Romanus clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias* * *constanter tulerit?* [6] *Principes mortales, Remp. æternam esse. Proin* [7] *repeterent* [8] *solennia: & quia ludorum* [9] *Megalensium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent.*

Sed contemptæ. * principibus viris, & Imperatori. * sed ex mœrore. Principes sunt mortales. Respublica æterna. * constanter tulit?

1 EDICTO.] Quæ breuia erant & paucorum verborum. Vide edictum Assueri cap. 1. Esther. Et Cyri, 1. Esdræ 5. Darij, Danielis 9. Antiochi, 1. Machab. Augusti, Lucæ 2.

2 NON ENIM EADEM DECORA.] Noster in fragm. lib. 5. in Aruntij morte. *Non eadem omnibus decora.* Nam quemadmodum in Tragœdijs, aut Tragicomœdijs, alius est principis habitus, quam serui; alia persona Agamemnonis, alia Talthybij; alia Regis grauitas, quam proletarij: ita etiam in humanæ vitæ theatris, & in rebus gerendis reges habent alia decora, quam cæteri qui ex fæce vulgi: quorum nũquam debent obliuisci, nisi prius obliuiscantur sui. Cicero 4. de Rep. dixit. *Nolo eundem Populum Rom. & imperatorem esse, & portitorem.* Seneca de Clement. libro 1. *Alia est conditio* (alloquitur Neronem) *eorum, qui in turba, quam non excedunt, iacent; quorum virtutes, vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta, dictaque, rumor excipit, & ideo. nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerunt, magnam habituri sunt.* Gregorius Theologus. *Non eadem reges & priuatos decere existimamus: quod non eadem sint dignitate. Priuatis enim vafre aliquid facere concedemus. Quem enim perspicuum est vi nihil agere posse, huius vafrities veniam meretur. Regi autem cum valde turpe sit, vt & potentia superari, tum turpius minusque decere arbitror vt callide & arte conata perficiat instituta.* Aurea verba, & sententia vera, sed parum obseruata, imo damnata & ad vltimum littus relegata.

Aliud decet principem, aliud vulgum. *Principes decorum nunquam debẽt obliuisci.*

3 PRINCIPIBVS VIRIS.] Si me genius Taciti non fallit, subest occultus error. Nam verba sensusque non cohærent. Dico ex coniectura, putare me legendum. *Non enim eadem decora principi, vt imparibus viris, imperatori, populoque, modicis domibus, & ciuitatibus.* Et sane tota hæc clausula antitheses habet. Et cur Principibus scripsisset, vt adderet statim non interiecta antithesi verbum, *imperatori?* Tacitus vno verbo suam mentem absoluit, non repetit. Cæterum locus hic ex Sallustij penu, qui in Catilin. ita scribit. *Sed alia alijs licentia est P. C. qui demissi in obscuro vitam agunt. si quid iracundia deliquere, pauci sciunt, fama atque fortuna eorum pares sunt. Qui magno imperio præditi, in excelso ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales nouere. Ita in magna fortuna, minima licentia est. Talia multa dicebat priuatis deformia, nedum principi, neque infacundo, neque indocto, imo etiam pertinaciter liberalibus studijs dedito.* Sueton. in Claud. 40. Et hic locus noctem habet, ni solem adhibeas: immo & errores, nisi manu & ingenio corrigas. Nam Manuscriptorum sol nobis occidit. Ita ergo lego, & interpungo, & interpretor, vt ne quid desit. *Multos illustrium Romanorum ob Remp. obijsse, neminem tam flagranti desiderio celebratum.* Clara hæc. *Idque sibi, & cunctis egregium.*

Tacitus hic quis suppletur. *Tacitus correctus.* *Differentia principis & subditi.* *Tacitus correctus & explicatus.*

Sibi,

sibi, videlicet, quia pater, & laus filij, patrem afficit. *Cunctis*, quia amor in principem, Reip. salus est & populi. *Si modus adijceretur*, id est, si hoc desiderium esset temperatum, si intra terminos rationis sisteret se, nec supergrederetur. Sic Cæcinna libr. 1. *In armis salutem, sed ea consilio temperanda.* Mox addit: *Non enim eadem decora principi, vt imparibus viris, & imperatori populoque.* Id est, aliud decet principes viros, & sublimes, qualis est imperator, aliud vulgus infimum. *Modicis domibus aut ciuitatibus*, lego, *vt ciuitatibus*. Id est aliud decet modicam domum, aut casulam, aliud ciuitatem splendidam, aut honorificam. Opponit enim populum imperatori, & modicam domum vniuersæ ciuitati. Heic figo punctum. *Conuenisse recenti dolore luctum.* Id est, pulchrum fuit Populo Romano, in recenti dolore, Germanici mortem luxisse. *Et ex mœrore solatia.* Lego, *sed ex mœrore solatia*: nec semper lachrymis indulgendum. Nam eo spectat Tiberius, vt luctum edicto tollat; nec enim illæ lachrymæ, & desideria populi in Germanicum, illi placebant: Ideo dixit modum adduci debere. Et sane olim tantus populi luctus fuit in morte Seruij Regis, vt effigies eius velauerint ne aspicerentur. Ouid. in Fastis. Adijcit author, *Sed referendum.* excludo illud, *Sed*, ascititium, & lego, *Referendum iam animum ad firmitudinem*, id est, linquendi muliebres planctus, & molles questus, & ad virorum robur, & firmitudinem redeundum; vt quondam D. Iulius, &c. Odium enim, & gaudium, luctus, lætusque cultus, suas vices postulant.

Iulij Cæsaris in filiæ morte virtus.

4 VT QVONDAM DIVVS IVLIVS.] Explicat hoc Seneca ad Martiam, his verbis elegantibus. *C. Cæsar cum Britanniam peragraret, nec Oceano fœlicitatem suam continere posset; audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem.* Quia coniugio eius poterat discordia Cæsaris & Pompeij, id est bellum ciuile formidandum Reip. sopiri. *In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo, quempiam alium esse in Rep. magnum*, (id est, alium Pompeium quia Pompeius Magnus dicebatur,) *& modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur; etiam cum in commune crescerent; tamen intra tertium diem, imperatoria obijt munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.* Sic Cæsarem decuit, quia magnis viris magnos animos natura dat.

Et D. Augusti.

5 VT DIVVS AVGVSTVS EREPTIS NEPOTIBVS.] Idem Seneca, eodem loco, iungit Iulio Cæsari Augustum, cum ait. *Diuus Augustus amissis liberis nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter, tanquam eius tum res ageretur, cuius tum maxime intererat de Dijs neminem queri.* Quia, vt interpretor, in numerum Deorum postea additus est. Et si de Dijs fuisset questus, de se etiam questus fuisset. At de Deo nemo queritur, & qui queritur non sapit. Cæterum, vt ad Augustum redeam; Pedo exequitur versu alia funera Augustæ domus, ante Caium & Lucium filios; non minus eleganti versu, quam Seneca prorsa oratione. Nam crebris fortunæ ictibus caput Augusti petitum fuit: vt scias altissimos montes fulmina quatere, & in frequenti clade versari principes. Testis Pedo his versibus.

Explicatur Seneca.

Cæsaris adde domum, quæ certe funeris expers,
Debuit humanis altior esse malis.
Ille vigil, summa sacer ille locatus in arce,
Res hominum ex tuto cernere dignus erat.
Nec fleri ipse suis, nec quenquam flere suorum,
Nec quæ nos patimur vulgus, & ipse pati.
Vidimus erepta mœrentem stirpe sororis,
Lucius vt in Druso, publicus ille fuit.
Condidit Agrippam, quo te, Marcelle, sepulchro,
Et cepit generos iam locus ille duos.
Vix posito Agrippa, tumuli bene ianua clausa est,
Perficit officium funeris ecce soror.
Ecce, ter ante datis, (tumulo videlicet,) *iactura nouissima Drusus*
A magno lachrymas Cæsare quartus habet.
Claudite iam Parcæ nimium reserata sepulchra,
Claudite, plus iusto iam domus ista patet.

Augusti domus debuit esse funeris expers.
In Augusti domo multa funera.
Funus Marcelli nepotis, sororis & generi.
Luctus Agrippæ.
Luctus Octauiæ sororis.
Drusi priuigni.

Versus elegantes ad noscendos fortunæ sæuientis turbines, & inuictum Augusti animum, qui posteris principibus pro doctore est dissipandis fortitudine animi fatorum impetubus.

Cur principes mortales.

6 PRINCIPES MORTALES; REMP. ÆTERNAM.] An ratione principum, qui moriebantur, & vrbis, quæ manebat? Roma & Respub. *æternæ* dictæ. Sane hoc epithetum ab Antonino Pio, deinde a Commodo Romæ additum frequenter, vt *æterna*, & *fortunata colonia* diceretur. Xiphilinus vbi de Commodo, & postea vbi de Seuero, & nummi veteres Antonini Pij sæpe. Sub posterioribus autem principibus, passim *Roma æterna* dicta est. Reperio enim illud frequenter apud Marcellinum, & Symmachum 1. epistol. & L. de Suarijs. Cod. Et apud Ausonium.

Roma æterna.
Roma æterna dicta sub magno Constantino, & sub Theodosio.

Ignota æternæ ne sint tibi tempora Romæ.
Et ad Proculum.
Vrbis ad æternæ deductam rege Quirino.

Vrbs æternabilis etiam appellatur L. 3. de collat. donat. in Codice Theodosiano. Idem de aris & domibus principum. Nam in aris, hanc inscriptionem ponebant, *Æternæ Dominationi*: & domos imperatorum vocabant *æternabiles*, L. sancta. de locat. fund. iur. emph. libr. 10. tit. 3. Cod. Theod. Sed Roma æterna dicta est, vt arbitror, quando diua est habita. Nam & templa ei decreta, & constructa, vt in Asia, & in suburbijs Romæ, vt dixi lib. 1. in principio. Me mouet quod post Augusti consecrationem, nummi cusi sunt, cum hac inscriptione: ÆTERNITAS. AVGVSTI. Et sic Romæ æternitas post consecrationem excogitata est. Ammianus Marcellinus lib. 13. refert Constantinum Imperat. *ardenter cupiuisse, vt sententia aduersus Athanasium iudicio Liberij Roman. Pontific. firmaretur. Propter authoritatem*, inquit, *qua potiores sunt æternæ vr-*

An dicta æterna quando templo culta.

bis episcopi. Et idem de eadem, *Vrbe*, inquit, *victura dum erunt homines Roma*. Et idem authbr eodem loquens de Orphito. *Regebat vrbem æternam vltra modum se efferens*. Sed hæc longe post Pium, non ante consecrationem: tamen in passione D. Petri quæ fuit Romæ a Beato Lino conscripta, reperio scriptum, *Contra æternis vrbis dominationem*. Et Plinius Nepos scribens ad Traianum his vtitur verbis. *Rogatus Domine a Nicensibus publice*, epistola 95. libr. 10. epist. *per ea quæ mihi, & sunt, & esse debent sanctissima, id est per æternitatem tuam*. In nummis Augusti inscriptio est, *Templum æternitatis Augustæ*; sed post consecrationem tantum. Et de æternitate vrbis quæ scribo, non nisi per ἀπορίαν scribo, & per dubitandi & coniectandi modum. Nam non mihi pes in solido.

7 REPETERENT.] Sic Homerus dixit Iliad. 23.

-- καὶ δ᾽ ἐπὶ ἔργα τράποντο.

Populi reuertantur ad opera.

Et hoc funere Patrocli peracto.

Solennia pro Solitis.

8 SOLENNIA.] Pro Solitis, quod nostri Iurisconsulti passim vsurpant L. Diuus. *Etsi*, inquiunt, *nihil ex solennibus est omittendum*. De rest. in integr. D. Sic *solennia* dixere *iudiciorum, solennia testamentorum, solennia patrimoniorum*. At Tertullianus pro ceremonijs & sacris operationibus vsurpat in Apolog. his verbis. *Veræ religionis homines, solennia Cæsarum, conscientia potius, quam lasciuia celebrant*. Plautus etiam, *abscessi solens*, id est, vt soleo. & in Trucul. *Solens sum*, id est *soleo*. Et *solentia* pro consuetudine. Inde *solennitas a solito*, ait Isidor. *id est firmo atque solido nominata*, libr. 6. Orig. Sed hæc ad Grammaticorum fortunatas insulas relegamus.

Solens, id est solitus.

9 MEGALENSIVM SPECTACVLVM.] Megalenses ludi primum pudici erant; sed ad impudicitiam postea se verterunt, licentia histrionum, vt puto. Nam ita Cicero de Arusp. resp. *Quid ego de illis ludis loquar, quos in palatio nostri maiores, ante templum in ipso Matris magnæ conspectu Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? Qui sunt more institutisque maxime casti, solennes & religiosi*. Sed arguit istorum ludorum impudicitiam, postea D. Augustinus lib. 2. cap. 4. de Ciuit. Dei, qui sic inquit. *Veniebamus nos etiam aliquando adolescentes ad spectacula ludibriaque sacrilegorum*, (forte *sacrilegos* vocat, quod ea, quæ ad Deum pertinebant, eriperent, vt idolis darent,) *spectabamus arreptitios*. Et puto fuisse Gallos Corybantes, Deæ sacerdotes, qui a dæmonibus corripiebantur furentes; nam Christiani etiam energumenos, possessos & abreptos vocabant. Synodo Eliberina, 28. & in Canone Apostolorum, *habens dæmonem*, Can. 78. Addit postea: *Audiebamus symphoniacos, ludis turpissimis, qui Dijs Deabusque exhibebantur, & delectabamur. Cælesti virgini*, (lego *cælesti viragini*, nam de matre Deum loquitur, non de Diana, nec de Vrania. Et quomodo virgo quæ tot pepererat?) Sed *Berecynthiæ matri Deorum omnium, talia per publicum cantabantur a nequissimis scenicis, qualia non dico matrem Deum, sed matrem quorumcunque Senatorum, vel quorumlibet honestorum virorum, immo vero qualia nec matrem ipsorum scenicorum deceret audire*. Et Herodianus: *Passim omnibus ludendi licentia permissa, sic vt personas induant quas cuique libitum: Nullamque non magistratuum quoque imaginem, pro vt cuiusque studium, repræsentent*. Nam in illa repræsentatione vitia edebant eorum qui repræsentabantur & libidines. De isto spectaculo ludorum Ausonius, vbi de ferijs Rom.

Ludi Megalenses, id est magni.

Pudici olim.

Postea impudici.

D. Augustinus correctus.

Carmina impudica cantata Dijs Paganorũ.

Nunc & Apollineos Tiberina per ostia ludos,
Et Megalesiacæ matris operta loquor.

Et Plautus in comœdia, quæ *Fretum* inscribitur, ex Gellio lib. 3. cap. 3.

Arietini responsum magnis ludis dicitur.

Sunt autem Megalesij, aut Megalenses ludi, ita dicti, quod ex libris Sibyllinis accersiti sint ab Attalo rege Pergami, prope murum Megalesium, vbi templum erat eius Deæ, & inde aducti Romam. Male ergo, qui ita scribunt. *Ludi magni dicebantur, quod magnis Dijs, Ioui, Iunoni, & Mineruæ, & cæteris, ac magnis sumptibus, & magna celebritate fierent*. Nam magni dicti, quod magnæ Deorum matri. His enim diebus, nullis permissum stipem cogere, præter Idææ matris famulis. Quibus epulabantur Senatores in Capitolio. Dio libro 48. & Agellius lib. 2. cap. 24. Quippe paganorum Dijs animus erat in patinis & cœnis splendidioribus delectabantur.

Tum exuto iustitio, reditum ad munia, & Drusus [1] Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis petendæ * e Pisone vltionis, & crebro questu, quod vagus interim per amœna Asiæ atque Achaiæ, adroganti & subdola mora, scelerum probationes subuerteret. Nam vulgatum erat missam (vt dixi) a Gn. Sentio famosam veneficijs Martinam subita morte Brundisij extinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec vlla in corpore signa sumpti exitij reperta. At Piso, præmisso in vrbem filio, datisque mandatis, per quæ principem molliret, ad Drusum pergit, quem haud fratris interitu trucem, [2] * quam remoto æmulo æquiorem sibi sperabat. Tiberius quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comit[illegible] iuuenem,

* a Pisone

Vltio maiorũ expetitur a vulgo.

Falsum Tiberij senile ingenium.

* quin

nem, sueta erga filios familiarium nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quæ iacerentur, [3] præcipuum in dolore suum locum respondit: sed malle falsa & inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. Hæc palam, & vitato omni secreto: neque dubitabantur præscripta & a Tiberio, cum incallidus alioqui, & facilis iuuenta, senilibus tum artibus vteretur.

Tiberius senex versutus Cæsarem Drusum suum filium suas artes edocet.

1 ILLYRICOS EXERCITVS.] Virgilius *Illyricos penetrare sinus* dixit. Et Plinius *Illyricas gentes*, quas ignobiles nominat libr. 3. cap. 21. Claudian. in Eutrop.

Illyrici ignobiles.

—— Vastator Achiuæ
Gentis, & Epirum nuper populatus inultam,
Possidet Illyricos.

Prætensi populi Adriæ, & Istro Alpibusque contigui, interque Italiam & Germaniam iacentes.

2 QVAM REMOTO ÆMVLO.] Non placet excusa lectio, quæ sensum obscurum habet. Lego, *Quin remoto æmulo*: vt sit Taciti mens; Pisonem ad Drusum profectum, quem fratris interitu, trucem & acerbum non sperabat: quin remoto æmulo, id est, Germanico quem æmulum imperij dicebant, sibi multo æquiorem Drusum, & beneuolentiorem sperabat. Et hæc fuit profectionis causa. Sic lib. 4. dixit, vbi de *caritate annonæ. Nulla ex eo, culpa in principe, quin infœcunditati terrarum*. Et vtitur noster sæpe illo verbo, ab exscriptoribus immutato, & deprauato multis in locis.

Tacitus correctus.

3 PRÆCIPVVM IN DOLORE SVVM LOCVM RESPONDIT.] Id est, vt propinquitate præcipuus, ita præcipuum fore in dolore; & hunc esse suum locum, vt præcipue lugeat, quem præcipuum habuerit: sed malle falsos & inanes esse rumores, ne cuiquam mors Germanici, exitium ferat. O vox quam a mente aliena, sed sapiens tamen, dignaque imperatorio ore, & Tiberio inter imperatores.

Dalmaticum mare.

Piso, [1] Dalmatico mari tramisso, relictisque [2] apud Anconam nauibus per [3] Picenum, ac mox [4] Flaminiam viam adsequitur legionem, quæ [5] e Pannonia in vrbem, [6] dein præsidio Africæ ducebatur. Eaque res agitata rumoribus, vt in agmine atque itinere crebro se militibus ostentauisset. Ab [7] Narnia, vitandæ suspicionis, [8] an, quia pauidis consilia in incerto sunt? Nare ac mox Tiberi deuectus auxit vulgi iras, quia [9] nauem [10] tumulo Cæsarum adpulerat, dieque, & ripa frequenti, [11] magno clientium agmine ipse, fœminarum comitatu Plancina, & [12] vultu alacres incessere. Fuit inter irritamenta inuidiæ [13] domus foro imminens festo ornatu, conuiuiumque & epulæ, & celebritate loci nihil occultum. Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud Consules postulauit. [14] Contra Vitellius ac Veranius, ceterique Germanicum comitati * tendebant, nullas esse partes Trioni: * neque se accusatores, sed rerum indices & testes mandata Germanici perlaturos. Ille dimissa eius causæ delatione, [15] vt priorem vitam accusaret, obtinuit: petitumque est a principe, cognitionem * exciperet: Quod ne reus quidem abnuebat, studia populi & patrum metuens. contra, Tiberium spernendis rumoribus validum, & conscientiæ matris innexum esse: veraque aut in deterius credita, iudice ab vno facilius discerni, odium & inuidiam apud multos valere. Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. [16] Igitur paucis familiarium adhibitis, minas accusantium, & hinc preces audit, integramque causam [17] ad senatum remittit.

Sagax vulgus Pisonis consilia rimatur.

* intendebāt

* neque se esse accusatores

* vt exciperet.

Odium aut inuidia multos tenebat.

Vnus iudex facilius discernit odium & inuidiam quam multi.

1 DALMATICO MARI TRANSMISSO.] De Dalmatia diximus: sed Claudian. de isto mari Dalmatico 3. Cons. Honor. ita scribit.

Explicatus Tacitus.

Dalmaticas pariter prostrauimus alas, (id est, equitum ordines qui in legionum alis.)
Ripæaque simul fessos porreximus artus
In glacie.

Id est in ripa Dalmatici maris glacie constricta. Nam in Dalmatia magnum frigus.

Vatinius Ciceroni 1. epist. famil. epistola, *Si vales. Me frigus Dalmaticum quod illinc eiecit, etiam heic refrigerauit.* Rutilius in Itin.

Vrget Dalmaticos Eoo vertice fluctus.

Dalmatica tellus extraneis haud amica, ait Strabo, *quia extraneos tributis atterit.* Sed Dalmaticum mare, & suis, & extraneis est crudele.

2 Apvd Anconam.] Quæ Græca ciuitas a Syracusanis condita, qui tum Græci. Silius 8. de eius artificio ita scribit. *Ancona.*

Stat fucare colus, nec Sidone vilior Ancon,
Murice nec Libyco, statque humectata Vomano
Adria.

Vere ciuitas libertatis, & ἰσοθέσεις. Nam qui condidere, tyrannidem Dionysij fugiebant.

3 Picenvm.] Agrum scilicet, de quo Cicero 8. ad Attic. *Non Picenus amissus, non patefactum iter ad vrbem. Bonum agrum ad omnia* dixere, a Picentia vrbe dictum & olim Surrentinæ vrbis & Silari amnis finibus contentum. Duo sunt tamen Piceni. Picenus Neapolitanus, Picenus Anconitanus.

4 Flaminiam viam.] Quæ a porta Flumentana, Ariminum vsque ducebat. Liuius libr. 29. hanc M. Lepidus, & C. Flaminius strauere: hic ab vrbe Ariminum vsque, ille ab Arimino ad Bononiam. Quod Strabo docet. Et hic est C. Flaminius, qui ad lacum Thrasymenum ab Hannibale cæsus fuit. In ea autem via multa sepulchra: vnde Horatius.

Flaminia tegitur via.

Martialis lib. 4. epigramm. 64.

Illic Flaminiæ Salariæque
Gestator patet essedo tacente.

Quippe sepulchra extra vrbem, & in publicis vijs, vt viatoribus monumenta, monitoria essent, vitam esse iter ad mortem.

5 E Pannonia in vrbem.] Dixi de nomine supra ex Dione. Est autem inferior,& superior:& vocamus vtramque hodie Hungariam. Glandiferam scribit esse inferiorem Plinius l. 3. cap. 25. superiorem vero irriguam valde.

6 Dein præsidio Africæ dvcebatvr.] Id est, vt iret legio in Africam futura præsidio huic parti terrarum. Nam in Africa duæ legiones, præter imperium Iubæ in Mauros, vt docuit noster libr. 4. Et deducebantur legiones modo ex vicinioribus locis, modo ex longinquioribus, vti Reipub. vtilitas postulabat. Nam si longinquiores prouinciæ in firma pace degerent, vicinioribus periclitantibus, tunc ex vltimis imperij partibus deducebantur. Tacitus: *Missæ in Armeniam legiones, & aliæ pro Syria paratæ vltro irrumpere.* Et 4. Histor. xiv. *legio e Britannia, tertia & prima ex Hispania accitæ.*

7 Narnia.] A Nare Narnia, de quo dixi supra. De Narnia autem ciuitate Vmbriæ ita Silius libr. 8.

-- *duro monti per saxa recumbens*
Narnia.

Et Martialis epigramm. 92. lib. 7.

Narnia sulphureo quam gurgite candidus amnis
Circuit, ancipiti vix adeunda iugo.

De eius autem ponte, sic idem Poeta.

Sed iam parce mihi, nec abutere Narnia Quinto;
Perpetuo liceat sic tibi ponte frui.

8 An qvia pavidis.] Lego interrogatiuncula addita: & verum est quod ait, *Pauidis consilia esse in incerto.* Ergo non apta consilio pauida mens; & metus animi, consilij ruina est. Pacatus in Panegyr. *Animos nostros si subitis affectibus impares perinde lætitia ac dolor deprehendat, exterminat.* Sed notandum quod Sallustius bello Iugurth. *Ex bono consilio & prouidentia timorem gigni, vt ex strenuitate & audacia temeritatem.*

9 Navem adpvlerat.] Vulgus vbi odit, omnia vertit in peius. Sic appulso Pisone tumulo Cæsarum, hoc in contumeliam Cæsarum factum putat: Quorum vnum, nempe Germanicum, veneno sustulerat: quod tum P. R. ferebat ægre, & arrogantiam Pisonis retundi cupiebat. Quod contigit. Sed puto eam fuisse reuerentiam præstitam Cæsaribus, vt nemo hanc partem appelleret, qua eorum sacer tumulus. Suetonius in Calig. 44. *Magnificas Romam litteras misit, monitis sæpe cursoribus vt vehiculo ad forum vsque & curiam pertenderent: nec nisi in æde Martis ac frequente Senatu* Coss. *traderent.* Quod ostendit non licuisse alteri quam Imperatori, quasdam vrbis partes appellere. Sic omnes exteri, excepta Alexandrina naui, Italiam orbis dominam appellere expansis velis non audebant. Quod docet Seneca epistol. 77. Cæsaris etiam, licet absentis, sellam contingere nefas, & in ea sedere. Ob reuerentiam etiam stantes Cæsarem alloquebantur, in Senatu, vel alibi. Et in Senatu, de tribunalibus suis descendebant. Idem fuit de equo imperatorio, quem ascendere nefas. Vopisc. in Aureliano: *Cum in equum transire vellet, quia inuidiosum tunc erat vehiculis in ciuitate vti, equus est ei imperatorius applicitus, cui per festinationem insedit. Sed vbi comperit, semet ad suum transtulit.* Idem de imperatoria sella. Sola ergo mensa fuit, in qua sedentes eos alloquerentur familiariter. Ideoque ingens gloria, principis mensa fuit. Suetonius Domit. cap. 11. & in Caligul. 39. In qua fabulari libere cum principe licuit & iocari. Idem Sueton. in Tiberio 42. & Claudio 8. Quod serui vocatores satis intelligentes, pretio conducti, principibus incognitos ad principis cœnas vocabant, vt de Apelle traditum ad Ptolomæi mensam vocato. Plinius libr. 35. cap. 10. Et Sueton. in Calig. 39. *Comperetat prouincialem locupletem ducenta H-S. numerasse vocatoribus, vt per fallaciam conuiuio interponeretur. nec tulerat moleste tam magno æstimari honorem cœnæ suæ. Hinc postero die sedenti in auctione misit qui nescio quid friuoli ducentis millibus traderet, diceretque cœnaturum apud Cæsarem vocatu ipsius.* Et Ammianus libr. 14. *Nomenclatores assueti hæc & talia venditare mercede accepta, cœnis quosdam & prandijs inserunt, subdititios, ignobiles, obscuros*, lib. 14. Tanti principes æstimarunt honorem cœnæ suæ,

[illegible] *cum principis mensa & [illegible] inter hominum vota.* Virgilius. Eclog. 4.

[illegible] Deus [illegible] mensa, dea nec dignata cubili est.

[illegible] 3. Reg. 2. [illegible] *Galaditis reddes gratiam, eruntque comedentes in mensa tua.* Loquitur [illegible].

10 [illegible] CÆSARVM.] De quo Suetonius in Augusto cap. 100. his verbis. *Reliquias legerunt primores equestris ordinis, tunicati, [illegible], pedibusque nudis, & in Mausoleo condiderunt.* Mausoleum vocat, quod noster, tumulum. Dio idem narrat de parentum reliquijs, quas Caligula tumulo Cæsarum reposuit. 59. *Conditorium* vocat Plinius libr. 7. cap. 16. *In conditorio, ait, Sallustianorum asseruantur hortorum.* Et idem Suetonius in Vesp. cap. 23. *Cum, inquit, derepente, inter prodigia cætera, Mausoleum Cæsarum patuisset, & stella in cælo crinita apparuisset.* Hoc autem Mausoleum in ripa Tiberis, vt heic Tacitus scribit, & ab Augusto conditum. Et ita Dio censet libr. 53. vbi de Marcelli obitu, a quo non longe sepulchrum Adriani. Spart. Nemo autem Strabone melius hoc delineauerit libr. 5. quem ait in excelsis fundatum collibus, lapide candido & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum, ad summum vsque verticem, & ad fluminis ripam exaggeratum, & in summo positum Augusti simulachrum ex ære. Sub aggere autem ipso, esse loculos eius, & cognatorum, & necessariorum; & a tergo, lucum amœnas continentem ambulationes. Loculi autem isti forte *conditoria* dicta: quanquam & proprie *conditorium*, in quo corpus mortuum reconditur: sed & mausolea, & tumuli, etiam conditoria dici possunt. Quod vsurpatur a Petron. Arbitr. his verbis. *In conditorium etiam prosequuta est defunctum, positumque in hypogæo more Græco corpus custodire cæpit.* Sic Cicero dixit *domi conditum Consulatum* pro Muræna. Sed miror quomodo extateillorum Mausolea voluerint testantia Deorum istorum interitum, cum in funeribus imagines eorum præferri vetuerint, non aliam ob causam, nisi quod funere imagines Deorum funestari credebant; & ne mortales fuisse crederentur.

Conditorium.

11 MAGNO CLIENTIVM AGMINE.] Moris erat, amicis, & primoribus appulsis, obuiam ire, magnaque lætitia excipere. Sic apud Horat. Plotius, Virgilius, & Varius occurrunt Mæcenati, Sinuessæ. Horat. Satyra 5. libr. 1.

Postera lux oritur multo gratissima; namque
Plotius, & Varius, Sinuessæ, Virgiliusque
Occurrunt; Animæ quales neque candidiores
Terra tulit, neque queis me sit deuinctior alter.
O qui complexus, & gaudia quanta fuerunt!

Martialis libr. 3. epigramm. 44.

Occurrit tibi nemo quod libenter.

Sed præcipue clientes obuiam ibant patronis, quibus omnem debebant reuerentiam. Dixi supra de principum, publicorumque virorum obuiatoribus, libr. 1. sed de clientibus Claudian. 1. in Eutrop.

Pro victore redit, peditum vexilla sequuntur,
Et turmæ similes [illegible] maniplis,
Hellespontiaca legio [illegible] signu.
Obuius ire cliens, defensoremque reuersum
Complexi.

Homerus 22. Odyss.

Mulieres intrunt ex domo tedas in manibus tenentes,
Hæ quidem circumfundebantur & salutabant Vlyssem,
Et osculabantur amplectentes caput atque humeros, (id est extrema colli,)
Manusque capientes.

Neque abeo quin istud inculcem; clientes patronos veneratos maxime, & e contra. Nam Gellius ex oratione M. Catonis, quæ mendosa est. *Quid maiores, inquit, sanctius habuere, quam defendendi pupillos, & clientem non fallere?* Ita enim lego: & firmant verba sequentia. *Aduersus cognatos pro cliente testatur: testimonium aduersus clientem nemo dicit.* Et idem. *Patrem primum, postea patronum, proximum nomen habere.* Masurius Sabinus libr. 3. iur. Ciuil. *In officijs, inquit, apud maiores, ita obseruatum est, primum tutelæ, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea affini.* Sunt enim officiorum gradus obseruandi, & vestigium reuerentiæ patronalis, de qua Iurisconsulti, tit. de iur. patr. D.

12 VVLTV ALACRES INCESSERE.] Indue vultum qualem ciuitas. Hoc præceptum esto. Et nota, in principum luctu, risum esse periculosissimum, quamuis *nulli impensius principes lugeant, quam qui maxime lætantur*, ait Tacitus. *In Caligulæ iustitio ridere capitale fuit*, ait Suetonius. & idem eodem. *Senatum populumque grauissimo obiurgauit edicto, quod Cæsare præliante & tantis criminibus obiecto intempestiua conuiuia celebrarent.* Vbi lego, *tantis discriminibus obiecto.* Si Piso, si Plancina mœsto vultu incessissent, & Piso & Plancina S. C. non corruissent. Erit exemplo Iunioris Blæsi interitus de quo Tacitus in Historijs. Nam mœsto principe hilariter epulari lethum fuit.

13 DOMVS FORO IMMINENS, FESTO ORNATV.] Quia foro imminebat, ideo domus illa patuit omnium oculis, & præcipue plebeculæ, quæ ibi frequens, vt in velabro, & macello. At plebeculæ oculi lyncei sunt & acutissimi. Terentianus Gnatho vbi de macello. Plebecula frequens in foro.

Concurrunt læti mihi obuiam, cupedinarij omnes,
Cetarij, lanij, coqui, fartores, piscatores.

Hi enim plebeculæ vltimi. Et Horatius Satyra 1.

—— Inde forum Appi
Differtum nautis, cauponibus atque malignis.

Et alio loco:

Differtum transire forum, populumque iubebat.

Cæterum nitellas & mundirias domuum, & earum ornamenta, festumque ornatum, vt ait noster, passim apud bonos authores reperias: vt apud Homerum Odyss. 22. Cura nitellarum domus.

Purgarunt thronos pulchros & mensas,
Aqua & spongijs multis foraminibus.

At Telemachus & bubulcus & subulcus
Scopis pauimentum affabrefactæ domus verrebant.

In Iuuenali Satyra 14.

Atria. *Porticus.* *Scobs.*

Ergo miser trepidas, ne stercore fœda canino
Atria displiceant oculis venientis amici?
Neu perfusa luto sit porticus? & tamen vno
Semodio scobis hæc emendat seruulus vnus.

Plautus ex Gellio cap. 12. lib. 18.

—— exi tu Daue: age
Sparge, mundum esse hocce vestibulum volo.
Venus ventura est nostra; nolo hoc pulueret.

Forte legendum pro *sparge*, in secundo versu, *sterge*, pro *absterge*, nisi de aquæ aspersione agat. Et in Asinaria.

Ianua purgata. *Aranea columnis deiecta.* *Bullæ portarum lucentes.*

Iussin scelestæ ab ianua stercus hinc auferri?
Iussin columnis deijcier operas aranearum?
Iussin in splendorē dari bullas has foribus nostris?
Nihil est.

Claudian. in nuptijs Honor. & Mariæ.

Hi nostra nitidos postes obducere myrto
Contendant: pars nectareis aspergere tecta
Fontibus, & flamma lucos adolere Sabæos:
Pars intecta croco velamina lutea Serum
Pandite, Sidoniasque solo prosternite vestes.

Et Iuuenalis Satyra 14.

Pauimentum verritum. *Argentum elutum.* *Vasa aspera detersa.*

Verre pauimentum, nitidas ostende columnas,
Arida cum tota descendat aranea tela.
Hic laues argentum: vasa aspera tergeat alter,
Vox domini fremit instantis, virgamque tenentis.

Sed in Sticho Plauti, de mundicijs domus.

Arundines in scopis.

Efferte huc scopas, simul arundinem,
Vt operam omnium aranearum perdam, & texturam improbam,
Deiamque earum omnes telas.

Et de lectisternijs idem eodem.

Lecti strati.

Ibi festinamus omnes lectis sternendis, mundicijsq.
Apparandis.

Toralia.

Et inter has mundicias *toralia*. Ouid. 8. Metamorphos.

-- in medio torus est de mollibus vlnis,
Impositus lecto sponda, pedibusque salignis.
Vestibus hunc velant, quas non, nisi tempore festo,
Sternere consuerant.

Horat. ad Torqu. epist. 1.

-- ne turpe toral, ne sordida mappa
Corruget nares, ne non & cantharus, & lanx
Ostendat tibi te.

Etiam *elutio argenti*. Plautus in Pseudolo. Erat enim argentum in lectis, & mensis.

Tibi hoc præcipio, vt niteant ædes: habes quod facias. propera, abi intro.
Tu esto lectisterniator, argentum eluito.

Horat. Satyra 4. lib. 2.

-- in scobe quantus
Consistit sumptus, neglectis flagitium ingens.

Aulæa pretensa.

Nam mundiciarum cura ingens. De *aulæis* Prudent. 2. in Symmach.

-- quæ festis suspendam pallia portis?

Et Iuuenal. Satyra 6.

Vela domus.

-- pendentia linquit
Vela domus.

Horatius lib. 3. ode 29.

Mundæque paruo sub lare pauperum
Cœnæ, sine aulæis, & ostro,
Sollicitam explicuere frontem.

Sueton. in Claudio 10. *Inter prætenta foribus vela se abdidit.* D. Basilius diuitibus ait alicubi, exprobraturum Christum, quod vestierint parietes, & pauperes nudos habuerint. Et Sallust. de Metello Pio. *Cum eum ad cœnam inuitasset, vltra Romanum, ac mortalium etiam morem, cum curabant, (sic lego,) exornatis ædibus per aulæa, & insignia, scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis.* Et Macrobius de eodem, ex indice Metelli. *Domus ornata fuit, triclinia lectis eburneis strata.* Etiam ædes floribus aspersæ. Plautus.

Triclinia. *Lecti eburnei.* *Flores ante ædes, & herbæ, & frondes.*

Ocius pinge humum; consperge ante ædes.

Et Catullus.

Sparge humum floribus
Suaueolentis amaraci.

Terentius in Adelphis.

-- D. Accipe a me hunc ocyus,
Atque ante ianuam nostram appone. M. Obsecro,
Humine? D. ex ara hinc sume verbenas tibi;
Atque eas substerne.

Et inter herbas verbenæ. *Postes coronati.* *Corymbis ornati.*

Etiam *coronæ postibus, & corymbi.* Iuuenal. Satyra 6.

-- necte coronam
Postibus, & densos per limina tende corymbos.

Catullus in Nupt. Pelei & Thetid.

Nam quoscunque ferunt campi, quos Thessala magnis
Montibus ora creat, quos propter fluminis vndas,
Aura parit flores, tepidi fœcunda Fauoni,
Hos indistinctis plexos tulit ille corollis,
Queis permulsa domus iucundo risit odore.

Prudent. contra Symmach. 2.

Quo te suscipiam gremio, lætissime princeps;
Quos spargam flores, quibus insertabo coronis
Atria?

Coronæ. *Crocus.* *Non modo domi, sed in vijs.*

Spargebant etiam *croco*. Idem Sallustius eodem. *Simul croco sparsa humus, & alia in modum templi celeberrimi.* Croco etiam viæ, vt domus sternebantur. Suetonius in Caligul. *Sparso per vias croco.* Vnguentis etiam perfusæ domus, & fores, & fenestræ. De domibus Catullus in Aty.

Vnguentata domus. *Fores.* *Fenestræ.*

Mihi ianuæ frequentes,
Mihi limina tepida,
Mihi floridis corollis
Redimita domus erat.

Tepida dixit *limina*, propter vnguenta, & aquas odoratas. De vnguentis foribus aspersis. Persius Sat. 5. dixit.

Ideo tepida dicta limina. *Vdæ fores.*

— dum Chrysidis vdas
Ebrius ante fores extincta cum face canto.

Et Plautus eo allusit dum vinum loco vnguenti, foribus lenæ infundit. Nam sic in Curcul.

Eaque extemplo, vbi vino has conspersi fores,
De odore adesse me scit, aperit illico.

De fenestris idem. Persius eodem loco.

Vncta fenestra.

Herodis venere dies, vnctaque fenestra
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Et illæ mundiciæ ab atriensi seruo curabantur. Columella libro duodecimo: *Atrienses emundent ferramenta, detersa nitidentur atque rubigine liberentur.* Præterea ad mundi-

Atriensis adornator.

tiem,

Ed ualbatæ.

tiem, ipsæ *domus albabantur*; quod docet D. August. Serm. 1. de nat. Dom. Etiam *virentibus lauris coronabantur postes, & lucernis ardebant.* De lauro Plinius lib. 15. cap. 30. *laurus gratissima domibus.* Catullus.

Lauri in postibus.

Vestibulum vt velatum
Fronde vireret.

Tertullian. in Apolog. *Recentissimis, & ramosissimis lauris, fores præstruebat.* Et idem. *Christianus, nec ianuam laurea infamabit.* Et 2. ad vxor. *Prodit de ianua laureata, & lucernata; vt de nouo consistorio libidinum.* Ideo prohibitum istud fuit Canon. non licet. 27. Quæst. 7. *Non licet iniquas obseruationes agere Calendarum, & otiis vacare gentilibus, neque lauro, aut viriditate arborum, cingere domos. Omnis enim hæc obseruatio Paganismi est.* Lubet de hac re emendare locum Pacati in Panegyrico. *Quid portas virentibus sertis coronatas, quid aulæis ardentes plateas?* (lego *tam ardentes*, id est micantes.) Plinius. *Cocco Gnidio; color cocci, magnitudo grani piperis maior: vis, ardens.* lib. 28. cap. 9. Virgil. Æn. 6.

Ianua laureata.

Lucernata.

Quod etsi ubitum Christianum.

Pacatus correctus.

—— iuuenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium.

Et ardebant plateæ, non modo propter aulæa Tyrio murice tincta; sed etiam propter ignes, qui festis diebus, in foro & plateis accendebantur. Vt etiam hodie mos iste retinetur in lætitia publica. Et 1. Machab. cap. 1. *Ante ianuas domorum, & in plateis, incendebant thura, & sacrificabant.* Papinius in Nupt. Stellæ.

Ignis publicus, & compitalis.

Fronde virent postes, & feruent compita flammis.

Sic D. Chrysostom. orat. de Calend. Ianuar. *Lucernas in foro accensas*, ait. Quod ab agris, in vrbem venit. nam Romani pastores accenso fœno Palilia celebrabant. Propert. Eleg. 1. lib. 4.

Annuaque accenso celebrata Palilia fœno.

Et talis erat Persarum mos, qui excelsis montibus, lignis inlatis, aram instruebant, cui rex ignem subiiciebat. Quod etiam Mysis consuetum. nam spoliis hostium captis, & strue erecta lignorum, rex cum purpura, toto spectante exercitu, ignem imponebat. Sed redeo ad ornatum domus. Rutil. 1. Itiner. de istis postibus coronatis.

Apud Persas & Mysos.

Festa dies, pridemque meos dignata penates
Poste coronato vota secunda colat.
Exornent virides communia gaudia rami:
Prouecta est animæ portio magna meæ.

Etiam Iudæi in Encæniis, ramis & templum, & tabernacula ornabant. Quod ab eis fluxit. Et in Act. Apostol. cap. 14. *Cum Lystris venissent Paulus, & Barnabas: vocabant Barnabam Iouem, Paulum Mercurium, tauros, & coronas ante ianuas offerentes*: vbi aliquando dubitaui, num legendum *lauros*, pro *tauros*, vt coronæ & lauri iungerentur. Sed in Græco aperte ταύρους & de victimis interpretor immolandis, quasi dij essent. nec tantum lauro ianuas ornabant; sed myrto, & salice, & palmis, virgulisque malorum Persicorum. Iosephus lib. 3. Antiquit. Iudaic. Sic Ouidius in epist. Parid. Helen.

Deducta ista festiuitas a Iudæis.

Encænia Iudæorum ramalia.

Ianuæ ornatæ myrto.
Salice.
Palmis.
Virgulis malorum Persicorum.
Corymbis.
Coronis.

Ibis Dardanias ingens Regina per vrbes,
Teque nouam credet vulgus adesse Deam.
Quaque feres gressus, adolebunt cinnama flammis,
Cæsaque sanguineam victima planget humum.

De tedis & lucernis. Apuleius. *Domus lauris obsita, tedis lucida, constrepebat Hymenæum.* Tertullian. de Idololatr. *hi autem eorum quæ in hostiis adorantur, ad eos lucernæ & laureæ pertinebant.* Papinius eleganter has mundicias domuum exequitur, lib. 1.

Duo genera tapetum.
Pingues & teretes.
Hymenæi ornatæ.
Illis parietes.
Lychni.

— — dictis parere ministri
Certatim accelerant. vano strepit icta tumultu
Regia; pars ostro tenues auroque sonantes
Emunire toros, ultibusque inferre tapetas:
Pars teretes leuare manu, & disponere mensas;
Ast alij tenebras, & opacam vincere noctem
Aggressi, tendunt auratis vincula lychnis.

Hæc de ornatu ædium plus satis.

14 Contra Vitellius.] Diuinatio nominatur, quando pluribus certantibus, quis futurus sit accusator, expectatur iudicum sententia de hac re. Sic diuinatio in Verrem. & in L. si plures. de accusation. D. vestigium extat. *Si plures, inquit, existunt, qui cum in publicis iudiciis accusare velint; iudex eligere debet eum qui accuset, causa scilicet cognita, æstimatis accusatorum personis, vel dignitatibus, vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de causa.* Vide Gellium lib. 2. cap. 4. de illa diuinatione. Et certe in aliis causis iudex testimoniis aut tabulis aut aliis argumentis iudicat, heic diuinat.

Quid diuinatio.

Explicata L. si plures. de accusat. D.

15 Vt priorem vitam accusaret.] Nota morem Romanum, vt in crimine ratio haberetur anteactæ vitæ; & vt essent accusatores disquirentes in mores & pristinam vitam accusati. Notaui apud Plutarch. alicubi, fuisse gentes (& Persas puto) quæ antequam reus condemnaretur, iubebant recitari quicquid ille probe gessisset. magno hercle iudicio; nec minore indicio sapientiæ. Et nunc memini lib. 7. apud Herodotum hæc scripta de Persis. *Sandocem a Dario condemnatum ita saluum euasisse quod eius merita in Rempublicam sceleribus præualerent.*

Accusatores in vitam rei.

Rei ante condemnationem vita recensita.

16 Igitur paucis familiarium adhibitis.] Sed, an illi familiares pro adsessoribus? Ita. Scio enim in iudiciis solitum adhibere familiares, & amicos, principem, vt & adhibebatur a ciuibus. *Augustus de parricidio filij Titi Arrij cogniturus, cum patre multi adhibiti amici.* Seneca 4. de Clement. cap. 25. *C. Aquilius de Visellij Varronis testamento cogniturus, adhibuit in consilium principes ciuitatis.* Val. Max. lib. 8. cap. 3. *Cassius filium, qui legem Agrariam tulerat, adhibito propinquorum & amicorum consilio, affectati regni crimine damnauit.* Idem lib. 5. cap. 8. Et Dio lib. 60. ait. *Claudium renouasse morem Tiberij de assessoribus principis; qui interciderat a Caprearum recessu, & pro tribunali de causis cognouisse.* Sic Consulibus adsessores. Noster lib. 13. *Consulum tribunalibus, Italia, & publicæ prouinciæ adsisterent.* Dio de Adriano. *Nihil non consulto Senatu faciebat. Ius assidue dicebat, cum primoribus ciuium, aliquando in palatio, nonnunquam in prandio.* interdum & sæpius ex tribunali, vt quæ fierent publicarentur.

Tacitus explicatus.

17 Ad Senatum remittit.] Nam cognitio erat Senatus de Senatore reo, qualis erat Piso. Sparti. in Adriano: *Excusatis in*

Senatu quæ facta erant, iurauit ſe numquam Senatorem niſi ex Senatus ſententia puniturum. Hoc autem priuilegio hodie vtuntur Senatores Pariſienſes: quod datum a Regibus adimi non poteſt: eſt enim iſta lex æternæ authoritatis, quia æternæ rationis, & vinculum iuſtæ dominationis. Addit Spartianus. *Equites Romanos nec ſine ſe de Senatoribus nec ſecum iudicare permiſit. Erat enim tunc mos vt cum princeps de cauſa agnoſceret, Senatores & Equites Romanos in conſilium vocaret, & ſententiam ex omnium deliberatione proferret.* quod valde prudenter. Nam antiquum fuit in Rep. Equitum & Senatorum diſſidium. Ideo addit: *Execratus eſt principes qui minus Senatoribus detuliſſent. Si quando vero eſſet Romæ vel in prouinciis, adhibitis conſilio ſuo conſulibus atque Prætoribus ex optimis Senatoribus, &c.*

Atque interim Druſus rediens Illyrico, quanquam patres cenſuiſſent ob receptum Maroboduum, & res priore æſtate geſtas, vt ouans iniret, prolato honore vrbem intrauit. [1]* Poſtquam reo [2]T. Arruntium, [[3]* Fulcinium] Aſinium Gallum, [4]Æſerninum Marcellum, Sext. Pompeium patronos petenti, iiſque diuerſa excuſantibus, M. Lepidus, & L. Piſo, & [5]Liueneius Regulus adfuere, arrecta omni ciuitate, quanta fides amicis Germanici, quæ fiducia reo, ſatin' cohiberet ac premeret ſenſus ſuos Tiberius, an promeret: iis haud alias intentior populus, [6] plus ſibi in principem occultæ vocis, aut ſuſpicacis ſilentij permiſit.

* Poſtquam autem

* M. Fulcinium

1 POSQVAM REO.] Lego, *poſtquam autem reo.* nam ita ſcriptum, *poſtquAM*, & illud AM, *autem* ſignificat in manuſcriptis. *reus* autem eſt is cum quo agitur, L. 3. de iudiciis. Sed *culpæ reus* vel *criminis* eſt qui accuſatus eſt. L. 2. §. qui hoc. ad L. Iul. de adult. Sic *reus facinoris*, L. 18. de quæſt. D. vt heic Piſo.

2 T. ARRVNTIVM.] Tres lego Arruntios, Senatorem, Medicum, & Hiſtriographum, & Arunculeium legatum in Iulio Suet. 25. Sed de Tito Arruntio nihil legi quicquam: quanquam & Titus Arruntius eſſe potuit. Alius me diligentior hæc excuſſerit. Arruntij autem ab Arrunte, teſtaturque Dionyſius Etruſca eſſe prænomina. Nam Arruntem Tolumnium Porſenæ filium memorant hiſtoriæ. Et Virgilius lib. 11.

—— *& fatis debitus Aruns.*

3 FVLCINIVM.] Tam diſerte ſcriptum eſt hoc nomen, vt de eo non ambigam. Et ſcriptum fuit, *M. Fulcinium*. Et puto, vt accuſatorem validum & eloquentem ſubtraheret aduerſariis, Piſonem hunc patronum petiiſſe; quippe & valebat venali eloquentia apud Senatum, & amicitia apud principem. nam quia nondum accuſator, ideo nondum præuaricator. Cæterum illud *M*, in fine verbi, *Arruntium* extat.

Marcellus Æſerninus.

4 ÆSERNINVM MARCELLVM.] Heredem eloquentiæ Pollionis aui. Seneca præfat. lib. 4 loquens de Pollione. *Audiui autem illum viridem, & poſtea iam ſenem, cum Marcello Æſernino, nepote ſuo, quaſi præciperet* (id eſt quaſi non declamaret, ſed declamandi præcepta daret. nam ſubiungit. *Audiebat illum dicentem, & primum quidem diſputabat de illa parte, quam Marcellus dixerat; prætermiſſa oſtendebat, tacita leniter implebat, vitioſa coarguebat.* Nam hic Æſerninus nepos erat Marcelli Æſernini quæſtoris, qui aduerſus Caſſium Longinum Hiſpaniam concitauerat, ambiguus quam in partem inclinaret, Cæſaris an Pompeij: palpator enim erat temporum. Dio 42. Et filiam Pollionis duxerat vxorem, ex qua hic Æſerninus. Dicam infra de Æſernini vitiis; heic ſatis de virtutibus: nam eius ingenium per vitia & virtutes ambiguum. Tamen plus habuit vitiorum quam virtutum.

Heres eloquentiæ Pollionis.

Pollio Nepotis magiſter.

Seneca interpretatus.

Quis Liueneius Regulus.

5 LIVINEIVS REGVLVS.] Qui poſtea Senatu motus, & in exilium actus eſt, ob concitatam gladiatorio ludo ſeditionem. Noſter Ann. 14. Puto autem fuiſſe filium Licinij Reguli, ſeu potius *Liuinei* *Reguli*; vereor enim ne mendum ſit in Dione lib. 54. qui cum ex Auguſti ſententia, albo Senatorum fuiſſet expunctus, filio ſenatore manente, veſte lacera, & nudato corpore, venit in Senatum, ac cicatrices exceptas Reip. cauſa, oſtendit. Quod multi alij patres fecere. Et hoc, magnos habet aculeos ad mouendos animos.

Forte Liuineius legend. apud Dionem.

Vulnera pro Repub magnos habent motus.

Tacitus explicatus.

Varia in Tacito lectio.

6 PLVS SIBI IN PRINCIPEM.] Ex Salluſtiana oratione, qui in Iugurthino. *Incredibile memoratu quantum plebes intenta fuerit.* Senſus eſt autem Taciti: Nunquam populus magis animum intendit, ad coniiciendum ex principis vultu, vtrum cohiberet ac premeret interiores affectus; an vero promeret. vel ita: Nunquam ſibi tantum iuris tribuit, in iudicando de occulta, id eſt difficili, & obſcura & recondita oratione, & voce principis, aut de eius ſilentio pleno ſuſpicionis & arcanæ nequitiæ. Non negabo tamen obſcuram, & tenebroſam eſſe orationem, immo corruptam. nam quid hoc? *Iis intentior populus, non alias plus ſibi permiſit in principem occultæ vocis, aut ſuſpicacis ſilentij.* Defectus enim orationis patet, & deſiderantur quædam. lego ita. *Iis intentior populus* (id eſt populus totus intentus in hac re) *non alias plus iuris ſibi permiſit in principem, occultæ deiegendæ vocis, aut ſuſpicacis ſilentij.* Id eſt, populus nunquam magis fuit intentus in indaganda mente principis, in quem ſibi ius dedit, vt de obſcura eius oratione, & ſuſpicaci ſilentio iudicaret. nam vt ait Cicero pro Planco. *Aures populi, ſunt hebetes. ſed ocu-*

Aures populi hebetes.

Oculi lyncei.

los acres & acutos habet. Et male. Nam qui sublimitatem scrutatur, opprimetur ab ea. Nimia curiositas damnum parit. Tacitus infra in causa Lepidæ. *Haud facile quis despexerit illa in cognitione, mentem principis: adeo vertit, ac miscuit iræ & clementiæ signa.* Cælius de Pompeio epist. famil. lib. 8. *Solet aliud sentire, & loqui. neque tamen tantum valet ingenio, vt non appareat. quod cupiat.* Hoc autem expedit interdum, Proteos agere principes: quippe in publicæ maiestatis theatro, multas personas induere principes expedit.

Die senatus, Cæsar orationem habuit meditato temperamento: *Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adiutoremq. Germanico datum a se, autore senatu, rebus apud Orientem administrandis: illic contumacia & certaminibus asperasset iuuenem, exituque eius lætatus esset, an scelere extinxisset, integris animis dijudicandum. Nam si legatus officij terminos, obsequium erga imperatorem exuit, eiusdemque morte, & luctu meo lætatus est, odero, seponamque a domo mea, & [1] priuatas inimicitias, non principis, vlciscar: Sin facinus in cuiuscunque mortalium nece vindicandum detegitur, [2] vos * vero & liberos Germanici, & nos parentes iustis solatiis adficite: simulque illud reputate, turbide & seditiose tractauerit exercitus Piso, quæsita sint per ambitionem studia militum, armis repetita prouincia, an falsa hæc in maius vulgauerint accusatores. quorum ego nimiis studiis iure succenseo. nam quo pertinuit, nudare corpus, & contrectandum vulgi oculis * permittere: deferrique etiam per externos, tanquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista, & scrutanda sunt? Defleo equidem filium meum, semperque deflebo: sed neque reum prohibeo quo minus cuncta proferat, quibus innocentia eius subleuari, aut si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit: vosque oro, ne, quia dolori meo causa connexa est, obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis, aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia & cura valet, iuuate periclitantem. Ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges præstiterimus, quod in curia potius quam in foro, apud senatum, quam apud iudices de morte eius [3] anquiritur. cætera pari modestia tractentur. nemo Drusi lacrymas, nemo mæstitiam meam spectet, nec si qua in nos aduersa finguntur.*

Qui temperat orationē, nec reum dānat nec absoluit.

Iudicia ex conscientia.

* vxorem &

Principis parentes partes sunt principis.

* permittere?

Tiberij oratio valde principibus imitāda, quamuis falsa & dolis plena, sed in iustioribus causis sequenda.

1 PRIVATAS INIMICITIAS, NON PRINCIPIS, VLCISCAR.] Recte opponit *priuatas inimicitias*, inimicitiis principis. nam princeps persona est publica, in qua, & a qua incolumitas rerum. Sic Apul. lib. 2. *Ex familia Plutarchi ambæ prognatæ sumus, & eandem nutricem simul bibimus, & in nexu germanitatis vna coaluimus: nec aliud nos quam dignitas discernit; quod clarissimas illa, ego priuatas nuptias fecimus.* Ait ergo; vt priuatus, non vt princeps, odero; quod de Germanici morte, & meo luctu sit lætatus. Renuntiabo illi amicitiam, & seponam a domo mea, meisque interdicam penatibus. Erit mihi ὀξέως & ἀφρόνως. *Nam magnorum principum magna clementia, & inde magna laus, magnus amor.* Cyril. Theodosio. Sin patrauit facinus in caput cuiuscunque ciuis, veluti Germanici quem veneno sustulerit: *Vos vxorem, & liberos, & nos parentes iustis solatiis afficite.* Nec Abdera mea mens, in his verbis digladiandum putat, quæ plana sunt. Ait autem: *Seponam a domo mea*, id est, amicitiam vt priuatus renuntiabo. Quod fecit Germanicus supra; quodque postea facturus est Tiberius, vt & fecit Diuus Augustus D. Silano, & Timageni.

Priuatæ & publicæ inimicitiæ.

Tacitus explicatus.

Idem correctus.

2 VOS VERO.] Illud *vero*, longe a vero est, & nota est ita scripta, *vxo*, pro *vxorem.* Quod notandum ad detegendam Tiberij nequitiam, non hominibus, nedum Romanis tolerandam. Nam quidquid agebat aut dicebat Tiberius, virtutis bonique specie prætexebatur. Tum fœlix & beatus, si Augustum ita fecisse posset intendere. Heic autem speciosa verba sunt ad commendationem vxoris & filiorum Germanici. Quæ aliter sunt capienda quam vt dicebantur. Nam Tiberius fingit se vltorem fore Germanici sui ex fratre Druso per naturam nepotis, adoptione vero filij: quem tamen secretis ad Pisonem venenarium mandatis tolli veneno curauerat. Ergo vlciscitur quem sustulerat: & in cædis patratorem exurgit cui cædem mandauerat. Quod nequissimum est principis facinus. Deinde heic vxorem Agrippinam commendat & liberos Germanici, quos tamen omnes postea sustulit, omnia iura flocci faciens vt sibi soli per summam nequitiam satisfaceret. Nam Agrippinam fame, & Drusum eius filium, & Neronem postea sustulit,

totamque Germanici fratris familiam. *Ita vt moriens Agrippina mater diras enumeret in Tiberium, & imprecaretur vt quemadmodum nurum, filium fratris & nepotes, domumque omnem cædibus complesset; ita pœnas nomini generique maiorum & posteris exsolueret*, ait Tacit. lib. 6. Sola Agrippina matre Neronis relicta & Caio principe: illa vt Neronem orbi daret quouis dracone atrociorem; isto, vt ostenderet quid posset improbitas potestati & dominationi coniuncta. Nec satis Tiberio hæc per summam dissimulationem exercuisse: insuper Senatum excitat ad vlciscendum scelus quod patrauit. *Nos*, inquit, *parentes iustis solatiis afficite:* id est, me patrem adoptione, vel patruum natura, filio meo orbatum & parentes solamini iustis vestris iudiciis in facinoris authorem. nam pater adoptiuus, veri parentis loco est. Aliquando autem militariter parens accipitur, aliquando proprie, & vt Iurisconsulti accipiunt, pro patre, auo, proauo, abauo, atauo, aliisque ascendentibus: militariter pro omni, qui sanguine, aut cognatione nobis iungitur. D. Hieronymus Apol. 2. in Ruffin. & cap. veniens. de sponsalibus. extra. Et ita hodie vsurpatur apud Francos, vt olim apud Romanos.

3 ANQVIRITVR.] Hoc verbum in nostro authore frequens, vt apud Liuium, aliosque fœlicioris notæ authores. Noster lib. 13. *Num prælia quoque & oppugnationes vrbium, & cætera belli quæ per magistros administrari possent, anquirebant?* Et Annal. 16. *Curatius anquiritur.* Sic Liuius lib. 2. *anquirere capitis* dixit. & lib. 6. de M. Manlio. *Sunt qui Duumuiros de perduellione anquirerent.* Apul. Apolog. 1. *Etiam ipsos piscatores, qui omnium generum pisces arte anquirerent.* Et idem eodem. *Aut omissa anquirere, aut defecta supplere.* Tertullian. in Apolog. *Si vero de merito constet, non modo nihil odij detrahatur, sed amplius acquiratur.* vbi legendum est, *anquiratur.* Nec antiquitatis illud aurum spernendum. *Verbum anquirere Tacito proprium, Et bonis authoribus. Vt Liuio. Apuleio. Tertulliano. Qui correctus.*

Exin biduum criminibus obiiciendis statuitur, vtque sex dierum spatio interiecto reus per triduum defenderetur. Tum Fulcinius vetera & inania orditur, ambitiose, auareque habitam Hispaniam. [1] quod neque conuictum noxæ reo, si recentia purgaret: neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. Post quem Seruæus, & Veranius, & Vitellius consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius, obiecere: odio Germanici, & rerum nouarum studio, Pisonem vulgus militum per licentiam & [2] sociorum iniurias eo vsque corrupisse, vt parens legionum a deterrimis appellaretur: contra, in optimum quemque, maxime in comites & amicos Germanici sæuisse: postremo ipsum deuotionibus & veneno peremisse: sacra hinc & immolationes nefandas ipsius atque Plancinæ: petitam armis Remp. vtque reus agi posset, acie victum. Defensio in cæteris trepidauit. nam neque [3] ambitionem militarem, neque prouinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem aduersum imperatorem inficiari poterat. solum veneni crimen visus est diluisse. Quod ne accusatores quidem satis firmabant, in conuiuio Germanici, [4] cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. quippe absurdum videbatur, inter aliena seruitia, & tot [5] * adstantium visu, ipso Germanico coram id ausum. Offerebatque [6] familiam reus, & [7] ministros in tormenta flagitabat.

Error in accusando inania dicere.

Petita armis Resp. magnũ crimen.

** adstantium in visu,*

1 QVOD NEQVE CONVICTVM NOXÆ REO.] Id est, ex qua re, etiam si fuisset conuictus Piso, damnum nullum ei imminere posset, dummodo præsens crimen purgaret, neque probe defensus, absolui, si maiore crimine, id est maiestatis crimine teneretur. Et ita construe. *Quod conuictum*, id est, quod crimen, aut scelus obiectum, si conuictum foret, & probationibus iustis demonstratum: *neque reo noxæ erat*, id est non faciebat, vt reus esset in noxa, *si recentia, & ab accusatoribus nouiter obiecta purgaret. Neque defensum*, id est si probe defenderetur, hoc ad absolutionem profuturum erat. Sic gryphos istos dissoluo, nitorque vt niteat mens authoris nostri, nec vnquam obscuretur. *Explicatus Tacitus.*

2 SOCIORVM INIVRIAS.] Id est per deprædationem sociorum, quos suppilabat, vt militibus erogaret. Amici autem P. R. in summo honore. Cæsar lib. 1. de bello Gallic. *Qui regnum in Sequanis obtinuit, a Senatu, P. Q. R. amicus appellatus est.* Dio vbi de Traiano. *Reges qui sponte deditionem fecissent, aut in fidem venissent, hos vt amicos habuit.* Et idem lib. 1. *Rex Iuba, socius, atque amicus P. Rom. dictus.* Iudæi Machab. 1. cap. 14. *appellati sunt a Romanis amici, & socij, & fratres, & susceperunt legatos Simonis gloriose.* Augustus, ait Suet. 48. *Reges socios etiam inter semetipsos necessitudinibus mutuis iunxit, neque aliter vniuersos quam membra partesq. imperij curæ* *Iterum explicatus.*

curæ habuit. Cæsar de Ariouisto. *An inique, iniuste aut superbe a me factum, quod eum tanquam amicum sociumque ad me vocaui?* Dio 38. Et Apostata Iulianus, de Argiuis. *Posteris temporibus paruit Romanis, non tam victa, quam in societatem, fœdusque adhibita.* Sed quia fœderum multa genera cum sociis, ij demum socij magno honore habiti qui æquo iure conueniebant, quique ita fœderati erant, vt pace ac bello mutuo se iuuarent. quod passim apud Liuium. Et Valerius lib.6. de fide publica. *Illam Curiam, mortalium quis concilium, & non Fidei templum dixerit. Quam vt ciuitas nostra semper benignam præstitit; ita in sociorum quoque animis constantem recognouit.*

3 AMBITIONEM MILITAREM, NEQVE PROVINCIAM, PESSIMO CVIQVE OBNOXIAM, INFICIARI POTERAT.] Non poterat, inquit, inficiari Piso, vulgus militum corrupisse, quo in Syria, per ambitionem remaneret; nec negare prouinciam male habuisse, quæ pessimo cuique per eum obnoxia fuit. hisque premebatur; sed magis conscientiæ vi, quæ eum ad necem compulit. *Nam militantibus viris summa est ambitio, bene audire apud milites eorumque gratiam venari.* Suet. 67. de Iulio Cæsare. *Milites blandiori nomine commilitones appellabat. Quibus rebus & deuotissimos sibi & fortissimos reddidit.* Prædas etiam militibus dabat, agros adsignabat. Idem Suet cap.38.

4 CVM SVPER EVM PISO DISCVMBERET.] Oportuit triclinium fuisse, vt Piso summo, Germanicus medio, Agrippina infimo loco, & in sinu mariti discumberet. medius enim locus honoratior; nec Piso alioqui editiorem locum sumpsisset. Sic Sueton. in Calig. facit illum discumbentem inter vxorem, & Drusillam, vt vxor superior, Drusilla inferior in eius sinu esset. Cicero epist. vlt. lib.9. ad famil. *Accubueram,* inquit, *hora nona, cum ad te harum exemplum in codicillis exaraui; Dices vbi? apud Volumnium Eutrapelium; & quidem supra me Atticus, infra Verrius, familiares tui.* Quod indicat, Ciceronem in medio, vt loco honoratiore, consedisse. In Bibliis: & cap.9. lib.1. Reg. aliter vsurpatum, ex Iudæorum more. nam honoratior in capite. Sic enim inquit. *Assumens itaque Samuel Saulem, & puerum eius, introduxit eos in triclinium, & dedit eis locum in capite eorum, qui fuerant inuitati. Erant enim quasi triginta viri.* Et erat tritum in Iudæorum oraculis. *Ponam vos in caput non in caudam.* & contra: *in caudam. non in caput.* Samuel autem, qui cum illo discumbebat, erat in primo toro, & supra Saulem. nam adiicit. *Comedit Saul cum Samuele in die illa.* Quippe mos erat Iudæorum, primum locum dare Sacerdotibus, & Prophetis. Quod Christus Dominus obiicit eorum posteritati, dum ait: *Amant primos recubitus in mensis.* Et hoc tritum apud Paganos, apud quos *Pontificalis locus est primus*, vt ait Seruius 2. Æn. in principio. nec tantum *in mensis*, sed *in viis.* De medio autem loco, Theocrit. Idyl. 25. facit Phyleum medium locum relinquentem aliis. Quod etiam tradit Plutarchus de M. Cicerone. Quod non

Honoratior locus medius.

Sed inter tres viros.

Et in triclinio.

Saul in domo sacerdotis Samuelis.

Samuel altior Saule.

Sacerdotes reliquis prælati apud Iudæos.

In mensis.

In viis.

obseruatur in amicitia. *Nam amicitia semper pares accipit aut facit.* Vbi vero duo tantum, qui primus toro accumbebat, dignior habebatur, vt in nuptialibus cœnis. nam Catullus de marito & vxore.

Inter duos, dignior qui altior.

> *Aspice intus, vt accubans*
> *Totus immineat tibi.*

Vbi forte legendum *altus* non *intus*: & verbum *immineat* ostendit. Et idem *altus*, qui *summus*, quamuis sciam interiorem, & inferiorem comitem dici. Quod heic non quadrat. Sic Martialis pro insueto modo accumbendi marito & vxori scribit lib.2. epig.24.

Catullus correctus.

> *Ad cœnam venies; sed sic diuisa recumbes,*
> *Vt non tangantur pallia nostra tuis.*

Et sane vxores solæ cum viris accumbentes dicebantur *esse ad pedes maritorum.* Sic Apul. Met. *Cum dicto iubet vxorem decedere, vtque in eius locum assideam iubet.* At prius dixerat. *Commodum cœnare incipientem inuenio. Assidebat pedes vxor & mensa vacua. posito cuius monstratu. En, inquit, hospitium.* Plautus in grat. act. *Conuiuis tuis immines,* id est summus assides. Apul. 6. Metam. *Nec mora, cum cœna nuptialis affluens exhibetur. Accumbebat summum* (id est altum & primum torum) *maritus, Psychen gremio suo complexus, & cum sua Iunone, Iupiter, & per ordinem Dij omnes.* Et idem 7. Metam. *In summo puluinari locatus, cœna & poculis magnis inauguratur.* Petron. Arbiter de Trimalcione. *Omnes discubuerant, præter ipsum Trimalcionem, cui locus, nouo more, primus seruabatur.* ait *nouo more*; quia conuiuij dominus, cedit loco conuiuis. Xiphilinus, vbi de Sardanapalo discumbente: *Habebat in sinu amicam.* Iuuenalis Sat. 10.

Summum puluinar.

Dominus conuiuij in imo loco.

> *Spectent hoc nuptæ, iuxta recubante marito.*

Amica in amicorum sinu.

Et Sat. 2.

> —— *gremio iacuit noua nupta mariti.*

Ergo medius locus, si tres sint, est locus honoratior. Ideo Virgilius 1. Æn. scribit de Didone Regina.

> —— *mediamque locauit.*

Ne mirere igitur, si Piso supra Germanicum recumbit; nam tres erant. Non omitto olim vxores non accubuisse mensis, sed sedisse. Valer. 2. cap. 1. *Fœminæ cum viris cubantibus sedentes cœnitabant.* Quippe in accubitu est quid probrosum, mulieribus in sessu honorificum aliquid. sed cum moribus hoc euanuit. Quod libri & lapides docent.

5 ADSTANTIVM VISV.] Lubenter legerem, & sane lego, *tot adstantium in visu*: id est, in oculis, & in adspectu tot adstantium, & tot circunstantium hominum. Quod notabile. *Visum* autem accipe pro oculis. Et Pedo docet, cum dicit.

Tacitus correctus.

Visus pro oculis.

> *Aera pugnaci luctatus rumpere visu.*

Et Ouid 1. Metam.

> —— *& quæ natura negarat*
> *Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.*

Et Ausonius.

> —— *nostros non admittentia visus.*

Nam syllaba *in* delituit in littera *m.* Plinius lib. 2. cap. 93. *Hierapolim Asia*, pro *in Asia.* & Apuleius 2. *Fortunam scæuam an sæuam verius dixerim? miser incidit.* vbi legendum, *fortunam in scæuam.* Et Spartianus in Adr. *Multis ingentia*

detulit munera, sed nulli magis quam Hiberum. lego, *in Hiberum.*

Familia seruorum.

6 FAMILIAM.] Seruorum scilicet. nam ita dicuntur a Iurisconsultis, vt iam dixi. Quamquam *omnes tam liberi, quam serui, & qui sunt sub potestate patrisfamilias, familiæ nomine contineantur.* L.195. de verb.signif. Sex. Pomp. *Familia antea in liberis hominibus dicebatur. Quorum dux & princeps generis vocabatur pater & mater familias. Vnde familiæ nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum, & familiares ex eadem familia. Postea hoc nomine famuli appellati.* Et addit. *Famuli origo ab Oscis dependet, apud quos seruus Famel nominatur, vnde & Familia.*

In specie.

In genere omnes liberi, & serui qui sub patre familias.

Ministri milites ad exercendas quæstiones.

7 MINISTROS IN TORMENTA PLAGITABAT.] Milites scilicet, qui ad exercendas quæstiones, ministeria præbebant, & carnifices. Quod petendum est a Prudentio, Hymno D. Hippolyti, vbi de carnifice, & vbi quoque de milite. Plaut. in Capt.

Iniicite huic actutum manicas mastigiæ.

Et in Milite glor.

Ducite istum, si non sequitur, rapite sublimem foras:
Facite inter cælum & terrã vt medius sit, discindite;
Dispendite hominem diuersum.

Sed iudices per diuersa implacabiles erant: Cæsar ob bellum prouinciæ inlatum; Senatus, [1] nunquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse. * scripsissent expostulantes: [2] quod haud minus Tiberius quam Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur, non temperaturos manibus, si patrum sententias euasisset. [3] effigiesque Pisonis traxerant in [4] Gemonias, ac diuellebant, ni iussu principis protectæ, repositæque forent. Igitur inditus lecticæ, & a tribuno prætoriæ cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an [5] mortis exactor sequeretur. [6] Eadem * Plancinæ inuidia, maior gratia, [7] * eoque ambiguum habebatur quantum Cæsari in eam liceret. atque ipsa donec [8] mediæ Pisoni spes, sociam se cuiuscunque fortunæ, &, si ita ferret, comitem exitij promittebat. vt secretis Augustæ precibus veniam obtinuit, paulatim segregari a marito, diuidere defensionem cœpit. Quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis durat mentem, senatumque rursum ingreditur: redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, aduersa & sæua cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quam quod Tiberium sine miseratione, sine ira, [9] obstinatum clausumque vidit, [10] * ne quo adfectu perrumperetur. * Relatus domum, tanquam defensionem [11] in posterum meditaretur, pauca conscribit, obsignatque & liberto tradit. Tum [12] solita curando corpori exequitur. Dein multam post noctem, egressa cubiculo vxore, opperiri fores iussit: & cœpta luce perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est.

* sæpissime sententiis expostulantes:
* in Plancinam inuidia, at maior gratia,
* eoque, id est Pisoni
* ne quo affectus perrumperet.
* Vt relatus domum,

Crimine pares, gratia impares.

Tiberius sine miseratione, sine ira.

Locus redintegratus ex conclamato.

1 NVNQVAM SATIS CREDITO SINE FRAVDE GERMANICVM INTERIISSE, SCRIPSISSENT EXPOSTVLANTES.] Hic morbus Æsculapium non habuit. Et iacet hæc clausula exanimis pæne. Puto tamen ita debere legi. *Senatus nunquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse, & sæpissime sententiis expostulantes* id est, dum dicunt sententias. Nam ait iudices diuersa ratione implacabiles, Cæsarem scilicet, & Senatum: Cæsarem, ob turbatam armis prouinciam: Senatum, quod expostularetur sæpissime, nunquam & nusquam credendum sibi, Germanicum sine fraude interiisse. Et hoc est quod infra subiungit, *Infensas patrum voces*, quod scilicet sæpissime expostularentur. Dixit autem *credito*, absolute, vt infra eodem, *multum ante repetito.* Et postea. *Tiberius sæpe apud se pensitato.* Et lego, *sæpissime*, vt infra *crebro*, lib. 3. de Druso. *Occultus odij, & crebro quærens.* Parum fuit, quin heic clitellas ferus abiicerem: ita me delusit portentum verbi *scripsissent*: putabamque obstrusum pro *sæpius essent.* Itaque hic locus sit mihi pro festo Lucario.

Verbũ, credito, ex vsu Taciti.

2 QVOD HAVD MINVS TIBERIVS, QVAM PISO ABNVERE.] Et cur abnuit Tiberius, non minus quam Piso? quia Tiberij crimen erat, non minus quam Pisonis, Germanici cædes. Tiberius mandarat secretis nuntiis: Piso exequutus erat clandestinis sæuitiis: vterque noxius, vterque noxa. Sed Tiberius Pisone astutior, crimini se subtraxit, & Pisonem sui flagitij ministrũ oppressit quod in vsu fuit huic Principi, & nihil tritius in Paganorum principũ historiis: Cædes imperant, imperatas & patratas abnuunt, nec imperasse se profitentur. Author euadit, executor plectitur. Sic cædes Posthumi Agrippæ a Tiberio denegata. Sic Consularis cædes a Claudio inficiata. Vno verbo, de istis Romanis

nis principibus, ex Plautino melle.

Scio quo vos pacto soleatis perplexarier,
Pactum, non pactum est; non pactum, pactum est
Quod vobis lubet.

3 EFFIGIES DIVELLEBANT.] Id est nidulis eruebant, proturbabant, disrumpebant, & in partes distrahebant. Nam statuis positis memorias hominum commendabant, auulsis euellebant. Sic dixit Ouidius *membra diuulsa* 3. de Trist. Et Horat. ad Fuscum 1. Epist.

Diuellere & statuere.

Est vbi diuellat somnos minus inuida cura?

id est, disrumpat. Suetonius in Domitiano, *scalas inferri, clypeosque & imagines eius, coram detrahi.* id est diuelli. nam tyrannis mortuis, aut trucidatis, eorum statuæ nidis euellebantur. Etiam conflabantur. Nam Dio in Nerua. *Flagrabant adhuc odio in Domitianum ciues: quare statuæ eius tum aureæ tum argenteæ in illius honorem constitutæ subito conflatæ sunt. Arcus præterea in eiusdem vnius titulum & nomen substructi euertuntur.* Et hanc diuulsionem statuarum tangit Cicero ad Brutum, epistola *Messalam. Lepido,* inquit, *cum statuam in Rostris statuissemus, iydem illam euertimus. nec tantum in statuenda Lepidi statua, factum est mali, quantum in euertenda, boni.* Nam *signis olim, & statuis, elogiis, & historiis, aliisque rebus virtus ipsa decorabatur*, ait Gellius lib. 3. cap. 7. quemadmodum ob vitium, statuæ euertebantur; Capitolin. in Seuero. *Ita odio eum habuit vt & hostem publicum appellaret, & depositis statuis eius per orbem terræ, graui eum insigniret iniuria.* Nec euertebantur tantum, sed etiam ærugine & luto fœdabantur, vendebantur, & submergebantur. Etiam ignibus admouebantur. quod in Demetrio Phalereo notat Laertius, & ex Tertulliano in Apolog. *Etiam admotæ igni in cacabos & trullas mutabantur, vt statua Spur. Melij.* De luti iniectione Lamprid. in Heliogabalo. *Vbi primum lutati sunt tituli statuarum, milites omnes excusserunt.* De fractione triumphalium statuarum & currus & equorum, Iuuenalis Sat. 4.

Plus in Lepidi statuenda statue mali, quam in euertenda boni.

Statuæ euersæ. Fœdatæ. Venditæ. Submersæ.

Mutatæ & fusæ.

Ipsas deinde rotas bigarum, impacta securis
Cædit, & immeritis franguntur crura caballis.

Loquitur de thensis. Sic populus Bruti statuas rupit in funere Cæsaris; sic Poppææ in illo Octauiæ repudio. noster infra lib. 14. Et in hist. 1. *Ipso Kalend. Ianuar. die disrumpunt imagines Galbæ; quarta legio promptius, duodeuicesima cunctanter.* Plinius in Panegyr. *Iuuabat illidere solo superbissimos vultus, instare ferro, sæuire securibus, vt si singulos ictus, sanguis, dolorque sequeretur. Nemo tam temperans gaudij, seræque lætitiæ fuit, quin vltionis videretur, cernere laceros artus, truncata membra, postremo truces, horrendasque imagines abiectas, excoctasque flamma, vt ex illo terrore & minis, in vsum hominum, & voluptates mutarentur.* Et notandum magni principis, & egregij philosophi, Demetrij dictum cum eius statuæ euerterentur. *Virtutem meam non euerterunt.* Quippe in probos proborumque honores vitia plerunque sæuiunt: sed sunt bruta fulmina magnos viros non tangentia.

4 GEMONIAS.] Quas a *gemitu* dictas suspicor, quia in eis vltimi gemitus damnatorum. Vocant autem eas *Gemonios gradus*, vt Plinius, vbi de Sabini cane loquitur. Alij, *Scalas gemonias* nuncupant. Alij, *Gemonias* tantum, vt heic noster. Et Suetonius in Tiberio, vbi de Agrippina; *Quod non laqueo strangulatam in Gemonias abiecerit.* Quæ stabant non longe ab Auentino. Erant autem gradus, in quibus corpora necatorum nuda, & insepulta, populo spectanda præbebantur: mox vbi patuerant, & putruerant, vnco gutturi infixo trahebantur in Tiberim. Vnde istud: *Seianus ducitur vnco.* Et Valerius. *Corpus contumelia carceris, & detestanda Gemoniarum scalarum nota fœdauit.* lib. 6. cap. 3. vbi de M. Claudio. At Tacit. infra lib. 6. *Circumiecti custodes* (loquitur de corporibus ad Gemonias tractis) *& in mœrorem cuiusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur dum in Tiberim traherentur.* Plinius summum pudorem ponit in iis. Sic enim 36. cap. 15. *Passim,* inquit, *concita nece Quiritibus tædium fugientibus nouum & inexcogitatum antea posteaque remedium inuenit ille rex, vt omnium ita defunctorum figeret crucibus corpora spectanda ciuibus, simul & feris volucribusque laceranda. Pudor R. nominis tunc subuenit.* Erant autem ad eorum custodiam milites, ne scilicet propinqui corpora subtraherent, & sepulturæ mandarent. Petron. Arbiter. *Miles qui cruces asseruabat, ne quis ad sepulturam corpora distraheret iniussu magistratu.* Ita accipe verba Euangelij, de militibus qui sepulchrum Christi seruabant, ne corpus tolleretur. Tertullianus ad Valent. *Alium ex alio, per gradus tenera Gemonios structum.* De ista autem tractione, poeta.

Gemonia a gemitu.

Gemonij gradus.

Quid?

Corpora tracta ad Gemonias.

Mox in Tiberim.

Miles cadauerum seruator.

Sed ducis infandi rapidæ non hactenus iræ
Stare queunt; vetat igne rapi, pacemque sepulchri
Impius ignaris nequicquam manibus arcet.

Talis fuit vox Augusti in Suet. 13. *Vni sepulturam precanti respondit, iam istam in alitum potestate fore.* Sed Augustus iuuenis paulo commotior; senex, clementior & moderatior.

5 MORTIS EXACTOR.] Non quod mortem exigeret, sed quod mortem pateretur. Plautus in Pseudolo dixit.

Necesse hodie Sicyoni me esse, aut cras mortem exequi.

Sic nostri Iurisconsulti in eodem verbo, *Exigere pœnam*, L. in delictis. §. cum dominus. de nox. actionib. Et vt *pœnam exigere* dicunt, ita *pœnam soluere.* Cicero 5. in Verrem. *Vt eas pœnas, quas proxime meruisset, solueret.*

6 EADEM PLANCINÆ INVIDIA.] Lege cum fide, *Eadem in Plancinam inuidia, at maior gratia. Eadem inuidia,* scilicet quæ in Pisonem maritum. Vterque enim natura insolens, vt potentia ferox. *At maior gratia.* Plancinæ, scilicet, in Tiberium, quam Pisoni. Oratio & enormis Latinitas satis mendum arguit.

Tacitus correctus.

7 EOQVE AMBIGVVM HABEBATVR.] Puto legi debere, *reoque ambiguum habebatur,* id est, Pisoni marito, tunc reo, ambiguum erat quantum Cæsari in eam liceret. Et noster infra, de Pisone. *Quod,* inquit, *reus postquam sibi exitiabile intelligit.* Arguit autem eam impudicitiæ cum Cæsare, & firmat infra, cum scribit. *Pro Plancina disseruit cum pudore & flagitio.* Dixit autem *ambiguum*, quod mariti multa

Mariti de vxoribus, vincredunt.

interdum de vxoribus ambigunt, quæ etiam si certa, vix credant. Inde illa vox Vitellij ad Claudium, Imperatorem pessime illusum a Messalina: *Dißidium tuum nosti?* solus enim ignorabat quod in triuiis tota Roma cantabat. *Solemus*, ait D. Hieron. *mala domus nostræ scire nouißimi, & vxorum vitia vicinis canentibus ignorare.*

Explicatus Tacitus.

8 MEDIÆ PISONI SPES.] Inter absolutionem & condemnationem; inter tristitiam, & lætitiam; inter vitam & mortem; inter bonam & aduersam fortunam. nam adiicit. *Sociam se cuiuscunque fortunæ promittebat.* Et verum quod promittebat. sed vt ait Catullus,

—— mulier cupido quod dicit amanti;
In vento, & rapida scribere oportet aqua.

Nam muliere nil leuius; quique huic innititur, caducis innititur; & arundineo baculo.

Coniectura in Tacito.

9 OBSTINATVM.] Forte *obfirmatum* scriptum erat, cum prius dixerit, *Sine miseratione, sine ira.* Et cur *obstinatum*, non *obfirmatum*? Nam primum in vitio est; alterum, in constantia. Tamen vt legenti sit electio, Festus ait, *Obstinat, id est obfirmat.*

10 NE QVO AFFECTV PERRVMPERETVR.] Immo lego, *Ne quo affectus perrumperet.* nam affectus intra nos sunt, non extra. Tacitus 13. *Omnes affectus abscondere didicerat.* loquitur de Octauia vxore Neronis. *Æqualem semper oportet esse Imperatoris animum. Nam mutari pro rerum varietatibus, mentis instabilis argumentum est*, ait Agapitus. pro *instabilitatis*. Verebatur autem ne verbis, ne vultu, aut alio quocunque modo, illud infimis visceribus clausum πάθημα perrumperet, & in apertum prodiret. Cuius populus erat perspicax inquisitor cum suis emissitiis oculis. Lego igitur, *ne quo affectus prorumperet.* & figo punctum. mox incipio clausulam. *Vt relatus domum.* nam ex verbo, *vt*, illud, *tur*, finxerunt fictores peritissimi. Sic supra, *Et si casus daretur*, pro, *& si casus daret, vi ausurum.* dixi supra.

Ratio correctionis.

11 IN POSTERVM.] Diem scilicet. nam tertius aderat dies, a principe datus ad defensionem; & ex triduo, iam duo exacti dies. Supra enim ita decretum, *Vt reus per triduum defenderetur. Posterdie dicebant olim pro postridie, hoc est postero die.* Vetus Grammaticus. Et nota quod dies tres præscribit Cæsar Pisoni ad se defendendum, vt Areopagitæ reis horas præscribebant ad reum defendendum.

12 SOLITA CVRANDO CORPORI EXEQVITVR.] Id est lauat, cœnat. Sic Martialis de ista cura, lib. 4. epig. 90.

Ratio omnis corporis curandi.

Prandeo, poto, cano, ludo, lauo, cœno, quiesco.

Et Lucillius:

Rador, subuellor, desquamor, pumicor, ornor.

Eadem Plautus in Milite: sed in fœmina.

Abiit ambulatum, dormit, ornatur, lauat,
Prandet, potat, occupata est.

Et Apul. 1. *Lectulo refoueo, cibo satio, poculo mitigo, fabulis permulceo.* En pulchrum lurconis acroama, & vita nebulone non indigna.

Princeps author cædis cædem in Pisonem vlciscitur.

Audire ne memini ex [1] senioribus, visum sæpius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgauerit: sed amicos eius [2] dictitauisse, litteras Tiberij, & mandata in Germanicum * contineri: ac destinatum promere apud patres, [3] principemque arguere, ni clusus a Seiano per vana promissa foret: nec illum sponte extinctum, verum immisso percussore: quorum neutrum adseuerauerim. neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad iuuentam durauerunt. Cæsar flexo [4] in mœstitiam ore, suam inuidiam tali morte [5] * quæsitam apud senatum; crebrisque interrogationibus [6] * exquirit qualem Piso diem supremum, noctemque exegisset. [7] Atque illo pleraque sapienter, quædam inconsultius respondente, recitat codicillos a Pisone in hunc ferme modum compositos. *Conspiratione inimicorum & inuidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati & innocentiæ meæ nusquam locus est, deos immortales testor, vixisse me, Cæsar, * [8] cum fide aduersum te, neque alia in matrem tuam pietate: vosque oro liberis meis consulatis, ex quibus Gn. Piso qualicunque fortunæ meæ non est adiunctus, cum omne hoc tempus in vrbe egerit. M. Piso repetere Syriam dehortatus est. atque vtinam ego potius filio iuueni, quam ille patri seni cessisset. eo impensius precor ne meæ prauitatis pœnas innoxius luat. Per quinque & quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus, quondam diuo Augusto parenti tuo probatus, & tibi amicus, nec quicquam post hæc rogaturus salutem infelicis filij rogo.* De Plancina nihil addidit.

In historiis non asserenda dubia, sed nec silenda flagitia.

* continentur

* quæsitam ait apud senatū,
* a liberto quærit

* conspicuum fide

1 Ex

Seniores.

1 EX SENIORIBVS.] Martial. lib. 2. epigram. 26. de senioribus ita.

Quod nec Cetropiæ damnent Pandionis arces,
Nec sileant nostri, prætereantque senes.

Nam in senum animis viuunt tempora; & senes, vinaque annis pretiosa fiunt. Sed dixi iam in fine libri secundi. Vnum addo apud Francos, quod noto obiter: *Seniores* pro *dominus* dici ob reuerentiam. Quippe eadem senioribus quæ dominis præstita reuerentia: vt domini, potestate senes, canitie & sapientia sint reuerendi. Nam in veteribus monumentis & hodie domini vocantur nostro idiomate *Seigneurs*, id est, Seniores, vt notes veterum Francorum mores valde Christianos in senibus honorandis, & tam notabiles quam postea deuios. D. Augustinus in Psalm. 16. ait *Senectutem esse auram matutinam.* Merito. nam aura matutina noctis discutit tenebras, Senectus animorum passiones. Aura matutina fulgoris Solis prænuncia, & Senectus claritudinis & famæ initium.

2 DICTITAVISSE.] Id est, dictis crebrioribus asseruisse. Sunt autem prisca verba. nam Plautus in Epidico.

Dictitare, verbum Taciti.

Nihil moror vetera & vulgata verba,
Peratim dictitate, *at ego follutim dictitabo.*

Quod ait de verbo *ductuo*, idem puta de verbo *dictuo*. Hoc autem verbum nostro authori frequens, vti bonis authoribus. Plautus in Trinummo.

Male dictitatur tibi vulgo in sermonibus.

Cicero ad Lentulum 1. epist. ad fam. *Quem dictitant fracto animo fuisse.* Suetonius in Iulio, cap. 30. *Cn. Pompeius ita dictitabat.* noster infra. *Ob externas victorias, ea sacrari dictitans.* Sic D. Ambrosius, vsurpat verbum *inquitare*, libro de Helia. *Bibamus, inquitant, pro salute Imperatorum.* Et Apuleius *loquitari*, 2. Florid. *Primum sapientiæ documentum, meditari, condiscere, loquitari, dediscere.* Et hæc omnia verba, *dictitare, inquitare, loquitari*, verba sunt cum matre Euandri nata, sed Romano eloquio non indigna: quippe a fontibus Latini sermonis orta.

Inquitare.

Loquitari.

Suetonius correctus.

3 PRINCIPEMQVE.] Sueton. hoc declarat cap. 52. in Tiberio, loco mendoso, his verbis. *Quem mox huius criminis reum, putant quidam, mandata prolaturum, nisi secreta obstarent, per quæ multifariam increpitum, & per noctes creberrime acclamatum: Redde Germanicum.* Lego, & corrigo. *Quem mox huius criminis reum, putant quidam mandata prolaturum, ni Seianus secreto obstasset. Propter quæ multis fori ianuis inscriptum, & per noctes acclamatum, Redde Germanicum.* nam ita pendentes tabellas ponebāt in foro, designatrices & notatrices vitiorum. Ouidius 2. Fast.

Tabellæ.

Inque foro, multa circum pendente tabella,
Signatur certa Curia quæque nota.

Et Propert.

I puer, & longa tabulam suspende columna.

Columnæ autem in foribus domorum & templorum. Virg. 2. de Foribus.

Amplexæque tenent postes atque oscula figunt.

Et Lucanus.

Insulaque in geminos discurrit candida postes.

Et Apul. 4. Met. *In ipso vestibulo nuptiarum & postes frondium sertis cernere coronatos.* Suetonius 46. in Nerone. *Adscriptum & columnis, iam Gallos eum cantando excitasse.* De templis Tibullus 1. Eleg. 2.

Et miserum sancto tundere poste caput.

Et Varro in Modio. *Quid aliud est quod Delphica canat columna litteris suis?* Nonius.

4 IN MOESTITIAM ORE.] Tiberius tamen in senecta *scæuus & sæuus, & seuerus*, ait Plinius lib. 15. c. 22. vt a natura, non ab arte, id factū putes: Nam, vt ait Plautus, *Illi frons caperata seueritudine, vultuosus erat, & tristis.* Cicero de Orat. *Cū effeceris ne quid ineptū sit, aut vultuosum*, id est triste. Nonius Marcellus in verbo *Vultuosus*. Græci dicunt. Ὀφρῦν κοχλίαν σου ὡς ἀπαρχὴν καὶ ὀρθῶς. *Fronte semper corrugata & cochleata.*

5 QVÆSITAM APVD SENATVM.] Error manifestus. nam verbo deficiente, hiat oratio. Et puto ita fuisse scriptum a Tacito. *Suam inuidiam, ait, tali morte quæsitam apud Senatum.* Verbumque, ait, absumptum paribus litteris, & priore verbo *inuidiam*. Quod peruiū in his libris. Sic a me hic tenebrio superioribus libris luci restitutus fuit. Et restituetur infra aliis locis quibus latet sui ipsius furunculus.

Tacitus emendatus.

6 EXQVIRIT.] Sed a quo? silet. Certum est tamen a liberto, vel seruo, cui traditi a Pisone codicilli: nam subiungit author. *Atque illo sapienter pleraque, quædam inconsulto respondente, recitat codicillos.* Lego ergo, *a liberto exquirit.* Solebant enim codicilli dari libertis, quia fideliores erant patronis, & chariores, ob libertatem datam. Labeo Antistius, mori certus, per libertos nouissima mandata vxori & liberis perferenda tradit. Appianus de bello Ciuili. Et Iuuenalis Sat. 6. vbi de diuortio.

Idem iterum.

Liberti codicillorum latores.

Chariores & fideliores patroni.

Collige sarcinulas, clamat libertus, & exi.

At his libertis aliquando nulli fideliores, aliquando nulli infideliores.

7 ATQVE.] Lego, *Ad quæ.*

8 CVM FIDE ADVERSVM TE.] Non sic Tacitus, & scribendum. *Conspicuum fide aduersum te*, id est, clara & aperta fide. Sic Ouid. Œnone Paridi.

Tacitus ex coniectura correctus.

Me fide conspicuus Troiæ munitor amauit.

Conspicuus fide.

Martialis lib. [illegible] epigram. 2.

Heic vbi conspicui venerabilis amphiteatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Conspicuum nouitas, diuitiæque faciebant. Liuius lib. 1. Et Ouidius. *Conspicuum ebur.* & heic nota vnum ex siglis exscriptoris: alia notabuntur infra. Nam verbum *cum*, *conspicuum* facit.

Post quæ Tiberius adolescentem crimine ciuilis belli purgauit: [1] patris quippe iussa, nec potuisse filium detrectare: simul [2] nobilitatem domus, etiam ipsius, quoquo modo meriti, grauem casum miseratus. Pro Plancina cum [3] pudore & flagitio disseruit, matris preces obtendens: in quem optimi cuiusque [4] secreti questus magis ardescebant.

Mala tamen patrum iussa in Remp non obeunda, sed plectēda sunt si exequātur. Scelerati conuicti puniendi sunt refra-

gante damnatione nisi de Rep. bene meriti.

Boni in bonos bene affecti, mali in malos.

Sed bonorum secreti questus, malorum aperti.

Id ergo fas auiæ, interfectricem nepotis aspicere, adloqui, eripere senatui? quod pro omnibus ciuibus leges obtineant, vni Germanico non contigisse? Vitellij & Veranij voce defletum Cæsarem: ab Imperatore, & Augusta defensam Plancinam. proinde venena, & artes tam feliciter expertas verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque auiam, ac patruum sanguine miserrimæ domus exsatiaret? Biduum super hæc imagine cognitionis absumptum, vrgente Tiberio liberos Pisonis matrem vti tuerentur. Et cum accusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, [5] miseratio, quam inuidia augebatur.

Pater imperio. Filius obsequio.

1 PATRIS QVIPPE IVSSA.] Quintilianus in quadam declamat. *Ideo vos genuimus,* ait pater, *vt nobis obsequamini.* nam præceptum est, *Aut ames parentem, aut feras,* ex P. Mimo. Et Comicus ille senex apud Terentium.

Non meum imperium revereri saltem? non pudere?

Vbi pater, ibi imperium; vbi filius, ibi obsequium. Sic ille Plautinus adolescens laudatur in Bacchid.

Obsequens obediensq. est mori atque imperiis patris.

Et idem in Sticho.

Quid agimus, soror, si obfirmabit pater aduersum nos? PA. pati

Nos oportet quod ille faciat, cuius potestas plus pollet.

Familia Pisonū nobilis.

2 NOBILITATEM DOMVS.] Quam supra tetigi. sed ex Tacito melius noueris si quæ de Pisone scribit sub Nerone agnoueris. Nam Tacitus Tacito pro sole est. Ait ergo. *Is Calpurnio genere ortus ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus* (vide domus nobilitatem) *claro apud vulgū rumore erat per virtutem aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis ciuibus exercebat, largitionem aduersus amicos, & ignotis quoque comi sermone & congressu.* Et idem in historiis & de eadem etiam, de nobilitate commendat. *Piso M. Crasso & Scribonia genitus, nobilis vtrimque, vultu habituque moris antiqui & æstimatione recta seuerus, deterius interpretantibus tristior habebatur. Ea pars morum eius quo suspectior sollicitis, adoptanti placebat.*

Tacitus explicatus.

3 PVDORE ET FLAGITIO.] *Pudore,* quod matris preces prætenderet, vt illa absolueretur: quod erat putidum. deinde quod per adulteria & libidines, haberet illam sibi charam Tiberius. *Flagitio,* quod ita sui filij adoptiui necem inultam sineret, principemque reip. charum clarumque, & vtilem, magnoque scelere peremptum, non vindicaret. At principi ignominiosum matrem Reipublicæ præponere, & quod pessimum facinus est, alienam vxorem corrumpere. Flagitium, principem filium multa virtute florentem & per insidias sublatum inultum sinere.

4 SECRETI QVESTVS ARDESCEBANT.] Id est, omnes boni de Plancina conquerebantur magno, sed clandestino odio. Atque forsan ita dicebant.

Στυγνὰ δίκης ἄποιν', τάχα τοι ἃ ἀνδράσιν ὕβρις.

Pœna luenda tibi est: adfert iniuria cladem.

Et infra eodem. *Promptum quod multorum intimis questibus tegebat.*

5 MISERATIO QVAM INVIDIA AVGEBATVR.] Dubitaui aliquando an non addendum esset, *magis miseratio quam inuidia augebatur.* nam ita Latini solent. Tamen lib. 4. infra. *Claris maioribus quam vetustis.* pro, *Claris magis maioribus quam vetustis.* Et potest dici scriptionem esse Taciti. Veritus sum tamen ne illud, *magis,* a verbis illis, *maioribus* aut *miseratio,* absumptum esset, vel omissum in his locis, quod satis suppleretur ex forma scribentis. Sed est forma loquendi frequens Sallustio vti Liuio, & nostro, qui vtriusque imitator est. Et forsan exscriptoris abbreuiatio qui quod satis intelligitur non scribit. Quod etiam solet facere in aliis verbis. Nam pro *operæpretium,* ponit tantum *pretium.*

Forma scriptionis in Tacito.

[1] Primus sententiam rogatus [2] Aurelius Cotta consul (nam referente Cæsare magistratus eo etiam munere fungebantur) nomen Pisonis [3] radendum fastis censuit: partem bonorum publicandam, pars vt Gn. Pisoni filio concederetur, isque [4] prænomen mutaret. [5] * M. Piso exuta dignitate, & accepto quinquagies sestertio * in decem annos [6] relegatur, concessa Plancinæ incolumitate, ob preces Augustæ. Multa ex ea sententia mitigata sunt a principe: ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonij, qui bellum patriæ fecisset, * Iulij Antonij qui domum Augusti violasset, manerent: & M. Pisonem ignominiæ exemit, concessitque ei paterna bona; satis firmus, vt sæpe memoraui, aduersum pecuniam, & tum pudore absolutæ Plancinæ placabilior. Atque idem cum Valerius Messalinus signum aureum in æde Martis Vltoris, [8] Cæcina Seuerus aram Vltioni statuendam censuissent, pro-

* Et M. Piso

* vt decem in annos relegaretur,

* Iuli Antonij

prohibuit: ob externas ea victorias ſacrari dictitans; domeſtica mala [9] * triſtitia operienda. Addiderat Meſſalinus, Tiberio, & Auguſtæ, & Antoniæ, & Agrippinæ, Druſoque, ob vindictam Germanici, grates agendas, omiſeratque Claudij mentionem: & Meſſalinum quidem L. Aſprenas ſenatu coram percunctatus eſt, an prudens præteriſſet? ac tum demum nomen Claudij adſcriptum eſt. [10] Mihi quanto plura recentium, ſeu veterum reuoluo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obuerſantur. Quippe fama, ſpe, veneratione potius omnes deſtinabantur imperio, quam quem futurum principem [11] fortuna in occulto tenebat.

triſti ſilentio operienda.

Domeſtica mala triſti ſilentio operienda & mœſtitia.

1 PRIMVS SENTENTIAM.] Quod honorificum, vt minus honorabile vltimo loco cenſere. Et vocabantur *homines primæ ſententiæ*: Spartian. in 30. Tyrannis, vbi de Piſone. *Aurelius Fuſcus Conſularis primæ ſententiæ.* Sueton. in Claud. cap. 9. *Nunquam non in Senatu nouiſſimus Conſularium ſententiam dixit, tanto magis ignominiæ cauſa poſt omnes interrogatus.* Et dixi de his ſupra. Sed addo; olim primum rogatum ſententiam, qui a Cenſore princeps Senatus extitiſſet; poſtea aliam fuiſſe libertatem Conſulum in roganda ſententia, ſeu ſtudio quodam, ſeu neceſſitudine aliqua adducti, vt quemque vellent, honoris gratia ſententiam rogarent, & eum ordinem qualem vellent imponerent initio magiſtratus, Calendiſque Ianuariis, nec toto Conſulatu inuerterent. Inuertit tamen Iulius Cæſar. nam imperio rapto hunc ordinem abrupit. Sueton. in Iul. cap. 21. *Poſt nouam affinitatem, Pompeium, primum rogare ſententiam cœpit, cum Craſſum ſoleret, eſſetque conſuetudo, vt quem ordinem interrogandi ſententias Conſul Cal. Ianuar. inſtituiſſet, eum toto anno conſeruaret.* Tiro Tullius M. Ciceronis libertus *de ea re Cæſarem reddidiſſe rationem in Senatu*, ſcribit, vt ait Gellius lib. 4. cap. 10. Vbi tamen deſignati quidam eſſent Conſules, primi ſententiam rogabantur; iſque prior, qui priore loco Conſul eſſet declaratus. Tacitus infra. *Exemit Druſum Conſulem deſignatum dicendæ primo loco ſententiæ.* Et Salluſtius. *Iunius Silanus* (ait in Catil.) *primus ſententiam rogatus, quod eo tempore Conſul deſignatus erat.* Si Cæſar adeſſet, Conſul primus rogabatur; poſt deſignati Conſules; mox qui ſenior erat inter Senatores. Sed hæc pro arbitrio Conſulis. Dio lib. 59. ait, *Caligulam in odium M. Silani ſoceri ſui, voluiſſe, vt Conſulares æquo iure cum reliquis Senatoribus cenſerent, ſecundum ordinem magiſtratus; ne ab eo qui erat ſenior, prior ſententia rogaretur.* En noui iuris repertor gener, quo ſocero dignitatem eriperet. Non prætereo quod Papinianus narrat, L. ſexta de Decurionib. & eorum filiis, vt antiquiores primi rogentur ſententiam: ſed præferri interdum iuniores qui pluribus ſuffragiis honore decurionatus eodem tempore decorati ſunt tanquam potiores: & etiam præferri iis qui numero liberorum ſunt aucti. Patres enim in ferendis ſententiis & albo ſcribendo, & in proceſſu & conceſſu præferuntur filiis, L. in albo. Cod. de decurionib. Et eos qui priuilegium habent ſummæ dignitatis. Minus prætereo quod Dio ſcribit li. 56. *Germanico a Dalmatia redeunti datum, vt primus ſecundum Conſulares, diceret ſententiam, licet is non prætor.* Et Druſo, Tiberij filio, vt ante Prætorios. Addoque poſtea prohibitum iis ab Auguſto, promere ſententiam in Senatu, ne ex eius & iuſſu, & ſenſu, prompſiſſe viderentur. quod hanc legem Papiniani illuſtrat.

Honoratior primus ſententiam dicit.

Qualis princeps Senatus.

Claudius vltimus in ſententia roganda.

Poſtea Conſulum in arbitrio.

Qui quam formam initio dederant, ſeruabant.

Cæſar interuertit modum.

Deſignati Conſules primi rogabantur.

Et is prior, qui primus Conſul.

Caligula vi odij, formam mutat.

2 AVRELIVS COTTA CONSVL.] Miror, primum rogatum fuiſſe ſententiam Aurelium Cottam, cum M. Valerius Meſſala frater eum præcederet ætate & dignitate. Nam fuit in eodem magiſtratu prior: quippe noſter author ſupra. *Conſules M. Valerius & M. Aurelius.* Erant enim fratres, vt dixi: Sed plerumque is error apud ſcriptores, vt apud Sueton. in Veſpaſ. cap. 2. *Q. Sulpitium poſtponit Poppæo, inuerſo ordine.* Forte tamen is fuit Tiberij animus, quod Aurelium Cottam, ſuæ ſæuitiæ miniſtrum, haberet in præcipua parte amicitiæ. Tamen Iuriſconſultus L. 4. de off. proconſ. & L. 12. de accuſ. D. loquens de his duobus Conſulibus, *Cottam* primum nominat, licet ætate minorem. Sic

Principibus placuiſſe viris non vltima laus eſt.

Cotta licet minor ætate & dignitate, fratrem præit in dicenda ſententia.

Principis voluntas lex eſt.

3 RADENDVM FASTIS.] Apud Hebræos tritum, *Dele me de libro vitæ.* Qua re quid infame magis? ſed quid magis damnoſum? Apud Romanos. Valer. lib. 2. cap. 9. *L. Antonium Cenſores Senatu mouerunt, quod quam virginem vxorem duxerat, repudiaſſet, nullo amicorum in conſilium adhibito.* Quod ignominioſum fuit, vt maxime glorioſum faſtis addi. nam noſter ſupra. *M. Piſonem ignominiæ exemit, quia cenſuerant faſtis radendum. Quod Tiberius noluit.* Cicero pro Publ. Sextio. *Iidem Conſules (ſi appellandi ſunt Conſules quos nemo eſt qui non modo ex memoria, ſed etiam ex faſtis euellendos non putet.)* Et idem ad Brutum epiſt. quæ incipit *Meſſalam. Ego enim D. Bruto liberato, cum lætiſſimus ille ciuitati dies illuxiſſet, idemque Bruti caſu natalis eſſet, decreui, vt in faſtis ad eum diem Bruti nomen adſcriberetur.* Socrates lib. 6. cap. 5. hiſt. Eccleſ. ait, *Eutropium ſic faſtis Conſularibus deletum.* Quæ ſane magna erat labes, & ignominia; magnum denique dedecus.

Faſtis radi ignominioſum.

Faſtis addi glorioſum.

4 PRÆNOMEN MVTARET.] Ad ignominiam, quia pater *Cneus* vocabatur. Sic vetitum Manliis, ne poſtea *Marci* vocarentur, apud Liuium. Et ſane hic Piſo Marcus Lucij prænomen poſtea ſumpſit, & fuit præfectus

Prænomina ad infamiam ſublata.

Africæ. nam Dio lib. 59. *L. Piso Cn. Pisonis & Plancinæ filius Africam regebat, veritus ne is ad nouas res consurgeret, homo animi plenus, ac præterea copias magnas, & ciuiles, & peregrinas habiturus, in duas partes prouincia diuisa, exercitus alteri, & Numidas mandauit.* Atque ita hodie etiam fit.

5 M. PISO EXVTA DIGNITATE.] Lego, *& M. Piso.* quem Dio ait fuisse animosum, & Tacitus *non ignauum ad ministeria belli.* Cæterum quod ait *exuta dignitate*, ignominiam signat & nudationem. Sic 2. Machab. cap. 4. *Andronicum purpura exutum, per totam ciuitatem iubet circumduci, & in eodem loco in quo sacerdotem Oniam honore spoliauerat, & in eodem loco in quo in Oniam impietatem commiserat, & sacrilegium, vita priuari.* Nudatio autem probrosa erat, vt docui, vbi de meretricibus, lib. 2. & ita probrosos equites, *nudos* vocabant, quod Censorum iudicio notati essent, & honore spoliati. Sueton. in Iul. cap. 41. Insignibus enim spoliabantur. Sic Seneca lib. 1. Controuer. 3. vbi de Vestali damnata. *Cuius*, inquit, *vitam carnifex rupit.* nam cum ruptura, fiebat illa dispoliatio, quæ nota erat indignationis. Quod vero ait, *ignominia exemit*, Val. lib. 2. cap. 7. hanc ignominiam notat his verbis. *O spectaculum admirabile! Rutilianus, & magister equitum, & victor, scissa veste, spoliatoque corpore, lictorum verberibus lacerandus.* Dio 59. ait fractam & dilaceratam fuisse eius vestem: vt exuuias honoris & dignitatis notes.

Nudi equites.

Nudatio rei fiebat cum ignominia.

6 RELEGATVR.] Quia supra dixit, *concederetur*, etiam legendum puto, *relegaretur*; quæ mens fuit Lipsij. Ideoque repono, *vt decem in annos relegaretur.* nam Taciti vera manus.

7 SATIS FIRMVS ADVERSVS PECVNIAM.] Id est satis validus, ne pecuniæ amore vinceretur; illam libenter cuicunque merito erogans. Quod tamen mutauit postea parcissimus princeps. Et nota, quod sæpe vitia se exerunt, ne virtutes se esse mentiantur. Tacitus in fine lib. 1. *Erogandæ per honesta pecuniæ cupidus, quam virtutem diu retinuit, dum cæteras exueret.* Nam auiditate imperandi speciem virtutum obtrudimus vitiis celatis.

8 CÆCINNA SEVERVS.] Qui Mysiæ præses, Brencos, Pannonicam gentem, prope Smyrnæum vicit. Et is est de quo Tertullianus in Pallio. *Habes spectare quod Cæcinna Seuerus.* Qui certe vir fuit virtutis amans, & vitiorum hostis: Quippe non modo priscæ pudicitiæ exactor, sed etiam rapinarum osor ingens, vt qui vxorium comitatum in prouincias, censeret prohibendum, magno Reipub. commodo. Sic infra Tacitus. *Complures per prouincias quadraginta stipendia expleuit, cum coniuge bene concors, & sex liberorũ pater.* Et ideo putem eundem esse qui lib. 1. vocatur Aulus Cæcinna. nam Cæcinnarum prænomen, *Aulus*, vt & Liciniorũ Cic. 6. ad famil. & dixi supra. Forte *Aulus Seuerus Cæcinna* dictus fuit. Potuere tamen hi duo esse fratres, &, quod contigit sæpe, vterque per 40. annos in eodem castrorum ambitu, eodemque contubernio mansisse vna. Nam affines & parentes in iisdem castris contubernales, quo maior esset vis legionum. Cicero ad Q. fratri epist. *Sextius.* lib. 2. *Spero ante hiemem nos contubernales.* Idem pro Q. Ligario. *Hæc ego noui propter communes necessitudines quæ mihi sunt cum L. Tuberone. domi vna eruditi, militiæ contubernales, affines, in omni denique vita familiares.* Et Sallust. in bell. Iugurth. de filio Metelli Numidici. *Is eo tempore contubernio patris militabat.*

Cæcinna Seuerus.

Brencorum victor.

Quis fuerit.

Contubernia plerumque ex affinibus & proximis.

Quo maior vis legionum.

9 TRISTITIA.] Quid si, *tristi silentio operiunda?* Sic supra eodem, *abstruserint tristitiam*, pro *operierint.* Et verbum *tristitia* male locatum est, vt operiat, cum maxime detegat. At vero silentium, licet triste, aperit, vt operit patientia.

10 MIHI QVANTO.] Sic Velleius lib. 2. *Quis fortunæ mutationes, quis dubios rerum humanarum casus, quis non diuersa præsentibus, contrariaque expectatis, aut speret, aut timeat?* Egregie Seneca. *Momento mare vertitur: eodem die vbi luserunt, nauigia sorbentur.* epist. 4.

Ludum insolentem ludere pertinax:

ait Horatius de Fortuna.

Momentanea omnia sub cælo.

Fortuna insolentes ludos ludit.

11 FORTVNA IN OCCVLTO.] Nam Θεῶν δύναμις μεγίστη, ait Tragicus poeta. *Magna Deorum potentia.* & pulchre Titus Vespasianus *cum duo aduersus eum coniurassent, dixit fato dari imperium: itaque monuit vt absisterẽt. Multi tyranni sederũt in throno, & insuspicabilis* (id est is de quo nemo suspicatur) *portabit diadema.* Ecclesiastici cap. 2. Noster hist. 1. *Occulta lege fati & ostentis ac responsis destinatum imperio Vespasianum.* Et certe plerumque aliud agentibus & cogitantibus fata dant imperia. Etiam dormientibus, vt iocos fortunæ notes. Nam *Dij*, ait Plautus, *nos quasi pilas habent.* Et fortunæ lubricas ambages & reciprocas vicissitudines quis non nouit?

Dormientibus dat imperia.

Paucis post diebus Cæsar author senatui fuit, Vitellio, atque Veranio, & Seruæo sacerdotia tribuendi. Fulcinio suffragium ad honores pollicitus, monuit ne [1] facundiam violentia præcipitaret. Is finis * fuit in vlciscenda Germanici morte, non modo apud illos homines, qui tum agebant, [2] * etiam secutis temporibus vario rumore iactata. Adeo maxima quæque ambigua sunt; alij quoquo modo audita pro compertis habent; alij vera in contrarium vertunt; & gliscit vtrunque posteritate. At Drusus vrbe egressus, repetendis auspicijs, mox [3] ouans introijt. Paucosque post dies [4] Vipsania mater eius excessit, vna

Maximaquæque ambigua & ambiguis sermonibus iactantur.

* in vlciscẽda

* sed etiam

⁵vna omnium Agrippæ liberorum miti obitu. Nam cæteros manifestum ferro, vel creditum est, venenoaut fame extinctos.

Facundia præcepi.

1 FACVNDIAM VIOLENTIA PRÆCIPITARET.] D. Hieronym. ad Rust. monachum epist. 4. *Vbertatem Gallici nitoremque sermonis, grauitas Romana condiret; nec calcaribus in te, sed frenis vteretur. Quod & in disertissimis viris Græciæ legimus, qui Asianum tumorem Attico sale siccabant, & luxuriantes flagellis vineas, falcibus reprimebant, vt eloquentiæ torcularia, non verborum pampinis, sed sensuum, quasi vuarum expressionibus redundarent.* Vere, & ex facundiæ tripode. Nam facundia grauitate temperanda, moderanda & frenãda est, non præcipiti decursu incitanda. Et idem in dicendi arte atque in Marte censendum. *Nihil minus in perfecto duce quam festinationem temeritatemque conuenire.* Sueton. 25. in August. quod ad oratorem recte traxeris.

Grauitas miscẽda eloquentiæ.

Tacit. correct.

2 ETIAM SECVTIS TEMPORIBVS.] Lego, *Sed etiam secutis temporibus.* Nam ita scriptum, vt opinor: *Qui tum agebant etiam sequutis temporibus.* & illud (*Et,*) verbi (*etiam*) maioribus litteris scriptum, geminatur, vt infra, vbi de Cordo, *non modo libertatis, etiam libido impunita*: pro, *sed etiam.* Et sane (*s*) in fine *libertatis*, & verbum *et*, principio verbi, *etiam*, faciunt *set*, pro *sed*. Et sunt notarũ artes: quas qui ignorat, in his libris valde errat. Illud autem, *sed*, paulo post non omittit. Nam addit. *Non modo Cassij & Bruti, sed etiam mei meminerunt.*

Ouatio pedestris.

Quæ minor triumphus.

Et pedestris.

3 OVANS INTROIIT.] Ergo pedes & cum corona myrtea, nec trabeis aut toga picta indutus, si priscorũ Romanorũ mores sequutus est. Nam Dionysius *pedestrem* vocat *triumphum*, vbi de Aulo Manlio ouante loquitur, & *minorem triumphum* Plinius lib. 4. cap. 15. ad differentiam *maioris triumphi*, qui in aureo curru, & equis albis; ideo dictus *Curulis triumphus.* Sueton. in August. 23. Florus de seruili triumpho lib. 3. *Fuit de seruis ouatione contentus, ne dignitatem triumphi, seruili inscriptione violaret.* Nam tituli frequentes in triumphis. *Peregrinationem suburbanam* vocabat Tiberius apud nostrum infra, & Panegyricus dictus Constantino Constantini filio. Sallustianos in hortos ire, peregrinatio non expeditio putabatur. *Vt Venereum triumphum* Gellius, libr. 5. cap. 6. De Posthumo Tuberto, sic Plinius lib. 16. cap. 4. *Primus ouans vrbem intrauit, myrto redimitus.* Nam pro laurea myrtus, quæ & a lauro secunda corona est. Et Suetonius in August. 22. *Bis ouans vrbem ingressus est post Philippense, & rursus post Siculum bellum.* Nam de ciuibus victis agere triumphum, non triumphare est, sed crudelitatem suam profiteri. Lucanus lib. 1. Ciuilium.

Peregrinatio suburbana Tiberio.

Venereus triumphus.

Bella geri placuit nullos habitura triumphos.

Id est, bella ciuilia. Quod si idem Augustus Achaicum egit triumphum, non tam de M. Antonio ciue victo, quam de Cleopatra extranea deque Ægyptijs profligatis triumphauit. Quippe bellis ciuilibus gladij post cædem non spectabantur, sed occulebantur. Nec nomen imperatorium sumebatur, nec fasces noua lauro insertabantur, nec triumphabatur. Dio 41. Vnde Capitolinus in Seuero triumphum respuit, ne de ciuili victoria triumphare videretur. De corona myrtea, ita Plinius libr. 15. cap. 29. *Quanquam Crassus, laurea, non myrtea corona sit vsus deuicto Spartaco: repetijtque auspicia, quia ingressu vrbis imperio se abdicauerat: nec illa die vlla maior potestas in vrbe, quam triumphantis.* Valer. libr. 2. cap. 8. At moris erat, (vt obiter notem) ab imperatore ouaturo, vel triumphum ducturo Cõsules inuitari ad cœnam, deinde rogari, vt venire supersederent: ne quis illo die, quo ille triumpharit, maioris in eodem conuiuio, esset imperij. Et dixi, ingressu vrbis imperium abrogari. Sic Sueton. in Iul. cap. 18. *Pacata prouincia, ad triumphum simul, consulatumque discessit; sed cum edito iam comitijs, ratio eius haberi non posset, nisi priuatus vrbem introijsset, & ambienti vt legibus solueretur, multi contradicerent, coactus est triumphum, ne consulatu excluderetur, dimittere.* Quod valde illum torsit, vt conijcio. Nam ambitioso homini, honorum mille montes non sufficiunt.

Tamen non semper fuit obseruatum.

Mos triumphãtium deponere imperium per vrbis ingressum.

4 VIPSANIA EXCESSIT.] Ab illa matre non dissimilis, quæ sospite filio viso, statim expirauit. Nam vidit filium Drusum ouantem: vidit filius Drusus expirantem.

5 VNA OMNIVM AGRIPPÆ LIBERORVM MITI EXITV.] Non hæc frustra: nam licet Liuiam Iuliæ filiam, ex M. Agrippa, L. Æmilio Paulo nuptam, miti exitu defunctam appareat: noster tamen fame oppressam tacite innuit, cum ait, *Augustæ ope sustentatam* (in Trimetro insula scilicet, in qua exul ob adulterium,) *quæ florentes priuignos, cum per occultum subuertisset, misericordiam erga afflictos palam ostentabat.* Augusta enim vt priuignos, sic priuignorum sobolem oderat: & palam ipsam Iuliam matrem sustentare videbatur, quam fame clanculum enectam, ait noster lib. 1. supra. Sic erga Iuliam neptem eius filiam egit. Quod credibile, tam ex moribus Augustæ, quam ex matris interitu. Addo etiam, illam Iuliam, memoria matris, potuisse displicere Tiberio sua natura sæuo, & vltionum cupienti, inuisæque matris inuisam sobolem ægre sustinenti.

Vipsania ex liberis Agrippæ sola miti exitu.

Iulia filia Augusti fame oppressa.

Et altera Iulia, eius filia.

Eodem anno Tacfarinas, quem priore æstate pulsum a Camillo memoraui, bellum in Africa renouat: vagis primum populationibus & ob pernicitatem inultis: dein vicos excindere, trahere graues prædas: postremo haud procul Pagyda flumine, cohortem Romanam

Decrii mors decora.

circunſedit, Præerat caſtello[2] * Decrius impiger manu, exercitus militia, & illam obſidionem[3] * flagitij ratus. Is cohortatus milites, vt copiam pugnæ in aperto facerent, aciem pro caſtris inſtruit. Primoque impetu pulſa cohorte, promptus inter tela occurſat fugientibus, increpat ſigniferos, quod inconditis, aut deſertoribus miles Romanus terga daret. [Simul excepta vulnera.] Et quanquam transfoſſo oculo,[4] aduerſum os in hoſtem intendit, neque prælium omiſit, donec[5] deſertus a ſuis caderet. Quæ poſtquam L. Apronio (nam Camillo ſucceſſerat) comperta, magis dedecore ſuorum, quam gloria hoſtis anxius, raro ea tempeſtate, & e vetere memoria facinore,[6] decumum quemque ignominioſæ cohortis ſorte ductos fuſte necat. Tantumque ſeueritate profectum,[7] vt vexillum veteranorum non amplius * quingenti numero eaſdem Tacfarinatis copias præſidium, cui Thala nomen, adgreſſas fuderint. quo prælio Rufus Heluius gregarius miles[8] ſeruati ciuis[9] decus retulit, donatuſque eſt ab Apronio torquibus &[10] haſta. Cæſar addidit ciuicam coronam, quod non eam quoque Apronius iure proconſulis tribuiſſet,[11] queſtus magis, quam offenſus. Sed Tacfarinas, perculſis Numidis, & obſidia aſpernantibus ſpargit bellum, vbi inſtaretur cedens, ac rurſum in terga remeans, & dum ea ratio barbaro fuit, inritum, feſſumque Romanum impune ludificabatur. Poſtquam deflexit ad maritimos locos, inligatus præda,[12] ſtatiuis caſtris hærebat. miſſuque patris[13] Apronius Ceſianus cum equite, & cohortibus auxiliarijs, quis velociſſimos legionum addiderat, proſperam aduerſus Numidas pugnam facit, pellitque in deſerta.

* Decimus Æſcrius
* flagitij crimen ratus.

Seueritas in milites peccantes magis proficit quam ſuauitas.

* quam quingenti

Pagyda riuus, non fluuius.

1 PAGYDA.] Eiuſdem nominis riuum facit Plinius libr. 5. cap. 19. vbi de Tyro & Sidone. *Iuxta*, inquit, *Getta, Iebba, riuus Pagyda, ſiue Bellus, vitri fertiles arenas, paruo littori miſcens.* Sed riuum facit, non fluuium: nec illum in Africa, ſed in Aſia: vt heic male locatum notes.

2 DECRIVS.] Ambigo an ſit verum nomen. Legi 5. in Verrem, *Æſcrionem*. Et forte legendum, *Decius* vel *Decimus Æſcrius*. Fuit etiam *Æſchrio* qui de agricultura ſcripſit, nominatus a Plinio inter authores. 14. lib. hiſt. Nat. Tamen in hac nebula non video diem.

Tacitus correctus.

3 FLAGITII RATVS.] Quid ſi legatur, *flagitij crimen ratus?* Certe vera eſt lectio; & ita ſentio. Horat. de ſimili culpa militum.

—— *flagitio additu*
Damnum.

Cicero ad Att. 9. loquens de Cæſare & Pompeio. *Quam aut heic tantum ſceleris, aut ille tantum flagitij admitteret?* Tacitus 4. Hiſtor. *Duplicatur flagitium poſtquam deſertis Bononienſium caſtris altera ſe legio miſcuerat. At dedecore, flagitio, turpidine quid peius?* ait idem 2. Tuſcul. Donatus in Eunucho. *Flagitium more militari dicitur res flagitatione digna, hoc eſt increpatione.* Noſter libr. 1. in eadem re: *Erat qui id flagitium formidine auderet*, id eſt, illam infamiam. Sic in 12. Tab. *Quod alteri flagitium faxit, capitale eſto*, id eſt iniuriam, infamiam. Et noſter: *vt omni flagitio obſtrictus.* lib. 11. Pro flagitio autem *nefas* nominat Silius lib. 4.

Nec Latius vallo miles debere ſalutem
Fas putat, aut clauſas pulſari cuſpide portas.

Romani autem grande dedecus exiſtimabant, obſideri ab hoſte. Virgilius rerum Romanarum ſcientiſſimus:

Non pudet obſidione iterum valloque teneri?
Bis capti Phryges.

C. Cotta, ait Valer. de diſcip. Mil. *Publium Aurelium Pecuniolam, ſanguine ſibi iunctum, quem obſidioni Liparitanæ ad auſpicia repetenda Meſſanam tranſiturus præfecerat, virgis cæſum gregalis militiæ munere inter pedites fungi coegit; quod eius culpa, agger incenſus, & pæne caſtra fuere capta.* Papin. 10. Theb.

Cernitis expoſitas turpi marcore cohortes?
Proh pudor! Argolicas hinc auſi obſidere portas?

Q. Cincinnatus Dictator L. Minutium conſulatum deponere coegit, quod eius caſtra hoſtes obſederant. Indignum enim maximo imperio credidit, quem non ſua virtus, ſed foſſa, vallumque tutum præſtiterant. Valer. de milit. diſcipl. lib. 2. Oratio Heliogabali. *Non generoſi imperatoris eſt expectare impetum hoſtium, ſed inferre.* Et Vocula 4. Hiſtor. *Si pauetis aciem, indignum id quidem.* At ſeueræ iſtæ caſtrorum leges, tutum non modo præſtitere Romanum imperium, ſed etiam propagauere.

4 ADVERSVM OS IN HOSTEM INTENDIT.] Id eſt, ore aduerſo in hoſtem. Sic Claudius Marcellus dixit egregie de Spar-

tanis.

tanis: *Satisfecimus nomini nostro: ante nos rerum natura victa est.* Seneca pater Suas. 2. Ducis generosi est, seu stet, seu cadat, hostem spectare semper. Hæc tua vox nouissima, o Bayarde Francorum decus, qui Patauinensi clade ictus ad mortem & prælio subductus, non longe imperterrita ora, & iam deficientia lumina hostem versus tibi statui imperasti. Salue & vale. hoc erit elogium tuæ virtutis.

Desertio ducis ingens scelus apud Rom.

5 DESERTVS SVIS CADERET.] Quod erat aliud flagitium: idque insigne. Nam P. Aurelij Pecuniolæ, quod memorant, a ducis improuidentia: istud a militum ignauia. Idem Valer. eodem loco. *Quin grauius Senatus tulit, quod L. Petilium Consulem, fortissime aduersus Ligures pugnantem, occidi milites passi essent: legioni neque stipendium anni procedere, neque æra dari voluit, quia pro salute imperatoris, hostium telis se non obtulerant.* Egregie ad salutem ducis, & victoriæ adeptionem. Nam in duce tota legio.

Decimatio.

6 DECIMVM QVEMQVE FVSTE NECAT.] Sic Tertullianus ad Scapulam, de ista decimatione. *Totam Carthaginem decimabis?* Et idem supra. *Quid tota Carthago passura est? decimanda a te, cum propinquos, cum contubernales suos, vnusquisque cognouerit.* Et illa decimatio vetus apud Rom. Nam Liuius libr. 2. ait *Appium Consulem milites decimasse*: fitque eius mentio apud Cicer. oratione pro Cluentio, his verbis: *Statuerunt ita maiores nostri, vt si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur, vt metus ad omnes, pœna ad paucos perueniret. Non vituperamus,* ait Varro περὶ ἐξαγωγῆς, *cum sciamus digitum præscindi oportere si ob eam rem gangrena non sit ad brachium ventura.* Et Dio etiam tradit idem factitasse M. Antonium, qui militem suum decimasset. Et Domitium Caluinum, in milites, qui ducem deseruerant. Sueton. in Calig. 48. *Consilium inijt nefandæ atrocitatis, legiones quæ post excessum Augusti seditionem mouerant contrucidandi. Vixque a tam præcipiti cogitatione reuocatus inhiberi nullo potuit modo quin decimare velle perseueraret.* Et ita interpretor quod scribitur libro Esther cap. 9. *Nulla est ciuitas in qua dies Phurim* (id est sortium,) *non obseruentur a Iudæis.* Nam paulo superius dixit, *Aman misit Phur, id est quod nostra lingua vertitur, in sortem, vt occideret illos atque deleret.* Quod innuit decimare voluisse, & decimum quemque ex Iudæis sorte ducendum ad necem, vt metus ad omnes, pœna ad paucos veniret. Idem, sed ex ingenio Dæmonum, quod accidit apud Pelasgos. Nam Dionys. Halicar. memorat libr. 1. *Pelasgos peste vexatos omnia sua animalia perdidisse, vtque cessaret lues vouentibus illis præstantiora omnia inter terræ fruges Dijs sacrificaturos; non tamen fecisse, sed reseruasse. Ergo grassante peste truculentius, oracula cecinerunt hominum decumas esse mactandas.* Idem narrat Eusebius de præpar. Euang. sed pulchre Tacitus Hist. 1. de ista decimatione. *Accessit callide vulgatum, temere creditum, decimari legiones.*

Vetus apud Rom.

7 VT VEXILLVM.] Non dispar quod in Iulio scribit Suetonius cap. 68. *Vna sexta legionis cohors præposita castello, quatuor Pompeij legiones, per aliquot horas sustinuit, pæne omnis confixa multitudine hostilium sagittarum, quarum centum ac triginta millia intra vallum reperta sunt.* Et Velleius de Q. Metello. *Pertinacia ducis, quem moriturum miserat militem, victiorem recepit.* tantum effecit mixtus timori pudor, spesque desperatione quæsita.

Decus seruati ciuis ciuica corona.

8 SERVATI CIVIS.] Noster idem scribit lib. 12. de M. Ostorio: *Qua pugna,* inquit, *filius legati, M. Ostorius, seruati ciuis decus meruit*; id est ciuicam coronam; *materia vilem, sed honore insignem, quam ciuis ciui a quo seruatus esset in prælio, testem vitæ salutisque perceptæ dabat.* Horatius in epistol. *honesta dona* vocat.

Ciuica materie vilis, sed honore grandis. Vocatur honestum donum. Et testis vitæ & salutis acceptæ.

—— *donis ornatur honestis.*

Martialis libr. 4. epigramm. 58.

O cui Tarpeias licuit contingere quercus,
Et meritas prima cingere fronde comas.

Claudianus de isto more ita in laud. Stil. 3.

Mos erat in veterum castris vt tempora quercu
Velaret, validis fuso qui viribus hoste
Casurum potuit morti subducere ciuem.

De corona autem ait Gellius libr. 5. cap. 6. *Consultum Tiberium Cæsarem; an qui ciuem seruasset, & duos hostes interfecisset, sed locum in quo pugnabat, non retinuisset, ciuica dignus esset? & respondisse, dignum; quod locus retentu pessimus, & iniquus pugnanti. L. Gellius ciuica M. Tullium Ciceronem dignum censuit; quod eius arte & vigilantia, fuisset compressa Catilinæ coniuratio. Et Crassus, se, quod esset Senator, quod ciuis, quod liber, quod viueret, Ciceroni debere.* 1. ad Attic. epist. *Vereor.* Addo de ciuica corona verba Plinij; tum quod mendosa, tum quod leges contineant ciuicæ coronæ non tritas; sed mehercule elegantes. Is ergo libr. 16. cap. 4. sic scribit. *Hinc ciuicæ coronæ virtutis militum insigne clarissimum: Iampridem vero & clementiæ Imperatorum: postquam bellorum ciuilium profluuio,* (ita docui esse legendum,) *meritum cœpit videri ciuem nō occidere.* Id est, vt interpretor, illo velut torrente rapido bellorum ciuilium, quo sanguis ciuilis exundans per omnia ferebatur, tunc ciuem non occidisse cœpit aliquod meritum videri. Addit: *Cedunt his murales vallaresque, & aureæ, quanquam pretio antecedētes.* Et in fine capitis addit. *Ciuica iligna,* id est ex ilice, quod genus frondis affine est quercui. *Postea magis placuit ex æsculo Ioui sacra. variatumque & cum quercu est*: id est non tantum ex æsculo, sed alio genere quercus, *ac data vbique, quæ fuerat, custodito tantum honore glandis,* Imperatori videlicet. *Additæ leges arctæ, & ideo superbæ,* (scilicet leges de corona ciuica) *quasque conferre libeat cum illa Græcorum summa,* (id est cum corona, quæ ex oleastro, quæque summa & præcipua est apud Græcos,) *quæ sub ipso Ioue datur,* (id est sub dio, & sub oculis Iouis,) *cuique muros patria gaudens rumpit.* Nam victor vrbem intrabat ruptis muris, & ad instar victoris. Nero cum Neapolim intraret, quadrigis albis, & rupto muro Græcia rediens, intrauit. Vitruuius præfat. lib. 9. hoc docet his verbis. *Nobilibus Athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Ne-*

Ciuica Ciceroni censa. Plinius emendatus. Ciuica virtutis insigne clarum. Plinius interpretatus. Leges ciuicæ. Ciuica iligna. Mox ex æsculo. Vbique data. Et sub dio. Ruptis patriæ muris.

mea vicissent Græcorum, maiores ita magnos honores constituerunt; vti non modo in conuentu stantes cum palma & corona, ferant laudes, sed etiam cum reuertantur in suas ciuitates, cum victoria triumphantes, quadrigis in mœnia, & in patriam inuehantur, e reque publica, perpetua vita constitutis vectigalibus fruantur. Ciuem seruare, hostem occidere, vtque eum locum in quo sit actum, hostis obtineat eo die. (recte obtineret vetus liber,) *vique seruatus fateatur,* (se scilicet seruatum. Nam ita Ennius.

Plus est ciuem seruare, quam hostem occidere.

Qui veicit victor non est nisi victu' fatetur.

Ciuis fatetur se seruatum.

Ergo manum dabant, & porrectio manus erat confessio victoriæ, Manus vocem supplebat. Mox addit: *alias, testes non prosunt: vt ciuis fuerit,* (puto legendum,) *vt ciues fuerint,* (scilicet seruator, & seruatus,) nam addit. *Auxilia quamuis rege seruato, id non dant, nec crescit honos idem, imperatore conseruato: quoniam conditores in quocunque ciue summum esse voluere. Accepta corona, licet vti perpetuo. Ludos ineunti, semper assurgi, etiam ab Senatu in more est. Sedendi ius in proximo Senatui: vacatio munerum omnium ipsi, patrique & auo paterno.* Cicero 3. de legib. *Coronam virtute partam, & ei qui peperisset & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet.* Et adijcit Plinius. *mores æternos, qui tanta opera honore solo donauerint, & cum reliquas coronas auro commendarent, salutem ciuis in pretio esse noluerint, clara professione, seruari quidem hominem nefas esse lucri causa.* O Paganitas, quam nobis magnorum præceptorum magistra es!

Campus victori maneat oportet. Vterque sit ciuis. Auxiliaribus non datur. Idem honos seruato imperatori. Nec crescit. Ciuica vsus perpetuus. Et assurgitur. Etiam a Senatu. In quo sedem habet. Vacatio munerum. Ipsi, patrique & auo paterno. Salus ciuis pretium non habet.

9 DECVS.] Valer. de his triumphis. *Ad quercum pronæ manus porriguntur, vbi ob ciues seruatos corona danda est; qua postea Augustæ domus sempiterna gloria triumphant.* Claud. 3. de laud. Stilicon.

Mos erat in veterum castris, vt tempora quercu
Velaret, validis fuso qui viribus hoste
Casurum potuit morti subducere ciuem.

Nam homini hominem seruasse humanitatis gloria est: sed ciui seruasse ciuem, & humanitatis & fraternitatis decus est.

Quid pura hasta.

10 HASTA.] Pura scilicet, id est *sine ferro.* sic in Aureliano. *Hastas puras decem, vexilla bicoloria quatuor.* Et Gellius lib. 2. cap. 11. ait, *Sicinium Dentatum, donatum fuisse torquibus tribus, coronis octo, hastis duodeuiginti.* Dixi prius de torque & corona: lib. 2. Et nunc dico tria fuisse hastarum genera; vnum iudiciarium, alterum militare, tertium donatile seu donaticum. De *iudiciario*: Cato in Seneca vocat illam *hastam ciuilem & Prætoriam*, lib. de breuit. vitæ, *Quos*, inquit, *hasta Prætoris infami lucro & quādoque suppuraturo exerces.* Et 12. ad Att. epist. 1. *Emptionē ab hasta* vocat Cicero. Erant autem *fiscales*, & *cēturionales*, & *Prætoriæ*. Dicam infra. De hasta autē militari: ab ea *hastati milites* dicti, & *hastam iacere.* Varro 4. de ling. Lat. hastam illam dici, *quod stans ferri soleat.* Et *Quiris* Saliorum lingua, seu *Curis*, vnde Iuno *Curitis*, id est, *hastata.* De donatica. Suetonius 28. in Claud. *Posidem spadonem Britannico bello hasta pura donauit.* Festus: *Romani fortes viros sæpe hasta donarunt.* in verbo *Hasta. Pura* autem dicta vt *pura vestis*, in qua nihil est assutum, *pura toga*, *purum vas*, sine emblemate: sic illa sine ferro. Ex militaribus autem quædam templis suspensæ. Inde apud Liuium sæpe: *Hastæ per se motæ.* Et, *Pontifices hastas motas nuntiauere*, lib. 40. Quædam etiam militares hastæ erant quibus iugum conficiebatur, quod victi subirent. Vnde Liuius 3. qui hunc morem explicat, vt in Caudina clade.

11 QVESTVS MAGIS.] Quo scilicet in speciem, militum gratiam sibi pararet illa conquestione; quæ falsa tamen; ideo addit, *quam offensus.* Nam præualente imperatoria potestate iam nemo audebat ciuicas dare, neque ea dona largiri, quæ libera rep. militibus erogabantur: nec ipsi quidem duces triumphabant. ideo *magis questus, quam offensus.* Quippe nunquam fuit ingratum principibus suam augeri reuerentiam. At augebatur, quod sine iussu eius ciuica corona non dabatur. Ergo questus est per speciem modestiæ: sed si aliter factum, maiestatem suam violatam conquestus, ad vltionem se parasset.

Cur questus sit Tiberius.

Statiua castra.

12 STATIVIS CASTRIS.] *Castra statiua* vocat, quibus standum est, & verbum *hærebat* satis declarat. Opponitque vagis, & discurrentibus: nam superius dixit. *Spargit bellum, Numidis obsidia aspernantibus, vbi instaretur, cedens, ac rursum in terga remeans.* Dicimus *Vaga castra, Vn camp volant.* Sic Cicero dixit *statiuum præsidium* Philipp. 12. *Hæc mea sedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium statiuum.* Et idem 7. in Verrem. *Pulcherrimo Syracusarum loco, statiua sibi castra faciebat.* Sic *statarium prandium*, & *statariæ comœdiæ.*

Statiuum præsidium. Statiuum prandium. Stataria comœdia.

13 APRONIVS CESIANVS.] Quem puto Apronij tum Africæ proconsulis filium, & sub eo militantem. Nam filij milites in contubernio patris imperantis militiam discebant: Sic Q. Fabius sub P. Rutilio socero suo in Sicilia. Valer. de disc. milit. hic loco patris, ille filij. Sic sub Postumio Tuderte filius eius fuit. Idem eodem. vt sub Manlio Torquato, Torquatus filius, vt alij.

Apronius Apronij filius proconsulis Africæ.

[1] At Romæ Lepida, cui super [2] Æmyliorum decus L. Sulla, ac Gn. Pompeius proaui erant, [3] defertur simulauisse partum ex P. Quirinio [4] diuite atque orbo. adijciebantur [5] adulteria, venena, [6] quæsitumque per Chaldæos in domum Cæsaris, defendente ream [7] Manio Lepido fratre. Quirinius post dictum repudium adhuc infensus, [8] * quamuis infami ac nocenti miserationem addiderat. [9] Haud facile quis despexerit illa in cognitione mentem principis: adeo vertit, ac miscuit iræ

Adulteria Lepidæ.

Princeps in illa cognitione tectus.

* quantumuis

&

& clementiæ ſigna, deprecatus primo Senatum ne maieſtatis crimina tractarentur. Mox [10] M. Seruilium e conſularibus, alioſque teſtes inlexit ad proferenda quæ velut reticere [11] voluerat: [12] idemque ſeruos Lepidæ, cum [13] militari cuſtodia haberentur, tranſtulit ad conſules: neque per tormenta interrogari paſſus eſt de his quæ ad domum ſuam pertinerẽt. [14] Exemit etiam Druſum conſulẽ deſignatum dicendæ primo loco ſententiæ. quod alij ciuile rebantur, [15] ne cæteris adſentiendi neceſſitas fieret. quidam ad ſæuitiam trahebant; neque enim ceſſurum, niſi [16] damnandi officio. Lepida ludorum diebus qui cognitionem interuenerant, theatrum cum claris fœminis [17] ingreſſa, lamentatione flebili maiores ſuos ciens, [18] ipſumque Pompeium, cuius ea monimenta & adſtantes imagines viſebantur, tantum miſericordiæ permouit, vt effuſi in lachrymas ſæua & deteſtanda Quirinio clamitarent, cuius ſenectæ atque orbitati & obſcuriſſimæ domui deſtinata quondam vxor L. Cæſari, ac Diuo Auguſto nurus, dederetur. dein tormentis ſeruorum patefacta ſunt flagitia, itumque in ſententiam [19] Rubellij Blandi, a quo [20] aqua atque igni arcebatur. Huic Druſus adſenſit. quanquam alij mitius cenſuiſſent. Mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum, ne bona publicarentur. Tum demum aperuit Tiberius compertum ſibi etiam ex P. Quirinij ſeruis veneno eum a Lepida petitum.

Principum facta trahuntur aut in bonam vel malam partem.

1 AT ROMÆ LEPIDA.] Suetonius vocat hanc Lepidam *generoſiſſimam*, cap. 49. in Tiber. Nec mirum, cum prognata ab Æmilijs & ex Lepidorum ſanguine qui ſummi in Rep. Rom. Cicero de prouinc. Conſular. *Præſertim cum ego omnium meorum conſiliorum atque factorum exempla ex ſummorum hominum factu ſemper cenſuerim petenda. An non M. ille Lepidus, qui bis conſul & Pontifex Max. fuit, non ſolum memoriæ teſtimonio, ſed etiam Annalium litteris & ſummi Poetæ voce laudatus eſt?*

Lepida generoſiſſima.

2 ÆMILIORVM DECVS.] Quod ſummum fuit Romæ. Et inde Iuuenal. Sat. 8.

—— pictos oſtendere vultus
Maiorum, & ſtantes in curribus Æmilianos.

Et ſane M. Æmilius Lepidus princeps fuit Senatus. Cicero pro C. Rabirio. Alter Æmilius Pontifex & L. Æmilius Paulus deuicto rege Perſe memorabilis, alijque multi hiſtoria Romana celebres. Itaque Claudianus, vt dedecus oſtendat imperij, Eutropium Eunuchum patientis, ſic ſcribit.

Æmiliorum decus Romæ.

Martius Eunuchi repetet ſuffragia campus?
Æmilios inter ſeruatoreſque Camillos
Eutropius?

Quod ridiculum plane.

3 DEFERTVR SIMVLAVISSE PARTVM.] Iuuenalis Sat. 6. de iſta trita mulierum fraude.

Suppoſitio partus.

Tranſeo ſuppoſitos, & gaudia, votaque ſæpe
Ad ſpurcos decepta lacus (forte delecta) *atque inde petitos*
Pontifices, Salios, Scaurorum nomina falſo
Corpore laturos.

Ex ſuppoſitis quidam ferunt magna nomina.

Et ſuppoſiti partus exemplum in Plauti Ciſtellaria extat.

Quæ ſæpe mecum mentionem fecerat,
Puerum aut puellam alicunde vt reperirem ſibi;
Recens natum eapſe, quod ſibi ſupponeret.
Vbi mihi poteſtas primum euenit illico,
Feci eius ei, quod me orauit, copiam.
Poſtquam puellam eam a me accepit, illico
Eandem puellam peperit, quam a me acceperat,
Sine obſtetricis opera, & ſine doloribus:
Item vt aliæ pariunt, quæ malum quærunt ſibi.

Ad comprimendum iſtud ſcelus fuit lex Cornelia de falſis. & de hac ſuppoſititione eſt L. hi tamen. §. nam & filius. de accuſat. Inter Romuli leges, ait Plutarchus, vna fuit, qua liceret eijcere vxorem, ſi alienam prolem pro ſua ſubdidiſſet. quod ſcelus domos confundit, & rem ſubruit tam publicam quam priuatam.

Suppoſiti partus pœna. Ex L. Cornelia. Et ex L. Romuli.

4 DIVITE ATQVE ORBO.] Quæ ſuppoſitionis cauſæ ſunt, vt ſub ſpecie ementiti partus, & falſi heredis, vxores ſteriles gaudeant de facultatibus maritorum, & inde ſibi faciant pulmentarium.

Ratio ſupponendi partum.

5 ADVLTERIA, VENENA.] Martial.

Toxica zelotypo dedit vxor mœcha marito.

Nam veneficia, adulteriorũ ſequelæ; ab vno ad alterum graditur ſcelus. Quod Rhetores in ſuo puluere tractant. Et Seneca lib. Contr. 6. *Adulterium veneficio deprehendi.* Tritum enim eſt. *Adultera: ergo venefica.* Ideo inualuit apud Indos, vt marito mortuo vxores ſimul cremarentur, quo deterrerentur maritorum veneficijs, neue ſperarent marito ſublato adulterorum amplexibus potituras. Strabo 14.

Veneficia comites adulterij.

6 QVÆSITVMQVE PER CHALDÆOS IN DOMVM CÆSARIS.] Crimen ſub

Inquiſitio in Cæſaris domum ingens ſcelus.

Tiberio ingens; & fere sub omnibus principibus, & sub Tiberio, Liboni, Lepidæ, alijsque quamplurimis obiectum & vindicatum. Tertullian. in Apolog. eos qui de capite Cæsarum consultant, ita his verbis arguit: *Eadem officia dependunt, & qui astrologos, & aruspices, & augures, & magos de capite Cæsarum consultant: quas artes, vt ab angelis desertoribus proditas, & a Deo interdictas, ne suis quidem causis adhibent Christiani. Cui autem opus est perscrutari super Cæsaris salute, nisi a quo aliquid aduersus illam cogitatur, vel optatur, aut post illam speratur, & sustinetur? Non enim ea mente de charis consulitur, qua de Dominis. Aliter curiosa est sollicitudo sanguinis, aliter seruitutis.* Viden vt salutem principum Catholici Christiani tueantur? non ita Nouatiani. Memorabile est in Tacito 16. Annal. Seruiliæ exemplum, quæ de incolumitate patris sui Chaldæos consuluerat; quod Nero traxit in crimen maiestatis. *Nullos* (inquit illa) *impios deos, nullas deuotiones, nec aliud infelicibus precibus inuocaui, quam vt hunc optimum patrem, tu Cæsar, & vos patres seruaretis incolumem.* Sed Neroni crudeli pro victima cecidit tanta pietas. De his Mathematicorum consultoribus priuatis ita D. Augustinus in Psalm. 91. *Fidelis, cur consulis Mathematicum? Et ille: Recede a me; ipse mihi prodidit res meas. Nam perdidissem & in planctu remansissem. Homo bone, nonne signas te signo crucis? Et lex omnia ista prohibet. Gaudes quia res tuas inuenisti. Non es tristis quia tu perijsti.* De paganis Capitolinus in Seuero: *Multos etiam, quasi Chaldæos aut vates de sua salute consuluissent, interemit; præcipue suspectos, vnumquemque idoneum imperio, cum ipse paruulos adhuc filios haberet: idque dici ab his, vel crederet, vel audiret qui sibi augurabantur imperium.* Et idem eodem: *In Sicilia quasi de imperio, vel vates, vel Chaldæos consuluisset, reus factus est apud Præf. Præt. quibus audiendus datus fuerat. Iam Commodo veniente absolutus est, calumniatore in crucem acto.*

Veteribus exosa Christianis.

7 MANIO LEPIDO FRATRE.] Exemplum fraternæ beneuolentiæ, *quæ nulla acerbitate fortunæ vilescit, habetque experimentum certius quo miserius.* Valer. de fratr. ben. Nam *soror & frater eædem partes viscerum matris, vnus vterus, vna natura*, ait Quintilianus. Fuit autem moris adolescentibus Rom. aut defendere parentes reos vel affines, aut laudare mortuos, aut accusare qui eos accusassent, vt fecit Cotta, vt Sulpitius, alijque multi.

8 QVAMVIS INFAMI.] Lege, *quantumuis infami.* Quia maritus quantumuis offensus vxori deesse non debuit: cuius scelus præstabat occuluisse quam publicasse: sic mater Corneliæ matris Gracchorum, *cum viro suo ancillulam ex suis gratam animaduerteret, dissimulauit: Ne domitorem Africæ, & tertiæ terrarum partis, reum maritum impudicitiæ faceret.* Val. de fid. vx.

9 HAVD FACILE.] Tiberius non dispar in hoc iudicio a tabula Zeuxidis, in qua Atheniensium dæmonem pinxit varium, iracundum, iniustum, gloriosum, humilem, ferocem fugacemque, & omnia pathemata præferentem. Plin. 35. cap. 10.

10 M. SERVILIVM CONSVLAREM.] Fuit enim Consul sub Augusto, cum L. Ælio Lamia; & post eum alter Seruilius, qui sub Tiberio; sed post istam Lepidæ accusationem. Et ab his duobus Lamiani & Seruiliani horti. Plin. de Seruilianis: *Vestam sedentem laudatam in Seruilianis hortis, duasque chamæteras, id est* seruulas, *circa eam, quarum pares in Asinij monumentis sunt.* libro 36. cap. 5. nos dicimus *Camerades, ou Filles de chambre.*

11 VOLVERAT.] Legendum puto *voluerant.* Nam referri debet ad Seruilium, & alios testes; non ad Tiberium: quippe ille, licet Senatum fuisset deprecatus, ne maiestatis crimen tractaretur; cupiebat tamen tractari, & ad illud detegendum, testes & M. Seruilium delegerat. Et hæ Tiberianæ erant artes. *Tacitus correctus.*

12 IDEMQVE.] Non placet hæc lectio: sed lego, *Is denique.* Nam post strophas, & antistrophas, tandem narrat eum seruos Lepidæ, a militari, ad consularem custodiam transtulisse. *Iterum correct.*

13 MILITARI CVSTODIA HABERETVR.] Custodiæ aliquando pro *vinctis*, & his, qui custodiuntur; aliquando pro his, qui custodiunt: aliquando pro loco in quo asseruantur. De *vinctis*. Tertullian. in Apolog. *Vtique non deesset vobis in auditione custodiarum, & damnatione, sanguis humanus.* De his qui custodiunt. Idem Apolog. *Custodia porro disiecta.* Et ita vsurpatur L. 2. ex quibus caus. maior. Cod. & L. 2. de exactor. trib. Cod. 10. De loco in quo asseruantur vincti. Columella libr. 1. *An ipsæ sedes custodiæ satis tutæ & munitæ sint.* Opponuntur autem inter se *custodia militaris, & carcer.* Nam eodem titulo de exactorib. tribut. *Carcer*, inquit, *est pœnalium; carcer est noxiorum hominum; ideo continentur aperta, & libera. & in vsum hominum instituta custodia militari.* Dixit *in vsum hominum*, quia qui sunt in carcere, hominum societate non vtuntur: quod faciunt plerumque qui sunt in militari custodia. Nam Actuum 24. *Iussit Centurioni custodire Paulum, & habere requiem, nec quenquam de suis prohibere ministrare ei.* & 27. eodem. *Humane autem tractans Iulius Paulum, permisit ad amicos ire, & curam sui agere.* Tertullian. contra Psychicos. *Quem*, inquit, *& facultate liberæ custodiæ, aliquandiu furtim, in omnibus balneis, quasi baptismate melioribus, audiebat.* At de ista libera custodia, sæpe D. Hieronym. in epistol. Et Sallust. bello Catilin. *Igitur perlectis litteris, cum prius omnia signa sua cognouissent, senatus decernit, vti abdicato magistratu, Lentulus itemque cæteri in liberis custodijs habeantur.* Tamen aliquando qui in custodia militari erant, amicorum frequentia non vtebantur. D. Ignat. epistola 4. *Vehementer cupiui venire ad vos, verum non est in hominis potestate via eius. Impedit enim meam voluntatem militaris custodia quæ non permittit vltra progredi.* Erant autem qui custodiebantur aut in custodia carceris, aut in custodia militari, aut in custodia Consulum, seu magistratuum, aut in

Custodia verbum quid notet. *Aliquando custoditos.* *Aliquando custodiendos.* *Custodia militaris & carcer opposita.* *Custodiæ militaris libertas.* *Diuersa reorum custodia.*

Custodia carceris. aut in custodia fideiussorum, aut in custodia sui. Custodia carceris erat rigidissima: & huius asperitates complectitur Tertullianus libro de resurrect. carn. his verbis: *Age iam, quid de ea sentis,* (scilicet carne) *cum pro Christiani nomine fide in medium extracta, & odio publico exposita, decertat, cum in carceribus maceratur teterrimo lucis exilio, penuriâ mundi,* (lego *penuria immundi,*) *squallore, pedore, contumeliâ victus. Nec somno quidem libera; (quippe etiam cubilibus vincta) ipsisque stramentis lancinata.* Sed nec ista tantum patiebantur; sed etiam in carcere onerabantur catenis; aut simplicibus, aut duplicibus; etiam triplicibus interdum. De simplicibus, noster libro sexto. *Iulius Celsus Tribunus in vinclis laxatam catenam, & circumdatam in diuersum tendens, suam ipse ceruicem perfregit.* De duplicibus. Actuum 21. *Iussit Paulum ligari duabus catenis.* De triplicibus. Suetonius in Nerone. *A vinculis triplicium catenarum dixere causam.* Et idem alio loco. *Triplicibus catenis oneratus.* Et non modo colla catenis ligata, sed & manus, & pedes. Prudent. hymno 1. de corona.

Quæ rigidissima. — *Tertullianus testatur.* — *In carcere onerati catenis.* — *Simplicibus interdum.* — *Duplicibus.* — *Triplicibus.* — *Quæ colla, manus, & pedes ligabant.*

> *Hæc loquentes, obruuntur mille pœnis martyres.*
> *Nexibus manus vtrasque flexus innoluit rigor:*
> *Et Chalybs attrita colla granibus ambit cyclis.*

Has autem duplices, & triplices catenas, sustulit Constantinus: & est lex in Cod. Theodos. de custod. & exhibitione reorum. Et notandum in carcere etiam alium fuisse carcerem; eumque interiorem. Diuus Augustinus in Ioannem, explicans locum Euangelij, *Mitte eum in tenebras exteriores*, inquit: *Mittuntur in carcerem, & in ipso carcere, non omnes, sed in ima carceris detruduntur.* Herodotus libro 3. ἐν γεργύρῃ ἐδέδετο, compingunt in subterraneam fossam, ibique detinent ob nescio quod delictum. Sic Varro *Tullianum* dici putat, *quasi in meditullio, & media tellure*: Erat enim carcer interior carceris. Apul. 4. Metamorphos. *Retrorsum abducunt pagani, statimque vinctos in Tullianum compingunt.* Et de Tulliano Sallustius meminit, vt Dio libro 45. facitque Vibium Calenum exprobrantem Ciceroni, quod nepotem Lentuli, principis Senatus, interfecisset in Tulliano. Et tale fuisse puto *Peierarium*, de quo Diuus Cyprianus tam sæpe, & in quod trudebantur Christiani, qui formidine supplicij, aut libellum principi exhibuerant, quos libellaticos Christiani vocabant, aut postulatitios: quique postea sceleris pudore perculsi, audacter confitebantur nomen Christi. Describitur hic locus a Prudentio hymno D. Cypriani.

Sustulit catenas Constantinus. — *In carcere alius carcer.* — *Qui interior.* — *Tullianum inferior carcer.* — *Peierarium, quia peierasse Christiani censebantur qui libellum obtulissent.* — *Interioris carceris descriptio.*

> *Ducitur ante alios Proconsule perfurente vinctus,*
> *Antra latent Tyriæ Carthaginis altius reposta,*
> *Conscia Tartareæ caliginis, abdicata soli.*

In interiorem illum carcerem Diuus Paulus detrusus est Actuum 16. *Nam*, inquit scriptura, *miserunt eos in carcerem, præcipientes custodiri*, id est, vt diligenter custodiret eos. Et addit: *Qui cum tale præceptum accepisset, misit eos in inferiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno.* Dicebatur autem istud lignum *catasta*. de qua Martialis:

D. Paulus in carcerem carceris detrusus. — *Catasta.*

> *Sed quos arcanæ seruant tabulata catastæ.*

Tertullianus ad martyr. vocat interiorem illum carcerem custodiarium. *De carcere*, inquit, *in custodiarium, si forte translatos esse existimatis; habet vincula, sed vos soluti Deo estis.* Et hæc *custodia aspera* dicitur a Tacito libr. 13. principio: quemadmodum, *libera custodia*, *delicata* vocatur, vt dixi supra, & in ea *æstuare carcerem* dixit Tertullianus in Apologetic. quasi sit *æstuarium patientiæ*. Hic autem carcer vocabatur *publica custodia*. Sic Quint. declam. noua 277. *Damnatus aliquis, custodia publica continetur, carcer cõtinetur*; id est, de hoc poterit cũ voluerit supplicium sumere magistratus: id est, in carcere est vt tantum asseruetur, & de eo vt libuerit capiatur supplicium. Et Cicero ad Quint. fratr. 1. *In custodiam Ephesi tradidit*; sed an in publicam, vel in pistrinum? non satis ex litteris eius intelligere possumus. Sed Romæ, primum vnicus carcer, quod certum: postea multi. Iuuenalis Satyra 3.

Custodiarium. — *Custodia aspera.* — *Æstuare carcerem quid Tertulliano?* — *Carcer custodia publica.* — *Romæ primum carcer vnus.*

> *Viderunt vno contentam carcere Romam.*

Sed misso isto carcere redeundum ad custodiam militarem, de qua heic agitur. Diuus Ignatius huic custodiæ datus est, qui milites sui custodes *leopardos* nominat in epistola quadam. D. etiam Paulus custodiendus datus est militibus in Act. Apostol. 23. Et de illa custodia militari cape L. 4. si quis cautionib. §. 1. Nam ita Paulus libr. 5. sentent. titulo de pœnis, non sine mendo scribit. *Qui custodiam militi prosequenti magna manu excusserint*, (lego, *maligna manu excusserint*: nam abbreuiatura est. Et parua manu etiam excuti potest: atque *militi prosequenti*, quod miles custos vinctos catenis pone sequeretur,) *capite puniuntur.* Diuus Hieron. scribens ad D. August. *Sub militum custodia*, inquit: & L. 17. de erogat. milit. ann. *Cum*, ait, *sæpe contingit ad custodiam milites deputari.* noster Annal 6. ait Drusum detentum in Palatio, custodia militari. Et *Rubrico Fabato*, inquit idem, *custodes additi.* milites autem vinctorum catenas tenebant, ne effugerent. Quod non explico latius, quia aliorum iam scriptiones docuere. Sed dico, non minus quam duobus olim militibus; datos fuisse ad custodiam, ex L. vltim. de cust. & exhib. reorum. Quanquam & plures multo darentur: immo etiam antea pauciores. Nam D. Paulus, vnico duntaxat militi commendatus est Act. 28. his verbis. *Cum autem venissemus Romam; permissum est Paulo manere cum custodiente se milite.* Et in passione D. Cypriani. *Ductus est susceptus Cyprianus a stratore custodiendus.* Erat autem *strator* officium proconsulis. Spartian. in Caracalla. *Cum eum in equum strator eius leuaret.* Sic stratores in carceribus, L. 1. de cust. reor. qui strata curabant vinctorũ, & cibaria.

Custodes leopardi dicti à Sancto Ignatio. — *Custodia militaris quæ?* — *Paulus I. C. correct. Et explicatus.* — *Milites vinctorum catenas tenebant.* — *Olim duo milites ad custodiam deputati.* — *Plures etiam.* — *Interdum vnus.* — *De vno testimonia.* — *Quid strator.*

Hh

De duobus. De duobus vero militibus eodem libr. cap. 12. *Petrus in medio duorum militum dormiebat.* *De pluribus. Vide de duodecim.* Quo loci etiam agit de pluribus: nam ita inquit. *Misit incarcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum.* Et de maiore turba eodem cap. 23. *Vocatis duobus centurionibus, dixit: Parate milites ducentos, vt eant vsque Cæsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, a tertia hora noctis, & iumenta præparate, vt imponentes Paulum, saluum perducerent ad Fœlicem.* *De maiore turba.* Addo, datos aliquando Tribunis, aliquando centurionibus, aliquando militibus in custodiam. *Custodia quando que Tribunis data.* De Tribuno, noster. *Præscripsisset Tribuno custodiæ adposito.* Etiam 14. de Pollione. *Iulia prætoriæ cohortis Tribuno, cuius cura attinebatur, damnata.* *Et centurionib. Et militibus. Exempla.* De centurione, Actuum 24. *Iussit centurioni custodire eum.* De milite Seneca epist. 5. *Quemadmodum eadem catena, & custodem & militem copulat.* *Custodia Consulum.* Venio ad custodiam Consulum aut magistratuum. Dio ait Catilinam se obtulisse custodiendum Ciceroni Consuli, sed Consulem respuisse, libro 37. Et Liuius scribit, *Ebulum, iussum migrare ad Consulu clientem:* vbi puto legendum *clientelam*, pro custodia. l. 39. *Et magistratuum.* Etiam de magistratuum custodia, noster l. 4. Ann. vbi de Gallione. *Retrahitur, inquit, in vrbem, custoditurque domibus magistratuum.* Idem scribit Dio, de Asinio Gallo, lib. 58. D. Hieronym. contra Vigil. *Senatoriæ videlicet dignitatis sunt, non inter homicidas teterrimo carcere; sed in libera honestaque custodia in fortunatorum insulis, & in campis Elysiis recludantur.* *Custodia fideiussorum.* Locus est de custodia, etiam fideiussorum, L. Diuus. tit. de custod. & exhib. reorum. Diuus Pius ad epistolam Antiochensium Græce rescripsit, *Non esse in vincula coniiciendum, qui fideiussores dare paratus est. De custodia reorum, Proconsul æstimare solet, vtrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fideiussoribus committenda, vel etiam sibi.* *Custodia sui ipsius.* Nec omitto reos qui custodiæ dabantur, custodias militum de suo soluisse. Quod me Diuus Clemens Romanus libro quinto cap. 1. monuit. *Si quis,* inquit, *Christianus propter nomen Christi & fidem in Deum & charitatem, ad ludum, aut ad bestias, aut ad metalla ab impijs damnetur, ne eum despiciatis. Quin potius mittite ei ex labore, ac sudore vestro ad victum, & ad soluendum mercedem militibus, vt ab eis alleuetur & curetur.* Nec transeo martyrum vincula & catenas maxime a Christianis honoratas. Nam Tertullianus: *ad osculanda martyrum vincula carcere inclusorum repebant Christiani.* libro secundo ad vxor. Quæ omnia digessi, plena antiquitatis & forsan non pœnitenda.

14 EXEMIT DRVSVM CONSVLEM DESIGNATVM DICENDÆ PRIMO LOCO SENTENTIÆ.] Sic Seneca in Ludo, *Primus interrogatur sententiam Iulius pater: Is designatus erat in Calendas Iulias postmeridianus Consul.* *Designatus Consul primus rogatus sententiam.* De ea re dictum iam: nisi quod noto decus fuisse primum rogari sententiam. Cicero 10. ad Attic. epistolæ, *Et res. Tacita esse poterit an id dignitas nostra? pati potuerunt oculi mei cum Gabinio sententiam dicere? & quidem illum rogari prius?*

15 NE CÆTERIS.] Ita Gallus Asinius libro primo. *Si primo loco censueris, Cæsar, habebo quod sequar.* Et indicium est, si non iam mortuæ, saltem morientis libertatis. Nam tunc Respub. nihil erat quam vana appellatio, & nomen sine corpore ac specie. Et pro legibus voluntas Cæsarum erat, vt dicebat Cæsar Iulius, apud Sueton. in Iulio.

16 DAMNANDI OFFICIO.] Id est, per officij speciem, vt illam damnaret. *Tacitus interpretatus.* Quippe magnorum est principum decus,

Si parum castis inimica mittant
Fulmina lucis.

17 INGRESSA.] An delatis inter reos, & atratis, & sordidatis, theatrum patebat? *Delatis etiam theatra non prohibita.* Theatrum in luctu, importuna delectatio, intempestiua voluptas. Patebat tamen atratis. sed ex superiore loco. Martialis lib. 4. epigr. 2. *Atrati spectabant.*

Spectabat modo, solus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis,
Cum plebs, & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus sederet:
Toto nix cecidit repente cœlo;
Albus spectat Horatius lacernis.

Tamen nemini pulla prætexta licebat vti, nisi funus ducenti, ait Verrius Flaccus. & Suetonius in Augusto cap. 44. *Sanxit ne quis media cauea pullatorum sederet.* Tiberius tamen, ait Dio libro 57. *ludis cum plueret, pulla ipse penula indutus, effecit, ne quis alius vestem inconcessam vsurparet.* Calpurnius Piso.

Venimus ad sedes, vbi pulla sordida veste,
Inter fœmineas spectabat turba cathedras.

Quod ostendit desuetudinem eius moris. Et patebat theatrum reis. Nam reus, nondum conuictus, vti honoribus prius quæsitis poterat. *Consulatus petitio reis prohibita.* *Catilina, repetundarum reus,* inquit Sallustius, *Consulatum petere prohibitus est; pristinos honores retinere non prohibitus est.* *Cæteri honores permissi.* Et certe ante damnationem nemo pro damnato est.

18 IPSVMQVE POMPEIVM.] Ergo Pompeij theatrum erat. At de isto theatro, Martialis lib. 10. epigr. 51.

Sed nec Marcelli, Pompeianumque, nec illis
Sunt triplices thermæ, nec fora iuncta quater.

Quamquam reuera non fuit Pompeij theatrum, sed Demetrij eius liberti. Sed quia Pompeius verebatur ne si P. R. id sciret, liberti potentiæ inuideret, vt Pompeium traduceret; Demetrius patroni nomen theatro indidit, quod suis sumptibus extruxerat. Dio 39. Idem Martialis lib. 6. epigram. 9.

In Pompeiano dormis Leuine theatro,
Et quereris si te suscitat Oceanus?

Oceanus Censor, sub Domitiano videlicet, de quo sæpe Martialis. Tertullianus ita in Apologetic. *Pompeius Magnus solo suo theatro minor.* vocat autem illud theatrum, ar-

cem omnium turpitudinum. Et noster libr. 14. *Erant qui Cn. quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset.* Sed vnde hoc quod Tacitus & Tertullianus *theatrum* vocant; Plinius vero *amphitheatrum*? Nam diuersa hæc, & nomine, & forma, & muneribus. Amphitheatrum enim quasi theatrum duplex. Sic Calpurn. Eclog. 7.

Ars omnium turpitudinum.

Theatrum Pompeij amphitheatrum Plinio dictum.

Et geminis medium se molibus alligat ouum.

Theatrum semicirculum facit; amphitheatrum circulum totum, sed ouatum. in amphitheatro venationes, & gladiatores; in theatro saltatores, vel salturiones & pantomimi. Cur ergo id factum? quia in templum Veneris ipse Pompeius suum theatrum mutasset. Ideoque ex theatro, quod fere hemicycli forma erat, amphitheatrum fecit, clausum vndique, & ouatum. Sic enim idem Tertullianus. *Cum illam arcem omnium turpitudinum extruxisset, veritus quandoque memoriæ suæ censoriam animaduersionem, Veneris ædem superposuit, & ad consecrationem, edicto populum vocans, non theatrum, sed Veneris templum nuncupauit. Cui subiecimus gradus spectaculorum.* Ita damnatum, & damnandum opus, templi titulo prætexuit, & disciplinam superstitione elusit. Theatri autem formam Martianus Capella ita delineat libr. 6. vbi de Italia: *Si a primis Alpibus dextrum latus, & prolixi montis brachium contempleris, prominentias vtrinque componens, theatrum quoddam spectare videaris vndatum:* Lunata quippe, & quodam hemicyclo in promontorium memoratum circumfertur Italia. Dio 43. ait Cæsarem Iulium theatrum ædificasse ad venationem; & quia vndique sedes haberet, scenaque careret, amphitheatrum dictum fuisse. Non absurdum est Cæsarem ad imitationem Pompeij hoc excogitasse. nam Cæsar Pompeij æmulus, & ex æmulatione hostis.

Amphitheatrum a theatro distat nomine, forma, & muneribus.

Curita.

Ratio.

Forma theatri.

19 RVBELLII BLANDI.] Qui Tiberio postea progener. Nam Iuliam duxit Drusi & Liuillæ filiam. Noster Annal. 6. *Tot vultibus funesta ciuitate, pars mœroris fuit, quod Iulia, Drusi filia, quondam Neronis vxor, denupsit in domum Rubellij Blandi, cuius auum Tiburtem equitem Roman. plerique meminerant.* Iuuenalis Satyra 8. huius nominis meminit, vti omnes excusi & manuscripti. Quin vetus interpres firmat eam lectionem. Tamen altioris notæ homines legunt, *Rubelli Plaute*, non *Rubelli Blande*. Certe loquitur de filio huius Blandi, cum scribit:

Quis Rubellius Blandus progener Tiberij.

Eius auus eques Tiburtinus.

Vt te conciperet quæ sanguine fulget Iuli,
Non quæ ventoso conducta sub aggere texit.

Et de eo qui sub Nerone viuebat; cum addit.

Formata Iuuenalis excusa lectio.

Hoc satis ad iuuenem, quem nobis fama superbum
Tradit, & inflatum, plenumque Nerone propinquo.

Duo ergo in veteri lectione me retinent: manuscripti omnes, qui *Rubelli Blande* habent; & vetus Interpr. qui ita legit. Tum quod iste Rubellius Blandus, de quo Iuuenalis, stupidus, & ineptus. Nam verba Poetæ demonstrant.

Propter duas causas.
Manuscriptus codex exprimit.
Vet. Interp. Iuuenal. ita legit.
Et quod Rubellius Blandus truncus, Rubellius Plautus cordatus homo.

—— *at tu*
Nil nisi Cecropides; truncoque simillimus Hermæ.

Nam vt de Gallo dicebat Ammian. Marcell. *gentilitate Constantini nominis efferebatur in fastus.* Ille autem, de quo Tacitus, Rubellius Plautus, industrius, & Musarum amantissimus. Nam de eo ita Tacitus. *Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otij, sed veterum Romanorum imitamenta præferre, assumpta etiam Stoicorum arrogantia, sectaque quæ turbidos, & negotiorum appetentes faciat.* Et vbi de eius interitu. *Doctores sapientiæ Cœranum Græci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendæ mortis suasisse.* Meminit Seneca pater Blandi equitis Romani & Rhetoris, quia Rhetoricam docebat. præfat. libro secundo Controuers. huius nostri auum forsitan qui Tiburtinus eques, vt ait noster lib. 6. Annal.

20 AQVA ATQVE IGNI ARCEBATVR.] De hac pœna meminit Cicero 11. famil. ad D. Brutum: & Imperatores, L. 1. de diuortijs, & L. 24. de donat. inter vir. & vxor. Cod. successitque in eius locum deportatio, L. 2. de pœnis. Sic *deportata mulier*, L. 5. de bon. damn. Deportati autem, iacturam faciebant ciuitatis, & libertatis, Instit. de capit. diminut. Eisque certus locus adsignabatur, in quo degerent, omnibus vitæ commodis spoliati: Ideoque mors dicitur: sed ciuilis, quæ naturali longe tristior, & acerbior, quia famæ & existimationis iacturam habet. Et noster infra de Antistio vetere: *Aqua atque igni interdictum reo; adpositumque, vt teneretur insula, neque Macedoniæ neque Thraciæ proxima.*

Pœna interdictionis aquæ & ignis.
Cui deportatio successit.
Deportatus ciuitate carebat.
Mors dicta deportatio.

At enim haud multum distanti tempore Calpurnij Pisonem, Æmylij Lepidam amiserant. Solatio adfecit Diuus Sillanus Iuniæ familiæ redditus. Casum eius paucis repetam. Vt valida Diuo Augusto in Rempub. fortuna, ita domi improspera fuit, ob impudicitiam filiæ ac neptis, quas vrbe depulit, adulterosque earum morte aut fuga puniuit. Nam [1] culpam inter viros ac fœminas vulgatam graui nomine [2] læsarum religionum, [3] ac violatæ maiestatis appellando, clementiam maiorum, suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cætera illius ætatis memorabo, si [4] * effectis

Fortuna Augusti prospera domi, Reip. improspera.

* effectis quæ intendi

in quæ tendi, plures ad curas vitam produxero. Diuus Sillanus in nepti Augusti adulter (quamquam non vltra foret sæuitum, quam vt amicitia Cæsaris prohiberetur) exilium sibi demonstrari intellexit. nec nisi Tiberio imperitante deprecari Senatum, ac principem ausus est, [5] M. Sillani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem & eloquentiam præcellebat. Sed Tiberius grates agenti Sillano patribus coram respondit, se quoque [6] lætari quod frater eius e [7] peregrinatione longinqua reuertisset, idque iure licitum, quia non Senatusconsulto, non lege pulsus foret: sibi tamen aduersus eum integras parentis sui offensiones: neque reditu Sillani dissoluta quæ Augustus voluisset. Fuit posthac in vrbe, neque honores adeptus est.

Qui nomine boni facti peregrinatur, non culpandus: qui contra, non recipiendus.

1 CVLPAM.] Cicero 9. famil. epist. *Amo.* sic scribit. *Memini disertum consularem ita eloqui: Culpam maiorem, an illam dicam? Quid potuit obscœnius?* Ergo noster recte & honeste in re obscœna, dixit *culpam*, & recte *vulgatam*. Nam primum culpam vocat Virgil.

—— Hoc prætexit nomine culpam.

In re obscœna verbum culpa.

Deinde vulgatam dicit inter viros & fœminas. Iuuenalis.

Iamdudum hoc vetus est alienum, Postume, lectum
Concutere.

Vetera vxoria. Sic Iustinianus in præfat. Digestorum, dixit *vetera vxoria*, quod esset vetus ducere vxorem. Vetus sane, & peruetus. Nam res vxoria, ab mundi cunis, etiam ab ortu primo telluris.

2 LÆSARVM RELIGIONVM.] Quia esset Tiberius Tribunus plebis, & summus Pontifex: ideoque inuiolabilis non in persona tantum, sed in familia. Cicero pro Sextio de sanctitate Tribunitiæ potestatis. *Itaque fretus* (inquit) *sanctitate Tribunatus cum se non modo contra vim & ferrum, sed etiam contra verba atque intercessionem legibus sacratis esse armatum putaret.* De Pontificum potestate, *qui summæ Reip. præesse soliti*, ait Cicero pro Domo sua. Et Dionys. 2. *Nullius potestati sunt obnoxij. in eorum potestate omnium salus, omnium dignitas.*

3 AC VIOLATÆ MAIESTATIS.] Quia princeps caput Reipub. A quo omnium aut languor aut sanitas. Nam eo florente floremus, eo labente labimur: & vt in capite totus homo est, ita in imperatoris persona totum imperium.

4 EFFECTIS IN QVÆ TENDI.] Id est, vt interpretor, peractis ijs quæ mente concepi; & quibus animum intendi, si ad plures annos vitam produxero; vt scilicet producti dies sufficere possunt ad plura negotia peragenda. Poeta.

Tacitus interpretatus.

Pectora magna duas non admittentia curas.

Est tamen in illa oratione nescio quid, quod Tacitum non sapit, & vapide se habet. Quid si ita scriptum erat, *effectis ijs quæ intendit* vos arbitri estote. Et transpositio esse potest, quæ frequens in hoc authore. Cuius rem habemus & sensum, verba non habemus. Recte autem dicit *effectis*. Nam ita Diuus Bernardus secundo capite Meditationum. *Sicut in cœlo stella coruscans velociter currit, & repente deficit, & sicut scintilla ignis subito extinguitur, & in cinerem redigitur:*

Sic cito finitam datur istam cernere vitam.

Dum enim libenter & iucundissime metatur homo in mundo, diuque se victurum arbitratur, ac multa in longa tempora disponit agenda, subito in mortem rapitur, & ex improuiso, anima aufertur a corpore. Sic homo bulla in aquis, pyralis in igne, fulgur in aere, in terra boletus, sed nullius succi, aut perexigui sæpe.

5 M. SILLANI FRATRIS POTENTIA.] Iam tetigi de hac familia, quam Plinius libr. 18. cap. 3. Nat. Histor. *clarissimam Sillanorum familiam* appellat. Dio quoque 59. ait Tiberium in tanto honore istum M. Sillanum habuisse, vt de appellationibus eo iudice factis, nunquam cognoscere voluerit, sed appellationum causas ad eum remiserit. Quod valde honorificum. Fuit tandem Caligulæ socer, quem *pecudem auream* vocabat, gener nequam & a Cæsaribus degener. Vtque erat ille pessimum cor, sic ei nulla virtus sapiebat; præsertim illo corruptissimo sæculo. Sed quæro si ille *pecus aurea* dictus est a Caligula, cur eum tantopere metuebat? nam in ignauo nihil est quod metuas. Tacitus 4. Histor. sic de illo. *Mox C. Cæsar turbidus animi, ac M. Sillanum obtinentem Africam metuens.* Sed Caligula vecors, & ignauus, qui omnia virtutis insignia quisquilias putabat. Sic Agrippæ nomen, & alterum virtutis cognomen, spreuit miser, vt caligæ militaris nomen vile & despectum acciperet. Tacitus autem principio libr. 13. ait de M. Sillano, *Dominationibus alijs fastiditum*, id est, vt puto, contemptum a Caligula: si sit Sillanus ille Caligulæ socer. Nam ambigo: cum Dio faciat eum sibi inferentem manus, ob virtutem ludibrio habitam. Itaque ad Neronem peruenire non potuit. Et forte ille Sillanus fuit, qui cum Asiatico Consul, sub Claudio. Et de quo Dio l 60. *qui paterno exemplo probus ridiculus fuit improbis istius sæculi viris.* Nam insapiente

Familia Sillanorum clariss.

Reuerentia a Tiberio M. Sillano præstita.

Qui Caligulæ socer.

Et quem auream pecudem vocabat.

Ipse veropetur.

Sed is contemptus propter virtutem.

Alter fuit is de quo Tacit. 13. Annal.

Quippe ante Neronis tempora se occidit.

Tamen is, vt alter, ridicul. improbis.

tuo

æuo, quis virtutem non rideat? Hodie exempla non desunt.

6 LÆTARI.] Sed ne fidas. Nam Tiberius in ore mel, in corde fel gerit. Nec mare tam incertum, quam eius voluntas tecta & ad crudelitatem prona. Id enim reconditum habebat in pectore: Nullius principis arcana sciri debere: quod docuit & experiendum dedit.

7 PEREGRINATIONE LONGINQVA.] Sic voluntarium exilium *peregrinationem* vocabat Caligula, Tiberij crudelis discipulus, & magistro crudelior, vt ait Philo in Flaccum. Contra Cicero vocabat itinera Philosophorum & peregrinationes Pythagoræ, Platonis, Empedoclis & aliorum ad visendos Persarum Magos, *exilium potius quam peregrinationem.* 5. de finib. Et Dio 38. ex Philisci sententia Ciceronem exulem consolantis. *Exilium*, inquit, *peregrinatio quædam est cum infamia coniuncta. Sed si exilij causa iusta est, tunc exilium non infame, sed nobile & gloriosum censetur. Quis enim Aristidis & Solonis, & Ciceronis & Senecæ exilia nomine Reip. suscepta culpauerit?* Sic D. Silanus non absolutus, quem Tiberius *redonauit Quiritem.*

Dijs patrijs Italoque cœlo.

Relatum deinde de moderanda [1] Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes [2] [incitandis cœlibum pœnis, & augendo ærario] sanxerat. [3] nec ideo coniugia & educationes liberum frequentabantur, prævalida orbitate. Cæterum multitudo periclitantium gliscebat: cum omnis domus delatorum interpretationibus subuerteretur: vtque antehac flagitijs, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet, vt de principijs iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum peruentum sit, altius disseram. [4] Vetustissimi mortalium nulla [5] * mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant: neque præmijs opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur, & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum [6] * vetabantur. [7] At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis [8] * insidebat, prouenere dominationes, multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam Regum pertæsum, [9] leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant. maximeque fama celebrauit [10] Cretensium, quas Minos; [11] Spartanorum, quas Lycurgus, ac mox Atheniensibus [12] quæsitiores iam & plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, vt libitum, imperitauerat: dein Numa religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaque quædam a Tullo & Anco: sed præcipuus, Seruius Tullius * sanctor legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, [13] aduersum patrum factiones multa populus [14] * parauit, tuendæ libertatis, & firmandæ * concordiæ: creatique decemuiri, & accitis quæ vsquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis æqui iuris. Nam secutæ leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissensione ordinum, & apiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob praua per vim latæ sunt. [15] Hinc Gracchi, & Saturnini turbatores plebis, [16] nec minor largitor nomine Senatus Drusus, corrupti spe, aut inlusi per intercessionem socij.

* innata libidine,

* vetabatur.

* insidebant

* sancitor

* patrauit

* concordiæ causa:

Leges compositæ ad augendum ærarium.

Ideo irritæ.

Delatores mala gens.

Nunquam satis legibus coercita.

Origo legum apud gentes.

Legum vitia.

1 PAPIA POPPÆA.] Cuius multa fuere capita? cum in L. capite. de rit. nuptiar. Iurisconsultus memoret eius legis 35. caput. Hanc autem vocat Horatius in Carmine sæculari *feracem legem*, quia sit lex de maritandis ordinibus, a qua alma fœcunditas ciuium & vbertas Reip. necessaria, hostibus formidanda. Tertullianus in Apologetic. sublatam ait a Seuero, his verbis. *Num vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi, quam Iuliæ matrimonium contrahi, post tantæ authoritatis senectutem, heri Seuerus, constantissimus principum, exclusit?* Et sane illæ leges displicuere bonis, & Christianis in primis, qui-

Papiæ Poppeæ capita multa.

Quæ a Seuero sublata.

Tertulliano authore.

Leges illæ Christianis exosæ.

rum munificentia, sed disciplina, institutisque memorabilem scribit, 45. Nam dura & horrida Laconum disciplina fuit; habuitque homines acres in respondendo, & iudicando, magisque in bellando fortes. Vnde illi quondam imperium in Græcos. Nec iniuria cum *patientem Lacedæmonem* nominet Horat. 1. Carm. Nam cui patientia, ei summa sapientia. Quæ digna terrarum imperio.

12 QVÆSITIORES IAM ET PLVRES.] Pro *exquisitiores*, id est magis exquisitas. Et infra eodem noster. *Qua quæsitior adulatio fuit.* Solon autem dictus a Cicerone *sapientissimus Atheniensium.* pro Rosc. Amer. a quo legum fontes, non modo Atheniensium, sed Romanorum, parantur, & perpetrantur. *Quæsitior pro exquisitior.*

13 ADVERSVM PATRVM FACTIONES.] Hæc omnia Sallustius 1. hist. exequitur. *Neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio, & bellum graue cum Hetruria positum est, æquo & modesto iure agitatum: Dein seruili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo, more regio consulere, agro pellere, & cæteris expertibus soli, in imperio agere: quibus sæuitiis, & maxime fænoris onere oppressa plebes, cum assiduis bellis, tributum simul, & militiam toleraret, Auentinum insedit.* Cicero tamen partes Senatus tuetur; & iure, de Oratore li. 1. his verbis. *Quæ vero addidisti, non modo Senatum seruire posse populo, sed etiam debere; quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare posset? Senatum seruire populo, cum populus ipse moderandi & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? Itaque hæc cum a te diuinitus dicta esse arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus & philosophiæ deditus non parum commode, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat.*

14 PARAVIT.] Quid si *patrauit*? Nam in his seditionibus, magna flagitia. Et hæc omnia a Sallust. in fragm. 1. hist. a quo noster mutuatus est, nullo fœnore. *Verbum Patrare aptius in seditionibus.*

15 GRACCHI ET SATVRNINI.] Nam *Tiberius Gracchus statum Reip. conuulsit*, ait Cicero de Aruſp. resp. & eodem loco, narrat cur ille & L. Saturninus, populares facti fuerint. *Non alio certe vsu, quam vt vulgi animos, ad res turbidas agerent.* Et bene Velleius his verbis: *Hoc initium in vrbe Roma ciuilis sanguinis, gladiorumque impunitatis fuit. Inde ius vi obrutum, potentiorque habitus prior, discordiæque ciuium, antea conditionibus sanciri solitæ, ferro diiudicatæ, bellaque non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum. nam non ibi consistunt exempla, vnde cœperunt.* Quæ exscripsi, quia exscriptu digna. Et Sallustius ita. *Pauci potentes, quorum in gratia plerique concesserant, sub honesto patrum, aut plebis nomine, dominationes adfectabant, bonique & mali ciues appellati, non ob merita in Remp. omnibus pariter corruptis; sed vti quisque locupletissimus, & iniuria validior, quia præsentia defendebat, pro bono ducebatur.* *Cur Gracchi & Saturnini plebeij.*

16 NEC MINOR LARGITOR.] Cicero exequitur contra Rullum largitiones Tiberij Gracchi, cuius profusio, fuit status Reip. euersio. Et quot viscerationes, tot ictus in Remp. tot Reip. lacerationes. *Cur largi in plebem.*

Ac ne bello quidem Italico, mox ciuili omissum, quin multa & * diuersa sciscerentur, donec L. Sulla dictator abolitis vel conuersis prioribus, cum plura addidisset, otium ei rei haud in longum parauit, statim turbidis Lepidi rogationibus: neque multo post Tribunis reddita licentia quoquo vellent populum agitandi. Iamque non modo in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones, & corruptissima Rep. plurimæ leges. Tum Gn. Pompeius tertium consul corrigendis moribus dilectus, & grauior remediis quam delicta erant, suarumque legum autor idem ac subuersor, quæ armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia, non mos, non ius, deterrima quæque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu Cæsar Augustus potentiæ securus quæ triumuiratu iusserat, aboleuit, deditque iura [1] queis * pace & principe vteremur. [2] acriora * ex eo vincla, inditi custodes, & lege Pappia Poppæa præmiis inducti * visi a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium * populus vacantia teneret. Sed altius penetrabant, vrbemque & Italiam, & quod vsquam ciuium corripuerant: multorumque excisi status, & terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio, [3] * quinque consularium, quinque e prætoriis, totidem e cætero senatu sorte duxisset, apud quos exoluti plerique legis nexu, modicum in præsens leuamentum fuere.

* diuersa adsciscerentur,
Non grauiora sint morbis remedia.
Turpis qui author legũ ipse subuersor est.
Armis natæ, armis abolitæ leges.
* patre ac principe
* exitio
* vt si
* populus R.
Pulchrum in principe elogium, pater & princeps. Populus Rom. parens omnium.
* quinque e consularibus, tum quinque e prætoriis,

1 QVEIS PACE ET PRINCIPE VTEREMVR.] Id est, (vt interpretari potest) quibus eo principe ad pacis firmitudinem, & securitatem vteremur. Quippe non modo

domi, sed foris, extra & intra, statum Reip. firmauit. Sed ea sunt futilia, & legendum: *Queis patre & principe viteremur.* Quod rectius & verius. Nam quorsum pacem & principem author componeret? Et huc sunt referenda verba Augusti quasi patris, qui dicebat duas se habere filias delicatas, Iuliam & Rempublicam. Horat. 3. Carm. oda ad Augustum.

Heic ames dici pater atque princeps:
Neu sinas Medos equitare inultos
Te duce Cæsar.

Et Virgil. 9. Æneidos.

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Plinius lib. 37. cap. 2. Histor. vbi de Nerone. *Memoranda res, tanti Imperatorem & patrem patriæ bibisse.* Martialis lib. 1.

Cum verus patriæ diceris esse pater.

Extat vetus marmor in libro Inscriptionum vetustatis. IMPERATOR. CÆSAR. AVGVSTVS. PARENS. COLONIÆ. DEDIT. Tertullianus in carmine Antithe. contra Marcionem, de Deo.

Vnum hunc esse patrem per quem sunt omnia facta,
Qui Zelat populum summo pietatis amore,
Vt pater, & sancte vult omnem viuere carnem.

Claudianus 3. de laud. Stilic.

——sed nunquam tanto se gratia fudit
Assensu. quis enim princeps hæc omnibus egit
Obsequiis, sese dominum patremque vocari?

Et longe ante Ouidius qui vixit tempore Augusti.

——princeps diceris atque pater.

Idem ad Augustum.

Tu domini nomen, principis ille tenet.

Tertul. in Apologet. *Gratius est nomen pietatis quam potestatis. etiam familiæ magis patres quam domini vocantur.* Horat. 1. lib. 5. epist.

Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes.

2 ACRIORA EX EO VINCLA.] Quid hæc verba, *ex eo*, sibi volunt? lego: *At acriora exitio vincla, inditi custodes.* vt notet delatores ipso exitio exitiores. Quippe delatores honesto nomine *legum custodes*, sed re vera legum hominumque euersores dicebantur. Quod vero ita delatores nominentur, firmat noster hoc libro infra, vbi de delatoribus: *Subuerterent potius iura quam custodes eorum amouerent.* *Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum & pœnis numquam satis coercitum, per præmia eliciebantur.* Et lib. 4. vbi de Nerone Germanici filio. *Interdum voces procedebant, quas adpositi custodes exceptas auctasque, &c.* Et lib. 6. *Circumiecti custodes in mærorem cuiusque intenti corpora putrefacta adsectabantur.* De exitio. Tacitus, suipsius interpres. *Multorum excisi, inquit, status, & terror omnibus intendebatur.* ob delatores scilicet. Quod autem dicit *acriora vincula*, dicit eo modo, quo *acrior custodia* ab eo dicta. Et ex hoc loco noto Augustum custodes legibus adhibuisse, qui postea delatores dicti. Nam speciosa nomina turpibus factis prætendere, iamdudum hoc vetus est. Noster hæc firmat paulo superius. *Cæterum, inquit, multitudo periclitantium gliscebat, cum omnes domus delatorum interpretationibus subuerterentur.* Loquitur enim de temporibus Augusti.

3 QVINQVE CONSVLARIVM.] Lego, *Quinque e numero consularium, tum quinque e prætoriis, &c.* Si quis tamen aliter sentit, cum calcitronibus non contendo.

Per idem tempus Neronem e liberis Germanici iam [1] ingressum iuuentam commendauit patribus, vtque munere capessendi vigintiuiratus solueretur, quinquennio maturius, quam per leges [2] Quæsturam peteret, non sine irrisu audientium, postulauit. Prætendebat sibi atque fratri decreta eadem, petente Augusto. Sed neque tum fuisse dubitauerim qui eiusmodi preces [3] * occulti inluderent: [4] ac tamen initia fastigij Cæsaribus erant, magisque in oculis vetus mos, & priuignis cum vitrico leuior necessitudo, quam auo aduersum nepotem. Additur pontificatus, & quo primum die forum ingressus est, [5] congiarium plebi, admodum lætæ quod Germanici stirpem iam puberem aspiciebat. Auctum dehinc gaudiũ nuptiis Neronis & Iuliæ Drusi filiæ. Vtque hæc secundo rumore, ita aduersis animis acceptum, quod filio Claudij socer Seianus destinaretur. Polluisse nobilitatem familiæ videbantur, suspectumque iam nimiæ spei Seianum vltro extulisse. * occulte

1 INGRESSVM IVVENTAM.] Tacitus videtur tres tantum ætates facere; pueritiam, iuuentam, & senectutem. Vt pueritia ad annum 12. in fœminis, ad 14. in maribus. Iuuenta ad 46. annum, & deinceps senectus. Suetonius. *Iuliam primum Octauio sororis suæ filio, tantumque pueritiam egresso, dedit.* in August. ca. 63. quod Iustinianus facit; licet alij, vt Hippocrates, aliter diuidant. Scribit enim noster de Nerone lib. 14. *Certe finitam Neroni pueritiam, & robur iuuentæ adesse.* Capio autem heic *iuuentam* pro pubertate, quæ in maribus incipit anno 14. Quippe adiicit. *Plebi admodum lætæ, quod Germanici stirpem iam puberem aspiciebat.* Quin confundit *iuuentam* atque *adolescentiam* noster. nam 1. libro in principio, ait: *Marcellum sororis suæ filium, admodum adolescentem, pontificatu, & curuli ædilitate extulit.* Et postea. *Marcellum flagrantibus plebis studiis intra iuuentam ereptum.* nam 9. Consulatu Augusti, duxit Iuliam Marcellus.

Tacitus 3. tantum ætates facit. Pueritiam. Iuuentam. Et senectutem.

Aliquando confundit Tacitus iuuentam & adolescentiam.

cellus. 10. Pontifex, & Ædilis factus est. 11. obiit. ergo 17. annos natus. Sic Velleius, vbi de Druso, fratre Tiberij, qui annum attigerat 30. quo mortuus est; vocat tamen adolescentem. Et noster author, vbi de Druso, Tiberij filio. *Modica de moribus adolescentis, neque in falsum aucta retulit. Esse illi coniugem, tres liberos, eamque ætatem, qua ipse quondam a diuo Augusto, ad capessendum hoc munus vocatus sit.* Sane Marcellus I.C. in illa quæstione legati, his verbis relicti: *Omnes iuuenes quos in ministerio habeo, dari volo. Respondit, eum iuuenem posse existimari, qui adolescentiæ excessisset ætatem; quoad inter seniores posset numerari.* L. 69. §. vlt. de Leg. 3. Illa autem adolescentiæ ætas 14. annus, L. 15. de excus. tut. Cod. Taciti autem diuisio, habet vetustatem ipsam sibi adstipulantem. nam Gellius scribit, ex Tuberonis historiis, *Seruium Tullium Regem P. R. pueros esse voluisse, qui minores essent annis septemdecim. Atque inde ab anno 17. quo idoneos iam esse Reip. arbitraretur, milites scripsisse, eosque ad annũ 46. seniores appellasse.* ideoq; tres tantum fecisse ætates, pueritiam, iuuentam, & senecturem. Aliter Pythagoras, qui ita humanam ætatem distinguebat. *Puer viginti annos implet adolescens, viginti iuuenis, viginti senex: dicebatque ætates anni temporibus accommodari, vt veri puer, æstati adolescens, autumno iuuenis, hiemi senex aptari possent.* Ægyptij vitam hominis centesimo annõ contineri censebãt, vt scribit Plinius lib. 11. cap. 37. *Et cor augeri per singulos annos in homine, ad binas drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere, ab eo detrahi tantundem. & ideo non viuere hominem vltra 100. annum.* Diuersi omnes; sed illa diuersitas, quadã ratione nixa. nec prætereo Senecam ipsum Philosophi patrem Tacito consentire. *Sub eodem*, inquit, *pueritia fato est, eadem iuuentus causa cadit, optamus & plerique mortem.* Suasor. 2. Sed iuuentam diuidit noster, in primam, & extremam. De prima lib. 11. *Prima iuuenta consulatus & dictaturas.* De extrema, sic dixit lib. 5. *Extrema senecta liber.* Vide Censorinum de die natali, qui aliter ætates distinguit.

Taciti diuisio nixa authoribus.

Per vigenaria ætas.

2 QVÆSTVRAM PETERET.] Quæstura ianitrix fuit reliquarum dignitatum. Cicero 3. de leg. nam ad Ædilitatem, Præturam, & Consulatum, viam faciebat. Sic in Albino Capitolin. *Quæsturæ gratia illi facta est, qua concessa Ædilis non amplius quam 10. diebus fuit, quod ad exercitum festinanter mitteretur. Deinde Præturam egit sub Commodo famosissimam. Consul a Seuero declaratus est.* Vides ordinem dignitatum? Qui necessario seruandus erat. Nam sic Liuius lib. 32. *Comitia per M. Fuluium & M. Curium Tribunos plebis impediebantur. Quod T. Quintium Flaminium Consulatum ex Quæstura petere non patiebantur, iam Ædilitatem Præturamque fastidiri, nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles tendere ad Consulatum, sed transcendendo medio summa imis continuare.* Et sane memorat Tullius alicubi, Mamercum hominem ditissimum, eque Scaurorum prosapia, repulsum a consulatu, quod per Satyram prætermissa Ædilitate consulatum petiisset. Tacitus autem 11. Annal. ait diserte, *nullum fuisse tempus certum petendæ quæsturæ.* Quin ita scribit de quæstura. *Apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratum: Ac ne ætas quidem distinguebatur; quin prima iuuenta Consulatum ac dictaturam inirent.* Et recte dixit *apud maiores.* nam postea certa ætas definita, lege Villia annali. Vnde Ouidius 1. Fast.

Immo nec in aliis magistratibus.

Postea fixit.

Legibus est ætas vnde petatur honos.

Sed quæ fuerit, ambiguum. nam Liuius, dum nimium silet, in nocte nos relinquit. Quidam 27. alij 21. & alij 25. Recte omnes: quippe pro ratione temporum hæc variarunt. Addo etiam, personarum. nam de 27. vt Gracchi, & 29. vt Cato Vticensis, & 31. vt Cicero, non dubium. Quin ex Cicerone, & aliis, ante decennium quam quis militauerit, magistratus petere non potuisse. De 21. Tiberius ipse pro exemplo est; sed venia a senatu petita. De 25. alij docuerunt. Nec omittendum quod Dio 54. ait, inter quæstorios Augustum expendisse quæstorios omnes, & qui 35. annum superassent, si censum haberent, senatores fecisse. Etiam ex quæstoriis tribunos plebis adlegit, qui nondum 40. annum attigissent. Hæc autem omnia pro ratione temporum atque personarum. Nam in tempestate aliud agunt nautæ, aliud in malacia.

Sed quæ sit, incertum apud authores.

Principes legibus soluti.

3 OCCVLTI INLVDERENT.] Lego, *Occulte ei inluderent*: & meo iudicio melius, & verius.

Per coniecturam correctio Taciti.

4 AC TAMEN.] Bene pro *attamen.* Ita prisci. Quod autem dicit initium fastigij, intelligit Cæsares ab his dignitatibus suas magnitudines solitos auspicari; vt hi gradus primi fuerint ad imperij celsitudinem.

Per magistratus Cæsares ad culmen imperij iere.

5 CONGIARIVM PLEBI.] Solebant potentiores, vt iam dixi, aliquid vulgo largiri diebus solennioribus, nobilioribusque vitæ actionibus, vt ineundis nuptiis & magistratibus & sacerdotiis: quod hic author postea nobis demonstrauerit. Et Cæsares in capessendo imperio congiaria dabant. Tertullianus in Apolog. Etiam in *sumenda toga virili.* Dio de Caligula. *Militibus, & plebi iussit dari nummos, quos ipse in sumenda virili toga, non persoluisset.* De priuatis. Plinius lib. 10. epistola, Qui virilem. *Qui*, inquit, *virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam bulen atque etiam a plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios, vel singulos dare.* Vetus inscriptio. *Sanctissimus communicipibus suis, D. D. Quorum dedicatione singulis decurionibus 11. 111. Augustalibus & colonis cœnam dedit.* Et alia. *Impetrato loco ex decreto ordinis, statua fouens memoriam pietatis honorauit, datisque sportulis dedicauit.* Apuleius Apolog. 2. *Placuerat in suburbana villa potius vt coniungeremur, ne ciues denuo ad sportulas conuolarent; cum haud pridem Pudentilla de suo quinquaginta millia nummum in populum expunxisset, ea die, qua Pontianus vxorem duxit, & hic puerulus toga est inuolutus.* Congiarium militibus aliquando etiam imperatores largiebantur, vt post triumphum. Sic Cicero 16. ad Attic. epistola, Cum sciam. *Hæ*, inquit, *congiarium ab Antonio accipere noluerunt, vt hic quidem narrat;*

Congiaria potentiorum.

Diebus solennioribus.

Etiam Cæsarum.

Qui militibus erogabant.

& ei conuicium grande fecerunt, concionantemque reliquerunt. Et illa congiaria plebis & militum, inter modos euertendæ reip. *Cæsar plebi oleum, frumentum, prandia, epulas, viscerationem, pro congiario dedit,* ait Sueton. in Cæsare Iulio cap. 38. militi vero nummos, & agros. Martialis de congiario lib. 8. epigr. 76.

Omnis habet sua dona dies, nec linea diues
*Cessat, & in populum multa * ruina cadit.*
Nunc veniunt subitis lasciua numismata nimbis;
Nunc dat spectatas tessera longa feras;
Nunc implere sinus securos gaudet, & absens
Sortitur dominos; nec laceratur auis.

* Pruina forte: nam postea vocat nimbos.

Quid si secundo versu legatur, *multa pruina cadit?* Nam veluti argenteus imber illa sparsio. Non male tamen *ruina*, quia ruit. vnde Virgil.

Fluctibus oppressos Troas cælique ruina.

id est, fulmine & imbre cadente cœlo. De sacerdotio cuius gratia fiebat plebi liberalitas, Suet. in Claud. *Sestertium octogies pro introitu noui sacerdotij coactus impendere.* Et Tertul. in corona. *Proxime facta est liberalitas præstantissimorum imperatorum. Expungebantur milites laureati.*

Fine anni concessere vita insignes viri, [1] L. Volusius, & Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen præturam egressa. Ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque queis domus illa immensum viguit, primus adcumulator. Crispum equestri ortum loco C. [2] Sallustius rerum Romanarum florentissimus autor, sororis nepotem in nomen adsciuit. Atque ille quanquam prompto ad capessendos honores aditu, Mæcenatem æmulatus, sine dignitate senatoria multos triumphalium, consulariumque potentia anteiit, diuersus a veterum instituto, per cultum & munditias, copiaque & affluentia luxu propior. Suberat tamen vigor animi ingentibus negotiis par, eo acrior quo somnum & inertiam magis ostentabat. Igitur incolumi Mæcenate proximus, mox præcipuus cui secreta imperatorum inniterentur, & interficiendi Posthumi Agrippæ conscius. Ætate prouecta speciem magis in amicitia principis quam vim tenuit. Idque & Mæcenati acciderat: fato potentiæ raro sempiternæ; [3] an satias capit aut illos cum omnia tribuerunt, aut hos, cum iam nihil reliquum est quod [4] * cupiant?

Sallustius simia Mæcenatis.
Sine dignitate dignitates omnes regebat.
Sed vigens animis.
Multi speciem magis quam vim a Principis amicitia tenent.
Quia potētia nutat.
Quia satias capit.
Quia nihil est quod detur, nihil quod capiatur.
* capiant.

1 Lvcivs Volvsivs.] Saturninus scilicet; Sic enim vocat Plinius lib. 7. cap. 48. Cuius familia, tam a Volusiis, quam a Saturninis, & vetus, & nobilis fuit: ideo recte Tacitus subiungit. *Volusio vetus familia.* nam Valerius, qui cum Bruto reges expulit, vocabatur *Volusius*, aut *Voleius*, vt alij volunt. Sed *Volusium* scribit Carolus Sigonius & tutatur. Probus in prænominibus *Volesum* & *Valesium* iungit, & *Volesum Valerium* nominat. De eo, sic Liuius lib. 1. *Spurius Lucretius cum P. Valerio Volusi filio Romam venit.* Et Cicero pro A. Cluentio L. Volusianum *summo splendore hominem* vocat, *& virtute præditum:* Et sane Valeriorum soboles & Messalarum a Volusis. Rutilius de Messala in Itinerario.

Qui Volusi antiquo deriuat stemmate nomen,
Et reges Rutulos, teste Marone, refert.

Quod Tacitus profitetur heic, & Libellus D. Augusti *de Voleso Messala*, qui ait fuisse antiquam familiam. Quod Iuuenalis testatur his versibus Sat. 8.

At vos Troiugenæ vobis ignoscitis, & quæ
Turpia Cerdoni, Volusos, Brutumque decebunt?

Iungit Voluses, & Brutum; quia ambo Consules, primique consulatus initiatores; ideoque peruetusti. De Saturninorum autem prosapia, Cicero vocat pro Planco Cn. Saturninum *ornatissimum atque optimum virum*; eiusque patrem prætorem fuisse memorat. Et Valerius, *Nobilem puerum Saturninum*, lib. 9. cap. 1. anno vrbis conditæ 701. Tertullianus ad Scapulam, meminit vnius *Vigilij Saturnini*, qui primus in Africa, gladium egit contra Christianos; vnde lumina amisit. Quamuis & de nomine *Vigilij* dubitem, num legendum sit *Volusij*. Suet. 38. in Calig. memorat *Aponum Saturninum prætorium virum.* Et de Apono Saturnino Tacitus in historiis. Etiam inter nostros Iurisconsultos Saturninum habemus, qui *Venuleius Saturninus* citatur a Modestino, L. vlt. de custodia & exhib. reorum. Nam & in familia Iurisconsultorum est etiam L. Volusius Metianus, de quo sæpe in Pandectis. Sunt autem Tacito tres Volusij, Saturnini nominati. Primus, de quo hoc loco; quique sub Tiberio decessit, M. Valerio, & M. Aurelio Cotta Coss. Alter sub Nerone, vt tertius. Sunt autem notanda Taciti verba de ista familia; *non egressam Præturam*; cum tamen illa Dictatores, & Consules habuerit sæpe: Quippe Poplicola primus cum Iunio Bruto Consul, filius fuit Volusij Valerij; & ille Consul quartum. Alter Consul etiam, qui contra Hordonium cecidit: Tertius, qui ad lacum Regillum etiam Consul. Et dictatores, qualis fuit M. Valerius anno 260. Quod testatur Liuius 2. Passimque isti Volusij in historiis,

&

& Consules, & Dictatores leguntur. Cur ergo noster scribit *primum in eam familiam intulisse Consulatum istum Volusium?* An intelligit de Saturninis, non de Volusiis, quorum quidam Tribuni pleb. quidam Prætores, nulli Consules? Tamen legimus sub Augusto Vigellium Saturninum Consulem anno vrb. Cond. 741. Sed suffectum M. Valerio Messalæ: ideoque vnus suffectus, ordinarij nulli; vt inter Tacitum & fastos concordiam ineamus. Ad istum autem Volusium pertinet quod scribit Plinius de Macrobus, his verbis. *M. Perpenna, & nuper L. Volusius Saturninus, omnium quos in Senatu sententiam rogauerant, superstites fuere.* Nam ad tertium retulisse non est animus, quia nunquam ille Consul fuit; nec nominatur a Tacito vt Consul, nec Consularis, neque locum habet in Fastis. Ait autem Tacitus nostrum, de quo heic loquitur, *illarum opum cumulatorem extitisse, quibus illa domus viguit immensum.* Itaque ad illum referendum est, quod Nero Senecæ dicebat 14. Annal. *Sed quantum Volusio longa parsimonia quæsiuit, tantum in te mea liberalitas explere non potest?* De secundo qui non L. sed Q. dictus est, & qui sub Nerone fuit, verisimile est loqui Plinium, cum ita scribit lib. 7. cap. 14. *Notum e Cornelia Scipionum gente Volusium Saturninum qui Consul fuit, genitum post sexaginta duos annos.* nam pater eius grandæuus qui superfuerit omnibus quos sententiam rogauerit. Sed mendosus locus est: Quippe Volusij & Saturnini non ex Corneliorum & Scipionum gente; sed ille Volusius Saturninus Consul fuit cum Cornelio ex Scipionum gente imperante Nerone, anno Cond. Vrb. 809. Et hoc innuit Plinius; ideo corrigo verba corrupta, & lego. *Notum, cum Cornelio Scipionum gentis, Volusium Saturninum, qui Consul fuit, genitum post sexaginta duos annos.* vt notet Consulem fuisse cum Cornelio Scipione. Et sane fuit. sed quid si potius ita scriptum? *Notum e Cornelia Scipionum gentis Volusium Saturninum, qui Consul fuit, genitum post sexaginta duos annos.* Vt genitus fuerit ille Volusius ex matre, quæ Cornelia dicebatur, vt mater Gracchorum quoque ex Corneliorum gente? Quod verisimile est. Sed probatio deest. Itaque transeo, & venio ad tertium, de quo Annal. 13. *L. Volusius egregia fama concessit, cui tres & nonaginta anni, spatium viuendi, præceptaque opes bonis artibus, & inoffensa tot imperatorum malitia fuit.* Et ad eum refero quod ait Plinius lib. 11. cap. 38. vbi de profluuio sanguinis. *Profluuium vni fit in naribus homini, aliis nare altera, aliis vtraque, quibusdam per inferna, multis per ora stato tempore, vt nuper Macrino Visco, viro Prætorio, & omnibus annis Volusio Saturnino vrbis præfecto, qui nonagesimum etiam excessit annum.* Nam ad primum Volusium non refero, quia diserte Tacitus scribit, *hunc nostrum vixisse tres & nonaginta annos,* & Plinius, *excessisse nonagesimum annum.* De primo, grandæuum quidem narrat idem author: Sed annos non numerat, quod in isto facit; & conueniunt Plinius & Tacitus. Vnum obiici potest; quod Plinius dicat eum *præfectum vrbi*; quod siluit Tacitus; quamuis Pisonem præfectum vrbi nominauerit lib. 2. Sed interdum hæc dignitatis insignia omittit, vt in Haterio, & Arruntio, & Mamerco Scauro, aliisque. Quod autem addit, *opumque quibus illa familia immensum viguit, primus accumulator:* id scribit, quia opes tempore parantur. Ideo Iuno dicitur θυγάτηρ μεγάλου Χρόνου, id est magni temporis filia. nam non nisi per longa tempora & ætatem longam parantur diuitiæ, quæ tamen momento intereunt.

2 SALLVSTIVS.] Seneca præfat. lib. 3. Contr. *Orationes, inquit, Sallustij in honorem historiarum leguntur.* Macrob. lib. 2, ca. 9. vocat eum *grauissimum alienæ luxuriæ obiurgatorem, & censorem:* quamuis ipse ἄσωτος, & popino, lurcoque ingens. Dio 43. ait grauiter notatum Sallustium, quod cum sociorum prædatores grauiter scriptis perstrinxisset, in id crimen incidit. Tamen fuit a Cæsare absolutus. Nam Numidiæ prædo fuit. *Æmulum Thucydidis* nominat Paterculus. Et Lactantius ait *bene scripsisse; sed male vixisse, & suam sententiam, vitæ prauitate dissoluisse.* Quod verum. Sic vita a scriptionibus dispar. *Patuit eius elegantia multorum reprehensionibus,* ait Gellius lib. 4. cap. 15. *Nec tanta claritas sine inuidia esse potuit.* Varro in adulterio a Milone correptum, & loris disruptum, largitaque pecunia relictum scribit. Sed plus Varro, vita, litteris, & fide dignus illi nocuit, quam Milo. Habuit autem Lenæum Pompeij magni libertum, patroni acrem vltorem; quod de Pompeio male scripsisset. Sed male vixisse, sibi nocuit; recte scripsisse, profuit Reip. & aliis multis.

Sallustius scriptis clarus, vita turpis.

Æmulus Thucydidis.

A Milone loris cæsus.

3 AN SATIAS.] Per interrogatiunculam hæc legi debent. Et dic vbi legeris:

Ὡς ταχεῖά τις βροτοῖς χάρις διαρρεῖ;
Quam velox mortalibus gratia effluit?

Hæc Sophocl. in Aiace. Idque firmatur ex Bibliis. *Omnes morimur, & sicut aqua dilabimur.* 14. cap. 2. Reg. Nam homo bulla. Et Ouidius egregie 2. Met.

—— *sed nulla potentia longa est.*

Ideo Horatius de fluxa mulierum fide ita scribit. —— *heu quoties fidem*
Mutatosque deos flebit & aspera
Nigris æquora ventis
Emirabitur insolens,
Qui nunc te fruitur credulus aurea?

Nam ad fortunam iure traxeris quod de fœminis scribit: quia fortunam fœminam fingunt & ita pingunt. Et hercle illæ Principum satietates mirandæ, quas paucis aut nullis detegunt, nisi quibus familiaritate, aut consilij societate, aut odij vicinitate iunguntur, aut alio vinculo.

4 CVPIANT.] Lego, *capiant*; cum dixerit supra: *aut illos qui omnia tribuerunt.* nam sunt contraria, *tribuere*, & *capere:* & magis est, *capere*, quam *cupere*. *Capere cum effectu* dicunt Iurisconsulti L. 4. de verb. signif. noster istas antitheses frequentes habet, in quibus tamen multa sunt menda, quæ correximus in isto authore.

Sequitur Tiberij quartus, Drusi secundus consulatus patris atque

filij [1] collegio insignis. Nam biennio ante, Germanici cum Tiberio idem honor neque patruo lætus, neque natura tam connexus fuerat. Eius anni principio Tiberius quâsi firmandæ valetudini in Campaniam concessit, longam & continuam absentiam paulatim meditans, siue vt, amoto patre, Drusus munia consulatus solus impleret. At forte parua res magnum ad certamen progressa præbuit iuueni materiem apiscendi fauoris. [2] Domitius Corbulo prætura functus de L. Sulla nobili iuuene questus est ad senatum, quod sibi inter spectacula gladiatorum [3] loco non decessisset. Pro Corbulone ætas, patrius mos, studia seniorum erant: contra, Mamercus Scaurus, & L. Arruntius, aliique Sullæ propinqui nitebantur: certabantque orationibus, & memorabantur exempla maiorum, qui iuuentutis inreuerentiam grauibus decretis notauissent: donec Drusus apta temperandis animis disseruit, & satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui [4] patruus simul ac vitricus Sullæ, & oratorum ea ætate vberrimus erat. Idem Corbulo [5] plurima per Italiam itinera fraude mancipum, & incuria magistratuum interrupta, & imperuia clamitando, executionem eius negotij libens suscepit. quod haud perinde publice vsui habitum, quam exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus, & [6] hasta sæuiebat.

Iuuentutis arrogantia a senibus arguenda.

Nimia sedulitas turbat Remp.

1 COLLEGIO INSIGNIS.] *Collegium tres faciunt*, aiunt nostri Iurisconsulti, L. prætor. §. si quis. de vi bon. rapt. L. Neratius. de verb. signif. Sed heic duo tantum, collegium faciunt. Verum apud Iurisconsultos; *Collegia, sunt corpora siue artificum, vt pictorum, fabrorum; siue operariorum, vt nauiculariorum; siue nationum, vt Iudæorum.* At heic sunt societates magistratuum, vt Senatorum, Quæstorum, Pontificum, Augurum, quæ inter duos consistere possunt; vt inter duos Consules, qui ideo collegæ dicuntur. Et ita Iurisconsultus L. Collegarum. de verb. signif. *Collegarum appellatione censentur, qui sunt eiusdem potestatis.*

Collegium 3. faciunt. Quid Collegia apud Iurisconsultos. Artificum. Nationum. Magistratuum.

2 DOMITIVS CORBVLO.] Vir ingenio acer, corporis robore præstans, magnus Senator, Imperator summus. De eius corpore sunt versus Iuuenalis Sat. 3.

Quis Domitius Corbulo. Eius virtutes.

Corbulo vix ferret tot vasa ingentia, tot res
Impositas capiti, quas recto vertice portat
Seruulus infœlix.

Hæc de corpore. At de eius animi viribus, noster lib. 15. & satis ampliter de militari arte libris sequentibus. Eius stratagemata refert Iulius Frontinus, plerisque locis, vt lib. 2. & lib. 4. nominaturque inter authores a Plinio lib. 6. vt litteratum fuisse intelligas. Ad eum istud pertinet: *Dolabra* (id est *operibus*) *hostem vincendum*. Frontinus lib. 4. Stratag. cap. 19. Seneca autem, non cad. iniur. eius mentionem facit, dum ait *Corbulonem, generum Nasonis*, (id est Ouidij Nasonis) *Fidium Cornelium solitum vocare struthionem depilatum.* Certe quæ de illo tradunt authores, magna sunt & miranda; fœlixque si alium principem quam Neronem habuisset, a quo trucidatus est turpiter & infideliter. Et vt eius matrem non prætercam, ita de ea Plinius 7. cap. 5. *Vestilia, C. Herditij ac postea Pomponij atque Orphiti clarissimorum ciuium coniux. Ex his, quatuor partus enixa. Sempronium septimo mense genuit, Suillium Rufum vndecimo, Corbulonem septimo, vtrumque consulem; postea Cæsoniam C. Principis vxorem octauo. In quo mensium numero, genitis, intra quadragesimum diem maximus labor grauidis.*

Corpore ingens vt animo.

Fœlix si alium principem habuisset.

3 LOCO NON DECESSISSET.] Præceptum Dei est ad Iudæos: *Coram cano capite consurges. c. 20. Leuit.* Et pro maledictione summa, Baruch 4. *Adduxit gentē super eos qui non sunt reueriti senem.* quod fluxit ad Paganos, quibus venerabile nō minus caput senū: honos illis in via, honos in conuiuio, honos in consilio, honos in omnibus: Idque tam apud Græcos, quam Latinos. De Græcis Gellius lib. 2. cap. 15. de Latinis Valerius lib. 2. cap. 1. *Inuitati*, inquit, *ad cœnam, diligenter quærebant quinam eo conuiuio essent interfuturi, ne senioris aduentum discubitu præcurrerent, sublataque mensa, priores consurgere, & abire patiebantur.* Ex quibus apparet; cœnæ quoque tempore, quam parco, & quam modesto sermone, his præsentibus soliti sint vti adolescentes. Valer. de matr. ritu. *Senectuti iuuentus ita cumulatum & circunspectum honorem reddebat, vt tanquam adolescentum, maiores natu, communes patres essent.* Iuuenalis.

Cano capiti assurgito.

Honos senibus apud paganos.

Tam apud Græcos quam Latinos.

Credebant hoc grande nefas, & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non assurrexerat.

Ideo noster adiicit. *Pro Corbulone ætas, patrius mos, studia seniorum erant.* nam Callistratus I. C. scribit in L. semper. de iure immunit. *Semper in ciuitate nostra, senectus venerabilis fuit. maiores enim nostri, eundem pæne honorem senibus, quem magistratibus, tribuebant.* Ita in libro Prouerb. *Corona dignitatis senectus, quæ in viis reperitur.* Id est, illa corona reperitur in viis vrbium bene institutarum; per quas qui

Senectus corona dignitatis. Expicatur: liber Prouerbiorum.

graditur homo senex, salutatur. Et eodem cap. 20. *Exultatio iuuenum, fortitudo virorum, & dignitas senum canities.* Sic Synesius 1. de prouid. *ait Ægyptios senibus de via & de subsellio decedere.* Est enim in illa decessione magnus honos. Plaut. in Trinum.

Apud Ægyptios venerandi senes.

Decedã ego illi de via, de semita, de honore populi.

Via cessio.

Augustus, ait Sueton. 43. *spectandi confusissimum & solutissimum morem correxit, ordinauitque, motus iniuria Senatoris, quem Puteolis per celeberrimos ludos, consessu frequenti, nemo receperat.* Augebat autem crimen Syllæ; quod vir Prætorius esset Corbulo. Arnob. 7. contr. gent. *Si quisquam viso potentissimi nominis, atque authoritatis viro, via decedat, assurgat, caput reuelet, vehiculoque desiliat, tum deinde salutet.* Quod magistratibus faciebant Romani. nam Sueton. 3. in Tiber. *Solebat assurgere, & decedere de via magistratibus.* Et Seneca epist. 64. *Si Consulem videro, aut Prætorem, equo desiliam, caput aperiam, semita cedam.* Et idem eleganter vbi de magnis viris, epist. 65. *Tantis nominibus semper assurgo.* Papinius lib. 1. Theb. alludit ad hunc morem, his versibus.

Assurrectio. *Capitis nudatio.* *Vehiculi abdicatio.* *Salutatio.*

—— trepidusque assurgit honori
Numinis, & recto decedit limite cæli.
Inferior volat vmbra Deo.

Nec tantum is honor in publico, sed & in priuato. Saluianus de Prouid. Dei 3. *Intra ianuas non modo illustrium potestatum, sed etiam præsidum aut præpositorum non omnes passim intrare præsumunt, nisi quos aut iudex vocauerit, aut negotium traxerit, aut ipsa honoris proprij dignitas introire permiserit.* Assurgere autem honoratis viris solebant. Et Dio scribit 36. Acilium consulem iussisse Lucij Luculli sellam, qui tum Prætor erat, confringi, quod ei non assurrexisset. Sed Lucullum ea de re nullo modo commotum de iure cum suis collegis respondisse. Sic Sueton. in Claud. cap. 6. *Spectaculis aduenienti assurgere, & lacernas deponere solebant.* nam Christo Saluatore Hierosolymam intrante, vestimenta deponebant. Et ita accipe locum Tertulliani libro de Orat. *Quosdam positis penulis, orationem facere*, ad maiorem reuerentiam. Cape etiam Plutarchum qui Catoni aduenienti strauisse vestimenta scribit. Ita orantes Pagani faciebant. Et hic honor magistratuum, nomen est, cuius debitores sumus omnes. Non omitto hanc vestis depositionem, etiam apud Francos in vsu esse. Quippe vassalus vbi domino fidem & homagium præstat, deposito pallio & pileo, ense & calcaribus, & de geniculis iunctisque manibus in pura tunica ad reuerentiam maiorem solennia fidelitatis verba pronuntiat. Nos dicimus, *Faire hommage en pur corps.* Sed hæc extra Annales Taciti.

4 PATRVVS AC VITRICVS SVLLÆ.] Nota heic, Mamercum patruum ac vitricum Sullæ. Sed contra, nota olim Cornelium Sullam vitricum Mamerci apud Plin. lib. 30. cap. 14. nam filius M. Æmilij Scauri, qui princeps Senatus dictus est, habuit Sullam vitricum; de quo ita Plinius, vbi de Scauri theatro. *Non patiemur duos Caios, vel duos Nerones, ne hac quidem gloria famæ frui: Docebimusque etiam insaniam eorum victam priuatis opibus M. Scauri; cuius nescio an Ædilitas maxime prostrauerit mores ciuiles, maiusque sit Syllæ malum tanta priuigni potentia, quam proscriptio tot millium.* nam Sulla turpis crudelitate, Scaurus vero luxu, & prostrata castitate. Hic autem Mamercus Scaurus & Sullæ vitricus est is de quo Plin. 1. cap. lib. 37. *Dactylothecam primus omnium habuit Romæ priuignus Syllæ Mamercus.* Et a Tacito vocatur, *opprobrium & dedecus maiorum.* & lib. 6. Annal. *Insignis*, inquit, *nobilitate & orandis causis, vita probrosus.* Nec omittendum Mamercum vitricum fuisse parentis loco Sullæ, priuignumque Sullam fuisse loco filij. Et affectu paterno aliquando priuignos vitrici priuignasque persequi, vt in L. 15. de neg. gest. D. & §. adfinitatis. & §. socrum. Inst. de Nupt. & L. Aristo. de nupt. D. Quod Phocylides firmat & Philo Iudæus. Ideo Ouidius ita de priuigna in Ponto.

Nam tibi quæ coniux, eadem mihi filia pæne est:
Et quæ te generum, me vocat illa virum.

Id est, vxor mea.

5 PLVRIMA PER ITALIAM ITINERA.] Dio scribit, Corbulonem magistratibus & Senatui molestum fuisse, quod frequenter de istis itineribus quereretur: Verum sub Caligula, eam ob rem, Consulatum meruit; sub iniquo principe. Fuit autem veteribus Romanis magna itinerum cura. Nam lex Viaria Sempronij nota est, lata a Caio Sempronio; Q. Cæcilio Metello Balearico, & Tito Quintio Coss. qua cautum erat, vt viæ Italiæ munirentur, lapidibusque milliaria discernentibus notarentur, pontibusque struerentur. Plutarch. in Gracch. & Dio lib. 53. Cum vero Augustus videret neglectas vias, & itinera; curauit, vt a patribus propriis sumptibus reficerentur. Et Flaminiam ille desumpsit sibi quam reficeret; quod præstitit. vnde illa statua supra aras, in ponte Tiberis, & Arimini. Est & ad hanc rem in nostri iuris centonibus L. Ædiles. de via publica; in qua non est legendum, *Et quæ*, sed *Vt quæ secundum ciuitates sunt viæ vtiq. adæquarẽtur, & effluxiones non noceant domibus, & pontem faciant vbicunque oportet.* Quæ lex est Papiniani. Scribit autem Liuius lib. 41. in fine, *Q. Fuluium Flaccum, & Aulum Posthumum Albinum Censores, primos omnium, vias silice sternendas in vrbe, & extra vrbem glarea substernendas, marginandasque locauisse.* Sed de viis sternendis heic non agitur. Imo de imperuiis & præruptis & clandestinis itineribus, quibus merces illicitæ a redemptoribus ad hostes transferebantur, vt oleum, vinum, liquamen, siue garum & oxygarum, arma, ferrum, cotes, sales. Ideo littora & itinera custodiebantur. Tit. de littorum & itiner. custod. 12. Cod. Et in Gallia leges sunt ne ad vicinas gentes species nostræ deportentur. Hi autem qui conducunt, dicuntur redemptores viarum, vt redẽptores operum. nam Festus ait *eos, qui quid præbendum, vendumque conduxerunt, redemptores dici.* Ita redemptores pontis, L. penult. D. locati. *Redemptor huius pontis*, inquit, *portorium exigebat.*

Corbulo molestus, quod probe munere fungeretur. *Tamen inde sibi adsciuit consulatum.* *Sub iniquo etiã principe.* *Sic iniquis etiam virtus agnoscitur.* *Viaria lex Sempronij.* *Vt viæ munirentur.* *Lapidibus notarentur.* *Pontibus struerentur.* *Inde Sempronio statua.* *Et supra aras.* *In ponte Tiberis.* *Qui primi in vrbe vias strauerunt.* *Redemptores viarum.* *Et operum.* *Et pontium.*

6 HASTA SÆVIEBAT.] Loquitur de

Tacitus interpretatus.

mancipibus, ſeu redemptoribus: qui quia conductas operas non præſtiterant, aut vias recte, apte, & vtiliter non muniernt, a Corbulone inſectabantur, tam pecuniarum, quam famæ iactura, & pignoribus captis. Accipio autem heic pecuniam, pro bonis, vt Iuriſconſulti qui nomine pecuniæ omnes res, tam mobiles, quam res ſoli complectuntur, & tam corpora, quam iura. L. pecuniæ. de verb. ſignif. D. Ait autem, *in pecuniam atque famam:* vt non modo ciuiliter, ſed & criminaliter, omnibuſque viis ſit redemptores inſequutus. Et heic haſta capitur pro auctione publica, quam Tertullian. in Apolog. *haſtarium* vocat, cum dicit. *In haſtario vectigales habetis.* Et idem eodem. *Sub eadem voce præconis, ſub eadem haſta, ſub eadem annotatione Quæſtoris diuinitas addicta conducitur.* Dicam alibi de illa haſta, vbi vnum addidero: proprie hoc verbo vſum in fraude mācipum. Nam hæc fiſci erāt. Inde tit. de iure haſtę fiſcalis, Cod. Sub corona captiui, ſub haſta res fiſci. Haſta venalitatis iudicium.

Pecunia pro bonis.
Vt apud Iuriſconſultos.
Haſtarium.

Neque multo poſt miſſis ad ſenatum literis Tiberius motam rurſum Africam incurſu Tacfarinatis docuit, iudicioque patrum deligendum proconſulem, gnarum militiæ, corpore validum, & bello ſuffecturum. quod initium Sext. Pompeius agitandi aduerſus M. Lepidum odij nactus, vt ſocordem, inopem, & maioribus ſuis dedecorum, eoque etiam[1] Aſiæ ſorte depellendum incuſauit, aduerſo ſenatu, qui Lepidum mitem magis quam ignauum, [2] paternas ei anguſtias & nobilitatem ſine probro actam, honori * quam ignominiæ habendam ducebat. Igitur miſſus in Aſiam. Et de Africa decretum vt Cæſar legeret cui mandanda foret. Inter quæ Seuerus Cæcinna cenſuit, ne quem magiſtratum, cui prouincia obuenisset, [3] vxor comitaretur: multum ante repetito, concordem ſibi coniugem, & ſex partus enixam: ſeque quæ in publicum ſtatueret domi ſeruauiſſe, cohibita intra Italiam, quanquam ipſe * pluris per prouincias quadraginta ſtipendia expleuiſſet. *haud enim fruſtra placitum olim, ne fœminæ in ſocios, aut gentes externas traherentur. ineſſe mulierum comitatui quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen ad ſimilitudinem barbari inceſſus conuertant: non imbecillem tantum, & imparem laboribus ſexum; ſed ſi licentia adſit, ſæuum, ambitioſum, poteſtatis auidum, incedere inter milites, habere ad manum centuriones:* [4] *præſediſſe nuper fœminam exercitio cohortium, decurſu legionum: cogitarent ipſi quoties repetundarum aliqui arguerentur, plura vxoribus obiectari: his ſtatim adhæreſcere deterrimum quemque prouincialium: ab his negotia ſuſcipi, tranſigi:* [5] *duorum egreſſus coli, duo eſſe prætoria, peruicacibus magis & impotentibus mulierum iuſſis, quæ Oppiis quondam, aliiſque legibus conſtrictæ, nunc vinclis exolutis, domos, fora iam & exercitus regerent.*

* potius quam
* pluries

Nobilitas proba, licet pauper, honoranda, non deſpicienda.
Magiſtratus vxor non ſequitur iturum in prouincias.
Mulier impar laborib. corpore imbecillis, tamē ſæua, ambitioſa, poteſtatis auida dominatur.
Molles armis imperant & exercitibus fœminæ temporibus corruptis.

1 ASIÆ SORTE.] Atqui de Aſia heic non agebatur, ſed de Africa. Nota ergo aut in ſcriptura vitium, aut exemplum quod pro ſententia, aliud quiduis quod e rep. eſſet, libere dici poſſet; etiam ſi ad quæſtionem propoſitam non faceret. Quod notauit noſter in Hortalo lib. 2. *Non ideo a maioribus conceſſum eſt egredi aliquando relationem, & quod in commune conducat, loco ſententiæ proferre.* Et cum apud Gellium lib. 18. ſic de Cn. Lentulo ſcribatur. *Per incertum ſtolidiorne eſſet, an vanior.* Et de Cn. Cornelio Scipione, Valerius. *Cui cum Hiſpania prouincia obueniſſet, Senatus ne illuc iret edixit, quod recte facere neſciret.* Val. lib. 6. c. 3. Sed Lepidus heic, plene ſuum decus habuit, cum *mage mitem, quam ignauū,* Senatus illum iudicauerit. *Ignauus eſt qui ſegnis, torpidus, effœminatus, & ſine ingenio.* Verr. Flaccus.

2 PATERNAS ANGVSTIAS.] Quia patri curta res familiaris. Et Tacitus infra memorat, *Lepidum patienter tuliſſe paupertatem, & tandem ad infinitas opes perueniſſe.* Quem vnum fuiſſe natura bonum inter Senatores Dio memorat, elogio non indecoro. nec miru ſi Sextus Pōpeius ita in Lepidum ſæuierit; cum de Scipione & Aſello ita ſcribat Lucillius.

Scipiadæ magno improbus obiiciebat Aſellus,
Luſtrum illo Cenſore malum infœlixque fuiſſe.

3 VXOR COMITARETVR.] Fœminarum enim vulgare crimen, & morbus argentagina. Et vxores Proconſulum, & Præſidum, ita male audiebant. Sic Iuuenal. Sat. 8.

Si tibi ſancta cohors comitum, ſi nemo Tribunal
Vendit Acerſicomes; ſi nullum in coniuge crimen:
Nec per conuentus, & cuncta per oppida curuis
Vnguibus ire parat, nummos raptura Celæno.

Vocat harpyas, illas Proconſulum vxores. Sic accipio Martialis epigramma.

Fœminæ auri appetentiſſimæ.
Celæno rapax mulier.

Gentibus

Gentibus in Libycis vxor tua, Galle, notatur
Immodicæ fœdo crimine auaritiæ;
Sed mera narrantur mendacia, non solet illa
Accipere omnino; quid soles ergo? dare.

Explicatur Martialis.

id est porrigere, vt L. cum vir. ad l. Iuliam, de adult. Cod. *Viris porrecturaquod cupiatur.* Notat enim vt impudicam & auaram. Et ait *omnino*, id est omnia, & ab omnibus, & passim accipiens: quod interpretari debet ex Iurisconsulti Vlpiani verbis, L. solent. de offic. Proconf. & legat. D. qui de hac magistratuum rapacitate ita scribit. *Valde inhumanum esse ab omnibus accipere, sed passim vilissimum, & omnia auarissimum.* Adiicit autem Iurisconsultus. *Proficisci autem proconsulem, melius quidem est, sine vxore, sed & cum vxore potest. Sciat tamen Senatum, Cotta & Messala Coss. censuisse futurum, vt si quid vxor eorum, qui ad officia proficiscuntur, dereliquit, ab ipsa ratio, & vindicta exigatur.* Quid ait, *Cotta & Messala* Coss.? Certe noster author heic ad consulatum refert, quartum Tiberij, & secundum Drusi filij eius, anno Vrb. Cond. 784. An quod in cognitione Pisonis & Plautinæ vxoris, Cotta & Messala Consulibus fuerit de isto crimine antea tractatum? Plancina enim mulier impotens, & auara, donis & muneribus, prouinciam pessimo cuique obnoxiam fecerat. Sed an id Tacito omissum, quod de maioribus criminibus, vt de morte Germanici, tunc Senatus in Pisonem censuisset? minime, quippe ita si esset, Valerius Messala (quo Consule res erat decisa) rursus in disquisitionem non adduxisset; quod heic facit. nec Cæcinna senator Senatusconsultum omisisset, cuius irrita fuit, & cassa sententia: immo nec Senatus author fuisset eludendæ sententiæ Cæcinnæ. Et certe nondum de hac re fuisse Senatusconsultum factum, palam est. Ac neque Cotta, & Messala Coss. neque post Tiberio & Druso. Quod satis innuit noster, sed postea & sub Cornelio Cethego, & Visellio Varrone Consulibus, C. Silio & Galla vxore, repetundarum accusatis. *Messalinus Cotta*, inquit Tacitus, *censuit cauendum Senatusconsulto, vt quanquam insontes magistratus, & prouincialibus vxorum criminibus nescij, perinde quam suis, plecterentur.* Nos certe Vlpianum celebrem Iurisconsultum Lethæo poculo propinasse putamus. nam quod Cuiacius refert, legendum forte, *Cotta Messalino consulente*: non admittitur hæc loquendi forma, & Iurisconsulti locus nimium diserte scriptus est. Cæterum gratissimus est, semperque fuit, coniugum bene conuenientium comitatus, & contra fortunæ asperitates, magnum medicamentum. Sic vxor Hannibalis apud Silium.

Quid omnino Iurisconsultis. — *Iurisconsultus lapsus in historia.* — *Qui excusari non potest.* — *Nam a Tacito conuincitur.* — *Comitatus coniugum gratus.* — *Hannibalis vxor apud Silium.*

Me ne oblite tua nostram pendere salutem
Abnuis inceptis comitem? Sic fœdera nota,
Primitiæque tori? gelidos ne scandere tecum
Deficiam montes, coniux tua? Crede vigori
Fœmineo: castum haud superat labor vllus amorem.
Sin solo aspicimur sexu; sexumque relinquis;
Cedo equidem, nec fata moror.

Papinius Achilleid. 4. in fine.

Catonis Martia.

Quin age duc comitem. Cur non ego Martia tecum
Signa feram?

Et idem ad Claudiam vxorem.

Sed satis hoc, coniux. satis hoc dixisse, creauit
Me tibi, me socium longos adstruxit in annos.

Et Virgil. 2. Æneid.

Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum.

Ouid. 1. Trist. el. 3.

Te sequar & coniux exulis exul ero.

Claudianus 3. de Laudib. Stiliconis ad hæc allusit. ——— *Stilico tua sæpius ornet*
Limina, teque simul rediens in castra reducat.
Hunc bellis comitare fauens, hunc redde togatum
Consiliis.

Et sane, vt de Abiis scribit Strabo, lib. 7. *Qui vitam cælibem ac sine coniugio agit, imperfectam vitam agit & dimidiatam.* Et Homerus Protesilai domum, quia foret absque coniuge, dimidiatam vocat. δόμος ἡμιτελής. Tamen sunt antiquitatis quædam vestigia, quibus paret olim Romanos vxores secum duxisse, vt Alliæ vxoris Titi Labieni quæ comitata est eum apud Aruernos, & ibi decessit. D. tamen Hieronymus ad Eust. de virg. seru. ita scribit. *Nemo miles pergit ad prælium cum vxore.* Sic Moyses Deuteron. 3. *Dominus Deus vester, dat vobis terram hanc, in hereditatem. Expediti, præcedite fratres vestros, filios Israel, omnes viri robusti, absque vxoribus, & paruulis, atque iumentis.* Seneca lib. 9. Controu. 2. *In hoc te cum vxore non misimus.* Alloquitur Flaminium Prætorem rapacissimum. Et sane Sulpitius in Dial. de Mirac. D. Martini; ita eum facit loquentem. *Contemptibilem reddit exercitum, si virorum cohortibus, turba fœminarum misceatur. miles in acie, miles pugnet in campo; mulier se intra murorum munimenta contineat: habet & illa gloriam suam, si pudicitiam seruarit: cuius hæc prima virtus, & consummata victoria, non videri. Sunt hæc impedimenta, non expeditiones.* Noto autem etiam Augustum adeo seuere disciplinam militarem exercuisse, vt non permitteret, legatos vxores interuisere, nisi grauate, & hibernis mensibus. Suetonius in August. cap. 22. Licet ille tam seuerus, sæpe comite Liuia, Orientem & Occidentem peragrauerit. quod Drusus lib. 1. militibus exprobrat. Nec prætereo; vxores, vsque ad portam, non vltra, comitatas maritos exeuntes in prouincias. Sic enim Seneca Controu. 2. lib. 9. *Hic est Flaminius, qui exiturus in prouinciam, vxorem a porta dimisit. Nam vlterius prodiisse turpe.* Sed hæc vetere Rep. postea inuersi mores, & subuersi. Quippe ita Virgil. Eclog. 10.

Ad prælium sine vxore. — *Sine vxoribus in castris legati Romani sub Augusto.* — *Tamen cum Liuia ille in prouinciis.*

——— *tua cura Lycoris*
Perque niues aliū, perque horrida castra secuta est.

4 PRÆSEDISSE NVPER.] Hæc in Agrippina damnabat Tiberius lib. 1. Sed quæ heic memorat de Plancina, Pisonis vxore, damnat Dio 59. in Cornelia Caluisij Sabini sub Caligula. Et fuit etiam mulier quædam, quæ in castris stuprum passa sit a militibus. quod scribit Valerius. Adeo curiositas pudicitiæ infesta est. vt in Dina, Genesis 34. Et quid mulier in castris, nisi belli dedecus?

5 DVORVM EGRESSVS COLI.] Egredientem enim Prætorio ducem comitabantur; & vti in vrbe magistratuum comitatus insignis, ita in castris; in quibus, ni fallor, suas

Duorum salutationes in castris.

Officia castrensia comitata ducem.

salutationes mane exercebant, & etiam vespere. Sueton. in Aug. cap. 60. *Prouincias peragranti* (scilicet Augusto) *quotidiana officia, togati, ac sine regio insigni, more clientum, reges socij præstiterunt.* Sic Liuius lib. 39. de Consulibus in vrbe. *Postquam lictorem in vestibulo, turbamque consularem, & Consulem ipsum conspexit, prope exanimata est.* Nam vt Consulares Consulem, ita ducem Castrensia officia comitantur. Et post ducem salutatum oportebat etiam ducis vxorem salutare: ideo duorum egressus colebantur. quod verum est.

Consul Messalinus pro vxoribus ducendis in prouincias verba facit.

Paucorum hæc adsensu audita plures obturbabant. neque relatum de negotio, neque Cæcinnam dignum tantæ rei censorem. mox Valerius Messalinus, [1] cui parens Messala, ineratque imago paternæ facundiæ, respondit: [2] * *Multa * duritie veterum [3] melius & lætius mutata. Neque enim, vt olim, obsideri vrbem bellis, aut prouincias * hostilis esse, & pauca fœminarum necessitatibus concedi, quæ ne coniugum quidem penates, adeo socios non onerent: cætera promiscua cum marito: nec vllum in eo pacis impedimentum. bella plane accinctis obeunda, sed reuertentibus post laborem [4] quod honestius, quam vxorium leuamentum? At quasdam in ambitionem, aut auaritiam prolapsas. Quid? ipsorum magistratuum nonne plerosque varijs libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in prouinciam mitti. corruptos sæpe prauitatibus vxorum maritos, num ergo omnes cælibes integros? placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus Reip. postulantibus: remissum aliquid postea, & mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignauiam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si fœmina modum excedat. Porro ob vnius, aut alterius imbecillum animum, male eripi maritis consortia rerum secundarum aduersarumque: simul sexum natura inualidum deseri, & exponi [5] suo luxu, cupidinibus alienis: vix [6] præsenti custodia manere inlæsa coniugia; quid fore, si per plures annos in modum dissidij obliterentur? Sic obuiam irent iis quæ alibi peccarentur, flagitiorum vrbis meminissent.* Addidit pauca Drusus de matrimonio suo. Nam principibus [7] adeunda sæpius longinqua imperij. Quoties diuum Augustum in Occidentem, atque Orientem meauisse comite Liuia? se quoque in Illyricum profectum, &, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper æquo animo, si ab vxore charissima, & tot communium liberorum parente diuelleretur. Sic Cæcinnæ sententia elusa.

* Vertenda multa
* ab duritie veterum in melius
* hostiles esse.

Viri culpa est si vxor peccet.

Principes comitibus vxoribus comeát.

1 Cvi parens Messala.] Dixi de eo supra lib. 1. & lib. 2. sed, an de industria vocat heic filium Messalæ, vt eius eloquentiam, quasi successionis iure, ad eum deuolutam notet? an vt discriminet ab aliis Valeriis? Quippe inter Valerios, Poplicolæ, Flacci, Læuini, Potiti, omnes in vetere Republica celebres, magnisque imaginibus magni.

Cur Tacitus addat filium fuisse Messalæ.

2 Mvlta dvritie vetervm.] Synesius ait epistola 57. *Multas res necessarias tempus adinuenisse, & correxisse.* [illegible], inquit ille. Quod est verum: Quippe ætas tota in vertigine est, indurat, emollit, firmat, diruit, *mutat quadrata rotundis*, ait poeta.

Tota natura in varietate.

3 Melivs et lætivs mvtata.] Lego, *in melius*. Et ita scriptum fuit a Tacito. nam in vltima littera verbi, *veterum*, illud *in*. Apuleius. *Altum soporem descenderat.* pro *altum in soporem descenderat.*

Tacitus correctus.

4 Qvod honestivs.] Sic alibi noster dixit. *Nullum aliud probis viris solatium, quam ex matrimonio.* Et in Alexio Comneno istud firmat Nicetas, cum ait, *maritos sapientes, plenam fœlicitatem indicare in humanis rebus, inculpatam habere cum vxoribus viuendi societatem.* Quod certe verum est; libidinum hircis licet aliter sentientibus, & deteriora olentibus.

Solatia ex matrimonio.

5 Svo lvxv.] Quid hæc sibi volunt? ausculto. nam veri sensus, nec vola, nec vestigium vllum est. Lego autem, *Exponi in suo luxu cupidinibus alienis.* Nam sic vsitatum Tacito qui in oppositis ludit frequens, vt docui supra. opponit enim alienum suo luxui. Id est; tum demum cum suo luxu ciuitas ipsa stagnaret, & periret, non se amplius sustinens, cupidinib. alienis vxores relinquere. Quippe ardente luxu, ardent & Veneris flagitia; & in luxu audaciores adulteri; vt fœminæ appetentiores voluptatis. Sic enim Iuuenalis.

Tacitus explicatus.

—— *ad quas nam Claudius aras?*

Cecinit hæc poeta omnia luxu profligante. Lego autem, *in suo luxu*, quod vltima syllaba verbi *exponi*, illud, *in*, comprehendat.

6 Præsenti cvstodia.] *Mariti vxorum custodes*, ait Cicero pro Muræna. *Mulieres propter infirmitatem consilij, maiores in potestate tutorum esse voluerunt. hi inuenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur.* Loquitur

Mariti custodes vxorum.

quitur enim de maritis, quibus plerumque vxores imperant; vt Messalina Claudio; immo & Terentia ipsi Ciceroni, qui sua vulnera sub aliorum personis ridebat. habuit enim Terentiam pro flagello. Sic Plautus aptissime in Casina.

—— quod me tanto vir opere orabat meus,
Liberæ ædes vt sibi essent, Casinam quo deduceret,
Nunc adeo nequaquã arcessam, ne qua ignauissimis
Liberi loci potestas sit vetulis veruecibus.

Sed hanc tutelam sustulit postea Claudius Imperator. Cato in Liuio lib. 34. *Maiores nostri nullam, ne priuatam quidem rem, agere fœminas sine authoritate voluerunt; in manu esse parentum, fratrum, virorum. nunquam saluis suis exuitur seruitus muliebris.* Et custodiam tutelam appellat. Sic in Francia mulieres nobiliores olim maritos vocabant, suos *Barones*, id est *custodes*. Vt in Flandrorum veteri historia, vbi de rege Ludouico VIII. apud Anglos detento, quem sibi auxilio futurum acciuerant. Ita accipe epigram. Martial. lib. 10. epigr. 69.

Tutela custodia dicta.

Apud Romanos.

Etiam apud Francos.

Biro custos apud Francos.

Testimonia in authoribus.

Custodes das Paula viro, non accipis ipsa.
Hoc est vxorem ducere Paula virum.

Et Plautus in Aulul.

Quem quondam Ioui Iuno custodem dedit.

Alij tamen custodes dabantur mulieribus, de quibus dicam, vbi de Messalinæ custodia agendum erit.

7 ADEVNDA SÆPIVS LONGINQVA IMPERII.] Vt Augusto & Traiano & Hadriano, & M. Aureliano Imperatoribus. Ideo ita scripsit Florus, istius temporis poeta.

Ego nollem Cæsar esse,
Ambulare per Britannos,
Scythicas pati pruinas.

Et respondet Cæsar.

Ego nollem Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.

Et veteri Rep. nullus erat vxorum comitatus: sed abeuntes viros in prouincias ad portam vsque ciuitatis, vt dixi, prosequuntur, non vlterius procedebant, sed statim reuertebantur domum custoditur æ & liberos: quod Horatius de Regulo scribit od. 5. lib. 3. Et Seneca quadam Controuersia, vt dixi supra. Quod locum habuit vigente Rep. veteri. Postea & ea occidente Pompeius vxoris comitatum habuit, quam tamen in Lesbo reliquit. Plutarchus in eius vita. Et Augustus Liuiam duxit comitem bellorum & peregrinationum, vt Germanicus suam Agrippinam. Inde militaris disciplinæ exitium & totius imperij Romani.

Et proximi senatus die, Tiberius per literas castigatis oblique patribus, quod cuncta curarum ad principem reiicerent, M. Lepidum & Iunium Blæsum nominauit, ex queis proconsul Africæ legeretur. Tum audita amborum verba, intentius excusante se Lepido, cum valetudinem corporis, [1] ætatem liberum, nubilem filiam obtenderet; intelligereturque etiam, quod silebat, auunculum esse Seiani Blæsum, atque eo præualidum. Respondit Blæsus speciem recusantis, sed neque eadem adseueratione, & consensu adulantium auditus est. Exin promptum, quod multorum intimis questibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impune probra, & inuidiam in bonos excitandi, [2] arrepta imagine Cæsaris: libertique etiam ac serui, patrono vel domino [3] cum voces, cum manus intentarent, vltro metuebantur. Igitur [4] C. Cestius senator disseruit; [5] *Principes quidem instar deorum esse,* [6] *sed neque a diis nisi iustas preces supplicum audiri: neque quenquam in Capitolium, aliave vrbis templa perfugere, vt eo subsidio ad flagitia vtatur. Abolitas leges, & funditus versas, vbi in foro, in limine curiæ ab Annia Rufilla, quam* [7] *fraudis* * *sub iudice damnauisset, probra sibi & minæ intendantur, neque ipse audeat* [8] *ius experiri, ob effigiem Imperatoris oppositam.* Haud dissimilia alij, & quidam atrociora circunstrepebant: precabanturque Drusum, daret vltionis exemplum, donec accitam conuictamque attineri [9] publica custodia iussit.

Potentioribus ne te misceas.

* sub indice

1 ÆTATEM LIBERVM.] Lege, *Ætatem, liberos, tum nubilem filiam obtenderet. Ætatem,* quod ille ætate esset grauis: *liberos*, quod minores, & plures haberet, quibus pro custode esset: tum *nubilem filiam*, cui maritum quærere deberet. Hoc enim parentum votum & vetulorum, vt de vita migraturi locabiles filias maritis relinquant. Cicero post reditum. *Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam qui cuique liberi? Mihi vero & propter indulgentiam meam & propter excellens ingenium vita mihi chariores.*

Tacitus correctus.

2 ARREPTA IMAGINE CÆSARIS.] Deorum priuilegia homines vsurparunt. Ita vt recte Tertullianus scribat in Apolog. *fictilium Deorum idolatriam, recidisse in Cæsares;*

Quippe suas statuas voluerunt adorari, vt apud Chaldæos, & Babylonios, ille Nabuchodonosor libro Danielis. Noster infra li. 4. de Agrippina. *Vitio struebatur, quod perfugerat ad statuam Augusti.* Et Liuius de Magio scribit, qui ad statuam Ptolomæi regis confugerat. lib. 23. Est & titulus in iure, *de his qui ad statuas confugiunt.* Cod. Cape de hac re L. 38. de iniuriis, & L. 28. de pœnis. D. Primo autem tomo Conciliorum, in concilio Ephesino; hæc Theodosij verba ad statuas referuntur. *Maiores nostri, ne aliquo modo timore perculsis, humanitas denegata videretur, in nostris quoque statuis, aram salutarem constituerunt.* Quod explico, constituisse vt statuæ Imperatorum aris locarentur, quas pro basi haberent, quia aræ olim pro asylis, vt apud Virgil. 2. Æneid. & effigies principum, pro Diis. Et addit, quod non est peruium. *Ita vt si qui vel extrema insignium nostrorum lineamenta forte contigissent, hi contra omnes aduersæ fortunæ impetus tuti, munitique censerentur.* Nam & statuæ complexus, propter regum maiestatem, tantum præsidij miseris conciliat, quantum opis debet illis esse paratum, qui salutis causa, ad sacrosancta altaria confugiunt. D. Ambrosius 5. Hexam. *Sola ære fusa principum capita & ducti vultus de ære vel de marmore ab hominibus adorantur.* Sic Sueton. dixit in Tiber. *Statuam Augusti amplecti, populumque ac Seianum auxilio vocare.* Nec tantum securitas erat in statua amplectenda: sed si nomen Cæsaris pronuntiaretur. Apuleius lib. 3. *Mihi sero quidem, sedulo tamen, subuenit ad auxilium ciuile decurrere, & interposito venerabilis principis nomine, tot ærumnis me liberare.* Quod Tertullianus confirmat ad Valent. cum ait. *Tam importune filia occurrisset, vt inclamaret in eam ἰὼ. ἰού. quasi Porro Quirites, aut fidem Cæsaris.* Et sane Quiritum tale olim fuit priuilegium. Sic ille Terentianus Sannio.

> *O populares, ferte misero, atque innocenti auxilium;*
> *Subuenite inopi.*

In aris statuæ.

Asyla principũ. Statuæ principis phylacteriis tetigisse pro asylo erat.

Amplexus statuæ pro Asylo.

Pronunciatum Cæsaris nomen.

Explicatus Tertullianus.

Nam licet a Græcis sit Comœdia illa; tamen loquitur Romanorum more. Philostratus autem ait Tiberium ἄσυλον ἀνδρίας vocatum. Et Suetonius in Aug. cap. 35. cecidisse narrat seruum circa statuam Augusti. Et alibi. *Effigiem Augusti amplecti, populumque ac terrarum auxilia vocare.* Nam Diis olim, aut Deorum statuis, hominibus homines dederunt. Tamen in Suet. 17. Aug. *Antonium iuuenem maiorem de duobus Fuluiæ genitis simulacro D. Iulij, ad quod post multas & irritas preces confugerat, abreptum interemit.* Quod crudele.

Tiberius vocatus Asylum hominum.

3 Cvm voces, cvm manvs intentarent.] Sic noster infra in re eadem. *Vt ne æquo cum patronis iure agerent, sententiam eorum consultarent, an verberibus manus vltra intenderent, impellerentve, pœnam sumi dissuadentes.* Et noster lib. 4. de Druso. *Drusus impatiens æmuli & animo commotior, orto forte iurgio intenderat Seiano manus, & contra tendentis os verberauerat.* Et vbi de Annia Rufilla, sic Tacitus. *Probra sibi, ac minæ intenduntur.* Quæ fuit manumissorum ingratitudo turpis, nunquam satis legibus coercita: summaque irreuerentia in patronos. Lex 2. de libert. eorumque liber. Cod. ait hoc esse, *erigere ceruicem aduersus dominum.* De qua re Plinius infra. Et Cocceius Nerua imperator ex Dione, *seruos & libertorum plurimos, qui dominis ac patronis insidias fecerant, ad vnum occidi iussit: & ne serui de cætero dominos criminarentur, edicto vetuit.*

Tacitus explicatus.

4 C. Cestivs Senator.] Non est Tacito nouum ita scribere: nam Annal. 1. *Pius Aurelius Senator.* Et 4. Annal. *Effigies sita in domo Iunij Senatoris.* Et 12. *Deferente Iunio Lupo senatore.* Annal. 6. *Facta,* inquit, *patribus potestate statuendi de Cæcilio senatore.* Sic *Cestium senatorem* nominat. Et forte quod eiusdem nominis alter Cestius, non senator, vt alter Cæcilius. Ille etiam Annal. 6. *Cestium patrem* citat, ad filij *Cestij* differentiam. *Cestium,* inquit, *patrem dicere in senatu quæ sibi scripsisset.* Et suscepit Cestius accusationem. Forte pater senator, & filius non senator. Sic vsitatum apud authores. nam Seneca in Controuers. sæpe memorat *Cestium patrem,* vt a filio distinguatur. Et etiam Seneca filius, qui epist. 98. ita scribit. *Sextius pater latum clauum Iulio dante repulit.* Ergo pater, & Senator, ad filij differentiam, & eius qui non erat senator. Sallustius bello Catilin. *Lucius Senius senator, in senatu recitauit.* Et Gellius lib. 7. cap. 14. *In senatum introducti, vsi sunt interprete Cæcilio senatore.* Quanquam legit Macrobius *Cælio,* lib. 1. cap. 5. Atque vbi senatoria dignitate exuti, ita notantur apud authores, vt apud Sueton. cap. 39. in Iul. *A. Calpenus senator quondam.* Idem Sueton. & senatorem nominat Sextium. Idem in Tiberio cap. 6. *Post reditum in vrbem a M. Gallio senatore adoptatus.* Noster Annal. 6. *Grauius Martianus senator.* Et 13. *Carinas Celer senator.* Non inficior tamen, sæpe senioris nomine vsum Tacitum. Quod firmaui supra in fine libri 2. Sed heic nihil muto. Et in iure nostro, *Celsus pater,* L. 39. D. mādati, a *Celso filio* distinctus. L. 1. de rescind. vend. Etiam Quint. discernit Galliones nominibus patris, & filij. cap. 1. lib. 3. Inst. Seneca in Ludo. *Primus interrogatur sententiam Iulius pater.* Et Martialis lib. 4. epigr. 63. de matre.

Tutatus scriptum Taciti.

Cur senator addatur.

Ita etiam additur verbum, pater.

> *Cum petit a Baulis mater Cærelia Baias,*
> *Occidit insani crimine mersa freti.*

Et Sueton. in Augusto cap. 71. *Cœnaui, mi Tiberi, cum iisdem. Accesserunt conuiuæ Vinitius, & Siluius pater.* Ergo in isto albo nihil muto, quia nec mutanda veritas. Sed addo: Nomen istud potuisse esse familiæ nomen in qua Senatores cognominarentur.

5 Principes qvidem instar Deorvm.] Vere, & ex veri oraculis. *humanos Deos* Plautus vocat aptissime, qui in ictu oculi, & paulo momento moriuntur. ὁ βασιλεὺς ὡς θεὸς ἐξ ἀνθρώπων. *Rex, velut humanus Deus est.* Seneca de Clement. lib. 1. *Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris, Deorum vices fungerer.* (loquitur sub persona Neronis imperantis) *quid cuique fortuna datum velit, meo ore pronunciat.* Et principes boni sunt hominibus Dij apotropæi: principes mali sunt noxæ. De Alexandro contra Persas ituro, cum oracula consulerent Amphictyones.

Principes instar Deorum.

Humani Dij.

Seneca de Nerone.

> Τιμᾶτε βροτῶν ἐν σώματι κρυφθὲν ἄνακτα,

Οἱ

Ὃν γενέτης ἀνέδειξε Ζεὺς ἴδρυτον, ἀγαγὼν
Εὐρώπης βασιλῆα Ἀλέξανδρον βασιλῆα.
Corpore mortali velatum extollite regem,
Quem pater ille Deum præstantum stirpe parentum
Seuit Alexandrum custodem iuru in orbe.

Apuleius de Deo: *Quod est in triremi gubernator, in curru rector, præcentor in choris, dux in vrbe, dux in exercitu, hoc est in mundo Deus.* Sed idem dicas de rege. Et Iupiter rex dicitur & nutritor regum.

Ζεὺς βασιλεύς, Ζεὺς ἀρχὴ πάντων ἠδὲ τελευτή.
Iupiter rex, Iupiter principium omnium & finis idem.

Hæc Græci: sed Latini de Deo ita, vt Horatius 1. Car. od. 12.

--- nihil maius generatur ipso,
Nec viget quidquam simile aut secundum.

Et idem 3. Car.

Qui terram inertem, qui mare temperat,
Ventosum, & vrbes regnaque tristia,
Diuosque mortalesque turbas
Imperio regit vnus æquo.

Abietes vocantur illi principes a D. Hieronymo. *Cedri Libani* a D. Augustino in Confess. *Propter eminentiam, cupreßi sunt super myricas.* De ista humana deitate, sic Plinius libr. 7. cap. 7. *His*, inquit, *principijs nascuntur Tyranni, his carnifex animus. Tu qui corporis viribus fidis, tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem eius existimas, sed partum: Tu, cuius in victoria semper est mens: Tu qui te Deum credis, aliquo successu tumens, tanti perire potuisti, atque etiam hodie minoris! Nam odore lucernulæ extinctæ isti Dij maiorum gentium possunt in vtero extingui.* Sic cadauerosa illa numina, vitæ cum periculo nascuntur, cum periculo viuunt, & momento periculis inuoluuntur, vt homines reliqui. Ergo pagani principes Deos appellauere. Sed non ab ipsis hæc disciplina, sed a Iudæis. Nam 20. Exodi. *Si dixerit seruus, Diligo dominum meum, & vxorem, & liberos, non egredietur liber: offeret enim dominus Dijs,* id est principibus, & magistratibus. Et in Psalmis. *Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes.* Quod in Deuteronomio exprimitur, & quod etiam Christiani imitati sunt. D. Cyrillus Alexandr. libello ad Reginas, de recta in dominum Deum fide, scribit *Deos multos, & dominos multos esse in cælo, & in terra*; quemadmodum D. Paulus 1. Corinth. cap. 8. Et eadem refert altero libello ad Theodosium. *Vos*, inquit, *omni terreno fastigio superiores, amplissimarum dignitatum fontes estis; vos humanæ fœlicitatis principia, & origines. Clementissimis maiestatis vestræ nutibus nemo non ad iustam honestamque viuendi rationem promouetur.* Ideo regia vita, Deorum vita. *Θεῶν ζωή.* Euripid. in Archelao. Et Horatius Sat. 6. lib. 2.

Nam te scire Deos, quoniam contingis, oportet.

Id est, quoniam principibus proximus es. Et principes Deorum numina sumebant, vt Caligula, qui se Iouem Olympium dicebat, Alexander Iouem Ammonem, Augustus Phœbum: vnde versus.

Impia dum Phœbi Cæsar mendacia ludis.

6 SED NEQVE A DIIS.] Illa sententia scripta a Paganis, nobis Christianis oculos configit. Seneca epistol. 10. *Nihil Deum roges, nisi rogare poßis palam: nunc enim quanta dementia est hominum! Turpißima vota Dijs insusurrant: Si quis admouerit aurem, conticescent: & quod scire homines nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter poßit. Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.* Et Tertullianus vno verbo: *Cum memoria Dei præceptorum, struendas esse petitiones, ne quantum a præceptis, tantum ab auribus Dei longe simus.* Eleganter certe Plautus in Amphitr.

Dij honeste & iuste precandi.

Author est paganus.

Quid apud Christianos?

Vno verbo Tertullian.

Iuste ab iustis, iustus sum orator datus,
Nam iniusta a iustis impetrare non decet.
Iusta autem ab iniustis petere, insipientia est:
Quippe illi iniqui ius ignorant, neque tenent.

Plauti aurea sententia.

Quod non tantum apud Deum inualuit, sed & apud homines probos, apud quos iniusta petere, summa impudentia. Tradit Fulgosius lib. 1. cap. 6. in Vulcanali colle iuxta Agrigentum viridia ligna quæ aræ superimponebantur, si preces iustæ essent, sponte ignem concipere; si iniquæ, nullum signum ignis concipiendi edere. Augustus apud Suet. 42. *Non promissum flagitanti turpitudinem & impudentiam edicto exprobrauit.* Et sic Plinius in præfat. ad Vespasianum. *Inde illud nobile M. Ciceronis suspirium: O te fœlicem, Marce Porci, a quo rem improbam petere nemo auderet.* Nam iniusta petitio molesta est oratio & importuna.

7 FRAVDIS SVB IVDICE DAMNAVISSET.] Lego, *sub indice. Et index est, qui alicuius facinoris, cuius ipse sit particeps, & conscius, latebras indicat, impunitate proposita.* Ascon. in Ver. Illa autem impunitas, *indicium* dicebatur, quod aliquando præsenti, vel promissa pecunia stipulabatur. Vlpianus L. 4. de condit. ob turpem causam. *Si tibi indicium dedero, vt fugitiuum meum indices, vel furem rerum mearum, non poterit repeti quod datum est.* Nam præconibus indicia soluebantur. Paul. 2. sent. tit. 32. *Ob indicium comprehendendi furis præmium promissum.* Apul. *Indicinam* vocat lib. 7. & de ea est L. 15. de præscrip. verbis. D. Sic idem Apul. 6. *Conueniat Mercurium prædicatorem, accepturus ab ipsa Venere septem suauia.* Et Plaut. in Mercat.

Tacitus correctus.

Quid Index.

Certum est præconem iubere iam quantum est conducier
Qui illam inuestigent, inueniant.

Dicitur Græcis *ἀναφορεία*, Latinis, *Notoria indicatio.* Non prætereo quod habebant patroni in libertos, & libertas (qualis erat illa Annia Rufilla Cestij liberta) aliquam coercitionem, L. 7. ad S. C. Syllan. & præfectus vrbi, etiam iurisdictionem habebat inter libertos & patronos, cum scilicet patroni querebantur se contemptos a libertis, L. 1. §. cum pater. de offic. præt. & in prouincijs præsides. Sed hæc post tempora Tiberij. Fuit autem Romæ priuata iurisdictio patris in filios, patris famil. in seruos, mariti in vxorem, patroni in libertum. Quibus vinculis Roma viguit; sed dissolutis, dissoluta abijt ciuitatis disciplina, cum qua ruit.

Iurisdictio patroni in libertos.

Domini in seruos.

Patris famil. in filios.

Mariti in vxorem.

Præfectus vrbi index inter seruos & patronos.

Ius experiri. 8 IVS EXPERIRI.] Id est, apud iudices agere. Sic Paulus L. 1. de in ius vocando. D. & Cicero pro Cæcinna. *Homines inermes, qui ad constitutum iuris experiundi gratia venissent.* Et *experiri ius*, est, pati, vt de re controuersa iudex cognoscat. Nam Nonius Marcellus. *Experiri, pati est.* Virgil. 9.

—— *Experto credite quantus*
In clypeum insurgat, quo turbine torqueat hastam.

Id est passo.

9 PVBLICA CVSTODIA.] De qua dixi supra, vbi de militari custodia. Apuleius libr. 6. Metamorphos. *Plane seruum eius ibidem in hospitio repertum, scelerum consiliorumque seruilium, futurum indicem, per magistratus in publicam custodiam receptum*: id est in carcerem. Et Cicero ad Q. fratrem. *In custodiam tradit, sed an in publicam, an in pistrinum, non dicit. Custodelam* pro *custodiam* dicebant antiqui, & *custoditionem* pro opera custodiæ. *Publica custodia carcer.*

Et Considius Æquus, & Cælius Cursor equites Roman. quod fictis maiestatis criminibus[1] Magium Cæcilianum prætorem petiuissent, autore principe, ac decreto Senatus puniti. Vtrunque in laudem Drusi trahebatur: ab eo in vrbe inter cœtus & sermones hominum obuersante, secreta patris mitigari. Neque luxus in iuuene adeo displicebat. huc potius intenderet,[2] diem [* ædificationibus,] [3] noctem conuiuijs traheret, quam solus & nullis voluptatibus auocatus mœstam vigilantiam, & malas curas exerceret. Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Cæsium Cordum proconsulem Cretæ postulauerat repetundis, addito maiestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Cæsar Antistium Veterem e primoribus[4] Macedoniæ absolutum adulterij, increpitis iudicibus, ad dicendam maiestatis causam retraxit, vt turbidum, & Rhescuporidis consilijs permistum, qua tempestate Cotye fratre interfecto, bellum aduersus nos voluerat. Igitur aqua & igni interdictum reo, adpositumque vt teneretur insula, neque Macedoniæ neque Thraciæ opportuna. Nam Thracia diuiso imperio in Rœmetalcen & liberos Cotyis, * quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat, neque minus Rhœmetalcen, quam Trebellienum[5] incusans, popularium iniurias inultas sinere.[6] Cœlaletæ,[7] Odrusæque,[8] & alij, validæ nationes, arma cepere, ducibus diuersis, & paribus inter se per ignobilitatem: quæ causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. Pars turbant præsentia, alij[9] montem Hæmum transgrediuntur, vt remotos populos concirent. Plurimi ac maxime compositi regem,[10] vrbemque Philippopolim a[11] Macedone Philippo sitam, circumsidunt. Quæ vbi cognita[12] P. Velleio (is proximum exercitum præsidebat) alarios equites ac * leuis cohortium mittit in eos, qui[13] prædabundi, aut adsumendis auxilijs vagabantur. Ipse robur peditum ad exoluendum obsidium ducit.[14] Simulque cuncta prospere acta, cæsis populatoribus, & dissensione orta apud obsidentes; regisque opportuna eruptione, & aduentu legionis. Neque aciem aut prælium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine.

Iuueni principi quædam concedenda, vt peiora vitet.

* ludis & factionibus,

* queis

* leueis

Magius nomen Romanum. 1 MAGIVM CÆCILIANVM.] Romanum nomen. Cicero 4. famil. *Magium seipsum interfecisse.* Et 13. ad Attic. epistola, Commodum. *Nunc vero cum Magio constet.* Et in antiqua inscriptione. L. MAGIVS. SIBI. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. A Magis forte dicti, qui apud Assyrios magna in fama ob astrorum peritiam.

2 DIEM ÆDIFICATIONIBVS.] Lego; *diem ludis & factionibus, noctem conuiuijs, traheret*: ludis, in theatro; factionibus, in amphitheatro; conuiuijs, domi. pro quibus *ædificationibus* finxerunt. Nam carnificinæ gladiatorum amantissimus Drusus, quam heic vocat *ludos*. Et sane sanguis fusus, ludus paganis. Sic de Traiano Dio. *In theatrum gladiatores inducit:*

ducit, & in certamen compositi. His enim magnopere delectabantur. Dixit autem noster, *vili sanguine nimis gaudens*, id est, gladiatorum sanguine quo nihil vilius. Ideo Drusiani gladij acutissimi dicti. Dio libr. 57. Qui Drusum vocat *hominem impurissimum, & extremæ sæuitiæ.* Quia cæde gauderet, qua maculabatur assidue. Dixi iam de factionibus libro 1. in fine: de ludis vero gladiatorijs, multa apud Tacitum & apud authores reperias. qui fiebant in amphitheatro, in quo *ferrum, aut culter, id est gladiator, aut venator* exercebatur. Factiones autem accipio histrionum, quæ in theatro, & quæ in Circo inter aurigas frequentes, prasinorum, venetorum, & aliorum agitatorum, quorum insaniebat amore Drusus, vt postea Nero, cui non omnino dispar. Et sane talium factionum Nero flabellum fuit, aut tuba potius. De Druso vero, Dio lib. 57. in hunc sensum, *Intantum deditus histrionibus, vt eos ad tumultuandum legesque Tiberij de eis latas detrectandum concitauerit.* Fuit autem quidam qui legeret *cædificationibus* (id est *faciendis cædibus*,) *curam impenderet*, vt *munificem* dicunt Iurisconsulti, qui munera facit, & exhibet. L. 18. de verb. signif. *significem*, qui signa & statuas. Apuleius de Deo Socratis. Et ad eius imitationem Sidonius Apollin. Et *ædificem* apud Tertullian. qui ædes faciat. Ad quorum imitationem potuit fingi *cædifex*. Sed alia Taciti oratio, quam exscriptor corrupit.

Signifex.

Ædifex.

3 NOCTEM CONVIVIIS.] Quod tritum apud Romanos. Plautus in Menæch.

Romani ad diurnam stellam potantes.

> *Mihi, tibi, atque illi iubebo iam apparari prandium,*
> *Inde vsque ad diurnam stellam matutinam potabimus.*

Iudæi a mane ad vesperam.

Iudæi temperantiores, tantum a mane ad vesperam. Nam Esaias 5. *Væ qui consurgitis mane, ad sectandam ebrietatem, & potandum vsque ad vesperam.* Romani interdum ad mediam noctem, & ad lucem interdum. Propertius.

Romani etiã ad mediam noctem tantum.

Testimonia.

> *Irradiat medios in mea vina dies.*

Prudentius in pugna Luxuriæ.

> *Et tum peruigilem ructabat marcida cœnam*
> *Sub lucem: quia forte iacens ad fercula, raucos*
> *Audierat lituos.*

Suetonius in Claudio cap. 28. *Epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat* Quod dicunt esse tempestiuum conuiuium. Nos alibi tractabimus. Quintil. noua declam. 260. *Ductus æqualitate*, (id est *ductus ab æqualibus & socijs*) *iste inijt paulo tempestiuiora conuiuia.* Iuuenalis de Mario.

Tempestiuum conuiuium.

> *Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur Dis*
> *Iratis.*

Pocula ab octaua hora.

Quod sustulit Adrianus, inquit Spartianus, *Ante octauam, ait, horam in publico neminem nisi ægrum lauari passus est.* At lauatio inter cœnæ anteambulones. Seneca de breuit. vitæ. *Non sunt illi longi dies, sed inuisi: At contra; quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum aut vino exigunt!* Idem libr. 4. nat. quæst. *Quæ huius rei causæ sunt, nisi intestinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum, quo interquiescerent, datum est, sed prandia cœnis vsque in lucem productis, ingesta sunt, & distentos copia ferculorum, ac varietate, comissatio altius mersit.* Plinius libr. 15. cap. 21. de ebrijs. *Solem orientem non vident, & minus diu viuent*, (lego *viuunt*.) Cicero in Pisonem ait, *nunquam vidit Solem orientem, & occidentem*, quia scilicet luminibus & animo, præ vino caligaret, vel quia Sole oriente dormiret, occidente discumberet. Sic Seuerus Sulpit. 1. de miracul. D. Martini, vbi loquitur de duobus monachis quos Temperantia Christiana aluerat. *Vnum eorum sol nunquam vidit epulantem, alterum nunquam iratum.* Plinius autem eodem loco tangit hoc vitium Drusi. *Non aliter Drusus*, inquit, *Cæsar, regenerasse patrem Tiberium ferebatur*: loquitur de vinolentia. Et existimo medicum illum maxime gratum fuisse Tiberio, de quo Plutarchus in hoc sensu. *Is Drusus medicum habebat, qui cum bina ante potum amygdala manducasset, omnes poculis superabat in comissationibus. Cum aliquando deprensus sine amygdalis fuisset, ne pauxillum quidem bibere valuit.* Et hoc Plinius alicubi memorat, firmatque istud factum notabile magis, quam imitabile. Non absisto, sed pono istum Lucillij ex Satyris panniculum aduersus gumias & gulosos.

Prandia cœnis & cœnæ comissationibus adiunctæ ad primum Solem.

Helluones Solem orientem, nec occidentem vident.

Cur ita.

Medicus Drusi ingens potator.

Amygdala ebrietatem comprimentia.

> *O Lapathe, vt iactere, necesse est cognitu' qui sis.*
> *In quo Læliu' clamores sophos ille solebat*
> *Edere, compellans gumias ex ordine nostros,*
> *O Publi, o Gurges, Galloni, & homo miser (inquit,)*
> *Cœnasti in vita nunquam bene: cum omnia in ista*
> *Consumis squilla atque acipensere cum decumano.*
> *Læliu' præclare & recte Sophos, illaque vere.*

4 MACEDONIÆ.] Florus 1. bello Maced. *Affectator quondam imperij populus.* Nam vt Carthaginenses, sic Macedones orbis imperium ambiuerunt. Quod tenuerunt sub Alexandro: At Pœni, licet sub Hannibale, ad Pœnos orbis imperium inclinaret: conuenit tamen inter eos, vt tertio bello a Romanis vincerentur.

5 INCVSANS.] Forte *incusabant*, quamuis excusa possit tolerari. Et exscriptorem terruit & deterruit a vera lectione, quod esset scriptum, *Thracia incusabant.* Sed Taciti mos est, vt supra. *Senatus sæpissime expostulantes.* & libro 1. *Iuuentus pontem cœptantes arcebant.* Quod vt Tacito peruium, ita Sallustio & Liuio vsitatissimum.

6 COELALETÆ.] Celletæ Plinio libro 4. cap. 11. per syncopen ita dicti, vt alijs authoribus Cœllaletæ. Et ita Autololi, qui alijs Autoli, multique alij populi.

7 ODRVSÆQVE.] Odrysij apud Poetas sæpe pro Thracibus, pars pro toto. 2. in Ruffin. Claudian.

Odrysij Thraces.

> *Da caput Odrysiis truncum, mercantur Achiui.*

Et idem de bello Getico.

> ——*Nil profuit Hæmus*
> *Odrysius.*

Quorum potentia, ad Euxinum pontum vsque protensa, Thucydide authore etiam nunc memoratur.

8 ET ALII.] Lego *Abij*, qui in radicibus Hæmi montis. nec frustra: nam etiam

Tacitus tersus.

superasse Hæmum memorat noster, quo aliæ nationes ad bellum traherentur. *Gens optima*, Straboni 3. Geograph. *hominesque probi. qui spreto auro, aurique commercio, agriculturam exercebant, nec vicinis nationibus miscebantur.* Stephanus ait, populos esse Thraciæ, ad Abianum amnem. Et idem Strabo interpretatur, *Abios duri victus homines*, l. 7. atque Homerum γαλακτοφάγους appellare, & mortalium iustissimos fuisse. quod supra omnes titulos.

Ab Abiano amne.

8 DIVERSIS ET PARIBVS.] Lubenter legerem: *Ducibus diuersis, sed paribus inter se per ignobilitatem.* Et forte transpositio est. Cæterum vt (S) in fine verbi, & dictio, *Et*, sequitur, lege pro *Sed.* sic solent manuscripti.

9 MONTEM HÆMVM.] Qui, vt aiunt, a sanguine Gigantum fuso dictus. Nam sanguis αἷμα, apud Græcos. Et ibi cæsos Gigantes memorant. Scricchius Rodornus 2. Memoriar. scribit fuisse homines Gigãtes quondam corpore procerissimos, vt scribitur Numer. 13. 35. & Amos 2. & 9. fortes, veloces & rei bellicæ peritissimos. Fuisse etiam cunctorum metum, & odium. Viri tamen dicuntur in Biblijs sibi confidentes, qui se supra reliquos homines esse putant & Deos. Etiam latrones audacissimos & arrogantissimos, de quibus Ouid. 1. Metamorphos.

Hos pater vt summa vidit Saturnius arce,
Ingemuit.

crebrisque fulgurum ictibus peremit. Inde mons Hæmus a sanguine Gigantum quo immaduit totus. D. Hieronymus. *Gigas quasi* γηγενὴς, *id est Terrigena, aut terra genitus. Raphain vocantur ab Hebræis.* Et vere terra geniti, qui sunt *robur sine prudentia*, vt noster dicebat de Iuuene Agrippa libro primo. Gigantes enim fuisse olim paret ex Biblijs. Deuteron. 2. *Terra Gigantum reputata est, & in ipsa olim habitauerant Gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomin. Populus multus, & magnus, & proceræ longitudinis.* Et eodem. *De Enacim stirpe, vt quasi Gigantes crederentur.* Et c. 3. eodem. *Solus Og restiterat de stirpe Gigantum. Monstratur lectus eius ferreus qui est in Rabath filiorum Ammon. nouem cubitos habet longitudinis & quatuor altitudinis, ad mensuram cubiti virilis manus.* Et addit: *Terra Bazan, terra Gigantum.* Homer. 7. Odyss. principio, scribit Eurymedontem Peribœæ patrem superbis Gigantibus imperitasse, quos agrestes vocat gentes & ἄγρια φῦλα Γιγάντων. Sed Lucillius egregie de Homero.

Multa homines portenta in Homero versificata
Monstra putant, quorum in primis Polyphemus ducentos
Cyclops longu' pedes, & porro huic manu bacillum,
Quam malus naui, in corbita maximus illa.

Et Plinius de ætate Claudij imperat. *Procerissimum hominem ætas nostra Diuo Claudio principe Gabbaram nomine ex Arabia aduectum ix. pedum & totidem vnciarum vidit.* Idem eodem. *In Creta terræ motu rupto monte inuentum est corpus stans 46. cubitorum, quod alij Orionis, alij Oti fuisse arbitrãtur. Orestis corpus oraculi iussu refossum 7. cubitorum fuisse monumentis creditur.* Virg. ergo Georg. 3. de Hæmo qui a sanguine dictus, sic scribit.

—— Bis sanguine nostro
Æmathiam, & latos Hæmi pinguescere campos.

Lucanus 10.

Audax Thessalia, quæ nuper rupe sub Hæmi,
Hesperiæ cunctos proceres, aciemque Senatus,
Pompeiumque ducem, causa sperare vetante,
Non timuit.

Hunc montem, adeo altum scribit Polybius, vt vtrumque mare, ab eius culmine conspici possit. Et quidam interpretabatur vtrumque mare, Ægæum, & Adriaticum pelagus: quod falsum esse vere Strabo docet. Nam Adriaticum mare nimis distat: & Hungaria excelsa, visum impedit. Sed puto esse Ponticum & Ægæum, & de ijs Polybium sensisse, ita vt immerito Polybium reprehendat Strabo in hac parte. Sed

Duo maria spectari.

Id est Ægæum & Pont. cum. Ita Polybius censet.

Strabo de Ægæo & Adriatico censet intellexisse: & reprehendit. sed immerito.

Cædimus, inque vicem plagis consumimus hostem.

10 VRBEMQVE PHILIPPOPOLIM.] A Philippo Macedone conditam, patre Alexandri, cum antea *Poneropolis* diceretur: Postea a situ *Trimontium* dicta. Plinius libro 4. cap. 11. Non est illa, quæ celebris fuit clade Bruti, & de qua Ouidius 15. Metamorphos.

Æmathijque iterum madefient cæde Philippi.

Et Horat. 2. epist. ad Iul. Florum.

Vnde simul primum me dimisere Philippi.

Quippe hæc *Philippi* dicta, illa *Philippopolis*, hæc in Thessalia, illa in Thracia sita. De Philippis dixit Florus. *Philippicis campis, vbi imperij generis humani fata commissa sunt. Nunquam vllo loco tantum virium Populo Romano, tantum dignitatis, fortuna vidit. Hi sunt campi, quibus victa virtus, sub fortuna concidit.* Eleganter, & vere. De Philippopoli, locus est in Actis Apostol. cap. 16. quæ in Macedonia ad Stridonem fluuium. *Nauigantes a Troade recto cursu venimus Samothraciam, sequenti die Neapolim, & inde Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ ciuitas, colonia.*

11 MACEDONE PHILIPPO.] Quem Iuuenalis *pallidum* vocat hoc versu.

Philippus Macedo.

Adde & Bascaudas, & mille escaria, multum
Cælati, biberat quo pallidus emptor Olynthi.

Lego *pallidus*, quia fugiens impalluit: vnde Alemonis in eum versus ex Plutar. in vita Alexandri. Et est *Philippus Macedo*, quod notat vetus interpres, *princeps ingens, sed ira sua minor, quæ Demostheni lethum dederit.* Claudian. de illo in bello Getico.

Pallidus.

Et ira sua minor.

Nequicquam Æmathiam pepulit spes vana Philippum,
Vt velut afflictos ferro tentaret inerti.

Seneca pater vocat illum *carnificem Græciæ* 10. Controuers. 5. nam nemo tam crudeliter Græcos tractauit atque Philippus. Huic vni dedit natura, vt Alexandrum Macedonem gigneret.

12 P. VELLEIO.] Suspicor fratrem fuisse Velleij Paterculi: quippe se, & fratrem memorat Tiberio charissimos, & ab Augusto ad Præturam nominatos. Scriptor enim, Caius nominabatur, & auus Caius. Et, puto, etiam pater, qui se interfecit, quod iam senex, & graui ætate, & corpore, Drusum sequi

Publius Velleius.

Frater forte Velleij Paterculi.

qui non posset, digressum Neapoli, & Bruti partes sequentem. Tamen, qui secus senserit, iniuriam mihi non fecerit.

13 PRÆDABVNDI, AVT ADSVMENDIS AVXILIIS VAGABANTVR.] Quæ ex superioribus authoris verbis intelligi debent. Nam dixit supra. *Pars turbant præsentia*, id est ea, quæ habebant ad manum, & quibus inhærebant. *Alij montem Hæmum transgrediuntur vt remotos populos concitent.* Et præsentibus, opponit remotos populos, pro more suo. Sic est turbidorum ingenium, vt proxima, & remotiora, & omnia si queant subleuent.

14 SIMVLQVE.] Aut ego fallor, aut legendum, *Suntque cuncta prospere acta*, quia literarum vicinitate decepti.

[1] Eodem anno Galliarum ciuitates ob magnitudinē æris alieni rebellionem cœptauere: cuius extimulator acerrimus [2] inter Treueros [3] * Iulius Florus, [4] apud Æduos Iulius Sacrouir. Nobilitas ambobus, & maiorum bona facta, eoque [5] Romana ciuitas olim data, cum id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis conloquijs, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem, ac metum ex flagitijs maxima peccandi necessitudo, [6] componunt Florus Belgas, Sacrouir propiores [7] Gallos concire. Igitur per conciliabula & cœtus seditiosa disserebant, de continuatione tributorum, grauitate fœnoris, sæuitia ac superbia præsidentium: & discordare militem audito Germanici exitio: egregium resumendæ libertati tempus, [8] si ipsi florentes, quam inops Italia, quam imbellis vrbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod externum, cogitarent. Haud ferme vlla ciuitas intacta seminibus eius motus fuit. Sed erupere primi [9] Andecaui, ac [10] Turonij. Quorum Andecauos [11] Acilius Auiola legatus excita cohorte, quæ Lugduni præsidium agitabat, coërcuit. Turonij legionario milite, quem [12] Visellius Varro inferioris Germaniæ legatus miserat, oppressi, eodem Auiola duce, & quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium, quo dissimularent defectionem, [13] magisque in tempore efferrent. Spectatus & Sacrouir intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandæ, vt ferebat, virtutis. Sed captiui, ne incesseretur telis, adgnoscendum se præbuisse arguebant. Consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium, aluitque dubitatione bellum.

* Iulius Florus.

1 GALLIARVM.] Quarum encomium istud apud Solinum. *Galliæ fœlices prouentibus pecorum, & omnem ad vsum, omni animantium fœtu beatissimæ.* fœliciores tamen ingeniorum prouentu quæ habuit, & copiosissima, & elegantissima semper. Sed quia nullum est aurum tam purum quod scoria vacare possit: Dio ita de Gallis libr. 39. Histor. *Inconsulto omnes Galli ad quascumque res cupiditate feruntur. ita neque audaciæ, neque timoris modum sciunt: sed ab audacia in subitum metum & a metu in temerariam audaciam.* Sed aliter Vopiscus de Saturnino. *Saturninus oriundus fuit Gallijs ex gente hominum inquietissima, & auida semper vel faciendi principis, vel imperij.* At hæc de priscis Gallijs, alioqui magnarum virtutum conscijs. *Dites Gallias* vocat noster, *sed imbelles.* Credo his temporibus, quibus effœta earum virtus. Tamen ipsa Roma Gallorum virtuti pæne succubuit, nec Pœnus tam valido pede contriuit. Cicero de Prou. Consul. *Nemo sapienter de Rep. nostra cogitauit, iam inde a principio nostri imperij, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret.* Et robur *Gallorum* memorat idem de arusp. resp. *Nos*, inquit, *numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos.* Sic 4. Carm. Horatius.

Te non pauentis funera Galliæ.

Nam Gallos olim, nec cœli tonantis crepitus, nec terræ motus, nec maris fluctus terruerunt. Aristot. 3. de moribus ad Nicomachum. Ideo Poeta Latinus dixit:

—— *sternet Pœnos Gallumque rebellem.*

Non *imbellem*. Et noster de moribus Germ. *Validiores olim Gallorum res fuisse summus authorum D. Iulius tradit: eoque credibile, etiam Gallos in Germaniam transgressos.* Strabo de Gallis libr. 5. *Vniuersa natio Martis studio & animorum gaudes impetu consectandæ pugnæ, alacritate integra.* Eorum soboles Alexandro dixit aliquando: *Nihil metuere se, præterquam si cœlum ruat.* Nam ab reliquo orbe sua virtute tutos se arbitrabantur. Strabo lib. 7. Olim *Germanias inuictam gentem ceciderant*, ait Seneca de ira, 1. Cui postea per Francorum in Gallias

Galliarum laus a Solino.

irruptiones, iuncti fœliciter, & veluti *eadem in arbore congermanescentes*, magna rediuiuæ virtutis monimenta reliquerunt. Liuius libr. 8. facit T. Quintium, ita de Gallis loquentem. *Non me præterit, milites, omnium quæ Asiam colant gentium Gallos fama belli præstare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio peruagata, bello prope orbem terrarum sedem cœpit. Procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ. Vasta scuta, prælongi gladij: Ad hæc cantus ineuntium prælium & vlulatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem: horrendus armorum strepitus, omnia de industria composita ad terrorem.* Nam Franci a Germanis, *quibus*, dicebat vetus author Seneca, *quid animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque, & quorum vnica illis cura est, in alia negligens. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte, non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum cœli rigorem.* Ex his duobus populis Francogallia, cuius gens, totum Orientem magno terrore perculit perculsura etiam posthac, si auitæ virtuti hæreat, nec temporum cedat nequitijs.

Laus Germaniæ a Seneca.

2 INTER TREVIROS.] De his Cicero ad Trebatium ludit ambigue: *Treuiros vites censeo. Audio capitales esse.* Loquitur enim de Treuirensi ciuitate, quæ tum hostis P. R. ideo *capitalem* vocat: sed illa occulit sub nomine Triumuirum Capitalium, qui Romæ gerebant magistratum, & de criminibus cognoscebant. Et vero Ausonius inter claras vrbes locum dedit non immerito. Nam aut illa, aut nulla, isto elogio digna.

Treuiri capitales.

3 IVLIVS FLORVS.] Is est, ad quem sæpe Horatius scribit, & de quo ita libr. epistol. 2.

Flore bono claroque fidelis amice Neroni.

Cui data erat ciuitas Romana: nam ille Treuir. Sed vt est Barbarorum leuis & mobilis animus, illam scidit amicitiam, & ex amico factus hostis est, vt Arminius, vt Segimundus Segestis filius, multique alij Romanis armis eruditi, qui postea desciuerunt. Me mouent, quod contemporaneus Horatio, quod litterati, quod Augustum sequentes. Et alia epistola scribit:

Iuli Flore, quibus terrarum militet oris
Claudius Augusti priuignus, scire laboro.

Et loquitur de Tiberio.

4 APVD ÆDVOS.] Qui *Ædusij* Stephano, & de quibus Cæsar in commentarijs belli Gallici fuse. *Ædui* Ausonio, in Parentalibus.

Tarbellæ matris, patris & Æduici.

Sunt autem Ædui, Sequanorum populi insignes, vt olim, & virtute memorabiles. Burgundos hodie vocamus.

Ædui dicti Sidoniano Ædusij.

5 ROMANA CIVITAS.] Olim *virtutis pretium*, ait Tacitus: quod est verissimum. Sic enim Q. Ennium ciuem fecit Q. Nobilior, qui cum patre suo in Ætolia militauerat. Cicero ad Brutum. Sic Theophanem Mitylenæum Pompeius. Sic etiam Metellus Pius alios multos. Quod docet Cicero pro Archia Poeta. Iulius ipse Cæsar, *omnibus medicinam professis, & liberalium artium professoribus ciuitatem dedit.* Sueton. cap. 42. Etiam *Alaudæ legioni vniuersæ*, idem eodem. Sed quod virtuti prius datum, postea datum fauori & gratiæ, immo pecuniæ; quod turpe. Dio lib. 60. scribit, *Claudium multis ciuitatem dedisse, multis Messalinam vendidisse, & seruos eius.* quod turpissimum. Ideo ius illud, magno quondam honore donatum, postea pecunia venditum, vilissimum factum. In Actis Apostol. cap. 22. centurio dicebat. *Ego multa summa hanc ciuitatem emi. Ego autem* (dicebat Diuus Paulus) *natus sum.* Et Dio lib. 44. ait M. Antonium, post mortem Iulij Cæsaris, multis ciuitatem hanc vendidisse. Certe florente Rep. immo iam Augusto Remp. calcante, data rarenter, vt ex ciue Romana & peregrino natus, non fieret ciuis Romanus, sed peregrinus. Vlpianus tit. 5. fragm. Et Liuius lib. 3. *Iodice, L. Manlio Tusculano, probantibus cunctis, ciuitas data est.* De Augusto Suetonius ait. *Tamen quibusdam vrbibus, si de populo Romano bene meruissent, aut Latinitatem, aut ciuitatem dabat Augustus.* cap. 47. Quod in Rep. locum habebat; nam socijs regibus, & ciuitatibus, ciuitas Romana pro præmio concessa est. Scribit Dio, *Augustum supremis suis mandasse, & libello scripsisse, ne ciuitatis ius passim daretur*, lib. 56 cum Cicero scripsisset pro Balbo, *Ex omnibus ciuitatibus, viam esse ad ciuitatem Romanam.* Et egregie Symmachus. *Ciuitas nostra omnium ciuitatum parens facta est.* Sed postea, maximum illud donum, maxime viluit. Quippe Claudius omnibus Gallis dedit. Et tunc, vt ait Dio lib. 60. *parui adeo constabat, vt vitreis fragmentis comparari posset.* M. Philosophus, postea concessit omnibus, qui sub orbe Romano essent. Quod narrat Aurelius Victor. Et post eum Caracalla. L. in orbe Romano. de statu hom. D. Noto autem nomina noua sumpsisse, vbi fierent Romani ciues. Cicero famil. 13. epistola quæ incipit, *Caius. Nomen*, inquit, *Auiani consecutus est, quod homine nullo plus est vsus, quam Flauo Auiano meo.* Et idem in epistola, cuius initium, *Cum Demetrio*, inquit: *Rogatu meo ciuitatem a Cæsare impetrauit; itaque nunc P. Cornelius vocatur.* Multa autem habebant priuilegia ciues Romani: ideoque ius ciuitatis auidius prosequebantur. Illaque priuilegia, *nulla lege adimi poterant, vbi parta semel*, vt ait Cicero pro Cæcina. Inuitus autem nemo poterat amittere, imo neque retinere, vt inquit idem pro Balbo. Primum enim liberi maxime fiebant. Nec illam libertatem perdere, nisi ad pretium participandum se venundari paterentur. Quod tractatur in iure, titulo de ingenuis. Deinde de eorum capite solus Populus Romanus iudicabat. Liuius l. 6. Nec virgis cædi aut torqueri poterant, aut securi percuti, nisi Populo Romano iudice, idque comitijs centuriatis, ex L. Valeria, Horatia, & Porcia. Cicero pro Sextio. Soli adlegi milites poterant legionibus Romanis. Soli vti toga, soli in vrbe honores habere; soli in potestate filios, & in eos ius vitæ, & necis, multaque alia quæ heic inserere fastidium est. Vt de foro Romano

Ciuitas Romana olim virtutis pretium.

Clariores Romani ciuitatem dabant magnis viris.

Ius ciuitatis honore datum.

Postea pecunia.

Sub Augusto datum rarius.

Nisi valde merentibus.

Ciuitatibus pro præmio concessa.

Et Socijs & regibus.

Claudius dedit omnibus Gallis.

Et fragmentis vitreis compara[ta].

Philosophus omnibus qui in orbe Romano.

Priuilegia ciuium magna.

Inuitus ciuitatem amittit nemo.

Maxima libertas in ciue Romano.

P. R. solus de capite ciuis iudicat.

Non virgis cædi, non securi percuti sine P. R. licentia.

Soli milites in Rom. legionib.

Ius vitæ & necis in liberos.

ro Romano quo vtebantur ciues. Nam vt scribit Cato de re Rust. *Ciuis Romanus mauult in suo litigare foro, quam in alieno, & municipalis.* Vis elogium ciuis Romani ab antiquo Poeta,

Ciue Romano nil cluit in vita rectius.

6 COMPONVNT.] Hæc verba, vt ait Cicero in Arato,

Contegit obscurus circum præcordia vesper.

Tacitus correctus.

Componunt, inquit noster, *Florus Belgas, Sacrouir propiores Gallos concire.* Puto ita scriptum. *Ii secretis conloquijs ferocissimos quosque adsumptos, aut quibus ob egestatem, ac metum ex flagitijs maxima peccandi necessitudo, componunt.* Id est conglobant, & conglomerant, & in vnum congerunt. Et fixo puncto, incipio clausulam. *Florus Belgas, Sacrouir propiores Gallos concimere.*

7 GALLOS.] Senones scilicet; de quibus Florus, vbi de bello Gallico. Dixi supra.

8 SI IPSI FLORENTES.] Video verbum Taciti; sed heic an corruptum, an alienum? vt autumant? Nam libr. 1. *Tiberij Caijque res florentibus ipsis ob metum falsæ.* & supra eodem. *C. Sallustius rerum Romanarum florentissimus author.* Et vbi de Sabino. *Non vt cæteri, florentis domus amicus.* Sic Plautus in Menæch.

Solus benefactis tuis me florentem facis.

Taciti mens, non scriptura.

Sed rem, & mentem Taciti an satis bene exprimit? Nam vult dicere: egregium tempus resumendæ libertatis, si ipsi fortes, & alacres, & animosi. Quod verbum, *florentes*, vt aiunt, non exprimit satis. legunt quidam, *ipsi flagrantes*, id est ardentes, & incipiunt clausulam a verbis, *Quam inops Italia.* Tamen ne quid dissimulem, stat satis, & stat bene ibi vbi est. Lucretius libro primo, florentes flammas dixit hoc versu, pro ardentibus.

Florentes flammæ, pro flagrantes.

Bina lucernarum florentia lumina flammis.

Et Papinius 2. Theb.

—— *arcano florentes igne smaragdos.*

Sed quid si his locis *florentes*, pro *flagrantes* scriptum? Minime. Nam flos arborum gaudium est arborum & robur: & flos alacritas vini, cui contraria vappa est. Plinius lib. 15. & Cicero in Oratore, *florentes copijs militum.*

Andes vberrima ingeniorum.

9 ANDECAVI.] Vbertate magnorum ingeniorum, & frugum prouentu, prouincia fœlix: de qua Cæsar comment. belli Gall. sæpe. Et *Andes* ab eo dicuntur. Brito autem qui sub Philippo Augusto rege Franciæ vixit, Poeta certe non ineruditus, & præceptor Caroli, filij Philippi Augusti regis, fratrisque Ludouici VIII. ita cecinit, de Andegauensibus, & Turonibus Philippid. l. 12. quos iunxit, vt heic noster.

Brito sub Philippo Augusto.

Andegauensis eques, Turonique, & quisquis ab vsque
Carnoto, laudu aliquid, vel honoris habebat.

Et idem libr. 8.

Pictauos, Turones sibi subdat, & Andegauinas.

Et hi tres iuncti versu, vt sunt contignatione regionum, Franciæ nostræ, non inamœnæ partes, immo maxime commendabiles, & Ligeris sola amœnitate diuisi. Beatus Rhenanus scribit nomen Andegauorum extare, etiam hodie in Hercynio saltu, & nominari *Andegast*; Thermasque Andegauicas optimas vulneribus sanandis.

10 TVRONII.] Turonij Gallica Tempe, ob cœli temperiem, & amœnitatem soli. Quos idem Brito lib. 3. Philip. describit his versibus non inamœnis.

Turoni Tempe Gallica.

Turonum descriptio.

Inde iter accelerat Turonis festinus in vrbem,
Quam geminum nitida flumen circumfluit vnda:
Hinc Liger, inde Carus: medio sedet inter vtrumque
Clara situ, speciosa solo, iucunda fluentis;
Fertilis arboribus, vberrima fruge, superba
Ciue, potens clero, populis numerosa, referta
Diuitijs, lucis & vitibus vndique lucens.
Quam sacrosancti præsentia corporis ornat
Præsulis eximij Martini: gloria cuius
Omnibus Ecclesijs summum decus accumulauit.

At corpus istud D. Martini, adeo veteribus Francis, & vere Christianis venerandum, ciuili rabie, & improba Caluinistarum manu exustum est. quod horrendum omnibus pijs, impijs non iniucundum.

11 ACILIVS AVIOLA.] Qui sub Claudio Consul fuit? cum Asinio Marcello, & quo Consule obijt idem Claudius. Ideo *consularem* eum Plinius vocat, vt Valerius libr. 7. cap. 32. atque viuum exustum. Sed eum ipsum non fuisse intendit vir magnus, quod eandem historiam scripserit Valerius, qui sub Tiberio vixit, & temporum esse putat ignorantiam. Ego vero eundem esse existimo; primo, quod in Fastis nullus alius Auiola Consul illo æuo. Secundo, quod inter Tiberium & Neronem, sub quo Auiola exustus est, tantummodo sexdecim annorum spatium fuit. Potuit autem Valerius vixisse ad Neronem vsque. Sed obijcient viuenti Tiberio sua dedicasse. Volo: sed eo mortuo potuit sua auxisse, & Auiolæ exemplum adiecisse. Plinius cum 10. librum naturalis historiæ scriberet, ait. *Cum hæc proderem, Agrippina coniux Claudij Cæsaris, turdum habuit imitantem sermones hominum.* Et tamen lib. 7. ait, *Neronem toto principatu, hostem generis humani fuisse.* Quod oportuit addidisse post 10. librum scriptum, & post mortem Neronis. Ideoque post Agrippinæ necem. Nam ei Nero superfuit. Multa possem aggerere de his qui post publicata volumina ea auxerunt: sed ad Auiolam redeo. Seneca de Auiola mentionem facit in Ludo. *Quid actum sit in cælo Asinio Marcello, & Acilio Auiola* COSS. *anno nono, initio sæculi fœlicissimi, volo memoriæ tradere.* Sint hæc non arguendi, sed veri eruendi notæ. Cæterum Leopard. 9. cap. 2. narrat, Erim Armenium natione Pamphylium multis acceptis vulneribus ad decimum vsque diem inter mortuos relictum, & duodecimo ad sepulturam illatum in rogo reuixisse, ac mira quædam sibi visa dum exanimis iaceret, narrasse.

Quis ille Auiola.

Idem de quo Valerius.

Sub Claudio Consul.

Ratio prima, quod nullus alius Auiola in Fastis.

Secunda, quod inter Tiberium & Neronem tantum sexdecim anni.

Potuit auxisse librum post illum vulgatum.

Seneca post Claudij mortem facit Auiolam Consulem.

Varro Visellius. Forte Varronis soboles doctiss. Roman.

12 VISELLIVS VARRO.] Qui Consul postea sub Tiberio, cum Sexto Cornelio. Cethego, & de quo noster infra libro quarto. Varronis forsan soboles, quem *doctissimum Romanorum* dixit Cicero, & vere dixit.

13 MAGISQVE IN TEMPORE EFFERRENT.] Id est augerent, dissimulantes interim, dum se occasio præberet exuendæ simulationis, & agendi palam. Nam a vulpe ad leonem fit progressus. *Fatuus statim indicat iram suam; qui vero dissimulat, ille callidus est.* Prou. 12. Et Homerus 1. Iliados facit principem recoquentem iras & effundentem vbi tempus daret & occasio.

Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quæ conscripta Treueris, militia disciplinaque [1] nostra habebatur, vt [2] cæsis negotiatoribus Romanis bellum inciperet. Paucique equitum corrupti, plures in officio mansere.[3] Aliud vulgus obæratorum aut clientium arma cepit, petebantque saltus, quibus nomen [4] Arduenna, cum legiones vtroque ab exercitu, quas Visellius, & C. Silius aduersis itineribus obiecerant, arcuerunt. Præmissusque cum delecta manu Iulius Indus e ciuitate eadem, discors Floro, & ob id nauandæ operæ auidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremo visis militibus, qui effugia insederant, sua manu cecidit. Isque Treuerici tumultus finis. Apud Æduos maior moles exorta, quanto ciuitas opulentior, & [5] comprimendi procul præsidium.[6] Augustodunum caput gentis armatis cohortibus, Sacrouir occupauerat, [7] nobilissimam [8] Galliarum subolem liberalibus studijs ibi operatam, vt eo pignore parentes propinquosque eorum adiungeret. Simul arma occulte fabricata iuuentuti dispertit. Quadraginta millia fuere, quinta sui parte legionarijs armis, cæteri cum [9] venabulis & cultris, quæque alia venantibus tela sunt. Adduntur e seruitijs gladiaturæ destinati, quibus, more gentico,[10] continuum ferri tegimen [11] (Cruppellarios vocant) inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles. Augebantur hæ copiæ vicinarum ciuitatum vt nondum aperta consensione, ita viritim promptis studijs, & certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur, vtroque bellum sibi poscente: mox Varro inualidus senecta viginti Silio concessit.

1 NOSTRA HABEBATVR.] Tacitus Annal. 11. *Armis, equisque in patrium nostrum morem exercitus.* Nam auxiliares, & socij plerique instructi armis Romanis. Silius libro 16.

——veteres tribuere magistros
Militiæ, qui dispersas sine lege cateruas
Vestro formarent ritu ad certamina Martis.

Romani frustrati dum Barbaros suam militiam docent.

Quod Romani vtile putauerunt, vt amœnioribus & ciuilioribus moribus instructi, barbari mansuescerent, ijsque fierent coniunctiores. Sed in ea re vani: quippe ad suos reuersi, vbi exuta mansuetudine, pristinam vitam induerunt, artibus Romanis edocti, suam barbariem aduersus arma Romana, Romana industria tutati sunt: nec peiores & infestiores Armenijs, & Bastonibus, vsquam sunt experti Quirites, qui Romanam disciplinam erant Romanis in castris assequuti.

2 CÆSIS NEGOTIATORIBVS ROM. BELLVM INCIPERET.] Quod fuit Barbaris frequens, non autem Romanis, qui nunquam, præterquam labante Rep. & vi ambitiosorum ciuium bellum gesserunt, nisi denunciatum & indictum. Et lex erat, *Ne quis pro arbitrio bellum indiceret.* Quippe turbatus orbis poterat in Romanos statim irruere. Dio 39. Sed Iulius Cæsar & Lucullus & Pompeius stimulante ambitione sæpe bella ex bellis seuerunt. Vnde illud Dionis de Iulio Cæsare li. 39. *Maiori quam vllus vnquam imperator rerum gerendarum cupiditate flagrabat.* M. Tullius 3. offic. *C. Marius Q. Metallum criminatus est ad Populum R. quod bellum produceret.* Ritus autem belli indicendi memorantur a Liuio libro primo, vbi de clarigatione agit, deque flagrantis, & ferratæ hastæ in hostium agros iniectione. Vide Macrobium etiam de inuocatione hostilium Deorum in Saturnal.

Quod

Quod Gentiles plerisque principibus Christianis iustiores arguit. Dixi autem morem fuisse barbaris incautos negotiatores Romanos aggredi. vere dixi; & Dio firmat. 55. *Nam Mithridates, ait, alteram Armeniam incursans cæterasque regiones, multos Romanorum ijs regionibus vagantes ex improuiso ad ortos interficit, nonnullos prælio victos cædit; plæraque loca magna celeritate recipit.* Et notandum negotiatores istos ante castrorum portas sua habuisse tabernacula, & extra pomerium castrorum. Ideoque barbari ab ijs bellum incipiebant.

3 ALIVD VVLGVS.] Si aliud, vbi primum? vere Æolij vtres. Nam de primo, nihil noster. ergo nec de secundo. Lego itaque. *Aliunde vulgus obæratorum, vt clientum (non aut clientum) arma cepit.* Nam si (aut) legas, in re certa sequitur incertitudo. Idque in historia; quod magnum vitium est. Obærati autem tumultuum auidi, quo melius creditores euadant, aut rapinis dissutas res suas resarciant. Clientes autem accipio eos, qui patronorum iura exsoluere non poterant; iungitque obæratis, non insuauiter. Quippe clientes, si patroni bello capti essent, tenebantur liberare; si filias pauperes reliquissent, eas elocare: Calendis Ianuarijs, & Saturnalibus, muneribus honorare. Aliaque multa ad venerationem iuris patronatus, & libertatis data, quæ æstimari non potest.

Tacitus correctus.

Absurditas lectionis excusa.

Iura patronica clientibus præstita.

4 ARDVENNA.] Hodie vocamus *Les Ardennes. Hercynium iugum* a Plinio, & *Hercynius saltus. Hercyniæ, [illegible], siluæ roborum vastitas æuis & congenita [illegible] prope immortali sorte miracula excedit.* libr. 16. cap. 2. hist. nat. Florus lib. 1. de bello Lat. *Idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus.* Et de bello Hetrusco. *Interim saltus in medio, ante inuius plane, quasi Caledonius, vel Hercynius, adeo tunc terrori erat.* Sane Hercynia etiam hodie, non modo vetustate, sed & arborum proceritate, & densitate mirabilis, solusque aspectus terrorem habet.

Arduenna silua.

Nemus Aricinum.

Hercynius saltus.

5 ET COMPRIMENDI PROCVL PRÆSIDIVM.] Intelligo quid velit; sed verba non quadrant. Ait enim præsidium Romanum abfuisse longius ab Æduis, quod ille tumultus comprimeretur. Quippe Lugduni, aut in ripa Rheni, præsidium erat propinquius. At Auiola iam Lugdunense præsidium traxerat ad Arduennos saltus, aduersus Iulium Florum. Ideoque vix tam cito comprimi poterat. Sed illa verba, *comprimendi procul præsidium*, non mihi satisfaciunt: suntq. Tacito inusitata. Legerem lubenter, *comprimendis ijs procul præsidium.* Id est, longius erat præsidium quo comprimerentur. Sic dixit Sallustius: *Metello procul agente, longa spes auxiliorum.* Et Apul. 2. Metamorphos. *Nec præsidia longinqua auxilia leuare ciuitatem tanta clade possunt.*

Tacitus correctus.

6 AVGVSTODVNVM.] De quo Cæsar in Comment. belli Gallici sæpe.

7 NOBILISSIMAM.] Lego, *etiam nobilissimam*, nam vltima syllaba verbi *comperierat*, id sonat. in manuscriptis *at* pro *ac*, sed exscriptores reposuere *&c.*

Iterum correctus.

8 GALLIARVM SOBOLEM LIBERALIBVS STVDIIS.] Ita interpretor verba D. Hieronymi ad Rust. monach. epistola 4. *Post studia Galliarum*, inquit, *quæ vel florentissima sunt, misit Romam, non parcens sumptibus, & absentiam filij, spe sustinens futurorum, vt vbertatem Gallici, nitoremque sermonis grauitas Romana condiret.* Quod a Quintiliano desumptum, qui iungendas Latinas Græcasque literas præcipit, vt in Græcis quidquid duriusculum, ac veluti barbarum est, Latinæ linguæ amœnitate ac dulcore temperetur. Ergo apud Æduos, florentissima Galliarum studia, quæ etiam apud Massilienses, de quibus dicam infra. Cæterum Sacrouir, barbaro more, sibi oppignorauerat iuuentutem, Musis operam nauantem: quod a nostris Iurisconsultis damnatur, præcipue apud Bartolum, in tractatu de Represalijs. Legi tamen apud Monstreletium, Ludouicum XI. regem Francorum, nobiliores exterorum adolescentes, Parisijs Nauarrico Gymnasio litteris operam dantes pro pignore cepisse. Quod semel factum semper improbatum est. Et ita me pro iuribus Regijs patrocinante fuit iudicatum a Senatu Parisiensi. Strabo libr. 4. de Gallis ait eos mercede collata præceptores alere, qui sapientiam profiteantur, & σοφιστὰς nominat *Græcorumque studiosos* quos imitabantur, pretioque sibi vinciebant & aureis catenis. Claudianus itaque *doctos* vocat Gallos 4. Honorij consulatus Panegyrico:

Gallia liberalibus studijs florens.

Studentes pro pignore Sacrouiro.

Quod prohibitum iure.

Tamen Ludouicus XI. contra ius egit.

Illustri te prole Tagus, te Gallia doctis
Ciuibus, & toto stipauit Roma Senatu.

Et de Gallo Cato Censor 2. Originum: *Pleraque Gallia, atres duas industriosissime persequitur, rem militarem & argute loqui.* Inde dicta Satyr. Poetæ Gallia

—— *Nutricula causidicorum.*

Et sane L. Plotium genuit M. Tullij præceptorem omnium Romanorum eloquentissimi. Sic enim Seneca 2. Controuers. in præfat. *Primus omnium Latinus Rhetor Romæ fuit puero Cicerone Plotius.* Et Cicero, (vt Suetonius narrat de Claris Rhetoribus,) ita ad Titinnium. *Equidem memoria teneo pueris nobis primum Latine docere cœpisse L. Plotium quendam, ad quem cum fieret concursus, & quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum virorum authoritate qui existimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.* Fuit etiam Gallus Votio Montanus, de quo Martial.

Docti patria Narbo Votieni.

Sed & fuit Rufus, de quo Iuuenalis Satyra 7.

Sed Ruffum atque alios: cædit sua quemque voluptas.
Ruffum qui toties Ciceronem Allobroga dixit.

Vbi Scholiastes. *Gallus*, inquit, *fuit, & valde disertus.* M. etiam Antonius Gnipho fuit

Gallus vir magni ingenij & memoriæ singularis. Sed quomodo docti Galli cum *indociles* dicti sint? Diuus Hieronymus ita respondet Prooemio 2. ad Galatas. *Non mirum est stultos, & ad intelligentiam tardiores Galatas appellatos, cum & Hilarius Latinæ eloquentiæ Rhodanus, Gallus ipse & Pictauis natus in hymnorum carmine Gallos indociles vocet. Et quod nunc oratorum fertiles sunt, non tam ad regionis diligentiam quam ad Rhetoricum clamorem pertinet; Maxime cum Aquitania Græca se iactet origine, & Galatæ non de illa parte terrarum, sed de ferocioribus Gallis sint profecti.* Non prætereo Phauorinum Arelatensem Adriani sæculo mirabilem, & qui tria sibi mirabilia contigisse dicebat; quod Gallus litteras Græcas didicisset; quod Eunuchus causam adulterij dixisset; & quod Cæsarum hostis longius vixisset. Cæteros qui addiderit, non commentarium sed commentarios ediderit. Nec silendum tamen quod Ioannes Viterbiensis scribit Commentarijs in Berosum. *Neque Galli a Græcis, sed potius a Gallis Græcia & Asia litteras & disciplinas consequutæ fuerunt.* Addo de Gabiniano Gallo homine, quod me Diuus Hieronymus docuit, eum eloquentissimum fuisse, quemque numerat cum Tullio & Quintiliano & Gallione. Præfat. 8. lib. in Esaiam. Sed in claris Suetonij Grammaticis iste sol deliquium passus est, soloque indice D. Hieronymo memorabilis existit hoc æuo.

9 VENABVLIS, ET CVLTRIS, QVÆQVE ALIA VENANTIBVS TELA SVNT.] Vt sunt lanceæ. Apuleius libr. 8. *Postremos poplites lancea feriens*: idque in venatione. Et paulo superius. *Cape venabulum, ego sumo lanceam.* loquitur de venatu. Item iacula: nam idem eodem. *Prior Neoptolemus, iaculum quod gerebat, insuper dorsum bestiæ contorsit.* Item arcus & sagittæ. Virgil. 1. Æneid.

Lancea. *Venabulum.* *Arcus.* *Sagitta.*

Namque humeris de more habilem suspenderat arcum,
Venatrix.

Et noster infra de venatione Persarum. *Pharetra telis onusta.* Erant autem venabula, longiore & latiore ferro. Quod Martialis indicat, & a quo, velut æs alienum, sumpsi. Nam inquit:

Venabula lato ferro.

Si directa geres longo venabula ferro,
Hic minus in grandem cominus ibit aprum.

Strabo tamen libr. 4. ait, *Armatura pro corporum proceritate æqualis. Gladius longus a dextro dependens latere: Clypeus longus, hastæ ad proportionem, & Meris, peltæ genus est, id est iaculi. Arcubus etiam plerique vtuntur & fundis. Est & illis sparo similis fustis, qui manu, non phalarica iaculatur.*

10 CONTINVVM FERRI TEGIMEN.] Loricam Gallorum intelligit, quæ primum cum esset ex corio crudo, postea *bellica pectoralia ex ferro succuderunt*, ait Varro 4. de ling. Lat. Sed ita, *vt tunicam haberent anellis ferreis contextam*, ait idem. Nos dicimus, *Cotte de mailles.* Qui vsus inualuit apud nos, ad hæc vsque tempora, & omnium principum, & nobilium imagines armatæ siue in sepulchris positæ seu columnis stantes visuntur in ista toga. Non ausim tamen profiteri, inuentum esse Gallorum, quia etiamolim hic mos apud Orientales. Sic enim Machab. cap. 6. libro primo: *Adstiterunt mille viri in loricis concatenatis, & galeæ æreæ in capitibus eorum.*

11 CRVPPELLARIOS.] Nisi existimarem esse verbum vere Gallicum, quod verum est, sed antiquissimum; putassem legendum *rupellarios*, quod quasi rupes *impenetrabiles essent accipiendis ictibus*, vt ait noster. nam adijcit, *Paulum moræ attulere ferrati, resistentibus laminis.* quod de istis ferratis crupellarijs intelligitur. Et habet quid simile, quod Hist. 1. *Ferreis*, inquit, *laminis*, (loquitur de armatura Germanorum,) *aut præduro corio consertum, vt aduersus ictus impenetrabile, ita impetu hostium prouolutis, inhabile ad resurgendum.* Plinius de his qui fortitudine præcellebant, lib. 7. cap. 20. *Vidimus Athanasium nomine, prodigiosæ ostentationis, quinquagenario thorace plumbeo indutum, cothurnisque quingentorum pondo calciatum per scenam ingredi.* Quod certe mirabile. Putassem legendum aliquando *scrupedarios*, quod [illegible] armati incederent ægre, & quasi scrupis hærentes. Sed in ista nocte, nec Luceius Iupiter aliquid luminis attulerit. Dominus Genebrardus Archiepiscopus Aquensis, de cuius pietate & doctrina tam in Græcis, & Hebræis, quam Latinis literis tota Gallia gloriatur; meam firmat sententiam cum scribit Chronic. libr. 2. vbi de lingua Gallica. *Apud Antiquos scriptores multa extant vocabula quibus item hodie Galli & nulli alij vtuntur, vt Leuca, Beco, Crupellarius, Carra, Bracca, Baccinum, Soldurius: Apud Ammian. Marcellinum, Suetonium, Tacitum, Gregorium Turonensem, Sidonium Apollinarem. Nam leucam Galli dicunt*, vne lieuë; *becum*, bec; *carram*, char; *braccam*, braye; *baccinum*, bassin; *soldurium*, souldoyer ou soldat. De istis autem crupellarijs, aliud dicam alias: sed quod Plautus scommate militari milites vocat *ferriteribaces* viros, quod ferrum tererent. Sed *ferrum terere*, & *ferratum esse*, diuersa sunt.

Crupellarij. *Rupellarij.* *Scrupedarij.*

At Romæ non Treueros modo & Æduos, sed quatuor & sexaginta Galliarum ciuitates desciuisse, adsumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias, cuncta (vt mos famæ) in maius credita. Optimus quisque Reip. cura mœrebat, multi, odio præsentium & cupidine mutationis, suis quoque periculis, lætabantur: increpabantque Tiberium, quod in tanto rerum motu, libellis accusatorum in-

inſumeret operam. *An Iulium Sacrouirum, maieſtatis crimine, reum in Senatu fore? extitiſſe tandem viros qui cruentas epiſtolas armis cohiberent: miſeram pacem vel bello bene mutari.* Tanto impenſius in ſecuritatem compoſitus, neque loco, neque vultu mutato, ſed, vt ſolitum, per illos dies egit: [2] altitudine animi, an comperceat modica eſſe, & vulgatis leuiora? Interim Silius cum legionibus duabus incedens, præmiſſa auxiliari manu, vaſtat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Æduis contermini, ſocijque in armis erant. Mox Auguſtodunum petit propero agmine, certantibus inter ſe ſigniferis, fremente etiam gregario milite, ne[3] ſuetam requiem, ne ſpatia noctium opperiretur: viderent modo aduerſos, & aſpicerentur; id ſatis ad victoriam.

Fama pauorum matrix, & cumulatrix.
Fama vires acquirit eundo.

1 VT MOS FAMÆ, IN MAIVS CREDITA.] Papinius 4. Theb.

Accumulat crebros turbatrix fama pauores.

Et idem author, Hiſtor. l.3. *Famam ingeminare acceptos rumores.* Qui mos fluuijs, idem eſt famæ. *Vires accreſcit eundo.*

Tacitus correctus.

2 ALTITVDINE ANIMI.] Legendum *altitudine an animi*, vel *altitudine animi, an quia comperceat modica eſſe, & vulgatis leuiora?* Sic enim Tacitus ſolet, & vtriuſque non deſunt exẽpla apud noſtrum & authores. Apud Varronem li.5. de ling. Lat. *Quintanæ an Septimatiæ ſunt futuræ.* Apud noſtrum lib.2. *Metune inuidiæ, an ratus conſcientiam facti, ſatis eſſe?* & lib. 14. *Nihilne in Rep. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur?* Et 12. *Socordiane Claudij an vinolentia?* lib. 11. *Adeo neminem*, pro *adeone neminem.*

Tacitus explicatus.

3 NE SVETAM REQVIEM, NE SPATIA NOCTIVM.] Id eſt, ne in ea expeditione ratio vlla haberetur, & quietis militaris, & modi progrediendi militariter. Nam certus erat militibus modus iter faciendi, & certa milliaria, quibus exactis, quieſcebant. Dixi ſupra. Sed addo quod Plautus in Pſeudolo ait.

Gradus militares.

Quin hinc comitamur gradibus militarijs?

Nam *horis quinque æſtiuis* 20. *milliaria conficiebant*, ait Vitruuius 1. libr. Sed vbi cupido, nec mora, nec requies.

Duodecimum apud lapidem Sacrouir, copiæque patentibus locis apparuere. In frontem ſtatuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo ſemermos. Ipſe inter primores equo inſigni adire, memorare veteres Gallorum glorias, quæque Romanis aduerſa intuliſſent: quam decora victoribus libertas:[1] quanto intolerantior ſeruitus iterum victis? Non diu hæc, nec apud lætos. Etenim propinquabat legionum acies; inconditique, ac militiæ neſcij oppidani, neque[2] oculis, neque auribus ſatis competebant. Contra Silius, etſi præſumpta ſpes hortandi cauſas exemerat, clamitabat tamen, *pudendum ipſis, quod Germaniarum victores, aduerſum Gallos tanquam in hoſtem ducerentur. Vna nuper cohors rebellem Turonium, vna ala Treuerum, paucæ huius ipſius exercitus turmæ profligauere Sequanos. Quanto pecunia dites & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Æduos*[3] *euincite, & fugientibus conſulite.* [4] Ingens ad ea clamor, & circumfudit[5] eques, frontemque pedites inuaſere. Nec cunctatum apud latera. Paulum moræ attulere ferrati,[6] * reſtantibus laminis aduerſum pila & gladios. Sed miles correptis ſecuribus & dolabris, vt ſi murum perrumperet, cædere tegmina, & corpora. Quidam trudibus, aut furcis inertem molem proſternere. Iacenteſque nullo ad reſurgendum niſu, quaſi exanimes linquebantur. Sacrouir primo Auguſtodunum, dein, metu deditionis, in villam propinquam cum fidiſſimis pergit. Illic ſua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. Incenſa ſuper villa omnes cremauit.

* reſiſtentibus laminis

Tacitus correctus.

1 QVANTO INTOLERANTIOR.] Huius loci sensus est. *Quantum decora libertas victoribus, tanto est intolerantior seruitus, præcipue iterum victis.* Opponit enim libertatem seruituti, & decus victoris, turpitudini victorum. Noster plerumque ita finit suas exhortationes militares, vt libr. 1. *Quid aliud sibi reliquum, quam tenere libertatem, aut mori ante seruitium?*

Ratio correctionis.

2 OCVLIS NEQVE AVRIBVS SATIS COMPETEBANT.] Sic Sallustius: *Septimium, neque animo, neque lingua satis compotem.*

3 EVINCITE.] Hic locus puncto distinguendus, & ita legendus. *Quanto pecunia dites, & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Æduos. Euincite, & fugientibus consulite* Nam in fugientem canes insiliunt actius instantque auidius.

Clamor militaris.

4 INGENS AD EA CLAMOR.] De clamore militari, qui ἀλάλαγμα Græcis, & vnde illud Gallicum, *crier l'alarme*, multa & peruia sunt in libris. Titus Liuius libr. 33. *Raro alias tantus clamor dicitur in principio pugnæ exorsus: nam forte vtraque acies simul conclamauere.* Sic Cato Portius apud Plutarch. dicebat, in prœlijs solere se *clamare acriter, ferire fortiter, nunquam recedere turpiter.* Notat idem in Flaminio, militarem clamorem in Macedonas. De quo ita Gellius lib 1. cap. 11. *Quid ille vult ardentissimus clamor militum Romanorum, quem in congressibus prœliorum fieri solitum, scriptores Annalium memorauere? Contrane institutum fiebat antiquæ disciplinæ tam probabile! An tum etiam gradu clementi & silentio est opus cum ad hostem itur, in conspectu longinquo procul distantem? Cum vero prope ad manus ventum est: tum iam e propinquo hostis, & impetu propulsandus, & clamore terrendus est.* Cæsar de bello Gall l 7. *Committitur prælium vtrinque clamore sublato.* Sed vetustissimus est clamor ille militaris, & Hebræis frequens. Nam 1. Reg. cap. 17. *Consurgentes viri Israel, & Iuda, vociferati sunt, & persecuti sunt Philistæos.* Sed & longe ante, in libro Iosue 8. *Vociferantes, & mutuo se cohortantes persecuti sunt eos.* Sæpe apud Homerum, & apud Græcos, clamorem legas exercitus Troianorum: quem imitatus est Virgilius apud Latinos. De Græcis Homerus.

Cato in militia clamat acriter, ferit fortiter, nec fugit turpiter.

Clamor militaris: etustissimus.

Apud Iudæos, Græcos, & Latinos.

> Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν.
> *Clamore ingenti Troes sonituque fremebant.*

Et Virgilius.

> *Tollitur in cælum clamor, versique vicissim*
> *Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.*

Velleius 2. lib. vbi de Pub. Scipione Africano. *Cum interrogatus Tribuno Carbone, quid de Tiberij Gracchi cæde sentiret? respondit. Si is occupandæ Reipub. animum habuisset, iure cæsum. Et cum omnis concio acclamasset. Hostium, inquit, armatorum clamore non territus, qui possum vestro moueri, quorum nouerca est Italia?* Liuius libr. 4. *Clamor indicium primum fuit, quo res inclinatura esset; excitatior, crebriorque ab hoste sublatus, Romanis dissonus impar.* Et l. 7. *Clamorem tollere iussit militibus.* Et l. 8. in pugna aduersus Latinos. *Clamore sublato principia Latinorum perturbant.* Vbi forte, *proturbant.* Quod est Apuleio frequens verbum, & quo etiam vsus est Tacitus; & idem Liuius vbi de pugna ad Thrasymenum. *Romanus clamore prius vndique orto, quam satis cerneret, se circumuentum esse sensit.* Cicero 2. Tuscul. *Quid exercitatio legionum, quid ille concursus, clamor, quam laboris est?* Tertullianus ad Martyr. *De tunica ad loricam, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum.* Loquitur de militibus Christi. Sallust. Catilin. *Maxumo clamore, infestis signis concurrunt.* Ergo hic clamor, Iudæis solitus, Græcis, & Latinis, id est hominum præcipuis & illustrioribus nationum.

Clamor victoriæ index.

Proturbant.

Tertullianus explicatus.

5. EQVES.] Legendum puto, *equites*: nam adijcit, *frontemque pedites inuasere.* Tamen aliquando ita scribit: *Consules, patres, eques.* Sed heic alia ratio; quia iungit *pedites*, ideo *equites* puto scripsisse.

Tacitus correctus.

6 RESTANTIBVS.] Lego, *resistentibus laminis*: & sequentia ducent, cum ait. *Miles correptis securibus, & dolabris, vt si murum perrumperet.*

Tum demũ Tiberius ortũ patratumq. bellum senatui scripsit. Neque dempsit, aut addidit vero, sed fide ac virtute legatos, se consilijs superfuisse. Simul causas cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit, magnitudinem imperij extollens; neque decorum principibus, si vna alteraue ciuitas turbet, [1] * omissa vrbe, vnde in omnia regimen. Nunc quia non metu ducatur, iturum, vt præsentia spectaret, componeretque. Decreuere patres [2] vota pro reditu eius, [3] supplicationesque, & alia decora. Solus Dolabella Cornelius dum anteire cæteros parat, [4] absurdam in adulationem progressus, censuit vt ouans e Campania vrbem introiret. Igitur secutæ Cæsaris litteræ, quibus se non tam vacuum gloria prædicabat, vt post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuuenta, aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanæ inane præmium peteret. Sub idem tempus, vt mors [5] Sulpitij Quirinij [6] publicis exequijs frequentaretur, petiuit

* omisisse vrbem,

tiuit a ſenatu. Nihil ad veterem & patriciam [7] Sulpitiorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium [8] Lanuuium, ſed impiger militiæ, & acribus miniſteriis conſulatum ſub diuo Auguſto, mox, expugnatis per Ciliciam [9] Homonadenſium caſtellis, inſignia triumphi adeptus, [10] datuſque rector C. Cæſari Armeniam obtinenti. Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat: quod tunc patefecit in ſenatu, laudatis in ſe officiis, & incuſato [11] M. Lollio, quem autorem C. Cæſari prauitatis & diſcordiarum arguebat. ſed cæteris haud læta memoria Quirinij erat, ob intenta (vt memoraui) Lepidæ pericula, ſordidamque & præpotentem ſenectam.

1 OMISSA VRBE.] Non eſt oratio integra, vt excuſa eſt. Lego igitur. *Neque decorum principibus, ſi vna altera ve ciuitas turbet, omiſiſſe vrbem, vnde in omnia regimen.* Quod egregie dictum a Tiberio. Nam *celſior fortuna celſa loqui & ſentire debet.* Am. Marc. 17. & iſtud eſt quod Cicero tantopere arguit Pompeium, quod omiſerit vrbem, qua relicta tota Reſpublica periit. Scriptum autem fuit *omiſſe*, pro *omiſiſſe*. Omiſiſſe autem vrbem, culpa fuit Cn. Pompeij. nam inde ſuum, & patriæ exitium vidit. dixi ſupra.

2 VOTA PRO REDITV EIVS.] Qualia apud Dionem ſæpe legas. Et de quorum ritu iam ſuperius dixi, lib. 2. Nec iſta addidiſſe ingratum erit, cum aliquid ſit quod emendetur apud Martialem. Horatius de reditu Auguſti.

Vota Horatij pro reditu Augusti.

Diuis orte bonis optime Romule,
Cuſtos gentis abes iam nimium diu,
Maturum reditum pollicitus, patrum
Sancto concilio redi.

Et Martialis de reditu Domitiani, quem corrigere, & iuuat, & vacat lib. 10. epig. 6.

Martialis correctus in reditu Domitiani.

Fœlices, quibus vrna dedit ſpectare coruſcum
Solibus Arctois ſideribuſque ducem.
Quando erit ille dies, quo campus, & arbor, *& omnis*
Lucebit Latia culpa feneſtra nuru?
Quando moræ dulces, longuſque a Cæſare puluis,
Totaque Flaminia Roma videnda via?
Quando eques, & picti tunica Nilotide Mauri
Ibitis, & populi vox erit vna, Venit?

In quo lege 3. verſu, *quo lampas, & arbor*, non *campus, & arbor*. Intelligit enim de lampadibus, quæ feneſtris accendebantur, & de lauro arbore, qua virebant feſtis diebus ianuæ, & feneſtræ domorum: & de quibus Iuuenalis Sat. 10.

Explicatur.

Et matutinis operatur feſta lucernis.

Sed dixi ſupra. Repoſuerunt autem, *campus*, quia *arbor* ſequebatur. quod ſat eſt: nec cramben bis pono. Corrigo & in eodem poeta aliud epigramma de eodem reditu, libri 8. epigrammate 15. Nam corrigendi & emendandi nunc me tenet impetigo & cacoëthes.

Dum noua Pannonici narratur gloria belli,
Omnis & ad reducem dum litat ara Iouem;
Dat populus, dat gratus eques, dat thura Senatus,
Et ditant Latias tertia dona tribus.
Hos quoque ſecretos memorabit Roma triumphos,
Nec minor iſta tuæ laurea pacis erit.
Quid tibi de ſancta credis pietate tuorum?

Martialis iterum correctus.

„ *Principis eſt virtus maxima, noſſe ſuos.*

Lego quarto verſu.

Et dicant Latiæ tres tria dona tribus.

Ratio correctionis.

id eſt, dedicant. Vt ita ſit ſenſus: Pro reditu Domitiani, omnes dant dona, & thura, Senatus, eques, & populus. nam Pomponius Iuriſconſultus, L. 2. de orig. iur. ſcribit in tres partes diuiſam fuiſſe vniuerſam multitudinem P. Romani; & illæ tres partes, tribus vocabantur. Papinius in Siluis.

— — gaudent turmæque, tribuſque,
Purpureique patres.

Illæ ergo tribus, vt erant tres, tria dicarunt dona; id eſt vouerunt Diis tria dona, & ſpeciatim populus, eques, & Senatus thura dederunt. Sed dices poſt Romulum, multas alias additas tribus. non inficior. Erant enim 35. & amplius; ſed hæ 35. illis tribubus inſunt. Repoſui autem *dicant*, pro *dedicant*, non *ditant*. nam quid hoc ſibi vult, *ditant Latias tertia dona tribus*? Immo illa dona *non ditant*, cum diminuant, & pauperent, vt inquit Perſius Sat. 2.

Cur repoſitum, dicant, non, ditant.

Rem ſtruere exoptas cæſo boue, Mercuriumque
Arceſſis fibra; Da fortunare Penates,
Da pecus & gregibus fœtum. Quo peſſime pacto?
Tot tibi cum in flammas iunicum omenta liqueſcant?

Repoſui autem *dicant*; quod votorum verbum eſſet ſolēne, *Dedit, Dedicauit.* Et repoſui, *tres tria dona tribus*; vt vnaquæque tribus ſuum donum dedicarit. *Tertia* enim *dona* heic non conueniunt, cum potius eſſent quatuor dona. nam Populus, eques, & Senatus tres dederunt; deinde tribus, quæ quarta dona faceret, non tertia. Qui ſecus ſenſerit, & me docuerit, gratus erit. Cæterum noto votorum tempore neminem lugeri. Spartianus in Ælio Vero hoc me docuit: *Lucius Ceionius Commodus Verus Ælius Cæſar (nam his omnibus nominibus appellatus eſt) periit. Sepultuſque imperatorio funere: neque quidquam de regia in morte habuit dignitate. Et quia Calendis Ianuariis periit, iuſſus ab Adriano, quia vota interueniebant, non lugeri.*

3 SVPPLICATIONESQVE.] Quæ *ſupplicationes*, vel, vt ait Tertull. *ſupplicamenta*, lib. de fug. in perſeq. aliquando plurium dierum, maximeque honorabiles iis pro quibus ſupplicabatur. *Primis enim Reip. temporibus fuit ad vnum alterumve diem illa ſupplicatio.* Poſtea vero creſcente adulatione, creuit *gratulationis genus*. Sic enim vocat ſupplicationem Cicero 4. in Catilin. Solebatque decerni victoribus

& legatis: Sed Ciceroni togato data est in honorem. Idem eodem loco. *Quæ supplicationes aliquando per decem patrimos, & matrimos, totidemque virgines habitæ.* Iulius Obsequens *Patrimos & Matrimos* vocat, qui adhuc patrem & matrem haberent, nulloque adhuc funere essent maculati. Pueri autem & puellæ seorsum canebant laudes, illi Apollinis, hæ Dianæ. Nam sic Horat.

Dianam teneræ dicite virgines.
Intonsum pueri dicite Cynthium.

Et in carmine sæculari.

Supplices audi pueros Apollo,
Siderum regina bicornis audi
Luna puellas.

Et ille cantus consultis Sibyllinis versibus. Idem poeta:

Tempore sacro,
Quo Sibyllini monuere versus
Virgines lectas puerosque castos
Diis quibus septem placuere colles
Dicere carmen.

Et tripudiabant in morem Saliorum: Idem poeta 4. Carm. 1.

Illic bis pueri die
Numen cum teneris virginibus tuum
Laudantes, pede candido
In morem Salium ter quatient humum.

Supplicia pro supplicationibus.

Et hæc firmat Obsequens libro de prodigiis, qui aliquando plures, aliquando pauciores pueros & puellas adhibitas tradit. *Supplicia* autem, non supplicationes Apuleius vocat libro de Deo Socratis. *Vnde*, inquit, *& religionum obseruationibus, & sacrorum variis suppliciis, fides impertienda est.* Et idem 11. Metam. *Tunc cuncti populi tam religiosi, quam prophani vannos onustos aromatis, & huiusmodi suppliciis certatim congerunt.* Et idem eodem. *Suppliciis, gratiis persolutis.* Ita Sallust. de bello Catilin. *In suppliciis Deorum magnifici.* Et noster infra. *Supplicia Diis.* Idem eodem. *Neque suppliciis muliebribus, auxilia Deorum parantur.* Sed cur supplicia? Quia ex bonis damnatorum & supplicio affectorum, sacrificia, & supplicationes istæ. Isidorus lib. 5. *Dicebantur supplicia, supplicamenta. & supplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo: vnde & supplicare.* Verrius in Festo. Eius supplicationis formula extat 14. Philipp. Cuius sunt hæc verba in fine. VTI. OB. EAS. RES. BENE. FORTITER. FOELICITERQ. GESTAS. C. PANSA. A. HIRCIVS. COSS. IMPERATORES. ALTER. AMBOVE. AVT. SI. ABIERINT. M. CORNVTVS. PRÆTOR. VRBANVS. SVPPLICATIONES. PER. DIES. L. AD. OMNIA. PVLVINARIA. CONSTITVAT. Dio 43. *Decreuit Senatus vt 40. dies in honorem Cæsaris sacrificaretur. quamuis primum per 15. postea per 18. dies.* Et aliquando fiebat tantum in vna æde, seu templo; aliquando in omnibus templis, & delubris, & puluinaribus. Quod apud Titum Liuium animaduerti potest. Iulius Cæsar *gloriabatur plurium, quam quisquam vnquam dierum, se supplicationes impetrasse.* Sueton. in Iul. cap. 24. & Cicero 14. Philipp. *His rebus*, ait 7. de bell. Gall. *Cæsaris litteris cognitis, Romæ dierum 20. supplicatio indicitur.* Quæ fiebat populo coronato. Cato apud Gellium lib. 6. cap. 4. *Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta, coronatus veniat.* Sed de his satis. Nisi quod addo, nunquam bellis ciuilibus decretas supplicationes. Cicero 14. Philippica. *Nunquam*, inquit, *ciuili bello supplicatio decreta est. Decretam dico? Ne victoris quidem litteris postulata est.* Quod notandum. Et vt notes vnde ortæ supplicationes, & quibus de causis: ita Horat. 1. Car. od. 2.

Supplicationes olim vnius diei
Deinde biduanæ.
Postea triduanæ.
Etiã quinquagenariæ.
Aliquando in vna æde.
Aliquando in omnibus templis.

Quem vocet diuum populus, ruentis
Imperi rebus; prece qua fatigent
Virgines sanctæ minus audientem
Carmina Vestam?
Cui dabit partes scelus expiandi
Iupiter? tandem venias precamur
Nube candentes humeros amictus,
Augur Apollo.

Nam Apollini Roma dicata, quasi illam fundauerit.

Roma si vestrum est opus, Iliæque
Littus Etruscum tenuere turmæ.

Sed spectat poeta Troiam, a qua Romani & Roma. Nam Æneas author Romanæ gentis.

4 ABSVRDAM IN ADVLATIONEM.] Certe absurda adulatione nihil absurdius. Nam vt in Musica sonus absurdus maximum vitium facit: sic in adulatione. Et nulla ars æque suis præceptis innititur, vt adulatio. Qui enim artis Grammaticæ regulas non seruat, in solœcismos incidit. Qui adulatoriæ artis præcepta non seruat, labitur a gratia principum, ad odia Vatiniana prorsus: aut ad contemptum ingenuis hominibus nunquam tolerandum.

5 SVLPITII QVIRINI.] Dixi iam de illo. Et puto illum Syriæ præsidem fuisse, & coluisse Tiberium, Rhodi agentem, & eundem esse, de quo in D. Lucæ Euang. cap. 2. *Hæc autem, ait, descriptio (orbis scilicet) quæ facta sub Augusto, in Syria, præside Cyrino.* Vbi puto legendum *præside Quirinio.* Iosephus enim *Quirinum* vocat, Antiquit. lib. 18. cap. 7. vt etiam Eusebius 1. hist. Eccles. cap. 2. Quidam *Quirinium* nominant, vt Suetonius in Tiber. ca. 49. *Condemnatam Lepidam generosissimam fœminam in gratiam Quirini.* Tamen placet *Quirinus*, non *Quirinius*, cum *Cyrinum* dicat D. Lucas, non *Cyrinium.*

Quis Sulpitius Quirinus.
Syriæ præses.
Is est qui a D. Luca Cyrinus dictus.
Iosephus Quirinum vocat.
Quirinium Sueton.

6 PVBLICIS EXEQVIIS.] Apuleius 2. Metam. de his publicis exequiis ita. *Ecce iam vltimum defletus, atque conclamatus processerat mortuus, rituque patrio, vtpote vnus de optimatibus, pompa funeris publici deductabatur per forum.* Et explicat partim, quæ sit illa pompa publici funeris. Nam lib. 8. Metam. ait. *Funus toto feralem pompam deducente populo; deducitur ad sepulturam.* Sed & in funere publico, imagines familiares, lectus cum effigie defuncti, luctus in vrbe, laudatio pro Rostris, carmina in foro, & in Campo Martio sepultura. Licet alij etiam aliis in vrbe locis. Quod notaui supra lib. 1. Et hos ritus tangit noster in Germanici funere, & his verbis. *Fuere qui publici funeris pompam requirerent; compararentque quæ in Drusum,*

Pompa & exequiæ publicæ.
Publicæ dictæ quod totus populus sequeretur.
Imagines.
Lectus.
Effigies.
Laudatio pro rostris.
Carmina.
In Cãpo Martio sepultura.
Vel in vrbe.

Drusum, fratrem Germanici honora & magnifica Augustus fecisset: ipsum quippe asperrimo hiemis Ticinum vsque progressum, nec abscedentem a corpore, simul vrbem intrauisse, circumfusas lecto Claudiorum, Iuliorumque imagines, defletum in foro, laudatum pro Rostris; cuncta a maioribus reperta, aut quæ posteri inuenerint, cumulata. Animaduerto etiam in illis publicis exequiis, primum incessisse Senatum. Nam Quintil. noua Declamat. 329. *Corpus illud efferimus omnibus, tibique ipsi damnatum, publicis scilicet exequiis efferentes. Hoc agite; Ducatur ingens funeris pompa. Eat primus Senatus, & ordo ille sanctißimus (quanquam recepta libertate lætus) vultus tamen, habitusque ad mœstitiam transferat.* Additque ad alterum indicium publici funeris. *Dum maxima multitudo, dum vniuersus denique populus lustret atque ambiat rogum.* Aliquando etiam cum publicis exequiis tumuli publici decernebantur; aliquando etiam statuæ. Cicero Philip. 9. [illegible] publicis funeribus, pompa, designator, & præco. Addo, quod in funere publico, etiam exteræ nationes lugebant. Sueton. in Iul. cap. 84. *In summo publico luctu, exterarum gentium multitudo, circumlatum suo quæque more lamentata est; præcipueque Iudæi, qui etiam noctibus continuis bustum frequentarunt.* Nam vnaquæque gens a Scythicis feritatibus aliena, sciuit exequias esse mortalium & viuentium munus, erga defunctos, & iam immortales.

Senatus primus incedebat.

Lustratio rogi.

Statua.

Luctus exterarum nationum.

7 SVLPITIORVM FAMILIAM.] Quæ *per maiores honorum gradus, Consulatum, scilicet, Censuram, Dictaturam, triumphosque, & alia decora, magna celebritate decucurrit.* Liuius, & Cicero Philip. 9. Illaque virtus, etiam ad fœminas transiit. Et de Sulpitia probatissima matrona, Liuius meminit lib. 39. quam *nobilem, & grauem fœminam* vocat. Et Plinius lib. 7. cap. 35. *Pudicißima fœmina, semel matronarum sententia iudicata est, Sulpitia Paterculi filia, vxor Fuluij Flacci: Electa ex centum præcipuis, quæ simulachrum Veneris, ex Sibyllinis libris dedicaret.* Grande decus apud Romanos. Sic D. Mariam Cassoboliten quæ Christum tulit & peperit, D. Ignatius [illegible] & *sapientißimam* vocat, & *πολυμαθεστάτην, omnibus disciplinis instructißimam.* vt Christianas Paganis non cessisse, sed omnibus virtutum monilibus superasse iure existimes, & illam reuerearis.

Sulpitiorum familia nobilis.

Etiam per fœminas.

8 LANVVIVM.] Oppidum Romæ finitimum. Cicero in Agrar. in quo Iunonis ædes, Liuius lib. 1. Et draco pro tutela: vnde Propertius.

Lanuuium oppidum.

Cui draco pro tutela.

Lanuuium annosi vetus est tutela draconis.

Portæ autem Lanuuij pro re obscœna, prouerbij loco habitæ. Sed valeant illæ obscœnitates: has Veneris cloacas non habitamus, & sacra Eleusina heic fiunt.

9 HOMONADENSIVM CASTELLIS.] Plinius libri 5. cap. 27. *Simili modo omnibus, qui eadem composuere, ignorata est illi contermina* (Ciliciæ scilicet) *gens Homonadum, quoniam intus oppidum Homona. Cætera castella quadraginta quatuor inter asperas cautes & conualles latent.* De his castellis cape hunc locum. nam ad hæc labra, illæ lactucæ. Et ab Homona vrbe Homoneæ dictæ mulieres. Vnde vetus ista inscriptio. ATHIMETVS. PAMPHILI. TIB. CÆSARIS. AVGVS. L. L. ANTEROCIANVS. CLAVDIÆ. HOMONEÆ. CONLIBERTÆ. ET. CONTVBERNALI.

Gens Homonea.

10 DATVSQVE RECTOR C. CÆSARI.] Tres lego rectores C. Cæsaris, Augusti filij, Lollium, Quirinum, & præceptorem quendam innominatum, quem Augustus in profluentem mergi iussit, quod exteris regibus, adolescentis consilia proderet. Nam magna est hæc, & detestanda perfidia, quam *non Tethys, non pater abluat Oceanus*, ait poeta. Et puto fuisse Dionysium Græcum hominem & scientem, quem profectionis comitem dederat filio Augustus, vt ex Plinio apparet. sed nihil adfirmo. Quod si ille fuerit, scribo audacter homine docto & iniquo nihil in terris esse nequius nec iniustius.

Tres rectores C. Cæsaris Augusti filij. Lollius. Quirinus. Et tertius in profluentem iactus.

11 MARCO LOLLIO.] Codex Beati Rhenani habet *Marco Folio.* quod absurdum, & legendum est, *Marco Lollio.* Idem error apud Senecam in Controuersiis, vbi *Folio* scriptum pro *Lollio.*

Fine anni [1] C. Lutorium Priscum equitem Romanum post celebre carmen, quo Germanici suprema defleuerat, pecunia donatum a Cæsare, corripuit delator, obiectans ægro Druso composuisse, [2] quod si extinctus foret, maiore præmio vulgaretur. Id C. Lutorius in domo [3] P. Petronij, socru eius Vitellia coram, multisque inlustribus fœminis [4] per vaniloquentiam legerat. [5] Vt delator extitit, cæteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia nihil se audiuisse adseuerauit. Sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit. Sententiaque Haterij Agrippæ consulis designati indictum reo vltimum supplicium. [6] Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est. *Si. P. C. vnum id spectamus, quam nefaria voce C. Lutorius Priscus mentem suam, & aures hominum polluerit, neque carcer, neque laqueus, ne [7] seruiles quidem cruciatus in eum suffecerint. Sin flagitia & facinora [8] sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio, maiorumque & vestra exempla temperant, & vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt: est locus sententiæ per quam neque huic*

delictum impune sit, & nos clementiæ simul ac seueritatis non pœniteat. Sæpe audiui principem nostrum conquerentem, si quis [9] *sumpta morte, misericordiam eius præuenisset. Vita C. Lutorij* [10] *in integro* * *est, qui neque seruatus in periculum Reipub. neque interfectus* [11] *in exemplum ibit. studia illi, vt plena vecordiæ, ita inania & fluxa sunt; nec quicquam graue, ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorum animis, sed mulierculárum adrepit. Cedat tamen vrbe, & bonis amissis aqua & igni arceatur. Quod perinde censeo, ac si lege maiestatis teneretur.* Solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus adsensit. Cæteri sententiam Agrippæ secuti. Ductusque in carcerem Priscus, ac statim * exanimatus. Id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusauit, cum extolleret pietatem [12] quamuis modicas principis iniurias acriter [13] vlciscentium, deprecaretur [14] tam præcipitis verborum pœnas, laudaret Lepidum, nec Agrippam argueret. [15] Igitur factum S[...]ne decreta patrum ante diem decimum ad ærarium deferrentur, idque vitæ spatium damnatis prorogaretur. Sed [16] non senatui libertas ad pœnitendum erat, neque Tiberius interiectu temporis mitigabatur.

* esto.

* exanimatus est.

1 C. LVTORIVM PRISCVM.] In Cod. Beati Rhenani est, *C. Lutorium*: sed legendum, *Caium Lutorium Priscum*. Et in hoc nomine gratulor ante me emendatum Plinium lib. 7. cap. 39. Sed illum obscuriorem elucido, & interpretor. Loquitur autem Plinius de pueris forma egregiis, qui magno fuere empti: interque eos de Pesonte, qui non ob elegantiam formæ, sed ob libidinem venit. *Hoc*, inquit, *pretium belli*, (lego *belluæ*, quia opponit hominem belluæ, quod venisset ob lidibinem) *non hominis fuit. Tam hercule quam libidinis, non formæ, Pesontem e spadonibus Seiani III. M. D. mercante Sutorio Prisco* (pro, *Lutorio Prisco*.) *Quam quidem iniuriam lucrifecit ille mercatus in luctu ciuitatis, quoniam arguere nulli vacabat.* lego, *quo illam arguere nulli vacabat*: id est vt interpretor, durante iusticio, quo Prætor tria verba silebat, Do, Dico, Addico; & quo iura in ciuitate conticebant. Et credo illam emptionem factam in funere Germanici, iusticio indicto; eque illa pecunia, quam Lutorio Prisco, ob factitata in Germanici obitu carmina, Cæsar dederat. Nam poetæ versibus sibi principum gratias conciliant. Sic Athenodorus Tarsensis M. Antonij triumuiri gratiam habuit, quod carmen de Philippensi victoria scripsisset, illumque Tarsensibus præfecit gymnasiis. Sic Oppiani carmen sibi reditum in patriam dedit ab Antonino, & versuum suorum opimam gratiam.

Lutorius Priscus.

Plinius explicatus.

2 QVOD SI EXTINCTVS FORET.] Quod carmen, videlicet si foret extinctus Drusus, maiore præmio vulgaretur: id est ampliorem mercedem tulisset a Tiberio, quia scriptum putaretur in luctu Drusi filij. Sic Lutorio lucri captura, lethi captura fuit. Et certe auerso Apolline hæc scripsit poeta Lutorius.

Tacitus explicatus.

3 P. PETRONIVS.] Capio hunc Petronium, pro eo, qui temporibus Augusti, præfectus Ægypti fuit, quique perrexit in Æthiopiam. De quo Plinius lib. 6. cap. 29. vbi de Æthiopia. *Intrauere in eam Romana arma D. Augusti temporibus, duce P. Petronio, & ipso equestris ordinis præfecto Ægyptiis.* Quo loci vides, Plinium nominare illum *Publium*, cum Tacitus, & Dio 53. *Caium* vocent. Plinius autem ait illum *Candacem reginam, ad Elephantinam vsque cuncta populantem, repressisse, & Tanapam Æthiopiæ regiam occupasse, & ad accipiendas pacis conditiones, Candacem coegisse.* Quod magnum, & de Romanis antea non auditum.

P. Petronius præfectus Ægypti.

A Plinio Publius.

A Tacito Caius dictus.

Candacem reginam repressit.

Eius regiam cepit.

Conditiones illi imposuit.

4 PER VANILOQVENTIAM.] Alata & pennata verba, ἔπεα πτερόεντα dixit Homerus, Odyss. 4. quia facile euolarent. *Quod silere voles, primus sile*, ait Mimus. & hoc firmat Rex sapientissimus omnium in Eccles. cap. 10. *In cogitatione tua, regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti, quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.* Ideo *qui moderatur labia sua, prudentissimus est.* Prouerb. 10. Et recte Nilus. *Loquere Deo multa, & hominibus pauca.* λάλει τῷ θεῷ πολλά, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὀλίγα.

5 VT DELATOR EXTITIT.] Sum sæpe miratus in hoc authore tam celebri, & tantæ notæ, tam multa menda relicta a tot tantisque viris, magnis hercule, atque gloriosis, qui illum tractarunt. Puduitque interdum incidisse me in barbarismos non modo, sed & Latini sermonis vitia stupenda, nec nostro authore digna: Qui, si quisquam alius inter priscos authores, clare, nitide, scripserit, & Latine prorsus, scripsit ille, licet concise. Multa etiam obscura, & nulla luce aperta, & detecta, qualia sunt huius loci verba, quæ facem requirunt. nam clara esse nemo sanus dixerit. Et verbum *extitit*, demonstrat, quia accusator iam extiterat. Quippe dixit superius, *Corripuit delator.* Ego ita legendum censeo, *vt delatori reus extitit.* Quod a Iurisconsultis explicatur. Quippe si accusator non bene accusationis libellum, & cætera quæ solennia erant in accusatione,

Tacitus correctus.

cusatione, peregisset, rei nomen abolebatur. L. libellorum. §. quod si. de accusat. & inscrip. D. vbi omnia solenniter essent peracta, *reus dicebatur existere, & tunc apud Prætorem interrogabatur, & in crimen inquirebatur*. Asconius 5. in Verrem. Et ex eo tempore reus *inter reos receptus* dicebatur. L. 31. ad Leg. Iul. de adulter. Et ita accipiendus est hic locus, & macula repurgandus.

6 Contra M. Lepidus.] Probat oratio quæ sequitur, hunc M. Lepidum sapientem virum fuisse, & multa in melius flexisse, vt ait Tacitus. Quod officium est magni viri & sapientis.

Seruorum cruciatus.

7 Serviles crvciatvs.] Qui certe varij apud varios authores; vt *colaphi*. Seneca in Ludo. *Producit testes qui viderant, flagris, ferulis, colaphis vapulantem*. Iuuenalis Sat. 9.

Colaphi.

Nos colapsum incutimus lambenti crustula seruo.

Et Petronius Arbiter. *Colaphis obiurgare puerum*. Seneca de Ira: *Nec contenti, colaphis, in aquam præcipitarunt*. Plaut. in Rudent.

Colaphos in cerebro obtrudam tuo.

Et ita l. 4. de iniur. D. Et *pugni*. Martialis in Apophor.

Peccantis famuli pugno ne percute dentes.

Pugni.

Pugno percutere, est manu clausa, sed *colaphisare*, est aperta manu os batuere, & *depalmare*, vt scribit Gellius. Horat. lib. 1. Sat. 3.

Vnguibus, & pugnis, dein fustibus; atque ita porro
Pugnabant armis.

Vtrumque aliquando iungitur, vt *ducere pugnum seruo. Adiicere colaphum seruo*. Quintilianus lib. 6. cap. 4. Et *fustes*, de quibus legi alicubi. *Si ciuis, in ius ducito; si seruus, fuste abigito;*

Fustes.

Et apud Plautum in Asinaria.

Apud fustitudineas ferri crepidinas insulas,
Vbi viuos homines mortui incursant boues.

Et in Aulul.

Ita me miserum, & meos discipulos, fustibus male contuderunt.

Iuuenalis Sat. 9.

—— sumere ferrum,
Fuste aperire caput, candelam apponere valuis
Non dubitat.

Virgæ.

Virgæ. Idem in Asinaria.

Mihi in mundo sint virgæ, aut Atriensi.

Alibi etiam; & in Casina, si memini, vocat seruum *virgarum lasciuiam*, quod quasi per lasciuiam incursent & insiliant in eum virgæ.

Habena.

Nec tantum virgis cædebantur; sed *habenis*. Horat. epist. 2. lib. 2.

In scalis latuit metuens pendentis habenæ.

Quæ *lora* dicebantur. Terentius in Adelphis. *Loris liber?* Etiam *flagellis*, quæ ex funibus. Horatius.

Ibericis peruste funibus latus.

Flagra ossillata & nodata.

Et illa flagella interdum *catenata*, & *nodata*, & *ossillata*: *Catenata pecudum ossibus*, vt pro nodis intortis essent. Apul. 8. Metam. Et ponebant ipsi flagellaturi suas tunicas. nam Plautus in Persa.

Positio tunicarum in flagellatione.

—— vbi captum est flagrum,
Dum ponit tunicas, quanta afficitur iniuria?

Prudent. in Hymno D. Hippolyt. vbi de catenis. *Ad vincula*. Sic etiam Plautus. *O catenarum colone*. Ecclesiastici 23. *Seruo malo tortura &*

Catena ad vincula.

compedes. Et *carcer*. nam *carceris custodem* per improperiũ seruum nominat Paut. in Casina. Et Tertullian. cap. 58. de resurrect. carn. quem corrigo. *Oro te, si famulum tuum libertate mutaueris, quia eadem caro, atque anima permanebunt, quæ flagellis & compedibus, & stigmatibus obnoxiæ retro fuerunt; Idcircone illas eadem pati oportet?*

Carcer.

Fames. Apul. 9. Metam. *Et mortem violentam, & famem comminatus serui*. Iuuenalis.

Fames.

Seruorum ventres modio castigat iniquo.

Molæ. Plautus in Pœnulo.

Quos ego detrudam ad molas.

Ecclesiastic. 33. *Cibaria & virga & onus asino: panis & disciplina & opus seruo*. Et in Pseudolo.

Mola.

Det nomen ad molas coloniam.

Puteus. Plautus in Aulul.

—— comprehendite,
Vincite, verberate, & in puteum condite.

Puteus.

Seneca de Ira. Quod ostendit puteum istum non hypogæum fuisse, vt putat vir magnus. Puteos autem λάκκους dicebant. *Saluasti me a descendentibus in lacum*. Et Psal. 39. *Eduxit me de lacu miseriæ*. Nam puteos lacus appellabant. D. Hieron. in Lamentationibus Hieremiæ. *Lacus dicitur cuius fundus latet dum in vnam foueam circundatus includitur: sed quantum sit profundus absconditur*. Etiam *caudex*. Idem in Pœnulo.

Caudex.

Vos ego iam detrudam ad molas; inde porro ad puteum,
Atque ad robustum caudicem.

Caudex idem, vt opinor, quod *catasta*, quod ferrum terant. *Suspensio*. Plautus in Amphit.

Suspensio.

Neque ego hac nocte longiorem me vidisse censeo,
Nisi item vnam, verberatus quam pependi perpetem.

Forte, *perpetim* pro, *perpetuam & continuam*. Aut *per pedem*. nam *pedibus pendere* dixit; vt *pependi perpetim*, pro perpetua nocte. Et in Casina.

Plautus correctus.

Vt sortitio eueniat in me, vt quidẽ pedibus pendeas.

Et in Mostell.

Vberibus cædere lutum pendens.

Et,

Nudus vinctus centum pondo es cum pendes per pedes.

In Trucul.

Rogitem ego vos verberans pendentes simul.

Ferula, vt L. 1. Cod. ad S. C. Syllanianum. *habena, vel ferula* cædi. *Stimuli*. Plautus in Menæch.

Ferula.

Stimuli.

At ego te pendentem fodiam stimulis triginta dies.

Et in Mostell.

O carnificinum cribrum quod credo fore,
Ita te forabunt patibulatum per vias
Stimulis, si huc reueniat senex.

Crux. Idem in Bacchid.

Crux.

Credo hercle aduenient, nomen mutabit mihi,
Facietque extemplo Crucisalum me ex Chrysalo.

Et Horatius.

At neminem occidi; non pasces in cruce coruos.

Et *pix*. Lucretius lib. 3.

Pix.

Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tedæ.

Nam stillante igne pice membra seruorum adurebant. Inde Plaut. in Captiuis.

Atra pix agitat apud Carnificem.

Frigus. Plautus in Menæch.

Frigus.

Recorder id. qui nihili sunt, quid iis pretij
Detur ab suis heris, ignauis, improbis
Viris; verbera, compedes, molæ, magna
Lassitudo, fames, frigusque durum.
Hæc pretia sunt ignauiæ.

Ignis.

Ignis. Silius de serui pœna lib. 3. Lucretius vocat *tædas.* Cicero in Topicis. *Nam & verberibus torti & in igne fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere.* Petron. Arbiter in Satyrico, *Ignis,* inquit, *accipiat.* Et addit: *immo hanc pœnam grauissimam credimus, vbi seruis irascimur.* Vnde poeta. *Quem si læseris, viuus ardebis.* Corrigo locum Tertulliani ad Scapulam de igne inflicto Christianis, vt seruis. *Pro tanta innocentia,* inquit, *pro tanta probitate, pro iustitia, pro fide, pro veritate, pro Deo vino cremamus.* (lego, *pro Deo, viui cremamur.*) *Quod nec sacrilegi, nec hostes publici, vel maiestatis rei, pati solent.* Seneca vbi de Caldariis. *Hoc quoque nobilissimi Ædiles fungebantur officio intrandi* (lege *instruendi*) *ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias, & integram ac salubrem temperaturam, non sicut quæ nuper inuenta est similis incendio; adeo quidem, vt conuicium in aliquo scelere seruum viuum lauari oporteat.* Id est loco ignis, deducendus seruus in hæc balnea, quibus tam calida est aqua, vt lauantes vstulentur. Sunt etiam *laminæ,* siue ferreæ, siue æreæ, quæ candentes, seruorum corporibus applicabantur. Plautus in Asinar.

Tertullianus correctus. *Seneca correctus.* *Explicatus.* *Laminæ.*

Perfidiæ laudes, gratiasq. habemus merito magnas
Cum nostris sycophantiis, dolis, astutiisque,
Scapularum confidentia, virtute vlmorum freti.
Qui aduorsum stimulos, laminas, crucesque compedesque,
Neruos, catenas, carceres, (pro *carceres*) *numellas, pedicas, boias,*
In doctoresque acerrimos, gnarosque nostri tergi.

Id est Carnifices Iuuenalis Sat. 14.

Tum fœlix quoties aliquis tortore vocato
Vritur ardenti duo propter lintea ferro.

Apud Francos, sunt loco laminarum forcipes candentes, queis damnatorum brachia, dente flammante carpuntur, & aduruntur, vt etiam lilij impressio cum candente ferro. Noto etiam ab Iurisconsultis, fugitiuis pedes, vt falsariis, manus solitas amputari, L. 3. Cod. de furtis. L. 3. Cod. de ser. fugit. Et Sueton. in Claud. Etiam notis frontem signari, & in bestiarum cauernas demitti. Sic Seneca de Ira. *Varia vinculorum genera, varia pœnarum: lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium cauernæ.* Extat in Apuleio 8. Metam. serui pœna, non vulgaris; quem dominus nudum & melle illitum arbori ficulneæ alligauit, & cuius in carioso stipite inhabitantium formicarum nidificia burriebant, vt periret earum morsiunculis. Sed quid tam multis? dedi tribus vrsis quod satis esset: sed est calamo meo lasciuia condonanda.

Fugitiuo pes abscissus. *Furaci & falsario manus.* *Notis compuncti.* *In cauernas bestiarum demissi.* *Pœna insueta serui.*

8 SINE MODO SVNT, SVPPLICIIS ET REMEDIIS.] Non puto sana hæc; & sunt obscurissima, & trunca. Itaque lego, *Sistere flagitia, quæ sine modo sunt, suppliciis & remediis, principis moderatio, maiorumque & vestra exempla, temperant, & vana a scelestis, dicta a maleficiis, differunt.* Id est, vt totum locum illustrem: Si spectare velimus quam nefaria voce se polluerit Lutorius, qui dixerit Druso ægro hoc carmen composuisse, quod in Germanici morte vulgauerit: & si mortuus fuisset Drusus, potuisse maiori pretio vulgari; nullæ pœnæ suffecerint. Nam hæc verba sunt hominis, Drusi exitium imperatoris filij lucri gratia cupientis. Itaque his verbis se polluit. Polluit etiam audientium aures, cum apud Romanos scelesta facta oculos, scelesta dicta aures pollucrent; quod lib. 1. demonstraui. Si ergo hæc spectare velimus, nulla pœna delictum recte puniuerit; non si seruiles omnes adhibeantur, quæ erant grauissimæ. Nam maiestas læditur. Si vero (ita enim lego, *si. u.* ex quo *sin* fecerunt) facinora & flagitia quæ sine modo sunt, vt scelus & flagitium Lutorij qui mortem Drusi optauit, qui Principem Tiberium elusit, quem argento emunxit senem; cui imposuit: ipsius principis moderatio temperat, quia sæpe conquestus est reos suam præuenisse misericordiam: & maiorum vestraque exempla leniunt, vita Lutorij in integro stet. nam Lepidus tendit ad Lutorij pœnas minuendas, quod non est assequutus. Ait ergo. Si omnia quæ Lutorius meruit pensitentur, omnes pœnæ non suffecerint: sed si in suppliciis, & delictorum remediis (nam pœnæ scelerum medicamenta) quæ sine modo sunt, id est quibus satis magna pœnarum acerbitas dari non potest, etiam princeps suam adfert moderationem, & vestra, maiorumque exempla, id postulant, id est Senatusconsulta a vobis & a maioribus facta, & iudicia istas pœnas leniant, vt vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt: locus est sententiæ, per quam puniatur delictum, & seueritatis non pœniteat. Nam iste est verus Lepidi sensus. Ait autem *vana a scelestis, dicta a maleficiis:* quia aliud *dicere,* aliud *facere.* In factis manus peccat, in dictis lingua, cuius ictus vani sunt & innoxij. Sunt enim volatica verba: ideo lenius puniri debent. Etiam in causa maiestatis & sub Augusto verba neglecta, sub Tiberio punita, etiam acerbiter & inhumane prorsus.

Tacitus correctus.

9 SVMPTA MORTE.] Quid si *subita morte misericordiam eius præuenisset?* nam in his mortibus vnus ictus hominem debet absoluere, quia non erat cunctandum. nam cunctatio damnosa, bonorum addictione in fiscum, & carnificis manus iniectione. Qui spirantes adhuc trucidabat; vt de Caio Pisone noster. *Receptus est reus, & non peractus ob mortem opportunam.* De Granio Martiano. *Vim vitæ suæ attulit.* De Vibuleno noster libro 6. *In ipsa curia depromptum sinu venenum hausit, prolapsusque ac moribundus festinatus lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque iam exanimis laqueo vexatæ.* Tamen excusa lectio mihi non displicet.

10 IN INTEGRO ESTO.] Quid si *stet?* nam sic Cicero dixit ad Varronem. *Stet nobis illud.* epist. 2. lib. 9. famil. Plautus in Trinummo. *Atqui nunc abs te stat.* Et in Milite Glor. *In statu stat senex.* Stare autem in integro, est manere in integro. Sic Iurisconsulti dicunt

Stare in integro est manere in integro.

manere in suo statu. Sed nec displicet verbum *esto.* Quippe Horatius Sat. 6. lib. 1. *Namque esto.* Tacitus 15. Annal. *Vestra vis & gloria in integro esto.* quod confirmat nostram lectionem. Plinius. *Esto: sit tanta ventri cum eo societas.* Et Florus 1. cap. 1. *Heic templum esto*, inquit, *Stator Iupiter.* Sed, inquies, scriptum est in manuscripto, *vita Lutorij in integro stet*: id est superstit, non tollatur, sed relinquatur.

Ψυχῆς γὰρ οὐδέν ἐστι τιμιώτερον.

Nihil enim est vita pretiosius.

ait Euripid. in Alcest.

Pœna ad exemplum.

11 IN EXEMPLVM IBIT.] Pœnæ damnatorum ad exemplum, apud Romanos. Quintilianus Declamat. 274. *Quoties noxios crucifigunt, celeberrimæ eliguntur viæ, vbi plurimi intueri, plurimi commoueri hoc metu possunt. Omnis enim pœna non tam ad delictum pertinet, quam ad exemplum.* Noster lib. 12. *Meritum quidem nouissima exempla Mithradatem.* Et in epistola Catholica B. Iudæ. *Sicut Sodoma & Gomorrha, & finitimæ ciuitates, simili modo & fornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum ignis æterni pœnam sustinentes.* Et sane hæc exempla a lege Dei. Nam in Numeris, *Erit mulier in maledictionem & in exemplum omni populo.* Et Deut. 26. *In exemplum subuersionis Sodomæ & Gomorrhæ.* Et 3. Reg. 9. *Domus hæc erit in exemplum.* Et 2. Paralip. *Tradam vos in exemplum cunctis populis.* Iob 17. *Factus sum exemplum coram eis.* Et Eccl. 19. *Extolletur in exemplum maius.* Nahum 3. *Ostendam gentibus nuditatem tuam, & ponam te in exemplum.* In Seneca patre lib. 1. Controu. 5. *Sumatur de illo supplicium, constituatur in conspectu publico, cædatur, tota die pereat, qui tota nocte peccauit.* Quæ vocabantur *exempla.* Sic Terentius.

Apud Rom.

Testimonia.

Quæ futura sunt exempla in eum indigna.

In Adelph. & in Eunucho, *In te exempla fient.* Plautus in Mostel.

Exempla edepol faciam ego in te. RAN. *Quia placeo, exemplum*

Expetis.

Quintilianus 267. *Videlicet egregium exemplum ciuium futurus es, qui sic viuis, vt damnari potueris.* D. Cyprian. de lapsi. *Plectuntur quidam quo cæteri corrigantur. exempla sunt omnium, tormenta paucorum.* Et Seneca vbi de Caligula, qui nocte equitem Romanũ iusserat decollari. *Animaduersiones*, inquit, *quo notiores, plus ad exemplum, emendationemque proficiunt.* Et Seneca pater lib. 9. Controu. 2. vbi tale factum reprehendit, quale illud Caligulæ. *At nunc*, inquit, *a prætore lege actum est ad lucernam. Sic ad lucernam decollasse Romanos Senatores*, dixit Seneca filius lib. 3. de Ira. Ideo & ad exemplum. Damnatis etiam tituli; quod Iurisconsulti tradunt, L. si duo. §. vlt. de Iureiur. Et Suetonius in Domitiano. *Impie loquutus parmularius.* Lamprid. in Alexand. *Fumo perit, qui fumum vendidit.* Ideo etiam cadauera punitorum, in crucibus relinquebantur ad certum tempus. L. vlt. de cad. punit. Ideo etiam cum tintinnabulis carnifices damnatos ducebant ad supplicium, quo quisque moneretur, & sequeretur qui vellet. Plautus:

Apud Christianos

Lege agere ad lucernam.

Ad lucernam decollare.

Damnatis tituli.

Corpora damnata crucibus relicta.

Cum tintinnabulis patibulandi.

Cum tintinnabulis ducent patibulandum per vias.

Et in Trucul.

Nisi si tintinnabulis vultis vos adduci viros.

Ideo tuba occinebat, quo conuocatio fieret populorum, vt docet Seneca pater lib. 9. Controu. 2. Et hæc omnia ad exemplum. Vnus patitur, omnes docentur. Et a vitiis fit documentum ad virtutem veniendi. vt qui viuentes vitiosis exempla fuissent, mortui & affecti supplicio exempla essent ad virtutem, non modo improbis, sed & probis.

Tuba populus vocatus.

12 QVAMVIS.] Nota ingenium Tiberij. Haterius Lutorium morti addixerat, Lepidus vitæ. Haterij sententia probata fuerat a Senatu; Lepidi improbata. Ecce Tiberius dissimulator ingens. Pietatem patrum extollit, acriter vlciscendum iniurias principis modicas. Deprecatur tamen tam præcipites pœnas verborum Lutorij, cum tamen Agrippam eius sententiæ authorem non argueret. Viden falsi seniartes & strophas?

13 VLCISCENTIVM DEPRECARETVR.] Legendum, *Vlciscentium tum deprecaretur.* nam illa duo, *cum*, &, *tum*, sæpe mutuo se sequuntur in authore nostro.

Tacitus correctus.

14 TAM PRÆCIPITIS.] Pro *præcipites.* nam ita scribitur *præcipiteis*, & *plebeis* pro *plebis*. Quod est tritum in manuscriptis.

15 IGITVR FACTVM S C. NE DECRETA PATRVM AD ÆRARIVM.] Leges & Senatusconsulta in æs incidebãtur, & in ærario reponebantur. Sic Machabæorum 1. vbi loquitur de Senatusconsulto Romano. *Descripserunt in tabulis æreis, & posuerunt in titulis in monte Sion.* Seneca de Benef. cap. 4. *Magis illa constitutio rata erit, quam si in æs incidissem.* Diuus Cyprianus. *Sint licet in ære incisæ leges duodecim tabularum: tamen inter ipsas leges peccatur, inter ipsa iura delinquitur.* Idem dicitur L. 8. ad Leg. Iul. pecul. Et ita interpretor L. *Qui tabulam æneam leges continentem.* Plin. lib. 34. cap. 1. *Vsus æris ad perpetuitatem monumentorum iampridem translatus est: tabulis æreis, in quibus constitutiones publicæ inciduntur.* Tales fuerunt Ancyranæ, quas D. Augustus tulit: tales Lugdunenses, quas D. Claudius in æs cudi iussit, quæque ad hunc vsque diem durant. Et hanc curam primum Ædiles habuere, & Tribuni plebis: sed cum per apparitores id facerent, & per incuriam peccatum esset, munus translatum est ad Quæstores. Quod firmat Agellius lib. 13. cap. 13. & Pomponius I. C. L. 2. de orig. iur. ait Ædiles præpositos ædibus, quibus omnia scita sua plebs deferebat. Noster Annal. 13. *Addidit Piso aduersus tribunos pleb. ne mulctam ab iis dictam Quæstores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menses referrent.* Lex autem Theodosij de 30. diebus legitur L. si vindicari. de pœnis, & apud Socratem, & Sozomenum. Et apud Ruffinum lib. 2. cap. 18. sed postea fuit abrogata a Nicephoro Bononiate. Lego apud Plinium lib. 29. cap. 1. *De exilio non nisi die 40. quinque electis viris dicatur tabula.* Hunc autem morem tractat lib. 13. cap. 13. Et Liuius & Valer. Max. Item alij.

Leges in æs incisa.

Apud ærarium deposita.

Æs ad perpetuitatem monumentorum.

Ancyranæ tabula.

Ædilium cura primum fuit.

Et tribunorum pleb.

Quod ad quæstores fluxit.

Plebiscita ad ædiles.

Mox ad quæstores.

Lex Theodosij de 30. diebus.

40. dies de exilio datur tabula.

16 NON SENATVI LIBERTAS.] Id est; Senatus, qui iam censuerat necandum, liber-

Sententia ſemel dicta non retractatur.

ratem & mutandæ ſententiæ ius non habebat, ob metum Tiberij; tum etiam quod ſemel decreta, retractari non poſſint. Denique quod etſi ſententiæ pœnituiſſet, tamen tempus dubium Tiberium non mitigabat, & fruſtra aliud cenſuiſſent.

[1] C. Sulpitius, D. Haterius conſules ſequuntur. Inturbidus externis rebus annus, domi [2] ſuſpecta ſeueritate aduerſum luxum, qui immenſum proruperat ad cũcta * quis pecunia prodigitur. Sed alia ſumptuũ, quamuis grauiora, diſſimulatis plerunq. pretiis occultabantur; ventris, & [3] ganeæ paratus adſiduis ſermonibus vulgati, fecerant curam, ne princeps antiquæ parſimoniæ [4] durius aduerteret. Nam incipiente C. Bibulo, cæteri quoque ædiles diſſeruerant, ſperni ſumptuariam legem, vetitaque vtenſilium pretia augeri in dies, nec mediocribus remediis [5] reſiſti poſſe. & conſulti patres integrum id [6] negotium ad principem diſtulerant. Sed Tiberius ſæpe apud ſe penſitato, an coerceri tam profuſæ cupidines poſſent: num coercitio plus damni in Rempub. ferret, [7] quam indecorum adtrectare quod non obtineretur, vel retentum ignominiam & infamiam virorum inluſtrium poſceret: poſtremo litteras ad ſenatum compoſuit, quarum ſententia in hunc modum fuit.

* queis

Sulpitius Galba pater Galbæ Imper.

1 C. SVLPITIVS.] Galba eſt, & pater Galbæ Imperatoris. Dio lib. 57. Sic nominatur a Plinio lib. 33. cap. 2. Corrigo de eo Suetonium ita loquentem cap. 3. in Galba. *Pater Conſulatu functus, quam breui corpore, atque etiam gibber, modicæque in dicendo facultatis, cauſas induſtrie actitauit.* Quæ verba inter ſe pugnant: pugnant etiam cum Macrobio lib. 2. ca. 6. qui ſcribit, *Galbam eloquentia clarum. ſed quem habitus, vt ſupra dixi, corporis deſtituebat.* Itaque lego, *Immodicæque in dicendo facultatis.* Lollij vox erat, *Ingenium Galbæ male habitat:* quia in paruo & curuo corpore, magnum gerebat ingenium, & rectum. Et ſane multi ſales dicuntur de hoc gibbo Galbæ: Quippe eo agente cauſam apud Auguſtum, & frequenter dicente, *Corrige me ſi quid reprehendis. Ego,* inquit Auguſtus, *monere te poſſum, corrigere non poſſum.* hoc Macrob. lib. 2. cap. 4. Et idem eodem cap. 6. *Orbilius Grammaticus eundem Galbam irriſit acerbius. Prodierat Orbilius in reum teſtis, quem Galba vt confunderet, diſſimulata profeſſione eius, interrogauit, Quod artificium facis? Reſpondit, In ſole gibbos fricare ſoleo,* id eſt gibberes & gallinarum pullos, Galbæ gibbum irridens, & figurate corripiens gibbum. De Galbæ nomine, quod nobile, ita Silius lib. 8.

Suetonius correctus.
Pater Galba eloquens.
Ingenium Galbæ ingens in corpore paruo & curuo.
Auguſti dictum in patrem Galbæ.
Sal Orbilij Grammatici in Galbam.
Galba nobilis.

Iamque per Etruſcos legio completa maniplos,
Rectorem magno ſpectabat nomine Galbam:
Hinc genus orditur Minos, immixtaque tauro
Paſiphae, clarique dehinc ſtant ordine patres.

Et ſane Galbarum nomen apud Romanos primum honorabile, mox imperatorium.

Suſpectus, pro, deſpectus.

2 SVSPECTA.] Pro *deſpecta.* Dixi principio lib. 1.

3 GANEÆ PARATVS.] Id eſt, apparatus gulæ. Sic Cicero *ganearum nidorem* dixit orat in Piſon. Hunc Tertullianus in Apolog. obiicit paganis. *Quoniam,* inquit, *illæ leges abierunt, ſumptum & ambitionem comprimentes, quæ centum æra* (loquitur de Lege Fannia Centuſſi) *non amplius ſubſcribi iubebant, nec amplius quam vnam inferri gallinam, eamque non ſaginatam.*

Tertullianus explicatus.

Lucillius.

In quos (loquitur de guloſis) *Lælius clamores ſophos ille ſolebat*
Edere, compellans gumias ex ordine noſtros.

Sic Cato dixit. *Qui antea obſonitauere, poſtea centenis obſonitauere.* Feſtus in verbo, *Obſonitare:* Quippe *edacitas in quibuſdam, gula in aliis, natura eſt*, ait Sulpitius Dialogo 1. de miracul. D. Martini. Nota autem ex Plinio lib. 35. cap. 2. cum Bibulo, de quo hic Tacitus agit, Galbam fuiſſe Ædilem. Ita enim ſcribit. *C. Sulpitius Galba, dum iuuenalem famam apud principem popinarum pœnis aucupatur, queſtus eſt in Senatu vulgo inſtitores huius culpæ defendi annulis.* nam ſi non ædilis, quomodo queſtus eſt in Senatu de popinis? Erat enim eorum munus. Iuuenalis de ædile Vlubrenſi, & de menſura.

Galba ædilis cum Bibulo.
Ædiles de popinonibus querebantur in ſenatu.
Erat eorum munus.
Vaſa frangebant minorum menſura.

—— ius dicere, vaſa minora
Frangere, pannoſus vacuis Ædilis Vlubris.

Et de opſonio Ædilis apud Apuleium; quod illis abſtulit poſtea Claudius, *quia inquilinos prædiorum ſuorum, contra vetitum cocta vendentes, mutaſſent.* lego *mulctaſſent.* Sueton. in Claud. Erat autem Galba, non ille conſul; nam adoleſcentem facit; nec filius Conſulis, qui Imperator fuit, cum C. Sulpitium vocet, non Seruium, nec Lucium; ſed frater erat Imperatoris Galbæ, qui Caius dictus, quique prohibitus a Tiberio anno ſuo ſortiri proconſulatum, voluntaria morte obiit. Sueton. in Galba. Quod autem ait *iuuenalem*, pro *iuuenilem*, ita loquebantur, & ait, *iuuenalem famam*, quod vnuſquiſque iuuenis apud Romanos, famam captaret ex facto memorabili. Sic *iuuenalia*, Iuuenalis Sat. 11.

Et opſoniorum defectus.
Quod illis abſtulit ſapiens Claudius.
Quis ille Galba de quo Plinius.
Plinius explicatus.
Iuuenalis fama.

—— iuuenalia membra
Sufficiunt.

Quod vero addit, *inſtitores huius culpæ annulis defendi*; ſignificat eſſe equites. Et certe illi omnes gurgites, & helluones, & profundiſſimæ gulæ ſinus, ex equitum ordine, Apicij, Vedij, Polliones, Octauij, Alledij, Nomentani, aliique librorum cenſuris notati. Et

Lurcones Romani ex equeſtri ordine.

inſtitores

Institores culpæ vocat; quasi dicat, popinario negotio præpositos. Sic enim Iurisconsulti vocant institores L. 5. de institoria. D. quod explicare lubuit. Sed addo Plinium videri discrepare a Tacito, cum quæ de popinis acta fuerunt, Galba & Haterio Coss. reponat in sequentem annum, & sub Antistio & Asinio Pollione. Verùm ista popinaria querela, contra equestris ordinis ventres, sub Galba & Haterio; sed vnitas equestris ordinis, & Senatus, sub Antistio, & Pollione.

Plinius & Tacitus conciliati.

Quid sedentes.

4 DVRIVS ADVERTERET.] Lego *animaduerteret*. Et verbum *durius* id suadet.

5 RESISTI POSSE.] Placet valde correctio Florent. Cod. *sisti posse*. nam ita erat scriptum, *mediocribus remediis isti posse*, pro *remediis sisti posse*. S, littera in fine verbi *remediis*, supplet.

6 NEGOTIVM AD PRINCIPEM.] Nam, vt ait Sophocles in Electra.

> Τοὺς ἐκ Διὸς εἰκὸς ἐστι πάνθ᾽ ὁρᾶν.
> *Natos Ioue verisimile est omnia cernere.*

Quod infra Tiberius docet. *Nemo refert quod Italia externæ opis indiget: hanc curam sustinet princeps.* Nam Princeps cordatus Reipublicæ Atlas, qui imperij pondus sustineat.

7 QVAM INDECORVM.] Ita legendum est: *Plus damni in Remp. ferret, quam commodi, indecorum attrectare quod non obtineretur, vel retentum*, &c. Ideo Plinius lib. 37. cap. 2. vbi de capite Cn. Pompeij Magni margaritis composito, ita scribit. *Ex margaritis, Magne, tam prodiga re & fœminis reperta, quam gerere te fas non sit, hinc fieri tuos vultus? Sic te pretiosum videri?* Addit. *Ius videmur perdidisse corripiendi gemmata potoria & varia supellectilis genera.* Sed si hæc ita sunt, valeant vitia, pereant virtutes. Recte sane Plinius lib. 4. epist. Eia. *Hæc reducere non nisi seueri; at reducta exercere, etiam leuissimi possunt.* Et Augustus prudenter dixit & acute, *habere se duas delicatissimas filias, Iuliam, & Remp.* Respublica enim interdum, nec vitia, nec remedia pati potest, vt dicebat Liuius. Interim noto magni esse principis, non modo suam, sed & cæterorum ciuium existimationem tueri. nam hominis, & perditi, & dissoluti, non curare quid de se quisque sentiat. Ideo in rebus agendis hæc clausula frequens. *Salua existimatione. Integra existimatione.* Modestinus L. 21. de tut. dat. ab his. & L. 3. de susp. tut. & L. 48. D. Mandati. Et semper existimatio nostra tuenda est. L. 15. §. vlt. de vsurp. Euodius in defensione Symmachi. *Auarus laudis animus est, & fauorem desiderat sudore mercari.* Virgil. 9. Æn.

> *Est hic, est animus lucis contemptor, & istum*
> *Qui vita bene credat emi quo tendis honorem.*

Nam qui decus perdidit, abit omnium rerum naufragus.

*Cæteris forsitan in rebus P. C. magis expediat me coram interrogari, & dicere quid e Rep. censeam. In hac relatione subtrahi oculos meos melius fuerit, ne denotantibus vobis ora, ac metum singulorum qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos, ac velut deprehenderem. Quod si mecum ante viri strenui ædiles consilium habuissent, nescio an suasurus fuerim omittere potius prævalida, & adulta vitia, quam hoc adsequi, vt palam fieret, quibus flagitiis impares essemus. Sed illi quidem officio functi sunt, vt cæteros quoque magistratus sua munia implere velim. Mihi autem neque honestum silere, neque proloqui expeditum, quia non ædilis, aut prætoris, aut consulis partes sustineo. Maius aliquid & excelsius a principe postulatur: & cum recte factorum sibi quisque gratiam trahat, vnius inuidia ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, & priscum ad morem recidere adgrediar? [1] villarumne infinita spatia, familiarum numerum, & nationes? [2] argenti & auri pondus? [3] æris, [4] tabularumque miracula? promiscuas viris & fœminis vestes? atque illa fœminarum propria, *quis [5] lapidum causa pecuniæ nostræ ad externas, aut *hostilis gentes transferuntur? Nec ignoro [6] in conuiuiis, & circulis incusari ista, & modum posci. Sed si quis legem sanciat, [7] *pœnas indicat, iidem illi ciuitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. Atqui ne corporis quidem morbos veteres, & diu auctos, nisi [8] per dura & aspera coerceas. Corruptus simul & corruptor, æger & flagrans animus, haud leuioribus remediis restinguendus est, quam libidinibus ardescit.*

* queis
* hostileis gentes
* & pœnas indicet, iidem

1 VILLARVMNE INFINITA SPATIA.] Horatius ode 15. lib. 5.

> —— *non ita Romuli*
> *Præscriptum, & intonsi Catonis*
> *Auspiciis, veterumque norma:*
> *Priuatus illis census, erat breuis;*
> *Commune, magnum.*

Priuatus illis census breuis. Commune magnum.

Idem Horatius 4. Epod. exprobrat mille iugera quæ libertus possidet.

> *Sectus flagellis hic triumuiralibus*

Præconis ad faſtidium

Liberti quot ararent iugera.

Arat Falerni mille fundi iugera,
Et Appiam mannis terit.

Duo iugera in veteri Rep. Rom. priſcis. Etiam triumphantibus. Laureata aratra. Omnes frugi pauca iugere contenti.

Duo iugera priſcis Romanis ſatis erant, illiſque laureatis aratoribus. Et hæc male coluiſſe, erat probrum. Plinius lib. 18. cap 2. confirmat. *bina tum iugera P. Romano ſatis erant, nulliq. maiorem modum attribuit. Quo ſcilicet modo ſeruos paulo ante principis Neronis, contempto huius ſpatij viridario, piſcinas iuuat habere maiores, gratumq. ſi non aliquem & culinas.* Et ſane omnes frugi, pauco iugere fuere contenti. Horatius eos imitatur.

Hoc vnum in votis, modus agri non ita magnus.

Iuuenalis etiam duo iugera militibus. Sat. 11.

In diuiſione agrorum, duo iugera militi.

Tandem pro multis vix iugera bina dabantur
Vulneribus; merces hæc ſanguinis, atque laboris:
Nunc modus hic agri, noſtro non ſufficit horto.

Poſtea 7. iugera. Ex L. Licinia. Quam author Licinius Stolo violauit. Et damnatus eſt. Ex lege Sempronia 50.

Lege Licinia, 7. iugera viritim data ſunt. Et tamen Licinius Stolo incidit in legem quam tulerat. nam mille iugera poſſedit, cum filio, & damnatus eſt. Liuius li. 7. *Fuit ea iam luxuriantis Reip. menſura*, ait Plinius lib. 18. cap. 3. Sed Lege Sempronia, luxuria Romanos inundauit, & ex agro publico, quinquaginta poſtea permiſſa ſunt. Quod mirum. Sed ex alieno corio, agriſque captiuis. Quippe priſci modum agri ſeruandum exiſtimauere, ſatiuſque eſſe minus ſerere, & melius arare: vnum quærebant, ne villa fundum, aut ne fundus villam deſideraret. Quod accidit Scæuolæ & Lucullo. nam fundus Scæuolæ villa carebat; Luculli villa, fundo. Poſtea latifundia in vſu, & ad infinitum vſque. *Latifundia*, inquit Plinius eodem, *perdidere Italiam; iam vero & prouincias. Sex domini ſemiſſem Africæ poſſidebant, cum interfecit eos Nero princeps.* Loquitur, vt puto, de libertis Claudij principis. Seneca epiſt. 89. *Hoc quoque parum eſt, niſi latifundiis veſtris maria cinxiſtis; niſi trans Hadrianum Ægæumque veſter villicus regnet.* Martialis libro 3.

Ne villa fundum, ne fundus villam deſideret. Latifundia. Tres liberti Claudij ſemiſſem Africæ poſſidentes.

Sunt tibi (confiteor) diffuſi iugera campi,
Vrbanique tenent prædia multa lares.

Et libri 5. epigram. 13. Perſius Sat. 2.

Diues arat Curibus quantum non miluus oberret.

Ideo idem author ſcribit.

Nunc Licini in campos.

Et vocat latifundia *Licini campos*, propter vaſtitatem. Sed Iuuenalis Sat. 14.

Licinij campi.

—— ergo paratur
Altera villa tibi, cum rus non ſufficit vnum,
Et proferre libet fines, maiorque videtur,
Et melior vicina ſeges: mercaris & hanc, &
Arbuſta, & denſa montem qui canet oliua.

Am. Marcel. lib. 14. *Alij patrimonia in immenſum extollunt, cultorum vt putant feracium multiplicantes annuos fructus, quæ a primo ad vltimum ſolem ſe abunde iactitant poſſidere.* Hi latifundiarij a propheta execrantur. apud Eſaiam. *Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vſque ad terminum loci. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ?* cap. 5. Auiditas habendi, indicium eſt ruendi.

2 ARGENTI ET AVRI PONDVS.] Recte. nam vt ait Remmius Palæmon Grammaticus (qui male vocatur Remeus in Plinio lib. 33. cap. 3.) lib. de Ponderib.

—— Pondus rebus natura locauit
Corporeis. elementa ſuum regit omnia pondus.

Dicit autem *pondus auri & argenti* ex veteri more; quia vtrumque non numerabatur, ſed appendebatur. Donatus in Phormione in verbo, *Vnciatim. Cum*, inquit, *expenſa pecunia ferretur, more veterum, non, vt nunc, annumeraretur.* Et veſtigium manſit ad tempora Conſtantini & vltra. Tit. de Ponderatorib. & auri illatione, Cod. lib. 10. Sic in l. 20. D. *aurum ponderare.* Sic *pondus argenti*, L. 30. §. certis. D. ad l. Falcid. & *pondus auri & argenti*, L. 1. §. vlt. & L. 19. de aur. & arg. leg. D. Sed Plinio nemo clarius lib. 33. cap. 3. *Proximum*, inquit, *ſcelus fecit, qui proximus ex auro denarium ſignauit: quod & ipſum latet authore incerto. Populus R. ne argento quidem ſignato ante Pyrrhum regem deuictum vſus eſt. libra as erat: vnde etiam nunc libella dicitur, & dupondius adpēdebatur aſſis. Quare æris grauis pœna dicta, & adhuc expenſa in rationibus dicuntur. Item impendia & dependere. Quin & militum ſtipendiorum, hoc eſt ſtipis ponderandæ, & penſatores libripendes dicuntur. Qua conſuetudine in his emptionibus quæ mancipi ſunt, etiam nunc libra interponitur. Argentum* autem *& aurum inter tributa*, vt in titulis de auro coronario & de auri publici proſequutoribus. Et noſter vbi de Gallis tributarias ſpecies enumerat, Annal. lib. 1. *Cyprus æs pendebat*, Titulo de collat. æris. *alij arma, equos, aurum*, ait Tacit. Virgilius eadem formula vſus eſt qua Tacitus in hoc verſu.

—— argenti eſt mihi pondus
Infecti, factique ſimul.

Silius lib. 13. etiam imitator & ſimia.

Nec modus argento, cælataque pondera facti
Tantum epulis auri.

Iuriſconſulti, aurum & argentum diuidunt in *factum*, & *infectum*, L. 19. §. vlt. L. 27. §. 1. de aur. & arg. leg. Factum eſt quod fabricatum in vaſa aut imagines, ἀργύρωμα dictum. vel quod ſignatū. licet diſparentur l. 19. de auro & arg. leg. Nam *Monetale* dicitur Apuleio 7. Met. Et Sen. *Libentius donabo argentum factum quam ſignatum*, 1. de Benef. 11. Infectum autem rude eſt & in maſſa cum laminis. Plinius lib. 33. cap. 11. *Libras 32. argenti Africanus ſequens heredi reliquit: poſtea victa Numantia, & deleta, idem Africanus in triumpho militibus* XVIII. *millia pondo dedit.* O viros illo Imperatore dignos, quibus hoc ſatis fuit. frater eius Allobrogus primus omnium, mille pondo habuit. Apud eundem authorem videris progreſſum luxuriæ: Itaque ſubſiſto.

3 ÆRIS.] *Obiecit accuſator Camillo, quod ærata oſtia haberet in domo*, ait Plinius lib. 34. cap. 3. Et apud Romanos æris multus vſus. nam ex ære fores, vt apud Barbaros. Virgil. 2. Æn. de Troianis qui olim Barbariæ pars.

Ærata oſtia. Ex ære fores.

Ipſe inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſque a cardine vellit
Æratos.

Et Tibullus eleg. 2. de Romanis.

Stridet, & æratas excubat ante fores.

Et ex ære bullæ in foribus. Etiam in militum balteis. Plautus ſæpe. & atria ærata, ob æris ſtatuas, & imagines. Ouid. 6. Faſtor.

Bullæ æreæ in portis. Ideo fores æratas dicebant.

Vidimus ornatos ærata per atria, picta
Veſte, triumphales occubuiſſe ſenes.

Et

Et idem eodem.

Quæ nunc ære nitent, stipula tunc tecta virebant,
Et paries lento vimine tectus erat.

Æris in candelabris. *In capitellis etiã columnarum.* *Mensarum pedibus.*

Luxuries æris in candelabris, in columnarum capitellis, & pedibus; etiam in columnis, in lectorum, mensarumque pedibus, vt tricliniis, & abacis; quæ omnia legendis authoribus passim videas, & colligas, & peculiariter in Plinio. Sed Homerus domum Menelai æratam describit in Odyssea.

Luxuries in picturis. *Quas distrahendas dicebat Agrippa.* *Tamen ipse postea sua legi vim fecit.*

4 TABVLARVMQVE.] Iurisconsulti picturas tabulas appellant. L. vlt. de ædilit. edicto. D. & distrahendas censebat Agrippa in commodum Reip. Salubri certe, sed non exaudita sententia; licet ille postea tempora sequutus, opera sua publica, multis signis & statuis, & picturis decorauerit. Nemo Plinio melius picturæ pretia est persequutus. Proinde vide Nat. historiæ 35. & reliquos libros. Nam hic author mihi pro miraculo.

Luxus Romanus in pretiosis lapidibus. *Quos gestabant in corpore & extra corpus.*

5 LAPIDVM CAVSA.] In quibus lusit totus Oriens, & ludit adhuc hodie. Etiam & Asia & Africa tota. Athenæus lib. 4. Dipnosoph. Πέρσαι, Μῆδοι καὶ πάντες Ἀσιανοί. Imo totus orbis. Et, vt ait Plinius libro 11. capite 37. *tantus luxus fuit, vt non modo toto corpore, sed & extra corpus, in iis lapidibus lasciuirent.* Nam Theophrastus lib. de lapidib. lapides reponit inter instrumenta luxus; & inter lapides, *vniones*. *Calculos* vocant quidam veteres, vt Sosipater lib. 1. *Dicitur*, inquit, *illi inesse calculus, vbi concha prægnãs est, quem nos margaritũ vocamus.* Quamuis a Iurisconsultis separentur, L. 29. §. gemmæ. D. de aur. & arg. leg. Tertullianus vocat *pustulas*, de hab. mulieb. & *maris poma*, & *verrucas duras, & rotundas.* Etiam *gemmas* vocat Propertius.

Vniones dicti guttæ, calculi, margarita, gẽma, lapilli, pustulæ, maris poma, verrucæ, grandines, nuclei concharum, & germina, baccæ.

Et legitur rubris gemma sub æquoribus.

Et *grana*, & *grandines* dicuntur, & *nuclei concharum partus*. Ausonius in Mosella *germina*.

—— concharum germina baccas.

Franci dicunt *bagues*, quas Latini *baccas*. Nec male Tertullianus ait, *ab angelis desertoribus, has lapidum monstratas insanias. Lumina*, inquit, *lapillorum, quibus monilia variantur, circuli ex auro, quibus brachia arctantur, & medicamenta ex fuco, quibus lanæ colorantur*, libro de habitu muliebri. Plinius lib. 9. cap. 35. *Parum erat scilicet in guttas condi maria* (vocat *vniones, guttas*) *ni manibus, auribus, capite, totoque corpore a fœminis iuxta, virisque portarentur.* Non male idem Plinius qui vniones esse fœminis scripsit pro lictore, eodem loco. Et ait lib. 11. cap. 32. loquens de auribus. *Non in alia parte fœminis maius impẽdium quam in lapillis. in Oriente quidem, & viris aurum gestare auribus decus existimatur.* Martialis lib. 9. epig. 3. de mulieribus.

Gestati a viris & fœminis.

Splendet Erythræis pellucida mœcha lapillis.

Quippe e mari rubro vniones. Et hodie piscantur in insula Ormus vicina Erythræi maris. Idem lib. 8. epig. 33.

Lapilli Indiarũ germina.

Cedet Erythræis eruta gemma vadis.

De viris, gemma ornatis, Virgilius 5. Æneid. vbi de balteo.

—— tereti subnectit fibula gemma.

Et idem 10. Æn.

Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti.

De fœminis. Martialis lib. 11. epig. 50.

Nunc plorat speculo fallax ancilla relicto.
Gemma vel a digito, vel cadit aure lapis.

Et Horatius lib. 2. Sat. 3.

Filius Æsopi detractam ex aure Metellæ,
Scilicet vt decies solidum exsorberet, aceto
Diluit insignem baccam.

Petronius Arbiter.

Guttura nunc aliæ magnis monilibus ornent,
Aut gemmas aptent capiti; tu sola placere,
Vel spoliata potes.

Fœminarũ genus nugarum gestiens.

D. Hieronymus ad Rusticum. *Ibi nascuntur carbunculus, & smaragdus & margarita candentia, & vniones, quibus nobilium matronarum ardet ambitio.* Et idem epist. 12. vocat *fœminarum genus nugarum gestiens, moniliumque ac nitellarum.* Tamen Zenobia *omnium nobilissima orientalium fœminarum*, &, vt Iulius Capitolinus asserit, *speciosissima*, dicebat Aureliano qui omnibus gemmis ornatam volebat quo duceretur in triumphum: *Ego gemmarum onera ferre non didici.* Sed nec erat fœmina nisi sexu; animo certe vir, & vir ingens. Ouidius 10. Metam. *—— modo grata puellis*

Munera fert illi conchas, teretesque lapillos,
Et paruas volucres, & flores mille colorum,
Lilia, perpictasque pilas, & ab arbore lapsas
Heliadum lacrimas. ornat quoque vestibus artus:
Dat digitis gemmas, dat longa monilia collo:
Aure leues baccæ, redimicula pectore pendent.
Cuncta decent: nec nuda minus formosa videtur.

Lapilli in crinibus. *Et a fœminis inuenti.*

Sed primum dicendum de crinibus lapillorum scrupis oneratis. Nam idem Plinius de Lollia lib. 9. cap. 35. *Vidi smaragdis margaritisque opertam* (Lolliam scilicet) *alterno textu, fulgentibus toto capite & crinibus, spiris, auribus, collo, manibus digitisque.* Et ait idem author, *Margarita a fœminis reperta.* Sic etiam Papinius.

—— gemmatis aut cingunt tempora vittis.

Loquitur de nubente muliere. Quod autem scribit *gemmatis vittis*, nos vocamus *Serre-testes*, fascias capitales, aut vincla crinium quæ ex auro & lapidibus & granis vnionum. Martialis lib. 5.

Perque caput ducti lapides, per colla, manusque,
Et pedibus niueis fulserunt aurea vincla.

Et Iuuenalis Sat. 6.

Nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil,
Cum virides gemmas collo circundedit, & cum
Auribus extentis magnos commisit elenchos. *Auribus.*

Ezechiel. 16. *Dedi inaurem super os tuum & circulos auribus tuis & coronam decoris in capite tuo.* D. Hieronymus ad Lætam. *Caue ne collum auro, & margaritis premas, nec caput gemmis oneres.* De *fronte* apud Esaiam 3 *gemmas in fronte pendentes.* *Fronte.* De auribus. Seneca de beata vita. *Quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit?* Tertullianus per irrisionem sic scribit 1. de cultu fœminarum. *Scrupulosa Deus vulnera auribus intulit, & tanti habuit vexationem operis sui?* Sic Plinius ante Tertullianum, in præf. lib. 12. nat. hist. *Vnionem in rubri maris profundo, smaragdum in ima tellure quæri. Ad hoc excogitata sunt aurium vulnera.* Vocat autem Tertullianus *vulnera scrupulosa* a scrupis. *Scrupi* enim sunt arenæ grana, quæ interdum calceos intrant,

Vulnera auriũ. *Quid scrupi.*

& pedem lædunt. Lapides autem pretiosos per depressionem *scrupos* vocat, *&* *scrupulos*. *Inaures* dicuntur a Iurisconsultis L. 26. de aur. & arg. leg. D. Hieron. ad Demetriadem. *Vt taceam*, inquit, *de inaurium pretiis, candore margaritarum, rubri maris profunda testantium, smaragdorum virore, cerauniorum flammis, hyacinthinorum pelago; ad quæ ardent & insaniunt studia matronarum.* Silius li. 12. de lapidibus pretiosis.

Quale micat, semperq. nouum est, quod Tyberis auro
Pascit ebur, vel qui miro candoris honore,
Lucet in aure lapis, rubris aduectus ab oris.

Curtius lib. 9. *Pendebant ex auribus insignes candore & magnitudine lapilli.* Et Antiquitas duos aut tres memorat: vnum Iulij Cæsaris, quem Seruiliæ donauit: Alterum quem hausit Cleopatra: Tertium quem scidit Augustus, vt duabus Veneris auribus apponeret. Et Seneca, quem corrigo, de benef. 7. *Video vniones non singulos, singulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt. iunguntur inter se, & insuper alii bini supponuntur.* Addit. *Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina, aut terna patrimonia auribus singulis suspendissent.* D. Hieron. epist. 10. *Vestire cum Ioseph variis indumentis; perfodiantur aures tuæ cum Hierusalem sermone Dei; pretiosa ex illis nouarum segetum grana dependeant.* & allegorice loquitur. nam Christiani has aurium plagas exhorruere, quod apud illos passim legas. D. Cyprianus Tertulliani discipulus de hab. virg. *An voluit Deus vulnera auribus inferri, quibus innocens adhuc infantia, & mali sæcularis ignara crucietur?* nam infantes, ex quo nati, auribus apud paganos perforabantur, siue masculus, siue fœmina; sed fœmina vtraque aure, masculus dextra tantum. Quod Isidorus me docuit Orig. lib. 19. cum ait. *Inaures ab aurium foraminibus nuncupatæ, quibus pretiosa genera lapidum* (quid si *grana lapidum*?) *dependent: harum vsus in Græcia. puellæ vtraque aure, pueri tantum dextra gerebant.* Et Iuuenalis de liberto diuite Sat. 1.

Christiani aures foratas exhorrent.

Infantibus natis aures perfossa.

Si fœmina, vtraque auris.

Si masculus dextra tantum.

Cur timeam dubitemve locum defendere? quamuis
Natus ad Euphratem, molli quod in aure fenestræ
Arguerint, licet ipse neget?

Tertullianus de pueris confirmat, cum libro eodem subiicit. *Tanti Deus habuit cruciatus infantiæ tunc primum dolentis, vt ex illis ad ferrum nati corporis cicatricibus grana nescio quæ penderēt, quæ plane Parthi per omnia quæque sua bullarum vice inserunt.* Xenophon tamen apud Laertium exprobrauit Apollonidi, quod perforatis esset auribus; quamuis vna aure tantum. Apuleius de dogm. Plat. dicit Platonem nobilem philosophum & nobili genere ortum, aurem perforatam habuisse. *Auri tantum*, inquit, *quantum puer, nobilitatis insigne, in auricula gestauit.* nam auro pendebant inserti huiusmodi lapides. Inde prouerbium.

Parthi per omnia lapillos gerunt.

Plato aure habuit forata.

Inaures auro pendula.

Nequā aurū est auris quod vi vehementius ambit.

Ideo aurum nequam quod auribus vim infert. nam *auris* pro *aureis*. Quod ex Lucillio. Capito ait *nequam esse aurum, quod aures lædat, vel pondere inaurium, cum pars nobilissima auris inciditur: vel ex auro intelligi pecuniam, cuius respectu, & nimia cupiditate, homines ad peccandum adduci.* Plinius lib. 11. cap. 37. *Nec alia*, inquit, *in parte fœminis maius impendium margaritis dependentibus. In Oriente quidem viris aurum gestare eo loci, decus existimatur.* Iurisconsultus: *Ornamenta muliebria sunt quibus mulier ornatur. veluti inaures, armillæ, viriolæ, annuli præter signatorios & alia quæ ad aliam rem nullam parantur nisi corporis ornandi causa.* Vide legem 26. de auro & arg. leg. D. Hieron. de instit. filiæ ad Lætam. *Caue ne aures eius perfores.* Et dixit *aures* in plurali, in fœmina; vt Apuleius & Iuuenalis in singulari loquitur de masculo. D. Cyprianus de habitu Virg. *Non inferantur auribus vulnera, nec brachia includat, aut colla de armillis & monilibus pretiosa catena. Sint a compedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati, oculi conspiciendo Deo digni.* Tamen notaui in Macrobio, viros habuisse vtrasque aures foratas. Vetustissimus certe mos, cuius in Bibliis testimonium habemus. nam libro Iob, quem vixisse sub lege naturæ testantur omnes, ei amici & parentes, inaures dedere ad solatium. Et post legem naturæ. Exod. 32. *Tollite inaures aureas de vxorum, filiorumque & filiarum vestrarum auribus, & adferte ad me.* Et libro Genesis longe ante. *Dij Laban habebant inaures aureas.* Et libro eodem. *Inaures aureæ Rebecæ a seruulo dantur, in pignus & arram matrimonij.* Et Iudicum 8. *Inaures aureas Israelitæ habere consueuerunt.* Et foratas aures Plautus in Pœnulo, *annulatas* vocat. Iuuenalis supra, ostendit tritum apud Babylonios: Sed & apud Arabas. Petron. Arbiter. *Pertunde aures, vt videamur Arabes.* Et apud Græcos. Plutarchus in dictis memorabil. nam cum Cicerone orante, Octauius, qui Afer erat, se non intelligere dixisset: *Mirum*, ait Cicero, *quia aures bene foratas habeas.* Et hoc etiam recitat Macrobius lib. 7. cap. 3. De collo D. Hieron. ad Pammach. in obitu Paulinæ. *Vxoris ardentes gemmæ, quibus antea collum & facies ornabantur, egentium ventres saturant.* Iuuenalis Sat. 2.

In Oriente clariis viris, aurum in auribus gestare.

D. Hieronym. explicat.

Vtraque aures masculis forata.

Apud Iudæos.

Dij inaures aureas habentes.

Et Israelita.

Annulata aures.

Apud Babylonios.

Apud Græcos.

Gemmæ a Christianis mulieribus data pauperibus.

Apud Romanos.

—— accipient te
Paulatim qui longa domi redimicula sumunt
Frontibus, & toto posuere monilia collo.

Plinius. *Habeant fœminæ in armillis, digitisque totis, collo, auribus: spiris discurrant catenæ circa latera, & inserta margaritarum pondera e collo dominarum auro pendeant; vt in somno vnionum quoque conscientia adsit.* Valerius lib. 5. cap. 2. *Sanxit vti fœminis semita viri cederent, confessus plus salutis Reip. in stola quam in armis fuisse, vetustisque aurium insignibus, nouum vitæ discrimen adiecit.* De brachiis dixi ex D. Cypriano libro de hab. virg. *Lacerti quoque & brachia margaritis ornata erant*, ait Curtius lib. 9. Et Tertullianus in Pallio, *matronas fortibus viris armillas eripuisse.* Legi alicubi in Apuleio, *redit ad armillam*, pro, redit ad artes muliebres. De digitis ita Plinius. *Hos* (loquitur de vnionibus) *digitis suspendere, & binos, ac ternos auribus, fœminarum gloria est*, lib. 9. cap. 35. Tertullianus de hab. mul. *In sinistra per singulos digitos saxis singulis ludit.* Petron. Arbiter.

Mulieres cum gemmis dormiunt.

Gemmæ in brachiis.

In collo.

Armillæ fortibus viris erepta a fœminis.

Redire ad armillam.

In digitis lapides.

Fulgentes manibus videre gemmas.

De mammis, ita Iurisconsultus: *Cum ornamenta mamillarum ex tympanis & margaritis triginta*

quatuor

quatuor legasse, L. 32. de aur. & arg. leg. Nam *tympana* & *elenchi*, in libris nostris, duo genera vnionum. *Tympana*, quia more tympanorum, ventre plano, capite acuminato. *Elenchi*, quia pyxidum in morem, in longitudinem rotundati. Et σταλαγμοί. Nam σταλαγμὸς Græcis, *gutta est. Stalagmium*, ait Verrius Flaccus ex Festo, *genus inaurii videtur significare. Cæcilius in Carine cum ait. Tum ex auro eius, stalagmiũ domi habeo.* De cingulis, seu semicinctijs. Plinius. *Discurrant catenæ circa latera, & inserta margaritarum pondera.* De habit. mulieb. Tertullian. *Gemmarum quoque nobilitatem vidimus Romæ de fastidio Parthorũ & Medorum cæterorumque gentilium suorum, coram matronis erubescentem, nisi quod nec ad ostentationem fere habentur. Latent cingulis smaragdi.* D. Hieronym. ad Marcellam epist. 23. *Cingulum non auro gemmisque distinctum, de vaginis gladioli pendentis.* Idem de habitu mulieb. *Cylindros vaginæ suæ solus gladius sub sinu nouit, & in peronibus vniones emergere de luto cupiunt.* Ita Persius.

In cingulis.

In vaginis gladiorum.

In calceis & peronibus.

—— *Donans arcana cylindros.*

De pedibus. Plinius. *Quin & pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis, sed totis socculis addunt. Neque enim gestare iam margaritas, nisi calcent, ac per vniones etiam ambulent, satis est.* Sic Martialis 12. epigr. 49.

Calcatusque tuo sub pede lucet onyx.

Et Seneca Caligulam fecit in socculis gemmas habentem. De benef. ni fallor. Hæc in corpore, sed extra corpus in ædificijs. Noster de domo Neronis. *Extruxitque domum, in qua haud perinde gemmæ & aurum miraculo essent.* D. Hieronym. epist. 13. *Quæ vtilitas parietes fulgere gemmis, & Christum in paupere, (lege in pauperie) fame periclitari?*

In ædificijs.

6 In conviviis et circulis.] Quibus loquaciorum liberiores fabulæ, & omni lingulacorum generi: nam in conuiuijs & circulis otiosiores sua capita conserebant. De conuiuijs. Iuuenal. Sat. 1.

In conuiuijs loquaciorum Garrulitas.

It noua, nec tristis per cunctas fabula cœnas.

Et Papin. 8. Theb.

—— *Nullis deest sua fabula mensis.*

Plinius de viris illustribus. *Apuleij caput, Rabirius quidam Senator per conuiuia in ludibrium circumtulit.* D. Hieronym. *In conuiuio sæcularium, contra sanctorum ieiunia proclamare.* Et hæc contra Vigilant. Martialis autem lib. 10. epigramm. 62.

Nec calculator, nec notarius velox
Maiore quisquam circulo coronetur.

Et idem lib. 7. epigramm. 96.

Te conuiuia, te forum sonabit,
Ædes, compita, porticus, tabernæ.

Horat. Epod. 11.

Heu me, per vrbem, (nam pudet tanti mali,)
Fabula quanta fui! conuiuiorum & pœnitet.

Seneca de beneficijs 6. cap. *Alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus, atque erro vernaculis congregatur, & ludit, transeuntem Platonem quem non quæsieras, inuenit.* Liuius vtrumque iungit libr. 4. *In omnibus circulis, atque etiam si Dijs placet, in conuiuijs, sunt qui exercitus in Macedoniam ducant.* Et hunc imitatus noster Annal. 6. *Perinde in foro, in conuiuio quaque de re loquuti incusabantur.* Et sane in vtroque & loquacitas, & libertas. Cicero 1. ad Attic. 2. epistola, *Accepi. Attamen in oppressione sermo, in circulis dumtaxat, & in conuiuijs est liberior.* Apuleius circulos explicat his verbis 2. Metamorphos. *Die quodam cum frequentis populi circulo septus, coronæ circumstantium fata donaret.* Id est, adstanti popello quæ cuique euẽtura essent prædiceret more Chaldæorum. Et libr. Ecclesiastici cap. 50. *Circa illum corona fratrum, quasi plantatio cedri in Libano: sic circa illum steterunt quasi rami palmæ, & omnes filij Aaron in gloria sua.* D. Hieronym. in Apolog. ad Domin. *Hunc dialecticum demus vestræ & Plautinæ familiæ columen,* (loquitur de monacho insigniter perdito: namvt ait D. Augustinus, *nullibi meliores, nullibi nequiores*) *non legisse quidem κατηγορίας Aristotelis, non περὶ ἑρμηνείας, non τοπικὰ, non saltem Ciceronis τόπους, sed per imperitorum circulos, & muliercularum συμπόσια syllogismos texere, & quasi sophismata nostra, callida argumentatione dissoluere.* Idem eodem. *Non est grande in Domino garrire per circulos, & medicorum tabernas, & de mundo ferre sententiam,* Accipit *medicos* pro chirurgis, vt apud nostros Iurisconsultos accipitur. Sic Martial. *linguam* dixit *circulatricem*. Et libro 2. epigram. 86.

Vt in circulis.

Vtrumque iungit Liuius.

Circuli descriptio ab Apuleio.

Medici pro chirurgis.

Scribat carmina circulis Palæmon.

Et hos circulos alibi coronam vocat, vt libr. 1. epigramm. 42.

Corona & circulus, idem.

— *Quod otiosæ*
Vendis qui madidum cicer coronæ.

Et lib. 2. epigramm. 6.

Hæc sunt singula quæ sinu ferebas
Per conuiuia, cuncta per theatra.

Libri 7. epigramm. 71.

Vnctæ det fauor arbiter coronæ.

Sed in hac corona, corona nulla.

7 Poenas indicit.] Lubens legerem, & *pœnas. Indicit idem ille ciuitatem verti, splendißimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabit.* Nam singulari pluralem adiungere, non placet.

8 Per dura et aspera coercebas.] *Dolor est etenim, medicina dolori*, ait Poeta. & *Magnis morbis magna remedia.* Quod medicamentũ nõ sanat, ignis sanat, ait Hippocrates. Huic orationi Auidius Cassius assentitur, ita scribens ad generum. *Marcus homo sane optimus, qui dum clemens dici cupit, eos patitur viuere quorum ipse non probat vitam. Vbi L. Caßius cuius nos frustra tenet nomen? Vbi Marcus ille Cato Censorius? Vbi omnis disciplina maiorum, quæ olim quidem intercidit tantum, nunc vero nec quæritur: M. Antoninus philosophatur, & quærit de Clementia, & de animis, & de honesto, & iusto: nec sentit pro Rep. Vides multis esse opus gladijs, multis elogijs, vt in antiquum statum publica forma reddatur?* Tamen principi turpia multa sunt supplicia; vt medico multa funera: & qui timere desierint, odisse incipient.

Tot a maioribus repertæ leges, [1] *tot quas Diuus Augustus tulit, illæ*

*obliuione, hæ (quod flagitiosius est) contemptu abolitæ securiorem luxum fecere. Nam si velis quod nondum vetitum est, timeas[2] ne vetere. At si prohibita impune transcenderis,[3] neque metus vltra, neque pudor est.[4] Cur ergo olim parsimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur, quia vnius vrbis ciues eramus,[5] ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. Externis victorijs aliena, ciuilibus etiam nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo Ædiles admonent?[6] quam, si cætera respicias, in leui habendum? At hercule nemo refert quod Italia externæ opis indiget, quod vita Populi Romani per incerta maris & tempestatum quotidie voluitur. ac nisi[7] prouinciarum copiæ & dominis & seruitijs, & agris subuenerint, nostra nos, scilicet, nemora, nostræque villæ tuebuntur? Hanc P. C. curam sustinet princeps. Hæc omissa funditus Rempub. trahet. reliquis intra animum medendum est. Nos pudor, pauperes necessitas, diuites[8] *satias in melius mutet. Aut si quis ex magistratibus tantam industriam ac seueritatem pollicetur, vt ire obuiam queat, hunc & laudo, & exonerari laborum meorum partem fateor. Sin accusare vitia volunt, dein cum gloriam eius rei adepti sunt,[9] simultates faciunt, ac mihi relinquunt: credite P. C. me quoque non esse offensionum auidum, quas cum graues, & plerunque iniquas pro Rep. suscipiam, inanes & inritas, neque mihi aut vobis vsui futuras iure deprecor.*

* satietas

1 Tot qvas Divvs Avgvstvs.] De istis legibus Augusti sumptuarijs Florus, vitioso loco, loquitur. *Ausus*, inquit, *tandem C. Augustus*, (lego, *Cæsar Octauius Augustus*,) *Ianum claudere*. Mox addit. *Hinc conuersus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuria fluens sæculum, grauibus, seuerisque legibus multis coercuit*. Leges autem sunt medicamenta vitiorum Reip. Et sapienter Tacitus, qui in hac Tiberij oratione, comparationes ducit a morbis. Nam, vt ait D. Augustinus Psalmo 113. *Quod est medicus, hoc est princeps; vel potius, plus quam medicus. Medicus enim salute artem comparat; princeps, proprijs pensitis.*

Florus correct.

Lex medicamentum.

Medicus princeps.

2 Ne vetere.] Illud *vetere*, non alienum est a me, & puto ita scriptum fuisse.

3 Neqve metvs vltra.] D. Augustin. Psalmo 49. *Complures quidem peccatores, donec viderint fieri posse vt lateant, facile in animum inducunt, vt in viam redeant: quando vero bonam apud multos existimationem perdiderunt, incidunt nonnulli deinceps in desperationem, & labuntur in impudentiam.* Inde illud Ciceronis, *Vbi sit perditus pudor, grauiter impudentem esse oportere.*

Multi perdita fama bonam frugem negligunt.

4 Cvr ergo olim parsimonia?] Quæ sane maxima fuit apud Romanos Curijs & Fabricijs tum degentibus. Et ait Valer. Max. libr. 2. cap. 5. *Bonæ valetudinis eorum, quasi quædam mater erat frugalitas, inimica luxuriosis epulis, & aliena nimiæ vini abundantiæ, & ab immoderato Veneris vsu auersa.* O αὐτάρκεια, quam diues, tua sufficientia contenta.

5 Ne irritamenta qvidem.] Lego, *ne irritamenta quidem nondum intra Italiam dominantibus*. Putoque ita scriptum fuisse a Tacito; nam excusa, & obscurior, & abrupta; nec oratio bene iuncta. Deinde, quid hoc, *irritamenta eadem*? Nam ante de irritamentis, nullum verbum. Est sane tertia ratio cur parsimonia pollebat. Prima, quia vnusquisq. sibi moderabatur; id est ad frugalitatē vitam componebat. Secunda, quia vnius vrbis ciues erant; degentes scilicet sub eadem legum disciplina, quam quisque reuerebatur. Tertia, quod nondum erat subacta Græcia, & Asia, aliæque gentes luxuriæ matrices; & quod Italia tam parca esset, nec luxu affluens, nullaque vigerent irritamenta luxus, in qua tantum Romani dominabantur. Nam *Asia*, inquit Liuius, *imbellis, & eius amœnitas fugienda viris Martijs*. Ita lego, non *Martis*: quasi dicat; Vbi eas subegimus, tum iure belli, quæ præclara in bonis habuere, suppilauimus, & per luxum consumpsimus: ciuilibus vero bellis, non modo aliena, sed etiam nostra. Iuuenalis in ista exterorum præda, me iuuat, qui scribit Satyra 11.

Liuius correct.

Externis bellis externa rapta. Ciuilibus & externa & domestica consumpta.

Vrbibus euersis, prædarum in parte reperta
Magnorum artificum frangebat pocula miles.

Rapinæ militũ Rom. in externos.

Et Satyra 8.

—— *Miserere inopum sociorum.*
Ossa vides regum vacuis exsucta medullis.

Cicero pro lege Manil. *Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eos hoc anno misimus cum imperio, iniurias, ac libidines.* Romani primum temperantiæ magistri, mox omnium rapinarum sinus.

Socij ad medullas exsucti.

Romani odiosi exteris per rapinas.

6 Qvam.] Quid si scriptum erat, *quoniam*, vt exiguitatis ratio redderetur? Forte abbreuiatura vocis id adulterium patrauit. Tamen excusa non molesta est.

Tacitus correctus.

7 Provin-

7 PROVINCIARVM COPIÆ.] *Magnæ vrbes magnis adiutoribus egent. Constantinopolis, vetusto nomine Byzantium, suppeditabat antiquitus Atheniensibus annonam. Postea onerariæ naues Ægypti totaque Asia, & Syria & Phœnice Byzantium explere non poterant. Tanta erat multitudo.* Eunap. in Ædesio. Sic Roma eguit frumento prouinciarum. Cicero appellat *prouincias frumentarias*, ad Attic. 9. & pro domo sua. ac intelligit de frumentatione, quæ in Italiam singulis annis ad Populi Rom. victum deferebatur; quam *copiam* vocat noster, de qua est Lex 12. §. vlt. de re militari. D. Multæ autem prouinciæ ad hoc onus. Et quondam Italia Romæ subueniebat. Nam cum Roma se intra Romam contineret, ab Æquis, & Volscis, & Etruscis petitum frumentum scribit Liuius lib. 2. *Multa blandimenta plebi per id tempus a Senatu data. annonæ vt frumenti, in primis habita cura. ad frumentum comparandum, missi, alij ad Volscos, alij ad Æquos.* Etiam ex Campania. idem Liuius. *Eadem vrbi cum pace laxior annona redijt, & aduecto ex Campania frumento.* Apuleius de mundo. *Alius ad Minutiam frumentatum venit.* Quid si legendum sit *ad Minutium*, vt intelligat de Minucio Augurino præfecto annonæ, & cui statua ænea data est a P. R. quod ad vilitatem summam frumentum redegisset? de quo Plinius libr. 18. cap. 3. Vel quid si legendum *ad Numiciam*, pro *Minutiam*. Nam via est Numicia, vicina Appiæ viæ, de qua Horatius.

Brundusium Numici melius via ducat, an Appi.

Et sæpe *Minutia* pro *Numicia*. Attamen, *Minutiam viam* scribit Cicero 9. ad Attic. epistol. *Natali.* Sane puto *Minutium* poni apud Apuleium pro diribitore frumenti. Idque nomen a Minutio Augurino tractum: nisi *frumentaria via* dicta sit *Minutia*. Sed redeo ad frumentationem. Postea Sicilia aduectum frumentum est. Cicero in Verr. & 15. ad Attic. epist. *Rure. Cassius in Sicilia, frumentum emendum, & ad vrbem mittendum curaret.* Sic Hiero Rex frumento iuuit Pop. Romanum. Liuius libr. 22. Ex Africa. Rutilius in Itiner. 1.

Quin & fœcundas tibi conferat Africa messes,
Sole suo diues, sed magis imbre tuo.

Et Horatius lib. 1. ode 1.

Illum, si proprio condidit horreo
Quicquid de Libycis verritur areis.

Claud. de laudib. Serenæ.

-- Phariæ segetes & Punica messis
Castrorum deuota cibo.

Iuuenalis Satyr. 8.

—— Parce & messoribus illis
Qui saturant vrbem, circo, scenæque vacantem.

Vbi lego, *saturant turbam*. Quod alibi tangam. Et Claudianus de laud. Stilicon. 2.

Nec prius auditis Rhodanus iam donat aristas,
Vt mihi vel Massyla Ceres, vel Gallica prosit
Fertilitas, messesque ferat nunc humidus Auster,
Nunc Aquilo, & cunctis ditescant horrea ventis.

In Commodo Spartianus. *Classem Africanam instituit, quæ subsidio esset, si forte Alexandriæ frumenta cessarent.* Et hanc classem Commodianam & Herculeam vocauit. Idem in Pescennio Nigro. *Tantum fecit proficiscens,* (loquitur de Seuero,) *vt legiones ad Africam mitteret, ne eam Pescennius occuparet, & fame Pop. Rom. perurgeret, & videbatur id facere posse per Libyam Ægyptumque vicinas Africæ, difficili licet itinere ac nauigatione.* Ager Bisanus in Africa, valde commendatur a Plinio ob fertilitatem. libr. 4. cap. 4. *Regio*, inquit, *fertilitatis eximiæ cum centesima fruge agricolis fænus reddente.* Et de frumento Africæ fit mentio L. 50. D. mandati. & L. 74. L. 75. de verb. obligat. D. Prudentius in Symmach. 2.

Respice num Libyci desistat ruris arator
Frumentis onerare rates, & ad ostia Tibris
Mittere triticeos in pastum plebis aceruos:
Num vel locuturi fulcator soluere campi
Cesset frugiferas Lilybæo ex littore cymbas?

Ait *locuturi campi*, ꝓpter oracula. Sic *loquaces quercus*. Horat. Sat. 3. lib. 2.

Damnato populo paria, atque epulum Arri
Frumenti, quantum metit Africa.

Ex Sardinia. Horatius lib. 1. ode 31.

-- Non opimas
Sardiniæ segetes feracis.

Ideo Valerius Siciliam & Sardiniam, *benignissimas vrbis nostræ nutrices* vocat. lib. 7. cap. 6. & horrea Romana, ex Ægypto, quæ nutrix aliquando vberque circumflui orbis. Idem Rutilius eodem.

Æternum tibi Rhenus aret, tibi Nilus inundet,
Altricemque suam fertilis orbis alat.

Et in illa seditione Photini contra Iulium, arsere in Alexandria primum bibliotheca Ptolomæi, mox granaria & frumentaria penus qua Romana ciuitas alebatur: quod fuit incomparabile damnum P. Romano litterarumque studiosis, qui hanc iacturam hodie lacrymantur. Martialis lib. 10. epigr. 74.

Non me spicifer capit Nilus.

Aurelius Victor in Epitome, ait Augusti temporibus, *ex Ægypto, vrbi annua ducenties centena millia frumenti allata.* Sed inter Ægypti prouincias feracior Thebais. Plinius lib. 18. cap. 18. de frumento. *Excellentius Thebaidis regionis, quoniam palustris Ægyptus.* De fœcunditate Ægypti Cicero pro L. Agrar. *Demigraturos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam.* In Genesi, illa fame, quæ sub Iosepho, prouido illo dispensatore, prope contriuit orbem, omnes ab Ægypto frumentum petebant. Alexandria præcipue frumentorum in Popul. Rom. valde liberalis: ideo magnis donata priuilegijs. L. 2. de frum. Alexand. Cod. 11. & L. 7. de Alexandr. prin. Lego in Seneca epistola 77. habuisse Alexandrinam frumentationem præcoces naues, quæ eius aduentum nunciarent expansis velis, & eas tabellarias nominasse. *Solis enim*, inquit, *licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues.* Id est, vt explico, quia Italia orbis domina, nemo ex peregrinis nationibus expansis velis, sed submissis appellebat, excepta naui Alexandrina, quæ frumento iuuabat Italiam. Et legi apud Vlpianum in fragm. ad Leg. Viselliam, quæ sub Claudio lata est, *Libertum, ciuem Romanum fieri, qui nauem fabricasset, & in ea frumentum in*

Prouincia frumentaria. Frumentatio. Copia. Italia Romæ altrix. Æqui & Volsci Romam alunt. Et Campani. Et Sicilia. Hiero Siculus frumentum misit Romã. Ex Africa. Ager Bisanus in Africa valde ferax. Frumentum Africæ. Ex Sa[rdinia]. Ex Ægypto. Et Alexandria. Alexandrinæ naues præcoces. Tabellariæ naues. Explicatus Seneca filius. Expansis velis Italiam orbis dominam nemo appellit. Exceptis Alexandria frumentarijs nauibus.

Ex Asia frumentum. *Fertilis regio.* *Ex Gallia.* *Cuius leuissimũ frumentum.*

vrbem aduexisset. De Asia. Cicero pro L. Manilia. *Asia vero tam opima est, & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat.* De Gallia. Plinius libr. 18. cap. 7. *Ex his generibus, quæ Romam inuehuntur, leuissimum est Gallicum.* Claudianus in Eutrop. libro primo.

Quæ suscepta fames, quantum discriminis vrbi,
Ni tua, vel soceri nunquam non prouida virtus,
Australem Arctois pensasset frugibus annum?
Inuectæ Rhodani Tiberina per ostia classes,
Cyniphijsque ferax Araris successit aristis.

Ex Hispania. De Hispania. Idem eodem.

Teutonicus vomer, Pyrenæique iuuenci
Sudauere mihi, segetes mirantur Iberas
Horrea, nec Libyæ senserunt damna rebellis:
Iam Transalpina contenti messe Quirites.

Ex Ponto laudata seges. Sed non venit Romam. *Ex Sardi ciuitate Asiæ.*

Plinius Natural. Histor. libr. 18. cap. 7. ait Ponticum a Græcis frumentum laudatum, sed in Italiam non peruenisse. Ex Sardi etiam ciuitate Asiæ. Prudent. in Symmach.

Non det vela fretis, Romana nec horrea rumpat,
Sardorum congesta vehens granaria classis.

Ex Bœotia, Cypro, Eubœa. Ex Balearibus insulis. Et Creta. Et Chio.

Ex Bœotica, Cypro, Eubœa, quæ circa Caystrum, eque Balearibus insulis, quod dicitur Balearicum. Plinius ibidem. Credo & ex Creta, & Chio, & Græcia tota, aduectum frumentum Romam, & ex omnibus agris vectigalibus, qui Populo Romano decumas pendebant, & quos redimebant a fisco aratores, exsoluebantque pensionem indictam horreis reponendam, in subsidium plebis, aut militum. Quod curantibus annonam, valde gratiosum fuit. Nam Plinius in Gratiar. act. ita scribit. *Instar ergo perpetui congiarij reor affluentiam. annonæ huius aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriæ, quam pulsus ambitus campo, exactus hostis mari, Oriens triumphis, Occidensque lustratus.* Quin vltra Borysthenem, & extremos Polonos: Epitaphio tit. Plaucij. *Scytharum quoque regem de Chersonensi, qui est vltra Borysthenem, obsidione summoto prius ex ea prouincia magno tritici modio annonam P. R. adleuauit.* At locus in quo aduectum frumentum reponebatur, Æmiliana dicebatur. Sueton. in Claud. cap. 18. *Cum Æmiliana pertinacius arderent,* &c. Verrius Flaccus in verbo, Semproniana. *Ex lege Gracchi ad custodiam frumenti Semproniana horrea.* Inde *porta frumentaria.* Varro 3. de re Rust. *Aedificia eorum qui habitant extra portam frumentariam, aut in Aemiliania.* Et erant recipiendis granis horrea multa in vrbe; vt horrea Aniceti, Varganteij, & Galbiana, & Domitiani Augusti, & Seiani. Non omitto ex Italia celebre, & e Græcia vinum solitũ aduehi. Nam Varro l. 2. de re rust. *Frumentum locamus,* inquit, *qui nobis aduehat, qui saturi fiamus, ex Africa & Sardinia. Nauibus vindemiã condimus ex insula Coa & Chia:* nam vnum demum Augustorum studium, vt vrbs Roma vino abundet, & frumento: sed frumento in primis. Sic enim Cassiodorus 6. Var. in formula præf. annonæ. *Tui siquidem studij est, vt sacratissimæ vrbi præparetur annona, vbique redundet panis copia, & tam magnus populus, tanquam vna mensa satietur: per officinas pistorum, cibosque discurris, pensum & mundiciem panis exigis, nec vile indices, vnde se possit Roma laudare.* Et de illa vini copia, cape quod Suetonius in Aug. *Querentem de inopia & caritate vini populum, seuerissima coercuit voce, satis prouisum a genero suo Agrippa perductu pluribus aquis ne homines sitirent.* En Romana penus, quæ frumentatione, & vinalibus constabat. Non omitto de Tit. Cæsio Primo, qui procurator annonæ,

Horrea Romana Aemiliana dicta. *Porta frumentaria.* *Horrea Aniceti.* *Varguntij. Galbiana. Seiani. Domitiani.* *Vinum Romæ ex Co insula & Chio.* *Et ex Italia tota.*

Cæsius hic, idemque Titus Primusque vocatur,
Qui largæ Cereris messes fructusque renatos
Digerit in pretium: cui constat fama fidesque.
Ac cui diuitias nectit pudor: ire per altos
Consuetus portus cura studioque laboris:
Littora qui præstat fessis fidissima nautis.
Notus in vrbe sacra, notus quoque finibus illis
Quos Vmber sulcare solet, quos Tuscus arator.

In veteri Lapide.

8 SATIAS MVTET.] Est legendum meo iudicio: *Nos pudor pauperes, necessitas diuites, & satias in melius mutent.* Pudor a luxu retrahit pauperem, cui paupertas immineat, non sine verecundia. Necessitas diuitem, cui parere oporteat, vel satietas luxus. Nam χρόνος εὐμαρὴς θεός. *Tempus facilis Deus.* Verbum autem, *satias*, Sallustianum est. Nam Histor. 3. *Ex inopia graui satias facta, vertentibus se rebus in rerum Natura.* Nam tota Natura rota est & vertigo, cursusque & recursus suos habet. Tertullian. in Pallio, quem emendo. *Habitum vertere naturæ totius solenne munus est.* Sic lego, non *mutus*. *Totum in Natura versi forme est.* Ita Varro dixit libr. 8. de ling. Lat. *non absurdam esse quarundam vocum mutationem, cum cælum & terra, aer & mare sæpe mutentur.*

Merceri laudatum ingenium. *Tacitus correctus.* *Ratio correctionis.*

9 SIMVLTATES FACIVNT, ET MIHI RELINQVVNT.] Sic D. Cyprianus dixit de sceleratis. *Postquam sua scelera fecerunt.* Quamquam heic Merceri laudo ingenium, qui legendum putauit *fugiunt*; cuius lectionis eum postea pœnituerit. Legi potest, *effugiunt*. Existimo enim illud esse, quod dixit paulo superius Tiberius. *Cum recte factorum sibi quisque gloriam trahant, vnius inuidia ab omnibus peccatur.* Accipit autem simultates pro odijs, ac si diceret; Qui in magistratu sunt, dum inuehuntur in vitia, & vitiosos, & legibus coercendos clamitant, sibi laudem quærunt, quod est verissimum; sed vbi leges impares luxui, & tanta luxuriantium seges est, vt castigari non possint; tunc illa odia quæ exsuscitarunt, effugiunt, ab ijsque se subtrahunt, & relinquunt mihi sorbenda & glutienda. Et recte subdit. *Credite P. C. me non esse offensionum auidum.* Quod ostendit esse legendum, *effugiunt*. Et sane Regia sollicitudo est de subditis bene mereri.

Auditis Cæsaris literis, remissa ædilibus talis cura. luxusque mensæ a fine Actiaci belli, ad ea arma, ¹ quis Serg. Galba rerum summam adeptus

adeptus est,[2] per annos centum profusis sumptibus exerciti paulatim exolcuere. Causas eius mutationis quærere libet.[3] Dites olim familiæ nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiæ prolabebantur. Nam etiam tum[4] plebem, socios, regna colere, & coli licitum: vt quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen & clientelas inlustrior habebatur. Postquam cædibus sæuitum, &[5] magnitudo famæ exitio erat, cæteri[6] ad sapientiora conuertere: simul noui homines e municipijs & colonijs, atque etiam prouincijs in Senatum crebro adsumpti domesticam parsimoniam intulerunt. & quanquam fortuna vel industria plerique pecuniosam ad senectam peruenirent, mansit tamen prior animus. Sed præcipuus adstricti moris author[7] Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. obsequium inde in principem, & æmulandi amor, validior quam pœna ex legibus & metus: nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, vt, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur; nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis & artium[8] imitanda posteris tulit. verum hæc nobis[9] * maiores: certamina ex honesto maneant.

* in maiores:

1 Qvis.] Lege, *Queis Sergius Galba rem Rom. adeptus est.* pro, *quibus.*

2 Per annos centvm.] Disce inde verum quod promit Valer. Max. libr. 2. cap. 6. *Aliquanto faciliorem virtutis ad luxuriam, quam luxuriæ ad virtutem transitum esse.* Nam descenditur facilius & ascenditur difficilius. Vitium in imo, virtus in sublimi. In vitia labimur præcipites, ad virtutes ascendimus anhelantes & suspiriosi.

3 Dites olim.] Lego, *dites olim familiæ nobilitate, & claritudine insignes.* Nam diuitiæ aut ex nobilitate, aut ex claritudine, quas sequuntur. Nobilitas a maioribus, claritudo a militia. Noster lib. 4. Annal. *Mandabatque honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando.*

4 Plebem.] Romanam scilicet, quam Iulius Cæsar officijs, largitionibus, clientelis coluit: iuuatque istas particulas & scrupos excutere, quia aut officiunt, aut proficiunt. Et principis magni officium est plebem non spernere, sed beneuolum sibi reddere. Nam plebeculæ amor principis tutamen est. Inde ciuilia principum ingenia in Populum Romanum sæpe in hoc authore & Suetonio alijsque historiæ Augustorum authoribus.

Ciuilibus bellis potentiores obnoxij periculis.

5 Magnitvdo famæ exitio erat.] Id est; quanto quis ciuilibus bellis, dignitate, nobilitate, opibus, & fama potior, tanto magis in periculo. Quod vsu venit. Et sæpe famæ magnitudo, principibus magnis exitium tulit magnum, dum æmuli reges hunc splendorem non ferũt. Exempla non desunt, nec alibi, nec apud Tacitum ingentia & crudelitate notabilia. Inuidit Saul Dauidi, quod gloria apud Iudæos præualeret.

6 Ad sapientiora.] Lege, *ad sapientiam ora conuertere*: Id est, *ad frugalitatem, & solicitudinem, vt tectius, & cautius, & parcius viuerẽt.* Nam hac itur ad virtutes, & ad securitatem malis temporibus, quibus ignorari summa laus est & securitas bonis.

7 Vespasianvs.] Parsimoniæ exemplar, quam priuatus induerat, nec exuit princeps: & de quo istud Velleij Paterculi iure dixeris; *Facere recte ciues suos, princeps optimus faciendo docuit.* Et certe in Vespasiano, sola culpatur pecuniæ cupiditas. At qui populum temperantem habere volet, temperantem principem habeat. Pedo ad Liuiam.

Vespasianus parsimoniæ exemplar.

Ex temperanti principe plebs temperans.

An melius per te virtutum exempla petemus
Quam si Romanæ principis edis opus?

Dio lib. 57. vbi de Tiberio. *Gestabant eo tempore permulti etiam viri, vestem purpuream. quanquam vetitum esset iampridem: id neque reprehendit in quoquam Tiberius, neque mulctauit; tantum ludis cum plueret, pulla ipse penula indutus effecit, ne quis etiam alius vestem inconcessam vsurparet.* Ita princeps exemplum est in Rep. aut virtutis, aut vitiorum; *Vtque in corporibus, sic in imperio, grauissimus est morbus, qui a capite diffunditur in cætera membra*, ait Plinius lib. 4. epistola, *Interfui.* Parsimonia igitur Vespasiani priuati gloria fuit. At imperantis tale ex Tacito elogium fuit. *Vespasianus acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu, diuque, consilio, ac si res posceret, manu, hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans; prorsus si auaritia abesset, antiquis ducibus par.* Nam vt imperio maximus, tamen exemplo maior fuit.

8 Imitanda.] Vereor ne non legendum sit, *imitamenta*, quæ vox authori nostro semper in manu. Sic supra, *Imitamenta doloris.* Et in his verbis, *irritamenta, impedimenta, imitamenta*, alijsque eiusdem terminationis, Taciti scriptura suas habet voluptates.

Coniectura in Tacito.

9 Maiores certamina.] Scripsisse,

in maiores certamina, Tacitum, tam verum est, quam ipsa veritas; & illud *in*, littera sequenti, *m*, absumptum, ad compendium; quod exscriptores faciunt sæpe, & satis probatum, qui manuscriptos legunt. Vis exemplum? Vnum pono ex Suetonio & in eodem verbo, *Maiores*, cap. 50. in Tiberio. *Admonuit, maioribus, nec fœminæ conuenientibus negotijs, vt abstinerent*: vbi legendum, *vt maioribus negotijs abstinerent*. Nam *vt* in littera *m*, & delendum *vt*, quod præcedit *abstinerent*. Profero alterum ex penu Sallustij 3. Histor. *Fiducia gnaritatis locorum fugam sparsi. In* desideratur, & legendum, *in fugam sparsi*. Sed inest litteræ *m*, quæ in fine verbi, *locorum*. *in* & *m*, habent pedum similitudinem, & eandem speciem scriptionis. Tacitus 2. Annal. *Vt si murum succederent*, pro *in murum*. Idem etiam eodem. *Obiectum aggerem eniteretur*, pro, *obiectum in aggerem eniteretur*. Hoc autem pueri docebantur in scholis. Prudentius in hymno D. Cassiani.

Tacitus correctus.

In scholis pueri notas docebantur.

Verba notis breuibus comprendere cuncta peritus,
Raptimque punctis dicta præpetibus sequi.

Scribendo scilicet. Et Ausonius alicubi.

Puer notarum præpetum.

Ouidius.

Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Quod vero ait, *Posteram ætatem multa tulisse artium imitamenta*: Ille author qui de bello Troiano scripsit, confirmat eleganti versu:

——Tempora certe
Virtutem non prima negant, non vltima donant.
Cumque duplex ætas varios contendit in vsus:
Hæc viget, illa iacet: hæc pullulat, illa fatiscit.

Tiberius fama moderationis parta, [1] quod * ingruentis accusatores represserat, mittit literas ad Senatum, * quis potestatem tribunitiam Druso petebat. Id summi fastigij vocabulum Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliqua cætera [2] imperia præmineret. Marcum deinde Agrippam socium eius potestatis; [3] quo defuncto, Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret: sic cohiberi prauas aliorum spes rebatur; simul modestiæ Neronis, & suæ magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo Tiberius Drusum summæ rei admouet, cum incolumi Germanico integrum inter duos iudicium tenuisset. Sed principio litterarum veneratus deos, vt consilia sua Reip. prosperarent, modica de moribus adulescentis, neque in falsum aucta retulit: esse illi coniugem & tres liberos, eamque ætatem, qua ipse quondam a Diuo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc propere, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem & bis consulem, noti laboris participem sumi. [4] Præceperant animis orationem patres, quo quæsitior adulatio fuit. nec tamen repertum, nisi vt effigies principum, aras deum, templa & arcus, aliaque solita censerent: nisi quod M. Sillanus ex contumelia consulatus, honorem principibus petiuit: dixitque pro sententia, vt publicis, priuatisque monimentis, ad memoriam temporum, [5] non consulum nomina præscriberentur, sed eorum qui tribunitiam potestatem gererent. Atque Haterius cum eius diei Senatus consulta [6] aureis litteris figenda in curia censuisset, deridiculo fuit, senex fœdissimæ adulationis [7] * tantum infamia vsurus.

* ingruenteis

* queis

* tantulũ hãc infamiam visurus.

1 QVOD INGRVENTES ACCVSATORES REPRESSERAT.] Sed quo in crimine accusatores? Puto in luxu: de quo apud Senatum Ædiles querebantur. Et illos coruos iam cadaueribus inhiantes repressisse Tiberium: quod, vt dicebat, *præualidis remedijs vitia essent superiora*. Quod non ex animo fecit Tiberius, qui crudelis, sed vt crudelitati aliquid daret interualli, illam breui maiore vi resumpturus. Nam sparsione aquæ ignis magis inardescit.

Repressi delatores a Tiberio.

2 IMPERIA.] Lego, *imperio*; id est potestate. Sic Cicero: *Prouinciæ sunt sine imperio*. Ad Attic. libr. 7. epistola, *Dionysius*. Liuius libr. 37. vbi de P. Licinij, & Fabij Pictoris rixis. *Imperia inhibita vltro citroq*. id est potestas.

Tacitus correctus.

3 QVO DEFVNCTO.] Puto a Tacito scriptum fuisse, *Eoque defuncto*. Nam verborum series satis indicat, & illa oratio claudicans, nec Tacito sueta.

Coniectura in Tacito.

4 PRÆCEPE-

Tacitus explicatus.

4 PRÆCEPERANT ANIMIS.] Id est, antequam Tiberius hanc orationem ore proferret, patres mente conceperant qualis futura esset; ideoque se in adulationem totos composuerunt, quam exquisitis artibus, in dicenda sententia protulerunt. O Romule, Romule, dic vbi Romanum decus? Vbi leges Atheniensium, quæ adulatores capitali supplicio affecerunt?

5 NON CONSVLVM NOMINA.] Morituri Consulatus omen. Et sane postea obtinuit, vt non per Consulatus, sed per Imperij annos numeratio fieret. Quod arguit tempora putidis adulationibus fœda.

Aureæ litteræ.

6 AVREIS LITTERIS.] Quod tamen non nouum: quippe superioris ætatis hæc adulatio fuit. Nam Dio lib. 44. ait *decreta in honorem Iulij Cæsaris, argenteis columnis, aureisque litteris præscripta, & ædibus Iouis Capitolini collocata.* Prudentius lib. de coronis hymno 1. meliori iure scripsit.

Iulij Cæsaris edicta litteris aureis.

Scripta sunt cælo duorum martyrum vocabula,
Aureis, quæ Christus illic adnotauit, litteris.

Et D. Hieron. acute ad Eustoch. de virginit. seruan. *Aurum liquescit in litteras.* quamuis de scriptura, non de sculptura. Martialis lib. 11. epigramm. 6.

Scriptus es æterno nunc primum Iuppiter auro,
Et soror, & summi filia tota patris.

Plinius de Zeuxide lib. 35. cap. 9. *Opes quoque tantas acquisiuit, vt in ostentatione earum Olympiæ aureis litteris, in palliorum tesseris, nomen suum intextum ostentarit.* Sueton. in Nerone cap. 10. *Pars carminum aureis litteris, Ioui Capitolino dicata.* De argenteis, Xiphilinus testis. Tradit enim Neronis orationem, quam nouo principatu habuit, argento incisam, & columnæ argenteæ impositam. Sic adulatio, sic luxus creuit; virtus & fortuna Romana decreuit.

Litteræ aureæ in texturis vestium.

7 TANTVM INFAMIA VSVRVS.] Heic velut auream victoriam gestit Veritas. Nam lego, *tantum infamiæ visurus.* Vt scilicet ille capularis & adulator, & silicernium iam citatum mortis vadimonijs, non diu sit visurus tantum dedecus. Sed quid si legatur, *tantum infamiæ visurus?* pro, tantulum temporis hanc infamiam visurus. Quod verbum frequens authoribus. Cicero ad Attic. 4. epistola, *Occupationum. Mihi ne seruile nihil videatur esse, in quo tantulum interesset.* Et idem eodem, epistola, *Multa. Dices, tantulane causa?* Idem error in eodem verbo apud Tertullian. de exhortat. castit. quod supra monui. *Deus summus tantum Sathanas,* pro *tantulum Sathanas.* Apuleius, *tantillulum animalis,* pro minutulo animali. Ait ergo Haterium decrepitum senem tantulum hanc infamiam visurum. Et sane non diu hāc infamiam vidit: quippe qui quarto post anno occiderit, Cn. Lentulo Getulico, & Caluisio Sabino Coss. noster lib. 4. Nec placuere verba, *infamia vsurus.* nam Haterio in quem visum illud S. C. scribi litteris aureis? & quomodo ista infamia vti potuit? Sæpe autem in authoribus menda in his verbis, *visurus,* & *vsurus,* reperias. Adnotabo vnum ex mea palæstra, & ex Iurisconsultorum siluis, L. 2. §. is est Quintus. de orig. Iuris. loquitur de Tuberone I. C. *Sermone,* inquit, *antiquo vsus, affectabit scribere,* vbi lego, *sermone antiquo visus affectauisse scribere.* Non dissimulo tamen, verbo *vsurum,* Tacitum vsum non longe a nostra sententia Histor. 2. *Difficile est temperare fœlicitati, qua te non putes diu vsurum.* Sed heic Haterio nihil fatum quod succideret.

Tacitus correctus.

Ratio correctionis.

Adulator Haterius statim occidit.

Visurus & vsurus, confusa sæpe.

Correctus Pomponius de Orig. iuris.

* prorogata est.

Inter quæ prouincia Africa Iunio Blæso * prorogata. [1] Seruius Maluginensis Flamen dialis, vt [2] Asiam sorte haberet, postulauit, frustra vulgatum dictitans, [3] *non licere Dialibus egredi Italia: neque aliud ius suum quam Martialium, Quirinaliumque Flaminum: porro si hi [4] duxissent prouincias, cur Dialibus id vetitum? nulla de eo populi scita, non in libris ceremoniarum reperiri. Sæpe Pontifices Dialia sacra fecisse, si Flamen valitudine, aut munere publico impediretur. duobus & septuaginta annis post Cornelij Merulæ cædem neminem suffectum: neque tamen cessauisse religiones. Quod si per tot annos possit non creari, nullo sacrorum damno, quanto facilius abfuturum ad vnius anni proconsulare imperium? [5] Priuatis olim simultatibus effectum, vt a pontificibus maximis ire in prouincias prohiberentur: nunc deum munere [6] summum Pontificum [7] etiam summum hominum esse, [8] non æmulatione, non odio, aut priuatis [9] adfectionibus obnoxium.* Aduersus quæ cum augur Lentulus, alijque varie dissererent, eo decursum est, vt Pontificis Max. sententiam opperirētur. Tiberius dilata notione de iure Flaminis, decretas ob tribunitiam Drusi potestatem ceremonias temperauit, nominatim arguens insolentiam sententiæ aureasque litteras cōtra patrium morem.

Maluginensium vetus familia.

1 SERVIVS MALVGINENSIS.] Cuius vetusta familia in Fastis legitur. Nam L. Cornelius Maluginensis cum Q. Fabio Vibulano Consul anno ab vrbe Cond. 294. & M. Cornel. Maluginensis inter decemuirōs Tribunit. potest. 303. qui postea Consul 337. cum Papirio Crasso, a quibusdam Sextus, non Seruius dicitur. Sed male: nam Sextum Maluginensem nusquam legas, sed Seruium Maluginensem, qui in Fastis sæpe. Et dicitur Ser-

Non Sextus, sed Seruius Maluginensis.

uius Cornelius Maluginensis, non *Magulinensis*. *Maluginensis*, *cum ancilijs*. Et in Fastis. *P. Cornelius Seruij F. L. N.* Cossvs Cos. *Anno* 294. *& M. Cornel. Seruij F. L. N. Decemuir primum & iterum*. Et semper in authoribus *Maluginensis*, non *Magulinensis*. Putoque *Maluginenses*, dici corrupte pro *Maniluuienses*, vt *Messala*, pro *Messana*. Nam in *sacris*, ait Sex. Pompeius, *Maluuia*, *pro eo qui manus non lauit*: vnde, *maluuiæ pro manibus non lotis*, vt *pelluuiæ pro pedibus*.

2 Asiam sorte haberet.] Papinius ad Crispinum 5. Syluar.

Mille vrbes Asiæ sortito rexerit anno.

Vt notes illustre eius imperium cui Asia sorte obuenerit. Nam mille vrbes rexisse prorsus regale est. Tota autem Asia minor constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. De Phrygibus dicitur: *Phryges plagis fiunt meliores*. De Mysis: *Vltimus Mysorum*, pro despectissimo. De Carib. *Nil nisi cum periculo fit apud Cares*. De Lydis, omnes serui versipelles & nequam in Comœdijs Græcorum & Latinorum. Cic. pro Flacco. Eius descriptio apud Homerum 2. Iliad.

Terra sinu medio Pontum iacet inter & Hellen,
Ceu fundo prolata maris.

vt ait Valerius 2. Argonauticon.

Diales non a die.

3 Non licere Dialibvs.] Qui non *a die* dicti, vt per iocum traxit olim Cicero, qui Consulem Dialem dixit, quod vno die Consul fuisset, apud Macrob. libr. 2. Sed *a Dio*, inquit Festus, a quo hominibus vita dari putabatur. Fuit autem adeo sedula antiquitas nauandi operam continuam Reip. vt ab ea recedere vix liceret. Nam *Prætori* abnoctare vrbe non licebat, vt adeuntibus copia esset perpetua. L. 2. de verb. signif. nec *Præsidi prouinciæ*. L. illud. de offic. præs. Et Dio libr. 39. Nec *Tribuno pleb*. Gellius l. 13. cap. 12. Nam Seruilius Casca Tribunatu eiectus, quod abnoctasset: Nec *Flamini Diali*, vt semper præsto esset operando Ioui. Valer. libr. 1. cap. de Relig. *Metellus Pont. Maximus Posthumium Consulem, eundemque Flaminem Martialem, ad bellum gerendum Africam petentem, ne a sacris discederet, mulcta indicta vrbem egredi non passus est. Religionique summum imperium cessit: quod tuto se Posthumius Martio certamini commissurus non videbatur ceremonijs desertis*. Plutarchus Rom. quæstion. 113. huius sacerdotij multos ritus adfert: & Gellius, vti etiam Liuius 1. lib. qui ita scribit: *Flaminem Ioui assiduum, sacerdotem creauit*. Notandumque non iurasse Dialem in leges; quia omne iusiurandum illi prohibitum. Idem Gellius lib. 10. cap. 15. Nam iniurato credebatur; tanta erat sacerdotij reuerentia, apud rudes in vera pietate Paganos.

Sed a Dio. Qui hominibus vitam dabat vt putabant. Prisci continui in Rep. Abnoctare non licebat, Pratori vrb. Præsidi prouinciæ. Tribuno plebis. Seruilius Casca tribunatu eiectus. quod abnoctasset. Flamini Diali.

Ducere prouincias, pro ducere sorte prouincias.

4 Dvxissent provincias.] Pro, *sortiti essent prouincias*, vt ait Cicero de prouinc. Consular. Et sorte ducti, in prouincias mittebantur, ait Cælius ad Ciceronem 8. famil. epist. *Etsi*. Forte autem dixit *ducere prouincias*, pro *ducere sorte prouincias*: quemadmodum & dicimus *ducere vxorem* simpliciter, pro *ducere vxorem domum*. Persius.

Sic ducere vxorem.

——Nerio iam tertia ducitur vxor.

Sortiri prouincia dicitur, quæ sorte, vel sortitione deferebatur. L. 1. de offic. Quæst. D. Sic *sortita matrimonia*, vt L. cum te. Cod. de inoff. donat. & *sortita virum* Cod. de nuptijs, L. 10. Num etiam quod illas prouincias, immo & dignitates suas, haberent quasi vxoris loco, vt eas ornarent, amarent, nihilque probri in eas admitti paterentur? Sed quid si legas, vt scrupulum tollas omnem? *Hi indulsissent prouincias*. Nam verbum *vetabitur*, mihi pro indice est, & veram lectionem puto. Sunt enim opposita. Cicero ad Attic. 12. epist. *De Cœlio. Non seruire indulgente me, sed tamen repugnante*. Idem Cicero 9. ad Att. epistola, *Tres. Admones ne nimis indulgenter, & vt cum grauitate potius loquar*. Sic dixit Iurisconsultus, *indulgere aduocatos petentibus*, L. 9. §. aduocatos. D. de offic. Proconſ. *Et indulgere est concedere, dare, tribuere, indulgere actionem*. L. 1. §. si quis. D. si is qui testam. *indulgere auxilium*, L. 10. §. 1. de fideiussor. D. Non prætereo vsitatas sortes a Romanis, multis in Reip. partibus. Nam sorte Vestales lectæ. Tacitus 3. Annal. Et Suetonius in Iulio cap. 31. *Ambirent multi ne filias in sortem darent. Sortes in iudicijs dirimendis*. D. de Iudic. L. in istis. Sortes in prouincijs obtinendis, L. 1. D. de offic. quæst. Sortes *in iudicibus dandis*. Suetonius. *Sorte index in reum ductus*. In Cæsare Iulio. *Sorte gladiatores dimicabant*. Idem in Octauio cap. 13. *Sorte legionibus agri adsignati*. Cicero. *Æqualiter ait sorte agros legionibus adsignandos*. epist. Quod. libr. 11. Etiam sortitione facta cogebatur Senatus. Cicero 5. famil. epistol. 2. *Recordare quam cito Senatum die illo facta sortitione coegerim*. Sortitio *in pœnis*. Sic pro Cluentio. *Sortitione in quosdam animaduerteretur*. Hæ autem sortes, aut *talos iaciendo*, aut *digitis micando*, aut in *tesseram mittendo*. Sic enim de diuinat. 2. Cicero scribit: *Quid enim sors est? Idem quod micare, quod talos iacere, quod tesseras*. Apud Iudæos sortes indicio petito a Deo. Sic Reg. 1. cap. 14. *Domine Deus Israel, da indicium. Quid est, quod non responderis seruo tuo hodie?* Et in electione D. Matthiæ, idem in Actis Apostol. cap. 1. *Et dederunt sortes eis*. Et harum sortium grandis authoritas, apud Romanos. Cicero 3. in Verrem. *Si hæc perturbare velimus, totam rem periculosissimam reddemus*. Sed de prouinciarum sortitione, ita Verrius Flaccus ex Festo. *Parare inter se munus dicebatur, cum sortitio fiebat a magistratibus Populi Romani, vter magistratus veram rem fugere deberet, qui inter se comparabant de rebus lege mandatis. Itaque in Senatu & in comitio quoque sortiri aut inter se parare solebant vtrum exire, vtrum domi manere oporteret. Nam Consulibus æque ac Prætoribus nouis, in prouinciam ire, atque ex ea rem gerere: Contra abire. prioris anni magistratibus opus erat: Lege etiam cauebatur, vt certos intra dies, designati magistratus prouincias pararent*.

Coniectura in Tacito. Sortes vsitatæ Romanis. Sorti in legendis Vestalibus. Sorti in iudicijs dirimendis. Prouincijs obtinendis. Iudicibus dandis. In gladiatoribus committendis. Agris diuidendis. Senatoribus cogendis. Pœnis infligendis.

5 Privatis olim simvltatibvs.] Quæ bis interuenere inter Q. Metellum summum Pontif. & Posthumum Albinum Dialem, & inter P. Licinium, & Q. Fabium Pictorem, etiam Pontificem, & Dialem,

Geminatæ simultates

lem. Nam *ea est hominum labes vt simulationum inuolucris tegatur vniuscuiusque Natura.* Cicero 1. ad Q. fratrem.

Pontifices plures. *Vnus supremus.* *Vocatus summus Pontifex.* *Non summus pontificum.*

6 SVMMVM PONTIFICVM.] Scio Pontifices plures fuisse, & ex his vnum summum: sed scio appellatum *Summum Pontificem*, non *summum Pontificum*; & *Pontificem Maximum*, non *Pontificum Maximum*. Noster infra. *Vt Pontificis Maximi sententiam opperiretur.* Plinius epistol. Petentibus. lib. 10. *Te Domine Maximum Pontificem consulendum putaui, quid obseruare me velis. Patrem sacrorum* vocat Tertullian. in Apologet. Et Apul. *primarium sacerdotem*, 11. Meta. Sic olim *Maximum Prætorem*, non *maximum prætorum*, cum qui maximi imperij sit: alij quia sit ætatis maximæ. Verrius ex Festo. Et *maiorem Consulem*, penes quem fasces sint. Cicero de Arusp. resp. *P. Scæuolam Pontificem Maximum.* Liuius libr. 1. *Pontificem maximum legit.* Festus etiam *Pontificem maximum.* Tertullianus de præscrip. *Summum pontificem.* Tamen Martialis lib. 6.

Principum princeps Cæsar dictus.

Censor maxime, principumque princeps.

Et Virgilius *summum Deorum*, Iouem vocat.

Iupiter Deorum summus.

Summe Deum.

Pompeius summus summorum.

Et Seneca pater Suasor. vocat Pompeium *summorum summum*. vt Tertullian. vocat *Deum summum, a quo secundi, & post quem primi imperatores*, Apuleius fine libri 11. Metamorphos. ita scribit. *Denique post dies pauculos Deus Deorum magnorum potior & maiorum summus, & summorum maximus, & maximorum dignator Osiris.* Sed ratio ita scribendi Tacito fuit, quod quia imperatorem *summum hominum* vocaret, ita etiam *summum pontificum* diceret, lusitque in eo pro animi libidine. Porro summi Pontifices a plebe creabantur Romæ. Cicero pro lege Agraria. Deinde a patribus. Liuius libr. 4. Et eorum munus Annales conficere, quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent iubere, sacra omnia exscripta signataque excipere, publica priuataque edicere; multaque alia quæ apud Liuium libr. 1. alijsque locis reperias, & notanter: *Vt ob dira quæ in vrbe, aut Capitolio visa, obsecratio haberetur, eamque Princeps iure Pont. Max. commonito pro rostris populo præiret.* Sueton. 22. in Claud. Summum autem pontificatum iunxit Augustus summo imperio, vt res soli & cœli vna curaret, præessetque humanis, & diuinis. Nam Festus ita. *Pontifex Maximus, iudex, atque arbiter habetur rerum diuinarum humanarumque.* Quod viguit apud Paganos. Et multi reges pagani, regnum & sacerdotium habuerunt. Virgilius.

Cur Augustus iunxerit summum Pontificatum imperio.

Reges sacerdotes.

Rex Anius, rex idem hominum, Phœbiq. sacerdos.

Ouidius de eodem 13. Metamorphos.

Hunc Anius, quo rege, homines, antistite, Phœbus
Rite colebatur.

Inter Christianos, non laicis, sed sacerdotibus, vt Petro Apostolo, Petrique successoribus, Ecclesiæ Christi oues commissæ sunt. Vnus Melchisedech reperitur in Biblijs, ante legem, qui habuerit regnum & sacerdotium. Nam in lege Hieroboam Rex Schismaticus, & Hæreticorum anteambulo vtrumque rapuit; Menelaus vendidit, 2. Machab. At summo pontificatu, & regia majestate, nil apud nos augustius, & sublimius. Sed vterque apud Christianos distinctus, nec mixtus, nec confusus vnquam. At nemo D. Bernardo melius in Consideratio. lib. *Age indagemus quis sis, quam geras pro tempore personam in Ecclesia Dei. Quis es? Sacerdos magnus, summus Pontifex: tu princeps Episcoporum, tu heres Apostolorum: tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, authoritate Moses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, vnctione Christus. Tu es cui claues traditæ, oues creditæ sunt.*

Colebant imperatorem.

7 ETIAM SVMMVM HOMINVM ESSE.] Tertullianus ad Scapulam, ex veterum Christianorum disciplina, non ex nouorum hominum officina, ita elegantissimis verbis & paucis obsequium Christianorum in reges exequitur. *Colimus imperatorem, quomodo & nobis licet, & illi expedit, hominem a Deo secundum, & quicquid est a Deo consecutum, & solo Deo minorem.* Nam de Deo recte ille qui dixit.

Quo minor est quisquis maximus est hominum.

Sic Sueton. 31. in Aug. ait Augustum, *proximum a Dijs immortalibus honorem memoriæ ducum præstitisse.* Et Poeta Venusinus 3. Car. 6.

Dijs te minorem quod geris imperas.
Hinc omne principium; huc refer exitum.
Dij multa neglecti dedere
Hesperiæ mala luctuosa. Et lib. eodem.
Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis.

Nam vt ex recta siderum obseruatione pendet recta nauigatio: ita ex Dei cognitione optima imperiorum gubernatio. Quod Ecclesia Catholica omnes reges docuit & docuerit semper. Et recte in libro Iob, *Sub quo curuantur qui portant orbem.* Id est reges omnes Deo obsequentes. Quod nouit tota Christianitas, & præcipue regum Christianissimorum nobilissima & pijssima series, quæ a Clodouæo ad Ludouicum XIII. hodiernum principem, Francorum orbem, fide integra, & præcipua inter reges claritudine tenuit per 1200. annos & amplius. Et pulchre D. Cyrillus Alexandrinus, vocat reges, *Simulachra diuinæ maiestatis,* (scribens ad Theodosium,) *& vmbras celsitudinis diuinæ.* Concilij Ephesini Tom. 1. Et Basilius Diaconus eodem Tomo, *ministros, & vicarios Dei,* scribens ad Theodosium & Valentinianum. Et regna Christiana *regni cœlestis imagines.* Est epigramma Græcum, & vltimum in Anthologia, vbi ait *Imperatorem, ita regem esse mortalium, vt est Iupiter immortalium.* Sed Deus immortalis mortali imperatore præpollet. *Et pro eius statu perpetuo vniuersitas fidelium tanto instantius orat, quanto suam salutem post Deum ex illius incolumitate animaduertit propensius pendere.* Quod desumptum ex dictis B. Bonifacij martyris. Et sane quemadmodum dixit D. Ambrosius 5. Hexam. *totum hominem in capite esse, ita totum imperium in principe.*

8 NON ÆMVLATIONE.] Lego, *æmulationi.*

9 ADFECTIONIBVS.] *Affectus*, lego, licet *affectiones* pro affectibus interdum. Noster

charitates vocat alibi, id est vxores, liberos, in quos charitate naturali ferimur. Capitolinus: *affectus suos vnice dilexit, filios & nepotem, vltra morē, filiā & nepte religiose.* Et Spart. in Auidio: *Nec tamen Antoninus grauiter est iratus rebellione cognita, nec in eius liberos & affectus sæuijt.* Apuleius de Philosophia dixit *affectibus: Charissimis,* inquit, *orbatus affectibus.* Sed de affectionibus auitam affectionē dixit I.C. L.67.§.1. de rit. nupt. D. Sic *affectiones parentū & affinium*, L.4.§. vlt. D. de re milit. quas *affectus* vocat postea, vt *affectus patris* L.21.§ Largius. de ann. legat. Non ignoro tamē *affectionis* verbum esse Latinum. Nam Cicero 2. de Inuent. *affectionem* animi dixit. Et ex *affectione*, locus apud Rhetores. *Affectus* tamen placet, non *affectionibus*. Nam noster vtitur eo verbo. Et Cicero Affectuum animi species recenset (in Bruto.) ad quos auditores sunt impellendi. Tacitus vere: *Dominationis ius fratre, & filio potius. Cupido dominandi cunctis affectibus potior est.* lib. 15. Quem sequor. *Tacito vtitur verbo affectus.*

Recitatæ & Drusi epistolæ[1] quanquam ad modestiam flexæ, pro superbissimis accipiuntur. *Huc recidisse cuncta, vt, ne iuuenis quidem tanto honore accepto, adiret vrbis deos, ingrederetur Senatum; auspicia saltem gentile apud solum inciperet.*[2] *Bellum, scilicet, aut diuerso terrarum distineri, littora & lacus Campaniæ tum maxime peragrantem:*[3] *sic imbui rectorem generis humani, id primum e paternis consilijs discere. Sane grauaretur aspectum ciuium senex imperator, fessamque ætatem, & actos labores prætenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum?* Sed Tiberius vim principatus sibi firmans,[4] imaginem antiquitatis senatui præbebat,[5] postulata prouinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. Crebrescebat enim Græcas per vrbes licentia atque impunitas[6] asyla statuendi. Complebantur templa pessimis seruitiorum. Eodem subsidio obærati aduersum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec vllum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum vt ceremonias deum protegentis. Igitur placitum, vt mitterent ciuitates iura, atque legatos. Et quædam quod falso vsurpauerant sponte omisere. Multæ vetustis superstitionibus, aut meritis in Populum Romanum fidebant. Magnaque eius diei species fuit, quo Senatus maiorum beneficia, sociorum pacta,[7] regum etiam, qui ante vim Romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, vt quondam, quid firmaret, mutaretve.

1 QVANQVAM.] Similes dictiones se absorbuerunt. Lego, *quæ quamquam.*

2 BELLVM SCILICET.] Lege audenter, *belli vi.* Et in verbo illo deprauato Tertullianus corrigendus, vbi de chamæleonte. *Ridebis*, inquit, *illico audaciam, & Græciam nomina.* Lege, *& Græci vim nominis.* In eodem etiam verbo, corrigo Aurelium Victorem in Commodo, vbi de veneno, *cuius frustrata per cibum*, inquit. Vbi legendum, *Cuius vis frustrata per cibum.* Dicit enim venenum propter cibum, nullum habuisse effectum, aluo soluta. In authoribus passim hæc vulnera reperias, non vero medicinam. *Tertullianus correctus. Itemque Aurelius Victor.*

3 SIC IMBVI RECTOREM HVMANI GENERIS.] Nam institutio principis, aut bona multa, aut plurima mala portendit. Verumque illud, *Aut Alcides, aut noxa.* Homerus in Odyss. sub persona Vlyssis.

Ἐξ εὐηγεσίης ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ.

Ob rectum imperium populi est sors tota beata.

Mea ætas & professio, dicebat Ballista, *longe ab imperio sunt. Sed ego quod negare non possum, bonum principem quæro. Sed quis tandem est qui Valeriani locum implere possit?* Spart. in Macriano. Et idem de Ingenuo: *Erat fortissimus ac Reip. necessarius, ac militibus acceptissimus, quod imperantes vehementer mouet.*

4 IMAGINEM ANTIQVITATIS SENATVI.] Sic Claudian. 1. de laud. Stilic.

Neglectum Stilico tot iam per sæcula morem
Retulit, vt ducibus mandarent prælia patres,
Decretoque togæ fœlix legionibus iret
Tessera.

5 POSTVLATA PROVINCIARVM AD DISQVISITIONEM PATRVM.] Cicero pro domo sua. *Itane vero? tu prouincias consulares, quas C. Gracchus, qui maxime vnus popularis fuit, non modo non abstulit a Senatu, sed etiam vt necesse esset, constitui per Senatum lege sanxit?* Postea inuersa ista, & ad se traxit princeps quod habebat Senatus. Tamen Tiberio regnante, nec dum firmato, species fuit libertatis, quæ paulo post subruit. *Postulata prouinciarum ad Senatum.*

6 ASYLA STATVENDI.] Asylorum initium a Iudæis, quæ postea per totum Orbem. *Asyla a Iudæis.*

Nam

Nam quæ habuit paganitas, Christo & Christianis surripuit. Christianitas autem a paganis male possessa vindicauit: Quippe illa pro asylis, suas Ecclesias habuit. Apud Iudæos, erant vrbes, seu oppida, refugij, & aræ pro asylis. De oppidis in Leuitico, cap. 25. ita scriptum est. *De ipsis oppidis, quæ Leuitis dabitis, sex erunt in fugitiuorum auxilia separata, vt fugiat ad ea qui fuderit sanguinem*, (inuitus scilicet.) De *Ara*, testimonium habes 3. Reg. c. 2. *Fugit Ioab in tabernaculum Domini, & apprehendit cornu altaris Domini: Nuntiatumque est regi Salomoni.* Et lib. 1. Machab. cap. 10. *Quicunque confugerint in templum, quod est Hierosolymis, & in omnibus finibus eius obnoxij Reges, in omni negotio dimittantur.* Vide Iosephum 3. Antiquit. cap. 7. & Philonem Iudæum libro, *Quod omnis probus liber sit.* Qui seruis ad asyla confugientibus ait, eam libertatem dari ex æquo vt liceat contendere cum aduersarijs, magnaque inique libertate vti, nec deesse qui ex æquo heris responsent, sed vt in causa meliore, suum ius fortiter tueantur. De *paganorum asylis*, accipio caput 1. libr. 2. Machab. *Nam in templo Naneæ, quod erat asylum, Antiochus interfectus est.* Et eodem libro cap. 4. *Onias summus sacerdos Iudæorum, cum esset Antiochiæ, secus Daphnen*, (id est in Epidaphne,) *& de asylo procedere suasus esset.* Interpretor autem hoc asylum de templo Apollinis, in quo asylum erat, & quod de cœlo tactum, Iuliani temporibus conflagrauit. Sozomenus lib. 5. cap. 18. Ab Andronico interfectus est. Sunt autem de paganorum huiusmodi asylis, multa apud authores, de quibus pauca dicam. Ac primum de asylis intelligendum quod scribit Vlpianus L. 2. de in ius vocando. D. *In ius vocari non posse, qui propter loci religionem, inde se mouere non possunt.* Plutarchus in Fabio Maximo, de his mentionem facit, Et Liuius lib. 35. *In fine*, inquit, *templum est Apollinis Delij, imminens mari, eo iure sanctum, quo sunt templa, quæ Græci asyla vocant.* Illa autem Græcorum asyla a Cadmo inuenta cum Thebas conderet; alij dicunt ab Hercule. Herodot. 2. Sic templum Ephesinum Dianæ, ius habuit asyli, quod produxit Alexander ad stadium. Sed ab Augusto postea sublatum est. Strabo 14. Apud Athenienses, sepulchrum Thesei, asyli etiam ius habuit. Et Neptuni templum, ad quod Demosthenes confugit. De ijsdem Græcorum asylis etiam occinit Virgilius 2. Æneid.

Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phœnix, & dirus Vlysses
Prædam asseruabant.

Plautus in Rudente.

Quid istuc est, obsecro, negotij, quod duæ muliercule
Heic in Fano Veneris, signum flentes amplexæ tenent,
Nescio quem metuentes miseræ?

Nam erat moris signa illa Deorum amplecti in asylis, vel aras. Sic Virg. 2. Æneid. de Hecuba: more etiam Græco.

Heic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
Condensæ, & Diuum amplexæ simulachra tenebant.

Plautus in Mostell.

Sed tu quid istuc confugisti in aram inscitissimus?

Apuleius libr. 11. ait *aras fuisse, quæ auxilia vocabant*, id est asyla, vt interpretor. Et de Romanorum asylis, ita Titus Liuius lib. 1. vbi de Romulo. *Locum qui nunc septus densis sentibus, inter duos lucos asylum aperit: eo ex finitimis populis, turba omnis auida nouarum rerum perfugit.* Et Dio lib. 47. *Priuilegium Augusto datum, ne quis impunitatis causa, in eius sacellum confugiens, inde eijceretur, aut abriperetur. quod nemini, ne Deo quidem tributum ante, ijs quæ sub Romulo acta sunt exceptis.* Suetonius cap. 37. de asylis memorat quæ heic noster recenset. Et Seruius ad 2. Æneid. ait: *Ius asyli fuisse non omnibus datum templis, sed his tantum, quibus consecrationis* (lego *consecrationis*) *ius esset.* Et memorat Gellius seruos maleficos, obæratos, & vinctos, si Flaminis ædes introijssent, solui consueuisse, lib. 10. cap. 15. vt notes ædes sacerdotum pro asylis. Cicero pro domo sua, comparat vniuscuiusque domum asylo. *Hoc*, inquit, *perfugium est, ita sanctum omnibus, vt inde abripi nefas sit.* Vt autem aris auellerentur, solebant pagani confugientes ad aras ignibus circumdare. Sic enim Plautus in Rud.

DAE. Quid facies? LA. Volcanum adducam, is Veneris est aduersarius.

Et paulo post.

Immo hasce ambas heic in ara vt viuas comburam.

Sic in Mostellaria.

Iam iubebo ignem & sarmenta, carnufex, circumdari.

Tacitus infra eodem. *Supplicibus Amazonum, quæ aram insederant, ignouisse.* Tangebant autem cornu altaris. Nam sic in asylo fecit Ioab. *Tangebat*, inquit, *cornu altaris.* 3. Reg. 2. De Christianorum asylis, notandum Carthaginensi synodo tertia, ni fallor, missos ad imperatorem Theodosium legatos, qui deprecarentur, vt Ecclesijs immunitatem daret, & ad eas confugientes etiam ob quodcunque scelus essent securi. Et Concilio Ephesino Theodosius maior hanc immunitatem dedit Ecclesijs Christianorum, vt non modo altare, & septum Ecclesiæ, (nam vt septa habebant templa paganorum, veluti septum Erycinæ Veneris, ita templa Christianorum habuere,) sed & si quid existeret vlterius, vsque ad postremas Ecclesiæ fores, quæ precaturis primo occurrunt, asylum esset. Quo loci noto quod egregium notatu est; Christianos imperatores ingressuros templum arma reliquisse pro foribus, & diadema, & extra chorum consedisse. Concilij Ephesini lib. 5. Postea Concilium Toletanum, & Triburiense extra Ecclesiæ septum 30. passus definiere securitatis causa, per totius Ecclesiæ ambitum. Et sane apud paganos, *Tribunis datum Romæ, vt eos inuocantibus, non modo intra pomœrium, sed vltra ad stadia septem, & dimidium, tanquam asyla essent.*

Marginalia: A Iudæis ad Christianos. — De Iudæorum Asylis. — Asyla apud paganos. — Asylum in Epidaphne. — De asylis Romanorum. — Græcorum. — Signa deorum amplexa. — Mos retrahendi ab asylis. — Igne ara circumdata. — Asyla Christianorum. — Ecclesia. — Altaria. — Septa. — Et si quid vltra ad postremas fores. — Illud vltra ad 30. passus definitum.

Vnde apud Christianos Ecclesiæ cœmeterijs conclusæ.

Dio. Huius autem spatij vestigia extant etiam hodie, in Catholicorum Ecclesijs, quæ cœmeterijs ambiuntur, & concluduntur. Sunt enim cœmeteria Ecclesiæ pomœria, intra quæ immunitas illa fuit olim maxima. Lego etiam apud Sozomenum lib. 9. cap. 9. *Alaricum Roma vi capta, pro asylo templum D. Petri Apostolorum principis, habuisse; omnibusque illuc adactis pepercisse ob reuerentiam magni fidei Catholicæ præconis.* Quod mirum in Rege barbaro & Gotho: ideoque qui Christianorum templa violarunt, Gothis iniquiores. D. Augustinus epistola 187. arguit Bonifacium Comitem, qui de Ecclesiæ asylo hominem rapuisset. Inualuit etiam apud Francos ista Ecclesiarum immunitas: quippe cautum Concilio Aurel. 1. ne rei ab atrijs Ecclesiæ abstraherentur. Quod ad nostra tempora durauit, quibus ob legi factas fraudes, hæc abstulit, & peior auis ætas peiora sanxit. Extat sane titulus in Cod. de his qui ad Eccles. confug. Et in capitulis Caroli Magni libr. 5. cautum, *ne reus ad Ecclesiam confugiens abstraheretur.* Et idem etiam prohibitum in Concilio Maguntino. Si tamen quis per insidias hominem occiderit, inde auelli debet. Exod. 21. Et hercle, Ecclesia asylum est viuorum, & mortuorum. Nam nullibi, aut ibi salus, & securitas.

Alaricus pro asylo habuit, Ecclesiam D. Petri Romæ.

Asyla apud Francos.

Vt apud omnes Christianos.

7 Regvm etiam.] Idem Cicero in oratione pro Sextio, ait *Senatum habuisse ciuitates exterasque nationes in tutela, & de earum iniurijs conqueri solitas in Senatu, in quo legatos excipiebant.* Regibus etiam Senatum, *coronam auream pateramque dedisse, eboream sellam & sceptrum tribuisse, palmatamque togam obtulisse,* & plurima alia. Quibus addo: Regum nominandorum munus ad Senatum pertinuisse, quod Magnis largitionibus emebatur. Et exprobrat Cæsar Lentulo dissidia cum eo habuisse, quo regum nominandorum curam haberet. Quia honorificum valde, & prisco Reip. æuo vsurpatum passim. Hoc autem Tiberius voluit renouari, vt populi gratiam venaretur, & Senatus beneuolentiam. Nam hoc vnum sibi quærunt principes, cum cætera habeant ampliter & abunde: & vt etiam crederet P. R. principatum a Reipub. priscis institutis non discedere. Ait autem *Regum:* nam a Senatu Rex appellari elogium ingens. Cæsar lib. 1. de bello Gallico. *Quod rex appellatus esset a Senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa. Quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro maximis hominum officiis consuesse tribui decebat.* Narrat Liuius vbi de Scipione, Massinissam *Regem appellasse, & pro tribunali adstante exercitu multa honorifica de eo dixisse.*

Primi omnium Ephesij adiere memorantes, [1] non, vt vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos; esse apud se [2] Cenchrium amnem, [3] locum Ortygiam, vbi Latonam partu grauidam, [4] & oleæ, quæ tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina: deorumque monitu sacratum nemus. Atque ipsum illic Apollinem post interfectos [5] Cyclopas [6] Iouis iram vitauisse. Mox [7] Liberum patrem bello victorem, supplicibus [8] Amazonum, quæ aram insederant, ignouisse. Auctam hinc, [9] concessu Herculis, [10] cum Lydia potiretur, ceremoniam templo, [11] neque Persarum ditione diminutum ius. [12] Post Macedonas, dein nos seruauisse. [13] Proximo Magnetes, [14] L. Scipionis, & [15] L. Sullæ constitutis nitebantur. quorum ille [16] Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem, atque virtutem Magnetum decorauere, vti [17] Dianæ Leucophrynæ perfugium inuiolabile foret. Aphrodisienses [18] posthac, & Stratonicenses dictatoris Cæsaris, ob vetusta in parteis merita, & recens Diui Augusti decretum adtulere. Laudati quod Parthorum inruptionem, nihil mutata in Populum Romanum constantia, pertulissent.

Delos sacra paganis.

Et inter paganos regibus Persicis.

1 Non vt vvlgvs crederet Dianam atqve Apollinem Delo genitos.] Vt vulgus? immo quod æui memoria & litteræ tam Græcæ quam Latinæ testantur. Cicero 3. in Verrem. *Ne postea quidem potuisti accipere, quod est memoriæ proditum ac litteris, Latonam ex longo errore & fuga grauidam, & iam ad pariendum temporibus exactis, fugisse Delum, atque ibi Apollinem atque Dianam peperisse. Qua ex opinione illa insula eorum Deorum sacra putatur, tantæque auctoritatis & religionis semper fuit, & est, vt ne Persæ quidem cum bellum toti Græciæ, Dijs, hominibusque indixissent, & multo nauium numero classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur, aut violare, aut attingere.* Manilius ex Varrone lib. 6. de ling. Lat.

Latona, parit casto complexu Iouis, Deli, deos geminos.

Id est Apollinem & Dianam. Et idem de Delo quæ vmbilicus credita terrarum.

O sancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obtines.

Nam ita putabant, sed falso. Sibylla de Delo ita scribit, ἄδηλος ἄδηλος. Delos immota. Tibullus lib. 2. eleg. 3.

Delos vbi nunc, Phœbe, tua est, vbi Delphica Pytho?

Cæterum

Cæterum scribunt ante huiusmodi partum Delum inter vndas male securam fluctuasse, sed editis istis numinibus immotam stetisse quatuor affixam columnis in petra solido ex adamante, eamque gloriosam reddidisse circumfusas Cycladas, & sacra, & euersa Corinthus. Quod narrat Strabo lib. 10. & ob reuerentiam, nec Delo canis alitur, nec cadauer sepelitur. Claudianus.

Hæsit Apollineo Delos Latonia partu.

Horatius.

Delon maternam.

Apuleius de dogmate Plat. *Natus est*, inquit, *Plato die qua apud Delum, Latona fertur Apollinem & Dianam peperisse.* Tamen Homerus in Hymno Apollinis, ait Apollinem Delo, Dianam Ortygia genitam: Sed multi Ortygiam esse putant Delon. Contra heic noster, qui Homero adstipulari videtur pro parte. Non omitto quod me docuit D. Hieronymus scientissimus litterarum. Quod fatentur omnes singularis doctrinæ veteres nouis crepantibus. Illam Ephesinam Dianam non esse venatricem, quæ arcum teneat, & succincta sit; sed illam *multimammam, quam Græci πολύμαστον vocant.* epistola ad Paulam, & Eustoch. quæ ad Ephesios & ἀνδρείαν, id est virago dicta est, vt etiam Pallas. quod Minutio Felice didicisse facile mihi persuadeo, nec a vero abeo.

Dissentiunt authores in fæ. tu Latonæ.

Quæ sit Diana Ephesiorum.

Non venatrix.

Sed altrix & multimamma.

2 CENCHRIVM AMNEM.] De illo flumine multa Strabo 14. deque tota ista fabula; aitque in hunc sensum. *Paulo supra mare a portu Panormitano esse Ortygiam lucum omnis generis materiæ pulcherrimum, præsertim Cyparisso, & per eum Cenchrium amnem fluere, in quo dicunt Latonam ex partu lotam. nam in hoc loco fabulantur & partum eius, & nutricem Ortygiam, & adytum in quo peperit, & proximam oleam, ad quam tradunt eam statim post partum, acquieuisse.* Non omitto ex Plinio, esse etiam propter Cenchreas non fluuium, sed portum. nam ita ille. *Corinthiacus hinc, illinc Saronicus appellatur sinus. Lecheæ hinc, Cenchreæ illinc angustiarum termini longo & ancipiti nauium ambitu, quas magnitudo plaustris transuehi prohibet. Quam ob causam perfodere. Nauigabili alueo angustias tentauere Demetrius rex, dictator Cæsar, Caius princeps, Domitius Nero, infausto vt omnium patuit exitu cœpta.*

Cenchrius amnis.

3 LOCVM ORTYGIAM.] Fuisse lucum nemo dubitauerit, qui legerit Strabonem lib. 14. *Paulo*, inquit, *supra mare est Ortygia lucus omnis generis materiæ pulcherrimus.* Olim autem Delos Ortygia dicta: quod desueuit. Et etiam Ortygia nutrix Apollinis. Ideo bene correctum, *lucum*, pro *locum*. Et firmat noster infra, cum inquit. *Deorum monitu sacratum nemus.* Quod erat vsitatissimum paganis, sed desumptum a patribus piis. nam *Abraham plantauit nemus in Bersabeæ, & inuocauit ibi nomen Dei æterni.* Quod paganitas idolis suis tribuit. Inde Deuter. 12. *Dissipate aras eorum, & confringite statuas, lucos igne comburite, & idola comminuite.* Nec est apud poetas frequentior seges, quam istorum lucorum Diis sacratorum, quique templa deorum ambiebant. Virgil. 1.

Probata correctio Lipsij.

Lucorum consecratorum antiquitas a piis patribus.

Paganitas sacrat lucos idolis.

Lucus in vrbe fuit media, lætissimus vmbra.
Heic templum Iunoni ingens, Sidonia Dido
Condebat; donis opulentum, & numine Diuæ.

Lucus Iunonis.

Silius libro 1. qui eius imitator.

Vrbe fuit media sacrum genitricis Elisæ
Manibus, & patria Tyriis formidine cultum,
Quod taxi circum, & piceæ squallentibus vmbris
Abdiderant; cœlique arcebant lumine templum.

Et idem lib. 2. de oraculo Ammonis Iouis.

—— corniger Ammon
Fatidico pandit venientia sæcula luco.

Lucus Ammonis.

Claudianus in Panegyr.

—— cæsa Tomini Iouis augure luco
Arbore præsaga tabulas animasse loquaces.

Lucus Iouis.

Et Eusebius in vita Constantini lib. 2. cap. 5. ait Licinium in luco quodam sua idola coluisse. Sed totus lucus ille, & minime lucens qui ibi colebatur. Porro idem mendum in Suetonio, vbi legitur *loco* pro *luco*. 19. in Othone. *ad Castoris (quod loco nomen est) vicit.* Fuisse autem *lucum* testatur Tacitus Histor. 2. *locus Castorum vocatur.* Et lego apud Suet. *ad Castores* non *ad Castoris, quod luco nomen est.* Vt apud nos, *Lucus Castorum* non longe a Parisiis, quem dicimus vulgo, *la forest de Bieure.* Et sane castorum vita in lucis.

4 ET OLEÆ.] Catullus in carmine sæculari.

Magna progenies Iouis,
Quam mater prope Deliam
Deposuit oliuam.

Oliua conscia partus Latonæ.

Quamuis Homerus non iuxta *oliuam*, sed iuxta *palmam*, Latonam genuisse dicat, & prope Inopi fluenta. Lege Hymnum Apollinis in Homero, idq. principio. lego autem, *Edidisset ea nomina.* Nam ita exigit oratio.

5 CYCLOPAS.] De quibus vide Homerum Odyss. libro 9. & Virgilium lib. 3. Æneid.

6 IOVIS IRAM.] Eius Iouis, qui Saturni & Rheæ filius. nam trecentos fuisse Ioues scribit Varro, omnes in orbe cultos. Saturnius autem Iupiter Cyclopas & Gigantes profligauit, totum orbem monstris purgauit, monstrum ipse, fuitque ei auxiliaris Apollo in Gigantomachia. Cæterum iram Iouis poetæ tam Græci quam Latini memorant. Quippe quæ Iunonem & Aten cœlo, Aiacem mari, Gigantes terris Phlegræisque campis pessum dederit: & ita de illa Homerus vbi Iupiter Iunonem alloquitur vt tacita sedeat & ei obediat, ne eam dij omnes iuuare non possint qui sunt in Olympo, si quãdo in eam manus iniecerit. Iliad. lib. 1. Et Ouid. lib. 3. Met.

Trecenti Ioues culti.

Iupiter Saturni & Rhea filius Deorum summus.

Ille pater rectorque deum, cui dextra trisulcis
Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem.

7 LIBERVM PATREM.] *Quæ appellatio Deo conuenit*, inquit Seneca de Benef. lib. 4. Et putat idem, Bacchum Liberum dici, quod reddat animum curis liberum, faciatque nos ad omnes conatus magis audaces, & vegetiores. Ouidius in Fastis.

Liberi appellatio Deo conuenit.

Cur Liber Bacchus.

Cura fugit multo diluiturque mero.

Horat. 1. Car. 6.

—— nunc vino pellite curas.

Et idem ait ex veris.

—— dissipat Euius
Curas edaces.

Amazonũ gẽs, Scythica.

8 AMAZONVM.] Scythica gens, plane animo virilis in muliebri corpore, & celebris vsque adeo, vt quæcunque viribus & animo præstaret, diceretur Amazon. Virgilius de Camilla, lib. 11.

Quæ viribus & animo valent, Amazones dictæ.

At medias inter cædes exultat Amazon.

Quæ ideo ita dictæ quia vnius mammæ essent, altera inusta quæ dextra fuit, ne sagittationi officeret. Et idem.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Nero Princeps *Amazonem circuntulit*. Plin. 34. cap. 8. a viro in fœminam mutatus per summa dedecora. D. Hieronymus in Iouinian. lib. 2. in fine. *Habes in castris tuis Amazonas exerta mamma, & nudo brachio, & genu, venientes contra se viros ad pugnam libidinum prouocantes.* Seruius eas facit Martis filias, Æn. 11. Alij Neptuno genitas. Sallustius. *Campi Themiscyrij quos habuere Amazones. a Tanai flumine, incertum quamobrem digressæ.* De his plura Iustinus. Sed egregium quod auxere suam Remp. sine viris, & virorum contemptu claræ euasere multis prouinciis in Asia domitis, vrbibusque exstructis, Epheso, Smyrna, Myrrhina & Papho. Stephanus lib. de vrbibus. Imo subacta tota Asia, & Ponto. Vnde Valerius 5.

Amazones hæreticorum sunt prostibula.

Martis filiæ.

Amazones Scythia digressæ.

Sed cur? incertum est.

—— est vera propago
Sanguinis, est ollis genitor Deus.

Equis autem vsas, priores mortalium aiunt. Et ideo Virgilius suam Camillam facit equo exultantem & superbientem inter cædes. Fuere ante bellum Troianum & durante bello, cum Priamus contra eas militauerit Ionum socius, vt ex Homero liquet, qui de Penthesilea egregia narrat & egregie.

9 CONCESSV HERCVLIS.] Ille est Hercules qui ex Alcmena & Ioue natus est. nam alij multi fuerunt, ait Cicero 3. de nat. Deor. Is autem in Asia multum versatus est. Et tali hospite Asia olim fœlix: quæ tertia terrarum pars fuit, hodie quarta est, America nunc patente. Plin. 11. cap. 7. *Quærat nunc aliquis vnus ne Hercules fuerit & reliqua vetustatis situ obruta.* Vt notes varietatem rerum.

Hercules in Asia versatus.

10 CVM LYDIA.] Quam *perfusam flexuosi Mæandri recursibus, super Ioniam procedere, non inamœnis spiris* scribunt Plinius & Strabo. Et Homerus posuit Mæones pro Lydis. Poetæ autem Phrygas Lydos vocant, vt & Cares Lycios, licet sint diuersi. Strabo 14.

Lydia Mæandri spiris amœna.

11 NEQVE PERSARVM DITIONE.] Id est cum Persæ Asiam occuparent. nam Persarum imperium magnum fuit. Esther 1. cap. loquens de Assuero Persarum rege. *Regnauit*, inquit, *vsque Æthiopiam, super centum & viginti septem prouincias.* Quod magnum est. Est autem Assuerus, Artaxerxes Longimanus Darij & Parasitidis filius: Princeps ingens.

Tacitus explicatus.

12 POST MACEDONAS.] Id est postquam orbis imperium a Macedonibus abiit ad Romanos. nam Claudianus de laudib. Stilicon. lib. 3.

Series Imperiorum ex Claudiano.

Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas,
Atque idem Thebis cecidit. Sic Medus ademit
Assyrio, Medoque tulit moderamina Perses.
Subiecit Persen Macedo; cessurus & ipse
Romanis. hæc auguriis firmata Sibyllæ.

13 PROXIMO MAGNETES.] Est illa Magnesia Mæandri cognomine insignis, a Thessalica Magnesia orta. nam in Macedonia, sunt etiam Magnetes. Est etiam altera Magnesia in Asia, quæ a Sipylo dicta. De qua diximus lib. 2. Vide Strabonem lib. 14.

Plures Magnesiæ. Mæandritæ. Thessalica. Magnesia a Sipylo.

14 L. SCIPIONIS.] Est Scipio Nasica, frater P. Cornelij Scipionis Africani, & qui se Asiaticum voluit cognominari, vt Africano fratri par cognomen haberet, de parte orbis deuicta. *A iurato Senatu*, inquit Plinius lib. 7. cap. 34. *vir optimus semel a condito æuo iudicatus.* Quem tamen D. Hieronymus *hebetioris fuisse ingenij*, ait libro 1. in Danielem.

Scipio Nasica. Vir optimus dictus iudicio Senatus a condito æuo. Hebetioris ingenij, ait D. Hieronymus.

15 L. SYLLÆ.] De quo libro 1. & is est, *qui pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in homine nunquam fuit, fœdauit turpiter*, ait Florus. Vnde & *Syllas* a crudelitate denominamus. Et *Syllaturit* qui crudeliter agit.

Elogium Syllæ.

16 ANTIOCHO.] Est Antiochus Magnus octauus Syriæ rex. De quo D. Hieronym. cap. 11. in Danielem.

Antiochus Syriæ rex.

17 VTI DIANÆ LEVCOPHRYNÆ.] Strabo 14. vbi de Magnesia agit, loquitur de Dindymis, de quibus profert Hesiodi testimonium:

Qualis in Autumni fœcundo vitibus agro
Bœbiados stagnante lacus se lauit in vnda,
Quæ sacrata colit præcelsaque Dindyma virgo.

Hoc in loco, ait, *erat fanum Dindymenæ matris. Denique nunc fanum non stat, propterea quod vrbs in alium locum sit translata. In noua vrbe Dianæ Leucophrynæ fanum est, quod & ædis magnitudine & multitudine rerum dedicatarum ab Epheso superatur: artificio vero & structuræ concinnitate circa ædem longe præstat. magnitudine omnia Asiæ fana excellit.*

18 POSTHAC.] Lego, *posthæc*.

19 DECRETVM.] Ita lege. *Stratonicenses Dictatoris Cæsaris ob vetusta in partes merita, & recens D. Augusti, decreta tum attulere.*

Sed [1] Aphrodisiensium ciuitas, Veneris, [2] Stratonicensium, Iouis, & [3] Triuiæ religionem tuebantur. Altius [4] Hierocæsarienses exposuere, [5] Persicam apud se Dianam, delubrum [6] rege Cyro dicatum. & memorabantur [7] Perpennæ, Isaurici, multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo, sed duobus millibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. [10] Cyprij [11] tribus delubris, quorum vetustissimum [12] Paphiæ Veneri author Aerias, post filius eius Amathus Veneri Amathusiæ, & Ioui Salaminio [13] Teucer, Telamonis patris ira profugus,

gus, posuissent. Auditæ aliarum quoque ciuitatum legationes. [14] Quorum copia fessi patres, & quia studiis certabatur, consulibus permisere vt perspecto iure, & si qua iniquitas inuolueretur, rem integram rursum ad senatum referrent. Consules super eas ciuitates, quas memoraui, apud Pergamum, [15] Æsculapij compertum asylum retulerunt: cæteros obscuris ob vetustatem initiis niti. Nam Smyrnæos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicauerint: Tenios eiusdem [16] carmen referre, quo sacrare [17] Neptuni effigiem, ædemque iussi sint. Propiora [18] Sardianos, Alexandri victoris id donum: neque minus [19] Milesios [20] Dario rege vti, sed cultus numinum vtrisque, Dianam aut Apollinem venerandi. Petere & Cretenses simulachro diui Augusti. Factaque senatusconsulta [21] queis multo cum honore, modus tamen præscribebatur. iussique ipsis in templis [22] facere aras sacrandam ad memoriam; [23] neu specie religionis in ambitionem delaberentur.

Aphrodisiæ plures.

Vna in Caria.

Altera in Cilicia.

1 APHRODISIENSIVM CIVITAS, VENERIS.] Liberi populi dicti a Plinio li. 5. ca. 29. & a Liuio vocatur eorum vrbs Aphrodisias lib. 33. & 37. Est autem vna in Caria, altera in Cilicia; vtraque autem in Asia, quod hunc locum possit ambiguum reddere. Sed de Carico Aphrodisio capiēdus heic Tacitus. Et legendus libro 2. hist. qui templum describit & Deam ibi cultam *non effigie humana, sed velut latiore orbe, qui initio tenuem in ambitum metæ modo exurgit: cuius rei ratio in obscuro est.* Sed puto ignem esse qui semper acuminatus exurgit & altiora petit. Quia ipsa Venus ignis est & rapidissimus. Nisi pro ouis accipias quæ metas Circi faciebant: oua autem Veneri dicata, ob partus qui a Venere. Hinc *Ledæus partus* pro ouo.

2 STRATONICENSIVM.] Qui in Caria. nam ita Liuius lib. 33. *Stratonicam Cariæ, atque alias vrbes, Rhodiis dedit.*

Diana Triuia.

Cur?

3 TRIVIÆ.] Dicta *Triuia*, quod in Triuiis coleretur, ait Varro. Tamen aliis τρίμορφος, quod Luna in cœlis, Diana in terris, Proserpina apud inferos diceba tur. Prudent. contra Symmach. lib. 1.

——cum Luna est, sublustri splendet amictu:
Cum succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
Cum subnixa sedet solio, Plutonia coniux.

Alij quod in cœlo tribus viis moueatur, in altitudinem, latitudinem & longitudinem. Horatius *diuam Triformem* nominat. Et certe Diana Lucina & Hecate vel Proserpina vocata a Poetis.

Vrbes ob Cæsarum fortunam constructæ.

Hierocæsareæ plures.

4 HIEROCÆSARIENSES.] Ab Hierocæsarea: fuere enim vrbes plurimæ, quæ ad venerationem & memoriam fortunæ Cæsarum tam alte se extollentis conderentur: vt Cæsarea Augustæ, Cæsarea Palestinæ, Cæsarea Mauritaniæ, Cæsarea Decapolis. hæc Hierapolis ante dicta, & in honorem Cæsaris Hierocæsarea, de qua supra aliquid delibaui. Duo habet quæ iure quis miretur; os Plutonium solis excectis Gallis non periculosum; & aquam lapidescentem quæ poculenta fit. Strabo 13.

5 PERSICAM APVD SE DIANAM.] Vt enim Persæ Mithram, id est Solem venerabantur, ita Lunam. de qua Strabo.

Cyri vita fœlix.

Mors infælix.

6 REGE CYRO.] De quo Iustinus, Herodotus, & Xenophon. Et de quo etiam lib. 1. Ezechiel. Is fuit primus rex Persarum, imperio fœlix, sed fine miserabilis: sic ludente in caput regum fortuna.

7 PERPENNÆ.] Recte *Perpennæ*, sic enim nominatur a Floro epitom. lib. 59. & a Valerio. quod nomen Romanum est: Et meminit Plinius lib. 7. M. Perpennæ qui noster est & inter Macrobios repositus: cuius epitaphium extat eiusmodi. *Vixi quemadmodum potui: quare mortuus sim nescio.* Perpennæ autem quasi *pernicis pennæ & alte volantis.* Cicero in Verrem 3. de M. Perpenna mentionem facit & Censorem vocat. Valerius nominat *ruborem Consulatus*, de crudelit. in Asia autem habuisse imperatorium nomen Perpennas Tacitus heic scribit. Etiam *Consules.* lego *& Censores.* In Sallustio quidam ex his vocatur *Dominus Perperna.* Sic enim histor. 3. *Igitur discubuere, Sertorius inferior, in medio super cum L. Fabius Hispaniensis Senator ex proscriptis, in summo Antonius: Et infra scriba Sertorij Versius,* (forte *Verrius*) *& alter scriba. Mæcenas in imo, medius inter Tarquinium, & dominum Perpernam.* Legunt *Ouinium Perpernam*, melius quam *dominum.* nam Quiritibus inusitatus est hic titulus; nec homini Romano conuenit. Itaque Varro: *Nomina*, inquit, *multa habemus ab vtroque pecore, Portios, Ouinios, Caprilios. A maiore, equitios.* 2. de re Rust. Hic autem Perpenna Marcus est de quo noster loquitur, qui P. Crasso successit exercitui & consulatui, quique capto Aristonico & Romam misso bellum absoluit. Strabo 14. *Aristonicus autem in carcere mortuus est, & Perperna morbo absumptus.*

8 ISAVRICI.] Publius est Seruilius Isauricus, qui Isauros prædones Ciliciæ domuit, sibique inde cognomentum dedit. Et de quo Florus lib. 93. Isaurorum autem multi authores meminere, vt Spart. in 30. Tyrannis, in Trebelliano. *Isauris sibi ducem quærentibus Tre-*

bellianum factum ducem: quem cum alij archipiratam vocassent, ipse se imperatorem appellauit. De iis est L. vlt. Cod. de quæst. Amm. Marcell. 14. *Isauri quibus vsitatum est sæpe pacari, sæpeque inopinis excursibus cuncta miscere, ex latrociniis occultis alente impunitate adolescentem in peius audaciam, ad bella grauiora proruperunt.* In odium Isauricorum latrociniorum, nec feriatum olim fuit Idibus Paschæ, ex L. die. de feriis. Cod. Ammianus Marcellinus multa de Isauris principio librorum qui manserunt, & D. Brissonius ad L. dominico. de spectaculis, plura de iis.

9 DVOBVS MILLIBVS PASSVVM.] In ambitu scilicet, vt Ecclesiis Christianorum 30. passus in ambitu postulauere patres Concilij Toletani 12. quod scripsi supra.

Cyprus tota Venerea.

10 CYPRII.] Cyprus tota Venerea. Ideo poeta, Venerem alloquens, *Sperne*, inquit, *dilectam Cyprum.* Et *Macaria* dicta, id est beata, ob affluentiam. Cicero 5. ad Attic. epistola quæ incipit, Saturnalibus. Cyprorum ciuitas locuples, a qua euocari ciues non poterant. Plinius lib. 5. cap. 31. *Pamphylium mare, ignobiles insulas habet. Cilicium, ex quinque maximus Cyprum.*

Macaria dicta ob affluentiam.

Et locuples dicta Ciceroni.

Cyprus maxima insula.

11 TRIBVS DELVBRIS.] Scilicet ius asyli seruari postulabant. Et *delubra* vocabantur priscis *a diluendo*, quia in delubris fontes essent, & aquarum fluxiones quibus abluerentur. *Delubra*, inquit Vetus Grammaticus, *quibus homines peccata sua diluunt.* Sed Quintus Asconius Pædianus Ciceronis interpres, *Delubra*, inquit, *multarum ædium sub vno tecto a diluuio pluuiæ munitarum.*

12 PAPHIÆ VENERI.] In insula Cypro, (quæ Κεραστὶς olim ceu *cornuta* dicta) multæ vrbes amœnissimæ, & Venere, immo Ioue, vt aiunt, dignissimæ. Paphus, Amathus, Salamis; quæ tres, asyli ius habebant. Virgilius 10. Æn. inducit Venerem ita loquentem.

Paphus vrbs Cypri.

Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliumque nemus.

13 TEVEER.] Frater Aiacis Telamonij, de quo sæpe Homerus, Iliados 8. & in Odyss. cui Agamemnon pollicetur, si Pergama ruant, primum post se honorabile donum. De eo Horat.

Teucer Salamina patremque
Cum fugeret, tamen vda Lyæo
Tempora populea fertur vinxisse corona.

Aiacis nothus erat frater, sagittator egregius & ἀμύμων, id est eximius.

14 QVORVM.] Melius *Quarum*, vt ad legationes referatur. nam dixit. *Auditæ aliarum quoque nationum legationes.*

15 ÆSCVLAPII COMPERTVM ASYLVM.] De quo multa poetæ fabulantur. *Is vitæ humanæ longitudinem stellis acceptam retulit, & in eius templo theriacæ remedium insculptum, quo magnus Antiochus est vsus.*

Æsculapius.

16 CARMEN REFERRE.] Nam carminibus sua oracula vulgabant, vt patet ex oraculis Sibyllæ, & Eusebio de Præparat. Euang. Tibullus lib. 2. eleg. 5.

Te duce, Romanos nunquam frustrata Sibylla est,
Abdita quæ senis fata canit pedibus.

Carmine prodita oracula.

Id est heroico versu.

17 NEPTVNI.] Ægæi scilicet. nam his locis Neptunum sedem habuisse, poetæ canunt. vt Homerus Iliad. Sic Virgil. 3. Æneid.

Neptunus Ægeus.

—— gratissima tellus
Nereidum matri & Neptuno Ægæo.

Nam in Ægæo sedem habere putabant.

Loquitur de Delo, cui proxima Tenos, de qua heic noster, & vtraque in Ægæo mari.

18 SARDIANOS.] Quæ Sardis in latere Tmoli montis, prius *Timoli* dicti in Lydia.

Sardis.

19 MILESIOS.] Dixi supra vbi de Mileto libro 2.

20 DARIO REGE VTI.] Proxime supra dixit *niti*; ideo non damno verbum *vti*, ad cauendam repetitionem, quæ nusquam in hoc authore. nam ad asylum suum firmandum nomine & authoritate Darij regis vtebantur. De Dario autem rege, vide Iustinum.

Excusa probata.

21 QVIS MVLTO CVM HONORE.] Verbum *Tamen*, suspicionem iniicit legendum esse non *queis*, sed *quamuis* hoc sensu. Petierant Cretenses, qui templum & simulachrum D. Augusto dicauerant, vt ius asyli sibi tribueretur. concessum Senatusconsultis: quæ quamuis Augusto essent valde honorifica; tamen præscriptus fuit asyli modus & ambitus intra quem esset immunitas.

Coniectura in Tacito.

22 FACERE ARAS.] Egregie mea sententia in Florentino Cod. *figere æra.* nam in ære memoria sacrabatur. Horatius.

Exegi monumentum ære perennius.

23 NEV SPECIE RELIGIONIS IN AMBITIONEM.] Duplex causa heic aras constituendi. prima, ad Augusti memoriam: Secunda, ne prætextu huius asyli se efferrent supra vicinas vrbes. Illa enim ambitio deprimebatur, quod in operandis sacrificiis multi sumptus, & multæ victimæ his aris cædendæ essent. ideo indictæ.

Duæ causæ aras constituendi.
Prima ad memoriam Augusti.
Secunda, ne tumescerent: nam magno sumptu constabat illa ararum positio.

Sub idem tempus Iuliæ Augustæ valitudo atrox, necessitudinem principi fecit festinati in vrbem reditus, sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, siue [1] occultis odiis. Neque enim multo ante, cum haud procul theatro Marcelli effigiem diuo Augusto Iulia dicaret, Tiberij [2] nomen suo postscripserat. Idque ille credebatur, vt inferius maiestate principis, graui & dissimulata offensione abdidisse. Sed tum [3] supplicia diis, ludique Magni ab senatu decernuntur, quos Pontifices, & Augures, & [4] Quindecimuiri, Septemuiris simul & sodalibus Augustalibus ederent. Censuerat L. Apronius vt Fæciales quoque [5] iis ludis præsiderent. Contradixit Cæsar, distincto sacerdotiorum

tiorum iure, & repetitis exemplis. Neque enim vnquam Fæcialibus hoc maiestatis fuisse. Ideo Augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium esset, pro qua vota persoluerentur. Exequi sententias haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore. quod præcipuum munus Annalium reor: ne virtutes sileantur, vtque 6 prauis dictis factisque ex posteritate & infamia metus sit. Cæterum tempora illa adeo infecta, & adulatione sordida fuere, vt non modo primores ciuitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum, qui prætura functi, multique etiam pedarij senatores certatim exurgerent, 7 fœdaque & nimia censerent. Memoriæ proditur, Tiberium quoties curia egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, O HOMINES AD SERVITVTEM PARATOS! Scilicet, etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectæ seruientium patientiæ tædebat.

Coniectura in Tacito.

1 OCCVLTIS ODIIS.] Quid si, *occultus odiis*? nam ad hanc rem, nemo Tiberio doctior. & hæc lectio mihi valde probatur.

Ambitiosa principum cupido.

2 NOMEN SVO POSTSCRIPSERAT.] Nam in sacrandis statuis, nomen dicantis inscriptum erat, & eius Dei cui dicaretur, & causa cur dicaretur. Sic in antiqua inscriptione. IOVI. STATORI. HERCVLI. VICTORI. M. VLPIA. NERVA. TRAIANVS. CÆSAR. VICTO. DECEBALO. DOMITA. DACIA. VOTVM. SOLVIT. ASPICE. ROMVLE. PATER. GAVDETE. QVIRITES. VESTRA. ISTA. EST. GLORIA. Ab initio principatus, non grauiter tulit Tiberius, post Senatum nominari. nam Passienus, vt ait Seneca pater, cum ante Senatum & Tiberium causam ageret: *Patres Conscripti*, inquit, *& tu Cæsar*. Submisit Imperatorem patribus. Regnandi vetus, moleste tulit, nec pertulit. Cur enim anteponi sibi velit, quem componi non patiatur? Inter priuatos Filius & Filia in inscriptionibus præferuntur. AVRELIA. VITALIÆ. PIISS. MATRI. Et. VERANIVS. ET. CONSTANS. PATRI. OPTIMO. Sed non licet in principem, quod inter priuatos, & iam mortuos.

Volunt præponi omnibus. postponi nemini.

Ac ne componi quidem.

3 SVPPLICIA DIIS.] Quippe hic paganorum mos in lætitia, & luctu, diis supplicare. Idem putat de Christianis D. Ambrosius. *Siue parcis, siue flagellas, semper Deus meus es.* Diuus Augustinus Psal. 1. sic ait, *De ipso malleo tribulationis, quoties animæ sanctæ Deo dispensante tunduntur, in nullo murmurant, in nullo penitus contradicunt, magis humiliter veluti ductiles tubæ proclamant: Iustus es, Domine, & iusta iudicia tua.* De paganorum lætitia. Virgil. 1.

—— simul Ænean in regia ducit
Tecta, simul diuum templis indicit honorem.

De luctu idem eodem.

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant,
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.

Quod Christianis, pro monitore est. nam *in aduersis, Dei voluntas non discutienda* (ait D. Hieron. contra Pelagian.) *sed cum gratiarum actione patienda.* Et noto Paganos adeo de cultu deorum sollicitos, vt peregre proficiscentes & redeuntes diis supplicarent, siue re bene gesta, seu male. Exempla in Plauti Sticho.

Deos salutatum atque vxorem modo intro deuortor
domum.

Et eodem.

Cum bene re gesta saluus conuortor domum,
Neptuno grates habeo & Tempestatibus.

Et in Amphitr.

—— nunc vero mihi in mente fuit
Dis aduenientem gratias pro meritis agere atque
adloqui.

4 QVINDECIMVIRI.] Tota hæc clausula inflexa est & detorta, quam reddo priscæ rectitudini, & ita lego. *Quos Pontifices, & Augures, cum Quindecimuiris, & Septemuiris, simul & sodalibus Augustalibus ederent.* Et ita iste depexus, & luxatus, & laceratus locus sarciendus est.

5 IIS LVDIS PRÆSIDERENT.] Vides verbum *præsiderent* cum datiuo? aliis locis cum accusatiuo reperies. *has prouincias præsiderent. Italiam præsideret. litus præsidebant*, libro sequenti. *Præsidere cum accusatio.*

6 PRAVIS DICTISQVE EX POSTERITATE ET INFAMIA METVS SIT.] Et ea causa fuit cur Caligula T. Labieni, Cordi Cremutij, Cassij Seueri scripta Senatusconsultis abolita requiri voluerit, & esse in manibus, lectitarique permiserit. Addiditque *maxime sua interesse, vt facta quæque posteris traderentur.* nam infamiæ magni sunt aculei. Sic Iurisconsultus dixit. *Si quis librum ad alicuius infamiam pertinentem scripserit.* L. 5. §. si quis librum. de iniur. *& si carmen conscripserit.* L. 15. §. qualiter. de iniur. D. Cicero de isto metu, lib. 2. famil. epist. *Cupio. Quid vero historiæ de nobis ab anno D. C. prædicarunt? quas quidem ego magis vereor, quam eorum hominum, qui hodie viuunt, rumusculos.* hæc de metu ob praue facta. De gloria ob bene gesta, idem 5. famil. epistola *Coram. Nos cupiditas incendit, vt viui gloria nostra perfruamur.* Nam *fama sæpius post fata & rarius in vita*, ait Martialis. Quippe *homines singulis momentis opinione mutantur.*

7 FOEDAQVE ET NIMIA.] Nam adu-

Adulatio dulce venenum.

latoribus honesta & inhonesta laudare mos est, ait noster. Adulatione autem, inquit D. Hieronymus ad Celant. nihil est quod facilius corrumpat mentes hominum, nihil quod tam dulci, & molli vulnere animum feriat. Sed tum Romæ adeo frequens, vt puderet etiam Cæsares. O homines ad seruitutem natos, dicebat Tiberius.

Paulatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. [1] C. Sillanum proconsulem Asiæ repetundarum a sociis postulatum Mamercus Scaurus e consularibus, Iunius Otho Prætor, Brutidius Niger Ædilis simul corripiunt, obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tiberij maiestatem. Mamercus antiqua exempla iaciens, [2] L. Cottam [3] a Scipione Africano, [4] Ser. Galbam a [5] Catone Censorio, P. Rutilium a [6] M. Scauro accusatos: videlicet, Scipio & Cato talia vlciscebantur, aut ille Scaurus, quem proauum suum, opprobrium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat. [7] Iunio Othoni litterarium ludum exercere vetus ars [8] fuit, mox Seiani potentia senator, obscura initia impudentibus ausis [9] * propolluebat: [10] Brutidium artibus honestis copiosum, & si rectum iter perageret, ad clarissima quæque iturum, [11] festinatio extimulabat, dum æqualeis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat. Quod multos etiam bonos pessum dedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, [12] * præmatura, vel cum exitio properant.

* perpolluebat:

* ad præmatura.

Asia Sillanis frequens.

1 C. Sillanvm Proconsvlem Asiæ.] Ea prouincia sæpe Sillanis obuenit, vt heic C. Sillano. Et Plinius lib. 7. cap. 13. *D. Augustus in reliqua exemplorum raritate, neptis suæ nepotem vidit genitum, quo excessit anno, M. Sillanum, qui cum Asiam obtineret post Consulatum Neronis principis successione* (lego *suggestione*) *veneno eius interemptus.* Idem Plinius lib. 2. cap. 35. de ostento scintillæ e stella cadentis. *Vidit hoc Licinius Sillanus Proconsul cum comitatu suo.* Silet vbi Procõsul fuerit; sed puto in Asia, quæ Syllanis sæpius data. & a manuscriptis abest *Licinius*, quamuis & fuerit eius nominis *A. Licinius Nerua Sillanus*, qui Consul fuit sub Augusto, cum Q. Cæcilio Metello Cretico Sillano. Dio. Quamuis verum Sillanorum nomen *Iunius*.

Plinius correctus.

Licinius Sillanus in Asia proconsul.

Nomen Sillanorum, Iunius.

Cotta subagrestis orator.

2 L. Cottam.] Quem *subagrestem, & agresti voce delectatum*, Cicero ait 3. de orat.

3 A Scipione Africano.] Cuius elogium habes in Bruto apud Ciceronem: Sed Silius eleganti versu eius gloriam ita persequitur.

Proles Tarpeij Iouis.

Salue inuicte parens, non concessure Quirino
Laudibus, & meritis non concessure Camillo:
Nec vero cum te memorat de stirpe Deorum,
Prolem Tarpeij mentitur Roma Tonantis.

Sic claudit suum opus de bello Punico. Et Titus Liuius lib. 23. diuina potius quam humana in eum congerit; vt etiam Velleius, qui ita scribit. *Non quisquam vllius gentis hominum, ante eum clariore vrbium excidio, nomen suum perpetuæ commendauit memoriæ: quippe excisa Carthagine ac Numantia, ab alterius nos metu, ab alterius vindicauit contumelia.* Florus in Punico secundo. *Missus cum exercitu Scipio, cui tam grande de Africa nomen fata decreuerant.* Et sane vocatur *Romanis destinatum fulmen*, quod creuit in exitium Africæ, nomen ex malis eius habiturum.

Elogium Scipionis Africani a Floro.

Romanis fulmẽ destinatum.

In exitium Africæ.

Eloquentia Sergij Galbæ.

4 Sergivm Galbam.] De cuius vi in eloquendo Cicero in Bruto, deque eius diligentia in commentando.

Cui Catoinimicus grauis.

5 Catone.] Idem Cicero 1. de Orat. *M. Cato Q. Galbæ grauis inimicus.* Et sane illa virtus hostem non habuit, nisi vitium.

Ridiculi bonitas accusatoris.

Accusatorem Rutilius accusat Scaurus.

6 M. Scavro.] Cicero loco de Ridicul. 2. de orat. pro re maxime ridicula scribit, vt cum M. Scaurus accusaret Rutilium ambitus. Idem Cicero 1. de orat. multa egregia dicit de Scauro, qui sane magnus extitit orator. *Consul*, inquit in Bruto, *designatus M. Scaurus a Publ. Rutilio ambitus postulatus, & absolutus, accusatorem suum eiusdem criminis postulauit.* Dicitur autem Mamercus ex prænomine Æmiliæ gentis. Et nomen Romanum est, quod in Æmilio docet Plutarchus. Aiunt autem Pythagoræ filium Mamercum dictum, a quo Mamercus dictus postea filius Numæ. Mamercus autem apud Oscos est Mauors.

7 Ivnio Othoni.] De quo Seneca pater sæpe. Fuit autem Iunius Otho pater, & fuit Iunius Otho filius. De filio heic, quem in controuersiis quæ suspiciose dicendæ essent, bellum declamatorem facit. lib. 2. Controu. 1.

8 Fvit.] Lego, *ars fuit. & mox Seiani potentia Senator.*

Propolluere verbum apud Martialem.

Perpolluere ad Tacitum accedit.

9 Propollvebat.] Verbum, *Propolluere* apud Martialem legitur lib. 1. epigram.

Nec tamen obscuro propolluit ora veneno.

Sed qui legit *perpolluebat*, verba Taciti nouit. nam *perpopulare, peruigere, perornare, permanere* scribit sæpe, & *perpolluere*, pro, omnino & in totum polluere. obscura enim origo, licet per se non polluat; si tamen improbitati iungatur, turpis & polluta, immo perpollura est: Quippe ingenuitas, si labatur in vitia, sibi pro monitore est vt resipiscat, & sequatur

auorum,

auorum, proauorum, & atauorum monumenta, quæ oculis recurrunt ad frugem. Turpis vero origo, si vitiis deturpetur, perpolluitur. nam quod excitet, nihil habet. Plautus.

Qui bono sunt genere nati, si sunt ingenio malo,
Suapte culpa degeneres abeunt, genus ingenuum improbant.

Tamē manuscripti authoritas æterna, in quo legitur *Prætor pollueret*, totum me huic lectioni addixit, qui antea legebam *præpollebant*. Et ita Taciti ager runcandus, & ruspandus.

Brutidius nobile ingenium.

10 BRVTIDIVM.] Nobile ingenium; sed ex elogio Taciti, *inter vitia & virtutes, ambiguum.* De eo Seneca lib. 1. Controu. 1. *Brutidius hoc colore vsus est: Accersitum a domino seruum, vt dominicæ libidini paparium faceret.* nam agebatur de seruo adultero, quem dominus in cubiculo suo reperisset. Sed vt in via, deciduum quid colligam: quæro quid sibi vult dictio, *paparium* / *paratum* reponunt; ego vero istud *paparium* non muto; & ita scriptum existimo, vt *pulparium*, & *pulmentarium*. Cibum enim fuisse opinor, quo sumpto, vires resarcirentur. *Papare*, edere est. Plautus in Epid.

Ambiguum inter vitia & virtutes.

Paparium.
Paratum.
Paparium cibus quo vires resarciuntur.

Nunc liberto opus est quod papet. N E. Dabitur, præbebo cibum.

Quid Papare.

Papare autem nutricum est, quæ vbi cibum duriusculum dente molliuerint, indunt in os infantis, quem glutiat: inde *paparium*, quod ad papandum, id est edendum, præbeatur, non ad sugendum. Varro.

Nutricum more alere.

Mammam lactantis sugentem pascere pupum.

Papi senes infantes.

Et *papos senes* apud Varronem & Ausonium accipio infantes senes, quod propter ætatem cascam eadem cura adhibenda sit illis, quæ infantibus nutriendis vbi delirant, naturaque ipsa decidit. Vsurpat etiam in poculis Satyricus, cum ait, *-- prægustat pocula papas.*

Cur ita.

Vocat ergo *paparium*, cibum illum, quem libidinibus languentes, & elumbes viri capiunt, quibus suas vires reficiant. Nam, vt ait D. Hier. 2. aduers. Iouin. ex verbis Iouiniani, *Viribus opus est ad libidinem.* Et Sapiens Salomon. *Noli dare vires tuas extraneæ mulieri.* Apud nos datur paparium nouis maritatis, quod nouæ nuptæ *insculum* vocant. Sed sunt hæc plebeculæ lasciuientis risus & scommata. Sic Martial.

Cum sit anus coniux, cum sint tibi mortua membra,
Nil aliud bulbis, quam satur esse potes.

Bulbi Veneris cibi.

Ouid. 2. de Remed. Amor. docet cauendos omnes meretricios cibos & Suburrana edulia.

Ecce cibos etiam, medicinæ fungar vt omni
Munere, quos fugias, quosque sequare, dabo.
Daunius an Libycis bulbus tibi missus ab oris,
An veniat Megaris, noxius omnis erit.
Nec minus erucas aptum est vitare salaces,
Et quicquid Veneri corpora nostra parat.

Et eruca.

Plin. 10. Nat. hist. cap. 63. *Auiditas coitus putatur cibis fieri, sicut viro eruca, pecori cepa.* Vnde Columella in Horto.

Excitet vt Veneri tardos eruca maritos.

Iuuenalis Sat. 9.

—— tu tantum erucis imprime dentem.

Sed Petronius Arbiter clare. *Cursui diligentius noxiosissimum corpus, balneoque præterito, modica vnctione vsus, mox cibis validioribus pastus (forte bulbis) cochlearumque sine iure ceruicibus, hausi parcius merum.* forte, *paratius*, id est cum vnguentis paratum. Mox addit. *hinc ante cibum, legitima ambulatione compositus, cubiculum intraui:* Quippe erucæ, & bulbi in papario, ad reparanda naturæ deliquia, vt cum suas vires receperint, statim in fœminas per copulationem transfundant; & eluriant, aut (vt familiarius dicam) transuasent. nam virile semen, *hominis vires* dicitur a Sapiente. *Noli vires tuas dare mulieri insensatæ.* Certum est ex antiquorum monumentis, nuptiali cœna solitum parari ferculum, ex bulbis pineisque nucleis, eruca, & pipere, quod sponso edēdum daretur; sponsæ vero malum cotoneum, quo odoratiorem spiritum haberet. Et hoc erat *paparium*. Meretrix ita loquitur apud Furium scriptorem comœdiarum. *Myrrhinum mihi adfers, quo virilibus armis occurram fortiuncula.* nam odoratis liquoribus vinum miscebant veteres Romani, vt myrrha, quibus esset fortius, & qui biberent fortiores. Valerius Antias in fragm. *Cum liquoribus odoratis quid si effundissent flagrantia pocula.* Vinum enim, & præcipue myrrhatū, vel odoratum, venereum calcar est. Apuleius 2. *Hue & huiuscemodi colluctationibus ad confinia lucis vsque peruigiles egimus, poculis interdum lassitudinem refouentes, & libidinem incitantes & voluptatem integrantes.* Sed ad paparium redeo. Potuit ergo ille cibus fieri ex antrisco, seu cherophilo, quod Venere fatigato corpori aptissimus sit. Plin. lib. 22. cap. 18. & lib. 26. ca. 10. Idemque dixit de buprestis potu, qui maxime accendit ad coitū: ideoque Græci salacissimi, gratam buprestim habuerunt. Idem agit scādix, quæ cum asphodelo & antrisco inualuit apud Ægyptios, Venerea palæstra nobiles: & ex asphodelo panē cōficiebant. Petronius Arbiter idem tradit de satyrio, & Matthiolus. Et vt scias esculētorum & poculētorum nominibus istas libidines appellari: ipse Arbiter inducit meretriculam ita loquētem. *In promulside libidinis meæ probe militabit.* Vbi vocat *promulsidem* vasculū muliebre, pro *promulsidario*. Est autem *promulsidarium* vas, in quo potio ex mulso. Sed quid huic cœno immoror? *Virgo sum*, dicebat olim, *nupta verba non loquor*. imo luparū verba nō loquor. Et me extrico his spurcitiis mihi male gratis, & nisi me iste vrgeret author semper tacēdis. Redeo ad Brutidiū, qui Apollodorū habuit magistrū li. 1. Cōtrou. 1. & quem *pallidulum* vocat Iuuenalis, vt recte notatum est. Sed causam dico, quod esset ex amicis Seiani, qui vbi spe decidit præceps, vncoq; ductus est in Tiberim: ille casus affecit & pene confecit omnes eius amicos, adeo vt lōge post palliduli incederēt, quia amicitia Seiani, crimen erat læsæ maiestatis. Iuuenalis inter istos amicos Brutidium ponit: qui præ timore Martis aram petebat, quæ prope portam Capenam, seu Fōtinalem portam, & qua iter erat ad campos, vt ait Liuius. nam Iuuenalis ex rumore dicebat Sat. 10.

Ex quo paparia confecta.

Brutidij magister Apollodorus.

Amicus Seiani.

Cur pallidulus dictus a Iuuenale.

—— perituros audio multos;
Nil dubium; magna est fornacula pallidulus mi
Brutidius meus ad Martis fuit obuius aram.

Vbi legerem lubēter, *-fugit ocyus aram.* Quasi in ara Martis præsidiū inuēturus, quod Seiani

Iuuenalis correctus.

Et explicatus. fuisset amicus. Quod autẽ *pallidulum* vocat, id præ metu facit, qui pallorem gignit. Et vocat suũ Brutidiũ, aut quod sanguine, aut amicitia ei iunctus foret, vel quod illũ habuerit in declamãdo magistrũ & authorem, vel quod eius libros assidue legeret. Non inficior tamen moris fuisse discipulis, magistros suos imitari, vt in Arcesilao docet Diogen. Laert. Ideoque Brutidiani palloris hæc vera ratio. Lego etiam in Iuuenalis eodem loco.

Quam timeo victus ne pœnas exigat Aiax,
Vt male defensus.

Quidam legebãt *vietus*, & Aiacem putabant Tiberiũ Imperatorẽ. Sane loquitur de Tiberio sene. *Vietus* autem est lãguidus senex, & ætate fessus. Gnatho in Terentio. *Vetus, vietus, veternosus*, &c. Sed bene *victus*, nam postea addit, *Vt male defensus*. Et ideo *victus*, nihilque mutandum. Sed addo; quod forte illa Seiani potentia, Brutidium ædilem fecerat, vt eadem Othonẽ euexerat ad Præturã: iungitq; ambos noster, quasi vnius Seiani potentiæ clientes. *Seiani potentia Brutidius ædilis.*

11 FESTINATIO EXTIMVLABAT.] Quid si *extenuabat?* vt quo magis alta cuperet, tanto magis deprimeretur. Tamen *extimulabat* ex censu & sensu Taciti, dũ addit. *Suas res anteire parat.* Nam in eo stimulus & in stimulo propeperantia imprudens. Quippe vetus est verbũ: *Non quam cito, sed quam bene.* Non abeo quin Suetonij locũ de illa præcipiti facundia vitiosum & quasi prodigiosum procurẽ, locus est 53. in Calig. *Ex disciplinis liberalibus minimum eruditioni, eloquentiæ plurimum attẽdit, quantumuis facundus & promptus.* Vbi pro *quantumuis*, lego, *quam tamen is imminuit facundus. sed promptus.* id est iracundus & præceps. quod Brutidij vitium fuit, & quæ sequuntur in Suet. firmant. *Vtque, inquit, si perorandum in aliquem esset, irato & verba & sententiæ suppetebant.*

12 PRÆMATVRA VEL CVM EXITIO PROPERANT.] Non bene stant hæc verba. nam quid istud, *properant præmatura*? lego igitur, *ad præmatura vel cum exitio properabant*. Sic libro 13. *& falsa exterritum*, pro, *ad falsa exterritum*. Scio tamen quibusdam in libris has prætermitti particulas quia facile suppleantur. Sed hæc ex ingenio scribentis. Vt ex ingenio dicentis supellex olim tales particulæ. Suet. 86. in Aug. 3. *Necubi lectorem vel auditorem obturbaret ac moraretur, neque præpositiones verbis addere, neque coniunctiones sæpius iterare dubitauit: quæ detractæ afferunt aliquid obscuritatis, etsi gratiam augent.* Verbum autem *pessum dedit* satis docet legẽdum esse *properabant*. Martialis li. 5. epig. 10. etiam istam festinationem damnat, cum scribit. *Tacitus emendatus. Ratio correctionis.*

Vos tamen o nostri ne festinate libelli;
Si post fata venit gloria, non propero.

Lego, *mox propero*. Nam *properare aliud est, & aliud festinare. Qui vnumquodque mature transigit, is properat. Qui multa simul incipit, neque perficit, is festinat.* Festus.

Auxere numerum accusatorum Gellius Publicola, & [1] M. Paconius; ille quæstor Sillani, hic legatus. Nec dubium habebatur, sæuitiæ, captarumque pecuniarum teneri reum. Sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa, cum super tot senatores aduersos, facundissimis totius Asiæ, eoque ad accusandum delectis responderet solus, & orandi nescius proprio in metu, [2] qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non temperante Tiberio, quin premeret [3] * voce, vultu, [4] eo quod ipse celeberrime interrogabat. Neque refellere, aut eludere, dabatur. ac sæpe etiam confitendum erat, ne frustra quæsiuisset. Seruos quoque Sillani, vt tormentis [5] * interrogentur, actor publicus mancipio acceperat. Et ne quis necessariorum iuuaret periclitantem, maiestatis crimina subdebantur, vinclum & necessitas silendi. Igitur petito paucorum dierum interiectu, defensionem sui deseruit, [6] * ausis ad Cæsarem codicillis, quibus inuidiam & preces miscuerat. Tiberius quæ in Sillanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos diui Augusti de Voleso Messala eiusdem Asiæ proconsule, factumque in eum senatusconsultum recitari iubet. Tum L. Pisonem sententiam rogat. Ille multum de clementia principis præfatus, aqua atque igne Sillano interdicendum censuit, ipsumque in insulam Gyarum relegandum. Eadem cæteri, nisi quod Gn. Lentulus [7] separanda Sillani materna bona, quippe alia parente geniti, reddendaque filio dixit, adnuente Tiberio.

* voce vt vultu,
* interrogarentur.
* ante missis ad Cæsarem.

1 M. PACONIVS.] Paconij Agrippini Stoici Philosophi pater, qui ob maiestatis crimen, in exilium actus est, vt filius. De eius autem filio Paconiano infra locus est. Meminit Cicero cuiusdam Paconij, ad Q. Fratrem his verbis. *Nisi forte me Paconij nescio cuius homi-*

nis

nis, ne Græci quidem aut Mysi aut Phrygis potius querelis moueri putas, aut Tuscenij hominis furiosi ac sordidi vocibus. Sed is longe a moribus nostri Philosophi.

2 QVI EXERCITAM QVOQVE ELOQVENTIAM DEBILITAT.] Qua re nihil verius; inde illud antiqui cuiusdam viri verbum. *Cogita te coram hominibus, non coram Diis verba facere.*

Tacitus correctus. *Vultus inter tormenta.*

3 VOCE, VVLTV.] Lego, *voce vt vultu.* vt lib. 1. supra, *verba, vultus.* pro, *verba vt vultus.* nam vultus inter tormenta. Seneca de Ira li. 3. *Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt. fidiculis, talaribus, equuleo, igne, vultu suo.* Sic Horatius Sat. 7. lib. 2.

—— *Aufer Me vultu terrere.*

Gellius cap. vltimo lib. 1. vbi de Plutarcho seruum suum cædente. *Quid? verbero, num tibi ego irasci videor? Ex vultune meo, an ex voce, an ex colore, an ex verbis, correptum me ira intelligis?* Nam hæc quatuor iracundæ & iratæ & irritatæ mentis indicia sunt.

4 EO QVOD.] Ratio est, quomodo voce premeret reum Tiberius. *eo quod ipse creberrime interrogabat.* nec aliud quid addendum. Et Vlpianus L. 1. de Quæst. D. §. qui quæstioné. vbi tractat quomodo sit reus interrogádus. Nam *videndum ne interrogatio sit magis condemnantis quam interrogantis.* Est enim interrogantium communis scopulus. in quem naufragantur.

Abbreuiatura quæ irrepsit in textum.

5 INTERROGENTVR.] Recte *interrogarentur,* non *interrogentur,* abbreuiatura est, quæ pura, & puta, irrepsit in textum.

Tacitus correctus. *Licet vsus verbo, ausus, sæpe.*

6 AVSIS AD CÆSAREM CODICILLIS.] Si scriptum fuisset, *ausus ad Cæsarem codicillos,* agnouissem Taciti manum. Sed quid hoc, *ausis codicillis?* lege, *ante missis ad Cæsarem codicillis.* nam (a) siglum est. Scio Tacitum verbo *ausus* sæpe vsum. vt Annal. 2. *Precatusque Drusum vt se eadem ausum.* Et Annal. 6. vbi de Getulico. *Ausum mittere ad Cæsarem litteras.* Et Annal. 6. *non ausis aciem hostibus.* Quin alij authores, vt Martialis lib. 3. epigr. 19.

Dum perit, o facinus, ausa quod vrsa fuit.

Verum non verba, sed mentem nostri authoris requiro. Sic *cudere monetam: cudere litteras* pro exarare, & *cudere fallaciam* pro cóponere. apud Comic. D. Hieron. in epitaph. Paulæ. *Prolixior liber cuditur.* Et epist. ad Eustoch. vt *ista quæ notariorum stylo cudimus.* Et author vetus Christianus qui de Assumptione B. Virg. scripsit. *Multorum patrum studia, miro cuderunt eloquio.* nam omnes probi & frugi veteres, & Christiani Virginem Deiparam, maxime sunt venerati. Loquor de puris putis Christianis veteribus. Nam qui eam negat, Christum abnegat: nec filium amat qui matrem odit. D. Augustinus. Vos videritis o Catharorum vertices amplissimi, si diis placet, & honestissimi.

Cudere litteras. *Cudere fallaciam.* *Cudere libros.*

Tacitus explicatus.

7 SEPARANDA SILLANI MATERNA BONA.] Locus non sine cruce, quem vt facilem faciam & planum, ita interpretor. Tres fuere Sillani, auus, pater & filius. Auus, duas duxit vxores, primam & secundam. Ex prima, habuit Sillanum patrem; ex secunda, nullos liberos. Sillanus ex primo matrimonio, filium habuit Sillanum: Secunda vxor aui, cum ab eo nullos liberos haberet, priuigni filio, quasi nepoti, sua bona dedit donatione puto causa mortis vel inter viuos. Postea illa decessit. filio autem impubere, cum Sillanus pater idemq; filij tutor his bonis vteretur, reus factus est, & damnatus in insulam. Lentulus censuit separanda bona materna, reddendaque filio eius, quod ei secunda vxor aui donasset: Quippe ex alia parente Sillanus pater erat genitus. Nec fiscus in bonis donatis a nouerca filio priuigni quidquam habuit. Ait autem recte, *separanda Sillani materna bona,* nam & bona matris nouercæ, quæ loco matris est, penes eum erant. Bona matris successorio iure, bona nouercæ, quod filius impubes esset, cuius erat tutor. Dixi in bonis donatis filium nihil habuisse. Et vere dixi. quia filius Sillani rei non deliquisset, & pater in rebus donatis nullum habuit dominium, cum ea non suo, sed nomine tutoris possideret. Sic vbi de damnatione Lepidæ supra; Scauro datum qui filiam ex ea genuerat, ne bona publicarentur.

At Cornelius[1] Dolabella dum adulationem longius sequitur, increpitis C. Sillani moribus addidit, *ne quis vita probrosus, & opertus infamia prouinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. Nam a legibus delicta puniri. Quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, prouideri ne peccaretur?* Aduersum quæ disseruit Cæsar: *non quidem sibi ignara quæ de Sillano vulgabantur, sed* [2] *non ex rumore statuendum. multos in prouinciis* [3] *contra quam spes aut metus de illis fuerit, egisse. excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios neque posse principem sua scientia cuncta complecti; neque expedire, vt ambitione aliena trahatur. ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. sic a maioribus institutum, vt si * antissent delicta, pœnæ sequerentur. ne verterent sapienter reperta, & semper placita. satis onerum principibus, satis etiam potentiæ:* [4] *minutura, quoties gliscat potestas;* [5] *nec vtendum imperio, vbi legibus agi possit.* Quáto rarior apud Tiberium popularitas, tanto lætioribus animis accepta. Atque ille prudens moderádi, si propria ira non impelleretur, addidit, [6] insulam Gyarú immitem & sine cultu hominú

* anteissent

eſſe: darét [7] Iuniæ familiæ, & viro quondã ordinis eiuſdem, [8] Cytheram potius concederet. Id ſororem quoque Sillani Torquatam priſcæ ſanctimoniæ virginem expetere. In hanc ſententiam facta diſceſſio.

Dolabellæ adulatrices ſententiæ.
Vt Cottæ crudeles.
Ideo Dolabella, quaſi doloſa vel dolis illita labella.

1 DOLABELLA.] Cuius adulatoriæ ſententiæ ſemper, vt Cottæ crudeles. nam Tacitus ſupra. *Solus Dolabella Cornelius abſurdam in adulationem progreſſus, cenſuit, vt ouans vrbem introiret.* Quod adulatorium, ne quidem Tiberius ſorbere potuit. Heic, idem poculum propinat, quod Tiberius refutat, & improbat cordate, & ſapienter. nam C. Silij mores increpabat Dolabella, qui eius collega fuerat in Conſulatu, quemque debebat reuereri & tueri. hunc damnabat potius ex crudelitate quam æquitate.

Fama non creditur a Iuriſconſultis.
Aliter poeta.
Fama tandiu viuit quandiu mentitur.

2 NON EX RVMORE STATVENDVM.] Quod nec Iuriſconſulti faciunt, maxime in rebus ſeriis. l. vbi. de iure dot. D. Aliter tamen poeta Martialis lib. 7. quia poeta: Nam ait.

Credo tibi, verum dicere, fama, ſoles.

Sed non ſic Virgilius 4. qui de fama ſcribit.

——*pariter facta atque infecta canebat.*

Nec diſſimiliter Tertullianus Iuriſconſultus qui dicebat *famam tamdiu viuere, quandiu mentitur.* præcipue in bonos. nam in viros probos, nunquam calumnia deeſt; deeſt qui de calumnia recte iudicet. vt vela omnes ventos excipiunt: ſic aures vulgi. non ita Cicero (nam nec ille inter vulgi betas) qui calumniatum Catonem ita defendit. *Tu bibaculum Catonem vocas! Idem eſt*, inquit, *ac ſi diceres Catonem aleatorem & perduellem.* Sed pauci Cicerones. At hæc famigeratio, ſiue honeſtet, ſiue collutulet probos, non tangit de conſcientia ſua ſecuros apud Deum. Quamuis exiſtimationem non curare ſit animi negligentis.

3 CONTRA QVAM SPES AVT METVS IN PROVINCIIS EGISSE.] Ita Silius de Scipione Africano, quem Senatus imparem huic bello propter iuuentam putabat, ſi Silio credimus.

Anxia turba patrum quaſſo medicamina mæſti
Imperio circumſpectant, diuoſque precantur,
Qui laceris auſit ductor ſuccedere caſtris:
Abſterret iuuenem patrios, patruique piare
Optantem manes, triſti conterrita luctu,
Et reputans annos cognato ſanguine turba.

Sed virtus præuenit annos, & ſpem vulgi. vt in ſuperiore Africano, *qui vix egreſſus annos pueriles patrem bello ſaucium ſeruauit; & duplici gloria conſpicuam coronam, Imperatore ſimul & patre ex ipſa morte rapto, meruit.* Valer. Max. 5. cap. 4.

Imperia vt domus.
Vbi multum ſuperficies ſe erigit, a fundamentis deſeritur.

4 MINVTVRA.] Recte, *minui iura quoties gliſcat poteſtas.* Euenit enim Imperiis, quod domibus extructis. Vbi enim nimium ſe erigunt ſuperficie, fundamenta illas deſerunt, & cadunt præcipites. Nota eſt Sapientis alba ſententia. *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis, antequam glorificetur, humiliatur.* Potuit tamen legi, *imminutura*, vt ſcilicet onus & potentia, ſi gliſcat poteſtas, imminuantur. nam poteſtas quæ ſe erigit, nec curat onera, nec potentiam veram, tota in friuolis verſatur. vt ille Imperator, cum nuntiaretur ei Gallias defeciſſe: Quaſi, inquit, ſine bracchatis illis viuere non poſſimus. Sapienter hercle, & ex ingenio magno ſcilicet.

Exaltatio regũ humiliatio eſt.
Potentia quæ onera non curat, ruina eſt.

5 NEC VTENDVM IMPERIO, VBI LEGIBVS AGI POSSIT.] Ita Polybius 6. *Ille reip. ſtatus optabilis & firmus eſt, in quo & priuatim ſancte innoxieque viuitur, & publice iuſtitia atque clementia vigent.*

Gyarus inſula.
Breuis.
Viculus tantum piſcatorum.

6 INSVLAM GYARVM.] Quam D. Hieronymus horridam & deſertam ſcribit. Et de qua Satyricus.

Aude aliquid breuibus Gyarĩs, & carcere dignum.

Erat autem exigua, cum *breues Gyaras* appellet. Et ſane Strabo viculum tantum fuiſſe innuit lib. 10. piſcatorum tuguriolis conditum. Virgil. 3. Æn. ita de illa inſula.

——*Mycone celſa Gyaroque reuinxit.*

Philo Iudæus in Flaccum ait Gyarum ſteriliſſimam omnium inſularum in Ægæo mari ſitam: eo Flaccum fuiſſe deportatum, ſed pro Gyaro Andrum permiſſam. Puto autem fuiſſe inſulam, in qua Aiax Oileus ſuperum contemptor fulgure & fragminibus ſcopulorum ruit. nam Homerus 4. Odyſſ. Gyras vocat, aitque Gyræam petram fulminibus abſciſſam, cuius fruſtum vnum in caput Aiacis, alterum autem in mare decidit. Gyras vero petricoſas fuiſſe memorat. Ideo immitem & ſine hominum cultu vocat heic Tiberius.

Gyræ petræ.
Quibus Aiax Oileus concidit.
Superum contemptor.

Iuniorum familia nobiliſſima & antiquiſſima.
M. Iunius Sillanus Scipionis Africani proprætor.
Mox Conſul.

7 IVNIÆ FAMILIÆ.] Quæ nobiliſſima & antiquiſſima, & in qua multi Conſules, & Prætores. Inter quos M. Iunius Sillanus, qui Scipioni Africano proprætor & adiutor datus eſt; mox factus Conſul. Liuius lib. 23. Et ex illa Iunia Marcelli quam grauiſſimam atque optimam fœminam vocat Cicero 15. ep. fam. epiſtola, *Marcellum.*

Tacitus correctus.
Quæ Cythera inſula.
Cretæ vicina.
In quam Venus aduecta.

8 CYTHERAM POTIVS CONCEDERET.] Lego, *Cytheram vt potius concederet.* nam finis verbi, *Cytheram*, (*vt*) habet quod abſorbuit exſcriptor. Eſt autem inſula Cretæ vicina, & *alta* dicitur a Virgilio lib. 10. Feſtus ait in eam appulſam Venerem concha vectam, cum nouiter orta eſſet mari. vnde Cytherea dicitur Venus. Eſt etiam Cythera vrbs Cypri, de qua ſupra. Vnde Cytheris, & Cytherius dictus Antonius quia Cytheridis amator. 15. ad Atticum, epiſtola *Tandem.* quam ſecum aperta lectica portabat.

Poſt auditi [1] Cyrenenſes, & accuſante [2] Anchario Priſco, [3] Cæſius Cordus repetundarum damnatur. [4] L. Ennium equitem Romanum maieſtatis poſtulatum quod [5] effigiem principis [6] promiſcuum ad vſum argenti vertiſſet, recipi Cæſar inter reos vetuit, [7] palam aſpernante

nante Ateio Capitone, quaſi per libertatem : *non enim debere eripi patribus vim ſtatuendi, neque tantum maleficium impune habendum : ſane lentus in ſuo dolore eſſet, Reip. iniurias ne largiretur.* Intellexit hæc Tiberius vt erant magis quam vt dicebantur, perſtititque intercedere. Capito inſignior infamia fuit, quod humani diuinique iuris ſciens, [8] egregium publicum, & bonas domi artes dehoneſtauiſſet. Inceſſit dein religio quonam in templo locandum foret donum, quod orp valitudine Auguſti equites Romani vouerant [9] Equeſtri Fortunæ. nam etſi [10] delubra eius deæ multa in vrbe, nullum tamen tali cognomento erat. repertum eſt ædem eſſe apud Antium quæ ſic nuncuparetur, cunctaſque ceremonias Italicis in oppidis, templaque, & numinum effigies [11] iuris atque imperij Romani eſſe. Ita donum [12] apud Antium ſtatuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper reſponſum aduerſus Seruium Maluginenſem Flaminem Dialem promſit Cæſar : recitauitque decretum pontificum. *Quoties valitudo aduerſa Flaminem Dialem inceſſiſſet, vt Pontificis Maximi* * *arbitrium, ne pluſquam* [13] *binoctium abeſſet, dum ne diebus publici ſacrificij, neu ſæpius, quam bis eundem in annum.* * Quæ principe Auguſto conſtituta ſatis oſtendebant, annuam abſentiam & prouinciarum adminiſtrationem Dialibus non concedi; memorabaturque [14] L. Metelli Pontificis Maximi exemplum, qui Aulum Poſthumium Flaminem attinuiſſet. Ita ſors Aſiæ in eum, qui conſularium Maluginenſi proximus erat, conlata.

* arbitrium eſſet.
* Quæ a principe

Cyrenenſis regio.

1 CYRENENSES.] De Cyrenenſi regione Silius lib. 15.

Te quoque Cyrenes vidit conterrita tellus
Permixtum Pœnis; & vix credenda furentem,
Magnum Dardaniæ Læli decus, omnia fœlix
Cui natura dedit, nullo renuente Deorum.

Cyrene vrbs.

Heic autem loquitur de vrbe Cyrenæ, quæ mater magnorum Philoſophorum, & matrix olim Sapientiæ.

Ancharius nomen factum Romanum. *Q. Ancharius Tribunus pleb. & prætor.* *Ancharia vxor patris Auguſti, ex qua Octauia maior.*

2 ANCHARIO PRISCO.] Ancharius, nomen Romanis vſurpatum. nam lego apud Ciceronem, *Q. Ancharium Tribunum pleb. mox prætorem factum*, in oratione pro Sextio. Succeſſitque Piſoni in prouincia. Idem in Piſonem. Et Ancharia vxor patris Auguſti ex qua ſuſtulit Octauiam maiorem. Sueton. in Aug. cap. 4. Sed an Priſcus hic Lutorio Priſco coniunctus? dubitatur.

Cæſius Cordus forte frater Cremutij Cordi. *Cordus tragædus.*

3 CÆSIVS CORDVS.] Forte Cremutij Cordi frater, de quo lib. 4. infra. Fuit etiam olim Cordus author Theſeidis tragœdiæ infœlix, qui vulgo & male Codrus dicitur; quique ſub Auguſto vixit : & de quo Virgilius 6. Æneid.

——ſedet, æternumque ſedebit
Infœlix Theſeus.

Et Iuuenalis Sat. 1.

——rauci Theſeide Cordi.

Sed an ſanguine iſtum attinuerit, inter auos atauoſque cenſitus, alij diſcutient. Dico interim *Cordum* vocari, non *Codrum*, ab veteri interprete Iuuenalis, & vitioſum poetam ab eo nominari. Dicti *Cordi* quod tardius ſeneſcerent. oppoſiti *ſeneccionibus* qui maturius ſeneſcunt. Vnde *corda frumenta* Feſto. Fuere autem Cordi & Cordij Romæ, vnde *M. Cordius* in nummis.

Ennij. *Ab Enna ciuitate.* *Quæ vmbilicus Siciliæ.*

4 L. ENNIVM EQVITEM ROMANVM.] Proles, quantum ſuſpicor, Q. Ennij poetæ, ita forte dicti Ennij, ab Enna ciuitate Siciliæ: vnde *Ennienſium nemus*, quod *vmbilicum Siciliæ* vocat Cicero in Verrem. De Ennio tamen poeta, ita ſcribit Mela. *Rudias Apuliæ, ſeu Calabriæ oppidum Ennio ciue nobile.* Et firmat Cicero in Rullum cum *Rudium hominem* vocet. Euſebius tamen *Tarentinum* putat. Sed verſu neque Rudius neque Tarentinus. Habet hoc elogium apud antiquos.

Enni poeta ſalue, qui mortalibus
Verſus propinas flammeos medullitus.

Cicero ita de illo pro Archia. *Iam vero ille qui cum Ætolis Ennio comite bellauit Fuluius non dubitauit Martis manubias Muſis conſecrare.* Nam benignitas Fuluij Ennium Romanis conciliauit, Ennius Fuluium & Romam Muſis.

Promiſcuum, verbum Iuriſconſultorum.

5 PROMISCVVM.] Verbum Iuriſconſultorum. ſic *promiſcuus vſus* L. 1. §. 1. de penu legata. Id eſt vſus communis, in quo nulla diſcretio, nulla differentia, nullum diſcerniculum. & l. Quamuis. Cod. de furtis, *Promiſcua vtilitas, promiſcua conditio.* Sic dixit Salluſt. cui illa vox familiaris, *promiſcua habere diuina & humana iura.* Et Liuius 3. *more pecudum ferarumque promiſcue in concubitus ruere.*

Effigies non dedicata.

6 EFFIGIEM PRINCIPIS.] Non dicatam ſcilicet, vt dictum eſt ſupra lib. 1. in fine. nam ſi dedicata, crimen fuiſſet; ideo Tiberius,

recipi inter reos, vetuit. & quid si per fictam modestiamè cuius ille doctor magnus, gnarusque ittius nobilis & laudabilis principum Rom. panurgiæ.

Tacitus explicatus.

7 Palam aspernante qvasi per libertatem Ateio Capitone.] Id est refutante & reiiciente. Sic Iurisconsultus: *non aspernatur consilium Prætoris.* L. 8. de Collationibus. Quod autem ait, *quasi per libertatem*, indicat a Capitone prolata verba speciem habuisse libertatis, sed re vera adulatoria fuisse; vt tum demum maxime adularentur, cum adulari non viderentur. idque pro suo more: nam adulatio tecta, ingens virus. Et malus vbi bonum se simulat, tunc est pessimus. Author epistolæ ad Demetriadem de virgin. seruanda. *Sæpe adulantium resistimus verbis ad faciem, & in secreto mentis fauemus, maximumque fructum cepisse nos ducimus, si vel fictis laudibus prædicamur.* Vere & ex oraculis Christianorum.

Adulatio tecta virus ingens.

Publicum. Leges publici. Publicum Asiaticum. Publicum euersum.

8 Egregivm pvblicvm.] Sic Seneca. *Quisquis publicum exercet*, libro, Non cad. iniur. Et Tacitus lib. 1. *Leges cuiusque publici.* Sic Iurisconsultus L. fideicommissa. §. interdictum. de leg. 3. Val. Max. *Publicum Asiaticum* pag. 293. Quintilian. Declamat. *publicum euersum* pag. 229.

Varianti fortunæ varia nomina.

9 Eqvestri Fortvnæ.] Pro varietate rerum, & personarum, varia nomina Fortunæ Romani indiderunt, vt Dubiæ, Plebeiæ, Masculæ, Bonæ spei, Blandæ, Auerruncæ, Virginis, Conuertentis, Benesperantis, & alia multa. nam vt ait Plinius in Pseud.

Centum doctum hominum cōsilia hæc deuincit Dea
Fortuna: atque hoc verum est, perinde vt quisque fortuna vtitur,
Ita præcellet, atque exinde sapere eum omnes dicimus.

Fortuna humanorum negotiorum rea.

Quousque, inquit Calpurnius Declamat. 50. *facimus fortunam humanorum negotiorum ream?* Seruulus Plautinus ita de Fortuna in Mercatore.

Diuum atque hominum quæ spectatrix & hera eadem es omnibus,
Spem speratam quia obtulisti hanc mihi, grates ago.

Et in veteri epitaphio. C. Ivlii. Polybii. D. Avg. lib. Anthvs. saltvm. Fortvnæ. opiferæ. restitvit. pro. salvte. Polybii. f. liberalis. patr. p. Plinius lib. 2. cap. 7. *Toto,* inquit, *mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus, Fortuna sola inuocatur: vna nominatur, vna accusatur, vna agitur rea, vna cogitatur: sola laudatur, sola arguitur, & cum conuitiis colitur. Volubilis, a plerisque vero, & cæca etiam existimata: Vaga, inconstans, incerta, varia, indignorum fautrix: huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta: & in tota ratione mortalium, sola vtramque paginam facit, adeoque obnoxij sumus sortis, vt sors ipsa, pro Dea sit, qua Deus probetur incertus.* Libuit exscripsisse propter elegantiam rei & verborum. habuit autem Fortuna, vt dixi, varia cognomina: heic *equestris* dicitur, vt apud Apuleium, *Fortuna videns* lib. 11. Metam. Liuius lib 41. ait fuisse ædem Fortunæ equestris in vrbe, quod noster negat: & forte tum cum scripsit, non extabat. Nam quam multa & magna paulo momento subruunt? Noto autem ob cultū Fortunæ singulis annis coronas oblatas. Nam veteri in epitaphio.

Fortunæ descriptio elegans.

Fortuna videns. In vrbe Fortuna equestris ex Liuio, quod Tacitus negat.

Omnibus hic annis votorum more suorum
Centenas adicit numero crescente coronas,
Fortunæ simulacra colens & Apollinis aras.

Fortuna fortitudinum. Fortuna priuignæ. Plebeia. Parua fortuna. Muliebris. Obsequens.

10 Delvbra eivs Deæ mvlta in vrbe.] Quale fuit istud quod Fortunæ fortitudinum dedicauit Ancus. Plutarch. de fortuna Roman. Quale aliud Seruij Fortunæ priuignæ. Idem Quæst. Rom. Plebeiæ fortunæ. Ouid. 6. Fast. paruæ fortunæ. Plut. Quæst. 74. Fortunæ muliebris. Dionysius lib. 8. Fortunæ obsequentis, Fortunæ viscosæ, barbatæ, malæ: quæ omnia nomina apud authores reperiuntur. Etiam fortuna Natalis habuit suam dignationem.

11 Ivris atqve Imperii Romani esse.] Simile est quod Iuuenalis scribit.

Si quid Palphurio, si credimus Armillato,
Quidquid conspicuum pulchrumque ex æquore toto est;
Res fisci est vbicunque natat.

Quod non capit Christus, rapit fiscus. Et hi Palphurius & Armillatus Procuratores Cæsaris, quantum coniicio, qui cæteris spoliatis cuncta domino Cæsari addicerent, tyrannidis ministri & ædificandæ architecti prauæ dominationis.

Antiana fortuna.

12 Apvd Antivm.] De Antiana Fortuna, sic Horatius 1. od.

Fortuna gratum quæ regis Antium.

Et Antium *dictum, quod in Latio promineret in fronte telluris*, se demittens versus mare; *vt capilli in fronte mulierum, demittuntur in vultum, & ideo Antiæ dicuntur.* Sext. Pomp. *Antiæ capilli muliebres, demissi in frontem, appellati ex Græco videntur; & capronas vocant, quasi caperonas, & a capite pronas*: vnde vox nobis *Caperon* aut *Chaperon*, quod in vultum dimittat se a capite.

Coniectura in Tacito. Masurius Sabinus Iurisconsultus. Binoctium pro vna nocte concessum Diali. Et bis anno.

13 Binoctivm abesset.] Lego, *tum abesset, & dum ne diebus publici sacrificij, neu sæpius quam bis eodem anno.* Puto autem hæc referri debere ad id quod scribit Gellius lib. 10. cap. 15. *Masurium Sabinum scripsisse alia quædam Flamini Diali remissa, & gratiam aliquot ceremoniarum factam.* cuius heic vestigiū, vt opinor. Nam binoctium pro vna nocte concessum est in aduersa valetudine, quo Flamen Dialis vrbe abesse posset, & bis in anno: quod sub Augusto decretum fuit. Apud Christianos si vltra sex mensium tempus peregre absit episcopus, non morbo, non Imperatorio aut Patriarchæ iussu absens, priuatur honore episcopatus. Sardicensis Syn. 1. & 2. can. 16. Et 1. Carthag. Et 12. Sardic. *Qui ad prædia sua Episcopus proficiscitur extra territorium sita, non vltra tres septimanas in eis moram faciat.*

Fortuna Q. Metellum Pontificem vt maritum coluit. Fortuna fælix Metello.

14 L. Metelli Pontif. Max.] Quem Fortuna vti maritum suum coluit: quippe, vt ait Plinius lib. 7. *Quindecimuir agris diuidendis, magister militum, bis Consul, Dictator, Pontifex, & triumphalis, qui Punico bello primus elephantos duxit in triumphum. Q. Metellus eius filius scripsit decem maximas res optimasque consummasse eum,*

in quibus

in quibus consequendis sapientes vitam exigerent. Voluisse enim primarium bellatorem esse, optimum oratorem, fortissimum imperatorem, auspicio suo maximas res geri, maximo honore vti, summa sapientia esse, summum Senatorem haberi, pecuniam magnam bono modo inuenire, multos liberos relinquere, & clarissimum in ciuitate esse. Hæc ait contigisse illi, nec vlli alij post Romam conditam. Taxatur a Macrobio vt luxuriosus nimium in Pontificalibus cœnis, lib. 5. cap. 9. Sed quis perfectum & absolutum inter mortales repererit? Vere dictum:

Quam totus homuncio nil est.

Contigit illi quod nemini post conditam vrbem.
Luxuriosus in cœnis.

15 A. POSTHVMIVM FLAMINEM ATTINVISSET.] Attinuit, & licet Posthumius Consul, *tamen religioni imperium cessit*, ait Valer. de relig. cap. 1. Quod inualuit semper apud Romanos, & sapientes, & religiosos imperiorum regendorum magistros. Sic cornicum Christianarum acumen configit paganitas. Nec *aliunde orbis Romanorum imperio cessit quam quia Religionem colerent*, ait Cicero.

Religioni imperium cedit.

Ijsdem diebus Lepidus[1] a Senatu petiuit vt[2] basilicam Pauli, Æmilia monumenta, propria pecunia firmaret, ornaretque. [erat etiam tum in more publica munificentia.] Nec Augustus[3] arguerat[4] Taurum,[5] Philippum,[6] Balbum, hostiles exuuias, aut exundanteis opes ornatum ad vrbis, & posterum gloriam conferre. quo tum exemplo Lepidus, quanquam pecuniæ modicus, auitum decus recoluit. At Pompeij theatrum igne fortuito haustum, Cæsar extructurum pollicitus est; eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeij. simul[7] laudibus Seianum extulit, tanquam[8] labore, vigilantiaque eius tanta * vis vnum intra damnum stetisset. Et censuere patres[9] effigiem Seiano, quæ apud theatrum Pompeij locaretur. neque multo post Cæsar cum Iunium Blæsum proconsulem Africæ triumphi insignibus attolleret, dare id se dixit honori Seiani, cuius ille auunculus erat. Ac tamen res Blæsi * dignæ decore tali fuere. Nam Tacfarinas quanquam sæpius depulsus, reparatis per[10] intima Africæ auxilijs,[11] huc adrogantiæ venerat, vt legatos ad Tiberium mitteret, sedemque vltro sibi atque exercitui suo postularet, aut bellum inexplicabile minitaretur.

* vis ignium
* indignæ

1 A SENATV PETIVIT.] Quod traditur a Iurisconsultis. Nam in reparando opere publico, vel extruendo, potestas a principe, vel Senatu requirenda est; etiam si priuata impensa fiat: nec nomen fas inscribere nisi venia petita, L. vrbem Romam. L. inqui iudices. de operib. publ. Cod. & vsque ad 15. annos de operis vitio tenetur. L. omnes eodem. Cauetque de reponendis statuis quas reparando operi dempserat. Non omiserim quod scribit Plinius libr. 34. cap. 6. statuas circa forum omnes, quæ non essent populi, aut Senatus sententia positæ, per Censores Scipionem & Popilium sublatas, ne quis honores sibi temere, & eorum insignia sibi vindicaret. Et licet inuidia sit prohibere aliquem fructu munificentiæ suæ, hoc est inscriptione sui nominis, tamen absque principis authoritate fieri nefas. L. 2. D. de operibus public.

Qui reparat aut extruit opus publicum, potestatem habeat a principe. Vel a Senatu. Venia petita nomen inscribat. Caueat ad 15. an. de reparando. Et de statuis reponendis quas dempsit.

2 BASILICAM PAVLI.] Papin. in Syl. *regiam* vocat in hoc versu.

—— Sublimis regia Pauli.

Loquitur de illa Basilica Cicero 4. ad Attic. epist. 16. his verbis. *Paulus in medio foro Basilicam iampæne texuit, ijsdem antiquis columnis: illam autem quam locauit facit magnificentissimam. Quid quæris? nil gratius illo munimento, nil gloriosius.* Plinius l. 37. c. 15. inter magnifica ponit Basilicã Pauli columnis Phrygijs mirabilem. Et, vt credo, de ea intelligit lex quæ incipit, *Basilicam inauratam, & marmoribus decoratam liberam volumus in perpetuum manere.* De operib. publ. Cod. Dio 54. *Pauli porticus incendio absumpta, ignisque ab ea ad Vestam vsque grassatus: ita vt sacra a reliquis Vestalibus, (nam summa sacerdos excæcata erat,) in Palatium sint translata, & in domum Flaminis Dialis.* Hæc autem porticus fama quidem ab Æmilio, qui erat ex genere Æmilij, qui porticum struxerat, refecta est; re vera ex pecunia Augusti, & amicorum Æmilij.

Basilica Pauli.
Regia dicta.
Phrygijs columnis mirabilis.
Ignis porticum absumpsit.

3 ARGVERAT.] Recte a Lipsio, *arcuerat*, eiusque sententia ducor ego, vt neruis alienis mobile lignum. Et idem erat mendum, L. 3. de re milit. Cod. 12. Quod fœliciter emendauit Iacob. Cuiacius præceptor meus.

4 TAVRVM.] Statilium Taurum intelligit, rectorem quondam Italiæ, & præfectum vrbi, Augusto in Gallias profecto, & Amphitheatri structorem, qui bis Consul, & triumphalis, & cuius abneptem duxit Nero. Suetonius in Nerone cap. 35.

Quis Statilius Taurus. Rector Italiæ. Præfectus vrbi. Amphitheatri structor. Bis Consul, & triumphalis.

5 PHILIPPVM.] Qui *Martius* dictus est. Nam Suet. in Aug. c. 29. *Multa a multis extructa sunt; sicut a Martio Philippo ædes Herculis, &*

Philippus Martius.

patrem tuum; Satrio, inquam, clienti Seiani, & paterno hosti, & Cordi accusatori, quasi ex liberalitate sua prædam,) *Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat. Seianum in ceruices nostras ne imponi quidem, sed ascendere.* Id est a Tiberio non tam imponi Seianum Populi Rom. ceruicibus, quam Seianum vi, & authoritate, & dolis in eas ascendere. Quod dictum fuit per allusionem statuarum, quæ astragalis subleuantur, vt nidulis suis collocentur ab architectis. Sed pergo. *Decernebatur* (ait) *illi statua, in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, tunc vere theatrum perire.* Id est, non incendio perire, a quo seruauerat eum Seianus, sed dedecore, quod illa Seiani statua inter tot nobilium & clarorum imagines, & cum statua Pompeij Magni reponeretur. Recte Plinius epist. 2. epist. *Officium. Si defunctorum imagines domi positæ, dolorem nostrum leuant, quanto magis hæ, quibus in celeberrimo loco non modo species & vultus illorum, sed honore etiam & gloria refertus?* Addit Seneca. *Quis ergo non dirumperetur supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi Imperatoris consecrari pessimum militem?* *Pessimum* dicit *militem* respectu Pompeij magni imperatoris, vt oppositis luderet: nam alioqui industrius erat & gnauus, nec despiciendus miles. Quid si scriptum erat, *pusillum militem*, vt opponeretur *pusillus magno, & potenti*? Sic enim Cicero 5. famil. epistola *Si vales. Ne qui potentissimorum hominum conspirationem neglexerit, is pusillorum obtrectationes non spernat.* Sic Tertullian. contra Hermog. dixit *pusillitatem. quæcumque potestas ei quam pusillitas competit.* Mos autem erat decernere statuas clarioribus viris, easque togatas, & ad talos demissas. Nam togam Romani ad calceos vsque demittebant, vt Græci pallium, ait Quintil. lib. 11. cap. 3 Illæque statuæ velabantur. Vnde statuæ togatæ & palliatæ. Et dabantur ob bene merita. Sic enim Cicero Philip. 9. *Maiores nostri statuas multis decreuerunt, sepulchra paucis.* Sic Apuleio libidinoso asello statua est a Carthaginensibus decreta ob bene merita. Inde illa gratiarum actio, quam habuit Florid. 2. Et Victorino qui ex Pagano factus postea Christianus. D. August. Confess. 8. cap. 2. vocat eum *doctissimum senem, omnium doctrinarum peritissimum, quique philosophorum tam multa legerat, diiudicauerat, dilucidauerat.* Doctorem vocat tot nobilium Senatorum, qui etiam ob insigne præclari magisterij, quod ciues huius mundi præclarum putant, statuam Romano foro meruerat & acceperat. Sed aliter nostri Christiani. Sic enim Prudentius contr. Symmach. 2.

Cur Aelius pessimus miles Seiani.
Respectu Pompey Imp.
Tamen Seianus non pessimus miles.
Quod si, pusillus miles, legatur?

Statua ob benemerita.
Paganis.

Aliter Christiani.

-- statuas effingere vile est
Virtutem; nil vile decet, nam vile quod ætas
Eruit.

Et sane statuæ intereunt vi, tempestate, & vetustate, vt homines; sed Christiana virtus æternum viuit. Illa autem statuarũ seges frequentissima Romæ sub Claudio. Nam licebat omnibus qui vellent pictura, ære, & lapide suas effigies publicare, vt edixerit ne quis priuatus iniussu Senatus hoc ageret, nisi aliquod opus ædificasset, aut refecisset: & Traiani statuæ, quod frequentes in vrbe, herbæ parietariæ vocabantur. Ea lege ipse vsus est.

10 INTIMA AFRICÆ.] De quibus Silius libro [illegible]

Sed qua se campis squallentibus Africa tendit,
Serpentum longo coquitur fœcunda veneno:
Fœlix qua pingues mitis plaga temperat agros,
Nec Cerere Ennæa, Phario nec victa colono.

Nam Africa interior tota sterilis, & recocta sole, etiam solitudinibus vaga: sed circa oras, feracissima & vberrima, qua spectat Hispaniam.

Africa interior solitudinibus vaga.
Et infœcunda.
Circa oras vberrima.

11 HVC ADROGANTIÆ VENERAT, VT LEGATOS.] Nam Romani ab hoste armatô, nedum a prædone, nullas conditiones recipiebant. Cæsar libro 5. de bell. Gall. *Non esse consuetudinem P. R. vllam accipere ab hoste & armato conditionem. si ab armis discedere velint, se adiutore vtantur, legatosque ad Cæsarem mittant. sperare se pro eius iustitia quæ petierint impetraturos.*

Non alias magis [1] sua populique contumelia Rom. indoluisse Cæsarem ferunt, quam quod [2] desertor, & prædo hostium more ageret. [3] ne Spartaco quidem post tot consularium exercituum clades inultam Italiam vrenti (quanquam [4] Sertorij, atque Mithridatis ingentibus bellis labaret Resp.) datum, vt pacto in fidem acciperetur, nedum pulcherrimo Populi Rom. fastigio, latro Tacfarinas [5] pace & concessione agrorum redimeretur. Dat negotium Blæso, cæteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi, ipsius autem ducis quoquo modo potiretur. Et recepti ea venia plerique. mox aduersum artes Tacfarinatis, haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, * pluris per globos incursaret, eluderetque, & insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur, ex * quis Cornelius Scipio legatus præfuit, qua prædatio [6] in Leptinos & suffugia [7] Garamantum. alio latere ne

* plureis

* queis

[8] Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blæsus filius duxit. Medio, cum delectis castella & minutiones idoneis locis imponens, dux ipse arcta & infensa hostibus cuncta fecerat: quia quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, & sæpe a tergo erat. multique eo modo cæsi, aut circumuenti. Tunc tripartitum exercitum plures in manus dispergit, præponitque centuriones virtutis expertæ, nec, vt mos fuerat, acta æstate, retrahit copias, aut in hibernaculis[9] veteris prouinciæ componit: sed vt in limine belli dispositis castellis per expeditos, & solitudinum gnaros mutantem[10] mapalia Tacfarinatem proturbabat; donec fratre eius capto, regressus est, properantius tamen, quam ex vtilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blæso tribuit, vt imperator a legionibus salutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta Rep. gaudio & impetu victoris exercitus conclamabantur. erantque plures simul imperatores, [11] nec super cæterorum æqualitatem. concessit quibusdam & Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blæso.

Somnus exscriptoris & transpositio.

1 SVA POPVLIQVE CONTVMELIA ROM.] Somnolentiam esse exscriptoris, nemo non videt, quæ frequens in his libris, cum transpositionibus. Sic apud Tertullian. in Apolog. *Iam de causa innocentiæ consistam.* pro, *de causæ innocentia consistam.* Et apud nostros Iurisconsultos. L. vlt. de solut. D. *Qui mandatu meo, post mortem meam stipulatus est.* pro, *qui mandatu meo stipulatus est. post mortem meam recte soluitur.* Quod notauit Cuiacius 1. obs. 5. cap. 37. Peruium vulnus; sed peruia medicina. Cæterum in verbis, *Populi Romani contumelia*, auget scelus & audaciam Tacfarinatis. Nam Populus Romanus semper cum amplitudine vitiorum, aut virtutum nominatur. D. Bernardus de Consid. 4. cap. 2. *Quid de Populo loquar? Populus Romanus est. Nec breuius potui, nec expressius. Quid tam notum populis quam proteruia & fastus Romanorum? Gens insueta paci, tumultui assueta. Gens immitis & intractabilis, & adhuc subdi nescia, nisi cum non valet resistere.* Hæc de vitijs. at de virtutibus habes plena manu apud authores. Nec ignorat quisquam per vitia & virtutes populorum esse progressus.

Cur Tacfarinas desertor. Cur prædo. Differentia inter hostem & prædonem. Cum hoste legitimo, bellum indicitur. Post clarigationem. Post Deorum euocationem. Et iniecta tæda. Cum latrone, non iure, sed vi, & ferro. Cum hoste legitimo fœdus. Cum prædone nunquam. De hoste triumphatur, de latrone nunquam.

2 DESERTOR ET PRÆDO.] Desertor, quia olim in militia Romana fuit Tacfarinas, vt dixit supra. Prædo autem, quia Africam vagis incursionibus populabatur. Est autem in iure Romano magna differentia inter legitimum hostem, & prædonem, seu latronem. Nam cum legitimo hoste nunquam pugnatur, nisi bello indicto, post clarigationem, & post euocatos hostium Deos, iniectaque tæda: cum latrone, non ex iure, manu consertum, sed tantum ferro. L. 9. ex quib. caus. maior. L. 118. de verb. signif. D. Cum legitimo hoste, feritur fœdus, adhibito sacrificio; cum prædone, nunquam. Legitimo hoste deuicto, victor triumphat; latrone aut prædone deuicto, non triumphat ex antiquo iure Quiritum: postea tamen ouatione, non triumpho vsi sunt. & in myrtea corona, non lauro. hosti captiuo, parcitur plerumque; prædoni, nunquam. hosti capto, interdum prouincia redditur adempta libertate: latroni capto, crura franguntur. Qui a latronibus captus est, ciuitatem non perdit, & testari potest: qui captus ab hoste legitimo, vtrumque amittit. Ab hostibus captus libertatem amittit, & fit seruus. L. 1. D. de leg. 3. Ab latronibus captus, manet liber, L. 19. §. a piratis. D. de cap. & postlim. reuersis. In latronem inquiritur & animaduertitur, etiam die Paschæ. Vt contra Isauros, L. prouinciarum. de ferijs. Cod. Non ita cum hoste. Et Synesius epistola 132. *Non par est, ait, eos vocari hostes, sed latrones aut grassatores, aut si quod nomen tale contemptius & ignobilius est. Nam prædone, nil abiectius est.* Spartianus in Firmo dicebat Aurelianum in edicto suo non scripsisse: *quod tyrannum occidisset, sed quod latrunculum quendam a Rep. remouisset.* Et in oratione Heliogabali. *Inter vos atque alios tanta est differentia, quanta inter milites & grassatores, iustumque bellum & latrocinium.*

Si triumphetur ouatur tantum. Hosti parcitur nunquam prædoni. Hosti redditur aliquando prouincia; latroni crura franguntur. Captus a latronibus ciuitatem non perdit, & testatur. Qui ab hoste vtrumque. In latronem inquiritur. Et die Paschæ animaduertitur. Non cum hoste.

3 NE SPARTACO QVIDEM.] De quo Claudian. in bello Getico.

—— Vilis Spartacus omne
Per latus Italiæ ferro bacchatus, & igne,
Consulibusque palam toties congressus, inertes
Exuerit castris dominos, & strage pudenda
Fuderit imbelles aquilas seruilibus armis?

Spartacus prædonum dux. Seruorum armis signauit.

Vocat Florus, *seruilium armorum dedecus*; & ita de Spartaco scribit l. 3. *De stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, qui defunctorum quoque ducum prælio funera Imperatorijs celebrant exequijs, captiuosque circa rogum, iussit armis depugnare; quasi plane expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Id est, exhibitor muneris. Nam munerarios appellabant

labant qui munus populo exhiberent, id est paria gladiatoria, aut aliud simile.

Sertorij virtus. *Fata Sertorij.*

4 SERTORII.] Qui a Floro dicitur, *omnibus belli militiæque artibus par.* lib. 93. & libr. 96. *Magnus dux, & aduersus duos Imperatores Pompeium & Metellum, sæpe par, vt frequentius, victor, ad vltimum, desertus, & proditus.* Nam in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno. vir magni animi, vtinam Reipub. amantis.

5 PACE ET CONCESSIONE.] Agros enim petebat, vt hostis victus, & non latro: atque ita tacite commercium cum Romanis petebat. Quod locum tantum habebat in hoste legitimo. Tacit. 4. Hist. *Dirempta belli commercia.* L. mulier. de capt. & postlimin. reuers. D.

Leptis ciuitas. Quæ singula talenta, singulis diebus soluit.

6 IN LEPTINOS.] Liuius lib. 34. de Lepti. *Vna eorum ciuitas Leptis: ea, singula in dies talenta vectigal Carthaginensibus dedit.* Quod mirum. Sil. Ital. lib. 3.

Tabraca tum Tyrium vulgus, Sarranaque Leptis,
Æaque Trinacrios Afris permista colonos,
Et Tingin rapido mittebat ab æquore Lixus.

Garamantes. Atroces.

7 GARAMANTVM.] Silius 12. de Garamantibus, qui incolæ Africæ.

—— Vbi belliger Astur,
Atque vbi atrox Garamas, sæuusque tetenderit Hanno. Et libr. 10.
Et Nomas, & Garamas, & Celtæ, & Maurus, & Astur.

Sed egregie Lucan. libr. 4. Ciuilium.

—— Misti Garamante perusto
Marmaridæ volucres, æquaturusque sagittas
Medorum, tremulum cum torsit missile Mazax.

Huius autem regionis caput Garama, ait Isidorus, inter Cyrenensem & Æthiopiam, vbi fons ille, diei calore frigidus, noctis frigiditate calidus. in Geograph. Strab. Et Silius libro primo Dipsadibus infestos commemorat his versibus.

Quique atro rapidas efferuescente veneno
Dipsadas immensis horrent Garamantes arenis.

Cirta. Syphacis sedes. *Cirtenses.*

8 CIRTENSIVM PAGI.] Cirta Syphacis sedes, & regia dicta a Liuio libr. 30. *Cirta, inquit, caput regni Syphacis erat, eoque se ingens vis hominum ex fuga contulerat.* Et cape de Cirta, quod ait Silius de Scipione.

Exigit e stratis corpus, vultuque sereno
Scipio contendit Massyli ad limina regis.

Regia Cirta.

Id est ad Cirtam, in qua regia erat Syphacis. Historiæ Carthaginensis collationis. *Cirta vrbs Numidæ nobilissima & potentissima quondam,* ait Mela, *domus regum Iubæ & Syphacis.*

9 VETERIS PROVINCIÆ.] Plinius li. 4. cap. 4. *Ea pars,* inquit, *quam Africam appellamus, diuiditur in duas prouincias, veterem & nouam discretas fossa.* Dio explicat lib. 43. dum ait. *Ea pars Libyæ, quæ circa Carthaginem sita, a Romanis Africæ dicebatur. Vetus prouincia dicta est, quod iam olim subacta esset. Numidiæ autem, quia recens debellata esset, nouæ prouinciæ nomen indictum est.* Et sub Claudio, etiam sectæ Africæ partes. Nam Mauritaniam, in duas partes diuisit, Tingitanam & Cæsariensem, & duos equites eis præposuit. Dio 59. Sic etiam Seuerus imperator disparauit Angliam & Scotiam, aliasque orbis partes prius contiguas.

Mapalia.

10 MAPALIA.] *Afrum nomen,* ait Victor Vticensis. *Sepultum corpus Cypriani in loco qui Mapalia vocabatur occupauit.* libr. 1. Hist. 1. Virgil. 3. Georg.

Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?

Attegiæ Maurorum. *Magalia Virg.* *Quid mapalia.* *Casæ palustri calamo tectæ.*

Iuuenalis vocat *Maurorum attegias.* Satyr. 14. Et Virgil. 1. Æneid. *Magalia* pro *Mapalia*. *Magalia dicta,* ait Isid. 15. cap. 22. *quasi Margaria, quia Magar Punicis quasi noua villa.* Erant autem Punicæ casæ, & Maurorum domus, calamo palustri tectæ. Plinius 16. cap. 37. *Mapalia sua scirpo Mauri tegunt: proximeque æstimanti, hoc videantur esse, quod inferiore Nili parte, papyri sunt vsui.* D. Hieronym. in Præfat. Amos. *Hic Propheta quem in manibus habemus fuit de oppido Thecue, quod sex millibus ad meridianam plagam abest a sancta Bethleem, quæ mundi genuit Saluatorem, & vltra non est viculus, ne agrestes quidem casæ, & furnorum similes quas Afri appellant Mapalia.* Sed Silius libr. 17. mapalium tecta describit.

Castra leui calamo, laminaque intorta palustri,
Qualia Maurus amat, dispersa mapalia pastor.

Et libro 2.

Agmina venatu, & cerata mapalia fulgent.

Cerata vocat, quod colore ceræ flauescant calami, qui mapalia tegebant, quique vbi exaruere, in flauum ex viriditate vertuntur. De istis mapalibus Seuerus Sulpit. Dialogo 1. de mirac. D. Martini. *Paruum tugurium inter arenas conspicio, cuius tectum, (vt ait Sallustius,) quasi carina nauis.* Sallust. in Iugurth. *Ædificia Numidarum agrestium, quæ Mapalia illi vocant, oblonga, incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinæ sunt.* Quod scribo, vt formam mapalium agnoscas. Tamen Cato ex Festo libro 4. Orig. *Mapalia vocantur vbi Mauri habitant. ea quasi cohortes rotunda sunt.* En Authorum dissidium: *Mapalia oblonga, mapalia rotunda.* Quod autem *cohortes* vocat, lego *cortes*, intelligo enim de auium septo. Nam sic Varro. *In vnaquaque domo cortem facere poterimus, in qua pascere ciconias, grues, pauones, gallinas dabitur ad vsus quotidianos.* Et cortis aues dixit Martialis: nos dicimus *Basse court*, quæ dictio omnibus Francis nobilibus satis nota. sed apud nos cortes quadratæ, apud Mauros orbiculatæ, vel oblongæ, vel ouatæ, pro libidine ædificantium. Nam pro animi arbitrio vnusquisque sibi nidum parat. Eademque forma Indi Occidentales & omnes Peruuiani sua habent mapalia, furnorum in modum fabricata, vel in orbem. Lucanus 4. ciuilium.

Mapalia oblonga. Incuruis lateribus. Sallustij & Catonis rixa circa Mapalia. Ille oblonga: hic rotunda. Cohortes pro Cortes. Solebant rurì cortem habere.

Et solitus vacuis errare mapalibus Afer
Venator, ferrique simul fiducia non est.

11 NEC SVPER CÆTERORVM ÆQVALITATEM.] Aut fallor, aut seipsam fallit scriptura; mendax forsitan. Sensum si assequor, ita est. Vt Blæsum Imperatorem Tiberius fecerit, prisco honore erga eos, qui Rempub. bene gessissent: ita vt tunc & in Rep. plures essent imperatores: sed nullus *super cæterorum æqualitatem*; id est, vt interpretor, nullus inter eos esset superior, quique potentia præpolleret, & haberet imperium in

Tacitus explicatus.

Labeo libertatis amans ad periculum.

Labeo vero contra, libertatis amans, etiam vsque ad periculum, & pro ea contumax, quæ Iurisconsultorum virtus fuit singularis.

Vt antea I. C. M. Porcius Cato.

Talis enim fuit M. Porcius Cato iuris Romani consultissimus, & *incertum an propter Reip. amorem & libertatem magis presserit cum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatem*, vt ait Liuius.

Rutilius.

Certe P. Rutilius Senator Tribunos militares innocentia sua equitumque ambitionem retudit acriter. Et etiam magnanimiter, qui secundus a Catone in tuenda Reip. libertate.

Caselius.

Caselius Aulus I. C. *doctus & sapiens, nec prece, nec pretio compelli potuit, vt de his rebus, quas Triumuiri statuerant, formulam ederet.* ait Valerius lib. 8. cap. 2.

Seruius Sulpitius.

Quemadmodum & Seruius Sulpitius, etiam alter Iurisconsultus, qui Cæsaris ausis viriliter restitit; & eius exemplo Labeo.

Libertas Labeonis contra Augustum.

Nam cum Senatus, adulatione summa, censeret excubandum pro foribus Augusti: *Ego*, inquit *Labeo*, *excubitor fui nunquam, quia somnolentior.*

In legendo Lepido.

Et cum potestas fieret illi Senatum legendi ab Augusto, Lepidum legit, hostem Augusti.

Et damnandis Senatorum excubijs.

Interrogatusque num essent alij digniores, *Suum*, inquit, *cuique iudicium est.* In quo corrige Sueton. & pro (*an essent,*) lege (*num essent.*)

Inde stultus dictus.

Ab Aulico Horatio.

Horatius Poeta, qui vti Capito, inter aulicos, & salsos, & falsos fuit, *stultum Labeonem* nominabat, quod oblatum consulatum ab Augusto respuisset. Satyr. 3.

Et Consulatum respuit oblatũ.

Sed fuit sapiens insania. Nam aliud est virum bonum agere, aliud adulatorem: aliud Iurisconsultum, aliud mancipium togatum & aulicum.

Vt Mutius Scæuola.

Et Sextus pater oblatum latum clauum a Iulio.

Nec solus respuit Consulatum, cum alter coætaneus, & vt Labeo, etiam Iurisconsultus Q. Mutius idem fecerit, L. 2. de Orig. iur. Sextus etiam pater a D. Iulio oblatum latum clauum respuit. Seneca epist. 98. de Labeone. Petronius Arbiter Labeonem inter Iurisconsultos ponit.

Iurisconsultus paret, non paret habeto,
Atque esto quicquid Seruius, aut Labeo.

Stetit intra præturam.

Inde liber de pretore vrbano.

Ait autem Tacitus *intra præturam stetisse*, quod verum est: eiusque dignitatis gratia, scripsit librum *de prætore vrbano.* Nam suam Spartam ornare voluit. Hic autem liber citatur L. 19. de verb. signif.

Pater Labeonis ciuilia bella secutus.

Seipsum necauit.

Eius pater ciuilibus bellis Reip. partes sequutus, sibi violentas manus attulit, post factum testamentum, & scrobe parata in tentorio. Appianus de bello ciuili.

Filius prætor & proconsul in Narbonensi prouincia.

Alter fuit Labeo prætura, & proconsulatu in prouincia Narbonensi functus: & is est de quo Plinius lib. 35. cap. 4.

Plinius correctus.

Sed corrige Plinium in nomine: vocat enim *Aterium Labeonem*, vbi legendum est, *Antistium Labeonem.* Quod erat verum nomen familiæ. Sic enim Gellius libri 1. cap. 12. Sic Pomponius de Orig. iur. L. 2. Fuit autem & *Claudius Labeo*, de quo noster histor. 4. Sed exterus ille, non Romanus sanguis. Et *Pacuuius Labeo*, ad quem scripsit Asinius Capito. Gellius libri 5. cap. 21.

Labeo, de quo Plinius, pictor fuit.

Cæterum ille Labeo, de quo Plinius, artem picturæ excoluit, diuinis cognatam ingenijs.

Codicillorum inuentum confirmauit.

Nec omitto de Labeone I. C. quod *Lentulus post factum testamentum, Codicillos primum fecerit & inuenerit, quos Augustus probauerit, Labeo rationibus iuris confirmauerit.* Instit. de Cod. Sane probo & docto Iurisconsulto in ciuitate, nil vtilius: sed rara auis. Nam *lata via ad nefas omnes ierunt.*

3 CATONE AVVNCVLO.] Loquitur de Catone Vticensi, non vero de Censorio.

Cato insignis & vitiorum flagrum.

De quo Lucani elogium non tacebo, quia insigne, & de insigni viro, & qui fuit vitiorum flagrum, apud Paganos.

Catonis elogiũ a Lucano, insigne hercle.

— Hi mores, hæc duri immota Catonis
Secta fuit, seruare modum, finemque tenere,
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam;
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo:
Huic epulæ vicisse famem, magnique Penates
Summisisse hiemem tecto, pretiosaque vestis
Hirtam membra super Romani more Quiritis
Induxisse togam: Venerisque huic maximus vsus
Progenies; vrbi pater est, vrbique maritus;
Iustitiæ cultor, rigidi seruator honesti:
In commune bonus, nullosque Catonis in actus
Subrepit, partemque tulit, sibi nata voluptas.

Hæc sunt elogia Catonis qui *furentium principum armis medius interueniens, alijs Pompeium offendentibus, alijs Cæsarem, simul lacessit duos.* Seneca epistola 14. Sed nemo de Catone Cæsarum hoste, melius quam Augustus Cæsar: Quippe cum in domum venisset, in qua habitauerat Cato; & Strabo absurde de Catone loqueretur. *Quisquis*, inquit, *præsentem statum ciuitatis commutari non volet, & ciuis, & vir bonus est.* Magna laus ab hoste. Sed inuitis vltro erumpit veritas, & in hoc verbo magnæ calamitatis solatium. Petronius Arbiter.

Pellitur a populo victus Cato; tristior ille est,
Qui vicit: fascesque pudet rapuisse Catoni.
Namque hoc dedecori populo, morumque ruina.

Velleius Cæsarum Cliens, ita de Catone 2. Histor. *Hic genitus proauo M. Catone, principe illo familiæ Porciæ.* Et is est Cato, de quo Plinius. *Cato hominum summus in omni vsu.* lib. 15. cap. 39. & cuius tanta fuit authoritas, vt scripserit lib. 29. cap. 1. *Eius authoritati triumphus atque censura minimum conferunt, tanto plus in ipso est. Obijt D C V. anno vrbis nostræ, L X X X V. suo.* Mox addit: *Homo virtuti simillimus, & per omnia, ingenio Dijs, quam hominibus propior, qui nunquam recte fecit, vt facere videretur: sed quia aliter facere non poterat: cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet iustitiam: omnibus humanis vitijs immunis, semper fortunam in sua potestate habuit.*

Cato Ciceronis heros.

Cui pro centum millibus fuit.

Cicero, Catonem Vticensem, *suum heroem* vocat 1. ad Attic. epistola *Magna.* & ait, *cum sibi esse pro centum millibus.* Sallustius in Catil. comparat cum Cæsare. At Cato habuit tantum virtutis, quantum Cæsar fortunæ.

Elogium Bruti Philippensis, sub persona alterius Bruti.

4 CASSIVS ATQVE BRVTVS.] Aurea duo nomina. Est autem Silio Bruti Philippensis elegantissime picta tabella libro 8. quamuis de altero Bruto scribere videatur.

Maxima tot populis rector fiducia Brutus
Ibat, & hortando notum accendebat in hostem.
Læta viro grauitas, & mentis amabile pondus;
Et sine tristitia virtus. non ille rigoris

Ingratas laudes, nec nubem frontis amabat,
Nec famam læuo quærebat limite vitæ.

Vir per virtutem amandus, & æternum venerandus, quem fortuna insolens, immerenter certe contriuit.

Damnati imagines in funere sublatæ.

5 QVOD EFFIGIES EORVM NON VISERANTVR.] Quia scilicet damnati Senatusconsultis. Ideo superius in damnatione Libonis, sententia fuit Cottæ, *Ne imago Libonis exequias posterorum comitaretur.* Ratio autem huius instituti in Quintiliano declamat. 274. *Non satis*, inquit, *putauerunt maiores, eas pœnas aduersus tyrannum constituere, quas possit excipere in vita. Multos magis tangit sepultura. Ad cogitationem post se futurorum, plerique grauius mouentur.* Et hercule pessimis viris, hæc prohibere salutare est; sed in bonis, peccare est: vt in Cassio & Bruto; quorum decus demptis imaginibus viget adhuc animis hominum & vigebit dum virtus erit.

Cur vniꝰ imaginem fas est demutauerunt.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum tertium Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM LIBER QVARTVS.

Fortuna turbatrix bene compositæ Reip. & domus principis.

CAIO Asinio, C. Antistio Coss. nonus Tiberio annus erat [1] compositæ * Reipub. florentis domus (nam Germanici mortem inter prospera ducebat) cum repente turbare fortuna * cœpit, sæuire ipse, aut sæuientibus vires præbere. Initium & causa penes Ælium Seianum cohortibus prætorijs præfectum, cuius de potentia supra memoraui. Nunc originem, mores, & quo facinore [2] dominationem captauerit, expediã. Genitus [3] Vulsinijs, patre Seio Strabone equite * Romano, & prima iuuenta [4] C. Cæsarem [Diui Augusti nepotem] sectatus, non sine rumore [5] Apicio diuiti & prodigo stuprum venumdedisse. Mox Tiberium varijs artibus deuinxit adeo, vt obscurum aduersum alios, sibi vni incautum, intectumque efficeret. Non tam solertia (quippe ijsdem artibus victus est) quam deum ira [6] in rem Romanam, cuius [7] pari exitio viguit, cecidítque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator. iuxta adulatio & superbia, palam compositus pudor. Intus summa apiscendi libido, eiusque causa, modo largitio & luxus, sæpius industria, ac vigilantia, haud minus noxiæ, quoties parando regno finguntur. Vim præfecturæ modicam antea intendit, [8] dispersas per vrbem cohortes vna in castra conducendo, vt simul imperia acciperent, numeroque & robore, & visu inter se, fiducia ipsis, in cæteros * metus [9] crederetur. Prætendebat lasciuire militem diductum. Si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subueniri, & seuerius acturos, si vallum statuatur procul vrbis inlecebris.

** Reip. & florentis*

** cœpit, & sæuire ipse.*

Seiani morũ pulchra descriptio.

** Romanus erat,*

Cur Prætoriæ cohortes Romæ locatæ.

** metus & terror ederetur.*

IN LIBRVM IIII. ANNALIVM C. CORNELII TACITI
Nouarum Cogitationum liber quartus.

Notæ R. P. C. pro Reipub. Constituendæ.

1 COMPOSITÆ REIPVBLICÆ.] Sic in nummis sæpe, R. P. C. id est, *Reip. componendæ*, vel *compositæ & constituendæ*, vt de Octauio. CÆSAR. D. F. (id est *Diui filius*) PONTIF. III. VIR. R. P. C. Et in veteri inscriptione. IMPERATOR. CÆSAR. COS. DESIGN. TERT. IN. R. P. C. ITERVM. MVRVM. TVRRESQVE. FECIT. Quæ formula vetus in antiquis inscriptionibus.

2 DOMINATIONEM CAPTAVERIT.] Codex Florentinus habet, *raptum perit.* Ideo lego, *rapere tentauerit.* Et vera est lectio. Vtitur autem verbo *rapere*, vt vim notet: Quippe ad inuadendam dominationem, vi opus est, & arma quatienda. Aliud est *rapere*, aliud *clepere. clepit*, qui clam capit & furtim; sed *rapit*, qui vi & violentia inuadit. Augustus de L. Arruntio. *Et si casus daret, vi ausurum.* Nam *non ignauia magna imperia quæruntur*, inquit ille.

Tertullianus correctus.

3 VVLSINIIS.] De istis Vulsinijs, Tertullianus in Pallio meminit. *Tuscia Vulsinios pristinos deusta.* vbi lego, *per vstrinos deusta*: nisi legas *per pristinos*, id est, *vetustos.* Quippe a Vulsinijs, totius incendium Tusciæ. Nam tota Tuscia nemorosa tunc erat, præcipue circa Vulsinios. Iuuenalis Sat. 3.

Vulsinij vstrini dicti.

Tuscia nemorosa.

Fulmine deusta.

Quis timet, aut timeat gelida Præneste ruinan?
Aut positu nemorosa inter iuga Vulsinijs?

Fulmen igitur, cum de cœlo in Vulsinijs cecidisset, & ita conflagrassent, igne in vicinũ nemus grassante, tota deusta est Tuscia. Firmat hoc idem Tertullianus in Apolog. *Sed nec Tuscia, atque Campania*, inquit, *de Christianis querebatur, cum Volsinios de cœlo tactos; Pompeios de suo monte perfudit ignis. Vstrini* autem dicuntur incendiarij qui vrunt, quique ignem subijciunt, aut immittunt. *Opulentißimum* fuisse *oppidum* tradit Plinius lib. 2. cap. 52. *Inuentasque in eo versatiles molas.* Sed Valerius elegantissime de vrbe Volsiniorum. *Erat*, inquit, *opulenta, erat moribus, & legibus ornata, Etruriæ caput habebatur: sed postquam luxuria prolapsa est, in profundum iniuriarum & turpidinis decidit, vt seruorum se insolentißimæ dominationi subijceret.* Qua re nihil miserius: sed quid turpius?

Qui Vstrini.

Volsiniorum opulentum oppidum.

4 C. CÆSAREM D. AVGVSTI NEPOTEM SECTATVS.] *Sectatus*, & forte euntem in Armeniam; vnde rediens, obijt.

5 APICIO DIVITI ET PRODIGO.] Idem exprobrat Apelli tragœdo Philo Iudæus de legat. ad Caium, *quod florem suum Heliconi vendidisset.* Et talis fuit Q. Opimius apud Lucill.

Quintus Opimius ille Iugurthini pater huius
Et formosus homo fuit, & famosus, vtrumque.
Primo adolescens, postremo huc direxit sese.

Apicius diues.
Licinius diues.
Apicius comissator.
Mæcenas deliciosus.

Authores prisci hunc Apicium lurconem crebris ictibus feriunt. Seneca. *Modo Licinium diuitijs, Apicium cœnis, Mæcenatem diuitijs prouocat.* Vbi frustra pro *Licinio*, reponunt *Licinium Crassum*, cum idem author *Licinium* disparet a *Crasso*, his verbis. *Ad summam quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso, Licinioque numerantur, in medium licet protrahas.* Is autem nescio an Licinius Cæsaris libertus, vel Licinius Stolo, qui quia mille iugera possidebat, iure damnatus est. Vterque autem valde diues. Et ille libertus fuit euerriculum & sagena Galliarum, qui 14. menses excogitauit in anno, quod singulis mensibus, esset Gallis tributum pendendum. Dio l. 54. Sed de Apicio ita Scholiast. Iuuenal. *Apicius*, inquit, *author præcipiendarum cœnarum, qui scripsit de iusculis.* Tertullianus in pallio, ita de illo. *Taceo Nerones, & Apicios.* Et sane, idem Iuuenalis interpres, *Neronem*, dicit *glutonem*, *vt Domitianus sub nomine Neronis lateret.* Quippe Domitianus lurco ingens: vnde Sulpitia.

Male in Seneca positum, Licinium Crassum, cum de Licinio Stolone intelligat.

Apicius lurco.

Non trabe, sed tergo prolapsus & ingluuie albus.

Plinius lib. 9. cap. 17. *M. Apicius ad omne luxus ingenium mirus*, id est ad omnem luxus artem & industriam. Sic Iuuenalis vbi de paupere, qui cœnas facit vnctiores. Sat. 11.

Ad luxum natus.

—— Quid enim maiore cachinno
Excipitur vulgi, quam pauper Apicius?

Et Satyra 4. *—— multa videmus,*
Quæ miser, & frugi non fecit Apicius.

Frugi vocat Apiciũ præ luxuria suorum tẽporũ. Seneca de beata vita nõ sine mẽdo. *Aspice Nomentanum & Apicium terrarũ ac maris, vt isti vocãt, bona conquirẽtes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia: vide hos eosdem* (lego *hos eodem*, id est, *ex eadem*) *mensa & lectis suis spectantes popinam suam: Aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes: Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus varijs inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur*, id est per luxuriam. Nam luxuria his voluptatibus viuit, non moritur. Sed qui se his delicijs immergunt, seipsos sepeliunt, & viuos viuentesque se morti mancipant. Ait autem, *odoribus varijs inficitur locus ipse*: alludẽs ad tumulos, quibus flores sparguntur & vnguenta effunduntur, vt scilicet sit popina, bibaculorum & epulonum sepulchrum; ibique parentetur. Sic D. Hieronymus dicebat, *Otium sine litteris esse hominis viuentis sepulturam.* Sed Iuuenalis nobis patrocinatur in hac interpretatione, cum ait, inde subitaneas mortes oriri, vt oriuntur plerumque.

Interpretatio Iuuenalis.

Seneca correctus & interpretatus.

Lurcones quasi in popinis sepulti pro mortuis habentur.

Otium sine litteris viui hominis sepultura.

Non præmaturi cineres, nec funus acerbum
Luxuriæ: sed morte magis metuenda senectus.

Faciunt autem tres Apicios. Sed a M. Apicio, puto omnes Apicios appellatos, qui decoxerant aut profuderant in cœnis sua patrimonia. Sic vetus Interpres Iuuenalis addit quartum, Apicium Galbam, sub Tiberio scurram & decoctorem. Et sane vnum Socratem tellus dedit, dedit autem plures Apicios, plures edones, & phagones, & patrimoniorum voragines. Qui si cœlum & terram coquere & maria sorbere potuissent, fecissent vt neque cœlum, nec terra, nec mare esset. Nam gula infernus est qui non satiatur. Et laudanda Salomonis sobrietas sic docentis. *Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos & in necessaria domus tuæ & ad victum ancillis tuis.* Prou. 27. Nam Iudæi lacte nutriebantur, agninis pellibus vestiebantur, hœdorum venditorum pretijs ditabantur. Idem eodem.

Tres Apicij.

Sed a M. Apicio omnes helluones dicti Apicij.

Apicius Galba quartus.

Confirmata superiore correctio.

6 In rem Romanam.] Nota ex hoc loco, recte superiore libro repositum, *Seruius Galba rem Romanam adeptus est.* Et eodem lib. infra. *Disperso rumore, rem Romanam ab aliis lacerari.* Nam Tacitus sibi ipsi Sol, & lumen.

Tacitus interpretatus.

7 Pari exitio viguit ceciditque.] Id est, viuens & moriens Remp. damnis affecit. Vita enim & mors Seiani, multis viris de Rep. bene meritis, exitio fuit. Vere aspis, qui viuus Reip. nocuerit:

Mortuus obfuerit multis post fata venenis.

Sic Spartian. in Tito tyranno dixit. *Non tam bono quam Reip. malo septem diebus imperauit.*

Iulius Cæsar Prætorias cohortes in vrbe locat.

Seianus extra vrbem.

Ita alibi factũ.

8 Dispersas per vrbem.] Aurelius Victor ita scribit. *Prætorias* (cohortes scilicet,) *quæ dispersæ proximis in municipiis, seu Romæ, quæque per domos habebantur, in castra apud vrbem redegit, qua tenebantur, præfecturam appellans, vel Agentes in prætorio.* Loquitur de Iulio Cæsare. Seianus vero extra vrbem locauit, prætendens lasciuire militem diductum. Quod non modo factum Romæ, sed & in aliis vrbibus, quibus milites inerant ad tutelam vrbium & magistratuum. Lego enim Actu. 14. *milites præsidii castra habuisse extra vrbem*, in his verbis. *Cum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra.* Nec sane commodum, ciues inter milites versari. Quod noster satis aperte exequitur initio lib. 4. Histor. & in fine tertii.

9 Crederetur.] Lego, *metus & terror ederetur.* Et Tacitus ipse author vbi de Seiano lib. 4. *Fiducia ipsis, in cæteros, metus crederetur.* Et in Agricola. *Metus autem & terror infirma vincula charitatis.* Homerus: *Δεῖμός τε φόβος τε.* Psaltes: *Timor & tremor apprehenderunt.* Et Apuleius: *Mineruam duo pueri muniebant, terror, & metus.* (t) & (r) prima & vltima littera, *terror.* Sic *d. c.* pro *donec. d. t.* pro *duntaxat.* Sed pro *t* posuere *c* propter confinium & similitudinem literarum. Apud Virgilium autem, Seruius putat differentiam esse inter *metum* & *terrorem*, quod is aliis incutiatur, ille nobis. Sed hæc ex somniis Grammaticorum. Puto metum terrore leuiorem. Terror enim, validus est motus & concussio, quæ nos agat extra mentem, & faciat quasi deuios, & errantes. Metus est leuior & lenior motus, & agitatio magis remissa. Et Timor tremoris pater. Ouid. de Tremore hoc indicat, 10. Met.

Differentia metus & terroris.

Poplite deciduo genua intremuere, fugitque
Et color, & sanguis, animusque reliquit euntem.

Et Marcian. Capella lib. 8.

Cessimque formidantes
Abeunt pedes tremore.

Et non modo pedes, sed lingua, *quæ tertiata & quartata verba tunc loquitur*, vt ait Cato. Plautus in Mercat.

Amori decedunt hæc quæ dixi minus,
Insomnia, ærumnæ, error, terror, & fuga.

Varro 5. de ling. Lat. *Metuo mentem, quod amando motam amoueo.* Lege: *Metuo, mentem quodammodo motam, a Moueo.* Et ita Lucret. de terrore quem *maiorem metum* vocat. Nã sic scribit lib. 3.

Verum vbi vehemẽti magis est cõmota metu mens,
Consentire animam totam per membra videmus:
Sudores itaque & pallorem existere toto
Corpore, & infringi linguam, vocemque aboleri,
Caligare oculos, sonere aures, succidere artus.
Denique concidere ex animi terrore videmus
Sæpe homines.

Ouid. 4. Metamorphos. ordinem sequens, ante terrorem pauorem ponit.

—— Luctus comitatur euntem,
Et pauor, & terror, trepidoque insania vultu.

Addit Varro: *Tremo dictum a similitudine vocis, quæ tunc cum valde timetur apparet. Tunc enim in corpore pili, vt arista in spica hordei, horrent.* Putaui aliquando legendũ, *cuderetur*, sed frustra, licet speciem magnam haberet illa correctio.

Ambientis imperium Seiani gradus.

Vt perfecta sunt castra,[1] inrepere paulatim * militares animos, adeundo, appellando: simul centuriones ac tribunos ipse[2] diligere. Neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut prouinciis ornando: facili Tiberio, atque ita prono, vt socium laborum, non modo in sermonibus, sed apud patres & populum celebraret,[3] colique per theatra & fora effigies eius,[4] interque principia legionum sineret. Cæterum plena Cæsarum domus,[5] iuuenis filius, nepotes adulti moram cupitis adferebant. & quia vi tot simul corripere intutũ, dolus interualla scelerum poscebat;[6] placuit tamen occultior via, & a Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. Nam Drusus impatiens æmuli, & animo commotior, orto forte iurgio intenderat Seiano manus, & contra[7] tendentis os verberauerat. Igitur cũcta tentanti promtissimum visum ad vxorem eius Liuiam cõuertere. Quæ soror Germanici,[8] formæ initio ætatis indecoræ, mox pulchritudine præcellebat. Hanc, vt amore incensus, adulterio pellexit, & postquam[9] primi flagitii potitus est, neque fœmina, amissa pudicitia, alia abnuerit, ad coniugii spem, consortium regni, &[10] necem mariti impulit. Atque illa, cui auunculus Augustus, socer[11] Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores, & posteros[12] municipali adultero fœdabat, vt pro honestis

** in militares animos.*

Qui in alium quid molitur, coniugem primum corrumpit.

Mox aliud parat matrimonium.

honestis & præsentibus flagitiosa, & incerta expectaret. Sumitur in conscientiam [13] Eudemus amicus ac medicus Liuiæ, specie artis frequens secretis. Pellit domo Seianus vxorem [14] Apicatam; ex qua tres liberos genuerat; ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum, prolationes diuersa interdum consilia adferebant.

Medici scelerum admixti nequitijs.

Et diuertit ab vxore.

1 INREPERE PAVLATIM MILITARES ANIMOS.] Lego, *in militares animos.* Nam *in* in littera *m*, verbi *paulatim.* Id est pedetentim se insinuare animis militum eorumque gratiam quærere, adeundo vel appellando: Adeundo qui præcipuæ essent authoritatis, appellando quibus non esset par potestas; omnesque demulcendo & sibi conciliando.

2 DILIGERE.] Pro *deligere.* Sic supra: *Insulam Batauiam prædilectam*, id est ante delectam. Et, *Centuriones tum dilegit.* Et 4. Histor. *Maurosque ad eam cædem dilegerat.*

Sacrificatum Seiano.

3 COLIQVE PER THEATRA EFFIGIES EIVS.] *Quia ei sacrificabatur in theatris*, inquit Dio. *Ideo Tiberius viri exitium iam animo concipiens, edixit, ne cui, præterquam Dijs, sacrificaretur.* Et sane ille Deus, statim nihil. Superius autem dixit in theatro Pompeij positam Seiani effigiem. At illæ effigies venerabantur thure: etiam igne accenso, & cereis, & coronis ex lauro & floribus, & adoratione, & victimarum iugulatione: quod nefas. Sed adulatio quid non designat?

In principijs signa, & insignes effigies Cæsarum.

4 INTERQVE PRINCIPIA LEGIONVM.] Quibus & Iulij Cæsaris, & Augusti, & Tiberij effigies, etiam Martis & deorum visebantur. Eratque species templi, vt dixit noster. Principia enim castrorum legionibus pro templis erant, quibus Armorum numina colebantur.

5 IVVENIS FILIVS.] Drusus scilicet, & nepotes adulti, id est filij Germanici, Nero, & Drusus.

6 PLACVIT TAMEN.] Lege, *placuit tum occultior via.*

7 OS VERBERAVERAT.] *Principes*, inquit Blesensis, *non liuibus exasperandi, sed temperantius & mollius corrigendi.* Epist. ad Capellan. reg. Siciliæ. Sunt enim leones, quorum ferociam si irritaueris, cito & dentes & vngues nimium crudeles senseris. Homerus Il. β.

> -- Θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοτρεφέος βασιλῆος.
>
> *Ira magna est ab Ioue nutriti regis.*

Et Claudius olim conquestus est, *Barbarum & superiumentarium ex industria sibi adpositum, vt se quibuscumque de causis quam sæuissime coerceret.* Sueton. in Claudio c. 1. Certe ex Plautina amœnitate, in Bacchidibus.

> *Leniter qui sæuiunt sapiunt magis.*

Nec sunt irritandi crabrones. Nam quod *est in venenatis venenum, in iratis & irritatis ira est*: ait D. Basilius. Et addit. *Quemadmodum torrentes per caua loca fluentes, quidquid occurrit secum trahunt: sic iratorum impetus violenti. Nam non canities veneranda, non conuictus, non genus, non propinquitas, non accepta beneficia eos retinent.*

8 FORMÆ INITIO INDECORÆ.] Sic fit sæpissime in isto fœminarum genere. Nam natura, ad instar pictorum, labore, tempore, & studio, tabularum suarum vitia rudesque lineas emendat, & inuenusta componit ad elegantiam. Qui puer formosus fuit, in senecta deformis plerumque: contra deformis iuuenis, pulcher senex. Sic natura ludit. Dio Messalinam Claudij scribit huius formæ æmulam extitisse: ideoque exilium illi struxisse, tum quod puteret adulterijs, & sæpius sola cũ Claudio patruo ageret. & inter adulteros Senecã ponit qui ideo in exilium actus cum Iulia quam necauit. l. 60. Non omittendum etiam in pulchrioribus naturam næuos quosdam relinquere, vt pulchritudine nimia non insolescant. Lucilius:

Natura pictrix.

> *Compernam aut varam fuisse Amphitrionis ἄκοιτιν*
> *Alcmenam, atque alias: Ledam ipsam deniq. nolo*
> *Dicere.*

Et certe habent frequenter insigne quid ad moderationem gloriæ:

> *Verrucam, næuum, punctum, dentẽ eminulũ vnum.*

Tacitus emendatus.

9 PRIMI FLAGITII.] Non puto hæc sana; & suspicor legendum, *primitijs flagitij.* Nam *primitiarum* verbo sæpe vtũtur & noster & Latini authores; alioqui oratio defectum haberet. Tacit. 4. Hist. *metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ.* Vocat autem *primitias flagitij*, quasi primos progressus sceleris, vt Papinius 5. Theb.

Quid primitiæ flagitij.

> *Primitias egomet lachrymarum, & cædis acerbæ,*
> *Ante tubas, ferrumque tuli.*

Apuleius 1. Apolog. *Iste vero, nec Dijs rurationis, qui eum pascunt, ac vestiunt, segetes vllas, aut vitis, aut gregis primitias impertit.* En paganorum gratia in Deos, licet non deos. Sic *Primitias musti dicebant quæ Sacrima vocabant*, ait Festus: sic *primitias messis*, quas *præmessas* nominabant, quia ante messem has demeterent dijs sacrandas.

Scala & gradus scelerum.

10 NECEM MARITI IMPVLIT.] Vide vitiorum scalas & gradationes, & exhorre: corrupta mente ad contemptum mariti, a contemptu mariti ad odium, ab odio ad adulterium, ab adulterio ad veneficia, & necem; a veneficijs ad matrimonium adulterinum; a matrimonio, ad spem imperij; ab illa spe imperij, ad noua crimina, & nefanda in Principem: quæ famem, & exitium Liuiæ, Seiano adultero carnificem, vncum, & fœdam mortem pepererunt. *Sic Fortuna sæuo læta negotio* sibi plaudit inter mortalium ruinas.

Cur Tiberius socer.

11 TIBERIVS SOCER.] Quia maritum habuit Drusum, filium Tiberij & Vipsaniæ, M. Agrippæ filiæ, & Pomponiæ Atticæ, quæ Pomponium Atticum patrem habuerat, ad quem epistolæ ad Atticum. Et lego Olympum eius lecticarium fuisse. Nam in sepulchretis vetustatis ita est: OLYMPVS. LIVIÆ. LECTICARIVS.

Municipalis adulter, id est vilis.

12 MVNICIPALI ADVLTERO.] Ad augendam turpitudinem. Nam vt dixi supra libro 1. municipes erant paleæ ciuibus Romanis. Sic Martialis Memphiticum sessorem fœminæ cuidam exprobrat. Sic Catilina Ciceronem *municipalem equitem* dicit. Sic Cicero pro L. Sylla. *Ipse materno genere municipalis, honesti ac nobilissimi generis, sed tamen Æsculani.* vt notes municipales ab ciuibus Romanis longe honoribus absuisse.

Medici sæpe magnorum scelerum conscij.

13 EVDEMVS MEDICVS.] Sæpe medici magnorum facinorum, vt virtutum, conscij & artifices, Apuleio teste li. 10. *Conuenit quendam notæ perfidiæ medicum, qui iam multarum palmarum spectatus prœlijs, magnas dextræ suæ trophæa numerat*: Sic Charicles medicus, venarum Tiberij callidus attrectator: sic Valens adulter & Messalinæ corruptor. Plinius de isto Eudemo mentionem facit his verbis. *Iam vero*, inquit, *& adulteria in principum domibus, vt Eudemi in Liuia, Drusi Cæsaris*, (de quo heic) *item Valentis, in qua dictum est regina*; id est in *Messalina*. Et *reginam* vocat, quod regio iure vteretur in ciues Romanos. Nam inscio Claudio cui imperabat, non vt vxor, sed vt domina, in cuiuscunque Senatoris caput sæuiebat. Vocat etiam Reginam ad inuidiam, vt Martialis Neronem regem. Et certe illa regina multas excitauit Romæ tragœdias.

Charicles. *Valens.* *Eudemus.* *Cur Messalina regina dicta.*

Apicata vxor Seiani.

14 APICATAM.] Quæ misera conuictu vxor, & partu mater infœlix, quæq. victima fuit facinorum mariti. Nam eiecta domo & matrimonio spoliata, quot liberos peperit, tot sub carnifice vidit: etiã, quod horrescas, stupratam virgunculam ante annos & nece instante, idque a carnifice. Demum post detecta Seiani adulteria, & Liuiæ, sibi mortem consciuit. Dio lib. 58. Longe fœlicior morte, quam vita. Similis desperatio infœlicis matris in marmore vetusto apud Camertinos. *Caia Tibull. C. Sempronij, F. Mamerci neptis inferno Plotoni Tricorpori oxori charissimæ tricipitique Cerbero munus meum ferens, damnatam dedo animam, viuamque hoc me condo monumento, ne obrutis domo lapsa filijs sex, quos P. Scipio patrijs Camertibus a salo & Libya incolumes petierat, in desolata orbitate superstim misera. Vixi Anno L. M. I. Dieb. Horas scit nemo. Quietem posteri ne inuideant. Qui secus, manes sentiat iratos. Vale Vita. in Fronte. P. XX. in agr. P. XXXIX.* Simile autem pæne nomen Apicatæ in veteri Inscriptione. *Picatia Theotenia mater C. Cornelio Habendo F. & sibi.* Et vt notes, non vulgare nomen.

Victima facinorum mariti. *Fœlicior morte, quam vita.*

15 LIBEROS.] Tiberium Gemellum videlicet, quem sustulit Caius, & Iuliam Rubellij Blandi postea vxorem. De Tiberio Gemello Philo in Flaccum, scribit Flaccum audita morte Tiberij nepotis Caij consortis, & a Caio interempti adeo mœstum fuisse, vt diu humi iacuerit & animi deliquium passus fuerit.

Commendata beneuolẽcia in liberos fratris.

Interim anni principio Drusus ex Germanici liberis [1] togam virilem sumsit. quæque fratri eius Neroni decreuerat Senatus, repetita. addidit orationem Cæsar multa cum laude filij sui, quo patria beneuolentia in fratris liberos foret. Nam Drusus (quanquam arduum sit [2] eodem loci potentiam & concordiam esse) æquus adulescentibus, aut certe non aduersus habebatur. Exin vetus & sæpe simulatum proficiscendi in prouincias consilium refertur. Multitudinem veteranorum prætexebat imperator, & delectibus supplendos exercitus. Nam voluntarium militem deesse. ac si suppeditet, non eadem virtute ac modestia agere: quia plerunque inopes ac vagi sponte militiam sumant. Percensuitque cursim numerum legionum, & quas prouicias tutarentur. Quod mihi quoque exequendum reor, quæ [3] tum Romana copia in armis, qui socij reges, quanto sit [4] angustius imperitatum.

Concordia & potentia eodem loci rara.

Quæ copia Romanorum in armis.

Bullati pueri.

1 TOGAM VIRILEM SVMPSIT.] Pueri Romani, in pueritia bullam ferebant. Vnde Poeta.

Bullatis pueris nec iam cantantur Ephebi.

Prætextati.

Etiam prætextam: vnde prætextati dicti. Catullus.

Euge prætextate puerule.

Prætexta purpurea.

Quæ prætexta pupurea erat. Sic enim Persius Satyra 5.

Cum primum pauido custos mihi purpura cessit.

Et sacra erat vestis: quippe Quintilianus declamat. 340. ait, *Sacrum prætextarum quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo infirmitatem pueritiæ sacram facimus, ac venerabilem.* At vbi pubertatem attigissent, bullas suspendebant laribus. Quod notat Horatius, prætextam relinquebant, & togas sumebant. ac tunc Vesticipes dicebantur. Apul. Apolog. 2. *Inuestem a nobis accepisti: vesticipem illico reddidisti.* Et *deuirginati* dicti. Nonius ex Varrone in verbo *virgines. Puer verum esset deuirginatus.* Quo verbo vsus est Iurisconsultus L. vlt. de off. præs. vt Petron. Arbiter in Satyr. & in Canone. Sacra scriptura dicit in virginibus *frangere mammas.* Ezechiel. 22. *fractæ sunt mammæ pubertatis eius.* Lucillius de illa ætate hoc versu:

Inde porectato, (id est ephebo) *chlamydes ac barbula prima.*

Toga virilis pura.

Erat autem illa toga pura, id est nullis limbis

bis

bis assuta, diuersa a puerorum veste. Sic Cicero ad Attic. 5. epist. Saturnalibus. *Ego cum Laodiceam venero, Quinto sororis tuæ filio, togam puram iubebo dari.* Et Catullus ad Manlium.

Tempore quo primum vestis mihi tradita pura est,
Iucundum cum ætas florida ver ageret.

Gellius lib. 18. ca. 4. *Cum iam adolescentuli Romæ, prætextam & puerilem togam mutaremus, magistrosque tunc nosmetipsis exploratiores quæreremus.* Prudentius Καθημερ.

Ætas prima crepantibus
Fleuit sub ferulis; mox docuit toga
Infectum vitiis, falsa loqui non sine crimine.

Curr ecta.

Dicebatur recta, a recto filorum textu. Plinius lib. 8. cap. 48. *Prima,* inquit, *texuit rectam tunicam.* Loquitur autem de Caia Cæcilia, seu Tanaquile. Dicebatur aliquando *libera toga,* quod Liberalibus feriis daretur. Ouidius in Fastis.

Libera toga dicta.

Siue quod es Liber, vestis quoque libera per te
Sumitur, & vitæ liberioris iter.

Virilis toga.

Nam custodia soluebantur pueri. *Virilis* etiam *toga*, vt heic, & Ciceroni pro Sestio his verbis. *Cui superior annus virilem patris, & prætextam populi iudicio, togam dederit.* Sic Tacitus heic *virilem* vocat, quia virilem ætatem ingredientibus dabatur. Et capiebatur non ante annum 14. vt supra de Nerone filio Germanici. Tamen interdum anno 15. vt M. Aurelius Imperator. Interdum 16. vt M. Cicero, & Ciceronis filius, & Augustus, vt ait Suetonius cap. 8. in Augusto. Interdum anno 17. quia, vt aiunt Iurisconsulti, pueritia finitur anno 17. Interdum 18. vt Galba Imperator. Et interdum 19. vt Caligula. Erat autem alba illa toga. nam Persius Sat. 5.

Cur virilis toga dicta.

Toga virilis alba.

Permisit sparsisse oculos iam candidus vmbo.

Et Papinius 5. Syluar.

—— albentique humeros induxit amictu.

Sic ergo toga virili induti, ducebantur in Capitolium, gratias Diis acturi. Sic Claudius, *Togæ virilis die, circa mediam noctem, sine solemni officio, lectica in Capitolium latus est.* Suetonius in Claud. cap. 2. Et Carbo eo die quo in Capitolium virili toga sumpta ductus est, eodem die hostem patris ante Quirites accusauit. Inde mores hominum aut boni aut mali speculabantur, quos a pura toga aut laudabant, aut accusabant; id est a prima iuuenta, ad reliquos vitæ annos. Firmat hoc Cicero 7. ad Attic. Epist. *Quid opus. Habebamus*, inquit, *in manibus, Antonij concionem habitam 10. Calend. Ianuar. in qua erat accusatio Pompeij vsque a toga pura.* Illa autem sumpta, vesticipes anno integro modestiæ causa, manum sub toga continebant, nec in humerum togam regerebant. Quod innuit Cicero pro Cælio. *Nobis*, inquit, *olim annus ad cohibendum brachium toga constitutus.* Quod etiam virgines faciebant, vt Tertullianus me docuit libro de virgin. vel. nam vbi discernit nuptam a virgine, ait, *nuptam pallium extrinsecus iactare,* id est in humerū. *Iam,* inquit, *consilium formæ a spectaculo petunt, & faciem morosiorem lauacro macerant; forsitan etiam aliquo medicamine interpolant, pallium extrinsecus iactant, calceum stipant multiformem, plus instrumenti ad balneas deferunt.* Quintil. lib. 2. cap. 3. *Gestu necesse est vsos eos alio, quorum brachium, sicut Græcorum, veste continebatur.* Et eodem loco. *Toga pura tyrones induuntur, nouæque nuptæ.* Inde *tyrocinium* dictus ille dies, quo virilem sumebant togam. Ouidius in Fastis.

Illa sumpta ducti in Capitolium.

Mores hominum aliquando a veste pura accusati.

Vesticipes per annum sub toga manum continebant.

Virgines etiam vt adolescentes.

Tertullianus correctus.

Toga pura virgines & tyrones induti.

Ergo vt tyronum celebrare frequentia posit,
Visa dies dandæ non aliena togæ.

Post annum primum deducebantur in forum ad causas centumuirales, sed etiam aliquo ex senibus eos producente, ne quid irreuerenter & temere facerent. nam Plinius 2. epistola *Verum. Ante memoriam meam (si ita maiores natu solebāt dicere) ne nobilissimis quidem adolescentibus locus erat, nisi aliquo consulari producente, Tanta veneratione pulcherrimum opus colebatur. nunc refractis pudoris & reuerentiæ claustris, omnia patent omnibus; nec inducuntur, sed irrūpunt.* Apud Germanos formam sumendæ virilis togæ, noster describit, prorsus virilem. de morib. German. *In ipso concilio, vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameaque iuuenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus iuuentæ honos.* Dignus Germanis habitus. nam in armis adolescunt, in armis senescunt & moriuntur. Non omitto in honorem togæ virilis adeptæ vouisse quid libertos dominis. Nam ita vetus inscriptio. L. RAGONIO. L. F. POP. VRMATIO. TVSCENIO. QVINTIANO. DOMINO. AD. HONOREM. TOGÆ. VIRILIS. OFFELIVS. SERV. ARK. puto, *arcarius* qui arcas custodit, & is est qui *capsarius* etiam dicitur. Sed pergimus ad reliqua.

Forma apud Germanos sumendi virilis habitus.

2 EODEM LOCI POTENTIAM ET CONCORDIAM ESSE.] Quod rarum. Tacitus lib. 6. *Nihil abnuentem dum dominationis ius apisceretur.* ita legendum. Deinde *Regni cupido,* ait noster Annal. 12. *fratre & filia potior.* Et idem 13. *Antiquas fratrum discordias, insociabile regnum existimantes.* Silius lib. 16. ni fallor.

Concordia & potentia raro comites.

Pro sceptro armatis committunt prælia dextris.

Nam, vt ait Papinius 2. Theb.

—— dulcis amor regni, blandumque potestas.

In eodem thoro maiestas, & concordia nunquam accubuere. Ac ne eodem rogo post mortem. Testis Polynicis & Eteoclis communis rogus. de quo Ouid. in Ibim.

Et noua fraterno veniet discordia fumo,
Quem vetus accensa separat ira pyra.

3 TVM ROMANA COPIA.] Lego, & lubenter lego, *Quæ tum Romana copia in armis.* quod expressit versu Claudianus in Epithalam. Palladij.

—— quæ Sarmaticis custodia ripis,
Quæ sæuus obiecta Getis, quæ Saxona frenat,
Vel Scotum regio, quantum cinxere cohortes
Oceanum, quanto pacatur milite Rhenus.

Marcellus refert *Copem* dici pro *Copioso.* Plautus in Pseudolo.

Me gloriosum faciam & copi pectore.

Et Pacuuius in Peribœa:

O multimodis vane dubiū & prosperū copem diem.

Pro copioso. Copia autem pro abundantia.

4 AVGVSTIVS IMPERITATVM.] Nam sub Augusto Horatius 4. Car. 15.

—— veteres reuocauit artes,
Per quas Latinum nomen & Italæ

Crenere vires: famaque & imperi
Porrecta maiestas ad ortum
Solis, ab Hesperio cubili.

Postea vero angustius imperitatum fuit. Nam ad instar ædificij sua vi cadentis tota illa & vasta compages dominationis postea subruit, nisi quod sub Traiano paulum reualuit & amplior facta est.

[1] Italiam [2] vtroque mari duæ classes, [3] Misenum apud, & Rauennam, proximumque [4] Galliæ littus rostratæ naues præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat valido cum remige. Sed præcipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. [5] Hispaniæ recens perdomitæ tribus habebantur. [6] Mauros Iuba rex acceperat, donum populi Rom. Cætera Africæ per duas legiones, parique numero Ægyptus: [7] dehinc * initio ab Suria vsque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coercitum, *inito
[8] * accolis [9] Hibero, Albanoque, & aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur aduersum externa imperia, & Thraciam, Rhœmetalces, ac liberi Cotyis: ripamque Danubij, legionum duæ in Pannonia, duæ in [10] Mœsia attinebant: totidem apud Dalmatiam locatis, quæ positu regionis a tergo illis, ac, si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur: quanquam insideret vrbem proprius miles, tres vrbanæ, nouem prætoriæ cohortes, [11] Etruria ferme [12] Vmbriaque delectæ, aut [13] vetere Latio, & [14] colonis antiquitus Romanis. At [15] apud idonea prouinciarum sociæ triremes, alæque & auxilia cohortium: neque multo secus in iis virium: sed persequi incertum [16] fuit: cum ex vsu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero, & aliquando minuerentur. *a Colchis;

1 ITALIAM.] De qua ita Plinius lib. 3. cap. 5. magnifice, & vere. *Nec ignoro ingrati ac segnis animi existimari posse merito, si breuiter, atque in transcursu ad hunc modum dicatur terra omnium terrarum alumna, eadem & parens, numine Deum electa, quæ cœlum ipsum clarius faceret, sparsa congregaret imperia, ritusque molliret, & tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuiterque vna omnium gentium patria fieret.* Sic Rutilius in Itinerario.

Italiam rerum dominam qui cingere visu,
Et totam pariter cernere mente velit;
Inueniet quernæ similem procedere frondi,
Artatam laterum conueniente sinu.

Virg. 2. Georg.

Sed neque Medorum siluæ, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent, non Bactra, nec Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

Italia fælix Imperio: fælix, sacerdotio Christianitatis. Fœlix terra orbis Imperio; fœlicior, Christianitatis magno sacerdotio. Nam *quod non subdidit armis, tenet religione & pietate. quo vinculo nil fortius & strictius.* Quod scripsit D. Paulinus.

2 VTROQVE MARI.] De quo Rutilius.

Italia vtroque mari supero & infero cluditur.

In Latium variis damnosa anfractibus intrat
Tyrrheni rabies, Hadriacique sali.

Nam vtroque mari intercluditur; vnde illi tot commoda. Sic Arabia Persico sinu & freto rubro circundata reddit imaginem Italiæ dominæ orbis, cuius lucra ingentia ex duorum marium concursu.

3 MISENVM.] Qui mons, & portus, de quo Virgilius 6. Æn. & Silius 12.

Nec non Misenum seruantem Idæa sepulchro
Nomina, & Herculeos videt ipso in limine Baulos.

Vnde Narbonensis prouincia. 4 GALLIÆ LITTVS.] Narbonensis scilicet. nam tota illa pars Galliarum, Narbonensis dicta, a *Narbo Martio colonia: agrorum cultu, virorum, morumque dignatione, amplitudine opum, nulli prouinciarum postferenda.* Plinius lib. 3. cap. 4. *Et eius laus.*

Cantabri pars Hispaniæ. 5 HISPANIÆ RECENS PERDOMITÆ.] Intelligit de Cantabris Hispaniæ populis ferocissimis, ab Augusto domitis recenter. Horatius.

Cantabrum indoctum iuga ferre nostra.

Martia gens. Hodie vocamus *biscains.* Gens docta ferre Soles & Aquilones, famemque, & quidquid diri Mars vehit. Addo quod ingeniosa & pugnax magnisque virtutibus clara. Sed quid ait, *recens perdomitæ?* cum longe ante de domita Hispania alij triumpharint, vt Pompeius? Respondet Liuius his verbis. *Hispania prima Romanis initia prouinciarum, postrema omnium nostra demum ætate ductu auspicioque Augusti Cæsaris perdomita est.* libro 28. Id est ad extremum domita. nam aliæ partes longe ante, & pars legionum ad continentem Hispaniam in Gadibus, & apud Tartessum. nam vt ait Sallustius, *Tartessus Hispaniæ ciuitas, quam nunc Tyrij mutato nomine, Gadir habent.* nos hodie dicimus *Cadix*, itinerum laborumque Herculis

culis vltimum solum. Horat. 2. Odar.

Septimi Gades aditure mecum.

Et hodie non longe a Tartesso monte. Nam Gibaltar est mons Tartessus.

Iuba pater. Iuba filius. Ille victus a Iulio Cæsare vulneribus mutuis concidit cum Petreio. Iste captiuus & in triumphum ductus, & regno restitutus euasit in magnum regem. Plus illi scientia profuit, quam potentia. Vtrimque magnus.

6 MAVROS IVBA REX ACCEPERAT DONVM P. R.] Filius Iubæ, cuius pater victus a Iulio Cæsare in Africa cum Petreio, post epulas lautiores, concidit mutuis vulneribus, manu Petreij acceptis. Euasit is filius in Regem magnum & eruditum; ita ludente fortuna in rebus humanis. imo ita Deo volente. Et citantur eius libri sæpe a Plinio in Indice, de quo libri 5. cap. 1. ita scribit. *Iuba Ptolomæi pater, qui prius vtrique Mauritaniæ imperauit, studiorum claritate memorabilior, etiam quam regno, scripsit de expeditione Arabica, volumina dicata C. Cæsari*, inquit idem lib. 6. cap. 28. Accipe tamen Caium Cæsarem, non Caligulam, sed Caium filium M. Agrippæ, & Iuliæ filiæ Augusti, quem Augustus adoptauerat. Sic enim Plinius 6. cap. 27. Præmisit (loquitur de Dionysio) *ad commentanda omnia in Orientem D. Augustus ituro in Armeniam ad Parthicas Arabicasque res maiore filio.* Et lib. 12. cap. 14. *Iuba rex iis voluminibus quæ scripsit ad C. Cæsarem Augusti filium ardentem fama Arabiæ.*

Tacitus correctus.

7 DEHINC INITIO AB SVRIA.] Lego, *inito ab Suria.* id est si inieris ab Suria. Nam noster sæpe *inire* verbo vtitur. Et est vetus loquendi forma apud Latinos tracta ab Hebræis. nam Reg. 1. cap. 15. *Percussitque Saul Amelech ab Heuilla donec venias ad Sur quæ est e regione Ægypti.* Et Gregorius Turonensis lib. 5. hist. Francorum. *Tunc inito placito ad Basilicam Martyris sancti conueniunt.*

8 ACCOLIS.] Legendum, *ac cum Colchis, Ibero, Albanoque.* nam hi tres populi vicini sunt, & a Ptolomæo & Strabone lib. 10. aliisque Geographis vna numerantur in tractu Caucasi; & ideo *Caucasiæ nationes* dictæ. Orosius 1. hist. *Caucasus inter Colchos & Albanos.* Noster libro 6. Annal. vbi de Albanis & Iberis, statim *Colchorum* meminit, his verbis. *Nam Iberi Albanique saltuosos locos incolentes duritiæ patientiæque magis insuenere.* Mox addit. *Vacuosque Colchos repetiuit.* Claudianus 1. de laud. Stilic.

-- missis heic Colchus Iberis,
Heic mitra velatus Arabs.

Legebam ante, *ac cum illis*, pro *accolis*, quod erat scriptum, sed ad posteriores meditationes magis inclino. Plinius de vir. illustr. vbi de Pompeio, *Colchos* recenset, *Heniochos, Caspios, Iberos*, de quo infra dicam vna serie. Et Ptolomæus ait Colchos habere ab ortu Iberiam & Albiam vsque in Caspium. Plin. Nat. hist. li. 6. post descriptam Colchorum regionem incipit cap. 10. *Planitiem omnem a Cyro vsque Albanorum gens tenet, mox Iberum. Vltra sunt Colchicæ solitudines.* auroque & argēto & minio Colchidem dicit esse fœcundissimam. inde Aurei velleris fabula. Ita cape Hor. in Epod. vbi de Canidia.

Herbasque quas Iolchos atque Iberia.

Vbi lego.

Herbasque quas & Colchos atque Iberia
Mittit venenorum ferax.

Nam vicina Colchidi Iberia: Et hi populi vicini inter Pontum & mare Caspium non longe a Phasi flumine. Agathias hæc persequitur graphice, aitque Lazos olim Colchicos dictos, quorum maximum fuit his temporibus imperium. & fuit Ægyptiorum colonia. Nam cum Sesostris totam Asiam subegisset, aliquam exercitus sui partem ibi reliquit. Iberus autem & Albanus Syria & Euphrate non intercluduntur; sed populi sunt inter Euxinum & Hyrcanum mare.

9 HIBERO.] Ruffinus 10. cap. suæ historiæ. *Iberorum gens quæ sub axe Pontico iacet.* Et ab istis Hiberis Ponti vicinis, orti Hiberi Hispaniæ populi, inquit Plinius lib. 3. c. 1. Et Philo Iudæus, vbi de Caligula Imperio Romano potiunte, & copias eius ostendente. *Pedestres,* ait, *equestresque & nauales copias reditus affluentes, tanquam e fonte perpetuo potestatem in partes præcipuas orbis eius, qui proprie habitabilis dicitur, duobus finitis fluminibus Euphrate Rhenoque; hoc disiungente Germaniam & feroces nationes, illo Parthiam Sarmaticasque gentes ac Scythicas, nihilominus mitiores Germanicis.* At Hiberi a Scythis non longe, qui hodie Georgiani a nobis dicti, non a terræ cultu, vt autumant, sed quod D. Georgius Cappadox eques his partibus valde enituerit. Nam Georgiorum nomen, nouum nomen.

10 MOESIA.] Claudianus de laud. Stilicon. 1.

—— quis enim Mysos in plaustra feroces
Reppulit, aut sæua Proponti cæde tumentes
Basternos vna potuit delere ruina?

Mysi feroces. Qui in plaustris.

Florus. *Mysi, quam feri, quam truces fuerint, quam ipsorum etiam barbari barbarorum, horribile dictu est. Vnus ducum ante aciem postulato silentio: Qui vos, inquit, estis? responsum inuicem, Romani gentium domini. Et ille, Ita, inquiunt, fiet, si vos viceritis. Accipit omen Crassus.* Mysi autem sunt Getæ, quos Sallustius dicit a Lucullo esse superatos. Et illorum memor fuit Homerus lib. 24. Iliadis, a quibus Priamum narrat donatum mulis subiugalibus & vngulis maxime præstantibus & validis, quos vocat κρατερώνυχας ἐντεσιεργούς. *Ensiferos* idem poeta appellat & *pugnantes cominus armis.* Iliados 1.

Mysorum interrogatio a Romanis elegans. Responsio eadem.

11 ETRVRIA.] *Cœlestium prodigiorum perita,* inquit Liuius libro 1. Et Cæcinna scripsit de Etrusca disciplina. Plinius in Indice lib. 3. *A sacrifico autem ritu lingua Græcorum, Tuscia nominata est.* Idem Plin. lib. 3. cap. 5. Penes Etruscos olim imperium latum; nam, vt inquit idem Liuius, *terra marique eorum opes patuere.* libro 5. Ideo poeta vbi de Mantua, 10. Æn.

Etruria prodigiorum perita. Thuscia a sacrifico ritu. Latium olim Thuscorum Imperium.

Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.

12 VMBRIAQVE.] Vmbrorum gens Italiæ antiquissima; sed ab Etruscis victa & dispoliata. nam scripsit Plinius Vmbrorum trecenta oppida ab iis diruta: Et ab Vmbro fluuio, dictos Vmbros opinor. hi computabant diem a meridie in meridiem. Et ita Silius libro 8. de eorum situ.

Qui Vmbri. Victi ab Etruscis. Dicti ab Vmbro fluuio.

—— canis venientes montibus Vmbri.

Id est, a montibus niue albicantibus.

13 VETERE LATIO.] Sic dictum, quod in eo Saturnus latuisset. Virgilius 8. Æn.

Cur Latium dictum.

—— Latiumque vocari
Maluit; his quoniam latuisset tutus in oris.

Cur recte Coloniis.

14 COLONIS.] Legunt recte *Colonia*.nam ita scriptum erat, *Colonis*. Et hic erat scribendi modus. Sic Verrius ex Afranio.

Is (pro *iis*) *pernas succidit iniqua superbia Pœni.*

Et in verbo *Supernali*. Idem in verbo, *Nouæ curiæ. Res diuinæ fiunt in veteribus curis*, id est *curiis*. nam tum non geminabatur, vt dixi. Sic ex Pomponio in Adelphis citat.

Di te perdant, Antipho, quia vnde hoc vnguentum sit quæris;
Atqui lepidum vnde vnguentum, nisi ex Seplasia?

Et Ennius *Dis dicatum* pro *Diis*, in verbo, *Sacrosanctum*. Idem Verrius Flaccus in verbo *Satura. Lex tis alis rebus conferta*. pro *Lex ex multis aliis rebus confecta*. Quæ, licet minutula, si non intelligas, frustra vetustos authores Romanos legas.

15 APVD IDONEA PROVINCIARVM.] Id est apud prouincias, quæ loco & situ idoneæ triremibus erant.

16 FVIT.] Pro *fuerit*; quia abbreuiatura est mera.

Abbreuiatura quæ irrepsit in textum.

[1] Congruens crediderim recensere cæteras quoque Reip. partes, quibus modis ad eam diem habitæ sint: quando Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Iam primum publica negotia, & priuatorum maxima apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere, & in adulationem lapsos cohibebat ipse. Mandabatque honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, inlustres domi artes spectando, vt satis constaret, non alios potiores fuisse. Sua consulibus, sua prætoribus species. Minorum quoque magistratuum [2] exercita potestas, legesque, si maiestatis quæstio eximeretur, bono in vsu. At frumenta, & pecuniæ vectigales, [3] cætera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res suas Cæsar [4] spectatissimo cuique, quibusdam ignotis, ex fama mandabat: [5] semelque adsumpti tenebantur, prorsus sine modo, cum plerique iisdem negotiis [6] insenescerent. Plebes acri quidem annona fatigabatur. Sed nulla in eo culpa ex principe. Quin infœcūditati terrarum aut asperis maris obuiam iit, quantum impendio, diligentiaque poterat. & ne prouinciæ nouis oneribus turbarentur, vtque vetera sine auaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, prouidebat. corporum verbera, ademptiones bonorum aberant. Rari per Italiam Cæsaris agri, [7] modesta seruitia, intra paucos libertos domus: ac si quando cum priuatis disceptaret, forum & ius.

Romani status tabulæ.
Tam pace.
Quam bello.
Tiberij de Imperio curæ.
Domus Imperatoris modestis ornata seruitiis.

Congruens verbum authoribus vsitatum.

1 CONGRVENS.] Sic noster lib. 1. Sic Apuleius Apolog. 2. *Ne quid auribus tuis & doctrinæ tuæ congruens reticuerim.* Et idem lib. 7. Metam. *Est enim congruens tuis conatibus, contra noxiam conscientiam seruare securitatem.* Plinius Iunior lib. 4. epist. *Causæ negant congruens esse.* Et idem li. 10. de Iselaticis. *Aiūt enim congruēs esse.* Iurisconsultus in L. obseruare. de offic. præf. & leg. Dixit etiam *congruens*. noster, non modo *congruens*, sed *congruentius* scribit, vt libro 2. *congruentius his Interamnates disseruere.* Et hæc omnia congrue, & apte ex Latina lingua.

Eductus, pro educatus.

2 EXERCITA.] Pro *exercitata*, vt apud Plautum, *eductus*, pro *educatus*, in Milite.

O lepidum senem, si quas memorat virtutes, habet;
Atque equidem plane eductū in nutricatu Venereo.

Exercitus, pro exercitatus.

Immo & *exercitus*, pro *exercitatus*. Idem in prologo Mercatoris.

Multo opere immundo rustico se exercitum.

Agri fructuarij.

3 CÆTERA PVBLICORVM FRVCTVVM.] Sic *agros fructuarios* vocat Cælius familiar. Cicer. epist. 8. epist. *Sic tu.*

Officium boni principis, commendatos fide & probitate rebus præponere.

4 SPECTATISSIMO CVIQVE IGNOTIS EX FAMA MANDABAT.] Id est, sibi incognitis, sed ex fama notis, res suas gerendas dabat Tiberius, si probitatis essent perspectæ. Nam viros probos fama aperit, vel in terræ cauis.

Tenebantur pro retinebantur.

5 SEMELQVE ADSVMPTI TENEBANTVR.] Pro *retinebantur*; vt apud Symmach. de Basil. trad. *Illa ara, concordiam tenet omnium; illa ara, fidem connectit singulorum.* Noster ita scribit 1. Annal. de Pisone: *Vt abeuntium precibus, vel authoritate teneretur.* id est retineretur. Et quod heic de Tiberio narrat, egregium factu est in regendis imperiis. nam magistratuum mutatio, frequens est ciuium vexatio & Reip. distractio.

Magistratuum diuturnitas vtilis Reip.

6 INSENESCERENT.] Nec tantum in rebus principis, sed & in rebus Reip. quibus adsciti semel, nunquam reuocabantur. Suetonius & Tacitus.

Modestia seruorum Domitiani; si vera est.

7 MODESTA SERVITIA.] Martialis de Domitiano; sed vereor ne adulatorie lib. 9. epigram. 81.

Oderat ante ducum famulos turbamque minorem,
Et Palatinum Roma supercilium:
At nunc, tantus amor, cunctis, Auguste, tuorum,
Vt sit cuique suæ cura secunda domus.
Tam placidæ mentes, tanta est reuerentia nostri,
Tam pacata quies, tantus in ore pudor:

Nemo

Nemo suos (hæc est aulæ natura potentis)
Sed domini mores, Cæsarianus habet.

Idem Martialis de impotentia libertorum Cæsaris, libro 1. epigram. 32.

Vexat sæpe meum Patrobas confinis agellum:
Contra libertum Cæsaris ire times.

Tamen Patrobum, non Patrobam vocat Tacitus libro 1. histor. Huius autem nominis fuit Christianus quidam nominatus a D. Paulo epistola ad Romanos. *Salutate*, ait, *Asyncritum, Phlegontem, Hermem, Patrobam.* & fortassis idem est. nam a Nerone ad Domitianum non longa ætas, & D. Paulus cecidit sub Nerone. Plinius libri 19. cap. 6. *Fama est equestris ordinis reum, ex procuratione, a Tiberio principe accersitum, in summa desperatione, succo porri ad trium denariorum argenteorum pondus, hausto, confestim expirasse sine cruciatu.* Ita Tiberius, sua compescebat seruitia, & seruitiorum magistros suos procuratores, quod est principum exemplar non leue. Et laudat Plinius in Grat. actione. Noster in vita Agricolæ eleganter. *Cæterum animorum prouinciæ prudens simulque doctus per aliena experimenta parum profici armis si iniuriæ sequerentur, causas bellorum statuit exscindere a se suisq. orsus: primã domũ suam coercuit, quod plerisq. haud minus arduum est quam prouinciã regere. Nihil per libertos seruosque publicæ rei, non studiis priuatis, nec ex cõmendatione aut precibus centuriarũ milites ascire, sed optimum quẽque fidelissimũ putare: omnia scire, non omnia exequi.* Et sane ex Catonis documẽtis illud est: *Familia ne mala sit laborandum est.*

Pulcherrimum Tiberij exemplum in procuratorem suum.

Quæ cuncta non quidem [1] comi via, sed horridus ac plerunque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur. Nam dum superfuit, mansere: quia Seianus incipiente adhuc potentia, bonis consiliis notescere volebat, & vltor metuebatur, non occultus odiis, & crebro querens *incolumi filio adiutorem imperij alium vocari, & quantum superesse vt collega dicatur? Primas dominandi spes in arduo; vbi sis ingressus, adesse studia & ministros: extructa iam sponte præfecti castra, datos in manum milites: cerni effigiem eius in monumentis Gn. Pompeij: communes illi cum familia Drusorum fore nepotes:* [2] *precandam post hæc modestiam, vt contentus esset.* Neque raro, neque apud paucos talia iaciebat; & secreta quoque eius corrupta vxore prodebantur. Igitur Seianus maturandum ratus, deligit venenum, quo paulatim inrepente, fortuitus morbus adsimilaretur. Id Druso datum per Lygdum spadonem, vt octo post annos cognitum est. Cæterum Tiberius per omnes valitudinis eius dies, nullo metu, [3] an vt firmitudinem animi ostentaret? etiam defuncto, necdum sepulto [4] curiam ingressus est, consulesque sede vulgari per speciem mœstitiæ sedentes, honoris, locique admonuit, & effusum in lacrymas senatum, victo gemitu, simul oratione continua erexit.

Vnius principis mors multa vertit in Rep.

Primæ dominandi spes in arduo.

At ingressis multa studia.

Drusus veneno tentatus.

Tiberius in Senatum venit amisso filio.

1 COMI VIA, SED HORRIDVS.] Id est ciuiliter & honeste, sed cum asperitate. Inde illud carmen in Tiberium.

Mores Tiberij.

Asper, & immitis: breuiter vis omnia dicam?
Dispeream, si te mater amare potest.

Sed longe melius & augustius, Titus Vespasianus apud Suetonium cap. 8. *Non oportere quemquam a sermone principis tristem discedere.*

2 PRECANDAM MODESTIAM.] Sic ex necessitate sibi Deos & Deas fingebant, vt in Seneca 1. Controu. Controu. 7. *Adde, Pietas, si sancte vixi, & innocenter.* Terent. in Hecyra.

Dij ficti & facti ex necessitate.

Metuo ne Philumelæ magis morbus aggrauescat;
Quod te Æsculapi, & te Salus, ne quid sit huius oro.

Sic Horat. ode 4. lib. 5.

Nutrit rura Ceres, almaque Faustitas.

Et noster supra, *Experiretur Clementiam Romanam.* Sed hæc numina, palearum sunt culmina, quæ sine firmitudine, sine ope, sine commodo. Vnicum enim tutamen DEVS.

3 AN VT FIRMITVDINEM.] Lego interrogando. Sic Liuiam hortatur Pedo post tumulatum Drusum filium.

Princeps sit fortis.

Alta mane, supraque tuos exurge dolores,
Infragilemque animum quo potes vsque tene.

Quod est principis virtus & gloria.

4 CVRIAM INGRESSVS EST.] Quod arguit ingentes animos. nam, vt ait idem Pedo ad Liuiam.

-- facile est, quamuis hoc contigit, omnes
Alterius luctu grandia verba loqui.

Sed in suo dolore difficile; vt heic Tiberius. Seneca Suasor. 2. idem dicit de Potamone. Qui locus, quia deprauatus est, exscribetur. *Potamon*, inquit, *magnus fuit declamator Mitylenis, qui eodem tempore viguit, quo Lesbootes magni nominis, & nomini respondentis ingenij: in quibus quanta fuerit animorum diuersitas in simili fortuna, puto vobis iudicandum; multo magis, quia ad vitam pertinet, quam si ad eloquentiam pertineret: vtrique filius iisdem diebus decessit. Lesbootes scholam soluit, nemo vnquam ampliore animo se gessit. Potamon a funere filij, contulit se in scholam.* Sed quid ait, *ampliore animo se gessit?* nam scriptura contra mentem Senecæ est, & contra veritatem rei. Lego, *nemo vnquam pusilliore animo se gessit.* nam scriptum *psiliore*, & ex vl-

Potamon & Lesbootes duo nobiles declamatores.

Animis diuersi.

Ambo & iisdẽ diebus filios perdidere.

Lesbootes scholam soluit.

Potamon a funere declamauit.

Seneca correctus.

tima syllaba verbi *vnquam*, & ex illo verbo *psiliore*, finxerunt *ampliore*. Idem author, hanc mollitiem exprobrat Q. Haterio, de quo supra diximus. nàm in præfat. lib. 4. *Haterium scio*, inquit, *tam imbecillo animo mortes filiorum tulisse, vt non tantum recenti dolori cederet, sed veteris & obliterati memoriam sustinere non posset.* Hæc cum scriberem, de obitu duarum filiarum mihi renuntiatum est: Quo perculsus cum dolori & naturæ sua iura soluissem, libuit tituli, & tumuli vice hæc scripsisse; quod ne sit ingratum, rogo te lector.

Haterius vecors.

D. O. M.

SPARGE FLOSCVLOS, VIATOR, VIRGVNCVLARVM DOLCIBVS EXOVIIS, ET DA ROSAS ROSIS. VERNABANT NVPER TERRIS GEMINÆ SORORES, CEV DVO LILIA ALBENTIA INTER POMETA CVRIORVM, AVT ROSETA FABRICIORVM DOMVS. VNO CAVLE SVRGEBANT, VNO COLORE FVLGEBANT, VNO ODORE SPARGEBANT QVIDQVID DELICIARVM VER PARIT: VOLTV FLORIDÆ, CVLTV NITIDÆ, FORMA PRÆSTANTES, INGENIO NON INELEGANTES: AMBÆ PARENTVM AMOR ET VOLVPTAS. SED, O NEQVITIAS FATI CRVDELES! MORS VOLTVRIA ET PRÆDATRIX TENELLOS ISTOS HVMANÆ MORTALITATIS FLORES CRVDOS ADHVC ET ADHVC SIGNATOS VIXQ. AMABILE DECVS EXPLICANTES, MILVINIS VNGVIBVS SVRPVIT DISRVPITQ. TRVCVLENTIVS. QVÆRIS NOMEN? GABRIELLA ADOLTIOR, MARGARETVLA INFANTIOR: HÆC LEPIDVLA, ET ACVTVLA, ET DICAX; ILLA QVIETVLA, ET BLANDVLA, ET PVDENS: VTRAQ. AD FRVGEM NATA, ET ALTA. AVRELIORVM FAMILIA HOS REIPVBLICÆ DEDERAT SORCVLOS, PROBIS OPTANDA, IMPROBIS HORRENDA, REIP. NON POENITENDA. CRESCEBANT PATERNA IN ÆDE CEV ALBENTES DVÆ VIOLÆ CATONVM IN HORTVLIS: ET ECCE, VT SVNT OMNIA IN CASV, RAPIDVS CIVILIVM BELLORVM VORTEX, HANC FAMILIAM TRAHIT, RAPIT, DISRVMPITQ. ET VARIAS SPARGIT IN ORBIS PARTES. PARVM SOAVITER; INQVIES, IMMO ASPERITER PLANE ET CRVDELITER. PATER RAPITVR IN BELGIVM, MARGARETVLA SYLVANECTVM, GABRIELLA HÆRET LVTETIÆ DESOLATÆ MATRIS IN AMPLEXIBVS: INDE SOLATIVM ET FRATRVM CONSORTIVM; SED QVOS ANGORES, QVAS INIVRIAS, QVAS TEMPORVM INTEMPERIAS NON PERTVLERE? CVMQ. IN VIRGVNCVLARVM MOLLIA PECTVSCVLA, AH! TOT IMPARIA VIOLENTIS INCVRSIBVS, TANTI MOLESTIARVM IMBRES NON GVTTATIM, SED TORRENTIVM IN MODVM AMPLITER ET CREBRITER, ET ACERBITER IMPLVERENT, NEC FACERENT MODVM, TANDEM TENERIORVM VIOLARVM INSTAR, QVÆ AVSTRALIVM NIMBORVM VNDOSOS POLSVS NON SVSTINENT, VTRAQ. CECIDIT FRACTA CAVLE, DETVRPATA FLORE, DETVRBATA CALICE, ET ODORE DISPOLIATA, PVRPVREISQ. ET NATIVIS NVDATA COLORIBVS. VIN' FACINORIS PONDVS? ETIAM RVPTO ORDINE NATVRÆ, QVOD GEMAS, ET SCELVS NOTES. NAM MARGARETVLA PRIOR, QVÆ TENERIOR; GABRIELLA POSTERIOR, QVÆ MATVRIOR; HÆC PLEVRESI, ILLA CONTAGIOSA FEBRE MORIVNTVR. O CALAMITOSOS FATORVM INSOLTVS; ETIAMNE MISEROS PARENTES SOPERASSE TAM CHARÆ SVBOLIS FVNERIBVS? AT SOPERSVNT ET INTREPIDI, SOPERFVTVRI ETIAM IMPIETATI, NEQVITIIS, ET FVRORIBVS, SI CHRISTVS VOLET. LVGENT ABLATAS, SED GAVDENT BEATAS, ET SPERANT RESVRRECTIONI DESTINATAS AD GLORIAM. VIATOR, QVIS SPERET DE VITA LONGIVS? EN INFANTES ET VIRGVNCVLÆ VIX VIVENTES MORIVNTVR. HABES MEA DAMNA; TV TVA CVRA COMMODA, ET ABI IN REM TVAM. VALE.

Non quidem sibi ignarum posse argui, quod tam recenti dolore subierit oculos senatus: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem aspici a plerisque lugentium; neque illos imbecillitatis damnandos; se tamen fortiora solatia e complexu Reipub. petiuisse. [1] miseratusque Augustæ extremam senectam, rudem adhuc nepotum, & vergentem ætatem suam, [2] vt Germanici liberi, vnica præsentium malorum leuamenta, inducerentur, petiuit. Egressi consules firmatos alloquio adulescentulos, deductosque ante Cæsarem statuunt. Quibus adprehensis, *Patres Conscripti, hos*, inquit, *orbatos parente, tradidi patruo ipsorum, precatusque sum (quanquam esset illi propria suboles) ne secus quam suum sanguinem foueret, ac tolleret,* [3] *sibique & posteris confirmaret. Erepto Druso, preces ad vos conuerto, diisque & patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos suscipite, regite, vestram, meamque vicem explete. Hi vobis Nero & Druse parentum loco: Ita nati estis, vt* [4] *bona malaque vestra ad Remp. pertineant.* Magno ea fletu & mox [5] precationibus faustis audita. Ac si modum orationi posuisset, misericordia sua, gloriaque animos audientium impleuerat. Ad vana & toties inrisa reuolutus, de reddenda Rep. vtque consules seu quis alius regimen susciperent, vero quoque & honesto fidem dempsit. Memoriæ Drusi eadem quæ in Germanicum decernuntur, plerisque additis, vt ferme amat posterior adulatio. Funus imaginum pompa maxime inlustre fuit, cum origo Iuliæ gentis Æneas, omnesque Albanorum reges, & conditor vrbis Romulus, post Sabina nobilitas, [6] Appius Claudius, cæteræque Claudiorum effigies longo ordine spectarentur.

Consules monet vt solitos honoris locos resumant.

Se solatia e Rep. petere.

Parui principes inducti in Senatum.

Patribus commendat.

Fingit Tiberius se reddere velle Remp. quam retinet.

1 MISERATVSQVE AVGVSTÆ EXTREMAM SENECTAM.] Nam

Τί πατρὸς θάλλοντος εὐκλείας τέκνοις
Ἄγαλμα μεῖζον, ἢ τί πρὸς παίδων πατρί;

Quod patre florente gloriæ filiis ornamentum maius? vel quod a filiis, patri?

2 VT INDVCERENTVR PETIVIT.] Quod erat moris inducere, & commendare. Sempronius Asellio in Annal. loquens de Graccho. *Orare cœpit vt se defenderent, liberosque suos: eum quem virilis sexus tum habebat, produci iussit, populoque commendauit prope flens.* De inductione. *Inducti sunt in Senatum pater & filius Vibij.* noster infra.

3 SIBIQVE ET POSTERIS COMMENDARET.] Id est, ita innutriret, & edoceret, vt sibi quæque posteritati pro sustentaculis haberet. Plinius tamen 3. epistolar. epistola *Officium. Præcipere qualis esse debeat princeps, pulchrum quidem & onerosum, ac prope superbum; laudare vero optimum principem, ac per hoc posteris velut e specula lumen quod sequantur ostendere, idem vtilitatis, habet adrogantiæ nihil.*

Tacitus explicatus.

4 BONA MALAQVE VESTRA AD REMP. PERTINEANT.] Dies enim natalis principum, aut festus Reip. aut nefastus: Si boni nascuntur, deliciæ orbi fiunt; sin mali, excidium & luctus, & populorum strages. *Cum impius sumpserit principatum, gemet populus.* Prou. Et idem. *Rex iustus erigit terram, iniustus destruet eam.* cap. 29. Et c. 20. *Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo. Dissipat impios rex sapiens & incuruat super eos fornicem.*

Principum natalis aut faustus & festus Reip. aut infaustus.

5 PRECATIONIBVS FAVSTIS.] De istis precationibus corrigo & explico locum Tertulliani in Apolog. *Ipsos Quirites, ipsam vernaculam septem collium plebem conuenio* (id est Romanam plebem, quia Romæ septem colles) *an alicui Cæsari suo parcat illa lingua Romana* (id est lingua Romanæ plebis, quæ in loquendo maxime libera) *testis est Tiberis, & scholæ bestiarum.* lego, *scholæ bestiariorum*, quas Seneca vocat ludum bestiariorum, epist. 70. Citat autem Tiberim testem, quod nautæ, Tiberis ripam incolentes, procaces sint, & feri, vt omnes Neptuni filij, & deficiente frumento, Cæsari non parcant. Adiicit. *Nam si pectoribus ad translucendum quandam specularem materiam natura obduxisset, cuius præcordia non apparerent, noui ac noui Cæsaris scenam in congiario diuidendo prædesiderantis?* ita enim lego, non *præsidentis.* Et sic interpretor. si natura hominũ pectora finxisset ex lucidissima materia; ita vt intima cuiusque præcordia oculis cerni & intueri possent: cuius non apparerent prædesiderantis populi, id est magno desiderio cupientis noui ac noui Cæsaris scenam in diuidendo congiario? id est, vt semper & continua serie, nouum regimen, nouum Cæsarem, nouum Imperium capesseret, qui noua congiaria largiretur? Sic enim solebant ad mulcendam plebem, hianti plebeculæ aliquid in os obtrudere. Persius Sat. 6.

—— oleum artocreasque popello
Largior, an prohibes?

Vocatque noui ac noui Cæsaris scenam, quod versatiles scenæ essent & mutarentur in theatris subitario machinamento, statimque

Tertullianus correctus & explicatus.

Nautæ procaces & feri.

Congiaria Cæsarum ad mulcendam plebem.

Scena versatilis in theatro.

aliam picturæ faciem ostenderent. id est aliud regimen orbis, & in nouo regimine nouum congiarium. mox adiicit. *Etiam illa hora, qua acclamant.*

De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos.

Qui versus, veteris est cuiusdam poetæ. Franci dicunt Gallice, *Viue le Roy.* Viuat rex, dicebant Hebræi in Bibliis. Passim autem istæ lætæ acclamationes leguntur in libris, vt in 12. Cod. L. 1. de veteranis, quæ corrigenda est. *Cum introiissent*, inquit, *principia* (lege *cum introiisset*; nam solus aderat Constantinus) *& salutatus esset a Præfectis, & Tribunis & viris eminentissimis, acclamatum est. Auguste Constantine, Deus te nobis seruet: vestra salus, nostra salus; vere dicimus, iurati dicimus.* Notandum autem quod in vrbe Bellouacorũ data hæc lex, quæ a Iulio Cæsare, & longe ante Iulium floret, etiamnum hodie in Gallia, cum potentissimæ vrbis elogiis. Sed vt redeamus ad acclamationes; in Xiphilino lib. 72. legas a Senatu factas in gratiam Commodi: Quinetiam declamatores suas habuere erga magistros. nam Tertullianus ait Philosophum declamantem de viro forti, cum fœliciter perorasset, statim discipulos acclamasse Ζεῦ, vel φεῦ. Et Seneca pater præfat. lib. 9. loquens de declamator. *Cum ventum est in forum, & desiit illos ad omnem gestum plausus excipere, aut deficiunt, aut labant.* Dio lib. 60. ait Claudium acclamationes sibi fieri prohibuisse. Et Suetonius in Othone, *Inter faustas acclamationes, strictosque gladios ad principia venit.* cap. 8.

L. 1. de veter. Cod. correcta.

Acclamationes in aduentu principum.

Ciuitas Bellouacorum.

Declamationes in Senatu vt in castris.

Declamatoribus acclamationes factæ a discipulis.

6 Appivs Clavdivs.] Recte *Attus.* nam licet Appius dictus, tamen Romanum postea nomen cœpit post Sabinum, vt scribit Liuius lib. 2. Et de isto Clauso Virgil. 7. Æn.

Ecce Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magniq. ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus, & gens
Per Latium.

At heic author noster de Sabina nobilitate verba facit.

Appius Clausus.

Qui postea Claudius.

Claudiorum gens.

In tradenda morte Drusi quæ plurimis maximeque fidis autoribus memorata sunt, retuli: Sed non omiserim eorundem temporum rumorem validum adeo, vt nondum exolescat. Corrupta ad scelus Liuia, Seianum [1] Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse: quod is Lygdus ætate atque forma charus domino, interque primores ministros erat. deinde inter conscios, vbi locus veneficij, tempusque composita sunt, eo audaciæ prouectum, vt verteret, & occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium, vitandam potionem quæ prima ei apud filium epulanti offerretur. Ea fraude tum senem, postquam conuiuium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse. Atque illo ignaro, & iuueniliter hauriente, auctam suspicionem, tanquam metu & pudore, sibimet inrogaret mortem, quam patri struxerat. Hæc vulgo iactata, super id, quod nullo autore certo firmantur, prompte refutaueris. Quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu, & nullo ad pœnitendum regressu? quin potius ministrum veneni excruciaret, autorem exquireret, insita denique etiam in extraneos cunctatione, & mora aduersum vnicum, & nullius ante flagitij compertum vteretur. Sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia charitate in eum Cæsaris, & cæterorum in vtrumque odio, quamuis fabulosa & [2] * immania credebantur, atrociore semper fama erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus tormentis Eudemi, ac Lygdi patefactus est. Neque quisquam scriptor tam infensus extitit, vt Tiberio obiectaret, cum omnia alia conquirerent, intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, vt claro sub exemplo falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne diuulgata, atque incredibilia auide accepta [4] veris neque in miraculum corruptis antehabeant.

Seianus spadonem Lygdũ stupro sibi vinxit.

Non est credibile patrem veneno filium tentasse.

* inanis

Homo historicus etiã falsos arguit rumores.

Facile nõ credenda quæ falsa.

1 Lygdi qvoqve spadonis animvm.] Est apud Martialem epigramma de Lygdo & Iulia; ad istum Lygdum & Liuiam, seu Liuillam nostram pertinens, quod fugit interpretes Martialis. Nam multis in locis *Iuliam* pro *Liuiam* scribunt, non authores,

thores, sed interpolatores, vti notauimus supra ex Plinio. Ita ergo Martialis.

Quis te Phidiaco formatam Iulia celo,
Vel quis Palladiæ non putet artis opus?
Candida non tacita respondet imagine Lygdos,
Et placido fulget viuus in ore decor.

Vbi lego tertio versu,

Candidus haud tacita respondet imagine Lygdos.

Nam Lygdus mas, licet spado, non fœmina. Et dicit *candidus*, vt suspiceris Liuillam fuscam fuisse. Et sane Tacitus deformem narrat, sed tempore deformitatem eius a natura, arte emendatam. Idem Martialis lib. 6. epigram. 39. de Lygdo, qui pro quolibet amasio accipitur.

Ex concubino natus est tibi Lygdo.

Hoc genus spadonum videtur fluxisse ab Assyriis: quamuis Cicero 1. de orat. a Syris & Ægyptiis. nam sic Claudianus 1. in Eutrop.

——*seu prima Semiramis astu*
Assyriis mentita virum, &c.

Assyrii reges spadonibus comitati. Et sane in Bibliis Assyrij reges spadonibus comitati, qui vocabantur *Bagoes*. nam ita Iudith 4. *Tunc ascendit Vagao* (pro *Bagao*) *cubiculum*. & loquitur de spadone cubiculario Holophernis. Curtius libro 5. vbi de Dario. *In sedem*, inquit, *Cyri beneficio Bagoe castrati hominis admissus est.* *Qui Bagoes dicti.* Et Esther 2. *Irati sunt Bagathan & Tares duo Eunuchi regis.* Et Daniel. 1. *Ait Rex Asphenes præposito Eunuchorum vt introduceret de filiis Israel & de semine regio, & tyrannorum pueros, in quibus nulla esset macula, decoros forma, & eruditos omni sapientia.* Plinius de hoc nomine ita scribit lib. 14. cap. 4. *Bagon: ita enim vocant spadones.* Et Ouid. Amor. lib. 2. eleg. 9.

Quem penes est dominam seruandi cura Bagoe.

Dicuntur etiam *effœminati*. 3. Reg. cap. 4. *Fuerunt effœminati inter eos, feceruntque abominationes gentium.* Ideo Horat. 1. Car. 37. dixit.

Contaminato cum grege turpium
Morbo virorum.

Et *gentium abominationes* sunt turpitudines libidinum quibus paganitas immersa non modo in fœminis, sed & in masculis tota est imbubinata & imbulbinata, vt loquar cum Lucillio. Nam *imbulbinari* est stercore boum conspergi & deturpari. *Spadones aut facti aut nati.* Illi autem spadones aut nascebantur, aut fiebant, vt aiunt Iurisconsulti. nascebantur, vt Dorotheus ille insignis; de quo Euseb. lib. 7. cap. 26. & fiebant vt pretiosiores redderentur, quod scribit Claudianus in Eutrop. *Facti vt essent pretiosiores.* Quintilianus autem declamat. 340. *Quam multa facere possit aduersus puerum mango iratus? aut illi fortasse pretium excisa virilitate producet, aut ob infœlicis contumeliæ annos venierit in aliquod lupanar.* Quod firmat Seneca de benef. cap. 13. Plinius etiam vbi de Pesonte adolescente, Seiani spadone, a Nerone empto, lib. 7. qui certe dedecorum pretiosus emptor. *Prohibitum vt fierent.* Fuit autem prohibitū a Domitiano, & Nerua, & Adriano, emasculare pueros, & postea a Cōstātino, sub capitis pœna, L. 1. de Eunuch. De Domitiano, Papinius in Syluis.

Qui fortem vetat interire sexum.

Petronius Arbiter.

Persarum ritu male pubescentibus annis
Surripuere viros, exsectaque viscera ferro
In Venerem fregere; atque vt fuga mobilis æui
Circumscripta mora, properantes differat annos,
Quærit se natura, nec inuenit.

Nutriebantur ruri. Nutriebantur autem ruri speciosi & pretiosi adolescentes, ex quibus illi spadones fiebant. Quod testatur Martial. lib. 3. epigram. 57.

Et pædagogo non iubente lasciui
Parere gaudent villico capillati;
Et delicatus opere fruitur Eunuchus,
Nec venit inanis rusticus salutator.

In domo regis hortos habebant. Apud Chaldæos reges Eunuchi in domo regis suos hortos habebant. Plinius lib. 13, ca. 4. vbi de regia palma. *Seruantur Babylone natæ in horto Bagoe: ita vocant spadones, qui apud eos etiam regnauere.* *Vt fierent Eunuchi castrabantur.* Dixi castrari solere. Sic Quintil. lib. 5. Instit. cap. 12. *Excisa virilitate formæ puerorum lenocinantur.* Martialis ad Hylum.

Væ tibi, dum ludis castrabere. Iam mihi, dices,
Non licet hoc, quid tu? quod facis, Hyle, licet?

Claudianus 1. in Eutrop.

——*rapitur castrandus ab ipso*
Vbere; suscipiunt matris post viscera pœnæ. *Etiam ab vbere.*
Aduolat Armenius, certo mucrone, recisos
Edoctus mollire mares, damnoque nefandum
Aucturus pretium; fœcundum corporis ignem *Assyrius castrator.*
Sedibus exhaurit geminis; vnoque sub ictu
Eripit officium patris, nomenque mariti.

Tertullianus contra Valent. ita emasculationem istam prosequitur metaphorice in numeris. *Interim in trigenario fœcunditas tota deficit; Castrata est vis, ac potestas, & libido genitalis, quasi non & numerorum tanta adhuc coagula superessent, & nulla alia de pædagogio nomina.* *Pædagogia castratorum familiæ.* Pædagogia enim, dicebantur multorum castratorum puerorum familiæ. Seneca pater, quem corrigo. *Omnes cibos habebo suspectos, omnes potiones, trium pædagogia.* lego, *tremam pædagogia*: Id est, *Seneca correctus.* metu veneni, suspectam habebo omnem potionem; immo etiam tamdiu timidus ero, nec de fide pædagogij securus: quippe pædagogia ministrabant mensis. Eius verbi meminit L. quæsitum. de instructo & instrum. legato. *Si instructum*, inquit, *fundum legasset, & pædagogia quæ ibi habebat*, &c. Inde verbum *Page*; *Pages apud Francos dicuntur.* quod Cuiacius primus adnotauit, ne quis eius gloriam suppilet. Et hodie, non modo vsus, *Eorum vsus & nomen hodie. Sed nō castrantur.* sed & nomen in regum aulis & familiis retinetur, & sunt nobilium puerorum, non castratorum tamen, familiæ. Romanis autem pædagogiorum frequens turba apud Principes. Martialis de Domit. *Domitiani pædagogiorum familiis delectatus.*

Cæsar habet noster similes tibi mille ministros,
Tantaque sidereos vix capit aula mares.

Nam vni dederat Domitianus vt Ver, alteri vt Æstas & Autumnus & Hiems cognominarentur. Vide Martialem. Tertullianus de Corona *Et ante eum Titus.* vbi de pædagogiis. *Est & alia militia regiarum familiarum.* Sueton. de Tito. *Suspecta eius libido, propter exoletorum & spadonum greges.* *Adriani Antinous Deus factus.* Ridet Tertullianus Adrianum in Apolog. qui Antinoum, vnum ex isto grege, Deum fecerit. *De pædagogiis*, inquit, *nescio quem cinædum, Deum facitis.* *Eorum spadonum familia ingens.* Erat autem multitudo & familia ingens; *Greges puerorū vocat Seneca.* ideo *greges puerorum* Seneca vocat. Et Apuleius de Deo Socratis, *numerosissimas* nuncupat *familias*. *Qui ex omnibus collecti nationibus.* Seneca etiam *agmina* epist. 115. Erant autem congesta ex omnibus nationibus. nam idem author eodem. *Per nationes & colores illa* *Et per colores compositi & descripti.*

Ideo nomenclatores habebant. *agmina descripta haberet.* Præcipue autem petebantur ex Ægypto. nam Martialis.

Niliacis primum puer hic nascatur in oris:
Nequitias tellus scit dare nulla magis.

Ex Ægypto præcipui. *Crispinus spado Ægyptius dictus.* *A Domitiano eques factus.*

Sic Crispinus, in quem Iuuenalis tantopere inuehitur, Ægyptius erat, qui e tali pædagogio, ad ingentes diuitias prouectus a Domitiano fuit. nam Sat. 4.

Succinctus patria quondam, Crispine, papyro.

Et Sat. 1.

Cum pars Niliacæ plebis, cum verna Canopi
Crispinus, Tyrias humero reuocante lacernas,
Ventilet æstiuum digitis sudantibus aurum.

Petronius Arbiter. *Pueris*, inquit, *Alexandrinis aquam nobis infundentibus.* Ex Catina etiam ciuitate Siciliæ.

Osce senex, Catinæque puer, Cumana meretrix.

Ex Africa. Petebantur etiam pueri elegantes & lepidi, ex Africa. nam sic Iuuenalis Sat. 5.

—— *tu Getulum Ganymedem*
Respice cum sities.

Ex Asia. Et ex Asia; vt idem docet poeta.

Flos Asiæ ante ipsum pretio maiore paratus,
Quam fuit & Tulli census pugnacis, & Anci.

Ex Græcia. Et e Græcia. Martialis lib. 4. epigram. 66.

Nec tener Argolica missus de gente minister.

Qui pulchriores pueri, illi emebantur. Pulchri autem maxime emebantur. nam Iuuenal. Sat. 10. —— *nullus Ephebum*
Deformem sæua castrauit in arce tyrannus.

Et Martialis.

Grex tuus Iliaco poterat certare cinædo.

Id est Ganymedi. & serui pueri Byrrhenæ a pulchritudine laudantur in Apuleio. Iuuenal. Sat. 9. —— *sed tu tenerum, & puerum te,*
Et pulchrum, & dignum cyatho, cæloque putabas.

D. Hieronym. ad Demetriad. *Eunuchorum ac seruorum mores magis eligantur, quam vultuum elegantia.* Magnus autem honos erat illis in capillis; ideo *capillati* dicuntur. Catullus epig. 35. *Capillati dicti.*

Tu præter omnes vnus de capillatis
Cuniculosæ Celtiberiæ fili.

Quia decor & honos in capillis. Petronius Arbiter de Trimalcione. *Inter pueros capillatos ludentem pila.* Et *calamistrati* etiam dicti. Sic enim libro de Deo Socratis, vocat Apuleius. Et libro 2. Metam. *Pueri calamistrati, pulchre indusiati, gemmas in pocula formatas, vini vetustate frequenter offerentes.* Illos D. Hieron. epist. 8. ad Demetr. vocat *cincinnatulos*, & *calamistratos*, & *comptos*. Claudian. in Eutrop.

Calamistrati dicti Apuleio. *Cincinnatuli dicti Hieronymo.* *Compti.* *Criniti Claudiano.*

Crinitos inter pueros pubemque canoram.

Seneca epist. 120. *Crinitus puer.* Corrigo de istis crinibus epigramma Martialis.

Hos tibi Phœbe vouet totos a vertice crines.

Martialis correctus. Vbi lego *tortos*, non *totos*, quia calamistrati illi capilli, & retorti. Post autem luxuriam capillorum tondebantur anno 14. vt ait Porphyrio in Horatium. Martialis. *Post capillorum fluxam luxuriã tondebantur.*

Grata pudens meriti tulerit cum præmia pili,
Quamprimum longas Phœbe recinde comas;
Dum nulla teneri sordent lanugine vultus;
Dumque decent fusæ lactea colla iubæ:
Vtque tuis longum dominusque puerque fruatur
Muneribus, tonsum fac cito, sero virum.

Pilata cohors dicta a Martiale. *Comatuli a D. Hieron.* Idem Mart. *pilatam cohortem* vocat a *pilis*, li. 10. *Comatuli* etiam dicti a B. Hieronymo; & erat eorum cultus valde delicatus. Ideo a Tito Imperatore *delicati* vocati, ait Sueton. nam illis facies tecta ne frigus vultum læderet. Seneca epist. 123. *Omnium pædagogia oblita facie vehuntur, ne Sol, ne frigus, teneram cutem lædat. Turpe est neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum non desideret.* Lectica etiam vehebantur, vt apud Petron. Arbitrum, & Senecam epist. 123. & apud Iuuenalem. Porro eorum cultus insignis, nam vestiebantur magnifice & molliter. Marcellus 26. *Tunica auro distincta, induti a calce in pubem, purpureis induti tegminibus pedum.* Seneca de vita beata. *Quare pædagogium pretiosa veste succingitur?* Et idem de animi tranquill. *Perstringit animum apparatus alicuius pædagogi, diligentius quam iam intra primatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium.* Etiam *bullati* erant. Plinius lib. 35. cap. 3. *Honestius viri pædagogiis id damus* (loquitur de auro) *bullaque diues puerorum formæ conuenit.* Ita recte, non *balinearum*, vt excusa est. Torques etiam habebant in collo. D. Ambrosius. *Calamistratos & torquatos habent in ministerio. ipsi promissa barba, illi remissa coma.* Ea autem ministeria in cubiculo vt sæpe. Vide L. 4. de præposit. sacri cub. Cod. & de Castrensiariis. Claudian. in Eutrop.

Cultus eorum delicatus. *Ideo delicati dicti.* *Facies tecta ne frigus læderet,* *Ne Sol,* *Et medicata.* *Lectica vecti.* *Magnifice vestiti & molliter.* *Etiam bullati.* *Plinius correctus.* *Et torquati.* *Eunuchi & in cubiculo.* *Vt sæpe.*

Militia Eunuchi nunquam progressa cubile.

Et Seneca. *Transeo puerorum infœlicium greges, quos post conuiuia aliæ cubiculi contumeliæ expectant.* Apuleius. *Gregatim pueros eximia forma in cubiculo circa lectum stantes.* Martial. lib. 12. epigram. 99.

Rumpis, Basse, latus, sed in comatis
Vxoris tibi dote quos parasti.

Et idem eodem epigram. 88.

Triginta tibi sunt pueri, totidemque puellæ.

Quorum munus erat *facere ventum.* Martial. lib. 3. epig. 80.

Et munus facere ventum & abigere muscas, *Flabellis.* *Quæ prasina aliquando.* *Et ex myrto.* *Et ex pauonum cauda.*

Stat exoletus, suggeritque ructanti
Pinnas rubentes, cuspidesque lentisci,
Et æstuanti tenue ventilat frigus,
Supina prasino concubina flabello,
Fugatque muscas myrtea puer virga.

Terent. in Eunucho.

—— *venit vna.*
Heus tu, inquit, Dore, cape hoc flabellum,
Et ventulum huic facito dum lauamur.

Et Claudian.

Patricius roseis pauonum ventilat alis.

Ventilatio apud Christianos in sacris operibus. *Et flabella ex lino.* Hæc in Eutrop. Ista autem ventilatio in Christianorum liturgiis locum habuit, cum ex vtroque latere altaris, duo Diaconi flabellis ex lino confectis, aut pauonum cauda muscas abigerent, ne quid turpe accideret. Clemens Romanus Const. Ecclesi. Martialis.

Lambere quæ turpes prohibet tua prandia muscas,
Alitis eximiæ cauda superba fuit.

Morientibus. Etiam illa flabella morientibus. D. Hieron. in epith. Paulæ, vbi de Paula moriente. *Ipsa flabella.* (id est Eustochium) *assidere lectulo, flabellum tenere, sustentare caput, puluillum supponere, fricare pedes, manu stomachum confouere.* Inde prouerbium, *facere ventum*, pro, aliquid amœni suggerere. Plautus in Milite.

Facite ventum vt gaudeam.

Custodes dati thalamis. Sed ad semitam redeo. Dabantur etiam *custodes thalamis.* Claud. in Eutrop.

—— *cum omnibus vnica virtus*

Esset

Esset in Eunuchis thalamos seruare pudicos,
Solus adulteriis creuit.

Et ad gemmas seruandas. Deputabantur etiam *ad seruandas gemmas.* Idem poeta.

Præfecti sed adhuc gemmis vestique dabantur
Custodes sacroque adhibere silentia somno.

Quod in Vagaone Holophernis lib. Hester luculente describitur. Etiam *præibant dominis* in via: D.Hieron. ad Furiam. *Noli ad publicum sublimis procedere, & spadonum exercitu præeunte viduarum circumferre libertatem. Sequebantur* etiam dominos. Martial. 2. *Præibant dominis. Etiam sequebantur.*

Quem grex togatus sequitur & capillatus.

Adstabant Neroni cantanti. Etiam *cantando adstabant dominis.* Suetonius in Ner. cap. 20. *Operam nauarent cantanti sibi insignes pinguissima coma, & excellentissimo cultu, nec sine annulo leues.* Lego apud Apul. *puluillos* ad sedem matronæ dominæ ministrasse. Sic enim ille. *Eunuchi confestim puluillis compluribus ventose tumentibus pluma delicata terrestre nobis cubitum præstruunt.* Sed præcipue *mensis adstabant præcincti.* Horatius. *Puluillos præbebant. Adstabant mensis. Et præcincti.*

Præcincti recte pueri, comptique ministri.

Et Martialis lib. 8. epigram. 58.

Adstabat domini mensis pulcherrimus ille
Marmorea fundens nigra Falerna manu.

Et idem libri 12. epigram. 67.

Argētum atque aurū non simplex Delphica portat:
Stant pueri, dominos quos precer esse meos.

D. Ambrosius lib. 4. ad Irenæum. *Ad luxuriam deriuandam putant, vt calamistratos & torquatos habeant in ministerio.* Eorum apparatum Philo Iudæus exequitur libro de vita contemplat. *Minores, inquit, pueri, pincernas agunt, grandiores aquam inferunt, loti, ac nitidi, fucatique ac cincinnati: alunt enim capillitium, vel omnino intonsi, vel a fronte tantum, præfectis in orbem crinibus, tenuissimas candidasque præcincti tunicas, anteriore parte ad genua demissas, posteriore ad poplites.* Iuuenalis Sat. 10.

Idem habitus cunctis, tonsi, rectique capilli,
Atque hodie tantum propter conuiuia pexi.

Etiam puellarū pædagogia. Quæ adstabant mensis. Nec tantum pueri, sed & puellæ *in mensarum ministeriis.* Seneca epist. 113. *Hinc puerorum perspicuos (a veste sua pellucida scilicet) cultu atque forma greges, hinc fœminarum.* Apuleius 2. Metam. *fercula copiosa, puellæ scitule ministrantes.* Virgilius 1. Æn.

Centum aliæ totidemque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.

Seneca epistola 47. *Cum ad cœnandum discumbimus, alius sputa deterget, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit; pectus & clunes, certis ductibus circumferens manum eruditam, in frusta excutit. Infœlix qui huic rei vni viuit, vt altilia decenter secet, nisi quod miserior est qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis discit.* Petronius Arbiter. *Duo spadones in diuersa parte circuli stabant, quorum alter matellam tenebat argenteam, alter numerabat ictus.* nam illi beatuli si quando in mensa ad vrinam vrgerentur, matellas manu pædagogiorum poscebant, digitis pro voce crepantibus. Sic etiam L. 12. § si instrum. de fundo instr. & instrum. legato. *Pædagogia quæ in fundo haberet, cum ibi venisset, præsto essent ad triclinium.* Hæc habes de spadonibus & pædagogiis pransa & parata. Vtere sodes. *Vt matellam præberent.*

2 IMMANIA.] Ita legendum est. nam addit. *Ne diuulgata aut incredibilia auide accepta veris, neque in miraculum corruptis antehabeant.* Vtitur tamen noster verbo *inania* sæpe: vt supra. *neque inania famæ pertimescenda.* Sed *immania & incredibilia, & in miraculum corrupta,* similia sunt. *Tacitus correctus.*

3 APICATAM SEIANI.] Putaui aliquando, *Seiani* verbum, glossema esse, cum satis pateret Apicatam fuisse vxorem Seiani. nam antea Tacitus scripsit: *pellit domo Seianus vxorem Apicatam.* Sed memini vxores Romanas vocari ex maritorum nomine, vt discernerentur. Sic Terentia Ciceronis, Cornelia Gracchi, Claudia Antistij lib. 8. cap. 13. Liuia Rutilij, Plinio lib. 7. cap. 48. Portia Bruti Lucano, & Terentia Mæcenatis. Quod obtinuit apud Hebræos etiam in viris. nam D. Hieron. in Paralipom. *Vocatur Caleb Euphrata. quod Caleb fuerit vir Euphratæ.*

4 VERIS NEQVE IN MIRACVLVM CORRVPTIS.] Id est, vt non præponant vulgata & incredibilia veris & non corruptis effictisque quasi ad miraculum. *Interpretatus Tacitus.*

Cæterum [1] laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum simulatione magisquam libens induebat, domumque Germanici reuirescere occulti lætabantur. Quod principium fauoris, & mater Agrippina spem male tegens perniciem adcelerauere. Nam Seianus vbi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine mœrore publico esse, [2] ferox scelerum, & quia prima prouenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos peruerteret, quorum non dubia successio. Neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide, & pudicitia Agrippinæ impenetrabili. Igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustæ odium, recentem Liuiæ conscientiam exagitare, vt superbiam fœcunditate subnixam popularibus studiis inhiare dominationi, apud Cæsarem arguerent. Atque hæc callidis criminatoribus, inter quos delegerat Iulium Posthumum per adulterium Mutiliæ Priscæ inter intimos auiæ, & consiliis suis perido- *Populus falsus in funere Drusi. Criminatores falsi in aula Tiberiana.*

neū: quia Priſca in animo Auguſtæ valida, anum ſuapte natura potentiæ anxiam inſociabilem nurui efficiebat. Agrippinæ quoque proximi inliciebantur, prauis ſermonibus tumidos ſpiritus perſtimulare.

Laudatio defunctis in funere.

1 LAVDANTE FILIVM PRO ROSTRIS.] Quod obtinuit rep. florente ſub Conſulibus, & ſub Imperatorib. etiā illa ſeneſcēte. imo moriēte. Sed verū. D.Hier.de obitu Nep. *Moris quondā fuit vt ſuper cadauera defunctorum parentum in concione pro Roſtris liberi dicerent, & inſtar lugubrium carminum, ad fletus & gemitus audientium pectora conciliarent. Et rerum in nobis ordo mutatus & in calamitatem noſtram perdidit ſua iura natura; quod exhibere ſenibus iuuenis debuit, hoc iuueni exhibemus ſenes.* Ait *iuuenis*, & merito. Nam iuuenibus ſeruatum munus. Adeo vt nondum puberes laudarent mortuos parentes. Suet. 5. in Aug. *Duodecimum annum agens auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit.* Illæ autem laudationes pro roſtris tantum in publico funere: quod oſtendimus ſupra. Quintilianus noua declamat. 329. *An aliquis etiam roſtra conſcendet, & qui ſupremus claris ciuibus honor habetur, aduocata populi concione, laudes eius, quem in foro ſepulturi ſumus, continet?* lege, *concinet?* Seneca pater Suaſor vlt. *Quoties magni alicuius mors ab hiſtoricis narrata eſt, toties fere totius conſummatio vitæ, & quaſi funebris laudatio redditur.* Vocabant autem iſtas laudationes Epitaphia: quod idem Seneca teſtatur, cum de Liuio ſcribit. *Ciceroni (vt Græco verbo vtar) Liuius hoc ἐπιτάφιον reddidit.* Et ita D. Hieronymus *laudationes* Paulæ, *epitaphium* vocat, vt aliorum ſanctorum. Idem Diuus (nam hoc loco ab eius authoritate diſcedere non poſſum) ſcribit ad Nepotian. in hæc verba. *Vt præferantur imagines in funere, ita in funeraria oratione maiores recenſebantur.* ſcribitque idem his verbis. *Præcepta ſunt Rhetorum, vt maiores eius, qui laudandus eſt, & eorum geſta altius repetantur, vſque ad ipſum per gradus ſermo perueniat, quo videlicet auitis paternisque virtutibus illuſtrior fiat, & aut non degenerasse a bonis, aut mediocres ipſe ornaſſe videatur.* Et ſane vt lucerna, quæ oleo myrrhino claruit, etiam extincta bene olet: ſic vir qui in virtute vixit, poſt fata. Et in memoria æterna iuſtus eſt.

Laudationes pro Roſtris. *Quintilianus correctus.* *Epitaphia.* *Prælatæ imagines in funere.* *Maiores in oratione recenſiti.* *Et cur.*

2 FEROX SCELERVM.] Vt *ferox animi, ferox odij* dixit noſter, & ſimilis ſcriptio in Apuleio. Sed in Salluſtio ſæpe. 2. hiſt. *Ipſe animi atrox.* & idem 4. *Tetrarchas & reges territos animi firmauit.* & eodem. *Impotens nimiusque animi eſt.* Ait autem *ferox ſcelerum*, quod in ferociam degenerent qui ſceleribus & peſſimis factis aſſueſcunt. Quippe ſibi parant ex aſſuetudine ſecuritatem & audaciam, quouſque vltor Deus laneis pedibus gradiens, ſed armata manu, incautam ferit atteritque ſubruitque arrogantiam.

Imperator negotia pro ſolatiis habere debet.

At Tiberius nihil intermiſſa rerū cura, negotia pro ſolatiis accipiens, ius ciuium, preces ſociorum tractabat. Factaque, autore eo, ſenatuſconſulta, vt ciuitati [1] Cibyraticæ apud Aſiam, [2] Ægirenſi apud Achaiam motu terræ labefactis ſubueniretur remiſſione tributi in triennium. Et Vibius Serenus proconſul vlterioris Hiſpaniæ de vi publica damnatus, [3] * ob atrocitatem temporum, in [4] inſulam Amorgum deportatur. [5] * Carſius Sacerdos reus [6] tanquam frumento hoſtem Tacfarinatem iuuiſſet, abſoluitur. * eiuſdem criminis C. Gracchus. Hunc comitem exilij admodum infantem pater Sempronius in inſulam [7] * Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres & liberalium artium neſcios, mox per Africam ac Siciliam mutando ſordidas merces ſuſtentabatur. Nec tamen effugit magnæ fortunæ pericula. Ac ni [8] Ælius Lamia, & L. Apronius, qui Africam obtinuerant, inſontem protexiſſent, [9] claritudine infauſti generis, & paternis aduerſis foret abſtractus.

Hoſtem frumento iuuans abſoluitur. *Gracchorum infauſta familia.*

* & ob latrocinia & vim templorum. * Et Charſius * eiuſdem criminis reus C. Gracchus. * Cercinam intulerat.

Sybaritæ helluones. *Cybaritæ.* *Sybaritarum ruina pro miraculo.* *Cibyratici canes pro acribus.* *Accuſatores canes dicti.*

1 CIBYRATICÆ.] Fuere quondam Sybaritæ, fuere etiam Cybaritæ, ſeu Cibyratæ, vel Cybiri maiores & minores. Sybaritæ in Europa, & in Sicilia nobiles helluones, qui prouerbio locum fecere. Nam menſa Sybaritarum pro luxurioſa, & intemperanti. Sed illa vrbs deleta eſt, & auditum Olympio monte eius excidium pro miraculo fuit: poſtquam 25. vrbes ſibi ſubieciſſet, & contra Crotoniatas 300. millia hominum duxiſſet. Cibyritæ autem in Aſia, de quibus heic, & a quibus *Cibyratici canes* pro viuidis & acrioribus. Et Cicero in Verrem, duos fratres in perſequendo Verre ardentes, *Cibyraticos canes* nominat. Cibyrenſis autem adminiſtratio inter maximas Aſiæ cenſetur. Horatius ad Numicum 1. epiſtol. eorum meminit.

Ne Cybaritica, ne Bithyna negotia perdas.

Aliquando enim Cybaritæ, aliquando Cibyratæ. Quod in authoribus deprehendas.

2 ÆGIRENSI.] Quæ in Achaia vrbs fuit. Plinius lib. 4. c. 5. Et de qua Strabo 8. Ægiram ſupra tumulū ſitam ſcribit. Eſt etiam Ægirum agri Methymnæi vicus in Æolica, ſed nil ad noſtram Ægiram quæ licet in tumulo ſita, tamen Neptuni furentis rabiem non euaſit. De ea meminit Philo alicubi, ſi non contra Flaccum, & ſcribit maris impetibus euerſam.

3 OB ATROCITATEM TEMPORVM.] Verbo *atrocitatis* vtitur Suetonius in Tiberio cap. 48. Et in Caligula 6. *Auxit gloriam defuncti etiam atrocitas insequentium temporum.* Et Iurisconsulti dixere *atrocitatem iniuriarum*, l. 3. de ferijs, l. 5. D. ad l. Pomp. de parricid. *Non debet*, inquit, *patria potestas in atrocitate consistere.* Sed temporum atrocitas in vim publicam non cadit: nec lectum id a me, nec intellectum vnquam. Quod vero Serenus in caput ciuis Romani sæuierit, spreta prouocatione, non legitur, nec colligitur ex verbis Taciti. Deinde sæuierit licet, non est atrocitas temporum, sed hominum, nec heic *morum atrocitas* apte legi potest. Ita ergo lego: *Vibius Serenus, proconsul vlterioris Hispaniæ, de vi publica damnatus est, & ob latrocinia, & vim téplorum in insulam Amorgum deportatur.* In manuscriptis ita scribitur, *Damnatus. st.* pro *damnatus est.* Ista autem latrocinia templorum, familiaria Romanis socias prouincias regentibus. Martialis lib. 1. epigramm. 7.

Tacitus correctus.

Latrocinia templorum sueta Romanis.

Templa vel arcano demens spoliauerat auro.

Et sane latrocinium audax, rapere templa Deum. Idem Martialis li. 6. epigr. 72.

Dirũ facinus.

Fur notæ nimium rapacitatis,
Compilare Cilix volebat hortum:
Ingenti sed erat, Fabulle, in horto
Præter marmoreum nihil Priapum.
Dum non vult vacua manu redire,
Ipsum surripuit Cilix Priapum.

Romani sacrilegi.

Loquitur de Cilice. Nam Cilices ad rapinas & nati, & facti. Hoc autem in vim publicam cadit. Nam vis publica continet sacrilegium & expilationem templorum. L. hi qui alienas ædes, ad L. Iuliam de vi, & L. hac lege. de sacrilegio. vt aliis plerisque locis. Talis fuit Verres, talis M. Fuluius. Et noster de Pedio Blæso libr. 14. *Motus Senatu Pedius Blæsus accusantibus Cyrenensibus, violatum ab eo thesaurum Æsculapij.* Dixi talia latrocinia templorum familiaria Romanis. Vere dixi, Romano scribente authore. sic enim Iuuenalis Satyr. 13.

Vis publica continet expilationem templorum & sacrilegia.

Confer & hos, veteris qui tollunt grandia templi
Pocula adorandæ rubiginis, & populorum
Dona, vel antiquo positas a rege coronas.

At sacrilegas Circuncellionum manus, vidit & sentit misera Gallia, & expauit, vt Africa quondam.

4 INSVLAM AMORGVM.] Vnam e Sporadibus, quam etiam a generosissimis canibus laudat Oppianus libr. 1. de venat. Sed gloriosa Simonide Poeta Iambico, qui mirus in mouenda miseratione: de quo Quintil. lib. 10. cap. 1.

Amorgos vna e Sporadibus.

A canibus laudata.

5 CARSIVS SACERDOS.] Non puto verum & Romanum nomen; *Carsius.* Lego autem, *Charisius sacerdos.* quo nomine vnus celebris ex Iurisconsultorum familia dictus est, vt alij multi: Aurelius Arcadius Charisius qui libros edidit de muneribus ciuilibus, & de off. præf. præt. Et Sosipater Charisius qui Grammaticas institutiones scripsit, de quo Verr. Flacc. sæpius. Et Charisius, qui Titus dictus, ac sub Augusto Triumuir monetalis.

Carsius nomen falsum.

6 TANQVAM FRVMENTO HOSTEM TACFARINATEM IVVISSET.] Quod læsæ maiestatis crimen est. L. cuiusque, ad L. Iuliam maiest. D. Lib. 1. Machab. *Præliantibus non dabunt neque subministrabũt triticum, arma, pecuniam, naues.* Sunt verba societatis initæ inter Iudæos & Romanos. cap. 8. Et imperatores Valentinianus & Gratianus prohibẽt ad Barbaricam oleum, aut liquamẽ, aut vinũ, ne gustus quidem gratia, portari. in Cod. L. Ad Barbaricam. De his quæ export. non deb. Nec sine ratione: nam vt ait Plin. libr. 12. cap. 1. *Galliæ hanc primam habuere causam super fundendi se Italiæ, quod ficum siccam, & oleum vuasque Helico ex Heluetijs ciuis eorũ secum tulisset.* Quæ verba, forsan ita accipi possũt, vt socijs præliantibus, socij non subministrẽt frumẽtum. hostibus ergo minus. Minus autẽ proprie heic hostem vocat, cum hostis sit, cui legitime bellum indictum sit. Sed superius grassatorem & prædonem dixit. Capitolinus in Seuero. *Antiochensibus fuit iratior, quod & administrãtem se in Oriẽte riserunt, & Nigrum etiam victum iuuerant.* Paulus I. C. *Cotem ferro subigendo: & necessaria hostibus venundari, vt ferrum, & frumentum, & sales, non sine capitis periculo licet.*

7 CERCINAM TVLERAT.] Lego, *intulerat.* Cercina autem insula est Libyci seu Africani littoris, de qua Strabo lib. 2. & quæ non longe a Syrtibus.

8 ÆLIVS LAMIA.] Is est Lamia, ad quem Horatius in Odis, & in cuius hortis Caligula sepultus est.

Ælius Lamia.

Æli vetusto nobilis ab Lamo,
Quando & priores hinc Lamias ferunt
Denominatos, & nepotum
Per memores genus omne fastos.

Nobile certe elogium, quod meruit. Nam Tacitus de illo libr. 6. *Extremo anni mors Ælij Lamiæ, funere Censorio celebrata, qui administrandæ curiæ exolutus, vrbi præfuerat. Genus illi decorum, viuida senectus, & non permissa prouincia laudem addiderat.* Ælij autem a Sole dicti. nobile nomen apud Romanos. Et Lamiæ forsan, quod a Lamia Beli vxore originem haberent. Nomen autem Lamiæ vsurpatur a Hieremia Propheta in Threnis pro strigibus. *Lamiæ, inquit, nudauerunt mammas, lactauerunt catulos suos.* Et sane Isidorus lamias interpretatur *mulieres puerorum discerptrices.* Philostratus *Lemures & Laruas.* D. Hieronymus eo loci, Lamias ait *habere humanam faciem, sed corpus equinum: eoque notari hæreticorum hypocrisim, qui fingunt virtutum opera, nec veraciter agunt.* Seneca lib. 7. Controuers. 6. facit mentionem filij Lamiæ. Et idem, corruptis verbis, ait *Pollionem pro Lamia orationem dedisse.* Suasor. 6. *Solent, inquit, scholastici, declamatores ponere, an promittente salutem Antonio, orationes comburat. Hæc inepte ficta cuilibet videri potest.* Lego, *At hæc inepte ficta cuilibet videri possunt.* Et illud, *at*, in fine superioris dictionis. Addit. *Pollio vult illam veram videri.* (Lego, *Pollio vult illa vt vera videri.*) *Ita enim dixit in illa oratione, quam pro Lamia dedit.* Fuit etiam L. Lamia Prætorius, qui vt Auiola rogo reuixit. Plinius li. 7.

L. Lamia declamator.

L. Lamia, qui rogo reuixit.

cap. 51. Sed quo tempore, non video. Cæterum habuit hic Auiola elegantes hortos, in quibus, Colossus pictura Neronis, postea incendio absumpta est: & qui ab eius nomine, Lamiarij horti dicti. Idem author lib. 35. cap. 7. Alter Lamia, (nepos huius Lamiæ, forsan) Domitij Corbulonis filiam sibi vxorem iunxerat, sed illam Domitianus rapuit, abduxitque viro, prædo insanus, & concordis matrimonij corruptor. Sueton. in Domitiano cap. 1. Vnum nostri Lamiæ elogium est insigne ab Horatio, quod Musis amicus. l. 1. Odar. Nam qui Musas colit, & gratias sibi parat inuita, & post vitam æternitatis memoriã.

Horti Lamiarij. *Lamia Corbulonis gener cuius vxorem Domitianus rapuit.*

9 CLARITVDINE INFAVSTI GENERIS.] Quod fortuna cladibus magnis afficit, vt in Gracchi patris obitu voluntario, in filiorum nece, in Gracchi Consulis clade ad Thrasymenum lacum, alijsque eius familiæ surculis, qualis hic Gracchus, eiusque pater fuere. Claritudo autem est famæ; nobilitas autem, generis.

Cur infaustum genus.

Is quoque annus legationes Græcarum ciuitatum habuit, [1] Samijs Iunonis, Cois [2] Æsculapij delubro vetustum asyli ius, vt firmaretur, petentibus. Samij decreto [3] Amphictyonum nitebantur, queis præcipuum fuit rerum omnium iudicium, qua tempestate Græci conditis per Asiam vrbibus ora maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas. Et accedebat meritum ex loco. Nam ciues Romanos templo Æsculapij induxerant, cum iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiæ insulas, & vrbes trucidarentur. Varijs dehinc, & sæpius irritis prætorum questibus, postremo Cæsar de immodestia histrionum retulit. Multa ab ijs in publicum seditiose, fœda per domos tentari: [4] Oscum quoddam ludicrum leuissimæ apud vulgum oblectationis, eo flagitiorum & virium venisse, vt authoritate patrum coercendum sit. Pulsi tum histriones Italia.

Asyli ius petentes ciuitates. *Immodestia histrionum publica & priuata fœdat.*

Duæ Sami. *Ephesina.* *Et Thracica.*

1 SAMIIS.] Duæ erant Sami; vna vicina Asiæ, non longe ab Epheso. Altera vicina Thraciæ, quæ Samothracia dicta. Heic loquitur de prima. De secunda, nos aliquid delibauimus. Accipe autem de prima versum Virgilij.

Posthabita coluisse Samo.

In ea scribit Varro, Iunonem altam, & educatam, ac ipsi nupsisse Ioui. Vnde Iunoni tam chara, ex Poetarum fabulis.

Æsculapius Epidauri incola.

2 ÆSCVLAPII DELVBRO.] De insula Coo diximus. Romani autem sæpe Æsculapio vota vouerunt, sed in Epidauro, non in Coo. quod apud Liuium videre possis. Tamen Æsculapij templum ibi fuit. Strabo 14. non in vrbe, sed in suburbano multis donis opulentum, inter quæ est Antigonus Apellis. Inerat etiam Venus nuda & emergens. Sed hæc Diuo Cæsari dicata est. Nam D. Augustus D. Patri posuit, vt generis parentem. Et pro illa statua remissa Cois talenta centum.

3 AMPHICTYONVM.] Celebre septem ciuitatum Græciæ concilium, ab Amphictyone Heleni filio dictum, & de quo sæpe apud Demosthenem.

4 OSCVM QVODDAM LVDICRVM.] Oscos dici apud Romanos, notum est, qui fœdo ore loquerentur, & pro turpibus personis pantomimi semper habiti, qui ideo *Osci* vere nominati.

Osce senex Cathæque puer, Cumana meretrix.

Tamen Martialis ait Latinum fuisse probrum, cum scribat 9. epigram. 29.

Sed nihil a nostro sumpsit mea vita theatro,
Et sola tantum scenicus arte feror.

Vt scilicet arte scenicus fuerit, & moribus Cato. Quod rarissimum. At Oscorum ludionum nomine, certum est multa genera nebulorum contineri. Nam Apuleius 4. Florid. ludit in eorum nominibus. *Mimus hallucinatur, Comœdus sermocinatur, Tragœdus vociferatur, funirepus periclitatur, præstigiator furatur, histrio gesticulatur; Cæterique omnes ludiones ostentant populo, quod cuiusque artis est.* Et sane a paruis initiis, ad infinitos progressus euasere. quod ostendam modo. Dicti sunt autem *osci*, quod ab Oscorum regione Romam venerint, & Osce loquerentur: id est non bene Latine. Dicti etiam *Ludiones*, quod Ludos facerent: vt apud Ouidium.

Cur ludiones.

Ludius æquatam ter pede pulsat humum.

Et *Ludia*, de fœminis etiam dicitur, vt apud Iuuenalem Satyr. 6.

Fœmina ludia.

--Quid vidit, propter quod ludia dici
Sustinuit?

Et *saltatores*, quod saltarent in gestu faciendo. Lactant. instit. lib. 1. cap. 12. *non comœdum in pronuntiando, sed saltatorem in gestu faciendo.* Et inde corruptum verbum emendo, quod nobiles animos vsque torsit, apud Plinium lib. 7. cap. 12. *Eiusdem familiæ Scipioni, post eum cognomen Salucio mimus dedit.* Lego, *Salturio*, non *Salucio*. Nam saltutiones dicti mimi, quod comœdias & tragœdias saltarent: Qui temporibus Augusti, Romæ multum valuere, licet aliquando repressi. Nam non modo eos pertulit, sed Romam induxit, auxitque primus lucare, de quo dictum supra: quia vulgus non modo circa se detinerent, sed & Romanorum

Cur saltatores. *Plinius emendatus.* *Augustus histrionum autor & fautor. Cur Augustus illis fauerit.*

Romanorum etiam primores viros emollirent ad ferendum Cæsarum imperium. Ideo Cæsar Augustus habuit charissimos. nec siluit Bathyllus, qui aliquando *ei necessarios Pantomimos esse* dixit; tum etiam quod Mæcenas amore istius Bathylli teneretur, cuius amicitia apud Augustum maxime inualuit. Erant autem *depilati* omnes ludiones, & *capite raso*. Itaque Plautus ita in Aulul.

Bathyllus histrio se suosque Augusti vocat necessarium dicit.

Dromo desquama pisces.

Et postea.

Glabriorem reddes mihi, quam volsus ludius est.

Nam omnes erant in nuda capitis area & decaluati. Nonius Marcellus in verbo *Caluitur*. *Tractum*, inquit, *a caluis mimis, quod sint omnibus capillis vacui.* In theatro autem, centonibus & panniculis erant induti. Inde apud Martialem *Panniculus* seruus Latini histrionis, quod indutus panniculis. lib. 2. epigr. 72.

Nullo capillo.

Histriones panniculati.

Os tibi præcisum, quanto non ipse Latinus
Vilia Panniculi percutit ora sono.

Et libri 5. epigramm. 62.

O quam dignus eras alapa, Mariane, Latini.
Te successurum credo ego Panniculo.

Erant etiam *intecti vultu*, nec personati, vt alij histriones ob pudorem: idque ad exemplum veterum ludionum. Inde *personata fabula* apud Festum: Noto etiam visos fuisse *fibula*: nam ita Martialis lib. 7. epigramm. 81.

Intecti vultu in theatro.

—— Tam grandis fibula vestit,
Vt sit comœdis omnibus vna satis.

Et fœminæ mimæ in theatro nudabantur. Nam Valer. lib. 2. cap. 10. *P. Romanus vt mimæ nudarentur, Catone spectante, postulare erubuit.* Tantus autem fuit illorum histrionum comitatus, vt non modo viri, sed & fœminæ, equites, patricij, Senatores eos ambirent & sequerentur. De Senatoribus, noster libr. 1. *Senatoribus vetitum ingredi domos pantomimorum.* De Patricijs, Seneca epistola 47. *Nobilissimi iuuenes mancipia sunt Pantomimorum.* De equitibus. *ne ingredientes in publicum equites Romani cingerent.* De promiscua virorum & mulierum multitudine, Suetonius in Tiberio cap. 35. *Ex iuuentute vtriusque ordinis, profligatissimum quemque quo minus in opera scenæ arenæque edenda, senatusconsulto teneretur, famosi iudicij notam sponte subijsse.* Nec tantum adulti, sed & impuberes, quod Iurisconsulti produnt his verbis, *posse & impuberem operas dare, si sit histrio.* L. 7. de operis libert. D. Seneca lib. 7. nat. quæst. cap. 32. *Priuatim vrbe tota sonat pulpitum. in hoc viri, in hoc fœminæ, tripudiant mares inter se.* Lego, *Mariti inter se.* Nam dixit supra. *In hoc viri, vxoresque contendunt, vter det latus illis. Latus* autem *dare*, est comitem se facere. Sic Iuuenal. Sat. 3. lib. 1.

Viri histrionum amatores.
Fœminæ.
Senatores.
Patricij.
Equites.
Adulti.
Impuberes.
Ad latus quid.

Diuitis hic serui cludit latus, ingenuorum
Filius.

Et Papin. ad Abascantium. *Præterea latus omne diuinæ domus semper demereri.* Valer. lib. 5. cap. 1. de Paulo Æmilio & Persa, ita vsurpauit verbum, *latus: Introductum in tabernaculum lateri suo proximum, in concilio sedere iussit.* D. Hieronym. lib. 1. Daniel. cap. 7. ait *reginam* dici *latus regis*, & ita interpretatur ex Hebræorum sententia, quod est in Daniele. *Quærebant occasionem, vt inuenirent Danieli ex latere eius*: Id est, *inuenirent ex parte reginæ, quæ regi ad latus, quod calumniarentur.* Sic Suetonius in Claudio cap. 24. *Eunti & reuertenti latus texit.* Valer. lib. 2. cap. de Senator. *Iuuenes Senatus die vtique aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum ad curiam deducebant, affixique valuis expectabant, donec reducendi officio fungerentur.* Sed Augusti tempore, non Senatores, sed pantomimos comitabantur. Magnus fuit illorum fauor. Seneca epist. 29. *Si te viderit celebrem secundis vocibus vulgi, si intranti tibi, clamor, plausus, pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota ciuitate te fœminæ, puerique laudauerint, quidni ego tui miserear?* Et sane tantus fuit fauor, & tanta gratia, vt etiam sub Caio, cuius improbitate nimium viguerunt, non modo imperatorem haberent, fautorem & spectatorem, sed etiam actorem. Nam idem Seneca de Ira libro 1. *A Cæsare Caio imitabantur studiosius quam spectabat.* Ita legendum. Lego in vita Iuuenalis composita a vetustiori interprete, *Histriones in delicijs aulæ fuisse, adeoque inualuisse gratia, vt eorum commendatione fautores ad magna munera veherentur.* Nam Iuuenal. Sat. 7. loquens de Paride.

Regina Regis latus.
Ex Daniele.
Iuuenes ad latus aut post terga Senatorum.
Comitabantur contextu curiæ.
A Curia reducebant domum.
Magnus fauor histrionum.
Et plausus & celebritas.
Imperator Caligula Pantomimus.
Histriones in delicijs aulæ.
Histrionum fautores ad dignitates euecti.

Ille & militiæ multis largitur honorem.
Semestri vatum digitos circumligat auro;
Quod non dant proceres, dabit histrio.

Et addit.

Præfectos Pelopea facit, Philomela Tribunos.

Porro vt ab Epicuro Epicurei, ita etiam ab eorum nominibus discipuli dicti: nam Seneca Nat. Quæst. *Quanta cura laboratur, ne cuius Pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pylades & Bathylli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores.* Prodigiosas opes habebant, vt de Æsopo tragœdo traditur, eiusque filio, in cuius mensa ingentia patrimonia & vniones vno haustu sorbebantur. Martialis de ingenti pecunia eis donata, lib. 10. epigramm. 74.

Schola pantomimorum.
Illius artis multi discipuli.
Opes pantomimorum.
Aureorum facci pantomimis dati.

Centum merebor plumbeos die toto,
Cum corpus vna quindecim graues hora
Feruentis auri victor afferat saccos?

Sic Suetonius ait Caligulam Cythico agitatori dedisse in comissatione vicies L L S. cap. 55. Horatius 2. epist. 1.

Gestit enim nummum in loculos dimittere, post hoc
Securus cadat, aut recto stet tabula talo.

Erant illis domus Romæ, & sæpe scribebantur heredes: vnde illa inofficiosi querela in iure nostro, si turpes personas posthabitis sororibus & fratribus, defuncti scripsissent. At eorum filiæ magna dote locabantur. Nam Seneca. *O fœlices viros puellarum, quibus P. R. loco soceri fuit. Beatioresne istos putas, quorum Pantomimæ decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a Senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt?* Horat. 1. Serm. Sat. 2.

Domus Romæ pantomimis.
Qui heredes scripti.
Et quorum filiæ magna dote locatæ.

Vt quondam Marsæus amator Originis ille,
Qui patrium mimæ donat fundumque laremque.

Quin viduæ Senatorum, etiam Senatorum vxores pantomimis copulabantur. Iuuenalis lib. 1. Satyr. 6.

Viduæ Senatorum pantomimis nuptæ.

Et vxores Senatorum.
* Pro *Iulium* i. pantomimũ.
Appia ex genere Appij.
Hippia quod in ea equitarent viri.
Mulier Hippo dicta.

*Nupta Senatori comitata est Hippia ludum**
Ad Pharon, & Nilum, famosaque mœnia Lagi:
Prodigia & mores vrbis damnante Canopo.

Vbi legunt *Appia*, quod est nomen fœminæ Romanæ nobilis. Nam ille ab Appijs Claudijs forsan. Et Cicero in despectũ istius nobilitatis, vocat *Appietatẽ*, l. 1. Ep. ad Att. Tamen *Hippia* non male, quod in illa ludij equitarent. Fuit etiam Græca fœmina Hippo nomine, ait Valerius lib. 6. cap. 1. vbi de externis. Quæ omnia scripsi ad explicandam vim viresque in quas pantomini deuenerint, vt ait noster. At Plinius lib. 9. cap. 25. ait filium & heredem Tragœdi Æsopi Claudium, singulos vniones in conuiuio vorandos dedisse. Nam immensis donationibus, ad prodigiosas opes ferebantur. D. Augustinus 100. tractatu in Ioannem cap. 16. conqueritur quod histrionibus multa bona donarentur. *Donare*, inquit, *res suas histrionibus, vitium est immane, non virtus. Illa sanies Romæ recepta, & fauoribus aucta, tandem collabefecit bonos mores, & ciuitates perdidit, coegitque imperatores sæpius eos expellere.* Nam sub Augusto, aliquando fustigati, sub Tiberio eiecti, a Caio reuocati; iterum eiecti a Claudio, reuocati a Nerone, sed remoti a sacris certaminibus. Sublati postea a Domitiano, post reducti a Nerua, deiecti a Traiano: & in ludijs istis, fortuna ludos suos fecit. De his dicemus, vbi de Mnestero dicemus.

Expulsi pantomimi.
Reuocati.
A diuersis imperatoribus.

Idem annus alio quoque luctu Cæsarem * adficit, alterum ex geminis Drusi liberis extinguendo: neque minus * morte amici. Is fuit Lucillius Longus omnium illi tristium lætorumque socijs, vnusque e Senatoribus Rhodij secessus comes. Ita quanquam nouo homini, [1] censorium funus, effigiem apud forum Augusti publica pecunia patres decreuere: apud quos etiam tum cuncta tractabantur; adeo vt [2] procurator Asiæ [3] Lucillius Capito, accusante prouincia, causam dixerit, magna cum adseueratione principis, non se ius, nisi [4] in seruitia & pecunias familiares dedisse: quod si vim prætoris vsurpasset, manibusque militum vsus foret, spreta in eo mandata sua, audirent socios. Ita reus, cognito negotio, [5] damnatur. Ob quam vltionem, & quia priore anno in C. Sillanum vindicatum erat, decreuere Asiæ vrbes [6] templum Tiberio, matrique eius, ac Senatui: & permissum statuere. Egitque Nero grates ea causa patribus atque auo, lætas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoria Germanici, illum aspici, illum audiri rebantur. aderantque iuueni modestia, ac forma principe viro digna, notis in eum Seiani odijs ob periculum gratiora.

* adfecit,
* mors

Ex geminis Drusi vnus rapitur: quod Natura solet vulgariter.

Asia tota adulatrix.

Modestia ac forma viro principe digna.

Quid Censoriũ funus, quæstio est.
Decisa nondũ.
Peculiare ijs qui censores fuissẽt.
Cur igitur hic Lucillio Longo, homini nouo, nec e Censorum sobole?
Sed princeps voluit: quod sat est.
Deducebatur istud funus in forum Romanũ, per sacram viã, & pro Rostris laudatio.
Puto istud funus Censorium dictum, quod Censorum imagines ducerentur, & pro rostris laudarẽtur.

[1] CENSORIVM FVNVS.] Quid sit *Censorium funus*, sub iudice lis est. Et hæc quæstio in litterario foro decisa nondum; vtraque pars suos habet patronos, & testes. Capitolinus in Pertinace. *Funus imaginarium ei & censorium ductum est.* vt heic, *Censorium funus, effigiem apud forũ.* At funus istud deducebatur in forũ Romanũ per Sacrã viã, & ibi pro Rostris defuncti cadauere posito, laudabantur. Dionys. l. 4. Et capio funus Censorium, in quo omniũ imagines Censorum procederẽt ordine, omnesq. qui tum fuissent Censores; quod aspectu amœnum. Et hic honos Censoribus datus, nõ in vita tantum, sed post mortem. Quod non habuit locum in cæteris muneribus. Certum est in Rep. eos qui Censuram exercuerant, Censorio funere post mortem ornatos. Sed sub Tiberio, quo imperante, nulla fuit, nisi quam princeps daret, censura. Quid ergo Censorium funus, datum Lucillio Longo, nouo homini, qui nec Censor, nec e cuiusquam Censorum sobole? Sed satis est placuisse hoc principi, qui honorum fons.

[2] PROCVRATOR.] Ex vultu videtur Poeta denotare procuratorem, dum scribit.

—— Gnauus, & asper,
Procuratorem vultu qui præferat ipso.

Erat autem liberum cuique ex iure Ciuili, Procuratorem agendis negotijs legere, aut seruum, aut ingenuum, aut libertum. Cæsar Iulius Balbo Cornelio Procuratore vsus est, & Oppio Augustus, itemque Licinio, vt Antonius Manio. Et Cæsares posteri, aliquando equitibus Romanis, & aliquando libertis vsi sunt. Quod passim visitur in libris. Sed qui dicebantur procuratores Cæsaris in prouincijs? Iurisconsĩ. L. 35. ex quibus caus. maior. *Procurator est Cæsaris, non solum cui rerum prouinciæ cuiuscumque Procuratio mandata erit, sed & is, cui rerum, quantumuis non omnium.* Et hi procuratores, *principum Procuratores.* nominabantur, viceque præsidis fungebantur; quod introduxit Claudius, vt dicemus infra. Sic L. 2. Cod. de pœnis: *Procurator Cæsaris vicem præsidis tuetur.* Et L. 25. D. de adqu. vel omitt. heredit. *Procurator Cæsaris vice præsidis fungetur.* Officium autem præcipuum, & munus erat in patrimonio

Procuratorem vultus asper & gnaua mens.
Is aut ingenui, aut serui, aut libertini.
Qui procurator Cæsaris in prouincijs.
Procurator Cæsaris primum rem Cæsaris curabat.

Item rem Reip. Procurator rei Dominicæ. Procurator Reip.

patrimonio principis procurando: (nam in prouincijs agros & villas habebat princeps,) & in bonis Reip. administrandis: nam vulgaria sunt nomina in libris Iurisconsultorum, *procurator rei Dominicæ*, vel *domus Dominicæ*, & *procurator Reip.* Res enim principis separata est a re Reip. quamuis Augustus, vt ait Dio, rebus Reip. vt suis, vsus fuerit: hodie apud nos vtriusque commixtio est. Capitolinus in D. Pio. *Procuratores suos modeste suscipere tributa iussit, excedentes modum rationem factorum suorum reddere coegit.* At hi procuratores rei Dominicæ, vocantur *homines Augustissimæ domus nostræ* ab imperatoribus, L. 1. de Cond. & procurat. siue *actorib. præd. fisci*. Cod. Nos dicimus Gallice, *Les gens du Roy*. Et Catholici procuratores, etiam dicti sunt apud nos, *Le Procureur General*. vt 12. Cod. de procurat. & conduct. domus Augustæ. Et ex constitutionibus posteriorum imperatorum. In veteri autem libro, qui Cameræ computorum Parisijs, dicitur a Philippo Pulchro, *Catholicus iuris conditor*. epistola ad Archiepiscopum Senonensem. Cæsarianos autem, pro officialibus habent, quos dicimus *Sergens*. Debemusque istud nouissimum Cuiacio acceptum. Ergo Capito procurator Cæsaris in Asia. Et author noster Tacitus, nunquam certe tacendus, dum litteræ vigebunt, fuit Cæsaris procurator in Belgio: vti Agricola eius socer, vtrumque auum procuratorem Cæsarum habuit apud Foroiulienses. Erant autem plerumque aut equites, aut liberti, quanquam vt in priuatorum rebus adhiberi poterant, etiam procurationibus rei principis serui. Nam procuratores serui esse poterant ex iure Ciuili. Et Tertullianus ad vxor. *Habet in latere Diaboli seruum procuratorem domini sui, ad impedienda fidelium studia, & officia.* Puto in Apologet. apud eundem in verbo *procurantes*, esse mendum. Nam ait. *Itaque oportere & procurantes*, (lego, *procuratores*, Cæsaris videlicet) *& præfectos, & præsides pariter inspici.* Spartianus in Adriano: *Procuratores*, inquit, *latius euagantes coercuit.* Et sane fuit inter eos qui eodem principe Crassum Frugi egressum insula quasi res nouas molientem occiderent. Ideo Spartianus ita scribit: *Circumiens prouincias procuratores & præsides pro factis supplicio affecit, ita seuere vt accusatores per se crederetur immittere.* Et idem in Albino loquens de Commodo: *Super hoc ad meos procuratores litteras misi signatas signo Amazoniæ, & cum opus fuerit rationalibus dabis, ne te non audiant, cum de ærario volueris imperare.* Noto autem procuratorum vetustum munus. Nam apud Persas mentio fit in libro Esther cap. 8. *Scriptæ sunt epistolæ regis ad Principes procuratoresque & iudices qui centum viginti septem prouincijs ab India vsque ad Æthiopiam præsidebant.*

Res principis separata a re Reip.

Tamen Augustus vsus vtraque.

Vocantur in iure homines Augustissimæ domus.

Apud Francos Gens du Roy.

Catholici procuratores, Le Procureur General.

Habebant Cæsarianos pro officialibus.

Dicimus Sergens.

Capito procurator Cæsaris in Asia.

Vt Tacitus procurator Cæsaris in Belgio.

Cuius socer Agricola vtramque auum habuit procuratorem Cæsaris apud Foroiulienses.

Hi procuratores Cæsaris plerumque equites aut liberti.

Serui procuratoris ex iure ciuili.

Procuratores primi tantum in seruitia & pecunias principis.

Postea ius habuere dandi iudicis.

Et audiendi rationes inter fiscum & principem.

Inde rationales dicti.

3 LVCILLIVS CAPITO.] Noto istos Capitones in Asia præcipue sua munera exercuisse, vt hic de quo noster, & ille de quo Iuuenalis Sat. 8.

Et Capito & Tutor ruerint damnante Senatu
Piratæ Cilicum.

Et Fonteius Capito, qui Proconsul in Asia. Noster infra eodem libro.

Capitones in Asia munera exercuerunt. Parum liberaliter.

4 IN SERVITIA ET PECVNIAS FAMILIARES.] Quod obtinuit tantum Iulio Augusto & Tiberio imperantibus. Sed latius creuit istud ius posteris tẽporibus: Quippe data est eis potestas dandi iudices, in rebus fisco adiudicatis, & audiendi rationes inter fiscum & priuatos: ideo Rationales dicti in iure. quæ passim ex imperatorum legibus colliguntur. Non tamen de crimine cognoscebant, nec ministerio militum vtebantur, ne vsurpare potestatem præsidis viderentur; sed postea, vt dixi, vsi sunt Cæsarianis: quod docebimus infra.

5 DAMNATVR.] Dio ait exulem factum, l. 57.

6 TEMPLVM TIBERIO, MATRIQVE EIVS, AC SENATVI.] Lege, & luge; mortales fiunt a mortalibus Dij immortales, proh nefas! & post mortem: sed vbi est Deitas, si mortalitas? & vbi diuinitas, si virtus abest? Tiberius, hircus libidinosus, Liuia ambitiosa anus, inter Diuos reponuntur. Id facit Senatus adulator, & inter Senatores Scauri, per omnia corporum concaua libidinem recipientes. Eane templis numina ponuntur, & adorantur? Idque in Asia magna parte orbis? Quis orbem, aut quis orbis partem non dicat furere? Senatus Christum deum respuit, & expuit vt Tiberium deum faceret. Vide Tert. in Apologet.

Sub idem tempus de Flamine [1] Diali in locum Seruij Maluginensis defuncti legendo, simul roganda noua lege disseruit Cæsar. Nam *patricios* [2] *confarreatis parentibus genitos tres simul nominari, ex quis vnus legeretur vetusto more: neque adesse, vt olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta. plurésque eius rei causas adferebat, potissimam penes incuriam virorum, fœminarumque. Accedere ipsius ceremoniæ difficultates, quæ consulto vitarentur, &* [3] *quando exiret e iure patrio, qui id Flaminium apisceretur, quæque in manum Flaminis conueniret.* [4] *Ita medendum Senatus decreto, aut lege, sicut Augustus quædam ex horrida illa antiquitate ad præsentem vsum flexisset.* Igitur tractatis religionibus, placitum, instituto Flaminum nihil demutari. Sed lata lex, qua Flaminica Dialis [5] sacrorum causa in potestate viri, cæ-

Romani veterum matrimoniorum moris obliti.

Causa prima incuria virorum & fœminarum.

Difficultates cerimoniarum.

Et quia ius paternę potestatis solueretur.

Sacerdotes honorandi. Imo excitãdi ad capessendum munus

Augusta in theatro inter Vestales.

tera promiscuo fœminarum iure ageret. Et filius Maluginensis patri suffectus:[6] Vtque glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas ceremonias, decretum Corneliæ virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur, LLS XX. & quoties Augusta theatrum introisset, vt[7] sedes inter Vestalium consideret.

Quid confarreatum matrimonium.

1 DIALI.] *Qui maximæ dignationis inter* XV. *Flamines*, ait Verrius ex Festo.

2 CONFARREATIS PARENTIBVS.] Id est, ex eo matrimonio, quod per confarreationem fiebat, nata. Omnia autem matrimonia apud priscos & veteres Romanos, & præcipue Pontificum, confarreata erant, & *farracia* dicebantur. Sed paulatim regione Pagana euanescente desueuerunt, vt Halicarnasseus scribit libro 1. Antiquit. mansitque illa confarreatio solum inter Pontifices, Dialesque & eos qui sacris paganorum operabantur. Ideo bene Boetius, qui confarreatum matrimonium, tantum sacerdotibus fuisse scribit, contra hunc locum. Sed hoc temporibus posterioribus. Et *nouæ nuptæ farreum præferebant*, ait Plinius lib. 2. & lib. 18. Et farre victimas aspergebant: fiebatque mola salsa adhibita, quæ farre & sale constabat. Valer. lib. 2. cap. 5. Est autem *far*, purum frumentum, quod omnibus sacrificijs miscebatur, antequam thus reperiretur. Quod Ouidius docet 1. Fast. Arnob. lib. 4. *Vxores Dij habent, atque in coniugalia fœdera, conditionibus veniunt antequæsitis: vsu, farre, coemptione, genialis lectuli sacramenta conducunt. Habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus spōsas.* Arnobius vtitur verbo *sacramenta*, respiciens ad Christianorum verba, & fidem, qui sacramentum matrimonium vocant.

Omnia vetera matrimonia confarreata. *Quod euanuit.* *Solis pontificibus nubentibus relicta.* *Quid far.*

3 ET QVANDO EXIRET.] Defectum locum puto, licet aliter alij sentiant. Ideo lego, *Quoniam inde exiret a iure patrio*, &c. Nam ex duobus verbis, *quoniam inde*, finxerunt *quando*. Quod explico. Loquitur ergo de matrimonio confarreato, quod necessarium erat inter patrem & matrem Flaminis, aut Flaminiæ, si Flamines vellēt haberi. At desueuerat, & desuetudinis tres rationes adfert Tiberius, quarum prima, incuria virorum & fœminarum. Recte. Nam ita fert hominum natura, vt a pietate facile recedant, Dei munerum facile obliuiscantur. Ideo apud Iudæos instituti dies Sabbathi, vt homo creationis suæ, totiusque mundi qualibet hebdomada recordaretur. Ideo etiam instituta festa Paschæ, Tabernaculorum, & aliæ solemnitates introductæ, vt singulis annis beneficiorum Dei memor esset. Secunda desuetudinis ratio, difficultas ceremoniarum: quippe in hoc confarreationis matrimonio, & far, & sal conquirenda, & mola salsa conficienda, & victimæ cædendæ, aliaque multa quæ ad sacrificia pertinerent. Tertia ratio quod Flamen, vel Flaminia patria potestate exirent, quod durum patribus Romanis: quippe patris potestas, in qua iura vitæ & necis in filios, inter antiquiora, & præclariora Romanorum iura, immo solis concessa Romanis. Nam cæteræ nationes, illa potestate non vtuntur: ideo solutio illa patriæ potestatis, maxime Romanos afficiebat; & hoc est quod ait in hæc verba, *Et quoniam inde exiret iure patrio.* Sane Vestales in patria potestate non erant. quod Fenestella notauit: poterantque Vestales condere testamentum. Et ex Iurisconsultorum disciplina, militia non soluit ius patriæ potestatis, sed sacerdotium soluit. Etiam ex iure Christianorum Imperatorū. Nam Episcopi, nec sunt in patris potestate. Authēt. Sed Episcopalia. de Episcopis & clericis. Cod. Magistratus & milites sunt in patris potestate. Quintilianus noua declam. 286. *Nihil non facere debuisti*, (ait pater filio,) *secundum meam voluntatem. Obijcio tibi munus lucis: iactat se potestas illa patrum etiam in magistratus, & magistratus in victores. Crede hoc vinculo paternæ potestatis Rem Romanam diu viguisse, & domi, & foris.*

ExplicatusTacitus. *Confarreati matrimonij desuetudo.* *Tres rationes desuetudinis.* *Prima, incuria. Homo obliuiosus beneficij.* *Ideo festi dies instituti.* *Vt Sabbatha.* *Secunda ratio difficultas.* *Quippe quærenda far, sal, & victima.* *Tertia quod extincta iaceret paterna potestas.* *Vestales solutæ a patria potestate.* *Quæ testamentum condebant.* *Militia non soluit ius patriæ potestatis.* *Sacerdotium soluit.* *Episcopi non sunt in potestate.* *Magistratus sunt in patria potestate.* *Et triumphales.*

4 ITA MEDENDVM.] Puto scriptum fuisse. *Itaque aut medendum Senatus decreto, aut lege.* Et nota differentiam decreti, & legis, vt decretum sit Senatus, lex sit principis.

Tacitus correctus. *Lex principis est.* *Decretum Senatus.*

5 SACRORVM CAVSA IN POTESTATE VIRI.] Qui confarreato matrimonio iungebatur, vir fiebat pater familias, vxor mater familias; ideoque vxor non erat in potestate viri. Nam vulgata vox in nuptijs veterum Romanorum, quorum matrimonia erant confarreata pæne omnia, *Vbi tu Caius, ego Caia.* Placuit tamen heic, vbi de sacris ageretur, vt vxor illa Flaminis, licet mater familias, esset in potestate viri, in cæteris vteretur iure aliarum fœminarum, quæ matresfamilias. Nam matresfamilias erant sui iuris, seu puberes, seu impuberes. Et inde verba L. 34. soluto matrimonio. *Titius in sua potestate esse dicit, ipsa se matremfamilias.* Et Iurisconsultus in L. vlt. de lib. exhib. *Cum audis matremfamilias, accipe notæ authoritatis fœminam.* Et sane fuere olim & veteres Sabinæ plenæ authoritatis in liberos, plenæ in exteros.

Ex matrimonio confarreato, hinc paterfamilias, inde materfamilias dicebantur. *Vnde vox, Vbi tu Caius, ego Caia.* *Quantum ad sacra vxor Flaminis in potestate viri est.* *In alijs rebus non est.* *Explicata lex 34 solut. matr.*

6 VTQVE GLISCERET DIGNATIO SACERDOTVM.] Quorum in omni & vera & falsa religione & a condito mundo fuit reuerendus vertex. Apud Iudæos legis scientia eis addicta est, & quos tangere nefas, quibusq. obsequij ius erat sub pœna mortis. Deuteronomij 16. Et ita accipe quod Oseæ 4. capite. *Populus tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti*: id est perditus, conclamatus & addictus morti. Nam ita lex scripta: *Qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, decreto iudicis morietur*

Sacerdotum dignatio Apud Christianos & paganos. *Et Iudæos.*

tur homo ille, & auferes malum de Israel. Quid dicent Christianæ Reip. turbatores. Ergo despectus sacerdos Deum vltorem habet. Apud Christianos dicti *regale semen*, *vncti Domini.* D. Hieronym. ita scribit, ex antiqua Christi disciplina. *Absit vt de sacerdotibus quidquam dicam, qui sacrum Christi corpus sacro ore conficiunt.* Audin veterum Christianorum fidem? Idemque ait ante eos sedere nemini licuisse. Tertullianus *quotidie corpori Domini manus admouisse.* Nam sic libr. de Idolol. de presbyteris qui artificio suo viuebant: *Eas manus admouere corpori Domini quæ dæmonijs corpora conferunt.* Id est, vt statuarius, qui & presbyter, post confectum Domini corpus conficiat etiam Idoli statuam. Et valde fuisse honoratos narrat in exhortat. ad Castit. *Nonne, inquit, & laici sacerdotes sumus? Scriptum est. Regnum quoque nos & sacerdotes ideo & patri suo fecit. Differentiam inter ordinem & plebem constituit Ecclesiæ authoritas.* Apud paganos, ita habet liber Genesis, vbi de sacerdotibus Ægyptijs, & eorum priuilegijs. *Ex eo die quinta pars in Ægypto soluitur absque terra sacerdotali, quæ libera ab hac conditione fuit.* cap. 47. Nam a decimis sacerdotes immunes. Decimas cinnamomi Æthiopes sacerdotibus, & Assabino Deo persoluebant, vt Arabes Sabi Deo decimas thuris. Plinius libr. 12. cap. 19. & 13. Et Virgilius de illa veneratione sacerdotum.

Liberi sacerdotes apud Ægyptios a præstationibus.

—— *Cursusque dabit venerata secundos.*

Sic Homerus Iliad. α. reuerendum sacerdotium dicit, αἰδεῖσθαί θ' ἱερῆα. Ideo sceptrum gerebant & coronam, vt ibidem scribit Poeta. eumque honorem illis præstari scribit Vlpianus, quod honori omnipotentis Dei potissimum deferatur. Sic Papinius libro 5. Silu. ad Abascantium. *Qui bona fide colit Deos, amat & sacerdotes. Apud Barbaros Getas*, inquit Strabo libro 7. *Sacerdos Deus dicitur, & mons sacer. Sic reges abietes.* Hieronym. libr. 4. cap. 14. in Isaiam. ἱερὸν pro magno dixere veteres, & ἱερὰ ἄγκυρα maior est anchora. Vnum addo, & nihil amplius, ex Pomponio Iurisconsulto, quod fetiat sacerdotum osores, interpretandi legum scientiam apud Collegium Pontificum fuisse, & ex eo creari solitum, qui singulis annis præesset priuatis. Quod fuit a Iudæis desumptum. De honore sacerdotum Christianorum, Clemens Romanus libr. 2. & D. Chrysostomus dialogo de honore sacerdotali. Quæ scribo, vt soricina nænia confossiores reddantur hi, qui se tot & tanta millia sacerdotũ Catholicorum vno anno apud Francos iugulasse suis libris gloriantur, inepte, turpiter & nequiter. Et est valde maleficum genus istorum hominum.

Apud Græcos.

Apud Romanos qui honor eis defertur, a Deo defertur.

Apud Getas sacerdos mons sacer & Deus dicitur.

7 Sedes inter Vestalium.] Suet. scribit in *Theatro Vestalibus Augustum dedisse locum iuxta prætoris tribunal.* Recte: cum pudicitiæ, naturalis tutor sit magistratus. Quod alij ante me dixerunt. Sed idem Sueton. in Nerone c. 12. scribit. *Ad Athletarum spectaculum inuitasse & Virgines Vestæ, quod Olympiæ quoq. Cereris sacerdotibus spectare concederetur.* In Athletarum certaminibus, non miror; in pantomimorum libidinibus miror. Miror & in theatro, in quo impudica omnia. Nam improbæ voces spargebantur, turpes motus spectabantur, etiam meretrices nudabantur, vno verbo Floralia agebantur. D. Cyprianus epist. 2. ad Donatum hæc de theatro ingerit, nec sine bile. *Morum quanta labes? quæ probrorum fomenta? quæ alimenta vitiorum? Histrionum gestibus inquinari, videre contra fœdus iusque nascendi, patientiam incertæ turpitudinis elaboratam. Euirantur mares, honor omnis, & vigor sexus, eneruati corporis dedecore mollitur, plusque illis placet quisquis virum in fœminam magis fregerit. In laudem crescit crimen ex crimine, & peritior, quo turpior indicatur.* Ouidius paganus 2. Trist. eleg. 1. id firmat, & contra paganos.

Vestales in theatro.

Inter Athletas non mirum.

Inter pantomimos mirum.

Nam in theatro spurca omnia.

Probra theatri a D. Cypriano.

Quid si scripsissem mimos obscœna iocantes,
Qui semper iuncti crimen amoris habent?
In quibus assidue cultus procedit adulter,
Verbaque dat stulto callida nupta viro?
Nubilis hæc virgo, matronaque virque puerque
Spectat, & ex magna parte Senatus adest;
Nec satis incestis temerari vocibus aures,
Assuescunt oculi multa pudenda pati.
Cumque fefellit amans aliqua nouitate maritum,
Plauditur; & magno palma fauore datur.

Certe Prudentius contra Symm. Vestales in Circo sedẽtes facit gladiatorijs ludis, & ridet.

Gladiatorijs ludis Vestales in Circo.

Inde ad consessum caueæ Pudor almus, & expers
Sanguinis it Pietas, hominum visura cruentos
Congressus, mortesque & vulnera vendita pastu,
Spectatura sacris oculis; sed & illa verendis
Vittarum insignis phaleris, fruiturque lanistis.

Quæ omnia parum conuenienter fiunt spectantibus oculis Virginum. At Massilienses magis caute & sapienter, *qui iuuenes a spectaculis arcebant, ne mollibus verbis, aut impuro gestu, pudicitia corrumperetur.* Quid de virginibus, & virginibus sacris, sanxisse creditis? Augustus etiam: *Iuuenes nocturnis spectaculis prohibuit, nisi in comitatu propinquorum.* Fuit sane nostrorum Christianorum aduersus paganos perpetua controuersia de Vestalibus in theatrum inductis. Arnob. lib. 4. *Sedent in spectaculis publicis, sacerdotum omnium magistratuumque collegia, Pontifices Maximi; & maximi curiones: Sedent Quindecimuiri laureati, & Diales, cum apicibus Flamines: Sedent Augures, interpretes diuinæ mentis & voluntatis; nec non castæ virgines perpetui nutrices & conseruatrices ignis*, &c. Nota quod Christianitas proborum omniũ morum nutrix & matrix, vt contra improborum religionis peruersa falsitas & impura religio.

Massilienses sapientiores Romanis arcebant iuuenes a theatris.

Et cur.

Augustus iuuenes nocturnis spectaculis arcuit.

Arnobij vox de sacerdotibus paganis theatra conscendentibus.

Cornelio Cethego, Visellio Varrone Coss. Pontifices, corumque exemplo cæteri sacerdotes, cum pro incolumitate principis vota susciperent, Neronem quoque & Drusum ijsdem dijs commendauere, non tam charitate iuuenum, quam adulatione: quæ, mo-

Nimia aut nulla adulatio idem moribus corruptis.

ribus corruptis, perinde anceps si nulla, & vbi nimia est. Nam Tiberius haud vnquam domui Germanici mitis, tum vero æquari adulescentes senectæ suæ, impatienter indoluit: accitosque Pontifices percunctatus est, num id precibus Agrippinæ, aut minis tribuissent. Et illi quidem quanquam abnuerent, modice perstricti; etenim pars magna e propinquis ipsius, aut primores ciuitatis erant. cæterum in Senatu oratione monuit in posterum, ne quis mobiles adulescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. Instabat quippe Seianus, incusabatque, diductam ciuitatem, vt ciuili bello. esse qui se partium Agrippinæ vocent: ac ni * resistatur, fore pluris: neque aliud gliscentis discordiæ remedium, quam si vnus alterve maxime prompti subuerterentur. Qua causa C. Silium, & Titium Sabinum adgreditur: amicitia Germanici perniciosa vtrique. [2] Silio, & quod ingentis exercitus septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus Sacrouiriani belli victor, quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. Credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia [3] immodice iactantis, suum militem in obsequio durauisse, cum alij ad seditiones prolaberentur: neque mansurum Tiberio imperium si ijs quoque legionibus cupido nouandi fuisset. Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparemque tanto merito rebatur. [4] Nam beneficia eo vsque læta sunt, dum videntur exolui posse: vbi multum anteuenere, pro gratia odium redditur.

Nequis mobiles adulescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam tolleret.

* resistatur vi, fore plures.

Silius & Sabinus ob amicitiam Germanici rei.

Iactantia quæ principem ferit noxia est.

Beneficia grata vbi exsolui possunt: vbi non, ingrata sunt & odiosa.

1 Ac ni resistatvr.] *Niger est, Romane caueto.* Lego, *ac ni resistas vi, fore plures.* Simile vlcus in verbo passiuo apud Tertullian. in Apologet. *Cum mulieres vsque adeo vino abstinerentur,* (pro *abstinerent,* vt) *matronam ob resignatos cellæ vinariæ loculos, inedia necarint.* Habes vitiosas scriptiones, ne despice correctiones.

Tacitus correctus.

Et Tertullian.

2 Silio et qvod.] Illud, *&*, prima fronte excutiendum mihi videbatur; sed est reliquum verbi *scilicet*, quod legendum est post *silio.* Nam ad conficiendum verbum, *scilicet*, repetenda sunt verba, *sili*, & littera, *o*, pro, *e*, cui addendum verbum, *&*, vt fiat *scilicet.* Et est vestigium notarum, quæ sunt in hoc authore.

3 Immodice iactantis.] Ex eodem fonte clades Antonij primi. Nam ita noster libr. 4. Histor. *Vt infestum tumidumque insectabantur, adiunctis prioris vitæ criminibus: neque ipsi deerat arrogantia,* (id est, per arrogantiam) *vocare infensas, nimius commemorandu quæ meruisset.*

4 Nam beneficia.] Vere dictum. Seneca enim epist. 19. *Leue æs alienum debitorem facit, graue inimicum.* Et in Ecclesiastico 29. *Multi præstiterunt molestiam ijs qui se adiuuerunt: pro honore & beneficio, reddidere contumeliam: Cum accipiunt, osculantur manus dantis.* Breuius nos. *In mutui datione amicus, in solutione hostis.* Et egregie Martialis.

Odisse quam soluisse vilius constat.

Leue æs alienum facit debitorem, graue, inimicum. Maleficium pro beneficio.

Erat vxor Silio Sosia Galla, charitate Agrippinæ inuisa principi. Hos corripi, dilato ad tempus Sabino, placitum: immissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens, odijs Seiani per dedecus suum gratificabatur. Precante reo breuem moram, dum accusator consulatu abiret, aduersatus est Cæsar: solitum quippe magistratibus, diē priuatis dicere: nec infringendū consulis ius, cuius vigilijs niteretur, ne quod Resp. detrimentū caperet. Propriū id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multa adseueratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, [2] aut Varro consul, aut illud

Qui alteri per suum dedecus gratificatur, iniquus est.

Scelera noua priscis verbis tecta.

Resp.

Resp. esset, coguntur patres, silente reo, vel si defensionem cœptaret, non occultante cuius ira premeretur. [3] conscientia belli, Sacrouir diu dissimulatus, victoria per auaritiam fœdata, & vxor Sosia arguebantur. Nec dubie repetundarum criminibus hærebant. sed cuncta quæstione maiestatis exercita. & Silius imminentem damnationem voluntario fine præuertit. Sæuitum tamen in bona, non vt stipendiarijs pecuniæ redderentur, quorum nemo repetebat. sed liberalitas Augusti auulsa, computatis singillatim quæ fisco petebantur.

Crimine maiestatis accusati qui de repetundis tenebantur.

1 MVLTA ADSEVERATIONE.] Sic noster Annal. 6. *Scipiones Silam & Cassij adseueratione multa censebant.* Et libr. Annal. 11. *Deierauit e Rep. id esse.* Et Annal. 1. *Laturum sententiam palam, & iuratum.* Sed tene quod Claudianus de reis se excusantibus 4. Cons. Hon.

Extruite immanes scopulos, attollite turres,
Cingite vos fluuijs, vastas opponite siluas.
Garganum Alpinis Apenninumque niualem,
Permixtis societate iugis, & rupibus Æmum
Addite Caucaseis, inuoluite Pelion Ossæ;
Non dabitis murum sceleri.

2 AVT VARRO CONSVL, AVT ILLVD RESP. ESSET.] Quod explico, quia subobscurum. Tiberius dixerat, cauerent ne quid Respublica detrimenti caperet. Noster premit hæc verba. *Quasi*, inquit, *aut Varro Consul esset, aut illud esset res publica, de quo Silius accusabatur.* Nam Varronis odium non erat res Reip. nec ad Remp. iuuandam faciebat, immo contra Remp. erat, nec tum Varro Consul erat. Et accusatio Silij, non alia ex re, quam quod Germanicum dilexisset viuentem, & post fata. Quod non accusari debebat, sed præmiari. Dixit autem, *priscis verbis, Tiberium scelera sua obtegere*, quia formula erat prisca in Senatu, si de rebus magnis consulerent, vt a Consulibus monerentur, ne quid Resp. detrimenti caperet. Et erat illud Tiberij regale velum, noua crimina tegere antiquis moribus, & verbis.

Tacitus explicatus.

Tiberiũ noua scelera veteri legum velamine tegere.

3 CONSCIENTIA BELLI.] Id est, vt interpretor, cum sciret satis bellum moueri, & in partibus esse Sacrouirum, dissimulasse tamen; forte vt bellum longius traduceret, aut vt Sacrouiro gratificaretur. Et verbum *conscientia*, heic pro occulta scientia. Sic Annal. 6. *Liberti vnius conscientia vtebatur.* Similis dissimulationis Ruffinum arguit Claudianus 1. in Ruffin.

—— mistis descendit Sarmata Dacis,
Et qui cornipedes in pocula vulnerat audax
Massagetes, patriumque bibens Mæotin Alanus.
Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus,
Ruffino collecta manus: vetat ille domari,
Innectitque moras, & congrua tempora differt.

Sed dissimulatio quæ contra Remp. pessima res.

Tacitus explicatus.

Conscientia pro occulta scientia.

Ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exilium pellitur, Asinij Galli sententia, qui partem bonorum publicandam, pars vt liberis relinqueretur, censuerat. Contra M. Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit. Hunc ego Lepidum [1] temporibus illis grauem, & sapientem virum fuisse compèrio. Nam pleraque ab sæuis adulationibus aliorum, in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, cum æquabili authoritate, & gratia apud Tiberium viguerit. [2] Vnde dubitare cogor, fato & sorte nascendi, vt cætera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos: an sit aliquid in nostris consilijs, [3] * liceatque inter abruptam contumaciam, & deforme obsequium pergere iter ambitione, ac periculis vacuum. At Messalinus Cotta haud minus claris maioribus, sed animo diuersus, censuit, [4] cauendum Senatusconsulto, vt quanquam insontes magistratus & culpæ alienæ nescij, prouincialibus vxorum criminibus, perinde quam suis plecterentur.

M. Lepidus homo grauis & sapiens.

Multa flectebat in melius.

Propensio amoris in principe aut odij, an fato data sit, an natura.

* liceat que

1 TEMPORIBVS ILLIS GRAVEM.] E Sallustiana amœnitate, qui sic scribit bello Iugurthino. *Sed in ea difficultate Metellum non minus quam in rebus hostilibus magnum & sapientē*

virum fuisse comperio. Quod autem ait Lepidũ in melius multa flexisse, argumentum est sapientiæ. Nam ita Claudianus de prudenti rerum & nauo moderatore.

— velut arbiter alni,
Nubilus Ægæo quam turbine versat Orion,
Exiguo claui flexu, declinat aquarum
Verbera, nunc recta, nunc obliquante carina
Callidus, & pelagi cœlique obnoxius iræ.

Et recte Am. Marc. lib. 16. *Vt periculis virtutem impigram esse cognouit & audacem, ita cum res postulat, regibilem & consultam.* Vno verbo,

Rura, vrbes, naues, sapientia sola gubernat.

2 VNDE DVBITARE COGOR.] Ne dubita, Tacite: nam nec dubitationi locus est. Magna illa mens, quæ cuncta fecit, quæ facta regit & gubernat, dat creatis hominibus sapientiam, qua inter abruptam contumaciam, & deforme obsequium pergant iter ambitione ac periculis vacuum. *Ego Dominus* (dicebat ad Abraham) *qui eduxi te de Vr Chaldæorum, vt darem tibi terram istam, & possideres eam.* Genes. 15. Et de Thobia. *Dedit illi Deus gratiam in conspectu Salmanasar Regis.* 1. cap. & Daniel. 1. *Dedit Deus Danieli gratiam, & misericordiam in cõspectu principis Eunuchorũ. Loquebar,* ait Rex Dauid, *de mãdatis tuis in conspectu regũ, & non confundebar.* Et 18. c. 1. Reg. *In omnibus vijs suis Dauid prudenter agebat, & Dominus erat cum eo: vidit itaq. Saul quod prudens esset nimis, & cœpit cauere eum.* D. Augustin. in Matth. c. 14. *Si tu es, inquit D. Petrus ad Christum, iube me venire ad te super aquas. Et quia ipse erat, audiuit petentem, vocauit ambulantẽ, erexit emergentem.* D. Hieron. *Per singulos homines prouidentia Dei currit; in animalibus generalis quædam est prouidentia, non particularis.* Habac. c. 1. Et idem. *Errant qui prouidentiam Dei tollunt, Deũ nec boni, nec mali authorẽ esse dicentes; hoc est quod nec bona bonis, nec mala malis reddat; sed quod fortunæ cuncta regantur arbitrio, & casu ferantur incerto.* cap. 1. Soph. Et hæc fuit Taciti opinio, non explaudenda tantum, sed in vltimas terras amandanda & releganda.

Prouidentia Dei erga homines.

Quæ eos regit.

Non fortuna.

Exaltat & humiliat.

3 LICEATQVE.] Lego, *liceat quo inter abruptam contumaciam.* Tacitus firmat in Agricola. *Sciant quibus moris illicita mirari, posse etiam sub magnis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere quo plerique per abrupta, sed in nullius rei post vsum, ambitiosa morte inclaruerunt.*

4 CAVENDVM S.C.] Et sane cautum fuit, *vt viri prouincialibus vxorum criminibus tenerẽtur.* Quod infra Tacitus firmat. Fuit autem in veteri Rep. tanta veteribus Romanis consciẽtia, vt prouincijs regundis etiã æs sumerent alienum; nedum raperent aliena. Sic enim Valer. l. 2. c. 3. *Continentiæ tantum tribuebatur, vt multorũ æs alienũ, quia prouincias sincere administrauerant, a Senatu persolutum sit: nam quorum opera publicam authoritatem splendorem suum procul obtinuisse viderant, eorum dignitatem domi collabi, indignum, sibique deforme esse arbitrabantur.* Sub Augusto, salaria certa in prouincias euntibus data: nec tamen prouinciæ potuere manus Capitonum, & ceterorum miluorum euadere, propenso ad auaritiam hominum ingenio.

Viri vxorum criminibus tenentur.

Actum dehinc de Calpurnio Pisone nobili ac feroci viro. Is namque, vt retuli, cessurum se vrbe ob factiones accusatorum, in senatu clamitauerat, & spreta potentia Augustæ, trahere in ius[1] Vrgulaniam domoque principis excire ausus erat. Quæ in præsens Tiberius ciuiliter habuit.[2] Sed in animo reuoluente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat, Pisonemque[3] Granius secreti sermonis incusauit aduersum maiestatẽ habiti. Adiecitque in domo eius venenum esse, eumque[4] gladio accinctum introire curiã. Quod vt atrocius vero tramissum. Cæterorum, quia multa cumulabantur, receptus est reus, neque peractus ob mortem opportunam. Relatum & de Cassio Seuero exule, qui sordidæ originis,[5] maleficæ vitæ, sed orandi validus, per immodicas inimicitias vt iudicio iurati Senatus Cretam amoueretur, effecerat: atque illic eadem actitando,[6] recentia veteraque odia aduertit, bonisque exutus,[7] interdicto igni atque aqua, saxo Seriphio consenuit. Per idem tempus Plautius Siluanus prætor, incertis causis, Aproniam coniugem in præceps iecit. tractusque ad Cæsarem ab L. Apronio socero,[8] turbata mente respondit, tanquam ipse somno grauis, atque eo ignarus, & vxor sponte mortem sumpsisset. Non cunctanter Tiberius pergit in domum;[9] visit cubiculum, in quo reluctantis & impulsæ vestigia cernebantur. Refert ad Senatum, datisque iudicibus Vrgulania Siluani auia pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum quasi principis monitu, ob amicitiam Augustæ cum Vrgulania. Reus frustra tentato ferro, venas præbuit exoluendas. Mox

[10] Numan-

[10] Numantina prior vxor eius accusata, [11] iniecisse carminibus & veneficijs vecordiam marito, insons iudicatur.

1 VRGVLANIAM.] Eius sanguis *Plautia Vrgulanilla*, de qua Sueton. in Claud. cap. 26. fuit enim prima vxor Claudij. *Diuortium*, inquit, *fecit cum Herculanilla ob libidinum probra.* Nam ante *Plautiam Herculanillam* meruerat, vbi legitur *Vrgulanilla*. Sic enim Torrentius, & inter Plautios Vrgulani.

Principum iræ habent sua tempora.

2 SED IN ANIMO REVOLVENTE IRAS.] Homerus 1. Iliad. hoc confirmat, qui principum docet iras timendas, quas pro tempore dissimulent, sed postea grauiter exequantur. Et hoc est, quod ait noster. *Etiam si impetus offensionis languerat.* Sic Cicero dixit 10. epist. famil. *Multa simulent oportet inuiti & dissimulent cum dolore.* Nam qui nescit dissimulare, nescit regnare. dicebat Ludouicus XI. Francorum Rex, ea sola Latinitate magnus Grammaticus, & Rex ingens. Nam qui non tegit, non bene regit.

Granius, Romanum nomen.
Granius medicus.

3 GRANIVS.] Bene meo iudicio repositum *Granius*, & est nomen Romanum. Plinius in Indice inter authores *Granium medicum* nominat. In coniuratione Bruti in Cæsarem, Granio dixit Brutus cum Senatum intraret, *Quid agis Grani? Sed tu Brute*, (respondit,) *quid agis?* Lucillius etiam.

Granius Siluanus.

Conijcere in versus dictum præconi' volebam
Grani. Pro *præconis Grani.*

Et Tacitus 15. Annal. *Granium Siluanum* reponit inter primarios Neronianæ coniurationis. Apul. Apolog. 1. *Pro mea Pudentilla aduersus Granios agere.* Et in lapidibus. *Donace vxor Q. Liciniano Graniano Flamini August.* Et Valer. lib. 9. de ira & odio. *Quod Granius princeps huius coloniæ pecuniam a decurionibus ad refectionem Capitolij promissam cunctantius daret.* Et apud Macrob. c. 15. *Granius Licinianus.* Ita ergo legendum, nos monet verbum, *incusant*, quod sequitur, vt eum accusatorem Pisonis fuisse merito dicas.

Ensis longior.
Pugio breuior.

4 GLADIO ACCINCTVM INTROIRE CVRIAM.] Cape gladium istum, non pro ense, sed pro pugione. Ensis erat longior, pugio breuior: Pugio in latere dextro, vel in collo, vel sub axilla: ensis in sinistro. Dixi supra. De isto etiam pugione, vide quod est apud Sueton. in Augusto cap. 35. *Ferro cinctum, præsedisse, & lorica sub veste munitum, neminemque admissum Senatorum, nisi prætentato sinu.* Et idem in Calig. c. 12. scribit, *intrasse se cum pugione in cubiculum Tiberij dormientis, & misericordia correptum, abiecto ferro discessisse.* In Claud. c. 35. *Salutatoribus scrutatores semper adposui*, id est, qui scrutarentur, an essent accincti pugione. Iosephus 12. Antiq. ait *pugionem recuruum*, & de sica intelligit. Sed apud Romanos rectus non obliquus fuit: vt patet ex numismate Bruti, in quo est pileus & duo pugiones cũ inscriptione, LIBERTAS. Quod in reliquis nũmis visitur.

Augusti de Senatu timor.
Et Claudij.

5 MALEFICÆ VITÆ.] Eurip. in Med.

Ἐμοὶ γὰρ ὅστις ἄδικος ὢν σοφὸς λέγειν
Πέφυκε, πλείστην ζημίαν ὀφλισκάνει.
Mihi quisque iniustus cum sit, peritus in dicendo
Est, maxima pœna dignus videtur.

6 RECENTIA VETERAQVE ODIA ADVERTIT.] Id est, in suam perniciem vidit cumulata odia, tam recentia, quam vetera. Nam Iustitia Deo assidet scelerum vindex vltrixque malorum. Vbi est impietas, ibi sit iudicium.

Vir linguosus non dirigetur in terra.

7 INTERDICTO IGNI ATQVE AQVA, SAXO SERIPHIO CONSENVIT.] Vere Pindarus in Olymp. 1. *Noxa sequitur crebro maledicos*: & vt inquit Sapiens, Prouerb. 13. *Qui inconsideratior est ad loquendum, sentiet mala.* Nota autem vestigium in differentia relegationis & deportationis hoc loco. Nam Cassius Cretã amotus est, & relegatus postea, deportatusque Seriphum, in qua vix contectus moritur. Sic Cassij morbus, deportatione sanatus.

8 TVRBATA MENTE.] Lege, *turbatam mente*; vt ad vxorem referatur, non ad Plautium. Nam turbatam fuisse innuit, & cum ipse somno grauis esset, ideo dormiẽte & ignaro eo illa se præcipitauit. Ita autem scriptum fuit, *turbata Mente*, vt, *M*, duabus dictionibus seruiret. Et ita in Suet. *Nisi ante per se portus explorasset*: vbi legendum: *persæpe portus explorasset.* De ista mentis turbatione Virg. 4. Æn.

Hæc se carminibus promittit soluere mentes.

Vide Plin. l. 28. c. 2. Etiã angues rũpere. Lucill.

Iam disrumpetur medius, iam vt Marsu' colubras
Disrumpit cantu, venas cum extenderit omnes.

9 VISIT CVBICVLVM.] Philo Iudæus de Legat. ad Caium, ait Tiberium callidum senem & in noscitandis occultis hominum voluntatibus perspicacissimum fuisse: Nec minus prudentia quam potentia insignem: quod hic locus aperit. Et videnda est L. 1. §. si vir & vxor, & L. si quis graui. §. si maritus. ad S. C. Sillanianum, & L. fin. ad L. Corn. de sic.

Tacitus explicatus.

10 NVMANTINA PRIOR EIVS VXOR.] Cum qua oportuit interuenisse diuortium, aut sponte alteri marito virum cessisse: quod fiebat passim. Ait autem carminibus & veneficijs iniecisse vecordiam marito; id est dementasse. Lucanus lib. 6.

Mens hausti nulla sanie polluta veneni
Excantata perit.

Quomodo Numantina relicta.

Iuuenalis ita huius criminis Cæsoniam ream facit, Sat. 6.

Et furere incipias vt auunculus ille Neronis,
Cui totam trimuli frontem Cæsonia pulli
Infudit. Quæ non faciet, quod principis vxor?

Aut cessione.
Quia vecordiam iniecere marito.
Sic Cesonia Caligulam.

Porro Tacitus ait *iniecisse vecordiam*, id est amentiam, marito. Sic Apuleius 8. Met. *Amẽs & vecordia percita, cursuq. bacchata furibũdo.*

11 INIECISSE.] *Magi turbant mentes hominum minus confidentium in Deo, ac sine vllo veneni haustu violentia tantum carminis interimunt.* Augustinus lib. de ciuit. Dei. Vide Concilium Agathense, Can. 4. *Perquirendum*, inquit, *si aliqua fœmina sit, quæ per quædam maleficia, & incantationes mentes hominum se turbare posse dicat.* Virg. Eclog. 8.

Coniugis vt magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus.

Plinius ait Lucullum *amatorio perijsse*. li. 25. c. 3.

Is demum annus Populum Romanum longo aduersum Numidam Tacfarinatem bello absoluit. [1] Nam priores duces sibi impetrato triumphalium insigni * sufficere res suas crediderant, hostem omittebant. Iamque tres laureatæ in vrbe statuæ. & adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxilijs, qui Ptolemæo Iubæ filio iuuenta incurioso, libertos regios, [2] & * seruilia imperia bello mutauerant. Erat illi prædarum receptor, ac socius populandi rex Garamantum, non vt cum exercitu incederet, sed missis leuibus copijs, quæ [3] ex longinquo in maius audiebantur: ipsaque e prouincia vt quis [4] fortunæ inops, moribus turbidus, promptius ruebant. quia Cæsar post res a Blæso gestas, quasi nullis iam in Africa hostibus, [5] reportari Nonam legionem iusserat; nec proconsul eius anni P. Dolabella retinere ausus erat, iussa principis magis quam incerta belli metuens. Igitur Tacfarinas disperso rumore, rem Romanam alijs quoque ab nationibus lacerari, eoque paulatim Africa decedere, ac posse reliquos circumueniri, si cuncti, quibus libertas seruitio potior, incubuissent, auget vires, positisque castris, Thubuscum oppidum circunsidet.

* vt sufficere ad res suas

*seruitia impigra ad bellum inuitauerant.

Rumoribus rebellio augetur.

Mox obsidione Thubusci.

Exscriptorum facinora in libris.

1 NAM PRIORES DVCES SIBI.] Ita lego: *Nam priores duces sibi impetrato triumphalium insigni, vt sufficere ad res suas crediderant, hostem omittebant.* Reposui, *vt*, quod præcedentis verbi syllaba vltima contineretur. Et facit verum authoris sensum. Quod autem adieci, *sufficere ad res suas*, ideo feci quod scriptio excusa requirebat verbum *ad*. At vero si legas, *subsistere*, nihil requiritur. Nam Apul. 4. Met. *vt ei medela salubri possem subsistere.* Non negauerim tamen Apuleio frequentem esse talem scriptionem. Sic enim ille. *Monumentum mariti contendit*, pro, *in monumentum mariti*. Et, *ostium accedit*, pro *ad ostium*, lib. 1. Metamorph. Apud Tertullianum Rhenanus miratur sæpe deesse particulas minutulas, & coniunctiuas orationis sensusque: quas noster Tertullian. contr. Hermogen. vocat *fibulas ad connexum orationis, & coniunctiuas particulas.* Nec frustra, cum prioribus syllabis contineantur interdum, interdum notis scriptæ sint, quas exscriptores non vt superfluas, sed vt satis intellectas ad breuitatem omittunt, aut quia notarum nescij: quod in nostro exscriptore palam est. Sed quid moror? cum etiam sæpe in Tacito hæc labes reperiatur, vt Annal 3. *falsa exterritam*, pro *ad falsa exterritam.* Et lib. 4. *Sape mœnia vrbis adsidens*, pro *ad mœnia vrbis.* quod, an ex authoris scriptione, an exscriptorum affectata omissione fiat, & quod satis intelligantur, lector tute iudices. Puto ego non ex ignorantia notarum, sed ex notarum abbreuiatura. Quod autē addit, *hostem omittebant*, Agathias valde reprehendit, & ita de Narsete loquitur. *Vir ille* (inquit) *neque victoria præter modum insolescens, indecenter efferebatur. Neque quod alijs accidere solet post labores otio voluptatique se tradebat.* Histor. 1.

2 SERVILIA IMPERIA BELLO MVTAVERANT.] Insigne exscriptorum flagitium. Et quæ sunt hæc imperia seruilia? seruus imperator pro monstro est: lege, *seruitia impigra ad bellum inuitauerant*: Quæ genuina est lectio, & quam repono. Nam in excusa lectione verus sensus stare non potest; quod fatebuntur qui Tacitum triuerunt: & ni vera est lectio, *Fas sit mihi spernere Phœbum.* Pollio 10. famil. Ciceronis, epistola, *Quo tardius. Non modo nationes, sed etiam seruitia concitaturum.* Vopiscus in Aureliano: *Monetarij authore Fœlicißimo vltimo seruorum rebelles spiritus extulerunt.* At inuitatio illa ad rebellionem describitur a Iosippo Gorione lib. 2. cap. 4. belli Iudaici. *Circuiuit*, inquit, *omnes vrbes Iudæ & Galileæ, clamauitque in plateis vrbium, & scriptis quoque missis insinuauit, illis apud quos non fuerat dicens. Quicunque liber a domino suo esse cupiat, aut qui iniuriam passus est in terra sua, aut quisquis seruus est optatque manumitti, aut qui rebellis est patri dominoque suo, vel domo iudicij, aut qui exactores debitorum timet, aut qui veretur ne in manus iudicum incidat propter effusum a se sanguinem innocentem, ideoque in siluis & montibus vagatur solitarius, aut qui propter malum capitis criminis accusatus est, quicunque denique velit prædam aut, iniuriam inferre, scortari, furari, occidere, comedere, & bibere sine labore manuum, is veniat ad me.* Hæc sunt verba Simeonis filij Belial. *Et collecti sunt ad eum circiter viginti millia.* Silius lib. 10.

Seruitia armantur, nec claudit castra saluti
Depositus pudor.

Tacitus infra. *Ad libertatem ferocia seruitia vocabat. Impigra* dixi: sic noster sæpe, idque ex Sallustio. Sic Cicero pro Fonteio, *virum ad labores belli impigrum, ad pericula fortem.* Et certe *in bello tria bono militi requiruntur*, inquit Cicero 3. de Rep. *fortitudo, impigritas, patientia.* Non. Marcell. in verbo *Impigritas.*

Tacitus correctus.

3 Ex

3 Ex longinqvo in maivs avdiebantvr.] Id est maiores esse dicebantur, quo longius aberant. Ea in significatione scripsit Tertullianus de Pallio, vbi de Sodomorum agro, *Solus audiebat.* Id est solus celebrabatur, solus spargebat memoriam sui. Putaui sic aliquando legendum, *in maius augebantur.* nam supra, vbi de fama, *quæ ex longinquo aucta.* Sed excusa lectio mihi pro vera est.

4 Fortvnæ inops.] Lego, *fortuna.* nam adiicit, *moribus turbidus.* vt sint in eodem casu. Quamuis vtrumque casum recipiat. Nam Liuius, *inops consilij* dixit lib.3. Sed dixit etiam, *inops dicendi sapientia*, lib.6.

5 Reportari nonam legionem ivsserat.] *Reportari*, pro *remitti.* Noue satis. Sed ita infra, *deportare lauream*, pro *reportare.* Quod notaui lib. 2. & supra. *Ita Serenus Amorgum deportatur.* Reportari pro remitti.

6 Thvbvscvm oppidvm.] Corrupte forsan. nam *Tubusuptum* nominat Plinius, in descriptione Tingitanæ prouinciæ, lib. 5. cap.2. nisi mendosa sit lectio. & puto scriptum fuisse *Tubustum* pro *Tubusuptum* per abbreuiationem, pro quo reposuere *Tubuscum* mutata t in c per scripturæ confinium.

At Dolabella, contracto quod erat militum, terrore nominis Romani, & quia Numidæ peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu soluit obsidium, locorumque opportuna permuniuit: simul principes Musulanorum defectionem cœptantes securi percutit. Dein quia pluribus aduersum Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non graui, nec vno incursu consectandum hostem vagum, excito cum popularibus rege Ptolemæo, quatuor agmina parat, quæ legatis ac tribunis [1] * data: & prædatorias manus delecti Maurorum duxere. Ipse consultor aderat omnibus. Nec multo post affertur Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus, consedisse fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur. Tum expeditæ cohortes, alæque quam in partem ducerentur ignaræ, cito agmine rapiuntur. [2] * Simulque cœptus dies, & concentu tubarum, ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros, præpeditis Numidarum equis, aut diuersos pastus pererrantibus. [3] * ab Romanis confertus pedes, dispositæ turmæ, cuncta prælio prouisa: hostibus contra omnium nesciis, non arma, non ordo, non consilium, sed pecorum modo, trahi, occidi, capi. Infensus miles memoria laborum, & aduersum [4] eludentes optatæ toties pugnæ, se quisque vltione & sanguine explebant. Differtur per manipulos Tacfarinatem * omnes notum tot præliis consectentur: nonnisi duce interfecto requiem belli fore. At ille delectis circum stipatoribus, vinctoque iam filio, & effusis vndique Romanis, ruendo in tela, captiuitatem haud inulta morte, effugit. Isque finis armis impositus.

Munera boni ducis. Primum obsidionis Liberatio. Locorum adiacentium munitio. In hosteni irruptio.

* dat. Atque

* Simulatque cœptus dies est, concentu

* At Romanis

* vt apud omnes

1 Data.] Lego, *dat. At prædatorias manus, delecti Maurorum duxere.* Sic corrigendum puto: vt Mauri electi ad ducendas copias eorum qui prædas exercuerant. Tacitus correctus.

2 Simvlqve coeptvs dies.] Id est, cum primum illuxit & cœpit dies. Et puto ita scriptum: *simulatque cœptus dies est, concentu tubarum.* nam illud, *&*, non respondet. Et sæpe notaui in hoc authore, *&*, pro *est.* sic exscriptori placuit. Tacitus explicatus.

3 Ab Romanis.] Legendum puto. *At Romanis confertus pedes, dispositæ turmæ.* Id est, pedites per acies formati, adunati, & conglobati, quasi inituri prœlium; & equitũ cohortes etiam dispositæ. Quæ vera authoris. Correctus Tacitus & explicatus.

4 Elvdentes optata toties pvgna.] Ne credas ita Tacitum scripsisse. Scripsit hæc qui Tacitum obscuriorem fieri gauderet. Vera lectio est, *& aduersum eludentes, optata toties pugna,* (supple, *contingente*) *se quisque sanguine & vltione explebant.* Dixit *eludentes*, quia mox in equis scirent aduersari, & statim refugere. Titus Liuius 35. *Numidæ adequitare, dein refugere.* Strophas & antistrophas norunt in pugnis Numidæ. Et idem Liuius 21. lib. *Apparuit equitatu meliorem Pœnum esse.* Idem correctus & explicatus.

Dolabellæ petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blæsi auunculi eius laus obsolesceret. Sed neque Blæsus ideo inlustrior; & huic negatus honor gloriam intendit. Quippe minore

minore exercitu, insigneis captiuos, cædem ducis, belliquе confecti famam deportarat. Sequebantur & Garamantum legati raro in vrbe visi. quos, Tacfarinate cæso, perculsa [1] gens, & culpæ nescia ad satisfaciendum populo Rom. miserat. Cognitis dehinc Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex vetusto more, missusque e senatoribus qui [2] scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera daret, [3] regemque & socium, atque amicum appellaret. Eadem æstate mota per Italiã seruilis belli semina fors oppressit. Autor tumultus T.* Curtisius quondam prætoriæ cohortis miles, primo cœtibus clandestinis apud Brundisium, & circumiecta oppida: mox positis propalam libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus & ferocia seruitia: cum velut munere deum tres biremes adpulere ad vsus [4] commeãtium [5] illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus quæstor, cui [6] prouincia, vetere ex more, Cales euenerat. Is disposita classiariorum copia, cœptãtem tum maxime coniurationem disiecit. Missusque a Cæsare propere [7] * Staius tribunus [8] cum valida manu, ducẽ ipsum, & proximos audaciæ in vrbem traxit iam trepidam ob multitudinem familiarum, quæ gliscebat immensum, [9] minore in dies plebe ingenua.

* Curtius

* Statius

Peccata Regum luit populus; peccata populi rex non luit.

1 Gens et culpæ nescia.] Garamantum vulgus innoxium. Sed rex Garamantum in culpa: quippe prædarum receptor. Quod noster dixit supra. At

Quidquid delirant reges, plectuntur Achiui,

ait Venusinus Poeta; non contra. Et sunt reges qui bella mouent quæ subditi luunt.

Mos gerendi sceptra. Et scipiones. Insignia regũ. Diadema. Et sceptrum. M. Antonio aureus in manu baculus. Id est sceptrum. Purpurea vestis, & gemmata. Diadema. Masinissa donat munera Regulo. Auream coronam. Pateram. Sellã curulem. Scipionem eburneum, togam purpuream. Et tunicam palmatam. Syphacis habitus in Silio. Chlamys. Sceptrũ in læua. Sceptrum habẽs aquilam in vertice. Sceptrũ insigne regium.

2 Scipionem ebvrnvm.] Vere mos ex antiquo, qui apud Liuium sæpe notatur. nam inter insignia Regum *diadema* & *sceptrum*. Sic Florus de M. Antonio, qui Cleopatræ Romanum Imperium promiserat, quasi facilius esset Partho obsequi quam Romanis imperatoribus. *Aureum*, inquit, *in manu baculum ad latus & in acie purpurea vestis ingentibus obstricta gemmis. Diadema aderat, vt regina rex ipse frueretur.* De sceptro heic agam; nam de diademate dixi supra, & incipiam ab Africanis Regibus, de quibus heic agitur. Liuius lib. 30. *Masinissam Numidam auxiliarium Regulum, in castris post victoriam in concione donasse aurea corona, patera, sella curuli, scipione eburneo, toga purpurea, & palmata tunica.* Et apud Silium Italicum, ita habitus Syphacis describitur. Liuius lib. 31. *Dona*, inquit, *ampla data quæ ferrent regi, vasa aurea, argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica, cum eburneo scipione, & toga prætexta.* Quæ fuere vetustissima Regum insignia. nam idem author lib. 1. ait Tarquinium Romanorum regem vsum fuisse toga picta, sella eburnea, & gestasse coronam auream, & sceptrum eburneum in summitate habens aquilam, & iis donatum fuisse ab Hetruscis. Sceptrum autem fuisse regium insigne Papinianus docet Theb. 12.

Accipe nate tui noua libamenta triumphi;
Accipe & hoc regimen dextræ (id est sceptrum) *frontisque superbæ*
Vincula, quæ patri nimium gestanda dedisti:
Regem, te Regem tristes Eteocleos vmbræ
Aspiciant.

Tertullianus correctus. Sceptra data a Rom. regibus benemeritis.

Et Tertullianus contra Iudæos. *Quis omnino Regum, insigne potestatis suæ* (sic enim est legendum) *humero præfert, vt non aut capiti diadema, aut in manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam?* Hæc igitur sceptra Regibus benemeritis dabat populus Rom. Ideo Claudianus de bell. Gild. ita scribit de eo.

Sceptrorũ dator pop. Rom. Horribilis in armis, placidus extra arma.

Ille diu miles populus, qui præfuit orbi,
Qui trabeas, & sceptra dabat: quẽ semper in armis
Horribilem gentes, placidum sensere subactæ.

Perantiquus sceptrorum vsus. Sceptrum Pharaonis. Sceptrũ Moysis. Sceptra Græcis principum apud Homer.

Sane sceptrorum ferendorum mos perantiquus Regibus. nam de sceptro Pharaonis in Genesi, fit mentio, & Moysis in Exodo, qui vti populi Iudaici ductor virgam gerebat in manu, vt etiam Aaron eius frater, omnesque principes Israel. Philo Iudæus de magistratibus. *Alij*, inquit, *quidam reges bacillo quod manu tenent, pro sceptro vtuntur.* Temporibus Homeri etiam sceptra in manibus Regum & principum, quod ex primo Iliad. colligi potest. Sed ante Græcos istos, homines Diis sceptra tribuebant. nam Apul. de Iunone. *Caput stringebat candidum, diadema ferebat, & sceptrum.* lib. 10. Metam. Et Mars pro sceptro hastam habet in nummis. Putatque Trogus 43. lib. apud Iustin. *sceptra Regum hastas fuisse.* Propheta Baruch, de Diis Assyriorum cap. 6. *Sceptrum habent vt homo & sicut Iudex regionum.* Verum iam dixi lib. 1. Sed ex qua materia sceptra illa? primum ex ligno. Homerus Iliad. 1. Et Virgilius Homeri imitator.

Diis sceptra. Vt Iunoni in Apuleio. Mars hastam pro sceptro gerit. Indices etiam sceptra habebant. Materia sceptrorum. Lignum.

Vt sceptrũ hoc (sceptrũ dextra nam forte gerebat)
Nunquam fronde leui fundet virgulta, nec vmbras,
Cum semel in syluis ima de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro:
Olim arbos.

Virgam ferream memorat Psaltes in Psalmis pro Imperio inclementi & seuero. Dio, ni fallor, vocat *columnam*, κίονα, quod illa virga ad formam columnæ fuerit facta. *Baculum* alij authores, quod designant loci superius adducti.

Quod

Sceptrum columna dictum. Quod vero illa columna sceptrum fuerit, coniicio, quod post sellam statim illam nominet: At apud authores, semper sellam auream & sceptrum reperias. Aliorum esto iudicium. Regum Indiae sceptra ex ebeno. Indi autem reges non ex alia materia, quam ex *ebeno* sceptra gestabant. Et erant illa sceptra, virgae, dominationis indices, & imperij argumenta. Virgae indices Imperij. Baculus pro sceptro. Blaesensis Serm. in Adu. *tres virgas in sacris scripturis se obseruasse* narrat: *virgam sustentationis in senibus, virgam dominationis in Regibus, virgam castigationis in praeceptoribus.* 3 virgae in sacris script. Et sane Martialis virgas praeceptorum vocat *sceptra paedagogorum.* Virgae sceptra paedagogorum. Et hae virgae olim *ex ligno.* Illa autem *lignea sceptra* clauis aeratis ornata, vt docet Homerus Iliad. 24. Sceptra lignea clauis aereis notata. Postea *eburneis sceptris* vsi sunt etiam Romani reges. nam Dionysius inter ea quae ab expulsis Roma regibus relicta sunt, quibusque Consules vti noluerunt, *ponit trabeam purpuream auro intertextam, coronam auream, sceptrum eburneum.* Ebur etiam materia sceptrorum. Et Iuuenalis vbi de insigni Regio.

——*sceptro quae surgit eburno.*

Et inde aerea sceptra. Aereis etiam sceptris vsi sunt, vt a Virgilio notatur in descriptione sceptri Euandri.

——*nunc artificis manus aere decoro*
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.

Mox argentea. Et *argenteis*, vt libro 5. scribit Florus his verbis. *Ipse veste purpurea, argenteoque baculo* (id est sceptro) *& regium in morem fronte redimita.* Etiam aurea. Etiam *aureis*: vnde tam saepe apud poetas *aurea sceptra.* Itaque interpretor illam Assueri, id est Artaxerxis *virgam*, quam manu gerebat, libro Esther, pro *sceptro aureo.* Virga Assueri aurea sceptrum erat. Sic aureo sceptro vsa Cleopatra, quod ad Augustum misit, vt scribit Dio. Et addo variis gemmis lapidibusque eam ornatam. Quod tradit Plinius lib. 36. cap. 2. cum ait, *Neronem sceptra, personas, & cubicula viatoria, lapidibus ornasse pretiosis.* Sceptra a reginis etiam gestata. Ea autem sceptra non modo a regibus; sed & a reginis gestabantur. nam Virgilius 1. Æn.

Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim
Maxima natarum Priami.

Caeterũ iurabant per sceptra, quod Homerus & Virgilius testantur. Valerius in Argonaut.

Hanc ego magnanimi spolium Didymaonis hastam,
Quae neq; iam frõdes virides, neq; proferet vmbras,
Vt semel est auulsa iugis, ac matre perempta
Fida ministeria, & duras subit horrida pugnas,
Testor.

A sacerdotibus. Nec tantum reges & reginae; sed & sacerdotes, & iudices sceptris vtebantur. Vide Homerum 1. Iliad. vbi de sacerdote Apollinis filiam reposcente. de filiis regum, 1. Reg. 14. *Gustans gustaui in summitate virgae quae erat in manu mea, paululum mellis.* De filiabus, Virgil. de Ilione, quod modo retuli. Et idem Homer. 20. Iliad. id firmat. Sceptra in capite aquilas habebant. In pede hippopotamum, ciconiã, rosas, lilia. Caeterum quaedam sceptra aquilam in capite habebant, quaedam ciconiam, & in imo hippopotamum, in quibusdam mala, rosas, lilia. Vt apud Francos regum suorum amatores. Nam ita Claudianus 1. de laudib. Stilic. ——*prouinciis missos*

Expellet potius, fallax quam Francia reges
Quos dederis.

Fallacem vocat quod nondum Christiana.

Regale nomen clarum. 3 REGEMQVE.] *Regale nomen magnum & sanctum videtur his qui Reges sunt, aut qui viuunt in regno*, ait Cicero pro Lege Manil. Et sane reges sunt mundi vertices, quorum oculi in subditos. Et sanctum. Nam relata sunt Rex & Grex. Grex regem, Rex gregem spectat, aut spectare debet. Sacij pop. Rom. Ita vere βασιλεὺς basis populi, imo vita.

4 COMMEANTIVM.] Quid si *commeatuum*? quae vera lectio, id est annonae & victus. nam commeatus ita accipiuntur, & in probis authoribus, & apud Iurisconsultos, & interpretor de frumento, quod Asia deferebatur in vsum P. Romani. firmatque meam opinionem, quod ex authore nostro milites adessent classiarij aduehendo huiusmodi frumento. Et saepe in vltimis Codicis libris fit huiusmodi commeatus mentio.

5 ILLO MARI.] Adriatico scilicet.

6 PROVINCIA CALES.] Silius lib. 8. meminit huius nominis in his versibus. Calesciuitas.

Nec cedit studio vicinus sanguine miles,
Quem genuere Cales, non paruae conditor vrbis
(Vt fama est) Calais, Boreae quem rapta per auras
Orithya vago Geticis nutriuit in antris.

Cales prouincia.

Et Virg. 7.

——*quique Cales linquunt, amnisque vadosi*
Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper.

Et sane in Flaminia est ciuitas quae Cales dicitur, & in Gallia, altera huius nominis quam Sallustius a Perpenna captam memorat. Cales vrbs apud Gallias. De Italica saepe Cicero ad Attic. & oratione Agraria in Rullum. *Tusculum*, inquit Cicero, *cum Calibus.* Quibus locis non de prouincia & administratione syluarum, sed de prouincia Callium & vrbe quae in Campania loquitur. Varro 2. de re rust. *Qui per calles*, inquit, *syluestres longinquos, solent comitari in hiberna & aestiua.* Et Cato ita de callibus lib. 2. de re Rust. cap. 10. *Neque senes neque pueri callium difficultatem ac montium arduitatem atque asperitatem facile ferunt.* De illa autem prouincia quae erat minimi negotij ita Sueton. 19. in Iulio. *Vt prouinciae minimi negotij, id est siluae callesque futuris consulibus decernerentur.* Cicero pro Sestio. *Numquam Catilina, cum e pruinis Apennini atque e niuibus illis emersisset, atque aestatem integram nactus Italiae calles atque pastorum praeclara stabula cepisset.* *Caudicalem prouinciam* vocat Plautus Pseudolo. Et de ea dixi aliquid lib. 1.

7 STAIVS.] Numquid *Statius*? nam Romanum nomen fuit, & ita vocatus Quinti fratris libertus quidam, epist. 1. Q. fratris. *Statij*, inquit Gellius lib. 4. cap. 20. *serui dicti; ideo eques ille interrogatus cur ille tam mũdus strigosum equum haberet: Ego me curo, inquit, equum meũ Statius.* Sic Caecilius Comicus poeta, *Statius* dictus est. Caecilius poeta Statius dictus. Sic Papinius Statius, nobile ingenium a Neronis aeuo apud nos adhuc viuidum & vigens. Tamen apud Persium Sat. 2. est *Staius.* ——*est ne vt praeponere cures*

Hũc cuiquam? cuinam? vis Staio? an scilicet haeres?

Staius, inquit vet. Scholiast. *tutor pupillaris.* Ergo *Staius* & *Statius* in vsu. Ergo nihil muto.

8 CVM VALIDA.] Lego, *Qui cum valida manu.*

9 MINORE IN DIES PLEBE INGENVA.] Periculosum Reip. si serui se, & ingenuos numerent: quippe seruorum maior, quam ingenuorum numerus.

Iiſdem conſulibus miſeriarum, ac ſæuitiæ exemplum atrox. Reus
pater, accuſator filius.[1] *Nomen viri, Q. Vibius Serenus. In ſenatum * Nomen vtrique;
inducti ſunt, ab exilio retractus, inluuieque ac ſqualore obſitus, &
tum catena vinctus * perorante filio. * Præparatur adoleſcens multis * pater orante filio.
mundiciis, alacri vultu, ſtructas principi inſidias, miſſos in Galliam * Præfatur paratus adoleſcens
* concitores belli, index idem & teſtis dicebat. Adnectebatque Cæci-
lium Cornutum prætorium miniſtrauiſſe pecuniam; qui tædio cura- *concitatores
rum, & quia periculum pro exitio habebatur, mortem in ſe feſtinauit.
[2] At contra reus * nihil infracto animo, obuerſus in filium, quatere * nihil, quia infracto
vincula, vocare vltores deos, vt ſibi quidem redderent exilium, vbi
procul tali more ageret, filium autem quandoque ſupplicia ſequeren-
tur. Adſeuerabatque innocentem Cornutum, & [3] * falſa exterritum. * ad falſa
Idque facile intellectu, ſi proderentur alij. Non enim ſe cædem prin-
cipis, & res nouas vno ſocio cogitaſſe. Tum accuſator [4] Gn. Lentulum,
& Seium Tuberonem nominat, magno pudore Cæſaris, cum primo-
res ciuitatis, intimi ipſius amici, Lentulus [5] ſenectutis extremæ, Tubero
defecto corpore, tumultus hoſtilis, & turbandæ Reip. acceſſerentur.
Sed hi quidem ſtatim exemti. In patrem ex ſeruis quæſitum: & quæſtio
aduerſa accuſatori fuit, qui ſcelere vecors, ſimul vulgi rumore territus,
[6] robur & [7] ſaxum, aut parricidarum pœnas minitantium, ceſſit vrbe. ac
retractus Rauenna [8] exequi accuſationem adigitur, non occultante
Tiberio vetus odium aduerſum exulem Serenum. Nam poſt damna-
tum Libonem, miſſis ad Cæſarem literis, exprobrauerat, ſuum tantum
ſtudium ſine fructu fuiſſe: addideratque quædam contumacius, quam
tutum apud aures ſuperbas, & offenſioni proniores. ea Cæſar octo poſt
annos retulit, medium tempus varie arguens, etiam ſi tormenta, per-
uicacia ſeruorum, contra eueniſſent. Dictis dein ſententiis, vt Serenus
more maiorum puniretur, quo molliret inuidiam, interceſſit. Gallus
Aſinius, Gyaro aut [9] Donuſa claudendum [10] cenſere; id quoque aſper-
natus eſt, egenam aquæ vtramque inſulam referens, dandoſque vitæ
vſus, cui vita concederetur. Ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia
Cornutus ſua manu ceciderat, actum de præmiis accuſatorũ abolendis,
ſi quis maieſtatis poſtulatus ante perfectum iudicium ſe ipſe vita priua-
uiſſet. Ibaturque in eam ſententiam, ni durius, contraque morem
ſuum palam pro accuſatoribus Cæſar irritas leges, Remp. in præcipiti
conqueſtus eſſet. Subuerterent potius iura, quam cuſtodes eorum
amouerent. Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, &
pœnis quidem nunquam ſatis coercitum per præmia eliciebantur.

1 NOMEN VIRI, Q. SERENVS.] Ille eſt Serenus templorum prædo & ſpoliator in Hiſpania; de quo ſupra. Cæterum locum iſtum, poſt tot magnos viros, ita emendo. *Nomen vtrique Vibius Serenus. In Senatum inducti ſunt.* Sic Tacitus lib. 6. *Minutius & Thermus inducti.* Et Plinius Nepos lib. 2. epiſt. *Solet. Martianus inductus eſt abſente Priſco.* deinde addit. *Ab exilio retractus, illuuieque ac ſquallore obſitus, & tum catena vinctus pater, orante filio,* (ex quo finxerunt, *perorante filio:* nam ita ſcriptum, *ptr* pro *pater.*) *Præfatur paratus adoleſcens multis mundiciis. Is alacri vultu ſtructas Principi inſidias,* &c. Adieci, *Is*, quod ſæpe peccatur in hac parte ab exſcriptoribus, qui geminanda pro ſimplicibus accipiunt. nam ■ in fine verbi, *mundiciis.* Cæterum non inficior *perorare* optimum verbũ eſſe & apud oratores frequentiſſimum. Nam pars vltima orationis *Peroratio.* Suet. in Calig. 53. *Eloquentiæ plurimum attendit, quam imminuit feruidus & promptus. Vtique ſi perorandum in aliquem eſſet, irato & verba & ſententiæ ſuppetebant.* Iuriſconſulti *perorare cauſam* pro *abſoluere* dixerunt, vt L. 6. D. de quæſt.

Qui Vibius Serenus.

Tacitus emendatus post tot magnos viros.

Si

Si perorata causa absolutio fuerit sequuta. & L. 14. de bon. liber. D.

Iterum emendatum.

2 AT CONTRA REVS NIHIL INFRACTO ANIMO.] Lego, *At contra reus nihil, INfracto animo.* id est, *quin infracto animo.* Et vera est lectio. Infra. *Quin ipse compositus alias.* & docui supra.

3 FALSA EXTERRITVM.] Pro, *ad falsa.* Sed est exscriptoris abbreuiatio. dixi supra. Potest tamen legi, *falso exterritum.*

Lentulus Senator delatus quod insidias fecisset Tiberio. Ridet accusatus. Non credit Tiberius. Qui se vita indignum negauit, si ei insidiaretur tam mite ingenium.

4 GNEVM LENTVLVM.] Dio 57. ait, *Lentulum vnum ex senatoribus, hominem natura mansuetum ac tum magno admodum natu, accusatum a quodam, quod insidias Imperatori tetendisset: ad id Lentulus (aderat enim) cachinnum sustulit. Tiberius autem admurmurante ad hæc Senatu, vita se indignum negauit, si ei Lentulus infensus esset.* Sed hic Lentulus, an Augur, an Getulicus? contra morem suum, Tacitus, nullo titulo dignatur; quod nebulam facit.

5 SENECTVTIS EXTREMÆ.] Cui

—— telum imbelle, sine ictu.

ait Virgilius 2. Æneid. nec tumultibus apta ætas.

Robur quid?

6 ROBVR.] Sic Apuleius de isto Robore. *subtilitas digna carcere, & robore.* Apol. 2. Erat autem Romanus carcer sic dictus, & omnium carcerum antiquior. De quo Sallustius bello Catil. *Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, vbi paululum ascenderis ad læuam circiter XII. pedes humi depressus: Eum muniunt vndique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus vincta, sed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis sic eius facies est.* De isto autem carcere, intelligit Iuuenalis, cum scribit his versibus.

Romanus carcer.

Tullianum locus in carcere.

Fœlices proauorum atauos, fœlicia dicas
Sæcula, quæ quondam sub Regibus, atque Tribunis,
Viderunt vno contentam carcere Romam.

Vnus olim carcer Romæ.

Nam Anco Martio regnante, ædificatus iste carcer. Liuius lib. 1. isque in media vrbe fuit, & foro imminens; Tullius Rex partem addidit, quæ sub terra: inde Tullianum. Sed cur *robur* dictus ille carcer? dictus, ni fallor, a robore, arborum fortissima & antiquissima. Isidorus lib. 17. *Generaliter Robur dicitur ex omni materia, quidquid est firmissimum.* Habet robur duo, quæ huic carceri conueniant; profundissimas radices, & corticem, quo tegitur, crassissimum, & fortissimum. *Robora*, inquit Plinius, 15. c. 36. *suas radices in profundum agũt, & robori cortex crassissimus, & scaber.* Idem in Carcere: nam vltra robur, *Tullianus est carcer* qui ita dictus Varr. 4. de ling. Lat. quod in meditullio, id est in media tellure; & hic profundissimus est locus. Dixi, vbi egi de militum custodia. De crassitudine cõuenit Festus in dictione *Robur.* Et sane saxis ingẽtibus structus erat. Sic Plautus dixit *robustum carcerem*, in Curcul. Et notat Festus, vt scripsi supra, *solitos cõiici seruos in arcas robusteas, & includi, vt illis communicaret nemo. Inde robur in carcere, vt in arca prius:* Quippe illæ arcæ ex robustissimo caudice. Itaque Horatius dixit.

Vnde Tullianũ. Cur robur dictus. Roberi insunt quæ carceri. Profunda radices. Cortex crassissimus. Carcer robustus. Arca robustea.

Robustæque fores.

Quod ex robore factæ, eaque materia arborum duriore. Sic Gellius scribit lib. 2. cap. 20. *Scipionem roboraria appellasse viuaria, & ferarum viuentium septa, quod tabulis roboreis munita essent,* omnium lignorum fortissimis & crassissimis.

Roboraria.

Saxum Tarpeium.

7 SAXVM.] Tarpeium scilicet. Aliter *Tarpeia rupes.* Silius lib. 3.

Aurea Tarpeia ponit Capitolia rupe.

Etiam *scopuli Tarpeij.* Idem libro 2.

Tarpeios iterum scopulos, præruptaque saxa
Scandatis licet, & celsam migretis in arcem.

Florus lib. 6. *Manlius affectans regnum de saxo Tarpeio deiectus est.* Horatius.

—— Audes
Deiicere e saxo ciues.

Mons Tarpeius dictus Palæmoni Grammatico libro de ponderib. & mensuris. quem

Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites.

Martialis lib. 9. epig. 2.

Tarpeia summi saxa dum patris stabunt.

Quid exequi accusationem. Quod accusator tenetur.

8 EXEQVI ACCVSATIONEM.] Id est, vt loquuntur Iurisconsulti, *reum peragere.* ex S. C. Turpiliano; alioqui incidit in pœnam legis. *Peregisse autem non videtur, nisi & condemnauerit, aut absolutus erit.* L. 2. ad Leg. Iul. de adulter.

Donusa viridis Virgilio.

9 DONVSA.] Est Donysa Virgilio, quam *viridem* vocat 3. Æn. vna Sporadum, quæ Donusa heic dicitur, non longe a Rhodo. Plinius libri 4. cap. 12.

Tacitus correctus.

10 CENSERE.] Lego, *censuerat.*

Delatorum gẽs exitiosa.

11 SIC DELATORES, GENVS HOMINVM EXITIO REPERTVM.] Martialis ita de delatoribus.

Turba grauis paci, placidæque inimica quieti,
Quæ semper miseras sollicitabat opes.

Quod autem ait, *Per præmia delatores eliciebantur*: maxime hoc viguit sub Tiberio, cui pulchrum fuit per delatores totam nobilitatem subruere. Et ad eum est istud Am. Marcel. principio lib. 14. de Constantio. *Nec vox accusatoris vlla, licet subditi, in his malorũ quærebatur aceruis, vt saltem specie tenus crimina præscriptis legum committerentur: quod aliquoties fecere principes sæui.* Plinius epist. 2. epist. *Adsum. Non minora præmia, immo maiora, nequitia & improbitas, quam pudor & virtus, habent.* Et hoc sub Domitiano, Tiberij in cruore natantis simia: sub quo *parietes arcanorum soli conscij timebantur.* Suet. in Domit. Erant tamen quædam præmia delatoribus, aut a lege concessa, aut a principe: Quæ a lege, honesta, & ad publicum commodum; quæ a principe, contra. Nam quæ ad comprimendam grassantium messem reperta erant, laudanda valde; quæ ad ciuium stragem inuenta, vituperanda. nam verum est quod ait D. Augustinus Serm. de Absalom. *Scelera dum non resecantur, increscunt, & in augmenta facinorum prosilitur, quoties secura impunitate peccatur.* Sic noster de Sereno loquens paulo ante: *Studium suæ accusationis, sine fructu esse querebatur.* Id est præmia delatorum sibi non dari, & accusationis commoda. Sed quam Tiberius a M. Philosopho diuersus. sic enim scribebat ad Senatum. *Vos oro atque obsecro P. C. vt censura vestra deposita meam pietatem clementiamque seruetis, imo vestram. neque quemquam vllum Senatus occidat, nemo Senatorum puniatur, nullius fundatur sanguis viri nobilis deportati, redeant proscripti, bona recipiant. Vtinam possem multos ab inferis excitare.*

Præmia delatorum aut a lege aut a principe. Quæ a lege laudanda, nam inde criminum messis.

His tam adſiduis tamque mœſtis modica lætitia interiicitur, quod C.Cominium equitem Romanum probroſi in ſe carminis conuictum Cæſar precibus fratris, qui ſenator erat, conceſſit. Quo magis mirum habebatur, gnarum meliorum, & quæ fama clementiam ſequeretur, triſtiora malle. Neque enim ſocordia peccabat, nec occultum eſt, quando ex veritate, quando adumbrata lætitia facta imperatorum celebrentur. quin ipſe compoſitus alias, & * velut[1] eluctantium verborum, ſolutius, promptiuſque eloquebatur quoties ſubueniret. At [2] P.Suillium quæſtorem quondam Germanici, cum Italia arceretur conuictus [3] pecuniam ob rem iudicandam cepiſſe, amouendum in inſulam cenſuit, tanta contentione animi, vt & iurando obſtringeret e Rep. id eſſe. Quod aſpere acceptum ad præſens, mox [4] in laudem vertit, regreſſo Suillio, quem vidit ſequens ætas præpotentem, venalem, & Claudij principis amicitia diu proſpere, nunquam bene vſum. Eadem pœna in Catum Firmium ſenatorem ſtatuitur, tanquam falſis maieſtatis criminibus ſororem petiuiſſet. Catus, vt retuli, Libonem inlexerat inſidiis, deinde iudicio perculerat. Eius operæ memor Tiberius, ſed alia prætendens, exilium deprecatus eſt. Quo minus ſenatu pelleretur, non obſtitit.

* elector anxius ſuorum verborum,

1 ELVCTANTIVM VERBORVM.] Lego, *Et velut elector anxius ſuorum verborum.* Et ita ſcriptum erat. *Elect. anx. um verborum.* nam verba excuſa, noctes ſunt, & tenebræ; nec ſenſum habent. Tacitus de Tiberio Annal.13. *Tiberius artem callebat, qua verba expenderet imis validus ſenſibus, & conſulto ambiguus.* Ideo *elector anxius verborum*, repoſui; quod ipſum & audientes angerent. Et me iuuat noſter Annal.1. *Tiberio*, inquit, *in rebus, quas non occuleret, ſeu natura, ſeu adſuetudine, ſuſpenſa ſemper & obſcura verba*, id eſt anxia. quæ Auguſtus *fœtores verborum* nominabat. Suet. 86. Damnat Seneca Oratorem quendam qui tecto genere dicendi vteretur. Et D. Hieronym. aduerſ. Ruffinum ſic ſcribit. *Scripta tua relegens, Heraclitum me legere putabam.* Erat enim Heraclitus ſcotinographos & tenebricoſus. Idem Diuus ad Damaſum Papam. *Mihi ſufficit ſic loqui vt intelligar.* Paulus Iuriſconſultus de reb. dub. D. *Reſpondit eum qui ambiguo ſermone vtitur, & aliud quam vult dicit; neque id dicere, quod vox ſignificat, quia non vult; neque id quod vult, quia id non loquitur.* Sic Quintil. libro 11. Inſtit. *Oderit reum verba aucupantem, & anxium de fama ingenij, & cui eſſe diſertum vacet.* Diogenes Laertius Epicurum commendat, ob perſpicuitatem orationis; & quod verbis propriis & ſimpliciſſimis vteretur. Et certe ſimplici & lucida oratione nil elegantius, nil diſertius, nil ornatius.

Tacitus correctus. *Tiberius verbis ambiguus.* *Orator tecto vtens genere dicendi.* *Epicurus in ſcribendo perſpicuus.*

2 P. SVILLIVM.] Ad quem Ouidius ſcribit libro 4. de Ponto.

Dij tibi ſunt, Cæſar iuuenis, tua numina placa,
Hac certe nulla eſt notior ara tibi.

Ille autem Cæſar iuuenis, erat Germanicus, quem νεώτερον Γερμανικὸν vocat libro 7. Strabo. Porro iſte Suillius forſan filius P. Suillij fuit, qui Cammunios, & Venonios gentes Alpium ſubegit ſub Auguſto. Dio libro 54. Nec repugnant tempora, & eadem prænomina & cognomina.

Quis Suillius. *Ouidius explicatus.*

3 PECVNIAM OB REM IVDICANDAM CEPISSE.] Petronius Arbiter in Satyrico.

Ergo iudicium nihil eſt niſi publica merces,
Atque eques in cauſa qui ſedet, empta probat.

Videant IuriſconſultiL. venale. de re iudicata. Cod. & de corrupto iudice pedaneo eſt L. 38. §. iudices. de pœnis. D. Peſcennius Niger *addidit Conſiliariis ſalaria ne eos grauarent quibus aſſidebant: dicens iudicem nec dare debere nec accipere.* Nam vt ait Horat. Sat. 2. lib. 2.

—— male verum examinat omnis
Corruptus iudex.

Et iſtud ius a 12. Tab. fluxit, vt ait Agellius lib.20. cap.1. *Si iudex, arbiterve iure datus, pecuniam ob rem iudicandam acceperit, capite pœnas luat.* Poſtea lege repetundarum puniti iudices, & in exilium acti, aut ſeuerius puniti. Alexander Seuerus dicebat paratum ſemper ſe habere digitum, quo furi iudici oculos confoderet. D. Hieron. in epiſtola ad Titum ait, *Cuidam cum laudaret iudicem, quod fur non eſſet, virum grauem dixiſſe; Tu laudas ſeruum, quod non ſit fugitiuus?* nam ex debito officio, nemo debet laudari; ſed ſi vltra debitum aliquid agat, id laudabile. Cicero pro Rabirio Poſthumio. *Potentiſſimo & nobiliſſimo Tribuno plebis M. Druſo vnam in equeſtrem ordinem quæſtionem ferenti; Si quis ob rem iudicatam pecuniam ſumpſiſſet. aperte equites Rom. reſtiterunt. Quid? hoc licere volebant? Minime: neque ſolum hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, ſed etiam nefarium arbitrabantur.* Dio lib. 39. *Magnus eo tempore numerus Romæ erat qui iudicandi cauſa pecunias acciperent.* Quod de aliis dici poteſt. Et Capitolinus in Seuero. *Accuſatos a prouincialibus iudices*

Iudices fures.

probatis rebus grauiter puniuit. Et ſane nihil homini litiganti periculoſius quam ſi venalem iudicem aut gratioſum repererit. Et, vt ait Poeta Sat. 13.

—— improba quam ſi
Gratia, fallacis Prætoris vicerit vrnam.

Nam gratiæ vel ambitionis & auaritiæ ſuſpicionem ſubire Prætor non debet. L. 25. §. quid ergo. D. de fideic. libertat. D. Et Cicero 2. in Verrem. *Inuentus eſt Senator qui cum iudex eſſet in eodem iudicio ab reo pecuniã acciperet.* Et eodem. *Equito iudicante per 50. annos ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam eſt conſtituta.* Idem author inter corruptos ponit Q. Calidium equitem, P. Septimium Senatorem, Q. Hortenſium Prætorem, C. Herennium, C. Pompilium, quorum venalitas liberiore indignatione puniri debuit. Auth. Nouo iure. de pœnis iud. qui mal. iudic. L. Non dubium. de teſtament. Cod. L. omnes. Cod. ad L. Iul. repet. vt L. Quoniam. de appellat. Plinius lib. 35. cap. 12. *Q. Coponium inuenimus ambitus damnatum quia vini amphoram dediſſet dono ei, cuius ſuffragij latio erat.* Sed nec me reprimo quin referam diuina Apuleij verba, 10. Metam. *Quid ergo miramini? Viliſſima capita, imo forenſia pecora, imo vero togati vulturij, ſi toti nunc iudices ſententias ſuas pretio nundinantur? Cum rerum exordio inter Deos & homines agitatum iudicium corruperit Gratia, & originalem ſententiam magni Iouis conſiliis electus iudex, ruſticanus & opilio, lucro libidinis vẽdiderit, cum totius etiam ſuæ ſtirpis exitio.* Loquitur de Paride qui Venerem dum Iunoni & Palladi præfert, Troiæ & Priamo exitium adfert.

4 IN LAVDEM VERTIT.] Quis vertit? Tiberius? Is iam obierat, abieratque quo nos omnes, & vnde negant redire quenquam. nam morte finierat. Quis igitur vertit? ætas ſequens. Sed niſi corrigas & interpungas, oratio repugnat. Ita lego. *Quod aſpere acceptum in præſens, mox ad laudem vertit, regreſſo Suillio, quæ eum vidit ſequens ætas.* Lego, *quæ eum vidit*, non *quem.* Et eſt eadem culpa frequens in hoc authore, & in iſto verbo idem mendum iam indicaui ſæpius.

Pleraque eorum quæ retuli, quæque referam, [1] parua forſitan & leuia memoratu videri non neſcius ſum. Sed nemo Annales noſtros cum ſcriptura eorũ [2] contenderit, qui veteres populi Romani res cõpoſuere. Ingentia illi bella, expugnationes vrbium, fuſos captoſque reges, aut, ſi quando ad interna præuerterent, diſcordias conſulum aduerſum tribunos, agrarias frumentariaſque leges, plebis & optimatium certamina [3] libero egreſſu memorabãt. Nobis in arcto & inglorius labor. Immota quippe, aut modice laceſſita pax, mœſtæ vrbis res, & princeps proferẽdi imperij incurioſus erat. Non tamen ſine vſu fuerit, introſpicere illa primo aſpectu leuia, *ex quis magnarum ſæpe rerum [4] motus oriuntur. Nam cunctas nationes & vrbes populus, aut primores, aut ſinguli regunt. delecta ex his & conſtituta Reip. forma laudari facilius, quam euenire, vel ſi euenit, haud diuturna eſſe poteſt. Igitur vt olim plebe valida, vel cum patres pollerent, noſcenda vulgi natura, & quibus modis temperãter haberetur, ſenatuſque & optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum & ſapientes credebantur: ſic cõuerſo ſtatu, [5] neque alia rerum, quam ſi vnus imperitet, hæc cõquiri tradique in rem fuerit: quia [6] pauci prudentia, honeſta ab deterioribus, vtilia ab noxiis diſcernunt, plures aliorum euentis docentur. cæterum vt profutura, ita minimum oblectationis adferunt. Nam ſitus gentium, varietates præliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum. Nos ſæua iuſſa, continuas accuſationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, & eaſdem [7] exitu cauſas coniungimus, obuia rerum ſimilitudine, & ſatietate. Tum quod antiquis ſcriptoribus rarus obtrectator. neque refert cuiuſquam, Punicas Romanaſve acies lætius extuleris. At multorum, qui Tiberio regente pœnam vel infamias ſubiere, poſteri manent. Vtque familiæ ipſæ iam extinctæ ſint, reperies qui ob ſimilitudinem morum aliena malefacta ſibi obiectari putant. Etiam gloria ac virtus infenſos habet, [8] vt animus ex propinquo diuerſa arguens. Sed ad incœpta redeo.

* ex queis

1 PARVA.] Et sane immorari quisquiliis historicum hominem non decet. Cato 4. Orig. ex Gellio lib. 2. cap. 28. *Non lubet scribere quod in tabula apud Pontificem Max. est, quoties annona chara, quoties Lunæ, aut Solis lumini caligo. aut quid obstiterit.* Plinius li. 5. epist. vbi de historia, epist. *Suades. Huic pleraque humilia & sordida, & ex medio petita.* notat historiographum vilem.

Sallustius author & ministrator verborum Tacito.

2 CONTENDERIT.] E Sallustianis hortis flos istius verbi. Et noster Annal. 13. *Adnotabant seniores, (quibus otium est vetera & noua contendere.)* & Annal. 12. *(nam quæque nobilitatem, formam, opes contendere. Contendere,* ait Nonius, *est comparare.* Licinius Macer in epist. ad Senatum. *Illi suam vitam mecum contendant, quorum in corpore ita crebra sunt vulnera, vt nouæ cicatrici locus non sit.* Quod impiis accidit, semper & æternum cum piis litigantibus & præliantibus. Hoc autem verbum frequens Lucillio.

—— vt contendere possem
Thestiadas Ledæ, atque Ixionas Archilochiæ.

Tacitus correctus.

3 LIBERO EGRESSV.] Lego, *liberiore gressu.* nam nota est, & illud *egressu,* vt sorex indicium facit erroris. Addit autem, *nobis in arcto,* vt opponat liberiori gressui arctum. Simile mendum in 12. Tab. *Sumptuosi respersio*; pro *sumptuosior respersio.* Et in 1. Dial. Sulpitij de mirac. D. Martini. *Erat,* inquit, *Ecclesia vilibus texta virgultis, non multo ambitior, quam nostri hospitis tabernaculum.* Vbi legendum, *non multo ambitiosior.* frequens lappa in libris.

Ambigua lectio in Tacito.

4 MOTVS.] Potest probari verbū *monitus,* pro *motus*: Quippe inter illa duo, magna affinitas. nam Ouid. de Ponto lib. 4. eleg. 11. iungit.

Qui monet, ille monet.

Sic autem noster Annal. 11. *Quorum monitu redintegratas cerimonias.* Et facit quod Suetonius in Aug. cap. 28. scribit. *In euoluendis vtriusque linguæ authoribus, nihil æque sectabatur, quam præcepta & exempla publice vel priuatim salubria; eaque ad verbum excepta erant.* (lego, *eaque quæ ad verbum excerpta erant) aut ad domesticos, aut ad exercituum prouinciarumque rectores, aut ad vrbis magistratus plerumque mittebat; prout quisque monitione indigeret.* Inde illi *monitus.* Papin. etiam Achill. 1. vsus est hoc verbo ea in significatione.

Suetonius correctus.

Digreditur multum cunctata in limine mater;
Dum repetit monitus, arcanaque murmura figit.

Tamen *motus* verbum, heic mihi pro vero est. Ait enim author suam scriptionem totam versari *in scribendis sæuis Tiberij iussis,* accusationibus continuis, fallacibus amicitiis, pernicie innocentium; quæ leuia sunt, si conferantur cum plebis & patrum certaminibus, Agrariis legibus, Consulum discordiis. Sed ex his leuibus magnos motus oriri interdum. Quod verissimū est. nam inde distractio a Principis beneuolentia, coniurationes crebræ, bella in principem, & interdū post dissidium excidiū. Tamen nulla mihi contradicendi cupido.

Motus; non, monitus, placet; Explicatus Tacitus.

—— trahit sua quemque voluptas.

5 NEQVE ALIA RERVM.] Recte, *Neque alia re Romana,* Lipsio notatum. Ausonius firmat cum scribit.

Imperium, litem, Venerem, cur vna notet res?

Virgilius 6. Æn.

Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet eques.

Et Ammianus Historicus, vti Poetæ. *Quorum asperitate post multiplices pugnarum ærumnas sæpe res Romana vexata.* Plura non scribo: nam res ipsa satis se tuetur. Verum non omitto sub verbo *Re* ita emendasse me Suet. cap. 19. in Iulio. scribit enim; *Qua cognita re optimates quos metus ceperat nihil non ausurum,* &c. vbi lego, *Quo cognito, Reip. optimates.* Et ita locum mendosum restituo.

6 PAVCI PRVDENTIA.]

Προνοίας οὐδὲν ἀνθρώποις ἔφυ
Κέρδος λαβεῖν, οὐδὲ νοῦ σοφοῦ.
Prouidentia nihil hominibus est
Quæstu quæstuosius, neque mente sapiente.

Sed illo quæstu nihil vilius: & sapientia hodie diobolaris & discalciata & pannosa est.

7 EXITV CAVSAS.] Probo, *exitij caussis,* quæ ob crimen læsæ maiestatis frequentiores. Vt sub Opilio Macrino, & Caracalla, sub quo *minxisse, vbi statua eius esset, & statuis coronam detraxisse, capitale erat.* Spartianus in Antonino Caracalla.

8 VT ANIMVS EX PROPINQVO DIVERSA ARGVENS.] Id est, offenduntur celebratione, & laude clarorum virorum; ac si laus virtutis cum eorum imparitate componeretur, & propius illis admota ostenderet, argueretque palam quam ab illis vitiis essent diuersi. Sunt enim, vt ait noster, *qui agris oculis alienas laudes aspiciunt.*

Tacitus explicatus.

Cornelio Cosso, Asinio Agrippa Coss. [1] Cremutius Cordus postulatur, nouo, ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum vltimum dixisset. Accusabant [2] Satrius Secundus, & Pinarius Natta, Seiani clientes. [3] Id * perniciabile reo, & Cæsar truci vultu defensionem accipiens. quam Cremutius relinquendæ vitæ certus, in hunc modum exorsus est: [4] *Verba mea P. C. arguuntur; adeo factorum innocens sum; Sed neque hæc in principem, aut [5] principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur. Brutum, & Cassium laudauisse dicor. Quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memorauit. [6] Titus Liuius eloquentiæ ac fidei præclarus in primis, Gn. Pompeium tantis laudibus tulit, vt Pompeianum eum Augustus appellaret. Neque*

Crebri accusatores indicium pereuntis Reip.

* perexitiabile

Bonos laudasse crimen.

Neque id amicitiæ eorum offecit.[7] *Scipionem,*[8] *Afranium, hunc ipsum*[9] *Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones & patricidas, quæ nunc vocabula imponuntur,*[10] * *sæpe vt insignis viros nominat. Asinij Pollionis scripta egregiam eorumdem memoriam tradunt. Messala Coruinus imperatorem suum Cassium prædicabat. Et vterque opibusque atque honoribus peruiguere. Marci Ciceronis libro quo Catonem cœlo æquauit, quid aliud dictator Cæsar, quam rescripta oratione, velut apud iudices, respondit?*[11] *Antonij epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent. Carmina Bibaculi & Catulli referta contumeliis Cæsarum leguntur. Sed ipse diuus Iulius, ipse diuus Augustus & tulere ista, & reliquere, haud facile dixerim, moderatione magis an sapientia.*[12] * *Namque spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur. Non attingo Græcos, quorum non modo libertas,*[13] * *etiam libido impunita. Aut si quis aduertit, dictis dicta vltus est. Sed maxime solutum, & sine obtrectatore fuit, prodere de iis, quos mors odio aut gratiæ exemisset. Num cum armatis Cassio & Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli ciuilis causa populum per conciones incendo?*[14] *An illi quidem septuagesimum ante annum perempti,*[15] *quo modo imaginibus suis noscuntur, quas nec victor quidem aboleuit, sic partem memoriæ apud scriptores retinent?*[16] *suum cuique decus posteritas rependit. Nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassij & Bruti, sed etiam mei meminerint.*

[Margin: * sed sæpe vt insignes.] [Margin: Scripta libera liberaliter excipienda, & excepta.] [Margin: Tam apud Romanos.] [Margin: * Nam quæ spreta, * sed etiam] [Margin: Quam Græcos.] [Margin: Victor Cæsar scripta hostiũ non aboleuit.]

1 CREMVTIVS CORDVS.] Celebre ingenium authoribus & nomen, vt Plinio in Indice, qui sæpe eum citat. citat & Suetonius cap. 35. in Aug. Et eius est istud quod scribit Plinius lib. 16. cap. 26. *Cremutius author est nunquam virere arborem ex qua Phyllis se suspenderit.* Eorumque familia a Cordis: nummumque argenteum se vidisse Carolus Sigonius scribit cum hac inscriptione. M. CORDVS. Sed præcipue Seneca in Consolatione ad Marciam Cordi filiam. Cuius locum & interpretari, & emendare non grauabor, quia dignus emendatione, etiam post tot graues & magnos viros, quibus vindemiatoribus, ero racemator. Loquitur de Cremutio Cordo, *qui cum decretam audisset Seiano statuam in theatro Pompeij, exclamauit, Vere theatrum Pompeij perire:* vnde illi accusatio & voluntaria mors per inediam. *Quis,* inquit, *non rumperetur supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis Maximi Imperatoris, consecrari pessimum militem?* (lego lubẽter, *pusillum militem.* vt *pusillus* opponatur *maximo.* nam Seianus non erat pessimus miles, sed *gnauus, & industrius, & vigilans,* vt ait Tacitus supra. Dixi reponendum, *pusillum militem;* sic Iuuenalis Sat. 15. dixit.

[Margin: In Seneca coniectura.] [Margin: Seianus erat gnauus miles.]

Terra malos homines nunc educat, atque pusillos.

Id est molles & delicatos, quales sunt pusæ & iuuenculæ. Plautus in Pseudolo de puellis.

Vos, quæ in munditiis, mollitiis, deliciisque ætatulam agitis.

Sed pergo. addit postea Seneca. *Cõsecratur* (lego, *consectatur*; id est magna vi & velocitate ab accusatoribus agitur, quasi a canibus venaticis: Postea enim vocat illos canes. vt Cicero 6. in Verr. *Cibyratas fratres Verris accusatores,* vocat *Cibyraticos canes,* vt dixi supra. mox addit. *Subscriptio* (id est, componitur libellus accusatorum, cum subscriptione: nam sic solebant. L. 3. de accusat. *Subscribere debebit, qui dat libellos.* Subiungit. *Et acerrimi canes quos illi, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem illum imparatum incipiunt.* Itane imparatum Cremutium, tot præceptis philosophię munitum, tot historiarum lectione, tot Tiberiani temporis atrocibus exemplis firmatum? Ne puta. Lego, non *imparatum:* sed *imperatori tum adlatrare incipiunt.* Id est Tiberio, quem vrgebant, lancinabant, impellebant in exitium Cordi. Addit, *Quid faceret?* (Cordus scilicet.) *si viuere vellet, Seianus rogandus erat; si mori, filia: vterque inexorabilis. Constituit filiam fallere: Vsus itaque balneo. Et quo plus* (lego, *Et ei quo plus*) *imponeret, in cubiculum quasi gustaturus contulit* (lego, *se contulit:* in cubiculo enim edebant, & cubabant) *& dimissu pueris* (qui semper ad pedes domini recumbentis) *quædam per fenestram, vt videretur comedisse, coniecit. A cœna deinde, quasi iam satis, in cubiculo, continuit;* (lege, *quasi iam satiatus se in cubiculo continuit.* id est, recõditus in cubiculo, quasi bene pransus & prandio satiatus, aut gustatione. Nam in gustatione prandium.) *Alteroque die, ac tertio idem fecit: Quarto, ipsa infirmitate corporis, faciebat indicium.* non ita. sed lego. *Quarto, ipsa infirmitatis corporis, facies dabat indicium;* (id est ipsemet, suo ore, infirmitatem sui corporis prodebat.) *Complexus itaque te, Charissima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita,* (id est, cui vnum hoc, tota vita celaui tantum) *iter mortis ingressus sum; & iam medium fere teneo; Reuocare me non debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod e faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano*

[Margin: Accusatores canes dicti.] [Margin: Libellus accusatorius.] [Margin: Subscriptio.] [Margin: Balneum ante gustationem.] [Margin: Pueri ad pedes.] [Margin: Facies indicium infirmitatis.] [Margin: Quartus dies inedia, medius mortis cursus.] [Margin: Morientibus lumen demtum præcludebatur.]

authore, adeunt Consulum tribunalia, queruntur mori Cordum, vt interpellarent quod coegerant. Quid si legendum, *vt impellerent quod cogerant?* Id est, negotium accusationis ab eis coactum, & compactum, & conglobatum impellerent & ad exitum perducerent. nisi legas, Et *interpellabant, quod cogerent.* id est, ita interpellabant Consules, vt cogerent. Nec erat interpellatio, sed vis, sed coactio, & violenta impulsio. Quanquam locus suspicione non vacat. Quod sequitur, facit ad meam interpretationem. *Adeo,* inquit, *illis Cordus videbatur effugere.* nam ideo cogebant. *magna res erat in quæstione, an morte, rei perderetur: Dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat.*

Rei morte perditi accusatoribus.

Et ait, *An morte rei perderentur.* id est, An per mortem effugerent rei iudicium, & absoluerētur. Vtitur verbo *perderentur*, quod ille bolus e faucibus accusatorum effugisset; perditâque prædam vocat, accusatoribus quasi coruis inhiantibus, & deceptis. nam superius dixit. *Quod e faucibus luporum educeretur præda.* Cæterum quod quarto die medium mortis iter tenere se dicebat Cordus, conuenit cum multis authoribus. Et Plinius lib. 7. ait, *Quatridui inediam, maiorem esse mortis partem in corpus receptæ.* Sui tamen quasi oblitus idem lib. 11. c. 53. ait. *Homini non vtique septimo lethalis inedia: durasse & vltra vndecimum plerosque, certum est.* Sed primo loco, de frequenter accidētibus loquitur: secundo, de his quæ raro. Non prætereo tamen, esse herbam, quæ Scythice vocatur, quæ comesta, famem in duodenos dies, sine corporis damno, possit prorogare. Idem Plinius lib. 25.

Plinius sui oblitus.

Per 7. dies inedia homo moritur.

2 Satrius Secundus et Pinarius.] Vterque Senecæ memoratus, ille in Consol. ad Mart. iste epist. 122. De primo, dixit Lipsius; sed quod scribit Seneca: *Patrem tuum Seianus clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit:* explico, id est, dono dedit. Solebant enim congiaria dari populo a principe, quasi munera. Tacitus vbi de Nerone. *Donum faceret generi mortalium remissionem vectigalium.* Annal. 15. De secundo, ita Seneca. *Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, & amicitia Tiberij, & frigore notus: Ortus & Occasus libentißime inserebat.* Id est, iungebat Ortui Solis Occasum, quia per totum diem recitabat. *Itaque cum indignaretur quidam, illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius; Natta Pinarius ait, Numquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum.* Sed quid sibi volunt hæc verba, *amicitia & frigore notus?* Interpretor, Tiberiū ardentius illum, post vero remissius coluisse. Et sic Iurisconsulti frigusculum nominant inter virum & vxorem, si paulum diuertant, mox reuertantur, L. 32. § si diuortium. D. de don. inter vir. & vxor. Sic Latini hominum actiones, aut intentiores, aut remissiores nomine caloris & frigoris designant. Dixi supra. Cælius epist. *Non dubito.* 8. famil. Cicer. *Quod tibi supra scripsi Curionem frigere; iam calet: nam feruentißime concerpitur.* Et Cicero ad Brutum epistola, *Mirabiliter.* lib. 11. famil. *Plane iam, Brute, frigeo.* ὄργανον *enim meum erat Senatus, id est iam dissolutum.* Et idem ad Trebatium, 7. famil. epist. *Accepi. An hoc significas, nihil fieri, frigere te, ne chartam quidem suppeditare?* Cæterum istum Pinarium conijcio fuisse filium Pinarij equitis, quem Augustus iussit interfici.

Explicatus Seneca.

Congiariū dari reum accusatoribus.

Id est pro præda.

Amicitia & frigus.

Quid frigus.

In amicitia.

3 Id perniciabile reo.] Putant quidam legendum, *perexitiabile reo.* nam Tacitus 6. Annal. *Quod maxime exitiabile tulere illa tempora.* Et quod ait *maxime exitiabile*, reddit heic vno verbo, *perexitiabile.* Velleius. *Pæne exitiabilem omnibus cladem intulit.* Et idem. *Perductaque ad exitiabilem famem, neque instantem sustinere, neque facientibus copiam pugnandi, dirigentibusque aciem, ausa congredi.* Et noster lib. 6. *Probra corporis, exitialem in suos, infensum Reip. animum obiecit.* Ludit in his verbis interdum noster. nam dixit *impenetrabile*, Annal. 12. *Ostorius circumspectis quæ impenetrabilia.* Et *inexplicabile*, Annal. 1. *Inexplicabile bellum Tacfarinatis.* Et *insociabile. Insociabile regnum*, vbi de Druso, & Germanici liberis. Seneca *irremediabile*. epist. 113. Et Statius *lethabile.*

> *Ergo quid Ausoniæ pater augustißimus vrbis*
> *Ius tibi tergeminæ dederat lethabile prolis?*

Sic authores in quibusdam verbis sibi placent, vt homines etiam sobrij quibusdam cibis. Sed Tacitus nunquam scripsit *perexitiabile:* & in authoribus bonis nunquam reperias. A pernicie autem *perniciabilis*, vt ab exitio *exitiabilis.* Sed Tacitus scribit *magis exitiabile*, non *perexitiabile.*

Taciti correctio reiecta.

Perexitiabile.

Tacitus a se & suis verbis correctus.

Verba facta Tacito.

Impenetrabile.

Inexplicabile.

Insociabile.

Irremediabile, Senecæ verbum.

Lethabile Statij.

4 Verba mea P. C. argvvntvr; adeo factorvm innocens svm.] Nam verba olim in crimen Maiestatis non veniebant. Sic Dauid, 1. Reg. cap. 17. *Quid feci? numquid non verbum est?* Nam a verbo factum late distinguitur. Seneca de Benef. *Dicta impune erant, facta sub Augusto arguebantur.* Magnum interuallum, peccare facto an dicto.

5 Principis parentem.] Nota iam tum maiestatis leges egressas personam imperatoris, & tractas ad matrem, & ad filias, imo ad totam principis domū. Sane in iure nostro, lex maiestatis, tam Augustum quam Augustam spectat. *Augusta enim iisdem legibus vtitur, quibus Princeps.* L. princeps. de leg. Etiam tracta est ad Consistorianos, & Concilij principis patres, quod partem facerent corporis Cæsaris. L. quisquis. ad L. Iul. maiest. Cod. Et nil tā facile luxuriat, quam illa seges, præcipue corruptis temporibus. quæ ideo mala seges dici potest, quod valde luxuriet.

Lex maiestatis ad Augustam.

Etiam ad sacri Consistorij patres.

6 Titvs Livivs.] Quem Seneca vocat *candidißimum omnium ingeniorum æstimatorem.* Suasor. 6. Et noster lib. 4. *Titus Liuius eloquentiæ ac fidei præclarus in primis.* Et D. Hieronym. in prologo Galeato, sic de illo scribit eleganter. *Titum Liuium lacteo eloquentiæ fonte manantem, vt viderent, ex vltimis orbis partibus aduenere: & quos Roma magnitudine sui, ad se non traxerat, vnius hominis fama perduxit.* Quæ magna laus celebris ingenij. Tamen Caligula Patauinitatem ei obiicit. Sueton. in Caio 34. vt Virgilio stupiditatem & doctrinam paucam. Sed huic iudici non credimus. Imo Quintiliano qui cum Herodoto illum componit, vt Sallustium Thucydidi.

Liuius candidißimus ingeniorum æstimator.

Thucydidi. Et sane orbi tam profuit & prodest Liuij Patauinitas, quam vrbi & orbi nocuit Caij Caligulæ crudelitas.

7 SCIPIONEM.] Intelligit Scipionem, qui victo Pompeio, dux partium fuit in Africa, & Pompeij socer, & qui in Macedonia legatus quondam: de quo Seneca pater Suasor. 6. non sine graui mendo. *Scipio*, inquit, *cum gladium poni iussus foret, dicitur abdidisse se. Quærentibus qui in nauem transierant militibus Imperatorem: Imperator, inquit, bene se habet. & ictus vocem victoriæ misit.* Sed si abdidit se (quod est indicium vecordiæ) quomodo tantis animis dicitur se occidisse a Seneca epist. 24. In manuscript. scribitur. *Cum gladium poni, abdidit se.* Et in margine scriptum, *cum gladium ponere iussus esset, dicitur abdidisse se.* Sed & exscriptor, & corrector Lipsi hunt: nec hæc ignauia in Scipione credenda vt se abdiderit. Corrigo ita, & lego authoribus mihi fauentibus. *Cum gladium ponere iussus esset, dicitur abdidisse in se*, id est in pectus condidisse. Sed *aurea*, ... *quærentibus qui in nauem transierant militibus Imperatorem, Imperator, inquit, bene se habet. victus vocem victoris emisit.* ita legendum, non *victoriæ vocem*. Sic Valer. lib. 3. cap. 2. qui mihi adstipulatur. *Cum enim ... nauem, qua vehebatur, ab hostibus captam, gladio præcordia sua transuerberauit; ac deinde prostratus in puppi, quærentibus Cæsarianis militibus vbinam esset Imperator: respondit, Imperator bene se habet; tantumque eloqui valuit, quantum ad ... animi fortitudinem satis erat.* Sit Florus alter mihi sponsor. *Iam Scipio naue fugiebat, & assequutus hostibus, gladium per viscera exegit. Et vbi esset, quodam requirente, respondit hoc ipse tum. Bene se habet imperator.* Itaque correctio ista authoritate suffulta est. valeat, & maneat. Hæc autem sunt Scipionum fata, qui ab iis, quos seruauerant, intercepti. Sic enim ille Scipio Africanus, Æmilianus, qui in lectulo repertus est mortuus. *Et de cuius morte*, ait Valerius, *nulla habita est quæstio, eiusque corpus velato capite latum est, cuius opera, super totum terrarum orbem Romana extulerat caput, quique Vrbem ... quæ nullius ad id tempus, præterquam aulo fulgore, vincebatur.* Quin & Africanus a P. R. post deuictam Carthaginem damnatus est & ingratissimo animo post contusos ferocissimos hostes & Africam subactam vrbe Roma pulsus in Literno consenuit magno probro populi R. En ingratam patriam. Et quod magis mirum, accusante eum Marco Catone Vticensi. De quo ita Poeta 4. Car. 8.

Non incendia Carthaginis impiæ,
Eius qui domita nomen ab Africa
Lucratus rediit, clarius indicant
Laudes, quam Calabræ Pierides: neque
Si chartæ sileant quod benefeceris,
Mercedem tuleris.

8 AFRANIVM.] L. est Afranius, qui Consul fuit, & in Hispania legatus, quem Cæsar post victoriam Pharsalicam, iussit interfici. Dio lib. 41. dignus meliore fato, nisi quod Rep. moriente, mortuus est.

9 CASSIVM, HVNC BRVTVM NVSQVAM LATRONES.] Suetonius in Clariss. Grammat. de Albutio Silo ita scribit. *Cum Marcum ... Brutum, cuius statua in conspectu erat, ... legum ac libertatis auctorem & vindicem, ... passus sunt.* Poeta de Bruto scribit ingenue his versibus.

—— scelus quo nomine dicent
Qui Bruti dixere nefas?

Tacit. 14. *Postquam cuncta scelerum pro egregiis accipi videt, exturbat Octauiam.* Sed sunt facinora adulationis, quæ vitia pro virtutibus habet. Loquitur autem Iuuenalis de Bruto Philippensi, non de Bruto Tarquiniensi. Et ad hanc rem facit quod Tacit. Histor. 5. *Placuit ignoscentibus verso nomine quod ... fuerat videri maiestatem, cuius tum odio bonæ leges petebant.* Ideo scribit Horatius.

—— erit ille fortis
Qui perfidis se credidit hostibus.

Cicero scribens Cæcinnæ ait, *admirari se solere grauitatem, & iustitiam, & sapientiam Cæsaris, qui numquam nisi honorificentissime Pompeium appellat.* Quod viro magno dignum. Nam digna dignis.

10 SÆPE.] Lego, *sed sæpe.*

11 ANTONII EPISTOLÆ.] Habes vnius reliquias apud Sueton. cap. 69. in Aug. In qua videbis quid possit vinum odio mixtum. nam non aliter scribit in Augustum, quam, si temulentus, & hostis. Iulius Cæsar multo sapientius qui de Pompeio nil vnquam nisi honestum dixerit.

12 NAMQVE SPRETA.] Lego, *namque spreta.* vt subaudias *sunt*.

13 ETIAM LIBIDO.] *Sed etiam libido.*

14 ANILLI.] *Nam illi.*

15 QVOMODO.] *Quo modo.*

16 SVVM.] *Suum cuique.* 10. Philip.

[1] Egressus dein senatu, [2] vitam abstinentia finiuit. [3] Libros per ædiles cremandos censuere patres; & manserunt occultati & editi. [4] Quo magis socordiam eorum inridere liber, qui præsenti potentia credunt extingui posse etiam sequentis æui memoriam. Nam contra, punitis ingeniis gliscit autoritas. Neque aliud externi reges, aut qui eadem sæuitia vsi sunt, nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere. Cæterum postulandis reis, tam continuus annus fuit, vt [5] feriarum Latinarum diebus præfectum vrbis Drusum auspicandi gratia tribunal ingressum adierit Calpurnius Saluianus in Sextum Marium. Quod a Cæsare palam increpitum causa exilij Saluiano fuit. Obiecta publice [6] Cyzi-

Marginalia: Sen. Scipio. — Seneca in Suasor. emendatur. — Ratio emendationis. — Explicatus Seneca. — Confirmatio correctionis & explicationis. — Vitia pro vitiis habita. — Cæsar de Pompeio hoste nil nisi honorifice. — Tacitus correctus. — Punitis ingeniis gliscit authoritas. — Accusator intempestiuus ...

cenis [7] incuria ceremoniarum diui Augusti, additis violentiæ criminibus aduersum ciues Rom. Et [8] amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi, nec minus sua constantia, quam præsidio [9] Luculli pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curauerat, absoluitur, comperto [10] ficta in eum crimina per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxæ fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat. Nam vt quis districtior accusator, velut sacrosanctus erat: leues, ignobiles pœnis adficiebantur.

Accusatores districtiores sacrosancti sub Tiberio.

1 EGRESSVS DEINDE SENATV.] Quod solebant causa perorata, vt ostendit Sueton. in Iul. cap. 34. Sic Liuius lib. 27. *Talia conquestos, cum excederent templo, vt post postulata eorum Patres consuli possent.* Et Gellius lib. 7. cap. 3. *Legati postquam intromissi sunt, verbisque suppliciter pro sua causa factis, de curia excesserunt.* Consultis autem patribus, reducebantur in Senatum. Idem eodem. *Reducti in curiam legati.* Sic in L. Proximo. de his quæ in testam. del. *Antoninus Cæsar remotis omnibus, cum deliberasset.*

Post postulata Senatu abibant qui rogabant.

Post deliberationem reducebantur.

2 VITAM ABSTINENTIA FINIVIT.] Isto æuo multi ita perierunt, vi partim, & partim sponte, vt hic Cordus, & Agrippina mater, & Drusus eius filius, Liuilla, Cocceius Nerua, Asinius Gallus; etiam amici Asiatici, ad inediam eum hortabantur. At illa mors truculentissima. Oppianus 3. Piscat.

Mors per abstinentiam truculentissima.

Frequens sub Tiberio.

Quo regnante multi fame consumpti.

Cordus.

Agrippina.

Drusus Agrippinæ filius.

Liuilla

Nerua Cocceius.

Gallus Asinius.

Ὡς οὐδὲν λιμοῖο κακώτερον, οὐδὲ βαρείης
Γαστέρος, ἣ κρατέει μετ' ἐν ἀνθρώποισιν ἀναιδής.

Quam nihil est fame peius, neque molesto
Ventre, qui dominatur inter homines, immitis &
impacatus.

Apuleius 8. Metam. *Inedia denique misera, & incuria squalida tenebris imis abscondita cum luce iam transegerat.* Tertullianus in Apologetico. *Nonne & ipsius Lycurgi leges a Lacedæmoniis emendatæ, tantum authori suo doloris inusserunt, vt secessu inedia de semetipso vindicarit?* Sic viri magni inedia corruerunt; vt inter eos Pomponius Atticus Satrius eques Rom. ad quem epist. Cicer. Et Silius Italicus. Seneca epist. 87. de Marcellino. *Triduo abstinuit, & ipso cubiculo, poni tabernaculum iussit.* Suet. in Tiberio cap. 10. *Pertinacius retinentibus cibo per quatriduum abstinuit.* Eusebius ex Philone Iudæo, & ipse Philo de vita contemplatiua scribunt quosdam ex asceteriis per 6. dies famem tolerauisse, alios per tres dies. Idque amore contemplationis & scientiæ. Eodem fato Cordus obiit, cui fortuna atrox in iustissima causa. Et sane acerba mors eorum qui immortale aliquid parant. Est apud Suet. de clar. Rhet. I. *Albutius Silus, qui vomica affectus, conuocata plebe, causisque propter quas mori destinasset diu ac more concionantis redditis, cibo abstinuit.* Quod fatum magis crudele quia voluntarium.

Lycurgus inedia mortuus.

Pomponius Atticus.

Silius Italicus.

Marcellinus.

3 LIBROS PER ÆDILES CREMANDOS.] Nouam pœnam appellat Seneca præfat. lib. 10. vbi de libris Labieni disserit incendio absumptis, cum tamen longe ante libri Numæ, Vulcano addicti fuissent, vt ostendit Valerius; & ex Suetonio *Augustus fatidicos libros supra duo millia cremauit.* Et Catullus de Volusi Annalibus.

Annales Volusi cacata charta,
Infœlicibus vstulanda lignis.

Et alibi.

Libros tardipedi deo sacrauit.

Sed de noua pœna est pro ratione studiorum scripta comburi. Pono Senecæ verba, quia corrupta valde, & obscura, quæque interpretatione egeant. *Excogitata est,* inquit, *noua pœna: effectum est enim vt omnes eius libri incenderentur* (manuscriptus habet *comburerentur.*) *Res noua & insueta, de studiis supplicium sumi. Bono hercle publico, ita in pœnas ingeniosa crudelitas, post Ciceronem inuenta est.* (Quod ridendo dicit, & ironicos) *Quid enim futurum si ingenium Ciceronis triumuiris licuisset proscribere! Sunt Dij immortales lenti quidem, sed certi vindices generis humani.* (Manuscript. habet *Iudices*, & recte. Nam addit.) *& magna exempla in caput inuenientium regerunt, vt iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitauit supplicio, sæpe excipiat suo. Quæ vos, o dementissimi homines* (alloquitur inimicos Labieni per quos libri conflagrarunt) *tanta vecordia agitat? Earum videlicet in pœnas nota crudelitatis est?* id est, non sufficiebant vobis vulgatæ pœnæ, & crudelitates, quibus culpæ puniebantur; nouæ vobis erant excogitandæ? *Conquirite in vosmetipsos noua, quibus pereatis.* Id est, si nouitas in pœnis tam grata vobis est, conquirite nouas pœnas in vestra capita, & punite quod nouiter deliquistis, & in ista pœna perite, & morimini. *Ac si quid ab omni patientia rerum, Natura subduxit, sicut ingenium memoriamque nominis;* id est, si quid est, quod natura pati nihil possit, vt sunt scripta, & ingenia hominum, quæ patibilia non sunt. *Inuenite quemadmodum ad eandem rem perducatis corporis mala.* Id est, vt quemadmodum flamma & igne sanantur mala corporis, ita etiam vestri animi vitia & ingenia vestra peccantia, flamma & ferro corrigantur, & puniantur; & dixit *ad eandem rem*; id est *ad emendationem & pœnam.* Mox addit. *facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animaduertere, quanta & quam non contenta certa materia sæuitia est? Dij melius quod eo sæculo ista ingeniorum supplicia cœperunt, quo & ingenia desierunt.* Apud Græcos longe ante Protagoræ libri cremati sunt, & in foro, & sub præconis voce, & a singulis inuestigati qui illos habebant. Diogen. in Protagora. Tacitus in vita Agricolæ. *Non modo in ipsos authores, sed in libros quoque sæuitum: delegato triumuiris ministerio, vt monimenta clariss. ingeniorum foro ac comitio vrerentur; scilicet illo igne vocem P. R. & libertatem Senatus, & conscientiam aboleri arbitrabantur.* En capita mille helleboris

Libri cremati apud Græcos.

purganda

purganda. Et vere sapiens Alexander Seuerus Lampridio. *Amauit literatos homines, eos valde reformidans ne quid de eo asperum scriberent.*

Caligula perscripta.

4 QVO MAGIS.] Quod euenit. Nam Suetonius in Calig. cap. 16. *Titi Labieni, Cremutij Cordi, Cassij Seueri scripta Senatusconsultis abolita, requiri, & esse præ manibus, lectitarique permisit, quando maxime interesset, vt facta quæque posteris tradantur.* Quod certe vnicum fuit Caligulæ rectum iudicium. Nec omitto post Cordum fuisse, qui Brutorum, Cassiorum, Catonum imagines domi haberent, vt Titinius Capito: quod Plinius testatur libr. 1. epistol.

Latinarum dies conceptiui.

5 FERIARVM LATINARVM DIEBVS.] Qui dies erant *conceptiui*, non *statiui*. Itaque Horatius epist. 7. lib. 1.

— iubetur
Rura suburbana indictus comes ire Latinus.

Ait autem *indictus*, quod a Consule indicerentur. Origo a Tarquinio VII. Superbo. Et nomen a Latinis populis, cum quibus icto fœdere, & tauro sacrificato partes Latinis darentur, & 24. vrbibus Italiæ. Nec Consules in prouinciam ituri, ante ibant, quam Latinæ feriæ indicerentur: & male cessisse scribit Dio 46. ante ferias Latinas profectis. Manebat autem semper vnus, qui ferijs Latinis ius diceret. Dio lib. 40. *Eo tempore præfectus vrbi ad ferias Latinas non est creatus; sed id munus quidam prætores, qui in vrbe, exercuerunt.* Tamen Augustus, vnum tantum prætorem ad ferias Latinas constituit, libr. 54. Pomponius Iurisconsultus L. 2. de Orig. iur. vbi de prætoribus. 18. *erant in vrbe. Et hæc*, inquit, *quoties in vrbe sunt magistratus. Quoties autem proficiscuntur, vnus relinquitur, qui ius dicat. Is vocatur præfectus vrbi, qui præfectus olim constituebatur. Postea feriarum Latinarum causa, introductus est, & quotannis obseruatur.* Gellius lib. 14. cap. 7. ait dubitatum fuisse, an Præfectus vrbi, Latinarum causa, ius haberet cogendi Senatum. Quod visum est Capitoni & Tuberoni. Sed aliter Mutius Scæuola.

Qui a Consulibus indicebantur.

Ergo Latinarum.

6 CYZICENIS.] Cyzicum, vel Cyzicus, in Asia, & Bithyniæ ciuitas est, de qua Valer. Argon. 2.

Cyzicus in Asia.

Libertate damno mulctatum.

Nec procul ad tenuis surgit confinia Ponti,
Vrbs placidis demissa iugis, rex diuitis agri
Cyzicus.

De ea Suetonius in Tiber. cap. 37. *In ciues Roman. violentius quiddam ausis, publice libertatem ademit, quam Mithridatis bello meruerant.*

Quod violentius ausi in ciues Rom.

Vnde infra Tacitus: *Quomodo libertatem amiserint.* Cicero pro L. Muræna ita. *Cum totius impetus belli ad Cyzicorum mœnia constitisset, eamque vrbem Mithridates Asiæ ianuam sibi fore putauisset, qua effracta & reuulsa tota pateret prouincia; perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia vt vrbs fidelissimorum sociorum defenderetur.*

7 INCVRIA CEREMONIARVM D. AVGVSTI.] Quod scilicet inchoatum Augusto templum, non perfecissent. Dio lib. 57. nec indictas ceremonias peregissent.

Tacitus a Dione explicatus.

8 AMISERE LIBERTATEM.] Ergo suas leges vna cum libertate amisere. Quod est peruium in authoribus: contra libertate non ablata leges seruare. Silius Italicus:

Quid libertatem ciuitatibus amittere.

Libertas populis pacto seruata, decusque.

Qua amissa, etiam illud decus amissum. Sed post bellum Mithridaticum oportuit Cyzicenos amisisse libertatem, cum Augustus eis restituerit. Dio lib. 54.

9 LVCVLLI.] Quem *Vlyssem stolatum* vocabant.

10 FICTA IN EVM CRIMINA.] Quibus innocentia impetitur latenter, sed quibus euadit victrix potenter & luculenter, teste D. Augustino qui sic scribit Sermone de Ioseph vendito. *Gaude Innocentia, & exulta, quia vbique illæsa, vbique secura, si tentaris, proficis; si humiliaris, augeris; si pugnas, vincis; si occideris, coronaris. Tu in seruitio libera es, in periculo tuta, in custodia læta: Tibi omnis magistratus addicitur, tibi vniuersa militia subiugatur: Te potentes honorant, suspiciunt principes, magnates exquirunt. Etiam illi te nonnunquam desiderant, qui impugnant: Tibi boni parent, mali inuident, Zelantur æmuli, inimici succumbunt; nec vnquam poteris victrix non esse, etiam si tibi iustus iudex defuerit.* Et idem author Serm. de Absalon. *O Innocentia, quantum apud reos periculi suscipis? quantum malitiæ per flagitiosos incurris?* Experti hæc scribunt, & cum sapiente dicunt. *Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, vmbraculum meridianum.* Eccles. 33.

Elogium innocentiæ.

11 VIBIVM SERENVM.] Filium scilicet, impurum calumniatorem patris, & delatorem prodigiosum. Nam pater in exilium retractus, hoc impuro capite accusante & Romæ grassante, & in bonorum vitam per delationes inquirente. Quem tamen trucidasse, non audisse oportuit. Quis enim ferat accusantem quem de vitæ dono authorem habet?

Filius accusans patrem eradicabitur.

Per idem tempus Hispania vlterior, missis ad Senatum legatis orauit, vt exemplo Asiæ delubrum Tiberio matrique eius extrueret: qua occasione Cæsar, validus alioqui spernendis honoribus, & respondendum ratus ijs, quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiuscemodi orationem cœpit: *Scio P. C. constantiam meam a plerisque desideratam, quod Asiæ ciuitatibus nuper* [1] *idem istud petentibus non sim aduersatus. ergo & prioris silentij defensionem, & quid in futurum statuerim simul aperiam. Cum Diuus Augustus sibi atque*

vrbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibuisset, qui omnia facta, dictaque eius vice legis obseruem, placitum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio Senatus adiungebatur. Cæterum vt semel recepisse, veniam habuerit, ita per omnes prouincias effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum. & vanescet Augusti honor, si promiscuis adulationibus vulgatur.[3] *Ego me P. C. mortalem* * *esse, & hominum officia fungi, satisque habere, si locum principem impleam, & vos testor, & meminisse posteros volo. Qui satis superque memoriæ meæ tribuent,* *[4] *vt maioribus meis dignum, rerum vestrarum prouidum, constantem in periculis, offensionum pro vtilitate publica non pauidum credant. Hæc mihi in animis vestris*[5] *templa, hæ pulcherrimæ*[6] *effigies, & mansuræ. Nam quæ saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, ciues, &*[7] *deos & deas ipsas precor, hos vt mihi ad finem vsque vitæ, quietam & intelligentem humani diuinique iuris mentem duint: illos, vt quandocunque concessero, cum laude & bonis recordationibus, facta atque famam nominis mei prosequantur.* Perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alij modestiam, multi quia diffideret, quidam vt degeneris animi interpretabantur.[8] Optumos quippe mortalium altissima cupere.[9] Sic Herculem & Liberum apud Græcos, Quirinum apud nos deum numero additos. Melius Augustum qui sperauerit. Cætera principibus statim adesse. vnum insatiabiliter parandum,[10] prosperam sui memoriam. Nam contemptu famæ, contemni virtutes.

Tiberius quē Deum dicebant Romani se mortalem fatetur.

Pulchra oratio Tiberij & digna principe.

Optimi mortalium alta cupiunt.

Contemptu famæ contemnuntur virtutes.

* esse scio.

* si maioribus

1 IDEM ISTVD.] Sic supra, *sui ipsius exercitus*, vbi de Silio.

2 VRBI ROMÆ TEMPLVM.] Quod non modo apud exteras gentes extructum habuit olim, sed & in ipsa vrbe Roma, vt docet Prudentius in Symmach. & dixi lib. 1.

Templum vrbis Romæ.

3 EGO ME P. C. MORTALEM ESSE.] Lege, *mortalem esse scio.* Idem dicebat Sapientiæ penus ille Salomon. Hierosolymorum Rex, cap. 7. libr. Sapient. *Sum quidem & ego mortalis homo, similis hominibus omnibus, & ex genere terrens, (lege torrentis) illius qui prior factus.* Id est Adam qui & fons, & fluuius omnium hominum. Vocatur autem torrens, quia torrentis more vita hominis cito currit & rapitur ad mortem; statim tumidus & humidus, statim siccus & puluis. Addit: *Et in ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore, coagulatus sum in sanguine ex semine hominis & delectamento somni conueniente. quia sicut somnium ista voluptas cito adest, abest cito. Et ego natus accepi communem aerem, & in similiter factam decidi terram, & primam vocem similem omnibus emisi plorans, in inuolumentis nutritus & curis magnis. Nemo enim ex regibus habuit aliud natiuitatis initium. Vnus ergo introitus est omnibus ad vitam, & similis exitus. Propter hoc optaui, & datus est mihi sensus, & inuocaui, & datus est mihi spiritus Sapientiæ, & præposui illam regnis & sedibus. & diuitias nihil esse duxi in comparatione illius.* Quæ adeo similia sunt huic Tiberianæ orationi, vt mutuo sumpsisse a Iudæo rege, Paganum dicas. Sed nec incognita Homero qui Odyss. 7. ita scribit:

——— οὐ γὰρ ἔγωγε
Ἀθανάτοισιν ἔοικα, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
Οὐ δέμας, οὐδὲ φυήν, ἀλλὰ θνητοῖσι βροτοῖσιν.

——— *Non enim ego*
Immortalibus similis sum, qui cœlum latum habitant,
Neque corpore, neque indole, sed mortalibus hominibus.

Excellens ille qui adulatori dixit:
Non sum de superis: quid me immortalibus æquas?
Quod ex Homero desumptum sumpsit apostata Iulianus epistola ad Iamblichum.

4 VT MAIORIBVS MEIS.] *Si maioribus meis.*

5 TEMPLA.] Quia imperatores post mortem templis colebantur. quod libr. 1. docuit, passimque prouinciæ omnes illis templa struebant, & dedicabant; postea etiam viuis, vt in fine libri 15. Annal. noster.

6 EFFIGIES.] Nam in templis effigies Dei, cuius nomini templum erat extructum.

7 DEOS ET DEAS.] Deos intelligit superos & inferos, qui fauere vitæ hominum existimabantur a Paganis. & *deas* delendum quidam censent, quod non æquum est: quippe Deorum Dearumque mentio frequens & coniunctim apud paganos, vt apud Terent. in execratione.

Dij te Deæque perduint.

Et in *supplicatione* idem.

Quod te per Deos Deasque oro.

Si-

Sic noster infra libro 6. *Quid vobis scribam P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam? ita me Dij Deæque peius perdant, quem perire quotidie sentio, si scio.* Et sunt tyrannorum secreta conscientiæ tormenta. Dio de Hadriano. *Sic quidem mortuus est Hadrianus sæpius inuocata morte, sed frustra, & sæpe seipsum occidere voluit.* Nam qui vitam inuolentibus eripuere; vbi mori volunt non possunt. Et vita quæ cæteris data est ad voluptatem, eis cedit in pœnam. Quippe mori volunt, fata nolunt. Nota autem Tiberio formulam fuisse vsitatam in scribendo & loquendo, Deos Deasque nominare. Nam ita l. 4. *Proinde socios, ciues, Deos, & Deas ipsas precor.* Augustus vero tantum Deos memorabat. Nam ita Senatui respondit apud Suetonium in August. 58. *Compos factus votorum meorum, P. C. quid habeo aliud Deos immortales precari, quam vt hunc consensum vestrum ad vltimum vitæ finem mihi perferre liceat?* Et in Tib. 21. *Attenuatum te continuatione laborum cum audio, Dij me perdant, nisi cohorrescit corpus meum.* Virg.

Dijque, Deæque omnes studium quibus arua tueri.

8 OPTVMOS QVIPPE MORTALIVM ALTISSIMA CVPERE.] Plinius ait, *Naturam sublimitatis auidam*, vbi de smilace loquitur, nisi fallor; nam teneriores plantæ, quo ferantur in altum, ingentia robora grata vicinitate quærunt, brachiolis cingunt, & debilitatem suam aliena firmitudine ad cœlum vsque ferunt. Quamuis, vt ait Poeta,

Nomen in æternum paucis mens ignea donat,
Quos pater æthereus cœlestium destinat oris.

Naturæ auida sublimitatis.

Sic hederæ, quas ideo *ambitiosas* vocat Horatius 1. Carm.

Lasciuis hederis ambitiosior.
Nam hederæ procera astringitur ilex,
Lentis adhærens brachijs.

Et Cicero recte. *Natura caduca est: nisi fulta sit ad terram fertur, eademque, vt se erigat, clauiculis suis quasi manibus, quidquid est nacta complectitur.* Quod commune est cuiuscumque conditionis hominibus. Nam, vt ait Horat.

- fulgente trahit constrictos gloria curru
Non minus ignotos generosis.

Sed ex Synesio in epistola 64. *Grandia ne appetas, ne non consequutus contristeris, vel consequutus inuidos contristes.* At vere Valer. libr. 8. cap. 14. *Nulla tanta humilitas, quæ dulcedine gloriæ non tangatur.* D. Augustinus in Confessionibus ait, *gloriam ex omnibus peccatis nouissimam abs se recessisse.* Et Horatius sapienter 1. Carm. 6.

Conamur tenues grandia.

Ideo apud Senecam patrem historia est notabilis de Senecione qui ideo Grandio dictus, *quod grandia amaret: itaque calceos grandes calciabat; seruos nolebat habere, nisi grandes; argentea vasa non nisi grandia; ficus, nisi mariscas, non edebat; concubinam nisi grandem non habebat.* Seneca Suas. 2.

9 SIC HERCVLEM.] Poeta Horatius eodem genio dixit.

Hac arte Pollux, & vagus Hercules
Innixus, artes attigit igneas.
Quos inter Augustus recumbens,
Purpureo bibit ore nectar.

10 PROSPERAM SVI MEMORIAM.] Symmach. de tradit. Basil. *Amari, coli, diligi, maius imperio est.* Et certe qui imperat, cum odio subditorum populorum, non imperium est, sed mors.

Amari, coli, diligi, maius imperio est.

At Seianus nimia fortuna* socors, & muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Liuia, componit ad Cæsarem[2] codicillos.[3] Moris quippe tum erat, quanquam præsentem, scripto adire. Eius talis forma fuit: *Beniuolentia patris Augusti, & mox plurimis Tiberij iudicijs ita insueuisse, vt spes votaque sua non prius ad deos, quam ad principum aures conferret. Neque fulgorem honorum vnquam precatum. Excubias ac labores, vt vnum e militibus, pro incolumitate Imperatoris malle. Attamen quod pulcherrimum adeptum, vt coniunctione Cæsaris dignus crederetur. Hinc initium spei. Et quoniam audiuerit Augustum in conlocanda filia nonnihil etiam de equitibus Romanis consultauisse: ita si maritus Liuiæ quæreretur, haberet in animo amicum sola necessitudinis gloria vsurum. Non enim exuere imposita munia. satis æstimare firmari domum aduersum iniquas Agrippinæ offensiones. Idque liberorum causa. Nam sibi multum, superque vitæ fore, quod tali cum principe expleuisset.*

* securus sui,

Scripto non verbis adeundi principes.

Matrimonia paganorum liberorum causa.

1 NIMIA FORTVNA SECORS.] Lego, *securus sui.* Scriptum erat *securs*, pro *securus sui.* Id est fiducia nimius. Nam *secors* in Seianum non cadit, quem *laboris patientem, & vigilantem* dixit. Sed illa securitas cæca, in præcipitium trudit istos confidentes. Ita D. Hieron. dixit cap. 32. in Hierem. *Vbertas securitatem, securitas negligentiam, negligentia contemptum parit.* Verrius Flaccus secordiam capit pro stultitia. Vnde Cato. 6. Orig. *ob immensam*, ait, *timiditatem ac socordiam, causa erat, ne quid negotij publici, vel priuati gereretur.* Iuuenalis Sat. 10. hæc de Seiano.

——Qui nimios optabat honores,
Et nimias poscebat opes; numerosa parabat
Excelsæ turris tabulata, vnde altior esset
Casus, & impulsæ præceps immane ruinæ.

Securitas autem illa induxit Seianum, vt de

Tacitus emendatus.

Ratio emendationis.

Securitas Seianum perdidit.

matrimonio Liuiæ scriberet, & principis affinitate dignum se putaret. Qui lectionem excusam firmant, vitreis aciebus, & pugionibus plumbeis nituntur.

Nomen generale codicillorum.

2 CODICILLOS.] Codicillorum nomine, capiuntur ea quæ sunt scripta, in membrana, vel charta, vel in ebore. Sic Catullus eo nomine vsus est in epigrammate.

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos.

Quomodo capiantur a Iurisconsultis.

Iuriscōsulti autē accipiunt codicillos pro scriptura, qua quis vltimam suam voluntatē profitetur, non adhibita tanta solennitate, quam quæ requiritur in testamentis. Quod scripturæ genus inualuit Augusti temporibus, & ad hæc nostra tempora viguit & vigebit. Institut. de Codicillis. lib. 2.

Non voce, sed scripto, Cæsares aditi. Macrobius correctus.

3 MORIS TVM ERAT, QVANQVAM PRÆSENTEM, SCRIPTO ADIRE.] Habes exempla in authoribus, vt in Macrobio lib. 2. cap. 4. *Cum ei quidam libellum trepidus offerret; & modo proferret manum, modo retraheret: Putas, inquit, te assem elephanto dare?* Quid si legas, *offam elephanto dare?* nisi *assam* legas, vt de assa carne intelligatur. Et nota hunc libellum tantum de stipe, quam non viua voce, sed libello petijt. Suetonius. *Promiscuis salutationibus admittebat, & plebem tanta comitate adeuntium desideria excipiens.* Tit. cap. 53. Et hæ sunt imperantium artes laudandæ. Sueton. in Claud. 5. *Instantius legitimos honores petenti id solum codicillis rescripsit: quadraginta aureos in Saturnalia & sigillaria se misisse ei.* Et vt planus fiat hic mos, lubet subijcere ex veteri marmore huiusmodi petitiones, & scriptas in fine, imperatoris responsiones exceptas a magistro libellorum præsente. CVOM. ANTE. HOS. DIES. CONIVGEM. ET. FILIVM. AMISERIM. ET. PRESSVS. NECESSITATE. CORPORA. EORVM. FICTILI. SARCOPHAGO. COMMENDAVERIM. DONEC. QVIETIS. LOCVS. QVEM. EMERAM. ÆDIFICARETVR. VIA. FLAMINIA. INTER. MILLIARIVM. II. ET. III. EVNTIBVS. AB. VRBE. PARTE. LÆVA. ROGO. DOMINE. PERMITTAS. MITTI. IN. EODEM. LOCO. IN. MARMOREO. SARCOPHAGO. QVEM. MIHI. MODO. COMPARAVI. EA. CORPORA. COLLIGERE. ET. QVANDO. EGO. ESSE. DESIER. PARITER. CVM. EIS. PONAR.

FERETRVM. FIERI. PLACET.
IVBENTIVS. CELSVS. PROMAGISTER.
SVBSCRIPSI. II. NONAS. NOVEMBRIS.
ANTIO. POLLIONE. ET. OPIMINO.
KOS. ORDINALES. SEVERO. ET.
SABINO. KOS.

Hæc autem supplicatio Cæsari fiebat, quia Cæsar Pontifex Maximus.

Ad ea Tiberius, laudata pietate Seiani, suisque in eum beneficijs modice percursis, cum tempus tanquam ad integram [1] consulationem petiuisset, adiunxit: *Cæteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent. Principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. Ideo se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu: posse ipsam Liuiam statuere[2] * nubendum post Drusum, an in penatibus ijsdem tolerandum haberet: esse illi matrem & auiam, propiora consilia. Simplicius acturum; de inimicitijs primum Agrippinæ, quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liuiæ, velut in partes domum Cæsarum distraxisset: sic quoque erumpere æmulationem fœminarum, eaque discordia nepotes suos conuelli. Quid si intendatur certamen tali coniugio? Falleris enim, Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas; & Liuiam quæ C. Cæsari, mox Druso nupta fuerit, ea mente acturam, vt cum equite Romano senescat. Ego vt sinam, credisne passuros, qui fratrem eius, qui patrem, maioresque nostros in summis imperijs videre? Vis tu quidem istum intra locum sistere. Sed illi magistratus & primores qui, te inuito, perrumpunt, omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium,[3] longeque * antisse patris mei amicitias non occulti ferunt, perque inuidiam tui me quoque incusant. At enim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. Mirum hercule si cum * in omnis curas distraheretur, immensumque attolli prouideret, quem coniunctione tali super alios [4] * extulisset, [5] C. Proculeium & quosdam in sermonibus habuit, * insigni tranquillitate vitæ, nullis Reip. negotijs permistos. Sed si dubitatione Augusti mouemur, quanto validius est, quod Mar. Agrippæ, mox mihi conlocauit? Atque ego hæc pro amicitia non occultaui. Cæterum neque tuis, neque Liuiæ destinatis aduersabor.*

Primū laudatur a Tiberio qui non exauditur.

Deinde deliberādum putat.

Vulgus, quid conducat sibi; Princeps, quid gloriosum quærit.

Consilium, an vidua iterum nubat, an in pœnalibus mariti stet.

Mater & auia propiora viduæ consilia. Æmulatio fœminarum. In repetitione nuptiarum certamina fœminarum. Principes sibi eligunt viros quietos, non negotiosos, ne turbentur.

* nubendumne
* anteisse
* in omnia
* extollere voluisset,
* insigneis

bor. Ipse quid intra animum volutauerim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad præsens referre. Id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istæ, tuusque in me animus mereantur. Datoque tempore vel in Senatu, vel in concione non reticebo.

Princeps Seianum palpat breuitrucidaturus.

Quid Consultatio apud Iurisconsultos.

1 CONSVLTATIONEM.] Iurisconsulti *Consultationem* vocant *id omne, de quo consulitur princeps a magistratu, vel priuatis.* L. 1. §. 1. de Appellationibus. D. Sic Ouidius de Ponto, vbi de Sexto Pompeio, vtitur verbo *Consulere.*

Aut feret Augusto solitam natoque salutem,
Deque parum noto consulet officio.

Emendata lex 6 de offic. proc. D.

Sic in L. 6. de offic. proconf. D. *Arrius Seuerus, quia dubitabat, ad imperatorem Seuerum retulit. Ad quam consultationem successor eius* (lege, *successori eius*) *Benidio* (pro *Venidio*) *Quieto rescripsit.* Huiusmodi autem consultationes vt in toto Iustiniani & Theodosij Codice sparsæ sunt; ita in Plinio Nepote visuntur passim in epistolis ad Traianum.

Tacitus correctus.

2 NVBENDVM.] Lege, *nubendumne post Drusum.*

3 LONGEQVE ANTISSE.] Id est, Augustum patrem meum nullum equitem æque promouisse per amicitiam, nec tot commoda tulisse, atque tu a me tuleris.

4 EXTVLISSET.] Tu lege, *extollere voluisset.*

Explicatum.

5 C. PROCVLEIVM.] *Proculium* vocat Dio. sed male. Et fuit is Augusto charissimus. Iuuenalis.

Quis tibi Mæcenas, quis nunc erit aut Proculeius?

Iungit illos, quia Augusti duo ocelluli, & imperatoriæ maiestatis chara latera. Missus fuit ad Cleopatram, (vt scribit Dio) quo viuam in potestatem Augusti pertraheret: nec potuit. *Nā hæc mulier Ægyptia,* vt ait Florus, *ab ebrio imperatore M. Antonio pretium libidinū, Romanū imperium petierat.* Tradit Plinius, *Actiaco bello, Augustum ab illo petiuisse instanter, si victor foret Antonius, vt illum occideret.* Perijt autem hausto gypsi poculo. Quod tradit Plinius, & longe post Augustum.

Proculius. Proculeius a Dione. Destinatur Augusto gener. Mæcenas & Proculeius duo ocelli Augusti. Missus ad Cleopatram. Gypso perijt.

Rursum Seianus [1] non tam de matrimonio, sed altius metuens tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem inuidiam deprecatur. Ac ne adsiduos [2] * in domum cœtus arcendo infringeret potentiam, aut receptando, facultatem criminantibus præberet, huc flexit, vt Tiberium ad vitam procul Roma amœnis locis degendam impelleret. Multa quippe [3] * prouidebat, sua in manu aditus, litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum [4] per milites commearent: mox Cæsarem, vrgente iam senecta, secretoque loci [5] * mollitum, munia imperij facilius tramissurum: minui sibi inuidiam, adempta salutantum turba, sublatisque inanibus, [6] vera potentia augere. Igitur paulatim negotia vrbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus quietem & solitudinem, queis abesse tædia & offensiones, ac præcipua rerum maxime agitari.

* ineuntium domum

* præuidebat.

* emollitum.

Seianus Tiberium procul vrbe pellit vt sibi soli inseruiat.

Sublatis inanibus vera potentia augeri satius.

1 NON TAM DE MATRIMONIO.] Recte, *non iam*: id est, non iam sollicitus, nec cogitans de matrimonio; sed ne Tiberius suspicax nimium & perspicax, inquireret quid moliretur Seianus, & quid cogitaret in inuadendo imperio. Ergo littera *t* non mihi littera, sed litura in hac parte.

Visitatio indicium beneuolentiæ.

2 IN DOMVM COETVS ARCENDO.] Noue & insolenter. Nec ita scriptum a Tacito; sed isto modo *Ne assiduos ineuntium domum cœtus arcendo.* Id est, dum cœtus salutantium domo arcet Seianus. Puto autem verbum *in* siglum fuisse ab exscriptore positum, quo significaret legendum esse, *ineuntium.* Et multæ sunt similes notæ in authore nostro, vt libro 11. *Qui a Rep. nulla nisi pacis emolumenta peterent*, pro, *quia quieta Repub.* & *obsidio*, pro *obsidem ideo.* & *ad proximos*, pro, *apud proximos.* Fuit autem apud Romanos, magnum beneuolentiæ indicium, domum alicuius pergere inuisendi gratia. Sic enim Cicero ad Metium 11. epist. epistol. *Nondum. In reliquis officijs cui tu tribuisti, excepto Cæsare, præter me, vt domum ventitares horasque multas sæpe suauissimo sermone consumeres.* Et reposui, *ineuntium domum.* Sic enim Cicero pro Deiotare. *Tu illius domum inire: tu vetus hospitium renouare voluisti.* Sic *inire viam*; sic *conuiuium*, apud authores: sic *inire vrbem* Tacitus.

3 PROVIDEBAT.] Legendum est *præuidebat.*

4 PER MILITES COMMEARENT.] De isto militum commeatu, multi in Iure loci. Sed in L. 13. de re milit. 12. Cod. apertissimus locus. *Si*, inquit, *imperator de militibus quisquam missus a Numero, vel a Tribuno, ad comita-*

Milites missi ad Cæsarem offerant se comiti.

nisi qui prius meruerat dignitatem? Cum posterior etiam si eiusdem honoris prætendat auspicia, cedere tamen illius temporis Consuli debeat, quo ipse non fuerat. Non sileo etiam putare quosdam *pittacia* eadem esse cum *albo*, quod facile mihi non persuadeo, quia *pittacia* sunt breues inscriptiones, & breuia elogia, quæ cum albo nihil habent commune. sic *pittacia*, doliorum inscriptiones dicuntur apud Petron. in Satyr. Fit autem *pittaciorum* mentio in Can. Pittacium. & Can. 12. Concil. Carthag. 1. in quo legitur *oppitacia*. Et in Synodo 2. Romana sub Symmach. 3. Canone, & L. 5. de erogat. milit. annonæ. Cod. Puto autem *Pittacia* dici quasi *pictacia*, quod ex tabellæ pingerentur, aut albo, aut rubro: inde istud Quintil. lib. 12. cap. 3. *Alij se ad album & rubricas transtulerunt.* Album est λεύκωμα Græcis. Minium vel rubrica μίλτος. Et ita Poeta.

Pittacia.

-- siquid Masuri rubrica notauit.

Auditæ dehinc Lacedæmoniorum &[1] Messeniorum legationes de iure templi[2] Dianæ Limenetidis, quod suis a maioribus, suaque in terra dicatum Lacedæmonij firmabant annalium memoria, vatumque carminibus; sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent armis ademptum, ac post C. Cæsaris & M. Antonij sententia redditum. Contra Messenij veterem inter Herculis posteros diuisionem Peloponesi protulere, suoque regi[3] Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse, monimentaque eius rei sculpta saxis & ære prisco manere.[4] quod si * vatum, annalium ad testimonia vocentur,[5] plures sibi, ac locupletiores esse: neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse. Idem regis Antigoni, idem[6] imperatoris Mummij iudicium: sic Milesios permisso publice arbitrio, postremo Atidium Geminum prætorem Achaiæ decreuisse. Ita[7] secundum Messenios datum. Et[8] Segestani ædem Veneris montem[9] apud Erycum vetustate delapsam restaurari postulauere, nota memorantes de origine eius, & læta Tiberio. suscepit curam libens[10] vt consanguineus. Tunc tractatæ[11] Massiliensium preces, probatumque[12] P. Rutilij exemplum. namque cum legibus pulsum[13] ciuem sibi Smyrnæi addiderant. quo iure Volcatius Moschus exul[14] * in Massilienses receptus, bona sua Reip. eorum, vt patriæ reliquerat.

** vatum vt annalium testimonia aduocentur,*

** inter Massilienses*

1 MESSENIORVM.] A Messena ciuitate Peloponesi, cui longum dissidium fuit cum Lacedæmonijs, post longam amicitiam, tandemque ab ijs pessime tractata, & crudeliter. Sic se vertunt amicitiæ in odia aspera. Noto autem Latinis *Messanam* pro *Messena* dici, & apud Græcos *Messam* pro *Messenam*, quod esset vicina agro Laconico. Strabo lib. 8.

Messenij unde. Male habiti a Lacedæmonijs.

2 DIANÆ LIMENETIDIS.] De isto fano Strabo lib. 6. Vocatur autem Limnitis, quod in palude istud fanum; & ad Limnas in quibus culta illa Diana. Nam cum Lacedæmonij ad facienda sacra virgines Limnas misissent, stupratæ sunt, & qui auxilio venerant occisi, & hæc cædes condito templo expiata.

3 DENTHELIATEM AGRVM.] Procul dubio ager Dentheliates in Thracia, vt populi Thraciæ. Tamen in Macedonia eos ponit Cicero: *Dentheleti*, inquit, *populi Macedoniæ*. in Pisonem. Sed Macedonia Thraciæ vicina: immo Macedonia pars Thraciæ. Quod vero, sit apud Thraces, Strabo l. 7. Dio l. 51. *Hactenus nihil erat cum Romanis rei. Postquã vero Hæmo monte superato, in regimen Thracum Dentheliatarum, quibuscum P. R. fœdus erat, incursionem fecerunt.* Et alibi. *Ibi demum Crassus, cum vt Scythæ Dentheliatarum regi luminibus capto, auxilium ferret.* Sed apud Messenios eius nominis esse potuit; cum idem nomen, pluribus locis conueniat.

Ager Dentheliates. In Thracia. Tamen ponit apud Messenios Tacitus.

Potuere duo esse eiusdem nominis.

4 QVOD SI VATVM, ANNALIVM.] Lego, *Quod si vatum vt Annalium.* Et superius dixit. *Firmabant Annalium memoria, vatumque carminibus.* Et illud *vt* immixtum vltimæ syllabæ verbi *vatum*.

Tacitus correctus.

5 LOCVPLETIORES ESSE.] Sed quid si scriptum fuerit, *plures ac locupletiores esse*? Non assero: sed nec dissero.

6 IMPERATORIS MVMMII IVDICIVM.] Is est L. Mummius, qui Corinthi destructor, & extraneæ picturæ mirator, quam visendam & amandam proposuit Populo Roman. Nam tabulis & vasis authoritatem dedit Romæ. Liuius l. 14. Plinius. Strabo libr. 8. ait eum fuisse excellentem animi magnitudine.

Mummius Corinthi destructor. Tabulis & vasis authoritatem dedit.

7 SECVNDVM MESSENIOS DATVM.] Poterat legi, *Secundum Messenios ius datum.* Tamen recte *datum*, quod significat latam sententiam. Nam sic Iurisconsulti: *Contra libertatem dabit*: id est, contra libertatem sententiam feret. L. 27. de lib. causa. Et ita apud authores vsurpatur, vt apud Senecam patrem, *dixerunt dare ipsos secundum aduersarium Albutij.* præf. lib. 7.

Tacitus interpretatus. Dare simpliciter pro dare sententiam. Apud authores. Et Iurisconsultos.

8 SEGESTANI.] A Segesta seu Ægesta.

Segesta oppidum Siciliæ. Ab Ænea conditum. Vrbs cognata Pop. Rom.

ciuitate Siciliæ. Cicero 6. in Ver. *Segesta in Sicilia, oppidum ab Ænea conditum*; & vocat idem *cognatam vrbem Populi Rom.* 7. in Ver. *Ægestam* scribit Strabo.

Nummus de Eryco monte. Sepimentum in Eryco. Explicatus Apuleius.

9 Apud Erycum.] Cuius imago extat in nummis, Veneris vultum vna parte exprimens, altera, Erycum montem, qui sepimentum habet. Dictum ita ab Eryce Butæ & Veneris filio. Et ita accipe Apuleium cum ait libr. 1. Florid. *Colliculus sepimine consecratus.* Strabo ita de isto monte. *Eryx collis excelsus habitatur in quo Veneris templum locatum est, quod singulari veneratione colitur: antiquitus mulierum frequentia refertum, illius ministerio dicatarum, quas, & e Sicilia, & extremis regionibus multi locarent. Hac vero tempestate sicut ipsa colonia viduata colonis est.* De Eryco autem monte, Cicero in Verr. Et Papin. in coma Earini.

Dicitur Idalios Erycis de vertice lucos
Dum petit, & molles agitat Venus aurea cygnos,
Pergameas intrasse domos.

Et idem in epitaph. Stellæ.

Idaliasque domos Erycinaque templa subiret.

Mons altus, in quo matri Æneas templum struxit.

Silius *altum montem* vocat, in quo Æneas matri templum struxerit, & quem Dædalus ornauerit. Vnde illa dicta *Erycina* Horat.

Siue tu mauis Erycina ridens.

Postea & Claudij temporibus collapso vetustate templo ex ærario P. R. refecit Claudius Sueton. 25. in Claud.

Tiberius consanguineus Veneris. Totus enim Venereus. Iulius & Augustus Cæsares Venere orti.

10 Vt consangvinevs.] Per Augustum scilicet, in cuius familiam transijt, vi adoptionis. Filius enim adoptiuus, transibat in familiam patris adoptiui. ipse autem Augustus, vt Iulius Cæsar, a Venere orti, qui nimium Venerei omnes.

Maßilia vrbs Galliæ nobilis. Etiam hodie.

11 Massiliensivm.] Vrbs nobilis Galliæ, & hodie inter æternum vernantia Franciæ lilia, flos illibatus. Memorata Græcis & Latinis magna celebritate. Sed Massaliam Græci vocant, non Massiliam. Strabo scribit petroso loco sitam, verum portu elegantem. l. 4. eximiamque magnitudine, & pulcherrimis cinctam mœnibus. Sic de illa Silius libr. 15. ——— *Occurrunt mœnia, Graio*

Condita, Maßiliæ, populis accincta superbis,
Barbarus immani quæ territat accola ritu,
Antiquæ morem patriæ, cultusque habitumque
Phocais armisonas inter tenet hospita gentes.

A Phocensibus condita.

Nam a Phocensibus condita, vt scribit Ath. Dipnosoph. lib. 13. & Liuius lib. 34. *A Phocea vnde & Maßilienses oriundi.* Quod firmat Gellius libr. 10. cap. 16. *Qui ab Harpalo, inquit, Regis Cyri præfecto, ex terra Phocide fugati sunt, alij Veliam, partim Maßiliam condiderunt.* Tamen non sine controuersia hæc opinio, de qua Brodæus Anthol. 27. 3. *V*[illegible] *trilingues Maßilienses vocat*, ait D. Hieron. procem. 2. ad Galat. quod Græce, Latine, & Gallice loquantur. Valer. extern. inst. *seueritatis custodem acerrimam* nominat. Et sane memorat multa in ea bene constitutæ Reip. monumenta. At contra *nauigare Maßiliam* dixit Athenæus lib. 12. pro ire in pessimos & turpes mores, quos Massiliensibus exprobrat. Et Plaut. in Caſ. mores Massilienses pro spurcis vocat. Sed hæc omnia longe post. At vbi Christum induit, fœlix ciuitas, tunc exuit se omnibus paganitatis vitijs, nec alia vsquam de maiori morum integritate, & in fidem Catholicam ardenti amore, potest gloriari. Strabo de ea multa & gloriosa memorat li. 4. Nec tamen ad merita satis. Sed Saluianus Episc. Massiliēsis legēdus est, qui Christianitatis eius initijs multa scribit memorabilia quę adhuc extant.

Nauigare Maßiliam, pro ire ad turpißimos mores. Vbi Christum induit, vitia exuit. Vrbs valde Catholica.

12 P. Rvtilii.] Quem Cicero de Orat. *innocentißimum, & doctißimum, & Philosophiæ deditum* nominat: Atque in Bruto, *magnum de iure respondendi munus sustinuisse, eiusque operam atque industriam, propterea gratiorem fuisse.* Improsperæ tamen innocentiæ exemplar fuit, qui falso accusatus, & iniquo iudicio damnatus exilium passus est in Asia, & a patria longe. Sic Seneca 5. de Benef. *Rutilius innocētiæ pretium tulit, in Asia latere.* c. 17. Velleius: *P. Rutilium virum non sæculi sui, sed omnis æui optimum, in ijs quæ pro Senatu moliebatur, Senatum habuisse aduersarium.* Nam nec caruit eius innocentia calumnijs: quippe Theophanes finxit eius hortatu Mithridatem Romanos omnes in Asia trucidasse. Quod falsum: Et ipse Rutilius euasit, mutata toga in extraneum cultum. Quod vero *doctißimum* nominat; iure id factum, & citatur a Plinio in Indice, testaturque Plutarchus in Pomp. scripsisse illum historias, vti Suetonius c. 89. in Aug. libros de modo ædificiorum. Lego autem illum *Iurisconsultum*, & Romæ Consulem, & in Asia Proconsulem, L. 2. de orig. iur. eiusque meminit Vlpianus L. qui penum. de pen. leg. §. *Sed Rutilius*, inquit, *& Valerius, qui de ludo gladiatorum C. Aurelij Scauri doctoribus accersitis, cum esset Consul cum C. Manlio, vitandi atque inferendi ictus rationem inuenit.* de milit. inst. Vir probus, sed improba fortuna actus. Nam hominum ictus vitare docuit, fortunæ ictibus succubuit.

Rutilius innocentißimus & doctißimus. Philosophiæ deditus. Etiam magnus Iurisconsultus. Exemplar improspera fortuna. Nam falso accusatus. Et damnatus. Et exul factus. Calumnijs impetitus. Citatur a Plinio. Historiographus. Romæ Consul. In Asia proconsul.

13 Civem sibi Smyrnæi addiderant.] Narrat Cicero pro Balbo, iure ciuili, nemine duarū ciuitatū ciuē esse posse. Quod verum est. Sed addit, in calamitate viris clarissimis accidisse, vt Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo, Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ, vt ciues essent exterarum ciuitatum. Vir fuit litteris Græcis eruditus; sed quod eruditus innocentia, potior omni litteratura.

Rutilius Rufus ciuis Smyrnensis in exilio. Iurisconsultus magnus. Clarus innocentia quæ potior iurisprudentia.

14 In Massilienses receptvs.] Mendum puto; nec erro: nam nec Latinitas ista ingenua est: & existimo legendum, *inter Maßilienses est receptus.* nam *in* pro *inter*. Exēplo Rutilij, qui Romanus licet; Smyrnensis ciuis habitus est: quod docui supra ex M. Tullio.

Tacitus correctus.

Magnæ opes bene & innocenter partæ & bene tolerata paupertas.

Obiere eo anno viri nobiles, Gn. Lentulus, & L. Domitius. Lentulo super consulatum & triūphalia de Getulis, gloriæ fuerat [1] bene tolerata paupertas, dein magnæ opes innocenter partæ, & modeste habitæ. Domitium decorauit pater ciuili bello [2] maris potens, donec Anto-

nij

nij partibus mox Cæsaris misceretur. Auus Pharsalica acie pro optimatibus ceciderat.[3] Ipse electus cui[4] minor Antonia Octauia genita in matrimonium daretur. Post exercitu flumen Albim transcendit, longius penetrata Germania, quam quisquam priorum. easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obijt & L. Antonius multa claritudine generis, sed improspera. Nam patre eius[5] * Iulio Antonio ob adulterium Iuliæ morte punito, hunc admodum adolescentulum sororis nepotem[6] seposuit Augustus * in ciuitatem Massiliensem, vbi,[7] specie studiorum, nomen exilij tegeretur. habitus tamen supremis honor: ossaque tumulo Octauiorum inlata, per decretum Senatus.

Princeps mulier matrimonio data loco præmij.

Honestum exilium, studiorum specie.

* Iulo Antonio

* ciuitate in Massiliensium.

1 BENE TOLERATA PAVPERTAS.] Nam quod in auro ignis, idem in purganda & experiunda virtute paupertas. Ideo

Angustam, amici, pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat.

Cur vita plena miserijs ex schola Christianorum.

Vita, inquit D. Augustinus, in Psalmo 6. *plena est sudoribus, ac veluti quoddam gymnasium, seu locus, in quo pueri exercentur; otiumque & remißio plures perdit homines: propterea nobis laborem & inquietudinem admiscet Deus, vt tanquam quibusdam frenis castigetur acrimonia mentis & vigilantia. At paupertas*, inter hos frenos. Quod & Cato Portius firmat. *Vita*, inquit, *humana, prope vti ferrum est. Ferrum si exerceas, conteritur; si non exerceas, tamen rubigo inficit. Itidem homines exercendo videmus conteri; si nihil exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti facit, quam exercitatio.* Et pulchre de paupertate idem Augustinus. *Pauperi plus est cœlum stellatum videre, quam diuitis tectum inauratum.* in Lucam 16. Ideo egregie Poeta Hor.

Paupertas frenum mentis.

—— rectius occupat
Nomen beati, qui deorum
Muneribus sapienter vti,
Duramque callet pauperiem pati,
Peiusque letho flagitium timet,
Non ille pro charis amicis
Aut patria timidus perire.

2 MARIS POTENS.] Sic Virgil. 1.
— tempestatumque potentem.

Potens maris. Tempestatum potens.

Et hæc scribit author, quod Massilienses vicerit ciuili bello. Dio lib. 41.

3 IPSE ELECTVS.] Lego, *Ipse dilectus*, pro *electus*. Sic noster, *dilectos milites*, & *insula prædilecta*.

4 MINOR ANTONIA OCTAVIA GENITA.] Quid si scriptum fuit, *cui tum minori, Antonia Octauia genita in matrimonium daretur*? Nec enim 25. annos forsan attigerat. Tamen nihil habeo, quod aliunde coniectem resarciẽdo loco palã deprauato: & si hoc non sanat, insanabile vulnus mihi æternũ manet.

5 IVLIO ANTONIO.] Lege fidenter, *Iulo Antonio*, & is est ad quem scribit Horatius libro 4. Carminum Odam 2. quique fuit M. Antonij filius illius Triumuiri, cuius mors ob mores fuit corruptos & perditam adulterijs adolescentiam.

6 SEPOSVIT IN CIVITATEM MASSILIENSEM.] Ita scriptum a Tacito fuit: *seposuit ciuitate in Massiliensium*. & de ista interpositione iam dixi lib. primo sub his verbis, *effigiem Tiberij inditam*.

7 SPECIE STVDIORVM.] Cicero pro Flacco, Massiliam vocat, *nouas Galliarum Athenas, litterarum & ciuilitatis emporium*. Tacitus autem ait Massiliam fuisse *Agricolæ socero sedem ac magistram studiorum, & locum esse* ait *Græca comitate & parsimonia prouinciali mixtum, & bene compositum.* Seneca de Clement. c. 25. libr. 1. narrat Apollodorum declamatorem, qui reus veneficij fuerat, & ab Asinio Pollione fuerat defensus, cum damnatus esset, Massiliæ docuisse. Ita Augustus heic Iulium Antonium Massiliam relegat specie studiorum: & prius idem Augustus Titi Arrij filium deprehensum in parricidio, Massiliam etiam relegauerat. Sallustius in Catil. *Quoniam factioni inimicorum resistere nequiuerit, fortunæ cedere; Maßiliam in exilium proficisci, non quod tanti sceleris reus esset, sed vti Respub. quieta foret, neue ex sua contentione seditio orietur.* Hæc fuit Catilinæ oratio, speciosa, sed mendax. Strabo lib. 4. testatur sua tempestate nobiliores Romanos, pro Attica peregrinatione Massiliam proficisci: nam primores vrbis, ad Philosophiæ & eloquentiæ artes se dediderant, vere φιλέλληνες, & ita Græcorum studiosi, vt etiam contractus in illa ciuitate, Græcis verbis scriberentur; priuatimque & publice litterarum haberẽt professores. Frugales etiam & temperantes memorat. Nam σωφροσύνη perpetua studiorum comes.

Massilia, Athenæ Gallarum.
Litterarum & ciuilitatis emporium.
Agricolam docuit.
In ea Græca comitas & parsimonia.
Apollodorus Massiliæ.
Iulius Antonius.
Titi Arrij filius parricida.
Græcorum amans Massilia.
In ea contractus Græce scripti.
Temperantes.

Ijsdem consulibus, facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam agreste, nationis Termestinæ. is prætorem prouinciæ L. Pisonem pace incuriosum ex improuiso in itinere adortus, vno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per derupta & auia sequenteis frustratus est. neque diu fefellit. nam prehenso, ductoq. per proximos pagos equo, cuius foret, cognitum. & repertus cum tor-

mentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio, [1] frustra se interrogari clamitauit. Adsisterent socij ac spectarent. nullam vim tantam doloris fore, vt veritatem eliceret. Idemque cum postero ad quæstionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, vt statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo cæsus [2] habetur: qui pecunias e publico [3] * interceptas, acrius, quam vt tolerarent barbari, cogebat.

Barbari pertinacia in silendo vero.

* imperceptas

1 FRVSTRA SE INTERROGARI.] In re non absimili, sic Silius eleganti versu.

At Pœni succensi ira, turbataque vultu,
Et sæuis gens læta, ruunt, tormentaque portant:
Non ignes, candensque chalybs, non verbera passim
Ictibus innumeris lacerum scindentia corpus,
Carnificesque manus, penitusque infusa medullis
Pestis, & in medio lucentes vulnere flammæ
Cessauere: ferum visu, dictuque, per artem
Sæuitiæ, extenti quantum tormenta iubebant,
Creuerunt artus, atque omni sanguine rupto,
Ossa liquefactu fumarunt feruida membris.
Mens intacta manet, superat, ridetque dolores,
Spectanti similis, fessosque labore ministros
Increpitat, dominique crucem clamore reposcit.

Noster de Epichari infra idem dicit. Sed hæc, volæ, si cum martyrum Christianorum constantia componantur.

2 HABETVR.] Lege, *habebatur.*

3 INTERCEPTAS] Somnium verbi. Si interceptæ, ergo iam coactæ: si iam coactæ, & interceptæ, an iterum cogebantur? ne puta. Nam insolitum istud. Sed lege, *tum præceptas*, id est iam imperatas exsolui. Nam illa pecunia, primum præcipiebatur, post præceptionem exigebatur, & percipiebatur; & quia acrius & immodestius, ideo in iras exsurgebant, & immodestiam exigendi vindicabant gladio vltore, cuius ictus in caput Pisonis. Suetonius tamen vtitur verbo *interceptas*; nec reprobus est apud Latinos iste nummus. *Stephanus*, inquit, *Domitillæ procurator tum interceptarum pecuniarum reus.* 17. in Domit. Non inficior tamen Tacitum in his vocabulis ludere interdum, vt *interceptas* & *imperceptas* scribit, & *impernia* libr. 3. *Impernia clamitando.* & *indubia*, vt libr. 14. *indubiam innocentiam.* Et libr. 1. *imprompta*, vt *imprompto Armenio.* Sed heic nulla verbi compositio est. Est autem mendum simile in Sueton. cap. 93. Claud. *Veteres & perceptas cerimonias reuerendißime coluit.* Vbi Erasmus *receptas*, alij *præceptas*, alij *perceptas*. Et bene *præceptas*. Sallust. 1. Histor. *Mons Ballera præceptus a Lusitanis.*

Tacitus correctus, & interpretatus.

Ludus Taciti in verbis.

Intercepta.

Imperceptа. *Impernia, indubia.*

Imprompta.

[1] Lentulo Getulico, C. Caluisio Coss. decreta triumphi insignia Poppæo Sabino, contusis Thracum gentibus, qui montium editis [2] inculti, atque eo ferocius agitabant. Causa motus super hominum ingenium, quod pati delectus, & validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur, ne regibus quidem parere, nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores præficere, nec nisi aduersum accolas belligerare. Ac tum rumor incesserat fore, vt disiecti, alijsque nationibus permisti diuersas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent misere legatos, amicitiam obsequiumque memoraturos, & mansura hæc si nullo nouo onere tentarentur: sin vt victis seruitium indiceretur, esse sibi ferrum, & iuuentutem, & promptum libertati, aut ad mortem animum. simul castella rupibus indita, conlatosque illuc parentes, & coniuges ostentabant, bellumque impeditum, arduum, cruentum minitabantur. At Sabinus, donec exercitus in vnum * conduceret, datis mitibus responsis, [3] dum [4] Pomponius Labeo e Mœsia cum legione, rex Rhœmetalces cum auxilijs popularium qui fidem non mutauerant, veniret: addita præsenti copia, ad hostem pergit, compositum iam per angustias saltuum. [5] Quidam audentius apertis in collibus visebantur, quos dux Romanus acie suggressus haud ægre pepulit, [6] sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis, valida manu montem occupat, angustum, & æquali dorso continuum vsq. ad proximum castellum, quod

Bellum pro tributis coactis.

Violenta tributa violentos motus patiunt.

* conduceret, & datis

quod magna [7] vis armata, * aut incondita tuebatur. simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum [8] carminibus & tripudijs persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ij dum eminus grassabantur, crebra & inulta vulnera fecere, propius incedentes eruptione subita turbati sunt, [9] receptique subsidio [10] Sugambræ cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minus cantuum & armorum tumultu trucem haud procul instruxerat.

Margin: * attamen incondita

Margin: Thraces victores dum epulantur victi.

1 LENTVLO GETVLICO.] Cn. Lentuli Getulici filio: patris autem obitum paulo ante retulit noster.

2 INCVLTI. ATQVE EO FEROCIVS.] Verba hæc defectum habent. Nam verbum, *atque*, satis arguit. Legendum est, *vt occulti atque armati eo ferocius astitabant.* Nam occultus hostis & armatus omnem exerit rabiem, quod clam putet suum factum. Scio verbum *inculti* & *inconditi*, in vsu esse Taciti, sed quæ sequuntur hæc suadent. Nam noster addit infra. *Iam per angustias saltuum quidam audentius apertis in collibus visebantur*: ergo antea occulti. Tum quod *inculti* verbum parum heic faceret ad historiam. Et addidi *armati*: quod hoc verbum, *atque*, imperfecto sensu, desiderare videbatur aliquid. Nam postea exprimit noster, dum ait, *Magna vis armata tuebatur.* Si quis tamen intacto authore commodiorem sensum ex corruptis verbis expresserit, faciat, non obstabo.

Margin: Tacitus emendatus.

3 DVM.] Lege, *datis militibus responsis dimittit.* Et incipe ita clausulam. *Vbi Pomponius Labeo e Mœsia cum legione, rex Rhemetalces cum auxilijs popularium, qui fidem non mutauerant, venerunt, addita præsenti copia*, &c.

4 POMPONIVS LABEO.] Qui octo per annos in Mysia prætor. Sed pecuniæ amore captus, & cum vxore corruptus, quæ mira cupiditate flagrabat: tandem reus, vna cum coniuge, sibi violentas manus attulit. Dio 58. Vbi par crimen, ibi par pœna.

Margin: Labeo prætor in Mysia 8. per annos.

Margin: Auarus, rapax. Cum vxore reus se necat.

5 QVIDAM.] Lege, *quidam autem audentius apertis in collibus visebantur.*

Margin: Tacitus correctus.

6 SANGVINE.] Legendum, *sed sanguine.*

7 VIS ARMATA, AVT INCONDITA.] Ita lege, *vis armata, attamen incondita.* In manuscriptis *atn*, vnde *aut* fecere.

8 CARMINIBVS ET TRIPVDIIS.] Ad fistulas pugnabant Lacedæmonij, vt testatur Plutarch. libr. de ira. Thraces ad carmina, & tripudia, quod miror Homerum siluisse. Pugnas enim pro ludo habebant. Sidonius.

Margin: Pugnabant Lacedæmonij ad fistulas.

Margin: Ad carmina & tripudia Thraces.

Margin: Thraces pugnas habebant pro ludo.

Mox pugnam ludunt iaculis: hos suggerit illis
Nutrix plaga iocos.

Ideo Thracia *Mauortia terra* dicta Virgil. 3. Georg. & Strabo libr. 7. ἱππημολγοὺς Thraces dictos ait, id est *equarum mulsores*, ob generositatem scilicet. Et Liuius *impauidam gentem.*

Margin: Thracia Mauortia terra dicta.

Margin: Equarum mulsores.

Margin: Impauida gens.

Virtutem gens tota bibit.

ait idem Sidonius.

——*Rapto ditata iuuentus*
Iura colit gladij.

Sed ille gladius, parum, vel nunquam, rationis comes.

9 RECEPTIQVE.] *Intercepti* legendum puto; & ex præcedente lectione, præcedentes litteras recuperandas.

10 SVGAMBRÆ COHORTIS.] Nota his temporibus Sugambros in Romanorum castris, quos detonsos fuisse scribit Claudianus 1. in Eutrop.

Margin: Sugābri in Romanorum castris.

Margin: Detonsi.

Militet vt nostris detonsa Sugambria signis.

Sed cur detonsos? Quia capillitium, Francorum more, quos socios habebant, velut insigne libertatis, Sugambri præferebant. tunc ergo obsequij causa deposuerunt. Quod Claudianus confirmat 4. Consul. Honor.

Margin: Cur ita. Quia non amplius liberi.

Margin: Capillitium libertatis insigne Francis.

Margin: Sugambri & Franci socij.

Ante ducem nostrum, flauam sparsere Sugambri
Cæsariem, pauidoque orantes murmure Franci.

Et idem in Ruffin.

Ante pedes humili Franco tristique Sueuo
Perfruor, & nostrum video Germanice Rhenum.

Sed capillitium posuerunt, vt resumerent. Aimoinus Monachus.

Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoraui, ijsque permissum vastare, vrere, trahere prædas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam & vigilem capesserent. Id primo seruatum: mox versi in luxum & [1] rapti opulentia, omittere stationes, lasciuia epularum, aut [2] somno & vino procumbere. Igitur hostes, incuria eorum comperta, duo agmina parant, quorum altero populatores [3] * inuaderentur, alij castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed vt clamore, telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius prælij non acciperet. tenebræ insuper delectæ augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facile pelluntur.

Margin: * inuaderent vi,

Margin: Nox formidinem auget.

Thracum auxilia repentino concurſu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra[4] pabularentur, tanto infenſius cæſi, quanto perfugæ & proditores ferre arma ad ſuum patriæque ſeruitium incuſabantur. Poſtera die Sabinus exercitum æquo loco oſtendit, ſi barbari ſucceſſu noctis alacres prælium auderent. & poſtquam caſtello, aut coniunctis tumulis non digrediebantur, obſidium cœpit per præſidia, quæ opportune iam muniebat: dein foſſam, loricamque contexens, quatuor millia paſſuum ambitu amplexus eſt. tum paulatim, vt aquam pabulumque eriperet, contrahere clauſtra, arctaque circumdare. & ſtruebatur agger, vnde ſaxa, haſtæ, ignes propinquum iam in hoſtem iacerentur. ſed nihil æque quam ſitis fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum, imbellium vno reliquo fonte vterentur.

Fame & ſiti victi Thraces.

[5] * Simul æque armenta (vt mos barbaris) iuxta clauſa egeſtate pabuli exanimari: adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos ſitis peremerat: pollui cuncta ſanie, odore, contactu. Rebuſque turbatis malum extremum diſcordia acceſſit, his deditionem, alijs mortem, & mutuos inter ſe ictus parantibus. Et erant qui non inultum exitium, ſed eruptionem ſuaderẽt: neque ignobiles, quamuis diuerſi ſententijs. Verum e ducibus, Dinus prouectus ſenecta, & longo vſu vim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda arma, vnum adflictis id remedium diſſerebat. Primuſque ſe cum coniuge & liberis victori permiſit. ſecuti ætate aut ſexu imbecilli, & quibus maior vitæ quam gloriæ cupido. At iuuentus Tarſam inter & Tureſim diſtrahebatur. vtrique deſtinatum cum libertate occidere. ſed Tarſa properum finem, abrumpendas pariter ſpes, ac metus clamitans, dedit exemplum, demiſſo in pectus ferro. Nec defuere qui eodem modo oppeterent. Tureſis ſua cum manu noctem opperitur, haud neſcio duce noſtro. Igitur firmatæ ſtationes denſioribus globis. & ingruebat nox nimbo atrox, hoſtiſque[6] clamore turbido, modo per vaſtum ſilentium incertos obſeſſores effecerat, quum Sabinus circumire, hortari, ne ad ambigua ſonitus, aut ſimulationem quietis, caſum inſidiantibus aperirent, ſed ſua quiſque munia ſeruarent immoti, teliſque non in falſum iactis. Interea barbari cateruis decurrentes nunc in vallum manualia ſaxa, præuſtas ſudes, deciſa robora iacere: nunc virgultis, & cratibus & corporibus exanimis complere foſſas: quidam pontes & ſcalas ante fabricati inferre propugnaculis, eaque prehenſare, detrahere, & aduerſus reſiſtenteis cominus niti. miles contra deturbare telis, pellere vmbonibus, muralia pila, congeſtas lapidum moles prouoluere. His partæ victoriæ ſpes; & ſi cedant, inſignitius[7] flagitium: illis extrema iam ſalus, & adſiſtentes pleriſque matres & coniuges, earumque lamenta addunt animos: nox alijs in audaciam, alijs ad formidinem opportuna: incerti ictus, vulnera improuiſa: ſuorum atque hoſtium ignoratio: & montis anfractu repercuſſæ velut a tergo voces, adeo cuncta miſcuerant, vt quædam munimenta Romani, quaſi perrupta, omiſerint. Neque tamen peruaſere hoſtes, niſi admodum pauci. cæteros, deleto promptiſſimo quoque aut ſaucio, adpetente iam luce truſere ad ſumma caſtelli, vbi tandẽ coacta deditio, & proxima ſponte

[8] inimicorum

* Simul. equi atque armenta

Diſcordia militum cæde peior.

Victis maior vitæ cupido quam gloriæ.

Deſcriptio inſignis caſtelli & populi vulnerati.

[8] inimicorum recepta. Reliquis quo minus vi aut obsidio subigerentur, præmatura montis Hæmi & sæua hiems subuenit.

Florentina correctio optima. 1 RAPTI OPVLENTIA.] Placet valde correctio Florentina, *Raptis opulenti*. quia apud eos, *viuitur ex rapto.*

2 SOMNO, AVT VINO.] Duo socordiæ fratres. Sic Homerus Thraces Rhesi socios ab Vlysse & Diomede trucidatos ait in somno & vino. Quod Claudianus memorat 6. Consul. Honor.

—— dapibusque simul, religataque somno
Thracia sopiti penetrauerit agmina Rhesi.

Ita Virgilius imitatus est in suo Rhamnete & Serrano, quos memorat *in tapetibus altis, toto perflantes pectore somnum, multoque iacentes membra Deo victos.* Et 2. Æn.

Inuadunt vrbem somno vinoque sepultam.

Tacitus correctus. 3 INVADERENTVR.] Non mihi persuadeo ita scriptum, sed, *inuaderent vi, alij castra Romana adpugnarent.* Eadem menda supra lib. 1. *Si casus daretur, ausurum.* pro, *si casus daret, vi ausurum.* Dixi iam, nec repeto.

4 PABVLARENTVR.] Laudo Florentinam correctionem, *Palarentur.* *Florentina lectio probata.*

5 SIMVL ÆQVE] Lego, *simul equi atque armenta.* nam in manuscripto, *qui* & *que* vicinitate confusi, & per notas scripti, turbas fecerunt librariis. Apud Liuium, vbi scriptum, *In quibus virique & alia onera:* recte Valla correxit, *In quibus viri, equique & alia onera.* Et de ista pecorum & hominum sub eodem tecto statione Iuuenalis. *Tacitus emendatus.*

Et pecus, & dominos, communis clauderet vmbra.

6 CLAMORE TVRBIDO.] Lego, *clamore turbido modo, modo per vastum silentium.*

7 FLAGITIVM.] Sed, vt ait Tacitus 2. *quibus temere collectis non dux, non castra sunt, nec est in victoria decus, nec in fuga flagitium.*

8 INIMICORVM.] *Incolarum* recte; licet illi etiam inimici: Sed non deleo *inimicorum.*

At Romæ commota principis domo, vt series futuri in Agrippinam exitij inciperet, Claudia Pulchra sobrina eius postularur, [1] accusante Domitio Afro. Is recens prætura, modicus dignationis, & quoquo facinore properus clarescere, crimen impudicitiæ, adulterũ Furnium, [2] veneficia in principem & deuotiones obiectabat. Agrippina semper atrox, tum & periculo propinquæ accensa, pergit ad Tiberium, ac forte sacrificantem patri reperit.[3] Quo initio inuidiæ, *Non eiusdem*, ait, *mactare diuo Augusto victimas, & posteros eius insectari: non in effigies mutas diuinum spiritum transfusum,*[4] *sed imaginem veram cœlesti sanguine ortam intelligere discrimen,*[5] ** suscipere sordes. frustra Pulchram præscribi, cui sola exitij causa sit, quod Agrippinam stulte prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiæ ob eadem adflictæ.* Audita hæc raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque Græco versu admonuit, [6] ideo lædi, quia non regnaret. Pulchra, & Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, diuulgato ingenio, & secuta adseueratione Cæsaris, qua [7] suo iure disertum eum appellauit. Mox capessendis accusationibus, aut reos tutando prosperiore eloquentiæ, quam morum fama fuit, nisi quod ætas extrema multum etiam eloquentiæ dempsit, dum [8] fessa mente retinet silentij impatientiam.

Afer quoque facinore properus clarescere.

** suspicere sordes.*

Afer turpis eloquentiæ mucro. 1 ACCVSANTE DOMITIO AFRO.] Qui fuit turpis eloquentiæ mucro, quo multi diserti & magni viri cecidere. De eo Plinius Nepos lib. 2. epist. *Verum. Affectabar Domitium Afrum, cum apud Centumuiros diceret grauiter & lente: hoc enim illi actionis genus erat.* Fallacem & callidum fuisse scribit Dio lib. 59. narratque magnum subisse periculum sub Caio, quod calliditate vitauerit. nam cum imaginem Caio statuisset, in qua scripsisset 27. anno iam alterum Consulatum gerere: Caius existimans scripta hæc in suam contumeliam, accusauit eum coram Senatu, & ex scripto longissimam habuit orationem. Sed Afer secum reputans, si eloquentia vinceret, procul dubio se periturum: stupefactum se tam diserta oratione dixit; & per singulas partes, cum eam magnis laudibus extulisset, humi se prostrauit, veniam precatus, dixitque se Caium magis oratorem metuere, quam Imperatorem. Quod excipiens Caius & se victorem gestiẽs, vt erat vecors, respondit de eloquentia perdita & recuperata eum tantum damnasse, & spoliasse. Vixit ad Claudium vsque. nam cum Iulium Gallicum Claudius inuisum haberet, & post peroratam causam (erat enim insignis orator) iussisset in fluuium mergi: quidam ex Gallici clientibus Afrum deprecatus est, vt suam etiam causam oraret. *Quis*, inquit, *tibi dixit Gallico me meliorem natatorem esse?* Quod etiam narrat Dio, qui vbi nostram historiam attigit, Claudiam Pulchram non nominat,

Fallax & callidus.

Vt vitam arte redemerit.

Vt Caligulam irriserit.

Iulius Gallicus insignis orator.

In fluuium mersus.

Claudia Pulchra.

Quomodo Afer in gratiam redierit cum Agrippina Germanici.

Tiberius Atreus dictus.

Et cur?

Etiam Atrides.

sed mulierem quandam dicit, refertque rediisse Afrum in gratiam cum Agrippina, quam cum in via reperisset, cessissetque ei, putans illa id fecisse per verecundiam & honorem, vocauit ad se, dixitque non illi se succensere, sed Atreo, id est Tiberio. Ita enim cum appellabat propter crudelitatem: & quod M. Æmilius Staurus in Tragœdia quadam Atreum nominasset. Et ita accipe Iuuenalem Sat. 4. vbi de ingenti mulo capto, & Domitiano oblato scribit.

Itur ad Atridem.

Et Aiax.

Id est, ad Domitianum, qui crudelitate Atrides & Tiberio par. Vocatur etiam Aiax, id est, furiosus, ab eodem poeta Sat. 10.

Quam timeo victus ne pœnas exigat Aiax.

Et ita putat Iuuenalis interpres: quo duce habeo quod sequar.

Veneficia in imagine cerea.

2 VENEFICIA IN PRINCIPEM ET DEVOTIONES.] Puto ista veneficia fuisse in cerea imagine, qualis fuit illa Canidiæ & Saganæ veneficarum, quam se vidisse, Horatius testatur Sat. 8. lib. 1.

Effigies cerea.

Effigies lanea.

Lanea & effigies erat, altera cerea; maior
Lanea, quæ pœnis compesceret inferiorem:
Cerea suppliciter stabat, seruilibus vtque
Iam peritura modis.

Tacitus correctus.

Inuidia in re.

Inuidia in verbis.

3 QVO INITIO INVIDIÆ.] Melius, ni fallor, & accommodatius ad mentem Taciti, *quæ initio inuidiæ*: immo intelligentius, vt respiciat magis personam loquentis, & inuidiam facientis, quam locum. Sed nota vocare *inuidiam* illa verba quæ inuidiam, & ideo diuidiam pariant, vt res etiam. Quod sæpe apud illum, vt libro 2. *Inuidiam ac preces miscuerat.* Et infra. *Inuidiam ac preces orditur.* Et lib. 15. *Magna cum inuidia Senatum ademit.* Multi alij scriptores ita scripserunt, vt Seneca pater Suasor. 2.

Seneca pater interpret.

Pollio dicebat, (loquens de Aretio Fusco) *Non erat suadere, sed inuidere.* Quod ita interpretor, vt qui prolixa oratione omnia complecteretur, inuidiam faceret reliquis ac si nihil scirent, nihil haberent quod loquerentur. D.

Inuidia homini mendico facta.

Inuidia apud authores.

Hieronymus de obitu Hilar. *Quid mihi inuidiam facis, homini peccatori, atque mendico?* Pedo Albinouanus ad Liuiam, vt Poetas citem, ita scribit.

In Pedone.

Obscuros delubra tenent, pudet ora colentum
Aspicere, inuidiæ quam meruere metu.

Martiale.

Et Martialis.

Non fuit hæc domini vita, sed inuidia.

Iuuenale.

Iuuenalis Sat. 15.

——terra Memphitide sicca;
Inuidiam faciant nolenti surgere Nilo.

Papinio.

Papinius etiam 3. Theb.

——longoque examine matres
Inuidiam planxere Dijs.

Et libro 6. ——*sensere Pelasgi*
Inuidiam; & lachrymis excusant crimen obortis.

Libro 7.

Inuidiam risit pater; & iam poplite flexo
Sternentemque manus tranquillus ad oscula tollit.

Libro 9.

Et nunc ille meas ingentem plangit ad aras
Inuidiam, surdasque fores & limina lassat.

Petronio Arbitro.

Et vt ad oratores me conuertam; Petronius Arbiter. *Inundatus hac Eumolpus inuidia.* Loquitur de oratione aduersus eum habita. Et

Quintiliano.

Quintilianus noua declamat. 174. *Non dico quo loco; nec adhuc ad tractatum huius inuidiæ accedo.* Tertullianus de fuga in persequ.

Tertulliano.

Malo inuidiam ei facere, per voluntatem ipsius pereundo, quam bilem, per vitam meam euadendo. Idem contra Psych. *Annuo ritu, saccis velati, & cinere conspersi, idolis suis inuidiam supplicem obiiciunt.* Lego, *saccis velati, & cinere conspersi idolis suis inuidiam supplices obiiciunt.*

Tertullianus correctus.

Romani inuidiã vitabant.

In malis verbis.

Etiam in multa laude.

Romani autem, non modo has inuidias & malas orationes formidabant, sed etiam laudes nimias, quas *fascinum* vocabant. Plinius lib. 7. cap. 2. *In eadem Africa esse familias effascinantium, vt Isigonus, & Memphodorus tradunt, quarum laudatione intereant probata* (id est, oues & agni) *arescant arbores, emoriantur infantes.* Virgil. Eclog. 7.

Aut si vltra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

Fascinum.

Laus infœlix.

Quod Tertullian. de virgin. vel. ostendit, cum scribit. *Nam est aliquod etiam apud Ethnicos metuendum, quod fascinum vocant, infœliciori laudis & gloriæ enormis euentum.* Lucilius.

Nec laudare hominem quemquam.

Fascinum inuidiæ medicus.

Fascinum in triumphantium curru.

Et puerorum collo.

Verba præfata contra fascinũ.

Eam ob rem *fascinum* Plinius vocat *inuidiæ medicum.* lib. 28. cap. 4. Itaque a victoribus & triumphantibus gestabatur in curru, & puerorum collo suspendebatur, & ad depellendam harum laudum inuidiam, quædam verba præfabantur, prospera in se declinata, vt ait Festus. *Præficine extrema producta syllaba, ne puella fascinetur.* Ideo Titinius in Setina, & Plautus in Asin.

Præficine hoc nunc dixerim?

Caligula cap. 59. apud Suet. *Re sacra Neptuno ac Diis aliis facta, liuori etiam, ne qua inuidia, vt aiebat, premeretur.* Et Varro 6. de ling. Lat. *Pueris turpicula res in collo quædam suspenditur ne quid obsit bonæ sæuæ causa, vnde Scæuola appellatur. Præbias dicebant etiam a præbendo, quod sit tutum, & quod remedia sint in collo pueri.* D. Hieron. in Ruffin. conqueritur, quod *obliquis laudibus Ruffinus eum insectetur.* Sic Ouid. in epist. Didonis.

Non ego sum tanti quanti meditaris inique.

Obliqua enim laus, vituperium est.

Tacitus interpretatus.

4 SED IMAGINEM VERAM.] Id est, ipsum Augustum, iam cœlo gaudentem, veramque imaginem sanguine cœlesti ortam. nam a Venere sanguis iste. Ideo non lego *se*, vt Agrippina de se loquatur, sed de Augusti spiritu, iam inter diuos habito.

Coniectura emendatus Tacitus.

Explicatus.

5 SVSCIPERE SORDES.] Aptius & melius, *suspicere*, si mentem authoris spectes; ait enim non effigiem Augusti mutam, sed mentem eius cœlesti sanguine ortam, intelligere & suspicere ex alto sordes, id est, dedecus ab alto intueri suæ illatum familiæ. Et hic error, multorum authorum error est. nam in epist. 63. D. Cypriani, pro *suscipitur*, reponendum *suspicitur.* Et apud D. Hieron. epist. 2. ad Nepotianum. *Esto subiectus Pontifici tuo, & quasi animæ parentem suscipe.* Lege, *suspice*, id est, reuerere, intuere cum honore. Nam Christi, & veteris Christianæ philosophiæ primum ἀξίωμα fuit, reuereri Episcopos & sacerdotes. Quod Gallia in vsu habuit olim. At hodie

Suscipere pro Suspicere in authoribus frequens error.

D. Hieron. emend.

Episcopos

Epiſcopos & ſacerdotes contumeliis aſpergere, imo cædere, ex nouo Catharorum Euangelio virtus eſt.

6 IDEO LÆDI.] Apte repoſuit codex Florentinus, *Num ideo*. Quia ſine verbi, *admonuit, num* reperitur. Et iſta per interrogatiunculam ſunt efferenda. Sic Calpurnius 6. Declamat. *Num dominari inſtar ſeruitutis eſt?* Et nota magnos doloris eſſe aculeos. *Dolor nimius*, ait D. Bernardus epiſt. 1. *non deliberat, non verecundatur, non conſulit rationem, non metu dignitatis damnum, legi non obtemperat, iudicio non adquieſcit, modum ignorat & ordinem*. Græca autem verba non extant, ne apud Suetonium quidem. Sed non omitto filiolam vocaſſe Agrippinam, quod nurus eſſet; ideoque loco filiæ, L. vlt. Cod. de verb. ſignif.

Suo iure diſertus.

7 SVO IVRE DISERTVM.] Sic Seneca fil. in Ludo. *P. Petronius Claudiana lingua diſertus*. Et apud Senecam patrem, Meſſala de Portio Latrone dicebat: *ſua lingua diſertus eſt*. lib. 2. Contr. 4. Et Martial. præfat. lib. 2. Epigram. *Curione non egent, contenta ſunt ſua, id eſt, mala lingua*. Cicero ad Attic. lib. 13. epiſt. *Pollex. Bruti Catone lecto, ſe ſibi viſum diſertum*. Idem libro 1. de orat. *M. Buculeius, homo ſuo iudicio ſapiens*. vt in epiſtolis, *Balbus ſuo iudicio ſapiens videtur*. Ait autem, *ſuo iure diſertus*, id eſt, pro ſua facultate diſertus, & quantum potuit aſſequi. Sic enim videtur explicare Seneca. Et Agellius lib. 19. cap. 15. *Adoleſcens hic ſine controuerſia diſertus eſt*. Quod ridendo dictum, quia ſi haberet controuerſam eloquentiam, non ita eſſet.

Sua lingua.

Suo iudicio ſapiens.

Sine controuerſia diſertus.

8 FESSA MENTE RETINET SILENTII IMPATIENTIAM.] Horatius epiſt. 1. lib. 1.

Solue ſeneſcentem mature ſanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, & ilia ducat.

Virgil. in Bucolicis.

Omnia fert ætas, animum quoque.

At ſeni oratori iſta tacendi impatientia grande vitium eſt. Cicero 1. de oratore. *Solet Roſcius dicere, ſe quo plus ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos & cantus remiſſiores eſſe facturum. Neque hoc te Craſſe fallit, qui iam diu multo dicis remiſſius & lenius quam ſolebas, Subſidium belliſſimum eſſe exiſtimo ſenectuti otium*. Et certe ille oratorum occaſus non ita floribus eloquẽtiæ gratus & commodus, vt ætatis ortus & amœnum iubar. Illique oratori qui ſenex a dicendo non recedit, inclama quod dux ſeni militi: *Parce ferro miles*. Nam vt ait Virg. 5.

—— gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.

At Agrippina peruicax iræ, & morbo corporis implicata, cum viſeret eam Cæſar, profuſis diu, ac per ſilentium lachrymis, mox inuidiam & preces orditur: ſubueniret ſolitudini, daret maritum, habilem adhuc iuuentam ſibi: neque aliud probis quam ex matrimonio ſolatium: [1]* eſſe in ciuitate, Germanici coniugem, ac liberos eius * recipere dignaretur. Sed Cæſar non ignarus quantum * ex Repub. peteretur, ne tamen offenſionis aut metus manifeſtus foret, ſine reſponſo, quanquã inſtantem, reliquit. Id ego a ſcriptoribus annalium non traditum reperi in [2] commentariis Agrippinæ filiæ: quæ Neronis principis mater vitam ſuam & caſus ſuorum poſteris memorauit. Cæterum Seianus mœrentem & improuidam altius perculit, immiſſis qui per ſpeciem amicitiæ monerent, paratum ei venenum, vitandas ſoceri epulas. Atque illa ſimulationum neſcia, cum propter diſcumberet, non vultu aut ſermone flecti, nullos attingere cibos, donec aduertit Tiberius, forte, an quia adiuuerat? idque quo acrius experiretur, poma, vt erant adpoſita, laudans, nurui ſua manu tradidit. Aucta ex eo ſuſpicio Agrippinæ, & intacta ore [3] ſeruis tramiſit. Nec tamen Tiberij vox coram ſecuta; ſed obuerſus ad matrem, *non mirum*, ait, *ſi quid ſeuerius in eam ſtatuiſſet, a qua veneficij inſimularetur*. Inde rumor, parari exitiũ: neque id imperatorem palam audere, ſecretum ad perpetrandum quæri.

Princeps fœmina nõ paruum Reip. præmium.

Probis ex matrimonio vnicum ſolatiũ.

** eſſe ſe in ciuitate,*
** reſpicere*
** e Republica*

Seiani in Agrippinam dolus.

Tacitus correctus.

1 ESSE IN CIVITATE.] Lego, *eſſe ſe in ciuitate, Germanici coniugem, & liberos reſpicere* (non *recipere*) *dignaretur*. id eſt, Romæ degere ſe, in qua tot nobilium ſanguis, cui matrimonio dari poſſit; dignaretur reſpicere Germanici coniugem & liberos. Nihil altius cogitat Abdera mens mea, cum ſint hæc tam clara quam Deliæ ſortes.

2 COMMENTARIIS AGRIPPINÆ FILIÆ.] Omnes priuati, niſi indiligentes haberi vellent, & ſocordes apud Rom. de rebus domeſticis commentabantur. Cicero pro Cœlio, ait *eſſe hominis parum frugi nullas tabulas conficere*. Conficiebant autem aut de rebus geſtis, aut de domeſticis rationibus. Spartianus in Adriano. *Suos apud Italiam Scipionum temporibus reſediſſe in libris vitæ ſuæ Adrianus ipſe commemorat*. Sed Cicero parum ſinceritatis habuiſſe multos tales arguit commentarios. *Multa*, inquit, *ſcripta ſunt in eis quæ*

facta non sunt, falsi triumphi plures, Consulatus genera etiam falsa, & a plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem generis infunderentur genus, vt si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui Patricius cum Seruio Sulpitio Consul fuit decimo post exactos reges. At principes vtriusque sexus sibi commentarios scribebant. Liuius Numæ & Seruij Tullij cōmentarios memorat, etiam Eumenis, de belli apparatibus, libro 42. & Cicero pro Rabirio. *Ex annalium*, inquit, *monumentis atque ex Regum commentariis conquisierat.* Sic Hanno Carthaginensis citatus a Plinio libri 5. cap. 1. Sic *Sylla suarum rerum commentarios scripsit*; inquit Gellius libri 1. cap. 12. Sic Iulius Cæsar suos, qui hodie extant ingenui non spurij: & ita Augustus. Nec satis: nam apud Suetonium monebat filiam & neptes, *nihil eloqui quod non in commentarios redigi posset.* Et Augustus ipse scripsit aliqua de vita sua. Sueton. cap. 85. Plin. 18. Nat. hist. cap. 15. *Per eorum Diuum Augustum curatum epistolis ipsius memoria extat.* Memorantur Tiberij Commentarij apud eundem ca. 61. & Domit. cap. 20. In iure nostro *commentarij principis* fit mentio L. 32. ex quib. caus. maior. Et tit. de tut. & rat. dist. D. monet Iurisconsultus *tutores vt diligenter commentarios conficiant*, L. 1. §. officio. Et sæpe apud Plinium Iuniorem in epistolis. Cape autem commentarios, quos de vita sua scribebant: vt infra commentarij Claudij, quos de vita sua scripserat 8. voluminibus, vt ait Sueton. cap. 41. in Claud. Et Plinius lib. 12. cap. 17. distinguit historias Caij a morte Iulij Cæsaris cœptas, a commentariis, qui citantur lib. 5. in Indice. Ita Tertullianus aduersus Psychicos vocat D. Lucæ commentarios, Euangelium quod de vita Christi habemus. Et in Bibliis, qui Cyri commentarij memorantur, sunt commentarij de eius vita. In Esdra. Quemadmodum autem Caius maritus, ita Agrippina coniux suos commentarios confecit. quam ideo nominat noster Agrippinam filiam, vt distinguat a matre Agrippina, quæ vxor fuit Germanici, longe dispar a filia, castitate & moribus. Plinius commentarios istos citat lib. 7. cap. 8. nec frustra: nam Augustus maxime collaudabat eius ingenium. Cæterum vtraque imperandi auidissima & puerperio nocens, quod mater Caligulam pepererit, natricem generis humani: Filia, Neronem suum, veluti venenum, orbi propinauerit. Hos autem commentarios in tablinis recondebant, quibus effigies eorum asseruabantur, eratque in atrio domus, vt notaui supra ex Plinio lib. 2.

Commentarij rerum priuatarum. Numæ & Seruij regum. Eumenis regis. Augusti. Tiberij. Commentarij principis. Claudij commentarij. Distincti ab historia. Cyri commentarij. Agrippina filia. Agrippina mater. Agrippina Germanici. Agrippina Claudij. Vtriusque comparatio.

3 SERVIS TRAMISIT.] Qui retro & a pedibus accumbentium. Et ita accipe Horat. Sat. 8. lib. 2.

Seruiad pedes.

His vbi sublatis puer alte cinctus, acernam
Gausape purpureo mensam pertexit, & alter
Sublegit quodcunque iaceret inutile.

Cicero lib. 8. epistol. ad Attic. *Pollucem seruum a pedibus meum, Romam misit.* Petronius Arbiter. *Tandem ergo discubuimus, pueris Alexandrinis aquam in manus niuatam infundentibus, aliisque insequentibus ad pedes & paronychia cum ingenti subtilitate tollentibus.* Sic Dio memorat lib. 49. Pomponium Consulem ad pedes Caligulæ accubantis, quos osculabatur, seruus vti, & togatum mancipium. Quod Suetonij cap. 27. in Caio scriptura firmat, his verbis. *Qui summis honoribus functos,* (intelligit de Pomponio) *ait ad pedes Caij succinctos linteo stetisse.* Martialis lib. 3. in Zoilum.

Pomponius Consul seruus ad pedes Caligulæ.

Ipse retro flexus ad pedum turbam.

Idem lib. 12. epig. 89.

Bis Cotta solem perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam.

Sed Cæsar quo famam auerteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiæ ambigentes quanam in ciuitate tēplum statueretur, * pluris per dies audiuit. Vndecim vrbes certabant pari ambitione, viribus diuersæ; neque multum inter se distantia memorabant de vetustate generis, studio in populum Rom. per bella Persei & Aristonici, aliorumque regum. Verum [1] Hypæpeni, Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul * tramissi, vt parum validi. ne [2] Ilienses quidem cum parentem vrbis Romæ Troiam referrent, nisi antiquitatis gloria pollebant. Paulum addubitatum, quod [3] Halicarnassij mille & ducentos per annos nullo motu terræ * mutauisse sedes suas, viuoque in saxo [4] fundamenta templi adseuerauerant. [5] Pergamenos (eo ipso nitebantur) ædem Augusto ibi sitam satis adeptos creditum. [6] Ephesij Milesijque, hi Apollinis, [7] illi Dianæ ceremonia occupauisse ciuitates visi. Ita Sardianos inter Smyrnæosque deliberatum. Sardiani [8] decretum Ethruriæ recitauere, vt consanguinei. Nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos ob multitudinem diuisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse: Tyrrheno datum nouas vt conderet sedes. Et ducum e nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italiam: auctamque adhuc [9] Lydorum opulentiam, missis in Græciam populis, cui mox a Pelope

Vrbes vndecim de ambitione certant.

Quod faciunt etiam pagi hodie.

* plureis

* transmissi

* mutauisse

lope nomen, simul litteras imperatorum, & icta nobiscum fœdera bello Macedonum, vbertatemque fluminum suorum, temperiem cœli, ac dites circum terras memorabant. At Smyrnæi, repetita vetustate, seu Tantalus Ioue ortus illos, siue Theseus diuina & ipse stirpe, siue [10] vna Amazonum condidisset, transcendere ad ea, * quis maxime fidebant, [11] in pop. Rom. * officiis, missa nauali copia non modo externa ad bella, sed quæ in Italia tolerabantur: seque primos templum vrbis Romæ statuisse, [12] M. Porcio consule, magnis quidem iam Romani populi rebus, nondum tamen ad summum elatis, [13] stante adhuc Punica vrbe, & validis per Asiam regibus. simul L. Sullam testem adferebant, grauissimo in discrimine exercitus ob asperitatem hiemis, & penuriam vestis, cum id [14] Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes qui adstabant, [15] detraxisse corpori tegmina, nostrisque legionibus misisse. Ita rogati sententiam patres, Smyrnæos prætulerunt. Censuitque Vibius Marsus vt [16] M. Lepido, cui ea prouincia obuenerat, super numerum [17] legaretur, qui templi curam susciperet. Et quia Lepidus ipse deligi se per modestiam abnuebat, Valerius Naso e prætoriis sorte missus est.

** quis*
** officiis,*
Vrbs Punica Carthago maxime offecit Romæ.

Hypæpa vbi.

1 HYPÆPENI.] Ab Hypæpa, quæ, vt ait Strabo lib. 13. ciuitas est Tmolo in Caystri campum descendens, non longe ab Epheso. Et in ea parte Hypæpenos Plinius locat lib. 9. cap. 29. Stephanus scribit ita dictos quod sub Æpo monte siti sint. Ouid. de Arachne.

Orta domo parua paruis habitabat Hypæpis.

Explicatus Plinius.
Ilienses claritas orbis.

2 ILIENSES.] A quibus *claritas orbis*, id est, *Romanum Imperium*. Plinius lib. 5. cap. 30. Ideo Ouidius ita cecinit 1. Fastor. de Ilio.

Victa tamen vinces, euersaque Troia resurges.
Obruet hostiles ista ruina domos.
Vrite victrices Neptunia Pergama flammæ:
Nunc minor hic, toto est altior orbe cinis.

Iliensium priuilegia.
Authores Romanæ gentis.

Magnisque priuilegiis vtuntur Ilienses in iure nostro Romano, L. non solum. de excusat. & L. 1. ad municip. Vocat illos Suetonius cap. 24. in Claud. *Romanæ gentis authores.* Et apud Virgil. 1. Æneid. de Ænea.

Ilium in Italiam portans, victosque Penates.

Nero Iliensium patronus.
Græce declamantem Roma audiuit.
A Romanis honorati.

Nero fuit Iliensium patronus, quem Græce declamantem Roma audiuit. Tacitus infra lib. 12. Et Liuius libro 38. *Iliensibus Rhetеum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quam originum memoria.* Virgilius in laudem Iliensium exclamauit.

O patria, o diuum domus Ilium, & ingens
Gloria Dardanidum.

3 HALICARNASSI.] Quorum conditor Anthes. Strabo lib. 8. Metropolis Cariæ, & suo Mausoleo nobilis olim, non tam Mausolei structura quam amoris coniugalis memoria.

Hiulca Taciti oratio excusa.
Correcta.

4 FVNDAMENTA TEMPLI ADSEVERAVERANT.] Non ad gustum meum ista lectio; & forsan ita scriptum fuit. *Viuoque in saxo fore fundamenta templi adseuerauerant.* nam, *viuo in saxo fundamenta templi adseuerauerant*, oratio est hiulca, quæ verbum quærit. *Adseuerare* autem Gallice dicimus *Asseurer:* & constanter affirmare & asseueranter. Et ita verti potest: *Ils affermoient que les fondemens du temple seroient assis sur pierre viue.*

Duo Pergama; Cretæ. Et Asiaticum.
A Pergamo pergamena pelles.

5 PERGAME[illegible]S.] Est Pergamum Cretæ oppidum: est oppidum Asiæ Pergamum, de quo heic noster, *quod intermeat Selinus amnis, præfluit Cetius, profusus Pindaso monte.* Plinius. D. Hieron. ad Chromatium epistola 43. *Etsi alicui Ptolomæus maria clausisset, tamen rex Attalus membranas a Pergamo miserat, vt penuria chartæ pellibus pensaretur. Vnde & Pergamenorum nomen, ad hunc vsque diem, tradente sibi inuicem posteritate seruatum est.* Nos Franci dicimus *du parchemin.* Nec sileo quod tradit Plinius, Pergami quotannis edi gallorum gallinaceorum spectacula, veluti gladiatorum paria. quod fit adhuc hodie in puerorum scholis, forsan ad memoriam Pergamenorum qui pergami inuentores, vnde bibliothecæ instructæ. Quod per transennam tango. Et quod Pergameni suo pergameno gloriantur, vt Ægyptus papyro. Nam Ouidius scribit lib. 15. Met.

Succedit papyro.
Dicimus du parchemin.
Paria gallorum gallinaceorũ pro spectaculo Pergami.

Perque papyriferi septemflua flumina Nili.

Certe non prætereunda memoria rei qua constat immortalitas hominum.

6 EPHESII MILESIIQVE.] *Metropolis Asiæ Ephesus*, inquit D. Hieron. de qua Poeta Lucanus lib. 8.

Ipse per Icarios scopulos Ephesumque relinquens.

Ephesus, id est, Consilium meũ, vel Anima mea.

Dionysius in descriptione orbis vocat *maritimam Ephesum magnamque vrbem Dianæ.* Et Ephesum interpretantur Hebraice, *Consilium meum in ea.* vel certe, *Anima mea in ea.* præfat. ad Ephes. epistola ad Paulum præfat. libri 3. Et Strabo, vt heic noster, Ephesios Milesiosque coniungit. *Ephesus, inquit, & Miletus, optimæ vrbes, & clarissimæ.* Duris Eleates epigrammate Græco, inter Ionicas, vrbem vocat celeberrimam Ephesum. Amazonum opus: quippe Amazones diu in Asia regnauere. D. Ignatius Martyr vocat [illegible] ὄνομα, *exoptatissimum nomen*, quod [illegible] Græce sit *desiderium.*

Ephesij & Milesij coniuncti.

Plinius nominat *alterum lumen Asiæ*. In descriptione Asiæ. Miletum autem, a qua Milesij, vrbs est in Ionia a Mileto condita. Vnde Lucanus. ——— *in Aside terra*

Mœnia constituis positoris habentia nomen.

Diana Ephesiorum.

7 Illi Dianæ cerimonias.] De qua in Actis Apostol. *Magna Diana Ephesiorum*, cap. 19. Et quam Demetrius vaticinabatur *ruituram Euangelij Christiani fulguribus & tonitruis*. D. Hieron. epist. ad Ephes. Quod attigi supra.

Lydi in Italia.

8 Decretvm Hetrvriæ recitaverat vt consangvinei.] Adstipulatur Horatius Lydos migrasse in Italiam, dum ait,

Non quia Mæcenas Lydorum quidquid Hetruscos

Incoluit fines, nemo generosior est te.

Et sane Herodotus libro 1. hoc persequitur eodem pede quo noster, aut non multum dissimili.

Lydi opulenti. Ideo voluptuosi.

Qui prouerbio locum faciunt.

9 Lydorvm opvlentiam.] Quæ magna fuit, & ex illa Lydorum vitia, quæ etiam magna, quæque in prouerbium abiere. nam Phæaces & Lydi voluptatis mancipia, qui in curanda cute operosissimi. *A Lydis autem Ludij dicti*, inquit Tertullianus libro de spectacul. Et Lydi ludios genuere. De Lydorum affluentia poeta Claud.

——— *laxet rutilos tibi Lydia fontes,*

Nunquam diues eris, nunquam satiabere quæstu.

Semper inops quicunque cupit.

10 Vna Amazonvm condidisset.] Strabo lib. 14. *Smyrna Amazon fuit, quæ Ephesum tenuit. Ab ea & homines, & vrbs dicitur.*

Amazones in Asia.

Amazones autem in Asiam traiecisse ait Homerus 2. Iliad. Nec vana plane fabula Græcanica.

Tacitus correctus.

11 In popvlvm Rom. officiis.] Qui hæc legerit, licet *transcendere*, pro *transcendere* legerit, sana esse non dixerit. Lego, *transcendere ad ea queis maxime fidebant in populum Rom. officia: iis missa nauali copia*, &c. Et hæc officia fuere tot in popul. Romanum beneficia, quod copias militares misissent.

Cato paganis Diis prælatus a Tertulliano.

12 M. Porcio.] Catone scilicet illo insigni heroe, quem *paganis Diis sapientiorem & grauiorem* dicit fuisse Tertullianus aduers. gentes. Et Plinius lib. 7. cap. 27. ait, *tres summas res perfecisse, vt maximus Orator, maximus Imperator, maximus Senator diceretur*. Addo, *magnus arator, & agricola*. quod eius scripta satis declarant.

13 Stante adhvc Pvnica vrbe.] Quæ diu de principatu orbis cum vrbe Roma quæstionem habuit, nec obtinuit. Horat. ideo vocat *inuidam*.

Non vt superbas inuidæ Carthaginis

Romanus arces vreret.

Et Silius libro 1.

——— *da, Musa, decus memorare laborum*

Antiquæ Hesperiæ: quantos ad bella crearit,

Et quos Roma viros; sacri cum perfida pacti,

Gens Cadmæa super regno certamina mouit.

Quæsitumque diu qua tandem poneret arce

Terrarum fortuna caput.

Quæsitum; sed secundum Romam, ius datum a superis. Velleius ait illam vrbem magis inuidia imperij Romano nomini inuisam, quam vllam ob noxam. Sed habet habuitque & habitura est laudem quam Carthago inuidere potuit, habere nunquam poterit.

Correctus Tacitus.

14 Smyrnam in concionem nvntiatvm foret.] Illa oratio non Romana est. Lego: *Cum id Smyrnæorum in concione magna nuntiatum foret*. Et hoc catharticum do Tacito ad purgationem.

Humanitas est vestire nudos.

Exemplum a Iudæis.

15 Detraxisse corpori tegmina.] Quod est indicium humanitatis singularis. Sic in Bibliis, cum Israelitæ discordes captiuos in bello fratres cepissent, hortante propheta, omnes nudos vestierunt, & calceauerunt, & cibis refecerunt, & potu. Dein fatigatos vnxerunt, inualidosque omnes, aut vulneribus debiles, iumentis imposuerunt, & adduxerunt in Hiericho, libro Iudic. Athenæus lib. 1. Dipnosoph. Telliam scribit Agrigentinum quingentos hospites rigente hieme suscepisse, & singulis pallium & tunicam exhibuisse. Et Dio in Caracalla ait Chilonem eius educatorem a militibus balneo ereptum, & ad necem captum, chlamyde sua operuisse. Eadem Apuleio mens Metam. lib. 1. *Vnam* (inquit ille bonus vir) *e duabus laciniis meis exuo, eumque propere vestio*. Cæterum miles Romanus nullis stipendiis primum militabat, sibique suo sumptu vestimenta parabat; postea hieme hostilem vrbem obsessuro, data sunt vestimenta, inquit Liuius. Canon autem dandarum vestium a Calend. Septembris ad Calend. Aprilis; dabanturque ex adæratione militari quinque partes militibus in ære, & sexta in panno: quique hæc soluebant, Gynæciarij dicebantur in Tit. de milit. veste. Cod. Et Octauiam scribunt ad Antonium profectam, militibus dedisse vestimenta. Inde illud Aureliani Imperatoris de militari institutione: *Vestis noua veterem excludat*. Sed hæc sub Imperatoribus. Illa autem vestis militaris *chlamys* dicebatur, vt liquet ex Plauto in Curcul.

A Tellia Agrigentino.

A Caracalla, qui præceptorem operiit.

Primum Romanus miles suis stipendiis militabat.

Postea vestimenta data.

Quia hieme.

Calendis Septembr.

Et Calendis April. vestes datæ militi.

Gynæciarij.

Octauia militibus dat vestimenta.

Quæratu chlamydem & machæram hanc

Vnde ad me peruenient.

16 M. Lepido.] Is est Lepidus, qui *a Pompeio secors dictus, & Asia indignus*; vt ait Tacitus supra: licet a Senatu defensus & Senatus iudicio dignus fuerit iudicatus. Totus autem hic locus pro scopulo est natantibus studiosis. At ego ita lego, & emendo. *Censuitque Vibius Marsus, vt cum M. Lepido, cui ea prouincia obuenerat*, &c. Lego, *cum Marco*: nam *t*, in fine litteræ *vt* pro *c*, in manuscriptis, & in littera *M*, est *v*, & *M*, quod facit *cum*. nec est quod dubites. Probabo ex Suetonio de Clar. Grammat. *C. Albutio Silo. M. insuper Brutum cuius statua in conspectu erat*. Lege, *cum Marcum*. nam in littera *o* & *M*, est *cum*. Idem mendum infra lib. 6. vbi legitur, *Scauro Mamerco simul*. nam legendum, *Scauro cum Mamerco*; & delendum *simul*. Quippe is qui putabat defectum esse coniunctionis, addidit verbum *simul*, non existimans eum esse in littera *o* dimidia, & in littera *M* quæ habet *v* & *M*. dicam infra. Sic in XII. tab. SI VOLET, SVO VIVITO. NI SVO VIVIT, QVI EM HABEBIT, &c.

Tacitus correctus.

EM.

EM. pro EVM. nam ineſt EVM. & in his ſcopulis doctiores ſunt naufragati.

Tacitus correctus. 17 LEGARETVR.] Puto etiam legendum, *delegeretur* (pro *deligeretur*) *ſupra numerum, qui templi curam ſuſciperet.* Nam poſtea addit. *Deligi ſe per modeſtiam abnuebat.* *Ratio correctionis.* Sic olim fecit Varro poſt pugnam Cannenſem Cenſor electus; quod reſpuit, eiuſque gloriæ ceſſit. Gloria namque Crocodilus, fugientem ſequitur, ſequentem fugit. At gloria Lepidi fuit: primo, quia ab Senatu electus: ſecundo, quia abſenti delatum munus. Tertio, quia cura erat templi Tiberio dicati, qui imperator, ac tũ imperans, a quo fulgor in homines. Quarto, quod qui Aſiæ prouincia indignus a Pompeio iudicatus erat, is nõ modo iſto munere, ſed etiam aliis honoribus augeretur. Nam virtutis arbor ſuccisa repullulat, & grandior exurgit. *Quinque modi honoris ſuſcepti a Lepido.*

Inter quæ diu meditato, prolatoque ſæpius conſilio, tandem [1] Cæſar in Campaniam, ſpecie dedicandi templum apud Capuam [2] Ioui, apud Nolam Auguſto, ſed certus procul vrbe degere. Cauſam abſceſſus, quanquam ſecutus plurimos autorum ad Seiani artes retuli, quia tamen cæde eius patrata, ſed poſtea annos pari ſecreto coniunxit, plerunque permoueor, num ad ipſum referri verius ſit, ſæuitiam ac libidinem cum factis promeret, locis occultantem. *Tacitus de errore ſuo non tacet vt verum dicat in ſcribendo.* Erant qui crederent in ſenectute quoque corporis habitum pudori fuiſſe; quippe illi [3] prægracilis & * incurua proceritas, [4] nudus capillo vertex, [5] vlceroſa facies, ac plerunq; medicaminibus interſtincta. *Imperatoris Tiberij cadaueroſa facies.* *(* in curuo)* & Rhodi ſecreto vitare cœtus, recondere voluptates inſuerat. Traditur etiam matris impotentia extruſum, quam dominationis ſociam aſpernabatur, neque depellere poterat, cum dominationem ipſam donum eius accepiſſet. Nam dubitauerat Auguſtus Germanicum ſororis nepotem, & cunctis laudatum, rei Romanæ imponere, ſed precibus vxoris euictus, Tiberio Germanicum, ſibi Tiberium adſciuit; idque Auguſta exprobrabat, * repoſcebat. *(* & repoſcebat.)*

Tacitus emendatus. 1 CÆSAR IN CAMPANIAM.] Scribo, *iit in Campaniam*: Et verbum *iit* ſub *in*, notis comprehenſum.

Iterum emendatus. 2 IOVI APVD NOLAM.] Lego, *Ioui, vt apud Nolam Auguſto*. nam in dictione *Ioui*, poſtremis verbis *vt* reperitur. Et illud *ad*, mera nota eſt, pro *apud*, vltima & prima littera.

3 PRÆGRACILIS ET INCVRVA PROCERITAS.] Si legatur, *prægrandis & incurua proceritas*, pro *minime curua*, Suetonij & Taciti diſſidium abit. *Diſſidium Taciti & Suetonij pacatum vna littera.* Res tranſacta eſt inter Pelidem & inter Atridē paucis litterulis mutatis. Quod non eſt abſurdum. Nam dicimus *incruētum*, ſiue cruore: *incorruptum* ſine corruptione: *inconditum*, ſine condimento: *incuruum*, ſine curuitate. *Tiberius prægrandis.* At *prægrandem* Tiberium fuiſſe Suetonius fatetur, dum ſcribit *Statura fuiſſe, quæ inſtam excederet. ſtaturas autem hominum nihil magis quam amplitudo commendat.* Plin. 1. epiſt. 20. Et Velleius de Tiberio, ita. *Tiberius Claudius Nero innutritus cœleſtium præceptorum diſciplinis, iuuenis, genere, forma, celſitudine corporis, optimis ſtudiis, maximoque ingenio inſtructiſſimus. Prægrandis* autem *proceritas*, eſt ingens proceritas. Sic in Apuleio 1. Metam. *Inenormis proceritas, ſucculenta gracilitas.* Lucillius.

Quod gracila eſt (pro *gracilis*) *pernix, quod pectore puro,*
Quod puero ſimilis.

Pectore ait *puro*, quia nondum mammæ turgebant, ideoque puero ſimilis virgo, de qua loquitur. Sed quid ſi legatur veteri lectione recenta, *Prægracilis & in curuo proceritas.* Quod vitia, non laudes corporis Tiberij heic deſignat Tacitus: & dedecus potius quam dotes, quādo etiā & *caluum*; & *facie vlceroſum* nominat? Et optime legitur *in curuo*, quoniā homines proceri, vbi ſenuere, plerumque curuantur. Ita Crates curuum ſe & gibboſum ſenecta iocabatur, ait Diog. Laert. Et Ouid. in arte Am.

Longius inſidias curua videbit anus.

D. Auguſtinus Homil. 38. *Quid amas in ſene? incuruum corpus, album caput, rugas in fronte, contractam maxillam?* Quod firmat Comicus. Nam ita ait in Eun.

Accurrit ad me quam longe, quidem incuruus.
(*lege quidam meuruus*) *tremulus, labiis demiſſis.*

Et Cicero in Verr. *Erat Steſichori ſtatua ſenilis, incurua, ſummo artificio facta ab illo, vt putant.* Sed egregie Lucillius.

Quod deformi' ſenex ac pedidus & podagroſus,
Quod mancus, miſer, exilis, ramice magno.

Sic de Antonino Pio Spartianus dixit. *Cum eſſet longus,* (id eſt prægracilis) *& ſenex, tilianis tabulis* (hoc eſt tabulis ex tilia arbore confectis) *in pectore poſitis faſciabatur.* *Longurij.* Et ita Tiberius ſenex multa arte ſui corporis vitia diſſimulabat & corrigebat. nec longe abeſt Suetonius, qui ſcribit eum *inceſſiſſe ceruice rigida, & obſtipa, adducto fere vultu.* Qui licet alibi Tiberium faciat corpore robuſto & amplo; *Tiberius iuuenis altus & rectus.* dici tamen poteſt, eum non ſenem, ſed adultum pinxiſſe. quod diſſidium tollit. nam ſæpe duobus elegantibus pictoribus accidit, vt diuerſi ſint in eodem vultu, quando alter iuuenem, alter ſenem depingit. *Senex curuatus.* Si quis tamen retineat verbum *Prægracilis*, non obluctor, quia vitium eſt in homine, & vitia Tiberij deſcribit author. *Authorū quidā ſenem pinxerūt Tiberium: Quidam iuuenem.* Eſt autem homini ſeni pulchrum, non gracilem eſſe: quod in Claudio

firmat Suetonius cap.39. qui ita scribit. *Dignitas formæ non defuit vel stanti, vel sedenti, ac præcipue quiescenti,* (lego *ac præcipue equis insidenti*) *nam & prolixo, neque exili corpore erat.* Id est, longo, non tamen gracili. Et sane vt senes curuantur, ita etiam macrescunt & gracilescunt plerumque. Plinius lib. 1. epist. 10. vbi pulchrum senem describit. *Ad hoc,* inquit, *proceritas corporis, decora facies, demissus capillus, ingens & cana barba.* Et ita (ait Plut. lib. mensæ quæst.) Augustus dicebat Nicolaum philosophum vultu paulum rubentem gracilemque & oblongum senem, sed sermone suauissimum, similem palmarum dactylis qui oblongi & graciles & dulcissimi sunt. itaque vocabat tales dactylos Nicolaos: quod nomen eis mansit. Contra Cicero in Bruto. *Erat,* inquit, *eo tempore summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum.* Hos longurios vocant, & perticas.

Caluitium deforme.

4 NVDVS CAPILLO VERTEX.] Notat Tiberij caluitium, quod vocatur a Græcis & a Plinio inter Latinos, alopecia, quia vulpium morbus est peculiaris: & idem vocat *depilationem*, & interdum *pilorum profluuium*, interdum etiam *capillorum procidentias*, & *capitis aream.* deformem semper; & per petulantiam quibusdam priuatis obiectam: sed Cæsaribus magis: Quippe Silenos poetæ caluos faciunt; ideoque in Symposio Iuliani, Silenus Iulium Cæsarem pulchrum vocat per ironiam, & sibi capite persimilem, quia caluus. At in principibus forma maxima laudata, vt deformitas illaudata, cuius pars caluitium. De priuatis Martialis lib. 1. epigram. 73.

In priuatis. *In principibus.*

Caluus cum fueris, eris comatus.

Et lib. 5. epigram. 50.

Vidissem modo forte cum sedentem
Solum te, Labiene, tres putaui.
Caluæ me numerus tuæ fefellit.

Et libri 3. epig. 92.

Cum tibi trecenti Consules Vetustina,
Et tres capilli, quattuorque sint dentes.

Iulius Cæsar caluus. *Scommata in Iulium ob caluitiem.* *Tiberius caluus.* *Caligula caluus.* *Galba caluus.*

De Cæsaribus. Suetonius in Cæsare Iulio. *Caluitij deformitatem iniquissime ferebat obtrectatorum iocis obnoxiam.* Et de illo notum est summa militare: *Mœchum caluum adducimus.* Tiberium Seianus ridebat, quia caluus erat, & omnia caluorum ministerio in Floralibus mensis fieri voluerat ad noctem vsque. Dio lib. 58. Exprobrat Seneca caluitium Caligulæ libro, Non cad. iniur. in Sap. Et Suet. 50. in Calig. *fronte lata & torua, capillo raro ac circa verticem nullo.* Galba caluitio post fata ridiculus fuit. Sueton. 21. Et Otho galericulum capiti propter raritatem capillorum aptauit. Domitianus *caluus Nero* dictus est a Tertulliano in Apolog. Et illi *area & caluitium* obiectum. Suetonius. Ausonius vero ita de illo.

Domitianus caluus Nero.

-- quem caluum dixit sua Roma Neronem.

Sed hæc excerpsit a Iuuenale, qui primus ita Domitianum vocauit Sat. 4. Et notum est illud in Opilium Macrinum ex Capitolino.

Ipse etiam caluus mœchus fuit inde maritus.
En Pius, en Marcus; nam Verus non fuit ille.

Ad summum Apuleius narrat *Venerem si calua esset, ne quidem Vulcano placituram.* 2. Metam. Petron. Arbiter exprobrat fœminæ.

Quod solum formæ decus est, cecidere capilli,
Vernantesque comas tristis abegit hiems.

Quanquam & templum fuerit Romæ Veneri Caluæ. Martialis lib.10. epig.57. de Plautia.

Hoc tandem sita prurit in sepulchro
Caluo Plautia cum Melanthione.

In capillitio forma decus.

Scite Apuleius, qui in capillamento fœmineo, fœmineũ decorem locat, vt in masculis Apol.1. Et Anacreon in laudatione Veneris cuius pulchritudinem ponit in capillamento. Et sane mulierum capillatura est virorum captura. Vnde capilli dicti *Reticula Veneris.* Cornelius Nepos obiicit Caluo, *calda fuisse depilatum, seu decaluatum.* Et Cicero, Cæsonium *Caluentium* vocauit L. Pisonem, vt opinor, quod esset caluus & puerorum masturbator. ideoque vtitur verbo *Cæsonij* a cædendo, quod est putidum verbum. Orat. de prouinc. Consular. At defluuium istud *mulieribus rarum,* inquit Plinius, *viris frequens.* Martialis tamen sæpe mulieribus caluitium exprobrat, vt in illo versu lib.2. epig.33.

Cur non basio te, Philæni? calua es:

Et lib.1. epig.28.

Væ Glabrana, væ tibi Misella.

Inde Calanticæ nomen in mulieribus, quod caluas tegerent. nam *Calantica* quasi caluariæ theca. Iurisconsultus L. 27. in f. de aur. & arg. legat. D. *Pileus virorum, Calantica fœminarum, quas mitras vocant.*

5 VECEROSA FACIES.] De illa facie Iulianus in Cæsarib. lusit, aitque cicatricibus abundasse Tiberium & vitiligine, impressasque cuti labes & notas habuisse, etiam plagas graues & vibices ex intemperantia & cruditate, lepræ & impetiginis in modum inustas. Quod verum. sed quas habuit Tiberius in cute, habuit Iulianus in animo & multo fœdiores & deformiores. Quod D. Gregorius Nazianz. scribit, mihi author laudatus, quia laudabilis & sincerus & Catholicus.

Nerua iurisconsultus. Curtius Atticus. Græci studiosi.

[1] Profectio arcto comitatu fuit, vnus senator consulatu functus [2] Cocceius Nerua, cui legum peritia: [3] eques Romanus, præter [4] Seianum, ex inlustribus [5] Curtius Atticus. Cæteri liberalibus studiis præditi, ferme Græci, quorum sermonibus leuaretur. Ferebant periti cœlestium, iis motibus siderum excessisse Roma Tiberium, * vt reditus illi negaretur. [6] Vnde exitij causa multis fuit, properum finem vitæ coniectantibus, vulgantibusque. neque enim tam incredibilem causam [7] prouidebant, vt vndecim per annos libens patria careret. Mox patuit breue confinium artis, & falsi, veraque quam obscuris tegerentur.

* quibus reditus

Vera falsis tecta in motibus siderum.

tur. Nam in vrbem non regressurum,[8] haud forte dictum. [9] Cæterorum nescij egere, cum propinquo rure, aut littore, & * sæpe mœnia vrbis adsidens extremam senectam compleuerit. Ac forte illis diebus oblatum Cæsari anceps periculum auxit vana rumoris, præbuitque ipsi materiem cur amicitiæ, constantiæque Seiani magis fideret. Vescebantur in villa, cui vocabulum Speluncæ, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, natiuo in specu. eius os lapsis repente saxis, obruit quosdam ministros. Hinc metus in omnes, & fuga eorum qui conuiuium celebrabant. Seianus genu, vultuque & manibus super Cæsarem suspensus opposuit sese incidentibus, atque habitu tali repertus est a militibus qui subsidio venerant. Maior * ex eo, & quanquam exitiosa suaderet, vt non sui anxius, cum fide audiebatur. Adsimulabatque [10] iudicis partes aduersus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem proximum successioni, & quanquam modesta iuuenta, plerunque tamen quid impræsentiarum conduceret, oblitum, dum a libertis & clientibus apiscendæ potentiæ properis extimulatur, vt erectum & [11] fidentem animi * ostenderet: velle id pop. Rom. cupere exercitus. Neque ausurum contra Seianum, qui nunc patientiam senis, & segnitiem iuuenis iuxta insultet.

* sæpe prope mœnia

Vnum Seiani in principem benefactum multis malefactum fuit.

* ex eo fides,

Malum se rumpit concilium.

* se ostenderet:

Profectio arcto comitatu.

1 PROFECTIO ARCTO COMITATV.] Claudian. in Ruffin. de priuata profectione.

Stipatus sociis; circumque armata clientum
Agmina, priuatis ibant famulantia signis.

Amplissimus Gracch. 3000. hominum.

Contra Gellius ait, *Gracchum in comitatu, non minus quam tria millia hominum habuisse*: quod est mirum. Sed in ciuitate turbida & in partes distracta.

Cocceius Nerua. Iurisconsultus. Magnis rebus occupatus.

2 COCCEIVS NERVA.] Iurisconsultus, de quo Horatius Sat. 5. lib. 1.

—— interea Mæcenas aduenit, atque
Cocceius; missi magnis de rebus, vterque
Legati, auersos soliti componere amicos.

Eius villa.

De cuius villa meminit idem eodem.

Hinc nos Coccei recipit plenissima villa,
Quæ superest Claudi cauponas.

Plenissimam vocat, nullius rei indigam; vel *plenissimam*, quod amplum comitatum recepisset. Forte legendum *planissima villa*, quod in magna planicie fuerit. Etiam Nerua Labeonis discipulus fuit, tam amatus ab Augusto, quam præceptor exosus.

Discipulus Labeonis. Ab Augusto amatus.

3 EQVES ROMANVS.] Lego, *eques Romanus nullus præter Seianum*. nam in vltima syllaba verbi *Romanus*, verbum *nullus*.

4 SEIANVM.] Post verbum *Seianum*, lego, *tum ex illustribus*. Et verbum *tum*, in vltima syllaba verbi prioris.

5 CVRTIVS ATTICVS.] Lege, *tum Curtius Atticus*. Credo ex nepotibus Pomponij Attici Ciceronis amici, cuius Vipsaniam neptem ex filia, duxerat ante Iuliam Tiberius. Ad eum Ouidius forte, quæ scribit Martialis ad vnum ex posteris Attici, hoc carmen.

Attice facundæ renouas qui nomina gentis,
Nec sinis ingentem conticuisse domum.

6 VNDE EXITII CAVSA MVLTIS.] Sic Claudian. de bello Getico.

O semper tacita sortes ambage malignæ,
Euentuque patens & noxia vatibus ipsis
Veri sacra fides.

Nã odiosa Veritas, ob quã Micheas propheta colaphum tulit & carcerem pertulit. Reg. 3.

7 PROVIDEBANT.] Legendum *præuidebant*. nam in præuisu, non prouisu, hæc res tota.

8 HAVD FORTE.] Haud fr[illegible]a. id est, non temere dictum, quia nunquam postea Romam reuersus.

9 CÆTERORVM NESCII EGERE.] Obscura verba & mendosa forte. Quid si scriptum, *Cætera vt futurorum nescij egere?* Id est, coniectarunt futura ignorãtes, vulgaruntque breui Tiberium moriturum. Sic Virgilius.

Tacitus correctus. Et elucidatus.

Nescia mens hominum fati sortisque futuræ.

Et Horat. 3. Carm. 29.

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus,
Ridetque si mortalis vltra
Fas trepidat.

Non est vestrum scire tẽpora nec momẽta, ait Saluator CHRISTVS. & prudenter Paganus poeta.

Quocumque ingrederis, sequitur mors corpus & vmbra.

Suetonius de eadem re. *Secessum Campaniæ petiit, constanti & opinione & sermone pæne omnium, quasi neque rediturus vnquam, & cito etiam mortem obiturus.* Quod euenit; sed non ex vulgi sententia: nam neque Romam amplius rediit, & pæne oppressus est: quippe Suetonius ita de eo. *Sed & paucos post dies iuxta Terracinam, in Prætorio, cui Spelunca nomen erat, incœnante eo, complura & ingentia saxa, fortuito superne delapsa sunt.* Corrigo Sueton. & lego, *in cœna ante eum*. & Tacitus firmat, qui scribit, *vescebantur in ea*. Et si Tacitum legas, meam correctionem probes. Quam autem *villam* nominat Taci-

Suetonius correctus.

tus; *Prætorium* vocat Suetonius. *Et Prætorium, tabernaculum Prætoris fuit olim dictum.* Festus. Et ab eo *tabernaculum patrisfamil.* in quo moratur; præestque familiæ domesticus Prætor. Verbum enim *Prætoris*, non ad magistratum tantum; sed ad omnes qui præsunt. Isidorus 15: *Prætorium eo quod ibi prætor sedeat ad discutiendum litigantium negotium.* Ita apud Columellam *Prætorium* in rusticis prædiis. Sic apud Palladium. & diserte apud Vlpianum, *Seruitutes prædiorum esse officere prætorio vicum*, L. 2. de seruit. rust. præd. Illud autem prætorium erat cultius & splendidius ædificatum aliqua parte prædij rustici, ibique paterfamil. morabatur. Martialis lib. 10.

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartum.

Et erant *Prætoria voluptatis domicilia*, L. 199. de verb. signif. D. Hoc autem cauebant Romani, ne villa fundum, neue fundus villam desideraret. Ideo Iurisconsultus L. 19. §. 1. D. de leg. 3. ait *prædia fuisse cum prætorio.* Et Virgilius in agris, inque apum aluearijs, *prætoria* ponit, cum ait. ——*circum prætoria densæ.*

Et alludit ad castrorum morem. Suetonius in Calig. cap. 37. *In extractionibus prætoriorum atque villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod posse effici negaretur.* Idem in Tito cap. 8. *Cuncta prætoriorum suorum ornamenta operibus ac templis destinauit.*

10 IVDICIS PARTES.] Non tollo. nam & iudex & index. *Iudex*, quia idem cum principe & cum Senatu: quippe totus Senatus ei adulabatur, & parebat vt principi. *Index* vero non per se, sed per interpositas personas, quas vti indices subiiciebat. *Index & index.*

11 FIDENTEM ANIMI OSTENDERET.] Lego, *fidentem animis se ostenderet.* nam s repetenda, & o pro e. Porro similis est domesticorum exhortatio apud Philonem Iudæum in Flaccum.

Hæc atque talia audienti, nihil quidem prauæ cogitationis, sed interdum voces procedebant contumaces, & inconsultæ: quas adpositi custodes exceptas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, [1] diuersæ insuper solicitudinum formæ oriebantur. Nam alius occursum eius vitare, quidam salutatione reddita statim auerti, plerique incœptum sermonem abrumpere; insistentibus contra, irridentibusque qui Seiano fautores aderant. Enimuero Tiberius toruus, aut falsum renidens vultu, seu loqueretur, seu taceret [2] iuuenis, crimen ex silentio, * ex voce. ne nox quidem secura, cum vxor vigilias, somnos, suspiria matri Liuiæ, atque illa Seiano patefaceret. Qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe obiecta principis loci, si priorem ætate & iam labefactum demouisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiæ, & solita fratribus odia. Accēdebatur inuidia, quod mater Agrippina promptior Neroni erat. Neque tamen Seianus ita Drusum fouebat, vt non in eum quoque semina futuri exitij meditaretur, gnarus præferocem, & insidiis magis opportunum. Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa [3] * claris maioribus, quam vetustis, vitaque non degener. Et Q. Haterius familia senatoria, eloquentiæ quoad vixit, celebratæ. Monimenta ingenij eius [4] haud perinde retinentur. Scilicet, impetu magis, quam cura vigebat. Vtque aliorum meditatio & labor in posterum valescit, sic Haterij canorum illud & profluens, cum ipso simul extinctum est.

Turpis Seiani proditio in stirpem Germanici.

** ex voce etiā coniectabat*

Frater inuidēs fratri quod mater ei faueret.

** claris magis maioribus,*

Haterius orator minus legitur, quia impetu magis quam cura vigeret.

1 DIVERSÆ INSVPER SOLICITVDINVM FORMÆ ORIEBANTVR.] Ita lege: *Diuersæ eum super solitudinum formæ oriebantur.* nam quid *insuper*, sibi vult? Et correxi *solitudinum* non *solicitudinum*, quia statim illas solitudines describit, cum ait, *nam alius occursum eius vitare.* Sic Seneca. *Circa bene fortunatos, ingens turba; circa male fortunatos, ingens solitudo.* Reposui *eum super*, pro *super eum*, Neronem scilicet, vsitato scribendi modo apud Tacitum, qui *ripam ad Euphratis*, scribit. Dixi supra.

Tacitus correctus.

Correctionis ratio.

Forma scribendi Tacito eadem cum Sallustio.

2 IVVENIS.] Lege, *& iuuenis crimen.*

3 CLARIS MAIORIBVS.] Libenter legerem, *claris magis maioribus, quam vetustis.* Sed lib. 3. *miseratio quam inuidia augebatur.* nec putem errorem esse librarij, quasi fuerit scriptum, *magis miseratio:* quippe Sallustiana est imitatio, & authori nostro frequens. Sic enim lib. 5. *Nec memoriam nostri per mærorem quam læti retineatis*, id est, potius quam læti, aut, magis quam læti. Etiam lib. 12. *Ne dubia tentaret armis.* Sic enim lego; *non dubitaret, quam incruentas conditiones mallet.* pro, *potiusquam incruentas conditiones mallet.*

4 HAVD PERINDE.] Id est, non perinde in libris, vt in labiis, eius viguit eloquētia. nam verba fluunt, quanto maiore impetu, tanto maiore attentione & auditorum plausu. Non ita libri: nam in otio, & cum iudicio ponderantur. Et lego, *Monimenta tamen ingenij.*

M. Licinio,

Theatri Fidenatis lapsus.

M. Licinio, L. Calpurnio Coss. ingentium bellorum cladem æquauit malum improuisum. Eius initium simul & finis extitit. Nam cœpto apud [1] Fidenam amphitheatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, vt qui non abundantia pecuniæ, nec municipali ambitione, sed in sordida mercede id negotium quæsiuisset. Adfluxere auidi talium, imperitante Tiberio, procul voluptatibus habiti, virilis ac muliebris sexus, omnis ætas, ob propinquitatem loci effusius. Vnde grauior pestis fuit, conferta mole, dein conuulsa, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur: immensamque vim mortalium spectaculo intentos, aut qui circum adstabant præceps trahit, atque operit. Et illi quidem quos principium [2] stragis * in mortem adflixerat, vt tali sorte cruciatum effugere. Miserandi magis quos, abrupta parte corporis, nondum vita deseruerat, qui per diem visu, per noctem vlulatibus & gemitu, coniuges aut liberos noscebant. Iam cæteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. Etiam quorum diuersa de causa amici, aut necessarij aberant, pauere tamen: neque dum comperto quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus. Vt cœpere dimoueri obruta, * concursus ad exanimos * complectentium, osculantium. Et sæpe certamen si confusior facies, & par forma, aut ætas errorem adgnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt. Cautumque in posterum senatusconsulto, ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neue amphitheatrum imponeretur, nisi solo firmitatis spectatæ. Atilius in exilium actus est. Cæterum sub recentem cladem patuere procerum domus, fomenta, & medici passim præbiti. Fuitque vrbs per illos dies, quanquam mœsta facie, veterum institutis similis, qui magna post prælia saucios largitione, & cura sustentabant.

*statim morte misera afflixerat, acti tali sorte

* concursus fuit

*complectentium aut osculantium certamen erat,

50. millia hominum fracta vel obtrita in Theatri lapsu.

Fomenta debilitatis a domibus procerum.

Fidenæ.

Quas euertit Mamercus Æmilius.

1 FIDENAM.] Virgil. 6. Æn.
—— *vrbemque Fidenam.*
Fidenates autem euertit Mamercus Æmilius Dictator. Liuius lib. 4.

2 STRAGIS IN MORTEM ADFLIXERAT.] Lege: *Et illi quidem, quos principium stragis, statim morte misera adflixerat; acti tali sorte, cruciatum effugêre.* s & m, pro *statim*, principium & finis dictionis: & m pro *miseranda*. nam sigla sunt exscriptori peruia. Noto autem hunc locum a Dione suppilatum, vbi de terræ motu Antiocheno loquitur. *Hi omnium miserrimi erant, vt pote quibus aut viuere aut subito mori negaretur.*

Ignis in monte Cœlio.

Cæsaris liberalitas iis casibus.

Nondum ea clades exoleuerat, cum ignis violentia vrbem vltra solitum adfecit, deusto monte Cælio. feralemque annum ferebant, & omnibus aduersis susceptum principi consilium absentiæ, qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes, ni Cæsar obuiam isset, tribuendo pecunias ex modo detrimenti. Actæque ei grates apud senatum ab inlustribus: famaque apud populum, quia sine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam & vltro accitos munificentia iuuerat. Adduntur sententiæ, vt mons Cælius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis circum flagrantibus, sola Tiberij effigies sita in domo Iunij senatoris inuiolata mansisset. *Euenisse id olim Claudiæ Quintiæ, eiusque statuam [1] vim ignium bis elapsam maiores apud ædem Matris*

Claudij accepti Dis. Quod bis eo tum statuæ igues sint elapsæ.

deum consecrauisse: sanctos acceptosque numinibus Claudios: & augendam ceremoniam loco, in quo tantum in principem honorem dij ostenderent. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus [2] Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis syluæ frequens, fœcundusque erat: mox Cælium appellatum a Cæle Vibenna, qui dux gentis Etruscæ cum [3]* auxilium appellatum ductauisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit. Nam scriptores in eo dissentiunt. Cætera non ambigua sunt, magnas eas copias [4] per plana etiam ac foro propinqua habitauisse, vnde Thuscum vicum e vocabulo aduenarum dictum.

* auxilium Apella tum ductauisset.

Statuæ ex buxo. Et ex ære. Contra vim ignium.

1 VIM IGNIVM BIS ELAPSAM.] Quia forsan ex buxo statua illa vel ex ebeno: quæ ignibus imperuiæ arbores. Plinius lib. 16. cap. 16. vti buxum describit. *In igne quoque duritia ferri, quæ nec flamma, nec carbone vstibilis.* ita lego, non *vtilis.* forsan etiã illa statua ex ære: quippe æratæ statuæ passim visebantur. Vt marmoreæ: quibus vis flammis resistendi: quamquam & fulminibus plerumque tactæ liquescant.

Porta Querquetulana. Collis Cælius. Porta Cælia. Porta Viminalis. Mons Viminalis. In monte Cælio vimina. Et fagi. Locus fageus. Iupiter fagutalis.

2 QVERQVETVLANVM.] Querquetulanam portam memorat Plinius lib. 16. ca. 10. *Colle,* inquit, *in quem vimina petebantur.* Et Tacitus putat esse collem Cælium, & portam Cæliam. Sed si vimina ab eo petebantur, nunquid porta Viminalis, & Viminalis mons? Onufrius existimat citius credendum Varroni, quam Tacito. Ego puto vimina etiam in monte Cœlio fuisse, vt fagi aliquando fuerunt, locusque fageus: vnde & *Iupiter Fagutalis.* Idem Plinius eodem.

Tacitus correctus.

3 AVXILIVM APPELLATVM DVCTAVISSET.] Quid si legatur: *Cum auxilium Apella tum ductauisset?* Et hæc vera scriptura. nam Appua, seu Apella, vrbs fuit Etruriæ ad Macrum flumen: vnde Appuani Ligures. De quibus Liuius lib. 40. *In Appuanos Ligures exercitum induxerunt.* Catullus.

Quid Appua.

At Volusi annales Apuam porgentur ad ipsam.

De Apella Cato scribit in Originib. Et noto vrbes diminutiuis nominibus olim appellauisse, vt *Suessulam* pro *Suessam* apud Liuium, & *Appiolam,* & *Ameriolam,* & *Atellam,* & *P[illegible]eolos,* apud eundem libro 1. Ita heic noster *Apellam,* pro *Appuam,* vt *Aminulam* pro *Amina,* quæ est apud Vmbros. Silius lib. 8.

Vrbes diminutiuis nominibus vocata.

—— pauper sulci Cerealis Abella.

Et idem.

—— obsessæ campo squallente Fregellæ.

Cætera exempla libris clusa a studiosis repetiantur. Fuit & *Pella* apud Macedones, a qua ortus Alexander, vnde *Pellæus iuuenis* dictus Iuuenali. Nam obscuriores loci generosiorum cunæ fuere, vt Ithaca Vlyssis.

Planicies in monte Cælio.

4 PER PLANA ETIAM.] Fuisse planiciem in hac parte, testatur Varro de vita P. R. Et fuit quondam cum legerem, *per planiciem, ac foro propinqua loca habitauisse.* Sed intacta sunt hæc per me.

Accusatorum vis & pernicies.

Sed vt studia procerum, & largitio principis aduersum casum solatium tulerant, ita accusatorum maior in dies & infestior vis sine leuamento grassabatur. corripueratque Varum Quintilium diuitem, & Cæsari propinquum Domitius Afer Claudiæ Pulchræ matris eius condemnator, nullo mirante quod diu egens, & parto nuper præmio male vsus, plura ad flagitia accingeretur. P. Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat; quia claris maioribus, & Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamen senatus, & opperiendum imperatorem censuit. Quod vnum vrgentium malorum suffugium in tempus erat. At Cæsar dedicatis per Campaniam templis, quanquam edicto monuisset, ne quis quietem eius irrumperet, concursusque oppidanorum, disposito milite, prohiberentur, [1] perosus tamen municipia, & colonias, omniaque in continenti sita, [2] Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis [3] Surrentini promontorij [4] diiunctam. [5] Solitudinem eius placuisse maxime crediderim, quoniam importuosum circa mare, [6] & vix modicis nauigiis pauca subsidia. Neque adpulerit quisquam nisi gnaro custode. Cœli temperies hieme mitis, obiectu montis, quo sæua ventorum arceantur. [7] Æstas in Fauonium obuersa, & aperto circum

Varus Quintilius Cæsaris propinquus & diues.

Cæsar vetat inquietari se.

Et in Capreis se recondit.

pelago

pelago peramœna. Proſpectabatque pulcherrimum ſinum, antequam [8] Veſuuius mons ardeſcens faciem loci verteret. Græcos ea tenuiſſe, Capreaſque Thelebois habitatas fama tradit.

Interpretatus Tacitus & correctus.

1 PEROSVS TAMEN.] Non *peroſus*, ſed *peruaſus tamen municipia*. Sic enim lego; vt licet irrumpi quietem ſuam prohibuerit, & diſpoſito milite, concurſum vitauerit; tamen municipia permeans, ad Capreas ſe receperit.

Capreæ.

2 CAPREAS.] De Capreis Papinius in Protrept.

Prima ſalutauit Capreas, & margine dextro
Sparſit Tyrrhenæ Mareotica vina Mineruæ.

Mareotica vina.

Iuuenalis Satyr. 10.

Rupes Capreарum.

Principis anguſta Caprearum in rupe ſedentis
Cum grege Chaldæo.

Cur anguſta rupes Capreарũ.

Auguſta dicta, quod ibi Tiberius Auguſtus otium ageret. Sed quid ſi legatur, *anguſta rupe*, per iniuriam? quod ſtricta & anguſta eſſet, & indigna principe? Sedere autem heic non accipio impudice, quanquam per omnia concaua corporis & dabat & recipiebat libidinem Tiberius: ſed de conſultationibus cum Thraſyllo alijſque mathematicis habitis, quas noſter infra proſequitur. Quod ſcribo contra mentem veteris interpretis, quem mendoſum in hac parte corrigo. *Capreis*, inquit, *inſula in Campania*. Virgilius.

Interpretatus Iuuenalis.

-- Teleboum Capreis dum regna teneret.

Et addit. *Significat ducem turpiter vixiſſe Capreis Tiberium, qui Seianum velut tutorem habuiſſet.* Scribe. *Significat diu enim turpiter vixiſſe Capreis Tiberium.* Claudianus de ſede Caprearum & Tiberio, ita ſcribit 2. in Eutrop.

Correctus vetus ſchol. Iuuenalis.

Priſca recenſitis euoluite ſæcula faſtis,
Quid ſenis infandi Capreæ, quid ſcena Neronis
Tale ferunt?

Plinius ait, *Tiberij principis arce nobiles fuiſſe Capreas*, lib. 3. cap. 6. ſed eius libidinibus plus abominabiles quam nobiles. *In ijs* autem *quondam habitarunt Sirenes*, vt ait Seruius, *quarum vna cantu, altera tibijs, tertia lyra ad naufragium certum nauigantes allicerent.* Sed volatiles illæ meretrices Tiberio ſtatario ſene minus nocentes.

3 SVRRENTINI PROMONTORII.] Seneca 6. natur. quæſt. *Pompeios celebrem Campaniæ vrbem, in qua ab altera parte Surrentinum, Sabianumque littus; ab altera Herculanenſe conueniunt, mareque ex aperto conductum amœno ſitu cingit.* Plinius lib. 3. cap. 5. Surrentum cum promontorio Mineruæ, Sirenum quondam ſede. Inde Surrentina vina. Nam *in illo Campaniæ ſinu*, ait Plinius idem, *incipiunt vitiferi colles, & temulentia nobili ſucco per omnes terras inclito*: atque vt veteres dixere, *ſummum Liberi patris cum Cerere certamen.*

Surrentum.

4 DIIVNCTAM.] Lego, *diſiunctam.*

5 SOLITVDINEM.] Ita lege: *ſolitudinem eius placuiſſe ei maxime crediderim.*

Vbi certamen Liberi patris cum Cerere.

6 ET VIX MODICIS.] Lege: *Et vix in modicis nauigijs parta ſubſidia*; Id eſt, adeo importuoſum eſſe mare, vt etiam minima nauigia ſubſidio eſſe non poſſint.

7 ÆSTAS IN FAVONIVM.] Legendum, *Æſtate*: cum dixerit ſupra, *hieme mitis.*

8 VESVVIVS MONS.] Qui *Veſeuus* interdum, & interdum *Veſuuius*, & *Veſenius* apud authores. De quo Martialis libr. 4. epigr. 44. Et Silius ita libro 12.

Veſuuius mons.
Veſeuus dictus.

Monſtrantur Veſeua iuga, atque in vertice ſummo
Depaſti flammis ſcopuli, fractuſque ruina
Mons circum: atque Ætnæ fatis certantia ſaxa.

Legi poteſt, *ſaxis certantia ſaxa*; quod eſſent immenſæ altitudinis: niſi legas *fatis*, quod eadem fata haberent cum Ætnæ monte, vt ſcilicet ſaxa ignea volueret Veſuuius, & ignium globos. Virgilius Ætnæ flammas ita deſcribit Veſuuianis germanas.

Silij correctio per coniecturã. Interpretatus.

——— Horrificis iuxta tonat Ætna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo & candente fauilla,
Attollitque globos flammarum & ſidera lambit:
Interdum ſcopulos auulſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæſtuat imo.

Et hæ flammæ inter prodigia. Idem 1. Georg.

-- Quoties Cyclopum efferuere in agros
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Ætnam?
Flammarumque globos, liquefactaque voluere ſaxa?

Plinius ſcripſit ad authorem noſtrum Veſuuij flammas, quem hodie *Vulcani ollam* nuncupant, inquit Glaber Rodolphus, & de quo Papinius ad Claud. vxor.

Veſuuius Vulcani olla.

Non adeo Veſuuus apex, & flammea diri
Montis hiems, trepidas exhauſit ciuibus vrbes.

Deſcriptum Veſuuium habes apud Strabonem lib. 5. magnum authorem hercle & ſapientem virum. Mons flammarum eructatione notabilis & deteſtabilis, qui Plinium ſui ſæculi decus abſorbuit.

Sed tum Tiberius [1] duodecim villarum nominibus, & molibus inſederat, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in luxus, & malum otium reſolutus. Manebat quippe ſuſpicionum, & credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in vrbe ſuetus, acrius turbabat, non iam occultis aduerſum Agrippinam, & Neronem inſidijs. queis additus miles nuntios, introitus, aperta, ſecreta velut in annales referebat, vltroque * ſtruebantur qui monerent, perfugere ad Germaniæ exercitus, vel celeberrimo * fori effigiem Di-

Principum mutatæ actiones & mutata conſilia.

Modo deditũ ad curas publicas.

Modo ad otium malum & occultos luxus.

* inſtruebantur

* fori loco

ui Augusti amplecti, populumque ac Senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, obiiciebantur.

Duo oppidula Capreis sub Augusto.

Vnum sub Domitiano vel Traiano.

1 DVODECIM VILLARVM NOMINIBVS.] Strabo lib. 5. ait Capreatum duo antiquitus fuisse oppidula; nunc vero vnum, quod Neapolitani occupauere. Addit Augustum magnificentissimis ibi structis ædificijs peculiare sibi fecisse receptaculum. Quod de Tiberio Augusto interpretor, non de Augusto antecessore. Tamen Tacitus duodecim villas addidisse scribit: nec id extra magnificentiam Augustorum. Sed quid scribunt de duodecim villarum nominibus? Nugæ sunt hæc nomina: lege, *duodecim villarum nemoribus & mollioribus insederat*, non *molibus*. Nam mollia nemora dixit pro tranquillioribus & dulcioribus & placidioribus. Vt Poeta dixit, *molles* somnos.

- mollesque sub arbore somni.

3. Georg. Mollia vina pro non asperis sed dulcioribus. Et author dixit de Capreis, *cœli temperies hieme mitis.*

Iunio Sillano, & Silio Nerua Coss. fœdum anni principium incessit, tracto in carcerē inlustri equite Romano [1] Titio Sabino ob amicitiam Germanici. Neque enim omiserat coniugem, liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes vnus, eoque apud bonos laudatus, & grauis iniquis. Hunc Latinius [2] Latiaris, [3] Porcius* Cato, [4] Petitius Rufus, [5] M. Opsius prætura functi adgrediuntur, cupidine consulatus, ad quem nonnisi per Seianum aditus. Neque Seiani voluntas nisi scelere quærebatur. Compositum inter ipsos, vt Latiaris, qui modico vsu Sabinum contingebat, [6] strueret dolum, cæteri testes adessent: deinde accusationem inciperent. Igitur Latiaris iacere fortuitos primum sermones: mox laudare constantiam, quod non vt cæteri, florentis domus amicus, adflictam deseruisset: simul honora de Germanico, Agrippinam miserans disserebat. Et postquam Sabinus (vt sunt molles in calamitate mortalium animi) effudit lacrymas, iunxit questus, audentius iam onerat Seianum, sæuitiam, superbiam, spes eius: [7] ne in Tiberium quidem conuicio abstinet. Iique sermones, tanquam vetita miscuissent, speciem arctæ amicitiæ [8] facere. Ac iam vltro Sabinus quærere Latiarem, ventitare domum, dolores suos quasi ad fidissimum deferre. [9] Consultant quos memoraui, quonam modo ea plurium auditu acciperentur. Nam loco, in quem coibatur, seruanda solitudinis facies, & si pone fores adsisterent, metus visus, sonitus, aut forte ortæ suspicionis erat. Tectum inter & laquearia tres senatores, haud minus turpi latebra, quam detestanda fraude sese abstrudunt, foraminibus & rimis aurem admouent.

In principem Sabini amicitia vt scelus punita.

Sed laudata a probis, quā uis grauis iniquis.

Seiani volūtas non nisi scelere colebatur.

Insignis Latiaris perfidia.

Vetita vbi dicta, faciunt amicitias.

Turpis latebra Senatore indigna.

* Latro.

Titus Sabinus eques. Germanici amicus.

Indicta causa raptus & necatus.

Gemoniarum descriptio.

Portius Latro.

1 TITIO SABINO.] Quem indicta causa in carcerem coniectum & necatum, narrat Dio lib. 58. scribitque multa de eius cane, qui cadaueri abiecto adstitit. Plinius aliter paulo narrat, & fusius lib. 8. cap. 4. vocatque Consules Appium Iunium, & P. Silium. Solebant autem extincta corpora, in Gemonias trahi, nuda publicari, & putiscentia in Tiberim proijci. Pedo Albinouanus.

Spiritus ille minax, & Drusi morte superbus,
Carnifici in mœsto corpore dandus erit:
Consistam; lætusque oculis, lætusque videbo
Strata per obscœnas corpora nuda vias.

En Gemoniarum solennia. Quæ a gemendo dictæ, ni fallor, vt scripsi. Gemoniarum autem locus in Auentino prope ædem Iunonis Reginæ: a quibus deturbabantur præcipites damnati. Valer. lib. 6. cap. 3. *Corpus*, inquit, *contumelia carceris & detestanda Gemoniarum scala fœdauit.* Scalas vocat quas alij gradus, vt Tacitus noster heic, & Plinius 8. cap. 40. Sed de his dixi iam.

2 LATIARIS.] Quadruplator.

3 PORTIVS CATO.] Non ita, vt opinor; nam his temporibus Portios Catones non memini: sed vnum tantum aut duos, si tamen Catones. Vnus ille Isteius Cato noster in historijs: nec tamen ex Portia familia, nisi me fallit meus genius. Nam vt nomen istud stetit stante Rep. sic ea vanescente, euanuit.

euanuit. Sed est Portius Latro, vt conijcio, de quo Seneca pater tam multa, & apud Horatium.

Nomentanus erat super ipsum, Portius infra.

Tamen verbum *Cato*, cognomen Portiæ est familiæ, & cognomen insigne. Nam vnus Cato virtute omnem nobilitatem Romanam superauit. De quo Lucillius.

-- Vetus ille Cato dignum quemcumque lacessim
Appellare quod ipse sibi non conscius esset.

Tamen lego sub Augustis in veteri inscriptione. M. PORTIO. CATONI. XV. VIR. S.F.LEG.AVGG. PR. PR. Id est *Augustorum*. Prætor autem fuit ille Latro, vti Brutidius Ædilis, coætaneus Latronis, & insignis declamator. Etiam postea Prætor. Seneca filius, quem ab exilio redeuntem Agrippina Prætura ornauit: & licet Seneca Prætorem non nominet Latronem; quin tamen postea extiterit, nihil officit. Plinius vocat Portium Latronem, clarissimum inter magistros dicendi, traditque eius adsectatores cumino vsos, quo sibi pallorem exemplo magistri conciliarent. libr. 20. cap. 14. Sic Horat. epistol. 3. lib. 1.

Seneca prætor. *Qui clarissimus inter magistros dicendi.* *Eius discipuli cuminum edebant.* *Vt fierent pallidi.* *Nam Latro pallidus.*

—— Quod si
Pallerem, casu, biberent exangue cuminum.

Et Persius de illo pallore Sat. 1.

En pallor, seniumque, o mores.

Sic ille Cassius Parmensis, vbi de Orpheo studioso Musarum.

—— Musæ pallebat amore.

Quod studiosorum proprium est, & a Pallade omnes Palladij & litterarum sectatores pallidi sunt.

Discipuli musarum pallidi. *Vt Cassius Parmensis.*

4 PETITIVS RVFVS.] Quid si, *Petilius Rufus*? Memini de Petilijs legisse me vnum qui Tribunus fuit plebis Ciceronis tempore; & alterum de quo in orat. pro Milone: immo & plurimos in Liuio Consules & Tribunos pleb. inter quos duo Petilij tribuni pleb. Africani Scipionis hostes. Petitium ergo Rufum non agnosco. Fuit Titius Rufus, quem Caligula morti addixit, quod dixisset Senatum aliter loqui, aliter sentire. Dio libr. 59. Conuenit æuum, conuenit nomen huic nostro. Quid si *Publ. Titius Rufus* dictus est? nam plura prænomina tulere Romani. *Petilius Rufus.*

5 M. OPSIVS.] Oppios legi: Opsios non legi. & fit mentio Oppij hominis Cæsari valde familiaris, 6. famil. & Oppij Galli apud Valer. de rat. testament. & apud Plinium L. Oppius, lib. 14. cap. 4. Et C. Oppius, Sueton. in Iul. cap. 53. Is est de quo in familiar. Cicero. *Oppij gens Romana.*

6 STRVERET DOLVM.] D. Augustinus, Psalmo 119. *Nulla grauior tentatio quam in dolosum hominem incidere: is enim est vel quauis fera truculentior. Ea enim id quod est, & esse cernitur. Hic autem obtento velo probitatis, & mansuetudinis, sæpe virus occultat, vt nec facile possint deprehendi insidiæ.* *Dolus in auctorem.* *Doloso viro nil crudelius.*

7 NE IN TIBERIVM.] Lege, *nec in Tiberium*. nam *e* pro *e* & *c*.

8 FACERE.] Quid si *fecere*? Aptius.

9 CONSVLTANT.] Lego, *Consultant ij quos memoraui*. nam verbum *ij* in fine verbi *consultant*. Ij autem sunt Portius Latro, Petilius Rufus, M. Opsius: si vera sunt eorum nomina. *Tacitus correctus.*

Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum & in cubiculum trahit. Præteritaque & instantia, quorum adfatim copia, ac nouos terrores cumulat: Eadem ille, & diutius, quando mœsta, vbi semel prorupere difficilius reticentur. Properata inde accusatio; missisque ad Cæsarem litteris, ordinem fraudis, suumque ipsi dedecus narrauere. Non alias magis anxia[1] & pauens ciuitas, etiam aduersum proximos. Congressus, colloquia, notæ ignotæque aures vitari; etiam muta atque inanima, tectum, & parietes circunspectabantur. Sed Cæsar solennia incipientis anni[2] Kal. Ianuarias[3] epistola precatus vertit in Sabinum, corruptos quosdam libertorum, &[4] petitum se arguens, vltionemque haud obscure poscebat. Nec mora, quin decerneretur; & trahebatur damnatus, quantum[5] obducta veste, & adstrictis faucibus niti poterat, clamitans, *Sic inchoari annum, has*[6] *Seiano victimas cadere.*[7] *Quo intendisset oculos, quo verba acciderent, fuga, vastitas, deseri itinera, fora: & quidam regrediebantur, ostentabantque se rursum, id ipsum pauentes quod timuissent. Quem enim diem vacuum pœna,*[8] *vbi inter sacra & vota, quo tempore*[9] *verbis etiam profanis abstineri*[10] *mos esset, vincla & laqueus inducantur?*[11] *Non imprudentem Tiberium tantam inuidiam adijsse: quæsitum meditatumque, ne quid impedire credatur, quo minus noui magistratus, quo modo delubra & altaria, sic carcerem recludant.* Secutæ insuper litteræ, grates agentis, quod hominem in-

Mœsta difficilius reticentur.

ſenſum Reipub. puniuiſſent, adiecto, trepidam ſibi vitam, ſuſpectas inimicorum inſidias, nullo nominatim compellato. Neque tamen dubitabatur in Neronem & Agrippinam intendi.

Tacitus correctus.

1 ET PAVENS CIVITAS ETIAM ADVERSVM PROXIMOS.] Procul dubio miſere fœdatus, & deturpatus locus. In manuſcriptis aiunt ſcriptum fuiſſe, *egens ciuitas aduerſum proximos.* Ego lego, *Et pauore ſe tegens ciuitas etiam aduerſum proximos.* Nam *s* vltima verbi *ciuitas*, repetenda in verbo *ſe*, & illud *e* pro *t* & *e*. Lipſius huic correctioni locum & initium dedit mihi. Cæterum hiſtoriæ congruit hæc correctio. Nam tantus in ciuitate timor erat, vt etiam proximos vitarent, aut ſe tegerent ab eis. Et ſe explicat Tacitus lib. 6.

Et interpretatus.

Neque, inquit, *propinquis, aut amicis adſiſtere, aut illachrymari, ac ne viſere quidem diutius dabatur, ſed circumiecti cuſtodes, & in mærorem cuiuſque intenti corpora putrefacta aſſectabantur, dum in Tiberim traherentur, vbi fluitantia ripis adpulſa non cremare quiſquam, non contingere audebat. interciderat ſortis humanæ commercium, vi, metu: quantumque ſæuitia gliſceret, tantum miſericordia arcebatur.* Sed noto hominum mores mutare imperia, quorumdam non mutare. Nam Tiberius ante principatum bonus dictus. Ita enim de illo Horatius.

Flore bono claroque fidelis amice Neroni.

Hic vero & poſt imperium tyrannide horrendus. Nero principio imperij omnes principes moderatione eſt ſupergreſſus: fine imperij omnes crudelitate. Idem dicas de alijs multis. Agathocles autem ſuam mentem ſemper retinuit, apud Græcos, vt apud Latinos D. Pius, M Philoſophus, & alij quorum non longa ſeries.

Sæuitia ſub Tiberio & ſuſpiciones.

2 KALEND. IANVARIAS.] Kalendæ omnes apud Romanos feſtæ. Quod non ab illis, ſed a Iudæis introductum ex lege Dei. nam 1. Reg. cap. 20. *Venerunt Calendæ, & ſedit Rex ad comedendũ panem.* Sacrificabant enim & conuiuabantur Sabbathis, & Calendis, & cæteris ſolennitatibus holocauſtum offerebant mane & veſpere. Quod fluxit ad Chriſtianos. Nam Concilio Nanetenſi can. 13. *Quando presbyteri per Calendas ſimul conueniunt, poſt peractum diuinum myſterium ad neceſſariam collationem, non quaſi ad plenam refectionem; ſed quaſi ad prandium: ibi ad tabulas reſideant.* At inter omnes Calẽdas, Calendæ Ianuariæ fuere celebres, & per totum Romanum orbem. vt innuit Libanius in ἐκφράσει Καλανδῶν. Columella vocat Ianuarium *principem menſem Romani anni*, libr. 11. cap. 2. Prudentius contra Symmach.

Feſta Calend. a Iudæis.
Suppilauit paganitas.
Sacrificia & conuiuia Calendis.
Mane & veſpere.
Fluxit ad Chriſtianos.
Collatio Chriſtianorum ſacerdotum Calendis.
Celebres Calendæ Ian.

—— Iano etiam celebri de menſe litatur
Auſpicijs epuliſque ſacris, quas inueterato
Heu miſeri ſub honore agitant, & gaudia ducunt
Feſta Calendarum: ſic obſeruatio creuit
Ex atauis quondam male cœpta; deinde ſequutis
Tradita temporibus, ſeriſque nepotibus aucta.

Cur celebres.
Quod annum aperirent.

Fuere autem deſideratæ ſolennes illæ Calendæ quatuor de cauſis. Quia annum aperirent, quia opera omnia inchoarent, quia Iano illas Calendas dicarent, & quia duo templa Æſculapij & Iouis in inſula Tiberina dedicarent. Quod eſſent deſideratæ, Libanius ſcribit; nec minus quam terra a nauigantibus. Quod vero annum aperirent, Auſon. de menſibus.

Primus Romanas ordiris Iane Calendas.

Et Arnobius contra Gentes libr. 4. *Incipiamus ergo ſolenniter ab Iano & nos patre.* Alludit enim ad aperturam anni. D. Hieronym. in Ezech. *Iuxta 70. Interpretes decimus menſis qui Hebraice appellatur* טבת *& apud Ægyptios τωβι, apud Romanos Ianuarius dicitur, eo quod apud illos anni ſit Ianua; omni calore ſublato, hiberni frigoris obtinet principatum.* Quod opera omnia inchoarent. Seneca epiſtol. 83. *Ille tantus pſychrolutes, qui Calendis Ianuarijs in Euripum ſaltabam, qui anno nouo quemadmodum ſcribere, legere, dicere (* forte *diſcere) aliquid, ſic auſpicabar in virginem inſilire.* Et virginem fontem interpretor, quia Virgo fons Romæ. Et quia fontes omnes pro virginibus habuit Pagana antiquitas; vt dicam alibi. Et forte ille Euripus erat fons, qui virgo appellabatur, non longe a Roma: immo Romam inductus per aquæductus Agrippæ. Plinius lib. 37. cap. 15. Quod vero die Calendarum menſis Ianuarij opera omnia inchoarent, tradit Ouidius 1. Faſtor.

Quod opera inchoarent.
Interpretatus Seneca.

Tempora commiſi naſcentia rebus agendis,
Totus ab auſpicijs ne foret annus iners.
Quiſque ſuas artes ob idem delibat agendo,
Nec plus quam ſolitum teſtificatur opus.

Quod autem ille dies Iano dicatus, vide Macrob. Saturnal. 1. cap. 13. & Ouid. 1. Faſt.

Quod Iano dicatus dies Calend. Ianuar.

Iane tibi primum thura merumque fero.

Et eleg. 4. libr. 1. de Ponto.

Ergo vbi Iane biceps longum reſeraueris annum,
Pulſus & a ſacro menſe December erit.

Sic Poeta Septimius Afer.

Iane pater, Iane tuens, diue biceps, biformis;
O clare rerum ſator, o principium Deorum,
Stridula cui limina, cui cardines tumultus,*
Cui reſerata mugiunt aurea clauſtra mundi.

* Lego, *tumultuant.*

Quod autem duo templa dedicarent, idem Ouid. eodem.

Quod duo templa dedicaſſent.

Sacrauere patres hac duo templa die.

Illa die tota ciuitas læto cultu, populuſque in toga candida. Nam Libanius narrat, hunc togam eluere, illum ſumere mutuam, vt ſcilicet ſint omnes albati. Loquitur enim de plebe. Horat. Sat. 11. lib. 2.

Tota ciuitas illo dies læto cultu.

Ille repotia, natales, alioſve dierum
Feſtos, albatus celebret.

Ouid. 1. Faſtor. eleg. 2.

Et populus feſto concolor ipſe ſuo eſt.

Id eſt quia dies alba, ideo albatus populus. Claud. 6. Conſ. Honor.

Indigenas habitus natiua palatia ſumunt.

Et non modo albatus populus, ſed & coronatus omnibus diebus ſolemnibus. Tertullianus de corona. *Coronatur & vulgus nunc ex principalium proprietatum exultatione, nunc ex municipalium ſolemnitatum proprietate, & ex*

Coronati hac die.

omnis

omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix. Lego: *& ex omnibus publicæ lætitiæ luxuria captatrix.* Quidā tamen illa die in triumphali veste. Dio l. 54. *Datum est M. Vinitio, qui triumphum respuerat, vt Calendis Ianuarijs triumphali veste vteretur.* Ita ornatus Capitolium scandebat, & consules nouos, huc pergentes comitabatur. Ouidius.

Quidam in triumphali veste. *Capitolij ingressus.* *Populus Consules sectatur.*

Cernere iam video rumpi penetralia turba,
Et populum lædi deficiente loco.

Consules autem erant in purpura cum fascibus. Nam idem Poeta.

Consules in purpura & cum fascibus.

Iamque noui præeunt fasces, noua purpura fulget,
Et noua conspicuus pondera sentit ebur.

Libanius ait magnam partem ciuium in purpura fuisse, putoque tunc, purpuram frequentiorem, quam Augusti & Tiberij temporibus. Et Papinius 16. Cons. Domitiani.

Purpureique patres; lucemque a Consule ducit
Omnis honos.

Tibullus ad Messalam lib. 4.

Nam modo fulgentem Tyrio subtegmine vestem
Indueras oriente die duce fertilis anni.

Et fasces cum noua lauro, vti etiam signa. De signis autem idem.

Fasces & signa laureata recenter.

Atque suas ad signa iubet reuirescere lauros.

De fascibus Martialis lib. 10. epigr. 10.

Cum tu laurigeris annum qui fascibus intres
Mane salutator limina mille teras.

Odores etiam multi. Ouid. 1. Fast.

Odorati ignes.

Cernis odoratis vt luceat ignibus æther,
Et sonet accensis spica Cilissa focis?

Ignis in foro. D. Chrysostomus in oratione de Calend. Ianuar. *Tota vrbs laureata & lucernata.* D. Ambrosius Serm. 90. *Coronatur ciuitas tota, fit lætitia militantibus atque priuatis.* Et de lucernis Tertullian. de Idol. *Lucerna pro floribus, & laurus in postibus.* Idem Tertullian. ad vxor. libr. 2. *Moratur Dei ancilla cum laribus alienis, & inter illos omnibus honoribus dæmonum, omnibus solennibus regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur? & procedet de ianua laureata & lucernata, vt de nouo consistorio libidinum publicarum?* In Capitolio boues immolabant iniuges. Ouidius eodem.

In foro. *Lucernæ.* *Immolatio boum. Iniugum. Et Faliscorum.*

Colla rudes operum præbent ferienda iuuenci,
Quos aluit campis herba Falisca suis.

Et ad Sextum Pompeium l. 4. de Pōto eleg. 4.

Colla boues niueos certæ præbere securi,
Quos aluit campis herba Falisca suis.

Lucillius.

Cretatumque bouem duci ad Capitolia magna
Vidimus, vinctum tomicæ canabina.

Pro niueis *cretatos* dicit ob candorem cretæ. Vota Consulum, exceptionem Senatus, gratias actas Cæsari, & reditionem in domum idem persequitur his versibus.

Vota Consulū. *Excepta a Senatu.* *Reditio in domum.*

Cumque Deos omnes, tum quos impensius æquos
Esse tibi cupias, cum Ioue Cæsar erit:
Curia te excipiet, patresque ex more vocati
Intendent aures ad tua verba suas.
Hos vbi facundo tua vox hilarauerit ore,
Vtque solet tulerit prospera verba dies:
Egeris & meritas superis cum Cæsare grates,
Qui causam, facias cur ita sæpe, dabit:
Inde domum repetes toto comitante Senatu,
Officium populi vix capiente domo.

Tibullus etiam ad Messalam lib. 4. de votis Calend. Ianuar. loquitur hoc versu.

Cum largita tuis sint multa silentia votis.

Et Suetonius in Tib. cap. 54. *Vt comperit ineunte anno, pro eorum salute vota suscepta.* Loquitur de filijs Germanici. Sed Cæsar in curuli sella residens, strenas recipiebat, pro æde Iouis Capitolini. Quod fiebat ex more Regum gentium, vt Persarum, & hodie ea in Asia maiori, & apud Chinenses consuetudo: quod apud Iudæos etiam inualuit, statim vbi Regia potestas introducta. Nam 1. Reg. cap. 16. *Tulit Isai asinum plenum panibus, & lagenam vini, & hædum de capris vnum, & misit per manum Dauid filij sui Sauli.* Idem de Abigaile 2. Reg. Suetonius cap. 57. in Aug. *Die Calendarum Ianuar. pro æde Capitolini Iouis, cum paululum curuli sellæ præsedisset, honore abijt, suffecto alio in locum suum.* Et etiam absenti Strenas in Capitolio iaciebant. Ex quibus Apollinem fecere Sandalarium, & Iouem Tragœdum. *Strenæ* autem *a strenuis viris dictæ*, vt Nonius inquit; licet aliter Festus, qui, *strena*, ait, *a Trena, quod bina & terna venlat.* Sueton. in Caligula. *Edixit strenas ineunte anno se recepturum, stetitque in vestibulo ædium Calend. Ianuar. ad captandas stipes.* Et ante Caligulam, Tiberius cap. 34. *Prohibuit strenarum commercium, ne vltra Calendas Ianuarias exerceretur.* Et de Tiberio Dio lib. 57. *Strenam oblatam Calendis Ianuarijs respuit, edictumque proposuit, in quo non Latina voce vsus.* Sed pergo, & scribo, posteris temporibus, vt sub Arcadio & Honorio dari imperatoribus aurum obryzum, L. vnica, de oblat. votorum. 12. libr. Cod. Quod explicant imperatores in illa lege, *Vna scilicet libra auri & solidis obryzatis quæ offerebatur principi:* Id est, in auro probe decocto & perpurgato in igne: vt eodem colore rubeat, quo ignis. Vt ergo strenas accipiebant imperatores; ita etiam dabant populo. Iuuenalis Satyr. 7.

Vota pro imperatore vel sobole eius. *Strenæ Cæsari datæ.* *Sedenti in curuli.* *Pro æde Iouis Capitolini.* *Etiam absenti datæ.* *Ex strenis Apollo Sandalarius.* *Et Iupiter Tragœdus.* *Vnde strena dicta.* *Strenas respuit Tiberius.* *Strenæ data populo.*

— & cum se verterit annus,
Accipe victori populus quod postulat aurum.

Et quinque aureos fuisse ait vetus interpr. Iuuenal. viritim. Quos non modo princeps, sed & senatores largiebantur; vt notat Libanius; & tunc princeps ciuem osculabatur. Cæterum conuiuia publica & priuata hac die exercebantur, & munera mittebant. De conuiuijs extat Papinij Silua de epulo Domitiani quod 16. Consulatu dedit. Tertullianus de Idol. *Saturnalia & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronalia frequentantur, munera commeant, strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt.* Quod maxime reprehendit D. Chrysostomus sermone ad populum Antiochenum & de Calend. Ianuar. homilia. Et fuit etiam prohibitum apud Christianos, sed frustra, luxuria non cedente. Nam Can. 26. quæst. 7. *Non obseruetis*, inquit, *dies qui dicuntur Ægyptiaci*, (id est, quibus Ægyptios consulere de bona malaque fortuna per paganismum licebat,) *aut Calendas Ianuarias; in quibus cantilenæ quædam & comissationes, & ad inuicem dona donantur; quasi in principio anni, boni facti augurio, aut aliquos menses, aut tempora, aut dies, &*

Quinque aurei viritim. *Conuiuium Calendis Ianuarij.* *D. Chrysostomus Ianuar. Calendas culpat.* *Damnata a Christianis Calenda Ianuar.*

Et aliæ festiuitates.

annos, aut Lunæ Solisque cursum (*prosperent* forte addendum,) *quia qui hæc, & quascumque diuinationes, aut fata & auguria obseruat, aut attendit, aut consentit obseruantibus inutiliter & sine causa, magis ad sui damnationem, quam ad salutem tendit.* Et in Can. Si quis. eodem. *Si quis Calendas Ianuarias & Brumam, more paganorum colere, vel aliquid plus noui facere propter nouum annum, aut mensas cum dapibus, vel epulis in domibus præparare, & per vicos & plateas cantationes & choros ducere præsumpserit; quæ magna iniquitas est coram Deo, anathema sit.* Quod ideo adscripsi, quia Canon contineat omnes paganorum huius diei solennitates, quas nostri Christiani damnarunt, vt D. Ambros. Sermon. 2. de Calend. Ianuar. D. Maximus Taurinensis, & inter Græcos D. Chrysostomus homil. etiam de Calend. Illa autem dona erant mella, caricæ, caryotides, & dulcia omnia, etiam stips. Ouidius 1. Fastor.

Dona Calendarum.

Quid vult palma sibi, rugosaque carica? (dixi)
Et data sub niueo condita mella cado?
Omen, ait, causa est vt res sapor ille sequatur,
Et peragat cœptum dulcis vt annus iter.
Dulcia cur dentur video, stipis adijce causam,
Pars mihi de festo ne labet vlla tuo.
Risit, &, o quam te fallunt tua sæcula, dixit,
Qui stipe mel sumpta dulcius esse putas?
Vix ego Saturno quanquam regnante videbam,
Cuius non animo dulcia lucra forent.

Prætores in Megalensi purpura.
Populare sacrum illa die.

Prætor illo die in Megalensi purpura, cuius sumptibus fiebat populare sacrum; id est, vt interpretor, sacrum pro omnium salute ciuium. Martialis lib. 10. epigr. 41.

Mense nouo Iani veterem Proculeia maritum
Deseris, atque iubes res sibi habere suas.
Constatura fuit Megalensis purpura centum
Millibus, vt nimium munera parca dares,
Et populare sacrum bis millia dena tulisset;
Dissidium non est hoc Proculeia: lucrum est.

Semper læta Calendæ Ianuar.

Cæterum semper a Poetis ille nouus annus lætus habitus est, vt apud Statium.

Læta bis octonis accedit purpura fastis
Cæsaris, insignemque aperit Germanicus annum,
Atque oritur cum sole nouo, cum grandibus astris,
Clarius ipse nitens.

Et Claudianus 3. de Consul. Honor.

Tertia Romulei sumant exordia fasces;
Terque tuas ducat bellatrix Roma Curules;
Festior annus eat, cinctusque imitata Gabinos
Diues Hydaspeis augescat purpura gemmis.

Non omitto quod iurabant in acta; nec modo probabant quæ acta erant, sed quæ acturi essent imperatores. Dio libro 57. *Iunio tamen id sibi fieri non permisit Tiberius, quamuis in Augusti acta iurauerit & sacramento reliquos adegerit*: sed satis erat quod Augusti acta probabant eius adoptionem ab Augusto factam, & consequenter imperium. Sed resto heic, ne dicas, Quid mihi cum longis tibijs?

3 EPISTOLA PRECATVS.] Non precatur Cæsar, sed imperat. Et quid hoc. *Precatus epistola Cæsar solemnia incipientis anni, Kal. scilicet Ianuarias?* Et quid precabatur? Lego, *auspicatus*: quippe magnis auspicijs annum incipiebant Romani. id est, Kal. Ian. Claudianus de 4. Consul. Honor. Et Suetonius in Nerone. *Auspicanti Calendis Ianuarijs, annulum Sporus muneri obtulit.* Meam sarturam firmat Tacitus, statim qui adijcit: *Sic inchoari annum? has Seiano victimas cadere?* Nam magna cura annum inchoabant: quod ostendi supra.

Tacitus correctus.
Auspicia Calendis Ianuar.

4 PETITVM.] Petite qui petitum reposuit pro peritum: & monueram prius.

5 OBDVCTA VESTE ET ADSTRICTIS FAVCIBVS.] Ne videretur, neue audiretur clamans. In Ammiano simile facinus, vbi de Clematio. *Formula missa lethali odio, crimine nullo, vt confectus idem Clematius, nec hiscere, nec loqui permissus occideretur.* principio lib. 14. In veteri declamat. *Non oculis iudicasset; nec continuo strictis faucibus rapiendus ad supplicium veneficus videretur, qui nunc etiam spolia occisi hominis tenet.* Dixi de isto modo lib. 2. in verbis, *vinctum clauso ore.* Sed addo de obductione, quod Cicero pro Rabirio: *Carnifex vero, & obductio capitis, & nomen ipsum crucis absit, non modo a corpore ciuium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus.* In XII. tab. *I lictor, manum E M D O* (id est in eum) *iacito, caput obnubito; infœlici arbori suspendito.* Et hoc est quod Christo Saluatori crucifigendo & obnubilato ob crucifixionem clamabant Iudæi. *Prophetisa nobis Christe, quis est qui te percusit?*

Obductio oris.
Res exosa Rom.
Cur Christus Saluator obnubilatus linteo.

6 SEIANO VICTIMAS CADERE.] Dixi supra, Calend. Ianuarijs fieri sacrificia in Capitolio, & multas victimas immolari: bonaque nomina etiam inspici eorum, qui victimas deducerent. quod etiam faciebant tum cum annus mense Martio inciperet. Plutarch. in Quæst. Rom. quæst. 30. & 31. De victima, Tert. in Corona. *Ecce annua votorum nuncupatio, quid videtur? prima in principijs; secunda in Capitolijs. Accipe post loca & verba; hunc tibi Iupiter bouem cornibus auro decoratis, vouemus esse futurum.* Alludit ergo ad sacrificia quæ fiebant Kalendis Ianuarijs, quibus quemadmodum Ioui victimas, ita Seiano barbaro Ioui homines immolarent. Quod nefas: nam puritas in sacris. Ideoque a sanguine humano oportuit manus habere puras: sanguis enim fusus inquinat & polluit. Virgilius 3. Æneid.

Calend. Ianuar. victimæ.
Bona nomina in victimis deducendis.

-- atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant.

Mox addit.

Parce pias scelerare manus.

De votis; non concipiebantur, nisi manibus ablutis & corporum purificatione.

Ora manusque tua lauimus Feronia lymphæ.

ait Satyra 5. lib. 1. poeta Venusinus. Et Mantuanus vates.

-- donec me flumine viuo
Abluero.

Itaque iure exprobratur a Sabino quod contra fas patrabatur. Plato in Alcibiade, ait *puritate animorum & precibus placari deos.* Et Liuius libr. 48. *Cum omnis præfatio sacrorum eos quibus non sunt puræ manus sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latronis corpore sinetis?* Recte sane ille.

Ne

Ne credas placare Deum si cæde litatur.
Seneca scribit nullum esse tempus quo nocens perire non debeat. Sed nullum est tempus quo innocentia tueri non debeat, præcipue festis diebus. Seneca 9. contr. 2.

7 QVO INTENDISSET.] Scribe hæc maioribus litteris, vsque ad verba, *Quem enim*, quæ minoribus scribenda litteris. Nam est continuatio attonitæ plebis. Et nota verum istud Publij Mimi.

Amicos res optimæ parant, aduersæ probant.

8 VBI INTER SACRA ET VOTA.] Sueton. in Tib. cap. 61. hæc firmat: *Animaduersum*, inquit, *in quosdam ineunte anno nouo*, id est, *accusati sunt damnatique cum liberis, & vxoribus.* At Valentinianus & Theodosius Imperatores Calendarum Ianuariarum consuetos dies vacare a iure dicundo, & otio mancipari voluerunt. Sacra autem & vota illa, de quibus heic Tacitus, fiebant pro salute principis, nouo ineunte anno. Martialis lib. 8. epigram. 8.

Principium des Iane licet velocibus annis,
Et renoues vultu secula longa tuo:
Te primum pia thura rogent, te voce salutent,
Purpura te fœlix, te colat omnis honor.

Male igitur Calendis Ianuar. inter victimarum cruores, funditur humanus sanguis. Et 1. Reg. cap. 11. ita scriptum: *Non occidetur quisquam in die hac, quia hodie fecit Deus salutem in Israel.* Plinius libri 8. nat. Histor. cap. 40. vbi de nostri Sabini nece memoranda tradit. *Super omnia*, inquit, *in nostro æuo actis Popul. Rom. testatum Appio Iunio & Publ. Silio Coss. cum animaduerteretur ex causa Neronis, Germanici filij, in Tit. Sabinum, & seruitia eius: vnius ex his canem nec a carcere abigi potuisse, nec a corpore recessisse, abiecto in gradibus Gemonijs, mæstos edentem vlulatus, magna Pop. Rom. corona circumstante: ex qua cum quidam ei cibum abiecisset, ad os defuncti intulisse: Innatauit idem cadauere in Tiberim abiecto, sustentare conatus, effusa multitudine ad spectandam animalis fidem.* Ideo M. Tullius 2. de nat. deor. *Canum tam fida custodia, tamque amans dominorum adulatio, tantumque odium in externos, quid significet aliud nisi hominum causa esse generatos?* Plinius ibidem ait Hieronis regis canem domini rogo immersisse se, & ibi perijsse. Curtius libr. 9. mira narrat de canibus, quæ videris si vacat. Et sane maiestatem Dei feræ sentiunt, quam homines non verentur. Sed addo, Tiberium summum Pontificem fuisse tunc cum Sabinus necaretur, quem puras humano sanguine manus, præsertim isto die habuisse decuerit. Nam ita Titus Imperator cap. 9. Sueton. in Tito: *Pontificatum Maximum ideo se professus accipere, vt puras seruaret manus, fidem præstitit; nec author posthac cuiusquam necis, nec conscius.* Sed inter Tiberium & Titum magna parietum moles, magna discrimina.

9 VERBIS ETIAM PROFANIS.] Id est, alienis a sacrorum mysterio. *Profanum*, ait Macrob. 3. Saturn. cap. 3. *quod extra fanaticam causam.* Ouid. 1. Fastor. *Quid profanum.*

At cur læta tuis dicuntur verba Calendis,
Et damus alternis accipimusque preces?

Vnde istud Orphei.

ἑκὰς ἑκὰς ἐστὲ βέβηλοι.

Et Poeta Latinus reddidit his verbis.

—— Procul hinc, procul este profani. *Profani sacris alieni.*

Propertius libro 3.

Sacra facit vates, sint ora fauentia sacris.

Et Tibullus eleg. 2. lib. 2.

Dicamus bona verba: venit Natalis ad aras.
Quisquis ades, lingua vir mulierque faue.

Nec etiam prætor his diebus tria verba profari audebat, *Do, dico, addico.* Quæ sunt verba licitationum. Sic in L. vlt. de ferijs. *Prætoris horrida vox silescat.*

10 MOS ESSET.] *Mos est*, ita lego, *& vincla, & laqueus.*

11 NON IMPRVDENTEM.] Siste hæc omnia: nec repono *prudentem*, quia hæc conscio Tiberio agi, populus exprobrat, & queritur. Ergo insipientiam Tiberij non arguit, sed sæuitiam. Et sunt procacia plebis vrbanæ ingenia patienda principibus, de quibus tanto liberius loquuntur, quanto viuunt imprudentius, nec damna bonorum timent: imo nec vitæ quam per miserias & labores ægram trahunt. Tamen verba vulgi spernunt, principum vero ponderant, & in aculeos eorum exurgunt. Dio narrat Gallum hominem cum videret Caligulam obstipo capite Iouem imitantem tenentemque fulgur, alum risisse. Cumque ab eo quæreret quorsum rideret, quidue se videre putaret: Magnas nugas, inquit. quod ei impune fuit, quia extraneus & de fæce vulgi. *Excusa firmata.*

Ni mihi destinatum foret, suum quæque in annum referre, auebat animus antire, statimque[1] memorare exitus, quos Latinius atque Opsius, cæterique flagitij eius repertores habuere, non modo postquam C. Cæsar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio: qui scelerum ministros vt peruerti ab alijs nolebat,[2] ita plerunque satiatus, & oblatis in eandem operam recentibus, veteres & prægraues adflixit. Verum has, atque alias sontium pœnas in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, petendum a principe, vt metus suos Senatui fateretur, amouerique sineret. Nullam æque Tiberius, vt rebatur, ex virtutibus suis[3] quam dissimulationem diligebat. Eo ægrius accepit, recludi quæ premeret. *Princeps in dissimulationis suæ arcem itruit. Detectus fuit.*

Lentus in meditando, acerbus in exequendo.

Sed mitigauit Seianus non Galli amore, verum vt cunctationes principis[4] * aperirentur, gnarus lentum in meditando, vbi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere. Per idem tempus Iulia mortem obijt, quam neptem Augustus conuictam adulterij damnauerat, proieceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis littoribus. Illic viginti annis exilium tolerauit, Augustæ ope sustentata; quæ florentes priuignos cum per occultum subuertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

* operiretur.

1 MEMORARE EXITVS QVOS LATINIVS. Notum est P. Mimi verbum. *Ab alio expectes, alteri quod feceris.* Et veterum Christianorum vetus manet elogium in Alexandro Mammæa apud Lampridium: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Nam Quintilianus ex penu sapientiæ istud edixit: *Colite homines innocentiam, & impunitatem de peccatis ne conceperitis. Licet enim nullius præsentia extiterit, tamen ille fusus per omnes rerum naturæ partes spiritus adfuit: erat erat illic potentior testis.*

2 ITA PLERVMQVE.] Sic sustulit Vescularium Libonis insidiatorem, sic Cosconium, sic Trionem Fulcinium Pisonis accusatorem. Et noster, *Latius acceptum sua exempla in consultoris recidisse*, libr. 6. *Idque fato potentiæ raro sempiternæ. Sed an satias capit illos cum omnia tribuerint, aut hos, cum iam nihil reliquum est, quod cupiant?* Vere certe, & ex ingenio principum. Quippe *plerumque gratæ principibus vices*, ait poeta. Sed verius quod ex Dei iusta vltione, quia potentia data in ciuium perniciem abutantur: quam vlciscitur innocentiæ vindex Deus.

Malum Consilium in consultorem.

3 QVAM DISSIMVLATIONEM.] Nam, vt ait Dio libro 57. Tiberius pro certissimo habebat, nemini principis animum cognitum esse debere, eamque cognitionem maximam esse malorum causam: contra, dissimulationem ingentia parere commoda regnantibus. vnde illud Ludouici XI. ad Carolum VIII. filium, *Qui nescit dissimulare, nescit regnare.* Nam ex Latina lingua nihil aliud discendum regnantibus dicebat ille rex ingens dissimulator, & regum astutissimus.

4 APERIRENTVR.] Legendum puto *operiretur*: & veram lectionem puto. Nam quia Tiberius nullam ex virtutibus suis magis probabat quam dissimulationem; Seianus eius affectibus inseruiens, etiam operiebat. Sed ἀχάριστος ὄλοιτο, ait Euripides in Medea, ὅτῳ πάρεστι μὴ φίλους τιμᾶν, καθαρὰν ἀνοίξαντι κλῇδα φρενῶν. *Ingratus pereat cui animus fuerit nequaquam amicos colere, aperiens candidam clauem corporis.*

Eodem anno Frisij Transrhenanus populus pacem exuere, nostra magis auaritia quam obsequij impatientes. Tributum ijs Drusus iusserat modicum, pro angustia rerum, vt in vsus militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura, quæ firmitudo, quæ mensura: donec Olennius e primipilaribus, regendis Frisijs impositus,[1] terga vrorum delegit, quorum ad formam acciperentur. Id alijs quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, queis ingentium belluarum feroces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primo boues ipsos, mox agros, postremo corpora coniugum, aut liberorum seruitio tradebant. Hinc ira & questus. Et postquam * non[2] subueniebat, remedium ex bello. Rapti qui tributo aderant[3] milites, &[4] patibulo adfixi. Olennius infensos fuga præuenit, receptus castello, cui nomen Fleuum: & haud spernenda illic ciuium, sociorumque manus[5] littora Oceani præsidebat. Quod L. Apronio inferioris Germaniæ * proprætori cognitum, vexilla legionum, e superiore prouincia peditumque & equitum auxiliarium delectos acciuit: ac simul vtrumque exercitum Rheno deuectum Frisijs intulit, soluto iam castelli obsidio, & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus & pontibus, traducendo grauiori agmini, firmat. Atque interim repertis vadis alam Caninefatem, & quod peditum Germanorum inter nostros

Liuia priuignos florentes occulte subruit, subrutos palam gemit & opem fert.

Rebellionem parit auaritia.

Obsequium pacem.

Destitutis auxilio barbaris bellum pro remedio est.

* nemo subueniebat.

* proprætori vt cognitum.

nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet. Qui iam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Tum tres leues cohortes, ac rursum duæ, dein tempore interiecto, acrius eques immissus, satis validi, si simul incubuissent; per interuallum aduentantes, neque constantiam addiderant turbatis, & pauore fugientium auferebantur. * Cethecio Labeoni legato quintæ legionis, quod reliquum auxiliorum tradit. Atque ille, dubia suorum re, in anceps tractus, missis nuntijs vim legionum implorabat. Prorumpunt quintani ante alios, & acri pugna hoste pulso, recipiunt * cohortis, alasque fessas vulneribus. Neque dux Romanus vltum ijt, aut corpora humauit, quanquam multi tribunorum, præfectorumque, & insignes centuriones cecidissent. Mox compertum a transfugis nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, 6 pugna * in posterum extracta, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis, quondam stipendiarij, villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

*Cethego

*cohortes

*in postremum

1 Terga vrorvm.] Virgil. 3. Georg. de vris.

Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boues Iunonis, & vris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.

Est autem crudele Frisijs imposuisse vrorum terga pro boum tergis. Nam in Frisia nulli vri qui in Masouiæ & Lituaniæ nemoribus Scytharumque lucis freque͂tes, non apud Frisios. vri autem Græcis incogniti. Plin. l. 2. Similis crudelitas notatur apud Spartianum in Balista tyranno, cui adscribetur Valerianus imperator. *Non*, inquit, *prouincialem, non possessorem cogat illic frumenta vbi non habet, dare; illic equum, vbi non potest pascere. nec est vlla alia prouisio melior, quam vt in locis suis erogentur quæ nascuntur: Ne aut vehiculis, aut sumptibus Remp. grauent. Galatia frumentis abundat, referta est Thracia, plenum est Illyricum: illic pedites collocentur.* Vros autem *siluestres tauros esse putant, pelle nigros, ingenti barba conspicuos, & corpore procero præstantes, cornibusque mirabiles, ex quibus cyathos prægrandes conficiunt.* Hæc Cæsar de bell. Gall. *Bubalos* vocat Agathias lib. 1. Histor. *aratori boui similes, sed siluestres, & montanos, & cornibus ingentes, quibus si arbores impetu feriant, subuertunt & illidunt terris.* Cardanus de subtilitate tauros Pæonios vocat lib. 10.

Terga vrorum pro tergis boum.

2 Non svbveniebat.] Lege, *Nemo nostrum subueniebat.* Et hic locus postulat, vt sigla notes his libris inserta. Nam *non* continet duo verba in vnum collecta: *no* pro *nemo*; *n* vero signat *nostrum*, vt sit, *nemo nostrum subueniebat.*

3 Milites.] Qui *opinatores* postea dicti, L. missi. de exact. trib. Tributa indicebantur a principe, a peræquatoribus ex æquo imponebantur, ab opinatoribus exigebantur. Si quis autem non soluisset, eius sumptibus miles opinator manebat in prouincia.

Opinatores milites.

4 Patibvlo adfixi.] Id est cruci: hoc enim sonat verbu͂ *adfixi*. Plautus in Persa.

Tu me defigas? te cruci propediem adfigent alij.

Apul. 3. Metamorph. *patibulo te affigi iuberet.* Nam serui nequam crucibus & patibulis, vt alij etiam, suffigebantur. Suet. in Iulio scribit Cæsarem Iulium prædones crucibus suffixisse: Etiam tyrannorum statuæ crucibus addictæ, quod a Celso tyranno habuit initium. *Corpus eius*, inquit Spart. *a canibus consumptum est, & nouo iniuriæ genere imago in crucem sublata, præsultante vulgo quasi patibulo ipse Celsus videretur affixus.* Et Esther cap. 8. vbi de Amano. *Suffixus patibulo quod erat altitudine quinquaginta cubitorum.* Nec tantum serui, sed & liberi, & summæ dignitatis viri suffigebantur, vt Aman. Cicero ait Polycratem Samium tyrannum in crucem actum, 5. de Finib. & Herodotus lib. 4.

5 Littora Oceani præsidebat.] Sic sæpe apud nostrum in accusatiuo, *Italiam præsidebat.*

Præsidere cum accusatiuo.

6 Pvgna in postervm extracta.] Lego, *in postremum*, vt omnes milites ad postremum vsque dimicassent. Quod fit vbi magnis animis pugnatur. Iustin. libr. 1. Hist. de Cyri & Semiramidis prælio. *In qua victoria* (ait) *illud memorabile fuit, quod neque nuntius tantæ cladis superfuit.* Dio de P. Crasso, M. filio. *Hi*, inquit 39. Hist. *ad internecionem cæsi sunt.* Ergo ad postremum extracta pugna. Tertullianus illo verbo vsus est lib. de cultu fœmin. vbi se *postremißimum omnium* Christiana humilitate facit. Et erat conuitium apud Paganos. Nam Apul. 3. Met. *Tune vltima* (scilicet mulierum) *non cessas subindilectorum iuuenum capillamenta surripere?* Tacitus ita hoc verbo, etiam vsus est lib. 14. *Adulatione nouum, patientia postremum?* Et alibi vocat vltimum vt in Agric. *Quid vltimum in seruitute esset.* Sic dixit Tert. eleganter de Hermogene, *Quorum Hermogenes extrema linea est*, quia erat pictor qui a Catholica ad Hæresim defecerat: ideo vsus est artis pictoriæ verbis. Idem Apuleius 4. Met. *Etiamne tu busti cadauer extremum, & vitæ dedecus primum, & Orci fastidium solum. Sic nobis otiosa domi residens lusitabis?*

Senatus non curat imperij dehonestamenta.

Tota Roma seruit Seiano fœda seruitute.

Cuius illum tædeat aliquando.

Senatores in littore iacentes vt serui Seiani.

Clarum inde inter Germanos Frisium nomen, dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. Neque Senatus in eo cura, an imperij [1] extrema dehonestarentur. Pauor internus occupauerat animos, cui remedium adulatione quærebatur. Ita quanquam diuersis super rebus consulerentur, aram clementiæ, aram amicitiæ, effigiesque circum Cæsaris ac Seiani censuere: crebrisque precibus efflagitabant, visendi sui copiam facerent. Non illi tamen in vrbem aut propinqua vrbi digressi sunt: satis visum omittere insulam, & in proximo Campaniæ aspici. eo venire patres, eques, magna pars plebis, anxij erga Seianum, cuius durior congressus, atque eo per ambitum, & societate consiliorum parabatur. Satis constabat, [2] auctam ei adrogantiam, fœdum illud in propatulo seruitium spectanti. Quippe Romæ sueti discursus, & magnitudine vrbis, incertum quod quisque ad negotium pergat. Ibi campo, aut littore iacentes, nullo discrimine, noctem ac diem, iuxta gratiam, aut [3] fastus ianitorum perpetiebantur. donec [4] * idque vetitum. Et reuenere in vrbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat. Quidam male alacres, quibus infaustæ amicitiæ grauis exitus imminebat. Cæterum Tiberius neptem Agrippinam Germanico ortam, cum coram Gn. Domitio tradidisset, in vrbe celebrari nuptias iussit. In Domitio super vetustatem generis, propinquum Cæsaribus sanguinem delegerat. Nam is auiam Octauiam, & per eam Augustum auunculum præferebat.

* id quoque

Ianitores.

1 EXTREMA.] Quid si *externa*? nam subdit. *Pauor internus occupauerat animos.* Et opponit *externa internis.* Quod ei frequens. Lectio tamen excusa non displicet. Tu lector iudica.

2 AVCTAM EI ADROGANTIAM.] Quæ præcipitij vrgentis, vergentisque, & propinqui casus est prænuncia, vt breui in Seiano parebit. Claudianus in Ruff.

Desinat elatis quisquam confidere rebus,
Instabilesque deos, ac lubrica numina discat.

Nam ante casum, tumet animus, & se exaltat. Et ex ore Regis maxime sapientis: *Qui exaltat ostium, quærit ruinam.* Prou. 17. *Homo totus, superba putredo,* ait D. Aug. 4. Confess.

3 FASTVS IANITORVM.] De quibus multa apud authores. Et in veteri marmore. M. ANTONIVS. FOELIX. INSVLARIVS. Id est, ianitor & seruator domus seu insulæ. Petron. Arbiter. *In aditu instabat ostiarius prasinatus.* Et noster infra libro 6. *Seiani ianitoribus notescere, pro magnifico accipiebatur.* & Annal. 15. *deductus a ianitoribus.* Loquitur de Milicho. Plautus in Menæch.

—— Heus ecquis heic est ianitor?
Aperite; atque heic Erotium euocate ante ostium.

Fœmina ianitrix.

Et in Curculione de Ianitrice fœmina.

Anus heic solet cubitare, custos, Ianitrix.

Et in Euangelio D. Ioann. *Dixit Petro ancilla ostiaria.* ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρός. Et ianitores seu ianitrices pone ostia cubabant. Apul. 1. Metamorphos. *Ianitor pone ostium stabuli cubitans.* Sic vocat Plinius *lauros ianitrices Cæsarum*, quia in portis Cæsarum positæ. Seneca epist. 80. *Intuere*, inquit, *illas potentum domos, illa tumultuosa rixa salutantium limina, multum habent contumeliarum, vt intres; plus, cum intraueris.* Intelligit de fastu ianitorum. Et idem epist. 43. *Vix quenquam inuenias, qui possit aperto ostio viuere; Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit.* Et Sueton. in Aug. 19. *Lixa quidam ianitoribus deceptis noctu deprehensus est.* Apul. 1. *Ecce in ipso momento ianitor introrupit exerte clamitans.*

Lauri ianitrices Cæsarum.

Ianitores virgas habebant fixas postibus. Gestamen ianitoris.

At illi ianitores habebant virgas, aut arundines postibus adfixas, vt patet ex Petron. Arbito; quas nominat *gestamen ianitoris.* Seneca libro. 2. de tranq. *Quid ergo? non accedet sapiens ad fores, quas durus ianitor obsidet?* Ita Seneca loquitur de gratia, aut fastu ianitorum. Etiam erat illis canis. Suetonius in Vitellio. *Confugitque in cellulam ianitoris, religato pro foribus cane.* Nam *ad ædium custodiam positus canis. Quia canes latratu dant signa; & vt signa canunt.* Varro 6. de ling. Lat. ideo canes dicti. Sed a κοινωνίᾳ dictos puto; quod sint hominum amicissimi, & ad societatem eorum facti. Sane Columella 7. cap. 12. hoc firmat, cum inquit: *Quis hominum clarius aut tanta vociferatione bestiam vel furem prædicat quam ille latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest vigilantior? quis denique vltor aut vindex constantior?* Quod vero positi canes ad ostiorum custodiam, ostendit Homerus Odyss. 7. qui in Alcinoi domo æreis muris cincta & æreo pauimento, & argenteis postibus, ait fuisse aureos & argenteos canes a Vulcano fabrefactos. In Satyrico Petronius Arbiter. *Ad sinistram*, inquit, *intrantibus, non longe ab ostiarij cella, canis ingens, catena vinctus in pariete erat pictus, superque quadrata littera scriptum.*

Caue,

Caue, caue, canem. Et Suetonius de clar. Rhet. docuit me; *L. Otacillum Pilitum seruisse, qui ostiarius veteri more in catena fuit. Nam Ianitores* in catena. Ouidius 1. Amor. eleg. 6.

Ianitor indigne dura religate catena.

Et pura aqua potabantur. Idem eadem.

-- sic nunquam dura religere catena,
Nec tibi perpetuo serua bibatur aqua.

De his ostiarijs est L. 12. §. idem respondit. D. de instruct. vel instrum. legat. vt notes Iurisconsultos de his Ianitoribus meminisse.

4 IDQVE.] Lego, *id quoque.* Nam non modo a limine arcebantur; & ideo vetabantur ingredi, sed per campos iacentes, faciliorem expectabant ingressum. quod etiam vetitum est. *Tacitus correctus.*

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum quartum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM LIBER QVINTVS.

RVBELLIO [1] & Fusio Coss. quorum vtrique Geminus cognomentum erat, [2] Iulia Augusta mortem obijt, ætate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam, & adoptione Liuiorum Iuliorumque clarissimæ. Primum ei matrimonium & liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui [3] bello Perusino profugus, pace inter Sex. Pompeium ac triumuiros pacta, in vrbem redijt. Exin Cæsar cupidine formæ aufert marito, incertum an inuitam: adeo properus vt ne spatio quidem ad enitendum dato penatibus suis grauidam induxerit. Nullam posthac sobolem edidit, sed sanguini Augusti per coniunctionem Agrippinæ & Germanici adnexa, communes pronepotes habuit; [4] sanctitate domus priscum ad morem, [5] comis vltra quam antiquis fœminis probatum, [6] mater impotens, [7] vxor facilis, & cum artibus mariti, [8] simulatione filij bene composita. Funus eius modicum, testamentum diu inritum fuit. [9] laudata est pro rostris a C. Cæsare pronepote qui mox rerum potitus est.

Forma in muliere mater raptus. Libidinis impetus moras honestatis rumpit. Cæsarum vis in ciuium matrimonia. Quæ quia iniusta fine prole sunt. Exemplar Regalis fœminæ.

IN LIBRVM V. ANNALIVM C. CORNELII TACITI Nouarum Cogitationum liber quintus.

De Christi passione controuersia.

1 RVBELLIO ET FVFIO COSS.] Quidam legunt, *Rubellio, & Fusio Consulib.* vt Beatus Rhenanus: & est epistola Ciceronis quæ incipit, *Aulum Fusium vnum ex meis intimis familiarem tibi commendo.* Alij legunt, *Rubellio & Fusio.* De quibus loquitur Tertullianus aduersus Iudæos vti & Lactantius, lib. 4. Instit. traditque his Consulibus Christum Saluatorem passum, id est, Tiberij 16. Christi 33. quod Diuus Augustinus sequutus est cap. vlt. libr. 18. de ciuit. Dei. Licet alij alia sentiant. Nam quidam Seruio Sulpitio Galba & Cornel. Sylla Coss. id est Tiberij 20. Christi 37. Quidam Cn. Domitio Ahenobarbo & A. Vitellio, vt Cassiodorus. Id est Tiberij 19. Christi 38. Priori sententiæ etiam suffragatur D. Hieronym. 1. in Daniel. cap. 9. & ait Africanum huius opinionis extitisse. Quod habuit ab Eusebio; & forsan a se qui Africanum legerit. Verum alij sunt qui referunt ad annum quo Tiberius V. & Seianus Consules extitere; qui

Quidam geminis Consulibus. *Quidam Seruio Sulpitio Galba & Sylla Coss.* *Quidam Ahenobarbo, & Vitellio.* *Alij Tiberio & Seiano.*

nam ex Druso priori marito, Tiberium & Drusum; ex Augusto, nullos liberos habuit: Pedo Albinouanus inducit illam optantem condi manibus Tiberij, quód non euenit; tunc enim vetulus hircus in Capreis capras suas liguriebat.

Hospite te saltem moriar, Nero, tu mea condas
Lumina, & excipias hanc animam ore pio:
Atq; vtinam Drusi manus altera, & altera fratris,
Formarent oculos, comprimerentque meos.

Sed hæc ante principatum Tiberij. nam postea inuisus æque matri, vt mater filio, pessimis & luctuosis exemplis.

3 BELLO PERVSINO PROFVGVS.] Totam hanc historiam belle describit Velleius; nec pudet exscribere verba, quia mendosa, & quia ad authoris nostri intelligentiam aptissima. *Per eadem tempora*, inquit, *exarserat in Campania bellum, quod professus eorum qui perdiderant agros, patrocinium ciebat Tib. Claudius Nero Prætorius & Pontifex Tiberij Cæsaris pater, magni vir animi, doctißimique ingenij.* Suspecta verba; nam a natura ingenium, non a doctrina. Lego. *Itaque magni vir animi, dilectißimique ingenij.* Addit. *Id quoque aduentu Cæsaris sepultum atque discussum est. Quis fortunæ mutationes, quis dubios rerum humanarum casus satis mirari queat? Quis non diuersa præsentibus, contrariaque expectatis, aut speret, aut timeat? Liuia nobilißimi & fortißimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, forma Romanarum eminentißima, quam postea coniugem Augusti vidimus, quam transgreßi ad eos.* (lege *quam transgreßi ad Deos*; id est, Augusti Dei facti, quia Deus factus est Augustus) *sacerdotem, & filiam, tum fugiens, mox futuri sui Cæsaris arma, cuius bimum hunc Tiberium Cæsarem, vindicem Romani Imperij futurum, nunc eiusdem Cæsaris filium gestans sinu, per auia itinerum, vitatis militum gladiis, vno comitante, quo facilius occultaretur, fuga peruenit ad mare, & cum viro Nerone profecta in Siciliam est.* Historia notabilis, & fortunæ gyris memorabilis. Sed quid ait, *Tiberium eiusdem Cæsaris filium gestans sinu?* An Tiberius erat Augusti filius? Imo Neronis Drusi: nec dum Liuia Augusto nupta erat quam fugiebat: & Drusum maritum comitabatur. Lege ergo. *Tiberium Cæsarem vindicem Romani imperij futurum, nunc eiusdem Cæsaris filium.* Nam tunc non erat, sed adoptione facta post matrimonium Liuiæ, fuit Augusti filius. Et illud *nunc*, in fine verbi *futurum*, & principio verbi *eiusdem*, in quo e pro c.

Suspecta verba. Immo corrupta. Nam ingenium a natura, non a doctrina. Liuia laus. Adiectiones.

4 SANCTITATE DOMVS.] Quod Pedo scribit.

Quid tibi nunc mores prosunt, actumque pudice
Omne æuum, & tanto iam placuisse viro?
Quidque pudicitia, tantum inuiolata bonorum
Vltima sit, laudes inter vt illa tuas?
Quid tenuisse animum contra sua secula rectum,
Altius & vitiis exeruisse caput?

Lege 2. versu, *tam placuisse viro*; & vir eris: Et 3. supple *egisse* inuiolata pudicitia tantum bonorum. Nam dixerat primo versu, *actumque pudice omne æuum.*

Mores. Pudicitia. Pedo correctus.

5 COMIS.] Idem Pedo Albinou.

Non nocuisse vlli, fortunam habuisse nocendi,
Nec quenquam neruos extimuisse tuos.

Pedo explicatus.

Id est, vires; nam in neruis, vires corporis. Terent. in Eunucho.

Digna adeo est vt neruos intendas tuos.

Sed nota Iuliam Augustam, non sibi tantum, & suis, sed populo Rom. & Augusto marito, valde illa comitate profuisse. nam Imperium Augustus amisisset, si edoctam a Liuia comitatem non habuisset. Quod Dio testatur.

Augusti magistra Liuia. In clementia.

6 MATER IMPOTENS.] Et sane magna erat Romanarum authoritas in liberos, magna etiam in viros: In viros, quod matresfamilias dicerent viris, *Vbi tu Caius, ego Caia; vbi tu dominus, ego domina.* Sic *δέσποινα* dicta maritis Græcis, *hera, regina & domina.* Sic L. 34. solut. matrim. *Titius in sua potestate esse dicit, ipsa se matrem familias*, id est, extra potestatem viri. Et L. 38. vlt. de lib. exh. *Cum audis matrem famil. accipe notæ authoritatis fœminam. Et in familia vna est tantum materfamilias.* Festus. De potestate vero in liberos, Horatius lib. 3. ode 6.

Impotens mater.

—— Seueræ
Matris ad arbitrium recisos
Portare fustes.

Inde vulgatum carmen in Tiberium.

—— breuiter vis omnia dicam?
Dispeream si te mater amare potest.

Ideo Tacitus ait de Caprearum secessu. *Traditur matris impotentia extrusum.* Martialis lib. 12. epigram. 14.

Genus aucte lucri diuites habent iram.
Odisse, quam donare vilius constat.

Nam etsi mater, tamen odit potius quam quidquam liberis largiatur. Nec abnuo aliquam esse matris in familia potestatem post imperium patris. dico *imperium*, quippe Comicus.

Non imperium meum reuereri saltem, non pudere!

Sed potestas matris a iure naturæ, potestas patris a iure naturæ & iure ciuili. Nam vitæ & necis imperium est, quod a iure ciuili Romanorum tantum, non cæterarum gentium. At vero de illa impotentia, locus est deprauatus Suetonij cap. 51. *Hos & custoditos tamdiu, & exprobratos tam infeste* (lego *tam manifeste.* nam coram recitauerat: & m in fine verbi, *tam*, est principium verbi, *manifeste*:) *adeo grauiter tulit, vt quidam putent inter causas secessus, hanc ei vel præcipuam fuisse.* mox addit. *Toto quidem triennio, quo viuente matre adfuit*, (lego *abfuit*, Roma videlicet; & abfuit latitans in Capreis, vel oberrans vrbem, nec intrans) *semel omnino eam, neque amplius quam vno die, ac paucißimis vidit horis, ac mox, neque ægre, abesse curauit.* Est vestigium in Claudio huius impotentiæ ca. 3. in Suet. *Auia Augusta pro despectißimo semper habuit: non affari, nisi rarißime; non monere, nisi acerbo & breui scripto, aut per internuncios solita.*

Suetonius correctus. Et explicatus.

7 VXOR FACILIS.] Quia viro patiebatur omnia. Quin, vt norat procliuem ad virguncularum amores, clam subministrabat conquisitas vndique, vt Suetonius scribit in Aug. cap. 71. Et in ea falsum apparuit, quod scribit Calpurnius 9. declamat. *Qui fieri potest vt mala fuerit vxor, quæ tam bona mater est?* fuit tamen cum Augusto in friguseulo per aliquot dies; sed cessit viro, & cum eo in gratiam rediit, vnde Concordiæ templum Romæ.

Facilis viro. Dura filio.

8 SIMVLATIONE FILII BENE COMPOSITA.] Id est, bene edocta, facta & formata non modo ad artes Augusti mariti, quæ certe magnæ fuerunt ad capessendum & retinendum imperium, sed etiam quæ Tiberij filij simulationes adijceret; miras hercle, & vix credibiles.

9 LAVDATA EST PRO ROSTRIS.] Dixi libro 1. Et de ista laudatione Pedo, vbi de Germanico.

Denique laudari sacrato Cæsaris ore,
Et merui lachrymas, eliciuque Deo.

Sic Plinius: *Litteræ illius Dei gemunt*, id est, Augusti. Sed nec tantum Iulia laudata, sed & arcu decorata, quod nulli ante eam contigit mulierum. Dio lib. 58. Non indigna arcu & laudatione, quæ laudanda egisset & digna imperatrice muliere.

Tiberius gaunit Capreis. Nec matris funeribus adest tyrannus. Quia nō mutat mores. Quin minuit decreto, honores a Senatu datos. Ficta modestia mali filij. Irridere præpotentes non tutum. Et lōga apud eos memoria irrisionis est.

At Tiberius quod supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutata amœnitate vitę magnitudinem negotiorum per litteras excusauit: honoresque memoriæ eius ab senatu large decretos, quasi per modestiam imminuit, paucis admodum receptis, & addito ne cœlestis religio decerneretur: sic ipsam maluisse. quin & parte eiusdem epistolæ increpuit amicitias muliebres, Fusium consulem oblique perstringens. is gratia Augustæ floruerat, aptus alliciendis fœminarum animis, dicax idem, & Tiberium [1] acerbis facetiis irridere solitus, quarum apud præpotentes in longum memoria est. Cæterum ex eo prærupta iam & [2] vergens dominatio. nam incolumi Augusta erat adhuc perfugium: quia Tiberio inueteratum erga matrem obsequium, neque Seianus audebat auctoritati parentis anteire: [3] tunc velut frenis exoluti proruperunt. missæque in Agrippinam ac Neronem litteræ, quas pridem allatas & cohibitas ab Augusta credidit vulgus. haud enim multum post mortem eius recitatæ sunt. verba inerant quæsita asperitate, sed non arma, non rerum nouarum studium, amores iuuenum, & impudicitiam nepoti obiectabat: in nurum, ne id quidem confingere ausus: adrogantiam oris & contumacem animum incusauit, magno senatus pauore ac silentio: donec pauci, *quis nulla ex honesto spes, & publica mala singulis in occasionem gratiæ trahuntur, vt referretur postulauere, promptissimo Cotta Messalino cum atroci sententia. sed aliis a primoribus maximeque a magistratibus trepidabatur: quippe Tiberius etsi infense inuectus, cætera ambigua reliquerat.

* quis.

Qui atrox sententia non vacat inspiētia.

1 ACERBIS FACETIIS.] Quod periculosum illustribus viris, non vulgo. Nam in homine vulgari spernuntur; in illustri vindicantur. Dio lib. 59. Lysander Megarensi legato dicebat, *Magna ciuitate magna tua verba egent.* Nam ab imbecilla ciuitate tam magnifica legatorum verba prodire non debebant. Persius Sat. 1.

De principe facetiæ sunt lethales.

Nam quid opus teneras mordaci radere vero
Auriculas?

Principes ne per ludum quidem pungendi sunt, & qui familiaris est principi, nasum ponat, si nasum habet. Sic noster supra de Vestino. *Sæpe asperis facetiis illusus, quæ vbi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt.* Simiarum gesticulationes leonibus sunt exosæ. Idem poeta Persius.

Ne per iocum quidem prouocanda.

Vos o patricius sanguis, quos viuere ius est,
Occipiti cæco, posticæ occurrite sannæ.

Hadrianus senex *irridentem Senatum necari iussit*, ait Victor. Et recte Euripides in Iphig.

Πονηρὸν γλῶσσ' ἐπίφθονον σοφή.
Lingua arguta odiosum malum.

Recte etiam noster 4. Annal. *Contumacius loqui, non est tutum apud aures superbas, & offensioni proniores. Damnabantur*, ait Capitolinus in Seuero, *plerique cur iocati essent, alij cur tacuissent, alij cur pleraque figurata dixissent, vt esset imperator vere nominis sui, vere Pertinax, vere Seuerus.* Sic Cassius scribens de Sexto Pompeio ad Ciceronem. *Nos quidem illum deridemus: Sed vereor ille ne nos gladio ἀντιμυκτηρίσῃ.* Et recte Cestius apud Senecam patrem Suasor. 1. *Aliter loquendum coram regibus, aliter in libera ciuitate: etiam inter reges ipsos, discrimen esse, quosdam magis aut minus, rerum vsum habere, veritatem facti sic deprauarunt, Alexandrum ex his esse.* Sed quę monstra verborum? locus aduocat meam manum. vetus manuscriptus habet. *Quosdam magis aut minus vsus veritatem facti Alexandrum ex his esse.* Repono. *Quosdam magis aut minus osos veritatem fateri; Alexandrum ex his esse.* Monui Schotum. Non sileo quod veteres Franci facetias effutire vocabant *gaber*, a Gaba scilicet, Tiberij nobili scurra. hodie dicimus *Gaber* aut *Bouffonner*. *Parasitos etiam gabas vocamus*, inquit vetus interpr. Iuuenal. Sat. 4. in verbo *Gaba*. Et puto dici *Gabas* a *Gabatis*, id est, scutellis

Seneca patris correctus.

Facetias facere Galli dicunt gaber & bouffonner.

Gaba scurra Tiberij.

tellis largioribus & profundioribus, quas sectantur huiusmodi Gabæ & Parasiti. nam Martialis lib. 7. epigram. 47.

Transcurrunt gabatæ, volantque lances.

Correctus in hoc verbo Martialis.

Extat in hoc verbo epigramma eiusdem Martialis emendandum lib. 1. epigram. 42.

Qui Galbam salibus tuis, & ipsum
Posses vincere Sextium Caballum.

Et explicatus.

Vbi lego *Gabam*, non *Galbam*. Et me iuuat idem lib. 10. epig. 101. quod etiam corrigo in hoc verbo.

Elysio redeat si forte remissus ab agro,
Ille sua fœlix Cæsare * *Galba vetus,*
Qui Capitolinum pariter, * *Galbamque iocantem*
Audierit; dices: Rustice * *Galba tace.*

* Lege Gaba
* Lege Gabamque
* Lege Gaba

Vnde Gaba dictus.

In quo legendum est *Gaba*. Loquitur enim de Gaba mortuo, quem suo sub Cæsare; id est, sub Tiberio, dicit fuisse fœlicem, propter sales Tiberio gratos. Nec finio quin addam vnum Senecæ filij epigrammatis fragmentum factum ad rem nostram, graphice, & ad principum cauendas sannas.

Quare tollo iocos, non est iocus esse malignus,
Nunquam sunt grati qui nocuere sales.

Nam vt ait Martialis lib. 1. epigram. 42.

Non cuicunque datum est habere nasum.
Ludit qui stolida procacitate,
Non est Cestius ille, sed Caballus.

2 VERGENS. Locus hic non est sincerus: Ideo lego: *Cæterum eo prærupta inualuit & vigens dominatio.* Lego, *vigens*: nam nimiam potentiam notat. *Vigens* enim quasi *vi agens. Vi geritur res*, inquit Ennius. Sic *vigens* dixit Cicero *Pythagoræ nomen, vt præ eo nulli alij docti viderentur.* Ita etiam dixit *prærupta*: quod Tacitus ipse interpretatur dum scribit. *Tunc veluti frenis exsoluti proruperunt.* Et est verbum in hac re a Tacito vsurpatum, vt de Seiani potentia. *Pari exitio viguit, cecidítque.* Nam ex Horatiano carmine.

Tacitus correctus.
Cur vigens dominatio dicta.
Vnde illud verbum.

—— valet ima summis
Mutare, & insignem attenuat Deus.

3 TVNC VELVT FRENIS.] Eadem res fere a Velleio describitur lib. 2. his verbis, *Potentiæ Romanorum prior Scipio viam aperuerat. luxuriæ posterior aperuit: quippe remoto Carthaginis metu, sublataque Imperij æmula, non gradu, sed præcipiti cursu, a virtute descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina deserta, noua inducta; in summum a vigiliis, ab armis, ad voluptates, a negotiis, in otium conuersa Ciuitas.* Et hæc est Imperiorum vertigo, & sublimitatis cliuus.

Fuit in senatu Iunius Rusticus,[1] componendis patrum actis delectus a Cæsare,[2] eoque meditationes eius introspicere creditus: is fatali quodam motu (neque enim ante specimen constantiæ dederat) seu praua solertia, dum imminentium oblitus incerta pauet, inserere se dubitantibus, ac monere consules ne relationem inciperent: disserebatque, breuibus momentis summa verti posse,[3] dandumque interstitium pœnitentiæ senis. Simul populus[4] effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circunsistit curiam,[5] festisque in Cæsarem ominibus falsas litteras & principe inuito exitium domui eius intendi clamitat. ita nihil triste illo die patratum. ferebantur etiam sub nominibus consularium fictæ in Seianum sententiæ, exercentibus plerisque per occultum, atque eo procacius, libidinem ingeniorum, vnde illi ira violentior, & materies criminandi: *spretum dolorem principis, ab senatu desciuisse populum: audiri iam & legi nouas conciones, noua patrum consulta: quid reliquum nisi vt caperent ferrum; & quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatorésque deligerent?* Igitur Cæsar repetitis aduersum nepotem & nurum probris, increpitaque per edictum plebe,[6] questus apud patres quod fraude vnius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret, integra tamen sibi cuncta postulauit. nec vltra deliberatum quo minus non quidem extrema decernerent, id enim vetitum, sed paratos ad vltionem vi principis impediri testarentur. *

Insperatum consilium rebus dubiis.
Populus velox ad motum.
Ex motu ad cædem.

1 COMPONENDIS PATRVM ACTIS.] Variæ actorum species, & actuariorum; & quot iurisdictiones fuere, tot acta reperias in libris Iurisconsultorum. Acta autem ad rei veritatem & memoriam. nam Seneca 2. de Benef. cap. 9. *Beneficium in acta non mitto*; id est, oblitterari volo, nullaque memoria celebrari. Tibullus ad Messalam.

Acta omnibus iurisdictionibus.
Acta sunt veritatum matrices.
Explicatus Seneca.

Vt nostrum tantis inscribam nomen in actis.

Acta Senatus.

Sic *acta Senatus*, de quibus abunde dictum a Lipsio. Sic *acta triumphorum* quæ citat Plinius in libro 6. & lib. 37. De *actu populi*, meminit idem lib. 10. cap. 2. vbi de Phœnice, & vbi de Sabini cane. De *aliis actis*, lib. 7. cap. 53. De iisdem actis populi, author noster lib. 12. Annal. *Quos terminos Claudius posuerit, facile cognitu ex P. Rom. & publicis actis præscriptum.* De *actis præfecti castrorum* Tertullianus in Corona. *Res apud acta & reus apud præfectos.* De *actis Census* in Euangelio D. Lucæ, principio, vbi *Cyrinus*, pro

Acta triumphorum.
Acta populi.
Acta præfecti castrorum.
Acta censuum.

Modus profitēdi apud acta. Quirinus scribitur, vti dixi: & profitēdi modum apud acta, tāgit Tertullianus cōtra Marcion. lib. 5. *Professio*, inquit, *apud acta, in qua nemo sibi professor testis est; alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius acta refert.* Et in iure nostro celebrantur *acta procuratoris Cæsaris, præsidum, & magistratuum*: immo de *actis publicis*, & *priuatis*, fit sæpe mentio apud nostros Iurisconsultos, quæ ab his peti possunt. De *actis* autem *Senatus* testimonium citat Suetonius in Octauio. *Vt Senatus*, inquit, *actis continetur.* Et Valer. lib. 7. cap. 2. *Nunc ad Senatus acta transgredior.* Quis autem hic Rusticus fuerit, ambigo. nam patrem fuisse Iunij Rustici Arulani, qui Thraseæ, & Heluidij Prisci laudes ediderit, non mihi facile persuadeo, quia Tacitus non siluisset; hunc autem quasi ignotum hominem describit: & nos ignotum præterimus, sed non ignota virtute.

Acta procuratoris Cæsaris. Præsidum. Magistratuum. Acta publica. Acta priuata. Acta Senatus.

Quis hic Rusticus.

Incertum.

2 EOQVE MEDITATIONES EIVS.] Id est, solitas suspiciones Tiberij, quas habebat aduersus Senatum, speculari intro, & in Senatu rimari curiose, siue eruptione quadam animi, diuina certe, incitatus (nam antea nihil firmitudinis quiquam vnquam ediderat) siue studio prauo, & parum solerti, reformidabat incerta, & certorum, & imminentium obliuiscebatur. Sic explico, & facem do obscuritati Taciti.

Tacitus explicatus.

3 DANDVMQVE INTERSTITIVM.] Vt sunt hæc excusa, & rectum sensum, & integram orationem habent; sed vt Florentina lectio præ se fert, videntur Manuscripti verba longe aliena ab excusis. Ego in ista nocte, lampadem posco. mea enim mens, heic caligat, nec mihi lux est.

4 EFFIGIES AGRIPPINÆ.] Sic solebat pop. Rom. gestiens; quod noster author exequitur lib. 14. *Effigies Poppææ proruunt, Octauiæ imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt.* Proruebat vulgus effigies in odio, erigebat in gaudio. Sic de Pisone supra. *Diuellebant statuas.* Dixi eo loci.

5 FESTISQVE IN CÆSAREM OMINIBVS.] Muretus legit, *faustis.* Recte, & ex Romano more, & Romanæ orationis vsu, & præcipue Taciti, qui libro 4. *Precationibus faustis.* & in formula erat, *Quod bonum, faustum, fœlixque siet.* non *festum.* Sic Amm. Marcellinus. *Plebs vniuersa cum vicinitate finitima imperatorem clementem appellans & faustum.*

6 QVESTVS APVD PATRES, QVOD.] Lego, *questus est apud patres.*

[1] Quatuor & quadraginta orationes super ea re habitæ, ex quis ob metum paucæ, plures adsuetudine, [2] *mihi pudorem aut Seiano inuidiam allaturum censui.*

uersa est fortuna, & ille quidem [3] *qui collegam & generum adsciuerat, sibi ignoscit. cæteri quem per dedecora fouere,* [4] *cum scelere insectantur.*

miserius sit ob [5] *amicitiam accusari, an amicum accusare haud discreuerim. non crudelitatem, non dementiam cuiusquam experiar, sed liber & mihi ipsi probatus antibo periculum. vos obtestor ne memoriam nostri per mœrorem* [6] *quam læti retineatis, adiiciendo me quoque iis, qui fine egregio publica mala effugerunt.* Tunc singulos vt cuique [7] adsistere, alloqui animus erat, retinens aut dimittens partem diei absumpsit. multoque adhuc cœtu, & cunctis intrepidum vultum eius spectantibus, cum superesse tempus nouissimis crederent, [8] gladio quem sinu abdiderat incubuit. Neque Cæsar vllis criminibus aut probris defunctum insectatus est, cum in Blæsum multa fœdaque incusauisset.

Ab amore ad odium itur facile apud Reges.

Quid miserius, accusari ob amicitiam, an amicum accusare.

1 QVATVOR ET QVADRAGINTA.] En facinus Taciti, in sua viscera sæuientis, & illæ ob metum abscisæ Annalium partes. De quibus dixi in præfatione. Idque ob Domitiani sæuitiam, cuius crudelitas immensa bonos viros & de vita bene meritos viuere non passa est. nam, vt suspicor, quæ de fine Tiberij his libris dicta erant, verebatur, ne ob similitudinem morum, de se dicta crederentur. maluit ergo author se ipsum abscindere, & abscisionis luctum nobis & sequentibus seculis relinquere. Nam Tiberius quo senior, eo sæuior, istisque libris vt eius finem tractabat, ita & crudelitatis excessus.

2 MIHI PVDOREM.] Quisquis est, qui hanc habuit orationem, cordatus erat dignumque pectus istis Papinij versibus.

Tu tamen egregius facti, mentisque, nec vnquam
Indignum passure situm, qui cominus ausus
Vadere contemptum regis, quāquam ampla veniret
Libertas, sancire viam. quo carmine dignum,
Quo satis ore tuis famam virtutibus addam
Augur amate Diis?

Certe turpe est viro bono, Rep. perdita, viuere.

Nec mortem metuit qui scit contemnere vitam.

Sed stationem deserere antequam dux imperet, nefas. Deus est qui dat & reposcit animas. Eius est claudere cuius aperire. Abraham pater est viuentium. Quis viuet cum Abrahamo, si cum Abrahamo non moritur? & ad formam Abraham? Mors grande bonum. Sed huius boni datio ad Deum tantum pertinet. Itaque qui ex Iudæis sibi manus inferebant, manibus amputabantur, sepultura viduabātur, Saulis

imitatores

Imitatores erant desperati & inuisi. Hæc Iosippus Gorionis filius, lib. 1. cap. 9. qui concludit. *Veniens non vocatus ad Regem, reprehenditur, & est veritas mera & digna homine Deum timente.*

3 QVI COLLEGAM GENERVM ADSCIVERAT.] Taxat Tiberium, quem pœnituit Seianum collegam & generum adsciuisse; notatque *imprudentiæ* & *crudelitatis*: *imprudentiæ*, quod ignotum adeo dilexerit; *crudelitatis*, quod sibi dum ignoscit, amicos Seiani tam crudeliter puniuerit.

4 CVM SCELERE.] Lego, *eum scelere insectantur.* nam ad verbum *quem* referenda est dictio *eum. Cæteri*, inquit, *quem per dedecora fouere, eum scelere insectantur.* Arguit quosdam Senatores, qui *per dedecora*, id est, per adulationem, Seianum fouerunt quem post fata scelere insectabantur. Sed mortalium ea mens est: amant quos fortuna colit, odere quos odit. vnde Horat. de Fortuna.

Te spes & albo rara Fides colit
Velata panno, nec comitem abnegat,
Vtcumque mutata potentes
Veste domos inimica linquis.
At vulgus infidum & meretrix retro
Periura cedit. diffugiunt cadis
Cum fæce siccatis, amici.

Et vere illud ex sacris litteris. *Est amicus & amicus. Sed verus amicus contra hostem accipiet scutum.*

5 OB AMICITIAM ACCVSARI.] *Nec enim amicitia crimen est; sed est a Natura: immo iungit amicitias similitudo morum, & nescio quo modo inter se animorum numina vident, nec quisquam amare in alieno potest, nisi quod tacitus probat.* Declamat. 307. Quintil. Sic Menander Comicus ob amicitiam Phalerei Demetrij pæne concidit. Diog. Laertius. Nec in amicitiæ iura sæuitur, nisi luctuosis tyrannorum temporibus; vt heic imperante Tiberio. Non abnuo in amicos perduellionum, vet. Rep. sæuitum. Val. Max. lib. 6. cap. 3. Sed rarius, nisi ex delicti societate, & vt pœna ingens a crimine deterreret.

Amicitia crimē non est.

Apud Tyrannos crimen est.

6 QVAM LÆTI RETINEATIS.] Ait *quam læti*, pro, *potius quam læti*, Sallustiano more. nisi *magis* suppleatur. Id est, Sitis mei memores, non tam dolentes meum fatum, quam læti, me meis manibus ab hac tyrannide eripuisse. Nam acerba est omni homini ingenuo seruitus. vel, quod probo magis: Memineritis mei magis per ea quæ asperiter pertuli & cum magnitudine animi quam ea quæ cum lætitia viuens transegi. Nam virtus in arduis, magis hominem probat. *Vir enim a virtute, mulier a mollitie.* Et sequentia firmant cum addit: *adiiciendo me quoque iis qui fine egregio* (id est, laudabili & cum virtute coniuncto) *publica mala effugerunt.* Sic enim existimabant egregium finem, si sua manu morerentur.

Tacitus explicatus.

7 ADSISTERE.] Legendum, *Tum singulos vt cuique haud sistere, aut alloqui animus erat, retinens, aut dimittens:* Id est, dimittens quibus non erat animus sistere; retinens quibus erat animus alloqui. Et hæc duo verba ostendunt apertum vulnus: nec animaduersum. Nam alloquia ægritudinum sunt malagmata. Horat. Epod. 13.

Et correctus.

Illic omne malum vino, cantuque leuato
Deformis ægrimoniæ, dulcibus alloquiis.

Nam παραμύθιον alloquium est. Ideo alloquiis Iudæi afflictos solabantur, & comedebant panem cum eis: quod dixi supra.

8 GLADIO INCVBVIT.] *Romana mors* dicitur. Quod Martialis ostendit lib. 1. epig. 79. quem corrigo.

Romana mori gladio incumbere.

Indignas premeret pestis cum tabida fauces,
Inque ipsos vultus serperet atra lues,
Siccis ipse genis flentes hortatus amicos,
Decreuit stygios Festus adire lacus:
Nec tamen obscuro pia polluit ora veneno,
Aut torsit lenta tristia fata fame;
Sanctam Romana *vitam sed* morte *peregit,*
Dimisitque animam nobiliore rogo:
Hanc mortem fatis magni præferre Catonis
Fama potest: huius Cæsar amicus erat.

Martialis correctus.

Dixit *nobiliore rogo*. Quamquam nemo nobilis qui præ impotentia & impatientia sibi lethum ciet. Nam pati satius & gloriosius quam sua manu cadere. Qui desperat, Deum exasperat, nec bonum credit. At qui patitur, patiendo clementiæ Dei innititur. Vtque iniussus miles stationem non deserit; sic nec bonus vir vitam. Apud Paganos *vetant leges Iouis*, ait Poeta: apud Christianos, leges CHRISTI. Puto autem gladium hunc fuisse pugionem. Cæterum noto in vsu tales mortes fuisse apud Romanos non modo, sed & apud Massilienses, quibus, qui Senatui sexcentorum causas iustas expetendæ mortis aperuisset, et cicuta ex publico dabatur. *Cognitione*, inquit Valerius, *virili beneuolentia temperata, quæ nec egredi vita temere patitur, & sapienter excedere cupienti, celerem fati viam præbet, vt vel aduersa, vel prospera nimis vsus fortuna* (*vtraque enim finiendi spiritus via, illa ne perseueret, hæc ne destituat, rationem præbet*) *comprobato exitu terminetur.* Petronius Arbiter.

Ratio correctionis.

Vna est nobilitas argumentumque caloris
In mortem timidas non habuisse manus.

Et Apuleius lib. 8. ait *hoc esse animam virilem perflare.*

Relatum inde de P. Vitellio & [1] Pomponio Secundo. illum indices arguebant, claustra ærarij cui præfectus erat, & militarem pecuniam rebus nouis obtulisse. huic a [2] Considio prætura functo obiectabatur [3] Velij Galli amicitia, qui punito Seiano in hortos Pomponij quasi fidissimum ad subsidium perfugisset. neque aliud periclitantibus auxilij quam in fratrum constantia fuit, qui vades extitere. mox crebris [4] prolationibus spem ac metum iuxta grauatus Vitellius, petito per speciem

Princeps in mortuum nō sæuit.

Amicitia crimen læsæ Maiestatis.

ſtudiorum [5] ſcalpro, leuem ictum venis intulit, vitamque ægritudine animi finiuit. At Pomponius multa morum elegantia, & ingenio illuſtri, dum aduerſam [6] fortunam æquus tolerat, Tiberio ſuperſtes fuit. Placitum poſthac vt in reliquos Seiani liberos aduerteretur, vaneſcente quanquam plebis ira, ac plerïſque per priora ſupplicia lenitis. igitur portantur in carcerem, filius imminentium intelligens, [7] puella adeo neſcia, vt crebro interrogaret, *quod ob delictum, & quo traheretur? neque facturam vltra. &, poſſe ſe puerili verbere moneri.* Tradunt temporis eius auctores, quia triumuirali ſupplicio affici virginem inauditum habebatur, a carnifice [8] laqueum iuxta compreſſam: exin oblïſis faucibus id ætatis corpora in Gemonias abiecta.

Liberi impuberes & virgunculæ in crimen cadút Maieſtatis.

[1] POMPONIO SECVNDO.] Quem ructaſſe nunquam ſcribit Plinius lib. 7. cap. 19. vir ſuo ſæculo celebris. Dio tamen in eo narrat neſcio quid fœdæ ſeruitutis. Idem Plinius vocat eum *vatem ciuemque clariſsimum*, lib. 13. cap. 12. Et alibi *Conſularem*. De eo Quintil. Inſtit. lib. 9. cap. 5. Et eius eſt quod ait Seneca epiſt. 3. *Quidam adeo in latebras refugerunt, vt putent in turbido, quidquid eſt in luce.* Plinius Secundus in epiſt. ad Marcum, de vita Q. Pomponij Secundi: *Duo volumina edidit Plinius maior, a quo ſingulariter amatus. hæc memoriæ amici quaſi debitum munus exoluit*, ait eius nepos.

Pomponius Secundus. Nunquam ructauit. Sermo principiũ fœdus. Vates. Et ciuis clariſſ. Conſularis. Amicitiæ debitum exſolutum.

2 CONSIDIO.] Conſidius eſt Proculus, vnus ex Tiberij canibus delatoriis, qui quod aliis intriuerat, ipſe excedit. nam diem ſuum Natalem celebrans, ſtatim captus raptuſque in Curiam, ſtatim exanimatus eſt. Tacitus lib. 6. De hoc genere vltionum in delatores, Sat. 10. Iuuenalis.

—— perituros audio multos;
Nil dubium: magna eſt fornacula.

Sane æquum eſt, vt quod aliis pararunt excidium, in id incurrant.

Conſidius Proculus. Canis delatorum Tiberij. Statim exanimatus.

3 VELII GALLI.] Numquid *Ælij Galli*? nam ita dictus eſt ille Gallus Romanorum poſtremus, qui Romana arma intulit in Arabiam, temporibus Auguſti: Caius enim Auguſti filius, Arabiam tantum deſiderauit, & ſpectauit: Gallus autem illam peragrauit, oppidaque multa diruit, quod ante eum nemo. Vide Plin. lib 7. cap. 28. Et forte hic Gallus filius huius Galli, qui idcirco *Ælius*, non *Velius* dictus eſt, vt opinor. *Ælius* Straboni, *Ælius* Plinio cæteriſque Hiſtoriographis & authoribus. *Velij* tamen apud Romanos fuere. Vnde *Velinus* lacus & *Velia* tribus, & *Velina* Nympha. Sed de Veliis alibi.

Correctus Tacitus. Ælius, non Velius Gallus. Gallus Arabiã peragrat armis.

4 PROLATIONIBVS.] *Protelationibus* dicunt Iuriſconſulti. nam *protelare litem*, eſt prorogare, proferre. L. rem non nouam. de Iud. Cod. *Protelare*, ait Feſtus, *eſt longe propellere.* Et Catullus.

Protelo rigido meo cecidi.

Sed quid ſi *prolatationibus*? Nam *prolatare* eſt protendere: & veram eſſe ſcripturam puto.

Protelare eſt differre. Prolatare idem.

5 SCALPRO.] Scotus vir acutus inter omnes ſui temporis philoſophos diſcipulorum ſuorum ſcalpris crudeliter interiit: dignus certe meliori & tranquilliori fato. Vt Euagrius etiam Antiochenus epiſcopus, quod hiſtoria Eccleſiaſtica memorat. Vide hymnum D. Caſſiani Mart. graphiis confoſſi apud Prudent. *Iulius Cæſar graphio vnius ex ſicariis ſuis, brachium traiecit*, ait Sueton. in Iul. Graphia autem illa ex ferro olim, mox et oſſe.

Qui ſcalpro interierint. Scotus. Euagrius. Iulius graphio ſicariorum vnius traiect. Graphia ex ferro. Quædam ex oſſe.

6 FORTVNAM ÆQVVS TOLERAT.] Nam hoc eſt præceptũ ex Muſarum tripode.

Χρὴ δ᾽ ὅτις ἐν οὐ καρτερεῖν Θεοῦ δόσιν.
Oportet æquanimiter ſuſtinere quod dat Deus.

7 PVELLA ADEO NESCIA.] Iuuenilis animus non dolet.

Νέα φροντὶς οὐκ ἀλγεῖν φιλεῖ,

ait Euripid. *Et rident ſub cultro infantes*, ait D. Hieron. de infantibus, quos Herodes trucidauit, de quibus Auguſtus acute, *malle ſe porcum eſſe Herodis, quam infantem.* Nam vt Iudæus, parcebat porcis, quos non edebat; infantibus non pepercit, quos gladio hauſit. Sed re vera paganus erat, non Iudæus. Verum ſe Iudæum finxit, quo Mariamnem acciperet in vxorem. nam *præceptum erat Iudæis, Iudæis tantum nubere, non exteris.* Noto etiam pueros, Deorum paganorum in tutela fuiſſe; & pro miraculo habuiſſe quod fures, qui æneam aliquando pueri ſtatuam nocte accipere pararent, non potuerint, ſed propter ſtatuam interierint: quod Martialis narrat.

8 LAQVEVM IVXTA COMPRESSAM.] Strabo lib. 6. ait filias Dionyſij Tyranni a Locrenſibus ſtupratas, mox ſtrangulatas, deinde vſtulatas: quod crudele. Idem in puero narrat Dio lib. 47. nam pueros necare apud Romanos inauditum. Quod ſumptum ab Hebræis. Numer. 31. *Mulieres, quæ nouerunt viros in coitu, iugulate; puellas vero, & omnes virgines fœminas ſeruate vobis.* At vero puerorum innocentia, & infirma ætas, ſacra apud Romanos, & prætextati ſacri habiti. Sic Quintil. declamat. 34. loquens *de prætexta, quia*, inquit, *pueritiæ infantiũ ætatem ſacrã facimus, ac venerabilem.* Itaque neque pueri neque puellæ debuere contrectari apud Romanos. Suet. in Claud. 34. *Sero ac vix remiſit ne fœminæ, prætextatique pueri & puellæ contrectarentur.* Lucillius.

Virginis hoc pretium, atq; hunc reddamus honorem.

Sic Horatius, vt Canidiæ ſcelus augeret incantatricis, & ad omne nefas procliuis, inducit eam magicis artibus prætextatum perimentem, in Epod. Poteſt aptari huic rei quod ait Iuuenalis Sat. 14.

Nil dictu fœdum, viſuque hæc limina tangat,

Inauditum necare pueros. Apud Hebræos. Neque puellas. Prætextati ſacri. Puerorum ætas ſacra apud Rom.

Intra quæ puer est.

Vt posset occidi per virum faciebant. Quia illa ætas sancta, & pura: ideo pura pueris: tamen filia Caligulæ trucidato patre & Cæsonia matre confossa a Centurione parieti illisa est. Suet. 59. in Calig. Et hoc magnæ indignationis indicium est. *Et puellam comprimebant.* Et ideo, apud Hebræos de Babylonis semine iniquo. *Beatus qui allidet paruulos tuos ad petram.* Huius autem instituti multæ sunt rationes. *Dabantur toga viriles pueris, vt viris censerentur.* Vna, quod *Lupa Remo Romuloque infantibus pepercerit*, quos aluit. Et hoc videtur notare Martialis lib. 2. epigram. 75. vbi de leone, qui duos puerulos discerpserat. *Ratio quod lupa pueris pepercerit.*

Exclamare libet: crudelis, perfide, prædo,
A nostra pueris parcere disce lupa.

Quod virginibus bonos. Altera ratio est *virginitatis honos.* quod in Vestalibus comprobatum fuit quibus obuij magistratus *fasces demittebant*, ait Seneca. & D. Hieron. imo triumphantes. Idem lib. 1. aduersus Iouinianum. nam virginitas habuit apud paganos etiam sua priuilegia, non in puellis tantum, sed & in pueris. *Tiberius tamen noui iuris repertor, induxit noue vt laqueum iuxta comprimeretur.* Et geminum induxit scelus, stuprum & homicidium. Quamuis vetus interpres Iuuenal. Sat. 10. *ex Senatus sententia compressam* dicat, vt iure cæsa videretur. *Seiani filia Senatus sententia damnata.* Et istius virginitatis priuilegij vestigium est apud Tacitum, vbi de Britannico, quem cum cogitaret Nero interficere: *Crebris*, inquit, *ante exitium diebus, illusisse pueritiæ eius Nero ferebatur.* Vt iam non puer, neque purus, sed corruptus haberetur; & iam non sacer, sed prophanus. Est aliud commentum notabile in Dione lib. 47. nam Triumuiri in proscriptione, cum puerulum prætextatum interficere vellent; *prætexta posita, virilem togam vt indueret, persuaserunt, ac deinde necarunt.* Quod Tiberius imitatus est. De quo vere dixeris quod Quintilianus declamat. 313. *Leges mutare vt occidas, & crudeliter interpretari ius, quod a magistratibus scriptum est, cuius animi est?* Cæterum Sueton. de eodem facinore, ita scribit. *Quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiata est prius a carnifice, deinde strangulata.* cap. 60. in Tiber. Dignum facinus Tiberio. Sic idem. *Cæsar Iulius, quia neque suffixurum se cruci piratas iurauerat, iugulare prius iussit, mox suffixit.* cap. 74. in Iul. Certum est apud barbaros solum, hanc puerorum necem vsitatam. nam Dio 42. de Pharnace. *Amisium vrbem cum diu restitisset, vi expugnatam diripuit, omnibus impuberibus interfectis.* vt notes impietatem & scelus crudele. Neque silendum Heliogabali pudendum & abominandum scelus, qui *magicis addictus incantamentis cædit humanas hostias, lectis ad hoc pueris nobilibus & decoris per omnem Italiam patrimis & matrimis, vt maior esset in vtroque parente dolor.* O ingeniosam sæuitiem.

Per idem tempus Asia atque Achaia exterritæ sunt, acri magis quam diuturno rumore, Drusum Germanici filium apud Cycladas insulas, mox in continenti visum. & erat iuuenis haud dispari ætate, quibusdam Cæsaris libertis velut agnitus, per dolumque comitantibus, alliciebantur ignari fama nominis, & promptis Græcorum animis ad noua & mira.[1] quippe elapsum custodia pergere ad paternos exercitus, Ægyptum aut Syriam inuasurum fingebant simul, credebantque. Iam iuuentutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur, lætus præsentibus & inanium spe, cum auditum id Poppæo Sabino. Is Macedoniæ tum intentus, Achaiam quoque curabat. Igitur quo vera seu falsa antiret,[2] Toronæum Thermæumque sinum præfestinans, mox Eubœam Ægæi maris insulam &[3] Piræeum Atticæ oræ, dein[4] Corinthiense littus, angustiasque Isthmi euadit: marique alio Nicopolim Romanam coloniam ingressus, ibi[5] demum cognoscit, solertius interrogatum quisnam foret. dixit se M. Sillano genitum. & multis sectatorum dilapsis, ascendisse nauem, tanquam Italiam peteret. scripsitque hæc Tiberio. neque nos originem finemve eius rei vltra comperimus. *Seruus Druso mortuo similis.*

1 QVIPPE LAPSVM.] Lego, *elapsum.* nam e dictionem præcedentem finiens, incipit sequentem.

2 TORONÆVM THERMÆVMQVE SINVM.] A Torone oppido, quod est in Macedonia, vt Thermæum a Therme, quod item est in Macedonia. De his duobus, Plinius lib. 4. cap. 10. Strabo lib. 7.

3 PIRÆEVM ATTICÆ ORÆ.] *Piræus Atheniensium portus, & emporium,* inquit Strabo lib. 9. *amplissimum sane, & quadringentarum nauium capacissimum.* Sic Ouidius. *Piræus portus Athenarum.*

—— Piræaque tuta recessu.

Plaut. in Bacchid.

Ibo in Piræum, visam ecquæ aduenerit
In portum ex Epheso nauis mercatoria.

Plutarchus ait esse Athenarum oculis quasi paleam quandam. Nec omitto quod Cicero

ſcribit epiſt. 3. ad Att. lib. 7. *Venio ad Piræa: in quo magis reprehendendus ſum quod homo Romanus, Piræa ſcripſerim non Piræum (ſic enim omnes noſtri loquuti ſunt) quam quod* [in] *addiderim. Non enim* [in] *hoc vt oppido præpoſui, ſed vt loco.* Et Sulpitius ſcribens ad Ciceronem 9. fam. *Ex Aſia rediens cœpi regiones circum circa proſpicere. Poſt me erat Ægina, ante Megara, dextra Piræus, ſiniſtra Corinthus.*

4 CORINTHIENSE LITTVS, ANGVSTIASQVE ISTHMI.] Qui deſcribitur a Strabone libro 8. Et de quo Apul. 10. *Cenchreas peruado: quod oppidum adeunt nobiliſſimæ coloniæ Corinthienſium. Adluitur autem Ægæo & Saronico mari, vbi portus etiam tutiſſimum nauium receptaculum magno frequentatur populo.* Plin. 4. lib. 4. *Anguſtiæ vnde procedit Iſthmos appellantur in eo loco irrumpentia e diuerſo maria à Septentrione, & exortu eius omnem latitudinem vorant, donec contrario curſu æquorum tantorum in quinque M. paſſuum interuallo exeſis vtrimque lateribus, exeſa ceruice Peloponeſum contingat Hellas.* Cæterum non omitto Homerum Corinthi meminiſſe in Catalogo. Quam locupletiſſimam Strabo vocat ob emporium Iſthmo imminens & duos portus, quorum vnus Aſiæ, alter Italiæ vicinus, magno mercatorum concurſu, Malea relicta propter rigidos ventorum flatus. Nam prouerbium erat olim, *Maleam cum deflexeris, domeſticorum obliuiſcere.* Eſt autem differentia inter Corinthios & Corinthienſes.

5 DEMVM COGNOSCIT.] Puto legendum, *De homine cognoſcit.* *Tacitus correctus.*

Diſcordia conſulum. Exitu anni diu aucta [1] diſcordia conſulum erupit. nam facilis capeſſendis inimicitiis & foro exercitus, vt ſegnem Regulum ad opprimendos Seiani miniſtros oblique perſtrinxerat. ille niſi laceſſeretur modeſtiæ retinens, non modo retudit collegam, ſed vt noxium coniurationis ad diſquiſitionem trahebat. *Odia magiſtratuum dãnoſa Reip.* Multiſque patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, manſere infenſi ac minitantes, donec magiſtratu abirent.

1 DISCORDIA CONSVLVM.] Quæ luctus eſt, & exitium Reip. nam concordi magiſtratu, nihil Reip. vtilius. *Concordi magiſtratu nil vtilius Reip.* vt contra: quod Liuius oſtendit libro 40. *Inter hos,* inquit, *viros nobiles inimicitiæ erant, ſæpe multis, & in Senatu, & ad populum, acrioribus celebratæ certaminibus.* *Craſſi & Domitij conſulatus iurgiis frequẽs.* Sueton. cap. 19. in Iul. *Pompeio M. Craſſum reconciliauit veterem inimicum ex Conſulatu, quem ſumma diſcordia ſimul geſſerant.* *Craſſi item & Pompeij.* Et Plinius lib. 17. cap. 1. *Nobiliſſimarum gentium ambo, Craſſus atque Domitius, Cenſuram poſt Conſulatum ſimul geſſere anno V. C. DLXII. frequentem iurgiis, propter diſſimilitudinem morum.* Mirum quod P. R. duos diſcordes maxime in Conſulatu etiam iunxerit in cenſura: ſcilicet vt ex eorum diſcordiis quid maxime, vtile eſſet Reip. orietur. Nam ex conflictu eluceſcit veritas. Contra vero Fuluius nobilior *Conſul factus, cum M. Æmilio Lepido, ſtatim ex inimiciſſimo, amiciſſimus ei factus eſt.* Hæc Cicero de Prou. Conſul. *Et Aulus Poſthumus Cenſor, cum Quinto Fuluio, propter grauem oculorũ morbum, cum gerere cenſurã non poſſet; Poſthumus author fuit, vt publice ſupplicaretur pro valetudine collegæ,* vt ait Verrius Flaccus. Quod certe laudabile. Nam *bonum publicũ priuatis ſimultatibus impeditur,* ait noſter Ann. 14.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum quintum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER SEXTVS.

*prælegebat. At ambiguus

CN. Domitius & Camillus Scribonianus consulatum inierant, cum Cæsar tramisso [1] quod Capreas & Surrentum interluit freto, [2] Campaniam [3] * prælegebat, ambiguus an vrbem intraret, seu quia contra [4] destinauerat, speciem venturi simulans, & sæpe in propinqua digressus, [5] aditis iuxta Tiberim hortis, [6] saxa rursum & solitudinem maris [7] repetiit, pudore scelerum & libidinum? quibus adeo indomitis exarserat, [8] vt more regio pubem ingenuam stupris pollueret. nec formam tantum & decora corpora, sed in his modestam pueritiam, [9] in aliis imagines maiorum incitamentum cupidinis habebat. [10] tuncque primum ignota ante vocabula reperta sunt, [11] sellariorum & spintriarum, ex fœditate loci ac multiplici patientia. præpositique serui qui quærerent, pertraherent, dona in promptos, minas aduersum abnuentes, & si retinerent propinquus aut parens, vim, raptus, suaque ipsi libita velut in captos exercebant.

Tiberius vetus hircus libidinibus ardens.

Corruptor ingenuæ pubis, donis aut minis vtens ad scelus.

IN LIBRVM VI. ANNALIVM C. CORNELII TACITI Nouarum Cogitationum liber sextus.

Capreæ abruptæ a continenti Italiæ. Vel æstu maris, vel terræ motibus.

1 QVOD CAPREAS ET SVRRENTVM INTERLVIT FRETO.] Aliquando Capreæ in continenti Italiæ fuerunt; sed abruptæ postea aut æstu maris, aut terræmotibus: Nec mirum, cum aquæ multum conuertatur in terras, & terræ multum in aquas: quæ est naturæ conuersio frequens; de qua Anacreon in odis, & Ouidius 15. Met.

Vidi ego, quod fuerat quondam solidissima tellus,
Esse fretum; vidi factas ex æquore terras.
Fluctibus ambitæ fuerant Antissa, Pharosque,
Et Phœnissa Tyros; quarum nunc insula nulla est.

Vt Lesbos.

Strabo lib. 1. vbi de Lesbo, ait *esse, qui Lesbum ab Ida abruptam fuisse crediderint, sicut a Miseno Prochytam, & Pithecusam, & ab Athenæo Capreas, & ab Regio Siciliam, & Ossam ab Olympo.* Et *Rhagadas, id est, effractas, ideo nominatas, quoniam ad Caspias portas terræ motu tellus fracta sit.* Quod autem dicit Strabo, *ab Athenæo Capreas*, noster dicit, *quod Capreas & Surrentum interluit freto.* nam Athenæum promontorium tunc dicebatur. Strabo lib. 5. *Athenæum quasi Mineruium; quidam Prenussum appellant promontorium: Quippe in eius apice, Mineruæ sacellum est, quod Vlysses ædificauit.* Ouid. 15. Metam.

Prochytæ. Pythecusa. Rhegium. Ossa.

Inde legit Capreas, promontoriumque Mineruæ,
Et Surrentino generosos palmite colles.

2 CAMPANIAM.] *Omnium*, ait Florus, de bello Samnitico, *non modo Italiæ, sed toto orbe terrarum pulcherrima Campaniæ plaga est. nihil mollius cælo; denique bis floribus vernat. Nihil vberius solo: Ideo Liberi Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari.* Itaque tradunt Campaniam fuisse Cannas Hannibalis, vt refert Florus, & Seneca. Silius Italicus lib. 8. de Campania.

Iam vero quos diues opum, quos diues auorum,
Et toto dabat ad bellum Campania tractu.

3 PRÆLEGEBAT.] Post verbum *Prælegebat*, figo punctum, & lego. *At ambiguus an vrbem intraret.* nam verbum *At* in fine dictionis *prælegebat*; repetendum erat. Et nota totam hanc clausulam male interpunctam, ideoque tenebricosam. Et nisi ita legeris, inuolutum nebulis sensum habueris, & aliquid

Tacitus correctus.

desilderaueris ex natiua Taciti scriptione.

4 DESTINAVERAT.] Lege, *Seu quia contra destinaueras, speciem venturi simulans.*

5 ADITIS IVXTA TIBERIM HORTIS.] De his hortis meminit Plinius lib. 15. cap. 30. sed corrupta lectione, quam ideo pono. *Sunt*, inquit, *& circa Diuum Augustum euenta eius* (loquitur de lauro) *digna memoratu; namque Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonij nomen accepit, cum pacta esset illa Cæsari gallinam conspicui candoris, sedenti aquila ex alto abiecit in gremium illæsam, intrepideque* (lege *intrepidamque*) *miranti*, (scilicet gallinam) *accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum onustum suis baccis. Conseruari alitem & sobolem iussere aruspices, ramumque eum seri, atque rite custodiri. Quod factum est in villa Cæsarum, fluuio Tiberij* (lego *Tiberis*) *imposita, iuxta nonum lapidem, Flaminia via, quæ ob id vocatur ad Gallinas, mireque silua prouenit. Ex ea triumphans postea Cæsar, laurum in manu tenuit, coronamque capite gessit, ac deinde Imperatores Cæsares cuncti: Traditusque mos est, ramos quos tenuerint* (Imperatores scilicet) *serendi: Et durant siluæ nominibus suis discretæ* (vt scilicet vna sit Augusti, altera Tiberij, altera Caij, &c.) *fortassis ideo mutatis triumphalibus: Quia manu triumphantium gestarentur*: Id est, quod diuersi triumphalium tituli, vt vnus de Britannia, alter de Germania, & per eorum nomina distinguerentur.

Horti Cæsarum iuxta Tiberim.

Gallina alba in sinum Liuiæ lapsa.

Plinius correctus.

6 SAXA RVRSVM.] Sane Strabo lib. 5. ait a promontorio Athenæi, ad Capreas, excursum esse breuissimum: sed exiguas quasdam esse insulas saxosas atque desertas quæ occurrant, & quas Sirenas vocant.

Saxa in Capreis.

7 REPETIIT PVDORE.] Figo punctum in verbo *reperiit*. & ita incipio clausulam. *Pudore*, &c.

8 VT MORE REGIO.] Sallust. 1. histor. *More Regio agere* apud Rom. ait esse *libidinari & more tyrannorum agere*. Et Cicero 1. Catilinaria, *crudeliter & regie factum esse* dixit, pro immaniter. Et ad Atticum 10. *Regnum*, inquit, *non modo Romano homini, sed ne Persæ cuiquam tolerabile*: epistola, *Et res ipsa*. Quod explicat his verbis Tertullian. de Pallio. *Physconem & Sardanapalum tacendum est*: (lego *tacere commodum est*) *qui nisi insignes libidinum, alias Reges nemo nosset. Tacendum autem ne quid & illi de Cæsaribus quibusdam vestris obmussitent, pariter propudiosis. Nec magnæ forte constantiæ mandatum sit impuriorem Physcone, molliorem Sardanapalo, Cæsares designare, & quidem sub Nerone.* Quod debet interpretari ex Diogene Laertio in Pittaco. Physcones enim & Gastrones vocabant, qui essent pingui aqualiculo. Qualis fuit Agag rex Amalec, qui pinguissimus, cap. 15. Reg. 1. & Ptolomæus rex Ægypti, qui sororis suæ Cleopatræ vir fuit, quem Iustinus ventrosum nominat, vt Iurisconsulti *ventrosum parietem*, qui ventrem faciat. Nam Iustinus 38. *sagina ventris belluæ similem* fuisse dicit. Et dicitur [illegible] quod ventrosum est. Sed redeo ad Regium morem. Sane 1. libro Reg. inter libidines regias, hoc ponitur. *Tollent vxores vestras.* Et Virgilius ad hanc rem.

Quid more regio agere.

Tertullianus interpretatus.

Physcones & Gastrones.

Libidinari regum.

Quid soceros legere, & gremiis abducere pactas?

Tacent sacræ litteræ de pube ingenua, ne scelus doceant. noster autem *pubem ingenuam* vocat adolescentes ingenuos, vt ingenuorum persona maius faciat nefas. nam de seruis palam est. Seneca de seruis epist. 47. *In cubiculo vir, in conuiuio puer.* hoc igitur genus hominum, *qui in viris per viros noua monstra conquirunt* (vt ait D. Cyprianus) vocare licet *feles puerarias*. nam *virginarias feles* nominat Plautus in Persa virginum corruptores: Et de talibus tyrannis, qui florem adolescentum ingenuorum vel puerorum delibant, Lucianus in Nauigatione: *Megapenthes filius Lycidæ defloratis virginibus in ingenuam pubem irruit*: & Apuleius 2. Florid. his verbis. *Verum hæc quidem statua est cuiuspiam puberum, qui Polycrati tyranno dilectus, Anacreonta Teium amicitiæ gratia cantillat.* Claudian. de Tiberio, vetere hirco. 4. Consul. Honor. sic dixit.

—— quem dura Neronis
Funera, quem rupes Caprearum tetra latebat
Incesto possessa seni?

Nam seu libidine, seu in effundendo sanguine ingenuo Tiberius atrox & dirus. Et vt dicebat Varro in Bimargo.

Hunc scena senem Latina vidit dirissimum.

Si quis autem huius loci velit interpretationem scire, legat Sueton. cap. 44. videbit quid Cæsarum & præcipue Tiberij impudicitia patrarit. At sapientiores & moderatiores multo prisci Romani. nam Gellius lib 15. c. 12. *Si vlla meretrix domum meam introiuit, aut cuiusquam seruulus propter me sollicitatus est* Hæc dicebat C. Gracchus apud eundem. Sed M. Cato aliter morem Regium accipit, pro ferocia & crudelitate. *Dixi*, inquit, *a Decemuiris parum sibi bene cibaria curata esse, iussit vestimenta detrahi, atque flagro cædi. Quis hanc contumeliam, quis hoc imperium, quis hanc seruitutem ferre potest? Nemo hoc rex ausus est facere.* lib. 10. cap. 3. Sic ille Terentianus Sannio.

Regnumque heic tu possides Æschine?

Sallust. in Iugurth. *Impune quælibet facere, id est, regem esse.* Et in Catilinario bello. *Regibus, boni quam mali suspectiores sunt.* Et apud Lucilium de Granio.

—— Granius autem
Non contemnere se, & reges odisse superbos.

Cicero 1. ad Attic. epist. *Quæris. Quousque hunc regem feremus?* Horat. Sat. 7. lib. 1.

—— cur non
Hūc regem iugulas? operū hoc mihi crede tuorū est.

Nam Romanis ad libertatem natis Regia potestas semper pro tyrannide, nullo modo patienda videbatur. Non prætereo diuturnitatem Imperij Tiberio hanc superbiam attulisse. Et sane initia eius ciuilia, sed finis crudelis. nam solent Imperia ex ouibus, leones gignere, vbi diuturna sunt, nisi virtute contineantur. Sic Tiberios, Caligulas, Nerones, & Domitianos, ex hominibus, fecit belluas & immanes. *Vetus Respublica Valentinum, quod velut alter rex, puerum prætextatum, & ingenuam virginem corrupisset, & poetico ioco suam turpitudinem publicasset, accusatione Cosconij remouit.* Valer. de iudic.

iudic. publ. lib. 8. Huius tyrannicæ turpitudinis vestigium est lib. 2. Machab. cap. 4. de Antiocho Nobili, imo ignobili & opico. *Ausus est*, inquit, *sub ipsa arce gymnasium constituere, & optimos quosque ephœborum, in lupanaribus ponere*. Strabo de Dionysio tyranno, ait ornatas, & desponsatas virgines vitiasse, & depudicasse, & in maritorum thalamos irrupisse. quod infandum scelus, & nulla non arte piandum. Idem factitauit Caligula. Dio 59. Sed quid non ausus ille qui neque vir neque fœmina?

9 In aliis.] Lege, *in illis*. nam supra dixit *in his*, ideo subiungit, *in illis imagines maiorum incitamentum cupidinis haberet*. Quod exprimit hominem mirifice improbum, cui voluptas sit non modo ad voluptatem & vt nobiliora corpora pollueret, sed etiam elegantiores animos, & ex clarioribus familiis ortos. D. Hieron. ad Eustoch. de virg. seruand. *Palma vitiorum est honesta polluere*. Sane improba libido & nequam, naturæ puritatis decus quærit contaminare & deturpare.

Tacitus correctus.

Ratio correctionis.

10 Tuncque.] Legendum ex Florentino MS. *tunc quæ primum ignota vocabula reperta sunt*. Et tolle illud *ante*: quippe glossema est. nam explicatio est verbi, *primum*, quæ irrepsit in contextum.

11 Sellariorum et spintriarum.] Cape spintrias pro libellis portentosæ libidinis, quales nostro tempore Aretinus exhibuit, quos Caligula, ne mergeret profundo, exoratus est. Martialis lib. 12. epig. 43. de Sabelli versibus loquens talia portenta libidinum ita describit.

Sunt illic Veneris nouæ figuræ:
Quo symplegmate quinque copulentur,
Qua plures teneantur a catena.

Sed hæc putida tacenda; & finio, vbi addidero, *spintrias* esse armillarum genus quo mulieres vtebantur, aurique flexuris concatenatum. Quod ad portentosas libidines insulse aptarunt viri qui in naturæ corruptione fœda & in succerdis suas faciunt cogitationes & delitias. Et sunt plures huius artificij operarij, quam honestæ copulationis.

Sellarij & Spintriæ.

At Romæ principio anni quasi recens cognitis Liuiæ flagitiis, ac non pridem etiam punitis, atroces sententiæ dicebantur, in effigies quoque ac memoriam eius. & bona Seiani [1] ablata ærario, vt in fiscum cogerentur, [2] tum retulere [3] Scipiones. Hæc & Sillani & Cassij iisdem ferme aut paulum immutatis verbis adseueratione multa censebant, cum repente Togonius Gallus dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. Nam principem orabat deligere senatores, ex queis viginti sorte ducti & ferro accincti, quoties curiam inisset, [4] salutem eius defenderent. [5] crediderat nimirum epistolæ, subsidio sibi alterum ex consulibus poscentis, vt tutus a Capreis vrbem peteret. Tiberius tamen ludibria seriis permiscere solitus, egit gratias beneuolentiæ patrum: *sed quos omitti posse? quos deligi? semperne eosdem? an subinde alios? &* [6] *honoribus perfunctos, an iuuenes? priuatos an e magistratibus? quam deinde speciem fore sumentium in limine curiæ gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret*. Hæc aduersus Togonium, verbis moderans: neque vltra abolitionem sententiæ suadere. [7] At Iunium Gallionem qui censuerat vt prætoriani actis stipendiis, ius apiscerentur in quatuordecim ordinibus sedendi, violenter increpuit, velut coram rogitans, quid illi cum militibus? quos neque dicta imperatoris, neque præmia nisi ab imperatore accipere par esset, reperisse prorsus quod diuus Augustus non prouiderit, an potius discordiã & seditionem a satellite Seiani quæsitam? qua rudes animos nomine honoris ad corrumpendum militiæ morem propelleret. hoc pretium Gallio meditatæ adulationis tulit, statim curia, deinde Italia exactus. & quia incusabatur facile toleraturus exilium, [8] delecta Lesbo insula nobili & amœna, retrahitur in vrbem, custoditurq. domibus magistratuum.

Ridiculus nebulo qui se magnis nominibus inserit.

Adulatoriæ Senatorum sententiæ.

Vita principis armis tecta inuta est.

Miles ab imperatore dicta aut præmia recipit, non ab aliis.

Adulatores Senatores moti Senatu & in exilium acti.

1 Ablata ærario, vt in fiscum.] Diuisum erat ærarium a fisco. Nam ærarium Reip. erat, fiscus principis. veteri Rep. vnum tantum fuit ærarium, & vnus Quæstor. Assumpto ad imperiũ Augusto alterũ cum principis Quæstore fuit ærariũ fisci. Tamẽ Dio ait Augustũ hęc duo iunxisse cum Reip. ærarium oneribus Reip. nõ sufficeret. Sed sub posterioribus imperatoribus distinctũ fuit & disparatum: quod heic Tacitus ostendit. Nã ita Spar-

tianus in Adriano. *Damnatorum bona in fiscum priuatum redigi vetuit omni summa in aerario publico recepta.* Plin. in Paneg. *Fortasse non eadem seueritate fiscum qua aerarium cohibes.* Et Seneca fiscum Caesaris vocat, quod illi sit peculiaris. Et res fiscales proprias Caesaris, L. 2. Ne quid in loc. publ. Nota autem adulatorium istius temporis translatis ad Principem quae erant Reipub. Sic Romae in inscriptione veteri. THERMAS. FISCI. SVI. SVMPTV. COEPTAS.

Tacitus correctus. 2 TVM.] Qui subesse heic malefactum putat, recte putat. Est enim exscriptorum facinus, qui *tum* pro *Triumuiri* scripserunt. ita scriptum erat, *III viri.* *Et explicatus.* *Triumuiros* autē ait *retulisse, vt ablata aerario bona Seiani, in fiscum cogerentur*: quae vera est mens Taciti. Sed qui illi Triumuiri? Capio de tribus viris Praetoriis. De quibus Dio lib. 55. quique aerarij militaris curam habebant, nam, vt ait Suetonius cap. 49. in Aug. *Aerarium militare cum vectigalibus nouis instituit.* At illi Triumuiri vt principi gratificarentur, vtque eius fiscum augerent, retulerunt, per adulationem forte, vel quod tunc fiscus esset in angustus, vt Seiani bona, non aerario, sed fisco addicerentur. nam aerarium est Reip. fiscus est principis. Simile mendum est in Seneca patre Suasor. 6. quod detexi, placetque exscribere, quia locus vlceribus plenus est. *Ab armis*, inquit, *ad arma discurritur. foris victores, dum trucidamur, dum in sanguine intestinus hostis incubat.* *Seneca pater correctus.* Lege. *Foris victores, domi trucidamur: domi in sanguine intestinus hostis incubat.* Quod P. Schoto indicaui, viro litterato & ob pietatem reuerendo. *Quis non hoc P. Romani statu Ciceronem, vt viuat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium?* Lege interrogando. *Frustra. non te ignobilis tumulus abscondet. Idem virtuti tuae qui finis est immortalium* (id est, nullus finis.) *Humanorum operum custos memoria manus viri, vita perpetua est.* Ita vetus Codex. In excusis est, *quae mansueti vita. At humanorum operum custos memoria, contra manus Triumuiri* (id est Antonij) *vita perpetua est. In omnia saecula te sacratum dabunt.* Sic in Sueton. Domitianus. *Secretum sibi horarum sumere solebat.* vbi recte, *horarum iii.* id est, *horarum trium*, vt reposuere viri docti. Et iam correxi li. 1. in verbo *Triumuiri*, Florum, vbi de Iulo M. Antonij filio. Sed in eodem verbo mendum est apud Scholiast. Iuuenal. Sat. 8. in versum:

Inde Dolabella, atque hinc Antonius.

Antonius (inquit Scholiastes) *trium Antoniorum corruptor.* *Tres Antonij. III Triumuiro corrupti.* Lege, *Antonius Triumuir Antoniorum corruptor.* nam fuerunt tres Antonij fratres, M. Triumuir, Caius, & Lucius. Cicero Philip. 10. ait *C. Antonium duorum fratrum aetatibus interiectum.* Est & in Suetonio 39. Claudij idem error. *Multos*, inquit, *ex iis quos capite damnauerat, postero statim die, & in concilium, & ad aleae lusum admoneri iussit: & quasi morarentur vt somniculosos per nuncium increpuit.* vbi lego, *in concilio triumuirorum.* loquitur enim de triumuiris capitalibus. & lego *admoueri*, non *admoneri*. Sane in numeris latent magna apud authores malefacta, vt apud Ciceronem lib. 1. de Legib. *Cicero 1. de Legibus emendatus.* *Nec*, inquit, *Manilia lege singuli, sed ex iis tres arbitri fines regemus*: vbi pro *sed ex iis*, legendū, *sed ex duodecim tabulis.* nam ita scriptū, *sed ex XII.* Quippe repetenda littera *x.* vt faceret *ex*, & *X.* notam signaret: Cui additi *II.* faciunt duodecim. At littera *s. L.* indicat notam esse pro tabulis accipiendam, & vltima numeri *II.* pro *T*, accipienda est. Turnebus indicauit, non explicauit. Apud Liuium. *Exin Dictatoris legionibus*, explicauit pro *ex tribus Dictatoris legionibus.* Et apud Plinium Nat. histor. lib. 18. cap. 2. vbi disserit *quamobrem mensa linquenda non sit. Nondum enim, ait, plures, quam conuiuae.* vbi lego, *quam tres conuiuae.* nam in littera *m*, extrema verbi *quam*, tres intelliguntur, cum ita scribitur, *III.*

3 SCIPIONES.] In his verbis clausulam incipio: ponitque Tacitus Scipiones, Sillanos & Cassios pro claris & vetustis Reip. nominibus & omnino sacris. Sic enim vocabant.

4 SALVTEM EIVS DEFENDERENT.] Ista adulatio, non noua, sed vetus; nec apud exteras gentes, sed Romanos ipsos: Quippe Iulio Caesari additum satellitium ex equitibus & Senatoribus. Dio lib. 44. Quod vir consultissimus & sibi prouidus respuit. *Senatores & equites Iulio Caesari excubitores dati.* *Quod respuit cauta.* *Charitate enim ciuium, non armis, septum esse debere principem existimauit*, vt ait Cicero Philipp. 2. Eadem adulatio obtulit Augusto Senatorum excubias. Sed Labeo Romanae libertatis memor, & Senatorij muneris, *Vigilare*, inquit, *non possum: nec ipse hanc operam recepit. nec adulatio eū decepit.* *Labeo libertatis memor non excubat.* Et Dio vbi de Togonij sentētia disserit, *non ita fatuum Tiberium dixit, vt hostibus suis se protegendum daret.* Quod est verissimum. Et sane qui hostibus fidit, sibi ipsi diffidit.

5 CREDIDERAT.] Homo scilicet adulatione turpis, sed nimia crudelitate securs. nec enim omnia omnium credenda sunt. *Non omnibus & per omnia credendum.*

6 HONORIBVS PERFVNCTOS, AN IVVENES?] Togonius Gallus *senatores* dixerat. Quid heic ergo de Iuuenibus nondum honoribus perfunctis? an Senatores iuuenes, cum 25. annos haberent? an Senator quispiam non functus honoribus? an in Senatu priuatus quisquam, nec magistratum gerens? An intelligit honoribus perfunctos Consulares, quia dignitas Consularis vere apex honorum in Rep. Rom. Iuuenes autem reliquos appellasse, quia ad Consulatum non nisi viri grandaeui adsciscerentur? Dio scribit lib. 59. Caligulam, cum ordo equestris diminutus esset, ex omni etiam extra Italiam imperio, multos opibus & affinitatibus auctos, primores allectos, & quibusdam eorum, vsum vestis Senatoriae dedisse, antequam magistratum vllum gessissent, quo ad Senatum aditus pararetur, & spem Senatoriae adipiscendae dignitatis haberent. nam istud solis Patriciis permissum; antea, quod dixi iam, ex Augusti lege, & a Caligula, qui successit Tiberio, ad equites hoc ius est translatum. Iuuenes vocat Patricios adscitos in Senatum, & praetextatos filios Senatorum, quibus ius erat cum patribus Senatum ingredi. Gellius satis docet libro 1. cap. 23. quod ante Augustum locum habuit. Honoribus perfunctos, qui Quaesturam, Aedilitatem, Praeturam,

Consulatum

Consulatum gessissent, vel Censuram: Priuatos, qui horum nihil essent adhuc adepti. Opponit enim illos magistratibus noster. Et sane inter Senatores, erant velut priuati.

Gallio. 7 AT IVNIVM GALLIONEM.] Ad quem, vt puto, scripsit Ouidius elegiam 11. lib. 4. de Ponto. Fuit autem Gallio alter frater Senecæ: quippe *nostrum* appellat præfatione lib. 3. Controuers. huic longe dissimilis. *Gallio pater intimus patri Senecæ.* Nam adulationum magnus osor: Ideoque ad eum hic locus referri non potest, nec ætas. Nam Seneca libr. 4. nat. Quæst. *Eo*, inquit, *iam dementiæ venimus, vt qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum, quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest, alia vitia non nosse, hoc etiam odisse.* Dio autem libr. 58. ait hanc Gallionis sententiam eo spectasse, vt Tiberio milites conciliaret. De Gallieno fratre Senecæ, dicemus infra.

8 DILECTA LESBO INSVLA.] Ex antiquo iure notandum, eque ruderibus veteris iuris, quod qui damnatus erat in insulã insula non nominata, haberet facultatem eligendi in quam insulam traijceret. *Iuris veteris indicium.* Sic Milo delegit Massiliam. Dio lib. 40. Et ita capiendum quod in historia Ecclesiastica Theodoreti scribitur cap. 15. lib. 1. *Constantium damnato Liberio Papa, interrogasse eum in quem locum placeret secedere.* *De damnatis in insulam.* Sunt enim quidam qui relegantur in insulam, adiecto insulæ nomine, vel in eam insulam, quam princeps adsignauerit. L. 1. de off. præfecti vrbi. *Insula aut sententia addita, aut non.* Sunt alij, qui simpliciter relegantur, non adiecto relegationis loco, vt L. 6. de interdict. & releg. Et ijs arbitrium relinquitur eligendi in quam velint insulam abscedere. Augustus postea cauit: *Ne quis eorum, quibus aqua & igni interdictum esset, in continenti, aut insula vlla sisteret, nisi quæ quinquaginta millia passuum a continenti distaret: Excepta*, inquit, *Coo, Rhodo, Sardinia, & Lesbo.* *Augusti lex.* Dio. Sic Tertullianus in Apolog. cap. 40. scribit. *Delon, Rhodon, Coon, insulas multis cum millibus abijsse.* id est, perijsse cum multis millibus hominum. Elegerat autem Gallio Lesbum propter amœnitatem, de qua dixi superius. Sed retractus est contra fas, iusque; & datur in custodiam magistratuum. Quod etiam explicui supra.

Ijsdem litteris Cæsar[1] Sestium Pagonianum prætorium perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumque a Seiano, cuius ope dolus C. Cæsari pararetur. quod postquam patefactum, prorupere concepta[2] per idem odia, & summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret. Vt vero Latinium[3] * Latiarem ingressus est[4] accusator Acrius, iuxta inuisi, grauissimum spectaculum[5] præbebatur. *(* Latiarem reum aggressus est accusator)* Latiaris, vt retuli, præcipuus olim circumueniendi Titij Sabini, & tunc luendæ pœnæ primus fuit. *Duo nequam inuisi ob scelus faciunt populo delicias.* Inter quæ Haterius Agrippa consules anni prioris inuasit, cur mutua accusatione[6] intenta, nunc silerent? [7] metum prorsus & noxam conscientiæ pro fœdere haberi, at non patribus reticenda quæ audiuissent. Regulus manere tempus vltionis, seque [8] coram principe executurum: Trio æmulationem inter collegas, & [9] si qua discordes iecissent melius obliterari, respõdit. *Quæ discordia male oriuntur, per concordiam obliteranda.* Vrgente Agrippa, Sanquinius e consularibus orauit Senatum, ne curas imperatoris, conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remedijs. *Acerbitates non augendæ in Senatu, sed a Principe mitigandæ.* sic Regulo salus, & Trioni dilatio exitii quæsita. Haterius inuisior fuit, quia somno aut libidinosis vigiliis marcidus, & ob segnitiam, [10] quamuis crudelem principem non metuens, inlustribus viris perniciem inter ganeum ac stupra meditabatur.

1 SESTIVM PAGONIANVM.] *Pagonianus.* Num is, qui forte corrupto nomine, apud Suetoniũ, vocatur *Paconius*? in Tib. cap. 61. *Paconius.* Sane puto scriptum *PACONIVS*, pro *Paconianus*. Nam cum Tiberius in Capreis, & per litteras Senatui mandauit, vt de eius pœna statueret: *Idem.* nec disparia longe nomina. Narratque Sueton. Nanum quendam, qui Tiberij mensis adstabat, ita eum allocutum: *Et cur.* *Cur Paconius, maiestatis reus, tamdiu viuit?* Videte, & statuite: vnum obstare tantum videtur, quod ille maiestatis reus esset: *Quid obstet.* hic autem audax, maleficus, secretorum perquisitor dicitur a Tiberio, & Seiani gladius in C. Cæsarem, quod a reo maiestatis distat: nisi fuerit crimen maiestatis, quod in C. Cæsarem parabatur. Et sane in eo mea stat sententia.

2 PER IDEM.] Recte *pridem*, sed addo, *pridem in eum odia*. *Tacitus correctus.* Nam ita scriptum ratio desiderat, nec litteræ refragantur.

3 LATIAREM INGRESSVS EST.] Lego, *Latinium LatiaREM reum vi aggressus est.* *Latinius Latiaris.* Nam in littera *M*, *V* & *M*, quod facit *reum*. *Correctio Taciti.* Ita lima limam triuit, gratum probis specta-

culum.

4 ACCVSATOR ACRIVS.] Placet Lipsiana correctio, cui meam addo. *vi aggressus est. Accusator ac reus iuxta inuisi.* Horatius de Rege & Persio Sat. 7. lib. 1. —— *in ius*

Acres procurrunt, magnum spectaculum vterque.

Nam duorum nequam conflictus, bonorum est voluptas.

5 PRÆBEBATVR. LATIARIS.] Legendum, *præbebant.* Nam dixit. *Accusator ac reus iuxta inuisi, præbebant gratissimum spectaculum.* Mox addo: *Tunc Latiaris, vt retuli.* Nam illud *tur* principium verbi *tunc*, quod sequitur in contextu: *tum Latiaris.*

6 INTENTA.] Recte. Nam *intendere accusationem* est verbum Iurisconsultorum; L. 1. ad L. Fab. de plagiarijs. Cod. *Possum intendere ius mihi esse.* 29. de seru. vind. Et *intendere crimen,* L. 3. si reus. De accusat. Cod.

7 METVM PRORSVS ET NOXAM CONSCIENTIÆ PRO FOEDERE HABERI.] Lege, *noxæ conscientiam pro scelere haberi.* Id est metum, & in conscientia trepidationem haberi pro culpa. Nisi dicas *pro fædere*, id est, quod inuicem sint sociati metus & noxæ conscientia. D. August. *Ante omnes tribulationes humanæ animæ nulla est maior tribulatio quam conscientia delictorum. Nam si ibi vulnus non sit, sanumque sit intus hominis,* (id est, quod intus habet homo) *id est conscientia, vbicunque alibi passus erit tribulationes, illuc confugiet, & ibi inueniet Deum. Si autem ibi requies non est, quoniam ibi Deus non est, quid facturus est homo?* In Psalm. 45. Idem D. Augustin. Confess. 8. vocat *rixam interioris domus.* Est autem somnolentia librarij, qui scripsit *noxam conscientiæ*, pro *noxæ conscientiam*; quales in his libris multæ reperiuntur. Sic autem explico. Perpetuo scelere conscientia cruciatur. ex conscientia, metus: metus & conscientia pro scelere habentur. Sunt enim duo sceleris testes inuicti, & nunquam refutandi. Sic D. Augustinus alicubi: *Conscientiæ tribunal subterfugere nemo potest: & conscientia iudex.*

Corrupt Tacitus.

Et explicatus.

8 CORAM PRINCIPE EXECVTVRVM.] Existimo ita legendum. *Manere dies vltionis, seque coram principe ex Senatusconsulto vlturum.* In verbo *executio*, infra lib. 15. idem mendum. *Et Regulus tametsi taceret, dicebat, non acquiescere se, sed manere vltionis tempus, se autem vlturum coram principe, ex S. C.* id est, vbi per S.C. res ad principem remissa erit, & relata.

Iterum explicatus & emendatus.

9 SI QVA DISCORDES IECISSENT.] Lego, *Si qua discordes fecissent.* Nam *si qua*, pro *si aliqua.*

10 QVAMVIS.] Pro, *Quantumuis crudelem.*

Exin Cotta Messalinus [1] sæuissimæ cuiusque sententiæ auctor, eoque inueterata inuidia, vbi primum facultas data, arguitur [2] * pleraq. C. Cæsarem [3] quasi incestæ virilitatis, & cum [4] die natali Augustæ [5] inter sacerdotes epularetur, [6] nouemdialem eam cœnam * dixisse, querensque de potentia M. Lepidi, ac L. Aruntij cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse, *Illos quidem Senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.* neque cunctatus a primoribus ciuitatis reuincebatur. ijsque instantibus ad imperatorem prouocauit. nec multo post litteræ adferuntur, quibus in modum defensionis, repetito inter se atque Cottam amicitiæ principio, crebrisque eius officijs commemoratis, ne verba praue detorta, neu [7] conuiualium fabularum simplicitas in crimen duceretur, postulauit. Insigne visum est earum Cæsaris litterarum initium, nam his verbis exorsus est. *Quid scribam vobis P. C. aut quomodo scribam? aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dij me deæque peius perdant [8] quam perire me quotidie sentio, si scio.* Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra [9] præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, [10] si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus, quando vt corpora verberibus, ita sæuitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur: quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas fateretur.

* arguitur. Perculerat namque,

* dixit esse,

Verba detorta in accusationem non veniunt.

Nec simplicitas fabularum conuiualium.

Tyrannorum mentes laceratæ ictibus.

Vt corpus flagellis, ita sæuitia & libidine animus dilaceratur.

1 SÆVISSIMÆ.] Habuit Cotta prolem non degenerem moribus. Nam Plinius 4. Epist. epist. *Interfui. Incidit,* inquit, *sermo de Catullo Messalino, qui luminibus orbatus, ingenio sæuo, mala cæcitatis addiderat. Non verebatur, non erubescebat, non miserebatur: Sæpius a Domitiano, non secus ac tela, quæ & ipsa cæca & improuida feruntur, in optimum quemque contorquebatur. De huius nequitia, sanguinarijsque sententijs, in commune omnes super cœnam sæpius loquebantur. Etiam cum Nerua imperatore.* quod auget infamiam. Ergo Nepos cæcus, & sæuus, vt auus Cotta, hic Tiberianæ, ille Domitianæ crudelitatis baculus. Sic Balbus a no-

stro

ſtro *truci eloquentia habitus.* libr. 6. *promptuſque aduerſus inſontes.* Quod peſſimi argumentum ingenij eſt. Sed illa male pereant ingenia, donec talia erunt.

2 PLERAQVE IN C. CÆSAREM.] Mutilus eſt totus hic locus. Ita lego, & emendo: *Exin Cotta Meſſalinus, ſæuiſsimæ cuiuſque ſententiæ author, eoque inueterata inuidia, vbi primum facultas data, arguitur.* Siſto heic: mox clauſulam incipio. *Perculerat namque C. Cæſarem quaſi inceſtæ virilitatis; & cum die natali Auguſtæ, inter ſacerdotes epularetur, nouendialem cœnam dixerat eſſe.* Dixit *perculerat*, quo verbo vſus Sueton. 55. in Tiberio. *Alium alia de cauſa perculit.* Et noſter paulo ante in his verbis: *Cæſar Seſtium Pagonianum Prætorium perculit.* Ride in loco conclamato acumen. Nam vt locus erat, mera nox erat. Quod autem ait, *inter ſacerdotes epularetur*, ſuſpicor fuiſſe eum inter ſeptemuiros epulonum qui ſacerdotes Auguſti: & ſane ille Cotta non bonus Senator, ſed magnus epulator.

Tacitus correctus.

3 QVASI INCESTÆ VIRILITATIS.] Forte, *quaſi inceſtuoſæ virilitatis.* At ego *inceſtæ* lego & retineo. verbo autem *quaſi* vtebantur veteres, vbi rem actam extenuare vellent, aut vbi illam plane confiteri ad verecundiam verebantur: quod Tacitus fecit. Exemplum in Seneca patre contra Maximum oratorem, de quo dixi lib. 1. *Quaſi bellus es, quaſi diſertus es: vnum es non quaſi, lappa.* Eſt & alterum in Domitiano apud Salluſt. *Eratque fama quaſi concubinas ipſe diuelleret, nataretque inter vulgatiſsimas meretrices.* vbi lego, *digitis velleret.* Et vox *quaſi*, apud noſtros Iuriſconſultos frequentiſſima, vbi timidius pudorem notant, vt in L. 2. de inoffic. teſt. D. *Quaſi non ſanæ mentis fuerit teſtator.* & *quaſi furioſus.* L. 19. eod. & *quaſi factioſus.* L. 36. de leg. 3. quia exiſtimationi alienæ parcendum eſt. Ideo doctores iuris aiunt verbum *quaſi* eſſe notam improprietatis. L. ſi quis. de condict. indeb. D. Hoc verbo *quaſi*, etiam Epicurei philoſophi vſi ſunt ad euadenda & illudenda Stoicorum in argumentationibus ſpineta, quibus implicabantur. Dicit autem *quaſi inceſtæ virilitatis*: vt libro 6. *Abdus quaſi exſectæ virilitatis.* Quod plane C. Cæſarem hoc crimine onerare vereretur; licet verba Cottæ referret, verumque eſſet, quod obijceretur. Explico autem verba, *inceſtæ virilitatis*, quia Caius ad libidinem maxime procliuis, quam etiam inceſtu nefario, cum ſorore ſua reddidit portentoſam. Niſi legas, *incertæ virilitatis*, quod ſexu ad patientiam muliebrem abuteretur. Et ſane vtriuſque ſceleris reus. Nam de incerta virilitate: ita Suetonius cap. 36. *Pudicitiæ neque ſuæ, neque alienæ pepercit. M. Lepidum, M. Neſtorem Pantomimum, quoſdam obſides dilexiſſe fertur, commercio mutui ſtupri.* Et ita lego. Vetus interpr. Iuuen. *Interrogatum Paſsienum a Caio* (quem male *Neronem* vocat, vt male Claudium virum Meſſalinæ nominat etiam *Neronem*) *haberetne cum ſorore germana conſuetudinem. Nondum, inquit, quantumuis decenter, & caute.* Vbi lego per interrogationem. *Quantum is decenter, & caute?* Et ſane decenter, ne rem turpiſſimam confiteretur, & forte minime veram. *Caute*, ne principem nihil habentem pudoris, & ad cædem natum exacerbaret. Eſt apud Dionem Vitellij ſimile & cautum reſponſum. *Aliquando Caius rem ſibi eſſe cum Luna dixit. Percunctatus eſt Vitellium vidiſſetne ſe cum Dea congredientem. Tum Vitellius, quaſi attonitus, oculis in terram demiſsis, tremens, exili voce. Solis, inquit, Domine, vobis Dijs licet inuicem videre: & eo dicto, omnes adulationes ſuperauit.* Vnde Vitelliana adulatio, Planciana deterior.

Quaſi, extenuatiuum verbum.

Tacitus explicatus.

Scholiaſtes Iuuenalis reprehenſus.

Interrogatio Caij ad Paſsienum turpis.

Idem interpretatus.

Adulatio Vitellij.

4 DIE NATALI AVGVSTÆ.] Qui dies maxime culti paganis. Noto autem natales Deorum & principum, & vrbium, & priuatorum in veneratione ſumma. De *Natali Deorum*, Martialis lib. 3. epigr. 68.

Maiæ Mercurium creaſtis Idus.

Et Cicero meminit 4. ad Attic. *Natalis ſalutis*, quaſi eo die Salus nata eſſet. Acron ad Horat. lib. 2. ode 12. *Natalis Dianæ a virginibus celebrabatur, ſicut Apollinis a pueris.* Ideo Arnobius ſic ait. *Potentias cœlites, dies autumant habere natales.* Tertullianus de Idol. *Idem*, inquit, *fit idoli natali, omni Diaboli pompa frequentatur.* Et ita Pallas Tritonia dicta eſt, in qua virgines Natali Palladis decertabant. Tibullus lib. 4. de natali Iunonis.

Natali, Iuno, ſanctos cape thuris honores,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Et vbi de Natali Genij ad Cherinthum libro 4.

Magne Geni, cape thura libens, votiſque faueto,
Si modo cum de me cogitat, ille calet.

De *natali principum*, locus eſt in Biblijs cap. 40. Geneſ. *Dies tertius natalitius Pharaonis erat, qui faciens grande conuiuium pueris ſuis, recordatus eſt inter epulas magiſtri pincernarum, & piſtorum principis.* De die Natali Herodis, quo epulante, & Herodiade ſaltante, cecidit D. Ioannes, D. Hieronym. 2. in Matth. ita ſcribit. *Nullum alium inuenimus* (ſcilicet in ſacris litteris) *obſeruaſſe diem natalis ſui, niſi Herodem, & Pharaonem; vt quorum erat par impietas, eſſet & vna ſolemnitas.* Sic Natalibus Auguſti, ludi equeſtres fiebant, etiam ſponte, & biduo; quod rarum. Sueton. cap. 87. in Aug. vt ante in natali Iulij Cæſaris IV. Idus Iul. Vetus inſcriptio. *Lanarius & quæ in ijs ſunt ſua pecunia fecit, vt ex eo vectigali quotannis mulſum & cruſtum natale Cæſaris Auguſti daretur.* Et in natali Tiberij. Sueton. cap. 26. *Natalem ſuum plebeijs incurrentem Circenſibus, vix vnius bigæ adiectione honorari paſſus eſt.* Tiber. c. 9. *Claudius*, ait Dio 59. *abrogauit Conſulibus magiſtratum quod ferias in ſuum natalem non indixiſſent, quin prætores eo equeſtrem decurſionem exhibuiſſent.* Et hæc Romæ. At extra Romam, *Herodiani celebrabant natalem diem Herodis Attici*, ait Gellius 15. Herodis inquam Attici qui celebris litteratura fuit multiſque operibus publicis, quibus Athenas ſuam patriam ornauit. Celebrabant etiam Sabbatha. *Quo die*, inquit vet. Interp. ad Perſij Sat. 5. *lucernas accenſas, & violis coronatas in feneſtris ponunt.* Sic Perſius.

Herodis venere dies.

Diogenes Laert. in Arceſilao, ait *Hieronymum*

Natalis dies celebris paganitati.

Natalis Deorum.

Dianæ.

Apollinis.

Palladis.

Iunonis.

Genioru.

Natalis principum.

Pharaonis.

Herodis Paleſtini.

Auguſti.

Iulij Cæſaris.

Herodis Attici.

In natali ſerta & violæ feneſtris.

Peripateticum amicos cogere consueuisse ad natalem diem Alcyonei Antigoni filij. Et Machab. 2. cap. 6. *Ducebantur cum amara necessitate, in die natalis regis ad sacrificia.* Loquitur de Antiocho rege Syriæ. Horatius de natali Cæsaris Augusti.

—— Cras nato Cæsare festus
Dat veniam somnumque dies; impune licebit
Æstiuam sermone benigno tendere noctem.

Et de nocte libera colloquia. Etiam celebrabant natales magnorum virorum. Vt Alexandri Magni. Lamprid. in Alex. Seuero: *Cum casu illuc die festo Alexandri pater cum vxore patriæ solemnitatis implendæ causa venisset. Cuius rei argumentum est quod eadem die natalem habet hic Mameæ Alexander, quo ille Magnus excessit.* *Natales magnorum virorum.* Etiam Papiniani iuris coryphæi & asyli apud Iurisconsultos natalis dies agebatur: quod videre est in præfat. Digest. *Papiniani.* Nam ita hunc locum capio. Et Seneca filius epist. 64. *Quidni ego magnorum virorum imagines habeam, & natalitia celebrem?* Horatius de natali Mæcenatis lib. 4. od. 11.

Iure solennis mihi, sanctiorque
Pæne natali proprio, quod ex hac
Luce Mæcenas meus affluentes
Ordinat annos.

Silius sic *natalem Virgilij* coluit. Plinius libr. 3. epist. ad Can. Ruf. Et *Epicurus testamento cauit vt dies eius natalis, & parentum, fratrumque, quotannis solenniter agerentur.* Diog. Laert. in Epicur. *Natalis vrbiũ, Romæ.* De vrbium natali: Cicero pro Flacco. *O Nonæ illæ Decembres, quæ me Consule fuistis; quem ego Dijs natalem, vere huius vrbis, aut certe salutarem appellare possum.* Idem 2. de Diuinat. *Etiamne vrbis natalis dies, ad vim stellarum pertinebat?* Et Plinius lib. 14. cap. 4. *Ea cæli temperies fulsit, quam cocturam vocant solis opere, (lego, operæ) natale vrbis DCCCXXXIIII.* Et L. 2. Cod. de ferijs. *Constantinopolis.* *Natalitij dies vrbium maximarum Romæ & Constantinopolis.* Et L. 6. de Curiosis, in Cod. Theod. Et Spartianus in Hadriano meminit natalis Imperij, & natalis adoptionis suæ. *Natales priuatorum.* De priuatorum natali, multi apud multos authores loci, vt apud Gellium lib. 19. cap. 9. *Adolescens ex terra Asia, de equestri loco, lætæ indolis, moribusque & fortuna bene ornatus, & ad rem musicam facili ingenio, & libenti, cœnam dabat amicis, & magistris in rusculo, celebrandæ lucis annuæ, quam sibi principem vitæ habuerat.* Virgil. Eclog. 3.

Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola.

Et Iuuenalis Sat. 12.

Natali, Coruine, die mihi dulcior hæc lux.

Persius Sat. 2.

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo,
Qui tibi labentes apponit candidus annos.

Plautus in Pseudolo.

Mihi hodie natalis dies est, decet eum vos omnes concelebrare.

Idem in Persa.

Tu Sagaristio, accumbe in summo, meum Natalem agitemus amœnum.

Et in Captiuis.

Quia mihi natalis est dies,
Propterea te vocarier ad cœnam volo.

Optatissimi natalium dies. Et hi dies optatissimi, & cultu venerandi. Tibullus eleg. 7. lib. 1.

At tu natalis, multos celebrande per annos,
Candidior semper, candidiorque veni.

Antipater tamen *Sidonius Poeta omnibus annis, & natali tantum die febri corripiebatur, eoque consumptus longa senecta.* Plin. 7. c. 51. Tacit. infra de Considio Proculo, *qui diem natalem nullo pauore celebrans, raptus in Curiam, pariterque damnatus.* Etiam isti dies læto cultu celebrati. Nam tum ciues Rom. *pexi, annulati, & in alba veste.* Persius Sat. 1. *Depexio capillorum. Annulorum gestatio.*

—— pexusque togaque recenti,
Et natalitia tandem cum sardonyce albus.

Et *coronati* & *vnguentati*. Tibullus libr. 1. eleg. 4. *Coronatio.*

Illius e nitido stillent vnguenta capillo, *Vnguentatio.*
Et capite, & collo, mollia serta gerat.

Nam, ait vetus Interpr. Iuuenal. *Quidam habent annulos, quos die tantum natali gerunt.* Ouid. de toga.

Scilicet expectas solitum tibi moris honorem,
Pendeat ex humeris vestis vt alba meis. *Vestis alba.*

Tota die nihil præter hilaritatem cogitabant. *Hilaritas continua.* Tibullus.

Transeat hic sine nube dies, stent aere nubes,
Ponat & in sicco molliter vnda minas.
Aspiciam nullos hodierna luce dolores,
Et Niobe lachrymas supprimat ipse lapis.

Itaque *a cæde & sanguine abstinebant.* Censorinus de die Natali cap. 2. *Manum a cæde & sanguine abstineret, ne die qua ipsi lucem accepissent, alijs demerent.* Tamen Eusebius lib. 8. cap. 16. ait die natali Imperat. Diocletiani, cum spectacula ederentur, in ijs *Agapium martyrem ab vrso cruentatum, postera die, immersum fuisse mari appensis lapidibus.* Sed omnia placuit euertere quo ad necem bonorum curreretur. Philo Iudæus in Flaccũ. *Mos est in neminem damnatum* (forte *damnatorũ*) *non animaduertere, donec solemnes celebritates, natalitiaque Augustorum festa prætereunt.* Tibullus eleg. 7. lib. 1.

Huc ades; & centum ludos geniumque choreis *Ludi. Choreæ.*
Concelebra, & multo tempora funde mero.

Lares coronati. Quo vestitu lares. Lares primum *floribus coronabant, qui succincti cinctu Gabino, & obuoluti toga super humerum sinistrum, dextro nudo.* Vet. Interp. ad Pers. Sat. 5. Et in *ædiculis*. Petron. Arbiter de laribus Trimalcionis, & Iuuenalis Sat. 8.

Ipsi deinde lares, si quod spectabile signum,
Si quis in ædicula Deus vnicus.

Plautus in Trinum.

Larem corona nostrum decorari volo; *Venerati.*
Vxor venerare; vt nobis hæc habitatio bona, fausta, fœlix,
Fortunataque eueniat.

Aras struebant. Ouid. lib. 3. Trist. eleg. 13. *Aræ structæ. Coronatæ. Floribus stratæ. Thura ingesta.*

Fumida cingatur florentibus ara coronis,
Micaq. solenni thuris in igne sonet.

Paulinus in Natali Sancti Fœlicis.

Spargite flore solum, prætexite limina sertis.

Et vnguenta. Tibullus.

Ipse suos adsit genius visurus honores,
Cui decorent sanctas florea serta comas;
Illius e puro distillent tempora nardo,
Atque satur libo sit, madeatque mero.

Tamen ruri *aræ de cespite* in natali. Martialis libri 12. epigr. 60.

Si te rure coli, viridesque pigebit ad aras.

Iiba

Liba data. *Liba dabant.* Idem eodem.

Libaque dem pro te, genitale notantia tempus,
Preces & bona verba. *Concipiamque bonas ore fauente preces.*

Plinius lib. 18. cap. 8. *Hodie sacra prisca atque*
Sacra prisca. *natalium, pulte fitilla,* (tamen *fitilla* scriptum) *conficiuntur.* Etiam *cereos accendebant*, ante lares, & *molas salsas* offerebant: vt Mæcenas te-
Puls fitilla. statur apud Senecam epist. 114. de qua infra. *Genijque statua in editiore loco mensarum*, vt dij
Conuiuia. lares. *Conuiuia quoque agitabant.* Martialis libr. 2. epigr. 66.

Sexcenti cœnant a te Iustine vocati,
Lucis ad officium quæ tibi prima fuit.

In veteri inscriptione Reatina.

HIC. ARCÆ. AVGVSTALIVM. SE. VIVO. H S. SE. VIVO. DEDIT. XX.
VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMÆ. DIE. NATALI. SVO. IIII. KAL. FEBRV. PRÆSENTES. VESCERENTVR. ET. OB. DEDICATIONEM. STATVÆ. DECVRIONIBVS. ET. SEVIRIS. ET. IVVENIBVS. SPORTVLAS. ET. POPVLO. EPVLVM. ET. OLEVM. EADEM. DIE. DEDIT.

Idem libr. 10. epigramm. 27.

Natali, Diodore, tuo conuiua Senatus
Accubat, & rarus non adhibetur eques.
Et tua tricenos largitur sportula *nummos:*
Nemo tamen natum te, Diodore, putat.

Et de illa sportula est L. cum quidam. de an. legat D. Nam quotannis diem natalem defuncti, cuius heredes erant, celebrabant. Plinius de M. Offilio, claro histrione. *Cum populo admodum placuisset natali die suo conuiuiumque haberet.* Plaut. in Captiu.

Num quæ feras vocatus ad cœnam? PAR. Nusquam equidem, quod sciam.
Sed quid tu id quæris? HEG. Quia mihi natalis est dies.

Cicero Philip. 2. *Hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nomina-*
In hortis. *bo. Putatote eum Phormioni alicui, tum Ballioni, tum Gnathoni.* Apul. Metamorph. 11. *Festiuissimum celebraui natalem sacrorum, & suaues epulas, & faceta conuiuia. Dies tertius pari ceremoniarum ritu celebratus ad ientaculum religiosum.* Quæ paganorum erant festiuitates, quibus liberius etiam bibebant. Nam Seneca libr. 2.
Ibi potio crebra. de ira, cap. 33. *Potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat.* Quod fa-
Frugales die natali solutiores. ciebant parciores etiam, nec parcebant sumptibus, die natali. Persius Sat. 6.

——*Solus natalibus est qui*
Tingat olus siccum muria vafer in calice empta,
Ipse sacrum irrorans patinæ piper.

Potio meraca. *Meraca bibebant.* Martialis.

Vt liquidum potet parcus Alauda merum.

Dona. *Dona dabant.* Petronius Arbiter. *Vestimenta*
Vestes. *mea perdidit, quæ natali meo mihi miserat quidam*
Lacernæ. *cliens.* Martialis lib. 10. epigr. 87.

Certent muneribus beatiores,
Agrippæ tumidus negociator,
Lagena. *Cadmi municipes ferat lacernas.* (id est Thebanas.)
Pignorum reus ebriæque noctis
Cœnatoria mittat aduocato.

Cœnatoria. Plautus in Pseudolo.

Nunc huic Lenoni est hodie natalis dies,
Interminatus est a minimo ad maximum,
Si quis non hodie munus misisset sibi,
Eum cras excruciatu maximo, &c.

Martialis libri 9. 154.

Natali mihi, Quinte, tuo dare parua volebam
Munera. tu prohibes, imperiosus homo es.

Et *inter munera aues.* Martialis idem lib. 9. epi- Aues.
gramm. 56.

Luce propinquorum qua plurima mittitur ales,
Dum Stellæ turdos, dum tibi, Flacce, paro.

Plaut. in Rud.

Bulla aurea est, pater quam mihi dedit natali die.

Et huc spectat quod est in L. si vir. §. sed si vir. de donat. inter vir. & vxor. D. *Si vir vxori munus immodicum Calend. Mart. aut natali die dedisset.* Et ita capio verbum *diuisiones*, de annuis legatis. D. *Cũ quis de decurionibus diuisiones dari voluisset die natalis sui*; Id est munus quod decuriones diuiderent inter se die suo natali. Cæterum sæpius in anno diem natalem celebrabant. Martial. lib. 8. epigr. 64.

Vt poscas Clyte munus, exigasque,
Vno nasceris octies in anno,
Et solas puto, tresve, quatuorve,
Non natalitias habes Kalendas.

Quia scilicet octies in anno natalem celebrabat, sed vt toties ferret munera. Ratio autem fuit paganis celebrationis huius diei, quod cum quis genitus sit, mox genius ei copuletur. Qui, vt ait Cēsorinus, *tutelator fidißimusque germanus animos omnium mentesque custodit.* Agathias lib. 5. scribit Natalitia conuiuia Romanorum brumæ tempore facta suis temporibus Sole ad Capricornum vergente & De- Christiani natalium contemptores.
cembri mense quo Saturnalia celebrabantur. Non omitto Christianos nostros natalium dies neglexisse, nec celebrasse vnquam, nisi Tres natales festi apud Christianos.
in Christi, & Virginis Matris, meæ Dominæ, Christi Domini.
& Ioannis Baptistæ natiuitate. In reliquis mi- Virginis Matris.
nime. Quippe non primum vitæ diem, sed D. Ioannis Baptistæ.
vltimum, pro natiuitate habuerunt. Vt in martyrum festiuitatibus, quas *natalitia* vocāt. D. Augustinus Serm. de D. Cypriano, & ante eum Tertullianus de corona. *Oblationes pro defunctis, pro natalitijs, annua die facimus.* Placet Origenis veteris Christiani fidem in hac re, quam & hodie nos Catholici tenemus & profitemur, heic apponere. *Nos,* inquit 3. in Cur natales dies reijciant Christiani.
Iob. *non natiuitatis diem celebramus, cum sit dolorum & tentationum introitus: sed mortis diem* Ex Origene.
celebramus, vt pote omnium dolorum depositionem, Cur mortis diē celebrent.
atque omnium tentationum effugationem. Illi enim, qui mori videntur, mundo viuunt, & nascuntur: Martyrum.
Deo propterea & memorias sanctorum facimus, & Fidelium defunctorum.
parentum nostrorum, vel amicorum, in fide morientium memoriam agimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis piam in fide consummationem postulantes. Hæc fuit Christianæ Ecclesiæ fides. Nec omitto Paganos diem nata- Pagani infantes primo lustro Deis dona honorant.
lem, non modo celebrasse, sed & primo lustro infantium, *munera Dijs obtulisse.* Martialis lib. 4. epigramm. 45. vbi de Burri posteris, & forte de filio Burri.

Hæc tibi pro nato plena dat lætus acerra,
Phœbe, Palatinus munera Parthenius.

Vt qui prima nouo signat quinquennia lustro,
Impleat innumeras Burrus Olympiadas.

Decennalia Cæsarum.

Decennalia etiam Cæsarum celebrabant, vt Tacitus scribit. Et in noxiorum pœnam dies natalis fiebat nefastus. *Diem*, inquit, *natalem eius inter nefastos referendum suasit.* Sueton. in Tib. cap. 53. Cape hæc, Lector, pro peristromate Babylonico, & ex acu humaniorum Musarum.

Magna pœna nefasti natales.

5 INTER SACERDOTES EPVLARETVR.] Hoc innuit natalem fuisse Augusti, non Augustæ. Nam Augusta nondum inter Deas relata, sacerdotes tunc non habuit: habuit autem Augustus. Et noto sacerdotum mensas a cæteris discretas in Macrobio. Cæterum ita lego: *Cum inter sacerdotes epularetur, Nouendialem cœnam dixerat esse.* ita legendum, non, *dixisse*; alioqui oratio non est perfecta, sed hians.

Sacerdotum mensæ a vulgaribus discretæ.

6 NOVEMDIALEM COENAM.] Cœna est, quæ nono die in funere dabatur. Nam nono die post natiuitatem *nominalia*, nono die post obitum *funalia*, *& conditæ reliquiæ*; etiam nono die *conuiualia funebria*, *& ludi*, *& sacra.* Quod Virgilius notat clare libr. 5. Æn. in obitu Anchisæ. In iisque conuiuijs *apium pro corona* erat. Plinius lib. 20. cap. 11. *In nouemdiali conuiuio magnos gemitus edebant*, *& atroces voces contra Deos.* inquit ille. Et Baruch. cap. 6. *Rugiunt*, inquit, *clamantes contra Deos suos, sicut in cœna mortui.* Recte: Quippe Deos incusabant crudelitatis trahebantque in inuidiam; Ideoque *velatos habebant inuidiæ metu*, inquit Pedo. Valer. de relig. cap. 15. *Qua*, inquit, *constantia*, *magnus cœlestibus iniectus est rubor*, *vlterius aduersus eam sæuiendi gentem*, *quæ ne iniuriarum quidem acerbitate ab eorum cultu absterreri poterat.* Martialis lib. 9. epigr. 88.

Quid cœna Nouendialis.

Pagani ferali in cœna rugiebant contra Deos.

Apio coronati.

Deos incusabant crudelitatis.

Inuidia posses exonerare Deos.

Et alibi.

O scelus, o magnum facinus, crimenque Deorum.

Et in epitaphio Canaces lib. 11. epigr. 92.

Ah scelus, ah facinus.

De illa autem cœna, intelligo quod Apuleius scribit 9. Metamorphos. *Iamque nono die rite completis solemnibus*, (inter quæ cœna erat) *familiam supellectilemque & omnia iumenta ad hereditariam deduxit auctionem.* Et idem 4. Florid. *Exclamant viuere hominem, procul ignes amolirentur, cœnam feralem a tumulo ad mensam transferrent.* Nam de homine elato, & cum efferretur, reuiuiscente tractat. Erant autem quædam cœnæ, quæ post sepulturam fiebant in sepulchretis. Sed nihil ad nostram hanc. Nec omitto hanc cœnam *Silicernium*, quasi *silisternium* dictam, quod super silicem sepulchralem sterneretur, non in mensa: quod notat locus Apuleij proxime citatus in Floridis. Quæ cœna non, vt quidam putant, fuit iure XII. Tabularum vetita, qua omnis circumpotatio prohibebatur. Nam de seruili agit, non de ingenuorum compotatione. Et illa cœna sepulchralis etiam obseruata apud Christianos, vt ait Clemens Romanus lib. 8. cap. 44. Nam sic ille, vt vertunt. *Qui vero in exequijs mortuorum, ad epulum funebre estis ordine, & cum timore Dei epulamini.* Synesius epist. 3. septima die hanc cœnam ponit. *Vix expectata die septima, qua nos cœnam dedimus sepulchralem.* De qua meminit Homerus Iliad. vltimo, dum scribit post Hectoris funus valde splendidum conuiuium conuiuatum fuisse apud Priamum ab Ioue nutricium regem eiusque in ædibus: & principio lib. 23. Ergo apud Ægyptios Christianos septima dies; apud alios nona. Sed & illa dierum obseruatio, & ceremoniarum, varia fuit, pro varietate nationum. Lego in exequijs veterum Christianorum, tertiam, septimam, nonam, trigesimam, quadragesimā & sexagesimam dies, & anniuersarium in fine. *De tertia* Clemēs Romanus l. 6. c. 42. *Fiant exequiæ mortuorū die tertia, in psalmis, in precationibus, propter eum, qui tertia die resurrexit.* D. Hieron. in Epitaph. Paulæ. *Hebræo, Græco, Latino, Syroque sermone, Psalmi in ordine personabant, non solum triduo, donec subter Ecclesiam & specum Domini conderetur, sed per omnem hebdomadam, cuncti qui venerant suum funus, & proprias credentibus lachrymas.* Idem in vita Pauli Eremitæ. *Obuoluto, & prolato foras corpore, hymnos quoque & Psalmos, de Christiana traditione decantans, contristabatur.* Et sane his tribus diebus vngendo, & sepeliendo corpori, & telluri mandando, operam impendebant. Vngebant myrrha & casia. Martialis.

Siliceruium.
Sonisternium, quod senibus sterneretur.
XII. tab. non dominorum, sed seruorum circumpotatio prohibita.
Funebris cœna Christianorum.
Olim quam sobria.
Quo peracta.

Apud Ægyptios Christianos 7. dies festus.
Diuersi exequijs Christianorum veterum obseruati.
Tertia.
In Psalmis.
In orationibus.
Qua Hebræo, Græco, Latino, Syroque idiomate.
Christiana traditione sepeliebant.
Vnctura per myrrham & casiam apud paganos.

Dum myrrham & casiam flebilis vxor emit.

Et idem.

Vnguenta, & casias, & olentem funera myrrham.

Tertullianus eadem in Apolog. Sed clare Prudent. in exequijs defunctorum.

Thus in funere Christian.

Hinc maxima cura sepulchris
Impenditur: hinc resolutos
Honor vltimus accipit artus,
Et funebris ambitus ornat.
Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos est,
Aspersaque myrrha, Sabæo
Corpus medicamine seruat:
Quidnam sibi saxa cauata,
Quid pulchra volunt monumenta:
Nisi quod res creditur illic
Non mortua, sed data somno?
Hoc prouida Christicolarum
Pietas studet.

Magna cura de corporibus defunctorum apud Christianos.
Aula alba prætensa in linteo.

Nota veterū Christianorū morem in sepeliendis defunctis.

Et hic fuit mos Catholicæ Ecclesiæ a Theodosio ad nos & a Christo ad Theodosium, id est, ab fide Christiana nata ad Theodosium. *De septima die*, in Ecclesiastico: *Luctus mortui septem dies.* Et Origenes lib. 3. Iob. *Septem diebus agit luctum mortuorum.* Et ratio est, quia defunctus requieuit ab operibus suis: Nam septimus dies, est quietis dies. *De nono*, idem Clemens lib. 3. cap. 42. *Nono etiam die ad recordationem eorum qui sunt superstites, & eorum qui defuncti sunt.* Alij autem dicunt institutum istud, quod post dies octo iterum apparuit Dominus discipulis, ingressus ad eos ianuis clausis. Qui dies accedens ad Dominicum, quo die Dominus resurrexit, efficitur nonus. Illo die nono pagani parentabant, & funebriter epulabantur, dieque sequenti lustrabatur tota familia. Quod Epimenidem vnum ex 7. Sapientibus inuenisse apud Græcos author est Diog. Laert. Et ἀχαιτεῖα dicebantur,

Dies septimus.
Dies nonus.
Parentalia paganorum nono die.
Epulum funebre.
Lustratio familiæ.
Exuerra.

cebantur, certisque scopis domus mundabantur. Festus in verbo *Euerritor*. De nona die Donatus in Phormionem. *In funere nonum diem esse solemnẽ*. D. August. in Genesim: *Luctus celebratur nouẽ dies*. Et sanè in nouẽdiali, quo mortuus stabat supra terram, operam impendebant in exequijs faciendis & funere iustisque persoluendis & celebranda memoria defuncti. Et hoc firmat Homer. Iliad. 24. qui ad nonum decimum addit. *De trigesimo*, fit mentio apud D. Ambrosium in orat. de obitu Theodos. *Alij*, inquit, *diem tertium & trigesimum obseruant, alij diem septimum & quadragesimum*. Et Ephrem Syrus in testamẽto suo, iussit vt *post trigesimum* diem sui recordarentur. Ratio trigesimi est, quod *Moyses triginta diebus a populo defletus est*. Deuter. 34. & Aaron 30. etiam die. Numer. 20. De trigesima die Hildebertus Cœnomanensis li. de ordine Eremitarum. *Continuus pro eo diebus triginta Missarum solemnia decantat*. De quadragesima. *Transierunt quadraginta dies, ipse enim erat mos cadauerum conditorum*. Et D. Hieron. epist. ad Iulianum. *Quid quod quadragesimo die dormitionis eorum vestem [illegible]brem mutauerit, & dedicatio Martyris candida tibi vestimenta reddiderit?* Quantum *ad sexagesimum*, cap. vlt. Genes. vbi de exequijs Iacob. *Fleuit eum Ægyptus sexaginta diebus*. Et præter hos fiebant *anniuersaria*; de quibus D. Clemens 6. Constitut. Apostol. 42. *Item anno exacto, ad habendam memoriam ipsius defuncti, suppeditetur ex bonis eius pauperibus, ad recordationem ipsius*. Idem Tertull. lib. de Monog. *Enimuero & pro anima eius orat, & refrigerium interim adpostulat ei, & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitionis eius*. Diogenes Laert. in Lycone, ait Græcos die anniuersario, pro more habuisse conuenire defuncti filios, vt solarentur. Sed adeo Lyconem Hieronymo infestum, vt illum non adierit. Sic L. libertis, de alim. & cibar. legat. §. vlt. *Libertos meos, vbi corpus meum positum fuerit, ibi eos morari iubeo, vt per absentiam filiarum mearum, ad sarcophagum meum, memoriam meam quotannis celebrent*. Non omitto quod in iure nostro & in L. societas. D. pro socio, scribitur, *epulas nundinarias*. Quas capio non pro epulis quæ nono die in funere defunctorum, sed pro epulis, quæ nundinis durantibus, socijs parantur. Ita autem lego. *Cum societas ad emendum coiretur, & conueniret, vt vnus reliquis nundinarias epulas præstaret, eosque ad negotium dimitteret, si eas non soluerit, & pro socio, & ex vendito agendum est*. Nec abeo intacto Tertulliano, qui de sepulchrali cœna scribit. *Si quando extra portam*, (nam sepulturæ extra vrbem) *cum obsonijs, & mattijs, tibi potius parentas, ad busta cedis*. (lego, ad busta accedis.) Nam ita scriptum est, *ad bust ACedis*, pro *ad busta accedis*. Et hæ paganorum cœnæ a Iudæis, a quibus habuit etiam Christianitas.

[Trigesi-] / [...] ducitri[...] / [...]quadrage[simus] / [...]agesimus / [A]niuersarius / Epulæ nundinariæ.

7 CONVIVALIVM FABVLARVM SIMPLICITAS.] Seneca ad hanc rem apte dixit 1. de Benef. *Quæ in conuiuijs ab ebrijs dicta essent, in delatorem non cadere*. Non cadunt iure, sed cadunt per iniuriam. Et sane Plinius lib. 15. c. 22. loquens de ebrijs. *Alij*, inquit, *testamenta sua nuncupant, alij mortifera loquuntur, reddituras que per iugulum voces non continent. Quam multi ita intercepti?* Lege interrogando. Sed hic Tiberius alium se præbet ab hoc Tiberio, qui cap. 26. lib. 3. de Benef. describitur; corrupto loco & obscuro, quem ideo subijcio. *Sub Tiberio*, inquit, *Cæsare fuit accusandi frequens, & pœne publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius, adflictam ciuitatem cruciat. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium*, (quo verbo etiam heic vtitur,) *nihil erat tutum. Omnis sæuiendi placebat occasio: nec iam rerum expectabatur euentus, cum esset vnus. Cœnabat Paulus Prætorius in conuiuio quodam, imaginem Cæsaris habens ectypam, & eminenti gemma. Rem ineptissime fecero, si nunc verba quæsiero quemadmodum dicam illum matulam sumpsisse. Quod factum simul & Maro*: (lego, *Macro*. Libertus Tiberij de quo Tacitus infra, ex notis temporis illius vestigatoribus, notauit.) *At seruus eius cui nectebantur insidiæ, et ebrio annulum extraxit, & cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginẽ obscœnis; & iam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus annulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuam vocabit*. Id est, vt interpretor. Nec hic seruus erat, quia ingenua in dominum fide, & prudentia præditus; nec hic conuiua, qui emissitijs oculis, facta conuiuarum rimabatur, etiam ebriorum. Martial. lib. 10. epigr. 48.

Seneca correctus. / Quam improbus Tiberius. / Exceptus ebriorum sermo. / Et iocantium simplicitas. / Macro libertus Tiberij. / Vestigator verborum & notator. / Proditor conuiuæ. / Seneca interpretatus.

Non faciunt quenquam pocula nostra reum.

Cæterum hic *Macro*, dicitur a Dione *quæsitor Tiberij*, quem Seneca *vestigatorem* appellat, & Trio multa in eum scripsit, vt etiam aduersum reliquos Tiberij seruos. Tamen & Trio, & Macro, par nequissimorum capitum, qui ad hanc crudelitatem Tiberium acuerunt, vt verba pro criminibus haberet. Egregieque dictum a Frontone Consule: *Malũ imperatorem sub quo nil liceret: pessimũ sub quo omne liceret*. Dio.

8 QVEM PERIRE.] Vt sit sensus. Dij me deæque perdant, (quem perire quotidie sentio) si scio P. C. quid vobis scribã aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam. Ita facilis explicatio verborũ Tiberij, quæ de industria, implexa, obscura, & anxia faciebat, princeps tenebricosus & subdolus, ne quis sensum eius caperet, & esset porta qua euaderet.

Tacitus explanatus.

9 PRÆSTANTISSIMVS SAPIENTIÆ.] Sic Apul. 10. lib. de Socrate. *Diuinæ prudentiæ senex, quem sapientia prætulit cunctis mortalibus Deus Delphicus*. Valerius *palliatum* vocat *animũ virilitatis robore*. Et Persius Sat. 4. ita de eo.

Socratis elogium.

—— barbatum hoc crede magistrum
Dicere, sorbitio tollit quem dira cicutæ.

Fuit & oraculo Pythio sapientissimus mortalium dictus; ait Plin. lib. 34. cap. 6. Et sic Platonem Martialis designat lib. 7. epigr. 68.

Hanc sibi iure petat magni senis altus in hortis:
Nec minus esse suam Stoica turba cupit.

Id est, & Academic. & Stoicus. Idẽ l. 9. epi. 48.

Quidquid & hirsutis squallet imaginibus.

Eunapius in Ædesio scribit Socratem a cunctis pro viuo sapientiæ simulachro habitum: sed a Theatris & ab Aristophane factum ridiculum: & sublato illo violenta nece, nullum postea egregium facinus ab Atheniensibus fuisse editum. Nam illa ciuitas pessum abijt, & per eam cuncta Græcia concidit.

10 SI RECLVDANTVR.] Sallustius e-

gregie de his ita differit. *Animus impurus, Dijs hominibusque infestus, neque vigilijs neque quietibus sedari potest. Ita conscientia mentem excitam vocat.* Quintil. declamat. 12. *Quoties facta repetaui, flagella mente sonant, vltrices video furias, & in quamcumque partem me conuerti, occurrunt vmbræ meorum.* Sed nemo melius Christianis nostris. D. Cyprian. epist. 2. ad Donat. *Exigit pœnas etiam de potentiore sublimitas, licet satellitum manu septus, & clausum ac protectum latus, numeroso stipatore tueatur. Qui enim securos non sinit esse subiectos, necesse est non sit ipse securus. Ante ipsos terret potestas sua, quos facit esse terribiles. Arridet vt seruus, blanditur vt fallat, allicit vt occidat, extollit vt deprimat, fœnore quodam nocendi. Quam fuerit amplior summa dignitatis & honorum, tam maior exigitur vsura pœnarum.* D. Aug in Psalm. 142. *Talis est natura animi male sibi conscij, & tales sunt animæ improborum: nunquam est eis tranquillitas, nulla animi securitas, sed perturbantur magis quam vllum pelagus. Non nox, non dies eis concedit vt sedetur tempestas, sed vndequaque vexantur, etsi nullus sit, qui eis molestiã exhibeat, bellũ intestinum & quod secum cohabitat habentes.* Sed alio loco fortius idem D. Augustin. Homil. 17. in 3. lib. Benef. *Iudex,* inquit, *incorruptus conscienta, cum aduersus hominem exurgit, clara voce clamat, & accusat, & ostendit, & quasi ante oculos scribit peccatorum magnitudinem: Eamque ob rem, Deus principio cum formaret hominem, conscientiam illi indidit accusatricem perpetuam, quæ decipi, & deceptionem ferre poßit nunquam. Et licet quis admisso peccato, perpetratoq. aliquo facinore illico omnes homines celet; non tamen accusatricẽ potest latere. Nam hanc intrinsecus habentes, vbicunq. simus, circumferimus: ista nos circuit, obturbat, laniat, flagellat; nunquã quiescit, sed & domi, & in foro, & in tẽplis, & in mensa, & dormiẽtem, & surgentem adoritur, rationem delictorum exigit, obq. oculos proponit & delictorum grauitatem, & subsecuturam pœnam.* Vnde Petron. *Cui vultur, iecur intimũ, pererrat,*

Et pectus trahit, intimasque fibras;
Non est, quem lepidi vocant poetæ,
Sed cordu mala, liuor, atque luxus.

Ideo idem Diuus ita scribit in Psal. 100. *Quisquis in corde premitur mala conscientia, quomodo quisquis ab stillicidio exit de domo sua, aut a fumo, non ibi patitur se habitare. Sic qui non habet quietum cor, habitare in corde suo libenter non potest.* Nam ex sapientis gustu: *Non est census super censum salutis corporis; & non e[illegible]lectamentum supe cordis gaudium.* Eccles. cap. 30.

Principes afficiuntur.

Prauorum conscientia est pelagus.

Conscientia accusatrix prima in homine condita.

Tum facta patribus potestate, statuendi de Cæsiliano senatore, qui plurima aduersum Cottam prompserat, placitum eandem pœnam inrogari, quam in Aruscium & Sanquinium accusatores L. Aruntij. quo non aliud honorificentius Cottæ euenit, qui nobilis quidem sed egens [1] ob luxum, * per flagitia infamis, sanctissimis Aruntij artibus dignitate vltionis æquabatur. Quintus Seruæus * posthac & Minutius Thermus inducti. Seruæus prætura functus, & quondam Germanici comes. Minutius equestri loco modeste habita Seiani amicitia. vnde illis maior miseratio: contra Tiberius præcipuos ad scelera increpans, admonuit C. Cæstium patrem dicere senatui quæ sibi scripsisset: susceptique Cæstius accusationem. quod maxime exitiabile tulere illa tempora, cum primores senatus infimas etiam delationes [*] exercerent, alij propalam, multi per occultum: neque discerneres alienos a coniunctis, amicos ab ignotis, quid [2] * repens, aut vetustate obscurum: perinde in foro, in conuiuio, quaqua de re locuti incusabantur, vt queis præuenire & reum destinare properat, pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valitudine & contactu. Sed Minutius & Seruæus damnati, indicib. accessere. Tractique sunt in casum eundem Iulius Africanus e Santonis Gallica ciuitate, [4] Seius Quadratus. * originem non repperi. Neque sum ignarus a plerisque scriptoribus, omissa multorum pericula & pœnas dum copia fatiscunt, aut quæ ipsis nimia & mœsta fuerant, ne pari tædio lecturos adficerent, * verentur. Nobis pleraque digna cognitu obuenere, quanquam ab alijs incelebrata. Nam ea tempestate qua Seiani amicitiã cæteri falso exuerãt, ausus est eques Romanus M. Terentius ob id reus, amplecti, adhunc modũ apud senatum ordiendo *Fortunæ quidem meæ fortasse minus expediat adnoscere crimẽ quam abnuere. sed vtcunq. casura res est, fatebor & fuisse me Seiano amicum, & vt essem expetisse, & postquã adeptus eram, lætatum. Videram collegam patris regendis prætorijs cohortibus, mox vrbis & militiæ munia simul obeuntẽ. illius propinqui*

Malos æquari bonis, malorũ est nobilitas.

In fimi Senatores bonorum accusatores.

Tacitus scribit incelebrata alijs.

M. Terentius pro Seiani clientibus vnus verba facit.

* vt per flagitia

* posthanc

* recens

* cuius originem

* vereretur.

pinqui & adfines honoribus augebantur. vt quisque Seiano intimus, ita ad Cæsaris amicitiam validus. contra quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur. nec quenquam exemplo adsumo. cunctos qui nouissimi consilij expertes fuimus, meo vnius discrimine defendam. Non enim Seianum Vulsiniensem, sed Claudiæ & Iuliæ domus partem, quas adfinitate occupauerat, tuum Cæsar generum, tui consulatus socium, tua officia in Rep. capessentem colebamus. Non est nostrum æstimare quem supra cæteros, & quibus de causis extollas. Tibi summum rerum iudicium dij dedere, nobis obsequij gloria relicta est. Spectamus porro quæ coram habentur, cui ex te opes, honores, queis plurima iuuandi nocendiue potentia. quæ Seiano fuisse nemo negauerit. abditos principis sensus, & si quid occultius parat, exquirere inlicitum, anceps, nec ideo adsequare. Ne P. C. vltimum Seiani diem, sed sexdecim annos cogitaueritis. etiam Satrium atque Pomponium venerabamur; libertis quoque ac ianitoribus eius notescere pro magnifico accipiebatur. Quid ergo? indistincta hæc defensio & promiscua dabitur? imo iustis terminis diuidatur. Insidiæ in Remp. consilia cædis aduersum imperatorem puniantur: de amicitia & officijs, idem finis & te Cæsar & nos absoluerit. Constantia orationis, & quia repertus erat qui efferret quæ omnes animo agitabant, eo vsque potuere, vt accusatores eius, additis quæ ante deliquerant, auxilio aut morte mulctarentur.

Non est æquũ æstimare quẽ supra cæteros princeps extulerit. Principi imperium est, subditis obsequium.

Consilia principum abdita.

Cæsar inter amicos Seiani præcipuus.

1 Ob luxum per flagitia infamis.] Lege, *ob luxum, vt per flagitia infamis*. Et nota verum quod ille vetus, *Conuiuia conuiuas ad scelerum redigere*. Nam Cotta fuit lurco ingens. dixi supra.

2 Repens.] Vetus quidem verbum, & authoribus vsitatum; sed in Tacito *recens*, non *repens*, veteri semper opponitur. Annal. 11. *Non vt plerique loquuntur, recens.* Et paulo post. *Præfectus vrbi recens.* Et infra hoc libro, de L. Pisone, *recens reuersus.*

3 E Santonis.] Meæ Galliæ pars amicabilis, nec tacenda vnquam; & de qua Ausonius.

Santonus vt sibi Burdigalam, mox iungit Aginum
Illa sibi, & populos Aquitanica rura colentes.

4 Seivs Qvadratvs.] Puto scriptum *Seiusque Quadratus*. Nam illud *que* in verbo *qua* quod sequitur.

5 Inlicitvm anceps.] *Illicitum vt anceps.*

Secutæ dehinc Tiberij litteræ in Sex. Vestilium prætorium quem Druso fratri percharum in cohortem suam transtulerat. causa offensionis Vestilio fuit, seu composuerat quædam in C. Cæsarem vt impudicum, siue ficto habita fides, atque ob id conuictu principis prohibitus, cum senili manu ferrum tentauisset, obligauit venas: precatusque per codicillos, immiti rescripto venas resoluit. Aceruatim ex eo [1] Annius Pollio, [2] Appius Silanus, [3] * Scauro Mamerco simul ac [4] Sabino Caluisio, maiestatis postulantur, & Vicinianus Pollioni patri adijciebatur, [5] clari genus, & quidam summis honoribus. contremuerantque patres. nam quotus quisque adfinitatis aut amicitiæ tot inlustrium virorum expers erat? ni Celsus vrbanæ cohortis tribunus, tum inter indices, Appium, & Caluisium discrimini exemisset. Cæsar Pollionis, ac Viciniani Scaurique causam vt ipse cum Senatu nosceret, distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis. [6] Ne fœminæ quidem exortes periculi, [7] * qua occupandæ Reip. argui non poterant, ob lachrymas incusabantur: [8] necataque est anus Vitia Fufij Gemini mater, quod filij necem fleuisset. Hæc apud Senatum. Nec secus apud principem Vescularius Atticus, ac Iulius Marinus ad mortem aguntur, e vetustissimis familiarum Rhodum

* Scauro cum Mamerco

Familiares tyranni morte addicti.

* quæ quia

ſecuti, & apud Capreas indiuidui. Veſcularius inſidiarum in Libonem internuncius: Marino participe Seianus Curtium Atticum oppreſſerat. quo lætius acceptum, ſua exempla in conſultores recidiſſe.

1 ANNIVS POLLIO.] Aſinios Polliones lego, non Annios. Quid ſi *Annios* pro *Aſinios*, per abbreuiaturam? lib. 11. neſcio an ex vera lectione Taciti.

Silanus nobilis. *Hiſpaniæ præfectus.*
2 APPIVS SILANVS.] Quem *nobiliſſimum hominem* Dio vocat libr. 60. *& Hiſpaniæ præfectum*: Dictuſque fuit Appius Iunius Silanus. Sueton. cap. 4. in Claudio. Vir notæ pudicitiæ, & inſignis probitatis, quem cum deperiret Meſſalina ardenter, flagraretque eius concubitu, repulit tamen, ne lectum Claudij temeraret: ſed miſer, & ingratus princeps cum letho dedit: Quippe auida vltionis Meſſalina retulit Claudio, vidiſſe per ſomnium Silanum eum trucidãtem. Nec aliud crimen illa cum Narciſſo fingere potuit. *Et ſapiens.* Sapientem autem fuiſſe colligas recte ex litteris Augusti, *Claudij affinis* qui de Claudio conquerente: *Si paſſurus eſt,* inquit, *a Silano homine ſibi affine admoneri, ne quid faciat quod conſpici aut derideri poßit.* Sed Silano dum non credit, Pop. Rom. ſe ridendũ dedit.

3 SCAVRO MAMERCO SIMVL.] Lege, *Scauro cum Mamerco.* De iſto autem propudio iam diximus libro 1. *Scaurus vltimus ex Scauris.* Sed quia Tacitus heic accuſatum ſcribit, nec refert a quo; id Seneca pater exponit Suaſor. 2. *Tuſcus ille*, inquit, *A Tuſco accuſatus.* *qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta eſt, maieſtatis reum fecerat; homo quam improbi animi, tam infælicis ingenij.* *Accuſatus ab improbiore accuſatore.* Et delendum verbum *ſimul*, quia eſt aſcititium, & ab homine notarum inſcio additum. Nam vt docui ſupra libr. 4. in magna littera *M* eſt *V*, & *M*. Quibus ſi addas *o*, cuius pars dimidia eſt vice *c*, facias *cum*.

Caluiſius Sabinus.
4 CALVISIO SABINO.] An hic Caluiſius Sabinus, qui bis Cõſul: primum cum L. Martio, deinde cum Paſſieno Rufo? Vide, & ſtatue.

5 CLARI GENVS, ET QVIDAM SVMMIS HONORIBVS.] Lego, *in ſummis honoribus*; alioqui oratio hiat. *Omnes*, inquit, *per genus clari, & quidam eorum in ſummis honoribus,* conſtituti ſcilicet. Illud autem *in*, littera *M*, quæ in fine verbi *quidam*, erat comprehẽſum.

6 NE FOEMINÆ.] Aduerte quam vere ſcripſerit D. Auguſtinus homil. 19. in 4. Geneſ. *Beluina hominum natura vbi degenerat.* *Tam efferus eſt & pecuinus homo, qui in peccatum declinauit. Nam ſicut magnum eſt & venerandum ratione hoc animal, & maxime quando in virtutis viam contendit; ita quando in malum declinat, truculentarum beſtiarum imitatur crudelitatem. Quin & cum feroces earũ mores adſumpſerit, quamuis rationale & manſuetum animal ſit, multis tamen nominibus illarum ſuperat ferociam.* Huius autem crudelitatis, heic exemplum eſt notabile. Nam vt ait Poeta:

> *— nullum memorabile nomen*
> *Fœminea in pœna eſt.*

7 QVA OCCVPANDÆ REIP.] Excuſa non diſplicet. Tamen qui legit, *quæ quia*, ad Taciti mentem facit magis, eiuſque intelligentiam.

8 NECATAQVE EST ANVS VITIA FVFII GEMINI MATER, QVOD FILII NECEM FLEVISSET.] Is eſt Fufius Geminus, de quo principio libri 5. quique Conſul fuit cum altero Gemino, Rubellio videlicet; at eius mors, vt credi par eſt, erat relata his paginis, quæ exciderunt ex lib. 5. *Mater necata, quod filium fleuerit.* Quod autem narrat *necatam matrem ob defletum filium*; Claudianus in re ſimili, conqueritur 2. in Ruffin.

> *Nam miſeris ne flere quidem, aut lenire dolorem*
> *Colloquijs, impune licet: quonam vſque feremus*
> *Exitiale iugum?*

Sic Auitus *occidere voluit matrem Getæ nouercam ſuam, quod fratrem lugeret & mulieres, quas poſt reditum de Curia flentes reperit.* Et Xiphilinus *Sub Tyrannis nec flere licet.* in Auito. *Baſſo pulcherrima vxor ac nobiliſſima erat Claudij Seueri & M. Antonini neptis, quam ipſe* (id eſt Auitus) *poſtea vxorem duxit, non ei vt mariti mortem lugeret permiſit.* Sic Ioſippus filius Gorionis. *Interfectus eſt Ariſtius ſcriba qui erat ex magnatibus Hieroſolymitanis. Ideo interfecit Simon decem iuſtos ex familia eius, eo quod mortem Ariſtij deploraſſent.* Valer. recte ad hanc rem lib. 5. c. 4. *Nulla acerbitate fortunæ, nullis ſordibus pretium charæ pietatis euileſcat: quin etiam eo certius, quo miſerius experimentum habet.* Philo in Flaccum ait omnes, qui amicorum ſuorum lugerent iniurias, pœnas dediſſe ſub illo præſide. Et noſter l. 2. *Filij Mithradatis quod cædibus parentum illachrymauerant, trucidati.* Plutarch. libr. de ſuperſtit. ait *Carthaginenſes Saturno filios immolauiſſe coram parentibus, qui ſi illachrymauiſſent, aut ingemuiſſent, inhonores degebant, & tamen filij mactabantur.* Prudent. in Symmach. de Maxentio Tyranno pæne ſimilia refert.

> *-- abducta genitor ſi virgine muſſans,*
> *Triſtius ingemuit; non ille impune dolorem*
> *Prodidit, aut confeſſa nimis ſuſpiria traxit,*
> *Vim libertatis nimiæ, patriumque dolorem.*

At atrociſſimæ eſt tyrannidis, maternas prohibere lachrymas, & naturam imo humanitatem ipſam perdere in homine.

Per idem tempus[1] L. Piſo Pontifex,[2] rarum in tanta claritudine, fato obijt, nullius ſeruilis ſententiæ ſponte auctor, & quoties neceſſitas ingrueret[3] ſapienter moderans. patrem ei [4]Cenſorium fuiſſe memoraui. ætas ad octogeſimum annum proceſſit. decus triumphale in Thracia meruerat. ſed præcipua ex eo gloria, quod præfectus vrbi recens, continuam poteſtatem, & inſolentia parendi grauiorem, mire temperauit. Namque antea profectis domo regibus, ac mox magiſtratibus,

tibus, ne vrbs ſine imperio foret, in tempus deligebatur qui ius redderet, ac ſubitis mederetur. feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, poſt ab Tullo Hoſtilio Numam Marcium, & ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impoſitos. dein conſules mandabant, duratque ſimulacrum quoties ob ferias Latinas præficitur, qui conſulare munus vſurpet. Cæterum Auguſtus bellis ciuilibus[5] Cilniũ Mæcenatem equeſtris ordinis,[6] cunctis apud Romam atque Italiam præpoſuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem populi, ac tarda legum auxilia, ſumpſit e conſularibus qui[7] coerceret ſeruitia, & quod[8] ciuium audacia turbidum niſi vim metuat. proximuſque[9] Meſſala Coruinus eam poteſtatem, & paucos intra dies finem accepit;[10] quaſi neſcius exercendi. Tum Taurus Statilius, quanquam prouecta ætate, egregie tolerauit. Dein Piſo viginti per annos pariter probatus, publico funere ex decreto Senatus celebratus eſt.

Nunquam vrbs ſine rectore linquẽda & iudice.

Seruitia turbida niſi coerceantur.

L. Piſo.

1 L. Piso.] Is eſt bibaculus & Tiberij *συμπότης* de quo ſuperius dixi; deque eo emendo locum in Seneca filio corruptum, magnis tentatum viris, nec ſanatum. Is eſt in epiſt. 83. *Piſo*, inquit, *vrbis cuſtos, ebrius ex quo ſemel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, vſque in horam ſextam fere dormiebat. Hoc erat ei matutinum.* Sed quid ſibi vult, *Ebrius ex quo ſemel factus fuit?* an ille ſemel tantum temperantiam eiurauit? Immo ſæpius vino madens. Lege ergo. *Crebrius, ex quo ſemel factus fuit vrbis cuſtos, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat.* Et opponit verbum *crebrius* verbo *ſemel*. Sueton. cap. 42. de illo Piſone in Tiber. *Princeps in illa publicorum morum correptione* (lego *corruptione*) *cum Pomponio Flacco, & L. Piſone, noctem continuumque biduum, epulando, potandoque conſumpſit; quorum alteri Syriam prouinciam, alteri præfecturam vrbis, confeſtim detulit: Codicillis quoque iucundiſſimos, & omnium horarum amicos profeſſus.* Sic a Populo R. *Niger in medio Theatro vrbis cuſtos factus eſt.* Spart. in Nigro. Non omiſit Plinius lib. 15. cap. 2. hoc Piſonis elogium: nam ita ſcribit. *Credidere L. Piſonem vrbis Romæ curæ ab eo delectum, quod biduo duabuſque noctibus,* (in quo diſſentit a Suetonio, qui *vnam tantum noctem* memorat) *perpotationem continuaſſet apud ipſum iam principem.* Loquitur de Tiberio iam imperatore. Et Seneca filius ad laudem L. Piſonis, addit. *Officium ſuum, quo tutela vrbis continebatur, diligentiſſime adminiſtraſſe.* Velleius tamen ita de illo ſcripſit. *Atrox bellum in Thracia ortum, L. Piſonis, quem hodieque diligentiſſimum, atque eundem leniſſimum ſecuritatis vrbanæ cuſtodem habemus, virtus compreſſit.* Hic locus Bonoſum animo objicit, de quo ita Spartian. *Ipſe quantũlibet bibiſſet ſemper ſecurus & ſobrius, &, vt Oneſimus dicit ſcriptor vitæ Probi, adhuc in vino prudentior.* Quod Salomõ in Prouerbijs ſapientibus cõtingere ſcribit. *Eſt qui in vino ſit ſapientior; eſt qui ſit inſipiẽtior. Sapiens vino auget ſapientiã, inſipiens vero ſuam inſipientiã.* Sæpe autẽ a Tacito, vt vir magnus & ſapiens, commendatur. Ne tamen capias iſtum L. Piſonem pro eo, qui lib. 2. in Vrgulaniam præceps, *ambitum fori, corrupta iudicia increpabat, & abitum minabatur ab vrbe.* Alio enim fato perijt, & læſæ maieſtatis accuſatus a Granio, venenoque ſublatus, non peracta accuſatione. lib. 4. Annal. Fuit etiam alius L. Piſo, qui in Hiſpania ab agreſte quodam Thermeſtinæ regionis, ex improuiſo necatus eſt. Itaque noto in his prioribus libris, vnum Cneum Piſonem cum duobus filijs Marco, & Cneo, & tres Lucios, omnes non indecoros Piſoniano nomini. Alios etiam reperias Piſones, in his poſterioribus libris, qui ex eadem familia extitere, diſparibus tamen fatis. Et quidam Reip. valde vtiles, alij valde incommodi. Et de iſto Piſone cõbibulone Tiberij intelligendus eſt locus Plutarchi de multiloquio, vbi narrat præcepiſſe ſeruis ne vltra quam interrogarentur reſponderent. Et quamuis Claudium memoret Plutarchus, tamen de Claudio imperatore & Tiberij ſucceſſore non eſt intelligendus; ſed de Tiberio qui Claud. Nero nominabatur.

Combibo Tiberij.
Seneca correctus.
Suetonius correctus.
Compotoribus data Resp. munera.
Plinius a Suetonio diſſentiẽs.
Piſo a Tacito valde laudatus.
Duo L. Piſones.
Vnde Piſones.

2 Rarum in tanta.] Quia Tiberius altiores Romani nominis ſtirpes, crudelitate magna exſcinderet.

3 Sapienter moderans.] Ne mirere ſapientem, & ſapienter moderantem. Nam ad octogeſimum proceſſerat, & *ſenibus* (ait Plinius Iunior epiſt. 1. lib. 3.) *placida omnia & ordinata conueniunt: quibus induſtria ſera & turpis ambitio eſt.* Maturitas facit dulcia quæ acria erant. Vuę Iunio menſe acidæ, Septembri dulceſcunt, & in muſtum vertuntur. At hominis ætas vino ſimillima, quo vetuſtior, eo ſuauior. De inconditis hominibus non loquor, qui centum annorum pueri dicti, quibus ſenilis ætas in acetum vertitur. Loquor de hominibus vere hominibus, & rationi præſtantibus obſequium. Nam hi formatis moribus, etiam media in hieme, fructus amœnos ex ætate percipiunt.

4 Censorium fuisse memoravi.] Cenſor fuit cum Appio Claudio, ſed quam diſpari ingenio in pari munere? Appius enim Claudiana arrogantia, & morum feritate notatus, cenſoria virgula vnumquemque feriebat. Et inter eos Salluſtium hiſtoriarum ſcriptorem: Ideoque omnes ad Cæſarem

Piſo cenſor cum Appio Claudio. Moribus diſpares.

confugiebant. Contra Piso, licet Cæsaris socer, etsi faueret Cæsari, omnes tamen leuissime tractabat. Dio libr. 40. Quod est argumentum optimi animi & suauis.

Mæcenas Cilnius dictus, non Caius.

5 CILNIVM MÆCENATEM.] Verum Mæcenatis nomen *Cilnius*. Quod Augusti epistola fatetur, qui vocat *Mæcenatem Cilniorum smaragdum*. Cui fuit amicissimus, vt firmat Albinouanus his versibus in eius epitaphio.

Amicissimus Tiberio.

Regis erat genus Etrusci; tu Cæsaris olim
Dextera, Romanæ tu vigil vrbis eras.

Et Horatius 3. Car. 29.

Tyrrhena regum progenies,
Fastidiosam desere copiam
Molem propinquam nubibus arduis.

Inscribendo affectatus.

Augusti autem epistola extat apud Macrob. Saturnal. 2. cap. 4. *Cilniorum* autem *smaragdum* nominat verbis affectatis ridẽs affectatas Mæcenatis scriptiones, & verba selecta lapidum pretiosorum instar; quæ heic explicabo. *Vale*, inquit, *mel gentium*, quia Asiaticis regibus ortus esset. *Melcule*, lego, *mel Aculæ*. Quia *Acula* Ptolomæo, oppidum Etruriæ apud Peliam fluuium. *Ebur ex Etruria*, quia Mæcenas Etruscus. Horatius.

Macrobius correctus.

Mæcenas dextra Cæsaris
A Regibus ortus.

Non quia Mæcenas, Lydorum quidquid Etruscos
Incoluit fines, nemo generosior est te.

Mox addit. *Laser Aretinum*. Putaui aliquando legendum, *Laser Africanum*: & fallebar. Erroris caussa erat, quod Laser in Africa, & ex eo prouentus maximus. Plaut. in Rudent.

Hoc anno multum futurum sirpe & laserpicium,
Eamque euenturam exagogam Capuam saluam & sospitem.

Et Catullus.

Laserpiciferis potens Cyrenis.

Sed *Aretinum* lego, propter Aretium, quod in Etruria, ex quo Mæcenatis origo. Luditque Augustus ex Etruriæ locis amœnioribus. Subiungit deinde: *Adamas supernas*. Lege, *Adamas Sudernas*. quia Sudernum Ptolomæo est oppidum Etruriæ in Grauiscis. Tamen Plin. nominat *Tudernum*; his verbis: *si quidem Tuscis peculiaris est Tudernus*, lib. 14. cap. 3. Has autem dictiones Augustus fingit, lepide, & eleganter. Mox adijcit: *Tiberinum Margaritum*, quia ex Etruria Tibris. vt recte Turnebus scripsit Aduersar. 17. cap. 2. qui in his explicandis suum publicauit ingeniũ. Addit Macrobius: *Cilniorum smaragde*. Quod *Cilnius* vocaretur Mæcenas, vt heic, Tacito adstipulante. Sed quid si legendum sit, *Clusinorum smaragde*? Quia Clusium vetus, & nouum, etiam in Etruria? Et ludit Augustus ex Hetruriæ locis. tu videris Lector. Addit. *Iaspis figulorum*. Lego, *Faliscorum*. Nam Falisci etiam Etrusci, & Falisca Iunonia colonia ab Argiuis condita prope Vulsinum lacum. *Berylle Porsennæ*. Eodem alludit: Quippe Porsenna rex Etruriæ. Et ita Albinouanus, vbi de Mæcen. obitu.

Vincit vulgares, vincit Beryllus arenas
Littore in extremo, quas simul vnda monet.

Addit Augustus. *Carbunculum* (lego, *Carbuncule*) *Vmbrorum*. nam Vmbri quoque in Etruria. *Habeas*, pro *Aueas*, id est saluus sis. Nam in fine litterarum *habe*, pro *aue*. Quippe mos erat litterarum scribendarum, vt inciperent ita: *Si vales bene est*. & ita finirent: *Vale*. Plin. Nepos lib. 1. epistola *Olim. Scribe nihil esse, quod scribas: vel solum illud vnde incipere priores solebant, Si vales bene est*. Et Dio in Adriano, *Non dicens Aue, quæ matutina erat salutatio, sed vespertino vsus verbo, Saluete*. Sueton. 4. in Galba. *Veterem ciuitatis exoletumque morem ac tantum in domo sua hærentem obstinatissime retinuit, vt liberti seruique bis die frequẽtes adessent, ac mane salvere, vesperi valere sibi singuli dicerent*. Aliquando *Salue & vale*, si quando non reuersuri discederent. Ideo hæc formula in exequijs defunctorum locum habuit. Et quia huc æstus me impulit, & orexis scriptionum Mæcenatis, lubet etiam de alijs Mæcenatis versibus, non vulgaribus & lapidum pretiosorum ornamentis intextis, quibus mortem Horatij fleuit, aliquid addere. Nam iocus Augusti, fuit quod Mæcenas in lapidibus pretiosis luderet versu. Sic ergo Mæcenas, in libro Isidori 19. Etym.

Correcti in nomine Mæcenatis authores.

Lugente mea vita nec smaragdos.
Beryllusque (mi Flacce) nec nitentes
Per candida margarita quæro.
Nec Cortinalis, me perpoliuit
Annulus, nec Iaspius lapillus.

Quæ quam corrupta, inuersa, atque truncata sint, videt qui oculos habet. Ita repono.

Lugens te, mea vita, (alloquitur Horatium) *nec smaragdos*
Beryllosque, mi Flacce, nec nitente
Spiro, candida margarita quæro;
Nec quos Tinia lima perpoliuit
Anellos, nec Iaspios lapillos.

Reliqua absorbuit ætas; & hunc Centonem nobis seruauit Isidorus, quem vt Latinæ vetustatis reliquias veneramur. Sed ad Mæcenatem redeo, cuius alios versus habemus in Suet. de Clar. Gramm. mutilos, æque atque superiores. Locus est in vita Horatij.

Ni te visceribus meis Horati
Plus iam diligo Titum sodalem
*Mimo * videas strigosiorem.*

Ita corrigo; sed ex coniectura.

Ni te visceribus meis Horati
Plus iam diligerem, & Titum sodalem;
Mulo me videas strigosiorem.

Puto *Titium* esse, quem heic Titum nominat, nisi *Titium* legas, sed in hoc carmine nullus ei locus. Huius autem Titij meminit Horatius epist. ad Iulium Florum.

Quid Titius, Romana breui venturus in ora,
Pindarici fontis qui non expalluit haustus,
Fastidire lacus & riuos ausus apertos;
Vt valet? vt meminit nostri? Fidibusne Latinis
Thebanos aptare modos studet auspice Musa;
An Tragica desæuit, & ampullatur in arte?

Seneca interpretatus.

Sed expẽdamus correctiones, & paucis. Correxi, *mulo strigosiorem*. nam proprium mulorum vt strigosi sint. Ergo *Cilnius* Mæcenas, dictus non *Caius*: & male in Horatio, male in Velleio, male in Plinio, quibus omnibus *Caius*, non *Cilnius* legitur: quod vitium fuit exscriptorum. Fuit autem vir mollissimæ vitæ: ideo Regulo opponit illũ Seneca lib. Quare bonis viris. *Si quis sit*, inquit, *qui audeat dicere Mæcenatem se, quam Regulum nasci voluisse: Idem ipse, taceat licet, nisi se Terentiam maluit*, (id est,

vxorem

vxorem Mæcenatis; nam vocabatur *Licinia Terentia) maluitque se nasci fœminam quam virum.* Quod autem Terentia fuerit Mæcenatis vxor, vide Dionem: vide etiam apud Sueton. in Aug. M. Antonij ad Augustum litteras, cui exprobrat iniisse illam *Terentiam*, vel *Terentillam*; sic enim appellat. *Ita valeas*, inquit, *vti tu hanc epistolam cum leges, non inieris Tertullam, aut Terentillam, aut Rufillam.* De vigilantia autem Mæcenatis mirum est quod scribit Plinius. *Triennio supremo nullo horæ momento somnum contigisse, & febri laborasse semper*, libri 7. cap. 51. Aurelius autem Victor ait *triennio silentium indixisse sibi*: forte quod in eo taciturnitatem desiderasset Augustus, vt in Agrippa patientiam. Sueton. in Aug. cap. 66. Et sane coniurationem Murænæ, Terentiæ vxori aperuerat, indignante Augusto. Tamen Plinius lib. 28. cap. 6. vocat illum qui per triennium siluit, *Messenium Mæcenatem*, non *Cilnium*. Ideoque conicio, immo verum puto, *M. Cilnium Mæcenatem* dictum fuisse, ex quo *Messenium* finxerunt librarij. nec erro. nam de *Melisso Mæcenate*, nihil heic cogito. Sed lego in Plinio pro *Messenium Mæcenatem, M. Cilnium Mæcenatem.* Sed vix possum currens vehiculum sufflaminare, ita in cliuo ruit. Et explico Iuuenalem Sat. 1. cum ait.

Verum nomen Mæcenatis, M. Cilnius Mæcenas.

—— multum referens de Mæcenate supino
Signator, falso qui se lautum atque beatum
Exiguis tabulis, & gemma fecerat vda.

Iuuenalis explicatus.

Carpit enim heic quendam, quem Mæcenati comparat. Quippe Mæcenas absente Augusto, regendæ vrbi & Italiæ præfectus. Inde Horat. 3. Carm.

Tu ciuitatem quis deceat status
Curas, & vrbi sollicitus times.

Habuit autem ab Augusto annulum, cui rana erat insculpta, quo rebus constituendis vteretur. Erat autem illa rana *formidabilis* (inquit Plinius lib. 31. cap. 1.) *in collatione pecuniarum, quas ex tota Italia cogebat & congerebat.* Ideoque Augustus, vt comprimeret populi voces de illa rana mira loquentis, vsus est postea Sphinge. Vocat ergo *Mæcenatem supinum*, vel propter desidiam & otium, & quod supino ventre dormiret, vel propter auersam Venerem, quam ille patiebatur. Nam Mæcenate in negotiis nihil acrius & negotiosius, in otio nihil otiosius & mollius & supinum magis. vnde *Malchinus* dicitur ab Horatio. Aitque Iuuenalis illum, quem carpit, signatorem fuisse; vt Mæcenas, qui Mæcenas falso se lautum atque beatum fecerat, exiguis tabulis quas Augustus illi de præfectura Italiæ dederat, & *gemma vda*, in qua ranuncula sculpta erat, quæque saliua illita ad signaculi impressionem. Vet. interpr. Iuuenalis notauit. Falso autem dicit beatum. nam fœlicitas vera & perfecta beatitas non in rebus caducis & fluxis, sed in virtute vera. Nec piget in istis morari dummodo vt ait Poeta,

Mæcenas præfectus Italiæ. Annulus Mæcenatis in quo rana sculpta. Illa rana formidabilis. Sphinx Augusti.

Saliua vdæ annulorum gemmæ.

—— variæ prosint tibi fercula cœnæ.

6 CVNCTIS APVD ROMAM ATQVE ITALIAM PRÆPOSVIT.] Quod nemo Seneca filio explicat fusius. dixi, fusius, sed nemo obscurius & corruptius, in epistola 113. Cui lucem, & aliquod remedium paro. *Quomodo*, inquit, *Mæcenas vixerit, notius est quam vt narrari nunc debeat, quomodo ambulauerit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? Non oratio eius æque dissoluta est, quam ille discinctus?* (Lego, *Num oratio.* & se explicat cum addit postea.) *Num tam insignita eius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam vxor? Magni ingenij vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis, inuolutam & errantem, & licentiæ plenam. Mæcenas in cultu suo* (lego, *vt Mæcenas in cultu suo*, id est, tam effluit oratio dicentis, vel scribentis, quam cultus se vestientis) *Quid purius amne?* (lego, *Quid, inquit, purius amne?* nam vocum similitudo vnam absorbuit) *syluisque ripa* (lego *ripas*) *comantibus?* (id est, quæ pro comis ripis datæ sunt? Quæ sunt veluti comæ riparum. nisi accipias *ripa*, pro *in ripa*, & in ablatiuo.) *Vide vt alueum lintribus arant.* (id est, sulcos ducunt in alueo, lintribus actis per aquas, quasi cum aratur tellus.) *Versoque vada* (lego, *versosque vada*) *remittant hortos.* (nam in aqua, quasi in speculo, riparum arbores & horti spectantur, sed inuersi; ideo lego, *versosque vada remittant hortos.* nam vada non inuertuntur, sed vada hortos inuersos ostendunt. Plinius sic exprimit epist. *Vidisti.* lib. 8. *Ripæ fraxino vt multa populo vestiuntur, quas perspicuus amnis, velut mersas, viridi imagine adumbrat.* sic lego. Addit Seneca: *Quid si quis fœmina cirro crispat?* lego. *Quid si quis fœminæ cirros crispat, & labris columbatur?* nam excusa in manifesto errore est. Pingit ergo Mæcenas suis versibus lasciuientem virum cum fœmina, cuius capillos vndulatos crispet, & ore suauietur, instar columbarum. Sunt autem sumpta diuersa e diuersis Mæcenatis scriptis fragmenta, quæ heic congerit Seneca. Nam modo de hortis, & alueis, modo de fœminis loquitur; & sunt centones, quos heic assuit. *Incipitque suspirans, vt ceruice laxa feratur.* Quæ non explico. Sunt enim turpitudinis & libidinum notæ putidæ, quas tangere nefas. Addit. *Nemo Tyranni irremediabilis factio rimantur epulis.* lego. *Nummos, Tyranni irremediabilis factio, rimantur epulis, lagenaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt.* loquitur de tyrannis, qui vestigatores suos immittunt in ciuium domos, vt quid de eis sentiant ciues & loquantur, fiant certiores: Atque ita rimantur nummos, quos damnationibus inuadunt. Nisi legas, *nunc animos. Lagenaque* (in ablatiuo pro, per epulas & lagenas) *tentant domos, & sæpe mortem exigunt.* Quod non capio de suppilatione domus, sed de exploratione quæ fit a Tyrannis per conuiuia, & lagenas, *largeque calentia vina.* De quibus habes Senecam vbi de Macrone, 3. de Benefic. cap. 25. Nam homines in vino sunt loquaciores. mox adiicit. *Genium festo vix suo, testem tenuis cerei fila, & crepacem mola focum mater & vxor vestiunt.* Lego. *Tenuis cerei filo.* nam addit. *Et crepacem mola focum.* Et ad antiquum spectat morem: Quippe in natali cuiusque honorabantur Genij; & coronabantur floribus & sertis, & vestieban-

Vitia Mæcenatis.

Vir magni ingenij.

Eloquentia ebrij hominis.

Explicatus Seneca. Et interpretatus.

Comant syluæ ripas.

Tyrannorum factio.

rur nitide. At diem natalem *festum genij* vocat. Quod docui supra vbi de die Natali. Et ait *vix suo festo testem esse*; vt scilicet quasi ignotus non colatur, aut si colatur, vestiatur tenuis cerei filo. Et ad id spectauit Prudentius contra Symmach.

Vestitus genius in die natali.

—— saxa illita ceris
Viderat, vnguentoque Lares humescere nigro.

Nam ante idola cerei accensi, vt docui libro 1. Et Eusebius in vita Constantini firmat lib. 2. cap. 5. Iuuenalis Sat. 10.

O parui nostrique Lares, quos thure minuto
Aut farre, & tenui soleo exorare corona.

Maecenas discinctus.

Subiungit Seneca. *Num statim haec cum legeris, hoc tibi occurret? hunc esse, qui solutis tunicis, in vrbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum a discincto petebatur: hunc esse, qui in Tribunali, qui in Rostris, qui in omni publico coetu, sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrimque auribus, non aliter quam in mimo diuites fugitiui solent?* Sic Petron. Arbit. suum Trimalcionem mollem & fluxum virum, nec virum tamen, facit *coccino pallio, adrasum occludentem caput.* Et in eodem authore. *Operui caput, & per medium lupanar fugere coepi.* Nam fugientes se operiebant. Idem. *Operuit caput, & extra templum profugit.* Quod vero ait, *non aliter quam in mimo diuites fugitiui*, facit ad id Iuuenalis Sat. 13.

A quo signum petitum.

Vestitus Maecenatis.

Opertum caput.

—— mimum agit ille,
Vrbani qualem fugitiuus scurra Catulli.

Nonius Marcellus. *Calui mimi sunt omnibus frustrati.* Et forte etiam de diuitibus intelligit, qui sine foenore interpellati, nummos credere diffugiunt. Sic Martialis.

Explicatus Seneca.

Emi si puerum togamve pexam,
Seu tres, vt puto, quattuorve libras;
Sextus protinus ille foenerator,
Quem nostis veterem meum sodalem,
Ne quid forte petam, timet, cauetque.

Tremores diuitum nummulariorum.

Sunt enim hi diuitum nummulariorum tremores.

7 Coerceret servitia.] Nam *turbata Repub. frequentia ergastula catenatique cultores materiam bello praebuere*, inquit Florus de seruili bello. Et Sueton. cap. 13. in Claud. *Conspirauerant ad res nouas Gallus Asinius, & Statilius Coruinus, Pollionis, ac Messalae oratorum nepotes, assumptis compluribus libertis ipsius, atque seruis.*

Seruorum turbae in Rep.

8 Civium audacia turbidum nisi vim metuat.] Et illud est quod dixit libro 1. *Terrent ni terreantur.* Ea est enim vulgi natura, ex Sallustio decerpta. Itaque dandi sunt freni impotenti naturae & indomito animali.

Vulgus terret ni terreatur.

9 Messala Corvinus.] Pater Valerij Messalini & Aurelij Cottae; qui vna fuere Consules anno Vrb. Cond. 773. lib. 2. A Tacito aliquando dicitur *Messala Coruinus*, vt heic: aliquando simpliciter *Messala*, vt libro 3. *Valerius Messalinus, cui parens Messala.* Ab authoribus, vt a Suetonio, cap. 13. in Claud. dicitur *Messala orator.* Et a Plinio lib. 7. cap. 24. & lib. 35. cap. 2. Dio vbique vocat *M. Valerium Messalam.* Et *Messalam Coruinum* vocat Seneca pater praefat. lib. 7. Et ita de eo Quintilianus cap. 1. lib. 10. *Orator nitidus & candidus, & quodammodo prae se ferens nobilitatem suam; viribus tamen minor.* Is fuit sororis Hortensij filius. Valer. lib. 5. cap. 9. de quo Velleius lib. 2. *Messala fulgentissimus iuuenis, seruari beneficio Caesaris maluit, quam dubiam spem armorum tentare amplius. Nec Caesari ex victoriis suis laetius, quam seruasse Coruinum, aut maius exemplum hominis grati ac pij, quam Coruinus in Caesarem fuit: proximus fuit in castris Bruti & Cassij authoritate; & fuere qui eum ducem poscerent.* Sed quid ait Tacitus, *quasi nescium exercendi potestatem, eam eiurasse?* An ergo illa inscitia cadit in tantum oratorem & P. Romani legatum apud Augustum? An quod premente senectute, se minus idoneum senserit; & quod ita memoria exciderit, vt etiam Plinio teste, sui nominis obliuisceretur? An quod inciuilem istam potestatem ratus, ea se abdicauerit, & lubens? hanc autem inciuilem dixerit nemo, qui perpenderit eius vtilitatem. Et sane finxit Messala, vt se isto onere liberaret. Quod Statilius Taurus ima senectute obiuit cum laude. Ex hoc loco, intellige quod est L. 1. §. quod autem. & §. cui patronus. de offic. praef. vrb. D. *Seruos de dominis querentes, praefectus vrbis audiat, si verecunde expostulent, si duritiam, si saeuitiam, si famem, quae eos premat, si obscoenitatem qua compulerunt, vel compellentem obiiciant. Et si patronus de libertis queratur, si contumeliosos, si conuitiantes arguat, & se, & vxorem, & liberos ab iis indigna passos queratur.* Et hoc est quod dicit Tacitus. *Qui coerceret seruitia, & quod ciuium audacia turbidum.*

Duo Messalini fratres Coss.

Filij Messalae.

Qui ab authoribus orator dictus.

Cur eiurauerit praefecturam vrbis.

Senex Taurus pulchre obit praefecturam vrbis.

10 Quasi nescius.] Memoriae deliquium, & sui nominis obliuium fuisse putat Plinius. Quod non nouum. nam temporibus Ciceronis, quidam Grammaticus 24. alphabeti litterarum oblitus est. Nabuchodonosor in sacris litteris apud Danielem omnium oblitus, pro bellua & bruto est censitus. Caracalla in litteris bene eruditus, omnium quae sciuerat, factus est obliuiosus. Filius Ciceronis per ebrietatem, nullius memoriae fuit. Plinius tradit quendam lapide ictum, matris, & affinium, & propinquorum non meminisse, lib. 7. cap. 24. Georgius Trapezuntius Grammaticus, sic memoria excidit, & amisit omnem eruditionem, tam in Latinis, quam in litteris Graecis. Didymo praeceptori D. Hieronymi, viro mirae eruditionis memoria labefecit. Adeo mortale genus caducum, vt si non totum, saltem per partes decidat.

Relatum inde ad patres a [1] Quintiliano tribuno plebei [2] de libro Sibyllae, quem [3] Caninius Gallus quindecimuir recipi inter caeteros eiusdem vatis, & ea de re [4] senatusconsultum postulauerat. quo per discessionem facto, misit litteras Caesar modice tribunum increpans, ignarum antiqui moris [5] ob iuuentam: Gallo exprobrabat quod scien-

Tribunus increpitus ignotas mores ob iuuentam.

tiæ cerimoniarumque vetus, incerto auctore, ante ſententiam collegij, non, vt aſſolet, lecto per magiſtros æſtimatoque carmine, apud infrequentem ſenatum egiſſet. Simul commonefecit: quia multa vana ſub nomine celebri vulgabantur, ſanxiſſe Auguſtum, [6] quem intra diem ad prætorem vrbanum deferrentur, neque habere priuatim liceret. quod a maioribus quoque decretum erat, poſt exuſtum ſociali bello Capitolium, [7] quæſitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam & Italicas colonias carminibus Sibyllæ, vna ſeu plures fuere, datoque ſacerdotibus negotio, quantum humana ope potuiſſent, vera diſcernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimuirum is liber ſubiicitur. Iiſdem conſulibus, grauitate annonæ iuxta ſeditionem ventum. multaque & plures per dies, in theatro licentius efflagitata, quam ſolitum aduerſum imperatorem: * quis commotus, incuſauit magiſtratus patreſque, quod non publica auctoritate populum coercuiſſent; addiditque quibus e prouinciis & quanto maiorem quam Auguſtus rei frumentariæ copiam aduectaret. Ita caſtigandæ plebi compoſitum ſenatuſconſultum priſca ſeueritate. [8] * neque ſegnius conſules edixere. ſilentium ipſius non ciuile, vt crediderat, ſed in ſuperbiam accipiebatur.

* queis

* Neque Senatuſconſulto grauius Conſules edixere.

1 QVINTILIANO.] Qui, vt puto, filius fuit Sexti Nonij Quintiliani, qui Conſul ſub Auguſto cum M. Furio Camillo, anno Vrb. Cond. DCCLXII.

Sex. Nonius Quintilianus Conſul ſub Auguſto cum M. Furio Camillo.

2 DE LIBRO SIBYLLÆ.] Sibyllarum monumenta memorata fuere a multis maxime piis viris & inter Chriſtianos præcipuis, vt Clemente Romano & Theophilo Antiochenſis eccleſiæ Epiſcopo ſexto, & Euſebio Cæſarienſi inter Græcos. At vero inter Latinos Lactantio, D. Auguſtino, vt aliis Paganorum authoribus, vt heic a Tacito. Quem de Cumana Sibylla loqui coniicio, quæ non Græce ſcripſit, ſed Latine: & quidem nouem libris, alij ſex, alij vero tribus (nam variant authores) quos Tarquinio vendiderat. Quorumque ad Sullæ vſque tempora conſeruatores Duumuiri fuere. Cicero 2. de Diuinat. Sibyllina legit oracula, vt alij multi.

3 CANINIVS GALLVS QVINDECIMVIR.] Sibyllinorum verſuum cuſtodes Quindecimuiri. nam Auſonius in Grypho, quem emendo.

Quindecimuiri cuſtodes librorũ Sibyllæ.

Auſonius emendatus.

Atque in fatidicæ nomen commune Sibyllæ,
Quarum tergemini fatalia carmina libri,
Quos inter quinorum ſeruat cultura virorum.

Lego; *Quos Terquinorum.* Sic verſus ratio, & res ipſa deſiderat. Et nos infra latius. Duumuiri ante, vt poſtea quindecimuiri, eos curabant. Ideoque Plutarchus in Mario vocat Σιβυλλιςαί. Sed abſumpti fuere Sullæ temporibus & incendio conſumpti. Verum vt ante incendium fuerant exſcripti, ita conquiſiti præcipue temporibus Auguſti. Et ſacerdotes quibus ea cura mandata, per Samum & Ilium & Erythras, & Africam, & Siciliam, & totam Italiam coegerunt quidquid reliquiarum potuere, & aſſeruarunt.

4 SENATVSCONSVLTVM POSTVLAVERAT: QVO PER DISCESSIONEM FACTO.] Ad illam diſceſſionem Prudentius ſpectat in Symmach.

Qua vocat egregij ſententia Principis, illuc
Libera tum pedibus, tum corde frequentia tranſit.
Nec locus inuidiæ eſt. Nullum vis aſpera terret:
Ante oculos ſic velle patet, cunctique probatum,
Non iuſſum, ſola capti ratione ſequuntur.

Lucillius. *Ægipes vocem mutare cœpit.* Vbi Feſtus. *Pedarium ſenatorem ſignificat, qui Ægipes appellatur, quia tacitus, tranſeundo ad eum, cuius ſententiam probat, quid ſentiat indicat.* Sueton. in Tiber. c. 31. *Cum Senatuſconſultum per diſceſſionem forte fieret, tranſeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, ſequutus eſt nemo.* Inde Pedarij Senatores, qui pedibus irent in ſententiam aliorum. Sententia, non verbis, ſed tranſitione profeſſa, vel diſceſſione. Cicero ad Atticum lib. 12. epiſt. *De Cælio. Idcirco in eius ſententia, facta eſt diſceſſio.* Et 1. epiſt. famil. epiſt. 2. *Aperit quomodo fieret Lupus tribunus pleb. Contendit ante ſe Conſules: Eius orationi vehementer ab omnibus reclamatum eſt.* Et idem Philip. 14. *Si Conſules deſignati diſceſſionem facere voluiſſent.* Solemnis erat formula: QVI HOC CENSETIS, ILLVC TRANSITE. Nam tranſitus pedum, erat indicium tranſitus animorum.

Pedarij Senatores.

5 OB IVVENTAM.] Nam iuuentutis comes ignorantia: at ſcientia longo vſu quæritur. Itaque ſeniores potius conſultandi in cerimoniis quam iuniores. Inde veteres inſcriptiones ponunt differentiam inter ſexviros iuniores & ſexviros ſeniores. VERANIVS. ET. CONSTANS. VIVIRI. IVNIORES. PATRI. OPTIMO. Et de ſenioribus. TACITO. VIVIRO. SENIORI. ET. AVGVSTALI. ATILIA. HERMIONÆ.

6 QVEM INTRA DIEM.] At certe de iſta die, nihil in authoribus certi. Legi quidem apud Sueton. cap. 31. cremaſſe Auguſtum quicquid fatidicorum librorum, Græci Latinique ſermonis ferebatur, & ſolos retinuiſſe Sibyllinos; eoſque delectu habito condidiſſe,

Libri fatidici cremati.

Soli Sibyllini retenti.

Descripti libri Sibyllini manu Pontificis summi.
Ne quis alius legeret.

duobus forulis auratis, sub Palatini Apollinis basi. Legi apud Dionem lib. 54. eundem Augustum Pontifici summo negotium dedisse; quia libri Sibyllini exolescebant, vt eos sua manu describeret, neve quis alius legeret. Sed de illa die nullum vestigium. Tamen apud Liuium lib. 25. legi M. Æmilium Prætorem recitasse in concione Senatusconsultum, & edixisse, vt quicunque libros vaticinos, precationesque aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes, litterasque ad se ante Calendas Aprilis deferret. Sed hæc de præsentibus de quibus túc agebatur libris, non de futuris, vt heic. Legi etiam ne quis in publico, sacrove loco, nouo aut externo loco sacrificaret. Et fortasse eius exemplo diem certum apposuit Augustus. quod non legimus. Dio etiam scribit Tiberium ostentis permotum, omnes Sibyllinos libros legisse, & probasse quosdam, quosdam improbasse. Sed de die ne ipsa quidem Sibylla, ex authoribus quidquam dixerit, nisi me mea ætas caligauerit.

Senatusconsultum de portandis vaticinorũ libellis ad summum Pontificem.
Tiberius Censor librorum Sibyllæ.

7 QVÆSITIS SAMO, ILIO, ERYTHRIS.] Quod alias factum. Nam Lactantius 1. diuin. Instit. ait, *Restituto Capitolio, retulisse ad Senatum C. Curionem Consulem, vt legati Erythreas mitterentur, qui carmina Sibyllæ requisita, Romam reportarent. Itaque missos P. Gabinium Motacillum, L. Valerium, qui descriptos a priuatis versus circiter mille, Romam deportarunt.* Tanti fuere illa oracula apud Ethnicos, quæ Christiani postea ad sua, & ad se traduxere. Et inde liquet non Cumææ tantum fuisse Sibyllæ illa carmina, sed Erythreæ, id est, accolæ non maris Rubri ab Erythreo rege ita dicti, non quod rubros fluctus voluat; sed ab vrbe Asiæ Erythra, in qua illa anus manebat quæ vixit Alexandri temporibus. Et extant hodie illa Sibyllina oracula quæ sub Ioanne Aurato Græcarum literarum professore audiui quondam Lutetiæ.

Descripti versus Sibyllini, & Romam missi.

8 NEQVE SEGNIVS.] Notæ veteres hunc locum turbauere, quem reponere lubet. Lego itaque. *Neque Senatusconsulto grauius Consules edixere.* Dixit enim Senatusconsultum compositum antiqua seueritate. Et addit. *Neque Senatusconsulto grauius edixere Consules.* Id est, tale fuit edictum, quale Senatusconsultum. nam aliquando Senatusconsulta grauiora edictis, aliquando edicta grauiora Senatusconsultis; prout vtilitas Reip. impelleret aut Cæsarem aut Senatum. Scio tamẽ *sequius* verbum sæpius vsitatum apud bonos authores, vt in Apul. 7. Metam. *segnior sexus*, id est, mulierum sexus deterior. Et idem libro 11. *Figuram tuam repente mutatam segnius interpretabitur.* Suetonius tamen *Secius* dicit. Et notandum pro facto Senatusconsulto illud aliquando proponi solitum populo per edictum quod in tabula pendebat: vt dixi lib. 1. Lego autem, *Senatusconsulto grauius*, quod ita esset scriptum, *S C. grauius.* Et mutata c in e, & g in q, *segnius* exscripserunt. Quod in multis huius authoris locis, vt vbi hæc vrticeta, & vepriceta Taciti hortis auerruncauero.

Tacitus correctus.
Seguius verbum vsitatum.
Segnior sexus.
Secius Suetonio.
Facto Senatusconsulto proponebatur legendum populo.
Ex notis multi errores in Tacito.

Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius equites Romani cecidere coniurationis crimine. Ex quis Geminius prodigentia opum, ac mollitia vitæ amicus Seiano, [1] * nihil ad serium. Et Iulius Celsus tribunus, in vinclis laxatam catenam, & circumdatam in diuersum tendens, suam ipse ceruicem perfregit. At Rubrio Fabato, tanquam desperatis rebus Romanis, Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. [2] * sanus repertus apud fretum Siciliæ, retractusque per centurionem, nullas probabiles causas longinquæ peregrinationis adferebat. Mansit tamen incolumis, obliuione magis quam clementia.

* adseruit.
* Messanæ is repertus apud fretum Siciliæ.

Tacitus emendatus.

1 NIHIL AD SERIVM.] Monstrum dictionis, sine sensu, sine vsu, & fanaticum verbum prorsus. Lego, *nihil adseruit tum.* de crimine (scilicet maiestatis) quo petebatur Geminius vt amicus Seiani. Nam Seianus ob crimen maiestatis cecidit. Fortassis autem ille Geminius pater fuit Geminij illius, qui sub Caligula iurauit vidisse se Drusillã ascendentem in cœlum. Dio lib. 59. An Geminij Consularis frater? Dio lib. 58 memorat Geminium Rufum, qui impietatis in Tiberium reus factus, testamentum in Senatum intulit, recitauitque ostendens hereditatem ei cum liberis se communem reliquisse. Tamen ille mollitiei culpatus, antequam sententiæ ferrentur, domum discessit: audiensque Quæstorem ad supplicium sumendum venisse, vulnus sibi ingessit, eoque ostenso Quæstori, nuntiare iussit Senatui, *virum se mori.* Vxor etiam Publia in ius vocata, in curiam venit, ibique se pugione, quem occultum attulerat, interfecit. Sed an is de quo Tacitus, res in obscuro est.

Dubitatio de stirpe illius Geminij.
Geminius iurat vidisse se Drusillam ascendētem in cælum.

2 SANVS REPERTVS.] Lego, *Messanæ is repertus est.* Et verbum *Sanus*, heic subere leuius, nec facit pondus. Est autem Messana ciuitas Siciliæ celebris de qua Cicero 6. in Ver. *Messana situ, muris, portuque ornatissima.* A qua *Messalorum* nomen pro *Messinorum*. Vulgus enim *n* in *l* mutarat. Seneca de breuit. vitæ. *Valerius Coruinus primus Messanam vicit, primus ex familia Valeriorum vrbis captæ translato nomine appellatus est.* De Messana, Silius.

Incumbens Messana freto minimumque reuulsa
Discreta Italia, atque Osco memorabilis ortu.

Macrob. lib. 1. cap. 1. *Anaxilaus Messenius, qui Messaniam in Sicilia condidit.* Et Lucill. in fragm.

—— sæpe quod ante

Messana ciuitas Siciliæ.
Vnde Messala pro Messana.

Optasti, freta Messanæ & Rhegina videbit
Mœnia, tum Liparam, & Faselitis templa Dianæ.
Nec mihi dicas Horatianum illud.

—— versus ructatur & errat.
Nam si hæc correctio vera non est, nulla vera est.

[1] Ser. Galba, L. Sulla Coss. diu quæsito quos neptibus suis maritos destinaret Cæsar, postquam [2] instabat virginum ætas, [3] L. Cassium, [4] M. Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus: Callibus ortus, patre, atque auo consularibus, cætera equestri familia erat, mitis ingenio, & comptæ facundiæ. Cassius plebeij Romæ [5] generis, verum antiqui honoratique, & seuera patris disciplina eductus, [6] facilitate sæpius quam industria commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio Iuliam, Germanico genitas coniungit. superque ea re senatui scripsit, leui cum honore iuuenum. dein redditis absentiæ causis admodum vagis, flexit ad grauiora, & offensiones ob Remp. cœptas: vtque Macro præfectus, tribunorumque & centurionum pauci, secum introirent quoties curiam ingrederetur, petiuit. factoque large, & sine præscriptione generis, aut numeri, senatusconsulto; ne tecta quidem vrbis, adeo publicum consilium nunquam adiit, [7] deuiis plerunque itineribus ambigens patriam & declinans.

1 SERVIO GALBA.] Imperator est Galba. Nam Suetonius ait, *euenisse vt L. Domitio patri Neronis succederet, velut præsagium insequentis casus*: Tamen sex mensium Consulatum hunc fuisse narrat in Galba. Et quod tradit Othonem Galbæ successisse in consulatu, ne cape delatam successionem per continuum actum, sed multa intercalatione. Noster 1. Hist. de Imperio Galbæ hoc scripsit. *Maior priuato, cum priuatus fuit, & omnium consensu capax Imperij, si non imperasset.* De eo vere dici potest quod Spartianus de Mario tyranno. *Vno die factus imperator, duobus mensibus imperare visus est, aliis duobus desinere, alius tribus morti acquiescere.*

2 INSTABAT VIRGINVM ÆTAS.] Sic Claudianus de laudibus Serenæ.

—— iam nubilis ætas
Principe sollicito, votis erexerat aulam,
Incertus, quem tanta tori fortuna maneret.

Et i. de laud. Stilic.

Nubilis interea naturæ virginis ætas
Vrgebat patrias suspenso principe curas.

3 L. CASSIVM.] Noto quinque Cassios Longinos hoc æuo; L. Cassium Longinum Consulem, qui sub Tiberio Consul: Lucium Cassium Longinum, qui progener Tiberij, quique Drusillam duxit: Caium Cassium Longinum I. C. Quartum, qui Prætor tantum: Quintum, qui Proconsul Asiæ. Primus Consul fuit sub Tiberio, anno Vrb. Cond. 783. cum M. Vinicio Quartino. Dio lib. 58. Et de quo tacet Tacitus, quia ille Consulatus inter iacturas Taciti, periitque inter rudera libri 5. Annal. quibus Consulatus reliquus Geminorum, & quintus Tiberij cum Seiano; & Domitij Ænobarbi cum Furio Camillo recensebantur. De illo, ita Pomponius, L. 2. de orig iur. in fine. *Hic Consul fuit cum Quartino, temporibus Tiberij, sed plurimum in ciuitate authoritatis habuit.* Reliqua a Pomponio

Primus.

confunduntur cum tertio Cassio. Nam nec Caius dictus, vt recte adnotauit Lipsius, nec a Nerone pulsus, nec a Vespasiano restitutus. Secundus L. Cassius, de quo Tacitus lib. 6. sub Consulatibus Sergij Galbæ, & L. Sullæ. *Quæsito quos nepotibus suis maritos destinaret Cæsar, postquam instabat virginum ætas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio oppidanū genus, Callibus ortus, patre atque auo Consulari. Cætera equestri familia erat, mitis ingenio, & comptæ facundiæ. Cassius plebeij Romæ generis, verum antiqui, honoratique, & seuera patris disciplina eductus, facilitate sæpius, quam industria commendabatur.* Nec puto hunc superiori confundendum. Primo, quod Consularem non nominet, contra morem, & quod non ita diu Consul. Secundo, quod neque Vinicium, etiam Consularem. Tertio, quod vbi de eodem Vinicio, ait, *patre atque auo Consularibus*, de illo silet, quod sit Consularis. Quarto, quod iuuenes appellet, & forte filij fuerant superiorum Consulum. Quinto, quod de Cassio dicat, facilitate potius, quam industria commendatum, quod de consulari viro non diceret. Sed, inquit vir magnus, Suetonius consularem vocat, & ita ponit. *Mox* (loquitur de Drusilla) *L. Cassio Longino Consulari collocatam abduxit.* Atqui vxor erat tum Lepidi. nam ita Dio. *Maritus Drusillæ M. Lepidus.* Ergo oportuit Cassium inter viuos non esse, aut sua vxore cessisse. Et quid si ita apud Suetonium. *Mortuo Cassio Longino, consulari collocatā abduxit, & in modum iustæ vxoris propalam habuit?* Tertius est C. Cassius. de quo Tacitus 12. Annal. *Posthac C. Cassio, qui Syriæ præerat, deducere iuuenem ripam ad Euphratis iubet. Ea tempestate Cassius præminebat cæteros peritia legum. Nam militares artes per otium ignotæ, industriosque ac ignauos pax in æquo tenet. Attamen quantum sine bello dabatur reuocare priscum morem, exercere legiones, cura, prouisu, agere, ac si hostis ingrueret. Ita dignum*

Secundus.

Tertius.

maioribus suis, & familia Caßia ratus, per illas quoque gentes celebris erat. Postea oculis orbum narrat Suetonius, & a Nerone necatum. nam ita scribit. *Nullus posthac adhibitus dilectus, aut modus interimendi quoscunque libuisset, quacunque de causa. Sed ne de pluribus referam, Saluidieno Orfito obiectum est, quod tabernas tres de domo sua, circa forum, ciuitatibus ad stationem locasset Caßio Longino Iurisconsulto, ac luminibus orbato, quod in veteri gentili stemmate, C. Caßij percussoris Cæsaris imagines restituisset.* Tamen Tacitus li. 6. *Obiectauitque Caßio, quod inter imagines maiorum etiam C. Caßij imaginem coluisset, ita inscriptam:* DVCI PARTIVM. *Deportatusque in insulam Sardiniam Caßius.* Quæ sunt cõtraria. Quod autem restitutus sit a Vespasiano, scribit Pomponius dicta lege 2. *Expulsus ab eo* (id est Nerone) *in Sardiniã, reuocatus a Vespasiano, diem suum obiit.* De Quarto, ita idem Pomponius eodem. *Fuit & alius Longinus, ex equestri quidem ordine, qui postea ad præturam vsque peruenit.* Sed numquid & Quintum addemus, de quo Suetonius in Calig. cap. 57. *Qua causa Caßium Longinum Asiæ tum proconsulem occidendum delegauerat, immemor Chæream Caßium nominari.* Occisum putat Lipsius. Tamen non paret. Et is forte ad secundum referendus est. Dio lib. 59. ex Cæsaris percussore C. Cassio genitum narrat, & mandatum a Caio, vt vinctus adduceretur. Quod non occisum arguit. nam Caius interea a Chærea trucidatus est.

Quartus.

Quintus.

4 M. VINICIVM LEGIT.] Is est, qui a vetere interprete Iuuenalis, dicitur *Bincius*, pro *Vinicius*. Sat. 1. in his verbis, *Pone Tigillinum.* Et vbi *Fuluia*, pro *Iulia* male scribitur. Dicitur autem a Tacito, *sic compta facundia, vt cum fratribus etiam eloquentiam partiretur.* Nam fratres habuit eloquentes, & præcipue L. Vinicium, qui exactissimi ingenij vir, nec dicere, nec pati poterat ineptias. Seneca pater lib. 7. Quod magni ingenij dos est.

Scholiastes Iuuenal. correctus.

L. Vinicius eloquens.

Qui nec audire nec dicere poterat ineptias.

5 GENERIS.] Vt scilicet nobiliores Patricij, aut Senatores, aut equites deligerentur, vt quondam.

6 FACILITATE SÆPIVS.] Probo excussam lectionem. Quod is, licet seuera patris disciplina eductus; tamen facilitatem & comitatem præ se ferret.

7 DEVIIS PLERVNQVE ITINERIBVS.] Ita Cicero ad Attic. lib. 4. epist. *Auerte tunc furtim in campum, itineribus prope deuiis.* Quod res plerunque postulat; nec semper regium iter placet.

8 AMBIGENS PATRIAM.] Vera est lectio. Nam Tacitus supra eadem est vsus dictione, cum scripsit. *Ambiguus an vrbem intraret.* Et vtitur alias hoc verbo. *Quænam post Augustum conditio ambigentes.* 1. Annal. Lucilius de hoc verbo.

Quid tibi ego ambages ambiui scribere coner?

Et Varro de Ling. Lat. *Verbum profectum a verbo, ambio, quod est in ambitu, lustro non ingrediens, sed circum permeans.* Tamen *ambiens* firmari potest ex Suetonij lectione, in Calig. cap. 11. *Et ganeas, & adulteria capillamento celatus, & veste longa noctibus ambiret.*

Firmata excussa Taciti lectio.

Interea magna vis accusatorum in eos inrupit qui pecunias fœnore auctitabant, aduersum legem dictatoris Cæsaris, qua de modo credendi, possidendique intra Italiam cauetur, omissa olim, quia priuato vsui bonum publicum postponitur. Sane[1] vetus vrbi fœnebre malum, & seditionum discordiarumque creberrima causa, eoque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nam primo duodecim tabulis [2] * sanctum, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur. dein rogatione tribunitia ad semuncias redacta. Postremo [3] vetita versura. multisque plebis scitis obuiam itum fraudibus, quæ toties repressæ, miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus prætor, cui ea quæstio euenerat, multitudine periclitantium subactus, retulit ad senatum. trepidique patres (neque enim quisquam tali culpa vacuus) veniam a principe petiuere: & concedente, annus in posterum, sexque menses dati, *quis secundum iussa legis, rationes familiares quisque componerent. hinc inopia rei nummariæ, commoto simul omnium ære alieno: & quia tot damnatis, bonisque eorum diuenditis, signatum argentum fisco vel ærario attinebatur. ad hoc senatus præscripserat, duas quisque fœnoris partes in agris per Italiam conlocaret. Sed creditores in solidum appellabant. nec decorum appellatis minuere fidem. Ita primo concursatio & preces, dein strepere prætoris tribunal. eaque quæ remedio quæsita, venditio, & emptio, in contrarium mutari, quia fœneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderãt. Copiam vendendi secuta vilitate, quanto

* Sancitum;

* queis

quanto quis obæratior ægrius diſtrahebant. multique fortunis prouoluebantur. euerſio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat: donec tulit opem Cæſar diſpoſito per menſas millies ſeſtertio, factaque mutuandi copia ſine vſuris per triennium, ſi debitor populo in duplum prædiis cauiſſet. Sic refecta fides. & paulatim priuati quoque creditores reperti. neque emptio agrorum exercita ad formam ſenatuſconſulti, acribus, vt ferme talia, initiis, incurioſo fine.

Fœnus funus vrbi.

1 VETVS VRBI FOENEBRE MALVM.] Ita certe *malum fœnebre*, funebre vrbi. Inde ſeditionum fontes; inde ſeceſſus in Auentinum, inde Tribunitij tumultus. Lucillius ita de illo malo.

Seditiones ex fœnore.

Sublatus pudor, omni' licentia, fœnu' refertur.

Et alibi.

Cætera contemnit, & in vſura omnia ponit.
Stulto nihil eſt ſatis omnia cum ſint.

Et idem, vt notes fœnus in ditioribus.

Luc. M' Cotta ſenex, Craſſi pater, huiu' Panæti,
Magnus trico fuit nummariu', ſoluere nulli
Lentus.

Petron. Arbiter in Sat. de illo funebri malo loquens.

Præterea gemino deprenſam gurgite prædam,
Fœnoru illuuies, vſuſque exederat æris:
Nulla eſt certa domus, nullum ſine pignore corpus,
Sed veluti tabes tacitis concepta medullis,
Intra membra furens, curis latrantibus errat.

Et M. Cato in orat. de actionibus apud populum. *Facite vobis in mentem veniat, Quirites, ex ære alieno in hac ciuitate, & in' aliis omnibus, propter diem atque fœnus ſæpiſſimum diſcordiam fuiſſe.* Salluſt. firmat 1. hiſtor. Inuentum ſane conſtat optimatum vitio atque culpa. Cum enim penes hos, vrbis agrique Romani eſſent diuitiæ, ſeruili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo, regio more conſulere, agro pellere, ac cæteris expertibus, ſoli in imperio agere. Plebs inops, atque indiga, ſemper ære alieno obrui. Inde turbines Romæ ſpiſſiſſimi, & ſpurciſſimi: Et ſæpe compoſiti, ſæpe renaſcentes.

2 SANCTVM.] Id eſt, ſancitum. Verr. Flac. in verbo *Pecuum. Donec Ouinia Tribunitia interuenit, qua ſanctum eſt*, pro, *ſancitum*. Vocat autem Ouiniam Tribunitiam Ouinij Tribuni pleb. legem.

3 VETITA VERSVRA.] Cornel. Nepos ita in vita Attici. *Suis opibus inopiam publicam leuauit. Cum enim verſuram facere publice neceſſe eſſet, neque eius conditionem æquam haberent, ſemper ſe interpoſuit, atque ita, vt neque vnquam verſuram ab his acceperit, neque longius quam dictum eſſet debere paſſus ſit.* Eſt autem *verſura æris alieni*, ex ære alieno ſolutio, & *fœnus fœnore diſſoluere*, eſt verſuram facere. Cicero in Verrem ea voce vtitur. Feſtus. *Verſuram facere ex eo dictum, quod qui mutuabantur ab aliis, non vt domini fierent, ſed vt aliis ſoluerent, & verterent creditorem.* Et hoc verbum notum Iuriſconſultis, quia ex eorum fundo.

Quid verſura.

Quid verſuræ facere.

Dein redeunt priores metus, poſtulato maieſtatis Conſidio Proculo. qui nullo pauore diem natalem celebrans, raptus in curiam, pariterque damnatus [1] interfectuſque. & [2] ſorori eius Sanciæ aqua atque igni interdictum, accuſante Q. Pomponio. Is moribus inquies, hæc & huiuſcemodi a ſe factitari prætendebat, vt parta apud principem gratia, periculis Pomponij Secundi fratris mederetur. Etiam in Pompeiam Macrinam exilium ſtatuitur, cuius maritum Argolicum, ſocerum Laconem e primoribus Achæorum Cæſar adflixerat. Pater quoque inluſtris eques Romanus, ac frater prætorius, cum damnatio inſtaret, ſe ipſi interfecere. datum erat crimini quod Theophanem [3] Mitylenæum proauum eorum, Gn. Magnus inter intimos habuiſſet: quodque defuncto Theophani cœleſtes honores Græca adulatio tribuerat. Poſt quos [4] Sex. Marius Hiſpaniarum ditiſſimus, defertur inceſtaſſe filiam, & ſaxo Tarpeio deiicitur. ac ne dubium haberetur, magnitudinem pecuniæ [5] malo vertiſſe, * aurariaſque eius (quanquam [6] publicarentur) ſibimet Tiberius ſepoſuit, inritatuſque ſuppliciis, cunctos qui carcere attinebantur accuſati ſocietatis cum Seiano, necari iubet. Iacuit [7] immenſa ſtrages: omnis ſexus, omnis ætas: inluſtres, ignobiles: diſperſi, aut aggregati. neque pro-

* eam aurariaſque

pinquis, aut amicis adſiſtere, inlachrimare, ne viſere quidem diutius dabatur.[7] ſed circumiecti cuſtodes, & in mœrorem cuiuſque intenti, corpora putrefacta adſectabantur, dum[8] in Tiberim traherentur. vbi fluitantia, aut ripis adpulſa, non cremare quiſquam, non contingere. interciderat ſortis humanæ commercium[9] vi motus, quantumque ſæuitia gliſceret miſeratio arcebatur.

1 INTERFECTVSQVE. ET SORORI.] Ita lego. *Interfectuſque eſt. Sorori eius Sanctæ aqua & igni interdictum.*

Retaliatio Pomponij in Proculũ.

2 SORORI EIVS SANCIÆ.] Proculus Pomponium Secundum accuſarat, fratrem Q. Pomponij. At ille ſororem accuſatoris Sanciam, in exilium agit. Nunquid retaliatio eſt, & accuſationis merces?

Mitylena nobilis inſula.

3 MITYLENÆVM.] Mitylena inſula magni nominis, quæ amœno receſſu, certat cum Rhodo. Cicero 4. famil. epiſtol. ad Marcel. quæ incipit, *Etſi. Cogitandum tibi eſſet Romæne & domi tuæ cuiuſmodi res eſſet, an Mitylenis, an Rhodi malles viuere?* Et certe exulauit Mitylenis, vt inquit Seneca de Conſol. ad Mart. quæ inſula Romanorum otiantium deſiderium fuit. Idem Cicero in Agrar. *Quid Mitylenæ quæ certe veſtræ Quirites belli lege ac victoriæ iure factæ ſunt?* Vrbs & natura & deſcriptione ædificiorum & pulchritudine in primis nobilis. Horat.

Marcellus exul Mitylenis.

—— Rhodon aut Mitylenen.

4 SEX. MARIVS.] Dio narrat non re vera fuiſſe inceſtuoſum, quod abhorrent bruta animantia, ſed finxiſſe, ne filiam Tiberius pollueret. Sed vna cum filia periit. Et ſane quiſquis inceſtuoſus, is exitioſus & non credendæ impuritatis. Ouid. 10. Metam. de Myrrhæ inceſto cum patre.

Deſit in hac mihi parte fides: nec credite factum:
Vel ſi credetis, facti quoque credite pœnam.
Si tamen admiſſum ſinit hoc natura videri:
Gentibus Iſmariis, & noſtro gratulor orbi,
Gratulor huic terræ, quod abeſt regionibus illis,
Quæ tantum genuere nefas.

D. Ambroſ. & Theologi omnes de inceſto ſcribunt. *Fuit ebrietas origo inceſti; peſſimæ regenerationis partus deterior*, Can. Sexto die. 35. diſt. citatur ex lib. de Elia. Erat autem Marius vir doctiſſimus; quippe qui opimas aurarias poſſideret, olim frequentes in Hiſpania. Et ſcribit idem tantis diuitiis abundaſſe, vt cum cuidam vicinorum iraſceretur, biduo conuiuam apud ſe habuerit, ac priori die eius domum ſubrui iuſſerit: poſtridie ſubrutam, nouiter ædificatam ampliorem & ſplendidiorem reddiderit, ignaroque eo a quo id factum fuiſſet: *A me*, inquit, *qui vlciſcendi, & gratiam referendi habeo poteſtatem.*

Tacitus correctus.

5 MALO VERTISSE, AVRARIASQVE.] Non ita. nam illud *que* otioſum maneret, nec coniungeret quidquam. Itaque lego. *Verti ipſam, aurariaſque eius.* id eſt, ipſam pecuniam: Et aurarias ipſe Tiberius ſibi ſepoſuit, vt eſſet dubitatio nulla pecuniam verti eius malo. Et ſic Satyrici Iuuenalis verſus eſt ex veritate pura.

Et explicatus.

—— congeſta pecunia plures
Strangulat.

Et Plaut. in Captiuis.

Opulentitate noſtra tibi iniuriam faciam.

Ideo Suetonius in Tiber. cap. 49. *Plurimis etiam ciuitatibus, & priuatis, veteres immunitates, & ius metallorum, & vectigalium adempta.* Nam rapit fiſcus quod non capit Chriſtus. Et nota magnam opulentiam magnum dare malum poſſeſſoribus.

6 PVBLICARENTVR.] Voce præconis, & ſub haſtæ addictione ei qui pluris licitaretur. Tertullian. in Apolog. *Sub eadem voce præconis, ſub eadem annotatione quæſtoris diuinitas addicta conducitur.* Loquitur de gentium idolis, qui ſub haſta venibant. Publicatio illa incipiebat ab annotatione bonorum, quæ ex decreto magiſtratus. Nam Iuriſconſultus: *Annus*, inquit, *exinde computandus eſt, ex quo ea adnotatio, quæ vel edicto, vel litteris, ad magiſtratus factis, publice innotuit.* Et in iis litteris præſcripta dies ad vendendum. Cicero 3. in Verr. *Locare incipit non præſcripta atque edicta die.* Deinde haſta figebatur. Sic titulus de iure haſtæ fiſcalis, apud Iuriſconſultos. Et emptio ab haſta. Cicero lib. 12. ad Attic. epiſt. 1. *Quæ ſi interrupta, aut neglecta, dicebant haſtam refrixiſſe.* & epiſt. *Præpoſteros.* 15. famil. Etiam *haſtam dominam* vocat Iuuenalis: Et certe dominatur. nam veniſſe non videtur, quod ſine haſta venit. In illa haſta *calor licitationis*, L. 8. de publican. Et in medio foro ponebatur. Cicero 2. offic. *haſtam in foro ponere.* Et 2. Philip. Seneca de breuit. vitæ cap. 12. *Quos haſta præconis infamis, lucro & quandoque ſuperaturo, exercet.* Aderat præco qui voce ſignificabat rem venalem eſſe. Cicero 2. Philipp. *Quis haſtam præconis audiuit?* Et idem eodem. *Voci acerbiſſimi ſubiecta præconis.* Inde *præconium deferre*, id eſt, vendendi poteſtatem facere. Illi autem præcones plerunque facetiis pleni in re vendenda. Martialis libro ſexto, epigram. 66.

Gentium idola ſub haſta.
Annotatio bonorum.
Quæ ex decreto magiſtratus.
Annus ab annotatione.
Annotatio ab edicto & litteris.
Præſcripta dies ad vendendum.
Haſta fixa.
Domina dicta.
Quia non veniſſe cenſetur quod venit ſine haſta.
Poſita in medio foro.
Præcones in haſta.
Voce ſignificabat rem venalem.
Præconium deferre.
Faceti præcones.
Proſcriptiones diuerſis locis.

Famæ non nimium bonæ puellam,
Quales in media ſedent Suburra,
Vendebat modo præco Gellianus.
Paruo cum pretio diu liceret,
Dum puram cupit approbare cunctis;
Attraxit prope ſe manu negantem:
Et bis, terque, quaterque, baſiauit.
Quid profecerit oſculo, requiris?
Sexcentos modo qui dabat, negauit.

Et epigramm. 87. lib. 1.

Venderet excultos colles cum præco facetus,
Atque ſuburbani iugera pulchra ſoli:
Errat, ait, ſi quis Mario putat eſſe neceſſe
Vendere: nil debet, fœnerat immo magis.

Et

Et Apul. 8. *Veruecem*, inquit, *non aſinum vides, ad vſum omnem quietum, non mordacem, nec calcitronem quidem, ſed potius in aſini corio, modeſtum hominem habitare credas.* Sic præco lurconem tractabat dicacule. In publicationibus fuere etiam domini & magiſtri, quibus percipiendis fructibus res venditæ addicebantur, aut qui rei ſequeſtres domini, vſque ad addictionem. Cicero pro Quintio. *Domini & magiſtri in auctionibus conſtituuntur.* Plautus in Menæchmis.

> MES. *Auctionem heic faciam, & vendam quicquid eſt. Nunc interim*
> *Eamus intro, frater.* MEN. So. *fiat.* MES. *ſcitin' quid ego vos rogo?*
> MEN. ſu. *Quid?* MES. *mihi præconium detis.*
> MEN. ſu. *dabitur.* MES. *ergo nunc iam.*
> *Vis conclamari auctionem fore quidem?* MEN. ſu. *die ſeptimi.*
> MES. *Auctio fiet Menæchmi mane ſane ſeptimi.*
> *Venibunt ſerui, ſupellex, fundi, ædes, omnia.*
> *Venibunt, quiqui licebunt præſenti pecunia.*
> *Venibit vxor quoque etiam, ſi quis emptor venerit.*
> *Vix credo tota auctione capiet quinquageſies.*

Proſcriptiones etiam, quæ diuerſis locis celeberrimis poſitæ. Cicero pro Quintio. *Licitationes etiam quæ alias dicuntur adiectiones, & offerentium de maiori pretio voces.* Et epiſt. famil. 7. *Licitationem potius apponam.* Addictiones etiam, quæ fiebant his ſolemnibus verbis, *Do, dico, addico.* Vnde titulus in iure, De in diem addictione.

7 IMMENSA STRAGES.] Quæ fuit plurium dierum. Sed Suetonius de vno tantum die loquitur. Poteſt tamen legi in Suetonio, *nongenti*, pro *viginti*.

8 IN TIBERIM TRAHERENTVR.] Magnum dedecus Romanis, proiici in fluuium, nec ſepeliri. Non Romanis tantum, ſed Iudæis, & Græcis. De Iudæis Machab. 2. cap. 5. *Qui inſepultos multos abiecerat, ipſe & illamentatus, & inſepultus abiicitur. ſepultura neque peregrina vſus, neque patrio ſepulchro participans.* De Græcis Plut. in tract. *Bene vixit, qui bene latuit*: magnam curam ſepulchri fuiſſe ſcribit. Et Diogenes de ſepulchro Platonis. μεγαλοπρεπῶς τεθάφθαι. *magnifice ſepultus.* De Romanis. Eſt locus in Vegetio cap. 44. lib. 4. de re milit. qui me correctore eget. *Alij*, inquit, *ferro interimuntur, alij ardere coguntur* (lego *ardore coguntur*) *vt fluctibus. Inter tanta tamen mortium genera, qui acerrimus caſus eſt, abſumenda piſcibus, ſi inſepulta ſint, corpora.* Ideoque vt inſepulti rei iacerent poſt carnificum manus, & obiecta corpora nuda paterent oculis conſpicientium, etiam trahebantur in Tiberim, veluti monſtra expianda aquis. Iulius Capitolinus in Albino. *Iacuiſſe ante Prætorium Seueri Albini corpus per dies plurimos dicitur vſque ad fœtorem, laniatumque a canibus in profluentem abiectum eſſe.* Quod dixi. Sic Papinius exclamat.

Turpe aquis ſepeliri.

Turpe mergi.

Horruerunt Romani ſepeliri aquis.

Pœna Romanis inſepulta aquis mergi corpora.

> —— *fluuione, pudet, Mars inclyte, mergis*
> *Hanc animam? ſegneſque lacus, & ſtagna ſubibo,*
> *Ceu pecorum cuſtos, ſubiti torrentis iniquis*
> *Interceptus aquis? Adeone occumbere ferro*
> *Non merui?*

D. Auguſtin. in Matthæum 25. *Malum eſt mori naufragio. Et bonum eſt non febre? Sine inde, ſiue inde moriatur, quære qualis ſit qui moritur.* Bene: ſed non omitto nauigantes factum teſtamentum femori alligaſſe, & in eo clauſulam addidiſſe, ſi naufragio morerentur, nolle inſepultos iacere, ſed rogare vt is qui corpus reperiſſet, illud ſepulturæ daret, & pro ſepultura tantum æris acciperet, quod in loculo repoſitum eſt mercedis cauſa. Nec tantum in *damnatione*, ſed & in infœl[illegible] *nauigatione*. Ouid. de Triſt. lib. 1. eleg. 5.

> *Demite naufragium, mors mihi munus erit.*
> *Eſt aliquid fatoque ſuo, ferroque cadentem*
> *Inſolita moriens ponere corpus humo,*
> *Et mandare ſuis aliqua, & ſperare ſepulchrum,*
> *Et non æquoreis piſcibus eſſe cibum.*

Syneſius epiſt. 4. ait Homerum credidiſſe mortem in aquis, eſſe interitum ipſius animæ. Ideoque ferox ille Achilles, mortem in aquis habebat formidabilem & λευγαλέον vocabat, id eſt, *perniciosiſſimum* genus mortis. Et milites qui cum Syneſio nauigabant, ſibi ferro vitam parabant adimere, antequam aquis morerentur. Pedo vocat *inertia fata*. Sic apud Silium lib. 4. Scipio.

Homerus mortē in aquis credidit interitum animæ.

Miles ferro quā freto mori maluit.

Fata inertia.

> *Dij patrij, quorum auſpicijs ſtat Dardana Roma,*
> *Talin me letho, tanta inter prælia viuum*
> *Seruaſtis?*

Moris erat etiam aquis monſtra immergere. Et hoc tradit Iulius Obſequens: & ipſe Catullus docet epig. 80.

Monſtra aquis expiata.

> *Ecquid ſcis quantum ſuſcipiat ſceleris?*
> *Suſcipit o Gelli quantum non vltima Tethys,*
> *Non genitor Nympharum abluat Oceanus.*

Sic Iudæi omnia altaria Idolorum, in torrentem Cedron proruerunt. Paralipom. 2. ca. 30. Digna expiatione, ſi poſſit piari.

Idolorum altaria aquis obruta.

9 VI METVS.] Nihil muto. Nam ſæpe noſter, *Vi belli*: & alibi, *Odij vim in me transferant.* Et infra. *Magis fama, quam vi ſtare res ſuas.* Et in vi iſtorum verborum, vim facit author.

Vis, verbū frequens Tacito.

Sub idem tempus C. Cæſar diſcedenti Capreas auo comes, Claudiam M. Sillani filiam coniugio accepit, immanem animum ſubdola modeſtia tegens, non damnatione matris, non exilio fratrum rupta voce; [1] qualem * diem Tiberius induiſſet, pari habitu, haud multum diſtantibus verbis. Vnde mox ſcitum [2] Paſſieni oratoris dictum percrebuit. [3] *Neque meliorem vnquam ſeruum, neque deteriorem dominum fuiſſe.* Non omiſerim præſagium Tiberij de Ser. Galba tum conſule, quem accitum, & diuerſis ſermonibus pertentatum, poſtremo Græcis verbis in

* chlamydem

hanc ſententiam adlocutus: [4] *Et tu Galba quandoque deguſtabis imperium?* ſeram ac breuem potentiam ſignificans, ſcientia Chaldæorum artis, cuius apiſcendæ, [5] otium apud Rhodum, magiſtrum [6] Traſullum habuit, [7] peritiam eius hoc modo expertus. Quoties ſuper negotio conſultaret, edita domus parte ac liberti vnius conſcientia vtebatur. is litterarum ignarus, corpore valido, per auia ac derupta, nam ſaxis domus imminet, præibat eum cuius artem experiri Tiberius ſtatuiſſet, & regredientem ſi vanitatis, aut fraudum ſuſpicio inceſſerat, in ſubiectum mare præcipitabat, ne index arcani exiſteret. Igitur Traſullus iiſdem rupibus inductus, poſtquam percunctantem commouerat, imperium ipſi, & futura ſolerter patefaciens: interrogatur an ſuam quoque genitalem horam comperiiſſet, quem tum annum, qualem diem haberet. Ille poſitus ſiderum, ac ſpatia dimenſus, hærere primo, dein paueſcere: & quantum introſpiceret, magis ac magis trepidus admirationis & metus, poſtremo exclamat, ambiguum ſibi ac prope vltimum diſcrimen inſtare. Tum complexus eum Tiberius, præſcium periculorum, & incolumem fore gratatur, quæque dixerat oracli vice accipiens inter intimos amicorum tenet. Sed mihi hæc, ac talia audienti in incerto iudicium eſt, fatone res mortalium & neceſſitate immutabili, an forte voluantur. quippe ſapientiſſimos veterum, quique ſectam eorum æmulantur, diuerſos reperies: ac multis inſitam opinionem, non initia noſtri, non finem, non denique homines diis curæ. Ideo creberrima & triſtia in bonos, læta apud deteriores eſſe. Contra alij, fatum quidem congruere rebus putant, ſed non e vagis ſtellis, verum apud principia, & nexus naturalium cauſarum. ac tamen electionem vitæ nobis relinquunt, quam vbi elegeris, certum imminentium ordinem. neque mala vel bona, quæ vulgus putet: multos qui conflictari aduerſis videantur, beatos; ac pleroſque, quanquam magnas per opes, miſerrimos: ſi illi grauem fortunam conſtanter tolerent, hi proſpera inconſulte vtantur. Cæterum plurimis mortalium non eximi, quin primo cuiuſque ortu ventura deſtinentur. ſed quædam ſecus quam dicta ſint cadere, fallaciis ignara dicentium. ita corrumpi fidem artis, cuius clara documenta, antiqua ætas & noſtra tulerit. Quippe a filio eiuſdem Traſulli, prædictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incœpto longius abierim.

1 QVALEM DIEM INDVISSET.] Nullo ſenſu hæc ſcripta ſunt; nec dies induitur. Et medicum hæc plaga poſcit. Repono ex veris. *Qualem chlamydem induiſſet pari habitu.* Sic Tertullianus in Pall. *Qualem chlamydem diſperdis?* nam aucupium eſt aulicorum ea diligere, & ſectari quæ princeps: Nec aulicorum tantum, ſed & omnium qui magnorum gratiam ambiunt. Ambitur autem eodem habitu. Noſter Annal. 2. de Germanico. *Multa in vulgus grata vſurpauit, fine milite incedere pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu, P. Scipionis æmulatione.* Et Annal. 12. de Mithridate. *Cultu vultuque ad præſentem fortunam comparato.* Et Annal. 2. de Polemone. *Cultum Armeniorum æmulatus.* Idem Tacitus Annal. 16. De Thraſeæ diſcipulis. *Habitum vultumque eius ſectantur.* Sic diſcipuli Latronis pallidi, quia pallidus magiſter. Quod dixi ſupra ex Plinio. Et Iulius Vindex ad captandum teſtamentum, eo lenocinio vſus eſt, vt pari habitu cum defuncto vteretur. Tertullian. in Pallio. *Adpulſum Scipionem iam de habitu ſalutarat.* Claud. 2. in Ruffin.

Ipe inter medios, ne qua de parte relinquat
Barbariem, reuocat fuluas in pectore pelles,
Frenaque, & immanes pharetras, arcuſque ſonoros
Aſſimulat; mentemque palam teſtatur amictus.

Etiam principes, quos amant, pari habitu veſtiunt. Nam *induit Saul tum cum Dauidem amaret, Dauidem veſtimentis ſuis.* Et filius Saulis Ionathas. 1. Reg. ca. 17. & 18. Quod de Ludouico

Tacitus emendatus.
Aulici pari habitu quo princeps.
Ad parandam gratiam.
Habitus par gratiam facit.
Exempla.
Germanicus.
Scipio.
Mithridates.
Polemo.
Diſcipuli Thraſea.
Diſcipuli Portij Latronis.
Iulius Vindex.
Carthago.
Ruffinus.
Saul.
Ionathas.
Ludouicus XI. Francor. Rex.

uico XI. Rege Francorum etiam tradit Cominæus. *Æneas.* Æneas apud poetam Latinum Regem donat Anchisæ vestimentis. Et Papin. 4. Theb.

Idem habitus, eadem arma viro quæ debitus hospes
Hiberna sub nocte tulit.

Suetonius scribit Caligulam, *habuisse simulachrum Iouis aureum, solitumque amiciri vestimento quasi ille vteretur*; vt agnoscas fuisse illi vsitatum. *Chlamys multis communis.* Et quia reposui *chlamydem*; noto eam Imperatoribus, & regibus, militibus, sacerdotibus, aulicis, viatoribus, venatoribus, pueris, puellis, mulieribusque communem. *Imperatoribus.* De Imperatoribus, 1. Reg. cap. 24. *Pater mi* (sunt verba Dauidis ad Saulem regem) *cognosce oram chlamydis tuæ in manu mea.* Suetonius in Iulio Cæsare. *Paludamentum mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis.* Et *Paludamentum* & *chlamys*, idem. Nonius in verbo *Paludamentum.* Suet. August. cap. 10. *Antonius eum fugisse scribit, ac sine paludamento.* Quod magnum dedecus. Dio lib. 59. Caligulam narrat de Neptuno triumphantem *in serica fuisse chlamyde, & purpurei coloris.* Tacitus de Claud. lib. 12. *Ipse insignis paludamento.* Budæus. *Chlamys est Imperatoria.* Nec tantum sub Cæsaribus, sed in veteri Rep. Cicero epistol. 13. ad Q. Valerium epist. *Si vales. Cum te prosequerer paludatum.* Quamuis Valerius videatur in titulo De licentia cultus, dicere parum vsitatum, lib. 3. *L.* inquit, *Scipionis statuam chlamydatam & crepidatam.* Etiam & Lucius Sylla chlamydatus & crepidatus; sed non ad chlamydem, sed ad crepidas inusitatum morem refero. Nam crepidæ, Tuscum calciamentum, quod non erat paludamentum. Seruius ita censet. Tamen Græcanicum fuisse ait Persius hoc versu.

Non hic in crepidis Graiorum ludere gestit.

Regibus. De *Regibus.* noto Chlamydem eorum fuisse peculiare indumentum. Seneca epist. 77. *Nemo ex istis, quos purpuratos vides, fœlix est; non magis quam ex illis, quibus sceptrum & chlamydem adsignant.* Persius Sat. 6.

Iam chlamydem Regum, iam lutea gausapa captis.

Virgil. de Didone Regina.

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

Et inter Attali regis supellectilem, Varro 3. de vita pop. Rom. reponit *chlamydes. Quod ex hereditate Attalica aulæa, chlamydes, palæ aureæ.* Silius lib. 16. vbi de Syphace rege.

Induitur chlamydem.

Ideo in Passione Saluatoris CHRISTI mei Domini, *circundederunt illi chlamydem coccineam* quasi regi. *Coccinum distinguit reges ab aliis.* Et color ille solus distinguebat vestimentum regium a cæterorum vestimentis. Nam Plinius ita lib. 12. cap. 2. *Coccum Imperatoriis dicatum paludamentis.* Apul. Apolog. 1. *Diogeni, & Antistheni pera & baculus, quod regibus diadema, quod Imperatoribus paludamentum.* *Sacerdotibus chlamys.* De Sacerdotibus. idem 11. Metam. *Ex humeris dependebat pone tergum talorum tenus, pretiosa chlamys.* *Aulicis.* De Aulicis. D. Hieronym. de Nep. obitu. *Referret alius, quod in palatij militia sub chlamyde, & lino candenti corpus eius cilicio tritum sit.* *Militibus.* De militibus. Plaut. in Curcul.

Quæratis chlamydem & machæram hanc vnde ad
me peruenerit.

Et titulo Cod. de militari veste, *Chlamys*, L. fortissimus. Iuuenalis Sat. 6. in versu, *Cumque paludatis.* vet. interpr. explicat, *chlamydatis, euntibus ad militiam.* Sic Sulpitius D. Martino militanti chlamydem dat pro indumento, quam pauperi scindit. Xiphilinus ex Dione lib. 60. vbi de Claudio chlamydato. *Vestitum quisque suo arbitrio militarem Claudius & Nero gestabant.* *Paludamentum militare chlamys.* De viatoribus. Plautus in Mercat. *Viatoribus.*

Optime aduenient, pueri cape chlamydem, atque hæc
Istius, sta illico, vt si hæc non sint vera, inceptum
Hoc iter perficere.

Et in Pseudolo.

Quis hic homo chamydatus, aut vnde est, aut quem quæritat?
Peregrina facies videtur hominis atque ignobilis.

Pacuuius in Hermione ex Varrone 1. de ling. Lat. *Chlamyde contorta, clupeat brachium.* Loquitur de peregrinant. De Venatoribus. *Venatoribus.* Apul. 11. Metam. *Illum succinctum chlamyde copides & venabula venatorem fecerant.* De pueris. Idem 10. Metam. *Adest luculentus puer, nudus, nisi quod ephebica chlamyde sinistrum tegebat humerum.* *Pueris.* Virgil. 3. Æn.

Et Phrygiam Ascanio chlamydem.

Iurisconsulti de auro & arg. leg. chlamydes puerorum inter vestimenta reponunt. Sueton. in Tiber. de muneribus illi puero donatis cap. 6. *Munera quibus a Pompeia Sexti Pompeij sorore donatus est, chlamys, & fibula, & bullæ aureæ.* De puellis. *Puellis.* Varro & Cato de pueris educandis. *Vt pueri & puellæ habeant potius chlamydas, encombomata, & parnacidas, quam togas.* De mulieribus. Plinius de Agrippina, *Mulieribus nuptis.* cum esset in Naumachia Claudij. *Chlamyde ex auro induta.* Quod Tacitus firmat. Tamen erat proprium virorum indumentum. *Chlamys virile vestimentum.* Plaut. in Menæch.

Equidem ecastor tuam nec chlamydem do foras, nec pallium
Cingam vtendum: mulierem æquum est vestimentum muliebre
Dare foras, virum virile.

Quinetiam carnifex chlamyde vestitus. D. Hieron. de mulier. sept. icta. *Carnificibus chlamys.* *Furens*, inquit, *& anhelans lictor, paludamento in ceruicem retorto, dum totas expedit vires, fibulam quæ chlamydis oram mordebat, in humum excussit.* Ride lector tam multa, quæ non ad gustandum, sed ingurgitandum.

2 PASSIENI ORATORIS.] Vis hominis vultum? accipe delineatum graphice a Iuuenale Sat. 4. si is est Passienus Crispus, & non Vibius Crispus; quod existimo. *Passieni vultus ex Iuuenale. Ex gustu Scholiastæ.*

——venit & Crispi iucunda senectus,
Cuius erant mores qualis facundia, mite
Ingenium: maria, ac terras, populosque regenti
Quis comes vtilior? si clade & peste sub illa
Sæuitiam damnare, & honestum efferre liceret
Consilium: sed quid violentius aure tyranni?

Hunc enim Crispum, Passienum fuisse, putat Iuuenalis Scholiastes, cum Domitiam atque Agrippinam; illam amitam, hanc matrem Neronis Cæsaris, vxores habuisse scribat. Errat. Nam Iuuenalis loquitur de Rhombo sub *Qui falsus. Duæ Passieni vxores. Domitia. Et Agrippina.*

Domitiano reperto apud Anconam: ita enim scribit.

Cum iam semianimum laceraret Flauius orbem
Vltimus, & caluo seruiret Roma Neroni;
Incidit Adriaci spatium admirabile rhombi,
Ante domũ Veneris, quam Dorica sustinet Ancon.

Caluum Neronem vocat Domitianum. Quod Tertullianus fecit in Apologetico Iuuenalem imitatus. Atqui ante tempora Domitiani, iam Passienus Crispus obierat. Suetonius testis in Nerone his verb. ca. 6. *Sed & Crispi Paßieni vitrici sui hereditate ditatus est.* Viuentis autem nulla est hereditas: Ergo mortuum oportuit. Puto itaque de Vibio Crispo loqui; quia Quintilianus iucundum, & delectationi natum scribit. Quod Crispo assignat Iuuenalis. Tacitus 2 Histor. *Vibius Crispus pecunia, potentia, ingenio, inter claros magis, quam inter bonos.* Ad eum est epigramma Martial. lib. 9. epig. 32. de Vibij voto. nam vouerat anserem pro reditu Domitiani; quo reuerso, anser properauit ad aras, & in eius extis, octo numismata reperta sunt. Quod noto vt satis mirabile. quanquam hoc genus ferri ærisque minutias vorare soleat anser. Ita autem Plinius de illo Passieno, qui vitricus Neronis, lib. 6 cap. 44. *Paßienus Crispus bis Consul, orator, Agrippinæ matrimonio, & priuigno Nerone clarior postea.* Miror Tacitum ex oratione potius, quam ex dignatione consulatuum commendauisse; quanquam ille exactissimus scriptor non omittit in aliis. Sed numquid vitiosum est illud Senecæ, 4. nat. quæst. *Crispus Paßienus, quo ego nihil cognoui subtilem in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitiis, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium.* Certe lego, *Is sæpe* (quod illud *is* esset in vltima syllaba verbi *curandis*) *dicebat adulationi nos opponere, non claudere debere ostium.* Quod ita interpretor, vt non excludatur omnino adulatio, sed non sine colluctatione admittatur. Martial. lib. 4. epig. 29.

Sic spoliatricem commendat fastus amicam,
Ianua nec iuuenem semper amica tenet.

Sed quid Seneca pater cupit sibi præfat. lib. 10. loquens de Cassio Senero homine, acidæ linguæ? de quo ita scribit. *Ille Paßieno prima eius syllaba in Græcum mutata, obscœnum nomen imposuit. Obscœnum autem illud nomen erat Pauscienus*, vt opinor, *qui omnia scinderet.* Id est, omnium masturbator. Nam *scindere* turpe verbum. Martial.

Reclusis foribus grandes præscindis Amille.

Sed mirum etiam quod vocat *declamatorem subtilem, sed aridum*, quem antea tantopere laudarat. Nam Controu. 5. lib. 2. *Paßienus vir eloquentißimus, & temporis sui primus orator.* Aiunt non esse Passienum patrem, sed filium. Immo vero pater; nam filius Passienus, & Cassius Seuerus non erant contemporanei. Cassius sub Augusto & Tiberio fuit, & vndecimo Tiberiani principatus anno, exul factus est, Cornelio Cethego, & Visellio Varrone Coss. Passienus ille filius adhuc iuuenis sub Tiberio, qui tyrocinio suo ita cœpit, *P. C. & tu Cæsar.* Quod moleste non tulit Tiberius. Et hic est, qui de Caligula dixit, *nullum deteriorem dominum, nec seruum meliorem.* Sed hæc curiosius.

Paßienus ante Domitianum mortuus.
Nero eius heres & priuignus.
Subtilis Paßienus.
Seneca pater correctus.
Et explicatus.
Paßieni duo.
Prior viguit sub Augusto.
Alter sub Caligula.

3 NEQVE MELIOREM SERVVM.] Obsequendo scilicet; neque deteriorem dominum, imperando. *At clarißimum donum fecisset generi humano*, dicebat ille, *qui talem seruum in crucem egisset.* Seneca Caium describit, vti monstrum Imperij. Et Suetonius his verbis. *Hactenus de homine: Reliqua vt de bellua dicenda sunt.* Quisquis autẽ legere voluerit Philonem Iudæum de legat. ad Caium, videbit quomodo mortale genus Imperio Caij breui exultauerit; postea, tantum, & tam immane monstrum detestaturum. nam de eo plane dici potest, quod scribit Cicer. 1. ad Attic. *Consul impositus est nobis, quem nemo, præter nos Philosophos, adspicere sine suspiriis poßit.*

Tacitus interpretatus.
Caius Imperij monstrum.
Detestandum orbi.

4 ET TV GALBA.] Mirum est quod heic Tiberium facit alieni fati præscium. Nam non modo Galbam imperaturum dicit, sed etiam tantum degustaturum imperium. Et vere degustauit qui sex mensibus imperauerit tantum. Augusto hæc tribuit Suet. 4. in Galba. Et fuere multi imperatores futurarum rerum periti; vt heic Augustus. Et Tiberius qui dixit Caio: *Hunc tu occides, & alius te.* Tacit. Ann. 4. Et idem de Galba. *Viuat sane quando ad nos nihil pertinet: quia in senecta Imperatorem futurum prædixerat.* Sueton. in Vespasiano.

5 OTIVM.] Lego, *per otium.* Nam aliter lectio manca est & clauda.

6 TRASVLLVM.] De isto Trasullo, Iuuenalis Sat. 6.

—— patriamque petente,
Non ibit pariter numeris reuocata Trasilli.

Pro *Trasullo*, vetus Scholiastes dicit, *Trasillo, qui multarum artium scientiam professus, postremo se dedit Platonicæ sectæ, ac deinde mathesi, quæ præcipue* (vt ait postea) *viguit apud Tiberium; cum quo sub honore eiusdem artis, familiariter vixit: & quem postea Tiberius in insula Rhodo præcipitare voluit in pelagum, quasi præmissæ* (lego, *reum promissæ*) *dominationis.* Quod Cæsaribus valde molestum, & crimen Maiestatis in Quirites inde maxime efferbuit. *Quem dolũ eum præsensisset fugit* (*Tigillinus* scilicet.) Quæ verba, Taciti narrationi non conueniunt, vt nec conueniunt inter se philosophi. nec horologia. Neque sileo eadem de Adriano dici quæ de Tiberio. Nam ita Spart. *Mathesim sic scire visus est vt sero Kalendis Ian. scripserit quid ei toto anno posset euenire. ita vt eo anno quo periit vsque ad illam horam qua est mortuus, scripserit quid acturus esset.* Quod mirabile: sed nonne miserabile id scire quod tantopere nos excruciet?

Quis Trasullus.
Ex Iuuenalis Scholiaste.
Qui emẽdatus.
Nec Tacito conueniens.

7 PERITIAM EIVS.] Eam artem insectatur Seneca pater Suasor. 4. verbis corruptis. *Qui*, inquit, *in media se* (*vt prædicant*) *fatorum misere pignora, natales* (*dies* scilicet) *inquirunt & prima mediorum annorum habent initia;* (lego *auent*, id est, expetunt initia & desiderant) *quo ierint motu sydera, in quas discurrerint partes, contrane Deus steterit, an placidus affulserit Sol, an plenam lucem, an initia surgentis acceperint, an abdiderit in noctem obscurum caput Luna? Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quæstus Mercurius exceperit, an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter tulerit? existimant tot circa vnum caput tumultuantes Deos*

Mathesim Seneca pater insectatur.
Qui emẽdatus.
Et interpretatus.
Contra Astrologos.

Deos futura nunciant, (lege, *nunciare?*) *Pleroſque dixere victuros, & nihil metuentes oppreſsit dies: alijs dedere finem propinquum; At illi,* (lege, *illis*) *ſuperfuere: Egentes, inutiles animæ, fœlices naſcentibus annos ſpoponderunt. At fortuna in eos,* (ita lego,) *omnem properauit iniuriam. Inceſtæ* (lego *incertæ*) *enim ſortis viuimus. Vnicuique iſta pro ingenio finguntur, non ex ſcientiæ vi. Deerit aliquis toto orbe locus, qui te victorem non viderit? Babylone cluditur,* (lego *excluditur:* nam titulus Suaſor. docet) *cui patet Oceanus.* Non omitto ex Dione prohibitum ab Auguſto, ne clam, vel coram de morte cuiuſquam prædicerent, libr. 56. eſſe enim offuciarum & præſtigiarum genus tradit Gellius libr. 14. cap. 1. vocatque *æruſcatores*, cibum quæſtumque captantes mendacij. Quod oraculum eſt. *Offuciarum genus, & præſtigiarum Æruſcatores.*

Ijſdem conſulibus[1] Aſinij Galli mors vulgatur, quem[2] egeſtate cibi peremptum haud dubium, ſponte vel neceſſitate, incertum habebatur. Conſultuſque Cæſar an ſepeliri ſineret, non erubuit permittere, vltroque incuſare caſus qui reum abſtuliſſent antequam coram conuinceretur. ſcilicet medio triennio defuerat tempus ſubeundi iudicium conſulari ſeni, tot conſularium parenti. Druſus deinde extinguitur, cum ſe miſerandis alimentis,[3] mandendo e cubili tomento,[4] nonum ad diem detinuiſſet. Tradidere quidam[5] deſcriptum fuiſſe Macroni, ſi arma ab Seiano tentarentur, extractum cuſtodia iuuenem (nam in palatio attinebatur) ducem populo[6] imponere. mox quia rumor incedebat, fore vt nurui ac nepoti conciliaretur Cæſar, ſæuitiam, quam pœnitentiam maluit. Quin & inuectus in defunctum, probra corporis, exitiabilem in ſuos, infenſum Reip. animum obiecit: recitarique factorum, dictorumque eius deſcripta per dies iuſſit. quo non aliud atrocius viſum: adſtitiſſe tot per annos qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent. & potuiſſe auum audire, legere, in publicum promere, vix fides, niſi quod Actij centurionis, & Didymi liberti, epiſtolæ, ſeruorum nomina præferebant, vt quis egredientem cubiculo Druſum pulſauerat, exterruerat. etiam ſua verba centurio ſæuitiæ plena, tanquam egregium, voceſque deficientis adiecerat, queis primo alienationem mentis ſimulans, quaſi per dementiam, funeſta Tiberio, mox vbi exſpes vitæ fuit, meditatas, compoſitaſque[7] diras imprecabatur: vt quemadmodum nurum, filium fratris, & nepotes, domumque omnem cædibus compleuiſſet, ita pœnas nomini generique maiorum, & poſteris exolueret. Obturbabant quidem patres, ſpecie deteſtandi. ſed penetrabat pauor, & admiratio, callidum olim & tegendis ſceleribus obſcurum, huc confidentiæ veniſſe, vt tanquam dimotis parietibus oſtenderet nepotem ſub verbere centurionis, inter ſeruorum ictus, extrema vitæ alimenta fruſtra orantem.

1 Asinii Galli mors.] Aſinius *ab aurita deductum nomen Aſella*: cui mortem optare licuit, mori non licuit. Hoc autem quibuſdam tyrannis fuit frequens, mortem non concedere mortem quærentibus. Et expertus eſt in ſe Hadrianus. De his autem ita Claud. in Ruffin. *Gallus Aſinius.* *Mori optauit. Crudelitas fruſtrauit.*

—— nomen gentis delere laborat,
Nec celeri mittit letho: crudelibus ante
Suppliciis fruitur. cruciatus, vincla, tenebras
Dilato mucrone parat: proh ſæuior enſe
Parcendi rabies, conceſſaque vita dolori:
Mors adeone parum eſt?

Dio de Hadriano: *Poſtquam morbus auctus eſt, & vtcumque adhibitis remedijs deficiebat in dies, mori decreuit. Sæpe aut venenum aut gladium poſtulabat, & fruſtra; nam nullus porrigebat.* Quintil. declamat. 338. *Aduerſus mala & iniurias fortunæ, vnum natura remedium inuenerat mortem. Nec quiſquam poteſt tam crudelis legum lator extitiſſe, qui hominem innocentem vita puniret, cum & hoc ipſum ſit calamitatis genus, mori velle.* Sed maior calamitas, velle nec poſſe. Canidia in Epodo Horatij. *Inuidere mortem Tyrannis eſt.*

Ingrata miſero vita ducenda eſt in hoc,
Nouis vt vſque ſuppetas doloribus.

Verba veneficæ. Cæterum vti Seiani amicitia exitialis amicis; ita Asinij. Nam Seneca epistola 55. *Quoties aliquos Asinij Galli amicitia merserat, exclamabant homines. Vatia, solus scis viuere. Et sane Syriacus, doctrina insignis, neque reus, neque accusatus, vnam cur iugularetur causam habuit, quod esset Galli amicus.* At non habuit Asinius quod de morte quereretur, sæpe optata, tandem oblata. nam

Asinij amici amicitia pereunt.

Syriacus mori adactus quod amicus Galli.

—— Ὅς ἂν ἐν πολλοῖσι κακοῖς
Ζῇ, πῶς ὅδ᾽ οὐχὶ κατθανὼν κέρδος φέρει;
Quisquis in multis malis
Viuit, quomodo ille mortuus, non lucrum ferat?

2 EGESTATE CIBI PEREMPTVM.] At quomodo egestate cibi peremptus, qui conuiuio adhibitus, eodem die damnatus est? Dio lib. 58. Damnatus ille quidem, sed a Tiberio post damnationem seruatus in custodia, in qua seruum habuit nullum, colloquium cum nullo, ac ne visum quidem vllum cum vllo mortalium, nisi cum ad sumendum cibum cogeretur. Sed puto subtractum ei cibũ postea vt moreretur. Sic vitam habuit pro supplicio & mortem pro beneficio. Nam in summa mœstitudine & macritudine vixit, & in aritudine mortuus est.

Gallus inedia peremptus. Et quomodo.

Tacitus interpretatus.

3 MANDENDO E CVBILI TOMENTO.] Cibus insolens. Sic autem de cibis insolitis scribit Silius lib. 2.

Nil temerare piget: rabidi ieiunia ventris
Insolitis adigunt vesci, resolutaque nudos
Linquentes clypeos armorum tegmina mandunt.

Ideo Claudianus de bello Gildon. putat famem dirum tormentum.

—— *Alio saltem prosternite casu,*
Et pœnæ mutate genus.

Et paulo post.

Cuncta fame leuiora mihi.
Malim moriri meos quam mendicarier:

ait Plautus in Vidularia. *Tomentum* autem, ait Isidorus libr. 19. Orig. *quod aut in filo, aut tela tumeat, nec habeat subtilitatem. Vt ab inculando, culcita*, ait Varro, *in quã sagum aut tomentum*, 4. de ling. Lat.

4 NONVM AD DIEM DETINVISSET.] Inediam cibi ad nonum diem producere neminem posse, quidam putant; sed ad septimum dumtaxat. Quod tetigi supra. Et hoc Seneca videtur innuere de Consolat. ad Mart. in qua inducit Cordum inedia morientem, & iam triduo cibis abstinentem, in hæc verba. *Iter mortis ingressus sum, & iam medium fere teneo.* Addidit, *fere*, quod septima die vita finiretur. Cuius finis iam medium tenuerat fere triduana abstinentia. Hoc autem firmat Diogenes Laertius in Menedemo. Nam Menedemũ narrat septem dies totos cibo abstinuisse, atque animi dolore excessisse, quia Antigonum ad patriam liberandam inducere non potuerit. Idem de Democrito scribit, panes calidos sibi quotidie adferri iussisse, cũ moreretur, & naribus cum admouisset, viuum se seruasse, dum Cereris sacra fierent. Ouidius 4. Metamorph.

An nono die vita finiatur, an septimo per inediam.

De 7. Diogen. Laertius.

Tabuit ex illo dementer amoribus vsa
Nympharumque impatiens, & sub Ioue nocte dieque
Sedit humo nuda, madidis incompta capillis:
Perque nouem luces, expers vndæque cibique,
Rore mero, lachrymisque suis ieiunia pauit.

Philo Iudæus de vit. Contemplat. ait contemplatores vix sexto die degustare cibum, & more cicadarum, quasi rore viuere. Quod firmat Seuer. Sulpit. de mirac. D. Martini Dialog. 1. *Septimum* (inquit de monacho) *in ieiunijs diem, spiritu deficiente, ducebat.* Plinius tamen libr. 11. cap. vlt. *Homini non vtique septimo lethalis inedia est. Durasse, & vltra vndecimum, plerosque certum est.* Synesius ad quintum diem epist. 57. *Quintam hanc diem oportet hominem cibo carere, panum illatione interdicta custodibus.* Seneca epist. 87. *Triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit.* Loquitur de Marcellino. Hæc quidem ex natura, sed alij intra inediam per miraculum vitam duxerunt. Nam L. Clodius Hispanus vixit annos CXV. dies quinque alitus puerorum anhelitu: ex inscriptionibus antiquis vrbis Romæ. Et Prosper Aquitanus scribit 70. dies obsessam mulierem victu caruisse. Tradunt multo maiora Eremi custodes, in vitis Eremitarum Christianorum. Nec vitæ author, sibi præcludit vitæ vias, quas habet innumerabiles. Et cum hæc scriberem venit in manum incertus author Annalium, sed Francus qui vixit sub Carolo Caluo qui anno 815. ita scribit: *In territorio Tullensi* (quod est in agro Rhemensi) *iuxta Commerciacum villam puella duodennis post sacram communionem quam in Pascha a sacerdote susceperat, primo pane, deinde alijs communibus cibis & potibus ita abstinuit, vt nulla penitus corporis alimenta perciperet, plenum triennium sine omni victus desiderio compleuerit.* Sed hæc communia sunt multis Eremi incolis.

Plinius vltra 11.

Synesius quintum diem.

Triduum Senecæ.

Vita per quinque dies ex halitu puerorum.

Obsessa mulier nullo cibo per 70. dies.

5 DESCRIPTVM.] *Præscriptum* Muretus legit. Ego ita. *Tradidere quidam id scriptum fuisse Macroni, vt si arma.* Et vera est lectio.

6 IMPONERE.] Lege, *imponeret*, & mox, *quia*, &c.

7 DIRAS IMPRECABATVR.] Has describit Virgil. 12. Æneid.

Diræ.

Megæra soror.

Vno partu editæ.

A nocte Tartarea.

Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ:
Quas & Tartaream Nox intempesta Megæram
Vno, eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Iouis ad solium, sæuique in limine regis
Apparent: acuuntque metum mortalibus ægris.

Harum exempla crebra in Tragœdijs. Erant autem imprecationes, quibus capita viuorum Dijs inferis, Furijsque sacrabantur. *Crassus in Parthos profectus non retinente obnuntiatione, eum Tribuni plebis diris deuouerunt. Itaque seu vi imprecationum, seu casu statim perijt.* Dio 39. *Dirus quasi dei ira natus*, ait vetus Grammaticus. Et *Dirum quod diuina refertur ira.* Isidorus libr. 10. Execrationes vocant quæ olim publice fiebant, vt apud Athenienses. Cic. 3. Off. Et Liuius in libr. 28. *His adhortationibus execratio dira adiecta est.* De priuatis idem 39. *Execratus deinde in caput regnumque Prusiæ & hospitales deos violatæ ab eo fidei testes inuocans.*

Exempla Dirarum apud Tragœdos.

Nondum

Nondum is dolor exoleuerat, cum de [1] Agrippina auditum. quam interfecto Seiano spe sustentatam prouixisse reor, & postquam nihil de sæuitia remittebatur, * voluntate extinctam: nisi si negatis alimentis, adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. [2] * Enimuero Tiberius fœdissimis criminationibus exarsit, impudicitiam arguens, & Asinium Gallum adulterum, eiusque morte ad tædium vitæ compulsam. Sed Agrippina [3] * æqui impatiens, dominandi auida, virilibus curis, fœminarum vitia exuerat. Eodem die defunctam quo biennio ante Seianus pœnas luisset, memoriæque id prodendum addidit Cæsar, iactauitque quod non laqueo strangulata, neque in Gemonias proiecta foret. Actæ ob id grates, decretumque vt quintumdecimum Kalend. Nouemb. vtriusque necis die per * omnis annos [4] donum Ioui sacraretur. Haud multo post Cocceius Nerua continuus principis, omnis diuini humanique iuris sciens, integro statu, corpore inlæso, moriendi consilium cepit. Quod vt Tiberio cognitum, adsidere, causas requirere, addere preces, fateri postremo graue conscientiæ, graue famæ suæ, si proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret. auersatus sermonem Nerua abstinentiam cibi coniunxit. ferebant gnari cogitationum eius, quanto propius mala Reip. viseret, ira, & metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem voluisse. Cæterum Agrippinæ pernicies (quod vix credibile) Plancinam traxit. Nupta olim Gn. Pisoni, & palam læta morte Germanici, cum Piso caderet precibus Augustæ, nec minus inimicitijs Agrippæ defensa erat. vt odium, & gratia desiere, ius valuit. petitaque criminibus haud ignotis, sua manu, sera magis, quam immerita supplicia persoluit. Tot luctibus funesta ciuitate, pars mœroris fuit, quod Iulia Drusi filia, quondam Neronis vxor, denupsit in domum Rubellij Blandi, cuius auum Tiburtem equitem Romanum, plerique meminerant.

Margin notes: * voluntarie extinctam: * In eam vero; * obsequij impatiens; * omneis annos. Calumnia in Agrippinam probam fœminam. Laus & mors Neruæ Iurisconsulti.

1 AGRIPPINA.] Inscriptio vetus. OSSA AGRIPPINÆ. M. AGRIPPÆ. D. AVGVSTI. NEPTIS. VXORIS. GERMANICI. CÆSARIS. MATRIS. C. CÆSARIS. AVG. GERMANICI. PRINCIPIS.

2 ENIMVERO.] Puto legendum: *In eam vero Tiberius fœdissimis criminationibus exarsit*. Id est Agrippinam: vt cui vitam, etiam famam adimeret. Quod flagitium ingens, nec nisi flagitiosissimis suetum. Nam vt ait Sophocles in Aiace. (Tacitus correctus.)

——ἀνδρα δ' οὐ δίκαιον, εἰ θάνοι,
Βλάπτειν τὸν ἐσθλὸν, οὐδ' ἐὰν μισῶν κυρῇς.
Verum non est æquum cum mortuus fuerit,
Lædere bonum; neque si forte osor fueris.

Quod ad fœminas magis trahere oportuit. Et *Lauda post mortem*, ait Sapiens Rex.

3 ÆQVI IMPATIENS.] Non ita; sed *obsequij impatiens*. Quod verba sequentia demonstrant, *imperandi auida*. Nam opponit obsequiũ auiditati imperij. Sic supra. *Tibi imperij, nobis obsequij gloria relicta est*. Tertullianus eodem modo. *Sed cum imperium animæ, obsequium carni distribuimus*. Magnus animus nescit obsequi, sed imperio gaudet. Et natura gestit præesse non subesse. Quod nos docent Theatra nimium sæpe Tragica. (Obsequium & imperium opposita.)

4 DONVM IOVI SACRARETVR.] Dona Ioui ob insigne beneficium fiebant, veluti ob adeptam victoriam, & confusos seu consossos hostes. Suetonius, *donum hoc ex auro fuisse* memorat, *quasi periculoso hoste sublato*; fœmina scilicet. Et numini veteres. IOVI. OPT. MAX. SACR. (Dona Ioui ob beneficium grande.)

Extremo anni mors Ælij Lamiæ funere censorio celebrata, qui administrandæ Suriæ imagine tandem exolutus, vrbi præfuerat. genus illi decorum, viuida senectus, & non permissa prouincia dignationem addiderat. Exin Flacco Pomponio Syriæ proprætore defuncto, recitantur Cæsaris litteræ, queis incusabat, egregium quemque,

& regendis exercitibus idoneum abnuere id munus: ſeque ea neceſſitudine ad preces cogi, per quas conſularium aliqui capeſſere prouincias adigerentur: oblitus Arruntium ne in Hiſpaniam pergeret, decimum iam annum attineri.[1] Obijt eodem anno & M. Lepidus, de cuius moderatione, atque ſapientia in prioribus libris ſatis[2] conlocaui. neque nobilitas diutius demonſtranda eſt. quippe Æmilium genus fœcundum bonorum ciuium, & qui eadem familia corruptis moribus, inluſtri tamen fortuna egere.

1 OBIIT EODEM ANNO.] Qui virtutis veræ ſectator, & amator; Tiberio tam charus, Reip. tam vtilis, ciuibus ſuis tam venerandus: quique *magis fœliciter vita migrauit, quam mortuus eſt*. Vt de Quinto Metello dicebat Velleius libr. 1. *Nam iſto homine, dum homo fuit, nihil ſapientius inter homines*: eiuſque vita εὐτυχία, mors εὐθανασία fuit. Itaque vere dictũ a Sapiente rege Iudæo: *Sapientis oculi in capite eius; ſtultus in tenebris ambulat: & didici quod vnus vtriuſque ſit interitus*. Ideo Therſites quod inuideat Vlyſſi nihil habet in morte. Sed poſt mortem alia regna ſuperſunt.

2 CONLOCAVI.] Verbum Salluſtianum, ni fallor, quod infra repetitur. *Millies*, inquit, *ſeſtertium in ea munificentia conlocatum*. Varro 4. de ling. Lat. *Locus, vbi quid locatum eſſe poteſt, vt nunc dicunt conlocatum*. *Conlocare verbum Salluſtianum.*

[1] Paulo Fabio, L. Vitellio Coss. poſt longum ſeculorum ambitum[2] auis Phœnix in Ægyptum venit, præbuitque materiem doctiſſimis indigenarum, & Græcorum, multa ſuper eo miraculo diſſerendi.[3] de quibus congruunt, & plura ambigua, ſed cognitu non abſurda promere libet. Sacrum Soli id animal, &[4] ore ac diſtinctu pinnarum a cæteris auibus diuerſum, conſentiunt qui formam eius definiere. De numero annorum varia traduntur. maxime vulgatum, quingentorum ſpatium. ſunt qui adſeuerent,[5] mille quadringentos ſexaginta vnum interici, prioreſque alites Seſoſtride primum, poſt Amâſide dominantibus, dein Ptolemæo, qui ex Macedonibus tertius regnauit, in ciuitatem cui Heliopolis nomen, aduolauiſſe, multo cæterarum volucrum comitatu, nouam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obſcura. inter Ptolemæum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt, vnde nonnulli falſum hunc Phœnicem, neque Arabum e terris credidere, nihilque vſurpauiſſe ex his quæ vetus memoria firmauit. confecto quippe annorum numero, vbi mors propinquet, ſuis in terris ſtruere nidum, eique vim genitalem adfundere. ex qua fœtum oriri, & primam adulto curam ſepeliendi patris. neque id temere, ſed ſublato murrhæ pondere, tentatoque per longum iter, vbi par oneri, par meatui ſit, ſubire patrium corpus, inque Solis aram perferre, atque adolere. hæc incerta, & fabuloſis aucta. Cæterum aſpici aliquando in Ægypto eam volucrem, non ambigitur.

1 PAVLO FABIO.] *Fabij*, ait Feſtus, *quaſi Fauij*. Quod princeps gentis huius, ex ea natus ſit, cum qua Hercules in fouea concubuit.

Deſcriptio Phœnicis à Tertulliano. Elegans & ſubtilis. 2 AVIS PHOENIX.] Quem Tertullianus de reſurrect. carn. ita deſcribit. *Alitem orientis peculiarem, & ſingularitate famoſum, & de poſteritate monſtruoſum, qui ſemetipſum funerans, renouat: natali fine decedens, atque ſuccedens iterum Phœnix: Vbi iam nemo, iterum ipſe, qui non iam alius, idem*. Claudian. ad Serenam.

Venit & extremo Phœnix longæuus ab Euro
Apportans vnco cinnama rara pede.

Hæc autem Tacitus narrat ad eorum exemplum, qui Phœnicis aduentum in annalibus ſuis retulerunt. *Cornelius* enim *Valerianus Phœnicem deuolaſſe in Ægyptum tradiderat prius Q. Plautio & S. Papinio Coſſ.* Plinius lib. 10. cap. 2. narratque *Claudio principe, & cenſore, anno V. Cond. DCCC. allatum Phœnicem in vrbem, & propoſitum in comitio, quod actu* (populi videlicet) *teſtatum eſt; ſed quæ falſa eſſe nemo dubitarit*. *In annalibus, veteres Rom. de Phœnice memorabant. Phœnix allatus in vrbem ſub Claudio. Acta populi.*

Noto autem, nec Hesiodum, nec Ouidium, nec Solinum, nec Lactantium, (si sit author carminis de phœnice) nec Tacitum, nec Plinium, nec alios bene conuenire inter se. Vocat Plinius *auem Arabiæ*. Tertullianus *alitem Orientis*. D. Ambr. *auem Ægypti*, primo Hexam. Et ex iis quidam scribunt viuere 500. annos, alij 660, alij 400, alij 1467. vti etiam quidam, aduentare solere Heliopolim Ægypti, alij in Lycaoniā, quæ est in Asia, quæque ab ea plurimum distat. Nec tam distant horologia inter se, quam illæ scribentium opiniones. Inter quos non omittam quod scribit D. Clemens lib. 5. Apostolic. Constitut. cap. 5. *Aiunt quandam auem esse soligenam, vberem præbentem resurrectionis demonstrationem; quam dicunt comparem non habere, solamque in mundo reperiri. Phœnicem appellant, narrantque eam post quingentesimum annum in Ægyptum aduolantem, secumque copiam cinnamomi, casiæ, xylobalsami adducentem in loco qui dicitur Solis ara, consistere, ibique conuersam ad ortum Solis, & vt aiunt supplicem conflagrare redigique in puluerem. Ex cineribus autem vermem existere, eumque calefactum in nouum Phœnicem formari, alitemque factum in Arabiam, quæ est vltra Ægyptiacum saltum, aduolare.* Vide D. Cyrillum Catechesi 18.

3 DE QVIBVS.] Lego, *Ideo quibus congruant, & plura ambigua, sed cognitu non absurda, promere libet.*

4 ORE, ET DISTINCTV PINNARVM.] Placuisset *colore*, non *ore*, nisi sequeretur, *distinctu pinnarum*. Nam idem est. Noster autem verba non geminat, nec res. Ait autem *ore*, id est, *facie*. Nam in animalibus, *ora* etiam dicimus, vt Virgilius dixit *ora spumantia citatorum equorum*.

5 MILLE QVADRINGENTOS SEXAGINTA VNVM.] Forte legendum, *maxime vulgatum quingentorum spatium. Sunt qui adseuerent mille quadringentos sexcentos: sexaginta alij aiunt interiici*. De *quingentis*, opinio est Senecæ epist. 42. & Ouid. 15. Metamorph. *Tanquam Phœnix, semel anno quingentesimo nascitur.* De *mille*, opinio est Ausonij Anthol. Tacitus correctus.

Nec quia mille annos viuis Gangeticus ales.

Et Martialis.

Vna decem quoties sæcula vixit auis.

De *mille quadringentis*, proxime accedit ad id quod Hesiodus scribit. *Tres ceruos coruus senescit; At Phœnix nouem ceruos.* De *sexcentis sexaginta*, fuit opinio Manilij Senatoris, *maxime nobilis doctrinis, & doctore nullo* (ait Plinius) qui *viuere annos DCLX.* prodidit, nisi mendum sit in numero & scriptura. Quod euenit sæpissime. Et forte scriptum erat, M D C L X. Placet veteris Christiani, (siue sit Ruffinus, aut alter,) verba exscribere, vbi de Phœnice, Epist. de cereo Paschali, quamuis illa epistola habeat defectum. *Phœnix, inquit, auis est in India, & per quingentos annos, implet se aromatibus de Libano, & sic nidificat sacerdoti Heliopolitano mense Famenach, aut Formut: Implet aram sacerdos sarmentis, & ibi confert Phœnix aromata, & electrum aræ imponit: Et primo Solis ortu Phœnix quidem mouet pennas, Solis vero calore accenditur electrum; & sic exuruntur aromata, & ipsa Phœnix accenditur. Crastino die, de cinere gignitur vermis: secundo pennas effert. Tertio ad antiquam redit naturam, & sic ad sua loca reuertitur.* Sic vna auis multos inlexit ad scriptionem & admirationem sui.

At Romæ cæde continua, Pomponius Labeo, quem præfuisse Mœsiæ retuli, per abruptas venas sanguinem effudit. æmulataque est coniunx Paxæa. nam promptas eiusmodi mortes metus carnificis faciebat: & quia damnati, publicatis bonis sepultura prohibebantur: [1]eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. Sed Cæsar missis ad Senatum litteris, disseruit, morem fuisse maioribus quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere: id se repetiuisse in Labeone. atque illum, quia male administratæ prouinciæ, aliorumque criminum vrgebatur, culpam inuidia velauisse, frustra conterrita vxore, quam etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse. Mamercus dein Scaurus rursum postulatur, insignis nobilitate & orandis causis, vita probrosus. nihil hunc amicitia Seiani, sed labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultius exercebat: detuleratque argumentum tragœdiæ a Scauro scriptæ, additis versibus qui in Tiberium flecterentur. Verum ab Seruilio & Cornelio accusatoribus, adulterium Liuiæ, magorum sacra obiectabantur. Scaurus, vt dignum veteribus Æmylijs, damnationem anteit, hortante [2] Sextia vxore, quæ incitamentum mortis, & particeps fuit.[3] Ac tamen accusatores, si facultas incideret, pœnis adficiebantur: vt Seruilius Corneliusque perdito Scauro [4] famosi, quia pecuniam a Vario

Ligure omittendæ delationis ceperant, in insulas interdicto igni atque aqua demoti sunt. & Abudius Ruso functus ædilitate, dum Lentulo Getulico, sub quo legioni præfuerat, periculum facessit, quod is Seiani filium generum destinasset; vltro damnatur, atq. vrbe exigitur.

1 EORVM QVI DE SE STATVEBANT.] *Quasi euasisse pœnam, sit præuenisse sententiam*, ait D. Cyprian. epist. *Et cum.* lib. 1. Tamen qui de se statuit vt mortis vim sustinet, ita famæ prorsus infamis notam non euadit. Bonis viris mors turpi famæ præfertur. Sed hic nec bonam famam, nec honestam mortem habet.

2 SEXITIA.] Forte *Sextitia*, vel *Sesticia*. Et Suetonio *Sextilia* quædam *Vitellij* vxor.

3 AC TAMEN.] Pro *Attamen*. Et ita in alijs authoribus. Noster lib. 3. *Ac tamen initia fastigij Cæsaribus erant.*

4 FAMOSI QVIA.] Lego, *qui quia*. Nam in notis sic solet, nec repetitur: vnde frequens error.

[1] Getulicus ea tempestate superioris Germaniæ legiones curabat. mirumque amorem adsecutus erat, effusæ clementiæ, modicus seueritate, & proximo quoque exercitui per L. Apronium socerum non ingratus: vnde fama constans ausum mittere ad Cæsarem litteras: *Adfinitatem sibi cum Seiano haud sponte sed consilio Tiberij cœptam. perinde se quam Tiberium falli potuisse. neque errorem eundem illi sine fraude, alijs exitio habendum. sibi fidem integram, & si nullis insidijs peteretur, mansuram. successorem non aliter quam indicium mortis accepturum. firmarent velut fœdus, quo princeps cæterarum rerum potiretur, ipse prouinciam retineret.* Hæc mira quanquam fidem ex eo trahebant, quod vnus omnium Seiani adfinium incolumis, multaque gratia mansit: reputante Tiberio publicum sibi odium, extremã ætatem, magisq. fama, quam vi stare res suas.

1 GETVLICVS.] Sumit lucem Suetonius ab hoc loco. Nam ita in Galba. *A C. Cæsare Getulico substitutus* (Galba scilicet) *postridie quam ad legiones venit, solemni forte spectaculo plaudentes inhibuit, data tessera, vt manus penulis continerent: statim per castra iactatum est.*

Disce miles militare, Galba est, non Getulicus.

Nam Getulici militia remissa, vt vita Galbæ vita rigida & magis castris conueniens. *Aliter Ga... aliter Getulicus*

C. Cestio, M. Seruilio Coss. nobiles Parthi in vrbem venere ignaro rege Artabano. Is metu Germanici fidus Romanis, æquabilis in suos, mox superbiam in nos, sæuitiam in populares sumpsit, fretus bellis, quæ secunda aduersum circumiectas nationes exercuerat, & senectutem Tiberij vt inermem despiciens, auidusque Armeniæ, cui defuncto rege Artaxia, Arsacen liberorum suorum veterrimum imposuit, addita contumelia, & missis qui gazam a Vonone relictam in Syria Ciliciaque reposcerent, simul veteres Persarum ac Macedonum terminos: seque inuasurum possessa Cyro, & post Alexandro, per vaniloquentiam ac minas [1] iaciebat. Sed Parthis mittendi secretos nuncios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia ac perinde opibus, & proximus huic Abdus ademptæ virilitatis. Non despectum id apud barbaros, vltroque potentiam habet. Ii adscitis & alijs primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summæ rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque, aut nondum adultis, Phrahaten regis Phrahatis filium Roma poscebant. [2] Nomine tantum & auctore opus, vt sponte Cæsaris, [3] vt genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur. Cupitum id Tiberio. ornat Phrahaten, accingitque paternum ad fastigium, destinata retinens, consilijs [4] & astu res externas

externas moliri, arma procul habere. Interea cognitis inſidijs Artabanus tardari metu, modo cupidine vindictæ inardeſcere. Et barbaris cũctatio, ſeruilis ſtatim; exequi, regium videtur. Valuit tamen vtilitas, vt Abdum ſpecie amicitiæ vocatum ad epulas lento veneno inligaret, Sinnacen diſſimulatione ac donis, ſimul per negotia, moraretur. Et Phrahates apud Syriam dum omiſſo cultu Romano, cui per tot annos inſueuerat, inſtituta Parthorum inſumit, patrijs moribus impar, morbo abſumptus eſt. Sed non Tiberius omiſit incœpta. Tiridaten ſanguinis eiuſdem, æmulum Artabano, recuperãdæque Armeniæ Hiberum Mithridatem deligit, conciliatque fratri Pharaſmani, qui gentile imperium obtinebat. & cunctis, quæ apud Orientem parabantur, L. Vitellium præfecit. Eo de homine haud ſum ignarus ſiniſtram in vrbe famam,[4] pleraque fœda memorari. Cæterum regendis prouincijs priſca virtute egit. Vnde regreſſus, & formidine C. Cæſaris, familiaritate Claudij turpe in ſeruitium mutatus,[5] exemplar apud poſteros adulatorij dedecoris habetur. ceſſeruntque prima poſtremis, & bona iuuentæ ſenectus flagitioſa obliterauit.

1 IACIEBAT.] Forte, *iactabat*, ſcriptum fuit.

2 NOMINE TANTVM, ET AVTHORE OPVS.] Tota hæc clauſula in vitio eſt, ni fallor. Itaque lego: *Nomine tantum, & authore opus, vt ſponte Cæſaris, vi gentis, Arſaces ripa in Euphratis cerneretur. Opus*, inquit, *tantum erat nomine*: id eſt homine, qui Arſacidæ gentis nomen ferret. *Opus authore*: id eſt homine qualis fuit Cæſar qui author eſſet Arſacidæ ad capiendum imperium. Et vt Arſaces: id eſt, quiſquis eſſet dilectus ex Arſacidarum gente, ſpõte & beneuolentia Cæſaris, & vi gentis Parthorum, apud ripam Euphratis viſeretur. Opponit ſpontaneam Cæſaris voluntatẽ vi gentis. Sic infra. *Euphratem nulla imbrium vi ſponte in immenſum attolli*. Et de ripis Eufratis infra. *Ripam ad Euphratis ducit*. Quæ tamen omnia, mihi non ſatisfaciunt: ſubeſt aliquid, quod mihi ſcrupulum inijcit.

Tacitus interpretatus.

3 VT GENVS ARSACIS.] Lego, *vi gentis Arſaces*, (id eſt Parthus vi Parthorum) *ripa in Euphratis cerneretur*: & deleo *apud*, quia eſt gloſſema. Tacitus opponit verbo *vi*, verbum *ſponte*, pro more. Sic 2. Annal. *Arſacidarum vi ſeque & regnum tutatus eſt*. Quod autem Arſaces ſit Parthus, ſic noſter. *Reperti proditores miniſtros Arſacis multo auro ad ſcelus cogunt*. Sic 1. Machab. cap. 15. hæc eadem ſcripta ſunt *Demetrio Regi, & Attalo, & Arſaci*, id eſt Partho. Et nota Perſarum regnum, mortuo patre, ad liberos peruenire. Phraatos autem qui petebatur, Regis Phraatis erat filius. Itaque ex Arſaſacidarum gente.

4 PLERAQVE FOEDA.] Legendum, *plurimaque fœda in ea memorari*.

5 EXEMPLAR ADVLATORII DEDECORIS.] Nam Dio lib. 59. hæc tradit de eo. *Cum Caius diceret ſe rem habuiſſe cum Luna, eſſetque percũctatus Vitellium an hæc vidiſſet: Solis, inquit, vobis Dijs licet ſe inuicem videre. Et hoc verbo omnes adulatores ſuperauit*. Inde adulator, Vitellius dictus a Seneca, vt Plancus de quo dixi ſupra.

At ex regulis prior Mithridates Pharaſmanen perpulit, dolo & vi conatus ſuos iuuare: repertique corruptores, miniſtros Arſacis multo auro ad ſcelus cogunt: ſimul Hiberi magnis copijs Armeniam irrumpunt, &[1] vrbem Artaxata potiuntur. Quæ poſtquam Artabano cognita, filium Orodem vltorem parat, datque Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. Contra, Pharaſmanes[2] adiungere Albanos, accipere Sarmatas, quorum Sceptuchi vtrinque donis acceptis more gentico diuerſa induere. Sed Hiberi locorum potẽtes,[3] Caſpia via Sarmatã in Armenios raptim effundunt. At qui Parthis aduentabant, facile arcebantur, cum alios inceſſus hoſtis clauſiſſet, vnum reliquum, mare inter & extremos Albanorũ montes, æſtas impediret. quia flatibus Eteſiarum implentur vada, hibernus Auſter reuoluit fluctus, pulſoque introrſus freto, breuia littorum nudantur. Interim Orodem ſociorum inopem auctus auxilio Pharaſmanes

vocare ad pugnam, & detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula, ac sæpe [4] modum obsidij stationibus cingebat, donec Parthi contumeliarum insolentes, circumsisterent regem, poscerent prælium. atque illis sola in equite vis. Pharasmanes & pedite valebat. nam Hiberi Albanique saltuosos locos incolentes, duritiæ patientiæque magis [5] insueuere. Feruntque se Thessalis ortos, qua tempestate Iason post auectam Medeam, genitosque ex ea liberos, inanem mox regiam Æetæ, vacuosque Colchos repetiuit. Multaque de nomine eius, [6] & oraculum Phryxi celebrant. Nec quisquam ariete sacrificauerit, credito vexisse Phryxum: siue id animal, [7] seu nauis insigne fuit.

1 VRBEM ARTAXATA POTIVNTVR.] Vide num legendum sit, *Vrbe tum Artaxata potiuntur.* Non abnuo tamen hanc scriptionem familiarem Tacito, & authoribus priscis. Strabo 11. *Armeniæ vrbes sunt Artaxata, Artaxiasata, appellata, quam Hannibal Artaxiæ regi condidit. Item Arxata: ambæ iuxta Araxem.*

2 ADIVNGERE ALBANOS, ACCIPERE SARMATAS.] Qui sibi adiunxerat Albanos, etiam accepit Sarmatas; vtrosque ante mercede conductos. Sed inter Sarmatas, Septuchi diuersa induerunt, vt pars Artabanum, pars Pharasmanem sequeretur. Sarmatæ autem venales, pretio bellum gerebant, vt Cares. Martial. lib. 1. epigr. 3.

Venit & epoto Sarmata pastus equo.

Nam Scythæ, inter quos Sarmatæ, ex herba Scythice, apud Scythas reperta, famem sitimque sedabant. Quod etiam Dio tradit de Parthis. Plinius lib. 25. cap. 8. *Magna est commendatio, quod in ore eam habentes, famam sitimque non sentiant. Quod in equis quoque eundem effectum habet. Tradunt per duodenos dies durare in fame sitique.*

3 CASPIA VIA.] Id est, per mare Caspium, breuiore, & tutiore itinere.

4 MODVM OBSIDII.] Lego, *in modum obsidij.* Sic *in modum templi.*

5 INSVEVERE.] Pro *insueuerant.*

Oracula Phryxi.

6 ET ORACVLVM PHRYXI CELEBRANT.] Lege, *multaque de nomine eius, & oraculorum Phryxi celebrant.* Nam oratio, vt excusa est, non bene incedit. De istis autem oraculis, Strabo aliquid simile memorat l. 10 Ait enim in Colchica regione, esse Leucothoes fanum, quod Phryxus condidit, & in eo oraculum Phryxi, vbi aries non mactatur. Quod olim diues erat, sed ætate sua a Pharnace fuit, & paulo post a Mithradate Pergameno, direptũ. Nam *læsa regione*, ait Euripides, *etiam religio ægra est* De his etiam in Argonaut. Valer. libr. 1.

—— Phryxi promittitur absens
Vellus, & auratis Argo reditura corymbis.

Naues insignia sua habebant. Et ab his nomina.

7 SEV NAVIS INSIGNE FVERIT.] Insignia sua naues habebant. Et ab his nomina, vt apud Virgil. 5. Æneid.

Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram.

Pinax a materia.

A materia, *pinax.* Horat. lib. 1. ode 14.

-- Pontica pinus
Syluæ filia nobilis.

A velocitate Pristis.

A *velocitate* Pristis. Virgil. 5. Æneid.

Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin.

Tamen *Pristis, nauigium ea forma a marina bellua dictum*, ait Nonius. Silius lib. 4.

Ardet nota fretis Cyane, pennataque Siren
Ardet, & Europæ niuei sub imagine tauri.

Meretrix nauis quod omnes mercede vehat.

Dictum Iuliæ Augusti filiæ.

A *proprietate*, meretrix nauis dicta in epigr. Græco 1. Antholog. Nam vt meretrix omnes accepta mercede recipit, & vehit; ita etiam nauis. Sic Iulia filia Augusti nobile scoltũ, & dicax dicebat, *Se non nisi lintre plena vectorem excipere.* Macrob. in Saturnal. Ouid. 1. Eleg.

Stat meretrix certo cuiuis mercabilis ære,
Et miseras iusso corpore quærit opes.

A centum pedibus, id est, remis.

Dictæ etiam *ἰυλόπεζοι a forma*: quod quemadmodum *ἴυλος* multos habet pedes, ita etiam multis remis gradiantur. nam *ἴυλος* est centumpeda; & remi sunt pedes nauis.

A Dijs dictæ. Qui in puppe positi.

Aliquando a Dijs nominabantur, quorum tutelæ nauis imposita erat, vt Act. Apostol. cap. vlt. *Castor.* Et vt Silius lib. 14. *Hammon.*

Hammon *numen erat Libycæ gentile carinæ,*
Cornigeraque sedens spectabat cærula fronte.

Et idem.

Numen erat celsæ puppis vicina Dione.

Alioque loco dixit.

Tutelæque Deum fluitant,

At illæ tutelæ in puppe. Papinius 6. Theb.

-- Solus stat puppe magister
Peruigil, inscriptaque Deus qui nauigat alno.

Inscripta naues.

Nam nomina Deorum erant inscripta, & picta nauibus. Ouid. Paris Helenæ.

Et picta.

Accipit & pictos puppis adũca Deos. Et Persius.

Ingentes de puppe Dij.

Vbi vetus Interp. *Nauium tutelam dicit, quam in puppibus habent, vel pingunt.* Nec tantum Deorum habebant picta, vel inscripta aut insculpta nomina, sed etiam vota pro nauigatione. Apuleius 11. Met. *Ecce litteræ votum instaurabant de noui commeatus prospera nauigatione.* Cæterum pictæ erant naues. Nam Horatius.

Pictis nauita puppibus
Non fidit.

Et Homerus *ποικίλας νῆας* vocat naues pictas. Virgil. 4. Georg. *-- pictisque phaselis.* Et idem 5. Æneid. de cæruleis nauibus.

Centauro inuehitur magna, Scyllaque Cloanthus
Cærulea.

Sic Martialis lib. 10. epigramm. 30.

-- viua sed quies Ponti
Pictam phaselon adiuuante fert aura.

Cerata. Nigras vocat Homerus. Cur?

Et obiter noto, Senecã *ceratas* naues dixisse, vt Homer. *nigras.* Et ceratas forte, quia colore cereo pictæ, picatæq. nigro. Sic *νῆα μέλαιναν*

dixit

dixit libr. 2. Odyſſ. vt *alba vela*, ἱςία λευκά, eodem. Naues autem coronabantur vbi portum attigiſſent. Virgil 1. Georg.

Ceu preſſæ cum iam portum tetigere carinæ,

Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

Propert. lib. 3. eleg. 23.

Ecce coronatæ portum tetigere carinæ.

Et iſti narrationi heic do portum & coronam.

Coronata in portu.

Cæterum directa vtrinque acie, Parthus imperium Orientis, claritudinem Arſacidarum: contraque ignobilem Hiberum mercenario milite, diſſerebat.[1] * Pharaſmanes integros ſemet a Parthico dominatu: quanto maiora peterent, plus decoris victores, aut ſi terga darent, flagitij atque periculi laturos: ſimul horridam ſuorum aciem, picta auro Medorum agmina, hinc viros, inde prædam oſtendere. Enimuero apud Sarmatas non vna vox ducis. * ſe quiſque[2] ſtimulant, ne pugnam per ſagittas inirent, impetu & cominus præueniendum. Variæ hinc bellantium ſpecies, cum Parthus ſequi vel fugere pari arte ſuetus, diſtraheret turmas, ſpatium ictibus quæreret: Sarmatæ omiſſo arcu, quo breuius valent, contis gladijſque ruerent: modo equeſtris prælij more, frontis &[3] tergi * vices, aliquando vt[4] conſerta acies corporibus & pulſu armorum pellerent, pellerentur. Iamque & Albani Hiberique prenſare, detrudere, ancipitem pugnam hoſtibus facere. Quos ſuper, eques & propioribus vulneribus pedites adflictabant. Inter quæ Pharaſmanes Orodeſque dum ſtrenuis adſunt, aut dubitantibus ſubueniunt, conſpicui, eoque gnari, clamore, telis, equis concurrunt. inſtantius Pharaſmanes: nam vulnus per galeam adegit, nec iterare valuit, prælatus equo, & fortiſſimis ſatellitum protegentibus ſaucium. Fama tamen occiſi[5] falſo credita, exterruit Parthos, victoriamque conceſſere. Mox Artabanus tota mole regni[6] * vltimi:[7] id peritia locorum, ab Hiberis melius pugnatum. nec ideo abſcedebat, ni contractis legionibus Vitellius, & ſubdito rumore tanquam[8] Meſopotamiam inuaſurus, metum Romani belli feciſſet. Tum omiſſa Armenia, verſæque Artabani res, inliciente Vitellio: deſererent regem ſæuum in pace, & aduerſis præliorum exitioſum. Igitur Sinnaces, quem antea infenſum memoraui, patrem Abdageſem, alioſque occultos cõſulit, & tunc cõtinuis cladibus promptiores ad defectionem trahit, adfluentibus paulatim, qui metu magis quã beniuolentia ſubiecti, repertis auctoribus ſuſtulerant animum. Nec iam aliud Artabano reliquũ, quam ſi qui externorum, corpori cuſtodes aderãt, ſuis quiſq. ſedibus extorres, * quis neque boni intellectus, neque mali cura, ſed mercede aluntur, miniſtri ſceleribus. His adſumptis in longinqua & contermina Scythiæ fugam maturauit ſpe auxilij, quia Hircanis Carmanijſque per adfinitatem innexus erat. Atque interim poſſe Parthos * abſentium equos, præſentibus mobiles, ad pœnitentiam mutari.

* At Pharaſmanes, integros ſe eximerent a Parthico dominatu:

* ſed ſe quiſque ſtimulabant,

* vice,

* vltum iit: Ibi peritia

* queis neque boni

* abſenti tum equos,

Tacitus emendatus.

1 PHARASMANES INTEGROS SEMET A PARTHICO DOMIBATV.] Non fero hanc lectionem imperfectam. Sed lego. *Pharaſmanes, integros ſe eximerent a Parthico dominatu:* Quippe modo Parthorum, modo Regum Ponti imperijs Armenij ſubditi. Tacitus lib. 2. *Ambigua gens, non modo ingenijs, ſed etiam ſitu terrarum.*

2 STIMVLANT.] Melius, *ſtimulabant.*

3 TERGI VICES.] *Vice* placet. Et ita ſcriptum erat. *Frontis & tergi vice eſſent*: vt Horat. 1. Carm. *— grata vice veris & Fauoni.* Et idem Epod. 13. *— benigna Reducet in ſedem vice.* Sed *aliquando vt conferta acies,* (non *conſerta*) *pellerent, pellerentur.* Nam in verbo *vices, es,* & in capite additis *vt,* verbum *eſſent* reperitur apud manuſcriptos. Quod

Subtilis veterum index, & callidus audit.

4 CONSERTA.] Lego, *conferta acies,* id eſt condenſata, & conglobata: verbũ Liuio frequẽtatũ. & *cõferta acies* dicitur de acie aciei immixta.

Ex coniectura emendatio.

5 FALSO CREDITA.] Satius, *falso terrore edita.* Nam tradita falso Parthos exterruit, perculsos tali rumore, non quod falso esset credita: sic paulo post. *Ni contractis legionibus & rumore subdito, tanquam Mesopotamiam inuasurus, metum Romani belli fecisset. Tradita falso, non terrent; falso credita, terrent.* Claud. de bell. Get.

Cuius ratio.

Sed malus interpres rerum metus, omne trahebat
Augurium peiore via.

6 VLTIMI.] Scite Lipsius, *vltum iji.*

7 ID PERITIA LOCORVM.] Puto scriptum fuisse. *Ibi peritia locorum ab Iberis melius pugnatum in hac pugna.*

8 MESOPOTAMIAM.] Quæ Tigri & Euphrate ambitur. Plinius lib. 6. c. 4. *Initium Mesopotamiæ facit inter duos amnes itura: Armenijs olim tota paruit.* Noster infra. *Præfectus campis, qui Euphrate, & Tigri inclytis amnibus circumflui Mesopotamiæ nomen acceperunt.* Sallustius author certissimus asserit, *Tigrim & Euphratem vno fonte manare in Armenia, qui per diuersa euntes, longius diuidantur, spatio medio relicto multorum millium. Quæ tamen terra ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur.*

9 PARTHOS ABSENTIVM EQVOS PRÆSENTIBVS MOBILES.] Ne Sibylla quidem, hæc vt scripta sunt, intellexerit. Lege, *Parthos absenti* (Artabano scilicet) *tum æquos,* (non *equos*; id est, non infensos tum, sed placatos) *& præsētibus* rebus *mobiles* (id est in aduersa fortuna Artabani, mutabiles, illiq. præsenti tū fauorabiles) *posse ad pœnitētiam mutari.*

At Vitellius profugo Artabano & flexis ad nouum regem popularium animis, hortatus Tiridaten parata capessere, robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. Sacrificantibus, cum hic more Romano [1] Suouetaurilia daret, ille [2] equum placando amni adornasset, nuntiauere accolæ [3] Euphraten nulla imbrium vi, sponte & immensum attolli: simul albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes: [4] auspicium prosperi transgressus. quidam callidius interpretabantur, initia conatus secunda, neque diuturna: quia eorum quæ terra, cœloue portenderentur, certior fides: fluminum instabilis natura, simul ostenderet omnia, raperetque. Sed ponte nauibus effecto, tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit, exul quondam, & Tiberio cum Dalmaticum bellum conficeret, [5] haud inglorius auxiliator, eoque ciuitate Romana donatus: mox repetita amicitia regis, multo apud eum honore præfectus campis, qui Euphrate & Tigre inclutis amnibus circumflui Mesopotamiæ nomen acceperunt. Neque multo post Sinnaces auget copias: & columen partium Abdageses gazam & paratus regios adicit. Vitellius ostentasse Romana arma satis ratus, monet Tiridaten primoresque: hunc, Phrahatis aui & altoris Cæsaris, quæ vtrobique pulchra, meminerit: illos, obsequium in regem, reuerentiam in nos, decus quisque suum & fidem retineret. Exin cum legionibus in Syriam remeauit.

1 SVOVETAVRILIA.] De his Cato lib. de re rustica, non sine mendo. *Mars pater,* inquit, *precor, quæsoque vti sies volens propitius mihi, domo, familiæque nostræ; quoius rei ergo, agrum, terram, fundumque meum Suouetaurilia circumagi iussi: vti tu morbos visos, inuisosque, viduertatem, vastitudinem, calamitates, intemperiasque, prohibessis, defendas, auerruncesque: vtque tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandine,* (lege confidenter, *grandißime*) *beneque euenire sinas: Pastores, pecuaque salua seruaßis, diuisque* (lege, *duisque*) *bonam salutem, valetudinemque mihi, domo, familiæque nostræ.* D. Hieronym. epist. ad Vitalem 132. *Legamus veteres historias, & maxime Græcas & Latinas: inueniemus, lustralibus hostijs secundum errorem veterum, tam in hominibus, quàm in armentis ac pecudibus expiatas.* At lustrales hostiæ, sus, taurus, & ouis. Sic Liuius. *Instructum exercitum, oue, sue, tauris tribus lustrauit.* Et Tacitus 4. hist. *Lustrata boue taurisque area:* vbi pulchre repositum, *Suouetaurilibus area.* Nā hostię lustrales, ouis, sus & taurus.

Suouetaurilia a Catone facta.

Cato emendatus.

Lustrales hostia.

Sus. Taurus. Ouis.

2 EQVVM PLACANDO AMNI ADORNASSET.] Noster Annal. 13. *Victores diuersam aciem Marti ac Mercurio sacrauere. Quo voto, equi, viri, cuncta obsidioni dantur.* Et de morib. Germ. *In sepultura, struem rogi, nec vestibus, nec odoribus cumulant; sua cuique arma, quorumdam igni & equus adducitur.* Lege, *addicitur.* Quod obseruauere aliæ plurimæ gentes. Nam *Lacedæmonij,* (ait Varro in verbo *October*) *in Tegeto monte equum immolant. Apud Salentinos viuus equus in ignes conijcitur. Rhodij quadrigas quotannis in mare præcipitant.* Plin. scribit Romanos quotannis Marti equū immolasse. Sic Ver. Flac. ex Festo scribit 12. Octobr. id fieri, & caput inter

Armilustrium oue, sue, & tauro.

Equorum sacrificia.

Saburienſes, & Sacrouienſes diſputari. Id eſt ciues qui incolunt Saburram, & eos, qui Sacram viam: vt figatur regio parieti, vel in turri Manilia, & cauda feratur in Regiã. Quod fit tanta celeritate, vt illa celeritas ſit pro ritu. Florus lib. 4. cap. 12. *Illi ſtatim ante aciem immolato equo, concepere votum, vt cæſorum extis ducum, & litarent & veſcerentur.* Ouidius 1. Faſtor.

Placet equo Perſis radijs Hyperiona cinctum.

Equorum ornatus. Id eſt Solem. Quod autem ait Tacitus *adornaſſet*, Apuleius equorum ornatum & paraturam deſcribit lib. 10. Metamorphoſ. *Phaleris aureis, fucatis ephippijs, & purpuratis tapetis, & frenis argenteis, & pictilibus baltheis, & tintinnabulis perargutis exornant.* Virgil. 4.

—— oſtroque inſignis & auro
Stat ſonipes ac frena ferox ſpumantia mandit.

3 EVPHRATEM NVLLA IMBRIVM VI.] *Euphrates increſcit ad modum Nili.* Adrianus Scricchius vir magnus, ait in monitorio ſecundo, ab Hebræis dici Euphart, vel Fart, quaſi Nauigatio ſuperior. Plinius autem ait illum, Nili modo, increſcere. Quod tollit miraculum heic expoſitum a Tacito. Nam lib. 5. cap. 24. *Fœlicitas maior*, ait, *Babyloni ac Seleuciæ, Euphrate atque Tigri reſtagnantibus.* tamen ſine limo. Nam idem 17. *Limum non inuehunt Euphrates Tigriſque, ſicut in Ægypto Nilus.* Et gignit papyrum vt Nilus. lib. 13. cap. 11. Et ſane ſunt alij amnes, qui Nili tacita incrementa imitentur: & etiam fontes. *Et alia flumina.* Idem Plinius lib. 2. cap. 103. *In Delo inſula Inopus fons, eodem quo Nilus modo, ac pariter cum eo, augeſcit, decreſcitque*: *Et Inopus fons.* ſcribitque D. Hieronym. Aſſyriorum totam regionem extendi ab Euphrate ad Tigrim. lib. 5. in Iſaiam cap. 21. Sed quid ait Tacitus, *nuntiauere accolæ Euphratem nulla imbrium vi ſponte immenſum attolli?* Referenda ſunt hæc ad hydromanticos vates, qui futura ex aquarum curſu & fluuiorum lapſu prædicebant. Ideoque ſubiungit Tacitus, *Auſpicium proſperi tranſgreſſus*, quia ex his futura diuinabant. Et notandum quod hæc apud Chaldæos. Quamuis & apud Gallos & Germanos locum habuerint, teſte Plutarcho in vita Iulij Cæſaris, & Iulio Cæſare in bello Gallico l. 1.

4 AVSPICIVM.] Plutarchus & Clemens Alexandrinus poſt eum, eoque authore, aiunt Germanos ex fluuiorum ſono, & vorticoſis orbibus, auſpicia captare, & futura prædicere.

5 HAVD INGLORIVS AVXILIATOR.] Virgil. 7. Æneid.

— haud inglorius artes.

Quæ duabus æſtatibus geſta coniunxi, quo requieſceret animus a domeſticis malis. Non enim Tiberium, quanquam triennio poſt cædem Seiani, quæ cæteros mollire ſolent, tempus, preces, ſatias, mitigabant, quin incerta vel abolita pro grauiſſimis & recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio * ingruentis accuſatores haud perpeſſus, ſupremis tabulis multa & atrocia in Macronem ac præcipuos libertorum Cæſaris compoſuit: ipſi fluxam ſenio mentem, & continuo abſceſſu, velut exilium obiectando. Quæ ab heredibus occultata recitari Tiberius iuſſit, patientiam libertatis alienæ oſtentans, & contemptor ſuæ infamiæ, [1] an ſcelerum Seiani diu neſcius? mox [2] quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatiſque, cui adulatio officit, per probra ſaltem gnarus fieri. Iiſdem diebus Granius Martianus ſenator a C. Graccho maieſtatis poſtulatus, vim vitæ ſuæ attulit. Tatiuſque Gratianus prætura functus, lege eadem extremum ad ſupplicium damnatus. Nec diſpares Trebellieni Rufi & Sextij Paconiani exitus. Nam Trebellienus ſua manu cecidit, Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata ſtrãgulatus eſt. Hæc Tiberius non mari vt olim diuiſus, neque per longinquos nuntios accipiebat, ſed vrbem iuxta, eodem vt die vel noctis interiectu, litteris conſulum reſcriberet: quaſi aſpiciens vndantem per domos ſanguinem, [3] aut manum carnificum. Fine anni Poppæus Sabinus conceſſit vita, modicus originis, principum amicitia conſulatum ac triumphale decus adeptus, maximiſque prouincijs per quatuor & viginti annos impoſitus, nullam ob eximiam artem, ſed quod [4] par negotijs, neque ſupra erat.

* ingruenteis

1 AN SCELERVM SEIANI.] Lege per interrogationem.

2 QVOQVO MODO.] Sic legendum: & ita de Domitio Afro. *Quoquo modo properus clareſcere.* Et Annal. 12. *Secretis nuntijs monet Rhadamiſtum oppugnationem quoquo modo accelerare.* Et Annal. 15. *Nobis quoquo modo tradita.*

3 Manum carnificum.] Lego, *manus immitium carnificum.*

4 Par negotiis, neque supra erat.] Nam, vt ait D. Hieronym. ad Heliodorum, *Grandes materias, ingenia parua non sustinent.*

Q. Plautius,[1] Sex. Papinius Coss. sequuntur.[2] Eo anno, * neque quod L. Aruseius morte adfecti forent, adsuetudine malorum vt atrox[3] aduertebatur, sed exterruit, quod Vibulenus Agrippa eques Romanus, cum perorassent accusatores, in ipsa curia depromptum[4] sinu venenum hausit, prolapsusque ac moribundus festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque iam exanimis[5] laqueo vexatæ. Ne Tigranes quidem Armenia quondam potitus, ac tunc reus, nomine regio supplicia ciuium effugit. At C. Galba consularis, &[6] duo Blæsij voluntario exitu cecidere: Galba tristibus Cæsaris litteris prouinciam sortiri prohibitus: Blæsijs sacerdotia integra eorum domo destinata,[7] conuulsa, distulerat: tunc vt vacua contulit in alios. quod signum mortis intellexere, & executi sunt. Et[8] Æmylia Lepida, quam iuueni Druso nuptam retuli, crebris criminibus maritum insecuta, quanquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus. post a delatoribus corripitur ob seruum adulterum. nec dubitabatur de flagitio. Ergo omissa defensione, finē vitæ sibi posuit.

1 Sex. Papinius.] Sexti Papinij pater, cuius versus habemus elegantes.

2 Eo anno.] Lacunam hanc explere tentaui, lectis authoribus; an de L. Aruseij interitu istiusque anni funeribus, aliquid comminiscerentur. Et reperi Pomponium Labeonem, & L. Arruntium isto extremo Tiberij Consulatu perijsse: sed vtrumque sua manu, iamque Tiberio ægrotante, & breui post morituro. Labeo repetundarum accusatus: Arruntius, vt ingruentem Caij dominationem præuerteret. Itaque lego ex coniectura. *Neque quod Labeo & Arruntius morte adfecti forent*: non opera carnificis, sed sua videlicet. Et vt siglorum plenus est hic liber, puto litteram *L*, pro *Labeone* positam, & corruptum verbum *Aruseius*, pro *Arruntius*. Si tamen est aliquis ingeniolus vertex, qui ad hanc cœnam bene paratam, velit symbolum dare; *accedat, locus est & pluribus vmbris*. Licuitque tantum hæc verba adijcere, *Eo anno Tiberius*. nam ad eum spectat oratio. Et sane qui sine manuscriptis putat hunc locum sarcire, aquā cribro haurit: nec huic vlceri Florentinus medetur, *silentque oracula Delphis*.

3 Advertebatur.] Lego, *auertebatur*. Id est a crudelitate reuocabatur ad clementiam.

4 Sinu venenum hausit.] Non ita simpliciter Dio: sed hausisse venenum annulo clausum. Et de tali interitu, sic scribit Plinius lib. 33. cap. 1. *Alij sub gemmis venena cludunt, sicut Demosthenes summus oratorum Græciæ, & sunt qui annulos mortis gratia habent.* Fuit autem Romanis & Græcis pulchrum præuenisse hostem gladio vel veneno. Sic Papinius ante ora tyranni Tydeum morientem facit sua manu.

Venena annulo clausa.

Demosthenes orator.

Tydeus.

—— nunc trucis ora Tyranni,
Nunc ferrum aspectans: Nunquam tibi sanguinis huius
Luserit, aut magno feries imperdita Tydeo
Pectora. Lego:
Lusus erit, magno feriesve imperdita Tydeo
Pectora.

Hæc de ferro, de veneno Scholiast. Iuuenalis Satyr. 10. in versu *Donec Bithyno*, ait Hannibalem hausto veneno, quod sub annuli gemma omni tempore habuerit, præuenisse ne Romanis dederetur. Cæterum his Consulibus, & sequentibus, multi rei læsæ maiestatis extitere. Sed arte Trasylli mathematici euaserunt, qui cum diem & horam Tiberianæ mortis sciret, dissimulauit, prædixitque victurum adhuc annos decem. Inde factum vt Tiberius nullius necem præcipitaret, fatoque præuentus fuerit. inde euasere omnes. Dio lib. 58.

Hannibal.

5 Laqueo vexatæ.] Sic Plinius libr. 7. cap. 44. de Metello. *Ad Tarpeium raptus, vt præcipitaretur, conuolante quidem tam numerosa illa cohorte, quæ patrem eum appellabat, sed vt necesse erat in subito, tarde & tanquam in exequias, cum resistendi sacroque sanctum repellendi ius non esset, virtutis suæ opera, & Censuræ periturus, ægre Tribuno qui intercederet reperto, a limine ipso mortis reuocatus, alieno beneficio postea vixit, bonis etiam inde consecratis, a damnatu suo, tāquam parum esset, faucium certe intortarum, expressique per aures sanguinis, pœnam exactam esse.*

6 Duo Blæsii.] Forte legendum, *duo Blæsi*, qui filij Blæsi erant; Blæsi, inquam, illius, de Tacfarinate triumphatoris, qui Seiano auunculus fuit. Et hi, vt Seiano cognati, mortem voluntariam sibi dederunt, quia necessariam, & inuitam expectarent. Ideo scribo apud Senecam in declam. 6. l. 9. *Concitatissima est rabies in desperatione, & morte vltima*

Duo Blæsi.

in furorem animus impellitur. Quædam feræ ipsa tela commordent, & in mortis authorem per vulnera ruunt. Gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur; & præcipitati, non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit. Naturali quodam deploratæ mortis affectu morientibus gratissimum est commori. Noto autem obiter *vltimam mortem* intelligi, vbi quis vitam cum morte commutat. Et *vltimam* dici ad differentiam mortis ciuilis, & deportationis vbi vita manet.

Tacitus explicatus.

7 CONVVLSA DISTVLERAT.] Tenebricosa oratio, & nebulosa. Lego. *Blæsio sacerdotia integra eorum domo, destinata conuulsa ea distulerat. At tunc vt vacua*, &c. Id est, integra domo Blæsiorum, neque Seiani fato perculsa sacerdotia illa, quæ eis destinata erant, distulerat: ea conuulsa & post conuulsionem, dare distulerat. At tunc vt vacua sacerdotia contulit in alios, pro, aliis contulit.

8 ÆMILIA LEPIDA.] Ea non est, quæ Quirino nupta, postea repudiata, & de adulterio, & supposito partu, & de venerio æstu, & de Chaldæorum inquisitione in domum Cæsaris, tandem aqua & igne interdictione damnata est. heic enim vocat eam *intestabilem*, & *impunitam*. Hæc est quæ Druso Germanici filio nupsit, oportuitque restitutam famæ. Sed si ita est, quomodo Tacitus post restitutionem *intestabilem* vocat, & *impunitam*? Ad eam puto spectat illa vetus inscriptio.

Æmilia Lepida nupta Druso Germanici filio.

Post damnationem.

Intestabilis vocata.

PVDENS. M. LEPIDI. L. F. GRAMMATICVS.
PROCVRATOR. ERAM. LEPIDÆ.
MORESQVE. REGEBAM.
DVM. VIXI. MANSIT. CÆSARIS.
ILLA. NVRVS.
PHILOLOGVS. DISCIPVLVS.

Duxerat illa filium Germanici Drusum, qui Germanicus erat filius Tiberij. Ideo nurum vocat Cæsaris.

Per idem tempus [1] Clitarum natio Cappadociæ, Archelao subiecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in iuga Tauri montis abscessit: locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur: donec M. Trebellius legatus, a Vitellio præside Syriæ cum quatuor millibus legionariorum, & delectis auxiliis missus, duos * collis, quos barbari insederant, minori Cadra, alteri Dauara nomen est, operibus circumdedit, & [2] erumpere ausos ferro, cæteros siti ad deditionem coegit. At Tiridates volentibus Parthis [3] Nicephorium & Anthemusiada, cæterasque vrbes, quæ Macedonibus sitæ, Græca vocabula vsurpant, Halumque & Artemitam Parthica oppida recepit, certantibus gaudio, qui Artabanum Scythas inter eductum ob sæuitiam execrati, come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant. Plurimum adulationis [4] Seleucenses induere, ciuitas potens, septa muris, neque [5] in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Trecenti opibus, aut sapientia delecti, * vt senatus. [6] sua populo vis. & quoties concordes agunt, spernitur Parthus: vbi dissensere, [7] dum sibi quisque contra æmulos subsidium vocant, accitus in partem, aduersum omnes valescit. Id nuper acciderat Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo vsu. nam populi imperium, iuxta libertatem, paucorum dominatio, regiæ libidini propior est. Tum aduentantem Tiridaten extollunt, veterum regum honoribus & quos recens ætas largius inuenit: simul probra in Artabanum fundebant, materna origine Arsaciden, cætera degenerem. Tiridates rem Seleucensem populo permittit. mox consultans quo iam die solennia regni capesseret, litteras Phrahatis & Hieronis, qui validissimas præfecturas obtinebant accipit, breuem morem precantium. Placitumque operiri viros * præpollentis.

* colleis,

Inter sæuos Scythas barbaries addiscitur, inter Romanos comitas.

* vt senatui sua, & populo vis esset: quia quoties concordes agunt,

Paucorũ imperium, libertas: paucorum dominatio, libido.

* præpollenteis.

Clitæ natio Cilicum.

1 CLITARVM.] Tacitus infra. *Nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, sæpe & alias commota.* Si natio Cilicum, sunt Clitæ, natio Cappadociæ esse non potest. Recte ergo legitur, *Cappadoci Archelao.* Et confirmat Tacitus 14. *Tigranes a Nerone ad capessendum imperium delectus Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos.*

Correctio Taciti.

2 ERVMPERE AVSOS.] Ita interpungo hæc verba. *Et erumpere ausos, ferro, cæteros siti ad deditionem coegit.*

3 NICEPHORIVM ET ANTHEMVSIADA.] *Iungitur*, ait Plinius lib. 5. cap. 24. *Præfectura Mesopotamiæ originem a Syris trahens, in qua*

Anthemusia, & Nicephorium oppida.

Selencia Parthorum. 4 SELEVCENSES.] Loquitur de Seleucia Parthorum, quæ ad Tigrim. Nam aliæ remotiores a Parthico dominatu, vt Antiochena, & Trachiotis, aliæque quæ ad Belum amnem. Ponit autem illam ad Tigrim Ptolomæus, & Plinius lib. 5. cap. 25. Nisibis autem dicebatur. De qua Dio 35. *Castris inde motus Nisibim profectus est.* loquitur de Lucullo. *Vrbs ea*, inquit, *in Mesopotamia (ita omnis quæ Tigrim & Euphratem fluuios regio interiacet appellatur) condita.* Mox addit. *Eam vrbem haud segniter oppugnabat Lucullus vbi per totam æstatem frustra tentauit. Erat enim duplici muro eoque lateritio cincta magnæ craßitiei, fossaque magnæ altitudinis, vt neque concuti murus neque subrui posset.* In ea multi Græci sunt, & in qua dixit Crassus se respõsurum legatis Orodis. Sed quidam ex Parthis sinistram manum dextræ digitis percutiens: *Ante*, inquit, *hinc pili nascentur quam tu Seleuciam peruenias.*

Barbaries. 5 IN BARBARVM.] Vsitatissima vox authori nostro. Sic histor. 5. *Accolas Iudæos aucto in barbarum cognomento* (id est, *in barbarum morem*) *Iudæos vocitari.* Putaui aliquando legendum, *in barbariem corrupta. Barbaricum* posteriores Imperatores vocarunt. Barbaricum solum, Cod. quæ res export. L. ad barbaricum. Tertullianus de virgin. vel. *Per Græciam, & quasdam barbarias eius plures, Ecclesiæ virgines suas abscondunt.* Et infra eodem. *Est sub hoc cælo institutum istud alicubi, ne qui gentilitati Græcanicæ, aut Barbaricæ consuetudinem illam ascribat.* Hodie apud nos Africa vocatur Barbaria: & apud authores, *Barbariæ pars magna iacet*, pro solo barbarico. Et ab Horatio.

Græcia Barbariæ lento collisa duello.

Noto autem Barbaros primum dictos qui dure & asperiter loquerentur. Sic Cares dicti βαρβαρόφωνοι, id est, barbari sermonis; vt apud Romanos, *Opici. Existimabant* autem *omnes præter Græcos loqui craßius & absurdius & durius. Postea barbari appellati qui male Græcisabant; vt Cares qui peßime Græca pronuntiabant, dum Græcis admixti alieno stipendio militabant.* Hæc Strabo. Romani etiam dicti olim Græcis Barbari, quia male Græca pronuntiarent; quamuis postea Barbaros appellarint qui extra Romam. Plaut. in Mostell.

Nõ enim hæc pultifagus opifex opera fecit barbarus.

Et *pultifagum* nominat quia pulte vescerentur. *Pœnulus Pultiphagonides*, id est, Latinus & pulte victitans.

6 SVA POPVLO VIS.] Lege audacter: *Summa populo vis.* Et rationem adfert. *Quia quoties concordes agunt, Parthus spernitur.* Et adiicit. *Populi imperium penes libertatem.* Sed postea Tiridates rem Seleucensem populo permisit. *Tacitus correctus.*

7 DVM SIBI.] Puto legi debere: *Dum eum sibi.* vt sæpe, *quem*, pro *quæ eum.*

Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.

Atque interim [1] Ctesiphon sedes imperij petita. sed vbi diem ex die prolatabant, multis coram adprobantibus, [2] Surena [3] patrio more Tiridatem insigni regio euinxit. Ac si statim interiora, cæterasque nationes petiuisset, oppressa cunctantium dubitatio, & omnes in vnum cedebant. [4] Adsidendo castellum, in quod pecuniam & pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. Nam Phrahates & Hiero, & si qui alij delectum capiendo diademati diem non concelebrauerant, pars metu, quidam inuidia in Abdagesen, qui tum aula, & nouo rege potiebatur, ad Artabanum vertere. Isque in Hyrcanis repertus est, inluuie obsitus, & alimenta arcu expediens. ac primo tanquam dolus pararetur, [5] tertius, vbi data fides reddendæ dominationi [6] venisse, *adleuatur animum, & quæ repentina mutatio exquirit. Tum Hiero pueritiam Tiridatis increpat: neque penes Arsacidem imperium, sed inane nomen apud imbellem externa mollitia: vim in Abdagesis domo. Sensit vetus regnandi, [7] falsos in amore odia non fingere. nec vltra moratus quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus, [8] & præueniens inimicorum astus, amicorum pœnitentiam: neque exuerat pedorem, vt vulgum miseratione [9] aduerteret: non fraus, non preces, nihil omissum, quo ambiguos inliceret, prompti firmarentur. Iamque multa manu propinqua Seleuciæ aduentabat, cum Tiridates simul fama atque ipso Artabano perculsus, [10] distrahi consiliis, iret contra, an bellum cunctatione tractaret. Quibus prælium & [11] festinati casus placebant, disiectos & longinquitate itineris fessos, ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse differunt, proditores nuper hostesque eius, quem rursum foueant. Verum Abdageses

* adleuat tũc animum,

Falsus in amore, in odius apertus.

Præuenienda amicorũ pœnitentia & inimicorum astutia.

geses

geſes regrediendum in Meſopotamiam cenſebat, vt amne obiecto Armeniis interim [12] Elymæiſque & cæteris a tergo excitis, aucti copiis ſocialibus, & quas dux Romanus miſiſſet, fortunam tentarent. Ea ſententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdageſen, & Tiridates ignarus ad pericula erat. ſed fugæ ſpecie diſceſſum, ac principio a gente Arabũ facto, cæteri domos abeũt, vel in caſtra Artabani: donec Tiridates cum paucis in Syriã reuectus, [13] pudore proditionis omnes exoluit. Rex ad pericula ignarus non pugnat.

1 CTESIPHON.] *Iungitur Calonitis cum Cteſiphonte, non palmetu modo, verum & olea, pomiſque & aliis arbuſtis nobilibus.* Plinius lib. 6. cap. 27.

2 SVRENA.] Surenas Parthorum eſſe magiſtratus magnæ dignitatis nemo ambigit, quippe qui a rege proximum locum tenerent. quod Amm. Marcellinus docet his verbis lib. 24. *Surena poſt regem promeritæ dignitatis.* Et alibi vocat *dignitatis ſecundæ poſt regem.* Et a Surena caput Craſſi ad Hyrodem Parthorum regem tranſmiſſum eſt. quem Strabo vocat Parthorum imperatorem. Et de quo Plutarchus abunde in Craſſo. Et certe non vulgare decus, nouo regi diadema imponere: Apud Francos Rhemenſis Archiepiſcopi munus eſt. quod maxime honorificum & a multo æuo ſeruatum, & ſacerdotibus Dei datum: vt ſcias quanti veteres Franci fecerint Sacerdotes Chriſtianos. Nondum enim Lutherani, nondum Caluiniſtæ omnium bonorum rerum euerſores. Quin Agathias 1. & 2. libro ait, *Francos Chriſtianos & Ortodoxos ſacerdotes reuereri.* Et recte ille. *Qui deum colit, colit & Sacerdotes.* dixi iam.

3 PATRIO MORE EVINXIT.] Male is qui, *cinxit.* Nam ex vſu Taciti, *euinxit.* Quippe lib. 11. Annal. *Claudium ſpicea corona euinctum.* Et lib. 15. *Diademate caput Tiridatis euinxit.*

4 ADSIDENDO.] Forte legendum: *At obſidendo caſtellum.*

5 TERRITVS.] *Territus eſt.* Sic ſæpe in manuſcriptis.

6 VENISSE, ADLEVATVR ANIMVM.] Scribe, *adleuat tum animum.*

7 FALSOS IN AMORE, ODIA NON FINGERE.] Id eſt, Phraatem & Hieronem, qui in amore ſibi, vt principibus debito, falſi fuerant, odia non fingere, veraque narrare de odio concepto in Abdageſem. Nam odium amore multo potentius, cuius aculei pungunt grauiter & erumpunt atrociter. Tamen ab amore fictiones ablegat poeta.

Hei mihi difficile eſt imitari gaudia falſa:
Difficile eſt triſti fingere mente iocum.
Nec bene mendaci riſus componitur ore:
Nec bene ſollicitis ebria verba ſonant.

8 ET PRÆVENIENS.] Illud & non placet.

9 ADVERTERET.] Pro, *ad ſe verteret.*

10 DISTRAHI.] Lego, *diſtrahitur conſiliis.* Sic Virgilius.

——*animum nunc huc, nunc diuidit illuc.*

11 FESTINATI CASVS.] Quibus prælium, & feſtinationis caſus placebat.

12 ELYMÆISQVE.] *Infra Eulæum*, ait Plinius lib. 6. cap. 27. *Elymæus eſt in ora iuncta Perſidi: infeſtantur a ſerpentibus, quos flumina deportant.* Elymæos latrones memorat Strabo lib. 15. Elymæi.

13 PVDORE PRODITIONIS.] Quid ſi *pauore?* nam pauor eſt, & metus, non pudor: Tiridati pauor erat ne traderetur a ſuis: Ideo omnes exſoluit ſacramento, reuerſus in Syriam ad Vitellium. Non nego tamen aliquid in proditione eſſe pudoris, & ſuffundi vultum, ſi quis ſe proditum ſpectet. Vt aliquando proditoribus. Sed hoc hominum genus raro frontem habet: aut ſi habet, ferream habet, & cor plumbeum, vt de Ænobarbo dicebat Craſſus. Suet. in Nerone. Sed ne muta excuſam lectionem. Sic enim, *pudore proditionis ne alios exoluerent*, ſcripſit Tacitus libro 4. hiſt. vt in geminata ſcriptura agnoſcas Taciti manum. Proditio habet pudorem.

Idem annus [1] graui igne vrbem adficit, deuſta parte Circi, quæ Auentino contigua, ipſoque Auentino. quod damnum Cæſar ad gloriam vertit, exolutis domuum & inſularum pretiis. Millies ſeſtertium [2] ea munificentia conlocatum, tanto acceptius in vulgum, quanto modicus priuatis ædificationibus. Ne publice quidem niſi duo opera ſtruxit, templum Auguſto, & ſcenam Pompeiani theatri, eaque perfecta [3] contemptu ambitionis, * an per ſenectutem haud dedicauit, ſed æſtimando cuiuſque detrimento quatuor progeneri Cæſaris, Gn. Domitius, Caſſius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione conſulum P. Petronius. Et pro ingenio cuiuſque quæſiti decretique in principem honores. Quos omiſerit receperitve in incerto fuit, ob propinquum vitæ finem. Neque enim multo poſt ſupremi Tiberio conſules, Gn. Acerronius, C. Pontius

* an per ſenectutem? haud

Macro pudicitia vxoris emit Caij Cæsaris Caligulæ beneuolentiam.

Impudica mulier nihil abnuit dum voti compos fiat.

Caligula a Tiberio falsa simulationũ didicerat.

magistratum occepere, nimia iam potentia Macronis: qui gratiam C. Cæsaris nunquam sibi neglectam, acrius in dies fouebat: impuleratque post mortem Claudiæ, quam nuptam ei rettuli,[4] vxorem suam Enniam immittẽdo, * amore iuuenem inlicere, pactoque matrimonij * vincire, nihil abnuentem [5] dum dominationis apisceretur. Nam & si [6] commotus ingenio, simulationum tamen falsa in sinu [7] aui perdidicerat. Gnarum hoc principi. eoque dubitauit de tradenda Rep. primum inter nepotes, quorum Druso genitus, sanguine & charitate propior, sed nondum pubertatem ingressus. Germanici filio robur iuuentæ, vulgi studia. eaque apud auum odij causa. Etiam de Claudio agitanti, quod is composita ætate bonarum artium cupiens erat, [8] imminuta mens eius obstitit. Sin extra domum successor quæreretur, ne memoria Augusti, ne nomen Cæsarum in ludibria & contumelias [9] verteret, metuebat. quippe illi non perinde curæ, gratia præsentium, quam in posteros ambitio. Mox incertus animi, fesso corpore, consilium cui impar erat fato permisit, iactis tamen vocibus, per quas intelligeretur prouidus futurorum. Namque Macroni non abdita ambage, Occidentem ab eo deseri, Orientem spectari exprobrauit. Et C. Cæsari forte orto sermone L. Sullam inridenti, omnia Sullæ vitia, & nullam eiusdem virtutem habiturum prædixit: simul crebris cum lachrymis [10] minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu: *Occides hunc tu*, inquit, *& te alius*. Sed grauescente valetudine nihil a libidinibus omittebat, in patientia firmitudinem simulans: solitusque eludere medicorũ artes, atque eos qui post tricesimũ ætatis annum ad internoscenda corpori suo vtilia vel noxia, alieni consilij indigerent.

* iuuenem vt inlicerct.

* vinciret.

Aulicus Occidentem deserit, vt Orientem spectet & adoret.

Caligula omnia Sullæ vitia, nullã eius virtutem habuit.

Tiberius moriens vaticinatur.

1 GRAVI IGNE.] Tacitus de incendio scribit. De inundatione Tiberis, conticet.

Tacitus correctus.

2 EA MVNIFICENTIA.] Lege, *ea in magnificentia.* nam illud *in* in littera *m* verbi *magnificentia*. Et sic sæpe in Manuscriptis.

3 CONTEMPTV AMBITIONIS, AN PER SENECTVTEM?] Lege interrogando. nam alioqui purus est locus.

Ennia Nauia. Vxor Macronis Præfecti prætorio. Ad stuprum sollicitata. Caligula matrimonium promittit. Licet vterque in matrimonio.

4 VXOREM SVAM ENNIAM.] Ennia est vxor Macronis, de qua Suetonius in Calig. ca. 12. *Amissa Iunia ex partu, Enniam Næuiam Macronis vxorem, qui tum prætorianis cohortibus præerat, sollicitauit ad stuprum, pollicitus & matrimonium suum, si potitus fuisset Imperio. Deque ea re, & iureiurando, & chirographo cauit.* Vbi lego, non, *Enniam Næuiam*, sed, *Enniam Næuiani Macronis vxorem.* Macro enim dictus Næuianus quod pater eius Næuius Macro diceretur. Et ita vocatur a Dione, qui etiam vocat *Enniam Trasillam*, li. 58. non *Næuiam*, vt errorem notes. Legitur *Maro*, apud Senecam, pro *Macro*. Sed sufficit iam dixisse. Cæterũ Philo Iudæus Caij impudicitiam cum Ennia prosequitur potenter, & eloquenter. nam iudicium boni viri est vitia acerbissimis verbis insectari, cum ferro non possint & legibus.

5 DVM DOMINATIONIS APISCERETVR.] Vera lectio, *dum dominationis ius apisceretur.* Inclusum erat verbum *ius* in fine verbi *dominationis*.

6 COMMOTVS.] Sic Tacitus supra lib. 1. de barbaris. *Rebus commotus potior.* Fuisse autem commotum, docet Sueton. vbi de eius eloquentia; *Ex disciplinis liberalibus, minimum eruditioni, plurimum eloquentiæ attendit, quam tamen imminuit is facundus, sed promptus.*

7 AVI.] Tiberij videlicet, qui adoptione Germanicum, Caligulæ patrem, sibi filium adsciuit. Itaque auus Tiberius Caligulæ, quo versutior & simulatior nemo vnquam fuit: & in eius schola Caligula edoctus. Et tunc vocabatur C. Cæsar Germanici filius. Nam in veteri inscriptione. PRIMVS. C. CÆSARIS. GERMANICI. F. CVBICVLARIVS. VIXIT. A. XXXV.

8 IMMINVTA MENS.] Addo verbum litteris interclusum, nec animaduersum. *Imminuta tamen mens eius obstitit.* Sic enim scriptum, *ImminuTA MENs.* Sic *imminuere patrimonium*, apud Iurisconsultos, L. 15. §. 1. de Iudiciis. Et *imminuere dotem*, L. 14. de impens. in res dot. fact. D.

Additum verbum Tacito.

9 VERTERET.] *Verteretur, metuebat.* Ita lego fidenter.

10 MINOREM EX NEPOTIBVS.] Tiberiolum innuit, de quo Philo de leg. ad Caium, ait: Suum patruelem & Imperij coheredem, & propiorem Tiberij successorem, quod hic natura, ipse adoptione nepos esset, occidit: causatus ab eo se petitum insidiis. Quod crimen, ne huius ætati quidem competebat: vix enim primã adolescentiam misellus attigerat.

Interim

Interim Romæ futuris etiam poſt Tiberium cædibus ſemina iaciebantur. [1] Lælius Balbus Acutiam [2] P. Vitellij quondam vxorem maieſtatis poſtulauerat: qua damnata, cum præmium accuſatori decerneretur, Iunius Otho tribunus plebei interceſſit. vnde illis odia, mox Othoni exilium. Dein multorum amoribus famoſa [3] Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo coniurationis indice fuerat, defertur impietatis in principem. connectebantur vt conſcij & adulteri eius, Gn. Domitius, Vibius Marſus, L. Arruntius. de claritudine Domitij ſupra memoraui. Marſus quoque vetuſtis honoribus, & inluſtris ſtudiis erat. Sed teſtium interrogationi, tormentis ſeruorum Macronem præſediſſe commentarij ad ſenatum miſſi ferebant: nullæque in eos imperatoris litteræ ſuſpicionem dabant, inualido ac fortaſſe ignaro, ficta pleraque ob inimicitias Macronis notas in Arruntium. Igitur Domitius defenſionem meditans, Marſus tanquam inediam deſtinauiſſet, produxere vitam. Arruntius cunctationem & moras ſuadentibus amicis: *non eadem omnibus decora* reſpondit, *ſibi ſatis ætatis: neque aliud pœnitendum quam quod inter ludibria & [4] pericula anxiam ſenectam tolerauiſſet, diu Seiano, nunc Macroni, ſemper alicui potentium inuiſus, non culpa, ſed vt flagitiorum impatiens. Sane paucos & ſupremos principis dies poſſe vitari, quemadmodum euaſurum imminentis iuuentam? An cum Tiberius poſt tantam rerum experientiam vi dominationis conuulſus & mutatus ſit,* [5] *C. Cæſarem vix finita pueritia, ignarum omnium, aut peſſimis innutritum, meliora capeſſiturum Macrone duce? qui vt deterior ad opprimendum Seianum delectus, plura per ſcelera Remp. conflictauiſſet: proſpectare iam ſe acrius ſeruitium, eoque* [6] *fugere ſimul acta & inſtantia.* Hæc vatis in modum dictitans, venas reſoluit. Documento ſequentia erunt, bene Arruntium morte vſum. [7] Albucilla inrito ictu a ſemet vulnerata, iuſſu ſenatus in carcerem fertur. Stuprorum eius miniſtri, Graſidius Sacerdos prætorius vt in inſulam deportaretur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem ſenatorium: & eædem pœnæ in Lælium Balbum decernuntur. id quidem a lætantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur promptus aduerſum inſontes. Iiſdem diebus Sex. Papinius conſulari familia repentinum & informem exitum delegit, [8] iacto in præceps corpore. [9] cauſa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata, adſentationibus atque luxu perpuliſſet iuuenem ad ea, quorum effugium non niſi morte inueniret. Igitur accuſata in ſenatu, quanquam [10] genua patrum aduolueretur, [11] luctumque communem, & magis imbecillum tali ſuper caſu fœminarum animum aliaque in eundem dolorem mœſta & miſeranda [12] diu ferret, vrbe tamen in decem annos prohibita eſt, donec [13] minor filius lubricum iuuentæ exiret.

L. Arruntij ſenis vitæ tædiũ ludibriis & periculis obnoxium.

Qualis doctor, talis diſcipulus.

Arruntius bene de Caio vaticinatus.

Mater inceſtuoſa vrbe eiicitur.

1 LÆLIVS BALBVS.] An filius Lælij Balbi, qui Conſul ſub Auguſto cum Antiſtio vetere? nam patrem fuiſſe, non ipſum, facile eſt agnoſcere, cum Tacitus, nullo Conſularis honore dignetur. Sed quiſquis hic fuit, atrocioris ſententiæ author fuit, & vt alter Cotta Meſſalinus, *promptus aduerſus inſontes*. Tacitus infra. *Dedit malum, & accepit.*

2 P. VITELLI.] Germanici comitis, qui reum peregit Piſonem de morte Germanici.

3 ALBVCILLA.] Ex Albutiorum familia quæ Romæ fuit, vt Albiorum & Albinorum & Albinouanorum. Et omnes ab *albo* colore: vnde verſus in Albinum.

Optimus eſt Fuſcus, bonus Afer, peſſimus Albus.

Spartianus in Nigro. At Cicero meminit T. Albutij, in Verrē, & de Prouinciis Consularib. *T. Albutio hunc ordinem supplicationem denegasse.* Et in Pisonem. *Albutius Epicureus cum in Sardinia sine senatus authoritate triumphasset, Romæ est damnatus.* Nam triumphi sine authoritate Senatus non decernebātur. Imo & ex authoritate populi & iudicio militum. Plin 15. Nat. hist. loquens de Papirio Masone. *Triumpho in Senatu non impetrato, in Albano monte triumphauit.* Quod respondet Albutij triumpho. Lucillius de Albutiis.

Græcum te Albuti quam Romanū atque Sabinum
Municipem Ponti, Titij, Anni Centurionum
Præclarorum hominum ac primorum signiferumque
Maluisti dici.
Hinc hostis Muti Albutius, hinc inimicus.

Id est Mutij Scæuolæ.

4 PERICVLA ANXIAM.] Manuscriptus Florentinus habet *pericularia anxiam.* Itaque puto legendum, & scribendum. *Per pericula varia anxiam senectutem tolerans.* Et nihil miserius egeno sene, dicebat Cynicus Diogenes.

5 C. CÆSAREM.] *Frustra moritur Nero, si Otho viuit.* Tacit. in histor. frustra Tiberius si Caius succedit. Nam successor antecessore peior. Noto autem aliquando Augustos a Tacito nominari, *Cæsares,* vt lib. 12. *Apud effigiem Cæsaris procubuit.* Et eodem. *Litterasque ad Cæsarem in hunc modum misit.* Sed vere vocari Cæsares qui imperio destinarentur. quod tetigi supra lib. 1. Hoc autem docet Capitol. in Albino ex Commodi litteris ad Albinum. *Do tibi facultatem, si necessitas fuerit, ad milites prodeas, & tibi Cæsareum nomen assumas.* Hi autē Cæsares vtebātur purpura, sed sine auro: quod idē docet eodem & his verbis. *Sane vt tibi insigne aliquod imperialis maiestatis accedat, habebis viendi coccinei pallij facultatem me præsente, & ad me & cum mecum fueris, habiturus & purpuram, sed sine auro. Quia & ita proauus meus Verus, qui puer vita functus est, ab Adriano qui eum adoptauit accepit.* Vbi mendum est. nam si proauus quo modo puer mortuus? Quippe puer non generat. Lege *prudenter.* Nam prudenter vita functus est. & prudentia in danda purpura. Spartianus in Cyriade. *Cæsareanum nomen accepit. Atque inde vocatus Augustus.*

6 FVGERE.] Recte, & ex animo hominis vere Romani. nam ex Sophoclis Schol.

Ζῆν αἰσχρὸν αἰσχρῶς τοῖς καλῶς πεφυκόσιν.
Viuere turpiter turpe iis qui claris natalibus orti sunt.

Quod Arruntius sua cæde signauit.

7 ALBVCILLA INRITO ICTV A SEMET VVLNERATA.] Gladium ergo habuit. Sic scribit noster. Et interdum ille gladius pugio, quem occultum gestabant, vt se interficerent. Vt de Publia Prisca Dio 58. quæ in curiam venit, & se interemit. Sane Romanæ gladiolos cingulis pendentes gestauere. vt mulieres nostræ. Tertullianus de hab. mulier. *Latent in cingulis smaragdi, & cylindros vaginæ suæ, solus gladius sub sinu nouit. Et in peronibus vniones emergere de luto cupiunt.* Ergo vaginæ gladiorum cingulo pendentes, & ad formam cylindri formatæ, id est, oblongæ & rotundæ, & velut paruulæ columnæ; Cylindri enim, vti columellæ, rotundi toti, & politi: vt sub temporibus Caroli Sexti habuere Franci. Plautus vocat hanc zonam *subcingulum,* in Menæchmis.

Mulieres Romanæ gladiolos gestabant in cingulo.

Meo quidem animo ab Hippolyta subcingulum
Hercules haud æque magno vnquam abstulit periculo.

Et vocat *subcingulum,* quia sub veste lateret. Potuere tamen veste abscondere pugiones. Apuleius autem talem morem describit li. 8. *Ferro,* inquit, *sub papillam dexteram transacto, corruit, & in suo peruoluta sanguine, postremo balbutiens, incerto sermone, perflauit animam virilem.*

8 IACTO IN PRÆCEPS CORPORE.] Vide quid patret facinus, quam immane sit, cum hominem agat præcipitem, & ruentem in fata. Et apud Plinium, etiam animalia ratione carentia hoc sensere scelus. Scribit enim lib. 8. cap. 42. *Equum detracto opertimento oculorum, cum matrem incestasset, & scelus agnouisset, in prærupta montium fugisse, ibique se dedisse præcipitem.* nam vt ait D. Augustinus serm. de Absalon; *Bestiæ pietatis iura conseruant, & quibus denegat rationem, non denegat pietatem. Equa quoque* (ait idem Plinius) *in Reatino agro, prurigam ea causa lacerauit.* Vbi lego *prurigam,* quia prurigi- nem excitent in animalibus. Scio tamen Senecam 3. de Ira, vsum verbo *proritare leones;* sed loquitur de iis qui ad iras leones excitant: & *proritare,* est *pronos ad iram facere; prurigare* vero, *in pruritum agere.*

Puriga. *Proritare.* *Prurigare.*

9 CAVSA AD MATREM REFEREBATVR.] Tamen istud facinus in matre facile credi non debet: Quippe iura naturæ nonnisi magnis sceleribus rumpuntur. De incestuosa autem matre, qualis fuit Semiramis, ita Catull. in Nupt. Pel. & Thet.

Incestus in matre non credendus.

Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est diuos scelerare Penates,
Omnia fanda infanda malo permista furore.

Idem Catullus de eodem scelere.

Quid facit is, Gelli, qui cum matre atque sorore
Prurit, & abiectis peruigilat tunicis?
Quid facit is patruum qui non sinit esse maritum,
Ecquid scis quantum suscipiat sceleris?
Suscipit, o Gelli, quantum non vltima Tethys,
Non genitor Nympharum abluat Oceanus.
Nam nihil est quidquā sceleris quod prodeat vltra,
Non si demisso se ipse vorет capite.

Quantum scelus incestus.

Notum est quod de Periandro scribit Diogenes Laertius, matrem, eius amore feruentem, solitam cum eo congredi non inuito, sed beneuolente.

10 GENVA PATRVM ADVOLVERETVR.] Pro, *ad genua.* sic supra dixit: *Ambulantisque Tiberij genua aduolueretur.* Et vbi verbum sequitur quod habeat *ad,* vt, *aduolueretur;* non præcedit. sic tamen apud Tacitum quis legit aliquando, *in hostem inuaderent.* Lego, *vi hostem inuaderent.* dixi iam.

11 LVCTVMQVE.] *Lectum* placet: Quippe communem lectum cum filio; & imbecillum animum mulierum in hoc casu prætendebat.

12 DIV FERRET.] Lego, *dictu ferret;* nec hæreo,

Taciti correctio.

hæreo, ſed pede in vno ſtans, iſtum nodum ſcindo.

13 MINOR FILIVS.] Qui forſan eſt ille Sextus Papinius, cuius pater Conſularis fuit, quique animi cauſa, a Caligula flagellis cæſus eſt. Seneca de Ira cap. 18. *Sextus Papinius.*

Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum diſſimulatio deſerebat. Idem animi rigor ſermone ac vultu intentus, quæſita interdum comitate quamuis manifeſtam defectionem tegebat. mutatiſque ſæpius locis, tandem apud [1] promontorium Miſeni conſedit in villa, cui L. Lucullus quondam dominus. illic eum adpropinquare ſupremis tali modo compertum. Erat medicus arte inſignis nomine Charicles, non quidem regere valetudines principis ſolitus, conſilij tamen copiam præbere. Is velut propria ad negotia digrediens, & per ſpeciem officij manum complexus [2] pulſum venarum attigit: neque fefellit. Nam Tiberius incertum an offenſus tantoque magis iram premens, inſtaurari epulas iubet diſcumbitque vltra ſolitum, quaſi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen labi ſpiritum, nec vltra biduum duraturum Macroni firmauit. Inde cuncta conloquiis inter præſentes, nuntiis apud legatos & exercitus feſtinabantur. Decimo ſeptimo Kalend. Aprilis [3] interclusa anima creditus eſt mortalitatem expleuiſſe. Et multo gratantum concurſu, ad capienda imperij primordia C. Cæſar egrediebatur, cum repente adfertur redire Tiberio vocem ac viſus, vocarique qui recreandæ defectioni cibum adferrent. Pauor hinc in omnes, & cæteri paſſim diſpergi, ſe quiſque mœſtum aut neſcium fingere. Cæſar in ſilentium fixus a ſumma ſpe, nouiſſima expectabat. [4] Macro intrepidus, [5] opprimi ſenem iniectu multæ veſtis iubet, diſcedique ab limine. Sic Tiberius finiuit, octauo & ſeptuageſimo ætatis anno. Pater ei Nero, & vtrinque origo gentis Claudiæ, quanquam mater in Liuiam & mox in Iuliam familiam adoptionibus tranſierit. caſus prima ab infantia ancipites. nam proſcriptum patrem exul ſecutus, vbi domum Auguſti priuignus introiit, multis æmulis conflictatus eſt, dum Marcellus & Agrippa, mox Caius Luciuſque Cæſares, viguere. Etiam frater eius Druſus proſperiore ciuium amore erat. Sed maxime in lubrico egit accepta in matrimonium Iulia, impudicitiam vxoris [6] tolerans aut declinans. Dein Rhodo regreſſus, vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanæ arbitrium tribus ferme & viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diuerſa: egregium vita, famaque, quod priuatus, vel in imperiis ſub Auguſto fuit: occultum ac ſubdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Druſus ſuperfuere. Idem inter bona malaque mixtus incolumi matre: inteſtabilis ſæuitia, ſed obtectis libidinibus, dum Seianum dilexit, timuitve. Poſtremo in ſcelera ſimul ac dedecora prorupit, poſtquam remoto pudore & metu, ſuo tantum ingenio vtebatur.

Medicus intra biduum Tiberiũ moriturum prædicit. Idque ex venarum pulſu.

Iactu multæ veſtis Tiberius oppreſſus.

1 PROMONTORIVM MISENI CONSEDIT.] De quo Poeta 6. Æn. *Miſeni promõtorium.*

At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum
Impoſuit, ſuaque arma viro, remumque tubamque
Monte ſub aerio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſæcula nomen.

Et Sueton. in villa Lucculliana obiiſſe narrat octauo & ſeptuageſimo ætatis anno, tertio & vigeſimo imperij, ſeptimo & decimo Kalendas Aprilis, Cn. Acerronio Proculo, C. Portio Nigro Coſſ. 73. in Tiberio.

2 PVLSVM VENARVM.] Olim, vti hodie, explorabãt ægrorum vires & morborum acumina per contactum & tentatos pulſus. *Exploratio morbi per pulſum venarum.*

Apuleius de morbo vulgari loquitur.

nam ſic Apuleius 4. Florid. *Ibi iuxtim* (pro *iuxta eum*) *conſedit, manum hominis prehendit* (loquitur de medico) *eum pertractat, venarum pulſum & momenta captat, ſi quid illic turbatum atque inconditum offendit, illi renunciat, male morbo haberi: Diues ille cibo interdicitur. Ea die in ſua ſibi copioſa domo panem non accipit, cum interea totum eius ſeruitium hilares ſunt* (lego, *hilareſcunt*) *atque epulantur.* Et nota heic Apuleium more vulgari loquutum, vt medicus ille Gellij a Tauro reprehenſus, qui dixerat. *Si attigeris venam ipſius.* Nam *venæ non mouentur, quæ ſunt conceptacula mixti ſanguinis cum ſpiritu naturali,* ait Gellius 18. cap. 10. *Arteriæ vero motum & pulſum habent.* Ideo Plinius cap. 37. lib. 11. vocat arterias *ſemitas ſpiritus*, quod per illas in corpus omne diffundantur. Correctius multo idem Plinius lib. 11. c. 37. his verbis. *Arteriarum pulſus in cacumine maxime membrorum euidens. Index ferme morborum in modulos certos legeſque metricas per ætates ſtabilis, aut citatus, aut tardus. Deſcriptus ab Hierophilo medicinæ vate, miranda arte, nimiam propter ſubtilitatem deſertus. Obſeruatio tamen crebri & languidi ictus gubernacula vitæ temperat.* Atque *vt in mari per marginum extremitates, iudicantur vndoſi aut humiles fluctus: ita in corpore humano ex arteriarum extremis, aut febris acuta, aut humilis dignoſcitur.* Ouidius in eundem lapidem impegit dum ſcribit Metamorph.

Pulſus arteriarum deſcriptus.

—*ſaliunt tentatæ pollice venæ.* Tamen Celſus ita lib. 2. ca. 6. *Venis credimus, fallaciſſimæ rei, quia ſæpe leuiores celerioreſque ſunt & ætate & ſexu & corporum natura.* Sed hæc impropria loquutio tantos habet imitatores vt nihil ſit quod queramur. Et certe priſci duplices venas memorauere. ἀσφυκτοι, quæ nullo motu ſanguinem diſtribuunt. aliæ σφύζουσαι pulſatiles vocitantur: arterias nominamus.

3 INTERCLVSA ANIMA.] Id eſt, ſpiritu intercluſo. nam ſic addit. *Adſertur redire Tiberio vocem ac viſus.* Sic ille tyrannus P. R. oppreſſus, & poſt eum Caligula & Nero.

4 MACRO.] Iam dixi de Macrone. Sed quiſquis eius mores quæſierit, Philo præſto eſt, qui tabellam profert libro in Flaccum, vbi non ad nequitiam factum narrat, ſed ad vmbras quaſdam virtutis: quippe ſeuerus corrector morum Caligulæ. Sed puto Romanis magis agnitum, quam extraneis.

Macro excuſatus a Philone.

5 OPPRIMI SENEM INIECTV MVLTÆ VESTIS IVBET.] *Sic Romæ vt in pagis & villis homines, etiam imperatores moriuntur,* vt dicebat Hormiſda apud Ammianum lib. 16. Prudentius in pugna Auaritiæ, de ſimili letho. ——*faucibus arctis*

Extorquens animam, nullo quæ vulnere rapta
Palpitat, atque aditu ſpiraminis intercepto
Incluſam patitur venarum carcere mortem.

In Concilio Moguntino Can. 6. eſt ſimile necis genus. Nam *ſi quis*, ait, *infantem ſuum oppreſſerit, aut veſtimentorum pondere ſuffocauerit, & hoc poſt baptiſmum factum, 40. dies pœniteat in pane & aqua.*

6 TOLERANS AVT DECLINANS.] Tolerans Romæ, declinans Rhodi. Vtitur autem ſæpe hoc verbo Tacitus, vt 13. Ann. *Ea maxime declinans, quorum recens flagrabat inuidia.* Nam *quæ non ſunt in noſtra poteſtate*, ait Arrianus, *tolerare oportet aut mitigare.* Comicus in Eunucho.

Quid agas niſi vt te redimas captum quam queas
Minimo: ſi nequeas paululo, at quanti queas,
Et ne te afflictes?

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum ſextum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. COR-

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM LIBER VNDECIMVS.

Ambitio & auaritia stimuli accusationũ.

Princeps per speciẽ beneuolentiæ monitus vt sibi caueret.

* habitos

NAM Valerium Asiaticum bis consulem, fuisse quondam adulterum eius [1] credidit: pariterque [2] hortis inhians quos ille [3] a Lucullo * emptos insigni magnificentia [4] extollebat, Suilium accusandis vtrisque immittit. Adiungitur Sosibius Britannici educator, qui per speciem beneuolentiæ moneret Claudium, [5] * auri vim atque opes principibus infensas: præcipuum auctorem Asiaticum interficiendi Cæsaris [6] non extimuisse * in concione populi Romani fateri, gloriamque facinoris vltro petere. [7] clarum ex eo in vrbe, dedita per prouincias fama, parare iter ad Germanicos exercitus, quando genitus [8] Viennæ multisque & validis propinquitatibus subnixus, turbare gentiles nationes promptum haberet. At Claudius [9] nihil vltra scrutatus, citis cum militibus tanquam opprimendo bello, [10] Crispinum prætorij præfectum misit: a quo repertus est [11] apud Baias, vinclisque inditis in vrbem raptus, neque data senatus copia, intra cubiculum auditur, Messallina coram. Et Suilius, corruptionem militum quos pecunia & stupro [12] * in omni flagitio obstrictos, arguebat, exin adulterium Poppææ, ac postremum mollitiam corporis [13] * obiectare. [14] Ad quod victo silentio prorupit reus, &, *Interroga*, inquit, *Suili, filios tuos*, [15] *virum me esse fatebuntur*: ingressusque defensionem, commoto maiorem in modum Claudio, Messallinæ quoque lachrymas exciuit: quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Poppææ festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent: adeo ignaro Cæsare, vt paucos post dies epulantem apud se maritum eius Scipionem per cunctaretur, [16] *cur sine vxore discubuisset?* atque ille functam fato responderet. Sed consultanti super absolutione Asiatici, flens Vitellius commemorata vetustate amicitiæ, vtque Antoniam principis matrem pariter obseruassent, dein percursis Asiatici in Remp. beneficiis, recentique aduersus Britanniam militia, [17] quæque * alia conciliandæ misericordiæ videbantur, liberum ei mortis arbitrium permisit: & secuta sunt Claudij verba in eandem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam inediam & lenem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait: vsurpatis quibus insueuerat exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus, cum se honestius calliditate Tiberij, vel impetu C. Cæsaris periturum dixisset, quam quod fraude muliebri &

* cauerent

* in concitatione P.R.

Vis & opes cauendæ principibus.

Asiaticus de interfecto Caligula gloriatus ad necem rapitur voluntariam.

Mox sua manu perit.

* vt omni flagitio

* obiectans.

Poppæa mater Neronianæ Poppææ voluntaria morte interit.

* habilia

In morte Valerij securitas.

impudico Vitellij ore caderet, venas exoluit, viso tamen ante rogo, iussoque transferri partem in aliam, ne opacitas [18] arborum vapore ignis [19] minueretur: [20] tantum illi securitatis nouissimæ fuit.

IN LIBRVM XI. ANNALIVM C. CORNELII TACITI

Nouarum Cogitationum liber vndecimus.

1 REDIDIT.] Scilicet Claudius. Nec frustra. Nam ex Romana nobilitate quem Messalina sessorem non habuit? aut quem ad libidinem non inuitauit? Dic de illa quod Catullus.

Hæc in quadriuiis & angiportis,
Glubit magnanimos Rhemi nepotes.

Testatur Plin. lib. 10. cap. 63.

2 HORTIS INHIANS.] Messalina scilicet. Nam horti, meretricum deliciæ & voluptas. Hierem. 3. *Abiit super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi.* Ideo Isaiæ primo interminatur: *Erubescetis super hortis quos elegeratis, cum fueritis veluti quercus defluentibus foliis.* Et fuere horti in Veneris tutela. Plin. 19. cap. 4. Plautus ab eo citatur.

3 A LVCVLLO EMPTOS.] Puto legendum *habitos*. nam ita scriptum, *auitos*, pro *habitos*: vnde *emptos* finxere, quia *emtos* legerant. Veteres *habe* pro *aue*, scripserunt. Et contra noster infra eodem. *Quidquid auitum Neronibus*, pro *habitum*. vbi de Silio. Et idem infra lib. 14. *Appione auitos*. pro *habitos*. Et alibi. *Redintegratas cerimonias, & in posterum rectius habitas*. Apul. 1. Florid. *Auitas opes pro dote sociarent*. Vbi manuscriptus, *habitas opes* habet. Et oratio Ciceronis pro *Aulo Auito*, vbi manuscriptus *Habito* pro *Auito*. D. Hieron. ad Demetriadem de Virg. seruanda. *Nunc habitas redintegrare dicitur possessiones*, pro *auitas*. nec est mirum his hortis tanta industria excultis Messalinam inhiasse. Nam pulchra omnia *Cynaræ placuere rapaci*, ait Poeta. Cæterum iactura tot librorum Taciti, clades est in litteris Cannensi clade tristior: nulla (quod gemas) mortalium arte reparabilis, ni tempus, veritatis & genitor, & extinctor, quam semel absorbuit, iterum edat. Atque vtinam quæ Cannius de Claudianis temporibus scripsit, nos in solatium pessimæ istius iacturæ haberemus. Nam Martialis de Cannio sic memorat.

Clades Corneliana.

Cannius scriptor sub Claudio.

Vtrumne chartis tradit ille victuris
Legenda temporum acta Claudianorum,
An quæ Neroni falsus adstruit scriptor?

Hæc scribo; quia liber hic est cento temporum Claudianorum.

4 EXTOLLEBAT.] Non male Rhenanus, *excolebat*. Verbum autem *extollere* frequens Tacito, vt de histor. 2. Mutiano. *Cuncta priuatum modum supergressa extollebant.* Et lib. 5. Annal. *Non est nostrum æstimare, quem supra cæteros, & quibus de causis, extollas.* Idem tamen noster lib. 13. *Baiarum suarum piscinas excolebat.* Illud enim verbum agris magis conuenit. Et sane Riuij liber a Mureto profectus, quem licuit mihi per P. Schoti beneuolentiam legisse, ita habebat. Sic Martialis eo nomine vsus est.

Extolebat pro extollebat.

Venderet excultos colles cum præco facetus,
Atque suburbani iugera pulchra soli.

Iurisconsulti dicunt *excolere fundum*, L. 14. de donat. *excolere saltum*, L. 25. de pign. act. Plinius 35. c. 10. *Non enim parietes excolebant domini tantum, nec domos vno in loco mansuras.* Cæterum non mihi persuadeo huiusmodi hortos Romę fuisse, sed in suburbiis, aut prope: licet noster infra, Messalinā ait digressam Lucullianos in hortos, ibique trucidatā a Tribuno: Sed fuisse puto alios hortos quos olim Lucullus habuerit. Nam fuit etiam villa Luculli: de qua aliquando dictum fuit, *Villam fuisse sine agro.* Plin. lib. 18. c. 6. De illa noster libro 6. *Tandem apud promontorium Miseni consedit, in villa, cui L. Lucullus quondam dominus.* Et in ea piscinæ excultissimæ. nam vt idem author ait lib. 9. cap. 54. *Lucullus exciso etiam monte iuxta Neapolim, maiore impendio, quam villam ædificauerat, Euripum & maria admisit. Qua de causa Magnus Pompeius Xerxem togatum eum appellabat.* Excoluit autem non per se, sed per suos. Fuere tamen Romæ horti Lucculliani: sed de his infra, vbi de fine Messalinæ. Nos interea nostram lineam sequemur.

Horti Lucculliani, non Romæ: sed alij fuere horti.

Xerxes togatus Lucullus.

5 AVRI VIM ATQVE OPES.] Auri nomine opes contineri, & contra, noster satis indicat, dum lib. 16. *magnam auri vim* narrat, quam postea *opes* appellat, dum ait, *illas opes abdidisse.* Sic Virgilius 3. Æn.

Excusa om. placet. Caeius.

—— auri cum pondere magno.

Et quia addit, *opes*, hæreo an scripserit author, *auri vim atque opes*: Quippe verborum parcissimus, & exactissimus scriptor Tacitus. Sed forte legendum. *Caueret vim atque opes principibus infensas.* Quanquam 4. historiarum dixerit, *aurum & opes præcipuas esse bellorum causas.* Quæ sententia est elegans. sed Dio ait lib. 42. *Cæsarem Iulium pecunias & militem magno labore comparasse*, quia his duobus imperia quærerentur, & quæsita conseruarentur, etiam augerentur. Nam pecunia, militum cibaria, & stipendia: & qui sine pecunia est, is sine viribus est. Addit *vim*: quia interdum opprimuntur Cæsares per vim, vt Caligula & Tiberius & Iulius: *opes*, quia ad vim inferendam, pro instrumento sint. At vtrumque in Asiatico fuit. Nam vi Caium aggressus est, authorque fuit necis eius. Dio lib. 59. scribit in hunc sensum. *Nam cum ob cædem Caij Prætoriani tumultuarentur, & quærerent quis illum occidisset, mira ratione sedauit eos Valerius Asiaticus vir Consularis, qui progressus in locum, vnde conspici posset, exclamauit. Vtinam ego illum interfecissem.* Et hoc est quod addit noster, *præcipuum authorem interficiendi*

Tacitus verborum parcissimus.

Asiaticus vi & opibus potens.

terficiendi Cæsaris. Quod scelus, ait Tacitus, *semper a successore vindicatur.* Et exempla sunt in eodem authore I. histor. nam cum cxx. libellos Vitellius reperisset eorum qui ob interfectum Galbam præmia poscebant, omnes occidi iussit; non honore Galbæ, sed tradito principibus more, *munimentum ad præsens, posteris vltionem.* De opibus etiam noster firmat, dum scribit; *Pecunia & stupro obstrictos milites habuisse.* Itaque illæ duæ causæ, quasi potentes & gemini aculei, Claudium ad necem Asiatici adegerunt: Idque tam cito, vt noster sic scripserit. *Claudius nihil vltra cunctatus, citus cum militibus, tanquam opprimendo bello, Crispinum Prætorij præfectum misit, a quo repertus est, & vinclis inditus in vrbem raptus.* Claritudo etiam generis; & Consularis dignitas, & flagitia, quibus milites sibi obstrixerat, in ea re multum potuere. nam potentia, horret & odit potentiam: & hoc cupit, vt sola, & vna sit. Et dic de Asiatico quod de Victorino tyranno Spartianus. *Non in virtute Traianum, non Antoninum in clementia, non in grauitate Neruam, non in gubernando ærario Vespasianum, non in censura totius vitæ ac seueritate militari Pertinacem vel Seuerum. sed omnia hæc libido & cupiditas mulierariæ voluptatis sic perdidit, vt nemo audeat virtutes eius in litteras mittere.*

Pecunia & stupro deuincti milites.

6 NON EXTIMVISSE CONCIONEM P. R.] Ferri ea lectio si potest, hac ratione potest: Quod concionem habuit ad Prætorianos milites Asiaticus, statim post cædem Caij, in qua tribunal ascendit, & de cæde eos alloquutus est. Ait autem forte concionem P. R. quod milites legionum omnes ciues; Prætoriani, partim ciues, partim exteri. Semper tamen putaui legendum *Concitationem P. R.* pro tumultu, vt non veritus sit in turbas agere Populum Romanum, capite ablato, & amputato: & ad hanc lectionem mihi iter fecit quod legissem L. 39. §. actores. de Pœnis. D. *concitatores P. R.* & *concitatores seditionum*, L. 16. de appellat. D. sed clarius lex 12. Tab. *Si quis hostem concitasset, capite pœnas lueret.* Et L. 3. ad l. Iuliam Maiestatis, *concitare hostem.* Cicero. *Flagitare munus, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet nisi concitatus.* Sed legunt quidam *consciсionem* pro *scissura*. Nam conscisio populi Romani, est scissio in duas partes. Quod tamen mihi meum non tollit iudicium.

Concio.

Concitatio.

Conscisio.

7 CLARVM EX EO IN VRBE DEDITA.] Verba sunt Sosibij, ad necem Asiatici Claudium impellentis, quem dicit *clarum ex eo facinore, in vrbe, & apud prouincias*, ex fama proficiscentis ad exercitus. Puto autem legendum, *Clarum ex eo in vrbe. Deinde edita per prouincias fama.* Et fuit cum legerem *deducta*. Dio autem scribit productos fuisse in Asiaticum testes, sed corruptos, & militem testem, qui se adstitisse dixerat eius consiliis, pro Asiatico, Caluum demonstrasse: itaque pæne absolutum a Claudio, sed a Vitellio circumuentum Claudium, cui mendax imposuerit, dixeritque mortis arbitrium Asiaticum flagitare. Et sic periit Asiaticus. Vide quantum fatuo principi illudant aulica mancipia.

8 VIENNÆ.] Non longe a Lugduno: Diciturque *Vienna Allobrogum* Plinio. Fœlix oppidum, Christi necis vindex de duobus hostibus Pilato, & Herode Tetrarcha. Nam Pilatus illic natus, & sua manu peremptus est, & innumeris calamitatibus afflictus. Herodes autem illic exilium pertulit. Seneca in Ludo. *Lugduni natus est: Munaciæ vrem municipem vides, quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem a Vienna natus est Gallus Germanus:* quod explicui supra. Hodie adhuc extat illa Vienna inter suaueolentes Galliæ flores. Martialis lib. 7. a litteris non alienos memorat lib. 7. epigram. 87.

Vienna non longe a Lugduno.

Vienna Allobrogum.

Fertur habere meos (si vera est fama) libellos
Inter delicias pulchra Vienna suas.

Pulchra sane, nec vetustate illa, pulchritudo emarcuit. In qua *Procuratores Lanificij constituti*, vt ait Notitia Martiani sub dispositione Comitis sacrarum largitionum. *Procuratores*, inquit, *Lanificij Viennensis Galliarum.*

Hodie vrbs Franci Imperij.

9 NIHIL VLTRA SCRVTATVS.] Non est ista lectio Taciti, sed, *nihil contatus vltra.* Sic lib. 1. *Legiones, nihil contatus, sacramento adegit.* Et alibi *Nihil vltra contatus.* Scio tamen vitium Claudij inauditos damnare reos. Sed verbum *scrutatus* heic mihi pro incognito est. Et meam lectionem iuuat quod addit, *citus cum militibus:* Quippe opponit contationi celeritatem.

Tacitus correctus.

10 CRISPINVM.] Rufus est Crispinus. nam noster ita lib. 12. *Prætoriarum cohortium curæ, Lusius Geta, & Rufius Crispinus.* Qui a probitate laudatus authoribus.

11 APVD BAIAS.] Villæ Lucullianæ proximas, quas tum Asiaticus habebat: Ideoque ad Luculli villam iure hortos istos retuli.

Rufus Crispinus.

12 IN OMNI FLAGITIO.] Dixi iam de illa voce Tacitum & authores turbante. Et iterum moneo pro *in*, legi *vt* debere. *Pecunia, stupro, vt omni flagitio obstrictos.* Est tamen in hac clausula nescio quid latentis deliquij. Nam quis vt integra ferat hæc? *Et Silius arguebat corruptionem militum, quos pecunia & stupro, vt omni flagitio obstrictos.* Quid si legatur pro *quos*; *Quæsitos pecunia & stupro, vt omni flagitio obstrictos?* Sic supra lib. 2. *Quem per omnes illos.* pro *Quærentem pereuntes illos.* Nam ita si legas, sanam orationem habeas, non hiulcam, non corruptam: sin minus, aliud oraculum consule, & alias Delphos. Sed hanc correctionem puto Apollinis tripode veriorem.

13 OBIECTARE.] Lego, *obiectans*, vt supra lib. 1. *Castra concedibus muniens.* nam pluribus locis talia verba corrupere in hoc authore.

14 AD QVOD VICTO SILENTIO.] Placet, *victo silentio*: Sic enim lib. 4. *Effusum in lachrimas Senatum victo gemitu, simul oratione continua erexit.* Quæ veterum librorum, vera scriptura est. significat enim, etiam si nullum datum esset silentium, quo audiretur, tamen prorupisse in hæc verba, *Interroga*, &c. Virgil. lib. 2. ita de isto silentio.

Firmata Manuscripti lectio.

Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus
Composito rumpit vocem & me destinat aræ.

15 VIRVM ME ESSE.] Sic Ouidius 1. de arte Amandi.

Quid vir esse.

Forte erat in thalamo virgo regalis eodem,
Haec illum stupra comperit esse virum.

Martial. lib. 11. epig. 40.

Desine; libertum non possum ferre Catonem.
Esse virum, iam me dicet amica tibi.

Et idem alibi.

Dic nobis hodie qua ratione vir es.

Vir, id est, fortis. A virtute.

Nam *vir* a virtute vel viribus, vt mulieres a mollitie. Et notum est illud Licinij Mutiani in Suetonij Vespasiano cap. 13. *Ego tamen vir sum.* id est, non ita libidine mollis & languidus quin vires suppetant & animi vigor. Nam de impudicitia non suspectus tantum, sed conuictus Mutianus. C. Geminius Rufus, vbi vulnus sibi ingessisset, sub Tiberio, iussit nuntiari Senatui, *virum se mori.* Et Terentius. *Laudo, vir es.* Id est, fortis es & animosus. vnde Virg. Ecloga 3.

Vir qui mulieribus se immiscent.

Parcius ista viris tamen obiicienda memento.

Id est, cordatis & fortibus. Tertullianus in Pallio. *Certe iam virum alicuius clanculo functus.* Id est, alicuius fœminæ vir factus cum qua rem Achilles habuisset clanculum. Loquitur enim de Achille. Et vt de viris factis, ita de mulieribus. Apuleius. *Nec sum mulier ego, ni eam pessime detecero.* 1. Metam. Sed cur ait, *Virum me esse fatebuntur?* An quod Asiaticus eos corrupisset? non puto. nam accusationem firmasset, & suam aperuisset turpitudinem. An quod milites duce Asiatico vicissent, & eius virtutem bellicam essent experti? Puto latere aliquid, quod historiæ non aperuerunt: & quod silentium magis quam verba mereatur. Nam obiicit pathicos fuisse filios Suilij, forte de propinqua morte & exitio cogitans. Qui si in vita mollis, certe in morte fortis fuit & magnanimus.

Quid mulier esse.

16 CVR SINE VXORE DISCVBVISSET.] Locus hic arguit accubuisse mensis mulieres cum viris, contra quorundam opinionem, quos centum authorum locis habemus confixos: sed paucos citabo, vt Spicilegij mei testes. Cicero de Romanis, Epistola vltima famil. lib. 9. *Infra Eutrapelum Cytheris accubuit. In eo, inquis, conuiuio Cicero ille, quem aspectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua? non mehercule suspicatus sum illam affore.* Et Suetonius in Caligula, facit illum discumbentem cum vxore, & sorore Drusilla. Vt Plautus in Sticho & Asinaria; quibus discumbunt fœminæ cum viris more Græco. Apuleius de Græcis. 1. Met. *Assidebat ad pedes vxor, & mensa vacua posita erat.* Mox addit. *Et eo dicto, iubet vxorem abscedere, vtque in eius locum assideam iubet.* Ego, *assidere eam iubet.* Apud Hebræos, Maria virgo, & mater, accumbebat nuptiis cum viris in Cana Galileæ, Ioannis 2. Apud Romanos autem, non tantum mulieres cum viris accumbebant priuatis conuiuiis, sed & publicis. Tertullianus. *Vxor in sodalitiis cum viro discumbit.* Et in publico conuiuio Liuia cum Augusto nouo marito, viro relicto Druso, & seorsim accumbens apud Dionem lib. 48. Tamen in libro Esther, *Vasthi regina separato conuiuio mulieres excipiebat, vt rex viros.* Accubuisse tamen vna cum viris mulieres, idem liber tradit, quo Artaxerxes, Esther, Aman eadem mensa fuerint excepti. Et sane mensa iungit quos iungit amor. Nam Virgilius scite.

Mulieres mensis virorum.
Contra quosdam.
Apud Græcos.
Apud Romanos.
Publicis & priuatis mensis mulieres cum viris.
Apud Hebræos.
Apud Assyrios.

Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili.

17 QVÆQVE ALIA.] Lego, *Quæque habilia conciliandæ misericordiæ videbantur. liberum ei mortis arbitrium vt permitteret, suasit.* Nam textus & sensus in deliquio sunt. Dio tectitudinem dat huic loco. Sic dixere authores iuris, *habilem negotio,* L. 9. de curat. furios. D. *Habilia ad ministerium mancipia,* L. 37. de ædil. edicto. Et Martialis lib. 13.

Non habilis cyathis & inutilis vua Lyæo.

18 ARBORVM.] Id est, cupressorum, quæ præcipue funeribus adhibitæ. Nam quemadmodum lauri Cæsarum valuis sistebantur ad æternitatem annorum, ita etiam cupressi ad memoriam mortuorum. Nec male, cum cupressus sit imago mortis. *Natu morosa, fructu supervacua, baccis torua, folio amara, odore violenta, materie rara, ac ne vmbra quidem gratiosa.* Plin. 16. cap. 33. *Ideo cupressus Diti sacra: & funebri signo ad domos posita.* Silius 10. lib.

Cypressus funeribus dicata.
Et Diti.

At ferale decus mœstas ad busta cupressos,
Funereas tum deinde pyras certamine texunt.

Et Claudianus 2. de rapt. Proserp.

——*tumulos tectura cupressus.*

Sed cupresso non vtebatur popularitas. Lucanus.

Populus in funere cupressi non vsus.

Et non plebeios luctus testata cupressus.

Varro reddit rationem. *Pyræ*, inquit, *ideo cupresso circundantur propter grauem vstrinæ odorem, ne eo offendatur populi circumstantis corona.* Paulus lib. Sent. *Intra muros ciuitatis corpus sepulturæ dari non potest, vel vstrina fieri.* Quod ex XII. tabulis fluxit quibus extat lex scripta, *In vrbe ne sepelito, neue vrito.* Quod nisi maxime de rep. meritis dari non solitum ne vrbs funestetur, & tetigi lib. 1. De vstrina autem notum est in Cæsaris Iulij funere domum Belieni arsisse, periculumque vrbi fuisse ne conflagraretur. Permissum tamen Asiatico ob splendorem generis, & in Remp. merita, sed præcipue vt Messalinæ crudelitas aliqua honestate velaretur. Erant & aliæ arbores, funeribus mixtæ, vt piceæ. Papinius 6. Theb.

Procumbunt piceæ flammis alimenta supremis.

De picea Plin. li. 16 c. 10. *Picea montes amat atque frigora, feralis arbor & funebri indicio ad fores posita ac rogis virens: iam tamen & in domos recepta tonsili facilitate.* Silius lib. 10. multas alias accumulat arbores ferales. -*-sparsimque propinquos*

Aliæ arbores in funere.
Picea.

Agmine prosternunt lucos: sonat acta bipenni
Frondosis sylua alta iugis; hinc ornus, & altæ
Populus alba comæ, validis accisa lacertis
Scinditur: hinc ilex proauorum condita sæclo:
Deuoluunt quercus, & amantem littora pinum.

Orni.
Populi.
Ilex.
Quercus.
Pinus.

Virgil. 11. Æn. -*ferro sonat icta bipenni*

Fraxinus; euertunt actas ad sydera pinus.
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Fraxinus.
Cedrus.

19 MINVERETVR.] Lego, *inureretur* Nam opacitas arborum vapore non minuitur.

20 TANTVM ILLI SECVRITATIS NOVISSIMÆ.] Quæ magnis viris innascitur: & nisi cum mortuis moritur: nam morte pro mimo habent. Sic Mezentius apud Poetam dixit.

Securitas nouissima magnorum virorum.

Nec mortem horremus.

De

De ea re locus est [1] Senecæ patris Suasor. 2. *Hæc*, inquit, *non vtique perituris refero, sed etsi cadendum est: erratis, si metuendam credatis mortem. Nulli natura in æternum spiritum dedit, statutaq. nascentibus in finem vitæ dies est. Imbecilla enim nos materia Deus orsus est: Quippe minimis succidũt corpora: indenũtiata forte rapimur: sub eodẽ pueritia fato est; eadẽ iuuentus causa cadit: optamus quoque pleriq. mortem; adeo in securam quietem recessus est. At gloriæ nullus finis.* Si Seneca ille fuisset Christianus, non ore magis Christiano proloqueretur. Nam mors, nec optanda, nec timenda. Et Asiaticus qui tot populos superauerat, noluit a Messalina vinci, vt Dio dicebat in Alexandro. Fuitque illi fœlicitas non exigua, quod cum Rep. manu Messalinæ moreretur.

Mors non metuenda.

Vere Christiana verba.

Vocantur post hæc patres, pergitque Suilius addere reos equites Romanos illustres, quibus Petra cognomentum: At causa necis, quod domum suam [1] * Mnesteris & Poppææ congressibus præbuissent. Verum [2] nocturnæ quietis species alteri obiecta, tanquam vidisset Claudium spicea corona cuinctum, spicis retro conuersis, eaque imagine grauitatem annonæ dixisset. Quidam pampineam coronam albentibus folijs visam, atque ita interpretatum tradidere, vergente autumno mortem principis ostendi. Illud haud ambigitur, qualicunque insomnio ipsi fratrique perniciem allatam. [3] Sestertium quindecies & insignia præturæ Crispino decreta. Adiecit Vitellius sestertium decies Sosibio, quod Britannicum præceptis, Claudium consilijs iuuaret. Rogatus sententiam & Scipio, *cum idem*, inquit, *de admissis* [4] *Poppææ* * *sentiam quod omnes, putate me idem dicere quod omnes*: eleganti temperamento inter coniugalem amorem & senatoriam necessitatem. Continuus inde & sæuus accusandis reis Suilius, multique audaciæ eius æmuli. Nam cuncta legum & magistratuum munia in se trahens princeps, materiam prædandi patefecerat. nec quicquam publicæ mercis tam venale fuit, quam aduocatorum perfidia: adeo vt Samius insignis eques Romanus quadringentis nummorum millibus Suilio datis, & cognita præuaricatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur incipiente C. Silio consule designato, cuius de potentia & exitio in tempore memorabo, consurgunt patres, [5] legemque Cinciam flagitant, qua [6] cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat. Deinde obstrepentibus his quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius, acriter incubuit, veterum oratorum exempla referens, [7] *qui famam in posteros præmia eloquentiæ cogitauissent pulcherrima: alioquin & bonarum artium principem sordidis ministerijs fœdari: nec fidem integram manere, vbi magnitudo quæstuum spectetur:* [8] * *quod si in nullius mercedem negotia tueantur, pauciora fore: nunc inimicitias, accusationes, odia, & iniurias foueri, vt quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam aduocatis ferat. meminissent T. Galbæ,* [9] *C. Asinij, & Messalæ, ac recentiorum Arruntij & Esernini ad summa prouectorum, incorrupta vita & facundia.*

Somnia nocturna exitiosa viris.

* afferentes sentiam

Accusationũ præmia.

Aduocatorũ perfidia crebra & venalis.

Lex Cineia antiqua cauebat ne quis pecuniam donumve pro oranda causa acciperet.

* quod si tamen nullius mercede em[illegible] negotia tueantur.

1 MNESTERIS.] Istos pantomimos *derisores* appellat Iuuenalis his verbis.

Qui Thymelen spectas, derisoremque Latinum.

Seneca in Ludo. *In hac contantium turba Mnester Pantomimus.* non M. Mnester. Nam quis ille Marcus Mnesteris patronus qui eum Marcum nominauerit? Nam liberti Marci vocantur. Sueton. in Calig. cap. 57. *Pantomimus Mnester Tragœdiam saltauit, quam olim Neoptolemus Tragœdus, ludis quibus rex Macedonum Philippus occisus est.* Et vt verbum *Mnester* heic retineatur, est aduertendum Messalinam amore huius pantomimi insaniuisse, & vt eo sola potiretur, a theatro abduxisse. Nam in theatro ob egregias gesticulationes, omnes amabant, & præcipue fœminæ lasciuiores, vt Messalina: Cumque populus eum cuperet, & Claudio in theatro sedente exhiberi postularet, iurauit eum secum non esse: Messalina autem fratribus duobus exitium tulit, quod

Mnester pantomimus.

Pantomimi derisores.

Poppæa in ædibus coitum cum Mnestere amatio suo fuisset: Quippe Poppæa non minore desiderio Mnesteris, quam Messalina ardebat: Inde inuidia in Poppæam, & rixæ, vt assolet inter duas meretriculas: vnde excidium Poppææ. Noto autem sub Caligula & Claudio satius fuisse Mnesterem esse, quam Catonem. Nec assentior B. Rhenano qui M. Mnestorem vocat. Nam nullibi quod sciam, M. Mnester nominatur, neque a Seneca in Ludo, neque a Tacito, neque a Suetonio. Cæterum gratulor Tacito qui tam graphice de huius sæculi spurcitijs loquatur, nemini parcens, loquutus illa vere Romana. Quod historicum valde commendat, vt ait Agathias in Præfatione. *Instituam*, inquit, *historiam, non vt ab alijs hodie factitatur, non, inquam, vt ij quibus est minima veritatis cura, vtque res gestas vti acciderunt commemorant. Adeo vero aperte plerisque principibus adulantur & palpum obtrudunt, vt si quando verum dicant fides abrogetur.*

Fauor pantomimorum sub principibus malis.

2 NOCTURNÆ QUIETIS.] Sic Seuerianus moritur sub Seuero, quod nutrix eum regnaturum somniasset. Sueton. in Caligul. cap. 57. eadem refert de Appio Sillano. Dicebat enim Messalina somniasse ab Appio vim imperatori inferri: idemque somniasse Narcissus referebat: quod Appium ad mortem egit. Nam dolebat Messalina se ab Appio spretam, quem deperibat; idcoque morti addixit. Sed σοφῷ αἰσχρὸν ἐξαμαρτάνειν. *Turpe est sapienti delinquere.* Et fœlix Appius, qui mori maluit, quam pollui.

Homines propter somnia morti addicti.

Ne se pollueret, maluit ille mori.

ait Poeta Italus. Quod laudatur in Iosepho Genesis 39. & in D. Bernardo alijsque multis Christianis, vt in Vetino, ad quem hoc carmen pertinet. Vnde Synesius epist. 79. *Apud nos homines propter somnium illud arcanum partim nulla apud nos apparente causa, moriuntur. At recte qui dixit fœlices Atlanticos, quod somniarent nunquam.* De Atlanticorum insomnijs tradit Plinius libr. 5. cap. 8. *Neque*, inquit, *insomnia visunt, qualia reliqui mortales.* Quod firmat Tertullianus libro de Anima. qui *cæco somno* scribit, *Atlantes mortem transigere*: quia vt interpretor, animæ eruptio, somnus est, nec illas eruptiones vident per noctem, ideo *cæcam* vocat. Plinius scribit ex Platone, *insomnia tollere brassicam decoctam, vigiliasque si ieiuni edant quamplurimam ex oleo & sale.* libr. 20. cap. 9. Plutarchus lib. de modo legendorum Poetarum, ait *Purpuram piscem gustu amœnam, sed mala inducere somnia.* Et Plinius lib. 28. cap. 4. ex Aristotele & Fabiano, *plurimum somniari circa vernum, & Autumnum tradunt, magisque supino cubitu, prono nihil.* D. Cyrillus lib. 10. in Iulianum, dicebat Christianos in martyrum sepulchris dormire, quo somnia expiscarentur. Dignum apostata somnium. Sed Christiani orabant in sepulchretis martyrum, non somniabant.

Atlantes nunquam somniãt.

Cæcus somnus. Animæ eruptio somnus. Tertull. interpret.

5 SESTERTIUM.] Nunquid ad Crispinum istum referri possit, quod ait Iuuenalis vet. Interpres Sat. 4. *ex egentissimo, postea fuisse magistrum equitum Neronis*? Puto hercule eundem Crispinum, quem Iuuenalis insequitur. Fuit autem libertus Claudij, & Ægyptius patria, in quem hi versus.

Quis ille Crispinus. Egentissimus. Magister equitum Neronis.

Cum pars Niliacæ plebis, cum verna Canopi
Crispinus, Tyrias humero reuocante lacernas,
Ventilet æstiuum digitis sudantibus aurum,
Nec sufferre queat maioris pondera gemmæ.

Libertus Claudij. Ægyptius.

Hoc habuit Crispinus, vt Claudius dominus orbis foret, ille vero domini.

4 POPPÆÆ SENTIAM.] Manuscriptus Florentinus habet. *Cum de admissu Poppeæ assen essentiam*, Ideo lego ex veris. *Cum de admissu Poppeæ asserentes sentiam quod omnes, putate me dicere quod omnes.* Et vera est lectio.

5 LEGEMQUE CINCIAM.] De qua Cicero epist. vltima 1. ad Attic. *Cum mihi per legem Cinciam liceret cupere, Cincius amicus tuus diceret.* Et hæc lex fibula quorundam aduocatorũ istius sæculi fuit, quorum votum, ex spolijs ciuium magnos & opimos reditus cogere. Et sane malorum immodestia, multis sæculis exosa, & damnata est. Inde Taciti verbum Annal. 11. *Nihil publicæ mercis tam venale, quam aduocatorum perfidia. Et fori tabes pretium aduocatis adfert, quomodo vis morborum medentibus.* Idem 3. Annal. κακοτεχνίας vocabat Epicurus. Ideo Seneca in Ludo.

Immodestia aduocatorum damnata.

Cædite mæstis
Pectora palmis,
O causidici,
Venale genus.

Ait *venale*, Nam λόγοις Ἑρμόδωρος ἐμπορεύεται. *Verba Hermodori mercimonium.* Et iure illud Valerianum in malos torqueri potest: *Auara & fœneratoria philosophia.* Sic *Palatini accipitres* dicti. Et sane ars saccularia *aucupij*. Hos Blæsensis ep. 26. maxime perstringit, eorumque ordinem, vtinam non iure. *Hodie*, inquit, *soli auaritiæ militant patroni causarum: illudque quondam venerabile nomen, & gloriosa professio aduocati, notabili venalitate vilescit; dum miser & perditus linguam vendit, lites emit, matrimonia legitima dissoluit, amicitias rumpit, sopitarũ litium cineres resuscitat, pactiones violat, detrecta* (lego, *decreta*) *transactiones, priuilegia frangit, & in capturam pecuniæ, pedicas & retiacula tendens, iura omnia interuertit.* Sen. de Ira, vbi de aduocatis: *Adijce nunc publica periuria, gentium circumscriptiones, fraudes, inficiationes, quibus trina fora non sufficiunt.* Et merito Cato dicebat forum sternendum muricibus. Plutarchus in Cat. *Nam forum auaritiæ & falsitatis proslasis.* Addo & D. Cypriani scalpellum, magni sane martyris, & insignis causidici; vt eius exemplis doceamur. *Quis*, inquit, *inter hæc subueniat? Patronus? Sed præuaricator est. Iudex? Sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, & vt reus innocens pereat, fit nocens iudex: flagrant vbique delicta, & passim multiformi genere peccandi, per improbas mentes, nocens virus operatur.* Mox addit, quod corrigo. *Nullus de legibus metus est, de quæstore, de iudice*, (lego *de quæsitore.*) *Quod potest redimi, non timetur. Esse iam inter nocentes innoxium, crimen est: malos quisquis non imitatur, offendit. Consensere iura peccatis, & cœpit licitum esse quod publicum est.* Vtinam hæc semel in orbe. Sed D. Augustinus Serm. 19. de verbis Domini, quem tribuunt D. Maximo:

Auari dicti.

Gloriosa professio quondam. Hodie vilis. Quia venalis.

Maximo: ita scribit. *Raro inuenies hominem, qui non habeat artem suam pecuniaria mercede venalem, plurisque pendatur semper, propter quod aliquid sit, quam id quod propter illud sit: Vsque adeo autem hoc inoleuit malum, vt iam, quasi ex consuetudine vendantur leges, corrumpantur iura, sententia ipsa venalis sit, & nulla iam causa possit esse sine causa.* Hæc inter Christianos: sed de Paganis Apuleius eleganter his verbis, 10. Met. *Quid ergo miramini vilissima capita, imo forensia pecora, imo vero togati vulturij, si toti nunc iudices sententias suas pretio nundinantur?* Eorum hostis acerrimus fuit Amm. Marcell. libr. 30. Non omitto Paganorum aduocatorum, fuisse tantam de fœlice eloquentia curam vt se magicis artibus aliquando deuouerint, & ad eam consequendam emerint parientium mulierum membranas, & illa inuolucra, cum quibus fœtus, infantesque quasi galea contecti nascuntur. *Et fuit*, ait Plinius, *eques Romanus, qui coram Claudio de lite disceptans, ouum anguinum haberet, quasi conciliatorem fauoris iudicis.* Synesius refert epist. 148. *Forum homunciones exhibere impudentes, & planos.* (lego, *prauos*, id est fraudatores) *nihilque edere sanū, sed cōtumeliosos, malorumque concinnatores, quos*, inquit, *videmus nos, quando ædes nostras subeunt.* Et idem epist. 10. *Non licet ditari per fora vestra, nisi quis omnia commisceat diuina & humana iura.* Est locus in Apuleio mendosus lib. 10. de ista aduocatorum philargyria. *Tunc exosculata pressule, non qualia in lupanari solent basiola iactari, vel meretricum poscinummia*, (quod his basiolis istæ Veneris victimæ nummos expiscantur,) *vel aduentorum negotinummia*; vbi lego, *Aduocatorum negotinummia*: quod vt meretrices in turpitudinis suæ pretium, nummos basiolis attrahunt: ita aduocati basiolis quæ mane præbent clientibus, ob gesta negotia argentum alliciunt, & quasi meretrices ditantur. Sic autem Martialis, eorum cupiditates ferit,

Apuleius correctus.

Et iudex petit, & petit patronus.

Sed nec tantum nummis isti forenses Dij conciliabantur, sed & argentea supellectile: & interdum vestimentis a cliente dono missis aduocato. Nam ita Martialis lib. 5. epigr. 71.

Vestimenta aduocatis data.

Sed lances ferat, aut scyphos auorum,
Aut grandis reus, aut potens amicus.

Et idem Martialis.

Pugnorum reus, ebriæque noctis,
Cœnatoria mittit aduocato.

Id est ebrius, qui inter pocula, Thracum more, pugnis certauerat, reus factus, vestes cœnatorias mittit aduocato. Et obiter de lege Cincia interpretor in hoc Poeta epigramma lib. 8. 16.

Cœnatoria vestis missa aduocato.
Martialis interpret.

Nunc causas agis, & ducenta quæris,
Sed consumis, & vsque mutuaris:
A pistore, Cypere, non recedis,
Et panem facis, & facis farinam.

Nam facis panem, dum causas agis, & ducenta quæris, quæ tibi cōtra legem Cinciam, licet immerito soluuntur: facis etiā farinam, dū consumis quod male quæsiuisti. Nam farina dum saccatur defluit, & per foramina labitur: ita quod male quæsiuit, deperditur, & euanescit. Sic D. Hieronymus: *Quod auaritia congregauit, luxuria absumit.* Corrigo etiam Martialem in isto aduocatorum vlcere, epigrammate quodam.

Iterum.
Quid farinam facere?

Egi Sexte tuam pactus duo millia causam:
Misisti nummos quod mihi, mille, quid est?
Narrasti nihil, inquis, & a te perdita causa est.
Tanto plus debes, Sexte, quod erubui.

Lego secundo versu:

Misisti nummos quot mihi? mille. quid est?

Hoc autem elegantius est & acutum magis dignumque isto vate. Est etiam apud Ausonium aliud de Iurisconsulto epigramma, quod non sine controuersia est. Nam ad legem Cinciam trahunt immerenter.

Martialis correctus.

Iurisconsulto cui nubit adultera coniux,
Cincia lex placuit, Iulia displicuit.
Quæritis vnde hæc sit distantia? Semiuir ipse
Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

Tolle illud *Cincia lex* cum manuscriptis. Nam Cincia heic nullas partes habet: *Papia lex placuit*, quia nupsit: *Iulia displicuit*, quia vxor eius adultera. Mox addit, *Scantiniam metuens.* Quia prædicator erat aduocatus: & eos Scantinia damnabat. *non metuit Titiam*, quia nemo illum vocat ad orandam causam. Titia enim Cinciam renouauit. Cæterum noto obiter, aduocatos & iurisperitos locum habuisse Romæ iuxta Apollinis templum. Vnde Horatius dixit.

Ausonij epigramma correctum.
Et interpretatum.
Locus aduocatorum & iurisperitorum Romæ.
Iuxta templum Apollinis.
Stationes aduocatorum.

——— *iurisque peritus Apollo.*

Suasque fixisse stationes in scalis: vnde Iuuenalis.

Figantur virides scalarum gloria palmæ.

In quibus sedebant consulturi, & a quibus post tertiam discedebant. D. Augustinus 8. Confess. cap. 6. *Mecum erat Alypius otiosus ab opere Iurisconsultorum post assessionem tertiam.* id est, post horam tertiam qua assederat de iure consulentibus responsurus. Ibique disposita possidebant armariola. Nos hodie dicimus Gallico more, *Le banc du Palais.* Quod vetus interpres Iuuenal. docet his verbis. *Scalæ, armariola aduocatorum, vel vt quondam, casæ, & stationes.* Quid si *scalæ, & stationes*? Vera lectio. *Casa* tamen pro receptaculo. Cicero in Cor. *Correpsit*, inquit, *in scalas.* Et Gellius id indicat lib. 13. cap. 13. *Quæsitum*, inquit, *esse memini in plerisque Romæ stationibus, ius publice docentium & respondentium.* (Nos dicimus, *Les Chambres des Consultations.*) *An quæstor P. R. in ius vocare posset.* Ius autem respondendi de iure, datum & concessum fuit ab Imperatoribus, L. 2. de orig. iur. Ibi ergo aduocati iurabant nihil se cepisse ob aduocationem, nihil pepigisse, dono, munere abstinuisse: Erat enim Legis Cinciæ caput. Et ita accipiendum esse quidam putant, quod Horatius dixit.

Armariola aduocatorum.
Scalæ aduocatorum.
Ius de iure respondendi concessum aduocatis.
Iusiurandum aduocatorum.

——— *ante secundam*
Roscius orabat sibi adesse ad puteal cras.

Nam ad puteal Libonis, ara in qua iurabant. Hæc autem prope comitium. Vnde Plautus.

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium.

Et forte aduocatos respicit male Cinciam legem iurantes. Post legem Cinciam, cautum fuit ne aduocatis liceret donare plus ducentis aureis, nisi coniunctis personis dona-

Puteal Libonis.
Ara prope puteal.
Hæc ara prope comitium.
In ea iurabant.
Plautus interp.

na sestertia, quæ egressi repetundarum tenerentur.

Tacitus correctus.

1 CÆSAREM.] Lege, *Circensis tum Cæsarem ante acta audiri deprecantes.* Id est, antequam Senatusconsultum in acta referretur.

2 POSTQVAM ANNVIT TACENS.] Lipsius ait scriptum, *annuit tacere.* Sed vera lectio est: *Postquam manu annuit, vt tacerent.* Nam illa *manus* delituit in similitudine litterarum. Simile mendum apud Plinium Nepotem epist. 2. lib. 4. *Habebat puer manulos multos.* Lege fidenter: *Habebat puer in manu annulos multos vinctos & solutos.* Sic Actuum 21. κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. *Annuit manu populo.* Et eodem cap. 24. *Respondit autem Paulus annuente sibi Præside, dicens.* Et Actuum 12. *Annuens autem eis manu vt tacerent.* Beatus Linus Pontifex Christianorum a D. Petro tertius in passione D. Petri. *Tunc Petrus restitit modicum, & ascendens editiorem locum nutuque ad silentium prouocans populum, ait.* D. Hieronym. in vita Pauli Erem. *Et manu annuens eis vt abirent imperauit.* Et sane nutus est sermonis loco. Quod Iurisconsulti tradunt L. 65. §. Si pupillo. D. ad S. C. Treb. Et Tibullus Eleg. 2.

Nutus pro sermone.

Nutus loquaces.

Illa viro coram, nutus conferre loquaces.

Quadrigarius in Gellio. *Manu significare cœpit vtrique vt quiescerent pugnæ.* & Xiphil. in Adriano. *Is cum manum porrexisset, essetque ob eam causam silentium consecutum.* Idem Tibullus.

Et vouet ad digiti nec taciturna sonum.

Ouid. 1. Amor.

Nil opus est digitis per quos arcana loquaris,
Nec tibi per nutus accipienda nota est.

Ita Plautus in Asinar.

Neque illa vlli homini nutet, nictet, annuat.

Nam in nutu sermo. Apuleius 2. Metamorphos. *manus significationem* his verbis pingit egregie. *Aggeratis*, inquit, *in cumulum stragulis, & effultis in cubitum, suberectusque in thorum, porrigit dexteram, & instar oratorum conformat articulum, duobusque infimis conclusis digitis, cæteros eminentes porrigit, & infesto* (forte *manifestato*) *pollice clementer subrigens, infit.* Nam silentio facto dicentis oratio auditur. D. August. Confess. 8. cap. 2. *Cito sonuerunt exultatione quia videbant eum, & cito siluerunt intentione vt audirent eum.*

3 PROVIDERIT.] *Prœuiderit*, lego.

4 SE MODICOS SENATORES.] Placet valde lectio Florentina. *Se modicos Senatores qui quieta Rep. nulla nisi pacis emolumenta petere.* Lego, *se modicos Senatores qui quieta Rep. nulla nisi pacis emolumenta peterent.* Tamen ait Cicero pro Cluentio. *Permulta fuit ornamento Senatorum quibus suas molestias mitigent: locus, authoritas, domi splendor apud exteras nationes, nomen & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, prouinciæ.*

5 COGITARE PLEBEM QVA TOGA ENITESCERET: SVBLATIS.] Cogitat plebs qua arte toga niteat: cogitat orator qua arte niteat oratio. Sed vana cogitatio vtriusque. Et *tale quidem genus est hominum, quale est stultorum qui vanis cruciantur studijs & in leuibus immorantur*, vt ait Homerus in Odyss. Eo sensu dixit Cato de re Rust. cap. 1. vbi de optimo patrefamilias agrum emente: *Vicini quo pacto niteant animaduertito.* Mox addit. *In bona regione bene nitere oportebit.* Et D. Hieron. epist. 3. *Erat ergo sollicitus si niteret altare.* Dixit, *cogitare plebem vt toga niteat*, & dixit vere. Nam sic Terentius, & sub persona plebeij hominis:

Pallium face vt splendeat.

Et non dissimiliter Plautus:

Quid est hoc? rugat pallium.

Vt ergo cogitat plebs quomodo toga niteat, sic cogitat orator quomodo niteat oratio. Sed lego in Tacito. *Et sublatis studiorum pretijs, etiam studia peritura.* Nam ante, *sublatis*, verbum est, *enitesceret*, a quo illud *Et*, depromendum est. D. Augustinus in Psalm. 38. *Tu homo magni cõsilij, magnæque prudentiæ, cogitas quotidie genera adquirendæ pecuniæ de negotio, de agricultura, fortassis & de eloquio, de iuris consultatione.* Verum hercle est quod ait Martialis.

Sint Mæcenates: non deerunt, Flacce, Marones.

Sub idem tempus[1] Mithridates quem imperitasse Armenijs, & ad præsentiam Cæsaris vectum memoraui, monente Claudio in regnum remeauit, fisus Pharasmanis opibus. Is rex Hyberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat discordare Parthos, summaque imperij ambigua, minora sine cura haberi. Nam inter Gotarzis pleraque sæua (qui necem fratri Artabano, coniugique ac filio eius præparauerat, vnde metus eius in cæteros) acciuere Bardanem. Ille vt erat in magnis ausis promptus, biduo tria millia stadiorum inuadit, ignarumque & exterritum Gotarzem proturbat: neque cunctatur quin proximas præfecturas corripiat, solis Seleucensibus dominationem eius abnuentibus. In quos vt patris sui quoque defectores ira magis quam ex vsu præsenti accensus, implicatur obsidione vrbis validæ, & munimentis obiecti amnis muroque & commeatibus firmatæ. Interim Gotarzes Daharum Hyrcanorumque opibus auctus bellum renouat, coactusque Bardanes omittere Seleuciam, Bactria-

nos apud campos castra contulit. Tunc distractis Orientis viribus, & quonam inclinarent incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam vi militis Romani[2] ad * excidenda castellorum ardua, simulque Hybero exercitu campos * persultante. Nec enim resistere Armenij, fuso qui prælium ausus erat Demonacte præfecto. Paululum contationis attulit rex minoris Armeniæ Cotys, versis illuc quibusdam[3] procerum: * deinde litteris Cæsaris coercitus. cuncta in Mithridatem fluxere, atrociorem quam nouo regno conduceret. At Parthi imperatores cum pugnam pararent,[4] fœdus repente iciunt, cognitis popularium insidijs, quas Gotarzes fratri patefecerat: congressique primo contanter, deinde[5] complexi dextras apud altaria deum pepigere, fraudem inimicorum vlcisci, atque ipsi inter se concedere. Potior Bardanes visus retinendo regno. At Gotarzes ne quid æmulationis existeret penitus in Hyrcaniam abijt,[6] regressoque Bardane deditur Seleucia septimo post defectionem anno, non sine dedecore Parthorum, quos vna ciuitas tamdiu eluserat. Exin validissimas præfecturas inuasit.[7] * & recuperare Armeniam, ni Vibio Marso Syriæ legato bellum minitante cohibitus foret. Atque interim Gotarzes pœnitentia concessi regni, & reuocante nobilitate, cui in pace durius seruitium est, contrahit copias. & huic contra itum ad amnem Erindem, in cuius transgressu multum certato, peruicit Bardanes, prosperisque prœlijs medias nationes subegit ad[8] flumen Ginden, quod Dahas[9] Ariosque disterminat. Ibi modus rebus secundis positus. nam Parthi quanquam victores, longinquam militiam aspernabantur. Igitur extructis munimentis, quibus opes suas testabatur, nec cuiquam ante Arsacidarum tributa illis de gentibus[10] parata, regreditur, ingens gloria, atque eo ferocior, & subiectis intolerantior. Qui dolo ante composito, incautum venationique intentum interfecere primam intra iuuentam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares, quam metum apud hostes quæsiuisset. Nece Bardanis turbatæ Parthorum res inter ambiguos quis in regno acciperetur. Multi ad Gotarzen inclinabant, quidam ad Meherdatem prolem Phrahatis[11] obsidio nobis datum.[12] Deinde præualuit Gotarzes,[13] potitusque regia, per sæuitiem ac luxum adegit Parthos mittere ad principem Romanũ occultas preces, queis permitti Meherdatem patrium ad fastigiũ orabant.

Nouo imperio placet humanitas.

Seleuciæ obsidio per septem annos.

Parthi longinquam militiam aspernantur.

Bardanes iuuenis hosti metuendus, a suis non amatus.

* escendenda

* persultare.

* deinde vbi litteris Cæsaris coercitus est, cuncta

* & recuperarat.

1 MITHRIDATES.] De quo Plinius vbi de Sauromatis. Ad hos confugerat Mithridates Claudio principe; narratque *Taulos ijs esse confines, qui ab Oriente, Caspij maris fauces attingerent.*

2 AD EXCIDENDA.] Non puto veram lectionem, cum nouo Regi non conueniat exscindere, nisi grauiter læso. Et Principatus initia semper mitia esse debent, & plus ad clementiam quam ad sæuitiam dirigenda. Quippe hominum voluntas non cogenda, sed trahenda & regẽda arte & suauitate. Scriptum fuit. *Ad escendenda castellorum ardua.* Dicunt enim *escendo*, & *escensus*. Noster infra lib. 12. *Escendere suggestum imperatoris.* Et opponit *ardua* planis *campis*, vt Romanus miles ascenderet, aut escenderet ardua; Hyberus camporum plana persultaret. Et lib. eodem. *Capta escensu munimenta.* Ergo merito legimus *escedenda*, non *exscindenda*.

3 PROCERVM DEINDE.] Male hæc cohærent. Lego, *Deinde vbi litteris Cæsaris coercitus est, cuncta ad Mithridatem fluxere.* Nam quemadmodum maiora pondera leuiora trahunt: ita vbi maior dignitas, ibi inferiorum pusillitas, quæ blandiendo sequitur, non pugnando.

4 FOEDVS REPENTE.] Lego, *fœdus repente sanciunt.* Nam Annal. 2. ita noster. *Sanciendo fœderi.* & Annal. 12. *Hortari Mithridatem ad sanciendum*

ad ſanciendum fœdus. Dicimus etiam, *fœdus iciunt.* nam *icere fœdus* apud authores. Et ita emendo Suetonium in Iul. cap. 77. *motus apud Iterdam deditionis conditionibus.* Vbi lego. *Mox ictis apud Iterdam deditionis conditionibus.* Et *ſanctum* ſcribunt pro *ſancitum.* Et ſane integra eſt victoria quæ ſalua fide & dignitate paratur. Addo & honeſtate. Nam pacem inter fratres ſancire eſt honeſtius quam infeſtius inter ſe bella gerere.

5 COMPLEXI DEXTRAS APVD ALTARIA.] Papin. Achill. 2. de dextris datis ante altaria. *Falsa ante altaria. Data dextris.*

--- iunge ergo manus, & concipe fœdus,
Atque ignoſce mihi.

Virgil. 12. Æneid. de aris in fœdere.

Tango aras, medioſque ignes, & numina teſtor.

Dextræ datæ ad fidem, & ante aras ad vindicandam perfidiam. Nam *Deorum iniuriæ Dijs curæ ſunt,* ait Tacitus. Duo autem huius iuriſiurandi fuere vincula, dextra & altare; altare apud Deum, dextra apud homines nos obligatos habet. Nam dextra fidei ſymbolum; altare, ſuperum præſentiam notat: quæ duo qui contemnit, nequam eſt, & nullus eſt.

6 REGRESSVQVE.] Lego, *regreſſuque Bardani deditur Seleucia.* Quæ Seleucia eſt non Parthorum ad Euphratem, ſed Seleucia Syrorum: & verba Taciti indicant. Nam adiungit: *Parthi longinquam militiam aſpernabantur.* Et vocatur *Seleucia maritima,* 1. Mach. 14. Et Actuum 13. *Abierunt Seleuciam.* Fuit autem ædificata ab Antiocho Seleuci filio, de quo Plin. 5. cap. 21. De altera Seleucia Ioſippus de bello Iud. lib. 1. cap. 6. ita. *Vrbs Seleucia fuit ante illam, fuitque illa terra, terra vrbium, hortorum, torrentum, in qua erat omne lignum fructiferum.* & in Galilæa eſt Seleucia quæ ad lacum Semechonitem, non ad lacum Geneſareth. Multæ aliæ fuere *Seleuciæ* alibi memorandæ.

7 ET RECIPERARE.] Lege fidenter. *Et reciperaret Armeniam.* Ita vna litterula abſcinditur totus ille tricarum nodus apud interpretes.

8 FLVMEN GINDEN.] *A quo Gindarus ciuitas Ciriſticæ regionis. Arx, aptum latronibus receptaculum.* Strabo 16. Circa hæc loca Pacorus natu grandior ex Parthi filijs, ducto in Syriam exercitu, a Ventidio deletus eſt.

9 ARIOSQVE.] Plinius lib. 7. cap. 17. *Ariacas* habet. ſunt autem Arij populi Ponto vicini.

10 PARATA.] Puto legi debere *peracta.* Quanquam ſunt qui *parata* pro *peracta* dici putant, vt in illo verſu Virgilij 3. Æn. *Tacitus correctus.*

Viuite fœlices, quibus eſt fortuna peracta
Iam ſua.

Et quod peractum, id paratum putant. Sed Grammaticorum oracula non ſemper mihi certa.

11 OBSIDIO NOBIS DATVM.] Scriptum exiſtimo, *Obſidem nobis datum.*

12 DEINDE PRÆVALVIT.] Verbum *deinde* adſcititium eſt: Quod qui manuſcriptos ignorarunt, putantes deliquium in verbis Taciti, ſatis inſipide euocarunt. Nam in verbo *datum*, erat *attamen*: quod heic locare debuerunt, non compoſita dictione, orationem turbare. Lego ergo. *Attamen præualuit Gotharces.* Et iſto ſale defrico ſcabiem exſcriptorum.

13 POTITVSQVE REGIA.] Scriptum fuiſſe, *potitus Regiam,* Lipſius docet. Sane id ex vſu Taciti, cum authoribus multis. Plaut. in Amphitr. *Potitus hoſtium.* Et Tertullianus in Pallio. *Sapientiam potitus.* Et idem contra Iudæos, *Ille tantum potitus eſt regni ſui dominium.* Ergo reddantur authori ſua verba.

Iiſdem conſulibus [1] ludi ſeculares octingenteſimo poſt Romam conditá, quarto & ſexageſimo quam Auguſtus ediderat ſpectati ſunt. Vtriuſque principis rationes prætermitto, ſatis narratas [2] libris quibus res imperatoris Domitiani compoſui. nam is quoque edidit ludos ſeculares. ijsque intentius affui ſacerdotio Quindecimuirali præditus, ac tum prætor. quod non iactantia refero, ſed quia collegio Quindecimuirum antiquitus ea cura: & magiſtratus potiſſimum exequebantur officia ceremoniarum. Sedente Claudio Circenſibus ludis, cum pueri nobiles equis [3] ludicrum Troiæ inirent, interque eos Britannicus imperatore genitus, & L. Domitius adoptione mox in imperium & cognomentum Neronis adſcitus, fauor plebis acrior in Domitium loco præſagij acceptus eſt, vulgabaturque affuiſſe infantiæ eius dracones in modum cuſtodú, fabuloſa & [4] externis miraculis aſſimulata. nam ipſe haud quaquam ſui detractor, vná omnino anguem in cubiculo viſam narrare ſolitus eſt. Verú inclinatio populi ſupererat ex memoria Germanici, cuius illa reliqua ſoboles virilis: & matri Agrippinæ miſeratio augebatur ob ſæuitiam [5] Meſſallinæ, quæ ſemper infeſta, & tunc commotior, [6] quo minus strueret crimina & accuſatores, nouo & furori proximo amore diſtinebatur. Nam in C. Silium iuuentutis Romanæ *Populus R. Neronem cœpit, Britannicum odit.* *Meſſallina ſemper infeſta & tunc commotior.* *Filius eius qui imperator fuit, potior eo qui ex eo qui non fuit.*

pulcherrimum ita exarserat, vt Iuliam Syllanam nobilem fœminam, matrimonio eius exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitij aut periculi nescius erat, sed certo si abnueret exitio, &[7] nónulla fallendi spe, simul magnis præmijs opperiri futura, & præsentibus frui pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhærescere, largiri opes, honores: postremo velut translata iam fortuna, serui, liberti,[8] paratus principis apud adulterum visebantur.

Ambigua lis de interuallo ludorum secularium.

1 LVDIS ÆCVLARES.] Quo interuallo fiant isti ludi, lis ambigua est. Nam centesimo tantum fieri anno, quod est sæculum, & vnde nomen, veritas refutat; cum aliquando sexagesimo post anno facti sint aut pauloamplius. A Claudio post Augustum, & a Claudio ad Domitianum, sub quo alij sęculares, nó 100. anni interuenere. Neque a Domitiano ad Seuerum. Neque a Seuero ad Gordianum, & a Gordiano ad Constantinum. Ergo aut pro arbitrio Principum remissi aut restricti. Vetere tamen Rep. 100. tantum anno fiebant. At *Stephanio*, vt ait Plinius, *bis lusit sæcularibus, Augusti videlicet & Claudij.* quod minime fieri potuisset si sæculares. Et inveteri proclamatione hæc erat formula: *Venite ad ludos quos vos vidistis nunquam, nec visuri estis posthac.* Certant tamen authores, adstant patroni, iturque in partes: Sed nullum adhuc in Senatu litterario iudicium. Dum cuditur, narro historiam istis Claudianis ludis gestam: Inque historia corrigo mala verba. Nam Plinius lib. 8. cap. 42. vbi de equis. *In Circo,* inquit, *ad currus iuncti, non dubie intellectum adhortationis & gloriæ fatentur. Claudij Cæsaris sæcularium ludorum circensibus, excusso in carceribus auriga, albati equi palmam occupauere, primatum obtinuere, opposita effundentes, omnia quæ* (lego, *omniaque*) *contra æmulos debuissent peritissimo auriga insistente facientes. Cum puderet hominum artes ab equis vinci, peracto legitimo cursu* (id est *septeno*, vt interpretor) ad *metam stetere.* Nam *septem*, (vt inquit D Cyprianus de spectacul.) *spatijs, & curriculis, conficiebantur.*

Historia de equis in Circo. Plinius correctus. Et interpretatus.

Septem curriculis cursus in Circo.

2 LIBRIS QVIBVS RES DOMITIANI COMPOSVI.] En indicium alterius naufragij in rebus Taciti. Et recte D. Hieronymus, de Tacito. *Ad mortem Domitiani, vitas Cæsarum triginta voluminibus exarauit.* At sæpius sæpiusque, sed frustra, *Authoris queror hæc abesse furto.* Nam sui ipsius Tacitus furtum fecit, nec furtum tantum, sed rapinam.

Clades librorum Taciti.

3 LVDICRVM TROIÆ.] Vnde vox illa frequens apud nos, *Troiamenta*, quam vulgus in *torneamenta*, propter itus reditusque, strophas & antistrophas mutauit. Et ita appellantur armata ludicra, quibus Franca nobilitas delectatur impensius. Eiusque vocis fit mentio in vita D Bernardi apud Willelmum Abbatem Sancti Theodorici, nostræque sunt Pyrrhicæ. Pono verba quia non vulgaria. *Prope erat sacrum Quadragesimæ tempus.* (nota verba veri & antiqui Franci, & de antiquæ Franciæ moribus) *Illi omnes fere iuuenes dediti militiæ seculari circumibant quærentes execrabiles nundinas, quas vulgo Tornetas vocant. Cœpit ergo ab eis petere D. Bernardus, ne intra paucos dies, qui ante Quadragesimam supererant, armis vterentur.* Nec sane Ecclesię ista Bacchanalia placuere vnquam, vt nec Laruarum & Lupercalium discurrentium furor. Nam ex vetustissimo Canone vetustissimi Concilij Rhemensis. *Laruas,* inquit, *dæmonum quas vulgus Talamascas vocat, sub anathemate prohibemus.*

Troia ludus.

Nostra Torneamenta.

D. Bernardus non probat.

Ante quadragesimam stultitiæ. Inde Bacchanalia & Laruarū discursus.

4 EXTERNIS MIRACVLIS.] Herculis scilicet adhuc in cunis vagientis, vt narrant fabulæ.

5 MESSALLINÆ.] Quæ lupa, multos, & magnos viros Romuli nepotes decorticauit, glubit & vorauit totos Iuuenal. Sat. 6. pingit illam suis coloribus. Sed Plinius præcipue lib. 10. cap. 63. vbi de libidine prodigiosā illam ferit. *Messallina,* inquit, *Claudij Cæsaris coniux, hoc regalem existimans palmam, elegit in id certamen nobilissimam e prostitutis ancillam mercenariæ stipis, eamque die ac nocte superauit quinto & vicesimo concubitu.* Quod arguit magnam intemperantiam. Nam in Venerea palæstra quanto quis est peritior, tanto est nequior & depressior; vt de aleatoribus dicebat Publius Mimus. Idem author vocat Messallinā *Reginam*, propter violentum imperium, cœno & sanguine totum madens: nam dominatio Messallinæ, in sanguine, & inguine, tota viguit. Quam imitata est postea Galli coniux altera regina, de qua ita Am. Marcell. 14. *Stimulos admouente regina quæ abrupta e mariti fortuna stridebat in exitium præcipuorum, cum potius leuitate fœminea ad veritatis humanitatisq. viā reducens vtilia suadendo, deberet, vt in Gordiani actibus factitasse Maximini truculenti illius imperatoris retulimus coniugem.* Sed Messallina quid vilius? Capra fuit, quæ sanguinem hausit immoderanter, quæ concubitum optauit impotenter.

Messallina lupa. Vorat multos Romuli nepotes.

6 QVO MINVS STRVERET.] Id est, Messallina semper atrox odijs, & nunc magis crudelis, & in sanguinem prona, nouo amore, furorique proximo, detinebatur quo minus strueret accusationes, & hominum excidia moliretur.

7 NONNVLLA FALLENDI SPE.] Nam insidiosum mulierum genus: & Messallina propudiosa inter omnes mulieres. Lucillius:

Fœmina mite malum, blandum, atque dolosum.

De qua vere istud dicitur & de Claud. marito.

Homines ipsi hanc sibi molestiam vltro atque ærumnam offerunt,
Ducunt vxores, producunt quibus hæc faciant liberos.

Id

Id autem Silius satis sciebat, se summo in periculo versari, propter flagitium & adulterij scelus; sed non ignorabat etiam certum sibi exitium futurum, si Messallinam eius amore insanientem repelleret: habebatque spem quandam posse se illam fallere, & eludere, & interea magnis præmijs quæ dabat potiri, operiens futura, dum pro solatio præsentibus fruitur.

8 PARATVS.] Pro, *apparatus*, vt supra. *Ventri & ganeæ paratus*, lib. 3. Et infra eodem. *Ne cæteros fortunæ paratus reposceret.*

At [1] Claudius matrimonij sui ignarus, & [2] munia censoria vsurpans, theatralem populi lasciuiam seueris [3] dictis increpuit, quod in P. Pomponium consularem, is carmina scenæ dabat, inque fœminas illustres [4] probra iecerat. Et lege lata, sæuitiam creditorum cohercuit, [5] ne in mortem parentum pecunias filijs familiarum fœnori darent. Fontesque aquarum [6] Simbruinis collibus deductos vrbi intulit. Ac [7] nouas litterarum formas addidit vulgauitque, comperto Græcam quoque litteraturam non simul cœptam absolutamque. Primi per figuras animalium [8] Ægyptij sensus mẽtis effingebant, & antiquissima monimenta memoriæ humanæ impressa saxis cernũtur, & litterarum semet inuentores perhibent. [9] Inde Phœnicas quia mari præpollebant intulisse Græciæ, gloriamque adeptos, tanquam repererint quæ acceperant. Quippe fama est [10] Cadmum classe Phœnicum vectum rudibus adhuc Græcorum populis artis eius auctorem fuisse. Quidam [11] Cecropem Atheniensem, vel [12] Linum Thebanum, & temporibus Troianis [13] Palamedem Argiuum memorant, sexdecim litterarum formas, mox alios ac præcipuum Simonidem cæteras reperisse. At in Italia Hetrusci ab Corinthio [14] Demarato, Aborigines [15] Arcade ab Euandro didicerunt. [16] Et formæ litteris Latinis, quæ veterrimis Græcorum. Sed nobis quoque paucæ primum fuere, deinde additæ sunt. Quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quæ vsui, imperitante eo, post obliteratæ, aspiciuntur etiam nunc in ære publicandis [17] plebiscitis per fora ac templa fixo.

Claudius interea inter theatrales iocos.

Litteræ adiectæ a Regibus dum vixere, fuere in vsu. Mortuis non superuixere.

1 CLAVDIVS MATRIMONII SVI IGNARVS.] Acute: nam Claudius, qui priuata nescit, publica curat, & emendat foris, quod vxor admittit domi. Sed Argos exoculant lupæ illæ publicarum libidinum. Et scite D. Hieronym. *Solemus mala domus nostræ scire nouissimi, & vxorum vitia, vicinis canentibus, ignare.* Nec tamen Claudius sine culpa qui patientia & lenitate vxoris rabiem innutriuit. Nam *lenitate*, ait Iulianus in Misopogone, *alitur improbitas.*

Claudius sua nesciens.

2 MVNIA CENSORIA VSVRPANS.] Verum verbum, *vsurpans.* Nam dominatio iam Pontificatum, Consulatum, Tribunatum, reliquaque munia Reipub. vsurparat; excepta Censura: hanc Claudius suo principatu arripuit, & exercuit: quamuis a Iulio Cæsare intacta iacuisset multo tempore.

3 DICTV INCREPVIT.] Lege cum manuscripto Florent. *Edictis.* Nam vera est Taciti lectio. Et *edictis populum monere interdum, & interdum arguere moris erat:* Noster li. 3. Ann. *vtque premeret vulgi sermones, monuit edicto neminem tam flagranti desiderio celebratum.*

4 PROBRA IECERAT.] Licentia Theatri constitit in tribus: primum in histrionibus, qui repressi sunt ab Augusto, vt dixi supra: in vulgo, de quo heic: & in Poetis qui carmina scenæ dabant. At vulgus, modestiæ suæ immemor, histriones imitatus, etiam in illustres fœminas, & in Consularem Pomponium probra iecit. Licet is carmina scenæ daret. Sic enim solebant veteres carmina scenæ dare, quæ recitarentur. Et illa carmina Satyræ dicebantur. Donatus enim ait Satyram fuisse, quæ de vitijs, sine vllo nominis titulo luderet. Diuus Hieronymus vocat veterem comœdiam ad Rusticum. *Ego*, inquit, *neminem nominabo, nec veteris Comœdiæ licentia, certas personas eligam, atque perstringam.* De ea sic Iuuenalis Sat. 1.

Theatralis licentia flagella: Histriones, vulgus, & Poeta. Carmina ad recitandum scenæ data. Satyræ dictæ. Quid Satyra. Vetus Comœdia.

-- vnde illa priorum
Scribendi quodcunque animo flagrante liberet
Simplicitas, cuius non audeo dicere nomen.
Quid refert dictis ignoscat Mutius, an non?

Non audet dicere nomen, quod esset stultitia. Et quis ille Mutius, quem citat? Is est, qui *damnauit eum qui carmine lusisset, nomine expresso*, ait author ad Herenn. Et contra C. Lælius iudex, absoluit eum, qui Lucillium Poetam in scena nominatum, læsisset. Et quidem fuit prohibitum aliquem nominare. Vnde Rutilius in Itiner. 1.

Interpretatus Iuuenalis. Quis Mutius. Nominare in theatro prohibitum.

Instituit veterem Censoria lima pudorem,

Dumque malos carpit, præcipit esse bonos.

Poetæ versibus diffamantes coerciti.

D. Augustinus lib. 1. de ciuit. Dei. *Probris & iniurijs poetarum subiectam vitam, famamque habere noluerunt: capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere si quis auderet.* At hic Pomponius non tale carmen condidit, sed pertulit.

Facinus in mortem parentum stipulatum. Quod prohibitum.

5 NE IN MORTEM PARENTVM.] Quod multis Senatusconsultis fuit coercitum. Et forsan huc respexit versus Iuuenalis quem corrigo.

-- *nequeo laudare, & poscere motus*
Astrorum; facinus promittere patris,
Nec volo, nec possum.

Vbi lego *funus*, non *facinus*. Loquitur enim de filijs luxu perditis, qui in funus parentum inquirunt.

Aquæ Romæ frequentes.

6 SIMBRVINIS COLLIBVS DEDVCTOS.] De ista deductione aquarum, ita scribit Plinius lib. 36. cap. 14. *Vicit antecedentes aquarum ductus impendium nouissimum operis inchoati a C. Cæsare, & peracti a Claudio: Quippe a lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, vt in omnes vrbis montes leuarentur, influxere Curtius, atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus sestertium millies. Quod si quis diligentius æstimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, Euripis, hortis suburbanis, villis, spatioque aduenientis,* (id est, *ad spatium aduenientis*) *extinctos arcus, montes perfossos, conualles æquatas fatebitur, nihilque magis mirandum fuisse in toto orbe.*

Plinius explicatus.

Tacitus correctus. Ratio correctionis.

Noster habet *Simbrinis*: legerem lubenter *Simbruinis collibus deductos*. Et mihi adstipulatur Florentinus codex, qui legit *sub Imbriuijs*. Sane Silius habet *Simbrinio*, non *Simbruino*, neque *Imbriuio*. *Simbriuium* autem, vbi simul imbres conueniunt: *Imbres* autem pro aquis pluuijs accipio. Et libr. 14. Annal. vbi noster loquitur de *Imbruuio stagno*, reponerem potius *Imbriuino*. Vbi autem illi colles *Simbrinij*? si credas Silio, apud Æquicolas, lib. 8.

Nouæ litterarum formæ a Claudio. Ab Appio Claudio. A Chilperico rege Francorũ.

7 NOVAS LITTERARVM FORMAS.] Idem apud nos præstitit Chilpericus Rex Francorum, vt Aimoinus testatur. Idem scribit de Appio Claudio Pomponius L. 2. de orig. iur. vt pro *Valesijs*, diceretur *Valerijs*, pro *Furijs*, *Fusijs*.

Litteræ repertæ in Ægypto. A Menone. Alij a Mercurio. Alij apud Phœnices.

8 ÆGYPTII.] Plinius lib. 7. cap. 57. *Anticlides in Ægypto litteras inuenisse quendam, nomine Menona, tradit; quindecim annis ante Phoroneum, antiquissimum Græciæ regem: idque monumentis approbare conatur.*

9 INDE PHOENICAS.] De quibus Lucanus lib. 3.

Phœnices primi, famæ si credere dignum,
Mansuram rudibus vocem signare figuris
Ausi.

Plinius assentitur. Variat tamen. Et Assyrijs tribuit.

Et Plinius lib. 5. cap. 12. *Ipsa gens Phœnicum in gloria magna litterarum inuentionis, & siderum, naualiumque, ac bellicarum artium.* Tamen idem Plinius, quem purgo libr. 7. cap. 57. *Litteras semper arbitror Assyrias fuisse; sed alij apud Ægyptios a Mercurio, vt Gellius, alij apud Syros* (quid si *Assyrios*?) *repertas volunt.* Tollo istud glossema, *vt Gellius*. Nam post Plinium

Plinius correctus.

vixit, & sub Hadriano. De Phœnicibus, quod mari præpollerent, scribunt in Britanniam vsque negotiationis gratia nauigasse, nec tantum notos mari, sed & terris. Nam Silius.

Quo tempore vixit A. Gellius. Phœnices noti mari & terris.

——*stat gloria gentis Agenor,*
Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix.

Littera Cadmi filiæ. Filiæ nigellæ Cadmi. Atricolores.

10 CADMVM.] Ideo Ausonius eleganter scribit se *mittere Cadmi nigellas filias*, id est litteras, quarum genitor, & inuentor Cadmus: & vocat alicubi *Cadmi filiolas atricolores*. Nam Cadmus repertor litterarum & solutæ orationis. Eius imaginem Antiphilus pinxit in Pompeia schola; & Miletus ei patria fuit. Nam Plinius lib. 5. cap. 29. *Non fraudanda Miletus ciue suo Cadmo.* Et certe ciuis ciuitate sua gloriosior.

Imago Cadmi in Pompeia schola. Miletus Cadmi patria.

11 CECROPEM ATHENIENSEM.] Qui ab Hygino, *Vulcani & Terræ filius* dicitur. Aiunt & Athenas condidisse. Et ideo heic Atheniensis dicitur. Plinius suo tempore arcem Cecropiam scribit tantum fuisse, vrbe iam diruta. Sic magna decidunt, pusilla attolluntur.

Cecrops Atheniensis. Arx Cecropia. Plinij tempore. Vrbe diruta.

12 LINVM THEBANVM.] Poetam antiquissimum, de quo Propert. lib. 2. eleg. 13.

Linus Thebanus.

Tunc ego sum Inachio notior arte viro.

13 PALAMEDEM ARGIVVM.] Ausonius de litteris monosyllabis, Palamedis meminit, narratque inuenisse litteram φ.

Palamedes Argiuus.

Hæc gruis effigie Palamedica porrigitur φ.

14 DEMARATO.] Vocatur Demaratus a Plinio Corinthius, a Liuio Demarathus ad differentiam Demarati Lacedæmoniorum ducis, traditque illũ Hetruscos Plasticen docuisse ab Eugrammo & Euchira pictoribus, quos adduxit in Etruriam. *Demaratum vero,* inquit, *ex eadem vrbe* (Corintho scilicet) *profugum, qui in Hetruria Tarquinium Priscum regem P. R. genuit, comitatos fictores Euchira & Eugrammum: ab ijs Italiæ traditam Plasticen.* lib. 35. cap. 12. Et idem libro eodem cap. 3. ait Cornelium Nepotem affirmare istum Demaratum fuisse Tarquinij Prisci patrem.

Demaratus. Demarathus. In Etruria. Plasticem docuit Hetruscos. Demaratus Tarquinij Prisci pater.

15 ARCADE AB EVANDRO.] De quo Virgilius sæpe, & lib. 8. Æneid.

Arcas Euãder.

Forte die solennem illo Rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno, Divisque ferebat.

16 ET FORMÆ.] Plinius firmat libr. 7. cap. 58. veteres Græcas fuisse easdem pæne quæ nunc sunt Latinæ; *Indicio*, inquit, *erit Delphica tabula, antiqui æris, quæ est hodie in Palatio, dono principum Mineruæ dicata in Bibliotheca, cum inscriptione tali:* Ναυσικράτης Τισαμένου Ἀθηναῖος Κόρᾳ ἐ Ἀθηνᾷ τίθηκαι.

Formæ litterarum Latinarum tales quales Græcarum.

17 PLEBISCITIS.] Non tollas, *Plebi*; sed disiungas, & veram habebis scripturam. Nam scripsit, *plebi scitis*. Vulgabantur enim plebi, per æratas tabulas, & etiam argenteas, foro, templisque affixas. Diximus supra in verbo *Aureis litteris*. Et temporibus Claudij, quibus imperatores ad se omnia traxerant, quibusque etiam lege Regia, omnem potestatem plebs dederat. De plebiscitis, heic nulla vola, ne vestigium vllum.

Plebiscita. Vulgata plebiscita tabulis æreis. Sub Imperat. & sub Claudio iam nulla plebiscita.

1 ACCITIS.]

Rettulit deinde ad ſenatum ſuper collegio aruſpicum, ne vetuſtiſſima Italiæ diſciplina per deſidiam exoleſceret: ſæpe aduerſis Reipub. temporibus [1] accitis, quorum monitu redintegratas cerimonias & in poſterum rectiùs habitas: primoreſque Hetruriæ [2] ſponte aut patrum Romanorum impulſu retinuiſſe ſcientiam, & in familias propagaſſe: quod nunc ſegnius fieri publica circa bonas artes [3] ſocordia, & quia externæ ſuperſtitiones inualeſcant: [4] & læta quidem in præſens omnia, ſed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus ſacrorum inter ambigua culti, per proſpera obliterarentur. Factum ex eo Senatuſconſultum: viderent pontifices, quæ [5] retinenda firmandaque aruſpicum.

Fixæ leges Claudio imperante litteras ab eo inuentas præ ſe ferunt in foro.

1 ACCITIS.] Ferri poteſt hæc lectio: ſed ſane a Tacito alienum odorem habet. Vide num hæc ſcriptura magis Tacito conueniat. *Sæpe aduerſis Reipub. temporibus accitos, atque eorum monitu.* De Aruſpicibus autem Thuſcia aduectis, ita Florus cap. 5. lib. 1. *Inde Romanis ſacer auguratus.* Vbi de Nauij nouacula, quæ cotem ſecuit. Et ab Etruſcis ad Romanos fluxiſſe, Cicero ſatis teſtatur de Aruſpicum reſponſ. Antequam autem migraret Romam ſcientia Augurij: ex decreto Senatus, ſex optimatum filij ad Hetruſcos mittebantur, quo Auſpiciorum diſciplinis imbuerentur. Et primum Feſulæ iſta arte inclaruerunt. *Origo* autem a *Tage apud Hetruſcos memorabili*, ait Cicero. *Nam cum terra araretur, vt eſt in Hetruſcorum libris, & ſulcus altius eſſet impreſſus, repente ſpecies viſa eſt puerilis quidem vultu, ſed ſapientia ſenilis, quæ affata eſt bubulcum aratorem. cum obſtupuiſſet, & magnum edidiſſet clamorem, concurſu facto, tota Hetruria in eum conuenit locum, ibique ille Tages, magna habita concione, plurima de Aruſpicina loquutus eſt. Illa autem omnia litteris fuere mandata.* Inde fons Aruſpicum, & Thuſcæ diſciplinæ adeo commendatæ apud Romanos.

2 SPONTE, AVT PATRVM ROM. IMPVLSV.] Lego interrogando, *aut patrum*, &c. vt noſter lib. 2. *Sponte, an falſo?* Et infra. *ſponte, an coactus.* Sic ſolet.

3 SOCORDIA ET.] Scribo, *Socordia eſt, & , quia externæ ſuperſtitiones valeſcant.* Nam ſunt duæ cauſæ diſciplinæ Aruſpicum deperditæ, ſocordia, & externa ſacra, quæ a Claudio poſtea prohibita Romanis. Vt infra dicemus.

Duæ cauſæ Aruſpicinæ deperditæ. Socordia. Et externa ſacra.

4 ET LÆTA.] Maiori littera clauſulam incipio.

5 RETINENDA FIRMANDAQVE ARVSPICVM.] Falſa, & mutila oratio. Et puto legendum: *Quæ reijcienda, firmandaque Aruſpicum in re.* Nam Claudius ad Senatum ſuper collegio Aruſpicum retulit, & de veteri Italiæ diſciplina. Pono autem *reijcienda*, quia *firmanda* adiicit. At noſter non repetit idem, & ſunt oppoſita.

Tacitus emendatus.

Eodem anno Cheruſcorum gens regem Roma petiuit, amiſſis per interna bella nobilibus, & vno reliquo ſtirpis regiæ, qui apud vrbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus e Flauio fratre Arminij. Mater ex Catumero [1] principe Cattorum erat. ipſe forma decorus & armis equiſque in patrium noſtrumque morem exercitus. Igitur Cæſar, auctum pecunia, additis ſtipatoribus, [2] hortatur gentile decus magno animo capeſſere. Illum primum Romæ ortum, nec obſidem, ſed ciuem, ire externum ad imperium. Ac primo lætus Germanis aduentus. atque eo magis, quod nullis diſcordijs imbutus pari in omnes ſtudio ageret: celebrari, coli, modo comitatem & temperantiam nulli inuiſam, ſæpius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, vſurpans. Iamque [3] apud proximos longius clareſcere, cum potentiam eius ſuſpectantes qui factionibus floruerant, diſcedunt ad conterminos populos, ac teſtificantur, *adimi veterem Germaniæ libertatem, & Romanas opes inſurgere:* [4] *adeo neminem ijſdem in terris ortum qui principis locum impleat, niſi* [5] *exploratoris Flauij progenies ſupra cunctos attollatur.* [6] *Fruſtra Arminium præſcribi: cuius ſi filius hoſtili in ſolo adultus, in regnum veniſſet,* [7] *poſſe extimeſci,* [8] *infectum alimonia,*

Inuidia in Italum a factionarijs. Quem laudauerant deprimunt & vilipendunt.

Italus apud Cheruſcos bonæ malæque fortunæ rex.

ſeruitio , cultu , omnibus externis. [9] *at ſi paterna Italo mens eſſet , non alium infenſius arma contra patriam ac deos penates , quam parentes eius* [10] *exercuiſſe.* His atque talibus magnas copias coegere. Nec pauciores Italum ſequebantur. non enim irrupiſſe ad inuitos , ſed accitum memorabant. quando nobilitate cæteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum ſe patruo Arminio , auo[11] Catumero præberet. nec patrem illi rubori eſſe , quod fidem aduerſus Romanos volentibus Germanis ſumptam nunquam omiſiſſet. falſo libertatis vocabulum obtendi ab ijs qui priuatim degeneres , in publicum exitioſi , nihil ſpei , niſi per diſcordias habeant. Adſtrepebat huic alacre vulgus : & [12] magno inter Barbaros prælio [13] victor rex, dehinc ſecunda fortuna ad ſuperbiam prolapſus , pulſuſque , ac rurſus [14] Longobardorum opibus refectus , per læta , per aduerſa res Cheruſcas afflictabat.

1 PRINCIPE CATTORVM ERAT.] Ita interpungo. *Paternum huic genus e Flauio fratre Arminij , mater , ex Catumero principe Cattorum Erat ipſe forma decorus*, &c.

2 HORTATVR GENTILE.] Lego, *Hortatur vt gentile decus magno animo capeſſeret.* Illud *vt* apud manuſcriptos cum *ut* ſuperiori confunditur. Et ſane maſcula magis oratio, & Tacito digna.

3 AD PROXIMOS.] Lego fidenter, *apud proximos.* Nam , *ad* , ſcriptum erat , prima & poſtrema ſyllaba. Et noto peſſime habitas ab exſcriptoribus ſequentes paginas, qui multa effuderunt ridicularia.

4 ADEO NEMINEM.] Eadem fide lego, *adeone nemiaem* ? nam ſcriptum fuit, *adeoNE minem.*

Cur Flauius explorator dictus.

5 EXPLORATORIS FLAVII.] Vocat exploratorem quod ſe ante ad Romanos vertiſſet. Vide de Flauio quæ libris ſuperioribus dicuntur.

6 FRVSTRA ARMINIVM PRÆSCRIBI.] Non ita : ſed , *fruſtra Arminium proſcribi.* Nam quid heic præſcriptio? deinde, *Arminium præſcribi* , an bona Latinitas ? Ideo autem repono *proſcribi* , quod a popularibus ſuis fuerit pulſus. Nam Tacitus in fine lib. 2. *Arminius abſcedentibus Romanis, & Marabauduo pulſo, regnum adfectans , libertatem popularium aduerſam habuit , petituſque armis , cum varia fortuna certaret , dolo propinquorum cecidit.* Et hæc eſt illa proſcriptio.

Emendatio in Tacito.

7 POSSE.] Legendum, *poſſet extimeſci*; quamuis patrem Arminium haberet , adeo patriæ libertatis amantem. Et argumentatur a ſobole Arminij ad Flauij ſobolem.

Tacitus interpretatus.

8 INFECTVM.] Incipe clauſulam, & lege : *Infectum iſtum alimonia* , &c. Vt opponat filium Flauij , filio Arminij ; quod ille tantum in hoſtili ſolo adultus ; hic non modo alimonia , ſed & ſeruitio , cultu , omnibus externis innutritus fuerit.

9 AT SI PATERNA ITALO MENS ESSET.] Ita lege , *At ſi paterna Italo mens eſt.* Quia pater maxime fidus Romanis: quod firmat Tacitus lib. 2. *Erat in exercitu Flauius , inſignis fide.*

10 EXERCVISSE.] Lubenter legerem, *exercitarum eſſe.* Ex duobus verbis vnum fecerunt : & hoc ex notis.

11 CATVMERO.] Repetitum idem nomen , pro indice eſt ita ſcriptum a Tacito.

12 MAGNO INTER.] Lego, *vt inter barbaros prælio* , cum iuſto Lipſio , qui vulnus aduertit.

13 VICTOR REX.] Hæc obſcuriora , & mutila videntur , quæ tamen ſana. Nam ita ſe habent. *Magno vt inter barbaros prælio victor Rex , dehinc prolapſus ſecunda fortuna per ſuperbiam , pulſuſque ac rurſus Longobardorum opibus refectus , per læta , per & aduerſa afflictabat res Cheruſcas.* Nam vita noſtra teſſerarijs tabulis ſimillima , a nigro ad album , ab albo ad nigrum quotidiana eſt deſultio.

14 LONGOBARDORVM OPIBVS.] Sic Tacitus libr. 2. Semnones ac Longobardos memorat. Et de moribus Germ. ita : *Adijcit authoritatem fortuna Semnonum. Centum pagis habitatur*, (lego , *vt centum pagis habitetur*) *magnoque corpore efficitur , vt ſe Sueuorum caput credant : Contra , Longobardos paucitas nobilitat, quod plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti , non per obſequium , ſed prælijs , & periclitando tuti ſint.*

Tacitus de mor. Germ. correctus.

Gannaſcus Caninefas.

Per idem tempus Chauci nulla diſſenſione domi , * & morte [1] Sanquinij alacres , dum Corbulo aduentat , inferiorem Germaniam incurſauere , duce Gannaſco , qui natione Caninefas auxiliaris & diu meritus , poſt transfuga , leuibus nauigijs prædabundus , Gallorum maxime oram vaſtabat , non ignarus [2] dites & imbelles eſſe. At Corbulo prouinciam ingreſſus , magna cum cura & mox gloria

* ſed morte

Galli dites & imbelles illo tempore.

Corbuli prima militia apud Caninefates.

gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alueo Rheni, cæteras nauium, vt quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit: lintribusque hostium depressis & exturbato Gannasco, vbi præsentia satis composita sunt, legiones [3]operum & laboris ignaras, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit, [4]ne quis agmine decederet, nec pugnam nisi iussus iniret. [5]stationes, vigiliæ, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur. Feruntque militem quia vallum [6]non accinctus, atque alium quia pugione tantum accinctus foderet, morte punitos. quæ nimia & incertum an [7]falso iacta, originem tamen e seueritate ducis traxere. intentumque & magnis delictis inexorabilem [8]scias, cui tantum asperitatis etiam aduersus leuia credebatur. Cæterum is terror milites hostesque in diuersum affecit. nos virtutem auximus, Barbari ferociam infregere.

Corbulonis leges bellicæ.

Corbulonis leges militares duræ, sed salubres.

In leuissimis asper, sed in grauioribus rigidus.

Sanguinius dux Romanus.

1 SANQVINII ALACRES.] Ducis Romani, cui Corbulo successit.

Galli imbelles pace & otio. Aliquando bello acres & pugnaces. Diuitiis fracti. Hannibal fractus mollitie.

2 DITES ET IMBELLES ESSE.] Fuit cum scriberet Florus de Gallis: *Magna illa & ingentia corpora ad stragem totius orbis nata videri.* Vbi ergo illa virtus? A diuitiis, ad mollitiem; a mollitie, ad segnitiem, desultorio more saltauerant. Sic Campania fregit Hannibalem, nec ille tam habitus est ab illa, vt a Laide altera: Cuius mollities, tantam virtutem contriuit.

Vitium exscribentis.

3 OPERVM ET LABORIS IGNARAS, POPVLATIONIBVS.] Ita scribo: *Operum, vt laboris ignaras; At populationibus lætantes.* Transpositio est exscribentis, qui cum non putaret in vltima littera verbi *operum*, contineri *vt*, apud manuscriptos, de sede sua *&* transtulit, nec apto loco apposuit, hiantemque reliquit orationem sequentem.

4 NE QVIS AGMINE DECEDERET.] Tacitus infra de eodem: *In Syria, qui signa reliquerat, capite pœnas luebat.* Notum est satis de signis; & dixi supra iurasse nunquam ea deserturos: sed de agmine nominatim cauit, quod populationibus miles lætaretur: ideoque se agminibus surriperet. Vnde plerumque magnæ clades, & deserta signa. noster lib. 2. Annal. vt quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani, in ore, in latere, & sæpe a tergo erat: multique eo modo cæsi, & circumuenti. *Magnus ille Corbulo non ignorabat plus in imperio esse, quam in victoria:* ait Florus.

Signa non deserebantur.

Neque agmina a milite.

5 STATIONES, VIGILIÆ.] *Stationes*, diurna militum munera; *vigiliæ*, nocturna. De quibus supra dixi.

Miles dum durat bellum, accinctus.

6 NON ACCINCTVS.] Nam bello durante, semper accinctus miles. Sic Tertullianus Mart. *Substrictum, & sub papilionibus expeditum militem esse debere.* Prudentius, peracto bello discingi milites docet his versibus, in pugna Auaritiæ. Et est pacis indicium.

Bello finito discincti.

——— pax inde fugatis
Hostibus, arma abigit, bellum discingitur, omnis
Terror, & auulsis exfibulat ilia Zonis,
Vestis ad vsque pedes descendens defluit imos.

Vnde istud Horatij in Satyris.

Malchinus tunicis demissis ambulat.

Et idem Prudentius.

Munera nunc agitet tantæ toga candida pacis,
Atque sacris ædem properet discincta iuuentus.

Cingula bullata.

Discincta cingulis: quæ cingula erant bullata. Quod idem poeta docet.

Aspexit si forte patris fulgentia bullis
Cingula.

Virgil. 12. Æn.

——— notis fulserunt cingula bullis.

Seueritas ducis militiæ vigor.

Et sane vbi sacramentum dederant, cingebantur. L. filius famil. L. Titius. L. quod dicitur. de re milit. D. Cæterum Corbulonis seueritas disciplinæ vigor fuit. Ex his nota quid sit apud Iurisconsultos, *Testamentum in procinctu factum.*

7 FALSO IACTA.] Ne dubites scribere, *iactata.* Ita enim scriptum, *iactA.* Et id postulant Taciti Gratiæ, quibus sacrificandum est.

Tanti exercitus quanti imperator.

8 SCIAS.] Apage istum rupicem ab vrbanitate Taciti: quippe sensus est integer illo excusso. Et sic lege. *Intentumque & magnis delictis inexorabilem, cui tantum asperitatis etiam aduersus leuia credebatur.* Id est, existimabatur eum intentum futurum, & magnis delictis inexorabilem, cui tantum esset asperitatis aduersus leuia. Et sane Quintilianus apposite ad hæc declamat. 339. *Nihil credebatur esse quo magis disciplina militaris confirmari posset, quam exemplum aduersus indignos.* Eleganter Florus, qui scribit, *tanti esse exercitum, quanti Imperatorem.*

Et natio Frisiorum per rebellionem clade L. Apronij cœptam infensa, aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos. [1]Idem senatum, magistratus, leges imposuit. Ac ne iussa exuerent, [2]præsidium inde immuniuit, [3]missis qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo aggrederentur. Nec

Corbulo discordiam seminat.

irritæ aut degeneres insidiæ fuère aduersus transfugam & violatorem fidei: Sed cæde eius motæ Chaucorum mentes, & Corbulo semina rebellionis præbebat, vt læta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama, cur hostem conciret? aduersa in Rempublicam casura: [4] cum prospere egisset, formidolosum paci, virum insignem, & ignauo principi prægrauem. [5] Ideo Claudius adeo nouam in Germanias vim prohibuit, vt referri præsidia cis Rhenum iuberet. [6] Iam castra in hostili solo molienti Corbuloni, [7] hæ litteræ redduntur. Ille re subita quanquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus, quam [8] * beatos quosdam duces Romanos, signum receptui dedit. Ne tamen miles [9] otium exueret, inter Mosam Rhenúque trium & viginti millium spatio [10] fossam produxit, qua incerta Oceani [11] * vetarentur. insignia tamen triumphi indulsit Cæsar, quamuis bellum negauisset.

Quæ læta apud quosdam, sed illaudata apud cæteros.

Nam aduersa in Remp. casura.

* *beatos quondam duces Romanos.*

* *vitarentur.*

1 IDEM.] Lege, *Iisdem Senatum, magistratus, leges imposuit.* Iisdem scilicet Frisiis, vt assuefacti paulum Romanis moribus, eorum imperium non detrectarent. Barbaras enim gentes ita paulatim demulcebant, vt dato senatu, & magistratibus, eos in obsequio continerent, & assuefacerent ciuilibus officiis, ac barbariem exuerent.

Barbari ad Romanos mores facti.

2 PRÆSIDIVM INDE IMMVNIVIT.] Credo legendum, *præsidio tum muniuit.* Nos dicimus, *Il renforce la garnison.*

Correctus Tacitus.

3 MISSIS QVI.] Lege, *Missique qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent.* Nam repetenda vòx erat.

Scriptio in Tacito correcta.

4 CVM PROSPERE.] Verba sunt famæ variantis. Cur hostem concitat Corbulo? si quid geratur improspere, in Reipub. caput cadet: si prospere, virum hunc insignem, formidolosum paci futurum, & ignauo principi etiam prægrauem. Lego autem, *At cum prospere egisset.* Et noto eam fuisse Romanorum auaritiam, vt dites prouincias ad bellum irritarent, atque inde sumptis armis, vi belli subderentur. Petron. Arbiter.

Tacitus interpretatus.

Si qua foret tellus, quæ fuluum mitteret aurum,
Hostis erat, fatisque in tristia bella paratis,
Quærebantur opes.

5 IDEO CLAVDIVS ADEO.] Ne puta Tacitum ita scripsisse, sed, *Idcirco Claudius adeo nouam,* &c. scriptum eràt *ideo*, pro *idcirco*: & nota erat. sed mutarunt *c* in *e*.

6 IAM CASTRA.] Lego, *& Iam castra.* Nam ita scriptum, *iuberET castra.* Id est, *iuberet & castra,* &c.

7 HÆ LITTERÆ.] Quæ, & quales? De litteris, supra ne iota quidem. Lege ergo: *heic litteræ redduntur.* Id est, in hostili solo, in quo castra fixerat Corbulo. Litteræ, inquã, quibus vis noua prohibebatur fieri in Germanos.

Mala scriptio emendata.

8 BEATOS QVOSDAM DVCES ROMANOS.] Illa loquutio neque sal, neque acetum habet. Emendo, & scribo. *Beatos quondam duces Romanos.* Nam ita scriptum, *Rom. Cos.* vnde finxere *Romanos.* Poterat tolerari si scrìptum fuisset: *Beatos quondam duces Romanos.* nam erant Romanorum voces frequentissimæ. Sic Dio scribit Romanos cum viderent acta Neronis, virtutem ipsam iugulantis, dicere solitos, *O mortuos beatos!* Et Seneca de temporibus Tiberij, cuius delatoribus omnes familiæ subruebantur. *O fœlicem Vatiam, quia is secessisset in villam de rumoribus vrbis ac periculis nil percepturus.* Dio ex Xiphil. mihi in hac lectione adstipulatur, qui lib. 60. ait reuocatum Corbulonem, dixisse, *O beatos priscos duces.* Id est, eos quos darent Consules, & Senatus. Et ita hæc interpretor. Qui dabantur duces a Consulibus Romanis, a Senatu dabantur: qui dabantur a Senatu, non nisi toto censente Senatu, reuocabantur. At qui dabantur a principe adulatorum fraudibus obnoxio, & plerumque vana sibi fingente, nulla iusta causa reuocabantur: ideo fœlices illos, hos infœlices maxime. De talibus litteris iam dixi supra, vbi de reuocato Germanico egit Tacitus, vt ad Parthos proficisceretur. Et illæ reuocatoriæ litteræ, magnos duces a victoria reuocarunt.

Beati prisci Romani duces.

Principes adulationibus obnoxij.

9 OTIVM EXVERET.] Contra Taciti mentem, & militum consuetudinem. Nam semper miles in labore, etiam absente hoste. Lege ergo, *ne officium exueret.* Quis enim legat sana mente, *fossam producere militem, ne otium exueret?* Reposui *officium.* sic noster 12. An. *imbuendis sociis ad officia legum.* & lib. 2. *officia videntium corrumpebat.* Verum militum officium, labor.

Verbum menti Taciti contrarium.

Miles semper in labore.

Officium militum labor.

10 FOSSAM PRODVXIT.] Exemplo Drusi patris Germanici, qui fossam duxerat a superiori cornu Rheni, ad fluuium Alisonem, vnde in Fleuum legiones ducerentur, & a Fleuo, in Oceanum. Postea Nero fossam inchoauit, nauigabilem a Baiano lacu, Ostiam vsque. Plinius lib. 14. cap. 6. Et post Neronem Traianus aliique multi. Sed hic ad luxuriam, ille ad gloriam P. Romani.

Corbulo fossam producit exemplo Drusi.

11 VETARENTVR.] Lege, *vitarentur.* Nam mari nihil incertius. Noster. *Nihil tam capax fortuitorum quam mare.* Ergo relicto mari nihil tutius, quam per hæc incilia & fossas, iter facere: quæ natura fluunt leniter, & a quibus longe Ismaros ergasterium ventorum.

Tacitus correctus.

Correctio firmata.

Nec

Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærẽdis venis argenti: vnde tenuis fructus, nec in longum fuit: at legionibus cum damno labor, [1] * & fodere riuos, quæque in aperto grauia, humum infra moliri. * quis subactus miles, & quia plures per prouincias similia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum precantium imperatorem, vt quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret. De origine [2] Curtij Rufi quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa prompserim, & vera exequi pudet. Postquam adoleuit, [3] * sectator quæstoris cui Africa obtigerat, dum in oppido [4] Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris vltra modum humanum, & audita est vox: *Tu es Rufe, qui in hanc prouinciam pro consule venies.* tali omine in spem sublatus, digressusque in vrbem, & largitione amicorum, simul acri ingenio, quæsturam, & mox nobiles inter candidatos præturam principis suffragio assequitur, cum hisce verbis Tiberius dedecus natalium eius velauisset, *Curtius Rufus videtur mihi* [5] *ex se natus.* Longa post hæc senecta, & aduersus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremo Africam obtinuit, atque ibi defunctus fatale præsagium impleuit.

* ecfodere riuos,
* queis
Rufi fortuna mirabilis.
* sector quæstoris
Spectrum Rufo visum.
Rufus minoribus arrogãs, paribus difficilis, superioribus adulator.

Escendere. 1 ET FODERE.] Lego, *ecfodere.* Et ita Seneca dixit, *escendere*, ad Marciam. *Seianum in ceruices nostras, ne imponi quidem, sed escendere.* Et noster dixit, *Escendere suggestum imperatoris.* Annal. 13. Apul. 5. Metam. *primisque prælius Veneris, velitatus altum soporem escenderat.* Noster eodem lib. *Capta escensu munimenta.* Sic Cicero dixit *ecferre* ad Attic. epist. 8. epist. *Maximis.* *Ecferre.* *Laureatos fasces ecferre ex Italia quam molestum.* Et in formula præconis, ad exequias inuitantis. EXEQVIAS L. TITIO L. F. QVIBVS EST COMMODVM IRE, IAM TEMPVS EST: OLLVS EX ÆDIBVS ECFERTVR. Festus in verbo *funus*: Et sæpe hoc verbum legi apud Senecam patrem: legi etiam *ecfodere* apud Plinium, si memini, lib. 8. *Ecfodere.* Et ita puto legendum Martialem in epigrammate 27. lib. 2.

Laudantem Selium cœnæ cum retia tendit,
* *Accipe siue legas, siue patronus agas.*
* *Efferte, grauiter, cito, nequiter, euge, beate.*
Hæc volui: Facta est iam tibi cœna, tace.

* Excipe
* Ecferte,

Martialis explicatus. Importunum cœnæ captatorem, & ideo intempestiue & inciuiliter laudantem monet vt eum excipiat cœnæ, sed ita, vt fumum pro fumo reddat. Siue, inquit, legas, siue agas, tanquam patronus, excipe eum; & dic famulis, Ecferte cœnam grauiter, cito, nequiter: & verbis gratantibus, dic ei, Euge, beate. hoc volui, iam est cœna peracta, tace: vt solis verbis importunis ei gratuletur. Est tamen in illo epigrammate quod desiderem.

Duo Rufi. Eiusdem temporis. Eiusdem fortunæ. Eiusdem nominis. L. Tarius Rufus. 2 CVRTII RVFI.] Par nomen, & par fortuna, immo etiam par ætas alteri Ruso, cuius nomen L. Tarius Rufus, qui infima natalium humilitate ad Consulatum euectus est per militarem industriam: quique liberalitate Augusti, ad millies HS. peruenit. At hic noster de quo Tacitus, opima fortuna sepultus est in Africa, in qua consenuit: *Ille autem, mutante vultum fortuna, compulsus est ad detrectationem heredis, exhausta omni hereditate agros in Piceno coemendo colendoque ad gloriam.* Et is idem est Rufus, de quo Seneca in Benef. lib. 3. c. 27. Non prætereo primum omnium D. Barnabam Brissonium in Senatu Parisiensi clarissimum Præsidem, docuisse nos, hunc nostrum Rufum esse Curtium Rufum, qui de gestis Alexandri scripserit: & nisi me fallit animus, vere scripsit. nam quod de longa pace obiicitur, quæ memoratur lib. 5. Ea, inquiunt, non fuit sub initiis Augusti. Quod verum: sed illa longa pax nonne fuit vrbi a v. Consulatu Augusti, ad Claudium? Itaque Tertullianus vocat Augustum *sepultorem bellorum ciuilium*, lib. de Anima: & fidenter refer ad Augustum, non ad Caligulam, quæ scribit lib. 10. Curtius. *Quod ille tum extinxit faces.* nam Caligula accendit, non extinxit, periitque illis ignibus.

Barnabas Brissonius.
Curtius Rufus. Qui scripsit de rebus Alexandri.

3 SECTATOR.] Recte correctum, *Sector.* Tacitus 13. Annal. *Exercendis apud ærarium sectionibus* Et histor. 1. infra. *reliquias Neronianarum factionum* (lego, *sectionum*) *nondum in fiscum conuersas.* Lucanus hoc verbo vsus 1. Ciuil.

Sector. Sectiones. Correctus in hoc verbo Tacitus.

Hinc rapti fasces pretio, sectorque fauoris
Ipse sui populus, lethalisque ambitus vrbi,
Annua venali referens certamina campo.

Nam res fisco adiudicatæ, in ærario vendebantur sub hasta, aut per auersionem. Dicimus *en bloc*, aut *en gros.* aut per sectionem, *en detail.* Qui sectionem hanc peragebant, *sectores* vocabantur, aut diuisores. Cicero 15. fam. epistola. *Non mehercule. Nec*, inquit, *sectorem desiderabit.* Et idem Cicero in Verrem. *Q. Verres Romæ ex optima diuisorum disciplina.* Et lib. 5.

Diuisores, sectores.

n Verr. *Verris pater fur, ac diuisor*. Plinius lib. 36. & 35. cap. 5. & 15. *Metella mater proscriptionum sectrix*. Idem Cicero vocat *sectionis scelus*, his verbis. *Bonis Pompeij sub hasta positis, quis esset tam demens, tam diis hominibusque hostis, qui ad id scelus auctionis auderet accedere?* Non accedendum, sed abscedendum, in principum rebus.

Sectionis scelus.

4 ADRVMENTO.] Lego, *Adrumeto*. Et est Africæ ciuitas, non longe a Carthagine, Stephano & Plinio. Tertull. ad Scapulam narrat Adrumeticum Manillum Christianum ad bestias damnatum. De Adrumeto loquitur D. Augustinus in Confess. Seneca de Beneficiis: *Cum obsideretur Adrumetum*, lib. 3. cap. 23. Et Capitolinus in Seuero: *Eo tempore lectis actis quæ de Claudio Celsino laudando, qui Adrumetinus & affinis Albini erat*. D. Hieronymus per aspirationem scribit lib. de locis Hebraicis ex actis Apostolorum. *Hadrumetus*, inquit, *ciuitas in Bazacio regione Africæ*. Et de Albino Capitolinus: *Vnum ex Afris & quidem Adrumetinis fingentem quod de Ceioniorum stemmate sanguinem duceret*. Suetonius eius meminit in Vespas. his verbis. *Nisi quod Adrumeti seditione quadam in eum rapa iacta sunt*.

Adrumetum.

5 EX SE NATVS.] Lactantius lib. 1. ca. 11. Diuin. instit. *Solemus eos dicere, quorum virtutem miramur, aut qui repentino aduenerint, de cælo cecidisse. De terra autem ignotis parentibus natos, quos terræ filios nominamus*. Hoc autem fluxit a fluuiis qui terra erumpunt magno impetu, non visi antea, vt de Nilo dicitur incertum habere fontem, & de Acheloo. Ideo Seruius 1. Georg. *Achelous terræ filius dicitur, vt solet de his quorum per antiquitatem latent parentes*. Cicero Philipp. 6. *Quid vobis non debeo Quirites, quem vos a se ortum hominibus nobilissimis, omnibus honoribus prætulistis?* Etiam noui homines dicebantur. Persius Sat. 6.

— præsto est mihi Manius heres,
Progenies terræ.

Et paulo post.

—— addo etiam vnum,
Vnum etiam terræ est qui filius.

D. Cyprianus, vbi de Nouatiano hæretico iisdem verbis visus est fere, epist. 76. *Nouatianus*, inquit, *in Ecclesia non est, nec Episcopus computari potest, qui Euangelica, & Apostolica traditione contempta, nemini succedens, a se ipso ortus est*. Nam hæretici, pro Christianis, & Ecclesiæ Catholicæ sobole, nunquam sunt habiti. Tertullianus in præscript. *Et ex se nascuntur instar fungorum, ex se peruertuntur, ex se subruuntur*. Sic etiam idem Tertullianus in Apolog. *Ignoti, vel ex inopinato parentes de cælo superuenisse dicuntur. Nam & terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum*. γηγενεῖς dicebantur: a quo non dubito quin Lactantius hauserit. Iuuenalis Sat. 9.

Hæreticis sepsis orti.

Lactātius Tertulliani suppilator.

Vos humiles, inquit, vulgi pars vltima nostri,
Quorum nemo queat patriam monstrare parentis.

Seneca pater mire deprauatus est in hoc loco. Sic enim lib. 1. Controu. 6. *Quidam auitasque paternasque flagitiis obruerunt imagines, quidam ignobiles nati fecerunt posteris genus. In illis, non seruasse quod acceperant, maximum dedecus: in his, quod nemo dederat fecisse, laudabile est. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, vnusquisque fælicem domum inuaderet* (lego, *vnusquisque fælicem in dominum euaderet*) *sed quandiu domini non sumus natura nos regit, & in quemcunque vult casum, nos mittit: heic sumus* (lege, *hinc sumus*) *æstimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum suis inspexerimus maioribus, in tot Cōsulatus* (lego, *Consulatibus*) *nihil habet clarius, quam se authorem*. Et paulo post. *Quemcunque voluerimus reuolue nobilem* (lego, *quemcunque volueris imis, reuolue nobilem*) *ad humilitatem peruenies*. Iuuenalis Sat. 1.

Seneca pater correctus.

Quidam ex nobilitate ignobiles.

Ignobiles nobiles facti.

Nemo suæ naturæ artifex.

Si nobilitatis caput quæratur, erit ignobilitas.

Quales ex humili magna ad fastigia rerum
Extollit quoties voluit fortuna iocari.

Cicero pro Flacco de Atheniensibus: *Ex sese suos ciues genuisse dicuntur*. Et Pollio de Ateio Philologo, vt refert Tranq. de Clar. Gram. *Philologus ab semet nominatus*. Et Synesius epist. 57. *Homo qui aut nomen non possit dicere; immo ne Patris quidem, nisi quantum coniicit, quique ex thynnorum captore, in principalem rhedam insiliit*. Sed

Ex se nati.

Ludit in humanis diuina potentia rebus.

Interea Romæ nullis palam neque cognitis mox causis, Gn. Nouius eques Romanus, ferro accinctus reperitur[1] in cœtu salutantium principem: nam postquam tormentis dilaniabatur,[2] de se Nouius conscios non edidit, incertum an occultans. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum qui quæsturam adipiscerentur. Apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus:[3] ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima iuuenta consulatum ac dictaturas inirent. Sed quæstores[4] regibus etiam tum imperantibus instituti sunt, quod lex Curiata ostendit ab L. Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret, creatique primum[5] Valerius Potus, Æmylius Mamercus LXIII. anno post Tarquinios exactos, vt rem militarem comitarentur. Dein gliscentibus negotiis, duo additi qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiaria iam

Italia,

Italia, & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Post lege Syllæ viginti creati supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. & quanquam equites iudicia recuperauissent, quæstura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellæ velut venundaretur.

Dignitates quæ olim præmia honoris, postea fuere venalitatis.

Antiquus mos salutandi principem.

1 IN COETV SALVTANTIVM PRINCIPEM.] Dixi iam de Liuiæ Augustæ salutatione lib. 2. heic dicam de Augustorum: qui mos est certe perantiquus. Nam libro 2. Reg.

A Iudæis.

Absalon, inquit, *filius Regis præbebat osculandam manum suam, & apprihendens osculabatur eum.* nam affectabat tyrannidem. Q. Curtius, *Dextram fidei suæ pignus dedit*, inquit lib. 6. Fluxit hoc ad Persas a Iudæis, & inde ad Romanos.

Ad Persas. Et ad Romanos.

Nam Augustus senectute grauis *petiit a Senatu, ne ipsum posthac domi suæ salutarent, ne vc in malam partem acciperent si deinceps non conuiuaretur cum eis*: nam frequenter eum salutabant, præsertim si Senatus ageretur. Et forum & curiam intrantem abeuntemque, ac iam in ipso palatio sedentem, cubantemque moris erat, non Senatoribus tantum, sed & equitibus, & plebeiis nonnullis illum salutare. Quod ideo scripsi, vt mos salutationis, quem tractamus, nosceretur. Tempus autem salutandi, matutinum erat: Quippe salutabantur eo tempore principes, quo a clientibus patroni. At patroni, mane. Seneca epist. 95. *Vitemus salutationibus matutinis fungi.* Sic Martialis lib. 1.

Mane salutabantur.

Vt patroni.

Et matutinum portat ineptus aue.

Idem lib. 7. epig. 38.

Discursus varios, vagumque mane,
Et fastus, & aue potentiorum,
Cum perferre, patique iam negaret,
Cœpit fingere Cælius podagram.

Et eodem lib.

Migrandum est, vt mane domi te, Galle, salutem.

De veneratione Principis Sueton. in Vespas. cap. 21. *Ac dum salutatur, & calceabat ipse sese, & amiciebat.* En totius orbis caput, quod seipsum calceabat, & amiciebat. Vbi nunc pusillorum fastus & arrogantia? Illud autem arguit fuisse mane. Et idem in Othone, cap. 6. *Mane Galbam consalutauit, vtque consueuerat, osculo exceptus est.* Mane autem, foribus nondum apertis circa vestibulum disponebantur. Mox ædes quatiebant, & patentibus, introducebantur: introducti, a seruo nomenclatore disponebantur in ordinem circa ostium: & erant quidam primæ, quidam secundæ admissionis. Quod explicabo infra. Dixi quod hærerent vestibulis. Tacitus de Tiridate. *foribus eorum assisteret.* Gellius lib. 4. Noct. Attic. cap. 1. *In vestibulo ædium Palatinarum, omnis fere ordinum multitudo, opperientes salutationem Cæsaris, constiterant.* Nam alienas intrare nisi aperiantur, inciuile imo iniuriosum putabant. Ergo fores quatiebant. Quod Martialis me docuit. Et ad id alludit Terentius.

Principi veneratus intercalcandum.
Vestibulis hærebant venerantes.
Fores quatiebant.
Introducebantur.
Introducti, disponebantur.
Circa ostium.
Primæ & secundæ admissionis amici.
Salutatio in atrio principis.

Qui mihi nũc vno digitulo adperis fores fortunatus,
Næc tu istas faxo calcibus sæpe insultabis frustra.

Seneca de Benefic. *Non sunt isti amici magni, qui ianuam pulsant.* Locus autem salutandi, erat ædes principis. Nam Tacitus. *Itur in ædes Principis, reperti tum inter cœtus venerantium.* Sic enim lego, vbi male legitur, *repetitum venerantium.* Illa autem veneratio fiebat in illa parte ædium, quæ *atrium* dicebatur. Seneca epist. 19. *Errat, qui amicum in atrio quærit.* Martial. lib. 5. epig. 21.

Nec nos atria, nec domos potentum.

Et alio loco.

Atria si nobis non patuisse negas.

Erat autem pars anterior ædium. Nam Sueton. in Galba. *Vbi euigilauit, statim aperto atrio.* At in atrio, erat lectulus salutatorius, de quo Plinius lib. 15. cap. 11. *Omnia*, inquit, *iam & virorum salutatoriis cubilibus inclusa, simulachris noctium imposita.* Loquitur de malis cotoneis, quæ ad odorem, istis lectulis inserebantur. Et hoc commentum fuisse mulierum, indicant hæc verba, *iam & virorum*, &c. Dio lib. 58. ait Seianum habuisse talem lectum in aula, in qua salutabatur, & qui turba salutantium corruit. Aulamque pro atrio ponit. Cæterum in illa salutatione Augustus purpura erat amictus. Spartianus in Proculo: *Cum in quodam conuiuio ad latrunculos luderetur, atque ipse decies Imperator exisset, quidam non ignobilis scurra, Aue, inquit, Auguste: allataque lana purpurea humeris eius iunxit, eumque adorauit.* Et in Saturnino. *Deposita purpura ex simulacro Veneris cum chlamyde vxoria militibus circunstantibus amictus & adoratus est.* Ita lego, non *adornatus*. Cape de ista adoratione quod in Euangelio: *veste purpurea induerunt eum & dixerunt, Aue rex Iudæorum, & dabant ei alapas.* Forma autem salutandi, aut per osculum fuit oris, aut manus, vel per complexum, aut ad genua, vel pedes. Quod frequens apud Curopalaten. De osculo genuum & manuum, iam diximus. nunc reliqua persequemur. nisi quod de manu, istud addo Martialis lib. 4. epig. 30.

Lectulus salutatorius.

Qui norunt dominum, manumque lambunt
Illam, qua nihil est in orbe maius.

Etiam in genua procumbebant, quod ait notum apud Romanos in salutando principe. Vide vitam Ædesij: & D. Hieron. tomo 5. Osculum autem oris, fuit antiquissimum. nam in Bibliis, Ioseph fratres osculatus est apud Ægyptios. Exod. 45. Et Samuel, regem Saul apud Iudæos, vt in veneratione regia locum habuisse credas, præcipue inter sacerdotes, qui regibus dignitate vicini, 1. Reg. cap. 10. D. Ambrosius lib. 5. epist. 130. *Vbi sedit in Consistorio, ingressus sum. Assurrexit vt osculum daret, ego inter Consistorianos steti.* Sic Ioab Amasam osculatus est mento capto, & impressa buccula. 2. Reg. cap. 20. quod Romæ locum habuit in pueris, vt dicemus postea. Inter Persas, Esdræ lib. 3. cap. 3. Et Iosephus Antiquit. lib. 11. Nam Darius osculo Zorobabelem excepit. Apud Græcos, oris osculum

Oris osculum apud Iudæos antiquissimum. Dabatur dignioribus.

Vt sacerdotibus a Rege.

Oris osculum apud Persas.

Apud Christianos. fuit, & supra demonstraui. Apud Christianos. D. Paulus. *Saluto vos in osculo sancto.* D. Hieron. contr. Iouinian. *Tibi cedunt de via nobiles, tibi osculantur diuites caput.* Et ante eum Tertullianus lib. de orat. *Iam eum de abstinentia osculi agnoscimus ieiunantem.* Ergo in ieiunio Christiani osculis abstinebant. Etiam die Paschatis. Idem eodem. *Die Paschæ, quo conuenimus, & quasi publica ieiunij religio est, merito deponimus osculum.* Et lib. 2. ad vxor. de die Paschæ; *Quis in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare patietur?* D. Hieron. ad Ruffin. *O si nunc mihi Dominus IESVS, vel Philippi ad Eunuchum, vel Abacuc ad Danielem, translationem repente concederet, quam ego nunc arctus stringerem colla complexibus, quam illud os, quod mecum, vel errauit aliquando, vel sapuit, impressus figerem labris.* Et idem ad Nepotian. *Quidam dicebat, Non est osculum porrigere, sed vina propinare.* Loquitur de meribibulo basiante. At de illis diuersis oculorum & oris, & manus, genuumque pedumque osculis Christi crucifixi, D. Bernardus sermones Christianos valde pios, nobis reliquit, quos miramur & miratur quisquis Christianus est. Et sæpe in Cantico Cantic. de hoc more. Apud Paganos etiam osculum frequens fuit. Martialis lib. 12. epig. 59.

In ieiunio osculo abstemij.

Et die Paschæ.

Osculata vincula martyrum.

Apud Paganos osculum.

Tantum dat tibi Roma basiorum
Post annos modo quindecim reuerso,
Quantum Lesbia non dedit Catullo.

Martialis correctus. Vbi obiter corrigo versum istum.

Hinc defioculus, & inde lippus.

Nam lego.

Hinc cui deest oculus, subinde lippus.

Nec prætereo quod scribit Valerius lib. 2. cap. 6. *Numidiæ reges, more gentis suæ, nulli mortalium oscula ferre.* Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse conuenit. Iulianus Parabates: *De accipiendis, inquit, dandisve osculis non laboro,* in Misopog. Catullus ad Verannium.

Visam te incolumem, audiamque Iberum
Narrantem loca, facta, nationes,
Vt mos est tuus, applicansque collum,
Iucundum os, oculosque suauiabor.

Et sane oculos more Græco præcipue basiabant. Nam idem poeta.

Oculorum suauia a Græcis.

Mellitos oculos tuos, Iuuenti,
Si quis me sinat vsque basiare.

Sic Cicero ad Tironem. *Tuosque oculos etiam, si te veniens medio foro videro, dissuauiabor.* Apul. 2. Metam. *Est hercle heic Lucius, & offert osculum.* Petron. Arbit. inducit seruulum Trimalcionis exoratores suos basiantem. Pedo Albinouanus.

Collaque & os, oculosque illius ore premam.

Illa oscula matutina. Illa vero basia apud Romanos etiam extra adorationem Principis in viis aliquando fiebant, & matutina erant. nam mutuis osculis mane se excipiebant, sed præcipue patroni clientes & clientes patronos, vt dixi. Et ita intellige versum Martialis.

Patronorum in clientes.

Prima salutantes atque altera continet hora.

Idem lib. 8. epig. 44.

Sed omne limen conteris salutator,
Et mane sudas vrbis osculis vdus.

Et alio loco.

Basia das aliis; aliis das, Posthume, dextram:
Dicis, Vtrum mauis, elige. malo manum.

Idem lib. 2. epig. 4.

Audieris cum grande sophos, dum basia captas. *Martialis explicatus.*

Id est, dum tu liber adis vrbem, domosque potentiorum, & eos salutas mane veluti cliens, dum basia captas, quæ mane solent dari. D. Hieron. ad Eusth. de virg. seru. *Cum sole festinus exurgit, salutandi & ordo disponitur, viarum compendia requiruntur, & pæne vsque ad cubicula dormientium, importunus senex ingreditur.* Vtque priuatis oscula, ita Principibus in veneratione data, non tamen ab omnibus. Sueton. de Domitiano cap. 12. *Cenidi patris concubinæ osculum offerenti, manum præbuit.* Et dixi, pro dignatione distincta fuisse venerationis officia: vnde Caligula reprehensus, qui histrionibus dabat oscula, & vilissimis e populo. Et Otho, *ab amplexu & osculo, omnes milites dimisit.* D. Bernardus Serm. 3. super Cantic. *Osculandi sunt prius Domini pedes, deinde manus; deinde os. Longus saltus, & arduus est, de pede, ad os; per manus tibi transeundum est.* Presbyterorum manus osculabantur Christiani, vt Episcoporum pedes. D. Hier. Presbyter ad Asellam. *Osculabantur mihi manus quidam & ore vipereo detrahebant.* Et Paula osculata est pedes Episcopi Salaminæ Cypri. & Ruffinus osculum oris accipit ab eodem Episcopo quia Presbyter. D. Hieron. libro ad Ruffin. Erant autem quædam breuia oscula, quæ minus amatis dabantur, aut dignitate non æquandis. Tacitus Annal. 14. & 12. *Post breue osculum.* Idem in Agricola, de Domitiano. *Exceptusque breui osculo, & nullo sermone.* Papinius 9. Theb.

Principis basia in subditos.

Oscula distincta pro dignatione cuiusque.

Breuia oscula.

—— libandaque fratri
Parcius ora tulit.

Martialis lib. 2. epig. 12.

Dimidio nobis dare Posthumus ante solebat *Dimidia oscula.*
Basia, nunc labro cœpit vtroque dare.

Dicit, *vtroque labro dare oscula,* pro vberioribus osculis, & ad differentiam osculi breuioris, quod dimidio labro dabatur. Idem libri eiusdem epig. 10. *Quæ?*

Basia dimidio, quæ das mihi, Posthume, labro,
Laudo, licet demas hinc quoque dimidium.
Vis dare maius adhuc, & inenarrabile munus?
Hoc tibi habe totum, Posthume, dimidium.

Id est, habe tota tua oscula, nam spurca nimis. Et fuere principes, qui nullos osculis dignarentur. Suetonius in Ner. cap. 37. *Neque aduenientem neque proficiscentem vllum, osculo impertiit, ac ne resalutatione quidem. Et in auspicando opere Isthmi, magna frequentia, clare, vt sibi ac populo Romano bene res verteret, optauit, dissimulata Senatus mentione.* Etiam pueri, in salutatione principis, osculabantur. Sueton. in Galba cap. 4. *Constat, Augustum, puero salutanti se inter æquales, apprehensis auribus & buccula dixisse,* ϗ σὺ, τέκνον, τῆς ἀρχῆς παραγεύσῃ. quod ad Tiberium quidam referunt, vt noster Tacitus. Apul. 6. Metam. *Tum Iupiter perpessa Cupidinis buccula, manuque ad os relata.* Silius Italicus de Amilcare.

Principes quidam osculo non vsi.

Puerorum basia.

Pressa buccula.

Olli permulcens genitor caput, oscula libat.

Quod

Auribus prehensis. Quod auriculis prehensis fiebat. Ouidius.

Et fœtus matrona dabit, natusque parentis
Oscula comprensis auribus excipiet.

Quod intelligendum est de osculis datis pueris non modo adultis, sed & nascentibus. Quæ exhorruere quidam. Nam D. Cyprianus epist. ad Fidum lib. 3. *Nec aliquis nostrum id debet horrere, quod Deus dignatus est facere: nam etsi infans a partu nouus est; non ita est tamen, vt quisquam illum in gratia danda, atque in pace facienda, horrere debeat exosculari: quando in osculo infantium, vnusquisque nostrum, pro sua religione, ipsas adhuc recentes Dei manus debet cogitare, quas in homine modo formato, & recens nato exosculamur, quando id quod Deus fecit, amplectimur.* Sic Plautus in Pœn. licet in fœminis. *Etiam in fœminis.*

Sine te exorem, sine te prendam auriculis, sine dem sauium.

Idem in Asinar.

Prehende auriculis, compara labella cum labellis.

Basia sub Tiberio defecere. Ita basia in vsu. Sed noto, sub Tiberio desueuisse tantillum, mentagræ morbo grassante. Is enim morbus, non lethalis, sed fœtidus, & totum vultum, oculis tantum immunibus, fœdans. In colla, pectusque & manus, magno horrore descendebat. *Nec*, inquit Plinius, lib. 26. cap. 1. *Sensere id malum fœminæ, aut seruitia plebesque humilis, aut media, sed proceres veloci transitu osculi: maximeque fœdiore multorum, qui perpeti medicinam tolerauerant, cicatrice quam morbo. Causticis namque curabatur, & ni vsque in ossa corpus exustum esset, rebellante tædio.* Sensit hunc morbum Tiberius; *Ideoque*, vt ait Suetonius cap. 34. in Tiber. *quotidiana oscula prohibuit edicto.* Et sensisse scribit Plinius his verbis. *Tiberij Cæsaris principatu irrepsit hoc malum; nec quisquam prior Imperatore ipso sensit. Magna ciuitatis ambage, cum edicto eius excusantis valetudinem legeret nomen incognitum.* lego, *legeretur.* Edicta enim non viua voce publicabantur, sed suspensa plerumque tabula legebantur. *Nomen* autem *incognitum* dicit, quod esset *mentagra*: & quia morbus incognitus, adhuc etiam nomen incognitum. De isto morbo, Martialis in vitandis basiis tangit aliquid. *Propter mentagram. Fœdum morbū. Sed nec popularem. Sed procerum. Martialis explicatus.*

Non vlcus acre, pustulæue lucentes,
Nec triste mentum, sordidique lichenes,
Nec congelati gutta proderit nasi.

Impurorum ideo basia vitabant. Seneca 4. de Benefic. *Fabij Persici osculum impuri etiam vitabant.* Ideo Martialis, ait *velle manum, non os* ad basiandum, quia impurus esset Posthumus. Sed de Basio satis. De complexu. eius forma a Plauto describitur in Asinar. *Forma complectendi in veneratione.*

L I B. *Circundatoque me brachiis, meumque collum circumplecte.*

A R G. *Ten' complectatur carnufex?*

Idem in Pœnulo.

Condamus alter alterū ergo in neruum brachialem.

Osculari pectus id dicebatur. Plutarch. in Bruto. Et Tacitus de Neronis simulatione in matrem. *Excipit manu, & complexu.* Sueton. cap. 34. *In digressu papillas quoque exosculatus est.* Tacitus vbi de Seneca. *His adiicit complexum & oscula, factus natura & assuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis.* Horatius.

O qui complexus, & gaudia quanta fuerunt!

Apul. 1. Metam. *Pythias condiscipulus apud Athenas Atticas meus, qui me post aliquantum multum temporis amanter agnitum, inuadit, amplexusque ac comiter deosculatus.* De Pedibus, & pedum osculatione, quæ perantiqua, ita Reg. 4. cap. 4. *Apprehendit pedes eius.* Id est, adorauit. Suetonius in Othone, cap. 12. *Multi præsentium militum, manus, ac pedes eius deosculati.* Tacitus. *Admotus ad tribunal, pedibus Cæcinnæ aduolueretur.* Idem lib. 1. *Disiectus quorum per humeros attinebatur, præceps, & singulorum pedibus aduolutus.* Ouidius. *Osculum pedum apud Iudæos. Apud Romanos.*

Nunc mihi nil superest, nisi te formosa precari,
Amplectique tuos, si patiare, pedes.

Silius lib. 11. —— *tremebundus ibidem*
Sternitur, & pedibus crebro pauida oscula figens.

D. Hieron. de obitu Paulæ. *Vidit Cyprum, vbi sancti & venerabilis Epiphanij pedibus prouoluta.* Nam erat moris apud veteres Christianos, pedes Episcoporum osculari. Inde illa Christianorum vox, rebus in turbidis, *AD PEDES EPISCOPI.* quibus asylum Christianorum præcipue, vbi de fide agebatur hæreticorum turbationibus. In Euangelio, D. Magdalena ad pedes Christi, more seruorum. De quibus dixi supra. Quod est Christianæ humilitatis exemplar, semper in Episcopis obseruatum. Etiam Principes ad oscula pedū. Isaias vbi de Ecclesia Catholica vaticinatur. *Erunt*, inquit, *Reginæ nutrices tuæ, & Reges vestigia pedum* (quod nunquam factum apud hæreticos) *tuorum lambent.* D. Augustinus epist. 42. *Videbitis imperij nobilissimum culmen, ad sepulchrum Piscatoris Petri, submisso diademate supplicare.* Et sane Basilius Imperator Constantinopolitanus in Syn. 8. Constant. *Deo*, inquit, *procidunt, qui spiritualibus istu procidunt patribus.* Quod Pagani non abnuerunt. Et Vlpianus I. C. qui de sacerdotum honore ita scribit, L. Nemo. de recept. arbit. *Honori omnipotentis Dei defertur, cui parere nos oportet.* Sed redeo ad Paganorum Imperatorum venerationem. Primus ergo qui eorum pedes osculari monstrauit, fuit Vitellius ille turpis adulationis magister. Sueton. in Vitellio cap. 2. *Primus*, inquit, *C. Cæsarem adorare vt Deum instituit* (viuentem scilicet; nam ante solis mortuis Cæsaribus is honos) *cum reuersus ex Syria, non aliter adire ausus esset, quam capite velato, circumuertensque se, ac deinde procumbens:* Ad pedes scilicet. Nam talis erat forma adorandi. Quod Plinius confirmat lib. 28, cap. 2. *In odorando* (lege, *in adorando*) *dextram ad osculum referimus, totumque corpus circumagimus: quod in læuum fecisse Galli religiosius credunt.* Marcellinus. *Osculum delibatum digitis ad os suum refert.* lib. 21. Eandem adorandi Principis formam habet Zonaras in Iustin. 2. Et dicebatur *adoratio sacræ purpuræ*, a Iurisconsultis, & ab Imperatoribus, L. 4. de Consul. lib. 12. Cod. Dixi Vitellium Caligulam hæc docuisse: Nec frustra. *Quippe illa bellua Pompeio Senatori pedes dedit osculandos*; Quod Senecam ponit in fermento totum. Sic enim scribit de Benef. cap. 12. lib. 2. *Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis, Persica seruitute mutaret.* Et subiungit: *Parum iudicauit, si Senator summus vsus honoribus, in conspectu principum senex sibi eo more iacuisset,*

Christiani Episcoporum pedes osculantur. Vt B. Magdalena pedes Christi. Principes ad pedes Ecclesiæ. Ad pedes SS. Apostolorum Romæ. Basilius Imperator probat. Vitellius osculationis pedum author. Erga Cæsarem Caligulam. Viuentem non mortuum. Forma adorandi. Veteribus Gallis. Adoratio sacræ purpuræ.

Ddd

quo victi hostes victoribus iacuere. Inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non (lego, *Num*) *hoc est rempub. calcare? Ad genua victi prouoluebantur.* Dio, *Vercingentorigem ad genua Cæsaris, Alexiæ capta, procubuisse, & vtramsterius que quam genua.* Horarius in Carminib.

Seneca correctus. *Victi ad genua.*

—— Claudi virtute Neronis
Armenius cecidit: ius imperiumque Phraates
Cæsaris accepit, genibus minor.

Tamen remissum a P. Æmilio Perseo. Titus Liuius de Paulo Æmilio; *Post Perseum victum, introeunti Regi dextram porrexit, nec attingere genua passus est.* Dio de Claudio. *Edixit ne quis eum adoraret, ne quis ipsi sacrificaret.* De Iuniore Maximino, ita Capitolinus. *In salutationibus superbissimus erat, & manum porrigebat, & genua sibi osculari patiebatur.* Contra Senior Maximinus, qui dicebat. *Dij prohibeant, vt quisquam ingenuorum pedibus meis osculum figat.* Et sane Alexander Mammea adorari se vetuit, quamuis Heliogabalus more Persarum se adorari præcepisset. Huius adorationis exemplum in Tacito vbi de Tiridate lib. 15. *Medio Tribunal, sedem curulem, & sedes effigiem Neronis sustinebat, ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis sublatum capite diadema subiecit imagini.* Est & alia adorandi forma, *adsidere pedibus, adoperto capite.* Propert. lib. 2.

Venerationis cultus.

Ante tuosque pedes illa ipsa adoperta sedebit.

Plautus in Persa.

Aram habete hanc vobis pro castris.

Tertullian. in orat. *Perinde faciunt nationes adoratis sigillaribus suis residendo.* Alia etiam forma, *humi adorandi per prostrationem*, quæ vera Persarum fuit adoratio. Curtius lib. 8. de Macedonibus. *Venerabundi ipsum salutauere, prosternentes humi corpora.* Et Valer. lib. 7 cap. 13. *Vt est mos Persarum, humi prostratis corporibus, Darium regem salutauerunt.* Trebellius Pollio. *Adorata est more Persarum.* Loquitur de Zenobia. Iustinus lib. 6. *Quod eum more Persarum adorare nollet.* Nescierunt tamen Pagani authores, Persas a Iudæorum Patriarchis sumpsisse. Nam apud eos adoratio prona in terram. Genes. 18. *Cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, & adorauit in terram.* Et eodem 19. *Surrexit, iuitque obuiam eis, & adorauit pronus in terram.* Et 24. *Pronusque adoraui Dominum benedicens.* Et 33. *Ipse egrediens, adorauit pronus in terram.* Dio in Traiano. *Decebalus ad Traianum productus, illum humi procumbens suppliciter adorauit. Adorabantur* autem, aut, vt verius cum Tacito loquar, *venerabantur in togis & candida veste, & in lauro, ac floribus.* Martial. li. 8. epig. 55.

Vestis candida.

*Heic lauro redimita comas, & candida * vultu*
Roma salutauit voce, manuque ducem.

** Lego, cultu*

Idem lib. 10. epig. 82.

Si quid nostra tuis adicit vexatio rebus,
Mane, vel a media nocte togatus ero.

Vocabantur autem ad salutationem per *nomenclatorem.* Seneca, Non cad. iniur. in sapient. *Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam fieri putent a muliere. Quid refert quot habeat lecticarios? quam oneratas aures? quam laxam sellam? æque impudens animal est, & nisi sapientia accessit, ac multa eruditio, ferum, vt cupiditatum incontinens. Quidam se a cinerario impulsos moleste ferunt, & contumeliam vocant ostiarij difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium.* Idem Seneca ep. 29. notat horum nomenclatorum licentias. *Habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit.* Et apud Sueton. c. 19. August. erant serui nomenclatores. *Telephi, mulieris serui nomenclatoris.* Et ita legendum: nam erant serui, qui mulierum virorumque ad venerationem venientium, nomina dictarent. Horat. epist. ad Numicium.

Nomenclator in veneratione. *Seneca correctus.* *Suetonius item correctus.*

Mercemur seruum, qui dictet nomina.

Et de isto seruo, est L. vt iurisiurãdi. §. dabitur, de oper. libert. D. Cicero pro Mur. *Quid quod habet seruum nomenclatorem?* Seneca 6. de Benef. *Quid istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectatur aut memoria, aut manus, amicorum existimas?* Ita ergo vocati, a nomenclatore per ordinem disponebantur ad ingrediendum, & vti eos nomenclator citauerat, intrabant, dicebanturque *primæ*, vel *secundæ* admissionis. Seneca 6. de Benef. *Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas, aut secundas admissiones digeruntur.* Erat autem magister admissionariorum apud Iuuenalem Sat. 4. Et ibi vet. interpr. *Deinde proximus admissionarium.* pro *admissionariorum.* Marcellinus lib. 22. *Cæteri vocati admissionales.* Et vt distinguebantur admissionales; ita etiam hi qui admittebantur. Nam qui primus introiturus esset, ita statuebatur, vt propius ostium contingeret, ibique assideret, atque vbi ostium esset apertum, intraret. Non tamen prima frõte, ad principem aut patronum: nam alia erãt ostia antequam quis ad principem, aut patronũ ingrederetur. Seneca 6. de Benef. *Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, & tactum sui liminis; pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ exceptos quoque excludunt.* Addo quod toga alba comitabantur principem, seu patronum euntem per vias. Seneca li. 6. eodem. *Scito cum animaduerteris obsessos ingenti frequentia viros, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera cõpressa; tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum.* De isto comitatu D. Cyprianus epist. *Bene*, ad Donatum. *Fascibus ille oblectatus* (lego, *ablactatus*, quod de pueris dicitur) *& honoribus priuatus, & inglorius esse non potest: hic stipatus clientium cuneis frequẽtiore comitatu officiosi agminis, pœnam putat esse, cum solus est.* Sed antea dixerat Tacitus, vbi de Seiano: *Minui sibi inuidiam, adempta salutantium turba; sublatisque inanibus, vera potentia augere.* Illi autem salutantium cunei ante, & retro. Martial. lib. 2. epig. 18.

Nomẽclator dictat nomina. *Comitatus principum.*

Sum comes ipse tuus, tumidique anteambulo regis:
Tu comes alterius, iam sumus ergo pares.

Comites principis ante, & retro.

Idem eiusdem libri epigram. 57.

Quem grex togatus sequitur, & capillatus.

Et libri eiusd. epigram. 64.

Cinctum togatis post & ante Saufellum,
Quanta reduci Regulus solet turba.

Erãt autem togati. Idem Martial. li. 12. epig. 18.

Comites togati.

Dum per limina te potentiorum
Sudatrix toga ventilat, vagumque
Maior Cælius, & minor fatigat.

Cœna data comitantibus.

Vide eundem Martial. li. 10. epig. 74. hi autem clientes in veneratione cœnas capiebant; quæ postea in sportulas mutatæ. Iuuenal. Sat. 1.

Postea sportulæ.

Quadrantes

Quadrantes lectica petit, sequiturque maritum
*Languida, vel prægnans, * & circumducitur vxor.*
Hic petit absenti, nota iam callidus arte,
Ostendens vacuam, & clausam pro coniuge sellam:
Galla mea est, inquit. Citius dimitte; moraris?
Profer Galla caput; noli vexare, quiescit.

*Forte quæ

Et illæ sportulæ interdum in rectas cœnas conuersæ. Martialis.

Deinde vœna.

Promissa est nobis sportula; recta data est.

Non me contineo, quin interpreter eundem Martialem de his sportulis lib. 3. epig. 14.

Romam petebat esuritor Tucius,
Profectus ex Hispania.
Occurrit illi sportularum fabula:
A ponte rediit Miluio.

Nam vult Tucium esuritorem, vt sportulas haberet, venisse ab Hispania in Italiam: & cum illi narratum fuisset, fabulam esse quæ de sportulis dicerentur: licet ille esset in ponte Miluio, & iuxta Romam, tamen rediisse in Hispaniam. Quæ sunt callidæ gulæ argumenta ingentia. Iouius lib. de Piscib. varias historias narrat cuiusdam Gabbæ Romani post obsonium currentis. Nescio an ad illam cœnam referri possit, vel ad congiarium populo datum. Quod est 1. Paralipom. cap. 16. *Diuisit Dauid vniuersis per singulos, a viro, vsque ad mulierem, tortam panis, & partem assæ carnis bubulæ, & frixam oleo similam.* Nec absimile est quod Valerius scribit de quibusdam latronibus, conspectum & alloquutionem Scipionis in Linterno suo repositi, cupientibus. Tit. de maiest. *Hæc*, inquit, *postquam domestici Scipioni retulerunt, fores reserari, eosque intromitti iussit. Qui postes ianuæ, tanquam religiosissimam aram, sanctumque templum venerati, cupide Scipionis dextram apprehenderunt, ac diu osculati, positis ante vestibulum donis, quæ Deorum immortalium numini consecrari solent; læti quod Scipionem videre contigisset, ad lares reuerterunt.* Fuere domi etiam salutationes a libertis, & seruis. De quibus Sueton. cap. 4. in Galba. *Veterem ciuitatis exoletumque morem, ac tantum in domo sua hærentem, obstinatissime retinuit, vt liberti, seruique bis die frequentes adessent, ac mane saluere, vesperi valere sibi singuli dicerent.* Alius etiam mos, qui tangitur ab Arnobio, venerandi in via. *Si quispiam viso potentissimo, atque authoritatis viro, via decedat, assurgat, caput reuelet, vehiculoque desiliat, tunc deinde salutet, acclinis ancillæ aut serui pauibundas trepidationes imitatus.* Sed cesso, nec scribo multa alia, quæ me doctior scripserit. Sed mihi inconcinna ista congessisse satis.

Sportula apud Iudæorum reges.

Salutationes libertorum in patronos.

Et seruorum in dominos.

Mos venerandi in via.

2 DE SE NOVIVS CONSCIOS NON EDIDIT.] Videri potest de se edidisse Nouius, sed de consciis, nihil. Nam scriptura hoc dicere videtur: Tamen nihil de se, nec de consciis edidit. Quia noster scribit postea, *nullis palam, nec cognitis mox causis:* Ergo nihil edidit. Nam si edidisset, causas dedisset cur accinctus ferro venisset in cœtum salutãtium principem: & editio illa, ad cunctorum notitiam. Itaque ego sic lego: *Nam postquam tormentis dilaniabatur, vt de se nil Nouius, Conscios non edidit.* Id est, de consciis tacuit, incertum an occultans. Nouius autem nomen Romanum est. Et Martialis scribit ad Nouium epigram. 87. lib. 1. Et Horatius Satyr. lib. 1. Sat. 6.

Tacitus explicatus & correctus.

Nouius, nomen Romanum.

At Nouius collega gradu post me sedet vno.

Itaque maneat.

3 AC NE ÆTAS QVIDEM.] Quid ais, Tacite? prima iuuenta, Consulatus ac Dictaturas? ne nobis hoc persuadeas, nisi quadragesimum tertium annum primam iuuentam putes. Sed prima iuuenta Consules factos narras; quo pignore? Puto te de æuo loqui, quo primum incœpit Consulatus, aut quo hominum magna erat frequentia, qui Remp. regerent. Dixisti enim *apud maiores*. Et vere hi maiores. Posteriori vero æuo, non nisi 25. anno. Aliter tamen in Scipione iuuene, & Octauio Augusto factum; sed rarenter, & æuo iam corrupto, & vrbe turbata seditionibus & bellis extraneis. Sallustius in Catilinar. *Nam postquam Cn. Pompeio, M. Crasso Coss. Tribunitia potestas restituta est, homines adolescentes summam potestatem nacti, quibus ætas, animusque ferox erat, cœpere, &c.* Loquitur de Tribunitia potestate. Quid in Consulatu? Sueton. in Aug. ait iudices a 30. anno allegisse. Quid de Consulibus statuisse credis? Nota illud antiquum verbum:

Consulatus & dictatura prima iuuenta.

Cur tam cito Rempublicam vestram perdidistis?

Respondit:

Prouehebantur ad res noui stulti adolescentuli.

Hæc ex Næuio poeta citantur a Cicerone libro de Senectute.

4 REGIBVS ETIAM TVM IMPERANTIBVS.] Vlpianus L. 1. de Quæstorib. D. *Origo*, inquit, *Quæstoribus creandis antiquissima est, & pæne ante omnes magistratus.* Contra Pomponius, L. 2. de orig. iur. ait creatos longe post Consules. Tamen Plutarch. in Poplicola, a Poplicola creatos scribit. Et creatos primum a populo P. Veturium, & M. Minutium. Recte *a populo*; sed a Regibus ante creati fuerant. Sed Reges ne nominabant quidem Romani Nam Regibus imperantibus, a regibus creati. Sed populo dominante, a populo, & post exactos Reges. Nec tamen conuenit cum Tacito Plutarchus in nominibus Quæstorũ; cum noster Valerium Potum, & Æmilium Mamercum nominet; ille Veturium & Minutium. Credas potius Romano, in rebus Romanis, quam extraneo.

Quæstorũ origo a regibus.

Reges quæstores crearunt.

Populus creauit post exactos reges.

Authorum dissidium in nominibus quæstorũ qui primi creati a populo.

5 VALERIVS POTVS.] Lego, *Potitius.* Nam Potitiorum familia valde vetusta, & nobilis Romæ. lib. 9. apud Liuium. De qua Virgilius 8. Æn.

Familia Potitiorum.

A Vitellio, L. Vipsanio consulibus, cum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliæ quæ Comata appellatur, fœdera & ciuitatem Romanã pridem assecuti, [1] ius adipiscendorum in vrbe honorum expeterent, multus ea super re variusque rumor, & studiis diuersis apud principem certabatur, asseuerantium, *Non adeo ægram Italiam,*

Victi populi ciuitate donati ius expetũt adipiscendorum honorũ Romæ.[1] Romor inde magnus in veteri Rep.

vt senatum suppeditare vrbi suæ nequiret: suffecisse olim indigenas consanguineis populis, nec pœnitere veteris Reip. Quin adhuc memorari exempla, quæ priscis moribus ad virtutem & gloriam Romana indoles prodiderit. An parum quod[2] *Veneti & Insubres curiam irruperint, nisi cœtus alienigenarum velut capituitas inferatur? quem vltra honorem residuis nobilium? aut si quis pauper e Latio senator foret? oppleturos omnia diuites illos, quorum aui proauique hostilium nationum duces exercitus nostros*[3] *ferro vique ceciderint, diuum Iulium apud*[4] *Alexiam obsederint. Recentia hæc. quid si*[5] *memoria eorum inoriretur, qui Capitolio & ara Romana manibus eorundem*[6] *prostratis. fruerentur sane vocabulo ciuitatis: insignia patrum, decora magistratuum ne vulgarent.* His atque talibus haud permotus princeps, etiam statim contra disseruit, & vocato senatu ita exorsus est.

Caius differit pro recipiẽdis ad honores victis populis.

1 IVS ADIPISCENDORVM.] T. Liuius lib. 40. in oratione Q. Cæcilij Metelli. *Non modo*, inquit, *simultates, sed & bella quoque finiuntur: ex infestis hostibus, plerumque fideles socij, interdum etiam ciues futuri.* Seneca 6. de Benef. *Quid ergo si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis? nihil hoc nomine singuli debebunt?* Idem Seneca in Ludo. *Constituerat omnes Græcos, Gallos, Hispanos, togatos videre.* Id est, omnes videre ciues. Quod contigit. Inde illæ frequentes inscriptiones veteres. Q. IONTIO. Q. FIL. QVIRITI. & L. OVINIO L. F. QVIRITI. C. ANNIO. L. F. QVIRITI. Rutilius Claudius in Itinerar. 1. de Roma, & ciuitatem Romanam adeptis sic loquitur.

Ex hostibus, socij. Ex socijs, ciues.

Claudius omnes togatos videre voluit.

Semina virtutum demissa, & tradita cælo,
Non potuere aliis dignius esse locis.
Fœlices etiam, qui proxima munera primis
Sortiti, Latias obtinuere domos.
Relligiosa patet peregrinæ curia laudi,
Nec putat externos quos decet esse suos.
Ordinis imperio, collegarumque fruuntur,
Et partem genij quam venerantur habent.
Quale per ætherios mundani verticis axes,
Connubium summi creditur esse Dei.

Laus Romanorum quod ciues socios fecerint.

Et mirum est, quod a temporibus Claudij, ad Arcadij Imperatoris æuum Gallia priuilegio Claudij vsa est. Nam idem adiicit: *se, quem Gallicum indigenam nominat, ad ea munera accitum.* Et sane erat ex Gallia Narbonensi de qua diserte heic agit Claudius. Sed addit Rutilius.

Gallia a Claudio ad Theodosium Romana fuit.

Gallia Narbonensis ex qua Rutilius.

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam:
Profuit iniustis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprij consortia Regis,
Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.

Post Rutilium vero elegantissime Claudian. 3. de laud. Stilic.

Hæc est (loquitur de Roma) *in gremium victos quæ sola recepit,*
Humanumque genus communi nomine fouit,
Matris non dominæ ritu, ciuesque vocauit
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.
Huius pacificis debemus moribus omnes,
Quod veluti patriis regionibus vtitur hospes,
Quod sedem mutare licet: quod cernere Thulen,
Rursus & horrendos quondam penetrare recessus:
Quod bibimus passim Rhodanum, potamus Orõtem:
Quod cũcti gens vna sumus, nec terminus vnquam
Romanæ ditionis erit. nam cætera regna
Luxuries vitiis, odiisque superbia vertit.

Silius lib. 11. vbi de Capuanis, qui ius adipiscendorum honorum petebant a Romanis.

Capuani a iure magistratuum repulsi.

Has astu aggressus, quo verteret acrius ægras
Ad Tyrios mentes, quæ nulla sorte daturam
Certus erat Romam, neque enim impetrata volebat
Pactulo (fuit haud obscurum crimine nomen)
Hortatur summi partem deposcere iuris,
Atque alternatos sociato Consule fasces:
Et si partita renuant sedisse curuli,
Æquatumque decus, geminasque videre secures,
Vltorem ante oculos, atque ora astare repulsæ.

Sed hoc responsum tulit.

I, demens, i, quo tendis: tibi perfida fasces
Det Carthago suos.

Florus de bello Latino lib. 1. ait Latinos ius ciuitatis & magistratuum poposcisse, nec impetrasse. Non omitto quod Plinius narrat lib. 7. cap. 43. *Balbum Cornelium maiorem fuisse Consulem, sed accusatum postea, & de iure virgarum in iudicum consilium missum.* Id est, accusatum fuisse, & condemnatum post Consulatum, vt virgis cæderetur: sed se ciuem Romanum dixit, & Consularem; ideo ad iudices remissus. Addit Plinius. *Primum externorum, atque etiam in Oceano genitorum* (quod interpretor de Gadibus nato) *vsum honore, quem maiores Latio quoque negauerant.* Et hoc est quod modo citaui ex Floro de bello Latino. Is autem est Balbus, qui Garamantas vicit, & fuit Pontifex. Velleius lib. 2. *Vnus omnium externo* (quia Gaditanus) *curru, & Quiritium iure donatus.* Ait, *externo curru*, quod triumphauit de Garamantibus, vt coniicio. Adiicit Plinius lib. 4. cap. 5. *Quippe Gadibus nato ciuitas Romana, cum Balbo maiore patruo data est.* Memini cuiusdam epistolæ Synesij, quæ, ni fallor, est 93. in qua scribitur. *Recusaret magistratum, in quo nihilo plus essent noti habituri, quam peregrini.* Loquitur de Themistocle Neoclei filio, quem ob id laudarunt Athenienses. Claudius longe aliter quam Augustus. Nam Suetonius in Aug. cap. 40. *Magni præterea æstimans sincerum atque ab omni colluuione peregrini, ac seruilis sanguinis, seruare populum, ciuitatem Romanam parcissime dedit, & manumittendi modum terminauit.* Sed M. Philosophus dedit omnibus, quasi amicitiæ vinculum. Dixi iam; nec

Latini quondã.

Balbus Cornelius maior.

Gaditanus. Consul Romæ.

Post damnatus ad virgas.

Pontifex fuit.

Primus externorum Consul.

Et triumphans.

Augustus parcius ciuitatem Romanam dat.

nec iterum pono.

Pauci vetustiss. 2 VENETI.] Liuius lib. 1. *Venisse in intimum maris Adriatici sinum, Euganeisque (qui inter mare Alpesque incolebant) pulsis, Henetos Troianosque eas tenuisse terras, & in quem primum egressi sunt locum, Troia vocatur: pagoque inde Troiano nomen est. Gens vniuersa Veneti appellati.* Vetusta sane, & nobilis, ait Iustinianus in Nouell. Silius lib. 12.

Polydamanteis iuuenis Pedianus in armis
Bella agitabat atrox: Troiana qui semina, & ortus,
Atque Antenorea sese de stirpe ferebat.
Haud leuior generis fama, sacroque Timauo
Gloria, & Euganeis dilectum nomen in oris.
Marti Musisque populus sacer. *Huic pater Eridanus, Venetæque ex ordine gentes,*
Atque Apono gaudens populus: seu bella cieret,
Francis amicus. *Seu Musas placidus, doctæque silentia vitæ*
Mallet, & Aonios plectro mulcere labores.

In rebus turbida. Florus de bello Cimbrico lib. 3. ita de Venetis. *Sed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa soli cœlique clementia robur elanguit.* *Pars Italiæ mollissima.* Martialis ad Flaccum lib. 1. epig. 77.

[illegible] mihi curarum pretium non vile mearum,
Flacce, Antenorei spes, & alumne laris.

Id est Veneti. Silius lib. 8.

Tum Troiana manus, tellure antiquitus orti
Euganea, profugique sacris Antenoris oris.
Nec non cum Venetis Aquileia persurit armis.

Martialis lib. 4. epigr. 25.

Quæque Antenoreo Dryadum pulcherrima Fauno
Nupsit, ad Euganeos sola puella lacus.

En Venetorum antiqua & ex antiquis ruderibus monumenta.

3 FERRO VTIQVE.] Quid si legas, *ferro vtique ceciderint*? Cicero ad Attic. epist. 13. *Posteaquam in Varronis & Lollij mittas laudationem, Lollij vtique est*, id est, in totum & omnino. Et in ferro vis comprehenditur. Cicero tamen dixit, *vi armisque*, pro Sextio. sed noster, *belli vi*. &, *legionum vi*. quibus do manus. *Vtique pro omnino.*

4 ALEXIAM.] Quæ apud Aruernos. Dio lib. 40. Cæsar in Comment. *Alexia Aruernorum.*

5 MEMORIA EORVM INORIRETVR.] Existimo legendum, *Quid si memoria auorum inijcitur?* Sic ex Lege Papia, peregrina verba vrbe pellenda sunt.

6 PROSTRATIS.] Si scriptum est, *prostrati*; legendum est *prostratu*, pro *prostrati sunt*. Et in fine dictionum sæpe hic error reperitur. quibus librarij *est*, & *sunt* reliquere. Nisi legas, *per sæuitiam sublati sunt*. Nam Lipsius in manuscriptis legit, *per se satis*.

* simul vt in

Maiores mei, quorum antiquissimus [1] *Clausus origine Sabina*, * *simul in ciuitatem Romanam &* [2] *in familias patriciorum adscitus est, hortantur vti paribus consiliis Remp. capessam, transferendo huc quod vsquam egregium fuerit. Neque enim ignoro* [3] *Iulios Alba*, [4] *Coruncanios Camerio*, [5] *Porcios Tusculo: &* *ne vetera scrutemur*, [6] *Hetruria* [7] *Lucaniaque & omni Italia in senatum accitos. Postremo ipsam ad Alpes promotam, vt non modo singuli viritim, sed terræ gentesque in nomen nostrum coalescerent. Tum solida domi quies, & aduersus externa floruimus, cum Transpadani in ciuitatem recepti, cum specie deductarum per orbem terræ legionum, additis prouincialium validissimis, fesso imperio subuentum est. num pœnitet Balbos ex Hispania, nec minus insignes viros e* [8] *Gallia Narbonensi transiuisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedæmoniis & Atheniensibus fuit, quanquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor nostri Romulus tantum sapientia valuit, vt plerosque populos eodem die hostes, dein ciues habuerit. Aduenæ in nos regnauerunt. Libertinorum filijs magistratus mandati, non vt plerique falluntur, recens, sed priori populo factitatum est. At* [9] *cum Senonibus pugnauimus. scilicet Volsci & Æqui nunquam aduersam nobis aciem instruxere?* [10] *Capti a Gallis sumus, sed &* [11] *Tuscis obsides dedimus, &* [12] *Samnitum iugum subiuimus. Attamen si cuncta bella recenseas, nullum breuiore spatio quam aduersus Gallos confectum. continua inde ac fida pax. Iam moribus, artibus, affinitatibus, nostris mixti, aurum & opes suas inferant potius, quam separati habeant.* [13] *Omnia P. C. quæ nunc vetustissima creduntur, noua fuere. plebeij magistratus post patricios, Latini post plebeios, cæterarum Italiæ gentium post Latinos. Inueterascet hoc quoque. & quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit.* Orationem principis secuto patrum consulto, primi Edui senatorum in vrbe ius adepti sunt. datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorum [14] Fraternitatis nomen cum populo Rom. vsurpant.

Ex hostibus amicos facere sapientia est.

Sic creuit imperium Romanũ, sic formatum, sic firmatum.

Victos putare alienigenas, Lacedæmonios perdidit & Athenienses.

Romulus quo die hostes habuit, eodẽ habuit amicos.

Omnia vetusta noua fuere, & noua vetusta erunt.

Edui Galli primi Romæ ius Senatorum adepti.

Clausus Sabinus.

1 CLAVSVS ORIGINE SABINA.] Silius lib. 8.

Ecce inter primos Therapnaeo a sanguine Clausi,
Exultat rapidus Nero non imitabilis ausis.

Nero, verbum Sabinum. Nerio, virtus, fortitudo. Vis Martis, potestas, & maiestas. Neriene Martis vxor.

Gellius lib. 13. cap. 21. *Ex Claudiis, quos a Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia ac praestanti fortitudine, Nero appellatus est: Sic Nerio, virtus, aut fortitudo apud Sabinos: sive vis Martis, ac potestas, vel maiestas. Ideo Martis vxorem Nerienem vocauere.* Adfert hoc carmen idem author ex Licinio Imbrice:

Nolo ego Neaeram te vocem, sed Nerienem;
Cum quidem Marti es in connubium data.

Quod Plautus firmat in Milite.

Patricij prisco aeuo Senatorum filij.

2 IN FAMILIAS PATRICIORVM.] Veteri Rep. Patricij erant Senatorum filij, qui plebeiis opponuntur. Et *Senatorum soboles ab honore, patricia appellatur*, ait Liuius lib. 1. Patrum, inquam, & Senatorum, qui a consiliis erant Romuli, & quorum prudentia, Romana Respub. regebatur; At sub inferioribus Imperatoribus, & cum Roma, non amplius Roma, sed cucuba esset, patres principis dicti, quorum consilio princeps regeretur. Claudianus.

Patricij postea principis consiliarij.

Iam poteras nostri principis esse pater.

Et in Eutrop. 2.

Qui modo sublimes rerum flectebat habenas
Patricius, rursus verbera nota timet.

Patriciatus dignitas aeuo posteriori longe clara. Soluit a patria potestate. Muliebris dignitas. Et virilis.

Ista autem dignitas longe clara, soluitque a patria potestate. Quod non nisi illustrioribus dari solet. Notaui non modo virilem, sed & muliebrem olim dignitatem fuisse, tam ex epistolis D. Gregorij Magni, quam aliis locis. Canon. L. 10. distinct. *Tocticiam Patriciam* vocat, Patricij vxorem. Et in Canon. *Gulisarius*, pro *Belisarius*, vocat *Antoniam Gulisarij patricij vxorem.* Quemadmodum & in Can. Sunt. 17. quaest. 2. *Theoristam patriciam.* Forte quod a maritis afficiat dignitas vxores.

Iulij Alba oriundi.

3 IVLIOS ALBA.] *Alba longa ab Ascanio condita, diruitur a ciuibus Romanis, ciues Albani Romam transferuntur, Caelio monte locantur, & Albanorum principes in patres leguntur. Inter quos Iulij.* Sic Liuius lib. 1. *Quid heic ergo Tullios?*

Liuius correctus.

Lege in Liuio *Iulios*, non *Tullios*. Nam vera lectio est. Is liber, qui sub nomine Messallae, mihi vindex in his verbis ex libro de progenie Augusti. *Hunc scito, Caesar, gentis Iuliae Augustae, Albanorum Regum vltimum, eamque gentem ad Iulium vsque Caesarem teque principum decus, sine Imperio priuatae in tuae faelicitatis tempora terminasse.* Dixerat supra. *Syluius, qui & Iulius, a quo gens Iulia, & antiquum tuae generosae prolis deriuatum cognomen, Auguste.* Vide Virgil. 6. Aen.

Syluius Albanum nomen, tua posthuma proles.

Iulius Caesar rubris calceis vsus. Vt Albani reges. Albanum vinum, in quo Iulaeus mons.

Et Dio, *more Regum Albanorum*, ait *Iulium Caesarem rubris calceis vsum quod eos sanguine contingeret, propter Iulum.* Martialis de Albano vino in Xeniis, 109.

Haec de Caesareis mitis vindemia cellis,
Misit, Iuleo quae sibi monte, placet.

Nam *Albanus mons Iulaeus*; & Iulij Alba progeniti.

4 CORVNCANIOS CAMERIO.] Ex quibus *Titus Coruncanius ex plebe Pontifex Maximus creatus*, vt est apud Florum lib. 8.

Porcij non ingratum nomen Romae.

5 PORCIOS TVSCVLO.] Porcij Catones, Portij Leccae, Porcij Liciniani, Porcij Latrones, non ingrata nomina Romae: quos vt florentes & viuos coluit, quos mortuos doluit, quosque viuens moriensque venerata est.

Hetrusci vetustissimi Italiae.

6 HETRVRIA.] Postea Tuscia dicta a sacrifico ritu, cuius imperium grande: Fuitque Romanorum magistra in sacris. Plinius lib. 3. cap. 5. *caelestium prodigiorum peritam* vocat. Liuius libro 1. *Tuscorum*, inquit, *ante Romanum Imperium, longe lateque opes patuere.* Et lib. 15. *Myrsilus Lesbius de orig. Italiae; Hetruscos ait esse vetustissimos, aureo saeculo natos, a quibus aras, ritus, diuinationes habuit prisca Italia.* Et firmat Porcius Latro de Originibus. Ouidius 15. Metam.

Aureo saeculo nati. Ab eo sacra Romana edocta.

Indigenae dixere Tagen, qui primus Hetruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

7 LVCANIAQVE.] Sabinorum tellus quondam.

Gallia Narbonensis togata dicta.

8 GALLIA NARBONENSI.] Ausonius:

Nec tu Martie Narbo silebere, nomine cuius
Fusa per immensum quondam prouincia regnum,
Obtinuit multos dominandi iure colonos.

Quia iam toga prima habuit.

Nam Gallia Narbonensis a Narbone dicta. Et adiicit quod facit ad intellectum Taciti.

——— *tu Gallia prima togati*
Nominis, attollis Latio proconsule fasces.

9 CVM SENONIBVS PVGNAVIMVS.] Ad Clusium, vbi Decius pro patria se deuouit. Liuius lib. 10.

Roma capta a Gallis.

10 CAPTI A GALLIS SVMVS.] Liuius lib. 5. *Et capta paene Capitolia, sacraria Imperij.*

11 TVSCIS OBSIDES DEDIMVS.] Vbi 30. annorum inducias impetrarunt ad Cynciam syluam. Nam Tuscos Romani formidarunt valde propter potentiam: mox amarunt propter sapientiam. *A Tuscia* autem, vt ait Florus lib. 1. cap. 5. *fasces, trabeae, curules, annuli, phalerae, paludamenta, praetexta: inde quod aureo curru quatuor equis triumphatur; togae pictae, tunicaeque palmatae, omnia denique decora & insignia quibus imperij dignitas eminet.* Sic prodest vicinos habere sapientes, quorum virtutibus erudiamur.

12 SAMNITIVM IVGVM.] Ad furcas Caudinas respicit, de quibus Liuius lib. 9. Quae tali iugo memorabiles. Et inde caetera iuga. Caesar 1. de bello Gallico. *L. Cassium Consulem interfecerat, & eius exercitum sub iugum miserat.*

Nil vetus quod non nouum fuerit.

13 OMNIA.] Sententia elegans, non tam Claudiano, quam Socratico ore celebranda. Imo ex Sapientiae ore. Nam sic Rex sapientissimus in Ecclesiaste. *Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est.* 1. cap. Sic ad eam lusit Martialis lib. 1. epigram. 55.

Nec me, quod tibi sum nouus, recuses.
Omnes hoc veteres tui fuerunt.
Tu tantum inspice, qui nouus paratur,
An possit fieri vetus sodalis.

Omnis enim nouitas, it ad vetustatem. Nam vt orientia flumina in mare currunt, sic orta nouitas ad senium.

14 FRATERNITATIS NOMEN.] Sic Tertullianus

Sororum nomine vrbibus indita. Vtica & Carthago. Tertullianus Vticam vocabat *Carthaginis sororem*, in Pallio. Et longe ante Ezechiel. cap. 16. *Fecit Sodoma soror tua.* Et, *Samaria soror tua.* D. Hieron. *sorores* appellat Hierusalem, Samariam, & Sodomam. Quod etiam rebus inanimatis tribuitur, ait Philo Iudæus l. de Charitate. *Hæc sunt, inquit, argumentanatiuæ charitatis.* Sic de palmis dixit Plin. 13. cap. 4. *Sicciores in hoc genere Nicolai. Minus speciosæ, sed sapore, cariotarum sorores.* Et in Propheta Zacharia 11. *Præscidi virgam meam secundam, quæ appellatur funiculus, vt dissoluerem germanitatem inter Iudam & Israel.* Id est, *fraternitatem tuam.* Sic Aruerni, *fratres* dicti P. R. & Hedui. Panegyricus Flauij. Et D. Hieronym. in epist. ad Galatas cap. 1. *Quatuor modis fratres appellari. Primo, naturæ: Secundo, cognationis: Tertio, gentis: Quarto, affectu.* Sic etiam *filiæ ciuitates.* 1. Machab. cap. 5. *Cœpit Gazæ ciuitatem, & filias eius, & reuersus est.* Strabo libr. 1. *Antiochia apud Daphnen, & Seleucia, in Pieria, & Apamia, & Laodicea; quæ propter concordiam, sorores dicebantur.* Ita dixit Plinius *sororiantes mammas*, se mutuo vti sorores contingentes: sic & *soror manus.* Sic etiam *Vrbicariæ ciuitates sorores* dictæ, quæ vrbi metropoli, quasi filiæ, præstarent obsequium, & reuerentiam. Ideo Martial. lib. 3. epigram. penultimo.

Samaria, Sodoma, & Hierusalem. *Etiam prouinciæ.* *Iuda & Israel. Gaza & alia ciuitates.* *Antiochia & Seleucia.* *Mamma sororiantes.* *Vniones fratres. Vrbicaria ciuitates.*

Hos fratres vocat, hos vocat sorores.

Nam sunt nomina coniunctionis & amicitiæ. Tertullian. in Apolog. dixit: *Materias sorores vasculorum, instrumentorumque communium.* Et Marcellinus lib. Histor. 14. Metropolim Seleuciam *matrem* vocat. *In excidium vrbium matris Seleuciæ efferabantur.* Sic vrbes filiæ, sic mater vrbium Metropolis.

Ijsdem diebus in numerum patriciorum asciuit Cæsar vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum quas Romulus maiorum, & L. Brutus [1] minorum gentium appellauerant, exhaustis etiam quas dictator [2] Cæsar lege Cassia, & princeps Augustus [3] lege Senia sublegere. Lætaque hæc [4] in Rempub. munia, multo [5] gaudio Censoris inibantur. Famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, [6] mitem & recens repertam quandam ex seueritate prisca rationem adhibuit: monendo, secum quisque de se consultaret, peteretque ius [7] exeundi ordinis. facilem eius rei veniam. & motos senatu, & excusatos simul propositurum: vt iudicium censorum ac pudor sponte cedentium permixti, [8] ignominiam mollirent. Ob ea Vipsanius consul rettulit, patrem senatus appellandum esse Claudium. quippe promiscuum patris patriæ cognomentum: noua in Remp. merita non vsitatis vocabulis honoranda. Sed ipse cohibuit consulem vt nimium assentantem. condiditque lustrum, quo censa sunt ciuium LXVIIII. centena & CXLIIII. millia. Isque illi finis inscitiæ erga domum suam fuit. haud multo post, flagitia vxoris noscere ac punire adactus, vt deinde ardesceret in nuptias incestas.

Patricii maiorū & minorū gentium. *Modus expurgandi Senatum viris probrosis.* *Noua merita nouis vocabulis penlanda.*

Cur patricij minorum gentium dicti. 1 MINORVM GENTIVM.] Liuius libr. 1. de Tarquinio, qui Anco successit. *Centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati. Factio haud dubia regis, cuius beneficio, in Curiam venerant.* Dicebanturque *minorum gentium*, ad differentiam eorum, quos centum Romulus crearat. Et ita dicti a L. Bruto post reges exactos.

Ita nominati Regibus exactis.

Lex Cassia de supplemento senatus. 2 CÆSAR LEGE CASSIA.] Quam tulit C. Cassius Prætor, Cæsare Iulio Dictatore: Et forte ad hanc legem refertur quod tradit Suetonius in Iulio. *Senatum suppleuisse, Patricios allegisse, Prætorum, Ædilium, Quæstorum, minorum etiam magistratuum; numerum ampliasse*, cap. 41. in Aug.

Sentia lex. De supplendis patricijs. 3 LEGE SENIA.] Non puto *Senia*, sed *Sentia*. Fuit autem C. Sentius Consul cum C. Lucretio, anno 734. Vrb. Cond. imperante Augusto, vt in numerum Patriciorum, qui Senatui deessent, alij sublegerentur. Et *Sentius*, nomen Romanum est. Sic lex *Ælia Sentia*, a Sentio. Et *C. Sentius*, de quo Cicero 5. in Ver. *Homo vetere innocentia, magnam ex Macedonia pecuniam deportauit.* Et apud authorem nostrum lib. 2. *Cn. Sentium diu quæsitum.* Xiphilinus ex Dione ait *Sentium Centurionem ad Mebarsapem missum.* Sed pro SENTIVS, *Senius* reposuere, forsan scriptura hallucinati. Tamen vt agamus liberaliter: in Controuers. 4. lib. 7. Seneca scribit, *Senianus dixerat*, nisi capias pro *Sentianus*. Martialis lib. 12. epigr. 27.

Dicis Senia; sed negant latrones.

Sallustius in Catil. *L. Senius senator in Senatu litteras recitauit.* Et facilis est conuersio Sentij in Senium.

Censoria mens Remp. spectat. 4 IN REMPVBLICAM.] Quia Censoria mens omnia ad authoritatem & vtilitatem Reip. refert.

Censura Claudij nobilitata multis rebus. 5 GAVDIO CENSORIS.] Claudij scilicet, qui tum Censuram exercebat, quæ certe

Equi albi nullo rectore victores in Circo.

multis rebus nobilitata est, apud authores. Nam in Claudiana censura equi albi, excusso auriga, victores in Circo fuere rectore nullo, vt dixi supra. In ea etiam Tit. Fullonius Bononiensis centum quinquaginta vixit annos.

Fullonius 150. annos vixit. Plinius correctus.

Nam ita Plinius lib. 7. cap. 48. *Totidem*, inquit, *annos* (id est CL.) *censum* (lego, *censitum*) *Claudij Cæsaris censura T. Fullonium Bononiensem; inque collatis censibus, quos ante detulerat, vitæque argumentis (etenim id curæ principi erat) verum apparuit.* Etiam Phœnix in vrbem allatus, cap. 2. lib. 10.

Phœnix Romæ.

Idem scribit, *ferreum annulum in Claudij Censura, adeo promiscuum fuisse, vt Flauius Proculus, vnus ex equitibus, 400. ex ea causa reos postularet apud Censorem.*

Ferreus annulus ita promiscuus vt 400. reis equites ex ea causa.

Contigit autem illa Censura anno Vrb. Cond. DCCC. fuitque postea a Tito Vespasiano habita. nam Plinius eum *Censorium* vocat, præfat. natural. histor. & ab Adriano.

Quo anno illa Censura.

Sic enim Apul. Apolog. 1. *Dicere malo id fieri quod Imperator. & Diuus. & Censor Hadrianus fecit.* Sic vetera omnia. Imperium inuasit, & ad se transtulit.

Tacitus correctus.

6 MITEM ET RECENS QVANDAM REPERTAM EX.] Lege, *mitem, & recens repertam quanquam ex seueritate prisca rationem.* Interpositio est quæ frequens in exscribendo Seueritas prisca erat, vt Censore album Senatorium publicante, quisquis albo abesset, pro non Senatore haberetur. Et hoc erat *seueritas prisca*, quam sequebatur ignominia; At in Censura Claudij, ignominia nulla; ideoque mitis ratio dicitur. Dicitur etiam recens; nam ab Augusto inuenta, non a Claudio, ne erres, qui quosdam ad excusandi se verecundiam compulit, seruauitque excusantibus insigne vestis, & spectandi in orchestra, epulandique publice ius. Augusto enim purgante Senatum, (nam illo æuo multa Senatorum ectromata: id est, multi abortiui & imperfecto partu in lucem editi,) hoc duabus electionibus peregit. Prima ipsorum Senatorum arbitratu, quo vir virum legit: Secunda, suo, & Agrippæ. Sueton. cap. 35 in Aug. Et hic mos est recens repertus.

Quid abortiui apud Sueton. Duabus lectionibus purgatus Senatus.

7 EXEVNDI ORDINIS.] Rectissime Lipsius, *exuendi.*

8 IGNOMINIAM MOLLIRENT.] Ita lege, *ignominiam amolirentur*. Id est summouerent. Nam *am*, in fine dictionis præcedentis, erat captendum, vt verbum non deesset.

Correctio in Tacito.

Domus Principis repurgata.

Iam Messallina facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat, cum abrumpi dissimulationem etiam Silius, siue fatali vecordia, [1] an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus vrgebat. *Quippe non eo ventum, vt senectam principis opperirentur. insontibus, innoxia [2] consilia: flagitijs manifestis, subsidium ab audacia petendum. adesse conscios paria metuentes: se cælibem, orbum, nuptijs, & adoptando Britannico paratum. mansuram eandem Messallinæ potentiam, addita securitate, si præuenirent Claudium, vt insidijs incautum, ita iræ properum.*

Periculorum imminentium remedium ipsum periculum.

Segniter hæ voces acceptæ, [3] non amore in maritum, sed ne Silius summam adeptus, sperneret adulteram, scelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretijs æstimaret. nomen tamen matrimonij concupiuit ob magnitudinem infamiæ, cuius apud prodigos nouissima voluptas est. Nec vltra expectato, quam dum sacrificij gratia Claudius Hostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia [4] celebrat.

Messallina viuente Claudio Silio nubit.

Haud sum ignarus fabulosum visum iri, tantum vllis mortalium securitatis fuisse in ciuitate omnium gnara & nihil reticente, nedum consulem designatum cum vxore principis, [5] prædicta die, [6] adhibitis qui obsignarent, velut [7] suscipiendorum liberorum causa conuenisse: atque illam [8] audisse auspicum verba, [9] subisse, [10] sacrificasse apud Deos, discubitum inter conuiuas, oscula, complexus, noctem denique actam licentia coniugali. Sed nihil compositum miraculi causa, verum audita scriptaque senioribus tradam. Igitur domus principis inhorruerat, maximeque quos penes potentia, & si res verterentur, formido, non iam secretis colloquijs, sed aperte fremere: * *Dum industria cubiculum principis occulit adulteros, dedecus quidem illatum, sed excidium procul abfuisse: nunc iuuenem * nobilem dignitate, forma, iuuenta, ac propinquo consulatu, maiorem ad spem accingi. nec enim occultum quid post tale matrimonium superesset.* subibat sine dubio metus, reputantes hebetem Claudium & vxori deuinctum, multas-

** Dum histrio cubiculum Principis occulit adulteros, *nobilitate ea, dignitate*

Claudius vxori suæ seruulus.

multasque mortes iussu Messallinæ patratas. Rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis præualuissent, posse opprimi damnatam antequam ream. Sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, vtque clausæ aures etiam confitenti forent.

1 AN IMMINENTIVM.] Lege interrogando, *An imminentium periculorum remedium, ipsa pericula ratus?* Nam plerumque periculo periculum truditur, vt clauus clauo. Satyricus.

—— Aude aliquid Gyaris & carcere dignum,
Si vis esse aliquid.

2 CONSILIA.] Esse scilicet.

3 NON AMORE IN MARITVM.] Claudium scilicet: putida enim illa Messallina,

Teges prælatus mariti cubili a meretricibus.

Ausa Palatino tegetem præferre cubili.

ait Iuuenal. Et de Messallina iure dicas quod Afranius in Priuigno ex Nonio.

Nemo illa vixit carie cariosior.

Et certe, si quidquam vnquam verum fuit, istud verú fuit, quod Græcus quidam cecinit.

Θάλασσα, καὶ πῦρ, καὶ γυνὴ κακὰ τρία.

Mari enim, igne, & muliere, tria mala peiora vix reperias. Bonas laudamus, malas improbamus: illudque sapientis Regis confirmamus: *Mulier diligens corona est viro suo, & putredo in ossibus eius quæ confusione res dignas gerit. Confidit in ea cor viri sui; & spoliis non indigebis: reddet ei bonum & non malum.* cap. 3. Prouerb.

Meretrix Helena.
Virum deserit.
Paridem sequitur.
Metuit Menelaum.

4 CELEBRAT.] Sic verum apparuit quod D. Hieronymus epist. 12. *Interdum deserunt viros Helenæ, sequuntur Alexandros, aut Menelaos pertimescunt. Amor* enim quasi *amaror*, Latinis dictus. Et in his desultionibus turpissimis & plane Venereis matrimonium obtenditur, quo veletur cupiditas. Ita Claudianus in Palladij epith. facit Venerem Hymenæum quærentem.

Inter & innumeros Hymenæum quærit Amores.
Hunc Musa genitum legit Cytherea, ducemque
Præfecit thalamis: nullum vinxisse cubile
Hoc sine, nec primas fas est attollere tedas.

5 PRÆDICTA.] Lego, *prædilecta*, vt supra ostendi libro 1. in verbis, *insula prædilecta.*

Claudius imprudens nuptias vxoris signat.
Obsignatio per imaginem sigilli.

6 ADHIBITIS QVI OBSIGNARENT.] Suetonius in Claud. cap. 29. vbi de facinore Messallinæ, quod tractat noster. *Nuptijs*, inquit, *quas Messallina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis & ipse consignauerat.* Tacitus tamen tacet de ista Claudij obsignatione: & de altera narrat. Obsignationes autem fiebant per imaginem sigilli. Plautus in Pseudolo.

Miles lenoni Ballioni epistolam
Conscriptam mittit Polymachæroplacides,
Imaginem obsignatam, quæ inter nos duo
Conuenit olim.

Sigillum seruare non licet annulo vendito.

Sic Diogenes Laert. in Solone. *Non licere annulario eius, qui annulum vendidisset, seruare sigillum.* Et Petronius apud Tacitum. *Fregisse annulum, ne mox vsui esset ad facienda pericula.* lib. 16. Alludit ad istam signationem idem Plautus eodem.

Litteræ pice signatæ.

Ibi tu videas litteratas fictiles epistolas,
Pice signatas, nomina insunt cubitum longis litteris.

Obsignabant autem pice, vel cera, vel lino. Idem Plautus in Bacchid.

Cedo tu ceram ac linum actutum. age, obliga, obsigna cito.

Obsignatio per ceram.
Epistola lino obligata.
Cera signata.
Epistolarum vincula dente rupta.
Creta Asiatica obsignatæ litteræ.
Ligno interdum verme putrido.
Saliua adhibita.

Nam *lino* obligabantur, *cera* obsignabantur. Ouid. in epist. Leandr. Hero.

Forsitan admotu etiam tangere labellis,
Rumpere dum niueo vincula dente volet.

Aliquando *creta Asiatica*, de qua Cicero orat. pro Flacco. Aliquando etiam *ligno verme putrefacto*, Hesychius, & *adhibita saliua*. Nam in gemma sculpta imago. De *saliua*, Iuuenalis Satyra 1.

Signator falso qui se lautum atque beatum
Exiguis tabulis, & gemma fecerat vda.

Sic intellige Martialem lib. 10. epigr. 10.

Mane epistola conscripta.

Nunc ad Luciferam signat mea gemma Dianam.

Vbi interpres verus ait: *Vda gemma, saliua tacta, propter signaculi impressionem.* Tamen postea nulla gemma adhibita, sed ipsum aurum sculptum. Quod repertum sub Claudio. Nam ita scribit. *Contra multi nullas admittunt gemmas, auroque ipso signari, primo Claudij Cæsaris principatu repertum.* ex Plinij cap. 1. lib. 33. Dixi de rana Mæcenatis annulo sculpta alibi, & de Sphinge Augusti. Ita ergo obsignabantur tabulæ nuptiales, de quibus Iuuenalis Satyra 6.

Auro sculpto signatio.
Sub Claudio inuentum.
Rana Mæcenatis.

- veniet cum signatoribus auspex.

Et idem Satyra 2.

Signatæ tabulæ: dictum fœliciter: ingens
Cœna, sedet gremio noua nupta mariti.

Tabulæ nuptiales signatæ.
Testamenta signata.

Sic *testamenta* signabantur. Instit. de test. Et Cicero ad Attic. 12. epist. de Cælio. *Quod scribis Terentiam de obsignatoribus mei testamenti loqui.* Sic *contractus*. Plautus in Curcul.

Tabulas obsignatas attulisset.

Sic locutus Cæsar, ad Pisonem epist. famil. *Locellum tibi signatum remisi.* Et *cistæ*. Plautus in Amphitr.

Contractus.
Cista signata.

—— quæ in hac cistella
Tuo signo obsignata fertur.

Deposita.
Consultatio Deorum per diplomata obsignata.
Pecunia.
Vtensilia.

Ita etiam signabantur deposita. Iurisconsultus L. 1. §. vlt. D. de deposito. *Si creditrici debitam pecuniam obtulisti, non accipiente, obsignatam eam deposuisti.* Ita *Deorum consultationes*. Macrob. lib. 1. Saturn. *Consultant Deum & absentes, missis diplomatibus, obsignatisque.* Sic etiam *pecuniæ*. Apul. 10. Metamorphos. *Sic inductus, signauit pecuniam.* Sed de ista obsignatione iam dixi lib. 2. Vbi de vtensilibus Persarum.

Formula Nuptiarum, liberorum procreandorum causa.

7 SVSCIPIENDORVM LIBERORVM CAVSA CONVENISSE.] In manum scilicet. Et hæc erat formula vetus, cuius etiam extant vestigia multis in authoribus. Eusebius de præpar. Euang. ait, *Iouem denupsisse liberorum procreandorum causa.* Quod a Iudæis desumptum, apud quos sterilitas erat maledicta. D. Bernard. Sermone, seu Homilia 3. super *Missus*. *Quid facis, virgo; quæ hæc*

audis? Si parturis, angustiaris. Si sterilis manes, malediceris. Quod erat ex lege Dei. Nam *maledicta sterilis in Israel.* Ideo Rachel dicebat marito, *Da mihi liberos.* Horat. epist. ad Lollium: vbi de Romano more.

Quæritur argentum, puerisque beata creandis
Vxor.

Valerius lib. 7. cap. 7. *Hereditatem maternam filios habere iussit, dotem, quia non creandorum liberorum causa coniugium intercesserat, virum retinere vetuit.* Sueton. in Iulio. *Heluius Cinna Tribunus pleb. plerisque confessus est habuisse se scriptam paratamque legem, quam Cæsar ferre iussisset, cum ipse abesset, vti vxores liberorum quærendorum causa, quas, & quot ducere vellent, liceret.* D. Hieronym. epist. 10. *Sola libido a Deo ad liberorum procreationem, si fines suos fuerit egressa, redundat in vitium.* Et sane acute Tertull. in Apolog. *Homo soli vxori masculus nascitur.* Idem Tertullianus ad vxor. *Adijciunt quidam* (ita lego, non *quidem*) *sibi homines nuptiarum causas, de sollicitudine posteritatis.* D. Gregorius respons. 10. ad interrog. Augustini. *Si quis sua coniuge, non cupidine voluptatis captus, sed solummodo liberorum creandorum causa.* Et Diuus Augustinus contra Iulianum lib. 3. *Pudicitia coniugalis facit, quod præscribunt tabulæ matrimoniales, ne vltra quam generandis filijs satis est, coniugis corpus attrectet.* Angelus dicebat Tobiæ iuniori: *Accipe virginē cum timore Dei, & amore filiorum magis quam libidine ductus.* Ruffinus in Symbolo. *Matrimonia contrahuntur, quia creditur successura posteritas.* Inde Papiæ leges & Iuliæ de maritandis ordinibus apud Romanos. Et apud Græcos, vt Apuleius scribit. Nam ita 4. Metamorphos. in quo illæ formulæ coniugales expressæ. *Speciosus adolescens, inter suos principalis, quem filium publicum omnis sibi ciuitas cooptauit, meus alioquin consobrinus, tantulo triennio maior in ætate:* (pro *per ætatem*) *Qui mecum primis ab annis nutritus, & adultus, indiuiduo contubernio domusculæ, immo vero cubili thorique sanctæ charitatis affectione, mutuo mihi pignoratus votisque nuptialibus pacto iugali pridem destinatus, consensu parentum, tabulis etiam maritus nuncupatus, ad nuptias officio frequenti cognatorum & affinium stipatus, templis, & ædibus publicis, victimas immolabat. Domus tota lauru obsita, tedis lucida, constrepebat hymenæum. Tum me gremio suo mater infœlix tolerans, mundo nuptiali decenter ornabat, mellitisque suauijs crebriter ingestis, iam spe futura liberorum, votis anxijs propagabat.* Idem Apuleius libr. 9. *Nupsit iugandis & satis liberum procreandis.* Quintilianus noua declamat. 247. *Fingamus quidem nuptias eum fecisse nullas, coijsse autem liberorum procreandorum causa.* Noster Annal. 4. de Seiuno. *Liuiam in vxorem cupienti, satis æstimaret firmari domum aduersus iniquas Agrippinæ dissensiones; idque liberorum causa.* Ideo Afranius in Priuigno, vxorem *firmamentum* appellat *familiæ.*

Vxorem quæris firmamentum familiæ:
Scias abesse ab his lustris ingenium procul.

Nam liberi firmant familiam, & sunt pedamenta domus. Itaque Virgilius.

— in te omnis domus inclinata recumbit.

Ideoq *columina* dicti *familiæ* liberi. Comicus. *Tu nostræ columen familiæ.* D. Hieronym. de virg. seru. ad Eustoch. de filiabus Loth. *Licet illæ putarent genus hominum defecisse, & hoc facerent liberorum magis desiderio, quam libidinis.* Idem libr. 2. in Iouinian. *Certe qui dicunt se causa Reip. & generis humani, vxoribus iungi, & liberos tollere.* D. Ambrosius epist. 1. ad Corinth. *Si causa procreandorum liberorum ducitur vxor,* &c. Et Diuus Augustinus de bono coniugali. *Debent ergo sibi coniugati, non solum ipsius sexus commiscendi fidem, liberorum procreandorum causa.* Et idem scribit Serm. 244. Sed egregie lib. 2. cap. 4. Confess. signat distantiam concubinæ ab vxore legitima. *In illis annis vnam habebam non eo* (*quod legitimum vocatur*) *coniugio cognitam: sed quam indagauerat vagus ardor inops prudentiæ. Sed vnam tamen, ei quoque seruans thori fidem: in qua sane experirer exemplo meo, quid distaret inter coniugalis placiti modum quod fœderatum esset generandi gratia, & pactum libidinosum amoris.* Et sane Censorium erat iusiurādum. Ideo *Spur. Carbilius Ruga, ab amantissima vxore diuertit, quod iurasset liberorum procreandorum causa vxorem duxisse, quæ tamen sterilis esset; & iusiurandum amori prætulit.* Gellius libr. 4. cap. 3. Sic Quintilianus. *Virgo debet suum matrimonium Reip.* Plaut. in Captiu.

At nunc Siculus non est, Boius est, Boiam terit,
Liberorum quærundorum causa ei credo vxor data est.

Varro vbi de mundo, & eius festis diebus. *Vxorem liberum quærendorum causa ducere, religiosum est.* Quin apud Græcos.

Ὦ τρὶς κακοδαίμων ὅς τις ὢν πένης γαμεῖ,
Καὶ παιδοποιεῖ.
Quam extreme infœlix quisquis egens vxorem
ducit,
Et quærit liberos.

Ex Menandro apud Gell. lib. 2. cap. 23. Diog. Laert. in Antisth. ait, *Sapientem ducturum vxorem liberorum quærendorum causa.* Inde ratio cur vngerent postes nouæ nuptæ adipe suillo, vt tam fœcundæ essent quam scrophæ quæ pariunt denos. Multa congero, sed facio, vt Paganorum & Christianorum mores noris.

8 AVDIISSE AVSPICVM VERBA.] Iuuenalis Sat. 2.

— Censore opus est, an aruspice nobis?

Claudianus ad Serenam.

Atque vtinam sub luce tui contingeret oris
Coniugis in castris, & solio generi,
Optatum celebrare diem: me iungeret auspex,
Purpura me sancto iungeret aula thoro.

Apud Romanos, & in nuptijs præcipue, (quæ inter præcipuas partes vitæ humanæ,) nihil inauspicato gerebatur: ideoque auspices, & auspicum verba. Suetonius vbi de nuptijs Spori & Neronis, *Dote inter auspices consignata.* Cœlo autem sereno, placidoque auguria nuptialia captabant, cum lituo, qui erat sine nodo baculus inflexus superiori parte. Nam sic Gellius: *Lituus virga breuis & incurua: ideo lituus dictus quasi litus:* quod curuum est. Hoc baculo, cœli regiones describebant, metas designabant, quas Templum appellabant, & intra illud obseruabant, quicquid dextrum aut sinistrum se offerret; ex quo coniecturas, &

Iulius Cæsar legem parauerat, qua cinibus Romanis liceret tot habere vxores, quot alere possent.
Libido, nisi causa liberorum, redundat in vitium.
Homo soli vxori masculus.
Nuptiæ sollicitudine posteritatis.
Apud Græcos solennia nuptiarum.
Affectio.
Pacta iugalia.
Consensus parentum.
Tabulæ nuptiales.
Parentum & cognatorum ac affinium comitatus.
Victimæ tēpli.
Domus firmamentum liberi.
Filiæ Lothi excusatæ.
Censorium iusiurandum liberorum procreādorum causa.
Diuortium Carbilij quod vxor sterilis.
Virgo debet matrimonium Reip.
Auspices in nuptijs Paganorum.

& auguria caperent de faustis aut infaustis nuptijs. Manibus enim templum metiri nefas. Papinius ea omnia luculenter describit 3. Theb. Præcipue autem ex auium volatu sumebant auspicia. Plin. lib. 10. c. 8. vbi de accipitrum generibus, ait, *Circon claudum altero pede, prosperrimi augurij nuptialibus negotijs extitisse.* Duo autem auspices tantum fuere adhibiti, vt ampliores non quæras. Sed addo etiam dotem inter auspices consignatam, cum scribat Sueton. in Claud. *Dote inter auspices consignata Messallinam interfecisse.* 26. in Claudio.

Auspicia ab auibus.

Claudus accipiter nuptijs bonum omen.

9 SVBISSE.] Verbum in authoribus rarum in ista significatione; sed verum, & nuptiale prorsus. Ouid. 1. de Arte.

Subire, verbum nuptiale.

Hei mihi non tutum est quod amas laudare sodali;
Cum tibi laudanti credidit, ille subit.

Id est, clam tuum lectum init. Nam addit.

At non Actorides lectum temerauit Achillis.

Cicero dixit, *subire turpitudinem & contumelias*, in Pisonem *subire vim & iracundiam*, pro domo sua. Sed subitio nostra istud non spectat. Citatur autem locus hic a Lipsio ex noua declamat. Quintil. 247. sed litterula corruptum. *Non fuisti vxor*, inquit, *non subsisti cum illo*. pro *non subijsti*. Et forte est quod veteres dixere, *Subire iugum*. Iugum enim subibant nubentes Iugæ Iunonis, vt scribit Seruius. lib. 4. Æn.

– liceat Phrygio seruire marito.

Mos, inquit, *apud veteres fuit flamini & flaminiæ, vt per confarreationem in nuptias conuenirent, sellas duas iugatas ouili pelle superiniecta poni eius ouis, quæ hostia fuisset, & ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione residerent.* Et sane *Iugæ Iunonis ara fuit Romæ, in vico, qui ideo Iugarius dictus est.* ait Festus. De illo iugo, Virgil. libr. 4. Æneid. *– Cui vincla iugalia curæ.* Et eodem.

Subire iugum.

Iuga Iunonis.

Vicus Iugarius.

Iugale vinclū.

Ne cui me vinclo vellem sociare iugali.

Papinius in epithalam. Stellæ & Viol.

——— Dat Iuno verenda
Vincula, & insigni geminat concordia tæda.

D. Augustinus libr. de Ciuit. Dei, docet ex Varrone, nuptijs *Iugatinum Deum* interuenisse. Allusit Horat.

Deus Iugatinus.

Nondum subacta ferre iugum valet
Ceruice.

Et ode 9. libr. 3.

Diductosque iugo cogit aeneo.

Inde Apul. 4. Metamorphos. *Zygias tibias* vocat: id est, iugales quæ nuptijs adhiberentur. Quippe tibiarum par iungebatur in nuptijs. Statius in nuptijs Violentillæ.

Inire pallam Iunonis.

– Numquamne virili
Submittere iugo?

Tamen subire pallam Iunonis Deæ solebat antiquitas in nuptijs. Propertius lib. 4. eleg. 4. huc allusit.

Tecti coniuges Deæ peplo.

Commissas acies ego possum soluere nuptæ,
Vos medium palla fœdus inite mea.

Tectique eius peplo coniuges, se tutelæ Deæ committebant. Sic accipio versum Valerij 8. Argonaut.

-- Deiectæ residens sub tegmine pallæ.

Nos dicimus, *Mettrē soubs le Poisle.* Et in solennibus nuptiarum adhuc apud Christianos vsurpatur peplus. D. Ambros. libr. 9. epist. 1. *Cum ipsum coniugium velamine sacerdotali, & benedictione sanctificari oporteat.* Et in Can. Euaristus, & Can. Alius. qui perantiqui, & ex Apostolorum ærario illa Senatusconsulta. Vocatur in Canone *cæleste velum.* De quo crebrius in veterum Christianorum monumentis. Nec omitto apud Christianos sub huiusmodi velo stantibus duobus coniugatis panem & vinum a sacerdote benedictum edendum & bibendum dari: de quo meminit Curtius longe ante Christianos his verbis li. 8. *Et rex* (id est Alexander Magnus) *iussit adferri patrio more panem. Hoc erat apud Macedones sanctissimum coeuntium pignus, quem diuisum gladio vterque libabat. Credo eos qui gentis mores condiderunt, parco & parabili victu ostendere voluisse iungentibus opes quantulo contenti esse deberent.*

Peplum apud Christianos.

Quo nubentes velantur.

10 SACRIFICASSE APVD DEOS.] Lucanus lib. 2.

Fœdera sola tamen, vanaque carentia pompa
Iura placent, sacrisque Deos admittere testes.

Plinius: *Nuptæ nouæ farreum præferebant*, lib. 18. cap. 2. Et Vlpianus Iurisconsultus in fragm. *Farre conuenitur in manum certis verbis, præsentibus decem testibus solenni sacrificio facto, & adhibito.* Apud Græcos, solenne sacrificium fiebat ante nuptias, quod γαμήλια dicebatur. Iulius Pollux lib. 3. cap. 3. Illudque Iunoni, Veneri, & Gratijs fiebat, quæ nuptijs præsidere dicebantur. Valerius Flaccus ex more Græco in rebus Græcis.

Inde vbi sacrificas cum coniuge venit ad aras.

Nam pagani matrimonia, vt humanæ vitæ præcipuas partes, multa prece multoque sacrificio honorabant; & Christiani multis solemnibus. Nec enim de more canum coibāt, vt plerique hominum, qui licet se Christianos dictitent, tamen a Christianis moribus tam longe absunt, quam abest Oriens ab Occidente. In Ecclesia Catholica quæ virgo germinat virgines, Canon Aliter. 30. quæst. 5. ita habet ex Euaristi epistola ad Episcopos Africanos. *Aliter legitimum non fit coniugium nisi ab ipsis qui super ipsam fœminam dominationem habere videntur, & a quibus custoditur, vxor petatur, & a parentibus, & propinquioribus sponsetur, & legibus dotetur, & suo tempore sacerdotaliter, vt mos est, cum precibus & oblationibus a sacerdote benedicatur, & a paranymphis, vt consuetudo docet, custodita & sociata a proximis congruo tempore petita legibus detur, ac solemniter accipiatur. Et biduo vel triduo orationibus vacent & castitatem custodiant.* Et pagani vouebant Veneri pro virginitate erepta: vnde illud vetus.

Ingratæ Veneri spondebam munera supplex
Erepta coniux virginitate tibi.

Et in epitaphio Seruij Tullij & Ranciliæ virginis. *Socero Patre & Matre socru annuentibus solenni Hymenæo nuptijs copulamur.*

11 DISCVBITVM INTER CONVIVAS.] Nuptijs adhibita conuiuia testatur Apuleius 6. Metamorphos. post sacrificia. Et libr. 8. *Modo ne in Thrasylli manum sacrilegam conuenias, neue sermonem conferas, nec mensam accumbas, nec thoro acquiescas.* Si lubet Messallinæ virosæ mu-

Conuiuia nuptijs.

Nupta in gremio mariti.

lieris impudica legere obliuia. Vide Plinium lib. 10. cap. 56. Hist. Nat. Nam nihil vnquam fuit illa impudentius, & impudicitius: cui nunquam honestum corpus, nunquam nisi turpe & spurcum ingenium fuit. Vt ex sanguine paganorum Deorum, notes spurcissimas meretrices extitisse.

Oscula indicia moriturae pudicitiae.

12 OSCVLA, COMPLEXVS.] Quae D. Hieronymus vocat, *indicia moriturae pudicitiae, seu virginitatis.* Nam Amoris gradus, sunt conspectus, conloquutio, contactus, combasiatio, & concubitus. Quae quinque, sunt hominum pereuntium illecebrae. Et haec oscula,

-- desipiens Venus
Quinta parte sui nectaris imbuit.

vt ait Horat. Sed transiens adnoto, illa oscula saepe morsiunculis inserta. Nam Lucr. 4.

Affigunt auide corpus, iunguntque saliuas
Oris, & inspirant pressantes dentibus ora,
Nequicquam, quoniam nil inde abradere possunt.

Verum de his iam nimium: vale. Paganas tango nuptias, nō Christianas: nec placet Fescennina loquutio. Nisi quod addo ex Nonio, *Sicut pulli, sic morsicatim lusitant, & labris inter se velitantur & velificantur.* Oscula autem heic improprie dicuntur. Nam ex veteribus Grammaticis, *Oscula sunt officiorum, Basia pudicorum, Suauia scortatorum,* Vet. Gramm. in verbo *oscula.*

Nox coniugalis. Descripta a Martiale.

13 NOCTEM ACTAM LICENTIA CONIVGALI.] De simili nocte, & licentia coniugali, Martialis ad Calenum Sulpitiae maritum.

O nox omnis, & hora, quae notata est
Claris literis, Indici lapilli.
O quae praelia quas vtrimque pugnas,
Foelix lectulus, & lucerna vidit,
Nimbis ebria Nicerotianis?

Lucerna nocte ardens. Vnguento flagrans. Et odorante oleo.

Quippe in lucernis vnguenta, quo suauius olerent, & arderent sumptuosius. Plutarchus comparat viri boni obitum vnguentatis lucernis, quae etiam extinctae, bene olent. Et de illa nocte, est etiam peramoenum carmen in veteri epigrammate.

Qualis nox fuit illa, Dij, Deaeque,
Quam mollis thorus.

Licentia coniugalis carmine scripta.

Caeterum licentiam coniugalem, bello expressit carmine Papinius in epithal. Stellae,

-- pone o dulcis suspiria vates;
Pone, tua est. licet expositum per limen aperto
Ire, redire gradu; iam nusquam ianitor, aut lex,
Aut pudor: amplexu tandem satiare petito
Coniugis, & duras pariter reminiscere noctes.

Aniliis luxuria.

D. Hieronym. de vit. susp. contuber. *Paene licentia coniugali, de tua licentia gloriaris.* Conuenit Messallinae, quod Quintilianus scribit noua declamat. 306. his verbis. *Fecisset hoc astuta mulier, anus inuerecunda, & iuueni curioso offerret hanc fatigati corporis partem.* Sed haec sordida arceo a meis sacris.

14 MAXIMEQVE.] Tollo illud *que*, & lego, *Igitur domus principis inhorruerat, ac maxime.* &c. Nam ita scriptum, *inhorruerAT. at* pro *ac.*

Liberti Claudij omnium mortalium domini.

15 QVOS PENES POTENTIA.] Vt Pallas, Narcissus, Calistus, & alij liberti Claudij, qui socordia domini imperabāt generi mortalium. Et certe, nec ditiores vnquam libertos sol vidit, nec potentiores. Illi ergo horrebant rerum statum, & praecipue ne verterentur negotia. Nam de domino vltima cura, vt apud aulicos, nisi quantum principis vita illis in quaestu est. Nam subruto domino serui in ruina.

16 VERTERENT.] Lege, *verterentur.* scriptio manuscripti haec erat, *verterentr.*

Tacitus ex Manuscriptis correctus.

17 DVM INDVSTRIA CVBICVLVM PRINCIPIS OCCVLIT ADVLTEROS.] Lipsius scribit in manuscriptis ita reperiri. *Dum instruo cubiculum principis exultauero.* Ex quibus colligo ita scriptum. *Dum histrio cubiculum principis exul occuluerit adulteros, dedecus quidem illatum, dissidium tamen abfuisse.* Non lego enim *excidium.* Quippe postea interrogatur Claudius. *An dissidium tuum nosti?* Sed ex illo dissidio, oriturum erat excidium. Histriones autem olim pulsi Italia, & inter illos Mnester ille,

-- Tragica multum ampullatus in arte.

Genialis lectus in cubiculo. Interdum in aula. Quae in atrio.

De cuius nomine dixi supra. Cubiculum autem erat in quo cubabant. Et ibi genialis lectus; licet interdum in aula. Sic enim Horatius epist. 1. lib. 1. [illegible]

-- Lectus genialis in aula est.
Nil ait esse prius, melius nil coelibe vita.

Descriptio lecti genialis.

Ille autem genialis lectus sacer. ita enim Iuuenalis.

-- sacri genium contemnere fulcri.

Eburneus. Plumatus. Sericatus. Ostratus.

Et elegantissime describitur ab Apuleio libr. 11. his verbis. *Et iam thorus genialis noster futurus, accurratissime disternebatur: lectus Indica testudine pellucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus.* Claudian. de bello Gildon.

-- castumque cubile
Ingreditur, Tyrio quo fusus Honorius ostro,
Carpebat teneros Maria cum coniuge somnos.

Idem de nuptijs Honorij.

Columnatus.

Ast alij thalamum docto componere textu;
Stamine gemmato, picturatisque columnis,
Aedificetur apex.

Diuus Hieronym. ad Demetr. *Cum iam nuptiarum appropinquaret dies, & futuro matrimonio thalamus pararetur.* Catullus in nupt. Pelei.

Virgo quam suaues expirans castus odores
Lectulus in molli complexu matris alebat.

Odoratus.

Et Claudianus in Epith. Palladij aspersum lectum floribus & balsamo cubiculum scribit.

Desuper inuertunt calathos, largosque rosarum
Imbres, & violas plenis sparsere pharetris,
Collectas Veneris prato, quibus ipsi peperat
Sirius, & teneras clementi sidere fouit.
Gemmatis alij per totum balsama tectum
Effudere cadis, duro quae saucius vngue
Niliacus pingui desudat vulnere cortex.

Descriptio genialis lecti Iudaici.

Ille autem lectus describitur a Salomone eleganter Prouerbiorum 7. *Intexui funibus lectum meum, straui tapetibus pictis ex Aegypto, aspersi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamo.* Dixit *funibus*, quod *restibus* dixit Nonius hoc modo.

Vnus consternit nouis vetus restibus aptus.

Et sane funibus intexti geniales lecti, & puluinari ornati. Iuuenalis.

Atque lupanaris tulit ad puluinar odorem.

Ouid.

Ouid. de Ponto eleg. 2.

*Incolumis coniux sua puluinaria * seruat.*

Torus in cubiculo. Cubiculum in thalamo. Thalamus in posteriore ædium parte.

Et torus apud Græcos in cubiculo, cubiculum in thalamo, thalamus in posteriore domus parte, in quem ascendebatur, vt videre est apud Homer. 1. & 2. Odyss. Apul. 4. Metamorphos. *Visa sum mihi de domo, de thalamo, de cubiculo, de toro denique ipso violenter extracta.* More Græco loquitur. Seneca lib. 3. Controuers. 4 *Decisor in cubiculo stetit.* Et libr. 2. Controuers. 1. *Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisset cum vxore in cubiculo suo.* Idem libr. 7. Controuers. 6. *Ex cella migrabit in cubiculum suæ dominæ, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam.* Sic M. Cato in orat. de re Floria; id est de rebus Floræ, quæ meretrix quondam, herede facto P. R. in numerum Dearum relata est. *Ibi*, inquit, *pro scorto fuit, in cubiculum subreptitauit e conuiuio.* Quintil. declamat. 310. *Duo cubicula inuasisti, duobus maritis iniuriam fecisti, duas familias incerta stirpe confudisti.* Noster Ann. 13. de Seneca. *Irrumpere cubiculum principum feminarum.* Et idem Quintil. declam. 79. *Nec miror eos concitari, qui veterem matrimonij consuetudinem, qui pudorem cubiculi, qui spem liberorum expugnatam esse credunt.* D. Hieronym. de virg. seru. *Vnde meretrices vniuiræ? eadem domo, vno cubiculo, sæpe vno tenentur & lectulo.*

18 NVNC IVVENEM.] Hæc verba arguunt vitium. Nam si *iuuenem* dixit, cur additur *iuuenta*? lego, *Iuuenem nobilitate, dignitate, forma, vt vi mentis, ac propinquo consulatu.* Ita lib. 12. *Suam quæque nobilitatem, formam, opes contendere.* Et eodem, *deligi oportere fœminam nobilitate, puerperijs, sanctimonia insignem.* Qualis olim Sempronia Moschis. *Heic est illa sita pia, frugi, casta, pudica Sempronia, cui pro meritis ab coniuge gratia relata est.*

Ac primo Calistus iam mihi circa mortem [1] Cæsaris narratus, & Appianæ cædis molitor Narcissus, flagrantissimaque eo tempore gratia Pallas, agitauere, cum Messallinam [2] secretis minis depellerent amore Silij, cuncta alia dissimulantes: deinde metu ne ad perniciem [3] vltro traherentur, desistunt, Pallas per ignauiam, [4] Calistus prioris quoque regiæ peritus, & [5] potentiam cautis quam acrioribus consilijs tutius haberi. perstitit Narcissus, solum id immutans, ne quo sermone præsciam criminis & accusatoris faceret. Ipse ad occasiones intentus, longa apud Hostiam Cæsaris mora [6] duas pellices, quarum is corpori maxime insueuerat, largitione ac promissis, & vxore deiecta plus potentiæ ostentando perpulit delationem subire. Exin Calphurnia (id pellici nomen) vbi datum secretum, Cæsaris genibus prouoluta nupsisse Messallinam Silio exclamat: simul Cleopatram quæ idem opperiens adstabat, an comperisset, interrogat: atque illa annuente, cieri Narcissum postulat. Is veniam * in præteritum petens, quod ei [7] * cis Vectium, cis Plautium dissimulauisset, nec nunc adulteria obiecturum ait, [8] ne domum, seruitia, & cæteros fortunæ paratus reposceret, frueretur imo ijs & redderet vxorem rumperetque [9] tabulas nuptiales. [10] *An discidium*, inquit, *tuum nosti? nam matrimonium Silij vidit populus, & Senatus & miles, ac ni propere agis, tenet vrbem maritus.* [11] Tum potissimum amicorum vocat; primumque rei frumentariæ præfectum Turranium, post Lucium Getam prætorianis impositum, percunctatur. [12] Quibus fatentibus, tum certatim cæteri circumstrepunt, iret in castra, firmaret prætorias cohortes, securitati antequam vindictæ consuleret. Satis constat eo pauore offusum Claudium, vt [13] identidem interrogaret, *an ipse imperij potens? an Silius priuatus esset?*

Serui multa moliuntur in dominas.

Claudius sui dissidij nescius.

Nesciuseriam an imperaret.

* vt præteritū petens,
* scelus Vecti, scelus Plautij cum Silio dissimulauisset, nec nunc adulteria

Tacitus correctus.

1 CÆSARIS NARRATV.] Lego, *C. Cæsaris.* Nam *C.*, pro vtraque dictione *Caij* & *Cæsaris.* Et sane loquitur de C. Caligula, cuius vtinam tempora per annales Taciti haberemus, vt ingenium huius portenti nosceremus. Sed desiderare licet; habere non licet.

2 SECRETIS MINIS.] Restituo vocabulum, *secretis viri minis.* Quod hauserat litterarum similitudo. Et addo vt necessarium. Nam ad libertorum minas, nullus referat, nisi inepte.

Tacitus explicatus.

3 VLTRO.] Id est, ne opprimerentur a

Messallina, vt Appius, alijque, vel more Claudiano damnati, antequam rei.

Claudius imperator seruorum suorum seruus. 4 CALISTVS, PALLAS, NARCISSVS.] Tres Claudianæ socordiæ optimi liberti, *Dominique imperatoris domini*, vt Sex. Victor Narcissum vocat. De quibus Plinius lib. 32. cap. 10. *Multos*, inquit, *postea cognouimus* *Optimi liberti.* *seruitute liberatos opulentiores.* Pariter, *tres Claudij principatu, Pallantem, Calistum, Narcissum*; aitque istos tres verberones rebus potitos. Quod mirum: nam ex Dei sapientia, *non decet seruum dominari principibus.* 19. Prouerb. *Et per tria vel quatuor mouetur terra, & quartum non potest sustineri. Per seruum, cum regnauerit: per stultum cum saturatus fuerit cibo: Per odiosam mulierem cum in matrimonium fuerit assumpta: & per ancillam cum fuerit heres dominæ suæ.* Et recte Marcus Philosophus qui *Libertos suos nec sciri voluit in publico, nec apud se posse* (lego, *plus posse*) *dicto suo*, (id est, plus quam dixerit) *omnibus superioribus principibus vitia imputans libertorũ.* De Calisto, idẽ Plin. l. 35. c. 7. *In cœnatione*, inquit, *quam Calistus Cæsaris Claudij libertorum potentia notus, sibi ædificauerat, ampliores triginta columnas ex Sudino lapide; Cum Cornelius Nepos scripserit fuisse magno miraculo P. Lentulum Spintrem, amphoras ex eo marmore aut lapide magnitudine Chiorum cadorum ostendisse.* Vocabatur autem Iulius Calistus, & Narcissum ponit Seneca lib. 4. natur. quæst. in præf. inter publicos hostes. Claudianus 1. in Eutrop.

—— iam Chrysogonis tua, Brute, potestas, Narcissisque datur.

Id est, Chrysogono seruo Syllæ, & Narcisso Claudij potestas datur quam Brutus habuit in P. R. Nam habitus est Narcissus inter Claudianæ necis conscios: ideo hostis dictus.

Narcissus Gaij Dominus inter coniuratos. Pallas Claudij. Dio lib. 58. Tertullian. autem de altero liberto Claudij, non minus prodigioso, meminit in Pallio; quem *Drusillanum* nominat, vt & Plinius libr. 33. cap. 11. qui valde mutilus & obscurus. *Claudij principatu* (ait) *seruus eius Drusillanus, nomine Rotundus, dispensator Hispaniæ citerioris, quingenariam lancem habuit, cui fabricandæ officina prius exædificata fuerat, & comites eius, octo quinquaginta librarum. Quæso vt quam multi eius conserui inferrent? At quibus cœnantibus?* Id est, mirabilem hanc lancem & prodigiosam habuit? Rogo vt conserui Drusillani qui in Claudij seruitio erant eam inferrent, & sciretur eiusdem conditionis fuisse Drusillanum.

Drusillanus. Sed quibus cœnantibus hæc illata est? quasi diceret, seruis & eiusdem conditionis cum Drusillano, quos vocat comites & quasi cohortem prætoriani Drusillani. Sed vt redeamus ad Narcissum, Seneca notat in Ludo, quod nitidus, quod balneator, quod Melitæum educaret catulum, haberetque in delicijs. Dignum seruo homine delicium. Sed de Pallante hoc est insigne quod ait idem Plinius lib. 35. cap. 18. *Venalitijs dignum gregibus, opprobriumque insolentis fortunæ, quod & nos adeo potiri rerum vidimus, vt prætoria quoq. ornamenta decerni a Senatu iubente Agrippina Claud. Cæsaris viderimus libertis,* (id est Pallanti,) *tantumque non cum laureatis fascibus remitti illo, vnde creta tis pedibus aduenissent.* Iuuenal. Sat. 1.

—— ego possideo plus Pallante, & Licinis.

Pallas, ait Scholiastes, *libertus Claudij Cæsaris, officium rationum administrauit, & in numerum prætorum relatus, quod primum percunctantem Cæsarem de incestu Agrippinæ, ad nuptias confirmasset. Eamque ipse consuetudinem stupri, adeo palam fecerat, vt in quodam simulachro Palatinæ Mineruæ, adscriptum sit,* ΠΑΛΛΑΣ ΑΙΤΙΩΤΑΙ. Rectissime ille. *Seruo qui seruit lubentissime is seruitutem amat.* Quod fecit orbis sub Claudio.

5 POTENTIAM CAVTIS QVAM.] Videtur in illa oratione desiderari verbum, *magis*, vt alijs authoris nostri locis. Quod an oscitantiæ librariorum, an authoris scriptioni debeamus adscribere, ambiguum est. Quippe aliquando non omittit, aliquando omittit. Sed superius docui, ex Sallustij imitatione, omitti solere, nisi eadem sit librariorum culpa: quod non existimo: sed authoris qui ita suetus scribere.

6 DVAS PELLICES.] *Pellices*, & pallaces, Franci vocant *Paillardes*. Et a Græcis deductum nomen pallacarum, πάλλαξ παλλακή; vt a Latinis *pellicum*, quæ a pelliciendo dictæ: vnde *pellaciæ*, id est blandiciæ, & illecebræ, quarum istæ putidæ sunt artifices doctissimæ. *Pallax. Pellex.* Quippe Pallaces sunt ore precaces, manu rapaces, corde fallaces: Et, vt dicebat Poeta vetus, *Clune agili, femore facili, lingua procaces, manu rapaces.* Noto in Biblijs cap. 13. & Regum secundo, ministerio Thecuitæ mulieris, quam Ioab subornarat, Dauidi regi dictum ne lugeret mortem Absalon. Nam mulieres aptæ maxime ad hæc munera, præsertim si impudicæ. Tamen fuit paganis exosum nomen, cum in Gellio lib. 4. c. 3. ita sit scriptum. *Pellex ædem Iunonis ne tangito: si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum fœminam cædito.* Quippe istas amicas & concubinas oderunt matronæ si sunt pudicæ. Hoc autem nomine vsus est Sueton. Vespasian. & Iurisconsultus, de ver. signif. l. 144.

7 CIS VECTIVM, CIS PLAVTIVM.] *Tacitus correctus.* Veram esse excusam a Lipsio lectionem, non Mercurius, non Suadela ipsa mihi suaserint. Nam illud *cis* Tacito insolens; nec ita ab authoribus vsurpatum. Imo & repetitum sequente verbo. Addo quod scripsit Lipsius, *cis Vectium, cis Plautium*, cum esset *cis Plautio*, in Manuscripto, vt ipse fatetur. Deierarem ex notis vitium esse, cui nemo medetur, & ex manifesta omissione verbi, *Silij*. Nam hæc verba, *Ne nunc adulteria obiecturum ait, ne domum, seruitia, & cæteros fortunæ paratus, reposceret*, ad Vectium & Plautium referri non possunt, sed ad Silium. Certe si salebroso isto in calle & lubrico paludum, licet pedem firmiter ponere: ita legendum conijcio, & ex vero sensu, & Taciti verbis, & ex Vaticana scriptura. *Scelus Vecti, scelus Plautij cum Silio dissimulauisset, nec nunc adulteria obiecturum.* Nam loquitur de Silio qui verus adulter; reliqui, vt ministri adulterij. Illa enim verba *cis* puto *scelus* indicare, & restare ex verorum verborum ruderibus.

8 Ne domum.] Puto legendum, *vt domum*. Et hic est sensus: Petit Narcissus veniam quod de Vectij, Plautij, & Silij flagitijs conticuerit; nec modo obiecturum adulteria Silii, ne domum, seruitia, cæterosque fortunæ apparatus repeteret, quos Narcisso contulerat, & quos Messallina in Silii domum trāstulerat: *Immo fruatur ijs*, inquit, *dummodo tuam reddat vxorem, & tabulas rumpat nuptiales*. Quæ adeo sunt clara, vt ne Sol quidem meridie clarior. At altera lectio, nocte tenebrosior.

9 Tabulas nuptiales.] Quæ nuptiarum testes, & comites, immo confirmatrices. Nam Tertullianus de Pudicit. *Nuptialibus & dotalibus si forte tabulis a mœchiæ & fornicationis opere diuersas*. Et sane tabulæ nuptiales distinguunt concubinatum a legitimis nuptiis. Nam apud Christianos concubinatus, inter hominum sordes. D. Cyprianus. *Turpis ille concubitus, fœda illa duorum coniacentium dormitio, quantum criminis confitetur*. Ideo Iustinian. edixit Nouella 18. vt qui transiret a concubinatu ad legitimum torum, tabulas haberet nuptiales. *Nam dos, concubinatus est abolitio & nuptiarum argumentum*. Damnatus autem est concubinatus a Christianis, quippe Tertull. ita. *Nihil interest, an quis viduam vel virginem incurset, dum non suam fœminam; quia vtrumque est contaminatæ carnis elogium*. De nuptialibus autem tabulis, Apul. Apolog. 2. *Capias*, inquit, *manibus tuis istas tabellas nuptiales*. D. Hieron. *sponsales tabulas* vocat epist. 10. Et Iuuenalis.

Si tibi legitimis pactam iunctamque tabellis
Non es amaturus.

Instrumenta nuptialia a Iurisconsultis nominantur, & *tabulæ dotis*, & *pacta nuptialia*. Papinius lib. 8.

Dum mea nescio quo spondentur fœdera pacto.

Et *tabulæ nuptiales*, & *matrimoniales* passim etiam in iure dicūtur ab iisdem Iurisconsultis. D. Augustinus li. Confess. *Cum matronæ de maritorum sæuitia quererentur*, ait *Monicam matrem solere illas arguere, viderent tabulas nuptiales, quibus se in virorum potestate esse profiterentur*. Idem Tertullianus. *Numquid tabulas nuptiales de illo, apud Dei tribunal proferemus?* Solæ autem illæ tabulæ, distinguunt veram & legitimam vxorem a concubina & focaria. Vxor enim tabulas habet, concubina non habet. Et ita locus Tertulliani, in fronte istius annotationis citatus, intelligi debet.

10 An dissidium tuum nosti?] Recte *nosti*. Quippe, vt ait Diuus Hieronymus ad Sabinian. *Solemus mala domus nostræ scire nouissimi, & vxorum vitia, vicinis canentibus, ignorare*. Quod accidit Claudio. Idem de eadem re ad Oceanum. *Pæne dixi quod clamante vicino vxor sola non prodidit*. Et ex Suetonio verum est, quod ex illo matrimonio *adquiri imperium Silio*, credidit Claudianus, cap. 36. in Claudian. Sed gaudeat Claudius, quod multos Claudios habuit comites, & habebit semper, & notet quod Iuuenalis Satyra 10.

Dedecus ille domus sciet vltimus.

Nam hic versus Messallinam spectat:

Coniugem insidam, flaccidam familiam, impuram domum.

11 Tum potissimum amicorum.] Non puto ita scriptum: sed, *Tum potissimos suorum amicorum vocat*. Nam non vnum vocat, sed plures, Turranium & Getam: quanquam Getæ præfecto prætorio non fidebat multum, vt postea scribit. Sed vt sibi Prætorianos milites firmaret, Geta opus erat; qui dux Prætorianorum. Deinde addit, *primumque*, vt scias plures fuisse, & plurali numero vsum.

12 Quibus fatentibus.] Vera lectio, & facula lucifica. Nam audita illa confessione, tum certatim omnes circumstrepunt, *iret in castra*.

13 Identidem.] Id est, sæpius idem interrogaret, *an imperij compos esset?* Quæ verba metum arguunt & indicant, quod Claudius non esset compos mentis. Nec immerito, cum de eius vita deque imperio ageretur & tota familia.

At Messallina non alias solutior luxu, [1]adulto Autumno[2] simulachrum vindemiæ per domum celebrabat, vrgeri præla, fluere lacus, & fœminæ pellibus accinctæ assultabant, vt sacrificantes vel insanientes Bacchæ. Ipsa crine fluxo thyrsum quatiens, iuxtaque Silius hedera vinctus, gerere cothurnos, iacere caput, strepente circum procaci choro. Ferunt[3] Vectium Valentem lasciuia in præaltam arborem connisum, interrogantibus quid aspiceret, respondisse, [4]tempestatem ab Hostia atrocem: siue cœperat ea species, seu forte lapsa vox in præsagium vertit. Non rumor interea, sed vndique nuntij incedunt, qui gnara Claudio cuncta, & venire promptum vltioni afferrent. Igitur Messallina [5]Lucullianos in hortos, [6]Silius dissimulando *metu, ad munia fori digreditur. Cæteris passim dilabentibus, affuere centuriones, inditaque sunt vincula, vt quis reperiebatur in publico aut per latebras. Messallina tamen, quanquam res aduersæ consi-

Scelus animas obcæcat in periculis.

* in metu,

Luparum artes deprehensarum aspici a marito.

lium adimerent, ire obuiam, & aspici a marito, quod sæpe subsidium habuerat, haud segniter intendit, iussitque vt Britannicus & Octauia in complexum patris pergerent. Et [7] Vibidiam virginum Vestalium vetustissimam orauit, Pontificis maximi aures adire, clementiam expetere. Atque interim tribus omnino comitantibus (id repente solitudinis erat) spatium vrbis pedibus emensa, vehiculo quo purgamenta hortorum eripiuntur, Hostiensem viam intrat, nulla cuiusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas præualebat.

Flagitiorum deformitas gratiam non facit.

Descriptio Autumni.

1 Adulto Autumno.] Id est, eo tempore *quo post æstiuos ardores in temperiem semet Autumnitas dirigebat*, vt ait Octauius apud Minutium. Et Tacitus dicit *adulto Autumno*, quod Græci μέσος. Nam Menses & tempora diuidebantur in primum, medium & vltimum: & medius heic adultus vocatur. Petronius Arbiter, hoc eleganti versu describit tempus istud.

Nam nunc ardentes Autumnus fregerat vmbras,
Atq. hiemem tepidis spectabat Phœbus habenis:
Iam platanus iactare comas, iam cœperat vuas
Adnumerare suas deiecto palmite vitis:
Ante oculos stabat quidquid præmiserat annus.

Et Ouid. 2. Metamorphos.

Stabat & Autumnus calcatis sordibus vuis.

Lipsii correctio firmata.

Bene Lipsius in Heliog. Lampridij, pro *liberam vindemiam*, emēdauit *Liberi vindemiam*. Sed ne vlla littera intercidat, addo verbū & lego, *vere Liberi eam vindemiam esse*. Et iam nos in Suetonij Augusto cap. 100. *propter anni tempus*, reposuimus *Autumni tempus*. Varro in Quinq. *Autumnitatem* vocat. *Cape*, inquit, *hanc caducam Liberi patris mollem dapem, frondem Autumnitatis Bromij*. Apuleius vocat *mustulentum Autumnum*. 2. Metamorph. Quem Ouidius 1. de Arte pingit egregie, vocatq. *formosissimum anni tempus*. Non prætereo quod Tacitus de Germanis notat his verbis. *Hiems, & ver, & æstas intellectum & vocabula habent: Autumni perinde bona ac nomen ignorantur*. Quod non puto verum: imo apud eos nullum est Autumno tempus amabilius. Quippe Sol antequam occupet nimbosum & frigidum cœlum, laborat multum: vbi vero semel occupauerit, nubes discutit, regnatque toto Autumno siccitate magna & amœna nobilis, & notabilis: quod experientia docet.

Sed verbo aucta.

2 Simulachrum vindemiæ.] In maximis sceleribus, viri & mulieres pagani Orgia celebrarunt. De viris, Florus, vbi de bello Seruili. *Syrus quidam, nomine Eunus. fanatico furore simulato, dum Syriæ Deæ comas iactat, ad libertatem & arma seruos, quasi numinum imperio, concitauit*. De mulieribus. Virgil. de Helena, ardente Troia, & ad excidium ruente, sic scribit. *Illa chorum simulans, euantes Orgia circum*
Ducebat Phrygias.

Orgia incestuosa.

Et sane Valerius l. 6. c. 3. in Bacchanalium sacris, magna scribit perpetrata facinora & incestuosa. Virg. 7. Æn. de coniuge Latini Regis.

Quinetiam in siluas, simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem,
Euolat, & natam frondosis montibus abdit.

In istis autem furijs Orgiorum, mulieres libidinum cupientissimæ. Quod docet Iuu. Sat. 6.

In Orgiis mulieres libidinosissimæ.

Nota Bonæ secreta Deæ, cum tibia lumbos
Incitat, & cornu pariter, vinoque feruntur
Attonitæ, crinemque rotant, vlulantque Priapi
Mænades. O quantus tunc illis mentibus ardor
Concubitus: quæ vox saltante libidine: quantus
Ille meri veteris per crura madentia torrens!

Tibia. Cornu. Vinum. Rotati crines. Vlulatus. Priapi simulachrum gestatū.

Et Eusebius de præpar. Euang. l. 2. c. 1. narrat in ijs Orgijs Priapi simulachrum gestasse, quod Phallum vocabant quasi consectuatorem: quoniam per ea instrumenta species animalium conseruarentur. Et de Corybantibus apud Atheniēses Orpheus ita tradit ex eodē.

Dixit, & obscœnas cunctas in corpore partes
Attollens vestem patefecit: tum Dea ridens
Suscepit paruum qui forte adstabat Iacchum,
Ingessitque sinu vetulæ Baubonis, & inde
Pocula suscipiens tandem Cycrona perhausit.

D. Ambrosius Orgiorum libidines firmat li. 3. de virgin. *An quidquam est*, inquit, *tam pronū ad libidinē, quam incōditis moribus, ea quæ vel Natura abscondit, vel disciplina velauit, membrorum operta nudare, indere oculis, rotare ceruicem, comam spargere?* Baccharum ornatum Papinius ostendit 2. Achill.

Ornatus Baccharum.

Vt vero a tereti demisit nebrida collo,
Errantesque sinus hedera collegit, & alte
Cinxit purpureis flauentia tempora vittis,
Vibrauitque graui redimitum missile dextra:
Attonito stat turba metu, sacrisque relictis
Illam ambire libet, pronosque attollere vultus.

Vitta purpurata. Missile in dextra.

Idem l. 4. -- *quid imbelles thyrsos mercatus & æra*
Vrbibus in medijs, Bacchæaque terga, mitrasque
Huc tuleris? De gestu, hæc addit.
Iamque mouent gressus: thyasis Ismenia buxus
Signa dedit, quater æra Rheæ, quater Euia pulsant
Terga manu, variosque quater legere recursus.

Gestus Baccharum & saltatio. Buxus, æra, terga pulsata manu. Quatuor recursus.

Non est absimile in viris, quod in illo fanatico furore Apuleius scribit l. 8. Met. *Dinque capite demisso, ceruices lubricis intorquens motibus, crinesque pendulos rotans in circulum, & nonnunquam morsibus suos incursantes musculos, ad postremum ancipiti ferro quod gerebat, sua quisque dissecat brachia. Inter hæc, vnus ex illis bacchatur effusus, (forte effusius) ac de imis præcordijs anhelitus crebros referens, velut numinis diuino spiritu repletus, simulabat sanctam vecordiam*. Papin 7. Theb.

Syriæ deæ ceremonia. Iactatū caput. Crines pendulū in circulum rotati. Morsus membrorum. Anhelitus crebri.

Nectere fronde comas, & ad inspirata rotari
Buxa, timent thyrsos nuptarum, & prælia matrū.

Crines fronde nexi.

Virgilius 7. Æn. coronidem addit.

-- *Furijsque accensas pectore matres*
Idem omnes simul ardor agit, noua quærere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla, comasque.
Ast aliæ tremulis vlulatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.

Comadata ventu. Vlulatus. Hasta pampinea. Cincta pellibus.

Pinus pro hasta.

Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet: ac natæ, Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam intorquens aciem, toruumque repente
Clamat: Io matres audite vbi quæque Latinæ.

Hoc *Corybantizare* vocat Plinius libr. 11. cap. 37. Aurelius Victor vocat *Amantias*, ab Amata illa a Virgilio descripta eleganter; & *Gorgonias* a truculentia. Libuit autem hæc exscripsisse, quia ipse Tacitus habitum, & gestum Baccharum pingit. Adduco & illud Catulli in Nupt. Pel. vbi de Ariadna.

Corybantizare. Amantiæ. Gorgoniæ.

Quem procul ex alga mœstis Minois ocellis,
Saxea vt effigies bacchantis prospicit Euæ:
Prospicit, & magnis curarum fluctuat vndis,
Non flauo retinens subtilem vertice mitram,
Non contecta leui velatum pectus amictu,
Non tereti strophio lactentes vincta papillas.
Omnia quæ toto delapsa e corpore passim
Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant.

Hæc forsan *non inuisa feres, licet a ieiuna saliua*.

3 VECTIVM VALENTEM.] Vectius hic memoratur a Q. Sereno Sammonico de morborum curatione cap. 59. & Titinius vocatur.

Vectius Valens medicus.

Talis præcepit Titini sententia Vecti.

Itaque lego in ludo Senecæ, non *Tectus Valens*, vt excusi lib. sed *Titinius Vectius Valens*. Et carmen firmat. *Qui Machaonica* (id est Chironica) *bene doctus in arte* sibi malum acciuit, quod Veneri sacrificaret nimis lubens. Et fuit eques Romanus. Nam in Ludo Seneca reponit inter equites. *Cotta, Tectus, Valens, Fabius, quos Narcissus duci iusserat.* Facio autem differentiam inter Cottam, & Tectum: nam sunt duo nomina. Fuit autem medicina, & eloquentia nobilis, sed Messallinæ adulterijs famosus. Nam de adulterijs eius, sic Plinius libro 29. *Iam vero & adulteria etiam principum domibus, vt Eudemi in Liuia Drusi Cæsaris: Item Valentis, in qua dictum est regina.* Id est, in Messallina. Sic Vectius, vt medicus, non modo imperauit imperanti fœminæ, sed vt adulter. Medici enim ægris imperant. Nam Plinius eodem, vocat medicos imperatores vitæ nostræ, necisq. nostræ. Senec. 6. de Benef. c. 16. vbi de medico. *Non me tanquam amicum vidit, sed tãquam imperatorem.* Sed Galenus. cap. 1. lib. de methodo, eleganter. Quod exscribo lubens in gratiã optimorum & doctorum medicorum, & quod de ista medicorum potestate, videam dubitari. *Ita fit vt cum ægrotare cœperunt, medicos aduocent, non quidem optimos, vt pote quos per sanitatem noscere nunquam potuerunt, sed quos maxime familiares habent, quique ipsis maxime adulantur, qui & frigidam dabunt si poposcerint, & lauabunt cum iusserint, & niuem vinumque porrigent. Postremo quidquid iubebitur, mancipiorum ritu facient. Contra quam veteres illi medici, ab Æsculapio oriundi, qui tanquam duces militibus, & reges subditis, imperare ægris voluerunt: nequaquam vero Getarum, & Tibiorum, (lego, Tibiscorum) & Phrygum, & Thracum emptitiorum ritu, parere, & obsequi.* Sic Valens Messallinæ imperauit; quam non curauit, sed animo ægram magis quam corpore reddidit medicus adulter.

Claruit orator.

Insignis adulter.

Sicut ægris imperant.

Sicut reges subditis, Duces militibus.

Galenus emendatus.

4 TEMPESTATEM AB HOSTIA.] Ridiculus medicus pulchre pestem futurã prævidit, sed non sibi prouidit. Intelligit autem tonitrua Claudiana, id est, aduenientis Claudij mariti iras, nimbosque ac fulmina; licet bruta, tamen fatidica. Nam vt ait Sueton. 43. *sibi in fatis esse iactauit omnia impudica, sed non impunita matrimonia.* Sic D. Hieronym. epist. 11. vocat Hannibalem, *tempestatem ortam finibus Hispaniæ, in exitium Italiæ.* Silius lib. 1.

Hannibal tempestas ex Hispania.

Heu quænam subitus horrescit turbida nimbis
Tempestas, ruptoque polo, micat ignibus æther?
Magna parant superi; tonat alti regia cœli,
Bellantemque Iouem cerno. Et Virgilius.
Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quid ve pater Neptune paras?

Certe illa Messallina, Venus nimium Libentina, postea Libitina facta est. Hostia autem est in ore fluuij Tiberis, qua labitur in Tyrrhenum mare. Ideo *Ostia* quasi *Ostium* recte scribitur. Et ita putat Halicarnass. 3. lib. Clara fuit portu Claudij mirifice & magnifice extructo: & hodie etiamnum viget non sine nomine. De ea Minutius Fœlix. *Placuit Hostiam petere amœnissimã ciuitatem, quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lauacris blanda & apposita curatio.*

5 LVCVLLIANOS IN HORTOS.] Recte, non *Lucillianos*. Nam infra, *Lucullianis in hortis prolatare vitam.* Fuere autem Romæ multi horti insignis nobilitatis, quorum gloria etiam viget hodie Musarum beneficijs. *Lucullianis*, de quibus noster. Sed ne capias de ijs quos memorat lib. 11. *Hortis inhians, quos ille a Lucullo habitos insigni magnificentia excolebat:* Quippe Luculli villa in promontorio Miseni: At horti illi Romæ; & in suburbijs. Tacitus mihi author est, qui scribit: *Tandem apud promontorium Miseni consedit, in villa, cui L. Lucullus quondam dominus.* Et illa est villa, quam Plin. dicit esse *sine agro*. Horti autem Luculli in regione nona vrbis, quibus vicini Agrippæ horti. Memorantur & *Horti Cæsaris*, de quibus Horat. Sat. 8. lib. 1. & Sueton. cap. 33. in Iul. Quos ille P. Romano legauit. Illi vero horti, non longe ab *Antoninis*. Dio 47. Vtrique enim ad Tiberim. Et dixi de ijs supra. Erant & *Mæcenatis*, qui in regione Esquilina. Et horti *Sallustiani*, de quibus Dio lib. 66. Vespasiano hospite celebres: & quibus vsus est pro palatio. Erant & *Seruiliani*, de quibus in Nerone cap. 47. Sueton. Fuere & alij multi: vt *Terentiani*, *Plautiani*, *Torquatiani*, *Asiniani*, *Lamiani*, de quibus sileo. Iuuit reminisci eorum, de quibus isto tempore authores meminere. Non sileo aliquando veteres Latinos dixisse *ortos* sine aspiratione: quod Plinius scribit.

Horti Romæ multi.

Lucculliani. Duplices. Romæ. Et Neapoli.

Horti Cæsaris. Agrippæ.

Antonini. Mæcenatis. Sallustij. Seruilij. Terentij. Plautij. Torquati. Asiniani. Lamiani.

6 SILIVS DISSIMVLANDO METV.] Non ita, sed, *dissimulando in metu*. Ita dixit de Vestino lib 15. *Conuiuium celebrãt* (Vestinus scilicet) *nihil metuens, an dissimulando metu?* Vbi legendum vt heic, *an dissimulando in metu?* De Silio autem, Iuuenalis Satyra 10.

Silius Patricius.

—— *Elige quidnam*
Suadendum esse putes, cui nubere Cæsaris vxor
Destinat: optimus hic, & formosissimus idem
Gentis patriciæ, rapitur miser extinguendus
Messallinæ oculis: dudum sedet illa parato
Flammeolo, Tyriusque palam Genialis in hortis

Optimus. Et pulcherrimus.

Sternitur. & ritu decies centena dabuntur
Antiquo: veniet cum signatoribus auspex.

Et certe Silius expertus est suo malo, quod Ecclesiastes scribit de mulieribus: *Inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est & sagena cor eius. Vincula sunt manus illius. Qui placet Deo effugiet eam, qui peccator est: capietur ab ea.*

Vestalium fauor.

7 VIBIDIAM VIRGINVM VESTALIVM VETVSTISSIMAM.] Nam, vt dixi supra, Vestales maximę erant authoritatis. Et Cæsares precibus Vestalium molliebantur, cedebantque duriora mollibus. Sueton. cap. 1. in Iul. & noster Histor. 3. Sic obuiæ fuere Vespasiano, cum epistolis Vitellij. Dio in Vitellio. Et sane Vestalibus submittebantur fasces Consulum. Inde forte iste versus Catulli.

Vnde mos, non si Iupiter roget.

- non si Iuppiter ipse roget.

Flamini Diali multa concessa.

Vt cum Vestales aliquando deprecarentur, responsum illis fuerit: *Non si me Iuppiter ipse rogauerit.* Dico per coniecturam. Sic olim Flamini Diali multa concedebantur. Nam si quis ad verberandum duceretur, si ad pedes eius supplex procubuisset, eo die verberari piaculum erat. Cæterum portant vittas manu in illa supplicatione. Et Horatius ideo *supplicem vittam* appellat. Virgil. 12. Æneid.

In manu vittas habebant.

Ipsa manu ramos oleæ, vittasque precantes
Tradit.

Et libro 7.

—— ne temne quod vltro
Præferimus manibus vittas, ac verba precantum.

Plautus in Asinar.

Siquidem hercle nunc summum Iouem te dicas detinuisse.
Atque is precator adsiet, malam rem effugies nunquam.

Sic Vestales non semper exauditæ, sed aliquando inauditæ. Vestæ autem nomen a Græcis est, ait Cicero. Ea enim est quæ a Græcis ἑστία dicitur: & vis eius ad aras & focos pertinet. 2. de Natura deorum.

8 PVRGAMENTA.] Seneca eodem verbo vtitur 3. Nat. quæst. cap. 26. περιψήματα vocant. Et eius pater Controuers. 2. lib. 9. *Inter purgamenta & iactus cœnantium & sparsam in conuiuio scobem humanus sanguis euerritur.* Loquitur de gladiatoribus qui inter fercula mutuis vulneribus cadebant spectantibus & plaudentibus conuiuis. Quod inhumanum.

Trepidabatur nihilominus a Cæsare. quippe Getæ prætorij præfecto haud satis fidebat, ad honesta seu praua iuxta leui. Ergo Narcissus assumptis quibus idem metus, non aliam spem incolumitatis Cæsaris affirmat, quam si ius militum vno illo die in aliquem libertorum transferret, seque offert suscepturum. Ac ne dum in vrbem vehitur ad pœnitentiam a L. Vitellio, P. Largo Cæcinna mutaretur, in eodem gestamine sedem poscit sumitque. Crebra post hæc fama fuit, inter diuersas principis voces, cum modo incusaret flagitia vxoris, aliquando ad memoriam coniugij, & infantiam liberorum reuolueretur, non aliud prolocutum Vitellium, quam, *o facinus, o scelus.* Instabat quidem Narcissus [1] aperire ambages, & veri copiam facere, sed non ideo peruicit, quin suspensa & quo [2] ducerentur inclinatura responderet, exemploque eius Largus Cæcinna vteretur. Et iam erat in aspectu Messallina, clamitabatque audiret Octauiæ & Britannici matrem, cum obstreperet accusator, Silium & nuptias referens: simul codicillos libidinum indices tradidit, quibus visus Cæsaris auerteret. Nec multo post vrbem ingredienti offerebantur communes liberi, nisi Narcissus amoueri eos iussisset. Vibidiam depellere nequiuit, quæ multa cum inuidia flagitaret, [3] ne indefensa coniunx exitio daretur. Ergo auditurum principem, & fore diluendi criminis facultatem respondit. Iret interim virgo & sacra capesseret. Mirum inter hæc silentium Claudij. Vitellius ignaro propior. Omnia liberto obediebant. patefieri domum adulteri, atque illuc deduci imperatorem iubet. Ac primum in vestibulo effigiem patris Silij consulto senatus abolitam demonstrat. Tum quicquid [4] habitum Neronibus & Drusis, [5] in pretium probri cessisse. incensumque & ad minas prorumpentem, castris infert, parata concione militum, apud quos, præmonente Narcisso, pauca verba fecit. nam etsi iustum dolorem, [6] pudor impediebat.

Nulla fides viris leuibus vt Getæ.

Messallina in aspectu Claudij, quam auertit.

Preces Vestalium non auditæ.

Effigies Silii adulteri Senatusconsulto abolitæ.

Claudius pauca ducit militibus pudore.

1 APERIRE.]

Excusa lectio defensa.

1 APERIRE.] Non placet hæc lectio, quia ambigua. Et lego: *Instabat quidem Narcissus, vt aperiret ambages, & veri copiam faceret.* id est, Instabat Narcissus, vrgebatque Vitellium: sed adulator cautus suspensis verbis illudebat Claudio.

Adulator inclinat quo princeps. Vitellius & Cæcinna adulatores.

2 DVCERENTVR.] Illa vox parit mihi nescio quid ambiguitatis. Et putaui legendum, *quo ducebatur Claudius inclinatura.* Nam ita est adulatorum ingenium, inter quos Vitellius & Cæcinna præcipua capita.

3 NE INDEFENSA CONIVX.] Quæ tot mactarat inauditas & indefensas animas, mulier impotens inaudita perit. Sed Tertullian. in Apolog. ait. *Respondendi, altercandi facultas patet, quando liceat indefensos & inauditos omnino damnari.* Apul. 10. Met. *Ne*, inquit, *ad instar barbaricæ feritatis, vel tyrannorum impotentiæ, damnaretur aliquis inauditus.* Audi, & iudica. Seneca. *Qui inauditum damnat, etiam si recte iudicauerit, is tamen iniquus iudex est.*

4 HABITVM.] Lego, *auitum. Tum,* ait, *quidquid auitum Neronibus & Drusis.* Id est, quidquid ab auis & atauis profectum. Et *erant instrumenta veteris aulæ*, vt scribit Sueton. in Calig. quæ sub hasta aliquando posuerat venalia illud vitiorum mancipium vile.

5 IN PRETIVM PROBRI.] Ita legendum. Et *probrum* stuprum est & flagitium. Vt Accius in Hellenibus:

Quid nisi probrum alia omnia indelicta æstimant?

Et Cæcilius in Dauo.

Ea tum compressa, parit huic puerum, sibi probrum.

6 PVDOR IMPEDIEBAT.] Puto addendum, *tamen*, vt sic legatur, *Pudor tamen impediebat.* nam in litteris, *tm*, illud, *tamen*, inest. Lego itaque hoc modo. *Nam etsi iusto in dolore, pudor tamen impediebat.* Heic *pudor* pro verecundia. Nam *pudor*, aiunt Grammatici, *est mali facti verecundia recti & honesti.* Plaut. in Cass.

Pudet quod nunquam puditum est.

Et Lucillius.

-- quandoque pudor ex pectore cessit.

D. Augustinus de Donatistarum impudentia.

Frons periit ab genere humano, & ille pudor virtutis custos & æditus.

Cohortium clamor dehinc continuus, nomina reorum & pœnas flagitantium: admotusque Silius tribunali non defensionem, non moras tentauit, precatus vt mors accelerarctur. eadem constantia & illustres equites Romanos cupidos maturæ necis fecit. Titium Proculum [1] custodem Silio ac Messallinæ dat, & indicium offerentem, Vectium Valentem confessum, & Pompeium Vrbicum, ac [2] Saufellum Trogum ex consciis tradi ad supplicium iubet. [3] Decius quoque Calphurnianus vigilum præfectus, Sulpitius Rufus ludi procurator, [4] Iuncus Vergilianus senator, eadem pœna affecti. solus Mnester cunctationem attulit, [5] dilaniata veste clamitans, *aspiceret verberum notas,* [6] *reminisceretur vocis qua se obnoxium iussis Messallinæ dedisset. Aliis largitione aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam: nec cuiquam ante pereundum fuisse, si Silius rerum potiretur.* Commotum his & pronum ad misericordiam Cæsarem perpulere liberti, ne tot illustribus viris interfectis, [7] histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccauisset, nihil referre. Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est. is modesta iuuenta, sed corpore insigni, accitus vltro, noctemque intra vnam a Messallina [8] proturbatus erat, paribus lasciuiis ad cupidinem & [9] fastidia. Suilio Cesonio, & Plautio Laterano mors remittitur: huic ob patrui egregium meritum, Cesonius vitiis protectus est tanquam in illo fœdissimo cœtu passus muliebria.

Mimus inter adulteros Messallinæ.

Forma viri ad scelus inuitat mœchas.

Duplex mulierum custodia.

1 CVSTODEM.] Duas noto mulierum custodias, vnam honoris, alteram oneris; quæ duæ Messallinæ data. Prima fuit Titio Proculo equiti; altera Eudio, qui custos & exactor ex libertis datur Messallinæ post crimen detectum. Etiam hodie in Gallia, locum habet prima, & suam dignationem apud magnas & principales fœminas. Vocamus *Cheualiers d'honneur.* Fuit autem maxime vsitata Romanis, immo etiam Græcis, vt fœminæ intra septa pudicitiæ se continerent. Lego apud Homer. Odyss. γ. de Cantore quodam, cui Agamemnon vxoris custodiam reliquerat profectus ad Troiam. Et Papin. 7. Theb. vbi de Antigone.

Vna honoris, altera oneris.

Honorarii equites apud Francos.

Principibus fœminis ex regibus.

Et Græcis antiq.

—— teneras defenditur atra
Veste genas, iuxtaque comes, quo Laius ibat.

Plautus etiam ex moribus Græcis, in Milite.

Nam meus conseruus est homo haud magni pretii,
Quem concubinæ miles custodem addidit.

Apul. 9. Metam. *Seruulum suum Myrmecem fidelitate præcipua cognitum, secretum* (lege, *secretorũ*) *commonet, suæque dominæ custodiam omnem præcipit.* Apud Romanos. Ouid. 2. Amor. eleg. 12.

Apud Rom. custodes.

Quam vir, quam custos, quā ianua firma, tot hostes
Seruabant, ne qua posset ab arte capi.

Et idem.

Quando non fixus lateri stipantis adhæsi,
Ipse tuus custos?

Et idem.

Hei mihi, quod dominā nec vir, nec fœmina seruas.

Eunuchi custodes fœminis. Nam Eunuchi custodes adpositi fœminis, teste etiam Accursio. L. Sin autem. de ædilit. edict. Tibullus lib. 2. eleg. 3.

Nullus erat custos, nulla exclusura dolentes
Ianua.

Propert. lib. 1. eleg. 11.

Vt solet amoto labi custode puella
Perfida, communes nec meminisse Deos.

Iuuenalis Sat. 6.

Pone seram, cohibe; sed quis custodiat ipsos
Custodes? cauta est, & ab ipsis incipit vxor.

Petron. Arbiter. *Iamdudum cupiebam amolliri custodem.* Et idem. *Ego pædagogus & custos, quo non iusseris, sequar.* Martialis lib. 1.

Nullus in vrbe fuit tota, qui tangere vellet
Vxorem gratis Cæciliane tuam,
Dum licuit: sed nunc positis custodibus, ingens
Turba.

Officium custodum ab Apuleio. Custodum officium ex Apuleio depromo, in his verbis. *Tunc obstinato animo, vehementer anxius Myrmex, nec vsquam domum suam progredi sinebat, & lanificio domestico distinctam* (forte, *districtam*) *inseparabilis aßidebat.* *Exitum domus prohibere.* Quin aliquando vxores non modo virorum custodia, sed etiam clauibus asseruabantur. D. Hieron. in epist. quadam. *Ne peccādi occasionem vxor inueniat, claue recluditur.* *Et seruare præsentem semper.* Et quod ridiculum moribus corruptis, etiam vxores dabant maritis custodes, vt dixi supra. *Vxores dabant custodes viris.* Plaut. in Amphitr.

Quem quondam Ioui Iuno custodem dedit.

Martialis lib. 10. epigr. 69.

Custodes das Polla viro, non accipis ipsa:
Hoc est vxorem ducere, Polla, virum.

Idem lib. 2. epigr. 54.

Quid de te Line suspicetur vxor,
Et qua parte velit pudiciorem,
Certis indiciis satis probauit,
Custodem tibi quæ dedit spadonem.
Nil nasutius hac, maligniusque est.

Spado custos viri. Itaque iure nubere dicebantur illi qui imperatoris vxoribus nupsissent. Nam de viro & fœmina olim dictum Nonius Marcellus ita scribit. *Pomponius in Panuceatis.*

Sed meus frater maior postquam me vidit inde eiectum domo,
Nupsit posterius dotatæ vetulæ, varicosæ, Afræ.

Est de fœminarum custodia versus Catulli epigr. 16.

Insulsissimus est homo, nec sapit pueri instar
Bimuli, tremula patris dormientis in vlna:
Cui cum sit viridissimo nupta flore puella,
Et puella, tenellulo delicatior hœdo,
Asseruanda nigerrimis diligentius vuis,
Ludere hanc sinit, vt lubet.

Seneca epist. 50. vbi de fatua Harpaste. *subinde pædagogum rogat vt migret; ait domum tenebricosam.* Dabantur etiam fœminæ nobiles custodes virginibus, & fœminis nobilibus. *Custodes virginibus.* Claudian. 3. de rapt. Proserp. Quod fit etiam apud nos Reginis.

Hæc comes, hæc custos, hæc proxima mater haberi.

D. Hieron. de vit. susp. contub. *Quoniam alienas non audibus vxores, te, quæ custodem non habes, sæpius respectabit.* Sæpe autem mulieres custodes fallebant, vel argento corrumpebant. Apuleius vbi de Myrmece, & Iuuenalis Sat. 6.

—— decipit illa
Custodes, aut ære domat.

Nam Acrisios, id est, homines sine iudicio, Iupiter ridet sub auro latens. Et, vt ait Poeta Venusinus:

Est tutum iter & patens
Conuerso in pretium Deo.

2 SAVFELLVM TROGVM.] Lego, *Sauffeium.* Plinius lib. 7. cap. 53. *Ap. Sauffeius cum a balneo reuersus mulsum bibisset, Decimus Sauffeius scriba cum domi suæ pranderet.*

3 DECIVS QVOQVE CALPVRNIANVS.] In manuscripto, *Decorus*, scriptum ait Lipsius, & forte *Decurius*, vel *Decrius*, vt supra tetigi.

4 IVNCVS VERGILIANVS.] Hæsi in illo nomine aliquando; nunc planum est. Nam est nomen Romanum, de quo Iuuenalis.

—— & nuper Consule Iunco.

Et in Pisanis tabulis a Pichena relatis. *Statulenus Iuncus princeps coloniæ nostræ, flamen Augustalis, Pontifex minor.* Itaque iam non *Vincum*, lego, vt ante, sed *Iuncum*; mihimet fugitiuus, & erro. Iuncos autem vocant graciles & teneros corpore, sed rectitudine insignes. Nam ea est iunci natura. Et Comicus Terentius in Eunucho.

Haud similis virgo est virginum nostrarum quas matres student
Demissis humeris esse, vincto pectore, vt graciles sient.
Reddunt curatura iunceas.

5 DILANIATA VESTE.] Histrionicum est istud, & ex histrionia mera, ad mouendos affectus. *Histrionum ars nudare pectus.* Quanquam & oratores prisci ea vsi sunt, & viri magni. Cicero 7. in Verrem. *Prisci oratores ea vsi.* *Heic scilicet est metuendum ne excitetur Verres, ne denudetur pectore, ne cicatrices P. R. aspiciat, & ex mulierum morsu vestigia libidinis ac nequitiæ.* Idem 3. de Orat. *Genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores; imitatores autem veritatis histriones occupauerunt* (loquitur de affectibus mouendis) *in quibus res ipsa magnam vim habet: vt si quis nudet pectus, ostendatque vulnera, quæ Reipub. causa excepit.* Quibus hæc subiungit. *In causa perorandanon dubitauit Crassus excitare reum Consularem, & eius diloricare tunicam.* Id est, *Quid diloricare vestem?* aperire, dilatare, deducere tunicam. Et nota inde tunicas loris, quasi vinculis, nexas & colligatas; nos dicimus, *Les esguillettes.* Et ita nuper Francorum tunicæ. Et iudicibus cicatrices aduersis senis Imperatoris ostendere. Potuit tamen Mnester sic laniare vestem, quasi indicium doloris, & perculsi animi. Quod verissimum. Nam Virgil. 5. Æn. *Prisci rupta vestes indicium doloris.*

Tunc pius Æneas humeris abscindere vestem.

Et Sueton. in Iul. cap. 33. *Fidem militum flens, ac veste a pectore discissa, inorauit.* Eusebius hist. lib. 3. cap. 17. vbi de D. Ioanne Euangelista, quærente apud latrones discipulum, *vestem,* ait, *dilacerasse, & capiti ingenti ictu percussisse.* *Exempla in Æneo, Iulio Cæsare, Ioanne Euangelista.*

Nam

Nam qui quatit frontem & pectus, indignationem ostendit, vt ille qui comas sibi manibus vellit. Quin ipse Octauius Cæsar, coactus a P.R. pacem inire cum Antonio, *veste scissa*, se ad orandum multitudinem conuertit. Apul. 8. Metam. *Discissa interula, decora brachia sæuientibus palmulis verberabat.* Silius lib. 6.

Squallentem crinem, & tristes lacerabat amictus.

Et lib. 13.

Pulsato lacerat violenter pectore amictus.

Claudian. de Cerere in raptu Proserp.

Non expectato, respectu cladis, amictus
Concidit, & fractas cum crine euellit aristas.

Et apud Persas etiam, mulieres vestes scindebant. Curtius lib. 3. *Ingens circa eam nobilium fœminarum turba constiterat laceratis crinibus abscissaque veste pristini decoris immemores reginas.* Idem lib. 5. *Irrupere deinde alij, laceratisque vestibus, lugubri & barbaro vlulatu regem deplorare cœperunt.* Apul. 8. Met. *Adhuc flentem maritum, adhuc vestes lacerantem, de nuptiis conuenere.* Quintil decl. 27. *Tum lacerare vestes, tum verberare vultus meos incœpi.* In Act. Apost. cap. 14. *Quod vbi audierunt Apostoli Barnabas & Paulus, conscissis tunicis suis exierunt, clamantes in turbas.* Quod a Iudæis profectum. D. Hieron. in Matth. lib. 27. *Consuetudinis est Iudaicæ, cum aliquid blasphemiæ, & aliquid contra Deum audierunt, scindere vestimenta sua. quod Paulum quoque & Barnabam in Lycaonia, quando Deorum cultu venerabantur, fecisse legimus.* Et sane peruetus est illa consuetudo. Nam 2. Reg. cap. 1. *Rex Dauid in morte Saul scidit vestimenta sua.* & 4. Reg. cap. 19. *Rex Ezechias scidit vestimenta sua.* Quin ante hæc, Iob 1. cap. *Scidit vestimenta sua, & tunso capite corruens in terram, adorauit.* Vt notes & apud Iudæos, & ante Iudæos & Christianos locum habuisse. Tertull. adu. Psych. *Duritia hostis annuntiata, scidit vestem.* Plin. de vir. illustr. vbi de M. Scauro: *P. Decium prætorem, transeunte ipso sedentem, iussit assurgere, eique vestem scidit, sellam concidit: ne quis ad eum Inius iret, edixit.* Noto etiam in contumeliam, a carnificibus scissa fuisse vestimenta damnatis. Seneca 1. Controuers. de sacerdote. Plutarchus in Publicola vbi de Bruti liberis agit a carnifice virgis exagitatis, discerpta scribit eorum vestimenta. hæc etiam memorat Liuius 2. lib. Et notaui apud Iosippum filium Gorionis, Iosippi catenas ruptas fuisse, vt dedecus carceris amoueretur. & hoc in odium iniustorum vinculorum. Etiam non damnatis, & in rixa. Apul. lib. 2. *Sic in morem superbi iuuenis Adoni vel mustelluatis pipletis laceratus atque discerptus, domo proturbor.* Qui locus nauigantium interpretum Charybdis fuit. In quo puto legendum, *In morem superbi iuuenis Adoni, vel Marsyæ miselli vatis pepletis laceratus, atque discerptus, domo proturbor.* Reposui, *Marsyæ miselli vatis.* Ex quo finxerunt portentum verbi *mustelluatis.* Et Beroaldus ait scriptum fuisse *Musæ vatis.* Sed nec *Musa*, nec *Musæus* discerpti. Reposui a peplo *pepletum.* quod etiam peplum fuerit vestis virilis.

Vetustissima est illa vestium scissio.
Dauid in morte Saul, scidit vestem.
Rex Ezechias idem.
Iob scidit vestimenta.

6 REMINISCERETVR VOCIS.] Apud Ouidium eadem res in epistola Paridis ad Hel. Nam sub specie commendationis, adulterium poscit.

Ars mariti decipiendi.

Exit, &, Idæi mando tibi, dixit iturus,
Curam pro nobis hospitis vxor agis.
Negligis absentis (testor) mandata mariti:
Cura tibi non est hospitis vlla tui.

Et infra.

Pæne suis manibus ad te deduxit amantem:
Vtere mandantis simplicitate viri.
Sola iaces, viduo iam longa nocte cubili:
In viduo iaceo solus & ipse toro:
Te mihi, meque tibi communia gaudia iungant.
Candidior medio nox erit illa die.

Dio lib. 60. scribit ex Caij æreis numismatibus, quæ conflari omnia Senatus iusserat, Mnesteris statuas a Messallina confectas, cuius amore cum valde flagraret, nec minis, nec promissis ad concubitum pelliceret; fecit vt ei iuberet Claudius in omnibus Messallinæ morem gerere: itaque quasi id iubente Claudio, a Mnestere cognita est. En fatui mariti stultitia. En impudicæ vxoris & versutæ astutia.

Mnesteri statua.
Catoni nulla.
Ardet Messallina in Mnesterem.
Non potest ad concubitum pellicere.
Claudius imperat vt ei obsequatur.

7 HISTRIONI CONSVLERETVR.] Dio cæsum Mnesterem ait adulterionem Messallinæ, vt loquitur Laberius. Et vet. interpr. Iuuen. Sat. 1. ait, *Latinum mimum conscium adulterij Messallinæ a Claudio etiam occisum fuisse.* Duo certe improbitatis capita. Fuit tamen alter Mnester Neronianis temporibus, qui in funere Agrippinæ, se necauit. Et puto omnium histrionum commune nomen; vt seruorum, *Dama, Syrus, Dauus.* Poeta.

Quasi præciperet de adulterio.

Verterit hunc dominus: momento turbinis exit
Marcus Dama.

Et alter.

Tune Syri Damæ aut Dionysi filius audes
Deiicere e saxo ciues?

Sic mercatorum nomina, *Iasones.* Iuuenal.

—— mercator Iason.

Et rusticorum *Ofellus.* Horat.

Rusticus abnormis sapiens dicebat Ofellus.

Et auarorum *Nerij*, & ditiorum *Opimij.* Et sic de cæteris. Dixi iam apud nos *Mnesteres* vocari omnes Ludiones: vt Romæ olim, etiam *Parides.* Nam ita Iuuenalis Sat. 6.

—— Paridemque reliquit.

Id est, pantomimum, ludionem, voluptatis artificem. Quippe eiusdem artificij Paris & Mnester.

8 PROTVRBATVS.] Verbum frequens in Apul. 2. Met. Et Papin. 3. Theb. Sil. lib. 5. heic habet obscœnitatem grandem. noster Annal. 15. alio sensu. *Proturbat barbaros*, id est, trudit. Sic Apul. *Nuntium remisit vxori, eamque protinus de sua proturbauit domo.*

Proturbare.

9 FASTIDIA.] Lego, *Fastidio est.* Nam qua cupiditate viros appetebat, eadem illos fastidiebat. Hoc enim habet vitiū impudicitiæ, vt ex improbo amore odium pariat. Vide 2. Reg. c. 13. vbi Amon filius Dauid Thamar sororem statim cognitam statim proturbat domo.

Interim Messallina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe, & aliquando ira. tanta inter extrema superbia

agebat. Ac ni cædem eius Narciſſus properauiſſet, [1] verterat pernicies in accuſatorem. Nam Claudius domum regreſſus, & tempeſtiuis epulis delinitus, vbi vino incaluiſſet, iri iubet nuntiarique miſeræ (hoc enim verbo vſum ferunt) dicendam ad cauſam poſtera die adeſſet. Quod vbi auditum, [2] & languëſcere ira, redire amor, ac ſi contarentur, propinqua nox, & vxorij cubiculi memoria timebantur, [3] prorupit Narciſſus, denuntiatque centurionibus & tribuno qui aderant exequi cædem, ita imperatorem iubere. cuſtos exactor e libertis Euodus datus. [4] Iſque raptim in hortos progreſſus, reperit fuſam humi, aſſidente [5] matre Lepida: quæ florenti filiæ haud concors, ſupremis eius neceſſitatibus ad miſerationem euicta erat: ſuadebatque ne percuſſorem opperiretur: tranſiſſe vitam, neque aliud quam morte decus quærendum. Sed animo per libidines corrupto, nihil honeſtum inerat: lachrymæque & queſtus irriti ducebantur. Tum impetu venientium pulſæ fores, aſtitit tribunus per ſilentium, ac libertus increpans multis ac [6] ſeruilibus probris. Tunc primum fortunam ſuam introſpexit, ferrumque accepit, quod [7] fruſtra iugulo ac pectori per trepidationem admouens, ictu tribuni transfigitur. corpus matri conceſſum. Nuntiatumque Claudio epulanti periiſſe Meſſallinam, non diſtincto ſua an aliena manu: nec ille quæſiuit, [8] popoſcitque poculum, & ſolita conuiuio celebrauit. Ne ſecutis quidem diebus, odij, gaudij, iræ, triſtitiæ, vllius denique humani affectus ſigna dedit, non cum lætantes accuſatores aſpiceret, non cum filios mœrentes. Iuuitque obliuionem eius ſenatus, cenſendo nomen & effigies priuatis ac publicis locis demouendas. decreta Narciſſo [9] quæſtoria inſignia, leuiſſimum faſtigij eius cum ſecundum Pallantem & Caliſtum [10] ageret, honeſta quidem, ſed ex quibus deterrima orirentur, flagitiis inultis.

Mater Lepida, licet male cum filia, tamen in extremis non deſerit.

Probra ſeruorum in dominas mœchas.

Meſſallina a Tribuno configitur.

Deterrima oriuntur ex flagitiis.

1 VERTERAT.] Puto ſcriptum, *verſa erat*, ex quo *verterat* finxerunt.

2 ET LANGVESCERE.] Ita ſuſpicor legendum. *Quod vbi auditum, neue langueſceret ira, rediret amor, ac ſi cunctarentur, propinqua nox, & vxorij cubiculi memoria timebatur.* Nam amoris vulnere nil citius recrudeſcit: Amor ignis eſt qui extinguitur difficile: extinctus reuiuiſcit facile.

3 PRORVPIT.] Non ita, ſed *prorumpit*.

4 ISQVE.] *Is itaque*. Ita lego.

5 MATRE LEPIDA.] Idem prorſus ſpectaculum in Iuliæ morte, filia Augusti, niſi quod Meſſallina ferro, Iulia famis crudeli mucrone transfixa eſt.

Lepida & Scribonia matres infelices partu ſcortorum. Iulia & Meſſallina, pares vitio, pares exitio.

Squalitate, ſumma ſcabie, ſumma in ærumna obruta:
Neque inimicis inuidioſa, neque amico exoptabilis.

vt ait Lucillius.

6 SERVILIBVS PROBRIS.] Quæ frequentia apud Comicos. *Probrum* autem eſt opprobrium & res turpis, l. 42. de verb. ſignif. & intelligit Tacitus ſeruum multis exprobrationibus Meſſallinam arguiſſe. Quod eſt ſeruorum ingenium. Nec reminiſcebatur afflictæ quondam dominæ & morti vicinæ non dandam afflictionem. Verum ſeruile ingenium nil pudet.

7 FRVSTRA IVGVLO.] *Muliebri animo ſum tamen*, Dicebat illa apud Plautum.

—— Mi here, vbi venit in mentem
Mihi mortis, membra occupat ædepol.

Et ſane mors omnium rerum terribiliſſima, ſed omnibus mortalibus certiſſima. *Solent*, ait Amm. Marc. 14. *manum iniectantibus fatis ſenſus hominum hebetari & obtundi.*

8 POPOSCITQVE POCVLVM.] Nam diſſoluit curas vinum. Et Varro vocat *hilaritatis dulce ſeminarium*. Tibullus lib. 1. eleg. 1.

Adde merum, vinoque nouos compeſce dolores.

In Prouerbiis 31. *Date ſiceram mœrentibus, & vinum his qui amaro ſunt animo: bibant & obliuiſcantur egeſtatis ſuæ, & doloris ſui non recordentur amplius.* Horat. 4. Carm.

Vinum ſeminarium hilaritatis.

Nardi paruus onyx eliciet cadum,
Qui nunc Sulpitiis accubat horreis:
Spes donare nouas largus, amaraque
Curarum eluere efficax.

9 QVÆSTORIA INSIGNIA, LEVISSIMVM FASTIGII EIVS.] Ideſt, fit veluti Quæſtor Narciſſus, vt poſtea Prætor: non quod reuera Quæſtorum & Prætorum munera exercuerint, ſed illorum tantum inſignibus donabantur. Vt enim quibus triumphalia inſignia mittebantur ab Imperatore, non tamen triumphabant: ita etiam quibus Quæ-

Narciſſus Quæſtor.

Sed minima pars authoritatis.

ſtoria

ſtoria aut Prætoria dabantur, non muneribus iſtis fungebantur. honos erat aut honoris vmbra, nomen ſine re. Illa autem Quæſtura, & adiuncta poſtea Prætura erant minima pars authoritatis eius; cum ille ſub Claudio orbem terrarum regeret. Tribus enim mancipiis tunc mundus ancillabatur. Plin. Iunior epiſt. *Cognouiſſe*. lib. 8. de Prætura ait, *Pallanti data Prætoria ornamenta, & ſeſtertium centies quinquagies, cuius honore contentus fuit*. Vide quæ de iſtius Senatus adulatione ſcribit. Pudebit te tam pudendæ ignominiæ. Nam plus Pallanti & Narciſſo dedere, licet vilibus mancipiis, quam omnibus Æmilianis.

Taciti correctio. 10 AGERET.] Lipſius ſcribit legi in manuſcriptis, *triſtius multis*. At ego totum hunc locum libenter ita legerem. *Et hæc honeſta quidem, ſed ex quibus deterrima orirentur, triſtioribus inultu.* Quod explico. Honeſta res erat Meſſallinam impudicitiæ totius viraginem, ſuſtuliſſe; ſed ex illa nece, deterrima orta ſunt, longe triſtiora, & inulta. *Interpretatio Taciti.* Deterrima: quod patruus neptem habuerit vxorem, nullo more apud Rom. Et neptem, Meſſallina crudeliorem, & impudiciorem: quod illa ſuum Neronem venenum orbis, mortalibus dederit: quod ille Britannicum, quod Octauiam necauerit: quod mortale genus ſanguine, & cæde, vitiis, & impudicitiis totum infecerit. Quæ omnia inulta relicta ſunt. Pluribus probarem, verum inamareſcunt epulæ ſine fine petitæ. *Poſt mortem Meſſallinæ deterrima omnia.*

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum vndecimum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER DVODECIMVS.

CÆDE Meſſallinæ * conuulſa principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret vxorem Claudio [1] * cœlibi vitæ intonanti, & coniugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu fœminæ exarſerant, ſuam quæque nobilitatem, formam, opes, contendere, ac dignam tanto matrimonio * oſtentare. Sed maxime ambigebatur inter [2] Lolliam Paulinam, M. Lollij conſularis filiam, & Iuliam Agrippinam Germanico genitam. huic Pallas, illi Caliſtus, fautores aderant. at Ælia Petina e familia Tuberonum Narciſſo fouebatur. Ipſe modo huc, modo illuc, vt quemquam ſuadentium audierat, promptus, diſcordantes in conſilium vocat, ac promere ſententiam, & adiicere rationes iubet. Narciſſus vetus matrimonium, familiam communem (nam Antonia ex Petina erat) nihil in penatibus eius nouum differebat, ſi ſueta coniunx rediret, haud quaquam [3] nouercalibus odiis * vſura in Britannicum & Octauiam, proxima ſuis pignora. Caliſtus improbatam longo diſſidio, ac ſi rurſus aſſumeretur, eo ipſo ſuperbam, longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuiſſet, vacuam æmulatione, & priuignis parentis loco futuram. At Pallas id maxime in Agrippina laudare, quod Germanici nepotem ſecum traheret dignum prorſus imperatoria fortuna, ſtirpem nobilem & familiæ Claudiæ, quæ poſteros coniungeret; ne fœ-

Marginal notes: * eſt conuulſa. * cœlibis vitæ intoleranti, * ſe oſtentare. *Fœminarum rixæ pro matrimonio.* *Claudij incertus animus in deligenda vxore.* *Libertorũ in eligenda domina variæ ſententiæ.* * arſura in Britannicum

mina [4] experta fœcunditatis, integra iuuenta, claritudinem Cæsarum aliam in domum ferret. Præualuere hæc adiuta Agrippinæ illecebris. Ad eum per speciem necessitudinis crebro ventitando pellicit patruum, vt prælata cæteris, & nondum vxor, potentia vxoria iam vteretur. Nam vbi sui matrimonij certa fuit, struere maiora, nuptiasque Domitij quem ex Gn. Ænobarbo genuerat, & Octauiæ Cæsaris filiæ moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia [5] L. Silano desponderat Octauiam Cæsar, iuuenemque, [6] & * alia clarum insigni triumphalium & gladiatorij muneris magnificentia, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non iudicium, non odium erat, nisi indita & iussa. Igitur [7] Vitellius nomine Censoris, [8] seruiles fallacias obtegens, ingruentiumque [9] dominationum * prouisor, quo gratiam Agrippinæ pararet, consiliis eius implicari, [10] * ferre crimina in Silanum, cui sane decora & procax soror Iunia Caluina haud multum ante Vitellij nurus fuerat. hinc initium accusationis, fratrisque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit: & præbebat Cæsar aures accipiendis aduersum generum suspicionibus [11] charitate filiæ promptior. At Silanus insidiarum nescius, ac forte eo anno prætor, repente [12] per edictum Vitellij ordine senatorio mouetur, quanquam lecto pridem senatu, lustroque condito, simul [13] affinitatem Claudius diremit. adactusque Silanus [14] eiurare magistratum, & [15] reliquos præturæ dies in Eprium Marcellum collatus est.

Deterior eligitur.

Cum incestu.

** alias*

Princeps cui nō iudicium, non mēs erat, indita & iussa faciebat.

** præuisor,*

** ferere crimina*

Incestuosi de incesto arguunt non incestuosum, sed incustoditum amorem.

Nullo exemplo filia fratris deducta in patrui thalamum.

IN LIBRVM XII. ANNALIVM C. CORNELII TACITI
Nouarum Cogitationum liber duodecimus.

1 CŒLIBI VITÆ INTONANTI.] Recte, *cælibus vitæ intoleranti*. Legebam ego, *cælibe vita intereunti*, non viso manuscripto Florentino. Nunc absisto, & quia, vt ait Ausonius,

——— *pœnæque graues in cælibe vita.*

Sic Lipsius 6. Metam. Apuleij, vbi legitur, *conantibus oblatrans faucibus*: legit, *tonantibus*, non male: nam similes sunt litteræ c & t, quæ facile mutari possunt. Cæterum verbo *intoleranti* vtitur noster infra: *Gotharsis dominationem intolerandam.*

2 LOLLIAM PAVLINAM.] De qua Plinius loco obscuro, nec sano, lib. 9. cap. 33. ita scribit. *Lolliam Paulinam quæ fuit C. Principis matrona.* nam Caius abduxit a L. Memmio viro Consulari, cepitque eam in vxorem, mox repudiauit. Adiungit Plinius de Paulinæ luxuria: *ne serio quidem, ac solenni cerimoniarum aliquo apparatu, sed mediocri etiam sponsaliorum cœna, vidi smaragdu margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus toto capite, & crinibus, spiris, auribus, collo, manibus, digitisque. Quæ summa quadragies HS colligebat ipsam confestim paratam nuncupationem tabulis probare.* Id est, æstimationē & valorem illorū lapidū. Varro lib. 5. de ling. Lat. *Nuncupare est nominare, vocare.* ita lego, non *vilere*. Et addit Plinius. *Nec dona prodigi principis fuerant, sed auitæ opes.* id est, aui M. Lollij Caij principis rectoris prouinciarū scilicet opibus partæ. Addit deinde. *Hic est rapinarū exitus: hoc fuit quare M. Lollius infamatus regum muneribus, in toto Oriente interdicta amicitia, ab C. Cæsare Augusti filio venenum biberet, vt neptis eius* (ergo neptis, non filia, vt putant) *quadringenties HS. spectaretur ad lucernas. Cōputet nūc aliquis ex altera parte quantū Curius aut Fabricius in triūphis tulerint, imaginetur eorum fercula: & ex altera parte Lolliam vnam imperij mulierculam accubantem. Non* (lego, *Num*) *illos curru detractos, quam illos vicisse malit?* Id est, Nonne cupiat magis illos non triumphasse, quam partis victoriis tam immanem luxum intulisse? Plinius venenum bibisse scribit; Velleius dubitat. Mors eius intra paucos dies fortuita, an voluntaria fuerit, ignoro. De genere mortis ambigitur; de rapinis non ambigitur.

Lolliæ Paulinæ luxus.

Plinij emendatio.

Explicatio Plinij.

Quid nuncupare.

M. Lollius Regum muneribus infamatus.

3 NOVERCALIBVS ODIIS VSVRA.] Puto legendum *arsura*. Vrgent enim, premunt, & vrunt Nouercæ suos priuignos. Horatius in re non absimili.

——— *vt piger annus*
Pupillis quos dura premit custodia matrum.

Id est, nouercarum. Nam Nouerca loco matris est. §. socrum. Instit. de Nupt. *Nouerca est*, vt scribit Festus, *quam quis sublatis liberis nouam vxorem ducit.* Odia autem nouercalia in prouerbium iere, pro acerrimis. Nam nouercæ raro

Emendatio in Tacito.

Ratio emendationis.

Parum grata nouerca dominatio.

raro aut numquam suos amauere priuignos. Seneca Contr. 6. lib. 4. *Hic tuus est. quid alterum* (id est, priuignum) *nouercalibus oculis intueris?* id est, inuisis infestisque & infectis oculis. Et hic frequens Rhetorum puluis de odio Nouercarum in priuignos. Non inficior tamen sæpe nouercas amore priuignorum captas. Sed hic amor, quia impudicus, & in exitium patris & dedecus totius familiæ, non amor, sed odium est. Itaque seu oderit, seu amauerit nouerca, semper exitium est priuigni. Fatebor tamen & vitricos & nouercas quasdam fuisse valde priuignis salutares & beneuolos. Quæ quia sum expertus, hæc licuit libuitque scripsisse animi grati & memoris gratia.

4 EXPERTA FOECVNDITATIS.] Forte, *expertæ fœcunditatis*. Sic enim noster sæpe.

5 LVCIO SILANO.] Notaui sub Tiberio, M. Silanum, qui per insignem nobilitatem & eloquentiam præcellebat, in contumeliam consulatus, sententiam dixisse mire absurdam, & adulatione fœdam; nempe vt publicis priuatisque munimentis, & ad memoriam temporum, non Consulum, nomina præscriberentur, sed eorum qui Tribunitiam potestatem gererent. Notaui eius fratrem D. Silanum ex Iunia familia, sicut & M. qui in nepte Augusti adulter, quique amicitia Cæsaris prohibitus. Tacitus lib. 3. Itaque cessit vrbe, sed postea rediit M. Silani fratris potentia. Tiberius tamen non se continuit, quin patribus coram, diceret lætari se quod frater eius longinqua esset peregrinatione reuersus: sibi tamen aduersus eum, integras parentis offensiones, neque reditu Silani, dissoluta quæ Augustus voluisset. Fuit & C. Silanus proconsul Asiæ postulatus a sociis repetundarum, qui in Cytheram insulam relegatus est. Fuit & hic sub Claudio L. Silanus, cui Claudius Octauiam filiam desponderat, postea Neroni datam; quem Agrippina Vitellio accusante, incustoditum amorem cum Iunia Caluina sorore adegit vt sibi mortem consciret. Plinius Iunior memorat Titinium Capitonem a Traiano impetrasse, vt sibi liceret statuam L. Silani in foro ponere. Nam fata virtus non habet. lib. 1. epist. *Est adhuc*.

6 ET ALIA.] Quid si, *alias*? nam hic scribendi mos Taciti. Superius enim, *Gens haud alias fida Romanis*, vbi de Armeniis. Et Annal. 13. *haud alias socia Romanis*. Nec in Tacito notaui *alia*, vt heic scribitur.

7 VITELLIVS.] Lucius est de quo supra. *Ne a L. Vitellio ad pœnitentiam mutaretur*. lib. 11. Et puto eundem esse cum eo de quo Plinius 14. cap. 19. *Omnia hæc in Albense rus e Syria intulit L. Vitellius, qui postea censor fuit, cum legatus in ea prouincia esset nouissimis Tib. Cæsaris temporibus*. Nam nomine Censoris Vitellium ingressum Senatum scribit postea, vbi de Claudij & Agrippinæ matrimonio facit ingredientem ad Senatum. Pistacea etiam intulit idem Vitellius in Italiam. Idem Plinius eodem lib. cap. 22. Et meminit Sueton. in Vitellio, cap. 1. *Lucius ex Consulatu Syriæ præpositus Artabanum Parthorum regem summis artibus non modo ad colloquium suum, sed etiam ad venerandas legationis signa pellexit*. Quod postea Tacitus narrat. Mox cum Claudio Principe duos insuper ordinarios Consulatus Censuramque gessit. Curam quoque imperij sustinuit absente eo expeditione Britannica, vt innocens & industrius, sed amore libertinæ perinfamis. Vide cætera: hominem noris ex integro.

8 SERVILES FALLACIAS.] Propriæ seruorum sunt fallaciæ. Terent. in Andria de seruo nequam.

—— *faciam nuptiis fallaciam.*

Plautus in Cassina.

Nec fallaciam astutiorem vllus fecit poeta.

Persius de libertino, quem serui alloquuntur.

Sin tu cum fueris nostræ paulo ante farinæ,
Pelliculam veterem retines, & fronte politus,
Astutam vapido seruas in pectore vulpem.

Nec dubium est, more seruorum in Comœdiis, qui heris amantibus per fallacias gratificantur; quin Vitellius (adulatorium mancipium Agrippinæ) ita illi faueret quam præuidebat dominaturam, dolisque & fallaciis, non modo Claudio gratam redderet, sed & Silanum vita & coniugio proturbaret. *Per fallacias heris inseruiunt serui in amore.*

9 DOMINATIONVM PROVISOR.] Lego, *præuisor*. Quippe præuidebat Claudium in Agrippinam potius inclinaturam, quam in alias sui coniugij sectatrices.

10 FERRE CRIMINA.] Puto scriptum, *serere crimina in Silanum*: Et ita lego. Nam sic noster hist. 4. *Mutianus Vitellij filium interfici iubet, mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset*. nam semina seruntur, vt crimina. Sic Plautus in Mostel. *Serere crimina.*

Quid tu porro vis serere negotium?

Et in Curcul.

Pollutus virgis seruus sermonem serat.

Cicero 14. ad Attic. epist. *E Pompeiano. Tertullæ nollem abortum: tam Cassij sunt, quam Bruti serendi.* Virgil. 7. Æn.

Disiice compositam pacem, sere crimina belli.

Et Liuius sæpe, vt in bello Macedonico. *Q. Bebius Macedonicus Tribunus plebis viam antiquam criminandi patres aggressus incusauerat bella ex bellis seri, ne pace vnquam plebs frui posset.* Ait autem Tacitus, *Vitellium nomine Censoris, incustoditum amorem obiecisse. Incustoditum amorem* dicit, sicut L. 2. §. Lenocinij. D. ad leg. Iul. de adulter. dicit *contemptum matrimonium, cum vir sinit vxorem delinquere, dormitque aut edormire fingit, adulteris insistentibus, & contaminationi non indignatur*; qualis fuit is, qui se non omnibus dormire dicebat. Nec frustra adiungit, *nomine Censoris*. quippe temporibus priscis extat Censoria nota in maritum, *quod in conspectu filiæ, vxorem nimis amanter basiasset*. Valer. lib. cap. 5. Et huc respexit noster, dum ait. *Non incestum, sed incustoditum amorem obiecit*. Idem narrat de Posthumia virgine Vestali Liuius lib. 4. Ouid. 9. Metam. *Censorium munus. Qui maritus vxorem coram filia basiabat, Censoria virgula dignus. Incustoditus amor culpa est.*

Dulcia fraterno sub nomine furta legemus;
Est mihi libertas tecum secreta loquendi;
Et damus amplexus, & iungimus oscula coram.

At D. Hieron. arguit in eadem re negligentiam, Epist. de vitan. suspect. contub. *Tu*, inquit, *negligens, dissoluta, contemptrix*. Seneca autem ait Silium nominasse Caluinam soro-

Iuno & soror & coniux.

rem Iunonem suam. Iuno autem & soror, & coniux Iouis: quod suspicionem induxit. Accipe causam a Seneca in Ludo. *Quod Caluina*

Nota incestuosæ voluptatis.

studiis daret operam; quibus, & potißimum a poetis, didicerat Iouem nupsisse Iunoni, quamuis sorori: Ideoque per lasciuiam innoxiam, vocabat fratrem

Soror & frater honesta nomina.

suum Iouem: ille sororem Caluinam suam Iunonem. Quamuis ea omnia sine crimine: tamen Vitellius, vt Agrippinæ bolum faceret, Censor ille bellus, detorsit in scelus. Sic enim Seneca, quem corrigo. *L. Silanum generum suum occidit. Oro per quod?* (lego, *propter quod?*) *sororem suam aiunt* (ita lego) *festiuißimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquis? Queruntur sororem suam stulte studere, Athenis dimidium, licet Alexandriæ totum.* Nam Athenis vera studia, & sincera; Alexandriæ, quæ libidinum matrix & Venerum nidus, vt ostendi lib. 2. insincera, & parum casta. Sic explico. Non prætereo ex Xenophonte clararum familiarum deos fuisse nominatos Saturnos; filios primogenitos, Ioues; filias, Iunones; nepotes, Alcidas & Hercules; Ideoque Caluiniam in eo non peccasse, quod fratrem primogenitum Iouem, ille suam sororem, Iunonem appellauerit. Quanquã & nasuti poetæ in his nominibus, nescio quid insidiarum suspicẽtur. Papinius Achil. 1.

Sic sub matre Rhea, iuuenis regnator Olympi,
Oscula securæ dabat insidiosa sorori.

Ouidius 1. Metam.

O soror, o coniux, o fœmina sola superstes,
Quam commune mihi genus, & patruelis origo,
Deinde torus iunxit.

Ad hæc referri potest epigramma Martialis lib. 12. epigr. 20.

Quare non habeat, Fabulle, quæris
Vxorem Themison? habet sororem.

Et lib. 2. epigr. 4.

O quam blandus es Amiane matri:
Quam blanda est tibi mater Amiane:
Fratrem te vocat, & soror vocatur.
Cur vos nomina nequiora tangunt?
Quare non iuuat, id quod estis, esse?
Lusum creditis hoc iocumque? non est
Mater, quæ cupit esse se sororem;
Nec matrem iuuat esse, nec sororem.

Et Ouidius 9. Metam.

Dij melius: Dij nempe suas habuere sorores;
Oceanus Tethyn, Iunonem rector Olympi.

Et non modo poetæ, sed iocabantur in ea re oratores. Nam in eodem crimine Cicero 2. ad Attic. 1. epist. *Soror,* inquit, *quæ tantum habeat Consularis loci, vnum mihi solum pedem dat. Noli inquam de vno pede sororis queri, licet etiam alterum tollas. Non Consulare, inquies, dictum. Fateor, sed odi illam male Consularem. Ea est enim seditiosa, ea cum viro bellum gerit: neque solum cum Metello, sed etiam cum Fabio; quod eos esse mihi amicos moleste fert.* En ioci Ciceronis parum tamen pudentes, parumque Senatorij: imo parum Consulares. Sed interdum a ludicris itur ad seria, non casta, sed scelerata via.

11 CHARITATE FILIÆ PROMPTIOR.] Id est, quo ardentius filiam amabat, eo magis suspiciones & delationes in generum, plenis auribus excipiebat.

12 PER EDICTVM.] Edictum vocat album Censorium; a quo qui abessent senatores, non pro Senatoribus haberẽtur. Augustus autem omnia Senatorum nomina publice edidit primus; & ab eo tẽpore factum est quotãnis. Dio lib. 55. Ideo edictum dictum. Addit. *Quanquam lecto pridem Senatu lustroque cõdito.* Id est, quãuis non ita dudum lectus fuisset a Censore Senatus; Et Silij nomen inter Senatorum nomina. Quod indignitatem arguit, & Censoris non æquam mentem. Ideo lege Claudij Tribuni olim sancitum ne quem Censores in legendo præterirent, neue qua ignominia afficerent, nisi qui apud Tribunos accusatus esset, & vtriusque Censoris sententia damnatus esset. Asconius orat. in Pison. & Dio li. 38. & 40. Illa autem Censoria virgula, summotos a Senatu, non in perpetuum excludebat. Immo fuere, qui post Censoriam notam, etiam Censores fierent Nam Cicero id docet pro Cluentio, vt etiam Valerius lib. 2. cap. 9. Et Plinius lib. 7. cap. 44. quem obiter emendo, vbi de Censore Metello. *In ipso flore,* inquit, *dignationis suæ, ab Catinio Labeone, cui cognomen fuit in Maceriam Tribuno pleb. quem e Senatu Censor eiecerat, reuertens e campo meridiano tẽpore, vacuo fore Capitolio, ad Tarpeium raptus vt præcipitaretur.* Lego: *Ab C. Atinio Labeone* (ita enim vocat Liuius) *cui cognomen fuisse ferunt Macerio, tum Tribuno pleb. quem e Senatu Censor eiecerat, reuertens e campo, meridiano tempore, vacuo foro.*

Cur edictum scripserit author. — *Publice edita Senatorum nomina.* — *Imminuta Censorum potestas a Claudio.* — *Restituta a Metello.* — *Censura notati postea Censores.* — *Plinius emendatus.*

13 AFFINITATEM CLAVDIVS DIREMIT.] Quemadmodum per deductionem in domum, matrimonium fiebat; ita per abductionem rumpebatur. *Filiam nuptam pater a viro abducit.* L. 1. §. vlt. D. de liber. exhib. Et Donatus in Hecyra. *Accersi ad maritum, abduci a marito ad diuortium. Ducimus volentes. Abducimus inuitos.* Plautus in Bacchidibus.

Matrimonium per deductionem in domum fiebat. — *Rumpebatur per abductionem.*

Abduce me ab hac quantum potes.

Idem in Sticho.

Mihi authores ita sunt amici, vt vos abducã domũ.
PA. *At enim nos, quarum res agitur, aliter authores sumus.*
Nam aut olim, nisi tibi placebãt, non datas oportuit:
Aut nũc nõ æquũ est abduci, pater, illisce absẽtibus.

De illa autem diremptione apud Valer. de Publ. iud. Q. *Maximus cum generum suum A. Atilium Collatinum periclitantem in iudicio videret, affirmauit se si in eo crimine sontem cõperisset diremp-turum affinitatem.* Et absolutus est gener.

Diremptio matrimonij.

14 EIVRARE MAGISTRATVM.] Quomodo in antiquis formulis, *Eiurare bonam copiam, eiurare iudicem.* Et hoc firmat legendum esse, *Eiuro*, non egero, vel eiero. Eiurat autem magistratum qui abdicat se magistratu: & *Abacti magistratus* dicebantur qui ita se magistratu exuebant. Festus lib. 1. Hæc autem eiuratio fiebat fractis fascibus. Dio lib. 59. *Magistratu detrusit fractis ante fascibus.* quod notabile.

Eiurare, Magistratum, Iudicem. — *Bonam copiam.*

15 RELIQVOS PRÆTVRÆ DIES.] Ita in Consulatu olim statutum: Et inde Ciceronis iocus in Vatinium, qui paucis diebus suffectus fuit. *Magnum ostẽtum anno Vatinij factum est, quod illo Consule, nec bruma, nec ver, nec æstas, nec autumnus fuit.* In suffectione Caninij: *Vigilantem habemus Consulem; in Consulatu somnium non vidit suo.* Macrob. lib. 2. cap. 3.

* est & Agrippinam

[1] C. Pompeio, Q. Verannio Coss. pactum inter Claudium [2] * & Agrippinam matrimonium. [4] Iam fama, iam amore illicito firmabatur, necdum celebrare solennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deducta in domum patrui, [5] fratris filia. [6] Quin * & incestum, ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet metuebatur. Nec ante omissa contatio, quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit: [7] Percunctatusque Cæsarem, an iussis populi, an autoritati senatus cederet, vbi ille vnum se ciuium & [8] consensui imparem respondit, opperiri intra palatium iubet, ipse [9] curiam ingreditur, summamque Reip. agi obtestans, [10] veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque, *Grauissimos principis labores, * quis orbem terræ capessat, egere adminiculis, vt domestica cura vacuus, in commune consulat. quod porro honestius [11] censoriæ mētis leuamen, quam assumere coniugem prosperis dubiisque sociam? cui cogitationes intimas, cui paruos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus assuefactus, sed qui prima ab iuuenta legibus obtemperauisset.* Postquam hæc fauorabili oratione præmisit, multaque patrum assentatio sequebatur, capto rursus initio, *Quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere fœminam nobilitate, puerperiis, sanctimonia insignem. Nec diu [12] * inquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret, datū ab ea fœcunditatis experimentum, & congruere artes honestas. Id vero egregium, quod prouisu deum vidua iungeretur principi, sua tantum matrimonia experto: audiuisse a parentibus, vidisse ipsos, arripi coniuges ad [13] libita Cæsarum: procul id a præsenti modestia: statueretur imo [14] documentum * quo vxorem imperator acciperet. At enim noua nobis in fratrum filias coniugia, sed alijs gentibus solennia, nec lege vlla prohibita. [15] Et sobrinarum diu ignorata, tempore [16] * addito percrebuisse: [17] morem accommodari prout conducat, & fore hoc quoque in his quæ mox vsurpentur.*

* esse incestū, — Incestus erūpit in publicū malū si spernatur. — Vitellius incesti procurator in Senatu. — * quis — * anquirendum, — Propudiosa oratio Vitellij pro incestis nuptiis Claudij. — Ad libita Cæsarum coniuges abreptæ. — * quo modo — * addicta

Correctio Taciti in verbis. 1 C. POMPEIO.] Lege totam hanc clausulam hoc modo, quam corrigo. *C. Pompeio, Q. Verannio Coss. pactum inter Claudium est & Agrippinam matrimonium. iam fama, iam amore illicito firmabatur; necdum tamen celebrare solennia nuptiarum audebant.* Nam in verbo *et*, erat *est*, & in verbo *dum*, *tamen*.

Pactum matrimonium. Pacta vxor. Pactum facere. 2 PACTVM MATRIMONIVM.] Terentius de nuptiis: *Pacta, transacta omnia.* Virgilius.

—— *gremiisque abducere* pactas.

Et Iurisconsultus: *Vxor cum viro pactum fecerat.* L. vlt. de pact. dotal. D. Et Iuuenalis.

Pacta legitimis tabellis.

Si tibi legitimis pactam *iunctamque tabellis*
Non es amaturus.

Itaque verbum *pacisci* ad matrimonia pertinet.

3 ET AGRIPPINAM.] Scribo ita. *pactum inter Claudium est, & Agrippinam.* quæ ab eo in omni oratione filia & alumna & in gremio suo nata dicebatur. Suet. 39. in Claudio.

Fama in nequitiis libidinum magnū nasum habet. 4 IAM FAMA.] Nam ex fama & rumoribus, omnia erant matrimonij præter nomen nuptiarum. Cæterum fama in his libidinum nequitiis, magnum nasum habet. Martialis.

Rumor ait linguæ te tamen esse malæ.

Et alibi:

Credo tibi; verum dicere fama soles.

Libido ignis. Fama fumus. Et sane libido ignis est, cuius fama fumus.

5 FRATRIS FILIA.] Nerua edixit, ait Dio, *Nemini fratris filiam vxorem ducere fas esset.* Recte a bono Imperatore & optimo Iurisconsulto. Cuius rei reddit rationem D. Augustinus 15. de Ciuit. Dei, cap. 16. *Si iniquum est,* inquit, *auiditate possidendi transgredi limites agrorum; quanto est iniquius libidine concumbendi subuertere limitem morum? Experti sumus in connubiis consobrinarum etiam nostris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat quod fieri per leges licebat; quia id nec diuina prohibuit & nondum prohibuerat lex humana.* Prohibuerat tamen Romana lex, vt dicam infra. Sed D. Augustinus respicit ad legem Theodosij quæ huiusmodi matrimonia etiam prohibuit. Et Augustinus ad Anglos missus, vbi Gregorium Magnum interrogat ad quotam generationem debeant fideles propinquis matrimonio fœderari: Respondet. Quædam terrena lex in Rep. Rom. permittit vt siue frater & soror, seu duorum fratrum germanorum, vel duarum sororum filius & filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali coniugio sobolem non posse succrescere. Et sacra lex prohibet turpitudinem cognationis reuelare. Vnde necesse est vt iam tertia vel quarta generatio fidelium licenter sibi iungi debeat. Vetus autem Scholiastes Iuuenal. Sat. 2. in versu, *Qualis erat tragico.* quem de Claudio male acci- *Correctio Scholiast. Iuuenal.*

pit, sic loquitur de Agrippina. *Claudium*, inquit, *Cæsarem dicit, qui occisa Messallina, vxorem impudicissimam fratris germani matrem Neronis, reuocatam ab insula, in matrimonium accepit, concesso iure talium nuptiarum ex Senatusconsulto: quam dicit etiam frequenter abortum fecisse, ne ex ipso coheredem Neroni filio pareret, cui illa præparauit Imperium.* Nugæ verborum, & rerum. Lego: *Qui occisa Messallina, vxorem impudicissimam Agrippinam, fratris Germanici filiam, matrem Neronis reuocatam ab insula, in matrimonium accepit.* Nec credo tamen reuocatam ab insula. nam nunquam illa Agrippina relegata est; sed eius mater Agrippina, Germanici vxor, quæ in Pandatariam fuit exacta. Sueton. cap. 53. in Tiber. Mater pudica, quæ noxam genuit, & Erebi filiam.

6 QVIN ET INCESTVM.] Lego, *Quin esse incestum*. Et ita facio diem huic clausulæ.

7 PERCVNCTATVSQVE CÆSAREM.] Nam Senatus & populus Cæsares reuerebantur.

Ἀρχοντές εἰσιν, ὥσθ' ὑπεικτέον τιμῆ,

ait Euripides in Aiace.

Principes sunt, ideoque cedendum illis honore.

8 CONSENSVI IMPAREM.] Ita lego, *Consensu Senatui imparem.* vt qui vnus esset contra tot Senatores. Deinde quod de eius negotio ageretur; in quo nullus ei locus consentiendi, vel dissentiendi. Tum vero quod sine Senatus consensu, locum non habituræ essent illæ nuptiæ, nec starent, nisi ex voluntate Senatus. Scriptum erat, *consensu S. ni.* scripserunt, *consensui.*

Tacitus emendatus.

9 CVRIAM INGREDITVR.] Pro suo iure: quippe Censor. Ideoque obtestatur agi de summa Reip. sed aduerte nostri Censoris ingenium, & bonam mentem. Nam incustoditum amorem in Silio damnauit, licet sine labe, punitque eiuratione magistratus. Et in Claudio suadet non modo incestas nuptias patrui, & neptis, sed Senatui persuadet, & P. Romano sequendas proponit. En virum bonum, & egregium Censorem, qui si fuisset temporibus veteris Reip. quas putas perpessurum infamias? Nam *M. Valerius Messala, & C. Cassius Longinus, quorum magistratu pudicitia subuersa fuerat, infames extitere.* Verrius Flaccus.

Censor Vitellius Censore dignus.

10 VENIAM DICENDI.] Nam in Senatu, quo quisque ordine rogaretur a Consule, sententiam promebat. Hic non rogatus loquitur & promit in re turpissima sententiam turpissimam. O mancipium aulicum flagris dignum!

Sententiæ ordine dicenda.

11 CENSORIÆ MENTIS LEVAMEN.] Cur *Censoriæ*? Nam tunc Claudius Censura functus, quam Vitellius exercebat, quæque conticuerat ab Augusto ad Claudium. Reuixit autem eo mortuo, & Domitiani temporibus, quibus Oceanus Censor factus est. Martial. lib. 5. epigr. 28.

Censura a Claudio repetita.

Et ad reliquos Imperatores ad Decium vsque profecta.

Oceanus Censor sub Domitiano.

Bis septena tibi non sunt subsellia tanti,
Vt sedeas viso pallidus Oceano.

Quin ad Decij vsque Imperatoris tempora venerunt, & excurrunt Imperatores, licet non omnes. Putaui legendum, *Cæsareæ mentis leuamen*: quod non alia mens, quam Cæsarum, tantæ molis capax. Vel quod Claudius post Censuræ curas, tali matrimonio leuaretur; quippe *nullum aliud viris probis solatium, quam ex matrimonio*, ait Tacitus.

12 INQVIRENDVM.] Non male, *anquirendum*. Prius enim dixit, *anquirerent*.

13 LIBITA CÆSARVM.] Procul dubio spectat Caligulam, qui Lolliam Paulinam C. Memmio viro Consulari eripuit, Liuiam Orestillam C. Pisoni, Drusillam suam sororem L. Cassio Longino. Sueton. lib. 24. & 25. in Calig.

Caij licentia in vxores ciuium.

14 DOCVMENTVM QVO.] Nunquam a Tacito scriptum fuit, *quo*, & spurium verbum est heic. Et qui legit, *quomodo*, Taciti sensum habet, verbum non habet. Scripsit enim, *Statueret immo documentum vti vxorem Imperator acciperet.* Verbum autem *vti*, in fine verbi *documentum*, ex vsu manuscriptorum.

Restitutum ingenuum Taciti verbum.

15 ET SOBRINARVM DIV IGNORATA CONIVGIA.] *Sobrini* apud Iurisconsultos, aut *consobrini*, proprie sunt qui ex fratribus patruelibus aut consobrinis, aut amitinis propagantur. L. Iurisconsultus. de gradib. D. Tamen sobrini vel ex sororibus vel ex fratribus. Donatus in Hecyra. *Sobrini sunt ex duabus sororibus: consobrini ex fratre & sorore. Consobrinus noster cum de fratre natus est alter, & alter ex sorore.* Paulus dicta L. Iurisconsultus. D. de Gradib. Sobrinarum autem nuptiæ prohibitæ. L. etiam si concubinam. D. de rit. nupt. etiam neptis aut proneptis ex fratre & sorore, quia liberorum loco sunt. L. sororis. D. eodem. fratrisque aut sororis filia sine probro duci non potest. Et L. si adulterium. §. 1. ad l. Iul. de adult. Cum sororis filia iure ciuili incestum committi. Et sane Diocletianus & Maximianus his nuptiis interdixerunt, L. Nemini. de Nupt. Cod. & Theodosius, vt scribit Aureli. sed Arcadius & Honorius has sublatas a patre reposuere. L. celebrandis. Cod. eodem. Plutarchus in quæstionib. de reb. Romanis, 6. quæst. alias causas adfert quas ipse videris. Nam non ad Claudium, sed ad tempora Reip. refert.

16 ADDITO.] Legendum est, *addicta*, scilicet *matrimonia*.

17 MOREM ACCOMMODARI.] Sic mos omnibus vitiis obtegitur. Sed honestati nullus mos præscribit. Malus mos non est mos, sed peruersitas. Sic Phædra Hippolyto suum incestum velat. Sed turpiter. Nam sic scribit.

Iuppiter esse pium statuit quodcunque iuuaret,
Et fas omne facit fratre marita soror.

Et prius dixit.

Ista vetus pietas æuo moritura futuro,
Rustica, Saturno regna tenente, fuit.

Verum, nam apud Homerum lib. 7. Odyss. principio, Arete Alcinoum patruum habuit maritum, quia Alcinous Rex vxoris fuit frater, cuius filia Arete. Verum illa exempla quæ castitatem & honestatem iugulant, ad vltimas terras releganda sunt.

Haud

Ferro minantur qui ratione carent.

Decretæ incestuosæ nuptæ.

*T. Alledius

Versa ciuitas incestis nuptiis, & cuncta fœminæ obedientia.

Cupiditas auri ingens.

Gener primus moritur incestu patrato.

Incestũ procuratur ab incestuosis in luco Dianæ.

Seneca ob claritudinem studiorum ab exilio reuocatus.

Nero Octauiæ desponsatur.

* queis

Inde æquatur Britannico.

Haud defuere qui certatim, si cunctaretur Cæsar, vi acturos testificantes erumperent curia. Conglobatur promiscua multitudo, populumque Romanum eadem rogare clamitat. Nec Claudius vltra expectato, obuium apud forum præbet se gratantibus. Senatumque ingressus decretum postulat, quo iustæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur. Neque tamen repertus est, nisi vnus talis matrimonij cupitor, * Talledius Seuerus eques Romanus, quem plerique Agrippinæ gratia impulsum ferebant. Versa ex eo ciuitas, & cuncta fœminæ obediebant, non per lasciuiam, vt [1] Messallina, rebus Romanis illudenti. Addictum quasi & virile seruitium. Palam seueritas, ac sæpius superbia: nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret: cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur. Die nuptiarum Silanus sibi mortem consciuit, siue eo vsque spem vitæ produxerat, seu delecto die augendam ad inuidiam. Caluina soror eius Italia pulsa est. Addidit Claudius sacra ex legibus Tulli regis, piaculaque apud lucum Dianæ per Pontifices danda, irridentibus cunctis quod pœnæ [2] procurationesque incesti id temporis exquirerentur. At Agrippina ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exilij pro Annæo Seneca, simul præturam impetrat, [3] lætum in publicum rata, ob claritudinem studiorum eius, vtque Domitij pueritia tali magistro adolesceret, & consiliis [4] eiusdem ad spem dominationis vteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam memoria beneficij, & infensus Claudio dolore iniuriæ credebatur. Placitum dehinc non vltra cunctari: sed designatum consulem Memmium Pollionem ingentibus promissis [5] inducunt, sententiam expromere, qua hortaretur Claudius, despondere Octauiam Domitio: quod ætati vtriusque non absurdum, & [6] maiora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis ac nuper Vitellius censet. despondeturque Octauia. ac secundum priorem necessitudinem, sponsus iam & gener Domitius æquari Britannico studiis matris, [7] arte eorum * quis ob accusatam Messallinam vltio ex filio timebatur.

1 MESSALLINA.] Vere legendum est *Messallinæ*: & verbum *illudenti* demonstrat.

2 PROCVRATIONESQVE.] Tibullus lib. 1. eleg. 5.

Ipse procuraui ne possent sæua nocere
Somnia, ter salsa deueneranda mola.

Vtitur sæpe Cicero isto verbo, quod vere Pontificium est.

3 LÆTVM.] Lubenter adderem verbum, *lætum (id) in publicum rata.*

4 EIVSDEM.] Melius, *Et consiliis eius, eadem ad spem dominationis vteretur.*

5 INDVCVNT.] Existimo ita scriptum fuisse. *Placitum dehinc non vltra contari; sed designatum Consulem Memmium Pollionem ingentibus promissis inducere, sententiam vt expromeret, qua hortaretur Claudium.* &c. Vt scilicet, *inde per omnes articulos populi hæc mali gangræna permearet, nempe morum labes & corruptio,* vt ait Varro 2. de vita P. R.

6 MAIORA PATEFACTVRVM.] Id est, facturum iter ad maiora.

7 ARTE EORVM.] Narcissi, Calisti, & Pallantis videlicet.

Gotarzis crudelitas.

Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, vt retuli, Meherdatem missi, senatum ingrediuntur, mandata in hunc modum incipiunt. *Non se fœderis ignaros, nec defectione a familia Arsacidarum venire: sed & filium Vononis nepotem Phrahatis accersere aduersus dominationem Gotarzis, nobilitati plebique iuxta intolerandam. Iam fratres, iam propin-*

quos, iam longius sitos, cædibus exhaustos: adijci coniuges grauidas, liberos paruos, dum socors domi, bellis infaustus, ignauiam sæuitia tegat. Veterem sibi ac publice cœptam nobiscum amicitiam, & subueniendum sociis virium æmulis, cedentibusque per reuerentiam. Ideo regum obsides liberos dari, vt si domestici imperij tædeat, sit regressus ad principem patresque quorum moribus assuefactus rex melior asciseretur. Vbi hæc atque talia dissertauere, incipit orationem Cæsar de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis: seque diuo Augusto adæquabat, petitum ab eo regem referens, omissa Tiberij memoria, quanquam is quoque miserat. Additque præcepta (& enim aderat Meherdates) vt non dominationem & seruos, sed rectorem & ciues cogitaret, clementiamque ac iustitiam quanto ignoratiora barbaris, tanto tolerantiora capesseret. Hinc versus ad legatos, extollit laudibus alumnum vrbis, [1] spectatæ ad id modestiæ. ac tamen [2] ferenda regum ingenia, neque vsui crebras mutationes. rem Romanam huc satietate gloriæ prouectam, vt externis quoque gentibus quietem velit datam. Post hæc [3] C. Cassio qui Syriæ præerat, deducere iuuenem ripam ad Euphratis iubet. Ea tempestate Cassius cæteros præeminebat peritia legum. nam militares artes per otium ignotæ, industriosque ac ignauos pax in æquo tenet. Attamen quantum sine bello dabatur, reuocare priscum morem, exercere legiones, cura, prouisu, agere perinde ac si hostis ingrueret. Ita dignum maioribus suis, & familia Cassia ratus, per illas quoque gentes celebrata.

Reges nõ dominationẽ & seruos, sed cogitẽt se rectores & subditos ciues.

Ferenda regũ ingenia. Crebræ mutationes noxiæ.

Cassius Iurisconsultus.

Cassius bonus I. C. bonus dux.

1 SPECTATÆ AD ID MODESTIÆ.] Lego, *spectatæ addit modestiæ esse*. Scilicet Meherdatem.

2 FERENDA REGVM INGENIA, NEQVE VSVI TOT MVTATIONES.] Nam publicarum rerum mutationes exitiosæ, ait Xenophon de reb. Græc. præsertim senibus imperiis & vetustate fractis & ruentibus. Et si regum ingenia nihil in dedecus publicum & Reipublicæ exitium moliantur, vtique ferenda sunt: si vero perniciosa, reges mouendi, deterrendi & a proposito detrahendi.

3 C. CASSIO.] Longino videlicet, qui Syriæ præerat. Fuit autem Syria quasi Cassiorum peculiaris prouincia. Quippe Cassius trucidator Iulij Cæsaris, in ea magnas habuit amicitias, quas contraxit Crassi expeditione contra Parthos. Quod notat Dio libro quadragesimo septimo, aitque Cassium totam Syriam ad suas partes traxisse. Post Cassium istum, multi suæ gentis Syriæ præfuerunt. Et sane omnes Cassij, rigidi virtutis obseruatores, priscisque moribus eruditi. Quod etiam migrauit ad Cassiorum posteros. Nam Apul. 2. Apol. *Adest etiam tutor, author mulieris, vir grauissimus, & sanctissimus, omni cum honore mihi nominandus Cassius Longinus*. Noster infra lib. 13. de Cassio, *quia seueritatem eius non tolerabant. Et M. Antonius Quæstor proficiscens in Asiam, vbi litteris certior factus est incesti se postulatum apud L. Cassium Prætorem, cuius Tribunal, propter nimiam seueritatem, scopulus reorum dicebatur, recipi nomina vetabat*. De isto Cassio, sic D. Hieron. epist. 4. ad Rusti. *Creticum diceres esse Longinum Censoremque Romanæ facundiæ. Cassius*, ait noster 16. Annal. *opibus vetustis, & grauitate morum obiit*. Et heic paucis verbis, elogium magnum nostro Cassio tribuit, dum *clarum artibus pacis bellique* dixit. Notandum quod Spartianus in Auidio Cassio scribit de Cassiorum moribus & de Auidio singulariter: *Fuit disciplinæ militaris auidus & tenax, & qui se Marium dici vellet*. Nec prætereo, Verum ita fratri M. Antonino philosopho scripsisse. *Auidius Cassius auidus est imperij, quantum & mihi videtur: & iam inde sub auo patre tuo innotuit, quem velim obseruari iubeas. Omnia enim nostra displicent: opes non mediocres parat; litteras nostras ridet: Cætera tute per te videris*.

Cassij Syriæ præpositi.

Trucidator Cæsaris Syriis gratissimus.

Cassij priscis moribus eruditi.

Cassij Iurisconsultis magnum elogium a Tacito.

Igitur excitis quorum de sententia petitus rex, positisque castris apud [1] Zeugma, vnde maxime peruius amnis, postquam illustres Parthi [2] rexque Arabum Abbarus aduenerat, monet Meherdatem, Barbarorum impetus acres cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari: itaque vrgeret cœpta. Quod spretum fraude Abbari, qui iuuenem ignarum,

Barbarorum impetus cunctatio destruit.

ignarum, & ſummam fortunam in luxu ratum, multos per dies attinuit apud oppidum Edeſſam. Et vocante Carrhene, promptaſque res oſtentante, ſi citi aduenisſent, non cominus Meſopotamiam, ſed flexu Armeniam petiuit. Id temporis importunum, quia hiems occipiebat. Exin niuibus & montibus feſſi, poſtquam campis propinquabant, copijs Carrhenis adiunguntur. Tranſmiſſoque amne Tygri, permeant Adiabenos, quorum rex Iuliates ſocietatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta & magis fida inclinabat. Sed capta in tranſitu vrbs [4] Ninos vetuſtiſſima ſedes Aſſyriæ, [5] caſtellum inſigne fama, quo poſtremo inter Darium atque Alexandrum prælio Perſarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes apud [6] montem cui nomen Sambulos, vota dijs loci ſuſcipiebat, præcipua religione Herculis: qui tempore [7] ſtatuto, per quietem monet ſacerdotes, vt, templum iuxta, equos venatui adornatos ſiſtant. equi vbi pharetras [8] telis onuſtas accepere, per ſaltus vagi, [9] nocte demum vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. Rurſus deus [10] quas ſiluas pererrauerint, nocturno viſu demonſtrat: reperiunturque fuſæ paſſim feræ.

Zeugma vrbs ad Euphratem.

1 ZEVGMA.] Papin. in Protrep. Metij, de Zeugmate ſic ſcribit.

Tu rapidum Euphraten, & regia Bactra, ſacraſque
Antiquæ Babylonis opes, & Zeugma Latinæ
Pacis iter: qua dulce nemus florentis Idumes,
Qua pretioſa Tyros rubeat, qua purpura ſucco,
Sidonijs iterata vadis. vbi germine primum
Candida fœlices ſudent opobalſama virgæ.

Dio lib. 40. Zeugma dictum ab expeditione Alexandri, quod ibi trans fluuium profectus eſt, & eo loci Craſſus Euphratem tranſijt nunquam reuerſurus.

Et iter Parthos.

Angarus. Abagarus. D. Thaddæus Apoſtolus ad Agbarum. Agarrus.

2 REXQVE ARABVM ABBARVS.] Ab authoribus variatur in hoc nomine. nam Dio lib. 40. vocat *Angarum*. D. Hieronym. *Regem Sofidenæ Abagarum*. 1. in Matth. cap. 10. *Ad quem Thaddæum Apoſtolum miſſum tradunt.* Et ita nominatur apud Burchardum lib. 3. vbi de notitia librorum Apocryphorum. Euſebius autem *Regem Edeſſæ Agbarum* nominat in ſua hiſtoria. Rex etiam Oſroenorum *Agbarus* dicitur, & eiuſdem nominis alter, qui a Caracalla captus. Dio lib. 77. *Agarrus* Aurelio Victori in Septimio Seuero. Puto nomẽ eſſe commune regum Arabiæ, vt in Ægypto *Pharaonis*, & *Ptolemæi* poſt Alexandrum Magnum; & in Syria *Antiochi*, *Aſares*, apud Aſſyrios, apud Philiſtinos *Abimelech*, *Arſacidæ apud Parthos*, ait D. Hieronym. 9. in Daniel. cap. 59. in Tartaria *Chami*, apud Turcas *Sultani*, vel *Othomani*, *Syluij*, apud Albanos; *Palibroti*, apud Indos: *Cecropes*, apud Athenienſes; *Nicomedæ*, apud Bithynos, & Romæ, *Caſares*, & in Æthiopia *Candaces* omnes Reginæ. Plinius lib. 6. cap. 29. Dixi *Abbarum*. Nam Abarim montes vocant. Reges autem ſunt montes terræ, tantum elati ſuper capita vulgi, quantum montes ſuper planiciem. Et notandum fuiſſe Abbarum regem in Arabia. *Quæ regio inter ſinum maris rubri, qui Perſicus, & eum qui Arabicus dicitur*, ait D. Hieronymus. *Et habet gentes multas, Moabitas, Ammonitas, Idumæos, Sarracenos, alioſque quam plurimos: Et Arabia ſacra interpretatur, eo quod ſit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Græci εὐδαίμονα, noſtri beatam vocauerunt.* Hæc D. Hieronym. de locis Hebr. in act. Apoſt.

Nomen omnium regum Arabiæ Abgarus. Pharaones in Ægypto & Ptolemæi. In Syria Antiochi. Aſares apud Aſſyrios. Arſacidæ apud Parthos. Apud Tartaros Chami, apud Turcas Soltani vel Othomani. Siluij apud Albanos. Murrani apud Latinos. Palimbroti apud Indos. Cecropes apud Athenienſes. Apud Bithynos Nicomedæ. Romæ Cæſares. In Æthiopia Reginæ Candaces. Abarim montes ſunt apud Hebræos. Ideo ita Reges dicti.

3 IVLIATES.] Poſtea vocatur Ezates a Tacito; ideoque heic corruptum nomen eſt; putoque legendum, *Iulius Ezates*, ex quo *Iuliates* ſcripſere. Nam tunc in honorem Cæſarum, nomina Cæſarum, aut natorum a Cæſaribus ſumebant. Ipſi Romani imperatores, Tiberios, Claudios, & Antoninos, a præcedentibus imperatoribus ſe nuncupabant. Nam Claudius, ſe Tiberium Claudium appellabat, apud Ioſephum in quibuſdam epiſtolis: & Agrippa Rex filius Ariſtobuli, & nepos Herodis magni, Agrippam & Druſum filios nominauit nominibus Romanis. Et ita vt conijcio, ille Ezates vocatus eſt Iulius, de nomine Iulij Cæſaris, vel Iuliæ filiæ Auguſti, vt Cæſaribus gratificaretur. Nam & in gratiam Cæſarum vrbes ædificabant, & Cæſarum nomina imponebant; & filiorum filiarumque: quod in Ioſepho legitur.

4 NINOS VETVSTISSIMA SEDES ASSYRIÆ.] D. Hieronym. quæſtionibus in Geneſ. *De hac terra Aſſyriorum pullulauit imperium*, ait, *qui ex nomine Nini Beli filij, Niniam condiderunt, vrbem magnam, quam Hebræi appellant Niniuem, ad cuius, vel ruinam, vel pœnitentiam, tota Ionæ pertinet prophetia.* Idem author vocat *Aſſyriæ metropolim*, lib. 5. cap. 13. in Eſaiam, & *tam magnam* ait, *vt vix trium dierum itinere circuiri poſſit.* in Ionam cap. 3. Geneſ. 10. Ideo ciuitatem grandem vocat ſacra ſcriptura. Et vt conditorem noris, ſcribitur. *De terra illa egreſſus eſt Aſſur, & ædificauit Ni-*

Niniue a Nino Beli filio. Metropolis Aſſyriæ. Vix trium dierum itinere permenſa.

niuem, & plateas ciuitatis, & Chale. Dio in Traiano Arbellam & Gaugamelam inter Assyriæ vrbes elegantissimas reponit, aitq. Barbaros non Assyriam, sed Attyriã vocare, mutata S littera in T. Porro Assyrium nomen populo Dei exosum, vt impudicũ. Nã ita Ezech. 23. *Insaniuit libidine ad filios Assyriorum.* Eosque describit ex vultu & cultu. *Vestitos*, inquit, *hyacintho iuuenes, forma egregia, iuuenes cupidinis duces & magistratus principes principum, ascensores equorum.* Et ex armorum habitu. *Venient*, inquit, *super te instructi curru & rota multitudo populorum: lorica, & clypeo, & galea armabuntur contra te vndique.* Tamen arcus & pharetra & sagittæ non heic memorantur quibus Armenij plurimum viguere: quod notant nummi veteres: & vbi Armenia victa est, caput visitur cum tiara & pharetris & arcu & sagittis, Augusti temporibus. Inde versus Horatij de Tiberio. *--clari virtute Neronis Armenius cecidit.*

Niniue castellum sub Claudio. 5 CASTELLVM INSIGNE FAMA.] Quæ olim vrbs potentissima, nunc castellum vocatur: Quippe diruta fuit a Modis, & Chaldæis sub Astyage. D. Hieronym. & Herodotus lib. 1. *Quia diruta a Medis & Chaldæis.*

6 MONTEM CVI NOMEN SAMBVLOS.] In montibus aræ, vt dixi: ideoque sic vota suscipiebant.

7 STATVTO.] Placet, *Stato.*

8 TELIS ONVSTAS.] Lipsius scribit in manuscriptis reperiri, *telis omissis onustas.* Nonne ergo ad veritatem, *telis commissis onustas?* Putaui quondam legendum, *pharetras cum telis corythasque accepere.* Quod apud Papin. 4. legissem.

Terga Cydonæa corythos arundine pulsat.

Et Silius lib. 7.

Paruulus ex humero corythus, & aureus arcus
Fulgebat.

Sed noster vni rei duo verba non ponit.

9 NOCTE DEMVM.] Quid si legatur, *domum?* Puto tamen ad eundem locum redijsse, quo digressi.

10 QVAS SILVAS.] Lego, *qua siluas.* Id est per quæ loca.

Cæterum Gotarzes nondum satis aucto exercitu, flumine Corma pro munimento vti. Et quanquam per insectationes & nuntios ad prælium vocaretur, nectere moras, locos mutare, & missis corruptoribus exuendam ad fidem hostes emercari. Ex queis Ezates Adiabenus,[1] mox Abbarus Arabum cum exercitu abscedunt, leuitate gentili, & quia experimentis cognitum est, Barbaros malle Roma petere Reges quam habere. At Meherdates validis auxilijs nudatus, cæterorum proditione suspecta, quod vnum reliquum, rem in casum dare, prælioque experiri statuit. Nec detrectauit pugnam Gotarzes diminutis hostibus ferox. Concursumque magna cæde, & ambiguo euentu, donec Carrhenem profligatis obuersis, longius euectum integer a tergo globus circumueniret. Tum omni spe perdita, Meherdates promissa Parrhacis paterni clientis secutus, dolo eius vincitur, traditurque victori. Atque ille non propinquum neque Arsacis de gente, sed alienigenam & Romanum increpans,[2] auribus decisis viuere iubet, ostentui clementiæ suæ & in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obijt, accitusque in regnum * Vonones,[3] Medis tum præsidens. Nulla huic prospera aut aduersa[4] queis memoraretur, breui & inglorio imperio perfunctus est. Resque Parthorum in filium eius Vologesen translatæ.

Barbari Roma petere malunt reges quam habere.

Vonones est Medis tum

Decisio aurium turpissima res.

1 MOX ABBARVS.] *Vt rex Abbarus.*

2 AVRIBVS DECISIS.] Ingens dehonestamentum, & plena ignominiæ pœna: nam, vt ait Lucretius,

—— omne
Humanum genus est auidum nimis auricularum.

Eo enim torqueri hic versus potest. *Sub Hyrcani imperio rebellauit Antigonus filius Aristobuli fratris illius, seque vna cum exercitu Persico Hyrcano opposuit, quem deprehensum & captiuum in Babyloniam missum auribus præcisis mutilauit.* Iosippus filius Gorionis capite 3. Etiam illa pœna perantiqua. Apud Iustinum enim Zopyrus *aures & nasum* sibi præcidi passus est, vt domino inseruiret. Et ante Iustinum Ezechiel. 23. *Ponam zelum meum in te, nasum tuum, & aures tuas præcident.* Quin Homerus Odyss. 22. ait Melanthio aures naresque abscisas. Et Virgil. 6. Æneid.

Deiphobum vidi, lacerum crudeliter ora.
Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.

Dixit *lacerũ ora.* Nam Festus ita. *Lacer quod auribus curtatis est.* Amm. Marcell. 30. vbi de Artaxerxe Longimano. *Tiaras*, inquit, *ad vicem capitum*

capitum quibusdam noxijs amputabat: & ne secaret aures, more regio pro delictis ex galeris fila pendentia præcidebat. Tanta fuit huius principis humanitas. Herodot. libr. 3. *Intapherni aures nares que amputatæ.* Curtius 1. lib. 10. *Manibus auribusque decisis in ludibrium reseruat.* Quod spectat Græcorum morem in pœnis. Sil. libro 6.

> *Iam laceræ nares, fœdataque lumina morsu,*
> *Iam truncum raptis caput auribus, ipsaque diris*
> *Frons depasta modis.*

Claud. de Bell. Ger.

> *Aggressus tentare fidem, desertus ab omni*
> *Gente sua, manibusque redit truncatus, & armis.*

Et Guntherus in poemate quod fecit de rebus Friderici I.

> *Non erit in nostris nobiscum fœmina castris.*
> *Qui reus extiterit, spolijs nudatus abibit*
> *Turpiter, & naso mutilabitur ille resecto.*

Liuius lib. 29. *Plemmium naso, tribunos auribus mutilatus relinquit.* Sic Seneca de Lysimacho. *Telesphoro Rhodio amico decurtato, aures & nasum abscindit.* Et nota eo loci legi, *corporis in stercore destituti.* Quid si legendum est, *in stercore destituti?* Apud Apul. 1. Metamorph. veneficæ mortuos nare, & auribus truncant. Strabo lib. 6. scribit de Actisane, *Ægypti latrones omnes, excisis naribus, in vltimum desertum egisse.* Et apud Rhinocoluras cum Æthiopum quidam Ægyptum inuaderet, non interitu, sed naris mutilatione maleficia coercebat, vt propter oris deformitatem nemo deinceps auderet peccare. Plautus in Menæchmis.

> *Iam dudum oportuit nasum ademptum mordicus.*

Cæsar eandem pœnam apud veteres Gallos vsitatam scribit libr. 7. Et hodie apud Francos in vsu est. *Zeno*, vt ait Laertius, *Tyranno Nearcho aures dentibus perforauit, simulans aliquid in aurem dicturum.* Et de manibus abscisis, Florus lib. 3. cap. 4. *Nihil barbaris atrocius visum, quam quod abscisis manibus relicti, viuere superstites pœnæ suæ iubebantur.* Iosippus Gorio. *Præcepit*, inquit, *vni ex fortissimis militibus suis, vt illi præciderent manus. At rogauerunt vt relinqueretur ei vna manuum. Quod factum. Et ipse sibi vnam manum amputauit.* Erat etiam Romæ ea pœna deprehensorum mœchorum maritis permissa. Martialis.

> *Quis tibi persuasit nares abscindere mœcho?*
> *Non hac peccatum est parte, marite, tibi.*

Et libr. 2.

> *Fœdasti miserum, marite, mœchum:*
> *Et si qui fuerant prius, requirunt*
> *Trunci naribus auribusque vultus.*

Digna adulterorum pœna, vt vlcus sit in facie quibus datur dedecus familiæ.

Venefica mortuis nares abscindunt.

Zeno aures Tyranni dente secat.

Et mœchorum.

3 MEDIS TVM PRÆSIDENS.] Tacitus sæpe cum accusatiuo. *Præsidebat Italiam.* Et alibi. *Accitus tum Vonones Medos præsidens.* Deinde. *Proximum Galliæ litus rostratæ naues præsidebant.* Et alibi. *littora Oceani præsidebant.*

4 MEMORARETVR.] Lego, *memoretur.*

At Mithridates Bosphoranus amissis opibus vagus, postea quam Didium ducem Romanum, roburque exercitus abijsse cognouerat, relictos in nouo regno Cotyn iuuenta rudem, & paucas cohortium cum Iulio Aquila equite Romano, spretis vtrisque, concire nationes, illicere perfugas, postremo exercitu coacto, [2] regem Dandaridarum exturbat,[3] imperioque eius potitur. Quæ vbi cognita, & iam iamque Bosphorum inuasurus habebatur, diffisus proprijs viribus [4] Aquila & Cotys, quia Zorsines Soracorum rex hostilia resumpserat, externas & ipsi gratias quæsiuere, missis legatis ad Eunonem qui [5] Adorsorum genti præcellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam aduersus rebellem Mithradatem ostentantibus. Igitur pepigere equestribus prælijs Eunones certaret, obsidia vrbium Romani capesserent. Tum composito agmine incedunt, cuius frontem & terga Adorsi, media cohortes & Bosphorani tutabantur, [6] nostris in armis. Sic pulsus hostis,[7] ventumque Soza oppidum Dandaricæ, quod desertum a Mithradate, ob ambiguos popularium animos obtineri relicto ibi præsidio visum. Exin Soracos pergunt. & transgressi amnem Pandam, circumueniunt vrbem Vspen, * editam loco, & mœnibus ac fossis munitam, nisi quod mœnia non saxo, sed cratibus [8] iunctis, ac media humo aduersum irrumpentes inualida erant: eductæque altius turres, facibus atque hastis turbabant obsessos. Ac ni prælium nox diremisset, cœpta patrataque expugnatio eundem intra diem foret. Postero misere legatos, veniam liberis corporibus orantes. Seruitij decem millia offerebant, quod aspernati sunt victores, [9] quia trucidare deditos sæuum, tantam multitudinem cu-

* edito situm loco.

ſtodia cingere arduum, vt belli potius iure caderent. Datumque militibus qui[10] ſcalis euaſerant ſignum cædis. Excidio Vſpenſium metus cæteris iniectus, nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amneſque & vrbes iuxta perrumperentur. Igitur Zorſines diu penſitato, Mithradatiſne rebus extremis, an patrio regno conſuleret, poſtquam præualuit[11] gentilis vtilitas, datis obſidibus,[12] ad effigiem Cæſaris procubuit, magna gloria exercitus Romani, quem incruentum & victorem, tridui itinere abfuiſſe ab amne[13] Tanai conſtitit. Sed in regreſſu diſpar fortuna fuit, quia nauium quaſdam, quæ mari remeabant, in littora Taurorum delatas circumuenere barbari, præfecto cohortis, &[14] pleriſque centurionum interfectis.

Aulus Didius Auitus Gallus. Honoribus ampliſsimus.

1 POSTEAQVAM DIDIVM.] *Aulum Didium.* Ita legendum eſt, & vltimæ litteræ verbi *poſteaquam*, *Aulum* faciunt. In antiquo numiſmate eſt, TIT. DEIDI. id eſt, *Titus Didius*, ſeu *Deidius*. Hic autem Aulus Didius Auitus Gallus, in magna copia honorum, miſſus eſt, Oſtorio mortuo, in Britanniam a Claudio: ſed ſenectute grauis, & iam ſatiatus honoribus, ſatis habuit per miniſtros agere, & arcere.

Dandari. Dandarica.

2 REGEM DANDARIDARVM.] Dandari populi circa Mæotim, & Zigæ *Dandari.* Plin. lib. 6. cap. 7. *Dandaricas* vocat Strabo.

3 IMPERIOQVE EIVS POTITVR.] Supra Tacitus, *imperium potitur.* dixi eo loci.

4 AQVILA.] Sub Caio fuit M. Iulius Aquila, Conſul cum P. Nonio Aſprenate, V. C. 791. Et forte hic eius frater, aut ipſemet forſan.

5 ADORSORVM GENTI PRÆCELLEBAT.] Lego, *præſidebat.*

6 NOSTRIS IN ARMIS.] Id eſt, more noſtræ militiæ. Tacitus 3. Annal. *Armis & diſciplina noſtra habebatur.* Et lib. 11. *Armis equiſque in patrium noſtrum morem exercitus.*

7 VENTVMQVE SOZA.] Puto, *Soſas*, oppidum Dandaricæ.

8 IVNCTIS.] Exiſtimo legendum, *Cratibus, vt vimentis, ac media humo. Vimentum*, pro vimine.

9 QVIA TRVCIDARE.] *Quia autem.* Ita lego.

10 SCALIS EVASERANT.] Immo *inuaſerant*. Ratio & mens Taciti.

Barbari vtilitatis ſtudioſi.

11 GENTILIS VTILITAS.] Id eſt, Barbaris & gentibus amica vtilitas, potius quam honeſtas. Sic *gentile decus* dixit noſter libr. 11. *Hortatur gentile decus, magnoque animo capeſſeret.* Franci dicunt, *Qu'il ſe ſouuienne d'eſtre gentilhomme, & qu'il ſe ſouuienne de la maiſon dont il eſt iſſu.* Silius Italicus.

Gentile decus.

—— magnum & gentile tumentes.

Adoratio procumbendo.

12 AD EFFIGIEM CÆSARIS PROCVBVIT.] Id eſt adorauit, fiebat enim adoratio procumbendo. Papinius 10. Theb.

-- ad patrias fuſæ Pelopeides aras,
Sceptriferæ Iunonis opem, reditumque ſuorum
Expoſcunt. pictaſque fores, & frigida vultu
Saxa terunt, paruoſque docent procumbere natos.

Adoratio Neronis a Tiridate.

Dio de adoratione Tiridatis ante effigiem Neronis. Genu flexo, manus ad cœlum tendens veneratus, dominum appellauit. Sed noſter infra, illam Tiridatis adorationem exequutus eſt egregie. Dixi iam de illa adoratione ſatis.

Tanais.

13 TANAI.] Virgil. 4. Georg. de Tanai.

Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque niualem,
Aruaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat.

Conſularium, pro Centurionum.

14 PLERISQVE CENTVRIONVM INTERFECTIS.] Veteres omnes manuſcripti coniurant in hanc vocem *Conſularium*, pro qua repoſuere *Centurionum*: non male, ex Taciti more. Nam infra. *Præfectus tamen, & octo centuriones, ac promptiſsimus quiſque manipulus, cecidere.* Et ſane centuriones his turbinibus ſueti cadere. Sed lego, *Pleriſque cum his conſularium interfectis.* Legebam ante, *auxiliarium.* Nam auxiliares cohortes in caſtris, de quibus Cicero De prouinc. Conſularibus. Sed nouiſſima cogitatio mihi ſuauior & verior: quod in caſtris multi conſulares. Nam vita Romani ciuis, aut in armis, aut in Senatu: & poſt conſulatus etiam militabant.

Interea Mithradates nullo in armis ſubſidio, conſultat cuius miſericordiam experiretur. Frater Cotys proditor olim, deinde hoſtis metuebatur.[1] Romanorum nemo * id auctoritatis aderat, vt promiſſa eius magni penderentur. Ad Eunonem conuertit proprijs odijs [2] infenſum, & recens coniuncta nobiſcum amicitia, validum. Igitur cultu, vultuque quam maxime ad præſentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibuſque eius prouolutus, *Mithradates*, inquit, *terra marique Romanis per tot annos quæſitus, ſponte adſum. Vtere vt voles*

*ad id

prole magni Achæmenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, & prece haud degenere permotus, alleuat supplicem, laudatque quod gentem Adorsorum, quod suam dexteram petendæ veniæ delegerit. Simul legatos litterasque ad Cæsarem in hunc modum mittit. *Pop. Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus, primam ex similitudine fortunæ amicitiam: sibi & Claudio, ex communione victoriæ esse. Bellorum egregios fines, quoties ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithradate quando grauius mereretur, non potentiam, neque regnum precari, sed ne triumpharetur, neue pœnas capite*[3] *expenderet.* Atque Claudius quanquam nobilitatibus externis mitis, dubitauit tamen, accipere captiuum pacto salutis, an repetere armis rectius foret.[4] Hinc dolor iniuriarum & libido vindictæ adigebat. Sed disserebatur contra: *Suscipi bellum auio itinere, importuoso mari: ad hoc reges feroces, vagos populos, solum frugum egens, tum tædium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem ac multum infamiæ si pellerentur: quin arriperet oblata, & seruaret exulem: cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicij fore.* His permotus, scripsit Eunoni, *meritum quidem nouissima exempla Mithradatem, nec sibi vim ad exequendum deesse. verum ita maioribus placitum, quanta peruicacia in hostes,*[5] *tanta beneficentia aduersus supplices vtendum. Nam triumphos de populis regnisque integris adquiri.* Traditus post hæc Mithradates, vectusque Romam per Iunium[6] Colonem procuratorem Ponti, ferocius quam pro fortuna disseruisse apud Cæsarem ferebatur. Elataque vox eius in vulgum hisce verbis. *Non sum remissus ad te, sed reuersus: vel si non credis, dimitte & quære.* vultu quoque interrito permansit, cum rostra iuxta custodibus circundatus,[7] visui populo præberetur. Consularia insignia Coloni, Aquilæ prætoria decernuntur.

Imperatores erant Romanorum Reges magnarum nationum.

Finis belli egregius si ignoscendo transigitur.

Incommoda belli suscipiendi præuidenda.

Beneficentia vtendum aduersus supplices.

Triumphi de populis regnisque integris adquiruntur.

1 ROMANORVM NEMO ID AVTHORITATIS ADERAT.] Inconcinna oratio. Puto librarij somnolentiam, & in somnolentia desultoriam scriptionem. Ita enim lego: *Romanorum nemo ad id authoritatis erat.* Id est, nemo erat ex Romanis, qui tum pro sua authoritate facere posset, vt promissa exequerentur, & apud Cæsarem hoc negotium perageretur. Reposui, *ad id.* Sic Seneca 2. de benefic. *Ne coire quidem in id natura patiatur.* Annal. 12. noster. *Ne fœmina quidem ad id prolapsa.* Vt notes assuetam Taciti lectionem.

Correctus Tacitus. Verba transportata. Tacitus explicatus.

2 INFENSVM.] Lege cum fiducia, *inoffensum.* Vtitur sæpe noster hoc verbo. libro 1. *Inoffensum iter properauerat.*

Inoffensus.

3 EXPENDERET.] Virgilius 11. Æn.

Quicunque Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes.

Eruptio barbarica. Expendo.

4 HINC.] Scribe, *huc adigebat.*

5 TANTA BENEFICENTIA.] Id est tanta clementia. & recte M. Philosophus. *Non quidquam est quod imperatorem Rom. melius commendet gentibus quam clementia. Hæc Cæsarem Deum fecit: hæc Augustum consecrauit: hæc patrem tuum,* (alloquitur Faustinam vxorem,) *in primis Pij nomine ornauit.* Et quamuis Claudius odijs arderet in Mithridatem, tamen ad clementiam se recepit. Quippe *irritabiles animos esse optimorum sæpe virorum*, dixit Cicero ad Attic. 1. epist. *sed eosdem placabiles: & esse hanc agilitatem mollitiemque naturæ plerumque bonitati.* Lenitas autem acerbitati anteponenda est. Ideo pulchre Odillo Cluniacensis Abbas. *Si mihi pereundum, magis pereundum lenitate quam sæuitia.* Quod votum est Christianum.

6 COLONEM.] Probo quod Lipsius, *Cilonem.* Et fuit eiusdem nominis sub Caracalla, quem licet præceptorem, ille tamen tertius Nero vita priuauit. Xiphilinus ex Dione l. 77.

7 VISVI POPVLO.] Erat hoc in more. Quod infra noster ostendit de Caractaco Britano capto. *Neque minus id clarum,* inquit, *quam cum Siphacem P. Scipio, Persem Paulus, & si qui alios victos Reges P. Romano ostendere.* Sil. Ital. l. 2.

Vidi ego cum geminas arctu post terga catenis
Succinctus palmas vulgo traheretur ouante,
Carceris in tenebras spes & fiducia gentis
Regulus Hectoreæ.

Alludit ad morem Romanum, de quo quia supra, heic conticeo.

Captiui populo expositi.

Vt Regulus apud Pœnos.

Offenduntur mulieres si quis earum matrimonia suppeter.

Iisdem consulibus atrox odij Agrippina ac Lolliæ infensa, quod secum de matrimonio principis certauisset, molitur crimina, & accusatorem, qui obijceret Chaldæos Magos, interrogatumque Apollinis Clarij simulachrum super nuptijs imperatoris. Exin Claudius [1] inaudita rea, multa de claritudine eius apud Senatum præfatus, sorore L. Volusij genitam, maiorem ei patruum Cottam Messallam esse, [2] Mennio quondam Regulo nuptam (nam de C. Cæsaris nuptijs [3] consulto reticebat) addidit perniciosa in Remp. consilia, & materiem sceleri detrahendam. Proin [4] publicatis bonis [5] cederet Italia. Ita quinquagies sestertium ex opibus immensis exuli relictum. Et Calphurnia illustris fœmina peruertitur, quia [6] formam eius laudauerat princeps, nulla libidine sed fortuito sermone. vnde vis Agrippinæ [7] citra vltima stetit. In Lolliam mittitur tribunus a quo ad mortem adigeretur. Damnatus & lege repetundarum [8] Claudius Rufus [9] accusantibus Bithynis. Galliæ Narbonensi ob egregiam in patres reuerentiam datum, vt senatoribus eius prouinciæ, [10] non exquisita principis sentẽtia, iure quo Sicilia haberetur, res suas inuisere liceret. [11] Ituræique & Iudæi defunctis regibus [12] Sohemo atque [13] Agrippa prouinciæ Syriæ additi. [14] Salutis augurium quinque & viginti annis omissum repeti, ac deinde continuari placitum. Et [15] pomærium vrbis [16] auxit Cæsar more prisco, quo ijs qui protulere imperium, etiam terminos vrbis propagare datur. Nec tamen duces Romani quanquam magnis nationibus subactis, vsurpauerant, nisi L. Sylla, & Diuus Augustus. Regum in eo ambitio, vel gloria varie vulgata. Sed initium condendi, & quod pomœrium Romulus posuerit noscere haud absurdum reor. Igitur a foro boario vbi æreum tauri simulachrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus, vt [17] magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatijs interiecti lapides, per ima montis Palatini [18] ad aram Consi, mox [19] ad Curias veteres, tum ad [20] sacellum Larium: forumque Romanum & Capitolium non a Romulo, sed a T. Tatio additum vrbi credidere. Mox pro fortuna pomœrium auctum. Et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu, & publicis actis præscriptũ.

Laus fœminæ parit excidiũ.

Qui protulit imperium, potest & pomœrium vrbis.

Taurus aheneus Romæ initium designandæ vrbis.

Inauditos damnare Claudianum est.

1 INAVDITA REA.] Qui mos Claudij. Seneca in Ludo. *Dic mihi, D. Claudi, quare quenquam ex his, quos quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit.* Et idem eodem. *Quo non alius potuit citius discere causas, vna tantũ parte audita, sæpe & neutra.* In Act. Apostol. 13. *Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.* Ruffinus Inuect. contr. D. Hieronym. *Nunquid eum imitabimur, qui reos, nec interrogatos, nec respondentes condemnat; & non solum non respondentes, sed nec præsentes; & non solum præsentes, sed & mortuos; & non solum mortuos, sed & eos, quos semper ante laudauerat, sed & eos quos secutus fuerat?* Seneca certe eleganter. *Qui inauditum damnat, licet æquum statuerit, haud æquus est.* Iurisconsulti dicunt, *indicta causa condemnare, aut animaduertere.* Et in Æthiopica historia Heliodorus lib. 8. *Consiliarios ait in consilium adhibitos*, vbi de Charicleæ capite agebatur, *ne inaudita d[a]mnaretur, primum admonuerunt.* Et noster Histor. 2. *Dari tempus edendi crimina:* (ita lego) *quamuis inuisum ac nocentem, more tamen audiendum censebant.* Egregie. Sed hoc vitium plane Claudianum.

Romana consuetudo auditis partibus iudicare

Ruffini bilis.

2 MENNIO REGVLO.] Immo, *Mannio:* sed neque *Mennio*, neque *Mannio*, verum *Memmio*. Et ita vocat Annal. 14. Consul eras, cum Seianum vno monumento fortuna deseruit, ceciditque. *Memmium* eum vocat Eusebius in Chronic. Et Dio lib. 59. *Mannius* tamen nomen est frequens apud Romanos. Et Plinius *Mannium equitem pingit, breuissimæ adeo staturæ, vt binos cubitos non excesserit.* lib. 7. cap. 16. Persius Sat 6.

Mannius verbum Romanũ.

--præsto est mihi Mannius heres.

Vbi

Mannius, id est deformis. Mania indecore persona & vultus quibus pueri terrentur.

Vbi vetus Scholiast. aliter. *Mannium enim dicit deformem & ignotum hominem, eo quod Maniæ dicuntur indecori vultus & personæ, quibus pueri terrentur.* Dio autem & Eusebius Regulum appellant. Et de prænomine tantum quæstio est.

Princeps principum coniugem tractaret. Matrona principis, id est coniux principis. Quid matrona.

3 Consulto reticebat.] Ne princeps principis coniugem tam male tractasse videretur. Plinius vocat Caij principis matronam, quod dixi. At Nonius Marcellus matronam apud Rom. dictam ait, *quæ in matrimonium viri conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiam si liberi nondum forent nati.* Sic Caij matronam vocat Suetonius in Caligula Paulinam, quia vxor ei fuerit.

4 Pvblicatis bonis.] Id est fisco addictis, mox publicatis. L. 27. ad L. Iul. de adulter. D. Quod est infamiæ genus. Cicero pro Quintio. *Cuius bona possidentur, eius existimatio simul cum bonis possidetur.*

Claudiana tempora. Agrippinæ crudelitas. Claudij stoliditas.

5 Cederet Italia.] Sed ita vt cessa Italia statim sequeretur carnifex, quo reliqua bona fisco addicerentur, & extra ciuium oculos trucidaretur nobilis, nec crimine damnata fœmina. En matris Neronis auaritia, & crudelitas. En Claudij stoliditas pura.

Periculosum inter se componere mulieres. Augustus componit Liuiam & Terentiam.

6 Formam eivs lavdaverat.] Quod periculosissimum est inter mulieres. Nam hoc genus suspiciosissimum & plane inuidum. Augustus Terentiam Mæcenatis aliquando per iocum composuit cum Liuia ad formæ certamen: quod Liuia tolerauit. Sed Liuia erat, non Agrippina. Et Augustus fuit, non Claudius. Dio lib. 54. Notat Poeta quid valeat *spretæ iniuria formæ*: Et formæ iudicium armauit terras, imo etiam cœlum in excidium Troiæ. Ideo Musæus scripsit.

Καὶ γὰρ ἐπ' ἀγλαΐῃ ζηλήμονές εἰσι γυναῖκες.

Nam ob pulchritudinem inuidæ sunt fœminæ.

Et hæc inuidia, Asiæ & Pergamorum fauilla & rogus fuit: tamen apud Lesbios festum fuit quo de pulchritudine certabant fœminæ in templo Iunonis, & vocabant Καλλιστεῖα.

Quid citra mortem. Et vltra mortem. Quintilianus correctus.

7 Citra vltima.] Id est citra mortem, & exclusa morte: vt *vltra mortem*, id est inclusa morte. Cicero Philip. 2. *Nullius horum acerbitas progressa est vltra mortem.* Persius Sat. 6.

Hæc cinere vlterior metuas?

Id est vltra mortem. Quintilianus noua declamat. 146. *Sæpe in scelere virtutis est nosse veneni modum, eo magis quod videmus copia constare, quod temperamento quodam, vt stetur citra mortem.* lege, *vt stet via citra mortem.* Quæ vera est lectio.

Cadius Rufus. C. Attidius Rufus.

8 Cadivs Rvfvs.] Constanter in Tacito, *Cadius*. Fuit Attidius Rufus. Fuit T. Annius Rufus sub Hadriano, templi Hierusalem destructor. Diuus Hieronymus 4. Tomo, & Eusebius libr. de temporibus. Sed Cadius Rufus longe ab istis.

9 Accvsantibvs Bithynis.] Nam prouinciæ Romanis fuere pro præda. Sic in Spartiano Auidius Cassius. *An ego præsides putem; an proconsules; qui ob hoc sibi a Senatu & ab Antonino prouincias datas credunt, vt luxurientur & dinites fiant? Audisti præfectum prætorio nostri Philosophi,* (id est, M. Antonini Philosophi,) *ante triduum quam fieret mendicum & pauperem, sed subito diuitem factum? vnde quæso nisi de visceribus Reip. prouincialiumque fortunis? Sint sane diuites, sint locupletes, ærarium publicum refercient.* Quod in Cadio Rufo compertum. Et expressæ spongiæ plerumque sanguinem reddunt, quem auide & inique hauserunt.

10 Non exqvisita principis sententia.] Vt in sagata militia, ita in togata commeatus. De sagata, titulus est libr. 12. Cod. de commeatu. & L. 12. de re milit. D. & L. 34. ex quibus caus. maior. De togata, locus Pauli Iurisconsulti L. 22. ad municipalem. Sic D. Cyprianus in Sacerdotio. *Cum quidam de collegis & consacerdotibus nostris, iam infirmitate detentus, & de appropinquante morte sollicitus, commeatum sibi precaretur.* Ita accipio locum Sueton. in Claud. cap. 16. *Notauit multos, & quosdam inopinantes, & ex causa noui generis, quod se inscio ac sine commeatu, Italia excessissent.* Nam post curas Reip. secedebant. Ita enim idem Suetonius in Aug. capite 72. *Erat illi locus in edito singularis, quem Syracusas & τεχνόφυον vocabat; huc transibat, aut in alicuius libertinorum suburbanum.* Solebant enim Senatores venia a Senatu petita, secessus gratia petere Syracusas, vel Siciliæ oppida, quibus sua prædia habebant, vel alia loca. Abdebant enim se ruri per aliquot dies, aut menses, quo animus a publicis curis paulum leuaretur. Ita etiam accipio illud poema, quod Augustus scripsit, vocauitque Siciliam, vt non descriptio esset Siciliæ, sed versus compositi in secessu Siculo, quem Siciliam vocabat. Sic Plinius lib. 10. epist. *Postea a Senatu commeatum petijt.* Dixi vocari *commeatum*. Ita Tertullianus huc respiciens libro de patientia: *Commeatum sibi faciunt delinquendi.* Id est, delinquendi licentiam. Suetonius in Tiber. cap. 10. *Honorum satietatem prætendens, commeatum petijt.* Sed hic honorum commeatus, iam in vsu non est. Cum honoribus enim viuimus, cum honoribus morimur.

Commeatus. In sagata militia. In togata. Apud sacerdotes Christianos. Venia secessus a Senatu petita. Syracusæ. Sicilia Augusti. Versus Siciliensi otio scripti. Commeatus delinquendi pro abscessione a delictis.

11 Itvræiqve et Ivdæi Syriæ additi.] *Syria*, inquit Plinius libr. 5. cap. 12. *terrarum quondam ma[illegible] & pluribus distincta nominibus, Iudæam, [illegible]æam continebat.* Et nota temporibus Plinij distractam fuisse Claudio mortuo. Idem cap. 14. Iudæa longe lateque diffundebatur supra Idumæam, & Samariam, habebatque Hierosolymam longe clarissimam vrbium Orientis, non tantum Iudææ. Sic Syria & Iudæa, arbitrio principum Rom. modo strictiores, modo ampliores.

Syria Ituræis Iudæisque coniuncta. Post[illegible] discreta.

12 Sohemo.] Cui Caius Ituræorum Arabum regnum dederat. Dio lib. 59. Nam augebat Caius, quos amabat, ad Imperij sustentaculum.

Herodes Agrippa. Filius Aristobuli filij Herodis. Frater Herodiadis. Caput D. Ioan. Baptistæ, saltationis pretium. Dio vocat crudelitatis Caianæ ventum. Ab Angelo percussus.

13 AGRIPPA.] Herodes est Agrippa, filius Aristobuli, & frater Herodiadis quæ caput D. Ioannis Baptistæ, pretium saltationis habuit. Laudat illum Philo, laudat D. Paulus in Actis. Tamen suasorem crudelitatis Dio vocat lib. 59. Tiberius habuit illum in vinculis, a quibus tandem Caio volente absolutus, deditque illi Tetrarchiam Philippi, & Lysaniæ, & Galilææ, & Perææ. Cæsar Claudius adiunxit Iudæam, & Samariam. Sed Cæsareæ ab Angelo percussus est, Act. 12. Et Ioseph. antiquit. 18. cap. 8. parui enim illi terrarum Dij, ad nutum magni Dei, aut cadunt, aut oriuntur.

14 SALVTIS AVGVRIVM.] Quo malis Reip. continuantibus, nonnunquam vtebātur, sed intermissis; diemque purum sumebant, quo explorarent liceretne numinibus populo salutem postulare. Dio lib. 37. Quippe plus hominum exitio, quam saluti vacabant illa numina.

15 POMOERIVM VRBIS.] Vopiscus in Aureliano. *Adhibito consilio Senatus, muros vrbis R. dilatauit; nec tamen pomœria addidit eo tempore, sed postea.* Pomœrio autem nemini principum licuit addere, nisi ei qui agri barbarici aliqua parte Romanam Rempub. auxerit. Addidit autem Augustus, addidit Traianus, addidit Nero, sub quo Pontus Polemoniacus, & Cottiæ Alpes Romano nomini tributariæ factæ sunt.

16 AVXIT CÆSAR.] *Clarum*, ait Spartianus in Vero, *& duraturum in æternitate mundi nomen.* Quod principum filijs & designatis imperij heredibus impositum. *Dictum*, vt ait idem author, *vel ab elephanto qui lingua Maurorum Cæsa, vel a Cæso matris vtero, vel a Cæsarie cum qua infans vtero effusus, vel ab oculis Cæsijs & vltra humanum morem vigentibus.* Sed sufficit hæc ex antiquitatis ruderibus collegisse.

Magna ara Herculis regione vndecima. Structa ante vrbem conditā.

17 MAGNAM HERCVLIS ARAM.] Quam Sextus Rufus ponit regione 11. Quod etiam facit P. Victor. Et de qua Silius libro 7.

Maximaque Herculei mugiuit numinis ara.

Fuit autem ante vrbem conditam Herculi structa, in qua Salius Arcas saltauit, qui cum Euandro in Italiam venit; & ab ea Salij. In ea vero Herculis ara, imponebant decimas. Tertullian. in Apolog. *Quin de decima Herculis, ne tertiam quidem partem in aram eius imponitis.* Nam Paganitas iam idolomaniam spernebat, & Christianitas cadentem impellebat. Plautus in Sticho.

Decimam partem Herculi polluceam.

Festus ita de illa ara ex Verrio Flacco. *Potitium & Pinarium Hercules cum ad aram, quæ hodie maxima appellatur, decumas boum, quos a Geryone abductos abigebat, Argos in patriam profanasset,* (id est Deo dedicasset,) *genus sacrificij edocuit, quæ* (lego, *cui*) *familia & posteri eius non defuerunt: decumantibus vsque ad Appium Claud. Censorem, qui quinquaginta millia æris grauis his dedit, vt seruos publicos edocerent ritum sacrificandi: Quo facto, Potitij cum essent ex familia numero duodecim, omnes interierunt intra diem XXX. Pinarius quod non adfuerit sacrificio, postea cautum est, ne quis Pinariorum ex eo sacrificio vesceretur.* De illa ara Maxima ita Liuius lib. 1. *Ioue nate Hercules, te mihi mater veridica interpres Deum, aucturum cælestium numerum cecinit, tibique aram heic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat.*

Ara Consi. Consus Neptunus est.

18 AD ARAM CONSI.] De ista ara Tertullianus lib. de spectacul. *Nunc ara Conso illi in Circo defossa est ad primas metas sub terra cum inscriptione huiusmodi.* CONSVS. CONSILIO. MARS. DVELLO. LARES. COMITIO. POTENTES. Et is est Consus qui Neptuni filius, cuique Consualia, id est ludi equestres a Romulo dicati. Quod ille consilium dederit de rapiendis Sabinis. Pulchrum hercle & memorabile scilicet. Varro de ling. Lat. Et D. Augustinus 4. de Ciuit. Dei cap. 11. Recte autem Neptunum consilij Deum dixeris, cū Neptunus frigidus; & in frigidis, non calentibus fit consilij vigor. Sed voluere antiqui per Consum ostendere nihil in imperio consilio melius, nihil esse valentius. Nam in consilio omnis Reip. salus & salubritas. Ideo Aurelianus Iouem Consulem seu Consulentem finxerat. Ita enim Spartianus in 30. tyrānis, vbi de Firmo. *Dicitur habuisse duos dentes Elephanti, pedum denum, ex quibus Aurelianus sellam constituerat facere, additis aliis duobus, in qua Iuppiter aureus & gemmatus sederet cum prætexta ponendus in templo Solis Apenninis sortibus additis. Quem appellari voluerat Iouem Consulem, vel Consulentem.* D. Hieronymus in vita Hilarionis. *Gazensis duumuir Marnæ Idolo deditus Circenses equos nutriebat. Hoc siquidem Romanis in vrbibus iam inde seruatur a Romulo propter fœlicem Sabinarum raptum. Conso quasi consiliorum deo, quadrigæ septeno currant circuitu, & equos partis aduersæ fregisse victoria est.*

Curia veteres.

19 AD CVRIAS VETERES.] De his Plinius lib. 35. cap. 4. Hinc ille Crassi oratoris lepos agenti sub Veteribus, cum testis compellatus instaret. Dic ergo Crasse qualem me reris? Talem, inquit, ostendens in tabula pictum inficetissime Gallum exerentem linguam. Plautus de Veteribus in Curcul.

Sub Veteribus ibi sunt, qui dant, quique accipiunt fœnore.

Et dictæ Veteres, ad nouarum differentiam, quia nouæ curiæ proxime ad compitum Fabricium ædificatæ sunt, quia parum amplæ erant veteres a Romulo factæ. Festus in verbo *Nouæ. pars erat fori, in qua fœneratores, Curiæ veteres.* Et sane fœnus vetus vrbis malum.

In quibus fœneratores.

20 SACELLVM LARIVM.] Hoc Sacellum in octaua regione ponit Victor. Eratque Sacellum Larium qui incendio Troiæ erepti asportatique in Italiam tandem Romæ consederant. Sed erant vniuscuiusque domus priuati lares, qui Sacellum habebant in ijsdem domibus: quod in authoribus visitur passim, vt in Satyrico Petronij.

C. Antistio,

C. Antiſtio, M. Suillio Coss. adoptio in Domitium auctoritate Pallantis feſtinatur, qui obſtrictus Agrippinæ vt[1] conciliator nuptiarum, &[2] mox ſtupro eius illigatus, ſtimulabat Claudium, *conſuleret Reip. Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud Diuum Auguſtum quanquam nepotibus ſubnixum viguiſſe priuignos, a Tiberio ſuper propriam ſtirpem Germanicum aſſumptum. Se quoque accingeret iuuene, partem curarum capeſſituro.* His euictus, biennio maiorem natu Domitium filio anteponit, habita apud Senatum[3] oratione in eundem, quem a liberto acceperat, modum. Adnotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eoſque ab Atta Clauſo[4] continuos durauiſſe. Cæterum actæ principi grates exquiſitiore in Domitium adulatione.[5] Rogataque lex qua in familiam Claudiam & nomen Neronis tranſiret. Augetur & Agrippina cognomento Auguſtæ. quibus patratis, nemo adeo expers miſericordiæ fuit, quem non Britannici fortunæ[6] mœror afficeret. deſolatus paulatim etiam ſeruilibus miniſterijs, per[7] intempeſtiua nouercæ officia, in ludibria vertebat, intelligens falſi. Neque enim ſegnem ei fuiſſe indolem ferunt, ſiue verum, ſeu periculis commendatus retinuit[8] famam ſine experimento. Sed Agrippina quo vim ſuam ſocijs quoque nationibus oſtentaret, in oppidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat, cui[9] nomen inditum ex vocabulo ipſius. Ac forte acciderat, vt eam gentem Rheno tranſgreſſam auus Agrippa in fidem acciperet.

Claudius Neronem Britãnico anteponit.

Nero tranſit in familiam Claudiam & in nomen Neronis.

Agrippina Auguſta dicta.

Serui Britannici eum deſerunt.

Quod in ludibrium vertebat intelligens falſi.

Et famam tenuit ſine experimento.

1 Conciliator nvptiarvm.] Proxenetæ, pararij, de quibus titulum habemus in iure. Et Seneca meminit 3. de benef. his verbis. *Adhibentur ab vtraque parte; ille per tabulas plurium nomina interpoſitu pararijs facit.* Noſtri Franci vocant *Courtiers*, quaſi rei curatores. Nam conciliandis nuptijs, ſeu emptionibus, venditionibuſque curam adhibent.

Proxenetæ. Pararius. Courtiers. *Rei curatores.*

2 Mox stvpro.] Aulicorum mancipiorum artes.

3 Oratione.] Quam non per Quæſtorem, ſed viua voce; nec ex ſcripto, ſed memoria, vt puto, miniſtrante recitauit. Nec alioqui noſter omiſiſſet. Quanquam per quæſtorem plerumque orationem habuerit. Nec enim, ait Dio, omnia viua voce recitabat, ſed per Quæſtorem. Nam erat ei vox male affecta.

Orationes principum. Viua voce, aut ex ſcripto. Tamen per quæſtorem ſæpe.

4 Atta Clavso.] *Attæ* ſunt hi, quibus crura imbecillia ſunt: vnde pedes tollere non poſſunt, & terram atterunt.

5 Rogataqve lex.] Ergo etiam lege iubente, nec teſtamento tantum, aut pactionibus tranſitio fiebat in alienas familias. Quod inter principes, non inter priuatos, locum habuiſſe mihi perſuadeo.

6 Moeror afficeret. desolatvs.] Lego, *& deſolatus.* Repetenda enim eſt dictio. Et alioqui oratio hiat.

7 Intempestiva novercæ officia.] Cuius in promouendo ſuo Nerone adeo feſtina erant ſcelera, vt temporis ratione non habita, ſtatim poſt nuptias, & quaſi impetu, paterno ſolio Britannicum deturbaret, nudaret ſeruitijs, & omnes amantiſſimos, per honoris ſpeciem, aut fictis falſiſque cauſis, a principe remoueret. Nam ita Tacitus infra. *Simulque qui Centurionum Tribunorumque ſortem Britannici miſerabantur, remoti fictis cauſis, & alij per ſpeciem honoris. Etiam libertorum ſi quis incorrupta fide, depellitur.*

Nouercæ Agrippinæ mala in Britannicum officia. *Britannicus ſeruitijs deſolatus.*

8 Famam.] Scribe, *Famam tamen ſine experimento.*

9 Nomen inditvm ex vocabvlo ipsivs.] Noſter de morib. Germ. vbi de Vbijs. *Quanquam Romana colonia eſſe meruerint, ac libentius Agrippinenſes conditoris ſui nomine vocentur, origine erubeſcunt.* Quod confirmat Tacitus 1. hiſtor. Si conditor Agrippa, quid heic ergo de Agrippina nomen inditum Agrippinenſibus ex vocabulo ipſius? Nam conditorem nominat, non conditricem. Certe ab ea nomen, non ab auo, qui licet repulerit Rhenum tranſeuntes Vbios, & in fidem acceperit: tamen Agrippinæ nomen non indidit. Quippe noſter lib. 1. Vbiorum ciuitatem tantum appellat, nec Agrippinæ meminit, quia nondum erat; & licet conditorem appellet Tacitus, etiam ad fœminas, *conditoris* nomen transferri poteſt. Non omitto gentes tunc temporis, adeo gratificatas Cæſaribus, Auguſtique generi, & familiæ, vt de eorum nomine, etiam fœminarum vocabula ciuitatibus imponerent. Nam Herodes Antipater, in honorem Tiberij, Tiberiadem; in honorem Liuiæ eius matris, Liuiadem ædificauit: etiam Iuliadem ab Auguſti Iulia filia. Ioſephus 18. antiq. cap. 6. Et Euſeb. in Chron.

Si Agrippina coloniæ conditrix, cur Tacitus conditorem narrat. *Agrippina colonia, non ab Agrippa, ſed Agrippina.* *Verbum conditoris ad fœminas.* *Fœminarum Auguſtalium nomina vrbibus indita.* *Vt Tiberiadis in honorem Tiberij.* *Liuiadis in honorem Liuiæ.* *Iuliadis Iuliæ.*

Cæsarea in honorem Tiberij Cæsaris.

D. Hieronym. l. 3. in Matth. cap. 16. Quemadmodum Philippus frater eius, Cæsaream Philippi in honorem Tiberij Cæsaris. Nec tantum indebant vrbibus ea nomina, sed etiam soboli: Quippe Agrippa, de quo nuper Tacitus, filijs, filiabusque imposuit, vt vnus Agrippa, alter Drusus diceretur, filiamque appellaret Drusillam.

Etiam Agrippa filios nominat Agrippam & Drusum. Vt filiam Drusillam.

Catti irrumpunt in superiorem Germaniam.

Ijsdem temporibus in superiore Germania trepidatum, aduentu Cattorum latrocinia agitantium.[1] Deinde[2] L. Pomponius legatus auxiliares[3] Vangiones ac Nemetas addito equite alario monuit, vt anteirent populatores, vel delapsis improuisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militũ, diuisique in duo agmina, qui læuum iter petiuerant, recens reuersos, prædaque per luxum vsos, & somno graues circumuenere. Aucta lætitia, quod quosdam e clade Variana post quadragesimum annum seruitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendijs ierant, obuio hosti & aciem auso, plus cladis faciunt. Et præda famaque onusti, ad montem[4] Taunum reuertuntur, vbi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti cupidine vlciscendi casum pugnæ præberet. Illi metu ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum queis æternum discordant, circumgrederentur, legatos in vrbem & obsides misere, decretusq. Pomponio triũphalis honos, modica pars famæ eius apud posteros, in queis carminum gloria præcellit.

Pomponius clarus in Poetica apud posteros.

1 DEINDE.] Lego, *vnde*. Nam dictio, *vn*, in fine verbi *agitantium*. Ita; *vnde diuidens L. Pomponius*, &c. Et vt scias verbum *diuidens* reponendum, adijcit, *diuisiq. in duo agmina*. Id est, pro consilio ducis, diuisi sunt in duo agmina.

2 L. POMPONIVS.] Non hic est Pomponius Secundus, de quo supra: qui optimus & clarissimus ciuis, & optimus vates dictus a Plinio. Nam hic Lucius vocatur; alter qui carmina scenæ dabat, P. Pomponius, & Consularis fuit. An ergo filius L. Pomponij, qui sub Tiberio Consul fuit cum C. Cæcilio Rufo. 770.? Si minus verum, saltem probabile.

L. Pomponius Secundus.

3 VANGIONES.] D. Hieronym. epist. ad Ageruntiam Vangionum facit memoriam. *Vangiones longa obsidione deleti, Rhemorum vrbs præpollens, Ambiani, Atrebatæ, extremique hominum Morini, Tornacus, Nemetæ, Argentoratus, translati in Germaniam.*

Vangiones. Rhemorum vrbs. Ambiani. Atrebatæ. Morini. Tornacus. Nemetæ. Argentoratus.

4 TAVNVM.] Mons Taurus non in Germania, sed in Armenia potius: qui ab Eois litoribus orsus totam percurrit Asiam, desinitque ad Mæotidẽ paludem. Sed *Taunus* aut Tonobæus mons apud Germanos, de quo supra Tacitus. Tamen mihi est inuius, nec quidquam de eo legere licuit.

Taurus mons in India. Taunus in Germania.

Vannius Rex Sueuorum ob superbiam regno pulsus.

Per idem tempus Vannius Sueuis a Druso Cæsare impositus, pellitur regno, prima imperij ætate clarus acceptusque popularibus: mox[1] diuturnitate in superbiam mutans, & odio accolarum, simul domesticis discordijs circumuentus. Auctores fuere Iubillius Hermundurorum rex, & Vangio ac Sido sorore Vannij geniti. Nec Claudius quanquam sæpe oratus arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perfugium promittens si pelleretur. scripsitque P. Attilio Histro, qui Pannoniæ præsidebat, legionem ipsaque e prouincia lecta auxilia, pro ripa componeret subsidio victis, & terrori aduersus victores, ne fortuna elati, nostram quoque pacem turbarent. nam[2] vis innumera Ligij, aliæque gentes aduentabant, fama ditis regni quod Vannius xxx. per annos prædationibus & vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, impar multitudini hostium: eoque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat. Sed[3] Iazyges obsidionis impatientes, & proximos per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulere, quia Ligius, Hermundurusque illic[4] ingruebant. Igitur digressus castellis Vannius, funditur prælio, quanquam rebus aduersis laudatus, quod &

Fortuna elati pacem Romanam turbant Catti.

Dite Regnum Vannij quod prædationibus & vectigalibus auxerat.

pugnam

pugnam manu capessijt, & corpore aduerso vulnera excepit. Cæterum ad classem in Danubio opperientem perfugit. Secuti mox clientes, & acceptis agris, in Pannonia locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se [5] partiti sunt, [6] egregia apud nos fide: subiectis * suone an seruitij ingenio? dum adipiscerentur dominationes multa charitate, & maiore odio postquam adepti sunt.

*Suone an seruilli ingenio?

1 DIVTVRNITATE IN SVPERBIAM MVTANS.] Lego, *Diuturnitate in superbiam mutatus.* quæ vera lectio est, & in hoc authore multa sunt eiusmodi menda, vt *muniens*, pro *munitus*, lib. 1. Aulus Gellius hanc scribendi formulam probat. Noto autem iter abiens, plerumque imperiorum eam vim [illegible] & violentiam, vt meliores mentes, & æquiores sede proturbent, idque per licentiam: quæ sæpe imperiorum comes & sæpe imperiorum ruina. Nam Principes quidam, vbi se imperio firmos vident, tum multa libertate agunt, & plerumque sui suorumque obliuiscuntur, vt Nero cuius quinquennium laudabile, reliquum imperij execrabile. Tiberius suis initijs maxime modestus, fine imperij truculentus & crudelis fuit. Idem de Theodorico Italiæ rege. *Nemo enim maiori expectatione suscepit imperium; nemo minore dispsuit.* Et Caligula ille, nautea orbis, tam in fine exosus quam principio gratiosus: sed infesti & in fausti amores non modo P. R. fuere, sed aliarum gentium. Tamen Romanum imperium vidit Pios & Traianos, & Philosophos, tam principijs imperij quam in fine de virtutis gradu nunquam desilientes: quos iure laudaueris.

2 VIS INNVMERA.] Lego, *vi innumera.*

3 IAZYGES.] Strabo *Zyges* vocat, & Plin. l. 6. c. 7.

4 INGRVEBANT.] Optime.

5 PARTITI SVNT.] *Partiuere* scriptum fuisse dicũt, sane ex veteri forma loquẽdi. Plaut. in As. *-- prædam cum illis partiam.* Et in Amphitr. *Vos inter vos partite: ego abeo, negotium est.* Sed ex Sallustio sumpsit noster, qui ita: *Metellus & Silanus Consules prouincias inter se partiuerant.* in Iugurthino. Itaque vetus hoc verbum ciuitate non deturbandum. Verba vetera, veteres amici, vetera vina.

Partire pro partiri. Apud Plautũ. Et Salustium.

6 EGREGIA ADVERSVS NOS FIDE: SVBIECTIS.] Lego ita, & emendo: *Regnum inter se Vangio & Sido partiuere, egregia aduersum nos fide, subiectĩne suo an seruili ingenio?* per interrogationem. & lego *seruili*, non *seruitij ingenio*, quia seruile ingenium metu, non ratione ducitur, & beneuolentia. Ergo nobis, inquit, fuere subiecti, egregia certe fide aduersum nos; sed illa fides, an ex eorum ingenio, id est, an bona mente, & ingenua? exque beneuolentia, an more seruorum? Nam adijcit: *Multa charitate dum a piscerentur dominationem; sed postquam adepti sunt, multo odio:* ergo seruili. Nam noster dixit supra: *Beneficia eo vsque læta sunt, donec persolui possunt: vbi multum anteuenere, odium pro gratia redditur.* Quod est indicium seruilis animi. Nam apud seruos nil tam cito perit quam beneficium.

Correctio in Tacito.

Interpretatio. Seruile ingeniũ. Cito beneficij obliuiscitur.

At in Britannia [1] P. Ostorium proprætorem turbidæ res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus, eo violentius quod nouum ducem exercitu ignoto, & cœpta hieme iturum obuiam non rebantur. Ille gnarus primis euentibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: & cæsis qui [2] restiterunt, disiectos [3] consectatus, [4] ne rursus conglobarentur, infensaque & infida pax non duci non militi requiem permitteret, detrahere arma suspectis, [5] cinctosque castris Antonam & Sabrinam fluuios cohibere parat. Quod primi Iceni abnuere, [6] valida gens, nec prælijs concussa, [7] * quia societatem nostram volentes accesserant. hisque auctoribus circumiectæ nationes locum pugnæ delegere, septum agresti aggere & aditu angusto, ne peruius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quanquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere aggreditur, & distributis cohortibus, [8] turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc dato signo perfringunt aggerem, suisque claustris impeditos turbant. Atque illi conscientia rebellionis & obseptis effugijs, multa & clara facinora fecere. Qua pugna filius legati, M. Ostorius seruati ciuis decus meruit. Cæterum clade Icenorum compositi qui bellum inter & pacem dubitabant, & [9] ductus in Cangos exercitus. Vastati agri, prædæ passim actæ, non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Iam ventum haud procul

Primis euentibus metus aut fiducia gignitur.

Iceni valida gens nec prælijs concussa.

* quia societatem in nostram

mari, quod Hyberniam insulam aspectat, cum ortæ apud Brigantes discordiæ retraxere ducem, destinationis certum, ne noua moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem paucis qui arma cœptabant interfectis, in reliquos data venia, resedere. Silurum gens non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, [10] castrisque legionum [11] premenda foret. Id quo [12] promptius veniret, colonia [13] Camalodunum valida veteranorum manu deducitur in [14] agros captiuos, subsidium aduersus rebelles, & imbuendis socijs ad officia legum.

Scapula Ostorius. *Vetus nomen.* *Ad Septimium Seuerum durauit.*

1 P. OSTORIVM.] Scapulam videlicet. sic Tacitus in vita Agricolæ. *Consularium primus Aulus Plancius præpositus ac subinde Ostorius Scapula, vterque bello egregius.* Est autem Scapularum antiquum nomen inter Consules Romanos, durauitque ad Scapulam proconsulem Africæ sub Seuero, ad quem scribit Tertullianus.

2 RESTITERVNT.] Lego, *restiterant.*

3 CONSECTATVS.] Legendum, *consectatus est.* Et ita scriptum, *consectatus*.

Quid infensa pax.

4 NE RVRSVS.] Addendum, *& ne rursus*: Repetenda enim fuit prior dictio quæ *est*, &, *et*, in manuscriptis sonat. vocat autem *infensam pacem*, in qua infensos gererent animos & vindictam spirantes quamuis in pace.

Correctio in Tacito.

5 CINCTOSQ. CASTRIS.] Lipsius ait legi in manuscriptis, *cunctisque castris*: lego, *coniunctisque castris trans Antonam & Sabrinam fluuios cohibere parat.* Et omissa hæc dictio (*trans*) quæ necessario addenda fuit: alioqui nullus sensus. Et verba nouissima, *casTRIS*, inducunt (*TRANS*) quod interpretor, vt nulla amnium commoditate castris cingerentur. Et sane fluuij vtiles in exercitu. Quod præfecti castrorum sciunt.

6 VALIDA GENS.] Forte, *valida ea gens.*

7 QVIA SOCIETATEM.] Lego, *quia ad societatem.*

Firmata manuscripti lectio.

8 TVRMAS EQVITVM.] Forte, *turmas peditum.* quod iusserit in pedes equitem poni & peditum vices implere. Nam alioqui distinguitur, vt apud Claud. bello Gotth.

Talia nunc pediti, turmæ nunc mistus equestri
Dicta dabat.

Sed valde arridet, *quodque peditum*, vt nihil immutetur, & sensus, & oratio bene constent etiam ex verbis Taciti. Et hic mihi magnus Apollo.

9 ET DVCTVS.] *Est ductus.*

Tacitus correctus.

10 CASTRISQVE LEGIONVM.] Lego, ex Taciti genio: *castrisque & legionum vi.* Tacitus ipse sponsor qui modo dixit, *sine robore legionum.* Et infra: *vi militum inferior. & sequuta est Cæsaris vox, Silurum nomen penitus extinguendum.* Tamen *castra legionum*, dixit Sueton. in Domit. cap. 7. *Geminari legionum castra prohibuit.* Nec dissimulo vt veritatem assequare.

11 PREMENDA.] *Perimenda foret*, lego, non *premenda*, quia non atrocitate, non clementia mutabantur, vt dixit supra Tacitus, & extinguendam dixerat Claudius. *Perimere.* *Premere.*

12 PROMPTIVS VENIRET.] Pro *eueniret*, vt *vasit*, pro *euasit*: apud Tertullian. in Pallio: & apud Tacit. *curatius*, pro *accuratius.* *Veniret pro eueniret.*

13 CAMALODVNVM.] *Regiam Cynobellini vocat.* Dio libro 60. Et captam memorat a Claudio. De Camaloduno Plinius. *Quidam vero & in Moria*, (ea est insula Britanniæ,) *quæ distat a Camaloduno Britanniæ oppido circiter ducentis millibus.* In Ptolomæo, *Camum Lodunum.* Vox autem illa *dunum* mons est, vt *Dunum regium, Castrodunum, Lugdunum*, frequens apud Gallos veteres. Lego autem *colonia Camalodunum*, pro *Camalodunorum*, vt *Colonia Vbiorum.* & ita dicta, vt coniicio, quod *ille mons Camelorum exemplo dorso gibbosus esset, & cautes haberet ad hanc formam.* de illa colonia, sic noster in vita Agricolæ. *Redactaque paulatim in formam prouinciæ proxima pars Britanniæ, addita insuper veteranorum colonia.*

Camalodunum in Britannia. *Camus Lodonius apud Ptolem.* *Dunum Mons.* *Dunum regiū.* *Castrodunum.* *Lugdunum.* *Vnde Camalodunum.*

14 AGROS CAPTIVOS.] Id est, in agros captiuarum nationum. Sic Tertullian. dixit *in captiua sarabata*, quod esset captiuorum deuictarumque gentium vestimentum. Et Virgil. *Agri captiui.* *Captiua sarabata apud Tertullian.*

Crateresque auro solidi captiuaque vestis.

Ouid. in Fastis.

Te memorant Gange totoque Oriente subacto
Primitias magno supposuisse Ioui.
Cinnama tu primus, captiuaque thura dedisti.

Papin. in Protrept.

An Solymum cinerem palmetaque capta subibis?

Et noster 14. *cruore captiuo adolere aras.* vt Horat. 2. epist.

Captiuum portatur ebur, captiua Corinthus.

Captiuitatem vocat lib. 1. Machabæorum.

Vestis captiua. *Captiua thura.* *Palmeta capta.* *Captiuum ebur.*

15 IMBVENDIS.] Non improbo: sed quid si scriptum, *inducendis socijs*?

Caractacum multa ambigua, multa prospera extulerant. Ideo Britannis præminēs, Caractacus fraude locorū & astu prior,

Itum inde in Siluras super propriam ferociam Caractaci viribus confisos, quem multa ambigua, multa prospera extulerant, vt cæteros Britannorum imperatores præmineret. [1] Sed astu, tum locorum *fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordouicas, additisque qui pacem nostram metuebant, nouissimum casum experitur,

sumpto

sumpto ad prælium loco, vt aditus, abscessus, cuncta nobis importuna, & suis in melius essent. Tunc montibus arduis, & si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxis præstruit: & præfluebat amnis vado incerto, [2] * cateruaque maiorum pro munimentis constiterant. [3] Ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. Enimuero Caractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem* testabatur, *aut recuperandæ libertatis, aut seruitutis æternæ initium fore*: vocabatque *nomina maiorum, qui dictatorem Cæsarem pepulissent: quorum virtute vacui a* [4] *securibus & tributis, intemerata coniugum & liberorum corpora retinerent.* Hæc atque talia dicenti adstrepere vulgus, gentili quisque religioni obstringi, non telis, non vulneribus cessuros. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum, simul obiectus amnis, additum vallum, imminentia iuga, nihil nisi atrox & propugnatoribus frequens terrebat. Sed miles prælium poscere, cuncta virtute expugnabilia clamitare, præfectique ac tribuni paria disserentes, ardorem exercitus intendebant. Tum Ostorius [5] circumspectis quæ impenetrabilia quæque peruia, [6] ducit infensos, amnemque haud difficulter euadit. Vbi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, & pleræque cædes oriebantur. Postea quam [7] facta testudine, rudes & informes saxorum compages [8] distractæ, parque cominus acies, [9] * decedere Barbari in iuga montium. Sed eo quoque irrupere ferentarius grauisque miles, illi telis assultantes, hi conferto gradu, turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos [10] nulla loricarum galearumve tegmina: & si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spatis & hastis auxiliarium sternebantur. clara ea victoria fuit, captaque vxore & filia Caractaci, fratres quoque in deditionem accepti. Ipse, vt ferme intuta sunt aduersa, cum fidem Cartismanduæ reginæ Brigantum petiuisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno quam bellum in Britannia cœptum. Vnde fama eius euecta insulas, & proximas prouincias peruagata, per Italiam quoque celebrabatur, auebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras spreuisset.

vi inferior, transfert bellum in Ordouicas.

* catenæque nauigiorum pro munimenti constiterant.

Omnia virtuti cedunt.

* decessere

Romana virtus aduersus Britannos.

Regina Brigantum falsa & perfida.

Cataractacum vendit Romanis contra fidem.

Cataractacus celebris per gentes & Italiam.

1 SED ASTV.] Id est, per astutias & dolos, tum locorum fraude prior, quod magis gnarus esset locorum. Astus erat quod transtulerit bellum in Ordouicas, & locum pugnæ sibi commodissimum, Romanis infestissimum delegisset.

Explicatio Taciti.

2 CATERVAQVE MAIORVM.] Arena sine calce. Lego, *catenæque nauigiorum*. Et modo memini cuiusdam loci Cæsaris lib. 2. de bello Gallico in hoc verbo mendosi: Nam scribit. *Vno tempore ad siluas, & in flumine, & in manibus nostris hostes viderentur.* vbi lego, *nauibus*, pro *manibus*. primo enim dixit de flumine, modo de nauibus. Idem error in Plinio, vbi de Chaucis. *tribunalia structa manibus*. pro *nauibus*. Et idem mendum latet apud authores multos.

Manibus pro nauibus.

3 AD HOC.] Puto legendum, *Ad hæc*.

4 SECVRIBVS ET TRIBVTIS.] *Securibus* dicit ob Romanos fasces in quibus secures, quas maxime exosas habebant. sic lib. 1. *Numquam satis execraturos quod inter Albim & Rhenum virgas & secures & togam viderint.* Et de tributis eodem loco. *Inexperta esse supplicia, nescia tributa.* Hic enim locus etiam de bonis sub hasta venditis ob tributa capi potest.

Secures Romana exosa gentibus.

5 CIRCVMSPECTIS.] Quod est officium ducis. Sic Cæsar in Suet. 58. *Neque in Britanniam transuexit, nisi ante per se portus & nauigationem & accessum ad insulam explorasset.* Vbi lego, *nisi ante persæpe portus*, &c. Nam *per se* heic stare non potest, cum per alios id fecerit. & lego, *persæpe*, quia frequens & repetita illa exploratio. Idem de eodem: *Exercitum nisi perspeculatus locorum situs.* Quod notat summam diligentiam & assiduitatem.

6 DVCIT INFENSOS.] Melius *incensos*. nam prælium poscebant & duces incende-

Incensos pro infensos.

Curita legendum.

rent ardentes, nondum hoste lacessiti, & infensi. Idem mendum infra, *amore exoleti. Infensus*, pro *incensus*, lib. 13.

Testudo.

7 TESTVDINE FACTA.] De qua Papin. lib. 10. Theb.

Scrutanturque cauas facta testudine turres.

Et Silius lib. 1.

Tandem condensis actæ testudinis armis
Subducto Pœni vallo cæcaque latebra,
Pandunt prolapsam suffossis mœnibus vrbis.

Liuius emendatus.

Correxi de ea testudine locum Tertulliani. Sed heic Liuium emendo in hac parte male habitum. locus est lib. 44. *Iuuenes*, inquit, *Romani ludicro Circensi, ad vsum belli verso, partem humillimam muri ceperunt.* facta scilicet testudine. *Mos erat tum nondum hac effusione inducta bestiis omnium gentium Circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera. Nec* (lego, *Nam*) *quadriga semel desultore misso, vix vnius horæ tempus vtrumque curriculum* (ita legendum) *complebat. Inter cætera sexageni ferme iuuenes, interdum plures, ab apparitoribus ludi armati inducebantur. horum inductio, in parte simulachrum decurrentis exercitus erat, in parte elegantioris exercitij, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum vsum.* lego, *propiorque ad gladiatorum armorum vsum.* En spectaculorum Circi mutatio & nouitas. Sed vt testudinis formam ab Liuio discamus eodem loco: *Cum alios*, inquit, *decursus edidissent motus quadrato agmine facto scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam sicut tecta ædificiorum sunt testudinem faciebant. Hinc CL. ferme pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se ab ima in summam testudinem per densata scuta cum euasissent, nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parte muri admota cum armati superstantes subiissent propugnatoribus muri fastigio adæquabantur, depulsisque iis in vrbem duorum signorum milites transcenderunt.*

Circus bestijs completus. Semel quadrigæ. Vix vnius horæ spectaculum. Apparitores ludi.

8 DISTRACTÆ.] Forte, *destructæ*.

9 DECEDERE.] Lego, *decessere*.

10 NVLLA LORICARVM GALEARVMVE TEGMINA.] Libro 2. noster. *Non loricam Germano, non galeam.*

Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat. Et Cæsar dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe vt ad insigne spectaculum populus. Stetere in armis prætoriæ cohortes campo qui castra præiacet. Tunc incedentibus regiis clientulis phaleræ torquesque, quæque externis bellis quæsierat, traducta, mox fratres & coniunx & filia: postremo ipse ostentatus. Cæterorum preces degeneres fuere ex metu. At non Caractacus aut vultu demisso, aut verbis misericordiam requirens, vbi tribunali astitit, in hunc modum locutus est. *Si quanta nobilitas & fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc vrbem, quam captus venissem: neque dedignatus essem claris maioribus ortus, pluribus gentibus imperitās, fœdere pacem accipere. Præsens sors mea vt mihi informis, sic tibi magnifica est. habui equos, viros, arma, opes: quid mirum si hæc inuitus amisi?*[1] *Nam si vos omnibus imperitare vultis, sequitur vt omnes seruitutem accipiant. Si statim deditus traderer, neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset, & supplicium mei obliuio sequeretur. At si incolumem seruaueris, æternum exemplar clementiæ ero.* Ad ea Cæsar veniam ipsique, & coniugi, & fratribus, tribuit. Atque illi [2] vinclis absoluti, Agrippinam quoque haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem quibus principem laudibus gratiisque venerati sunt. Nouum sane, & moribus veterum insolitum, [3] fœminam signis Romanis præsidere. Ipsa semet parti a maioribus suis imperij sociam ferebat.

Populo Romano datur spectandus cum coniuge & filia & fratribus.

Clemētia potior victoribus quam inclementia.

Correctio in Tacito. Num, pronam.

1 NAM.] Lego, *num*, & interrogando. *Num si vos omnibus imperitare vultis, sequitur vt omnes seruitutem accipiant?* Et notat ambitionem Romanam, quæ non lacessita, quietem gentium turbabat, orbemque totum inuadebat armis.

Vincula captiuorum.

2 VINCVLIS EXOLVTI.] De his catenis dixi lib. 2. Et Horat. ode 7. Epod. notat.

Intactus aut Britannus vt descenderet
Sacra catenatus via.

Dedecus fœminam præsidere signis. Potissimum Romanis.

3 FOEMINAM SIGNIS ROM. PRÆSIDERE.] Horat. Epodon ode 9. hoc dedecus tangit.

Romanus (eheu posteri negabitis)
Emancipatus fœminæ
Fert vallum, & arma miles, & spadonibus
Seruire rugosis potest.
Interque signa, turpe, militaria
Sol aspicit conopeum.

Et Virgil. 8.

Hinc

Hinc ope Barbarica variisque Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis & littore rubro
Ægyptum viresque Orientis & vltima secum
Bactra vehit, sequiturque (nefas) Ægyptia coniux.

Ait (*nefas*) quia flagitium ingens mulierem præsidere castris Romanis a quibus arcebatur. De Agrippina matre huius scribit Tacitus. *Fœmina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, vt quis inops, aut saucius, vestem & fomenta dilargita est. Tradit Plinius Germanicorum bellorum scriptor, stetisse eam apud principium Pontis, laudes & gratias reuersis legionibus habentem.* Quod moleste tulit Tiberius. Et Annal. 13. de filia, quam heic memorat. *Quin & legatis Armeniorum, causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum Imperatoris, & præsidere simul parabat.* Sed addit. *Itum est obuiam dedecori.* Quod memorat Tacitus ex officio historiographi. Nam ita Agathias optimus author lib. 1. *Iuuat me omnia quæ mihi cognita sunt, in medium proferre, & recta collaudare, praua & aperta damnare, inutilia coarguere. Nisi enim hoc haberent historiæ vt hac etiam ex parte & quidem præcipue, vtiles humanæque vitæ conducibiles essent, sed sola rerum gestarum narratione eaque simplici minimeque accurata constarent, in periculum venirent apud nonnullos ne nisi hoc asperum dictu sit, non multo meliores censerentur fabulis quæ in cœtibus muliebribus in lanificio decantantur.*

Agrippina functa officio ducis.

Ambitiosa fœmina.

Legatos Armeniorum ex sug- gesto audire parat.

Vocati posthac patres multa & magnifica super captiuitate Caractaci disseruere. Neque minus id clarum quam cum Siphacem P. Scipio, Persem L. Paulus, & si qui alij [1] victos reges Populo Ro. ostendere. Censentur Ostorio triumphi insignia, prosperis ad id rebus eius, mox ambiguis: siue quod amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit, siue hostes miseratione tanti regis, acrius ad vltionem exarsere. Præfectum castrorum, & legionarias cohortes extruendis apud Siluras præsidiis relictas, circumfundunt. Ac ni cito vicis & castellis proximis subuentum foret, copiæ tum occidione occubuissent. Præfectus tamen & octo centuriones, ac promptissimus quisque manipulus cecidere. nec multo post * pabulantis nostros ipsasque missas ad subsidium turmas profligant. Tum Ostorius cohortes expeditas exposuit, nec ideo fugam sistebat, ni legiones prælium excepissent. Earum robore æquata pugna, dein nobis pro meliore fuit. Effugere hostes tenui damno, quia inclinabat dies. crebra hinc prælia, & sæpius in modum latrocinij: per saltus, per paludes, vt cuique sors, aut virtus: temere, prouisa: ob iram, ob prædam: iussu & aliquando ignaris ducibus, ac præcipua Silurum peruicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Ro. vox: [2] vt quondam Sicambri excisi, vt in Gallias traiecti forent, ita Silurum nomen penitus extinguendum. Igitur duas auxiliares cohortes auaritia præfectorum incautius populantes intercepere. Spoliaque & captiuos largiendo, cæteras quoque nationes ad defectionem trahebant, cum tædio curarum fessus Ostorius concessit vita, lætis hostibus, tanquam ducem haud spernendum; [3] & si non prœlium, at certe bellum absumpsisset. At Cæsar cognita morte legati, ne prouincia sine rectore foret, [4] A. Didium suffecit. Is propere vectus, non tamen integras res inuenit, [5] aduersa interim legionis pugna, cui Manlius Valens præerat. auctaque & apud hostes eius rei fama, quo venientem ducem exterrerent: atque illo augente audita, vt maior laus [6] compositi, vel si durauissent, venia iustior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant, lateque persultabant, donec accursu Didij pellerentur. Sed post captum Caractacum, præcipuus scientia rei militaris Venutius e Iugantum ciuitate, vt supra memoraui, fidusque diu, & Romanis armis defensus, cum Cartismanduam reginam matrimonio teneret: mox orto dissidio, & statim bello, etiam aduersus nos hostilia induerat. Sed primo tan-

Hoste sublato inertia.

* pabulanteis

Vox ducis in hostes eos exasperat.

Auaritia præfectorum militem perdit.

Dux moritur confectus curis.

tum inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus, fratrem ac propinquos Venutij intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne fœminæ imperio subderentur, valida & lecta armis iuuentus regnum eius inuadunt: quod nobis præuisum, & missæ auxilio cohortes acre prœlium fecere, cuius initio ambiguo, finis lætior fuit. Neque dispari euentu pugnatum a legione cui Cesius Nasica præerat. Nam Didius senectute grauis, & multa copia honorum, per ministros agere & arcere hostem satis habebat. Hæc, quanquam a duobus Ostorio Didioque proprætoribus plures per annos gesta, coniunxi, ne diuisa haud perinde ad memoriam sui valerent. Nunc ad temporum ordinem redeo.

Dux senex copia honorum & annorū grauis per ministros agit hostem & abigit. Hoc satis duci, sed Reip. non satis.

1 VICTOS REGES P.R. OSTENDERE.] Puto legendum *vinctos*. Nam *vincti* ostendebantur ad gloriam victoris populi; At *victi* non omnes ostendebantur.

2 VT QVONDAM SICAMBRI EXCISI, ET IN GALLIAS TRAIECTI.] Quid si *traducti*? melius sane. Et ita Suetonius cap. 21. in Aug. *Germanos vltra Albim fluuium summouit, ex quibus Suenos & Sicambros dedentes se, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheni agris collocauit.* De excisione, nihil Suetonius. Dio lib. 54. vastatas a Druso scribit iterum atque iterum. Quod silet Suetonius.

Tacitus correctus. *Firmata lectio a Suetonio.* *Sicambri traducti in Gallias.* *Vastati a Druso.*

3 ETSI NON PROELIVM, AT CERTE BELLVM ABSVMPSISSET.] Existimo contrarium esse scribendum. *Etsi non bellum, tamen prœlium absumpsisset.* Nam prœlia bellis minora sunt. Liuius. *Populum Romanum nullo bello, multis vero prœliis superatum.* Et Tacitus. *Prœliis ambiguus, bello non victus.* Tamen idem Tacitus, *paucos esse, qui prœlia profligarent.* Quod verum est, sed bella minus. Heic exscriptor obdormiuit; Lethæo poculo dementatus. dicam infra.

Tacitus correctus. *Somnus exscriptoris.*

4 A. DIDIVM SVFFECIT.] Noster in vita Agricolæ. *Mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in vlteriora promotis, per quæ fama aucti officij quæreretur.* Corrigo Plinium lib. 34. cap. 7. *Statuam Aruernorum cum faceret, prouinciæ Vibio Auito præsidente.* Lego, *Didio Auito præsidente.* Dixi iam de illo, quibus hæc addidisse libuit.

Didius Auitus. *Non Vibius.*

5 ADVERSA INTERIM LEGIONIS.] Placet, *interitu legionis.*

6 COMPOSITI.] Lege, *compositis.* id est, si componerentur.

Virilis toga Neroni maturata.

[1] Tib. Claudio quintum, Ser. Cornelio Orfito Coss. [2] virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ Reip. habilis videretur. Et Cæsar adulationibus senatus cessit, [3] vt vicesimo ætatis anno consulatum Nero iniret: atque interim designatus [4] proconsulare imperium extra vrbem haberet, ac [5] princeps iuuentutis appellaretur. Additum nomine eius [6] donatiuum militi, congiarium plebi: & ludicro Circensium quod acquirendis vulgi studiis edebatur, [7] Britannicus in prætexta, [8] Nero triumphalium veste, transuecti sunt. Spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam vtriusque præsumeret. Simulque qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, & alij per speciem honoris: etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur. Tali occasione obuij inter se, Nero Britannicum nomine, ille [9] Domitium, salutauere. Quod vt discordiæ initium, Agrippina multo questu ad maritum defert: sperni quippe adoptionem, quæque censuerint patres, iusserit populus, intra penates abrogari: ac nisi prauitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem. Commotus his quasi criminibus Claudius, optimum quemque educatorem filij exilio ac morte afficit: datosque a nouerca, custodiæ eius imponit. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni prætoriarum cohortium cura exolueretur Lusius Geta, & Rufus Crispinus, quos Messallinæ memores & liberis eius deuinctos credebat. Igitur distrahi cohortes ambitu

Congiarium adquirendis vulgi studiis.

Mos pellendorum optimorum seruorum in aulis Paganorum.

Sic Prætoriarum cohortiū Præfectus.

ambitu duorum, & si ab vno regerentur, intentiorem fore disciplinam asseuerante vxore, transfertur regimen cohortium ad [10] Burrhum Afranium [11] egregiæ militaris famæ, gnarum tamen cuius sponte præficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altius, [12] carpento Capitolium ingredi: qui mos sacerdotibus, & [13] sacris Druidibus antiquitus concessus, venerationem augebat fœminæ: [14] quam Imperatore genitam, sororem eius qui rerum potitus sit, & coniugem & matrem fuisse, vnicum ad hunc diem exemplum est. Inter quæ præcipuus propugnator eius Vitellius, [15] validissima gratia, ætate extrema (adeo incertæ sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Iunio Lupo senatore. Is crimina maiestatis, & [16] cupidinem imperij obiectabat. Præbuissetque aures Cæsar, nisi Agrippinæ minis magis quam precibus, [17] mutatus esset, vt accusatori aqua atque igne interdiceret. [18] Hactenus Vitellius voluerat.

Ambitio muliebris.

Veneratio imperatricis fœminæ a genere.

Tres Soles visi Claudio Consule.

1 Tib. Clavdio qvintvm.] Plinius de hoc Consulatu, lib. 2. cap. 31. vbi de tribus Solibus visis. *Nostra ætas vidit, Diuo Claudio principe, Consulatu eius, Cornelio Orfito collega. Plures simul Soles, quam tres visi, ad hoc æui nunquam produntur.*

Toga maturata Neroni.

2 Virilis toga Neroni matvrata.] Cur *maturata?* Nam quindecim annos attigerat. Infra enim, & anno sequenti, 16. *annos natus Nero*, vt ait Tacitus. Atqui fuere, qui 14. anno togam sumerent. dixi libro 3. Sed respicit ad veteris Reip. morem.

Consulatus 42. anno vet. Rep.

3 Vt vicesimo ætatis anno consvlatvm iniret.] Veteri Rep. 42. anno expleto, & post obitos anteambulones magistratus, Quæsturam, Ædilitatem, Præturam. Sed sub Augusto, & Imperatoribus sequentibus, hæc inuersa, vt dixi. Et pueri etiam facti Consules in cunis, post Augustum.

Proconsulare Neronis Imperium.

Quid distet ab Augusti Proconsulari Imperio.

4 Proconsvlare imperivm.] Primum Augusto datum perpetuum, vt nec illud deponeret vrbem intraturus, & intra pomœrium vrbis: sed ne Augusto Nero æquaretur, datum est Neroni extra vrbem; Augusto intra, & extra vrbem. Dio lib. 57.

Iuuentutis princeps ad iuuentutem demerendam.

5 Princeps ivventvtis.] Sunt hæc temporum Augusti vestigia, eiusque solertiæ. Ita enim Caium & Lucium Cæsares voluit appellari principes iuuentutis. Et hoc ad demerendam iuuentutem, & vt ille reliquos ciues ad se traheret, & patres Conscriptos maxime.

Donatiuum proprie militi.

Vsurpat Tertullianus in milite Christiano.

Coronati milites in donatiuo.

Ne gratuita esset idololatria.

6 Donativvm militi.] Isto verbo vsus est Tertullianus de resurr. carn. *Donatiuum Dei, vita æterna.* Et libro de Coron. *Donatiuum Dei expectat.* Vtiturque eo in propria significatione. Nam de milite Christiano verba facit. *Donatiuum* autem proprie est militum. Suetonius in Aug. *Militibus donatiuum reposcentibus, respondit: se bonæ fidei esse.* Coronabantur autem milites in donatiuo læti largitionibus principis. Idem Tertullianus de Cor. *Eadem laurea in donatiui dispensatione denunciatur: plane non gratuita idololatria, aliquibus aureis venditans Christum, vt argenteis Iudas.* Et nota in donatiuo aureos datos. Ista autem donatiua, a Cæsare Iulio incœpere, ad mercaturam militum.

Aurei dati in donatiuo.

Prætexta vestis puerilis.

Quæ a Tarquinio Prisco cœpit.

Etiam puellulæ prætextatæ.

7 Britannicvs in prætexta.] Id est, veste puerili. Nam ad annum vsque 17. hac veste vtebantur pueri. Macrobius lib. 1. cap. 6. Quod a Tarquinio Prisco cœptum ait, bullaque & prætexta donasse filium in triumpho. Sic enim Scholiastes Iuuenal. Sat. 10. *Prætexta. Quarum Tarquinius Priscus vsum inuenit, & Romam intulit, palmatam dicit.* Vtebantur etiam prætexta puellulæ nondum nuptæ. Festus. etiam magistratus, & sacerdotes, immo libertinorum filij. De libertinorum filiis, Macrob. loco citato. De aliis, Liuius lib. 34. Et erat sacra vestis, vt dixi lib. quinto.

8 Nero trivmphali veste.] Id est, purpura auro intertexta. Dixi supra.

Nominibus aut prænominibus se compellabant Romani.

9 Domitivm salvtavere.] Suetonius scribit Ahenobarbum salutasse cap. 7. in Nerone. Nominibus enim se compellabant. Quod peruium in Comœdiis, & aliis Poetis. Martialis lib. 1. epig. 69.

Scriberet hesterna patri cum luce salutem,
Næuia lux, inquit, Næuia numen aue.

Et idem lib. 2. epigram. 68.

Quod te nomine iam tuo saluto.

Si dignitas accederet, ex dignitate.

Sed si dignitas accederet, ex dignitatis nomine salutabantur. *Salue Auguste.* Martial. lib. 1. epig. 113.

Cum te non nossem, dominum, Regemque vocabam:
Cum bene te noui, iam mihi Priscus eris.

Erat Romæ Coruus salutator, cuius salutatio matutina erat, Χαῖρε *Auguste.* Plinio cap. 43. *omnibus matutinis euolans in rostra forum versus, Tiberium, deinde Germanicum & Drusum Cæsares nominatim, mox transeuntem populum R. salutabat.* D. Ignatius epistola ad Antiochenos ita monet fœminas coniugatas, ne de nomine viros appellent, sed aut *maritos*, aut *dominos* nuncupent. Et ita Sara appellabat virum suum dominum *Abraham.* Quod D. Petrus etiam epistola sua præcipit. Ita Ignatius, μηδ' ἐξ ὀνόματος αὐτοὺς ἐπικαλεῖσθαι ... Et nomine dignitatis, non modo per se, sed etiam per seruos salutatores compellabant: quos Plautus in Aulul.

Serui salutatores.

Salutigerulos pueros vocat. D.Hieron. epist. 15. *Multitudines hominum, & officia, & salutationes, velut quasdam catenas fugias.* Maior vero erat gratia in prænominibus. Sic enim Martialis epigr.22. lib.5.

Quintum pro Decimo, pro Crasso Regule Marcum
Ante salutabas Rhetor Apollonius.
Nunc vtrumque suo resalutat nomine. quantum
Cura, laborque potest! scripsit, & edidicit.

Martialis explicatus.

Ridet memoriam fluxam Apollonij. Sic Domitius Cleopatram, nunquam Reginam appellauit, sed nomine tantum compellauit: dixi supra. Dio. Confirmat autem Horatius prænomina gratiosiora nominibus, dum ait.

Prænomina gratiosa apud Rom.

-- gaudent prænomine molles
Auriculæ.

Idem.

Quincte puta, aut Publi.

Marcipores, Lucipores.

Ita Marcipores, & Lucipores & Philippopores appellati serui veterum Romanorum. Plinius. Quos, inquit, *dominorum prænominibus appellabant.* In quibus sane erat libertatis aliquid, & ingenuitatis. Cicero ex Ennio.

Tite, si quid ego adiuto, curamve leuasso.

Persius.

Ingentes trepidare Titos.

Prænomina Christianorum a sanctis.

Christiani, veluti ad vindicias libertatis, per sanguinem CHRISTI patroni vocati, gaudent Christianis nominibus, seque Petros & Paulos nominalibus vocant, non Abrahamos aut Isaias. quamquam illorum honorabilis commemoratio sit & fuerit semper: sed quia sunt veteris legis. Hæc vero Euangelij præualida, & Heroum Christianæ fidei nomina. Ita D. Chrysostomus Homil.22. in cap.4. epist.1. *Chormis exardet in eos, qui sanctorum nominibus relictis, alia nomina sectantur.* Et cur nos Iudaizare cogitis, qui vos καθαρούς purosque appellatis? An vobis Christiana Apostolorum nomina pro paleis? Sed addo, quod si cuiquam bene volebant, salutem precabantur. Plautus in Pseud.

Herus meus me tibi salutem multam voluit.

Salus optata mane & sero. Et litteris scriptis. Sternutamentis. Absinthiũ pro salute & sanitate datum.

Non modo in salutatione matutina, vel alia, quæ viua voce, sed litteris. In *inscriptione* enim litterarum, salutem dicit. In *sternutatione* etiam. Ita Plinius. *In sternutamentis salutari voluit* (loquens de Tiberio.) *Immo etiam in sacris Latinarum feriis, quadrigæ certant in Capitolio, victorque absinthium bibit ad salutem & sanitatem. Credo,* inquit Plinius, *sanitatem pro premio dari, honorifice arbitratis maioribus.* lib. 27. cap. 7. In votis, vt in Comicis. *Quod te salus,* &c. At verum est quod ait Plaut. in Pseud.

In votis.

Beneuolentibus salus, odiosis nulla salus.

Manu salutem mittunt beneuolentibus;
Eadem malam rem mittunt maleuolentibus.

Nulla enim salute odiosos dignabantur. Idem in Trucul.

Non ego sum salute dignus.

Amicos vero innumera salute excipiebant. Nam Comicus *salutem* dixit *propinare plenis faucibus*. Et Terentius.

Plurima salute summum suum impertit Gnato.

Mane *salue* dicebant; sero, *vale*. Vide Suetonium in Galba. Heic autem Nero in fermento est, quod suo nomine, Britannicus eum salutauerit. Sic Caligula apud Senecam. *Iratus,* inquit, *fuit Macro, qui illum Caium salutabat.* O stolidum pectus.

10 BVRRHVM.] De quo Seneca 2. de Clement. *Animaduersurus in latrones duos Burrhus præfectus tuus, vir egregius, & tibi principi natus.* Sane Tacitus de tanti viri virtutibus, non tacet.

11 EGREGIÆ MILITARIS FAMÆ.] Lego, *egregium militari fama.* Error, quod ita fuerit scriptum: *egregiu Militari fama*: finxerunt *egregiæ*, contra morem scribendi Taciti.

12 CARPENTO CAPITOLIVM INGREDI.] Vehi carpento, honos apud Quirites. Idque fœminis. Nam *honori Messallinæ Senatus dedit, vt carpento veheretur ludis Circensibus.* Sueton. in Claud.cap.60. *& vt primum in consessu haberet locum.* Pari modo datum fuerat Agrippinæ, vt ludos carpento, sed non Capitolium ingrederetur. Et noto matronalis vecturæ plures fuisse formas: quod Lampridius tangit in Heliogabalo. Pono locum quia mutilus. *Sed Semiamirica S. C. facta sunt ridicula, de legibus matronalibus. Quæ quo vestitu incederent, quæ cui cederent,* (ita lego, non *crederent.* nam cedebant via magistratibus) *quæ vel cuius osculum venirent: quæ pilento, quæ equo sagmario* (id est saginario) *quæ asino, quæ carpento, quæ mulari, quæ sella, quæ asino veherentur; quæve earum pellicea, an ossea, an eborata, an argẽtata: & quæ aurum, vel gemmas in calciamentis haberent.* Et idem in Zenobia. *Vsa est vehiculo carpentario, raro pilento, equo sæpius.* At carpentum vetustissimum fuit matronarum vehiculum. Tullia enim per corpus patris, carpentum egit. Liuius lib.1. Et idem lib.5. sic inquit. *Honoremque, ob eam dedit munificentiam matronis, vt pilento ad sacra, ludosque, carpentis, festo, profestoque vterentur.* Ouid. 1. Fastor.

Carpentum genus vehiculi. Proprium Romanimatronis. Tullia carpento vecta.

Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant.

Disparat autem Liuius *carpentum a pilento.* Mirorque Varronem de ling. Lat. scripsisse pilentum sua ætate primum in vsum venisse, cum a prisco æuo Liuius repetat. Et noster ostendit, iam non pilento, sed carpento adiisse sacra matronas. Tamen Horatius epist. 2. vt scias pilenta fuisse in vsu.

Carpentum a pilento diuersum. Varro sua ætate pilentum inuentum scribit. Tamen Liuius refert ad priscum æuum.

Esseda festinant, pilenta, petorita, naues.

Carpenta mulis vecta.

Illa autem carpenta mulis vecta. inde *muliare carpentum* dictum. Ad quod respicit Plautus.

Æquum est purpuram, atque aurum dari,
Ancillas, mulos, muliones, pedissequas,
Salutigerulos pueros, vehicula; qui vehar.

Carpenta duriora pilentis. Molle pilentum. Primum veneta. Mox russata. Capitolium, omnium dæmonum templum. Apud paganos sanctum. Iurandum per Capitolium. Non licuit omnibus intrare Capitolium. Tertull. correct.

Porro carpenta duriora, pilenta molliora fuerunt. Ideo *molle pilentum* vocat Prudentius; erantque primum veneti coloris, postea russati. Seruius ad 8. Æn. Et carpento matronæ Capitolium intrabant: Quod Tertullianus vocat *omnium dæmonum templum.* de spectac. Et alio loco. *Fastigium nominis Romani.* Quodque sanctum erat. Per Capitolia enim iurabant. Val. cap. de paupertate. *Testor illa Romuli Capitolia.* Et Liuius lib.1. *Hæc,* inquit, *templi est origo, quod omnium primum Romæ sacratum est.* Non licebat autem omnibus intrare Capitolium. Quod indicat Tertullian. quem corrigo, de spectaculis. *Proinde si Capitolium, si Serapium sacrificator, & adorator intrauero* (lego, *vt sacri-*

ficator,

ficator, & adorator intrauero) a Deo excidam. Seneca lib. 2. Controu. 1. *Colit etiam in Capitolio Romuli casam, victor omnium gentium populus, cuius tantam fœlicitatem nemo miratur.* lego, *cuius tamen fœlicitatem nemo miratur.* Et auratum vocat his verbis, *Bella ciuilia aurato Capitolio gessimus.* Nec aureum tantum, vel auratum Capitolium fuit. Sed etiam Caluaria ex qua dictum est Capitolium, fuit expurgata & aurata. Cn. Gellius in 30. Annal. *Caluariæque eius ipsum ossum expurgauerunt inaurauerunt que.* Vnde merito colligas Capitolium fuisse domum auream Iouis lutei. Nam primum Iupiter Capitolinus ex fictili factus est. Nec prætereo in aliis vrbibus Capitolia fuisse. Nam Suet. 56. in Calig. *Capitolium Capuæ Idib. Martiis de cœlo tactum est.* Vt scias fœlicitatem vno loco non consistere.

In Capitolio casa Romuli. Quod miraremo.

13 Sacris antiqvitvs.] Lipsius in manuscriptis ait esse, *sacris Druidibus.* Et reposuit, *sacris antiquitus concessos.* Sed apage istas profanas voces a Taciti sacris. Et lege fidenter, *sacris Deorum custodibus concessos.* Est enim vera lectio, ex qua monstrum *Druidibus* sommiatur. Manuscr. enim habebat, *DrmPolibus.* Fuit cum legeretur, *sacris Deorum æditu.* Proxime ad verum; nec tamen verum. Nam terminatio fieri debebat in (*bus*) vt verum verbum reponeretur. Nec alioqui inconcinnum fuit legere, *æditui.* Quippe æditui, seu *æditumi, erant ædium sacrarum custodes*, vt refert Varro lib. 1. de re rust. cap. 2. & l. 1. de tutelis. Quorum alij Sacerdotes erant, alij minime. Qui autem erant sacerdotes, ius, & potestatem habebant, templum carpento ingrediendi, cuius tutelam habebant. Seneca de æditorum munere, ita epist. 41. *Non sunt ad cœlum eleuandæ manus, nec exorandus æditus, vt nos ad aures simulachri, quasi magis exaudiri possimus, admittat.* Iungit autem Sacerdotibus æditos, quod Sacerdotibus & æditis, tota sacrorum cura. Varro eodem loco: *Accersitus ab Ædile cuius procuratio huius templi est.* Philo Iudæus de profug. *Tota Leuitica tribus æditorum & sacerdotum est.* Et vt notes ædituorum magna priuilegia, qui antistites erant fanorum oraculorumq. sæpissime interpretes. Habebãt illi si sacerdotes essent, in templis, & vt parochi nostri, sua pastophoria. Nam *pastophoria sunt, in quibus habitat præpositus templi.* ait D. Hieron. in Isaiam. Tacitus ita de æditu. *Ipsa adyta intrare delectus a propinqu.., consulta, responsaque, vt internuntius numinis, portabat.* Quod notat magnam ædituorum authoritatem. Qui etiamsi non sacerdotes, tamen ædis curam habebant. Festus. *Æditus, qui sacræ ædis tutor, nec sacerdos est.* Quod scripsi, non vt mea destruerem, sed assererem magis.

Æditui. Æditumi.

Ius honore, vt sacerdotes.

Ad aures simulachrorum precantes.

In ædibus duo sua pastophoria habebant. Adyta intrabant. Portabant consulta, & responsa.

14 Qvam imperatore genitam.] De matre Caracallæ, idem pæne dictum a Xiphilino 77. Et Plin. li. 7. c. 41. *Lampedo mulier Lacedæmonia raræ fœlicitatis, vt quæ Regis filia, Regis mater & Regis vxor.* At similis claritudinis exempla, apud nos multa sunt; vt de Claudia Ludouici XII. Christianissimi Regis filia, quæ regis Francisci I vxor, Henrici II. mater, Francisci II. Caroli IX. & Henrici III. auia fuit. Et habuit, vt auia, quod apud nos paucæ, apud exteros nullæ, habuerunt. Genebrardus lib. 4. Chroni. 1556. Isabella Hungariæ regina obiit quæ rara fœlicitate fuit regis filia, regis soror, vxor & mater. Sed hæc omnia fumus.

Rara fœlicitas: regis mater, & vxor & filia.

Claudia Francorum Regina Francisci I. vxor.

Habuit quod paucæ in Francia, nulla inter exteros.

15 Validissima gratia, ætate extrema.] Non male, *& ætate extrema*, & vera est lectio. nam in verbo *ætate*, (*&*) istud.

16 Cvpidinem imperii.] Quod metuunt omnes principes & frustra. Ex M. Antonij philosophi litteris ad Verum fratrem in Auidio Cassio apud Spartianum. *Si ei diuinitus debetur imperium, non poterimus interficere, etiam si velimus. Scis etiam proaui tui dictum, Successorem suum nullus occidit. Sin minus, ipse sponte sine nostra crudelitate in fatales laqueos incidet* (ita lego, non *incidat.*) *Adde quod non possum reum facere quem nullus accusat, & (vt ipse dicit) milites amant. Deinde in causis maiestatis hæc natura est, vt videantur vim pati etiam quibus probatur. Scis enim ipse quid auus tuus Adrianus dixerit: Misera conditio imperatorum quibus de affectata tyrannide nisi occisis credi non potest.*

17 Mvtatvs.] Quid si, *inuitatus esset?* Precibus enim *inuitamus.*

18 Hactenvs Vitellivs volverat.] Lego, *valuerat.* Id est, pro animi libidine, & arbitrio, multaque cum libentia vixerat. Sed Pollio Asinius dixit in Pharsalica clade, *Hoc voluerunt*: & in epitaphio Perpennæ ita scriptum. *Vixi quemadmodum volui: quare mortuus sim, nescio.* Sed quid si *valuerat*? Nec vtrumque abest ab authoribus. Et ita in veteri Sexti Polensis epitaphio. *Hactenus valui, voluique.* Et in Epitaphio Penandri.

> Οὐκ ἴσχυε πράξεις ὡς ἤθελε.
>
> *Quod non quæ voluit valuit.*

Tacitus infra, *Nero hactenus.* Suet. in Domit. cap. 16. *Vtinam hactenus.* Tertullianus in Pallio. *Hactenus Sodoma, & nulla Gomorrha, & cinis, omnia.* pro momentaria fortunæ mutatione, in aliam formam. Idem Tertull. *Abiit iam, & reuerti debet.* lib. de Anima. Martialis lib. 2. epig. 27. Virgil. lib. 11. de Camilla moriente.

> *Hactenus Acca soror potui.*

Eo sensu dixit Florus li. 1. c. 12. *Hoc tunc Veientes fuere, nunc fuisse, quis meminit? quæ reliquiæ? quod vestigium? Laborat annalium fides, vt Veios fuisse credamus.* Certe homo bulla, sed & tota tellus quæ momento mutatur, momento perit.

Multa eo anno prodigia euenere. Insessum diris auibus Capitolium, crebris terræmotibus proruptæ domus, ac dum latius metuitur, trepidatione vulgi, inualidus quisque obtritus. [1] Frugum quoque egestas, & orta ex eo fames, in prodigium [2] accipiebatur. Nec occulti tantum questus: sed iura reddentem Claudium, circum-

Sub malis imperatoribus crebra prodigia, crebræ ruinæ.

Fames Romæ sub Claudio.

Vulgus impe-

vatorem iura reddentem vrget.

uasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vrgebant, donec [3] militum globo, infestos perrupit. Quindecim dierum alimenta vrbi non amplius superfuisse constitit. magnaque deum benignitate, & modestia vrbis rebus extremis subuentum. At hercule olim ex Italiæ regionibus longinquas in prouincias commeatus [4] portabant. nec nunc infœcunditate laboratur, sed Africam potius & Ægyptum exercemus, nauibusque & casibus * via populi Romani permissa est. * vita Pop. Rom.

Fames sub Claudio.

Agabus vates futura medita.

Fames 7. dies Romæ.

Romæ vita ciuium in prouincialium potestate.

1 FRVGVM QVOQVE EGESTAS.] Sub Claudio magna fuit fames, cuius vestigium est in Act. Apostol. cap. 11. Quippe Agabus, afflante Spiritu sancto, prædixit *futuram famem per totum orbem terrarum.* Suetonius autem in illa fame, scribit populum in caput Claudij adeo exarsisse, vt lapides iaceret. Illa tamen per septem aut octo dies, tantum durauit Romæ. Eratque Claudij cura ne frumentum Romæ deficeret. Sane vrbs illa plerumque illo morbo vexata est: mirumque populi Romani vitam in potestate fuisse exterarum gentium. Tiberius supra lib. 3. hanc querimoniam mouet his verbis. *At Hercule nemo refert quod Italia externæ opis indiget, quod vita P. Rom. per incerta maris & tempestatum quotidie voluitur; ac nisi prouinciarum copiæ, & dominis, & seruitiis, & agris subuenerint, nostra nos scilicet nemora, nostræque villæ tuebuntur? hanc P. C. curam sustinet princeps.* Similem casum in vrbe refert Liuius lib. 10. *Caritas annonæ vrbem sollicitam habuit, ventumque ad inopiæ vitium foret (vt scripsere quibus hoc anno ædilem fuisse Fabium Maximum placuit) ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis annis fuerat, talis domi, tum in annonæ dispensatione, comparando, & conuehendo frumento fuisset.* Quod sub Vespasiano etiam accidisse scribit noster histor. 4. *Celerrimas nauium frumento onustas, sæuo adhuc mari commisit: Quippe tanto discrimine vrbs nutabat, vt decem haud amplius dierum, frumentum in horreis fuerit: cum a Vespasiano commeatus subuenere.*

Fabius Maximus. In bello magnus. In pace P. R. pater.

Periculum famis Romæ.

2 ACCIPIEBATVR.] Lege, *accipiebantur.*

3 MILITVM GLOBO.] Existimo legendum, *Donec cum militum globo.*

4 PORTABANT.] *Portabantur.*

Eodem anno bellum inter Armenios Hyberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis grauissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pellice Græca, concessu fratrum regnum adeptus. Hyberos Pharasmanes vetusta possessione, Armenios frater eius Mithradates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius nomine Rhadamistus, decora proceritate, vi corporis insignis, & patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. * Is [1] modicum Hyberniæ regnum senecta patris detineri ferocius crebriusque iactabat quam vt cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes [2] iuuenem potentiæ promptæ, & studio popularium accinctum vergentibus iam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, & Armeniam ostentare, pulsis Parthis datam Mithradati a semet memorando: sed vim differendam, & potiorem dolum quo incautum opprimerent. Ita Rhadamistus simulata aduersus patrem discordia, tanquam nouercæ odiis impar, pergit ad patruum, multaque ab eo comitate in speciem liberum cultus, primores Armeniorum ad res nouas illicit: ignaro & orante insuper Mithradate, reconciliationis specie assumpta, regressus ad patrem, qua fraude confici potuerit prompte nuntiat, cætera armis exequenda. Interim Pharasmanes belli causas confingit, prælianti sibi aduersus regem Albanorum, & Romanos auxilio vocanti fratrem aduersatum, eamque iniuriam excidio ipsius vltum iturum. Simul magnas copias filio tradidit. Ille irruptione subita territum exutumque campis Mithradatem compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac præsidio militum,

* Is Moschicum

Vis latens in imperio dando, & dolus occultus; mox vis & arma.

* quis

* quis

* quis Cælius Pollio præfectus, centurio [3] Casperius præerat. Nihil tam ignarum Barbaris quam machinamenta & astus oppugnationum. At nobis ea pars militiæ maxime gnara est. Ita Rhadamistus frustra vel cum damno tentatis munitionibus obsidium incipit. Et cum vis negligeretur, [4] auaritiam præfecti emercatur, obtestante Casperio, ne socius rex, ne Armenia donum populi Romani scelere & pecunia venderentur. Postremo quia multitudinem hostium Pollio, iussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit, vt nisi Pharasmanem bello absterruisset, T. Vinidium Quadratum præsidem Syriæ doceret quo in statu Armeniæ forent.

Donum P. R. scelere & pecunia vendi non debet.

1 Modicvm Hyberiæ regnvm.] Persolæ nugæ. Lego, *Moschicum Hyberiæ regnum*. Nam Hyberia tripartita est: Cuius partem habent Moschi. Strabo lib. 10. Nec enim de tota Hyberia conquerebatur Rhadamistus, ne pietatis immemor, patrem regno pellere videretur: sed de parte regni, deque *Moschica Hyberia*, quæ nec modicum regnum est. De Moschis Lucanus lib. 3.

——sæuisque affinis Sarmata Moschis
Colchorum qui rura secat ditißima Phasis.

Forte etiam addit *Hyberiæ regnum Moschicum*, ad exclusionem Hyberiæ occidentalis, quæ in Hispania. Et vterque populus ab auro dictus, quod apud vtrosque aurum reperiatur. quæ sententia est Strabonis. Sed ad historiam noto, cum Mithradatis Eupatoris potentia præualeret, totam Hyberiam ei paruisse, semperque ei præfuisse amicos regis: inter quos fuit Moapherncs patruus matris Strabonis, vt fatetur ille. Sed Mithradate sublato omnis regio subuersa est, multisque distributa.

Moschicum regnum, pro, modicum.

Moschi Hyberi.

Moschi Hispani.

2 Ivvenem potentiæ promptæ.] Non ita, sed *iuuenem potentia, promptitudine, & studio popularium.*

3 Casperivs.] Forsan pater Æliani Casperij, qui præfectus Prætorio sub Nerua. De quo Xiphilinus in Nerua.

4 Avaritiam præfecti emercatvr.] O Fabrici, vbi es? Iulius Hyginus in fragm. vbi de Samnitibus aurum Fabricio offerentibus. *Tum Fabricius planas manus, ab auribus ad oculos, & infra, deinceps ad nares, & ad os, & ad gulam, atque inde porro ad ventrem imum deduxit, & legatis ita respondit: Dum illis omnibus membris, quæ attigisset, obsistere, atque imperare posset, nunquam quidquam defuturum: Propterea pecuniam, qua nihil sibi esset vsus, ab ijs quibus sciret vsui esse, non accipere.* En Romana virtus, & pagana: vbi nunc Christiana? Si sic factum, Troia staret adhuc.

Digressu centurionis velut custode exolutus præfectus, hortari Mithradatem ad sanciendum fœdus, *coniunctionem fratrum, ac priorem ætate Pharasmanem & cætera necessitudinum nomina* referens, *quod filiam eius in matrimonio haberet, quod ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem Hyberos, quanquam in tempore validiores, & satis cognita Armeniorum perfidia, nec aliud præsidij quam castellum* [1] *commeatu egenum,* [2] *ne dubitaret armis quam incruentas conditiones malle.* Contante ad ea Mithradate & suspectis præfecti consiliis quod pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanem peruadit: vtque Hyberi obsidio decedant expostulat. Ille propalam incerta, & sæpius molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, oppugnationem quoquo modo accelerare. Augetur flagitij merces, & Pollio occulta corruptione impellit milites, vt pacem flagitarent, seque præsidio abituros minitarentur. Qua necessitate Mithradates diem locumque fœderi accipit, castelloque egreditur. Ac primo Rhadamistus in amplexus eius effusus, simulare obsequium, socerum ac parentem appellare. Adiicit iusiurandum, non ferro, non veneno vim allaturum: simul in lucum propinquum trahit, [3] prouisum illic sacrificium imperatum dictitans, vt diis testibus pax firmaretur. [4] Mos est regibus quoties in societatem coeant, implicare dextras pollicesque inter se vincire, nodoque præstringere. Mox vbi

Consilii fœderis honestu & vtile.

Mithradates venalis.

Fraus sub pacis velamine.

Consuetudo amicitiæ firmandæ.

sanguis in artus extremos se effuderit, leui ictu cruorem eliciunt, atque inuicem lambunt. Id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc qui ea vincula admouebat, decidisse simulans [5] genua Mithradatis inuadit, ipsumque prosternit: simulque concursu plurium iniciuntur catenæ[6] * ac compedes, quod dedecorum Barbaris trahebatur. [7] Moxque vulgus duro imperio [8] habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contra qui tantam fortunæ * commotionem [9] miserarentur. Secutaque cum paruis liberis coniunx cuncta lamentatione complebat. Diuersis & contectis vehiculis adduntur, dum [10] Pharasmanis iussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre & filia potior, animusque sceleribus paratus. visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamistus quasi iurisiurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem & patruum expromit, sed proiectos in humum, & [11] veste multa grauique opertos necat. Filij quoque Mithradatis quod cædibus parentum [12] illachrymauerant, trucidati sunt.

* ac compede suo, quod dedecorum Barbaris, trahebatur.

* commutationem

1 Commeatv egenvm.] Legendum, *commeatu tunc egenum. tū. c. pro tunc.*

2 Ne dvbitaret armis qvam incrventas conditiones malle.] *Ne dubia tentaret armis, quam incruentas conditiones mallet.* Ita lego. Et firmat Tacitus 4. hist. *Moneāt vos,* inquit, *vtriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie quam obsequium cum securitate malitis.* Sic Cicero dixit 1. de Offic. *Decernendi est magis ratio quam decertandi fortitudo.* Explico autem quod Tacitus ait; & hoc est: ne per arma in casum daret, quod fœdere & incruentis conditionibus retinere posset. Sic Annal. 2. *Ipsorum in manu sit integrum aduersus Romanos an pacem incruentam malit.* Noster heic opponit, dubiis armorum euentibus, incruentas conditiones. Nisi accipias verbum *dubitare*, pro, in dubium & incertum euentum dare. Quod non placet. Lego *mallet*, pro magis vellet. Tacitus 2. *Vi venere in manus, nec vltra dubitatum.* Et alibi. *Tuta & præsentia, quam vetera & periculosa mallent.* Et Annal. 13. *Pacem quam bellum mallent.* Idque ex scriptione Salustij in Iugurth. *Ne vim quam misericordiam eius experiri mallet.* Dixi supra lib. 4.

Dubitaret pro dubia tentaret.

3 Provisvm illic sacrificivm imperatvm dictitans.] Ita corrigo, *Prouisum illic sacrificium, vt imperatum fuit dictitans.* Sic Seuerus Sulpitius Dialog. 1. de mirac. D. Martin. *Fera paululum, vt cerneres imperatam, adeo modesta, secessit.* id est, bestia fuit adeo modesta & lenis vt putares lenitatem ei imperatam; ideo secessit & abiit.

Tacitus correctus.

4 Mos est regibvs.] Qui mos hodie etiam viget apud quosdam populos, vti audio. D. Hieron. ad Marcellam, vbi de Montanistarum fœderibus. *Prætermitto scelerata ministeria, quæ dicuntur de lactante puero, & de victuro martyre confarreata: Sic falsum omne quod sanguis est.* Quæ omnia explicat Minutius Felix in Octauio, & Tertull. in Apologetico. Papin. Theb. 5.

Fœdera sanguine humano icta. Et sacrificia. Apud Montanistas hæreticos.

—— accipiunt sese, & mirantia ferro
Pectora, congestisque auidæ simul vndique dextris,
Perfringunt, ac dulce nefas in sanguine viuo
Coniurant, matremque recens circumuolat vmbra.

Tertull. ad Senat.

—— lacerant corpus, funduntque cruorem,
Quale sacrum est vero quod fertur nomine sanguis!

5 Genva.] Simile aliquid est in Apuleio 9. Metam. *Simulans se ad commouendam miserationem, velle genua eius contingere, submissus atque incuruatus, arreptis eius pedibus vtrisque sublimem elatum, terræ grauiter applaudit.* Et Tacitus infra, lib. 15. vbi de coniuratione Neronis. *Lateranus quasi subsidium rei familiaris oraret, deprecabundus, & genibus Principis accidens, prosterneret incautum, premeretque, animis validus, & corpore ingens.*

Genua in adoratione contacta.

6 Ac compedes, qvod dedecorvm Barbaris, trahebatvr.] Lego, *ac compede suo, (quod dedecorum barbaris) trahebatur.* nam *s* pro siglo. Dixi vbi de catenis lib. 2. Nam quemadmodum exscriptor sæpe omittit quæ facile intelliguntur; ita heic. Ista enim verborum compositio nostrum denormat agellum. Ait autem, *dedecorum barbaris.* Sed dico etiam Græcis. nam sic Plaut. in Captiu.

Tacitus emendatus.

At nos pudet quia cum catenis sumus.

Et lib. 2. Reg. in lamentatione Abner. *Nequaquam vt mori solent ignaui, mortuus est Abner: manus tuæ non sunt ligatæ, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati.* D. Hieron. explicat. *Non es in rebelli captus, & manus tuæ non sunt ligatæ, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati, sicut eorum manus solent ligari, & pedes vinciri, qui prælio capi solent.* Dolo igitur, non viribus peremptus est.

7 Moxqve.] Lege, *mox quoque.* Idem mendum est apud Plin. li. 4. epist. *Cum sit. Nam cum matrem meam parentis loco venerere, meque* (lego, *me quoque*) *a puero statim formare, laudare, talemque qualis nunc vxori meæ videor ominari solebas.*

8 Habitvm, probra ac verbera.] Ita lego, *habitum cui probra.*

9 Miserarentvr.] Nam principes honorandi,

honorandi, & in improſpera fortuna miſerandi. Ludos enim miros facit in principum rebus, & ſæpius meliores exagitat fortuna.

Ludum inſolentem ludere pertinax.

Tacitus explicatus. 10 PHARASMANIS IVSSA EXEQVERENTVR.] Id eſt, dum inquireretur, an Pharaſmanes ſcelus fratris iuſſiſſet.

11 VESTE MVLTA.] Eadem mors Tiberij a Caio & Mucrone patrata.

12 ILLACHRYMAVERANT.] Simile crudelitatis acroama in matre Suſij Gemini ſupra.

At Quadratus cognoſcens proditum Mithradatem, & regnum ab interfectoribus obtineri, vocat conſilium, docet acta, & an vlciſceretur conſultat. Paucis decus publicum curæ. plures, tuta diſſerunt,[1] omnes, *ſcelus externum cum lætitia habendum. Semina etiam odiorum iacienda, vt ſæpe principes Romani eandem Armeniam ſpecie largitionis, turbandis Barbarorum animis*[2] *præbuerint. Potiretur Rhadamiſtus male partis, dum inuiſus, infamis,* [3] *quando id magis ex vſu quam ſi*[4] *cum gloria adeptus foret.* In hanc ſententiam itum. Ne tamen annuiſſe facinori viderentur, & diuerſa Cæſar præciperet, miſſi ad Pharaſmanem nuntij, vt abſcederet a finibus Armeniis, filiumque abſtraheret. Erat Cappadociæ procurator Iulius Pelignus [5] ignaui animi, & deridiculo corporis iuxta deſpiciendus. ſed Claudio perquam familiaris, cum priuatas olim [6] conuerſationes [7] curaret, * iners otium oblectaret. Is Pelignus auxiliis prouincialium contractis, tanquam recuperaturus Armeniam, dum ſocios magis quam hoſtes prædatur, abſceſſu ſuorum, & incurſantibus Barbaris, præſidij egens, ad Rhadamiſtum venit, doniſque eius euectus, vltro regium inſigne ſumere cohortatur. Sumentique adeſt auctor & ſatelles. Quod vbi turpi fama diuulgatum, ne [8] cæteri quoque ex Pelignoconiectarentur, [9] Heluidius Priſcus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore vt conſuleret. Igitur propere [10] montem Taurum tranſgreſſus, moderatione plura quam vi, compoſuerat, cum redire in Syriam iubetur, ne initium belli aduerſus Parthos exiſteret. Nam Vologeſes caſum inuadendæ Armeniæ obueniſſe ratus, quam a maioribus ſuis poſſeſſam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias fratremque Tiridatem deducere in regnum parat, ne qua pars domus ſine imperio ageret. Inceſſu Parthorum ſine acie pulſi Hyberi: vrbeſque Armeniorum [11] Artaxata & Tigranocerta iugum accepere. Dein atrox hiems, ſeu parum prouiſi commeatus, & orta ex vtroque tabes, perpellunt Vologeſen omittere præſentia: vacuamque rurſus Armeniam Rhadamiſtus inuaſit, truculentior quam antea, tanquam aduerſus defectores, & in tempore rebellaturos. Atque illi quamuis ſeruitio ſueti patientiam abrumpunt, armiſque regiam circumueniunt. Nec aliud Rhadamiſto ſubſidium fuit, quam pernicitas equorum, * quis ſeque & coniugem abſtulit. Sed [12] coniunx grauida, primam vtcunque fugam ob metum hoſtilem & mariti charitatem tolerauit. Poſt feſtinatione continua, vbi [13] quati vterus, & viſcera vibrantur, orare vt morte honeſta contumeliis captiuitatis eximeretur. Ille primo amplecti, alleuare, adhortari, modo virtutem admirās, modo timore æger, ne quis relicta potiretur. Poſtremo violentia amoris, & facinorum non rudis, diſtringit acinacem, vulneratamque ad ripam Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur. Ipſe præceps Hyberos ad patrium regnum peruadit. Interim [14] Zenobiam, id mulieri nomen,

* & iners

* queis

placida illuuie, ſpirantem ac vitæ manifeſtam aduertere paſtores, & dignitate formæ haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agreſtia medicamina adhibent, cognitoque nomine & caſu, in vrbem Artaxata ferunt: vnde publica cura deducta ad Tiridatem, comiterque excepta, cultu regio habita eſt.

1 OMNES SCELVS.] Excuſam firmo. Nam vbi dixit. *Paucis decus publicum curæ, plures tuta diſſerunt, omnes, ſcelus, externumque*,&c. Vt illud (*omnes*) reſpiciat verbum (*paucis*) cui opponatur. Tacitus enim per gradationem ſequitur ſententias eorum quos vocarat in conſilium Quadratus: memoratque quod paucis, deinde quod pluribus, mox quid omnibus placuerit.

2 PRÆBVERINT.] Forte, *præbuerunt*.

3 QVANDO ID MAGIS] Puto ſcriptum, *quandoquidem*. & magis ex vſu. Atque ita eſſe docet verbum *id*.

4 CVM GLORIA ADEPTVS FORET.] *Cum gloria ea adeptus foret?*

5 IGNAVI ANIMI.] Exiſtimo legendum, *ignauia animi*. Nam *a* geminatur.

6 CONVERSATIONES.] Corrugat nares iſtud verbum. nec eſt ex vena Taciti. Neque agnouerim vnquam pro legitimo in hac parte, habuerit licet Herculem defenſorem. Lego itaque non *conuerſationes*, ſed *comiſſationes*: Verbum vſitatum omnibus antiquis. *Priuatas* autem *comiſſationes* vocat Tacitus, quod cum priuatus eſſet Claudius nec dum Imperator: Et *priuatas* dicit quod in ædibus priuatis & inter priuatos parietes & cum priuatis amicis, vt erat Iulius Pelignus, exercerentur. Illæ autem Comiſſationes non a verbo Latino *comedo*, nec a *commiſceo*, vt Fuluius Vrſinus vir in litteris ſingularis correxit, ſed a verbo *κωμάζειν*, quod ſignificat temulentorum & ebriorum hominum more iocari, ludere & ſcortari, & omni cum laſciuia verſari, vt docet Lambinus oda 1. Horatij 4. Carminum. Nec prætereo adeo exoſas omnibus populis illas comiſſationes, vt legibus Iudæorum, & poſt Chriſtianorum, imo etiam Paganorum prohibeantur. Nam de Iudæis in Deuter. cap. 21. ita. *Si genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris aut matris imperium, & coercitus obedire contempſerit, apprehendent eum & ducent ad Seniores ciuitatis illius & ad portam iudicij, dicentque ad eos: Filius noſter iſte proteruus & contumax eſt, monita noſtra audire contemnit, comeſſationibus vacat & luxuriæ atque conuiuiis. Lapidibus eum obruet populus ciuitatis, & morietur, vt auferatis malum de medio veſtri, & vniuerſus Iſrael pertimeſcat.* Et in libris Machabæorum Iudæi conqueruntur templum ſpurcitiis Paganorum & conuitiis & comeſſationibus maculatum. *Templum luxuria & comiſſationibus Gentium erat plenum.* D. Petrus in ſua epiſtola cap. 4. damnat eos qui in comiſſationibus & compotationibus luxurioſis ambulant. vt & D. Paulus ad Galatas 5. damnat eos qui ſectantur ebrietates & comiſſationes. & ad Romanos cap. 4. At illæ comiſſationes noctu vt plurimum fiebant. Ideo eleganter Puteanus Lipſij ſucceſſor, ſui ſæculi litteratum lumen, ſcribit in Como. *Comus maritus Nocti datus eſt.* Suetonius in Tito docet, *Ad mediam noctem comiſſationes factas cum profuſiſſimo quoque familiarium.* Et *triſariam apud luxurioſos*, inquit idem Suetonius in Vitellio, cap. 13. *epulæ diuidebantur, a Vitellio, interdum quadrifariam, in ientacula, prandia, & cœnas, ac comeſſationes.* Poſt cœnam autẽ illa comiſſatio fiebat. Quæ dicta Ciceroni *vltima tempeſtas*, de Oratore, & *ſupremæ tempeſtatis tempeſtas*. Nam in comiſſatione nil modeſtiæ. ideo tota de tenebris. Idem Suetonius in Domit. cap. 21. *Conuiuabatur non vltra Solis occaſum, neque vt poſtea comiſſaretur.* Cicero 3. de Oratore. *Veniunt poſt cœnam comiſſatores coniurationis.* Titus Liuius lib. 40. *Demetrius poſt cœnam, qua ſodales acceperat, dixiſſe: Quin comeſſatum ad fratrem imus?* Sic deſcribitur a Petronio comiſſatio, etiam nocte intempeſta. Et Seneca notat cantus in comeſſatione, & cantores. Nam *in comiſſationibus*, inquit, *noſtris, plus cantorum eſt, quam in theatris olim ſpectaculorum fuit.* epiſt. 84. Hodie in Francia vocamus, *le Bal*. Et verbum *Baller*, quia in iis comiſſationibus noſtris, non cymbala, vt olim, & a quibus iſtud verbum deductum: ſed citharœdi, & choraulæ, & ſaltatio adhibebantur. Inde *ſalire* pro *ſaltare*, & a Saliis. Can. 53. Concil. Laodic. Burcardus in Synodo Bracharenſi, can. 80. *Si quis balationes ante Eccleſias ſanctorum fecerit, ſeu quis faciem ſuam transformauerit in habitu muliebri & mulier in habitu viri, emendatione pollicita tres annos pœniteat.* Nam hæ ſunt comiſſationum perpetuæ ſociæ, quas prohibuit Dominus ſub pœna mortis Iudaico populo. Vnde Lucillius.

Stulte ſaltatum te inter veniſſe cinædos.

D. Auguſtinus 9. cap. 12. Confeſſ. *Viſum mihi eſt vt irem lauatum. Quod audieram inde nomen balneis inditum, quia Græci Βαλανεῖον dixerunt, quod anxietatem pellat*, ... *quod de cymbalo dici poteſt.* Cicero pro Muræna. *Tempeſtiui conuiuij, amœni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio.* Aderant Pſaltriæ. Nam idem. *Adimit hilaritatem comiſſantis cymbaliſtria.* D. Athanaſius epiſt. ad Rom. cap. 17. ſcribit *κώμους* Græce cantationes dici, quæ poſt nimiam vini luxuriam, & potum abundantiſſimum, per luxuriam decantabantur. & *κωμῳδία* etiam, & *κωμάζειν* pro nocturna compotatione libidinoſa, & petulanti, vt ſcribit Donatus in Terent. Et Cicero in Catil. *Quod ſi in vino, & alea comiſſationis ſolum, & ſcorta quærebas.* Quod notandum. Nam ſcorta, & alea comiſſationum comites. Quibus addo ſaltationem. At interdum in his comiſſationibus, vt Vitellianis, moriebantur comiſſantes. Quod ſcribit Xiphilinus in Domitiano. Vnde illa vox Vibij Criſpi: *Se mortuum niſi ægrotaſſet:*

Comiſſatio.
Priuata.
Nocte factæ comiſſationes.
Epulæ tripartitæ.
Etiam quadripartitæ.
In ientacula, prandia, cœnas.
Comiſſationes.
Comiſſatio poſt cœnam.
Vnde verbum comiſſatio.
In comiſſatione vinum, alea, ſcorta, ſaltatio.
Cantus.
Franci dicunt Baller.
A cymbalis.
In comiſſationibus aliquando moriebantur.

ægrotaſſet: Quippe morbus illum comiſſatione exemerat. De vino comiſſatorio. Martialis lib. 9. epigramm. 62.

Atque oluere lares comiſſatore Lyæo,
Creuit & effuſo lætior vmbra mero.

Theodoſius Magnus prohibuit miniſteria laſciua, pſaltriaſque comiſſationibus adhiberi. Aurel. Victor in epit. Cicero Philip. 5. *Saltatores, cithariſtas, totum denique comiſſationis Antonianæ chorum. At nemo*, inquit idem pro Muræna, *ſaltat ſobrius*. In ſaltatione autem æra ſonabant. Petron. Arbiter. *Intrans Cymbaliſtria, & concrepans æra, omnes excitauit.* Et poſtea. *Adiuuit hilaritatem comeſſantis cymbaliſtriæ.* Nonius. *Mulier cantabat, tibijs altera cymbalizabat.* D. Paulus ponit illam comiſſationem inter *ἔργα τῆς σαρκός, inter opera carnis*, quorum mater eſt, & vltimam inter ea opera ſcribit D. Hieron. epiſt. ad Galat. 5. Iſaiæ c. 5. *Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs veſtris.* Et Concilium Cabilonenſe can. 10. *Qui ſe mero vſque ad alienationem mentis ingurgitat, ſobrietatem prædicare non poteſt. Hoc & de comiſſationibus & cæteris peſtibus ad gaſtrimargiam pertinentibus eſt obſeruandum.* Vide 44. diſtinct. Nec omitto adoleſcentes ad comiſſandum ſymbolam dediſſe. Quod prohibetur Chriſtianis Laodicena Synodo, can. 15. tam ſecularibus & laicis, quam miniſtris altaris. Prouerb. 23. *Noli eſſe in comeſſationibus eorum qui carnes ad veſcendum conferunt, quia vacantes potibus conſumentur, & veſtietur pannis dormitatio.* Terentius.

--ſymbolam dedit, cœnauit.

Nec omitto in his liberioribus conuiuijs & omni luxuria madentibus adhibitas Laruas, quibus ne agnoſcerentur, vultus hominum tegebantur. Legi ego in antiquo canone Cōcilij Rhemenſis: *Laruas dæmonum quas vulgus talamaſcas vocabat, de cætero prohibemus.* Et vocabant *comiſſalia* conuiuia; vulgus male *comenſalia*. Crimen autem iuuenum erat comiſſatio. Apul. Apolog. 1. *Habes crimen meum quaſi improbi comiſſatoris.* Plautus in Rud.

Comiſſatum omnes venite ad me in annos tredecim.

Idem in Sticho, vbi Citharœdus aderat.

Quiſquis prætereat: comiſſatum volo vocari.

Et in Moſtellaria.

Nunc comiſſatum ibo ad Philolachem,
Vbi nos hilari ingenio, & lepide excipiet.

Martialis lib. 12. epigramm. 48.

Non Albana mihi ſit comiſſatio tanti;
Nec Capitolinæ, Pontificumque dapes.

Sic *comiſſatio* Vitellianæ epulæ dictæ. Sueton. in Vitel. Sed ante Vitellium a Caligula frequentius habitæ, prodigioſa etiam liberalitate. Nam *agitatori Eutycho comiſſatione quadā in apophoreta vicies HS. cōtulit, & ab eo vectigalia comiſſationibus abſumpta.* Seneca ad Helu. *Capitolij vectigal ſingulis comiſſationibus hauſit.* Seneca pater libr. 2. Controuerſia 6. *Vnguento cum madent, & comiſſator ſenex nulli minus luxurioſus, ſed parum ſanus videtur.* De Paulo maximo comiſſatore, ita ſcribit Horatius ode 1. libr. 1.

Vnguenta in comiſſatione.

Quid purpureis oloribus apud Horat.

Tempeſtiuius in domo
Pauli, purpureis ales oloribus,
Comeſſabere Maximi.

Ait autem *purpureis*, pro ſplendentibus. Purpura enim ſplendet. Sic Virgilius.

—— ſplendenti murice veſtes.

Alioqui olores non ſunt purpurei. Horatius Sat. 6. lib. 2.

—— Rubro vbi cocco
Tincta ſuper lectos canderet veſtis eburnos.

Sed comiſſatum ſatis, ſaltis ſaltatum, ſatis & abunde exhilaratum. Tamen non contineo manum quin addam Gaudentij Epiſcopi Brixienſis de comiſſatione iudicium, Tractatu 2. de lectione Euangelica. *Hoc*, inquit, *cuſtodire poteritis ſi ebrietatem deuitetis & conuiuia inhoneſta, vbi turpium fœminarum colubrini geſtus concupiſcentiam mouent illicitam, vbi lyra ſonat, & tibia: vbi omnia poſtremo genera Muſicorum inter cymbala ſaltantium concrepant. Infœlices illæ domus ſunt quæ nihil diſcrepant a Theatris. Auferantur quæſo vniuerſa de medio, & domus Chriſtiani ac baptiſati hominis immunis a choro diaboli ſit: plane humana ſit, hoſpitalis, orationibus ſanctificetur, aſſiduis Pſalmis, hymnis aſſiduis canticiſque ſpiritualibus. Frequenter ſit ſermo Dei, & ſignum crucis in corde, in ore, in fronte, inter cibos, in lauacris, in cubilibus, in ingreſſu, in egreſſu, in lætitia, in mœrore: & iuxta Beatiſſimi Pauli doctrinam, ſiue manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliquid facitis, omnia in nomine Domini noſtri IESV CHRISTI, qui vos vocauit ad gratiam, faciatis. Væ*, inquit Propheta, *qui potentes eſtis ad bibendum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatem.* Sed o Gaſtrimonia, *vale, res tuas habeto*, inquit adoleſcens frugi.

7 CVRARET, INERS OTIVM OBLECTARET.] Lege *curaret, & iners otium oblectaret.* dixi iam lib. 1. de repetitionibus vocum ſimilium.

8 CÆTERI EX PELIGNO CONIECTARENTVR.] Id eſt, ne cæteri Reges diadema a Peligno accepiſſe putarentur, qui Pelignus libertus Claudij erat, quique principis dedecore magno, in Britannias miſſus. Ibi *Cæſareæ potentiæ longo ſpectaculo per ſuperbiam valde delectabatur*, ait Seneca 2. de Benef. 5.

9 HELVIDIVS PRISCVS.] Gener Thraſeæ, & altera virtutis imago, qui a Tacito ſcite deſcribitur 1. Hiſtoriarum, & 16. Annalium.

10 MONTEM TAVRVM.] Quem Plinius eleganter deſcribit lib. 5. cap. 26. & ſcribo locum, quia mendoſus. *Taurus mons ab Eois veniens littoribus, Chelidonio promontorio diſterminat.* (lego *diſterminatur.*) *Immenſus ipſe, & innumerarum gentium arbiter*: (quia vt arbiter familiæ erciſcundæ, ſic diuidit gentes.) *Dextro latere Septemtrionalis, vbi primum ab Indico mari exurgit, læuo, Meridianus, & ad occaſum tendens, mediamque diſtrahens Aſiam, niſi opprimenti terras, occurrerent maria. Reſilit ergo ad Septentriones, flexuſque immenſum iter quærit, velut de induſtria, rerum natura ſubinde æquora opponente; hinc Phœnicium, hinc Ponticum, illinc Caſpium, & Hyrcanium,* (forte *Hyrcanum*,) *contraque Mæoticum lacum,* (quid ſi *citraque*?) *Torquetur igitur colliſus inter hæc clauſtra, & tamen victor flexuoſus, euadit, vſque ad cognata Riphæorum mon-*

Deſcriptio Tauri montis.

Diſterminat pro diſterminatur.

Plinius explicatus.

tium iuga. Numerosis nominibus, & nouis quacunque incedit insignis: Imaus prima parte dictus, mox Emodus, Paropanisus, Circius, Cambades, Parphariades, Choatras, Oreges, Oroandes, Niphates, Taurus: atque vbi se quoque exuperat, Caucasus; vbi brachia emittit, subinde tentanti maria similis, Sarpedon, Coracesius, Cragus, iterumque Taurus: etiam vbi dehiscit, seque populis aperit, (lego, *operit) portarum tamen nomine, vnitatem sibi vendicans. Nam vt portæ duos disiunctos parietes, sic vnit duas disparatas prouincias, quæ alibi Armeniæ, alibi Caspiæ, alibi Ciliciæ vocantur. Quin etiam confractus, effugiens quoque maria, plurimus se gentium nominibus hinc illinc implet. A dextra, Hyrcanus Caspius, a læua, Pariedrus, Moschicus, Amazonicus, Coraxicus, Scythicus appellatur, in vniuersum vero Græce Ceraunius.* Ab eo Tert. dixit *Tauricas fabulas*, respiciens ad Thyestem & Medeam, & tragœdiarum Græcarum lemmata. Claudianus 1. in Eutrop.

A Tauro Taurica fabula.

Restitit Antiochus præscripto margine Tauri.

Et libro secundo.

- Cilicas rupto descendere Tauro.

Taurus in Cilicia.

Nam Taurus mons in Cilicia. Tibullus lib. 1. eleg. 7.

Frigidus intonsos Taurus alit Cilices.

Ille est mons, qui ea parte qua Ararat imminet campis, arcam Noe aquis fluctuantem stetit, & genus humanum pæne naufragum, sicco dedit.

11 ARTAXATA ET TIGRANOCERTA.] Iuuenalis.

Sic prætextatos referunt Artaxata mores.

Plinius libr. 6. cap. 9. *Tigranocerta in excelsis, Artaxata in campis. Iuxta Araxem, Artaxata ab Hannibale condita est, nomine Artaxis Regis Armeniæ.* Strabo lib. 11. *Artaxata, Artasiaxata appellata, quam Hannibal Artaxiæ Regi cōdidit.*

Artaxata in campis. Tigranocerta in excelsis. Artaxata iuxta Araxem. Ab Annibale condita. In gratiam Artaxis regis.

12 CONIVX GRAVIDA.] Hypsicratea coniux Mithridatis 8. regina Ponti, idem præstitit. Nam, vt ait Valerius lib. 4. de amicitiæ vinculo. *In penatibus vagari se credidit, cum marito exulante simul exularet.*

13 QVATI VTERVS.] Ita legendum. *Quatitur vterus.* Qui vterus parturiens, & partui proximus sarcinam suam tunc inquiete habitam parabat eijcere visceribus ruptis, quia tenta præcordia leuari spiritu nequibant. Ideoque natura sibi obstetrix & saga mulier, vt vocat Lucillius in Satyr. Nos dicimus Franci, *Sages femmes*, non sapientes, sed sagas & sagaces in extrahendo fœtu & inuolucris euoluendis & euellendis.

Ætatem & faciem vt saga & bona conciliatrix.

14 ZENOBIAM.] Notum postea Orientalibus nomen. Quippe sub Aureliano Zenobia vxor Odenati de qua ita Aurelianus. *Audio P. C. mihi obijci quod non virile munus impleuerim, Zenobiam triumphando. Næ illi qui me reprehendunt, satis laudarent si scirent qualis illa est mulier, quam prudens in consilijs, quam constans in dispositionibus, quam erga milites grauis, quam larga cum necessitas postulet, quam tristis cum seueritas poscit. Possum dicere illius esse quod Odenatus Persas vicit ac fugato Sapore Ctesiphontem vsque peruenit.*

Tacitus correctus.

Fausto Sylla, Siluio Othone Coss. Furius Scribonianus in exilium agitur, quasi finem principis per Chaldæos scrutaretur. Adnectebatur crimini Iunia mater eius, vt casus prioris, nam relegata erat, impatiens. Pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam mouerat. Idque ad clementiam trahebat Cæsar, qui stirpem hostilem iterum conseruaret. Neque tamen exuli longa posthac vita fuit: morte fortuita, an per venenum extinctus esset, vt quisque credidit, vulgauere. De mathematicis Italia pellendis factum Senatusconsultum atrox & irritum. Laudati dehinc oratione principis, qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte [1] cederent, motique qui remanendo impudentiam paupertati adijcerent. Inter quæ refertur ad patres de pœna fœminarum, quæ seruis coniungerentur. Statuiturque [2] vt ignaro domino ad id prolapsa, in seruitutem sui consensisset, & qui nati essent pro libertis haberentur. Pallanti quem repertorem eius relationis ediderat Cæsar, [3] prætoria insignia, & centies quinquagies sestertium censuit consul designatus Barea Soranus: additum a [4] Scipione Cornelio grates publice agendas, qui regibus Arcadiæ ortus, veterrimam nobilitatem vsui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret. Asseuerauit Claudius contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere. Et fixum est ære [5] publico Senatusconsultum, quo libertinus sestertij ter millies possessor, antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur.

1 CEDERENT.] Lego, *cessissent*. Nam verbum, *moti*, quod sequitur, indicat iam factum: motio enim post cessionem facta est. Et istud discerniculum verba cogit ad pulchritudinem & veritatem.

2 VT IGNARO.] Nihil verius, subesse heic vitium. Nec enim lex imperfecta fuit, & improuida, quæ vnum tantum statueret, alterum omitteret. Nam oportuit, vt mulieri, & domino seruiret, liberis etiam prouideri. Et Senatusconsulti Claudiani vestigium est in L. Lucius. 2. D deposit. Et L. Ingenuæ mulieres. de murileg. C. Nam ingenua, quæ Gynæciario nubit, si fiscus denuntiauerit, vt his nuptijs abstineat, nec velit, fit Gynæciaria. Idem de ea, quæ monetario iungitur, L. Edicimus. eod. Cod. Et primum sciendum est mulieres quæ seruis iunguntur, (*quod matrimonium est omni adulterio turpius*, vt ait Seneca Controu. 6. lib. 7.) aut seruis proprijs, aut alienis iungi. Si proprijs, capite plectuntur, & igni verbero deputatur. Filij autem in nuda manent libertate, exuti omnibus dignitatibus, nec e bonis maternis capiunt quidquam. Quod a Constantino decretum est L. 7. Cod. de mulieribus quæ se seruis proprijs iunxerunt. Quæ autem seruis alienis iunguntur, aut consentiente domino iunguntur, aut non. Si non consentiente, fœminæ ex liberis, fiunt ancillæ, quia in serui seruitutem consenserunt: liberi autem mares fiunt, liberti, si eo consentiente, & illa, & liberi qui nascuntur, liberi fiunt. Et certe vt excusa est lectio, lex illa vnum caput tantum complectebatur. vt ergo tria illa contineat, ita puto legendum: *Statuiturque vt ignaro domino ad id prolapsa in seruitute esset: sin consensisset, & ea, & qui nati essent, pro libertis haberentur.* Miror enim si lex liberos omisisset, quibus ea in parte magis prospiciendum est, quam parentibus. Quantum ad primum caput legis, nulla est dubitatio. Nam non modo id ratum est ex iure, sed etiam ex Tertulliani sententia, qui Iurisconsultus fuit. Ita enim ille ad vxorem. *Nonnullæ se seruis & libertis conferunt, omnium hominum existimatione despectis, dummodo habeant a quibus nullum impedimentum suæ libertatis timeant.* Huic autem capiti prospexit Constantinus, vt dixi. de altero capite, in quo mulier domino serui inconsulto nupsit, ita idem Tertull. eodem. *Nonne insuper censuerunt seruituti vindicandas, quæ cum alieno seruo post dominorum denuntiationem, in consuetudine perseuerauerunt? Seueriores habebuntur terrenæ disciplinæ cælestibus præscriptis, vt gentiles extraneis iunctæ libertatem suam amittant? nostræ vero Diaboli seruos sibi coniungant, & in statu suo perseuerent?* Hoc autem introductum, quia consensisse in seruitutem sui videretur, & in odium violatæ ingenuitatis, libertatisque, imo pudoris & splendoris natalium. Quod si consenserit dominus, efficitur liberta mulier: liberique eius fiunt liberti domini, ad quem ille seruus pertinebat. Sed postea, temporibusque Vespasiani, hæ distinctiones sublatæ sunt, decretumque, vt quoquomodo, seu voluntate domini, serui, seu eo inuolente, seruo iungeretur, omnimodo ancilla fieret. D. Hieronym. ad Læt. hoc fœminarum vitium tangit, dum scribit. *Nobiles fœminæ, quæ nobiliores habuere neglectui procos, vilissimæ conditionis hominibus & seruulis copulantur.* Quod vtinam ad nostrum æuum non fluxisset.

Si ingenua seruo iungatur, matrimonium est adulterio turpius.
Iunguntur aut seruis proprijs, aut alienis.
Si proprijs, capite plectuntur.
Verbero igni deputatur.
Filij in libertate manent, sed nuda.
Nec capiunt quidquam e bonis maternis.
Exuuntur etiã Domini dignitate.
Quæ alienis, aut consentiente domino, aut non.
Tacitus correctus.
Si non consentit, fiunt ex liberis ancillæ, liberi liberti: si consentiente, & liberi liberti sunt.
Tertullianus e sæculari disciplina, argumentatur ad cælestem.
Vt a minori ad maius.
Ratio constitutionis.

3 PRÆTORIA INSIGNIA.] De quibus & Plinius, & Scholiastes Iuuenalis queruntur.

4 SCIPIONE CORNELIO.] Orphitus est Scipio, e cuius posteritate Scipio Cornelius Orphitus Consul sub Marco, a quo S. C. Orphitianum, & longe post sub Constantio Orphitus de quo Am. Marcel.

Scipio Orphitus a quo Senatusconsultum Orphitianum.

5 PVBLICO SENATVSCONSVLTVM.] Quid si *in publico Senatusconsultum*? Tamen *publico* vsitatum apud authores. Sueton. in Vespas. dixit *publicum Quadragesimæ.* Et *publicum* Iurisconsultis, quod vectigalium causa locatum est. L. 34. ex quib. caus. mai. Idem Sueton. in Claud. cap. 38. *Quosdam in publico parum tempestiuè adeuntes, manu sua repulit.* Cicero 6. in Ver. dixit *in publico pernoctare.* Sic Iurisconsulti, *Statua in publico posita.* L. 29. de reb. auth. Iud. poss. Et *in publico deponere.* L. 64. de fideiuss. Ita *publicus* dicitur *Consul*, qui publicum curat. Iuuenal. Sat. 10.

Quippe tenet sudans hunc publicus.

Plautus in Sticho, *impendet publicum.* Cui contrarium *priuatum*, vel *priuum.* Liuius libro 30. *Senatusconsultum in hæc verba factum, vt priuos lapides, silices, verbenasque priuas secum ferrent.* Horatius in epistol.

—— Turdus,
Siue aliud priuum dabitur tibi.

Quid publicum ex Iurisconsultis.
Consul publicus.
Seruus publicus.

At non frater eius cognomento [1] Felix pari moderatione agebat, iam pridem [2] Iudææ impositus, & cuncta malefacta sibi impune ratus, tanta potentia subnixo. [3] Sane præbuerant Iudæi speciem motus orta seditione, [4] postquam cognita cæde Caij haud obtemperatum esset, manebat metus; ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestiuis remedijs delicta accendebat, [5] æmulo ad deterrima Ventidio Cumano cui pars prouinciæ habebatur, ita diuisis, vt huic [6] Galilæorum natio, Felici Samaritæ parerent, discordes olim & tum contemptu regentium minus coercitis odijs. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, & aliquando prœlijs congredi, spoliaque & prædas ad procura-

tores referre. Hique primo lætari : mox gliſcente pernicie, cum arma militum interiecissent, cæſi milites. Arſiſſetque bello prouincia, ni Quadratus Syriæ rector ſubueniſſet. Nec diu aduerſus Iudæos qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite pœnas luerent: Cumanus & Felix contationem afferebant, quia Claudius cauſis rebellionis auditis ius ſtatuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter iudices oſtentauit,[7] receptum in tribunal quo ſtudia accuſantium deterrerentur. Damnatuſque flagitiorum,[8] quæ duo deliquerant, Cumanus, & quies prouinciæ reddita. Nec multo poſt, agreſtium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, ſæpe & alias commotæ, tunc Troſobore duce,[9] montes aſperos caſtris cepere. Atque inde decurſu in littora aut vrbes, vim cultoribus ac oppidanis, ac plerunque in mercatores & nauicularios audebant. Obſeſſaque[10] ciuitas Anemurienſis, & miſſi e Syria in ſubſidium equites cum præfecto Curtio Seuero turbantur, quod duri circum loci, peditibuſque adpugnam idonei, equeſtre prælium haud patiebantur. [11] Dein rex eius oræ Antiochus blandimentis aduerſus plebem, fraude in ducem cum Barbarorum copias diſſociaſſet, Troſobore pauciſque primoribus interfectis, cæteros clementia compoſuit.

1 FOELIX PARI MODERATIONE.] Pallantis liberti Claudij frater. In Act. Apoſtol. 24. de iſto Fœlice, infœlici certe mancipio, mentio fit non bona. Nam titulum habet corruptiſſimi viri, cuius ad nequitiam venales manus erant. De eo, noſter Hiſtor. 5. *Antonius Fœlix per omnem ſæuitiam ac libidinem, ius regium ſeruili ingenio exercuit: Druſilla Cleopatræ & Antonij nepte in matrimonium accepta, vt eiuſdem Antonij Fœlix progener, Claudius nepos eſſet.* Sext. Aurel. Victor. *Fœlicem legionibus Iudeæ præfecit.* Sueton. in Claud. *Libertorum præcipue ſuſpexit Poſidem Spadonem, nec minus Fœlicem, quem cohortibus, & alis, prouinciæque Iudææ impoſuit, trium Reginarum maritum.* Ex quarum numero erat Druſilla, quæ Iudæa erat, & filia Herodis Agrippæ: ex Cypria magni Herodis ſororis filia, habuit Berenicem, Mariamnem, & iſtam Druſillam. D. Hieronym. Idcirco putem eum recutitum fuiſſe, & verpam. Mulieres enim Iudaicæ ex lege, nulli auſæ, niſi Iudæo, nubere. Et Herodes Aſcalonita, vt Mariamnem duceret, ſe circuncidit.

Fœlix infœlix mancipium. *Venalis.* *3. Reginarum vir.* *Iudæus factus.*

2 IVDÆÆ IMPOSITVS.] *Iudæa terra aliquando tota terra duodecim tribuum appellatur, aliquando duæ tantum tribus, quæ quondam Iuda vocabantur ad diſtinctionem Galilææ & Samariæ aliarumque in terra repromiſſionis regionum. Et notandum apud Hiſtoricos, quod Iudæa ad Palæſtinam, Galilæa vero & Samaria ad Phœnicem pertineant.* Hæc D. Hieronymus de locis Hebraicis in Actis Apoſt.

3 SANE.] Nemo melius hæc explicauerit Philone Iudæo de legat. ad Caium.

4 POSTQVAM.] Iſta clauſula tota & mendax & mendoſa eſt. Lego itaque: *Poſtquam autem cognita cæde Caij, haud obtemperatum eſt: etiam manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret.* Explico. C. Caligula, viuus videnſque, ſed non prudens, in numerum Deorum volebat collocari; & ſe Iouem Olympium vocitabat, curaueratq. Iouis Olympij coloſſum adduci Romam, vt impoſita Caij effigie, Iupiter Olympius diceretur. Non ſatis. Nam inuaſit templum Hieroſolymitanum, quo Deus verus colebatur, effigiemque ſuam in eo voluit imponi, & adorari. Quod Iudæis pro ſua religione erat abominabile. Ideo Petronium Syriæ Præſidem inclamantes, tantum nefas ſunt execrati. Cumque nullo conſilio, Caius a concepto facinore dimoueretur, paulo momento interijt. Ergo Iudæa in motu, & ſeditio cœpta erat: At poſtquam cognita morte Caij, haud obtemperatum eſt eius voluntati; manebat etiam metus, ne quis principum eadem imperitaret.

Caius vult dici Iupiter. *Vult adorari.* *Templum Dei inuadit.* *Quo colatur Deo expulſo.* *Sed ſtatim moritur.*

5 ÆMVLO AD DETERRIMA VENTIDIO CVMANO.] Si non ſoboles P. Ventidij, qui ſub Iulio Cæſare vixit, at in diuerſo homine eadem, in eodem nomine fortunæ nequitia. Ideo Tacitus vocat *æmulum ad deterrima.* De Ventidio autem ſuperiori, Plinius lib. 7. cap. 43. *Triumphare de Parthis P. Ventidium fortuna voluit quidem ſolum, ſed eundem in triumpho Aſculano Cn. Pompeij Strabonis duxit puerum. Quanquam Maſſurius author eſt bis in triumpho ductum. Cicero, mulionem caſtrenſem ſufferaneum fuiſſe* (a ſufferendo dictum. nos vocamus, *muletier de charge*, ad differentiam lecticariorum.) *Plurimi iuuentam inopem in caliga militari toleraſſe.* Dio lib. 43. *Ventidius,* inquit, *ex agro Piceno oriundus erat, & in bello, quod a ſocijs in Romanos geſtum eſt, ipſe quoque aduerſus eos arma tulerat. Pompeius Strabo eum* captum

Ventidius æmulus ad deterrima. *Ventidius ex mulione caſtrenſi, Conſul & triumphator de Parthis, & bis.* *Oriundus agro Piceno.*

captum in triumpho vinctum duxerat: post dimissus, successu temporis in Senatum allectus Prætor a Iulio Cæsare, mox Consul, de Parthis triumphauit. Iuuenal. Sat. 7. de Ventidio.

Ventidius quid enim? quid Tullius? anne aliud quam
Sidus, & occulti miranda potentia fati?
Serui regna dabunt, captiuis fata triumphum.

Vetus Interp. Iuuenalis: *Ventidius*, inquit, *ex munitione Cæsaris dictatoris fuit.* (lego, *ex mulitione. mulitium, vt equitium.* Tacitus de morib. Germ. *Mos est ciuitatibus vltro equitium conferre principibus. Mulitio, mulitionis*, pro cura mulorum.) Adijcit, *vt Tullius in epistolis & in Philippicis loquitur.* Recte: nam Cicero *mulionem* vocat 10. fam. epist. *Quid.* De Philippicis 12. est, in qua ita Cicero de Ventidio. *Ventidius vbi sit, cui sui semper amicus, ante quam Reip. bonisque factus est tam aperte inimicus.* Mox subiungit: *opitulante Antonio Augusto*, (accipit autem Augustum pro Octauio; nam tum Octauius nondum Augustus,) *vsque eo prouectus est, vt ei crederetur Parthicum bellum.* Reposui *mulitione.* Nam 10. famil. ita scriptum: *Ventidij (mulionis) castra despicio.* Sed cur Iuuenalis inter plebeios, & viliores, Tullium reponit? Nam Cicero non triumphauit, nec vinctus ductus est in triumpho: & forte legendum est, *Fuluius.* Nam Plinius eodem loco iungit Ventidium, & L. Fuluium, vt duo paria fortunæ ludentis & hominibus illudentis. Sane non ita Silius de Cicerone lib. 8.

Correctus vet. Interpr. Iuuen.

Tullius æratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tullo sanguis ab alto.
Indole proh quanta iuuenis, quantumque daturus
Ausoniæ populis ventura in sæcula ciuem!

Laus Ciceronis a Silio elegans.

Id est M. Tullium Ciceronem: quanquam alicubi a Tullio rege non natum se ingenue scribat. Et addit Silius.

Qui tamen a Tullo Rege non se genitum scribit.

Ille super Gangem, super exauditus & Indos,
Implebit terras voce, & furialia bella
Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquio cuiquam sperare nepotum.

Fuit quidem Arpinas nominatus, & nouus ciuis. Sed isto nouo ciue & Arpinate, nil vetus Roma habuit nobilius.

6 GALILÆORVM NATIO.] D. Hieronym. *Galilæa Syriæ regio ad Septentrionem, Iudæam habens, ab Occidente Ptolomaidem, & Carmelum montem ab Oriente, Iopem & Badacam, a meridie Samariam, a Septentrione Tyrum, & Sidonem, & Cæsaream Philippi, in tribu Neptalin sita. Inferior in tribu Zabulon circa Tiberiadem & stagnum Genesareth. Duæ enim sunt: vna Galilæa gentium, vicina finibus Tyriorum in tribu Neptalim: altera circa Tiberiadem & stagnum GeneZareth in tribu Zabulon.* idem Diuus de locis Hebraicis.

Galilæi. Galilæa Syriæ. Eius situs.

Duplex fuit superior & inferior.

7 RECEPTVM IN TRIBVNAL.] Ergo iudices in tribunalibus. Apuleius 1. Florid. *Præco cum proconsule, & ipse tribunal ascendit, & ipse togatus illic videtur. Et quidem interdum stat, aut ambulat, aut plerunque contemptissime clamitat. Enimuero ipse Proconsul moderata voce, rarenter, & sedens loquitur, & plerunque de tabula legit.* (Quod accipio de sententijs ex tabella recitandis, de quibus est titulus in Cod. nam adijcit.) *Quippe præconis vox garrula ministerium est. Proconsulis autem tabella sententia est, quæ semel lecta, neque augeri littera vna, neque autem minui potest,* (lege, *neque authentico minui potest.*) Sic authenticum vocant Iurisconsulti, quod nos Franci dicimus *Original.* Et ita *authenticæ rationes*, L. 8. de famil. ercis. ἀρχέτυπα Græci vocant. Quidam iudices in tribunalibus, magistratus scilicet; reliqui in subsellijs. Dio vbi de Claudio L. Syllæ, *cum is propter senium in suo subsellio quædam audire non potuisset, atque ideo surrexisset, permisit vt in prætorijs subsellijs sederet.*

Tribunal iudicum. Præco. Præconis sententiæ ex tabula recitandæ. Correctus Apuleius.

Iudices in tribunalibus si magistratus sint, vel in subsellijs si non magistratus.

8 QVÆ DVO DELIQVERANT, CVMANVS.] Lego, *Damnatusque flagitiorum quæ duo deliquerant, Cumanus vnus.* Id est, solus Cumanus damnatus est eorum quæ ille & Fœlix deliquerant. Nam Fœlix authoritate validior, legum telas disrupit, sordida & auara musca. Plinius Nepos lib. 2. epist. *Solet.* de simili facto. *Æquissimum erat commune crimen ab vtroque defendi, & si dilui non potuisset, ab vtroque puniri.* Sed vt ait Poeta,

Cumanus. Fœlix.

Vnum pro cunctis dabitur caput.

Et merito: nam Cumanus quæ seminarat messuit.

9 MONTES ASPEROS CASTRIS.] Sunt etiam illic castella in conuallibus. Nam Plinius: *Cætera castella 44. inter asperas conualles latent.* lib. 5. cap. 27. Et Strabo lib. 14. *Primum Ciliciæ castellum est Coracesium, in petra prærupta positum, quo Diodorus, cognomento Tryphon, receptaculo vsus, quo tempore Syriam a Regibus desciscere fecit.* Et de eo Tryphone Machab. 2. Sic Spart. in Trebelliano de Isauris qui in Cilicia. *Non sunt statura decori, non virtute graues, non instructi armis, non consilijs prudentes, sed hoc solo securi, quod in editis positi adiri nequeunt.*

Castella in Cilicia plurima.

10 CIVITAS ANEMVRIENSIS.] Sane promontorium Anemuriense est in Cilicia, sed de ciuitate silet Strabo. Verum Plinius libro 5. cap. 27. *in continenti oppida multa esse* scribit, *vt Myanda, Anemurium.*

Anemurium promontorium & vrbs.

11 DEIN.] Cassum verbum. lego, *Demum.* *D. M.* in notis.

Sub idem tempus inter [1] lacum Fucinum amnemque [2] Lyrin perrupto monte, quo magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso nauale prælium adornatur, vt quondam Augustus structo cis Tiberim stagno, sed leuibus nauigijs & minore copia ediderat. Claudius triremesque & vndeuiginti hominum millia armauit, cincto ratibus ambitu, [3] ne vaga effugia forent: attamen spatium amplexus, ad vim remigij, & gubernantium artes, impetusque nauium prælio

ſolitos. in ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæque adſtiterant, [4] antepoſitis propugnaculis, ex queis catapultæ baliſtæque tenderentur. Reliqua lacus claſſiarij rectis nauibus obtinebant. Ripas & colles, ac montium edita in modum theatri, multitudo innumera compleuit, proximis e municipijs, & alij vrbe ex ipſa, viſendi cupidine, aut officio in principem. Ipſe inſigni paludamento, neque procul Apprippina [5] chlamyde aurata præſidere. Pugnatum, [6] quanquam inter ſontes, fortium virorum animo: ac poſt multum vulnerum, occidioni exempti ſunt. Sed perfecto ſpectaculo [7] apertum aquarum iter, & incuria operis manifeſta fuit, haud ſatis depreſſi ad lacus ima vel media. [8] Eoque tempore interiecto altius effoſſi ſpecus, & contrahendæ rurſus multitudini, gladiatorum ſpectaculum editur, inditis pontibus pedeſtrem ad pugnam. Quin & [9] conuiuium effluuio lacus appoſitum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens, proxima trahebat, conuulſis vlterioribus, aut fragore & ſonitu exterritis. Simul Agrippina trepidatione principis vſa, miniſtrum operis Narciſſum incuſat cupidinis, ac prædarum. Nec ille reticet, impotentiam muliebrem nimiaſque ſpes eius arguens.

Lacus Fucini opera.

1 LACVM FVCINVM.] Plinius de iſto Claudij opere ita ſcribit, leui tamen mendo. *Eiuſdem Claudij inter maxime memoranda equidem duxerim, (quamuis deſtitutum ſucceſſoris odio) montem perfoſſum ad lacum Fucinum emittendum, inenarrabili profecto impendio, & operarum multitudini per tot annos: cum aut corriuatio aquarum, qua terrenus mons erat, egereretur in vertice* (lego, *in verticem*. Quippe, *in*, in principio verbi ſequentis) *machinis, aut ſilex cæderetur: omniaque intus in tenebris fierent, quæ neque concipi animo, niſi ab ijs qui videre, neque humano ſermone enarrari poſſunt.* De iſta autem emiſſione Fucini lacus, cape quod Martialis libr. 1. epigramm. 24.

Plinius correctus.

Ne te decipiat ratibus naualis Enyo,
Et par vnda fretis, heic modo terra fuit.
Non credis? ſpectes dum laxant æquora Martem:
Paruа mora eſt, dices: heic modo Pontus erat.

Idem de Naumachia Domitiani, quæ poſt Claudium.

Fucinus, & pigri taceantur ſtagna Neronis:
Hanc norint vnam ſecula Naumachiam.

Hiſtoria B. Lini de paſſione D. Petri. *Peruenit*, inquit, *populus infinitus ad locum qui appellatur Naumachia iuxta obeliſcum Neronis in monte. Illic crux Petri poſita eſt.*

2 LYRIN.] De quo Plinius ſcribit libr. 2. cap. 13. *Fontium plurimorum natura mira eſt feruore, idque etiam iugis Alpium, ipſoque in mari, inter Italiam & Ænariam, vt in Baiano ſinu, & in Lyri fluuio, multiſque alijs.*

Lyris fluuius.

3 NE VAGA EFFVGIA.] Forte, *ne vagis* (vel *vagantibus*) *effugia forent.*

4 ANTEPOSITIS PROPVGNACVLIS.] Hoc eſt quod dicit Dio, cinxiſſe ligneo muro, & fixiſſe.

5 CHLAMYDE.] Virgil. 4. Æneid. chlamydem dat Didoni, ad venandum eunti ſaltuſque petenti.

Sidoniam picto chlamydem circundata limbo.

6 QVANQVAM INTER SONTES.] Quippe damnati omnes, & imperatore munus exhibente, illi ex toto orbe Romani aduehebantur *Beſtiarij* dicti. de quibus Apuleius. *Noxij perdita ſecuritate ſuis epulis beſtiarum ſaginas inſtruentes.* Seneca 2. de benefic. *Leonem in amphitheatro ſpectauimus, qui vnum e beſtiarijs agnitum, cui quondam fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum.* Idem epiſtola 60. *Nuper in ludo beſtiariorum, vnus e Germanis cum ad matutina ſpectacula pararetur.* Tertullian. in Apolog. *Sed beſtiarij, inquitis, hoc opinor minus quam hominis, an hoc turpius, quod mali homines.* Docebantur autem pugnare cum beſtijs: & ideo *ſcholas beſtiariorum* vocat Seneca. At de ſummo mane illa ſpectacula. Suetonius in Claud. cap. 34. *Beſtiarijs ita delectabatur, meridianiſque, vt etiam prima luce ad ſpectaculum deſcenderet.*

Beſtiarij damnati.
Romani aduecti ex toto orbe.
Leo nutritorem ſeruat in Amphitheatro.
Beſtiarij viles.
Minus quam homines.
Turpiſſimi, quia mali homines.
Schola beſtiariorum, qua docebantur pugnare cũ beſtijs.
Summo mane beſtiarum ſpectacula.
Vel meridie.

7 APERTVM AQVARVM ITER, ET.] Male: nam mutila oratio eſt. Lego, *apertum vt aquarum iter eſt, tum incuria operis manifeſta fuit.* Et eſt ingenuum os Taciti.

8 EOQVE.] *Ideoque*, lego.

9 CONVIVIVM.] Quid ſi, *compluuium*? nam quid conuiuium cum compluuio, & effluuio lacus? De conuiuio, Suetonius aliquid tangit cap. 32. *Conuiuatus eſt ſuper emiſſarium Fucini lacus, ac pæne ſubmerſus.* Sed heic non quadrat. Scribit enim Tacitus, *conuiuium magna formidine cunctos affeciſſe.* Quod eſt abſurdum; ergo legendum, *compluuium.* Eſt autem *compluuium*, locus in ædibus, in quem imber deciduus ex pluribus locis ſe colligit, vt impluuium area inquam collectus cadit. Varro tamen paulo aliter 4. de ling. Lat. *Si relictus impluebat,*

Tacitus correctus.
Compluuium legendum, non conuiuium.
Quid compluuiũ.

Quid impluuium.

erat locus in medio vt lucem caperet deorsum, quia impluebat, impluuium dictum, & sursum qua compluebat, compluuium. Quod Asconius firmat. Hic autem erat locus, per quem Fucinus lacus erat emittendus. Tacitus videtur innuere his verbis: *compluuium effluuio lacus adpositum.* Ego non *conuiuium*, sed *compluuium*, lego, & repono.

D. Iunio, Q. Haterio Coss. sedecim annos natus Nero Octauiam Cæsaris filiam in matrimonium accepit. Vtque studijs honestis, & eloquentiæ gloria nitesceret,[1] causa Iliensium suscepta, Romanum Troia demissum, & Iuliæ stirpis auctorem Æneam, aliaque haud procul fabulis vetera facunde executus, impetrat vt Ilienses omni publico munere soluerentur. Eodem oratore[2] Bononiensi Coloniæ igni haustæ subuentum, centies sestertij largitione. Redditur Rhodijs libertas, adempta sæpe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. Tributumque[3] Apamiensibus terræmotu conuulsis, in quinquennium remissum. At Claudius sæuissima quæque promere adigebatur eiusdem Agrippinæ artibus, quæ Statilium Taurum opibus illustrem hortis eius inhians peruertit, accusante Tarquinio Prisco. Legatus is Tauri Africam imperio proconsulari regentis, postquam reuenerant, pauca repetundarum crimina, cæterum magicas superstitiones obiectabat. Nec ille diutius falsum accusatorem indigna sorte perpessus, vim vitæ suæ attulit ante sententiam Senatus. Tarquinius tamen curia exactus est, quod Patres odio delatoris, contra ambitum Agrippinæ peruicere.

Adolescentes a causis orandis ordiebantur. Vt innotescerent ciuibus. Vt gloriam pararent.

1 CAVSA ILIENSIVM SVSCEPTA.] Apuleius Apolog. 2. *Eruditissimi iuuenes laudis gratia primum hoc rudimentum forensis operæ subibant, vt aliquo insigni iudicio, ciuibus suis noscerentur.* Qui mos incipientibus adolescentibus, ad illustrandum ingenij florem apud antiquos concessus, diu exoleuit. At aliquando ad gloriam parandam, vt ait idem Apuleius. Quemadmodum M. Antonius Carbonem, C. Mutius Aul. Albutium, P. Sulpitius Cn. Norbanum, Curius M. Aquilium, C. Curio Q. Metellum accusarunt. Quod apud principes etiam inualuit, & triumphales. Nam Plinius triumphalis causas orauit. præfat. natur. Histor. Etiam Germanicus. Quod notaui libr. 2. Sed Nero mirandus, quod tunc quindecim tantum annos habuerit, si Tacito credimus, quodque mirere, non tantum pro Iliensibus, sed etiam pro Bononiensibus Latine, pro Rhodijs Græce declamauit. Ita Gallio cum esset adolescentulus admodum. Seneca pater præfat. libr. 9. Controu. Et idem de Fabiano. *Adolescens admodum tantæ opinionis in declamando, quantæ postea in disputando fuit.* Sed mirum cum ita declamauerit Nero, Seneca etiam præceptore, quomodo noster alibi scripserit, *aliena facundia eguisse.* Nam facundum heic vocat. *Facunde*, inquit, *exequutus.* Cæterum de Iliensibus, tradit Strabo libr. 13. a Dardanis originem suam petere, & suis temporibus vicum esse tantum: nouosque vocat Ilienses, quos Palladis templum habere scribit. Addit etiam a Iulio Cæsare Iliensibus seruatam libertatem, & immunitatem datam, quod ab Iulo ortus, qui inter posteros Æneæ. Tamen eis multa ablata ab Antonio, & statua Aiacis, quam postea eis Augustus restituit.

Nero 15. annos natus agit causas. Latine. Græce.

Ilienses a Dardanis. Antonius eos male tractat. Augustus peroptime.

2 BONONIENSI COLONIÆ.] *Princeps Hetruriæ, & olim Felsina nominata.* Plin. l. 3. c. 14.

Apamia. Dicta a nigredine lapidum. Obnoxia terræmotibus.

3 APAMIENSIBVS.] Apamia terræmotibus obnoxia, & ante Mithridaticum bellum sæpe concussa. Eius reparandæ gratia, Mithridates centum talenta dedit. Strabo li. 12. Ideo coluit Neptunum. Et *Apamia* dicta a lapidum nigredine.

Eodem anno sæpius audita vox principis, parem vim rerum habendam[1] a procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset. Ac ne fortuito prolapsus videretur, Senatus quoque consulto cautum, plenius quam antea & vberius. Nam Diuus Augustus apud equestres qui Ægypto præsiderent lege agi, decretaque eorum proinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani constituissent: mox alias per prouincias, & in vrbe pleraque concessa sunt, quæ olim a prætoribus

noſcebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo toties ſeditione aut armis certatum, cum Sempronijs rogationibus equeſter ordo in poſſeſſione iudiciorum locaretur, aut rurſum Seruiliæ leges ſenatui iudicia redderent. Mariuſque & Sylla olim de eo vel præcipue bellarunt. Sed tunc ordinum diuerſa ſtudia: & quæ vicerant, publice valebant. C. Oppius & Cornelius Balbus primi Cæſaris opibus potuere conditiones pacis & arbitria belli tractare. Matios poſthac & Vedios, & cætera equitum Romanorum præualida nomina, referre nihil attinuerit, cum Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat, ſibique & legibus adæquauerit.

Non appellatur a procuratoribus Cæſaris. — *Claudij decreto.* — *Primum ſerui erant, mox liberti.* — *Dein equites.* — *Et ſub Claudio reges.* — *Druſillanus ſeruus Claudij procurator.* — *Rotundus dictus.* — *Iulianus Neronis.* — *Aliquando rebus ſingularibus.* — *Aliquando vniuerſalibus prepoſiti.*

1 A PROCVRATORIBVS AC SI IPSE STATVISSET.] Capio de appellatione, vt ab illis non appellaretur: quod magiſtratibus conceſſit Caligula. Sueton. in Caio 16. *Magiſtratibus liberam iuriſdictionem, & ſine ſui appellatione conceſſit.* Id eſt, vt ad eum non appellaretur. Nam a principe non appellatur. En quo potentiæ iſti procuratores prouecti: ſed nec tantum appellatione nulla, ſed iuriſdictione multa, & multum ampliata. Primum autem iſti procuratores erant ſerui, dein liberti, ſtatim equites, & ſub Claudio etiam reges. Tunc enim terrarum orbis, mancipijs & ergaſtulis paruit, quibus etiam ius fuit dandi diademata, vt noſter ſupra docuit de Peligno. De ſeruis procuratoribus frequens eſt mentio apud Iuriſconſultos titulis de procuratoribus, & negot. geſt. At quemadmodum ſeruos procuratores habebant priuati, ita etiam principes, vt ille Druſillanus Claudij ſeruus, nomine Rotundus, de quo Plinius libr. 33. cap. 11. Et Iulianus Neronis, de quo idem. Sunt autem ſeruorum procuratorum ſparſa nomina per Iuriſconſultorum agros. At hi procuratores ſiue ſerui, ſiue liberti, ſiue ingenui, equiteſve, aliquando quibuſdam rebus, aliquando omnibus præponebantur. Quibuſdam rebus, vt veſtimentis, vnde Gynæciarij: oſtijs, vnde oſtiarij: lecticæ, vnde lecticarij: omnibus, vt diſpenſationi domus, vnde diſpenſatores. Etiam vniuerſo patrimonio principis, vt procuratores Catholici dicti 11. Cod. de procurat. & conduct. domus Aug. Primaque eorum cura audire rationes conſeruorum, vel conlibertorum ſuorum, quibus erant præpoſiti: quomodo Atrienſes reliquis ſeruis in domo herili. Poſtea creſcente imperatorum authoritate, creuit quoque eorum dignitas, & de rationibus Cæſaris cognouerunt, quæ quaque in prouincia redderentur, in qua Cæſar ſeruos & poſſeſſiones haberet. Nihil tamen iudicabant: dicebanturque rationales Cæſaris. Poſtea vero iuriſdictio data eſt libertis principis in audiendis rationibus, iuſque dicendæ ſententiæ in his quæ pertinerent ad Cæſarem: Deinde cognitio inter fiſcum, & priuatos, in cauſis fiſcalibus tantum pecuniarijs. Poſtea vero vice præſidum functi ſunt in prouincijs. L. 4. ad L. Fabiam, de Plagiar. & L. 2. Cod. de Pœnis. Tunc de criminalibus cauſis agnouere. L. 9. de offic. præſid. L. 3. vbi cauſæ fiſcales. In eo gradu poſiti. Nunc Claudius cupit parem cum illo habere rationem, cenſetque rebus ab eis iudicatis, ita ſtandum, ac ſi ipſe iudicaſſet. Senatuſque ipſe maiora multo dedit, & vberiora, quam haberent ante. Nam contulit eis id omne, de quo tantopere olim fuerat in Republica certatum. Sic tulit ſeruilis fœlicitas, tunc humani generis rectrix.

Vt toti patrimonio Cæſaris. — *Prima cura Cæſaris procuratorum rationes audire.* — *Inde rationales dicti.* — *Non iudicabant.* — *Poſtea data iuriſdictio.* — *Deinde cognitio inter fiſcum & priuatos.* — *Mox vice præſidum functi.* — *Criminales cauſas iudicarunt.* — *Nulla appellatione.* — *Seruilis beatitudo ſub Claudio.*

Rettulit dein de immunitate [1] Cois tribuenda. Multaque ſuper antiquitate eorum memorauit: Argiuos vel cum Latona parente, vetuſtiſſimos inſulæ cultores: mox aduentu Æſculapij artem medendi illatam, maximeque inter poſteros eius celebrem fuiſſe, nomina ſingulorum referens, & quibus quiſque ætatibus viguiſſent. Quin etiam dixit Xenophontem, cuius ſcientia ipſe vteretur, eadem familia ortum. Precibuſque eius dandum vt omni tributo vacui in poſterum Coi, ſacram & [2] tanti Dei miniſtram inſulam colerent. neque dubium haberetur, multa eorundem in Popul. Rom. merita, ſociaſque victorias potuiſſe tradi. Sed Claudius facilitate ſolita quod vni conceſſerat, nullis extrinſecus adiumentis velauit. At Byzantij, data dicendi copia, cum magnitudinem onerum apud Senatum deprecarentur, cuncta repetiuere, orſi a fœdere quod nobiſcum icerant, qua tempeſtate

peſtate bellauimus aduerſus regem Macedonũ, cui vt degeneri, Pſeudophilippi vocabulum impoſitum. Miſſas poſthac copias in Antiochum, Perſen, Ariſtonicum, & piratico bello adiutum Antonium. Memorabantque quæ Syllæ aut Lucullo aut Pompeio obtuliſſent. Mox recentia in Cæſares merita. quando ea loca inſiderent, quæ tranſmeantibus terra marique ducibus, exercitibuſque, ſimul vehendo commeatui opportuna forent. Namque arctiſſimo inter Europam Aſiamque diuortio Byzantium in extrema Europa poſuere Græci, quibus[3] Pythium Apollinem conſulentibus vbi conderent vrbem, redditum oraculum eſt: *quærerent ſedem cæcorum terris aduerſam.* Ea ambage Chalcedonij monſtrabantur, quod priores illuc aduecti,[4] præuiſa locorum vtilitate peiora legiſſent. Quippe Byzantium fertili ſolo fœcundoque mari, quia[5] vis piſcium[6] in Pontum erumpens, & obliquis ſubter vndas ſaxis exterrita, omiſſo alterius littoris flexu, hos ad portus defertur. Vnde primo quæſtuoſi & opulenti, poſt magnitudine onerum vrgente, finem aut modum orabant, annitente principe qui Thracio Boſphoranoque bello recens feſſos iuuandoſque retulit. Ita tributa in quinquennium remiſſa.

Cois inſula. Coos vrbs. Eius ſitus. Venus mari emergens. In tabula. Tot millibus empta.

1 COIS TRIBVENDA.] Strabo l. 14. vrbem Coam Aſtypalæam olim fuiſſe dictam ſcribit, quæ alio loco, & ad mare habitabatur. *Non magna eſt*, inquit, *ſed optime omnium habitata, & aſpectu iucundiſsima ijs, qui eo nauigant. Inſula tota fertilis, & quemadmodum Chius, & Leſbus, optimo vino abundans. Inerat in ea Venus mari emergens, quæ nunc D. Cæſari Romæ dicata eſt. Auguſtus eam patri poſuit, vt generis ſui parentem. Dicunt pro ea pictura, remiſſa fuiſſe Cois centum talenta.* Patria fuit Hippocratis, & Philetæ Poetæ. Auſonius.

Cincta mari quænam tellus creat Hippocratẽ? Cos.

Et Lucanus 3. Ciuilium.

——Spirat de littore Coo
Aura fluens.

2 TANTI DEI MINISTRAM.] Quid ſi, *tutantis Dei miniſtram?* id eſt tutelaris Dei.

Pythius Apollo. Minus mendax cæteris oraculis. Damnatum ab Alexandro oraculum Delphorum. Pythius tamen Apollo mẽdax. Ex magiſtri diſciplina.

3 PYTHIVM APOLLINEM.] Vide Strabonem l. 9. vbi de iſto oraculo clare, & fuſe. Pythiumque Apollinem *minus mendacem cæteris oraculis*, ſcribit: Ideoque *Alexander damnauit templum Apollinis Delphis, ne eſſent homines futurorum præſcij*, vt ſcribit Vet. Interpr. Iuuenal. Sat. 6. Martialis lib. 9. epigramm. 43. ad Apollinem.

Nec Delphis tua mentiatur vlli.

Et certe Tertullianus illuſorem Pythium ſic arguit in Apolog. *In oraculis quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, ſciunt Crœſi, ſciunt Pyrrhi.* Cæterum teſtudinem decoqui cum carnibus pecudis Pythius eo modo renuntiauit, quo ſupra diximus. Sed defecit iſtud oraculum mendax CHRISTO, veritatis Sole terras illuſtrante. Euſeb. lib. 5. de præpar. Euang. cap. 8. Plutarchus de defectu oracul.

Pythicum dæmonium. Cur Pythicus dæmon.

Et *Pythicum dæmonium* vocat Tertullianus lib. de orat. Pythicus autem dictus propter Pythica certamina, in honorem eius, ab Amphictyonibus inſtituta ob Pythonem draconem interemptum. Strabo lib. 9. De illo ſunt hi verſus.

Pollens ſagittis inclytus
Arcitenens Delphis prognatus,
Pythius Apollo.

Impræuiſum.

4 PRÆVISA.] Lege, *impræuiſa*. Nam *i*, vltima littera verbi *aduecti*, cum titulo, *impræuiſa* faciebat. Et *impræuiſum*, Tacito familiare; vt *impræuiſa tela*.

Locus Taciti emendatus. Vere piſces intrant Pontum Hieme imminente, & circa Autumnum prodeunt. Intrant piſciculi infantes. Linquunt adulti. Piſces cito Ponto adoleſcunt. Ob aquas dulces. Pontus ſinus eſt aquarum dulcium. Portus molles & arenoſi. In Ponto nullum cete infeſtum piſcibus. Bona paſcua, Saxa caua, ſpeluncæ limoſæ. Vmbroſa promontoria.

5 VIS PISCIVM.] Exiſtimo legendum. *Quia vis piſcium innumera*, (vt bene Lipſius,) *Ponto erumpens*. Mihique adſtipulatur Salluſtius, in quo legitur. *E Ponto piſcium vis erũpens.* Et ſi integrum haberemus, videremus hunc locum ab eo deſumptum, quem ex Manuſcripto ſanaremus, qui lucem capit ex Ariſtotele & Plinio. Vt autem hæc intelligantur, ſciendum eſt Vere piſces intrare Pontum a Propontide, hieme autem imminente, & circa Autumni finem, prodire Ponto in Propontidem, & inde in Ægæum mare, quod ſit Ponto benignius. P. Belonus hæc ſcribit li. de Piſcibus circa finem. Tamen non inficior, quod quidam piſces, in Propontide æſtiuant, nec Pontum intrant: Qui vero Pontum intrant, aut grandiores ſunt, aut puſilli & infantes piſciculi, eoque commeant, vt adoleſcant: & grandiores, vt pariant. Pariunt enim Martio menſe, Aprili, & Maio. *Nam piſcium genus omne maxima celeritate adoleſcit*, in Ponto maxime. cauſa eſt multitudo amnium dulces inferentium aquas. nam infinitis & copioſis fluminibus rigatur. Item quia molles & arenoſi ſunt portus; ideoque bona paſcua, & ſaxa caua, ſpeluncæque limoſæ, & promontoria vmbroſa; denique quæcunque grata ſunt piſcibus. Quod Oppianus narrat eo loci. Addo quod nullum animal Ponto illis infeſtum. Itaque illa dulcedine & ſecuritate illecti, eo confluunt fœti piſces,

aut partui proximi. Autumni vero fine redeunt: & si hyems Austrina sit, tardius; si Aquilonia, citius. Quod Aristoteles tradit lib. 8. Dixi, redeunt fine Autumni, quia rigidior tempestas turbat vorticosum mare, & minime profundum. Ideoque piscis inhospitalem Pontum tunc fugit, vt se abdat Ægæi maris profundioribus latibulis, aut in Propontide maneat. Quæ omnia Oppianus lib. 1. de piscat. describit valde eleganter. Et Gellius ei adstipulatur. Piscatio autem Autumnalis opima est: Vernalis vero sterilis, & macra. Licet enim Vere tanta sit piscium copia in Pontum erumpentium, vt manu capi possint, & lapide feriri: Tamen nondum sunt adulti pisces, aut si adulti, fœminæ sunt partui proximæ. Cape ergo Tacitum de piscibus Ponto erumpentibus tempore Autumnali, non verno. Tunc enim Byzantinis capturæ vberrimæ, cum tunc valde sit pisculentum mare. At corrigo Plinium mendosum in hac parte libr. 9. cap. 15. a quo explicationem huius loci sumere licet. *Thynni*, inquit, *dextra ripa intrant* (scilicet Pontum ab Ægæo vel Propótide) *exeunt læua. Id accidere existimatur, quia dextro oculo plus cernunt, vtroque natura hebete. Et in Euripo Thracij Bosphori, quo Propontis Euxino iungitur, in ipsis Europam Asiamque separantis freti angustijs saxum miri candoris, a vado, ad summa perlucens iuxta Chalcedonem, in latere Asiæ. Huius aspectu repente territi, semper aduersum Byzantij promõtorium ex ea causa appellatum Auricornu, præcipiti petunt agmine. Itaque omnis captura Byzantij est, magna Chalcedoniæ penuria D. passus medij interfluentis Euripi. Opperiuntur autem Aquilonis flatum, vt secundo fluctu exeant e Ponto, nec nisi intrantes Pontum, Byzantij capiuntur.* Lego, *vitantes Pontum*, non *intrantes*. Si enim hæc scriptura vera, Plinius sibi esset contrarius, & res ipsa veritati non conueniret, & historiæ.

Thynni dextra intrant Pontũ, exeunt læua.

Plinius correctus.

Mæotidis pisces in Pontum.

Quemadmodum autem Vere pisces maris Ægæi, & Propontidis Pontum intrant, ita etiam Mæotidis pisces, eundem Pontum, ad delicias dulcis aquæ, petunt. Iuuenal. Sat. 4. vbi de magno Rhombo, Vere capto & sole iam adulto.

—— neque enim minor hæserat illis
Quos operit glacies Mæotica, ruptaque tandem
Solibus effundit torpentis ad ostia Ponti,
Desidia tardos, & longo frigore pingues.

Sunt qui locum D. Ambrosij huc, illustrandi gratia, attulerunt apposite, & hercule laudandi, nec vlla re inuidendi. Tamen hic locus facit, & ad Oppiani, & Plinij, & Aristotelis ingenium, lib. 8. Anim. cap. 13. qui Vere scribunt Pontum subire pisces, Autumno exire. Sed tollo mendum ab ipso Diuo authore male exscripto, cum inquit. *Ad illud Septentrionalium mare partium quadam naturæ lege contendunt.* Quid hoc est, *partium mare*? lego, *ad illud Septentrionalium mare partiarium*. Sic Apuleius 9. Met. de puello adultero. *Plane cum vxore mea partiarie tractabo* (non *partiario*, nisi legas *iure*) *nec ercifcundæ familiæ, sed communi diuidundo formula.* Vocat mare *partiarium*, quod sepositum a reliquo mari, in Septentrionis glacialibus angulis. Tertullian. contra Marcion. *Ab humanioribus fretis quasi quodam barbariæ pudore secessit.* Apuleius lib. 8. *Domi vero promiscuis operis partiarios agebat concubitus.* Et verbum est frequens apud Iurisconsultos, vt L. 28. §. Si vis maior. D. locati. Vlpian. Reg. tit. 26. Non assentior illi (quamuis magno viro,) qui cæcos Chalcedonas putat dici, quod Byzantini luminibus eorum officerent. Nam etsi verum est: tamen cæci dicti, quod eorum cum esset electio in habenda sede, peiorem elegerunt. Strabo 7. lib.

D. Ambrosius correctus.

Cur Pontus mare Partiarium dictum.

Sepositum est a reliquis fretis.

Partiarius concubitus.

Cur cæci Chalcedones.

Quod peiora elegere.

6 IN PONTVM.] Quod mare dulcius sapore esse cæteris tradit Sallustius in fragm. Sed non abeo intacto Tertull. qui Pontum descripsit eleganter, sed non sano loco. Is est primo lib. contr. Marc. *Pontus igitur*, inquit, *qui Euxinus, natura negatur.* Id est, qui ex sua natura propter inquietum mare, & Aquilonem sæuientem, inhospitalis est: & ideo ἄξενος, non εὔξενος, nobis negatur. Ac si diceret, non permittit nos illic versari propter inhospitalitatem: ita Plinius. *Pontus Euxinus antea ab inhospitali feritate Axenos appellatus.* libr. 9. *Nomine*, inquit Tertullianus, *illuditur*. Id est, per contrarium nomen illi oppositum, quod est Euxinus, ei illuditur. Sic illudunt principibus fatuis Gabbæ, & adulatores Parasiti, quorum vitia in virtutes mutant. Et illuditur, quod contrarium ei nomen datur. Nam cum sit ἄξενος, dicitur Euxinus. Ouidius.

Pontus dulcior cæteris aquarũ congregationib.

Tertullianus correctus.

Et explicatus.

Dictus ab antiquis Axenus ille fuit.

Et Strabo l. 7. mox adijcit. *Cæterum hospitalem Pontum nec de situ æstimes. Ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam barbariæ suæ pudore secessit.* Refutat eos, qui Euxinum vocant. Et ait inhospitalem esse a situ: quippe sub rigore Septentrionis situs, & præ pudore inhospitalis sedis & barbariei naturalis, a reliquis pelagis secessisse. Quod postea demonstrat his verbis. *Gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plaustro.* (Nam prouerbium est, Scythica plaustra.) *Sedes incerta, vita cruda, libido promiscua, & plurimum nuda, etiam cum abscondunt suspensis de iugo pharetris indicibus, ne temere qui intercedat.* (lego, *quis intercedat*.) *Ita nec armis suis erubescũt.* Vide reliqua; nã sana sunt, & si heic insererẽ, semina iacerẽ in Pontum.

Pontus a cæteris fretis secessit.

Plaustra sedes & habitacula incolarum Põti.

M. Asinio, M. Acilio Coss. mutationem rerum in deterius portendi cognitum est[2] crebris prodigijs. Signa enim ac[3] tentoria militum igne cœlesti arsere.[4] Fastigio Capitolij examen apum insedit. Biformes hominum partus. Et suis fœtum editum, cui accipitrum vngues erant. Numerabatur inter ostenta,[5] diminutus omnium magistratuum numerus, quæstore, ædili, tribuno, ac prætore, & consule, paucos intra menses defunctis. Sed in præcipuo pauore[6] Agrippina vocem

Claudij,

Claudij, quam temulentus iecerat, fatale sibi, vt coniugum flagitia ferret, dein puniret, metuens, agere & celerare statuit, perdita prius [7] Domitia leuibus & muliebribus causis: quia Lepida minore Antonia genita, auunculo Augusto, Agrippinæ [8] sobrina prior, ac Gnei mariti eius soror, parem sibi claritudinem credebat. Nec forma, ætas, opes multum distabant, & vtraque impudica, infamis, [9] vinolenta, haud minus vitijs æmulabantur quam [10] si qua ex fortuna prospera acceperant. Enimuero certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem præualeret. Nam Lepida blandimentis & largitionibus iuuenilem animum deuinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quæ filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat. Cæterum obiecta sunt quod coniugium principis deuotionibus petiuisset, quodque parum coercitis per Calabriam seruorum agminibus pacem Italiæ turbaret. Ob hæc mors indicta multum aduersante Narcisso, qui Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, *certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verum ita de se meritum Cæsarem, vt vitam vsui eius impenderet. Conuictam Messallinam & Silium.* [11] *Pares iterum accusandi causas esse.* [12] *Si Nero imperitaret Britannico successore, nullum principi meritum, ac nouercæ insidijs domum omnem conuelli, maiore flagitio, quam si impudicitiam prioris coniugis reticuisset: quanquã ne impudicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero, ne quis ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere.* Hæc atque talia dictitans, amplecti Britannicum, robur ætatis quam maturrimum precari, modo ad deos, modo ad ipsum tẽdere manus, adolesceret, patris inimicos depelleret: matris etiam interfectores vlcisceretur.

1 M. Asinio, M. Acilio.] Dio vocat Q. Asinium, & Manium Acilium.

Cometæ circa mortem Claudij.

2 Crebris prodigiis.] Quasi *prædicijs. Prodigium* enim a *prædico*. Nam quæ nũc g, ab antiquis c, vocabatur. Plinius, vbi de cometa, & eius prodigijs. *In nostro*, inquit, *æuo circa veneficium, quo Claudius Cæsar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu eius assiduum prope, ac sæuum.* lib. 2. cap. 25. ait *circa veneficium*, quia veneficio boletorum obijt, & Neroni reliquit imperium.

Perpetua & atrox imperio Neronis.

Hastæ ardere visæ.

3 Tentoria militum.] Liuius libr. 33. *Ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant.* Et 43. *Fregellis in domo L. Atrei, hastam quam filio militi emerat, incendio plus duas horas arsisse; ita vt nihil eius ambureret ignis.* Apul. Iulium Obsequentem, eadem multa prodigia, quæ frustra fecerit qui recensuerit.

Examen apum. Et formicarum. Mala omina.

4 Fastigio Capitolii examen apum.] Quod mali ominis. Iulius Obsequẽs. *Examen apũ in castris Drusi, in tabernaculo Hostilij Rutilij præfecti castrorum, consedit.* Et supra. *In castris Cassij examen apum consedit.* Dio libr. 42. *Apes in Capitolio iuxta Herculis statuam, sedem occupauere, cum Isidis sacra fierent: itaque aruspices omnia templa Isidis iusserunt demoliri.* Ita Liuius lib. 24. *Romæ quoque in ipsa vrbe, secundum apum examen* (lego, *fœcundum*) *in foro visum quod mirabile est, quia rarum: affirmantes quidem legiones se armatas videre in Ianiculo:* (lege, *affirmantesque quidam*) *concitauerunt ciuitatem ad arma. Qui cum Ianiculum inissent*, (lego, *quitum*) *negarunt quenquam ibi præter assuetos collis eius cultores apparuisse.* Cape ita apud Florum, vbi vulgo, *fuga victimarum apum exanima.* Nam inter mala omina, examen apum, aut formicarum.

Correctus Liuius.

Nullus Senator mortuus bonum omen.

5 Diminutus magistratuum numerus.] Lubet exscribere, quod scribit Plinius lib. 7. cap. 48. *Adnotare succurrit quinquennium fuisse, quo Senator nullus moreretur, cum Flaccus & Albinus Censores Lustrum condidere, vsque ad proximos Censores ab anno vrbis* DLXX. Quod scripsit, vti faustum prodigium. Sed contra infaustum, quando vrbs sine magistratibus fuit, & extitit annus, quo Consules, & Prætores interiere. Tit. Liuius lib. 40. *Prætor T. Minutius, & haud ita multo post Consul C. Calpurnius moritur, multique alij omnium ordinum illustres viri. Postremo prodigij loco, ea clades haberi cœpta est. C. Seruilius Pontifex Maximus, piacula iræ Deum conquirere iussus est. Decemuiri libros inspicere, Consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vouere, & dare signa aurata: Quæ vouit, deditque.* Dio li. 42. *Auxit metum ipsa forma vrbis, quæ misera, & insolens. Nã Kalendis Ianuar. & multo post tempore, nullus Consul, nullus Prætor.* Et idem l. 41. *Ad hæc, nullus præfectus vrbis, qui ferijs celebrandis præesset, eo anno constitutus, & omnia quæ erant eius muneris, Prætores administra-*

Infaustum si vrbs sine magistratu.

Populus sine magistratu, pedes sine capite.

uerunt. Populus certe sine magistratu, pedes sine capite, grex sine pastore, nauis sine rectore.

6 AGRIPPINA VOCEM.] Lego, *Agrippina non vocem*. Et nota principum verba, etiam leuiora, quam late pateant: plerunque ad salutem, plerunque etiam ad interitum eorum & suorum.

Domitia Lepida.

7 DOMITIA.] Addi debet *Lepida*. Quod omisit librarius, & omissum facit offucias. Nec tollo verbum *Lepida*, quod subsequitur in his verbis. *Quia*, inquit, *Lepida*. Nam licet sit repetitio verbi eiusdem, tamen non inuenusta est. Et rogo ne istas fabas, aut fabulas culpes, sunt enim Pythagoræ cognatæ.

Sobrina propior, verba iuris.

8 SOBRINA PRIOR.] Iurisconsulti dicunt semper, *sobrina propior*. Et ita heic legendum esse censeo, quia ita scriptum fuit ab authore; sed abbreuiatum verbum, vitium fecit. Hoc vlcus tactum est olim a Cuiacio ad Tit. de Gradib. in Instit. legitque non *Lepida minore*, sed *Lepida maiore*: quod confirmat authoritate Suetonij cap. 5. in Nerone. Nam fuit Lepida Germanici patris Agrippinæ consobrina, Germanicus ex Antonia minore, Cn. Domitius, & Lepida ex Antonia maiore. Consobrinos autem Galli seu sobrinos propiores vocant *Cousins remuez de germains*.

9 VINOLENTA.] De simili muliere dixit Apul. 9. Met. *Mulier sæua, sana, vitiosa, ebriosa, peruicax, pertinax*. Similis est locus apud eundem 1. Met. *Solita vinolentia, ac diurna fatigatione pertentatus bonus Socrates*. Vbi legendum, *violentia*, pro *vinolentia*. Afranius in Diuortio.

Vigilans ac solers, sicca, sana, sobria,
Virosa non sum, & si sim, non desunt mihi
Qui vltro dent: ætas integra est; formæ satis.

Sunt autem hæc non modo hominum, sed etiam mulierum vitia, *ambitio, cupiditas, pertinacia, liguritio, vinolentia, cuppedia*. Et Dio Agrippinam vinolentam scribit & *vinibuam*, vt ait Lucillius. Est tamen apud D. Augustinum mendum, in quo *vinolentia* reponendum, pro *violentia*. Locus est Psalm. 75. *Est*, inquit, *quidam modus viuendi communis omnibus. Furtum non facere num domino non præcipitur, seruo præcipitur? Num castimoniali præcipitur*: (Lego, *num castimonia moniali præcipitur*.) *& nuptiæ non præcipitur. Adulterium non facere omnibus præcipitur. Non amare violentiam*, (lege, *vinolentiam*) *qua ingurgitatur anima & corrumpitur in se templum Dei, omnibus æqualiter præcipitur. Non superbire omnibus æqualiter præcipitur.*

10 SI QVA.] Legendum, *his quæ ex fortuna acceperant*.

11 PARES ITERVM ACCVSANDI CAVSAS.] Quod Agrippina cum Pallante eadem adulteria exerceret, quæ Messallina cum Silio.

Messallinæ & Agrippinæ paria adulteria.

12 SI NERO IMPERITARET.] Me iudice, tota hæc oratio balbutit, & interpolata est. Et hæc verba eaque quæ sequuntur, sensum nullum habent, aut perabsurdū. Ita autem restituo & explico. *Si Nero imperitaret, nullum in principem meritum*. Id est, nihil fecisse se, ex quo gratiam Principis mereretur. Et sane verba talem scripturam recipiunt & postulant. Britannico autem successore, nouercæ insidijs domum omnem conuelli. Nam dixit certam sibi perniciem, seu Britannicus, seu Nero rerum potiretur. Si Nero, nullo eum beneficio sibi demeruisse; Si Britannicus, nouercæ insidijs, cui Narcissus inuisus erat, periturum. Heic forte meum acetum rideas. Et vereor ne ex nouo, veteri morbo medear.

Tacitus correctus. Et explicatus.

In tanta mole curarum Claudius valetudine aduersa corripitur, refouendisque viribus, mollitie cœli & salubritate aquarum,[1] Sinuessam pergit. Tum Agrippina sceleris olim certa & oblatæ[2] occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni[3] consultauit: ne repentino & præcipiti facinus[4] proderetur: si lentum & tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius, & dolo intellecto, ad amorem filij rediret. Exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem, & mortem differret. Deligitur artifex talium, vocabulo[5] Locusta, nuper veneficij damnata, & diu inter instrumenta regni habita. Eius mulieris ingenio paratum virus, cuius minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas, &[6] explorare gustu solitus. Adeoque cuncta mox pernotuere, vt temporum illorum scriptores prodiderint, infusum delectabili[7] cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam,[8] socordiane Claudij an vinolentia? simul soluta aluus subuenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, & quando vltima timebantur, spreta præsentium inuidia, prouisam iam sibi Xenophontis medici conscientiā adhibet. Ille tanquā nisus euomētis adiuuaret, pinnā rapido veneno illitam faucibus eius demisisse creditur, haud ignarus summa scelera incipi cū periculo, peragi cū præmio. Vocatur interim senatus, votaq. pro incolumitate principis consules & sacerdotes nuncupabant, cum iam exanimis vestibus & fomentis obtegeretur,

geretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Iam primum Agrippina velut dolore victa & solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, veram paterni oris effigiem appellare, ac variis artibus ' demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque & Octauiam sorores eius attinuit. & cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat, ire in melius valetudinem principis, quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldæorum attentaret. Tunc medio diei, tertio ante idus Octobr. foribus palatij repente diductis, comitante Burrho Nero egreditur ad cohortem quæ more militiæ excubiis adest. vbi monente Præfecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticæ. Dubitauisse quosdam ferunt respectantes, rogitantesque vbi Britannicus esset: mox nullo in diuerso auctore, quæ offerebantur secuti sunt. Illatusque castris Nero, & congruentia tempori præfatus promisso donatiuo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator consalutatur. Sententiam militum secuta Patrum consulta. Nec dubitatum est apud prouincias. Cœlestesque honores Claudio decernuntur, & funeris solenne perinde ac diuo Augusto celebratur æmulante Agrippina proauiæ Liuiæ magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio priuignus, iniuria & inuidia animos vulgi turbaret.

1 SINVESSAM PERGIT.] Sinuessa gratissima sanis natabula, & ægris medicabula. *Sinuessa aquis medicis fecunda.* Martial. lib. 11. epig. 8.

Dicet [illegible]ictericam se forsitan altera mœcha
In [illegible]uessano velle sedere lacu.

Et idem lib. 6. epig. 42.

Nec fontes Aponi rudes puellis,
Non mollis Sinuessa, feruidique — *Mollis Sinuessa.*
Fluctus passeris, aut superbus Anxur.

Tepens. Sic Silius tepentem vocat lib. 8.

—— Sinuessa tepens, fluctuque sonorum
Vulturnum.

Ouid. 15. Metam.

—— niueisque frequens Sinuessa colubris. — *Albis frequens colubris.*

Petrino vino notabile oppidum. nam ex petris vina fluunt: quod mirabile.

2 OCCASIONIS PROPERA.] Forte, *occasioni.*

3 CONSVLTAVIT.] Lego, *Consultat vt nec repentino*, &c. Sic Tuditanus in fragm. authore Gellio lib. 6. cap. 4. *Regulus addidit venenum sibi Carthaginenses dedisse, non præsentaneum, sed eiusmodi, quod mortem in dies proferret: & consilio, vt viueret quidem tantisper quoad fieret permutatio, post autem grassante semper veneno, cor tabesceret.*

4 PRODERETVR SI LENTVM.] Puto legendum, *proderetur vt si lentum.*

5 LOCVSTA.] Pestilens Pontica fera, & trux fœmina: & — *Locusta ingens venenaria.*

Calens venenis officina Colchicis.

De qua Iuuenalis Sat. 1.

Instituitque rudes melior Locusta propinquas
Per famam, & populum nigros efferre maritos.

Vetus Schol. correctus. Quo loco vetus Scholiast. ita. *Locustam ex Gallis matronam veneficam Nero exhibuit* (lego, *exciuit*) *ad se, propter venena conficienda, quoniam magnæ famæ erat, & in familiaritate habuit, vt etiam eum doceret venena miscere. Inde ait Turnus in Satyra.*

Ex qua Cæsareas soboles horrida Locusta
Occidit cura sui verna nota Neronis.

Satmatica verba. Lego. ita & corrigo. — *Turnus in Satyra correctus.*

Ex qua Cæsareas soboles horrenda Locusta.
Occidit, curans sæui venenata Neronis.

Illa autem Locusta sub Galba & illo imperante vincta, per totam vrbem vecta, cum aliis Neronis comitibus, & mulctata. Dio lib. 64. Quis autem hic fuerit Turnus, docet vt obiter dicam idem Scholiastes, cum ait, *Turnum Scææ & Memoris Tragici poetæ fratrem, libertini generis, qui ambitione ad honores prouectus est.* Rutilius. — *Quis fuerit.*

Huius vulnificis Satyra ludente Camœnis,
Nec Turnus potior, nec Iuuenalis erit.

Hæc extra funem, sed non extra vtilitatem, & præteriens. Et Cicero Locustam nominat 3. ad Q. fratrem, sed non eiusdem artificij fœminam, sed innocentioris: vt scias hoc nomen quibusdam fœminis inditum.

6 EXPLORARE GVSTV SOLITVS.] D. Hieron. epist. 2. *Vestes ori applicitas, & oblatos, ac degustatos cibos.* Idem de virgin. seru. ad Eustoch. *Iste per singulos menses, patri omnium reddit rationem, a quo etiam cibi cum facti fuerunt, prægustantur.* Idem de vit. susp. contub. *Inter viros matronasque conuiuium spectabis, aliena oscula, prægustatos cibos.* Plinius lib. 21. cap. 3. loquens de coronis. *Apparatu belli Actiaci gratificationem ipsius Reginæ, Antonio timente* (id est, ne regina, vt gratificaretur Octauio, cum veneno tolleret) *nec nisi prægustatos cibos sumente, fertur pauore illusisse* (lego, *pauori*) *extremis coronæ floribus veneno illitis, ipsasque capiti im-* — *Prægustatio ciborum.* — *D. Hieron. coniectura tentatus.* — *Plinius correctus, & explicatus.*

Antonij & Cleopatra fercula.

posita, mox procedente hilaritate, inuitauit Antonium vt coronas biberent. Quis ita timeret insidias? Ergo concerpta in scyphum incipienti haurire, opposita manu. En ego sum, inquit illa, chare Antoni, quam tu noua prægustantium diligentia caues? De illa prægustatione, sunt versus Iuuenalis in fine Sat. 6.

Liuida materno feruent adipata veneno.
Mordeat ante aliquis: quidquid porrexerit illa,
Quæ peperit, timidus prægustet pocula papas.

Cur prægustatio ex Dione.

Ratio prægustationis ex Dione lib. 55. quod principibus ab amicis, vt inimicis, etiam vt ab extraneis, ita ab domesticis, sit timendum, iisque qui cibos ministrant. Ad hanc prægustationem allusit Seneca de Beata vita cap. 11. *Egregium apud vos virtutis officium, voluptates prægustare.* Et Iuuenalis Sat. 6.

At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ,
Sed tamen & ferro, si prægustabit Atreides
Pontica ter victi cautus medicamina Regis.

Ad id aptari debet quod Horat. Sat. 6. lib. 2. de rustico more, & vrbano fabulatur.

—— veluti succinctus cursitat hospes:
Continuatque dapes: nec non vernaliter ipsis
Fungitur officiis, prælambens omne, quod affert.

Boleti Claudiani.

7 CIBO BOLETORVM.] Vnde Martialis.

Boletos quales Claudius edit, edas.

Sic moriuntur humani Ioues. Et recte ille. *Regi & misero commune est nasci & mori. Homo & animal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, vt elementorum voluntaria congressio est, in quæ rursus dissoluitur, diuiditur, dissipatur. Ita in fontem restiunt & in semet omnia reuoluuntur.* Sed cur ait Martialis, *Quales?* Quia quidam innocentiores, quidam boleti nocentiores. Nocentiores *qui diluto rubore, rancido aspectu, liuido intus colore.* Vide Plinium. Hic autem sic de boletis lib. 22. cap. 22. Nat. hist. *Inter ea, quæ temere manduntur, boletos merito posuerim: optimi quidem hos cibi, sed immenso exemplo, in crimen adductos veneno Tiberio Claudio Principi, per hanc occasionem, a coniuge Agrippina dato. Quo facto, illa terris venenum alterum, sibique ante omnes Neronem suum dedit.* quia Nero eam necauit. De ista per boletos Claudij nece, Iuuenalis Sat. 6.

Pro veneficio.

Agrippina maritis venenaria.

Nero venenum orbis.

—— si quidem vnius præcordia pressit
Ille senis, tremulumque caput descendere iussit
In cælum, & longa manantia labra saliua.

Inde illa consideratio Plinij de hominis fato, quæ non absurda. *Tu* (inquit de homine) *qui corporis viribus fidis: tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem existimas, sed partum. Tu cuius semper in victoria est mens. Tu qui te Deum credis aliquo successu tumens, tanti perire potuisti? Atqui etiam hodie minoris potes quantulo serpentis ictus dente, aut etiam, vt Anacreon poeta, acino vuæ passæ, vt Fabius Senator potu in lactis haustu vno pilo strangulatus.* Et hoc ad mores, & ne homo superbiat. Cæterum hi boleti qui cum fungis pituita sunt arborum, calidissimi mandebantur. Nam Seneca natural. Quæst. lib. 4. *Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos deuorant, pæne fumantes, quos deinde restinguunt niuatis potionibus.* At Serenus *fungis periit*, quem Seneca eius amicus plangit epist. 63. *Familias nuper boleti interemere*, inquit Plinius, *& tota conuiuia Annæum Serenum præfectum Neronis vigilum, & tribunos, & Centuriones. Quæ voluptas tanta ancipitis cibi?* At tanta eis boletorum voluptas, vt esse *cerebrum Iouis* putarent vt cum Ennio loquar. Non est omittenda de boletis inscriptio vetus & historia non contemnenda.

Boleti calidissimi.

Serenus boletis periit.

Præfectum Neronis vigilum.

Tota familia boletis obruta.

Conuiuium pro conuiuis.

D. M.

P. AETILIO. RVFO. ET. ACTILIÆ.
BERONICÆ. VXO. VIXERVNT. ANN. XIIII.
SED. PVBLIVS. MENSES. X. ANTE. NATVS.
EST. ET. EADEM. HORA. FVNGORVM.
ESV. AMBO. MORTVI. SVNT. ILLE. ACV.
ISTA. LANIFICIO. VITAM. AGEBANT.
NEC. EX. EORVM. BONIS. PLVS. INVENTVM.
EST. QVAM. QVOD. SVFFICERET. AD.
EMENDAM. PYRAM. ET. PICEM. QVIBVS.
CORPORA. CREMARENTVR. ET.
PRÆFICA. CONDVCTA. ET. VRNA.
EMPTA. ATQVE. INDVLGENTIA.
PONTIFICALI. LOCVS. DATVS. EST.

Notandum istud veneficium a cælo designatum cometa fulgente. nam sic Plin. *Cometes nunquam in occasura cæli parte est. Terrificum magna ex parte sidus, ac non leuiter piatum, vt ciuili motu Octauio Consule, iterumque Pompeij & Cæsaris bello. In nostro vero æuo circa veneficium quo Claudius Cæsar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu eius assiduum, ac sæuum.* lib. 2. cap. 25.

8 SOCORDIAM.] Lego interrogando.

9 DEMORARI.] Ne iret ad Prætorias cohortes, & imperium capesseret. Nam hoc æuo militare suffragium, & vis incondita, Senatorum consiliis, votisque præpollebat. Et scribit Victor, fuisse milites, qui sub Pertinace imperium venale sub hasta ponerent, & licitatoribus præponerent. Res horrenda.

Imperium Romanum venale. Et sub hasta a militibus.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum duodecimum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER DECIMVS TERTIVS.

PRIMA nouo principatu mors Iunij Silani proconsulis Asiæ, ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ [1]* paratur, non quia ingenij violentia [2]* exitum irritauerit, segnis & dominationibus aliis fastiditus, adeo vt C. Cæsar pecudem auream eum appellare solitus sit: verum Agrippina fratri eius L. Silano necem molita vltorem metuebat, crebra vulgi fama, anteponendum esse vixdum pueritiam egresso Neroni, & imperium per scelus adepto virum ætate composita, insontem, nobilem, & quod tunc spectaretur, e Cæsarum posteris. quippe & Silanus D. Augusti abnepos erat. Hæc causa necis: ministri fuere [3] P. * Celerius eques Romanus & Ælius libertus, [4] rei familiari principis in Asia impositi. Ab iis proconsuli venenum inter epulas datum est, apertius quam vt fallerent. * Nec minus [5] properato Narcissus Claudij libertus, de cuius iurgiis aduersus Agrippinam retuli, aspera custodia, & [6] necessitate extrema, ad mortem agitur inuito principe, [7] cuius abditis adhuc vitiis per auaritiam ac prodigentiam mire congruebat: Ibaturque in cædes nisi Afranius Burrhus, & Annæus Seneca obuiam issent. Hi rectores imperatoriæ iuuentæ, & pari in societate potentia concordes, diuersa arte ex æquo pollebant Burrhus militaribus curis, & seueritate morum, Seneca præceptis eloquentiæ, & comitate honesta, iuuantes inuicem, quo facilius lubricam [8] principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen vtrique vnum erat contra ferociam Agrippinæ, quæ cunctis malis dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis & adoptione exitiosa semet peruerterat. Sed neque Neroni [9] infra seruos ingenium, & Pallas tristi arrogantia modum liberti egressus, tædium sui mouerat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, [10] signumque more militiæ petenti tribuno dedit, OPTIMÆ MATRIS. Decreti & a senatu duo lictores, flaminium Claudiale, simul Claudio censorium funus, & mox consecratio.

[Margin notes, left: * patratur, * exitium — * Celer insignis eques Romanus — * Nec minus propere Antonius Narcissus Claudij libertus,]

[Margin notes, right: Scelus alterũ scelus vlciscitur. — Vir sapiens crudeli principi dandus ad moderationem. — Burrhus & Seneca frena Neronianæ atrocitatis. — Malus Pallas malum dat consiliũ Principi, nuptias incestas & adoptionem exitiosam suadens. — Fœmina dat signum in castris.]

IN LIBRVM XIII. ANNALIVM C. CORNELII TACITI
Nouarum Cogitationum liber decimus tertius.

1 PARATVR.] Quid si, *patratur?* Melius vt opinor: & puto veram scriptionem. Sed addit, *patratum scelus inscio Nerone*, quod puto verum. Quia *nouum imperium inchoantibus vtilis clementiæ fama.* Tacit. 4. hist.

2 EXITVM.] Lego, *exitium*, non *exitum*. nam dixit supra, *non quia ingenij violentia exitium irri-*

[Margin notes: *Patratur, pro paratur.* — *Exitum, pro exitium.*]

tauerit. & verbum *irritauerit* præfert violētiam.

P. Celer insignis eques, pro, P. Celerius eques.

3 P. CELERIVS.] Nota adiuncta nomini errorem induxit. Et legendum est, *P. Celer insignis eques Romanus.* Nec me hæc alea fallit. Eadem nota apud Verrium Flaccum in verbo *Pinnaria. Pinnaria,* inquit, *sororis Pinarij dicta.* Lego *Pinnaria soror insignis Pinarij dicta.*

Res familiaris Principis. Res dominica.

4 REI FAMILIARI.] Id est, *rei dominicæ,* vt vocant Iurisconsulti. Talis erat Capito tempore Tiberij procurator in Asia. Dio lib. 54. Augustus iudicem suorum bonorum omnium fecit, ac si esset priuatus.

Properato, pro propere.

Anto Narcissus.

Liberti Claudij Antonij dicti. Vt Antonius Fœlix.

Narcissus Antonius.

5 PROPERATO.] Verbum hoc non displicet: sed suspicor scriptum fuisse *propere:* & notam quandam adiunctam in fine, ex qua *properato* finxerunt Librarij. Illa autem nota prænomen Narcissi ferebat, qui, vti coniicio (ago enim heic ex coniecturis tantum, & in re arbitraria) *Antonius* vocabatur, vti multi ex Claudij libertis, vt Fœlix, qui *Antonius Fœlix* dictus. quod docui supra. & Narcissus, qui *Antonius* quoque appellatus. Tacitus supra. *Multum aduerso Antonio Narcisso.* Ex quo finxerunt, *aduersante Narcisso.* Et *Antonius Castor* multum citatus a Plinio, a 12. ad 20. vsque librum Nat. hist. quique de plantis & arboribus scripsit egregie: *& Titus Claudius Lenius D. Claudij Aug. libertus a studiis.* in veterib. inscript. Antonij autem dicti ab Antonia matre Claudij, cuius erant liberti. Nam patroni nomen accipiebant. Tertullianus lib. de resur. carn. *Si famulum tuum libertate mutaueris, & vestis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patroni nomine, ac tribu, mensaque honoratur.* Iuuenal.

Verterit hunc dominus; momento turbinis exit
Marcus Dama.

Id est, si dominus liberum fecerit (quod per vertiginem fiebat) fiet ex Dama Marcus, & ex seruo liber, & domini nomen assumet. Epitaphium vetus. Q. BATONI. TELESPHORI. F. Q. BATONIVS. ONESIMVS. PATRONO. PIO. Et sepulchrum sæpissime cum libertis: *sibi libertis libertabusque suis.* quod peruium. Sane principio libri 12. Tac. Petinæ partes tuetur in consequendo Claudij matrimonio. At ex Petina erat Antonia. Et mater Claudij *Antonia minor* dicta, Drusi fratris Tiberij vxor. Ideoque scribo ex coniectura. *Nec minus propere Antonius Narcissus Claudij libertus.* Nam *Anto* cum titulo pro *Antonius* in notis. Et supra lib. 12. vbi scriptum, *Multum aduersante Narcisso:* in notis puto ita scriptum, AT, pro *Ant.* Noto autem illum Antonium fuisse *podagricum.* Seneca in Ludo. Et Dio lib. 60. *Nitidum* quoque vocat Seneca eodem. Ab epistolis fuit Claudij, quas omnes moriens combussit, quia secreta continebant in Agrippinam. Et tam diues, vt amplius, quam quater millies sestertium possideret. Dio libro 60. De eo Poeta.

Narcissus podagricus. Nitidus cultu. Ab epistolis fuit Claudij. Ditissimus.

Nec Crœsi fortuna vnquam, nec Persica regna
Sufficiunt animo, nec diuitiæ Narcissi,
Indulsit Cæsar cui Claudius omnia.

Vocabant eum *dominum domini.* Dixi supra aliquid de isto Claudij mancipio, cuius mundus fuit postea mancipium.

Plurimi fame necati.

6 NECESSITATE EXTREMA.] Victus scilicet. Sic enim Drusus adactus ad mandendam culcitram, & tomentum, & fame plurimi perierunt, his temporibus, regnantium sæuitia.

Nero pecuniis cogendis auarus. In profundendis prodigus.

7 CVIVS ABDITIS ADHVC VITIIS.] Nero enim in cogendis pecuniis crudelis & auarus; in profundendis, mire prodigus, & perditus.

8 PRINCIPIS ÆTATEM.] Scholiast. Iuuenal. Sat. 5. in versu, *At Seneca.* loquens de Seneca. *Erudiendo,* inquit, *Neroni in palatium adductus, sæuum immanemque natum & sensit cito, & mitigauit: inter familiares solitus dicere, Non fore sæuo illi leoni, quin, gustato semel hominis cruore, ingenita redeat sæuitia.* Oraculum vere miseris Quiritibus nimium probatum. D. Hieronymus in encomio D. Pauli, loquens de nouo Neronis Imperio, ait: *Sciendum autem in prima satisfactione necdū Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historici, Paulum a Nerone dimissum, vt in Occidentis partibus prædicaret.*

9 INFRA SERVOS INGENIVM.] Id est, vt more Claudij, seruis subditus, & seruus seruorum ab iis regeretur. quod turpe regnanti, imo turpissimum.

A principe signum. Si absens, a præfecto vrbis.

10 SIGNVMQVE MORE MILITIÆ PETENTI.] Si princeps in vrbe extaret, signum ab eo petebatur; at absente eo, si abessent prætoriæ cohortes, a Consulibus; iisque absentibus, a præfecto vrbis.

Sapiētia Claudij ridicula etiam post mortem.

Die funeris laudationem eius princeps exorsus est. [1] Dum antiquitatem generis, consulatus, ac triumphos maiorum enumerabat, intentus ipse & cæteri. Liberalium quoque artium commemoratio, & nihil regente eo Reip. triste ab externis accidisse, pronis animis audita. Postquam ad prouidentiam sapientiamque flexit, [2] nemo risui temperare, quanquam oratio a Seneca composita multum cultus præferret: vt fuit illi viro, ingenium amœnum & temporis illius auribus accommodatum. Adnotabant seniores, quibus otium est vetera & præsentia contendere, primum ex iis qui rerum potiti essent Neronem [3] alienæ facundiæ eguisse. [4] Nam dictator Cæsar summis oratoribus æmulus, & Augusto prompta ac profluens, quæ deceret principem,

Eloquentia Augustorum censita.

eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet,

ret, [5] tum validus sensibus aut consulto ambiguus. Etiam C. Cæsaris turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio quoties meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis viuidum animum in alia detorsit. Cælare & pingere, cantus aut regimen equorum exercere. & aliquando [6] carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat. Cæterum peractis tristitiæ imitamentis, curiam ingressus, & de auctoritate patrum, & consensu militum præfatus, [7] consilia sibi & exempla capessendi egregie imperij memorauit: *nec iuuentam armis ciuilibus, aut domesticis discordijs imbutam, nulla odia, nullas iniurias, nec cupidinem vltionis afferre.* Tum formam futuri principatus præscripsit, ea maxime [8] declinans, quorum recens flagrabat inuidia. *Non enim se negotiorum omnium iudicem fore, vt clausis vnam intra domum accusatoribus & reis, paucorum potentia grassaretur.* [9] *Nihil in penatibus suis venale,* [10] *aut ambitioni peruium: discretam domum & Remp. Teneret antiqua munia senatus. Consulum tribunalibus Italia & publicæ prouinciæ assisterent.* [11] *Illi Patrum aditum præberent, se mandatis exercitibus consulturum.* Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatus constituta sunt; Ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur. Ne designatis quidem quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset. Quod quidem aduersante Agrippina, tanquam acta Claudij subuerterentur, obtinuere patres, qui in palatium ob id vocabantur, vt astaret abditis a tergo foribus [12] velo discreta, quod [13] visum arceret, aditus non adimeret. Quin & legatis Armeniorum causam gentis apud Neronem orantibus, [14] ascendere suggestum imperatoris, & præsidere simul [15] parabat, nisi cæteris pauore defixis Seneca admonuisset, venienti matri occurreret. Ita specie pietatis, obuiam itum dedecori.

Principia Neronis elegantia, finis exitiossimus.

Vera laus Principis: nihil in penatibus suis venale.

Senatus Senatorias habeat virtutes; Princeps arma curaret.

Agrippina abdita secretis foribus Senatus munia spectat & audit.

Agrippina præsidere volebat & ascendere suggestũ imperatoris muliebri superbia.

Specie pietatis itum obuiã publico dedecori.

1 DVM ANTIQVITATEM GENERIS CONSVLATVS.] D. Hieron. epist. ad Nepotian. *Præcepta sunt Rhetorum, vt maiores eius qui laudandus est, & eorum gesta, altius repetantur: sicque ad ipsum, per gradus, sermo perueniat, quo videlicet auitis paternisque virtutibus illustrior fiat, & aut non degenerasse a bonis, aut mediocres ipse ornasse videatur.* Idem ad Demetr. epist. 8. *Rhetorum disciplina est, ab auis, & atauis, & ab omni retro nobilitate, ornare quem laudes, vt ramorum sterilitatem radix fœcunda compenset, & quod in fructu non teneas, mireris in trunco.* Quod idem firmat ad Principiam.

Defunctorum laudes a maioribus.

2 NEMO RISVI TEMPERARE.] Sed ille risus cum quadam modestia, ob reuerentiam imperatoris, qui tum dicebat. Aliæ sunt irrisiones amarulentæ, quæ gestu fiunt. Has autem D. Hieron. notat epist. 4. dum scribit. *Aut Ciconiarum deprehendes post te colla curuari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantem canis protendi linguam.* Quod procul dubio a poeta Persio sumpsit Sat. 1.

O Iane, a tergo quem nulla ciconia pinsit,
Nec manus auriculas imitata est mobilis albas,
Nec linguæ, quantum sitiat canis Appula, tantum.

Vbi Vet. Scholiast. *Tria genera sannarum: aut manu significare ciconiam, aut opposito temporibus pollice, auriculas asininas, aut linguam sitientis canis.* *Sanna autem dicitur os distortum cum vultu, quod facimus, cum alios deridemus. Inde Sanniones dicti, qui non rectum vultum habent.*

Tria genera sannarum. Aut collo. Aut lingua. Aut manu.

Quid sanna. Sanniones.

3 ALIENÆ.] Forte, aliena facundia eguisse: Quanquam & vtrumque casum regit.

4 NAM DICTATOR CÆSAR.] Sueton. in Iul. cap. 55. *Eloquentia, militarique arte* (sic enim lego) *aut æquauit præstantissimorum gloriam, aut excessit.* De Augusto, idem cap. 86. *Genus dicendi secutus est elegans, & temperatum, vitatis sententiarum ineptijs, atque inconcinnitate, & reconditorum verborum, vt ipse dicit, fœtoribus.* De Tiberio cap. 68. *In oratione Latina secutus est Coruinum Messalam, quem senem adolescens obseruauerat.* De Caio Caligula cap. 53. *Disciplinis liberalibus minimum, eruditioni, vt eloquentiæ* (sic legendum) *plurimum attendit, quantumuis facundus, & promptus: vtique si perorandum in aliquem esset, irato & verba, & sententiæ suppetebant.* Sed quid hoc, *quantumuis facundus, & prõptus?* lego, *quam tamen imminuit facundus, sed promptus.* Nam, vt ait Seneca, *sunt declamatores quos caldos vocant.* De Claudio cap. 40. *principem non infecundum, nec indoctum, imo pertinaciter studijs deditum.* De facundia Neronis dixi supra. Et notæ sunt Neronis orationes, vt cantica, de quibus Sueton. in Vitell. cap. 11. De Galba eloquentissimi patris filio, nullus au-

Suetou. correct.

Militaris eloquentia C. Iul. Cæsaris. Augusti. Tiberij. Caij. Claudij.

Facundia Neronis.

thor est creuisse eloquentiæ paternam hereditatem, sed iuri ciuili operam dedisse. At de adoptione Pisonis, si non a Tacito ficta, certe per omnes eloquentiæ gradus absoluta eloquentia. De Othone, aut Vitellio, nihil habeo quod dicam, sed Titi, & Domitiani eloquentiam authores profitentur.

5 TVM VALIDVS.] Lego, *erat enim validus sensibus, an consulto ambiguus?* nam in verbo expenderet (*erat*) inest. Et pro *enim*, fecerunt, *tum*.

6 CARMINIBVS PANGENDIS.] Versum Neronis attulit Seneca lib. 1. nat. Quæst.

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ.

Nero malus poeta.

Quamuis neque bonus vir, neque Poeta fuerit. Persius Sat. 1. alios versus adfert, vt,

Et qui cæruleum dirimebat Nerea Delphin.

Et alium;

Torua Mimalloneis implerunt cornua bombis.

At hos versus reprehendit Persius Neronem ridens. Plinius autem sic scribit lib. 37. cap. 3. *Domitius Nero in cæteris vitæ suæ portentis capillos quoque coniugis suæ Poppææ in hoc nomen adoptauerat, quodam etiam carmine Succina appellando.*

Persius Midam Neronem vocat, quia asellus esset.

Dixi malum poetam, quod vetus Scholiastes Persij confirmat, cum ait ipsum Persium initio poematis culpasse Neronem, *cuius versus*, inquit, *in Neronem cum ita se haberet.*

Auriculas asini Mida rex habet.

id est Nero: *In hunc modum a Cornuto ipso est emendatus.*

Auriculas asini quis non habet?

ne hoc Nero in se dictum arbitraretur. Tamen

Martialis doctū vocat Neronem.

Martialis *doctum* vocat aulica adulatione lib. 1. epigr.

Carmina quis docti nota Neronis habet?

Sed ex Aulico oleo.

Et poetas doctos vocabant.

Sed poetas *doctos* vocabant. D. Hieron. ad Nepotian. *poeta nominatus homo perlitteratus.* Horat. 2. epist.

Scribimus indocti, doctique poemata passim.

Et libri 1. Sat. 9.

Noris nos, inquit, docti sumus.

Etiam *litteratores* dicebantur. Messalla Coruinus de Valerio Catone poeta & grammatico. *Non esse sibi rem cum Furio Bibaculo, ne cum Sigida quidem, aut litteratore Catone.* Sueton. de Clar. Gram. In his autem versibus, Neruam Nero vocabat sui temporis Tibullum: Et de eo ita scripsit lib. 9. epig. 27. Martialis.

Ipse tuas etiam veritus Nero dicitur aures,

Lasciuum iuuenis cum tibi lusit opus.

Sed hæc omnia non ex veritate, sed ex adulatoria aulicorum caliditate.

7 CONSILIA.] Tacitus supra de Seiano. *Incipiente potentia, bonis consiliis volebat notescere.* lib. 4.

8 DECLINANS.] Legendum est, *delineans.* Nam non declinabat, sed aperiebat, vt sequentia demonstrant.

9 NIHIL IN PENATIBVS SVIS VENALE.] Nam imperiorum ruina vbi honorum venalium officina. Et firmat D. Greg. Papa epist. 114. qui scribit: *Vbi non merita, sed pecuniæ suffragantur, nihil sibi grauitas, nihil sibi defendat industria, sed solum auri profanus honor obtineat. Multi indigni possident*, ait D. Hieron. epist. 26. *venales dignitates.* Et D. Chrysostomus. *Corrupta sunt omnia quia venalia sunt omnia.* Ergo non auro dandum quod virtute quærendum.

10 AVT AMBITIONI PERVIVM.] Nam

Munera virtute ambire oportet, non fauitoribus.

Plaut. in Amphit. Ideo Valentinianus in Nouellis, *fœlicem fore* dicebat *Remp. si a nolentibus gubernaretur.* Seneca 1. Nat. quæst. *Non nisi per indigna trahit nos ad dignitates ambitio:* quæ certe *Dæmon est pessimus*, ait D. Gregor. Nazianz.

11 ILLI PATRVM ADITVM PRÆBERENT.] Lubenter legerem, *illis paternum aditum præberent.* Id est, eos exciperent vice patrum, quibus in filios, quia summa beneuolentia, ita facilior accessus. Sunt enim magistratus, quos aditus centum atque ostia centum circumuallant, vt nequeant adiri.

Tacitus explicatus. *Et correctus.*

12 VELO DISCRETA.] Vt vela in templis, ita in Senatu, qui habebatur vt plurimum in templis. & licet in Palatio, tamen ne patrum sententiæ delibarentur, aut Themidis sacri secretique aditus, ne visu prophano polluerētur, expanso velo templa operiebant.

Vela in templis.

Vela in Senatu.

In templo Iudæorum, præter Bibliorum testimonia, & Philonis Iudæi, & Tertulliani in Apolog. cap. 16. *Templum Iudæorum solis sacerdotibus adibatur, conspectu cæterorum arcebatur, & velo opaco interdicebatur.* Idem aduers. Valentian. hæret. vbi de eorum templis sic ait: *Cæterum tota in adytis diuinitas, tot siparia portarum, totum signaculum linguæ, simulachrum membri virilis reuele tur.* Lego, *tot siparia portarum, vt totum signaculum linguæ, simulachrum in membri virilis reuelatur.* Apud Christianos vela in templis. D. Hieron. in epist. ad Nepot. *Semper sollicitus si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pauimenta tersa, si ianitor creber in porta, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta, & in omnes ceremonias pia sollicitudo disposita.* De Paganorum templis, Apuleius 11. Met. *Dum velis candentibus reductis, in diuersum Deæ venerabilem conspectum adprecamur.* Plautus in fragm. Queruli.

Vela in templis Christianorum.

Et paganorum.

Isti sunt qui in fanis & sacellis obseruant vela.

Etiam cubicula velis tecta. Plinius lib. 7. epist. ad Cornutum. *Cubicula obductis velis opaca.* Vt tentoria imperatorum. Seneca 3. de Ira, de Militibus Antigono maledicentibus: *Audierat omnia Antigonus, vt pote cum inter dicentem & audientem palla tantum interesset*, (sic lego, *interesset*) *quam ille leniter commouit.* De cubiculis etiam in Can. Gullisarius. 23. quæst. 2. *Me ad se venire pacifice iussit, pro quibusdam Ecclesiasticis dispositionibus in palatium acciuit, & ad primum & secundum velum me retinuit.* Saluianus 3. de Prouid. *Intra ianuas non modo illustrium potestatum, sed etiam præsidum, aut præpositorum, non omnes passim intrare præsumunt, nisi quos aut iudex vocauerit, aut negotium traxerit, aut ipsa honoris proprij dignitas intrare permiserit.* Nota ergo duo vela, sed in diuersis cubiculis, vt arbitror. De Curijs, in quibus causæ disceptabantur, quæ maiorem indaginem causæ requirebant, velo protenso iudicabantur; quæ minorem, leuato. Clemens Rom. Constit. Apostol. lib. 2. & L. 5. Cod. de naufr. lib. 11. Cod. Etiam in Grammaticorum ludis vela.

Velorum obseruatores. *Vela in cubiculis.* *Diuersis cubiculis diuersa vela.*

Vela in curiis. *In causis leuioribus leuato vela.* *In grauioribus protensa.* *Vela in ludis Grammaticorum.*

D. Augustinus

Vela in theatris. Carbasina. Infare.

D. Augustinus 1. Confess. *Vela pendent in liminibus Grammaticarum scholarum.* Vela in theatris. Plin. l. 19. c. 1. *Carbasina vela primus in theatro duxisse traditur Lentulus Apollinaribus ludis.* Idem eodem de foro. *Marcellus Octauia sorore Augusti genitus, in ædilitate sua forum velis inumbrauit, vt salubrius litigantes consisterent: quantum mutatis moribus Catonis Censorij, qui sternendum quoque forum muricibus censuerat?* Etiam in canædijs. Idem eodem. *In cauis ædium, & muscum a sole defendunt;* (lego *Musæum.*) Musæa, in quibus Musis delicias facimus, in quibus *musinamur*, vt ait Plinius præfat. Histor. natural. Synesius de sacerdotibus Christianis a mulieribus etiam in naui separatis. *Nos*, inquit, *cortina, tanquam murus disiunxit.* epist. 4. Atque nec cibaria quædam ab ijs capere voluisse. Ita Philo Iudæus mediano in Alexandria separatas a viris fœminas Christianã Religionem profitẽtes scribit. Erant enim primi monachi, primæque moniales quæ postea in Thebaidis deserta secesserunt, vrbibus relictis. D. Hieron. in epistolis.

Plinius correct. Musinari. Velis disiuncti sacerdotes Christiani a mulieribus. A quibus ne cibaria quidem accipiebant. Mediano separatæ mulieres a viris in Alexandria.

13 VISVM ARCERET, ADITVS NON ADIMERET.] Quid si legas, *Visum arceret, & aditus non adimeret?* Arceret visum velo interiecto, sed aditus non adimeret, quod inter velum, & ostium clauderetur. Scribit illud D. Hieronym. epistola 10. vbi hæc lego de Agrippina. *Pessimæ conditionis est, cum fragilis sexus, & imbecilla ætas suo arbitrio abutitur.* Similis est historia Reg. 3. cap. 2. *Venit ergo Bersabee ad Regem Salomonem,* (id est mater ad filium,) *vt loqueretur ei pro Adonia, & surrexit Rex in occursum eius, adorauitque eam, & sedit super thronum suum, positusque est thronus matri eius, quæ sedit ad dexteram eius.*

Tacitus explicatus.

14 ASCENDERE SVGGESTVM IMPERATORIS.] Seneca 2. Controu. libr. 1. *Escende*, inquit, *occide Tyrannum; nisi occideris, indicabo.* Et paulo post. *Tempus est, ascende.* Plautus dixit, *inscendere* in Aulul. *Inscende actutum.* Et Varro. *In carnarium inscendit.* Apul. 8. Metamorphos. *Cerneres non tam hercules memorandum, quam miserandum spectaculum: canes copiosos ardentibus animis, alios fugientes arripere, alios stantibus inhærere, quosdam iacentes inscendere,* (ita legendum,) *& per omnem nostrum commeatum, morsibus ambulare.*

Escendo, pro ascendo.

15 PARABAT.] En muliebris audacia, quæ quid non patrat? tanto ardentius ad magna contendit quantum cor habet imbecillius.

Mulieres audaciores quo imbecilliores.

Fine anni turbidis rumoribus prorupisse rursum Parthos, & rapi Armeniam allatum est, pulso Rhadamisto, qui sæpe regni eius potitus, dein profugus, tum quoque[1] * bellum deseruerat. Igitur[2] in vrbe sermonum auida, quemadmodum princeps vix septemdecim annos egressus, suscipere eam molem aut propulsare posset: quod subsidium in eo qui a fœmina regeretur: num prælia quoque & oppugnationes vrbium, & cætera belli per magistros administrari possent, inquirebant. Contra alij *melius euenisse*[3] dixerunt, *quam si inualidus senecta & ignauia Claudius, militiæ ad labores vocaretur, seruilibus iussis obtemperaturus. Burrhum tamen & Senecam multarum rerum experientia cognitos,* * *& imperatori quantum ad robur deesse? cum octauodecimo ætatis anno Gn. Pompeius, nonodecimo Cæsar Octauius*[4] *ciuilia bella sustinuerint. Pleraque in summa fortuna*[5] *auspicijs & consilijs quam telis & manibus geri. Daturum plane documentum, honestis an secus amicis vteretur, & si ducem amota inuidia egregium, quam si pecuniosum & gratia subnixum per ambitum deligeret.* Hæc atque talia vulgantibus, * Nero & iuuentutem proximas per prouincias quæsitam supplendis Orientis legionibus[7] admouere legionesque ipsas propius Armeniam collocari iubet. Duosque veteres[8] Agrippam & * Iocchum expedire copias, * quis Parthorum fines vltro intrarẽt, simul pontes per amnem Euphratem iungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenem Sohemo cum insignibus regijs mandat. Exortusque in tempore æmulus Vologeso filius Vardanes. Et abscessere Armenia Parthi, tanquam differrent bellum.

**belli vim deseruerat.*

Collatio temporum Neronianorum & Claudianorũ.

** sed imperatori.*

Consilium armis præpollet.

Iuuentute supplet legiones Oriẽtis.

** Antiochum*
** queis*

1 BELLVM DESERVERAT.] Lego, *belli vim deseruerat.* Quod scripsit Tacitus. Nam vi multa & optima deseruntur.

2 IN VRBE SERMONVM AVIDA.] Quod sæpe inculcat Tacitus, & D. Hieron. in vita Paulæ confirmat, & 2. contra Ruffinum 1. dicit *se primum respondere rumoribus quibus illius Romæ carpatur fides.* Istos autem rumores describit eleganter ad Asellam epistola 99. Et Tertullianus in Apologetico,

Vbi Romanam linguam notat Cæſaribus ſuis non parcentem.

3 DIXERVNT.] Quid ſi, *diſſeruerunt.*

Gloſſema rejiciendum a contextu.

4 CIVILIA BELLA SVSTINVERINT.] Verbum, *ciuilia*, gloſſema eſt, quod in textum irrepit. Nam de Pompeio falſum bella ciuilia decimo octauo anno ætatis ſuſtinuiſſe.

5 AVSPICIIS ET CONSILIIS.] Forte, *Auſpicijs, ſeu conſilijs.*

6 NERO ET IVVENTVTEM.] Illud *et*, ſuſpicionem inijcit falſi loci, & ita legi debere putaui, & credo. *Nero Euphrati iuuentutem proximas per prouincias quæſitam ſupplendis Orientis legionibus admoueri, legionesque ipſas propius Armeniam collocari.* Noſter libr. 6. *Vitellius robur legionum ſociorumque ripam ad Euphratis ducit.* Ita ſcriptum erat: *Nero ei iuuentutem*, pro *Nero Euphrati.* Vnde fecere, *Nero &*, nullo ſenſu: ſed authoris ſenſus apertus.

7 ADMOVERE.] Legendum, *admoueri.* nam adiungit, *collocari debet.*

8 AGRIPPAM ET IOCCHVM.] Vides veſtigium priſcarum litterarum, aut notarum potius? Nam ita ſcriptum, *AgrippAM Iocchum*, pro *Agrippam vt Antiochum*: vbi enim ſcribebant *Albinum*, A, pro A & L ponebant.

Veſtigium antiquarum notarum.

Erant in Senatu qui res Neronis in maius celebrarent: quod fit ſæpe.

Sed apud ſenatum omnia in maius celebrata ſunt, ſententijs eorum qui ſupplicationes & diebus ſupplicationum veſtem principi triumphalem, vtque ouans vrbem iniret, effigieſque eius pari magnitudine, ac Martis Vltoris eodem in templo cenſuere, præter ſuetam adulationem læti, quod Domitium Corbulonem retinendæ Armeniæ præpoſuerat. Videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiæ Orientis ita diuiduntur, vt pars auxiliarium cum duabus legionibus apud prouinciam Syriam, & legatum eius[2] Quadratum Vinidium remaneret, par ciuium ſociorumque numerus Corbuloni eſſet, additis cohortibus aliſque, quæ apud Cappadociam hiemabant. Socij reges prout bello conduceret, parere iuſſi. Sed ſtudia eorum in Corbulonem promptiora erant, qui vt famæ inſeruiret, quæ* in nouis cœptis validiſſima eſt, itinere propere confecto, apud[3] Ægas ciuitatem Ciliciæ obuium Quadratum habuit, illuc progreſſum, ne ſi ad accipiendas copias Syriam intrauiſſet Corbulo, omnium ora in ſe verteret, corpore ingens, verbis magnificus, & ſuper experientiam ſapientiamque etiam ſpe inanium validus. Cæterum vterque Vologeſem regem nuntijs monebant, *pacem quam bellum mallet, datiſque obſidibus, ſolitam prioribus reuerentiam in populum Romanum continuaret. Et Vologeſes quo[4] bellum ex æquo modo pararat, an vt æmulationis ſuſpectos per nomen obſidum amoueret? tradit nobiliſſimos ex familia Arſacidarum. Accepitque eos[5] centurio Oſtorius ab Vinidio miſſus, forte priore de cauſa adito rege. Quod poſtquam Corbuloni cognitum eſt, ire præfectum cohortis Arrium Varum, & recipere obſides iubet. Hinc ortum inter præfectum & centurionem iurgium, ne diutius externis ſpectaculo eſſet, arbitrium rei obſidibus legatiſque qui eos ducebant, permiſſum. Atque illi ob recentem gloriam & inclinationem quandam etiam hoſtium, Corbulonem prætulere. Vnde diſcordia inter duces, quærente Vinidio prærepta quæ ſuis conſilijs patrauiſſet: teſtante contra Corbulone non prius conuerſum regem ad offerendos obſides, quam ipſe dux bello delectus, ſpes eius ad metum mutaret. Nero quo componeret diuerſos, ſic euulgari iuſſit: Ob res a Quadrato & Corbulone proſpere geſtas laurum faſcibus imperatorijs addi. Quæ in alios conſules egreſſa, coniunxi. Eodem anno Cæſar effigiem Gn. Domitio patri, conſularia inſignia[6] Aſconio Labeoni, quo tutore vſus erat, petiuit a ſenatu, ſibique[8] ſtatuas argento vel auro ſolidas, aduerſus offerentes,[9] prohibuit. Et quanquam cenſuiſſent

Videbatur locus virtuti patefactus.

Fama nouis cœptis validiſſima.

* vt nouis

Corbulonis laus.

* vt pacem quam bellum mallet,

Inter præfectum & centurionem natum honoris iurgium.

Aſconius Labeo tutor Neronis inſignia capit conſularia.

fuissent patres, vt principiũ anni inciperet mense Decemb. quo ortus erat Nero, veterem religionem Calendarũ Ianu. inchoando anno retinuit. Neq. recepti sunt in reos[10] Carinas Celer senator, seruo accusante, aut Iulius Densus[11] equester, cui fauor in Britannicum crimini dabatur.

Deorum effigies in colossis. Tum tripedaneæ statuæ Romæ. Antiquæ omnes statuæ pedestres. Postea equestres.

1 EFFIGIESQVE EIVS PARI MAGNITVDINE. Deorum effigies Colossis primum olim efficta; hominum, non item. Et primæ hominum statuæ Romæ tantum tripedaneæ. Plinius lib. 34. c. 6. ita scribit. *Non omittendum videtur quod Annales annotauere, tripedaneas hu foro statutas fuisse statuas. Mensura illa honorata tunc erat: Excessere postea, & quemadmodum omnes antiquæ pedestres, sic postea equestres positæ sunt, excepta Clœliæ statua, quæ peruetus.* De Marte Colosso noster, & Plinius lib. 36. cap. 5. *Mars est etiamnum sedens Colosseus in templo Calliaci apud circum. Memorant inter Deos Colossos, Capitolinum Apollinem, ex Apollonia Ponti translatum a M. Lucullo; vt est Iupiter in Campo Martio, qui Pompeianus dictus est, & Solis colossus Rhodi, & Mercurius in Armenia, qui magnitudine omnes excessit.* Cæterum vt hominum minores erant statuæ, quam Deorum, ita etiam Cæsarum maiores, quam reliquorum hominum. Inde calumniatoris ausa in Marcellum. *Statuam Marcelli altius, quam Cæsarum sitam.* Tacitus 1. Annal. Et Plin. 35. cap. 7. *Nero princeps iusserat Colosseum se pingi CXX. pedum in linteo, incognitum ad hoc tempus. Ea pictura cum peracta esset in Lamianis hortis, accensa fulmine cum optima hortorum parte conflagrauit.* Spartianus in Ælio Vero. *Statuas per totum orbem colosseas poni iussit: templa etiam in nonnullis vrbibus fieri.* Sed ille non tantum pingi, sed fingi marmore, voluit a Zenodoro: & quem Soli dicauit postea Vespasianus. & ita intellige Iuuenalem Sat. 8.

Mars colossus. Capitolinus Apollo. Iupiter in Cãpo Martio. Solis colossus Rhodi. Mercurius in Armenia. Minores hominum quam Deorum statuæ. Minores reliquorum quam Cæsarum.

Ante pedes Domitii longum tu pone Thyestæ
Syrma, vel Antigonæ, seu personam Menalippes,
Et de marmoreo citharam suspende Colosso.

Picturis enim vt statuis Principes gaudebant: de quibus Plinius videndus & legendus, vbi de statuis & imaginibus. Nec omitto vetustissimam fuisse, hanc veterum principum, sed præcipue magnanimorum professionem, seu pictura, seu lapide. Et quod mirere, Spart. in Quieto scribit. *Etiã mulieres in auro & argento, & in reticulis, & in dextrocherijs, & in annulis, & in omni genere ornamentorum exsculptum semper habuisse. Eo vsque vt tunicæ & lumbi & penulæ matronales, in familia Quieti hodie spectentur. Tanta fuit viri eius etiam post fata existimatio.*

Quadratum Ninium memorat Dio. Quadratus Ninius Trib. pleb.

2 QVADRATVM VINIDIVM.] Dio vocat Ninium, memoratque quendam Quadratum Ninium Tribunum pleb. qui pro Cicerone egerit, libr. 38. Et Lucium vocat, ac in fastis Consularibus sub Traiano T. Numidium Quartinum. Et sub M. Philosopho, idem nomen scribitur.

Æge ciuitas Siciliæ. Altera Macedoniæ. Altera in Æolide. Et in Eubœa. In Cilicia.

3 ÆGAS CIVITATEM SICILIÆ.] Hoc addit, *ciuitatem Siciliæ*, quod in Macedonia vrbs eiusdem nominis fuit. Plin. lib. 5. cap. 10. *Oppida Æge, in quo mos sepelire reges.* Et in Æolide cap. 30. Intus Æge Itala, & est illa de qua Tacitus. Et in Eubœa, *Ægarum*, inquit Strabo lib. 8. *Eubœa: existentium Ægeæ istæ par nomen habent.* De ea, quæ in Cilicia, Plinius idem. *Flumen Chlorus oppidum, Æge liberum*, de qua ita Lucanus lib. 3.

——— externæ resonant naualibus Ægæ.

Poeta vocat *externas Ægas*: quod apud Cilices, non in Sicilia, quæ pars Italiæ fuit ante abruptum solum a continenti Italiæ.

Tacitus correctus. Et explicatus.

4 BELLVM EX ÆQVO MODO PARARAT.] Stellato huic vitio medeat. Nam lego, *Quo bellum ex æquo omnimodo pararet.* Id est, quo videretur non nisi magna æquitate ad bellum descendisse. An etiam vt amoueret sub nomine obsidum sibi suspectos, & æmulos? Et sane numquam ineundum bellum nisi iustum est. Et si iustum est, nunquam gerendum, nisi clarigatione prius interposita & iusta rerum repetitione per fæciales. Qui enim hæc omittit, prædonis crimẽ committit. Inde tot in veteri Rep. conquestiones, *bella seri, non auerruncari.* Nam P. R. votum bella ex bellis serere. Cato contra Cæsarem.

Ostorius centurio.

5 CENTVRIO OSTORIVS.] Ex genere forsan illius Ostorij, qui Britanniæ præfectus fuit supra.

Labeones Antistij dicti.

6 ASCONIO LABEONI.] Vereor ne subsit mendum. Nam Antistij Labeones dicti. Quod notaui lib. 3. in fine. Sed heic veritus, adoptionis nomen non muto.

Statuæ a Senatu & populo. Publ. Cornel. Scipio & M. Popilius Censores.

7 PETIVIT A SENATV.] Recte: nam & diruendi, & ponendi statuas, authoritas erat Senatus, & olim etiam populi, vigente veteri Rep. *Nam Publ. Cornel. Scipio & M. Popilius Censores, statuas circa forum, eorum qui magistratum gesserant, præter eas quæ populi aut Senatus sententia statutæ essent, sustulerunt, & statuam, quam sibi constituisset Sp. Cassius, qui regnum affectarat, Censores conflauerunt.* Plinius lib. 34. cap. 6. & idem eodem capite 5. vbi de statuis. *Nescio an primo honore, talia a populo; antea enim a Senatu erant.* Suetonius capite 34. in Caligul.

Statuæ aureæ & argenteæ. Inuentum sub Augusto. Romæ prius viderat. Sed exterorum regum vt Pharnacis & Mithridatis. Calend. Ian. statuas istas offerebant. Munera ex acta a regibus. Sauli nulla munera.

8 STATVAS ARGENTO VEL AVRO SOLIDAS.] Hoc inuentum fuit Romæ temporibus Augusti, atque in adulationem eius; licet prius Roma principum statuas argenteas viderit in triumphis Pompeij, vt Pharnacis, & Mithridatis. Sed hæc inter exteros, quod Dio lib. 53. confirmat, qui & argenteas statuas ab amicis datas scribit & populis, quas in numismata concidit. Et idem libro 54. *Cum ad imagines faciendas, Senatus populusque conferrent, nullam sibi, sed Salutis & Concordiæ, & Pacis posuit.* Solebant autem Calendis Ianuarijs hæc offerre Augusto, & emendicabatur a populo quid certa die quotannis. Quod nouum minime inter reges. Nam Reg. 1. c. 10. de Rege Saule. *Despexerũt eum, & non attulerũt ei munera.*

Augusto viritim data. Quamuis prius in commune. Reddebat ipse tantumdem, aut plus. Respuit Nero. Exegit Domitianus. Leontinus Gorgias primus ex

Solebant autem primum Augusto in commune offerre; postea, viritim obtulerunt, &, vt ait idem Dio, *cum ad eum accedentes plus minusve singuli porrigerent: ipse tantumdem aut plus addens, eis reddidit. Claudius*, ait idem l. 60. *edixit ne quis ipsum adoraret, ne quis illi sacrificaret; acclamationes crebras & nimias inhibuit, imaginem sui argenteam vnam modo, statuasque duas ex ære & lapide sibi initio decretas, admisit; & inanes sumptus esse dicebat.* Nero heic respuit talia dona, quæ postea Domitianus exegit, statuasque sibi ex auro & argẽto poni edixit. Suetonius in Domit. cap. 13. de aureis statuis. *Primus hominum Leontinus Gorgias in templo Delphico sibi ex auro solido statuam posuit.* Plinius l. 33. c. 4. & 12. vt scias a philosophis hæc inania incœpisse.

auro solido statuam posuit Delphis.

9 PROHIBVIT.] Hoc factum fuisse Calendis Ianuarijs, quæ sequuntur, ostendunt. Statim enim de Calend. Ianuar. reminiscitur.

10 CARINAS CELER.] Fuit huius nominis, qui Morinos rebellantes subegerit & profligauerit, Sueuosque Rhenum transgressos; sed sub Octauio Cæsare. Dio libr. 51.

11 EQVESTER.] Non ita; sed, *equestris ordinis*. Et nota est, *equest. or.* vnde *equester* scripserunt, mira fictione.

Nota, equest. or. pro, equestris ordinis.

Claudio Nerone, L.[1] Antistio Coss. cum in acta principis iurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium iurare prohibuit, magnis patrum laudibus, vt iuuenilis animus leuium quoque rerum gloria sublatus, maiores continuaret. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messallinæ ordine remotum, reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quam honesta præciperet, vel causa iactandi ingenij, voce principis vulgabat. * Cæterum[2] infracta paulatim potentia * matris, delapso Nerone[3] in amorem libertæ, cui vocabulum Acte fuit:[4] simul assumptis in conscientiam Othone &[5] Claudio Senecione adolescentulis decoris, quorum Otho familia consulari,[6] Senecio liberto Cæsaris patre genitus, ignara matre, dein frustra obnitente,[7] * penitus irrepserat[8] * per luxum & ambigua secreta: ne seuerioribus quidem principis amicis aduersantibus,[9] muliercula nulla cuiusquam iniuria cupidines principis[10] explente: quando vxore ab Octauia nobili quidem, & probitatis spectatæ, fato quodam, an quia præualent[11] illicita? abhorrebat: metuebaturque ne in stupra fœminarum illustrium prorumperet, si illa libidine prohiberetur. Sed Agrippina libertam æmulam,[12] nurum ancillam, aliaque eundem in modum muliebriter fremere. Neque pœnitentiam filij, aut satietatem opperiri: quantoq. fœdiora exprobrabat, acrius accendere, donec vi amoris subactus, exueret obsequium in matrem,[13] *Senecæque permitteret. Ex cuius familiaribus[14] Annæus Serenus simulatione amoris aduersus eandem libertã primas adolescentis cupidines velauerat, præbueratq. nomen, vt quæ princeps furtim mulierculæ tribuebat, ille palã largiretur.

Iuuenilis animus leuium gloria tumidus. Plautius Lateranus adulter Messallinæ redditus Senatui.

* Cæterum cum fracta * matris est.

*penum illim * per lusum

Recto quanto fœdiora mater exprobrabat, acrius accendebatur.

* Senecaque permitteret.

Exuit obsequium matris.

Antistius Vetus. Academiæ professor post Tullium. In Academia oris fontes.

1 ANTISTIO.] Vetere scilicet. Et hic est Antistius Vetus, quem Plinius Iunior, ait possedisse Academiam, villam Ciceronis, aquis salubribus oculis, eo possessore emergentibus: cuius extat carmen laureæ Tullij.

Quo tua Romanæ vindex clarissime linguæ
Sylua loco melius surgere iussa viret,
Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub meliore Vetus:
Heic etiam apparent lymphæ non ante repertæ;
Languida quæ infuso lumina rore leuant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hac fontes cum patefecit ope:
Vt quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures oculis quæ medeantur aquæ.

Oculis salubres.

Idque honore Tullij.

2 INFRACTA.] Putaui aliquando heic deesse aliquid. Sed frustra, integra enim sunt: sed verbum, *fuit*, quod ambiguum incertumque an referatur ad personam Actes, an ad potentiam Agrippinæ, & quod est longius positum, nebulam facit. *Cæterum*, inquit, *infracta fuit paulatim potentia matris, delapso in amorem libertæ Nerone, cui vocabulum Acte.* Quæ omnia bene stant. Tale autem nomen habuit puella quædam a Catullo nominata, quæ famæ fuit non nimium bonæ. Nostra autem Acte, *ex Asia fuit*, ait Dio, *& in familiam Attali Regis relata a Nerone, quam habuit Octauia vxore chariorem.* Hoc autem nomen vulgare: nam in sepulchretis inscriptiones. VIRIÆ. ACTÆ. AMPLIATVS. LIB. & alibi sæpius.

Verbum, fuit, ambigue situm, ambiguum Tacitum reddit. Acte liberta Agrippinæ. Huius nominis vna apud Catullum. Acte Agrippinæ ex Asia. Ex Attali regis familia.

3 IN AMOREM.] Impurum scilicet. Nam duo sunt amores, quemadmodum duæ Veneres matres: Amor impurus, ex impura ma-

tre

tre Venere; Amor purus, ex pura, & cœlesti Venere matre. *Cœlesti amori*, ait Quintil. declamat. 15. *debemus liberos vsitata coniugij pietate: impuro & fœdo, incesta, libidines, adulteria, meretrices.* Huic Nero debet amorem Actes. Nam Venus impura hunc inlexit in hoc dispendium, quia melleus est laqueus. Sic aries Martius a scorto per collum captus abducitur.

4 SIMVL.] Lego, *is simul.* Et tota hæc clausula male habita est ab exscriptoribus, quam restituo vnde vi deiecta fuit. *Is simul*, inquit Tacitus, *assumptis in conscientiam Othone, & Claudio Senecione adolescentibus decoris*, &c. (Is autem Senecio liberto Cæsaris patre erat natus:) *ignara matre. Dein frustra obnitente, Agrippina penum eius irrepserat per lusum, & ambigua secreta, nec seuerioribus quidem principis amicis aduersantibus, si muliercula nulla cuiusquam iniuria, cupidines Principis expleret, quando vxore ab Octauia, nobili quidem, & probitatis spectatæ, fato tamen quodam, an quia præualent inlicita? abhorrebat.* Quod certe metuebatur. Et sane pura est hæc lectio, *qua veritas, quasi virgine victoria, iure exultauerit*, vt dicebat Cato Porcius.

Claudius Senecio. 5 CLAVDIO SENECIONE.] Fuere Romæ his temporibus multi Seneciones. Nam Seneca pater de oratore Senecione verba facit in Suasorijs, & Seneca filius de Cornelio Senecione epistola 101. sic enim scribit. *Senecionem Cornelium equitem Romanum splendidum & officiosum noueras. Ex tenui ipse sese principio promouerat, & iam illi decliuis erat cursus ad cætera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque circa paupertatem, plurimam moram habet, dum ex illa erepta*; Id est, dum pecunia manibus paupertatis se eripit, vt libera sit & in libertate crescat & augeatur, multam moram habet & multum moratur. *Seneca correctus.* Quippe difficile multum est a paupertate emergere ad diuitias; sed facile a diuitijs ad paupertatem. Quia facilius descenditur quam ascenditur. De Senecione lapides. SENECIO. TERENTIVS. HONORATÆ. SERVIÆ. MATRI.

6 LIBERTO CÆSARIS.] Claudij. Nam Claudius Senecio dicebatur, ferebatque nomen patroni. *Liberti nomen patroni ferebãt. Tiro Tullius.* Quod erat peruium. Tertullian. de resur. carn. Sic Tiro Tullius, quia M. Tullij Ciceronis libertus. *Libertus Ciceronis. Antonius Fœlix Antoniæ libertus.* Sic Antonius Fœlix Iudææ impositus, quod e libertis Antoniæ matris. Messalla do Augusto dicebat, nullum libertorum mensæ adhibuisse.

7 PENITVS.] Legendum existimo, *penum illius.* Tum quod *penitus*, non conueniat & turbet orationem, reddatque sine sensu. *Tacitus correctus. Penitus, pro, penum eius.* Nisi legas, *penatibus eius irrepserat.* Sed penates non habet seruula, nec liberta. Capio autem *penum* pro *cellula*, continens pro contento. *Quid penus.* Et ita *M. Cato*, inquit Cicero 4. Verrina, *sapiens, cellam penuariam Reip. nutricem plebis Romanæ, Siciliam nominauit.* *Cella libertis & seruis.* Sic *penus locus intimus in ædibus Vestæ.* Ver. Flac. Nam in dominorum ædibus, vnusquisque seruulorum, seruularumque, etiam libertorum, libertarumque penum habebat, in quam recondebat ea, quæ ad vsum vitæ necessaria, vt esculenta, poculentaque. Vide Tit. de penu leg. D. Salomon in ædibus suis seruorum habitacula habuit, quæ Regina *Exigua.* Saba mirata est. Reg. 3. Sallust bello Iugurth. *Hiempsal reperitur occultans se tugurio mulieris ancillæ, quo initio, pauidus, & ignarus loci, profugerat.* *Sed interdum dabantur laxiores.* Erat autem tenue & angustum. Nam Suet. ita de penu. *Locus apud Velitras permodicus, & cellæ penuariæ instar.* c. 6. in Aug. Val. l. 7. c. 6. *Cellis seruilibus extracta corpora.* Et de libertis & libertabus. L. Codicillis. de vsu & vsufr. leg. D. *Libertis, libertabusque meis habitationes in domo.* Seneca pater l. 7. Controu. 7. *Soror mea ancillulæ pellex est, sed vt domina nuberet, conseruula de cella extracta est.* Et paulo supra, de seruis. *Ex cella, migrabit in cubiculũ dominæ suæ, vel domina migrabit ex cubiculo in cellã.* Terent. in Eunuch.

Cum in cellulam, ad te patris penum omne congerebam clanculum.

Si diuites fierent, dabatur in ædibus domini cella laxior. Seneca filius, de Tranquil. animi. vbi de Demetrio liberto Pompeij. *Iam dudum diuitiæ illi esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior.* Liberti quoq. cellas habebant in ædibus patronorum. Martial. lib. 9. epigr. 75.

Prænestina tenes defuncti rura patroni,
In quibus indignor si tibi cella fuit.

Quod si non placet, *penum illius*, sane potes legere, puro & puto sensu, *penatibus illius*, vt dixi. Et nisi hæc conueniant, *Peto Delum*; *dicet consultus Apollo.*

8 PER LVXVM.] Reposui *lusum.* *Tacitus correctus.* Nam noster ita infra. *Solitus lusus principis intendere.* Nec dubito quin luxus fuerit finis præcipuus Neroni irrumpendi in penum ancillulæ, sed per lusum: id est lasciuiam, itum est ad luxum, & luxuriam: & per ambigua secreta illi communicanda, quæ sunt amantium figmenta. Ait autẽ *ambigua*, quod ignorabatur an ad explẽdam cupidinem hæc haberet, an quod re vera esset, quod ei velut in aurem diceretur. Sic Plaut. in Asinar.

Hominem alienum intromittat neminem,
Quod illa aut amicũ suum, aut patronum nominet. *Sueton. correct.*

In eodem autem verbo *luxus*, corrigo Suetonium in Tib. c. 6. *Infantiam, pueritiamque habuit luxuriosam & exercitatam.* quod absurdum. lego, *Infantiam, pueritiamque habuit, lusu haud otiosam, sed exercitatam.*

9 MVLIERCVLA.] Libuit reponere, *Si muliercula.* oratio enim Taciti est, & suauitatem habet. Nam littera, *Si*, in fine verbi *aduersantibus*, legitur; & in verbo *autem*, sequente *in*, quæ prima littera est; primus pes pro *i*. At illa muliercula lethale mulsum Neronis fuit. Ibi perdidit probos mores & verecundiam princeps, *magna cupiditate mulierositatis quam φιλογυνίαν vocant*, ait Cic. Tuscul.

10 EXPLENTE.] Lege, *Expleret.* Nam ex Pub. Mimo, *Amoris vulnus eadẽ quæ sanat facit.* Sed aliud longe apud nos Christianos quam apud Paganos. Nam apud istos, impudicitiæ frena viris laxãtur, & solo stupro atque adulterio dãnato passim per lupanaria aut ancillulas libido permittitur. Et recte Tertull. loquens de Christianis. *Nihil interest an quis viduam vel virginem incurset, dum non suam fœminã; quia vtrumque est contaminatæ carnis elogium.*

11 Illicita.] Bene cum interrogante.

12 Nurum ancillam.] Vocat ancillam quam libertam prius nominauerat. Quod facit per depressionem. sic sæpe apud authores. Et certe *qui vindicta non erant manumissi, veluti vinculo seruitutis attinebantur*, ait Tacit. libr. 4. vbi de iniurijs libertorum in patronos. Sic idem Tacitus seruitia pro libertis capit lib. 14. *Seruitia armaret, militem accenderet.* Et Sallustius. *Tarrula Scyrroque pessimis seruorum diuitiæ partæ sunt*; licet tamen non serui, sed liberti essent.

13 Senecæque permitteret.] *Seneca purgatus a culpa.* Puto melius, *Seneca quæ permitteret.* Nam Burrho & Senecæ destinatum compescere audaciam Agrippinæ, ad omne scelus ruentis. Sed nunquid sapientissimi senis decus onero? *Ex authoritate similis consilij.* minime; cum Reip. amore id faceret. Exemplum est præ manibus ex authoritate D. Hieronym. *Vitia per vitiū tenduntur.* ad Rustic. monach. & in re non dissimili. *Philosophi sæculi*, inquit, *solent amorem veterem, amore nouo, quasi clauum clauo, pellere; quod & Assuero Regi septem fecere principes Persarum, vt Vasthi reginæ desiderium, aliarum puellarum amore compescerent. Illi vitium vitio, peccatumque peccato medicantur. Nos amore virtutum, vitia superemus.* Scio tamen quosdam Senecæ *Dio parum æquus Senecæ.* parum æquos: vt Dio, qui non modo exuendi obsequij materni authorem Senecam facit; sed & interficiendæ matris. Verum dicam de Seneca.

Ille mihi semper Deus.

Nec facile credo tantum virũ huc prolapsum, cum firmaretur tot præceptis sapientiæ. Ausonius tamen in Panegyrico, adstipulatur quodammodo Dioni, cum scribit. *Diues Seneca; nec tamen Consul. Arguetur rectius quam prædicabitur, non erudijsse indolem Neronis, sed armasse sæuitiã.* Arguetur vt Cato, sed nunquã conuincetur. De verbo autẽ *permittendi*, Tertullianus ad vxor. *Ex eo quod permisit, malum esse conuincitur: Quidquid enim permittitur quod non est bonum, suspectam habet permissionis suæ causam.* D. Hieronym. aduers. Iouinia. *Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere: nihil enim bono contrarium est nisi malum. Si autem malum est, & ignoscitur: ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat. Quale autem illud bonum est, quod conditione deterioris conceditur?* Hæc fuit Hieronymi sapientia, & scientia, cui subscribo: est enim Christiana & verissima.

14 Annæus Serenus.] Plinius libr. 22. cap. 23. vbi de fungis, meminit Annæi Sereni, vt Seneca epist. 63. & ita Plinius. *Familias nuper interemere, & tota conuiuia. Annæum Serenum præfectum Neronis vigilum & tribunos & centuriones. Quæ voluptas tanta ancipitis cibi?*

Tum Agrippina versis artibus, per blandimenta iuuenem aggredi, suum potius [1] cubiculum ac sinum offerre contegendis quæ [2] prima ætas, & [3] summa fortuna expeterent. Quin & fatebatur intempestiuam seueritatem, & suarum opum quæ haud procul imperatorijs aberant, copias tradebat, [4] vt nimia nuper coercendo filio, ita rursum intemperanter demissa. Quæ mutatio neque Neronem fefellit, & proximi amicorum metuebant, orabantque [5] * caueri insidias mulieris semper atrocis, tum & falsæ. *caueret insidias Forte illis diebus Cæsar inspecto ornatu, [6] quo principum coniuges ac parentes effulserant, deligit vestem & gemmas, misitque [7] donum matri, nulla parsimonia, cum præcipua & [8] cupita alijs, prior deferret. Sed Agrippina [9] non his instrui cultus suos, sed cæteris arceri proclamat, & diuidere filium, quæ cuncta ex ipsa haberet. [10] Nec defuere qui in deterius referrent. Et Nero infensus ijs quibus superbia muliebris innitebatur, demouet Pallantem cura rerum queis a Claudio impositus, velut [11] arbitrum regni agebat. Ferebaturque digrediente eo, magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse: Ire Pallantem, [12] vt eiuraret. Sane [13] pepigerat Pallas, ne cuius facti in præteritum [14] interrogaretur, paresque rationes cum Repub. haberet. *Mater Neronis nimia in coercendo mox demissa in patiendo.* Præceps post hæc Agrippina, ruere in terrorem & minas, neque principis auribus abstinere, quo minus testaretur, adultum iam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus & adoptiuus per iniurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infœlicis domus mala patefierent, suæ in primis nuptiæ, suum veneficium: Id solum dijs & sibi prouisum, quod viueret priuignus: ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde [15] vilis * rursus Burrhus & exul Seneca, *Rufulus Burrhus

neca,[16] trunca scilicet manu, & professoria lingua, generis humani regimen expostulantes. Simul intendere manus, aggerere probra:[17] consecratum Claudium, infernos Silanorum manes inuocare, & tot irrita facinora.

1 CVBICVLVM AC SINVM.] Nemirere: nam violenta pestis est ambitio, quæ prostrat primum verecundiam. Conditio enim ambitiosi hominis est, *nihil pudere.* Hæc docuit Semiramis dominandi cupida. *Cupido regni,* inquit noster, *fratre, & filia potior.* Quod si naturam superat, facile virtutes & verecundiam subiecerit. *Nihil abnuere, dum dominationis ius apisceretur*, ait Tacitus de Macrone. *Et quoque facinore properus clarescere*, vt Brutidius. In summa; *Cupido dominandi, cunctis affectibus flagrantior.* ait noster. Et vt scribit Euripides in Iphig. *Qui ambitioni obnoxius est, ingenti malo est obnoxius.* Claud. 2. de laudib. Stiliconis.

Ambitio quæ vestibulis foribusque potentum
Excubat, & pretijs commercia poscit honorum.

Libido inflammat totam nostra natiuitatis. Lubricum adolescentiæ. Charybdis luxuriæ. Scylla renidens libido.

2 PRIMA ÆTAS.] D. Hieronym. eleganter ad Demetr. loquens de Sathana. *Aduersum iuuenes & puellas, ætatis ardore hostis abutitur, & inflammat totam natiuitatis nostræ.* Idem Diuus epist. 41. *Scitis ipsi lubricum adolescentiæ, in quo ego lapsus sum, & vos non sine timore transitis.* Et ad Heliodorum. *In illo æstu Charybdis luxuriæ salutem vorat. Ibi ore virgineo, ad pudicitiæ perpetrandæ naufragia, Scylla, seu renidens libido blanditur.* Quintilian. declamat. 322. *Hic adolescens est: omnes cupiditates, omnes impetus, in hac ætate facilius conualescunt. Sane nulla ætas floridior; sed nulla ad intemperantiam fluidior.* belle & vere.

In summa fortuna nihil plerunque deest, præter honestum ingenium.

3 SVMMA FORTVNA.] Cui quod cupit licet, & plerunque nihil illi deest, præter honestum ingenium. Sed meminerit cauendum a meretricibus. Nam, vt ait Varro, *oleam si lambendo, capra lingua contigerit, elepsiritque primo germinatu, sterilescit.* Nam meretricis contactus, virtutum omnium sterilitas & exitium est.

4 VT NIMIA NVPER.] Nota muliebre ingenium, sine modo.

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

Nam quæ atrox, statim mutata, fit mansueta vltra modum. Tacit. 2. hist. Vxor Vitellij, *vltra fœminam ferox.* Contra Galeria imperatoris vxor *non minax tristibus.*

5 CAVERI.] Lego, *caueret insidias.*

6 QVO PRINCIPVM CONIVGES.] Claudianus ita de nuptijs Honorij & Mariæ.

—— iam munera nuptæ
Præparat, & pulchros Mariæ, sed luce minores
Eligit ornatus, quidquid venerabilis olim
Liuia, diuorumque nurus gessere superbæ.

Sueton. 39. in Caligula. *Inuitatus lucro quidquid instrumenti veteris aulæ erat, ab vrbe repetijt.* Vbi legendum, *ab vrbe condita.* & addit: *modo pœnitentiam simulans, quod rerum principalium priuatis copiam faceret.* Nam quæ Principibus propria, ad priuatos non abeunt.

7 DONVM MATRI.]

Κακοῦ γὰρ ἀνδρὸς δῶρ' ὄνησιν οὐκ ἔχει.

Ait Eurip. in Medea.

Improbi viri, dona vtilitatis nihil habent.

8 CVPITA ALIIS.] Quid si, *alias?* sane melius, vt arbitror. Nam defert vltro, quod beneficium est. Et defert alias cupita, quod amplius. Neque multa est gratia id deferre, quod alij concupierint, sed quod tute expectas, id tibi deferri, non modo gratum est, sed & gratissimum. Quod vero scribit, *dilegit vestem*, pro *deligit*, id cupitum mulieribus, quibus votum est vt niteant. D. Hieronym. epist. 12. *Multas, licet insignis pudicitiæ, quamuis nulli virorum, tamen sibi, scimus libenter ornari.* Nam vt ait idem, *φιλόκοσμον genus mulierum est.* Noto autem mulieres donis capi, & dona illices perpetuos esse mortalibus & inter mortales mulieribus capiendis. Martial. lib. 5. epigramm. 18.

Donis captæ mulieres. φιλόκοσμον genus mulierū.

Odi dolosas munerum & malas artes.
Imitantur hamos dona: namque quis nescit,
Auidum vorata decipi scarum musca?

Recte, musca. Nam mulier musca est non modo, sed & hamus.

Tacitus explicatus.

9 NON HIS INSTRVI CVLTVS SVOS.] Id est, non ea esse sua ornamenta, sed alia a quibus arceretur. Illam enim arcuerant a rerum cognitione, & a Tribunali Principis, cum itum est obuiam huiusmodi dedecori. Cæterum inciuile esse, filium matri partem facere rerum, quas integras illi quæsiuisset. Non prætereo de his vestimentis, quod de Eutrapelo dicit Horatius.

—— Eutrapelus cuicunque nocere volebat,
Vestimenta dabat pretiosa.

Nam specie ciuilitatis, omnes quos oderat, male tractabat.

Lingua Aulicorum flabellum ignium.

10 NEC DEFVERE QVI IN DETERIVS REFERRENT.] Præcipue apud Aulicos, quorum lingua, flabellum est, & magnorum ignium incentiuum sæpe. Et Aulici melius sæpe in deterius, & deterius in melius conuertunt, si vtilitas suadeat.

11 ARBITRVM.] Forte, *velut arbitrium regni agebat.* vt scilicet pro suo arbitrio cuncta regeret. Sic apud Iurisconsultos *arbitrium* pro libera facultate. L. 49. D. famil. ercisc. L. 1. Cod. si maior fact. Et *arbiter* pro iudice. Ouid.

Eiurare.

Arbiter es formæ, certamina siste dearum.

Aulicorum infelix exitus.

12 VT EIVRARET.] Scilicet Rempublicam quam in manu habebat & in potestate. Quod sit autẽ acumen istorum verborum, multi dubitant. Et existimo respexisse Neronem ad formulam eiurandi bonam copiam, de qua Cicero in familiarib. epist. ad Pætum. *Tu autem quod mihi bonam copiam eiures, nihil est.* Vocant Iurisconsulti *cedere bonis.* Pallas ergo exibat eiuraturus bonam copiam, & ingentem prosequentium multitudinem, immensam-

que authoritatem malæ fortunæ, inuidisque, & maleuolis, quasi iniquis creditoribus, relicturus. Quod infortunium mortalibus frequens, egregie tangit D. Cyprianus epist. 1. nec omitto. *Illum vide*, inquit, *qui amictu clariore conspicuus fulgere tibi videtur in purpura. Quibus hoc sordibus emit vt fulgeat? Quos arrogantes fastus prius pertulit? Quas superbas fore matutinus salutator obsedit? Quos tumentium contumeliosa vestigia in clientum cuneis ante præcessit, vt ipsum etiam salutatum, & omnes postmodum pompa præcederet obnoxia, non homini, sed potestati? Neque enim coli moribus meruit ille, sed fascibus. Horum denique videas exitus turpes, cum anceps temporum palpator abscessit, cum priuati latus nudum desertor assecla fœdauit. Tunc laceratæ domus plagæ conscientiam feriunt; Tunc rei familiaris exhaustæ damna noscuntur, quibus redemptus fauor vulgi, & caducis atque inanibus votis, popularis aura quæsita est.* Christiane hercle, & sapienter. Quæ omisisse, nec potui, nec debui.

13 Pepigerat Pallas.] Cum Claudio scilicet, vt omnia Pallas peteret, omnia Claudius annueret.

Interrogare accusare est.

14 Interrogaretur.] Id est accusaretur. Nam apud Tacitum pro accusatione. supra, *Bithynis interrogātibus*: id est accusātibus, Nullus autem in Veteri Rep. fuit, qui gestorum a se rationem Reip. non redderet. Nam de rebus gestis ad Senatum scribere oportebat, & quæ quisque fecisset, commentarijs tradere, petereque a Senatu, vt ea rata haberentur. Primum Iulio Cæsari indultum, vt ea quæ fecisset, rata essent: inuaserat enim Remp. Augusto deinde, mox secutis imperatoribus, vtque in eorum acta iuraretur, nec amplius inquireretur, paresque cum Rep. rationes haberent. Inde illud Ciceronis vbi de Antonio ad Attic. *Si nos timor confirmare eius acta non coegisset.* epist. 10. l. 5. Sed qui timore aliquid agit, nihil agit. Accusatores autem interrogabant. Noster testis est lib. 6. in his verbis. *Tum interrogante accusatore, an cultus dotales, ac detractum ceruici monile venum dedisset.* Velleius lib. 2. *P. Rutilium virum non sæculi sui, sed omnis æui optimum interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu ciuitatis, damnauerant.* In Psalmo 34. *Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant me.* Id est, accusabant me de rebus mihi incognitis.

Quisque rationem gestorum pro Repub. reddebat.

Iulij acta rata omnia.

Cæsares parem cum Rep. rationem habebant.

15 Vilis rursus Burrhus.] Hic locus me exercuit, meumque incertauit animum. Puto legendum: *Inde vilis Rufulus Burrhus.* Reposui, *vilis Rufulus*, quod esset Tribunorum militarium nomen vile. Liuius lib. 9. Nam hi non a populo, sed ab imperatore fiebant; nec suffragio, sed arbitrio. Et quia Rutilius Rufus de his legem tulerat: ideo Rufuli appellati sunt; & fuere primum creati Q. Seruilio, L. Genutio secundum Consulibus. Vocat autem Burrhum Rufulum, per despectum, quia is Tribunus. Scio quidem temporibus Neronis Rufulos in vsu non fuisse, sed muneris deperditi nomen mansit, & cum nomine contumelia. Sic *Trossuli equites*, de quibus Plinius libro 33. cap. 2. Et *Trossuli dicti*, quod duce Numio, sine peditibus, oppidum Hetruriæ expugnarunt non longe a Volscis, vt Vet. interpres Persij scribit ad Satyr. 1. Dico quod sentio; dicat qui meliora sentit.

Rufuli militarium tribunorū nomen.

Dicti Rufuli a Rutilio Rufo.

Quando creati.

Trossuli equites.

Vnde dicti.

16 Trunca scilicet manu et professoria lingua.] Lego, *Trunca ille manu, hic professoria lingua.* Nam Burrhus curis militaribus addictus, suam militiam recte curauerat & exercuerat: ideo poterat trunca esse manu; quod animosioribus militibus contingere solet; & centurionibus præcipue. Seneca pater l. 1. Contro. 4. Viro forti, trunco manibus. *Inuoco te*, ait, *Respub. quæ meas manus possides.* Claudianus.

—— manibusque redit truncatus, & armis.

Tacitus correctus.

Burrhus trunca forte manu.

Manus truncæ fortibus viris.

Iosephus filius Gorionis cap. 19. belli Iudaici. *Crastina die ter mille viros principes quos ceperant viuos, ac eruerunt singulis oculum & manum amputarunt, & remiserunt illos ad Titum.* Tacitus de militibus libro 1. *Tricena aut quadragena stipendia senes trunco ex vulneribus corpore.* Quintil. decl. 371. *Integer in miserum senem incurrit: quid si haberet manus?* Fuit sane manuum amputatio inter grauiora tormenta. Florus libr. 2. cap. 18. vbi de bello Numidico. *Hoc sic a barbaris acceptum quasi manus abscinderentur.* Et vbi de clade Variana: *Barbaros* scribit *causidicis linguam, oculos, & manus amputasse, vt scilicet qua parte peccassent, plecterentur.* Iuuenal. Satyr. 3.

-- Atque ideo nulli comes exeo, tanquam
Mancus, & extinctæ corpus non vtile dextræ.

Manus amputatio inter tormēta grauiora.

Advocatis lingua & manus amputata.

De lingua autem professoria, Euodius pro Symmacho Papa. *Lucri adstrictus, compedibus linguæ vendit obsequium, & dum animus habendi libidine subiugatus, præsumptum iam temere existimat compendium; sic ingruentia per styli exercitium nescit timere discrimina.* Papin. in Syluis ad Septim. Seuerum.

Est & frementi vox hilaris foro,
Venalis sed non eloquium tibi,
Ensisque vagina quiescit,
Stringere ni iubeant amici.

Obsequium linguæ vtilitatis gratia.

Synesius epist. 59. *Decreuit ad aliud nauigare forum, vbi lingua venalis est, quo ducuntur Rhetores.* Lucanus 1. libr. 1.

Audax venali comitatur Curio lingua.

& Seneca in Hercule furente.

Clamosi rabiosa fori iurgia vendunt:
Iras & verba locant.

At venali lingua, nil vilius, nil inquinatius.

Advocati eloquentia parata sit, nec venalis.

Lingua venali nil inquinatius.

17 Consecratum Claudium.] Solebant Deos, & manes parentum inuocare, grauiter afflicti, & mortem cupientes. In Tragœdia Pacuuij de parentibus.

Mater, te appello, quæ curā somno suspensam leuas,
Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.

Morituri manes parentum aduocabant.

De dijs, Virgil. 4. Æn. de Didone moriente.

Testatur moritura Deos, & conscia fati
Sidera.

Sallust. 3. histor. *Vti solet in extremis rebus, sibi quisque clarissimum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema sequi.* Dicit autem *consecratum Claudium*; quod ista consecratione inter deos Claudius. Testaturque quasi Deū vindicem ereptæ imperio imperatoriæ sobolis, seque a filio despectam & male habitam.

Turbatus

Turbatus his Nero, & propinquo die, quo quartum decimum ætatis annum Britannicus explebat, volutare secum, modo matris violentiam, modo ipsius[1] indolem, vt quidem experimento nuper cognitam, quo tamen fauorem late quæsiuisset.[2] Festis Saturno diebus inter alia æqualium ludicra,[3] regnum lusu sortientium, euenerat ea sors Neroni.[4] * Igitur cæteris diuersa, nec ruborem illatura, vbi Britannico iussit exurgeret, progressusque in medium cantum aliquem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri sobrios quoque[5] conuictus, nedum temulentos ignorantis: ille constanter exorsus est carmen, quo [6] euolutum * eum sede patria rebusque summis[7] significabatur. Vnde orta miseratio manifestior, quia[8] dissimulationem nox & lasciuia exemerat. Nero intellecta inuidia, odium intendit. Vrgentibusque Agrippinæ minis, quia nullum crimen, neque iubere cædem fratris palam audebat, occulta molitur. Parari venenum iubet, ministro Pollione Iulio prætoriæ cohortis tribuno,[8] cuius cura attinebatur damnata veneficij nomine Locusta, multa scelerum fama. Nam vt proximus quisque Britannico, neque fas, neque fidem pensi haberet, olim prouisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque exoluta aluo parum validum, siue temperamentum inerat, ne statim sæuiret. Sed Nero lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, iubere supplicium veneficæ, quod dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur.[9] Promittentibus dein tam præcipitem necem quam si ferro vrgeretur, cubiculum Cæsaris iuxta decoquitur virus[10] cognitis antea venenis rapidum. Mos habebatur principum liberos cum cæteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria & parciore mensa.[11] Illic epulante Britannico, quia cibus potusque eius delectus ex ministri gustu explorabatur, ne omitteretur institutum, aut vtriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac [12] præcalida, & libata gustu potio traditur Britannico. Dein postquam feruore aspernabatur, frigida in aqua affunditur venenum, quod ita cunctos eius artus peruasit, vt vox pariter & spiritus eius raperentur. Trepidatum[13] a circunsedentibus, diffugiunt imprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi, & Neronem intuentes. Ille vt erat recliuis, & nescio similis, *solitum ita* ait, *per*[14] *comitialem morbum quo primum ab infantia afflictaretur Britannicus, & redituros paulatim visus sensusque.* At Agrippinæ is pauor, ea consternatio mentis quamuis [15] vultu premeretur, emicuit,[16] vt perinde ignaram fuisse ac Octauiam sororem Britannici constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum, & parricidij exemplum intelligebat. Octauia quoque quamuis rudibus annis, dolorem, charitatem, omneis affectus abscondere didicerat. Ita post breue silentium repetita conuiuij lætitia. Nox eadem necem Britannici & rogum coniunxit, prouiso ante funebri apparatu, qui modicus fuit. In campo tamen Martio sepultus est, adeo turbidis imbribus, vt vulgus iram deum portendi crediderit aduersus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias, & insociabile regnum existimantes.

*Igitur iubet

* se sede paterna

1 INDOLEM VT QVIDEM.] Lege, *indolem leui quidem experimento nuper cognitam.* & dele, *vt.* Sic ex vestigio Herculis totum corpus metiebantur: & ex gutta fons, ex pomo arbor tota dignoscitur.

Saturnalia dies iocosi. 2 FESTIS SATVRNO DIEBVS.] Id est, Saturnalibus: de quibus Martial. lib. 11. epigramm. 7.

Fritillus regnator.

Vnctis falciferi senis diebus,
Regnator quibus imperat fritillus,
Versu ludere non laborioso
Permittis. puto pileata Roma
Risisti: licet ergo, nec vetamur.

Certe hi dies toti iocosi, & otiosi apud Romanos qui Deum Saturnum vetulum & veternosum senem, morosumque & toruum his salibus recreabant. Nam dij paganorum iocis, epulis & potaculis propitiabantur.

Imperatores Reges dicti. 3 REGNVM LVSV SORTIENTIVM.] In manuscriptis aiunt legi, *R. Regnum.* Forte, *Romanum regnum sortientium.* Nam imperatores Romani, postea etiam Reges nominabantur. Martialis epigr. 2. lib. 1.

Inuidiosa feri radiabant atria regis.

Id est Neronis. Dixit autem, *R. Regnum sortientium,* vt *regna vini* dixit Horatius *sortiri.* Nam sic scribit:

Nec regna vini sortiere talis.

Ille autem *rex vini* erat qui leges dabat in mensa: quem *arbitrum bibendi*, quem *dictatorem conuiuij*, quem *magistrum cœnæ* dicebant. Sortiebantur autem talis, cuique Venus obtigerat, is rex fiebat. Nam Cicero de diuinat. libr. 1. *Quatuor tali iacti casu Venereum efficiunt.* Sed nemo Suetonio hunc ludum magis expresserit. Nam in Augusto c. 71. *Talis*, inquit, *iactu vt quisq. canem aut senionē miserat, in singulos talos singulos denarios in mediū conferebat; quos tollebat vniuersos, qui Venereum iecerat.* Inde tam sæpe apud Plautum illa vox: *Hoc Venereum est.* Ait autem *sortientium*, quia per sortes illud diadema contingebat, interposito *fritillo*, qui ideo *regnator* dicitur. A alea & fritillus huius Regni datores. regnabant autem Saturnalibus. Martialis.

Dum blanda vagus alea December
Incertis sonat hinc & hinc fritillis.

Per sortes autem, non modo regnum, sed & alia multa fiebant. Sed apud Christianos damnatæ hæ sortes, etiam in iudicijs. Nam Iurisconsulti sorte aliquando ambigua causarum dirimebant. L. in istis. D. de Iudicijs. Leo IV. Pontifex summus ad Episcopos Britanniæ, postquam diuinos & veraculos damnauit, ita subiungit. *Vnde ad illorum similitudinem, sortes quibus vos cuncti in vestris discriminatis iudicijs:* (lego, *discrimina terminatis in iudicijs*) *nihil aliud quam quod illi patres damnarunt, diuinationes, & maleficium esse decernimus. Quamobrem volumus illas omnino damnari, & vltra inter Christianos nolumus nominari, & vt abscindantur, sub Anathematis interdicto præcipimus.* D. Clemens Romanus & D. Aquinas libro de sortibus, has damnant. Nec enim Apostolus Matthias secundum has sortes electus est, sed signo dato a Deo hunc sibi placuisse. Nec enim Apostoli erant aleatores, & fritillatores: quæ a veteribus Christianis omnia damnata sunt, & prohibita. Sed quid aleatore turpius & obscœnius?

4 IGITVR.] Mendum est in eo verbo; quod caliginem infundit: imo toti clausulæ, quæ turbata & confusa est. Itaque lego, non *igitur*, sed *iniunguntur cæteris diuersa, nec ruborem illatura, vbi Britannico iussit exurgeret, progressusque in medium, cantum aliquem inciperet irrisurum,* (non *irrisum*) *ex eo sperans pueri sobrios quosque conuiuiorum cantus, nedum temulentos ignorantis, ille constanter exorsus est.* Et nisi ita legas, non video quomodo ex impedito, te facias expeditum. Sed ea explico. author ergo innuit Neronem adepto per sortes Regno omnibus subditis pro imperio & potestate aliquid imperasse. Cæteris iniunxisse aliquid quod eis ruborem non adferret. Vbi vero venit ad Britannicum, iussisse vt exurgeret & vt cantum aliquem inciperet. Sperabat enim ridiculum omnibus facturum eum, quod ignoraret sobrios quosque conuiuiorum cantus, nedum temulentos & comissationibus assuetos, in quibus cinædicas cantiones nulla verecundia fundebant. Plautus de ista comissatione in Sticho. *Tacitus correctus.*

Lepidam & suauem cantionem aliquam occipito cinædicam.

Quo loci comissatoria cœna describitur, & cantus temulenti. De sobria vero certum est vsui fuisse cantus in amicorum cœnis: quod ex Cicerone in Bruto notu est. *Vtinam,* inquit, *extarent illa carmina quæ multis sæclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata a singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus in Originibus scriptum reliquit.* Loquitur enim de Catone.

5 CONVICTVS.] Attende, & expende hoc verbum, nebulam videbis. Nam quid cantus ad conuictum? Non ideo Nero iussit Britannicū canere, vt irrideretur eius conuictus. Et quid hoc, *Pueri sobrios conuictus ignorantis?* Immo non ignorabat his innutritus, non vero temulentis poculis, vt Nero. Reposui, *sobrios pueri conuiuiorum cantus ignorantis, nedum temulentos.* Nam hoc sibi vult: Neronem iussisse Britannicum canere, sperans inde irrisui fore omnibus, quod esset puer ignorans quosque conuiuiorum cantus, nedum temulentos. Et hoc fecit Nero, quod in arte canendi doctus haberi vellet, cum non esset tamen. Vtque peritia eius in canendo, cum Britannici imperitia expenderetur. Alluditque ad comissationes, quibus ille semper interfuerat, cum Britannicus in temperantiæ sinu nutriretur. Meliora te docebunt forsan, qui Varronis thesauros habent. Sed non omitto hunc canendi morem a Græcis quibus in conuiuio data ordine cithara, quam pulsarent, addita voce & carminibus, vel in laudem Deorum vel heroum: quod qui ignoraret, pro insulso habitus.

6 EVOLVTVM.] Lego, *euolutum se sede paterna, rebusque summis, significabat.* Nam illud (*se*) in verbo, *sede.* Nec omittere debeo totum hunc locum turbatum, & superiora etiam, quæ vt ad normam reducam, ita lego.

Turbatus his Nero, & propinquo die, quo quartumdecimum

tumdecimum ætatis annum Britannicus explebat, volutare secum modo matris violentiam, modo ipsius indolem leui quidem experimento cognitam, quo tamen fauorem late quæsiuisset. Et festus Saturno diebus, inter alia æqualium ludicra, Romanum regnum lusu sortientia tum euenerat. Ea sors Neroni; (vt scilicet rex fieret,) *iniunguntur cæteris diuersa. nec ruborem allatura* : (quod fiebat ab ipso Rege sortium, qui imperabat cuique vt ea faceret quæ mandabat,) *vbi Britannico iussit vt exurgeret, progressusque in medium, cantum aliquem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri sobrios quosque conuiuiorum cantus, ne dum temulentos ignorantis.* (nam hæc in comissationibus acta.) *ille constanter exorsus est carmen, quo euolutum se sede paterna rebusque summus significabat. Vnde orta miseratio.* De simili fratrum perfidia omnia Theatra tam Græca quam Latina personant, sed Polynices Euripidis de his amplius te docuerit.

7 DISSIMVLATIONEM NOX ET LASCIVIA.] Nam dissimulatio, inter calentia vina, rara & difficilis, ac nocte præcipue, quæ tenebris tecta, nos audaciores & apertiores reddit.

Dissimulatio in temulentia difficilis.

8 CVIVS CVRA ATTINEBATVR.] Id est, in cuius erat custodia. Sic Act. Apostol. vbi de D. Paulo. *Tribunus timuit, quia ciuis Romanus esset, & quia alligauit eum* : Quippe milite custode attinebatur.

9 PROMITTENTIBVS DEIN.] Lego, *promittentibus demum.* Nec heic caput scabo, aut viuos vngues mordeo. Nam res plana est. Et si quis aliud censeat, audiet a me, Noli turbare musicam Taciti.

10 COGNITIS ANTEA VENENIS.] Neroniana vere crudelitas. Quintilianus declamat. 246. *Sæpe in scelere virtutis est nosse veneni modum.* Et vt ait declamat. 350. *Venenorum plura genera, plura nomina sunt, diuersi etiam effectus: aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reseruatur: sunt quæ frigore sanguinem gelent, sunt quæ calore nimio vitalia exurant.*

Venena recognoscere. Neroniana crudelitas. Venenorum plura nomina. Plures effectus. Quædam gelantia, quædam adurentia.

11 ILLIC EPVLANTE BRITANNICO.] De simili veneno idem Quintilian. declamat. noua 321. *Venenum*, inquit, *aliquis inter lares suos, inter sacra mensæ, coronatis pariter quos colebamus Dijs immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit? Venenum aliquis circumstante familia, præsentibus ministerijs daret, fœdaturus continuo cadauere illud conuiuium suum?* At seuera nobis antiquitas tradidit, infestos animos placauere mensæ, & homines, qui inter se armis & exercitibus conflixerant, tuti tamen iacuere media cœnæ sede, vt Triumuiri in Sexti Pompeij nauali cœna.

Quam execrabile inter cibos venenum porrigere.

12 PRÆCALIDA POTIO.] Decocta fuit, quæ *inuentum Neronis*, vt ait Plinius libr. 12. cap. 3. & 31. cap. eodem. *Cumque ille fugiens lutosam aquam bibisset. En decocta Neronis*, inquit Sueton. 48. in Nerone Iuuenalis.

Decocta inuentum Neronis.

> *Frigidior Geticis petitur decocta pruinis.*
>
> *Non eadem vobis poni modo vina querebar,*
>
> *Vos aliam potastis aquam.*

Tamen ante Neronem, sub Caio, iam calidam aquam consueuisse potari certum est. Nam qui calidam aquam iustitio vendiderat, necatus est. Dio lib. 59. Et Philo Iudæus de vit. cōtemplat. *Vinum* enim ait *non dari contemplatoribus, sed aquam limpidissimam, cæteris frigidam, caldam vero senioribus qui delicatius tractantur.* Puto tamen in decocta Neroniana aliquid interuenisse. Quod indicat Plinius libro 31. cap. 3. *Neronis*, inquit, *inuentum est decoquere aquam, vitroque demissam in niues refrigerare: ita voluptas frigoris contingit sine vitijs niuis. Omnem vtiq. decoctam vtiliorem esse conuenit, item calefactam refrigerari subtilissimo inuento.* Quod probatur Plutarchi testimonio in quæstionibus 6. cap. 4. *Mensæ omnis aqua*, inquit, *calefacta fit postea frigidior, vt illa quæ Regibus datur. Vbi enim ad bullitum vsque calefacta est, cingitur illa niuibus vas ambientibus, & sic frigidior fit.* Et hæc decocta Neronis. Mensæ autem initio aquam aut vinum præbebant. Plaut. in Sticho.

Sub Caio calda aqua vendita.

Decocta Neroniana forma.

Aqua aut vinum initio cœnæ.

> *Quid istuc est prouinciæ?* STI. *Vtrum fontali, an libero*
>
> *Imperium te inhibere mauis?* SAC. *Nimio liquido libero.*

Aqua autem aut calida apponebatur, aut frigida. Et vtramque iungit Iuuenal. Sat. 5.

Aqua aut calida aut frigida.

> *Quando vocatus adest calidæ, gelidæque minister.*

Martial. libr. 1. epigramm. 12.

> *Iam defecisses portantes calda ministros,*
>
> *Si non potares Sextiliane merum.*

De calida heic. Et Apul. 2. Metamorphos. *Me pressim deosculato, ac flore persperso, arripit poculum, ac desuper aqua calida iniecta, porrigit bibam, idque modicum.* Et idem eodem. *Calida enim œnophoris & calice cœnarum reliquijs discus ornatus.* Inde Prudent. dixit *tepentia pocula*, in pugna Luxuriæ.

Tepentia pocula.

> *——inde tepentia linquens*
>
> *Pocula.* Et Martialis.
>
> *Incipiat positus quam tepuisse calix.*

De calida, idem lib. 12. epigramm. 61.

> *Natali pallere suo ne calda Sabello*
>
> *Desit, & vt liquidum potet Alauda merum.*

Erat autem calda ad bibēdum, sed erat etiam ad lauandum ante cœnam. Et Homerum calidorum fontium mentionem non fecisse miror, cum alioqui lauari calida frequenter induceret. Plaut. in Rud.

Calda ad bibendum & lauandum.

> *Vt eapse sic succincta aquam calefactat vt lauemus.*

Ideo idem in eadem comœdis facit lenonem ita loquentem, & ad balneationem spectantem.

> *Aedepol Neptune tu es balneator frigidus.*

Nam in balneis ante cibum, frigida aliquando, aliquando calida lauabant, aliquando etiam tepida. Sic Seneca declamatores feruidos, & sufflaminandos, *caldos* vocat Suasor. 3. *Quoties audierat aliquem ex declamatoribus illis, quos scholastici caldos vocant.* De frigida, Plinius lib. 28. cap. 4. *Aqua calida perfundere caput ante balnearum vaporationem, & postea frigida, saluberrimum intelligitur.* Dio scribit libr. 53. Antonium Musam medicum balneis frigidis ægrotum Augustum sanasse. Plin. Nepos 5. epistol. *Si pœnitet teporis frigidariæ cellæ*

In balneis frigida. Calida. Tepida. Declamatores caldi.

connectitur Media, cui Sol benignißime præsto est.
De tepidis, Martialis lib. 3. epigr. 25.

Si temperari balneum cupis feruens,
Faustine, quod vix Iulianus intraret:
** Rogo lauet vti rhetorem Sabineum.*
Neronianas is refrigerat thermas.

* Lege, Rogo laues vbi Rhetor est Sabineus

Loquitur enim de oratore frigido, quem Cicero *parum vehementem* dicit alicubi. Sic Theognidi Tragico, Aristophanes hiemem & frigus exprobrat, & gelidum vatem facit. Addo superioribus, quod Martial. epigramm. 48. lib. 10.

Frigus Theognidis tragici.

Temperat hic thermas, nimios prior hora vapores
Halat, & immodico sexta Nerone calet.

Sed quid te minutijs pasco? Audiam de me Horatianum istud,

--satis inter vilia fortis.

13 A CIRCVMSEDENTIBVS.] Lego, *circumstantibus*. Nam qui circumsedebant, erant pueri trepidationis nondum capaces. At quibus altior intellectus, hi trepidabant, & restabant defixi, alij imprudentes diffugiebant. Non ignoro tamen fuisse qui mensis imperatorum accumberent: sed de accubitoribus ne vola quidem hoc loco.

Cur legendum, circũstantibus.

14 COMITIALEM MORBVM.] Comitialis, quod comitia dissolueret. Serenus ita de his morbis.

Comitialis morbus.

Est subiti species morbi, cui nomen ab illo
Quod fieri nobis suffragia iusta recusat.

Cornelius Celsus lib. 3. cap. 24. *Inter notißimos morbos, est etiam is, qui comitialis, vel maior nominatur: homo subito concidit, ex ore spumæ mouentur: deinde interposito tempore ad se redit, & per se ipsum consurgit. Sonticum morbum* dicunt Iurisconsulti L. 115. de verb. signif. *qui cuique rei gerendæ obest.* L. 46. de re iudic. Cæterum infantes plerunque, & pueri hoc morbo laborant, ob cerebri nimiam frigiditatem, sed augente calore, per ætatem abit. Sic Cæsar Iulius, sic Alexander Magnus, sic Hercules olim epileptici, Et vno verbo, iste morbus magnorum virorum comes.

Accidentia morbi comitialis.
Sonticus morbus.
Causa morbi comitialis.
Magnorum virorum morbus comitialis.

15 VVLTV PREMERETVR.] Xiphilinus de matre Getæ, ait *coactam fuisse, de confosso in sinu filio, ridere.* En quo Tyrannorum feritas nos adigit. lib. 77. Et sane,

Tyranni non sinit matres plorare filios.

Plus scire, quam loqui seruum hominem, ea sapientia est. ait Plautus.

16 PERINDE IGNARAM.] Moneo eos, qui Manuscriptos non norint, dictionibus insertis Tacitum fœdauisse. Nam sæpe eruerunt multas quæ essent in textu, sed in verborum latitantes similitudine, vt heic. Nam cum esset scriptum, *Agrippinam perinde ignaram fuisse Octauia vt soror Britannici.* Reposuere: *Ac Octauiam sororem Britannici.* Putaueruntque, pro *Octauia vt*, legendum *Octauiam.* Ideoque *sororem*, pro *soror* scripsere. Vnde tot in Tacito maculæ.

Tradunt plerique eorum temporum scriptores,[1] crebris ante exitium diebus illusisse pueritiæ Britannici Neronem,[2] vt iam non præmatura, neque sæua mors videri queat, quamuis inter sacra mensæ, ne tempore quidem ad complexum sorori dato, ante oculos inimici properata sit[3] in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. Festinationem exequiarum [4] edicto Cæsar defendit, id[5] a maioribus institutum referens,[6] *subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus, aut pompa detinere. Cæterum & sibi amisso fratris auxilio, reliquas spes in Rep. sitas: & tanto magis fouendum patribus populoque principem, qui vnus superesset e familia summum ad fastigium genita.* Exin largitione potissimos amicorum auxit. Nec defuerunt, qui arguerent[7] viros grauitatem asseuerantes, quod domos villasque id temporis quasi prædas diuisissent. Alij necessitatem adhibitam credebant a principe, sceleris sibi conscio, & veniam sperante, si largitionibus validissimum quenque obstrinxisset. At matris ira nulla munificentia leniri: sed amplecti Octauiam. Crebra cum amicis secreta habere. Super ingenitam auaritiam, vndique pecunias quasi in subsidium[8] corripiens, tribunos & centuriones comiter excipere. Nomina & virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere, quasi quæreret ducem & partes. Cognitum id Neroni, excubiasque militares, quæ vt coniugi[9] imperatoris * solitum & vt matri seruabantur, & [10] Germano super eundem honorem custodes additos digredi iubet. Ac ne cœtu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam quæ Antoniæ fuerat, quoties ipse illuc ventitaret, septus turba centurionum, & post breue osculum digrediens.

Modus sibi asciscendi imperij.

* soli tum, &

1 CREBRIS

1 Crebris ante exitium diebus illusisse pueritiæ Britannici.] illusisse, pro vitium intulisse. Seneca pater 1. Controu. 2. *Nemo in tanta euntium redeuntiumque turba inuentus est qui fortunæ tuæ vellet illudere*: id est, te polluere. Plautus vocat *palpare verecundiam*, in Epidico. Et libro Iudicum cap. 19. *Tradidit eam ad illudendam*. Et Silius lib. 8. —— *vix si bellum comitata relictu*
Deiphili thalamis, illi illudenda tulissem.
O quam bene Martialis de Nerone ita turpiter illudente. —— *Quid Nerone peius?*
Quid thermis melius Neronianis?
Sic Apuleius lib. 1. Metamorphos. *Hic catamitus meus, qui diebus ac noctibus ætatem meam illudit*. Et Sueton. in Tib. cap. 45. *Fœminarum quoque & quidem illustrium, capitibus, quantopere solitus sit illudere*. Deinde ea, quæ turpia, honestis verbis Latini velant, vt in illis versib.
Quod meus hortus habet sumas impune licebit,
Si dederis nobis quod tuus hortus habet.
Et in illis Martialis. —— *illud puerile poposcit*.
Horat. 3. Car. Od. 27.
Sic & Europe niueum doloso
Credidit tauro latus.
Et ita Græci: nam Odyss. ε. de Iasione & Cerere. —— μίγη φιλότητι καὶ εὐνῇ.
Commixta est in amicitia & lectulo.
Et eodem de Vlysse & Calypso. τερπέσθην φιλότητι, *oblectabantur amore*. Romani dixere modestis verbis, *rem habere, commercium, consuetudinem habere*. D. Hieron. Apologia aduers. Ruffinum. καταφιλήσατε, *deosculamini dicitur. Quod ego nollem transferre putide: sensum magis sequutus sum, vt dicerem Adorate. Quia qui adorant solent deosculari manum, & capita submittere*. Et in Comico. *Ego cum illa nolo facere mutuum. Quid ita? quia proprium facio*. Etiam contractis verbis vtuntur, vt apud Sueton. in Iul. *Eductum Cæsarem*; pro, traditum ad libidinem Regis. Et in Tiber. 45. *Mallonia cuiusdam exitu quam perductam, nec quidquam amplius pati constantissime recusantem*. Noster lib. 14. *Copiosa & molli vita secretum illud tolerauisset*. Cicero 2. de Orat. *Praestet idem ingenuitatem & ruborem sine verborum turpitudine*. Sed egregie nostri Christiani, vt D. Hieronym. aduers. Heluidium: *Propter aurium sanctitatem primos hominis filias duxisse vxores magis scriptura vult intelligi quam exprimere*. Et idem ad Eustochium de custodienda virginitate. *Virtus eius in lumbis & potestas in vmbilico. Honeste viri mulierisque genitalia immutatis sunt appellata nominibus, vnde & de lumbis eius Dauid, super sedem eius promittitur esse sessurus: & septuaginta quinque animæ introierunt in Ægyptum, quæ exierunt de femore Iacob. Est enim rerum obscœnitas vitanda*. Et verba turpia non nisi a turpibus efferuntur.

Illudere pro vitium inferre.

2 Vt iam non præmatura neque sæva mors.] Respicit ad hunc morem, quo pueros, puellasque necare, & sæuum, & præmaturum videbatur. De isto autem more, dixi vbi de filia Seiani supra. Et sæuam Britannici mortem dicit, quia veneno præuenta, quia ante 14. tum annum patrata sit. Sed omnia iura ruperat Nero. Non omitto Eusebium crudelitatem Neronis recēsentem scripsisse matrem, fratres & vxorē trucidasse. At inter fratres Britannicus, sed qui sunt alij? Eusebius fratres forte vocat coniunctos sanguine. Nam præter Britannicum nullus. συγγενεῖς vocant Græci coniunctos.

Sæua mors ante 14 in masculo.

3 In illum supremum Claudiorum sanguinem.] Ergone Britannicus supremus Claudiorum sanguis? Nonne Nero ex Claudijs, cum vocetur *Nero Claudius*? Sed hoc adoptione. Nam ille e gente Domitia per patrem Domitium, e Claudia tamen per Agrippinam matrem. At vtitur verbo, *sanguis*, quo patrem notat: Deinde, intelligit de Claudijs Cęsaribus, quales fuere Tiberius, & Claudius. Nam ex Claudiana familia alij multi.

4 Edicto.] Edictum certe, cui adscribi non potuerit bonum factum, vt ait Florus, & Tertullian. lib. de pudicit.

5 Amatoribus institutum referens.] Spectat forsitan Tiberij edictum, quod est 3. Annal. *Multos illustrium Romanorum ob rempub. obiisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum, &c. Principes mortales, rempub. æternam esse. proin repeterent solennia; & quia ludorum Megalensium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent*. Hæc Tiberius in Germanici morte. Ista Nero in morte Britannici. vtroque a populo desiderato, vtroque veneno sublato: sed illo a patre, isto a fratre, idque ambitione stimulante. *O crudelis & misera ambitio*, inquit D. Bernardus, *quomodo, cum omnes crucias, omnibus places?*

Comparatio mortis Germanici cum morte Britannici. Ambitio licet omnes cruciet, omnibus placet.

6 Subtraheret.] Lego, *subtraherent, neque laudationibus aut pompa detinerentur*. Sunt verba edicti, quæ repono, vt in superiori. *Repeterent solennia, voluptates resumerent*.

Neroniani edicti verba reposita.

7 Viros gravitatem.] In Senecam hic aculeus, & Stoicam sectam respicit. Sic infra de Thrasea. *Ista secta*, ait, *genuit Tuberones, & Fauonios, veteri quoque Reip. ingrata nomina*. Et supra. *Ne seuerioribus amicis aduersantibus*. De ista grauitate philosophorum, Synesius: *Oportet te (si quidem ad ipsam philosophiam ingenue accessisti) ab eorum desistere societate, qui ab ea sunt alieni, & venditatione adulterant eius grauitatem*. Sane si Dio vera scribit, Senecæ grauitas, magna fuit iniquitas. Sed Iupiter, neque sudus, neque vdus omnibus placet, ait Tertul.

Seneca carptus.

Grauitas philosophica.

8 Corripiens.] Verbum illud vim sonat, & auiditatem. Virgil. 5. Æneid.
-- *signoque repente*
Corripiunt spatia audito. Et *corripere gradum*. Hor. ode 3. l. 1. Ita verbum, eripere, & arripere. *Quando*, inquit D. Bernardus, *Roma aurum respuit? sed quando non eripuit?* I.C. L. 44. de adquir. rer. dom. *Erepta e pecoribus nostris a lupo*. Et noster infra de verbo *Corripere*. *Non minus tali largitione, quam corripiendis pecunijs*.

Corripere vim sonat.

Et eripere.

9 Imperatoris soli.] Lego: *sic olim, tum & vt matri seruabantur, digredi iubet*. Præsidio spoliatur, vt illam nudam inuadat Nero.

10 Germanos.] Quia *nulli mortalium fide, aut armis, sunt ante Germanos*. dicebant infra Verritus, & Malorix. Heic vere intelligit de Batauis. & Martial. est autem epig. de ista Germanoru custodia. Dicebant fide, & armis. Armis, quia in Germania natus infans, statim

Nulli ante Germanos fide & armis.

LII

hastile vibrat. Seneca epistol. 37. fide, quia fides perpetua comes fortis animi, nec nisi ignauos, infidos reperias. Et hoc tam certum quam ipsa certitudo.

Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quam[1] fama potentiæ, non sua vi * nixa.[2] Statim relictum Agrippinæ limen. Nemo solari, nemo adire, præter paucas fœminas, * amore[3] an odio, incertum. Ex quib. erat Iulia Silana, quam matrimonio C. Silij a Messallina depulsam, supra retuli; insignis genere, forma lasciua, & Agrippinæ diu perchara: mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum nobilem iuuenem a nuptijs Silanæ deterruerat Agrippina, impudicam & vergentem annis dictitans, non vt Africanum sibi seponeret, sed ne opibus & orbitate Silanæ maritus potiretur. Illa spe vltionis[4] causa oblata, parat accusatores ex clientibus suis Iturium & Caluisium, non vetera, & sæpius iam audita deferens, quod Britannici mortem lugeret, aut Octauiæ iniurias euulgaret: sed destinauisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a Diuo Augusto, ad res nouas extollere:[5] coniugioque eius etiam * imperio Remp. rursus inuadere. hæc[6] Iturius & Caluisius Atimeto Domitiæ Neronis amitæ liberto aperiunt. Qui lætus oblatis (quippe inter Agrippinam & Domitiam[7] infensa æmulatio exercebatur) Paridem histrionem libertum & ipsum[8] Domitiæ impulit ire propere, crimenque[9] atrociter deferre. Prouecta nox erat, & Neroni per vinolentiam trahebatur. cum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis[10] lusus principis intendere. Sed tunc compositus ad mœstitiam, expositoque indicij ordine, ita audientem exterret, vt non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrhum etiam demouere præfectura destinaret, tanquam Agrippinæ gratia prouectum, & vicem reddentem.[11] Fabius Rusticus auctor est, scriptos esse ad[12] Cæcinnam Thuscum codicillos mãdata ei prætoriarum cohortium cura, sed ope Senecæ dignationem Burrho retentam. Plinius & Cluuius nihil dubitatum de fide præfecti referunt. sane Fabius inclinat ad laudes Senecæ cuius amicitia floruit. Nos consensum auctorum secuturi, quæ diuersa prodiderint, sub nominibus ipsorum tradememus.

Marginal notes: * nixæ. — * amore an odio? — * impio

1 FAMA POTENTIÆ.] *Forma* lego, non *fama*; id est constitutio potentiæ, quæ per se non subsistit, sed alieno pedamento. Nam quod in aliena voluntate est, fluxum & caducum est. τύχη ὀρθοῖ, τύχη καταρρέπει. *Fortuna erigit, fortuna deijcit*, ait Sophocl. in Antigon.

2 STATIM RELICTVM.] Cato de simili casu, ita. *Ita destitutus, vt ne quis incultior, desertior, religiosor, publicis negotijs repulsior.*

3 AN ODIO.] Ita lego acute, & interrogando: *amore, an odio? incertum.*

4 SPE VLTIONIS.] Nam fœmineum genus ad vltionem feruidum, & paratum semper. Ouid. in Amor.

Fœmineum genus plenum vltionis.

Sed neque fuluus aper media tam sæuus in ira est,
Fulmineo rapidos cum rotat ore canes.
Nec lea cum catulis lactantibus vbera præbet,
Nec breuis ignaro vipera quassa pede.
Fœmina quam socij deprensa pellice lecti,
Ardet, & in vultu pignora mentis habet.

Baccha bacchans fœmina vbi furit.

5 CONIVGIOQVE EIVS ETIAM IMPERIO.] Tolle istud *imperium*. Nam heic per vim sibi locum fecit, & lege: *coniugioque eius etiam impio*. Sed cur ait, *etiam impio*? Nam Agrippina impio coniugio sibi Claudium sociauerat. En aliud coniugium quod meditatur, non minus impurum & impium cum Rubellio Plauto sibi consanguineo. Ita fugitiuarius ego, fugitiuam retraho veritatem. Et impium vocat coniugium, quod incestuosum. Horat. 3. Carm. oda 6.

In Taciti textu emendatio. Ratio emendationis.

Iam nunc & incestos amores
De tenero meditatur vngui.

Hic autem incestus non nisi temporibus impijs, & nos experti sumus, & Poeta vere vates.

Fœcunda culpæ sæcula nuptias
Primum inquinauere & genus & domos.
Hoc fonte deriuata clades
In patriam populumque fluxit.

Et illi incesti impia & impurata matrimonia dicebantur.

6 ITVRIVS.] *Titurius* mihi placet. Et fit mentio Titurinæ familiæ apud Ciceron. lib. 13. epistol. *Cum familia Titurina.* Ita scriptum fuit, *Tturius*, & reposuere, *Iturius*.

7 INFENSA ÆMVLATIO.] Legendum puto, *intensa æmulatio*. Id est longa, & annosa & rigida. Et in hoc verbo, multa emendanda in Tacito.

Iræ muliebres inter Domitiā amitam, & Agrippinam matrem Neronis.

8 DOMITIÆ.] Ne mirere si inter Domitiam & Agrippinam tantæ iræ. Nam hæ duæ bucculæ de marito Passieno, vt de tauro, decertarunt. Et Agrippina facta ad dolos, Domitiæ maritum surripuit. Vet. interpr. ad Iuuenal. Sat. 4. *Vxores*, inquit, *habuit duas, primam Domitiam, deinde Agrippinam, illam amitam, hanc matrem Neronis Cæsaris.* (oportuit autem Domitiam, aut diuortio reliquisse, aut cessisse: nam diu postea vixit:) addit. *Possedit bis ∞ H S. omnium principum gratiam adpetiuit, sed præcipue Cæsaris, quem iter facientem secutus est pedibus. Hic nullo audiente a Nerone interrogatus, haberetne, sicut ipse, cum sorore germana consuetudinem.* Falsum. Nam Nero nullam sororem habuit. Et hæc verba, *a Nerone*, glossemata sunt inepti interpretis, quæ in textum irrepsere. Lego itaque & corrigo nullo cum vento. *Hic interrogatus haberetne, sicut ipse, cum sorore germana consuetudinem. Nondum, inquit: Quantumuis decenter, & caute*; (lego, *Quantum is decenter & caute?*) *ne aut negantem eum argueret, aut adsentientem sibimet* (lege, *adsentientem sibi semet*) *mendacio dehonestaret.* Attigit locum Lipsius, & partim correxit, partim corrigendum alijs reliquit.

Vtramque duxit.

Passienus quot possederit.

Correct. Vet. Iuuen. interpr.

Sermo ciuilis. Opponitur sermoni mimico. Primus humilis & comis.

9 ATROCITER.] Id est potentibus, & feruentibus verbis, vno verbo, tragicis. Sic solent mimi. Nam sermo ciuium, sermo vulgaris, & comis: sermo mimorum elatus, & cothurnatus, & tumens. Sic Persius de primo dixit Satyra 5.

Secundus fermentatus & ampullatus.

Verba togæ sequeris. Sed de alio.
Grande locuturi nebulas Helicone legunto.
Et alibi. -- *quantas robusti carminis offas*
Ingeris, vt par sit centeno gutture niti?

Lusus, prolusus.

10 LVSVS.] Ita lego. Nam opponitur mœstitiæ in his verbis. *Sed tunc compositus ad mœstitiam.* Et verbum *luxus*, mihi est pro partu suppositio.

Fabius Rusticus. Scriptor.

11 FABIVS.] Rusticus scilicet. Quem sæpe Tacitus citat, & præsertim libro sequenti: vbi de morte Agrippinæ. Elegans ingenium, sed infœlici natum tempore; quem Historia mater genuerat, & aluerat ad sui imperij decus & elegantiam. Hodie Rusticus ille abijt rusticatum a nobis, nam libri eius non extant.

3. Cæcinnæ. Cæcinna Seuerus. Cæcinna Volaterranus. Cæcinna Thuscus.

12 CÆCINNAM THVSCVM.] Fuit inter Cæcinnas, Cæcinna Seuerus, Cæcinna Volaterranus: fuit & Thuscus. De priori, Tertullianus in Pallio; de secundo, Plinius Histor. natural. De Thusco, Sueton. Fuit nutricis Neronis filius, & in exilium actus, quod parato ad excipiendum Neronem balneo se lauisset, cum esset Ægypti præfectus. Quod periculosissimum. Nam ita fert lex. Quod Neronum est, ne tangito.

Cluuius sæpe citatus a Tacito. Cluuius Rufus. Consularis. Historiographus. Cluuius Neronis laudator. Cluuienus forte filius Cluuij.

13 CLVVIVS.] Tacitus hunc citat sæpe, vt lib. 14. principio, *Tradit Cluuius.* Et nisi fallor, Cluuius est Rufus, de quo Dio libr. 63. *Certauit in omnibus vrbibus, in quibus fiebant certamina; ibique quotiescunque præconio opus fuit, Cluuio Rufo viro consulari vsus est.* Sueton. c. 31. in Nerone. *Nioben se cantaturum per Cluuium Rufum pronuntiauit.* Puto esse eiusdem filium, qui Cluuienus vocatur a Iuuenale Sat. 1.
Si natura negat, facit indignatio versum,
Qualemcunque potest: quales ego, vel Cluuienus.

Mater filio de nece suspecta, sed Neroni.

Nero trepidus, & interficiendæ matris auidus, non prius differri potuit, quam Burrhus necem eius promitteret, si facinoris coargueretur. *Sed cuicunque, nedum parenti defensionem tribuendam, nec accusatores adesse, sed vocem*[1] *vnius ex inimica domo afferri.*[2] *Refutare tenebras, & vigilatam conuiuio noctem, omniaque temeritati & inscitiæ propiora.* Sic lenito principis metu & luce orta, itur ad Agrippinam vt nosceret obiecta, dissolueretque, vel pœnas lueret. Burrhus ijs mandatis Seneca coram fungebatur. Aderant & ex libertis arbitri sermonis. Deinde a Burrho postquam crimina & auctores exposuit, minaciter actum. Agrippina ferociæ memor, *Non miror*, inquit, *Silanam*[3] *nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neque enim perinde a parentibus liberi, quam ab impudica adulteri mutantur. Nec si Iturius & Caluisius adesis omnibus fortunis, nouissimam suscipiendæ accusationis operam*[4] ** *anni rependunt, ideo aut mihi infamia paricidij,*[5] *aut Cæsari conscientia subeunda est: nam Domitiæ inimicitijs gratias agerem, si beneuolentia mecum in Neronem meum certaret. Nunc per concubinum Atimetum, & histrionem Paridem quasi scenæ fabulas componit. Baiarum suarum piscinas excolebat, cum meis consilijs adoptio, & proconsulare ius, & designatio consulatus, & cætera adipiscendo imperio præpararentur.*[6] *Aut existat qui cohortes in vrbe tentatas, qui prouinciarum fidem labefactatam, denique seruos vel libertos ad scelus corruptos arguat. Vi-*

Quæ nunquā peperit nescit quis sit matrū amor in filios.

Impudica mulier gaudet mutatione virorum.

* anui

uere ego Britannico potiente rerum poteram? [7] *ac si Plautus aut quis alius* [8] *Remp.* * *iudicaturus obtinuerit,* [9] *desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientia charitatis aliquando incauta, sed ea crimina obijciant, quibus nisi a filio mater absolui non possim.*

Verba aliquãdo incauta impatientia charitatis emittuntur.

* vindicaturus

Olim correctũ in Pisoniana, mimicum, pro inimicum.

1 VNIVS EX INIMICA DOMO.] Correxi aliquando locum Ciceronis in Pisonem quo *mimica*, pro *inimica* repositum. Heic nihil corrigo. Nam licet accusator mimus extiterit, legique possit, *ex mimica domo*, tamen *inimica* magis placet ad refellendam accusationem. Primum quod vnius testimonium sit; deinde quod vnius mimi. Tertio quod ex inimica domo. Domitia enim Agrippinæ inimica, vt supra dixit noster.

Tacitus explicatus.

2 REFVTARE TENEBRAS.] Recte meo iudicio, *Reputaret tenebras*, id est aduerteret, noctis tenebrosum tempus, tenebrosis comissationibus transactum: si quid modo patraretur, visurum temeritati & inscitiæ propius. Temeritati, sumpto a Nerone largius mero. Inscitiæ, si mater indefensa, imo non accusata, & si accusatio foret, nullo testimonio conuicta, a filio necaretur. Nam hominis salus nullo beneficio pensatur, & diu multumque cunctari oportet, vbi de spiritu, & vita hominis agitur: nedum matris & principis, & ex sanguine Augusti. Amm. Marcell. lib. 29.

3 NVNQVAM EDITO PARTV.] Nam

Δεινὸν τὸ τίκτειν, κ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσιν τὸ κοινόν, ὡς ὑπερκάμνειν τέκνων.

Acerbum est parere, & adfert desiderium ingens, omnibusque commune, vt laborent pro liberis. Euripid. in Iphig. Quintilianus declam. 338. ita. *Alia est horum ratio, quos breuis transitus voluptatis, facit parentes: quos liberis suis extra posita voluptates conciliant: Aliter amant quæ pepererunt: quæ memoriam decem mensium, quæ tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes, ad vos iudices adfert.* Et sane ex Medea Ennij, vt ait Varro lib. 5. *Ter sub armis, malim vitam cernere, quam semel modo parere*, ait Medea. Et Papin. 7. Theb. mater alloquitur filium.

Aliter amat quæ peperit.

Anne times, ne forte doli te conscia mater
Decipiam? non sic miseros fas omne Penates
Effugiet. Vix Oedipode ducente timeres.
Nupsi equidem, peperique nefas; sed diligo tales,
(Ah dolor) & vestros etiamnum excuso furores.

Etiam filios nocentes parentes amant.

Adijcit postea.

——sua credite matri
Viscera.

Claudianus 3. de Raptu Proserp.

——nosti quid sit Lucina, timorque
Pro genitis, & quantus amor, partusque tulisti
Tu geminos.

Nam Hymenæus, vt ait Catullus in Nuptijs Iuliæ & Manlij,

-- boni
Coniugator amoris, & bonum
Non abscondit amorem.

4 ANNI REPENDVNT.] Ne putes ita scriptum, sed *anui*, id est, vetulæ Domitiæ amitæ Neronis, quæ grauata annis. Veteres Romani dicebant olim *anuis*. Terentius.

Anui pro anus.

Eius anuis opinor causa, quæ est mortua.

Et scribebant *Senatuis, domuis, fluctuis*, vt tradit Gellius lib. 4 cap. 16. Et in eodem verbo, corrigo Arnobium libro 7. *Vt paruuli*, inquit, *pusiones, quo aninis parcant*, (lege, *anuis parcant*, id est vetulis mulieribus quæ eorum curam habent,) *abstineantque ploratibus, passerculos, pupulos, equuleos, panes, accipiunt, quibus auocarese possint. Pupulos* vocat puparum masculos. Nam puppæ virguncularum effigie, & puerulorum.

5 AVT CÆSARI CONSCIENTIA.] Id est, aut me parricidio accusari, aut Cæsarem ita suspicari æquum est. Sed vt dicebat Alexander, *vna matris lachrymula omnes Antipatri accusatorias litteras delebit*. Verum, fallit in Nerone, quia Nero est non Alexander.

Tacitus explicatus.

6 AVT EXISTAT.] Existimo legendum, *Anne extat, qui cohortes*, &c. *arguat?* Et vera est lectio, nisi me meus deludit Apollo.

7 AT SI.] *Aut si*, pro *haud*, quod in manuscriptis peruium. Sic Papin. 6. Theb.

-- socero redit aut speratus Adrasto.

Id est, non speratus, non expectatus, quique præter spem & expectationem Adrasti soceri venit. Plautus in Amphitr.

Nescio quam tu familiaris sis: nisi actutum hinc abis,
Familiaris accipere saxo aut familiariter.

Pro *non familiariter*. Quod tam familiare est & in auctoribus peruium, quam herba in solo, quam aqua in mari.

8 REMPVB. IVDICATVRVS.] Lego *vindicaturus*. Nam ex Seneca epistola 97. *Scelus sceleri supplicium est*. Et interpretor *vindicaturus*, quod Agrippina vt suo Neroni imperium pararet, incestu se maculauerit, quod adoptionem Neronis procurauerit, quod Claudium sustulerit, quod remoto Britannico (qui vnus ex familia Cæsarum summum ad fastigium genitus supererat) suum Neronem terris dederit, quod Augusti sanguinem venenis, & ferro sustulerit. Tamen si lubet, heic percunctabere doctos.

Non iudicaturus, sed vindicaturus.

9 DESVNT.] Incipio clausulam. *Desunt scilicet mihi accusatores*. Per Ironiam.

Commotis qui aderant, vltroque spiritus eius mitigantibus, colloquium filij exposcit. Vbi nihil pro innocentia quasi diffideret, nec beneficijs quasi exprobraret disseruit, [1] sed vltionem in delatores & præmia amicis obtinuit. Præfectura annonæ [2] Senio Rufo, cura ludorum qui a Cæsare parabantur Aruntio Stellæ, Ægyptus C. Balbillo permit-

permittuntur. Syria P. Anteio destinata, & varijs mox artibus elusus, ad postremum in vrbe retentus est. At Silana in exilium acta. Caluisius quoque & Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis[3] Paride, quam vt pœna afficeretur. Plautus ad præsens silentio transmissus est. Deferuntur dehinc consensisse Pallas, ac Burrhus, vt Cornelius Sulla claritudine generis, & affinitate Claudij, cui per nuptias Antoniæ, gener erat, ad imperium vocaretur. Eius accusationis auctor extitit Pætus quidam, exercendis apud ærarium sectionibus famosus, & tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quam grauis superbia fuit. quippe nominatis libertis eius, quos conscios haberet, respondit, nihil vnquam se domi, [4] nisi nutu aut manu significasse, vel si plura demonstranda essent, scripto vsum, ne vocem * consociaret. Burrhus quamuis reus, inter iudices sententiam dixit. Exiliumque accusatori irrogatum, & tabulæ exustæ sunt, quibus oblitterata ærarij [5] monimenta retrahebat.

* consancia-ret.

Accusatores rei facti.

1 SED VLTIONEM.] Puto scriptum, *Senatusconsulto*. Id est, *Senatusconsulto vltionem in delatores, & præmia amicis obtinuit*. Quod explicatur fusius sequentibus verbis.

2 SENIO RVFO.] Constanter Tacitus, *Fænio*, non *Senio*. Et Ruffi dicti a colore ruffo quasi ignei. sic *Pyrrhus*, quasi igneus & *Ruffus*. Et is fuit color Adami hominum fontis, qui *terra rubra* dicitur, & Dauidis qui *cor Dei* a Deo nominatus. Sic Nigrini a Nigro, sic Albini ab Albo coloribus. Nā Spartian. in Albini vita ita nominatum scribit, quod alij infantes cum vtero fluunt, soleāt sanguine rubere; Albinus cōtra totus cādidus processerit. Quodq. mireris, eodē tempore orbis Nigro & Albino imperatorib. vsus est. Nigro in Oriēte, Albino in Gallia quæ a lacte dicta, ita ludente cœlo.

Paris pantomimus.

3 PARIDE.] De eo Iuuenalis:

Vtque magis stupeas, ludos, Paridemque reliquit.

Loquitur de Romana muliere libidinosa, captaque histrionum amoribus. Vbi Vet. interpr. *Paridem dicit illius temporis pantomimum, quem postea, ob adulteratam ab eo suam Domitiam, Domitianus interfecit*. Eius epitaphium extat apud Martial. lib. 11. epigramm. Fuitque Ægyptius, & sepultus Flaminia via, ac in marmore: quod arguit non reum factum, sed indicta causa sublatum.

Adulter Domitiæ.
Hunc Domitianus interfecit.
Ægyptius fuit.
Sepultus Flaminia.

Quisquis Flaminiam teris, viator,
Noli nobile præterire marmor.
Vrbis deliciæ, salesque Nili,
Ars & gratia, lusus & voluptas,
Romani decus, & dolor theatri,
Atque omnes Veneres, Cupidinesque
Hoc sunt condita, quo Paris sepulchro.

Vet. interp. Iuu. ait *multos eius fautores, Paridis gratia fuisse promotos*. Digna Domitiano gratia.

Fautores histrionis, a principibus amati & honorati.

4 NISI NVTV.] *Nutus* enim pro *verbo est*, L. 17. de nouationib. D. *nutu vbi fari non potest, delegare debitorem suum quis potest*. Ouid. 1. de arte. Nigidius autem Figulus in fragm. ita scribit: *Cum adnuimus, & abnuimus, motus quidem ille vel capitis, vel oculorum, a natura rei, quā significat, non abhorret*. De isto nutu, dixi iā.

Nutus pro verbo.

5 MONIMENTA RETRAHEBAT.] Id est, præscripta debita fisci exigebat, vel iam soluta, iterum petebat. Erat enim ærarij sectionibus famosus.

Fine anni statio cohortis assidere ludis solita, demouetur, quo maior species libertatis esset, vtque miles theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret, & plebs daret experimentum, an amotis custodibus, modestiam retineret. [1] Vrbem princeps lustrauit e responso aruspicum, quod Iouis ac [2] Mineruæ ædes de cœlo tactæ erant. [3] Q. Volusio, P. Cepione Coss. otium foris, fœda domi lasciuia, [4] qua Nero itinera vrbis & lupanaria, & diuerticula [5] veste seruili [6] in dissimulationem sui compositus pererrabat, comitantibus qui [7] raperent ad venditionem exposita, & obuijs vulnera inferrent [8] aduersus ignaros, adeo vt ipse quoque acciperet ictus, & ore præferret. [9] Deinde vbi Cæsarem esse qui grassaretur pernotuit, augebanturque iniuriæ aduersus viros fœminasque insignes, [10] & quidam simili licentia sub nomine Neronis, [11] multi proprijs cum globis eadem exercebant, & [12] in modum captiuitatis nox agebatur. Iulius quidem Mon-

Vrbs lustrata quod ædes Mineruæ de cœlo tacta.

Nero itinera vrbis veste seruili pererrat & grassatur.

Vulneratur vulnerans & a Montano.

tanus senatorij ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum principe, quia vim tentantem acriter repulerat, deinde agnitum orauerat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem metuentior in posterum, milites sibi, & [13] plerosque gladiatorum circundedit, qui rixarum initia modica, & quasi priuata sinerent. si a læsis validius ageretur, [14] arma inferebant. Ludicram quoque licentiam, & fautores histrionum velut in prælia conuertit impunitate & præmijs, atque ipse occultus, & plerunque coram prospectans: donec discordi populo ex grauioris motus terrore, non aliud remedium repertum est, quam vt histriones Italia pellerentur, milesque theatro rursum assideret.

Histriones Italia pulsi ad remedium.

1 Vrbem princeps lvstravit.] Quæ lustratio, *amburbia* dicta; & in ea *amburbales hostiæ*; quæ deducebantur per terminos vrbis. Eratque vrbium lustratio frequens, tam Græcis, quam Latinis. Nam cum Athenienses peste laborarent, respondit Pythia vrbem lustrandam, & Epimenidem accersendum. Diog. Laert. in Epimen. Vopiscus in Aurel. *Conditum est Senatusconsultum, itum deinde ad templum, inspecti libri, proditi versus, lustrata vrbs, cantata carmina, amburbium celebratum, ambarualia promissa, atque ita solennitas quæ iubebatur, expleta est.* At celebratio illa cantu & carmine fiebat. Obsequens. *Virgines ter nouenæ in vrbe cantarunt.* Et alibi. *Per virgines viginti septem cantitatum.* Et postea. *Virgines viginti septem, dona canentes tulerunt.* Et maioribus hostijs etiam cum lactantibus faciebant. Lactantes enim & lactentes sacrificabant. Id est matres, & fœtus. Vide Festum libr. 6. & Varron. 5. de ling. Lat. & Macrob. Saturnal. 1. & 3. Notatque Statij interpres Lactantius Gallos in ambarualibus, hominem extra pomœrium, consuesse opprimere lapidibus. Allusit ad amburbia Prudentius hymno 18. Martyr.

Amburbia. Hostiæ amburbales. Amburbia Christianorum.

Omnibus portis sacer immolatus
Sanguis, exclusit genus inuidorum
Dæmonum, & nigris pepulit tenebris
Vrbe piata.
Nullus vmbrarum latet intus horror,
Pulsa nam pestis populum refugit;
Christvs in totis habitat plateis,
Christvs vbique est.

Scriptum enim Christi nomen plateis & domibus adponebatur, & in portis vrbium fiebat liturgiarum sacra operatio. Ita Christiani, quod male ad suos vsus impietas transtulerat, sibi vindicarunt. Plinius lib. 10. cap. 12. *Propter Bubonem vrbs lustrata est.* Nec sileo lustrari apud Rom. solitum exercitus. De quibus suo loco infra dicemus. Et curias, & colonias, & agros, & ouium greges, & armenta, & tubas, & domos, ac in domo, lectos, etiam & personas. De quibus dixi libro 1. De curijs, est locus in Varrone 5. de ling. Lat. *Immolatione vitali extracti vtero bonis fordæ.* Vnde Ouidius.

Paganis amburbia propter bubonem.

Forda ferens bos est, fœcundaque dicta ferendo:
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

De colonijs, Cicero lib. de diuinat. De agris Cato de re Rust. lib. 41. De ouibus 4. Fastor. Ouid.

Cærulei fiant puro de sulphure fumi,
Tectaque fumanti sulphure balet ouis.

De tubis. idem.

Lustrantur puræ quas facit ille tubæ.

De domibus. Virgil. 6. Æneid.

Lustrauitque domos.

Plinius libri 35. cap. 15. De lectis, Ouid.

—— Lustret anus lectumque locumque.

2 Minervæ ædes.] Est de Minerua epigramma apud Martialem libr. 11. epigramm. 5. quo *Mineruam totam patris Summi*, id est Iouis filiam vocat, quia Iupiter ex se illam genuit, non iunctus fœminæ. Appono illud, & corrigo.

Cur Minerua filia tota Iouis dicatur.

Sacra, Laresq. Phrygum, quos Troiæ maluit heres,
Quam rapere arsuras Laomedontis opes:
Scriptus es æterno nunc primum Iuppiter auro,
Et soror, & summi filia tota patris:
Et qui purpureis iam tertia nomina fastis
Iane refers Neruæ, vos precor ore pio.
Hunc omnes seruate ducem, seruate Senatum:
Moribus hic viuat principis, ille suis.

Vbi lego primo versu, *quos Troiæ maluit heros*. Nam intelligit de Ænea, qui *Troius heros* vocatur a Virgilio 8. Æneid. non *heres*: Quippe Troia vsta non habuit heredem, nec fuit heres Troiæ in puluerem versæ, neque creuit illam hereditatem profugus.

Martialis correctum.

3 Q. Volvsio et P. Scipione consvlibvs.] Notaui aliquando consulatus datos geminis fratribus, vt M. Valer. Messallæ & Cottæ fratri. Aliquando ijs, qui ex eadem familia, vt Geminis. supra lib. 5. & heic. Quod magna factum est prudentia. Nam ex concordi magistratu magnos fructus percepit olim Respub. & ex discordi, ingentes luctus. Hic autem Q. Volusius filius fuit L. Volusij, quem Plinius ita dignatur. *Notum est Corneliæ Scipionum gentis, Volusium Saturninum, qui consul fuit, genitum post 62. annum* Ideo huic collega datur Publ. Scipio, vt esset duplex Scipionum nomen in consulatu. Sic geminos vidit Roma Messallas sub Tiberio, & etiam Geminos consules pari nomine.

Consulatus fratribus dati. Et ijs qui ex eadem familia.

4 Qva.] Lege, Qvia. Nam ratio est. *Lasciuiæ Neronianæ.*

5 Veste servili.] Quid audio? An distin-

distinguebantur veste serui a liberis? Seneca 1. de Clement. cap. 24. *Seruos vt a liberis cultus distingueret, aliquando in Senatu dicta sententia est: sed apparuit quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent.* Distinguebantur tamen primum, quod rasocapite. Plaut. in Amphitr.

Itidem habet petasum, ac vestitum, tam consimil' est atque ego.
Sura, pes, statura, tonsus, oculi,

Quod si liberi fierent, vel testamento, vel vindicta aut alio modo, pileum gestabant quousque pilis recrescentibus nudus vertex vestiretur. inde pileus pro libertate. At tum Romani ciues capillati. Idem in Rud.

Dij te ament cum irraso capite.

Sic seruus liberum alloquitur. Vtebantur etiam serui tunicis, & pallijs. Nam idem in Aulul.

—— EV. *Agedum excutedum pallium.*
STA. *Tuo arbitratu.* EV. *Ne inter tunicas habeas.* STR. *Tenta qua lubet.*

Et consutitiæ tunicæ erant. In Amphitr.

Aduenisti audaciæ columen consutis dolis. SO. *imo equidem tunicis*
Consutitijs.

Horatius enim Sat. 1. libri 1.

—— *ita sordidus, vt se*
Non vnquam seruo melius vestiret.

Et illæ tunicæ ad genua, & poplites. Philo Iudæus de vit. contemplat. Ac cincti erant. Horatius.

Præcincti recte pueri, compteque ministri.

Lib. 2. Satyr. 8. *Serui nec colobia, nec calceos habebant*: ait Seruius ad 1. Æneid. Colobia latos clauos interpretantur. At vtebantur centone, quem *consutitias tunicas* nominauit Plaut. Cato in oratione de sacrilegio, ait Festus in verbo Prohibere. *Serui, ancillæ, si quis eorum sub centone crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi vitium fecit.* Loquitur de domestica auspicatione. Plaut. de habitu seruili in Epid.

-- *soccos, tunicam, pallium*
Tibi dabo. EPID. *Quid deinde porro?* PE. *Libertatem.*

6 IN DISSIMVLATIONEM SVI.] *Caligula*, ait Sueton. 11. *ganeas atque adulteria capillamento celatus & veste longa noctibus ambiret*: id est fœminam mentitus. At Nero pileo & galero se tegebat. Et mos erat mentiri sexum, vt impurus animus velaretur. Nam impudicitia mares in fœminas, fœminæ in mares mutantur. Inuertitur naturæ ordo, pudetque sexus cum quem impudicitia de homine in belluam mutauit. Nam Nero belluæ in modum tectus, inguina monentium inuasit impudicus & helluo. Suetonius 28. *Nouissime quasi genus lusus excogitaret, quatenus feræ pelle contectus emitteretur e cauea, virorumque ac fœminarum ad stipitem deligatorum inguina inuaderet, & cum affatim desæuisset conficerentur* (ita lego,) *Doryphoro liberto.* Habuit Nero successores Nerone non indignos: nam de Gallo ita Marcellinus 14. *Nouo perniciosoque exemplo Gallus ausus est inire flagitium graue, quod Romæ cum vltimo dedecore tentasse aliquando dicitur Gallienus, & adhibitis paucis clam ferro succinctis vesperi per tabernas palabatur, & compita, quæritando Græco sermone, cuius erat impendio gnarus, quid de Cæsare quisque sentiret.*

7 RAPERENT.] Grassatores in vrbe semper, quos compescuisse, erat Neronis munus, sed acuit. Temporibus enim Augusti fuere multi, vt indicat Sueton. in eius vita. Et ipse Iuuenalis sub Domitiano conqueritur.

Interdum & ferro subitus grassator agit rem.

Sueton. cap. 43. in August. Ideo castra prætoriana Romæ constituit Tiberius. Et ludorum diebus, custodes in vrbe disposuit Augustus, ne raritate remanentium, grassatoribus obnoxia esset. Et sub Iulio. Sueton. cap. 32. *Grassatorum plurimi palam se ferebant succincti ferro.* Sed ferrum ferro retunditur. Mirumque grassatores tanta audacia egisse, cum vt ait Marcell. *pernoctantium luminum claritudo dierum soleat imitari fulgorem Romæ.* Sed hæc posteris temporibus.

8 ADVERSVS.] O tolle, tolle aduersarium istum, & repone: *Adorsus ignaros adeo, vt ipse quoque acciperet ictus.* Id est, tanto impetu irruens in ignaros prætereuntes, vt ipsi esse principē nescientes, ictus ictibus retunderent, & cicatricibus deformaretur: Quas tamē tapsia illitas, sanabat. Sic D. Hieronym. de seru. vid. ad Sa. *Ismaelitæ negotiatores vendunt stactam, & casiam, & resinam, quæ nascitur in Galaad, & quæ cutem cicatricibus obducit.* De tapsia, locus est Plinij, qui narrat Neronis descriptas heic intemperias. *Emendatus & explicatus Tacitus.* *Tapsia reficit vulnera facile.*

9 DEINDE VBI.] Si mihi credis, lege: *& discedebatur, vbi Cæsarem esse qui grassaretur pernotuit.* Nullaque sectione, sed continuo spiritu clausulam hanc perfice: *Adorsus ignaros, adeo vt ipse quoque acciperet ictus, & ore perferret.* Mox incipe clausulam alteram: *& discedebatur, vbi Cæsarem esse, qui grassaretur, pernotuit. Augebanturque iniuriæ*, &c. Nam aliter, nemo bonam lucem heic præluxerit.

10 ET QVIDAM.] Non lego, *& quidem*, pro *& certe*. Nam postea dicit, *Multi.* Quippe opponit, *quidam*, verbo, *multi.* Nec abnuerint ex trunco nati istam lectionem.

11 MVLTI PROPRIIS CVM GLOBIS EADEM EXERCEBANT.] Supposita verba. Itaque lego. *Multi proprijs cum globis, cædem exercebant.* Ita enim Taciti manus. Quod si non credis,

Pileatus seruus est, huius nomine nil præstabis.

Sed explico. *Quidam sub nomine Neronis*, id est imperatoris nomen obtendentes, *cædem exercebant.* alij *proprijs cum globis*, id est cum seruis suis, cum globis seruorum vel gladiatorum quorum proprietas ad eos pertinebat, *cædem exercebant.* Ita intelligo quod scribit Seneca Contr. 7. *Hoc est*, inquit, *quod pater efficaciter dicet detrahere illum operibus suis glomerarium sanguinariorum*, (vel *sanguinarium*: id est globum gladiatorum qui militantes semper sequebatur, quibusque quasi stipatoribus vtebantur) *filium illi detrahere.* Vocat *glomerarium*, quia omnes conglomerati & conglobati circa latera domini. Et vocat *sanguinarium glomerarium*, quia gladiatores nihil nisi

de ſanguine ſundendo cogitent.

12 IN MODVM CAPTIVITATIS.] Tacitus li. 6. de Tiber. *Si retinerent propinquus, aut parens, vim, raptus, ſuaque ipſis libita, velut in captos exercebant.* Et idem in principio 4. hiſt. *Vbique lamenta, conclamationes & fortuna captæ vrbis*: lego, *& forma captæ vrbis.* Alibi noſter, *in modum captiuitatis.* Et lib. 14. Annal. *Adeo vt regnum per centuriones, domus per ſeruos velut captæ vaſtarentur.* Virgil. 4. Æneid.

Non ſecus ac ſi immiſſis ruat ignibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perque hominum voluantur, perq. deorũ.

Vide Silium 2. de excidio Sagunthi. Syneſ. epiſtol. 1. *Heu vbique auditum. In foro audiri virorum fletus, mulierum ciulatus, puerorum ploratus: captæ ciuitatis formam illi induerunt.* D. Hieronym. in obitu Nepot. *Arabia, Phœnice, Palæſtina, Ægyptus, timore captiuæ.* Et idem ad Demetr. *Cum incenſis direptiſque domibus, in vrbe captiuitas ſit.* Ideo Catullus cecinit in nuptiali carmine.

Quid faciant hoſtes capta crudelius vrbe?

Salluſtius de illa captiuitate in oratione Cæſaris. *Rapi virgines, pueros, diuelli liberos a complexu parentum; matres familiai pati quæ victoribus collibuerint; fana atque domos ſpoliari, cædem, incendia fieri: poſtremo armis, cadaueribus, cruore atque luctu omnia compleri.* Sed nihil expreſſius quam excidium Cremonæ apud Tacitum in hiſtorijs, in quo ſtupra cædibus, cædes ſtupris miſcebantur.

13 PLEROSQVE GLADIATORVM.] Forſan ſcriptum fuit, *pleroſque gladiatores.*

14 ARMA INFEREBANT.] Lego, *inferrent.* Quia dixit, *ſinerent*, eodem modo.

Per idem tempus actum in ſenatu de fraudibus libertorum, efflagitatumque vt aduerſus male meritos, [1] reuocandæ libertatis ius patronis daretur. Nec deerant qui cenſerent. Sed [2] conſules relationem incipere[3]* non auſi ignaro principe: perſcripſere tamen conſenſum Senatus. [4] Ille auctor conſtitutionis fieret, vt inter paucos & ſententiæ aduerſos: quibuſdam *coalitam libertate irreuerentiam eo prorupiſſe* frementibus, [5]* *vi an æquo cum patronis iure agerent, ſententiam eorum conſultarent, an verberibus manus vltro intenderent, impellerentve;* [6] *pœnam ſuam diſſuadentes.* [7] *Quid enim aliud læſo patrono conceſſum, quam vt viceſimum vltra lapidem in oram Campaniæ libertum releget? Cæteras actiones promiſcuas & pares eſſe. Tribuendum aliquod telum quod ſperni nequeat. Nec graue manumiſſis, per idem obſequium retinendi libertatem, per quod aſſecuti ſint. Ac criminum manifeſtos merito ad ſeruitutem retrahi, vt metu coerceantur quos beneficia non mutauiſſent.* Diſſerebatur contra, *Paucorum culpam ipſis exitioſam eſſe debere, nihil vniuerſorum iuri derogandum. quippe late fuſum id corpus. Hinc plerunque* [8] *tribus,* [9] *decurias,* [10] *miniſteria magiſtratibus & ſacerdotibus, cohortes etiam in vrbe conſcriptas, &* [11] *plurimis equitum, pleriſque ſenatoribus, non aliunde originem trahi. Si ſepararentur libertini, manifeſtam fore penuriam ingenuorum: non fruſtra maiores cum dignitatem ordinum diuiderent, libertatem in communi poſuiſſe. Quin & manumittendi duas ſpecies inſtitutas, vt relinqueretur pœnitentiæ aut nouo beneficio locus. Quod* [12] *vindicta patronus non liberauerit, velut vinculo ſeruitutis attineri. Diſpiceret quiſque merita, tardeque concederet, quod datum non adimeretur.* Hæc ſententia valuit. Scripſitque Cæſar ſenatui, priuatim expenderent cauſam libertorum, quoties a patronis arguerentur: [13] in commune nihil derogent. Nec multo poſt, ereptus amitæ libertus Paris, [14] quaſi iure ciuili, non ſine infamia principis, cuius iuſſu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.

4 non auſi ſunt ignaro

5 vt vi an æquo

Fraus & irreuerentia libertorum in patronos.

Manumittendi duæ ſpecies.

Vindicta aut teſtamento.

1 REVOCANDÆ LIBERTATIS IVS PATRONIS.] Martialis ſic Neruam laudat, quod reſtituerit iura ſua patronis.

2 CONSVLES RELATIONEM INCIPERE.] Atqui, Tacite, iam erat in Senatu de hac re cenſitum; ergo iam relatum; cum ſententiæ ſint poſt relationem. Quid ergo nunc poſt dictas ſententias ſcribis, conſules non auſos incipere relationem? An legendum, non *incipere*, ſed *incidere relationem*, (in æs ſcilicet.) Nam vbi Senatuſconſultum factum, in æs incidebatur. Heic Senatuſconſultum abſolutum. Nam ait; *Perſcripſere tamen conſenſum Senatus*: ſed a principe poſtulatum,

Abſurditas excuſæ lectionis.

Legendum, inſculpere, pro incipere. Inſculpere, pro incidere in æs.

stulatum, vt author fieret Senatusconsulti. Et Cicero 5. Philipp. de more inferendi Senatusconsultum in ærarium. Sed, inquit, *Senatusconsulta perinde accepta falsa, syngraphæ obsignabantur, Senatusconsulta, tanquam facta, ad ærarium referebantur. Huius turpidinis testes erant exteræ nationes.* An legendum, *relationem tum perficere non ausi?* cum ijsdem verbis sit vsus author l. 14. sed puto melius, *relationem suscipere non ausi.*

Ni legas, perficere non ausi. Ita superius.

3 NON AVSI IGNARO.] Quid si, *non ausi sunt.* Addit enim, *præscripsere tamen.*

4 ILLE AVTHOR.] Ita lego, *Præscripsere tamen consensum Senatus, ille author constitutionis fieret, velut inter paucos & sententia diuersos.*

5 VT AN ÆQVO.] Puto legendum, *Vt iam æquo cum patronis iure agerent.* Id est, pari authoritate cum patronis essent, & eis componerentur.

6 POENAM SVAM DISSVADENTES.] *Pœnam sumi dissuadentes.* Quæ vera est lectio. Et exprobratio est nimiæ facilitatis Senatorum, quod liberti eo prorumperent audaciæ, vt iam æquo iure cum patronis agerent. Imo explorarent Senatorum sententias, expectarentque eorum opiniones, & consilia, an patronis verberantibus vltro manus intenderent & verberibus verbera repellerent; etiam ad hæc facienda impellerent patres, quia dissuaderent pœnas sumi de eorum ingratitudine. Et nota veterem esse patronorum querelam, quæ repetenda est a Tiberij æuo. Nam libro 3. Tiberio imperante, mota erat illa questio, multum querente C. Cæstio Senatore, precabanturque Drusum vt daret vltionis exemplum. Sed tunc tectum, non sanatum est vlcus, quod Caligula, mox Claudio dominantibus recruduit. Apud quos, serui & liberti plus poterant, quam Respublica ipsa. Vbi ergo nunc intumuit, & in tanta æui licentia indoluit asperrime, iterum ad medicinam recurritur, quæ non data, sed elusa est: Donec Traianus, post Domitiani colluuiem purgatam, etiam patronis sua iura reddidit, vt dixi de Martiale Poeta, qui ita scribit ad Traianum lib. 10. epigramm. 34.

Tacitus correctus. Et explicatus.

Roma in compescendis libertis ingratis ambigua.

Qui sua restituis spoliato iura patrono,
Libertis exul non erit ille suis.

Cæterum pœna illa, de qua Tacitus, iam apud exteros inualuerat. Nam Valerius de ext. Instit. vbi de Atheniensibus. *Conuictus*, inquit, *a patrono libertus ingratus, ita in seruitutem redigebatur.* (id est his verbis.) *Supersedeo te, inquit, habere ciuem, tanti muneris impium æstimatorem. Nec adduci possum, vt credam vrbi vtilem, quem domi scelestum cerno. Abi igitur, & esto seruus, quoniam liber esse nesciuisti.* Quod & Massilienses obseruarunt, qui tres in eodem liberto manumissiones approbarunt, si ter ab eodem deceptum dominũ cognouerint, quarto errori subueniendum non putant. De nequitia libertinorum, Plautus in Persa.

Præclara verba patroni in libertum ingratum. Apud Athenienses.

Massilianæ leges de libertis ingratis.

Nequitia libertorum in patronos.

Sed ita pars libertinorum est, nisi patrono qui aduersatus est,*
Nec satis liber sibi videtur, nec satis frugi, nec satis honestus.
**Ni id efficit, ni ei maledixit, ni grato ingratus repertus est.*

* Forte, quis

* Lego, Ni ei officit.

Et Persius Satyra 5.

Vindicta postquam meus a Prætore recessi,
Cur mihi non liceat, iussit quodcunque voluntas,
Excepto, si quid Masuri rubrica vetauit?

At de reuocanda libertate, Persius ita eadem Satyra.

Sin tu, cum fueris nostræ paulo ante farinæ,
Pelliculam veterem retines, & fronte politus
Astutam vapido seruas sub pectore vulpem:
Quæ dederam supra, relego, funemque reduco.

Dio lib. 55. ait Augustum definiuisse iura, quibus in libertos patroni vterentur.

7 QVID ENIM ALIVD LÆSO PATRONO.] Relegatio illa frequens, non modo patroni in libertos, sed mariti in vxorem & domini in seruum. Tertullianus libr. 3. *Nonnulli etiam de vtilitatibus cum odio isto paciscuntur, contenti iniuria, dum ne domi habeant quod oderunt. Vxorem iam pudicam maritus, iam non zelotypus, filium subiectum pater retro patiens abdicauit. Seruum iam fidelem, dominus olim mitis, ab oculis relegauit.* Quæ tria erant apud Romanos potestatis vincula: magna hercle, & tali digna imperio.

Relegare libertum, ex edibus expellere. Sic mariti vxores. Domini seruos. Patres filios.

8 TRIBVS.] Romæ consuetudo erat, vt qui ex manumissione ciues Romani efficerentur, inter ciues Romanos frumentum acciperent. Quod non fiebat, nisi tribu accepta. Vnde illa Persij verba Sat. 5.

Frumentum ciuibus Romanis. Qui in tribu.

Libertate opus est, non hac, vt quisque Velina
Publicus emeruit scabiosum tesserula far.

Ideo Cicero pro Cornelio Balbo, ait *tribum illi concessam.* Claudianus in Eutropium conqueritur Eunuchos libertos irrumpere in tribus ciuium, lib. 1.

Martius Eunuchi repetet suffragia campus?
Æmilios inter, seruatoresque Camillos.
Eutropius? Et paulo post.
Eunuchi vestros habitus insignia sumunt
Ambigui Romana mares. Rapuere tremendas
Hannibali, Pyrrhoque togas: flabella perosi.

Eadem est fere Tertulliani conquestio in Pallio. *Subuerbusti in liberalibus:* sed res humanæ totæ in corruptione positæ.

9 DECVRIAS.] Vetus interpr. Iuuenalis mire corruptus, hanc Decuriarum venalitatem tangit, quem libet exscribere, & repurgare, imo vsque ad resegmina vnguium, more Græco, medicinam huic corpori facere. Ergo Satyr. 5. vbi de Sarmento. *Sarmentus*, inquit, *natione Tuscus, e domo Marci Faboni*, (pro *Fauonij*) *incertum libertus, an seruus. Plurimis* (lego, *plurimum is*) *forma & vrbanitate promeritus*, (non *promeritis*) *eo fiduciæ venit, vt per equitem Romanum ageret:* (lego, *vt præter equitem Romanum ageret:*) *decuriam quoque quæstoriam compararet. Quare per ludos qui ibi primus*, (lego, *quibus primum is*) *quatuordecim sedit, hæc a populo in eum dicta sunt.*

Vet. Iuuenal. interp. correct.

Sarmentus seruus. Natione Tuscus. Eques Rom.

Aliud scriptum habet Sarmentus, aliud populus voluerat.
Digna dignis. Hic Sarmentus habeat crassas compedes.
Rusticine nihil agitis? Aliquis Sarmentum alliget.

Erat enim officium rusticorum, sarmenta ex

Rustici sarmenta adligabant.

amputatis vitium funiculis colligere, & colligare, inque fasciculum componere. Sed sequor. *Dum vt causam vsurpatæ dignitatis hic*, (quæ trunca verba sunt & sine sensu: lego itaque; *Demum vt causam vsurpatæ dignitatis egit*,) *pro ciuibus* (*pro ciue is*) *& gratia summoto accusatore, dimissus est. Cum apud iudices nihil docere tentaret, quod concessa sibi libertate a Mæcenate*: (Lego, *quam quod concessa sibi libertas esset a Mæcenate*) *ad quem rectio bonorum fauor pertinuerat.* (*vt fauor pertinuerat.*) *Iam aut vt senex*, (*Iam autem vt senex*) *in maximis necessitatibus, ad quas libidine luxurieque deciderat, coactus auctionare*, (*coactus est auctionari*) *cum interrogaret* (*interrogaretur*) *conscriptum*, (*vt conscriptũ*) *quoque Censorium venderet*, (id est tabulas, quibus in numerum ciuium a Censoribus essent adscripti,) *non infacete bone se memoriæ esse perdita.* (lego, *bona suæ memoriæ esse perdita.* Ita hæc antiquitatis perpolio. Plin. autem l. 33. c. 1. ita scribit. *Quæ sub D. Augusto impleri non potuerant decuriæ, non capiunt eum ordinem, passimque ad ornamenta ea, etiam seruitute liberati transiliunt.* Quod antea nunquam erat factum, quoniam in ferreo annulo equites, iudicesque intelligebantur.

10 MINISTERIA MAGISTRATIBVS ET SACERDOTIBVS.] Cicero de magistratibus ad Quint. fratr. *Accensus sit eo etiam numero quo eum maiores nostri esse voluerunt: qui hoc. non in beneficij loco, sed in laboris ac muneris non temere, nisi libertis suis deferebant, quibus illi quidem, non multo secus ac seruis, imperabant.* Sic Orbilius plagosus Grammaticus apparituram fecit magistratibus. Suetonius de clar. Grammat. At de sacerdotum ministerijs; refero ad poppas, & victimarios, & præficas, & designatores, ex libertina gente, vt plurimum, & calatores. Nam *Cornelius Epicadus Grammaticus, fuit sacerdotio augurali calator*, ait idem Suetonius eodem. Et noto Philonis Iudæi locum libro, Quod omnis prob. lib. sit. nam ita ille aut simili sensu. *Seruiliter natos benignitas fortunæ promouit ad ingenuorum officia; fiunt enim procuratores in amplis opibus: interdum etiam conseruis præficiuntur; cæteris quibusdam vxorum pupillorumque seruilium tutela commissa est, ob spectatam ipsorum fidem, posthabitis amicis ac necessarijs, nihilominus tractant seruilia, fœnerantur, emptitant, reditus colligunt, patronos suos demerentur obsequijs.*

Magistratuum ministeria ex libertis.

11 PLVRIMIS EQVITVM.] Martialis lib. 1. epigramm. 85.

Domumque, & agros implet equitibus
Vernis.

12 VINDICTA.] Vet. interpr. Iuuenalis. *Virga est*, inquit, *qua manumittendi, a Prætore in capite pulsantur*: Ideo dicta, quod eum vindicat libertati. Paulus 4. Sent. Tit. 12. *iustam* vocat *libertatem*. Persius *meram libertatem*. Satyra 5. Solennia enim verba interueniebant. L. manumissio. de manumiss. Et qui vindicta manumittitur, fit ciuis Romanus.

Vindicta manumissi vere ciues, Iusta libertas.

Mera libertas.

13 IN COMMVNE.] Quid si, *iuri communi nihil derogent?* supra enim dixit. *Nihil vniuersorum iuri derogandum.* Tamen *in commune*, scriptio est Taciti.

14 QVASI IVRE CIVILI.] Per dationem aureorum annulorum. Nam datis aureis annulis, ciuis Romanus, & eques, fiebat, habebatque ius sedendi in 14. ordinibus. Suetonius in Vitellio capite 12. *Primo imperij die, Asiaticum donauit aureis annulis.* Horatius de Mena liberto Pompeij, 4. Epod.

Tacitus explicatus.

Aureis annulis fit ciuis Romanus.

Sedilibusque magnus in primis eques,
Othone contempto sedet.

Nam *dabat olim ius sedendi ingenuitas, & census*, ait Quintilianus declamat. 302. Otho autem voluit eum qui quadringentorum sestertiorum reditus haberet, sedendi inter equites ius habere. Iuuenal. Sat. 3.

Othonis lex de sedendo surtin 14. ordinibus.

Sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni.

Cæterum, quod notauit Lipsius in L. 3. de condit. caus. dat. §. si liber homo, Vlpianum scripsisse Domitiam fuisse filiam Neronis, vere ab hac inscitia Vlpianum liberat, quem Athenæus, vt studiosum inuestigatorem commendat, & merito culpat exscriptorem. Nam pro Neronis θεία, scripserunt, filia. Amita enim, quæ est patris soror, & matertera, quæ matris, vtraque promiscue θεία appellatur: vel apud quosdam τηθὶς, nos vulgo *Tante*. Non prætereo autem istam dationem annulorum factam a Nerone, in amitæ contumeliam. Et innuit tacite noster Tacitus, atque vt ingratitudinem Paridis notes, pessimum caput pretium pactæ libertatis, a Domitia repetijsse; quasi ille, non eius, sed principis beneficio, factus esset liber. Quod tradit Scholiastes.

Vlpianus studiosus inuestigator antiquitatis.

Sic eum vocat Athenæus.

Exculpatus a Lipsio vere.

Manebat nihilominus quædam imago Reip. Nam [1] inter Vibullium prætorem, & plebei tribunum Antistium ortum certamen, quod immodestos fautores histrionum & a prætore in vincula ductos, tribunus omitti iussisset, comprobauere patres, incusata Antistij licentia. Simul prohibiti tribuni ius prætorum & consulum [2] præripere, aut [3] vocare ex Italia cum quibus lege agi posset. Addidit L. Piso designatus consul, [4] ne quid intra domum pro potestate animaduerterent: neue mulctam ab ijs dictam, quæstores ærarij in publicas tabulas [5] ante quatuor menses referrent: medio temporis contradicere liceret. deque eo consules statuerent. Cohibita arctius & ædilium potestas, statutumque [6] quantum curules, quantum plebeij pignoris

Certamen inter Prætores & tribunos plebis.

Intra domum male recta non vindicantes a patribus familiarum.

gnoris caperent, vel pœnæ irrogarent. Eo Heluidius Priscus tribunus plebis, aduersus Obultronium Sabinum ærarij quæstorem contentiones proprias exercuit, tanquam ius hastæ aduersus inopes[7] inclementer augeret. Dein princeps curam tabularum publicarum a quæstoribus ad præfectos transtulit. Varie habita, ac sæpe immutata eius rei forma. Nam Augustus permisit senatui deligere præfectos. dein ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero prætorum qui præessent. Neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quæstores rursum imposuit, iisque ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores permisit. Sed deerat robur ætatis eum primum magistratum capessentibus. Igitur Nero[8] præfectura perfunctos, & experientia probatos delegit. Damnatus iisdem consulibus Vipsanius Lenas ob[9] Sardiniam prouinciam auare habitam. Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, quod præfectus remigum qui Rauennæ haberentur, velut[10] infimam nationum, Italiam luxuria sæuitiaque afflictauisset, veneno damnationem anteuertit. Aminius Rebius ex primoribus peritia legum, & pecuniæ magnitudine,[11] cruciatus ægræ senectæ misso per venas sanguine effugit, haud creditus sufficere ad constantiam sumendæ mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregia fama concessit. cui[12] tres & nonaginta anni spatium viuendi[13] præcipuæque opes bonis artibus,[14] inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

Iurisconsultus Aminius Rebius.

Idem pecuniosissimus & doctissimus.

1 INTER VIBVLLIVM PRÆTOREM.] Erant hæ veteres inter tribunos plebis, & Prætores querelæ. De quibus in fine lib. 1. supra. Intercessio autem Tribunorum, histrionum fauore fiebat, & ad delicias plebis deperditæ histrionum amoribus.

Querelæ prætorum & Tribunorum ple. veteres.

2 PRÆRIPERE.] Ratio ex Cicerone; *quod quemadmodum si vnumquodque membrum se valere putaret, si alterius commoda ad se traheret, atque illiceret, totum corpus interire necesse esset*: ita etiam in corpore Reipub.

3 VOCARE EX ITALIA.] Labeo noster Iurisconsultus dicebat, *Tribunos pleb. vocationem habere Romæ, prehensionem, minime. In vrbe quidem vocationem habebant, cui parendum erat, ne authoritas Tribuni contempta videretur. Sed extra Romam non æque, ne ad longinqua subsellia traherentur*: Deinde, vt ait Liuius libr. 3. *Potestas Tribunorum mænibus coercita.*

Tribuni pleb. Romæ vocationem in sus habuere. Prehensionem minime. Tribunorũ potestas mænibus coercita.

4 NE QVID INTRA DOMVM PRO POTESTATE.] *Ne de seruo quidem, vel captiuo, omni loco, aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est.* Seneca lib. 9. Controu. 2. in qua Quinti Flaminij factum exagitat, qui domi, & in conuiuio, ciuem Romanum per carnificem necauerit, vt amasio puero vel meretrici gratificaretur. *Quis ferret te, inquit, si in triclinio tuo, iudicium coegisses?* Plutarchus in vita T. Flaminij.

Seruus & captiuus vt puniendus ex iure.

5 ANTE QVATVOR MENSES.] Cautum iam de Senatusconsultis, vt non ante 30. dies: sic de mulctis Tribunorum plebis, vt non ante quatuor menses, tabulas in ærarium referrent.

6 QVANTVM CVRVLES, QVANTVM PLEBEII.] Hi ex plebe, illi ex Patricijs creati: Munus illorum, videas apud Ciceronem 7. in Verr. istorum, apud Dionysium lib. 6.

7 INCLEMENTER AVGERET.] Quid si, *vrgeret*? Tamen excusa bona est. Symmach. de trad. Basil. *Absunt ab ærarij vestri puritate illa compendia; fiscus bonorum principum, non sacerdotum damnis, sed hostium spolijs augetur.* Dixit autem, *aduersus inopes*, quorum desolatam penuriam habet. Iuuenalis Sat. 3.

Fiscus bonorum principum. Hostium spolijs, non sacerdotũ damnis.

-- vltimus autem
Ærumnæ cumulus, quod nudum, & frustra rogantem,
Nemo cibo, nemo hospitio, tectoque iuuabit.
Si magna Assaraci cecidit domus, horrida mater,
Pullati proceres; differt vadimonia Prætor,
Tunc gemimus casus vrbis, tunc odimus ignem.
Ardet adhuc, & iã accurrit qui marmora donet,
Conferat impensas.

Paupertatis damna.

Forte primo versu, legas optimo authoris sensu, *Frusta rogantem*, non *frustra*. Nam addit: *Nemo cibo*, &c. Quod frustrationem innuit satis, nec repetenda est.

8 PRÆFECTVRA PERFVNCTOS.] Quemadmodum libro 1. *Prætores ærarij* dixit Quæstores, quia præessent ærario: ita heic *præfecturas*, quia his præficerentur.

Prætor q̃ui præest. Et præfectus.

9 SARDINIAM PROVINCIAM AVARE HABITAM.] Itaque Sardinia alteram sensit Sardiniam, nempe auaritiam. Satyro-

graphus, ideo Sat. 8. hæc præcepta ponit.

Pro uincie socíales expilatæ a Romanis.

Expectata diu tandem prouincia, cum te
Rectorem accipiat, pone iræ frena modumque,
Pone & auaritiæ: miserere inopum sociorum.
Ossa vides regum vacuis exucta medullis.

10 INFIMAM NATIONVM ITALIAM.] Sic C. Gracchus apud Gellium. *Me infimum omnium hominum habetote.* Plinius lib. 6. epistolar. epistola, Scis tu. *Deforme arbitratus, (vt erat) honorem petituros, vrbem, Italiamque non pro patria, sed pro hospitio, aut stabulo, quasi peregrinantes habere.* Nam Italiam Itali supra reliquas terras extulerunt, volueruntque, & iure, illam vereri ab omnibus gentibus, quarum illa tunc caput, & vertex. Vt a Plinio libro 2. cap. 5. vt scias quomodo Italia caput super reliquas mundi prouincias exerat. Ideoque iure Quirinalis *armentosissimam* vocat, ait Gellius lib. 11. cap. 1. Et populosissimam Virgil. 2. Georg.

Laus Italiæ.

Italia armentosa.

Adde tot egregias vrbes, operumque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subter labentia muros.

Dixi armentosissimam, quod boues ἰταλοὶ dicti, vt Timæus narrat in Historijs. Virgil. de laudibus Italiæ 2. Georg.

Sed neque Medorum siluæ, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent.

Italia enim ocellus orbis.

11 CRVCIATVS ÆGRÆ SENECTÆ.] Pulchre ille.

Vita nostra vino simillima.

Vita vino nostra est quam simillima;
Vbi paulum restat, in acetum vertitur.

Ideo *Senectus ægra* dicta, & ab alijs, *omnium malorum officina.* D. Hieronym. epist. Paulæ ad Marcell. *Omnes pæne virtutes corporis mutantur in senibus, & crescente sola sapientia, decrescunt cæteræ.* Puto autem de podagra intelligere Tacitum, qua luxuriosus ille Iurisconsultus laborauit. Agrippa certe sibi stupefecit pedes, præsidium putans aduersus morbum. Fuit alter, qui violentas manus sibi adferret, alter veneno sibi pedes perungeret. At ægræ senectæ iniurias Plinius auunculus exequitur eleganter, quod nec prætereo imprudenter, l. 7. cap. 50. Ergo vbi de acerbitate senectutis & de angoribus longæ ætatis. *Tot*, inquit, *periculorum genera, tot morbi, tot metus, tot curæ, toties inuocata morte, vt nullum frequentius sit votum. Natura vero nihil breuitate vitæ præstitit melius. hebescunt sensus, membra torpent, præmoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam, ac ciborum instrumenta, & tamen vitæ hoc adnumeratur.* Ergo pro miraculo id solitarium reperitur exemplum, *Xenophilum musicum centum & quinque annis vixisse, sine vllo corporis incommodo.* Sed sacra oracula multo sapientius, & verbis elegantioribus finem hominis exequuntur. *Antequam*, inquiunt, *rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vita aurea, & conteratur hydria super fontem, & confringatur rota super cisternam, & reuertatur puluis in terram suam, vnde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Ecclesiast. 12.

In senibus cresc it sapientia, cum corpus decrescit insipientia.

Podagra carnificina mortaliū.

Senectus omnium malorum officina.

Vitæ hominum mala.

Mors frequens hominum votū.

Xenophilus musicus vixit 105. annos.

Nullo incommodo.

12 TRES ET NONAGINTA ANNI SPATIVM VIVENDI.] Inter Macrobios hic Volusius reponitur a Plinio libr. 7. cap. 48. nat. quæst. Vere homo multorum annorum, etiā multorum bonorum, non vero multorū honorum, a quibus abstemius fuit. Quod docui supra lib. 3. Multa bona ei obuenere, non modo ex clara & opima familia, sed ex parsimonia, quæ opum cumulatrix. Idem Plinius de Spurina epist. 1. libr. 3. *Illi post septimum & septuagesimum annum, aurium oculorumque vigor integer. Inde agile, & viuidum corpus, solaque ex senectute prudentia.* Cæterum ex hac Volusij longæua vita, colligo verum, quod Tacitus scribit in Agricola. *Sciant quibus moru est inlicita mirari posse, etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipost vsum, ambitiosa morte inclaruerunt.*

13 PRÆCIPVÆQVE OPES BONIS ARTIBVS.] Quid si, *præceptæque opes, partæque bonis artibus?* Quod rarum satis, & Tuscis libellis dignum. Nam ita Diuus Hieronymus, *Diues aut iniquus, aut iniqui heres.* Et hic quæsitas opes parsimonia, iure successorio perceperat.

Opes bonis artibus partæ prodigium est.

Diues iniquus, aut iniqui heres.

Tacitus correctus.

Idem explicatus.

14 INOFFENSA TOT IMPERATORVM MALITIA FVIT.] Tiberios intelligit, & Caios, & sub Claudijs, Messallinas, vt postea sub Neronibus Agrippinas, & Nerones rapinarum vncos, æternumque potentiorum opibus inhiantes. Nam dixit supra. *Caueret vim atque opes.* Ideo consilium fuit ditiores & nobiliores exscindere criminibus fictis, & in eorum facultates grassari. Tale fuit ingeniū Neronis, sub quo virtus Romana abijt obijtque. Quod autem ait, *tot imperatorum inoffensa malitia fuit*: prius dixit, *Imperitante Tiberio impune fuit.* Nam qui sub istis dominis diu viuit, si probus est, non modo probus est, sed fœlix.

Sub Nerone Romana virtus abijt obijtque.

Nerone secundum, L. Pisone consulibus, pauca memoria digna euenere, nisi cui libeat, laudandis fundamentis & trabibus, queis molem amphitheatri apud campum Martis Cæsar extruxerat, volumina implere, cum ex dignitate populi Romani repertum sit, res illustres annalibus, talia, diurnis vrbis actis mandare. Cæterum coloniæ Capua atque Nuceria, additis veteranis, firmatæ sunt. Plebeique congiarium quadrigeni nummi viritim dati, & sestertium quadringenties ærario illatum est ad retinendam populi fidem. [1] Vectigal quoque quintæ & vicesimæ venalium mancipiorum remissum specie magis quam

Vectigal ad retinendam populi fidem.

quam vi, quia cum venditor pendere iuberetur, in partem pretij emptoribus[2] accrescebat. Edixit Cæsar ne quis magistratus, aut procurator qui prouinciam obtineret, [3] spectaculum gladiatorum, aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam ante non minus tali largitione, quam corripiendis pecunijs, subiectos affligebant, dum quæ libidine deliquerāt, [4] ambitu propugnāt. Factum & Senatusconsultum [5] vltioni iuxta & securitati, vt si quis a suis seruis interfectus esset, ij quoque qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter seruos supplicia penderent. Redditur ordini Lusius Varius consularis, auaritiæ criminibus olim perculsus. Et Pomponia [6] Græcina insignis fœmina [7] Plautio, qui ouans se de Britanniis rettulit, nupta, ac superstitionis externæ rea, mariti iudicio permissa. Isque prisco instituto [8] propinquis coram, de capite famaque coniugis cognouit, & insontem nuntiauit. Longa huic Pomponiæ ætas, & continua tristitia fuit. Nam post Iuliam Drusi filiam dolo Messallinæ interfectam, [9] per quadraginta annos, non cultu nisi lugubri, non animo nisi mœsto egit. Idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit. Idem annus plures reos habuit, quorum P. Celerem accusante Asia, quia absoluere nequibat Cæsar, traxit senecta donec mortem obiret. Nam Celer interfecto vt memoraui Silano proconsule, magnitudine sceleris cætera flagitia obtegebat. [10] Cossutianum Capitonem Cilices detulerant, maculosum fœdumque, & idem ius audaciæ in prouincia ratum, quod in vrbe exercuerat. Sed peruicaci accusatione conflictatus, postremo defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro [11] Eprio Marcello a quo Lycij res repetebant, eo vsque ambitus præualuit, vt quidam accusatorum eius exilio mulctarentur, tanquam insonti periculum fecissent.

Pomponia Græcina Christiana.

Per quadraginta annos semper in lugubri cultu.

P. Celer reus expilatæ prouinciæ euasit senecta.

1 VECTIGAL QVINTÆ ET VICESIMÆ MANCIPIORVM.] Serui vendebantur, siue capti, siue empti, siue nati. Horatius.

Serui venditi. Seu capti, seu non capti.

Vendere cum possis captiuum, occidere noli,
Seruiet vtiliter.

Iuuenalis Satyra 3.

-- præbere caput domina venale sub hasta.

Plautus in Captiu.

Here, quos emi de præda, de quæstoribus,
His indito catenas singularias.

Quæstores vendebant aceruatim, sectores particulatim mangonibus alijsque, vt ille Turranius apud Plinium, qui Antonio Triūuiro duos Menæchmos vendidit. In illis autem seruorum venditionibus vigesima quinta deducebatur fisco præstanda. Suetonius de clar. Gram. *Apud maiores, cum familia alicuius venalis produceretur, non temere quem (lege quendam) litteratum in titulo, sed litteratorem inscribi solitum esse.* Et nota venales seruos, titulos sui artificij habuisse, vt vnus Medicus, alter pictor, alter sartor diceretur, alter litterator. Aliquando tamen viua voce præconis, vt videre est apud Martialem plerisq. locis.

Quæstores vendebant aceruatim. Sectores particulatim.

2 ACCRESCEBAT.] Id est, quod vicesima quinta fisco persoluebat venditor. Is vbi venderet, augebat pretium rei emptoribus, quibus ideo in partem pretij accrescebat. Sed illa accretio, decretio erat re vera.

Tacitus explicatus.

3 SPECTACVLVM GLADIATORVM.] De tali spectaculo, locus est apud Apuleium lib. 4. qui mendosus, vbi de Demochare. *Genere,* inquit, *primarius vir, & opibus pluribus & liberalitate præcipuus, digno fortunæ suæ splendore, publicas voluptates instruebat. Quis tantus ingenij, quis facundiæ, qui singulas species apparatus multijugi verbis idoneus possit explicare? Gladiatores isti* (lego *istic*) *famosæ manus* (id est, potentiæ famosæ,) *venatores illi* (lego, *illic*) *probatæ pernicitatis, alibi noxij, perdita securitate, suis epulis bestiarū saginas instruentes.* Iuu. Sat. 3.

Spectacula gladiatorum.

Quondam hi cornicines, & municipalis arenæ
Perpetui comites, notæque per oppida buccæ,
Munera nunc edunt, & verso pollice vulgus
Quum libet occidunt populariter: inde reuersi
Conducunt foricas: & cur nōn omnia? cum sint,
Quales ex humili magna ad fastigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna iocari?

Munera edita a male feriatis hominibus.

Sic interpretare Martial. epigram. 41. lib. 10.

Explicatum epigramma Martial.

Mense nouo Iani veterem Proculeia maritum
Deseris, atque iubes res sibi habere suas.
Quid rogo, quid factū est? subiti quæ causa doloris?
Nil mihi respondes? dicam ergo, Prætor erat.
Constatura fuit Megalensis purpura centum
Millibus, vt nimium munera parca dares.

Et populare sacrum bis millia dena tulisset.

Dissidium non est hoc, Proculeia: lucrum est.

Munera parca dixit Gladiatorum, siue ferarum, quæ exhibuisse oportebat initio magistratus. Nam nisi his auspicijs, non licebat ingredi Rempub.

4 AMBITV PROPVGNANT.] *Ad replendas lacunas rei familiaris*, inquit Cicero.

Suspicio paternæ necis non cadit in filios. Suspicio domini necis cadit in seruos. Suspecti semper dominis serui.

5 VLTIONI IVXTA.] Duo tamen Clœlij, splendido loco nati in Terracina, cum super patris nece arguerentur, absoluti sunt, quod in eodem cubiculo dormientes reperti sunt, neque aut seruus, aut liber inueniretur, ad quem cædis suspicio perueniret. Sed hæc in filijs, & ingenuo sanguine, heic vero in seruis. Præsumptio non cadit in filios, cadit in seruos. Nam *semper suspecta fuere dominis seruitia.* Inde vox trita, *Tot serui, tot hostes.*

Iulius Græcinus quem Caligula occidit.

6 GRÆCINA SVPERSTITIONIS EXTERNÆ REA.] Forte Iulij Græcini sanguis. De quo Seneca de Benefic. *Vtamur Græcini Iulij exemplo, viri egregij, quem C. Cæsar occidit, ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam esse cuiquam tyranno expediret.* Erat & alius, si alius esse potuit, ad quem Ouidius scribit 2. de Ponto eleg. 6. Vigaitque hoc præclarum nomen inter bonos. Fuit & Græcinus Laco præfectus vigilum sub Tiberio. Dio lib. 58. *Externam* autem *superstitionem*, Christianam vocat, quam illi Iudaicam dicebant. Nam vere externa quia a Iudæis. Et Iudæorum religio externa dicitur Ouidio 1. de Rem. Am.

Filius sub Augusto.

Externa superstitio Religio Christiana dicta.

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbatha.

Putabant enim Christianos Iudæos, nec errabant; quippe ab illo fonte Christiani, vt docui supra. Dio de Nerua Traiano: *Neue liceret aut impietatis,* (Christianæ scilicet, nam ita vocabant,) *aut Iudaicæ sectæ quempiam dehinc insimulari. Multorum tamen nomina falsò delata; inter quos Suras philosophus condemnatus fuit.* Christianam autem fuisse Græcinam, indicio est cultus lugubris. Nam sic Tertullian. de hab. mulier. *Si tātā in terris moraretur fides, quanta merces eius expectatur in cœlis, nulla omnino vestrum, sorores dilectissimæ, ex quo Deum viuum cognouisset, & de sua, id est de fœminæ conditione cognouisset, lætiorem habitum, ne dicam gloriosiorem, appetijsset; vt non magis in sordibus ageret, & squalorem potius affectaret.* Sane vestibus atris a Paganis Christianæ fœminæ distinguebantur. Nam idem de cultu fœmineo. *Grandis blasphemia, si qua dicatur, ex quo est facta Christiana, pauperius incedere. Timebit pauperior videri, ex quo locupletior facta est, & sordidior, ex quo mundior.* D. Hieron. ad Lætam de Inst. filiæ. *Caue ne aures eius perfores, ne cerussā & purpurisso consecrata Deo ora depingas, ne collum auro & margaritis premas, ne caput gemmis oneres, nec capillum irrufes, & ei aliquid de gehennæ ignibus auspiceris. Habeat alias margaritas, quibus postea venditis, emptura est pretiosum margaritum.* D. Paulinus Episcopus Nolanus epistola 10. ad Seuerum, vbi de habitu Melaniæ. *Crassam illam & velut sparteis staminis tunicam & vile palliolum gaudebant manu tangere.* Sed nemo melius Eunapio Pagano, qui loquēs de Christianis in Maximo, ἐν ἀλλ τὰ φαιὰ ἱμάτια, &c. *impia natio fuscis vtentium vestimentis*, id est Christianorum. Et in Ephesina Synodo vbi Nestorius pingitur Theodoreti penicillo. *Homo*, inquit, *vocalis, id est voce promptus, fusca veste indutus, tristis incedens, strepitus forenses declinans, corporis pallorem quo continens habeatur aucupans, libris domi vt plurimum intendens, in oleo & quiete secum conuersans: denique huiusmodi qui magis Christianus videretur quam re ipsa esset.* Vides pallorem & fuscas vestes? erant comites Christianorum. Sed quid de viris? idem Tertullian. in Pallio. *Gaude pallium, & exulta, iam te philosophia melior dignata est, ex quo Christianum vestire cœpisti.* Et certe, ita vestiti, pro Christianis habebantur, vt idem scribit lib. de Anima. *Hactenus sapiens & prudēs habetur, qui prope Christianum pronuntiarit. Cum si quid prudentiæ aut sapientiæ affectauerit, seu ceremonias despuens, seu sæculum renuntians, pro Christiano denotatur.* Et forsan is fuit Christianus, de quo Martialis libro primo epigramm. 97.

Virgo Christiana nigris vestibus vtebatur, sed aliquādo etiā albis ne Christiana esse diceretur.

Atrata veste fœmina Christiana.

Et viri.

Amator ille tristium lacernarum;
Et bæticatus, atque leucophæatus.

D. Cyprian. de hab. virg. ita de Christiano vestitu. *Ex Christiana Academia, ornamentorum ac vestium insignia, & lenocinia formarum non nisi prostitutis & impudicis congruunt.* Prudent. in hymno D. Eulaliæ, ita illam describit.

D. Cyprianus idem ait. Vestimenta splendida non nisi prostitutis.

Spernere succina,
Fulua monilia respuere:
Ore serena, modesta gradu,
Moribus & nimium teneris,
Canitiem meditata senum.

Adijcit ad notam Christianæ religionis, *animo mœsto semper fuisse Græcinam.* D. Hieron. ad Furiam. *Ardor in Christum, pallor ex ieiunijs, eleemosyna in pauperes, obsequium in seruos, & humilitas vestium, & cordis, atque in cunctis sermo moderatus.* Et idem de Paula. *Pallebant ora ieiunijs, & mens desiderijs æstuaret.* Et hæc in epit. Paulæ, ni fallor. Tertullianus mœstitiam animi ex pauco sermone. *Elingui*, inquit, *Philosophia Christiana contenta est.* Etiam in casta muliere, mœstitiam oris Martialis notauit.

Animus mœstus indicium Christianæ mentis. Ardor in Christum pallor ex ieiunijs. Eleemosyna in pauperes, humilitas vestium & cordis. Sermo moderatus.

Casta, nec antiquis cedens Læuina Sabinis,
Et quouis tetrico tristior ipsa viro.

Regula Monachorum vbi de ieiunijs. *In armento Iouiniani grunniunt sues; de grege nostro, tristes, pallidi, sordidi.* Et Seuerus Sulpitius ad Bassulam, *pallidas turbas monachorum* vocat ob exantlata ieiunia, quos Pagani magno odio prosequebantur. Eunapius in vita Ædesij. D. Hieronym. epist. 15. de laudibus Asellæ. *Nihil illius seueritate iucundius, nihil iucunditate seuerius, nihil suauitate tristius, nihil tristitia suauius. Ita pallor in facie est, vt cum continentiam indicet, non redoleat ostentationem.* Et idem de eadem. *Cum primum hoc propositum arripuit, aurum colli sui, quod murænulam vulgus vocat, absque parentibus vendidit, & tunicam fusciorem induta, se Domino consecrauit.* Nam Christianis nigra pallia, pro togis candentibus. S. Adstarius de Sancta Euphemia Chalcedonensi nobilissima martyre. *Adstabat*, inquit, *virgo pulla veste & pallio philosophiam affectāte.* In funere viri

viri Pagani atrati, sed fœminæ in cādida veste.

7 PLAVTIO.] Aulus est Plautius, qui consularium primus rexit Britanniam. Tacitus in vit. Agricol.

8 PROPINQVIS CORAM.] Ex veteri lege, *maritus mulieri iudex, & pro censore erat, habebatque imperium, quod vi etiam tueretur.* Dixi supra, vbi de pœna adulterorum. Aliquando autem viri de vxorum criminibus cognoscebant, & iudicia ferebant, vt sunt apud Liuium exempla plurima. Aliquando a consulibus damnatas ipsi puniebant. Valer. libr. 6. cap. de seuer. vbi de incestuosis Bacchanalibus loquitur. *Cum multæ essent damnatæ, in omnes cognati intra domos animaduerterunt.* Et postea. *Quia viros suos veneno necauerant, propinquorum decreto strangulatæ sunt.* Loquitur de Publicia Albini & Licinia Asellij. Suetonius in Tiber. c. 35. Extat titulus in iure de emendat. propinquor. Sed hanc sustulit imperatoria potestas, quo suam solam dominationem fulciret; quemadmodum & cognitionem patris in filios, & domini in seruos. Seneca vestigium habet illius paternæ iurisdictionis in filios, vbi de Tartio, qui de filio cogniturus aduocauit in consilium Augustum Cæsarem, de Clement. libr. 1. cap. 25. Et sane illa emendatio, magnum erat Reipub. vinculum.

Emendatio propinquorum sublata a Iustiniano.

9 PER QVADRAGINTA ANNOS.] Probo *quatuordecim*: sed hos errores faciunt numerorum notæ, apud authores plerumque mentientes.

10 COSSVTIANVM CAPITONEM.] Duos Capitones his temporibus Asia pertulit, fœdos auaritiæ sinus, Lucilium, & Cossutianum: Lucilium sub Tiberio, Cossutianum sub Nerone. Vterque Asiæ procurator; vterque exactor crudelis. De Lucilio, dixi. de Cossutiano, noto generum fuisse Tigillini, scelerati capitis, cuius precibus post damnationem Senatui redditus est. Dignus socero gener. Is autem est Cossutianus, qui Antistium maiestatis accusauit, Neronianæ crudelitatis Aquilo.

Duo Capitones hoc æuo Lucilius & Cossutianus.

11 EPRIO MARCELLO.] Monstrum nulla virtute domandum, licet eloquentia clarum; quod seruarat fortuna, vt postea vna cum Cossutiano, in Thraseam, quasi in virtutem, exurgeret, quam exscindere concupiuit. Et exscidit, æuo impuro id patiente, imo exigente. Heluidius gener Thraseæ, postea illum accusauit, dixitque esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit, frueretur præmio & impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret. Nam Vespasianus ad bonorum vitam, vt Nero ad eorum necem.

Eprius Marcellus. *Monstrum ingens.*

Nerone tertium consule simul inijt consulatum Valerius Messalla, cuius proauum oratorem Coruinum, Diuo Augusto abauo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse, pauci iam senum meminerant. sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertijs, quibus Messalla[1] paupertatem innoxiam sustentaret.[2] Aurelio quoque Cottæ &[3] Haterio Antonino annuam pecuniam statuit princeps, quamuis per luxum habitas opes dissipassent. Eius anni principio, mollibus adhuc initijs prolatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridatem dati a se regni expertem esse, aut alienæ id potentiæ donum habere: & Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. Ad hæc Armenij[4] ambigua fide vtraque arma inuitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubijsque permixti, ac[5] libertate ignota[6] illuc magis ad seruitium inclinantes. Sed Corbuloni plus molis aduersus ignauiam militum quam contra perfidiam hostium erat. Quippe Syria transmotæ legiones pace longa segnes,[7] munia Romanorum ægerrime tolerabant. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent: vallum fossamque quasi noua & mira viserent: sine loricis,[8] nitidi & quæstuosi, militia per oppida expleta. Igitur dimissis quibus senecta, aut valitudo aduersa erat, supplementum petiuit. Et habiti per Galatiam ac Cappadociam[9] dilectus. Adiectaque ex Germania legio cum equitibus alarijs, & peditatu cohortium. Retentusque omnis exercitus[10] sub pellibus, quamuis hieme sæua adeo vt obducta glacie nisi effossa humus, tentorijs locum non præberet. Ambusti multorum artus

Veterani militiæ rudes. Supplementū legionum senibus & morbosis militibus missis. Exemplum hiemis frigidissimæ similis illi cuius meminit Xenophō de expeditione Cyri.

vi frigoris, & quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita "præriguisse manus, vt oneri adhærentes, truncis brachijs deciderent." Ipse cultu leui, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium inualidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant, deserebantque, remedium seueritate quæsitum est. Nec enim vt in alijs exercitibus primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed "qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat."[14] Idque vsu salubre, & misericordia melius apparuit. Quippe pauciores illa castra deseruere, quam ea in quibus ignoscebatur.

Magno frigore dux Romanus cultu leuis & capite intecto.

Salubris rigor, infesta lenitas in castris.

Sacri & negotiosi dies.

1 PAVPERTATEM INNOXIAM.] Sic apud Iurisconsultos, qui fortunæ vitio decoxit, beneficio legis iuuatur; qui suo, repellitur. Et egregie vocat *innoxiam paupertatem*, quia sit a fortuna. Sic Horatius vbi de fortuna:

Qui decoxit fortunæ vitio, iuuatur; qui suo, minime.

Laudo manentem, si celeres quatit
Pinnas; resolno quæ dedit, & mea
Virtute me inuoluo, probamque
Pauperiem *sine laude quæro.*

D. Augustinus. *Quid lucrum auaritiæ, si damnum innocentiæ? Innoxiæ autem paupertatis*, vt ait idem D. Augustinus, *Deus fideiussor est.* Psalm. 24. Ideoque in perturbationibus pauper multo securior quam diues. Homerus de Nomadibus.

Lac potant, inopes degunt, iustumque sequuntur.

2 AVRELIO QVOQVE COTTÆ.] Iungit Cottam Valerio Messallæ, quia ex vno eodemque fonte ambo, & a Coruino Messalla oratore. At Cotta pater, insignis helluo fuit. De quo dixi lib. 2. Huius autem Cottæ, de quo noster sæpe, meminit Martialis: Et inopem vocat lib. 10. epigr. 89.

Bis Cotta soleas perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam,
Qui solus inopi præstat, & facit turbam.

Nepos gulosi dimitis eget.

More paterno, gulosus vixit. Nam idem Martialis ante inopiam lib. 10. epigr. 49.

Cum potes amethystinos trientes,
Et nigro madeas Opimiano;
Propines modo conditum Sabinum,
Et dicis mihi, Cotta, Vis in auro?
Quisquam plumbea vina vult in auro?

Procul dubio de isto Cotta intelligit Iuuenalis Sat. 14. vbi loquitur de filijs, qui didicere boletos condire a nebulone parēte. Quod dixi supra. Nec Satyricus errauit.

3 HATERIO ANTONINO.] Haterij etiam soboles oratoris, qui per assentationes sibi locum in amicitia Tiberij quæsiuit. Et scite de Haterio, & Cotta subiungit: *Quamuis per luxum auitas opes dissipassent.* Nam nimio luxu, in pauperiem lapsi sunt. Vnde Mart. de Cotta, *macelli conturbatricem mensam* dixit.

Mensa macelli conturbatrix. Quid Conturbare.

Heic pretiosa fames, conturbatrixque macelli
Mensa.

Conturbare enim, est creditoribus decoquere, & fuga solutionem nominum vitare. Idem Martial.

Conturbabit Atlas, & non est vncia tota,
Decidat totum qua pater ipse Deum.

4 AMBIGVA FIDE.] Magis graphice, *ambigui fide*, vt ad Armenios referatur.

5 AC LIBERTATE IGNOTA.] Nescientes quid esset libertas, cuius inæstimabilis res est apud cordatos.

Libertas inæstimabilis.

6 ILLVC.] Quid si, *illatum magis ad seruitium inclinātes*? Parthi enim Armenias iam tenperāt.

7 MVNIA ROMANORVM.] Puto legendum, *armorum Romanorum.* Nam ita scriptum *muniÆR*. Sed in paribus fere verbis, pares litteræ per notas confusæ sunt. Plinius l. 6. cap. 29. *Nec tamen arma Romana ibi solitudinem fecerunt.* Et de istis armis Toxiles libere dixit apud Tigranem, *Rem inuictam Romana arma.* ἄμαχον πρᾶγμα τὰ Ῥωμαίων ὅπλα, ait Plutarch. in Lucullo. Spart. in Pescennino Nigro: *Milites tui vagantur, Tribuni medio die lauant; pro triclinijs popinas habent, pro cubiculis meritoria; saltant, bibunt, cantant, & mensuris conuiuiorum vacant, cum hoc sine mensura potant. Hæc, si vlla vena paternæ disciplinæ apud nos fierent? Emenda igitur primum tribunos, deinde militem; quem quamdiu timueris, tandiu timebis. Sed scias, idque de Nigrino, militem timere non posse, si integri fuerint Tribuni & duces militum.* Vide Florum in Epitom. 57. lib. Liuij: *Corruptum*, inquit, *luxuria licentiaque exercitum ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit, omnia deliciarum instrumenta rescidit. Duo millia scortorum*, (id est puerorum, non puellarum; nam puellæ nusquam in castris,) *e castris reiecit. Militem omni die in opere habuit, & 30. dierūm frumentum ad septenos vallos ferre cogebat. Ægre propter onus incedenti dicebat: Cum gladio recte vallare scieris, vallum ferre definito.*

8 NITIDI ET QVÆSTVOSI.] De nitellis militum, dixi lib. 1. Quibus addo Claudianum 2. in Eutrop.

Pulcher, & vrbanæ cupiens exercitus vmbræ,
Assiduus ludis, auidus splendere lauacris,
Nec Soles, imbresve pati, multumque priori
Dispar, sub clypeo Thracum qui ferre pruinas,
Dum Stilico regeret, nudoque hiemare sub axe
Sueuerat.

Seneca epist. 57. *Effœminat animos amœnitas nimia, nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio, quā libet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est. In molli palustriq. pascuo saginata cito subteruntur, & fortior miles ex confragoso venit: Segnior est vrbanus, & verna.*

Duritiex virtutem, mollities voluptatem sapit.

Nullum

Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma, ab aratro transferuntur. in primo deficit puluere ille vnctus, aut nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Linterni honestius Scipio, quam Baijs exulabat. Pulchra verba, & res vera. Sed nec omitto quod præfecti castrorum Marco Philosopho scripsere. *Recte consuluisti, mi domine, quod Cassium præfecisti Syriacis legionibus. Nihil enim tam expedit, quam homo seuerus Græcanicis militibus. Ille sane omnes excaldationes, omnes flores de capite, collo & sinu militis excutiet. Annona omnis militaris parata est, neque quidquam deest sub bono duce. Non enim multum quæritur aut impeditur.*

9 DILECTVS.] Suetonius in Iul. cap. 65. Militem neque a moribus, neque a fortuna, (*lege ex veris, neque a maioribus, neque a fortuna:*) *probabat, sed tantum a viribus, tractabatque pari seueritate atque indulgentia.*

Exercitus sub pellibus.

10 SVB PELLIBVS. Noster lib. 14. *Exercitus sub pellibus habitus.* Claudian. de laudibus Stilicon.

Vincit cura ducis quoties sub pellibus egit
Ædonas hiemes, & tardi flabra Bootæ.

Pœna in castris pellito tentorio carere.

Valer. de discipl. milit. *Nene tentorium ex pellibus haberet.* Vopiscus in Aurel. *Pelles tentoriæ ad tabernacula & tentoria paratæ.* Liuius initio lib. 5. *Quippe illos* (id est Veientes) *hiemem sub tectu suis agere, egregijs muris, situque naturali vrbem tutantes; militem Romanum; in opere, niuibus, pruinisque obrutum, sub pellibus durare: ne hiemis quidem spatio, quo omnium bellorum terra marique sit quies, arma deponentem.*

Miles Romanus in castris æstate & hieme.

Mos ab Hebræis.

Hic autem mos ab Hebræis. Nam Isaiæ 54. *Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende.* D. Hieronym. eo loci. *Dilatandum est ergo tabernaculum, & aulæa, pellesque tendendæ, & funiculi multiplicium variorumque sermonum longius producendi, & clam ratione firmandi a dextris & a sinistris.* Idem aduersus Ruffinum. *Tota illa tabernaculi pulchritudo pellibus tegitur & cilicijs, ardoremque solis & iniurias imbrium ea quæ viliora sunt prohibent.* De istis pellibus, Virgil. 3. Georg.

—— barbas incanaque menta
Cyniphij tondent hirci setasque comantes
Vsum in castrorum.

Vt notes hircinis pellibus tabernacula tecta contra pluuiarum cœlique iniurias. Cassiodorus Psalm. 34. *Cilicium fit ex hœdis asperum setigerumque tegmentum.* Et Glossarium vetus. *Cilicia dicuntur vestimenta pilis caprarum contexta, ex quibus Arabes sua tentoria faciunt.* Et in sacris scripturis, *Pelles Madian.* Lucilius in Satyris.

Hic vbi concessum, pellesque vt in ordine tentæ.

Spartianus in Auidio. *Delicias omnes a castris submouit, iussitque eos hiemem sub pellibus agere, nisi corrigerent suos mores, & egissent, nisi honestius vixissent.* Et in eodem. *Multa grauia contra militum licentiam ab eo facta inueniuntur. Nam & virgis cecidit in foro & in medijs castris securi percussit, quia ita meruerant, & manus multis amputauit.*

Tacitus correctus.

11 PRÆRIGVISSE MANVS.] Forsan *manibus.* Sed vtrumque valet. Et vera est lectio. Silius de simili casu libr. 3.

—— abscissa relinquunt
Membra gelu, fractosque asper rigor occupat artus.

Satius est gelu, quam otio, militum manus rigere.

Munia ducis magni a Silio descripta.

12 IPSE CVLTV LEVI.] Silius lib. 1. carmine exequitur, quod noster heic prosa oratione.

—— primus sumpsisse laborem,
Primus iter carpsisse pedes, partemque subire,
Si valli festinet opus: nec cætera segnis,
Quæcunque ad laudem stimulant: somnumque negabat
Naturæ, noctemque vigil ducebat in armis:
Interdum proiectus humi, turbæque Libyssæ
Insigni sagulo duris certare maniplis.
Celsus at in magno præcedens agmine ductor,
Imperium perferre suum: tum vertice nudo
Excipere insanos imbres, cœlique pruinas.

Num imperator, licet sit imperio maximus, tamen exemplo maior est? Dic de Corbulone, quod Valerianus de Posthumo. *Præsente quo, non miles in castris, non iura in foro, non in tribunalibus lites, non in curia dignitas pereat.* Erant autem in vrbe duo genera vestium, vt in castris: in vrbe penula, adurente sole; campestre, gelu rigente. Horat. ad Bullatium.

Penula solstitio, campestre niualibus auris.

In castris erat cultus leuis per æstatem, cultus grauis per hiemem. Sed vt virtus imperatoris laudaretur, per hiemes ille in cultu leui. Dixi iam lib. 2. vbi de intecto capite.

Obsequium victoriæ pars. Sub signis status pacis.

13 QVI SIGNA RELIQVERAT.] Idem Silius Italicus lib. 7. de Fabio, & eius castrensi disciplina.

-- Discedere signis
Haud licitum, summumque decus quo tollis ad astra
Imperij, Romane, caput, parere docebat.

Signa disciplinæ vinculum tenacissimum.

Val. de discipl. milit. vocat *signa militaris disciplinæ, tenacissimum vinculum, cuius sinu, ac tutela, serenus, tranquillusque beatæ pacis status acquiescit.* Nam militaris disciplina, pacis bellique medium est.

14 IDQVE VSV SALVBRE.] Liuius lib. 8. vbi de Manlij imperio in filium. *Fecit atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem, & ea seueritas profuit.* Seneca epist. 57. *Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, expeditionibus detinent. nunquam vacat lasciuia districtis, nihilque tam certum est, quam otij vitia negotio discuti.* Quod verum. Et sane in castris misericordia potior est legum seueritas. Noster libr. 3. *Decumum quemque ignominiosæ cohortis, sorte ductos, fuste necat: Tantumque seueritate profectam, vt vexillum veteranorum, non amplius quingenti numero fuderint. Vide quid valeat disciplina in castris.* Et notandum quod in Auidio scribit Spartianus. *Notum habeas, Cassium hominem Cassianæ seueritatis & disciplinæ. neque enim milites regi possunt nisi vetere disciplina. Scis enim versum a bono Poeta dictum.*

Misericordia potior est seueritas.

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

Interim Corbulo legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliarijs, ne pugnam priores adirent, prædicit. Curam præsidiorum Pactio Orphito primipili honore perfuncto mandat. Is quanquam incautos Barbaros, & bene gerendæ rei casum [1] offerri scripserat, tenere se munimentis, & maiores copias opperiri iubetur. [2] Sed rupto imperio, postquam paucæ e proximis castellis turmæ aduenerant, pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno eius exterriti qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. Quod grauiter Corbulo accepit. Increpitumque Pactium, & præfectos, militesque [3] tendere omnes extra vallum iussit. Inque ea contumelia detenti, nec nisi precibus vniuersi exercitus exoluti sunt. At Tiridates super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur depopulari, & si copiæ contra ducerentur, eludere, huc quoque & illuc volitans, plura fama quam pugna [4] extrahere. Igitur Corbulo quæsito diu prælio, frustra habitus, & exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, vt legati præfectique diuersos locos pariter inuaderent. Simul Antiochum regem monet, proximas sibi præfecturas petere. Nam Pharasmanes interfecto filio Rhadamisto, quasi proditore suo, quo fidem in nos testaretur, vetus aduersus Armenios odium promptius exercebat. Tunc quoque primum illecti [5] Isichi, gens ante alias socia Romanis, auia Armeniæ incursauit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebantur. Mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent, *cur datis nuper obsidibus, redintegrataque amicitia, quæ nouis quoque beneficijs locum aperiret, vetere Armeniæ possessione depelleretur? Ideo nondum ipsum Vologesem commotum, quia causa, quam vi agere mallet. Sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtutem fortunamque sæpius clade Romana expertam.*

Orphitus primipilus ducis obedientiam quam certam victoriam mauult.

Ducis ira in non obsequẽtes qui male pugnarant.

Pater filium necat regni gratia.

1 OFFERRI.] Magis placet, *offerre.*

2 SED RVPTO IMPERIO.] Verba Valerij aurea sunt de Posthumo Tuberto, de discipl. milit. lib. 2. *Tu namque Posthumi dictator,* (ait) *A. Posthumium, quem ad generis penetraliumque sacrorum successionem propagandam genueras, cuius infantiæ blandimenta sinu atque osculis foueras, quem puerum litteris, quem iuuenem armis instruxeras, sanctum, fortem, amantem tui, pariter & patriæ, quia non tuo iussu, sed sua sponte præsidio progressus, hostes fuderat, victorem securi feriri iussisti: & ad hoc peragẽdum imperium, paternæ vocis ministerio hoc agere voluisti.* (erat enim imperantium vox, HOC AGE.) *Nam oculos tuos certum scio, clarissima in luce, tenebris offusos, ingens animi opus intueri nequiuisse.* Sic in sacrificijs Iphigeniæ, velatos paternos vultus fecit pictor. Cato in Origin. *Imperator noster si quis extra ordinem depugnatum iuit, ei multam facit.* Refert Gellius libr. 11. cap. 1. Et Velleius de Tiber. *Non sequentibus disciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignouit.*

Imperium etiã filijs non parcens.

Hoc age, pater dixit imperans filij cædem.

3 TENDERE OMNES EXTRA VALLVM.] Quod a Iudæis deductum ad Romanos. Vestigium apud Iudæos extat 32. Exod. *Videns,* inquit, *Moses populum quod esset nudatus: spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam sordis,* (id est idololatriæ) *& inter hostes nudum constituerat: & stans in porta castrorum,* &c. Sueton. in August. cap. 24. *Varijs ignominijs affecit, vt stare per totum diem iuberet ante Prætorium, tunicatos, discinctosque nonnunquam cum decempedis, vel etiam cespitem portantes.* Liuius de Marcello libr. 26. *Centuriones manipulorum quorum signa amissa fuerant, districtis gladijs discinctos destituit.* Et Iulianus Apostata in Zozimo libr. 3. *Amictos veste muliebri per castra duxit ratus militibus qui viri essent eam pœnam grauiorem morte futuram.* At Valerius de disciplin. milit. *L. Calpurnius Piso,* inquit, *iussit C. Titium equitum præfectum, quod circumuentus fugitiuorum multitudine, arma tradidisset, toga lacinijs abscissis amictum, discinctaque toga indutum, nudis pedibus, a mane ad noctem vsque ad principia, per omne tempus militiæ adesse: interdixit ei etiam conuictum hominum, vsumque balnearum, turmasque equitum quibus præfuerat, ademptis equis, in funditorum alas transcripsit.* O si censura

Extra vallum tendere a Iudæis deductum.

Pœnæ militares.

ſura Romana nunc viueret, quid non cenſendum foret?

4 EXTRAHERE.] Ad excuſam lectionem firmandam, notandum eſt quæ paulo poſt Tacitus ait. *Cætera terrore, alia ſpõte in deditionem veniebant, vt quod ſponte non veniret, fama & metu traheretur.* Non abnuo tamen *exterreret*. Nam terrore trahuntur. *Firmata excuſa lectio.*

5 ISICHI.] Suidas de Iſicho ſinu meminit circa Pontum libr. I. & libr. II. Neſcio an ad iſtos Iſichos populos referri poſſit. Sed excuſa non placet, & interpolata eſt. Lego, *exercebat. Ac tunc primum.* Nam verbum *quoque* addititium eſt ab ijs, qui *Ac* putabant ex priore dictione non petendum. *Iſichi. Iſichius ſinus.*

Ad ea Corbulo, ſatis comperto, Vologeſem defectione Hyrcaniæ attineri, ſuadet Tiridati precibus Cæſarem aggredi: *poſſe illi regnum ſtabile, & res incruentas contingere, ſi omiſſa ſpe longinqua & ſera, præſentem potioremque ſequeretur.* Placitum dehinc, quia commeantibus inuicem nuntijs,[1] nihil in ſumma pacis proficiebatur, colloquio ipſorum tempus locumque deſtinari. Mille equitum præſidium Tiridates affore ſibi dicebat, *quantum Corbuloni cuiuſque generis militum aſſiſteret, non ſtatuere, dum poſitis loricis & galeis,*[2] * *in faciem pacis veniretur. Cuicunque mortalium, nedum veteri & prouido duci, barbaræ aſtutiæ patuiſſent. Ideo arctum inde numerum finiri, & hinc maiorem afferri, vt dolus patraretur. Nam equiti ſagittarum vſu exercito ſi detecta corpora obijcerentur, nihil profuturam multitudinem.*[3] Diſſimulato tamen intellectu, rectius de ijs quæ in publicum conſulerentur, totis exercitibus coram diſſertaturos reſpondit. Locumque delegit, cuius pars altera colles erant clementer aſſurgentes, accipiendis peditum ordinibus, pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo ſocias cohortes & auxilia regum pro cornibus, medio ſextam legionem conſtituit: cui accita per noctem alijs ex caſtris, tria millia tertianorum permiſcuerat, vna cum aquila, quaſi eadem legio ſpectaretur. Tiridates vergente iam die procul aſtitit, vnde videri magis quam audiri poſſet. Ita ſine congreſſu dux Romanus abſcedere militem ſua quenque in caſtra iubet. Rex ſiue fraudem ſuſpectans, quia plura ſimul in loca ibatur, ſiue vt commeatus noſtros Pontico mari, & Trapezunte oppido aduentantes interciperet, propere diſcedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur præſidijs noſtris inſeſſos: & Corbulo, ne irritum bellum traheretur,[4] vtque Armenios ad ſua defendenda cogeret, excindere parat caſtella. Sibique quod validiſſimum in ea præfectura cognomento[5] Volandum, ſumit: minora Cornelio Flacco legato, & Iſteo Capitoni caſtrorum præfecto mandat. Tum circumſpectis munimentis, & quæ expugnationi idonea, prouiſis, hortatur milites, vt hoſtem vagum, neque paci aut prælio paratum, ſed perfidiam & ignauiam fuga confitentem, exuerent ſedibus, gloriæque pariter & prædæ conſulerent. Tum quadripartito exercitu, hos in teſtudinem conglobatos, ſubruendo vallo inducit, alios ſcalas mœnibus admouere, multos tormentis faces & haſtas incutere iubet. Libratoribus funditoribúſque attributus locus, vnde eminus glandes torquerent: ne qua pars ſubſidium laborantibus ferret, pari vndique motu. Tantus inde ardor certantis exercitus fuit, vt intra tertiam diei partem, nudati propugnatoribus muri, obijces portarum ſubuerſi, capta aſcenſu munimenta, omneſque puberes trucidati ſint, nullo milite amiſ-

* in ſpeciem pacis, aut, in ſpecimen pacis

Corbulo Tiridate aſtutior.

Puberes trucidati, impuberes innoxij.

ſo, paucis admodum vulneratis. & imbelle vulgus ſub corona venundatum: reliqua præda victoribus ceſſit.

1 NIHIL IN PACIS.] Mihi non arridet excuſa lectio, & habet euidentem næuum. Si ſcriptum fuiſſet, *nihil ad ſummam pacis proficiebatur*, vt ſupra ſcripſit Tacitus, conticuiſſem. Sed puto legendum, *Nihil in pace ſumenda his proficiebatur, colloquio ipſorum, tempus locumque deſtinari.* Aliquando enim eueniebat vt territus hoſtis diſciplina Romana 100. annorum pacem peteret, vt in Auito Spartian. *Quæ res*, inquit, *tantum diſciplinæ Romanis addidit, tantum terroris Barbaris iniecit, vt pacem annorum 100. ab Antonino abſente peterent.*

Sumere galeam arma notat. Vt reliquos habitus militares.

2 IN FACIEM PACIS.] Lego, *in ſpeciem pacis veniretur.* Aſſumptio enim galeæ, & loricæ, vel armorum, belli indicium eſt; vt depoſitio, pacis. Virgil. 2. Æneid.

Arma amens capio, nec ſat rationis in armis.

In pace, idem lib. 12.

In pace ſcuta reclinare.

Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.

Exſcriptor qui heic *faciem* dedit, male Taciti *faciem* nouit. Idem mendum libr. 19. de Ciuit. cap. 7. vbi legitur, *per pacem ſocietatis.* Male, quippe legendum, *per ſpeciem ſocietatis.* Quanquam Apuleius ita libr. 4. Metam. *Hæ arbores in lauri faciem foliatæ*, pro *ſpeciem*, vt arbitror.

3 DISSIMVLATO TAMEN INTELLECTV.] *Intellectu* in manuſcriptis legi ſcribit Lipſius. Ideo excuſa placet: & noto vſitatiſſima eſſe noſtro authori hæc verba, *Diſſimulato, comperto, condicto, cognito*; & ſimilia. quod refero ad Salluſtianum ſcribendi morem. Nam 6. Hiſtor. *Comperto lege Gabinia Bithyniam, & Pontum Conſuli datam.* Ita Iuriſconſultus L. 86. §. vlt. de adq. vel omitt. hered. *Comperto matrem ſuam deceſſiſſe.* Paulus lib. 10. D. de in ius voc. *non diſſimulato ſe libertum eſſe.* Vtuntur etiam verbo *intellectu* Iuriſconſulti, vt in L. 6. §. ſi inter. D. mandati. Tacitus habet *intellectu.* Et *prohibitus intellectu.* L. 14. §. religioſus. D. de Relig.

4 VTQVE ARMENIOS.] Ita lege, *Vique Armenios ad ſua defendenda cogeret.* & verbum *cogeret* vim notat.

5 VOLANDVM SVMIT.] *Inſumis* forte.

Artaxata oppugnata.

Inter duo pericula fraus ſita, ſed periculoſa.

Pari fortuna legatus ac præfectus vſi ſunt, tribuſque vna die caſtellis expugnatis, cætera terrore, & alia ſponte incolarum, in deditionem veniebant. Vnde orta fiducia caput gentis Artaxata aggrediendi. Nec tamen proximo itinere ductæ legiones, quæ ſi amnem Araxem, qui mœnia alluit, ponte tranſgrederentur, ſub ictum dabantur: procul & latioribus vadis tranſiere. At Tiridates pudore & metu: ne ſi conceſſiſſet obſidioni, nihil opis in ipſo videretur; ſi prohiberet, impeditis locis ſeque & equeſtres copias illigaret: ſtatuit poſtremo oſtendere aciem, & dato die prælium incipere, vel ſimulatione fugæ, locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce noſtro, qui viæ pariter & pugnæ compoſuerat exercitum: Latere dextro tertia legio, ſiniſtro ſexta incedebat, medijs decumanorum delectis: recepta inter ordines impedimenta, & tergum mille equites tuebantur, quibus iuſſerat, vt inſtantibus cominus reſiſterent, refugos non ſequerentur. In cornibus pedes ſagittarius, & cætera manus equitum ibat, productior cornu in ſiniſtro per ima collium, vt ſi hoſtis intrauiſſet, fronte ſimul & ſinu exciperetur. Aſſultare ex diuerſo Tiridates, non vſque ad iactum teli, ſed[2] tum minitans, tum ſpecie trepidantis, ſi laxare ordines & diuerſos conſectari poſſet. Vbi nihil temeritate ſolutum, nec amplius quam decurio equitum audentius progreſſus, & ſagittis confixus, cæteros ad obſequium exemplo firmauerat, propinquis iam tenebris abſceſſit. Et Corbulo caſtra in loco metatus an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret, obſidioneque circumdaret agitauit, conceſſiſſe illuc Tiridatem ratus. Dein poſtquam exploratores attulere longinquum regis iter, & Medi an Albani peterentur, incertum, lucem opperitur: præmiſſaque leuis armatura, quæ muros interim ambiret, oppugnationemque eminus inciperet. Sed oppidani portis ſponte patefactis, ſe ſuaque

Dux ad viam & pugnam componit exercitum.

Ducis prudentia ad omnes euentus proſpicit.

Vnius decurionis non obſequentis in acie mors ſola, quia ſolus contumax.

ſuaque Romanis permiſere, quod ſalutem ipſis tulit. Artaxatis ignis immiſſus, [3] deletaque & ſolo æquata ſunt. quia nec teneri ſine valido præſidio, ob magnitudinem mœnium, nec id nobis virium erat, quod firmando præſidio, & capeſſendo bello diuideretur. Vel ſi integra & incuſtodita relinquerentur, nulla in eo vtilitas aut gloria quod capta eſſent. Adijcitur miraculum velut numine oblatum. Nam cuncta extra tecta hactenus ſole illuſtria fuere: quod mœnibus cingebatur, ita repente [4] atra nube coopertum, fulguribuſque diſcretum eſt, vt quaſi infenſantibus deis exitio tradi crederetur. Ob hæc [5] conſalutatus imperator Nero, & ſenatuſconſulto ſupplicationes habitæ: ſtatuæque & arcus, & continui conſulatus principi: vtque inter feſtos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea eſſet, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egreſſa, vt [6] C. Caſſius de cæteris honoribus aſſenſus, *ſi pro benignitate fortunæ dijs grates agerentur, ne totum quidem annum ſupplicationibus ſufficere diſſeruerit: eoque oportere diuidi ſacros & negotioſos dies, quis diuina colerentur, & humana non* [7] *impedirent.*

Artaxata altera Sodome cœli igne cremata.

Si de Dei benignitate gratiæ ſemper agerentur, annus non ſufficeret.

1 AMNEM ARAXAM.] De hoc amne qui Aſſyriam permeat, ita Papinius Silu. 1.

Hunc quoque perque nouem timuit Pamphylia meſſes.
Pannoniuſque ferox, arcuque horrenda fugaci
Armenia & Latij patiens iam pontis Araxes.

2 TVM MINITANS, TVM SPECIE TREPIDANTIS.] Cicero ſæpe, *cum*, & *tum*, noſter non item. Nec enim illud in libris Taciti reperias.

3 DELETAQVE ET SOLO ÆQVATA.] Id eſt *exfundata*, vt dicebant veteres. Sic Cælius Antipater 7. Annal. ex Nonio. *Reſpublica amiſſo & exfundato pulcherrimo oppido.*

4 ATRA NVBE COOPERTVM FVLGVRIBVSQVE.] Ita Tertullianus de Sodoma. *Impietas ignium meruit imbres. Pluet*, inquit Pſaltes, *ſuper peccatores laqueos*, (quibus ſcilicet intercapientur) *ignis & ſulphur & ſpiritus procellarum, pars calicis eorum.* De libidine Aſſyriorum Ezech. 23. *Fornicata eſt ſuper me Oolla & inſaniuit in amatores, ſuos in Aſſyrios propinquantes, veſtitos hyacintho, principes & magiſtratus, iuuenes cupidinis vniuerſos, equites, aſcenſores equorum.* Et ſane quibus idem crimen, idem ſupplicium fuit, nec vulgare. Nam Iuuenalis Satyra 2. ita taxat Artaxatorum mores.

Apud Gomorrham & Sodomam.

Idem ſupplicium Artaxatenſibus.

Quia idem vitium.

-- Et tamen vnus
Armenius Zalaces cunctis narratur ephebis
Mollior ardenti ſeſe indulſiſſe Tribuno.
Adſpice quid faciant commercia: venerat obſes,
Heic fiunt homines: nam ſi mora longior vrbem
Indulſit pueris, non vnquam deerit amator:
Mittentur braccæ, cultelli, frena, flagellum.
Sic prætextatos referunt Artaxata mores.

Nota inde Sodomitarum vindicem ignem eſſe cœleſtem, & vulgaris ignis brutum eſt & imbecillum expurgamentum ad tantum ſcelus.

5 CONSALVTATVS IMPERATOR.] *In loco prælij*, inquit noſter ſupra l. 2. *conſalutatus imperator*, vt videlicet victor Corbulo, totuſque exercitus auſpicijs Neronis id ſe feciſſe proteſtarentur. Nam membra a capite mouentur.

6 C. CASSIVS.] Longinus videlicet: & noſter Iuriſconſultus de quo dixi, qui more ciuilis diſciplinæ, de otioſis & negotioſis diebus heic diſſerit. Nam apud Romanos qui tum Pagani, quidam erant dies otioſi & negotioſi, quos pretiamitores indicebant. Hi autem Flaminibus Diali & Quirinali præibant, exclamabantque ferijs publicis, vt homines ab opere abſtinerent. (Quod fit hodie apud Chriſtianos, ſed ex Curionum ore in Eccleſijs.) Quia tunc opus facientem videre, religioſum erat. Vide Feſtum in verbo *Pretiamitores*. Et *Calendis ſingulis Pontifices kalabant*, (id eſt vocabant) *populum in Capitolium, vel in Curiam Kalabram ideo ita dictam, & Nonæ, an Quintanæ, an Septimanæ forent, publicabant.* Varro 5. de ling. Lat. Quinetiam ſi terra mouiſſet, ferias Prætor indicebat. Sueton. cap. 22. in Claud. Et ferias indicebant aliquando Conſules, præſertim ſi imperatiuæ feriæ eſſent: etiam aliquando Dictator creatus, indicendarum feriarum cauſa. Et Scæuola conſultus quid ferijs diebus agere liceret: *Id omne*, inquit, *quod prætermiſſum noceret.* Virgil. in Georg.

Quid agendum diebus ferijs.

Sunt etiam quædam feſtis agitanda diebus.

At his feſtis diebus Paganis, Dijs libabant, mox potabant ample & liberaliter. De diebus otioſis & negotioſis, eſt lex Dominico. de ſpectac. in Cod. Theodoſ. Et totus titulus de ferijs, Cod. At de iſtis ludis D. Ambroſius 4. epiſt. his verb. *Vides quemadmodum conuiuia gentiles adornent, feſta adnuntient. Sed ea pijs mentibus infeſtiora ſunt, quia ijs plerique decipiuntur, dulcibus ineſcantur epulis, capiuntur ſaltantibus choris.* D. Hieronym. inter Longinos, maxime memorat Creticum in epiſtolis ad Ruſtic. *Creticum*, inquit, *diceres eſſe Longinum, Cenſo-*

Creticum Longinum.

Censor Romanæ facundiæ.

remque Romanæ facundiæ. Iuuenal. Sat. 10. de nostro Longino.

Temporibus diris igitur iussuque Neronis
Longinum, & magnos Senecæ prædiuitis hortos
Clausit, & egregias Lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Et Cassiana seueritas & disciplina in Prouerbium venere apud Romanos.

Sacris diebus sacra. Negotiosis negotia curantur. Quod vsitatum apud Iudæos.

7 IMPEDIRENT.] Puto legendum, *impedirentur.* Nam sacris diebus diuina coluntur, negotiosis humana non impediuntur. Quod vsitatum fuit apud Iudæos, Christianos, & Paganos. Apud Iudæos, Sabbathini, & non Sabbathini dies. De quibus Rufus in Itiner.

Septima quæque dies turpi damnata veterno,
Quanquam lassati mollis imago Dei.

Vbi lego *Tanquam.* Et Iuuenalis Sat. 14.

Sed pater in causa: cui septima quæque fuit lux
Ignaua, & partem vitæ non attigit vllam.

Nam ex veteri Prouerbio, *Ignauis semper sunt feriæ.* Theocritus in Idyllijs. Et ex Iudæorum Sabbathis puto deductum istud prouerbium. Apud Christianos, erant festi dies, & operosi. De quibus Prudent. in Passione DD. Petri & Pauli.

Et apud Christianos.

Hæc didicisse sat est Romæ tibi: tu domum reuersus,
Diem bis festum si colas memento.

Idem eodem.

Aspice per bifidas plebs Romula funditur plateas;
Lux in duobus feruet vna festis.

Apud Paganos.

Apud Paganos fasti, & nefasti, festi, & profesti dies. Et Ouidius in Fast.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur;
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Nam vt idem scribit,

Non habet officium Lucifer omnis idem.

Certe & vna dies mater, altera nouerca. Vna sedet & desidet, altera operatur.

Varijs deinde casibus iactatus, & multorum odia meritus reus, haud tamen sine inuidia Senecæ damnatur. Is fuit P. Suillius imperitante Claudio [1] terribilis ac venalis, & mutatione temporum, non quantum inimici cuperent demissus, quique se nocentem videri, quam supplicem mallet. Eius opprimendi gratia repetitum credebatur Senatusconsultum, pœnaque Cinciæ legis, aduersus eos qui pretio causas orauissent: nec Suillius questu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi [2] extrema senecta liber, & Senecam increpans, infensum amicis Claudij, sub quo iustissimum exilium pertulisset. *Simul* [3] *studijs inertibus, & iuuenum imperitiæ suetum, inuidere ijs qui viuidam & incorruptam eloquentiam tuendis ciuibus exercerent. Se quæstorem Germanici, illum domus eius adulterum fuisse. An grauius existimandum sponte litigatoris præmium honestæ operæ assequi, quam corrumpere cubicula principum fœminarum?* [4] *Qua sapientia, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter millies sestertium parauisset?* [5] *Romæ testamenta & orbos, velut indagine eius capi, Italiam & prouincias immenso fœnore hauriri. At sibi labore quæsitam, & modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quam veterem ac olim partam dignationem subitæ felicitati submittere.* Nec deerant qui hæc ijsdem verbis, aut versa in deterius Senecæ deferrent. Repertique accusatores, direptos socios cum Suillius prouinciam Asiam regeret, ac publicæ pecuniæ peculatum detulere. Mox quia [6] inquisitionem annuam impetrauerat, breuius visum, suburbana crimina incipi, quorum obuij testes erant. Ij acerbitate accusationis [7] Q. Pomponium ad necessitatem belli ciuilis detrusum: Iuliam Drusi filiam, Sabinamque Poppæam ad mortem actas: & Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumuentos, iam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudij sæuitiam Suillio obiectabant. Ille nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse defendebat, donec eam orationem Cæsar cohibuit, compertum sibi referens ex commentarijs patris sui, nullam cuiusquam accusationem ab eo coactam. Tum iussa Messallinæ prætendi, & labare defensio. *Cur enim neminem alium electum,*

Innocens magis quam supplex mori maluit.

Aulicorum magnæ opes non sine culpa.

Testamenta & orbi velut indagine capti Romæ.

Partam virtute dignitatem fœlicitati nō debere subijci.

Princeps a prædonibus author dici tur mali facti.

ctum, qui sæuienti impudicæ vocem præberet? Puniendos rerum atrocium ministros, vbi pretia scelerum adepti, scelera ipsa alijs delegent. Igitur adempta bonorum parte (nam filio & nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam quæ testamento matris, aut aui acceperant) in [8] insulas Baleares pellitur, non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo. Ferebaturque [9] copiosa & molli vita, [10] secretum illud tolerauisse. Filium eius Nerulinum aggressis accusatoribus per inuidiam patris, & [11] crimina repetundarum, intercessit princeps, tanquam satis expleta vltione.

Qui crimini aurem præbet, is puniendus. Puniendi rerum atrocium ministri qui scelera alijs delegant. Suillius post damnationem non fractus animo. Filio parcitur quia tam pœnarum satis in Suillium.

Tacitus explicatus. Terribilis liber.

1 TERRIBILIS AC VENALIS.] Terribilis, quod præceps in hominum neces, & meliorum. Sic Iustinianus vocat libros, in quibus de criminibus tractatur in iure, *libros terribiles*, quod reis mortem intentarent. Sic Papin. 6. Theb.

Centauros habet arte truces, aurumque figuris
Terribile, heic mixta Lapitharum cæde notantur
Saxa.

Et noster Annal. 14. *Militibus quoque nostris terribilis incederet.* Sic Seneca de Corsica insula.

Terribilis æstas.

-- Terribilis cum primum incanduit æstas.

Cur venalis.

Ait etiam venalem, quod quam esset assecutus principis amicitiam, in exitium cuiusque boni venderet. Sic apud Iurisconsultos venales sententiæ, L. 7. quando prou. non est necess. Et noster vbi de L. Cincia, *Aduocatorum venalis perfidia.* Tolle pretium, sustuleris vitium.

Iurisconsultus Caselius. Sapiens & sciens. Senectus & orbitas duæ libertatis columnæ.

2 EXTREMA SENECTA LIBER.] Aulus Caselius I. C. noster, quem sapientem & scientem fuisse aiunt Horatius, & Agellius. Duas res habere se dicebat, quæ hominibus amarissimæ, magnam sibi licentiam præberent, Senectutem, & Orbitatem, vt ait Valerius lib. 8. cap. 2. De eo Horatius.

-- nec scit quantum Caselius Aulus.

Siluanus pecuniosus et orbus.

Sic Tacitus de Siluano. *Valuit*, inquit, *pecuniosa orbitate, & senecta.* Papinius 3. Thebaidos.

Vnde ea libertas? iuxta illi finis & ætas
Tota retro, seræque velit decus addere morti.

Quid intersit inter declamatorem scholasticum et Aduocatum.

3 STVDIIS INERTIBVS ET IVVENVM IMPERITIÆ SVETVM.] Sane hoc comprobat ipse Seneca Pater præfat. lib. 3. Controu. *Agedum*, inquit, *istos declamatores produc in Senatum, in forum; cum loco mutabuntur: (ita lege) velut assueta classi & dilectæ vmbræ corpora, sub diuo stare non possunt; non imbrem ferre, non Solem sciunt, vix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina æstimare?* Quod autem ait *sub Diuo*: Tertullianus scribit *sub Dio*, id est sub oculis Iouis, quos effugit nemo: & ita authores Latini.

Philosophi nautis similes.

4 QVA SAPIENTIA.] Simile apud Suetonium de clar. Grammat. vbi de Crassitio. *Miramur quibus ille disciplinis tantam sit sapientiam assecutus.* Certe philosophi non veri, nautis sunt similes, qui quo spectare putantur, nunquam eo tendunt, ait Plutarch. *Damnant opes quibus inhiant viribus totis, & apud eos summa dissimulatio, summa est philosophia.*

Captator hereditatis, coruus ad cadauer.

5 ROMÆ TESTAMENTA ET ORBOS.] Horatius captatorem hereditatis vt coruum ad cadauer, his versibus exprimit libr. 2. Satyra 4.

—— Leniter in spem
Arrepe officiosus: vt & scribare secundus
Heres: &, si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias: Perraro hæc alea fallit.

Martialis festiuo epigramm. 56. libr. 4. ad Gargilianum.

Captatoria munera.

Munera quod senibus, viduisque ingentia mittis,
Vis te munificum, Gargiliane, vocem?
Sordidius nihil est, nihil est te spurcius vno,
Qui potes insidias dona vocare tuas.
Sic auidis fallax indulget piscibus hamus:
Callida sic stultas decipit esca feras.
Quid sit largiri, quid sit donare, docebo.
Si nescis; dona, Gargiliane, mihi.

Huius artificij principem facit Plinius Iunior Regulum epist. vlt. lib. 2. *Quo homine, nil natura tulit vnquam spurcius, nihil impudentius.* Et de his captatoribus, est lex Captatores. de hered. institu. & L. Captatorias. de testam. mil. D.

Tacitus explicatus.

6 INQVISITIONEM ANNVAM.] Id est, annum impetrasset ad purgandam innocentiam: Quippe testes Asia educendi, cui præfuerat. Et hoc innuit, quod subijcit: *Breuius visum suburbana crimina incipi, quorum obuij testes erant.* Nam ab extremis Asiæ finibus ad Romana subsellia testes citari, vt damnosum testibus, sic reo molestum.

7 Q. POMPONIVM.] De quo supra, & quem fratrem dixit Pomponij Secundi lib. 5. *Inquietum* autem fuisse scribit noster, *& turbidum.*

Baleares cuniculorum fœturis copiosæ. Serpentibus odiosæ.

8 INSVLAS BALEARES.] Hodie *Maiorcam*, & *Minoricam* appellant; cuniculorum fœturis olim commendabiles insulas, quæ Gymnesiæ dictæ, authore D. Hieronym. 2. ad Galat. Non longe sitæ ab Hispania. Plin. lib. 36. cap. vlt. & libr. 2. cap. 5. sed fœlicissimæ, quod serpentes non ferant, spurcum genus.

9 COPIOSA ET MOLLI VITA.] Id est affluente & effluente in luxuriam. Tacitus. *Didius senectute grauis, & multa copia honorum.* Et Annal. 4. de Sallustia. *Copia & affluentia.* De Agrippina. *Suarum opum copias tradebat.* Apud Cicer. Philipp. 2. *Copiosissimum & munitissimum oppidum.* Et idem ad Attic. 12. epist. *Nullum.*

Neque hanc vendituram puto; delectatur enim, & copiosa est. Copiosa vita inopi & strictæ & laboriosæ opposita est.

10 SECRETVM ILLVD TOLERAVISSE.] Hoc est quod dixit in fine libr. 11. de Cæsonio. *Cæsonius vitijs protectus est, tanquam in illo fœdissimo cœtu, passus muliebria.* Sic Tacitus honeste innuit, quod re ipsa turpissimum est. Et erat mos Romanorum, turpia flagitia honestis nominare verbis. Quod ex sacris litteris nos Christiani didicimus. Nam in his pessima quæque hominum honestis verbis velantur, vt de hoc secreto cum fœminis dicunt, *Humiliauit illam*, vel *dormiuit cum illa*, *illusit ei.* cæteraque integri animi & pudicæ linguæ indicia.

11 CRIMINA.] Lego, *crimine repetundarum.* Vnum enim fuit non plura. Sed quid si legamus, *crimine auaritiæ?* vt illud, *a*, sit nota verbi *auaritiæ*, quod sequebatur.

Adultera adultero infida. Mulier si alterius matrimonium sibi partum speret, prius rumpit.

Per idem tempus Octauius Sagitta plebei tribunus Pontiæ mulieris nuptæ amore vecors, ingentibus donis adulterium, & mox vt omitteret maritum emercatur, suum matrimonium promittens, ac nuptias eius pactus. Sed vbi [1] mulier vacua fuit, nectere moras, aduersam patris voluntatem causari, repertaque spe ditioris coniugis, promissa exuere. Octauius contra modo conqueri, modo minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans, denique salutem quæ sola reliqua esset, arbitrio eius permittens. Ac postquam spernebatur, [2] noctem vnam ad solatium poscit, qua delinitus, modum in posterum adhiberet. Statuitur nox. Et Pontia consciæ ancillæ custodiam cubiculi mandat. Ille vno cum liberto ferrum veste occultum infert. Tum [3] vt assolet in amore & ira, iurgia, preces, exprobratio, satisfactio, & pars tenebrarum libidine seposita. Et questu incensus, nihil metuentem [4] ferro transuerberat, & accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. Postera die manifesta cædes, haud ambiguus percussor, quippe mansitasse vna conuincebatur. Sed libertus [5] suum illud facinus profiteri, se patroni iniurias vltum esse. Commoueratque quosdam magnitudine exempli, donec ancilla ex vulnere refecta, verum aperuit, postulatusque apud consules a patre interfectæ, [6] postquam tribunatu abierat, sententia patrum, & lege Cornelia de sicarijs condemnatur.

Libertus pro domino mori cupit & crimē domini suum facit.

Vacua mulier. Vidua. Vacua hereditas. Vacua possessio. Aqua vidua nondum benedicta Christianis.

1 MVLIER VACVA.] Pro vidua. Sic Iurisconsulti *vacuam possessionem* dicunt, & *vacuam hereditatem.* ita lex de raptu. *Qui vacantem mulierem rapuit, vel nuptam, vltimo supplicio punitur.* Martialis lib. 1.

Si quid Fusce vacas adhuc amari.

Sic Tertullianus de Baptist. *aquam viduam* dixit, quæ nondū esset benedicta, & Cic. *aquam pudam* pro aqua putida, ni fallor. Sed iam dixi. Et idem Tertull. de resurr. carn. *Omnis vis Dei benefica vacuisset.* Noster libr. 11. *vacuoque adultero potiretur.* Et Plautus, *vacivus virium, vacivas aures, vacivas ædes* scripsit; Romane prorsus. Mulier etiam *vacua* dicitur quæ nullum amatorem habet. Horatius 1. Oda 5.

Vacuus adulter. Vaciuæ aures, & ædes.

Qui semper vacuam, semper amabilem
Sperat, nescius auræ
Fallacis.

Sed væ tali amori si suspicemur aliquid pulchrius quam est ille a quo omne pulchrum. D. Augustin. in Matth. 18.

2 NOCTEM.] Prudentius in hymno matutin. 2.

Versuta fraus & callida
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus
Adulter occultus fouet.

Sic serpens terris abditus, sua venena fundit. Horat. de furunculis.

Noctem peccatis & fraudibus obijce nubem.

3 VT ASSOLET IN AMORE.] Terentius in Eunuch. Act. 1. Scen. 1. explicat docte & suauiter.

Amantium mores.

In amore hæc omnia insunt vitia: iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum.

Manilius:

Commutāt animos interdum & fœdera rumpunt,
Mox repetunt.

Horatius reddidit eleganter libr. 2. Satyra 3. Nam hæc tam pure scripta, vt alij authores ad se traxerint.

Horatius Terentij amator & mirator.

Seruus non paulo sapientior: O here, quæ res
Nec modum habet, neque consilium, ratione, modoque
Tractari non vult; in amore hæc sunt mala, bellū,
Pax rursum. Hæc si quis tempestatis prope ritu
Mobilia, & cæca fluitantia sorte, laboret
Reddere certa: sibi nihilo plus explicet, ac si
Insanire

Insanire paret certa ratione, modoque.
Non puriore sermone scripsit Comicus, quã reddidit Satyricus. Et *si Iupiter* (dicebat Paganus) *apud nos loqueretur, ita loqueretur.*
4 FERRO TRANSVERBERAT.] Sed in amore cui rei odium tantum? Catullus in eadem re epigr. 86.

Odi & amo. quare id faciam, si forte requiris,
Nescio, sed fieri sentio & excrucior.

Verum hæc fusius in epigr. ad Lesbiam 63.

Dicebas quondam solum te nosse Catullum,
Lesbia, nec præ me velle tenere Iouem.
Dilexi tum te, non tantum vt vulgus amicam,
Sed pater vt gnatos diligit & generos.
Nunc te cognoui: quare & si impensius vror,
Multo mi tamen es vilior & leuior.
Qui potis est? inquis. quod amantem iniuria talis
Cogat amare magis, sed bene velle minus.

Et Iuuenalis.

Ardeat ipsa licet, tormentis gaudet amantis.

Hoc vulnus alio amore curari tradunt. Et sane *Truditur clauus clauo*, & ea fuit Horatij sententia 11. Epod. Sed morbo male curatur morbus: Quin sobrietate & negotio proteruo & difficili curatur, & fuga personæ pestiléris.

Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.

Vide Ouid. in Rem. amoris.
5 SVVM ILLVD FACINVS PROFITERI.] Quod fit vrgente vi amoris. Vt ille apud Virgil.

Me me ad sum qui feci: in me conuertite ferrum.

Et de seruis dominorum facinora profitentibus, sæpe apud Appianum, & Valerium. *Serno bono, nil magis fidum: infido, nil magis infidum.*
6 POSQVAM TRIBVNATV ABIERAT.] Erat enim inuiolabilis magistratus Tribunitia potestas. Liuius lib. 3. *Vt qui Tribunis pleb. ædilibus, Iudicibus nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset, familia ad ædem Cereris, liberique venum irent.* Et Macer, D. de accusat. *Qui sunt in magistratu accusari non possunt.* Valer. lib. 6. de pudicit. ait, *M. Claudium Marcellum Caio Scantinio Tribuno pleb. diem dixisse, quod filium suum de stupro appellasset, eoque asseuerante se cogi non posse, quia sacrosanctam potestatem haberet, totum collegium Tribunorum negauit se intercedere quominus quæstio pudicitiæ perageretur.* Quod in odium criminis semper execrandi factum est. Nam, vt ait Virgilius in Georg.

At non quadrupedes agitat tam dira cupido.

Tribunus plebis sacer.

Magistratus accusari non possunt.

Non minus insignis eo anno impudicitia, maiorum Reip. malorum initium fecit. Erat in ciuitate [1] Sabina Poppæa, T. [2] Ollio patre genita, sed nomen aui materni sumpserat, illustri [3] memoria Poppæi Sabini consulari & triumphali decore præfulgentis. Nam Ollium honoribus nondum functum amicitia Seiani peruertit. [4] Huic mulieri cuncta alia fuere, præter honestum animum. Quippe mater eius ætatis suæ fœminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter & formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. [5] Sermo comis, nec absurdum ingenium [6] modestiam præferre, & lasciuia vti. [7] rarus in publicum egressus: idque [8] velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. Famæ nunquam pepercit, maritos & adulteros non distinguens, neque affectui suo aut alieno obnoxia. vnde vtilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufi Crispi equitis Romani, ex quo filium genuerat, [10] Otho pellexit iuuenta ac luxu, & quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur. Nec mora quin adulterio matrimonium iungeretur. Otho siue [11] amore incautus, laudare formam elegantiamque vxoris apud principem: siue vt accenderet, ac si eadem fœmina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adijceret. Sæpe auditus est consurgens e conuiuio Cæsaris, *se ire ad illam, sibi concessam* [12] dictitans *nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium, & gaudia felicium.* His atque talibus irritamentis, non longa contatio interponitur. Sed accepto aditu, Poppæa primum per blandimenta & artes valescere, imparem cupidini se, & forma Neronis captam simulans: mox acri iam principis amore, ad superbiam vertens, si vltra vnam alteramque noctem attineretur, *nuptam esse se* dictitans, *nec* [13] *posse matrimonium amittere, deuinctam Othoni per genus vitæ,* [14] *quod nemo adæquaret. Illum animo & cultu magnificum: ibi se summa fortuna dignam visere. At Neronem pellice ancilla & assuetudine Actes deuinctum, nil e contubernio seruili, nisi abiectum & sordidum traxisse.*

Qualis Poppæa Neronis postea vxor.

Laus vxoris in ore mariti sordida.

Insidiosa lans Neronis a Poppæa.

Etiam Othonis mariti.

Nnn

Deijcitur familiaritate sueta, post congressu & comitatu Otho, & postremo, ne in vrbe[15] æmulatus ageret,[16] prouinciæ Lusitaniæ præficitur. Vbi vsque ad ciuilia arma, non ex priore infamia, sed integre sancteque egit, procax otij, & potestatis temperantior.

Sabina Poppæa. Altera Helena. Cuius Nero Paris. Iumentis suis soleas dedit aureas. 50. asinas habuit. Lacteo balneo lauit. 5. maritos habuit.

1 Sabina Poppæa.] Helena altera, quæ forma mirabilis, libidine incomparabilis, crudelitate insuperabilis, Romam secundam Troiam pæne subruit, cum Nerone Paride. Hæc delicatioribus iumentis, quibus vehebatur, soleas ex auro puro dedit, vt luxum notes. Plin. lib. 33. cap. 11. Et vt mollitiem noscas, quingentas secum fœtas asinas trahebat, vt lacteo balneo se ablueret, extendi quoque cutem putans. Idem lib. 11. cap. 41. Desultores habuit maritos Rufum Crispinum, qui Pisonianæ coniurationis reus, exul fuit: Vestinum, qui in eadem Consul trucidatus est: Othonem & Neronem. Dijs iniqua capita. Nam post Othonem & cum Othone forsan, vt ait Accius in Bacchis, Neronem habuit.

Formæ, figuræ nitiditate non tantum hospes, sed scortum regis.

Nam rex fuit Nero & horrendus, & ista λαμυρά, vt florida, & solida, & succi plena, delectabatur adprime vecors iste & perditus luxuria princeps.

2 Ollio.] Infra repetit, ideoque scripturam Taciti puto.

3 Memoria Poppæi Sabini.] Cuius extat nummus cum corona imposita sellæ Curuli, ita inscriptus: C. Poppævs. Sabinvs. Ædil. Cvrvl.

4 Hvic mvlieri.] D. Augustin. in simili pulchritudinis vitio, ita scribit. Psalm. 43. Quod pro documento est. *Peritus artifex fecit ingentem oris pulchritudinem, non vt fornicareris, sed vt tibi suam ostenderet sapientiam. Ne ergo artifici iniuriam feceris, nec commiseris, vt eius sapientiæ opus, stupri & impudicitiæ a te fiat receptaculum.* Et Psalmo 49. *Ne mihi pulchritudinem narres; sed pulchritudinem animi specta. Quid enim aliud est formosa mulier, quam sepulchrum dealbatum, nisi pudicitia prædita sit?* Subscribit autem huic Christianæ sententiæ Paganitas. Martialis enim lib. 8. epigr. 53.

Formosa mulier non sapiens, est sepulchrum.

Formosissima quæ fuere, vel sunt,
Sed vilissima quæ fuere, vel sunt.
O quam te fieri, Catulla, vellem
Formosam minus, aut magis pudicam.

Nam pulchra mulier, nec pudica, scropha est monilibus ornata. *Diuitiarum & formæ gloria fluxa atque fragilis est; virtus clara æternaque habetur*, ait Sallust. principio Catilinarij belli.

5 Sermo comis.] *Quid non facit* (ait Satyricus) *vox blanda & nequam?* Dio libr. 42. vbi de Cleopatra, ait, *ipsam elegantia formæ omnibus mulieribus præstitisse, fuisseque tum forma florenti, sed in eius voce summum extitisse leporem, ita vt quisquis illam loquentem audiret, amore concideret, licet alienior a fœminis.* Vere Ægyptia Siren Cleopatra, vt Poppæa, Romana Circe.

6 Modestiam præferre.] Sic solent illæ Veneris victimæ, nimium sæpe procumbentes, & turpiter. *Hæc sunt venena formosarum mulierum, ætas & corpus tenerum & morigeratio & simulata modestia.* Nam vt ait Euripides in Medea:

Στέργοι δέ με σωφροσύνα,
Δώρημα κάλλιστον θεῶν.
Placet modestia donum pulcherrimum deorum.

Et nota quod Ecclesiastes scribit cap. 7. *Inueni amariorem morte mulierem quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius: vincula sunt manus illius. Qui placet Deo, effugiet illam: qui vero peccator est, capietur ab ea.*

7 Rarvs in pvblicvm egressvs.] Romanæ castitatis indicium, & *grata sigilla pudicis*, vt ait Horat. 1. epist. vlt. etiam matronarum decus. Nam ita Tertullianus in Pallio. *Conuerte & ad fœminas,* (lego, conuerte te ad fœminas) *habes spectare quod Cæcinna Seuerus grauiter Senatui impressit, Matronas sine stola in publico.* Sic in lege Oppia, Cato apud Liuium. *Quis hic mos est in publicum procurrendi, & obsidendi vias, viros alienos appellandi: istud ipsum suos quæque domi rogare non potuistis? An blandiores in publico, quam in priuato, & alienis, quam vestris estis? Quisquamne domi quidem vos sui iuris finibus contineret pudor, quæ leges, sic rogarentur, abrogarenturne, curare decuit?* Liuius l. 34. Cato antiquæ virtutis patronus ita in re rust. de villicæ officijs cap. 143. *Vicinis alijsque mulieribus quam minimum vtatur, neue ad eas domum eat, neue ad se recipiat. Ad cœnam ne quo eat, neue ambulatrix siet.* Et in prouerbus Salomonis vbi describit mulierem extraneam. *Occurrit*, inquit, *illi mulier ornatu meretricio præparata ad capiendas animas: garrula & vaga, quietis impatiens, non valens consistere in domo pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians.* capite 7. Prouerb. Papin. de moribus sub Domitiano in Silu.

Matronarum virtus in publico. Sed hæc prisca æuo. Postea nil velgarum.

Omnis plebeio teritur matrona tumultu;
Hinc eques, hinc iuuenum cœtu stola mixta laborat.

Et sane recte dictum olim. *Meretrix in platea, matrona domi*: vnde Theognis.

Ἐχθαίρω δὲ γυναῖκα περίδρομον.
Odi mulierem circum cursantem.

Atillæ pudicæ matronæ saltem reminisci debent Venerem olim pictam habuisse torpedinem sub pedibus. Verum odere claues, nec concludi desiderant.

8 Velata parte oris.] Reticulo scilicet. Quod nos dicimus *rezeuil* apud Francos. *Reticulum recte ab irretiendo vel raritudine.* Varro 4. de ling. Lat. Cicero in Verrem. *Coronam habebat vnam in capite, alteram in collo; reticulum ad nares sibi opponebat, tenuissimo lino, minutis maculis* (nos dicimus *Petites mailles*) *plenum rosæ.* Sic Iuuenalis Sat. 2.

Reticulum. Materia reticulorum. Linum forma. Maculis minutis textum.

Reticulumque comis auratum ingentibus implet.

Quod autem dicit Cicero, *Reticulum tenuissimo lino, linteolis* dixit Tert. libr. de virg. vel. *Aliæ modice linteolis, credo ne caput premant.* (Id est,

Reticulis mentis linea.

est onerent,) *nec ad aures vsque demissu, cerebro tenus operiuntur.* Iurisconsulti *plagas* vocant, L. vestim. de supellect. leg. reponuntque inter ornamenta capitis. Plin. lib. 12. cap. 14. *Persona adijcitur capiti*, (nos dicimus *vn Masque*. nam muliebris est vultus operimentum,) *densusque reticulus, ne scilicet agnoscatur.* Non abeo incorrecto Tertulliano eodem loco de virgin. vel. *Meritone*, ait, *etiam in oratione ipsa facillime*, (lego *futillimæ*, id est vanæ, alloquitur enim virgines,) *fimbriam, aut villum, aut quodlibet filum cerebro superponunt. & tectas se opinantur? Tanti caput suum mentiuntur.* D. Hieronym. de virgin. seru. ad Eustoch. *Excuses, liceatque causeru obducta velamine ora contexi.* Et idem ad Marcellam. *Quando in publico quasi per verecundiam, operit faciem, lupanarium arte id solum ostendit, quod ostensum magis placere potest.* Et non modo apud Romanos, sed & Græcos. Theocritus Idyl. 1. de muliere sculpta in vasculo, ait ornatam peplo, reticuloque. Mulier velatur, vt nec videatur, nec videat. Sed ex Ouidij iudicio.

Ad aures.
Ornamentum capitis reticulū.
Non modo paganu.
Sed Christianis mulieribus.
Apud Græcos. Et Romanos.

Spectatum veniunt, veniunt spectentur vt ipsæ.

9 RVFI, EX QVO FILIVM.] Quem Nero impuberem adhuc, quod ducatus, & imperia luderet, mergendum mari seruis eius imperauerat. Sueton. cap. 35. in Nerone. Et sane hoc exemplo, Nero Cato fuisset, si Reip. magis quam crudelitatis animo Rufum mersisset.

Filius Rufi ludens imperia & ducatus.
Ideo Nero mergendum putauit.

10 OTHO PELLEXIT.] Is est Otho, de quo Plinius lib. 13. cap. 3. *Vidimus etiam vestigia pedum tingi.* (vnguentis scilicet) *Quod M. Othonem monstrasse principi Neroni ferebant. Quæso vt qualiter sentiretur* (forte, *qualibet*, id est, qua in parte esset, *sentiretur*) *iuuaretque in ea parte corporis.* Atqui verba ista sunt bruta, & incorrecta. Et forte legendum: *Quæso vt qua iret sentiretur, oleretque in ea parte corporis.* Id est vnguenti odore sentiretur qua iret, & cum iuuaret bene olere in ea parte corporis, id est pedibus. quod stultum fuit. Et stultius, quod Otho fuerit *male pedatus, scambusque.* Ita enim legendum in Othone apud Sueton. cap. 12. vt ait Turnebus. Et repetenda *s*, littera in fine (*pedatus*) & addenda verbo *cambus*, vt sit *scambus*. Fuit autem ille Otho cuiusque libidinis & luxuriæ officina, & aulicæ philosophiæ doctor magnus. Nam de prodigiosa eius mollitie, Iuuenalis Sat. 2.

Otho vnguentatum pedibus facit Neronem.
Plinius correctus.
Et explicatus.
Otho scambus.
Sed libidinosus.

Ille tenet speculum pathici gestamen Othonis,
Actoris Arunci spolium: quo se ille videbat
Armatum, cum iam tolli vexilla iuberet.
Res memoranda nouis annalibus, atque recenti
Historia, speculum ciuilis sarcina belli.

Speculum in bello.
Othonis spoliū.

Et fuit *Poppææ vxoris leno & pararius*, vt ait Apul. Apol. 2. Et ideo Tertullianus illum designat, cum ita scribit in Pallio. *Nec magnæ forte constantiæ mandatum sit impuriorem Phithone, molliorem Sardanapalo Cæsarem designare.* Ita etiam illum fecit Martialis, & vt de molli & fluxo homine loquitur, epigr. 32. lib. 6.

Otho mollis in vita.

Cum dubitaret adhuc belli ciuilis Enyo,
Forsitan, & posset vincere mollis Otho,
Damnauit multo saturum tam sanguine Martem,
Et fodit certa pectora nuda manu.

Sic Cato dum viuit, sane vel Cæsare maior:
Dum moritur, numquid maior Othone fuit?

Fuit. Nam moritur Cato quod Remp. seruare non potuit; moritur Otho, quod non euerterit.

Cato moritur.

11 AMORE INCAVTVS.] Sic Iustinus de Candaule. Et Plutarch. in conuiualibus quæstionibus. *Hic vxorem quam propter formæ pulchritudinem deperibat, prædicare omnibus solebat, non contentus voluptatum suarum conscientia tacita, nisi etiam matrimonij reticenda publicaret, quasi silentium damnum pulchritudinis esset.* In Varronis Prometheo. *Chrysosandalos vocat stulte amicā suā de lacte*, (id est *lacteam*,) *vocat etiam ceram Tarentinam, quam apes Milesiæ coegerint ex omnibus floribus libantes, sine osse & neruis, sine pelle, sine pilis, puram, putam, proceram, candidam, teneram, formosam.* Sed homini amanti num cerebrum putet? recte Euripid. in Medea.

Amor incautus.

Βροτοῖς ἔρωτες ὡς κακὸν μέγα.
Hominibus amores malum magnum.

Nam amoris vesania, vera insania est.

12 DICTITANS.] Verbum frequens Tacito; sed heic nullius frugis. Nam 15. Annal. *Milichus magna & atrocia ferre se dictitās.* Et Annal. 13. *Formidolosum id imperatori dictitans.* Annal. 16. *Nihil potestate Senatus opus esse dictitans.* Sed heic palea est, & nugiuendulus ego si admitterem: quamuis verum signet amantium vitium. De quo egregie D. Augustin. Psalm. 41. *Mos est amantium amorem non celare, sed enuntiare vitium, & dicere se amare. Ardens enim res est natura dilectionis, nec potest anima sustinere, vt eam silentio teneat.* Quod si verbum hoc vitium heic facit, quomodo ergo legemus? Lege: *Se ire ad illam sibi concessam dignitatem, nobilitatē, pulchritudinem*, &c. vocat autem Poppæam *suam dignitatem*, vt amantes in comœdijs vocāt amicas *voluptates suas*, & *suauitates*. At *dignitatem* dicit, quod Poppæa amica quasi dignitate quadam ornaretur, splendidiorque fieret. Claud. Quadrigarius ex Gellio 17. c. 2. *Factis, eloquentia, dignitate, acrimonia, confidentia pariter præcellebat.* Sed in re amatoria. Plaut. in Bacch.

Dictitans, verbum Tacito frequens.
Sed heic nullius frugis.
Legendum, dignitatem.
Amantes in re amata suam dignitatem ponunt.
Ineptiæ amantium.
Otho in re turpi dignitatem posuit.

Quo nunc capessis tete hinc aduersa via
Cum tanta pompa? PI. Huc. LVD. Quid huc? quis istic habet?
PI. Amor, voluptas, Venus, venustas, gaudium,
Iocus, ludus, sermo suauis, suauiatio.

Et in Captiuis.

Ego tibi nunc sum summus Iupiter
Idem ego sum salus, fortuna, lux, lætitia, gaudium.

Et alter insanus in Pœnulo.

Dij immortales omnipotentes, quid est apud vos pulchrius?
Quid habetis, magé qui immortales vos credam esse, quam ego siem?
Qui hæc tanta oculis bona concipio: Nam Venus non est Venus.
Hanc equidem Venerem venerabor, me vt amet posthac propitia, Et paulo post.
Mea voluptas, meæ deliciæ, mea vita, mea amœnitas,
Meus ocellus, meum labellum, mea salus, meum suauium,
Meum mel, meum cor, mea collustra, meus molliculus caseus.

D. Hieronym. ex Chriſtianorum moribus ad Nepot. *Mel meum, lumen meum, deſiderium meum, omnes delicias, & lepores, & riſu dignas vrbanitates, & cæteras ineptias amatorum in comœdijs erubeſcimus, vti ſæculis omnibus deteſtamur.* Cicero tamen ad Attic. 7. epiſt. *Quæſo vbi autem eſt dignitas, niſi honeſtas?* Falſus ergo Otho, qui dignitatem in re turpi poſuit.

Differentia inter omiſſum & amiſſum matrimonium.

13 POSSE MATRIMONIVM AMITTERE.] Atqui non amittebat, licet binoctio vel trinoctio attineretur, ſed omittebat. Verum hæc dicebat, vt in matrimonium Neronis tranſiret, moueretque ad concupiſcendas nuptias. Scortum cordatum, ſed fallax.

Meretriciæ artes poſcinummiæ.

Ad æmulationem ſemper habet quod cõparet.

14 QVOD NEMO ADÆQVARET.] Lege: *quod Nero minime adæquaret.* Viden meretricias artes? quæ ſunt *poſcinummiæ*, vt ait Apul. Vbi enim Othonem *magnificum* dicit, inuitat Neronem ad magnificentiam. At meretricum genus, vti vulgus, habet ſemper quod comparet. Terent. in Eunucho.

Vbi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo. ſi quando illa dicet, Phædriam
Intro mittamus comeſſatum; tu, Pamphilam
Cantatum prouocemus. ſi laudabit hæc
Illius formam: tu huius contra: denique
Par pari referto quod eam remordeat.

Nam nunquam meretrices ſine perfidia, nũquam proci ſine ſocordia & inuidia.

Æmulatio aſſecla amantiũ.

15 ÆMVLATVS AGERET.] Ita ſcriptum li. 2. & eodem verbo vſus eſt author. Æmulatus autem amantium aſſeclæ perpetui. Nam libr. 14. *Dominum æmulum non tolerans.* Suetonius in Tib. *Confeſſus nihil deuitaſſe, quam æmulationem, & ſuſpicionem.* Sic Seneca primo de benef. cap. 9. *Si quis nulla ſe amica fecit inſignem, nec alienæ vxori æmulum præſtat. Riualitatem* vocat Apuleius 10. Metam. *Domum iuuenis protinus ſe direxit ſæua riualitas*; id eſt æmulatio, quæ ex *aliorum voluptatibus ſuam crucem facit*, vt ait D. Cyprianus, de inuidia. Tertullianus in carmine de Marcionis Antitheſibus vocat *æmulamenta*, his verbis.

Quapropter merito nos æmulamenta loquuti
Ipſius ex verbis, etiam monumenta ſalutis
Nitimur exprimere.

16 PROVINCIÆ LVSITANIÆ PRÆFICITVR.] De Luſitanis populis Silius Ital. lib. 3.

Vos Viriatus agit, Luſitanumque remotis
Extractum luſtris, primo Viriatus in æuo,
Nomen Romanis factum mox nobile damnis.

Noto autem honeſta exilia, non in Othones vitijs turpes, ſed in Catones, id eſt claros virtute viros, ob nimias virtutes vſitata. Quemadmodum in Scipionem Naſicam, qui *propter iniquiſſimam virtutum ſuarum apud ciues æſtimationem, ſub titulo legationis, Pergamum ſeceſſit.* ait Valer. 5. de ingrat. Et in Iuuenalem, qui cum in Domitiani ſuſpicionem veniſſet, quaſi tempora figurate notaſſet, ſtatim per honorem militiæ, quanquam octogenarius, vrbe ſummotus, miſſus eſt ad præfecturam cohortis, in extrema parte tendentis Ægypti. At tu quiſquis es de quo cogito, & quem toto pectore amo, quem oculis mentis aſpicio, cuiuſque altos ſuſpicio pro Republ. ſpiritus, viue longum, & fœlix: nam tuus ille in longinquas terras, per honoris ſpeciem, ſeceſſus, æternis vinculis tibi patriam copulauit, & hoſtes contriuit, infœlices prorſus, & miſeros, & vltra miſeriam ipſam prorſus abominandos.

Honeſta exilia Catonibus. Turpia vitioſis & Othonibus.

Vir magnus honeſto exilio, & ſub honoris ſpecie, in terras longinquas a S. P.

Nero flagitia ſua velauerat; nunc impuris ſceleribus gaudet.

Hactenus Nero flagitijs & ſceleribus velamenta quæſiuit. Suſpectabat maxime Cornelium Syllam, ſocors ingenium eius in contrarium trahens, callidumque & ſimulatorem interpretando. Quem metum Graptus ex libertis Cæſaris, vſu & ſenecta[1] a Tiberio * vſque domum principum edoctus, tali mendacio intendit.[2] Pons Miluius[3] in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat, ventitabatque illuc Nero, quo ſolutius vrbem extra laſciuiret. Igitur regredienti per viam Flaminiam [4]compoſitas inſidias, fatoque euitatas, quoniam diuerſo itinere [5]Salluſtianos in hortos remeauerit, auctoremque eius doli Syllam ementitur: quia forte redeuntibus miniſtris principis, quidam per iuuenilem licentiam quæ tunc paſſim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque ſeruorum quiſquam, neque clientiũ Syllæ agnitus. Maxime deſpecta & nullius auſi capax natura eius a crimine abhorrebat: perinde tamen quaſi conuictus eſſet, cedere patria, & Maſſilienſiũ mœnibus coerceri iubetur. Iiſdem conſulibus auditæ Puteolanorum legationes, quas diuerſas Senatorius ordo plebſque ad Senatũ miſerant: illi vim multitudinis, hi magiſtratuũ & primi cuiuſq. auaritiam increpantes. Cũq. ſeditio ad ſaxa & minas igniũ progreſſa necẽ & arma perliceret, C. Caſſius adhibendo remedio[6] delectus. quia[7] ſeueritatẽ eius non tolerabãt, precante ipſo,[8] ad Scribonios fratres ea cura transfertur, data cohorte prætoria: cuius terrore & paucorũ ſupplicio, redijt oppidanis cõcordia.

* eo vſque domo in principum edoctus,

Nero graſſator.

Natura deſpecta nullius auſi capax.

A TIBERIO

Tacitus correctus.

1 A TIBERIO VSQVE DOMVM PRINCIPVM EDOCTVS.] Nec cohæret sensus, nec oratio. Lego, *a Tiberij auo, vsque domo in principum eductus.* Nam Lipsius scribit in manuscriptis reperiri, *a Tiberij auo vsque.* Sic supra lib. 1. *In domo regnatrice edoctus.* At est simile mendum apud Plin. lib. 35. cap. 10. *Verum, ait, omnes prius genitos, futurosque superauit Apelles, eousque Olymp. 112. in pictura prouectus.* Vbi legendum, *Apelles Cous eousque*, &c.

Pons Miluius.

2 PONS MILVIVS.] Quidam *Molnium*, quidam *Mulnium*: sed frequentius *Miluium*. Ammianus Marcell. 27. *Secessit ad Mulnium pontem, quem struxisse superior dicitur Scaurus.* De eo Martial. lib. 4. epigramm. 64.

Cum sit tam prope Miluius, sacrumque
Lapsæ per Tiberim volent carinæ. Prudentius.
Testis Christicolæ ducis aduentantis ad vrbem
Miluius, exceptum Tiberina in stagna Tyrannum
Præcipitem.

Licinius prope pontem Miluium mersus.

Sallustius in Catil. *Imperat vt in ponte Miluio, per insidias Allobrogum comitatus deprehendant.* Grassatoribus valde erat opportunus pons Miluius, vt etiam Pomptina palus, & vicus qui ad Gallinas dictus, quibus ideo armati custodes adpositi. Iuuenal. Sat. 3.

Pons Miluius opportunus grassatoribus.

Et Pomptina palus atque Gallinaria pinus.

Armato quoties tutæ custode tenentur,
Et Pomptina palus, & Gallinaria pinus.
Sic inde huc omnes tanquam ad viuaria currunt.

Nam prædo dum rapit, loca opportuna capit. Fuit autem iste pons a M. Æmilio Scauro factus, quod explicat Marcellinum. Nam ita asserit Plinius de vir. illustrib. Non sileo ad insidias opportunam etiam Næuiam siluam. Nam ex Verrio Flacco, *Næuia nemora in quibus homines nequam.* Quæ non longe ab vrbe. Sic D. Hieronym. de locis Hebraicis ait Meledomin hodie Græce dici *ἀνάβασιν πυῤῥῶν*, id est ascensum rufforum siue rubentium, apud Iudæos, propter sanguinem qui a latronibus illic creber effundebatur. Et hic locus non longe ab Ælia, id est ab Hierusalem descendentibus Hiericho. Vnde Christi IESV Saluatoris parabola, de eo qui non longe ab Hiericunte incidit in latrones.

3 IN EO TEMPORE.] Glossema ineptum. Lego, *Tum celebris nocturnis illecebru*; cumque interpretatio verbi, *tum*, esset apposita his verbis, *eo tempore*, attexuere contextui, & authoris verba deturparunt. Verbum *in*, mihi index fuit, reliquiæ verbi *tum*.

4 COMPOSITAS INSIDIAS.] Lege, & perlege hanc orationem, merum vitium agnoueris. Ita ergo restituo. *Igitur regredienti per viam Flaminiam, ait compositas insidias fatoque euitatas, quoniam Sallustianos in hortos remeauerit, authoremque eius doli Syllam ementitur.* Vide quid possit exscriptorum somnolentia.

5 SALLVSTIANOS IN HORTOS.] Vlpianus memorat tales hortos §. vlt. L. 39. de legat. 1. aitque tum fuisse Augusti, id est Alexandri Mameę. Sed noto Diui Augusti temporibus hortos Sallustianos ad Augustũ pertinuisse. Nam sic Plinius 7. cap. 16. *Fuere sub D. Augusto semipede addito, quorum corpora eius miraculi gratia in conditorio Sallustianorum asseruantur hortorum. Pusioni & Secundillæ erant nomina.* Et Dio 67. ait Vespasianũ raro habitasse Palatium, & sæpius in hortis Sallustianis degisse. Idem refert de Domitiano Sueton. In his Nerua obijt. Eusebius in chron. Erant autem in parte sinistra vrbis. nam ita Tacit. Hist. 3. *Qui in partem sinistram vrbu ad Sallustianos hortos per angusta & lubrica viarum flexerant.*

6 DILECTVS.] Lego, *dilectus est.* Et quia ita in manuscriptis, *dilectus e*, littera, *e*, quæ sequitur, pro *est.* Sic in nummis, Q. V. M. S. EX. EA. P. Q. I. S. AD. A. D. E. Id est, *Quod viæ munitæ sunt ex ea pecunia, quæ iussu Senatus ad ærarium delata est.*

7 SEVERITATEM EIVS.] Seueritas illa virtutis comes. Sic *seuerus* Cato dictus, & *rigidi seruator honesti.* Ita Cassiorum mores ad seueritatem & disciplinam maiorum facti. *Horridam ac tristem* vocat Valerius, tamen seueritas validum legum munimentum. Ideo Horatius ait, *seueris ortos parentibus* Romanos fuisse qui Hannibalẽ & Pyrrhum vicerint.

Scribonij fratres. Quibus eadem vita, eadem mors.

8 AD SCRIBONIOS FRATRES.] Libones erant, quorum origo vetus, copia ingens, magna inuicem concordia, & eadem mors. Quippe venis incisis periere. Præfuere autem ambo Germaniæ. Xiphil. vbi de Nerone. Nec pœnitendum par fratrum.

Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum, quo ciuitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum permittebatur, nisi Pætus Thrasea contradixisset, præbuissetque materiam obtrectatoribus arguendæ sententiæ. *Cur enim si Remp. egere libertate senatoria crederet, tam leuia consectaretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus & legibus, quibusque alijs Romana continentur, suadere dissuadereve licere patribus: quoties ius dicendæ sententiæ accepissent, quæ vellent expromere, rationemque in ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largius ederentur? Cætera per omnes imperij partes perinde egregia, quam si non Nero, sed Thrasea regimen eorum teneret? Quæ si summa dissimulatione transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum?* Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, *non præsentium ignarum* respondebat, *eiusmodi consulta corrigere: sed patrum honori dare, vt manifestum fieret, magnarum rerum curam non dissimulatu-*

Thraseæ sententia in Senatu reprehensa.

Si magna dissimulãdo trãsimus, quanto magis inania?

Magna non dissimulant qui leuia reprehendunt.

ros, qui animum etiam leuissimis[3] *aduerterent.* Eodem anno crebris populi flagitationibus[4] immodestiam publicanorum arguentis, dubitauit Nero an cuncta vectigalia omitti iuberet: idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere[5] senatores, *dissolutionem imperij* docendo, *si fructus quibus Resp. sustineretur, diminuerentur: Quippe sublatis portorijs, sequens vt*[6] *tributorum abolitio expostularetur: Plerasque vectigalium societates, a consulibus & tribunis plebis constitutas acri etiam Populi Rom. tum libertate. Reliqua mox ita prouisa, vt ratio quæstuum & necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata, nouis acerbitatibus ad inuidiam*[7] *verterent.* Ergo edixit princeps vt leges cuiusque publici occultæ ad id tempus, proscriberentur, omissas petitiones non vltra annum resumerent. Romæ prætor, per prouincias qui pro prætore aut consule essent, iura aduersus publicanos extra ordinem redderent. Militibus immunitas seruaretur,[8] nisi ijs qui veno exercerent. Aliaque admodum æqua: quæ breui seruata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæque, & quæ alia exactionibus illicitis nomina publicani inuenerant. Temperata apud transmarinas prouincias frumenti subuectio. Et ne censibus negotiatorum naues ascriberentur, tributumque pro illis penderent, constitutum. Reos ex prouincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpitium Camerinum, & Pomponium Siluanum, absoluit Cæsar. Camerinum aduersus priuatos & paucos, sæuitiæ magis quam captarum pecuniarum crimina obijcientes. Siluanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque tempus euocandorum testium: reus illico defendi postulabat. Valuitque pecuniosa orbitate & senecta, quam vltra eorum vitam produxit, quorum ambitu euaserat.

Ne[ro] cogitat de remittẽdis omnibus vectigalibus. Sed obstat Senatus. Nam dissolui imperium si fructus imperij dissoluantur. Auaritia publicanorum comprimẽda, sed tributa non supprimenda.

Siluanus accusatoribus superuixit.

1 QVIBVSQVE ALIIS ROMANA.] Ita puto legendum: *Res Romana continetur.* Sic Sallustius sæpe, & lib. 1. histor. *Res Romana plurimum imperio valuit.*

2 AMICIS NON PRÆSENTIVM.] Legendum est, *Se non præsentium ignarum respondebat.*

3 ADVERTERENT.] Ita supra vbi de Corbulone: *Intentumque & inexorabilem, cui tantum asperitatis, etiam aduersus leuia credebatur.*

4 IMMODESTIAM PVBLICANORVM.] Tacitus supra: *Ob immodestiam Publicanorum, Frisij iugum exuere. Publicani* autem erant qui publica exigebant vectigalia. Exosa & inuisa stirps Iudæis, cum quibus negotiari, nec edere licebat, nec habere quidquam commercij. Quia hoc genus hominum malo publico natum censebatur: quippe magna violentia exigebant vectigalia. Cicero acute scribit. *Publicanos in omnibus exigendis vectigalibus petitores, non possessores esse.* 5. in Ver. Et idem 1. ad Quint. fratr. *non esse leniores in exigendis vectigalibus Græcos, quam nostros publicanos.* Et bonus telonarius rara auis. Dixere tamen de Vespasiano, καλῶς τελωνήσαντι. Sueton. in eius vita. Et dicere idem de Diuo Matthæo potuerunt. Sed hic relicto teloneo secutus est Christum: erat autem Iudæorum exprobratio in Christum; *Quare cum publicanis & peccatoribus manducat?* Vocantque Publicanos *peccatores*, quia summa auaritia, summa violentia, summa rapacitate vectigalia exigebant. Erant autem equites Romani qui δημόσιοι Græcis dicti. Vide L. 9. ad L. Rhodiam, quique de terra, aut mari, aut flumine, vectigalia exigebant. D. Hieronym. *Publicani, ait, sunt, qui sæculi sectantur lucra, & exigunt vectigalia per negotiationes, & fraudes, ac furta, scelerataque pecunia.* cap. 18. lib. 3. in Matth. Sed his publicanis, Romana Respub, carere non potuit.

Immodesti publicani.

Quid Publicani.

Publicani peccatores.

5 SENATORES.] Non muto: nam hæc acta in Senatu.

6 TRIBVTORVM ABOLITIO EXPOSTVLARETVR.] Existimo legendum, *Quippe sublatis portorijs sequens, vt tributorum abolitionis[?] ex postularetur.*

Tacitus correctus.

7 VERTERENT.] *Verterentur*, puto legendum.

8 NISI IN IIS QVÆ VÆNO EXERCERENT.]

CERENT.] Scribo: *nisi tamen iis, qui vano exercerent*. Titulus est in iure nostro, Ne negotiatores militent: sed est lex, de qua Sidonius, *ne milites negotientur*. Nam si miles negotiatur, priuilegia perdit. Quod ratione magna introductum: ne scilicet cupiditate lucri, a militiæ muneribus auocetur. Ideo non vxorati milites, nec in dignitate positi, vnum tantum curant, vt Martem curent, & principem; & præterea nihil. Sed habeo quod quæram. Si milites militum priuilegio non gaudeant, quia negotientur: equites Romani nullo priuilegio gaudebant? quippe erant vectigalium redemptores. Respondeo; Differentiam esse inter negotiatorem, & mercatorem: Negotiatores, qui aduehendis magnis mercibus occuparentur, priuilegio gaudere; eos vero minime qui minutiariam procurent negotiationem. vocamus apud Francos, *Marchands en gros*, & *Marchands en detail*.

Milites a negotiatione longe sepositi. *Milites non honorati.* *Non in dignitate positi.* *Vnum curant vt Martem curent.*

Quietæ ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui peruulgatis triumphi insignibus, maius ex eo decus sperabant, si pacem continuauissent. Paulinus Pompeius, L. Vetus, ea tempestate exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres & sexaginta annos a Druso aggerem coercendo Rheno, absoluit: Vetus Mosellam atque Ararim facta inter vtrunque fossa connectere parabat, vt copiæ per mare, dein Rhodano & Arare subuectæ, per eam fossam, mox fluuio Mosella, in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, sublatisque itinerum difficultatibus [1] nauigabilia inter se Occidentis Septentrionisque littora fierent. Inuidit operi Helius Gracilis Belgicæ Legatus, deterrendo Vetere, ne legiones alienæ prouinciæ inferret, [2] * in studiaque Galliarum affectaret, formidolosum id imperatori dictitans, [3] quo plerunque prohibentur conatus honesti. Cæterum continuo exercituum otio fama incessit, ereptum ius Legatis ducendi in hostem. [4] Eoque Frisij iuuentutem saltibus aut paludibus, [5] imbellem * ætatem per lacus admouere ripæ, agrosque vacuos, & militum vsui sepositos insedere, auctore Verrito, & Malorige qui [6] nationem eam regebant, [7] in qua tum Germani regnabant. Iamque * finxerant domos, semina aruis intulerant, vtque patrium solum exercebant, cum [8] Dubius Auitus accepta a Paulino prouincia, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisij veteres in [9] locos, aut nouam sedem a Cæsare impetrarent, perpulit Verritum & Malorigem preces suscipere. Profectique Romam dum alijs curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea quæ Barbaris [10] ostentantur intrauere Pompeij theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caueæ, discrimina ordinum, quis eques, vbi Senatus percunctantur, aduertere quosdam cultu externo in sedibus Senatorum: & quinam forent rogitantes, postquam audiuerant, earum gentium Legatis id honoris datum, quæ virtute & amicitia Romana præcellerent, NVLLOS MORTALIVM ARMIS AVT FIDE ANTE GERMANOS ESSE, exclamant, digrediunturque & inter patres considunt. quod comiter a visentibus exceptum, quasi [11] * impetus antiqui, & bona æmulatio. Nero ciuitate Romana ambos donauit. Frisios decedere agris iussit. Atque illis aspernantibus, auxiliaris eques repente immissus necessitatem attulit captis cæsisue qui peruicacius restiterant.

Nauigabilia Occidentis & Septemtrionis littora.

* & vi studia Galliarum infestaret,

Nomine imperatoris cohibentur honesti conatus.

* exstantem

* fixerant domos,

* [impetus æ]qui,

1 NAVIGABILIA INTER SE OCCIDENTIS SEPTENTRIONISQVE LITTORA.] Hæc cum scriberem, Henricus IV. Fracorum Rex Christianissimus, idē in Gallia moliebatur: Iamque post ingentia opera, decreuerat Ararim Mosæ, & Ligerim Sequanæ

Captum Henrici IV. Franc. Reg.

& Matronæ coniungere; vtque a Massiliensi & Tyrrheno mari, ad Burdegalensem Oceanum iretur, & a Rhodano ad vsque Icciacos portus, & Septentrionis vltima littora. Quod imperio validus omnes sui imperij partes adunare vellet, & ita coniungere, vt nullo negotio remotissima quæque facile sibi succurrerent & coirent. Quæ emendatio orbis, tentata quondam principibus magnis. Nam Alexander Magnus Tyrum a continenti diuisam, sedi restituit. Idem in promontorio Corycæo planiciem VII. M. CCCCC. passuum longitudine intercidi iussit, vt duos sinus iungeret, Erythrasque cum Mimante circumfunderet. Vet. Schol. in Iuuenal. vers. Sat. 10. *Velificatus Athos*, scribit hunc montem *perforasse* Xerxem, *& immisisse terris nouum mare.* Plin. lib. 5. cap. 29. *Nicanor Zeleucus angustias inter Caspium & Bosphorum Cimmerium perfodere tentauit.* Idem lib. 6. cap. 11. *Demetrius Rex, Peloponesum insulam efficere aggressus*; Quod postea *Dictator Cæsar, & C. Caligula, & Domitius Nero infausto, vt omnibus patuit, exitu sunt conati.* Plinius libr. 4. cap. 4. Et Sueton. in Caligul. capite 21. & Nerone 37. Sesostris rex Ægypti cogitauit a Daneo portu nauigabilem alueum ad Nilum perducere. Mox Darius Persarum rex, deinde Ptolemæus sequẽs, qui duxit fossam latitudine pedum 100. altitudine 30. in longitudinem 37. mill. 500. Dio ex Xiphilino, id adoriente Nerone, sanguinem tellure manasse scribit, mox terribiles visas species, & auditos vlulatus & mugitus horrendos, futuræ ingentis ruinæ prænuntios. Etiam deterritum Demetrium eleganti ratione, quod operum duces altiorem Corinthiacum sinum, quam Cenchræ, & Æginam essent renuntiassent, vniuersasque insulas procul dubio aquarum diluuio mersuras. Quin nec Isthmum nauigabilem futurum, sinu Corinthiaco, magno impetu in demissius mare ruente, nec nauigia aduerso fluctu excipiente. Iulius etiam Cæsar voluit Pomptinas paludes iniecto aggere complanare. Dio lib. 43. emittere Fucinum lacum, viam munire a mari supero, per Apennini dorsum, ad Tiberim vsque perfodere Isthmum. Sueton. cap. 44. *Augustus mare immisit in Lucrinum, & Auernum lacum, opera vicies mille seruorum quos manumisit.* Traianus Euphratem fossa in Tigrim deriuauit. Carolus Quintus imperator, vbi se Americæ totius Regem vidit, Isthmum voluit perfodere, a ciuitate nominis Dei, ad Panania vsque, vt vtrumque mare, Septentrionale, & Australe iungerentur; sed eadem ratione deterritus qua Demetrius, immotam naturæ compagem reliquit. Ferdinandus etiam Rex Hispaniæ, fossam a mari rubro, ad Nilum ducere instituerat: vnde Africa, & Æthiopia totæ essent nauigabiles; Verum satius duxit naturam ferre, quam emendare, nec vltra est progressus. Recte. nam vt Rheatini dicebant libro 1. *Optime rebus mortalium consuluisse naturam. Non ex formula natura respondet*, inquit Seneca.

Emendatio orbis tentata a magnis viris.

Alexander Magnus.

Demetrius Rex. Iulius Cæsar. Augustus. Caligula. Nero.

Carolus Quintus imper.

Ferdinandus Rex Hispaniæ.

2 IN STVDIAQVE GALLIARVM AFFECTARET.] Lego, *& vi studia Galliarum infestaret.* Id est, Gallos amicos & beneuolentes, infestos redderet, & ex amicis hostes & inimicos: quod esset irritare crabrones.

3 QVO PLERVNQVE PROHIBENTVR.] Explico sic: infestos redderet Gallos, quod formidolosum erat imperatori, vti dicebat, quodque sæpe facit vt honesti conatus prohibeantur. Nam prohibet princeps quod e re sua non est; & sæpe formidamus id agere, quod imperatori formidolosum est.

Tacitus correctus. Et explicatus.

4 EOQVE FRISII.] *Ideoque Frisij.* Sic lego.

5 IMBELLEM ÆTATEM.] *Imbellem extantem*, lege. Alioqui deficit oratio, quæ verbo eget. & scripsere *ætatem* pro *extantem*, quo verbo noster vtitur, vt l. 1. *Medio ore tenus extantes.*

Ætatem pro extantem.

6 NATIONEM EAM REGEBANT.] Dubito an non ita fuerit scriptum. *Qui nationem eo ingerebant*, vt Verritus & Malorix Frisiorum nationem impellerent ad occupandas illas sedes *in quibus tum Germani regnabant*, id est Germanica natio. Et sane Frisij se Germanos nuncupant, & probat Tacitus libr. 4. *Id alijs nationibus arduum apud Germanos*, (id est apud Frisios) *difficilius tolerabatur.* loquitur enim de tributo Frisijs imposito. Et sane maiores minoresque Frisij inter Germanos a nostro authore numerantur.

7 IN QVA TVM GERMANI REGNABANT.] Quid si legendum ita, *In qua tum germani fratres regnabant?* Verritus scilicet, & Malorix gemini fratres, vt illa prouincia a duobus fratribus geminis regeretur. Quod non sine miraculo. Nam *fratrum rara cõcordia*, Euripides in Phœn. Et M. Philosophus sapientissimus omnium imperantium Romæ, fratrem Verum vix ferebat sibi moribus dissimilem. Et ille prisca integritate, hic dissolutissima vita: qui lectum habebat reticulis clausum repletumque folijs rosæ, quibus album ademptum, iacebatque cum concubinis velamine de lilijs facto se tegens, vnctusque odoribus Persicis. Cõtra Marcus inter curas imperij, spinasque rerum non nisi ambitiosis gratas. Tamen extat altera historia in Dione lib. 3. de Rufo & Proculo Scribonijs germanis fratribus qui cum æquales essent moribus, nihilque separatim vnquam gessissent, vt erant instituto & vitæ genere & facultatibus iuncti, diuque simul Germaniam administrassent, accersiti a Nerone qui tum in Græcia erat, eos falsis criminibus obrutos interemit. Sed lectio, *tum Germani regnabãt*, satis placet. Seneca pater l. 9. Controu. 3. ita de geminis fratribus. *Plus quidem est geminos esse quam fratres.* Et Cicero 1. ad Quint. fratr. *Amabat vt fratrem, & iam vt maiorem fratrem verebatur.* Sed de geminis, Lucanus lib. 3.

Stant gemini fratres fœcundæ gloria matris,
Quos eadem varijs genuerunt viscera fatis.

Et Virgil. 10. Æneid.

Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in aruis,
Daucia Laride, Tymberque simillima proles
Indiscreta suis, gratusque parentibus error.

Natura enim ludit interdum in similitudine, vt in varietate. De fratrum autem rara concordia in imperio, sic Seuerus Augustus scribit:

bit: *Albino Cæsari fratri amantißimo & desideratißimo salutem. Te quæso vt eo animo Remp. regas. quo dilectus es frater animi mei, frater imperij.* Et tamen inter suauissimas istas litteras Seuerus Albino tristissimam necem parabat.

8 DVBIVS AVITVS.] Est *Aulus Didius Gallus*, de quo dixi supra. Et heic lego *Didius*.

Lucos, pro locos.

9 LOCOS.] Non, sed *lucos*. nam ita supra. *Ideoque Frisij iuuentutem saltibus, aut paludibus imbellem extantem. saltibus*, id est lucis.

10 OSTENTANTVR.] Lego, *ostentabantur*.

Æquum & bonum coniuncta apud Iurisconsultos.

11 IMPETVS ANTIQVI.] *Impetus æqui, & bona æmulatio?* Ita legebam. quod sæpe æquum & bonum coniungerentur, vt in formula iuris, *ex æquo & bono*. Et *conceptæ in æquum & bonum* actiones. Terentius, *præter æquumque & bonum*. Qui enim illi *antiqui impetus*? Sed quid si ita fuerit scriptum? *Quod comiter a Veteribus acceptum vt impetus æqui, an etiam quia & bona æmulatio?* Nam Germania, pro virtute quæ in ea est, habet suas eruptiones; ideoque ex impetu natiuo, hæc Germani protulerunt, & comiter acceptum. An etiam quia & bona æmulatio, vbi de laude agitur? Quippe æmulabantur quod nemo armis, aut fide, ante Germanos esset; Ideoque ad gloriam. Non omitto in hoc verbo, *æqui*, mendũ esse apud Suet. in Calig. c. 34. *De iuris quoque consultis, quasi scientiæ omnẽ vsum abliturus, sæpe iactauit se me hercle effecturum ne quid respondere poßint præter æquum.* Quod defectum habet euidentem. Nam quid illud *me hercule*? & quam importune heic situm? Deinde, quid illud *de Iurisconsultis, ne quid respondere poßint præter eum*? vel *præter eccum*? lego, *Effecturum se sine Hercule*, (id est sine vi, sine vllo potenti adiutore,) *ne quid respondere possent præter eius votum*. Ex quo *eum* formarunt exscriptores. Id est, vt omnia ad eius voluntatem referrent, licet iniustam. Nam *eccum*, non mihi videtur congrùere, vt ad singulas consultationes, etiã de absente responderent, *eccum*. Et sane si nihil nisi ex eius voto responderent, omnis vsus scientiæ iuris periturus erat. Et hoc est quod dixit Suetonius. *Quasi scientiæ omnem vsum abliturus.* Alludebat Caligula ad verbum *eccum* pro *æquum*. Nam officium Iurisconsulti est de æquo respondere. Sed redeo ad Tacitum, quo inspecto propius, censui legendum, *impetus æqui*. Sueton. 25. in Claudio. *Germanorum legatis in orchestra sedere permisit, simplicitate eorum & fiducia motus, quod in popularia deducti, cum animaduertissent Parthos & Armenios sedentes in Senatu, ad eadem loca sponte transierant, nihil deteriorem virtutem aut conditionem suam prædicantes.*

Suetonius correctus.

Eosdem agros Ansibarij occupauere, validior gens non modo sua copia, sed adiacentium populorum miseratione: quia pulsi a Chaucis & sedis inopes, tutum exilium orabant. Aderatque ijs clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, vinctum se rebellione Cherusca, iussu Arminij referens, mox Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, quinquaginta annorum obsequio. [2] Id quoque adiungere, quod gentem suam ditioni nostræ subijceret. *Quotam partem campi iacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Seruarent sane receptos gregibus [3] inter * hominum famam, modo ne vastitatem & solitudinem mallent, quam amicos populos. Chamauorum quondam ea arua, mox Tubantum, & post Vsipiorum fuisse. Sicut cœlum dijs, ita terras generi mortalium datas: quæque sint vacuæ, eas publicas esse.* Solem deinde respiciens, & cætera sidera vocans, quasi coram interrogabat, *vellentne contueri inane solum? potius mare superfunderent aduersus terrarum ereptores.* [4] Et commotus his Auitus, [5] * patienda meliorum imperia. [6] Id ijs quos implorarent placitum, vt arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent, neque alios iudices quam seipsos paterentur. Hæc in publicum Ansibarijs respondit, ipsi Boiocalo, ob memoriam amicitiæ daturum agros. quod ille, vt proditionis pretium, aspernatus, addidit, [7] * *Deesse nobis terra, in qua viuamus? in qua moriamur non potest.* atque ita infensis vtrinque animis discessum. Illi Bructeros, Tencteros, vlteriores etiam nationes [8] sociasque bello vocabant. Auitus scripto ad Curtilium Manciam superioris exercitus Legatum, vt Rhenum transgressus, arma a tergo ostenderet, ipse legiones in agrum Tencterum induxit, excidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur absi-

* hominum insaniam,

* patienda ait meliorum imperia.

* Deestne nobis

ſtentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & cæteris quoque aliena pericula deſerentibus ſola Anſibariorum gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit: quorum terris exacti, cum Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes in alieno,[9] quod iuuentutis erat, cæduntur. Imbellis ætas in prædam diuiſa eſt.

1 SVA COPIA.] Id eſt, ex ſe ſuiſque viribus. *Copia* pro poteſtate & facultate apud Iuriſconſultos.

2 ID QVOQVE ADIVNGERE.] Scribe, *adiungens.*

3 INTER HOMINVM FAMAM.] Imo, *inter hominum infamiam.* Sic enim legendum eſt. Peſſime enim audiebant apud populares, qui ſe ad Romanos recepiſſent, vt Rex Marabaudus, de quo noſter lib. 2. *Inuiſum popularibus Regem Marabauduum.* Inde illa Armenij exprobratio ad Flauium fratrem, *quod gentis ſuæ deſertor & prædo, quam imperator haberi mallet.* Pſyllus ego, aut Marſus, qui hunc ſerpentem Taciti floribus proſerpentem beſtiam contriuerim.

Inter hominum infamiam, nõ, inter famam.

4 ET COMMOTVS.] Repono, *nec commotus his Auitus,* id eſt nullo modo his perculſus. Nam Auito auitum fuit non commoueri, cum inter maximos duces reponatur, & duces Romanos, & quod ante exteros hæc dixerit.

5 PATIENDA MELIORVM IMPERIA.] Lego, *patienda ait meliorum imperia.* Verbum enim, *ait*, comprehenditur litteris *a*, & *m*, ſequentis & præcedentis voculæ. Seneca in hunc ſenſum: *Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis.* epiſt. 109. ſed gnome eſt Græcorum.

Τῶν δὲ κρατιστων μάθε φέρειν ἐξουσίας.
Diſce pati recte imperia dominantis.

Ergo recte Cato in veteri inſcriptione. *Pareant ergo & noſcant omnes S. P. Q. R. imperium deorum numine & militum fortitudine & tueri & regi.*

6 ID DIIS PLACITVM.] Ita Virgilius 5. Æneid.

Vulgaris formula, Sic placitum Dijs.

Iamque dies (ni fallor) adeſt. quem ſemper acerbum,
Semper honorandum (ſic Dij voluiſtis) habebo.

Horatius Satyra 6. lib. 2.

Vnde homines operum primos, vitæque labores
Inſtituunt (ſic Dijs placitum) tu carminis eſto
Principium.

Florus lib. 1. cap. 1. *Quirinum in cælo vocari placitum Dijs, ita gentium imperio Roma potiretur.* Plautus in Rud.

Hoc Deo complacitum eſt, me hoc ornatu ornatam.

7 DEESSE NOBIS.] Elegantiſſima hæc, & vere Germana verba corrupta ſunt. Quæ ita reſtituo. *Deeſſe nobis terra in qua viuamus? in qua moriamur non poteſt.* Et Tacitus 4. Hiſt. *Quomodo lucem noctemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperit.* Ita Ciuilis alter Germanus & in eadem re. Ouid. 6. Metamorphoſ.

Quid prohibetis aquas? vſus cõmunis aquarũ eſt.
Nec ſolem proprium natura, nec aera finxit,
Nec tenues vndas: ad publica munera veni.

8 SOCIASQVE BELLO VOCABANT.] Lege, *ſocia ad bella vocabant.*

9 QVOD IVVENTVTIS.] *Quotquot iuuentutis erat, cæduntur.*

Eadem æſtate inter Hermunduros Cattoſque certatum magno prælio, dum flumen gignendo ſale fœcundum, & conterminum, vi trahunt, ſuper libidinem cuncta armis agendi, religione inſita, eos maxime locos propinquare cœlo, preceſque mortalium a deis nuſquam propius audiri.[1] Inde indulgentia numinum illo in amne, illiſque ſiluis ſalem prouenire, non vt alias apud gentes[2] eluuie maris areſcente vnda, ſed ſuper ardentem arborum ſtruem fuſa, contrarijs inter ſe elementis, igne atque aquis concreta. Sed bellum Hermunduris proſperum, Cattis exitio fuit: quia victores diuerſam aciem Marti ac Mercurio ſacrauere, quo voto, equi, viri,[3] cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hoſtiles in ipſos vertebantur. Sed ciuitas Bibonum ſocia nobis malo improuiſo afflicta eſt. Nam ignes terra editi, villas, arua, vicos, paſſim corripiebant, ferebanturque in ipſa conditæ nuper[4] Coloniæ mœnia. neque extingui poterant,[5] non ſi imbres caderent, non ſi fluuialibus aquis, aut quo alio humore niterentur: donec inopia remedij, & ira cladis, agreſtes quidam eminus ſaxa iacere, dein reſidentibus flammis propius ſuggreſſi, ictu fuſtium, alijſque verberibus, vt feras abſterrebant: poſtremo[6] tegmina corpori direpta inijciunt, quanto magis profana & vſu polluta, tanto magis

Sal in ſiluis.

oppreſſura

oppressura ignes. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quæ super octingentos &[7] quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus & arescente trunco deminutam, prodigij loco habitum est, [8] donec in nouos fœtus reuiuisceret.

1 INDE INDVLGENTIA NVMINVM ILLO IN AMNE.] Repone, *indulgentia numinum.* & punctum fige, mox incipe clausulam. *Illo in amne*, &c.

2 FLVMINE MARIS ARESCENTE VNDA.] Nam Salinæ, Romæ: vnde Liuius 24. *Fœdum incendium quo æquata solo omnia quæ inter Salinas & Carmentalem portam.* & libr. 7. *depopulatum agrum circa Romanas Salinas prædæque partem in Cæretum fines auectam.* Rutilius in Itinerar. ita confectionem salis aperit, non sine verborum mendis.

Salis confectio.

Subiectas villæ vacat aspectare Salinas;
Namque hoc censetur nomine salsa palus.
Qua mare terrenis decline canalibus intrat,
Multifidosque lacus paruula fossa rigat.
Ast vbi flagrantes admouit Sirius ignes,
Cum pallent herbæ, cum sitit omnis ager.
Cum cataractarum claustris excluditur æquor,
Et fixos latices horrida durat humus.

Et alia quæ sequuntur.

Omnia occidioni data ex præcepto Dei. Hierichûtis excisio.

3 CVNCTA VICTA OCCIDIONI DANTVR.] Sic sæpe in Biblijs, *cuncta occidioni data*; quodque mirere, ex præcepto Dei. Sic enim de Hiericho capta, rapta, & excisa: *Et interfecerunt omnia quæ erant in ea, a viro, vsque ad mulierem; ab infante, vsque ad senem: boues quoque & oues, & asinos in ore gladij percusserunt.* Iosue 6. Sic lib. 4. Reg. cap. 3. *Percutietis omnem ciuitatem munitam, & omnem vrbem electam & vniuersum lignum fructiferum succidetis, cunctosque fontes aquarum obturbabitis, & omnem agrum egregium operietis lapidibus.* Sic Artaxata perijt, nec se fuisse meminit, frustraque in Artaxata, Artaxatam reperias. Sic apud Spartian. in Ingenuo: *Gallienus Valeriano. Non mihi satisfacies si tantum armatos occideris, quos & fors belli interimere potuisset. Perimendus est omnis sexus virilis. Si & senes & impuberes sine reprehensione nostra occidi possent, occidendus est quicunque male voluit, occidendus est quicunque male dixit.* Sed hæc non ex regentiũ sapientia, sed ex pereuntium insipiẽtia. Iosippus Gorionis 1. li. Iudaici belli cap. 7. loquens de Gerara, vel Gadara quam euertit Vespasianus. *Euertit eam & percussit populum eius in ore gladij a viro vsque ad fœminam, a paruulo vsque ad lactantem, a boue vsque ad ouem, a camelo vsque ad asinum, nec quidquam reliquum fecit.*

4 COLONIÆ.] Agrippinæ, quam nuper conditam dixit.

5 NON SI IMBRES.] Plinius lib. 1. cap. 2. vbi de limo flagrante stagni Comagenes. *Aquis*, inquit, *accenditur, terra tantum restingui docuere experimenta.* Eadem tradit idẽ vbi de igne Chimeræ montis. *Ignem*, inquit, *eius accendi aqua, extingui terra, aut fœno.* Vbi Longolius, *fimo*, non male. Nam fimo & fœno, vnde fumus potuit extingui. Idem quoque de ignibus Hephæstij montis. *Flagrant*, inquit, *adeo, vt lapides quoque riuorum, & arenæ in ipsis aquis ardeant: aliturque ignis ille pluuijs.* Mirum contraria a contrarijs ali. Sed quæ miracula natura non parturit? Nusquam mirabilior quam in aquis.

Alumine illita ignibus non subiecta.

6 TEGMINA CORPORI DIREPTA INIICIVNT.] Dio narrat eadem in Actiaca pugna. Et Plutarch. ait Luculli milites naphthæ ignibus omnes pæne corruisse. Tamen alumine illita ignes respuunt. Ita Archelai turrim ligneam alumine illitam, Sylla Piræum obsidens, comburere non potuit. Quod scripsit Quadrigarius Annal. 11. vt refert Gellius lib. 15. cap. 1. atque Græcos homines ad flammas subijciendas misisse, nec quiuisse incendere.

7 QVADRAGINTA.] Puto legendum, *Quasi triginta.* Et noto nullam in libris maiorem scabiem quam in istis numerorum notis. D. Hieron. de eadem re expostulatus est libr. 2. Reg. Nam pro 18. millibus, *decem millia* exscripserant.

Ficus Ruminalis.

8 DONEC IN NOVOS FOETVS.] De ista ficu Plinius lib. 14. cap. 18. *Colitur ficus arbor in foro ipso, ac comitio: Romæ nata, sacra fulguribus ibi conditis, magisque ob memoriam eius quæ nutrix fuit Romuli & Remi conditoris appellata, quoniam sub ea inuenta est lupa infantibus præbens rumam, (ita vocabant mammam) miraculo ex ære iuxta dicato.* Quod scilicet Remus & Romulus infantes, ex ære facti, ibi ad miraculum positi essent, tanquam in comitium sponte transijsset. Fuere autem duæ ficus arbores, vna Ruminalis, de qua heic noster; altera Nauia. Ficus Ruminalis, a Ruma; Nauia, a Nauio augure, quod nouaculam Nauij ibi defossam, ficum dicerent genuisse. Quod autem scribit Tacitus, *donec in nouos fœtus reuiuisceret*; Suetonius in pari omine scribit cap. 92. in Aug. *Apud insulam Capreas, veterrimæ ilicis demissos ad terram languentesque ramos, conualuisse aduentu suo: ex quo adeo lætatus est Augustus, vt eas (Capreas scilicet) cum Rep. Neapolitanorum permutarit.* Nota optimi Principis aduentu, naturam reuirescere, vt iniqui præsentia marcessit.

Duæ ficus arbores. Ruminalis. Et Nauia. Ruminalis a Ruma, id est mamma. Nauia a Nauio Augure. Ficus ex nouacula n[illegible]

Simile ostentum Tiberio factũ.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN
librum decimum tertium Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER DECIMVS QVARTVS.

Neronis audacia vetustate imperij crescit.

CAIO[1] Vipsanio, Fonteio Coss. diu meditatum scelus non vltra Nero distulit, vetustate imperij coalita audacia, & flagrantior in dies amore Poppææ, quæ sibi matrimonium, & dissidium Octauiæ incolumi Agrippina haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias[2] incusare principem, & pupillum vocare,[3] qui iussis alienis obnoxius non modo imperij, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere,[4] & triumphales auos. An fœcunditatem, & verum animum timeri?[5] ne vxor[6] saltem iniurias patrum, iram populi aduersus superbiam auaritiamque matris[7] aperiat. Quod si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis coniugio, ituram quoquo terrarum, vbi audiret potius contumelias imperatoris quam viseret periculis eius mixta. Hæc atque talia[8] lachrymis & arte adulteræ penetrantia, nemo prohibebat: cupientibus cunctis infringi matris potentiam, & credente nullo, vsque ad cædem eius duratura filij odia. Tradit Cluuius ardore[9] retinendæ Agrippinam potentiæ eo vsque prouectam, vt medio diei, cum id temporis Nero per vinum & epulas incalesceret, offerret se sæpius[10] temulento[11] comptam, & incesto paratam. Iamque[12] lasciua oscula prænuntias flagitij blanditias annotantibus proximis, Senecam contra muliebres illecebras, subsidium a fœmina petiuisse: immissamque Acten libertam, quæ simul[13] suo periculo, & infamia Neronis anxia, deferret,[14] peruulgatum esse incestum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus non Agrippinæ, sed Neroni[15] cupitum id memorat, eiusdemque libertæ astu disiectum. Sed quæ Cluuius eadem cæteri quoque auctores prodidere, & fama huc inclinat, seu vt conceperit animo tantum immanitatis Agrippina,[16] seu credibilior nouæ libidinis meditatio in ea visa est, quæ puellaribus annis stuprum cum Lepido spe dominationis admiserat, pari cupidine vsque ad libita Pallantis prouoluta, & exercita ad omne flagitium patrui nuptijs.

IN

IN LIBRVM XIIII. ANNALIVM C. CORNELII TACITI Nouarum Cogitationum liber decimus quartus.

Vipsanius, non Vipsanius.

CAIO VIPSANIO FONTEIO COSS.] *Vipsanum* nummi scribunt, non *Vipsanium*. Nam Martialis libro primo epigrammat. 109.

At mea Vipsanas spectant cœnacula laurus.

Et Plinius lib. 2. cap. 60. *Solis defectum Vipsano & Fonteio, consules qui fuere ante paucos annos, factum, pridie Calend. Maias* (legunt, *vndecimo Calend. Maias.* & adstipulatur Martianus, qui in diem XI. Calendas Maias incidisse ait) *Campania hora diei inter septimam & octauam sensit. Corbulo inter horam diei decimam & vndecimam, prodidit visum: circuitu globi alia & alijs detegente & occultante.* Dio autem istos Consules vocat Vipsanium Apronianum, & Fonteium Capitonem. lib. 16. Tamen Vipsanius Agrippa dictus est, & Vipsania eius filia, quæ Tiberio, mox Asinio Gallo nupsit: a quibus hic Vipsanius, vt opinor.

Tamen Vipsanius Agrippa.

Et Vipsania eius filia.

2 INCVSARE PRINCIPEM.] Lego, *Incusaret principem & pupillum vocaret.* En meretricum procacitas & proteruia, quæ, vt ait Poeta, *clune agili, femore facili, manu rapaces, lingua procaces.* Sic Amm. Marcell. I. de Galli vxore: *Acerbitati eius vxor graue accesserat incentiuum. Megæra quædam mortalis inflammatrix sæuientis assidue, humani cruoris auida, nihilo mitior quam maritus.* Sed amantium iræ, amoris redinte gratio.

3 QVI IVSSIS.] *Quique iussis alienis.* sic lego.

4 ET TRIVMPHALES AVOS.] Interrogans tollo, & punctum pono.

5 NE VXOR.] *Neue vxor*, ita lego.

6 SALTEM.] Lege, *saltanti*: id est, dum saltat in theatro, & histrionicam agens, cantat Agauen, aliasque fabulas, illa aperiat iniurias patrum, id est, Senatus conquestiones, & iram populi aduersus Agrippinæ arrogantias. Ita in Apuleio 2. Apol. pro *consultas*, reposuere *cum saltas.*

7 APERIAT.] Per interrogatiunculam lego, *aperiat?*

8 LACHRYMIS ET ARTE ADVLTERÆ.] Sic enim Ouidius de arte Amandi:

Quo non ars penetrat? discunt lachrymare decenter,
Quoque volunt plorant tempore, quoque modo.

Sic fit victrix Venus verecundiæ & castitatis.

9 RETINENDÆ AGRIPPINAM.] Somnolentia exscriptoris verba intercalantis. Ita scribo, *Retinendæ potentiæ Agrippinam eo vsque prouectam.*

10 MEDIO DIEI CVM ID TEMPORIS NERO PER VINVM ET EPVLAS.] Id est meridie, & cum id temporis Nero per vinum & epulas incalesceret. Sic enim D. Hieronym. epist. 10. *Non Ætnæi ignes, non Vulcania tellus, non Vesuuius, & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ, & dapibus inflammatæ.* Ideo Martialis inter epulas cupit sua Veneria legi, etiam a sapientibus, vt a Plinio. epigramm. 19. lib. 10.

Seras tutior ibis ad lucernas.
Hæc hora est tua, dum furit Lyæus,
Dum regnat rosa, dum madent capilli,
Tunc me vel rigidi legant Catones.

Heic autem de tempestiuis, & intempestiuis conuiuijs tractant. Tempestiua conuiuia vocant, quæ ante nonam; intempestiua, quæ in noctem. Probo intempestiua conuiuia quæ in noctem. Nam nox intempesta dicitur, quæ vltra supremam tempestatem, & Solis occasum. Solis enim occasus suprema tempestas est, non modo litigiosis, sed etiam negotiosis hominibus. Et operarum principium est Aurora. Terentius.

Lucescit: cesso iam pultare ostium Vicini?

Et Horatius.

Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Meridies, medius diei punctus, & *melior pars diei*, ait Virgilius; occasus, finis negotiorum omnium. Ideo *nox intempesta* dicta, quod non esset opportuna negotijs gerendis. Sed habeo quod rogem. Si intempestiuum dicitur quod fit minime in tempore, & cum tempus agendi nullum est: cur non intempestiua conuiuia dici iure possunt, quæ citius solito exerceantur? Vtraque enim minime in tempore. Iterum rogo. Si tempestiua sunt conuiuia quæ ante nonam, quomodo Catoni adeo grata, vt fateretur se eis delectari? Nam primum ea conuiuia contra bonos mores, cum *in filio ea castiget pater, & exprobret*, vt ait Seneca. Atqui non est Catonis agere contra bonos mores; nec tantum contra bonos mores, sed contra solitum accumbendi morem ciuitatis, qui mos erat frugi & plenus temperantiæ. Addo tempestiua illa conuiuia, quæ ante nonam, esse molesta, & incommoda conuiuatori; imo inciuilia prorsus. Cicero 11. ad famil. ad Brutum, *Qui nos intempestiue adeunt, molesti sæpe sunt.* Sed Martialis festiuo quodam ad Cæcilianum epigr. id demonstrat. Sic Sueton. in Aug. cap. 74. *Nunquam serius inibat conuiuia, & maturius relinquebat, cum conuiuæ & cœnare inciperent, & permanerent digresso eo.* Accedit quod Catoni Censorio, istud turpissimum fuisset, incurrere in pessimos mores, quos virgula censoria tangeret. Plus dico, sæculo prisci Catonis, (nam de eo loquitur Cicero) extitisse paucos, qui ante nonam accumberent; istud enim sæculum erat frugi. Nec subsisto, sed insuper addo; Catonem (si ita foret) non tempestiuis, sed intempestiuis conuiuijs delectatum potius. Quod probat hoc versu Martialis lib. 2. epigramm. 89.

Quod nimio gaudes noctem producere vino,
Ignosco: vitium, Gaure, Catonis habes.

Potest tamen Martialis versus ad Catonem Vticensem referri: Quippe etiam eodem vitio ipse male audiebat. Nam Plutarchus scri-

bit Memmium quendam de Vticensi dixisse, *tota nocte esse ebrium*; & Ciceronem respondisse: *Quin tu ais, tota die eum alea ludere*? At Horatius de prisco dixit 3. Odar.

Narratur & prisci Catonis
Sæpe mero caluisse virtus.

Quæ non nisi de Portio Catone possunt intelligi. Et Cicero librum vocat Catonem maiorem, seu de Senectute, ad exclusionem Catonis Vticensis; inducitque eum de se & suis conuiuijs tempestiuis loquentem, & gaudentem. Ego vero tempestiua ista quæ putant conuiuia, culpari video ab omnibus: ideoq. nunquam a Catone probata fuisse mihi persuadeo, nedum frequentata. Nam Martialis vocat *nequiora conuiuia*, etiam Domitiani temporibus, quibus in luxu & luxuria tantum cuique licuit.

Mimos ridiculi Philistionis,
Et conuiuia nequiora vita.

Existimo autem tempestiua conuiuia fuisse publica, quæ statis, indictisque diebus sacerdotes præberent, quibusque liceret, & tempestiuius accedere, & intempestiuius recedere: ijsque delectatum Catonem puto, quod in ijs honesta omnia essent. De tali conuiuio, Plautus.

Quid tunc si in ædem ad cœnam veneris,
Atque ibi opulentus tibi par forte vt venerit,
Apposita sit cœna, popularem quam vocant?

Seneca pater libr. 9. Controu. 2. *Quid si per Deos immortales nullo die populo inspectante in foro conuiuium habuisses*? Addo nuptiales cœnas, & quædam sumptuosiora seu liberaliora conuiuia, & populares epulas, quas triumphis erogabant populo, quibus Cato interfuit, vt in epulo illo Domitiani, de quo lib. 8. epigramm. 39. Martialis. Suntque hi honesti sermones quibus Cato delectabatur. Priuatæ autem epulæ merito damnatæ; quibus a media die ad mediam noctem epulabantur, imo ad nouos Solis radios. Qua de re dixi libr. 3. in verbo, *noctem conuiuiis*. Et sane priscis & sobrijs Romanis, sola cœna erat, vti etiam priscis Francis, qui vespere tantum edebant, sumebantque iusculum: inde *soupper* apud nos; quod verbum notat sonitum, qui editur in sorbitione iusculi: Quippe prisca frugalitas cochlearia non norat, sed ore sorbebat. Romani postea medio die aliquid sumpserunt, & prandium dixerunt, quod cibos prenderent ederentque. Vnde Catullus:

Vos conuiuia lauta sumptuose
De die facitis: mei sodales
Quærunt in triuio vocationes.

Cicero. *Ego qui cœnis a meride ad multam noctem productis, delectabar.* Eosdem Franci imitati sunt, qui meridie, id est media die, cibos gustarent: vocantque *Disner* a verbo δειπνέω, quod est, gusto, authore Plutarcho in Sympos. Prandium a πρὸ τὸ ἔνδιον, quod meridie sumeretur. Homerus tamen ἄριστον vocat. Et fiebat etiam apud Hebræos hora duodecima, siue meridie. Daniel. capite 13. Apud Christianos non ante nonam ieiunia frangebant. Prudentius in hymn. D. Fructuosi.

Quosdam de populo videt sacerdos
Libandum sibi poculum offerentes:
Ieiunamus, ait, recuso potum,
Nondum nona diem resignat hora,
Nunquam conuiolabo ius dicatum,
Nec mors ipsa meum sacrum resoluet.

Postea Romani non a meridie, sed a decima, mox a nona; etiam ab octaua & septima, & quinta, imo a luce ipsa. Sic creuit gula. De nona Cicero 9. ad famil. ad Pætum. *Accubueram hora nona.* Vera erat accumbendi hora, octaua temperabat thermas; septima calefaciebat, sexta thermæ Neronianæ calebant. De octaua, Martial. libr. 10. epigramm. 48.

Nuntiat octauam Phariæ sua turba iuuencæ.

De septima, Sueton. in Calig. cap. 58. *Hora quasi septima cunctatus an ad prandium surgeret.* De quinta, dixi supra ex Martiale, sed addo ex Ausonio.

Sosia, prandendum est, quartam iam totus in horam
Sol calet, ad quintam flectitur hora notam.

De luce, Horatius.

Si bene qui cœnat, bene viuit: lucet, eamus
Quo ducit gula.

Romani etiam gustationem habebant ante cœnam, vti nostri Franci: olim erat autem cœnæ pars antecursoria. Petronius. *Discubuimus, & gustatione multifaria initiati, vino etiam Falerno mundabamur.* Dicimus *le Gouster*. *Cremutius Cordus*, inquit Seneca, *ascendit cubiculum quasi gustaturus*. De consol. ad Marc. Erat & ientaculum, quod ieiunij solutionem innuit, sed pueris stomacho calentibus hæc parata potius, quam viris dicata: licet & viri & fœminæ ientarent. Martial. libr. 1. epigramm. 88.

Pastillos Cosmi luxuriosa voras:
Ista linunt dentes ientacula.

Plautus in Curcul.

Quid anteponunt Veneri ę ientaculo?

Idem in Menæchm.

Mihi, tibi, atq. illi iubebo iam apparari prandium.

Et postea.

Cur igitur tibi me iussisti coquere prandium?

Et nota *coquere*: nam in eo aliquid cocti. Nos dicimus *le Desieuner*. De comessatione, supra iam diximus. Sed est alia pars cibariorum, quæ a nobis dicitur *collatio*: Franci dicunt *Collation*. Hæc enim a Christianorum institutis profluxit: Et fit in ieiunio, in quo cibi parcitas, mica est, ad quam istud Martialis libr. epigramm. 59. aptari potest.

Mica vocor. Quid sim cernis? cœnatio parua.

Vere, *cœnatio*. Nam cœnatio pauperum, cœnæ diuitum: cœnationes paruæ, cœnæ amplæ; cœnationes in cœnaculis, cœnæ in atrijs: cœnacula in superiori ædium parte, atria in inferiori. Virgilius 1. Æneid. in cœna data Æneæ.

— per ampla volutant
Atria, dependent lychni laquearibus aureis.

Fiebat autem illa collatio a presbyteris, & Monachis die Calendarum vniuscuiusque mensis, qui in alicuius fratrum domo conueniebant,

ueniebant, & ibi conferebant. de diuinis, vnde *collatio* dicta; tum quod vescebantur ibi de confertis. *Conferta* autem vocabant panem & vinum quod conferebant. Nam in capitulis Græcarum Synodorum, ex Martino Bracarensi. *Non oportet aliquid aliud in sanctuario offerri; præter panem, & vinum, & aquam.* Canon. 55. & Canon. 61. *Non liceat sacerdotes, vel clericos, sed nec religiosos laicos, conuiuia facere de confertis.* Ideo in Concilio Nanetensi, quod habitum fuit sub Arnolpho imperatore; sed in quo veterum Canonum multa renouantur, & præclara; ita scriptum fuit. *Quando presbyteri per Calendas simul conueniunt post peractum diuinum mysterium, ad necessariam collationem, non quasi ad plenam refectionem, sed quasi ad prandium, ibi ad tabulas resideant.* Hic autem Canon non reperitur in concilio Nanetensi, vt nec duo alij, quos Gratianus suis compilationibus addit, dist. 44. quod arguit corruptum valde esse illud Concilium, licet egregium. Sed inde apparet collationem illam parcam & frugalem mensam extitisse, quæque presbyteros deceat, similemque prandio, quod momentaneum erat, non cœnæ, quæ diuturnior. Nam cœna copiosa erat, & longa; prandium breue & frugale. Et certe prandium illud erat tantum gustatio. Priscique Franci habebant tantum gustationem & cœnam. Hodie habent ientaculum, prandium, gustationem & cœnam. Horatius, de prandio Romanorum.

Pransus non auide quantum interpellet inani
Ventre diem durare.

Contra Nero *prandebat ad satietatem*, ait Sueton. in eius vita. Dixi breue: ideo Martialis, vbi de prandio sobrio, in quo sobria verba, & sobrij conuictus.

Accedent sine felle ioci, nec mane timenda
Libertas, & nil quod tacuisse velis.

Ideo *sobria* dicta *prandia*, vt *sobrij versus*, non aculeati, nec lasciui, sed modesti. Nam idem de sobrio versu lib. 11. epigramm. 18.

Inuenies & quod mane Sabine legas.

Ita Seneca, sine mensa suum prandium facit, epist. 83. Sed sum forte

Plenior, & non te delectat copia, iusto.

Itaque mihi currenti per hæc spatia, do frenos, & resisto.

10 TEMVLENTO.] Temulentus, temeto multo impletus. *Agite, exite, temulentum tollite.* ait Nonius ex Festo. Et idem. *filias habeo temulentas.* Et Lucillius:

Vertitur œnophoris fundus sententia nobis.

Ob temulentiam videlicet. Sed iam dudum scriptum est a Rege sapiente: *Noli regibus, o Lamuel, dare vinum, ne forte bibant & obliuiscantur iudiciorum & mutent causam filiorum pauperis.* Ideo dicebat idem: *Cogitaui in corde meo abstrahere a vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam.* Nam heic temulentus Nero incestum parat. Vnde illud verum quod Diuus Ambrosius libr. de Elia. *Fuit ebrietas origo incesti; pessimæ regenerationis partus deterior.* Et sane, *luxuriosa res vinum, tumultuosa ebrietas. omnis qui cum his miscetur non erit sapiens*, inquit Salomon. Nam vino dementamur, sobrietate philosophamur. Et reges Ægyptij vinum non bibebant. Psammitichus primus vinum bibit inter reges Ægyptiorum. Plutarch. in Iside & Osiride: & pessimo exemplo.

11 COMPTAM ET INCESTO PARATAM.] Mulieres oculis venaturam faciunt, atque aucupium crinibus. Tertullianus de oculis, libr. de virgin. vel. *Inuicem se eadem oculorum genera desiderant. Eiusdem libidinis est videri & videre. Tam sancti viri est subfundi, si virginem viderit, quam sanctæ virginis si a viro visa sit.* Lucan. libr. 10. *Cura comarum muliebris.*

Vultus adest precibus, faciesque incesta pererrat.

D. Paulus ait *Capillum* esse *capitis muliebris gloriam*, 1. Corinth. 2. & *pro velamento comam eis datam ad pudorem.* De crinibus innuit Horatius, qui comas vocat *plumam superbiæ*, ode 10. lib. 4. Et ad Lydiam. *Coma pluma superbiæ.*

Nos cantabimus inuicem
Neptunum & virides Nereidum comas.

Claudianus de isto capillorum decore multa. Inde versus Neronis de Poppææ capillamento, & poema quod *Succinum* vocauit, vt ait Plinius: & quod vento agitatum, miram dabat collo gratiam. Vnde carmen ipsius a Seneca notatum. *Succinum poema Neronis.*

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ.

Sane non modo capillatura superbiunt fœminæ inter homines; sed & inter bruta animalia equæ. Nam in iubis decus ponunt; idque sentiunt ipsæ & gloriantur. Iubatæ equis generosis se supponunt, & pulchræ pulchris equis miscentur. Scissa iuba asinos excipiunt, quod in capillatura faciunt nunquam. Ideoque prurigæ antequam eas asinis copulent, crines abscindunt. hoc in vsu est, & tradit Plinius dum ait: *Equarum libido extinguitur iuba tonsa.* At de equorum iubis ita Claudian. in nupt. Hon. & Mariæ.

Nobilis haud aliter sonipes quem primus amoris
Sollicitauit odor, tumidus quatiensque decoras
Curuata ceruice iubas, Pharsalia rura
Permeat.

Non crediderim tamen solo crine comptam dici Agrippinam, sed de habitu etiam oris, & corporis & reliquo lenocinio. Nam ita Diuus Hieronymus epistol. 109. *Quid facit in facie mulieris Christianæ purpurissus & cerussa; quorum alterum ruborem genarum labrorumque mentitur, alterum candorem oris & colli?* Idem ad Demetr. præcise, velut acu, hæc ornamenta pingit, quia non tantum insania, sed rabies est.

12 LASCIVA OSCVLA.] Quæ partes adulterij, vt heic incesti. Tertullianus de monog. *Adulterium non modo in osculis, amplexibus, & carnis congressione, sed etiam si osculum quis impegerit libidinose, & animam commouerit impudice.* Sic noster infra. *Lasciua oscula, prænuntias flagitij blanditias annotantibus proximis.* Quod pro culpa est. Nam nec istius criminis suspicio sine culpa. Ei oportet Cæsaris vxorem vacare suspicione. Istudque La- *Anima commota pro peccato est.* *Lasciua basia anteambulones flagitij.*

berii in Neronem torqueri potest.

Quænam mens? quænam deliritas vos
Suppolitores facit cum cano eugio puellitarier?

Canum eugium vocat muliebrem semitam iam anilem & præ senio canescentem. Sic Horatius dixit Cupiennium *albi feminalis miratorem*. *Suppolitores* autem vocat pro *suppilitores* qui pilis pilos supponunt: quod remturpem notat. Et idem vtitur etiam verbo *puellitari*, id est, cum puellis ludere, saltare, lasciuire. Sic Plaut. dixit in Persa, *pueriliter stultus*. Quæ omnia verba sunt antiqua quidem, sed antiquæ lasciuiæ, & insaniæ, & verba nimium Romana. Festus sic dixit *Testiculari*, pro *testiculis ludere*, vt Dio ait Agrippinam libidinosis aspectibus Claudium patruum & filium Neronem sibi subiecisse. Vtinam liceret, dixit: si vis licet, respondit mater.

13 SVO PERICVLO.] Quod scilicet ei periculum immineret ab Agrippina, non patiente sibi pellicem ancillam. Et quod Nero princeps incestuosus, sibi copulata matre, haberetur. Quod odiosissimum. *Fœminæ pellices non amant.*

14 PERVVLGATVM INCESTVM GLORIANTE MATRE.] Agathias Histor. 2. narrat temporibus Cosroæ, cum per vanitatem philosophos quosdam Græcos accersisset & suæ profectionis eos pœnituisset, (nam æque cum eo profecerant, atque Plato cum Dionysio tyranno) redeuntes nudum inuenisse cadauer & inhumatum. quod ita volente philosophia & mortalis naturæ obsequijs sepelierunt. Sed nocte sequente venerandum senem vni eorum apparuisse qui hos versus inclamauerit.

Ne tumules inhumatum, at nudum linque cadauer
Dilacerare canes, escamque volucribus esse:
Mater enim tellus cunctorum, haud suscipit illum
Qui matrem est ausus facto temerare nefando.

Mane vero per illum locum regredientibus, denuo cadauer insepultum & nudum repererunt. Quod est memorabile in odium tanti sceleris. Et memini Plinium narrantem de equo qui cogente proriga cum velatus matrem insilijsset; velo abacto, cognito scelere se in scopulos præcipitauit. En incestæ copulationis pessimus semper exitus. Hoc Oedipi norunt. Imo & Oedipi infœlix soboles Polynices cum fratre sunt experti. Nec enim tellus tam infanda pondera sustinet. Et ille terræ motus qui Neronis interitum præcessit, docuit satis. Quia vltrix tellus (ait Dio) & eorum animæ quos interfecerat, crudeliter eius capiti iam insultabant. Et nouissima fuit eius vox:

Mori iubent me coniux, mater & pater.

Hoc autem facinus vulgare est apud Persas, cum Ninus filius matrem Semiramin Assyriam ad coitum eum prouocantem interfecerit. Et Parisatis mater Artaxerxis non quidem ab eo necata, sed repulsa & vitata fortiter & viriliter. Ideo Tert. in Apologet. *Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert. Perminxit matrem ille quia tristatur.*

15 CVPITVM ID MEMORAT.] Id est Neronem, non Agrippinam, vsuariam matris operam desiderasse in coitu, & tali cupiditate disiectum Actæ blanditijs, & astu. *Nero materni concubitus cupitor.* Sic vitium matris vitium maius pellit. Suetonius tamen non dubitat. nam scribit: *Matris concubitum appetijsse nemo dubitauit.* 28. in Nerone; & probat multis rationibus. Quod scelus infandum est. Nam de materno vtero id dicendum est quod Lucillius scribit.

Nemo istum ventrem pertundet, delicet vti.

Sic Tennes Cygni filius, Neptuni nepos, Periboeam nouercam despexit, Hippolytus Phædram. Sed generosus animus his probris non se polluit: nec istis immoramur turpiculis nugis.

16 SEV CREDIBILIOR.] Lego, *seu vt credibilior*. *Tacitus correctus.*

Igitur Nero vitare secretos eius congressus. Abscedentem [1] in hortos, [2] aut Tusculanum vel [3] Antiatem in agrum, laudare quod otium lacesseret. Postremo vbicunque haberetur, prægrauem ratus, interficere constituit, hactenus consultans, veneno, an ferro, vel qua alia vi. Placuitque primo venenum. Sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali iam Britannici exitio. Et ministros tentare arduum videbatur [4] mulieris vsu scelerum aduersus insidias intentæ. atque ipsa præsumendo remedia [5] munierat corpus. Ferrum & cædes quonam modo occultaretur nemo reperiebat, & ne quis illi tanto facinori delectus, iussa sperneret metuebat. Obtulit ingenium [6] Anicetus libertus, [7] classis apud Misenum præfectus & [8] pueritiæ Neronis educator, ac mutuis odijs Agrippinæ inuisus. Ergo nauem posse componi docet, [9] cuius pars ipso in mari per artem soluta effunderet ignara: [10] Nihil tam capax fortuitorum quam mare, & si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, vt sceleri assignet, quod venti & fluctus deliquerint? [11] Additurum principem defunctæ

templum

templum, & aras & cætera oſtentandæ pietati. Placuit ſolertia, tempore etiam adiuta, quando [12] Quinquatruum feſtos dies apud [13] Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, ferendas parentum iracundias, & placandum animum dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippinam, [14] facili fœminarum credulitate ad gaudia venientem. Dehinc [15] obuius [16] in littora (nam Antio aduentabat) excipit manu & [17] complexu, ducitque [18] Baulos: id villæ nomen eſt, quæ promontorium Miſenum inter & Baianum lacum flexo mari alluitur. Stabat inter alias, nauis ornatior, tanquam id quoque honori matris daretur. Quippe ſueuerat [19] triremi, & claſſiariorum remigio vehi. Ac tum [20] inuitata ad epulas erat, vt occultando facinori nox adhiberetur. Satis conſtitit extitiſſe proditionem, & Agrippinam, auditis inſidijs, an crederet ambiguam, geſtamine Baulos peruectam. [21] Ibi blandimentum ſubleuauit metum, comiter excepta, ſuperque ipſum collocata. Nam pluribus ſermonibus modo familiaritate iuuenili Nero, & rurſus adductus quaſi ſeria conſociaret, tracto in longum conuictu, [22] proſequitur abeuntem arctius oculis & pectori hærens, ſiue explenda ſimulatione, ſeu perituræ matris ſupremus aſpectus, quamuis ferum animum retinebat.

1 IN HORTOS.] Cæſarum ſcilicet. De quibus dixi.

2 AVT TVSCVLANVM.] Locus Ciceronis ingenio, & dominio valde celebris: quique primum Syllæ fuit, & in quo pinxit quomodo ab exercitu fuerit corona donatus. Plin. lib. 16. cap. 6. Fuit etiam Hortenſij, ſi bene memini apud Dionem. Fuit & aliorum M. Piſonis, vt ſcribit Gellius libr. 2. capite 20. Ibique ſtruxit leporarium, ſeu viuarium, in quo apri fuere multi. Fuit & Catonis Valerij Grammatici. Nam ita Sueton. de clar. Gram.

Tuſculanum quos nobiles dominos habuerit. Ciceronem. Hortenſium. Syllam. M. Piſonem. Catonem Valerium. Tironem Ciceronis.

Catonis modo Galle Tuſculanum,
Tota creditor vrbe venditabat.

Tuſculana autem villa a Scauri ſeruis poſtea cremata fuit: deinde reparata, ad Ciceronem peruenit. De ea accipe quod ille ad Papyr. l. 9. epiſt. 14. *Domum Syllanam deſperabam iam, vt tibi proxime ſcripſi: ſed tamen non abieci.* Et ab ea violæ Tuſculanæ, atque illa *Tuſculani collis morus a Paßieno adamata*, ait Plin. lib. 16. cap. 44. Qui bis Conſul, & orator, & Agrippinæ coniugio, & Nerone priuigno maxime emicuit. Eam enim oſculari, complectique & vino perfundere erat ſolitus, ſubterque cubare. Credis Paſſienum ſapuiſſe? deſipuit ſane, ſaltem in hac parte.

Exuſtum a ſeruis Scauri. Reparatum a M. Tullio.

In Tuſculo morus arbor a Paßieno adamata.

3 ANTIATEM IN AGRVM.] In quo cunæ Neronis, fortunæ & equeſtris domicilium, quondam Aphrodiſium dictum. Huc conceſſiſſe credo Agrippinam, quod Tiberius ſumptuoſiſſimis ornaſſet ædificijs; & Nero porticu, qua carebat, inſtruxit. Titus Liuius. *Antium, vt tum res erat, opulentiſſimum nacti.* Quod innuit, poſtea fortuna, & diuitijs excidiſſe, vt ſunt omnia æui mutantis. Nam ὁ βίος τύχος, ait Phocylides.

Ager Antias. Cunæ Neronis. Domicilium fortunæ equeſtris. Dictum Aphrodiſium. Ornatum ædificijs a Tiberio. Et porticu a Nerone.

4 MVLIERIS VSV SCELERVM.] Non puto ingenuam lectionem; & aliquid additum, aut detractum ſuſpicor, licet ferri poſſit lectio. Sed videant acutiores. *Præſumere* autem ait, pro *anteſumere*, & *præcipere*. Sic Quintilianus dixit *Præſumptiones* libr. 9. Sic Virgilius lib. 11.

Quid Præſumere.

-- & ſpe præſumite bellum.

Ita Tert. in Apologetico. *Ex confeßione nominis iam præſumpſerat.* Ita Plin. vbi de Mithridate, l. 24. c. 2. *Vnum ei excogitatum quotidie venenum bibere, præſumptis remedijs, vt conſuetudine ipſa innoxium fieret.* Et hoc eſt quod ait Martialis libro 5. ep. 76. de Mithridate, profuiſſe Mithridati toties poto veneno, ne toxica illi nocerent. Et quoniam veneno viuunt anates, ab ijs Mithridatem ſumpſiſſe remedium putant.

Venenum per venenum innoxium.

5 MVNIERAT CORPVS.] Quod Principibus frequens, quibus venenis potius, quã libero fato vita cadit. Sic cecidit Mithridates, ſic magnus Antiochus, & alii complures vertices coronati. Et ſane de hac Agrippina Sueton. ait, *ter veneno tentatam a Nerone, ſed corpus præmuniuiſſe.* In Nerone cap. 34. Idem Suetonius in Caligul. cap. 29. *Trucidaturus fratrem, quem metu venenorum, præmuniri medicamentis ſuſpicabatur. Antidotum, inquit, aduerſus Cæſarem?* Et fuit apud Cæſares corpus Prægustatorum. Nam Epitaphium vetus, *Zoſimi procuratoris corporis prægustatorum.* Sic Halotus fuit prægustator Claudij. Sueton. 44. in Claudio.

6 ANICETVS.] De eo vide Tacit. 3. Annal. Nam ad Veſpaſianum vixit, ſi is eſt, fuitque pars bellorum ciuilium. Vocatur a Tacito, Polemonis Regis Ponti *libertus & claßis regiæ præfectus*: quod de Neromana claſſe poteſt

intelligi. Sed nec Tacitus siluisset Agrippinæ necem si is fuisset. Deinde non Pontum, sed nactus est Sardiniam.

Præfe. Iste classis habebat milites sub se classiarios.

7 CLASSIS APVD MISENVM PRÆFECTVS.] Habebat hic præfectus sub se classiarios milites, qui aliquando in militum raritate, ex remigibus capiebantur. Sueton. in Galba. Et de classiarijs istis militibus cape quod Claudianus 1. de laud. Stil.

Vexillum nauale dares, sub puppibus ibat
Ionium.

Tacitus libr. 4. *Italiam vtroque mari duæ classes, Misenum apud & Rauennam proximumque Galliæ littus rostratæ naues præsidebant.*

8 PVERITIÆ NERONIS EDVCATOR.] Neronis pædagogum vocat Sueton. cap. 35. in Ner. vti Plautus.

Pædagogus mihi fuit a puero paruulo.

Sed iam dixi.

Christiani fluctibus expositi per solutionem nauium.

9 CVIVS PARS IPSO IN MARI.] Eadem nequitia in Christianorum necem facticata est. Ita enim Prudentius in hymno D. Hippolyti.

En tibi quos properes rimosæ imponere cymbæ,
Pellere & in medij stagna profunda freti:
Quos vbi susceptos rapidum male suta per æquor
Vexerit, & tumidu celsa labarit aquu.
Dissociata putrem laxent tabulata carinam,
Conceptumque bibant vndique naufragium:
Squammea cœnoso præstabit ventre sepulchrum
Bellua, consumptu cruda cadaueribus.

Dio Anicetum excusat. Fabricandæ nauis non authorem facit, sed Neronem.

Dio tamen, non ex Aniceti consilio hanc nauem fabricatam narrat, lib. 61. sed in theatro, cum vidisset Nero nauim ita per se dissolui, & emissis bestijs rursum firmari, similem iussit ædificari. Sed theatralis ad voluptatem; hæc facta ad crudelitatem.

Mare capax fortuitorum.

10 NIL TAM CAPAX FORTVITORVM QVAM MARE.] Id est, quod Synesius firmat epist. 4. οἷα δὴ τὰ θαλάττης, ἄδηλα δὴ ταῦτα ἐστι καὶ παρ᾽ ὑμῶν λέγεται. *Vt maris res habent (incertæ videlicet, & sunt & a vobis dicuntur.)* Sic Pittacus. *Quid infidum? mare. Quid fidele? Terra.*

Correctio Taciti.

11 ADDITVRVM PRINCIPEM DEFVNCTÆ TEMPLVM.] Itane additurum templum, nondum cogitatum, nondum decretum a principe, nondum consultum a Senatu, nondum factum, nondum dedicatum. oportuit prius Agrippinam inter Deos collocare. Lege ergo cum fiducia. *Addit decreturum [p]rincipem defunctæ templum, & aras.* Sic tragulam istam scindo, quæ ad veritatem occludit iter.

Quinquatrus. Mineruæ festu. Fama Demosthenis & Ciceronis votis cupita. Vnde nomen Quinquatrus. Id est, iunctus quintus dies diebus quatuor.

12 QVINQVATRVVM.] De isto Mineruæ festo, Iuuenalis.

Eloquium aut famam Demosthenis, aut Ciceronis
Incipit optare, & totis Quinquatribus optat,
Quisquis adhuc vno partam colit asse Mineruam.

Sic Ouidius, vbi de etymologia nominis.

Nominaque a iunctis quinque diebus habent.

Quia scilicet Iduum intercalatione separatus dies a quatuor, eis iungatur, & Quinquatrus dicatur, quasi quintus dies quatuor iunctus. Tertull. de Idolol. *Quis ludimagister, si non tabularia Idolorum, Quinquatria tamen frequentabit?*

Baiæ a quo dictæ.

13 BAIAS FREQVENTABAT.] *Baiæ ab Vlyssis socio Baia*, ait Strabo. Et in ijs portus

A socio Vlyssis. Amœnæ dictæ.

Iulij, ait Sueton. in Aug. cap. 16. Quas *amœnas* vocat Horatius. Seneca de Baijs. *Habet quasdam naturales dotes, quia sibi illum locum celebrandum luxuria desumpsit*. epist. 51. Silius Italicus lib. 12.

Et tepentes. Vnde nomen.

—— docet ille tepentes
Vnde ferant nomen Baiæ, comitemque dedisse
Dulichiæ puppis stagno sua nomina monstrat.

Abundantes salubribus aquis. Frequentabat Nero. Cuius fossa a Baiano lacu Hostiam vsque.

Plinius cap. 2. lib. 31. vbi loquitur de salubribus aquis. *Nusquam largius quam in Baiano sinu, nec pluribus auxiliandi generibus.* Hunc Nero frequentabat, vt ait noster, duxeratque fossam a Baiano lacu, Hostiam vsque. Plin. libr. 14. cap. 6. Extat nobile epigramma de Baijs lib. 11. epigr. 8. apud Martial.

Littus beatæ Veneris Baias,
Baias superbæ blanda dona naturæ,
Vt mille laudem, Flacce, versibus Baias:
Laudabo digne non satis tamen Baias.

Idem lib. 6. epigr. 43. Et de Baiarum amœnitate lib. 3. epigr. 20.

An æstuantes iam profectus ad Baias,
Piger Lucrino nauiculatur in stagno?

Quin memoratur Apollo Baianus, a Capitolino in Albini vita: vt Baias putes Solis amicas. Lubet heic attexere, quod modo in mentem venit, quodque supra prætereieram ex Tacito 2. histor. & magnos viros torsit. *Vnum, inquit, ad potentiam iter, prodigis epulis, (lego, prodigiosis epulu) & sumptu Caianæ aquæ, satiare inexplebiles Vitellij libidines.* Sed quid heic, *Caianæ aquæ*? an intelligit Curtium & Cæruleum fontes, inchoato Caij opere per aquæductum in vrbem deductos, & mox a Claudio perfectos? Nugæ. nam nihil ad propositũ illæ aquæ, quæ nullo alio quam aquarum titulo commendantur, nec *Caianæ*, quam *Claudianæ* potius dictæ. Scio etiam *Claudiam aquam*, quæ ab Appio Claudio Cæco ducta est in vrbem, ex Cæruleo & Curtio fontibus, vt ait Frontinus lib. 1. memorari, L. 2. §. fuit, de Orig. iur. D. vt L. vlt. de aquæductibus, in Cod. Theodos. Et *Caianas aquas*, vt *Claudianas*, posse dici. Sed nihil faciunt ad Vitellij explendas libidines: Quid ergo? Existimo legendum, *haustu centeno Baianæ aquæ, satiare inexplebiles Vitellij libidines.* Et illud C. puto notam fuisse centenarij numeri, non nominis Caij, vt sunt plurimæ in his libris. Dixitque *haustu centeno*, pro crebro, & frequenti haustu, ac indefinito, vt Cicero. *Habemus hominem confixum centum Senatusconsultis.* Virgil. in Bucol.

Quid Caiæ aquæ.

Tacitus correctus.

Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.

Vitellij ingluuies.

Sed quid, inquies, iste centenarius haustus ad Vitellij voluptates? Dicam. *Epulas* (inquit Sueton. cap. 13. in Vitell.) *trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat: in ientacula, & prandia, & cœnas, comissationesque, facile omnibus sufficiens vomitandi consuetudine; nec cuiquam minus singuli apparatus quadrigenis millibus nummum constiterunt.* Prodigiosa sane ingluuies, & gulæ insania vel rabies. Vomitione ergo Vitellius his omnibus sufficiens, non sic alijs, qui non ita in vomendo faciles, & stomacho fastidiosi. Ergo Baianas aquas sorbebant. Nam de Baianis aquis hoc narrat Plin. cap. 2.

Eius vomitiones.

Baianæ aquæ ad concoctionẽ cibi optimæ.

cap. 2. lib. 31. *Obsonia quoque percoquunt.* Nec mirum, cum aliæ sulphuris, aliæ aluminis, aliæ salis, aliæ nitri, aliæ bituminis; nonnullæ etiam acida, salsave mistura essent. Scio tamen ex Suet. c. 1. *Natum cum insigni anno Caiana nece.* Id est, eo anno quo Caius a Chærea confossus periit misere. Et scio ex Dione lib. 59. locum in quo Caius aurigabatur, *Caianum* dictum; & sic aquæductum Caij, Caianas aquas potuisse appellari, vt Caiana clades, & Caiana nex. Sueton. cap. 1. Titi. Et *Caianæ custodiæ* dictæ. Seneca de tranquill. animi. Sed nihil ad aquas nostras, quæ sine illa interpretatione, heic turbidæ, & turbulentæ. Nec absimile quod de vino absinthiaco scribit D. Ambrosius lib. de Tob. *Si quis*, inquit, *instaurandum conuiuium putat, ad negotiatorem mittit, vt absinthiaci capellam sibi gratis deferat ad cauponem, diriget vt Picenum vinum. Nam absintiacum concoctionem iuuat.* Dioscor. lib. 3. cap. 49. Dixeris forsan me frigidis te curasse, Antonij Musæ exemplo. Nego. & certe hiberna nostra maxime frigent; sed illa frigida calentibus ingenijs non ingrata erunt.

14 FACILI FOEMINARVM CREDVLITATE.] Vera magis omnium veraculorum consultationibus sententia. Vbi enim gaudium, ibi cor mulieris, istisque illecebris capitur. Sic Batauos specie epularum sacrnm apud nemus cepit Ciuilis. Nam *quisque sua cupiditate decipitur, vt piscis esca.* D. Ambrosius. *Facile plerique decipiuntur, dulcibus inescantur epulis, capiuntur saltantium choris.* Et sane mulieris illex voluptas.

Mulieris cor vbi gaudium. Quisque sua cupiditate decipitur.

15 OBVIVS.] Tiberius, vt ait Dio libr. 57. *Cum conuiuio Consules exciperet, ingredientes apud ianuam excipiebat, & abeuntes prosequebatur.* Quod Principatus initio factum, nec longius tractum.

16 IN LITTORA.] Puto, *littore Auerno*, scriptum. Nam (*a*) pro *Auerno.* Quamuis & scripta lectio, sua pedamenta habeat, quibus fulciatur. siglum est igitur quod frequens in nostro authore, & reddit rationem. *Nam Antio aduentabat*, ait.

17 COMPLEXV.] Qui fiebat collo brachijs circundato. Quod monstrat Virgilius 1. Æneid.

Complexus quomodo fiebat.

Ille vbi complexu Æneæ, colloque pependit.

Et 1. Horat. in Satyr.

O qui complexus & gaudia quanta fuerunt.

Ouidius. Leander Hero.

—— pretium non vile laborum
Iam Dominæ vobis colla tenenda dabo.

Et idem eodem.

In tua si veniant alieni colla lacerti,
Sitque nouus nostri finis amoris amor.

Silius Italicus lib. 13.

-- colla amplexu materna patebat.

Et sane collum pars muliebris amicabilior.

Candida sidereis ardescunt lumina flammis,
Fundunt colla rosas.

Plautus de Amphitruone & Alcmena.

Manum prehendi & osculum rettuli tibi.

Id est quod ait Tacitus, *excipit manu, & complexu.*

18 BAVLOS.] Portus Baiarum Bauli. Vnde Martialis lib. 4. epigr. 63.

Dum petit a Baulis mater Cærelia Baias,
Occidit insani crimine mersa freti.
Gloria quanta perit vobis? hæc monstra Neroni
Nec quondam iussæ præstiteratis aquæ.

Nam spectat casum Agrippinæ, cui tum fretum pepercit, quamuis Nerone aliter volente. Symmachus Patri suo, primo epist. epist. 1. *Audi versus ad Baulorum historiam pertinentes.*

Heic deus Alcides stabulando armenta coegit,
Eruta Geryonis de lare tergemini.
Inde recens ætas corrupta Boalia Baulos
Nuncupat occulto nominis indicio.
Ab diuo ad proceres dominos fortuna cucurrit,
Fama loci obscuros ne pateretur heros.
Hanc celebrauit opum fœlix Hortensius aulam,
Contra Arpinatem qui stetit eloquio.
Heic Consul clarum produxit Acyndinus æuum,
Quique dedit leges Orphitus Aeneadis.
Hos inter iuuenile decus, sed honore senili,
Bisseno celsus Symmachi fasce cluis.
Si te Baulorum nec dum lenta otia quærunt,
Cura habeat Iuuenem publica peruigilem.

Baiarum autem aquæ celebres tum fuere quibus in balneis vtebantur: & balnea frequentissima quibus ante cœnas vtebantur. D. Augustinus lib. 9. Confess. cap. 12. ait Balneis nomen inditum a Græcis Βαλανεα, *quod anxietatem pellerent ex animo*, ὅτι τὸ βάλλειν τὰς ἀνίας.

19 TRIREMI.] Quam primum inuenisse Aminoclem Corinthium, ex Thucydide tradit Plinius libr. 7. cap. 57. Tu si voles, eum consule. Nam quis nauem primus, quis proram, quis singulas eius partes, quisque biremem, triremem, vsque ad quinquagesimam repererit, ipse te docebit.

Triremium inuentor Aminocles Corinthius.

20 INVITATA AD EPVLAS.] Comissatorias intelligit, quæ in multam noctem, vt docui, interque Venerem & Bacchum, inter scorta & pocula: ideoque addit, *Vt occultando facinori nox adhiberetur.* Puto eam cœnam datam ab Othone. Ita enim Sueton. in Othon. cap. 3. *Omnium consiliorum, secretorumque particeps, die, quam Nero necandæ matri destinauerat, ad auertendas suspiciones, cœnam vtrique exquisitissimæ comitatis dedit.* Et hæc fuit vltima cœna Agrippinæ. Sic accipe ingentia scelera ingenti gaudio tegi, & ingenti velo blanditiarum.

Otho Agrippinæ vltimam parat cœnam.

Magnum scelus voluptate tegitur.

21 IBI BLANDIMENTVM.] Quid si, *ibi blandimento illatum subleuauit metum*? nam docui, quem, pro *quæ eum* scribi in his libris, & duo nomina vno contineri.

22 PROSEQVITVR ABEVNTEM.] Nemo melius Papinio 4. Theb. naturæ affectus in ista prosecutione expresserit.

Affectus natura versu expressus.

Sic vbi forte viris longum super æquor ituris,
Cum iam ad vela Noti, & scisso redit anchora fundo,
Hæret amica manus, certant innectere collo
Brachia, manantesque oculos, hinc oscula turbant,
Hinc magni caligo maris, tandemque relicti
Stant in rupe, tamen fugientia carbasa visu
Dulce sequi, patriosque dolent crebrescere ventos.
Stant tamen, & notam puppem de rupe salutant.

Et in discessu dolor.

Et Quintilian. istius modum prosequutionis

exequitur pulchre declam. 12. *Nostris manibus legatum in nauem intulimus, ac ne quid moræ esset, pro sua quisque portione, etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingressi, classem publicis manibus impulimus: inde fugientia vela longe visu prosequuti, facilem emptionem, secundos ventos, placidum mare, non secus ac si ipsi nauigaremus, precati sumus.* Et Apollonij Tyrij interpres. *Data*, inquit, *proficiscendi copia, deduxit eos ad littus, osculaturque filiam & generum, & ventum eis optat.* Loquitur de Rege filiam nauigantem prosequente. Et Ouidius eadem expressit versibus elegantissimis in Oenone Paridi.

Ah quoties, cum te vento quereret morari,
Riserunt comites! ille secundus erat.
Oscula dimissæ quoties repetita dedisti!
Quam vix sustinuit dicere lingua, vale!
Prosequor infœlix oculis abeuntia vela,
Qua licet, & lachrymis humet arena meis.

Vide D. Hieronym. de obitu Paulæ, qui nauigationi proximam, iamque in naui positam, non sine dolore ingenti, istum animi motum pingit. Suetonius ait Neronem *papillas matris exosculatum.* Forte legendum *pupillas*, id est oculos. Nam oculos exosculatum scribit Dio. Et olim oculos amicorum basiabant. Plaut. in Casina. *Pupilla, pro papilla reponendum.*

Sine tuos oculos deosculer, voluptas mea.

Tamen Tacitus addit, *oculis & pectori hærens.* Ideoque nihil mutandum censeo. Noto autem abeuntes de nocte prosequi solitos cum lucernis & funalibus. Iuuenalis Sat. 3. *Lux abeuntibus noctu prælata.*

—— comitum longissimus ordo:
Multum præterea flammarum, atque ænea lampas.

At Nero ad scelus lumine non egebat. Hic autem mos abeuntes osculandi Persis vsitatissimus, exosus Medis tamen, vt Iosephus tradit 11. Antiq. 4. & lib. 3. Esdræ.

Noctem sideribus illustrem, & placido mari quietam, quasi conuincendum ad scelus, dij præbuere. Nec multum erat progressa nauis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex quibus Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat, [1] Aceronia [2] super pedes cubitantis recliuis, pœnitentiam filij & recuperatam matris gratiam per gaudium memorabat: cum dato signo, ruere tectum loci multo plumbo graue, pressusque Crepereius, & statim [3] * exanimatus. Agrippina & Aceronia eminentibus [4] tecti parietibus forte validioribus, quamuis oneri cederent, protectæ sunt: nec dissolutio nauigij sequebatur turbatis omnibus, & quod plerique ignari conscios impediebant. Visum dehinc remigibus, ratem vnum in latus inclinare, atque ita nauem submergere. Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, & alij contra nitentes dedere facultatem lenioris in mare iactus. Verum Aceronia imprudens, dum se Agrippinam esse, & vt subueniretur matri principis clamitat, contis & remis, & quæ sors obtulerat, naualibus telis conficitur. Agrippina silens, eoque minus agnita, vnum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu * lenunculorum Lucrinum in lacum vectam, villæ suæ inferunt. Illic reputans, ideo se fallacibus litteris accitam, & honore præcipuo habitam, quodque littus iuxta non ventis acta, non saxis impulsa nauis, summa sui parte, veluti terrestre machinamentum concidisset, obseruans etiam Aceroniæ necem, simul suum vulnus aspiciens, solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, *benignitate deum, & fortuna eius euasisse grauem casum: Orare, vt quamuis periculo matris exterritus, visendi curam differret: sibi ad præsens quiete opus.* Atque interim securitate simulata, medicamina vulneri & fomenta corpori adhibet. Testamentum Aceroniæ requiri, bonaque obsignari iubet: id tantum non per simulationem.

* exanimatus est.

* lenunculorum

1 ACERONIA.] Quæ *Paula Aceronia* dicta. Dio lib. 61. vel Xiphilinus ex Dione.

2 SVPER PEDES CVBITANTIS RECLIVIS.] Serui ad dominorum pedes, ex more Romano, de quo iam dixi. Et addo Senecam epist. 27. *Habebat ad pedes hos, a quibus subinde cum peteret versus quos referret, & sæpe medio versu excidebat.* Sic D. Magdalena Christiani amoris imago vera, ad pedes heri discumbentis Christi quasi mancipium iacuit,

cuit, digna ancilla tam ingentis Domini.
3 EXANIMATVS.] *Exanimatus est.* Ita enim scribebant, *exanimatust*, pro *exanimatus est.*
4 TECTI PARIETIBVS.] Reponebam olim, *tecti partibus.* Sed heic parietes, imo & tecti parietes a me agnoscuntur. Sic Vitruuius *craticios parietes* dixit, & *parietes tabulatos.* Vbi legi, *quamuis oneri cederent*, existimabam loqui de parietibus, qui tectum sustinerent: ideoque vocari *tecti parietes.* Nam tectum ruit multo plumbo onustum: sed fultum parietibus validioribus, non potuit tam subitum casum habere, quam cupiebatur ad scelus.

Parietes de tecto.

At Neroni nuntios patrati facinoris opperienti, affertur euasisse ictu leui sauciam, [1]& * hactenus adito discrimine ne auctor dubitaretur. Tum pauore exanimis, & iam iamque affore obtestans vindictæ properam, siue seruitia armaret, [2] vel militem accenderet, siue ad Senatum & populum peruaderet, naufragium & vulnus, & interfectos amicos obijciendo: quod contra subsidium sibi? nisi quid Burrhus & Seneca expergiscerentur: quos statim acciuerat, incertum an & ante ignaros. Igitur longum vtriusque silentium ne irriti dissuaderent, & eo descensum credebant, vt nisi præueniretur Agrippina, percundum Neroni esset. [3] Post Seneca hactenus promptior, respicere Burrhum, [4] * ac si scitaretur, an militi imperanda cædes esset. Ille prætorianos toti Cæsarum domui obstrictos, & memores Germanici, nihil aduersus progeniem eius atrox ausuros respondit: perpetraret Anicetus promissa. Qui nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad illam vocem Nero, illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum profitetur. Iret propere, duceretque promptissimos ad iussa. Ipse audito, venisse missu Agrippinæ nuntium Agerinum, scenam vltro criminis parat: gladiumque dum mandata[5] perfert, abijcit inter pedes eius: tum quasi deprehenso, vincla inijci iubet: vt exitium principis molitam matrem, & pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumpsisse confingeret.

* haud tenui adito discrimine, vt nec author dubitaretur.

* ac sciscitatus

1 ET HACTENVS ADITO DISCRIMINE.] Qui oculos habet, heic defectum videt. Et sane verbum, *hactenus*, spurium mihi est. Lego: *Et haud tenui adito discrimine, vt nec author dubitaretur.* Nemo enim tam audax, qui, præter Neronem, Agrippinæ matri tantum strueret periculum. *Filius in matrem impius, at mare misericors*, ait Dio.
2 VEL MILITEM.] Prætorianum scilicet. Qui timebatur.
3 POST SENECA.] Aliquid malefacti est in illa dictione, *Post.* lubens legerem, *Post quæ Seneca hactenus promptior.* Et Tacitus heic innuit tacite, Senecam oblitum sapientiæ suæ, quæ cunctatrix. Nam ex Publio,

Ad pœnitendum properat cito qui iudicat.

Consus consilii Deus est & Neptuno genitus, qui tardus & lentus aquarum Deus; non Vulcano, qui rapax ignis est. Promptitudo autem in sapiente, efficit non sapientem: Quippe Biantis hoc dictum est; *Noli cito loqui, est enim insaniæ indicium.* Et duo sunt, quæ optima consilia deturpent, ira, & festinatio. Tacitus: *Scelera impetu, bona consilia mora valescunt.* Et recte dictum, *Ne sis velox ad loquendum*; ait Socrates Hebræus. Nam verbis festinus est sapientia tardus.
4 AC SI SCITARETVR.] Lege ex veris, *ac sciscitatus an militi imperanda cædes esset.* Nam postea vtitur verbo, *respondit.* Ergo interrogationi præcedenti respondit: ideo sciscitatus est.
5 PERFERT.] *Profert.* simile mendum docui supra lib. 1.

Tacitus emendatus.

Mare Nerone clementius.

Interim vulgato Agrippinæ periculo, quasi casu euenisset, vt quisque acceperat, decurrere ad littus. Hi molium obiectus, hi proximas scaphas scandere. Alij quantum corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere. Questibus, votis, clamore diuersa rogantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: affluere ingens multitudo cum luminibus, atque vbi incolumem esse pernotuit, vt ad gratandum sese expedire, donec aspectu armati & minitantis agminis

disiecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractaque ianua, obuios seruorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, cæteris terrore irrumpentium exterritis.[1] Cubiculo modicum lumen inerat, & ancillarum vna: magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio, ac ne Agerinus quidem:[2] * aliam fere littore faciem, nunc solitudinem ac repentinos strepitus, & extremi mali indicia.[3] Abeunte dehinc ancilla, *Tu quoque me deseris*, prolocuta, respicit Anicetum[4] trierarcho Herculeo & Oloarito centurione classiario comitatum.[5] Ac si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere, non imperatum paricidium. Circunsistunt lectum percussores, & prior trierarchus fuste caput eius afflixit. Nam in mortem centurioni ferrum distringenti, protendens vterum,[6] *Ventrem feri*, exclamauit, rogans ministrum vt vtero dirum ensem conderet, adijciens, *Hic est hic est fodiendus ferro, monstrum qui tale tulit.* Post hanc vocem cum supremo mixtam gemitu, animam tandem post fera tristem vulnera reddit. Ictibus enim multisque vulneribus confecta est. Hæc consensu traduntur. Aspexeritne matrem exanimem Nero, & formam corporis eius laudauerit, sunt qui tradiderint,[7] sunt qui abnuant. Cremata est[8] nocte eadem,[9] conuiuali lecto, & exequijs vilibus.[10] Neque dum Nero rerum potiebatur congesta aut clausa humo, mox domesticorum cura, leuem tumulum accepit, viam Miseni propter, & villam Cæsaris dictatoris, quæ subiectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus eius cognomento[11] Mnester ipse[12] ferro se transegit: incertum charitate in patronam, an metu exitij. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldæi, fore vt imperaret matremque occideret: atque illa, *Occidat*, inquit, *dum imperet.*

* aliam ferte littora faciem.

1 CVBICVLO MODICVM LVMEN.] Quod tenuis conditionis argumentum est. Nam Reg. 4. & cap. 4. de Sunamitide. *Faciamus ei cœnaculum paruum, & ponamus ei in eo lectulum & mensam & sellam & candelabrum, vt cum venerit ad nos maneat ibi.* Ruffinus contra D Hieronym. satis declarat, his verbis. *Hæc quare scripserim, & ad pauperis lucernæ igniculum cito sermone dictauerim.* Martialis.

Parua candela tenuitatis indicium.

Dum paruus lychnus modicum consumit oliui.

Et idem.

Quod spurcæ moriens lucerna Ledæ.

Nam hæc Leda erat scortum publicum Romæ notissimum illis temporibus; & in Saburræ sordibus in pauperie degens. Et Iuuenalis Sat. 6. de Messallina id ostendit.

Obscurisque genus turpis, fumoque lucernæ
Fœda, lupanaris tulit ad puluinar odorem.

Idem Satyra 3.

Me, quem Luna solet deducere, vel breue lumen
Candelæ, cuius dispenso & tempero filum,
Contemnit.

Martialis libr. 3. epigramm. 92.

Cum te lucerna balneator extincta,
Admittat inter bustuarias mœchas.

Et libri 8. epigramm. 59.

Nec dormitantem vernam fraudare lucerna
Erubuit fallax, ardeat illa licet.

Candelæ autem pauperum erant, vt lychni diuitum. Martialis in apophoretis.

Lychni diuitũ, candelæ pauperum.

Nomina candelæ nobis antiqua dederunt:
Non norat parcos vncta lucerna patres.

Vlpianus L. 6. §. nec tenuis. de offic. præsid. *Nec tenuis*, inquit, *vitæ homines, sub prætextu aduentus militum, lumine vnico, vel breui supellectili in aliorum vsus translatis, iniurijs afficiantur.* Contra, frequens lucerna testis amplissimæ fortunæ, & gaudij. vt Actuum Apostol. 20. *Erant autem lampades copiosæ in cœnaculo, in quo erant congregati.* Martialis quoque hunc morem tangit. Claudianus de nupt. Honor.

—— funalibus ordine ductis
Plurima venturæ suspendunt lumina nocti.

Erant autem duplicis generis: aut gestatiles, aut pensiles de pensilibus D. Paulinus Nolanus in natali Sancti Fœlicis.

Lucernæ pensiles & portatiles.

Et vibrent tremulas funalia pendula flammas.

De gestatilibus, Virgil. 11 Æneid. Tenebantur etiam faces per confictos Satyros. Athenæus lib. 5. Dipnosoph. cap. 5. Etiam per iuuenes simulatos. Sic Lucillius.

Satyri effictĩ & iuuenes portantes lucernas.

Si non aurea sunt iuuenum simulachra per ædes,

Lampades igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis vt suppeditarent.

Apud diuites larga omnia.

Nota autem morem lautorum conuiuiorum. In quibus, vt obiter dicam, larga & ampla omnia. Nam integri apri apponebantur, non per partes. Ita Horatius vbi de conuiuio lauto, Sat. 4 libr. 2.

Vmber & iligna nutritus glande rotundas
Curuet aper lances. Et Satyr. 6.
Integrum edax dominus consumeret.

Et idem Satyra vlt. lib. 2.

In primis Lucanus aper leni fuit Austro
Captus, vt aiebat cœnæ pater.

Apud pauperes parca & in partes scissa.

In pauperiorum cœnis omnia minuta, & in partes secta. Iuuenalis Sat. 14.

——concham æstiuam cum parte lacerti
Signatam, vel dimidio, putrique siluro,
Filaque sectiui numerata includere porri.

Sed redeo ad lucernas. Ennius lib. 9. de ingenti conuiuio & Luculliano.

——lychnorum lumina bis sex.

Horatius ode 8. lib. 3.

——vigiles lucernas
Perfer in lucem.

Et auro præcinctę huiusmodi lampades. Ouidius in Hypermn.

Vndique collucent præcinctæ lampades auro.

Plinius ait *in delicijs fuisse lychnos pensiles, & arborum modo mala ferentium lucentes fuisse, vt in delubro Apollinis Palatini.* Etiam candelabra in conuiuijs præter pensiles lucernas extitisse. Idem docet in recēsenda historia *Egesippi Fubloni, qui numinis vice, coluit candelabrum, quo nudus in conuiuio per ludibrium constitit.* Plinius lib. 34. cap. 3. Prudentius in hymno incensi cerei Paschalis, qui mos in Ecclesia Catholica, luminum genera recenset, quæ suo tempore vigebant. Vt Eusebius in vita Constantini 4. *Columnam ceream* vocat, vtiturque Ecclesia Catholica etiamnum hodie illo cereo Paschalibus ferijs, ad formam columnæ simulato, altoque & ingenti. Vide quæ scripsit de Cereo Paschali D. Brissonius præses doctissimus & desideratissimus mihi, quem bellorum ciuilium æstus abstulit nobis. ô miseriam!

Cereus Paschalis, apud Christianos.

Etiam hodie in vsu.

2 ALIAM FERE LITTORE FACIEM.] Et cur *fere*? lego, *aliam ferre littora faciem.* Nam dixit supra, *Effluere ingens multitudo cum luminibus.* & *feRe* scriptum, pro *ferre.*

Taciti locus correctus.

3 ABEVNTE DEHINC ANCILLA, TV QVOQVE.] Lego constanter: *Abeunte dehinc ancillA (ait) Tu quoque me deseris? Proloquuta, &c. AT,* pro, *ait*: nam in istis litteris duabus, *AIT.* Noto autem istas desolationes ægras & molestas desolatis. Ouid. in epistola Herminiones.

Ipsa ego non longos etiam nunc scissa capillos
Clamabam, Sine me sicetne, mater, abis?

Omnes Neptuni filij, truculenti.

4 TRIERARCHO.] Omnes Neptuni filij, sæui, & truculenti. Sic cecinit Poeta.

Vt nautæ.

Infidi nautæ, gens diru tristior ipsis,
Sæua quibus veluti mergis dant æquora victum;
Si vobis nulla est hominum reuerentia cordi,
At sperate Iouem, summo qui regnat Olympo:
Tristis enim vultus Iouis est pœnæque paratæ,
His quibus hospitij non est pia cissera curæ.

At Euripides recte in Hecuba:

Ναυτικὴ τ' ἀναρχία κρείττων πυρός.
Nautica licentia igne violentior.

5 AC SI AD VISENDVM.] Defectus patens. Lego: *Tum ait: si ad visendum venisset.* Nam repetenda erat vltima dictio verbi *comitaTVM*, & legendum, *Tum ait*: non *ac.* Quod scripsere pro, *ait*, & ita erat scriptum, *At.* & in littera *T* est *r* & *t.*

6 VENTREM FERI.] Qui venter Murinum catum fuit. Fœcunditate certe horrendum, salacitate detestandum. Cæterum in epigrammate quodam Græco, matris trucidator filius interrogatur, *An vbera, an ventrem ferias? Si ventrem, tulit te per nouem menses, & peperit. Si vbera, te aluerunt.* Claudianus 3. de raptu Proserpinæ.

Matrum trucidatores.

Ambigui an ventrem, an vbera feriant.

Accipe, quas merui, pœnas: en ora fatiscunt
Vulneribus, grandesque rubent in pectore sulci:
Immemor en vterus crebro contunditur ictu.

Ergo recte ille qui dixit: *Nero, Orestes, Alcmæon, matricidæ.* Et is fuit Anacreon qui de Oreste & Alcmæone scripsit, τὰς μητέρας κ' αἰτίους. vterque matricida. Nostri Christiani, vt Eusebius lib. 2. cap. 24. scribunt Neronem matrem, fratres, & vxorem interfecisse cum infinitis generis vinculo sibi coniunctis, & affecisse supplicijs quasi hostes. Nec male Tertullianus in Apologetico. *Reperietis primum Neronem in hanc sectam Cæsariano gladio ferocijsse. Sed tali dedicatore damnationis nostræ gloriamur. Nam non nisi aliquod grande bonum damnabat.*

7 SVNT QVI ABNVANT.] Nam multi multa loquuntur. Et sunt qui falsa de Nerone scripserunt, vt Martialis innuit li. 3. epigramm. 20.

Multi multa falsa de Nerone scripsere.

An quæ Neroni falsus adstruit scriptor?

Sunt qui historias scribunt, & inscribunt, quas fabulas meras iure nomines, æstuque amoris, aut odij improuido abrepti, per historiarum nomen, puram veritatem iugulant: quod in scriptoribus nostri æui quotidie experimur, de quibus iure id dicas quod Catullus de Historijs Volusij.

Annales Volusi, cacata charta,
Infœlicibus vstulanda lignis.

8 NOCTE EADEM.] Multum enim cadauer sceleris exprobrat, & arguit. Ideo statim crematur corpus & tollitur. Sic factitatum est a Nerone in Britannici corpore cremando festinanter.

Cadauera eadem exprobrāt. Ideo statim cremata.

9 CONVIVALI LECTO.] Ait conuiuali lecto, non funerali crematam, vt Neronis incuriam in peragendis matris exequijs signet; adijcitque, *exequijs vilibus*, quod in Britannici funere fuit non omissum. Sunt etiam *lecti cubiculares*, de quibus Seneca ad Heluiam, vbi de Cordi patris obitu loquitur. Conuiuales lecti ex auro, argento, ebore, aliaque insigni materia & diuite. Quod non funerales, quibus omnia nigra & atrata.

Tacitus explicatus.

10 NEQVE DVM NERO.] Defuncti lecto impositi cremabantur, cineres e busto colligebantur, vino lauabantur, vrnæ imponebantur, terra condebantur: mox ara & tumulus statuebantur. Virgil. 5. Æneid.

Cura in defunctos.

Ex quo relliquias diuinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasque sacrauimus aras.

Nerone viuo mater non tumulata.

Agrippinæ autem tumulus, non a Nerone, sed a domesticis datus est. Durante autem Neronis imperio, non est congesta, aut clausa humo. Solebant enim humum excauare, in qua concamerato opere, hypogæo facto, cineres in loculis statuerentur. Ouid. libr. 3. Trist. eleg. 3.

Ossa tamen facito parua referantur in vrna:
Sic ego non, etiam mortuus, exul ero.

Reliquiæ monumento illatæ.

Ita Florentius I. C. *reliquias monumento illatas* dixit, L. 42. de sumpt. funer. D.

Mnester cum Messallina cæsus.
Alius Mnester sub Nerone.
Forte pantomimos omnes Mnesteres appellarunt Romani.

11 MNESTER.] Tamen pantomimus fuit Mnester, inquit Dio, qui cum Messallina concidit. lib. 61. vt noster etiam scribit. Itaque alium eiusdem nominis puto, Agrippinæ libertum: nisi authores Mnesteres omnes pantominos nominent. Quod nos Franci factitamus, vt dixi supra.

Viri in funere, gladio; mulieres igne pereuntes.

12 FERRO SE TRANSEGIT.] Quod frequens apud Romanos: nec tantum suetum viris, sed & fœminis: Viri quippe in gladium, fœminæ se in ignem his funeribus, vtrique se in mortem præcipitabant. De fœminis, Poeta Comicus.

—— ad flammam accessit imprudentius,
Quæ sese voluit in ignem conijcere; prohibui, seruaui.

Martialis libr. 4. epigramm. 75.

Arserit Euadne flammis iniecta mariti,
Nec minor Alcestin fama sub astra ferat.

Silius in fine lib. 5. Strabo scribit apud Taxillos vxores sponte cum viris comburi. libr. 15. De viris, Plinius 7. cap. 53. *Fœlice Russato auriga elato, in rogum eius vnum ex fauentibus iecisse sese, friuolum dictu, ne hoc gloriæ artificis daretur aduersis studijs, copia odorum corruptum criminantibus.* Vbi lege, *correptum*, ex veteri Codice. Ouid. 3. de arte Aman.

Accipe me, Capaneu; cineres miscebimus, inquit
Iphias, in medios desiluitque rogos.

Pro Regibus se vouentes.

Sueton. in Oth. cap. 12. *Multi præsentium militum cum plurimo fletu, manus ac pedes iacentis osculati, fortißimum virum, vnicum imperatorem prædicantes, ibidem nec procul a rogo vim suæ vitæ intulerunt.* Sallustius in fragm. *Se regibus deuouent, & post eos vitam refutant; adeo illis ingenita est sanctitas Regij nominis.* Sic fuit quidam apud Dionem, qui se pro Augusto deuoueret; nec tantum morti, sed etiam ægritudini. Seneca pater 2. Contr. 2. *Quædam se ardentibus maritorum rogis miscuerunt: quædam vicaria anima maritorum vitam redemerunt. Quam magna gloria breui sollicitudine pensata est!* Valerius vbi de Indis lib. 2. cap. 6. *Indico*, inquit, *rogo nihil eorum præferes, quem vxoris pietas in modum genialis thori, propinquæ mortis secura conscendit.* Quod magis mirabile, quia illud genus variabile, & sine amore prorsus.

Sed a Cæsare [1] perfecto demum scelere, magnitudo eius intellecta est: reliquo noctis, modo per silentium defixus, sæpius [2] pauore exurgens, & mentis inops lucem opperiebatur, tanquam [3] exitium allaturam. Atque eum auctore Burrho, prima [4] centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmauit, prehensantium manum, gratantiumque quod discrimen improuisum, & matris facinus euasisset. [5] Amici dehinc adire templa: & cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis & legationibus lætitiam testari. Ipse diuersa simulatione, mœstus, & quasi [6] incolumitati suæ infensus, ac morte parentis illachrymans, quia tamen [7] non vt hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obuersabatur maris illius & littorum grauis aspectus: & erant qui crederent, [8] sonitum tubæ collibus circum editis, planctusque tumulo matris audiri. [9] Neapolim concessit, litterasque ad Senatum misit, quarum summa erat, *Repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinæ libertis, &* [10] *luisse eam pœnam ea conscientia, qua scelus parauisset.* Adijciebat crimina longius repetita, *quod consortium imperij, iuraturasque in fœminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus Senatus & populi sperauisset: ac postea quam* [11] *frustra oblata sint, infensa militibus patribusque & plebi, dissuasisset donatiuum & congiarium, periculaque viris illustribus* [12] *instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret?* Temporum quoque Claudianorum obita insectatione, cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, [13] publica fortuna extinctam referens. [14] Namque & naufragium narrabat: quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inueniretur, vt crederet? aut a muliere naufraga missum cum

telo

telo vnum, [15] qui cohortes, & classes imperatoris perfringeret? Ergo non iam Nero, cuius immanitas omnium questus anteibat, sed aduerso rumore Seneca erat, [16] quod oratione tali confessionem scripsisset. Miro tamen certamine procerum decernuntur supplicationes [17] apud omnia puluinaria, vtque Quinquatria quibus apertæ essent insidiæ, ludis annuis celebrarentur. [18] Aureum Mineruæ simulachrum in curia, & iuxta principis imago statueretur. Dies natalis Agrippinæ inter nefastos esset. Thrasca Pætus silentio vel breui assensu priores adulationes transmittere solitus, [19] exitium Senatui, ac sibi causam periculi fecit: cæteris libertatis initium non præbuit.

Mali conscientia vexati. Post scelus.

1 Perfecto demvm scelere.] Epimetheus post factum, non ante factum sapiebat, vt aiunt. Sic Nero: & ita D. Cyprianus epistola quadam. *Feruntur semper mali suo furore dementes, & posteaquam scelera fecerunt, conscientia ipsa sceleratæ mentis agitantur.* Sed nemo melius D. Augustino lib. de continentia cap. 6. *Peccatum quod inultum videtur habet pedissequam pœnam suam, vt nemo de admisso nisi aut amaritudine doleat, aut cæcitate non doleat.* Et 42. cap. Genes. homil. 64. *Ita se habet peccatum quando consummatum est, & opere perfectum, tunc suæ absurditatis ostendit excellentiam: & sicut ebrius, quando multum vinum ingurgitat, non sentit a vino damnum, postea vero sentit quantum sit damnum; Ita & peccatum, donec consummetur obtenebrat mentem, & quasi densa nube ita mentem corrumpit: Deinde conscientia insurgit, & quouis accusatore grauius, mentem arrodit, monstrans absurditatem facti.* Ideo *cæcum nefas* vocat Papinius 6. Theb. Iuuenalis Sat. 13.

Cæcum nefas.

Cum scelus admittunt, superest constantia: quod fas,
Atque nefas, tandem incipiunt sentire peractis
Criminibus. Tamen ad mores natura recurrit
Damnatos, fixa, & mutari nescia.

Sed hæc ex Biblijs. Nam Ionathas post facinus gustati mellis, statim *oculi ei inclaruerunt.* cap. 14. lib. 1. Reg. *Summitatem*, inquit, *virgæ, quam habebat in manu, intinxit in fauum mellis, & conuertit manum suam ad os suum, & illuminati sunt oculi eius.* Id est sensit & animaduertit peccatum. Quod suetum post facinus. Nam a cæcis fit facinus, a videntibus animaduertitur. Et ita interpretantur, *fructum scientiæ boni & mali*, qui in Paradiso Edem. Quippe eo gustato viderunt authores nostræ mortalitatis, quid esset bonum & malum. Sed malum experti sunt abunde.

Scelus admissum non admittimus.

2 Pavore exvrgens.] Claudianus 2. in Ruf. & Quintilian. declamat. 314. *Non sine causa vetus illa & antiqua ætas tradidit, eos qui aliquod commiserunt scelus, furijs agitari, & per totum orbem agi.* Sic Caracalla *vexatus paternis fraternisque manibus*, ait Xiphilinus. Ita Caligula. Nam Sueton. cap. 50. *Incitabatur insomnio maxime; neque enim plus quam tribus nocturnis horis quiescebat, ac ne his quidem placida quiete, sed pauida miris rerum imaginibus, vt qui inter cæteras, pelagi quondam speciem colloquentem secum videre visus sit.* Am. Marcel. lib. 14. *Hæc & huiusmodi quædam innumerabilia vltrix facinorum impiorum, bonorumque præmiatrix aliquoties operatur Adrastia, (atque vtinam semper,) quam vocabulo duplici etiam Nemesim appellamus. Ius quoddam sublime numinis efficacis, humanarum mentium opinione lunari circulo superpositum: vel, vt definiunt alij, substantialis tutela generali potentia partilibus præsidens fatis. Quam Theologi veteres fingentes Iustitiæ filiam ex abdita quadam æternitate tradunt omnia despectare terrena*, &c. Sic Apollodoro, sic Hyparitio, sic Pausaniæ Adrastia apparuit. Plutar. de dilatione pœnarũ.

3 Exitivm allatvram.] Imo, *exitum allaturam.* Ni legas, *exitium ablaturam.* Exitum, inquam, tot trepidationum. Et sane spineta sunt heic; ideo suspensos teneo animos.

Tacitus correctus.

4 Centvrionvm Tribvnorvmqve.] Quibus ad gratulationem facinoris pecunia data. Dio libro 61.

5 Amici dehinc adire templa.] Et amici, & magistratus, in priuata, & publica gratulatione, templa adibant. Noster lib. 2. de Plancina: vbi dixi. Cicero ad Brutum. *Sed tamen recenti gratulationi quam tuo nomine ad omnium Deorum templa fecimus.* In publica, supplicationes Dijs decernebant per certos dies, ibantque ad eorum ædes.

Priuata & publica gratulatione adita templa.

6 Incolvmitati svæ infensvs.] Id est, quasi vitæ suæ infensus, & mortis appetens; dicitque *diuersa simulatione*, quod municipes Campani vere tristes, sed in speciem læti. Nero in speciem tristis, sed re vera lætus; si lætitia est parricidis. Nam ita D. August. Iob. 1. *Quisquis malus est, male secum est; Torqueatur necesse est sibi seipso tormento. Ipse est enim pœna sua, quem torquet conscientia sua.*

Nero post parricidium sibi infestus, & hostis. Diuersa species Neronis & Campanorum municipum. Qui vere tristis lætitiam simulabat.

7 Non vt hominvm vvltvs.] Vultus hominis Proteus est, imo Proteo mobilior. Diuersas enim species induit, pro tempore, & pro rerum & personarum varietate. At vere homo Chamæleon. Sed non ita locorum facies quæ eadem semper, nisi natura mutante, cui paret.

Vultus hominis Chamæleon.

8 Sonitvm tvbæ.] Vt belli signum. Et ita cape ostentum Iulio Cæsari factum cum tuba apud Rubiconem. Sueton. cap. 32. *Armorum crepitus*, (inquit Plinius lib. 2. cap. 57.) *& tubæ sonitus auditos e cælo Cimbricis bellis accepimus.* Quod Iulius Obsequens firmat. *Heic sonitus auditi, & tubæ bellum significantes.* Nam post scelus, in hominem tota exsurgit natura vindex. De isto sonitu tubæ. Ouid. 15. Met.

Natura vindex scelerum hominum.

Nocturni auditi armorum strepitus.

Signa tamen luctus dant haud incerta futuri;
Arma ferunt inter nigras crepitantia nubes,
Terribilesque tubas, auditaque cornua cœlo,
Præmonuisse nefas.

Quod ex Biblijs fluxit; quibus 19. Exod. *Mane inclaruerat: Ecce cœperunt audiri tonitrua ac micare fulgura, clangorque buccinæ vehementius perstrepebat.* Apud Liuium: *Vox humana clarior noctis silentio auditur.* libr. 5. *Et vox ingens edita Silua Arsia.* Idem lib. 2. Quæ ostenta sunt futurorum malorum. sed Virgilius 1. Georg. egregie.

Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audijt: insolitis tremuerunt motibus Alpes.

Neapolis noua ciuitas.
Secessus & otij Romanorum.

9 NEAPOLIM CONCESSIT.] Noua ciuitas dicta, quod a Pythecusis & Atheniensibus qui venerant, culta fuerit. Quæ ritu Græco vsa est diu. At Roma plurimi Neapolim concedebant olim, quietis & otij gratia; præsertim qui eruditioni dabant operam, aut qui remissioris vitæ desiderio tenebantur, quosque vel senectus, vel aduersa valetudo cruciabat. Gellius libr. 19. cap. 15. *Neapolim concesseramus, decedere ex vrbis æstu volentes.* At otiosorum domicilium fuit, non ambitiosorum. Nam non ambitiosis, nec negotiosis, sed otiosis, vt receptaculum patebat. Horatius ideo *otiosam* vocat; & *nobilitatam vnguentis*, dicit Plinius. Strabo libr. 5. *Plurimum vero e Roma Neapolim secessum facientes, victum Græcanico ritu perducunt, aut quietis, atque otij gratia, præsertim qui eruditioni dant operam, aut remissioris vitæ desiderio, & quos senectus affligit, aut aduersa valetudo.* Ergo otium amant studiosi, & otiosi & senes & inualidi. Ita est.

Otiosa dicta.
Et vnguentis abundans.

10 LVISSE EAM.] Lege, *luisse eum pœnam.*

11 FRVSTRA OBLATA SINT.] Repone, *frustra habita sunt.* Excusa enim aliquid tinnit mendosum & subæratum.

12 INSTRVXISSET.] *Tum struxisset.*

Fortuna priuata principis.
Fortuna publica.
Sacrata in colle Quirini.

13 PVBLICA FORTVNA.] Vt princeps suam fortunam habuit, ita publicum. Fuit enim templum *publicæ Fortunæ* in valle Quirini, quæ inter Esquilias, & Quirinalem collem culta est. Ouid. 4. Fastor.

Postera cum cœlo motis Pallantias astris
Fulserit, & niueos Luna leuarit equos;
Qui dicet, Quondam sacrata est colle Quirini
Hac Fortuna die Publica, *verus erit.*

De priuata, ita Tacitus. *Misit Agerinum, qui nuntiaret filio benignitate Deum, & fortuna eius euasisse.* De fortuna Augusti, Sueton. cap. 65. *Lætum eum, atque fidentem, & sobole & disciplina domus Fortuna destituit.* De fortuna Galbæ cap. 18. *Monile margaritis gemmisque consertum ad ornandam Fortunam suam Tusculanam.* Et hæc fortuna priuatis in ædibus a Principe colebatur, quia priuata erat, & domesticis aris, quia domestica.

14 NAMQVE.] Confidenter lego, *Namque & naufragium.*

15 QVI COHORTES ET CLASSES IMPERATORIS.] Prætorias cohortes intelligit, & classiarios milites.

Tacitus emendatus.
Ratio correctionis.

16 QVOD ORATIONE TALI CONFESSIONEM SCRIPSISSET.] Inuerte, vera Taciti verba habebis. Et lege. *Quod orationem tali confessione scripsisset.* Somnolentia exscriptoris est, quæ hoc monstrum peperit. Nam culpatur Seneca orationis author, qui talem confessionem orationi suæ inseruerit. Illa enim oratio, non excusatio, sed accusatio Neronis erat. Et simile mendum detexi supra lib. 3. in quo repositum fuit, *Sua populique contumelia Romani.*

In lætis supplicationes.
Et in aduersis circa puluinaria Deorum.
Quid puluinaria.
Iouis epulæ.

17 APVD OMNIA PVLVINARIA.] Sic solitum apud Rom. in rebus afflictis, vt libro 13. *Supplicatio circa omnia puluinaria.* Et alibi. *ad omnia puluinaria sacrificatum fuit.* In lætis. Horatius Carm. 1. od. 37. *Ornare puluinar Deorum.* Idem Seneca. *Eodem tempore quo templa illi constituebat, ac puluinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Puluinaria* autem erant lectuli plumaribus strati, quibus imagines Deorum statuebant, quasi quieturos, festisque epulis excipiebant. Nam epulis delinire sua solebant numina Romani, inde toties *Iouis epulæ* in authoribus, & *lectisternia*, illa puluinaria dicta. Quæ a *plumis*, vel *pelluleis*, ait Varro 5. de ling. Lat. quod ex pellibus. 1. Reg. in Biblijs, *Tulit Michol statuam, & posuit eam super lectum, & pellem pilosam caprarum posuit ad caput eius, & operuit eam vestimentis.* Itaque puluinar ex pellibus. Lactantius lib. 7. *Lectisteruium Cereris erit Idibus proximis. Habent enim Dij lectos, atque vt stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impressio.* Quod ex Græco more, fluxit ad Romanos.

Aureum simulachrum Mineruæ.
M. Acilius Glabrio Duumuir.
Statuam auratam primus patri posuit Romæ.

18 AVREVM MINERVÆ SIMVLACHRVM.] Dixi de Deorum picturis & statuis. Nobiliores autem aureæ. Inde Virgilianus Pastor.

Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

Nam pro modo emolumenti gratias rependebant. Nihil autem pretiosius quam auro fingi aut pingi. Quod vsitatum fuit Romæ, quando in pretio aurum fuit. Liuius libro quadragesimo. *Marcus Acilius Glabrio Duumuir statuam auratam, quæ prima omnium in Italia posita fuit, patri Glabrioni posuit.* Nec male incœpit, quæ a gratia patris incœpit.

19 EXITIVM SENATVI.] Laudanda plane correctio, *Exije tam Senatu.* Et recte Lipsius ab hoc templo sordem hanc amouit.

Prodigia quoque crebra & irrita intercessere. Anguem enixa mulier, & alia in concubitu mariti fulmine exanimata: iam[1] sol repente obscuratus, & tactæ de cœlo quatuordecim vrbis regiones, quæ adeo

[2] sine

[2] ſine cura deum eueniebant, vt multos poſt annos Nero imperium & ſcelera continuauerit. Cæterum quò grauaret inuidiam matris, eaque demota, auctam lenitatem ſuam teſtificaretur, fœminas illuſtres Iuniam & Calphurniam: [3] præfectura functos, Valerium Capitonem & Licinium Gabolum ſedibus patrijs [4] reddidit, ab Agrippina olim pulſos. Etiam Lolliæ Paulinæ [5] cineres reportari, ſepulchrumque extrui permiſit, quoſque ipſe nuper relegauerat, Iturium & Caluiſium pœna exoluit. Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exilio Tarentum regreſſa, labante iam Agrippina, cuius inimicitijs conciderat, vel tum mitigata. Cunctanti in oppidis [6] Campaniæ, quonam modo vrbem ingrederetur, an obſequium Senatus, an ſtudia plebis reperiret anxio, contra deterrimus quiſque, quorum non alia regia fœcundior extitit, inuiſum Agrippinæ nomen, & morte eius accenſum populi fauorem [7] diſſerunt. Iret intrepidus, & venerationem ſui coram experiretur. Simul progredi expoſcunt, & promptiora quam promiſerant inueniunt, obuias tribus, [8] feſto cultu Senatum: [9] coniugum ac liberorum agmina per ſexum & ætatem diſpoſita: extructos quà incederet [10] ſpectaculorum gradus, quo modo triumphi viſuntur. Hinc [11] ſuperbus ac publici ſeruitij victor, [12] Capitolium adijt, grates exoluit: ſeque in omnes libidines effudit, quas male coercitas, qualiſcunque matris reuerentia tardauerat.

Eclipſis Solis ingens ſub Nerone.

1 SOL REPENTE OBSCVRATVS.] Dio libro 61. id eueniſſe medijs ſacrificijs, quæ decreto Senatus, Agrippinæ cauſa fiebant, memorat, & adeo defeciſſe ſolem, vt ſtellæ plane viderentur: quod in eclipſi palam fit.

Tacitus impius.
Qui nihil curare deos putant.

2 SINE CVRA DEVM.] Opinio Taciti e medijs Epicuri ſuccerdis deſumpta. Et ad eam iſtud Quintiliani ſpectat. *Inane hoc, ſupra nos, vacuumque cura cæleſtium putabat.* Declam. 314. Inde illa ferrea vox, quæ ſæpe in libris paganorum, *Creditis eſſe Deos?* vt Seneca lib. 1. Controu. 1. *Credis Deos eſſe? Quid inuocas, mulier? ſi innocens es, Dij non ſunt.* Et ita Cæcilius apud Minutium in Octauio: *Si mundus diuina prouidentia & alicuius numinis authoritate regeretur, numquam mereretur Phalaris & Dionyſius regnum, numquam Rutilius & Camillus exilium, numquam Socrates venenum.* Et Martial. lib. 4. epigr.

Pagana vox, Creditis eſſe Deos?

Nullos eſſe Deos, inane cælum
Affirmat Selius, probatque quod ſe
Factum, dum negat hæc, videt beatum.

Sed melius Poeta Latinus.

At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.

Et Claudianus de diuitum nequiorum diuitijs egregie.

—— tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant.

Extant duo antiqua epigrammata de hac re, quæ tacuiſſe nefas.

Marmoreo Licinus tumulo iacet, at Cato paruo,
Pompeius nullo: credimus eſſe Deos?

Egregium par epigrammatum de Licinio.

At reſponſum extat nobile, & pium plane.

Saxa premunt Licinum, leuat altum fama Catonem,
Pompeium tituli: credimus eſſe Deos.

Et re vera credendus Deus, bonorum malorumque vltor, & retributor. Ita cape verſus Horatij 3. Carm.

Cælo tonantem credidimus Iouem
Regnare.

Id eſt, credidimus eſſe Deos. Ad hunc ſenſum Claudianus, in Ruffin.

Sed cum res hominum tanta caligine volui
Adſpicerem, lætoſque diu florere nocentes,
Vexarique pios: rurſus labefacta cadebat
Religio, cauſæque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo qui currere ſemina motu
Affirmat, magnumque nouas per inane figuras
Fortuna non arte regi: quæ numina ſenſu
Ambiguo vel nulla putat vel neſcia noſtri.
Abſtulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum.

Id eſt, credidimus non caſu, ſed conſilio Dei omnia regi, & Deos eſſe.

3 PRÆFECTVRA FVNCTOS.] Puto in exſcriptione ſomnium fuiſſe, & pro, *prætura perfunctos*, ſcripſiſſe *præfectura functos*.

4 REDDIDIT.] Sed nihil publice minus aut congruum, aut decorum, quam notatum a Senatu, in Senatu ſedere, ipſiſque illis a quibus ſit notatus, æquari. Plinius lib. 1. Epiſtol. Epiſtola, *Illud.*

Deportati poſt mortem non lugebantur.

5 CINERES REPORTARI, SEPVLCHRVM EXTRVI.] Quod erat prohibitum exulibus, & deportatis. Nam etiam poſt mortem pœna manebat. Quia nec lugebantur.

6 CAMPANIÆ, QVONAM.] Lego,

cunctanti in oppidis Campaniæ, & quonam modo.

7 DISSERVNT.] *Disseruerunt*, aut *disseruit.*

8 FESTO CVLTV SENATVM.] Ita Latinus Pacatus de hoc cultu. *Quid referam festum liberæ nobilitatis occursum, conspicuos veste niuea Senatores?* Sueton. 26. in Calig. *Nihilo reuerentior erga Senatum quosdam summis honoribus functos ad essedum sibi occurrere togatos, per aliquot passuum millia, & cœnati modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est.* Et Amm. Marcell. 15. *Viennam cum venisset, ingredientem honorifice suscepturа omnis ætas occurrebat & dignitas, proculque visum plebs vniuersa cum vicinitate finitima imperatorem clementem appellans & faustum præuijs laudibus celebrabat.* Primum autem in illo occursu Senatores, mox populus, veste albebant, mox capite florebant coronato. Tertullianus. *Coronatur & vulgus nunc ex principalium proprietatum exultatione, nunc ex municipalium solemnitatum proprietate, & est omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix.* Quisquis est qui post D. Hieronym. scripsit ad Eustoch. de vinculis beati Petri. *Cum hoc die Romam ingrederetur*, inquit, *ob triumphum tantæ victoriæ, ac pacem firmissimam toto orbi collatam vocatus est Augustus, qui primo solum Cæsar dicebatur. Coronatur ciuitas, fit lætitia ingens in populo, & omnibus Romanis scriptis firmatur.* Dio de Tiridate Romam intrante, scribit, in foro per certos ordines, populum albatum & coronatum sedisse. Apud Hebræos hic mos seruatus. Nam Iudith cap. 3. *Tantusque metus prouincijs illis incubuit, vt vniuersarum vrbium habitatores principes, & honorati simul cum populis, exirent obuiam venienti, excipientes eam cum coronis & lampadibus, & ducentes choros in tympanis & tibijs.* Etiam ramis ornati. 1. Machab. cap. 13. *Ierunt obuiam cum laude, & ramis palmarum, & cyniris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israel.* Etiam ignibus odoratis fumigati. Quod Athenæus testatur lib. 12. cap. 8. Vinoque effuso, quod apud Francos etiam non ita nuper inualuit, vt testatur Froissardus, & Monstreletius, vbi de Carolo VII. Etiam croco, & bellarijs. Suetonius cap. 25. in Ner. *Incedenti passim victimæ cæsæ, sparso per vias identidem croco, ingestæque aues, ac lemnisci, bellariaque.* Nam φυμεδονία comes perpetua triumphorum. Etiam coronato mero. Papin. 8. Theb.

Tunc dulces superos atque omne ex ordine alumnum
Numen, vbique sacri resonant Pæanes, vbique
Serta, coronatumque merum.

Et iactis floribus. Apuleius. *Mulieres candido splendentes amicimine, vario lætantes gestamine, verno florentes coronamine; duæ de gremio per viam, qua sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis.* Curtius l. 10. *Vicos per quos iter erat floribus coronisq. sterni iussit Alexander.* Et idem author ait, *Bagophanem arcis Babylonicæ custodem obuiam Alexandro egressum totum iter floribus strauisse, & altaria argentea erexisse, quæ non modo thure, sed & omnibus odoribus flagrarent.*

Obuiantes principi læto cultu.

Albati, coronati.

Faculati.

Saltantes.

Cantantes.

Conuiuantes.

Coronato mero.

Iactis floribus.

Stratis lectisternijs.

Et lucernatis, & laureatis ianuis, & lectisternijs in foro. Tertullianus in Apologet. *Post vindemiam parricidarum, ramatio superstes, quam recentissimis & ramosissimis laureis postea præstruebant, quam elatissimis & clarissimis lucernis vestibula enubilabant, quam cultissimis & superbissimis toris forum sibi diuidebant, non vt gaudia publica celebrarent, sed vt vota propria iam ediscerent.* En parricidæ principis festiuæ exceptiones a Senatu. Vnde verum istud Euripid. in Iphig.

Μεγάλαι μεγάλων εὐδαιμονίαι.

Magnæ magnorum fœlicitates.

Accensis lucernis.

9 CONIVGVM ET LIBERORVM AGMINA.] Apud Græcos, vt ait Seneca Suasor. 1. sic solebant. *Obuiam fuere*, inquit, *Athenienses M. Antonio cum coniugibus & liberis.* Diogenes Laertius in Empedocle.

Queis quando egregius veniam comitatus in vrbes,
Mulieribus maribusque colar, comitesque sequentur
Innumeri, ad lucrum quos ardens semita ducit.

Velleius de ingressu Augusti in vrbem, post Actiacam victoriam. *Quo fauore omnium hominum, ætatum, ordinum exceptus sit.* Apuleius 7. Metamorph. *Procurrunt parentes, affines, clientes, alumni, famuli, læti, faciem gaudio delibuti. Pompam cerneres omnis sexus, & omnis ætatis, nouumque & hercules memorandum spectamen, virginem asino triumphantem.* Lege, *in asino.* Nam in inest in littera *m*, postrema verbi, *virginem.* Apud Latinos. Liuius libr. 27. *Matronæ amplissima veste cum liberis, Dijs grates agebant.* Dio l. 51. *ob deuictum Antonium, Augusto vrbem ingredienti decretum fuit, vt Vestales, & Senatus, populusque cum liberis & coniugibus obuiam irent; quod non admisit.* Sed ante istos Romanos authores Hirtius de bello Gallico: *Exceptus est Cæsaris aduentus ab omnibus municipijs & colonijs incredibili honore atque amore. Tum primum enim veniebat ab illo vniuersæ Galliæ bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum locorumque omnium qua Cæsar iturus erat excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obuiam procedebat. Hostiæ omnibus locis immolabantur, tricliniis stratis fora templaque occupabantur, vt vel expectatissimi triumphi lætitia percipi posset.* Apud Hebræos, mos progrediendi erat, vt diuideretur agmen in viros & fœminas. Zachariæ 12. Durauit etiam hic mos ad Christianorum tempora. Prudentius in hymno D. Hippolyti, vbi de peregrinatione Christianorum ad martyris sepulchrum.

Quisque sua lætus cum coniuge, dulcibus & cum
Pignoribus, rapidum carpere gestit iter.

Apud Græcos obuiam ibant principi cum liberis & coniugibus.

Apud Latinos idem.

Apud Hebræos.

Apud Christianos idem mos.

10 SPECTACVLORVM GRADVS.] Puto fuisse per vias, quibus incederet imperator, & gradus quosdam in marginibus structos ex tabulatis, per quos spectatoribus sedentibus, triumphi speciem liceret inspicere. Et ita capio Senecam epistol. 88. in his verb. *Tabulata tacite in sublime crescentia.*

Gradus spectatorum.

11 SVPERBVS, AC PVBLICI SERVITII VICTOR.] Nam peccatum parturiens aliquo pudore afficit: vbi peractum est, impudentiores sui authores facit. Inde Nero superbus

superbus & publici seruitij victor. Notat autem Tacitus post Neronis scelus, illorum temporum adulationes, quæ Principi parricidæ, & agitatori, & saltatori, turpes triumphos pararent: quod ille Remp. quod naturæ leges, quod publicum decus, turpis, & improbus triumphator pedibus calcasset. O miseriam! Quis neget ad seruitium factum hoc hominum genus? Romani non iam sed vesani.

Fœda in Neronem adulatio.

12 CAPITOLIVM ADIIT.] *Terrestre Iouis domicilium*, ait Cicero 6. in Verr. in quo Iupiter Capitolinus ex ære Deliaco. Plin. Iunior in fine Gratiar. actionis, quod tetigi supra. Et ita dictum Capitolium, *quod caput Tolli ibi repertum esset, qui apud Volsentanos dominatus olim.* Arnobius. *Quis est hominum, qui ignoret Tolli esse sepulchrum Vulsentani?* Silius libro 12.

Capitolium domicilium Iouis terrestre.

In Capitolinas certatim scanditur arces.
Sternunturque Ioui, & delubrum sanguine honorant,
Tum Pæana canunt, responsaque fida precantur.

Idem eodem.

Tum vero passim sacra in Capitolia pergunt,
Inque vicem amplexi permista voce triumphum
Tarpeij clamant Iouis, ac delubra decorant.

Et Iuuenalis Sat. 8. de sacrificio.

Eius sacrificia.

Interea, dum lanatas, (id est oues) *toruumque iuuencum*
More Numæ cædit Iouis ante altaria, iurat
Solam Eponã, & facies olida ad præsepia pictas.

Sueton. in Iul. *Quadraginta elephantis lumina portantibus, Capitolium adijt.* Adibant Capitolium, quia Iupiter Romanis præcipuum numen. Prudentius ridens.

Cæsar adijt Capitolium cũ 40. Elephantis.

Iupiter creditus numen præcipuum Romanis.

Quod Roma pollet, auspicato condita,
Ioui Statori debet, & Dijs cæteris.

Nam per eum *stare imperium* credebant, & quod stetisset hostes.

Vetus illi cura erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus fœdum studium cithara[1] ludicrum in modum canere,[2] cum cœnaret: quòd regibus & antiquis ducibus factitatum memorabat. Idque vatum laudibus celebre & deorum honori datum. Enimuero[3] cantus Apollini sacros, talique ornatu astare, non modo Græcis in vrbibus, sed[4] Romana apud templa,[5] numen præcipuum, & præscium. Nec iam sisti poterat, cum Senecæ ac Burrho visum, ne vtroque peruinceret, alterum concedere. Clausumque valle Vaticana spatium in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo. mox vltro vocari populus Romanus, laudibus extollere, vt est vulgus cupiens voluptatum, & si eo princeps trahat, lætum. Cæterum euulgatus pudor non satietatem, vt rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus amoliri,[6] si plures fœdasset,[7] nobilium familiarum posteros, egestate venales,[8] in scenam deduxit: quos fato perfunctos nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto.[9] Nam & eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque[10] equites Romanos operas arenæ promittere subegit donis ingentibus, nisi quod[11] merces ab eo qui iubere potest vim necessitatis affert. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit[12] ludos Iuuenalium vocabulo, in quos passim nomina data. non nobilitas cuiquam, non ætas aut acti honores impedimento, quo minus Græci Latiniue histrionis artem exercerent, vsque[13] ad gestus modosque haud viriles. Quin & fœminæ illustres deformia meditari. Extructaque[14] apud nemus quod[15] nauali stagno circumposuit Augustus, conuenticula & cauponæ, & posita veno[16] irritamenta luxus:[17] dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. Inde gliscere flagitia &[18] infamia, nec vlla moribus corruptis olim plus libidinũ[19] circũdedit quã illa colluuies.[20] Vix artibus honestis pudor retinetur, nedum inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modestia, aut quicquam probi moris[21] reseruaretur. Postremus ipse[22] scenam inscendit, multa cura tentans[23] citharam &[24] præmeditans,[25] assistentibus familiaribus. abscesserat cohors militum, cen-

turiones tribunique: &[26] mœrens Burrhus, ac laudans. Tuncque primum conscripti sunt equites Romani, cognomento[27] Augustanorum, ætate ac robore conspicui, & pars ingenio procaces, [28]alij in spe potentiæ. Hi dies ac noctes plausibus personare. [29] Formam principis vocemque deum vocabulis appellantes, quasi per virtutem clari, [30]honoratique agere. Ne tamen ludicræ tantum imperatoris artes notescerent, [31] carminum quoque studium affectauit, contractis quibus aliqua pangendi facultas. [32]* Nec dum insignis ætatis nati, considere simul, & allatos vel ibidem repertos [33] versus connectere, atque ipsius verba quoquo modo prolata supplere. quod species ipsa carminum docet, [34] non impetu & instinctu, nec ore vno fluens. Etiam sapientiæ doctoribus tempus impartiebat post epulas, vtque contraria asseuerantium [35] discordiæ eruebantur. nec deerant qui [36] voce vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

* Nedum insignes ætatis sit adunati considere simul.

Ludicram opera Neronis opera. 1 LVDICRVM IN MODVM.] Sæpe noster ludit in hæc verba. *Ludicra deformitas velaretur.* lib. 16. *Ne tantum ludicræ artes imperatoris notescerent.* Placet tamen, *ludiorum*: nec parum placet. Iuuenalis Sat. 8. de Nerone, quem ridet cum suis ludiorum artibus.

Hæc opera, atque hæ sunt generosi Principis artes,
Gaudentis fœdo peregrina ad pulpita cantu
Prostitui, Graiæque apium meruisse coronæ.

Citharœdo enim principe quid abiectius!

Cithara regibus & ducibus frequens olim. 2 CVM COENARET, QVOD REGIBVS ET ANTIQVIS DVCIBVS.] Exemplum in Papinio 1. Achil.

Sic Chiron ludebat. Sic Achilles.

Nunc libare dapes, Bacchæaque munera Chiron
Orat, & attonitam vario oblectamine mulcens,
Elicit extremo chelyn, & solantia curas
Fila mouet, leuiterque expertas pollice chordas
Dat puero.

Sed & discipulus & nutritius Chironis Achilles apud Homer. Iliad. 9. ingentium virorum facta canebat ad citharam. Claudian. 3. Consul. Honor.

—— non ocyus hausit Achilles
Semiferi præcepta senis, (i. Chironis qui partim fera & equus, partim homo) *cuspidis artes,*
Siue lyræ cantus, medicas seu disceret herbas.

Conuiuiorum sodalis cithara. Itaque cithara conuiuiorum sodalis dicta Horatio 3. Carmin.

Nec dicax olim, nec grata: nunc &
Diuitum mensis, & amica templis.

Singuli conuiuæ ordine pulsabant citharam. Et sane singuli conuiuæ ordine citharam pulsabant, Deosque & heroas canebant. Theognis.

Χαίρω δ' εὔφθογγον χερσὶ λύρην ὀχέων.
Lætor benesonam manibus lyram tenere.

Canebant illustrium virorum facta. Lyræ enim cantus bonis non displicuit. Cicero 1. Tuscul. *Mos apud maiores hic epularum fuit, vt qui accumberent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes.* Idem Cicero de clar. orator. *Carmina in epulis cantata a singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus.* Sed Cato Censorius non serij hominis esse dixit cantare, obiurgauitque Cæcilium Senatorem, appellans eum *spatiatorem & Fescenninum. Præterea*, inquit, *cantat vbi collibuit: Quod non modo turpe viris, sed & virginibus*, vt testatur Macrobius cap. 10. lib. 2. Nam psallere, saltare elegantius, quam necesse sit probæ, valde turpe est; Seruiliamque reprehendit, non quod saltaret, sed quod *saltare scierit, filias quoque virgines inter studiosa:* (lege, *inter studia otiosa*) *numerasse saltandi meditationem, nefas. At Themistocles cum se lyræ imperitum dixisset, habitus est indoctior.* ait Cicero de Senect. Tamen Musici, & vates, & sapientes dicti. Quod autem addit *Regibus*, hoc facit vt ignominiam velet & antiquos reges prætendat tegendæ ignominiæ causa. Sic apud Comicum in stupro tegendo Chærea dicebat.

Quod Iupiter fecit, ego homuncio non facerem?

Exépla vitiorum pro excusatione sunt, vt qui peccat exemplo, peccare non putet. At non imitanda vitia, sed virtutes. Sic peccat Achilles inter virgines exemplo Herculis qui muliebri habitu in sinu Omphales delituit. Tertullian. in Pallio, & Papin. in Achilleide. Et heic Nero reges citat, *— ne forte pudori*
Sit sibi Musa lyræ solers & cantor Apollo.

3 CANTVS APOLLINI SACROS.] Sulpitia ad Phœbum, indicat Apollini cantus sacros.

Sancte veni, tecumque feras quicunque sapores,
Quicunque & cantus corpora fessa leuant.

Sane Homerus in hymno Apollinis ait cantus legem illi tributam. Ita Horatius lib. 4. ad Apollinem: *Honos antiquis Musicis vt vates & sapientes indicarentur.*

Doctor argutæ fidicen Thaliæ.

Propertius.

Pythius in longa carmina veste sonat.

Sed quis iure culpet canendi peritiam? Quintil. lib. 1. cap. 10. ait *Musicam antiquis temporibus, tantum studij & venerationis habuisse, quantum ars alia.* Sed Nero quo suum velet dedecus, Apollinem prætendit.

4 ROMANA APVD TEMPLA.] Præcipue in templo Palatino. Vnde Horatius: *Templum Palatinum. Apollini templa in vrbe multa.*

Scripta Palatinus quæcunque recepit Apollo.

Et erat istud templum elegans valde: habuit tamen alijs in regionibus vrbis Romæ: quod docent Sextus Rufus, & Pub. Victor.

5 NVMEN PRÆCIPVVM ET PRÆSCIVM.] Præcipuum dicit, quod inter præcipuos *Apollo præcipuus Romanis numen.*

cipuos

cipuos Romanorum Deos, & summates, & maiorum gentium coleretur. Cicero 2. de leg. Et sane inter eos qui Ioui assident. Nam sic Ennius.

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Ioui, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Et prascium. *Præscium* autem numen, quod ventura non modo præsciret, sed & prædiceret, doceretque quæ Rempub. iuuarent. *Cur ita dictū.* Liuius lib. 22. *Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est, sciscitatum quibus precibus supplicationibusque Deos possent placare.* En casca Romanorum superstitio.

6 SI PLVRES.] Nequitia socios quærit, amatque corrumpere & corrumpi.

7 NOBILIVM FAMILIARVM.] Quas *Nobiles Romani sub Nerone ludiones.* Iuuenalis figit sine aculeis Sat. 4.

Profuit ergo nihil misero, quod cominus vrsos
Figebat Numidas, Albana nudus arena
Venator. Quis enim iam non intelligat artes
Patricias?

Etiam longe ante. Martialis lib. 4. epigramm. 61.

Here, de theatro Pollione cantante,
Cum subito abires, dum fugis, loquebaris.

Idcoque ille qui abibat, in periculo vitæ erat, quamuis non loqueretur. Nam dictum pro facto, apud Nerones.

8 IN SCENAM DEDVXIT.] Non ille *Sub Augusto & Iulio equites mimi.* prior, sed Iulius Cæsar, qui quingentis millibus inuitauit ad scenam Laberium; vnde illa illius vox apud Macrobium lib. 2. cap. 7.

Eques Romanus lare egressus meo,
Domum reuertar mimus. Nimirum hoc die
Vno plus vixi, mihi quam viuendum fuit.

At Augustus ad scenicas & gladiatorias operas, equitibus Romanis vsus est. Suet. in Aug. cap. 43. vnde illi potuit obijci quod Sallust. 1. Histor. *Præclara Brutorum, atque Æmiliorum, & Lutatiorum proles; geniti ad ea quæ maiores peperere subuertenda.* Ex Senatoribus enim mimi, ex triumphalibus gladiatores. Sed habuere bella ciuilia Vitellij hoc decus: quod *cautum seuere ne equites Rom. ludo & arena pollucrentur.* Tacit. 2. Hist.

9 NAM ET EIVS.] Quid si legatur acute & per interrogationem: *Num & eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent?*

10 EQVITES ROM. OPERAS ARENÆ.] Depugnauere sub Iulio, Furius Leptinus stirpe prætoria, & Aulus Calpenus Senator quondam, actorque causarum. *Arenarij quidam equites sub Iulio. Et Senatores.* Suetonius in Iul. cap. 39. vt vlcus nouum esse non putes. *Sub Nerone omnes.* Sed vbi princeps arenarius factus est, eo omnes turmatim concucurrerunt: nec viri tantum, sed & fœminæ. Ælia Catulla nobilissima, annos nata 80. saltauit. *Et fœmina, vt Ælia Catulla.* O insaniam! & hoc Dio narrat libr. 61. Et sub Domitiano, Martialis etiam id indicat & laudat factum lib. 1. dum inquit.

--post tua munera, Cæsar,
Hæc iam fœminea vidimus acta manu.

His enim temporibus nullus pudor, præsertim fœminis, & nihil erubuisse virtus fuit.

11 MERCES AB EO.] Laberius suum fa- *Merces data ad nobilitatem arena fœdandā.* ctum excusauit sub Iulio Cæsare his versibus.

Etenim dij negare cui nil potuerunt,
Hominem me denegare, quis posset pati?

Potestas, inquit Macrobius libr. 2. cap. 2. *non solum inuitat, sed & si supplicet, cogit.* Recte. *Quiregat princeps cogit.*

12 LVDOS IVVENALIVM.] Non ij qui a Salinatore Senensi prœlio voti; & *ludi iuuentutis* dicti. *Iuuentutis ludi voti a Salinatore.* de quibus Cicero in Bruto. Sed *ludi Iuuenalium*, a iuuentute deposita cum prima barba. *Iuuenales ludi a barba prima deposita.* De qua depositione est Apollonidis epigramma Græcum tit. de laudibus in Antholog. Et Xiphilinus in Auito, *semel*, scribit, *Auitum mentum rasisse, ob eamque causam dies egisse festos.* *Maiores Romani barbati omnes.* Maiores autem & vetustiores Romani barbati & capillati erant omnes. Inde Iuuenalis versus.

--dignum barba, dignumque capillis
Maiorum.

Et sane omnes in nummis veterum vultus, *In nummis.* horridi barba, & capillis. Et pro indicio est Senator ille apud Liuium, cui Gallus barbam *Cato intonsus.* depilauerit, scipione ob immodestiam percussus. Cato etiam *intonsus* dictus fertur. Tonsores vero Romæ non fuisse, nisi anno CCCCLIIII. ex authoritate Varronis, pro ar- *Quando tonsores Romæ.* gumento esset; nisi etiam inde concludi posset, quia pistores Romæ non fuerunt, nisi ab V. C. anno supra DLXXX. idcirco Romanos panem non habuisse: quod non sequitur. Tamen vsque ad hæc tempora intōsos fuisse Plinius ait lib. 7. cap. 59. Verum refragatur vetus Iuuenal. interpres Sat. 4. qui *Tarquinium Superbum propexam barbam habuisse* scribit, *Tarquinius Superbus propexa barba.* etiamsi *socer eius Seruius detonsam haberet.* Sane *Eius socer intonsa.* primus Africanus, quotidie barbam & capillum rasit, eiusque statuæ omnes sine barba & crine. *Africanus quotidie rasus.* Mos ergo post illum veterem inualuit, barbam ponere, & lanuginem sacrare *Barbæ positio.* Dijs. Papin. 2. Theb.

--vbi casta adoleuerit ætas,
Virgineas libare comas.

Petronius Arbiter. *Cui deo crinem vouisti?* Puellæ Mineruæ, pueri Dijs vouebant. Martialis lib. 9. epigr. 17.

Consilium formæ speculum, dulcesque capillos
Pergameo posuit dona sacrata Deo,
Ille puer tanto domino gratissimus aula,
Nomine qui signet tempora verna suo.

Et epigramm. 18.

Hos tibi laudatos dominorum voce capillos
Ille tuus Latia misit ab vrbe puer.

Petronius Arbiter: *Pyxis aurea non pusilla in qua barbam ipsius conditam esse dicebant.* At primam *Festo cultu celebrata.* barbæ depositionem festo cultu celebrauere; nec tamen hic mos omnibus placuit. Nam Aenobarbos & Halas, aliosque plurimos in nummis videmus promissa barba vixisse. Sane temporibus Senecæ ad barbitium redierant, sed attonsis pilis superioris labri, reliquo barbitio promisso. *Mos tondendi barbam Senecæ filij æuo.* Sic enim ille epist. 114. *Quod vides istos sequi, qui & barbam vellunt, aut intervellunt, qui labra pressim tondent, & abradunt, seruata & submissa cætera parte.* Temporibus Domitiani varie se tondebant. *Sub Domitiano.* Martialis lib. 8. epigr. 47.

Pars maxillarum tonsa est tibi, pars tibi rasa est,
Pars vulsa est: vnum quis putet esse caput?

Et epigramm. 94. lib. 7.

-- Rigetque barba,

Qualem forcipibus metit supinis,
Tonsor Cinyphio Cilix marito.

D. Hieronym. aut quisquis est, qui de cereo Paschali scripsit. *Alius barbam scindit æqualiter, & hilaritatem frontis nitenti desuper coma protegit: tum si paulum, vt nos facere solemus rusticani, capillum vsque ad cutem prosecueris, risum præbebis.* Sueton. de Augusto. *Tunc enim omnes barbam ponebant.* Nam pastor Virgilianus.

Sub Augusto omnes [illegible] ponebant barbam.

Candidior postquam tondenti barba cadebat.

Serui vero ponebant crines, vbi essent viriles facti: quod docet Martialis lib. 10. Hi autem capilli auro conditi principibus viris. Idem Martialis.

Serui crinem.
Capilli & barba auro condi[illegible].

Dispensat pueris, rogatque longos
Leuis ponere villicus capillos.

13 AD GESTVS MODOSQVE HAVD VIRILES.] Istas histrionum, & histriones imitantium spurcitias, viderunt primi Christiani veteres, & primi sunt execrati. D. Cyprianus 2. ad Donat. epistola. *Motum*, inquit, *quanta labes, quæ probrorum fomenta, quæ alimenta vitiorum, histrionicis gestibus inquinant? Videas contra fœdus iusque nascendi patientiam incertæ turpitudinis elaboratam. Euirantur mares, honor omnis, & vigor sexus eneruatur*, &c. Libuit hæc attexere, quod ita mores eant, vt iuuentus suæ speculum muliebritatis habeat.

Histrionum gestus haud viriles primi Christianorum notarunt.

14 APVD NEMVS.] Olim stagnum, postea nemus. Nam Augustus vt exhiberet Naumachiam, iussit cauari solum vicinum Tiberi, traductisque aquis compleuit, & nauale bellum exhibuit: Naumachia exhibita, siccata humo, dilapsisque aquis, nemus instituit Cæsarum. Quia vero tota exhauriri non potuit, dedit illas aquas proximis hortis ad irrigandum. Quod notant authores, & nominatum noster heic. Illud autem nemus dictum *Horti Cæsaris*, quos Iulius Cæsar possederat, & testamento populo Romano legarat, vt scribit Suetonius cap. 83. in Iul. Et nunc nemus dicitur, nunc horti Cæsaris ab authoribus. Cicero epist. 6. libr. 11. ad Attic. *Cæsaris hortos & Baias desponderat.* Et Martial. lib. 1. epigr. 13.

Vbi nemus istud.

Rura, nemusque sacrum, dilectaque iugera Musis
Signat vicina quartus ab vrbe lapis.

Suetonius in Aug. cap. 43. dixi de eo libr. 6. in his verbis, *aditu iuxta Tiberim hortis.* Nam istud nemus lauretum erat ex ramis triumphantium Augustorum ibi consitis consitum.

15 NAVALI STAGNO.] De quo Martialis lib. 1. epigramm.

Augusti laudes fuerant committere classes,
Et freta nauali sollicitare tuba.

At puto illud stagnum dictum *Piscinas Cæsarum*, quæ in hortis Tiberinis, quibus citati pisces ad nomen veniebant. Plinius libr. 10. cap. 70. Et de illo stagno interpretor, quod ait Horatius de Arte Poetica.

—— siue receptus
Terra Neptunus, classes Aquilonibus arcet.

Post Augustum, Titus eodem loci Naumachiam habuit, vt ex Dione scribit Xiphil. libr. 7.

16 IRRITAMENTA LVXVS.] Edulia, vinũ, & meretrices, scorta meritoria, diobolaria, quæstuariæ mœchæ, & hoc genus omne.

17 DABANTVRQVE STIPES.] Stipes illæ Dijs, aut ludis Deorum gratis faciendis, quæ XII. Tabulis prohibitæ, nisi in ludis Idææ matris: Tamen & post 12. Tabulas, Minerualia, & Sotiria Mineruæ, & Apollini sunt persoluta. Tertull. autem ea omnia ridet in Apolog. *Templorum, inquitis, vectigalia quotidie decoquunt: stipes quotusquisque iam iactat? Non enim sufficimus & hominibus, & Dijs vestris mendicantibus opem ferre; nec putamus alijs quam petentibus impertiendum: Deinde porrigat manum turpiter, & accipiat, cum interim plus nostra insumit misericordia vicatim, quam vestra religio templatim.* Etiam imperatores suam stipem, vt Dij, colligebant. Sueton. in Aug. *Ex nocturno visu etiam stipem quotannis die certo emendicabat a populo, cauam manum asses porrigentibus præbens.* Quod turpe imperium habenti.

Stipes Dijs aut ludis Deorum faciendis.
Minerualia.
Sotiria.
Mendicantes Dij paganorũ.

18 INFAMIA.] Pro re infami, & indecora.

Infamia & dedecus sub Nerone late diffusum.

19 CIRCVMDEDIT.] Lego, *circumdedidit*, id est late vagatas circumtulit istas turpitudines.

20 VIX ARTIBVS HONESTIS PVDOR RETINETVR.] Aurea sententia. Nam vt seges lollio macrescit, sic pudicitia inter vitiorum turbas.

21 RESERVARETVR.] Puto legendum; *Reip. seruaretur.*

22 SCENAM INSCENDIT.] Plautus in Rud.

Tacitus emendatus.

Quid mihi scelesto tibi erat auscultatio,
Quidve abitio, quidve in nauem inscensio?

Idem in Menæchm.

Inscendo, verbum vetus.

-- nunc equos iunctos iubes
Capere me indomitos, feroces, atque currum inscendere.

Escendere etiam dicitur. Noster Annal. 13. *Escendere suggestum imperatoris.* Et *escensus*, *capta escensu munimenta.* Sunt prisca verba, sed optima veterum Romanorum, qui licet allium ederent, tamen non olebant male.

Et escendo.

23 CITHARAM.] Author qui de diuersis generibus musicorum scripsit epist. 28. post D. Hieronym. Tom. 6. *Cithara*, inquit, *de qua in 42. Psalmo scriptum est, Confitebor tibi in Cithara, proprie consuetudinis est apud Hebræos, quæ cum chordis 24. quæ in modum Δ litteræ, sicut peritissimi tradunt, vtique componitur, & per digitos Pindari varijs vocibus tinnulis, ictibusque diuersis modis concitatur.* Sane in nummis, imago Citharæ passim visitur multis chordis instructa. Sed fuisse tantum septem chordis ornatam scribit Horat. hoc versu,

Descriptio Citharæ.
24. Chordas habuit.
Facta in modũ Δ litteræ.

—— resonare septem
Callida neruis.

Et verum est tantum fuisse principio quatuor, mox additas tres. Quod ex Strabone liquet. Postea nouem, deinde viginti quatuor.

24 PRÆMEDITANS.] Lege, *præmeditatus.* In scena enim non erat præmeditans, sed præmeditatus. Nam erat præmeditatio domestica, non publica, & ante inscensionem theatri, non post. Sic Tacitus facit Neronem

Tacitus correctus.
Præmeditatio ante ingressum theatri.

nem Senecæ respondentem. *Quod meditatæ tuæ orationi prorsus occurram.* Oportuit enim in vmbratili puluere se exercere, antequam in scenam prodiret. Diuus Augustinus Serm. 4. *Nullus est citharœdus, nullus tibicē, quin ita se exerceat scenam ingressurus, timens ne quid insuaue & inconcinnum canat: At nos ingressuri theatrum Angelorum*, &c. Horatius.

I nunc, & versus tecum meditare canoros.

Ergo præmeditari oportuit ante ingressum theatri.

25 ASSISTENTIBVS FAMILIARIBVS.] Lectionum magna est varietas, & nulla ad verum. Lego, *Adsistebant cantibus familiares.* Nam vetus lectio sic habet; *adsistentibus facies*, & addo, *accesserat & cohors.*

26 MOERENS BVRRHVS AC LAVDANS.] Pectore mœrens, ore laudans: mœrebat tacite Principis insaniam, laudabat publice propudiosam cantus harmoniam. Tamen scripsere citatum nominatim a Gallione prodijsse in theatrum, & stetisse in habitu citharœdi, ipsumque Neronem dixisse spectanti populo, *Domini mei, audite me libenter.* & ex paruo, & tinnula voce fletum & risum hominibus excitasse. Dio, aut Xiphilinus ex Dione, non modo Burrhum, sed & Senecam adstantes facit, & ei suggerentes plaudentesque manibus ac vestimentis, vt reliquos ad eadem dedecora impellerent. Vere Quintilianus. *A corrugatis laudabantur etiam quæ non placerent.*

Aulici interdū pectore mœrent quod ore laudant.

27 AVGVSTANORVM.] Qui erant quinque millia, ait Dio libr. 61. & *Augustales* vocat, Suetonius *Augustanos*, quanquam scriptum sit *Augustianos. Sequentibus*, inquit, *currum ouantium ritu plausoribus, Augustianos milites que se triumphi eius clamitantibus.* Quod explico. Triumphantes enim habebant comites triumphi milites, qui bellis victorijsque adstiterant. Ita etiam Augustanos Nero, qui palmarum suarum testes comitesque extitissent.

Quinque millia Augustanorum. Qui Augustales Dioni. Augustani Suetonio. Explicatus Suetonius.

28 ALII IN SPE POTENTIÆ.] Legendum, *alti in spe potentiæ.* Quia potentia inescabantur. Nam multa authoritas eis promittebatur, cuius spe, Neroni fauebant. *Quid si, alti in speciem potentiæ?* Nam species potentiæ est apud Reges & imperatores multos habere stipatores milites, & Prætorianos. Illa vero imagine & spe alebantur isti Augustiani. Re vera autem vt principem in theatro, & extra theatrum laudarent, & adulatorijs vocibus celebrarent. Quod aperiunt quæ sequuntur. *Hi dies, ac noctes plausibus personare.*

Augustani alti in speciem potentiæ. Qui laudarent Principis dedecora. In theatro & extra theatrū.

29 FORMAM PRINCIPIS VOCEMQVE DEVM VOCABVLIS APPELLANTES.] Quod cum vultu & cultu Deus esset, etiam vocem haberet diuinam vt putabant. Quæ sunt aulicorum adulantium offæ. Dio explicat & dicit esse qui exclamarent; *Quam pulcher Cæsar, Apollo Augustus, & alter veluti Pythius. Per ipsum Cæsarem vincit Cæsar. Alij, Neroni Herculi. Neroni Apollini. Sacra vox. Alij, Beati qui te audiunt. Alij, Oua Olympionice, victor, Oua Pythice. Victor quam solus victo es.* Sic Tiberio diuinas occupationes ingere-bant, quas respuit: heic diuinam vocem, & diuina ora Neroni tribuunt, quæ stultus princeps excipit & credit, & inde sibi plaudit.

Aulicorum adulationes. Qui dicebant Tiberij diuinas occupationes. Quod respuit. Hi Neroni diuinam vocem tribuunt.

Num hoc adulatorium a Poetis? Quippe sunt eorum voces. *Diuino est ore locutus. Diuino hæc edidit ore. Digna Deo facies.* Virg. 1. Æn.

Poetæ adulationis fontes. Et declamatores.

O quam te memorem virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis; nec vox hominem sonat.

Num etiam a declamatoribus? Seneca pater suasor. 3. *Quærebat a Gallione Messalla, quid illi visus esset Nicetes? Gallio ait; Plena Deo.* Ita accipe epigr. 48. lib. 6. Martial.

Homo sua cœna disertus. Acclamationes discipulorum de magistris.

Quod tam grande sophos clamat tibi turba togata:
Non tu, Pomponi, cœna diserta tua est.

Tertullianus contra Valentinianos: *In scholis Carthaginensibus, fuit quidam rigidissimus Rhetor Latinus, Phosphorus nomine, cum virum fortem perorares. Venio, inquit, ad vos, optimi ciues, de prælio, cum victoria mea, cum fœlicitate vestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triumphalis. Et scholastici statim familiæ Phosphori φεῦ acclamabant.* Et sane hæ discipulorum erant voces in magistellos declamantes. *O hominem litteratum, & σοφόν.* Eadem acclamatio in recitatione Tragœdiarum, & versuum. Plutarchus libro de tranquill. ait Meropem Tragœdum illis exclamationibus inflatum, se ipsum pessum dedisse. Et hoc tangit D. Irenæus 1. contr. hæres. cap. 5. Quod explicatur ab Epiphanio, vt docet in Tertullianum Pamelius. Sic Persius Sat. 1,

Rhetor Phosphorus. Acclamationes de Rhetore. De Poetis.

De recitante Tragœdo.

— esse recuso
Euge tuum, & belle. nam belle hoc, excute totum.
Et, verum, inquis, amo; verum mihi dicito de me.

D. Augustinus in Psalmum 59. *Non quemadmodum laudatur a studiosis theatricarum nugarum vel auriga, vel venator, vel quilibet histrio, & a laudatoribus inuitantur alij laudatores & exhortantur, vt pariter clament.* Quod idem libro 4. cap. 1. Confessionum explicat. *Nam*, inquit, *& popularis gloriæ sectantes inanitatem vsque ad Theatricos plausus & agonem coronarum fœnearum & spectaculorum nugas.* Cicero in orat. *Conciones sæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent.* Gellius lib. 5. cap. 1. vbi de Musonio sapiente viro. *Cum philosophus*, inquit, *hortatur, monet, suadet, obiurgat, aliudve quid disciplinarum disserit, tum qui audiunt, si de summo & soluto pectore obuias vulgatasque laudes effutiunt si clamitant, etiam si gestiunt, si vocum eius festiuitatibus, & modulis verborum, si quibusdam quasi frequentamentis orationis mouentur, exagitantur, & gestiunt, tum scias & qui dicit, & qui audit, frustra esse, neque illic philosophum loqui, sed tibicinem canere.* Nam sic fiebat apud tibicines. Martialis adiungit basia data gratulationis causa, lib. 1. epigr. 77.

De Philosopho.

Basia data Poetis causa gratulationis.

-- at circum pulpita nostra
Et steriles cathedras, basia sola crepant.

Has igitur adulatorum voces Nero audijt. Erat enim ignauum pectus: idque Herodis exemplo: cui, vt notaui in fine libr. 2. & ex Act. Apostol. *populus acclamabat, Dei voces, & non hominis.* Tamen illam diuinam vocem Nero mortalem esse sciens, primum laminis plumbeis iuuabat, ait Plinius libr. 34. cap. 18.

Nero ad vocem iuuandam sectili porro vsus & oleo. Deinde cibo: statis enim omnium mensium diebus, vocis causa, sectiuo porro, & oleo vescebatur, nihilque aliud, ac ne panem quidem sumebat. Idem author libr. 19. cap. 6. Dio eius vocem tam paruam & obscuram *Vox Neronis parua & obscura. Imo ridicula.* scribit (quam tamen diuinam illi adulatores faciebant,) vt fletum & risum simul omnibus moueret. In summa, dici potest de Nerone, quod de Portio Latrone scribit Seneca pater. *Nihil vocis causa non facere, vt illam per gradus, paulatim ab imo ad summum perduceret, & rursus a summa contentione, paribus interuallis descenderet.* Persius Sat. 1. in versu,

—— liquido cum plasmate guttur
Colluerit.

Indicat ad vocem firmandam, poetas vti solitos inter recitandum sorbitiunculis. Et cursim corrigo epigramma 65. lib. 10. Martialis, *Martialis correctus.* quod fœdatum misere, de voce.

Os blæsum tibi, debilisque lingua est:
Nobis filia fortius loquetur.

Loqui, pro rugire de leone. Loqui de auibus garrulis. Lego, *Non nobis lea fortius loquetur.* Ponit *loqui* pro rugire. Nam rugitus vox & loquela leonis. Sic aues *loquaces* dictæ, sic res mutæ, & inanimatæ; vt loqui historiæ, & ipsæ res. Martial. libr. 10. epigramm. 3

--credis hoc, Prisce,
Voce vt loquatur psittacus coturnicis.

30 Honoratiqve agere.] Lego, *ageret*, id est principem quasi Deum colebant, ac si cum virtute ageret, & honore. Ita fortasse legendum: *Quasi per virtutem clare honorateque ageret.* Nam virtutem comitatur honor.

31 Carminvm qvoqve stvdivm.] *Nero malus Poeta, peior imperator.* Dixi supra, malum fuisse poetam, & peiorem ac crudeliorem principem. Fuere tamen inter Cæsares, qui poesim delibassent. Nam Iulius Cæsar a puero Tragœdiam Oedipi scri- *Poeta Cæsares.* psit. Sueton. cap. 56. & de Lapsanis carmen. Augustus vero Aiacem, quem in spongia esse dixit, vt ait Macrobius. Et Suetonius ita de illo, *Poematum quoque non imperitus.* cap. 89. in August. Extant inter epigrammata Martialis, quædam, vt lib. 11. epigr. 21. sed Latina nimis. Tiberius quoque composuit carmen, cuius erat titulus, *Conquestio de L. Cæsaris morte.* Fecit & Græca poemata, imitatus Euphorionem & Rhianum, & Parthenium. Et ex Plinio carmen nobile de acontia Cometæ genere lib. 2. nat. Histor. cap. 25. Et quamuis *Titus* legatur, tamen de Tiberio loqui certum, cum adijciat, *ad hunc diem nouissime visa.* Nam opponit *hunc diem* principatui Tiberij qui superiori sæculo vixit. Caius illa imperij bellua de oratione celebratur, de compositis versibus siletur. Et certe indignus, cui Musæ fauerent. Tamen cantor & saltator ingens, ac Neronis prodromos. Claudius Comœdiam Græcam scripsit; Nero Troiam, seu Troicon, authore Iuuenalis interprete, aliaque quæ recensui supra. Otho simia Neronis, fuit ἄμουσος. Vitellius in patinis animum habuit; Vespasianus, poeta non fuit, sed poetas amans. Suetonius cap. 18. *Titus fingendis poematibus promptus, & facilis.* Idem cap. 3. in Tito. Plinius in præfat. *Domitianus carminibus cognoscendis operam impendit, & poetices studium simulauit.* Idem Sueton. in Domit. cap. 2. De alijs non dico. Infinito abhorret animus.

32 Necdvm insignis ætatis nati.] Non ita, sed, *nedum insigniores ætatis. Adunati considere simul.* Tacitus verbo *insignior* vsus est supra, & verbo *insignire.* Gellius libr. 10. cap. 12. ex oratione M. Catonis Censorij: *Insignitas iniurias, plagas, verbera.* Et Gracchus in oratione de Legibus apud eundem eiusdem lib. cap. 3. *Ecquid est quod aut ampliter insigniterque dixeris?*

33 Versvs connectere.] Id est componere. Iuuenalis Sat. 6. *Vet. Iuuenalis Scholiasti correctus.*

Componunt ipsæ per se formantque libellos.

Vitæ Iuuenalis quisquis est author, ait Iuuenalem Satyram composuisse in poetam Neronis Paridem, his verbis mendosis. *Paucorum versuum Satyra non absurde composita in Paridem pantomimum, poetamque Claudij Neronis, eius semestribus militiolis tumentem:* (lego, *intiolis.*) Ergo Paris pantomimus inter istos poetas. O quales turpitudinum poetæ! Tamen Sueton. cap. 52. in Ner. *Ad poeticam*, inquit, *pronus, carmina libenter ac sine labore composuisse; neque, vt quidam putant, aliena prorsus edidit. Venere* (addit) *in manus meas pugillares, libellique cum quibusdam notissimis versibus, ipsius chirographo scriptis, vt facile appareret non translatos, aut dictante aliquo exceptos, sed plane quasi a cogitante atque generante exaratos.* De versuum insuaui connexione, ita Martial. lib. 10. epigr. 100.

Quid stulte nostris versibus tuos misces?
Cum litigante quid tibi miser libro.
Quid congregare cum leonibus vulpes,
Aquilisque similes facere noctuas quæris!
Habeas licebit alterum pedem Ladæ,
Inepte frustra crure ligneo curres.

Inconcinno concinnatore nihil ineprius.

34 Non impetv, et instinctv, nec ore vno flvens.] Sic Propertius eleg. 1. lib. 4.

Accersis lachrymis cantus. auersus Apollo. *Quid auersus Apollo. Inuiti cantus accersiti.*
Poscis ab inuita verba pigenda lyra.

Id est, cantus non faciles, sed inuitos, neque fluentes, imo lachrymis accersitos. Contra faciles cantus, & faciles Dij.

Si mihi Dij faciles, & sunt in amore secundi.

Et alibi.

--sint faciles in mea vota Dij.

Et postea.

Da mihi te placidum (id est facilem) *dederis in carmina vires.*

Martialis libr. 8. epigramm. 62.

Scribit in auersa Picens epigrammata charta,
Et dolet auerso quod facit illa Deo.

Sic opponuntur apud Ciceron. *facilis* & *durus*, ad Attic. epist. 14. *Occupationibus. Si duriorem te eius miseræ, & afflictæ fortunæ præbes.* *Poetæ fluunt impetu.* Et addit. *Sed facilem te profecto præbebis.* ait autem, *non impetu*, quod poetarum ex ingenijs *Et vno ore.* prorumpant versus valido impetu. Cicero 3. ad Q. fratrem, epistola *Gabinius. De versibus quos tibi a me scribi vis, deest mihi quidem opera, quæ non modo tempus, sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat, sed abest etiam ἐνθουσιασμός.* Ita Horatius de Pindaro.

- immensusque

--immensusque ruit profundo
Pindarus ore.

Instinctu, id est natura afflante ad Poeticam: Quippe a natura ille furor. Non enim poetæ fiunt, sed nascuntur. at autem, *vno ore fluens*: Quippe manantes vno fonte riui, quasi argentea vena, per prata labuntur leniter, & continua fluunt serie. At versus diuersa manu texti, non ita, sed more panniculorum attextorum, produnt suam inconcinnitatem. Horat. ad Mæcenatem.

--tenui deducta poemata filo.

Contra illi qui ad fulciendas carminis ruinas, apta pariter & inepta capiunt attoniti, vt Lucianus quibusdam poetis exprobrat.

35 DISCORDIÆ ERVEBANTVR.] Horologia prius conuenient quam philosophi. Quot capita, tot sententiæ. Tertullian. de Patient. *Philosophi quidem cum inter sese varijs sectarum libidinibus, & sententiarum æmulationibus discordent, solius tamen patientiæ in commune memores, huic vni studiorum suorum commiserunt pacem.* Tam proprium est philosophorum discordare, quam mulierum litigare.

Horologia potius conueniunt quam philosophi.

36 VOCE VVLTVQVE TRISTI.] Taxat Stoicorum horrida supercilia, & ipsum Senecam principis magistrum. Sane D. Hieronym. vocat philosophos *gloriæ animalia*. Quod ex Tertulliano sumpsit libro de patient. *Et isti minime sapientes philosophi, qui alieno tempore tristitiam inter oblectamenta principis induissent.* Est enim intempestiua talis sapientia. Musica in luctu, narratio importuna est; in epulis, triste supercilium. Martialis ad Pollam lib. 10. epigramm. 64.

Philosophus gloria animal. Ex tristitia gloriam aucupantur.

Sed male tempestiua tristitia illa inter principis iocos.

Contigeris regina meos si Polla libellos,
Non tetrica nostros excipe fronte iocos.

Ideo idem author lib. 1. in præfat. *Non intret Cato in theatrum, ni spectat Florales.* Claudianus.

-- quæ tempestiua relatu
Nunc canimus.

Sub idem tempus leui contentione atrox cædes orta inter colonos [1] Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod * Liuidineius Regulus, quem motum Senatu retuli, edebat. quippe oppidana lasciuia inuicem incessente, probra, deinde saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore [2] Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo deportati sunt in vrbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum ac parentum mortes deflebant. Cuius rei iudicium princeps Senatui, Senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres delata, prohibiti publice in decem annos eiusmodi cœtu Pompeiani, collegiaque quæ contra leges instituerant, dissoluta. * Liuidineius & qui alij seditionem conciuerant, exilio mulctati sunt. Motus Senatu & Pedius Blæsus, accusantibus [3] Cyrenensibus, violatum ab eo [4] thesaurum Æsculapij, [5] delectumque militarem pretio & ambitione corruptum. Iidem Cyrenenses reum agebant Attilium Strabonem, prætoria potestate vsum, & missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos [6] regis Apionis quondam * habitos, & Populo Romano cum regno relictos, proximus quisque possessor inuaserant, [7] diutinaque licentia & iniuria, quasi iure & æquo nitebantur. Igitur abiudicatis agris, orta aduersus iudicem inuidia, & Senatus ignota sibi esse mandata Claudij, & consulendum principem respondit. Princeps probata Strabonis sententia, se nihilominus subuenire socijs, & vsurpata concedere scripsit. Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitij Afri, & M. Seruilij; qui summis honoribus, & multa eloquentia viguerant. Ille orando causas, Seruilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, & elegantia vitæ, [8] * quam clariorem effecit, vt par ingenio, ita [9] morum diuersus.

* Liuineius

* Liuineius

* auitos.

* quæ eum clariorem effecit,

1 NVCERINOS.] Silius libr. 8.
Illic Nuceria & Gaurus naualibus apta.

Nuceria & Gaurus. Pompeij vrbs Campaniæ.

2 POMPEIANOSQVE.] Vrbs Campaniæ illustris nomine, cuius excidium narrat Tertullianus in Pallio, & Seneca natural. quæst. lib. 6. Idem scribens ad Lucilium. *Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est quam recens desiderium tui fecerit.* epist. 49. & 70. *Pompeios tuos vidi.* Quod indicat Lucilium Pompeiorum dominum extitisse, aut in illis villam habuisse. Illa clades vicinitate Vesuuij montis aduenit, cuius nobilissimam vrbem absorbuit. iniqua vicinitas.

Lucilius Pompeiorum dominus.

3 CYRENENSIBVS.] De Cyrenaica re-

gione, quæ in Africa, dixi ſupra. Hæc laſerpicij ferax. Plautus in Rud. Catullus.

Laſerpiciferis iacet Cyrenis.

4 THESAVRVM ÆSCVLAPII.] Omnia templa Deorum gentilium plena donarijs. Machab. 1. cap. 6. *Audiuit eſſe ciuitatem Elimaidem in Perſide, nobiliſsimam, & copioſam argento & auro, templumque in ea locuples valde. Et illic velamina aurea, & loricæ, & ſcuta, quæ reliquit Alexander Philippi Macedo, qui regnauit primus in Græcia.* Vide caput 1. eiuſdem libri de templo Hieroſolymitano, quod expilauit Antiochus Illuſtris, qui *radix peccati* dicitur, & cuius rapinæ, & vngues, etiam Dei viuentis ſacra inuaſerunt, vt olim Circuncelliones, & Donatiſtæ, & eorum proles impia. Æſculapio autem ſotiria dabantur magna & ingentia, pro recuperata valetudine, & præclara dona a ciuitatibus, peſtis graſſantis temporibus, alijſque aeris intemperijs. Ideo theſaurus eius valde diues. Liuius libr. 45. *Haud parem opibus Epidaurum, ſed inclytam Æſculapij nobili templo, quod quinque millibus paſſuum ab vrbe.* Nunc veſtigijs reuulſorum donorum: Tunc enim donis diues erat, quæ remediorum ſalutarium ægri mercedem ſacrauerant Deo. Et ſane *a Romanis*, vt teſtatur idem Liuius libr. 40. *ſigna inaurata data ſunt Æſculapio peſtilentia vigente, & tabulæ pictæ ad ornatum templi*, libr. 49. De iſto Africano Æſculapio, loquitur Tertullianus de Pallio. *Inſtar eius*, inquit, *Æſculapio iam veſtro, ſacerdotium eſt.* Dicit *iam*, quod prius apud Epidaurum in Græcia cultus: a Græcis & Peloponeſo, ad Romanos, a Romanis ad Africanos & Carthaginienſes migrauerit. Non prætereo de Æſculapio locum Tertulliani in Apol. male habitum, quem Æſculapius ad hunc vſque diem non ſanauit. *Iſte ipſe*, inquit, *Æſculapius, medicinarum demonſtrator alias demorituris Cordij denarij, & Aſclepiodori ſubminiſtrator.* Lego, *ſcordij, & Athanaſiæ, & Aſclepionis ſubminiſtrator.* Has enim tres herbas veluti ſaluberrimas nominat. Scordium, quod ad omnes corporis dolores eius ſuccus. Plin. lib. 26. cap. 11. Athanaſiam, quod immortales homines reddat, vt ſcribit Teophraſtus. Et Aſclepionem, quæ Panacea dicitur, & quæ omnibus morbis efficax. Idem Plin. l. 25. cap. 4. Et ideo inuentores habet Deos.

Signa inaurata data Æſculapio a Rom.
Et tabulæ pictæ.
Tertullianus explicatus.
Tertullianus correctus.
Tres herbæ ſaluberrimæ.
Scordium.
Athanaſia.
Aſclepium ſeu Panacea.

5 DELECTVMQVE MILITAREM.] En correctorum & exſcriptorum facinus. Lege, *dilectuque militari cum pretio & ambitione corruptum.* Quia legerunt *militarem*, pro *militari cum*: ideo *dilectum*, pro *dilectu* repoſuerunt.

6 REGIS APIONIS.] Lego, *Regi Apioni quondam habitos.* Ita legi lib. 11. *A Lucullo habitos*, non *emptos.*

7 DIVTINAQVE LICENTIA.] *Diutina tamen poſſeſsio ſine iuſto titulo prodeſſe ad præſcriptionem non poteſt.* L. Diutina. de præſcript. Cod. Bonam enim fidem habere præſcribentem oportet, & improba poſſeſſio firmum titulum poſſidenti præſtare nullum poteſt. L. improba. de adqu. & retin. poſſeſ. Cod. Tertullianus, *Veritati præſcribere nemo poteſt, non ſpatium temporis, non patrocinia perſonarum, non priuilegium regionum*. de virgin. vel.

Diutina poſſeſsio ſine iuſto titulo.
Improba poſſeſsio firmum titulum poſſidenti non poteſt præſtare.

8 QVAM CLARIOREM.] Lege, *quæ cum clariorem.* Et ſunt notæ non agnitæ, quæ miras tenebras huic noſtro & omnibus ſcriptoribus offundunt. Correxi ſimilia menda ſupra. Sed quia addit, *clariorem*, explico, magis notum, magis conſpicuum. Nam veteribus Grammaticis eſt claritas luminis & claritas perſpicuitatis. Illa ſplendoris, iſta nobilitatis eſt. Salluſt. in Iugurth. *Multæ artes animi, quibus claritudo paratur.*

Taciti correctio.

9 MORVM DIVERSVS.] Nam in Domitio Afro male habitauit eloquentia, in Seruilio bene. Domitius vir malus, dicendi peritus: Seruilius contra vir bonus, & eloquens, qui præter fori dotes, etiam res Romanas ſcripſit. Non vane, non imprudenter, non impudenter, vt multi, quibus fides nulla, quia fidem non habent. Et mentiri in Reges Chriſtianos & Principes pulchrum putant & laudabile: quod nequiſſimum tamen.

Differentia Domitij Afri & Seruilij.
Seruilij hiſtoria.

Nerone quartum, Cornelio Coſſo Coss. [1] quinquennale ludicrum Romæ inſtitutum eſt, ad morem Græci certaminis, varia fama, vt cuncta ferme noua. Quippe erant qui Gn. quoque Pompeium incuſatum a ſenioribus ferrent, [2] quod manſuram theatri ſedem poſuiſſet. *Nam antea* [3] *ſubitarijs gradibus, & ſcena in tempus ſtructa, ludos edi ſolitos: vel ſi vetuſtiora repetas, ſtantem populum ſpectauiſſe: ſi conſideret, theatro* [4] *dies totos ignauia continuaret.* [5] *Ne ſpectaculorum quidem antiquitas ſeruaretur,* [6] *quoties Pop. Rom. ſederet, nulla cuiquam ciuium* [7] *neceſſitate ſpectandi. Cæterum abolitos paulatim patrios mores, funditus euerti per accitam laſciuiam, vt quod vſquam corrumpi & corrumpere queat, in vrbe viſatur, degeneretque ſtudijs externis iuuentus, gymnaſia & otia, & turpes amores exercendo, principe & Senatu auctoribus, qui non modo licentiam vitijs permiſerint, ſed vim* [8] *adhibeant: Proceres Romani ſpecie orationum & carminum, ſcena polluantur:* [9] *quid ſupereſſe, niſi vt corpora quoque nudent, & cæſtus aſſumant, eaſque pugnas pro militia & armis meditentur?* [10] * *An iuſtitiam augurij, &* [11] *decurias equitum, egregium iudicandi munus expleturos,* [12] *ſi fractos*

* An ſcientiā augurij.

ſonos

ſonos & dulcedinem vocum perite audiſſent? Noctes quoque dedecori adiectas, ne quod tempus pudori relinquatur, ſed cœtu promiſcuo quod perditiſſimus quiſque per diem concupiuerit, per tenebras audeat. Pluribus ipſa licentia placebat, ac tamen honeſta nomina [13] prætendebant: [14] *Maiores quoque non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna quæ tum erat, eoque a Thuſcis accitos hiſtriones, a Thurijs equorum certamina, & poſſeſſa Achaia Aſiaque, ludos accuratius editos: neque quenquam Romæ honeſto loco ortum,* [15] *ad theatrales artes degenerauiſſe, ducentis iam annis a* [16] *L. Mummij triumpho qui primus id genus ſpectaculi in vrbe præbuerit. Sed & conſultum parcimoniæ, quod perpetua ſedes theatro locata ſit, potius quam immenſo ſumptu, ſingulos per annos* [17] *conſurgeret ac ſtrueretur.* [18] *Nec perinde magiſtratus rem familiarem exhauſturos, aut populo efflagitandi Græca certamina a magiſtratibus cauſam fore, cum eo ſumptu Reſp. fungatur. Oratorum ac vatum victorias incitamentum ingenijs allaturas: nec* [19] *cuiquam iudici graue, aures ſtudijs honeſtis, & voluptatibus conceſſis* [20] *impartire. lætitiæ magis quam laſciuiæ dari paucas potius quinquennij noctes, quibus tanta luce ignium nihil illicitum occultari queat.* Sane nullo inſigni dehoneſtamento id ſpectaculum tranſijt. Ac ne modica quidem ſtudia plebis exarſere, quia redditi quanquam ſcenæ Pantomimi, [21] certaminibus ſacris prohibebantur. [22] Eloquentiæ primas partes nemo tulit, ſed victorem eſſe Cæſarem pronuntiatum. Græci amictus [23] quos per eos dies plerique inceſſerant, tum exoleuerant.

1 QVINQVENNALE LVDICRVM.] Vt decennale, de quo Dio lib. 53. vicennale, de quo Euſebius in vita Conſtantini. dicit autem *Romæ*, quia ante Nicopoli, apud Actium quinquennales in honorem Victoriæ Actiacæ. de quibus noſter ſupra.

2 QVOD MANSVRAM THEATRI SEDEM POSVISSET.] Eo ſpectant verba Plinij de theatro Scauri. *Hic*, inquit, *fecit in Ædilitate ſua opus maximum omnium quæ vnquam fuere humana manu facta: non temporaria mora, verumetiam æternitatis deſtinatione.* lib. 37. cap. 15. ait autem *temporaria mora*, quia illa theatra ſtatim orientia, ſtatim occidentia. Nam vbi ſtructa, continuo deſtructa. Martialis de iſto Pompeij theatro lib. 10. epigr. 51.

Sed nec Marcelli, Pompeianumque, nec illic
Sunt triplices thermæ, nec fora iuncta quater.

Tertullianus Chriſtianus vocat damnatum & damnandum opus in Apolog. *Vbi ſunt*, inquit, *leges, quæ theatra ſtuprandis moribus orientia deſtruebant?* Valer. libr. 2. cap. 4. vocat *theatra vrbana caſtra, excogitata cultus Deorum, & hominum delectationis cauſa*, aitque *inchoata a Meſſalla, & Caßio Cenſoribus, ſed authore P. Scipione Naſica, omnem apparatum operis eorum ſubiectum haſtæ veniſſe.*

3 SVBITARIIS GRADIBVS, ET SCENA IN TEMPVS STRVCTA.] Nam ceſpitibus aggeſtis ſibi editiorem locum faciebant Quirites. Primum autem ſtantes ſedebāt non modo populus, ſed & magiſtratus. Mox ſedente magiſtratu, vt gratiam faceret populo, gradus fecit ſubitarios & breui manſuros: quod ad Pompeium durauit, qui ex quadrato lapide cum gradibus theatrum ſtruxit.

Subitarij gradus theatrorū.

4 DIES TOTOS IGNAVIA CONTINVARET.] Id eſt ſederet, & reſideret. Nam otia, ſunt vota populi. Poeta in Bucolicis.

Otia votum plebeculæ.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.

Tertull. in Pallio, ex verbis Virgilij: *Verum nobis hæc otia, & annona a cœlo.* Et Martialis.

—— O Soles, o tunicata quies.

ait, *tunicatam quietem* vulgi, quia populus tunicatus. Hor. -- *vendens tunicato ſcruta popello.* Equites trabeati, Senatores togati, tunicati Quirites. at Regum eſt curare, & negotia agere; vulgi vero otiari, & edere. Poteſtas Regia, ſeruitus eſt, & aurei compedes; populi ignauia, veſana libertas. Horat. clare hos populi mores deſcribit. -- *Fuit haud ignobilis Argis,*

Populus tunicatus.

Regum negotiari.

Vulgi otiari.

Qui ſe credebat miros audire Tragœdos,
In vacuo lætus ſeſſor plauſorve theatro.

Et egregie Valerius, qui Senatuſconſulto cautum fuiſſe ſcribit, *Ne quis in vrbe propiuſve paſſus mille, ſubſellia poſuiſſe, ſedenſve ludos ſpectare vellet, vt ſcilicet remißioni animorum, iuncta ſtandi virilitas, propria Romanæ gentis, nota eſſet.* Quod eleganter dictum. Nam Roma nil niſi vigor & virilitas. Hac ſibi parauit imperium. Nec ſileo quod Suet. in Caligula ait 26. *Inquietatus fremitu gratuita in Circo loca occupantium omnes fuſtibus abegit, eliſique per eum tumultum 20. amplius equites Rom. & totidem matronæ ſuper innumeram turbam cæteram.* Vt notes ignauiam populi Rom. fuit autem a Theatro non longe ædes Murciæ deæ quæ dea ignauiæ fuit, non male ibi locata.

Theatri vulgus amantiſsimum.

5 NE SPECTACVLORVM.] Legendum puto, *nec*: quippe erant qui incuſarent man-

suras sedes theatri, & quod nec antiquitas spectaculorum seruaretur.

6 QVOTIES.] Defectus locus. Lego, *Quia quoties*, & similes litteræ repetendæ noctem fecerunt.

7 NECESSITATE CERTANDI.] *Necessitas esset certandi*. Id est, ex quo gradus in theatro Populo Romano dati, nulla erat cuiquam certandi necessitas: at modo contra, etiam inuiti ad certamen trahuntur. Nec lego, *prætor*, sed, *Populus Romanus sederet*. *Tacitus explicatus.*

8 ADHIBEANT. PROCERES ROMANI.] *Vim adhibeant vt proceres Romani.*

9 QVID SVPERESSE.] *Quid superest.*

10 AN IVSTITIAM AVGVRII.] Quis authorum vnquam dixit, *iustitiam augurij*? Et quid iustitiæ cum augure? lege, *An ius scientiamque augurij*. Scientia enim dicitur, & disciplina. Et vere scientia augurum fuit, apud Romanos. Sic Cicero ad App. Pulchrum 3. famil. epist. *Vix tandem, ipsam cognitionem iuris Auguralis consequi cupio*. Ac ideo libri Augurales. eod. epistol. *Cum essent*. Et *disciplinam Augurum* vocat epist. *Vereor*. l. 6. famil. Lucanus eam scientiam paucis verbis & Augurum munia delineat. *Augurij iustitiam dixit nemo.* *Dixere scientiam augurum.*

- quis noscere fibra
Facta queat, quis prodat aues, quis fulgura cœli
Seruet, & Assyria scrutetur sidera cura?

Augures autem sunt, *qui rerum omnium coniecturas prudenter ac diligenter amplectuntur*. Nonius. *Auguramur, cum futura veris captamus augurijs. Accius in Teleph. Pro certo arbitrabor sortis oracula aditus auguria*, pro *sortes, oracula aditus, auguria*.

11 DECVRIAS EQVITVM, EGREGIVM.] Lego, *vt egregium iudicandi munus expleturos.*

12 FRACTOS SONOS.] Testis Seneca pater præfat. lib. 1. Controu. *Torpent ecce ingenia desidiosæ iuuentutis, nec in vllius honestæ rei labore vigilatur. Somnus languorque, & somno & languore turpior, malarum rerum industria, inuasit animos. cantandi, saltandique nunc obscœna studia effœminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundissimis se excolere munditijs, nostrorum adolescentium specimen est*. Specimen quidem, sed spurcum. *Fracti soni.* *Vel extenuata mollitie.*

13 PRÆTENDEBANT.] Puto legendum, *prætendebantur*. Id est, turpibus factis, honesta velamenta quærebant.

14 MAIORES QVOQVE.] Pono, *quosque.*

15 AD THEATRALES ARTES DEGENERAVISSE.] Cur ita? Quia proborum morum repagula clausos eos tenebant intra virtutum claustra, nec sinebant ad dedecora prorumpere. Sed nunc vitiorum profluuijs, subrutis moribus, & imperantium exemplo, proturbato & prostrato pudore, quis Scaurorum & Scipionum, non ludio, non gladiator factus? Quis inter Parides & Mnestеres non computatus? Quorum orbis spectarat virtutem, horum arena Romana vidit dedecus. Et non modo viros, sed & mulieres spectauit arenarias. Vnde Iuuenalis.

—— Mæuia Tuscum
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.

Dio scribit visos Furios, Fabios, Portios, Valerios in arena & digito monstratos. Macedones dicebant, hic Pauli nepos. Græci, ille Memmij. Siculi, spectate Claudium. Epirotæ, & Appium: Asiatici, Lucium. Hispani, Publium: Carthaginenses, Africanum. Quin Ælia Catula nobilissima & ditissima octogenaria saltauit, & posita persona Nero choreas agitare omnes iubebat, ostendebatque eos qui paulo ante gesserant magistratum. Ne mirere igitur si pluribus ipsa licentia placebat, sed ex horrore flagitiosis factis honesta nomina prætendi.

16 L. MVMMII.] Quo Censore inaurata fuere Capitolia. Plin. l. 33. c. 3. *Corinthum euertit, Corinthia vasa Romam intulit, ad tabulas pictas Romanos inclinauit, signis vrbem repleuit, & post tot gesta vnicæ filiæ dotem non reliquit*. Idem tamen eundem laudat lib. 34. cap. 7. & lib. 37. cap. 1. Et eius habes elogium in Strabone: *Mummius animi magnitudine magis excelsus quam studio artis pictoriæ & plastices, facile rogantibus amicis & tabulas & signa largiebatur*. Vir sane fortissimus & abstinentissimus. Nam nihil e Corintho ad se trãstulit, & ad familiam suam. Epitome Liuij l. 53. *Arma Romana, duce Mummio, euertere Corinthum; sed postea Corinthus Romam*. Nam de euersione Corinthi ita Cicero in Agraria. *Corinthi vestigium vix relictum est. Erat enim posita in angustijs atque in faucibus Græciæ, sic vt terræ claustra teneret & duo maria maxime nauigationi diuersa pæne coniungeret, cum pertenui discrimine separarentur.* *Mummius censor Corinthi.* *Romam impleuit signis.* *Dotem filiæ non reliquit.* *Vir fortissimus & abstinentissimus.*

17 CONSVRGERET AC STRVERETVR.] Scribe, *destrueretur*. Nam in eo sumptus quod extrueretur, mox destrueretur.

18 NEC PERINDE.] *Nec proinde.*

19 IVDICI GRAVE.] Audenter lego, *videri graue*. Ophthalmia fuit exscribentis.

20 IMPARTIRE.] Ex veteri loquendi forma. Terentius: *Impartio, verbum vetus.*

Salutem plurimam impartit Gnatho.

Sallustius: *prouincias inter se partiuerant*. In Iugurth. Et ita noster Tacitus supra.

21 CERTAMINIBVS SACRIS.] Quia scenici turpes erant personæ, & adesse sacris, ignominioso nefas. Dixi lib. 1. Et firmat L. 22. §. nec non. solut. matr. Et L. 12. de Scenicis, in Cod. Theodos. Corrigo autem locum, & explico, quia se offert in Tertulliano de istis agonibus in Scorpiaco. *Agonas istos*, inquit, *contentiosa solennia & superstitiosa certamina Græcarum & religionum, & voluptatum, quanta gratia sæculum celebret, etiam Africæ liquit*. (Id est, cognitum fuit, ab illa scilicet voce Senatorum sententias in Senatu depromentium qui aliquando dicunt *Non liquet*, vt heic, *liquit*. Pergit Tertullianus & addit. *Adhuc Carthaginem singulæ ciuitates gratulando inquietant, donatã Pythico agone post stadij senectutem*, (id est postquam illi & senuerunt, post longum æuum & spatium ludorum.) *Ita ab æuo dignissimum creditum est, studiorum in experimentum, committere artes corporum, & vocum præstantiam expẽdere, præmio indice, spectaculo iudice, sententia, voluptate. Qua* (lego, *Quia*) *nulla sunt prælia, nulla vulnera, pugni quassant, calces arietant, cæstus* *Sacris adesse ignominioso nefas.* *Tertullianus correctus.* *Et explicatur.*

cæſtus dilaniant, flagella dilacerant: nemo tamen agonis præſidem ſuggillauerit, quod homines violentiæ obiectet: iniuriarũ actiones, actiones extra ſtadium. Sed quãtum liuores illi, & cruores, & vibices negotiantur, intendis? Coronas ſcilicet, & gloriam, & dotem, priuilegia publica, ſtipendia ciuica, imagines, ſtatuas, & qualem poteſt præſtare ſæculum de fama æternitatem, de memoria reſurrectionem; Proles ipſa non queritur, dolere ſe non vult, corona premit vulnera, palma ſanguinem obſcurat, plus victoriatum eſt, quam immoratum. Lego, *victoriarum, quam iniuriarum.* Etſi Tertullianus ſit maximus verborum plaſtes; tamen in hac parte iſta duo verba non admitto. Suetonius de Domit. cap. 4. *Inſtituit quinquennale certamen Capitolino Ioui triplex, Muſicum, Equeſtre, Gymnicum, & aliquanto plurium quam nunc eſt coronatorum: certabant etiam & proſa oratione Græce, Latineque: ac præter citharœdos, chorocithariſtæ, & pſilocithariſtæ.* De Nerone autem iſtud recte dixeris quod 2. Machab. 4. de Iaſone impio & nefario. *Feſtinabant principes fieri palæſtræ & præbitionis eius iniuſtæ & in exercitijs diſci: & patrios quidem honores nihil habentes Græcas glorias optimas arbitrabantur.*

22 ELOQVENTIÆ PRIMAS PARTES.] Quid ſi ſcriptum, *Eloquentiæ primas, partium nemo tulit?*

23 QVOS.] Repone, *Queis per eos dies plerique inceſſerant.*

Inter quæ & [1] ſidus cometes effulſit, de quo vulgi opinio eſt, tanquam mutationem regis portendat. Igitur quaſi iam depulſo Nerone, quis nam deligeretur inquirebant, & omnium ore Rubellius Plautus [2] celebratur, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia. Ipſe placita maiorum colebat habitu ſeuero, [3] caſta & ſecreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famæ adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia diſcumbentis Neronis apud [3] Simbruina ſtagna, cui [4] Sublaqueum nomen eſt, ictæ dapes, [5] menſaque diſiecta erat, idque [6] finibus Tiburtum acciderat, vnde paterna Plauto origo: hunc illum numine deum deſtinari credebant, [7] fouebantque multi, quibus noua & ancipitia præcolere auida & plerunque fallax ambitio eſt. Ergo permotus iis Nero, componit ad Plautum litteras, conſuleret [8] ſibi, & turbis, ſeque praue diffamantibus ſubtraheret: eſſe illi per Aſiam auitos agros, in quibus tuta & inturbida iuuenta frueretur. Ita illuc cum coniuge Antiſtia & paucis familiarium conceſſit. Iiſdem diebus nimia [9] luxus cupido, infamiam & periculum [10] Neroni tulit, quia [11] fontem aquæ Martiæ ad vrbem deductæ [12] nando inceſſerat, videbaturque potus ſacros & ceremoniam loci [13] corpore loto polluiſſe, ſecutaque anceps valitudo iram deum affirmauit.

Sidus cometes. Cincinnatum dictum.

1 SIDVS COMETES.] Quod *cincinnatum ſidus dicebatur*, ait Scholiaſt. Iuuenal. Sat. 6. de eo Plinius lib. 2. cap. 25. *In noſtro*, inquit, *æuo circa veneficium*, (ita lego) *quo Claudius Cæſar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu eius aſsiduum prope ac ſæuum.* Nam Neronis imperium fuit veneficium orbis. Plinius enim lib. 1. vbi de Agrippina matre Neronis, *Orbi Neronem*, inquit, *alterum venenum dedit.* Sunt tamen quidam cometæ innocui. Sic enim Claudianus 4. Conſul. Honor.

Aſsiduum tempore Neronis.

Cometes innoxius.

Viſa etiam medio populis mirantibus audax
Stella die dubitanda nihil, nec crine retuſo
Languida, ſed quantus numeratur nocte Bootes.

De horrendo cometa, & pogonato ſidere, Silius lib. 1.

Crine vt flammifero terret fera regna cometes,
Sanguineum ſpargens ignem: vomit atra rubentes
Fax cælo radios, & ſæua luce coruſcum
Scintillat ſidus, terriſque extrema minatur.

Cometes non impune viſus.

Prudentius hymno de Epiphania.

— triſtis cometes intercidat,
Et ſi quod aſtrum Sirio feruet vapore.

De iſto autem cometa Seneca Nat. quæſt. 7. *Sex menſibus hic quem nos Neronis lætiſsimo principatu* (loquitur de quinquennio) *vidimus, ſpectandũ ſe præbuit in diuerſum illi Claudiano circumactus. Nam ſub Claudio viſus etiam cometes. Ille enim a Septemtrione in verticem ſurgens Orientem petijt ſemper obſcurior. Hic ab eadem parte cœpit, ſed in Occidentẽ tendens ad Meridiem flexit & ibi ſe ſubduxit oculis.* Idem eodẽ. *Nec eſt quod putamus eundem viſum eſſe ſub Claudio quem ſub Auguſto vidimus. Nec hunc qui ſub Nerone Cæſare apparuit, & cometis detraxit infamiam (quia nihil minabatur) illi ſimilem fuiſſe qui poſt necem D. Iulij ludis Veneris genitricis circa vndecimam horam diei emerſit.* Claudianus de diro cometa 1. de rapt. Proſerp. ſcribit elegantibus verbis: quæ videris. ſed hi cometæ non ſine malo augurio.

2 CELEBRATVR.] *Celebrabatur.*

3 CASTA ET SECRETA DOMO.] Nam bene latuiſſe ſapientia eſt his temporibus.

Tunc me biremis præsidio scaphæ
Tutum per Ægæos tumultus
Aura feret geminusque Pollux. ait Horatius.

4 SIMBRVINA STAGNA.] Simbruina stagna, queis Sublaceum nomen est. dixi supra *Simbriuium*, non *Simbruinum*.

Simbruina stagna. Simbriuium, non Simbruinum. Sublaceum, Sublaqueum.

5 SVBLAQVEVM.] Si a lacu *sublaceum*. Tamen & Tacitus heic, & Plinius lib. 3. cap. 12. *Ex alia parte*, inquit, *Anio in monte Trebanorum ortus, lacus tres amænitate nobiles, qui nomen dedere Sublaqueo, defert in Tiberim.*

6 FINIBVS TIBVRTVM.] Lege, *finibus Tiburti tum acciderat.* Martialis de Tibure.

Cum Tiburtinas damnet Curiatius auras,
Inter laudatas ad Styga missus aquas.

Idem libr. 4. epigramm. 64.

Centeno gelidum ligone Tibur,
Vel Præneste domate, pendulamque
Vni dedite Setiam colono.

7 FOVEBANTQVE.] *Fauebantique multi.*

8 SIBI ET TVRBIS.] Id est vulgo: si vera est lectio. Sic enim potest interpretari. Nam Tertullian. in Apologet. *Vobiscum concutitur imperium, concussu etiam cæteris membris eius. Vtique & nos, licet extranei a turbis æstimemur.* Iuuenalis:

—— *turbæ rapienda togatæ.*

Id est plebi Romanæ. Seneca de Tranquill. *Antiquæ magis opulenta turbæ.* Idem Iuuenalis, quem in hoc versu corrigo.

-- *parce & messoribus istis,*
Qui saturant vrbem circo cœnæque vacantem.

Iuuenalis correctus.

Lego, *Qui saturant turbam*, id est, populum Romanum vacantem tantum circensibus, & annonæ. Nam idem poeta *panem, & circenses* facit populi vota. Si legas *vrbem*, cum plebe comprehendas etiam primores ciuitatis. At Iuuenalis intelligit tantum de plebe, quæ circo & cœnæ dedita, nihil aliud curat. Quid si legatur, *Circo scenæque vacantem*? vt illa scena de theatro intelligatur. Dispice si lubet. Nam ita mens mea præsagit. Messores autem Africanos vocat, qui suis messibus alebant Populum Romanum. Sed tamen non placet verbum *turbis*, quin lego, *consuleret sibi & tutelæ vrbis.* quæ vera scriptio. Et *t*, siglum est, pro *tutela.*

9 LVXVS CVPIDO.] *Lusus cupido*, id est animus ludendi. Nam in aqua natare, luxus non est, sed lusus; & luditur in aquis. Terentius.

Tacitus correctus.

Congrum istum maximum in aqua sinito ludere
Paulisper, donec exossabitur. Virgil. eclog. 9.
- *Quis est nam ludus in vndu?*

Noto autem Alexandrum Magnum sibi morbum conciliauisse, cum in Cydnum flumen lauandi causa se immisisset, non ludendi, vt heic Nero qui dispar in omnibus ab Alexandro.]

10 NERONI TVLIT.] *Neroni intulit.*

11 FONTEM AQVÆ MARTIÆ.] De qua ita Plinius lib. 31. cap. 3. *Clarißima aquarum omnium in toto orbe, frigoris salubritatisque palma, præconio vrbis, Martia est, inter reliqua Deû munere vrbi tributa quæ vocabatur quondam Anteia: fons autem ipse Pironia, qui oritur in vltimis montibus Pelignorum, transitque Marsos, & Fucinum lacum, Romam non dubie petens: mox specu mersus, in Tiburtina se aperit IX. M. P. fornicibus structis perductus. Primus eam in vrbem ducere auspicatus est Ancus Martius vnus ex Regibus. Postea Q. Martius rex in Fratura: rursusque restituit M. Agrippa. Domitianus deduxit in suas thermas super portam Esquilinam.*

Martia aqua. Salubritate & frigiditate præcipua. Anteia dicta aqua Martia. A quibus in vrbem deducta.

12 NANDO INCESSERAT.] Multis nationibus apud Paganos aquæ fluminum & fontium sacræ. Ideo Naiades & Hydriades Nymphæ sacræ dicuntur. Quarum quæ κρηνίδες, id est fontanæ, & ἐπιποταμίδες, i. fluuiatiles, in magna sũt veneratione. *Persæ*, ait Strabo 15. *In aquas fluminum & fontiũ non micturiunt, nec in illas exspuunt*, ait Tacitus, *nec in illis lauantur, & eluuntur, nec mortuum inyciunt, nec alia immunda.* Ideo ἱερὸν ῥόον, *sacros fontes, sacras aquas* vocant Græci. Et ita Horat. Od. 1. lib. 1.

Nunc viridi membra sub arbuto
Stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ.

Ad capita autem fontium nudari nefas, quia nudari ante res sacras non permissum. Valer. lib. 11. *Capita vero fontium sacra sunt*, ait Seneca filius, *vt ipsi fontes, in quos conspuere & turbare non esset licitum.* Nam apud Hesiodum in lib. operum & dierum, *conspuere in fontes nefas.* De non turbandis planctus est pastoris, apud Virgil.

Nudari ante res sacras nefas. Capita fontiũ sacra. Conspuere fontes nefas.

Eheu quid volui misero mihi! floribus Austrum,
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.

Aquilius quod venena fontibus hostium miscuisset, infamem victoriam fecit, ait Florus de bello Asiatico. Ouidius:

Nec noceat turbasse lacus, ignoscite Nymphæ,
Mota quod obscuras vngula fecit aquas.
Tu Dea pro nobis fontes, fontanaque placa
Numina.

Apud Iudæos *fontes, & cisternæ, & omnis aquarum congregatio munda est.* Leuit. 11. Addo (quod Neronis facinus forsan augeat:) apud Ægyptios Regi inhonestum fuit natare. Synesius l. 1. de prouid. loquitur de Typhone. *Neque legibus regijs, neque sibi parcens, flumini se immittere, ibique volitare, natare, omnia tum facere, tum perpeti, vt ridiculus fieret.* Et quẽadmodum capita fontium sacra Nymphis, ita etiam ima fontiũ non sacra, quæ traijcere licebat, vel nudo pede, vel nudo corpore: sed post lauatas manus & adorato flumine. Nam Nonius in verbo, *Nitidant*, citat ex Ennio. - *eam secum aduocant:*

Fontes mundi apud Iudæos.

Eunt ad fontem nitidantque corpora.

Quin magistratus Romani Petroniam in Tiberim profluentem euntes in campum auspicato trãsibant. Et Festus. *Perenne auspicatur*, inquit, *qui amnem, aut aquam, quæ ex sacro oritur, auspicato transit.* Quod alij ante me docuere. Verum nemo melius Plinio Iuniore epist. 8. li. 8.

13 CORPORE TOTO.] Non respuo verbum *toto*. Nam inter pollutiones quædam maiores, aliæ minores. Minor si quis digito tantũ contigisset. maior, si toto corpore. In lege Mosis si quis quid immundum tetigerit, ad vesperã immundus erat: at qui vxori in profluuio mẽstruorum se miscuisset, septẽ mensium diebus immũdus erat. Dicit autẽ *toto corpore polluisse*, id est in totũ se polluisse. Cicero 2. ad Q. fratrẽ. *Totum aqua madidum.* Et Plautus, *Totus gaudeo.*

Pollutio maior aut minor. Ex lege Mosis. Toto corpore recte scriptum. Vt totam foueri aquis.

In

Ingeniosa correctio, loto corpore. in Milite. Tamen *corpore loto*, ingeniosa correctio est. Et meminit Iuuenalis qui Satyra 6. ait:

Ad mœchum veniet lota cute.

Vbi excusa habet, *tota cute*. Et male: nam vult innuere venturam eam postquam se frequenti aqua mundauerit. Polluti enim præcipue libidinibus infandis, qualis Nero, aquas polluebant; vnde Ouidius 2. Metamorphos. inducit Dianam ita Parrhasim alloquentem quæ se concubitu fœdo polluerat.

I procul hinc, dixit, nec sacros pollue fontes,
Cynthia, deque suo iussit secedere cœtu.

Et noto fontes virgines habitos apud priscos Paganos. Inde *virgo fons* dicta aqua Martia, ex Plinio, de qua heic noster. quod alias dixi. Et fontes *lymphas* appellabant quasi Nymphas. Collumella lib. 10.

Doctaque Parthenope Sebethide roscida lympha.

Et Nymphæus Italiæ fluuius propter Velitras. Et Nympha Velina. Et Nympha Iuturna quod vota iuuaret. 1. Fastor. Quibus sacrificabant. Horat. lib. 3. Od. 13.

Dulci digne mero, non sine floribus,
Cras donaberis hædo.

Etiam melle. Homer. Odyss. Ideo fontes polluere nefas, quia virgines, eisque virginalis reuerentia præstanda: vt non tangantur, non corrumpantur. Catullus in Carm. Nupt. Vt flos, sic virgo intacta ambitur, tacta vitatur.

Vt flos in septis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contusus aratro,
Quem mulcent auræ, firmat Sol, educat imber:
Multi illum pueri, multæ optauere puellæ.
Idem cum tenui carptus defloruit vngui,
Nulli illum pueri, nullæ optauere puellæ.

At Corbulo post deleta Artaxata, vtendum recenti terrore ratus, ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis, [1]* metum hostium intenderet, vel si pepercisset, clementiæ famam adipisceretur, illuc pergit non infenso exercitu, ne spem veniæ auferret, neque tamen remissa cura, gnarus[2] facilem mutatu gentem, vt segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari pro ingenio quisque, alij preces offerre, quidam deserere vicos, & in auia digredi, ac fuere qui se speluncis, ac charissima secum abderent. Igitur dux Romanus diuersis artibus, misericordia aduersus supplices, celeritate aduersus profugos, immitis ijs qui latebras insederant, ora & exitus specuum sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum fines suos prætergredientem incursauere[3] Mardi, latrocinijs exerciti, contraque irrumpentem montibus defensi: quos Corbulo immissis Hyberis vastauit, hostilemque audaciam externo sanguine vltus est. Ipse exercitusque, vt nullis ex pretio damnis, ita per inopiam & labores fatiscebant, [4]* carne pecudum propulsare famem adacti. Ad hæc penuria aquæ, feruida æstas, longinqua itinera, sola ducis patientia mitigabantur, eodem[5] plura quam gregario milite tolerante. Ventum dehinc in locos cultos. Demessæque segetes, & ex duobus castellis in quæ confugerant Armenij, alterum impetu captum: qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Vnde in[6] regionem Taurantium transgressus, improuisum periculum vitauit. Nam haud procul tentorio eius, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, seque autorem & socios per tormenta edidit. Conuictique & puniti sunt, qui specie amicitiæ dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi, patere mœnia afferunt, intentos popularis ad iussa. Simul[7] hospitale donum coronam auream tradebant. Accepitque cum honore, nec quicquam vrbi detractum, quo promptius obsequium integri retinerent. At præsidium regium, quod ferox iuuentus clauserat, non sine certamine expugnatum est. Nam & prælium pro muris ausi erant, & pulsi intra munimenta aggeris, demum & irrumpentium armis cessere. quæ facilius proueniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad principem

** metum hostium cauto tum intenderet,*

** carne pelo-ridum*

Dux gregario milite magis patiens.

Tacitus correctus. Munia militis & duritia.

TE.] Verba arguunt mendum: lego, *plura quoquam gregario milite tolerante.* Claudian. 4. de Conf. Honor.

-- neu stantibus Austris,
Neu pluuijs cedas: neu defensura calorem
Aurea summoueant rapidos vmbracula Soles.
Inuentis vtare cibis: solabere partes
Æquali sudore tuas.

Suetonius de Aug. ait *non modo ducis, sed etiam militis functum munere,* cap. 10. Et hoc curant magni duces, quia in his virtus, & existimatio.

6 REGIONEM TAVRANTIVM.] Qui a monte Tauro dicti, vt opinor.

Hospitio recepta gentes a Senatu. Dona missa hospitibus.

7 HOSPITALE DONVM.] Liuius de hospitali dono libr. 5. *Hospitium cum eo Senatusconsulto est factum, donaque publice data.* Loquitur de Timasitheo Liparensi, Sic Homer. Iliad. *ε.* & Odyss. *α.* facit Telemachum Mineruæ hospiti dantem munus. Apud Virgil. 1. Æneid.

Dona dehinc auro grauia sectoque elephanto
Imperat ad naues ferri. Et lib. 7.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Absenti Æneæ currum geminosque iugales
Semine ab ætherio, spirantes naribus ignem.

Mutua munera sunt hospitij vincula.

Et Seruius 9. Æneid. *Consuetudo erat apud maiores, vt inter se homines hospitij iura mutuis muneribus contraherent.* Synesius epist. 4. memorat appulsis suetū dari munera, atque mulieres Africanas alijs mulieribus hospitalis terræ dona porrexisse.

Africanæ mulieres appulsis dant munera.

Legi eadem munera in Apuleio, qui non modo cœnam, sed & munera dedit nouiter aduenienti.

Grati hospitis cura.

Seneca optimi hospitis mores describit eleganter libr. 4. de benefic. *Accurrit,* inquit, *spiritum eius recolligit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreauit, triginta diebus impensa sua curauit, refecit viatico, instruxit.* Et Vitruuius lib. 6. *Hospitibus aduenientibus instituebant triclinia, & cubicula, & cum penu cellas, puroque die,* (id est non nubilo,) *ad cœnam inuitabant: postero, mittebant pullos, oua, olera, poma, reliquasque res agrestes.*

Primo die inuitati ad cœnam. Postero muneribus donati.

Indicium autem hospitalitatis *tessera,* quam vbi repræsentassent, pro hospitibus habebantur. Plaut. in Pœnul.

Tessera signum hospitalitatis.

— tesseram
Conferre si vis hospitalem, eccam attuli.

Sed Homero nemo melius, qui omnes recipiendi hospitis ritus commemorat in Odyss. Et Cicero vocat *Memmium hospitalissimum hominem,* pro summa laude: & apud Gellium, *Hospes in proxima parte amicitiæ.*

Homerus hospitalitatis ritus commemorat.

Turpe glossema. Tacitus explicatus.

8 AD LITTORA MARIS RVBRI DEDVXIT.] Tolle *rubri.* Nam glossema est viri imperiti. Mare enim, mare est Caspium, non rubrum, aut Arabicus sinus. Hyrcani enim longe a mari rubro; At prope a Caspio, cuius sunt vicini: ideoque patriam repetentibus, ad mare Ponticum, non mare rubrum, deducere oportuit. Et sane si ad mare rubrum, propiores habuissent Parthos, & Parthorum fines. Quod tamen cauebant. De isto mari ita Poeta:

Alluitur rubris fluctibus Oceani.

Dionysius autem ita describit.

-- eximie ipsum
Inter omnes valde opulenti & insignes populi colunt.
Aliud quinetiam miraculum valde obtigit illi,
Semper flagrans aromatis suauiter subolet
Vel thus, vel myrrham, vel bene odoratum calamum,
Aut etiam diuinū maturescens thus vel cassiam.

9 AVERSOS ANIMI.] Bene *auersos animiis:* licet pluresin singulari. & vbi de Agrippina, ait *ferox animi.* Liuius: *Itaque consuli territo animi.* Sallust. histor. fragm. *Ipse animi atrox.* Apuleius, *exterminatus animi.* lib. 3. Met.

Verba Tacito familiaria.

10 PERPOPVLATVS.] Id est, longe lateque populatus. Et his verbis vtitur Tacitus sæpe, vt *perornare* Annal. 16. *perpollucre.* Sic Liuius lib. 26. dixit, *Annibal infestius perpopulato agro.*

Tacitus correctus. Aristobulus Iudææ rector. Sed et Armenia minor mandata.

11 VT CVIQVE FINITIMA PARS NICOPOLIQVE.] Desperato loco medicinam facio, & lego: *Vt cuique finitima Parthis, Nicopolique Aristobulo atque Antiocho parere iussæ.* Ita sciptum erat, *Pars,* vnde pars finxere. Aristobulus Iudæam regebat, sed minor Armenia ei etiam mandata erat. Tacitus Annal. 13. *Minorem Armeniam,* inquit, *Aristobulo, Sophenem Sohemo, cum insignibus Regijs mandat.* Antiochus autem erat Antiochi filius regis Ciliciæ, cui Caligula Comagenem paternum regnum adiectis Ciliciæ maritimis dedit, & mox abstulit; sed reddidit ei Claudius. Dio libr. 59. & 60. Ergo vbi Tigranes ad capessendum Armeniæ imperium dilectus est, dati sunt illi ad præsidium mille legionarij, tres sociorum cohortes, & duæ equitum alæ; quibus facilius nouum regnum tueretur. Quod erat amplissimum decretum. Est autem Taciti sensus, vt pars Armeniæ Parthis vicina, ab Aristobulo, pars Nicopoli finitima, ab Antiocho regeretur. Et verus est sensus ille, ac vera correctio.

Tacitus explicatus.

12 CORBVLO IN SYRIAM ACCESSIT.] Lego, *inde Syriam accessit morte Vinidij legati vacuam.* Et quia erat scriptum, *in Syriam,* legerunt & scripserunt *in Syriam,* quanquam accedere *in Syriam* non sit ex vsu Latinis. At Syria pars est Syriæ. Plin. lib. 5. cap. 12. Et verbum, *In,* siglum est. Sic ante dixit *A mare,* pro *Adriaticum mare.*

Eodem anno ex illustribus Asiæ vrbibus,[1] Laodicea tremore terræ prolapsa, nullo a nobis remedio, proprijs opibus reualuit. At in Italia vetus oppidum[2] Puteoli,[3] ius coloniæ, & cognomentum a Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum & Antium adscripti, non tamen infrequentiæ locorum subuenere, dilapsis pluribus in prouincias, in quibus stipendia expleuerant. Neque coniugijs suscipiendis,

neque alendis libertis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. [4] Non enim vt olim vniuersæ legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & sui cuiusque ordinibus militibus, vt consensu & charitate Remp. efficerent, sed ignoti inter se [5] diuersis manipulis sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in vnum collecti, numerus magis quam colonia. Comitia prætorum arbitrio Senatus haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, princeps composuit, tres qui supra numerum petebant, [6] legioni præficiendo. Auxitque patrum honorem, statuendo, vt qui a priuatis iudicibus ad Senatum prouocauissent, [7] eiusdem pecuniæ periculum facerent, cuius ij qui imperatorem appellauere. nam antea vacuum id solutumque pœna fuerat. Fine anni Vibius Secundus eques Romanus, accusantibus Mauris repetundarum damnatur, atque Italia exigitur, [8] ne grauiore pœna afficeretur, Vibij Crispi fratris fauore [9] enixus.

Senatus æquatur imperatori in iudicandis appellationibus.

Fratris fauor fratrem a pœna soluit.

1 LAODICEA.] Dixi iam de altera lib. 2. Nostram hanc Strabo libr. 12. ait frequenti motu terræ concuti, & Phrygiæ vrbium inter maximas numerat. Sed non omitto creuisse eam temporibus Augusti, & superioribus, cum prius humilis esset, & obsidione Mithridatis Eupatoris valde labefactata. Situs vrbis, & quidam ciues nobiles, & dites, valde eam nobilitarunt: Hiero, qui Populum Romanum heredem reliquit. Zeno Orator, & Polemo eius filius, qui ob probitatem regnum meruit. Et hoc est quod ait Tacitus, *Proprijs opibus reualuit.*

Laodicea inter maiores vrbes Phrygiæ. Et frequenti chasmate concussa. Ex humili magna. Obsidione Eupatoris valde concussa. Sed postea nobilis. Ciues Laodiceæ illustres, Hiero, Zeno, Polemo.

2 PVTEOLI.] Hodie *Pozzol.* Puteoli colonia Dicæarchia dicta Plinio lib. 3. cap. 5. vt a Strabone. Et a puteorum frequentia dicti *Puteoli*, quia circa eum locum multæ aquæ frigidæ & calidæ. Quidam tamen a putore aquarum. Ibi enim magnus existit per Baiarum & Cumarum tractum, quo sulphuris & ignis & aquarum calidarum fœtoribus plena sunt omnia. Strabo lib. 5. vnde Lucilius:

Inde Dicæarchum populos Delumque minorem.

Nam Puteoli, Delos minor: vt enim Delos fuit olim emporium totius orbis, sic temporibus Lucillij Puteoli municipium Græcum.

Puteoli colonia Dicæarchia. Dicti a puteorum abundantia. Quidam a putore.

3 IVS COLONIÆ ET COGNOMENTVM A NERONE.] Quid si legatur ita interpungendo. *Vetus oppidum Puteoli ius coloniæ adeptum, nunc cognomentum a Nerone adipiscuntur.* vt longe ante colonia fuerit, sed nunc dicta sit *colonia Neroniana*, vt colonia Agrippinæ, vel Agrippina.

4 NON ENIM.] Homerus tale consilium habere videtur, quale habet Tacitus. Nam libr. 2. Iliad. facit sapientem Nestorem, ita suadentem, vt tribus tribubus, gentes gentibus auxilientur in acie Græcorum. Et ita Plutarchus Symphos. 1. quæst. 2. facit Pammenem suadentem, vt in bello amatores amatos iuxta locarentur, quo firmius esset vinculum.

Fortior acies erit si amicitijs & charitatibus fulciatur.

5 DIVERSIS MANIPVLIS.] Puto legendum: *Diuersis suis manipulis.* Vegetius Tacitum iuuat lib. 2. *Auxiliatores*, ait, *conducuntur ad prælia ex diuersis locis, ex diuersis muneribus venientes, nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt: Alia instituta, alius est vsus armorum.* Ita certe apud Romanos alius armorum vsus.

6 LEGIONI PRÆFICIENDO.] Sic Iuuenalis vrbe summotus est honoris specie, & alij permulti quos recensui supra.

7 EIVSDEM PECVNIÆ PERICVLVM.] Mulcta modus est iugulandarum litium. Multa autem, pecuniaria animaduersio est. L. 131. de verb. signif. Prius tamen in pecore, postea in pecunia, solutæ sunt. Primum enim bobus mulctabantur, aut ouibus. Varro de ling. Lat. lib. 4. Deinde pecunia, vbi nummus aureus & argenteus percussi. Et inde apud Liuium, *ex mulctatitia pecunia*, tot opera facta, vt *in insula Fauni ædes.* libr. 33. *Clypea inaurata*, lib. 35. *Quadrigæ Capitolij inauratæ*, & alia.

Mulctæ regendis litibus. Alia pecunia. Ex mulctatitia pecunia multa publica opera.

8 NE GRAVIORE.] Scribe, *Neue grauiore pœna.* Nam ex iure Ciuili, *duæ repetundarum pœnæ*, L. 1. & vlt. ad L. Iul. Repet. *quadruplum, & exilium.* Et ait *grauiore pœna*, quod fauore fratris, tantum pulsus Italia, non orbe Romano.

Duæ pœnæ legis repetundarum. Quadruplum, & exilium.

9 ENIXVS.] Quid si *innixus*? *enixus* autem quia non sine labore. Sic Pomponij Secundi frater gratia prævalidus, fratrem seruauit, l. 3. Sic D. Silanus, a M. Silano protectus est. Nec fraterna amicitia alia maior, quæ hic non sine labore & more parturientium.

Fraterna amicitia grande vinculum.

Cesonio Pæto, Petronio Turpiliano Coss. grauis clades in Britannia accepta. In qua neque Auitus legatus, vt memoraui, nisi parta retinuerat, & successor Verannius, modicis excursibus [1] siluas populatus, quin vltra bellum proferret, morte prohibitus est, magna dum

vixit

vixit seueritatis fama, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus. Quippe multa in Neronem adulatione addidit, subiecturum ei [2] prouincias fuisse, si biennio proximo vixisset. Sed tum Paulinus Suetonius obtinebat Britannos, scientia militiæ & rumore [3] populi, qui neminem sine æmulo sinit, Corbulonis concertator, receptæque Armeniæ decus æquare domitis perduellibus cupiens. Igitur [4] Monam insulam incolis validam, & receptaculum perfugarum aggredi parat, nauesque fabricatur [5] plano alueo aduersus [6] breue littus & incertum. Sic pedites, [7] equites vado secuti, aut altiores inter vndas adnantes, equis transmisere. Stabat pro littore [8] diuersa acies densa armis virisque, intercursantibus fœminis: [9] in modum Furiarum, veste ferali, crinibus deiectis, faces præferebant. [10] Druidæque circum, preces diras sublatis ad cœlum manibus fundentes, nouitate aspectus perculere militem, vt quasi hærentibus membris immobile corpus vulneribus præberent. [11] Dein cohortationibus ducis & se ipsi stimulantes, ne muliebre & fanaticum agmen pauescerent, inferunt signa, sternuntque obuios, & igni suo inuoluunt. Præsidium [12] posthac impositum vicis, [13] excisique luci, sæuis superstitionibus sacri. Nam cruore captiuo adolere aras, & [14] hominum fibris consulere deos fas habebant.

Viuus magna fama, mortuus ambitione manifestus.

Vulgus sine æmulo sinit neminem.

Fœminæ Druidarum in bello Furijs assimilatæ.

Fanaticum agmen.

1as Druidibus hominum fibris deos cõsulere.

1 SILVAS POPVLATVS.] Non damno *Siluras*, de quibus supra: sed nec obliuiscor verborum Taciti de Britannis: *in siluis, & lacubus eorum vita*: ideo populatæ siluæ, quibus se & sua condebant.

Firmata lectio excusa.

2 PROVINCIAS FVISSE.] Lego, *prouinciæ oras fuisse*, & ita scriptum fuit a Tacito. Nam prouinciam appellat totam Britanniam. *Defectio*, inquit infra, *prouinciæ nuntiatur*. Et in prouincias Britannia non partita: sed loquitur de oris prouinciæ, in quibus etiam insulæ multæ, vt Orcades. Strabo enim lib. 3. *Circa Britanniam paruas esse insulas, sed insularum amplissimas, Hyberniam, & Thulen, interque insulas Monam.* Quod verum.

Britannia sub Tiberio in prouincias non partita.

3 POPVLI QVI NEMINEM SINE ÆMVLO SINIT.] Vulgi fabulæ sunt de magnis viris, quos componit inter se, istisque sermocinationibus suam lactat ignauiam. Ita Suetonium Corbulonis facit concertatorem, æquatque receptis Armenijs receptionem Britanniarum. Sic vulgi fabulæ nebulæ sunt.

4 MONAM INSVLAM.] *Quæ inter Hyberniam & Britanniam*, inquit Plinius libr. 4. cap. 16.

5 PLANO ALVEO.] Recte, *plana aluo*. Nam venter nauium *aluus* dicitur. Tacit. lib. 2. *Mille naues sufficere visæ, properatæque aliæ breues angusta puppi, proraque, & lato vtero, quo facilius fluctus tolerarent, quædam planæ carinis, vt sine noxia siderent.* Et hoc est quod dicit *plana aluo*. nam carina *venter est, & aluus nauis*. Virgil. 2. Æneid.

——*inque feri curuam compagibus aluum*
Contorsit.

6 BREVE LITTVS, ET INCERTVM.] De his littoribus, ita Sueton. in Iul. cap. 58. *Exercitum neque per insidiosa itinera duxit vnquam, nisi perspeculatus locorum situs: Neque in Britanniam transuexit, nisi ante per se, portus, & nauigationem, & accessum ad insulam explorasset.* Quo loci docui legendum, *persæpe portus explorasset.*

Sueton. correct.

7 EQVITES VADO.] Rectius legeris, *equites vero vado secuti.*

8 DIVERSA ACIES.] Lubenter legerem, *aduersa acies.*

9 IN MODVM FVRIARVM.] Puto legendum, *Hæ in modum Furiarum.* Hic autem locus a Liuio mutuatus lib. 7. Nam ita ille. *Inde terror maximus fuit, quod sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusque prælatis, incessu furiali, militem Romanum insueta turbauerunt specie.* Florus lib. 1. de bello Etrusco. *Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem mouendum facibus armatæ, & discoloribus serpentum in modum vittis, furiali more processerant.* Diogenes Laert. in Mened. ait, *illum sumpto habitu Furiarum vrbem circuisse, & dicere solitum se speculatorem ex inferno venisse ijs qui peccarent.* Et describit habitum Furiarum, *vestem pullam, tunicam talarem adstrictam puniceo baltheo, cum Arcadico pileo capiti imposito habenti intexta elementa, & tragicus cothurnus, barba prolixa, & virga in manu fraxinea.* In Dione, res pæne eadem de Salonitis. *Mulieres demissis capillis, vestitu nigro indutæ, acceptis facibus, denique quammaximo habitu terribili compositæ, media nocte ad castra oppugnantium accesserunt, metuque exanimatis excubitoribus, quippe dæmonum speciem exhibebant, omnibus simul castrorum locis ignem iniecerunt, & eas subsecuti viri multos occiderunt.* Habitus quoque Furiarum describitur a Virgilio 7. Æneid. Et Cicero 2. Tuscul. *Hæc me deiecit veste furiali.* Et forte eo loci legendum est, *ferali veste*. Martial. lib. 12. epigr. 32.

Menedemus habitu furiarũ.

Descriptio habitus furiarum.

10 DRVIDÆQVE CIRCVM.] De Druidibus multa Cæsar de bello Gall. qui a Δρῦς

Druidarum religio damnata & interdicta Romanis.
Druidas cruci suffixit Tiberius.
Claudius aboleuit.
Dicti Gallorum magi.

ἀπὸ δρυῶν, id est, a quercubus & arboribus dicti. Augustus eorum religionem damnauit, & Romanis interdixit, & *Tiberius Druidas cruci suffixit*, ait Tertullianus in Apolog. Et in totum Romæ aboleuit eorum artes. Sueton. in Claud. Gallorum Magi dicebantur a Plinio lib. 16. cap. 49. *Qui nihil sacratius visco habuere. Tanta gentium in rebus friuolis religio fuit.* Hi præter causarum naturalium studia, etiam moralem disciplinam exercebant, iustissimi suorum opinione: ideoque publica & priuata iudicia eis mandabantur. Strabo libr. 4. Summa in dignitate habiti: ideo auro pictis vestibus induti, & torquibus collo ornati, & armillis brachia circum & manus. Gens exosa Romanis propter sacrificiorum diritatem. Druis quidã Celtarum rex quartus fuit, cui successit Bardus Musices studiosissimus, & post eum Lucus a quo Galli Lucenses.

11 DEIN COHORTATIONIBVS.] *Demum*, lego.

12 POSTHAC.] Melius, *posthæc*.

Luci Druidarum.
Nihil sacratius habent Druidæ bus lucis & arboribus.
Druidæ ab arboribus dicti.

13 EXCISIQVE LVCI.] In quibus robora, & in roboribus viscus. Plinius lib. 16. cap. 44. *Nihil habent Druidæ (ita suos appellant Magos) visco, & arbore in qua gignitur, (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos, nec vlla sacra sine roborum fronde conficiunt, vt inde quoque appellari interpretatione Græca possint Druidæ videri. Enimuero quicquid adnascatur illis, a cœlo missum putant, signumque esse a Deo electæ arboris. Neque excidebantur illæ arbores nisi sacrificio facto*, ait idem Plin. libr. 17. cap. 28. In summa tota illa Druidarum religio, in lucis, qui minime lucebant. Noto autem succisas isto exemplo a Christianis arbores paganorum, quibus idola sua, tanquam in nidulis collocabant, vocabanturque a Iudæis *Idola luci*. Sulpitius in vit. D. Martini. *Commonebat nihil esse religionis in stipite; Deum potius cui seruiret ipse sequeretur; arborem illam exscindi oportere, quia esset dæmoni dedicata.* Ita in Biblijs passim idolorum luci excisi. Paralipom. 2. cap. 17. de Iosaphat. *Excelsa, & lucos de Iuda abstulit.* & 2. Reg. cap. 18. *Ipse dissipauit excelsa, & contriuit statuas, & succidit lucos.* In Concilio Nanetensi, idem cauetur de Christianis, cap. 9. his verbis: *Summo studio decertare debent Episcopi & eorum ministri, vt arbores dæmonibus consecratæ quas vulgus colit, & in tanta veneratione habet, vt nec ramum, nec surculum inde audeat amputare, radicitus exscindantur, atque comburantur.* Burchardus lib. 10. Decretorum vbi de incantat. & augur. Et addit, *vt nullus votum faciat, vel candelam, vel aliquod munus pro salute sua rogaturus alibi deferat nisi ad Ecclesiam Domino Deo suo.*

Homines immolati a Scythis Dianæ. Mercurio a Druidibus. Saturno ab Africanis. Ioui in Latio & Roma. Idem apud Thraces.
Tartari.

14 HOMINVM FIBRIS CONSVLERE DEOS.] Tertullianus in Scorp. *Sed enim Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum hominum victima placari, apud sæculum liquet. Et Latio in hodiernum Ioui, media in vrbe humanus sanguis gustatur; nec quisquam retractat, aut non rationem præsumit aliquam, aut inæstimabilem Dei sui voluntatem.* Florus in bello Thracico. *Nihil interim per id omne tempus residuum crudelitatis fuit in captiuos sæuientibus: litare Dijs sanguine humano, bibere in ossibus capitum, & huiusmodi ludibrio fœdare mortem: Tam igne, quam fumo, partus quoque grauidarum extorquere tormentis.* Plutarch. de superstit. ait Tartaros & Gallos Dijs humano sanguine sacrificasse: sed & mandebant humanas carnes in sacrificijs. *Ructatur ab homine caro pasta de homine*, in Apologet. Quinetiam *Carthaginenses, Saturno ad tibias, filios, filiasque immolabant, coactique patres & matres siccis oculis adspicere natorum funus.* Obijcitur passim in Biblijs Regibus Israel & Iudæ, filios suos flammis addixisse, & Moloch idolo sacrificasse. Quod interpretatur Rex, vt scribit D. Hieronym. lib. 16. in Esaiam, cap. 57. *Succidias humanas* vocat Cato orat. in Q. Thermum, quæ mendosa est, & quam corrigo. *Tuum nefarium facinus peiore facinore operire postulas: Succidias humanas facis, decem capita libera interficis, decem hominibus vitam eripis, indicta causa, iniudicatis, indemnatis.* Sed mirum est Censores criminis in crimen impegisse. Nam Romani aliquando humano sanguine litauerunt: quippe duos Græcos & duos Gallos viuos defoderunt in foro Boario. Et Helbia ex Sibyllinis oraculis hominem sacrificarat. vnde fulmine icta cum equitaret. Plut. in rebus Romanis 83. quæst. Plinius de Carthaginensibus lib. 36. cap. 5. *In honore est & in templo, Hercules: ad quem Pœni omnibus annis humana sacrificauerunt victima.* Vide Lucianum dialogo Toxaris. Suetonius in Claudio 25. *Druidarum religionem apud Gallos diræ humanitatis & tantum ciuibus sub Augusto prohibitam penitus deleuit.* Quod hic locus confirmat.

Et Carthaginienses.
Quod reges Israel factitauere.

Opinio Regis versa in eius perniciem.

Hæc agenti Suetonio, repentina defectio prouinciæ nuntiatur. Rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Cæsarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnum & domum suam procul iniuria fore. quod contra vertit, adeo vt regnum per centuriones, domus per seruos, velut capta vastarentur. Iam primum vxor Boodicia verberibus affecta, & filiæ stupro violatæ sunt. Præcipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, auitis bonis exuuntur, & propinqui regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia & metu grauiorum (quando in formam prouinciæ cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellionem Trinouantibus, & qui alij nondum seruitio assuefacti, resumere libertatem occultis coniurationibus

Romanorum militum rabies in Anglia aduersus deuictos.

iurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. Quippe in coloniam Camalodunum recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, captiuos, seruos appellando, fouentibus impotentiam veteranorum militibus, similitudine vitæ, & spe eiusdem licentiæ. Ad hæc templum Diuo Claudio constitutum, quasi [1] ara æternæ dominationis aspiciebatur: [2] dilectique sacerdotes [3] specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur excindere coloniam nullis munimentis septam: quod ducibus nostris parum prouisum erat, dum amœnitati prius quam vsui consulitur. Inter quæ nulla palam causa delapsum Camaloduni simulachrum Victoriæ, ac [4] retro conuersum, quasi cederet hostibus. Et [5] fœminæ in furore turbatæ, [6] adesse exitium canebant, [7] externosque fremitus [8] in curia eorum auditos. Consonuisse [9] vlulatibus theatrum, [10] visamque speciem in æstuario, notam esse [11] subuersæ coloniæ. Iam [12] Oceanum cruento aspectu. Sic [13] dilabente æstu, humanorum corporum effigies relictæ. Vt Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebantur. Sed quia procul Suetonius aberat, petiuere a Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud amplius quam ducentos sine iustis armis misit: & inerat modica militum manus, [14] tutela templi freti. [15] Et impedientibus qui occultæ rebellionis conscij, consilia turbabant, neque fossam aut vallum [16] præduxerunt, * neque motis senibus & fœminis, iuuentus sola restitit: [17] quasi media pace incauti, multitudine barbarorum circumueniuntur. Et cætera quidem impetu direpta aut incensa sunt. Templum in quo se miles conglobauerat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus [18] Pæto Ceriali legato legionis nonæ in subsidium aduentanti obuius, fudit legionem, & quod peditum interfecit. Cerialis cum equitibus euasit in castra & munimentis defensus est. Qua clade & odijs prouinciæ, quam auaritia in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transijt.

Perfidia Romanorum in Camalodunos.

Fœminæ turbatæ exitium prædicunt coloniæ.

Incuria militum.

* atque immotis senibus

Auaritia & odium Camalodunũ dant exitio.

1 Ara æternæ dominationis.] Quod placet, non *aria*. Loquitur enim de Claudij templo, in quo ara. Aræ enim in templis. Et alludit ad ararum inscriptiones: Æternæ Dominationis.

2 Dilectiqve.] Lego, *dilecti quo sacerdotes omnes fortunas effundebant*. Id est quo templo dilecti sacerdotes, fortunatum facerent naufragium.

3 Specie religionis.] Explicat hoc Tertullianus in Apol. his verb. *Sed agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliora. Nam hæ sunt notæ captiuitatis. Dij vero qui magis tributarij, magis sancti; imo, qui magis sancti, magis tributarij. Majestas quæstuaria efficitur. Circuit cauponas religio mendicans mercedem, pro solo templi, pro aditu sacri. Non licet Deos nosse gratis; venales sunt.*

Species religionis agri tributarij. Dij magis tributarij, magis sancti. Maiestas quæstuaria. Religio mendicans. Dij venales.

4 Retro conversvm.] Puto legisse me alicubi apud Homerum vultus suos Mineruam auertisse precantibus Iliadum matribus. Et refer huc Horatium in his verbis.

—— prece qua fatigent
Virgines sanctæ minus audientem
Carmina Vestam.

5 Foeminæ in fvrore tvrbatæ.] *Vt furore turbatæ*. Idem Dio scribit de mulieribus Salonensibus. 42.

6 Adesse exitivm canebant.] Sic Cicero de suo consulatu.

Fæminæ turbatæ exitium canunt.

Tum vero vanæ nocturno tempore visæ
Terribiles formæ, bellum, motusque monebant,
Multaque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant, tristes minitantia casus.

Noto autem casibus aduersis semper mulieres nescio quid muliebris superstitionis miscuisse. Virgil. 7. Æneid.

Casibus aduersis fæminæ suas superstitiones inijciunt.

Fama volat: furijsque accensas pectore matres,
Idem omnes simul ardor agit, noua quærere tecta.
Deseruere domos.

Et libro 5.

Tum vero attonitæ monstris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem.
Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facesque
Conijciunt.

7 Externosqve fremitvs.] Ita Cicero de Arusp. resp. *In agro Latinensi auditus est strepitus cum fremitu. Exauditus in agro propinquo & suburbano strepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum.*

Fremitus. Strepitus. Ostenta futura calamitatis.

8 In Curia.] Curiam pellitam barbarorum vocat Claudianus. *Curia pellita.*

-- pellita Getarum

Curia.

Et Propertius non de barbaris, sed Romanis ita:

Pellitos habuit rustica corda patres.

Et Curia erat vbi sacerdotes res diuinas curarent, Senatus humanas. Noto autem Romanos, quo barbariem illam recens domitam, in suos mores traherent, curiam, & fora, & theatra ibi extruxisse: Deinde vt theatrorum mollita voluptatibus, facilius pareret. Dio lib. 56. id docet, vbi de clade Variana. Et Florus apertius, qui desæuijsse adeo barbaros narrat, in causidicos, & fora frequentantes, vt nihil vnquam atrocius. *Curia, theatra, fora, extructa a Rom. vt domitas prouincias mollirent.*

9 Vlvlatibvs theatrvm.] An ergo theatra in Britannia? Cicero paulo superiori æuo, vbi de Britannis. *Rudi tamen illa insula, nulla spes prædæ, nisi ex mancipijs, quibus nullos puto te litteris aut musica expolitos expectare.* Sed puto Romanos struxisse Theatra in Britannia, quo Romanis moribus assuesceret & barbariem deponeret hac arte ciuilis futura. Strabo lib. 19. vbi de Bœotia, ait ad imperandum natura comparatam: sed illius præsides disciplina non vsos. Nam licet imperiū in ea habuerint, tamen non diu tenuerunt. Epaminondas quidem imperauit Bœotijs. Sed illo mortuo statim perdiderunt; quia consuetudinis cum hominibus ineundæ rationem non tenuerunt. Cum barbaris violentiæ, cum humanioribus populis amicitia & honestate certandum. Sic Romani ad imperium sibi viam fecere. Non nego tamen putasse me aliquando legendum, *Consonuisse vlulatibus tetrum.* Sed vbi Dionem consuluissem, & theatrum legissem, pisce discessi taciturnior. Legeram tamen in Cicerone 2. de legib. *Tetra prodigia procurent augures.* Non prætereo vsum verbo *vlulatibus*, vt apud barbaros, quibus vlulare proprium est. Lucanus: *Theatra apud Britannos. Britannia rudis & impolita insula. Nulla mancipia litteris aut Musica polita.*

-- crinemque rotantes

Sanguineum, populi vlularunt tristia Galli. *Vlulatus proprium barbarorum.*

Et Titus Liuius: *Vlulatus, cantusque dissonos, vagantibus circa mœnia barbaris.* De ijsdem Gallis loquitur Plinius libr. 27. cap. 4. *Cum Cimbri Teutonique terribili Marte vlularent.*

10 Visamqve speciem in æstvario.] Dio ait illam speciem, quam noster non explicat, fuisse ædis speciem visam in æstuario. Et libenter adderem, *speciem ædis in æstuario*, nec enim puto Tacitum omisisse. Liuius libr. 12. *In agro Amiterno, multis locis, hominum species procul candida veste visas, nec tamen illic ingressas.* *Species ædis visa in æstuario.*

11 Svbversæ.] Rectius, *subuersuræ coloniæ.* Hoc autem omne videtur in Floro lib. 4. vbi de bello Pompeiano.

10 Oceanvm crvento adspectv.] Ita sæpe in Romanorum prodigijs Sol cruentus, & sanguinolentus imber, vt apud Liuium lib. 25. & 40. Lucanus lib. 1.

-- atra Charybdis

Sanguineum fundo torsit mare.

13 Dilabente æstv hvmanorvm corporvm effigies relictas.] Magni sunt maris æstus in Britannia. Quod Pythius Massiliensis scripsit, vt ait Plinius. *Octogenis enim cubitis supra Britanniam fluctus intumescunt.* Dilabente igitur æstu, piscium multitudo ingens fluctibus pulsa, iacet in littore, & desolata vadis, inter quos Tritones, & Nereides, quæ humano vultu, in pisces aluo desinunt. Dio lib. 54. ait, *M. Druso Libone, & L. Calpurnio Pisone* Coss. *visas species, quæ sexaginta pedes longæ, viginti latæ, mulieribus similes extabant.* Vnde Iuuenalis Sat. 14. *In Britannia magni maris æstus. Tritones & Nereides pulsa in littus.*

Oceani monstra, & iuuenes vidisse marinos.

Nostra ætas in Hollandia complures vidit, Britannis vicina: quæ vix credas, & Antiquitas non abnuit. Quippe Plinius lib. 9. cap. 5. ait, *Legatum quendam Galliæ ad Augustum scripsisse, complures apparere in littore exanimes Nereidas iacentesque.* Et forte in Gallico littore Britannis vicino. Hoc est quod vocat Tacitus, *humanorum corporum effigies.* Horatius vocat *scatentem belluis Pontum*, 3. Carm. Nam belluæ multæ non ferina tantum, sed humana specie; & quot tellus tot fretum habet figuras, immo maiores & horribiliores. Cæterum lego, *dilabente & æstu.* *Nostra ætate visa ingentis magnitudinis.*

14 Tvtela templi freti.] Id est, existimantes templi reuerentia barbaros nihil ausuros in milites qui templum custodiebant. Custodia enim paganorum templorum vulgaris in libris. Tertullianus illam ridet in Apologet. *Si Angeli, aut dæmones*, inquit, *substantia pessimi spiritus beneficium aliquod operantur: si perditi conseruant, si damnati liberant, si denique, quod in conscientia vestra est*, (id est, si quod vos scitis) *mortui viuos tuentur. Iam vtique primo statuas suas, addo & imagines, & ædes tuerentur. Quæ, vt opinor, Cæsarum militis* (lege *milites*,) *excubijs suis salua præstant.* D. Cyprianus Tertulliani discipulus, ad Demetria. *Pudeat eos colere, quos ipse defendis; pudeat tutelam de ijs sperare, quos tu ipse tueris.* De custodia templorum, locus est apud Senecam Controuersia quadam, & L. 17. de aliment. & cibar. leg. vbi de seruis relictis ad custodiam templi. Sic Liuius fine lib. 35. ait, *milites cæsos, qui templorum, quæ asyla Græci vocant, se religione tutos putabant.* At fuere templa custodita propter depositos in ijs nummos. Æs enim in æde Saturni primum conditum, quod factum nondum auro argentoque signato. Ideo *Saturnia æra* dicta Persio Satyra 2. Postea Senatores in foro arcas habuerunt, quibus argentum & aurum erat depositum. Et illæ arces *opes* dicebantur. Sic enim Iuuenal. Sat. 10. *Tacitus explicatus. Et Tertullian. Qui ridet Deos paganos. Quorum templa seruant milites. Quia se ipsi seruare illi Dij non possunt.*

-- vt maxima toto

Nostra sit arca foro.

Id est, in foro Traiani. Etiam in foro Martis, in quo Senatores arcas æratas habebant, quia ibi æra recondebant. Sed cum latrones nocte intempesta illas effregissent, & diripuissent pecuniam, templo Castoris tunc collocarunt. Quod notat Scholiastes Iuuenal. ad Sat. 14. in versu, *Ex quo Mars vltor.*

15 Et impedientibvs.] *Etiam impedientibus.*

16 Prædvxervnt.] Melius, *produxerunt.*

17 Qvasi.]

17 QVASI.] *Itaque ac si media pace.*
18 PÆTO CERIALI.] Q. Petilius Cerealis dictus, Vespasiano affinis, & clarus inter Senatores Romanos.

At Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium perrexit,[1] cognomento quidem coloniæ non insigne, sed copia negotiatorum & commeatu maxime celebre: ibi ambiguus an illam sedem bello deligeret, circunspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilij coercitam, vnius oppidi damno seruare vniuersa statuit. Neque fletu & lachrymis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum, & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa ætas, vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio [2] Verulamio fuit,[3] quia barbari omissis castellis præsidijsque militarium, quod vberrimum spoliant, &[4] deferentes in tutum,[5] læti præda, & aliorum insignes petebant. Ad septuaginta millia ciuium & sociorum ijs quæ memoraui locis, occidisse constitit. Neque enim capere aut venundare, aliudve quod belli [6] commercium, sed cædes, patibula, ignes, cruces, tãquã[7] reddituri suppliciũ, ac prærepta interim vltione festinabãt. Iã Suetonio quartadecima legio cũ vexillarijs vicesimarijs, & e proximis auxiliares, decẽ ferme millia armatorũ erant, cum omittere cunctationẽ, & cõgredi acie parat. deligitq. locũ arctis faucib. & a tergo silua clausũ, satis cognito, nihil hostiũ nisi in frõte, & apertã planitiem esse sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, leui circum armatura conglobatus, pro cornibus eques astitit.

Londinum copia negotiatorum clarum.

70. millia ciuium cæsa in Anglia.

1 COGNOMENTO QVIDEM.] Lego, *Cognomentum quidem.* Et incipio clausulam.
2 VERVLAMIO.] Gildas Sapiens de excidio Britanniæ de illo municipio verba facit, dum ait Sanctum Albanum martyrem Verulaminensem fuisse, cuius festum celebratur in Ecclesia Romana 10. Iulij. De Verulamio ita Beda 1. Ecclesiasticæ Anglorum historiæ: *Passus est beatus Albanus 10. die Kalendarum Iuliarum iuxta ciuitatem Verolamium, quæ nunc a gente Aualorum Weilamacestir siue Warlinquacestir appellatur, vbi postea redeunte temporum Christianorum serenitate Ecclesia est mirandi operis atque eius martyrio condigna exstructa.*
3 QVIA.] Fidenter lego, *quod*, pro *quia*, & transpositio est verborum. Nam ita debet legĩ: *Eadem clades municipio Verulamio fuit, quod barbari omissis castellis, præsidijs militarium, quia vberrimum* (non, *quod vberrimum*) *spoliant.* Et ille locus crucem fixit magnis viris. Nec erunt hæc pœnitenda.
4 DEFERENTES IN TVTVM.] Legendum est *intutũ*. Id est, defendi nõ poterat cũ securitate.
5 LÆTI PRÆDA.] Repetenda est vox vltima verbi *intutum*, & legendum, *Tum læti præda, & alia rursum haud segnes petebant.* Ita in sacris scripturis, & in Isaia de lætitia ingenti victorum. *Sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia.* Tota ergo ita bene legetur. Vera verba, & verus Taciti sensus.
6 COMMERCIVM.] Deest verbum. *Commercium retinuit.*
7 REDDITVRI.] Recte *reddituris*. Nã littera *s*, quæ inchoat verbũ *supplicium*, duplicãda erat.

Taciti correctio, qui transpositus.

Emendatio verborum Taciti.

Firmata lectio Lipsii.

At Britannorũ copiæ passim per cateruas & turmas exultabant, quãta non alias multitudo, & animo adeo fero, vt coniuges quoque testes victoriæ secum traherent, plaustrisque imponerẽt, quæ super extremum ambitum cãpi[1] posuerant. Boudicea curru filias præse vehens vt quanque nationem accesserat, *solitum quidem Britannis fœminarũ ductu bellare* testabatur, *sed tunc non vt tantis maioribus ortam regnũ & opes, verũ vt vnã e vulgo, libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarũ pudicitiam vlcisci. eo prouectas Romanorum cupidines, vt non corpora, nec senectam quidem, aut virginitatem impollutam relinquant. Adesse tamen deos iustæ vindictæ. cecidisse legionem, quæ prælium ausa sit: cæteros castris occultari, aut fugam circumspicere. Ne strepitum quidem & clamorem tot millium, nedum impetus & manus perlaturos. Si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendũ illa acie, vel cadendũ esse. Id mulieri destinatum: viuerent viri,*

Crudelitas & immodestia Anglos cõtra Romanos armat.

Pulchræ bellandi causæ & honestæ.

& seruirent. Ne Suetonius quidem in tanto diſcrimine ſilebat, qui quanquam confideret virtuti, tamen exhortationes & preces miſcebat. *Vt ſpernerent*[2] *ſonoras Barbarorum & inanes minas. plus illic fœminarum quam iuuentutis aſpici. imbelles,*[3] *inermes ceſſuros ſtatim, vbi ferrum virtutemque vincentium, toties fuſi agnouiſſent. Etiam in multis legionibus* [4] *paucos eſſe qui prælia profligarent. gloriæque eorum acceſſurum, quod modica manu vniuerſi exercitus famam adipiſcerentur. Conferti tantum, & pilis emiſſis, poſt vmbonibus & gladijs ſtragem cædemque continuarent, prædæ immemores. parta victoria cuncta ipſis ceſſura.* Is ardor verba ducis ſequebatur, ita ſe ad intorquenda pila expedierat vetus miles & multa præliorum experientia, vt certus euentus Suetonius, daret pugnæ ſignum. Ac primum legio gradu immota, & anguſtias loci pro munimento retinens, poſtquam propius ſuggreſſus hoſtis certo iactu tela exhauſerat, [5] velut cuneis erupit. Idem auxiliarium impetus, & eques protentis haſtis, perfringit quod obuium & validum erat. Cæteri terga præbuere difficili effugio, quia circumiecta vehicula ſepſerant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat. confixaque telis etiam iumenta, corporum cumulum auxerant.

Suetonius intrepidus.

Miles mulierum necis auidus.

1 POSVERANT.] Scribe, *Poſuere.* nec enim hoc verbum, vti poſitum eſt, olet gratiam Taciti, qui ita ſæpe ſuas clauſulas terminat, vt ſupra eodem, *Patrias in ſedes remeauere.* Et poſtea, *crebra irrita interceſſere.* Ac lib. 12. *captiuitate Caractaci diſſeruere.*

2 SONORAS BARBARORVM ET INANES MINAS.] *Inhonoras* lego: vtiturque hac voce Papinius lib. 10.

Tunc inhonora cohors laceris inſignibus ægras
Secernunt acies.

Et noſter, *inhonora ſigna.* Vbi male legunt, *innixa.* Quod dixi lib. 1. Et eodem libro, *honora oratione. Inhonoras* autem pro *indecoras,* dicit: hæ enim minæ, parum honeſtæ. *Minacijs authoritas nulla eſt apud liberos.* dicebat Antonio M. Brutus 11. famil. Plautus in Rud.

Minacias iſtas flocci non facio tuas.

Ouidius 5. Metamorph.

Rident Pæonides, ſpernuntque minacia verba.

3 INERMES.] *Inermes eſſe.* Sic lego.

4 PAVCOS ESSE QVI PRŒLIA PROFLIGARENT.] Tacitus de morib. German. vbi de Chattis. *Alios ad prælia ire videas, Chattos ad bellum.* Et eodem: *Ipſa plerunque fama bella profligant.* Et Annal. 15. *Bellum habere, quam gerere malebant.* Florus libr. 3. *Si quis,* inquit, *bello Punico, trium temporum monimenta conſideret: primo commiſſum eſt bellum, profligatum ſecundo, tertio vero confectum eſt.* Et nota verbum *profligare* habere in ſe quid victoriæ, quæ non ſine conteſtatione parta ſit. Lucillius apud Non.

Vt populus Romanus victus vi & ſuperatus prælijs
Sæpe eſt multis, bello vero numquam, in quo ſunt omnia.

5 VELVT CVNEIS ERVPIT.] Lego, *velut cuneo is erupit*: id eſt ad formam cunei, cuius cuſpis acuta, & ſcindens, quo adigitur, vim facit, & intrat, penetratque ſemper fortior, quo fertur interior. Cunei enim corpus ad inſtar trianguli pateſcit magis quo diſtenditur. Tertullian. aduerſ. Val. *Denique hunc primum cuneum congreſſionis armauimus.*

Inhonora barbarorum acies.

Inhonora ſigna.

Honora oratio.

Tacitus explicatus.

Minæ indecoræ.

Apud liberos minacijs nulla eſt authoritas.

Profligare bellum.

Cuneus.

Tacitus correctus in hoc verbo.

Et explicatus.

Clara & antiquis victorijs par ea die laus parta. Quippe ſunt qui paulominus quam octoginta millia Britannorum cecidiſſe tradant, militum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boudicea vitam veneno finiuit. Et Pœnius Poſthumus præfectus caſtrorum ſecundæ legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque proſperis rebus, quia pari gloria legionem ſuam fraudauerat, abnueratque contra ritum militiæ[1] iuſſa ducis, ſe ipſum gladio tranſegit. Contractus deinde omnis exercitus ſub pellibus habitus eſt, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Cæſar, miſſis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliariorum cohortibus, ac mille equitibus: quorum aduentu, nonani legionario milite ſuppleti ſunt. Cohortes alæque nouis hibernaculis locatæ, quod

800. millia Britannorum cæſa.

Poſthumius ſe ferro tranſigit, quod victoris iuſſa ducis ſpreuerat.

quodque nationum ambiguum aut aduersum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil æque quam fames affligebat [2] serendis frugibus incuriosos,& [3] omni * ætate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant, [4] gentesque præferoces tardius ad pacem inclinant: [5] quia Iulius Classicianus successor Cato missus, & Suetonio discors, bonum publicum priuatis simultatibus impediebat, disperseratque, nouum legatum opperiendum esse, sine hostili ira & superbia victoris clementer deditis consulturum: Simul in vrbem mandabat, nullum prælio finem expectarent, nisi succederetur Suetonio. Cuius aduersa prauitati ipsius, prospera ad fortunam Reip. referebat. Igitur ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis [6] Polycletus, [7] magna Neronis spe, posse autoritate eius, non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed & rebelles Barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quominus ingenti agmine [8] Italiæ Galliæque grauis postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat. mirabanturque quod dux & exercitus tanti belli confector [9] seruitijs obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata. Detentusque rebus gerendis [10] Suetonius, quod perpaucas naues in littore, remigiumque in ijs amiserat, [11] * tanquam durante bello tradere exercitũ Petronio Turpiliano, qui iam cõsulatu abierat, iubetur. Is nõ irritato hoste, neq. lacessitus, honestũ pacis nomẽ segni otio imposuit.

* æstate

Bonum publicum priuatis simultatibus non impediendum.

Polycletus Neronis libertus Galliæ grauis, Romanis terribilis.

* & tanquam

1 IVSSA DVCIS.] Tota castrorum disciplina in obsequio & imperio est. His duobus res Romana stetit. T. Manlius Consul apud Liuium. *Quandoquidem tu, T. Manli, neque imperium Consulare, neque maiestatem patriam veritus, aduersus edictum nostrum, extra ordinem in hostem pugnasti, & quantum in te fuit, militarem disciplinam, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: I lictor, deliga ad palum.* Eadem refert Dion. Halicarnas. l. 2. *Hortantibus multis sacra mouere signa* (loquitur de secessu in Auentinum montem) *neque tutum, neque sanctum esse existimantibus duces relinquere, ob sacramentum militare: Quod maxime seruant Romani: Iubet enim militantes sequi ducem quocunque eat, lexque dedit potestatem ducibus occidendi non parentes, relinquentesve signa, etiam indemnatos, & indicta causa.*

Res castrensis imperio & obsequio contenta.

Manlij inuicta contumacia in tuendo imperio.

2 SERENDIS FRVGIBVS INCVRIOSOS.] Non repudio lectionem Lipsij. *Nulla enim hostibus cura serendi, adeo ferox Britannorum animus totus versus ad arma, quique Romanorum copiam sibi destinabat parta victoria.* Non ita Sueui, de quibus Cæsar l. 4. belli Gall. *Hi*, inquit, *centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causa finibus suis educunt. Reliqui qui domi manserint, se atque illos alunt. Hi rursus inuicem anno post in armis sunt; illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque vsus belli intermittitur.* Quod est consultissimum. Nam temporibus Strabonis & sub Augusto viri *cogebantur ad aratra & ad agrorum culturas*, vt ait lib. 4. licet bello quam agris essent meliores.

3 ET OMNI ÆTATE.] Lege, *& omni æstate ad bellum versa.* verbum enim, *ætate*, pro Ægistho est; quippe transacta æstas est armis ferẽdis; nõ serendis. Sed quid si per hæc verba, *omni ætate ad bellum versa*, intelligat iuuenes & senes armis occupatos fuisse? Non placet tamen, quia nec pueri bello idonei. Bellum fit æstate, destinatur & concipitur hieme.

4 GENTESQVE.] Figo punctũ, & lego: *Gentes quoque præferoces*, &c. Quod est verissimum. Nam ferocia potius quam amicitia ducũtur. Ille impetus pacem minus quam bellũ cupit.

5 QVIA IVLIVS.] Illa ratio superiora non respicit, & defectum locum arguit. Lego ita: *Tardius ad pacem inclinabant, quia*, &c. ac vera est lectio.

6 POLYCLETVS.] Neronis libertus, auaritiæ sinus, & prouinciarum spoliarium. Dio enim lib. 63. ait Polycletum & Crispinillam omnia rapuisse & spoliasse temporibus Neronis.

Polycletus Neronis libertus. Spoliarium prouinciarum.

7 MAGNA NERONIS SPE.] Ironia est fatuitatis Neronianæ. Quæ exosa & ridicula cunctis, soli Neroni placebat.

8 ITALIÆ GALLIÆQVE GRAVIS.] Quia & Polycletum, & Polycleti magnum agmen excipere, nutrire, & commeatibus iuuare oportuit, patique tot hospites insanos & indignos.

Principis serui prouinciis graues.

9 SERVITIIS OBEDIRENT.] Sane graue est seruitijs obsequi, sed turpibus & propudiosis, extremum malorum est. In domibus priuatis, cæteri serui mediastino parent; sed in publicis *liberos seruis obsequi*,

Quam graue turpibus seruis obsequi.

non tolerabile. Seneca Tragœdus in Troade.

Durum, inuiſum, graue eſt
Seruitia ferre.

Seruus ne dominetur, verbum vetus eſt.

Tacitus emendatus.

10 SVETONIVS QVOD.] Melius, *qui quod poſtea paucas naues in littore, remigiumque cum iis amiſerat.*

11 TANQVAM DVRANTE BELLO.] Verba ipſa deliquium patiuntur, nec ſenſus eſt. Nam Tacitus vult innuere tandiu futurum bellum in Britannia, quamdiu Paulinus imperaret, idque Principem mouiſſe, vt eum reuocaret; Quod verba non explicant. Puto itaque ſcriptum, ſed non bene exſcriptum. *Tanquam in duce durante bello, quod Iulius Claſſiarius, tantæ virtutu radios non ſuſtinens, turpi calumnia ingerebat.* Et fuit hæc olim Romæ accuſatio frequens in magnos viros, quod bella protelarent. Qualis fuit Catonis in Cæſarem Iulium, & in Corbulonem ſupra l. 11. Et contra L. Lucullum. Dio libr. 35. principio.

Eodem anno Romæ inſignia ſcelera, alterum ſenatoris, ſeruili alterum audacia, admiſſa ſunt. Domitius Balbus erat prætorius, ſimul longa ſenecta, ſimul orbitate &[1] pecunia inſidijs obnoxius. Eius propinquus Valerius Fabianus[2] capeſſendis honoribus deſtinatus,[3] ſubdidit teſtamentum, aſcitis Vicio Ruffino, & Terentio Lentino[4] equitibus Romanis. Illi Antonium Primum & Aſinium Marcellum ſociauerant. Antonius audacia promptus, Marcellus Aſinio Pollione proauo clarus, neque morum ſpernendus habebatur, niſi quod[5] paupertatem præcipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabularijs quos memoraui, & alijs minus illuſtribus,[6] obſignat. Quod apud patres conuictum. Et Fabianus Antoniuſque cum Ruffino & Terentio[7] lege Cornelia damnantur. Marcellum memoria maiorum, & preces Cæſaris, pœnæ magis quam infamiæ exemere. Perculit is dies Pompeianum quoque Helianum iuuenem quæſtorium, tanquam flagitiorum Fabiani[8] gnarum. Eique Italia & Hiſpania in qua ortus erat, interdictum eſt. Pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quod reos, ne apud præfectum vrbis arguerentur, ad prætorem detuliſſet, interim ſpecie legum, mox præuaricando vltionem eluſurus. Additur Senatuſconſultum. *Qui talem operam emptitaſſet, vendidiſſetve, vt perinde pœna teneretur, ac ſi publico iudicio calumniæ condemnatus.* Haud multo poſt præfectum vrbis Pedanium Secundum ſeruus ipſius[9] interfecit, ſeu negata libertate, cui[10] pretium pepigerat, ſiue[11] amore exoleti infenſus, &[12] dominum æmulum non tolerans. Cæterum cum vetere ex more[13] familiam omnem quæ ſub eodem tecto manſitauerat ad ſupplicium agi oporteret,[14] concurſu plebis quæ tot innoxios protegebat, vſque ad ſeditionem ventum eſt:[15] Senatuſque (in quo ipſo erant ſtudia nimiam ſeueritatem aſpernantium) pluribus nihil mutandum cenſentibus. Ex quibus C. Caſſius ſententiæ loco in hunc modum diſſeruit.

Paupertas præcipuum malorum putauit Marcellus Aſinius.

Lege Cornelia de falſis damnati.

Ex Syllaniano S. C. domino necato omnis ſeruorum familia quæ ſub eodem tecto plectebatur.

Caſſius Iuriſconſultus.

Ex cupiditate omnia ſcelera.

1 PECVNIA INSIDIIS OBNOXIVS.] Firmat hoc Quintilianus declamat. 321. *Omnia, inquit, quæ toto orbe terrarum committuntur ſcelera, circumſpicite, Iudices, pleraque ex cupiditate naſcuntur: hæc latrones facit, hæc piratas. hæc intra muros, etiam intra domos noſtras, & templa, ſicas percuſſorum acuit,* &c.

2 CAPESSENDIS HONORIBVS.] Nota tales debuiſſe vacare crimine, non ſuo tantum, ſed & ſuorum. Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 10. vbi Scipio Africanus Æmilianus in oratione contra legem Iudiciariam ſic ait: *Cum ductus ſum in ludum ſaltatorium, plus mediusfidius in eo ludo vidi pueris virginibuſque quingentis: in his vnum, quod me Reip. maxime miſertum eſt, puerum bullatum, petitoris filium, non minorem annis 12. cum crotalis ſaltare: quam ſaltationem impudicus ſeruulus honeſte ſaltare non poſſet.* Quanta tunc magiſtratum ambientibus puritas, quibus etiam peccata ſuorum imputabantur!

3 SVBDIDIT TESTAMENTVM.] D. Cyprianus ad Donat. epiſt. 2. *Hic teſtamentum ſubijcit, ille falſum fraude capitali committit. heic arcentur commoditatibus liberi, illic bona donantur alienis.*

Suppoſititium teſtamentum.

4 EQVITIBVS ROMANIS.] Omiſſum verbum reddo, *teſtibus*, & ita lego, *Teſtibus equitibus Romanis*. Poſtea enim obſignant vt teſtes.

Suppletus Tacitus.

5 PAV-

5 PAVPERTATEM PRÆCIPVVM MALORVM CREDEBAT.] Seneca: *Honesta est paupertas: læta illa vero iam paupertas non est si læta est.* Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Horatius Satyr. 3. libr. 2.

——credidit ingens
Pauperiem vitium, & cauit nil acrius.

Lucretius vocat paupertatem *acrem, & semotam ab dulci vita & stabili: & ante lethi portas excubantem*, lib. 3. Ouid. ita:

Cur nemo est Hecalen, nulla est, quæ ceperit Irum?
Nempe quod alter egens, altera pauper erat.

Tamen generosæ mentis & amantis Deum, argumentum est, nihil terreni possidere. P. Antioch. Homil. 86. *Apud Christianos est Apostolicum paupertas munus.* Hesiodus autem scribit paupertatem nemini exprobrandam, quod Dei donum sit: & notum istud Theodori Prodromi: Πενία σοφίαν ἔλαχε, *paupertas sapientiam nacta est.* Euripides in Medea.

Πένητα φεύγει πᾶς τις ἐκποδὼν φίλος.
Paupertatem fugiunt omnes eminus amici.

Quamuis de Auaritia ita Cato: *Auaritiam omnia vitia habere putabat: sumptuosus, cupidus, elegans, vitiosus, irrisus qui habebatur, ijs laudabatur.* Phocylidis præceptum est μὴ ῥίψῃς πενίαν. *Ne abijcias paupertatem.* Brutus de Cicerone ad Attic. *Nimium timemus mortem, & exilium, & paupertatem: hæc mihi videntur Ciceroni vltima esse in malis.* Tamen Petron. Arbiter vocat *paupertatem bonæ mentis sororem.* Et Apul. Apol. 1. ait illam in *Aristide iustam, in Phocione benignam, in Epaminonda strenuam, in Socrate sapientem, in Homero disertam.* Idem Apuleius libro eodem. *Paupertas olim philosophiæ vernacula est, frugi, sobria, paruo potens, æmula laudis, aduersum diuitias possessa, habitu secura, cultu simplex, consilio benesuada: Neminem vnquam superbia inflauit, neminem impotentia deprauauit, neminem tyrannide efferauit: delicias ventris & inguinum, neque vult vllas, neque potest. Quippe hæc, & alia flagitia, diuitiarum alumni sunt.* Et recte Lucillius:

Mors, exilium, & paupertas tria capita & capita malorũ.
Quæ Ciceronis erat sententia.
Contra poeta perditus Petron. Arbiter.
Paupertas vernacula philosophia.
Eius elogium ab Apul.
Etiam id probat Seneca.

Nam si quod satis est homini id satis esse potisset,
Hoc sat erat. Nunc cum hoc non est, qui credimus porro
Diuitias vllas animum mi explere potisse?

Seneca epist. 80. *Vis scire quam nihil in illa* (paupertate scilicet) *mali sit: Compara inter se diuitum & pauperũ vultus; sæpius pauper, & fidelius ridet. Nulla sollicitudo in eo est: horum, qui fælices vocantur, hilaritas, ficta est aut grauis, & suppurata tristitia; Et quidem grauior, quia interdum non licet esse miseros.* Atque hæc a Paganis Christianos verecundia suffundentibus. Sed ex Christiana disciplina, loquentem Christianum audiamus. Petrus est Blæsensis epist. 3. *Apud pauperem Christum, pretiosus est titulus paupertatis: Christus pauper, & pauperis Virginis Filius, pauperes elegit Apostolos.* Idem epist. 102. *Pauperies sola est via expedita & secura ad vitam.* D. vero Augustinus augustiore calamo, Psalmo 9. Et D. Hieronym. in vit. Pau. Erem. *Eligerem*, inquit, *magis tunicam Pauli cum meritis, quam regiam purpuram cum diuitijs.* Sane ex Ouidio pagano poeta sola anus pauperculæ domus Dijs patuit. Sic se Christiani malunt pauperes, quam diuites esse. *Diuitiæ enim gloriosæ sordes.* Et vt paganum iudicem capiamus, Horatius 1. epist.

Sed maxime Christiani.
Blæsensis.
D. Augustin.
D. Hieronym.

Non domus aut fundus, non æris aceruus & auri
Ægroto domini deduxit corpore febres.

6 OBSIGNAT.] Imo obsignandas dat. Testes enim, non heredes obsignabant testamentarias tabulas. Sic libro 1. *ducebant*, pro *duces ibant.*

7 LEGE CORNELIA DAMNANTVR.] Lex Cornelia est testamentaria, quæ in eum lata, qui sciens dolo malo testamentum surripuit, suppressit, subiecit, resignauit, quiue falsum testamentum scripsit, recitauit. L. 2. D. ad L. Cornel. de fals. Pœna autem illa capitalis fuit, ex L. 1. & 5. Quæ sunt Antonij Caracallæ, & Alexandri Mammeæ: & postea facta non capitalis. Puto ex hoc loco pœnam legis Corneliæ non capitalem fuisse, id est, vt sequeretur aut mors, aut deportatio. Et hoc in Antonio confirmatur.

Quid lex Cornelia testamentaria.
Cuius pœna capitalis
Sed sub Antonio Caracalla, Alexandro Mammea.
Ex L. Cornelia scientia sola non punitur.

8 GNARVM.] Scientia tamen illa, si sola sit, non punitur: oportuit suam operam vendidisse, aut alioqui participasse commodis.

9 INTERFECIT.] Idem scelus in Plinio 3. epist. quæ incipit, *Regem atrocem.* de Largio Macedone, sed domino sæuo & superbo, qui pæne oppressus a seruorum familia: viuus tamen vidit vindictam sceleris, & ita vindicatus ac si occisus foret.

10 PRETIVM PEPIGERAT.] Emptitia illa libertas fiebat ex seruulorum pecunijs. Et ad eam alludit Seneca epist. 80. *Itaque in tabellas vanum conijcitur nomen libertatis, quam nec qui emerunt, habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum. A te petas. Libera te primum metu mortis; illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis.* Idem eadem epist. *Peculium suum quod comparauerunt fraudato pio capite numerant. Tu non concupisces quanticunque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum?* Plaut. in Rud.

Quomodo fiebat emptitia libertas.

Pro illo dimidio Grippum emittam manu.

Et apud Iurisconsultos L. si quis. §. qui se. de pœn. D. *Qui se suis nummis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest.* Apud Diogen. Laertiũ Philosophus dicebat Demetrio iamdiu libero, se pretiũ redemptionis remittere.

11 AMORE EXOLETI INFENSVS.] Forte *incensus.* Quanquam bene *infensus*, id est, offensus, irritatus. Et amor habet ex se hæc incendia. Sic Virgilius 4. Æneid.

Quid exoletum est.

His dictis incensum animum inflammauit amore.

Exoletum autem dicunt, qui crescere amplius non potest. Plautus in Curcul.

Ibidem erunt exoleta scorta.

Et *exoleta virgo*, apud eundem Plautum in Trinummo, quæ adultior & vetustior est. Seneca de breu. vitæ. *Quam diligenter exoletorum suorum tunicas cingunt.* Idem epist. 66. *An potius optem, vt malacissandos articulos dem exoletis?*

11 DOMINVM ÆMVLVM.] Amor æmulum non patitur, ne Iouem quidem, & pro miraculo est (nisi inter spurcos) vt quis riuali non moueatur. Horatius de spurcitia spurcorum hominum.

Exoleta virgo.
Amor æmulum non suffert.
Ac ne Iouem.
Nisi inter spurcos viros.

Dimittit neque famosum neque sollicitum, ne
Ditior aut formæ melioris meiat eodem.

Et ille Plautinus nequam in Sticho.

Hæc facetia 'st, amare inter se riuales duos:
Vno cantharo potare, & vnum scortum ducere.
Hoc memorabile est, ego tu sum, tu es ego, vnanimi sumus,
Vnam amicam amamus ambo: mecum vbi est, tecum est tamen:
Tecum autem vbi est, mecum autem ibi est: neuter alteri inuidet.

His communis amor est, quibus erat commune vitium.

12 FAMILIAM OMNEM.] Paulus libr. 3. Recept. sentent. *Domino occiso, de ea familia quæstio habenda est, quæ intra tectum fuit, vel certe extra tectum cum domino, eo tempore quo occidebatur.* Idem eodem. *Serui qui sub eodem tecto fuerunt, vt dominus perhibetur occisus, & torquentur, & puniuntur.* Etiam vxoris familia torquetur ex Senatusconsulto Neroniano, viro occiso: vt e contra. Seneca epist. 87. loquitur de familia Marcellini, qui se ipsum occidit: *Parere nolebant: primum detraxit metum, & indicens tunc familiam periculum adire, cum incertum esset an mors domini voluntaria fuisset.* Sed præcipue *in cubicularios* quæstio exercebatur, si in cubiculo, & domi, dominus concidisset. Ita enim Quintilianus declam. 328. *Seruum torsi cubicularium eius qui occisus est.* Apul. lib. 10. demonstrat satis, cum ait, *Cubicularijs mulieris attractis, vt tormentorum veritatem eruit.* De istis *cubicularijs* est, L. 203. in fine de verb. signif. & L. 14. de bonis libert. D. Etiam de *supercilio Cubicularij* meminit Seneca lib. non cad. iniur. in sap. cap. 14. Suet. in Domit. facit mentionem *Decurionu cubiculariorum*, lib. 17. Quos postea *præpositos sacri cubiculi* vocauere, L. vlt. de Senat. Cod.

Occiso domino omnis familia quæ sub eodem tecto, & extra tectum, plectitur.

13 CONCVRSV PLEBIS.] Idem pæne exemplum in Silio libr. 6. de populo nitente per vim eripere Attilium de manu Pœnorum.

Plebi quæ vi reum eripit plectendum.

Prosequitur vulgus patres, ac planctibus ingens
Personat, & luctu campum reuocare libebat,
Interdum, & iusto raptum retinere dolore.

At qui dolo malo fecit, quo minus iudicia tuto exerceantur, tenetur lege Iul. de vi. Et eadem cauetur, ne quis reum vinciat, impediat quo minus Romæ intra certum diem adsit. Sed cur concursus plebis? quia pars maxima e seruis vel libertis. Deinde quod ingens erat damnatorum numerus.

14 SENATVSQVE IN QVO IPSO.] Incuria exscriptoris pro, *Senatu quoque in ipso.* Innuit enim plebe aduersante & reos protegente, de tota familia supplicium non sumi. Quin ipso in Senatu eadem agitari; quibusdam nimiam seueritatem damnantibus, quibusdam probantibus.

Sæpenumero P. C. in hoc ordine interfui, cum contra instituta & leges maiorum noua Senatus decreta postularentur. Neque sum aduersatus, non quia dubitarem super omnibus negotijs melius atque rectius olim prouisum, & quæ conuerterentur in deterius mutari, sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. Simul quicquid hoc in nobis autoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, vt maneret integrum, si quando Resp. consilijs eguisset. Quod hodie euenit, consulari viro domi suæ interfecto, per insidias seruiles, quas nemo prohibuit, aut prodidit, quamuis[1] *nondum concusso Senatusconsulto, quod supplicium toti familiæ minitabatur. Decernite hercule impunitatem. At quem dignitas sua defendet, cum Præfectura vrbis non profuerit? Quem numerus seruorum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? Cui familia opem feret, quæ ne in metu quidem pericula nostra auertit? An vt quidam fingere non erubescunt, iniurias suas vltus est interfector?*[2] *quia de paterna pecunia transegerat, aut auitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus vltro, dominum iure cæsum videri. Libet argumenta conquirere in eo quod sapientioribus deliberatum est. Sed & si nunc primum statuendum haberemus, creditis ne seruum interficiendi domini animum sumpsisse, vt non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sane consilium occuluit, telum inter ignaros parauit. num*[3] *excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, cædem patraret, omnibus nescijs? Multa sceleris indicia præueniunt serui, si prodant. Possumus singuli inter plures, tuti inter anxios: postremo si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere.*[4] *Suspecta maioribus nostris fuere ingenia seruorum, etiam cum in agris aut domibus ijsdem nascerentur, charitatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familijs habemus, quibus diuersi ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluuiem istam*

Conuersa mutantur in deterius.

Probis Iurisconsultis antiquus mos optabilis.

Pedanio Secundo Prætori quadringenti serui, Crasso quadraginta millia seruorum.

Suspecta semper maioribus ingenia seruorum.

istam non nisi metu coercueris. At quidam insontes peribunt.[5] *Nam & ex fuso exercitu, cum decimus quisque fuste feritur, etiam strenui*[6] *sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos, vtilitate publica rependitur.* Sententiæ Cassij, vt[7] nemo vnus contraire ausus est, ita dissonæ voces respondebant, numerum, aut ætatem, aut sexum, ac plurimorum indubiam innocentiam miserantium. Præualuit tamen pars quæ supplicium decernebat. Sed obtemperari non poterat, conglobata multitudine saxa ac faces minitante. Tum Cæsar populum edicto increpuit: atque omne iter quo damnati ad pœnam ducebantur,[8] militaribus præsidijs sepsit. Censuerat Cingonius Varro vt liberti quoque qui sub eodem tecto fuissent, Italia deportarentur. Id a principe prohibitum est, ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per sæuitiam[9] incenderetur.

Quod ius est, licet durum, vtilitate publica rependitur.

Saxa & seditio ob Syllanianum Senatusconsultum firmatum.

Tota familia seruorum necata.

1 NONDVM CONCVSSO.] Nondum labefactato Senatusconsulto.

2 QVIA DE PATERNA.] Lego, *An quia de paterna pecunia transegerat?* Excusationes sunt domini pactæ manumissioni non stantis, quia seruus de sua pecunia non soluerat pactam pecuniam, sed de patris sui patroni pecunia; quia forte is seruus procurator patris patroni extiterat. Deinde quod auitum esset, & veluti familiare mancipium, quod nollet data libertate, a suo domino ablegare.

Interpretata scriptura Taciti.

3 EXCVBIAS TRANSIRET.] Domino enim dormiente, serui vigilabant excubitores. Seneca epist. 47. *Iamque militaris habitus glaber, distinctis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat, quam inter ebrietatem domini, ac libidinem diuidet, & in cubiculo vir, in conuiuio puer est.* Quintil. declamat. 318. *An vero parum iustas sæuiendi causas habebant aduersus cubicularium? Dominum suum non defenderat, non seruauerat, nesciebat quis Dominum suum occidisset.* De istis cubicularijs, lex est 65. de leg. 3. Silij vero locum non omitto lib. 1.

Serui excubitores.

Serui cubiculares.

Sæpe etiam famuli turbato ad lumina somno,
Expauere trucem per vasta silentia vocem:
Ac largo sudore virum inuenere, futuras
Miscentem pugnas, & inania bella gerentem.

4 SVSPECTA INGENIA SERVORVM.] Quot serui, tot hostes, aiunt. Inde illud Theognidis.

Οὔ ποτε δουλείη κεφαλὴ ἰθεῖα πέφυκεν,
Ἀλλ' αἰεὶ σκολιή, καὶ αὐχένα λοξὸν ἔχει.
Nunquam seruile caput rectum natum est,
Sed semper obliquum, & ceruicem obliquam habet.

Quod intelligendum est de capite, quod in partu primum prodit, non pedibus. dixi iam. sunt tamen domini, qui illos hostes non habeant, sed faciant. Sed ex lege CHRISTI, & Christiana religione, vt fratres tractandi sunt, non pagano more, velut mancipia inique exagitandi. οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε. *Domini, iustum, & æquabilitatem seruis præstate*, ait D. Paulus. Et omnis seruitus a Christianitate remota est iam dudum. Quia tam serui quam domini & ingenui, coheredes Christi futuri sumus. Apud Christianos Saturnalia sunt perpetua. Ideo pessima & detestanda capita, qui seruitutem apud Christianos iam dudum obliteratam cupiunt magna tyrannide inuehere. Homines impij & impietate ipsa nequiores, natique ad excidium & stragem orbis & mortalium omnium & regnorum. D. Paulus ad Philemonem de Onesimo seruo. *Iam non vt seruum, sed pro seruo charissimum fratrem.*

5 NAM ET EX FVSO.] Lege, *Num & ex fuso.*

6 SORTIVNTVR.] Per modum interrogandi.

7 NEMO VNVS.] Pro *nullus*. Apuleius: *Neminem vnum*, pro *nullum*, *fortasse an*, pro *forsitan*. Ita Iurisconsulti vsi sunt L. 17. §. Item plures. D. de recept. qui arb. D. *Nemo vnus sententiam diceret.* Tit. Liuius lib. 3. *Quia nemo vnus satis dignus.* Sallustius, alijque authores. Sic *ningulus*, pro *nullus* dixere. Ex Ennio libr. 2. *ningulus mederi queat*, pro *nullus*. Vere Flaccus ex Festo, vt *Nemo*, pro *nullus homo*, pro *ne homo*. *Non quidquam*, pro *nequicquam*. Apul. 4. Florid. *Eos omnes ad bene viuendum non quidquam esse.* Et 1. Esdræ cap. 6. *Purificati fuerant sacerdotes & Leuitæ quasi vnus.* Lucillius in Sat.

Quis tu homo es? nemo sum homo.

Charisius lib. 1. *Nemo, in homine proprium est, & significat, ne homo.* Terentius in Eun. *Numquis heic me sequitur? Nemo homo est.*

Tacitus correctus.

8 MILITARIBVS PRÆSIDIIS. Non modo viæ septæ, sed & is, qui agitur ad mortem, D. Hieronym. de mul. sept. icta. *Turbatur tali nuntio vrbs propinqua,* (nam extra vrbem supplicia) *& tota lictorum turma glomeratur.*

Supplicijs reorum viæ septæ.

9 INCENDERETVR.] *Intenderetur*, legendum. Nam vsus est verbo *minuerat*, cui opponit verbum *intendere*, & verbo, *misericordia*, cui, *sæuitiam*. *Quem misericordia*, inquit, *non minuerat, per sæuitiam intenderetur.*

Damnatus ijsdem consulibus Tarquinius Priscus repetundarum Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, quia accusatum ab

Interrogare accusare est.

eo Statilium Taurum proconsulem ipsius meminerant. Census per Gallias a Q. Volusio & Sex. Africano, Trebellioque Maximo acti sunt, æmulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum vterque dedignatur, supra tulere. Eo anno mortem obijt Memmius Regulus, autoritate, constantia, fama[1] (in quantum præumbrante imperatoris fastigio datur) clarus, adeo vt[2] Nero æger valetudine, & adulantibus circum qui[3] finem imperio adesse dicebant,[4] si quid fato pateretur, responderit habere subsidium Rempublicam. Rogantibus dehinc in quo potissimum, addiderit, in Memmio Regulo. Vixit tamen post hæc Regulus, quiete defensus, & quia noua generis claritudine, neque inuidiosis opibus erat.[5] Gymnasium eo anno dedicatum a Nerone,[6] præbitumque oleum equiti ac senatui Græca facilitate.

Trebellius dedignatus ab vtroque tandem ab vtroque eligitur.

Subsidium Reipublicæ dictus a Nerone Regulus.

1 IN QVANTVM PRÆVMBRANTE IMPERATORIS FASTIGIO.] Fastigium enim imperiale reliquæ nobilitati vmbram facit, & supra est. Post illum primæ proceritatis verticem, erat regulus.

2 NERO ÆGER VALETVDINE.] Ex quo Martiæ aquæ caput nando polluerat.

3 FINEM IMPERIO ADESSE DICEBANT.] Sic 4 hist. *Nihil æque quam incendium Capitolij vt finem imperij adesse crederent, impulerat.* Heic vero Neronis morbus. Agathias vbi de terræmotu in quo Anatolius perijt vir Consularis, quem Prætorij Præfectum dicit Eunapius in Proæresio ait, *in vulgus prædictiones sparsas tamquam mundo vniuerso breui perituro*, l. 5. Hæc autem dicebant aulici Neroniani. Sed non in morte Neronis mors imperij, imo in vita. Vomito enim illo veneno, poterat conualescere. At vero, vt ex veris agamus, finis imperij erit, vbi Romanum imperium non erit. Sic enim Tertullianus ad Scap. *Christianus nullius est hostis, nedum imperatoris, quem sciens a Deo suo constitui, necesse est, vt & ipsum diligat, & reuereatur, & saluum velit cum toto Romano imperio, quousque seculum stabit, tandiu enim stabit.* Nam vbi Roma ruina erit, & ex fortitudine ad imbecillitatem defecerit, actum erit.

Nerone moriente non sequitur mors imperium.

Imperio Romano moriente, orbis mors sequitur.

4 SI QVID FATO PATERETVR.] Id est, si quid ei accideret. Nam sic authores. *Id in animo habuisse si quid forte sibi accidisset, Niger Pescennius eidem, & Claudius Albinus succederent, qui ambo grauissimi hostes Seuero extiterant.* Ita Spart. in Pescennio Nigro. Et in Albino Capitolinus: *Si quid ei contingeret, Pescennium Nigrum & Clodium Albinum sibi substitueret.* Et Spartianus in Adriano: *Neratio Prisco I.C. dixit, Cōmendo tibi prouincias si quid mihi sinistri contigerit.* Et in Auidio loquens de M. Antonino Philosopho: *Timentibus cunctis ne quid fatale proueniret, rogatus sit vt præcepta Philosophiæ ederet.* Iurisconsulti dicunt: *si quid mihi humanitus acciderit.* Sic l. 30. §. ab heredib. de ad. legat. Cicero 1. Philipp. *Si quid mihi humanitus accidisset.*

5 GYMNASIVM.] Iuuenalis Sat. 3.
Et quoniam cœpit Græcorum mentio, transi
Gymnasia, atque audi facinus maioris abollæ.
Traianus post Neronem aliud fecit, cuius Apollodorus extitit architectus. Xiphil. ex Dione 69. Porro in libris Iurisconsultorum, legata multa reperias Gymnasijs relicta, vt olei, & aliarum rerum, quæ necessariæ collegijs.

Gymnasia Romæ.

6 PRÆBITVMQVE OLEVM.] Conditum odoribus: Quippe hic mos erat, quamuis odores illi vilissimi. Plin. l. 15. c. 7. Sic Agrippa in vaporario Laconico *oleū præbuit.* Dio 53. & est in iure quidam locus, quo mulier oleum præbet ex testamento ad balnea. Forsan L. 5. §. proinde. de donat. int. vir. & vxor. *Si oleum pro vxore vir in æde sacra posuerit.* Et in L. Patronus. §. Codicillis, vel L. Mænia, de man. test. *Saccys seruus meus & Eutychia & Hyreria ancillæ meæ omnes sub hac conditione liberi sunto, vt monumento meo alternis mensibus lucernam accendant & solemnia mortis peragant.* Sic in templis & balneis oleum præbitum. Dio autem in fine lib. 61. ait solis equitibus & Senatoribus præbitū huiusmodi oleum in Gymnasijs.

Oleum Gymnasiorū conditum odoribus.

P. Mario,[1] L. Asinio consulibus, Antistius prætor quem in tribunatu plebis licenter egisse memoraui, probrosa aduersus principem carmina factitauit: vulgauitque celebri conuiuio, dum[2] apud Ostorium Scapulam epulatur. Exin a Cossutiano Capitone, qui nuper Senatorium ordinem precibus Tigillini soceri sui receperat, maiestatis delatus est. Tum primum[3] reuocata ea lex credebatur, quæ haud perinde exitium Antistio, quam imperatori gloriam[4] quæsiuit, vt condemnatus a Senatu, intercessione tribunitia morti eximeretur. Et cum

Probrosa carmina aduersus Neronem, mors. Condemnatus a Senatu morte eximitur Tribunitia intercessione Antistius.

cum Ostorius nihil audiuisse pro testimonio dixisset, aduersis testibus creditum. Censuitque Iunius[5] Marullus consul designatus,[6] adimendam reo praeturam,[7] necandumque more maiorum.[8] Caeteris inde assentientibus, Paetus Thrasea multo cum honore Caesaris, & acerrime increpito Antistio, *non quicquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe, & nulla necessitate obstricto Senatu, statuendum* disseruit: *carnificem & laqueum pridem abolita: & esse poenas legibus constitutas, quibus sine iudicum saeuitia & temporum infamia, supplicia decernerentur.*[9] *Quin insula publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo priuatim miserior, & publicae clementiae maximum exemplum futurum.* Libertas Thraseae[10] * silentium aliorum rupit. Et post quam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam eius iere, paucis exemptis: in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quenque iurgio lacessens, & respondenti reticens, vt pauida ingenia solent.[11] At consules perficere Senatus decretum non ausi, de consensu scripsere Caesari. Ille inter pudorem & iram cunctatus, postremo rescripsit, *nulla iniuria prouocatum Antistium grauissimas in principem contumelias dixisse. earum vltionem a patribus postulatam. Et pro magnitudine delicti poenam statui par fuisse. Caeterum se qui seueritatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere. Statuerent vt vellent, data etiam absoluendi licentia.* His atque talibus recitatis, & offensione manifesta, non ideo aut consules mutauere relationem, aut Thrasea decessit sententia: caeteriue, quae probauerant deseruere: pars ne principem obiecisse inuidiae viderentur, plures numero tuti, Thrasea sueta firmitudine animi, & ne gloria intercideret.

Relegatio quo longior, eo vita miserior.

* seruitium

Princeps quae dicta in eum moderatur, & viam parat patribus, vt reum absoluerent.

Consules & senatus non deserunt sententiam contra Antistium.

1 L. Asinio.] Gallo scilicet, Asinij Galli sobole. Dio lib. 62.

2 Apud Ostorium Scapulam epulatur.] Is est P. Ostorius Scapula, de quo superius, quique praefuit Britannijs, & cuius progenies ad Seuerum vsque principem, quo imperante, rexit Carthaginem: Alter Scapula, qui Scapula Tertillus dictus, vt ostendit L. Diuus. de off. praesid. Cod. & Tertullianus ad Scapulam.

Ostorius Scapula. Britanniae praefectus. Scapula rector Carthaginis.

3 Revocata.] Melius, *reuocanda*: quia nunquam reuocata.

4 Quaesivit.] *Quaesiuisset*, lego.

5 Marullus.] Is est Marullus, ad quem Seneca scripsit epistolam cum filium paruulum amisisset. Vide epistolam 99.

6 Adimendam reo praeturam.] Olim, vt quis accusaretur, exitus magistratus expectari solebat, si in magistratu quid deliquisset; tamen non ita in crimine laesae maiestatis. Nam Romani vt frangerent foedus in Caudinis ictum; non expectato magistratus fine, ipsum magistratum hostibus dediderunt. Ita Claudij gener L. Silanus, non expectato fine magistratus, petitus est.

Qui in magistratu deliquerat, eo durante non conueniebatur nisi finito. Praeter quam in crimine laesae maiestatis.

7 Necandumque more maiorum.] Suetonius in Nerone cap. 49. Et in Domit. 1. *Legit se hostem a Senatu iudicatum, & quaeri vt puniatur more maiorum: interrogauitque quale esset id genus poenae, & cum comperisset nudi hominis ceruicem inseri furcae, corpus virgis ad necem caedi.* Et in Claudio 34. *Cum spectare antiqui moris supplicium Tiburi concupisset & deligatis ad palum noxijs carnifex deesset, accitum ab vrbe vesperam vsque opperiri perseuerauit.* Caesar in fine libri 6. Belli Gallici: *De Acone more maiorum supplicium sumpsit.* Et explicat lib. 8. vbi de Gutturnato. *Quem verberibus exanimatum, etiam corpus securi percusserunt.* Sed apud Plutarchum in Publicola, hic mos maiorum bellissime exprimitur.

Quid more maiorum puniri.

8 Caeteris inde.] Lego, *Caeteris subinde assentientibus.*

9 Quin insula.] *Quin maneat insula publicatis bonis.* Nam verbum deficit.

10 Silentium aliorum.] Imo, *seruitium aliorum rupit.* Nam more maiorum necandum censebat. Nec silentio locus est heic, nec Harpocrati. Lipsius ait in Farnesiano Codice legi *seruitium*, quod opponitur *libertati.* Et sane natiua Taciti oratio est, & ludit in ambiguis: Quippe per adulationem, & vt principi sanguinis auidissimo gratiam facerent, in seueriores transibant sententias: & ita suam saeuitiam & seruitium fatebantur. Tacitus 15. *Nulli magis gnarum, quam Neronem, qui saepius libertatem Senecae, quam seruitium expertus esset.* Opponit seruitio libertatem.

Opposita frequentia in Tacito.

Relata Senatus sententia ad principem quã firmet.

11 AT CONSVLES.] Ita lib. 13. vbi de ingratis. *Ille author constitutionis fieret*, (id est princeps,) *vt inter paucos, & sententia diuersos.* Quod sæpe fit in his libris.

Thrasea firmitudo animi.

12 THRASEA SVETA FIRMITVDINE ANIMI.] De illa animi firmitudine, sic Martialis lib. 4. epigram. 54.

Diuitior Crispo, Thrasea constantior ipso.

Et libr. 1. epigramm.

Quod magni Thraseæ, consummatique Catonis
Dogmata sic sequeris, saluus vt esse velis,
Pectore nec nudo strictos incurris in enses,
Quod fecisse velim te, Deciane, facis.
Nolo virum, facili redimit qui sanguine famam:
Hunc volo, laudari qui sine morte potest.

Quid sentiat Martialis de Thrasea constantia.

Haud dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, qui multa & probrosa in patres & sacerdotes composuisset, ijs libris quibus nomen codicillorũ dederat. Adijciebat Talius Geminus accusator, venditata ab eo munera principis & adipiscendorũ honorũ ius. Quæ causa Neroni fuit suscipiendi iudicij. Conuictumque Veientonem Italia depulit, & libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi, obliuionem attulit. Sed grauescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur. Concessitque vita Burrhus, incertum valetudine an veneno.[1] Valetudo ex eo coniectabatur,[2] quod in se tumescentibus paulatim faucibus & impedito meatu, spiritum finiebat. Plures iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, illitum palatum noxio medicamine asseuerabant: & Burrhum intellecto scelere,[3] cum ad visendum princeps venisset, aspectum eius auersatum,[4] sciscitantique, *Hactenus*, respondisse, *ego me bene habeo.* Ciuitati grande desiderium eius mansit[5] per memoriam virtutis, & successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia & adulteria. Quippe Cæsar duos prætorijs cohortibus imposuerat:[6] Fenium Rufum ex vulgi fauore, quia rem frumentariam sine quæstu tractabat:[7] Sofonium Tigillinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus, ac quæ illi pro cognatis moribus fuere. Validior Tigillinus in animo principis ex intimis libidinibus assumptus. Prospera populi & militum fama Rufus, quod apud Neronem aduersum experiebatur.

Codicilli cõtra Neronẽ.

Licentia habendi libros prohibitos obliuionem attulit.

Laus Burrhi post mortem ex segnitia successorũ & virtute viri.

Impudicitia & infamia pro cognatis moribus Tigillino.

1 VALETVDO EX EO.] Lege, *Valetudo ex veneno coniectabatur.* Scriptum erat, *ex vo*, id est, *veneno.* Nam incertum erat valetudine, an veneno ægrotaret: valetudo sine veneno esse potuit; non potuit esse venenum sine valetudine. Quod valetudine detineretur, coniecturis opus non erat; quod vero valetudine ex veneno, inde coniectabatur, quod fauces intumescerent. Et sæpe loco remedij, venena vulneribus ingerebant. Suetonius in Calig. cap. 55. *Columbo victori, leuiter tamen saucio, venenum in plagam addidit, quod ex eo Columbinum appellauit.* Sic idem venenata edulia sæpe mittebat. Augustus ita de Pansæ morte suspectus. *Pansæ*, inquit Sueton. in August. cap. 11. *adeo suspecta mors fuit, vt Glyco medicus custoditus sit, quasi venenum vulneri indidisset.*

2 QVOD IN SE TVMESCENTIBVS.] Puto subesse quid mali: & ita lubenter legerem. *Quod velut sanie tumescentibus paulatim faucibus, & impedito meatu spirituum finiebat.* Nam verba, *in se*, heic non placent, & sunt notæ nam, *in*, erat, *vt*, & appositum pro, *velut*, prima & vltima syllaba scripta: &, *s*, & *e*, pro, *sanie.* ita Lucanus:

- Mens nulla sanie polluta veneni.

De veneno autem ita infuso Iurisconsulti loquuntur L. 7. ad leg. Aquil. *Qui venenum pro medicamento dedit.* Et L. 5. §. 1. eodem: *Si quis per vim vel suasum medicamentum infudit, vel ore, vel clystere.*

3 CVM AD VISENDVM.] Legendum, *Cum eum ad visendum.* Ægrotos enim solebant inuisere, & remedia procurare. Cicero 3. Tuscul. quæst. *Eripiamus ægritudinem quodammodo, cum collocemus in culcitra plumea, psaltriam adducamus.* Et in Biblijs 4. Reg. cap. 9. *Ascendit & profectus est in Israel. Ioram enim ægrotabat ibi. Et Ochosias descenderat ad visitandum Ioram.* De Christianis in Euang. *Æger fui, & non visitastis me.* Nam infirmos visitare Christi præceptum est. De Latinis Gellius lib. 2. cap. 16. *Cum M. Frontonem pedibus ægrum inuiseret.* De Græcis Plutarchus in præceptis sanitatis docet quid inquirendum, quid agendum in ægrorum visitatione.

4 SCISCITANTIQVE, HACTENVS, RESPONDISSE.]

DISSE.] Non est sine culpa hæc oratio. Nam quid Nero est sciscitatus? Verbum vnum puto reponendum, quod dictio, *auersatum*, nobis hausit. Ita enim scriptum erat ni fallor; *Aspectum eius auersatum, statumque sciscitanti, Hactenus, respondisse, ego me bene habeo.* Sic vna dictio, dictionem vicinam absorbet, propter similitudinem litterarum. Varro. *Cuius ibi multis annis masculi vestigium inuentum est*: & latet verbum, *nullum*, in fine verbi *vestigium*, & principio verbi, *inuentum*.

5 PER MEMORIAM SVCCESSORVM.] Successorum enim inertia, antecessorum est desiderium. Hoc scripsit Noster in electione Tiberij facta ab Augusto: *Comparatione*, inquit, *deterrima, gloriam sibi quærente.* Nam est aucupium laudis ex alieno dedecore. Quod viri probi semper detestantur.

Desideramur per socordiam successorum.

6 FENIVM RVFVM.] Cuius vere istud, quod postea de T. Cæsio præfecto annonæ dicit inscriptio.

Qui largæ Cereris messes fructusque renatos
Digerit in pretium: cui constat fama, fidesque,
Et qui diuitias superat pudor.

Et equidem ex consilio Ecclesiastis cap. 7. *Melius est nomen bonum quam diuitiæ multæ, quam vnguenta pretiosa.*

7 SOFONIVM TIGELLINVM.] De quo Martialis lib. 3. epigr. 20.

An impudici balneo Tigellini?

Vocat eum vetus interpres Iuuenalis, *C. Fulcinium Tigellinum, patre Agrigentino natum*, Sat. 1. in versu, *Pone Tigellinum.* Quod non conuenit cum Tacito. Fuit autem ille calcar, quo pungente, Nero se tulit in Christianos, quos viuos ardebat. Voluit enim illos cereos fieri, vt lucerent spectatoribus per dies & noctes totas. Nam inuoluebantur papyro, ceraque superuestiebantur, vt sic ad ignem admoti arderent. Sed *Tigellinus & Nero improbitatis abyssi, nihil nisi maxime bonum damnare potuerunt*, ait Tertullianus in Apologetico. Sed vis natiuam Tigellini picturam? Hæc a Tacito præsto est Histor. 1. *Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, fœda pueritia, impudica senecta, præfecturam vigilum, & Prætorij, & alia præmia virtutum quia velocius erat vitijs adeptus, crudelitatem mox, deinde auaritiam & virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremo eiusdem desertor, ac proditor. Vnde non alium pertinacius ad pœnam flagitauere diuerso affectu, quibus odium Neronis inerat, & quibus desiderium.* Mox addit: *Accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum & oscula & deformes moras, sectis nouacula faucibus infamem vitam fœdauit: etiam exitu sero & inhonesto.*

Tigellinus Neronianæ impudicitiæ teda.
Sofonius dictus Tacito.
C. Fulcinius veteri Schol. Iuuenal.
Christianorum hostis.
Quos ignibus addixit.

Mors Burrhi infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, & Nero ad deteriores inclinabat. Hi varijs criminationibus Senecam adoriuntur, *tanquam ingentes &* [1] *priuatum supra modum euectas opes adhuc augeret,* [2] *quodque studia ciuium in se verteret,* [3] *hortorum quoque amœnitate & villarum magnificentia quasi principem supergrederetur. Obijciebant etiam eloquentiæ laudem vni sibi asciscere, & carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamentis principis palam iniquum, detractare vim eius equos regentis: illudere voces quoties caneret.* [4] *Quem ad finem? nihil in Rep. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur. Certe finitam Neronis pueritiam & robur iuuentæ adesse. exueret magistrum satis amplis doctoribus instructus, maioribus suis.* At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus ijs quibus aliqua honesti cura, & familiaritatem eius magis aspernante Cæsare, tempus sermoni orat: & accepto, ita incipit. *Quartusdecimus annus est, Cæsar, ex quo spei tuæ admotus sum, octauus vt imperium obtines. Medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulasti, vt nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio eius. Vtar magnis exemplis,* [5] *nec meæ fortunæ, sed tuæ.* [6] *Atauus tuus Augustus, M. Agrippæ Mitylenense secretum, C. Mæcenati vrbe in ipsa, velut peregrinum otium permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus iactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis præmia acceperant. Ego quid aliud munificentiæ adhibere potui* [7] *quam studia (vt sic dixerim) in vmbra educata? e quibus claritudo venit, quod iuuentæ tuæ rudimentis affuisse videor,* [8] *grande huius rei pretium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam dedisti, adeo vt plerunque intra me ipsum voluam: Ego ne equestri & prouinciali loco ortus proceribus ciuitatis annumeror! Inter nobiles & longa decora præferentes,* [9] *noui-*

Opes fuere in Senecam accusationis causæ.

Stultæ in Senecam criminationes quæ laudandæ.

tas mea enituit? Vbi est animus ille modicis contentus? [10] * *Tales hortos instruit & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatijs, tam lato fœnore exuberat? Vna defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui. Sed vterque mensuram impleuimus, & tu quantum princeps tribuere amico posset, & ego quantum amicus a principe accipere. Cætera inuidiam augent. quæ quidem, vt omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacent, sed mihi incumbunt. mihi subueniendum est. quo modo in militia aut via fessus adminiculum* [11] *orarem: ita in hoc itinere vitæ, senex, & leuissimis quoque curis impar, cum opes meas vltra sustinere non possim, præsidium peto.* [12] *Iube eas per procuratores tuos administrari,* * *in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem ipse detrudam, sed traditis quorum fulgore perstringor, quod temporis hortorum aut villarum curæ seponitur,* [13] *in animum reuocabo. Superest tibi robur, &* [14] *tot per annos nixum fastigij regimen: possumus seniores amici,* [15] *quiete respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui & modica tolerarent.*

*Tam illustres hortos, & præter hæc

* & in tuam

1 Privatvm svpra modvm evectas opes.] Lego, *Et præter priuatum modum euectas opes.* Nam in verbo priuatum (p) & (r) faciunt *præter.* Tacit. 2. Hist. de Mutiano. *Magnificentia, & opes, & cuncta priuatum modum supergressa.* Id est præter modum euecta. Opes autem Senecæ Dio notat & ter millies sestertium fuisse scribit.

2 Qvodqve stvdia.] Et sane cogitatum fuit de eo imperatore creando. Tacitus lib. 15. *Fama fuit Subrium Flauium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinauisse, vt post occisum ope Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, tradereturque imperium Senecæ.* Hoc si fuisset, habuisset orbis philosophum imperantem, aut imperatorem philosophantem.

Cogitatum de creando imperatore Seneca. *Eo non ignorante.*

3 Hortorvm qvoqve amoenitate.] Vt enim erant horti Sallustiani, horti Lamiani, horti Luculliani, horti Mæcenatis: sic Senecæ, alijque plures magna cura exculti, non ab hoc æuo, sed prisco. Et vt cultum hortorum notes apud priscos Rom. *male cultus hortulus, arguebat diligentiam matrisfamilias,* ait Plinius. fœminarum enim erat cura hortos colere. Et ex horto plebi macellum, agerque pauperum erat hortulus. Cumque vrbs post deuictam Italiam, & prouincias, plebis multitudinem capere non posset, habebant eum ciues hortos in fenestris, quod Plinius docet lib. 19. cap. 4. & Martialis lib. 12. epigr. 19. M. Cato etiam hortos coluit, non modo ad victum, sed & ad Deorum cultum, & ad coronamenta. Et florum sationem docuit Athenis Epicurus, otij magister, primusque hortos instituit. Nec istud abhorruit Stoicorum supercilium. Seneca noster documento erit, de quo ita Iuuenalis Satyra 10.

Horti Romæ plures. *Quorum cura ad matrem famil.* *Ex horto plebi macellum.* *Horti in fenestris.* *M. Cato cultor hortorum.* *Epicurus Athenis hortorũ cupientissimus.*

-- magnos Senecæ prædiuitis hortos.

De otio hortorum Sueton. in Claud. 5. cap. *Abiecta spe dignitatis ad otium concessit, modo in hortis & suburbano, modo in Campaniæ secessu delitescens.* Ideo cupiti tales horti. Martialis lib. 1.

Horti Senecæ. *In suburbanis.*

En tibi sitque precor, multos crescatque per annos,
Pulchra quidem, verum Transtiberina domus.

Et libr. 8. epigramm. 61.

Sed quod sub vrbe rus habemus æstiuum,
Vehimurque mulis non vt ante conductis,
Quid imprecabor, o Seuere, liuenti?
Hoc opto, mulas habeat, & suburbanum.

Id est periones & Esquilias. Nam *periones,* mulas a tarditate dixere per Antiphrasim. Suburbanæ autem erant Esquiliæ, quibus noxij agebantur in crucem: Inde ille iocus, de quo dixi li. 2. *A porta Esquilina video villam tuam:* Id est patibulum. D. Hieronymus de suburbano ad Princip. & Paulam. *Suburbanus ager vobis pro monasterio fuit, rus electum pro solitudine.* Martialis:

Explicatum Martialis epigramma.

Suburbana Christianorum pro monasterijs.

Parua suburbani munuscula mittimus horti,
Faucibus oua tuis poma seuera gulæ.

Idem libr. 3. epigramm. 20.

An rure Tulli fruitur, atque Lucani?
An Pollionis dulce currit ad Quartum?

Et in suburbanis vinea frequens, qualis in hortis Senecæ, & in Nomentano, vbi fuit fœcundissima: quod docet Plinius vbi de vinea Polemonis Grammatici quam emit Seneca. Et de istis vineis Senecæ eiusdem est epistola 103. *In Nomentanum meum fugi. Quantum mihi adiectum putas viribus, postquam vineas attigi?* At pro miraculo est istam Polemonis vineam annuo prouentu, trecenta sexaginta quinque vasa reddidisse. Suetonius de clar. Gram. Nec mirum, nam vt de liberalibus scribit Ouidius:

Vinea Polemonis.

Et fecit patrio rure Senator opus.

4 Qvem ad finem nihil in Rep.] Rectius, *Quem ad finem?* per interrogandi modum, *nihilne in Rep. clarum foret.*

5 Nec meæ fortvnæ, sed tvæ.] Noto vnumquemque priuatum apud paganos fortunam priuatam sibi finxisse. Villicus ille Senecæ, per fortunam heri iurabat. inde templum Fortunæ priuatæ, quod a Seruio factum est. Plin. libr. 36. cap. 22. Nec male, nam a fortuna priuata, ad publicam euectus est regni fortunam. Apuleius 4. Metamorph.

Quisque paganorum fortunam priuatam habuit, aut sibi finxit. *Iusiurandum per fortunam heri.* *Templum Fortunæ priuatæ Seruij regis.*

Dum

Dum sedulo fortunam inquirebamus popularem. Vocauit Seruius illam Fortunam Seiam, ait Plinius. Cum Seios filios, Manios priuatos, dicerent Romani. Inde prouerbium, *Vnusquisque suæ fortunæ artifex.* Sunt versus in Plauto de fortuna priuata.

Nam a priuato fortuna ad publicam venit. Seia fortuna.

Centum doctum hominum consilia hæc deuicit Dea Fortuna, atque hoc verum est, vt quisque fortuna, Ita præcellere atque sapere omnes dicimus.

6 ATAVVS.] Atauum dixit pro vno ex maioribus; alioqui vere abauus est. Virgil. 7. Æneid.

Atauus pro vno ex maioribus.

Turnus auis, atauisque potens.

id est maioribus. Dio lib. 61. signate abauum facit Augustum. *Agrippina*, inquit, *Germanici filia, Agrippinæ neptis, Augusti abneptis, a filio suo, cui regnum detulerat, interfecta est.*

Agrippina abneptis Augusti.

7 QVAM STVDIA.] Quæ Caligulæ temporibus valde celebria: sub Hadriano tamen existimationem perdidere. Vide Agellium.

8 GRANDE.] Lego maiore littera, *Grande*, & incipio clausulam.

9 NOVITAS MEA ENITVIT.] Velleius eo verbo vtitur in eadem re cum ait: *M. Agrippæ, Statilio Tauro, nouitas familiæ haud obstitit, quo minus ad multiplices Consulatus, triumphosque, & complura eniterentur sacerdotia.* Nam *multa quæ præuideri non possunt, fortuito in melius cadunt.* Tacit. libr. 2. Et magna negotia magnis adiutoribus egent, interestque Reipub. quod vsu necessarium, & dignitate eminere, vtilitatemque authoritate muniri. *Noui* vero *homines* dicebantur, quibus nec adhuc claritudo generis, nec munerum. Et ita *nouus Arpinas* Cicero dictus a Iuuenale Sat. 8.

——— & modo Romæ
Municipalis eques.

Velleius de eodem: *Suam nouitatem nobilitauit.* Ita certe: nam hodie viuit Cicero per virtutem, cum plerique summæ nobilitatis homines Romani ignorentur.

10 TALES HORTOS INSTRVIT, ET PER HÆC SVBVRBANA INCEDIT.] Lego, *tam illustres hortos instruit.* dixi superius: itaque heic conticeo. sed hæc hortorum claritas fuit hostibus Senecæ accusationis cupiditas.

11 ORAREM.] *Quomodo aut militia, aut via fessus, adminiculum orarem.* Forte *oraret.* Nam Seneca nunquam miles: & quomodo Cicero dixit *fessus de via*, heic dicit, *fessus via.* Tiberius eadem pæne in Senatu dixit, vbi in speciem refutaret imperium. *Dum*, inquit, *veniam ad id tempus, quo vobis æquum possit videri dare vos aliquam senectuti meæ requiem.* Nam prima, & media ætatis tempora, danda sunt Reipub. extrema nobis.

12 IVBE EAS.] Horatius epistol. ad Mæcenat. 2. ita resignat liberaliter data.

Non, quo more pyris vesci Calaber iubet hospes,
Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.
Iam satis est. At tu quantumuis tolle. Benigne.

Nam morosa beneficia non sunt beneficia, sed maleficia. Onera sunt & impedimenta, nō honestamenta. Sunt enim qui quisquiliis sibi hominum libertatem oppignoratam putant, multum minutiolas suas æstimantes, & nihili pendentes quod vere est maximum.

13 IN ANIMVM REVOCABO.] Plane subest mendum. Nam quid hoc, *reuocabo in animum quod tempori hortorum aut villarum curæ seponitur?* Intelligo quid velit. nam ait ad animi culturam se id temporis imperiturum, quod hodie hortorum & villarum culturæ impenditur. sed verba non explicant. Quid si legamus, *ad animi cultum reuocabo?* Subodoror ita, & puram puto & putam lectionem.

Tacitus explicatus.

14 TOT PER ANNOS.] Imo non multi anni. Sexennium enim tantum extat. Et Nero in responsione firmat qui ait, *Prima imperij spatia ingrediamur.*

15 QVIETE RESPONDERE.] Legi potest aptissime, *Quieti nos spondere.* D. Hieronym. epist. 12. eo verbo vsus est. *Solent quædam cum futuram virginem spoponderunt.* Iuuenalis Sat. 9.

Spondere.

An Capitolinam deberet Pollio quercum
Sperare, & fidibus promittere?

Id est sibi spondere. Tertullianus tamen De corona milit. vsus est verbo *respondere. Credimusne humanum sacramentum diuino superduci licere, & in alium dominum respondere post Christum?* Idem D. Hieron. ad Eustoch. de virgin. seruanda. *Naturali ducimur malo, adulatoribus nostris libenter fauemus, & quanquam nos respondeamus indignos.* Idem epist. 11. ad Publ. *Respondeant, tributa persoluant.* Et epist. 10. *Quis procedet ad publicum? quis respondebit pro agrorum tributis?* Vox autem *respondere*, pro *sponsione* est accepta a Iurisconsultis, L. libertus. §. vlt. ad municip. D. Et a Grammaticis. Varro de ling. Lat. *Spondere est dicere spondeo a sponte, nam id valet, & a voluntate. Ab eadem sponte a qua dictum spondere, declinatum spondet & respondet.* Ergo respondere spondere est. Lego ergo *possumus seniores amici quieti respondere.* Et inde apertior sensus, & aptior.

Et respondere.

Ad quæ Nero sic ferme respondit. *Et [1] quod meditatæ orationi tuæ statim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantum præuisa, sed subita expedire docuisti. Auus meus Augustus Agrippæ & Mæcenati vsurpare otium post labores concessit, sed [2] in ea ipsa ætate, cuius autoritas tueretur quicquid illud & qualecunque tribuisset. attamen neutrum datis a se præmijs exuit. Bello & periculis meruerant. In his enim iuuenta Augusti versata est. [3] Nec mihi tela & manus tuæ defuissent, in armis agenti. Sed quod præsens conditio poscebat, ratione, consilio, præceptis pueritiam, dein iuuentam meam fouisti. Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, æterna erunt. Quæ a me*

*habes, horti, & fœnus, & villæ, casibus obnoxia sunt: ac licet multa videantur, plerique haud quaquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est, quod præcipuus charitate, nondum omnes fortuna[5] antecellis. Verum & tibi valida ætas, rebusque & fructui rerum sufficiens, & nos prima imperij spatia ingredimur: nisi forte aut te Vitellio ter consuli, aut me Claudio præponis, & quantum Volusio longa parcimonia quæsiuit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin si qua in parte lubricum adolescentiæ nostræ declinat, reuocas, * inornatumque robur subsidio impensius regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam, nec quies, si reliqueris principem, sed mea auaritia, meæ crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quod si maxime continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam parat, inde gloriam sibi recipere.* His adijcit complexum & oscula, factus natura, & consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditijs. Seneca[6] (qui finis * omnium cum dominante) grates agit: sed instituta prioris potentiæ commutat: prohibet cœtus salutantium: vitat comitantes, rarus per vrbem, quasi valetudine infensa, aut sapientiæ studijs domi attineretur.

** inordinatumque robur*

** omnium sermonum cum dominante.*

1 QVOD MEDITATÆ.] Æschylus in Prometh. ——— νόσημα δὲ

Αἴσχιστον εἶναί φημι συνθέτους λόγους.

Pestem turpissimam iudico orationem compositam.

Nam veritatis sermo simplex est. Et oratio soluta esse debet & libera. Amm. Marc. 17.

2 IN EA IPSA ÆTATE.] *In ea ipse ætate.* Nam verbum, *cuius*, hoc innuit, & loquitur de ætate & authoritate Augusti; opponitque suam ætatem ætati Augusti. Augustus enim, cum Agrippæ & Mæcenati tam multa concederet, ætate validus, imperio securus: *Ego vero* (inquit Nero) *adolescens adhuc, nec firmus in imperio.*

3 NEC MIHI TELA ET MANVS TVÆ DEFVISSENT.] Per Ironiam hæc dicta puto. Nam Seneca, *pessimus miles, aut plane nullus.* Et aduerte ex moribus Neronis quod ait Plinius: *Nullum tam infidum mare quam sunt blanditiæ principum istorum, quibus tanta leuitas, tanta fraus, vt facilius esset iratos quam propitios habere.* In Panegyr. Nec male istud Lucillianum potuisset dicere Seneca.

Nescio quorsum mihi eueniunt tua verba tam delenifica.

4 CASIBVS OBNOXIA SVNT.] Sciuit hoc Seneca pater l. 12. Controu. 1. *Diuitias putas aurum, & argentum, ludibria fortunæ, quæ inter ocum ipsis dominis veniunt?* Idem: *Fragilis est, & caduca fœlicitas, & omnis fortunæ blandientis cum periculo nitor; & sine causa sæpe fluit, & sine ratione destituit.* Sciuit & Seneca filius. *Omnia*, inquit, *ista in quæ dominum casus exercet, seruitia sunt pecuniæ, & corpus, & honores, imbecillia, fluida, mortalia, possessionis incertæ.* Ita sane ex mēte pagana, sed veritate Christiana.

5 ANTECELLIS.] Florus sic dixit de bello Gallico lib. 1. *Adeo tum quoque in vltimis religio publica priuatis affectibus antecellebat.* Cæterum post hoc verbum, inuersa tota est oratio, & corrupta, & oculatus quilibet, si heic aciem figat, facile videri. Lege ergo (vt ista segmenta aptius componam,) post verbum *antecellis.* *Nisi forte aut te Vitellio ter Consuli; aut me Claudio postponis. Sed quantum Volusio longa parcimonia quæsiuit, tantum in te mea liberalitas explere num potest? Verum est tibi inualida ætas, rebusque & fructui rerum insufficiens, & nos prima imperij spatia ingredimur. Quin si qua in parte lubricum adolescentiæ nostræ declinat, reuocas, inordinatumq. robur subsidio impensius regis*, &c. quæ explico. Et primum dixi *postponis*, non *præponis*. Quis enim dubitet Senecam Neroni Claudium postponere, quem in lusu deridiculum facit, & fatuum, sibique inuisum, quod in exilium egerit? Sensus ergo hic est. Plerique haud artibus tuis pares plura tenuerunt, vt Vitellius ille, qui sub Claudio ter Consul fuit, & ditissimus: nisi forte te postponis Vitellio, & me Claudio. Nam *Vitellius validissima gratia*, inquit noster: mox addendum. *Sed quantum Volusio longa parcimonia quæsiuit, tantum te mea liberalitas explere num potest?* Quod lego per interrogationem. Num mea liberalitate tot tantaque tibi ingerere possum, quanta sibi per parcimoniam quæsiuit Volusius Saturninus? qui tum temporis ditissimus fuit. Tacitus de Volusio l. 3. *Opumque quem domus illa immensum viguit, primus accumulator. Verum & tibi valida ætas.* Lego, *Verum est tibi inualida ætas.* Nam respōdet Nero omnibus partibus orationis Senecæ, idque ordine. Et quia dixit, *Senex & leuissimis curis impar.* Dein, *possumus seniores amici quieti nos spondere*: Ideo ait, *Verum est tibi inualida ætas.* Et nota obiter, quanto errore labantur, qui ex loco corrupto, de multis, & fere Nestoreis annis Senecæ ratiocinantur. Mox addit: *Rebusque & fructui rerum sufficiens.* Vbi lego, *insufficiens.* quia *m*, vltima littera verbi *rerum*, habet *in*. Dixerat Seneca: *Cum meas opes vltro sustinere nō possim, præsidium peto.* Subijcit. *Et nos prima imperij spatia ingredimur.* Nā dixerat: *Superest*

Inuersus totus Tacitus in oratione ad Senecam.

Tacitus explicatus.

Claudius a Seneca Neroni postpositus.

Nero singulis orationis Senecæ membris respondet.

Lapsus eorum, qui Senecæ longissimam vitā faciant, fulti mendosa lectione.

Superest tibi robur, & tot per annos nixum imperij regimen. Vocat sexennium primum imperij spatium: Quippe iuuenis adhuc sibi longum fore prætendebat. Quin addit. *Si qua in parte lubricum adolescentiæ nostræ declinat;* Quæ verba ponenda sunt post hæc. *Spatia ingredimur.* Ait enim: Tibi est inualida ætas, nobis robur, qui prima imperij spatia ingredimur; sed non ideo te abire decet. Nam si lubricum adolescentiæ nostræ a recta via declinat, tu nos reuocas, & reducis ad rectam viuendi rationem. *Inornatumque robur.* Lego, *inordinatumque robur subsidio impensius regis.* Id est iuuenilem ætatem, quæ robur est inordinatum, & stolida ferocia & rudis, & impolita vis, tuorum studiorum subsidijs regis, & moderaris, quasi habenis philosophiæ tuæ, & præceptorum tuorum. Exemplo optimorum equitum, qui equorum ferociam freno compescunt, & equitanti parere discunt. Seneca autem dixerat, *Superest tibi robur.* Quibus verbis respondet, & vocat *inordinatum*, quod nondum ordinem agnoscere, nondum legere, nondum pati sciat illa ferocitas iuuenilis.

6 QVI FINIS OMNIVM CVM DOMINANTE.] Id est siue viua voce, siue scripto, principes alloquerentur, semper in fine vota pro eius incolumitate solere fieri. Quod supra tetigi. Et puto heic legendum. *Qui finis sermonum omnium cum dominante.* Et se voces cognatæ litteris inuicem sorbuerunt. Quod notarij non ignorarunt, sed exscriptores. *Mos alloquendi principem, vt Cum votis scilicet finita oratione.*

Perculso Seneca, promptum fuit Rufum Fenium imminuere, [1] Agrippinæ amicitiam in eo criminantibus. Validiorque in dies Tigellinus, & malas artes, quibus solus pollebat, gratiores ratus si principem societate scelerum obstringeret, [2] metus eius rimatur. Compertoque Plautum & Syllam maxime timeri, Plautum in Asiam, Syllam in Galliam Narbonensem nuper amotos: nobilitatem eorum, & propinquos huic Orientis, illi Germaniæ exercitus commemorat. * *Non se, vt Burrhum.* [3] *diuersas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare, cui caueri vtcunque ab vrbanis insidijs* [4] *præsentia, longinquos motus quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad* [5] *nomen dictatorium, nec minus suspectos Asiæ populos, claritudine aui Drusi.* [6] *Syllam inopem, vnde præcipuam audaciam: &* [7] *simulatorem segnitiæ, dum temeritati locum* [8] *reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otij, sed veterum Romanorum imitamenta præferre,* [9] *assumpta etiam Stoicorum arrogantia, sectaque, quæ turbidos, & negotiorum appetentes faciat.* Nec vltra mora. Sylla sexto die peruectis Massiliam percussoribus, ante metum & rumorem interficitur, cum epulandi causa discumberet. [10] * Relatum caput eius illusit Nero tanquam [11] præmatura canitie * deforme. Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur, & spatium itineris ac maris tempusque interiectum mouerat famam: vulgoque fingebant, petitum ab eo Corbulonem, tum magnis exercitibus præsidentem, [12] si clari atque insontes interficerentur, præcipuum ad pericula: quin & Asiam fauore iuuenis arma cepisse, [13] nec milites ad scelus missos aut numero validos, aut animo promptos, postquam iussa efficere nequiuerint, ad spes nouas transisse vna. Hæc in ore famæ, credentium [14] otio agebantur. Cæterum libertus Plauti celeritate ventorum præuenit centurionem, & mandata L. Antistij soceri attulit: *effugeret segnem mortem:* [15] *otium, suffugiũ, & magni nominis* [16] *miserationem, reperturum bonos, consociaturum audaces. nullũ interim subsidium aspernandum. si sexaginta milites (tot enim adueniebant) propulisset, dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quæ ad* [17] *vsque bellũ eualescerent. denique aut salutem tali consilio quæri, aut nihil grauius audenti quam ignauo patiendum esse.* Sed Plautum ea non mouere: siue nullam opem prouidebat inermis atque exul, seu tædio ambiguæ spei, an amore coniugis & liberorum, quibus placabiliorem

* Non se vt Burrhus in diuersas spes,

*Relato tum capiti eius illusit Nero * deformi.

fore principem[18] rebatur? nulla sollicitudine turbatum. Sunt qui alios a socero nuntios venisse ferant, quanquam nihil atrox immineret, doctoresque sapientiæ Cœranum Græci, [19] Musonium Thusci generis, [20] constantiam opperiendæ mortis, pro incerta & trepida vita suasisse. Repertus est certe per medium diei nudus exercitando corpori. Talem cum centurio trucidauit, coram Pelagone Spadone, quem Nero centurioni & manipulo quasi satellitibus ministrum regium præposuerat. Caput interfecti relatum. cuius aspectu, ipsa principis verba referam: *Quin*, inquit, *Nero deposito metu nuptias Poppææ ob eiusmodi errores dilatas maturare parat, Octauiamque coniugem amoliri, quamuis modeste agat, & nomine patris, & studijs populi grauem.* Sed ad Senatum 15
litteras misit, de cæde Syllæ Plautique haud confessus. verum vtriusque turbidum ingenium esse, & sibi incolumitatem Reip. magna cura haberi. Decretæ eo nomine supplicationes, vtque Sylla & Plautus Senatu mouerentur, [21] grauioribus tamen ludibrijs quam malis.

1 AGRIPPINÆ AMICITIAM IN EO CRIMINANTIBVS.] Ergo amicitia crimen erit? O sæclum vere Neronianum. Sed habuit pro exemplo Tiberianum in Sabino, & Germanici amicis, & in Seiani cultoribus.

Amicitia non est crimen.

2 METVS EIVS RIMATVR.] Acumen aulicum, penetrare omnes aditus mentis principis, etiam magis arcanos: & quid natura cupiat, quid fugiat, inquirere; vt ad eius ingenium, verba, & mores suos fingant, & informent, ac ferant (vt ait Martialis) *oleum in auriculam.*

3 DIVERSAS SPES.] Agrippinæ scilicet, & Neronis: nam matri Neronis deuinctus erat per beneficium Burrhus; filio vero per obsequium.

4 PRÆSENTIA.] *Vt præsentia sua possit cauere Neroni Tigellinus ab insidijs vrbanis*: Tamen sentio quid desit verbis Taciti. Quid si scriptum fuit: *Cui cauere vtcunque ab vrbanis insidijs, præsentia longinquos motus quonam modo comprimere possit?* Et ni ita legas, labascit oratio, & sensus.

Correctio Taciti.

5 NOMEN DICTATORIVM.] Quod Sylla Fœlix, olim dictator, inter Syllæ maiores.

6 SYLLAM INOPEM.] Seneca Pater 2. Controu. 6. *Noli pecuniam concupiscere. Quid tibi dicam? Hæc est quæ auget discordiam, vrbes, & terrarum orbem in bellum agitat, humanum genus cognatum natura, in fraudes & scelera mutua instigat.* Plinius de Curione lib. 36. cap. 15. qui fuit fax bellorum ciuilium. *Nec fuit*, inquit, *Curio Rex, aut gentium imperator, non opibus insignis, vt qui nihil in censu habuerit præter discordiam principum.* Claud. 2. in Eut. *– feritasque dolore*

Creuerat, & teneris etiam quæ crimina suadet

Ingenijs, Scythicum pectus flammabat egestas.

Tacitus de Morib. German. *Leuissimus quisque Gallorum, & inopia audax.* Sic Valer. Max. de milit. inst. *Quorum nimia inopia suspecta erat; ideoque his publica arma non committebantur.* Et recte Euripid. in Hecuba: Στερρὰ γὰρ ἀνάγκη. *Dura necessitas.* Et sic Tragœdiam finit. Sed istud meditandum Orosii clarum dictum. *Dei clementiæ est quod viuimus. Quod autem misere viuimus, intemperantiæ nostræ.* Nam Sylla nequam.

Inopia compulsus ad scelus.

Inopia facinora a Seneca.

Curio fax bellorum ciuilium nihil habuit in censu præter discordiam principum.

7 SIMVLATOREM SECNITIÆ.] Sic de Sallustio Crispo, noster superius l. 3. *Suberat tamen vigor animi, ingentibus diuitijs par, eo acrior, quo somnum & inertiam magis ostentabat.* Et sic Horatius vbi de Lauernionum voto.

Da mihi fallere, da iustum sanctumque videri.

8 REPERIRET.] Lego, *reperiat*, & fidenter Nam postea addit, *faciat*.

9 ASSVMPTA STOICORVM ARROGANTIA SECTAQVE.] Ita de Thrasea l. 16. *Ista secta Tuberones & Fauonios, veteri quoque Reipub. ingrata nomina genuit. vt imperium euertant, libertatem præferunt si peruerterint, ipsam aggredientur.* Sic illudunt virtuti vitia, perditis & profligatis rebus.

Habet vitium quod culpes in virtute.

10 RELATVM CAPVT EIVS ILLVSIT NERO.] Nouum facinus. Lego, *Relato tum capiti eius illusit Nero.* – τὸ γὰρ θανοῦσι τοῖς

φιλοῦσι πᾶσι τοῖς κειμένοις ἐπεγγελᾶν.

Mortuis solent omnes iacentibus illudere.

Iulius Cæsar *relato capiti Pompeij est illachrymatus*, ait Sueton. Spart. in Auidio. *Caput eius ad Antoninum cum delatum esset, ille non exultauit, non elatus est, sed etiam doluit.* Nam Marcus erat, non Nero.

11 PRÆMATVRA CANITIE DEFORME.] *Seneciones dicuntur, quibus præmatura canities, & senes verni: vere enim ætatis iam senescunt, quod præmaturæ mortis velut indicium putant: Idque ex oraculo Catonis Censorij ad filium.* Plinius libr. 7. cap. 51. Sed puto non de corporis, sed animi præmatura senectute hæc intellexisse.

Seneciones senes verni.
Putant indiciū maturæ mortis.
Cato author eius sententiæ.

12 SI CLARI.] Quod ita interpretor: Plauti hostes finxisse per rumorem, Corbulonem tū magnum virum, magnisque in Oriente exercitibus præsidentem, ab eo petitum, vt in eius partes transiret. Eaq. ratione persuasū, quod si clari & insontes viri ita necarentur, præcipuum fore cuius capiti periculū immuneret.

Tacitus interpretatus.

13 NEC MILITES.] Lego: *Nec milites ad scelus missos, aut numero validos, aut animo promptos; postquam autem iussa efficere nequiuerunt, ad spes nouas transiisse vna.*

14 OTIO AGEBANTVR.] Bene Florentinus: *More famæ, credentium otio angebantur.*

Nam

Nam ab otiosis, non negotiosis hæc agitabantur. Noster. *more famæ, in maius aucta.* Scio quod scribit rectius esse.

15 OTIVM, SVFFVGIVM.] *Otiantium suffugium.* Sic noster scribit lib. 4. *Vnum vrgentium malorum suffugium.* Lego autem heic *otiantium.* nam sæpe ludit in his verbis, vt Annal. 15. *Petus imminentium nescius.* Et eodem. *Dolo fabricantium.* Alibi quoque. *Intra trepidationem fugientium.* & crebrius, *operientium. cupientium, transeuntium, transcurrentium.* Quæ omnia scholæ Taciti familiaria.

Verba familiaria Taciti.

16 MISERATIONEM.] *Magni nominis iniret rationem.* Ita lego.

17 BELLVM EVALESCERENT.] *Ad vsque belli vim inualescerent.*

18 REBATVR.] Scribe interrogando.

19 MVSONIVM THVSCI GENERIS.] Vetus Iuuenal. interpres, eius meminit in illo versu: *Magni delator amici.* Vocatque Musonium Rufum, qui sub Vespasiano Egnatium Celerem accusauit, Bareæ Sorani magistrum, eiusque delatorem. Dio lib. 62. *Rufus Musonius, ob coniurationem in caput Neronis, actus est ab eo in exilium.* Gellius etiam sæpe meminit tam sapientis viri. Pliniusque libr. 3. epist. etiam eius recordatur. Verum noster apertius Histor. 3. in his verbis: *Miscuerat se legatis Musonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiæ & placita Stoicorum æmulatus: cœptabatque permixtus manipulis, bona pacis bellique discrimina disserens, armatos monere: Id plerisque ludibrio, plerisque tædio.* Sed non pudebit de Musonio dicere quod de Musæo Virgilius 6. Æneid.

Musonius Rufus.
Accusator Ignatij Celeris.
Ob coniurationem Neronis actus in exiliũ.

Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musæum ante omnes: medium nam plurima turba
Hunc habet, atq humeris extantem suspicit altis.

20 CONSTANTIAM OPERIENDÆ MORTIS.] Quod est e penu paganæ philosophiæ. Seneca epist. 69. *Si me quidem velis audire, hoc meditare, exerce te, vt mortem & suscipias, & si ita res suadebit, accersas.*

Meditatio mortis, philosophi scopus.

21 GRAVIORIBVS TAMEN LVDIBRIIS QVAM MALIS.] Mortui enim nil sentiunt, sed fama ludibrijs læditur.

Mortui nil sentiunt.

Igitur accepto patrum consulto, postquam [1] cuncta scelerum pro egregijs accipi videt, [2] exturbat Octauiam, [3] sterilem dictitans. Exin Poppææ coniungitur. Ea diu pellex, & adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octauiæ impulit, seruilem ei amorem obijcere. destinaturque reus cognomento Eucerus, [4] natione Alexandrina, canere tibijs doctus. Actæ ob id de ancillis quæstiones, & vi tormentorum victis quibusdam, vt falsa annuerent, plures perstitere sanctitatem dominæ tueri. Ex quibus vna instanti Tigellino, castiora esse muliebria Octauiæ respondit, [5] quam os eius. [6] Mouetur tamen primo ciuilis dissidij specie, domumque Burrhi, & prædia Plauti, infausta dona accipit. Mox in Campaniam pulsa est addita militari custodia. Inde crebri questus, nec occulti [7] per vulgum, cui minor sapientia, & ex mediocritate fortunæ, pauciora pericula sunt. [8] His (haud quaquam Nero pœnitentia flagitij) coniugem reuocauit Octauiam. Exin læti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. Effigies Poppææ proruunt. [10] Octauiæ imagines gestant humeris, [11] spargunt floribus, [12] foroque ac templis statuunt. Itur etiam * in principis laudes, [9] repetitum venerantium. Iamque & palatium multitudine & clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus & intento ferro turbatos disiecere. Mutataque quæ per seditionem verterant, Poppææ honos repositus est. Quæ semper odio, tum & metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, prouoluta genibus eius: *Non eo loci res suas agi, vt de matrimonio certet (quanquam id sibi vita potius) sed vitam ipsam in extremum adductam a clientulis & seruitijs Octauiæ, quæ plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quæ vix bello euenirent. Arma illa aduersus principem sumpta. ducem tantum defuisse, qui motis rebus facile reperiretur.* [13] *Omitteret modo Campaniam & in vrbem* [14] * *ipsam pergeret, ad cuius nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin* [15] * *suum delictum? quam cuiusquam offensionem? An quia veram progeniem penatibus Cæsarum datura sit, malle populum Romanum* [16] *tibicinis*

* in principis ædes reperti sunt inter cœtus venerantium.

* ipse pergeret, deregeret ad cuius

* sumunt delictum?

Ægyptij sobolem imperatorio fastigio induci? Denique si id rebus conducat,[7] libens quam coactus acciret dominam, vel consuleret securitati iusta vltione. Et modicis remedijs, primos motus consedisse. at si desperent vxorem Neronis fore Octauiam, illi maritum daturos.

1 CVNCTA SCELERVM PRO EGREGIIS ACCIPI.] Quod malorum principum ad omnia scelera audaciam acuit. Seneca. *Prosperum scelus virtus est.* alicubi in Tragœd. Et Tacitus supra. *Vitia pro virtutibus habebantur.* Quæ vbi accidunt, omnis virtutum fundus dehiscit.

Prospero scelere nil nocentius. *Vitia pro virtutibus habita.*

2 EXTVRBAT.] Istud repudium vere *a re pudenda dictum*, vt aiunt Grammatici. Nam illa *exturbatio* Neroniani sceleris fuit publicatio.

3 STERILEM DICTITANS.] Tyranni sobolem quærunt, nec inueniunt. Nero liberorum cupientissimus, sed ἄπαις. Vide Aimoinum Monachum in Chilperico Fredegondis marito, & de tributis populo non ingerendis, aureum dictum. At illa sterilitas abdicandarum reginarum via est.

Tyranni liberorum cupientissimi. Sed orbi.

4 NATIONE ALEXANDRINVS.] Natio exosa Romanis Ægyptus. Iuuenalis Sat. 1.

--inter quas ausus habere
Nescio quos titulos Ægyptius, atque Alabarches.

Ægyptij exosi Romanis.

Et Satyra 4.

——hoc tu
Succinctus patria quondam Crispine papyro,
Hoc pretio squammæ?

Lego, *squammas?* scilicet *emis?* Inde migrandi desiderium Poetis.

Iuuenalis correct.

5 QVAM OS EIVS.] Plautus in Pœnulo.

-- miseram prædicant esse buccam sibi.

Misera bucca Plauto.

Martialis lib. 11. epigramm. 62. tale os describit, vt dignum est.

Lingua maritus, mœchus ore Manneius,
Summænianis inquinatior buccis.

Lingua maritus, mœchus ore.

Ideo Martialis in matutina salutatione malebat manum quam os basiare. Hæc autem dixisse Pythiadem Dio scribit lib. 62. Et certe,

Diuortunt longe mores virgini, ac lupæ.

ait Plautus. Non prætereo quod Valerius de Hortensio Corbione & Hortensij oratoris nepote dixit. *Omnibus scortis abiectiorem & obscœniorem vitam exegisse, & ad vltimum linguam eius tam libidini cunctorum inter lupanaria prostitisse quam aui* (id est, Hortensij clarissimi oratoris) *pro salute ciuium in foro excubuerat.* libro 3. cap. 5. Corbio dictus forsan a nigredine, forsan quod inter scortorum greges quasi inter cadauera versaretur.

6 MOVETVR.] Lege, *summouetur tamen.* Nam vltima littera verbi, *eius*, quæ est *s*, indicium facit, quæ repetenda erat, & *s*, addita *m*, facit *sum*.

7 PER VVLGVM CVI MINOR SAPIENTIA, ET EX MEDIOCRITATE FORTVNÆ PAVCIORA PERICVLA.] Nam quæ ante pedes; videt, quæ retro, non videt: ideo sapientia minor in eo. Nec pericula timet, quia proceras quercus, non humilia dumeta, fulmen ferit. Et nihil est in eius bonis, ex quo fiscus vnctior esse possit. Dio itaque 59. scribit Principes libertatem vulgarium hominum libentius ferre quam potentiorum. Et impune fuit ei qui Caligulæ Iouem imitanti dixit se magnum videre deliramentum.

Proceras quercus, non dumeta fulmen ferit. Ideo plebs securior.

8 HIS HAVD QVAQVAM NERO.] Verbum, *Nero*, glossema est textui insertum; & existimo legendum: *His* (vulgi questibus) *haud quaquam pœnitentia flagitij, coniugem reuocauit Octauiam.* Et ita integra est oratio. *Questibus* enim *vulgi*, non quod flagitij pœniteret, vxorem reuocauit, quam tamen postea relegauit turpius, imo mactauit crudelius.

Nero vt fama consulat, vxorem reuocat. Mox relegat.

9 REPETITVM VENERANTIVM.] Lacunam expleo, medeorque vulneri conclamato, ex oratione, & ratione, & Taciti mente, & verbis. Nam ita lego: *Itur etiam in principis ædes reperti tum inter cœtus venerantium.* Noster lib. 11. *reperitur inter cœtus venerantium.* Idem supra. *Ne cœtu salutantium exciperetur.* Et est vera lectio, & solutio istius Sphingis.

Tacitus suppletus & correct. Ratio correctionis.

10 OCTAVIÆ IMAGINES GESTANT HVMERIS.] Nota inconsultos populi amores. Nam vbi Octauiæ putat suffragari, illi nocet, & exitium parat. Quæ enim agit, in contumeliam Poppææ agit, cuius imagines disiecerant. Et ita accipe L. 38. de iniur. & L. 28. de pœn. *Ne quis imaginem principum portaret in alterius contumeliam.* Quanquam & de Asylo hęc capi possint. Noto autem imagines illas graues fuisse: Aliter enim humeris non erant gestandæ: nisi per ostentationem hoc fieret.

Imagines Poppaa deturbata.

11 SPARGVNT FLORIBVS.] *Odoratos imbres*, Musa Rhetor vocabat. Seneca præfat. 10. Contr. *Floreas sparsiones*, quæ tam viuis, quam mortuis datæ. Propertius l. 1. eleg. 17.

Odorati imbres. Flores viuis & mortuis.

Illa meo charos donasset funere crines,
Molliter & tenera poneret ossa rosa.

De mortuis.

Iuuenalis Satyra 7.

Dij maiorum vmbris tenuem, & sine pondere terram,
Spirantesque crocos, & in vrna perpetuum ver.

Plinius de tumulo Scipionis, qui Serapio dictus est. *Populus flores & prospectu omni sparsit.* lib. 21. cap. 3. De viuis. Suet. cap. 25. in Ner. *Sparso per vias croco.* Vbi de reditu eius. Apul. 11. Met. *Tunc cuncti populi tam religiosi, quam profani, vannos onustos aromatis, & huiusceemodi supplicijs certatim congerunt.* Et paulo ante, *mulieres solum sternebant flosculis.* Idem 6. Metam. *Horæ rosis & cæteris floribus purpurabant omnia.* Claudianus in Nupt. Honor.

De viuis.

——serta per omnes
Neptuni dispersa domos.

Martialis.

——Cilices nimbis qui maduere suis.

Ciliciæ enim optimo croco abundans. Et Prudentius.

Sparsisse

Sparſiſſe tellurem reor,
Rus omne denſis floribus,
Ipſaſque arenas Syrtium
Fragarſſe nardo & nectare.

Idem in pugn. Luxur.

Lilia luteolis interlucentia ſertis,
Et ferrugineo vernantes flore coronas.

Claudian. in Nupt. Honor.

Tu feſtas Hymenæe faces, tu Gratia flores
Elige: tu geminas Concordia necte coronas.

Salluſtius. *Simul croco ſparſa humus.* Nam vt ver gaudet florum picturis: ita feſti dies. Et noto quod erga homines gratos, flores, & florum ſparſiones crebræ, imo etiam & ſtatuę parentum lauro cinctæ. Cicero pro Muræna. *Qui imaginem parentis ſui laureatam in gratulatione conſpexit.* Quod erat ſummum decus. At vero erga inuiſos *rapa.* Suetonius in Veſpaſ. Et *lapides*, vt in Vatinium, qui in theatro lapidatus eſt, & obtinuit ab Ædilibus, ne quis niſi pomum mitteret in theatro. Et *arena*; vt Actuum 21. *Arenam iactantibus, & obuia quæque impura.*

Flores gratis hominibus ſparſi.

Inuiſis rapa.

12 FOROQVE AC TEMPLIS STATVVNT.] Duo præcipui ſtatuarum nidi, fora, & templa? Fora, queis ab omnibus viderentur, & laudarentur; templa, queis colerentur, veluti humana quædam numina. Sic ſtatuæ Regum Romanorum in Capitolio poſitæ. Plin. libr. 34. cap. 5. Et Spurius Caſſius qui regnum affectauerat, ſtatuam ſuam in æde Telluris poſuerat, quæ tamen deturbata eſt poſtea. Extra templa etiam fuere poſitæ; vt Annij Fœcialis, iuxta ædem Caſtorum Martij: At in foro, præcipue Romano, multæ item ſtatuæ, vt in foro C. Cæſaris, *in quo fulget*, inquit Martialis, *plurima imago ducum Romanorum.* Nec omitto quod quemadmodum ſtatuæ honoris cauſa decernebantur & ſtatuebantur; ita ignominiæ cauſa deturbabantur. Apud Hebræos Idolum Dagon mutilum, confractum & deturbatum iacuit, 1. Regum. Apud Græcos in nauigatione Luciani, omnes ſtatuæ tyranni Megapenthis diſiectæ fuere & deturbatæ. Apud Latinos, iam dixi de ſtatuis Piſonis: apud Francos ſtatua Enguerrantij Palatinis gradibus: vt notes ab omni æuo hanc ſtatuarum diſiectionem.

Duo nidi ſtatuarum.

Fora, & templa.

13 OMITTERET MODO CAMPANIAM.] Id eſt, Nero omitteret tantum Campaniam, in qua tunc erat, & in vrbem pergeret. Non enim de Octauia hæc accipi debent, quæ cum Nerone in Campania. Neque de Poppæa, quæ non in Campaniam pulſa, ſed de Principe, qui Octauiam reuocauerat, & habebat ſecum in agro Campano. Tamen vetus interpr. Iuuenal. ita de Poppæa ſcribit in verſu, *Et pinguia Poppæana. Poppæa vxor Neronis, adeo diligens in excolenda forma,* &c. dixi ſupra. At de exilio Poppææ, nihil legi, nec memorat author noſter. Sed notandum hæc verba Poppææ dicta ad Neronem cum eſſet in Campania; quamuis author de ſeceſſu in Campaniam, nihil.

Noctes in Tacito.

Poppæa in exilium acta authore Iuuenal. interprete.

14 IPSAM PERGERET.] Lego, *ipſe in vrbem pergeret*; id eſt Nero *pergeret in vrbem, detegeret ad cuius nutum abſente ſe tumultus cierentur.* Ita lego. Nam defectus verbi manifeſtus erat. Et hæ inuerſæ, euulſæ voces, tranſpoſitæ, detortæ, facinora ſunt exſcribentium, qui nobis noctes effundunt. Neque omitto oportuiſſe alios tumultus excitatos in vrbe, quam quibus ſtatuæ Poppææ deiectæ; coſque abſente Nerone factos; cum ſcribat Author: *Detegeret ad cuius nutum abſente ſe tumultus cierentur.* Deinde pacata erant omnia, reducta domum Octauia. Sed quia lucem nemo profert; ideo qui magis videt heic, nihil videt.

Plures tumultus Romæ pro Octauia. Quidam præſente Nerone, quidam abſente.

15 SVVM DELICTVM.] Forſan, *Quod alioquin ſumunt delictum? quam cuiuſquam offenſionem?* Niſi ſuppleas verbum, & legas: *Quod alioquin ſuum delictum, aut quam cuiuſquam offenſionem?* Supple *ſument?* Seneca eandem clauſulam habet iiſdemque pæne verbis 1. Cont. 2. *Quod enim odium, quæ inimicitiæ cuiuſquam eſſe poſſunt, quam nemo ciuium ſuorum norat antequam proſtitit?*

16 TIBICINIS ÆGYPTII.] Quia Encerus, cuius amor obijciebatur Octauiæ (quamuis per calumniam) Ægyptius erat, & tibijs canere doctus. Et habebant Romani Tibicines ad cultum Deorum: & collegium tibicinum fuit in vet. Rep. *quod in foro oculos omnium ad ſe conuertebat*: ait Valer. libr. 2. cap. 5. Et adſciſcebantur publicis ferijs priuatiſque perſona vultum tegente. Quippe hoc ad pudorem; etiam veſte varia. De his, Liuius lib. 9.

17 LIBENS QVAM COACTVS.] Forte, *quanquam coactus* (per parentheſim, & repetendo verbum *quam*) *acciret dominam.* Tamen illa formula ſueta Tacito, pro *potius quam.* dixi ſupra.

Varius ſermo, & ad metum atque iram accommodatus, terruit ſimul audientem & accendit. Sed parum valebat ſuſpicio in ſeruo, & quæſtionibus ancillarum [1] eluſerat. Ergo confeſſionem alicuius quæri placet, cui rerum quoque nouarum crimen affingeretur. Et viſus idoneus maternæ necis patrator Anicetus, claſſi apud Miſenum (vt memoraui) præfectus, leui poſt admiſſum ſcelus gratia, dein grauiore odio: quia grauiorum facinorum miniſtri quaſi exprobrantes aſpiciuntur. Igitur accitum eum Cæſar [2] operæ prioris admonet. Solum incolumitati principis aduerſus inſidiantem matrem ſubueniſſe: locum haud minoris gratiæ inſtare, ſi coniugem infenſam depelleret.

Grauiorum ſcelerum miniſtri quaſi exprobrantes aſpiciuntur.

Nec manu aut telo opus. Fateretur Octauiæ adulterium. Occulta quidem ad præsens, sed magna ei præmia, & secessus amœnos promittit; vel si negauisset, necem intentat. Ille insita vecordia, & facilitate priorum flagitiorum, plura etiam quam iussum erat, fingit, faceturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps. Tum in Sardiniam pellitur, vbi non inops exilium tolerauit, & fato obijt. At Nero præfectum spe sociandæ classis corruptum, & incusatæ paulo ante sterilitatis oblitus abactos partus conscientia libidinum, eaque sibi [3] comperta dicto memorat. Insulaque Pandateria Octauiam claudit. Non alia exul visentium oculos maiore misericordia affecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinæ a Tiberio, recentior Iuliæ memoria obuersabatur a Claudio pulsæ. Sed illis robur ætatis affuerat. Læta aliqua viderant, & præsentem sæuitiam melioris olim fortunæ recordatione eleuabant. [4] Huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, [5] deductæ in domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum [6] patre, & statim fratre. Tum [7] ancilla domina validior. Et Poppæa non nisi in perniciem vxoris nupta. Postremo [8] crimen omni exitio grauius. [9] Ac puella vicesimo ætatis anno, inter centuriones & milites, præsagio malorum [10] iam a vita exempta, [11] nondum tamen morte acquiescebat. [12] Paucis dehinc interiectis diebus, [13] mori iubetur cum iam [14] viduam se & tantum sororem testaretur, [15] communeque Germanici, & postremo Agrippinæ nomen cieret, qua incolumi infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset. Restringitur vinculis, venæque eius per omnes artus exoluuntur. Et quia pressus pauore sanguis tardius labebatur, præferuidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior sæuitia, quod caput amputatum latumque in vrbem Poppæa vidit. Dona ob hæc templis decreta. Quod ad eum finem memorauimus, vt quicunque casus temporum illorum nobis vel alijs auctoribus noscent, præsumptum habeant, [16] quoties fugas & cædes iussit princeps, toties grates deis actas; quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod Senatusconsultum, adulatione nouum, aut patientia postremum fuit. Eodem anno libertorum potissimos veneno [17] interfecisse creditum est, Doryphorum quasi aduersatum nuptijs Poppææ, Pallantem quod immensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusauerat Senecam vt C. Pisonis socium, sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. Vnde Pisoni timor & orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera.

Nuptiarum dies loco funeris. Ancilla domina validior, magnum malum in matrimonio. Meretrices in perniciem vxorũ nascũtur.

Quot neces, tot grates & supplicationes dijs actas.

1 ELVSERAT.] Lego, *elusus erat*. Id est, ex ancillarum quæstionibus non id erat consequutus quod optabat.

2 OPERÆ PRIORIS ADMONET.] Id est, quam pulchrum facinus admiserit in trucidanda Agrippina matre, quantumque sibi Neronem deuinxerit.

3 COMPERTA DICTO MEMORAT.] *Comperta (E) edicto memorat*, pro *comperta esse*. Sic infra lib. 16. *Edicto testificatus non longam suam absentiam*. Et eodem, *dein edicto testificatus*.

Testificari edicto.

4 HVIC PRIMVM.] Non muto. Nam adijcit, *Tum*, vt primum sæuientis fortunæ vulnus fuerit, quod nuptiarum dies, loco funeris extiterit, quódque fuerit domum deducta, in qua nihil nisi luctuosum. & vere πικρογαμία fuit Neronis cum Octauia coniunctio. Secúdum vero, quod Acte ancilla, apud Neronem maritum validior domina. Deinde

Explicatus Tacitus.

quod Poppæa non nupta Neroni nisi in exitium vxoris, eam diuortij specie, exulem egerit, maritum eripuerit, nec nisi in perniciem eius nupserit, conficto crimine. Itaque figo virgulam post verbum primum. Nec accipio verbum, *ancillam*, pro Acte, cuius amor obsoluerat, sed pro Poppæa, quæ ancilla antequam vxor.

Deductio in domum.

5 DEDVCTÆ.] Legendum puto, *deducta in domum*. vt non referatur ad verbum *huic*. Deducebantur autem nouæ nuptæ in domum viri. Tertullianus de virgin. vel. *Velatæ ad virum ducantur*. Catullus.

Ad domum dominam voca,
Coniugis cupidam noui.
Claustra pandite ianuæ,
Virgo adest.

Et Iurisconsultus *deductam* dicit L. 8. D. de iure dot. & *deducta sponsa* L. 5. §. interdum. D. commodati. Quod erat solitum Hebræis & a quibus pagani sumpsere. Nam Tobiæ 6. *Apprehendens dextram filiæ suæ, dextræ Tobiæ tradidit*. Quod fiebat cum benedictione & monitis. Monita autem erant, vt honoraret soceros, diligeret maritum, regeret familiam, gubernaret domum, & seipsam irreprehensibilem exhiberet. Eodem libro cap. 10. Sed vere de illa deductione istud Poetæ:

Ὦ γυναικῶν λέχος πολύπονον.
O laboriosissime thalame mulierum.

Ex Menandro.

6 PATRE ET STATIM FRATRE.] Claudio patre & Britannico fratre.

7 ANCILLA.] Acte videlicet.

8 CRIMEN.] Adulterium confictum, quod erat omni morte grauius.

9 AC PVELLA.] Lego, *At puella*.

10 IAM A VITA.] *Iamiam amicis vita exempta*, quia inter milites & centuriones erat, inter quos alloqui non licebat, & sic amicis mortua. &, 4, siglum est. Cæterum de Octauiæ morte cape Iuuen. versum Sat. 8. *sed nec Electræ iugulo se polluit.*

Interpret. Iuuenalis.

Nam Octauiam comparat Electræ poeta, & Electram vocat, quæ Orestis soror, vt Octauia fuit soror Neronis. Sed Nero iugulauit Octauiam: Orestes non iugulauit Electram. Orestes insanus erat; at Nero sanæ mentis, si nequam ille aliquid sapiebat, sororis & coniugis parricidium patrauit. Nero ergo peior Oreste & improbior.

11 NONDVM TAMEN MORTE ADQVIESCEBAT.] Lego, *nondum tamen morti addicta quiescebat*. ita sunt supplendæ notæ scripturientium. Et noto in Plinio easdem notas, vt lib. 12. cap. 25. vbi de Balsamo: *Sæuiere in eandem Iudæi, sicut in vitam quoque*: lego, *Sæuiere in eam dementes iudæi, sicut in vitam quoque suam*. Inde dementia.

12 PAVCIS.] *At paucis*. Ita lego.

13 MORI IVBETVR.] Quia virtus, opes, nobilitas, apud Neronem pro criminibus.

14 VIDVAM SE ET TANTVM SOROREM.] Id est intactam a Nerone, quia Nero quantumuis adolescens & mulierosus præ nequitia cubiculum pudoris eius numquam intrarat, nec sibi sociam delibarat virginem.

Intacta vxores sorores dictæ.

Fundum arabat alienum Nero, incultum familiarem deserebat. Insaniebat in adulteras, vxorem pudicam negligebat. Quod est indicium magnæ nequitiæ & corrupti animi. Ideo dicit *sororem*. Herma Diui Pauli discipulus in Pastore, visione secunda. *Coniugi tuæ quæ futura est soror tua, impropera verba hæc*. Et Gregor. Turon. de Rit. castitat. coniugal. *Deprecor, piissime frater, expectatum suscipe diu fratrem & coniunge te artubus impollutis*. c. 74. Sic enim coniuges vocabant intactas, aut post tactum, pudicitiæ ergo, a maritis puras. D. Hieronym. ad Rust. *Quod ignotus ad ignotum audet scribere, sanctæ ancillæ Christi Hedebiæ, filiæ meæ, & coniugis tuæ Artemiæ, imo sororis ex coniuge id fecit deprecatio*. Ita Christiani vocabant sorores, quæ mutuo consensu, propter Christum, a maritis diuertissent. Idem D. Hieronym. ad Licinium epist. 28. *Habes tecum prius in carne, nunc in spiritu sociam, de coniuge germanam, de fœmina virum, de subiecta parem, quæ sub eodem iugo ad cœlestia simul festinas*. Ita capio Tibulli versus li. 3. eleg. 1.

Vt post tactum pudicæ factæ.
Apud Christianos quæ mutuo consensu diuertissent a maritis vt Christo seruirent, sorores dictæ.
Quod obtinuit apud paganos.

Hæc tibi, vir quondam, nunc frater, casta Neæra
Mittit, & accipias munera parua rogat.
Teque suis iurat caram magis esse medullis,
Siue tibi coniux, siue futura soror.

Neæra a Tibullo diuulsa vt caste ageret, soror vocata.

Et ista Neæra a consuetudine Tibulli recesserat, vt pudice vitam ageret, licet id nollet Tibullus. Ideo vocat illam *castam & tantum sororem*, & quia secessisse putabat, quo facilius Poeta caperet eam in coniugem; ideo scribit:

Explic. Tibulli.

Siue tibi coniux, siue futura soror.

Ouidius epist. Hermione Oresti.

Alloquor Hermione nuper fratremque virumque:
Nunc fratrem, nomen coniugis alter habet.

Apul. 5. Metamorph. de Cupidine diuortente a Psyche. *Tu quidem ob istud tam dirum facinus, confestim thoro meo diuerte, tibique res tuas habeto: ego vero sororem tuam & nomen quo tu censeris, aiebat, iam mihi confestim arra, atque his nuptijs coniugabo.*

15 COMMVNEQVE GERMANICI ET AGRIPPINÆ NOMEN.] In periculis, chara nomina, charasque testationes aduocabant. Sic Poeta.

Iliaci cineres, & fata extrema meorum,
Testor in occasu vestro; nec tela, nec vllas
Vitauisse vices Danaum: & si fata fuissent
Vt morerer, meruisse manu.

Et 4. Æneid. moritura Dido:

Tercentum tonat ore Deos, Erebumque Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

16 QVOTIES.] Quisquis est qui ad Demetriadem scripsit de virgin. seruanda: *Adulatores, inquit, vt inimicos caue, quorum sermones super oleum molles, & ipsi sunt iacula. Corrumpunt fictis laudibus leues animas, & male credulis mentibus blandum vulnus infligunt. Creuit hoc in nostra ætate vitium, & in vltimo fine stetit, nec iam augeri potest. In hac omnes nos scholam studiumque dedimus, vt officium putemus illudere: quod ipsi ab alijs libenter accepimus, id alijs, quasi*

quoddam munus libenter offerimus, & spe recipiendæ laudis, eos a quibus laudari volumus, ante laudamus. D. August. in Matth. 12. *Insanit qui laudat quod non est bonum. Si laudes iniquum, eo ipso quod iniquus est, nonne & tu iniquus eris? si laudes furem, eo ipso quod fur est, nonne & tu particeps eris?*

17 INTERFECISSE.] *Intercepisse* Suetonius scribit; quod aptius ad rem: nam incautos & veneno.

Sic alij multi reges rerumque potentes
Occiderunt magnis qui gentibus imperitarunt.

ait Lucretius 7. Et *æqua lege necessitas sortitur insignes & imos. Vna omnes manet nox:* ait Lyricus Poeta.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum decimum quartum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER DECIMVS QVINTVS.

INTEREA[1] rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranem Armeniæ impositum: simul[2] fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire vltum volens, magnitudine rursum Romana & continui fœderis reuerentia,[3] diuersas ad curas trahebatur, cunctatoringenio, & dissensione Hyrcanorum gentis validæ, multisque ex eo bellis illigatus. Atque illum ambiguum nouus insuper nuntius contumeliæ extimulat. Quippe egressus Armenia Tigranes, Adiabenos conterminam nationem latius ac diutius[4] quam per latrocinia vastauerat. Idque[5] primores gentium ægre tolerabant, eo contemptionis descensum,[6] vt ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate[7] obsidis, tot per annos inter mancipia habiti. Accendebat dolorem eorum Monobazus quem penes Adiabenum regimen,[8] quod præsidium, aut vnde peteret[9] rogitans. Iam de Armenia concessum, proxima[10] trahi: & nisi defendant Parthi, leuius seruitium apud Romanos[11] deditis, quam captis esse. Tiridates quoque regni profugus,[12] per silentium haud modice querendo, grauior erat.[13] *Non enim ignauia, magna imperia contineri, virorum armorumque faciendum certamen. Id in summa fortuna*[14] *æquius, quod validius. Et*[15] *sua retinere, priuatæ domus: de alienis certare, regiam laudem esse.* Igitur commotus his Vologeses[16] concilium vocat, & proximum sibi Tiridatem constituit, atque ita orditur. *Hunc ego eodem mecum patre genitum, cum mihi per ætatem summo nomine concessisset, in possessionem Armeniæ deduxi. qui tertius potentiæ gradus habetur. nam Medos Pacorus anteceperat. videbarque contra vetera fratrum odia & certamina, familiæ nostræ penates rite composuisse. prohibent Romani, & pacem ipsis nunquam prospere lacessitam, nunc*

Diuersæ regentium curæ.

Leuior seruitus deditis quam captis.

Magna imperia ignauia non queuntur.

Æquius quod validius.

nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo inficias; [17] *æquitate quam sanguine,* [18] *causa quam armis retinere parta maioribus malueram. si contatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis & gloria in integro est,* [19] *addita modestiæ fama. quæ* [20] *neque summis mortalium spernenda est, & a dijs æstimatur.* Simul diademate caput Tiridatis euinxit, [21] promptam equitum manum, quæ regem ex more sectabatur, Monesi nobili viro tradidit, adiectis Adiabenorum auxilijs: mandauitque Tigranem Armenia exturbari, dum ipse compositis aduersus Hyrcanos discordijs, vires intimas, molemque belli ciet, prouincijs Romanis minitans. Quæ vbi Corbuloni certis nuntijs audita sunt, legiones duas cum Verulano Seuero, & Vectio Bolano, subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, compositius cuncta, quam festinantius agerent. quippe bellum habere quam [22] gerere malebat. Scripseratque Cæsari proprio duce opus esse, qui Armeniam [23] defenderet: Syriam ingruente Vologese acriore in discrimine esse. Atque interim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat. Tumultuariam prouincialium manum armat. hostiles ingressus præsidijs intercipit. Et quia [24] egena aquarum regio est, castella fontibus imposita, quosdam riuos congestu arenæ abdidit.

Parta retinere decet magis causa quã armis.

Bellum habere quam gerere quidam latius putant.

IN LIBRVM XV. ANNALIVM C. CORNELII TACITI

Nouarum Cogitationum liber decimus quintus.

1 REX PARTHORVM VOLOGESES.] Is est Vologeses rex Parthorum, de quo Plinius libro 5. cap. 26. *Nuper Vologesus rex oppidum Vologesocertam in vicino condidit.* Et puto apud Parthos verbum, *certa*, vrbem significare, vt *Tigranocerta*, vrbs Tigranis; *Vologesocerta*, vrbs Vologesis.

2 FRATRE TIRIDATE PVLSO.] De isto Tiridate, ita Plinius libro 30. cap. 2. Nat. Hist. vbi de Nerone. *Magus ad eum venerat Tiridates, Armeniacum de se triumphum afferens, & ideo prouincijs grauis. Nauigare noluerat, quoniam expuere in maria, alijsque mortalium necessitatibus violare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam cœnis eum initiauerat. Non tamen cum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem valuit.*

3 DIVERSAS AD CVRAS.] Explicuit Poeta his versibus:

> *Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,*
> *In partesque rapit varias, perque omnia versat.*

Quod peruium magnis viris magna tractantibus, vt Regibus & imperatoribus præsertim.

4 QVAM PER LATROCINIA.] Quippe latrones erumpunt violenter, rapiunt festinanter, abeunt incunctanter.

5 PRIMORES GENTIVM.] Parthi scilicet, & Parthorum principes, maiorisque nominis viri, in illa gente.

6 VT NE DVCE QVIDEM ROMANO.] Emphasis est in his verbis, *duce Romano*. Nam magnum victoris nomen, victo pro gloria est. Claudianus 4. Consul. Honor.

> *Profuit, hoc vincente capi.*

Magnum victor pro gloria est victo.

7 OBSIDIS INTER MANCIPIA HABITI.] Noster lib. 14. *Cum aduenit Tigranes, a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed quod diu obses apud vrbem fuerat, vsque ad seruilem patientiam demissus.* Ideo vocat heic mancipium.

Tacitus a se ipso lumen capiens.

8 QVOD PRÆSIDIVM.] Lego, *Qui quod præsidium*. Nam hæ duæ dictiones ob similitudinem confusæ.

9 ROGITANS.] Non ita, sed, *rogatus*. Rogabatur enim quod præsidium speraret, aut vnde peteret; & respondet Monobasus, *iam de Armenia concessum*. id est cessisse Armenia Parthos.

Tacitus explicatus.

10 TRAHI.] Melius, *Proxima trahi ait*. Est enim responsio. Sic supra verbum, *ait*, prius absumptum, repositum est a me pluribus locis. *patienda ait meliorum imperia: Sic Dijs placitum.* Et libr. 1. *Quis ille tam flebilis sonus? quid tam triste?* pro, *Quid tam aiunt triste?*

Et correctus.

11 DEDITIS QVAM CAPTIS.] Qui se dedit, certa conditione se dedit; qui capitur, vi capitur, fitque totus in voluntate & potestate victoris. Silius Italicus.

> *- nec veniæ spes Marte subactis.*

Ait noster supra. *Trucidare deditios sæuum.* Et idem lib. 2. *Hic magnitudinem Romanam, opes Cæsaris, victis graues pœnas, in deditionem venienti paratam clementiam.* De dedititijs in bello, est L. 17. de capt. & postl. reu. Captiui pro libidine vincentis sub hasta venditi. Et est dedi-

Differentia captorum & deditiorum.

Sæuum trucidare deditios: Clementia Romana in deditos. In deuictos pœna.

Captiui sub hasta venditi.

tionis formula apud Liu. lib. 1. *Estisne vos legati oratoresque missi a populo Collatino, vt vos, populumque Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditisne vos populumque Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminum, delubra, vtensilia, diuina, humanaque omnia in meam Populique Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.* — *Formula deditionis ex Liuio.*

12 PER SILENTIVM.] Lege, *per saeuitiam*. Idem mendum correxi supra in oratione Thraseae.

13 NON ENIM IGNAVIA MAGNA IMPERIA CONTINERI.] Quod verum: *potestas* enim *mascula esse debet*, ait Aristoteles in Polit. cap. 8. Etiam imperantes foeminae sexum mutare debent, & masculae fieri. Nam viris viri seruiunt. Sed sunt foeminae viris multis viriliores: sunt viri mulieribus plerisque molliores. Itaque Marius tyrannus apud Spartianum dicebat. *Ars mihi obijciatur ferraria, dum me & exterae gentes ferrum attrectasse suis cladibus recognoscant in Italia. Denique vt omnis Alemania omnisque Germania cum caeteris quae adiacent gentibus Romanum populum ferratam putent gentem & specialiter in nobis ferrum timeant. Vos autem cogitetis velim, fecisse vos principem qui numquam quidquam scierit tractare nisi ferrum.* Et recte Claud. in Eutrop.

-- tenero tractari pectore nescit
Regia maiestas.

14 ÆQVIVS QVOD VALIDIVS.] Id est, ius in armis. *Ius* & *vis* iisdem litteris scribuntur: sed vis praeualet iuri. Lucanus:

-- arma tenenti
Omnia dat qui iusta negat.

Etiam iniusta. Et inde est quod accipiter semper Regibus pro bono omine. Darius ex visu accipitrum duo paria vulturum vellicantium, spem de regno Persico concepit. Priamus apud Homerum Iouem orat, vt aquilam sibi mittat testem optimi augurij. Nam praedas agere regium est apud paganos veri iuris, veraeque iustitiae Regiae nescios. Apud nos PIE & IVSTE, sit symbolum Regum: *Mecum quod aequi.* Nam Thrasymachi dogma apud Platonem primo de Rep. nobis pro palea est: *Nihil esse iustum nisi quod vtile sit fortioribus.* Imo: *Iustus pauper Mida rapace nobilior & iustior.*

15 SVA RETINERE.] Hic Parthus *omnia recta & honesta negligit, vt potentiam consequatur*, ait Cicero. Sed qui aliena rapit, sua perdit. Tiridates grandia loquitur: sed sit memor Sophoclei carminis.

Ζεὺς μεγάλης γλώσσης κόμπους ἐχθαίρει.
Iupiter magnificae linguae fastus odit.

Habet tamen Isocratem sibi adstipulantem in Euagora. *τὴν δὲ πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν τυραννίδα καὶ τῶν θείων*, &c. *Nunc regnum omnium diuinorum & humanorum bonorum esse maximum, & splendidissimum, & summa vel armorum contentione dignissimum fatentur omnes.* Sed Christiani reges habent ex Christiana disciplina istud, *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Lamprid. in Alexandro.

16 CONCILIVM VOCAT.] Eo in concilio Parthorum Reges solebant sceptrum gestare, & arcum manu, sedentes aurea sella. Ita enim Dio tradit de Phraate libr. 49. ad quem Antonius miserat legatos, & pulsasse chordam arcus quasi bellum minaretur, memorat.

17 ÆQVITATE QVAM SANGVINE.] Claudianus in 4. Consul. Honor. confirmat dictum Vologesis, qui Tiridate multo sapientior. Quippe Vologeses regnandi vetus, & rerum experientia prudens, & Tiridate natu maior, ad aequitatem vires referebat imperij, non ad crudelitatem, in hac re nullomodo barbarus. — *Virtute vincendum, non sanguine.*

18 CAVSA QVAM ARMIS.] Claudianus idem eodem.

Omnia subsident meliori pernia causae.

19 ADDITA MODESTIAE FAMA.] Putaui legendum olim, *Addite modestiae famam.* Id est, concoquite foelicitates vestras & virtutem cum modestiae succis. Nam magno & modesto animo nihil pulchrius; qui prosperis non insolescit, non frangitur aduersis. Sed excusa placet, quia ait: In integro est vis vestra & gloria bellica, cui modestiae famam addidistis: Quippe lacessiti a Romanis magis aequitate, quam sanguine, mecum certandum censuistis: De virtute vestra nil quidquam deperit; quin modestiae fama vobis addita est, quae summis mortalium, neque spernenda est, & a Dijs ipsis aestimatur. Sic Æschylus in Prometh.

-- μηδ' αὐθαδίαν
Εὐβουλίας ἀμείνον' ἡγήσῃ ποτέ.
Neque peruicaciam vnquam existimes meliorem prudentia,

20 NEQVE SVMMIS MORTALIVM SPERNENDA.] Nam nec magnis interuallis sunt diuisi dominus & carnifex. *Horae momentum interest inter solium & aliena genua*: ait Seneca.

21 PROMPTAM EQVITVM.] *Promptamque equitum manum.*

22 GERERE MALEBAT.] Forte, *gerere malle.*

23 DEFENDERET SYRIAM.] *Et Syriam.* Sic lego.

24 EGENA AQVARVM REGIO.] Syria & Libya aquarum egentes. Rauenna & inferior Germania aquarum potentes. Silius lib. 6. de Libya. — *Libya aquarum egens.*

Hic studio laticum, quorum est haud prodiga tellus.

Quae dicta Libya quasi λείπουσα τὸ ὕδωρ. Varro in fragm. *Syria quoque aquarum egena.* Martialis lib. 7. epigr. 54. — *Et Syria.*

Sed quae de Solymis venit perustis.

At in castris ponendis, de aquis praecipua cura. Tibullus ad Messallam, lib. 4. — *Castris ponendis aqua prompta.*

Iam te non alius belli tenet aptius artes,
Qua deceat tutam castris praeducere fossam,
Qualiter aduersos hosti defigere contos,
Quemve locum ducto melius sit claudere vallo,
Fontibus vt dulces erumpat terra liquores;
Vt facilisque tuis aditus sit, & arduus hosti.

Erant autem olim ad fontium custodiam, castella imposita, & in castellis conseruandis milites; qui ideo *castellarij* dicti L. 3. de fund. limit. Cod. Theodos. — *Castella. Castellarij milites.*

Ea

Ea dum a Corbulone[1] tuendæ Syriæ parantur, [2] acto raptim agmine Moneses vt famam sui præiret, [3] non ideo nescium aut incautum Tigranem offendit: qui occupauerat Tigranocerta, vrbem copia defensorum & magnitudine mœnium validam. Ad hæc Nicephorius amnis haud spernenda latitudine partem murorum ambit. & ducta ingens fossa qua fluuio diffidebatur. Inerant milites, & prouisi ante commeatus, quorum subuectu pauci auidius progressi, & repentinis hostibus circumuenti, ira magis quam metu cæteros accenderant. Sed Partho ad exequendas obsidiones nulla comminus audacia: [4] raris sagittis, neque clausos exterret, & semet frustratur. Adiabeni cum promouere scalas & machinamenta inciperent, facile detrusi, mox erumpentibus nostris cæduntur. Corbulo tamen quamuis secundis rebus suis,[5] moderandum fortunæ ratus, misit ad Vologesem qui expostularent vim prouinciæ illatam. socium amicumque regem cohortes Romanas circumsedere. [6] omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum. Casperius centurio in eam legationem delectus apud oppidum [7] Nisibin septem & triginta millibus passuum a Tigranocerta distantem adit regem, & mandata ferociter edidit. [8] Vologesi vetus & penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec præsentia prospere fluebant, irritum obsidium, tutus manu & copijs Tigranes, fugati qui expugnationem sumpserant, missæ in Armeniam legiones, & aliæ pro Syria paratæ vltro irrumpere: sibi imbecillum equitem pabuli inopia. nam [9] exorta vis locustarum abederat quicquid herbidum aut frondosum. Igitur metu abstruso mitiora obtendens, missurum ad imperatorem Romanum legatos super petenda Armenia & firmanda pace respondet. Monesen omittere Tigranocerta iubet, ipse retro concedit. Hæc plures vt formidine regis, & Corbulonis minis patrata & magnifica extollebant. Alij occulte pepigisse interpretabantur, vt omisso vtrinque bello, & abeunte Vologese, Tigranes quoque Armenia abscederet. *Cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium, quæ bello defenderant? An melius hibernauisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tugurijs, quam in sede regni modo retenti? Dilata prorsus arma, vt Vologeses cum alio quam cum Corbulone certaret: Corbulo meritæ tot per annos gloriæ, non vltra periculum faceret.* Nam, vt rettuli, proprium ducem tuendæ Armeniæ poposcerat, & aduentare Cesennius Pætus audiebatur: iamque aderat, copijs ita diuisis, vt quarta & duodecima legiones, addita quinta quę recens e Mœsis excita erat, simul Pontica &[10] Galatarum Cappadocumque auxilia Pæto obedirent: tertia & sexta & decima legiones, priorque Syriæ miles apud Corbulonem manerent. Cætera ex rerum vsu sociarent, partirenturve. Sed neque Corbulo æmuli patiens, & Pætus cui satis ad gloriam erat si proximus haberetur, despiciebat gesta, nihil cædis aut prædæ, vsurpatas nominetenus vrbium expugnationes dictitans. Se tributa ac leges, &[11] pro vmbra regis, Romanum ius victis impositurum.

Vrbs magnitudine mœnium & copia defensorum valida.

Secundis rebus moderandum.

Exorta vis locustarum quidquid herbidum aut frondosum edit.

Quæsitam diu per pericula gloriam conseruandā.

erat commeatu, vt instante iam hieme, reduxit exercitum. composuitque ad Cæsarem litteras, quasi confecto bello, [8] verbis magnificas, rerum vacuas. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præsidijs insedit: & ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmæ afferrent (iam enim subiectis campis magna specie volitabant) naues magnitudine præstantes, & connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque & balistis proturbat Barbaros, in quos saxa & hastæ longius permeabant, quam vt contrario sagittarum iactu adæquarentur. Dein pons continuatus, collesque aduersi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate & ostentatione virium, vt Parthi omisso paratu inuadendæ Syriæ, spem omnem in Armeniam verterent. Ibi Pætus imminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat. Reliquas promiscuis militum commeatibus [9] infirmauerat, donec aduentare Vologesem magno & infenso agmine auditum. Accitur legio duodecima, & vnde famam aucti exercitus sperat, [10] prodita infrequentia: qua tamen retineri castra, & eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis, aut in alienis consilijs constantia fuisset. Verum vbi a viris militaribus aduersus vrgentes casus firmatus erat, rursus ne alienæ sententiæ indigens videretur, in diuersa ac deteriora transibat. Et tunc relictis hibernis, *non fossam neque vallum sibi, sed corpora & arma* [11] *in hostem data* clamitans, duxit legiones quasi prælio certaturus. Deinde amisso centurione & paucis militibus, quos visendis hostium copijs præmiserat, trepidus remeauit. Et quia minus acriter Vologeses instisterat, vana rursus fiducia, tria millia delectorum proximo Tauri iugo imposuit, quo transitum regis arcerent. Alares quoque Pannonios robur equitatus in parte campi locat. Coniunx ac filius castello cui [12] Arsamosata nomen est, abditi, data in præsidium cohorte, ac disperso milite, qui in vnum habitus, vagum hostem promptius sustentauisset. [13] Ægre compulsum ferunt, vt instantem Corbuloni fateretur. Nec a Corbulone properatum, quo gliscentibus periculis etiam subsidij laus augeretur. Expediri tamen itineri singula millia ex tribus legionibus, & alarios octingentos, parem numerum e cohortibus iussit.

Litteræ verbis magnificæ, rebus vacuæ.

Constantia desiderata Pæto in suis & alienis rebus.

Qui alienæ sententiæ indigens videri non vult, in magnas calamitates incidit.

1 FAMISVLANVS.] Hæc nominis compositio præter morem facta est; & legendum puto, *Fannius Bolanus Vectonianus*. Noster enim paulo ante dixit: *Legiones duas cum Verulano Seuero & Vettio Bolano, subsidium Tigrani mittit*. & est, vt puto, filius eius Bolani, qui Fannius Bolanus Vectonianus heic dicitur, & qui forte mortuo patre, ita dictus, Britanniã rexit. Tac. 2. & 3. Hist. & in vita Agricolæ.

2 CALAVIVS SABINVS.] Forte, *Calanius*. Calanius enim Romanum nomen, a Calando, id est vocando. Vnde *Calatores* & *Vocatores* serui.

3 TVRBATVS EQVVS.] Illi equi, non Consulibus modo, sed & Proconsulibus, & Dictatoribus dabantur. Nam libro 10. ait Dionysius purpuram, & fasces, cum securibus 24. pro insignibus datos, & equos phaleratos; idque honoris ergo.

Equi dati Consulibus, Dictatoribus, & Proconsulibus.

4 RETRO EVASIT.] Id omne quod retro cedebat, pro malo omine accepere Romani. In defunctorum exequijs omnia retro. Docui supra. Sic retro amnes cedentes pro malo signo. Ouidius: Oenone Paridi.

Xanthe retro propera versæque recurrite lymphæ.

Claudianus 1. in Eutrop.

Ac super hoc refluis pugnarunt montibus amnes,
Et retro fluctus torsit mare. monte relicto
Apenninicolæ fugere ad littora Fauni.

Horatius. ——*quis neget arduis*
Pronos relabi posse riuos
Montibus, & Tiberim reuerti?

Quod retro cedebat Romani pro malo omine habebant.

5 HOSTIAQVE QVÆ MVNIEBANTVR HIBERNACVLIS ASSISTENS.] Florus in bello Cæsaris & Pompeij. *Nunquam imminentis ruinæ manifestiora prodigia, fuga victimarum, examina, insignes interdiu tenebræ.* Silius libro 14.

Mala omina. Hostia mactãda fugiens. Apum examina. Tenebræ insignes.

Cum subito abruptis fugiens altaria taurus
Exilijt vinclis, mugituque excita late
Impleuit tecta, & fremitu suspiria rauco
Congeminat, trepida & terrorem spargit in aula.

Idem libro 5.

Nec rauco taurus cessauit flebile ad aras
Immugiye sono: pressamque ad colla bipennem
Incerta ceruice ferens, altaria liquit.

Ideo *piacularia* ista vocabant, quia essent sacrificio expianda. Plin. lib. 8. cap. 45. *Notatum est vitulos ad aras humeris hominis allatos, non fere litare.* lego, *non vere litare.* Et addit. *Sicut nec claudicante, nec aliena hostia, Deos placari, nec trahente se ab aris.* Quippe fuere hæc paganorum panica terriculamenta. Quidam tamen fuerunt Romani, qui ista riderent, vt vana & inepta, & recte, vt Flaminius Consul.

-- deforme sub armis
Vana superstitio: Dea sola in pectore virtus
Bellantum viget.

Cæsar Iulius cap. 58. apud Sueton. *Cum immolanti aufugisset hostia, profectionem non distulit.* Quin Vespasianus talia ridebat, vt apertum Augusti Mausoleum, & crinitas stellas: *Dicebatque ad Iuliam Caluinam vnum pertinere; alterum ad crinigeros Parthorum Reges.* Sueton. in Vespas. cap. 23. Tamen imperator Titus ista non contempsit. Suet. cap. 10. in Tito. *Sacrificanti Tito hostia aufugerat, ideo tristior.* Nec mirum quia patris & filij non idem semper animus.

Pila ardentia militum. Tacta ædes Feroniæ. In æde Monetæ spicula ardētia.

6 Pila militvm arsere.] Liuius lib. 35. *Ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat. ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant.* lib. 43. *Fregillis, in domo L. Atrei hasta quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse.* Silius lib. 8.

Per subitum attonitis pila exarsere maniplis.

Vecordia Pæti Corbuloni inuidentis.

7 Recipervandis Tigranocertis.] Vt scilicet se Corbuloni præferret. Homo vecors: quippe venisse se dicebat vt Tigranocerta recuperaret, quæ Corbulo omisisset: hincque sibi laudem apud Rom. ciues parabat. Sed in Pæto probatum est, Summi bellum ab ignauis, verum a strenuis geri.

8 Verbis magnificas, rebvs vacvas.] *In omni opere erit abundantia,* ait rex Iudæus. *Vbi vero verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.* Prou. 14.

9 Infirmaverat.] Pro *infirmiores reddiderat.* Quia istud belli disciplina prohibitum, vt L. 1. de commeatu. Cod. 12. *Ne cui liceat præpositorum, vel tribunorum cohortium, vel vicariorum, vel familiarium eorum tempore expeditionis quocunque genere, de militibus, & castris, & signis, vel etiam locis in quibus prætendant, discedendi commeatum dare.* Nam hostis istas vacuationes explorat. Et inde lucrum sibi, inimicis captat excidium & dedecus.

10 Prodita infreqventia.] Lego, *Proditur infrequentia.* Id est raritas militum. quod animaduersum ab hoste dat ad dimicandum maiorem audaciam. Noster libro 2. *Fama classis amissæ vt Germanos ad spem belli, ita Cæsarem ad coercendum erexit.*

11 In hostem data clamitans.] Ad augendam Pæti socordiam hoc verbo vtitur Tacitus. Est apud Ciceronem exemplum simile, de homine turbido, cui male res cessere, vt Pæto. 5. ad Attic, epistola *Saturnalibus. Erat,* inquit, *in Syria nostrum nomen in gratia,* (vt erat Corbulonis) *Venit interim Bibulus:* (sic Pætus) *Credo voluit appellatione hac inani* (loquitur de nomine imperatorio) *nobis esse par. In eodem Amano cœpit laureolam in mustaceo quærere: At ille totam cohortem primam perdidit, Centurionemque primipili nobilem sui generis Asinium Dentonem, & reliquos cohortis eiusdem, & Sex. Lucilium T. Gauij Cæpionis locupletis, & splendidi hominis filium, tribunum militum. sane plagam odiosam acceperat cum re, tum tempore.*

Bibulus apud Cicer. Pæto nostro similis. Par in ambobus, & infelix fortuna, quia par ingenium.

12 Arsamosata.] Arsamotam vocat Plinius lib. 6. cap. 9. *In maiore,* inquit, *Arsamote Euphrati proximum.* Et recte in margine notatum *Arsamosata* ex veteribus manuscriptis, & Ptolomæo.

13 Ægre.] *Et ægre.*

At Vologeses quamuis obsessa a Pæto itinera hinc peditatu, inde equite accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtriuit, vno tantum centurione Tarquitio Crescente turrim in qua præsidium agitabat, defendere auso: facta sæpius eruptione, & cæsis qui Barbarorum propius suggrediebantur, donec igniū iactu circumueniretur. peditum si quis integer, longinqua & auia, vulnerati castra repetiuēre: virtutē regis, sæuitiam & copias gentium, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum qui eadem pauebant. Ne dux quidem obniti aduersis, sed cuncta militiæ munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, *veniret prope, signa & Aquilas, & nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: se fidem interim donec vita suppeditet, retenturos.* Ille interritus & parte copiarum apud Syriam relicta, vt munimenta Euphrati imposita retinerentur, qua proximum & [1] commeatibus non egenum, regionem [2] Comagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petiuit. Comitaban-

Fides in periculis retenta.

tur

tur exercitum præter alia assueta bello, [4] magna vis camelorum onusta frumentis, vt simul hostem famemque depelleret. Primum e perculsis Pactium primipili centurionem obuium habuit, dein plerosque militum: quos diuersas fugæ causas obtendentes, redire ad signa, & clementiam Pæti experiri monebat. *Se nisi victoribus immitem esse.* Simul suas legiones adire, hortari, priorum admonere, nouam gloriam ostendere. *Non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana, duasque in ijs legiones pretium laboris peti.* [5] *Si singulis manipularibus præcipua seruati ciuis corona imperatoria manu tribueretur, quod illud & quantum decus, vbi par eorum numerus adipisceretur, qui attulissent salutem, & qui accepissent?* His atque talibus in commune alacres, & erant quos pericula fratrum, aut propinquorum proprijs stimulis incenderent, continuum die noctuque iter properabant. Eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo [6] castellum quo imbellis ætas defendebatur, oppugnare, propius incedens quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in prælium eliceret. At illi vix contubernijs extracti, nec aliud quam munimenta propugnabant, pars iussu ducis, & alij propria ignauia, vt Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, prouisis exemplis Caudinæ ac Numantinæ cladis. [7] Neque eandem vim Samnitibus Italico populo, aut Pœnis Romani imperij æmulis. Validam quoque & laudatam antiquitatem, quoties fortuna contra daret, saluti consuluisse. Qua desperatione exercitus dux subactus, primas tamen litteras ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis composuit, *quod pro Armenijs semper Romanæ ditionis, aut subiectis regi quem imperator delegisset, hostilia faceret. Pacem ex æquo vtilem. Nec præsentia tantum spectaret. Ipsum aduersus duas legiones totis regni viribus aduenisse: At Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum iuuarent.* Ad ea Vologeses, nihil pro causa, sed *opperiendos sibi fratres Pacorū ac Tiridatem* rescripsit. *Illum locum tempusque consilio destinatum quid de Armenia cernerent.* [8] * *Adiecisse deos dignum Arsacidarum, simul & de legionibus Romanis statuerent.* Missi post a Pæto nuntij, & regis colloquium petitum, qui Vasacem præfectum equitatus ire iussit. Tum Pætus, Lucullos, Pompeios, & si qui duces obtinendæ donandæue Armeniæ egerant: Vasaces imaginem retinendi donandive penes nos, vim penes Parthos memorat. Et multum inuicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis ijs quæ pepigissent, adhibetur. Placuitque liberari obsidio legiones, & decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque & commeatus Parthis tradi. Quibus perpetratis copia Vologesi fieret mittendi ad Neronem legatos.

Vox ducis magnifica, se nisi victoribus immitem.

Par numerus eorum qui attulissent salutem & qui recepissent.

Valida & laudata antiquitas cōtra fortunam saluti consulit.

Pax ex æquo vtilis.

* Adiecit esse se & eos de genere regū Arsacidarum.

1 LONGINQVA ET AVIA.] *Per longinqua & auia*, forte: quanquam excusa placet.

2 COMEATIBVS NON EGENVM, REGIONEM.] *Non egenum iter.*

3 COMAGENAM.] Syriæ partem. Plinius lib. 29. cap. 3. Cuius vrbs celebris Samosata.

4 MAGNA VIS CAMELORVM.] Plinius vbi de Camelis. *Omnes iumentorum in ijs terris* (Orientalibus scilicet) *dorso iunguntur, atque etiam equitantur in prælijs. Velocitas inter equos.* De Camelorum equitatione D. Hieronym. in vita Malchi Eremitæ.

Camelorum vtilitas in bello apud Orientales.

5 SI SINGVLIS MANIPVLARIBVS.] Ita Plinius lib. 22. cap. 4. ad hanc rem. *Si ciuicæ honos vno aliquo, ac vel humillimo ciue seruato, præclarus sacerque habetur, qui tandem æstimari debet vnius virtute seruatus vniuersus exercitus?* Et certe graminea tunc dabatur.

6 CASTELLVM QVO IMBELLIS ÆTAS.] Arsamosata, quo coniux & filius Pæti abditi.

7 NEQVE EANDEM VIM.] Id est, non

Samnitibus in Caudino fœdere, non Pœnis in Numantino, tantæ vires, quantæ Vologeso tunc fuerunt.

8 ADIECISSE DEOS DIGNVM ARSACIDARVM.] Vulnus turpe: cui medeor. *Adiecit esse se, & eos, de genere regum Arsacidarum.* Semper enim in Arsacidis gloria Parthorum; de qua nullum apud eos silentium. Noster infra. *Ille de nobilitate generis multa præfatus.* Idem lib. 12. *Non propinqui, neque de gente Arsacidarum.* Et initio huius libri: *Spretum Arsacidarum fastigium.* Et libr. 13. *Non deforē Arsacidis virtutem fortunamque sæpius clade Romana expertam.* Sic Tiridates vbi Neronem salutaret: *Ego*, inquit, *domine, Arsacis nepos, Vologesi & Pacori regum frater.* Quod ex Xiphilino. Et Strabo libr. 16. ait Parthos valde Arsacidarum amantes. Quod huius loci nebulas scindit & in aëra purgat apertum.

Tacitus explicatur.

Reges Parthici semper de Arsacidarum nobilitate gloriantes.

9 PLACVITQVE.] Velleius de fœdere Numantino. *Vel ferocia ingenij, vel inscitia nostrorum ducum, vel fortunæ indulgentia, tum Pompeium magni nominis virum ad turpißima fœdera deduxit.*

Interim fluuio Arsameti (is castra præfluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter experientis. Sed Parthi quasi documentum victoriæ iusserant. [1] namque ijs vsui fuit. Nostri per diuersum iere. Addidit rumor, sub iugum missas legiones, & alia ex rebus infaustis; [2] quorum simulachrum ab Armenijs vsurpatum est. Nam & munimenta ingressi sunt; antequam agmen Romanum decederet, & circumstetere vias, captiua olim mancipia, aut iumenta agnoscentes, abstrahentesque. Raptæ etiam vestes, retenta arma, pauido milite & concedente, ne qua prælij causa existeret. Vologeses armis & corporibus cæsorum aggregatis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quærebatur, postquam superbiam expleuerat. [3] Flumen Arsametem elephanto insidens, & proximus quisque regi vi equorum perrupere, quia rumor incesserat, pontem cessurum oneri, dolo fabricantium. Sed qui ingredi ausi sunt, validum & fidum intellexere. Cæterum obsessis adeo suppeditauisse rem frumentariam constitit, vt horreis ignem inijcerent: contraque prodiderit Corbulo Parthos inopes copiarum, & pabulo attrito, relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse. Adiecit, iureiurando Pæti cautum apud signa, adstantibus ijs quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec [4] referrentur litteræ Neronis, an paci annueret. Quæ vt augendæ infamiæ composita, sic reliqua non in obscuro [5] habentur: vna die [6] quadraginta millium spatium emensum esse Pætum, desertis passim saucijs: neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copijs apud ripam Euphratis obuius, non eam speciem insignium & armorum prætulit, vt diuersitatem exprobraret. [7] Mœsti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lachrymis quidem temperauere. Vix præ fletu vsurpata consalutatio. [8] Decesserat certamen virtutis, & ambitio gloriæ, felicium hominum affectus. sola misericordia valebat, & apud minores magis. Ducum inter se breuis sermo secutus est, [9] hæc conquerentium: *irritum laborem*, [10] *potuisse bellum fuga Parthorum finiri.* Ille integra vtrique cuncta respondit, conuerterent aquilas, & iuncti inuaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. *Non ea imperatoris habere mandata* Corbulo: *periculo legionum commotum, e prouincia egressum. Quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam fortunam orandam, vt pedes confectus spatijs itinerum, alacrem & facilitate camporum*

Pactio turpis Romanis.

Fama moderationis quæsita, expleta superbia.

Pætus dux Romanus fugiens.

Arguitur a Corbulone modeste.

Fugientibus discedit ambitio gloriæ & certamen virtutis.

rum præuenientem equitem aſſequeretur. Exin Pætus per Cappadociam hibernauit. At Vologeſis ad Corbulonem [12] miſſi nuntij, detraheret caſtella trans Euphratem, amnemque vt omnium medium faceret. Ille Armeniam quoque diuerſis præſidijs vacuam fieri expoſtulabat. Et poſtremo conceſſit rex. Diruptaque quæ vltra Euphratem communierat Corbulo, & Armenij ſuo arbitrio relicti ſunt.

1 NAMQVE IIS VSVI FVIT.] *Nam neque*, ita lego. Non improbo tamen, *Neque iis vſui fuit.* Quod ad maiorem Romanorum ignominiam factum. Quippe eo ponte non vſi ſunt Parthi, vt demonſtrarent illum tantum ſuæ victoriæ teſtem, nec ad alium vſum habitum, & a victis traditum.

Pons teſtis victoriæ Parthorum.

2 QVORVM.] Lege, *Quarum.* ſcilicet rerum. Nam illud, *quorum*, non habet cui referatur. ait ergo, *Quarum rerum ſimulachrum ab Armenijs vſurpatum eſt.* Id eſt, vſurparunt Armenij morem mittendi ſub iugum.

3 FLVMEN ARSAMETEM.] Vocat Tacitus *Arſanietem flumen*, quod *Arſaniam* alij. Nec legendum *Arſametem*; ſed *Arſanietem*, quod multos decipit. Idque ex Plinio libro 5. cap. 27. *Elegiam Armeniæ decem millibus paſſuum acceptu fluminibus Lyco, Arſania, Arſano.*

Arſametes flumius.

Arſanias vere.

4 REFERANTVR.] Lego, *referrentur.*

5 HABENTVR.] *Habebantur.*

6 QVADRAGINTA MILLIVM.] Contra leges diſciplinæ. Sed Pætus fugiebat, non vero militaturus procedebat.

7 MOESTI MANIPVLI.] Tacitus lib. 4. *Stabant conſcientia flagitij mœſtæ*, legiones ſcilicet, *fixis in terram oculis: Nulla inter coeuntes exercitus conſalutatio, neque ſolantibus hortantibuſque reſponſa dabant; abditi per tentoria, & lucem ipſam vitantes. nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus, obſtupefecerat; attonitis etiam victoribus, qui vocem preceſque adhibere non auſi, lachrymis ac ſilentio veniam poſcebant.*

Militi Romano certi modi progrediendi in diem.

8 DECESSERAT.] Habet quidem gloria in ſtudijs præſertim, quiddam ἀκοινώνητον, & inſociabile.

9 HÆC CONQVERENTIVM IRRITVM LABOREM.] Medeor vlceri: *Hic conquerens ſuum irritum laborem.* Nam Pætus rebus vacuis, verbis magnificis, irrita obſidione Tigranocertæ, redierat. Inde eius conqueſtio, laborem ſuum perijſſe.

10 POTVISSE BELLVM FVGA PARTHORVM FINIRI.] Sunt verba breuia Corbulonis reſpondentis & exprobrantis Pæto, non per obſidionem Tigranocertæ, ſed fuga Parthorum, bellum finiri potuiſſe. Ideo lego, *Potuiſſe bellum fuga Parthorum finiri, ille*, &c. Et verbum, *ille*, reſpicit dictionem, *hic*, vt ſit ſenſus. Hic conquerebatur ſuum irritum laborem; ille, fuga Parthorum bellum finiri potuiſſe.

Tacitus hîc male affectus ab exſcriptoribus.

11 ILLE INTEGRA.] Incipio clauſulam a verbo *integra.* Nam ſunt verba Pæti. Ipſa oratio mihi patrona eſt. *Integra*, inquit Pætus, *vtrique cuncta reſpondit.* ſibi videlicet, & Corbuloni. *Inuaderent ambo Armeniam ſignis & legionibus iunctis*, quando abſceſſu Vologeſis, illis pateret. At non ea ſibi imperatoris mandata reſpondit Corbulo. Tu ſi iſta ita diſtinxeris, purum ſenſum, puram hiſtoriam habueris.

12 MISSI.] *Miſſi ſunt nuntij.* Vera lectio.

At Romæ trophæa de Parthis arcuſque medio Capitolini montis ſiſtebantur, decreta ab Senatu, integro adhuc bello, neque tum omiſſa, dum aſpectui conſulitur, [1] ſpreta conſcientia. [2] Quin & diſſimulandis rerum externarum curis Nero [3] frumentum * plebis vetuſtate corruptum, in Tiberim iecit, quo ſecuritatem annonæ [4] ſuſtentaret. cuius pretio nihil additum eſt, quamuis ducentas ferme naues portu in ipſo, violentia tempeſtatis, & centum alias Tiberi ſubuectas, fortuitus ignis abſumpſiſſet. Tres dein conſulares, L. Piſonem, Ducennium Geminium, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis præpoſuit, cum inſectatione [5] priorum principum, qui grauitate ſumptuum iuſtos reditus anteiſſent, ſe annuum ſexcenties ſeſtertium Reipub. largiri. Percrebuerat ea tempeſtate prauiſſimus mos, cum propinquis comitijs, aut ſorte prouinciarum, [6] plerique orbi fictis adoptionibus adſciſcerent filios, præturaſque & prouincias inter partes ſortiti, ſtatim [7] emitterent manu quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ius naturæ, labores educandi, aduerſus fraudem & artes & breuitatem adoptionis enumerant. *Satis pretij eſſe orbis quod multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta*

Integro bello decreti arcus de Parthis.

* pluuijs vt vetuſtate corruptum.

Priores principes grauitate ſumptuum Reip. reditus abſorbuerât.

Fictæ adoptiones ſublatæ.

prompta & obuia haberent. Sibi promissa legum diu expectata, in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota repente adæquaret. Factum ex eo Senatusconsultum, ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, ac ne [8] vsurpandis quidem hereditatibus prodesset.

Ficta adoptio nil iuuat.

Tacitus explicatus.

1 SPRETA CONSCIENTIA.] Id est Senatus, grassante bello, arcus & trophæa de Parthis decreuerat: iamque parabantur; nec omittebantur, quod gratum populo aspectum præberent, quamuis quisque sciret nullum inde decus partum Romanis. Et hoc spretam vocat conscientiam.

2 QVIN ET DISSIMVLANDIS.] Verbum, *et*, redundans, malum factum arguit, & clausula clauda est. Lege, *Quin intentus dissimulandis rerum externarum curis Nero.* Ex abbreuiatura error.

3 FRVMENTVM PLEBIS.] Tolle, *plebis.* Et lege, *Pluuijs, & vetustate corruptum.* Duæ enim sunt frumenti pestes, *vetustas*, & *pluuiæ.*

Duæ frumenti pestes, pluuiæ, & vetustas.

Minutius Felix: *Ecce arbusta frugifera, ecce iam seges cana, iam temulēta vindemia imbri corrūpitur.* Sic Plin. ait, *in Africa & Hispania id demū curare omnes, & ante omnia, vt sicco loco frumentum condatur. Imbres enim & humida frumento inimicissima, quibus corruptum germinat.* Ideo heronibus clausum tenebant, id est segetibus sparteis aut alio vimine contextis. Vide L. 31. D. locati. Dio lib. 39. *Frumenti permultum exundatione Tiberis deperditum est.* Nec tantum inimicissimæ pluuiæ cum *in solo*, sed *extra solum*: In solo, & quasi in vtero matris, stante frumento, porcæ fiunt aquæ deriuandæ gratia: cum extra solum, etiam prouidendum est, ne humidas habeat sedes. Humida enim valde corrumpunt fruges. Tacitus 5. Histor. vbi de terra Iudæa & lacu Asphaltite. *Halitu lacus infici terram, fœtus segetum putrescere.* Ita cape L. 28. §. vlt. de contrah. empt. *Si frumenta niues corruperint.* Vere enim tepescente, niues Sole resoluuntur, & mutantur in imbres. Seneca de breu. vitæ. *Simile*, inquit, *tu putas esse, vtrum cures vt incorruptum a fraude aduehentium & negligentium frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur?* Ideo Varro 1. de re rust. cap. 57. *Triticum*, ait, *condi oportet in granaria sublimia*, vt scilicet loco sicco, nec terræ vaporibus humido, reponatur. D. Augustinus Psalmo 85. *Modo si amicus tuus intraret in domum tuam, & inueniret te in loco humido frumenta posuisse, qui forte sciret naturam corruptionis frumentorum, quam tu nescires, daret tibi huiusmodi consilium, dicens: Frater, perdis quod cum magno labore collegisti, in loco humido posuisti, paucis diebus ista putrescent.* Idem D. August. vbi de Getulia. *Pluit in Getulia Deus fere omni anno, & omni anno dat frumentum. seruari frumentum non potest, cito corrumpitur, quia omni anno datur.* Dixi non legendum *plebis*, sed *pluuijs.* Scio tamen veteres glossas in Persium ita scribere Satyr. 3. *decussa farina. Farinam panem non delitiosius cribro discussum, sed plebeium, de populi annona, id est, fiscalem.* Sed non resilio: cum frumentum istud, de quo loquimur, pluuijs & vetustate esset corruptum. nam, vt inquit postea, *non alias vis fulgurum & imbrium crebrior.* Aduectum autem frumentum, publicis horreis condebatur; & illa horrea in partibus Tiberinis. Ibique etiam mensores, qui mensurato frumento pistoribus tribuebant. Vnde Lucillius:

Frumentum publicis horreis condebatur. Et partibus Tiberinis. Mensores admetiebantur pistoribus.

Frumentarius est, modium heic secum atq. rutellū
Vna ad fert.

Vt notes frumentariorum habitum qui per medimnos frumenta dabant, vt vinarij vina per cados. Vnde factus panis, per scalas plebeculæ distribuebatur. Prudentius contra Symm.

Mox plebeculæ distribuebatur.

Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis.

A gradibus altis.

Cæterum propter vetustatis periculum, primum erat capiendum frumentum nouum, mox vetus, nisi misceretur vtilitatis publicæ gratia, L. 2. de cond. in hor. pub. Nam ita lex. *Si per incuriam officij grauitatis tuæ sartorum tectorum neglecta procuratione, aliquæ pluuijs infecta perierint*, &c. Posterioribus temporibus, in prouincijs præsides hanc curam habuerunt.

Nouum frumentum post vetus capiendū.

4 SVSTENTARET.] Lego fidenter, *sistere tentaret.* Nam in manuscripto scriptum, *sistentaret*, ait Lipsius. Quippe in annonæ raritate diffidentia plebis; in amplitudine confidentia. Itaque ob amplitudinem si iaciatur in Tiberim, securitas est annonæ quæ sistitur animis plebis.

5 PRIORVM PRINCIPVM.] Non Tiberij, qui domi parcus, & in Rep. frugi; sed Caligulæ vt puto. Nam is, vt ait Suetonius cap. 40. *vectigalia noua atque inaudita, primum per publicanos; deinde quia lucrum exuberabat, per centuriones, Tribunosque & Prætorianos exercuit; nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non aliquid tributi imponeret.* At illi tot sumptibus ista vectigalia onerabant, vt inde nihil publicum perciperet.

Caligulæ crudelitas. In vectigalibus legendis.

6 PLERIQVE ORBI.] Ex lege 12. Tabul. *Cælibes in Rep. esse prohibebantur*; Et cælibes, orbos, & improles Respub. abhorrebat. Ex orbis enim nullus, qui Rempub. tueretur. Ideo interdicti muneribus. Cogebantur lege Papia vxores parare, & procreare sobolem. Tertullianus ad vxor. & in Apolog. *Nimirum necessaria est soboles, quærenda nobis onera sunt quæ legibus locantur.* Id est munera Reip. quæ quasi locantur. Orbi ergo, qui istis muneribus interdicti, si quando illa ambirent, adoptione quæ imitatur naturam, sibi filios quærebant, sed adepto munere, manu emittebant ad frustrationem legis. De ea re queruntur heic filij emancipati.

Cælibes exclusi legib. 12. Tabul. Orbi & cælibes à Rep. alieni. Ergo qui muneracupiebat, debebat is primum sobolem sibi parare. Quærebatur per adoptionem. Sed adeptis honoribus adoptiuos filios emancipabant. Ergo frustrabant leges.

7 EMITTERENT MANV.] Id est emanciparent. Huius autem emancipationis, & ritus, & formulæ ex iure ciuili deprehendi possunt.

Apul. correctus.

ſunt. Et aliquando illa emancipatio, dicitur *manumiſſio*, vt L. 2. D. de offic. proconſ. & legat. ſed improprie. Sic Apuleius piſces dixit emiſſos manu, vbi male legitur: *De manibus amiſſurum fuiſſe*, pro *emiſſurum*. Apolog. 1.

8 VSVRPANDIS QVIDEM HEREDITATIBVS.] Nā nihil capere poterant ex teſtamēto. Tert. de mon. *Legibus intus agi credūt, & exiſtimāt cælibes & orbos ex teſtamēto Dei ſolidū nō poſſe capere.* Quę omnia ex iure noſtro intelligūtur clarius. *Ex teſtamento orbus non capiebat.*

Exin Claudius Timarchus Cretenſis reus agitur, [1] cæteris criminibus, vt ſolent præualidi prouincialium, & opibus nimijs ad iniurias minorum elati. vna vox eius vſque ad contumeliam Senatus penetrauerat, quod dictitaſſet, in ſua poteſtate ſitum, an [2] proconſulibus qui Cretam obtinuiſſent, [3] grates agerentur. Quam occaſionem Pætus Thraſea ad bonum publicum vertens, poſtquam de reo cenſuerat, prouincia Creta depellendum, hæc addidit *Vſu probatum eſt P. C. leges egregias, exempla honeſta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia, Cinciam rogationem: candidatorum ambitus,* [4] *Iulias leges: magiſtratuum auaritia,* [5] *Calphurnia ſcita, pepererunt. Nam culpa quam pœna tempore prior, emendari quam peccare poſterius eſt. Ergo aduerſus nouam* [6] *prouinciarum ſuperbiam dignum fide conſtantiaque Romana capiamus conſilium, quo tutelæ ſociorum nihil derogetur,* [7] *nobis opinio * decedat, qualis quiſque habeatur alibi quam in ciuium iudicio * eſſe. Olim quidem non modo prætor aut conſul, ſed priuati etiam mittebantur, qui prouincias viſerent, & quid de cuiuſque obſequio videretur, referrent. trepidabantque gentes de æſtimatione ſingulorum. At nunc colimus externos, & adulamur, & quomodo ad nutum alicuius grates, ita promptius accuſatio decernitur.* [8] *Decernaturque & maneat prouincialibus potentiam ſuam tali modo oſtendandi. Sed laus falſa & precibus expreſſa, perinde cohibeantur, quam* [9] *malitia, quam crudelitas. Plura ſæpe peccantur, dum demeremur, quam dum offendimus. Quædam imo virtutes odio ſunt, ſeueritas obſtinata, inuictus aduerſum gratiam animus. Inde initia magiſtratuum noſtrorum meliora ferme, & finis inclinat, dum* [10] *in modum candidatorum ſuffragia conquirimus. quæ ſi arceantur, æqualius atque conſtantius prouinciæ regentur. nam vt metu repetundarum infracta auaritia eſt, ita vetita gratiarum actione* [11] *ambitio cohibetur.* Magno aſſenſu celebrata ſententia. Non tamen Senatuſconſultum perfici potuit, abnuentibus conſulibus ea de re relatum. Mox auctore principe ſanxere, ne quis ad concilium ſociorum referret, agendas apud Senatum propratoribus prouue conſulibus grates, neu quis ea legatione fungeretur.

Præualidorū iactantia egreſſæ.

Ex delictis honeſta exēpla & bonæ leges naſcuntur.

Pœna culpa prior eſt.

* decidat
* eſſet.

Qualis apud ſuos, talis apud exteros eſſe cupiat.

Virtutes quædam odioſæ vt obſtinata ſeueritas.

Cieri crimine pro accuſari.

1 CÆTERIS CRIMINIBVS.] *Ciebatur u criminibus, vt ſolent præualidi prouincialium.* Cieri crimine, eſt vocari in crimen, & accuſari.

Proconſulibus templa decreta in prouincijs.

2 PROCONSVLIBVS.] Apud exteras gentes ſubactas, tanta erat in Romanos reuerentia, vt etiam Proconſulibus, per adulationem, templa ſtatuerent. Sueton. in Auguſt. cap. 52. *Templa etiam, quamuis ſciret Proconſulibus decerni ſolere, tamen in nulla prouincia, niſi communi ſuo Romæque nomine, recepit.*

3 GRATES AGERENTVR.] Cicero gloriatur honoris ſui cauſa legationes Romam miſſas e Cilicia redeunti, quod ſancte ibi ſe geſſiſſet.

Legationes in gratiam Proconſulis.

Lex Iulia de ambitu.

4 IVLIAS LEGES.] Inde apud Iuriſconſultos lex Iulia de ambitu.

Libido magiſtratuum Rom. in prouincijs caſtigata.

5 CALPVRNIA SCITA.] Quæ Calpurnius Piſo tribunus pleb. a Senatu impetrauit L. Cenſorio & M. Manilio Coss. vt magiſtratuum libido in prouincijs grauiſſimis pœnis plecteretur, & vt hæc quæſtio certum Prætorem haberet, ad quem ſocij ſuas facerent expoſtulationes. Fit eius mentio a Cicerone 2. de offic. & in Bruto.

6 PROVINCIARVM.] *Prouincialium* lego.

7 NOBIS OPINIO DECEDAT QVALIS QVISQVE HABEATVR.] Monſtrum orationis. Lego: *A nobis opinio decidat* (id eſt, procul ſit a nobis) *qua alius quiſque habeatur alibi, quam in ciuium iudicio eſt.* D. Auguſtin. de diſcipl. Chriſt. *Quantum habebis, tantus eris.* Lucillius: *Tacitus correctus.*

Quantum habeas, tantum ipſe ſies, tantique habearis.

A quo ſumpſit Horatius Sat. 1. l. 1. *Tanti quantum habeas ſis.* Sed vere Sophocles in Antig.

Ἐν τοῖς γὰρ οἰκείοισιν ὅστις ἐστ' ἀνὴρ
Χρηστός, φανεῖται κἀν πόλει δίκαιος ὤν.

In domesticis quicunque est vir bonus, apparebit etiam in ciuitate iustus esse. Non me contineo, quin verba adponam authoris, quisquis is fuit, nam non sunt D. Hieronymi, qui ad Demetriadem scripsit de virg. seru. *Eo,* inquit, *perducta res est, vt neglecta veritate meriti, de sola opinione curemus, qui testimonium vitæ nostræ, non a conscientia nostra, sed a fama petimus.* Sic Iuuenalis.

Quantum quisque sua nummorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei.

Sed nemo Blæsensi melius. *Pondera te ipsum secretius, nec te maiorem vendas quam libra veritatis appendit.*

8 DECERNATVRQVE.] Sic in orat. C. Cassij supra: *Pronuntiemus vltro.* Annal. 14. *Decernite impunitatem.*

9 MALITIA.] Verbum hoc, non heic placet, licet alias vsitatum, nec ex hortis est Taciti, in hac parte ni fallor. Nam malitiam tantum iungit crudelitati. lego: *Quam magistratibus auaritia, quam crudelitas.* Quæ sunt eorum vitia. Puto autem *m*, quæ prima littera est verbi, *malitia*, notam esse qua *magistratus*, scriberetur; & verbum, *auaritia*, in *alitia*, mutatum. In socijs punienda est falsa laus, vt in magistratibus punitur auaritia & crudelitas. Et in fine orationis, ita de auaritia, quam repetit. *Metu repetundarum, infracta auaritia est.* Cæterum verbo, *malitia*, iam vsus est Tacitus 13. Annal. *Inoffensa tot imperatorum malitia fuit.* Sed in hoc verbo mendum est, vt docui.

Verbū, malitia.

Tacitus correctus. Magistratuum vitia auaritia & crudelitas.

10 IN MODVM CANDIDATORVM.] Tertullianus de Idolol. ita de candidatis. *Purpurati regum dicebantur a purpura; vt apud nos a toga candida, candidati.* Plautus in Casina. *Candidatus regit heic.* Honorum autem & magistratuum proci candida veste tegebantur, erantq. valde gratiosi, quia vnumquemque multa veneratione salutabant: Cicero in Pisonem ait, *Candidatorum nationem officiosissimam esse.* Illis vox & manus datæ, id est commendatio & opitulatio. Seneca epist. 8. *Candidato vocem & manum cōmodare.* Ita D. Hieron. ad Pammach. de obitu vxor. vsurpat verbum candidati. *Munerarius,* inquit, *pauperum, & egentium candidatus, sic festinat ad cœlū.* Nam per hæc munera ad cœlū iter est. *Esuriui, & dedisti mihi manducare.*

Candidati a candida toga. Qua vtebantur.

Officiosa natio candidatorum.

Vocem & manum commodare candidato.

11 AMBITIO COHIBETVR.] *Cohibebitur,* recte a Lipsio.

Ijsdem consulibus gymnasium ictu fulminis conflagrauit, effigiesque in eo Neronis ad informe æs liquefacta. Et motu terræ celebre Campaniæ oppidum Pompeij magna ex parte proruit.[1] Defunctaque virgo Vestalis Lælia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est. Memmio Regulo & Virginio Rufo Coss. natam sibi ex Poppæa filiam Nero vltra mortale gaudium accepit, appellauitque Augustam, dato & Poppææ eodem cognomento. Locus puerperio colonia [2] Antium, vbi ipse generatus erat. Iam[3] Senatus vterum Poppææ commendauerat dijs, votaque publice susceperat, quæ multiplicata, exolutaque. Et additæ supplicationes, templumque Fœcunditati, & certamen ad exemplar Atticæ religionis decretum. Vtque[4] Fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Iouis collocarentur: ludicrum Circense vt Iuliæ genti apud Bouillas, ita Claudiæ Domitiæque apud Antium ederetur. quæ fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. Rursusque exortæ adulationes, censentium honorem diuæ, & puluinar, ædemque & sacerdotem. Atque ipse vt lætitiæ, ita mœroris immodicus egit. Adnotatum est, omni Senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum, immoto animo prænuntiam imminentis cædis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Cæsaris ferunt, qua[5] reconciliatum se Thraseæ apud Senecam iactauerit, ac Senecam Cęsari gratulatum.[6] Vnde gloriæ egregijs viris, & pericula gliscebant.

Adulatio Senatus.

Vnde gloria viris egregijs, inde pericula.

1 DEFVNCTAQVE VIRGO VESTALIS.] Quas a Dijs electas putabant, vt conseruatrices ignis perpetui. Idque in perpetua virginitate. Ita epitaphium vetus: CLÆLIÆ CLAVDIANÆ V. V. MAXIMÆ A DIIS ELECTÆ. Nam sorte fiebant.

Vestales a Dijs electæ.

2 ANTIVM VBI GENERATVS ERAT.] Est enim innatum hominibus, vt locis quibus nati sunt, quorumque primum aerem hausere, valde delectentur. Inde illa vox apud Quintil. declam. 327. *Penatos illos in quibus natus sum, qui mihi quotidiana imagine versantur ante oculos, amisi.* Ita Augustus vertit in sacrariū cam dominum, in quo natus erat ad capita bubula, vt Suetonius scribit in Aug. c. 5. Sic Domitianus natus regione vrbis sexta, & ea domo, in qua malum Punicum pendebat, ad nouitiam, eam postea vertit in templum gentis Flauiæ. Idem Suet. c. 1. in Domit. Et ita apud nostros Iuriscōsultos: *Domū in qua minor creuit.* Nam ea omnia magno affectu nos contingunt. Reges Franci, vt Capetus, & Robertus,

&

Henricus primus & Ludouicus XII. priuatas suas domos reges facti in templa verterunt quæ dicarunt Christo.

3 SENATVS VTERVM POPPÆÆ.] In hac re vides, *quam paucis iudicium & amor Reipub.* vt ait Tacitus in Histor.

4 FORTVNARVM EFFIGIES AVREÆ.] Sed quæ illæ Fortunæ? Mascula & Muliebris illæ, vt opinor, quæ pridem sacræ apud Rom. Plutarchus de Fortun. Rom. & in Coriolano. Dionysius quoque lib. 8.

Fortuna muliebris & mascula.

5 RECONCILIATVM SE THRASEÆ.] Falsis verbis ne credas: præcipue si palam edantur. Nam cogita illud Homeri Iliad. α. *Sciunt dissimulare & ad ingenium redeunt.* Vide suspectas principum reconciliationes Augusti cũ Bruto & Sext. Pompeio & cum M. Antonio, vt noris quid agendum quidve cauendum: & heic Neronis cum Thrasea. Tamen sunt quædam feræ quæ mansuescunt, & sunt multi Principes optimi qui sciunt vincere & ignoscere.

6 VNDE GLORIÆ.] Lego, *vt inde, vnde gloria egregijs viris, & pericula gliscerent.*

Vnde gloria magnis viris, inde pericula.

Interim veris principio legati Parthorum mandata regis Vologesis, litterasque [1] in eandem formam attulere. *Se priora & toties iactata super obtinenda Armenia, nunc omittere, quoniam dij [2] quamuis potentium populorum arbitri possessionem Parthis non sine ignominia Romana tradidissent. Nuper clausum Tigranem, post Pætum legionesque cum opprimere posset, incolumes demisisse. Satis approbatam vim, datum & lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridatem accipiendo diademati in vrbem venire, nisi sacerdotij religione attineretur. Iturum ad signa & effigies principis, vbi legionibus coram, regnum auspicaretur.* Talibus Vologesis litteris; quia Pætus diuersa tanquam rebus integris scribebat, interrogatus centurio qui cum legatis aduenerat, quo in statu Armenia esset, omnes inde Romanos excessisse respondit. Tum [3] intellecto Barbarorum irrisu, qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores ciuitatis Nero, bellum anceps, an [4] pax in hoste placeret. Nec dubitatum de bello. Et Corbulo tot per annos militum atque hostium gnarus, gerendæ rei præficitur, ne cuius alterius inscitia rursum peccaretur, quia Pæti piguerat. Igitur irriti remittuntur, cum donis tamen, vnde spes fieret, non frustra eadem oraturum Tiridatem, si preces ipse attulisset. [5] * Syriæque executio Cintio, copiæ militares Corbuloni permissæ, & quintadecima legio ducente Mario Celso, e Pannonia adiecta est. Scribitur tetrarchis ac regibus præfectisque & procuratoribus, & qui prætorum finitimas prouincias regebant, iussis Corbulonis obsequi, in tantum ferme modum aucta potestate, quem Populus Romanus Gn. Pompeio bellum Piraticum gesturo dederat. Regressum Pætum cum grauiora metueret, facetijs insectari satis habuit Cæsar his ferme verbis: *Ignoscere se statim, ne tam promptus in pauorem longiore sollicitudine ægresceret.*

Dij potentiũ populorum arbitri.

Reges sacerdotes apud Parthos.

Corbulo gnarus bellorum bello præficitur.

** Syriaque ex S.C. Cincio, copiæ miliares*

Corbulo æquatur Pompeio.

Pætus pauidus insectatur facetijs.

1 IN EANDEM FORMAM.] Hæc Tacitum non sapiunt. Vereor ne adulter quidam Claudius Corneliam nostram corruperit. Lego: *Litterasque ea demum forma attulere.*

2 QVAMVIS.] Quantumuis potentium populorum arbitri vt Romanorum.

3 INTELLECTO BARBARORVM IRRISV.] Qualis fuit ille Darij regis Persarum, qui cum omnia amisisset, partem postulabat & partitionem. Q. Curtius.

4 PAX IN HOSTE.] Placet valde, *pax inhonesta*, vt respondeat verbis, *bellum anceps.* Nam hic mos scribendi Tacito, & opponit *inhonestæ paci bellum anceps.* Ita Cicero libro 9. ad Attic. epist. 12. *Fugamne fœdam, an moram nefandam.* Ita enim restituit Turnebus fœliciter, pro *fugamne fidam, an moram defendam.*

Opposita pax inhonesta bello ancipiti.

5 SYRIÆQVE EXECVTIO.] Lege, *Syriaque ex Senatusconsulto L. Cincio, copiæ militares Corbuloni permissæ.* Nam postquam Senatus censuerat, & erat Senatusconsultum factum, proponebatur edictum magistratuum. Tacitus lib. 2. in fine. *Adeo incendit, vt ante edictum magistratuum, ante Senatus consultum, sumpto iustitio, desererentur fora.* Cæterum addo *Lucio Cincio.* Nam Cinciorum familiæ prænomen Lucius, & *Senatusconsulto* ita scribitur in notis, S C°, ex quo finxere *sequutio.* Fuit autem quidam L. Cincius Annalium scriptor. At nobilis Romæ Cinciorum familia, a quibus Cincia lex, de qua Cicero 1. epist. ad Attic. ep. vlt. Fuit etiam Lucius Cincius qui de officio Iurisconsulti libros scripsit, quos memorat Sextus Pompeius in verbo *Nuncupa-*

Cinciorum familia Romæ nobilis.

ta, & in verbo *Prospera*, sæpiusque eius authoritatem laudat. Et idem Festus ex Verrio Flacco. *Cincia locus Romæ, in quo Ciciorum est monumentum.*

At Corbulo quarta & duodecima legionibus, quæ fortissimo quoque amisso, & cęteris exterritis, parū habiles prælio videbantur, in Syriā translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem & crebris ac prosperis laboribus exercitum in Armeniam ducit. Additque legionem quintam quæ per Pontum agens, expers cladis fuerat. Simul quintadecimanos recens adductos, & vexilla delectorum ex Illyrico & Ægypto, quodque alarum cohortiumque, & auxilia regum in vnum conducta apud Melitenen, qua transmittere Euphratem parabat. Tum[1] lustratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica de auspicijs imperatorijs, rebusque a se gestis,[2] aduersam inscitiam Pæti* declinans, multa autoritate, quæ viro militari pro facundia erat. Mox iter L. Lucullo quondam penetratum, apertis quæ vetustas obsepserat,[3] pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adiungit ijs centuriones cum mandatis non immitibus. *Non enim adhuc eo ventum, vt certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda,[4] quædam Parthis euenisse, documento aduersus superbiam: proinde & Tiridati conducere intactum vastationibus regnum dono accipere, & Vologesen melius societate Romana quam damnis mutuis genti Parthorum consulturum. Scire quantum intus discordiarum, quamque indomitas & præferoces nationes regeret. Contra imperatori suo immotam vbique pacem, & vnum id bellum esse.* Simul consilio terrorem adijcere, &[5] Megistanas Armenios qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana, edita, validos, inualidosque pari metu complet. Non infensum, nec dum hostili odio Corbulonis nomen etiam Barbaris habebatur, eoque consilium eius fidum credebant.[6] Ergo Vologeses neque atrox* insummam, & quibusdam præfecturis inducias petit. Tiridates locum diemque colloquio poscit. Tempus[7] propinquum, locus in quo nuper obsessæ cum Pæto legiones erant, cum a Barbaris delectus esset, ob memoriam lætioris sibi rei, non est a Corbulone vitatus, vt dissimilitudo fortunæ gloriam augeret. Neque[8] infamia Pæti augebatur, quod eo maxime patuit, quia filio eius tribuno ducere manipulos, atque opperiri reliquias malæ pugnæ imperauit. Die pacta Tiberius Alexander illustris eques Romanus minister bello datus, & Viuianus Annius gener Corbulonis,[9] nondum Senatoria ætate, sed pro legato quintæ legioni impositus, in castra Tiridatis venere,[10] honore eius, ac ne metueret insidias tali pignore. Viceni dehinc equites assumpti. Et viso Corbulone, rex prior equo* desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed pedes vterque[11] dextras miscuere. Exin Romanus laudat iuuenem, omissis præcipitibus tuta & salutaria capessentem. Ille de nobilitate generis multum præfatus, cætera temperanter adiungit. Iturum quippe Romam, laturumque nouum Cæsari decus, non aduersis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. Tum placuit Tiridatem ponere apud effigiem Cæsaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere. & colloquium osculo finitum.

Authoritas viro militari pro facundia est.

Corbulonis nomen apud Barbaros non odiosum.

Indicium de animo Corbulonis in Pætum.

Omissis præcipitibus iuuenis tuta & salutaria capessit.

Tiridates insigne regium capit a statua Neronis.

* delineam, * insumit, * desilije:

1 LVSTRATVM

Armilustrium. Lustratio exercitus apud Hebræos.

1 LVSTRATVM RITE EXERCITVM.] Hoc Armilustrium ab Hebræis. Nam Iosue 3. *Dixit Iosue ad populum, Sanctificamini; Cras enim faciet Dominus inter vos mirabilia. Et ait ad sacerdotes: Tollite Arcam fœderis, & præcedite populum.* Apud Græcos, Agamemnon Iliad. 1. lustrari iubet totum exercitum. Apud Romanos, lustratio totius exercitus Macedonici libro 40. Liuij. De locis lustratis, lib. 4. Silius.

Apud Græcos. Apud Romanos. Loci lustrati.

At ego te Thrasymene vago cum milite præceps
Lustrabo, & superis quæram libamina belli.

In armilustrio omnes milites nitidi.

Solebant autem in armilustrio milites nitere. Quippe splendida veste vtebantur, armisque fulgentibus, & nudis; quippe thecas e corio factas detrahebant, vt puri nitentesque in armorum fulgore spectarentur. Plutarchus in Bruto. *Armilustrium* autem dici putat Varro quod in eo armati sacra facerent. Erant enim ancilibus armati, & ita saltabant, tubisque canebant: ait Festus in verbo *Armilustrium.* Fiebat vero sub dio. Liuius libr. 1. & 3. sue & oue, & tauro mactatis. Licet Dionys. Halicarnasseus, non suem, sed hircum supposuerit l. 4. Non tamen illius fidem sequor, cum Suouetaurilia nominentur.

Tacitus correctus.

2 ADVERSAM INSCITIAM PÆTI DECLINANS.] Melius, *Aduersantis inscitiam Pæti delineans.* Quod est verissimum, infra enim noster: *Neque infamia Pæti augebatur.* Deinde addit: *Multa authoritate, quæ viro militari pro facundia erat.* Si declinabat, vt ne auderet attingere, cui bono illa authoritas, quæ viro militari pro facundia erat? Nec enim authoritate pro facundia opus erat ad ipsam tacendam inscitiam. Verbum autem, *delineans*, ex pictorũ tabulis: & res ipsæ quæ sequuntur probant non declinasse, sed graphice delineasse.

Excussa lectionis absurditas.

Peragere absoluere est.

3 PERGIT] *Peragit*, id est, absoluit.

Locus Taciti mendosus sanatus. Prospera inflant animos. Improspera minuunt.

4 QVÆDAM PARTHIS EVENISSE.] Si legas, *quædam Romanis secunda, quædam Parthis euenisse*, non habes quo referas quæ sequuntur proxime: *Documenta aduersus superbiam.* Prospera enim superbiam accendunt, non minuunt, & intumescit animus prosperis, nec sunt documento contra superbiam. Tacit. 2. Hist. *Rebus secundis etiam egregios duces insolescere.* Lege ergo: *quædam Romanis secunda, quædam aduersa Parthis euenisse, documento aduersus superbiam.* Sic Claudian. in Nupt. Hon. & Mariæ:

Misit Achæmenio quidquid de Tigride Medus,
Cum supplex emeret Romanam Parthia pacem.

Quod non modo Parthis, sed & Afris euenit. Silius lib. 7. de Syphace capto.

— tum vincla viro manicæque pudenda
Addita: &, exemplum non vnquam fidere lætis,
Sceptriferas arcta palmas vinxere catena.
Ducitur ex alto deiectus culmine Regni,
Qui modo sub pedibus terras, & sceptra, patensq.
Littora ad Oceani sub nutu viderat æquor.

Sed de his, nemo melius Catone apud Agel. lib. 7. cap. 3.

Megistanes proceres Armeniorum.

5 MEGISTANAS.] Sunt proceres Armeniorum, & magnates. Seneca epist. 21. *Omnes illos Megistanas, & Satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit.* Et ita capio quod scribitur c. 1. libri Esth. *Fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis fortissimis, Persarum & Medorum inclytis.* Omnes isti magia eruditi. Et horum tria genera facit D. Hieronym. in Iouin. *Nulli* (ait Apuleius Apol. 1.) *inter Persas concessum est magum esse, magis quam regnare. Et Persarum lingua magus est sapiens, & sacerdos.* Claudianus.

Magi Persarum eruditi. Eorum 3 genera a D. Hier. Magus sapiens.

— rituque iuuencos
Chaldæo strauere Magi.

Taciti vera correctio.

6 ERGO VOLOGESES NEQVE ATROX IN SVMMAM.] Lego: *Ergo Vologeses neque atrox insumit. Nam & quibusdam præfecturis inducias petit.* Quod firmat correctionem ex Taciti verbis factam; qui libro 6. *Instituta Parthorum insumit patrijs moribus impar.* Et lib. 2. *Igitur paucos dies insumit reficiendæ classi.* Sed cur ait, *Neque atrox?* Quia barbarorum ob ferociam, *tarda sunt ad pacem ingenia*: ait Tacitus lib. 4.

7 PROPINQVVM.] Fidenter lege: *Tiridates locum diemque colloquio poscit, & tempus propinquum. Locus*, &c.

Cur legendum augebatur, non augebatur.

8 INFAMIA PÆTI AVGEBATVR.] *Angebatur*, non *augebatur*. Et sequentia firmant: *quia filio eius Tribuno ducere manipulos, atque operiri reliquias malæ pugnæ imperauit.* Si malam pugnam patris filio exprobrat, an hoc est angi infamia Pæti? Publicare est dedecus, non celare, sed euulgare. Sane Corbulo Pæto discors, cui auxilium, nisi tardum, non dedit, vt ex Pæti infamia sibi laudem quæreret. Quod supra Tacitus scripsit.

Testamentum Tiberij irritum.

9 NONDVM SENATORIA ÆTATE.] Sic Dio lib. 59. *Irritum fuit Tiberij testamentum, tanquam ab homine non sano factum, qui imperium puero relinqueret; cui ne quidem esset in curiam per ætatem aditus.* Libro tamen 48. idem Quæstorem puerum, & alterum Senatorem narrat.

10 HONORE EIVS.] *Hoc honore eius.*

11 DEXTRAS MISCVERE.] Silius lib. 13.

— dextras iungamus inermes;
Fœderis en hæc testis erit.

Dein paucis diebus interiectis, magna vtrinque specie; inde eques compositus per turmas, & [1] insignibus patrijs, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis, signisque & [2] simulachris deum in modum templi. Medio tribunal [3] sedem curulem, & sedes effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, [4] cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subiecit, magnis [5] apud cunctos animorum motibus, [6] quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum cædes, aut obsidio. At nunc versos casus: itu-

rũ Tiridatem oſtentui gentibus, quanto minus quã captiuum? Addidit [6] gloriæ Corbulo [7] comitatem, epulaſque, & rogitante rege cauſas, quoties nouum aliquid aduerterat: vt, initia vigiliarũ per centurionem nuntiari, [8] conuiuium * buccina dimitti, & [9] ſtructa ante Auguralem * aram ſubdita face accendi: cuncta in maius extollens, admiratione priſci moris affecit. poſtremo die ſpatium orauit, quo tantum itineris aditurus, fratres ante, matremque viſeret: obſidem interea filiam tradit, litteraſque ſupplices ad Neronem. Et digreſſus Pacorum apud Medos, [10] Vologeſen Ecbatanis repperit, non incurioſum fratris: quippe & [11] * proprijs nuntijs a Corbulone petierat, ne quam imaginem ſeruitij [12] Tiridates perferret, [13] neu ferrum traderet, aut [14] complexu prouincias obtinentium arceretur, [15] foribuſve eorum aſſiſteret, tantuſque Romæ quantus conſulibus honor eſſet. Scilicet externæ ſuperbiæ ſueto, non erat notitia noſtri, apud quos [16] ius imperij valet, inania tranſmittuntur. Eodem anno Cæſar nationes [17] Alpium maritimarum in ius Latij tranſtulit. Equitum Romanorum locos ſedilibus plebis antepoſuit apud circum. Namque ad eam diem indiſcreti inibant, quia lex Roſcia nihil niſi de quatuordecim ordinibus ſanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora. Sed fœminarum illuſtrium Senatorumque filiorũm plures per arenam fœdari ſunt.

Corbulo comitatem, epulasque, vt in bello agit.

Apud Romanos ius imperij valet, inania transmittuntur.

Fœminæ illustres & filij Senatorum in arena fœdati.

* buccina admitti,

* ara, eam ſubdita face accendi:

* propetis nuntijs

1 INSIGNIBVS PATRIIS.] Trabea, annulo, equo publico, anguſto clauo.

32 SIMVLACHRIS DEVM IN MODVM TEMPLI.] Quia templa extra & infra columnis ornabantur, picturis decorabantur, lauro vmbrabantur, floribus inſertabantur, ſignisque & ſtatuis Deorum multis ad gloriã replebãtur. Scribitur in manuſcriptis, *dm*, pro *deorum* aut *deum*: quæ ſunt notæ familiares exſcriptori Taciti. De his ornamentis, ſic 1. Machab. cap. 14. *Ornauerunt faciem templi coronis aureis, & ſcutulis, & dedicauerunt portas & paſtophoria.* Quæ omnia ceſſauere Deo ad iracundiam prouocato. Et tunc ait per prophetam: *Templum erit ſicut homo ignobilis*, id eſt nullo cultu, nullo ornatu. 2. Machab. cap. 1. De ſimulacris deum, Virgil.

In medio mihi Cæſar erit templumque tenebit.

Quod Cæſar in numerum deorum relatus. Seruius: *Delubrum quod ſub vno tecto plura contineat numina deorum.* Iani tres fuerũt ædes vna. De columnis autem, Plinius vbi de Epheſino templo. *Columnæ 127. a ſingulis Regibus factæ.* Et l. 35. cap. 15. *Patris ædes Iouis & Herculis, lapideas columnas,* &c. de picturis & de Fabio Pictore. *Ædem Salutis pinxit, quæ durauit ad noſtram memoriam.* Plin. lib. 15. De lauris. *Ex his,* inquit, *in gremio Iouis Opt. Max. deponitur, quoties lætitiam noua victoria attulit. Et Pontificum vt Cæſarum genitrix dicta.* De floribus, idem author l. 21. c. 3. *Coronæ Deorum honos erant.* De ſtatuis, idem l. 34. c. 7. *Lignea aut fictilia Deorum ſimulachra, in delubris dicata.* Sed in alijs authoribus magnum etiam florilegium. Papin. 5. Silu. vbi de Abſcantij pietate.

Lumine purpureo triſtes aperire tenebras,
Sertaque & Elyſios animæ præſternere flores.

Sic Salluſtius dixit de Metello Pio. *Simul croco ſparſa humus, & alia in modum templi celeberrimi.* Quod iiſdem verbis retulit Macrobius Saturn. 2. cap. 9. Apul. l. 3. ædiculam Eponæ ita adornatam ſcribit. *In ipſo,* inquit, *fere meditullio, Eponæ Deæ ſimulachrum reſidens ædiculæ, quod accurate corollis roſeis, equidem* (lego, *& quidem*) *recentibus fuerat adornatum.* Iuuenalis Satyr. 8. *--ſi quod ſpectabile ſignum,*

Si quis in ædicula Deus vnicus.

Petronius Arbiter. *Grande armarium in angulo vidi, in cuius ædicula erant lares argentei poſiti.* Illa autem ſimulachra, non modo Iulij & Augusti, qui inter Deos relati erant, ſed Martis, Iouiſque, & Mineruæ, & Deorum ſummatum, in quorum tutela erat imperium Romanum. Sed addo etiam pauimentum teſſellatum, & muſiuo opere factum in Prætorio principis, licet in caſtris. Quod Ioſephus templi in modum extructum memorat. Et ita cape quod Suet. ait Cæſarem Iulium in expeditionibus teſſellata & ſectilia paumẽta circũtuliſſe, ad ornandum prætorium ſcilicet. cap. 47. Dixit autem, *In modum templi.* quo verbo vtitur noſter frequentius vt libr. 6. *In modum diadematis, In modum candidatorum,* & *in modum obſidij, Noſtrum in modum.* Et li. 11. *In modum cuſtodum;* Sic Plautus in Captiu. *Ad illum modum ſublitum os.* Quod autem heic facit Tiridates, poſtea fecit Artabanus Parthorum Rex. Nam Suet. in Veſpaſ. cap. 2. *Artabanum Parthorum regem, ſummis artibus, non modo ad colloquium ſuum; ſed ad veneranda legionum ſigna pellexit.* Et ante Artabanum & Tiridatẽ, Tigranes, qui victus vbi veniſſet ad caſtra Pompeij, toga ſemialba indutus, caudin purpureũ exuit, tiaram ſolam cũ faſcia geſtãs, ingreſſuſque

Eponæ ædicula ornata.

Apuleius correctus.

In Prætorijs caſtrenſibus teſſella.

Et pauimenta ſectilia.

Ad deum.

Formula loquendi Taciti. in modum.

ingressusque pedes vallum, ante Pompeium procubuit, ipsum adorans, & suum diadema pedibus suis constituit. Dio lib. 36.

3 SEDEM CVRVLEM.] Cuius effigies frequens in nummis veteribus superposita corona. *Curulis* autem dicta *sella*, quod curules magistratus, id est maiores curru in curiam veherentur, in quo sella erat eburnea. Gell. lib. 3. c. 18. ibique sedebant: vide L. Qui sella. de seruit. rust. præd. D. Dixi supra signis ornatam fuisse. Quæ Prætoribus in foro, Consulibus in Senatu ponebatur. de Consulari Cicero ad Att. 7. *Sella Q. Maximi, quem illi Consulem esse dicebant, in campo posita est.* de prætoria Plin. de viris Illust. *Vestem scidit, sellam concidit, ne quis ad eum in ius iret edixit.* De imperatoria Cicero ad Att. 15. epist. *VI. Calend. De sella Cæsaris bene tribuni*, &c. Erat autem imperatoria sella, non modo in Curia, sed & in cubiculo iuxta lectum more regum Persarum, & in atrio, in foro, in theatro, in triclinio, & omni loco quo imperator se sisteret. Dabanturque prisca Rep. illæ sellæ curules singulari honore erga meritos. Sic enim Cicero 5. in Verrem: *Ob earum rerum laborem & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, ius imaginum ad memoriam posteritatemque prodendam.* Sed vt heic agitur de sella principis, dico eam cōmunem fuisse omnibus gentium regibus, & notabile esse quod Capitolinus scribit in Antonino Pio, *sellam regiam Parthorum rege repetente, quam Traianus ceperat, Antoninum denegauisse.*

4 CÆSIS EX MORE VICTIMIS.] In fœderibus, ex more victimæ. Dixi l. 2. Sed addo has victimas albas fuisse: Quippe Reges nonnisi albis victimis sacrificabant, nisi Plutoni. Iulianus Augustus ad Libanium, ἔθυσα τῷ Διὶ βασιλικῶς ταῦρον λευκόν. *More Regio taurum album Ioui sacrificaui.* Iosippus Gorionis ita de istis victimis, vbi de bello Iudaico cap. 4. *Ostenderunt illi munus Cæsaris. Fuit autem donum tale* (loquitur de Nerone,) *Taurus vnus pro holocausto, coronatus corona aurea quammaxima, & cornua eius auro tecta erant, superque illum vestis purpurea ornata gemmis pretiosis. Illum præcedebāt qui portabant decem talenta auri: sequebantur plurimæ oues pro pacificis sacrificijs. Eiecit e templo Domini Eleazar sacerdos dona Neronis Cæsaris, dicens, Non profanabimus templum & sanctuarium Domini Dei nostri oblationibus alienorum. Nec enim acceptabit ea Dominus, nec pacifica, nec holocausta.*

5 APVD CVNCTOS.] Puto scriptum, *apud comites*. Tiridatis scilicet. Quia loquitur tantum de Parthis, non de Romanis.

6 QVOS AVGEBAT.] *Angebat* lego. Quia addit: *Iturum Tiridatem ostentui gentibus.* Inde angores Parthorum.

7 COMITATEM EPVLASQVE.] Lego, *comitatum epulasque*, non *comitatem*. Nam Corbulonis comitas, quid ad gloriam Tiridatis? cederet potius Corbuloni. Dicit ergo *comitatum*, quod illum Corbulo comitaretur, & cum Corbulone duce, illustriores Romani exercitus. Quod erat valde honorificum. Quippe Corbulo in castris Neronem Augustum repræsentabat, cuius auspicijs bellum gerebat. Corbulo igitur maior Tiridate; & sane Tiridates non ignorabat, qui *Corbulone viso, prior ex equo desiluit*, inquit Tacitus, fassus superiorem tali desilitione. Proprie autem *comitatus* est minorum erga maiores. Quod notat Valla. At heic maior minorem comitatur, quod valde faciebat ad gloriam. Ouidius firmat his versibus.

Et nostros comitare gradus, & in ardua montis
Ire simul. Virgil. 9. Æneid.
Mene igitur socium summis adiungere rebus
Nise fugis?

De epulis etiam hoc frequens apud illustriores. Nam Scipioni dat Syphax epulas, apud Silium 16. his versibus.

-- quodque est de parte diei
Exacti super, ad mensas & pocula vertunt.
Atq. epulis postquam finis, dant corpora somno.

Dat Sextus Pompeius Octauio, & M. Antonio; dat Nero Tiridati. Dio lib. 63. Porro epulæ apud Romanos, vt ad conciliandos Deos, & placandas numinum iras; ita etiam ad gentium reges honorandos, aut moderandos. Quippe gaudiorum erant indices, & animi grati; passimque aut in gaudio, seu priuato, seu publico, epulæ, aut statim post luctum. Festis enim diebus epulabantur. Liuius lib. 24. *rediens vt ab epulis, per celebrem festumque diem actis.* Et ludis epulæ: quippe Senatores epulabātur in Capitolio ludis Romanis. Dio l. 48. & 43. ait Iulium Cæsarem, quasi in publica fœlicitate, epulum dedisse populo. Post luctū, vt in epulo funebri, & nouendiali cœna. De qua ita Seneca epist. 12. *Cum se funereis epulis sepelisset Cæsar.* Sueton. in Iul. c. 26. *In filiæ memoriam, quod ante eum nemo fecerat, epulum pronuntiauit.* Papin. 3. Sylu. de epulo Domitiani.

Hic cum Romuleos proceres, trabeataque Cæsar
Agmina (id est equites) mille, simul iußit
discumbere mensis.

Dixi, ad conciliandos reges gentium, & vere dixi. Nam *infestos animos placauere mensæ*, ait Quintilianus noua quadam declamat. Et Scipio cum propter Gracchum conuiuio quodam accubuisset, inter infestos animos, gratiæ per liberorum nuptias fuere conciliatæ.

8 CONVIVIVM BVCCINA DIMITTI.] Imo, *buccina admitti*. Error quod, *a*, duplex in verbo *buccina*, & in verbo *admitti*, a simplici scriptum pro duobus. Et hic mos tractus a Iudæis. Sic enim Numer. 10. *Si quando habebitis epulum, & dies festos, & Calendas, canetis tubis super holocaustis, & pacificis victimis, vt sint vobis in recordationem Dei vestri.* Holocausta autem nulla absque conuiuio. Græci posthac, & Romani a Iudæis hunc morem habuere, & erant præcepti buccinarum cantus apud Hebræos, vt media nocte statim buccina occinerent, alijsque horis & temporibus. Ipse Plutarchus libro de *Mensæ Colloq.* ait: *Iudæos tubis & buccinis vti in suis Bacchanalibus.* & *encenia* vocat *Bacchanalia* vir magnus, sed Iudaicæ disciplinæ nescius & ignarus. Fuit autem mos vetus apud Francos, buccina, vel cornu indicere prandium, vel

Epulæ ad gr[illegible] tiam conciliandam Deorum [illegible].

Epulæ grati animi indicia.

In gaudio publico aut priuato epulæ.

Epulæ festis diebus.

In ludis epulæ.

Epulæ funebres ad leniendum dolorem.

Mensæ hostes conciliant.

Conuiuium buccina admissum.

Non dimissum.

Qui mos a Iudæis.

cœnam. Sũt apud nos libri Romanenſium fabularum (vocamus vulgo *Romans*) in quibus hoc tritum, *Corner l'eau*, id eſt, aquam poſcere buccina vel cornu ad ablutionem manuũ. Quippe ab illa ablutione, prandij vel cœnæ principium, apud reges & non reges. Sed illa ablutio buccina, vel cornu indicebatur, vel indicabatur in Regia; & hodie, in aula regis Francorum ex feneſtra domus regiæ magna voce Panetarius Franciæ citatur ad parandum panem regium, vt olim aquam.

9 STRVCTA ANTE AVGVRALEM ARAM.] Corrigo, *ſtructa ante augurale, in ara ſubdita face accendi*. Nam quod impoſitum erat aræ, ſubdita face accendebatur; ſed ipſa ara minime poterat accendi, cum eſſet ex ceſpite: Nec aliunde aræ & Tribunalia in caſtris, vt dixi ſupra l. 1. & 2. In quibus & auguralia, & altaris veſtigium eſt. niſi per metonymiam aram pro eo quod impoſitum erat aræ capiamus. *Structa* autem accipe pro impoſitis. Sic Plautus dixit *ſtruices patinarias*, pro edulijs, quæ menſæ impoſita erant.

Augurale in caſtris. *Ara ante augurale.* *Structa pro impoſitis.*

10 VOLOGESEM ECBATANIS.] Primum Ecbatanæ caſtrum erant. Eſdræ 1. c. 6. *Inuentum eſt Ecbatanis, quod eſt caſtrum in Medena prouincia.* Deinde ciuitas. Iudith. l. 1. *Ædificauit ciuitatem potentiſſimam, quam appellauit Ecbatanas; ex lapidibus quadratis & ſectis fecit muros eius, in latitudinem cubitorum ſeptuaginta, & altitudinem cubitorum triginta: Turres vero eius poſuit in altitudinem cubitorum centum.* Quod exſcribo, vt agnoſcas huius ciuitatis robur. Eius conditor Arphaxat, eod. lib. Iudith. Plin. tamen: *Ecbatana Mediæ caput Seleucus rex condidit.* l. 6. c. 14. Dicunturque Ecbatanæ Medorum, ad differentiam Ecbatanarum Carmeli, quæ in Syria, eiuſdem libri c. 17. & lib. 5. c. 19. Tranſlatam tamen fuiſſe Plin. ſcribit l. 6. c. 27. *Ad Orientem*, inquit, *Magi obtinent Paſſagardas caſtellum, in quo Cyri ſepulchrum eſt, & horum Ecbatanæ oppidum tranſlatum eſt a Dario rege ad mõtes.* Quod confirmatur Tob. c. 5. *Manſi*, ait, *apud Gabellum fratrem noſtrum, qui moratur in Rages ciuitate Medorum, qui poſitus eſt in monte Ecbatanis.* Apul. de Mundo, vbi de Xerxe & Dario. *Eorum alter apud Suſam, & Ecbatanas in fano quodam ſacratus, nulli temere notitiam ſui oris panderet.* Tandem Mediæ caput facta eſt. Quintus Curtius l. 5. *Iam Ecbatana peruenerat, caput Mediæ.* Strabo de Ecbatanis. *Ecbatana magna ciuitas & Medici imperij caput, qua nũc etiam Parthi regia vtuntur. Nam reges ibi æſtatem agũt quia frigida eſt Media: hiemem vero Seleuciæ, quæ ſecus Tigrim eſt prope Babylonem. Hodie Tauris dicitur, olim etiam Terua.*

Ecbatana caſtrum. *Poſtea ciuitas.* *Conditor Arphaxat.* *Seleucus Plinio.* *Ecbatana Medorum.* *Ecbatana Carmeli quæ in Syria.* *Ecbatana Medorum tranſlata ad montes.* *Tandem Mediæ caput facta.*

11 PROPRIIS NVNTIIS.] Quid ſi, *properis*? Nam 1. Annal. *Properis matris litteris accitur.* Et Annal. 2. *Iræ properum.* Et de Brutidio, *properus clareſcere.* l. 3. Et quid heic, *proprij nuntij*? Eluo ergo hanc notam a pulchris Taciti genis. Nam noſter author 2. Hiſt. *Acceperat vterque exercitus, præcipitibus vt aſſolet nuntijs, & tarda mole ciuilis belli.*

Properi nuntij, non proprij.

12 TIRIDATES.] De quo locus eſt Plinij l. 30. c. 2. quẽ heic corrigo, quia ſuperius omiſi correctionem. *Magus*, inquit, *ad eum Tiridates venerat*, (loquitur de Tiridate ad Neronem veniente) *Armeniorum de ſe triumphum afferens; & ideo prouincijs grauis nauigare maluerat, quoniam expuere in maria, alijſque mortalium neceſſitatibus violare naturam eam fas non putant.* (lego, *violare naturam eam fas non putauit.*) *Magos ſecum adduxerat, magicis etiam cœnis eum initiauerat; Non tamen cum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem valuit.* Quod autem notat Plinius non fas fuiſſe Perſis expuere in maria; addendum, nec ſpirare in ignem, nec micturire in flumina. Et ſane Heſiodus id putidum credidit, eamque reuerentiam naturæ debitam putauit, non ex magiæ impuritate, ſed naturæ honeſtate. Eadem ſcribit Strabo, verum addit: *non lauari fluminibus, nec fas mortuum inijcere, nec aliud immundum.* lib. 15. Quod Romanis non placuit, qui cadauera in Tiberim putiſcentia trahebant mergebantq. ne ſepelirentur. Addo inter genera contumeliarum, ſputa. Nam conſpui valde erat cõtumelioſum. Seneca lib. Non cadere iniuriam in ſapientem. *Aduerſus voces improbas, & ſputa, & omnes alias inſanæ multitudinis contumelias Cato perſtitiſſet.* Et idem epiſtola 14. *Cato modo per populi leuatus manus & obrutus ſputis extra forũ trahebatur.* Lucilius.

Tiridates magus. *Magi non expuunt in maria.* *Magus Tiridates Neroni Magiam negat ſe edocturum.*

Ructantur iuuenes & ſputis omnia fœdant.

Sic CHRISTVS D. N. a Iudæis per ignominiã conſputus, & cæſus, & actus in crucem: ſic veteres Chriſtiani omne quod erat immundum conſpuebant & exſufflabant. Tertull. de Idololat. *Quo ore Chriſtianus fumãtes aras deſpuet & exſufflabit?* Et in exorciſmis Chriſtinæ & Catholicæ Eccleſiæ (nam nullibi exorciſtæ præterquam apud Iudæos & Chriſtianos, a quibus, & in quibus Eccleſia) ſputa & exſufflationes adhuc ſuperſunt. Quod teſtatur Catholica baptiſmata, & exorciſmi frequentes in abreptis & poſſeſſis a dæmonibus iſtis temporibus miſellis, & præcipue in Nicolea Laudunenſi, cuius hiſtoria & Orientem & Occidentem peruagata eſt, crepantibus hæreticorum Vertumnis qui eam tollere decreuerant. *Hodie enim, in Apoſtolica, & Catholica, & Romana Eccleſia, vt ait D. Cyprianus, humana voce, poteſtate diuina flagellatur & vritur & torquetur diabolus.* Et, vt ait Tert. in Apolog. *de contactu atque afflatu noſtro contemplatione & repræſentatione ignis illius correpti, etiam de corporibus noſtris imperio excedunt inuiti & dolentes & vobis præſentibus erubeſcentes.* Sed vt ad aquarum cõſpuitiones redeam, L. prima de extraord. criminib. D. vtitur verbo *conſpurcare aquas.* Quod intelligitur de his qui immiſſo in fontes vel in puteos veneno ad cladem totius orbis cõſtuprant aquas, & ex ſalubribus venenatas reddunt. Quales fuere in Gallia Iudæi ſub Philippo Pulchro, vnde æterna illis exilia a regno Francorum, quod erit, dum Francia erit, ſemper memorabile. Has autem ſputorum prohibitas a Magis conſperſiones puto, quod maria inter omnes naturæ partes puritate gaudeãt. Quippe omnia immunda egerunt aguntque in littus, nec ſpurcis delectantur.

Plinius correct.

13 NEV FERRVM TRADERET.] Nec tradidit. Nam vt ait Dio libr. 63. *Salutaturus Neronem, cum iuberetur acinacem ponere, non potuit,*

fuit, sed vaginæ clauu affixit. ξιφίδας vocat Strabo lib. 15. quibus armabantur. Erat autem prohibitum ad principem cum ferro ingredi. Dio tradit *Claudium iussisse, vt quicunque seu viri, seu mulieres ad eum accederent, discuterentur prius an gladium haberent.* Sed sustulit illa Vespasianus, vt ait Sueton. Inde crebræ narrationes Taciti. de ijs qui accincti gladio principis ædes intrarent, vt Nouius. Certum est intrantes Senatum ferrum deposuisse. Quod tradit Dio lib. 46. Nam vt ait Ouid.

Cum ferro nemo principem aggrediebatur. Discussi a Claudio an ferrum haberent. Sustulit Vespasianus. Ferrum deponitur ab intrantibus Senatum.

-- nec enim locus vllus in vrbe
Ad facinus diramque placet nisi curia cædem.

Neque licuit habere coram magistratu. Inde illa declamatio Quintiliani 386. de reo, qui gladio cinctus in iudicium venisset. Imo in vrbe nemo gladium ferebat. Idem author decl. 42. Voluit quoque Augustus vt in Italia, & in Ægypto equites essent sine gladio. Sic tota vrbs M. Antonium gladio accinctum, & gladiatoribus stipatum demonstrabat; cumque Iulium Cæsarem videret gladium non deponentem, Quid faciet, aiebat, cum Dictator erit? Et noto traditionem armorum deditionis signum esse. Cæsar 7. de bello Gallico: *Vercingentorix deditur, arma proijciuntur.* Et idem eodem. *Hedui manus tendere & deditionem significare & proiectis armis mortem deprecari.* Et paulo post: *Ac tametsi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat.* Nam brachia nuda proiectis armis exerebant. Sed depositio ferri submissio est. Quod in præstandis hominijs faciunt vasali dominis suis in Francia. Puro enim corpore & nullo ferro præstant obsequium & reuerentiam.

Et coram magistratu. In vrbe nemo gladium gerebat. In Italia & Ægypto equites sine gladio. Vrbs tota horruit Antonium in gladio.

14 COMPLEXV PROVINCIAS OBTINENTIVM ARCERETVR.] Quod tutissimum; ne scilicet præsides & Proconsules, aut verbis, aut muneribus, & gratia corrupti, Rempub. proderent. Etiam legati extra vrbem plerunque audiebantur, vt in templo Bellonæ. Liuius lib. 42.

Proconsulum amplexu extranei prohibiti.

15 FORIBVSVE.] Nam seruitij seu clientelæ indicium erat. Claudian. 1. de laud. Stilic.

Nil breue moliri, nullis hærere potentum
Liminibus, fatisque loqui iam digna futuris.

Et Claudius: *Milites domos Senatorias salutandi causa ingredi, etiam patrum decreto prohibuit.* 25. in Claudio Sueton.

16 IVS IMPERII.] Lego, *vis imperij.* Nam vi opponit *inania imperij.* Ideo ictum mei pollicis hic habebit error.

17 ALPIVM MARITIMARVM.] De Alpibus intelligit, vt opinor, quæ spectant mare inferum, seu Tyrrhenum, quæque versus Ligures. Quamuis & produnt Geographi a supero ad mare inferum trahi. In Augusti enim trophæo, *Gentes*, inquit, *Alpium, quæ a mari supero ad inferum pertinebant, sub imperio P. R. sunt redactæ.* At hæ gentes omnes recensentur a Plinio lib. 3. cap. 20.

Alpes maritimæ.

Gentes Alpinæ quæ a mari supero ad inferũ.

[1] C. Lecanio, M. Licinio Coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi. Nam adhuc per domum aut hortos cecinerat Iuuenalibus ludis, quos vt parum celebres & tantæ voci angustos spernebat. Non tamen Romæ incipere scenas ausus, Neapolim quasi Græcam vrbem delegit. Inde initium fore, vt transgressus in Achaiam, insignesque & antiquitus [2] sacras coronas adeptus, maiore fama, studia ciuium eliceret. Ergo contractum oppidanorum vulgus, & quos e proximis colonijs & municipijs eius rei [3] fama acciuerat, quique Cæsarem per honorem, aut varios vsus [4] sectantur, etiam militum manipuli theatrum Neapolitanorum complent. Illic plerique vt arbitrabantur, triste, vt ipse, prouidum potius & secundis numinibus euenit. Nam egresso qui affuerat populo, vacuum & sine vllius noxa theatrum collapsum est. Ergo per compositos cantus grates dijs, atque ipsam recentis casus fortunam celebrans, petiturusque maris Hadriæ traiectus, apud [5] Beneuentum interim consedit: vbi [6] gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter fœdissima eius aulæ ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetijs scurrilibus: primo in contumelias assumptus, deinde optimi cuiusque criminatione eo vsque valuit, vt gratia, pecunia, vi nocendi etiam malis præmineret. Eius munus frequentanti Neroni, ne inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. Iisdem quippe [7] illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, [8] quia super Iuniæ familiæ claritudinem Diuum Augustum atauum ferebat. Iussi id accusatores obicere, prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in nouis rebus esse. quin eum nobiles habere, quos

Nero citharœdus.

Lapsus theatri innoxius & incruentus.

Vatinij sutoris & Neronis amici laudes.

Torquatus Silanus moritur, quod D. Augustum atauũ ferebat.

ab epistolis & libellis & rationibus appellet, [9] nomina summæ curæ & [10] meditamenta. Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et cum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis oratio [11] ex more: *Quamuis sontem & defensioni merito diffisum, victurum tamen fuisse si clementiam iudicis expectasset.*

Lecanius Bassus.

1 C. LECANIO, M. LICINIO COSS.] Est Lecanius Bassus, vt opinor, quem Quintum vocat Plin. 1. c. l. 36. quemque narrat interijsse *anulsa acu a pollice læuæ manus*, tam paruo vulnere, vt vix cerni posset. Vocat autem illum Consularem, & annum fati notat. *Condentibus hæc nobis*, inquit, *eodem anno*. Alter est M. Licinius Crassus.

Bassus paruo eius vulnere mortuus.

Præmia Græcorum certaminū.

2 SACRAS CORONAS.] Quas nominat epigramma Græcum 1. Antholog.

-- κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς.

Olea, poma, apium, pinus.

Accisi fama.

3 FAMA CIVERAT.] Melius, *fama acciuerat*; & confidenter, nam ita scriptum *fam A ciuerat*.

4 SECTANTVR.] *Sectabantur.*

Beneuentum antea Maleuentum.

5 BENEVENTVM.] *Maleuentum* antea dictum. Plinius libr. 3. cap. 11. *Vna Beneuentum auspicatius mutato nomine, quæ quondam appellata Maleuentum.* Sic nomen maledictionis in benedictionis omen & nomen mutatum.

Vatinius Beneuentanus.

6 GLADIATORIVM MVNVS A VATINIO CELEBRE EDEBATVR.] At Vatinius ille Beneuento natus. Quod Iuuenalis ostendit Satyra 5. vbi & artificium, & nasum hominis perstringit, ac mores.

Et sutor. Et potator. Sulfure vitra farcita.

Tu Beneuentani sutoris nomen habentem
Siccabis calicem nasorum quatuor, ac iam
Quassatum, & rupto poscentem sulfura vitro.

Sulfure enim vitra fracta sarciebantur, & ouorum candido admixto viuæ calci. Vetus interpr. Iuuenal. ita: *Hoc solent vitrum solidare.* Plinius lib. 29. cap. 3. *Ne quid desit ouorum gratiæ, candidum ex his admistum calci viuæ glutinat vitri fragmenta.* Et ad Vatinium refero quod Martialis lib 3. epigr. 16.

Martialis epigramma de Vatinio.

Das gladiatores sutorum regule cerdo,
Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.
Ebrius es: nec enim faceres id sobrius vnquam,
Vt velles corio ludere, cerdo, tuo.
Lusisti satis: sed te, mihi crede, memento
Nunc in pellicula cerdo tenere tua.

Vatinij plures & nequam omnes.

Plures autem apud antiquos Vatiniani nominis fuere; sed nequam omnes fere, & scurræ, pessimisque moribus. Quod apud Francos abijt in prouerbium: nam dicimus *Badin*, pro *Vatin*, *B*, pro, *V*, vbi scurram nominamus. Seneca etiam temporibus Catonis, facit Vatinios pessimos & profligatissimos ciues, cum scribit, *Ætas Catonis illum infra Vatinios posuit.* nō cad. iniur. in sap. Id est, infra nequissimos & profligatissimos. Quod explicat Valer. l. 7. c. 5. *Vt comitiorum*, inquit, *maximū crimen referam, M. Porcius Cato plus moribus suis, præturæ decoris adiecturus, quam prætexta eius splendoris ipse laturus, consequi illam tamen a populo non potuit. Proxima dementiæ suffragia, quæ satis quidem graues pœnas erroris sui pependerunt; quoniam quem honorem Catoni negauerant, Vatinio dare coacti sunt. Ergo si vere æstimare volumus, non Catoni tunc Prætura, sed Præturæ Cato negatus est.*

Badin, pro Vatin, apud Francos, quod scurram notat.

Vatinius Catonis.

Et Caluus orator. *In Vatinium factum esse ambitum omnes scitis, & hoc vos scire, omnes sciunt epistolæ.* epist. Senecæ 53. Cicero vnum ridet ex Vatinijs, qui tam breuem habuit Consulatum, vt in illo, nec ver, nec æstas, nec Autumnus, nec bruma extiterint. Quod erat magnum ostentum, dicebat Cicero in Macrob. 2. Saturnal. cap. 3. Et ad Q. Fratrem 2. *Quid quæris? homo petulans & audax Vatinius.* Catullus vnum ex Vatinijs peierantem Consulem facit.

Vatinius Caluo oratori.

Vatinius breuis Consul Ciceroni irrisus.

Vatinius Catullo.

Quid est, Catulle, quod moraris emori?
Per Consulatum peierat Vatinius.

Is idem est, ni fallor, in quem Cicero totus in fermento ea oratione quam in eum habuit, & de quo Cæsar in Tribunatu, *nihil fecisse gratis, quia in pecunia omnia posuisset.* Alter est Vatinius, de quo Velleius Paterculus libr. 2. *Vt*, inquit, *Vatinius nulli nomini non postferendus, in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenij, adeo vt animus eius dignißimo inclusus domicilio videretur.* Is est, qui vixit temporibus Augusti, & qui cum podagræ vitium discussisse videri vellet, se mille passus ambulare gloriaretur. *Non miror*, inquit Augustus, *dies aliquanto sunt longiores.* Macrobius narrat Iurisconsultum Caselium vrbane in Vatinium iocantem lib. 2. cap. 7. *Lapidatus a populo Vatinius cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat vt Ædiles edicerent ne quis in arenam nisi pomum mitteret. Forte his diebus Caselius I. C. a quodam an nux Punica pomum esset interrogatus, respondit: Si in Vatinium missurus es, pomum est.* Seneca non cad. iniur. in Sap. *Vatinium, hominem natum, & ad risum, & ad odium: scurram fuisse venustum & dicacem memoriæ proditum est: in pedes suos ipse plurima dicebat.* Quod arguit de eo loqui, qui vixit temporibus Augusti, & qui, vt dixi, podagra vexatus.

Is in quem Cicero dixit.

Vatinius Velleij.

Turpis corpore & animo.

Vixit sub Augusto.

Vatinius Caselij Iurisconsulti.

Vatinius Senecæ natus ad risum & odium.

Is Vatinius, Senecæ est Vatinius qui sub Augusto vixit.

7 ILLIS DIEBVS.] Tolle, *illis*: glossema est. Et lege, *ijsdem quippe diebus.* Nam sat est. Simile mendum in fragm. Sempronij Asellionis ex Gellio lib. 2. cap. 13. *Orare cœpit vt se defenderent, liberosque suos: Eum quem virilis sexus tum in eo tempore habebat.* Dele *in eo tempore*, & lege, *tum habebat*: Vera verba habueris.

8 QVIA SVPER.] *Qui super.* Ita lege. Et est ratio cur mori adigeretur: sed eius commendatio ab illustri Iuniorum familia, & Augusti sanguine; accusatio sequitur quod largitor opum & nouis rebus studeret, vt summas curas meditaretur.

9 NOMINA SVMMÆ CVRÆ.] Noster infra de altero Silano: *Silanum increpuit ijsdem, quibus patruum eius Torquatum; tanquam disponeret iam imperij curas, præficeretque rationibus, libellis, & epistolis libertos.* Dio scribit Domitianum

Principes mali suspicaces & studiosi.

tianum Pompusianum *necasse quod haberet orbem terrarum pictum in parietibus cubiculi, & legeret conciones Principum apud Liuium, cum tamen Vespasianus eum nullo damno affecisset.* At boni Principes mitissimi; mali sæuissimi.

Meditamenta magnæ curæ.

10 MEDITAMENTA.] Meditamenta magnæ curæ, sunt magnarum rerum cogitationes. Tacitus infra de Sceuino. *Magnæ cogitationis manifestus.* Qui enim magna cogitat, ad ea intentum habet animum, ac silentio totus deditus, pauca dicit, magna cogitat. φροντίσματα & Græci vocant, quæ noster *cogitationes*, & heic *magnæ curæ meditamenta.*

11 EX MORE.] Malorum Principum scilicet. Ita Tiberius de Libone. *Iurauitque impetiturum se vitam, quamuis nocenti, nisi voluntariam mortem properauisset.* libr. 2. At certe hæc ex artibus malorum principum.

Nec multo post omissa in præsens Achaia (causæ in incerto fuere) vrbem reuisit, prouincias Orientis, maxime Ægyptum, secretis imaginationibus agitans. Dein edicto testificatus non longam sui absentiam, & cuncta in Rep. exinde immota ac prospera fore, super ea profectione adijt Capitolium, illic veneraturus deos. Cum Vestæ quoque templum inisset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, cunctas sibi curas amore patriæ leuiores dictitans. *Vidisse ciuium mæstos vultus,* [1] *audire secretas querimonias, quod tantum aditurus esset iter, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti aduersum fortuita aspectu principis refoueri. Ergo vt in priuatis necessitudinibus proxima pignora præualerent, ita Populum Romanum vim plurimam habere: parendumque retinenti.* [2] Hæc atque talia plebi volenti fuere, voluptatum cupidine, & quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias si abesset metuenti. Senatus & primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur, dehinc ([3] quæ natura magnis timoribus) deterius credebant quod euenerat. Ipse quod fidem acquireret, nihil vsquam perinde lætum sibi, [4] publicis locis struere conuiuia, totaque vrbe quasi domo vti. Et celeberrimæ [5] luxu famaque epulæ fuere, quas Tigellino paratas, [6] vt exemplum referam, ne sæpius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippæ fabricatus est ratem, cui superpositum conuiuium aliarum tractu moueretur. Naues auro & ebore distinctæ. Remigesque exoleti, per ætates & scientiam libidinum componebantur. Volucres & feras diuersis e terris, & [7] animalia maris Oceano * abusque petiuerat. Crepidinibus stagni [8] lupanaria astabant, illustribus fœminis completa. Et contra scorta visebantur [9] nudis corporibus. Iam gestus motusque obscœni, & postquam tenebræ incedebant, quantum iuxta nemoris, & circumiecta tecta [10] consonare cantu & [11] luminibus clarescere. Ipse per licita atque illicita fœdatus, nihil flagitij reliquerat, quo corruptior ageret, nisi paucos post dies vni ex illo contaminatorum grege, [12] cui nomen Pythagoræ fuit, in modum solennium coniugiorum denupsisset. Inditum imperatori [13] flammeum. Missi auspices duo, & genialis thorus, & faces nuptiales, cuncta denique spectata, quæ etiam in fœmina nox operit.

Populus aduersus infortunia oculis principis refouetur.

Neronis mores.

Conuiuia.

* ab Indisque petiuerat.

Nero vt fœmina nubit exoleto Pythagoræ. Flammeo ornatus.

1 AVDIRE.] *Audisse.*

2 HÆC ATQVE TALIA PLEBI VOLENTI FVERE.] Lego, *Hæc atque talia plebi violentius furenti voluptatum cupidine, & quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias, si abesset, metuenti.* Quippe populus panem curat & Circenses, vt diximus supra.

3 QVÆ NATVRA MAGNIS TIMORIBVS.] Claudianus vero carmine hæc omnia confirmat de bello Getico.

Sed malus interpres rerum metus omne trahebat
Augurium peiore via, truncataque membra

Nutricemque lupam Romæ regnoque minari.

4 PVBLICIS LOCIS STRVERE CONVIVIA.] *Compitales epulas* vocat Tertullianus in Apolog. Suetonius in Iulio: *Epulum ac viscerationem, & post Hispanensem victoriam, duo prandia.* cap. 38. Quod fiebat olim in summa Reip. lætitia.

5 LVXV FAMAQVE EPVLÆ FVERE.] *Fuere, fecunt quas a Tigellino paratas.* vnum verbum aliud absumpsit. Quid si legatur, *Celeberrimæ luxu formaque?* Luxus, quod animalia Oceano Indicoque mari petita, pro edulijs essent: forma, quod esset conuiuium rati impositum, quod aliarum tractu moueretur. Quia versatilia cœnationum laquearia Nero commentus est, vt cum fercula admitterentur, alia facies cubiculi desineret, alia succederet. Sed *ipsæ voluptates in tormenta vertuntur,* ait Seneca epistola 24. *Epulæ cruditatem adferunt, ebrietates neruorum torporem tremoremque, libidines pedum manuumque & articulorum omnium deprauationes.*

Tigellini conuiuium forma & luxu mirum.

6 VT EXEMPLVM REFERAM.] *Vt exemplum vnum referam, ne sæpius.* Verbum enim, *sæpius*, mihi indicat *vnum*, scriptum fuisse, vt sit antithesis verborum.

7 ANIMALIA MARIS OCEANO ABVSQVE PETIVERAT.] Tolle mendosa verba, & lege, *Animalia maris supremo Oceano, ab Indisque petiuerat.* s. siglum est. Neque enim a proximo tantum Oceano, sed ab vltimo. Iuuenalis Satyr. 5.

Pisces ab Oceano & Indys petiti ad gulam.

Et iam defecit nostrum mare, dum gula sæuit.

Petronius.

—— vltimis ab oris
Attractus scarus, atque arata Syrtis,
Si quid naufragio dedit, probatur.

Seneca epist. 89. *Ad vos transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, maria scrutatur, aut terras; Quantulum ex tot conchylijs, tam longe aduectis, per istum stomachum inexplebilem labitur?* Quintilianus declamat. 301. *Inter vestras quoque epulas non semper illa ponuntur, peregrinis petita littoribus & siluis: aliquando hæc vina quæ rure mittuntur adhibetis.* Suetonius de prodigiosis Vitellij epulis cap. 13. Petronius idem eleganter de ista prodigentia.

Ingeniosa gula est: Siculo scarus æquore mersus,
Ad mensam viuus perducitur; inde Lucrinis
Eruta littoribus vendunt conchylia cœnas,
Vt renouent per damna famem. iam Phasidos vnda
Orbata est auibus, mutoque in littore tantum
Solæ desertis adspirant frondibus auræ.

Claudianus 2. in Eutrop.

-- venere proterui
Lasciuique senes, quibus est insignis edendi
Gloria, corruptasque dapes variasse decorum:
Qui ventrem inuitant pretio, traduntque palato
Sidereas pauonis aues, & si qua loquendi
Gnara, coloratis viridis defertur ab Indis.
Quæsitus trans regna cibus, quorumq. profundam
Ingluuiem, non Ægæus, non alta Propontis,
Non freta longinquis Mæotica piscibus explent.

D. Hieronym. ad Nepot. epist. 2. *Noui nomina & genera piscium, in quo littore concha lecta sit calleo, sapores auium discerno, & prouincias, & ciborum me raritas, ac nouissime damna ipsa delectant.* Vide Horatianum Nasidienum in mensa de gulæ profundis quæstionibus laute & hilariter inter ructus philosophantem. Sed iuuat Gellium emendare in illa peregrinorum ciborum luxuria, lib. 7. cap. 16. *Pauus e Samo, e Phrygia attagen* (*Ionica attagena* dicitur a D. Hieronymo,) *grues Melicæ*, (lego *Melitæ*, a Melitensi insula: dicimus Gallice *Malthe*. Grues enim imminente hieme insulas petunt quæ Meridiem spectant, vt Baleares insulas, & Melitam. Addit:) *Hædus ex Ambracia, pelamis Chalcedonia, muræna Tartessia, aselli Pessinuntij, ostrea Tarentina, pectunculus Chius, elops Rhodius, scari Cilices, nuces Thasiæ,* (non *Tatia,*) *gallina Ægyptia, glans Iberica.* Quod scribo, vt notes magnorum quorundam virorum opiniones vanas, qui aduectos pisces non putant Romam ex longinquo mari.

8 LVPANARIA.] Crebra Lupanaria fuere Romæ, vt Athenis, & ideo Roma *meretrix* ab Apostolo dicta, sed Pagana. Et a Meretrice, & Lupa eius conditores. Athenæus 13. Dipnosophistarum ait, Athenas olim maiorem habuisse meretricum multitudinem, cum florerent, quam virorum copias: quod verum est. Solon enim publicæ Veneris templum Athenis instituit primus: sed quid aliud templa paganorum quam scortorum tabernæ? Lupanaria autem *consistoria publicarum libidinum*, vocat Tertullianus, & *lupanarium* dixere Iurisconsulti, L. 43. de ritu Nupt. Erant autem luparum Venerearum domicilia specus quæ in Saburra, aut in crepidinibus stagnorum vel fluuiorum, extructas tabernas habebant, (vnde nomen Gallicum *Bordeau*) quibus tales scenas propudiosæ suæ voluptatis exhiberent. Cicero 5. in Ver. *Ipsam illam,* inquit, *ad partem littoris, vbi iste per eos dies positis tabernaculis, castra luxuriæ collocarat.* Sic Suetonius in Iul. cap. 39. vbi agit de nauali prœlio. *Ad quæ spectacula, ait, tantum vndique confluxit hominum, vt plerique aduenæ, aut inter vicos, aut inter vias tabernaculis positis manerent. Scorta autem in tabernis istis se recipiebant.* Catullus.

-- vobis (id est, *meretricibus*)
Frontem tabernæ scipionibus scribam;
Puella namque quæ meo sinu fugit,
Amata tantum quantum amabitur nulla:
Pro qua mihi sunt magna bella pugnata,
Consedit istic.

Id est in taberna. Et tabernæ scipiones, erant baculi, quibus tabernæ sustinebantur tabulata & claustra. Sueton. in Nerone cap. 27.

9 NVDIS CORPORIBVS.] Quod tetigi supra lib. 2. nihil enim scortum pudet. Cui addo istud Horatij.

-- sub clara nuda lucerna
Quæcunque excepit turgentis verbera caudæ.

Nudam meretricem vocat. Sic Martialis libr. 8. epigramm. 1.

Nuda recede Venus.

Respicit enim ad ea quæ lusit, nimium certe licenter, & meretricio more. Et libr. 5. epigramm. 2.

Tu, quem nequitiæ procaciores

Delectant

Delectant nimium, salesque nudi.
Nec prætereo in mulieribus ignominiosam fuisse, vt in viris turpem nuditatem. Sixtus III. summus Pontifex libro de virginitate. *Dauid*, inquit, *inepta mulieris nuditate superatur.* Et Diuus Cyprianus: *Turpis ille concubitus, fœda illa duorum coniacentium dormitio quantum criminis confitetur!* Prohibitum erat Iudæis ne altare gradarium ædificarent, quia descendentes nuditatem suam proderent. Sunt enim in corpore humano quædam partes non publicandæ, sed per honestatem regendæ. Philippus Macedo cum incautus in iudicando illas partes monstraret, secreto & in aurem admonitus a quodam reo, statim exclamauit: *Hic reus amicus meus est.* Cæsar Iulius cum trucidaretur, toga has partes velauit. Sueton. in Iulio. Et Plinius in morte Vestalis de stupro suspectæ: *Præuidit vt honeste caderet*, quia adhibita manu & veste se tegebat. Inde illud Saturnini insigne, qui inter 30. tyrannos. *Iussit milites in conuiuio cum sagis discumbere, ne turpia nudarentur.* Et *accumbere mensis* mulieres turpe putabant: ideo sedentes cœnabãt. Nec enim spectabant quid expediret, sed quid deceret. Terrull. de spect. *Sic euenit vt qui in publico vix necessitate vesicæ tunicam leuet, idem in Circo non aliter exultet, nisi totum pudorem in faciem omnium intentet.* Ergo quam spurca fuerint paganorum spectacula, iudica. Corrigo autem Suetonium a me prætermissum cap. 42. in Tiber. *Sexto Claudio libidinoso & prodigo seni olim ab Augusto ignominia notato, & a se ante paucos dies apud Senatum increpito, cœnam ea lege condixit, ne quid ex consuetudine immutaret, vtque nullis puellis ministrantibus cœnaretur.* Lego, *nudis puellis.* Nam ita prostibula consueuerant. Et quæ in speluncis suis & tenebris delitescere debebant ne diem contaminarent, se ferebant palam. Tertull. de spectaculis.

Scorta nudata conuiuijs ministrantia. Suetonius correctus.

10 CONSONARE CANTV.] Cantus, cymbala, tibicines, perpetui comites lupanarium. Plautus in Sticho inter lupanarias operas.

Tibicines & cantus comites lupanarium.

Occine nobis cantionem cinædicam.

Ideo D. Hieronymus: *Quantum potes, arce psaltrias & cantores a virginibus.* Idem de vit. suspect. contub. *Narrant Gentilium fabulæ cantibus Sirenum nautas isse in saxa præcipites.* Et sane a cantu ad concubitum, lupanarium iter est.

Arcendi cantores & psaltria a virginibus.

11 LVMINIBVS CLARESCERE.] Quibus obscœnorũ corporũ obscœni motus, & turpes concubitus viderentur. Illaque cœna ad impudicitiã publicam parata erat magis, quam ad gulam. Sed ex *vicinitate membrorum agnosce*, inquit D. Hieronym. *vicinitatem vitiorum.*

12 CVI NOMEN PYTHAGORÆ FVIT, DENVPSISSET.] Is erat pocillator Neronis. Martial. lib. 11. epigr. 7.

Pythagoras pocillator Neronis.

Misce dimidios puer trientes,
Quales Pythagoras dabat Neroni.

Quod non leue munus. Nam D. Hieronym. in tradit. Hebr. *Vbi nos posuimus principem vinariorum, in Hebræo scriptum est Mascheth, quod in nomine serui Abraham dudum legimus; Quem nos possumus, more vulgi appellare pincernam:* *Nec vile putetur officium, cum apud Reges barbaros, vsque hodie, maximæ dignitatis sit poculum Regi porrexisse. Poetæ quoque de catamito & Ioue scriptitant, quod amasium suum huic officio adscripseris.* Talis fuit Halotus Claudij. Sueton. in Claud. 44. Et in veteri inscriptione Diadumenus Lurucianus prægustator Augusti. Puto autem ego obscuris nominibus, de istis nuptijs hoc epigramma scripsisse Martialem, quod est lib. 12. 42.

Epigramma Martial. de nuptijs Neronis & Pythagoræ.

Barbatus rigido nupsit Callistratus Afro,
Hac qua lege viro nubere virgo solet.
Præluxere faces, velarunt flammea vultus:
Nec tua defuerunt verba Thalasse tibi.
Dos etiam dicta est: nondum tibi Roma videtur
Hoc satis? exspectas numquid & vt pariat?

Vocat barbatum Callistratum, quod esset exoletus Pythagoras, & Afrum Neronem, quod barbam haberet, non quæ velaret vultum, sed ab auriculis subter mentum descendens, hircum potius Venereũ notaret, quam virum: quod ostendunt statuæ Neronis marmoreæ. Nam monstrum erat Nero, & rigidum ob sæuitiam & crudelitatem. Monstra enim Africæ in Prouerbio. Callistratum autem ob pulchritudinem Pythagoræ, & quod esset pro stratoria culcitra Neroni. Romam vero in fine epigrammatis alloquitur, veluti eam quam magis crimen tangeret imperatorium. Orosius de isto matrimonio. & Neronis turpidinibus inauditisque libidinibus ait, *ne a matre quidem vel sorore vllave consanguinitatis reuerentia abstinuisse. Virum in vxorem duxit ipse a viro in vxorem acceptus.* De eodem portentoso coniugio, Iuuenalis Sat. 2.

Quod Afrum cupiat.

— o pater vrbis,
Vnde nefas tantum Latijs pastoribus? vnde
Hæc tetigit, Gradiue, tuos vrtica nepotes?
Traditur ecce viro clarus genere, atque opibus vir.

Explicatus Iuuenalis de Nerone.

At dixit, *Latijs pastoribus*, quod reges & imperatores sint pastores populorum: ita enim illos vocat Homerus Iliad. α. Qualis erat Nero. Et addit, *Traditur ecce viro*; Pythagoræ scilicet, *Clarus genere atque opibus vir.* Is est Nero, qui clarus genere, & ex Iuliorum & Claudiorum gente: & opibus, quia quidquid haberet imperium, id haberet. Nota autem ad incredibilem huius bestiæ libidinem, Sporo etiam nupsisse, vti Pythagoræ. Pythagoræ enim nupsit vt fœmina, Sporo vt vir. Nero vt fœmina Pythagoræ in domum deductus se vocabat *Dominam & heram, & Reginam.* vt vero Sporo iunctus tanquam maritus, vocabat Sporum Sabinam, quia Sabina antea Sporo nupserat, & vt fœmina, exsectus fuit despondente Tigellino, vt lex iubebat. Dio 63. Quod testatur etiam Suetonius cap. 28. Sporum Augustarum ornamentis excultum, lecticaque vectum narrat idem author. Itaque Sporus succuboneus Neronis. Nupsit quoque Doryphoro liberto, quem ne putes eundem cum Pythagora, vt existimat vir mihi amicissimus. Quippe Pythagoras a poculis, Doryphorus ab epistolis erat, vt ait ex Dione Xiphilinus. Itaque Nero instar Hyænæ, modo mas, modo fœmina. Ouid. de Hyæna.

Nero nupsit duobus eodem tempore.

Pythagoræ & Sporo.

Pythagoræ, vt fœmina; Sporo, vt vir.

Nec confundendi.

Pythagoras a poculis. Sporus ab epistolis.

Nero Hyænæ similis, modo mas, modo fœmina.

—— quæ modo fœmina tergo
Passa marem; nunc esse marem miremur Hyænã.

Xiphilinus in Auito: *Viri*, ait, *ac mulieris fungebatur officijs: eaque patiebatur quæ faciebat.* De ea autem interuersa libidine, & quæ contra naturam est, lex est 31. ad L. Iul. de adulter. fœde maculata. *Cum vir*, inquit, *nubit, vt fœmina*, (ita lego,) *viris porrectura, quod cupiatur, vbi sexus perdidit locum, vbi scelus est quod non proficit scire, vbi Venus mutatur in alteram formam, vbi amor quæritur, nec inuenitur.* Ita enim legendum: & opponuntur *quærere* & *non inuenire*. Ræuardus lucem attulit huic legi cap. vlt. libr. 4. Var. sed non plenam. Legendum autem, *dote nupsisset*, pro *denupsisset*. Non quod *denubere* non idem sit quod nubere: nam Tacitus supra, *in domum Rubellij Blandi denupsit*. Et dicimus, *nubere in domo*, & *in domum*, & *in claram familiam*. Sed lego, *dote*, quod augetignominiam: quia verbum *nubere* proprie ad fœminas pertinet, & significat Neronem non modo nupsisse vt fœmina, sed dotem dedisse: quod est turpissimum. Ratio autem meæ lectionis est, quod Sulpitius Seuerus in sua historia scribit non *denupsisset*, sed *nupsisset*, qui Taciti verbis vtitur. Deinde quod, *de*, pro *dote*, nota sit, prima & vltima littera positis. Sic in notis Petri Diaconi, *D. P.* pro, *dotem petere*. Sueton. in Ner. cap. 28. *Cum dote & flammeo per solemne nuptiarum celeberrimo officio deductum.* Martialis ait dotem dictam, & doctissimus Torrétius recte monuit in Sulpitio Seuero Taciti verba reperiri longe aliter, quã vulgo excusa sint, vt pro *auspices duo*, sit, *auspices, dos, & genialis thorus.* Quod si quis obijciat eodem verbo vsum Suetonium cap. 29. in eadem re, & ita scripsisse: *Doryphoro liberto, cui etiam sicut ipsi Sporus, ita ipse denupsit.* Forte legendum: *Deinde nupsit.* Nam Sueton. idem in Iulio scripsit: *Cunctis decedentibus rebus in melius.* Vbi legi debet: *deinde cedentibus rebus.* *de*, pro *deinde*. De ista turpi & monstruosa coniunctione Martialis.

Correcta lex cum vir. Cod. ad leg. Iul. de adulter.

Mentiturque virum prodigiosa Venus.

Prodigiosa Venus.

Et cogita de Nerone quod de Rege Babylonis scribit Hieremias cap. 52. *Ecce ego ad te, mons pestifer, qui corrumpis vniuersam terram Extendam manum meam super te, & euoluam te de petris, & dabo te in montem combustionis: & perditus in æternum eris.* Nam Reges hæc fata manent qui Neronibus similes. Et mõtes illi in æternum comburuntur. Sed hoc scelus multi alij in multis authores notant. Iuuenal. Sat. 2.

Quadraginta dedit Gracchus sestertia, dotem
Cornicini: siue hic recto cantauerat ore.
Signatæ tabulæ; dictum fœliciter, ingens
Cœna, iacet gremio noua nupta mariti.

Claudianus in Eutrop. Eunuchum.

—— nubas, ducasue licebit,
Mater eris nunquam, nunquam pater; hoc tibi ferrum,
Hoc natura negat.

Itaque per vitia mares in fœminas mutantur, & fœminæ in mares. Sed auertat Deus tam belluina corpora, & spurcas mentes.

13 FLAMMEVM.] Nonius ait *flammeum tegimẽ esse, quo matronæ capita tegunt.* Et Verrius Flaccus in verbo *Nuptias. Ælius & Cincius dictum putant, quod flammeo caput nubentis obnolatur.* Itaque *obnubere* antiqui vocarunt: ac ideo nubentium dicitur amiculum, ita nuncupatum a flaminica, quod eo semper vteretur, cui nec licebat diuortium facere. Eius color *luteus*, vt scribit Plinius lib. 21. cap. 8. his verbis. *Luteo video honorem antiquißimũ*, (loquitur de coloribus,) *in nuptialibus flammeis totum fœminis concessum.* Idem Verrius. *Regillis tunicis albis, reticulis luteis*; & ponit *reticulum* pro flammeo; quippe in modum retis piscatorij compositum, atque *vtrisque rectis textis sursum versum.* Aptus autem hic color nubentibus: nam soccis luteis vtebantur etiam nouæ nuptæ. Seneca in Tragœd.

Quid flammeũ.

Nubentium amiculum.

Flammeum a flaminica.

Color luteus.

Socci lutei nubentibus.

Luteo plantas cohibente socco.

Flammeum tamen sanguineum fuisse, ait Vet. interpr. Iuuenal. Sat. 6. *Genus*, inquit, *amicti, quo se cooperiunt mulieres die nuptiarum. Est enim sanguineum propter ruborem custodiendum.* Sed album fuisse ait Festus. Isidorus tamen ex candido purpureoque. *Quod*, inquit, *eadem vitta candido purpureoque colore permiscetur; Candor ad munditiem vitæ, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur.* 2. de offic. cap. 19. Et recensetur in can. fœminæ. 30. quæst. 5. Idem translucidum fuisse flammeum scribit Synesius epist. 3. vbi Ægyptiæ pronubæ apparatum describit. *In punicea*, inquit, *veste etiam tunc, flammeumque translucidum, aurumque & lapides sibi apparat.* Sic Prudent. in pugn. Luxur.

Sanguineum colorem flammei ait Iuu.

Album ex Festo.

Flammeum translucidum.

Punicea vestis noua nuptæ apud Ægyptios.

—— crinalis acus, redimicula, vittæ,
Fibula, flammeolum, strophium, diadema, monile.

Claudianus in nuptijs Honor. & Mariæ.

Flammea virgineis accommodat ipsa capillis.

Et idem de laud. Stilic. 1.

—— grauibus subnectens flammea gemmis.

Papin. 2. Theb.

—— nec dum post flammea toti
Intepuere thori.

Quintil. 306. declamat. *Operis flammeo canos.* loquitur de vetula nubente. Tertullianus contr. Valent. *His nuptijs recte* (lego, *rite*) *deducendis, pro face, & flammeo*, &c. Gellius ex Cæcilio in Synaristusis.

Heri vero prospexisse se ex tegulis,
Hæc nuntiasse, & flammeum expansum domi.

Quod antiquissimum est. Nam Rebecca in Genesi, vt ait D. Ambrosius lib. de bened. Patriarch. *vbi vidit Isaac ambulantẽ, eum interrogauit, quis esset. cognito quod ipse esset cui duceretur vxor, descendit, & caput suum obnubere cœpit, docens verecundiam præesse nuptijs debere. Inde & nuptiæ dictæ, quod pudoris gratia, puellæ se obnuberent.* Flammea etiam dicebantur a Christianis vela virginum Deo dedicatarum. D. Hieronym. in epistola D. Paulæ: *Neptis Christi flammeo reseruatur.* Et docet Tertullian. de virgin. vel. Hoc autem ab incunabulis Ecclesiæ introductum est, quod hæ virgines Deo nuberent, non hominibus; melioribus sane auspicijs, & donatione propter nuptias longe vberiore. Hunc autem morem obnubendi virgines a Iudæis fluxisse scribit Tertullianus, & docet velamen capitis tam solemne

Flammea vela sanctimonialium.

fœminis

fœminis apud Iudæos, vt inde noſcantur. Nam non modo virgines velatæ, ſed & fœminæ. Prodire enim ſine velo caſtam non decet fœminam. Et *propudioſum Romani putabant ſi matrona in publico videretur*. Tertullian. in Pallio.

14 FACES NVPTIALES.]. Papinius 2. Thebaid. oſtendit faces interueniſſe nuptijs.

Præmiſſaſque faces, feſtum nubentibus ignem
Obruit.

Et in Euangelio apud Hebræos lucernæ pro tedis. *Simile eſt regnum cœlorum decem virginibus quæ ornauerunt lampades ſuas, & exierunt obuiam ſponſo & ſponſæ*. Et *elegantiſſimus pictor Echion pinxit anum lampadas præferentem, & nouam nuptam verecundia notabilem*; ait Plinius l. 35. c. 10. Feſtus in dictione *Patrimi. Pueri*, inquit, *patrimi & matrimi prætextati tres, nubentē deducunt: vnus qui facem præfert ex ſpina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem*. Quintilianus declamat. 28. *Ego autem quid faciam? laqueum filiæ ſoluam, an flammeum ſuperponam? facem nubenti præferam, an rogum iacentis accendam?* Calpurn. decl. 44. *Cuius ergo? niſi faces accenderit & Feſcennina cecinerit, pater eſſe non poteſt*. Propert. lib. 4.

Quæ mihi deductæ fax omen prætulit, illa
Traxit ab euerſo lumina nigra rogo.

Plutarchus in quæſtion. Rom. ait quinque tantum faces præferri, quod quinque pariat tantũ fœmina. Sed in Euangelio parabola eſt de decem virginibus quæ ignem nuptijs præferebant. At vero hæc apud Hebræos, illa apud Græcos. Papinius. *Quinque faces. Cur quinque. Quia quinque pariat fœmina.*

Demigrant Helicone Deæ, quatiuntque nouena
Lampade ſolemnem thalamis coeuntibus ignem.

Idem 8. Thebaidos.

– – & multa deductam lampade fratrum
Harmoniem.

[1] Sequitur clades, forte, an [2] dolo principis incertum: nam vtrunque auctores prodidere: ſed omnibus quæ huic vrbi [3] per violentiam ignium acciderunt, grauior atque atrocior. Initium in ea parte Circi ortũm, quæ Palatino Cælioque montibus contigua eſt. [4] Vbi per tabernas, quibus id mercimonium inerat quo flamma alitur, ſimul cœptus ignis, & ſtatim validus, ac vento citus longitudinem Circi corripuit. Neque enim domus munimentis ſeptæ, vel templa muris cincta, aut quid aliud moræ interiacebat. Impetu peruagatum [5] incendium, plana primum, deinde in edita aſſurgens, rurſus inferiora populando anteijt remedia velocitate mali, [6] & obnoxia vrbe arctis itineribus, hucque & illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Adhoc lamenta pauentium fœminarum feſſa ætate, aut rudis pueritiæ ætas, quique ſibi, quique alijs conſulebant, dum trahunt inualidos aut opperiuntur, pars morans, pars feſtinans, cuncta impediebant: & ſæpe dum in tergum reſpectant, lateribus aut fronte circumueniebantur: vel ſi in proxima euaſerant, [7] illis quoque igni correptis, etiam quæ longinqua crediderant, in eodem caſu [8] reperiebantur. Poſtremo quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, ſterni per agros: quidam amiſſis omnibus fortunis diurni quoque victus, alij charitate ſuorum quos eripere nequiuerant, quamuis patente effugio interiere. Nec quiſquam defendere audebat, crebris multorum minis reſtinguere prohibentium, [9] & quia alij palam faces iaciebant, atque eſſe ſibi auctorem vociferabantur: ſiue vt raptus licentius exercerent, ſeu iuſſu. Eo in tempore Nero [10] Antij agens, non ante in vrbem regreſſus eſt quam domui eius, qua palatium & Mæcenatis hortos [11] continuauerat, ignis propinquaret. Neque tamen ſiſti potuit, quin & palatium & domus & cuncta circum haurirentur. [12] Sed ſolatium populo exturbato & profugo, campum Martis ac monumenta Agrippæ, hortos quinetiam ſuos patefecit. Et ſubitaria ædificia extruxit, quæ multitudinem inopem acciperent. Subuectaque vtenſilia ab Hoſtia, & propinquis municipijs, pretiumque frumenti minutum, vſque ad ternos nummos. Quæ quanquam popularia in ir-

Ignis Romæ violentiſſimus.

Deſcriptio incendij.

* contignabatur.

Nero vrbe cõflagrãte in ſcena cantat.

ritum cadebant, quia peruaſerat rumor; ipſo tempore flagrantis vrbis iniſſe eum domeſticam ſcenam, & ceciniſſe [13] Troianum excidium, præſentia mala vetuſtis cladibus aſſimulantem. [14] Sexto demum die apud imas Eſquilias finis incendio factus, proruptis per immenſum ædificijs, vt continuæ violentiæ campus & velut vacuum cœlum occurreret. Necdum poſito metu * redibat. [15] Leuis rurſum graſſatus ignis, patulis magis vrbis locis, eoque [16] ſtrages hominum minor. delubra deum, & porticus amœnitati dicatæ latius procidere. Pluſque infamiæ id incendium habuit, quia prædijs Tigellini [17] Æmilianis proruperat. Videbaturque Nero [18] condendæ vrbis nouæ, & cognomento ſuo appellandæ gloriam quærere. Quippe [19] in regiones quattuordecim Roma diuiditur: quarum quattuor integræ manebant, tres ſolo tenus deiectæ: ſeptem reliquis pauca tectorum veſtigia ſupererant, lacera & ſemiuſta. Domuum, & inſularum, & templorum, quæ amiſſa ſunt, numerum inire haud promptum fuerit: ſed vetuſtiſſima religione, quod Seruius Tullius Lunæ, & Magna ara fanumque, quæ præſenti Herculi Arcas Euander ſacrauerat, ædeſque [20] Statoris Iouis vota Romulo, Numæque regia, & [21] delubrum Veſtæ cum penatibus Populi Romani, [22] exuſta. iam opes tot victorijs quæſitæ & Græcarum artium decora, exin monimenta ingeniorum antiqua & incorrupta, quamuis in tanta reſurgentis vrbis pulchritudine, multa ſeniores meminerant, quæ reparari nequibant. Fuere qui annotarent, XIIII. Kalend. Sextiles principium incendij huius ortum, quo & Senones captã vrbem inflammauerant. Alij eo vſque cura progreſſi ſunt, vt totidem annos menſeſque & dies inter vtraque incendia [23] numerent.

** redibat leuis rurſum graſſatus ignis.*

Nero condendæ vrbis nouæ cupidus vt ſuo nomine appellaret.

Incendij Neroniani damna in templa antiquæ religionis.

1 SEQVITVR CLADES.] Per modum interrogandi, non recta ſerie. Quæ clades euenit Anno vrbis conditæ DCCCXVII. Plinius lib. 17. cap. 1. Nat. Hiſt. vbi de lotis arboribus quæ in domo Craſſi. *Durarunt ad Neronis*, inquit, *principis incendia quibus cremauit vrbem annis CXXX.* in domo Craſſi oratoris quæ in Palatino monte; quibus Nero mortem accelerauit immiſſo incendio, licet poſt multum æui manſiſſent cultu virides iuueneſque.

2 DOLO.] Sulpitius Seuerus hiſtoriarum ſecundo. *Opinio omnium inuidiam incendij in principem retorquebat; credebaturque imperator gloriam innouandæ vrbis quæſiuiſſe. Neque vlla re Nero efficiebat quin ab eo iuſſum incendium putaretur.* quod a Tacito ſumpſit.

Ignes frequentes in vrbe.

3 PER VIOLENTIAM IGNIVM.] Qui frequentes in vrbe. Martialis libr. 3. epigr. 51.

Empta domus fuerat tibi, Tongiliane, ducentis:
Abſtulit hanc nimium caſus in vrbe frequens;
Collatum eſt decies. rogo, non potes ipſe videri
Incendiſſe tuam, Tongiliane, domum?

Explic. Martial.

Nam empta ducentis, & mox ambuſta, imperator decies dedit Tongiliano; vt illam de nouo ædificaret. Poeta iocatur, aitque Tongilianum videri incendiſſe ſuam domum, vt hanc liberalitatem ab imperatore conſequeretur. Cæterum vorantis incendij caſum, pingit Silius eleganter lib. 17. Quem tu videris, ſi iuuat, & mens eſt. Sed non Virgilio maior in Troiæ conflagratione pingenda libr. 2. Æn. Vide etiam de iſto incendio Oroſium lib. 7.

4 VBI,] *Vbi ijs per tabernas.* Vera lectio. Totis enim habenis tunc regnabat incendium.

5 INCENDIVM PLANA PRIMVM.] *In plana primum.*

6 ET OBNOXIA.] *Ei obnoxia vrbe.*

7 ILLIS QVOQVE.] *Illic quoque.*

8 REPERIEBANT.] Puto legendum, *reperiebantur.* Quia ſupra dixit, *circumueniebantur.*

9 ET QVI ALII.] Lego, *& quia alij.*

Antium a Cicerone laudatum.

10 ANTII AGENS.] In quo Poppæa puerpera, & natus Nero. Habuit hunc locum Auguſtus valde delectabilem, vt ait Strabo libr. 6. Et ſane Cicero de Antio dicebat, *Nihil quietius, nihil altius, nihil amœnius.* quod iam tetigi, & abeo.

Verbum contignationis in ædificijs.

In metallis plumbatura aut ferruminatio.

11 CONTINVAVERAT.] Legendum, *contignauerat*, quod eſt verbum Iuriſconſulti. Id enim quod ferruminatio aut plumbatura in metallis, id *contignatio* in ædificijs. L. 23. §. Item quæcunque. De rei vindic. D. Et vtitur verbo contignationis Iuriſconſultus in L. 47. de damno infecto.

12 SED SOLATIVM POPVLO.] Suetonius in Tito cap. 8. vbi de incendio Romano. *In his tot aduerſis ac talibus, non modo principis ſollicitudinem, ſed & parentis affectum vnicum præſtitit, nunc conſolando per edicta, nunc opitulando*

lando quatenus suppeteret facultas. Quod Ouidius in suo Ioue prius ostenderat, post Phaethontis arrogantia ambustum orbem. Nam sic ille 2. Metamorph.

At pater omnipotens ingentia mœnia cœli
Circuit, & nequid labefactum viribus ignis
Corruat, explorat: quæ postquam firma, suique
Roboris esse videt, terras hominumque labores
Perspicit.

13 TROIANVM.] Claudianus alludit 2. in Ruf. ad Neronis Troiam.

Obsessa tamen ille ferus lætatur in vrbe,
Exultatque malis, summoque a culmine turris,
Impia vicini cernit certamina Campi.

Quid si, *cecinit?* alludens ad Neronem. Idem 2. in Eutrop. —— *his fabula Tereus,*
His necdum commissa thoro cantatur Agaue.

Iuuenalis Sat. 8.

—— *in scena nunquam cantauit Orestes,*
Troica non scripsit.

Sub Oreste enim Neronem describit.

14 SEXTO DEMVM DIE.] *Arsit Roma Neroniano incendio 6. diebus*, (Orosius addit, *& septem noctibus*) *& vt alij nouem*, (sed 6. diebus igne rapido, reliquis igne tepido,) *sed gloriosius resurrectura. Romæ æmula Carthago arsit per 17. dies, nunquam caput elatura.* Florus libr. 2. cap. 15.

Roma ardens per 6. dies. Carthago Romæ æmula per 17.

15 LEVIS RVRSVM.] Ita lego. *Nec dum posito metu redijt, haud leuis rursum grassatus ignis:* Nam, *aut*, scribunt pro, *haut*, & verbum, *at*, in fine, *redibat*, facit *aut*, vt iam dixi. Sic Florus lib. 4 cap. 2. *Atque acrius multo, & vehementius Thessalici incendij vires recaluere.* Et idem lib. 2. cap. 20. *Quasi ex obruto incendio, subita de cineribus flamma prodibat. Tacita quippe ex minimo commota latissime serpunt*, ait Plinius.

Lacuna in Tacito suppleta.

16 STRAGES.] *Strage.*

17 ÆMILIANIS.] *In Æmiliana*, vera lectio est. Nam vltima syllaba verbi, *Tigellini*, illud, *in*, habet.

Æmiliana.

18 CONDENDÆ VRBIS NOVÆ.] Quam Neropolim de Neronis nomine vocari voluit. Et videtur Martialis allusisse ad id incendium lib. 5. epigramm. 7. ad Vulcanum; nisi de Capitolio ab Domitiano reparato capias.

Nero cupidus condendæ nouæ vrbis. Quam non Romam, sed Neropolim appellet. Explicatus Martialis locus de incendio Neronis.

Qualiter Assyrios renouant incendia nidos,
Vna decem quoties sæcula vixit auis:
Taliter exuta est veterem noua Roma senectam,
Et sumpsit vultus præsidis ipsa sui.
Iam precor oblitus nostræ, Vulcane, querelæ
Parce; sumus Martis turba, sed & Veneris.
Parce pater: sic Lemniacis lasciua catenis
Ignoscat coniux, & patienter amet.

19 IN REGIONES QVATVORDECIM ROMA DIVIDITVR.] Ita partita est vrbs ab Augusto, cum ille de restinguendis ignibus curaret Anno DCCLVII. Tiberio Nerone & Cn. Pisone COSS. Tandem enim curatores creati, qui qualibet in regione ignibus compescendis præessent, sorteque sunt electi, & data eis mancipia quæ ædilibus aderant prius, lictoresque bini, & vestis magistratuum. Dio lib. 55.

Roma in 14. regiones partita. Et 14. curatoribus assignata.

20 STATORIS IOVIS.] De quo Liuius lib. 1. *Heic ego templum* (inquit Romulus) *Statori Ioui, quod monimentum sit posteris præsenti ope seruatam vrbem esse, voueo.*

21 DELVBRVM VESTÆ.] Quod sæpe conflagrauit, sed quod sæpe inundauit: conflagrauit memorabili causa, sed euentu misero, Metellus ex eo Palladium rapiens, amissis oculis senectutem exegit. Plinius libr. 7. c. 43. Conflagrauit & altero incendio a 13. seruis protectum qui in publicum redempti, fuere manumissi. Cõflagrauit etiam M. Crasso & Cn. Cornelio COSS. & ignis a Pauli porticu, grassatus est ad Vestæ ædem. Ideo sacra in Palatium a Vestalibus translata sunt, & in domo flaminis posita, summa sacerdote excæcata. Conflagrauit adhuc anno vrb. Cond. DCCXL. Alia fuere incendia, quæ heic enumerasse, nec iuuat, nec vacat. Sed noto exustos nunquam fuisse Penates, præterquã sub Nerone. Et quæritur qui fuerint hi Penates, de quibus tã sæpe in Romanis authoribus. Quidam fuisse putant duo. Iuuenes veteris artis & operæ, paruis imagunculis sedentes, & militari more pila tenentes. Nonnulli Apollinem & Neptunum. Alij Palladem Troianam. Cedrenus ligneam Mineruæ effigiem, dæmonum magicis versibus consecratam. Halicarnasseus attributis quibusdam proprietatibus magis, quam nominibus describit.

Delubrũ Vestæ sæpe incendio vastatum. In eo Metellus oculos amisit. Serui 13. ædem Vestæ ab incendio tutantur. Serui ideo manumissi. Etiam Vestæ incendium M. Crasso & Cn. Cornelio Coss.

22 EXVSTÆ IAM OPES.] Figo punctum post verbum *Romani*, & ita incipio clausulam sequentem: *Exustæ etiam opes tot victorijs quæsitæ, & Græcarum artium decora; Exin monimenta ingeniorum antiqua, & incorrupta, quamuis* (lego, *quæ quamuis*) *in tanta resurgentis vrbis pulchritudine, multa seniores meminerant, quæ reparari nequibant.*

Cæterum Nero vsus est patriæ ruinis, [1] extruxitque domum, [2] in qua haud perinde gemmæ & aurum miraculo essent, solita pridem, & luxu vulgata, quam [3] arua & stagna, & in modum solitudinum [4] hinc siluæ, inde aperta spatia, & prospectus: magistris & machinatoribus [5] Seuero & [6] Celere, quibus ingenium, & audacia erat, etiam quæ natura denegauisset, per artem tentare, & viribus principis illudere. Nanque ab lacu Auerno nauigabilem fossam vsque ad ostia Tiberina depressuros promiserant, squalenti littore, aut per montes aduersos. Neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam [7] Pomptinæ paludes: cætera abrupta, aut arentia, ac si perrumpi pos-

Aurea domus Neronis.

Nero incredibilium cupitor.

ſent, intolerandus labor, nec ſatis cauſæ. Nero tamen vt erat incredibilium cupitor, effodere proxima [8] Auerno iuga connixus eſt: manentque veſtigia irritæ ſpei. Cæterum vrbis quæ domus [9] ſupererant, [10] non vt poſt Gallica incendia, nulla diſtinctione, nec paſſim erectæ: ſed dimenſis vicorum ordinibus, & [11] latis viarum ſpatijs, cohibita [12] ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additiſque porticibus, quæ frontem inſularum protegerent. Eaſque porticus Nero ſua pecunia extructurum, purgataſque areas dominis traditurum, pollicitus eſt. Addidit præmia pro cuiuſque ordine, & rei familiaris copijs: finiuitque tempus, intra quod effectis domibus aut inſulis, adipiſcerentur. Ruderi accipiendo Hoſtienſes paludes deſtinabat, vtque naues quæ frumentum Tiberi ſubuectaſſent, onuſtæ rudere decurrerent. Ædificiaque ipſa certa ſui parte, [13] ſine trabibus, [14] ſaxo Gabino Albanoque ſolidarentur: quod is lapis igni imperuius eſt. [15] Iam aqua [16] priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus locis in publicum flueret, cuſtodes: & ſubſidia reprimendis ignibus, in propatulo quiſque haberet: nec communione parietum, ſed [17] proprijs quæque muris ambirentur. Ea ex vtilitate accepta decorem quoque nouæ vrbi attulere. Erant tamen qui crederent veterem illam formam ſalubritati magis conduxiſſe, quoniam anguſtiæ itinerum, & altitudo tectorum non perinde ſolis vapore perrumperentur. At nunc patulam latitudinem, & nulla vmbra defenſam, grauiore æſtu ardeſcere.

Lapis imperuius ignibus.

Decus nouæ vrbis.

1 EXTRVXITQVE DOMVM.] Quam *inuidioſam* vocat Martialis lib. 1. epigramm. 2. Quod ex principe, Nero Rex fieret. Quæ prima eſt ratio. Nam ita ſcribit:

Inuidioſa feri radiabant atria Regis,
Vnaque iam tota ſtabat in vrbe domus.

Quod inuidioſum ciuibus Romanis. Secunda, quod iugera arationi propria in domos mutaret: quod inuidioſum agricolis. Ideo Horatius dixit 2. Od. 15.

Inuidioſa domus Neronis.

Iam pauca aratro iugera regiæ
Moles relinquent.

Et addit: *-- non ita Romuli*
Præſcriptum & intonſi Catonis
Auſpicijs, veterumque norma.

Martialis explicatus.

Aurea domus Neronis.

Ait autem Martialis, *radiabant*, quia domus *aurea* dicta, & vere aurea. Plinius libr. 36. cap. 15. *Bis vidimus totam vrbem cingi domibus principum Caij & Neronis, & huius quidem ne quid deeſſet, aurea; nimirum heic habitarunt illi qui hoc imperium fecere.* Et lib. 33. cap. 3. *Et quota pars*, inquit, *fuit aureæ domus ambientis vrbem?* Tacitus tertiam tangit rationem infra, & vocat *inuiſam, & ciuium ſpolijs extructam domum.* Et certe Neronis domus vrbis & orbis ſpoliarium fuit: ipſe immodicus deprædando, profuſus diſperdendo. Sed non ille ſolus. Nam Nerones habet ſequutuleios, & quidem plurimos. Cæterum notanda Cyri Medorum regis domus a Memnone illigatis auro lapidibus conſtructa. Quæ olim fuit orbis ſpectaculum. Nam vt inquit Claudian. in Paneg.

Inuiſa dicta Tacito.

Ciuium ſpolijs extructa.

Ardua priuatos neſcit fortuna penates.

Papin. 1. Theb. de ſuperba domo.

Et nondum craſſo laquearia fulua metallo,
Montibus aut alte Graijs ſuffulta nitebant
Atria, congeſtos ſatis explicitura clientes.

Aurea domus miſerorum pœnis extructa.

D. Hieron. ad Marcellam, vbi de rure Bethleemitico. *Vbi ſunt*, inquit, *latæ porticus, vbi aurata laquearia, vbi domus, miſerorum pœnis, & damnatorum labore veſtitæ? vbi inſtar palatij priuatorum extructæ baſilicæ, vt vile corpuſculum hominis pretioſius inhabitet, & quaſi mundo quidquam eſſe poſſit ornatius, tecta ſua magis volunt aſpicere, quam cælum.* D. Auguſtin. 16. in Luc. *Plus eſt pauperi videre cælum ſtellatum, quam diuiti tectum inauratum.* Plinius tamen ait apud Homerum Regum domos, auro, argento, electro, ebore ornatas, ſed nunquam marmore, cap. 7. lib. 35. & Homer. Odyſſ.

Damnatorum labore veſtitæ.

Magis illis tecta aſpiciuntur quam cælum.

Cælum, domus ſpectanda.

Θαύμαζον κτ᾽ δῶμα διοτρεφέος βασιλῆος,
ὥστε γὰρ ἠελίου αἴγλη πέλεν ἠὲ σελήνης.
Admirabantur ſuper domum a Ioue nutriti regis:
Inſtar enim ſolis ſplendor erat atque lunæ.

2 IN QVA HAVD PERINDE GEMMÆ ET AVRVM.] Seneca Pater 2. Controuerſ. 1. *Ad delicias dementis luxuriæ, lapis omnis eruitur, ceduntur que gentium ſiluæ, æris ferrique vſus, auri quoque in exſtruendis & decorandis domibus.* Vt domus aurea Neronis, ſic eburnea regum Iſrael: vnde verſus, *A domibus eburneis, ex quibus te delectauerunt filiæ Regis.* De ſimili domo, Claudianus vbi de Proſerpina lib. 1.

Atria cingit ebur, trabibus ſolidatur ahenis
Culmen, & in celſas ſurgunt electra columnas.

Sed idem clarius in Nupt. Honorij:

Lemnius

Lemnius hæc etiam gemmis extruxit & auro,
Admiscens artem pretio, grauibusque smaragdis
Supposuit cæsas hyacinthi rupe columnas.
Beryllo partes & iaspide lubrica surgunt
Limina, despectusque solo calcatur achates.

Et in Biblijs 3. Reg. cap. 7. *Omnia de lapidibus pretiosis qui ad normam quandam atque mensuram tam intrinsecus quam extrinsecus serrati erant.* Loquitur de domo vxoris Salomonis. Petron. Arbiter.

Ædificant auro, sedesque ad sidera mittunt.
Expelluntur aquæ saxis, mare nascitur aruis,
Et permutata rerum statione rebellant.
En etiam mea regna petunt: perfossa dehiscit
Molibus insanis tellus: iam montibus haustis
Antra gemunt, & dum varios lapis inuenit vsus,
Inferni manes cœlum sperare iubentur.

D. Hieronymus epist. 13. de gemmis. *Quæ vtilitas parietes fulgere gemmis, & Christum in paupertate, fame periclitari?* Idem ad Demetriad. de Ecclesijs. *Alij ædificent Ecclesias, vestiant parietes marmorum crustis, moles columnarum aduehant, earumque deaurent capita pretiosa, ornatum non sentientia; ebore argentoque valuas, & gemmis aurata distinguant altaria, non reprehendo.* Et iure: Iudæorum enim altaria aurata & gemmata, imo ex puriore auro solida. De paganorum autem templis Manilius: Templi Iudaici altaria aurea.

Hinc augusta nitent sacratis munera templis
Aurea, Phœbeis certantia lumina flammis,
Gemmarumque illi radiantes lucibus ignes.

Paganorum templa auro fulgentia.

Sed qui luxus Neronis, cuius viatoria cubicula vnionibus erant constructa? Nam de hac luxuria Plinius queritur lib. 37. Natur. Histor. Et D. August. Psalmo 33. ita scribit: *Ille diues fuit, quia habebat lectum eburneum: & tu pauper es, cuius cubiculum cordis plenum est tantis gemmis virtutum? Non adæquabitur ei aurum neque argentum.* loquitur de sapientia & virtute.

3 ARVA ET STAGNA.] Seneca epist. 89. eleganter, & ad hanc rem. *Quousque fines possessionum propagabitis? Ager vni domino qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis ne prouinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? illustrium fluminum perpriuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, ad ostium a fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundijs vestris maria cinxistis, nisi trans Adriaticum & Ionium Ægæumque villicus vester regnet, nisi insulæ, ducum domicilia magnorum, inter vilissima numerentur.*

4 HINC SILVÆ.] Iuuenalis Satyr. 4. hunc luxum persequitur.

Quid refert igitur quantis iumenta fatiget
Porticibus, quanta nemorum vectetur in vmbra,
Iugera quot vicina foro, quas emerit ædes?

5 SEVERO.] An ille Seuerus Cornelius, de quo Seneca in epistolis, qui Ætnam descripsit? Nil statuo, nec mihi Mercurius vllus qui viam monstret. Cornelius Seuerus.

6 CELERE.] Forsan Asinius Celer ille obsonator, & inter gurgites non vltimus; nisi sit eius progenies. Asinius Celer obsonator nobilis.

7 POMPTINÆ PALVDES.] De quibus ita Silius lib. 8.

Et quos pestifera Pomtini vligine campi,
Qua Saturæ nebulosa palus restagnat, & atro
Liuentes cœno per squallida turbidus arua
Cogit aquas Vfens, atque inficit æquora limo.

Plinius lib. 3. cap. 5. *A Circeijs palus Pomptina est, quem locum viginti trium vrbium fuisse, Mutianus ter Consul prodidit.* Fit autem hæc palus alluuione duorum fluminum, ait Dio vbi de Traiano & per hæc tempora. Virgil. autem 7. Æneid. sic scribit.

Qua Saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles atque in mare conditur Vfens.

Nam Pomptina palus dicta Satura.

8 AVERNO.] De quo Silius lib. 12.

Ille olim populis dictum Styga, nomine verso
Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Auernum.
Tum tristi nemore, atque vmbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, lethale vomebat
Suffuso virus cœlo, Stygiaque per vrbes
Relligione sacer, sæuum retinebat honorem.
Hinc vicina palus, fama est Acherontis ad vndas
Pandere iter, cæcas stagnãte voragine fauces, &c.

Auernus delineatus a Silio.

9 SVPERERANT.] Lego, *subruebant*. Sic D. Ambrosius ad Valent. *Ipsa Ecclesiarum ædificia subruerant.*

10 NON VT POST.] Florus tamen ait Gallicum incendium paupertatem Romuli abscondisse. *Et vt destinata hominum ac Deorum domicilio ciuitas, non delata* (lego *deleta*,) *non obruta, sed expiata potius, & illustrata videretur.* Seneca epist. 91. ait, *Timagenem fœlicitati vrbis inuidentem dicere solitum: illa Romana incendia ob hoc vnum dolere, quod scilicet Roma melior esset resurrectura, quam arsisset.* Gallicus ignis abscondit paupertatem Romuli.

11 LATIS VIARVM SPATIIS.] Nam *inter mœnianum & mœnianum, debet esse spatium 50. pedum. Si mœnianum sit publicum, 15. pedum.* L. Mœniana. de ædific. priuatis. Cod. Iuuenalis notat priscæ vrbis strictiores vias, Sat. 3. Quot pedes inter mœnianum & mœnianum.

-- magnis opibus dormitur in vrbe.
Inde caput morbi: rhedarum transitus arcto
Vicorum inflexu, & stantis conuitia mandræ,
Eripient somnum Druso, vitulisque marinis.

12 ÆDIFICIORVM ALTITVDINE.] Quæ fuit septuaginta pedum. Sext. Aurel. in Traiano. At Strabo contemporaneus Augusti, certius id memorat, aitque prohibuisse eum, ne quis supra pedes septuaginta sublimius ædificaret in publicarum vicinitate viarum. Quod Traianus reduxit ad 70. Altitudo ædificiorum Romanorum.

13 SINE TRABIBVS.] Ergo fornicata. & opere fornicato multum vsi Romani, quia diuturnius.

14 SAXO GABINO ALBANOQVE.] Miror cum in ijs sit mollities. Plinius ait: *alia mollitia circa Romam Fidenati & Albano lapidibus.* l. 36. c. 22. Tamen legi alicubi Romæ, *porticus cum columnis ex Albano lapide.* Et forte legendum, *Tusculano.* Tusculanus enim lapis durissimus, & igni imperuius, ac dissilire igni traditur. Est & *quidam viridis lapis vehementer igni resistens.* Isidor. cap. 4. lib. 16. Albanus lapis mollis. Tacitus vel Plinius non conueniunt in Albano lapide.

15 IAM AQVA.] Legendum, *etiam aqua.* Et verbum est, coniunctum verbo *iam*, facit *etiam.*

Martialis sitienti domui aquam petit.

16 PRIVATORVM LICENTIA INTERCEPTA.] Martialis a principe venulam aquæ petit his versibus.

Sicca domus queritur nullo se rore foueri,
Cum mihi vicino Martia fonte sonet:
Quam dederis nostris, Auguste, penatibus vndā,
Castalis hæc nobis, aut Iouis imber erit.

De ea re est L. 1. §. sed & si. D. Ne quid in flum. pub. *Plerosque scio prorsus flumina auertisse alueosque mutasse, dum prædijs suis consulunt.* Cæterum prohibitum fuisse id Liuius docet libr. 31. in veter. Rep. *Aquam*, inquit, *publicam omnem in priuatum ædificium, aut agrum fluentem, ademerunt, & quæ loca publica inædificata immolitaue erant, intra dies 30. demolita sunt.* Sane antiquitus nemini licebat habere aquam priuatam, nisi a Censoribus venderetur, aut Censoribus deficientibus, ab Ædilibus; & istud ius neque heredem, neque emptorem, nec vllam domum sequebatur. Seneca natural. quæst. 1. præfat. de suo æuo. *Deriuata*, ait, *in domos flumina.* Quod Plinius etiam de suo sæculo narrat, lib. 26. cap. 15. *Si quis diligentius æstimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, Euripis, hortis suburbanis, villis, spatioque aduenientis extructos arcus, montes perfossos, conualles æquatas fatebitur, nihil magis mirandum in toto orbe terrarum.* Sed hæc de Roma non vetere, sed noua luxu affluente, & fontibus vndique corriuatis. Et cape de illa aquarum interceptione quod Iurisconsultus scribit L. 1. de extraordin. crim. de riuis nouis inciuiliter institutis. Rutilius autem ita de Roma, licet inferiori longe tempore.

Prohibitum aquam intercipere publicam.
Demoliti aquæ priuatæ castelli.
Aqua a Censoribus vendita, vel Ædilibus.
Ius aquæ non sequitur heredes.
Roma aqua publica abundans.

Nec minus & proprijs celebrantur Roscida venis,
Totaque natiuo mœnia fonte sonant:
Frigidus æstiuas hic temperat halitus auras,
Innocuamque leuat purior vnda sitim.

Cæterum noto totam hanc clausulam in Tacito deprauatam. Nam ait, *interceptam aquam priuatorum licentia, quo largior pluribus locis in publicum flueret*; quod non conuenit. Rarior enim fluit in publicum, si intercipiatur a priuatis. Itaque lego: *Etiam aqua priuatorum licentia intercepta est restituta, quo pluribus locis flueret*; & *verbum est*, pro reliqua particula verbi *restituta* mansit. Addit etiam: *Quisque haberet custodes & subsidia reprimendis ignibus.* Quod nouiter introductum. Ante enim ex publico tantum, non priuato. Quippe Strabo libr. 5. vbi de Augusto, sub quo vixit, institutos milites scribit, ex libertinorum numero, qui aduersus incendia opem ferrent, & illi priuati custodes Noctiani νυκτοφύλακας. Eos vero qui huiusmodi incendijs opem ferrent, [illegible] vocat lex vlt. §. legati. D. de muner. & honor. De his est L. 3. de offic. præf. vig. D. quæ ait cautum fuisse vt subsidia reprimendis ignibus quisque haberet, quæ erant aqua, & acetum, L. 12. §. acetum. de instr. vel instru. leg. & hamulæ, id est situlæ ad capiendas & extrahendas aquas, vt dixi supra, ac cum sparteis vestibus, & centonibus; quippe centones inter vestimenta quæ incendijs extinguendis inseruiunt. L. 12. §. si domus. de instruct. & instrum. legat. D. Sparteæ autem vestes extinguendis ignibus paratæ; inde Sparteoli milites. Nam Vet. interpr. Iuuenal. illo versu, *Dispositis prædiues hamis*: sic scribit. *Per translationem disciplinæ militaris Sparteolorum Romæ, quorum cohortes in tutelam vrbis cum hamis, & cum aqua vigilias curare consuerunt vicinis.* De istis autem vestibus, ita D. Hieronym. in obitu Pauli Eremitæ: *Ne quid pius heres ex intestati bonis non possideret, tunicam eius sibi vindicauit: quem in sportarum modum* (lego, *spartearum modum*) *de palmæ folijs ipse sibi contexuisset.* Sparteæ sunt vestes sparto confectæ, & ex iunco palustri, ignibus imperuiæ. Quod autem addit, *Custodes & subsidia reprimendis ignibus vnusquisque haberet*: id explicat lex 1. de offic. præt. vig. *Fuerant*, inquit, *& priuatæ familiæ, quæ incendia, vel mercede, vel gratis extinguerent.* Quod post Augustum inualuit. Sed sub Nerone, vnaquæque domus potentiorum, priuatos habuit custodes ad restinguendos ignes: vnde *serui ianitores*. Vide quæ dixi lib. 3. ad finem. Illi autem serui tintinnabulis vtebantur ad mouendos vicinarum ædium alios ianitores seruos, si quid incendij, & alterius damni dominorum ædibus accidisset. Eorum autem exemplo Augustus Ioui Tonanti, quasi excubitori seruo Iouis Capitolini, tintinnabulum dedit. Dio lib. 54. Sed hæc tractare, [illegible] est.

Tacitus correctus.
Extinguendis ignibus publica familia.
Priuata etiam.
Subsidia ignibus restinguendis.
Aqua.
Acetum.
Hamulæ.
Spartea vestis.
Vnde sparteoli.
Cur Ioui Tonanti tintinnabulum da[illegible]tum sit.

17 PROPRIIS QVÆQVE MVRIS.] Ea ædificia *insulæ* vocabantur. De quibus in iure nostro frequens mentio est: ita dictæ, quod nullis ædificijs contignarentur; quamuis omnis vrbs contignata sua haberet ædificia, vt scribit Philo de vita contemplat. Sunt autem quædam prouinciæ magis ignibus obnoxiæ, vt Syria & Ægyptus, & Africa, quæ solibus iniquis vexatæ, magis patent incendio. Plerunque etiam siluæ subitis incendijs absumuntur. Vide L. per prouincias. de ædific. priuatis: & Plinium vbi de Æthiopiæ siluis plerunque Solis feruore adustis.

Insula Romæ.
Ædificia nequaquam contigua.
Prouinciæ quædam ignibus obnoxiæ.
Siluæ solibus adustæ in Æthiopia.

Et hæc quidem humanis consilijs prouidebantur. Mox petita a dijs piacula, aditique Sibyllæ libri, ex quibus supplicatum Vulcano & Cereri Proserpinæque, ac[1] propitiata Iuno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare. Vnde[2] hausta aqua, templum & simulachrum deæ prospersum est, &[3] lectisternia ac[4] peruigilia celebrauere fœminæ quibus mariti erant. Sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis, decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero[5] subdidit reos, &[6] exquisitissimis pœnis affecit, quos[6] per flagitia inuisos,

Piacula incendij.

Neronis in Christianum nomen sæuitia.

inuisos, vulgus[8] Christianos appellabat. Auctor nominis eius Christus, qui Tiberio imperitante, per[9] procuratorem Pontium Pilatum [10] supplicio affectus erat. Repressaque in præsens[11] exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo[12] per Iudæam originem eius mali, sed[13] per vrbem etiam: quo cuncta vndique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primo correpti qui[14] fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens,[15] haud perinde in crimine incendij, quam odio humani generis conuicti sunt. Ea pereuntibus addita ludibria, vt[16] ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, [17] aut crucibus affixi, [18] aut flammandi, atque vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vrerentur. Hortos suos[19] ei spectaculo Nero obtulerat, & Circense ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus plebi, vel[20] circulo insistens. Vnde quanquam aduersus sontes & nouissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non vtilitate publica, sed in sæuitiam vnius absumerentur.

Christiani inuisi gentibus.

Innoxij omnium prenatum generibus plectuntur.

In vrbe Roma multa Iunones.

1 Propitiata Ivno per matronas apvd proximvm mare.] Quæ autem illa fuerit Iuno, non dicit. Quippe in vrbe multæ Iunones, Regina, Lucina, Moneta, Hospita, & aliæ multæ. Nam Iunonem diuersis nominibus Roma coluit. Hoc Virgilius tacite innuit lib. 12.

Nec gens vlla tuos æque celebrabit honores.

Marmor vetus Maderni.

D. S.

Hercvli. et. Ivnoni. Valerivs. Severvs. et. Clavdia. Cornelia.

Iuno Regina templum habet in Auentino & Capitolio.

Puto autem intelligi de Iunone Regina, quæ in Auentino templum habuit, etiam in Capitolio. Liuius lib. 5. In ista autem propitiatione, simulachrum Deæ lecticæ imponebatur. Prudentius hymno D. Romani: vbi de bona Dea ita propitiata, sic ait.

Propitiationes a Prudentio descripta. Expiatio fiebat Dea in essedo posita. Præibat populus & ibat ad lauacrum. Lauacrum ad mare. Vel fontes.

Lapis nigellus euehendus essedo,
Muliebris oris clausus argento sedet,
Quæ dum ad lauacrum præeundo ducitis,
Pedes remotis atterentes calceis
Almonis vsque peruenitis riuulum.

Dio lib. 48. scribit in huiusmodi propitiatione statuam Virtutis quæ ante portam quandam stabat, in faciem decidisse. Quidam dixerunt matrem Deum irasci populo: & eius rei causa, libri Sibyllini sunt inspecti; ex ijsque responderunt XV viri succensere Deam. Id cum fieret, Dea in profundum mare, & quamlongissime a terra progressa est, ibique aliquandiu morata, vix tandem rediit. Aliquando ergo in riuulis fontibusque, aliquando in mari illa expiatio. Cicero pro Roscio Amer. ait *mari cætera quæ violata sunt, expiari*. Sed cur mari? ne mirere: mare enim puritatis symbolum, cum *maria se omni plenilunio purgent, & in littus immunda omnia & stercorosa eiciant*, vt ait Seneca 3. Natur. Quæst. 26. quæst. Tertullianus de Pallio, scribit, *Siculum mare expuere quodcunque sorbuerit*. Et Plin. lib. 2. cap. 98. *Circa Messaniam, inquit, & Milas fimo similia purgamenta in littus exspui*. Sic pro purgamento & expiamento mare, vt dixi supra. Non prætereo quod Valerius 8. Argonaut. scribit, vbi de matre Deum in Almone lauata.

Vel riuulos.

Imago Deæ aquis exposita.

Latium si terras linquat, malum omen.

Vt si malit redi.

Sic vbi Mygdonios planctus sacer abluit Almo,
Lætaque iam Cybele, festæque per oppida rhedæ,
Quis modo iam sæuos adytis fluxisse cruores
Cogitet? aut ipsi qui iam meminere ministri?

Arnobius lib. 7. *Lauatio matris Deum est hodie.* aduers. gent. Existimabant vero ista lauatione Deos hilariores reddi, vt etiam conuiuijs. Ita Sathanas homines lapides reddit.

2 Havsta aqva templvm et simvlachrvm Deæ prospersvm.] Tacitus de morib. German. vbi de simili casu. *More*, inquit, *vehiculum & vestes, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur.* Tertullianus libr. de Baptismo, vbi de aspergine paganorum. *Nationes extraneæ ab omni intellectu spiritualium potestatum eadem fiducia idolis suis subministrant, sed viduis aquis sibi mentiuntur*: (id est seipsos decipiunt, dum putant sibi prodesse illas aquas ad puritatem, in quibus tamen nulla vis purificandi: ideoque *viduas* vocat.) Mox addit: *Nam & sacris quibusdam per lauacrum initiantur Isidis alicuius, aut Mithræ. Ipsos etiam Deos lauationibus efferunt. Cæterum & domos, & villas, & templa, totasque vrbes aspergine circumlatæ aquæ expiant passim.* Apul. 11. Metamorph. de priuata aspergine. *Me*, inquit, *purificandi studio, marino lauacro trado, septies submerso fluctibus capite, quod eum numerum præcipue rellizionis* (lege, *relligioni*) *aptissimum, diuinus ille Pythagoras prodidit.* Verum hæc lauatio, sordes.

Ablutiones numinum.

Aspergines.

Tertullianus explicatus.

Aspergebantur villæ, domus, vrbes, templa.

Et priuati.

3 Lectisternia.] Vsitatus mos Latinis non modo, sed & Græcis: Imo & Ægyptijs a quibus cæteri populi habuere. Nam Mena primus Rex Ægyptiorum, vt ait Diodorus Siculus, docuit Ægyptios colere dæmonas & eis parare mensas & lectisternia. de Latinis, intelligendus est locus Iuuenalis Sat. 15. & de lectisternijs.

Lectisternia Græcis & Latinis.

—— ne magnæ gaudia cœnæ
Sentirent, positis ad templa & compita mensis.

Virgilius 5. Æn. *—— adhibete penates*
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.

Gellius ait Romæ in lectisternijs eodem in lecto positum Iouem cum Iunone, Latiam cum Saturno, Horam cum Quirino, Maiam cum Vulcano, Salatiam, id est Thetim, cum Neptuno, Nerium cum Marte: & puto dici Nereum Ponti filium, vt Hesiodus scribit in Theog. Silius lib. 12.

Sternunturque Ioui, & delubrum sanguis honorat.

Iratos Deos placabant epulis Romani.

Id est, pecudum sanguis in sacrificijs fusus, honorat templum. Liuius lib. 7. *Pacis exposcendæ causa, tertium post conditam vrbem lectisternium fuit.* Quippe ludis & epulis iratos Deos placabant, vt nutrices pueros vagientes mamma & crepitaculis; struebantque lectos in publico, quibus Iupiter & Iuno, ac Minerua eodem lecto positi, aliquando in diuersis, epularentur. Tertullian. in Apolog. *Grande videlicet officium, & focos, & thoros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere.* lego obolefacere, id est, grauem & molestam odore facere. sic Iuuenalis de lupanario dixit,

Tertullianus correctus. Et explicatus.

-- Olenti in fornice stantem.

Primum lectisternium apud Rom. in pestilentia.

In priuatis ædibus. Et vicis.

Martialis vero, *olenti in popina.* Primum lectisternium ob pestilentiam apud Romanos stratum fuit: nec tantum in templis, sed & in vicis, & priuatim id quoque sacrum celebratum est. Liuius libr. 5. *Tota vrbe patentibus ianuis, promiscuoque vsu rerum omnium, in propatulo posito, notos ignotosque passim aduenas, in hospitium euectos ferunt, & cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos, iurgijs temperatum, vinctis quoque dempta in dies illos vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem Dij tulissent, vinciri.* Apuleius de Mundo. *Sunt & publicarum epularum apparatus; & lectisternia Deorum, & dies festi.* De Græcis vero, Valer. lib. 11. cap. vlt. ait Rhodios statuas Harmodij & Aristogitonis Rhodum inuectas, sacris puluinaribus collocasse. Memini legisse me aliquid in Pausania simile. Verum noto non modo fuisse publica, sed & priuata, & priuatis in domibus lectisternia. Ita enim Valer. libr. 2. cap. 4. *de Valesio lectisternia bidique fierent;* quod erat in priuata domo. Inde *lectisterniator* Plauto in Pseudolo, qui curam lectorum sternendorum haberet. Nam lectis accumbebant conuiuæ. sed hæc alias. Noto autem senatores aliquando lectisterniatores fuisse in istis solemnibus quę per octo aut amplius dies durabant trium lectorum apparatu superbo. Sed & aliquando maiori lectorum numero, quod ex Liuio didici. Nec abeo quin Iudæorum mores tangam obiter, qui in publica lætitia mittebant inuicem ciborum partes & pauperibus munuscula. Esther. 9. cap.

4 PERVIGILIA CELEBRAVERE FOEMINÆ QVIBVS MARITI ERANT.] De quibus cape illud Sapient. cap. 14. *Aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes.* Loquitur enim de peruigilijs Paganorum. Suetonius in Augusto cap. 78. *Etsi vel sacri, vel officij causa, maturius vigilandum esset.* In ijs autem peruigilijs magis dormiebant, quam vigilabant. Idem cap. 94. *Acciam cum ad solenne Apollinis sacrum media nocte venisset, posita in templo lectica, dum cæteræ matronæ dormirent, obdormisse, draconemq. repente irrepsisse ad eam, pauloque post egressum, illamque expergefactam quasi a concubitu mariti purificasse se.* Et erant in templis Deorum paganorum, qui aliorum mandato somniarent, & sua somnia referrēt mandantibus. Illa autem peruigilia, aut publica erant, aut priuata; quale illud Galbæ apud Sueton. *Simulachrum in parte ædium consecratum, menstruis deinceps supplicationibus & peruigilio anniuersario coluit.* Carmen habemus de peruigilio Veneris insigne certe, cuius emendationes alias vulgabo. Plautus in Aulularia de ijs peruigilijs aliquid narrat. Papinius 2. Thebaid.

Peruigilia publica. Et priuata.

——— Tyrijs ea causa colonis
Insomnem ludo certatim educere noctem
Suaserat: Effusi passim per tecta, per agros,
Serta inter, vacuosque mero crateras anhelum
Proflabant sub luce Deum.

Hæc autem peruigilia valde nostris Christianis vsitata, vt D. Hieronymus scribit, contra Vigilant. & in vita D. Hilarionis, vbi de Constantia loquitur, muliere Christiana, quæ solita erat sepulchro D. Hilarionis insomnes noctes ducere. Et ad Sabinianum: *Tota Ecclesia nocturnis vigilijs Christum Dominum personabat, & in diuersarum gentium linguis, vnus in laudibus Dei spiritus concinebat.* Peruigilia vocant quidam Christiani, vt Meldensi synodo can. 10. *Placuit vt feminæ in cœmeterijs non peruigilent.* *Vigilias* vocant alij, non *peruigilia*. Quorum vestigia hodie Ecclesia retinet. Nam in Christi Natiuitate Vigilias agimus, vt olim Paschæ. Atque in Calendario quoties Vigilias legis, tot peruigilia intelligis, quibus Christiani veteres Psalmis vacabant hymnisque & concionibus sacrisque liturgijs, & ad extremum cœlestibus edulijs per totam noctem. Quæ omnia frigusculis & hæreticorum mox diuortijs paulatim desuefecerunt. D. Ambros. in vita D. Agnetis scribit: Christianos in sepulchris Martyrum pernoctare consueuisse, quibus lumina frequentia erant. D. Augustinus libr. de Cantico nouo, cap. 10. & Serm. 121. de diuers. *Quid ibi facimus? Dormimus fortasse; si modo pugnamus contra nos, quamuis geramus domum somni, carnem istam scilicet, & euigilamus in luminaribus, & solemnitas aliqua dat nobis animum vigilandi. Dies illa quales vigilias nobis dabit?* Quod exequitur luculenter Prudentius hymno de Cereo Paschali, vbi de peruigilio. Tertullianus de istis Christianorum peruigilijs ad vxor. *Quis nocturnis conuocationibus, si ita oportuerit, a latere suo eximi clementer feret? Quis denique solemnibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit?* De istis Paschæ peruigilijs, vt D. Clemens Rom. D. Ambrosius, ita etiam Ausonius.

Peruigilia Christianorum.

Peruigil. Tertul. nocturnæ conuocationes.

Christiani peruigilij laus ab Ausonio.

Ad temet properant vigilata conuenienter,
Nox lucem reuehet funalibus anteferendam,
Nox lumen pariens credentibus indubitatum,
Nox flammis operum meditatrix sydereorum.

Christianorum peruigilia erant sobrietatis plena; paganorum vero, ebrietatis, & intemperantiæ & somnolentiæ.

5 SVBDIDIT

Christiani rei nomine non crimine.

5 SVBDIDIT REOS.] Reos, non ex crimine, sed nomine. Ita enim Tertullianus. *Prima causa odij in Christianos nomen; de nomine quæritur, de nominis crimine non quæritur, quia nullum est. Oderunt in hominibus innocuis nomen innocuum.* Sic plerisque hominibus non de Catholici hominis causa inquiritur: nomen, & in nomine causa, condemnantur.

Christianorum pœnæ exquisitæ.

6 EXQVISITISSIMIS POENIS.] Ita sane. Vide Scholiast. Iuuenal. Sat. 2. & Prudentium de coronis, qui ita canit.

Liberam succincta ferro pestis vrgebat fidem:
Ille virgas, & secures, & bisulcas vngulas
Vltro fortis expetebat Christi amore interritus.
Carcer illigata duris colla baccis impedit,
Barbaras locum per omne tortor exercet manus,
Veritas crimen putatur, vox fidelis plectitur;
Tunc & ense cæsa virtus triste percussit solum,
Et iugis ingesta mœstis ore flammas sorbuit.
Dulce tunc iustis cremari, dulce ferrum perpeti.

Tertull. ad Scapulam: *Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro iustitia, pro pudicitia, pro fide, pro veritate, pro Deo viuo cremamur: quod nec sacrilegi, nec hostes Dei veri, nec tot maiestatis rei pati solent.* Etiam Iconibus obiecti: vnde illa vox frequens: *Ad leonem.* Tertullianus ibid. *Et ad lenonem virgines, vt vota per castitatem Deo membra, turpibus hominum tactionibus pollucrentur.* Sed non sileo in hac parte quod ait D. Hieronym. ad Lætam, vt martyrum istorum decus intelligas a Pop. Rom. postea veneratum. *Armatum scatet Capitolium fuligine, & aranearum telis omnia Romæ templa cooperta sunt: mouetur vrbs sedibus suis, & inundans populus, ante delubra semiruta currit ad martyrum tumulos.* En vani conatus Neronum. Et quia martyrum memorias Caluinistarum schola tota refutat, & vt nouellum inuentum & impium nobis exprobrat, hæc ex Eunapio philosopho pagano, in Ædesio & Maximo addemus. *Eorum*, inquit, *capita qui ob scelerum multitudinem a iudicibus extremo supplicio fuerant affecti, pro diuis ostentabant, ijs genua submittebant, eos in numerum deorum receptabant, ad illorum sepulchra puluere sordibusque conspurcati: In ijs nonnulli martyres, Diaconi alij, & legati arbitrique precum, petitionumque apud deos nominabantur, cum fuerint seruitia infida & flagris pessime subacta, & quæ cicatrices scelerum ac nequitiæ vestigia corporibus circunferrent: eiusmodi tamen Deos fert tellus.* Et ne quis Græca desideret, addimus lubenter, post versionem Adriani Iunij Hornani Caluinistæ. Οἵ τε γὰρ καὶ κεφαλὰς τῶν ἐπὶ πολλοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαλωκότων συναλίζοντες, ὡς τὸ πολιτικὸν ἐκόλαζε δικαστήριον, θεούς τε ἀπεδείκνυσαν, καὶ προσεκαλινδοῦντο καὶ κρείττους ἀπελάμβανον εἶναι μολυνόμενοι πρὸς τοῖς τάφοις· μάρτυρες γοῦν ἐκαλοῦντο καὶ διάκονοί τινες, καὶ πρέσβεις τῶν αἰτήσεων παρὰ τῶν θεῶν, ἀνδράποδα δεδουλευκότα κακῶς καὶ μάστιξι καταδεδαπανημένα, καὶ τὰς τῆς μοχθηρίας ὠτειλὰς ἐν τοῖς εἰδώλοις φέροντα. ἀλλ' ὅμως ἡ γῆ φέρει τούτους τοὺς θεούς. Hæc sunt quæ pagani scripsere de Christianis martyribus, qui maiore beneuolentia culti fuere prius, quam postea a Nerone horrenda truculentia trucidati. Et cur non addam quod D. Augustinus ait de verbis sancti Petri Apostoli? *Volens Dominus superborum frangere ceruices, non quæsiuit per oratorem piscatorem, sed de piscatore, lucratus est, & oratorem, & imperatorem.* Et Psalmo 65. *Elegit Dominus oratores: sed illi superbirent, nisi prius eligeret piscatores; Elegit imperatores postea. Sed melius est, vt Romam cum venerit imperator, deposito diademate, ploret ad memoriam piscatoris, quam vt piscator ploret ad memoriam imperatoris.* Leo Magnus Serm. 1. in Natal. Apostol. docet paganorum pœnas in Christianos, Christianorum decus fuisse, cum ait. *Non minuitur Ecclesia persecutionibus, sed augetur: & Dominicus ager semper segete ditiori vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Quod autem ait, *quæsitissimis pœnis*, intelligit de ingeniosis quæ magna arte & ingenio excogitabantur, & maiori crudelitate peragebantur. Nam in iure, vt ait Paulus lib. 5. tit. 17. *summa supplicia sunt crux, crematio, decolatio: mediocria, metallum, ludus, (siue gladiatorius siue venatorius) deportatio. Minimæ pœnæ, relegatio, exilium, opus publicum, vincula.* Sed aduersus Christianos non modo maioribus supplicijs vtebantur, sed crudelitate ingeniosa augebantur. Ideo Seuerus Sulpitius recte lib. 2. Historiarum vbi de Nerone: *Hic primus Christianum nomen tollere est aggressus. Quippe semper inimica virtutibus vitia sunt, & optimi quique ab improbis quasi exprobrantes aspiciuntur.* De triumpho martyrum, vide Gregorium Nazianz. 18. Iambico.

Martyrum tumulis procumbunt imperatores.

7 PER FLAGITIA INVISOS.] At quæ flagitia? *Tunc virtutes pro flagitijs habebantur*, ait Tacitus. O sæclum insipiens! Quid si etiam hodie? Nam corrumpere & corrumpi sæculum vocatur.

Christianorum nomen nouum.

8 CHRISTIANOS.] *Nomen nouum in orbe terrarum*, inquit D. Hieronymus in Esaiam cap. 65. *& exoptatissimum.* D. Ignatius in epistolis. *Nam populus Dei non amplius vocabitur populus Iacob, sed Christianus.* De quibus vaticinium Sibyllæ, ait Constantinus in Eusebio, quod sumptum a Virgilij 4. Ecloga.

Populus Dei populus Christianus.

-- toto surget gens aurea mundo.
Tum demum surget magni præclara Dei gens.

ait Sibylla. Christianum autem nomen, ab vnguento deductum, vnde illud Exod. 30. *Vnguentum effusum nomen tuum.* Diuus Hieronymus in Esaiam capite 65. *Nomen nouum siue aliud nullum est nisi quod ex Christi nomine deriuatur, vt vocetur populus Christianus.* Christianos autem a Christo eos vocabant pagani, vt docui supra. *Et apud nos*, inquit D. Augustin. Serm. 13. de verb. Dom. *non Christus a Christiano, sed Christianus a Christo dicitur.* Ait autem Tacitus nomen inuentum Tiberio imperitante. Quod firmatur Actuum 8. *Docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani.* Sic Tertullian. in Apologet. *Tiberius, cuius tempore nomen Christianum in sæculum introijt: ab vnctione deductum vere nomen, & de suauitate & benignitate expressum, omnis criminis inscium, & virtutis omnis conscium; ideoque per orbem terrarum paulo momento propagatum.* Nec recens nomen, sed Abrahamo promissum, qui inter Christianos censetur ab Eusebio 1. Histor. Eccles. cap. 4. Dixi Discipulos primum dictos, mox a Christo

Christiani a Christo.

Ab vnctione & suauitate dicti.

Vitiorum genus inscium.
Virtutum conscium maxime.

Primum discipuli dicti Christiani.

Mox Christiani Antiochiæ.

Christianos Antiochiæ nuncupatos: & vere dixi. Ideo a D. Ignatio epist. 1. ad Mariam Christi matrem, vocatur Antiochia χριστόπολις, & epist. ad Antiochenses, cuius Episcopus fuit, ait, πρώτη Χριστοῦ ἐπωνυμίαν λαβοῦσα. At Christus rex & sacerdos dictus; ideo egressi de lauacro perungimur benedicta vnctione; idque de pristina disciplina, qua vngi oleo ambientes sacerdotium solebant. Tertullian. de baptis. *Sic in nobis carnaliter currit vnctio, sed spiritualiter proficit.* Pudet eorum qui tanto nomine insigniti, factis deturpant. Illa autem vnctio πάγχρηστος, id est, medicamentum omnibus morbis vtile dici potest. D. Hieronymus de Christiano. *Nihil Christiano fœlicius, cui promittitur regnum cœlorum: nihil laboriosius, qui quotidie de vita periclitatur: nihil fortius, qui vincit diabolum: nihil imbecillius, qui a carne superatur. O beata germina temporu Christiani*, ait Orosius 7. *quantum præualuistis in rebus humanis, vt etiam crudelitas hominis magis potuerit clades desiderare quam inuenire.* Sed redeo ad Paganalia; nã de hoc nomine & numine iam dixi, licet me delectet hoc nomẽ vnctionis, in quod iuraui, cui fidem dedi, Sathanæ & Angelis impuris omnibus, ablegatis & abnegatis & detestatis. quod iuro iterum, nunquam peieraturus. CHRISTVS faxit.

Quando Pilatus missus in Iudæam.

9 PROCVRATOREM PONTIVM PILATVM.] Fuit is ciuis Romanus, cuius nomen *aleatorem* sonat, ait D. Hieronymus. Tamen Cato, *Lapis candidior quam Pilates*, apud Festũ, vt a Pilato lapide Pilatum dictũ putes. Cum autem ageret annum imperij duodecimum Tiberius, vel decimumtertium, præsidem, seu procuratorem misit, & successorem Grato in Iudæam. Nam post mortem Herodis maioris, Archelaus filius eius habuit dimidiam partem eorum quæ possidebat: idque ex testamento paterno, quod confirmauit Augustus. Iosephus lib. 17. Antiquit. 15. In ea autem parte Iudæa. At vbi Archelaus tyrannidis accusatus est, & damnatus a Tiberio, missusque Viennam in exilium: tunc Pilatus quintus Iudææ procurator, in Iudæam missus est, qui CHRISTVM vitam, morti nescius tradidit, prius iustum confessus: inde toto orbi innotuit. Itaque aduentu CHRISTI Saluatoris, Pilatus quartum præfecturæ suæ annum agebat. Iosephus de bello Iudaico 2. cap. 4. Euseb. cap 9. Ecclesi. histor.

Christus volens & lubens homo factus. Et volens crucifixus vt deleret chirographum nostræ damnationis.

10 SVPPLICIO.] Voluntario, vt humani generis pretium persolueret, peccati chirographum deleret, panderetque cœlorum viam omnibus hominibus, primi hominis culpa interclusam. O bonitas inaudita, o pietas infinita, miserere mei.

11 EXITIABILIS SVPERSTITIO.] En paganorum os spurcum & opicum vere. Et eadem nunc loquitur demens & cruciabilis infidelitas hæreticorum. Lego autem, *exitiabilis*, vt supra *perniciabilis*, pro *perexitiabilis*.

Christus ad filios, non canes missus. In Iudæa natus, altus & versatus & tãdem mortuus.

12 PER IVDÆAM ORIGINEM EIVS MALI.] Quippe CHRISTVS venerat non canibus, sed filijs panem eloquij sui daturus, nec Gentilibus, sed Iudæis, aquæ viuæ latices propinaturus. Ideo in Iudæa natus, versatusque, ac postea mactatus agni innocentis more, & in ara crucis oblatus quia voluit. Ergo Iudæa origo Christianitatis, quam vt iniqua mater, semel conceptam abigere quasi violento partu, & iniquo medicamine voluit. Sed vt ait in Apolog. Tertullian. *Si quantum Iudæi deliquerint, fiducia patrum inflati ad declinandum, & deriuantes a disciplina in prophanum modum: si & ipsi non confiterentur, probaret exitus hodiernus ipsorum: dispersi, palabundi, cœli & soli sui extorres, vagantes per orbem, sine homine, sine Deo, sine Rege: quibus nec aduenarum iure, terram patriam saltem vestigio salutare conceditur.* Quod ostendit Dei iras in hanc gentem.

Iudæa mater Christianitatis, Quam velut abortiuo partu abigere voluit. Infœlicitas Iudæorum a Tertullia.

Quæ nunc etiam durat.

13 PER VRBEM ETIAM.] Romam scilicet, quæ sanctorum Dei voratrix, mox cultrix fuit. Nam trecentis annis sanguine martyrum innatauit: sed tot postea martyrum nomina habuit, quot dæmonia ante coluit. Ibi Petrus & Paulus sanguine suo signatum Euangelium reliquerunt. *Itaque fœlix Ecclesia* (ait Tertullianus de præscript.) *cui totam doctrinam Apostoli Petrus & Paulus cum sanguine suo profuderunt* (En Petrus Romæ,) *vbi Petrus Passioni Dominicæ adæquatur: vbi Paulus Ioannis exitu coronatur, vbi Apostolus Ioannes, posteaquam in oleum igneum demersus, nihil passus est, in insulam relegatur.* Et hoc firmat Prudentius, & D. Ambrosius: sed Abdias longe ante, vt & innumerabiles authores quos sanus refultauerit nemo. Fœlix vere Ecclesia, & in fœlicitate mansura, & contra æui hostiumque rabiem & inferni æstus victura, dum stabit solum.

Roma Christianorum expugnatrix, mox cultrix. Quot dæmonia habuit, postea tot martyres habuit. Ecclesiæ Romanæ elogium a Tertull.

14 FATEBANTVR.] Se Christianos scilicet. *Christianis*, inquit Tertullianus, *quid simile? neminem pudet, neminem pœnitet, nisi plane retro non fuisse. Si denotatur, gloriatur: si accusatur, non defendit: interrogatus, vel vltro confitetur, damnatus gratias agit. Quid hoc mali est quod naturalis mali non habet? timorem, pudorem, tergiuersationem, pœnitentiam, deplorationem? quid hoc mali est cuius reus gaudet, cuius accusatio votum est, & pœna fœlicitas!* Solis Christianis de fide accusatio, confessio est, sola de morte & excidio voluptas. Sic neminem pœnitet se esse Christianum.

Confessio nominis & fidei Christianæ a primis Catholicis.

15 HAVD PERINDE IN CRIMINE.] Lege: *Haud perinde immani crimine incendij, quam odio humani generis conuicti sunt.* Nam *cum odio sui cœpit simul veritas*, ait Tertullian. *atque apparuit inimica esse. Tot hostes eius quot extranei, & quidem* (lege, *quidam*) *proprij*, (loquitur de hæreticis, qui nobis sunt hostes domestici) *ex æmulatione, Iudæi, ex concussione, milites, ex natura etiam ipsi domestici nostri.* Ergo odio, non crimine, *conuicti Christiani*, ait Tacitus. Bene. Nam nec crimine incendij conuictos fatetur, sed odio. Verum quam æqua est paganitas, quæ odio nos conuictos, & condemnatos habet? Pereat illa suo gladio, quæ scripsit dudum, non odio, nec amore esse iudicandum. Lego autem, *immani crimine*: nam *in*, nota est, & *immane* incendij crimen dicitur, quod capitale est, L. capitalium. §. incendiarij. de pœnis. D. & plerumque viui exuruntur, ait Iurisconsultus.

Veritas cœpit cum odio sui. Hostes Christianorum Iudæi ex æmulatione. Milites ex concussione. Hæretici ex natura hæresis. Christiani odio non crimine conuicti.

consultus, *si dolo malo incenderint.* Nam *sunt euersores humani generis.* Paul. lib. 5. Sent. tit. 3. quod notat immanitatem.

Christiani obiecti bestijs ferarum in pellibus.
Sed intrepidi.

16 FERARVM TERGIS CONTECTI.] Sic Tertullianus ad martyr. *Timebit forsan caro gladium grauem, & crucem excelsam, & rabiem bestiarum, & summam ignium pœnam, & omne carnificis ingenium in tormentis.* Prudent. hymno D. Quirini.

Non illum gladij rigor,
Non incendia, non feræ
Crudeli interitu necant.

Pagani autem, quorum crudelitas Christianos tam sæpe exercuit, fuere feris ferociores, & crudeliores. Suetonius de Nerone. *Nouissime genus lusus excogitauit, quatenus feræ pelle contectus emitteretur e cauea, virorumque ac fœminarum ad stipitem deligatorum inguina inuaderet, magna petulantia: & cum affatim desæuisset, conficeretur a Doryphoro liberto.* Hocque faciebat Nero parua tunica indutus & florente.

Etiam crucifixi.

17 AVT CRVCIBVS AFFIXI.] Prudentius in passione D. Petri & Pauli.

Prima Petrum rapuit sententia, legibus Neronis
Pendere iussum præminente ligno.

At Crucifixi discipulos crux ipsa non pudet. Tamen hæ Christianorum pœnæ mihi legenti & meditanti sunt acrades, non pyra Melitæa.

Multis modis vsti Christiani.
Prima species vstionis ex Prudentio.

18 AVT FLAMMA[illegible]I.] In Passione D. Lini. *Quia Paulus dixerat mundi figuram per ignes resoluendam, iussit omnes Christi milites igne concremari.* Multis modis illa vstulatio fiebat. Nam de vno genere Prudentius in martyr. D. Rom.

At parte campi ex altera, immanem pyram
Texebat vstor fumidus pinu arida,
Sarmenta mistim subdita, & fœni struem
Spargens, liquato rore feruentis picis,
Quo flamma passim cresceret ferocius.
Et iam retortis brachijs furca eminus
Romanus actus ingerebatur rogo.

Secunda ex Tertull. Sarmentarij dicti.

Aliud ex Tertulliano, eorum qui ad stipitem dimidij axis reuincti, sarmentorum ambitu exurebantur. In Apolog. Ideo *Semiaxij* dicti. *Et Semiaxij.*

Tertia ex veteri schol. Iuuen.

Est & tertium, de quo dixi iam ex Vet. interpret. Iuuenal. Sat. 1. *tæda lucebis in illa*: vt tæda & papyro circumuoluti, ceraque, & fixo stipiti, igne admoto, fierent candelæ, quæ nocte tota lucerent. Nam exurendis vestis induebatur chartacea, inlita pice, quam *molestam* vocat Iuuenalis Sat. 9. in versu, *Tunica punire molesta.* Itaque ita subiecti flammis ardebant. Plautus explicat in Capt.

—— at pol te, hic si sapiet senex,
Atra pix agitet apud carnificem, tuoque capiti illuceat.

4. Ignium pœna æuo posteriori.

Et Eusebius de sancta Potamiena, ait illitam fuisse pice feruenti, libr. 6. cap. 4. Alia etiam pœna ignium, quanquam paulo inferiori æuo reperta, vt assulis ignes subderentur. De qua ita Tertullianus in Apolog. *Sic itaque nos ad Deum expansos vngulæ fodiant, cruces suspendant, ignes lambant, gladij guttura detruncent, bestiæ insiliant, paratus est ad omne supplicium ipse habitus orantis Christiani.* Et alia etiam superioribus temporibus Catonis Censorij; quippe ille in Gellio lib. 3. cap. 14. *Homines defoderunt in terram dimidiatos, ignemque circumposuerunt, & interfecerunt.* Est & alia ignium pœna per craticulam, quam subijt D. Laurentius. Vide Prudentium: alia etiam per sartaginem, in qua frixi, vt sub Antiocho 2. Machab. cap. 7. torreri in sartagine. Sic veritatis vnius multæ pœnæ.

Nero [illegible] orbi non nisi bonos sæuit.

19 EI SPECTACVLO NERO OBTVLERAT.] *Qui scit Neronem* (ait Tertullianus) *intelligere potest non nisi aliquod grande bonum ab eo damnatum.* Et qui scit Neronis oblectamenta, non mirabitur Christianos ardentes, pro spectaculo ei fuisse. Nam noctes, die lucidiores erant Romæ, tanta erat Christianorum vstrina sub ista bestia.

Nero quadrigarius.

20 CIRCVLO.] *Curriculo* placet. Nam lib. 14. *Vetus copia erat curriculo quadrigarum insistere.* Iuuenalis Sat. 14.

Dat libertatem, & totas effundit habenas
Curriculo: Quem si reuoces, subsistere nescit.

Interea conferendis pecunijs peruastata Italia, prouinciæ euersæ, socijque populi, & quæ ciuitatum liberæ vocantur. Inque eam prædam etiam dij cessere, spoliatis in vrbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis Populi Romani ætas prospere aut in metu sacrauerat. Enimuero per Asiam atque Achaiam non dona tantum, sed simulachra numinum abripiebantur, missis in eas prouincias Acrato, ac[1] Secundo Carinate. Ille libertus[2] cuicunque flagitio promptus: hic Græca doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur Seneca, quo inuidiam sacrilegij a semet auerteret, longinqui ruris secessum orauisse: & postquam non concedebatur, ficta valetudine quasi æger neruis,[3] * cubiculum non egressus. Tradidere quidam, venenum ei per libertum ipsius cui nomen Cleonicus, paratum iussu Neronis: vitatumque a Seneca proditione liberti, seu propria formidine, dum simplici victu, & agrestibus pomis, ac, si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat. Per idem tempus gladiatores apud oppidum[4] Præneste, tentata eru-

* cubiculo tum non egressus.

Nero Senecam adoritur veneno.

ptione, præſidio militis, qui cuſtos adeſſet, coerciti ſunt: iam Spartacum & vetera mala rumoribus ferente populo, vt eſt nouarum rerum cupiens pauiduſque. Nec multo poſt clades rei naualis accipitur. non bello (quippe haud alias tam immota pax) ſed certum ad diem in Campaniam redire claſſem Nero iuſſerat, non exceptis maris caſibus. Ergo gubernatores quamuis ſæuiente pelago a [5] Formijs mouere, & [6] graui Africo, dum promontorium Miſeni ſuperare contendunt, [7] Cumanis littoribus impacti, triremium pleraſque, & minora nauigia paſſim amiſerunt. Fine anni vulgantur [8] prodigia imminentium malorum nuntia. [9] Vis fulgurum non alias crebrior, & ſidus cometes, ſanguine illuſtri ſemper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumue animalium partus [10] abiecti in publicum, aut in ſacrificijs [11] quibus grauidas hoſtias immolare mos eſt, reperti. Et in agro Placentino viam propter natus vitulus, cui caput in crure eſſet. Secutaque haruſpicum interpretatio: parari rerũ humanarum aliud caput, ſed non fore validum, neque occultũ: quia in vtero repreſſum, aut iter iuxta editũ ſit.

Vulgus nouarum rerum cupientiſſimus.

1 Secvndo Carinate.] An nepos C. Carinatis, qui de Sueuis cum Cæſare Octauiano triumphauit? Dio lib. 51. Fuerit ille victor Sueuorum, fuit hic euerriculum ſimulachrorum, quæ omnia rapuit. fuit & prædo prouinciarum. nam Iuuenalis vocat *Piratam Cilicum*, quem damnarat iam Senatus, & reuocarat Nero. In eum iſtud Martialis libr. 8. torqueri poteſt:

Ne contemne caput, nihil eſt furacius illo:
Non fuit Autolyci tam piceata manus.

Secundus Carinas pirata Cilicum. Simulachrorum raptor.

2 Cvicvnqve flagitio.] Sic noſter ſupra de Domitio Afro: *Quouis flagitio properus clareſcere.*

3 Cvbicvlvm non egressvs.] Lego, *Cubiculo minime egreſſus eſt.*

Correctio Taciti.

4 Prænesté.] Quæ Stephanos dicta quondam: in qua Sylla templum Fortunæ ſtruxit lapide ſtratum. Seneca ait a *Præneſtina arce ad portam vſque Collinam, per ſanguinem humanum inceſſiſſe.* de benefic. cap. 16. lib. 5. Locus amœnus: quippe Martialis lib. 10. epigr. 30.

Præneſte nec ſic, Antiumue miratur.

Præneſte Stephanos dicta. Qua templum Fortunæ a Sylla factum. Præneſte locus amœnus.

5 Formiis.] Eſt oppidum Formiæ, *Hormiæ* olim dictum, vt exiſtimauere, & antiqua Læſtrygonum ſedes. Plinius lib. 3. cap. 5.

Formiæ ſedes antiqua Læſtrygonum.

6 Gravi Africo.] Grauem vocat Africum duplici ratione: aut quia Africus, ſeu Auſter, qui calidus & humidus, grauia reddat corpora, & ab eo morbi & febres epidemicæ, etiam ipſa epidemia, febre voracior: vel quod Africus triremibus aduerſus, huic nauigationi obſiſteret, vel quod ſæuus & importunus, triremes Campanis littoribus impuliſſet, periculoſis valde & infauſtis nauigantibus. Eſt autem ille ventus nubiloſus & imbricoſus: imo & nimboſus valde. De quo noſter 2. Annal. *Mare omne in Auſtrum cepit, qui immenſo nubium tractu validus, & rigore vicini Septentrionis horridior, rapuit diſiecitque naues in aperta Oceani.* Notat autem Strabo lib. 5. apud Homerum Zephyrum non eſſe Fauonium, ſed Africum. Quod non eſt ſine cõtrouerſia.

Africus grauis.

7 Cvmanis littoribvs.] Quia Cumis proximæ. De quibus Agathias libr. 1. *Eſt id oppidum Italicum munitiſſimum, neque facile expugnatum. Situm enim eſt in arduo quodam & difficilem aditum habente colle & veluti ſpecula maris Tyrrheni. imminet enim littori collis, ita vt ad eius pedem fluctus maris illiſi frangantur. editiore loco vallo cinctum eſt turribuſque & propugnaculis validiſſimæ ſtructuræ.* Sed hæc temporibus Iuſtiniani. Virg. 6. *Euboicas* vocat, *Cumas* Chalcidenſes Eubœi, & Cumæ Chalcidenſium colonia.

8 Prodigia.] Plinius libr. 2. cap. 13. *Amnes retro fluere & noſtra vidit ætas, Neronis principis annis ſupremis, ſicut in rebus eius retulimus, & prata & oleæ in contrarias ſedes transgreſſæ.* Prodigioſi principes, prodigioſam reddunt naturam. Alluſit Poeta Venuſinus.

—— quis neget arduis
Pronos relabi poſſe riuos
Montibus, & Tiberim reuerti?

Amnes retro tempore Neronis. Prata & oleæ in contrarias ſedes transgreſſa.

Et Virgil. 2. Æneid.

Ex illo fluere & retro ſublapſa referri.

9 Vis fvlgvrvm non alias crebrior.] Virgil. in eadem re.

Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura.

Fulgura frequentia.

Et Suet. Domit. *Cõtinuis octo menſibus tot fulgura facta nuntiataque ſunt, vt exclamauerit, Feriat iam quem volet.* Claudianus de bello Getico ait hæc fulgura eſſe Deum voces.

— quid cum mortalibus æther
Fulmineo velit igne loqui, quid carmine poſcat
Fatidico cuſtos Romani carbaſus æui.

Idem Virgil. 4. Æneid.

— cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos & inania murmura miſcent.

Lucret. 5.

— cui non correpunt membra pauore,
Fulminis horribili cum plaga torrida tellus
Contremit, & magnum percurrũt murmura cœlũ?

Plinius lib. 2. cap. 20. *Latet plurimos, magna cœli affectatione compertum a principibus doctrinæ viris,*

superiorum

ſuperiorum trium ſiderum ignes eſſe qui decidui ad terras fulminum nomen habeant. Sed maxime ex ijs medio loco ſiti. Ideo fulgura apud Paganos pro oſtentis. Iulius Obſequens ſic incipit ſuum opus de oſtentis: *Iunonis Lucinæ templum fulmine ictum, ita vt faſtigium valuæque deformarentur.* Eſt autem *triſulcum fulgur, quia aut incendit, aut afflat, aut terebrat.* Feſtus. Quod vbi euenerat, ſtatim ad libros Sibyllæ & aruſpices ibant, quos conſulebant; aut ad ſupplicationes, aut nudipedalia, & luſtrationes vrbis. *Supplicatio*, ait idem, *per decem patrimos pueros, & matrimos, totidemque virgines habita.* Et nouendiale habitum. Nam ita idem. *Sacrum Nouendiale factum, quod in Piceno lapidibus pluit.* Et alibi. *Procelloſa tempeſtate ſtrages in vrbe facta, ſigna ænea in Capitolio diſiecit, faſtigia templorum aliquot a culmine abrupta, diſſipauit. Et ad expiationem vrbe luſtrata, nihil triſte accidit.* Quin etiam ex Sibyllinis oraculis ait idem. *Populus circa compita ſacellaque operaturus ſedit.* Quæ fuerunt procurationes horum oſtentorum, vt putabant; ſed remedium morbo grauius. Horat. 1. Carm. od. 2. de his oſtentis:

Iam ſatis terris niuis atque diræ
Grandinis miſit Pater, & rubente
Dextera ſacras iaculatus arces
Terruit vrbem.

Homerus.

Iupiter intonuit: clangor cœlum occupat ingens.

Nec mirandum tamen crebra fulmina in Italia: *Quia*, inquit Plinius libr. 2. cap. 51. *mobilior aer mitiore hieme & æſtate nimboſa ſemper quodammodo vernat, vel autumnat, Italiæ quoque partibus ijs quæ a Septentrione deſcendunt ad teporẽ, qualis eſt vrbis. Campaniæ tractus iuxta hieme & æſtate fulgurat, quod non in alio ſitu.*

10 ABIECTI IN PVBLICVM.] Sed ſæpius in inſulam deſertam Aruſpicum iuſſu deportati. Plin. libr. 26. cap. 4. Aliquando in mare proiecti. Liuius lib. 31. *Iuſſi in mare extemplo deportari, ſicut proxime C. Claudio, M. Liuio* COSS. *deportatus ſimili prodigij fœtus erat.* Iulius Obſequens: *L. Scipione & C. Norbano* COSS. *In Hetruria Cluſij materfamil. vnum ſerpentem peperit, qui iuſſu aruſpicum, in profluentem deiectus, accerſa qua notauit.* Forte, *aduerſa aqua natauit.*

Monſtra in vltimas inſulas deportata. Aut in mare proiecta.

11 QVIBVS GRAVIDAS HOSTIAS.] Id eſt, *fordicidia*, quæ a fordeis bubus nomen habent, inquit Varro. *Bos forda, quæ fert in ventre.* Nam ea die boues prægnantes immolantur. Quod fit 15. die Aprilis. Ouidius in Faſtis.

Fordicidium. A fordeis bubus. Bos forda. Boues prægnantes immolata.

Forda ferens bos eſt, fœcundaque dicta ferendo:
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Ineunt deinde conſulatum Silius Nerua, & Atticus Veſtinus, cœpta ſimul & aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant, ſenatores, eques, miles, fœminæ etiam, cum odio Neronis, tum fauore in C. Piſonem. Is Calphurnio genere ortus, ac multas inſigneſque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem aut ſpecies virtutibus ſimiles. Namque [1] facundiam tuendis ciuibus exercebat, largitionem aduerſus amicos, & ignotis quoque comi ſermone & congreſſu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul grauitas morum, aut voluptatum parſimonia. Lenitati ac magnificentiæ & aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui in tanta vitiorum dulcedine ſummum imperium non reſtrictum, nec perſeuerum volunt. Initium coniurationi non a cupiditate ipſius fuit, nec tamen facile memorauerim, quis primus auctor, cuius inſtinctu concitum ſit, quod tam multi ſumpſerunt. Promptiſſimos Subrium Flauium tribunum prætoriæ cohortis, & [2] Sulpitium Aſprum centurionem extitiſſe conſtantia exitus docuit. Et [3] Lucanus Annæus, [4] Plautiuſque Lateranus conſul deſignatus, viuida odia intulere. Lucanum propriæ cauſæ accendebant, quod famam carminum eius premebat Nero, prohibueratque oſtentare, [5] vanus aſſimulatione. Lateranum conſulem deſignatum, nulla iniuria, ſed amor Reipub. ſociauit. At Flauius Sceuinus & Afranius Quinctianus, vterque Senatorij ordinis, contra famam ſui, principium tanti facinoris capeſſiuere. Nam Sceuino diſſoluta luxu mens, & proinde vita ſomno languida. Quinctianus molli corpore infamis, & a Nerone probroſo carmine diffamatus, contumelias vltum ibat. Ergo dum ſcelera principis, & finem adeſſe im-

Piſo clarus apud vulgum per virtutes aut ſpeciem virtutum.

Lateranum amor Reipublicæ coniuratis ſociauit.

Diuerſæ coniuratorum in Neronem cauſæ.

perij, deligendumque qui fessis rebus succurreret inter se aut inter amicos iaciunt, aggregauere[6] Tullium Senecionem, Ceruarium Proculum, Vulcatium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium Gratum, [7] Antonium Natalem, Martium Festum, equites Romanos: ex quibus Senecio e præcipua familiaritate Neronis speciem amicitiæ etiam tum retinens, eo proprijs periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. Cæteris spes ex nouis rebus petebatur. Ascitæ sunt[8] super Subrium & Sulpitium, de quibus rettuli, militares manus, Granius Syluanus & Statius Proximus, tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus & Venetus Paulus Centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo præfecto videbatur, quem vita famaque laudatum, per sæuitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac sæpe in metum adduxerat, quasi adulterum Agrippinæ & desiderio eius vltioni intentum. Igitur vbi coniuratis præfectum quoque prætorij in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides, promptius iam de tempore ac loco cædis agitabant. Et cepisse impetum Subrius Flauius ferebatur, in scena canentem Neronem aggrediendi, aut cum [9] ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus. Heic occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia tanti decoris testis pulcherrimum animum extimulauerant: nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus aduersa.

Cupido impunitatis magnis animis & conatibus aduersa.

1 FACVNDIAM TVENDIS CIVIBVS EXERCEBAT.] Author libr. de Inuent. 1. *Ad ipsos qui eam adepti sunt (eloquentiam) laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium.*

Facundia tuentur ciues.

2 SVLPITIVM ASPRVM.] Aper dicitur a Dione: quanquam Apri, quasi aspri, quod asperis locis versentur: quod asperis setis vestiti. Quod asperas etiam gerant iras & exitiales. Aper autem nomen Romanum est, vt epigr. 15. lib. 10. Martial. ad Aprum, & nos scimus inter Principes quosdam fuisse nominatos Apros. Sic *Le Sanglier des Ardennes*. Arduanus aper.

Aper quasi asper.

3 LVCANVS ANNÆVS.] De quo Martialis lib 7. epigr. 20.

Hæc est illa dies, quæ magni conscia partus,
Lucanum populis, & tibi Polla dedit.
Heu Nero crudelis, nullaque inuisior vmbra:
Debuit hoc saltem non licuisse tibi.

Nam si hominem occidisse nefas, virum tantum trucidasse quod erit scelus?

Cui sua committunt mortali claustra Camœnæ,

vt ait Lucilius.

4 PLAVTIVSQVE LATERANVS.] Magna huius viri commendatio paucis verbis. *Lateranum nulla iniuria, sed amor Reip. sociauit.* O viue, Laterane, per Taciti æternos Annales: si magni animi tui socios habes; paucos habes, aut certe nullos. Sic ille apud Sallust. in Fragm. *Neque me diuersa pars in ciuilibus armis, mouit a vero.* Et alius. *Inter arma ciuilia, æqui boni famam petij.* Quod rarum est, & ostento simile.

Magna virtus in ciuilibus bellis bene sapere.

5 VANVS ASSIMVLATIONE.] Placet, *assimilatione.* Quod neminem sibi assimilari, nec cuperet, nec pateretur. Nam imperiorum & imperatorum ea est natura, socium nolle nec parem, nedum superiorem. Porro Plautus eo verbo vsus in Mercatore.

Quasi tu nunquam quidquam assimile huius facti feceris.

Plinius nat. Histor. 9. cap. 9. vbi de Tursionibus: *rostris canicularum assimilari.*

6 TVLLIVM SENECIONEM.] Forte frater Cornelij Senecionis, de quo Seneca epist. 101. qui inter Senecæ clientes fuit.

Senecio.

7. ANTONIVM NATALEM.] An vnus ex heredibus istius Natalis, de quo idem Seneca epist. 87. habuit enim heredes multos opicus ille, vt multorum heres fuit.

Antonius Natalis multorum heres, & multis hereditatem relinquens.

8 SVPER SVBRIVM.] Recte: ita infra, *Super Neronis & Tigellini sæuas contentiones.*

9 ARDENTE DOMO.] Lego, *tarde abeunte domo.* Sic Martialis libr. 2. epigrammat. 11.

Tacitus correctus.

Quod ambulator porticum teris serus.

Noctes autem imperatoris Neronis, pro turpibus. *Ambigenti*, inquit, *quomodo suarum noctium ingenia notescerent.* Et supra de Neronianis deprædationibus, quæ in ponte Miluio nocte fiebant. Ni ita legas, palustres inter Minturnas hærebis, nec te nisi solea rupta extricaueris.

Neronis noctes.

Interim cunctantibus prolatantibusque[1] spem ac metum, Epicharis quædam, incertum quonam modo * sciscitata,[2] neque illi ante

* suscitata,

vlla

vlla rerum honestarum cura fuerat, accendere, & arguere coniuratos: ac postremo lentitudinis eorum pertæsa, & in Campania agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, & conscientia illigare connixa est tali initio. Erat nauarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendæ matris Neronis inter ministros non ex magnitudine sceleris prouectus, vt rebatur. [3]Is mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum merita erga Neronem sua & quam in irritum cecidissent, aperit, adijcitque questus & destinationem vindictæ, si facultas oriretur, spem dedit posse impelli & plures conciliare: nec leue auxilium [4] in classe, crebras occasiones, quia Nero multo apud Puteolos & Misenum maris vsu lætabatur. Ergo Epicharis plura, & omnia scelera principis orditur. [5] *Neque senatui quid manere, sed prouisum quonam modo pœnas versæ Reip. daret: accingeretur modo, nauaret operam, & militum acerrimos duceret in partes, ac digna pretia expectaret.* Nomina tamen coniuratorum reticuit. Vnde Proculi indicium irritum fuit, quamuis ea quæ audierat ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, & cum indice composita, nullis testibus innixum facile confutauit. Sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse etiam quæ vera non probabantur. Coniuratis tamen metu proditionis permotis, placitum maturare cædem apud Baias in villa Pisonis: [6]cuius amœnitate captus Cæsar crebro ventitabat, balneasque & epulas inibat [7] omissis excubijs, & fortunæ suæ mole. Sed abnuit Piso, inuidiam prætendens, *si sacra mensæ [8] dijque hospitales cæde qualiscunque principis cruentarentur. Melius apud vrbem in illa inuisa & spolijs ciuium extructa domo, vel in publico patraturos, quod pro Rep. suscepissent.* Hæc in commune: cæterum timore occulto, ne L. Silanus eximia nobilitate disciplinaque C. Cassij apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium inuaderet, prompte daturis operam qui a coniuratione integri essent, quique miserarentur Neronem tanquam per scelus interfectum. Plerique Vestini quoque consulis acre ingenium vitauisse Pisonem crediderunt, [9] ne a libertate moueretur, vel delecto imperatore alio, sui muneris Remp. faceret. Etenim expers coniurationis erat, quamuis super eo crimine Nero vetus aduersus insontem odium expleuerit.

Non semper falsa quæ vera esse non probantur.

Cæde qualiscunque principis dij hospitales & sacra mensæ non polluendi.

1 Spem ac metvm.] Repone, *inter.* Nam excidit.

2 Neqve illi.] Lege, *Neque enim illi.*

3 Is mvlieri.] *Is seu mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia.* Sic scribit Tacitus.

4 In classe crebras occasiones.] Ita lego: *Nec leue auxilium in classe esse, crebras occasiones.* Et sic istam eluuiem effrico.

5 Neqve Senatvi qvid manere.] Non tango; quia valet. Epicharis enim omnia scelera principis persequuta, non omiserat Principē omnia munia Senatus ad se traxisse. Senatumque sine authoritate esse; nec quidquam Senatui manere; id est, nihil illi reliqui esse. Quod firmatur sequentibus verbis: *sed prouisum quonammodo pœnas versæ Reipub. daret.*

Nero omnia munia Senatus ad se trahens.

6 Cvivs amoenitate captvs crebro ventitabat.] Puto fuisse scriptum: *Quia eius amœnitate captus, crebro eo ventitabat.*

Amœnitas hortorum illecebra principum.

7 Omissis excvbiis, et fortvnæ svæ mole.] Nam vt in castris, ita in ædibus Principis, per vices excubias agebant. Dixi de istis excubijs lib. 1.

8 Diiqve hospitales.] Tacitus de morib. German. *Quemque mortalium (lego, Quemcunque mortalium) arcere tecto, nefas habetur.*

Tacitus de morib. German. correctus.

9 Ne a libertate moveretvr.] Lego, *Aut ne accita libertate moueretur.* Id est, post libertatem & restituta veteri Republica a Consulatu moueretur quo fungebatur. Et illud, *vel*, ostendit legendum esse, *aut.* Cæterum verbum, *accita*, ex Taciti latifundijs. Nam vbi de legibus libro 3. *Accitis quæ vsquam egregia.*

Tandem statuere Circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exequi destinata: quia Cæsar rarus egressu, domo aut hortis clausus ad ludicra Circi ventitabat, promptioresque aditus erant lætitia spectaculi. Ordinem insidijs composuerant, vt Lateranus quasi subsidium rei familiari [1] oraret deprecabundus, & genibus principis accidens prosterneret incautum premeretque, animi validus, & corpore ingens. [2] Tum iacentem & impeditum, tribuni & centuriones, & cæterorum vt quisque audiuisset, accurrerent, trucidarentque: primas sibi partes expostulante Sceuino, qui pugionem templo [3] Salutis in Hetruria, siue vt alij tradidere, Fortunæ Ferentano in oppido detraxerat, [4] gestabatque, velut [5] magni operis sacrum. Interim Piso apud ædem Cereris opperiretur, vnde eum præfectus Fenius & cæteri accitum ferrent in castra comitante [6] Antonia Claudij Cæsaris filia, ad eliciendum vulgi fauorem. quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamuis absurdum videretur & inane, aut ipsi Antoniam nomen & periculum commodauisse, aut Pisonem notum amore vxoris, alij matrimonio se obstrinxisse, nisi si [7] cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est. Sed mirum quam inter diuersi generis, ordinis, ætatis, sexus, dites, pauperes, [8] taciturnitate omnia cohibita sint: donec proditio cœpit e domo Sceuini. Qui pridie insidiarum, multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum [9] obsignauit: promptum vagina pugionem, de quo supra retuli, vetustate obtusum increpans, asperari saxo, & mucronem ardescere iussit. Eamque curam liberto [10] Milicho mandauit. Simul affluentius solito conuiuium initum. seruorum charissimi [11] libertate, & alij pecunia donati. Atque ipse mœstus, & magnæ cogitationis manifestus erat, quamuis lætitiam vagis sermonibus simularet. Postremo vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis parare eundem Milichum monet, siue gnarum coniurationis, & hucusque fidum, seu nescium, & tunc primum arreptis suspicionibus, vt plerique tradidere, de consequentibus. Nam cum secum seruilis animus præmia perfidiæ reputauit, simulque immensa pecunia & potentia obuersabantur, cessit fas, & salus patroni, & acceptæ libertatis memoria. Etenim vxoris quoque consilium assumpserat, [12] muliebre ac deterius. quippe vltro metum intentabat, multosque astitisse libertos ac seruos, qui eadem viderint: nihil profuturum vnius silentium. at præmia penes vnum fore, qui indicio præuenisset.

Nihil regnādi cupiditate flagrantius.

Serui præmio accenduntur ad scelus.

Consilium muliebre virili deterius.

Promissum præmium fatentibus, pœna tacentibus aperit coniurationem.

1 ORARET DEPRECABVNDVS.] *Et deprecabundus, & genibus principis accidens.* Quam deprecationis formam attigi superius; sed non omitto quod ait, *Lateranus quasi subsidium rei familiari oraret.* Nam in istis deprecationibus, plerumque Principū cædes. Suet. de Domit. c.17. *Legenti traditum libellum a se, & attonito suffodit inguina.* Florus de Caij filij Augusti vulnere. *Intentum libello, quem vt thesaurorum rationem continentem ipse porrexerat, stricto ferro cruētus:* lege, *cruentatus est.* Suet. in Calig. c.50. *Alij signum more militiæ petijsse, & Caio Iouem dante, Chæream exclamasse; Accipe ratum, respiciētique maxillā ictu discidisse.* Idem de Iulio Cæsare c. 82. *Assidentem conspicati, specie officij circumsteterunt, illicoque Cimber Tullius, qui primus partes susceperat, quasi aliquid rogaturus,* &c. Et hæc non tantum Romæ, sed & alibi in vsu fuere.

Deprecationes in principibus necandis. Exempla.

2 TVM IACENTEM.] *Tum in iacentem.*

3 SALVTIS IN HETRVRIA.] A qua Romani ceremoniarum suarum initia accepere, & eorum exemplo ædem Salutis habuerunt. Quod Liuius prodit li. 9. Plin. l. 35. c. 4. ait Fabium Pictorem caput principemque eius familiæ, sua manu pinxisse anno vrbis Cond. CCCCL. Quæ pictura ad principatum vsque Claudij durauit, quo imperante exusta est.

4 GESTABATQVE.] Potuit gestare & occulere,

occulere: de Thrasea enim ita noster, infra. *Aditum Senatus, globus togatorum obsederat, occultis gladijs.* Ergo occultari poterant. Suetonius in August. cap. 32. *Grassatorum plurimi palam se ferebant succincti ferro, quasi tuendi sui causa; quæ ex consuetudine licentiaque bellorum ciuilium durauerant, aut per pacem etiam exsisterant.* Nam vbi ad saga itum erat, palam ferro accingebantur; pace parta non item. Idem cap. 27. *Galbam Prætorem in officio salutationis tabulas duplices veste tectas tenentem suspicatus gladium occulere.* Et 35. *Quo tempore existimatur lorica sub veste munitus, ferroque cinctus præsedisse decem valentissimis Senatorij ordinis amicis sellam suam circumstantibus.* Ergo potuit gestari gladius, sed non videri; & vt appareat non visum, occultatum gladium; *Excuti solere salutantes principem an gladium haberent.* Dio libr. 60. At idem clare scribit pugiones sub ala occultari, vbi de Augusto. *Nam Senatusconsulto addiderunt excutiendos esse qui in Senatum venirent, ne quis eorum pugionem sub ala haberet.* Quod ostendit gestatos, & occultatos, & qua in parte, eosque exiguos fuisse, qui sub ala gestarentur. Suetonius in Claudian. cap. 13. *E plebe homo nocte media, iuxta cubiculum eius cum pugione deprehensus est.*

Gladius potuit gestari, non videri.

Pugio sub ala.

5 MAGNI OPERIS SACRVM.] Forte, *magno operi sacratum.* Sic Silius de altero gladio. —— *accipe digna*

Et Capua, & nobis, inquit, consulta (togaque
Armatum amota nudat latus) hoc ego bellum
Conficere ense paro, atque anulum ferre Tonanti
Rectoris Libyci victor caput.

Antonia Claudij.

6 ANTONIA CLAVDII CÆSARIS FILIA.] Ex Pætina Ælia secunda vxore, quæ Pompeio nupsit, ac postea Fausto Syllæ. ait autem, *aut ipsi Antoniam nomen & periculum commendauisse, aut Pisonem notum amore vxoris, alij matrimonio se obstrinxisse.* Similis est clausula lib. 2. *Nec aut Vrgulania obtemperauit, aut ille obstitit.* Cæterum in hoc nomine cito Iuuenal. veterem interpretem, qui Satyr. 8. ad versum, *Cuius supplicio, ait, A Nerone autem mater occisa est, & amita, & vxor, & Antonia Claudij. Illa, quæ illi pro harum morte, nubere noluit.* Id est, quia matrem & vxorem, & amitam occidisset, ei nubere noluit. Hanc occidit tamen postea. Nam cui non Nero fuit? Vocatque idem interpres paulo post Antoniam, *sororem adoptiuam Neronis.* Nam erat filia Claudij, per naturam, cuius Nero filius fuit per adoptionem; ideoque illi soror.

Ex Pætina vxore prima.

7 CVPIDO DOMINANDI CVNCTIS AFFECTIBVS FLAGRANTIOR EST.] D. Bernardus. *O ambitio cum omnes crucias, quomodo omnibus places?* Petrus Blæsensis epist. 23.

O curas hominum, o quantum est in rebus inane! *O inanis gloria, o ambitio cæca, o terreni honoris inexplebilis fames, o tinea cordium, animarum subuersio, cupiditas dignitatum: vnde obrepsit hæc pestis?* Et sane omnes Christiani ambitionem damnauere, purpurasque & honorum omnium insignia despuerunt. Quod ex Tertullian. Apologetico, & omnibus priscis Christianis didicimus. Lactant. lib. 8. principio sic scribit: *Qui amore potentiæ inflammati omne studium suum ad honores adquirendos contulerunt, nec si Solem ipsum gestarent in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ quæ illos iubet omni potentia & honore contempto humiles viuere.* Nam homini Christiano dictum est, *Nolite ambulare in magnis.*

8 TACITVRNITATE.] Non est verisimile facinus a numerosa conspiratione perpetratum mansisse occultum. Dionys. Halic. 5.

9 OBSIGNAVIT.] Quod non sine solennitate fiebat: Quippe illa obsignatio, quia extremus vitæ, quasi fabulæ actus, fiebat amicis vocatis, lætioribusque sumptis vestimentis. Plin. de Aurelia, epist. vlt. libr. 2. *signatura testamentum, sumpserat pulcherrimas tunicas.* Val. c. 6. l. 2. *Lectulo, inquit, cultius strato recubans.*

10 MILICHO.] Vsitatum nomen. nam est epigramma Martialis ad Milichum. In quo verum istud fuit Satyrici Iuuenalis:

Milichus nomen vsitatum.

—— *Lingua mali pars pessima serui.*

11 LIBERTATE ET PECVNIA DONATI.] Qui mos Romanorum fuit. Nec melius quis expresserit nostris Iurisconsultis in libris de legatis alijsque titulis, quibus testamentorum veterum extant vestigia. Seneca epist. 87. *Minutas itaque summulas distribuit flentibus seruis, & vltro illos consolatus est.* Tacitus de L. Vetere. *Largitur in seruos quantum aderat pecuniæ.* Et de Petron. Arbitr. *Seruorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit.* Quintilianus declamat. 311. *Seruos cur manumiserit, manifestum est. delectatus est officijs, referre voluit gratiam obsequio. Alius ægrum curauerat, alius peregrinantem sequutus erat, alius inter tot occupationes domesticas custodierat, alius hocipsum fœnus exercuerat. Voluit liberos esse quos amauerat, & a quibus amatum se esse crediderat.*

Libertas data testamento.

Tam ex legibus quam ex auctoribus.

12 MVLIEBRE AC DETERIVS.] In epistola Valerij ad Ruffinum, ne ducat vxorem, quæ extat post opera D. Hieronymi: *Insani capitis & præcipitis est fœmina, indeliberata voluntate semper præcipuum arbitratur quod vult, & non expedit; vt præ omnibus placere cupit, ita placitum suum omnibus præferre consilium est.* Tamen Germani contra. Nam Noster de morib. German. *Inesse quinetiam sanctum aliquid & prouidum in mulieribus putant, nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.* Et D. Ignatius epistola ad Mariam Cassaboliten, consilium sacratum fœminarum lympidissimis fontibus & purissimis simile esse dicebat. Nam etiam non sitientes ad se pertrahunt pulchritudine & transeuntes ad potum hauriendum. Sed sapientem fœminam qui habet, thesaurum habet non comparabilem, & procul de vltimis finibus pretium eius. *Germani fœminis quasi vim diuinam tribuebant*, ait noster de morib. Germ. sed heic de more Romano loquitur. Simile est L. Flori lib. 2. cap. 5. *Idque quo indignius foret, mulier imperabat.* Tamen quædam, quia bonæ, imperant bene. Cæsar lib. 1. belli Gallici: *Apud Germanos consuetudo est, vt sortibus & vaticinationibus matres familias declarent vtrum ex vsu sit necne prælium committi.* Et de Velleda multa dicit de morib. German. & de Aurinia, & de Cimbris Strabo lib. 7.

Fœmina indeliberatum caput.

Recte picta.

Germani in fœminis aliquid prouidum putant.

Igitur cœpta luce Milichus in hortos Seruilianos pergit: & cum foribus arceretur, magna & atrocia afferre dictitans, deductusque ab ianitoribus ad [1] libertum Neronis Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, vrgens periculum, graues coniurationes, & cætera quæ audierat, coniectaueratque, docet. Telum quoque in necem eius paratum ostendit, accirique reum iussit. Is raptus per milites, & defensionem orsus,

Ferrum religione cultum paratur contra Neronem.

Ferrum cuius argueretur, olim religione patria cultum, & [2] *in cubiculo habitum, ac fraude liberti subreptum* respondit: *Tabulas testamenti sæpius a se, & incustodita dierum obseruatione, signatas: Pecunias & libertates seruis & ante dono datas: sed ideo tunc largius, quia tenui iam re familiari, & instantibus creditoribus, testamento diffideret. Enimuero liberales semper epulas struxisse, & vitam amœnam, & duris iudicibus parum probatam. Fomenta vulneribus nulla iussu suo, sed quia cætera palam vana obiecisset, adiungere crimen visum, se pariter indicem & testem facere.* Adijcit dictis constantiam. incusat vltro [3] intestabilem, & consceleratum, tanta vocis ac vultus securitate, [4] vt labaret indicium, nisi Milichum vxor admonuisset, Antonium Natalem multa cum Sceuino, ac secreto collocutum, & esse vtrosque C. Pisonis intimos. Ergo accitus Natalis: & diuersi interrogantur, quisnam is sermo, qua de re [5] fuisset. Tum exorta suspicio, quia [6] non congruentia responderant: inditaque vincla. Et tormentorum aspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis totius coniurationis magis gnarus, simul arguendi peritior, de Pisone primū fatetur. Deinde adijcit Annæum Senecam, siue internuncius inter eum Pisonemque fuit, siue vt Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecæ, omnes ad eum opprimēdum artes conquirebat. Tum cognito Natalis indicio Sceuinus quoque pari imbecillitate, ante cuncta iam patefacta credens, nec vllum silentij emolumentum, edidit cæteros. Ex quibus Lucanus Quinctianusque, & Senecio diu abnuere. Post promissa impunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus [8] Atillam matrem suam, Quinctianus Glicium Gallum, Senecio Annium Pollionem amicorum præcipuos nominauere. Atque interim Nero recordatus Volusij Proculi indicio Epicharim attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, tormentis dilacerari

In muliere masculum pectus.

iubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium ne a fœmina spernerentur, peruicere quin obiecta denegaret. Sic primus quæstionis dies contemptus. Postero cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo [10] fasciæ quam pectori detraxerat in modum laquei ad arcum sellæ restricto, indidit ceruicem, & corporis pondere conisa,

Epicharis sibi mortem parat.

tenuem iam spiritum expressit: [11] clariore exemplo libertina mulier in tanta necessitate alienos ac prope ignotos protegendo, [12] cum ingenui & viri & equites Romani senatoresque in tantis tormentis charissima quoque suorum pignorum proderent.

Multis viris magnis generosior.

Non enim omittebant Lucanus quoque & Senecio & Quinctianus passim conscios edere, magisque pauido Nerone, quanquam multiplicatis excubijs semet sepsisset.

Nero multiplicatis excubijs magis pauidus.

Quin & vrbem per manipulos occupatis mœnibus, [13] insesso etiam mari & amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora,

ra, per domos, rura quoque & proxima municipiorum pedites equitesque permixti [4] Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis. Continua hinc & iuncta agmina trahi, ac foribus hortorum adiacere. Atque vbi dicendam ad causam introissent, [5] lætatum erga coniuratos, si fortuitus sermo, & subiti occursus, si conuiuium, si spectaculum simul inissent, pro crimine accipi: [6] cum super Neronis ac Tigellini sæuas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter vrgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed quo fidem inscitiæ pararet, [7] atrox aduersus socios. Idem Subrio Flauo assistenti, [8] annuentique an inter ipsam cognitionem distringeret gladium, cædemque patraret, retinuit, infregitque impetum iam manum ad capulum referentis.

Leuia pro crimine accepta in metu coniurationis.

Coniurati in coniuratos socios atroces.

Epaphroditus libertus Neronis.

1 LIBERTVM NERONIS EPAPHRODITVM.] Quem Domitianus interfecit, postquam relegauerat, & criminatus est, *Neroni opem non tulisse*. Dio libr. 67. aitque fecisse id ad exemplum suorum libertorum, & vt de se melius curarent: sed frustra. Nam deteriore fato concidit Domitianus homo nauci & nugator nihili.

Arma suspensa cubiculis.

Et prope lectum dormientium.

2 IN CVBICVLO HABITVM.] Ille mos ab Hebræis, quorum in cubiculis arma suspensa. Nam Reg. 1. cap. 27. *Inuenerunt Saul iacentem & dormientem in tentorio suo, & hastam fixam in terra ad caput eius.* Et Iudith 13. *Cum hæc dixisset, accessit ad columnam, quæ erat ad caput lectuli eius, & pugionem, qui in ea ligatus pendebat, exoluit.* Vt scias ad alias nationes hunc morem transiisse. Nam apud Græcos Homer. Il. 10. vbi de Rheso Rhesique militibus. *Dormiebant* (ait) *labore defessi, & iuxta eos arma terræ acclinata.* Et in Hymno Apollinis: *Latona mansit apud Iouem fulmine gaudentem quæ chordam remisit & occlusit pharetram. Et illius ab fortibus humeris manibus captum arcum suspendit ad columnam patris sui.* Et Odyss. α.

Ἔγχος μὲν ῥ' ἔστησε φέρων πρὸς κίονα μακρήν.

Hastam quidem statuit ferens ad columnā longam.

Apud Latinos, Sueton. in Domit. 17. *Puer qui curæ Larium cubiculi ex consuetudine adsistens interfuit cædi. Hoc amplius: narrabat se iussum a Domitiano ad primum statim vulnus pugionem puluino subditum porrigere ac ministros vocare: neque ad caput quidquam excepto capulo & præterea omnia clausa reperisse.* Horat. 1. epist.

——Veientius armis

Herculis ad postem fixis latet abditus agro.

Sic Hebræi, Græci & Latini huius consuetudinis imitatores.

Intestabilis & consecratus.

3 INTESTABILEM ET CONSCELERATVM.] Lego, *intestabilem & consecratum*. Et istud est quod ait Horatius Sat. 3. lib. 1.

-- intestabilis & sacer esto.

ἀλιτηριώδης, id est *execrandus, execrabilis, sceleratus*. Quod innuit Macrob. lib. 3. *Homo sacer is est quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas est eum immolari. Sed qui occidit, parricidij non damnatur.* Ver. Flaccus apud Festum.

4 VT LABARET INDICIVM.] Sallustius 2. Histo. *Fiducia, quam argumentis, purgatiores dimittuntur.*

5 FVISSET.] *Fuerit*, forte.

6 NON CONGRVENTIA.] Nam ὀρθὴ ἡ ἀλήθεια ἀεί. *Recta semper veritas.*

7 AN CVNCTA.] Interrogando.

8 ATTILLAM.] *Atticillam matrem suam.* De qua infra.

9 NON VERBERA, NON IGNES.] Nobile elogium extat Martiæ Bruti coniugis, vere Catonis filiæ, apud Dionem lib. 54. *Quæ probauit marito, ad efferendum arcanum, non flammas, non flagra, non stimulos posse adigere. Nam hæc arcana viris non mulieribus creduntur.* Sen. 2. Controu. 5. *Non tibi indicaui, nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati, quæ id solum potest tacere quod nescit.* Hercules apud Euripidem.

Combure carnem hanc, concrema, repleto te
Meo cruore. nam prius vel sidera
Terram subibunt, terra vel scandet polum,
Quam mollis a me extorqueatur vox tibi.

Et *qui pessima perpetrarunt, omnia & facere & dicere moliuntur*, ait Plato in Eutyph. *Tamen*, vt ait lex, *sunt qui duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, vt exprimi ab eis veritas non possit: alij tanta impatientia, vt in quouis mentiri quam pati tormenta velint.* L. 1. de quæst. Vide constantiam Ligurinæ mulieris apud Tacit. Histor. 1. Tertullian. ad Martyras. *Cessit carnifici meretrix Atheniensis, quæ conscia coniurationis cum propterea torqueretur a tyranno, non prodidit coniuratos & nouissime linguam suam comestam in faciem tyranni expuit.*

Fasciarum multæ species.

Pectorales.

Quæ comprimunt papillas tumentes.

10 FASCIÆ QVAM PECTORI DETRAXERAT.] Erant enim fasciæ pectorales, & crurales, & pedales, etiam capitales. De pectorali, heic. Et Suetonius in Caligula. *Pueris ac fœminis fascias purpuræ ac conchylij distribuit.* *Strophium* vocat Nonius Marcellus, id est, *fasciam breuem quæ virginalium tumorem papillarum* (ita lego) *cohibet.* Catullus in Nupt. Pel. & Thet.

Non contecta leui velatum pectus amictu,
Non tereti strophio lactentes vincta papillas.

Terent. in Eunucho.

Haud similis virgo est virginum nostrarum, quas matres student
Demissis humeris esse, vincto pectore, vt graciles sient;
Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt.

Martialis in Apophor. 134.

Fascia crescentes Dominæ compesce papillas,
Vt sit quod capiat nostra, tegatque manus.

D. Hieronymus ad Eustoch. de virg. seru. *Non soluatur fascia pectoralis.* Idem de vit. susp. contub. *Papillæ fasciolis comprimuntur, & crispanti cingulo angustius pectus arctatur.* Apuleius vbi de Photide. *Foris linea tunica mundule amicta, & russea fasciola prænitente, altiuscule sub ipsas papillas succinctula.* De illa fascia Capitolinus in Albino: *Accessit omen quod cum pueri eius familiæ russulis fasciolis illigarentur, quod forte lotæ atque vdæ essent russulæ fasciolæ, quas mater prægnans parauerat, purpurea matris illigatus est fascia.* Etiam in viris illæ fasciæ. Spartian. in Anton. Pio. *Tiliacis tabulis in pectore positis fasciabatur cum esset senex.* De cruralibus, obiectum Pompeio id carmen. Seneca libr. 7. Controu. 4.

Fascia pectorales virorum.

Crurales fasciæ.

Fasciola qui crura ligat, digito caput vno
scalpit; quid credas hunc sibi velle virum?

De eodem ille. *Quid refert qua parte gerat diadema?* De pedum fascijs, Suet. in Aug. c. 78. *Retectis pedibus paulisper conquiescebat,* id est fascia pedulari reuincta, aut soluta. Plin. lib. 6. Histor Natur. cap. 2. *Fascias quibus in calceis vtebatur mares arrosisse Carboni.* Ideo Tertullianus in Pallio opponit *nudipedem* & *vincipedem.* Quia *vincipes* ille, esset calceis tectus, pedem fascia vinctum haberet: *nudipes,* cui pes liber, & pure nudus, vt dixi supra lib. 2. M. Tullius. *Cum vincirentur pedes fascijs, cum calanticam* (nos dicimus *Callotte*, vt l. 17. de auro & argēt. legato, D.) *capiti accommodares.* Et idem de Arusp. resp. *Cum a mulieribus soleis purpureisque fasciolis factus derepente popularis.* Ouid. 2. Fastor.

Pedulares.

Nudipes.
Vincipes.
Nudipes cui pes pure nudus.
Vincipes cui pes fascijs vinctus.

Scindebant magnos vincula parua pedes.

De capitali fascia lib. 9. de ornament. Isidorus. *Nimbus est fasciola transuersa ex auro assuta linteo, quod est in fronte fœminarum.* Varro 4. de ling. Lat. *Texta fasciola, qua capillum in capite colligarent. Dictum capital a capite, quod sacerdotulæ in capite etiam nunc solent habere.* In Regibus diadema fascia est, & capitis integumentum. Seneca epist. 8. Horatius non fasciam, sed zonam in simili calamitate citat libr. 3. Ode 27.

Fascia capitalis.
Nimbus dicta.
In regibus diadema fascia est.

—— potes hac aborno
Pendulum Zona bene te secuta elidere collum.

11 CLARIORE EXEMPLO.] Plinius de Iphicratide, lib. 35. cap. 8 *scortum hoc lyræ cantu familiare Harmodio, consilia & Aristogitoni, eorum de tyrannicidio, vsque ad mortem excruciata, tyrannis non prodidit.*

12 CVM INGENVI.] Simile exemplum apud D. Hieronym. de mulier. sep. icta. nam quæ mulier semper abnuit, iuuenis fassus est, licet falso, vique tormentorum impulsus. *Neque,* inquit, *multo post, cum liuidas carnes, vngula cruenta pulsaret, & sulcatis lateribus dolor quæreret veritatem, infœlix iuuenis, volens compendio mortis longos cruciatus euitare, fassus est.* Et sunt in quos quæstio nil potest, sunt in quos plurimum; vt dixi iam.

Dolor veritatem non elicit fortibus.

13 INCESSO MARI ET AMNE.] Mari scilicet infero, & amne Tiberi. Sic vrbem quasi captiuam, dedit in custodiam.

14 GERMANIS QVIBVS FIDEBAT PRINCEPS.] Et sane fidi imperatoribus. Ita Tacitus lib. 1. *Neque enim Dij sinant, vt Belgarum, quanquam se offerentium, decus istud, & claritudo sit, subuenisse Romano nomini, compressisse Germaniæ populos.* Germanos hodie Alemanos vocamus, quod nomen sibi dedere, quia fortissimi bellatores sibi viderentur; non abs re.

Belgæ fidi imperatoribus.

15 LÆTATVM ERGA CONIVRATOS.] Lego, *lætatum ergo aduersum coniuratos.* Et refero ad milites, qui lætabantur coniuratis ad causam dicendam admissis. Sed *risus stultorum sonitus spinarum ardentium sub olla,* ait Sapiens.

16 CVM SVPER.] *Et cum super.*

17 ATROX.] *Erat atrox aduersus socios.*

18 ANNVENTIQVE.] Imo, *innuentique,* quia tantum suam intentionem declarabat.

Fuere qui prodita coniuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Sceuinus, hortarentur Pisonem pergere in castra, aut rostra conscendere, studiaque militum & populi tentare: *si conatibus eius conscij aggregarentur, secuturos etiam integros, magnamque motæ rei famam, quæ plurimum in nouis consilijs valeret. Nihil aduersum hoc Neroni prouisum: etiam fortes viros subitis terreri, nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra cieret. Multa experiendo fieri, quæ segnibus ardua videantur. Frustra silentium & fidem in tot consciorum animis & corporibus sperari. Cruciatu aut præmio cuncta peruia esse. Venturos qui ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece afficerent. Quanto laudabilius periturum, dum amplectitur Remp. dum auxilia libertati inuocat, dum* [1] *miles potius deesset, & plebs* [2] *desereret,* [3] *dum ipse maioribus, dum posteris, si vita præriperetur, mortem approbaret?* Immotus ijs, & paululum in publico versatus, post domi secretus, animum aduersum suprema firmat, donec manus militum adueniret, quos Nero tirones aut [4] stipendijs recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tanquam fauore imbutus. Obijt abruptis brachiorum venis. Testamentum fœdis aduersus Neronem adulationibus, amori vxoris dedit, quam degenerem, & sola

Multa experiendo fiunt, quæ segnibus ardua.
Frustra silentium vbi tot coniurati.
Laudabile mori pro Republica.
Mors Pisonis.

ſola corporis forma commendatam, amici matrimonio abſtulerat. Nomen mulieris Arria Galla, priori marito Domitius Silius: hic patientia, illa impudicitia, Piſonis infamiam propagauere. Proximam necem Plautij Laterani conſulis deſignati Nero adiungit, [5] adeo propere, vt non complecti liberos, [6] non aliud breue mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum ſeruilibus pœnis ſepoſitum, manu Statij tribuni trucidatur, plenus conſtantis ſilentij, nec tribuno obijciens eandem conſcientiam. *Coniurator in coniuratorem carnifex.*

1 MILES POTIVS DEESSET.] *Miles potioribus deeſſet*, id eſt ciuibus, potentia nixis, qui Rempublicam vltam velint.

2 DESERERET.] Lege interrogando.

3 DVM IPSE MAIORIBVS.] Ita ſcribe: *Dignam ipſe maioribus, dignam poſteris, ſi vita præciperetur, mortem approbaret.* Quæ vera eſt lectio Taciti, & aculei pungentes, quos in orationum fine ſemper adhibet, quibus euincantur hominum animi. *Silius imminentem dominationem voluntario fine præuertit.*

4 STIPENDIIS RECENTES.] Auguſtanos forte, qui recenter creati a Nerone, & eius turpitudini nimium fauentes.

5 ADEO PROPERE.] Quod Salluſtius ait, *maturrime.* Hiſtor. 1. *vt Lepidus*, ait, *& Catullus decretis exercitibus maturrime proficiſcerentur.* *Tacitus explicatus.*

6 NON ALIVD BREVE MORTIS ARBITRIVM.] Ita ego capio, vt ne quidem permiſerit illi mortis arbitrium & potentiam, vt ſua manu moreretur. Nam nihil breuius quam ſibi mortem inferre: quippe in ictu oculi, & paulo momento inueniri poteſt. *Sed moriendum* enim, inquit Seneca, *nihil aliud in mora eſt, quam velle. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus.* Et ita vſus eſt Seneca ijſdem verbis, *mortis arbitrio. Poſt diem*, inquit epiſtola 70. *tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, ſi viuit, alienum negotium agit.* Negauit ergo illi Nero breue mortis arbitrium, vt raperet ad ſupplicium. *Quam breue mortis arbitrium.* *Nihil niſi deeſt animus volenti mori.*

Sequitur cædes Annæi Senecæ lætiſſima principi, non quia coniurationis manifeſtum comperterat, ſed vt ferro graſſaretur, quando venenum non proceſſerat. Solus quippe Natalis, & hactenus prompſit: *miſſum ſe ad ægrotum Senecam vt viſeret conquerereturq. cur Piſonem aditu arceret: melius fore ſi amicitiam familiari congreſſu exercuiſſent.* Et reſpondiſſe Senecam, *ſermones mutuos & crebra colloquia neutri conducere: ceterum ſalutem ſuam incolumitate Piſonis inniti.* Hæc fere Granius Siluanus tribunus prætoriæ cohortis, & an dicta Natalis, ſuaque reſponſa noſceret, percunctari Senecam iubetur. Is, [1] forte an prudens, ad eum diem ex Campania remeauerat, quartumque apud lapidem [2] ſuburbano rure ſubſtiterat. [3] Illo propinqua veſpera tribunus venit, & villam [4] globus militum ſepſit. Tum ipſi cum Pompeia Paulina vxore & amicis duobus epulanti mandata imperatoris edidit. Seneca miſſum ad ſe Natalem, conqueſtumque nomine Piſonis quod viſendo eo prohiberetur, ſe ratione valetudinis & amore quietis, excuſauiſſe reſpondit. [5] *Cur ſalutem priuati hominis incolumitati ſuæ anteferret, cauſam non habuiſſe, nec ſibi promptum in adulationes ingenium: Idque nulli magis gnarum quam Neroni, qui ſæpius libertatem Senecæ, quam ſeruitium expertus eſſet.* Vbi hæc a tribuno relata ſunt, Poppæa & Tigellino coram, quod erat ſæuienti principi intimum conſiliorum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet. Tum tribunus nulla pauoris ſigna, nihil triſte in verbis eius aut vultu deprehenſum confirmauit. Ergo regredi & indicere mortem iubetur. Tradit Fabius Ruſticus, non eo quo venerat itinere reditum, ſed flexiſſe ad Fenium præfectum, & expoſitis Cæſaris iuſſis, an obtemperaret interrogauiſſe: monitumque ab eo, vt exequeretur, fatali omnium ignauia. Nam & Siluanus inter coniuratos erat, augebatque ſcelera in quorum vltionem conſenſerat.

Amor quietis Senecam retinet. *Mulier impudica & impudicus ganeo, conſilium Neronis.* *Seneca impauidus etiam morte imminente.*

Mors dicta Senecæ.

Vocitamen & aspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam vnum ex centurionibus, qui necessitatem vltimam denuntiaret. Ille inter ritus poscit testamenti tabulas: ac [6] denegante centurione, conuersus ad amicos, *quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod vnum iam tamen & pulcherrimum habebat, imaginem vitæ suæ relinquere testatur: cuius si memores essent, bonarum artium famam tam constantis amicitiæ laturos.* Simul lachrymas eorum, [7] modo sermone, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem reuocat, rogitans: *Vbi præcepta sapientiæ? Vbi tot per annos meditata ratio aduersum imminentia? Cui enim ignaram fuisse sæuitiam Neronis? Neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos, quam vt educatoris præceptorisque necem adijceret.*

Senecæ apparatus ad mortem.

1 FORTE AN PRVDENS.] *Forte, an prudens?* id est, an fortuna, an prudentia? quæ duo opponuntur. Nam fortuna cæca, prudentia perspicax & cum iudicio oculata. Illa temeraria & turbulenta, hæc sobria & sana & sicca & moderata.

2 SVBVRBANO RVRE.] De quo ille epistola 104. Et noto præteriens suburbanorum magnam fuisse curam apud priscos Romanos. Nam *suburbanum*, quasi *sub vrbe amœnum* domicilium & ædes.

3 ILEO.] *Illic*, lego. quamuis & *illo rure*, non male; sed nec Taciti verba sunt.

4 GLOBVS.] Forte, *globu*. Nam multos impedire, vni difficillimum.

5 CVR SALVTEM PRIVATI.] Accipit salutem pro salutatione. Nam supra dixit, *Conquestus cur Pisonem aditu arceret*: & addit, *priuati hominis*; quia publico homini sua danda est dignatio. Salus pro salutatione.

6 DENEGANTE CENTVRIONE.] Ne amplissimæ hereditatis bolus eriperetur faucibus Neronis.

7 MODO SERMONE, MODO INTENTIOR.] Lego, *modo sermone leni, modo intentior in modum coercentis.* & *leni sermoni* opponit *coercitionem*, quæ asperior.

Vbi hæc atque talia velut in commune disseruit, complectitur vxorem, & [1] paululum aduersus præsentem formidinem mollitus, rogat oratque *temperaret dolori,* [2] *ne æternum susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatijs honestis toleraret.* Illa contra, sibi quoque destinatam mortem adseuerat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca gloriæ eius non aduersus, simul amore, ne sibi vnice dilectam ad iniurias relinqueret: *Vitæ,* inquit, *delinimenta monstraueram tibi, tu mortis decus mauis. non inuidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus constantia penes vtrosque par, claritudinis plus in tuo fine.* Post quæ, eodem ictu brachia [3] ferro exsoluunt. Seneca, quoniam senile corpus & paruo victu tenuatum, lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque & poplitum venas abrumpit. sæuisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum vxoris infringeret, atque ipse visendo eius tormenta, ad impatientiam delaberetur, suadet [4] in aliud cubiculum abscederet. Et nouissimo quoque momento suppeditante eloquentia aduocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quæ in vulgus edita eius verbis, inuertere supersedeo. At Nero nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret inuidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, serui libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ. Nam vt est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum marito mortis petiuisse, deinde oblata mitiore spe, blandimentis vitæ euictam: cui addidit paucos postea annos laudabili in maritum memoria, & [5] ore ac membris in eum pallorem albentibus, vt ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum.

Senecæ mors venis amputatis.

Seneca moriens aduocatis scriptoribus multa de eloquentia tradit. Forsan sunt Controuersiæ.

Coniux Senecæ mori optat, maritus vetat.

egeſtum. Seneca interim[6] durante tractu, & lentitudine mortis, Statium Annæum diu ſibi amicitiæ fide & arte medicinæ probatum, orat prouiſum pridem venenum, quo damnati[7] publico Athenienſium iudicio extinguerentur, promeret: allatumque hauſit fruſtra, frigidis iam artubus & clauſo corpore aduerſum vim veneni. Poſtremo ſtagnum calidæ aquæ introijt,[8] reſpergens proximos ſeruorum, addita voce, *Libare ſe liquorem illum Ioui Liberatori.* Exin[9] balneo illatus, & vapore eius exanimatus,[10] ſine vllo funeris ſolenni crematur. Ita codicillis præſcripſerat, cum etiam tum prædiues & præpotens, ſupremis ſuis conſuleret. Fama fuit, Subrium Flauium cum centurionibus occulto conſilio, neque tamen ignorante Seneca, deſtinauiſſe, vt poſt occiſum ope Piſonis Neronem, Piſo quoque interficeretur,[11] tradereturque imperium Senecæ, quaſi[12] inſonti, claritudine virtutum ad ſummum faſtigium delecto. Quin & verba Flauij vulgabantur, *Non referre dedecori, ſi citharœdus dimoueretur, & Tragœdus ſuccederet.* Quia vt Nero cithara, ita Piſo Tragico ornatu canebat.

Statius Annæus Medicus Senecæ amicus.

Non referre dedecori ſi citharœdus remoueretur & Tragœdus ſuccederet.

1 PAVLVLVM ADVERSVS PRÆSENTEM FORMIDINEM MOLLITVS.] Id eſt paulum ſecuritatis aduerſus formidinem, & paulum conſilijs mollitus contra inſtantem metum. Nam timidus eſt & ignauus qui cum non oportet mori deſiderat, & qui refugit cum ſit opportunum. Ad omnia enim etiam periculoſiora nos docet neceſſitas.

2 NE ÆTERNVM.] *Nec æternum ſuſciperet.*

3 FERRO EXOLVVNT.] Ipſe Seneca, vt ſui finis vates, idemque ſuorum præceptorum exequutor, ita lib. 3. de Ira. *Quæris quod ſit ad libertatem iter? Quælibet in corpore tuo vena.* Et epiſt. 71. *Non opus eſt vaſto vulnere diuidere præcordia ſcalpello. Aperitur ad illã magnam libertatem via, & puncto ſecuritas conſtat.* Et ſane ad hanc libertatem, non vna tantum, ſed totis præruptis venis irrupit, nobilis mortis contemptor, quem non laudo tamen, nimis ad lethum præcipitem, & laudarem ſapientem & patientem magis. D. Hieronymus inter ſanctos reponit Chriſtianos, quod legerit epiſtolas Pauli ad Senecam & Senecæ ad D. Paulum, quibus optare ſe dicit, licet potentiſſimus illius temporis, eius eſſe loci apud ſuos cuius ſit Paulus apud Chriſtianos. D. Hieronym. in Catalogo: tamen in extremo actu dixit, *Libemus Ioui liberatori*: quod non dixiſſet, ſi Chriſtianus fuiſſet.

Seneca ſui finis vates.

4 IN ALIVD CVBICVLVM ABSCEDERET.] *In aliud cubiculum vt abſcederet.* Licet præceptis inſtructa mariti. *Nam*, inquit D. Auguſtin. 6. Confeſſ. cap. 11. *Multi magni viri & imitatione digniſſimi ſapientiæ ſtudio cum coniugibus dediti fuerunt, pares ſtudio, pares matrimonio.*

5 ORE AC MEMBRIS IN EVM PALLOREM.] Legebam, *Ore ac membris in ſerum pallorem albentibus*, id eſt longum pallorem. Virgil.

—ſeros maneant hæc fata nepotes.

Sed excuſa placet, & ait *in eum pallorem Senecæ vxorem deueniſſe, vt reſtare paululum vitalis ſpiritus crederetur.* Quod bene ſtat. Nam

Firmata excuſa lectio.

Amor perennis coniugis caſtæ manet.

ait Mimus. cæterum vtitur verbo *albeſcentibus*, quod indicium ægritudinis & mœroris fuit. Sic *album* in corpore hydropici *languorem* dixit Horat. Et *luteam pellem* Satyricus pro pallente cute. D. Hieronym. de obitu Nepot. ad Heliodor. *Marceſſebat, proh dolor, ſtante Auſtro lilium, & purpura violæ in pallorem ſenſim migrabat.* Idem de Paula ſcribit. Et quia me huc deduxit noſtri authoris lectio, tollam ex eodem loco mendum non ferendum. *Vnde*, inquit D. Hieronymus, *& Nioben, quia multum fleuerit, in lapidem & diuerſas beſtias commutatam finxit antiquitas?* lego, *quia multum fleuerit, in lapidem, & ob diuerſas moleſtias* (ſeu *mœſtitias*, non *beſtias*) *commutatam finxit antiquitas?* Nam nulla antiquitas quidquã de beſtijs quod ſciã.

6 DVRANTE TRACTV. *Diu durante tractu & lentitudine mortis.* Et eſt tranſpoſitum verbum, quod inſertum eſt ſubſequenti lineæ. Nam excuti debet a verbis ſequentibus, & heic reponi. Lege ergo, *Statium Annæum ſibi amicitiæ fide, & arte medicinæ probatum.*

7 PVBLICO ATHENIENSIVM IVDICIO.] Videtur doctor ſapientiæ Seneca, longe ante, interitum ſuum præuidiſſe, & voluiſſe non modo in præceptis, ſed in exitu vitæ, ſummum illud ſapientiæ caput Socratem imitari, vt veneno finiret. De quo Iuuenalis Sat. 13.

Seneca Socratem præceptis & exitu vitæ imitatus.

-- dulcique ſenex vicinus Hymetto,
Qui partem acceptæ ſæua inter vincla cicutæ
Accuſatori nollet dare.

8 RESPERGENS.] Virgilius:

Luſtrauitque viros, dixitque nouiſſima verba.

Quæ paganum ſapiunt, non Chriſtianum.

9 BALNEO ILLATVS.] Lege, *in balneum elatus, & vapore eius exanimatus eſt.* Nam dixit ante, *ſtagnum calidæ aquæ introijſſe*; quod erat in balneo. Et habe mentem Senecæ pro diſciplina. nam quo non inuadit crudelitas?

10 SINE VLLO FVNERIS SOLENNI.] *Circumferuntur quædam epiſtolæ Senecæ ad D. Pau-*

Seneca epiſtolis,

Christianus non fuit. Seneca sepulturæ contemptor.

Christiani de sepultura solliciti.

lum, ait Lactantius, quibus *multa sunt*, vt tradit D. Aug. de ciuit. Dei, *quæ Christianam disciplinam quodammodo sapiunt*. Quod D. Hieron. in Catalogo agnoscit: vt iam dixi. Attamen Christianus non fuit; testis illa vltima libatio ad Iouem Liberatorem: testis etiam illa sepultura, sine vllo funeris solenni. Quod erat ex eius disciplina. Quippe ita scribit. *Sepultura sapienti negligenda; nec æstimanda est eius iactura.* nec de futura resurrectione cogitabat. Nam illæ libationes Christianis exosæ, quibus de Ioue ne quidem cogitare licuit. At solennia funerum nunquam a Christianis neglecta, non quod necessaria essent ad salutem, sed quia existimauerunt corpus, quod in exercendis virtutibus socium se animæ præbuisset, iamiam anima coronata, etiam honorari debuisse. Extat Tertulliani locus in Apolog. de Christianor. funeribus multo thure honoratis. Et inde apud eos Cœmeteria tanto in honore habita; quod quisquis Occidentalis Orientalisque Ecclesiæ monimenta perlegerit, nunquam abnuerit. Vide Clementem Romanum libr. 2. de Constitut. Apostol. & D. August. de cura pro mort. hab. Prudentius in hymno de exeq. defunct.

> *Hinc maxima cura sepulchris*
> *Impenditur, hinc resolutos*
> *Honor vltimus accipit artus,*
> *Et funeris ambitus ornat.*

Sed hæc alium habent locum, quo tractentur.

Bene imperium est si a sapientibus regantur.

11 TRADERETVRQVE IMPERIVM.] Et certe nunquam imperio melius quam cum regitur a sapiente. Ipsemet Seneca epist. 90. *Illo sæculo*, inquit, *quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius indicat. Apud Parthos, penes Magos, qui de sapientiæ studio gloriabantur.* Sic σοφώτατος ille Prou. c. 1. *Sapiens habebit gubernacula.* Euripides in Hecuba.

> -- ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὴ καλὰ
> Πράττειν ἐτόλμας, τλῆθι καὶ τὰ μὴ φίλα.

Postquam quæ inhonesta sunt facere ausus es, sustine quæ non grata sunt. Ita de Manlio Valerius l. 6. c. 2. *Manlius eras mihi cum præcipites agebas Senones; postquam mutari cœpisti, vnus factus es ex Senonibus.* Vide Synesium de dono. Sed aut fallor, aut Seneca, si oblatum foret, non recepisset imperium. Quippe a philosophis didicerat quæ de refutando imperio recte dixit postea Saturninus in Spartiano: *Nescitis, amici, quid mali sit imperare. Gladij & tela, nostris ceruicibus impendent, imminent hastæ vndique, vndique spicula: ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur. Non cibus pro voluptate, non iter pro authoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio. Adde quod omnis ætas in imperio reprehenditur. Senex est quispiam, (vt erat Seneca) inhabilis videtur; sin minus, inest furor. Nam quod imperatorem me cupitis, in necessariam mortem me trahitis.* At istam mortem Caligula pertulit, & Nero. *Sed Nero meruit, Caligula debuit*, dicebat M. Antoninus Philosophus.

Fenius Rufus conscius mortis Neronis, & tamen inquisitor coniurationis.

Cæterum militaris quoque conspiratio non vltra fefellit, accensis quoque indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eundem conscium & inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique renitens Sceuinus, neminem ait plura scire quam ipsum.[2] Hortaturque vltro redderet tam bono principi vicem.[3] Non vox aduersum ea Fenio, non silentium, sed verba sua præpediens, & pauoris manifestus,[4] cæterisque ac maxime Ceruario Proculo equite ad conuincendum eum connisis, iussu imperatoris a Cassio milite qui ob insigne corporis robur adstabat, corripitur, vinciturque. Mox eorum indicio Subrius Flauius tribunus peruertitur, primo dissimilitudinem morum ad defensionem trahens, neque se armatum cum inermibus effœminatis tantum facinus consociaturum. Dein postquam vrgebatur, confessionis gloriam amplexus, interrogatusque a Nerone, quibus causis ad obliuionem sacramenti processisset:[5] *Oderam te*, inquit, *nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. odisse cœpi postquam parricida matris & vxoris, auriga, histrio & incendiarius extitisti.* Ipsa retculi verba, quia non vt Senecæ, vulgata erant. Nec minus nosci decebat[6] militaris viri sensus * & incomptos & validos.[7] Nihil in illa coniuratione grauius auribus Neronis accidisse constitit, qui vt faciendis sceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret, insolens erat. Pœna Flauij Veianio Nigro tribuno mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi iussit, quem Flauius vt humilem & angustum increpans, circumstantibus militibus:[8] *Ne hoc quidem*, inquit, *ex disciplina.* Admonitus fortiter protendere ceruicem: *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter*

Verba nouissima Subrij Flauij tribuni.

Nero promptus faciendis sceleribus, audiendis insolens.

Fortis viri fortia verba in morte.

* *sat incomptos, sed validos.*

ter ferias. Et ille multum tremens, cum vix [9] duobus ictibus caput amputauisset, sæuitiam apud Neronem iactauit, sesquiplaga interfectum a se dicendo.

1 RENITENS.] Pulchre *renidens.* Sic Catullus:

Egnatius quod candidos habet dentes,
Renidet vsquequaque.

Tacitus 4. Histor. *Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens.* Martial. lib. 6. epigr. 82.

Subrisi modice, leuique nutu,
Me quem dixerat esse non negaui.

2 HORTATVR.] Id est, hortatur vt Neroni tam bono principi hanc vicem redderet, vt de tota coniuratione faceret certiorem. Quia nemo melius sciebat.

3 NON VOX, NON SILENTIVM.] *Non vox Fenio, non silentium iuuit:* ita legendum est. Quippe vox præpedita arguebat crimen, silentium pauorem: itaque locutus est, sed turbide, & vt attonitus, ac mox siluit. Et vox *iuuit*, in verbo *silentium.* Cæterum *coniuratio tecta suos habet ardores, detecta suos tepores. Nec quisquam est cui sensus non hebetetur, manum iniicientibus fatis.* Amm. Marcel.

4 CÆTERISQVE.] Reis videlicet, ac maxime Ceruario Proculo.

5 ODERAM TE.] Aspera verba. Nam iucunde viro loquendum est, potestatem vitæ & necis habenti.

6 MILITARIS VIRI SENSVS ET INCOMPTOS ET VALIDOS.] *Militaris viri sensus sat incomptos, sed validos.* Καλὸν μὲν ἡ ἀλήθεια, dicebat Plato. & sane veritas ipsa pulchra res, sed facile non persuadetur. Dixit Tacitus *incomptos.* Quintil. 9. declam. *Etiamsi non æque comptus, attamen integer.* Et eodem sensu dicunt *inconditos versus, inconditam orationem.* D. Hieronym. ad Nepot. D. Cyprianus ait *non diserta, sed fortia.* Sallustius. *Sanctus & ingenio validus.* Tertullianus recte ad hanc rem. *Naturaliter compendium sermonis, & gratum, & necessarium est. Sapiet,* inquit ille, *dictio quæ feriet.* Huic dicto aptari potest, quod Cicero in Legibus. *Fannio ætate coniunctus Antipater, paulo inflauit vehementius, habuitque vires agrestes ille quidem atque horridas, sine nitore ac palæstra: sed tamen admonere reliquos potuit vt accuratius scriberent.* Liuius, cuius Noster imitator, lib. 4. aduers. Tempanium. *Oratio incompta fuisse dicitur; cæterum militariter grauis. non fuit vana laudibus, non crimine alieno læta.* Et Tacitus de morib. German. *Nam epulæ, & quanquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt.* Sic D. Hieronym. ad Paul. epist. 153. *Paruas & incomptas litteras mittere.* Ruffinus cont. D. Hieronymum. *Nos licet incomptis verbis, & oratione incomposita, respondebimus.*

Oratio incompta sed valida.

7 NIHIL IN ILLA.] Seneca de Caio non cad. iniur. in Sap. *Omnia contumelias putabat, & fuit ferendarum impatiens, vlciscendarum cupidissimus.*

Ingenium Caligulæ ferendarum iniurarum impatiens, faciendarum cupidum.

8 NE HOC QVIDEM EX DISCIPLINA.] Quippe ex disciplina militari, scrobes tot pedes in latitudinem, tot in profunditatem habere debebant. vide Vegetium. Sed metienda erant ex amplitudine scrobis omnia.

Disciplina militari scrobes metitur.

9 DVOBVS ICTIBVS.] Eadem crudelitas, sed numero maior in muliere septies icta, de qua D. Hieronym. Et apud Suetonium in Caio similis iactatio, *quod sesquiplaga hominem mactasset.* Eleganter sane Quintil. 179. Declamat. *Non omnium animi durant ad sanguinem: sunt quidam mitiores qui ne conspicere quidem cruorem sufficerent.* quod in magnis principibus & vere Martijs vidisse me ausim affirmare.

Proximum constantiæ exemplum, Sulpitius Asper centurio præbuit, percunctanti Neroni, cur in cædem suam conspirauisset, breuiter respondens: *Non aliter tot flagitijs eius subueniri* [1] *posse.* Tum iussam pœnam subijt. Nec cæteri centuriones in perpetiendis supplicijs degenerauere. At non Fenio Rufo [2] par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero vt [3] Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum & infensum ratus: sed coniurati consilia cum Vestino non miscuerant, quidam vetustis in eum simultatibus, plures quia præcipitem & insociabilem credebant. Cæterum Neronis odium aduersus Vestinum ex intima sodalitate cœperat, dum hic ignauiam principis penitus cognitam despicit, ille [4] ferociam amici metuit, sæpe asperis facetijs illusus, quæ [5] vbi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat repens causa, quod Vestinus [6] Statiliam Messallinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius inter adulteros eius & Cæsarem esse. Igitur non crimine, non accusatore existente, quia [7] speciem indicij induere non poterat, ad vim dominationis conuersus, Gerelanum tribunum cum cohorte militum immittit, iubetque præuenire conatus Consulis,

Principis vitia non memoranda.

Vbi ex vero traxere, acrem sui memoriã relinquunt.

occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuuentutem, quia Vestinus imminentes foro ædes, decoraque seruitia, & pari ætate habebat.[8] Cuncta eo die munia consulis impleuerat.[9] Conuiuium celebrat, nihil metuens [10] an dissimulando metu? cum ingressi milites vocari eum a tribuno dixere. Ille nihil demoratus exurgit. & omnia simul properantur, clauditur cubiculo, præsto est medicus, abscinduntur venæ, vigens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce, qua semet miseraretur. Circundati interim custodia qui simul discubuerant, nec nisi prouecta nocte emissi sunt, postquam pauorem eorum imminens exitium opperientium, & imaginatus & irridens Nero, *satis supplicij luisse* ait, *pro epulis consularibus*. Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is profluente sanguine, vbi frigescere pedes manusque, & paulatim ab extremis cedere spiritum, feruido adhuc & compote mentis pectore intelligit, recordatus carmen a se compositũ quo vulneratum militẽ per eiusmodi mortis imaginẽ obijsse tradiderat, versus ipsos rettulit. eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac & Quinctianus, & Seuinus, non ex [11] priore vitæ mollitia, mox reliqui coniuratorũ periere, nullo facto dictoue memorãdo.

Satis supplicij pro epulis consularibus.

1 POSSE.] Forte, *potuisse*.

2 PAR ANIMVS.] Itaque quem honeste spiritum profundere pro Repub. noluerat, turpiter sub manu carnificis absumpsit. At in Rufum conuenit Sophoclis illud.

Αὐτοὶ γὰρ ἡμᾶς ὠφελεῖ, οὐδ᾽ ἐπωφελεῖ,
Βάξις καλὴ λαχόντι δυσκλεῶς θανεῖν.
Nihil conducit fama bona quæsita, ignominiose mori.

Plus in metuenda morte mali est quam in eo quod timetur, ait Cicero ad Torquat. lib. 6. epistola Noui.

3 VESTINVS.] Est epigramma Martialis libr. 4. 74. de Vestino, quod nostro aptare quidam videntur, quibus non ego assentior. Nam hunc Vestinum *annis grauem* vocat Martialis. Noster vero erat gnauus, & diligens & violentus, qui eodem die quo cæsus est, Consulum munia obierat. Deinde facit eum de obitu deliberantem, sed incautum Tacitus, & imprudentem cæsum narrat. Itaque non ea mihi mens, vt eundem esse putem. Sed siue hic, siue ille idem Vestinus, expertus est, [illegible] *Vehementes Regum impetus*.

4 FEROCIAM AMICI.] Debet tueri hæc lectio; quod dixerit: *Hic ignauiam Principis, ille ferociam amici metuit*. Opponit ignauiam ferociæ, & Neronem principem Vestino amico. Et quis ignorat ferociam in animo sedem habere? Dixit, *amici*, propter intimam sodalitatem quæ a iuuentute. Attende interea quod nemo cum serpente ludit securus.

5 VBI MVLTVM.] Non placet hæc lectio. Quid si legatur, *vbi stimulum ex vero traxere?* nam facetiæ quo veriores, eo asperiores. Et sane verba deliquium fatentur, cui puto addidisse verum supplementum: nisi legas, *vbi vim multam ex vero traxere*.

Veriora magis pungunt quam falsa.

6 STATILIAM MESSALLINAM.] De qua vetus interpr. Iuuenal. Sat. 6. illo versu, *Illa tamen grauior. Statiliam*, inquit, *Messallinam insectatur, quæ post quatuor matrimonia diuerso exitu soluta, postremo Neroni nupsit: post quem interemptum, & opibus, & forma, & ingenio plurimum viguit. Consectata est vsum eloquentiæ vsque ad studium declamandi.* Erat autem Statilij Tauri filia, qui amphitheatrum Romæ struxit, bisque Consulis, & triumphatoris abneptis. At fuere eo tempore duæ Messallinæ, Messallina Claudij, & hæc, quæ Neronis fuit. Suetonius autem, vt ea poiiretur, ait Vestinum trucidasse.

Statilia Messallina vxor Neronis.

Sectata est eloquentiam.

Declamatrix.

Abneptis Statilij Tauri.

Duæ Messallinæ eodem tempore.

7 SPECIEM INDICII INDVERE.] Lego, *speciem iudicij induere*, quanquam plerunque verbo *induere* vtatur Noster. Lego *iudicij*: quia nullus accusator, nulli testes, nullum crimen, atque in iudicium deducere non potuit. Opponitur autem *ius* & *vis*, vt dixi supra.

Vbi nullum crimẽ, nullum iudicium.

Nullus accusator.

Nulli testes.

8 CVNCTA EO DIE.] Apud priscos Romanos, quia Consulatus sacrosanctus erat, ideo non nisi deposita dignitate, in eos fiebat animaduersio. Heic contra Nero, & eius exemplo, in Flauium Clementem patruelem suum & Consulem Domitianus, quem ipso Consulatu interemit. Cæterum Suetonij verba sunt, *Tantum ipso Consulatu interemit*, pro quibus lege: *Repente, & ex tenuissima suspicione tantum, in ipso Consulatu interemit*. Claudianus in præfat. 2. ad Eutrop.

Nero in dignitatem nulla habita ratione sæuit.

Suetoniũ correctus.

Illicitas Consul pœnas se Consule soluit;
Annus quos trabeas, hic dedit exitium.
Infaustum populus in se quoque vertitur omen,
Sæuit in authorem prodigiosus honor.

9 CONVIVIVM CELEBRAT.] Legendum, *conuiuium tum celebrat*.

10 AN DISSIMVLANDO METV.] *An dissimulando in metu?* per interrogatiunculam.

11 PRIORE VITÆ MOLLITIA.] *Ex prioris vitæ mollitia*. Nam paulo momento mutantur hominum mores. Dio 39.

Sed

Sed compleri interim vrbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius aduolui, & dextram osculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonij Natalis & Ceruarij Proculi festinata indicia impunitate remuneratur: Milichus [1] præmijs ditatus, Conseruatoris sibi nomen Græco eius rei vocabulo assumpsit. E tribunis Granius Siluanus quamuis absolutus, sua manu cecidit: Statius proximus veniam quam ab imperatore acceperat vanitate exitus corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flauius Nepos, Statius Domitius, quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur. Nouio Prisco per amicitiam Senecæ, & Glitio Gallo atque Annio Pollioni infamatis magis quam conuictis, data exilia. Priscum Antonia Flacilla coniunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum & integris opibus, post ademptis. quæ [2] vtraque gloriam eis auxere. Pellitur & [3] Rufus Crispinus occasione coniurationis, sed Neroni inuisus, quod Poppæam quondam matrimonio tenuerat. [4] Virginium Rufum claritudo nominis expulit. Nam Virginius studia iuuenum eloquentia, Musonius præceptis sapientiæ fouebat. Cluuidieno Quieto, Iulio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen & numerum, Ægæi maris insulæ permittuntur. At Cadicia vxor Sceuini, & Cesenius Maximus Italia prohibentur, reos fuisse se, tantum pœna experti. [5] Atilla mater Annæi Lucani [6] sine absolutione in supplicio dissimulata.

Vxor virum exulem sequitur licet indemnata.

Crispinus Neroni inuisus quod Poppæam Neroni amatam duxisset.

1 PRÆMIIS DITATVS.] Apud Romanos, quisquis se dignum præmio putasset, id poscebat libello, & ei dabatur si æquum esset. Noster 3. Histor. *Gregarius eques occisum a se proxima acie fratrem professus, pretium petierat.* Et 1. Histor. *Plures quam CXX. libellos præmia exposcentium ob aliquam notabilem operam, Vitellius inuenit. En quo audacia scelerum.* Virtus pretium sibi est, nec mercedem poscit; scelus poscit. Plinius 3. epistol. epist. *Audio.* sic scribit. *Fuit moris antiqui eos qui vel singulorum laudes, vel vrbium scripserant, aut honoribus, aut pecunia ornare: nostris vero temporibus, vt alia speciosa & egregia, ita hoc in primis exoleuit. Nam postquam desijmus facere laudanda, laudari quoque ineptum putamus.*

2 VTRAQVE GLORIAM.] Sic Plinius 3. epistola *Adnotasse. Arria Pæti virum secuta, ita milites alloquebatur. Daturi estis viro Consulari seruulos aliquos, quorum e manu cibum capiat, a quibus vestiatur, a quibus calcietur. omnia sola præstabo.* Non impetrauit tamé. Sed nec prætereo quod D. Augustinus scribit in simili coniugum fortuna. Nam ita in Ioannem 14. *Non diligit vxorem suam qui propter dotem illam diligit. Nõ maritum caste diligit quæ propterea diligit quia aliquid donauit. Donauit ei diues maritus & pauper factus est maritus. Quam multi proscripti a castis vxoribus amplius dilecti sunt? Probata sunt multa casta coniugia calamitatibus maritorum: & ne aliud amare vxores, quam maritos putarentur, non solum non deseruerunt, sed amplius etiam sequutæ sunt.* Et inde gloriam consequutæ. Cuius rei nos oculati testes & experti.

3 RVFVS CRISPINVS.] De quo noster infra lib. 16. *Hic quondam præfectus Prætorio, & Consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine coniurationis, in Sardiniam exactus.*

Rufus Crispinus. Præfectus quõdam prætorio. Ob coniurationem exul. In Sardiniam.

4 VIRGINIVM RVFVM.] Recte monuit Lipsius legendum, *Virginium & Musonium Rufum.* Nam quæ sequuntur indicant. Iuuenalis eum refert inter coniuratos Neronis Satyr. 8.

——— quid enim Virginius armis
Debuit vlcisci magis, aut cum Vindice Galba?

Virginius Rufus. Vnus de coniuratis in Neronem.

Vbi vetus interpres. *Virginius vnus de coniuratis qui Neronem occiderunt.* Is est Virginius Rufus, de quo Plinius epist. 1. lib. 2. *Cæsares quibus suspectus, etiam inuisus virtutibus fuerat, euasit. Hic ter Consul, fastigium priuati hominis impleuit, cum principis noluisset. Decessit annum tertium & octogesimum adeptus, laudatus a Consule Cornelio Tacito. Hic enim supremus fœlicitati eius cumulus accessit. Laudator eloquentissimus,* inquit Plinius. Et suffectum fuisse Tacitum in eius locum suspicor. Quippe Consul decessit Virginius sub Traiano.

5 ATILLA.] Lege, *Aticilla*: nam fuit mater Annæi Lucani. Vocabatur autem Aticilla Polla. Martialis lib. 7. epigramm. 20. & 22. eiusdem libri.

Phœbe veni; sed quantus eras, cum bella caneni?
Ipse dares Latiæ plectra secunda lyræ.

Quid tanta pro luce precer? tu Polla maritum
Sæpe colas, & ſe ſentiat ipſe coli.

Papinius in Genethl. Lucani.

Adſis lucidus, & vocante Polla
Vnum quæſo diem Deos ſilentum
Exores.

Fœmina ſua virtute nobilis, ſed Lucani partu nobilior.

6 SINE ABSOLVTIONE IN SVPPLICIO DISSIMVLATA.] Ne credas ita ſcripſiſſe Tacitum. lege: *Sine abſolutione tamen ſupplicio diſsimulata.* id eſt, non fuit abſoluta, ſed nec ſupplicio addicta, ſed diſſimulata.

Tacitus correctus.

Quibus perpetratis Nero, & concione militum habita, bina nummum millia viritim manipularibus diuiſit,[1] addiditque ſine pretio frumentum, quo ante ex modo annonæ vtebantur. Tum quaſi geſta bello expoſiturus vocat Senatum, & triumphale decus[2] Petronio Turpiliano conſulari,[3] Cocceio Neruæ prætori deſignato, Tigellino præfecto prætorij tribuit, Tigellinum & Neruam ita extollens, vt ſuper triumphales in foro imagines apud palatium effigies eorum quoque ſiſteret. Dedit etiam conſularia inſignia Nymphidio, de quo quia nunc primum oblatus eſt, pauca repetam. nam & ipſe pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertina ortus, quæ corpus decorum inter ſeruos libertoſque[4] principum vulgauerat, ex C. Cæſare ſe genitum ferebat, quoniam[5] forte quadam[6] habitu procerus & toruo vultu erat: ſiue C. Cæſar ſcortorum quoque cupiens, etiam matri eius[7] illuſit. Sed Nero vocato Senatu, oratione inter patres habita, edictum apud populum, & collata in libros indicia, confeſſioneſque damnatorum adiunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tanquam viros & inſontes ob inuidiam aut metum extinxiſſet. Cæterum cœptam, adultamque & reuictam coniurationem neque tunc dubitauere, quibus verum noſcendi cura erat, & fatentur qui poſt interitum Neronis in vrbem regreſſi ſunt.

1 ADDIDITQVE SINE PRETIO FRVMENTVM, QVO ANTE EX MODO ANNONÆ VTEBANTVR.] Mutilus hic locus mihi videbatur: ſed fallebar. Vult enim tantum eis frumentum dari ſine pretio, quantum pro modo annonæ conſequebantur.

2 PETRONIO TVRPILIANO.] De quo Annal. 14. & a quo Senatuſconſultum Turpilianum. *Quique miſſus in Britannias & honeſtum pacis nomen ſegni otio impoſuit.*

Petronius Turpilianus. A quo Senatuſconſultum Turpilianum.

3 COCCEIO NERVÆ.] Filius eſt Neruæ Iuriſconſulti tantopere laudatus a Pomponio L. 2. de orig. iur. Quiq. annos natus 16. palam de iure reſpondit. Et vocatur paſſim in iure *Nerua filius.* Pater ſub Tiberio deceſſerat, hic ſub Nerone Prætor deſignatus, triumphalia conſequitur.

Cocceius Nerua filius Iuriſconſulti. Qui de iure reſpondit anno 16. Nerua filius dicitur in iure.

4 PRINCIPVM VVLGAVERAT.] Lego, *Principis tum vulgauerat.* Noſter 4. Hiſtor. idem tradit de Sabino. *Sabinus*, inquit, *ſuper inſitam vanitatem falſæ ſtirpis gloria incendebatur, proauiam ſuam D. Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuiſſe.* Sueton. in Caligula 23. *Prædicabat matrem ſuam ex inceſto quod Auguſtus cum Iulia filia commiſiſſet procreatam.*

5 FORTE QVADAM.] Legendum eſt, *ſorte quadam.*

6 HABITV PROCERVS ET TORVO VVLTV ERAT.] Suetonius de ſtatura Caij cap. 50. *Statura fuit immani, pallido colore, corpore enormi, oculis & temporibus concauis.* At nemo melius Seneca, licet mendoſa lectione. *Inter cætera* (vitia ſcilicet) *quibus abundabat contumelioſius, mirabili ſtudio ferebatur, omnes aliqua nota feriendi* (non ferendi) *ipſe materia riſus digniſsima. Tanta illi palloris inſaniam teſtantis fœditas erat, tanta oculorum ſub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis deſtituit* (lego *deſtituti*) *& emendicantis capillis aſperſi deformitas.* En hominem bellum, & bella præditum anima.

Caligulæ forma. Eleganter a Seneca deſcripta. Qui emendatur.

7 ILLVSIT.] *Illuſerit.*

[1] At in Senatu cunctis vt cuique plurimum mœroris, in adulationem demiſſis;[2] Iunium Gallionem, Senecæ fratris morte pauidum, & pro ſua incolumitate ſupplicem increpuit[3] Salienus Clemens, hoſtem & parricidam vocans: donec conſenſu patrum deterritus eſt, ne publicis malis abuti ad occaſionem priuati odij videretur,[4] neu compoſitam & oblitteratam māſuetudinem principis nouam ad ſæuitiam traheret.

traheret. Tum decreta dona & grates deis decernuntur, propriusque honos[5] Soli, cui est vetus ædes apud Circum, in quo facinus parabatur, qui occulta coniurationis, numine retexisset: Vtque Circensium[6] Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur:[7] mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet: Templum Saluti extrueretur, eo loci ex quo Sceuinus ferrum prompserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacrauit,[8] inscripsitque IOVI VINDICI. In præsens haud animaduersum, post arma Iulij Vindicis ad auspicium & præsagium futuræ vltionis trahebatur. Reperio in commentarijs Senatus, Cerialem Anicium consulem designatum, pro sententia dixisse, vt templum diuo Neroni quam maturrime publica pecunia poneretur. Quod quidem ille decernebat, tanquam mortale fastigium egresso, & venerationem[9] hominum merito: quod ad omina olim sui exitus verteretur. Nam deum honor principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit.

Deum honor principi post mortem, non ante decernebatur.

1 AT IN SENATV. Paulo est obscurior Tacitus in his verbis. Sed eius sensus est. In Senatu vt quisque impensius mœrebat, quod filij forte, aut cognati, aut agnati, aut amici coniurationi nomen dedissent, fuissentque pœnis affecti, eo magis in adulationem demissi erant, ipsique Principi gratulabantur. Homines vere ad seruitutem nati, & alti.

2 IVNIVM GALLIONEM.] Dio vocat L. Iulium Gallionem, non Iunium, libr. 60. Annæum vero vocat Plinius, atque ait laborasse phthisi, his verbis. *Principalis vero nauigandi phthisi affectis, vt diximus, aut sanguinem egerentibus, sicut proxime Annæum Gallionem fecisse post Consulatum meminimus. Annæus Gallio,* verum nomen. Nam Annæus Seneca dictus, qui frater Annæi Gallionis. Quid si *Iunius Annæus Gallio*? Nam tot nomina Romani aliquando habuere. Quintilianus duos Galliones oratores numerat, patrem, & filium lib. 3. Instit. cap. 1. Quod huic loco bene quadrat. Describitur ille eleganter a Iuuenale, sed verbis Œdipodijs. Nam vbi de Græcis laudantibus quosdam Romanos declamatores, & inter eos Gallionem, cui vox erat tinnula, sic scribit figurate:

De superiore Gallione sub Tiberio iam dictum. Hic frater Senecæ philosophi.

Iuuenalis ænigmate eum describit.

Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat quo mordetur Gallina marito.

Id est Gallio, ad cuius nomen alludit. Ideo author Dialogi, qui falso Tacito adscribitur de clar. orator. *tinnitus* nominat *Gallionis.* Et is est, qui vnco tractum in cœlum Claudium dixit, eleganti irrisione, cum illi infensus esset propter Senecam fratrem. Dio libr. 60. Quique nominatim voce Neronem citauit, vt in theatrum prodiret. Idem lib. 61. Alter autem est ab Iunio Gallione, qui sub Tiberio cum censuisset milites exactis stipendijs, vt in subsellijs equitum positi spectacula viderent, custodijs addictus est. Idem author lib. 56. De eo est caput 18. Actuum, quo notatur vt negligens, videturque sub Claudio proconsulatum Achaiæ habuisse. Nec omitto *Gallionem Senecæ* nominari in lapidibus ad differentiam huius Gallionis. Nam Cordubæ Hisp. in marmore.

Gallio tinniebat in declamando, non tonabat.

Verbum Gallionis de Claudio facetum.

C. EGNATVLEIÆ. C. FIL.
GALLIONIS. SENECÆ.

3 SALIENVS CLEMENS.] Quid si *Saluienus Clemens*? Nam noster, *Saluius Titianus, Saluius Cocceianus.*

Saluienus, pro Salienus.

4 NEV COMPOSITAM ET OBLITERATAM MANSVETVDINEM PRINCIPIS NOVAM AD SÆVITIAM TRAHERET.] Mala verba. Lege ex veris: *Neu compositam & obliteratam mansuetudine mentem Principis nouam ad sæuitiam traheret.* Principis ira desæuierat, menti quies redierat. Non incendium illud denuo excitandum, sed continendum. Thalassium carpit Marcellinus quod Galulm imperatorem, *non consilijs, non maturitate mitigaret. Vt,* ait, *aliquoties celsæ potestates iras principum molliuerunt. Sed aduersando iurgandoque* intempestiue, & *cum parum congrueret, ad rabiem euibrabat.* In libr. Esther, cap. 15. *Conuertit Deus spiritum regis in mansuetudinem.* Et sane *ira regis mors est, vt lætitia eius, vita,* in Prouerb.

Tacitus correctus.

5 SOLI CVI ÆDES APVD CIRCVM.] Tertullianus hoc firmat de spectac. *Circus principaliter Soli consecratur, cuius ædes medio spatio est, & effigies de fastigio ædis emicat, quod non putauerunt sub tecto consecrandum quem in aperto habent.*

Circus Soli consecratus. Sol in fastigio ædis, non intra, cum in aperto emicet.

6 CEREALIVM LVDICRVM.] Quia ludis Cereris destinata erat cædes.

7 MENSISQVE APRILIS.] Prima vestigia huius adulationis post Actiacam victoriam. Dio libr. 51. Diem quo capta fuit Alexandria fastum esse Consules edixerunt, ab eoque reliquis annis numerandis initium sumendum.

Adulatio post Actiacam victoriam.

8 INSCRIPSITQVE IOVI VINDICI.] Sic Dio de Caligula. *Pugiones tres Romæ, Marti Vltori sacrandos dedit,* l. 59. Cornelius Fronto: *Mars vltor dicitur, non vindex: vltio vindicat factum, vindicatio futura prohibet.* Nero tamen inscripsit Ioui Vindici, quod coniurationem Iupiter esset vindicatus. Nam Dij, ait Virgilius, *memores fandi atque nefandi.* Et

Οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί.
Qui reuerentur diuinam vltionem sunt sapientes.
Sed aliter interpretatum, Iouem per Iulium Vindicem vlturum Neronis crudelitates. Quod accidit. Sic Iudith. 6. Gedeon Ierobaal dictus, quod vltor Baal destruxisset. Et Oseæ 10. *Oblatus est munus regi vltori.* Vindex autem Neronis atrocissimus hostis. Sueton. cap. 4. in Ner. vbi de Vindice. *Iam noctibus iurgia cum seruis plerique simulantes, crebro Vindicem poscebant.* Et sane omnes Gallias in Neronem consciuit, Galbam imperatorem fecit. Itaque edicto promulgauit Nero, qui caput Vindicis ei adferret, multa daturum. At Vindex ampliora, qui Neronis caput. Quod fiebat vulgo. Nam Apollonij Tyrij interpres: *Quicunque, ait, Tyrium Apollonium regni mei contemptorem & inimicum viuum exhibuerit, accipiet quingenta talenta auri; qui vero caput, centum.* Ille tamen Vindex nominatus Cæsar a militibus, respuit & imperium. Plinius libr. 20. cap. 14. *Et paulo ante Iulium Vindicem assertorem illum a Nerone libertatis captatione testamentis sic lenocinatum.* Sueton. cap. 40. in Neron. *Cum Gallias pro Prætore regeret, a Nerone primus omnium qui militibus præerant, defecit.* Inscripsit autem *Ioui Vindici*, quod is mos esset Paganis ita inscribere, & ad Christianos abijt. Prudentius in pugna Pudicit. & Libid. nisi forte alludat ad Paganum morem.

Vindex Neronis hostis.

Vindex edixit multa se daturum ei qui Neronis caput tolleret.

Vindex captator.

-- nec iam contenta, piatum
Condere vagina gladium: ne sorde latenti
Occupet ablutum rubigo scabra nitorem,
Catholico in templo diuini fontis ad aram
Consecrat, æterna splendens vbi luce coruscet.

Sic in libro Iudith. cap. 16. *Iudith vniuersa vasa bellica Holophernis quæ dedit illi populus, & conopæum quod ipsa sustulerat de cubili ipsius, obtulit in anathema obliuionis.*

9 HOMINVM MERITO: QVOD AD OMINA.] Aliquid abest ab illa oratione. Scio quid velit, sed non cohæret, Cerialem Antium Consulem censuisse templum Neroni ex publica pecunia maturandum. At Consulis mens erat Neronem hæc meruisse quasi Numen: ideoque ita sibi videri. Sed quod postea verteretur ad omina exitus eius breui futuri. Nam tum nemo viuens inter Deos referebatur; eratque indicium breui futuræ cædis. Puto ego ita scriptum. *Quod quidem ille decernebat tanquam mortale fastigium egresso eo (id est Nerone) & venerationem numinum merito; sed quod ad omina olim sui exitus verteretur.*

10 NAM DEVM HONOR.] Sic Plinius cap. 55. libr. 7. *Eadem vanitas in futurum se propagat, & in mortis quoque tempora, ipsa sibi vitam mentitur, alias immortalitatem animæ, alias transfigurationem, alias sensum inferis dando, & manes colendo, Deumque faciendo, qui iam etiam homo esse desierit.* En vltimis verbis manu Pagani transfixa Idolomania quæ nobiliore manu cadere non potuit. Nec aliter Augustini & Arnobij nostri, totæque Christianorum ducum cohortes.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN librum decimum quintum Annal. C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV DIVI AVGVSTI
ANNALIVM LIBER DECIMVS SEXTVS.

ILLVSIT dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius,[1] ex promisso Cesellij Bassi, qui origine Pœnus, mente turbida,[2] nocturnæ quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit. Vectusque[3] Romam, principis aditum emercatus, expromit repertum in agro suo specum altitudine immensa, quo magna vis auri contineretur,[4] non in formam pecuniæ, sed rudi & antiquo pondere. Lateres quippe prægraues iacere,[5] astantibus * parte alia columnis. quæ per tantum æui[6] occulta, augendis præsentibus bonis latuerint. Cæterum vt coniectura demonstrat, Didonem Phœnissam Tyro profugam, condita Carthagine, illas opes abdidisse, ne nouus populus[7] nimia pecunia lasciuiret: aut[8] reges Numidarum & alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur. Igitur Nero non auctoris, non ipsius negotij fide satis spectata, nec missis visoribus per quos nosceret, an vera assererentur, auget vltro rumorem, mittitque qui velut partam prædam aueherent. Dantur triremes & delectum nauigium, iuuandæ festinationi. nec aliud per illos dies populus credulitate prodentis diuersa fama tulerat. Ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur: oratoribusque[9] præcipua materia in laudem principis assumpta est.[10] *Non enim tantum solidas fruges, nec metallis*[11] *confusum aurum gigni, sed noua vbertate prouenire* * *terra, & obuias opes deferre deos.* Quæque alia summa facundia, nec minore adulatione seruilia fingebant, securi de facilitate credentis. Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis quas multos per annos prodigeret. Quin & inde iam largiebatur. Et diuitiarum expectatio inter causas paupertatis publicæ erat.[11] Nam Bassus effosso agro suo, latisque circum aruis, dum hunc vel illum locum promissi specus adseuerat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium efficiendo operi assumptus, tandem posita væcordia,[13] non falsa ante somnia sua, seque tunc primum elusum admirans, pudorem & metum morte voluntaria effugit. Quidam vinctum, ac mox dimissum tradidere, ademptis bonis in locum regiæ gazæ.

* per peristylia columnis.

* terras,

Verba oratorum adulantium Neroni.
Nero facilis credendis adulatoribus.
Luxus crescit spe inanis somnij.

Diuitiæ expectatæ, causæ paupertatis.

IN LIBRVM XVI. ANNALIVM C. CORNELII TACITI Nouarum Cogitationum liber decimus sextus.

1 EX PROMISSO.] Lege, *& ex promisso Cesellij Bassi.* Nã Nero in culpa vt Cesellius Bassus. Nero propter facilem credulitatem; Bassus propter somnij vanitatem. Nero putabat iam se *gryphis & picis diuitem magis, qui aureos montes colunt*, vt ait Plautus in Aulularia. Bassus in amicitia principis se potentissimum fore existimabat: & vanitas, & nimia credulitas vtrumque pessumdedere.

2 NOCTVRNÆ QVIETIS IMAGINEM.] Somnia enim sunt imagines, quæ corporibus dormientibus, semperque vigilantibus animis nascuntur, & intereunt. Amm. Marcel. 14. *Solutis corporibus* (ait) *animus semper vigens motibus indefessis & cogitationibus subiectus & curis, quæ mortalium sollicitant mentes, colligit visa nocturna quas phantasias nos appellamus.* Sed auarorum sunt somnia, opes. Sallust. 3. frag. *Contra ille calui ratus,* (id est decipi) *quærebat num somnio thesaurus portenderetur.* Sed *non thesauri, non exercitus præsidia regni sunt, sed amici*, ait idem in Iugurth. bello. Petronius Arbiter ludit ita in his somnijs thesauros fingentibus.

Nocte soporifera veluti cum somnia ludunt
Errantes oculos, effossaque protulit aurum
In lucem tellus: versat manus improba furtum,
Thesaurosque rapit, sudor quoque perluit ora,
Et mentem timor altus habet, ne forte grauatum
Excutiat gremium, secreti conscius auri.
Mox vbi fugerunt elusam gaudia mentem,
Veraque forma redit: animus quod perdidit optat,
Atque in præterita se totus imagine versat.

Quos versus de istis Bassi insomnijs scripsit vti existimo: nam erant contemporanei, nec postea diu superuixit. Apul. 4. Metamorph. *Nocturnæ visiones contrarios euentus nonnunquam pronuntiant; denique flere & vapulare, & nonnunquam etiam iugulari, lucrosum, prosperumque prouentum nuntiant. Contra ridere, & mellitis dulciolis ventrem saginare, vel in voluptatem Veneream conuenire, tristitiæ animi languore corporis, damnisque cæteris, anxiatum iri prædicant.* Sic illudunt hominibus dormientibus dæmones per insomnia.

3 ROMAM, PRINCIPIS ADITVM.] Lego, *vectusque Romam, vt principis aditum emercatus est.* *Tacitus correctus.*

4 NON IN FORMAM PECVNIÆ, SED RVDI ET ANTIQVO PONDERE.] Iurisconsulti dicunt *aurum factum*, vel *infectum*, vel *signatum*. Virgilius:

—— *sunt auri pondera facti,*
Infectique mihi.

Aurum factum est, ait Vlpianus, *ex quo aliquid est effectum, veluti vasa aurea, emblemata, signa. Infecto auro legato id debetur, quod testatoris ita factum est, vt eo quod ad rem comparatum est, non possit vti sine refectione: & aurum signatum quod aliqua forma est expressum, veluti numismata.* L. 27. §. cui. de aur. & arg. legat. D. Tertullian. de Hab. muliebri. *Aurum terra gloriosior: sicut & argentum de tormentis in ornamenta mutatur ferro & ære nihilo generosior, quæ operas plures & necessariores exhibeant rebus humanis.* Et erant aurum & argentum illustrium tantum olim.

5 ADSTANTIBVS PARTE ALIA COLVMNIS.] *Adstantibus per peristylia columnis.* Sic lego, & Vitruuius lib. 5. docet quid sint *peristylia*. Nam vbi fuit prima pars, vt de alia fiat mentio? nusquam. Auson. de peristylijs in Clar. vrbib. vbi de Mediolano:

Cunctaque marmoreis ornata peristyla signis.

Peristylion autem locus est clausus columnis circumquaque porticum habens.

6 OCCVLTA.] *Quæque per tantum æui occultata, augendis præsentibus bonis*, id est ad augenda bona præsentia.

7 NIMIA PECVNIA LASCIVIRET.] Nam vbi pecunia, ibi luxus: vbi luxus, ibi vitia; vbi vitia, ibi imperiorum lapsus. Sic Plinius vocat *Argentum venenum rerum omnium.* lib. 33. cap. 6. Et *aurum pestem ac saniem. Non erat satis*, inquit, *vnam inuexisse pestem, nisi etiam auri sanies accessisset.* Et nota ex immensis opibus tum egentissimam fuisse Rempub. Romanam. *Gradus a pecunia ad ruinam. Argentum venenum rerum omnium. Aurum altera pestis orbis.*

8 REGES NVMIDARVM ET ALIAS INFENSI.] Sic Virgilius facit Iarbam Numidarum regem Didoni & Carthaginiensibus infensum 4. Æneid.

Fœmina, quæ nostris errans in finibus, vrbem
Exiguam pretio posuit: cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus; connubia nostra
Reppulit, ac dominum Ænean in tecta recepit.

9 PRÆCIPVA.] *Præcipua ea*; vel, *hæc præcipua.*

10 NON ENIM.] Puto esse ipsissima oratorum verba.

11 CONFVSVM AVRVM GIGNI.] Recte. Nam aurum æri admixtum est. Plinius l. 23. c. 4. Et glareis marmoreis, & in oriente sapphiro, & Thebano. *Aurum commiscetur æri & glareis marmoreis.*

12 NAM BASSVS EFFOSSO.] Ita Plinius: *Itur in viscera matris telluris, scrutamurque omnes eius fibras.* Sic Cassiodorus epist. 3. libr. 9. Var. *Intrant homines caligines profundas: viuunt sine supernis: exulant a sole: & dum sub terris compendia quærunt, nonnumquam in lucris* (ita legendum) *gaudia derelinquunt. Aliquando illuuina, viasua, & reditus procurare nequeunt.* (lego, *illi ruina vias suas & reditus procurare nequeunt*) *qui pedibus suis semitas operosis manibus effecerunt.* Reliqua male habita heic non notamus, alibi discutiemus. Sed mirum quod tanto labore

Effodiuntur opes, irritamenta malorum.

13 NON FALSA ANTE SOMNIA.] Lego, *nouit falsa somnia*, scilicet quæ ante habuerat, pœnitens consilij Neroni dati. Nam ex Lucretio lib. 4.

- quo quisque fere studio defunctus adhæret,
Aut quibus in rebus multum sumus ante morati,
Atque

Atque in qua ratione fuit contenta magis mens,
In somnis eadem plerumque videmur obire:
Causidici causas agere & componere leges:
Induperatores pugnare & prælia obire.

Interea [1] Senatus propinquo iam lustrali certamine, vt dedecus auerteret, offert imperatori victoriam cantus, adijcit facundiæ coronam, qua ludicra deformitas velaretur. Sed Nero *nihil ambitu nec potestate Senatus opus esse dictitans*, [2] * *se æquum aduersus æmulos*, & [3] *religione iudicum meritam laudem assecuturum*, primo carmen in scena recitat: mox flagitante vulgo, *vt omnia studia sua publicaret* (hæc enim verba dixere) ingreditur theatrum, [4] cunctis citharæ legibus obtemperans: [5] ne fessus resideret, ne sudorem, [6] nisi ea quam indutui gerebat veste detergeret: vt nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremo [7] flexus genu, & [8] cœtum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur [9] ficto pauore. Et [10] plebs quidem vrbis, histrionum quoque gestus iuuare solita, [11] personabat certis modis, plausuque composito. Crederes lætari, ac fortasse lætabantur per iniuriam publici flagitij. [12] Sed qui remotis e municipijs, seueramque adhuc, & antiqui moris retinentes Italiam, [13] quique per longas prouincias lasciuiæ inexperti officio legationum aut priuata vtilitate [14] aduenerant, neque aspectum illum tolerare neque labori inhonesto sufficere: cum [15] manibus nescijs fatiscerent, turbarent gnaros, ac sæpe a [16] militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore, aut silentio segni [17] præteriret. Constitit plerosque equitum, dum per angustias aditus & ingruentem multitudinem enituntur, obtritos: & alios dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. quippe grauior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam & pluribus occultis, vt nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coeuntium scrutarentur. Vnde tenuioribus statim irrogata supplicia, aduersus illustres dissimulatum ad præsens, & mox redditum odium. Ferebantque [18] Vespasianum tanquam somno conniueret, a Phœbo liberto increpitum, ægreque meliorum precibus obtectum: mox imminentem perniciem maiore fato effugisse.

securum aduersus æmulos.

Author somnij Bassus se perimit.

Neronis non citharœdus tantum sed poeta vulgo placet.

Veneratio per manus osculationẽ.

Plebs vrbis moribus corrupta; rustica plebs seuera.

Vespasianus imminentem perniciem maiore fato effugit.

1 SENATVS PROPINQVO IAM.] Quid *propinquo?* cum supra dixerit, *iam præsens.* Nam ita scribit: *Ac forte Quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur.* Quid ergo? An obliuiosus Tacitus, nec sui memor? minime: sed narrat heic quæ ante; illic, quæ instanti certamine acta sunt.

2 SE ÆQVVM ADVERSVS ÆMVLOS.] *Seque securum aduersus æmulos*: ita lego. Putaui tamen aliquando nihil mutandum, quasi diceret, parem æmulis. Quod frequens in Tacito, vt de Petronio Arbitro, *vigentem se ac parem negotijs.* Et de Poppæo Sabino: *Par negotijs neque supra erat.* Error exscriptionis, quod ita esset scriptum per notas, *seq,urum.* Sic Horatius 2. epist. epist. 1. *pœnæ securus.* Et nota verum esse quod Ouidius docet:

Aurum & opes & dona frequens donabit amicus:
Qui velit ingenio cedere nullus erit.

3 RELIGIONE IVDICVM.] Nam in iudicijs religio primas partes habet. Iurabant autem ex animi sui sententia iudicaturos. Iurabant in leges. Ascon. in Diuinatione in Verrem, *Subscriptione perfecta iudices iurabant in leges, vt obstricti religione iudicarent.* Ita apud Iurisconsultos sæpe *religio iudicis*, *religio præsidis*, vt L. 2. §. vlt. de excus. tut. & L. 1. Cod. si tutor, vel cur.

Religio in iudicijs, & iusiurandum.

Iusiurandum, ex animi mei sententia.

4 CVNCTIS CITHARÆ LEGIBVS OBTEMPERANS.] Suetonius 24. *In certando*, inquit, *ita legi obediebat, vt nunquam excreare ausus, sudorem quoque frontis detergeret; atque etiam in quodam tragico actu, cum elapsum baculum cito resumpsisset*, (quod capio de sceptro, nam Atreum aut Thyestem repræsentabat) *pauidus ac metuens, ne ob delictum certamine summoueretur: non aliter confirmatus est, quam adueniente hypocrita. non animaduersum id inter exultationes succlamationesque populi.* Et *hypocritas* vocat qui

Tacitus a Suetonio explicatus.

Explic. Sueton.

Quid hypocrita.

personati essent. Nam Prudent. contr. Symmach.

Vt tragicus cantor ligno tegit ora cauato,
Grande aliquod cuius per hiatum crimen anhelet.

Ergo ex cauato ligno larua.

5 NE FESSVS RESIDERET, NE SVDOREM.] Lego, *& ne sudorem.*

Reges olim veste sudorem detergebant. Sic Telemachus in Homero.

6 NISI EA QVAM INDVTVI GEREBAT, VESTE DETERGERET.] Ergo veste tergebant sudorem? indecorum, insulsum cum lintea habuerint. Tamen Odyss. 4. Homerus facit *Telemachum chlamyde se tergentem.* Quod hodie apud nos rusticum & ridiculum. Tamen eodem tempore & lintea ad tergendum in vsu erant Romæ. Ita enim Petronius Arbiter: *Trimalcio vnguento perfusus, tergebatur non linteis, sed pallijs ex mollissima lana factis.* Ita de Græcis Apuleius, vbi de hospitio Milonis. *Photis*, inquit, *sarcinulas hospitis susceptas cum fide, conde in illud cubiculum, ac simul e promptuario, oleum vnctui, & lintea tersui, & cætera eidem vsui profer ocyter.* Habebant quoque sudariola. Idem Apuleius Apol. 1. *Sudariola inuoluta.* Et *setaba sudaria* memorat Catullus epigr. 25.

Remitte pallium mihi meum, quod inuolasti,
Sudariumque setabum, catagraphosque Thynos.

Habebant sudaria linea & lanea.

Atqui non modo lineis, sed laneis sudarijs tergebantur. manu quoque sudorem aliquando detergebant. Idem Catullus epigramm. 100.

Nam simul id factum est, multis diluta labella
Abstersti guttis omnibus articulis.

Linum non frequens apud Rom.

Linum tamen tunc non frequens apud Romanos. Silius lib. 4.

Indutosque simul gentilia lina Faliscos.

Quippe linum a Batauis & Germanis, commendatæque maxime Atrebatum telæ, vt dixi supra. Lego autem, *detergeret, & vt nulla oris aut narium excrementa viserentur.*

Augustus genu flectit ante populum.

7 FLEXVS GENV.] Sic Augustus genu flexit ante populum, qui Dictatorem eum facere volebat. Sueton. in Augusto. Ita de Tribunali paulo ante obitum populum salutauit. Dio lib. 56. *Tiberius triumphans descendit e curru, seque præsidenti patri ad genua submisit.* Sueton. in Tib. & in Claudio 12. *Cognitionibus magistratuum vt vnus e consiliarijs frequenter interfuit. Et eosdem spectacula edentes surgens & ipse cum cætera turba, voce ac manu veneratus est.* Voce dicens *Auete*, quod erat genus salutationis, vt ait Suet. in Galba: vel his verbis, *Domini mei, audite me libenter.* quod Dio narrat de Nerone l. 61. Et vestis detractione, quod Augustus fecit. Nam depositio vestis summus honos erat. Suet. in Claud. cap. 6. *Quum & spectaculis aduenienti assurgere & lacernas deponere solebant.* Et idem in Iulio cap. 9. *Conuenisse Curio ait vt togam de humero deijceret.* quasi per deridiculū Cæsari honoris ergo se submitterent. Sed addo populum voce *Domini* salutasse, cum Nero esset populi dominus. Nam recte de Caio noster Iurisconsultus: *nec peiorem dominum, nec meliorem seruum.* Imperator Dominus vocabatur. Inde Plinij vox frequens in epistolis, *Domini.* Et Sueton. in Claud. 27. dominos identidem appellat. Genua autem flectebant qui salutabant, & qui deprecabantur apud Rom. & qui genibus aduoluebantur. Plautus in Milite.

Deprecantes genibus aduoluebantur.

Si post me ducere velit vxorem, genua amplectar,
Atque obsecrabo, aliquomodo si non queo impetrare,
Consciscam lethum, viuere sine illo scio me non posse.

Confricare etiam *genua* ad leniendos homines dixit idem in Asinaria.

Atqui pol hodie non feres ni genua confricantur.

Erat seruile dicterium & scomma vsitatum forte ridentibus seruis, non ingenuis.

8 CORPVS ILLVM MANV VENERATVS.] Varro de manus osculatione. *Maiorum fuit hæc salutatio, vt hac potissimum se venerarentur.* Sueton. in August. cap. 94. *Eiusque osculum delibatum digitis ad os retulisset.* Scripsi supra.

Recitaturi de euentu solliciti pallebant.

9 FICTO PAVORE.] Nam recitaturi de euentu recitationis solliciti, deque auditorum iudicio pallebant. Synes. in epist. Sic oratores. Et Ouid. de Vlysse facit eum vix præ pauore oculos tollentem 13. Metamorph.

—— oculos paulum tellure moratos
Sustulit ad proceres, expectatoque resoluit
Ora sono.

Ideo tam sæpe apud Ciceronem, *Vereor, Iudices.* vt in orat. pro Quintio dicit se *vereri gratiam C. Aquilij & Q. Hortensij eloquentiam.* Et pro Sex. Roscio Amerino: *Ego,* inquit, *qui neque ingenio, neque authoritate sum cum his qui sedent comparandus.* Et pro Arch. poeta: *Si quid est in me ingenij, quod sentio quam sit exiguum.* Et hæc omnia in speciem timidi animi, ne arrogantia dicentis interuertat gratiam indicantis. Sed Homerus Iliados 3. ita de Vlysse.

-- ἴδεσκε κατὰ χθονὸς ὄμματα πήξας.

Videbat in terram oculos defigens.

Noster author de Claudio Cosso 1. Histor. *Claudius Cossus vnus ex legatis notæ facundiæ, sed dicendi artem apta trepidatione occulsans, atque eo validior militis animum mitigauit.*

10 PLEBS QVIDEM VRBIS, HISTRIONVM QVOQVE GESTVS.] Acclamabant quippe saltantibus histrionibus, eisque fauebant: vnde tam sæpe fauor histrionum memoratus apud Authores. At milites theatris additi, quo nimius iste fauor, & licentia reprimerentur. Opponit autem plebem vrbis his qui longinquis municipijs aduenerant.

11 PERSONABAT CERTIS MODIS.] Nam plausuum genera varia erant. Et ita accipe quod Tranquillus in Nerone. *Diuisi in factiones plausuum genera condiscerent, operamque nauarent cantanti sibi.* Quod sub Nerone factum: nam ante, & præcipue in Rep. vet. plausus nulla arte fiebant, erantque inconditi. Plausus autem ore, & manu, & pedibus. de manibus Plautus in Casina:

Verum qui non manibus clare quantum poterit plauserit.

De ore, Noster heic: *Personabat certis modis, plausuque composito.* De pedibus, Virgil.

Pars pedibus plaudunt choreas.

Manuum vero plausus fiebat quassatis & concussis inter se manibus. Ouidius:

Manibus

Manibus circum plaudere tuorum.
Sic Plinius de Gallis gallinaceis Hiſtor. natur. *Diem venientem nuntiant cantu, & plauſu laterum.* Ad alia etiam manuum plauſus. Nam eo excitabantur dormientes. Iudith. 14. *Tunc ingreſſus Vagao cubiculum eius, ſtetit ante cortinam, & plauſum fecit manibus; ſuſpicabatur enim cum Iudith dormire.* Etiam in conclamandis mortuis illo plauſu vtebantur. Plinius libr. 7. cap. 52. *Plaudendo conciuiſſe miniſteria eum qui videbatur extinctus.*

12 SED QVI REMOTIS E MVNICIPIIS.] Forte, *remoti ex municipijs*: ſed verior excuſa.

13 QVIQVE PER LONGAS PROVINCIAS.] Lege, *longinquas prouincias.*

14 ADVENERANT.] Melius, *aduenerant, nec poterant aſpectum illum tolerare, neque labori inhoneſto ſufficere, & cum manibus.*

Tertullianus Tacitum explicat. 15 MANIBVS NESCIIS FATISCERENT.] In hunc ſenſum dixit de ſpect. Tertullianus. *Illas manus, quas ad Dominum extuleris, poſtmodum laudando hiſtrionem defatigare, & ex ore quo Amen in ſanctum protuleris, gladiatori teſtimonium reddere, εἰς αἰῶνας alij omnino dicere, niſi Deo* CHRISTO. Et acute dixit Cicero de Populo Romano perpetuo theatrorum ſeſſore, *Populum Rom. manus ſuas non in defendenda Rep. ſed in plaudendo conſumere*, lib. 16. ad Atticum, epiſt. 2.

16 MILITIBVS.] Cæſaris ſcilicet, & puto Prætorianis, inter quos Hilarius. Nam Interamnæ in veteri marmore. HILARIVS. NERONIS. CÆSARIS. CORPORE. CVSTOS. NATIONE. FRISÆO. VIX. A. XXXV. *Friſæo* dixit pro *Frizione*, qui ex Friſia. Nam Prætoriani partim ex Batauis compoſiti & inter Batauos Friziones.

17 PRÆTERIRET.] Lego, *præteriretur.*

18 VESPASIANVM.] Quem *clauſum tunc Fortuna tenebat, vt illum orbi daret, & imperatorem, & moderatorem futurum breui.* Tacit. in hiſtorijs. *Veſpaſianus a Fortuna clauſus, vt poſtea illum orbi daret.*

Poſt finem ludicri Poppæa mortem obijt,[1] fortuita mariti iracundia, a quo[2] grauida ictu calcis afflicta eſt. Neque enim venenum crediderim, quamuis quidam ſcriptores tradant, odio magis quam ex fide. Quippe liberorum cupiens & amori vxoris obnoxius erat. Corpus[3] non igni abolitum, vt Romanus mos: ſed regum externorum conſuetudine,[4] differtum odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur. Ductæ tamen publice exequiæ, laudauitque ipſe apud roſtra formam eius, & quod diuinæ infantis parens fuiſſet, aliaque fortunæ munera pro virtutibus. Mortem Poppææ vt palam triſtem, ita recordantibus lætam ob impudicitiam eius ſæuitiamque, noua inſuper inuidia Nero compleuit,[5] prohibendo C. Caſſium officio exequiarum. quod primum indicium mali, neque in longum dilatum eſt. Sed Silanus additur, nullo crimine, niſi quod Caſſius opibus vetuſtis, & grauitate morum, Silanus claritudine generis, & modeſta iuuenta præcellebant. Igitur miſſa ad Senatum oratione, remouendos a Rep. vtroſque diſſeruit. Obiectauitque Caſſio quod inter imagines maiorum, etiam C. Caſſij effigiem coluiſſet, ita inſcriptam: [6] DVCI PARTIVM. [7] Quippe ſemina belli ciuilis, & defectionem a domo Cæſarum quæſitam. [8] Ac vt memoria[9] tantum infenſi nominis ad diſcordias vteretur, aſſumpſiſſe L. Silanum iuuenem genere nobilem, animo promptum, quem nouis rebus oſtentarent. Ipſum dehinc Silanum increpuit iiſdem quibus patruum eius Torquatum, tanquam diſponeret iam imperij curas, præficeretque rationibus & libellis & epiſtolis libertos: & inania ſimul & falſa. Nam Silanus intentior metu, & exitio patrui ad præcauendum[10] exterritus erat. Inducit poſthac vocabulo indicum, qui in Lepidam Caſſij vxorem, Silani amitam,[11] inceſtum cum fratris filio &[12] diros ſacrorum ritus confingerent. Trahebantur vt conſcij[13] Vulcatius Tullinus, ac Marcellus Cornelius Senatores, & Calphurnius Fabatus eques Romanus: qui appellato principe inſtantem damnationem fruſtrati, mox Neronem circa ſumma ſcelera diſtentum, quaſi minores euaſere. Tunc Senatuſconſulto Caſſio & Sila-

Poppææ obitus ictu calcis cum grauida eſſet.

Fortunæ munera pro virtutibus laudabantur.

Indices ſub Nerone, quia indices criminum.

Appellatio ad principem damnationẽ fruſtratur.

Maiora scelera minora obruunt.

no exilia decernuntur, de Lepida Cæsar statueret. Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius,[14] & * Senatus ius expectabatur. Silanus tanquam[15] Naxum deueheretur Hostia amotus, post municipio Apuliæ, cui nomen est[16] Barium, clauditur. Illic indignissimum casum sapienter tolerans, a centurione ad cædem misso corripitur. Suadentique venas abrumpere, *animum quidem morti destinatum* ait, *sed non permittere percussori gloriam ministerij*. At centurio quamuis inermem, præualidum tamen & iræ quam timori propiorem cernens, premi a militibus iubet. Nec omisit Silanus obniti, & intendere ictus quantum manibus nudis valebat, donec a centurione vulneribus aduersis tanquam in pugna caderet.

** sententia coniugis expectabatur, id est Lepidæ.*

1 FORTVITA MARITI IRACVNDIA.] Forte scriptum, *feruida mariti iracundia*. Tamen *fortuita* ferri potest, vt dicam mox.

2 GRAVIDA ICTV CALCIS.] De isto sæuiendi genere, ita lex Eum qui. ad L. Cornel. de sicar. *Eum qui asseuerat homicidium se non voluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio præbita videatur.* Ergo non male *fortuita*. Sic obijt vxor Corinthiorum tyranni Periandri, quæ mater Lycophronis. Diogen. Laertius. D. Cyprianus ita de Nouato. *Vterus vxoris calce percussus, & abortione properante in parricidium, partus expressus est.* epistola, *Et cum*: mox addit. *Damnare nunc audet sacrificantum manus*, (id est sacerdotum Christianorum, qui hostiam incruentam Deo quotidie offerebant, & offerunt hodie) *cum sit ipse nocentior pedibus quibus filius qui nascebatur, rescissus est.* D. Hieronym. epist. 23. ad Marcellam: *Illidatur ei pro solea anathema.* Est epigramma Græcum 1. Anthol. de quodam qui calce ictus, perijt. Vide Plutarchum de rebus Græcis cap. 12. qui Charillam propter famem eleemosynam Delphorum regi postulantem facit a rege solea batuatam, & ob dedecus suspendio seipsam finijsse.

Qui ictu calcis quem occidit, tenetur L. Cornel. de sicar.

Periander sic vxorem occidit.

Ita Nouatus hæreticus.

Nouatus in sacerdotes iniquus.

3 NON IGNI ABOLITVM, VT ROMANVS MOS.] Plinius lib. 7. cap. 54. *Ipsum*, inquit, *cremare apud Romanos non fuit veteris instituti, terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum fuit.* Tamen ex 12. Tabulis: *In vrbe ne sepelito, neue vrito.* Diogenes Laertius in Pyrrhone: *Ægyptij sepeliunt, Romani vrunt.* Etiam Numa vetuit corpus suum vri, & vino rogum aspergi. Plutarchus in eius vita. Ouidius in Remi funere, facit eum rogo impositum.

Vltima plorato subdita flamma rogo est.

Quid ergo Plinius ait ex veteri instituto non crematos, sed conditos? Erat is mos tum frequentior; sed postea omnes potius ambusti, quam conditi. Suetonius de Caligula. *Cadauer eius clam in hortos Lamianos adportatum, & tumultuario rogo semiambustum, leui cespite obrutum, & postea per sorores ab exilio reuersas, erutum, crematum, sepultumque.*

Plinius ait non fuisse veteris instituti apud Rom. corpora cremare.

Tamen ex 12. Tabulis vstio corporum.

Numa vetuit suum corpus vri.

Remus crematur post fata.

Romanorum est vrere corpora. Ægyptiorum sepelire.

4 DIFFERTVM ODORIBVS.] *Diffartum odoribus*, lego: balsamo scilicet, cinnamomo, casia, myrrha, alijsque odoramentis. Ita Ennius:

Tarquinij corpus bona fœmina lauit, & vnxit.

Odoribus differta corpora.

Quod autem addit, *Regum externorum consuetudine*: Suetonius in Aug. *Conditorium & corpus Alexandri Magni cum prolatum e penetrali subiecisset oculis, corona aurea imposita, & floribus aspersis, veneratus est: consultusque num & Ptolomæum videre vellet; regem ait se videre velle, non mortuos.* Digna vox Augusto; id est terrarum præside. At de virginibus Regijs & coniugibus regum, locus est apud eum, qui Apollonij Tyrij historiam est interpretatus. *Perfecto loculo*, inquit, *regalibus ornamentis exornat puellam, & in loculo posuit.* Et apud Valerium de Massiliensi fœmina. Sed de istis odoramentis dixi lib. 3. nec iterum pono.

5 PROHIBENDO C. CASSIVM OFFICIO EXEQVIARVM.] Parentalia dicuntur illæ exequiæ, ait D. Hieronym. 3. in Hierem. cap. 17. *Quas nos exequias & funeralia appellamus; veteres Parentalia, quod parentibus vita functis persoluerentur: & quia iuste exhibentur, Iusta quoque nuncupabant & Februalia.* Idem ad Paulam de obitu Blasillæ. *Postquam sarcina carnis abiecta, ad suum anima reuolauit authorem, & in antiquam possessionem eius peregrinata, conscendit, ex more parantur exequiæ, & nobilium ordine præeunte, aureum feretro velamen obtenditur.* Hæc apud Christianos. At apud Iudæos exequiæ magno officio defunctis persolutæ, nec nisi valde odiosis denegatæ, vt Paralipom. 21. *Ioram mortuus est in infirmitate, & non fecit ei populus secundum morem combustionem exequiarum.* Inde apud eos, pro summo dedecore, *sepultura Asini sepeliri.* Quod docet D. Hieronymus 4. in Hierem. cap. 23. De paganitatis more, heic Tacitus, & alias sæpe. Nec sane ista prohibitio Cassium perculit, quem abfuisse a funere istius propudij, decus fuit, vt adfuisse dedecus. Nam ille *Cassius fuit Iurisconsultus*, ait Suetonius, *luminibus quidem orbatus, sed qui aciem animi fixam ad sapientiæ æternos vultus haberet.* Itaque de Neronis interdictione parum sollicitus: quia virtus in asperis, & vt scribit poeta, *Siccis dura omnia proposuit Deus.*

Quid Parentalia, quid Iusta.

Apud Christianos.

Exequiæ apud Iudæos.

Odiosis hominibus denegatæ.

Sepultura Asini apud Iudæos, est insepultura.

Laus Cassij Iurisconsulti.

6 DVCI PARTIVM.] Valerius Max. lib. 8. cap. 1. Sextum Titium similis casus prostrauit: erat innocens, Agraria lege lata, gratiosus apud populum. Tamen quia Saturnini imaginem domi habuerat, suffragijs cum tota cognitio oppressit.

7 QVIPPE FEMINA.] *Quippe femina*

bell

belli ciuilis, & defectionem inde a domo Cæsarum quæsitam.

8 Ac vt.] *Atque vt.*

9 Tantum infensi nominis.] Id est adeo infensi, & infesti apud Cæsares nominis.

10 Exterritus erat.] Lego, *exercitus erat.*

11 Incestum cum fratris filio.] At quomodo incestus, si iam illæ nuptiæ a Senatu permissæ? Quippe matrimonium Claudij, cum Agrippina fratris filia, iam dudum a Senatu probatum, & exemplis firmatum. supra lib. 12. Prohibitas postea a Theodosio has nuptias, scribit Aurelius Victor. Sed heic nota est Romanos ciues Agrippinæ probrosas nuptias non probasse. Et sane extincta ea extinctus incestuosus concubitus.

Nero arguit in Silano quod Agrippina mater patrarat.

12 Diros sacrorum ritus.] Num ad nostros Christianos referas, qui de Oedipodio concubitu, de incestu, de infanticidijs damnabantur? *De nobis* (inquit Tertullianus in Apolog.) *nihil tale exquiritur,* (id est in crimen non inquiritur, sed in nomen) *cum æque extorquere oportuerit quodcunque falso iactatur; quot quisque infanticidia iam degustasset, quot incesta concelebrasset; qui coci, qui canes affuissent.*

Diri ritus Christianorum a paganis crediti.

13 Vulcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius Senatores evasere.] Qui plus laudis in carcere, quam in curia sunt assequuti. Valerius lib. 5. cap. 4.

14 Et Senatus eius exspectabatur.] Corrigo, *& sententia coniugis exspectabatur.* Id est sententia Lepidæ coniugis Cassij. Nam ad Cæsarem coniugis cognitio pertinuit; cognitio mariti, ad Senatum. Vide quid possit turbarum dare mala exscriptio. Scio tamen recte dici, *Senatus ius*, vt L. non ambigitur. D. de legibus, in qua ait Iurisconsultus *senatum ius facere posse.* Sed heic omissum est quem istud ius. Sententia quippe ius est. tit. Si quis ius dicenti non obtemp. & L. 1. D. de iurisdict. ius dicentis officium est.

Tacitus correctus.

15 Naxum.] Vnam e Cycladibus. De qua Virgil. 3. Æneid.

Bacchatamque iugis Naxon, viridemque Donysam.

16 Barium.] Barion vocat Plinius, & prius ait Iapygen dictum, in Apuliæ solo situm, nec longe a Brundusio. Strabo lib. 6. *E Brundusio Barium* DCC. *stadiorum spatium est.* Tamen Horatius vocat Bariam:

Quinque bonos solitum Bariam dimittere patres.

Et idem.

-- via pelor adusque
Bari mœnia piscosi.

Barium municipium Apuliæ. Bario dictum.

Piscosum.

Haud minus prompte L. Vetus, socrusque eius Sextia & Pollutia filia necem subiere: inuisi principi tanquam viuendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum generum Lucij Veteris. Sed initium detegendæ sæuitiæ præbuit interuersis patroni rebus ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, ascito Claudio Demiano, quem ob flagitia vinctum a Vetere Asiæ proconsule, exoluit Nero in præmium accusationis. Quod vbi cognitum reo, seque & libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. illic eum milites occulta custodia circundant. Aderat filia super ingruens periculum longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat, cruentaque ceruicem eius amplexa seruabat sanguinem, & vestes respersas, [1] vidua * implexa luctu continuo, nec vllis alimentis, nisi quæ mortem arcerent. Tum hortante patre Neapolim pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem, neue consulatus sui quondam collegam dederet liberto, modo muliebri eiulatu, aliquando sexum egressa, [2] voce infensa clamitabat, donec princeps immobilem se precibus & inuidiæ iuxta ostendit. Ergo nuntiat patri abijcere spem, & vti necessitate. Simul affertur parari cognitionem Senatus, & trucem sententiam. Nec defuere qui monerent magna ex parte [3] heredem Cæsarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere. quod aspernatus, ne vitam proxime libertatem actam nouissimo seruitio fœdaret, largitur in seruos quantum aderat pecuniæ: & si qua asportari possent, sibi quemque deducere, [4] tres modo lectulos ad suprema retineri iubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique & [5] singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur, pater filiam, auia neptem, illa vtrosque intuens, & certatim [6] precantes labenti animæ celerem

Viuentes filij mortui patris necem exprobrant.

Luctus honestæ fœminæ in mariti cæde.

* impexa luctu

exitum, vt relinquerent suos superstites & morituros. Seruauitque ordinem fortuna: ac senior prius, tum cui prima ætas, extinguuntur. Accusati post sepulturam, decretumque vt more maiorum punirentur.[7] Et Nero intercessit,[8] mortem sine arbitrio permittens. ea cædibus peractis ludibria adijciebantur.[9] P. Gallus eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus, & Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. Liberto & accusatori præmium operæ, locus in theatro inter viatores tribunitios datur. Et mensis qui Aprilem eundemque Neronem sequebatur, Maius Claudij, Iunius Germanici, vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito qui id censuerat, ideo Iunium mensem transmissum, quia[10] duo iam Torquati ob scelera interfecti, infaustum nomen Iunij tum fecissent.

Mensium mutata nomina & dicta de nominibus imperatorum.

1 VIDVA IMPLEXA LVCTV CONTINVO.] Repone *impexa, luctu continuo.* Ita Apuleius Apolog. 1 *Horrore impexus.* Terentius in luctu.

Vidue impexe. In luctu.

Capillus passus, prolixus, reiectus negligenter.

ἀτημελὴς κόμη, incompta & inculta coma. Ouidius 3. Fast.

Illa etiam ante lares sparsis prostrata capillis
Contigit extructos ore tremente focos.

Hermione Oresti apud eundem:

Traxit inornatis in sua tecta comis.

Iuuenalis Sat. 3.

Si magna Assaraci cecidit domus, horrida mater.

Prudentius hymno post ieiunium.

Sed decus vultus, capitisque pexum
Comit honorem.

In gaudio compta.

Quippe erat antiqui moris in luctu, impexos; in gaudio, pexos gerere capillos. Iudith in iusticio & luctu impexa; vbi iucunditatis vestimenta capit, pectit & discriminat crines, imponitque mitram capiti suo. In gaudio. Tacitus de matre Neronis. *Offerret se temulento comptam.* In luctu. Apul. 9. Metamorph. *Crines pendulos quatiens.* In gaudio, Synesius. *In diem septimum sequentem ornabitur atque turrita quemadmodum Cybele*, &c. In luctu. D. Hieronym. 1. ad Paulam. *Quis illam tunc non putaret more lymphatico, sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus inuadere.* Ergo capilli indices aut luctus, aut lætitiæ.

2 VOCE INFENSA.] Legendum est, *intensa clamitabat.* Nam infensa vox, quæ sæuior, intensa quæ altior. Et *naturalis pietas illam docuerat ita vociferari. Optima enim rerum natura pietatis est magistra, quæ nullo vocis ministerio, nullo vsu litterarum indigens, proprijs ac tacitis viribus, charitatem parentum pectoribus liberorum infundit. Nam non docetur sed innascitur.* Valer. lib. 5. cap. 5. Et voce & lachrymis redimenda erat iracundia.

Intensa vox. Et infensa.

3 HEREDEM CÆSAREM] *Nemo a bono patre heres scribitur, nisi malus Princeps*, ait Noster in vita Agricolæ.

4 TRES MODO LECTVLOS AD SVPREMA RETINERI IVBET.] Prohibitum lege XII. Tabul. ne amplius quam tres lecti in funere. Seruius in Virgil. ait *gloriosum fuisse priscis Romanis pluribus lectis efferri.* Aiunt enim Sullam tria millia lectorum habuisse in funere. Quod mirum. Verum nec in morte, nec vltra mortem, eum reliquit gloria.

Tres lecti in funere. Pluribus lectis vti gloriosum. Sulla tria lectorum millia habuit.

5 SINGVLIS VESTIBVS.] *Singulis suis vestibus velati.* Ad verecundiam scilicet. Nam vt ait Tertullianus de Pallio, *indices custodesque dignitatis (dico castitatis) habitus, & lenocinij factitandi impedimenta.* Et nota *s*, in fine verbi, *singulis*, pro nota esse.

6 PRECANTES LABENTI ANIMÆ CELEREM EXITVM.] Virgilius lib. 4. Æn.

—— Iuno longum miserata dolorem,
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexosque resolueret artus.

Sic Valerius lib. 2. cap. 6. At Seneca laudat dulcem Marcelli exitum. *Triduo, ait, abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum, solium deinde illatum, in quo diu iacuit, & calida deinde suffusa, paulatim defecit, vt aiebat, non sine voluptate quadam, quam adferre solet lenis dissolutio animi non experta nobis, quos aliquando linquit animus.* Corrigo, *non inexperta nobis.* Nam in deliquio animi hanc sentimus amœnam dissolutionem. Sciunt qui experti sunt.

Lenis dissolutio animæ & corporis grata.

Seneca correctus.

7 ET NERO.] *Nero tamen intercessit.*

8 MORTEM SINE ARBITRIO PERMITTENS.] Quid hoc est, *mortem permittere sine arbitrio?* An vt inuiti morerentur? fabulæ. An sine teste & arbitrio? nugæ. An suo arbitrio? volæ. Et quomodo Nero permisisset iam mortuis, vt suo arbitrio morerentur? Quintilianus ait, *post mortem nullum amplius esse arbitrium.* Scio Seruiliæ datum *suæ mortis arbitrium*, & Asiatico *liberum mortis arbitrium*; sed viuentibus. Sic Domitianus dicebat Senatui: *Permittite P. C. a pietate vestra impetrari vt damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis.* Suet. 11. in Domit. Lego itaque, *mortem sine opprobrio permittens.* Id est, qui iam mortui essent, licet accusati post mortem, & damnati, sine opprobrio tamen iacerent. Nam expendenda sunt hæc verba. *Accusati post sepulturam, decretumque vt more maiorum punirentur.* Nero sine opprobrio mortem esse voluit. Sed quod opprobrium ita damnatis? vt scilicet a carnifice vnco traherentur in Tiberim, vt insepulta corpora proijcerentur, vt non lugerentur. Titus Liuius de M. Manlio libr. 6. *Adiectæ mortuo notæ sunt.* Ideo autem Tacitus vocat *ludibria*; quia nihil sentientibus corporibus, damnatio

Tacitus correctus.

damnatio illa inflicta est, & post mortem remissa, ac cædibus peractis. Sic de Sila & Plauto cæsis: *Decretum*, inquit, *vt Senatu mouerentur, grauioribus ludibrijs, quam malis.* Refero autem ad illa verba, *sine opprobrio*, illud vetus. *M. Annæo Lucano Cordubensi Poetæ beneficio Neronis, fama seruata.* Vt videlicet ille lugeretur, vtque eius memoria apud posteros haberetur. At quis Tacito hæc melius explicauerit? Is ergo lib. 6. vbi de Pomponio Labeone & vxore, qui statim sibi venas abruperant: *Promptas*, ait, *eiusmodi mortes metus carnificis faciebat, & quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur. eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebāt testamenta, pretiū festinādi.*

9 P. GALLVS.] Soboles forsitan P. Galli infœlicis huius poetæ, de quo panniculum habemus non inamœnum. At Augustum hostem habuit, non gratuitum. Ingratus certe animus; & si ingratitudinem tollas, ex animo lugendus.

Gallus poeta non inamœnus.

10 DVO IAM TORQVATI.] *Duo Iunij Torquati.* Reddit rationem cur Iunius mensis transmissus. *Quia*, inquit, *duo Iunij Torquati, infaustum nomen Iunijtum fecissent.* Nam redundat illud, *iam*, cum adijciat statim, *tum fecissent.* Illa autem familia Rep. vigente, nobilis; moriente, lachrymabilis fuit; habuitque in fatis, vt sub Neronibus, Tiberijs, & Domitijs, multa, eaque iniusta, pateretur.

Tacitus emendatus.
Iuniorum familia vetus & nobilis.
Sed miseranda sub malis Cæsaribus.

Tot facinoribus fœdum annum etiam dij tempestatibus & morbis insigniuere. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disiecit. pertulitque violentiam ad mœnia vrbis. In qua omne mortalium genus [1] vis pestilentiæ depopulabatur, [2] nulla cœli intemperie quæ occurreret oculis. [3] Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur. Non sexus, non ætas periculo vacua. Seruitia perinde ac ingenua plebes raptim extingui, inter coniugum & liberorum lamenta, qui dum assident, dum deflent, sæpe eodem rogo cremabantur. Equitum Senatorumque interitus quamuis promiscui, minus flebiles erant, tanquam communi mortalitate [4] sæuitiam principis præuenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque & Asiam habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus ætate aut valetudine fessi, sacramento soluebantur. [5] Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, [6] vt amissa vrbi reponerent. [7] quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant, turbidis casibus.

Sub Nerone vrbes Italiæ vastatæ turbinibus.

Pestis vis,

1 VIS PESTILENTIÆ.] Claudianus 1. in Ruf.

Ac velut infesto morbus crudescere cœlo
Incipiens, primo pecudum depascitur artus;
Mox populos, vrbesque rapit, ventisque perustis,
Corruptos Stygiam pestem desudat in amnes.

Est antiqua inscriptio C. Terentij vi pestilentiæ rapti. C. TERENT. T. TERENTI. PATRICIA. GENTE. ROMANORVM. ORTVS. PROH. NEFANDO. COELI. CONTAGIO. OPPRESS. INTERIIT. Is autem sub C. Cæsare militabat.

2 NVLLA COELI INTEMPERIE QVÆ OCCVRRERET.] Si nulla intemperies cœli, vnde illa pestis? lego, *nulla cœli tum temperie quæ occurreret oculis.* Id est, aer vndique corruptus. Nam duæ pestilentiæ causæ ex Hippocrate, aut corruptus aer, aut terra exhalationibus sæua. Homerus vbi de pestilentia in Græcorum castris grassante, ait *animalia odoratiora, vt canes, pestem prima hausisse. Et quia Apollo huius author pestilentiæ, ideo nimio calori adsignare voluit. Cum vero animalia pascuis addicta prima moriuntur, indicium est pestem sæuo telluris halitu infectam.* Lucretius hæc narrat, lib. 6. versibus quibus initium,

—— *vnde repente*
Mortiferam possit cladem conflare coorta
Morbida vis hominū generi pecudumq. catervis,
Expediam.

3 SED DOMVS.] Eleganter Silius pestis grassantis violentiam describit, & Claudianus 2. in Ruf.

Magna quidem per rura lues; sed maior oberrat
Intra tecta timor.

4 SÆVITIAM PRINCIPIS.] Silius lib. 1. ad Neronem forte spectans, ita scribit:

—— *immedicabilis ira,*
Et fructus regni feritas.

Fructus regni feritas.

Nam vixit sub Nerone, a quo Consulatum habuit. At illo principe nil inclementius, nec Sol vidit, nec terra tulit. Vnde illa scriptio Christianorum veterum & B. Lini in Passione DD. Petri & Pauli. *Nero Antichristus, consummata iniquitas, caput perditionis.*

5 CLADEM LVGDVNENSEM.] Vere clades, si ita mansisset; sed ruinis, surgebat ad ingentem gloriam; vrbs clara hodie, inter Francorum potentiores modo numeranda, Olimque Romanis pro asylo habita, suo emporio gloriosa & quod in ea Romani auream argenteamque cuderent monetam, temploque & ara Augusti. Strabo lib. 4. Ita Claudianus de bello Getico.

Lugdunensis clades.
Quæ ad gloriā se erexit.

Quid turpes iam mente fugas; quid Gallica rura
Respicitis? Latioque libet post terga relicto
Longinquum profugis Ararim præcingere castris?
Scilicet Arctois concessa gentibus vrbe
Considet regnum Rhodano, captique superstes
Truncus eris, vestros stimulant si pignora sensus.

Glaber Rodolphus lib. 5. Histor. *Ipsa*, inquit, *Lugdunensis ciuitas, index est veri luminis. Nam Lugdunum, quasi mons lucidus dicitur,* (& re vera in monte situs, vt ait Strabo,) *maximæ partis Galliæ; quoniam præcones, primitijs Christianæ fidei, a S. Polycarpo discipulo Ioannis Apostoli missi, deuenientes, vniuersam illustrauerunt regionem.* Quod ideo scribo, vt Catholicæ religionis memor, quam per tot annos coluit, & sub qua in tantum floruit, suam laudem nunquam perire patiatur. De isto autem Lugdunensi incendio non ponerem Senecæ verba, nisi quia corrupta. *Tot*, inquit, *pulcherrima opera, quæ singula illustrare vrbes singulas possent, vna nox strauit, & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit* (lego, *& in tanta pace, qua tum ne bellum quidem timeri potuisset, accidit*. Quæ correctio firmatur ex verbis sequentibus.) *Nam quis hoc credat?* inquit, *vbique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum, quod ostendebatur in Gallia, quæritur.* Illius autem pacis securitatem comprobat Tacitus lib. 15. *Nunquam enim*, ait, *altiori pace imperium conquieuit.* Sed Deo irato pax pro bello est. Et in sacris litteris: *In pace amaritudo mea amarissima.*

Lugdunum mons lucidus.

Vrbs Catholica ad hunc diem.

Seneca correctus.

6 VT AMISSA VRBI REPONERENT.] *Vt amissa vrbi reponerentur.* Id est, quæ vrbs amisisset incendio, recuperaret.

7 QVAM PECVNIAM.] *Quia eam pecuniam.* Et est ratio cur reponerentur.

[1] C. Suetonio, L. Telesino Coss. Antistius Sosianus factitatis in Neronem carminibus probrosis, exilio, vt dixi, mulctatus, postquam id honoris[2] indicibus tamque promptum ad cædes principem accepit, inquietus animo, & occasionum haud segnis, [3] Pammenem eiusdem loci exulem, & Chaldæorum arte famosum, eoque multorum amicitijs innixum, similitudine fortunæ sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios & [4] consolationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Anteium charitate Agrippinæ inuisum Neroni, opesque eius præcipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur interceptis Anteij litteris, furatus etiam libellos quibus dies genitalis eius, & euentura, secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quæ de ortu vitaque Ostorij Scapulæ composita erant, scribit ad principem, magna se & quæ incolumitati eius conducerent allaturum, si breuem exilij veniam impetrauisset. quippe Anteium & Ostorium imminere rebus, & sua Cæsarisque fata scrutari. Exin missæ Liburnicæ, aduehiturque propere Sosianus. Ac vulgato eius indicio, [5] inter damnatos magis quam inter reos Anteius Ostoriusque habebantur: adeo vt testamentum Anteij nemo obsignaret, [6] nisi Tigellinus auctor extitisset. [7] Monitus prius Anteius ne supremas tabulas moraretur. At ille hausto veneno, tarditatem eius perosus, intercisis venis, mortem approperauit. Ostorius [8] longinquis in agris apud finem Ligurum id temporis erat. [9] eo missus centurio, qui cædem eius maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius multa militari fama, & ciuicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore armorumque scientia, metum Neroni fecerat, ne inuaderet pauidum semper, & reperta nuper coniuratione magis exterritum. Igitur centurio vbi effugia villæ clausit, iussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem aduersum hostes sæpe spectatam in se vertit. Et quia venæ quanquam interruptæ parum sanguinis effundebant, hactenus manu serui vsus vt immotum pugionem extolleret, adpressit dextram eius iuguloque occurrit.

Pammenes Chaldæorum arte famosus & exul.

Anteius charitate Agrippinæ infensus Neroni.

Centurio Ostorius fortis & animosus.

1 CAIO SVETONIO.] Paulino scilicet, qui missus in Britannias, Bodicæa victa, insignis fuit. Alter Consul Pontius Telesinus vocatur a Dione lib. 63.

2 INDICIBVS.]

Delatores præmiati. Princeps ad cædes promptus. Duo mali sæculi indicia.

2 INDICIBVS.] Lego, *id honoris indicibus, tamque promptum ad cædes esse Principem accepit.*

3 PAMMENEM EIVSDEM LOCI EXVLEM ET CHALDÆORVM ARTE FAMOSVM.] Iuuenalis Sat. 6.

Nemo mathematicus Genium indemnatus abibit:
Sed qui pæne perit, cui vix in Cyclada mitti
Contigit, & parua tandem caruisse Seripho.

Consultationes Chaldæorum. Proba correctio. Firmata a Tacito, & Tertulliano.

4 CONSOLATIONES.] Probo *consultationes*; quæ Mathematicorum sunt & Chaldæorum propriæ. Iuuenalis Sat. 6.

Consulit ictericæ lento de funere matris.

Noster de Tiberio & Trasullo lib. 6. *Quoties*, inquit, *super negotio consultaret.* Tertullian. in Apolog. *Eadem officia dependunt, & qui Astrologos, & Aruspices, & Augures, & Magos de capite Cæsaris consultant.* Ita oraculorum consultationes, & librorum Sibyllæ. Sic *Princeps consultus*, L. 11. de Decur. Et *consulti iurisperiti* L. 27. qui test. fac. poss.

5 INTER DAMNATOS.] Sic supra lib. 15. *Reos fuisse tantum pœna experti.*

6 NISI TIGELLINVS.] Ad Ostorium forsan hoc spectat. Iuuenalis Sat. 6.

Præcipuus tamen est horum, qui sæpius exul,
Cuius amicitia, conducendaque tabella
Magnus ciuis obit, & formidatus Othoni.

7 MONITVS.] *Et monitus prius Anteius.* Repetendum enim, *et*, ex vltima syllaba verbi, *constitisset.*

8 LONGINQVIS IN AGRIS APVD FINEM LIGVRVM.] Lege, *Ostorius longinquis in agris Apuæ, fine in Ligurum.* nam Apua disterminat Liguriam ab Hetruria, vnde Ligures, vt dixi supra. Et quilibet acutus, Tacitum in his verbis non agnoscat. — Apua in fine Ligurum.

9 EO MISSVS.] *Missus est centurio.*

Etiam si bella externa, & obitas pro Rep. mortes tanta casuum similitudine memorarem,[1] meque ipsum satietas cepisset, aliorumque tædium expectarem, quamuis honestos ciuium exitus, tristes tamen & continuos aspernantium. At nunc patientia seruilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum & mœstitia restringunt. Neque aliam defensionem ab ijs quibus ista noscentur exegerim, quam ne oderim tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non vt in cladibus exercituum, aut captiuitate vrbium semel editam transire licet. Detur hoc illustrium virorum posteritati, vt quomodo exequijs a promiscua sepultura separantur, ita in traditione supremorum accipiant habeantque propriam memoriam. Paucos quippe intra dies eodem agmine Annæus Mella, Cerialis Anicius, Rufus Crispinus ac Petronius cecidere, Mella & Crispinus equites Romani,[2] dignitate Senatoria. Nam hic quondam præfectus prætorij, & consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine coniurationis in Sardiniam exactus, accepto iussæ mortis nuntio semet interfecit. Mella quibus Gallio & Seneca parentibus natus,[3] petitione honorum abstinuerat,[4] per ambitionem præposteram, vt eques Romanus consularibus potentia æquaretur. Simul acquirendæ pecuniæ breuius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotijs. Idem Annæum Lucanum genuerat grande adiumentum claritudinis. quo interfecto, dum rem familiarem eius acriter requirit, accusatorem conciuit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. Mixta inter patrem filiumque coniurationis scientia fingitur assimulatis Lucani litteris. quas inspectas Nero, ferri ad eum iussit, opibus eius inhians. At Mella (quæ tum promptissima mortis via) exoluit venas, scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque eius Cossutianum Capitonem erogabat, quo cætera manerent. Aditur coddicillis, tanquam de iniquitate exilij querens[5] ita scripsisset: *Se quidem mori nullis supplicij causis, Rufum autem Crispinum & Anicium Cerialem vita frui, infensos principi.* quæ composita credebantur, de Crispino quia interfectus erat, de Ceriale vt interficeretur. Neque enim multo post vim sibi attulit minore quam

Neronianæ hominum strages.

Annæus Mella Lucani pater.

Ab amicis Lucani accusatur.

cæteri miſeratione, quia proditam C. Cæſari coniurationem ab eo meminerant.

1 MEQVE.] *Me quoque.*

2 DIGNITATE SENATORIA.] A qua equitum ordo diſiunctus, vt a plebe, annulis, anguſto clauo, & clauata tunica, equis, & cenſu ſeſtertium quadrigẽtorum millium. Sueton. in Iul. Tamen poſtea quidam Senatores facti dignitate Senatoria.

Quæ diſtinguũt equitem a Senatore & plebe.

3 PETITIONE HONORVM.] Seneca pater præfat. 2. Controu. *Sed quoniam fratribus tuis ambitioſæ curæ ſunt, foroque ſe, & honoribus parant, in quibus ipſa quæ ſperantur timenda ſunt: Ego quoque aliquando eius proceſſus auidus, & hortator, laudatorque vel periculoſæ, dum honeſtæ modo induſtriæ, duobus filijs nauigantibus, te in portu retineo.* Aliter tamen hanc honorum abſtinentiam interpretatur Tacitus, & de Mella idem ait, quod de Salluſtio, & de Mæcenate. *Sine dignitate Senatoria, multos triumphalium, Conſulariumque potentia anteiſſe.*

Mella Mæcenatis & Salluſtij imitator.

4 PER AMBITIONEM PRÆPOSTERAM.] D. Hieronym. in re non multum diſſimili, ſcribens ad Euſtoch. *Nec ſatis*, inquit, *religioſa velis videri, nec plus humilis quam neceſſe eſt; ne gloriam fugiens, quæras. Plures enim paupertatis, miſericordiæ, atque ieiunij arbitros declinantes, hoc ipſo cupiunt placere, quod placere contemnunt. Et mirum in modum laus, dum vitatur, appetitur.* Sic Philoſophi Pagani remigibus comparati qui eo tendunt a quo auerſi.

Ambitio præpoſtera.

Quærentes quidam humilitatem, appetunt inde gloriam.

5 ITA SCRIPSISSET.] *Ita ſcripſiſſe, & ſe quidem mori.* Verba mera codicillorum.

[1] De C. Petronio [2] ſupra. Pauca repetenda ſunt. Nam [3] illi dies per ſomnum, nox officijs & oblectamentis vitæ tranſigebatur. Vtque alios induſtria, ita hunc ignauia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo & profligator, vt plerique ſua haurientium, ſed erudito luxu. Ac dicta factaque eius quanto ſolutiora, & quandam ſui negligentiam præferentia, tanto gratius in ſpeciem ſimplicitatis accipiebantur. [4] Proconſul tamen Bithyniæ & mox conſul vigentem ſe ac parem negotijs oſtendit: dein reuolutus ad vitia, ſeu vitiorum imitatione inter paucos familiarium Neroni aſſumptus eſt, elegantiæ arbiter, [5] dum nihil amœnum, & molle affluentia putat niſi quod ei Petronius approbauiſſet. Vnde inuidia Tigellini, quaſi aduerſus æmulum & ſcientia voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem principis cui cæteræ libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Sceuini Petronio obiectans, corrupto ad indicium ſeruo, ademptaque defenſione, & maiore parte familiæ in vincla rapta. Forte illis diebus Campaniam petiuerat Cæſar, & Cumas vſque progreſſus Petronius illic attinebatur. Nec tulit vltra timoris aut ſpei moras. neque tamen præceps vitam expulit, ſed [6] inciſas venas vt libitum obligatas, aperire rurſum, & alloqui amicos, non per ſeria, aut quibus conſtantiæ gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de immortalitate animæ, & ſapientium placitis, ſed leuia carmina & faciles verſus. Seruorum alios largitione, quoſdam verberibus affecit. Inijt & vias, ſomno indulſit, vt quanquam coacta mors, fortuitæ ſimilis eſſet. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus eſt: ſed flagitia principis ſub nominibus exoletorum fœminarumque & nouitate cuiuſque ſtupri perſcripſit, atque obſignata miſit Neroni. fregitque annulum, ne mox vſui eſſet ad facienda pericula. Ambigenti Neroni quonam modo noctium ſuarum ingenia noteſcerent, offertur Silia matrimonio Senatoris haud ignota, & ipſi ad omnem libidinem adſcita, ac Petronio perquam familiaris. agitur in exilium tanquam non ſiluiſſet quæ viderat pertuleratque, [7] proprio odio. At Numicium Thermum prætura functum Tigellini ſimultatibus dedidit, quia libertus Thermi quædam

Mors Petronij arbitri & vita.

Liber Petronij, vita Neronis eſt.

Nero miratur quomodo ſua vitia noteſcerent.

de Tigellino criminose detulerat, quæ cruciatibus tormentorum, ipse patronus eius nece immerita lueret.

Petronius Neronis amicus. Qui pariter dixit & scripsit.

1 CAIO PETRONIO.] Qui dictus est, *Arbiter Neronianæ eloquentiæ*; interuersor Naturæ, & lucernarius. Viuebat enim ad lucernas, de die dormiebat. Quod hodie multi faciunt castrenses bardocuculi. Est de eo epigramma, quod expleo, tractum ex Bibliotheca Vaticana.

Petroni carmen diuino pondere currit,
Quo iuuenum mores arguit, atque senum;
Quare * *ille præsa* (lego *prensa*) *gaudet lasciua puella,*
* *At quoque delicias frigida sentit anus,*
* *Nam iter dici, scripsitque Neronis* * *amictus,*
Arbiter arbitrio dictus & ipse suo.

* illo prenso
* Vt quoque
* Nam pariter
* amicus,

Cæterum non idem est C. Petronius & T. Petronius de quo Plinius lib. 37. cap. 2. Nam T. Petronius mori non est iussus; sed C. Petronius, qui heic moriturus sub Nerone ostenditur.

2 SVPRA PAVCA REPETENDA SVNT.] *De C. Petronio supra pauca repetenda sunt.* Id est, scribendum est de Petronio paulo amplius quam paucitas expetat.

3 ILLI DIES PER SOMNVM, NOX OFFICIIS ET OBLECTAMENTIS VITÆ.] Sic Froissardus, Foxensem Phœbum Gastonem facit, virum sane in militia magnum, sed in pace fluentem, & malchinum. Nam illi per diem sopor & torpor, per noctem & ad candelas magnarum rerum medicamenta & opera.

4 PROCONSVL TAMEN BITHYNIÆ.] Qualis fuerat ante eum Catullus poeta, vterque vitæ mollioris. Nam de se ipso Catullus.

Catullus & Petronius ambo Proconsules Bithyniæ.

—— *incidere nobis*
Sermones varij, quibus quid esset
Iam Bithynia, quomodo se haberet,
Et quonam mihi profuisset ære;
Respondi, id quod erat, mihi, nec ipsi,
Nec Prætoribus esse, nec cohorti,
Cur quisquam caput vnctius referret.

5 DVM NIHIL AMOENVM.] *Dum nihil molle & amœnum in affluentia putat, nisi quod ei Petronius approbasset.*

6 INCISAS VENAS AD LIBITVM OBLIGATAS.] *Vt libitum*, id est pro animi libidine, aut obligaret, aut solueret.

7 PROPRIO ODIO.] *Propero odio*, pro præcipiti. Statim enim morti dedit, sola suspicione ductus. Hæc autem mors præceps laudata & cupita Romanis. Itaque Plinius 7. cap. 53. *Miraculo sunt mortes repentinæ, hoc est summa vitæ fælicitas, quas esse naturales docebimus.*

Trucidatis tot insignibus viris ad postremum Nero[1] virtutem ipsam exscindere concupiuit, interfecto Barea Sorano & Thrasea Pæto, olim vtrisque infensus, & accedentibus causis in Thraseam: quod Senatu egressus est, cum de Agrippina referretur, vt memoraui: quodque Iuuenalium ludicro[2] parum expetibilem operam præbuerat: eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea[3] Patauij vnde ortus erat,[4] ludis Cesticis a Troiano Antenore institutis, habitu tragico cecinerat. Die quoque quo prætor Antistius ob probra in Neronem composita ad mortem damnabatur, mitiora censuit, obtinuitque: & cum deum honores Poppææ decernuntur, sponte absens, funeri non interfuit. Quæ oblitterari non sinebat Capito Cossutianus, præter animum ad flagitia præcipitem, inimicus Thraseæ, quod auctoritate eius concidisset iuuantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant. Quin & illa obiectabat: *principio anni vitare Thraseam solenne iusiurandum: nuncupationibus votorum non adesse, quamuis*[5] *Quindecimuirali sacerdotio præditum: nunquam*[6] *pro salute principis, aut cœlesti voce immolauisse: assiduum olim & indefessum, qui vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem aut aduersarium ostenderet,*[7] *triennio non introijsse curiam: nuperrimeque cum ad coercendos Silanum & Veterem certatim concurreretur, priuatis potius clientium negotijs vacauisse: secessionem iam id & partes, &, si multi idem audeant, bellum esse. Vt quondam C. Cæsarem*, inquit, *& M. Catonem, ita nunc te Nero & Thraseam*[8] *auida discordiarum ciuitas loquitur. Et*[9] *habet sectatores vel potius satellites,*[10] *qui nondum contumaciam sententiarum, sed*[11] *habitum vultumque eius sectantur, rigidi & tristes,*[12] *qui tibi lasciuiam exprobrent. Huic vni*[13] *incolu-*

Nero viris trucidatis virtutem cupit exscindere.

Barea Soranus & Thrasea Patauinus magni viri.

mitas tua sine arte, sine honore. Prosperas principis res spernit, etiamne luctibus & doloribus non satiatur? Eiusdem animi est, Poppæam diuam non credere, cuius in acta Diui Augusti & Diui Iulij non iurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna Populi Romani per prouincias, per exercitus, accuratius leguntur, vt noscatur[14] quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut noua cupientibus auferatur dux & auctor. Ista secta[15] Tuberones & Fauonios veteri quoque Reip. ingrata nomina genuit. Vt imperium euertant, libertatem præferunt: si peruerterint, ipsam aggredientur.[16] Frustra Cassium amouisti, si gliscere & vigere Brutorum æmulos passurus es. Denique nihil ipse de Thrasea scripseris, disceptatorem Senatum nobis relinque.

Bonorum hominum ingrata nomina in aula Neronis.

Calumniæ in probos viros, vt imperium euertant, libertatem præferunt; si euerterint, ipsam aggredientur.

1 VIRTVTEM IPSAM EXSCINDERE.] At virtus morte premitur, non opprimitur.

2 PARVM EXPETIBILEM.] Nihil heic tango, sincera enim sint omnia; & puto *parum expetibilem* scriptum, quod ludis Iuuenalibus, in quibus omnes Principi insanienti plaudebant, interque eos forsan Seneca, & ipse mœrens ac laudans Burrhus; tamē Thraseas nihil de grauitate sueta, & supercilio tristi remisisset. *Parum expetibilem* autem operam ponit, pro ea quæ a Thrasea expetebatur in his ludis; vt scilicet Neroni manibus plauderet, laudaret, & probaret inhonestas principis nugas. Sic Cicero 8. famil. epist. ad Bithynicum. *Magis expetam promissum tuum, quo in litteris vteris.* Xiphilinus scribit de Auito, Silium Messallam & Pomponium Bassim reos factos quod rebus quas ille faceret minime oblectarentur, seque & suos mores ab eis examinari dicebat.

3 PATAVII.] De Patauio versus est, vbi de Antenore, in antiqua sepultura.

Expulit Euganeos, Patauinam condidit vrbem,
Quem tenet hic humilis marmore cæsa domus.

Virgilius 1. Æneidos.

Hic tamen ille vrbem Pataui, sedesque locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troia.

Thraseam Patauinum fuisse, indicat vetus epitaphium, quod etiam hodie visitur in ædibus Chartulariorum ad D. Thomam Apostolum. MER. S. D. POPILIVS. PÆTVS. GN. LABEF. POETÆ. COS. DESIG. FRATRI. SVO. B. M. F. HVNC. SOMNO. ÆTERNALI. PATRIA. RETINET.

4 LVDIS CESTICIS.] De isto cestuum ludo, vide Virgil. 5. Æn. Legunt tamen, *Xystiicis.*

5 QVINDECIMVIRALI SACERDOTIO PRÆDITVM.] *Præditus tum.* Nam ita scribendum. Putatur autem istud sacerdotium a Sulla creatum, vt alia pleraque, cum decem tantum essent prius, & inter munera, Sibyllinos libros seruasse. Quod Lactantius scribit. *Omnia, ait, Sibyllarum carmina haberi excepto Cumææ, cuius libri a Romanis occuluntur; nec nisi a Quindecimuiris aspici fas est.* Tacitus ita libro superiori. *Cum eo tempore multa vana Sibyllarum nomine ferrentur, iussisse eum conquisita Samo, Erythrea, Ilio, Africa, & per Italicas colonias, carmina intra certum diem ad Præfectum vrbis adferrentur, & iudicium, censuramque Quindecimuirorum adhiberi, nec haberi priuatim liceret.* Quod iam a maioribus erat cautum. Tertullian. ita de Quindecimuiris. *Regnauerunt Babylonij ante Pontifices, & Medi ante Quindecimuiros.* Scripsit Varro de Quindecimuiris, sacrorum vnum librum. Vide D. Augustinum 6. de ciuit. Dei cap. 4. Nec omitto Tacitum authorem nostrum sub Domitiano isto fuisse prædıtum sacerdotio. Nam 2. Annal. *Domitianus quoque edidit ludos sæculares, iisque intentius adfui sacerdotio Quindecimuirali præditus ac tum Prætor: quod non iactantia refero, sed quia collegio Quindecimuirum antiquitus ea cura mandabatur, & magistratus potissimum exequebantur officia cerimoniarum.*

Quindecimuirum libris Sibyllæ seruandis constitutus, Inter censendis.

Et ne priuatim habeantur.

6 PRO SALVTE PRINCIPIS.] Romani primum pro Augusti salute immolarunt. Dio lib. 53. Et illo in vrbem reuerso, pro salute eius gratiæ actæ sunt. Post Actiacam victoriam decretum est, vt cum pro S. P. Q. R. fierent vota, eius quoque nomine fierent. Fiebant autem Calend. Ianuar. Plinius in Panegyr. *Non pacem, non concordiam, non securitatem, non opes oramus, non honores. Vox vna omnia hæc complectitur,* SALVS PRINCIPIS.

Romani pro salute principis immolant. Agunt gratias Dijs pro eius incolumitate. Vota pro principe.

7 TRIENNIO NON INTROISSE CVRIAM.] Quod sine mulcta non fiebat. Cicero 3. de orat. & Philipp. 1. his verbis. *Quid erat causæ, cur in Senatum hesterna die tam acerbe cogerer? Solusne aberam? An non sæpe minus frequentes fuistis? an ea res agebatur, vt etiam ægrotos deferre oporteret? De supplicationibus referebatur: quo in genere, Senatores deesse non solent. Coguntur enim pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur gratia.*

Mulcta Senatoribus qui curiā non intrabant.

8 AVIDA DISCORDIARVM CIVITAS.] Ita noster vbi de Suetonio Paulino. *Obtinebat,* inquit, *Britannias scientia militiæ, & rumore populi, qui neminem sine æmulo sinit.*

9 HABET SECTATORES.] Cicero pro Muræn. *Assectabantur multi. Doce mercedem accon cedam esse crimen: hoc quidem remoto, quid reprehendas? Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quæris quid opus sit eo quo semper vsi sumus? homines tenues vnum habent in hunc nostrum ordinem, aut promouendi, aut proferendi beneficij locum, hanc in nostris petitionibus operam atque affectionem. Neque enim ferri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equitibus Romanis, vt suos necessarios candidatos sectentur*

Sectatores philosophorum et sapientum. Eorum officia a Cicerone.

totos

totos dies, a quibus ſi domus noſtra celebratur, interdum ad forum deducimur, ſi vna Baſilicæ ſpatio honeſtamur, diligenter obſeruari videmur, & coli. Sane vnuſquiſque elegantiorum philoſophorum & declamatorum, ſuos habuit ſectatores, vt Heraclitus, & Zeno, & Chryſippus. Atque inter declamatores Latro Portius, & Arelius: de quo Plinius. *Vidimus*, inquit, *& ipſi Arelium Fuſcum motum equeſtri ordine ob inſignem calumniam, cum celebritate aſſectarentur adoleſcentes ſcholæ* (lege, *cum eum*) *ex argento annulos habentem.* D. Hieronym. Apolog. in Ruf. *Grammaticum quidam habuit Afrum Romæ, virum eruditiſſimum, & in eo ſe æmulum Præceptoris putabat, ſi ſtridorem linguæ eius, & vitia tantum oris exprimeret.* Gellius lib. 2. cap. 2. vbi de Tauro philoſopho. *Taurus ſectatoribus commodum dimiſſis.* Hi autem ſectatores, ab eodem authore, *cohors* appellantur. Et lib. 2. cap. 18. *Phædō Elidenſis ex cohorte illa Socratica fuit.* Idem lib. 10. cap. 19. *Sectatores ſuos ad rationes bonæ inculpatæque indolis ducebat.* Diogenes Laertius de Heraclito, *ſectatores* ait *habuiſſe, qui appellarentur Heraclitij.*

Etiam oratores habuere ſectatores.

Plinius correctus.

Cohors Socratica.

10 QVI NONDVM.] Quid ſi *non dudum*? Certe potior hæc dictio, & magis ad rem. Et indicat in ciuitate eſſe plures Thraſeæ ſectatores, qui non a longo tempore eius dogmata ſectentur; ſed qui habitu, & vultu, Thraſeanos ſe eſſe profiteantur.

11 HABITVM VVLTVMQVE EIVS SECTANTVR.] Induunt philoſophi non modo vultus, ſed & habitus ſeueros. Apuleius 2. Metamorph. *Nec deerat qui pallio, baculoque & baxeu, & hircino barbitio philoſophum fingeret.* Sic ſectatores Thraſeæ, *habitu rigidiores, vultu triſtiores.* Horatius de Catone.

-- Si quis vultu toruo ferus, & pede nudo.

Lego autem *ſectentur*, quia ſequitur verbum, *exprobrent.*

12 QVI TIBI.] *Quique tibi.* Nam erat ſcriptum per abbreuiaturam.

13 INCOLVMITAS TVA SINE ARTE.] Non ingrata fuit correctio Lipſij: *Incolumitas tua ſine cura, artes ſine honore.* Quippe de aurigatione, & cantu, ac ſaltatione Neronis, hæc intelligenda ſunt. A quibus erat artibus edoctus. At gratior multo & verior Theodori Marſilij lectio ad me relata. *Incolumitas tua ſine ara, artes ſine honore.* Sed excuſa bene ſtat: *incolumitas tua ſine arte, artes ſine honore.* Repetit (*arte*) vt veram dictionem putes: ſic interdum, *certa ſecuritas & ſecura æternitas & æterna fælicitas & fælix ſuauitas & ſuauis iucunditas*, in Auguſtino.

14 QVID THRASEA NON FECERIT.] Vox *non* repugnat ſententiæ. Lege, *Quid Thraſea noui fecerit.* Addit enim: *Aut noua cupientibus auferatur dux & author.*

Tacitus correctus.

15 TVBERONES ET FAVONIOS INGRATA NOMINA.] *Ingrata?* Imo veteri P. R. gratiſſima nomina. Quippe ſub Tuberonibus antiqua Reſpub. fœlix, ſub Neronibus, vltra infœlicitatis gradum, Roma infœlix, & orbis totus. De Fauonio, Plutarchus in Pompeio multa honorifice, & etiam in Catone Vticenſi, & Bruto. Is autem Marcus dicebatur, eratque Catonis ſimia, cuius ope, ædilitatem eſt adeptus. Profitebatur philoſophiam, cuius vmbram viderat, non corpus. Multa tamen egit digna homine magno, & philoſopho non inſuaui.

Fauoniorum non ingrata nomina in Vet. Rep.

Qua probi mores.

Catonis ſimia Fauonius.

Marcus dictus.

Vexit moriente Rep. & optimis moribus ſepultis.

16 FRVSTRA CASSIVM AMOVISTI SI GLISCERE ET VIGERE BRVTORVM ÆMVLOS PASSVRVS ES.] Sic ille alter, fruſtra Caligulam ſublatum ſi Nero regnet. Hæc oratio iungit Brutos & Caſſios Cæſarum hoſtes, vt amicos Reipublicę: ideoque remoto Caſſio ait Brutos eſſe damnandos: ſed Bruto & Caſſio nullos ciues habuit Reſpublica meliores, & ſi pati potuiſſent imperium, nullos amiciores, vt ita dicam.

Extollit ira promptum Coſſutiani animum Nero: adijcitque Marcellum Eprium acri eloquentia. At Baream Soranum iam ſibi Torius Sabinus eques Romanus popoſcerat reum ex proconſulatu Aſiæ, in qua offenſiones principis auxit, [1] iuſtitia atque induſtria: & quia [2] portui Epheſiorum aperiendo curam inſumpſerat: vimque ciuitatis Pergamenæ prohibentis [3] Acratum Cæſaris libertum ſtatuas & picturas auehere, inultam omiſerat. Sed crimini dabatur amicitia Plauti, & ambitio conciliandæ prouinciæ ad ſpes nouas. Tempus damnationi delectum quo Tiridates accipiendo Armeniæ regno aduentabat: vt ad externa rumoribus inteſtinum ſcelus obſcuraretur, [4] an vt magnitudinem imperatoriam cæde inſignium virorum quaſi regio facinore oſtentaret? Igitur omni ciuitate ad excipiendum principem ſpectandumque regem effuſa, [5] Thraſea occurſu prohibitus non demiſit animum: ſed codicillos ad Neronem compoſuit, requirens obiecta, & expurgaturum aſſeuerans, ſi notitiam criminum & copiam diluendi habuiſſet. Eos codicillos Nero properanter accepit, ſpe exterritum Thraſeam [6] ſenſiſſe per quæ claritudinem principis extolleret, ſuamq. [7] famam dehoneſtaret. Quod vbi nō euenit, vultumq.

Laudantur improbi a Nerone.

Crimen fit amicitia bonorum.

Claritudo laudata principis mali eſt dehoneſtamentum virtutis.

Consultatio Thraseæ inter proximos de vita aut morte.

& spiritus & libertatem insontis vltro extimuit, vocari patres iussit. Tum Thrasea inter proximos consultauit, tentaretne defensionem, an sperneret. Diuersa consilia afferebantur. Quibus intrari curiam placebat, *securos esse de constantia eius* dixerunt, *nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret. Segnes & pauidos supremis suis*[8] *secretum circumdare. Aspiceret populus virum morti obuium, audiret Senatus voces quasi ex aliquo numine supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem permoueri: sin crudelitas*[9] *persisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exitus ab ignauia per silentium pereuntium.* Contra qui opperiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem: sed *ludibria & contumelias imminere. subtraheret aures conuitijs & probris. Non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos,*[10] *superesse qui forsitan manus ictusque per immanitatem Augusti. etiam bonos metu sequi. Detraheret potius Senatui quem*[11] *perornauisset infamiam tanti flagitij: & relinqueret incertum, quid viso Thrasea reo decreturi patres fuerint, vt Neronem flagitiorum pudor caperet,*[12] *irrita spe agitari: multoque magis timendum, ne in coniugem, in familiam, in cætera pignora eius sæuiret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigijs & studijs vitam duxerit, eorum gloria peteret finem.* c

Distinctio honesti exitus ab ignauo.

1 Ivstitia atqve indvstria.] Id est, quod iuste fecisset Soranus & industriose, vt ita dicam, auxit Principis offensiones. Iustitia, quod non vltus esset Acrati sacrilegi iniurias illatas a Pergamenis: industria, quod portum Ephesinum aperuisset, non gratum Neroni.

2 Portvi Ephesiorvm.] Hunc portum Attalus Philadelphus fecit, sed angustum nimis & appellentibus incommodum. Reficere igitur oportuit. Vide Strabonem lib. 14.

3 Acratvm Cæsaris libertvm statvas.] Tacitus supra. *Enimuero per Asiam atque Achaiam non dona tantum, sed simulachra numinum abripiebantur, missis in has prouincias Acrato atque Secundo Carinate*, audacibus scilicet sacrilegis.

4 An vt magnitvdinem, &c. ostentaret.] Scribe interrogando.

5 Thrasea occvrsv prohibitvs.] Satis Thrascam laudat Tacitus, qui *virtutem* esse dixit. At illam virtutem damnat Nero, arcetque Palatij foribus demens, vt paulo ante Cassij doctrinam, & seueros mores. Sed ista repulsa acuit virtutem, non dehonestauit. Quippe Nero *nihil exosum habuit nisi summum bonum. Nihil amauit præter summum malum.* Tertull. in Apolog.

6 Sensisse.] *Scripsisse* recte, vt arbitror, & sensus est. Sperabat Nero Thrascam exterritum scripturum quid, quod eius gloriæ cederet, vt fecerant alij, sed frustra. Nam si sensisset tantum, nihil ad gloriam Neronis futurum; si scripsisset, scripta Neronem ostensurum, vnde sibi ex tanti viri testimonio decus pararet. Et sane codicilli non sine scriptura.

7 Famam dehonestaret.] At sciebat Thraseas ex Electra Sophoclis: *Nullus generosus, viuens male, famam contaminare vult inglorius.* Et ex Sapiente, *Melius est nomen bonum quam tyrannorum amor.*

8 Secretvm circvndare.] Non hæc a Tacito. Nam *circundare secretum supremis suis*, quæ oratio est? forte legendum, & ita conijcio; *Supremis suis secretum circumducere.* Id est nihil in morte effari, nihil proloqui. Et me iuuat Tacitus, qui postea addit, *Distingui apud posteros memoriam honesti exitus ab ignauia per silentium pereuntium.* Amor Reip. verus timere neminem potest; nec principem, nec inter principes Neronem.

9 Persisteret.] Lego, *perstaret.* Ita enim Tacitus solet.

10 Svperesse.] *Insuper esse qui forsan intendant manus, ictusque præter immanitatem Augusti, etiam bonos metu sequi.*

11 Perornavisset.] Probo, nec moueo. Nam ex aruis Taciti illa seges.

12 Irrita spe agitari.] Id est frustra sperari vt Neronem flagitiorum pudeat, quia totus ad nequitiam factus, & est virtutum clades.

Thrasea impauidus mortis. Aruleni iuuenis cohibet spiritus Thrasea senex.

Aderat consilio Rusticus Arulenus flagrans iuuenis, & cupidine laudis offerebat se intercessurum Senatusconsulto. Nam plebis tribunus erat. Cohibuit spiritus eius Thrasea, *Ne vana & reo non profutura,*[1] *intercessori exitiosa inciperet. Sibi actam ætatem, & tot per annos continuum vitæ ordinem non deserendum: illi initium magistratuum, & integra quæ supersint*

persint

persint. Multum ante secum expenderet, quod tali tempore capessendæ Reip. iter ingrederetur. Cæterum ipse an venire in Senatum deceret, meditationi suæ reliquit. At postera luce duæ prætoriæ cohortes armatæ [2]templum Genitricis Veneris insedere. Aditum Senatus globus togatorum obsederat, non occultis gladijs. dispersique per fora ac basilicas cunei militares. inter quorum aspectus & minas ingressi curiam Senatores. Et oratio principis per Quæstorem eius audita est.[3] Nemine nominatim compellato patres arguebat, quod *publica munia desererent, eorumque exemplo equites Rom. ad segnitiam verterentur. Etenim quid mirum e longinquis prouincijs*[4] *aduenire, cum plerique adepti consulatum & sacerdotia, hortorum potius amœnitati inseruirent?* quod velut telum arripuere accusatores. Et initium faciente Cossutiano, maiore vi Marcellus, *summam Reip. agi clamitabat: contumacia inferiorum, lenitatem imperitantis diminui. Nimium mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum eius*[5] *Heluidium Priscum in ijsdem furoribus, simul Paconium Agrippinum paterni in principes odij heredem, & Curtium Montanum detestanda carmina factitantem,*[6] *eludere impune sinerent. Requirere se in Senatu consularem, in votis sacerdotem,*[7] *in iureiurando ciuem: nisi contra instituta & cerimonias maiorum, proditorem palam & hostem Thrasea induisset.*[8] *Denique agere Senatorem, & principis obtrectatores protegere solitus, veniret, censeret quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturos singula increpantem, quam nunc silentium perferrent omnia damnantis.*[9] *Pacem illi per orbem terræ, an victorias sine damno exercituum displicere?*[10] *Ne hominem bonis publicis mœstum,*[11] *& qui fora, theatra, templa pro solitudine* [12]*haberet, qui minitaretur exilium suum, ambitionis prauæ compotem facerent. Non illi consulta hæc, non magistratus, aut Romanam vrbem videri. Abrumperet vitam ab ea ciuitate, cuius charitatem olim, nunc & aspectum exuisset.*

Quod iter capessendæ Reip. sub improbis sit capessendum.

Nero arguit Senatum quod sua munia desereret.

Contumacia inferiorum, lenitas superiorum minuitur.

1 INTERCESSORI EXITIOSA.] Lege, *Intercessori etiam exitiosa inciperet.*

2 TEMPLVM GENITRICIS VENERIS.] Hoc templum vouit Cæsar Iulius ante Pharsalicam pugnam, & in foro suo ædificauit, ac consecrauit. Dio lib. 43. Augustus in eo posuit statuam Iulij insignitam crinita stella, ad memoriam eius.

3 NEMINE NOMINATIM.] *Et nemine.* Nam, *est*, quod præcedit, facit etiam, *et.*

4 ADVENIRI.] *Haud veniri e longinquis prouincijs.* Nam equites, imo Senatores Romani tum sumebantur etiam e longinquis prouincijs. Noster supra lib. 11. *Orationem principis secuto Senatusconsulto, primi Ædui Senatorium ius in vrbe adepti sunt.* Quod longe ante inualuerat. Nam inquit idem, *ex Etruria Lucaniaque & omni Italia in Senatum accitos.*

5 HELVIDIVM PRISCVM.] Qui gener fuit Thraseæ, quia Fanniam duxit filiam Thraseæ. Plinius Secundus Nepos duos fuisse ait, epistola ad Cerealem lib. 4. *Patrem*, de quo heic, *& filium.* filius sub Domitiano vixit, & ab eo occisus est. Sueton. cap. 10. in Domit. Vir magnus, sed in Vespasianum contumax, *quem priuato nomine salutauit reuersum ex Syria, & quem in Prætura sine honore, & vlla mentione omnibus edictu transmisit.* Sueton. in Vespasi. cap. 15. Habet pater magnum elogium in Histor. Taciti. Et Vet. interpr. ad versum Iuuenalis, *Thrasea Heluidiusque. Heluidius*, inquit, *Priscus post damnationem soceri Pæti Thraseæ, interdicta sibi Italia, Apolloniam concessit. Sed post interfectum Neronem restitutus a Galba, non aliter quam libero statu egit.* Eius vitam scripsit Senecio. Inde reus factus, inde exul, tulitque in exilio libros exilij causam. Plin. lib. 7. epistola *Angit.*

6 ELVDERE IMPVNE SINERENT.] *Ei illudere*, id est Neroni principi, *impune sinerent.*

7 IN IVREIVRANDO CIVEM.] Quia formula erat iurisiurandi: *Neque se, neque liberos Cæsare chariores habere.* Prudent. in hym. D. Romani.

Accingere ergo quisquis es, nequissime,
Pro principibus rite nobiscum Deos
Orare viris, vel quod hostem publicum
Pati necesse est: Solue pœnam sanguinis:
Spreuisse templa, respuisse est principem.

8 DENIQVE.] Legendum est, *Demusque agere Senatorem, licet principis obtrectatorem, pro-*

Tacitus correctus.

Et explicatus.

tegere solitus. Quia Antistium exilio tantum mulctari censuerat. Id est, concedamus eum munia Senatoris agere, quamuis sit solitus protegere obtrectatores principis; quod a Senatore alienum. Ita Noster superius: *Detur hoc illustrium virorum posteritati.* Sunt hæc oratorum stadia, & Iurisconsultorum, vt L.26. §. vlt. de fideicom. libert. L. 1. §. vtrum. ad S C. Tertullian.

9 PACEM ILLI.] *Pacem vei illi.*

10 NE HOMINEM.] *Næ hominem*, ita lego, &c. Thraseam vocat hominem qui vere homo & homo sapiens, de quo Seneca de Benef. 6. *Homo, non incogitatum opus, nec tumultuarium.*

11 ET QVI FORA.] *Et quia fora, theatra, templa, pro solitudine haberet, quique minitaretur, exilium suum ambitionis prauæ compotem facerent.*

12 HABERET QVI MINITARETVR.] *Haberet, & quia minitaretur exilium suum*, per ambitionem scilicet, *ambitionis compotem facerent.* Nec dispar erat mens Thraseæ a mente Pisonis lib. 1. *Ambitum fori, corrupta iudicia, sæuitiam oratorum, accusationes minitantium. Abire se & cedere vrbe, victurum in aliquo abdito & longinquo rure, testabatur.* Sane pessimis temporibus, solitudo ciuitate potior, Romanis præcipue, cordatis & animosis, vt omnibus bonis & virtutis asperitate rigidis.

Ciuitate potior solitudo pessimo æuo.

Cum per hæc atque talia Marcellus inueheretur toruus &[1] minax voce, vultu, oculis ardesceret, non illa[2] nota & celebritate periculorum[3] sueta iam Senatus mœstitia, sed nouus & altior pauor, manus & tela militum cernentibus, simul ipsius Thraseæ[4] venerabilis species obuersabatur: & erant qui Heluidium quoque miserarentur, innoxiæ affinitatis pœnas daturum. *Quid Agrippino obiectum, nisi tristem patris fortunam? quando & ille perinde innocens Tiberij sæuitia concidisset. Enimvero Montanum[5] probæ iuuentæ, neque famosi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi.* Atque interim Torius Sabinus Sorani accusator ingreditur, orditurque de amicitia Rubellij Plauti, quodque[6] proconsul Asiæ Soranus pro claritate sibi potius accommodatum, quam ex vtilitate communi egisset, alendo seditiones ciuitatum. Vetera hæc. sed recens, discrimini patris filiam connectebat, quod pecuniam Magis dilargita esset.[7] Acciderat sane pietate[8] Seruiliæ (id enim nomen puellæ fuit) quæ charitate erga parentem, simul imprudentia ætatis, non tamen aliud consultauerat, quam de incolumitate domus, & an placabilis Nero, an cognitio Senatus nihil atrox afferret. Igitur accita est in Senatum, steteruntque diuersi ante tribunal consulum, grandis æuo parens, contra filia intra vicesimum ætatis annum, nuper marito Annio Pollione in exilium pulso, viduata desolataque, ac ne patrem quidem intuens, cuius onerasse pericula videbatur. Tum interrogante accusatore, an cultus dotales, an detractum ceruici monile venundedisset, quo pecuniam faciendis magicis sacris contraheret: primum strata humi, longoque fletu & silentio, post, altaria & aram complexa: *Nullos*, inquit, *impios deos, nullas deuotiones, nec aliud infelicibus precibus inuocaui, quam vt hunc optimum patrem tu Cæsar & vos patres seruaretis incolumem. Sic gemmas & vestes & dignitatis insignia dedi, quomodo si sanguinem & vitam poposcissent. Viderint isti antehac mihi ignoti quo nomine sint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio, nisi inter numina fuit. Nescit tamen miserrimus pater; & si crimen est, sola deliqui.* Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque, non illam in prouinciam secum profectam, non Plauto per ætatem nosci potuisse, non criminibus mariti connexam, nimiæ tantum pietatis ream, separarent a se quamcunque sortem subiret. simul in amplexus occurrentis filiæ ruebat, nisi interiecti lictores vtrisque obstitissent. Mox datus testibus locus, & quantum nunc sæuitia accusationis permouerat, tantum iræ[9] P. Egnatius

Innoxia affinitas dat pœnas alieni facti.

Seruilia accusata quod Magis pecuniam esset dilargita.

Seruiliæ amor patris noxius.

Seruiliæ defensio plena charitatis in patrem.

Egnatius teſtis conciuit. Cliens hic Sorani, & tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ ſectæ præferebat, habitu & ore ad exprimendam imaginem [10] honeſti & exerciti, cæterum animo perfidioſus, & ſubdolus, auaritiam ac libidinem occultans. Quæ poſtquam [11] pecunia recluſa ſunt, dedit exemplum præcauendi, quomodo fraudibus inuolutos, aut flagitijs commaculatos, ſic [12] ſpecie bonarum artium falſos & amicitiæ fallaces.

Egnatius emptus ad opprimendum amicum.

Amici fallaces ſpecie bonarum artium.

1 MINAX VOCE.] *Minax ac voce, vultu, oculis ardeſceret.* Ita *agitatur virtus*, ait Seneca epiſt. 92. *e faſtigio ſuo humi deiecta.*

2 NOTA ET CELEBRITATE.] *Non illa nota erat & crebritate periculorum*, &c.

3 SVETA IAM SENATVS.] *Sueta erat iam Senatus mæſtitia.*

4 VENERABILIS SPECIES.] Virgilius:

Os humeroſque Deo ſimilis.

D. Ignatius de vultu beatiſſimæ Matris & Virginis Mariæ *cæleſte ſpectaculum* nominat, 1. epiſt. quæ licet in exemplari Græco deſiderentur, non minus tamen Ignatij eſſe poſſunt, & Ignatium ſapiunt.

O quam te memorem Virgo (ait Poeta) *namque haud tibi vultus*
Mortalis, nec vox hominem ſonat. O dea certe.

Obuerſabatur quidem illa venerabilis ſpecies; ſed ei nemo Senatorum ſubueniebat. Et verum eſt quod ille vetus ex Chriſti ſchola: *Sapiens probitas laudatur, ſed nullus eam ſtipat populus, nulla multitudo ambit, homo nullus amplectitur; & in mundo iſto, velut in nouercali domo, horret; etiam neceſſarijs diſcooperta, quandiu veſtem ſuæ non habuerit dignitatis. Sapiens laudatur & alget*, ait Paganitas.

5 PROBÆ IVVENTÆ.] *Vt proba iuuenta, neque famoſi carminis.*

6 PROCONSVL.] *Proconſulatum Aſiæ, pro claritate ſibi potius accommoda, quam ex vtilitate communi egiſſet.* Et illud, *tum*, detractum verbo, *proconſul*, dederunt verbo, *accommodatum*, pro *accommoda*. Idem exemplum ſupra, vbi, *quod*, pro *qua*, reſcripſere.

7 ACCIDERAT.] Scribunt: *Acciderat ſane pietati Seruiliæ (id etenim nomen puellæ fuit) qua charitate erat erga parentem.* Sed puto ſcriptum fuiſſe: *Acciderat ſane pietati Seruiliæ id (etenim nomen puellæ fuit) quâ charitate erat erga parentem*, &c. Id eſt, hoc acciderat Seruiliæ pietati, vt pecuniam magis largiretur, qua charitate erat præcipua erga parentem. Nam *pietate Seruiliæ id acciderat*, id eſt per pietatem, non placet, nec Taciti manus eſt.

Tacitus explicatus.

8 SERVILIÆ.] Quæ Romana erat familia, mulier valde nobilis. Plinius libr. 34. capite 13. *Seruiliorum familia habet trientem ſacrum, cui ſumma cum cura, magnificentiaque, ſacra quotannis faciunt. Quem ferunt alias creuiſſe, alias decreuiſſe videri. Et ex eo, aut honorem, aut diminutionem familiæ fieri.* Paſcebatur auro & argento, & conſumebat vtrumque. En ſuperſtitio fœda, ſed Paganis vſitata.

Talentum Seruiliorum familiæ.

Fœminarum deprecantium forma.

9 P. EGNATIVS.] An nepos Egnatij Rufi, qui in deſpectum Auguſti, dicebat ſe integram vrbem ſucceſſori reliquiſſe? dubito. Sed interpres Iuuenalis, ita de noſtro. *Egnatium philoſophum ſignificat, qui filiam Bareæ Sorani, quam cum ipſe ad magicam deſcendiſſet, hortatus, detulit Neroni.* Corrigunt ita: *Quam cum ipſe ad magicam deſcendiſſet hortatu, Neroni detulit.* Corrigo ego, ſed alio modo, & ex veris: *Quam cum ipſe ad magicam diſcendam eſſet hortatus, Neroni detulit.* Quippe verbum *deſcendiſſet*, pro *diſcendam eſſet*, notarum reliquia eſt. Noto autem Baream inter nobiliores Romanos. Iuuenalis Sat. 5.

—— tu Camerinos,
Et Baream, tu nobilium magna atria curas.

Noto etiam tres Egnatios: vnum in epiſtolis Ciceronis lib. 13. *Lucio*, inquit, *Egnatio, equite Rom. vel familiariſſime vtor.* Qui Egnatius Rufus dictus. Quod indicat eodem libro alia epiſtola. Secundus eſt Egnatius, qui vixit temporibus Auguſti. & hic tertius, qui vitia facundiſſime accuſans, intercutibus vitijs ſtagnabat.

Tres Egnatij.

10 HONESTI ET EXERCITI.] Non ita, ſed, *ad exprimendam imaginem honeſti, & ex tetricis.* Sic tollo crucē a magnis ingenijs. Ait enim Stoicum fuiſſe, nec Stoicum vulgarem, ſed vnum ex tetricis: id eſt qui & vultu, & habitu & compoſitis moribus, ſe inter ſeueriores, & triſtiores, & rigidiores Stoicos ferret. Spart. in Nigro: *Vſui denique Reip. ſub ſeuero homine tetrico eſſe potuiſſet, ſi cum eo eſſe voluiſſet.* Ita etiam noſter ſuperius. *Habitum, vultumque ſectantur rigidi & triſtes.* Quod accuſatores Thraſeæ ei obiectabant. Et libro 14. *Nec deerant, qui voce, vultuque triſti, inter oblectamenta regia ſpectari cuperent.* Martialis libr. 2. epigramm. 36.

Tacitus correctus.

Et explicatus.

Nunc tibi ſunt pilis, & ſunt tibi pectora ſetis
Horrida: ſed mens eſt Pannice vulſa tibi.

Iuuenalis Satyr. 10.

- Deformem ac tetrum ante omnia vultum.

Sic duo Tetrici inter Romanos tyrannos dicti, Tetricus Senior & Tetricus Iunior. Arnobius libr. 4. *In mores tetrica aſperitate durati.* *Tetricos* vocat Lactantius acerrimos Stoicos. Loquens de Seneca: *Sunt autem multi, qui iſta ſpecie fallant, virtutem verba putent.* Iuuenalis Sat. 14.

Qui tetrici.

Fallit enim vitium ſpecie virtutis, & vmbra,
Cum ſit triſte habitu, vultuque & veſte ſeuerum.

Syneſius epiſt. 154. *Viris tetricis ſupercilium, papæ! quam eſt minax, quam elatum?* Certe odi homines ignaua opera, philoſopha ſententia. Et puto verum quod Domitius ſapiens ille inſanus dicebat de philoſophis ex M. Catone. *Vos phi-*

losophi, mera estis mortuaria glossaria.

11 PECVNIA RECLVSA SVNT.] Id est, vbi recondita illa vitia, per pecuniam patuere. Sic noster supra, de Milicho dominum accusante. *Cum seruilis animus præmia perfidiæ reputauit, simulque immensa pecunia, & potestas obuersabantur; cessit fas, & salus patroni.* O funesta pecunia, quid non designas?

12 SPECIE BONARVM ARTIVM.] Seneca libro 2. de Ira, describit hoc modo Egnatios & vere: *Alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est, & index damnationis quæ fecit, eligitur.*

13 AMICITIÆ FALLACES.] *Amicitiæ fallaces.* Qui multi hoc sæculo, sed ex Catone:

Damnaris nunquam post longum tempus amicũ.
Mutauit mores, sed pignora prima memento.

Idem tamen dies & honestum exemplum tulit [1] Cassij Asclepiodoti, qui magnitudine opum præcipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebrauerat, [2] labentem non deseruit. Exutusque omnibus fortunis, & in exilium [3] actus, [4] * æquitate deum erga bona malaque documenta. Thraseæ Soranoque & Seruiliæ datur mortis arbitrium. Heluidius & Paconius Italia depelluntur. [5] Montanus patri concessus est, prædicto ne in Rep. haberetur. Accusatoribus Eprio & Cossutiano [6] quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies & quæstoria insignia tribuuntur. Tum ad Thraseam in hortis agentem [7] quæstor consulis [8] missus, vesperascente iam die illustrium virorum fœminarumque cœtus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio Cynicæ institutionis doctori: cum quo, vt coniectare erat intentione vultus, & auditu si qua clarius proloquebantur, de natura animæ, & dissociatione spiritus corporisque [9] inquirebat: donec aduenit Domitius Cæcilianus ex intimis amicis, & ei quid Senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes quiritantesque qui aderant, facessere propere Thrasea, neu pericula sua miscere cum sorte damnati hortatur. Arriamque tentantem mariti suprema, & exemplum [10] Arriæ matris sequi, monet retinere vitam, filiæque communi subsidium vnicum non adimere. Tum progressus in porticum, illic a quæstore reperitur, lætitiæ propior, quia Heluidium generum suum Italia tantum arceri cognouerat. Accepto dehinc Senatusconsulto, Heluidium & Demetrium in cubiculum inducit: porrectis vtriusque brachij venis, [7] postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quæstore, *Libemus*, inquit, *Ioui Liberatori. Specta iuuenis, & omen quidem dij prohibeant: cæterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expedit constantibus exemplis.* Post lentitudine exitus graues cruciatus afferente, obuersis in Demetrium * * *

*(marg.: * de deum æquitate erga bona malaq. dedit documenta.)*

(marg.: Moribundi sapientis pulchræ de anima dissertiones.)

(marg.: Mors honesti viri inter mortis anxietates.)

1 CASSII ASCLEPIODOTI.] Simile est elogium Messallæ, de philosopho Speusippo, cum Augusto eum conciliaret. *En amicus noster Speusippus, qui Brutum in nouissimis non reliquit.* Viri boni elogium elegans, sed a Messalla profectum, elegantius.

(marg.: Messalla Speusippum Augusto conciliat.)

2 LABENTEM NON DESERVIT.] Itaque recte Cicero 9 famil. *Vt aurum igne; sic beneuolentia fidelis, periculo aliquo perspici potest. Periculum ignis est, & calamitas, fides aurum quod probat. At in multis non aurum; sed aurichalcum.* Imo plumbum merum.

3 ACTVS.] *Actus est.*

4 ÆQVITATE DEVM ERGA BONA.] Lego, *de Deum æquitate erga bona malaque dedit documenta.* Sic Hist. 4. *Benignitate deum fractæ vires hostium.* Et nota omittere sæpe exscriptores istas particulas minutulas, quod facillime intelligantur. nam geminantur. Ait autem æque Deos curare bona ac mala. Quæ Taciti impia fuit sententia, dantis omnia fatis, nihilque diuinæ prouidentiæ. Sic Horatius libr. 1. Satyr.

(marg.: Tacitus dat omnia fatis & nihil prouidentiæ.)

(marg.: Horatius Epicureus in eadem sententia.)

– *Namque Deos didici securum agere æuum,*
Nec si quid miri faciat Natura, Deos id
Tristes ex alto cæli demittere tecto.

Sic Diogenes Laert. in Pyrrhone ait, *de Dijs Græcos diuerse sentire: alios prouidentiam Deorum confiteri, alios negare.* Quadrigarius ex Gellio libr. 17. cap. 2. *Hæc maxime versatur Deorum iniquitas, quod deteriores sunt incolumiores, neque optimum quempiam sinunt inter nos diurnare.* Quæ mala

(marg.: Nil curare Deos.)

(marg.: Græci de Dijs diuersa sentiunt.)

Tacitus mendaciorum loquacißimus a Tertulliano dictus.

mala & infœlix ſententia. O Tacite, quam te in hac parte dixit Tertullianus vere *mendaciorum loquacißimum.* Vtinam heic tacuiſſes, nunquam poſtea taciturus. Nec ſemel hæc dixit: ſed in hiſtorijs palam. Nam Hiſt. 1. *Nec enim vnquam altioribus P. R. cladibus magiſve iuſtis indicijs approbatum eſt, non eſſe curæ Dijs ſecuritatem noſtram, eſſe vltionem.* (ſic Deos Paganorum eſſe Dæmones fatetur) *Atque non adeo fuiſſe ſterile ſæculum, quin bona exempla ediderit.* Iuuenalis Sat. 13. eos reprehendit:

Dij ex Tacito non habent curæ ſecuritatem mortalium ſed vltionem. Ergo Dæmones, non Dij.

Sunt in Fortunæ qui caſibus omnia ponunt,
Et nullo credant mundum rectore moueri,
Natura voluente vices & lucis, & anni.

Prouidentia Dei a Christianis edocta grauiter.

Sed de prouidentia Dei, nemo melius noſtris Chriſtianis; magnis hercule, atque glorioſis viris. Et in Malachia iſtud legas & notes cap. 3. *Vanus eſt qui ſeruit Deo: & quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius? In die quam ego facio videbitis quid ſit inter iuſtum & impium, inter ſeruientem Deo & non ſeruientem.*

5 MONTANVS PATRI.] Ad emendationem ſcilicet, quod paſſim fiebat, tit. de emendat. propinq.

6 QVINQVAGIES SESTERTIVM.] Sed *grande gaudium,* inquit Tacitus in Hiſtor. *quod tam pauperes eſſent quibus donarat Nero, quam quibus abſtulerat.*

Quæſtor Principis. Quæſtor Conſulis. Quæſtor Proconſulis.

7 QVÆSTOR CONSVLIS.] Ad differentiam Quæſtoris principis. Quæſtor eſt Conſulis, qui Quæſtor olim Reipub. vt quæſtor Proconſulis, qui Quæſtor prouinciæ.

8 MISSVS.] *Miſſus eſt.*

9 INQVIREBAT.] *Anquirebat*, lego. Eſt enim Taciti natiua ſcriptio: vt docui ſupra.

10 ARRIÆ MATRIS.] Fuit incredibilis amor Paganarum erga maritos; quem Valerius perſequitur: & eſt memorandum vetus monumentum maioribus litteris de hac re ſcriptum.

D. M.

Pub. Cornelia Annia ne indeſolata orbitate ſuperuiuerem, miſera viuam me vltro in hanc arcam cum viro defuncto incomparabili amore dilacerata damnatam dedo. Cum quo vixi annos XX. ſine vlla do. (puto legendum, *ſine vllo diuortio*) *Libertis libertabuſque noſtris, vt quotannis ſuper arcam noſtram Plutoni & uxori Proſerpinæ omnibuſque dijs ſacrificent roſiſque exornent, de reliquo ibi epulentur, do de pecunia mea LLS X. atque T faciundum delegaui. Vale vita.*

11 POSTQVAM.] Lego, *Poſtquam autem.* nam in verbo, *poſtquam*, in fine, *autem*, reperias.

12 OBVERSIS IN DEMETRIVM.] *Obuerſis in Demetrium oculis. Nonne tibi videor, inquit, libare Ioui Liberatori? Atque ſingulis amicis oſcula offerens, exanimatus eſt.* Hæc autem ex veteri ſcholiaſte Iuuenalis addidi, Sat. 5. Demetrius autem ille Cynicus erat, quem memorat Philoſtratus in vita Apollonij.

Nunc exclamo iſtud Martialis.

Ohe iam ſatis eſt; ohe libelle,
Iam peruenimus vſque ad vmbilicum.

Atque vtinam reliquum adeſſet, licet plagoſum, quod emendaremus. Sed quoniam vltra progredi non datur; heic ad CHRISTVM verſi, ita de ſuſcepto, & peracto labore gratias agemus. HÆC *ſunt* CHRISTE *pater, & Domine, quæ tuis auſpicijs meditata digeſſimus, digeſta exſcripſimus, exſcriptaque publicauimus. Ad te iam redeat, quæ a te profecta eſt. Nobis Chriſtianis, Paganum authorem illuſtraſſe, nec tædet, nec pudet, quia hoſtium amor tibi pro titulo eſt.* O CHARITAS, *quid te melius, quid ſuauius? Sentiat hoc ſaltem ingrata Gentilitas, Chriſtianum nomen ſibi profuiſſe, quæ tam ſæpe, fuſo amicorum tuorum ſanguine, rubuit nec erubuit. Dolemus tamen (nec fruſtra) quod relictis Bibliorum fontibus limpidiſſimis, quibus imperiorum ratio, & regendorum populorum certiſſimus modus, in paludoſo Paganitatis ſolo, medijſque Rauennatibus ſibi ciſternas fodiat Chriſtianitas tota. Tantine vitrum, quanti margaritum!* O CHRISTE, *qui te neſcit, & ſe neſcit. At tibi,* TRINITATIQVE *ſummæ ſit ſumma laus, honor, virtus & gloria in æternum. Amen.*

LVDOVICVS DORLEANS, HÆC SCRIBEBAT ANTVERPIÆ IN NIDVLO SVÆ SECESSIONIS.

FINIS NOVARVM COGITATIONVM IN Annales C. Cornelij Taciti.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV NERONIS
HISTORIARVM LIBER PRIMVS.

A. V. C. DCCCXXII. Causa huius scriptionis. Priora, priores scripserunt.

INITIVM mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius consules erunt. Nam post conditam vrbem DCC. & XX. prioris æui annos multi auctores retulerunt: dum res populi Rom. memorabantur, pari eloquentia ac libertate. Postquam bellatum apud Actium, atque *omnem potestatem ad vnum conferri pacis interfuit; magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta. primum inscitia Reip. vt alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio aduersus dominantes. Ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facile auerseris: obtrectatio & liuor pronis auribus accipiuntur. quippe adulationi fœdum crimen seruitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio nec iniuria cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, à Domitiano longius prouectam non abnuerim. sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, & sine odio dicendus est. Quòd si vita suppeditet, principatum diui Neruæ, & imperium Traiani, vberiorem securioremque materiam senectuti seposui: rara temporum felicitate, vbi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere licet.

* Regium eodem, omnium

Ipse hæc postrema, pari cura.

Materies operis. Varia bella.

Opus aggredior plenum variis casibus, atrox prœliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace sæuum. Quatuor Principes ferro interempti. Tria bella ciuilia, plura externa, ac plerumque permixta. Prosperæ, in Oriente; aduersæ, in Occidente res. Turbatum Illyricum, Galliæ nutantes, perdomita Britannia, & * statim missa cohorte in Sarmatarum ac Sueuorum gentes, nobilitatus cladibus mutuis Dacus. Mota etiam prope Parthorum arma falsi Neronis ludibrio. Iam vero Italia nouis cladibus, vel post longam sæculorum seriem repetitis, afflicta. Haustæ aut obrutæ vrbes. Fœcundissima Campaniæ ora, & vrbs, incendiis vastata; consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio ciuium manibus incenso. Pollutæ cærimoniæ. magna adulteria. plenum exsiliis mare. infecti cædibus scopuli. atrocius in vrbe sæuitum. Nobilitas, opes, omissi, gestique honores pro crimine; & ob virtutes, certissimum exitium. Nec minus præmia delatorum inuisa quam scelera: cum alij sacerdotia, & consulatus vt spolia adepti, procurationes alij & interiorem potentiam, agerent ferrent * cuncta. Odio & terrore corrupti in dominos serui, in patronos liberti: & quibus deerat

* statim emissa: coortæ Sarmatarum

Clades.

Sæuitia.

Miseriæ.

* cuncta, odio & terrore. Corrupti

inimicus,

inimicus, per amicos oppressi. Non tamen adeo virtutum sterile sæculum, vt non & bona exempla prodiderit. Comitatæ profugos liberos matres, secutæ maritos in exilia coniuges, propinqui audentes, constantes generi, contumax etiam aduersus tormenta seruorum fides. Supremæ clarorum virorum necessitates; ipsa necessitas fortiter tolerata; & laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus; cælo terráque prodigia, & fulminum monitus, & futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim vnquam atrocioribus populi Rom. cladibus, magisve iustis iudiciis approbatum est, non esse curæ deis securitatem nostram, esse vltionem. Ceterum antequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status vrbis, quæ mens exercituum, quis habitus prouinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit: vt non modo casus euentusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam caussæque noscantur. Finis Neronis vt lætus primo gaudentium impetu fuerat; ita varios motus animorum, non modo in vrbe apud patres, apud populum, apud vrbanum militem, sed omnes legiones ducésque conciuerat, euulgato imperij arcano, posse Principem alibi quam Romæ fieri. Sed patres læti, vsurpata statim libertate, licentius vt erga Principem nouum & absentem. primores equitum proximi gaudio patrum. pars populi integra, & magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum & exulum, in spem erecti. Plebs sordida & circo ac theatris sueta, simul deterrimi seruorum, aut qui adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mœsti & rumorum auidi. Miles vrbanus longo Cæsarum sacramento imbutus, & ad destituendum Neronem arte magis & impulsu, quam suo ingenio traductus, postquam neque dari donatiuum sub nomine Galbæ promissum, neque magnis meritis ac præmiis eundem in pace qui in bello locum, præuentamque gratiam, intelligit, apud Principem a legionibus factum, pronus ad nouas res, scelere insuper Nymphidij Sabini Præfecti imperium sibi molientis agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus. Sed quamuis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia; nec deerant sermones, senium atque auaritiam Galbæ increpantium. Laudata olim & militari fama celebrata seueritas eius, angebat coaspernantes veterem disciplinam, atque ita XIIII. annis a Nerone assuefactos, vt haud minus vitia Principum amarent, quam olim virtutes verebantur. Accessit Galbæ vox pro Rep. honesta, ipsi anceps, legi a se militem, non emi. Nec enim ad hanc formam cetera erant. Inualidum senem T. Vinius & Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignauissimus, odio flagitiorum * onerabant, contemptu inertiæ destruebant. Tardum Galbæ iter & cruentum, interfectis Cingonio Varrone consule designato; & Petronio Turpiliano consulari. ille vt Nymphidij socius, hic vt dux Neronis, inauditi atque indefensi, tamquam innocentes perierant. Introitus in vrbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam qui occiderant, formido-

Etiã virtutes.

Et exitus constantes.

Nolim dictum.

Causæ motuũ ab origine.

Mors Neronis varie læta aut tristis.

Bonis & magnis læta.

Malis & vilibus, contra.

Miles præmia spectabat.

Nymphidius cum turbat.

Galba parum benigne habet.

Qui & in aliis rebus peccat.

* veteres oneratum,

Sæuitiam exercet.

Vrbs plena milite.

losus. Inducta legione Hispana, remanente ea quam e classe Nero conscripserat, plena vrbs exercitu insolito. * multi adhoc & innumeri e Germania ac Britannia & Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum, & bellum quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis reuocauerat: ingens nouis rebus materia, vt non in vnum aliquem prono fauore, ita audenti parata. Forte congruerat vt Clodij Macri & Fonteij Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum in Africa haud dubie turbantem, * Trebonius Garucianus procurator, iussu Galbæ; Capitonem in Germania, cum similia cœptaret, Cornelius Aquinus & Fabius Valens legati legionum interfecerant, antequam iuberentur. Fuere qui crederent, Capitonem vt auaritia & libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum nouarum abstinuisse: sed a legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiuerint, crimen ac dolum compositum vltro: & Galbam mobilitate ingenij, an ne altius scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. Cæterum vtraque cædes sinistre accepta: & * inuiso semel Principe, seu bene seu male facta premunt. Iam afferebant venalia cuncta, præpotentes liberti. Seruorum manus subitis auidæ, & tamquam apud senem festinantes. eademque nouæ aulæ mala, æque grauia, non æque excusata. Ipsa ætas Galbæ, & irrisui & fastidio erat, assuetis iuuentæ Neronis, & Imperatores forma ac decore corporis (vt est mos vulgi) comparantibus. Et hic quidem Romæ, tanquam in tanta multitudine, habitus animorum fuit. E prouincijs, Hispaniæ præerat Cluuius Rufus, vir facundus, & pacis artibus, belli inexpertus. Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ ciuitatis, & in posterum tributi leuamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum ciuitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas iniurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, soliciti & irati superbia recentis victoriæ, & metu, tamquam alias partes fouissent. Tarde a Nerone desciuerant: nec statim pro Galba Verginius. an imperare voluisset dubium: delatum ei a milite imperium conueniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiæ: quem non remitti, atque etiam reum esse, tãquam suum crimen accipiebant. Superior exercitus legatum Hordeonium Flaccum spernebat, senecta ac debilitate pedum inualidum, sine constantia, sine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen. adeo furentes infirmitate retinentis vltro etiam accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutius sine consulari fuere: donec, missu Galbæ, Vitellius aderat, censoris Vitellij ac ter consulis filius. Id satis videbatur. In Britãnico exercitu nihil irarũ. Non sane aliæ legiones, per omnes ciuilium bellorum motus, innocentius egerunt: seu quia procul, & Oceano diuisæ; seu, crebris expeditionibus, doctæ hostem potius odisse. Quies & Illyrico: quãquam excitæ a Nerone legiones, dum in Italia cunctãtur, Verginium

Margin notes: Clodius Macer cæsus: — Capito cæsus: — * Cum inuidia Galbæ. — Qui libertis nimis etiam obnoxius. — Cluuius Rufus Hispaniæ Præses. — Galliarum pars aliena Galbæ: — Etiam legiones ad Rhenum. — Hordeonius Flaccus patri earum præfectus: — Patri Vitellius. Britannicæ legiones modestæ.

* multi adhoc numeri. — * Trebonianus, est Plutarcho. — * inuisum & principem

Verginium legationibus adissent. Sed longis spatijs discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitijs nec viribus miscebantur. Oriens adhuc immotus. Syriam & quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis aduersisque iuxta famosus. Insignes amicitias iuuenis ambitiose coluerat. mox attritis opibus, lubrico statu, suspecta etiam Claudij iracundia, in secretum Asiæ repositus, tam prope ab exsule fuit, quam postea à Principe. Luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus. nimiæ voluptates, cum vacaret: quoties expedierat, magnæ virtutes. Palam laudares, secreta male audiebant. Sed apud subiectos, apud proximos, apud collegas, varijs illecebris potens: & cui expeditius * fuerat tradere imperium, quam obtinere. Bellum Iudaicum Flauius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano aduersus Galbam votum, aut animus. Quippe T. filium ad venerationem cultumque eius miserat, vt suo loco memorabimus. Occulta lege fati, & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque eius imperium, post fortunam credidimus. Ægyptum copiasque quibus coërceretur, iam inde a diuo Augusto, equites Romani obtinent loco regum. Ita visum expedire, prouinciam aditu difficilem, annonæ fecundam, superstitione, ac lasciuia discordem & mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum, domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander eiusdem nationis. Africa, ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contentæ qualicunque Principe, post experimentum domini minoris. Duæ Mauritaniæ, * Rhætia, Noricum, Thracia, & quæ aliæ procuratoribus cohibentur, vt cuique exercitui vicinæ, ita in fauorem aut odium contactu valentiorum agebantur. Inermes prouinciæ, atque ipsa in primis Italia, cuicunque seruitio expositæ, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status, cum Ser. Galba iterum, Titus Vinius consules, inchoauere annum sibi vltimum, Reip. prope supremum. Paucis post Kalen. Ian. diebus Pompeij Propinqui procuratoris, e Belgica litteræ afferuntur, superioris Germaniæ legiones, rupta sacramenti reuerētia, Imperatorem alium flagitare, & senatui ac Pop. Rom. arbitrium eligendi permittere, quo seditio mollius acciperetur. Maturauit ea res consilium Galbæ, iam pridem de adoptione secum & cum proximis agitantis. Non sane crebrior tota ciuitate sermo per illos menses fuerat. primum licentia ac libidine talia loquendi, dein fessa * iam ætate Galbæ. Paucis iudicium, aut Reip. amor: multi occulta spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum * ambitionis rumoribus destinabant. Et iam in T. Vinij odium diuerterant, qui in dies quanto potentior, * eodem [actu] inuisior erat. Quippe hiantes in magna fortuna amicorum cupiditates, ipsa Galbæ facilitas intendebat: cum apud infirmum & credulum minore metu, & maiore præmio peccaretur. Potentia principatus diuisa in T. Vinium consulem, & Cornelium Laconem prætorij præfectum. Nec minor gratia Icelo Galbæ liberto, quem annulis donatū equestri nomine Martianū

Syriæ præses Mucianus.

Eius vita breuiter, & ingenium.

* fuerit

Vespasianus cum Iudæis belligerat.

Ægypti Præses Ti. Alexander.

* Rhætiæ,

Nuncij de legionum Germanicarum defectione.

Galba de adoptando Cæsare cogitat.

* Rhen. fessa annis ætate

* ambitiosis

Quem alij alium destinant.

* eadem inuisior,

Galba ipse vix sui arbitrij.

Triumuiri cum regunt, aut distrahunt.

vocitabant. Hi discordes, & rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebãtur. Vinius pro M. Othone; Laco atque Icelus consensu non tam vnum aliquem fouebant, quam alium. Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinij amicitia, ex rumoribus nihil silentio transmittentium: quia Vinio vidua filia, cælebs Otho, gener ac socer destinabantur. Credo & Reip. curam subisse, frustra a Nerone translatæ, si apud Othonem relinqueretur. namque Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat, gratus Neroni æmulatione luxus. Eoque iam Poppæam Sabinam Principale scortum, vt apud conscium libidinum deposuerat, donec * Octauiam vxorem amoliretur. Mox suspectum in eadem Poppæa, in prouinciam Lusitaniam specie legationis seposuit. Otho, comiter administrata prouincia, primus in partes transgressus, nec segnis, & donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam, acrius in dies rapiebat: fauentibus plerisque militum, prona in eum aula Neronis vt similem. Sed Galba, post nuntios Germanicæ seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne vrbano quidem militi confisus, quod remedium vnicum rebatur, comitia imperij transigit. Adhibitoque super Vinium ac Laconem, Mario Celso consule designato, ac Ducenio Gemino præfecto vrbis, pauca præfatus de sua senectute, Pisonem Licinianum accersiri iubet: seu propria dilectione, siue, vt quidam tradiderunt, Lacone instante. cui apud Rubellium Plautum exercita cum Pisone amicitia: sed callide vt ignotum fouebat, & prospera de Pisone fama consilio eius fidem addiderat. Piso M. Crasso & Scribonia genitus, nobilis vtrimque, vultu habituque moris antiqui, & æstimatione recta seuerus, deterius interpretantibus tristior habebatur. Ea pars morum eius, quo suspectior solicitis, adoptanti placebat. Igitur Galba apprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur. *Si te priuatus, lege curiata apud Pontifices, vt moris est, adoptarem; & mihi egregium erat tunc, Pompeij & M. Crassi subolem in penates meos adsciscere; & tibi insigne, Sulpitiæ ac Lutatiæ decora, nobilitati tuæ adiecisse. Nunc me deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, præclara indoles tua, & amor patriæ impulit, vt principatum, de quo maiores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram. exemplo diui Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem priuignum, in proximo sibi fastigio collocauit. Sed Augustus in domo successorem quæsiuit, ego, in Rep. Non quia propinquos aut socios belli non habeam: sed neque ipse imperiũ ambitione accepi; & iudicij mei documentũ sint, non meæ tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed & tuæ. Est tibi frater pari nobilitate, natu maior, dignus hac fortuna, nisi tu potior esses. Ea ætas tua quæ cupiditates adolescẽtiæ iam effugerit: ea vita, in qua nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantum aduersam tulisti. Secundæ res acrioribus stimulis animum explorant: quia miseriæ tolerantur, fælicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem*

T. Vinius Othonem promouet.

Qui non ea fortuna dignus.

* Regina cod. Octauia vxor amoueretur.

Tamen calidè ambiebat.

Sed Galba alium ab omniũ mente eligit,

Pisonem Licinianum,

Virum nobilem, & seuerum.

Galbæ ad eum aurea oratio.

*quidem eadem constantia retinebis: sed alij per obsequium imminuent. Irrumpet adulatio, blanditiæ pessimum veri affectus venenum, sua cuique vtilitas. Etiam ego ac tu simplicissime inter nos hodie loquimur; cæteri, libentius cum fortuna nostra, quam nobiscum. Nam suadere Principi quod oporteat, multi laboris: assentatio erga Principem quemcumque, sine affectu peragitur. Si immensum imperij corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram, a quo Resp. inciperet. Nunc eo necessitatis iampridem ventum est, vt nec mea senectus conferre plus Populo Rom. possit, quam bonum successorem; nec tua plus iuuenta, quam bonũ Principem. Sub Tiberio, & Caio, & Claudio, vnius familiæ quasi hereditas fuimus: loco libertatis erit, quod eligi cœpimus. Et finita Iuliorum Claudiorumque domo, optimũ quemque adoptio inueniet. Nam generari & nasci à Principibus, fortuitum, nec vltra æstimatur: adoptãdi iudicium integrum; & si velis eligere, cõsensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem lõga Cæsarũ serie tumẽtem, non Vindex cum inermi prouincia, aut ego cum vna legione, sed sua immanitas, sua luxuria ceruicibus publicis depulere. Neque erat adhuc damnati Principis exẽplum. Nos bello, & ab æstimantibus asciti, cum inuidia quamuis, egregij erimus. Ne tamen territus fueris, si duæ legiones in hoc concussi orbis motu nondũ quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: & audita adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi vnum obijcitur. Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi prouidendũ est, ne etiã a bonis desideretur. Monere diutius neq. tẽporis huius, & impletũ est omne cõsilium, si te bene elegi. Vtilissimus * quidem ac breuissimus bonarũ malarumq. rerũ dilectus, cogitare quid aut nolueris sub alio Principe, aut volueris. Neque enim heic, vt in cæteris gentibus quæ regnantur, certa dominorũ domus, & cæteri serui: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam seruitutem pati possunt, nec totam libertatem.* Et Galba quidẽ, hæc ac talia, tanquam Principem faceret; cæteri, tanquam cum facto loquebantur. Pisonem ferunt statim intuentibus, & mox coniectis in eum omniũ oculis, nullum turbati, aut exultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem imperatoremque reuerens, de se moderatus, nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quam vellet. Consultatum inde, pro rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra placuit. honorificum id militibus fore, quorum fauorem vt largitione & ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud spernendum. Circũsteterat interim palatium publica expectatio magni secreti impatiens, & male coërcitam famam supprimentes augebant. Quartum Idus Ianu. fœdum imbribus diem, tonitrua & fulgura & cælestes minæ vltra solitum turbauerant. Obseruatum id antiquitus comitiis dirimendis, non terruit Galbam quo minus in castra pergeret: contemptorem talium vt fortuitorum; seu quæ fato manent, quamuis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, imperatoria breuitate, adoptari a se Pisonem * more diui Augusti, & exẽplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat: ac ne dissimulata seditio in maius crederetur, vltro asseuerat, quartam & duodeuicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non vltra verba ac voces errasse, & breui in officio fore. Nec vllum orationi aut lenocinium * additum, aut pretium. Tribuni tamen centurionesque, & proximi

* Cod. regius, idem

Piso par fortunæ:

Eamque immotus excipit.

In castra itur:

Adoptio exponitur:

* Ferretus, exẽplo diui Augusti, & more militari,

Sed donatiui nulla mentio.

* Veneta editio, addidit,

militum, gratabundi respondent. per cæteros mœstitia ac silentium, tanquam vsurpatam etiam in pace donatiui necessitatem, bello perdidissent. Constat potuisse conciliari animos quantulacunque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor & nimia seueritas, cui iam pares non sumus. Inde apud senatum non comptior Galbæ, non lōgior quam apud milites sermo: Pisonis comis oratio. Et patrum fauor aderat, multi voluntate effusius, qui noluerant medie, ac plurimi obuio obsequio priuatas spes agitantes, sine publica cura. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem & cædem fuit) dictum a Pisone in publicum, factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis nuntiis, & facili ciuitate ad accipienda credendaque omnia noua, cum tristia sunt, censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos. agitatum secreto, num & Piso proficisceretur * maiore prætextu: illi auctoritatem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus. Placebat & Laconem prætorij præfectum simul mitti. Is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœda inconstantia nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, vt quemque metus vel spes impulerat. Proxima pecuniæ cura. Et cuncta scrutantibus iustissimum visum est, inde repeti, vnde inopiæ causa erat. Bis & vicies * mille sestertium donationibus Nero effuderat. Appellari singulos iussit, decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. At illis vix decumæ super portiones erant: iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant, cum rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni * xxx. equites Romani præpositi, nouum officij genus, & ambitu ac numero onerosum: vbique hasta, & sector, & inquieta vrbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quod tam pauperes forent quibus donasset Nero, quam quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, e prætorio Antonius Taurus, & * Antonius Naso: ex vrbanis cohortibus, Æmylius Pacensis: e vigiliis, Iulius Fronto. Nec remedium in cæteros fuit, sed metus initium: tanquam per artem & formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis. Interea Othonem, cui compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria etiam Principi onerosa, inopia vix priuato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem inuidia. Fingebat & metum, quo magis concupisceret. *Prægrauem se Neroni fuisse. nec Lusitaniam rursus aut alterius exilij honorem exspectandum: suspectū semper inuisumque dominātibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi apud senem Principem: magis nociturum apud iuuenem, ingenio trucem, & longo exilio efferatum. Occidi Othonem posse. proin agendum audendumque dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis conatibus trāsitus rerū: nec cūctatione opus, vbi perniciosior sit quies, quam temeritas. Mortem omnibus ex natura æqualem, obliuione apud posteros, vel gloria distingui. Ac si nocētem innocentēq. idē exitus maneat, acrioris viri esse, merito perire.* Non erat Othonis mollis & corpori similis animus. Et intimi libertorum seruorumque corruptius quam in priuata domo habiti,

In omnino Galba nimis restrictus.

Inde apud Patres publicata adoptio:

Admodum ea lætos.

Legati ad legiones Germanicas missi.

Pecunia in publicū quæsita:

Et repetita a Neronis affeclis.

Otho ad imperium se exstimulat:

Item liberti eius:

* Suspectum.

* millies

* quinquaginta, qui numerus in Suetonio.

* Parm. cod. Aurelius.

habiti, aulam Neronis, & luxus, adulteria, matrimonia cæteraſque regnorum libidines auido talium, ſi auderet, vt ſua oſtentantes; quieſcẽti, vt aliena exprobrabant: vrgentibus etiam mathematicis, dum nouos motus, & clarum Othoni annum obſeruatione ſiderum affirmant. genus hominum potentibus infidum, ſperantibus fallax, quod in ciuitate noſtra & vetabitur ſemper, & retinebitur. Multos ſecreta Poppææ mathematicos, peſſimum principalis matrimonij inſtrumentum, habuerant: e quibus Ptolemæus Othoni in Hiſpania comes, cum ſuperfuturum eum Neroni promiſiſſet, poſtquam ex euentu fides, coniectura iam & rumore, ſenium Galbæ, & iuuentam Othonis computantium, perſuaſerat fore, vt in imperium aſciſceretur. Sed Otho tanquam peritia, & monitu fatorum prædicta accipiebat, cupidine ingenij humani libentius obſcura credi. Nec deerat Ptolemæus, iam & ſceleris inſtinctor, ad quod facillime ab eiuſmodi voto tranſitur. Sed ſceleris cogitatio incertum an repens, ſtudia militum iam pridem ſpe ſucceſſionis, aut paratu facinoris affectauerat. In itinere, in agmine, in ſtationibus, vetuſtiſſimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus, contubernales appellando, alios agnoſcere, quoſdam requirere, & pecunia aut gratia iuuare: inſerendo ſæpius querelas, & ambiguos de Galba ſermones, quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperij, atrocius accipiebantur: cùm Campaniæ lacus & Achaiæ vrbes claſſibus adire ſoliti, Pirenæum & Alpes, & immenſa viarum ſpatia, ægrè ſub armis eniterentur. Flagrantibus iam militum animis, velut faces addiderat Meuius Pudens e proximis Tigellini. is mobiliſſimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, & in nouas cupiditates præcipitem alliciendo, eo paulatim progreſſus eſt, vt per ſpeciem conuiuij quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti, viritim centenos nummos diuideret. quam velut publicam largitionem, Otho, ſecretioribus apud ſingulos præmiis, intendebat. adeo animoſus corruptor, vt Cocceio Proculo ſpeculatori de parte finium cum vicino ambigenti, vniuerſum vicini agrum ſua pecunia emptum dono dederit: per ſecordiam præfecti, quem nota pariter & occulta fallebant. Sed tum e libertis Onomaſtum futuro ſceleri præfecit, a quo Barbium Proculum Teſſerarium ſpeculatorum, & Veturium Optionem eorundem perductos, poſtquam vario ſermone callidos, audaceſque cognouit, pretio & promiſſis onerat, data pecunia ad pertentandos plurium animos. Suſcepere duo manipulares imperium Pop. Rom. transferendum, & tranſtulerunt. In conſcientiam facinoris paucis aſciti, ſuſpenſos cæterorum animos, diuerſis artibus ſtimulant: primores militum, per beneficia Nymphidij vt ſuſpectos; vulgus & cæteros, ira & deſperatione dilati toties donatiui. erant quos memoria Neronis, ac deſiderium prioris licentiæ accenderet. in commune omnes metu mutandæ militiæ terrebantur. Infecit ea tabes legionum quoque & auxiliorum motas iam mentes, poſtquam vulgatum erat labare Germanici exercitus fidem.

Et diuinaculi.

Inter quos Ptolemæus quidam:

Fidem alia prædictione meritus.

Milites in eum proni.

Varia olim arte conciliati.

Et acceſſit corruptor Meuius Pudens.

Qui largitor nummos iis dabat, pro ſportula.

Et Otho ipſe animoſus largitor.

Electi duo milites, aliorum illices.

Hi varie mouent & alienant a Galba.

Et statim: parata manus.

Adeoque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, vt postero Iduum die, redeuntẽ a cœna Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, & tota vrbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum timuissent: non Reip. cura, quam fœdare Principis sui sanguine sobrij parabant, sed ne per tenebras, vt quisque Pannonici vel Germanici exercitus militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa; quædam apud Galbæ aures præfectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamuis egregij, quod non ipse afferret, inimicus, & aduersus peritos peruicax.

Indicia & initia seditionis spreta a Lacone.

XVIII. Kalend. Febr. sacrificanti pro æde Apollinis Galbæ, haruspex Vmbricius tristia exta, & instantes insidias, ac domesticum hostem prædicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque vt lætum e contrario, & suis cogitationibus prosperum interpretante. Nec multo post libertus Onomastus nuntiat, exspectari eum ab architecto & redemptoribus. quæ significatio coëuntium iam militum, & paratæ coniurationis conuenerat. Otho, causam digressus requirentibus, cum emi sibi prædia vetustate suspecta, eoque prius exploranda finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum in Velabrum, inde ad Miliarium aureum, sub ædem Saturni pergit. Ibi tres & viginti speculatores consalutatum Imperatorem, ac paucitate salutantium trepidum, & sellæ festinanter impositum strictis mucronibus rapiunt. Totidem ferme milites in itinere aggregantur; alij conscientia, plerique miraculo: pars clamore & gladijs, pars silentio, animos ex euentu sumpturi. Stationem in castris agebat Iulius Martialis tribunus. Is magnitudine subiti sceleris, an corrupta latius castra, ac si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. Anteposuere ceteri quoque tribuni centurionesque præsentia dubijs & honestis. Isque habitus animorum fuit, vt pessimum facinus auderent pauci; plures vellent; omnes paterentur. Ignarus interim Galba & sacris intentus, fatigabat alieni iam imperij deos: cum affertur rumor, rapi in castra incertum quem senatorem, mox Othonem esse qui raperetur. Simul ex tota vrbe vt quisque obuius fuerat, alij formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit tentari animum cohortis, quæ in palatio stationem agebat, nec per ipsum Galbam, cuius integra auctoritas maioribus remediis seruabatur: Piso pro gradibus domus vocatos, in hunc modum allocutus est. *Sextus dies agitur, commilitones, ex quo ignarus futuri, & siue optandum hoc nomen siue timendum erat, Cæsar ascitus sum: quo domus nostræ aut Reip. fato, in vestra manu positum est. non quia, meo nomine, tristiorem casum paueam, vt qui aduersa expertus cum maxime, ducam ne secunda quidem minus discriminis habere: patris & senatus & ipsius imperij vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut, quod æque apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi motus habebamus, incruentam vrbem & res sine discordia translatas. Prouisum adoptione videbatur, vt ne post Galbam quidem bello locus esset. Nihil arrogabo mihi nobilitatis aut modestiæ. neque enim*

Prædictum Galbæ discrimen. Audiente Othone.

Qui ad coniuratos suos pergit:

Paucos pro re tanta.

Rapiunt illum in castra.

Et admittitur:

Dũ alij silent, alij probant.

Ad Galbam is nuncius.

Placuit fidem cohortis excubantis tentari.

Alloquitur Piso facunde.

enim relatu virtutum, in comparatione Othonis, opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, euertere imperium, etiam cum amicum Imperatoris ageret. Habitune & incessu, an illo muliebri ornatu, mereretur imperium? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc, & comissationes, & feminarum cœtus, voluit animo. hæc Principatus præmia putat, quorum libido ac voluptas, penes ipsum sit; rubor ac dedecus, penes omnes. Nemo enim vnquam imperium flagitio quæsitum bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani; me Galba, consentientibus vobis, Cæsarem dixit. Si Resp. & senatus, & populus, vana nomina sunt: vestra, commilitones, interest, ne Imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio aduersum duces suos audita est aliquando: vestra fides famaque, illæsa ad hunc diem mansit. & Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. Minus xxx. transfugæ & desertores, quos centurionem aut tribunum sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? Admittitis exemplum? & quiescendo commune crimen facitis? Transcendet hæc licentia in prouincias: & ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. Nec est plus quod pro cæde Principis, quam quod innocentibus datur. sed proinde a nobis donatiuum ob fidem, quam ab alijs pro facinore accipietis. Dilapsis speculatoribus, cætera cohors non aspernata concionantem, vt turbidis rebus euenit, timore magis, & nonnullo adhuc consilio, parat signa, quod postea creditum est, insidijs & simulatione. Missus & Celsus Marius ad electos Illyrici exercitus, Vipsanij in porticu tendentes. Præceptum Amulio Sereno & Domitio Sabino primipilaribus, vt Germanicos milites e Libertatis atrio accerserent. Legioni classicæ diffidebat, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidauerat Galba. Pergunt etiam in castra prætorianorum tribuni Cerius Seuerus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus, si incipiens adhuc & nondum adulta seditio melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium & Cerium milites adorti minis, Longinum manibus coërcent, exarmantque: quia non ordine militiæ, sed e Galbæ amicis, fidus Principi suo, & desciscentibus suspectior erat. Legio classica nihil cunctata prætorianis adiungitur. Illyrici exercitus electi, Celsum infestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutauere, inualidis adhuc corporibus, & placatis animis, quod eos a Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longa nauigatione ægros, impensiore cura Galba refouebat. Vniuersa iam plebs palatium implebat, mixtis seruitiis, & dissono clamore, cædem Othonis, & coniuratorum exilium poscentium, vt si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent. Neque illis iudicium aut veritas: quippe eodem die diuersa pari certamine postulaturis: sed tradito more, quemcumque Principem adulandi, licentia acclamationum, & studiis inanibus. Interim Galbam duæ sententiæ distinebant. Titus Vinius *manendum intra domum, opponenda seruitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos censebat: daret malorum pœnitentiæ, daret bonorum consensui spatium. scelera impetu, bona consilia mora valescere. Denique eundi vltro si ratio sit, eandem mox facultatem: regressus, si pœniteat, in aliena potestate.* Festinandum cæteris videbatur, antequam cresceret inualida

Illi fidi & proni videntur.

Sed verbis.

Mittitur ad conciliandos alios milites.

Etiã ad ipsos prætorianos.

Qui minantur, & spernunt.

Nec alij sane audiunt.

Nisi quod plebs æstuat pro Galba.

Non in longum.

T. Vinius in Palatio manendum censet.

Alij celeriter obuiam eundum.

adhuc coniuratio paucorum. *Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc & segnitia terentium tempus, imitari Principem discat. Non exspectandum, vt compositis castris, forum inuadat, & prospectante Galba Capitolium adeat: dum egregius imperator, cum fortibus amicis, ianua, ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. Et praeclarum in seruis auxilium, si consensus tantae multitudinis, & quae plurimum valet, prima indignatio languescat. Proinde intuta, quae indecora: vel si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni inuidiosius, & ipsis honestum.* Repugnantem huic sententiae Vinium, Laco minaciter inuasit, stimulante Icelo, priuati odij pertinacia, in publicum exitium.

Inter quos & Laco.

Nec diutius Galba cunctatus, speciosiora suadentibus accessit. Praemissus tamen in castra Piso, vt iuuenis magno nomine, recenti fauore, & infensus T. Vinio; seu quia erat, seu quia irati ita volebant: Et facilius de odio creditur.

Idque factũ.

Vanus interea rumor de caede Othonis.

Vix dum egresso Pisone, occisum in castris Othonem, vagus primum & incertus rumor, mox vt in magnis mendacijs, interfuisse se quidam, & vidisse affirmabant; credula fama, inter gaudentes, & incuriosos. Multi arbitrabantur compositum auctumque rumorem, mixtis iam Othonianis, qui ad euocandum Galbam, laeta falso vulgauerint.

Seu forte, seu consulto sparsus.

Itaque omnes iam prompti.

Et pro Galba ruere.

Tum vero non populus tantum & impedita plebs in plausus & immodica studia, sed equitum plerique ac Senatorum, posito metu incauti, refractis palatij foribus, ruere intus, ac se Galbae ostentare, praereptam sibi vltionem querentes. Ignauissimus quisque, & (vt res docuit) in periculo non ausurus, nimij verbis, linguae feroces: nemo scire, & omnes affirmare. donec inopia veri, & consensu errantium victus, sumpto thorace Galba, irruenti turbae neque aetate neque corpore sistens, sella leuaretur. Obuius in palatio Iulius Atticus speculator, cruentum gladium ostentans, occisum a se Othonem clamauit. Et Galba, *Commilito*, inquit, *quis iussit?* insigni animo ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, aduersus blandientes incorruptus.

Insigne eius dictum ad vanum militem.

At magis firmae in castris mentes.

Haud dubiae iam in castris omnium mentes, tantusque ardor, vt non contenti agmine & corporibus, in suggestu, in quo paullo ante aurea Galbae statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles caueri insuper praepositos iubebat. Strepere cuncta clamoribus, & tumultu, & exhortatione mutua; non tanquam in populo ac plebe, varijs segni adulatione vocibus, sed vt quemque affluentium militum aspexerant, prehensare manibus, complecti armis, collocare iuxta, praeire sacramentum, modo Imperatorem militibus, modo Imperatori milites commendare.

Vera illic alacritas & minae.

Otho gestibus excitat.

Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum, iacere oscula, & omnia seruiliter pro dominatione. Postquam vniuersa classiariorum legio sacramentum eius accepit, fidens viribus, & quos adhuc singulos exstimulauerat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita coepit. *Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum: quia nec priuatum me * vocari sustineo, Princeps a vobis nominatus, nec Principem, alio imperante. Vestrum quoque* nomen

Etiam apta oratione.

* Libri, vocare

*nomen in incerto erit, donec dubitabitur Imperatorem Populi Rom. in castris, an hostem habeatis. Auditisne, vt pœna mea, & supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, neque perire nos, neque saluos esse, nisi vna posse. Et cuius leuitatis est Galba, iam fortasse promisit: vt qui nullo exposcente, tot millia innocentissimorum ciuium trucidauerit. Horror animum subit, quoties recordor feralem introitum, & hanc solam Galbæ victoriam, cum in oculis vrbis decumari deditos iuberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspicijs vrbem ingressus, quam gloriam ad Principatū attulit, nisi occisi Obultronij * Sabini, & Cornelij Marcelli in Hispania, * Beruichilonis in Gallia, Fōteij Capitonis in Germania, Clodij Macri in Africa, Cingonij in via, Turpiliani in vrbe, Nymphidij in castris? Quæ vsquā prouincia, quæ castra sunt, nisi cruenta & maculata? aut, vt ipse prædicat, emendata & correcta? Nā quæ alij scelera, hic remedia vocat: dū falsis nominibus, seueritatē pro sæuitia, parsimoniā pro auaritia, supplicia & contumelias vestras, disciplinā appellat. Septem a Neronis fine menses sunt, & iam plus rapuit Icelus, quā quod Polycleti, & Vatinij, & Elij, [& alij] parauerunt. Minore auaritia aut licentia grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset. nunc & subiectos nos habuit tāquam suos, & viles vt alienos. Vna illa domus sufficit donatiuo, quod vobis nunquam datur, & quotidie exprobratur. Ac ne qua saltē in successore Galbæ spes esset, accersit ab exilio, quem tristitia & auaritia sui simillimum iudicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate, etiam deos infaustam adoptionē aduersantes. Idem senatus, idem Populi Rom. animus est. Vestra virtus expectatur, apud quos omne honestis consilijs robur, & sine quibus quamuis egregia inualida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: omnium militum arma nobiscum sunt. Nec vna cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet. Cum vos aspexerit, cum signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet. Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari nisi peractum.* Aperire deinde armamentarium iussit. rapta statim arma, sine more & ordine militiæ, vt prætorianus, aut legionarius insignibus suis distingueretur. Miscentur auxiliaribus, galeis scutisque. Nullo tribunorū centurionumve adhortante, sibi quisque dux & instigator: & præcipuum pessimorū incitamentum, quod boni mœrebant. Iam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, & vocibus in vrbem vsque resonātibus, egressum interim Galbam & foro appropinquantem assecutus erat: iam Marius Celsus haud læta retulerat. cū alij in palatium redire, alij Capitolium petere, pleriq. rostra occupanda censerent, plures tantū sententijs aliorum contradicerent, vtque euenit in consilijs infœlicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galba, de occidendo T. Vinio dicitur, siue vt pœna eius animos militū mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. Hæsitationem attulit tēpus ac locus, quia initio cædis orto, difficilis modus: & turbauere consilium trepidi nuntij, ac proximorum diffugia, languentibus omnium studijs, qui primo alacres fidem atque animum ostentauerāt. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu, completis vndique basilicis ac templis, lugubri prospectu. neque populi aut plebis vlla vox, sed attoniti vultus, & conuersæ ad omnia aures. non tumultus, non quies, quale magni

Marginal notes: * Albini, * Cod. regius, Beati Rhenani, Rhen. Vettij, recte. — * Videntur includenda. — Arma diuidit. — Iamque in vrbem ruunt. — Galba fluctuat. — Laco agitat de Vinij cæde. — Intempestiue.

Plebs iam silet, & pendet ab euentu.

metus, & magnæ iræ silentium est. Othoni tamen armari plebem nuntiabatur. Ire præcipites, & occupare pericula iubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen, aut Pacorum, auito Arsacidarum

Milites Othoniani forum auidi irrumpunt.

solio depulsuri, ac non Imperatorem suum inermem & senem trucidare pergerent, disiecta plebe, proculcato Senatu, truces armis, rapidis equis forum irrumpunt. Nec illos Capitolij aspectus, & imminentium templorum religio, & priores & futuri Principes terruere, quo minus facerent scelus, cuius vltor est quisquis successit. Viso

Deficit, & deserit Galbam sua cohors.

cominus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis (Atilium Vergilionem fuisse tradunt) dereptam Galbæ imaginem solo afflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fuga populi forum, districta aduersus dubitantes tela.

Ipse a ferentibus in terram proijcitur.

De suprema voce eius variant.

Iuxta Curtium lacum, trepidatione ferentium Galba proiectus e sella, ac prouolutus est. Extremam eius vocem, vt cuique odium aut admiratio fuit, varie prodidere. Alij suppliciter interrogasse, quid mali meruisset? paucos dies exsoluendo donatiuo deprecatum. Plures obtulisse vltro percussoribus iugulum, agerent ac ferirent, si ita

Sicut & de percussore.

e Rep. videretur. non interfuit occidentium quid diceret. De percussore non satis constat. quidam Terentium Euocatum, alij Lecanium, crebrior fama tradidit Camurium xv. legionis militem, impresso gladio, iugulum eius hausisse. Cæteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur) fœde laniauere. pleraque vulnera, feritate & sæuitia, trunco iam corpori adiecta. Titum inde Vinium inuasere. de

T. Vinius occisus.

quo & ipso ambigitur, consumpseritne vocem eius instans metus, an proclamauerit, non esse ab Othone mandatum vt occideretur. Quod seu finxit formidine, seu conscientia coniurationis confessus est: huc potius eius vita famaque inclinat, vt conscius sceleris fuerit, cuius causa erat. ante ædem Diui Iulij iacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Iulio Caro legionario milite in vtrumque latus trans-

Sempronij Densi fides.

uerberatus. Insignem illa die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. Centurio is prætoriæ * cohortis ad Galbæ custodiam a Pisone additus, stricto pugione occurrens armatis, & scelus exprobrans, ac modo manu, modo voce, vertendo in se percussores, quan-

** Ambigua lectio.*

Piso in Vestæ confugit.

quam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ peruasit, exceptusque misericordia publici serui, & contubernio eius abditus, non religione, nec cærimonijs, sed latebra imminens exitium differebat. cum aduenere, * iussu Othonis, nominatim in cædem eius ardentes, Sulpicius Florus e Britannicis cohortibus, nuper a Galba ciuitate donatus, & Statius Murcus speculator. a qui-

** Libri aliquot, missu*

Sed illinc extractus, & cæsus.

Lubenti & læto admodum Othone.

bus protractus Piso, in foribus templi trucidatur. Nullam cædem Otho maiore lætitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur: seu tum primum leuata omni solicitudine mens, * vagare gaudio cœperat; seu recordatio majestatis in Galba, amicitiæ in T. Vinio, quamuis immitem animum imagine tristi confuderat. Pisonis, vt inimici & æmuli, cæde lætari, ius fasque credebat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium iuxta

** vacare.*

Aquilam

Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus qui occiderant, qui interfuerant, quive vere, quive falso, vt pulchrum & memorabile facinus iactabant.

Multi gloriã hanc cædium affectant.

Plures quam cxx. libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illa die operam, Vitellius postea inuenit. omnesque conquiri & interfici iussit, non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum, vltionem.

Cum suo postea exitio.

Alium crederes Senatum, alium populum. Ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum iudicium, exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere.

At Romani nimium se dant Othoni.

Nec aspernabatur singulos Otho, auidum & minacem militum animum, voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum, & Galbæ vsque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriæ eius innocentiæque quasi malis artibus infensi.

Marius Celsus ad cædem postulatur.

Cædis & prædarum initium, & optimo cuique perniciem quæri apparebat. sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus, iubere iam poterat. Ita simulatione iræ, vinciri iussum, & maiores pœnas daturum affirmans, præsenti exitio subtraxit.

Arte eripitur ab Othone.

Omnia deinde arbitrio militum acta. Prætorij præfectos sibi ipsi legere: Plotium Firmum e manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum, & incolumi adhuc Galba partes Othonis secutum. Adiungitur Licinius Proculus, intima familiaritate Othonis, suspectus consilia eius fouisse. vrbi Flauium Sabinum præfecere, iudicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus.

Duo Præfecti Prætorio facti.

Flagitatum, vt vacationes præstari centurionibus solitæ remitterentur. Namque gregarius miles, vt tributum annuum pendebat. Pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolueret, neque modum oneris quisquam, neque genus quæstus pensi habebat. Per latrocinia & raptus, aut seruilibus ministerijs, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sæuitia fatigari, donec vacationem emeret. Vbi sumptibus exhaustus, secordia miser elanguerat, inops pro locuplete, & iners pro strenuo, in manipulum redibat. ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditionem & discordias, & ad extremum, bella ciuilia ruebant.

Miles vacationes tolli vult.

Quales ex.

Sed Otho, ne vulgi largitione, centurionum animos auerteret, ex fisco suo vacationes annuas exsoluturum promisit: rem haud dubie vtilem, & a bonis postea Principibus, perpetuitate disciplinæ, firmatam.

Sed melius visum e fisco solui.

Laco præfectus, tanquam in insulam seponeretur, ab Euocato quem ad cædem eius Otho præmiserat, confossus. In Martianum Icelum, vt in libertum, palam animaduersum.

Laco occisus.

Et Icelus.

Exacto per scelera die, nouissimum malorum fuit lætitia. Vocat Senatum prætor vrbanus, certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres, decernitur Othoni tribunicia potestas, & nomen Augusti, & omnes Principum honores, annitentibus cunctis abolere conuicia ac probra, quæ promiscue iacta

In Senatu omnes honores Othoni habiti.

hæsisse animo eius nemo sensit. Omisisset tot offensas, an distulisset, breuitate imperij in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per strages iacentium, in Capitolium atque inde in palatium vectus, concedi corpora sepulturæ, cremarique permisit. Pisonem Verania vxor ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia composuere, quæsitis redemptisque capitibus, quæ venalia interfectores seruauerant. Piso vnum & tricesimum ætatis annum explebat, fama meliore quam fortuna. Fratres eius Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerat. Ipse diu exsul, quatriduo Cæsar properata adoptione, ad hoc tantum maiori fratri prælatus est, vt prior occideretur. T. Vinius XLVII. annos varijs moribus egit. Pater illi e prætoria familia, maternus auus e proscriptis. Prima militia infamis, Legatum Caluisium Sabinum habuerat: cuius vxor, mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias & cæterà militiæ munia eadem lasciuia tentasset; in ipsis principijs stuprum ausa, & criminis huius reus T. Vinius arguebatur. Igitur iussu C. Cæsaris oneratus catenis. mox mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam præpositus, probatusque. seruili deinceps probro respersus est, tanquam scyphum aureum in conuiuio Claudij furatus. Et Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari iussit. Sed Vinius, proconsulatu, Galliam Narbonensem seuere integreque rexit. Mox Galbæ amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, & prout animum intendisset, prauus aut industrius, eadem vi. Testamentum T. Vinij magnitudine opum irritum: Pisonis supremam voluntatem paupertas firmauit. Galbæ corpus diu neglectum, & licentia tenebrarum plurimis ludibrijs vexatum, dispensator Argius e prioribus seruis, humili sepultura in priuatis eius hortis contexit. Caput per lixas calonesque suffixum, laceratumque ante Patrobij tumulum (libertus is Neronis punitus a Galba fuerat) postera demum die repertum, & cremato iam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba tribus & septuaginta annis, quinque Principes prospera fortuna emensus, & alieno imperio felicior, quam suo. Vetus in familia nobilitas, magnæ opes. ipsi medium ingenium, magis extra vitia quam cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ auarus. Amicorum libertorumque, vbi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, vsque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, & metus temporum obtentui, vt quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderate; iam senior, citeriorem Hispaniam pari iustitia continuit, maior priuato visus, dum priuatus fuit, & omnium consensu capax imperij, nisi imperasset. Trepidam vrbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores pauentem, nouus insuper de Vitellio nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, vt tantum superioris Germaniæ exercitum

Cæsi, sepulti.

De Pisone elogium.

De T. Vinio elogium.

Turpe eius stuprum.

Furti etiam suspectus.

Galba vix sepultus.

Elogium de eo, & iudicium.

Dignus imperio visus, non fuit.

Nuntius de Vitellio electo.

exercitum desciuisse crederetur. Tum duos omnium mortalium impudicitia, ignauia, luxuria deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos, non Senatus modo & eques, quis aliqua pars & cura Reip. sed vulgus quoque palam mœrere. Nec iam recentia sæuæ pacis exempla, sed repetita bellorum ciuilium memoria, captam toties suis* ciuibus vrbem, vastitatem Italiæ, direptiones prouinciarum, Pharsaliam, Philippos, & Perusiam ac Mutinam, nota publicarum cladium nomina, loquebantur. *Prope euersum orbem, etiam cum de principatu inter bonos certaretur; sed mansisse C. Iulio, mansisse Cæsare Augusto victore, imperium, mansuram fuisse, sub Pompeio Brutoque, Remp. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Vtrasque impias preces, vtraque detestanda vota, inter duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore qui vicisset.* Erant qui Vespasianum & arma Orientis augurarentur. &, vt potior vtroque Vespasianus, ita bellum aliud, atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se Principum, in melius mutatus est. Nunc initia causasque motus Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copijs Iulio Vindice, ferox præda gloriaque exercitus, vt cui sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria euenisset, expeditionem & aciem, præmia quam stipendia malebat: diuque infructuosam & asperam militiam tolerauerat, ingenio loci cælique, & seueritate disciplinæ, quam in pace inexorabilem discordiæ ciuium resoluunt: paratis vtrimque corruptoribus, & perfidia impunita. Viri, arma, equi, ad vsum & ad decus supererant. Sed ante bellum, centurias tantum suas turmasque nouerant: exercitus finibus prouinciarum discernebantur. Tum aduersus Vindicem contractæ legiones, seque & Gallias expertæ, quærere rursus arma, nouasque discordias: nec socios, vt olim, sed hostes & victos vocabant. Nec deerat pars Galliarum quæ Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix aduersus Galbianos. hoc enim nomen fastidito Vindice indiderant. Igitur Sequanis Æduisque, ac deinde prout opulentia ciuitatibus erat, infensi, expugnationes vrbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo; secundum auaritiam & arrogantiam præcipua validiorum vitia, contumacia Gallorum iritati, qui remissam sibi a Galba quartam tributorum partem, & publice donatos in ignominiam exercitus iactabant. Accessit callide vulgatum, temere creditum, decumari legiones, & promptissimum quemque centurionum dimitti. vndique atroces nuntij, sinistra ex vrbe fama, infensa Lugdunensis colonia, & pertinaci pro Nerone fide fœcunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, & vbi vires suas respexerant, securitate. Sub ipsas superioris anni Kalend. Decembr. Aulus Vitellius inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum cura adierat: redditi plerisque ordines, remissa ignominia, alleuatæ notæ: plura ambitione, quædam iudicio: in quibus sordem & auaritiam Fonteij Capitonis, adimendis

Omnibus pudidis, & de rep. iam desperantibus.

*Libri vett. exerciibus

Certamen enim inter duos pessimos.

Germanici motus origo.

Ferociunt legiones eæ.

Noua bella volunt.

Et inhiant opibus Gallorum.

Varijs etiam rumoribus concitantur.

Interea Vitellius ad eas venit.

Insinuat sese, & ambit.

assignandisve militiæ ordinibus, integre mutauerat. Nec consularis legati mensura, sed in maius omnia accipiebantur. Et Vitellius apud seueros humilis Ita comitatem bonitatemque fauentes vocabant, quod sine modo, sine iudicio, donaret sua, largiretur aliena. Simul, auiditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in vtroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali & strenui. Et profusa cupidine, insigni temeritate, legati legionum, Alienus Cæcina, & Fabius Valens: e quibus Valens infensus Galbæ, tamquam detectam a se Verginij cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset, instigare Vitellium, ardorem militum ostentans. *Ipsum celebri vbique fama: nullam in Flacco Hordeonio moram, affore Britanniam, secutura Germanorum auxilia, male fidas prouincias, precarium seni imperium, & breui transiturum: panderet modo sinum, & venienti fortunæ occurreret. Merito dubitasse Verginium, equestri familia, ignoto patre: imparem si recepisset imperium, tutum si recusasset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Cæsaris, imponere iampridem Imperatoris dignationem, & auferre priuati securitatem.* Quatiebatur his segne ingenium, vt concupisceret magis, quam speraret. At in superiore Germania, Cæcina decora iuuenta, corpore ingens, animi immodicus, cito sermone, erecto incessu, studia militum allexerat. Hunc iuuenem Galba, quæstorem in Bætica, impigre in partes suas transgressum, legioni præposuit. Mox compertum publicam pecuniam auertisse, vt peculatorem flagitari iussit. Cæcina ægre passus, miscere cuncta & priuata vulnera Reip. malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiæ, quod & bello aduersus Vindicem vniuersus affuerat, nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præuentus erat. Et Treueri ac Lingones, quasque alias ciuitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur. Vnde seditiosa colloquia, & inter paganos corruptior miles, & in Verginium fauor cuicumque alij profuturus. Miserat ciuitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras hospitij insigne. Legati eorum in squalorem mœstitiamque compositi, per principia, per contubernia, modo suas iniurias, modo ciuitatum vicinarum præmia, & vbi pronis militum animis accipiebantur, ipsius exercitus pericula & contumelias conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cum Hordeonius Flaccus abire legatos, vtque occultior digressus esset, nocte castris excedere iubet. Inde atrox rumor, affirmantibus plerisque interfectos, ac ni sibi consulerent, fore vt acerrimi militum & præsentia conquesti, per tenebras & inscitiam ceterorum occiderentur. Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. Asciscitur auxiliorum miles, primo suspectus, tanquam circumdatis cohortibus alijsque, impetus in legiones pararetur: mox eadem acrius volens, faciliore inter malos consensu ad bellum, quam in pace ad concordiam. Inferioris tamen Germaniæ legiones solenni Kalen. Januar. sacramento pro Galba adactæ, multa cunctatione, & raris primorum

Comis.

Largus.

Valens Legatus ad principatum capiendum exstimulat.

Ille cupit, non audet.

Cæcina Legatus infensus Galbæ.

Nec vniuersi milites in eum proni.

Quos irritant etiam Gallo-Germani.

Lingonum Legati seditiose agunt.

Hordeonius comprimere conatur.

Auget.

Coniurant inter se milites.

Inferior etiã exercitus turbat.

morum ordinum vocibus: cæteri silentio, proximi cuiusque audaciam exspectantes, * insita mortalibus natura propere sequi, quæ piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diuersitas animorum: primani quintanique turbidi, adeo, vt quidam saxa in Galbæ imagines iecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil vltra fremitum & minas ausæ, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu, quarta ac duodeuicesima legiones iisdem hibernis tendentes, ipso Kalend. Ianuar. die dirumpunt imagines Galbæ: quarta legio promptius, duodeuicesima * cunctanter. Mox consensu, ac ne reuerentiam imperij exuere viderentur, in S. P. Q. R. oblitterata iam nomina, sacramenta aduocabant. nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, vt in tumultu, notabilius turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu locutus. neque enim erat adhuc cui imputaretur. Spectator flagitij Hordeonius Flaccus consularis legatus aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus, sed segnis, pauidus, & socordia innocens. Quattuor centuriones duodeuicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cum protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam vltra fides, aut memoria prioris sacramenti. sed, quod in seditionibus accidit, vnde plures erant, omnes fuere. Nocte quæ Kalend. Ianuar. secuta est, coloniam Agrippinensem Aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, quartam & duodeuicesimam legiones, proiectis Galbæ imaginibus, in Senatus & Pop. Rom. verba iúrasse. Id sacramentum inane visum. occupari nutantem fortunam, & offerri Principem placuit. Missi a Vitellio ad legiones legatosque, qui desciuisse a Galba superiorem exercitum nuntiarent: proinde aut bellandum aduersus desciscentes, aut si concordia & pax placeat, faciendum Imperatorem: & minore discrimine sumi Principem, quam quæri. Proxima legionis primæ hiberna erant, & promptissimus e legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis, auxiliariorumque ingressus, Imperatorem Vitellium consalutauit. Secutæ ingenti certamine eiusdem prouinciæ legiones: & superior exercitus, speciosis Senatus populique Romani nominibus relictis III. Non. Ianuar. Vitellio accessit. scires illum priore biduo non penes Remp. fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treueri, Lingones æquabant, auxilia, equos, arma, pecunias offerentes, vt quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec Principes modo coloniarum aut castrorum, quibus præsentia ex affluenti, & parta victoria magnæ spes: sed manipuli quoque & gregarius miles, viatica sua, & balteos, phalerasque, insignia armorum, argento decora, loco pecuniæ tradebant: instinctu, & impetu, & auaritia. Igitur laudata militum alacritate Vitellius, ministeria principatus per libertos agi solita, in equites Romanos disponit. Vacationes centurionibus ex fisco numerat. Sæuitiam militum plerosque ad pœnam exposcentium sæpius approbat, * pari

Margin notes: * insito — Iurant quidam in Galbam, sed lingua. — At superior palam deficit. — * cunctanter, mox consensu. Ac ne — Hordeonius non compescit. — Ad Vitellium is nuntius. — Qui porro legatis indicat. — E quibus Fabius Valens Imperatorem cum salutat. — Accedunt legiones. — Et finitimi prouinciarum. — Opes suas offerunt. — Ipse quosdam punit. — * partim

In plerosque clementia vtitur.

ſimulatione vinculorum fruſtratur. Pompeius Propinquus procurator Belgicæ ſtatim interfectus. Iulium Burdonem Germanicæ claſſis præfectum aſtu ſubtraxit. Exarſerat in eum iracundia exercitus, tanquam crimen, ac mox inſidias, Fonteio Capitoni ſtruxiſſet. grata erat memoria Capitonis, & apud ſæuientes occidere palam, ignoſcere non niſi fallendo licebat. Ita in cuſtodia habitus: & poſt victoriam demum, ſtratis iam militum odijs, dimiſſus eſt. Interim vt piaculum obijcitur centurio Criſpinus, qui ſe ſanguine Capitonis cruentauerat: eoque & poſtulantibus manifeſtior, & punienti vilior fuit. Iulius deinde Ciuilis periculo exemptus, præpotens inter Batauos, ne ſupplicio eius ferox gens alienaretur. Et erant in ciuitate Lingonum VIII. Batauorum cohortes, quartædecimæ legionis auxilia, tum diſcordia temporum a legione digreſſæ: prout inclinaſſent, grande momentum, ſociæ aut aduerſæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus ſupra rettulimus, occidi iuſſit, damnatos fidei crimine, grauiſſimo inter deſciſcentes. Acceſſere partibus Valerius Aſiaticus, Belgicæ prouinciæ legatus, quem mox Vitellius generum aſciuit: & Iunius Blæſus Lugdunenſis Galliæ rector, cum Italica legione, & ala Taurina, Lugduni tendentibus. Nec in Rhæticis copijs mora, quo minus ſtatim adiungerentur. Ne in Britannia quidem dubitatum. Præerat Trebellius Maximus, per auaritiam ac ſordes contemptus exercitui inuiſuſque. Accedebat odium eius Roſcius Cælius legatus viceſimæ legionis olim diſcors, ſed occaſione ciuilium armorum atrocius proruperant. Trebellius ſeditionem & confuſum ordinem diſciplinæ Cælio; ſpoliatas & inopes legiones Cælius Trebellio obiectabat, cum interim, fœdis legatorum certaminibus, modeſtia exercitus corrupta, eoque diſcordiæ ventum, vt auxiliarium quoque militum conuicijs * proturbantibus, & aggregantibus ſe Cælio cohortibus alijſque, deſertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. quies prouinciæ, quanquam remoto conſulari, manſit. Rexere legati legionum, pares iure, Cælius audendo potentior. Adiuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibuſque Vitellius, duos duces, duo itinera bello deſtinauit. Fabius Valens allicere, vel ſi abnuerent, vaſtare Gallias, & Cotianis Alpibus Italiam irrumpere: Cæcina propiore tranſitu, Peninis iugis degredi iuſſus. Valenti inferioris exercitus electi cum Aquila * quintæ legionis, & cohortibus alijſque ad XL. millia armatorum data. XXX. millia Cæcina e ſuperiore Germania ducebat, quorum robur legio vna, prima & viceſima fuit. addita vtrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius ſuas quoque copias ſuppleuit, tota mole belli ſecuturus. Mira inter exercitum imperatoremque diuerſitas. Inſtare miles, arma poſcere, dum Galliæ trepident, dum Hiſpaniæ cunctentur. non obſtare hiemem, neque ignauæ pacis moras. inuadendam Italiam, occupandam vrbem. nihil in diſcordijs ciuilibus feſtinatione tutius, vbi facto magis quam conſulto opus eſſet. Torpebat Vitellius, & fortunam Principatus inerti luxu ac prodigis epulis præſumebat, medio diei temulentus, & ſagina grauis, cum tamen

Criſpinus cæſus.
Iulius Ciuilis liberatus.
Cohortes Batauorum.
Valerius Aſiaticus Vitellio ſe iunxit.
Rhæti.
Et Britanni.
Vbi res turbidæ.
* proturbatus
Duplices copias in Italiã Vitellius deſtinat.
Alteras, ſub Valente.
* decimæ quintæ. ex Vat.
Alteras, ſub Cæcina duce.
Miles eius mire feruet.
Ipſe ſecors & languidus.

men ardor & vis militum vltro ducis munia implebat, vt si adesset Imperator, & strenuis vel ignauis spem metumque adderet. Instructi *intentique signum profectionis exposcunt: nomine Germanici, Vitellio statim addito. Cæsarem se appellari, etiam victor prohibuit. Lætum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum cogebat, ipso profectionis die, aquila leui meatu prout agmen incederet, velut dux viæ præuolauit: longumque per spatium, is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, vt haud dubium magnæ & prosperæ rei omen acciperetur. Et Treueros quidem vt socios securi adiere. Diuoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quanquam omni comitate exceptos, subitus pauor exterruit, raptis repente armis, ad cædem innoxiæ ciuitatis, non ob prædam, aut spoliandi cupidinem, sed furore & rabie, & causis incertis, eoque difficilioribus remedijs. donec precibus ducis mitigati, ab excidio ciuitatis temperauere. Cæsa tamen ad quattuor millia hominum. Isque terror Gallias inuasit, vt venienti mox agmini vniuersæ ciuitates, cum magistratibus & precibus, occurrerent, stratis per vias pueris fœminisque, quæque alia placamenta hostilis iræ, * non quidem in bello, sed pro pace tendebantur. Nuntium de cæde Galbæ & imperio Othonis, Fabius Valens in ciuitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium, aut formidinem permotus, bellum voluebat. Gallis cunctatio exempta, & in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio & metus. Proxima Lingonum ciuitas erat, fida partibus. benigne excepti, modestia certauere. Sed breuis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas a legione quartadecima, vt supra memorauimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adiunxerat. Iurgia primum, mox rixa inter Batauos & legionarios. Dum his aut illis studia militum adgregantur, prope in prælium exarsere, ni Valens animaduersione paucorum, oblitos iam Batauos imperij admonuisset. Frustra aduersus Æduos quæsita belli causa. Iussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus præbuere. quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica & ala Taurina abductæ.* Cohortes XVIII. Lugduni, solitis ibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicæ legionis, quamquam bene de paribus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit. Secretis eum criminationibus infamauerat Fabius ignarum, & quo incautior deciperetur, palam laudatum. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam, proximum bellum accenderat. multæ inuicem clades, crebrius infestiusque, quam vt tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat. Multus contra in Viennenses honor. Vnde æmulatio, & inuidia, & vno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, & in euersionem Viennensium impellere, obsessam ab illis coloniam suam, adiutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ referendo. Et vbi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec iam secreta exhortatio, sed

*Vulgati, incertique

*Corrupta.

*Cohortem XVIII am

Vni ventri deditus.

Fœlix augurium Valenti.

Cuius agmen Diuoduri lymfatur.

Ciues innoxios cædunt.

Vnde in reliquos Gallos terror.

Qui tamen cæso Galba, palam in Vitellium inclinant.

Batauæ cohortes ferociter agunt.

Valens comprimit.

Dissidium vetus inter Lugdunenses & Viennenses.

Illi, milites in horum exitium prouocant.

Publicæ preces. *Irent vltores, exscinderent sedem Gallici belli. cuncta illic externa & hostilia, se coloniam Romanam & partem exercitus, & prosperarum aduersarumque rerum socios. si fortuna contra daret, iratis ne relinquerentur.* His & pluribus in eundem modum, perpulerant, vt nec legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitus arbitrarentur: cum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta & infulas præferentes, vbi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prehensando, flexere militum animos. Addidit Valens tricenos singulis militibus sestertios. Tum vetustas dignitasque coloniæ valuit. Et verba Fabij salutem incolumitatemque Viennensium commendantis æquis auribus accepta. Publice tamen armis mulctati, priuatis & promiscuis copijs iuuere militem. Sed fama constans fuit, ipsum Valentem magna pecunia emptum. Is diu sordidus, repente diues, mutationem fortunæ male tegebat, accensis egestate longa cupidinibus, immoderatus, & inopi iuuenta, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum & Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, & statiuorum mutationes venditante duce, fœdis pactionibus aduersus possessores agrorum, & magistratus ciuitatum, adeo minaciter, vt Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admouerit, donec pecunia mitigaretur. quoties pecuniæ materia deesset, & stupris & adulterijs exorabatur. Sic ad Alpes peruentum. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Irritauerant turbidum ingenium Heluetij, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari, & Vitellij imperium abnuentes. Initium bello fuit auaritia ac festinatio * vndeuicesimæ legionis. Rapuerunt pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Heluetij suis militibus ac stipendijs tuebantur. ægre id passi Heluetij, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quosdam militum in custodia retinebant. Cæcina belli auidus, proximam quamque culpam antequam pœniteret, vltum ibat. Mota propere castra. Vastati agri. Direptus, longa pace in modum municipij exstructus, locus, amœno salubrium aquarum vsu frequens. Missi ad Rhætica auxilia nuntij, vt versos in legionem Heluetios a tergo aggrederentur. Illi ante discrimen feroces, in periculo pauidi, quanquam primo tumultu Claudium Seuerum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in vnum consulere. exitiosum aduersus veteranos prœlium, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rhæticæ alæ cohortesque. & ipsorum Rhætorum iuuentus sueta armis, & more militiæ exercita. vndique populatio & cædes. Ipsi in medio vagi abiectis armis, magna pars saucij aut palantes, in montem Vocetium perfugere. Ac statim immissa cohorte Thracum depulsi, & consectantibus Germanis Rhætisque, per siluas atque in ipsis latebris trucidati. Multa hominum millia cæsa, multa sub corona venumdata. Cumque direptis omnibus, Auenticum gentis caput iusto agmine peteretur; missi qui dederent ciuitatem, & deditio accepta. In Iulium Alpinum

Viennenses supplices occurrunt.

Et infensos placant.

Precibus tamen mixto pretio.

Quin ipse dux emptus.

Iam olim rapax.

Qui etiam vias & mansiones vendit.

Cæcina Heluetios inuadit.

* vna & vicesimæ

Nonnulla ipsorum culpa.

Vastat omnia.

Illi trepidant.

Vocetium montem perfugiunt.

Sed plerique capti aut cæsi.

Alpinum e principibus, vt concitorem belli, Cæcina animaduertit: cæteros veniæ vel sæuitiæ Vitellij reliquit. Haud facile dictu est, legati Heluetiorum minus placabilem Imperatorem, an militem inuenerint. Ciuitatis excidium poscunt, tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: cum Claudius Cossus, vnus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem apta trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigauit: vt est mos vulgo, mutabili subitis, & tam prono in misericordiam, quam immodicum sæuitia fuerat. effusis lachrymis, & meliora constantius postulando, impunitatem salutemque ciuitati impetrauere. Cæcina paucos in Heluetijs moratus dies, dum sententiæ Vitellij certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italia nuntium accipit, alam Syllanam circa Padum agentem, sacramento Vitellij accessisse. Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant: mox a Nerone, vt in Ægyptum præmitterentur, exciti, & ob bellum Vindicis remorati, ac tum in Italia manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur aduentantium legionum & famam Germanici exercitus attollebant, transiere in partes: & vt donum aliquod nouo Principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Nouariam, & Eporediam, ac Vercellas, adiunxere. Id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia præsidio alæ vnius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, & Germanorum vexillis, in Alpe Graia ipse paululum cunctatus, num Rhæticis iugis in Noricum flecteret, aduersus Petronium [vrbis] procuratorem, qui concitis auxilijs, & interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu ne amitteret præmissas iam cohortes alasque, simul reputans plus gloriæ retenta Italia, & vbicunque certatum foret, Noricos in cætera victoriæ præmia *accessuros, Penino subsignanum militem itinere & graue legionum agmen, hibernis adhuc niuibus traduxit. Otho interim, contra spem omnium, non delitijs, neque desidia torpescere. dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, & cuncta ad decorem imperij composita. Eoque plus formidinis afferebant falsæ virtutes, & vitia reditura. Marium Celsum consulem designatum, per speciem vinculorum, sæuitiæ militum subtractum, acciri in Capitolium iubet. Clementiæ titulus, e viro claro & partibus inuiso, petebatur. Celsus constanter seruatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum vltro imputauit. Nec Otho quasi ignosceret, sed ne hostis metum reconciliationis adhiberet, statim intra intimos amicos habuit, & mox bello inter duces dilegit. Mansitque Celso velut fataliter etiam pro Othone fides, integra & infoelix. Læta primoribus ciuitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eandem virtutem admirantibus cui irascebantur. Par inde exultatio, disparibus caussis consecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, fœda pueritia, impudica senecta, præfecturam vigilum & prætorij, & alia præmia virtutum, quia velocius erat

Legati eorum ad Vitellium. Valde asperarum.

Vis eloquentiæ.

Ala Syllana Vitellio se iungit.

Et vna secũ, aliquot oppida.

* cessuros,

Cæcina Peninis Alpibus transit.

Otho composite se gerit.

Celsum seruat.

Imo & ducem eligit.

Tigellinus noxæ permissus.

vitijs adeptus, crudelitatem mox, deinde auaritiam, & virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus; ac postremo eiusdem desertor ac proditor. Vnde non alium pertinacius ad pœnam flagitauere, diuerso affectu, quibus odium Neronis inerat, & quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinij potentia defensus, prætexentis seruatam ab eo filiam. & haud dubie seruauerat, non clementia (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum. quia pessimus quisque, diffidentia præsentium mutationem pauens, aduersus publicum odium, priuatam gratiam * præparat: vnde nulla innocentiæ cura, sed vitæ impunitatis. Eo infensior populus, addita ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinij inuidia, concurrere e tota vrbe in palatium ac fora, & vbi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum, & oscula, & deformes moras, sectis nouacula faucibus, infamem vitam fœdauit etiam exitu sero & inhonesto. Per idem tempus expostulata ad supplicium Galuia Crispinilla, varijs frustrationibus, & aduersa dissimulantis Principis fama, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem Populi Romani haud obscure molita, totius postea ciuitatis gratiam obtinuit consulari matrimonio innixa, & apud Galbam, Othonem, Vitellium illæsa: mox potens pecunia, & orbitate, quæ bonis malisque temporibus iuxta valent. Crebræ interim, & muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium epistolæ, offerebant pecuniam & gratiam, & quemcumque quietis locum prodigæ vitæ legisset. Paria Vitellius ostendebat, primo mollius, stulta vtrimque & indecora simulatione: mox quasi rixantes, stupra & flagitia inuicem obiectauere. neuter falso. Otho, reuocatis quos Galba miserat legatis, rursus ad vtrumque Germanicum exercitum, & ad legionem Italicam, easque quæ Lugduni agebant copias, specie Senatus misit. Legati apud Vitellium remansere, promptius quam vt retenti viderentur. Prætoriani, quos per simulationem officij legatis Otho adiunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addidit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitus, ad prætorias & vrbanas cohortes, de viribus partium magnificas, & concordiam offerentes. Increpabant vltro, quod tanto ante traditum Vitellio imperium, ad Othonem vertissent. Ita promissis simul, ac minis tentabantur: vt bello impares, in pace nihil amissuri. Neque ideo prætorianorum fides mutata. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, à Vitellio in vrbem missi. Vtrisque frustra fuit: Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem, mutua ignorantia fallentibus: Othoniani, nouitate vultus, omnibus inuicem gnaris, prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum fratrem Othonis composuit, exitium ipsi filioque eius minitans, ni incolumes sibi mater ac liberi seruarentur. Et stetit domus vtraque. sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor, clementiæ gloriam tulit.

Æqualiter odiosus omnibus.

Nota scelestorum ingenium.

* præparatum it, nulla i. cura, sed vice imp.

Iugulum sibi secat.

Crispinilla liberata.

Imo ad potentiam postea cuncta.

Otho sistere & placare Vitellium nititur.

Et ille hunc.

Legati ab Othone in Germaniam.

A Valente epistolæ corruptrices Romam missæ.

Etiam vtrimque percussores.

tulit. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, iurasse in eum Dalmatiæ, ac Pannoniæ, & Mœsiæ, legiones. Idem ex Hispania allatum: laudatusque per edictum Cluuius Rufus. & statim cognitum est, conuersam ad Vitellium Hispaniam. Nec Aquitania quidem, quanquam a Iulio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. Nusquam fides aut amor, metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido prouinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos & validiores. Longinquæ prouinciæ, & quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium studio, sed erat grande momentum in nomine vrbis ac prætextu Senatus. Et occupauerat animos prior auditus. Iudaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus, omnesque versæ in Orientem prouinciæ, nomine eius tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio a Carthagine orto. Neque expectata Vipsanij Aproniani proconsulis auctoritate, Crescens Neronis libertus (nam * in malis temporibus partem se Reip. fecerat) epulum plebi, ob lætitiam recentis imperij, obtulerat: & populus pleraque sine modo festinauit. Carthaginem cæteræ ciuitates secutæ. Sic distractis exercitibus ac prouincijs, Vitellio quidem ad capessendam Principatus fortunam bello opus erat. Otho, vt in multa pace, munia imperij obibat: quædam ex dignitate Reip. pleraque, contra decus, ex præsenti vsu properando. Consul cum Titiano fratre in Kalend. Martias ipse, proximos menses Verginio destinat, vt aliquod exercitui Germanico delinimentum. Iungitur Verginio Poppæus Vopiscus, prætextu veteris amicitiæ, plerique Viennensium honori datum interpretabantur. Cæteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbæ, mansere. Cælio ac Flauio Sabinis, in Iulias; Ario Antonino & Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho, pontificatus auguratusque honoratis iam senibus cumulum dignitatis addidit; & recens ab exilio reuersos nobiles adolescentulos, auitis ac paternis sacerdotijs in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Seuino Promptino senatorius locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant. Placuit ignoscentibus, verso nomine, quod auaritia fuerat, videri majestatem: cuius tum odio, etiam bonæ leges peribant. Eadem largitione ciuitatum quoque ac prouinciarum animos aggressus, Hispaliensibus & Emeritensibus familiarum adiectiones, Lingonibus vniuersis ciuitatem Romanam, prouinciæ Bæticæ Maurorum ciuitates dono dedit. Noua iura Cappadociæ, noua Africæ, ostentui magis quam mansura. Inter quæ necessitate præsentium rerum & instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per Senatusconsultum reposuit. Creditus est etiam de celebranda Neronis memoria agitauisse, spe vulgum alliciendi. Et fuere qui imagines Neronis* proponerent: atque etiam Othoni, quibusdam diebus populus & miles, tanquam

Illyricanæ legiones pro Othone.

Et paene omnes transmarinæ.

Africa adiungitur.

* Scripserim, in

Ipse Romæ ciuilia administrat.

Consules disponit.

Sacerdotia diuidit.

Damnatos quosdam restituit.

Beneficia varie largitur.

Poppææ statuas reponit.

* reponerent

Dddd.

nobilitatem ac decus astruerent, NERONI OTHONI acclamauit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel * cognoscendi pudore. Conuersis ad ciuile bellum animis, externa sine cura habebantur. Eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magna spe ad Mœsiam irruperant. nouem millia equitum, ex ferocia & successu, prædæ magis quam pugnæ intenta. Igitur vagos & incuriosos, tertia legio adiunctis auxilijs, repente inuasit. Apud Romanos omnia prœlio apta. Sarmatæ dispersi, aut cupidine prædæ graues onere sarcinarum, & lubrico itinerum adempta equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque mirum dictu vt sit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipsos. nihil ad pedestrem pugnam tam ignauum; vbi per turmas aduenere, vix vlla acies obstiterit. Sed tum humido die, & soluto gelu, neque conti neque gladij, quos prælongos vtraque manu regunt, vsui, lapsantibus equis, & cataphractarum pondere (id principibus & nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio consertum; vt aduersus ictus impenetrabile, ita impetu hostium prouolutis inhabile ad resurgendum) simul altitudine, & mollitia niuis, hauriebantur. Romanus miles facili lorica, & missili pilo, aut lanceis assultans, vbi res posceret, leui gladio inermem Sarmatam, (neque enim defendi scuto mos est) comminus fodiebat. donec pauci, qui prœlio superfuerant, paludibus abderentur. Ibi * sæuitia, hic miseria vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens, triumphali statua, Fuluius Aurelius, & Iulianus Titius, ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: læto Othone, & gloriam in se trahente, tanquam & ipse fœlix bello, & suis ducibus suisque exercitibus Remp. auxisset. Paruo interim initio, vnde nihil timebatur, orta seditio, prope vrbi excidio fuit. Septimamdecimam cohortem, colonia Hostiensi, in vrbem acciri Otho iusserat. Armandæ eius cura, Vario Crispino tribuno e prætorianis, data. Is quo magis vacuus, quietis castris, iussa exsequeretur; vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari aperto armamentario iubet. Tempus, in suspicionem; causa, in crimen; affectatio quietis, in tumultum eualuit. Et visa inter temulentos arma, cupidinem sui mouere. Fremit miles, & tribunos centurionesque proditionis arguit, tanquam familiæ Senatorum ad perniciem Othonis armarentur. Pars ignari & vino graues, pessimus quisque in occasionem prædarum; vulgus, vt mos est, cuiusque motus noui cupidum. & obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, & * seuerissimum centurionum obtruncant. rapta arma, nudati gladij, insidentes equis, vrbem ac palatium petunt. Erat Othoni celebre conuiuium, primoribus fœminis virisque qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus Imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere & dispergi, periculosius foret; modo constantiam simulare, modo formidine detegi, simul Othonis vultum intueri. Vtque euenit inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret

Marginalia (left): Sarmatæ Mœsiam incurrunt. — Romani aggrediuntur, & vincunt. — Genus pugnæ Sarmatarum. — Legati Romæ honorantur. Ibi seditio. — Eius causa. — Suspicio in Senatores. — Miles Prætorianus, ad arma. — Vrbem & palatium irrumpunt.

Marginalia (right): * agnoscendi — * sæuitia hiemis, — * seuerissimū centurionem

timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine Senatus quam suo territus, & præfectos prætorij ad mitigandas militum iras statim miserat, & abire propere omnes e conuiuio iussit. Tum vero passim magistratus, proiectis insignibus, vitata comitum & seruorum frequentia, senes fœminæque per tenebras, diuersa vrbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, & vt cuique humillimus cliens, incertas latebras petiuere. Militum impetus ne foribus quidem palatij coercitus, quo minus conuiuium irrumperent, ostendi sibi Othonem expostulantes: vulnerato Iulio Martiale tribuno, & Vitellio Saturnino præfecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Vndique arma & minæ, modo in centuriones tribunosque, modo in Senatum vniuersum: lymphatis cæco pauore animis, & quia neminem vnum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus. donec Otho, contra decus imperij thoro insistens, precibus & lacrymis ægre cohibuit. Redieruntque in castra inuiti, neque innocentes. Postera die, velut capta vrbe, clausæ domus, rarus per vias populus, mœsta plebs, deiecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ quam pœnitentiæ. Manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus, & Plotius Firmus, præfecti: ex suo quisque ingenio, mitius aut horridius. Finis sermonis in eo, vt quina millia nummum singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus. Atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abiectis militiæ insignibus, otium & salutem flagitantes. Sensit inuidiam miles, & compositus in obsequium, auctores seditionis ad supplicium vltro postulabat. Otho quanquam turbidis rebus, & diuersis militum animis, cum optimus quisque remedium præsentis licentiæ posceret: vulgus & plures, seditionibus & ambitioso imperio læti, per turbas & raptus facilius ad ciuile bellum impellerentur: simul reputans non posse Principatum scelere quæsitum, subita modestia & prisca grauitate retineri, sed discrimine vrbis & periculo Senatus anxius, postremo ita disseruit. *Neque vt affectus vestros in amorem mei accenderem, commilitones; neque vt animum ad virtutem cohortarer (vtraque enim egregie supersunt:) sed veni postulaturus a vobis temperamentum vestræ fortitudinis, & erga me modum caritatis. Tumultus proximi initium, non cupidine vel odio, (quæ multos exercitus in discordiam egere) ac ne detractatione quidem aut formidine periculorum, nimia pietas vestra acrius quam consideratius excitauit. Nam sæpe honestas rerum caussas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum. num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? Tam nescire quædam milites, quam scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, vt multa, per centuriones tribunosque tantum, iuberi expediat. Si vbi iubeantur, quærere singulis liceat; pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. An & illic nocte intempesta rapientur arma? Vnus alterve perditus ac temulentus (neque enim plures consternatione proxima insanisse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? Imperatoris sui tentorium irrumpet? Vos quidem istuc pro me. sed in discursu ac tenebris, & rerum*

Diffugiunt Senatores.

Ipsi omnibus minantur.

Otho precibus ægre cōponit.

Et sequenti die argenteis minis.

Castra ingreditur.

Insigni me hercules oratione affatur.

*omnium confusione, patefieri occasio etiam aduersus me potest. Si Vitellio & satellitibus eius eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur? quid aliud quam seditionem & discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi pedites equitesque, in exitium ruamus. Parendo potius, commilitones, quam imperia ducum sciscitando res militares continentur. Et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma & animus sit; mihi consilium, & virtutis vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit. Cæteri abolete memoriam fœdissimæ noctis. Nec illas aduersus Senatum voces vllus vnquam exercitus audiat. Caput imperij, & decora omnium prouinciarum, ad pœnam vocare, non hercle illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. Vllne Italiæ alumni, & Romana vere iuuentus, ad sanguinem & cædem deposcerent ordinem, cuius splendore & gloria, sordes & obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus? Nationes aliquas occupauit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet: Senatus nobiscum est. Sic fit, vt hinc Resp. inde hostes Reip. constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc vrbem, domibus & tectis, & congestu lapidum, stare creditis? Muta ista & * inanima intercidere ac reparari promiscue possunt. æternitas rerum, & pax gentium, & mea cum vestra salus, incolumitate Senatus firmatur. Hunc auspicato a parente & conditore vrbis nostræ institutum, & a regibus vsque ad Principes continuum & immortalem, sicut a maioribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam vt ex vobis senatores, ita ex senatoribus Principes nascuntur.* Et oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, & seueritatis modus (neque enim in plures quam in duos animaduerti iusserat) grate accepta, compositique ad præsens, qui coerceri non poterant. Non tamen quies vrbi redierat. strepitus telorum, & facies belli erat: militibus, vt nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, & maligna cura in omnes, quos nobilitas aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus obiecerat. Vitellianos quoque milites venisse in vrbem ad studia partium noscenda, plerique credebant. Vnde plena omnia suspicionum, & vix secreta domuum sine formidine. sed plurimum trepidationis in publico, vt quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conuersi, ne diffidere dubijs, ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto vero in curiam Senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et priuato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, & huc atque illuc torquere, hostem & parricidam Vitellium vocantes. Prouidentissimus quisque, vulgaribus conuicijs; quidam, vera probra iacere, in clamore tamen, & vbi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes. Prodigia insuper terrebant, diuersis auctoribus vulgata. In vestibulo Capitolij omissas habenas bigæ, cui Victoria institerat. erupisse cella Iunonis, maiorem humana speciem. statuam Diui Iulij, in insula Tiberini amnis, sereno & immoto die, ab Occidente in Orientem conuersam. prolocutum in Ethruria bouem. insolitos animalium partus. & plura alia, rudibus

* vulgo inania

Duo e seditiosis puniti.

Romæ omnia suspensa, suspecta.

Senatus ipse sententiæ anxius. Ne hunc illumve offenderent.

Cladium Romæ signa.

rudibus sæculis, etiam in pace obseruata, quæ nunc tantum in metu audiuntur. Sed præcipuus, & cum præsenti exitio, etiam futuri pauor, subita inundatione Tiberis: qui immenso auctu, prorupto ponte sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modo iacentia & plana vrbis loca, sed secura huiusmodi casuum impleuit. Rapti e publico plerique, plures in tabernis & cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopia quæstus, & penuria alimentorum, corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein remeante flumine dilapsa. Vtque primum vacuus a periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius & via Flaminia iter belli esset obstructum, a fortuitis vel naturalibus caussis, in prodigium & omen imminentium cladium vertebatur. Otho, lustrata vrbe, & expensis belli consilijs, quando Peninæ Cottiæque Alpes, & cæteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam aggredi statuit, classe valida & partibus fida, quod reliquos cæsorum ad pontem Miluium, & sæuitia Galbæ in custodiam habitos, in numerum legionis composuerat. facta & reliquis spes honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi vrbanas cohortes, & plerosque e prætorianis, vires & robur exercitus, atque ipsis ducibus consilium & custodes. Summa expeditionis Antonio Nouellio, Suedio Clementi primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum a Galba Tribunatum reddiderat, permissa. Curam nauium Oscus libertus retinebat, ad obseruandam honestiorum fidem * inuitatus. Peditum equitumque copijs Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo prætorij præfecto. Is vrbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, vt cuique erat, criminando. quod facillimum factu est, prauus & callidus, bonos & modestos anteibat. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arcta custodia, neque obscura: nullum ob crimen, sed vetusto nomine, & propinquitate Galbæ monstratus. Multos e magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire iubet. In quis & L. Vitellium, eodem quo cæteros cultu, nec vt Imperatoris fratrem, nec vt hostis. Igitur motæ vrbis curæ, nullus ordo metu aut periculo vacuus, Primores Senatus ætate inualidi, & longa pace desides; segnis & oblita bellorum nobilitas; ignarus militiæ eques: quanto magis occultare ac abdere pauorem nitebantur, manifestius pauidi. Nec deerant e contrario, qui ambitione stolida, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conuiuiorum, & iritamenta libidinum, vt instrumenta belli mercarentur. Sapientibus quietis & Reip. cura: leuissimus quisque, & futuri improuidus, spe vana tumens. Multis afflicta fides in pace, ac turbatis rebus alacres, & per incerta tutissimi. Sed vulgus & magnitudine nimia communium curarum expers populus, sentire paulatim belli mala, conuersa in militum vsum omni pecunia, in-

Tiberis inūdat.

Otho Prouinciam statuit aggredi.

Idque classe.

Duces expeditionis.

* Suspecta vox.

Licinius Proculus.

Calumniarū sartor.

Dolabella relegatus.

Otho Senatores ad bellum ducit.

Sed hercules imbelles.

Pleb. belli incommoda sentit.

tentis alimentorum pretijs: quæ motu Vindicis, haud perinde ple-
bem attriuerant, secura tum vrbe, & prouinciali bello, quod inter le-
Diu eorum expers. giones Galliasque velut externum fuit. Nam, ex quo Diuus Augustus
res Cæsarum cōposuit, procul & in vnius solicitudinem aut decus, po-
pulus Romanus bellauerat. Sub Tiberio & Caio, tantum pacis aduer-
sa * pertimuere, Scriboniani contra Claudium incepta, simul audita *Vulgati, reip.
& coercita. Nero nuntijs magis & rumoribus, quam armis depulsus. pertimuere.
Tum legiones classesque, & quod raro alias, prætorianus vrbanus-
que miles, in aciem deducti Oriens Occidensque & quidquid vtrim-
que virium est a tergo: sub ducibus alijs si bellatum foret, longo bel-
Ancilium conditio. lo materia. Fuere, qui proficiscenti Othoni moras religionemque
nondum conditorum ancilium afferrent. Aspernatus omnem cun-
ctationem, vt Neroni quoque exitiosam; & Cæcina, iam Alpes trans-
Otho proficiscitur. gressus, exstimulabat. Pridie Idus Mar. commendata patribus Rep.
reliquias Neronianarum sectionum nondum in fiscum conuersas,
reuocatis ab exilio concessit: iustissimum donum, & in speciem ma-
Concione prius habita. gnificum, sed festinata exactione, vsu sterile. Mox vocata concio-
ne, majestatem vrbis, & consensum populi ac Senatus pro se at-
tollens, aduersum Vitellianas partes modeste disseruit. inscitiam po-
tius legionum, quam audaciam increpans, nulla Vitellij mentione.
siue ipsius ea moderatio, seu scriptor orationis sibi metuens, con-
Quam caute composuit. tumelijs in Vitellium abstinuit: quando, vt in consilijs militiæ Sue-
tonio Paullino & Mario Celso, ita in rebus vrbanis Galerij Trachali
Galerius Trachalus. ingenio Othonem vti credebatur. & erant qui genus ipsum orandi
noscerent, crebro fori vsu celebre, & ad implendas populi aures, la-
tum & sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ &
falsæ. quasi dictatorem Cæsarem, aut Imperatorem Augustum pro-
sequerentur, ita studijs votisque certabant. nec metu aut amore, sed
ex libidine seruitij, vt in familijs, priuata cuique stimulatio, & vile
iam decus publicum. Profectus Otho, quietem vrbis curasque im-
perij, Saluio Titiano fratri permisit.

C. COR-

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV NERONIS HISTORIARVM LIBER SECVNDVS.

STRVEBAT iam fortuna, in diuersa parte terrarum, initia caussasque imperio: quod * varie ortum, lætum Reip. aut atrox, ipsis Principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Iudæa, incolumi adhuc Galba, missus a patre, caussam profectionis officium erga principem, & maturam petendis honoribus iuuentam ferebat. Sed vulgus fingendi auidum, disperserat, accitum in adoptionem. materia sermonibus, senium & orbitas Principis, & intemperantia ciuitatis, donec vnus eligatur, multos destinandi. Augebat famam, ipsius Titi ingenium quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quadam majestate, prosperæ Vespasiani res, præsaga responsa, & inclinatis ad credendum animis, loco omnium etiam fortuna. Vbi Corinthi, Achaiæ vrbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, & aderant qui arma Vitellij bellumque affirmarent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta vtrimque perlustrat. Si pergeret in vrbem; nullam officij gratiam, in alterius honorem suscepti: ac se Vitellio, siue Othoni, obsidem fore. Sin rediret; offensam haud dubiam victoris. sed incerta adhuc victoria, & concedente in partes patre, filium excusatum. Sin Vespasianus Remp. susciperet; obliuiscendum * infensarum, de bello agitantibus. His ac talibus inter spem metumque iactatum, spes vicit. Fuere qui accensum desiderio Berenices reginæ, vertisse iter crederent. Neque abhorrebat a Berenice iuuenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum. lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio modestior. Igitur oram Achaiæ, & Asiæ, ac læua maris * præteruectus, Rhodum & Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatijs petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas aduenasque. Haud fuerit longum initia religionis, templi situm, formam deæ, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere.

* varia sorte

* Vat. offensarum,

* Vat. prætuectus,

Titus ad Galbam missus.

Vulgi spe futurus Princeps.

Eius laus.

Galbam occisum audit.

Deliberat, an pergeret.

Sed resistit, & flectit iter.

Veneris Paphiæ templū adit.

Conditorem templi regem * Aeriam vetus memoria, quidam ipsius deæ nomen id perhibent. Fama recentior tradit, a Cinara sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam artemque haruspicum accitam, & Cilicem Thamyram intulisse. Atque ita pactum, vt familiæ vtriusque posteri cærimonijs præsiderent. Mox ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa quam intulerant scientia hospites cessere. Tantum Cinarades sacerdos consulitur. Hostiæ vt quisque vouisset, mares diliguntur. Certissima fides hœdorum fibris. Sanguinem aræ offundere vetitum. precibus & igne puro altaria adolentur, nec vllis imbribus quanquam in aperto madescunt. Simulacrum deæ non effigie humana, continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum metæ modo exsurgens. Et ratio in obscuro. Titus spectata opulentia donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati affingit, de nauigatione primum consuluit. Postquam pandi viam, & mare prosperum accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostijs. Sostratus, sacerdotis id nomen erat, vbi læta & congruentia exta, magnisque consultis annuere deam videt, pauca in præsens & solita respondens, petito secreto futura aperit. Titus aucto animo ad patrem peruectus, suspensis prouinciarum & exercituum mentibus, ingens rerum [fiducia] accessit. Profligauerat bellum Iudaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliqua, duro magis & arduo opere ob ingenium gentis & peruicaciam superstitionis, quam quod satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, vt supra memorauimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello: qnattuor Mucianus obtinebat in pace. Sed æmulatio & proximi exercitus gloria repulerat segnitiam. Quantumque illis roboris discrimina & labor, tantum his vigoris addiderat integra quies, & inexpertus belli labor. auxilia vtrique cohortium alarumque, & classes regesque, ac nomen dispari fama celebre. Vespasianus acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans, prorsus, si auaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum e contrario magnificentia & opes, & cuncta priuatum modum supergressa extollebant. aptior sermone, dispositu, prouisuque, ciuilium rerum peritus. egregium Principatus temperamentum, si demptis vtriusque vitijs, solæ virtutes miscerentur. Cæterum hic Syriæ, ille Iudææ præpositus, vicinis prouinciarum administrationibus inuidia discordes, exitu demum Neronis positis odijs in medium consulere. primum per amicos; dein præcipua concordiæ fides Titus, praua certamina communi vtilitate abolauerat. natura atque arte compositus alliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, & vulgus militum, industria, licentia, per virtutes, per voluptates, vt cuique ingenium, adsciscebantur. Antequam Titus aduentaret, sacramentum Othonis acceperat vterque exercitus, præcipitibus, vt assolet, nuntijs,

&

Margin notes: * Alij libri, Verianum — Quis id condiderit. — Ritus ibi sacrorum. — Deæ ipsius informe signum. — Titus a sacerdote futura discit. — Ad patrem redit. — Eius vires & copiæ. — Ingenium & mores. — Muciani item mores. — Qui Syriæ præses. — Orientales legiones Othoni iurarant.

& tarda mole ciuilis belli, quod longa concordia quietus Oriens, tunc primum parabat. Namque olim validissima inter se ciuium arma, in Italia, Galliave, viribus Occidentis cœpta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est ciuile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique sæpius in Syria Iudæaque Cæsares quam inspecti. Nulla seditio legionum; tantum aduersus Parthos minæ, vario euentu. Et proximo ciuili bello, turbatis alijs, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox vt Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire, vulgatum est, ne penes cæteros imperij præmia, penes ipsos tantum seruitij necessitas esset, fremere miles, & vires suas circumspicere. Septem legiones statim, & cum ingentibus auxilijs Syria Iudæaque: inde continua Ægyptus, duæque legiones: hinc Cappadocia Pontusque, & quidquid castrorum Armenijs prætenditur. Asia, & cæteræ prouinciæ, nec virorum inopes, & pecuniæ opulentæ. quantum insularum mari cingitur, & parando interim bello * seclusum tutumque ipsum mare. Non fallebat duces impetus militum. Sed bellantibus alijs placuit exspectari bellum, cum * in victores victosque nunquam solida fides coalesceret. Nec referre Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere. discordiam his, ignauiam, luxuriem. & suismet vitijs, alterum bello, alterum victoria periturum. Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, cæteri olim mixtis consilijs, optimus quisque amore Reip. Multos dulcedo prædarum stimulabat, alios ambiguæ domi res. Ita boni malique, causis diuersis, studio pari, bellum omnes cupiebant. Sub idem tempus Achaia atque Asia falso exterritæ, velut Nero aduentaret: vario super exitu eius rumore, eoque pluribus viuere eum fingentibus, credentibusque. Cæterorum casus conatusque in contextu operis dicemus. Tunc seruus e Ponto, siue, vt alij tradidere, libertinus ex Italia, citharæ & cantus peritus (vnde illi super similitudinem oris propior ad fallendum fides) adiunctis desertoribus, quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum * Scithinum insulam detrusus, & militum quosdam ex Oriente commeantium adsciuit, & abnuentes interfici iussit, & spoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quemque armauit. Centurionemque Sisennam dextras, concordiæ insignia, Syriaci exercitus nomine ad prætorianos ferentem, varijs artibus aggressus est: donec Sisenna clam relicta insula, trepidus & vim metuens aufugeret. inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum nouarum cupidine & odio præsentium. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam prouincias, Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat. Datæ e classe Misenensi duæ triremes ad prosequendum, cum quibus Scithinum insulam tenuit. Nec defuere qui trierarchos nomine Neronis accirent. Is in mœstitiam compositus, & fidem suorum quondam militum inuocans, vt eum in Syria,

Margin notes: Haud pronæ ad res nouas. — Nisi quod in communi hoc rumore intumescunt. Fretæ suis viribus. — * Vat. secundum — Vespasianus tamen bellum prolatat. — * inter — Falsus Nero in Asia. — Qui milites colligit. — * Cythnum

aut Ægypto sisterent orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, alloquendos sibi milites, & paratis omnium animis reuersuros firmauerunt. Sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata. cuius cohortatione expugnata nauis, & interfectus quisquis ille erat. Corpus insigne oculis comaque & toruitate vultus, in Asiam, atque inde Romam peruectum est. In ciuitate discordi, & ob crebras Principum mutationes inter libertatem ac licentiam incerta, paruæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus pecunia, potentia, ingenio inter claros magis quam inter bonos, Annium Faustum equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitauerat, ad cognitionem Senatus vocabat. Nam recens Galbæ principatu censuerant patres, vt accusatorum causæ noscerentur. Id Senatusconsultum varie iactatum, & prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum *retinebatur. Ad hæc terrore & propria vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui peruertere: traxeratque magnam Senatus partem, vt indefensum & inauditum dedi ad exitium postularet. Contra apud alios nihil æque reo proderat quam nimia potentia accusatoris: dari tempus, edi crimina, quamuis inuisum ac nocentem, more tamen audiendum censebant. Et valuere primo, dilataque in paucos dies cognitio. mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu ciuitatis, quem pessimis moribus meruerat. quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exercuisse meminerant. Nec pœna criminis, sed vltor displicebat. Læta Othoni principia belli, motis ad imperium eius e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. Fuere quattuor legiones, e quibus bina millia præmissa. Ipsæ modicis interuallis sequebantur: septima a Galba conscripta: veteranæ, vndecima ac tertiadecima, & præcipui fama Quartadecumani, rebellione Britanniæ compressa. Addiderat gloriam Nero, eligendo vt potissimos. Vnde longa illis erga Neronem fides, & erecta in Othonem studia. Sed quo plus virium ac roboris, e fiducia tarditas inerat. agmen legionum, alæ cohortesque præueniebant. Ex ipsa vrbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes, & equitum vexilla cum legione prima, ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per ciuilia arma etiam seueris ducibus vsurpatum. His copijs rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna ad occupandas Padi ripas præmissus: quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso iam Alpes Cæcina, quem sisti *inter Gallias posse sperauerat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora, cum cæteris prætorijs cohortibus, veterani e prætorio, classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu iter. sed lorica ferrea vsus, & ante signa pedester, horridus, incomptus, famæque dissimilis. Blandiebatur cœptis fortuna, possessa per mare & naues maiore Italiæ parte, penitus vsque ad initium maritimarum Alpium. quibus tentãdis, aggrediendæque prouinciæ Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Nouellum, Æmylium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licẽtiam militum victus; Antonio Nouello

Sed opprimitur ab Asprenate.

Vibius Crispus Annium accusat.

Et damnat.

Ipse tamen eiusdem criminis damnandus.

Auxilia Othoni adfluunt.

Quartadecima, veterana & laudata legio.

Copiæ vrbicæ.

Annius Gallus & Spurinna ijs duces.

Ipse Otho sequitur.

Cultu & victu militari.

Prima belli ei prospera.

* retinebatur adhuc. Terrore

* Venet. intra

Nouello nulla auctoritas; Suedius Clemens ambitioſo imperio regebat. vt aduerſus modeſtiam diſciplinæ corruptus, ita prœliorum auidus. Non Italia adiri, nec loca ſedeſque patriæ videbantur: tanquam externa littora, & vrbes hoſtium vrere, vaſtare, rapere: eo atrocius, quod nihil vſquam prouiſum aduerſum metus. pleni agri, apertæ domus. occurſantes domini iuxta coniuges & liberos, ſecuritate pacis, & belli malo circumueniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concita gente, (nec deeſt iuuentus) arcere prouinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæſi diſiectique montani, vt quibus temere collectis, non caſtra non ducem noſcitantibus, neque in victoria decus eſſet, neque in fuga flagitium. Iritatus eo prœlio Othonis miles, vertit iras in municipium Albium Intemelium. quippe in acie nihil prædæ, inopes agreſtes, & vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, & gnari locorum. ſed calamitatibus inſontium expleta auaritia. Auxit inuidiam præclaro exemplo fœmina Ligus, quæ filio abdito, cum ſimul pecuniam occultari milites crediſſent, eoque per cruciatus interrogarent vbi filium occuleret, vterum oſtendens, latere reſpondit. Nec vllis deinde tortoribus, aut morte, conſtantiam vocis egregiæ mutauit. Imminere prouinciæ Narbonenſi, in verba Vitellij adactæ, claſſem Othonis, Fabio Valenti trepidi nuntij attulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quattuor equitum turmas, vniuerſam Treuerorum alam, cum Iulio Claſſico præfecto miſit. e quibus pars in colonia Foroiulienſi retenta; ne omnibus copijs in terreſtre iter verſis, vacuo mari claſſis accelerarct. Duodecim equitum turmæ, & lecti e cohortibus, aduerſus hoſtem iere: quibus adiuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, & quingenti Pannonij nondum ſub ſignis. Nec mora prœlio: ſed acie ita inſtructa, vt pars claſſicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exſurgeret, quantum inter colles ac littus æqui loci prætorianus miles expleret, in ipſo mari vt annexa claſſis & pugnæ parata, conuerſa, & minaci fronte prætenderetur. Vitelliani quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis iugis, cohortes denſis ordinibus poſt equitem locant. Treuerorum turmæ obtulere ſe hoſti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, ſimul a latere ſaxis vrgeret apta ad iaciendum paganorum manus; qui ſparſi inter milites, ſtrenui ignauique in victoria idem audebant. Additus perculſis terror, inuecta in terga pugnantium claſſe. Ita vndique clauſi. deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuiſſet obſcurum noctis, obtentui fugientibus. Nec Vitelliani, quanquam victi, quieuere: accitis auxilijs, ſecurum hoſtem, ac ſucceſſu rerum ſecordius agentem inuadunt. cæſi vigiles, perrupta caſtra, trepidatum apud naues, donec ſidente paulatim metu, occupato iuxta colle defenſi, mox irrupere. Atrox ibi cædes, & Tungrarum cohortium præfecti, ſuſtentata diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improuide ſecutos, conuerſi equites circumuenerunt.

Sed milites licenter & ſæuè agunt.

Maturus Alpium procurator vincitur.

Albintemelium ſpoliatum.

Fortis ibi matris pietas.

Valens auxilia mittit Galliæ.

Pugnant cum Othonianis.

Sed Marte non fauſto.

Quem iterũ tentant.

Nec tunc feliciter.

Ac velut pactis inducijs, ne hinc classis, inde equites subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim Narbonensis Galliæ municipium, Othoniani Albingaunum interioris Liguriæ reuertere.

Procurator Corsicæ in Othonem molitur.

Corsicam ac Sardiniam, cæterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope afflixit Decimi Pacarij procuratoris temeritas, tanta mole belli nihil in *summa profutura, ipsi exitiosa. [* summam] Namque Othonis odio iuuare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio etiam si prouenisset.

Aduersos sibi occidit.

Vocatis Principibus insulæ, consilium aperit. Et contradicere ausos Claudium Phirricum trierarchum Liburnicarum ibi nauium, Quinctium Certum equitem Romanum, interfici iubet. quorum morte exterriti qui aderant, simul ignara & alieni metus socia imperitorum turba, in verba Vitellij iurauere. Sed vbi dilectum agere Pacarius, & inconditos homines fatigare militiæ muneribus occepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant. Insulam esse quam incolerent, & longe Germaniam viresque legionum: direptos vastatosque classe, etiam quos cohortes alæque protegerent. Et auersi repente animi, nec tamen aperta vi: aptum tempus insidijs legere.

Sed & ipse mox ab insulanis occiditur.

Digressis qui Pacarium frequentabant, nudus & auxilij inops, balneis interficitur. Trucidati & comites. Capita, vt hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere. Neque eos aut Otho præmio affecit, aut puniuit Vitellius, in multa colluuie rerum maioribus flagitijs permixtos. Aperuerat iam Italiam, bellumque transmiserat, vt supra memorauimus, ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis fauore, nec quia Vitellium mallent, sed longa pax ad omne seruitium fregerat, faciles occupantibus, & melioribus incuriosos.

Pars Italiæ prima pro Vitellio.

Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque camporum & vrbium, armis Vitellij (namque & præmissæ a Cæcina cohortes aduenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites, ac mille classici inter Placentiam Ticinumque: quo successu Vitellianus miles, non iam flumine aut ripis arcebatur.

Eius miles vlterius penetrat.

Iritabat quin etiam Batauos Transrhenanosque Padus ipse: quem contra Placentiam transgressi * raptis quibusdam exploratoribus, [* captis] ita cæteros terruere, vt adesse omnem Cæcinæ exercitum trepidi ac falsi nuntiarent. Certum erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) nec dum venisse Cæcinam, & si propinquaret, coercere intra munimenta militem, nec tres prætorias cohortes, & mille vexillarios cum paucis equitibus, veterano exercitui obijcere.

In quem pauci Othoniani ire volunt.

Sed indomitus miles, & belli ignarus, correptis signis vexillisque ruere, & retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque prouidentiam ducis laudantibus,* qui pro Othone, [* quia] & accitum Cæcinam clamitabant.

Alterius quã prudentius.

Fit temeritatis alienæ comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis inesset consilijs, si seditio mitesceret.

Coercentur arte quadam a duce.

Postquam in conspectu Padus, & nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor vrbano militi insolitus contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare credulitatem suam,

suam, metum ac discrimen ostendere, si cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset. Iamque totis castris modesti sermones, & inserentibus se centurionibus tribunisque, laudare prouidentiam ducis: quod coloniam virium & opum validam, robur ac sedem bello legisset. Ipse postremo Spurinna non tam culpam exprobrans, quam ratione ostendens, relictis exploratoribus, cæteros Placentiam reduxit, minus turbidos, & imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, prouisa parataque non arma modo, sed obsequium & parendi amor, quod solum illis partibus defuit, cum virtutis haud pœniteret. At Cæcina, velut relicta post Alpes sæuitia ac licentia, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius, municipia & coloniæ in superbiam trahebant: quod versicolore sagulo, brachas tegmen barbarum indutus, togatos alloqueretur. Vxorem quoque eius Saloninam, quanquam in nullius iniuriam, insigni equo ostroque veheretur, tanquam læsi grauabantur. * Insita mortalibus natura, recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ a nullis magis exigere, quam quos in æquo videre. Cæcina Padum transgressus, tentata Othonianorum fide per colloquium & promissa, iisdem petitus, postquam pax & concordia speciosis & irritis nominibus iactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit: gnarus, vt initia belli prouenissent, famam in cætera fore. Sed primus dies, impetu magis quam veterani exercitus artibus, transactus. Aperti incautique muros subiere, cibo vinoque prægraues. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagrauit: siue ab oppugnatoribus incensum, dum faces & glandes ac missilem ignem in obsessos iaculantur, siue ab obsessis, dum regerunt. Municipale vulgus pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit, a quibusdam vicinis coloniis, inuidiæ æmulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret. quocunque casu * acciderat, dum atrociora metuebantur, in leui habitum: reddita securitate, tanquam nihil grauius pati potuissent, mœrebant. Cæterum, multo suorum cruore, pulsus Cæcina. Et nox parandis operibus assumpta. Vitelliani pluteos cratesque & vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus, Othoniani sudes & immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis operibus, obruendisque hostibus expediunt. Vtrinque pudor, vtrinque gloria, & diuersæ exhortationes, hinc legionum & Germanici exercitus robur; inde vrbanæ militiæ, & prætoriarum cohortium decus attollentium. Illi, vt segnem ac desidem, & circo ac theatris corruptum militem; hi, peregrinum & externum increpabant. simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes culpantesque, vberioribus inter se probris, quam laudibus stimulabantur. Vix dum orto die, plena propugnatoribus mœnia, fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere, neglecta aut æuo fluxa cominus

Placentia munitur.

Cæcina incerta in Italiam.

* Insito

Placentiam statim oppugnat.

Amphitheatrũ exustum.

Capacissimũ omnium Italiæ.

* Vet. accidit.

Iterata oppugnatio.

Sed strenua repugnatio.

aggredi. Ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis & certo ictu, aduersus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio, nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius puteis & cratibus tectus subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contra prætoriani dispositos ad id ipsum molares, ingenti pondere ac fragore, prouoluunt. pars subeuntium obruti: pars confixi, & exangues aut laceri, cum augeret stragem trepidatio, eoque acrius e mœnibus vulnerarentur, rediere, infracta partium

Et abit Cæcina irritus.

fama. Et Cæcina, fama & pudore cœptæ temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris assideret, traiecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere se abeunti Turullius Cerialis, cum compluribus classicis, & Iulius Briganticus, cum paucis equitum: hic præfectus alæ, in Batauis genitus; ille primipilaris, & Cæcinæ haud alienus, quòd ordines in Germania duxerat. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quæque acta, & quid Cæcina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitati cohortium, ne longius obsidium, & vim Germanici exercitus parum tolerarent. Vbi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægre coërcitam legionem, & pugnandi ardore vsque ad seditionem progressam, Bedria-

Bedriacum, vicus.

ci sistit. Inter Veronam Cremonamque situs est vicus, duabus iam Romanis cladibus notus, infaustusque. Iisdem diebus, à Martio Macro,

Othonianorum pugna prospera.

haud procul Cremona, prospere pugnatum. Namque promptus animi Martius, transuectos nauibus gladiatores, in aduersam Padi ripam, repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, & cæteris Cremonam fugientibus, cæsi qui restiterant. Sed repressus vincentium impetus, ne nouis præsidiis firmati hostes, fortunam prœlij mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia, quæcunque facta, praue æstiman-

Qui seditiosi in duces.

tibus. Certatim, vt quisque animo ignauus, procax ore, Annium Gallum, & Suetoniū Paullinum, & Marium Celsum (nam eos Otho quoque præfecerat) variis criminibus incesserant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ, scelere & metu vecordes, miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem litteris. qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat, rebus prosperis incertus, & inter aduersa melior.

Titianus copiis præfectus.

Igitur Titianum fratrem accitum, bello præposuit. Interea, Paullini & Celsi ductu, res egregiæ gestæ. Angebant Cæcinam, nequidquam omnia cœpta, & senescens exercitus sui fama. pulsus Placentia, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu prœlia, inferior: propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare glo-

Cæcina insidias ponit.

riam, auidius quam consultius, properabat. Ad duodecimum a Cremona, locus Castrorū vocatur, ferocissimos auxiliarium imminentibus viæ lucis occultos imponit. equites procedere longius iussi, & irritato prœlio sponte refugi, festinationem sequentiū elicere, donec in-

Quæ detectæ Othonianis.

sidiæ coorirentur. Proditū id Othonianis ducibus. & curam peditum

Paullinus,

Paullinus, equitum Celſus ſumpſere. Tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, & quingenti equites in ſiniſtro locantur. Aggerem viæ tres prætoriæ cohortes, arctis ordinibus obtinuere. Dextra fronte prima legio inceſſit, cum duabus vexillaribus cohortibus, & quingentis equitibus. Super hos e prætorio auxiliiſque mille equites, cumulus proſperis, aut ſubſidium laborantibus, ducebantur. Antequam miſcerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celſus doli prudens, repreſſit ſuos. Vitelliani temere exſurgentes, cedente ſenſim Celſo, longius ſecuti, vltro in inſidias præcipitantur. nam a lateribus cohortes legionum, aduerſa fronte, & ſubito diſcurſu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non ſtatim a Suetonio Paullino pediti datum. Cunctator natura, & cui cauta potius conſilia cum ratione, quam proſpera ex caſu placerent. compleri foſſas, aperiri campum, pandi aciem iubebat, ſatis cito incipi victoriam ratus, vbi prouiſum foret ne vincerentur. Ea cunctatione, ſpatium Vitellianis datum, in vineas nexu traducum impeditas, refugiendi. Et modica ſilua adhærebat, vnde rurſus auſi, promptiſſimos prætorianorum equitum interfecere. vulneratur rex Epiphanes, impigre pro Othone pugnam ciens. Tum Othonianus pedes erupit: protrita hoſtium acie, verſi in fugam etiam qui ſubueniebant. Nam Cæcina non ſimul cohortes, ſed ſingulas acciuerat: quæ res in prœlio trepidationem auxit, cum diſperſos, nec vſquam validos, pauor fugientium abriperet. Orta & in caſtris ſeditio, quod non vniuerſi ducerentur. Vinctus præfectus caſtrorum Iulius Gratus, tanquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret: cum fratrem eius Iulium Frontonem tribunum, Othoniani ſub eodem crimine vinxiſſent. Cæterum ea vbique formido fuit, apud fugientes, occurſantes, in acie, pro vallo, vt deleri cum vniuerſo exercitu Cæcinam potuiſſe, ni Suetonius Paullinus receptui ceciniſſet, vtriſque in partibus percrebuerit. Timuiſſe ſe Paullinus ferebat, tantum inſuper laboris atque itineris, ne Vitellianus miles recens e caſtris feſſos aggrederetur, perculſis nullum retro ſubſidium foret. apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus aduerſo rumore fuit. Haud perinde damnum Vitellianos in metum compulit, quam ad modeſtiam compoſuit: nec ſolum apud Cæcinam, qui culpam in militem conferebat, ſeditioni magis quam prœlio paratum, ſed Fabij quoque Valentis copiæ (iam enim Ticinum venerat) poſito hoſtium contemptu, & recuperandi decoris cupidine, reuerentius & æqualius duci parebant. Grauis alioquin ſeditio exarſerat, quam altiori initio (neque enim rerum a Cæcina geſtarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batauorum, quas bello Neronis a quartadecima legione digreſſas, cum Britanniam peterent, audito Vitellij motu in ciuitate Lingonum Fabio Valenti adiunctas retulimus, ſuperbe agebant, vt cuiuſque legionis tentoria acceſſiſſent, coërcitos a ſe quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipſorum manu ſitam iactantes. Contumelioſum id militibus, acerbum duci, corrupta

Itaque in ipſum vertere.

Suetonij cautela & tarditas.

Vitelliani fugantur.

Suetonius receptui canit:

Sed præfeſtine.

Valens venit in Italiam.

Batauorum iactantia.

iurgiis aut rixis disciplina. Ad postremum Valens e petulantia, etiam perfidiam suspectabat. Igitur nuntio allato, pulsam Treuerorum alam Tungrosque à classe Othonis, & Narbonensem Galliam circumiri, simul cura socios tuendi, & militari astu, cohortes turbidas, ac si vna forent, præualidas, dispergendi, partem Batauorum ire in subsidium iubet. Quod vbi auditum, vulgatumque, mœrere socij, fremere legiones, *Orbari se fortissimorum virorum auxilio. veteres illos & tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci. si prouincia, vrbe & salute imperij potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriæ sanitas, sustentaculum, columen in Italia verteretur, non abrūpendos, vt corpori, validissimos artus.* Hæc ferociter iactando, postquam, immissis lictoribus, Valens coërcere seditionem cœptabat, ipsum inuadunt, saxa iaciunt, fugientem sequuntur. Spolia Galliarum, & Viennensium aurum, & pretia laborum suorum occultare clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis & lanceis rimabantur. nam Valens, seruili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: & id ipsum quod nemo regeret pauentes, silentio, patientia, postremo precibus ac lacrymis veniam quærebant. Vt vero deformis & flens, & præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, fauor: versi in lætitiam (vt est vulgus vtroque immodicum) laudantes gratantesque, circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille, vtili moderatione, non suppliciū cuiusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusauit: gnarus ciuilibus bellis, plus militibus quam ducibus, licere. Munientibus castra apud Ticinum, de aduersa Cæcinæ pugna allatum, & prope renouata seditio, tanquam fraude & cunctationibus Valētis prœlio defuissent. Nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, vrgere signiferos. rapido agmine Cæcinæ iunguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: expositos se tanto pauciores integris hostium viribus querebantur, simul in suam excusationem, & aduentantium robur per adulationem attollentes, ne vt victi & ignaui despectarentur. Et quanquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant, super benignitatem animi qua promptior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, & quodam inani fauore. Hinc æmulatio ducibus. Cæcina, vt fœdum & maculosum: ille, vt vanum ac tumidum, irridebant. Sed condito odio, eandem vtilitatem fouere, crebris epistolis, sine respectu veniæ, probra Othoni obiectantes: cum duces partium Othonis, quamuis vberrima conuiciorum in Vitellium materia, abstinerent. Sane ante vtriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minus Vitellij ignauæ voluptates, quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur.

Suspecta Valenti. Diuidere eos parat. Vnde nata seditio. Dux comprimere parat: Sed ipsum inuadunt. Latere cogitur. Varus per artem eos sedat. Valens prodit, læto & gratanti milite. Qui festinat ad Cæcinam. In quem milites valde proni. In Othonem probra. Comparatio eius cum Vitellio.

Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ: contra, illi initium belli nemo imputabat. Vitellius, ventre & gula sibi ipsi hostis: Otho, luxu, sæuitia, audacia, Reip. exitiosior ducebatur. Coniunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla vltra penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultauit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Suetonius Paullinus, dignum fama sua ratus, qua nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere, festinationem hostibus, moram ipsis vtilem disseruit. *Exercitum Vitellij vniuersum aduenisse: nec multum virium a tergo, quoniam Galliæ tumeant, & deserere Rheni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat. Britannicum militem hoste & mari distineri: Hispanias, armis non ita redundare: prouinciam Narbonensem, incursu classis, & aduerso prælio contremuisse: clausam Alpibus, & nullo maris subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitus vastatam: non frumentum vsquam exercitui, nec exercitum sine copiis retineri posse. Iam Germanos, quod genus militũ apud hostes atrocissimũ sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cœlique haud toleraturos. Multa bella impetu valida, per tædia & moras euanuisse. Contra, ipsis omnia opulenta, & fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus: Italiam, & caput rerum vrbem, senatumque & populum, nunquam obscura nomina, & si aliquando obumbrentur: publicas priuatasque opes, & immensam pecuniam, inter ciuiles discordias ferro validiorem: corpora militũ aut Italiæ sueta, aut æstibus. Obiacere flumen Padum, tutas viris murisque vrbes, e quibus nullam hosti cessuram, Placentiæ defensione exploratum. proinde duceret bellum. Paucis diebus quartamdecimam legionem, magna ipsam fama, cum Mœsiacis copiis affore. Tum rursus deliberaturum, & si prælium placuisset, auctis viribus certaturos.* Accedebat sententiæ Paullini Marius Celsus. Idem placere Annio Gallo, paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi qui consilium eius sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandũ. Frater eius Titianus, & præfectus prætorij Proculus, imperitia properantes, fortunam & deos & numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus testabantur. neu quis obuiam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, interesse pugnæ imperatorem, an seponi melius foret, dubitauere. Paullino & Celso iam non aduersantibus, ne Principem obiectare periculis viderentur, iidem illi deteriores consilij auctores pepulere, vt Brixellum concederet, ac dubiis prœliorum exemptus, summæ rerum & imperij se ipsum reseruaret. Is primus dies Othonianas partes afflixit. Namque & cum ipso prætoriarum cohortium, & speculatorum, equitumque, valida manus discessit; & remanentium fractus animus: quando suspecti duces, & Otho, cui vni apud militem fides, dum & ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris vt in ciuili bello transfugiis, & exploratores cura diuersa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentia rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes,

Deliberat Otho, an pugnandum.

Negat peritissimus bellorum Suetonius.

Othoni mens alia, & imperitus.

Hi vicerunt:

Etiam hoc, ne Otho interesset.

Vitelliani agunt cautius.

Pontem in Pado struunt.

aduersus oppositam gladiatorum manum. ac ne ipsorum miles segne otium tereret, naues pari inter se spatio, validis vtrimque trabibus connexæ, aduersum in flumen dirigebantur, iactis insuper anchoris, quæ firmitatem pontis continerent. Sed anchorarum funes non extenti fluitabant, vt augescente flumine, inoffensus ordo nauium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, & in extremam nauem educta: vnde tormentis ac machinis hostes propulsarentur. Othoniani in ripa turrim struxerant, saxaque & faces iaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores nauibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac forte plures transgressos, completis liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prœlia quæ militibus, nec perinde nutantes e nauibus, quam stabili gradu e ripa, vulnera dirigebant. Et cum variis trepidantium inclinationibus, immixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada vltro Germani, retentare puppes, scandere foros, aut cominus mergere. quæ cuncta in oculis vtriusque exercitus, quanto lætiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur. Et prœlium quidem, abruptis quæ superfuerant nauibus, fuga diremptum: Macer ad exitium poscebatur. Iamque vulneratum eminus lancea, strictis gladiis inuaserant, cum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo post; Vestricius Spurinna, iussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subuenit. Dein Flauium Sabinum consulem designatum Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat, læto milite ad mutationem ducum, & ducibus ob crebras seditiones, tam infestam militiam aspernantibus. Inuenio apud quosdam auctores, pauore belli, seu fastidio vtriusque Principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies fama noscebantur, dubitasse exercitus, num posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permitterent legere Imperatorem. Atque eo duces Othonianos, spatium ac moras suasisse, præcipue Paullinum: quod vetustissimus consularium, & militia clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset. Ego vt concesserim apud paucos, tacito voto, quietem pro discordia, bonum & innocentem Principem, pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum: ita neque Paullinum, qua prudentia fuit, sperasse, corruptissimo sæculo, tantam vulgi moderationem reor, vt qui pacem belli amore turbauerant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere: aut legatos ac duces, magna ex parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis Principem passuros. Vetus ac iam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, cum imperij magnitudine adoleuit, erupitque. Nam rebus modicis, æqualitas facile habebatur. sed vbi subacto orbe, & æmulis vrbibus regibusve excisis, securas opes cōcupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modo turbulenti tribuni, modo consules præualidi, & in vrbe ac foro tentamenta ciuilium

Leue prœliū inter gladiatores & Germanos.

Non pro bono illis.

Iracundia militaris in Macrum.

Flauius Sabinus ei substituitur.

Fama de studio pacis.

Quam refellit Tacitus.

Imperij cupido vetus.

Cui origo, opes. Pluresq. Romæ ad illud adspirarunt.

ciuilium bellorum. Mox e plebe infima, C. Marius, & nobilium sæuissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Gn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam postea, nisi de principatu quæsitum. Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis ciuium legiones, nedum Othonis ac Vitellij exercitus sponte posituri bellum fuerint. Eadem illos deum ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egere. Quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignauia Principum factum est. Sed me veterum nouorumque morum reputatio longius tulit. Nunc ad rerum ordinem venio. Profecto Brixellum Othone, honor imperij penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculũ præfectum, Celsus & Paullinus, cum prudentia eorum nemo vteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur. Tribuni centurionesque ambigui, quod spretis melioribus, deterrimi valebant. Miles alacer, qui tamen iussa ducum interpretari quam exsequi mallet. Promoueri ad quartum a Bedriaco castra placuit, adeo imperite, vt quamquam verno tempore anni, & tot circum amnibus, penuria aquæ fatigarentur. Ibi de prœlio dubitatum, Othone per litteras flagitante, vt maturarent: militibus, vt Imperator pugnæ adesset poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde diiudicari potest, quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse quod factum est. Non vt ad pugnam, sed ad bellandum profecti, Confluentes Padi & Adduæ fluminum XVI. inde millium spatio distantes petebant. Celso & Paullino abnuentibus, militem itinere fessum, sarcinis grauem, obiicere hosti, non admissuro quo minus expeditus & vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos, & vallum molientes aggrederetur. Titianus & Proculus, vbi consiliis vincerentur, ad ius imperij transibant. Aderat sane citus equo Numida, cum atrocibus mãdatis, quibus Otho, increpita ducum segnitia, rem in discrimen mitti iubebat: æger mora, & spei impatiens. Eadem die, ad Cæcinam operi pontis intentum, duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium eius postulantes, venerunt. Audire conditiones, ac reddere parabat, cum præcipites exploratores adesse hostem nuntiauere. Interruptus tribunorum sermo. eoque incertum fuit, insidias, an proditionem, vel aliquod honestum consilium cœptauerint. Cæcina dimissis tribunis, reuectus in castra, datum iussu Fabij Valentis pugnæ signum, & militem in armis inuenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere, & mirum dictu, a paucioribus Othonianis, quo minus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute territi sunt. ea strictis mucronibus, redire pulsos, & pugnam resumere coëgit. Disposita Vitellianarum legionum acies, sine trepidatione, etenim (quanquam vicino hoste) aspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos pauidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula & lixæ, & præruptis vtrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alij signa sua, quærere alij: incertus vndique clamor, accurren-

Titianus pro Othone copiis præest, sed titulo:

Vi Proculus.

Imperitia eorum & lapsus.

Militem fessum hosti obiiciunt.

Duorum Tribunorũ colloquium:

Incertum cui fini.

Vitelliani pugnæ se aptant:

Sine metu, & composite.

Apud Othonianos, contra, turbæ.

tium, * clamantium: & vt cuique audacia vel formido, in primam * vocantium.
Falso nuncio iis impositū. postremamve aciem prorumpebant, vel reuehebantur. Attonitas subito terrore mentes, falsum gaudium in languorem vertit, repertis qui desciuisse à Vitellio exercitum ementirentur. Is rumor ab exploratoribus Vitellij dispersus, an ipsa Othonis parte, seu dolo, seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani vltro salutauere. & hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris quæ causa salutandi, metum proditionis fecere. Tum incubuit hostiū acies, integris ordinibus, robore & numero præstantior. Othoniani
Tamen acriter pugnatū. quanquam dispersi, pauciores, fessi, prœlium tamen acriter sumpsere. Et per locos arboribus ac vineis impeditos, non vna pugnæ facies. cominus, eminusque, cateruis & cuneis, concurrebant: in aggere viæ, collato gradu, corporibus & vmbonibus niti, omisso pilorum iactu, gladiis & securibus galeas loricasque perrumpere, noscentes inter se,
Duarum legionum certamen. cæteris conspicui, in euentum totius belli certabant. Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt: pro Vitellio Vnaetuicesima, cui cognomen Rapaci, vetere gloria insignis: e parte Othonis, prima Adiutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox, & noui decoris auida. Primani, stratis Vnaetuicesimanorum principiis, aquilam abstulere. quo dolore accensa legio, & impulit rursus primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, & plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte alia, propulsa Quintanorum impetu tertiadecima legio: circumuenti plurium accursu quartadeci-
Duces Othonis profugiūt. mani. Et ducibus Othonis iam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium Varus Alphenus cum Batauis, fusa gladiatorum manu, quam nauibus transuectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidauerant. ita victores latus hostium inuecti. Et media acie perrupta, fugere passim Othoniani
Et mox exercitus. Bedriacum petentes. Immensum id spatium. obstructæ strage corporum viæ. quo plus cædis fuit. neque enim ciuilibus prœliis, capti in prædam vertuntur. Suetonius Paullinus, & Licinius Proculus, diuersis itineribus, castra vitauere. Vedium Aquilam tertiædecimæ legionis
Qui ducibus infensus, tumultuatur in castris. legatum, iræ militum inconsultus pauor obtulit. Multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum & fugacium circumstrepitur. Non probris, non manibus abstinent, desertorem proditoremque increpant, nullo proprio crimine eius, sed, more vulgi, suum quisque flagitium aliis obiectantes. Titianum & Celsum nox iuuit, dispositis
Placet Annius Gallus. iam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, ne super cladem aduersæ pugnæ, suismet ipsi cædibus sæuirent. siue finis bello venisset, seu resumere arma
Prætorij miles nihil fractus ea pugna. mallent, vnicum victis in consensu leuamentum. Cæteris fractus animus. Prætorianus miles, non virtute se, sed proditione victum fremebat. Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, rapta legionis aquila. Superesse cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit: venire Mœsicas legiones: magnam exercitus partem Bedriaci remansisse. hos certe nondum victos, & si ita ferret, honestius

in acie

in acie perituros. His cogitationibus truces aut pauidi, extrema desperatione ad iram sæpius, quam in formidinem, stimulabátur. At Vitellianus exercitus, ad quintum à Bedriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eodem die oppugnationem castrorum. Simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis & tantum ad prœlium egressis, munimentum fuere arma & victoria. Postera die, haud ambigua Othoniani exercitus voluntate, & qui ferociores fuerant ad pœnitentiam inclinantibus, missa legatione, apud duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concederent. Legati paulisper retenti. ea res hæsitationem attulit, ignaris adhuc an impetrassent. Mox remissa legatione patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem ciuilem armorum misera lætitia detestantes. Iisdem tentoriis, alij fratrum, alij propinquorum vulnera fouebant. Spes & præmia in ambiguo: certa, funera & luctus. Nec quisquam adeo mali expers, vt non aliquam mortem mœreret. Requisitum Orphidij legati corpus, honore solito crematur. Paucos necessarij ipsorum sepeliuere. Cæterum vulgus, super humum relictum. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, & consilij certus. Mœsta primum fama, dein profugi e prœlio perditas res patefaciunt. Non exspectauit militum ardor vocem Imperatoris. bonum habere animum iubebant. superesse adhuc nouas vires, & ipsos extrema passuros, ausurosque. neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam & instinctu flagrabant. qui procul astiterant, tendere manus, & proximi prehensare genua, promptissimo Plotio Firmo. Is prætorij præfectus, identidem orabat, *Ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret: maiore animo tolerari aduersa quam relinqui. fortes & strenuos, etiam contra fortunam, insistere spei, timidos & ignauos ad deliberationem formidine properare.* Quas inter voces, vt flexerat vultum, aut indurauerat Otho, clamor & gemitus. Nec prætoriani tantum, proprius Othonis miles, sed præmissi Mœsia, eandem obstinationem aduentantis exercitus, legiones Aquileiam ingressas, nuntiabant. vt nemo dubitet potuisse renouari bellum atrox, lugubre, incertum victis, & victoribus. Ipse * versus a consiliis belli. *Hunc*, inquit, *animum, hanc virtutem vestram vltra periculis obijcere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus spei ostenditis, si viuere placeret, pulchrior mors erit. Experti inuicem sumus, ego ac fortuna. ne tempus computaueritis, difficilius est temperare fœlicitate, qua te non putes diu vsurum. Ciuile bellum a Vitellio cœpit, & vt de principatu certaremus armis, initium illic fuit. ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit. Hinc Othonem posteritas æstimet. Fruetur Vitellius fratre, coniuge, liberis. mihi non vltione, neque solatijs opus est. Alij diutius imperium tenuerunt; nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, & Reip. eripi patiar? Eat hic mecum animus, tanquam perituri pro me fueritis. Sed este superstites, nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui, pars ignauiæ est. præcipuum destinationis meæ documentum habete, quod de nemine queror. Nam incusare deos vel homines, eius est, qui viuere velit.*

Vitelliani victores castris adpropinquant.

Legati ad eos veniunt, pro venia.

Et impetrant.

Detestantur communiter ciuilia bella,

Tristis hic ad Othonem nuncius.

Quem milites fidissimi erigunt:

Et eum iis Plotius Firmus.

Sed ipse bellū abhorret.

* Libri alij, auersus

Oratio huic rei elegans.

Attendite principes.

Suos dimittit.

Talia locutus, vt cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, irent propere, neu remorando iram victoris asperarent, iuuenes auctoritate, senes precibus monebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestiuas suorum lacrymas coërcens.

Cauet omnibus in posterum.

Dari naues ac vehicula abeuntibus iubet. libellos epistolasque, studio erga se, aut Vitellium contumeliis, insignes, abolet. Pecunias distribuit parce, nec vt periturus. Mox Saluium * Cocceianum fratris filium prima iuuenta trepidum, & mœrentem, vltro solatus est, laudando pietatem eius, castigando formidinem.

* Cocceium, vocat Plut.

Fratris filium alloquitur.

An Vitellium tam immitis animi fore, vt pro incolumi tota domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? Mereri se festinato exitu clementiam victoris. Non enim vltima desperatione, sed poscente prœlium exercitu, remisisse Reipub. nouissimum casum. Satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum. post Julios, Claudios, Seruios, se primum, in familiam nouam imperium intulisse. proinde erecto animo capesseret vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse, aut obliuisceretur vnquam, aut nimium meminisset.

Morti se parat.

Post quæ, dimotis omnibus, paulum requieuit. atque illũ iam supremas curas * agentem repens tumultus auertit, nuntiata consternatione ac licentia militum.

* Quidam libri, animo volutantem

Impeditur seditione militum: Quam interueniens sedat.

namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissima in Verginium vi, quem clausa domo obsidebant. increpitis seditionis auctoribus regressus, vacauit abeuntium alloquiis, donec omnes inuiolati digrederentur. * Vesperascente die, sitim haustu gelidæ aquæ sedauit. Tum allatis * pugionibus, cum vtrumque tentasset, alterum capiti subdit.

* Far. Vesperante
* Libri aliquot, pugionibus duobus,

Nocte ea dormit. Mane se interficit.

Et explorato, iam profectos amicos, noctem quietam, vtque affirmatur, non insomnem egit. Luce prima, in ferrum pectore incubuit. Ad gemitum morientis, ingressi liberti, seruique, & Plotius Firmus prætorij præfectus, vnum vulnus inuenere.

Funeratur magno studio.

Funus maturatum. ambitiosis id precibus petierat, ne amputaretur caput, ludibrio futurum. Tulere corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus & lacrymis, vulnus manusque eius exosculantes.

Milites multi se quoque interficiunt.

Quidam militum, iuxta rogum interfecere se, non noxa neque ob metum, sed æmulatione decoris, & caritate Principis. Ac postea, promiscue Bedriaci, Placentiæ, aliis in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est, modicum, & mansurum. Hunc vitæ finem habuit septimo & tricesimo ætatis anno.

Elogia de Othone.

Origo illi e municipio Ferentino. Pater consularis, auus prætorius, maternum genus impar, nec tamen indecorum. pueritia ac iuuenta, qualem monstrauimus. duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Vt conquirere fabulosa, & fictis oblectare legentium animos, procul grauitate cœpti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem, non ausim.

Prodigium de aue visa.

Die quo Bedriaci certabatur, auem inusitata specie, apud Regium Lepidum celebri * luco consedisse, incolæ memorant, nec deinde cœtu hominum, aut circumuolitantium alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis: & tempora reputantibus, initium finemque miraculi, cum Othonis exitu competisse.

* Forte loco

Iterum seditio militaris.

In funere eius, nouata luctu ac dolore militum seditio. nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi,

versi, modo vt reciperet imperium, nunc vt legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur, minitantes orabant. Verginius per auersam domus portam furtim digressus, irrumpentes frustratus est. Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium, preces, Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flauium Sabinum, iis copiis quibus præfuerat. Posito vbique bello, magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab vrbe, dein Mutinæ relicta. illud de aduerso prœlio allatum. Sed milites, vt falsum rumorem aspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conuiciis postremo ac probris causam & initium cædis quærebant. cùm alius insuper metus senatoribus instaret, ne præualidis iam Vitellij partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur. Ita trepidi & vtrimque anxij coëunt. nemo priuatim expedito consilio, inter multos, societate culpæ tutior. Onerabat pauentium curas ordo Mutinensis, arma & pecuniam offerendo, appellabatque Patres Conscriptos, intempestiuo honore. Notabile iurgium inde fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium, vt ambigua disserentem, inuasit. Nec cæteri sententias aperiebant. Sed inuisum memoria delationum, expositumque ad inuidiam Marcelli nomen, irritauerat Cæcinam, vt nouus adhuc, & in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis clarescerct. Moderatione meliorum dirempti. Et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi. Simul, medio temporis, plures nuntij sperabantur. Bononiæ, diuisis per itinera qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus causam digressus, habere se suprema eius mandata respondit. Ipsum viuentem quidem relictum, sed sola posteritatis cura, & abruptis vitæ blandimentis. Hinc admiratio, & plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinauere. Intererat consiliis frater eius L. Vitellius, seque iam adulantibus offerebat, cum repente * Cenus libertus Neronis, atroci mendacio vniuersos perculit, affirmans superuentu XIIII. legionis, iunctis a Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam. Causa fingendi fuit, vt diplomata Othonis quæ negligebantur, lætiore nuntio reualescerent. Et Cenus quidem rapidus in vrbem vectus, paucos post dies, iussu Vitellij pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse quæ afferebantur. Intendebat formidinem, quod publici consilij facie, discessum Mutina, desertæque partes forent. Nec vltra in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missæ à Fabio Valente epistolæ, demerent metum. Et mors Othonis, quo laudabilior, eo velocius audita. At Romæ nihil trepidationis: Cereales ludi ex more spectabantur. vt cessisse vita Othonem, & a Flauio Sabino præfecto vrbis, quod erat in vrbe militum sacramento Vitellij adactum, certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausere: populus, cum lauru ac floribus, Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, iuxta lacum Curtij, quem locum Galba

Senatus discrimen Mutinæ.

Eprius Marcellus accusatur.

Senatus Bononiam tendit.

Ibi de Othone certa fama.

* Lib. vett. Comenus. vera scriptura, Cænus

Liberti Neroniani audax mendacium.

Ex quo periculum Senatus.

Plebs Romana statim ad Vitellium.

Senatus honores in Vitellium cumulat.

moriens sanguine infecerat. In senatu, cuncta longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur. Additæ erga Germanicos exercitus laudes, gratesque. & missa legatio, quæ gaudio fungeretur. Recitatæ Fabij Valentis epistolæ ad consules scriptæ, haud immoderatæ. Gratior Cæcinæ modestia fuit, quod non scripsisset. Cæterum Italia grauius atque atrocius, quam bello affictabatur. Di-

Cuius milites mire petulantes.

spersi per municipia & colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi & stupris polluere, in omne fas nefasque auidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere qui inimicos suos specie militum interficerent. ipsique milites regionum gnari, refertos agros, dites dominos in prædam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant: obnoxiis ducibus, & prohibere non ausis. Minus auaritiæ in Cæcina, plus ambitionis: Valens, ob lucra & quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. Iam pridem attritis Italiæ rebus, tantum peditum equitumque, vis, damnaque, & iniuriæ, ægre tolerabantur. Interim Vitellius victoriæ suæ nescius, vt ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitus vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias dilectibus, vt remanentium legionum nomina

Hordeonius Germaniæ præfectus.

supplerentur. Cura belli Hordeonio Flacco permissa. Ipse e Britannico dilectu octo millia sibi adiunxit. Et paucorum dierum iter progressus, prosperas apud Bedriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum accepit. Vocata concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, vt libertum suum Asiaticum equestri dignitate donaret, inhonestam adulationem compescuit. Dein, mobilitate ingenij, quod palam abnuerat, inter secreta conuiuij largitur:

Asiaticus libertus anulis donatur.

honorauitque Asiaticum anulis, fœdum mancipium, & malis artibus ambitiosum. Iisdem diebus, accessisse partibus vtramque Mauritaniam, interfecto procuratore Albino, nuntij venere. Lucceius Albinus,

Mauritania vtraque ad Vitellium redit.

a Nerone Mauritaniæ Cæsariensi præpositus, addita per Galbam Tingitanæ prouinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat. XVIII. cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia & raptus apta bello manus. cæso Galba, in Othonem pronus, nec Africa contentus, Hispaniæ angusto freto diremptæ imminebat. Inde Cluuio Rufo metus, & decimam legionem propinquare litori, vt transmissurus iussit. Præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent. Neque arduum fuit, magna per prouincias Germanici exercitus fama. Spargebatur insuper, spreto procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis, & Iubæ nomen vsurpare.

In altera Albinus, & turbatores, cæsi.

Ita mutatis animis, Asinius Pollio alæ præfectus, e fidissimis Albino, & Festus ac Scipio cohortium præfecti opprimuntur. Ipse Albinus, dum e Tingitana prouincia Cæsariensem Mauritaniam petit, appulsus littori, trucidatur. Vxor eius, cum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est: nihil eorum quæ fierent Vitellio anquirente. Breui auditu, quamuis magna transibat, impar curis grauioribus. Exercitũ itinere terrestri pergere iubet. Ipse Arare flumine deuehitur, nullo

Iunius Blæsus.

principali paratu, sed vetere egestate conspicuus: donec Iunius Blæsus,

Lugdunensis

Lugdunensis Galliæ rector, genere illustri, largus animo, & par opibus, circumdaret Principi ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus, quamuis odium Vitellius humilibus blanditijs velaret. Præsto fuere Lugduni, victricium victarumque partium duces. Valentem & Cæcinam pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox vniuersum exercitum occurrere infanti filio iubet. Perlatum, & paludamento opertum, sinu retinens, Germanicum appellauit, cinxitque cunctis fortunæ principalis insignibus. Nimius honos inter secunda, rebus aduersis in solatium cessit. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum: vnde præcipua in Vitellium alienatio, per Illyricos exercitus. Simul cæteræ legiones contactu, & aduersus Germanicos milites inuidia, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum, tristi mora squalidos tenuit: donec auditi, necessarijs magis defensionibus, quam honestis vterentur. Proditionem vltro imputabant: spatium longi ante prœlium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suæ assignantes. Et Vitellius credidit de perfidia, & fidem absoluit. Saluius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adijt, pietate & ignauia excusatus. Mario Celso consulatus seruatur. Sed creditum fama, obiectumque mox in Senatu Cæcilio Simplici, quod eum honorem pecunia mercari, nec sine exitio Celsi voluisset. Restitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici, innoxium & inemptum. Trachalum aduersus criminantes, Galeria vxor Vitellij protexit. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Maricus quidam, e plebe Boiorum, inserere sese fortunæ, & prouocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. Iamque assertor Galliarum, & deus (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat: cum grauissima ciuitas, electa iuuentute, adiectis a Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disiecit. Captus in eo prælio Maricus, ac mox feris obiectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inuiolabilem credebat, donec spectante Vitellio interfectus est. Nec vltra in defectores, aut bona cuiusquam, sæuitum. Rata fuere eorum, qui acie Othoniana ceciderant, testamenta, aut lex intestatis. Prorsus, si luxuriam temperaret, auaritiam non timeres. Epularum fœda & inexplebilis libido. Ex vrbe atque Italia, irritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab vtroque mari itineribus. exhausti conuiuiorum apparatibus principes ciuitatum. vastabantur ipsæ ciuitates. degenerabat a labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, & contemptu ducis. Præmisit in vrbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italia mathematici. Cautum seuere, ne equites Ro. ludo & arena pollucrentur. Priores id Principes, pecunia, & sæpius vi, perpulerant. Ac pleraque municipia, & coloniæ, æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium, pretio illicere. Sed Vitellius, aduentu fratris, & irrepentibus dominationis magistris, superbior & atrocior, occidi Dolabellam

Vitellij filius, vt Cæsar habetur.

Ipse aduersarios aut punit varie, aut absoluit.

Marici insania.

Qui pœnas cum suis luit.

Vitellius gluttto & ganeo.

Edicta tamen eius quædam seuera.

Dolabellæ cædes.

iussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone rettulimus. Dolabella, audita morte Othonis, vrbem introierat. Id ei Plautius Varus, prætura functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flauium Sabinum præfectum vrbis obiecit, tanquam rupta custodia, ducem se victis partibus ostentasset. Addidit tentatam cohortem, quæ Hostiæ ageret. nec vllis tantorum criminum probationibus, in pœnitentiam versus, * secundam veniam post scelus quærebat. Cunctantem super tanta re Flauium Sabinum, Triaria L. Vitellij vxor, vltra fœminam ferox, terruit e periculo Principis famam clementiæ affectare. Sabinus suopte ingenio mitis, vbi formido incessisset, facilis mutatu, & in alieno discrimine sibi pauens, ne alleuasse videretur, impulit ruentem. Igitur Vitellius, metu & odio, quod Petroniam vxorem eius mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, vitata Flaminiæ viæ celebritate, diuertere Interamnam, atque ibi interfici iussit. Longum interfectori visum: in itinere ac taberna, proiectum humi iugulauit: magna cum inuidia noui principatus, cuius hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam, modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris vxor, non minax tristibus: & pari probitate, mater Vitelliorum Sextilia, antiqui moris. Dixisse quinetiam, ad primas filij sui epistolas, ferebatur, non Germanicum a se, sed Vitellium genitum. Nec vllis postea fortunæ illecebris, aut ambitu ciuitatis in gaudium euicta, domus suæ tantum aduersa sensit. Digressum a Lugduno Vitellium, M. Cluuius Rufus assequitur, omissa Hispania: lætitiam & gratulationem vultu ferens, animo anxius, & petitum se criminationibus gnarus. Hilarius Cæsaris libertus detulerat, tanquam audito Vitellij & Othonis principatu, propriam ipse potentiam & possessionem Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus nullum Principem præscripsisset. Interpretabatur quædam ex orationibus eius, contumeliosa in Vitellium, & pro se ipso popularia. Auctoritas Cluuij præualuit, vt puniri vltro libertũ suum Vitellius iuberet. Cluuius comitatu Principis adiectus, non adempta Hispania, quam rexit absens, exemplo L. Arruntij, quem Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluuium nulla formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos. Profugerat Britannia, ob iracundiam militum. Missus est in locum eius, Vectius Bolanus. E præsentibus, angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus. Sparsæ per Italiam, & victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum ferocia, qui se victos adnuebant. quippe Bedriacensi acie, vexillarijs tantum pulsis, vires legionis non affuisse. Remitti eos in Britanniam, vnde a Nerone exciti erant, placuit, atque interim Batauorum cohortes vna tendere, ob veterem aduersus quartadecimanos discordiam. Nec diu in tantis armatorum odijs, quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quendam Batauus vt fraudatorem insectatur, legionarius vt hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati, a conuicijs ad cædem transiere. & prœlium atrox arsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, causam

Quem Varus improbe accusat.

* alias, seram

Galeria, modesta matrona.

Et Sextilia, etiam prudens.

Cluuius clam delatus.

Sed fidenter se purgat.

Victæ legiones, non pro victis.

Quartadecimani a Batauis dissident.

Ad manus veniunt.

causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, & metum Batauis fecissent. quos Vitellius agmini suo iungi, vt fidos; legionem, Graijs Alpibus traductam, eo flexu itineris ire iubet, quo Viennam vitarent. Namque & Viennenses timebantur. Nocte qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ coloniæ ambusta: quod damnum, vt pleraque belli mala, maioribus aliarum vrbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani, postquam Alpibus digressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant. consensu meliorum compressi: & legio in Britanniam transuecta. Proximus Vitellio e prætorijs cohortibus metus erat. Separati primum, deinde, addito honestæ missionis lenimento, arma ad tribunos suos ferebant: donec motum a Vespasiano bellum crebresceret. Tum, resumpta militia, robur Flauianarum partium fuere. Prima classicorum legio, in Hispaniam missa, vt pace & otio mitesceret. Vndecima ac septima, suis hibernis redditæ. Tertiadecimani, struere amphitheatra iussi. Nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant: nunquam ita ad curas intento Vitellio, vt voluptates obliuisceretur. Et quidem partes modeste distinxerat.* Apud Victores orta seditio ludicro initio, nisi numerus cæsorum inuidiam bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus Imperatorum seueritatem æmulantur, vel tempestiuis conuiuijs gaudent. perinde miles intentus, aut licentior. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, peruigilijs ac Bacchanalibus, quam disciplinæ & castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciuiam & certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, & ijs qui ad spectandum conuenerant in studia diductis; erupere legionarij in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultus fuit, alius tumultus. Puluis procul, & arma aspiciebantur. Conclamatum repente XIIII. legionem, verso itinere, ad prœlium venire. sed erant agminis coactores. Agniti, dempsere sollicitudinem. Interim Verginij seruus forte obuius, vt percussor Vitellij insimulatur. & ruebat ad conuiuium miles, mortem Verginij exposcens. Ne Vitellius quidem, quanquam ad omnes suspiciones pauidus, de innocentia eius dubitauit. agre tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, & quondam ducis sui flagitabant. Nec quemquam sæpius, quam Verginium, omnis seditio infestauit. Manebat admiratio viri, & fama: sed oderant, vt fastiditi. Postero die, Vitellius, Senatus legatione quam ibi opperiri iusserat, audita, transgressus in castra, vltro pietatem militum collaudauit: frementibus auxilijs, tantum impunitatis atque arrogantiæ legionarijs accessisse. Cohortes Batauorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ, principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita ciuitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, & prima statim defectione, inter inania belli assumptus. Cæterum, vt largitionibus affectæ tamen imperij opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque

Sed seiunguntur. — *In Britanniā transuecti.* — *Prætoriani honeste missi.* — *Cæteræ legiones, alia alibi, locatæ.* — ** Transposita.* — *Seditio Ticini.* — *A leui causa.* — *Inter legionarios & auxiliares.* — *Composuit eos fama de hoste.* — *Verginius ad cædem poscitur.* — *Batani in Germaniam redeunt.* — *Vitellius militares numeros accidit.*

numeros iubet, vetitis supplementis. Et promiscuæ missiones offerebantur. Exitiale id Reip. ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant. & vires luxu corrumpebantur: contra veterem disciplinam, & instituta maiorum, apud quos virtute quam pecunia res Romana melius stetit. Inde Vitellius Cremonam flexit, & spectato munere Cæcinæ, insistere Bedriacésibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis, concupiuit. Fœdum atque atrox spectaculum. intra XL. pugnæ diem, lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus atque frugibus, dira vastitas. nec minus inhumana pars viæ, quam Cremonenses lauro rosisque constrauerant, exstructis altaribus, cæsisque victimis, regium in morem. quæ læta in præsens, mox perniciem ipsis fecere. Aderant Valens & Cæcina, monstrabantque pugnæ locos: hinc erupisse legionum agmen, hinc equites coortos: inde circumfusas auxiliorum manus. Iam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falso vera, aut maiora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore & gaudio, deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirarique. Et erant quos varia fors rerum, lacrymæque & misericordia subiret. At non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum ciuium exhorruit. Lætus vltro, & tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum dijs loci. Exin Bononiæ, a Fabio Valente, gladiatorum spectaculum editur, aduecto ex vrbe cultu. Quantoque magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus & spadonum gregibus, & cætero Neronianæ aulæ ingenio. Namque & Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate qua honestissimus quisque, sed luxu, & saginæ mancipatus emptusque. Vt Valenti & Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, coarctari aliorum consulatus, dissimulatus * M. Macri tanquam Othonianarum partium ducis: & Valerium Marinum, destinatum a Galba consulem, distulit, nulla offensa, sed mitem, & iniuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus Principi, vt aduersus Neronem ausus, & Verginij exstimulator. Sed alias protulit caussas. actæque insuper Vitellio gratiæ, consuetudine seruitij. Non vltra paucos dies, quanquam acribus initijs cœptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, Scribonianum se Camerinum ferens, Neronianorum temporum metu in Histria occultatum, quod illic clientelæ & agri veterum Crassorum, ac nominis fauor manebat. Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ assumpto, vulgus credulum, & quidam militum errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur: cum pertractus ad Vitellium, interrogatusque quisnam mortalium esset, postquam nulla dictis fides, & a domino noscebatur, conditione fugitiuus, nomine Geta, sumptum de eo supplicium in seruilem modum. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ secordiæque Vitellio adoleuerit, postquam speculatores Syria Iudæaque, adactum in verba eius Orientem nuntiauere.

Nam

Locum fœlicis sibi pugnæ spectat.

Fœdum & tristem.

Milites læti ea specie.

Et Vitellius supra fas.

Qui Neronis olim assecla.

Honores suis diuidit.

* Marcij Macri

Falsus Scribonianus.

Capite & cruce mendacium luit.

Nam etsi vagis adhuc & incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen eius Vitellius excitabatur. Tum ipse exercitusque, vt nullo æmulo, sæuitia, libidine, raptu, in externos mores proruperant. At Vespasianus bellum armaque, procul vel iuxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, vt præeuntem sacramentum, & fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus, nec Vespasiano alienus, & in Titum pronior. præfectus Ægypti Alexander, consilia sociauerat. Tertiam legionem, quod e Syria in Mœsiam transisset, suam numerabat. cæteræ Illyrici legiones, secuturæ sperabantur. Namque omnes exercitus flammauerat arrogantia venientium a Vitellio militum, quod truces corpore, horridi sermone, cæteros vt impares irridebant. Sed inerat a mole belli plerumque cunctatio, & Vespasianus modo in spem erectus, aliquando aduersa reputabat. *Quis ille dies foret, quo* LX. *ætatis annos, &c. duos filios iuuenes bello permitteret? Esse priuatis cogitationibus* progressum: & prout velint, plus minusve sumi ex fortuna. Imperium cupientibus, nihil medium inter summa aut præcipitia.* Versabatur ante oculos Germanici exercitus robur, notum viro militari. *Suas legiones, ciuili bello inexpertas: Vitellij, victrices. & apud victos, plus querimoniarum, quam virium. Fluxam per discordias militum fidem, & periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si vnus alterque, præsenti facinore paratum ex diuerso præmium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem eius Volaginium, e gregario ad summa militiæ prouectum. Facilius vniuersos impelli, quam singulos vitari.* His pauoribus nutantem, & alij legati amicique firmabant, & Mucianus post multos secretosque sermones, iam & coram ita locutus. *Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an quod inchoatur, Reip. vtile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certe non arduum sit. Simul ipse qui suadet considerandus est, adijciatne consilio periculum suum: & si fortuna cœptis affuerit, cui summum decus acquiratur. Ego te Vespasiane ad imperium voco, tam salutare Reip. quam tibi magnificum. Iuxta deos, in tua manu positum est. Nec speciem adulantis expaueris, a contumelia quam a laude propius fuerit, post Vitellium eligi. Non aduersus Diui Augusti acerrimam mentem, nec aduersus cautissimam Tiberij senectutem, nec contra Caij quidem, aut Claudij, vel Neronis, fundatam longo imperio domum exsurgimus. cessisti etiam Galbæ imaginibus. Torpere vltra, & polluendam perdendamque Remp. relinquere, sopor & ignauia videretur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta seruitus esset. Abijt iam & transuectum est tempus, quo posses videri concupisse. Confugiendum est ad imperium. An excidit trucidatus Corbulo? splendidior origine quam nos sumus, fateor: sed & Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. Et posse ab exercitu Principem fieri, sibi ipse Vitellius documento est, nullis stipendijs, nulla militari fama, Galbæ odio prouectus. Ne Othonem quidem, ducis arte, aut exercitus vi, sed præpropera ipsius desperatione victum, iam desiderabilem & magnum Principem fecit. Cum*

Oriens in Vitellium iurat.

Tamen Vespasianus occulte de imperio agitat.

Vires suas circumspicit.

Sperat: sed interdum & metuit.

* Forte, regressum:

Amici eum firmant.

Inprimis acri & apta oratione Mucianus.

interim spargit legiones, exarmat cohortes, noua quotidie bello semina ministrat. si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis & comessationibus, & Principis imitatione, deteritur. Tibi e Judæa & Syria & Ægypto nouem legiones integræ, nulla acie exhaustæ, non discordia corruptæ. sed firmatus vsu miles, & belli domitor externi. Classium, alarum, cohortium robora; & fidissimi reges; & tua ante omnes experientia. Nobis nihil vltra arrogabo, quam ne post Valentem ac Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreueris, quia æmulum non experiris. me Vitellio antepono, te mihi. Tua domui triumphale nomen, duo iuuenes, capax iam imperij alter & primis militiæ annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cuius filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Cæterum inter nos non idem prosperarum aduersarumque rerum ordo erit. Nam si vincimus, honorem quem dederis habebo: discrimen, ac periculum, ex æquo partiemur. imo vt melius est, tu hos exercitus rege, mihi bellum, & præliorum incerta trade. Acriore hodie disciplina, victi, quam victores agunt. hos ira, odium, vltionis cupiditas ad virtutem accendit: illi per fastidium, & contumaciam hebescunt. Aperiet & recludet, contecta victricium partium & tumescentiæ vulnera, bellum ipsum. Nec mihi maior in tua vigilantia, parsimonia, sapientia, fiducia est, quam in Vitellij corpore, inscitia, sæuitia. Sed & meliorem in bello causam, quam in pace habemus. Nam qui deliberant, desciuerunt. Post Muciani orationem cæteri audentius circumsistere, hortari, responsa vatum, & siderum motus referre. Nec erat intactus tali superstitione, vt qui mox rerum dominus, Seleucum quendam mathematicum, rectorem & præscium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina. Cupressus arbor in agris eius, conspicua altitudine, repente prociderat, ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera & * latior virebat. grande id prosperumque, consensu haruspicum: & summa claritudo iuueni admodum Vespasiano promissa. Sed primo triumphalia, & consulatus, & Iudaicæ victoriæ decus, implesse fidem ominis videbantur. Vt hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Iudæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem, deumque. nec simulacrum deo, aut templum, (sic tradidere maiores) * aram tantum & reuerentiam. Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis, *Quidquid est*, inquit, *Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, siue ampliare seruitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum.* Has ambages & statim exceperat fama, & tunc aperiebat. nec quidquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur. Haud dubia destinatione discessere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream. Illa Syriæ, hæc Iudææ caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperij Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalend. Iul. sacramento eius legiones adegit. Isque primus principatus dies in posterum celebratus, quamuis Iudaicus exercitus * v. nonas Iul. apud ipsum iurasset, eo ardore, vt ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans, & consiliorum

Cui omnes subscruiunt.

Incitant & vaticinia.

Siue omina.

* lætior

Carmelus deus.

* ara t. & reuerentia.

Prima Ægyptus Vespasiano iurat.

Sequuntur in Iudæa legiones.

* In Suetonio est, v. idus

inter

inter Mucianum ac patrem nuntius. cuncta impetu militum acta: non parata * cognitione, non coniunctis legionibus, dum quæritur tempus locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obuersantur. Egressum cubiculo Vespasianum, pauci milites solito assistunt ordine, vt legatum salutaturi: Imperatorem salutauerunt. Tum cæteri accurrere, Cæsarem, & Augustum, & omnia principatus vocabula cumulare. Mens a metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus nouis nouum fuit. Vt primum tantæ multitudinis offusam oculis caliginem disiecit, militariter locutus, læta omnia, & affluentia excepit. Iam id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, vbi illis consultare mos est, concurrentes, & in adulationem effusos alloquitur: satis decorus etiam Græca facundia, omniumque quæ diceret atque ageret, arte quadam ostentator. Nihil æque prouinciam exercitumque accendit, quam quod asseuerabat Mucianus, statuisse Vitellium, vt Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque transferret. Contra, Syriacis legionibus Germanica hiberna, cœlo ac laboribus dura mutarentur. Quippe & prouinciales, sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus & propinquitatibus mixti: & militibus, vetustate stipendiorum, nota & familiaria castra, in modum penatium diligebantur. Ante idus Iul. Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno, Sohemus haud spernendis viribus, Antiochus vetustis opibus ingens, & inseruientium regum ditissimus. Mox, per occultos suorum nuntios, excitus ab vrbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri nauigatione properauerat. Nec minore animo, regina Berenice partes iuuabat, florens ætate formaque, & seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. Quidquid prouinciarum alluitur mari, Asia atque Achaia tenus, quantumque introrsus Pontum & Armenios patescit, iurauere. Sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ legionibus. Consilium de summa rerum, Beryti habitum. Illuc Mucianus, cum legatis tribunisque, & splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit. Et e Iudaico exercitu, lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, & æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ Principalis effecerat. Prima belli cura, agere dilectus, reuocare veteranos. destinantur validæ ciuitates, exercendis armorum officinis. apud Antiochenses, aurum argentumque signatur. eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus, adire, hortari; bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpius quam coercere; vitia magis amicorum, quam virtutes dissimulans. Multos, præfecturis & procurationibus; plerosque, Senatorij ordinis honore percoluit, egregios viros, & mox summa adeptos. quibusdam, fortuna pro virtutibus fuit. Donatiua militi, neque Mucianus prima concione, nisi modice ostenderat. ne Vespasianus quidem, plus ciuili bello obtulit, quam alij in pace, egregie firmus

Margin notes: * coitione, aut concione. — Etiam in Syria, opera Muciani. — Et reges sociantur: Sohemus, Antiochus, Agrippa. Berenice. — Beryti conuentus. — Omnia ad bellum parantur. — Honores in amicos Vespasianus largitur. — At parce pecuniam militi.

aduersus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati. prouisumque, ne versis ad ciuile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Iudææ, Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit. Sufficere videbantur aduersus Vitellium, pars copiarum, & dux Mucianus, & Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque vt prætorianos Vitellio infensos, reciperandæ militiæ præmio inuitarent. Mucianus cum expedita manu, socium magis imperij quam ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, & maiora credi de absentibus. Sed legio sexta, & tredecim vexillariorum millia, ingenti agmine sequebantur. Classem e Ponto, Byzantium adigi iusserat: ambiguus consilij, num omissa Mœsia, Dyrrhachium pedite atque equite peteret: simul longis nauibus versum in Italiam mare clauderet, tuta pone tergum Achaia Asiaque. quas inermes exponi Vitellio, ni præsidijs firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si simul Brundisium Tarentumque, & Lucaniæ Calabriæque littora, infestis classibus peterentur. Igitur nauium, militum, armorum, paratu strepere prouinciæ. Sed nihil æque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli ciuilis neruos dictitans Mucianus, non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. passim delationes, & locupletissimus quisque in prædam correpti. quæ grauia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere. ipso Vespasiano, inter initia imperij, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato: donec, indulgentia fortunæ, & prauis magistris, didicit, aususque est. Proprijs quoque opibus Mucianus bellum iuuit, largitus priuatim, quod auidius de Rep. sumeret. Cæteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti; rarissimus quisque, eandem in reciperando licentiam habuerunt. Accelerata interim Vespasiani cœpta, Illyrici exercitus studio in partes. Tertia legio exemplum cæteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octaua erat ac septima Claudiana, imbutæ fauore Othonis, quamuis prœlio non interfuissent: Aquileiam iam progressæ, * proturbatis qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis nomen Vitellij præferentibus, rapta postremo pecunia, & inter se diuisa, hostiliter egerant. Vnde metus, & ex metu consilium, posse imputari Vespasiano, quæ apud Vitellium excusanda erant. Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas alliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo * metu Aponius Saturninus Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Iulianum, septimæ legionis legatum; ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Iulianus, comperto discrimine, & gnaris locorum adscitis, per auia Mœsiæ vltra montem Hemum profugit. nec deinde ciuili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, & ex nuntijs cunctabundus, aut properans. At in

Titus in Iudæa manet.

Mucianus it ad bellum.

Classem parat.

Pecuniam inprimis.

Acres vbique exactiones.

Et concussiones.

Illyriciani ad Vespasianum transeunt.

* Mendosa & mutila hactenus narratio.

* motu

in Pannonia XIII. legio ac VII. Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipua Primi Antonij. Is legibus nocens, & tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, Senatorium ordinem reciperauerat, præpositus a Galba septimæ legioni. scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens. a quo neglectus, in nullo Othoniani belli vsu fuit. labantibus Vitellij rebus Vespasianum secutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendæ in alios inuidiæ artifex, discordijs & seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Iuncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quanquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Flauianus Pannoniam, Pompeius * Sullanus Dalmatiam tenebant, diuites senes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus. prima iuuenta, quietis cupidine, Senatorium ordinem exuerat. idem pro Galba dux coloniæ suæ, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit. non tam præmijs periculorum, quam ipsis periculis lætus, pro certis & olim partis, noua, ambigua, ancipitia malebat. Igitur mouere & quatere quidquid vsquam ægrum foret, aggreditur. Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolæ: quod vtraque legio pro Othone, aduersa Vitellio fuerat. Sparguntur per Gallias litteræ, momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, cæteris fortunam secuturis. Dum hæc per prouincias, a Vespasiano ducibusque partium, geruntur: Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amœnitates resistens, graui vrbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentia corrupta. Calonum numerus amplior, procacissimis etiam inter seruos lixarum ingenijs. tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur. Onerabant multitudinem, obuij ex vrbe Senatores equitesque: quidam metu, multi per adulationem, cæteri ac paulatim omnes, ne alijs proficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat. Nec coloniæ modo, aut municipia, congestu copiarum; sed ipsi cultores, aruaque, maturis iam frugibus, vt hostile solum vastabantur. Multæ & atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam; manente legionum auxiliorumque discordia, vbi aduersus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages, ad septimum ab vrbe lapidem. Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, vt gladiatoriam saginam, diuidebat. Et effusa plebs, totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernacula vrbanitate quidam spoliauere, abscissis furtim balteis, an accincti forent rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus. Inermem populum gladijs inuasere. Cæsus inter alios pater militis, cum filium comitaretur,

Opera maxime Antonij Primi.

Quid is hominis.

*Siluanus

Fax altera, Cornelius Fuscus.

Alij exercitus item alliciuntur.

Vitellius lente interea ad vrbem.

Ingenti agmine.

Cui & vilissimi miscentur.

Italia adeditur, & atteritur.

Plebs vrbana a milite cæsa.

deinde agnitus. & vulgata cæde, temperamentum ab innoxijs. In vrbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maxime petebant, cupidine visendi locum in quo Galba iacuisset. Nec minus sæuum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum & ingentibus telis horrentes, cum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut vbi lubrico viæ vel occursu alicuius procidissent, ad iurgium, mox ad manus & ferrum transirent. Quin & tribuni præfectique, cum terrore & armatorum cateruis volitabant. Ipse Vitellius, a ponte Miluio, insigni equo, paludatus accinctusque, Senatum & populum ante se agens, quo minus vt captam vrbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prætexta & composito agmine incessit. Quattuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa e legionibus alijs vexilla; mox XII. alarum signa, & post peditum ordines, eques: dein quattuor & XXX. cohortes, vt nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam præfecti castrorum tribunique, & primi centurionum, candida veste: cæteri, iuxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ, torquesque splendebant. decora facies, & non Vitellio Principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, Augustæ nomine honorauit. Postera die, tanquam apud alterius ciuitatis Senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens: conscijs flagitiorum ipsis qui aderant, omnique Italia, per quam somno & luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, & sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore & vocibus adstrepebat: abnuentique nomen Augusti, expressere vt assumeret, tam frustra quam recusauerat. Apud ciuitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de cærimonijs publicis XV. Kalend. August. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus. adeo omnis humani diuinique iuris expers, pari libertorum amicorumque secordia, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulum cum candidatis ciuiliter celebrans, omnem infimæ plebis rumorem, in theatro vt spectator, in circo vt fautor affectauit. quæ grata sane & popularia, si a virtutibus proficiscerentur; memoria vitæ prioris, indecora & vilia accipiebantur. Ventitabat in Senatum, etiam cum paruis de rebus patres consulerentur. Ac forte Priscus Heluidius, prætor designatus, contra studium eius censuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen vltra quam Tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis aduocauit. Mox mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam eius verebantur, nihil noui accidisse respondit, quod duo Senatores in Rep. dissentirent: solitum se etiam Thraseæ contradicere. Irrisere plerique impudentiam æmulationis. alijs id ipsum placebat, quod non ex præpotentibus, sed Thraseam ad exemplar veræ gloriæ legisset. Præposuerat prætorianis P. Sabinum, ac præfecturæ cohortis Iulium Priscum, dum centurio esset. Priscus, Valentis; Sabinus,

Ferocia Germanicorum militum.

Vitellius vrbem init.

Pulcherrimo exercitu.

Concionem habet.

Magno applausu vulgi.

Malum omen Vitellio.

Popularem se facit.

Heluidius in eum liberior.

Quod comiter tamen acceptum.

Sabinus, Cæcinæ gratia pollebant. Inter discordes, Vitellio nihil auctoritatis. munia imperij Cæcina ac Valens obibant, olim anxij odijs, quæ bello & castris male dissimulata, prauitas amicorum, & fœcunda gignendis inimicitijs ciuitas auxerat, dum ambitu, comitatu, & immensis salutantium agminibus contendunt, comparanturque, varijs in hunc aut illum Vitellij inclinationibus. Nec vnquam satis fida potentia, vbi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestiuis blanditijs mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segnius inuaserant domos, hortos, opesque imperij: cum flebilis & egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nulla Principis misericordia iuuarentur. Gratum primoribus ciuitatis, etiam plebs approbauit, quod reuersis ab exilio iura libertorum concessisset: quanquam id omnino seruilia ingenia corrumpebant, abditis pecunijs per occultos aut ambitiosos sinus. Et quidam in domum Cæsaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores. Sed miles, plenis castris, & redundante multitudine, in porticibus aut delubris, & vrbe tota vagus, non principia noscere, non seruare vigilias, neque labore firmari: per illecebras vrbis, & inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebat. Postremo ne salutis quidem cura, infamibus Vaticani locis magna pars tetendit. vnde crebræ in vulgus mortes. Et adiacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis auiditas, & æstus impatientia labefecit. Insuper confusus, prauitate vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim prætoriæ, quattuor vrbanæ cohortes scribebantur, queis singula millia inessent. Plus in eo dilectu Valens audebat, tanquam ipsum Cæcinam periculo exemisset. sane aduentu eius partes conualuerant, & sinistrum lenti itineris rumorem prospero prœlio verterat: omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem assectabatur. vnde primum creditur Cæcinæ fides fluitasse. Cæterum non ita ducibus indulsit Vitellius, vt non plus militi liceret. Sibi quisque militiam sumpsere. quamuis indignus, si ita maluerat, vrbanæ militiæ adscribebatur: rursus bonis remanere inter legionarios aut alares volentibus, permissum. nec deerant qui vellent, fessi morbis, & intemperiem cœli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta, conuulsum castrorum decus, xx. millibus e toto exercitu permixtis magis quam electis. Concionante Vitellio, postulantur ad supplicium Asiaticus, & Flauius, & Rufinus duces Galliarum, quod pro Vindice bellassent. Nec coercebat eiusmodi voces Vitellius, super insitam animo ignauiam, conscius sibi instare donatiuum & deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti Principum, conferre pro numero mancipiorum, vt tributum iussi. Ipse sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere. Circum, gladiatorum ferarumque spectaculis, opplere: tanquam in summa abundantia, pecuniæ illudere. Quin & natalem Vitellij diem, Cæcina ac Valens, editis tota vrbe vicatim gladiatoribus, celebrauere: ingenti paratu, & ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cuique, apud bonos inuidiæ fuit, quod extructis in campo Martio aris,

Dissidium inter Valentem & Cæcinam.

Qui omnia Romæ possunt.

Exulibus ius libertorum restitutum.

Miles Romæ effœminatur.

Atque languescit.

Numerus cohortium in vrbe augetur.

Idque cōfuse.

Quidam ad supplicium postulati.

Vitellius vim pecuniæ profudit.

Neroni parentat.

inferias Neroni fecisset. Cæsæ publice victimæ crematæque: faces, Augustales subdidere: quod sacerdotium, vt Romulus Tatio regi, ita Cæsar Tiberius Iuliæ genti sacrauit. Nondum quartus a victoria mensis, & libertus Vitellij Asiaticus, Polycletos, Patrobios, & vetera odiorum nomina æquabat. Nemo in illa aula, probitate aut industria certauit: vnum ad potentiam iter, prodigis epulis, & sumptu Caianæ *aquæ satiare inexplebiles Vitellij libidines. Ipse abunde ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, nouies millies sestertium paucissimis mensibus interuertisse creditur. Magna & misera ciuitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, varia & pudenda sorte agebat; donec successere Mucianus & Marcellus, & magis alij homines, quam alij mores.

Aula eius corruptissima.

** saginæque*

Miseriæ ciuium.

Prima Vitellio tertiæ legionis defectio nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus aggregaretur. Sed neque Aponius cuncta, vt trepidans re subita, præscripserat; & amici adulantes, mollius interpretabantur. Vnius legionis eam seditionem; cæteris exercitibus constare fidem. In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, a quibus falsos rumores dispergi. nec vllum ciuilis belli metum asseuerabat, suppresso Vespasiani nomine, & vagis per vrbem militibus, qui sermones populi coercerent. Id præcipuum alimentum famæ erat. Auxilia tamen e Germania Britanniaque & Hispanijs exciuit: segniter, & necessitatem dissimulans. Perinde legati prouinciæque cunctabantur. Hordeonius Flaccus, suspectis iam Batauis, anxius proprio bello. Vectius Bolanus, nunquam satis quieta Britannia. & vterque ambigui. neque ex Hispanijs properabatur, nullo tum ibi consulari. Trium legionum legati, pares iure, & prosperis Vitellij rebus, certaturi ad obsequium; aduersam eius fortunam, ex æquo detractabant. In Africa legio cohortesque delectæ a Clodio Macro, mox a Galba dimissæ; rursus iussu Vitellij militiam cœpere. simul cætera iuuentus dabat impigre nomina. quippe integrum illic ac fauorabilem proconsulatum Vitellius, famosum inuisumque Vespasianus egerat: perinde socij de imperio vtriusque coniectabant. sed experimentum contra fuit. Ac primo Valerius Festus legatus, studia prouincialium cum fide iuuit. mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntijs Vespasianum fouens, & hæc illave defensurus, prout inualuissent. Deprehensi cum litteris edictisque Vespasiani, per Rhætiam & Gallias militum & centurionum quidam, ad Vitellium missi necantur. plures fefellere, fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellij paratus noscebantur: Vespasiani consiliorum pleraque ignota. primum secordia Vitellij; deinde Pannonicæ Alpes præsidijs insessæ, nuntios retinebant. Mare quoque * Etesiæ flabant. harum flatu in orientem nauigantibus secundum, inde aduersum erat. Tandem irruptione hostium, atrocibus vndique nuntijs exterritus, Cæcinam & Valentem expediri ad bellum iubet. Præmissus Cæcina. Valentem e graui corporis morbo tum primum assurgentem, infirmitas tardabat.

Nuntij super defectione a Vitellio.

Quos stulte coercet ipse.

Lente militem colligit.

Africa pro eo adnititur.

Sed præses eius occulte pro Vespasiano.

** Longe aliter vulgats.*

Cæcina it ad bellum.

tardabat. Longe alia proficiscentis ex vrbe Germanici exercitus species. Non vigor corporibus, non ardor animis. lentum & rarum agmen, & fluxa arma, segnes equi. impatiens solis, pulueris, tempestatum: quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditanti, infringere exercitus virtutem, inter artes erat. Credidere plerique Flauij Sabini consilijs concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, rata apud Vespasianum fore pacta transitionis. simul odiorum inuidiæque erga Fabium Valentem admonebatur, vt impar ad Vitellium, gratiam viresque apud nouum Principem pararet. Cæcina, complexu Vitellij multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit. Mox vexillarij quartædecimæ, & sextædecimæ legionum, dein quinta, & * duodeuicesima secutæ: postremo agmine vnaetuicesima Rapax, & prima Italica incessere, cum vexillarijs trium Britannicarum legionum, & electis auxilijs. Profecto Cæcina, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductauerat, vt in itinere opperiretur: sic sibi cum Cæcina conuenisse. qui præsens, eoque validior, immutatum id consilium finxit, vt ingruenti bello, tota mole occurreretur. Ita accelerare legiones Cremonam, pars Hostiliam petere iussæ. Ipse Rauennam diuertit, prætexto Classem alloquendi. Mox Patauij secretum componendæ proditionis quæsitum. Namque Lucilius Bassus post præfecturam alæ, Rauennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quod non statim præfecturam prætorij adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia vlciscebatur. Nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod euenit inter malos, vt & similes sint) eadem illos prauitas impulerit. Scriptores temporum, qui potiente rerum Flauia domo, monumenta huiusce belli composuerunt, curam pacis & amorem Reip. corruptas in adulationem causas tradidere. Nobis, super insitam leuitatem, & prodito Galba mox vilem fidem, æmulatione inuidiaque, ne ab alijs apud Vitellium anteirentur, peruertisse ipsum Vitellium videntur. Cæcina legiones assecutus, centurionum militumque animos obstinatos, pro Vitellio, varijs artibus subuertebat. Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

Non cum eodem milite, quem adduxerat.

Dux ipse solutus.

Siue corruptus etiam.

Copiæ eius.

* Vat. duoetvicesima

Proditionem cum Basso instruit.

Quem, corrupitne? an ab eo corruptus.

Vterque suos tentat, & immutat.

Facilius Bassus.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV NERONIS
HISTORIARVM LIBER TERTIVS.

Vespasiani duces de bello deliberant.

MELIORE fato fideque Flauianarum partium duces consilia belli tractabant. Petouionem in hiberna tertiædecimæ legionis conuenerant. illic agitauere, placeretne obstrui Pannoniæ Alpes, donec a tergo vires vniuersæ consurgerent, an ire cominus, & certare pro Italia constantius foret. Quibus opperiri auxilia, & trahere bellum videbatur, *Germanicarum legionum vim famamque* extollebant, *& aduenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: Ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum, & quanquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed insessis interim Alpibus, venturum cum copijs Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare, classes, studia prouinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri mora, nouas vires affore, & præsentibus nihil periturum.*

Quidam id differunt.

Accelerant alij, & inprimis Antonius.

Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) *festinationem ipsis vtilem, Vitellio exitiosam* disseruit. *plus secordiæ, quam fiduciæ, accessisse victoribus. Neque enim in procinctu & castris habitos: per omnia Italiæ municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque, ac theatris, & amœnitate vrbis emollitos, aut valetudinibus fessos. Sed addito spatio, rediturum & his robur meditatione belli. Nec procul Germaniam, vnde vires; Britanniam freto dirimi, iuxta Gallias, Hispaniasque. vtrinque viros, equos, tributa: ipsamque Italiam & opes vrbis. Ac si inferre arma vltro velint; duas classes, vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? quid tractum in æstatem aliam bellum? vnde interim pecuniam, & commeatus? Quin potius eo ipso vterentur, quod Pannonicæ legiones deceptæ magis, quam victæ, resurgere in vltionem properent: Mœsici exercitus, integras vires attulerint. Si numerus militum potius, quam legionũ putetur; plus hinc roboris, nihil libidinum, & profuisse disciplinæ ipsum pudorem. Equites vero, ne tum quidem victos; sed, quanquam rebus aduersis, disiectam Vitellij aciem. Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem. Nunc* XVI. *alarum coniuncta signa, pulsu sonituque, & nube ipsa operient ac superfundent oblitos præliorũ equites, equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorq. consilij ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete, mihi expeditæ cohortes sufficiẽt. Iã, reserata militia, impulsas Vitellij res audietis: iuuabit sequi, & vestigijs vincentis insistere.* Hæc atque talia, flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur, (etenim se centuriones & quidam militũ consilio miscuerãt) ita effudit, vt cautos quoq. ac prouidos permoueret: vulgus,

Quem milites audiunt.

&

& cæteri, vnum virum ducemque spreta aliorum segnitia, laudibus ferrent. Hanc sui famam ea statim concione commouerat, qua recitatis Vespasiani epistolis, non, vt plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset. Aperte descendisse in causam videbatur: eoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius. Proxima Cornelij Fusci procuratoris auctoritas. Is quoque inclementer in Vitellium inuehi solitus, nihil spei sibi inter aduersa reliquerat. Titus Ampius Flauianus, natura ac senecta cunctator, suspiciones militum iritabat, tanquam affinitatis cum Vitellio meminisset. Idemque, quod cœptante legionum motu profugus, dein sponte remeauerat, perfidiæ locum quæsisse credebatur. Nam Flauianum, omissa Pannonia ingressum Italiam, & discrimini exemptum, rerum nouarum cupido legati nomen resumere, & misceri ciuilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco, non quia industria Flauiani egebat, sed vt consulare nomen surgentibus tum maxime partibus, honesta specie prætenderetur. Cæterum vt transmitteret in Italiam impune, * & eo vsui foret, scriptum Aponio socium reuirescere crederet. Quæsitum inde quæ sedes bello legeretur. Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua præualebant: simul coloniam copijs validam auferre Vitellio, in rem famamque videbatur. Possessa ipso transitu Vicentia: quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus illic Cæcinam genitum, & patriam hostium duci ereptam. In Veronensibus pretium fuit. exemplo, opibusque, partes iuuere. Et interceptus exercitus per Rhætiam Iuliasque Alpes. ac ne peruium illa Germanicis exercitibus foret, * obsepserat. quæ ignara Vespasiano, aut vetita. quippe Aquileiæ sisti bellum, expectarique Mucianum iubebat. Adijciebatque imperio consilium, quando Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum prouinciarum obtinerentur, posse Vitellij exercitum egestate stipendij frumentique ad deditionem subigi. Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, incruentam & sine luctu victoriam, & alia huiuscemodi prætexendo; sed gloriæ auidus, atque omne belli decus sibi retinens. Cæterum ex distantibus terrarum spatijs, consilia post res afferebantur. Igitur, repentino incursu, Antonius stationes hostium irrupit, tentatisque leui prœlio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina, inter Hostiliam vicum Veronensium, & paludes Tartari fluminis, castra permunijt, tutus loco, cum terga flumine, latera obiectu paludis tegerentur. quod si affuisset fides, aut opprimi vniuersis Vitellianorum viribus, duæ legiones nondum coniuncto Mœsico exercitu potuere: aut retro actæ, deserta Italia turpem fugam consciuissent. Sed Cæcina, per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus, cum legione septima Claudiana aduenit. Legioni tribunus Vipsanius Messalla præerat, claris maioribus, egregius ipse, & qui solus ad id bellum artes bonas attulisset.

[Margin notes: Vt virum, & vt apertum. — Cornelius Fuscus. — T. Flauianus. — * Confusa & corrupta. — Vespasiani copiæ in Italia. — Vicentiam occupant. — Etiam Veronam. — Ipso tamen ignaro & dissuadente. — Cæcinæ castra ad Hostiliam. — Qui verbis in Flauianos ferox, re amicus. — Messallæ laus.]

Has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, temeritatem victa arma tractantium incusans. Simul virtus Germanici exercitus, laudibus attollebatur, Vitellij modica & vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia. Nihil prorsus, quod aut corrūperet hostem; aut terreret. Flauianarum partium duces, omissa prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter, de exitu securi, Vitellium vt inimici, vt innocuum exercitum Mœsicum celebrare. At ne inermes prouinciæ, barbaris nationibus exponerentur; principes Sarmatarum Iazygum, penes quos ciuitatis regimen, in commilitium asciti, plebem quoque, & vim equitum, qua sola valent, offerebant. remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, ac maiore ex diuerso mercede, ius fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Sueuorum, quibus vetus obsequium erga Romanos, & gens * fidei commissæ patientior: opposita in latus auxilia, infesta Rhætia, cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Fœlix cum ala * Tauriana & VIII. cohortibus, ac Noricorum iuuentute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus, nunc illis, aut his prœlium tentantibus, fortuna partium alibi transacta. Antonio vexillarios e cohortibus, & partem equitum ad inuadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello, quam gloriam ei dux Corbulo, & prosperæ in Armenia res addiderant. Idem, secretis apud Neronem sermonibus, ferebatur Corbulonis virtutes criminatus. Vnde, infami gratia, primum pilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertere. Sed Primus ac Varus, occupantes Aquileiæ proxima quæque, & Opitergij & Altini lætis animis accipiuntur. Relictum Altini præsidium, aduersus classem Rauennatem, nondum defectione eius audita. Inde Patauium & Ateste partibus adiunxere. Illic cognitum, treis Vitellianas cohortes, & alam cui Scribonianæ nomen, ad Forum Alieni, ponte iuncto, consedisse. Placuit occasio inuadendi incuriosos. nam id quoque nuntiabatur luce prima, inermes plerosque oppressere. Prædictum, vt paucis interfectis, cæteros pauore ad mutandam fidem cogerent. Et fuere, qui se statim dederent. plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt. Vulgata victoria, post principia belli secundum Flauianos, duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila legato, Patauium alacres veniunt. Ibi pauci dies ad requiem sumpti. & Minucius Iustus, præfectus castrorum legionis septimæ, quia * audacius quam ciuili bello imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriæ, in maius accipitur, postquam Galbæ imagines, discordia temporū subuersas, in omnibus municipijs recoli iussit Antonius: decorum pro caussa ratus, si placeret Galbæ principatus.* Et partes præsumpsere, facta tribunis & centurionibus retinendi quæ Vitellius indulsisset spe, atque ipsum Cæcinam non obscure ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ addidere fiduciam, quod

Cæcinæ epistolæ parum liberæ.

Liberrimæ Flauianorum.

Auxilia externa Vespasiani.

Arrius Varus.

Opitergium. Altinum.

Patauium. Ateste, a Flauianis occupata.

Legiones duæ ijs accedunt.

Galbæ imagines restitutæ.

* Libri vett. fidei commissior patientior.

* Vet. Auriana

* Lib. opt. adductius

quod submisse Cæcina velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim, tanquam insultantes Vitellio scripsissent. Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octauam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, & militari vallo Veronam circumdare placuit. Forte Galbianæ legioni, in aduersa fronte valli opus cesserat, & visi procul sociorum equites, vanam formidinem vt hostes fecere. Rapiuntur arma, & vt proditionis * ira militum in T. Ampium Flauianum incubuit, nullo criminis argumento. Sed iam pridem inuisus, turbine quodam ad exitium poscebatur. propinquum Vitellij, proditorem Othonis, interceptorem donatiui clamitabant. Nec defensioni locus, quanquam supplices manus tenderet, humi plerunque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. Id ipsum apud infensos incitamentum erat, tanquam nimius pauor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius, cum loqui cœptaret. fremitu & clamore cæteros aspernantur, vni Antonio apertæ militum aures. Nam & facundia aderat mulcendique vulgum artes, & auctoritas. Vbi crudescere seditio, & a conuicijs & probris, ad tela & manus transibant, inijci catenas Flauiano iubet. Sensit ludibrium miles, disiectisque qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius stricto ferro, aut militum se manibus, aut suis moriturum obtestans: vt quemque notum, & aliquo militari * honore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. Mox conuersus ad signa & bellorum deos, hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam inijcerent, orabat, donec fatisceret seditio, &, extremo iam die, sua quisque in tentoria dilaberetur. Profectus eadem nocte Flauianus, obuijs Vespasiani litteris, discrimini exemptus est. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium Saturninum Mœsici exercitus legatum, eo atrocius aggrediuntur, quod non, vt prius, labore & opere fessæ, sed medio diei exarserant, vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. vt olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis & petulantiæ certamen erat; ne minus violenter Aponium, quam Flauianum, ad supplicium deposcerent. Quippe * Mœsici, adiutam a se Pannoniorum vltionem, referentes; & Pannonici, velut absoluerentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus diuertebatur Saturninus, pergunt. Nec tam Primus, Aponianus, & Messalla (quanquam omni modo nisi) eripuere Saturninum, quam obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium forte balnearum fornacibus abditus. Mox, omissis lictoribus, Patauium concessit. Digressu consularium, vni Antonio vis ac potestas in vtrumque exercitum fuit; cedentibus collegis, & obuersis militum studijs. Nec deerant qui crederent, vtramque seditionem fraude Antonij cœptam, vt solus bello frueretur. Ne in Vitellij quidem partibus quietæ mentes. exitiosiore discordia, non suspicionibus vulgi, sed perfidia ducum turbabantur. Lucilius Bassus, classis Rauennatis præfectus, ambiguos

Verona obsessa.

Seditio in castris.

Antonius atte lenire parat.

Quæ detecta.

Igitur auctoritate agit.

* Ex manusc. at vulgati, decore

Et peruinclt.

Iterum seditio.

* Vll. Mœsicæ legiones.

Et pulsus Saturninus.

Antonius solus omnia regit.

Bassus classem prodit.

militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannonijque erant, quæ prouinciæ Vespasiano tenebantur, partibus eius aggregauerat. Nox proditioni electa, vt cæteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus, pudore seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi, magno tumultu, Vitellij imagines inuadunt, & paucis resistentium obtruncatis, cæterum vulgus rerum nouarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palam præbet. classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui propere accurrit. Bassus, honorata custodia liburnicis nauibus Hadriam prouectus, a præfecto alæ Mennio Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exoluta statim vincula, interuentu Hormi Cæsaris liberti. is quoque inter duces habebatur. At Cæcina, defectione classis vulgata, primores centurionum, & paucos militum, cæteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum affectans, in principia vocat. Ibi Vespasiani virtutem, viresque partium extollit: transfugisse classem, arcem commeatuum, aduersas Gallias Hispaniasque, nihil in vrbe fidum, atque omnia de Vitellio in deterius. Mox, incipientibus qui conscij aderant, cæteros re noua attonitos, in verba Vespasiani adigit. Simul Vitellij imagines direptæ, & missi qui Antonio nuntiarent. Sed vbi totis castris in fama proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, proiectas Vitellij effigies aspexit: vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt. *Huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, vt sine prælio, sine vulnere, vinctas manus, & capta traderent arma? Quas enim ex diuerso legiones? Nempe victas; & abesse vnicum Othoniani exercitus robur, primanos, quartadecimanosque. quos tamen ijsdem campis illis fuderint strauerintque, vt tot armatorum millia velut grex venalium exuli Antonio donum darentur. Octo nimirum legiones vnius classis accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum, postquam domos, hortos, opes, principi abstulerint, * etiam militibus principem auferre, licet integros incruentosque, Flauianis quoque partibus viles. quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut aduersa?* Hæc singuli, hæc vniuersi, vt quemque dolor impulerat, vociferantes, initio a quinta legione orto, repositis Vitellij imaginibus, vincla Cæcinæ inijciunt. Fabium Fabulum, quintæ legionis legatum, & Cassium Longum præfectum castrorum, duces diligunt. Forte oblatos trium liburnicarum milites, ignaros & insontes trucidant. Relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, vt legionibus primæ Italicæ & Vnietvicesimæ Rapaci iungerentur: quas Cæcina ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat. Vbi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus aggredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, & iunctis legionibus fiducia rediret. namque Fabium Valentem profectum ab vrbe, acceleraturumque, cognita Cæcinæ proditione, coniectabat. Et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis, per Rhætiam timebatur: & Britannia, Galliaque & Hispania auxilia Vitellius acciuerat, immensam belli luem, ni Antonius

Cæcina idem conatur de exercitu.

Indignatio militum.

* Perrem. etiam milites auferre.

Cæcinam in vincla dant.

Cremonam eunt.

Antonius occasione vti properat.

tonius id ipsum metuens, festinato prœlio victoriam præcepisset. Vniuerso cum exercitu, secundis a Verona castris, Bedriacum venit. Postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, vt specie parandarum copiarum, ciuili præda miles imbueretur. Ipse cum quattuor millibus equitum, ad octauum a Bedriaco progressus, quo licentius popularentur. Exploratores (vt mos est) longius curabant. Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques, aduentare hostes, prægredi paucos, motum fremitumque late audiri, nuntiauit. Dum Antonius, quidnam agendum, consultat, auiditate nauandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos modica cæde. nam plurium accursu, versa fortuna, & acerrimus quisque sequentium, fugæ vltimus erat. nec sponte Antonij properatum, & fore quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, vt magno animo capesserent pugnam, diductis in latera turmis, vacuum in medio reliquit iter, quo Varum equitesque eius reciperet. Iussæ armari legiones, datum per agros signum, vt qua cuique proximum, omissa præda, prœlio occurrerent. Pauidus interim Varus, turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem. Pulsi cum saucijs integri, suometipsi metu, & angustijs viarum confligebantur. Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit. occursat pauentibus, retinet cedentes. vbi plurimus labor, vnde aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis, eo postremo ardoris prouectus est, vt vexillarium fugientem hasta transuerberarit. mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore, haud plures quam centum equites restitere. Iuuit locus, arctiore illic via, & fracto interfluentis riui ponte, qui incerto alueo, & præcipitibus ripis, fugam impediebat. Ea necessitas, seu fortuna, lapsas iam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos temere effusos. atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obuios. Simul cæteri, vt cuique ingenium, spoliare, capere, arma, equos abripere. Exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriæ se miscebant. Ad quartum a Cremona lapidem, fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prœlio, illuc vsque prouecta. Sed vbi fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obuiam ire, vltroque aggredi hostem, tantum per spatium cursu & pugnando fessum: forte victi, haud perinde rebus prosperis ducem desiderauerant, atque in aduersis deesse intelligebant. Nutantem aciem, victor equitatus incursat. Et Vipsanius Messalla tribunus, cum Mœsicis auxiliaribus assequitur, quos militiæ gloria legionarijs quanquam raptim ductos, æquabat. Ita mixtus pedes equesque, rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant. Nec Antonius vltra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps * belli fortuna, quamuis prospero fine, equites equosque afflictauerat. Inumbrante vespera, vniuersum Fla-

Bedriacum venit.

Subitum ibi prœlium.

Nec Antonianis primo prosperum.

Sed rem Antonius restituit.

Nimisquam animose.

Adiuuit & casus.

Vitelliani vatem sine duce.

Itaque fugiunt.

Interea Flauianæ omnes copiæ iunctæ.

* Fors. prœlij

uiani exercitus robur aduenit. Vtque cumulos super, & recentia cæde vestigia incessere, quasi debellatum foret, pergere Cremonam, & victos in deditionem accipere, aut expugnare deposcunt. Hæc in medio, pulchra dictu. Illa sibi quisque. *Posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem audaciæ per tenebras irrumpentibus, & maiorem rapiendi licentiam. Quod si lucem opperiantur, iam pacem, iam preces, & pro labore ac vulneribus, clementiam & gloriam inania laturos. sed opes Cremonensium, in sinu præfectorum legatorumque fore. Expugnatæ vrbis prædam, ad militem; deditæ, ad duces pertinere.* Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cuiusquam audiatur, quatiunt arma, rapturi imperium ni ducantur. Tum Antonius inserens se manipulis, vbi aspectu & auctoritate silentium fecerat: *Non se decus neque pretium eripere tam bene meritis* affirmabat: *sed diuisa inter exercitum ducesque munia. militibus cupidinem pugnandi conuenire; duces prouidendo, consultando, cunctatione sæpius, quam temeritate prodesse. Vt pro virili portione, armis ac manu victoriam iuuerit; ratione & consilio, proprijs ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse quæ occurrant, noctem, & ignotæ situm vrbis, intus hostes, & cuncta insidijs opportuna. non si pateant portæ, nisi explorato, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo mœnium? tormentisne, & telis, an operibus, & vineis aggredienda vrbs foret?* Mox conuersus ad singulos, *num secures, dolabras, & cætera expugnandis vrbibus, secum attulissent*, rogitabat. Et cum abnuerent, *gladijs ne*, inquit, *& pilis, perfringere ac subruere muros, vllæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, vt vulgus improuidum irriti stabimus, altitudinem turrium, & aliena munimenta mirantes? Quin potius mora noctis vnius, aduectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus.* Simul lixas calonesque cum recentissimis equitum, Bedriacum mittit, copias cæteraque vsui, allaturos. Id vero ægre tolerante milite, prope seditionem ventum, cum progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiũt. quorum indicio noscitur, sex Vitellianas legiones, omnemque exercitum qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, comperta suorum clade, in prœlium accingi, ac iam affore. Is terror obstructas mentes, consilijs ducis, aperuit. Sistere tertiam legionem, in ipso viæ Postumiæ aggere iubet, cui iuncta a læuo septima Galbiana, patenti campo stetit: dein septima Claudiana, agresti fossa (ita locus erat) præmunita; dextro, octaua per apertum limitem; mox tertiadecima, densis arbustis intersepta. Hic aquilarum signorumque ordo. Milites mixti per tenebras, vt fors tulerat. prætorianum vexillum, proximum tertianis. cohortes auxiliorum, in cornibus. latera ac terga, equite circumdata. Sido atque Italicus Sueui, cum delectis popularium, primori in acie versabantur. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonæ, & reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inedia hostem, postera die profligare ac proruere, ratio fuit: indigus rectoris, * vacuus consilij, tertia ferme noctis hora, paratis, iamque dispositis Flauianis impingitur. Ordinem agminis

Cremonam ire deposcunt.

Spe prædæ.

Ducibus etiã inuitis Vnus Antonius retinet.

Cremonam Vitelliani omnes conuenere.

Parati prœlio.

Itaque & Flauiani se parant. Eorum dispositio.

Vitelliani inuadunt.

Quorum ordo incertus.

*Libri manuscr. inops

agminis disiecti per iram ac tenebras, asseuerare non ausim: quanquam alij tradiderint, quartam Macedonicam, dextro suorum cornu; quintam, & quintamdecimam, cum vexillis nonæ, secundæque, & vicesimæ, Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos, duoetuicesimanosque, & primanos, læuum cornu complesse. Rapaces atque Italici, omnibus se manipulis miscuerant. Equites, auxiliaque, sibi ipsi locum legere. Prœlium tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursus illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem prouisu iuuabant. Eademque, vtraque acie, arma. crebris interrogationibus, notum pugnæ signum: permixta vexilla, vt quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Vrgebatur maxime septima legio, nuper a Galba conscripta.. Occisi sex primorum ordinum centuriones. abrepta quædam signa. Ipsam Aquilam, Atilius Verus primipili centurio, multa cum hostium strage, & ad extremum moriens, seruauerat. Sustinuit labentem aciem Antonius, accitis prætorianis. qui vbi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani, tormenta in aggerem viæ contulerant, vt tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo & arbustis sine hostium noxa illisa. Magnitudine eximia, *quartadecimæ legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: lateque cladem intulisset, ni duo milites præclarum facinus ausi, arreptis e strage scutis, ignorati vincla ac libramenta tormentorum abscidissent. Statim confossi sunt, eoque intercidere nomina. de facto haud ambigitur. Neutro inclinauerat fortuna, donec adulta nocte, luna surgens ostenderet acies, falleretque. Sed Flauianis æquior a tergo. hinc maiores equorum virorumque vmbræ, & falso, vt in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant. Vitelliani, aduerso lumine collucentes, velut ex occulto iaculantibus, incauti offerebantur. Igitur Antonius, vbi noscere suos, noscique poterat, alios pudore & probris, multos laude & hortatu, omnes spe promissisque accendens, **cur rari sumpsissent arma*, Pannonicas legiones interrogabat. *Illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, vbi reciperare gloriam possent.* Tum ad Mœsicos conuersus, principes auctoresque belli ciebat: *Frustra minis & verbis prouocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent.* Hæc vt quosque accesserat. Plura ad Tertianos, veterum recentiumque admonens: vt sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent. Mox infensus prætorianis: *Vos*, inquit, *nisi vincitis pagani, quis alius Imperator, quæ castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, & mors victis. Nam ignominiam consumpsistis.* Vndique clamor. & orientem solem (ita in Syria mos est) Tertiani salutauere. Vagus inde, consilio ducis, subditus rumor, aduenisse Mucianum, exercitus inuicem salutasse. gradum inferunt, quasi recentibus auxilijs aucti, rariore iam Vitellianorum acie, vt quos, nullo rectore, suus quemque impetus vel pauor contraheret, diduceretve. Postquam pulsos sensit Antonius, denso agmine obturbat. laxati ordines abrumpuntur. nec restitui quiue-

Longa & anceps pugna per tenebras.

Septima legio afflicta.

* quintadecimæ

Duorum militum audax facinus.

Luna Flauianos iuuat.

Antonius in primis, qui eos exigit.

* cur resumpsisset

Tertianorum laus.

Callidum Antonij commentum.

re, impedientibus vehiculis, tormentisque. Per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. eo notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auctore Vipsanio Messalla, tradam. Iulius Mansuetus, ex Hispania, Rapaci legioni additus, impuberem filium domi liquerat. Is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem & vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, & exanguem amplexus, voce flebili precabatur * piatos patris manes, neve se vt parricidam aduersarentur. publicum id facinus: & vnum militem quotam ciuilium armorum partem? Simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Aduertere proximi, deinde plures. hinc per omnem aciem miraculum, & questus, & sæuissimi belli execratio. Nec eo segnius propinquos, affines, fratres trucidatos spoliant. Factum esse scelus loquuntur, faciuntque. Vt Cremonam venere, nouum immensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumiecerat. eaque munimenta rursus auxerat. Quorum aspectu hæsere victores, incertis ducibus quid iuberent. Incipere oppugnationem; fesso per diem noctemque exercitu, arduum; & nullo iuxta subsidio, anceps. Sin Bedriacum redirent; intolerandus tam longi itineris labor; & victoria ad irritum reuoluebatur. Munire castra; id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos & opus molientes subita eruptione turbarent. Quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quam moræ patientior. Quippe ingrata quæ tuta, & ex temeritate, spes. omnisque cædes, & vulnera, & sanguis, auiditate prædæ pensabantur. Huc inclinauit Antonius, cingique vallum corona iussit. Primo sagittis saxisque eminus certabant, maiore Flauianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur. Mox vallum portasque legionibus attribuit, vt discretus labor fortes ignauosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viæ, tertiani septimanique sumpsere; dexteriora valli, octaua ac septima Claudiana; tertiadecimanos, ad Brixianam portam impetus tulit. Paulum inde moræ, dum e proximis agris ligones, dolabras, & alij falces, scalasque conuectant. Tum, elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. Romanæ vtrinque artes. pondera saxorum Vitelliani prouoluunt, disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec soluta compage scutorum exangues aut laceros prosternerent. Multa cum strage incesserat * cunctatio, ni duces fesso militi, & velut irritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrassent. Hormine id ingenium, vt Messalla tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreuerim: nisi quod neque Antonius, neque Hormus, a fama vitaque sua, quamuis pessimo flagitio, degenerauere. Non iam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, & super iteratam testudinem scandentes, prehensarent hostium tela brachiaque. integri cum saucijs,

* semineces

Marginalia: Patrem filius interficit. — * Vulgo, placatos — Ad Cremonam castra. — Quæ oppugnatu ardua. — Tamen oppugnant. — Testudinem faciunt. Vitelliani eã disijciunt. — * Fortasse, tatio. — Sed spe prædæ iterum accenduntur.

*Vet. semianimes

* feminecescum expirantibus voluuntur, varia pereuntium forma, & omni imagine mortium. Acerrimum, septimæ, tertiæque legionum, certamen. Et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eodem incubuerat. Obstinatos inter se, cum sustinere Vitelliani nequirent, & superiecta tela testudine laberentur, ipsam postremo balistam in subeuntes propulere: quæ vt ad præsens disiecit obruitque quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruina sua traxit. Simul iuncta turris, ictibus saxorum cessit. qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladijsque portam perfregit. Primum irrupisse C. Volusium tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat. Is in vallum egressus, deturbatis qui resisterent, conspicuus manu ac voce, capta castra conclamauit. Cæteri, trepidis iam Vitellianis, seque e vallo præcipitantibus, perrupere. completur cæde, quantum inter castra murosque, vacui fuit. Ac rursus noua laborum facies, ardua vrbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarum obijces, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ stato in eosdem dies mercatu congregata. quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. Rapi ignes Antonius, inferrique amœnissimis extra vrbem ædificijs iubet: si damno rerum suarum, Cremonenses ad mutandam fidem traherentur. propinqua muris tecta, & altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque militum complet. Illi trabibus, tegulisque, & facibus, propugnatores deturbant. Iam legiones in testudinem glomerantur, & alij tela saxaque incutiebant, cum languere paulatim Vitellianorum animi, & vt quisque ordine anteibat, cedere fortunæ: ne Cremona quoque excisa, nulla vltra venia, omnisque ira victoris non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, vbi pretium cædis erat, reuerteretur. Gregarius miles, futuri secors & ignobilitate tutior, perstabat. Vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent. Primores castrorum, nomen atque imagines Vitellij amoliuntur. Catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exoluunt, orantque, vt causæ suæ deprecator assistat. Aspernantem tumentemque, lacrymis fatigant extremum malorum: * ac fortissimi viri, proditoris opem inuocantes, mox velamenta & infulas pro muris ostentant. Cum Antonius inhiberi tela iussisset, signa aquilasque extulere. Mœstum inermium agmen, deiectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, & primo ingerebant probra, intentabant ictus. Mox vt præberi ora contumelijs, & posita omni ferocia cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bedriaci victoriæ temperassent. Sed vbi Cæcina, prætexta lictoribusque insignis, dimota turba, consul incessit: exarsere victores. superbiam, sæuitiamque (adeo inuisa scelera sunt) etiam perfidiam, obiectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus ad Vespasianum dimisit. Plebs interim Cremonensium, inter armatos conflictabatur. nec procul cæde aberant, cum precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius alloquitur, ma-

*Vatic. tot

Denique peruincunt, & perrumpunt.

Vitelliani in vrbem fuga feruntur.

Sed & hanc victores aggrediuntur.

Ante vrbia incendunt.

Languescunt Vitellianorum animi.

Cæcinam exoluunt.

Victoribus supplicant.

Inermes exeunt.

Flauiani infensi Cremonensibus.

Varia de caussa.

gnifice victores, victos clementer. de Cremona in neutrum. Exercitus, præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit. Iuuisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur. Mox tertiadecimanos ad extruendum amphitheatrum relictos, vt sunt procacia vrbanæ plebis ingenia, petulantibus iurgijs illuserant. Auxit inuidiam editum illic a Cæcina gladiatorum spectaculum, eadem rursus belli sedes, & præbiti in acie Vitellianis cibi: cæsæ quædam fœminæ, studio partium ad prœlium progressæ. Tempus quoque mercatus, ditem alioquin coloniam, maiorum opum specie complebat. Cæteri duces in obscuro, Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat. Is balneas, abluendo cruori, propere petit. Excepta vox est, cum teporem incusaret, statim futurum vt incalescerent. Vernile dictum omnem inuidiam in eum vertit, tanquam signum incendendæ Cremonæ dedisset, quæ iam flagrabat. Quadraginta armatorum millia irrupere, calonum lixarumque amplior numerus, & in libidinem ac sæuitiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat, quo minus stupra cædibus, cædes stupris miscerentur. Grandæuos senes, exacta ætate fœminas, viles ad prædam, in ludibrium trahebant. Vbi adulta virgo, aut quis forma conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium diuulsus, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. Dum pecuniam, vel grauia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, maiore aliorum vi truncabantur. Quidam obuia aspernati, verberibus tormentisque dominorum, abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, vbi prædam egesserant, in vacuas domos, & inania templa, per lasciuiam iaculabantur. Vtque exercitu vario linguis, moribus, cui ciues, socij, externi interessent, diuersæ cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. cum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante mœnia, loco, seu numine, defensum. Hic exitus Cremonam habuit, anno CCLXXXVI. a primordio sui. Condita erat Ti. Sempronio & P. Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum aduersus Gallos trans Padum agentes, & si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorũ, opportunitate fluminum, vbere agri annexu, connubijsque gentiũ adoleuit floruitque, bellis externis intacta, ciuilibus infœlix. Antonius * pudore flagitij, crebrescente inuidia, edixit, ne quis Cremonenses captiuos detineret. Irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorum aspernantis. Occidi cœpere. quod vbi enotuit, a propinquis affinibusque occulte redimebantur. mox redijt Cremonam reliquus populus. reposita fora, templaque, magnificentia municipum, & Vespasianus hortabatur. Cæterum assidere sepultæ vrbis ruinis, noxia tabo humus, haud diu permisit. Ad tertium lapidem progressi, vagos pauentesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victæ legiones, ne manente adhuc ciuili bello ambigue agerent, per Illyricum dispersæ. In Britanniam inde, & Hispanias, nuntios famamque; in Galliam, Iulium

Sed prima & intima, ob opes.

Cremona igitur incensa.

Vexata, spoliata.

Templum Mephitis inuiolatum igni.

* Vulgo, post rem, flagitij

Antonij imaginarium edictum pro ciuibus.

Cremona instaurata, Vespasiani iussu.

Victores spargunt victos.

Iulium Calenum tribunum, in Germaniam, Alpinum Montanum, præfectum cohortis, quod hic Treuir, Calenus Æduus, vterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. Simul transitus Alpium, præsidiis occupati: suspecta Germania, tanquam in auxilium Vitellij accingeretur. At Vitellius, profecto Cæcina, cum Fabium Valentem paucis post diebus ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non alloquio exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere, sed vmbraculis hortorũ abditus, vt ignaua animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque, præterita, instantia, futura, pari obliuione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem & marcentem, proditio Lucilij Bassi, ac defectio classis Rauennatis perculit. Nec multo post de Cæcina affertur mixtus gaudio dolor, & desciuisse, & ab exercitu vinctum. plus apud secordem animum lætitia, quam cura valuit. Multa cum exultatione in vrbem reuectus, frequenti concione, pietatem militum laudibus cumulat. P. Sabinum prætorij præfectum, ob amicitiam Cæcinæ vinciri iubet, substituto in locum eius Alpheno Varo. Mox senatum, composita in magnificentiam oratione, allocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ, a L. Vitellio factum. Dein cæteri, composita indignatione, quod consul Rempublicam, dux imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum, prodidisset, velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. nulla, in oratione cuiusquam, erga Flauianos duces obtrectatio: errorem imprudentiamque exercituum culpantes, Vespasiani nomen suspensi & vitabundi circumibant. Nec defuit, qui vnum cõsulatus diem (is enim in locum Cæcinæ supererat) magno cum irrisu accipientis, tribuentisque, eblandiretur. Pridie Kalend. Nouemb. Rossius Regulus iniit, eiurauitque. Annotabant periti, nunquam antea non abrogato magistratu, neque lege lata, alium suffectum. Nam consul vno die & ante fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, cum belli ciuilis præmia festinarentur. Nota per eos dies Iunij Blæsi mors, & famosa fuit; de qua sic accepimus. Graui corporis morbo æger Vitellius, Seruilianis hortis, turrim vicino sitam collucere per noctem crebris luminibus animaduertit. Sciscitanti causam, apud Cæcinam Tuscum epulari multos, præcipuum honore Iunium Blæsum nuntiatur. Cætera in maius, de apparatu, & solutis in lasciuiam animis. Nec defuere, qui ipsum Tuscum & alios, sed criminosius Blæsum incusarent, quod ægro Principe lætos dies ageret. Vbi asperatum Vitellium, & posse Blæsum peruerti, satis patuit iis qui Principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. Ille infensus Blæso, æmulatione praua, quod eum omni dedecore maculosum, egregia fama anteibat, cubiculum imperatoris reserat: filium eius sinu complexus, & genibus accipiens, causam confusionis quærenti; *Non se proprio metu, nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot prouinciæ virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatijs arceat.*

Vitellius interea latet, & iacet.

Nuncij ad eum de Basso & Cæcina.

P. Sabinum in vincla dat.

Senatum habet.

Qui verba torquent & temperant.

Diarius Consul suffectus.

Iunij Blæsi mors:

Ob leuem causam.

Sed delatores exaggerant:

Et in primis frater principis,

Hac oratione vtus.

In vrbe ac sinu cauendum hostem, Iunios Antoniosque auos iactantem, qui se stirpe imperatoria comem ac magnificum militibus ostentet. Versas illuc omniũ mentes, dum Vitellius amicorum inimicorumque negligens, fouet æmulum, principis labores e conuiuio prospectantem. Reddendam pro intempestiua lætitia mœstam & funebrem noctem, qua sciat & sentiat viuere Vitellium, & imperare, & si quid fato accidat, filium habere. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam iussa atrocem inuidiam ferret; placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem, nobili gaudio, Blæsum visendo. quin & audita est sæuissima Vitellij vox, qua (ipsa enim verba referam) se pauisse oculos, spectata inimici morte, iactauit. Blæso super claritatem natalium & elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, a Cæcina & primoribus partium iam Vitellium aspernantibus, ambitus, abnuere perseuerauit; sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, vt parum effugeret, ne dignus crederetur. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segnius quam ad bellum incedens, proditam a Lucilio Basso Rauẽnatem classem, pernicibus nunciis accepit. Et si cœptum iter properasset, nutantem Cæcinam præuenire, aut, ante discrimen pugnæ, assequi legiones potuisset. Nec deerant qui monerent, vt cum fidissimis per occultos tramites, vitata Rauenna, Hostiliam Cremonamve pergeret. Aliis placebat, accitis ex vrbe prætoriis cohortibus, valida manu perrumpere. Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit. Mox vtrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec prouidit. Missis ad Vitellium litteris, auxilium postulat. Venere tres cohortes, cum ala Britannica, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens, ne in tanto discrimine quidem, infamia caruit, quo minus illicitas rapere voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur. Aderant vis, & pecunia, & ruentis fortunæ nouissima libido. Aduentu demum peditum equitumque prauitas consilij patuit, quia nec vadere per hostes tam parua manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, & præsentis ducis reuerentia morabatur, haud diuturna vincula apud auidos periculorum, & decoris securos. Eo metu, & paucis, quos aduersa non mutauerant, comitantibus, cohortes Ariminum præmittit. Alam tueri terga iubet. Ipse flexit in Vmbriam, atque inde in Etruriam: vbi cognito pugnæ Cremonensis euentu, non ignauum, &, si prouenisset, atrox consilium iniit, vt arreptis nauibus, in quamcunque partem Narbonensis prouinciæ egressus, * Gallias & Germaniæ gentes, nouumque bellum cieret. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus admoto exercitu, & missis per proxima littorum liburnicis, terra marique circumuenit. Occupantur plana Vmbriæ, & qua Picenus ager Hadria alluitur. omnisque Italia, inter Vespasianum ac Vitellium, Apennini iugis diuidebatur. Fabius Valẽs e sinu Pisano, sæuitia maris, aut aduersante vẽto,

Portum

Igitur veneno tollitur.

Cum turpi Vitellij voce.

Valẽs parum militariter it ad bellum.

Tristia accipit.

Inutiliter cunctatur.

Libidine interea omnia fœdat.

In Vmbriam venit.

Consilium eius forte.

* Auctior Vat. Gallias & exercitus & Ger.

Flauiani Italiæ prima occupant.

Portum Herculis Monœci depellitur. haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cuius sacramentum, cunctis circa hostilibus, non exuerat. Is Valentem comiter exceptum, ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur monendo terruit. simul cæterorum fides metu intacta. Nam circumiectas ciuitates, procurator Valerius Paullinus, strenuus militiæ, & Vespasiano ante fortunam amicus, in verba eius adegerat. Concitisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum sponte sumebant, Foroiuliensem coloniam, claustraque maris præsidio tuebatur: eo grauior auctor, quod Paullino patria Forum Iulij, & honos apud prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani, fauore municipali, & futuræ potentiæ spe iuuare partes annitebantur. quæ vbi paratu firma, & aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbruere; Fabius Valens cum quatuor speculatoribus, & tribus amicis, totidem centurionibus ad naues * regreditur mature: cæterisque remanere, & in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. Cæterum vt mare tutius Valenti, quam littora, aut vrbes; ita futuri ambiguus, & magis quid vitaret quam cui fideret certus, aduersa tempestate Stœchadas Massiliensium insulas affertur. Ibi eum, missæ à Paullino liburnicæ oppressere. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conuersa, initio per Hispaniam a prima Adiutrice legione orto; quæ memoria Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam, inclytus erga Vespasianum fauor, quod illic secundæ legioni a Claudio præpositus, & bello clarus egerat, non sine motu adiunxit cæterarum: in quibus plerique centuriones ac milites a Vitellio prouecti, expertum iam Principem anxij mutabant. Ea discordia, & crebris belli ciuilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venusio: qui super insitam ferociam, & Romani nominis odium, propriis in Carthismanduam reginam stimulis accendebatur. Carthismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: & auxerat potentiam, postquam capto per dolum rege Carataco, instruxisse triumphum Claudij Cæsaris videbatur. Inde opes, & rerum secundarum luxus. spreto Venusio, is fuit maritus, armigerum eius Vellocatum in matrimonium regnumque accepit. concussa statim flagitio domus. Pro marito, studia ciuitatis: pro adultero, libido reginæ, & sæuitia. Igitur Venusius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Carthismanduam adduxit. Tum petita a Romanis præsidia. & cohortes alæque nostræ, variis prœliis, exemere tamen periculo reginam. Regnum Venusio, bellum nobis relictum. Turbata per eosdem dies Germania, & secordia ducum, & seditione legionum. Externa vi, & perfidia sociali, prope afflicta Romana res. Id bellum, cum causis & euentibus (etenim longius prouectum est) mox memorabimus. Mota & Dacorum gens, nūquam fida, tunc sine metu, abducto e Mœsia exercitu. sed prima rerum, quieti speculabantur: vbi flagrare Italiam bello, cuncta inuicem hostilia, accepere, expugnatis cohortium

Valerius Paullinus pro Vespasiano.

Valens mare intrat.

* Emend. & dist. regreditur. Maturo, cæterisque

Capitur à Paullino.

In Britannia rebellio, Duce Venusio.

In Germania turbæ.

Et Daci rebellant.

Sed repressit opportune Mucianus.

alarumque hibernis, vtraque Danubij ripa potiebantur. Iamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles vtrinque ingrueret, si Dacus Germanusque diuersi irrupissent. Abfuit vt sæpe alias, fortuna populi Ro. quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit: & quod Cremonæ interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asia (proconsul eam prouinciam annuo imperio tenuerat) Mœsiæ præpositus est: additis copiis e Vitellio exercitu, quem spargi per prouincias, & externo bello illigari, pars consilij, pacisque erat. Nec cæteræ nationes silebant. Subita per Pontum arma, Barbarum mancipium, regiæ quondam classis præfectus, mouerat. Is fuit Anicetus Polemonis libertus, præpotens olim, & postquam regnum in formam prouinciæ verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellij nomine, adscitis gentibus, quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manus ductor, Trapezuntem, vetustam admodum ciuitatem, à Græcis in extremo Ponticæ ore conditam subitus irrupit. Cæsa ibi cohors, regium auxilium olim. mox donati ciuitate Romana, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum retinebant. Classi quoque faces intulit*, vacuo mari * eludens, quia lectissimas liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin & barbari contemptius vagabantur, fabricatis repente nauibus, quas cameras vocant, arctis lateribus, lata aluo, sine vinculo æris aut ferri connexa. & tumido mari, prout fluctus attollitur, summa nauium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter vndas voluuntur, pari vtrinque prora, & mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum & innoxium est. Aduertit ea res * Vespasiani [animum,] vt vexillarios e legionibus, ducemque Virdium Geminum, spectatæ militiæ, diligeret. Ille incompositum & prædæ cupidine vagum hostem adortus, cogit in naues: effectisque raptim liburnicis, assequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. Ac primo rex, minis armisque supplicem tueri. Postquam merces proditionis, aut bellum ostendebatur, fluxa, vt est Barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque seruili finis impositus. Lætum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prœlij nuntius in Ægypto assequitur. Eo properantius Alexandriam pergit, vt fracto Vitellij exercitu, vrbem quoque externæ opis indigam fame vrgeret. Namque & Africam, eodem latere sitam, terra marique inuadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam, ac discordiam hosti facturus. Dum hac totius orbis mutatione, fortuna imperij transit: Primus Antonius nequaquam pari innocentia, post Cremonam agebat. satisfactum bello ratus, & cætera ex facili: seu fœlicitas, in tali ingenio, auaritiam, superbiam, cæteraque occulta mala patefecit. vt captam Italiam persultare, vt suas legiones colere, omnibus dictis factisque viam sibi ad potentiam struere. Vtque licentia militem

In Ponto bellum, Duce Aniceto liberto.

Is Trapezuntem capit.

Classem incendit.

Cameræ, naues.

Anicetus Romanis traditur.*

Vespasianus Alexandriam venit.

Antonius immodeste agit:

* Nec male, illudens,

* Forte, Vespasianum, alia voce induēta.

militem imbueret, interfectorum centurionum ordines, legionibus offerebat. eo suffragio turbidissimus quisque delecti. nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur. quæ seditiosa, & corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat, nihil aduentantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat quam Vespasianum spreuisse. Cæterum propinqua hieme, & humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graues, plerique etiam integri, Veronæ relicti. sufficere cohortes alæque, & e legionibus lecti, profligato iam bello videbantur. Vndecima legio sese adiunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus, anxia quod defuisset. Sed millia Dalmatarum, recens dilectus, comitabantur. Ducebat Poppæus Siluanus consularis. vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum. Is Siluanum secordem bello, & dies rerum, verbis terentem, specie obsequij regebat, ad omniaque quæ agenda forent, quieta cum industria aderat. Ad has copias, e classicis Rauennatibus legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti. Classem, Dalmatæ suppleuere. Exercitus ducesque ad Fanum Fortunæ iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod motas ex vrbe prætorias cohortes audierant, & teneri præsidiis Apenninum rebantur, & ipsos in regione bello attrita, inopia & seditiosæ militum voces terrebant, Clauarium (donatiui nomen est) flagitantium. nec pecuniam, aut frumentum prouiderant: & festinatio atque auiditas præpediebant, dum quæ accipi poterant, rapiuntur. celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus aduersus fas nefasque irreuerentiam fuisse, vt gregarius eques, occisum a se proxima acie fratrem professus præmium a ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem, ius hominum; aut vlcisci, ratio belli permittebat. Distulerant tanquam maiora meritum, quam quæ statim exsoluerent. nec quidquam vltra traditur. Cæterum, & prioribus ciuium bellis, par scelus inciderat. Nam prœlio, quo apud Ianiculum aduersum Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore, seipsum interfecit, vt Sisenna memorat. tanto acrior apud maiores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Sed hæc aliaque ex veteri memoria repetita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali poscent, haud absurde memorabimus. Antonio ducibusque partium, præmitti equites, omnemque Vmbriam explorari placuit, si qua Apennini iuga clementius adirentur: acciri aquilas signaque, & quidquid Veronæ militum foret: Padumque & mare, commeatibus compleri. Erant inter duces, qui necterent moras. quippe nimius iam Antonius, & certiora de Muciano sperabantur. Namque Mucianus tam celeri victoria anxius, & ni præsens vrbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum & Varum media scriptitabat, instandum cœptis, aut rursus cunctandi vtilitates edisserens: atque ita compositus, vt ex euentu rerum aduersa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in senatorum ordinem additum, ac legioni præpositum,

Et ambitiose. *Copias in hostem expedit.* *Earum enumeratio.* *Cunctantur in via.* *Pecuniæ & cōmeatuum angustia.* *Immane scelus militis.* *Reliquæ copiæ arcessuntur.* *Muciani ambigua scripta.*

cæterosque sibi fidos, apertius monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistre, & Muciano * volentia scripsere. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, vt non pro spe Antonij, consilia factaque eius æstimarentur. Ægre id pati Antonius, & culpam in Mucianum conferre, cuius criminationibus coaluissent pericula sua. nec sermonibus temperabat, immodicus linguæ, & obsequij insolens. litteras ad Vespasianum composuit, iactantius quam ad Principem, nec sine occulta in Mucianum insectatione. *Se Pannonicas legiones in arma egisse, suis stimulis excitos Mœsiæ duces, sua constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia. quod discordes, dispersasque Vitellij legiones, equestri procella, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum, & sui operis. casum Cremonæ, bello imputandum. maiore damno, plurium vrbium excidijs, veteres ciuium discordias reipublicæ stetisse. non se nuntijs neque epistolis, sed manu & armis Imperatori suo militare. neque officere gloriæ eorum, qui Asiam interim composuerint: illis Mœsiæ pacem, sibi salutem securitatemque Italiæ, cordi fuisse. suis exhortationibus, Gallias Hispaniasque validissimum terrarum partem, ad Vespasianum conuersas. sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli assequantur, qui periculis non affuerint.* Nec fefellere ea Mucianum. Inde graues simultates: quas Antonius simplicius, Mucianus callide, eoque implacabilius nutriebat. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potius malorum quam mala differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario læta omnia fingeret, falsis ingrauescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium. prohibiti per ciuitatem sermones, eoque plures: ac si liceret, vera narraturi, quia vetabátur, atrociora vulgauerant. Nec duces hostiũ, augẽdæ famæ deerant, captos Vitellij exploratores, circũductosque, vt robora victoris exercitus noscerẽt, remittendo: quos omnes Vitellius secreto percunctatus, interfici iussit. Notabili constantia, centurio Iulius Agrestis, post multos sermones quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occulta fallere Antonium tentauit, sed mandata imperatoris suumque animum professus, vt cuncta viseret, postulat. Missi qui locum prœlij, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeauit, abnuentique vera esse quæ referret, atque vltro corruptum arguenti: *Quandoquidem*, inquit, *magno documento opus est, nec alius iam tibi aut vitæ, aut mortis meæ vsus, dabo cui credas.* atque ita digressus, volũtaria morte dicta firmauit. Quidam iussu Vitellij interfectum, de fide constantiaque eadem tradidere. Vitellius vt e somno excitus, Iulium Priscum, & Alphenum Varum, cum XIIII. prætoriis cohortibus, & omnibus equitum alis obsidere Apenninum iubet. Secuta e classicis legio. tot millia armatorum, lecta equis virisque, si alius dux foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Cæteræ cohortes, ad tuendam vrbem L. Vitellio fratri datæ. Ipse nihil e solito luxu remittens, & diffidentia properus,

Qui alienat Vespasianum ab Antonio: Isto nec ignaro, nec dissimulante.

Litteræ eius superbæ.

Quibus mire Mucianus offensus.

Vitellius cladem dissimulat.

Rumores vetat.

Centurionis memorabile factum.

Tandem Vitellius Apenninum occupat.

Honores largitur.

* Alias volenti

properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium externis dilargiri: his tributa dimittere, alios immunitatibus iuuare, denique nulla in posterum cura, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat; stultissimus quisque pecunijs mercabatur. Apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salua republica poterant. Tandem, flagitante exercitu, qui Meuaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, & infidis consilijs obnoxius. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum volucrum superuolitauit, vt nube atra diem * obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disiecto sacrificij apparatu, longe nec vbi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improuidus consilij. quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus vrgendo trahendove bello modus, alios rogitans, & ad omnes nuntios, vultu quoque, & incessu trepidus, dein temulentus. Postremo tædio castrorum, & audita defectione Misenensis classis, Romam reuertit, recentissimum quodque vulnus pauens, summi discriminis incuriosus. Nam cùm transgredi Apenninum integro exercitus sui robore, & fessos hieme atque inopia hostes aggredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, & vsque in extrema obstinatum, trucidandum, capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, & si consulerentur, vera dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitellij. ita formatis Principis auribus, vt aspera quæ vtilia, nec quidquam nisi iocundum & læsurum acciperet. Sed classem Misenensem (tantum ciuilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Fauentinus centurio, per ignominiam a Galba dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. præerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans, neque strenuus in perfidia. & Apinius Tiro prætura functus, ac tum forte Minturnis agens, ducem se defectoribus obtulit. a quibus municipia coloniæque impulsæ, præcipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contra Capua Vitellio fida, municipalem æmulationem bellis ciuilibus miscebant. Vitellius, Claudium Iulianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis dilegit. data in auxilium vrbana cohors, & gladiatores, quibus Iulianus præerat. Vt collata vtrinque castra, haud magna cunctatione Iuliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupauere, mœnibus situque magis, quàm ipsorum ingenio tutam. Quæ vbi Vitellio cognita, parte copiarum Narniæ cum præfectis prætorij relicta, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus & quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum & clamoribus populi arma poscentis refouebatur: dum vulgus ignauum, & nihil vltra verba ausurum, falsa specie, exercitus & legiones appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum eius quanto quis clarior, minus fidus) vocari tribus iubet, dantes nomina sacramento

Aut commoda.
In castra venit.
Mirum ei prodigium.
* Ita manuscr. vulgo, obtunderent.
Romam redit.
Pessimo in omnibus consilio vius.
Misenensis classis defectio.
Puteolani, pro Vespasiano
Capuani, pro Vitellio.
Iulianus cum gladiatoribus transit ad Flauianos.
L. Vitellius in eum it.
Tribus Romanæ nomina dant.

adigit. Superfluente multitudine, curam dilectus in consules partitur. Seruorum numerum & pondus argenti senatoribus indicit, equites Romani obtulere operam pecuniasque, etiam libertinis idem munus vltro flagitantibus. Ea simulatio, officia metu profecta, verterat in fauorem. Et plerique haud perinde Vitellium, quam casum locumque principatus miserabantur. nec deerat ipse vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere, largus promissis, &, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin & Cæsarem se dici voluit, aspernatus antea. sed tunc, superstitione nominis, & quia in metu consilia prudentium, & vulgi rumor iuxta audiuntur. Cæterum vt omnia inconsulti impetus cœpta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paulatim senatores, equitesque, primo cunctanter & vbi ipse non aderat, mox conterriti, mœstive discrimine, donec Vitellius pudore irriti conatus, quæ non dabantur omisit. Vt terrorem Italiæ possessa Meuania, ac velut renatū ex integro bellum intulerat; ita haud dubium erga Flauianas partes studium, tam pauidus Vitellij discessus addidit. ereptus Samnis, Pelignusque, & Marsi, æmulatione, quod Campania præuenisset, vt in nouo obsequio ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœda hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus: & vix quieto agmine niues eluctantibus, patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset. quæ Flauianis ducibus non minus sæpe quam ratio affuit. Obuium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu, & notitia locorum, custodias Vitellij elapsum. Propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius, militiæ, eoque inter duces assumptus est. Flauio quoque Sabino, ac Domitiano patuisse effugium, multi tradidere. Et missi ab Antonio nuntij, per varias fallendi artes penetrabant, locum ac præsidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori & audaciæ valetudinem causabatur. Domitiano aderat animus, sed custodes a Vitellio additi, quanquam se socios fugæ promitterent, tanquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat. Duces partium, vt Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt: donec aquilæ, signaque legionum assequerentur. Et locus ipse castrorum placebat, late prospectans, tuto copiarum aggestu, florentissimis pone tergum municipiis. Simul colloquia cum Vitellianis decem millium spatio distantibus, & proditio sperabatur. Ægre id pati miles, & victoriam malle quam pacem. ne suas quidem legiones opperiebantur, vt prædæ quam periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit, *Esse adhuc Vitellio vires, ambiguas si deliberarent, acres si desperassent. Initia bellorum ciuilium fortunæ permittenda, victoriam consilijs & ratione perfici. Iam Misenensem classem & pulcherrimam Campaniæ oram desciuisse, nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniamque iaceat. Satis gloriæ prælio Cremonensi partum, & exitio Cremonæ, nimium inuidiæ. ne concupiscerent Romam capere potius, quam seruare. Maiora illis præmia, & multo maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Rom. sine sanguine quæsissent.* His & talibus mitigati animi.

Multi Italorum ad Flauianos deficiunt.

Hi Apenninum transeunt.

Cerialis elapsus.

Domitianus non item.

Castra Carsulis.

Antonius milites mitigat.

animi. Nec multo post legiones venere. Et terrore famaque aucti exercitus, Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad trāsitionem, qui suas centurias turmasque tradere donum victori, & sibi in posterum gratiam certabant. Per eos cognitum est, Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri. Missus extemplo Varus, cum expedita manu, paucos repugnātium interfecit. plures, abiectis armis, veniam petiuere. quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi præsidij dedecus lenirent. Nec vlla apud Vitellianos flagitij pœna: & præmiis defectorum, vera fides. ac reliquum perfidiæ certamen, crebra transfugia tribunorum centurionumque. Nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus & Alphenus, desertis castris ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exoluerent. Iisdem diebus, Fabius Valens, Vrbini, in custodia interficitur. Caput eius Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam vltra spem fouerent. nam peruasisse in Germanias Valentem, & veteres illic nouosque exercitus ciere credebant. Visa cæde, in desperationem versi. & Flauianus exercitus, immane quantum animo exitium Valentis, vt finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniæ, equestri familia, procax moribus, neque absurdus ingenio famam vrbanitatis per lasciuiam petere. ludicro * Iuuenalium sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitauit, scite magis quam probe. Legatus legionis, & fouit Verginium, & infamauit. Fonteium Capitonem in proditionem corruptum, seu quia corrumpere nequiuerat, interfecit. Galbæ proditor, Vitellio fidus, & aliorum perfidia illustratus. Abrupta vndique spe, Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine dedecore, sed sub signis vexillisque in subiectos Narniæ campos descendere. Flauianus exercitus, vt ad prœlium intētus * armatusque, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani. & circumdatos, Primus Antonius clementer alloquitur. pars Narniæ, pars Interamnæ subsistere iussi. relictæ simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graues, & aduersus contumaciam validæ. Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntijs salutem, & pecuniam, & secreta Campaniæ, offerre Vitellio, si positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano permisisset. In eundem modum & Mucianus composuit epistolas: quibus plerunque fidere Vitellius, ac de numero seruorum, electione * lictorum loqui. Tanta torpedo inuaserat animum, vt si Principem eum fuisse cæteri non meminissent, ipse obliuisceretur. At primores ciuitatis, Flauium Sabinum præfectum vrbis, secretis sermonibus incitabant, victoriæ famæque partem capesseret. *Esse illi proprium militem cohortium vrbanarum. nec defuturas vigilum cohortes, seruitia ipsorum, fortunam partium, & omnia prona victoribus. ne Antonio Varoque de gloria concederet. Paucas Vitellio cohortes, & mœstis vndique nuntijs trepidas. populi, mobilem animum: & si se ducem præbuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem, adeo ruentibus debilitatum. gratiam patrati*

Præsidium Interamnæ interceptum.

Vitelliāni carptim ad victores transeunt.

Valentis cædes.

Vita & mores hominis.

* Alias, iuuenum

Cohortium Vitellij deditio.

* Cod. reg. ornatusque,

Ipsi conditiones propositæ.

Nec ab eo spretæ.

* littorum

Sabinus incitatur ad arma.

belli penes eum, qui vrbem occupasset. Id Sabino conuenire, vt imperium fratri reseruaret: id Vespasiano, vt cæteri post Sabinum haberentur. Haud quaquam erecto animo eas voces accipiebat, inualidus senecta. Erant qui occultis suspicionibus incesserent, tanquam inuidia & æmulatione fortunam fratris moraretur. Namque Flauius Sabinus ætate prior, priuatis vtriusque rebus, auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat. Et credebatur affectam eius fidem præiuuisse, domo agrisque pignori acceptis. Vnde, quanquam manente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio, mitem virum abhorrere a sanguine & cædibus: eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendisque per conditionem armis agitare. Sæpe domi congressi. postremo in æde Apollinis, vt fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, Cluuium Rufum & Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur, Vitellij proiectus & degener, Sabinus non insultans, & miseranti propior. Quod si tam facile suorum mentes flexisse Vitellius, quam ipse cesserat: incruentam vrbem Vespasiani exercitus intrasset. Cæterum vt quisque Vitellio fidus, ita pacem & conditiones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes, & fidem in libidine victoris. *Nec tantam Vespasiano superbiam, vt priuatum Vitellium pateretur. ne victos quidem laturos. Ita periculum ex misericordia. Ipsum sane senem, & prosperis aduersisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio eius Germanico fore? Nunc pecuniam, & familiam, & beatos Campaniæ sinus promitti. Sed vbi imperium Vespasianus inuaserit, non ipsi, non amicis eius, non denique exercitibus securitatem, nisi extincto æmulatu redituram. Fabium illis Valentem, captiuum & casibus dubiis reseruatum, prægrauem fuisse: nedum Primus ac Fuscus, & specimen partium Mucianus, vllam in Vitellium nisi occidendi licentiam habeant. Non a Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antoniū incolumes relictos. Nisi forte Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellij cliens, cum Vitellius collega Claudio foret. Quin vt censuram patris, vt tres consulatus, vt tot egregiæ domus honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur. perstare militem, superesse studia populi. Denique nihil atrocius euenturum, quam in quod sponte ruant. moriēdum victis, moriendū deditis. id solum referre, nouissimū spiritum per ludibriū & contumelias effundant, an per virtutem.* Surdæ ad fortia cōsilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis, minus placabilem victorem relinqueret coniugi ac liberis. Erat illi & fessa ætate parés, quæ tamen paucis ante diebus opportuna morte excidiū domus præuenit. nihil principatu filij assecuta, nisi luctum & bonam famam. xv. Kal. Ianu. audita defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, pullo amictu palatio digreditur, mœsta circum familia. Simul ferebatur lecticula paruulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandæ & intempestiuæ. miles minaci silentio. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies, Romanum Principem, & generis humani paulo ante dominum, relicta fortunæ suæ sede, per populum, per vrbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. Repentina vis dictatorem

Nec facile impellitur:

Et magis de pace amittitur.

Quam Vitellij proximi dirimunt: Eumque ad robur excimulant,

Natura ignauum & degenerem.

Mater eius obiit.

Ipse Principatu abiturit.

Cæsarem

Cæsarem oppresserat. occultæ Caium insidiæ. nox & ignotum rus, fugam Neronis absconderant. Piso & Galba, tanquam in acie cecidere. in sua concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam fœminis, pauca & præsenti mœstitiæ congruentia locutus: *Cedere se pacis & Reip. causa: retinerent tantum memoriam sui, fratremque, & coniugem, & innoxiam liberorum ætatem miserarentur.* Simul filium protendens, modo singulis, modo vniuersis commendans, postremo fletu præpediente, assistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exolutum a latere pugionem, velut ius necis vitæque ciuium, reddebat. Aspernante consule, reclamantibus qui in concione adstiterant, vt in æde Concordiæ positurus insignia imperij, domumque fratris petiturus, discessit. Maior hic clamor obsistentium penatibus priuatis, in palatium vocantium. interclusum alterū iter, idque solum quod in sacram viam pergeret, patebat. Tum consilij inops, in palatium rediit. Præuenerat rumor, eiurari ab eo imperium. Scripseratque Flauius Sabinus cohortium tribunis, vt militem cohiberent. Igitur tanquam omnis Resp. in Vespasiani sinum cessisset, primores senatus, & plerique equestris ordinis, omnisque miles vrbanus, & vigiles, domum Flauij Sabini compleuere. Illuc de studiis vulgi, & minis Germanicarum cohortium affertur. Longius iam progressus erat, quàm vt regredi posset: & suo quisque metu, ne disiectos, eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed quod in eiusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. Circa lacum Fundani, descendentibus qui Sabinum comitabantur armatis, occurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi prœlium, improuiso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepida, quod tutissimum e præsentibus, arcem Capitolij insedit milite, & quibusdam senatorum equitumque: quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulauere. Subierunt obsidium etiam fœminæ: inter quas maxime insignis, Verulana Gracilia, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles, custodia secordi clausos circumdedit, eoque, concubia nocte, suos liberos Sabinus, & Domitianum fratris filium, in Capitolium acciuit. At Sabinus, misso per neglecta ad Flauianos duces nuntio, qui circumsideri ipsos, nisi subueniretur, arctas res nuntiaret; noctem adeo quietam egit, vt digredi sine noxa potuerit. Quippe miles Vitellij aduersus pericula ferox, laboribus & vigiliis parum intentus erat. Et hibernus imber repente fusus, oculos aureſque impediebat. Luce prima Sabinus, antequam inuicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem e primipilaribus, ad Vitellium misit, cum mandatis & questu, quod pacta turbarentur. *Simulationem prorsus & imaginem deponendi imperij fuisse, ad decipiendos tot illustres viros. Cur enim e rostris, fratris domum imminentem foro, & iritandis hominum oculis, quam Auentinum & penates vxoris petisset? Ita priuato, & omnem principatus speciem vitanti, conuenisse. Contra, Vitellium in palatium, in ipsam imperij arcem*

Concionem habet.

Abiecte se gerit.

Populus & miles in sede eum restituunt.

Sabinus interea Remp. susceperat.

Prœliatur cū Vitellianis:

Pellitur.

Capitolium occupat.

Obsidetur.

Mittit ad Vitellium expostulatum.

regressum. Inde armatum agmen emissum, stratam innocentium cædibus celeberrimam vrbis partem. ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, & vnum e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium prælijs legionum, captiuitatibus vrbium, deditionibus cohortium iudicatur. Iam Hispanijs, Germaniisque, & Britannia, desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse fide, donec vltro ad conditiones vocaretur. Pacem & concordiam victis vtilia; victoribus tantum pulchra esse. Si conuentionis pæniteat; non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani vix puberem. quantum occisis vno sene, & vno iuuene profici? Iret obuiam legionibus, de summa rerum illic certaret.

Ille se purgat, militẽ culpat.

cætera secundum euentum prælij cessura. Trepidus ad hæc Vitellius, pauca purgandi sui caussa respondit, culpam in militem conferens, cuius nimio ardori imparem esse modestiam suam. Et monuit Martialem, vt per secretam ædium partem occulte abiret, ne a militibus internuntius inuisæ pacis interficeretur. Ipse neque iubendi neque vitandi potens, non iam imperator, sed tantum belli causa erat.

Capitolium oppugnatur.

Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce, sibi quisque auctor: cito agmine, forum & imminentia foro templa præteruecti, erigunt aciem per aduersum collem, vsque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere cliui, dextra subeuntibus. In quarum tectum egressi, saxis tegulisque Vitellianos deturbabant. neque illis manus nisi gladiis armatæ, & arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum iecere, & sequebantur ignem. ambustasque Capitolij fores penetrassent, ni Sabinus reuulsas vndique statuas, decora maiorum, in ipso aditu vice muri obiecisset. Tum diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Improuisa vtraque vis. propior atque acrior per asylum ingruebat. Nec sisti poterant, scandentes per coniuncta ædificia: quæ, vt in multa pace, in altum edita, solum Capitolij æquabant.

Incenditur.

Heic ambigitur, ignem tectis oppugnatores iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depellerent. Inde lapsus ignis in porticus, appositas ædibus. mox sustinentes fastigium Aquilæ, vetere ligno, traxere flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum & indireptum, conflagrauit. Id facinus post conditam vrbem luctuosissimum fœdissimumque

Querela super eo.

pop. Rom. accidit, nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis. Sedem Iouis optimi maximi, auspicato a maioribus pignus imperij conditam, quam non Porsena dedita vrbe, neque Galli capta, * temerare potuissent, furore Principum exscindi? Arserat & ante Capitolium ciuili bello, sed fraude priuata. Nunc palam obsessum, palam incensum. quibus armorum causis, quo tantæ cladis pretio

* Pleique libri, tenere

Quis condiderit,

pro patria bellauimus? Vouerat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino, ieceratque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, quam

Auxerit.

quo modicæ adhuc Pop. Rom. res sufficerent. Mox Seruius Tullius, sociorum studio, deinde Tarquinius Superbus, capta Suessa Pometia, hostium spoliis extruxere. Sed gloria operis, libertati reseruata.

Pulsis

Pulſis regibus, Horatius Puluillus iterum conſul dedicauit, ea magnificentia, quam immenſæ poſtea Pop. Rom. opes ornarent potius, quam augerent. Iiſdem rurſus veſtigijs ſitum eſt, poſtquam interiecto CCCCXV. annorum ſpatio L. Scipione, C. Norbano Coss. flagrauerat. Curam victor Sulla ſuſcepit, neque tamen dedicauit. hoc ſolum fœlicitati eius negatum. Lutatij Catuli nomen, inter tanta Cæſarum opera, vſque ad Vitellium manſit. Ea tunc ædes cremabatur. Sed plus pauoris obſeſſis, quam obſeſſoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque aſtu, neque conſtantia, inter dubia indigebat. Ex diuerſo, trepidus miles, dux ſegnis, & veluti captus animi, non lingua, non auribus competere. neque alienis conſilijs regi, neque ſua expedire. huc illuc clamoribus hoſtium circumagi. quæ iuſſerat vetare, quæ vetuerat iubere. Mox quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exequi. poſtremo abiectis armis, fugam & fallendi artes circumſpectabant. Irrumpunt Vitelliani, & cuncta ſanguine, ferro, flammiſque miſcent. Pauci militarium virorum, inter quos maxime inſignes, Cornelius Martialis, Æmylius Pacenſis, Caſperius Niger, Didius Scæua, pugnam auſi obtruncantur. Flauium Sabinum inermem, neque fugam cœptantem, circumſiſtunt, & Quinctium Atticum conſulem, vmbra honoris & ſuamet vanitate monſtratum quod edicta in populum pro Veſpaſiano magnifica, probroſa aduerſus Vitellium iecerat. Cæteri per varios caſus elapſi, quidam ſeruili habitu, alij fide clientium contecti, & inter ſarcinas abditi. Fuere, qui excepto Vitellianorum ſigno, quo inter ſe noſcebantur, vltro rogitantes reſpondenteſve, audaciam pro latebra haberent. Domitianus, prima irruptione apud ædituum occultatus, ſolertia liberti, lineo amictu turbæ ſacricolarum immixtus ignaruſque, apud Cornelium Primum paternum clientem, iuxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disiecto æditui contubernio, modicum ſacellum IOVI CONSERVATORI, aramque poſuit, caſuſque ſuos in marmore expreſſit. Mox imperium adeptus, IOVI CVSTODI templum ingens, ſeque in ſinu dei ſacrauit. Sabinus & Atticus onerati catenis, & ad Vitellium ducti, nequaquam infeſto ſermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui ius cædis, & præmia nauatæ operæ, petebant. Clamore a proximis orto, ſordida pars plebis ſupplicium Sabini expoſcit, minas adulationeſque miſcet. Stantem pro gradibus palatij Vitellium, & preces parantem, peruicere vt abſiſteret. Tum confoſſum conlaceratumque, & abſciſſo capite truncum corpus Sabini, in Gemonias trahunt. Hic exitus viri haud ſane ſpernendi. Quinque & XXX. ſtipendia in Repub. fecerat, domi militiæque clarus. Innocentiam iuſtitiamque eius, non argueres: ſermonis nimius erat. Id vnum ſeptem annis, quibus Mœſiam; duodecim, quibus præfecturam vrbis obtinuit, calumniatus eſt rumor. in fine vitæ, alij ſegnem, multi moderatum, & ciuium ſanguinis parcum credidere. Quod inter omnes conſtiterit, ante principatum Veſpaſiani, decus domus penes Sabinum erat. Cædem eius lætam fuiſſe Muciano accepimus. Ferebant

Reparauerit.

Torpor Sabini.

Conſul Atticus.

Multi elapſi.

Inter quos Domitianus.

Qui latebram ſuam poſtea ſacrauit.

Sabinus confoditur.

plerique etiam paci consultum, dirempta æmulatione inter duos, quorum alter se fratrem Imperatoris, alter consortem imperij cogitaret. Sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus ac velut vicem reddens, quod interrogantibus quis Capitolium incendisset, se reum Atticus obtulerat. Eaque confessione, siue aptum tempori mendacium fuit, inuidiam crimenque agnouisse, & a partibus Vitellij amolitus videbatur. Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam castris, excidio Tarracinæ imminebat: clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant. Præerat, vt supra memorauimus, Iulianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lasciuia secordiaque gladiatorum magis, quam ducum similes. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmare, noctu dieque fluxi, & amœna littorum personantes, in ministerium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter conuiuia loquebantur. Paucos ante dies, discesserat Apinius Tiro: donisque ac pecunijs acerbe per municipia conquirendis, plus inuidiæ quam virium partibus addebat. Interim ad Vitellium seruus Verginij Capitonis perfugit, pollicitusque si præsidium acciperet, vacuam arcem furtim traditurum, multa nocte cohortes expeditas summis montium iugis, super caput hostium sistit. inde miles ad cædem magis, quam ad pugnam decurrit. sternunt inermes, aut arma capientes, & quosdam somno excitos, cum tenebris, pauore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidere. Cæteri ad naues ruebant, vbi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex liburnicæ inter primum tumultum euasere, in quis præfectus classis Apollinaris: reliquas in littore captas, aut nimio ruentium onere pressas, mare hausit. Iulianus ad L. Vitellium perductus, & verberibus fœdatus, in ore eius iugulatur. Fuere, qui vxorem L. Vitellij Triariam incesserint, tanquam gladio militari cincta, inter luctum cladesque expugnatæ Tarracinæ, superbe sæueque egisset. Ipse lauream prospere gestæ rei, ad fratrem misit: percunctatus statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere iuberet. Quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed Reipub. fuit. nam si recens victoria miles, & super insitam peruicaciam secundis ferox, Romam contendisset, haud parua mole certatum, nec sine exitio vrbis foret. quippe L. Vitellio, quamuis infami, inerat industria: nec virtutibus, vt boni, sed quo modo pessimus quisque, vitijs valebat. Dum hæc in partibus Vitellij geruntur, digressus Narnia Vespasiani exercitus, festos Saturni dies, Otriculi per otium agitabat. Causa tam prauæ moræ, vt Mucianum opperirentur. Nec defuere qui Antonium suspicionibus arguerent, tanquam dolo cunctantem, post secretas Vitellij epistolas, quibus consulatum & nubilem filiam, & dotales opes, pretium proditionis, offerebat. Alij, ficta hæc, & in gratiam Muciani composita. Quidam, omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potius vrbi bellum, quam inferre: quando validissimæ cohortes a Vitellio

Atticus sæuientibus eripitur.

Tarracina obsessa.

Quam gladiatores segniter custodiunt.

Proditur a seruo.

Iulianus occisus.

Fœmina viriliter lasciuit.

L. Vitellij ingenium.

Flauiani Saturnalia agitant.

Causæ eius moræ.

Vitellio desciuissent, & abscissis omnibus præsidijs, cessurus imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde ignauia Sabini corrupta: qui sumptis temere armis, munitissimam Capitolij arcem, & ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, aduersus tres cohortes tueri nequisset. Haud facile quis vni assignauerit culpam, quæ omnium fuit. nam & Mucianus, ambiguis epistolis, victores morabatur; & Antonius, præpostero obsequio, vel dum tegeret inuidiam, crimen meruit. cæterique duces, dum peractum bellum putant, finem eius insigniuere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus, vt transuersis itineribus per agrum Sabinum, Salaria via vrbem introiret, satis maturauerat: donec obsessi Capitolij fama cunctos simul exciret. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo iam noctis, serum auxilium venit. Illic interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere vrbem, mœsta omnia accepit. plebem quoque & seruitia pro Vitellio armari, nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prœlium aduersum fuerat. namque incautum, & tanquam ad victos ruentem, Vitelliani interiectus equiti pedes excepere. pugnatum haud procul vrbe, inter ædificia hortosque, & amfractus viarum. quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant. neque omnis eques concors, adiunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur. capitur præfectus alæ, Tullius Flauianus. cæteri fœda fuga consternantur, non vltra Fidenas secutis victoribus. Eo successu studia populi aucta. Vulgus vrbanum arma cepit. Paucis scuta militaria. plures, raptis quod cuique obuium telis, signum pugnæ exposcunt. Agit grates Vitellius, & ad tuendam vrbem prorumpere iubet. Mox vocato Senatu, diliguntur legati ad exercitus, vt prætexto Reipub. concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerunt, extremum discrimen adiere, aspernante milite conditiones pacis. Vulneratur prætor Arulenus Rusticus. auxit inuidiam, super violatum legati prætorisque nomen, propria dignatio viri. Palantur comites. occiditur proximus lictor, dimouere turbam ausus. & ni dato a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum ius, ante ipsa patriæ mœnia, ciuilis rabies vsque in exitium temerasset. Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis. Miscuerat se legatis Musonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiæ & placita Stoicorum æmulatus: cœptabatque permixtus manipulis, bona pacis ac belli discrimina disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus tædio. nec deerant qui propellerent proculcarentque, ni admonitu modestissimi cuiusque, & alijs minitantibus, omisisset intempestiuam sapientiam. Obuiæ fuere & virgines Vestales, cum epistolis Vitellij ad Antonium scriptis. Eximi supremo certamini vnum diem postulabant. si moram interiecissent, facilius omnia conuentura. Virgines cum honore dimissæ. Vitellio rescriptum, Sabini cæde, & incendio

Mox omnes properant ad vrbem.

Equites eorum victi.

Plebs pro Vitellio se armat.

Legati de pace missi.

Sed ferociter excepti.

Musonij importuna sapientia.

Vestales a Vitellio missæ.

Capitolij, dirempta belli commercia. Tentauit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, vt castris iuxta pontem Miluium positis, postera die vrbem ingrederentur. Ratio cunctandi, ne asperatus prælio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum consuleret.

Sed miles moræ impatiens.

Sed omnem prolatationem, vt inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quanquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant.

Triplici agmine vrbem adeunt.

Tripartito agmine, pars vt astiterat Flaminia via, pars iuxta ripam Tiberis incessit, tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat. plebs, inuectis equitibus fusa.

Occurritur.

Miles Vitellianus, trinis & ipse præsidiis occurrit. Prœlia ante vrbem multa, & varia: sed

Sed Flauiani vincunt.

Flauianis consilio ducum præstantibus, sæpius prospera. Ij tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram vrbis ad Sallustianos hortos, per angusta & lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum vsque diei, saxis pilisque subeuntes arcebant. donec ab equitibus, qui porta Collina irruperant, circumuenirentur.

Instauratum in campo Martis prœlium. Sed pari fortuna.

Concurrere & in campo Martio infestæ acies. Pro Flauianis fortuna, & parta toties victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant. & quanquam pulsi, rursus in vrbe congregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, vtque in ludicro certamine, hos modo, rursus illos clamore & plausu fouebat: quoties pars altera inclinasset, * abditos in tabernis, aut si quam in domum perfugerant, erui iugularique postulantes, parte maiore prædæ potiebantur.

* Vulgo, abditi

Plebis leuitas & sæuitia. Misera Romæ facies.

Nam milite ad sanguinem & cædes obuerso, spolia in vulgus cedebant. Sæua ac deformis vrbe tota facies. alibi prœlia & vulnera, alibi balneæ popinæque. Simul cruor & strues corporum, iuxta scorta, & scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum, quidquid in acerbissima captiuitate scelerum: prorsus, vt eandem ciuitatem, & furere crederes, & lasciuire. Conflixerant ante armati exercitus in vrbe, bis L. Sulla, semel Cinna, victoribus, nec tunc minus crudelitatis. nunc inhumana securitas, & ne minimo quidem temporis, voluptates intermissæ, velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exultabant. nulla partium cura, malis publicis læti.

Castra Prætoria oppugnata.

Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quæ acerrimus quisque vt nouissimam spem retinebant. Eo intentius victores, præcipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum vrbium excidiis reperta, simul admouent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: quidquid tot prœlijs laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari clamitantes. Vrbem senatui ac pop. Rom. templa dijs reddita; proprium esse militis decus, in castris. illam patriam, illos penates. ni statim recipiantur, noctem in armis agendam.

Strenue propugnata.

Contra Vitelliani, quanquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare, suprema victis solatia complectebãtur. Multi semianimes, super turres & propugnacula mœnium, expirauere.

Sed deo inuito.

Conuulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus: & cecidere omnes contrarijs vulneribus, versi in hostem.

Ea cura

Ea cura etiam morientibus decori exitus fuit. Vitellius capta vrbe, per auersam palatij partem, Auentinum in domum vxoris sellula defertur: vt si diem latebra vitauisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate ingenij, & quæ natura pauoris est, cum omnia metuenti, præsentia maxime displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam infimis seruitiorum, aut occursum eius declinantibus. Terret solitudo, & tacentes loci. tentat clausa, inhorrescit vacuis. fessusque misero errore, & pudenda latebra semet occultans, ab Iulio Placido tribuno cohortis protrahitur. Vinctæ pone tergum manus. laniata veste, fœdum spectaculum ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrymante. deformitas exitus misericordiam abstulerat. Obuius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit; aurem tribuni amputauit, ac statim confossus est. Vitellium infestis mucronibus coactum, modo erigere os & offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra, & Galbæ occisi locum contueri, postremo ad Gemonias, vbi corpus Flauij Sabini iacuerat, propulere. Vox vna non degeneris animi excepta, cum tribuno insultanti, se tamen Imperatorem eius fuisse respondit. Ac deinde ingestis vulneribus, concidit. Et vulgus eadem prauitate insectabatur interfectum, qua fouerat viuentem. Pater illi L. Vitellius. septimum & quinquagesimum ætatis annum explebat. consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus, Principatum ei detulere, qui ipsum non nouerant. Studia exercitus, raro cuiquam bonis artibus quæsita perinde affuere, quam huic per ignauiam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas: quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias dum magnitudine munerum, non constantia morum continere putat, meruit magis quam habuit. * Reip. haud dubie intererat, Vitellium vinci. Sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba desciuissent. * Præcipiti in occasum die, ob pauorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex vrbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum, & Cæsarem consalutatum, miles frequens, vtque erat in armis, in paternos penates deduxit.

Vitellius Palatiũ deserit.

Iterum repetit.

Latens capitur.

Ad necem ducitur.

Vox supra eius indolem.

Vita, & mores.

Domitianus Cæsar salutatus.

* *Abest ea vox a vulgatis: reposita e Vat.*

* Alij, Præcipitanti

C. CORNELII TACITI AB EXCES.SV NERONIS HISTORIARVM LIBER QVARTVS.

Sæuitum in vrbe.

INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quam pax cœperat. Armati per vrbem victores, implacabili odio, victos consectabantur. plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, vt quemque sors obtulerat. Ac mox, augescente licentia, scrutari, ac protrahere abditos: si quem procerum habitu & iuuenta, prospexerant, obtruncare; nullo militum, aut populi discrimine. quæ sæuitia, recentibus odijs, sanguine explebatur; dein verterat in auaritiam. Nihil vsquam secretum aut clausum sinebant, Vitellianos occultari simulantes. Initium id perfringendarum domuum, vel si resisteretur, causa cædis. nec deerat egentissimus quisque ex plebe, & pessimi seruitiorum prodere vltro dites dominos. alij ab amicis monstrabantur. Vbique lamenta, conclamationes, & * fortuna captæ vrbis, adeo vt Othoniani Vitellianique militis inuidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium accendendo ciuili bello acres, temperandæ victoriæ impares. Quippe in turbas & discordias pessimo cuique plurima vis, pax & quies bonis artibus indigent. Nomen sedemque Cæsaris, Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, sed stupris & adulteriis filium Principis agebat. Præfectura prætorij, penes Arrium Varum. Summa potentiæ, in Primo Antonio. is pecuniam familiamque e Principis domo, quasi Cremonensem prædam rapere. Ceteri modestia vel ignobilitate, vt in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Ciuitas pauida & seruitio parata, occupari redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, extinguique reliqua belli, postulabat. Præmissi Ariciam equites. agmen legionum, intra Bouillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque & cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus ira, quam metu abiecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per vrbem incessit. Nemo supplici vultu, sed tristes & truces, & aduersum plausus ac lasciuiam insultantis vulgi immobiles. paucos erumpere ausos, circumiecti pressere. cæteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, & quanquam inter aduersa, salua virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitijs fratris, in principatu eius vigilantior, nec perinde prosperis socius, quam aduersis abstractus. Ijsdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quam contumalia

Et prædæ actæ.

Nec duces, militi coercendo.

Antonius impotenter se gerit.

L. Vitellius se dedit.

Isque interfectus.

Campania composita.

* Virtranius, forma

tumacia aduersus Principem. Viso milite, quies, & minoribus colonijs impunitas. Capuæ, legio tertia hiemandi causa locatur: & domus illustres afflictæ, cum contra Tarracinenses nulla ope iuuarentur. Tanto procliuius est iniuriæ, quam beneficio vicem exoluere: quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur. Solatio fuit seruus Verginij Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo affixus, in ijsdem annulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. At Romæ Senatus cuncta principibus solita, Vespasiano decernit, lætus & spei certus. quippe, sumpta per Gallias Hispaniasque ciuilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Ægyptum, Iudæam Syriamque & omneis prouincias exercitusque lustrauerant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani litteræ, tanquam manente bello scriptæ. ea, prima specie, forma. Cæterum vt Princeps loquebatur, ciuilia de se, & Republica egregia. nec Senatus obsequium deerat. Ipsi consulatus cum Tito filio, prætura Domitiano & consulare imperium decernuntur. Miserat & Mucianus epistolas ad Senatum, quæ materiam sermonibus præbuere. *Si priuatus esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiæ dici. ipsa quoque insectatio in Vitellianos, sera & sine libertate. id vero erga Rempublicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod in manu sua fuisse imperium, donatumque Vespasiano* iactabat. Cæterum inuidia, in occulto; adulatio in aperto, erant. Multo cum honore verborum, Muciano triumphalia de bello ciuili data. Sed in Sarmatas expeditio fingebatur. Adduntur Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco, & Arrio Varro, prætoria insignia. Mox deos respexere. restitui placuit Capitolium. Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit. Cæteri, vultu, manuque; pauci quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Vbi ad Heluidium Priscum prætorem designatum ventum, prompsit sententiam, * vt honorificam in bonum Principem. Falsa aberant, & studijs Senatus * attollebantur. Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium, & magnæ gloriæ fuit. Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri sæpius memorandi, vt vitam studiaque eius, & quali fortuna sit vsus, paucis repetam. Heluidius Priscus, regione Italiæ septima, Tarracinæ municipio, Cluuio patre, qui ordinem primipili duxisset, ingenium illustre altioribus studijs iuuenis admodum dedit: non vt plerique, vt nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior aduersus fortuita, Rempub. capesseret. doctores sapientiæ secutus est, qui sola bona quæ honesta, mala tantum quæ turpia; potentiam, nobilitatem, cæteraque extra animum; neque bonis neque malis annumerant. Quæstorius adhuc, a Pæto Thrasea gener dilectus, e moribus soceri nihil æque ac libertatem hausit. ciuis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti peruicax, constans aduersus metus. Erant quibus appetentior famæ videretur: quando etiam sapientibus, cupido gloriæ,

Honores in Vespasianum a Senatu.

Qui comiter ad eos scribit.

Etiam Mucianus.

Sed superbe.

Honores in duces.

Heluidius Priscus.

* attollebatur.

Viri magni genus, & ingenium.

Stoicos amauit.

Et famam.

nouissima exuitur. Ruina soceri, in exilium pulsus, vt Galbæ principatu rediit, Marcellum Eprium delatorem Thraseæ accusare aggreditur. Ea vltio, incertum maior an iustior, senatum in studia diduxerat. Nam si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primo minax certamen, & egregiis orationibus vtriusque * testatum. Mox dubia voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus: variis, vt sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Cæterum eo senatus die, quo de imperio Vespasiani censebant, placuerat mitti ad Principem legatos. Hinc inter Heluidium, & Eprium, acre iurgium. Priscus eligi nominatim a magistratibus iuratis; Marcellus vrnam postulabat, quæ consulis designati sententia fuerat. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis posthabitus crederetur. Paulatimque, per altercationem, ad continuas & infestas orationes prouecti sunt. quærente Heluidio, *Quid ita Marcellus iudicium magistratuum pauesceret? esse illi pecuniam, & eloquentiam, queis multos anteiret, ni memoria flagitiorum vrgeret. Sorte & vrna, mores non discerni: suffragia & existimationem senatus reperta, vt uniuscuiusque vitam famamque penetrarent. pertinere ad vtilitatem Reip. pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, * Senecione: quorum accusatores, etiam si puniri non oporteat, ostentari non debere. hoc senatus iudicio, velut admoneri Principem, quos probet, quos reformidet. nullum maius boni imperij instrumentum, quam bonos amicos. * Esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur præmiis & impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret.* Marcellus, non suam sententiam impugnari, sed consulem designatum censuisse dicebat, secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. *Nihil euenisse cur antiquitus instituta exolescerent, aut Principis honor in cuiusquam contumeliam * verteretur. sufficere omnes obsequio. id magis vitandum, ne pervicacia quorundam irritaretur animus nouo principatu suspensus, & vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam ciuitatis formam patres auique instituerint: vlteriora mirari, præsentia sequi: bonos imperatores voto expetere, qualescunque tolerare. Non magis sua oratione Thraseam, quàm iudicio senatus afflictum. Sæuitiam Neronis, per huiusmodi imagines illusisse. nec minus sibi anxiam talem amicitiam, quam aliis exilium. Denique constantia, fortitudine, Catonibus & Brutis æquaretur Heluidius: se vnum esse ex illo senatu, qui simul seruierit. suadere etiam Prisco, ne supra Principem scanderet, ne Vespasianum senem triumphalem, iuuenum liberorum patrem præceptis coerceret. Quo modo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamuis egregiis modum libertatis placere.* Hæc magnis vtrinque contentionibus iactata, diuersis studiis accipiebantur. Vicit pars quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum annitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu inuidiæ si ipsi eligerétur. Secutum aliud certamen. Prætores ærarij (nam tum

Actio eius in Marcellum.

Cum eodem dissensio super legatis.

Inuehitur in hominem.

Marcellus cordate respondet.

Legati sorte lecti.

De pecunia publica dissensio.

* Ita libri. At Rhenano placuit, certatũ.

* Manusc. Senio:

* Esse

* verteret.

tum a prætoribus tractabatur ærarium) publicam paupertatem questi, modum impensis postulauerant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris, & remedij difficultatem, Principi reseruabat. Heluidius, arbitrio senatus agendum censuit. Cum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus tribunus plebis intercessit, ne quid super tanta re, Principe absente, statueretur. censuerat Heluidius, vt Capitolium publice restitueretur, adiuuaret Vespasianus. Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde obliuio transmisit. Fuere, qui & meminissent. Tum inuectus est Musonius Rufus in Publicum Celerem, a quo Baream Soranum falso testimonio circumuentum arguebat. Ea cognitione renouari odia accusationum videbantur. sed vilis & nocens reus, protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria. Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amicitiæ, cuius se magistrum ferebat. Proximus dies, causæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quam Priscus & Marcellus, cæterique motis ad vltionem animis, expectabantur. Tali rerum statu, cum discordia inter partes, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Principes in ciuitate essent; Mucianus vrbem ingressus cuncta simul in se traxit. fracta Primi Antonij Varique potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamuis vultu tegeretur. Sed ciuitas rimandis offensis sagax, verterat se transtuleratque. Ille vnus ambiri, coli. nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim Principis complecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnij Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus. sed nomen insigne, & decora ipsi iuuenta, rumore vulgi celebrabantur. Erantque in ciuitate adhuc turbida, & nouis sermonibus læta, qui principatus inanem ei famam circumdarent. Iussu Muciani, custodia militari cinctus, ne in ipsa vrbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab vrbe lapidem, via Appia, fuso per venas sanguine extinguitur. Iulius Priscus, prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, se ipsum interfecit, pudore magis quàm necessitate. Alphenus Varus, ignauiæ infamiæque suæ superfuit. Asiaticus (enim is libertus) malam potentiam, seruili supplicio, expiauit. Iisdem diebus, crebrescentem cladis Germanicæ famam, nequaquam mœsta ciuitas excipiebat. cæsos exercitus, capta legionum * [castra] hiberna, desciuisse Gallias, non vt mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagrauerit, altius expediam. Bataui, donec trans Rhenum agebant pars Cattorum, seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupauere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit: nec opibus Romanis, societate validiorum attriti, viros tantum armaque imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto, nobilissimi popularium regebant. Erat & domi dilectus eques, præcipuo nandi

Et quædam ab Heluidio, non pro seruili statu.

Musonius Celerem accusat.

Mucianus in vrbem venit.

Ad quem omnes se inclinant.

Calpurnius Piso cæsus.

Asiaticus, cruci affixus.

* Abest a manuss.

Initium belli Germanici.

Batauorum regio.

Et in armis gloria.

Julius Paullus. Claudius Ciuilis. stvdio; arma equosque retinens, integris turmis, Rhenum perrumpere. Iulius Paullus, & Claudius Ciuilis, regia stirpe, multo cæteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine interfecit. Iniectæ Ciuili catenæ, missusque ad Neronem, & a Galba absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adijt, flagitante supplicium eius exercitu. Inde causæ irarum, spesque ex malis nostris. Sed Ciuilis, vltra Huius solertia. quam barbaris solitum, ingenio solers, & Sertorium se aut Hannibalem ferens, simili oris dehonestamento; ne vt hosti obuiam iretur, si a populo Romano palam desciuisset, Vespasiani amicitiam, studiumque partium prætendit. missis sane ad eum Primi Antonij litteris, quibus auertere accita a Vitellio auxilia, & tumultus Germanici specie, retentare legiones iubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, & Reip. cura, cui excidium aduentabat, si redintegratum bellum, & tot armatorum millia Italiam irrupissent. Igitur Ciuilis * dissidij certus, occultato interim altiore consilio, cætera ex euentu iudicaturus, nouare res hoc modo cœpit. Iussu Vitellij, Batauorum iuuentus ad dilectum vocabatur: quem suapte natura grauem, onerabāt ministri auaritia ac luxu, senes aut inualidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus * impuberes, sed forma conspicui (& est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc inuidia, & compositi seditionis auctores, perpulere vt dilectum abnuerent. Ciuilis primores gentis, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, vbi nocte ac lætitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, iniurias & raptus, & cætera seruitij mala enumerat. *Neque enim societatem vt olim, sed tanquam mancipia haberi. Quando legatum, graui quidem comitatu, & superbo cum imperio, venire? tradi se præfectis centurionibusque. quos vbi spolijs & sanguine expleuerint, mutari, exquirique nouos sinus, & varia prædandi vocabula. Instare dilectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus, velut supremum diuidantur. Nunquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis quam prædam & senes. attollerent tantum oculos, & inania legionum nomina ne pauescerent. esse sibi robur peditum equitumque; consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cuius ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: victoriæ rationem non reddi.* Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, & patrijs execrationibus, vniuersos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, lingua, virtute par Batauis: numero superantur. Mox occultis nuntijs, pellexit Britannica auxilia, Batauorum cohortes, missas in Germaniam, vt supra rettulimus, ac tum Maguntiaci agentes. Erat in Caninefatibus, stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insigni. pater eius multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium impune spreuerat. Igitur ipso rebellis familiæ * nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur. Statimque accitis Frisijs (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato Oceano, irrumpit. Nec præuiderāt impetum hostium milites:

Margin notes: Dilectus Batauorum. — Occasio rebellandi. — Ciuilis oratione eos incitat. — Et impellit ad arma. — Caninefates quoque. — Brinio dux. — Hiberna Romana capit.

* In vulg. desciscendi

* Vat. impubes.

* omine, est in edit. Rhen.

milites: nec si præuidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur & direpta castra, dein vagos & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos, inuadunt. Simul excidijs castellorum imminebant: quæ a præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quam robur. Quippe viribus cohortium abductis, Vitellius e proximis Neruiorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis onerauerat. Ciuilis dolo grassandum ratus, incusauit vltro præfectos, quod castella deseruissent: se cum cohorte cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum. illi sua quisque hiberna repeterent. Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinionem ducem eius belli, sed Ciuilem esse patuit: erumpentibus paulatim indicijs, quæ Germani læta bello gens, non diu occultauerant. Vbi insidiæ parum cessere, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batauos proprijs cuneis componit. directa ex diuerso acies, haud procul a flumine Rheno, & obuersis in hostem nauibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Ciuilem transtulit: perculsique milites improuisa proditione, a socijs hostibusque cædebantur. Eadem etiam nauibus perfidia. Pars remigum e Batauis, tanquam imperitia, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contra tendere, & puppes hostili ripæ obijcere. ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant. donec vniuersa quattuor & viginti nauium classis, transfugeret, aut caperetur. Clara ea victoria in præsens, in posterum vsui: armaque & naues, quibus indigebant, adepti, magna per Germanias Galliasque fama, libertatis auctores celebrabantur. Germaniæ statim misere legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem, Ciuilis arte donisque affectabat, captos cohortium præfectos suas in ciuitates remittendo: cohortibus abire an manere mallent data potestate. manentibus, honorata militia; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus, admonebat malorum, quæ tot annis perpessi, *Miseram seruitutem falso pacem vocarent. Batauos, quanquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. prima acie, fusum victumque Romanum: quid si Galliæ iugum exuant? quantum in Italia reliquum? prouinciarum sanguine, prouincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent: Batauo equite, protritos Æduos Aruernosque. fuisse inter Verginij auxilia, Belgas. vereque reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito si quid militaris disciplinæ in castris Romanorum viguerit. esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Seruirent Syria, Asiaque, & suetus regibus Oriens: multos adhuc in Gallia viuere, ante tributa genitos. Nuper certe, cæso Quinctilio Varo, pulsam e Germania seruitutem. Nec Vitellium Principem, sed Cæsarem Augustum bello prouocatum. Libertatem natura, etiam mutis animalibus, datam. Virtutem proprium hominis bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui, occupatos; in-*

Dolus Ciuilis.

Et mox aperta vis.

Prœlium cum Romanis.

Qui produntur, & vincuntur.

Germaniam Ciuilis sibi iungit. Conatur & Gallias.

Composita oratione.

tegri, fessos. dum alij Vespasianum, alij Vitellium foueant, patere locum aduersus vtrumque. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata prouenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat.

Hordeonius segniter it obuiam.

At Flaccus Hordeonius, primos Ciuilis conatus, per dissimulationem aluit. Vbi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batauorum insula Romanum nomen, trepidi nuntij afferebant: Mumium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis praeerat) egredi aduersus hostem iubet.

Lupercus in eum missus.

Lupercus legionarios e praesentibus, Vbios e proximis, Treuerorum equites, haud longe agentes, raptim transmisit: addita Batauorum ala, quae iam pridem corrupta, fidem simulabat, vt proditis in ipsa acie Romanis, maiore pretio fugeret.

Ciuilis animose occurrit.

Ciuilis captarum cohortium signis circumdatus, vt suo militi recens gloria ante oculos, & hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium coniuges paruosque liberos, consistere a tergo iubet: hortamenta victoriae, vel pulsis pudorem. Vt virorum cantu, foeminarum vlulatu, sonuit acies; nequaquam par a legionibus, cohortibusque redditur clamor. Nudauerat sinistrum cornu Batauorum ala transfugiens, statimque in nos versa. sed legionarius miles, quanquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat.

Et insigniter vincit.

Vbiorum Treuerorumque auxilia, foeda fuga dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus,

Romani in castra Vetera fugiunt.

in castra, quibus Veterum nomen est. Praefectus alae Batauorum, Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Ciuili, ne interfectus inuidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiae praeberet, in Frisios auehitur.

Batauorum cohortes corruptae a Ciuili.

Iisdem diebus Batauorum & Caninefatium cohortes, cum iussu Vitellij in vrbem pergerent, missus a Ciuile nuntius assequitur. Intumuere statim superbia ferociaque, & pretium itineris, donatiuum, duplex stipendium, augeri equitum numerum, promissa sane a Vitellio, postulabant; non vt assequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quam vt

Ad eum tendunt. Hordeonius impedire vult, nec vult.

acrius exposcerent, quae sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petiuere, vt Ciuili iungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultauit, num obsequium abnuentes vi coerceret. Mox insita ignauia, & trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, & subito dilectu suppletae legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein poenitentia, & arguentibus ipsis qui suaserant, tanquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat, vt arceret transitu Batauos: se cum exercitu, tergis eorum haesurum. Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis vtrimque copijs, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, alijsque litteris Gallum monuit, ne teneret abeuntes. Vnde suspicio, sponte legatorum excitari bellum: quin cuncta quae acciderant, aut metuebantur,

Bonnam veniunt. Innoxium transitum petunt.

non inertia militis, neque hostium vi, sed fraude ducum euenire. Bataui, cum castris Bonnensibus propinquarent, praemisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent. *Nullum sibi bellum aduersus*

Romanus,

Romanos, pro quibus toties bellassent. Longa atque irrita militia fessis, patriæ atque otij cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inuenturos. Cunctantem legatum milites perpulerant, fortunam prœlij experiretur. Tria millia legionariorum, & tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignaua, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, vt Batauos numero impares circumfundant. Illi veteris militiæ memores, in cuneis congregantur, densi vndique, & frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem aciem nostrorum perfringũt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, & vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis. cumulatæ corporibus fossæ: nec cæde tãtum & vulneribus, sed ruina, & suis plerique telis interiere. Victores, colonia Agrippinensium vitata, nihil cætero in itinere hostile ausi, Bonnense prœlium excusabant: tanquam petita pace, postquam negabatur, sibimetipsi consuluissent. Ciuilis aduentu veteranarum cohortium, iusti iam exercitus ductor, sed consilij ambiguus, & vim Romanam reputans, cunctos qui aderant, in verba Vespasiani adigit. Mittitque legatos ad duas legiones, quæ priore acie pulsæ in Vetera castra concesserant, vt idem sacramentum acciperent. Redditur responsum, neque proditoris, neque hostium se consilijs vti. Esse sibi Vitellium Principem, pro quo fidem & arma vsque ad supremum spiritum retenturos. proinde perfuga Batauus arbitrum rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris pœnas exspectaret. Quæ vbi relata Ciuili, incensus ira, vniuersam Batauorum gentem in arma rapit. Iunguntur Bructeri Tencterique, & excita nuntijs Germania, ad prædam famamque. Aduersus has belli concurrentis minas, legati legionum, Mumius Lupercus, & Numisius Rufus, vallum murosque firmabant. subuersa longæ pacis opera, haud procul castris in modum municipij extructa, ne hostibus vsui forent. Sed parum prouisum, vt copiæ in castra conueherentur; rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quæ aduersus necessitates in longum suffecissent. Ciuilis medium agmen cum robore Batauorum obtinens, [* vtramque] Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum cateruis complet, assultante per campos equite. Simul naues in aduersum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ siluis * lucisque ferarum imagines, vt cuique genti inire prœlium mos est, iuxta belli ciuilis externique facie obstupefecerant obsessos. & spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbata pace illuc congregata, & bello ministra aderat. Pars castrorum, in collem leniter assurgens, pars æquo adibatur. quippe illis hibernis, obsideri premique Germanias Augustus crediderat: neq. vnquam id malorum, vt oppugnatum vltro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus. Vis & arma satis placebant. Batatui, Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes. Post vbi pleraque telorum

Sed resistitur.

Illi ferro viam inueniunt.

Ciuilis Vespasiano calide iurat.

Copias contrahit & auget.

Ad Vetera venit.

* Deest cod. Budensi.

* Alij, iugisque

Eorum descriptio.

Oppugnantur.

Frustra. turribus pinnisque mœnium irrita* hærebant, & de super saxis vulnerabantur; clamore atque impetu, inuasere vallum. Appositis plerique scalis, alij per testudinem suorum, scandebant iam quidam; cum gladijs & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruuntur, præferoces initio, & rebus secundis nimij. Sed * tum prædæ cupidine, aduersa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec vlla ipsis solertia: perfugæ captiuique docebant struere materias in modum pontis, mox subiectis rotis propellere: vt alij superstantes, tanquam ex aggere prœliarentur: pars intus, occulti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa, strauere informe opus. & crates vineasque parantibus, adactæ tormentis ardentes hastæ. vltroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec desperata vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, & multum imbellis turbæ. Simul ex inopia proditio, & fluxa seruitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, & missis per Gallias qui auxilia concirent, lectos legionibus Dillio Voculæ duoetvicesimæ legionis legato tradit, vt quam maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pauidus torpere, inuisus militibus. neque enim ambigue fremebant, *Emissas a Maguntiaco Batauorum cohortes, dissimulatos Ciuilis conatus, acciri in societatem Germanos. non Primi Antonij, neque Muciani ope Vespasianum magis adoleuisse. aperta odia, armaque palam depelli: fraudem & dolum, obscura, eoque ineuitabilia. Ciuilem stare contra, struere aciem; Hordeonium, e cubiculo & lectulo, iubere quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum virorum manus, vnius senis valetudine regi. Quin potius interfecto traditore, fortunam virtutemque suam malo omine exoluerent.* His inter se vocibus insistentes, flammauere insuper allatæ a Vespasiano litteræ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitauit: vinctosque qui attulerant, ad Vitellium misit. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: eius iussu directam aduersus Batauos aciem, tanquam a Maguntiaco legiones sequerentur: eiusdem proditione cæsos, nullis superuenientibus auxilijs. Ignota hæc cæteris exercitibus, neque Imperatori suo nuntiari: cum accursu tot prouinciarum, extingui repens perfidia potuerit. Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus per Gallias Britanniamque & Hispanias auxilia orabat, exercitui recitauit: instituitque pessimum facinus, vt epistolæ Aquiliferis legionum traderentur, a queis ante militi quam ducibus * legebantur. Tum e seditiosis vnum vinciri iubet, magis vsurpandi iuris, quam quia vnius culpa foret. Motusque Bonna exercitus, in coloniam Agrippinensem; affluentibus auxilijs Gallorum, qui primo rem Romanam enixe iuuabant. Mox valescentibus Germanis, pleræque ciuitates aduersum nos armatæ, spe libertatis; &, si exuissent seruitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem vnius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat vltro conscientiam ducis: tanquam nuntius inter Ciuilem Flaccumque, falso crimine, testis veri opprimeretur.

Margin notes (left): Frustra. — Machinæ admouentur. — Frustra. — Igitur obsidium placuit. — Vocula ad id soluendum mittitur. — Miles in Hordeonium fremit. — Ille se purgat. — Galli auxiliantur strenue Romanis.

Margin notes (right): * Vat. pendebant. — * Fa(r)n. tamen — * Pal. legantur.

opprimeretur. Conſcendit tribunal Vocula, mira conſtantia, prehenſumque militem ac vociferantem duci ad ſupplicium iuſſit. Et dum mali pauent; optimus quiſque iuſſis paruere. Exin, conſenſu, ducem Voculam poſcentibus, Flaccus ſummam rerum ei permiſit. Sed diſcordes animos multa efferabant, inopia ſtipendij frumentique, & ſimul dilectum tributaque Galliæ aſpernantes: Rhenus, incognita illi cælo ſiccitate, vix nauium patiens: arcti commeatus: diſpoſitæ per omnem ripam ſtationes, quæ Germanos vado arcerent: eademque de cauſa minus frugum, & plures qui conſumerent. Apud imperitos prodigij loco accipiebatur ipſa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque, & vetera imperij munimenta, deſererent. quod in pace, fors, ſeu natura; tunc fatum & ira dei, vocabatur. Ingreſſis Noueſium, * tertiadecima legio coniungitur. Additus Voculæ in partem curarum, Herennius Gallus, legatus: nec auſi ad hoſtem pergere, loco, Gelduba nomen eſt, caſtra fecere. Ibi ſtruenda acie, muniendo vallandoque, & cæteris belli meditamentis militem firmabant. Vtque præda ad virtutem incenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui ſocietatem Ciuilis acceperant, ductus a Vocula exercitus. Pars cum Herennio Gallo permanſit. Forte nauem, haud procul caſtris, frumento grauem, cum per vada hæſiſſet, Germani in ſuam ripam trahebant. Non tulit Gallus, miſitque ſubſidio cohortem. Auctus & Germanorum numerus, paulatimque aggregantibus ſe auxilijs, acie certatum. Germani, multa cum ſtrage noſtrorum, nauem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non ſuam ignauiam, ſed perfidiam legati culpabant. Protractum e tentorio, ſciſſa veſte, verberato corpore, quo pretio, quibus conſcijs, prodidiſſet exercitum, dicere iubent. Redit in Hordeonium inuidia. Illum auctorem ſceleris, hunc miniſtrum vocant: donec exitium minitantibus exterritus, proditionem & ipſe Hordeonio obiecit. Vinctuſque, aduentu demum Voculæ, exoluitur. Is poſtera die, auctores ſeditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diuerſitas inerat, licentiæ, patientiæque. Haud dubie gregarius miles, Vitellio fidus: ſplendidiſſimus quiſque, in Veſpaſianum proni. inde ſcelerum ac ſuppliciorum vices, & mixtus obſequio furor: vt contineri non poſſent, qui puniri poterant. At Ciuilem * immenſum vniuerſa Germania extollebat, ſocietate nobiliſſimis obſidum firmata. Ille, vt cuique proximum, vaſtari Vbios Treuerosque, & alia manu Moſam amnem tranſire iubet, vt Menapios & Morinos & extrema Galliarum quaterent. Actæ vtrobique prædæ. Infeſtius in Vbijs, quos genus Germanicæ originis, eiurata patria, * Romanorum nomine Agrippinenſes vocarent. Cæſæ cohortes eorum, in vico Marcoduro, incurioſius agentes, quia procul ripa aberant. Nec quieuere Vbij, quominus prædas e Germania peterent. primo impune: dein circumuenti ſunt, per omne id bellum, meliore vſi fide quam fortuna. Contuſis Vbijs, grauior & ſucceſſu rerum ferocior Ciuilis, obſidium legionum vrgebat: intentis cuſtodijs, ne quis occultus nuntius venientis auxilij penetraret. Machinas molemque operum,

Voculæ conſtans factum.

Quem omnes ducem deposcunt, & capiunt.

Sed multa Romanis aduerſa.

* Vet. XVI.

Herennius accedit Voculæ.

Fortuitum certamen. In quo Germani ſuperant.

Diuerſi affectus & vota inter Romanos.

* Vulgati, immenſis actibus

Germani prædam e Gallis agunt.

* Malim, Romano

Vbij ab ijs repreſſi.

Ciuilis ad Vetera fatagit.

Qui Germanos oppugnatum ea mittit.

Parum consulte.

Batauis delegat: Transrhenanos prœlium poscentes, ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen iubet: superante multitudine, & facili damno. nec finem labori nox attulit. Congestis circum lignis accensisque, simul epulantes, vt quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela, per tenebras vana. Romani conspicuam Barbarorum aciem, & si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Ciuili: & restincto igne, misceri cuncta tenebris & armis iubet. Tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi prouidentia. Vnde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil prodesse virtus; fors cuncta turbare, & ignauorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira: Romanus miles periculorum gnarus, ferratas sudes, grauia saxa, non forte iaciebat. Vbi sonus molientium, aut appositæ scalæ, hostem in manus dederant; propellere vmbone, pilo sequi. multos mœnia egressos, pugionibus fodere. Sic exhausta nocte, nouam aciem dies aperuit. Eduxerant Bataui turrim, duplici tabulato, quam prætoriæ portæ (is æquissimus locus) propinquantem, promoti contra validi asseres, & incussæ trabes perfregere, multa superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos, subita & prospera eruptione. Simul a legionarijs peritia & arte præstantibus, plura struebantur. Præcipuum pauorem intulit, suspensum & nutans machinamentum, quo repente demisso præter suorum ora, singuli pluresve hostium sublime rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Ciuilis omissa oppugnandi spe, rursus per otium assidebat, nuntijs & promissis fidem legionum conuellens. Hæc in Germania ante Cremonense prœlium gesta, cuius euentum litteræ Primi Antonij docuere, addito Cæcinæ edicto. Et præfectus cohortis e victis, Alpinus Montanus, fortunam partium præsens fatebatur. Diuersi hinc motus animorum. Auxilia e Gallia, quis nec amor, nec odium in partes, militia sine affectu, hortantibus præfectis, statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu neque animo satis affirmans: & cum cætera iurisiurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes, aut leui murmure, & plerumque silentio transmittebant. Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonij ad Ciuilem, * suspiciones militum iritauere, tanquam ad socium partium scriptæ, & de Germanico exercitu hostiliter. Mox allatis Geldubam in castra nuntijs, eadem dicta, factaque: & missus cum mandatis Montanus ad Ciuilem, vt absisteret bello, neue externa * armis falsis velaret. Si Vespasianum iuuare aggressus foret; satisfactum cœptis. Ad ea Ciuilis primo, callide: post, vbi videt Montanum præferocem ingenio, paratumque in res nouas, orsus a questu periculisque quæ per quinque & viginti annos in castris Romanis exhausisset, *Egregium*, inquit, *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sæuissimas huius exercitus voces, quibus ad supplicium petitus, iure gentium pœnas reposco. vos autē Treueri, cæteræque seruiētiū animæ, quod pretium*

Turris a Bataui structa.

Sed confracta.

Igitur iterum ad obsidium Ciuilis vertit.

Milites Vespasiano iurare adacti.

Sed vere adacti.

* Vat. suspectiones

Montanus ad Ciuilem, pro pace.

* Lego, arma

Sed ipse vltro eum ad bellum trahit.

pretiũ effusi totiens sanguinis expectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, & dominorũ ingenia? En ego præfectus vnius cohortis, & Caninefates Batauique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorũ spatia excidimus, vel septa ferro fameque premimus. denique ausos aut libertas sequetur, aut victi ijdem erimus. Sic accensum, sed * meliora referre iussũ, dimittit. Ille vt irritus legationis redijt, cætera dissimulans, quæ mox erupere. Ciuilis parte copiarum retenta, veteranas cohortes, & quod e Germanis maxime promptum, aduersus Voculam exercitumque eius mittit: Iulio Maximo, & Claudio Victore sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgij sita. adeoque improuisi castra inuolauere, vt non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, vt in tumultu, monuit, subsignano milite media firmare. auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Cædes inde, non prœlium. Et Neruiorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudauere. Sic ad legiones peruentum. quæ, amissis signis, intra vallum sternebantur; cum repente, nouo auxilio, fortuna pugnæ mutatur. Vasconum lectæ a Galba cohortes, [illegible] accitæ, dum castris propinquant, audito prœliantium clamore, intentos hostes a tergo inuadunt, latioremque quam pro numero terrorem faciunt: alijs a Nouesio, alijs a Maguntiaco vniuersas copias aduenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, & dum alienis viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque e Batauis, quantum peditum erat, funduntur: eques euasit, cum signis captiuisque, quos prima acie corripuerant. Cæsorum eo die, in partibus nostris, maior numerus & imbellior; ▪ Germanis, ipsa robora. Dux vterque, pari culpa meritus aduersa, prosperis defuere. Nam Ciuilis, si maioribus copijs instruxisset aciem; circumiri a tam paucis cohortibus nequisset, castraque perrupta excidisset. Vocula, nec aduentum hostium explorauit, eoque simul egressus victusque. dein victoriæ parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem mouit. quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturasset; soluere obsidium legionum eodem impetu potuisset. Tentauerat interim Ciuilis obsessorum animos, tanquam perditæ apud Romanos res, & suis victoria prouenisset. Circumferebantur signa vexillaque. ostentati etiam captiui. ex quibus vnus, egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, confossus illic a Germanis. vnde maior indici fides. Simul vastatione incendijsque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. In conspectu castrorum constitui signa, fossamque & vallum circumdari Vocula iubet, vt depositis impedimentis sarcinisque expediti certarent. Hinc in ducem clamor pugnam poscentium. & minari assueuerant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique prœlium sumpsere. nam Ciuilis aderat, non minus vitijs hostium, quam virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, & seditiosissimus quisque ignauus: quidam recentis victoriæ memores, retinere locum, ferire hostem, seque & proximos hortari.

Marginal notes: * Vel, molliora — Ciuilis in Voculam mittit. — Quem improuiso pæne opprimunt. — Casus Romanos adiuuit. — Et Batauos cædunt. — Iudicium in vtrumque ducem. — Ciuilis obsessos fraude tentat. — Quam captiuus vnus aperit. — Ad Vetera certatur. — Primo ambigue.

Et redintegrata acie, manus ad obsessos tendere, ne tempori deessent. Illi cuncta e muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac forte Ciuilis lapsu equi prostratus, * credita per vtrumque exercitum fama, vulneratum aut interfectum, immane quantum suis pauoris, & hostibus alacritatis indidit. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tanquam rursus obsidium immineret: corrupta totiens victoria, non falso suspectus bellum malle. Nihil æque exercitus nostros, quam egestas copiarum fatigabat. Impedimenta legionum cum imbelli turba Nouesium missa, vt inde terrestri itinere frumentum aduehérent. Nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Ciuile. qui reuersus, missos Nouesium frumentatores, datasque in præsidium cohortes, velut multa pace, ingredi accepit, rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus inuadit: præmissis, qui pontes & viarum angusta insiderent. pugnatum longo agmine, & incerto Marte, donec prœlium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexere, manentibus vt fuerant castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis pauculisque. Addidit exercitui suo Vocula mille delectos, e quinta & quartadecima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem & ducibus infensum. Plures quam iussum erat profecti, palam in agmine fremebant, non se vltra famem, insidias legatorum toleraturos. At qui remanserant, desertos se abducta parte legionum querebantur. Duplex hinc seditio, alijs reuocantibus Voculam; alijs redire in castra abnuentibus. Interim Ciuilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Nouesium concessit. Ciuilis capit Geldubam. Mox haud procul Nouesio, equestri prœlio prospere certauit. Sed miles, secundis aduersisque, perinde in exitium ducum accendebatur. Et aduentu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones donatiuum exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum & epulas, & nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renouant. nec vllo legatorum, tribunorumve obsistere auso, (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi seruili habitu, per tenebras, ignoratus euasisset. Vbi sedato impetu, metus redijt; centuriones cum epistolis ad ciuitates Galliarum misere, auxilia ac stipendia oraturos. Ipsi, vt est vulgus sine rectore præceps, pauidus, secors, aduentante Ciuile, raptis temere armis, ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res aduersæ, discordiam peperere; ijs qui e superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus. Vitellij tamen imagines, in castris, & per proximas Belgarum ciuitates, repositæ, cum iam Vitellius corruisset. Dein mutati in pœnitentiam primani, quartanique, * & duodeuicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumpto Vespasiani sacramento,

Mox eruptione, prospere. Ciuilis periculum.

Vocula non vtitur victoria.

Frumentatores Ro. Ciuilis inuadit.

Ad quos eripiendos copiæ e Veteribus lectæ.

Geldubam Ciuilis capit.

Pecuniam Romani.

Quæ in perniciem datori vertit.

Discordia inter ipsos.

Ad Vitellium pars redeunt, iam nullum.

* dedita, siue didita

* duoetuicesimani.

sacramento, ad liberandum Maguntiaci obsidium ducebatur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipijs, Mattiacis exercitus, satietate prædæ, nec incruentati. [* Ita] dispersos & nescios miles noster inuaserat. Quin & loricam vallumque per fines suos Treueri struxere, magnisque inuicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga populum Romanum merita, mox rebelles fœdarent. Interea Vespasianus iterum, ac Titus, consulatum absentes inierunt, mœsta & multiplici metu suspensa ciuitate. quæ super instantia mala, falsos pauores induerat, desciuisse Africam, res nouas moliente L. Pisone. Is præerat prouinciæ, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naues sæuitia hiemis prohibebantur, vulgus alimenta in dies mercari solitum, cui vna ex rep. annonæ cura, clausum littus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant: nec victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates externis quoque bellis inexplebiles, nulla vnquam ciuilis victoria satiauit. Kalend. Ianuarijs, in Senatu, quem Iulius Frontinus prætor vrbanus vocauerat, legatis exercitibusque, ac regibus laudes gratesque decretæ. Et Tertio Iuliano prætura, quod transgredientem in partes Vespasiani, legionem deseruisset, ablata, vt in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas equestris data. Et mox, eiurante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Eius nomen epistolis edictisque proponebatur. Vis penes Mucianum: nisi quod pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propria libidine, audebat. Sed præcipuus Muciano metus e Primo Antonio, Varoque Ario: quos recentes, clarosque rerum fama, ac militum studijs, etiam populus fouebat, quia in neminem vltra aciem sæuierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregijs maioribus, & fraterna imagine fulgentem, ad capessendam rempub. hortatus: haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset. ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat: multis in Senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, citeriorem Hispaniam ostentans, discessu Cluuij Rufi vacuam. simul amicis eius, tribunatus præfecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe & cupidine impleuerat, vires abolet: dimissa in hiberna legione septima, cuius flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Ario Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitus, in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit vrbi sua forma, legesque, & munia magistratuum. Quo die Senatum ingressus est Domitianus, de absentia patris fratrisque ac iuuenta sua, pauca & modica disseruit, decorus habitu: & ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio, pro modestia accipiebatur. Referente Cæsare, de restituendis Galbæ honoribus, censuit Curtius Montanus, vt Pisonis quoque memoria celebraretur. Patres vtrumque iussere. de Pisone irritum fuit. Tum sorte ducti, per quos redderentur bello rapta, quique æra legum vetustate delapsa noscerent, figerentque,

Delenda videtur vocula.

Maguntiacū liberatum.

Falsus ab Africa metus. L. Piso.

Senatus honores distribuit.

Domitianus Prætor.

Antonius Muciano suspectus. Spei nouæ.

Callide eum exarmat.

Domitianus Patres benigne alloquitur.

Galbæ memoria restituta.

Leges & Fasti, reparata.

& qui Fastos adulatione temporum fœdatos exonerarent, modumque publicis impensis facerent. Redditur Tertio Iuliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum & P. Celerem placuit, damnatusque Publius, & Sorani manibus satisfactum. Insignis publica seueritate dies, ne priuatim quidem laude caruit. Iustum iudicium explesse Musonius videbatur. Diuersa fama Demetrio Cynicam sectam professo, quod manifestum reum ambitiosius quam honestius defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditauit. Signo vltionis in accusatores dato, petit a Cæsare Iunius Mauricus, vt commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum tali super re Principem, respondit. Senatus, inchoantibus primoribus, iusiurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, cæteri vt sententiam rogabantur, *Deos testes aduocabant, nihil ope sua factum quo cuiusquam salus læderetur, neque se præmium aut honorem ex calamitate ciuium cepisse.* trepidis, & verba iurisiurandi per varias artes mutantibus, queis flagitij conscientia inerat. Probabant religionem patres; periurium arguebant. Eaque velut censura, in Sariolenum Voculam, & Nonium Actianum, & Cestium Seuerum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum & recens crimen vrgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret. nec destitit Senatus manus intentare Voculæ, donec curia excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant: tanquam Neroni, Scribonianos fratres concordia opibusque insignes, ad exitium monstrauisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur, vltro conuersus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ inuidiam declinauit. Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipsanius Messalla adeptus est, nondum Senatoria ætate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum, subuersa Crassorum & Orphiti domus, in summum odium extulerat. Sponte ex S.C. accusationem subijsse iuuenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ videbatur. Et Sulpicia Prætextata Crassi vxor, quattuorque liberi, si cognosceret Senatus, vltores aderant. Igitur Messalla non causam neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo vsque progressus, vt post cædem Galbæ, datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo, appetitum morsu Pisonis caput obiectaret. *Hæc certe,* inquit, *Nero non coegit, nec dignitatem, aut salutem illa sæuitia redemisti. Sane toleremus istorum defensiones; qui perdere alios, quam periclitari ipsi maluerunt. Te securum reliquerat exul pater, & diuisa inter creditores bona, nondum honorum capax ætas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. libidine sanguinis, & hiatu præmiorum, ignotum adhuc ingenium, & nullis defensionibus expertum, cæde nobili imbuisti. cum ex funere Reipublicæ, raptis consularibus spolijs, septuagies sestertio dignatus, & sacerdotio fulgens, innoxios*

P. Celer damnatus.

Iurati patres a calumnia se purgant.

Delatores propulsi.

Messalla Regulum eripere tentat.

Curtius eum premit.

*innoxios pueros, illustres senes, conspicuas fœminas eadem ruina prosterneres: cum segnitiam Neronis incusares, quod per singulas domos, seque & delatores fatigaret. posse vniuersum Senatum vna voce subuerti. Retinete Patres conscripti, & reseruate hominem tam expediti consilij, vt omnis ætas instructa sit: & quomodo senes nostri, Marcellum, Crispum; iuuenes, Regulum imitentur. Inuenit etiam æmulos infœlix nequitia. quid si floreat vigeatque? Et quem adhuc quæstorium offendere non audemus, prætorium & consularem * visuri sumus? An Neronem, extremum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Caio superstites fuerunt: cum interim intestabilior, & sæuior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea principis ætas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quam mores. Elanguimus P. C. nec iam ille Senatus sumus, qui occiso Nerone, delatores & ministros, more maiorum puniendos flagitabat. Optimus est, post malum Principem, dies primus.* Tanto cum assensu Senatus auditus est Montanus, vt spem caperet Heluidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur a laude Cluuij Rufi orsus, qui perinde diues & eloquentia clarus, nulli vnquam sub Nerone periculum facessisset; crimine simul exemploque Eprium vrgebat, ardentibus patrum animis. quod vbi sensit Marcellus, velut excedens curia: *Imus*, inquit, *Prisce, & relinquimus tibi Senatum tuum: regna præsente Cæsare.* Sequebatur Vibius Crispus: ambo infensi, vultu diuerso. Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens: donec accursu amicorum, retraherentur. Cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci & validi pertinacibus odijs tenderent; consumptus per discordiam dies. Proximo Senatu, inchoante Cæsare de abolendo dolore iraque, & priorum temporum necessitatibus, censuit Mucianus prolixe pro accusatoribus. Simul eos qui cœptam, dein omissam actionem repeterent, monuit sermone molli, & tanquam rogaret. Patres cœptam libertatem, postquam obuiam itum, omisere. Mucianus ne sperni Senatus iudicium, & cunctis sub Nerone admissis, data impunitas videretur: Octauium Sagittam, & Antistium Sosianum Senatorij ordinis, egressos exilium, in easdem insulas redegit. Octauius, Pontiam Postumiam stupro cognitam, & nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat: Sosianus, prauitate morum multis exitiosus. Ambo graui Senatus consulto damnati pulsique, quamuis concesso alijs reditu, in eadem pœna retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum inuidia. Quippe Sosianus ac Sagitta, viles, etiam si reuerterentur: accusatorum ingenia, & opes, & exercita malis artibus potentia, timebantur. Reconciliauit paulisper studia patrum, habita in Senatu cognitio, secundum veterem morem. Manlius * Patricius ordinis Senatorij, pulsatum se in colonia Seniensi, cœtu multitudinis, & iussu magistratuum querebatur. nec finem iniuriæ heic stetisse: planctum, & lamenta, & supremorum imaginem præsenti sibi circumdata: cum contumelijs & probris, quæ in Senatum vniuersum iacerentur. Vocati qui arguebantur. Et cognita causa, in conuictos vindicatum. Additumque S. C. quo Seniensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur, lege repetundarum, & exilio ob

* Puto verius, censori

Et Senatum permonet. Heluidius iterum in Marcellum.

Sed memoria præteritorum abolita.

Sagitta reiectus in exilium.

Et Sosianus.

* Vat. Patruitus

Puniti qui Senatorem illuserant.

Seditio pæne noua.

sæuitiam. Inter quæ, militaris seditio prope exarsit. Prætorianam militiam repetebant a Vitellio demissi, pro Vespasiano congregati, & lectus in eamdem spem e legionibus miles, promissa stipendia flagitabat. Ne Vitelliani quidem, sine multa cæde, pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatijs discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bouillas in deditionem acceptos memorauimus, cæterique per vrbem, & vrbi vicina conquisiti, producuntur prope intecto corpore. Eos Mucianus diduci, & Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim assistere iubet. Illos primus statim aspectus obstupefecerat. cum ex diuerso, velut aciem telis & armis trucem; semet, clausos nudosque & illuuie deformes, aspicerent. Vt vero huc illuc distrahi cœpere, metus per omnes, & præcipua Germanici militis formido, tanquam ea separatione ad cædem destinarentur, prensare commanipularium pectora, ceruicibus innecti, suprema oscula petere, ne desererentur soli, neu in pari causa disparem fortunam paterentur: modo Mucianum, modo absentem Principem, postremum cœlum ac deos obtestari. donec Mucianus, cunctos eiusdem sacramenti, eiusdem imperatoris milites appellans, falso timori obuiam iret. Namque & victor exercitus, clamore, lacrymas eorum iuuabat. Isque finis illa die. Paucis post diebus, alloquentem Domitianum firmati iam excepere. Spernunt oblatos sibi agros, militiam & stipendia orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in prætorium accepti. Dein quibus ætas & iusta stipendia, dimissi cum honore, alij ob culpam: sed carptim, ac singuli. quo tutissimo remedio, consensus multitudinis extenuatur. Cæterum verane pauperie, an vti videretur, actum in Senatu, vt sexcenties sestertium a priuatis mutuum acciperetur. Præpositusque ei curæ Poppæus Siluanus. nec multo post necessitas abijt, siue omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus quos Vitellius dederat. Funusque censorium Flauio Sabino ductum: magna documenta instabilis fortunæ, summaque etiam miscentis. Sub idem tempus L. Piso proconsul interficitur. ea de cæde quam verissime expediam, si pauca supra petiero, ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africa auxiliaque, tutandis imperij finibus, sub Diuo Augusto Tiberioque principibus, Proconsuli parebant. Mox C. Cæsar turbidus animi, ac M. Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam Proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit. æquatus inter duos beneficiorum numerus, & mixtis vtriusque mandatis, discordia quæsita auctaque. Prauo certamine, legatorum ius adoleuit, diuturnitate officij, vel quia minoribus maior æmulandi cura. Proconsulum splendidissimus quisque, securitati magis quam potentiæ consulebant. Sed tum legionem in Africa regebat Valerius Festus, sumptuosæ adolescentiæ, neque modica cupiens, sed affinitate Vitelli, anxius. Is, crebris sermonibus, tentaritne Pisonem ad res nouas; an tentanti restiterit, incertum. quoniam secreto eorum

Quam Mucianus comprimit.

Vitellianos produci iubet.

Illi fraudem & cædem timent.

Sed confirmat Mucianus.

Iterumque in Prætorium accipit.

Pecunia conquisita.

De L. Pisonis cæde.

Inermis Proconsul Africæ factus.

Valerius Festus in ea legatus.

Is Pisonem criminatur.

nemo affuit, & occiso Pisone plerique ad gratiam interfectoris inclinauere. Nec ambigitur, prouinciam & militem, alienato erga Vespasianum animo fuisse. & quidam e Vitellianis vrbe profugi, ostentabant Pisoni nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, & in pace suspecta tutius bellum. Inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ, prospera nauigatione præuenit Papirium centurionem, a Muciano missum: asseuerauitque mandata interficiendi Pisonis, centurioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum eius generumque. Vnam in audacia spem salutis. Sed duo itinera audendi, seu mallet statim arma, seu petita nauibus Gallia, ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet. Nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus, vt portum Carthaginis attigit, magna voce, læta Pisoni omnia, tanquam Principi continuare: obuios & subitæ rei miraculo attonitos, vt eadem adstreperent, hortari. vulgus credulum, ruere in forum, præsentiam Pisonis exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri, & adulandi libidine. Piso indicio Sagittæ, vel insita modestia, non in publicum egressus est, neque se studijs vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam quæsitum sibi crimen cædemque comperit; animaduerti in eum iussit, haud perinde spe vitæ, quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodij Macri, cruentas legati sanguine manus, ad cædem proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginensibus increpitis, ne solita quidem munia vsurpabat, clausus intra domum, ne qua motus noui causa vel forte oriretur. Sed vbi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque & falsa, more famæ, in maius innotuere; equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis, domum proconsulis irrumpunt, districtis gladijs, & magna pars Pisonis ignari: quod Pœnos auxiliares, Maurosque in eam cædem delegerat. haud procul cubiculo, obuium forte seruum, quisnam, & vbi esset Piso? interrogauere. Seruus, egregio mendacio, se Pisonem esse respondit: ac statim obtruncatur. nec multo post, Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa e procuratoribus Africæ: iam tunc optimo cuique exitiosus, & in causas malorum quæ mox tulimus, sæpius rediturus. Festus Adrumeto, vbi speculabundus substiterat, ad legionem tendit, præfectumque castrorum Cetronium Pisanum vinciri iussit, proprias ob simultates: sed Pisonis satellitem vocabat, militesque & centuriones quosdam punijt, alios præmijs affecit. neutrum ex merito, sed vt oppressisse bellum crederetur. Mox Ophensium Leptitanorumque discordias componit, quæ raptu frugum & pecorum inter agrestes, modicis principijs, iam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Ophensis multitudine inferior, Garamantas exciuerat, gentem indomitam, & inter accolas latrocinijs fœcundam. Vnde arcta Leptitanis res, lateque vastatis agris, intra mœnia trepidabant. donec interuentu cohortium alarumque, fusi Garamantes, & recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium vlterioribus vendiderant. At Vespasiano post Cremonensem pugnam, & prosperos vndique nuntios, cecidis-

Centurio ad cædem eius missus.

Qui fraude agit.

Piso eum interficit.

Et plebem coercet.

Festus ad eius cædem mittit.

Serui mira fides.

Festus & alios punit.

Ophenses. Leptitani.

Garamantes.

Vespasiano nuntij de victoria.

se Vitellium multi cuiusque ordinis pari audacia fortunaque hibernum mare aggressi nuntiauere. Aderant legati regis Vologesi, quadraginta Parthorum equitum millia offerentes. magnificum lætumque tantis sociorum auxilijs ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso actæ, mandatumque vt legatos ad Senatum mitteret, & pacem esse sciret. Vespasianus in Italiam resque vrbis intentus, aduersam de Domitiano famam accipit: tanquam terminos ætatis, & concessa filio egrederetur. Igitur validissimam exercitus partem Tito tradit, ad reliqua Iudaici belli perpetranda. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur, ne criminantium nuntijs temere accenderetur: integrumque se ac placabilem filio præstaret. *Non legiones, non classes, perinde firma imperij munimenta, quam numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum. sed maxime Principibus: quorum prosperis & alij fruantur, aduersa ad iunctissimos pertineant. ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni pater exemplum præbuisset.* Vespasianus haud æque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, bono esse animo iubet, belloque & armis rempublicam attollere: sibi pacem domumque curæ fore. Tum celerrimas nauium frumento onustas, sæuo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine vrbs nutabat, vt decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus subuenere. Curam restituendi Capitolij in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti haruspices, monuere, vt reliquiæ prioris delubri in paludes aueherentur, templum ijsdem vestigijs sisteretur. nolle deos mutari veterem formam. Vndecimo Kalendas Iulias, serena luce spatium omne quod templo dicabatur, euinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quibus fausta * nomina, fœlicibus ramis. dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis marrimisque, aqua riuis & fontibus amnibusque hausta, perluere. Tum Heluidius Priscus prætor, præeunte Plauto Eliano pontifice, lustrata* boue taurisque area, & super cespitem redditis extis, Iouem, Iunonem, Mineruam, præsidesque imperij deos precatus vti cœpta prosperarent, sedesque suas pietate hominum inchoatas, diuina ope attollerent, vittas quibus ligatus lapis innexique funes erant, cõtigit. Simul cæteri magistratus, & sacerdotes, & Senatus, & eques, & magna pars populi, studio lætitiaque connixi, saxũ ingens traxere: passimque iniectæ fundamentis argenti aurique stipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ, sed vt gignuntur. Prædixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove in aliud destinato. Altitudo ædibus adiecta. Id solum religio annuere. & prioris tẽpli magnificentiæ defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellij, duplicauerat bellum. Nam Ciuilis omissa dissimulatione, in populum Romanũ ruere. Vitellianæ legiones externum seruitiũ, quam Imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eandem vbique exercituum nostrorum

Legati item a Partho.

Domitianus ei suspectus.

Mitigat Titus.

Frumentum Romam missum.

Quæ periclitabatur a fame.

Capitolium refectum.

Quo ritu, quaque cerimonia?

Qua prece?

Aurum & argentum rude iniectum.

Altius id extructum.

In Germania acriores turbæ.

* Vulgo, omina.

* Lege, suouetaurilibus

nostrorum fortunam rati. vulgato rumore, a Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsideri, paria de Britannia fingebantur. Sed nihil æque, quam incendium Capitolij, vt finem imperij adesse crederent, impulerat. Captam olim a Gallis vrbem, sed integra Iouis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne, signum cœlestis iræ datum. & possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi, superstitione vana Druidæ canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum ab Othone aduersus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum ciuilium series & interna mala fregissent. Ante Flacci Hordeonij cædem, nihil prorupit, quo coniuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeauere nuntij inter Ciuilem Classicumque præfectū alæ Treuerorum. Classicus, nobilitate opibusque, *anteibat alios. Regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipse, e maioribus suis, hostis populi Rom. quam socius iactabat. Miscuere sese Iulius Tutor, & Iulius Sabinus, hic Treuir, hic Lingon. Tutor, ripæ Rheni a Vitellio præfectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloria incendebatur, proauiam suam diuo Iulio per Gallias bellanti, corpore atque adulterio placuisse. Hi secretis sermonibus, animos cæterorum scrutari. vbi, quos idoneos rebantur, conscientia obstrinxere; in colonia Agrippinensi, in domum priuatam conueniunt. nam publice, ciuitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuere quidam Vbiorum, Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treueros, ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi. certatim proclamant, *Furere discordiis populum Rom. cæsas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime vrbem, omnes exercitus suis quemque bellis distineri. si Alpes præsidiis firmentur; coalita libertate, disiecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.* Hæc dicta pariter, probataque. de reliquiis Vitelliani exercitus dubitauere. Plerique interficiendos censebant, turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos. Vicit ratio parcendi: ne sublata spe veniæ, pertinacia accenderentur. Alliciendos potius in societatem. legatis tantum legionum interfectis, cæterum vulgus conscientia scelerum, & spe impunitatis, facile accessurum. Ea primi concilij forma. missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere qui Voculæ nuntiarent. Sed vires ad coërcendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites, & occultos hostes, optimum e præsentibus ratus, mutua dissimulatione, & iisdem quibus petebatur artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum & extra conuentum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batauos, & potiorem ciuitatis partem ad societatem Romanam retracturum: accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud Batauos ausus, quosdam Neruiorum Bethasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quam bello, Caninefates Marsacosque incursabat. Vocula Gallorum fraude illectus, ad

Et arrecti hostes, ob incendium Capitolij.

Fœdus Ciuili cum quibusdam Gallis.

* Vat. ante alios

Cum Treueris primo.

Qui in Vbiis consultant.

Deficiunt a Romanis.

De legionibus deliberant:

Ad reliquos Gallos mittunt:

Vocula rescisit, nec punire audet.

Claudius Labeo aliquid pro Romanis tentat.

Treueri & Lingones palam deficiunt.

hostem contendit. Nec procul Veteribus aberat, cùm Classicus ac Tutor per speciem explorandi prægressi, cum ducibus Germanorum pacta firmauere. Tumque primum discreti a legionibus, proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula, *Non adeo turbatam ciuilibus armis rem Romanam, vt Treueris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas prouincias, victores exercitus, fortunam imperij, & vltores deos. Sic olim, Sacrouirum & Æduos; nuper, Vindicem Galliasque singulis prælijs concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores fœderum expectarent. Melius diuo Iulio, diuoque Augusto notos eorum animos. Galbam, & infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle seruitium: cum spoliati exutique fuerint, amicos fore.* Hæc ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutorémque videt; verso itinere, Nouesium concedit. Galli, duum millium spatio distantibus campis, consedere. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi: vt (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba iurarent, pignusque tanti sceleris, nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione, in hunc modum disseruit. *Nunquam apud vos verba feci, aut pro vobis solicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio: mortemque in tot malis hostium vt finem miseriarum expecto. Vestri me pudet miseretque, aduersus quos non prœlium & acies parantur. id enim fas armorum, & ius hostium. bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum, Classicus sperat: imperiumque & sacramentum Galliarum ostentat. Adeo nos, si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt. quoties Romanæ legiones perire præoptauerunt, ne loco pellerentur? socij sæpe nostri, exscindi vrbes suas, seque cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt. neque aliud pretium exitus, quam fides famaque. Tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demouentur. Nobis, super arma & viros, & egregia castrorum munimenta, frumentum & commeatus quamuis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donatiuo suffecit: quod siue a Vespasiano, siue a Vitellio datum interpretari mauultis, ab Imperatore certe Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso toties hoste, si pauetis aciem, indignum id quidem. Sed est vallum murique, & trahendi artes, donec e proximis prouincijs auxilia exercitusque concurrant. Sane ego displiceam. Sunt alij legati, tribuni, centurio denique, aut miles. ne hoc prodigium toto terrarũ orbe vulgetur, vobis satellitibus, Ciuilem & Classicum Italiam inuasuros. An si ad mœnia vrbis Germani Gallique duxerint, arma patriæ inferetis? Horret animus tanti flagitij imagine. Tutori Treuero agẽtur excubiæ? Signum belli Batauus dabit? & Germanorum cateruas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? cum Romanæ legiones contra direxerunt: transfugæ e transfugis, & proditores e proditoribus, inter recens & vetus sacramentum inuisi deis errabitis? Te Iupiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos, tot triumphis coluimus; te Quirine Romanæ parẽs vrbis, precor veneror que, vt si vobis non fuit cordi, me duce hæc castra incorrupta & intemerata seruari: at certe pollui fœdarique à Tutore & Classico, ne sinatis. Militibus Romanis, aut innocentiam detis; aut maturam, & sine noxa pœnitentiam.* Varie excepta oratio

Vocula increpat.

Et Nouesium abit.

Galli Romanos ipsos ad se alliciunt.

Vocula dehortari conatur.

oratio inter spem metumque ac pudorem. Digressum Voculam, & de supremis agitantem, liberti seruique prohibuere fœdissimam mortem sponte præuenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino desertore primæ legionis, cædem eius maturauit. Herennium & Numisium legatos, vinciri satis visum. Dein sumptis Romani imperij insignibus, in castra venit. Nec illi, quanquam ad omne facinus durato, verba vltra suppeditauere, quam vt sacramentum recitaret. Iurauere qui aderant, pro imperio Galliarum. Interfectorem Voculæ, altis ordinibus; cæteros, vt quisque flagitium nauauerat, præmiis attollit. Diuisæ inter Tutorem & Classicum curæ. Tutor, valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit. Occisis Maguntiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detractauerant, Classicus corruptissimum quemque e deditis pergere ad obsessos iubet, veniam ostentantes si præsentia sequerentur. aliter, nihil spei. Famem, ferrumque, & extrema passuros. Adiecere qui missi erant, exemplum suum. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis iumentis equisque, & cæteris animalibus, quæ profana fœdaque in vsum necessitas vertit. Virgulta postremo & stirpes & internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuere: donec egregiam laudem, fine turpi macularent, missis ad Ciuilem legatis vitam orantes. Neque ante preces admissæ, quam in verba Galliarum iurarent. Tum pactus prædam castrorum, dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leues abeuntes prosequerentur. Ad quintum fere lapidem coorti Germani, incautum agmen aggrediuntur. Pugnacissimus quisque, in vestigio; multi, palantes occubuere. Cæteri retro in castra profugiunt, querente sane Ciuile & increpante Germanos, tanquam fidem per scelus abrumperent. Simulata ea fuerint, an retinere sæuientes nequiuerit, parum affirmatur. Direptis castris, fasces iniiciunt. Cunctosque qui prœlio superfuerant, incendium hausit. Ciuilis, barbaro voto, post cœpta aduersus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patrata demum cæde legionum, deposuit. & ferebatur paruulo filio, quosdam captiuorum, sagittis iaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Cæterum neque se, neque quemquam Batauum, in verba Galliarum adegit: fisus Germanorum opibus, &, si certandum aduersus Gallos de possessione rerum foret, inclytus fama, & potior. Mumius Lupercus legatus legionis, inter dona missus Velledæ. Ea virgo nationis Bructeræ, late imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & augescente superstitione arbitrentur deas. Tuncque Velledæ auctoritas adoleuit. nam prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat. Sed Lupercus, in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque in Gallia geniti, reseruantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna, subuersa cremataque: iis tantum relictis, quæ Maguntiaci, ac Vindonissæ sita sunt. Legio XIII. cum auxiliis

Nec profecit multum.

Classici opera occiditur.

Legati alij vinciuntur.

Romani Gallis iurant.

Tutor Agrippinenses eodem adigit.

Obsessi in Veteribus sollicitantur.

Quos fames premit.

Et ad pactionem perpellit.

Abeuntes Germani præter fas cædunt.

Ciuilis crinem ponit, voti damnas.

Sæuitia eius.

Velledæ virginis auctoritas.

Castra Romana euersa.

Legio quæ Nouesij, exit: simul deditis, à Nouesio in coloniam Treuerorum transgredi iubetur, præfinita die intra quam castris excederet. Medium omne tempus, per varias curas egere. ignauissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, pauentes; melior pars, rubore & infamia, quale illud iter, quis dux viæ, & omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necisque dominos fecissent. Alij, nulla dedecoris cura, pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare: quidam expedire arma, telisque tanquam in aciem accingi. Turpi & tristi agmine. Hæc meditantibus, aduenit proficiscendi hora, expectatione tristior. Quippe intra vallum, deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus, & dies. Reuulsæ Imperatorum imagines, * innexa signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis, silens agmen, & velut longæ exequiæ. (* Cod. regius, in hora) Claudius Sanctus ducit. Dux Claudius Sanctus effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et vulgata captarum legionum fama, Illuditur a vulgo. cuncti qui paulo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, & vndique effusi, insolito spectaculo nimium fruebantur. Ala vna abit, & se vindicat. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi. spretisque Sancti promissis, aut minis, Maguntiacum abeunt: ac forte obuio interfectore Voculæ Longino, coniectis in eum telis, initium exoluendæ in posterum culpæ fecere. Legiones nihil mutato itinere, ante mœnia Treuerorum considunt. Ciuilis & Agrippinēsis colonia in ancipiti. Classicus rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitauere. Sæuitia * ingenita & cupidine prædæ, ad excidium ciuitatis trahebantur. (* Ex Vat. scribo, ingenij) obstabat ratio belli, & nouum imperium inchoantibus vtilis clementiæ fama. Sed fatum eam seruat: Ciuilem etiam beneficij memoria flexit; quod filium eius primo rerum motu in colonia Agrippinensi deprehensum, honorate custodierant. Germanis valde inuisis. Sed Transrhenanis gentibus inuisa ciuitas, opulentia auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret: aut disiecta, Vbios quoque dispersisset. E queis Tencteri Vbios adeunt: Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi iubent. quæ, ferocissimus e legatis, in hunc modum protulit. Horride affantur. *Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ, communibus deis, sed præcipuo deorum Marti grates agimus: vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem, flumina ac terras, & cælum quodammodo ipsum, clauserant Romani: vt colloquia cōgressusque nostros arcerent: vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode & precio coiremus. Sed vt amicitia societasque nostra in æternum rata sint: postulamus à vobis, muros coloniæ, munimenta seruitij, detrahatis. etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliuiscuntur. Romanos omnes, in finibus vestris, trucidetis. haud facile libertas, & domini miscentur. Bona interfectorum, in medium cedant: ne quis occulere quidquam, aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque vtramque ripam colere, vt olim maioribus nostris. quomodo lucem noctemque omnibus hominibus; ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patriū resumite, abruptis * voluptatibus, quibus Romani plus aduersus subiectos quam armis valēt. sincerus & integer, & serui-* (* Vulgo, vectigalibus)

& seruitutis oblitus populus, aut ex æquo agetis, aut aliis imperitabitis. Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio præsens sinebat, in hunc modum respondent. *Quæ prima libertatis facultas data est, auidius quam cautius sumpsimus, vt vobis cæterisque Germanis cõsanguineis nostris iungeremur. Muros ciuitatis, cõgregantibus se cum maxime Romanorũ exercitibus, augere nobis, quam diruere tutius est. Si qui ex Italia aut prouinciis alienigenæ in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit: vel in suas quisque sedes refugere.* * *Eductis olim, & nobiscum per connubium sociatis, quique mox prouenere, hæc patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, vt interfici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal & onera commerciorum, resoluimus. Sint transitus incustoditi, sed diurni & inermes: donec noua & recentia iura, in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus Ciuilem & Velledam, apud quos pacta sancientur.* Sic lenitis Tencteris, legati ad Ciuilem & Velledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetrauere. Sed coram adire, alloquique Velledam negatum. Arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. Ipsa edita in turre. dilectus e propinquis, consulta responsaque, vt internuntius numinis, portabat. Ciuilis societate Agrippinensium auctus, proximas ciuitates affectare, aut aduersantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, & iuuentute eorum per cohortes composita: quominus vltra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum Tungrorumque & Neruiorum tumultuaria manu restitit. fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani tranantes, terga Labeonis inuasere. Simul Ciuilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, & clara voce, *Non ideo*, inquit, *bellum sumpsimus, vt Bataui & Treueri gentibus imperent. Procul hæc à nobis arrogantia, accipite societatem. transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem mauultis.* Mouebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus, ac Iuuenalis, ex primoribus Tungrorum, vniuersam ei gentem dedidere. Labeo, antequam circumueniretur, profugit. Ciuilis Bethasios quoque ac Neruios in fidem acceptos, copiis suis adiunxit: ingens rerum, perculsis ciuitatum animis, vel sponte inclinantibus. Interea Iulius Sabinus, proiectis fœderis Romani monumentis, Cæsarem se salutari iubet: magnamque & inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam ciuitatem & nobis fidam. Nec Sequani detrectauere certamen. Fortuna melioribus affuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere prœlium, pari formidine deseruit. Vtque famam exitij sui faceret, villam in quam perfugerat, cremauit. illic voluntaria morte interiisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque, vitam per nouem mox annos traduxerit, simul amicorum eius constantiam, & insigne Epponinæ vxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prospera acie, belli impetus stetit. Resipiscere paulatim ciuitates, fasque & fœdera respicere, principibus Remis: qui per Gallias edixere, vt missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret. At Romæ

[Margin notes: * Deductis — Vbij ambigue & callide respondent. — Velledæ auctoritas: Eiusque fastidium. — Labeo opponit se Ciuili. — Sed vincitur. — Tungri deduntur. — Bethasij, & Neruij, — Sabini vanitas, qui Cæsarem se facit. — Sequanos inuadit: — Fugit, latet. — Concilium Galliarum, super summa rei.]

cuncta in deterius audita Mucianum angebant. * Nequaquam egregij duces, iam enim Gallum Annium & Petilium Cerialem dilegerat, * summam belli parum tolerare. Nec relinquenda vrbs, sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur: suspectis, vti diximus, Primo Antonio, Varoque Ario. Varus prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit. Vtque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret: Arretinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum, & gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, patrem eius sub Caio Cæsare egregie functum ea cura dictitans. Lætum militibus idem nomen. atque ipsum quanquam senatorij ordinis ad vtraque munia sufficere. Assumuntur e ciuitate clarissimus quisque; & alij per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebātur, dispari animo. ille, spe ac iuuēta properus; hic, moras nectens, queis flagrantem retineret, ne ferocia ætatis, & prauis impulsoribus si exercitum inuasisset, paci belloque male consuleret. Legiones victrices VI. & XVIII. Vitellianarum vnaetvicesima, e recens conscriptis secunda, Peninis Coctianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur. XIIII. legio e Britannia, III. ac prima ex Hispania accitæ. Igitur venietis exercitus fama, & suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum ciuitates, in Remos conuenere. Treuerorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditata oratione, cuncta magnis imperiis obiectari solita, contumeliasque & inuidiam in populum Romanum effudit: turbidus miscendis seditionibus, & plerisque gratus vecordi facundia. At Iulius Auspex e primoribus Remorum, vim Romanam, pacisque bona dissertans, & sumi bellum etiam ab ignauis, strenuissimi cuiusque periculo geri, iamque super caput legiones: sapientissimum quemque reuerentia fideque, iuniores periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat obstetisse Treueris Lingonibusque apud Gallias, quod Vindicis motu cum Verginio steterant. Deterruit plerosque prouinciarum æmulatio. quod bello caput? vnde ius auspiciumque peteretur? quam, si cuncta prouenissent, sedem imperio legerent? Nondum victoria, iam discordia erat: aliis fœdera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per iurgia iactantibus. Tædio futurorum, præsentia placuere. Scribuntur ad Treueros epistolæ, nomine Galliarum, vt abstinerent armis, impetrabili venia, & paratis deprecatoribus si pœniteret. Restitit idem Valentinus, obstruxitque ciuitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quam frequens concionibus. Igitur non Treueri neque Lingones cæteræve rebellium ciuitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem, in vnum consulere. Sed Ciuilis, auia Belgarum circumibat: dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturauit superiorem Germaniæ ripam, & ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim vnaetvicesima legio Vindonissa,

Marginal notes:
* Nec. quanquam
* Faro. summa
Varo præfectura Præt. adempta.
Clementi data.
Domitianus vna cum Muciano ad bellū expediunt.
Legiones contrahunt.
Remis deliberant Galli.
Tullius in arma costrahit.
Iulius retinet.
Vide, per deū, quæ in pluriū imperio eueniant.
Galli Romanum iugum præferunt.
Interea hostes segniter agunt.
Romani vndique irrumpunt.

Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupere. Accessit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Iulius Briganticus, sorore Ciuilis genitus, vt ferme acerrima proximorum odia sunt, inuisus auunculo infensusque. Tutor, Treuerorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmauit, corruptis spe, aut metu subactis legionariis. qui primo cohortem præmissam à Sextilio Felice, interficiunt. mox vbi duces exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio rediere: secutis Tribocis, Vangionibusque & Caracatibus. Tutor, Treueris comitantibus, vitato Maguntiaco Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Nauæ fluminis abruperat. sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat, & reperto vado, proditus fususque. Ea clade, perculsi Treueri. & plebes omissis armis, per agros palatur. quidam principum, vt primi posuisse bellum viderentur, in ciuitates quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones a Nouesio Bonnaque in Treueros, vt supra memorauimus, traductæ, se ipsas in verba Vespasiani adigunt. Hæc Valentino absente gesta. qui vbi aduentabat, furens, cunctaque rursus in turbas & exitium conuersurus: legiones in Mediomatricos, sociam ciuitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor, in arma Treueros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Maguntiacum venit. eius aduentu, erectæ spes. Ipse pugnæ auidus, & contemnendis quam cauendis hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat: vbi primum congredi licuisset, nullam prœlio moram facturus. Dilectus per Galliam habitos, in ciuitates remittit, ac nuntiare iubet sufficere imperio legiones. socij ad munia pacis redirent, securi velut confecto bello, quod Romanæ manus excepissent. Auxit ea res Gallorum obsequium. nam recepta iuuentute, facilius tributa tolerauere, proniores ad officia quod spernebantur. At Ciuilis & Classicus, vbi pulsum Tutorem, cæsos Treueros, cuncta hostibus prospera accepere: trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ne summæ rei periculum faceret. Eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breuiore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Maguntiaci, quantumque secum transuexerat, tertiis castris * Rigodulum venit. quem locum, magna Treuerorum manu, Valentinus insederat, montibus aut Mosella amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere iuberet; equitum aciem, in collem erigeret; spreto hoste, quem temere collectum, haud ita loco iuuari, vt non plus suis in virtute foret. Paulum moræ in ascensu, dum missilia hostium præuehuntur. Vt ventum ad manus; deturbati, ruinæ modo, præcipitantur. Et pars equitum, æquioribus iugis circumuecta, nobilissimos Belgarum, in queis ducem Valentinum, cepit. Cerialis, postero die, coloniam Treuerorũ ingressus

Marginalia: Iulius Briganticus pio us. — Legionarij Treueros deserunt. — Aliique plures. — Tutor victus. — Perculsi Treueri. — Tamen iterum animos & arma recipiunt. — Cerialis ingenium. — Ciuilis & Classicus accelerant. — Sed præuenit Cerialis. — * Vat. Ridogulum — Valentinum inuadit. — Alios fugat: — Ipsum capit. Treueris exitium imminebat.

est, auido milite eruendæ ciuitatis. *Hanc esse Classici, hanc Tutorũ patriam. horum scelere, clausas cæsasque legiones. Quid tãtum Cremonam meruisse, quam e gremio Italiæ raptam, quia vnius noctis moram victoribus attulerit? Stare in confinio Germaniæ integram sedem, spoliis exercituum & ducum cædibus ouantem. Redigeret prædam in fiscum. Ipsis sufficere ignes, & rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur.* Cerialis metu infamiæ, si licentia sæuitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras. & paruere, posito ciuili bello ad externa modestiores. Conuertit inde animos, accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientia flagitij mœstæ, fixis in terram oculis. Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, & lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut metus, quam pudor aut dedecus obstupefecerat: attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi, lacrymis ac silentio veniam poscebant. donec Cerialis mulceret animos, fato acta dictitans, quæ militum ducumve discordia, vel fraude hostium euenissent. Primum illum stipendiorum & sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque Imperatorem, neque se meminisse. Tunc recepti in eadem castra, & edictum per manipulos, ne quis in certamine iurgiove seditionem aut cladem commilitoni obiectaret. Mox Treueros ac Lingonas, ad concionem vocatos, ita alloquitur. *Neque ego vnquam facundiam exercui; & populi Romani virtutem armis affirmaui. Sed quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac mala non sua natura, sed vocibus seditiosorum æstimantur: statui pauca disserere, quæ profligato bello, vtilius sit vobis audisse, quam nobis dixisse. Terram vestram, cæterorumque Gallorum, ingressi sunt duces Imperatoresque Romani, nulla cupidine, sed maioribus vestris inuocantibus, quos discordiæ vsque ad exitium fatigabant. & acciti auxilio Germani, sociis pariter atque hostibus seruitutem imposuerant. Quot prœlijs aduersus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus, quove euentu Germanica bella tractauerimus, satis * clarum. Nec ideo Rhenum insedimus,* * Vat. clarẽ. *vt Italiam tueremur: sed ne quis alius Ariouistus, regno Galliarum potiretur. An vos cariores Ciuili Batauisque & Transrhenanis gentibus creditis, quam maioribus eorum patres auique vestri fuerunt? Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque auaritia, & mutandæ sedis amor: vt relictis paludibus & solitudinibus suis, fœcundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Cæterum libertas, & speciosa nomina prætexuntur. nec quisquam alienum seruitium, & dominationem sibi concupiuit, vt non eadem ista vocabula vsurparet. Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum ius concederetis. Nos, quanquam totiens lacessiti, iure victoriæ id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium, sine armis; neque arma, sine stipendijs; neque stipendia, sine tributis haberi queunt. Cætera in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque prouincias regitis. Nihil separatum, clausumve. Et laudatorum Principum vsus ex æquo, quamuis procul agentibus: sæui proximis ingruunt. quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, & cætera naturæ mala; ita luxum, vel auaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines. sed neque hæc continua; & meliorum interuentu*

Sed Cerialis discussit.

Legiones nuper deditæ.

Veniam impetrant.

Cauetur eorũ infamiæ.

Cerialis, ita me deus, facunda & sapiens oratio.

interuentu pensantur. nisi forte Tutore & Classico regnantibus, moderatius imperium speratis: aut minoribus quam nunc tributis, parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arceantur. Nam pulsis (quod dij prohibeant) Romanis, quid aliud quam bella omnium inter se gentium existent? Octingentorum annorum fortuna disciplinaque, compages hæc coaluit: quæ conuelli, sine exitio conuellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum & opes, præcipuæ bellorum causæ. Proinde pacem & vrbem, quam victi victorésque eodem iure obtinemus, amate, colite. Moneant vos vtriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quam obsequium cum securitate malitis. Tali oratione grauiora metuentes composuit, erexitque. Tenebantur victore exercitu Treueri; cum Ciuilis & Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarũ hæc sententia fuit. Vespasianum, quanquam * nuntios occultarent, excessisse vita. Vrbem atque Italiam, interno bello consumptam. Muciani & Domitiani, vana & sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus ciuitatum suarum contentos: si prœlium mallet, ne id quidem abnuere. Ad ea Cerialis Ciuili & Classico nihil. eum qui attulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes diuisis copiis aduenere vndique. Plerique culpabant Cerialem passum iungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit: queis temere antea intutis consederat. Apud Germanos, diuersis sententiis certabatur. Ciuilis opperiendas Transrhenanorum gentes, *Quarum terrore fractæ Po. Ro. vires obtererẽtur. Gallos quid aliud quam prædam victoribus? & tamen quod roboris sit, Belgas, secum palam, aut voto stare.* Tutor cunctatione crescere rem Romanam affirmabat, coëuntibus vndique exercitibus. *Transuectam a Britannia legionem: accitas ex Hispania: aduentare ex Italia: nec subitum militem, sed veterem, expertumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque ac dona, queis solis corrumpantur, maiora apud Ro. & neminem adeo in arma promptum, vt non idem pretium quietis quam periculi malit. quod si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus, legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus, non imperiti adolescentuli verba & conciones, quam ferrum & arma meditantis, sed Ciuilis & Classici: quos vbi aspexerint, redituram in animos formidinem, fugam, famemque, ac totiens captis precariam vitam, neque Treueros, aut Lingonas beneuolentia contineri: resumpturos arma, vbi metus abscesserit.* Diremit consiliorum diuersitatem, approbata Tutoris sententia Classicus. statimque exequuntur. Media acies Vbiis Lingonibusque data, dextro cornu cohortes Batauorum, sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alij viam inter Mosellamque flumen, tam improuisi assiluere, vt in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos, audierit, increpans pauorem nuntiantium, donec vniuersa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui vlteriora Coloniæ annectit, ab

*Fam. nuntij, quod probo.

Treueris ignotum.

Ciuilis & Classicus aduenere.

Ille pugnam differri censet.

Tutor maturat.

Et cum eo Classicus.

Romanos inuadunt improuiso.

Pæne fundunt

Cerialis mira constantia.

hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cuiusque accursu, reciperatum pontem lecta manu firmauit. Mox in castra reuersus, palantes captarum apud Nouesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circumuentas aquilas videt. Incensus ira, *Non Flaccum*, inquit, *non Voculam deseritis. Nulla heic proditio. neque aliud excusandum habeo, quam quod vos Gallici fœderis oblitos [* prædixerim] memoriam Romani sacramenti tenere credidi. Annumerabor Numisiis & Herennis, vt omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel quod propius est Ciuili & Classico, relictum a vobis in acie ducem: venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos patiantur.* Vera erant: & a tribunis præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, & manipulos. neque enim poterat patescere acies effuso hoste, & impedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor, & Classicus, & Ciuilis, suis quisque locis pugnam ciebant: Gallos pro libertate, Batauos pro gloria, Germanos ad prædam instigantes. Et cuncta pro hostibus erant. donec legio vicesimaprima, patentiore quam cæteræ spatio conglobata, sustinuit ruentes; mox impulit. Nec sine ope diuina, mutatis repente animis, terga victores vertere. Ipsi territos se hostium aspectu ferebant, quæ primo impetu disiectæ, summis rursus iugis congregabantur, ac speciem noui auxilij fecerant. Sed obstitit vincentibus prauum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi. Cerialis, vt incuria prope rem afflixit, ita constantia restituit. Secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque vxorem ac sororem Ciuilis, & filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidauerant. Vnde metus & iustæ preces inuocantium, antequam hostes reparatis viribus, ad spem, vel ad vltionem accingerentur. Namque & Ciuilis illuc intenderat, non inualidus, flagrantissima cohortium suarum integra, & e Chaucis Frisijsque composita. Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius auertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium: qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto, cremauere. Simul Cerialis propero agmine subuenit. Circumsteterat Ciuilem & alius metus, ne quartadecima legio, adiuncta Britannica classe, afflictaret Batauos, qua Oceano ambiuntur. Sed legionem, terrestri itinere, Fabius Priscus legatus in Neruios Tungrosque duxit. Eæque ciuitates in deditionem acceptæ. Classem vltro Caninefates aggressi sunt. maiorque pars nauium depressa, aut capta. Et Neruiorum multitudinem sponte commotam, vt pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudere. Classicus quoque aduersus equites Nouesium a Ceriale præmissos, secundum prœlium fecit. quæ modica, sed crebra damna, famam victoriæ nuper partæ lacerabant. Iisdem diebus Mucianus Vitellij filium interfici iubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina

Milites increpat.

* Metuo vt superfit, ea vox.

Iique animũ recipiunt.

Mox fugant hostem:

Nimis prædæ intentum.

Vbi auxilium petunt.

Cohortem Ciuilis dolo necant.

Classis Romana fusa. Itemque Neruij, eorum socij.

ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est: fauore militum anxius, & superbia viri, æqualium quoque, adeo superiorum intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, vt non pro spe sua excipitur, ita neque auer- Antonius
so Imperatoris animo. Trahebatur in diuersa. hinc, meritis Antonij, Primus ad Vespasianum
cuius ductu confectum haud dubie bellum erat: inde, Muciani episto- venit.
lis. simul cæteri, vt infestum tumidumque insectabantur, adiunctis Cuius mores
prioris vitæ criminibus. neque ipse deerat arrogantia vocare offensas, non ad aulam.
nimius commemorandis quæ meruisset. Alios vt imbelles, Cæcinam vt captiuum ac dediticium increpat. Vnde paulatim leuior viliorque Itaque vile-
haberi, manente tamen in speciem amicitia. Per eos menses, quibus scit.
* Fortasse Etesiarum
Vespasianus Alexandriæ statos * æstiuis flatibus dies, & certa maris, opperiebatur, multa miracula euenere, queis cælestis fauor & quædam Miracula
in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Ale- Vespasiano edita.
xandrina quidam, oculorum tabe notus, genua eius aduoluitur, re- Cæcum sanat.
medium cæcitatis exposcens gemitu, monitu Sarapis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit. precabaturque Principem, vt genas & oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento. Alius manu æger, eodem deo auctore, vt pede ac vestigio Cæ- Mancum sanat.
saris calcaretur, orabat. Vespasianus primo irridere, aspernari: atque illis instantibus, modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum, & vocibus adulantium in spem induci. postremo æstimari a medicis iubet, an talis cæcitas ac debilitas, ope humana superabiles forent. Medici varie disserere. Huic non exesam vim luminis, & redituram si pellerentur obstantia: illi elapsos in prauum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, & diuino ministerio Principem electum. denique patrati remedij gloriam, penes Cæsarem; irriti, ludibrium penes miseros fore. Igitur Vespasianus cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quicquam vltra incredibile, læto ipse vultu, erecta quæ astabat multitudine, iussa exequitur. Statim conuersa ad vsum manus, ac cæco reluxit dies. Vtrumque qui interfuere nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium. Altior in Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, vt super rebus imperij consuleret. Arceri templo cunctos iubet. atque ingressus, in- Sarapidis tẽ-
tentusque numini, respexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum, plum adit.
nomine Basiliden: quem procul Alexandria plurium dierũ itinere, & ægro corpore detineri haud ignorabat. Percũctantur sacerdotes, num Omen illic ei
illo die Basilides templum inisset? percunctatur obuios, num in vrbe factum.
visus sit? denique missis equitibus explorat, illo temporis momento, octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc diuinam speciem, & vim responsi ex nomine Basilidis, interpretatus est. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antistites, sic memorant. Ptolemæo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmauit, cùm De Sarapide
Alexandriæ recens conditæ mœnia, templaque & religiones adderet, ipso excursio.
oblatum per quietem decore eximio & maiore quam humana specie iuuenem, qui moneret, vt fidissimis amicorum in Pontum missis,

effigiem suam acciret: lætum id regno, magnamque & inclutam sedem fore quæ excepisset. simul visum eumdem iuuenem in cœlum igne plurimo attolli. Ptolemæus omine & miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti & externorum parum gnaris, Timotheum Atheniensem e gente Eumolpidarũ, quem vt antistitem cærimoniarũ Eleusi exciuerat, quænam illa superstitio, quod numen interrogat. Timotheus, quæsitis qui in Pontum meassent, cognoscit vrbem illic Sinopen, nec procul templũ vetere inter accolas fama Iouis Ditis. Namque & muliebrem effigiem assistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, vt sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, vbi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paulatim, aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species terribilior iam & instantior, exitium ipsi regnoque denuntiaret ni iussa patrarentur. Tum legatos & dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri iubet, præcipitque nauigaturis, vt Pythium Apollinem adeant. Illis mare secundum. Sors oraculi haud ambigua. Irent, simulacrumque patris sui reueherent, sororis relinquerent. Vt Sinopen venere, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant. Qui diuersus animi, modo numen pauescere, modo minis aduersantis populi terreri, sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum nauium, auri pondus, augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo vltra moraretur. Cunctantem varia pernicies, morbique & manifesta cœlestium ira, grauiorque in dies fatigabat. Aduocata concione, iussa numinis, suos Ptolemæique visus, ingruẽtia mala exponit. Vulgus aduersari regem, inuidere Ægypto, sibi metuere, templumque circumsidere. Maior hinc fama tradidit, deum ipsum appulsas littori naues sponte conscendisse. Mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine vrbis extructum, loco cui nomen Rhacotis. fuerat illic sacellum, Sarapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine & aduectu dei, celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam qui Seleucia vrbe Syriæ accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas tulit: alij auctorem eũdem Ptolemæum, sedem ex qua transierit, Memphim perhibent, inclytam olim, veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi Æsculapium, quod medeatur ægris corporibus; quidam, Osirim, antiquissimum illis gentibus numen; plerique Iouem, vt rerum omnium potentem; plurimi Ditem patrem, insignibus quæ in ipso manifesta, aut per ambages coniectant. At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treueris gestarum nuntios accepere. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abiecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, vt nosceretur ingenium eius, damnatusque. inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam patriam eius captam, Accipere se solatium mortis respondit.

Domitianus victoriæ nuncium accipit.

Valentinus damnatus.

respondit. Sed Mucianus quod diu occultauerat, vt recens exprompsit. *Quoniam benignitate deum fractæ vires hostium forent: parum decore Domitianum, confecto prope bello, alienæ gloriæ interuenturum. Si status imperij, aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare. Caninefates Batauosque minoribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque principatus e proximo ostentaret, nec paruis periculis immixtus, & maioribus non defuturus.* Intelligebantur artes. sed pars obsequij in eo, ne deprehenderentur. Ita Lugdunum ventum. Vnde creditur Domitianus, occultis ad Cerialem nuntijs, fidem eius tentauisse, an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret. qua cogitatione bellum aduersus patrem cogitauerit, an opes viresque aduersus fratrem, in incerto fuit. Nam Cerialis, salubri temperamento elusit, vt vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni a senioribus iuuentam suam cernens, modica quoque & vsurpata antea munia imperij omittebat. Simul simplicitatis ac modestiæ imagine, in altitudinem conditus: studiumque litterarum & amorem carminum simulans, quo velaret animum, & fratris æmulationi subduceretur, cuius disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.

Mucianus Domitianum sistit.

Hic res nouas tentat.

Nec perpetrat.

Otium & poetam simulat.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSV NERONIS
HISTORIARVM LIBER QVINTVS.

EIVSDEM anni principio, Cæsar Titus perdomandæ Iudææ dilectus a patre, & * priuatis vtriusque rebus militia clarus, maiore tum vi famaque agebat, certantibus prouinciarum & exercituum studijs. atque ipse, vt * superior sui iam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate & alloquijs officia prouocans: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Iudæa legiones, quinta & decima, & quintadecima, vetus Vespasiani miles excepere. Tradidit & Syria duodecimam, & adductos Alexandria duoetuicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ: simul Agrippa, Sohemusque reges, & auxilia regis Antiochi, validaque & solito inter accolas odio infensa Iudæis Arabum manus. Multi, quos vrbe atque Italia sua quenque spes acciuerat, occupandi Principem adhuc vacuum. His cum copijs fines hostium ingressus, composito agmine, cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit. Sed quia famosæ vrbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia eius aperire.

* *Vat.* prelatis *Bud.* preliatis

* super fortunam

Titus in Iudæa rem gerit.

Quibus copijs.

Hierosolyma adducit.

Mmmm

De Iudæorum ortu.

Iudæos Creta insula profugos, nouissima Libyæ insedisse memorant, qua tempestate Saturnus vi Iouis pulsus cesserit regnis. Argumentum e nomine petitur. Inclytum in Creta, Idam montem. accolas, Idæos, aucto in Barbarum cognomento, Iudæos vocitari [*quasi Idæos.] quidam regnante Iside, exundantem per Ægyptum multitudiné, ducibus Hierosolymo ac Iuda, proximas in terras exoneratam. Plerique Æthiopum prolem, quos rege Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit. Sunt qui tradant, Assyrios conuenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, ac mox proprias vrbes Hebræasque terras, & propiora Syriæ coluisse. Clara alij Iudæorum initia: Solymos carminibus Homeri celebratam gentem, conditæ vrbi Hierosolymam nomen e suo fecisse. Plurimi auctores consentiunt, orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret: regem *Occhorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, & id genus hominum vt inuisum deis, alias in terras auehere iussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit; cæteris per lacrymas torpentibus, Mosen vnum exulum monuisse, ne quam deorum hominumve opem expectarent, ab vtrisque deserti, sed sibimet vt duci cœlesti crederent *primo cuius auxilio credentes, præsentes miserias pepulissent. Assensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æque, quam inopia aquæ fatigabat. Iamque haud procul exitio, totis campis procubuerant: cum grex asinorum agrestium, e pastu in rupem nemore opacam concessit. Secutus Moses, coniectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id leuamen. & continuum sex dierum iter emensi, septimo pulsis cultoribus, obtinuere terras in quibus vrbs & templum dicata sunt. Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, nouos ritus contrariosque cæteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos sacra. Rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacrauere: cæso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptij Apin colunt. Sue abstinent, memoria cladis, quod ipsos scabies quondam turpauerat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem, crebris adhuc ieiunijs fatentur. Et raptarum frugum argumentum, panis Iudaicus nullo fermento detinetur. Septimo die, otium placuisse ferunt: quia is finem laborum tulerit. dein blandiente inertia, septimum quoque annum ignauiæ datum. Alij honorem eum Saturno haberi: seu principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos, & conditores gentis accepimus: seu quod e septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia stella Saturni feratur: ac pleraque cœlestium, vim suam & cursum septimos per numeros conficiant. Hi ritus quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur. cætera instituta sinistra, fœda, prauitate valuere. Nam pessimus quisque, spretis religionibus patrijs, tributa & stipes illuc congerebant. Vnde auctæ Iudæorum res: & quia apud ipsos fides

Margin notes: Varia & vana. — Moses. — Aquæ inopia. — Religio gentis. — Asinus ijs (falsum) sacer. — Sabbathi quies. — Stipes in templum.

*Glossema est: & abest a Vat.

*Ita vet. at vulgo, Bocchorim.

*Suspectus locus & parum cohærens.

fides obstinata, misericordia in promptu, sed aduersus omnes alios hostile odium. Separati epulis, discreti cubilibus, proiectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent. inter se nihil illicitum. Circumcidere genitalia instituere; vt diuersitate noscantur. Circumcisio. Transgressi in morem eorum, idem vsurpant. nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere deos, exuere patriam: parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendæ tamen multitudini consulitur. Nam & necare quemquam ex agnatis, nefas: animasque prœlio aut suppliciis peremptorum, æternas putant. Animarum æternitas. Hinc generandi amor, & moriendi contemptus. Corpora condere, quam cremare, e more Ægyptio. Eademque cura, & de infernis persuasio. cœlestium contra. Ægyptij pleraque animalia effigiesque compositas venerantur. Iudæi mente sola, vnumque numen intelligunt; Profanos qui deum imagines, mortalibus materijs, in species hominum effingant. Imaginum despretio. Summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum. Igitur nulla simulacra vrbibus suis, nedum templis sunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur, vitisque aurea templo reperta: Liberum patrem coli, domitorem Orientis quidam arbitrati sunt, Quidam Liberum ijs deum dant. nequaquam congruentibus institutis. quippe Liber festos lætosque ritus posuit: Iudæorum mos absurdus sordidusque. Terra finesque, qua Iudææ fines & situs. ad Orientem vergunt, Arabia terminantur: a meridie Ægyptus obiacet: ab occasu, Phœnices & mare: Septentrionem a latere Syriæ longe prospectant. Corpora hominum salubria, & ferentia laborum. rari imbres, vber solum. [* Exuberant] fruges nostrum ad morem. Vbertas, & fruges. Balsamum. præterque eas, Balsamum: & Palmæ. palmetis proceritas, & decor. Balsamum, modica arbor. vt quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pauent venæ: fragmine lapidis, aut testa aperiuntur. humor in vsu medentium est. Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque niuibus. Idem amnem Iordanem alit, funditque. Iordanes amnis. Nec Iordanes pelago accipitur. Sed vnum atque alterum lacum integer perfluit: tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, grauitate odoris accolis pestifer, Lacus Asphalites. neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertæ vndæ superiecta, vt solido feruntur, periti imperitique nandi, perinde attolluntur. Certo anni, bitumen egerit: Bitumen in eo. cuius legendi vsum vt cæteras artes, experientia docuit. Ater suapte natura liquor, & sparso aceto concretus, innatat. hunc manu captum, quibus ea cura, in summa nauis trahunt. Inde nullo iuuante influit, oneratque, donec abscindas. nec abscindere ære ferroue possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo fœminæ per menses exoluuntur. Sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, vndantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad littus: mox vbi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque vt trabes aut saxa discindi. Haud procul inde campi, quos ferunt olim vberes, magnisque vrbibus Campi exusti. habitatos, fulminum iactu arsisse: & manere vestigia, terramque

* Suspicor redundare.

ſpecie torridam, vim frugiferam perdidiſſe. Nam cuncta ſponte edita, aut manu ſata, ſiue herba tenus aut flore, ſeu ſolitam in ſpeciem adoleuere, atra & inania velut in cinerem vaneſcunt. Ego ſicut Iudaicas quondam vrbes igne cœleſti flagraſſe conceſſerim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi ſuperfuſum ſpiritum, eoque fœtus ſegetum & autumni putreſcere reor, ſolo cœloque iuxta graui. Et Belus amnis Iudaico mari illabitur: circa cuius os collectæ arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquuntur. modicum id littus, ſed egerentibus inexhauſtum. Magna pars Iudææ vicis diſpergitur: habent & oppida. Hieroſolyma genti caput. Illic immenſæ opulentiæ templum, & primis munimentis vrbs * deiugis, templum intimis clauſum. ad fores, tantum Iudæo aditus: limine, præter ſacerdotes, arcebantur. Dum Aſſyrios penes Medoſque & Perſas Oriens fuit, deſpectiſſima pars ſeruientium. poſtquam Macedones præpotuere; rex Antiochus demere ſuperſtitionem, & mores Græcorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus eſt. nam ea tempeſtate, Arſaces deſciuerat. Tum Iudæi, Macedonibus inualidis, Parthis nondum adultis (& Romani procul aberant) ſibi ipſi reges impoſuere, qui mobilitate vulgi expulſi, reſumpta per arma dominatione, fugas ciuium, vrbium euerſiones, fratrum, coniugum, parentum neces, aliaque ſolita regibus auſi, ſuperſtitionem fouebant: quia honor ſacerdotij, firmamentum potentiæ aſſumebatur. Romanorum primus Gn. Pompeius, domuit: templumque iure victoriæ ingreſſus eſt. Inde vulgatum, * nulla intus deum effigie vacuam ſedem, & inania arcana. Muri Hieroſolymorum diruti, delubrum manſit. Mox bello ciuili interno, poſtquam in ditionem M. Antonij prouinciæ ceſſerant; rex Parthorum Pacorus Iudæa potitus, interfectuſque a P. Ventidio, & Parthi trans Euphratem redacti. Iudæos C. Soſius ſubegit. Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Auguſtus ſanxit. Poſt mortem Herodis, nihil expectato Cæſare, Simon quidam regium nomen inuaſerat. Is a Quinctilio Varo obtinente Syriam punitus. & gentem coercitam, liberi Herodis tripartito rexere. Sub Tiberio quies. dein, iuſſi a C. Cæſare effigiem eius in templo locare, arma potius ſumpſere. quem motum Cæſaris mors diremit. Claudius defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Iudæam prouinciam equitibus Romanis aut libertis permiſit. e quibus Antonius Fœlix, per omnem ſæuitiam ac libidinem, ius regium ſeruili ingenio exercuit, Druſilla Cleopatræ & Antonij nepte in matrimonium accepta. vt eiuſdem Antonij, Fœlix progener, Claudius nepos eſſet. durauit tamen patientia Iudæis, vſque ad Geſſium Florum procuratorem. Sub eo bellum ortum. & comprimere cœptantem Ceſtium Gallum Syriæ legatum, varia prœlia ac ſæpius aduerſa excepere. Qui vbi fato, aut tædio occidit; miſſu Neronis, Veſpaſianus fortuna famaque & egregijs miniſtris, intra duas æſtates, cuncta camporũ, omneſque præter Hieroſolyma vrbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus ciuili bello intẽtus, quantũ ad Iudæos per otiũ tranſijt.

pace

Belus amnis.

Hieroſolyma vrbs.

Ibi templum.

Antiochus Iudæis infeſtus.

Reges ijs, vna & ſacerdotes.

Pompeius vincit.

* *Alias*, nullas i. d. effigies

Parthi vexant.

Varij apud eos reges, & turbæ.

Fœlix, procurator Iudææ.

Florus, ſub quo bellum.

Veſpaſianus eo miſſus.

pace per Italiam parta, & externæ curæ rediere. Augebat iras, quod soli Iudæi non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatus noui euentus casusve vtile videbatur. Igitur castris, vti diximus, ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentauit. Iudæi sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri; & si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus, ambigue certauit. Mox cessere hostes, & sequentibus diebus crebra pro portis prœlia serebant: donec assiduis damnis, intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi. neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri. poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia, & cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma, & opes, voluptatesque ante oculos; ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed vrbem arduam situ, opera molesque firmauerant, queis vel plana satis munirentur. Nam duos colles immensum editos claudebant muri per artem obliqui, aut introrsus sinuati: vt latera oppugnantium, ad ictus patescerent. Extrema rupis, abrupta. & turres, vbi mons iuuisset, in sexaginta pedes; inter deuexa, in centenos vicenosque attollebantur. mira specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumiecta. conspicuoque fastigio turris Antonia, in honorem M. Antonij ab Herode appellata. Templum in modum arcis, proprijque muri, labore & opere ante alios. ipsæ porticus, queis templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cauati sub terra montes: & piscinæ cisternæque seruandis imbribus. præuiderant conditores ex diuersitate morum, crebra bella. inde cuncta, quamuis aduersus longum obsidium: & a Pompeio expugnatis, metus atque vsus pleraque monstrauere. Atque per auaritiam Claudianorum temporum, empto iure muniendi, struxere muros in pace, tanquam ad bellum: magna colluuie, & cæterarum vrbium clade aucti. Nam peruicacissimus quisque illuc perfugerat; eoque seditiosius agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema & latissima mœnium, Simon: mediam vrbem, Ioannes, quem & Bargioram vocabant: templum, Eleazarus firmauerat. Multitudine & armis Ioannes, ac Simon; Eleazarus, loco pollebat. Sed prœlia, dolus, incendia inter ipsos, & magna vis frumenti ambusta. Mox Ioannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque eius obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones ciuitas discessit, donec propinquantibus Ro. bellum externum concordiam pareret. Euenerant prodigia, quæ neque hostijs, neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus aduersa. Visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma, & subito nubium igne collucere templum. Expassæ repente delubri fores, & audita maior humana vox, Excedere deos. Simul ingens motus excedentium, quæ pauci in metum trahebant. Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, vt valesceret Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur. Quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus,

Titus ibi relictus.

Pugnatur ad Hierosolyma.

Eademque oppugnantur.

Frustra quia permunita.

Turris Antonia.

Templum.

Duces Iudæorum.

Simon.

Ioannes.

Eleazarus.

Inter se discordes.

Prodigia ante exitium Iudæorum.

Prædictio de rege regum e Iudæa.

more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne aduersis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnis ætatis, virilis ac muliebris sexus, * sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cuncti qui ferre possent: & plures, quam pro numero, audebant. Obstinatio viris fœminisque par: ac si transferre sedes cogerentur, maior vitæ metus quam mortis. Hanc aduersus vrbem gentemque Cæsar Titus, quando impetum & subita & belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Diuiduntur legionibus munia, & quies prœliorum fuit, donec cuncta expugnandis vrbibus reperta apud veteres, aut nouis ingenijs, struerentur. At Ciuilis, post malam in Treueris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera consedit: tutus loco: & vt memoria prosperarum illic rerum, augescerent Barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copijs, aduentu secundæ & XVI. & XIIII. legionum. Cohortesque & alæ iampridem accitæ, post victoriam properauerant. Neuter ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Ciuilis obliquam in Rhenum molem, cuius obiectu reuolutus amnis, adiacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, & nobis aduersa. quippe miles Romanus armis grauis, & nandi pauidus: Germanos fluminibus suetos, leuitas armorum, & proceritas corporum attollit. Igitur lacessentibus Batauis, ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen. deinde orta trepidatio, cum præaltis paludibus arma equique haurirentur. Germani, notis vadis persultabant; omissa plerunque fronte, latera ac terga circumuenientes. neque vt in pedestri acie, cominus certabatur; sed tanquam nauali pugna, vagi inter vndas, aut si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen quam pro tumultu cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Eius prœlij euentus, vtrumque ducem, diuersis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Ciuilis, instare fortunæ; Cerialis, abolere ignominiam. Germani, prosperis feroces; Romanos, pudor excitauerat. nox apud Barbaros cantu aut clamore, nostris per iram & minas acta. Postera luce, Cerialis equite & auxiliarijs cohortibus frontem explet: in secunda acie, legiones locatæ: dux sibi delectos retinuerat, ad improuisa. Ciuilis haud porrecto agmine, sed cuneis astitit. Bataui Cugerniq. in dextro; læua ac propiora fluminis, Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum, non more concionis apud vniuersos, sed vt quosque eorum aduehebantur. Cerialis *veterem Rom. nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: vt perfidum, ignauum, victum hostem, in æternum exscinderent. vltione magis, quam prœlio opus esse. Pauciores nuper cum pluribus certasse: attamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo, ferant.* Proprios inde stimulos legionibus admouebat, domitores Britanniæ quartadecimanos appellans. principem Galbam, sextæ legionis auctoritate factum: illa primum acie, Secundanos noua

Mira multitudo obsessorum.

* Vet. edi. ducenta

Machinis vrbs inuaditur.

Ciuilis ad Vetera cum copijs.

Cerialis item illuc.

Rhenus in campos effusus.

Pugna tumultuaria in aquis.

Quæ Ciuili pro meliore fuit.

Iterum pugna, sed ordinata.

Cerialis suos varie hortatur.

ua signa, nouamque aquilam dicaturos. Hinc præuectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, vt suam ripam, sua castra sanguine hostium reciperarent. Alacrior omnium clamor, queis vel e longa pace prœlij cupido, vel fessis bello pacis amor, præmiaque & quies in posterum sperabantur. Nec Ciuilis * silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis ciens: *Stare Germanos Batauosque super vestigia gloriæ, cineres ossaque legionum calcantes. quocunque oculos Romanus intenderet, captiuitatem, cladem que & dira omnia obuersari. Ne terrerentur vario Treuerici prœlij euentu: suam illic * victoriam Germanis obstitisse, dum omissis telis, præda manus impediunt. sed cuncta mox prospera, & hosti contraria euenisse. Quæ prouideri astu ducis oportuerit, prouidisse: campos madentes, & ipsis gnaros, paludes hostibus noxias: Rhenum & Germaniæ deos in aspectu, quorum numine capesserent pugnam; coniugum, parentum, patriæ memores, illum diem aut gloriosissimum inter maiores; aut ignominiosum apud posteros fore.* Vbi sono armorum tripudijsque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis, glandibusque & cæteris missilibus prœlium incipitur: neque nostro milite paludẽ ingrediente, & Germanis vt elicerent lacessentibus. Absumptis quæ iaciuntur, & ardescente pugna, procursum ab hoste infestius, immensis corporibus, & prælongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant. simul e mole, quam eductam in Rhenum rettulimus, Bructerorum cuneus transnatauit. turbata ibi res: & pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia, prœlium exæquatur. Inter quæ, perfuga Batauus adijt Cerialem, terga hostium promittens, si extremo paludis eques mitteretur: solidum illa, & Cugernos quibus custodia obuenisset, parum intentos. Duæ alæ cum perfuga missæ, incauto hosti circumfunduntur. quod vbi clamore cognitum; legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit, repente fusis imbribus, & propinqua nocte. Postera die, decimaquarta legio in superiorem prouinciam Gallo Annio missa. Cerialis exercitum, decima ex Hispania legio suppleuit. Ciuili Chaucorum auxilia venere. non tamen ausus oppidum * Batauorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, cæteris iniecto igni in insulam concessit. gnarus deesse naues efficiendo ponti, neque exercitum Ro. aliter transmissurum. quin & diruit molem a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alueo in Galliam ruentem, disiectis quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alueus, insulam inter, Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque & Classicus, & centum tredecim Treuerorum Senatores: in quibus fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memorauimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul cæteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum auidas. Tantumque belli superfuit, vt præsidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita Ciuilis inuaserit: Decimam legionem, Arenaci; secundam, Bata-

Margin notes (left): * silens, aut, silenter — * Vat. materiam — * Forte, Batauodurum

Margin notes (right): Ciuilis item suos. — Commissæ acies. — Turbatique initio Romani. — Mox perfugæ suggestione adiuti. — Hostes fugiunt. — Ciuilis in Fataniam se condit. — Molem Drusi diruit. — Primores Galliarum trans Rhenũ fugiunt. — Ciuilis diuersa præsidia inuadit.

uoduri; & Grinnes Vadamque cohortium alarumque castra: ita diuisis copijs, vt ipse & Verax sorore eius genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiducia, sed multa ausis aliqua in parte fortunam affore. Simul Cerialem, neque satis cautum; & pluribus nuntijs huc illuc cursantem, posse medio intercipi. Quibus obuenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem & cædendis materijs operatum turbauere, occiso præfecto castrorum & quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. Cæteri se munimentis defendere. Et interim Germanorum manus, Batauoduri, irrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prœlium nox diremit. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Ciuilis, Grinnes Classicus, oppugnabant. nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque: in queis Briganticus præfectus alæ ceciderat, quem fidum Romanis, & Ciuili auunculo infensum diximus. Sed vbi Cerialis cum delecta equitum manu subuenit, versa fortuna. præcipites Germani in amnem aguntur. Ciuilis dum fugientes retentat agnitus, petitusque telis, relicto equo, transnatauit. Idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexere. Ne tum quidem Romana classis pugnæ affuit, vt iussum erat. Sed obstitit formido, & remiges per alia militiæ munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis ad exequenda imperia dabat: subitus consilijs, sed euentu clarus. Aderat fortuna, etiam vbi artes defuissent. hinc ipsi exercituique, minor cura disciplinæ. Et paucos post dies quanquam periculum captiuitatis euasisset, infamiam non vitauit. Profectus Nouesium Bonnamque ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, nauibus remeabat, disiecto agmine, incuriosis vigilijs. Animaduersum id Germanis, & insidias composuere. electa nox atra nubibus, & prono amne rapti, nullo prohibente vallum ineunt. Prima cædes astu adiuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet * corijs coopertos trucidabant. Aliud agmen, turbare classem, inijcere vincla, trahere puppes. Vtque ad fallendum silentio, ita cœpta cæde, & quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani vulneribus exciti, quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornati militariter, plerique circum brachia torta veste, & strictis mucronibus. dux semisomnis ac prope intectus, errore hostium seruatur. Namque prætoriam nauem, vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, vt plerique credidere, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Vbiæ. vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tanquam iussi silere: ne quietem eius turbarent. ita intermisso signo, & vocibus, se quoque in somnum lapsos. Multa luce reuecti hostes, captiuis nauibus, prætoriam triremem, flumine Luppia, donum Velledæ traxere. Ciuilem cupido incessit, naualem aciem ostentandi. Complet quot biremium, quæque simplici ordine agebantur. Adiecta ingens lintrium vis. tricenis quadragenisque armamenta liburnicis solita: & simul captæ lintres, sagulis versicoloribus, haud indecore pro velis iuuabantur. Spatium velut æquoris * captum, vbi Mosæ

Marginal notes: Castra decumanorum. — Batauodurum. — Grinnes & Vadam. — Sed vbique repulsus. — Cerialis parum prouidus. — Itaque pæne is interceptus. — * Vat. centonijs — Nauibus hostes potiti. — Nauale certamen tentatum. — * Vat. electū.

Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit. Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, vt eo terrore commeatus Gallia aduentantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quam metu, direxit classem: numero imparem, vsu remigum, gubernatorum arte, nauium magnitudine potiorem. Is flumine secundo, illi vento agebantur. Sic præuecti, tentato telorum iactu, dirimuntur. Ciuilis nihil vltra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batauorum hostiliter populatus, agros villasque Ciuilis intactos, nota arte ducum sinebat: cum interim flexu autumni, & crebris pluuialibus imbribus superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni oppleuit. nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur. Potuisse tunc opprimi legiones, & voluisse Germanos, sed dolo a se flexos, imputauit Ciuilis. Neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios, Batauis pacem, Ciuili veniam ostentans, Veledam propinquosque monebat, fortunam belli tot cladibus aduersam, opportuno erga Populum Rom. merito mutare. *Cæsos Treueros, receptos Vbios, ereptam Batauis patriam: neque aliud Ciuilis amicitia peractum, quam vulnera, fugas, luctus. exulem eum & extorrem, recipientibus oneri: & satis peccauisse, quod toties Rhenum transcenderint. si quid vltra moliantur, inde iniuriam & culpam, hinc vltionem & deos fore.* Miscebantur minis promissa. Et concussa Transrhenanorum fide, inter Batauos quoque sermones orti, *Non prorogandam vltra ruinam: nec posse ab vna natione totius orbis seruitium depelli. quid perfectum cæde & incendijs legionum, nisi vt plures validioresque accirentur? Si Vespasiano bellum nauauerint, Vespasianum rerum potiri. sin Pop. Rom. armis prouocent; quotam partem generis humani Batauos esse? respicerent Rhætos Noricosque, & cæterorum onera sociorum: sibi non tributa, sed* virtutes & viros indici. proximum id libertati: & si dominorum electio sit; honestius Principes Romanorum, quam Germanorum fœminas tolerari.* Hæc vulgus. Proceres, *atrociore Ciuilis rabie semet in arma trusos: illum domesticis malis, excidium gentis opposuisse. tunc infensos Batauis deos, cum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum vni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant & noxij capitu pœna pœnitentiam fateantur.* Non fefellit Ciuilem ea inclinatio, & præuenire statuit. super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur *Nabaliæ fluminis pons. In cuius abrupta progressi duces, Ciuilis ita cœpit. *Si apud Vitellij legatum defenderer; neque facto meo venia, neque dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo cœpta, a me aucta erant. Erga Vespasianum, vetus mihi obseruantia: & cum priuatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, cuius epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicæ legiones & Gallica iuuentus Alpes transcenderet. Quæ Antonius absens, Flaccus præsens mouebat, arma in Germania moui, quæ Mucianus in Syria, Aponius in Mœsia, * Fabianus in Pannonia.* * *

Cerialis Bataviam intrat.

In qua periclitatur ab aquis.

Ad pacem Batauos incitat.

Atque hi inclinant.

*Rhe. conijcit, iuuentutem & viros, non male.

Ciuilem accusant.

Ille ad colloquium Cerialis venit.

*Lego, Vahalis

*Lego, Flauianus

C. CORNELII TACITI
DE SITV, MORIBVS ET POPVLIS GERMANIÆ LIBELLVS.

GERMANIA omnis a Gallijs Rhætijsque & Pannonijs, Rheno & Danubio fluminibus; a Sarmatis Dacisque, mutuo metu aut montibus separatur. Cætera Oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, Septentrionali Oceano miscetur. Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ iugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat. septimum enim os paludibus hauritur. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium aduentibus & hospitijs mixtos: quia nec terra olim, sed classibus aduehebantur qui mutare sedes quærebant: & immensus vltra, vtque sic dixerim, aduersus Oceanus raris ab orbe nostro nauibus aditur. Quis porro præter periculum horridi & ignoti maris, Asia, aut Africa, aut Italia relicta, Germaniam peteret? informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod vnum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuistonem deum terra editum & filium Mannum, originem gentis cōditoresque. Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingæuones, medij Herminones, cæteri Istæuones vocentur. Quidam autem licentia vetustatis plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrinios, Sueuos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Cæterum Germaniæ vocabulum recens, & nuper* additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis eualuisse paulatim, vt omnes primum a victore ob metum, mox a seipsis inuento nomine Germani vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium. ituri in prœlia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu quem Barditum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam vocis ille, quam virtutis concentus videtur. affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur obiectis ad os scutis, quo plenior & grauior vox repercussu intumescat. Cæterum & Vlixem quidam opinantur longo illo

*Lege, auditum:

&

& fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque ἀσκιπύργιον. Aram quineriam Vlixi consecratam, adiecto Laertæ patris nomine, eodem loco olim repertam: monumentaque, & tumulos quosdam Græcis litteris inscriptos in confinio Germaniæ Rhætiæque adhuc extare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis[* alijs] aliarum nationum cõnubijs infectos, propriam & sinceram & tantum sui similem gentem extitisse arbitrantur. Vnde habitus quoque corporum, quanquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantum ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: minimeque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solove assueuetunr. Terra & si aliquanto specie differt, in vniuersum tamen aut siluis horrida, aut paludibus fœda: humidior qua Gallias; ventosior qua Noricum ac Pannoniam aspicit: satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed * plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent, eæque solæ & gratissimæ opes sunt. Argentum & aurum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere. quis enim scrutatus est? possessione & vsu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in alia vilitate, quam quæ humo finguntur: quanquam proximi ob vsum commerciorum aurum & argentum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt: interiores simplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur. Pecuniam probant veterem & diu notam, Serratos, Bigatosque. Argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum faciliori vsui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladijs, aut maioribus lanceis vtuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt, angusto & breui ferro, sed ita acri & ad vsum habili, vt eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. & eques quidem scuto frameaque contentus est. pedites & missilia spargunt, pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leues, nulla cultus iactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricæ: vix vni alterive cassis, aut galea. Equi non forma, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur. In rectum aut vno flexu dextros agunt, ita coniuncto orbe, vt nemo posterior sit. In vniuersum æstimanti, plus penes peditem roboris: eoque mixti prœliantur, apta & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locant. Definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur. & quod primo numerus

* Redundat.

* pleraque

fuit, iam nomen & honor eſt. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rurſus inſtes, conſilij quam formidinis arbitrantur. Corpora ſuorum etiam in dubijs prœlijs referunt. Scutum reliquiſſe præcipuum flagitium. nec aut ſacris adeſſe, aut concilium inire ignominioſo fas. multique ſuperſtites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. Nec regibus infinita aut libera poteſtas, & duces exemplo potius quam imperio, ſi prompti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant admiratione præſunt. Cæterum neque animaduertere, neque vincire, neque verberare quidem niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam nec ducis iuſſu, ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt: effigieſque, & ſigna quædam detracta lucis in prœlium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, ſed familiæ & propinquitates. & in proximo pignora: vnde fœminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium. hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad coniuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut * exugere plagas pauent. (* Fam. exigere) Ciboſque & hortamina pugnantibus geſtant. Memoriæ proditur, quaſdam acies inclinatas iam & labantes a fœminis reſtitutas, conſtantia precum & obiectu pectorum, & monſtrata cominus captiuitate. quam longe impatientius fœminarum ſuarum nomine timent: adeo vt efficacius obligentur animi ciuitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Ineſſe quinetiam ſanctum aliquid, & prouidum putant: nec aut cõſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. Vidimus ſub Diuo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſque numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam, & complures alias venerati ſunt, non adulatione, nec tanquam facerent deas. Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hoſtijs litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant: pars Sueuorum & Iſidi ſacrificat. Vnde cauſa & origo peregrino ſacro, parum comperi, niſi quod ſignum ipſum in modum liburnæ figuratum, docet aduectam religionem. Cæterum nec cohibere parietibus deos, neque in vllam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cœleſtium arbitrantur: lucos ac nemora conſecrant, deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſola reuerentia vident. Auſpicia, ſorteſque vt qui maxime obſeruant. Sortium conſuetudo ſimplex. virgam frugiferæ arbori deciſam, in ſurculos amputant, eoſque notis quibuſdam diſcretos ſuper candidam veſtem temere ac fortuito ſpargunt. mox ſi publice conſulatur, ſacerdos ciuitatis; ſin priuatim, ipſe paterfamiliæ precatus deos, cœlumque ſuſpiciens, ter ſingulos tollit, ſublatos ſecundum impreſſam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eadem re in eundem diem conſultatio. Sin permiſſum; auſpiciorum adhuc fides exigitur. & illud quidem etiam heic notum, auium voces, volatuſque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præſagia ac monitus experiri. publice aluntur ijſdem nemoribus ac lucis, candidi & nullo

mortali

mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps ciuitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus obseruát. Nec vlli auspicio maior fides non solum ápud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est & alia obseruatio auspiciorum, qua grauium bellorum euentus explorát. Eius gentis cum qua bellum est, captiuum quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patrijs quemque armis committunt. victoria huius vel illius, pro præiudicio accipitur. De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes. ita tamen, vt ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coeunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cum aut inchoatur luna aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum vt nos, sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt. nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec iussi conueniunt, sed & alter, & tertius dies cunctatione coeuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coercendi ius est, imperatur. Mox rex vel princeps, provt ætas cuique, provt nobilitas, provt decus bellorum, provt facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis quam iubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare. Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt. ignauos, & imbelles & * corpore infames, cœno ac palude, iniecta insuper crate, mergunt. Diuersitas supplicij illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & leuioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero conuicti multantur. pars multæ regi vel ciuitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis eius exoluitur. Eliguntur in ijsdem concilijs & principes, qui iura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. Nihil autem neque publicæ neque priuatæ rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam ciuitas suffecturum probauerit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque iuuenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus iuuentæ honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Cæteris robustioribus ac iampridem probatis aggregantur. nec rubor inter comites aspici. Gradus quinetiam & ipse comitatus habet, iudicio eius quem sectantur. Magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno semper electorum iuuenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque ciuitates id nomen, ea gloria est,

* torpore

Nnnn

si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsa plerumque fama bella profligant. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam vero infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ eius assignare, præcipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant; comites pro principe. Si ciuitas, in qua orti sunt, longa pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt vltro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ, & quanquam incompti largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella, & raptus. Nec arare terram, aut expectare annum, tam facile persuaseris, quam vocare hostes & vulnera mereri. pigrum quinimmo & iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, [* non] multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus & penatium & agrorum cura fœminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familia. Ipsi hebent: mira diuersitate naturæ, cum ijdem homines sic ament inertiam, & oderint quietem. Mos est ciuitatibus vltro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, * quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subuenit. Gaudent præcipue finitimarum gentium donis, quæ non modo a singulis, sed publice mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. Iam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis vrbes habitari, satis notum est; ne pati quidem inter se iunctas sedes. Colunt discreti ac diuersi, vt fons, vt campus, vt nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & cohærentibus ædificijs: suam quisque domum spatio circumdat, siue aduersus casus ignis remedium, siue inscitia ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum vsus. Materia ad omnia vtuntur informi, & citra speciem aut delectationem. Quædam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente, vt picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt: & si quando hostis aduenit, aperta populatur; abdita autem & defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quod quærenda sunt. Tegumen omnibus sagum, fibula; aut, si desit, spina consertum. Cætera intecti, totos dies iuxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed stricta & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, vlteriores exquisitius, vt quibus nullus per commercia cultus. Eligunt

* Deleo negationem, quæ male repetitur.

feras,

feras, & detracta velamina ſpargunt maculis, pellibuſque belluarum, quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit. Nec alius fœminis quam viris habitus, niſi quod fœminæ ſæpius lineis amictibus velantur, eoſque purpura variant, partemque veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos. ſed & proxima pars pectoris patet. Quanquam ſeuera illic matrimonia. Nec vllam morum partem magis laudaueris. nam prope ſoli barbarorum ſingulis vxoribus contenti ſunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, ſed ob nobilitatem plurimis nuptijs ambiuntur. Dotem non vxor marito, ſed vxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus noua nupta comatur, ſed boues & frenatum equum, & ſcutum cum framea, gladioque. In hæc munera vxor accipitur: atque inuicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos coniugales deos arbitrantur. Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonij auſpicijs admonetur, venire ſe laborum periculorumque ſociam, idem in pace, idem in prœlio paſſuram auſuramque. hoc iuncti boues, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic viuendum, ſic pereundum. accipere ſe quæ liberis inuiolata, ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rurſuſque ad nepotes referant. Ergo ſepta pudicitia agunt, nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conuiuiorum iritationibus corruptæ. Litterarum ſecreta viri pariter ac fœminæ ignorant. Pauciſſima in tam numeroſa gente adulteria, quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. Acciſis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non forma, non ætate, non opibus maritum inuenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, ſæculum vocatur. Melius quidem adhuc eæ ciuitates, in quibus tantum virgines nubunt, & cum ſpe votoque vxoris ſemel tranſigitur. Sic vnum accipiunt maritum quo modo vnum corpus, vnamque vitam; ne vlla cogitatio vltra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, ſed tanquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. pluſque ibi boni mores valent, quam alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. Sua quemque mater vberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac ſeruum nullis educationis delicijs dignoſcas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt; donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat. Sera iuuenum Venus, eoque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur. eadem iuuenta, ſimilis proceritas. pares validique miſcentur. ac robora parentum liberi referunt. Sororum filijs idem apud auunculum, qui apud patrem honor. Quidam ſanctiorem arctioremque hunc nexum ſanguinis arbitrantur, & in accipiendis obſidibus magis exigunt, tanquam ij & animum firmius & domum latius teneant. Heredes tamen

successoresque sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sunt; proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi. Quanto plus propinquorum, quo maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec vlla orbitatis pretia. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem vniuersa domus, vtiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiæ iuxta libertatem. Conuictibus & hospitijs non alia gens effusius indulget. Quemcunque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. Cum defecerit, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitij & comes, proximam domum non inuitati adeunt. nec interest. pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad ius hospitij, nemo discernit. Abeunti, si quid poposceris, concedere moris. & poscendi inuicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis. Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lauantur, sæpius calida, vt apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt. separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minus sæpe ad conuiuia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ vt inter vinolentos rixæ, raro conuicijs, sæpius cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de reconciliandis inuicem inimicis, & iungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conuiuijs consultant: tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, postera die retractatur: & * salua vtriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus. Proximi ripæ, & vinum mercantur. Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. aduersus sitim, non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haud minus facile vitijs, quam armis vincentur. Genus spectaculorum vnum atque in omni cœtu idem. Nudi iuuenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu iaciunt. Exercitatio artem parauit, ars decorem. non in quæstum tamen aut mercedem. quamuis audacis lasciuiæ pretium est, voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrij inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate, vt cum omnia defecerunt, extremo ac nouissimo iactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam seruitutem adit. Quamuis iunior, quamuis robustior, alligari se ac venire patitur. Ea est in re praua peruicacia: ipsi fidem vocant. Seruos conditionis huius per commercia tradunt, vt se quoque pudore victoriæ exoluant. Cæteris seruis, non in nostrum

*Puto leg. & sua

nostrum morem descriptis per familiam ministerijs, vtuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, vt colono iniungit: & seruus hactenus paret. Cætera domus officia, vxor ac liberi exequuntur. Verberare seruum, ac vinculis & opere coercere, rarum. Occidere solent, non disciplina & seueritate, sed impetu & ira, vt inimicum, nisi quod impune. Liberti non multum supra seruos sunt, raro aliquod momentum in domo, nunquam in ciuitate, exceptis dumtaxat ijs gentibus, quæ regnantur. Ibi enim & super ingenuos & super nobiles ascendunt. Apud cæteros, impares libertini libertatis argumentum sunt. Fenus agitare & in vsuras extendere, ignotum: ideoque magis seruatur, quam si vetitum esset. Agri pro numero cultorum ab vniuersis per vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi, camporum spatia præstant. Arua per annos mutant, & superest ager. nec enim cum vbertate & amplitudine soli labore contendunt, vt pomaria conserant, & prata sepiant, & hortos rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species. Hiems & ver & æstas intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. Id solum obseruatur, vt corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi, nec vestibus, nec odoribus cumulant. sua cuique arma, quorundam igni & equus adijcitur. Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, vt grauem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas cito, dolorem & tristitiam tarde ponunt. Fœminis lugere honestum est; viris meminisse. Hæc in commune, de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta, ritusque quatenus differant: quæ nationes e Germania in Gallias commigrauerint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum Diuus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quo minus, vt quæque gens eualuerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, & nulla regnorum potentia diuisas? Igitur inter Hercyniam siluam, Rhenumque & Mœnum amnes, Heluetij; vlteriora Boij, Gallica vtraque gens, tenuere. Manet adhuc Boiemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamuis mutatis cultoribus. Sed vtrum Arauisci in Pannoniam ab Osis Germanorum natione, an Osi ab Arauiscis in Germaniam commigrauerint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus vtantur, incertum est: quia pari olim inopia ac libertate, eadem vtriusque ripæ bona malaque erant. Treueri & Neruij circa affectationem Germaniæ originis vltro ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis, a similitudine & inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorũ populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbij quidem, quanquã Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine * erubescunt, transgressi olim, &

* Videtur immittenda vox, nõ erubescũt,

experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, vt arcerent non vt custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Bataui, non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperij fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis * contemnuntur, nec publicanus atterit: exempti oneribus & collationibus, & tantum in vsum prœliorum sepositi. Velut tela atque arma, bellis reseruantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo Populi Romani vltra Rhenum, vltraque veteres terminos imperij reuerentiam. Ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cætera similes Batauis, nisi quod ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acrius animantur. Non numerauerim inter Germaniæ populos, quanquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui Decumates agros exercent. Leuissimus quisque Gallorum, & inopia audax, dubiæ possessionis solum occupauere. Mox limite * acto promotisque præsidijs, sinus imperij, & pars prouinciæ habentur. Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, vt cæteræ ciuitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt: & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & maior animi vigor. Multum (vt inter Germanos) rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce quam in exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque & copijs onerant. Alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. Equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere. Velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est. Et alijs Germanorum populis vsurpatum, rara & priuata cuiusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, vt primum adoleuerint crinem barbamque summittere, nec nisi hoste cæso exuere votiuum obligatumque virtuti, oris habitum. Super sanguinem & spolia, reuelant frontem, seque tum demum pretia nascendi rettulisse, dignosque patria ac parentibus ferunt. Ignauis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absoluat. Plurimis Cattorum hic placet habitus: iamque canent insignes & hostibus simul, suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima semper acies, visu noua. Nam in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura, provt ad quemque venere aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis certum iam alueo Rhenum, quique terminus esse sufficiat,

* Scribe, contunduntur, aut, continentur,

* Leg. aucto

Vsipij

Vſipij ac Tencteri colunt. Tencteri ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. Nec maior apud Cattos peditum laus, quam Tencteris equitum. Sic inſtituere maiores, poſteri imitantur. Hi luſus infantium, hæc iuuenum æmulatio; perſeuerant ſenes. inter familiam, & penates, & iura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius, non vt cætera maximus natu, ſed provt ferox bello & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamauos & Angriuarios immigraſſe narratur, pulſis Bructeris ac penitus exciſis, vicinarum conſenſu nationum, ſeu ſuperbiæ odio, ſeu prædæ dulcedine, ſeu fauore quodam erga nos deorum. nam ne ſpectaculo quidem prœlij inuidere. ſuper LX. millia non armis teliſque Romanis, ſed, quod magnificentius eſt, oblectationi oculiſque ceciderunt. Maneat quæſo, duretque gentibus, ſi non amor noſtri, at certe odium ſui: quando vrgentibus imperij fatis nihil iam præſtare fortuna maius poteſt, quam hoſtium diſcordiam. Angriuarios & Chamauos a tergo Dulgibini, & Chaſuari cludunt, aliæque gentes haud perinde memoratæ. a fronte Friſij excipiunt. Maioribus minoribuſque Friſijs vocabulum eſt, ex modo virium; vtræque nationes vſque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus nauigatos. Ipſum quinetiam Oceanum illa tentauimus. & ſupereſſe adhuc Herculis columnas fama vulgauit: ſiue adijt Hercules, ſeu quidquid vbique magnificum eſt, in claritatem eius referre conſenſimus. Nec defuit audentia Druſo Germanico, ſed obſtitit Oceanus in ſe ſimul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentauit: ſanctiuſque ac reuerentius viſum, de actis deorum credere, quam ſcire. Hactenus in Occidentem, Germaniam nouimus. In Septemtrionem, ingenti flexu redit. Ac primo ſtatim Chaucorum gens, quanquam incipiat a Friſijs, ac partem littoris occupet, omnium quas expoſui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos vſque ſinuetur. tam immenſum terrarum ſpatium non tenent tantum Chauci, ſed & implent: populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit iuſtitia tueri. ſine cupiditate, ſine impotentia, quieti ſecretique, nulla prouocant bella, nullis raptibus aut latrocinijs populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod vt ſuperiores agant, non per iniurias aſſequuntur. Prompta tamen omnibus arma. ac ſi res poſcat exercitus, plurimum virorum equorumque. & quieſcentibus eadem fama. In latere Chaucorum, Cattorumque, Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt. idque iocundius, quam tutius fuit. quia inter impotentes & validos falſo quieſcas: vbi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. Tacti ruina Cheruſcorum & Foſi contermina gens, aduerſarum rerum ex æquo ſocij, cum in ſecundis minores fuiſſent. Eundem Germaniæ ſinum proximi Oceano Cimbri tenent, parua nunc ciuitas,

ſed gloria ingens. veteriſque famæ late veſtigia manent vtraque ripa caſtra, ac ſpatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manuſque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcenteſimum & quadrageſimum annum vrbs noſtra agebat, cum primum Cimbrorum audita ſunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. Ex quo ſi ad alterum Imperatoris Traiani conſulatum computemus, ducenti ferme & decem anni colliguntur. tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi æuo ſpatio, multa inuicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hiſpaniæ, Galliæve; ne Parthi quidem ſæpius admonuere. quippe regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quam cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro, infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? At Germani Carbone & Caſſio, & Scauro Aurelio, & Seruilio Cepione, M. quoque Manlio fuſis vel captis, quinque ſimul conſulares exercitus Populo Romano, Varum treſque cum eo legiones etiam Cæſari abſtulerunt. nec impune C. Marius in Italia, Diuus Iulius in Gallia, Druſus ac Nero & Germanicus in ſuis eos ſedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæſaris minæ in ludibrium verſæ. Inde otium, donec occaſione diſcordiæ noſtræ & ciuilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectauere: ac rurſus pulſi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi ſunt. Nunc de Sueuis dicendum eſt, quorum non vna vt Cattorum Tencterorumve gens: maiorem enim Germaniæ partem obtinent, proprijs adhuc nationibus nominibuſque diſcreti, quanquam in commune Suevi vocentur. Inſigne gentis, obliquare crinem, nodoque ſubſtringere. Sic Sueui a cæteris Germanis: ſic Sueuorum ingenui a ſeruis ſeparantur. Sic in alijs gentibus ſeu cognatione aliqua Sueuorum, ſeu (quod ſæpe accidit) imitatione, rarum & intra iuuentæ ſpatium: apud Sueuos vſque ad canitiem horrentem capillum retro ſequuntur, ac ſæpe in ipſo ſolo vertice religant. principes & ornatiorem habent. Ea cura formæ, ſed innoxiæ. Neque enim vt ament amenturve; in altitudinem quandam & terrorem adituri bella compti, vt hoſtium oculis, ornantur. Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimoſque Sueuorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in ſiluam augurijs patrum & priſca formidine ſacram, omnes eiuſdem ſanguinis populi legationibus coeunt, cæſoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reuerentia. Nemo niſi vinculo ligatus ingreditur, vt minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens, ſi forte prolapſus eſt, attolli & inſurgere haud licitum. per humum euoluuntur. eoque omnis ſuperſtitio reſpicit, tanquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cætera ſubiecta atque parentia. Adijcit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, vt ſe Sueuorum caput credant. Contra Langobardos paucitas nobilitat, quod plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed prœlijs & periclitando tuti ſunt. Reudigni deinde & Auiones, & Angli, & Varini, & Eudoſes,

doſes, & Suardones, & Nuithones fluminibus aut ſiluis muniuntur. nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quod in commune Herthum, id eſt, Terram matrem colunt, eamque interuenire rebus hominum, inuehi populis arbitrantur. Eſt in inſula Oceani Caſtum nemus. dicatum in eo vehiculum veſte contectum, attingere vni ſacerdoti conceſſum. Is adeſſe penetrali deam intelligit, vectamque bobus fœminis multa cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies, feſta loca, quæcunque aduentu hoſpitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma ſumunt, clauſum omne ferrum. pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem ſacerdos ſatiatam conuerſatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & veſtes, & ſi credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Serui miniſtrant, quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud quod tantum perituri vident. Et hæc quidem pars Sueuorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur. Propior (vt quo modo paulo ante Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum ciuitas, fida Romanis, eoque ſolis Germanorum non in ripa commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſſima Rhætiæ prouinciæ colonia. paſſim ſine cuſtode tranſeunt, & cum cæteris gentibus arma modo caſtraque noſtra oſtendamus, his domos, villaſque patefecimus, non concupiſcentibus. In Hermunduris Albis oritur flumen inclitum & notum olim: nunc tantum auditur. Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomani & Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria vireſque, atque ipſa etiam ſedes pulſis olim Boijs virtute parta. Nec Nariſci Quadive degenerant. Eaque Germaniæ velut frons eſt, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis, Quadiſve vſque ad noſtram memoriam reges manſerunt, ex gente ipſorum. nobile Marobodui & Tudri genus. iam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romana. raro armis noſtris, ſæpius pecunia iuuantur. Nec minus valent retro Marſigni, Gothini, Oſi, Burij: terga Marcomanorum, Quadorumque claudunt. e quibus Marſigni, & Burhij ſermone cultuque Sueuos referunt. Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingua coarguit non eſſe Germanos: & quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi vt alienigenis imponunt: Gothini, quo magis pudeat, & ferrum effodiunt. omneſque hi populi pauca campeſtrium, cæterum ſaltus & vertices montium iugumque inſederunt. Dirimit enim ſcinditque Sueuiam continuum montium iugum, vltra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latiſſime patet Lygiorum nomen in plures ciuitates diffuſum. Valentiſſimas nominaſſe ſufficiet, Arios, Helueconas, Manimos, Elyſios, Naharualos. Apud Naharualos antiquæ religionis lucus oſtenditur. Præſidet ſacerdos muliebri ornatu, ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant. Eius numinis nomen Alcis. nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium. vt fratres tamen, vt iuuenes venerantur. Cæterum Arij ſuper vires,

quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipsaque formidine atque vmbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente nouum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus prœlijs oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo iam addictius quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugij, & Lemouij: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breues gladij, & erga reges obsequium. Suionum hinc ciuitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent. forma nauium eo differt, quod vtrimque prora paratam semper appulsui frontem agit: nec velis * ministrantur, *Scribe, ministrant.
nec remos in ordinem lateribus adiungunt. Solutum vt in quibusdam fluminum, & mutabile vt res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos & opibus honos. eoque vnus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. nec arma vt apud cæteros Germanos in promiscuo, sed clausa sub custode & quidem seruo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus. otiosa porro armatorum manus facile lasciuiunt. enimvero neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia vtilitas est. Trans Suionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides: quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, vt sidera hebetet. Sonum insuper * emergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aspici persuasio adijcit. Illuc vsque (& fama vera) tantum natura. *Lego, se emergentis
Ergo iam dextro Sueuici maris littore Æstyorum gentes alluuntur: quibus ritus habitusque Sueuorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deum venerantur. insigne superstitionis, formas Aprorum gestant. Id pro armis * omniumque tutela, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium vsus. Frumenta cæterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. Sed & mare scrutantur. ac soli omnium succinum, quod ipsi Glesum vocant, inter vada atque in ipso littore legunt. Nec quæ natura quæve ratio gignat, vt Barbaris, quæsitum compertumve. diu quinetiam inter cætera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo vsu, rude legitur: informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quæ implicata humore, mox durescente materia, cluduntur. Fœcundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, vbi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quæ vicini Solis radijs expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in aduersa littora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes; in modum tedæ accenditur. alitque flammam pinguem & olentem: mox vt in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. *omnique malo.

tinuantur. Cætera ſimiles, vno differunt, quod fœmina dominatur: in tantum non modo a libertate, ſed etiam a ſeruitute degenerant. heic Sueuiæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum, nationes Germanis an Sarmatis aſcribam dubito: quanquam Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domicilijs, vt Germani agunt. ſordes omnium ac torpor. procerum connubijs mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennoſque ſiluarum ac montium erigitur, latrocinijs pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum vſu ac pernicitate gaudent. quæ omnia diuerſa Sarmatis ſunt, in plauſtro equoque viuentibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes, quas inopia ferri oſſibus aſperant. Idemque venatus viros pariter ac fœminas alit. Paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quam vt in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt iuuenes, hoc ſenum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, ſuas alienaſque fortunas ſpe metuque verſare. Securi aduerſus homines, ſecuri aduerſus homines, ſecuri aduerſus deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, vt illis ne voto quidem opus ſit. Cætera iam fabuloſa: Helluſios & Oxionas ora hominum vultuſque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego vt incompertum, in medium relinquam.

FINIS.

IVLII AGRICOLÆ VITA, SCRIPTORE CORNELIO TACITO.

CLARORVM virorum facta moresque posteris tradere antiquitus vsitatum, ne nostris quidem temporibus quanquam incuriosa suorum ætas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium paruis magnisque ciuitatibus commune, ignorantiam recti & inuidiam. Sed apud priores vt agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat: ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione, bonæ tantum conscientiæ pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt. nec id Rutilio & Scauro citra fidem, aut obtrectationi fuit. adeo virtutes iisdem temporibus optime æstimantur, quibus facillime gignuntur. At mihi nunc narraturo vitam defuncti hominis, venia opus fuit. quam non petissem, * ni incursaturus tam sæua & infesta virtutibus tempora. Legimus cum Aruleno Rustico Pætus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Heluidius laudati essent, capitale fuisse: neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum sæuitum, delegato triumuiris ministerio, vt monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro vrerentur. Scilicet illo igne vocem Pop. Rom. & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiæ professoribus, atque omni bona arte in exilium acta, ne quid vsquam honestum occurreret. Dedimus profecto grande patientiæ documentum, & sicut vetus ætas vidit, quid vltimum in libertate esset, ita nos quid in seruitute, adempto per inquisitiones & loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset obliuisci quam tacere. Nunc demum redit animus, & quanquam primo statim beatissimi sæculi ortu Nerua Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque cottidie facilitatem imperij Nerua Traianus; nec spem modo ac votum Securitas publica, sed ipsius voti fiduciam, ac robur assumpserit: natura tamen infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia quam mala. & vt corpora lente augescunt, cito extinguuntur; sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam reuocaueris. Subit quippe etiam ipsius inertiæ dulcedo: & inuisa primo desidia, postremo amatur. Quid si per quindecim

annos,

annos, grande mortalis æui ſpatium, multi fortuitis caſibus, promptiſſimus quiſque ſæuitia Principis interciderunt? Pauci, &, vt ita dixerim, non modo aliorum ſed etiam noſtri ſuperſtites ſumus, exemptis e media vita tot annis, quibus iuuenes ad ſenectutem, ſenes prope ad ipſos exactæ ætatis terminos per ſilentium venimus. non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris ſeruitutis, ac teſtimonium præſentium bonorum compoſuiſſe. Hic interim liber honori Agricolæ ſoceri mei deſtinatus, profeſſione pietatis, aut laudatus erit, aut excuſatus.

CNEVS Iulius Agricola vetere & illuſtri Foroiulienſium colonia ortus, vtrumque auum procuratorem Cæſarum habuit: quæ equeſtris nobilitas eſt. pater Iulius Græcinus ſenatorij ordinis, ſtudio eloquentiæ ſapientiæque notus, iiſque virtutibus iram Caij Cæſaris meritus. Namque Marcum Silanum accuſare iuſſus, & quia abnuerat, interfectus eſt. Mater Iulia Procilla fuit, raræ caſtitatis. in huius ſinu indulgentiaque educatus, per omnem honeſtarum artium cultum pueritiam adoleſcentiamque tranſegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium præter ipſius bonam integramque naturam, quod ſtatim paruulus ſedem ac magiſtram ſtudiorum Maſſiliam habuerat, locum Græca comitate & prouinciali parcimonia miſtum, ac bene compoſitum. Memoria teneo ſolitum ipſum narrare, ſe in prima iuuenta ſtudium philoſophiæ [acrius] vltra quam conceſſum Rom. ac ſenatori hauſiſſe, ni prudentia matris incenſum ac flagrantem animum coërcuiſſet. ſcilicet ſublime & erectum ingenium, pulchritudinem ac ſpeciem excelſæ magnæque gloriæ vehementius quam caute appetebat: mox mitigauit ratio & ætas: retinuitque, quod eſt difficillimum, ex ſapientia modum. Prima caſtrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paulino diligenti ac moderato duci approbauit, electus, quem contubernio æſtimaret. Nec Agricola licenter more iuuenum, qui militiam in laſciuiam vertunt, neque ſegniter ad voluptates & commeatus, titulum tribunatus & inſcitiam retulit: ſed noſcere prouinciam, noſci exercitui, diſcere a peritis, ſequi optimos, nihil appetere ob iactationem, nihil ob formidinem recuſare, ſimulque anxius & intentus agere. Non ſane alias exercitatior magiſque in ambiguo Britannia fuit. trucidati veterani, incenſæ coloniæ, intercepti exercitus. tum de ſalute, mox de victoria certauere. Quæ cuncta & ſi conſiliis ductuque alterius agebantur, ac ſumma rerum & reciperatæ prouinciæ gloria in ducem ceſſit; artem & vſum & ſtimulos addidere iuueni: intrauitque animum militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus ſiniſtra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala. Hinc ad capeſſẽdos magiſtratus in vrbem digreſſus, Domitiam Decidianam ſplendidis natalibus ortam ſibi iunxit. idque matrimonium ad maiora nitenti, decus ac robur fuit. vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem, & inuicem ſe anteponendo, niſi quod in bona vxore tanto maior laus, quanto in mala plus culpæ eſt. Sors quæſturæ

prouinciam Asiam, proconsulem Saluium Titianum dedit. quorum neutro corruptus est: quanquam & prouincia diues ac parata peccantibus, & proconsul in omnem auiditatem pronus, quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filia in subsidium, & solatium simul. Nam filium ante sublatum, breui amisit. Mox inter quæsturam, ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatus annum quiete & otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit. Idem præturæ tenor, & silentium. nec enim iurisdictio obuenerat. Ludos, & inania honoris, modo rationis atque abundantiæ duxit; vti longe a luxuria, ita famæ propior. Tum electus a Galba ad dona templorum recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit, ne cuius alterius sacrilegium resp. quam Neronis sensisset. Sequens annus graui vulnere animum domumque eius afflixit. nam classis Othoniana licenter vaga dum in templo (Liguriæ pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolæ in prædiis suis interfecit: prædiaque ipsa, & magnam patrimonij partem diripuit, quæ causa cædis fuerat. Igitur ad solennia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati a Vespasiano imperij deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia principatus ac statum vrbis Mucianus regebat, admodum iuuene Domitiano, & ex paterna fortuna tantum licentiam vsurpante. Is missum ad dilectus agendos Agricolam, integreque ac strenue versatum, vicesimæ legioni tarde ad sacramentum transgressæ præposuit, vbi decessor seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertũ suo an militum ingenio: ita successor simul & vltor electus, rarissima moderatione maluit videri inuenisse bonos quam fecisse. Præerat tunc Britanniæ Vectius Bolanus, placidius quam feroci prouincia dignum est. temperauit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret, peritus obsequi, eruditusque vtilia honestis miscere. Breui deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. * Sed primo Cerialis modo labores & discrimina, mox & gloriam communicabat: sæpe parti exercitus in experimentum, aliquando maioribus copiis ex euentu præfecit. nec Agricola vnquam in suam famam gestis exultauit, ad auctorem & ducem, vt minister fortunam referebat: ita virtute in obsequendo, verecundia in prædicando, extra inuidiam, nec extra gloriam erat. Reuertentem ab legatione legionis diuus Vespasianus inter patricios asciuit, ac deinde prouinciæ Aquitaniæ præposuit, splendidæ in primis dignitatis administratione, ac spe consulatus cui destinarat. Credunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secura & obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamuis inter togatos, facile iusteque agebat. Iam vero tempora curarum remissionumque diuisa. vbi conuentus ac iudicia poscerent, grauis, intentus, seuerus, & sæpius misericors: vbi officio satisfactum

nulla

nulla vltra poteſtatis perſona. triſtitiam & arrogantiam, & auaritiam exuerat: nec illi, quod eſt rariſſimum, aut facilitas auctoritatem, aut ſeueritas amorem deminuit. Integritatem atque abſtinentiam in tanto viro referre, iniuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam ſæpe boni indulgent, oſtentanda virtute, aut per artem quæſiuit: procul ab æmulatione aduerſus collegas, procul a contentione aduerſus procuratores. & vincere inglorium, & atteri ſordidum arbitrabatur. Minus triennium in ea legatione detentus, ac ſtatim ad ſpem Conſulatus reuocatus eſt, comitante opinione Britanniam ei prouinciam dari, nullis in hoc ſuis ſermonibus, ſed quia par videbatur. haud ſemper errat fama, aliquando & eligit. Conſul egregiæ tum ſpei filiam iuueni mihi deſpondit, ac poſt conſulatum collocauit, & ſtatim Britanniæ præpoſitus eſt, adiecto pontificatus ſacerdotio. Britanniæ ſitum populoſque multis ſcriptoribus memoratos, non in comparationem curæ ingeniiue referam; ſed quia tum primum perdomita eſt. itaque quæ priores nondum comperta, eloquentia percoluere, rerum fide tradentur. Britannia inſularum quas Romana notitia complectitur maxima, ſpatio ac cœlo in Orientem Germaniæ, in Occidentem Hiſpaniæ obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inſpicitur: Septemtrionalia eius, nullis contra terris, vaſto atque aperto mari pulſantur. Formam totius Britanniæ Liuius veterum, Fabius Ruſticus recentium, eloquentiſſimi auctores, oblongæ ſcutulæ vel bipenni aſſimilauere. & eſt ea facies citra Caledoniam, vnde & in vniuerſum fama eſt transgreſſa. ſed immenſum & enorme ſpatium procurrentium extremo iam littore terrarum, velut in cuneum tenuatur. Hanc oram nouiſſimi maris tunc primum Romana claſſis circumuecta, inſulam eſſe Britanniam affirmauit, ac ſimul incognitas ad id tempus inſulas, quas Orcadas vocant, inuenit, domuitque. diſpecta eſt & Thyle, quam hactenus nix, & hiems abdebat. ſed mare pigrum & graue remigantibus perhibent. ne ventis quidem proinde attolli: credo quod rariores terræ monteſque, cauſa ac materia tempeſtatum, & profunda moles continui maris, tardius impellitur. Naturam Oceani atque æſtus neque quærere huius operis eſt, ac multi retulere. vnum addiderim. nuſquam latius dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec littore tenus accreſcere aut reſorberi, ſed influere penitus atque ambire, etiam iugis atque montibus inſeri velut in ſuo. Cæterum Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenæ an aduecti, vt inter Barbaros, parum compertum. Habitus corporum varij: atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem aſſeuerant. Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & poſitu contra Hiſpaniam, Iberos veteres traieciſſe, eaſque ſedes occupaſſe fidem faciunt. proximi Gallis, & ſimiles ſunt: ſeu durante originis vi; ſeu procurrentibus in diuerſa terris, poſitio cœli corporibus habitū dedit. in vniuerſum tamen æſtimanti, Gallos vicinum ſolum occupaſſe, credibile eſt. Eorum ſacra deprehēdas, ſuperſtitionum perſuaſione. Sermo

haud multum diuerſus. in depoſcendis periculis eadem audacia, & vbi aduenere, in detractandis eadem formido. plus tamen ferociæ Britanni præferunt, vt quos nondum longa pax emollierit. nam Gallos quoque in bellis floruiſſe accepimus. mox ſegnitia cum otio intrauit, amiſſa virtute pariter ac libertate. quod Britannorum olim victis euenit, cæteri manent quales Galli fuerunt. In pedite robur, quædam nationes & curru prœliantur. honeſtior auriga, clientes propugnant. olim regibus parebant, nunc per principes factionibus & ſtudiis trahuntur. nec aliud aduerſus validiſſimas gentes pro nobis vtilius, quam quod in commune non conſulunt. Rarus duabus tribuſque ciuitatibus, ad propulſandum commune periculum * conuentus: ita dum ſinguli pugnant, vniuerſi vincuntur. Cœlum crebris imbribus ac nebulis fœdum. aſperitas frigorum abeſt. Dierum ſpatia vltra noſtri orbis menſuram, & nox clara, & extrema Britanniæ parte breuis, vt finem atque initium lucis exiguo diſcrimine internoſcas. Quod ſi nubes non officiant, aſpici per noctem Solis fulgorem, nec occidere & exurgere, ſed tranſire affirmant: ſcilicet extrema & plana terrarum humili vmbra non erigunt tenebras, infraque cœlum & ſidera nox cadit. Solum præter oleam vitemque & cætera calidioribus terris oriri ſueta, patiens frugum, fœcundum. tarde miteſcunt, cito proueniunt. eademque vtriuſque rei cauſa, multus humor terrarum, cœlique. Fert Britannia aurum & argentum & alia metalla, pretium victoriæ. gignit & Oceanus margarita, ſed ſubfuſca ac liuentia. Quidam artem abeſſe legentibus arbitrantur. nam in rubro mari viua ac ſpirantia ſaxis auelli, in Britannia prout expulſa ſint colligi. ego facilius crediderim naturam margaritis deeſſe, quam nobis auaritiam. Ipſi Britanni dilectum, ac tributa, & iniuncta imperij munera impigre obeunt, ſi iniuriæ abſint: has ægre tolerant, iam domiti vt pareant, nondum vt ſeruiant. Igitur primus omnium Romanorum D. Iulius cum exercitu Britanniam ingreſſus, quamquam proſpera pugna terruerit incolas, ac littore potitus ſit, poteſt videri oſtendiſſe poſteris, non tradidiſſe. Mox bella ciuilia, & in rempublicam verſa Principum arma, ac longa obliuio Britanniæ etiam in pace. Conſilium id diuus Auguſtus vocabat, Tiberius præcipue. Agitaſſe C. Cæſarem de intranda Britannia ſatis conſtat, ni velox ingenio, mobilis pœnitentia, & ingentes aduerſus Germaniam conatus fruſtra fuiſſent. Diuus Claudius auctor operis, tranſuectis legionibus auxiliiſque, & aſſumpto in partem rerum Veſpaſiano. quod initium venturæ mox fortunæ fuit, domitæ gentes, capti reges, & monſtratus fatis Veſpaſianus. Conſularium primus Aulus Plautius præpoſitus, ac ſubinde Oſtorius Scapula, vterque bello egregius: redactaque paullatim in formam prouinciæ proxima pars Britanniæ. addita inſuper veteranorum colonia. quædam ciuitates Cogiduno regi donatæ. is ad noſtram vſque memoriam fidiſſimus manſit, vetere ac iam pridem recepta populi Romani conſuetudine, vt haberet inſtrumenta ſeruitutis & reges. Mox Didius Gallus parta a prioribus continuit,

* Vel. conſenſus.

continuit, paucis admodum castellis in vlteriora promotis, per quæ fama aucti officij quæreretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum extinctus est. Suetonius hinc Paulinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus firmatisque præsidiis: quorum fiducia Monam insulam vt vires rebellibus ministrantem aggressus, terga occasioni patefecit. Namque absentia legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala seruituris, conferre iniurias, & interpretando accendere. *Nihil profici patientia, nisi vt grauiora tanquam ex facili tolerantibus imperentur. singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi; e quibus legatus in sanguinem, procurator in bona sæuiret. æque discordiam præpositorum, æque concordiam subiectis exitiosam:* * *alterius manus centuriones,* * *alterius vim & contumelias miscere: nihil iam cupiditati, nihil libidini exceptum. in prœlio fortiorem esse qui spoliet: nunc ab ignauis plerumque & imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, iniungi dilectus, tanquam mori tantum pro patria nescientibus. quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse iugum, & flumine non Oceano defendi: sibi patriam, coniuges, parentes: illis auaritiam & luxuriam causas belli esse. recessuros vt diuus Iulius recessisset, modo virtutes maiorum suorum æmularentur: néve prœlij vnius aut alterius euentu pauescerent. plus impetus, maiorem constantiam penes miseros esse. iam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in alia insula exercitum detinerent: iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. porro in eiusmodi consilijs periculosius esse deprehendi, quam audere.* His atque talibus inuicem instincti, Voadica generis regij fœmina duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsere vniuersi bellum: ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam inuasere, vt sedem seruitutis. nec vllum in Barbaris sæuitiæ genus omisit ira & victoria. Quod nisi Paulinus, eo cognito prouinciæ motu, propere subuenisset, amissa Britannia foret: quam vnius prœlij fortuna veteri patientiæ restituit; tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis, & proprius ex legato timor agitabat. Hic cum egregius cætera, arroganter in deditos, & vt suæ quoque iniuriæ vltor, durius consuleret; missus Petronius Turpilianus tanquam exorabilior, & delictis hostium nouus, eoque pœnitentiæ mitior. compositis prioribus nihil vltra ausus, Trebellio Maximo prouinciam tradidit. Trebellius, segnior & nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi prouinciam tenuit. Didicere iam Barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus. & interuentus ciuilium armorum præbuit iustam segnitiæ excusationem. sed discordia laboratum, cum assuetus expeditionibus miles otio lasciuiret. Trebellius fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atq. humilis, precario mox præfuit: ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem. hæc seditio sine sanguine stetit. Nec Vectius Bolanus, manentibus adhuc ciuilibus bellis, agitauit Britanniam disciplina. eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quod innocens Bolanus, & nullis delictis inuisus, caritatem parauerat loco auctoritatis. Sed vbi cum cætero orbe Vespasianus &

* Leg. alterum
* alterum

Britanniam reciperauit, magni duces, egregij exercitus, minuta hostiũ spes: & terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum ciuitatem, quæ numerosissima prouinciæ totius perhibetur, aggressus. multa prœlia, & aliquando non incruenta: magnamque Brigantum partem aut victoria amplexus, aut bello. Et cum Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Iulius Frontinus vir magnus quantum licebat, validamque & pugnacem Silurum gentem armis subegit, super virtutem hostium locorum quoque difficultates eluctatus. Hunc Britanniæ statum, has bellorum vices media iam æstate transgressus Agricola inuenit, cum & milites velut omissa expeditione ad securitatem, & hostes ad occasionem verterentur. Ordouicum ciuitas haud multo ante aduentum eius, alam in finibus suis agentem, prope vniuersam obtriuerat: eoque initio erecta prouincia, vt quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum opperiri. Tum Agricola, quamquam trãsacta æstas, sparsi per prouinciam numeri, præsumpta apud militem illius anni quies, tarda & contraria bellum inchoaturo, & plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obuiam discrimini statuit: contractisque legionum vexillis & modica auxiliorum manu, quia in æquum digredi Ordouices non audebant, ipse ante agmen, quo cæteris par animus simili periculo esset, erexit aciem. cæsaque prope vniuersa gente, non ignarus instandum famæ, ac prout prima cessissent, fore vniuersa. Monam insulam, cuius possessione reuocatum Paulinum rebellione totius Britanniæ supra memoraui, redigere in potestatem animo intendit. Sed vt in dubiis consiliis; naues deerant, ratio & constantia ducis transuexit: depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, & patrius nandi vsus, quo simul seque & arma & equos regunt, ita repente immisit, vt obstupefacti hostes qui classem, qui naues, qui mare expectabant, nihil arduum aut inuictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petita pace, ac dedita insula, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti prouinciam, quod tempus alij per ostentationem aut officiorum ambitum transigunt, labor & periculum placuisset. Nec Agricola prosperitate rerum in vanitatem vsus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuisse: ne laureatis quidem gesta prosecutus est, sed ipsa dissimulatione famæ famam auxit, æstimantibus quanta futuri spe tam magna tacuisset. Cæterum animorum prouinciæ prudens, simulque doctus per aliena experimẽta, parum profici armis si iniuriæ sequerentur, causas bellorum statuit exscindere. a se suisque orsus, primam domum suam coërcuit, quod plerisque haud minus arduum est, quam prouinciam regere: nihil per liberos seruosque publicæ rei: non studiis priuatis, nec ex commendatione aut precibus centurionum milites ascire, sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exequi: paruis peccatis veniam, magnis seueritatem commodare: nec pœna semper, sed sæpius pœnitentia contentus esse: * officiis & administrationibus potius non peccaturos, quam

* *Deest vox, præficere, aut simile.*

quam damnare cum peccaſſent. Frumenti & tributorum auctionem æqualitate munerum mollire, circumciſis quæ in quæſtum reperta, ipſo tributo grauius tolerabantur. namque per ludibrium aſſidere clauſis horreis, & emere vltro frumenta, ac vendere pretio cogebantur. deuortia itinerum & longinquitas regionum indicebatur, vt ciuitates a proximis hibernis in remota & auia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat, paucis lucroſum fieret. Hæc primo ſtatim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quæ vel incuria vel tolerantia priorum, haud minus quam bellum timebatur. Sed vbi æſtas aduenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modeſtiam, diſiectos coërcere: loca caſtris ipſe capere, æſtuaria ac ſiluas ipſe prætentare: & nihil interim apud hoſtes quietum pati, quo minus ſubitis excurſibus popularetur. atque vbi ſatis terruerat, parcendo rurſus * iritamenta pacis oſtentare. Quibus rebus multæ ciuitates quæ in illum diem ex æquo egerant, datis obſidibus iram poſuere, & præſidiis caſtelliſque circumdatæ, tanta ratione curaque, vt nulla ante Britanniæ noua pars illaceſſita tranſierit. Sequens hiems ſaluberrimis conſiliis abſumpta. namque vt homines diſperſi ac rudes, eoque bello faciles, quieti & otio per voluptates aſſueſcerent: hortari priuatim, adiuuare publice, vt templa, fora, domus extruerent, laudando promptos, & caſtigando ſegnes. ita honoris æmulatio, pro neceſſitate erat. Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum ſtudiis Gallorum anteferre, vt qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam cōcupiſcerent. inde etiam habitus noſtri honor, & frequens toga. paulatimque diſceſſum ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conuiuiorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars ſeruitutis eſſet. Tertius expeditionum annus nouas gentes aperuit, vaſtatis vſque ad Taum (æſtuario nomen eſt) nationibus. qua formidine territi hoſtes quamquam conflictatum ſæuis tempeſtatibus exercitum, laceſſere non auſi. ponendiſque inſuper caſtellis ſpatium fuit. Adnotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum ſapientius legiſſe, nullum ab Agricola poſitum caſtellum aut vi hoſtium expugnatum, aut pactione ac fuga deſertum. crebræ eruptiones. nam aduerſus moras obſidionis, annuis copiis firmabantur. ita intrepida ibi hiems, & ſibi quiſque præſidio, irritis hoſtibus, eoque deſperantibus, quia ſoliti plerumque damna æſtatis hibernis euentibus penſare, tum æſtate atque hieme iuxta pellebantur. Nec Agricola vnquam per alios geſta auidus intercepit; ſeu centurio, ſeu præfectus, incorruptum facti teſtem habebat. Apud quoſdam acerbior in conuiciis narrabatur, vt bonis comis, ita aduerſus malos iniucundus. cæterum ex iracundia nihil ſupererat. ſecretum & ſilentium eius non timeres. honeſtius putabat offendere, quam odiſſe. Quarta æſtas obtinendis quæ percurrerat inſumpta. ac ſi virtus exercituum & Romani nominis gloria pateretur, inuentus in ipſa Britannia terminus. Nam Glota & Bodotria diuerſi maris æſtu per immenſum reuecti, anguſto terrarum

* Vel. inuitamenta

ſpatio dirimuntur. quod tum præſidiis firmabatur: atque omnis propior ſinus tenebatur, ſummotis velut in aliam inſulam hoſtibus. Quinto expeditionum anno naue prima tranſgreſſus, ignotas ad id tempus gentes crebris ſimul ac proſperis prœliis domuit: eamque partem Britanniæ quæ Hiberniam aſpicit, copiis inſtruxit, in ſpem magis quam ob formidinem. ſiquidem Hibernia medio inter Britanniam atque Hiſpaniam ſita, & Gallico quoque mari opportuna, valentiſſimam imperij partem magnis inuicem vſibus miſcuerit. Spatium eius ſi Britanniæ comparetur anguſtius, noſtri maris inſulas ſuperat. Solum cœlumque & ingenia cultuſque hominum haud multum a Britannia differunt. melius aditus portuſque per commercia & negotiatores cogniti. Agricola expulſum ſeditione domeſtica vnum ex regulis gentis exceperat, ac ſpecie amicitiæ in occaſionem retinebat. Sæpe ex eo audiui, legione vna & modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam poſſe. Idque etiam aduerſus Britanniam profuturum, ſi Romana vbique arma, & velut e conſpectu libertas tolleretur. Cæterum æſtate qua ſextum officij annum inchoabat, ampla ciuitate trans Bodotriam ſita, quia motus vniuerſarum vltra gentium, & infeſta hoſtili exercitu itinera timebantur; portus claſſe explorauit: quæ ab Agricola primum aſſumpta in partem virium, ſequebatur egregia ſpecie, cum ſimul terra, ſimul mari bellum impelleretur: ac ſæpe iiſdem caſtris pedes equeſque & nauticus miles mixti copiis & lætitia, ſua quiſque facta, ſuos caſus attollerent: ac modo ſiluarum & montium profunda, modo tempeſtatum ac fluctuum aduerſa, hinc terra & hoſtis, hinc * auctus Oceanus militari iactantia cõpararentur. Britannos quoque, vt ex captiuis audiebatur, viſa claſſis obſtupefaciebat, tanquam aperto maris ſui ſecreto vltimum victis perfugium clauderetur. Ad manus & arma conuerſi Caledoniam incolentes populi paratu magno, maiore fama, vti mos eſt de ignotis, * oppugnaſſe vltro, caſtella adorti, metum vt prouocantes addiderant: regrediendumque citra Bodotriam, & excedendum potius, quam pellerentur, ſpecie prudentium ignaui admonebant. cum interim cognoſcit, hoſtes pluribus agminibus irrupturos. Ac ne ſuperante numero, & peritia locorum circumirentur, diuiſo & ipſe in tres partes exercitu inceſſit. Quod vbi cognitum hoſti, mutato repente conſilio, vniuerſi nonam legionem vt maxime inualidam, nocte aggreſſi inter ſomnum ac trepidationem cæſis vigilibus irrupere. Iamque in ipſis caſtris pugnabant, cum Agricola iter hoſtium ab exploratoribus edoctus, & veſtigiis inſecutus, velociſſimos equitum peditumque aſſultare tergis pugnantium iubet, mox ab vniuerſis adiici clamorem. & propinqua luce fulſere ſigna. ita ancipiti malo territi Britanni: & Romanis redit animus, ac ſecuri pro ſalute, de gloria certabant. vltro quinetiam irrupere. & fuit atrox in ipſis portarum anguſtiis prœlium, donec pulſi hoſtes, vtroque exercitu certante, his vt tuliſſe opem, illis ne eguiſſe auxilio viderentur. quod niſi paludes & ſiluæ fugientes texiſſent, debellatum illa victoria foret. Cuius conſtantia ac fama ferox exercitus: nihil

* Lege, victus

* Forte, oppugnauere

nihil virtuti suæ inuium, penetrandam Caledoniam, inueniendumque tandem Britanniæ terminum continuo prœliorum cursu fremebant: atque illi modo cauti ac sapientes, prompti post euentum ac magniloqui erant. iniquissima hæc bellorum conditio est; prospera omnes sibi vindicant, aduersa vni imputantur. At Britanni non virtute sed occasione & arte ducis * rati, nihil ex arrogantia remittere, quo minus iuuentutem armarent, coniuges ac liberos in loca tuta transferrent, cœtibus ac sacrificiis conspirationem ciuitatum sancirent. atque ita iritatis vtrinque animis discessum. Eadem æstate cohors Vsipiorum per Germanias conscripta, in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occiso centurione ac militibus, qui ad tradendam disciplinam immixti manipulis exemplum & rectores habebantur, tres liburnicas adactis per vim gubernatoribus ascendere: & vno remigrante, suspectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore vt miraculum prouehebantur. mox hac atque illa rapti, & cum plerisque Britannorum sua defensantium prœlio congressi, ac sæpe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiæ venere, vt infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur. atque ita circumuecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi nauibus, pro prædonibus habiti, primum a Sueuis, mox a Frisiis intercepti sunt. ac fuere quos per commercia venundatos, & in nostram vsque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casus illustrauit. Initio æstatis Agricola domestico vulnere ictus, anno ante natum filium amisit. Quem casum neque vt plerique fortium virorum ambitiose, neque per lamenta rursus ac mœrorem muliebriter tulit. & in luctu, bellum inter remedia erat. Igitur præmissa classe quæ pluribus locis prædata, magnum & incertum terrorem faceret, expedito exercitu cui ex Britannis fortissimos & longa pace exploratos addiderat, ad montem Grampium peruenit, quem iam hostes insederant. Nam Britanni nihil fracti pugnæ prioris euentu, & vltionem aut seruitium expectantes, tandemque docti commune periculum concordia propulsandum, legationibus & fœderibus omnium ciuitatum vires exciuerant. Iamque super triginta millia armatorum aspiciebantur, & adhuc affluebat omnis iuuentus, & quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes. cum inter plures duces virtute & genere præstans, nomine Galgacus, apud contractam multitudinem prœlium poscentem, in hunc modum locutus fertur. *Quotiens causas belli & necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum, initium libertatis totius Britanniæ fore. Nam & vniuersi seruitutis expertes: & nullæ vltra terræ, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Romana. ita prœlium atque arma, quæ fortibus honesta, eadem etiam ignauis tutissima sunt. Priores pugnæ, quibus aduersus Romanos varia fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant: quia nobilissimi totius Britanniæ, eoque in ipsis penetralibus siti, nec seruientium littora aspicientes, oculos quoque a contactu dominationis inuiolatos habebamus. Nos terrarum ac libertatis extremos, recessus*

* *Deest vox, victos, aut talis alia.*

*ipse ac sinus famæ in hunc diem defendit. nunc terminus Britanniæ patet. atque omne ignotum, pro magnifico est. Sed nulla iam vltra gens, nihil nisi fluctus & saxa: & interiores Romanis. quorum superbiam frustra per obsequium & modestiam effugeris. raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terræ, & mare scrutantur: si locuplex hostis est, auari: si pauper, ambitiosi. quos non Oriens, non Occidens, satiauerit: soli omnium, opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. auferre, trucidare, rapere falsis nominibus imperium; atque vbi solitudinem faciunt, pacem appellant. Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: hi per dilectus alibi seruituri auferuntur. Coniuges sororesque & si hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitum polluuntur. Bona fortunasque, in tributum egerunt, in annonam, frumentum, corpora ipsa ac manus, siluis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, conterunt. Nata seruituti mancipia semel veneunt, atque vltro a dominis aluntur: Britannia seruitutem suam quotidie emit, quotidie pascit. Ac sicut in familia recentissimus quisque seruorum & conseruis ludibrio est: sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu, noui nos & viles in excidium petimur. Neque enim arua nobis, aut metalla, aut portus sunt, quibus exercendis reseruemur. Virtus porro ac ferocia subiectorum, ingrata imperantibus. & longinquitas ac secretum ipsum, quo tutius, eo suspectius. Ita sublata spe veniæ, tandem sumite animum, tam quibus salus, quam quibus gloria carissima est. Brigantes, fœmina duce, exurere coloniam, expugnare castra; ac nisi fœlicitas in secordiam vertisset, exuere iugum potuere: nos integri & indomiti & libertatem non in * præsentia laturi, primo statim congressu vnde ostendamus quos sibi Caledonia viros seposuerit. An eandem Romanis in bello virtutem, quam in pace lasciuiam adesse creditis? Nostris illi discessionibus ac discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt: quem contractum ex diuersissimis gentibus, vt secundæ res tenent, ita aduersæ dissoluent. nisi si Gallos, & Germanos, & (pudet dictu) Britannorum plerosque dominationi alienæ sanguinem cõmodantes, diutius tamen hostes quam seruos, fide & affectu teneri putatis: metus & terror est, infirma vincula caritatis. quæ vbi remoueris, qui timere desierint, odisse incipient. Omnia victoriæ incitamẽta pro nobis sunt: nullæ Romanos coniuges accendunt: nulli parentes fugam exprobraturi sunt: aut nulla plerisque patria, aut alia est: paucos numero circum trepidos ignorantia, cœlum ipsum ac mare & siluas ignota omnia circumspectantes, clausos quodãmodo ac vinctos * alij nobis tradiderunt.* Ne terreat vanus aspectus, & auri fulgor atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat. In ipsa hostium acie inueniemus nostras manus. agnoscent Britanni suam causam. recordabuntur Galli priorem libertatem. deserent illos cæteri Germani, tanquam nuper Vsipij reliquerunt. Nec quidquam vltra formidinis, vacua castella, senum coloniæ, inter male parentes & iniuste imperantes, ægra municipia & discordantia. hic dux, hic exercitus. ibi tributa & metalla, & cæteræ seruientium pœnæ, quas in æternum proferre, aut statim vlcisci, in hoc campo est. Proinde ituri in aciem & maiores vestros, & posteros cogitate.* Excepere orationem alacres, & barbari moris cantu & fremitu clamoribusque dissonis. Iamque agmina, & armorum fulgores, audentissimi cuiusque procursu: simul instruebantur acies. cum Agricola quanquam lætũ & vix monitis coërcitũ militem * adhuc ratus, ita disseruit.

* Scribo, dij

Octauus

Octauus annus est, commilitones, ex quo virtute & auspicijs imperij Rom. fide atque opera vestra Britanniam vicistis. tot expeditionibus, tot prœlijs seu fortitudine aduersus hostes, seu patientia ac labore pæne aduersus ipsam rerum naturam opus fuit. Neque me militum, neque vos ducis pœnituit. Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniæ non fama nec rumore, sed castris & armis tenemus. Inuenta Britannia, & subacta. Equidem in agmine, cum vos paludes montesve & flumina fatigarent, fortissimi cuiusque vocem audiebam, Quando dabitur hostis, quando acies? Veniunt a latebris suis extrusi. & vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis aduersa. Nam vt superasse tantum itineris, siluas euasisse, transisse æstuaria, pulchrum ac decorum in frontem; ita fugientibus periculosissima, quæ hodie prosperrima sunt. Neque enim nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia: sed manus, & arma, & in his omnia. Quod ad me attinet, iam pridem mihi decretum est, neque exercitus neque ducis terga tuta esse. Proinde & honesta mors turpi vita potior, & incolumitas ac decus, eodem loco sita sunt. nec inglorium fuerit, in ipso terrarum ac naturæ fine cecidisse. Si nouæ gentes atque ignota acies constitisset; aliorum exercituum exemplis vos hortarer. nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Ij sunt quos proximo anno, vnam legionem furto noctis aggressos, clamore debellastis: ij cæterorum Britannorum fugacissimi. ideoque tandiu superstites. Quomodo siluas saltusque penetrantibus, fortissimum quodque animal robore, pauida & inertia ipso agminis sono pelluntur: sic acerrimi Britannorum iam pridem ceciderunt: reliquus est numerus ignauorum & metuentium. quos quod tandem inuenistis, non restiterunt, sed deprehensi sunt nouissimi, & extremo metu corpora defixere in his vestigijs, in quibus pulchram & spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus, imponite quinquaginta annis magnum diem, approbate Reip. nunquam exercitui imputari potuisse, aut moras belli, aut causas debellandi. Et alloquente adhuc Agricola militum ardor eminebat, & finem orationis ingens alacritas consecuta est, statimque ad arma discursum. instinctos ruentesque ita disposuit, vt peditum auxilia quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent: equitum tria millia, cornibus affunderentur. legiones pro vallo stetere, ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti, & auxilium si pellerentur. Britannorum acies in speciem simul ac terrorem editioribus locis constiterant: ita vt primum agmen æquo, cæteri per accline iugum connexi, velut insurgerent: media campi couinarius & eques strepitu ac discursu complebat. Tum Agricola superante hostium multitudine veritus, ne simul in frontem, simul & latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quanquam porrectior acies futura erat, & arcessendas plerique legiones admonebant, promptior in spem, & firmus aduersis, dimisso equo pedes ante vexilla constitit. Ac primo congressu eminus certabatur. simul constantia, simul arte Britanni, ingentibus gladiis & breuibus cetris, missilia nostrorum vitare, vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere: donec Agricola tres Batauorũ cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, vt rem ad mucrones ac manus adducerent. quod & ipsis

vetuſtate militiæ exercitatum, & hoſtibus inhabile parua ſcuta & enormes gladios gerentibus. nam Britannorum gladij ſine mucrone complexum armorum, & in aperto pugnam non tolerabant. Igitur vt Batani miſcere ictus, ferire vmbonibus, ora fœdare, & tractis qui in æquo obſtiterant, erigere in colles aciem cœpere; cæteræ cohortes æmulatione & impetu commiſtæ proximos quoſque cædere. ac plerique ſemineces aut integri feſtinatione victoriæ relinquebantur. Interim equitum turmæ fugere, couinarij peditum ſe prœlio miſcuere: & quanquam recentem terrorem intulerant, denſis tamen hoſtium agminibus & inæqualibus locis hærebant: minimeque equeſtris ea pugnæ facies erat, cum in gradu ſtantes ſimul equorum corporibus impellerentur. ac ſæpe vagi currus, exterriti ſine rectoribus equi, vt quemque formido tulerat, tranſuerſos, aut obuios incurſabant. Et Britanni qui adhuc pugnæ expertes ſumma collium inſederant, & paucitatem noſtrorum vacui ſpernebant, digredi paulatim & circumire terga vincentium cœperant: ni idipſum veritus Agricola quatuor equitum alas ad ſubita belli retentas, venientibus oppoſuiſſet; quantoque ferocius accurrerant, tanto acrius pulſos in fugam diſiecisſet. Ita conſilium Britannorum in ipſos verſum. tranſuectæque præcepto ducis a fronte pugnantium alæ, auerſam hoſtium aciem inuaſere. Tum vero patentibus locis grande & atrox ſpectaculum: ſequi, vulnerare, capere, atque eoſdem oblatis aliis trucidare. Iam hoſtium, prout cuique ingenium erat, cateruæ armatorum paucioribus terga præſtare, quidam inermes vltro ruere, ac ſe morti offerre. Paſſim arma, & corpora, & laceri artus, & cruenta humus: & aliquando etiam victis ira virtuſque. poſtquam ſiluis appropinquarunt, collecti, primos ſequentium incautos & locorum ignaros circumueniebant. Quod ni frequens vbique Agricola, validas & expeditas cohortes indaginis modo, & ſicubi arctiora erant, partem equitum dimiſſis equis, ſimul rariores ſiluas equitem perſultare iuſſiſſet, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Cæterum vbi compoſitos firmis ordinibus ſequi rurſus videre, in fugam verſi, non agminibus vt prius, nec alius alium reſpectantes, rari, & vitabundi inuicem, longinqua atque auia petiere. finis ſequendi nox & ſatietas fuit. cæſa hoſtium ad decem millia: noſtrorum trecenti quadraginta cecidere, in queis Aulus Atticus præfectus cohortis, iuuenili ardore & ferocia equi hoſtibus illatus. Et nox quidem gaudio prædaque læta victoribus: Britanni palantes mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deſerere domos, ac per iram vltro incendere: eligere latebras, & ſtatim relinquere: miſcere inuicem conſilia aliqua, dein ſperare: aliquando frangi aſpectu pignorum ſuorum, ſæpius concitari. ſatiſque conſtabat ſæuiſſe quoſdam in coniuges ac liberos, tanquam miſererentur. Proximus dies faciem victoriæ latius aperuit. vaſtum vbique ſilentium, ſecreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obuius. quibus in omnem partem dimiſſis, vbi incerta fugæ veſtigia, neque vſquam conglobari hoſtes

comper-

compertum, & exacta iam æstate spargi bellum nequibat, in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis circumuehi Britanniam præcepit. datæ ad id vires, & præcesserat terror. ipse peditem atque equites lento itinere, quo nouarum gentium animi ipsa transitus mora terrerentur, in hibernis locauit. Et simul classis secunda tempestate ac fama Trutulensem portum tenuit, vnde proximo latere Britanniæ lecto * omni redierat. Hunc rerum cursum, quanquam nulla verborum iactantia, epistolis Agricolæ actum, vt Domitiano moris erat, fronte lætus, pectore anxius excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus & crines in captiuorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti fama celebrari. Id sibi maxime formidolosum, priuati hominis nomen supra Principis attolli: frustra studia fori, & ciuilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet: & cætera vtcunque facilius dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque sæuæ cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in præsentia statuit reponere odium, donec impetus famæ & fauor exercitus languesceret. nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat. Igitur triumphalia ornamenta, & illustris statuæ honorem, & quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in Senatu iubet: addique insuper opinionem, Syriam prouinciam Agricolæ destinari, vacuam tum morte Atilij Rufi consularis, & maioribus reseruatam. Credidere plerique libertum ex secretioribus ministerijs missum ad Agricolam, codicillos quibus ei Syria dabatur tulisse, cum præcepto, vt si in Britannia foret, traderentur: cumque libertum in ipso freto Oceani obuium Agricolæ, ne appellato quidem eo ad Domitianum remeasse. siue verum istud, siue ex ingenio Principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo prouinciam quietam tutamque. Ac ne notabilis celebritate & frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in vrbem, noctu in palatium, ita vt præceptum erat, venit: exceptusque breui osculo & nullo sermone, turbæ seruientium immixtus est. Cæterum vt militare nomen, graue inter otiosos, alijs virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, vno aut altero amicorum comitatus: adeo vt plerique, quibus magnos viros per ambitionem æstimare mos est, viso aspectoque Agricola, quærerent famam, pauci interpretarentur. Crebro per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est; causa periculi non crimen vllum, aut querela læsi cuiusquam, sed infensus virtutibus Princeps, & gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Mœsia Daciaque, & Germania Pannoniaque, temeritate aut per ignauiam ducum amissi: tot militares viri cum tot cohortibus

* omnis

expugnati & capti. nec iam de limite imperij & ripa, ſed de hibernis legionum & poſſeſſione dubitatum. Ita cum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus & cladibus inſigniretur, poſcebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, conſtantiam, & expertum bellis animum, cum inertia & formidine eorum. Quibus ſermonibus ſatis conſtat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quiſque libertorum amore & fide, peſſimi malignitate & liuore, pronum deterioribus Principem extimulabant. Sic Agricola ſimul ſuis virtutibus, ſimul vitijs aliorum, in ipſam gloriam præceps agebatur. Aderat iam annus quo proconſulatum Aſiæ & Africæ ſortiretur, & occiſo Ciuica nuper, nec Agricolæ conſilium deerat, nec Domitiano exemplum. Acceſſere quidam cogitationum Principis periti, qui iturusne eſſet in prouinciam, vltro Agricolam interrogarent. ac primo occultius quietem & otium laudare, mox operam ſuam in approbanda excuſatione offerre: poſtremo non iam obſcuri, ſuadentes ſimul terrenteſque, pertraxere ad Domitianum. qui paratus ſimulatione, in arrogantiam compoſitus, & audijt preces excuſantis, & cum annuiſſet, agi ſibi gratias paſſus eſt: nec erubuit beneficij inuidia. ſalarium tamen proconſulari ſolitum offerri, & quibuſdam a ſeipſo conceſſum, Agricolæ non dedit: ſiue offenſus non petitum, ſiue ex conſcientia, ne quod vetuerat videretur emiſſe. Proprium humani ingenij eſt, odiſſe quem læſeris: Domitiani vero natura præceps in iram, & quo obſcurior eo irreuocabilior, moderatione tamen prudentiaque Agricolæ leniebatur. quia non contumacia, neque inani iactatione libertatis, famam fatumque prouocabat. Sciant quibus moris illicita mirari, poſſe etiam ſub malis Principibus magnos viros eſſe: obſequiumque ac modeſtiam, ſi induſtria ac vigor adſint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, ſed in nullum rei poſt vſum, ambitioſa morte inclaruerunt. Finis vitæ eius nobis luctuoſus, amicis triſtis, extraneis etiam ignotiſque non ſine cura fuit. Vulgus quoque, & hic aliud agens populus, & ventitauere ad domum, & per fora & circulos locuti ſunt: nec quiſquam audita morte Agricolæ, aut lætatus eſt, aut ſtatim oblitus eſt. Augebat miſerationem conſtans rumor, veneno interceptum. Nobis nihil comperti affirmare auſim. cæterum per omnem valetudinem eius, crebrius quam ex more principatus per nuntios viſentis, & libertorum primi, & medicorum intimi venere: ſiue cura illud, ſiue inquiſitio erat. Supremo quidem die momenta deficientis per diſpoſitos curſores nuntiata conſtabat, nullo credente ſic accelerari, quæ triſtis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque præ ſe tulit, ſecurus iam odij, & qui facilius diſſimularet gaudium quam metum. Satis conſtabat lecto teſtamento Agricolæ, quo coheredem optimæ vxori & pijſſimæ filiæ Domitianum ſcripſit, lætatum eum, velut honore iudicioque: tam cæca & corrupta mens aſſiduis adulationibus erat, vt neſciret a bono patre non ſcribi heredem, niſi malum Principem. Natus erat Agricola

Caio

Caio Cæſare tertium conſ. idib. Iunijs: exceſſit ſexto & quinquageſimo anno decimo Kalend. Septemb. Collega Priſcoque Coss. Quod ſi habitum quoque eius poſteri noſcere velint, decentior quam ſublimior fuit. nihil metus in vultu: gratia oris ſupererat. bonum virum facile crederes, magnum libenter. Et ipſe quidem, quanquam medio in ſpatio integræ ætatis ereptus, quantum ad gloriam longiſſimum æuum peregit. Quippe & vera bona, quæ in virtutibus ſita ſunt, impleuerat, & Conſularibus ac Triumphalibus ornamentis prædito, quid aliud adſtruere fortuna poterat? Opibus nimijs non gaudebat, ſpecioſæ contigerant. filia atque vxore ſuperſtitibus, poteſt videri etiam beatus incolumi dignitate, florente fama, ſaluis affinitatibus & amicitijs futura effugiſſe. Nam ſicuti durare in hac beatiſſimi ſæculi luce, ac Principem Traianum videre, augurio votiſque apud noſtras aures ominabatur: ita feſtinatæ mortis grande ſolatium tulit, euaſiſſe poſtremum illud tempus, quo Domitianus non iam per interualla ac ſpiramenta temporum, ſed continuo & velut vno ictu rempublicam exhauſit. Non vidit Agricola obſeſſam curiam, & clauſum armis Senatum, & eadem ſtrage tot conſularium cædes, tot nobiliſſimarum fœminarum exilia & fugas. Vna adhuc victoria Carus Metius cenſebatur, & intra Albanam villam ſententia Meſſallini ſtrepebat, & Maſſa Bebius iam tum reus erat. Mox noſtræ duxere Heluidium in carcerem manus: nos Maurici, Ruſticique viſus, nos innocenti ſanguine Senecio perfudit. Nero tamen ſubtraxit oculos, iuſſitque ſcelera, non ſpectauit. præcipua ſub Domitiano miſeriarum pars erat, videre & aſpici: cum ſuſpiria noſtra ſubſcriberentur: cum denotandis tot hominum palloribus ſufficeret ſæuus ille vultus & rubor, a quo ſe contra pudorem muniebat. Tu vero fœlix Agricola non vitæ tantum claritate, ſed etiam opportunitate mortis. vt perhibent qui interfuerunt nouiſſimis ſermonibus tuis, conſtans & libens fatum excepiſti, tanquam pro virili portione innocentiam Principi donares. Sed mihi filiæque, præter acerbitatem parentis erepti, auget mœſtitiam, quod aſſidere valetudini, fouere deficientem, ſatiari vultu, complexu, non contigit. excepiſſem certe mandata voceſque, quas penitus animo figeremus. Noſter hic dolor, noſtrum vulnus: nobis tam longæ abſentiæ conditione ante quadriennium amiſſus es. Omnia ſine dubio, optima parentum aſſidente amantiſſima vxore, ſuperfuere honori tuo, paucioribus tamen lacrymis compoſitus es, & nouiſſima in luce deſiderauere aliquid oculi tui. Si quis piorum manibus locus, ſi, vt ſapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnæ animæ; placide quieſcas, nos domum tuam ab infirmo deſiderio, & muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas eſt: admiratione te potius * temporalibus laudibus, & ſi natura ſuppeditet, * militum decoramus. Is verus honos, ea coniunctiſſimi cuiuſque pietas. Id filiæ quoque vxorique præceperim, ſic patris, ſic mariti memoriam venerari,

vt omnia facta dictaque eius secum reuoluant, famamque ac figuram animi magis quam corporis complectantur. non quia intercedendum putem imaginibus quæ marmore aut ære finguntur: sed vt vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis æterna. quam tenere & exprimere non per alienam materiam & artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricola amauimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum; fama rerum. Nam multos veterum velut inglorios & ignobiles obliuio obruet, Agricola posteritati narratus & traditus, superstes erit.

FABII QVINCTILIANI,

VT VIDETVR, DIALOGVS;

AN SVI SÆCVLI ORATORES ANTIQVIS, ET QVARE, CONCEDANT: CORN. TACITO VVLGO INSCRIPTVS.

SÆPE ex me requiris, Iuste Fabi, cur cum priora sæcula tot eminentium oratorum ingenijs gloriaque effloruerint, nostra potissimum ætas deserta, & laude orbata, vix nomen ipsum oratoris retineat. neque enim ita appellamus nisi antiquos: horum autem temporum diserti, causidici, & aduocati, & patroni, & quiduis potius quam oratores vocantur. Cui percunctationi tuæ respondere, & tam magnæ quæstionis pondus excipere, vt aut de ingenijs nostris male existimandum sit, si idem assequi non possumus, aut de iudicijs, si nolumus; vix hercule auderem, si mea sententia proferenda, ac non disertissimorum vt nostris temporibus hominum sermo repetendus esset. quos eandem hanc quæstionem pertractantes, iuuenis admodum audiui. Ita non ingenio, sed memoria ac recordatione opus est, vt quæ a præstantissimis viris & excogitata subtiliter, & dicta grauiter accepi, cum singuli diuersas vel easdem, sed probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque & animi, & ingenij redderet, ijsdem nunc numeris, ijsdemque rationibus persequar, seruato ordine disputationis. neque enim defuit, qui diuersam quoque partem susciperet, ac multum vexata & irrisa vetustate, nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingenijs anteferret. Nam postero die quam accuratius Maternus Catonem recitauerat, cum offendisse potentium animos diceretur, tanquam in eo tragœdiæ argumento sui oblitus, tantum Catonem cogitasset,

gitasset, eaque de re per vrbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper & Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri: quos ego in iudicijs non vtrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque & in publico assectabar, mira studiorum cupiditate, & quodam ardore iuuenili, vt fabulas quoque eorum & disputationes, & arcana semotæ dictionis penitus exciperem. quamuis maligne plerique opinarentur, nec Secundo promptum esse sermonem, & Aprum ingenio potius & vi naturæ, quam institutione & litteris famam eloquentiæ consecutum. Nam & Secundo purus, & pressus, &, in quantum satis erat, profluens, sermo non defuit: & Aper communi eruditione imbutus, contemnebat potius litteras quam nesciebat. tanquam maiorem industriæ & laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur. Igitur vt intrauimus cubiculum Materni, sedentem ipsum, quem pridie recitauerat librum intra manus habentem, deprehendimus. Tum Secundus: Nilne te, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? An ideo librum istum apprehendisti, vt diligentius retractares, & sublatis si quæ prauam interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem, sed tamen securiorem? Tum ille, Leges tu quidem si volueris & agnosces quæ audisti. quod si qua omisit Cato, sequenti tractatione Thyestes dicet. Hanc enim tragœdiam disposui iam, & intra me ipse formaui. Atque ideo maturare libri huius editionem festino, vt dimissa priore cura, nouæ cogitationi toto pectore incumbam. Adeo te tragœdiæ istæ non satiant, inquit Aper, quo minus omissis orationum & curarum studijs omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas? cum tot amicorum causæ, tot coloniarum & municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix sufficeres, etiam si non nouum tibi ipse negotium importasses, Domitium, & Catonem: id est, nostras quoque historias, & Romana nomina, Græcorum fabulis aggregares. Et Maternus, Perturbarer hac tua seueritate, nisi frequens ac assidua nobis contentio iam prope in consuetudinem vertisset. Nam nec tu agitare & insequi poetas intermittis, & ego cui desidiam aduocationum obijcis, quotidianum hoc patrocinium defendendæ aduersus te poeticæ exerceo. Quo lætor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel quod iam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, vt omissis forensium Musarum angustijs, in quibus satis mihi superque sudatum est, sanctiorem istam & augustiorem eloquentiam colam. Ego vero, inquit Secundus, ante quam me iudicem Aper recuset, faciam quod probi & modesti iudices solent, vt in his cognitionibus excusent, in quibus manifestum est, alteram apud eos partem * gratiæ præualere. Quis enim nescit, neminem mihi coniunctiorem esse & vsu amicitiæ, & assiduitate contubernij quam Salcium Bassum, cum optimum vi-

* gratia

rum, tum absolutissimum poetam? porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiorem. Securus sit, inquit Aper, & Saleius Bassus, & quisquis alius studium poeticæ & carminum gloriam fouet, cum causas agere non possit. & ego enim quatenus arbitrium litis huius inueniri non patiar, * Maternum sollicite plurimum defendi. sed & ipsum solum apud eos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem & oratoriam, qua parare simul & tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti prouincias possit, amittit studium, quo non aliud in ciuitate nostra vel ad vtilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad vrbis famam pulchrius, vel ad totius imperij atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari potest. Nam si ad vtilitatem vitæ omnia consilia, facta nostra dirigenda sunt; quid erit tutius quam eam exercere artem, qua semper armatus præsidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, inuidis vero & inimicis metum & terrorem vltro feras, ipse securus & velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus? cuius vis & vtilitas rebus prope fluentibus, aliorum * præsidio & tutela intelligitur. sin proprium periculum increpuit; non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam reo & periclitanti eloquentiæ præsidium simul & telum, quo propugnare pariter & incessere, vel in iudicio, siue in Senatu, siue apud Principem possis. Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quam eloquentiam suam opposuit? qui accinctus & minax disertam quidem sed inexercitatam & eiusmodi certaminum rudem Heluidij sapientiam elusit. Plura de vtilitate non dico, cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitrer. Ad voluptatem oratoriæ eloquentiæ transeo, cuius iucunditas non vno aliove momento, sed omnibus prope diebus & prope omnibus horis contingit. Quid enim dulcius libero & ingenuo animo, & ad voluptates honestas nato, quam videre plenam semper & frequentem domum concursu splendidissimorum hominum? idque scire, non pecuniæ, non orbitati, neque officij alicuius administrationi, sed sibijpsi dari? illos quinimmo orbos & locupletes & potentes venire plerumque ad iuuenem & pauperem, vt aut sua aut amicorum discrimina commendent. Vllane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quam spectare homines veteres, & senes, & totius orbis gratia subnixos, in summa omnium rerum abundantia confitentes id quod optimum sit se non habere? Iam vero qui togatorum comitatus & egressus? quæ in publico species? quæ in iudicijs veneratio? quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes, in vnum conuersos? coire populum, & circumfundi coram, & accipere affectum quemcunque orator induerit? Vulgata dicentium gaudia, & imperitorum quoque oculis exposita, percenseo. Illa secretiora, & tantum ipsis orantibus nota, maiora sunt. Siue accuratam meditatamque affert orationem; est quoddam sicut ipsius dictionis, ita

* præsidium & tutela

ita gaudij pondus & constantia. siue nouam & recentem curam non sine aliqua trepidatione animus attulerit; ipsa sollicitudo commendat euentum, & lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciæ, atque ipsius temeritatis vel præcipua iucunditas est. Nam ingenio quoque, sicut in agro, quanquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quæ sua sponte nascuntur. Equidem vt de me ipso fatear, non eum diem lætiorem egi, quo mihi latus clauus oblatus est, vel quo homo nouus & in ciuitate minime fauorabili natus, quæsturam, aut tribunatum, aut præturam accepi: quam eos quibus mihi pro mediocritate huius quantulæcunque in dicendo facultatis, aut reum prospere defendere, aut apud centumuiros causam aliquam fœliciter orare, aut apud Principem ipsos illos libertos & procuratores Principum tueri & defendere datur. Tum mihi supra tribunatus & præturas & consulatus ascendere videor, tum * abire: quod si non in alio oritur, nec in codicillis datur, nec cum gratia venit. Quæ fama & laus cuiusuis artis cum oratorum gloria comparanda est, qui non illustres in vrbe solum apud negotiosos & rebus intentos, sed etiam apud iuuenes & adolescentes, quibus morum indoles est & bona spes sui? Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vulgus imperitum & tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat, & digito demonstrat? Aduenæ quoque & peregrini, iam in municipijs & colonijs suis auditos, cum primum vrbem attigerunt, requirunt ac vultus agnoscere concupiscunt. Ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, & Crispum Vibium (libentius enim * nouis & recentibus quam remotis & oblitteratis exemplis vtor) non minus esse in extremis partibus terrarum, * quam Capuæ aut Vercellis, vbi nati dicuntur. nec hoc illis alterius ter millies sestertium præstat, * quanquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiæ beneficio venisse. Ipsa eloquentia, cuius numen & cœlestis vis multa quidem omnibus sæculis exempla edidit, ad quantam vsque fortunam homines ingenij viribus peruenerint. Sed hæc, vt supra dixi, proxima, & quæ non auditu cognoscenda sed oculis spectanda haberemus. Nam quo sordidius & abiectius nati sunt, quoque notabilior paupertas & angustia rerum nascentes eos circumsteterunt, eo clariora & ad demonstrandam oratoriæ eloquentiæ vtilitatem illustriora exempla sunt. quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos iam annos potentissimi sunt ciuitatis ac donec libuit principes fori, nunc Principes in Cæsaris amicitia agunt feruntque cuncta: atque ab ipso principe cum quadam reuerentia diliguntur. Quia Vespasianus venerabilis senex & patientissimus veri, bene intelligit, cæteros quidem amicos suos niti ijs quæ ab ipso acceperint, quæque ipsi accumulare, & in alios congerere prom-

* notis

ptum est: Marcellum autem & Crispum, attulisse ad amicitiam suam quod non a Principe acceperint, nec accipi possit. Minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines, ac tituli & statuæ. quæ neque ipsa tamen negliguntur: tam hercule quam diuitiæ & opes, quas facilius inuenies qui vituperet quam fastidiat. His igitur & honoribus, & ornamentis, & facultatibus, refertas domos eorum videmus, qui se ab ineunte adolescentia causis forensibus & oratorio studio dederunt. Nam carmina & versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem vllam auctoribus suis conciliant, neque vtilitates alunt: voluptatem autem breuem, laudem inanem & infructuosam consequuntur. Licet hæc ipsa, & quæ deinde dicturus sum, aures tuæ o Materne respuant, cui bono est si apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur? quis ideo domum defensus, & tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum egregium poetam, vel (si hoc honorificentius est) præclarissimum vatem deducit, aut salutat, aut prosequitur? Nempe si amicus eius, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te Materne, non quia poeta es, neque vt pro eo versus facias. hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem & iucundi. quorum tamen hic exitus est, vt cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte, vnum librum extudit & elucubrauit, rogare vltro & ambire cogatur, vt sint qui dignentur audire: & ne id quidem gratis. nam & domum mutuatur, & auditorium extruit, & subsellia conducit, & libellos dispergit: & vt beatissimus recitationem eius euentus prosequatur; omnis illa laus intra vnum aut alterum diem velut in herba vel flore præcepta, ad nullam certam & solidam peruenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre. Laudauimus nuper vt miram & eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. Pulchrum id quidem, indulgentiam Principis ingenio mereri; quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? Adijce quod poetis, si modo dignum aliquid elaborare & efficere velint, relinquenda conuersatio amicorum, & iucunditas vrbis, deserenda cætera officia, vtque ipsi dicunt, in nemora & lucos, id est, in solitudinem recedendum est. Nec opinio quidem & fama cui soli seruiunt, & quod vnum esse pretium omnis sui laboris fatentur, æque poetas quam oratores sequitur. quoniam mediocres poetas nemo nouit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitationum fama in totam vrbem penetrat? nedum vt per tot prouincias innotescat. Quotus quisque cum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquamur, in vrbem venit, Saleium Bassum requirit? atque

adeo

adeo si quis requirit & semel vidit, transit & contentus est: vt si picturam aliquam vel statuam vidisset. Neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tanquam eos quibus natura sua oratorum ingenium denegauit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium & nomen inserere possunt famæ. ego vero omnem eloquentiam omnesque eius partes sacras & venerabiles puto. nec solum cothurnum vestrum, aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem, & elegorum lasciuias, & iamborum amaritudinem, epigrammatum lusus, & quancunque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam cæteris aliarum artium studijs credo. sed tecum mihi Materne res est, quod cum natura tua in ipsam arcem eloquentiæ ferat, errare mauis, & summa adeptus, in leuioribus subsistis. Vt si in Græcia natus esses, vbi ludicras quoque artes exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dij dedissent, non paterer immanes illos ad pugnam natos lacertos, leuitate iaculi aut iactu disci vanescere: sic nunc te ab auditorijs & theatris, in forum & ad causas, & ad vera prœlia voco. cum præsertim ne ad id quidem confugere possis, quod plerisque patrocinatur, tanquam minus obnoxium sit offendere poetarum quam oratorū studium. Efferuescit enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ, nec pro amico aliquo, sed quod periculosius est; pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officij, aut fide aduocationis, aut fortuitæ & subitæ dictionis impetu: meditatus videris elegisse personam notabilem, & cum auctoritate dicturam. Sentio quid responderi possit. hinc ingentes ex his assensus, hinc in ipsis auditorijs præcipue laudari, & mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis & securitatis excusationem, cum tibi sumas aduersarium superiorem. nobis satis sit priuatas & nostri sæculi controuersias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere; & probata sit fides, & libertas excusata. Quæ cum dixisset Aper acrius, vt solebat; & intento ore: remissus & subridens Maternus, Paraui, inquit, me non minus diu accusare oratores quam Aper laudat. Fore enim arbitrabar vt a laudatione eorum degressus detractaret poetas, atque carminum studium prosterneret: arte quadam mitigauit, concedendo his qui causas agere non possent, vt versus facerent. Ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid & eniti fortasse possum, ita recitatione tragœdiarum ingredi famam auspicatus sum, tum quidem cum in Nerone improbam & studiorum quoque sacra profanantem vaticinij potentiam fregi. hodie si quid in nobis notitiæ ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum. ac iam me deiungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos & egressus aut frequentiam salutationum concupisco: non magis quam æra & imagines, quæ etiam me nolente in domum meam irruperunt. Nam statum
huc vsque * cuiusque ac securitatem melius innocentia tueor quam eloquentia. nec vereor, ne mihi vnquam verba in Senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint. Nemora vero, & luci, & secretum ipsum quod Aper

increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, vt inter præcipuos carminum fructus numerem, quod nec in strepitu, nec sedente ante ostium litigatore, nec inter sordes ac lacrymas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia: hoc primum habitu cultuque* commoda mortalibus, in illa casta & nullis contacta vitijs pectora influxit. sic oracula loquebantur. Nam lucrosæ huius & sanguinantis eloquentiæ vsus, recens, & malis moribus natus, atque, vt tu dicebas Aper, in locum teli repertus. Cæterum fœlix illud, &, vt more nostro loquar, aureum sæculum, & oratorum & criminum inops, poetis & vatibus abundat, qui benefacta canerent, non qui male admissa defenderent. Nec vllis aut gloria maior, aut augustior honor: primum apud deos, quorum proferre responsa & interesse epulis ferebantur: deinde apud illos dijs genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicorum, sed Orphea ac Linum, ac si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. vel si hæc fabulosa nimis & composita videntur, illud certe mihi concedis Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni apud posteros: nec angustioribus terminis famam Euripidis, aut Sophoclis, quam Lysiæ aut Hyperidis includi. plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam, quam Virgilij detractent. Nec vllus Asinij aut Messallæ liber tam illustris est, quam Medea Ouidij, aut Varij Thyestes. Ac ne fortunam quidem vatum, & illud fœlix contubernium, comparare timuerim cum inquieta & anxia oratorum vita. licet illos certamina & pericula sua ad consulatus euexerint: malo securum & secretum VIRGILII secessum, in quo tamen neque apud Diuum Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti epistolæ, testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilij, surrexit vniuersus, & forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est, sic quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus, Secundus Pomponius Afro Domitio, vel dignitate vitæ, vel perpetuitate famæ, cesserit. Nam Crispus & Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac præsenti fortuna concupiscendum? an quod timent, an quod timentur? quod cum quotidie aliquid rogentur, hi quibus præstant indignantur? quod alligati cum adulatione, nec imperantibus vnquam satis serui videntur, nec nobis satis liberi? Quæ hæc summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. Me vero dulces, vt Virgilius ait, Musæ, remotum a sollicitudinibus, & curis, & necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosque fontes ferant: nec insanum vltra & lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. non me fremitus salutantium, nec anhelans libertus excitet: nec incertus futuri, testamentum pro pignore scribam: nec plus habeam, quam quod possim cui velim relinquere, quandocunque fatalis & meus dies veniet. statuarque tumulo non mœstus & atrox, sed hilaris & coronatus: & pro memoria mei, nec consulat quisquam nec roget. Vix dum finierat Maternus concitatus & velut instinctus,

*commodata

ſtinctus, cum Vipſanius Meſſalla cubiculum eius ingreſſus eſt, ſuſpicatuſque ex ipſa intentione ſingulorum, altiorem inter eos eſſe ſermonem: Num parum tempeſtiuus, inquit, interueni, ſecretum conſilium & cauſæ alicuius meditationem tractantibus? Minime, minime, inquit Secundus, atque adeo vellem maturius interueniſſes. delectaſſet enim te & Apri noſtri accuratiſſimus ſermo, cum Maternum vt omne ingenium ac ſtudium ſuum ad cauſas agendas conuerteret, exhortatus eſt: & Materni pro carminibus ſuis læta, vtque poetas defendi decebat, audentior, poetarum quam oratorum ſimilior oratio. Me vero, inquit, & ſermo ipſe infinita voluptate affeciſſet, atque id ipſum delectat, quod vos viri optimi & temporum noſtrorum oratores, non forenſibus tantum negotijs, & declamatorio ſtudio ingenia veſtra exercetis, ſed eiuſmodi etiam diſputationes adiungitis, quæ & ingenium alunt & eruditionem: & litterarum iucundiſſimum oblectamentum, cum vobis qui illa diſputatis, afferunt, tum etiam his ad quorum aures peruenerint. Itaque hercule non minus probari video in te Secunde, quod Iulij Aſiatici vitam componendo, ſpem hominibus feciſti plurium eiuſmodi librorum, quam in Apro quod nondum a ſcholaſticis cõtrouerſijs receſſit; & otium ſuum mauult nouorum rhetorum more, quam veterum oratorum conſumere. Tum Aper, Non deſinis, Meſſalla, vetera tantum & antiqua mirari, noſtrorum autem temporum ſtudia irridere atque contemnere. Nam hunc tuum ſermonem ſæpe excepi, cum oblitus & tuæ & fratris tui eloquentiæ, neminem hoc tempore oratorem eſſe contenderes. * Antiquis eo credo audacius, quod maligni in ijs opinionem non verebaris, cum eam gloriam quam tibi alij concedunt, ipſe tibi denegares. Neque illius, inquit, ſermonis mei pœnitentiam ago, neque aut Secundum, aut Maternum, aut te ipſum Aper, (quanquam interdum in contrarium diſputes) aliter ſentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo veſtrum, vt cauſas huius infinitæ differentiæ ſcrutetur ac reddat, quas mecum ipſe plerumque conquiro. & quod quibuſdam ſolatio eſt, mihi auget quæſtionem, quia video etiam Graijs accidiſſe, vt longius abſit Æſchine & Demoſthene Sacerdos iſte Nicetes, & ſi quis alius Epheſum vel Mitylenas contentus ſcholaſticorum clamoribus quatit, quam Afer aut Africanus aut vos ipſi a Cicerone aut Aſinio receſſiſtis. Magnam, inquit Secundus, & dignam tractatu quæſtionem mouiſti: ſed quis eam iuſtius explicauerit quam tu, ad cuius ſummam eruditionem & præſtantiſſimum ingenium cura quoque & meditatio acceſſit? Et Meſſalla, Aperiam, inquit, cogitationes meas, ſi illud a vobis ante impetrauero, vt vos quoque ſermonem hunc noſtrum adiuuetis. Pro duobus, inquit Maternus, promitto. nam & ego & Secundus exequemur partes, quas intellexerimus te non tam omiſiſſe quam nobis reliquiſſe. Aprum enim ſolere diſſentire, & tu paullo ante dixiſti, & ipſe ſatis manifeſtus eſt iamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc noſtram pro antiquorum laude concordiam. Non enim, inquit Aper, inauditum & inde-

*Atque id

fensum sæculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. Sed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam oratorum ætatem * significatione ista determinetis? Ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres & olim natos intelligo, ac mihi versantur ante oculos Vlysses & Nestor, quorum ætas mille fere & cc. annis sæculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem & Hyperidem profertis; quos satis constat Philippi & Alexandri temporibus floruisse; ita tamen vt vtrique superstites essent. Ex quo apparet, non multo plures quam ccc. annos interesse inter nostram & Demosthenis ætatem. quod spatium temporis, si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur: si ad naturam sæculorum & respectum huius immensi æui, perquam breue, & in proximo est. Nam si, sicut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus & verus annus, quo eadem positio cœli siderumque, quæ cum maxime est, rursum existet, isque annus horũ quos vocamus annorum XII. ∞ DCCCLIV. complectitur: incipit Demosthenes vester quem vos veterem & antiquum fingitis, non solum anno quo nos, sed fere eodem mense extitisse. Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium vt puto Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis: sed Ciceronem, & Cæsarem, & Cælium, & Caluum, & Brutum, & Asinium, & Messallam. quos quidem cur antiquis temporibus potius adscribatis quam nostris, non video. nam vt de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe & Pansa consulibus, vt Tiro libertus eius scripsit, VII. Idus Decemb. occisus est, quo anno Diuus Augustus in locum Pansæ & Hirtij se & Q. Pedium Coss. suffecit. statue VI. & L. annos, quibus mox Diuus Augustus Remp. rexit: adijce Tiberij tres & viginti, & prope quadriennium Caij, ac bis quaternosdenos Claudij & Neronis annos, atque ipsum Galbæ & Othonis, & Vitellij vnum annum, ac sextam iam fœlicis huius principatus stationem, qua Vespasianus Remp. fouet; C. & XX. anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, vnius hominis ætas. Nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur & pugnæ interfuisse, qua Cæsarem inferentem arma Britanniæ, arcere littoribus, & pellere aggressi sunt. Ita si eum qui armatus C. Cæsari restitit, vel captiuitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in vrbem pertraxisset, idem Cæsarem ipsum & Ciceronem audire potuit, & nostris quoque actionibus interesse. Proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se a Diuo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant. ex quo colligi potest, & Coruinum ab illis & Asinium audiri potuisse. Nam Coruinus in medium vsque Augusti principatum, Asinius pæne ad extremum durauit. Nec diuidatis sæculum, & antiquos ac veteres vocetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoscere ac velut coniungere & copulare potuerunt. Hæc ideo prædixi, vt si qua ex horum oratorum fama gloriaque, laus temporibus adquiritur; eandem docerem in medio sitam, & propiorem nobis quam Ser. Galbæ, C. Carboni, quosque alios antiquos merito vocaremus. Sunt enim horridi,

* signatione Rom. edit.

horridi, & impoliti, & rudes, & informes: & quos vtinam imitatus non esset Caluus vester aut Cœlius, aut ipse Cicero? Agere enim fortius iam & audentius volo, si illud ante prædixero, mutari cum temporibus formas & genera dicendi. Sicut Catoni seni comparatus C. Gracchus, plenior & vberior: sic Graccho politior & ornatior, Crassus: sic vtroque distinctior & vrbanior & altior, Cicero: Cicerone mitior Coruinus & dulcior, & in verbis magis elaboratus. Nec quæro quis disertissimus. hoc interim probasses contentus sum, non esse vnum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque quos vocatis antiquos, plures species deprehendi: nec statim deterius esse quod diuersum est: vitio autem malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio esse. Num dubitamus inuentos, qui pro Catone Appium Cæcum magis mirarentur? Satis constat nec Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus & tumens, nec satis pressus, supra modum exultans & superfluens, & parum * antiquus videretur. Legisti vtique & Calui, & Bruti, ad Ciceronem missas epistolas. ex quibus facile est deprehendere, Caluum quidem Ciceroni visum exanguem, & attritum, Brutum autem otiosum atque disiunctum. Rursumque Ciceronem a Caluo quidem male audiuisse, tanquam solutum & eneruem: a Bruto autem, vt ipsius verbis vtar, tanquam fractum atque elumbem. Si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse. sed mox ad singulos veniam, * nec mihi cum vniuersis negotium est. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem vsque ad Cassium Seuerum faciunt, quem primum affirmant flexisse ab illa vetere, atque dicendi via directa: * non infirmitate ingenij, nec inscitia litterarum, transtulisse se ad id dicendi genus contendo, sed iudicio & intellectu. Vidit namque, vt paullo ante dicebam, cum conditione temporum ac diuersitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Facile perferebat prior iste populus, vt imperitus & rudis, imperitissimarum orationum spatia: atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret. Ita vero longa principiorum præparatio, & narrationis alte repetita series, & multarum diuisionum ostentatio, & mille argumentorum gradus, & quidquid aliud aridissimis Hermagoræ & Apollodori libris præcipitur, in honore erat: & si quis odoratus philosophiam, atque ex ea locum aliquem orationi suæ insereret, in cœlum laudibus ferebatur. Nec mirum. erant enim hæc noua & incognita: & ipsorum quoque oratorum paucissimi, præcepta rhetorum aut philosophorum placita cognouerant. At hercule peruulgaris iam omnibus, cum vix in cortina quisquam assistat, qui elementis studiorum etsi non instructus, at certe imbutus sit, nouis & exquisitis eloquentiæ itineribus opus est, per quæ orator fastidium aurium effugiat, vtique apud eos iudices qui vi aut potestate non iure & legibus cognoscunt, & nec accipiunt tempora sed constituunt, nec expectandum habent oratorem dum

* Atticus

* nunc

illi libeat de ipso negotio dicere, sed sæpe vltro admonent, atque alio transgredientem reuocant & festinare se testantur. Quis nunc ferat oratorem de infirmitate valetudinis suæ præfantem? qualia sunt fere principia Coruini. Quis quinque in Verrem libros expectauerit? Quis de exceptione & formula perpetietur illa immensa volumina, quæ pro M. Tullio aut A. Cæcina legimus? Præcurrit hoc tempore iudex dicentem, & nisi aut cursu argumentorum, aut colore sententiarum, aut nitore & cultu descriptionum inuitatus & corruptus est, auersatur dicentem. Vulgus quoque assistentium, & affluens & vagus auditor, assueuit iam exigere lætitiam & pulchritudinem orationis; nec magis perfert in iudicijs tristem & impexam antiquitatem, quam si quis in scena Roscij, aut Turpionis Ambiuij exprimere gestus velit. Iam vero iuuenes & in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui causa oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre domum aliquid illustre & dignum memoria volunt. Traduntque inuicem, ac sæpe in colonias ac prouincias suas scribunt, siue in suis aliquis arguta & breui sententia effulsit, siue locus exquisito & poetico cultu enituit. Exigitur enim iam ab oratore etiam poeticus decor, non Attij aut Pacuuij veterno inquinatus, sed ex Horatij, & Virgilij, & Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus & iudicijs obtemperans nostrorum oratorum ætas, pulchrior & ornatior extitit. Neque ideo minus efficaces sunt orationes nostræ, quia ad aures iudicantium cum voluptate perueniunt. Quid enim si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento, & informibus tegulis extruuntur, sed marmore nitent & auro radiantur? Equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere, nec vnum de populo. * Canuti aut Aride Furnio & Toranio, quique alios in eodem valetudinario hæc ossa & hanc maciem probant. Ipse mihi Caluus cum vnum & viginti, vt puto, libros reliquerit, vix in vna aut altera oratiuncula satisfacit. nec dissentire cæteros ab hoc meo iudicio video. quotus enim quisque Calui in Asitium aut in Drusum legit? at hercule in hominum studiosorum manibus versantur accusationes, quæ in Vatinium * conscribuntur, ac præcipue secunda ex his oratio. est enim verbis ornata, & sententijs, auribus iudicum accommodata: vt scias ipsum quoque Caluum intellexisse quid melius esset, nec voluntatem quin sublimius & cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. Quid ex Cœlianis orationibus? nempe hæ placent siue in vniuersa * parte factum in quibus nitorem & altitudinem horum temporum agnoscimus. Sordes autem verborum, & hians compositio & inconditi sensus redolent antiquitatem. nec quemquam adeo antiquarium puto, vt Cœlium ex ea parte laudet, qua antiquus est. Concedamus sane C. Cæsari, vt propter magnitudinem cogitationum & occupationes rerum, minus eloquentia effecerit, quam diuinum eius ingenium postulabat: tam hercule

* infacib.

hercule quam Brutum philosophiæ suæ relinquamus. Nam in orationibus minorem esse fama sua, etiam admiratores eius fatentur. nisi forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro Rege, cæterosque eiusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui & carmina eorundem miratur. fecerunt enim & carmina, & in Bibliothecas rettulerunt, non melius quam Cicero, at felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quanquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios & Appios studuisse. Pacuuium certe, & Attium, non solum tragœdijs, sed etiam orationibus suis expressit. adeo durus & siccus est. Oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venæ, nec ossa numerantur: sed temperatus ac bonus sanguis implet membra & exurgit toris, ipsos quoque neruos rubore tegit & decore commendat. Nolo Coruinum insequi, quia non per ipsum stetit quo minus lætitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret. viderimus * in quam iudicio eius vis aut animi aut ingenij suffecerit. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus suis fuit, quæ mihi vobiscum est. Illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat. nec vlla re magis eiusdem ætatis oratores præcurrit, quam iudicio. Primus enim excoluit orationem, primus & verbis dilectum adhibuit, & compositioni artem: locosque lætiores attentauit, & quasdam sententias inuenit: vtique in his orationibus quas senior iam & iuxta finem vitæ composuit, id est, postquam magis profecerat, vsuque & experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus est. Nam priores eius orationes, non carent vitijs antiquitatis. lentus est in principijs, longus in narrationibus, otiosus circa excessus: tarde commouetur, raro incalescit: pauci sensus opt. & cum quodam lumine terminantur. nihil excerpere, nihil referre possis: & velut in rudi ædificio, firmus sane paries & duraturus, sed non satis expolitus & splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac * laudatum patrem familiæ, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum & oculos delectet: non ea solum instrui supellectile quæ necessarijs vsibus sufficiat. sed sit in apparatu eius, & aurum, & gemmæ, vt sumere in manus, & aspicere sæpius liceat: quædam vero procul arceantur, vt iam oblitterata & olentia: nullum sit verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tarda & inerti structura, in morem Annalium, componantur: fugiat fœdam & insulsam scurrilitatem: variet compositionem, nec omnes clausulas vno & eodem modo terminet. Nolo irridere *Rotam fortunæ*, & *Jus Verrinum*, & illud tertio quoque sensu in omnibus pro sententia positum, *Esse videatur*. Nam & hoc inuitus rettuli, & plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt hi qui se antiquos oratores vocabant. neminem nominabo, genus hominum signasse contentus: sed vobis vtique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro

*in quantum

*lautum

Virgilio legunt: quibus eloquentia tui Aufidij Bassi, aut Seruilij Noniani, ex comparatione Sisennæ aut Varronis sordet: qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calui mirantur: quos more prisco apud iudicem fabulantes, non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur. adeo mœsti & inculti, illam ipsam quam iactant sanitatem, infirmitate & ieiunio consequuntur. Porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingat. parum est ægrum non esse, fortem & lætum & alacrem volo: prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. Vos vero disertissimi, vt potestis, vt facitis, illustrate sæculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. Nam & te Messalla, video lætissima quæque antiquorum imitantem: & vos Materne ac Secunde, ita grauitati summum nitorem & cultum verborum miscetis; ea electio inuentionis, is ordo rerum, & quotiens causa poscit, vbertas; ea quotiens permittitur, breuitas; is compositionis decor, sententiarum planitas; sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis: vt etiam si nostra iudicia malignitas & inuidia tardauerit, verum de nobis dicturi sint posteri nostri. Quæ cum Aper dixisset, Agnoscitisne, inquit Maternus, vim & ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu sæculum nostrum defendit? quam copiose ac varie vexauit antiquos? quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione & arte, ab ipsis mutuatus est, per quæ mox ipsos incesseret? Tuum tamen Messalla promissum immutasse non debes. neque enim defensores antiquorum exigimus, nec quemquam nostrorum, quanquam modo laudati sumus, his quos insectatus est Aper, comparamus. ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri & * alijs vestris philosophis sæpe celebrato, sumpsit sibi contradicendi partes. Exprime nobis non laudationem antiquorum, satis enim illos fama sua laudat, sed causas cur intantum ab eloquentia eorum recesserimus; cum præsertim centum & xx. annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit. Tum Messalla: Sequar a te præscriptam formam Materne. neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, vt opinor, nominis controuersiam mouit, tanquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante centum annos fuisse. Mihi autem de vocabulo pugna non est, siue illos antiquos, siue maiores, siue quo alio mauult nomine appellet: dummodo in confesso sit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis eius repugno, si comminus fatetur plures formas dicendi etiam ijsdem sæculis, nedum diuersis extitisse. Sed quomodo inter Atticos oratores primæ Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Æschines & Hyperides & Lysias & Lycurgus obtinent; omnium autem consensu hæc oratorum ætas maxime probatur: sic apud nos Cicero quidem cæteros eorundem temporum disertos antecessit: Caluus autem & Asinius & Cæsar & Cœlius & Brutus * sic iure & prioribus & sequẽtibus anteponũtur. nec refert quod inter se specie differant, cũ genere cõsentiãt. At strictior Caluus, numerosior

* alias

* suo

Asinius,

Asinius, splendidior Cæsar; amarior Cœlius, grauior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero; omnes tamen eamdem sanitatem eloquentiæ ferunt: vt si omnium pariter libros in manum sumpseris, quamuis in diuersis ingenijs, esse quandam iudicij ac * voluminis similitudinem & cogitationem. Nam quod inuicem se obtrectauerunt, & supersunt aliqua epistolis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium, sed hominum. Nam & Caluum & Asinium & ipsum Ciceronem credo solitos & inuidere, & liuere, & cæteris humanæ infirmitatis vitijs affici. solum inter hos arbitror Brutum, non malignitate nec inuidia, sed simpliciter & ingenue iudicium animi sui detexisse. an inuideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Cæsari quidem inuidisse? Quod ad Ser. Galbam & C. Lælium attinet, & si quos alios antiquorum agitare non destitit, non exigit defensorem, cum fatear quædam eloquentiæ eorum, vt nascenti adhuc nec satis adultæ defuisse. Cæterum si omisso optimo illo, & perfectissimo genere eloquentiæ, eligenda sit forma dicendi; malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Crassi maturitatem, quam calamistros Mæcenatis, aut tinnitus Gallionis. adeo melius oratorem, vel hirta toga induere, quam fucatis & meretricijs vestibus insignire. Neque enim oratorius iste, immo hercule ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita vtuntur, vt lasciuia verborum & leuitate sententiarum, & licentia compositionis, histrionales modos exprimant. quodque vix auditu fas esse debeat, laudis & gloriæ & ingenij loco plerique iactant, cantari saltarique commentarios suos. Vnde oritur illa fœda & præpostera, sed tamen frequens quibusdam exclamatio, vt oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare dicantur. Equidem non negauerim Cassium Seuerum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si his comparetur qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quanquam in magna parte librorum suorum plus vis habeat quam sanguinis. Primus enim contempto ordine rerum, omissa modestia, ac pudore verborum, ipsis etiam quibus vtitur armis incompositus, & studio feriendi plerunque * deiectus non pugnat, sed rixatur. Cæterum, vt dixi, sequentibus comparatus, & varietate eruditionis, & lepore vrbanitatis, & ipsarum virium robore, multum cæteros superat. quorum neminem Aper nominare, & velut in aciem educere sustinuit. Ego autem expectabam, vt incusato Asinio, & Cœlio, & Caluo, aliud nouum agmen produceret, pluresque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæsari, singulis demum singulos opponeremus. Nunc detractasse nominatim antiquos oratores contentus, neminem sequentium laudare ausus est, nisi in publicum & in commune. veritus credo ne multos offenderet, si paucos excerpsisset. quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, vt se ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum? At ego non verebor nominare singulos, quo facilius propositis exemplis appareat quibus gradibus fracta sit & deminuta eloquentia.

* detectus

Appropera, inquit Maternus, & potius exolue promiſſum. neque enim hoc colligi deſideramus, diſertiores eſſe antiquos, quod apud me equidem in confeſſo eſt, ſed cauſas exquirimus, quas te ſolitum tractare, paulo ante, plane mitiore eloquentia & temporum noſtrorum, * miratus, antequam te Aper offenderet maiores tuos laceſſendo. Non ſum, inquit, offenſus Aprina diſputatione, nec vos offendi decebit, ſi quid forte aures veſtras perſtringet, cum ſciatis hanc eſſe eiuſmodi ſermonum legem, iudicium animi citra damnum affectus proferre. Perge, inquit Maternus, de antiquis loquaris. vtere antiqua libertate, a qua vel magis degenerauerimus, quam ab eloquentia. Et Meſſalla, Non reconditas Materne cauſas requiris, nec aut tibiipſi, aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, & iam mihi partes aſſignatis proferendi in medium, quæ omnes ſentimus. Quis enim ignorat & eloquentiam & cæteras artes deſciuiſſe ab iſta vetere gloria, non inopia hominum, ſed deſidia iuuentis, & negligentia parentum, & inſcientia præcipientium, & obliuione moris antiqui? quæ mala primum in vrbe nata, mox per Italiam fuſa iam in prouincias manant: quanquam noſtra nobis notiora ſunt. Ego de vrbe & his proprijs ac vernaculis vitijs loquar, quæ natos ſtatim excipiunt, & per ſingulos ætatis gradus cumulantur, ſi prius de ſeueritate ac diſciplina maiorum circa educandos formandoſque liberos pauca prædixero. Iam primum ſuus cuique filius ex caſta parente natus, non in cella emptæ nutricis, ſed gremio ac ſinu matris educabatur, cuius præcipua laus erat, tueri domum, & inſeruire liberis. Eligebatur autem aliqua maior natu propinqua, cuius probatis ſpectatiſque moribus, omnis cuiuſpiam familiæ ſuboles committeretur, coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhoneſtum factu videretur. Ac non ſtudia modo curaſque, ſed remiſſiones etiam luſuſque puerorum, ſanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, ſic Aureliam Cæſaris, ſic Attiam Auguſti matrem præfuiſſe educationibus, ac produxiſſe Principes liberos accepimus. quæ diſciplina ac ſeueritas eo pertinebat, vt ſincera & integra & nullis prauitatibus detorta vniuſcuiuſque natura, toto ſtatim pectore arriperet artes honeſtas: & ſiue ad rem militarem, ſiue ad iuris ſcientiam, ſiue ad eloquentiæ ſtudium inclinaſſet, id ſolum ageret, id vniuerſum hauriret. At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adiungitur vnus aut alter ex omnibus ſeruis plerumque viliſſimus, nec cuiquam ſerio miniſterio accommodatus. horum fabulis & erroribus, teneri ſtatim & rudes animi imbuuntur. Nec quiſquam in tota domo penſi habet, quid coram infante domino, aut dicat, aut faciat: quando etiam ipſi parentes nec probitati neque modeſtiæ paruulos aſſuefaciunt, ſed laſciuiæ & libertati. per quæ paulatim impudentia irrepit, & ſui alienique contemptus. Iam vero propria & peculiaria huius vrbis vitia pæne in vtero matris concipi mihi videntur, hiſtrionalis fauor, & gladiatorum equorumque ſtudia. quibus occupatus & obſeſſus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? quotum quem-

que

que inueneris qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intrauimus? Nec præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent: colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salutantium, & illecebris adulationis. Transeo prima discentium elementa, in quibus & ipsis parum elaboratur. nec in auctoribus cognoscendis, nec in euoluenda antiquitate, nec in notitiam vel rerum vel hominum, vel temporum satis operæ insumitur. sed expetuntur quos Rhetoras vocant: quorum professio quando primum in hanc vrbem introducta sit, quamque nullam apud maiores nostros auctoritatem habuit, statim de * curijs. Referam necesse est animum ad eam disciplinam, qua vsos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor & quotidiana meditatio, & in omni genere studiorum exercitationes, ipsorum etiam continentur libris. Notus est vobis vtique Ciceronis liber qui Brutus inscribitur, in cuius extrema parte, (nam prior commemorationem veterum oratorum habet,) sua initia, suos gradus, suæ eloquentiæ velut quandam educationem refert. se apud Q. Mucium ius ciuile didicisse; apud Philonem Academicum, apud Diodorum Stoicum omnes philosophiæ partes penitus hausisse: neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in vrbe contigerat, Achaiam quoque & Asiam peragrasse, vt omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriæ, non musicæ, non grammaticæ, non denique vllius ingenuæ artis scientiam ei defuisse. Ille dialecticæ subtilitatem, ille moralis partis vtilitatem, ille rerum motus causasque cognouit. ita enim est, optimi viri, ita, ex multa eruditione, ex pluribus artibus, & omnium rerum scientia, exundat & exuberat illa admirabilis eloquentia. neque oratoris vis & facultas, sicut cæterarum rerum, angustis & breuibus terminis cluditur: sed is est orator, qui de omni quæstione pulcre & ornate & ad persuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad vtilitatem temporum, cum voluptate audientium possit. Hæc sibi illi veteres persuadebant: ad hæc efficienda intelligebant opus esse, non vt rhetorum scholis declamarent, nec vt fictis nec vllo modo ad veritatem accedentibus controuersijs linguam modo & vocem exercerent, sed vt his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de iusto & iniusto disputatur. Hæc enim est oratori subiecta ad dicendum materia. Nam in iudicijs fere de æquitate, in deliberationibus de honestate dicimus, ita vt plerunque hæc ipsa inuicem misceantur. de quibus copiose & varie & ornate nemo dicere potest, nisi qui cognouit naturam humanam, & vim virtutum, prauitatemque vitiorum, & intellectum eorum quæ nec in virtutibus neque in vitijs numerantur. Ex his fontibus etiam illa profluunt, vt facilius iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira: promptius ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia, & quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibusque versatur

orator, siue apud infestos, siue apud cupidos, siue apud inuidentes, siue apud tristes, siue apud timentes dicendum habuerit, tenebit habenas animorum: & prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum & temperabit orationem, parato omni instrumento, & ad omnem vsum reposito. Sunt apud quos astrictum, & collectum, & singula statim argumenta concludens dicendi genus, plus fidei meretur. apud hos dedisse operam dialecticæ proficiet. Alios fusa, & æqualis, & ex communibus ducta sensibus oratio, magis delectat. ad hos permouendos mutuabimur aliquid a Peripateticis. hi aptos & in omnem disputationem paratos iam locos dabunt: Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon iucunditatem. ne Epicuri quidem & Metrodori honestas quasdam exclamationes assumere, hisque, prout res poscit, vti, alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus, neque Stoicorum ciuitatem; sed eum qui non quasdam artes * audire, sed omnes liberaliter debet. Ideoque & iuris ciuilis scientiam veteres oratores comprehendebant, & grammatica, musica, & geometria imbuebantur. Incidunt enim causæ plurimæ quidem ac pæne omnes, quibus iuris notitia desideratur: pleræque autem, in quibus hæ quoque scientiæ requiruntur. Nec quisquam respondeat: sufficit vt ad tempus simplex quiddam & vniforme doceamur. Primum enim aliter vtimur proprijs, aliter commodatis: longeque interesse manifestum est, possideat quis quæ profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque vbi minime credas, eminet & excellit. Idque non doctus modo & prudens auditor, sed etiam populus intelligit: ac statim ita laude prosequitur, vt legitime studuisse, vt per omnes eloquentiæ numeros isse, vt denique oratorem etiam fateatur. quem non posse aliter existere, nec extitisse vnquam confirmo, nisi eum qui tanquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, vt in actionibus eorum fex quoque quotidiani sermonis, fœda ac pudenda vitia deprehendantur, vt ignorent leges, non teneant S. C. ius ciuitatis vltro derideant: sapientiæ vero studium & præcepta prudentium penitus reformident: in paucissimos sensus & angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam regno suo: vt quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa & amputata, sine apparatu, sine honore, pæne dixerim sine ingenuitate, quasi vna ex sordidissimis artificijs discatur. Ergo hanc primam & præcipuam causam arbitror, cur tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderantur, quos potiores nominabo quam apud Græcos Demosthenem? quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriæ proditum est. Et Cicero his vt opinor verbis, *quidquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum, sed Academiæ spatijs consecutum*. Sunt aliæ causæ magnæ & graues, quas a vobis aperiri æquum est, quoniam quidem ego iam meum munus expleui, & quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi: qui

* haurire.

qui si forte hoc * audirent, certum habeo dicturos, me, dum iuris & philosophiæ scientiam tanquam oratori necessariam laudo, ineptijs meis plausisse. Et Maternus, Mihi quidem, inquit, susceptum a te munus adeo peregisse nondum videris, vt inchoasse tantum, & velut vestigia ac lineamenta quædam ostendisse videaris. Nam quibus instrui veteres oratores soliti sint, dixisti, differentiamque nostræ desidiæ & inscientiæ aduersus acerrima & fœcundissima eorum studia demonstrasti: cætera expecto, vt quemadmodum ex te didici quid aut illi scirent, aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus iuuenes iam & forum ingressi confirmare & alere ingenia sua soliti sint. neque enim arte & scientia, sed longe magis facultate eloquentiam contineri, nec tu puto abnues, & hi significare vultu videntur. Deinde cum Aper & Secundus idem annuissent, Messalla quasi rursus incipiens: Quoniam initia & semina veteris eloquentiæ satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique soliti sint, persequar nunc exercitationem eorum: quanquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi vt scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedat. per quæ colligitur eamdem esse rationem, & percipiendi quæ proferas, & proferendi quæ perceperis. sed si cui obscuriora hæc videntur, isque scientiam ab exercitatione separat, id certe concedet, instructum & plenum his artibus animum, longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quæ propriæ circa oratoriam videntur. Ergo apud maiores nostros iuuenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studijs, deducebatur a patre, vel a propinquis, ad eum oratorem qui principem locum in ciuitate tenebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, siue in iudicijs, siue in concionibus assuescebat, ita vt altercationes quoque excipere, & iurgijs interesse, vtque sic dixerim, pugnare in prœlio disceret. magnus ex hoc vsus, multum constantiæ, plurimum iudicij iuuenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina, vbi nemo impune stulte aliquid, aut contrarie dicit, quo minus & iudex respuat, & aduersarius exprobret, ipsi denique aduocati aspernentur. Igitur vera statim & incorrupta eloquentia imbuebantur: & quanquam vnum sequerentur, tamen omnes eiusdem ætatis patronos in plurimis & causis & iudicijs cognoscebant: habebantque ipsius populi diuersissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehendebatur quid in quoque vel probaretur vel displiceret. Ita nec præceptor deerat optimus quidem & electissimus, qui faciem eloquentiæ non imaginem præstaret: nec aduersarij & æmuli, ferro non rudibus dimicantes: sed auditorium semper plenum, semper nouum, ex inuidis & fauentibus, vt nec bene dicta dissimularentur. Scitis enim magnam illam & duraturam eloquentiæ famam, non minus in diuersis subsellijs parari quam suis; quin immo constantius surgere ibi, fidelius corroborari. Atque hercule sub eius-

*audierint,

modi præceptionibus iuuenis ille de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudiciorum, eruditus & assuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti notæ leges, non noui iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, sæpe cognitæ populi aures, siue accusationem susceperat, siue defensionem, solus statim & vnus cuicunque causæ par erat. Nonodecimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, vno & vicesimo Cæsar Dolabellam, altero & xx. Asinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Caluus Vatinium, ijs orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas scholasticorum, qui rhetores vocantur: quos paullo ante Ciceronis tempora extitisse, nec placuisse maioribus nostris ex eo manifestum est, quod Marco Crasso & Domitio censoribus cludere, vt ait Cicero, ludum impudentiæ iussi sunt. Sed, vt dicere institueram, deducimur in scholas, quibus non facile dixerim vtrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum plus mali ingenijs afferant. Nam in loco nihil reuerentiæ, sed in quem nemo nisi imperitus æque intrat. In condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros, & adolescentuli inter adolescentulos pari securitate dicant & audiantur. Ipsæ vero exercitationes magna ex parte contrariæ. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetores tractantur, suasoriæ, & controuersiæ. Ex ijs suasoriæ quidem etsi tanquam plane leuiores & minus prudentiæ exigentes pueris delegantur; controuersiæ robustioribus assignantur, quales per fidem, & quam incredibiliter compositæ! Sequitur autem vt materiæ abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. Sic fit vt tyrannicidarum præmia, aut vitiatarum electiones, aut pestilentiæ remedia, aut incesta matrum, aut quidquid in schola quotidie agitur, in foro vel raro vel nunquam, ingentibus verbis persequantur: cum ad veros iudices ventum est *rem cogitare, nihil humile, nihil abiectum eloqui poterat. Magna eloquentia, sicut flamma materia alitur, & motibus excitatur, & vrendo clarescit. Eadem ratio in nostra quoque ciuitate antiquorum eloquentiam prouexit. Nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quæ composita & quieta & beata Rep. tribui fas erat: tamen ista perturbatione ac licentia plura sibi assequi videbantur. cum mixtis omnibus & moderatore vno carentibus, tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc leges assiduæ, populare nomen, hinc conciones magistratuum pæne pernoctantium in rostris; hinc accusationes potentium reorum, & assignatæ etiam domibus inimicitiæ, hinc procerum factiones & assidua Senatus aduersus plebem certamina. quæ singula etsi distrahebant Rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, & magnis cumulare præmijs videbantur. Quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores assequebatur; tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat; tanto plus apud Principes gratiæ, plus auctoritatis apud patres, plus notitiæ ac nominis apud plem

*probabat.

* parabat. * probabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant. hos ituri in prouincias magiſtratus reuerebantur, hos reuerſi colebant. hos & præturæ & conſulatus vocare vltro videbantur. hi ne priuati quidem ſine poteſtate erant, cum & populum & Senatum conſilio & auctoritate regerent. quinimmo ſibi ipſi perſuaſerant, neminem ſine eloquentia aut aſſequi poſſe in ciuitate, aut tueri conſpicuum & eminentem locum. nec mirum, cum etiam inuiti ad populum producerentur: cum parum eſſet in Senatu breuiter cenſere, niſi * qui ingenio & eloquentia ſententiam ſuam tueretur: cum in aliquam inuidiam aut crimen vocati, ſua voce reſpondendum haberent; cum teſtimonia quoque in publicis non abſentes nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere cogerentur. Ita ad ſumma eloquentiæ præmia, magna etiam neceſſitas accedebat, & commoda. Diſertum haberi, pulchrum & glorioſum; ſed contra, mutum & elinguem videri, deforme habebatur. Ergo non minus rubore quam præmijs ſtimulabantur. ne clientulorum loco potiuſquam patronorum numerarentur: ne traditæ a maioribus neceſſitudines ad alios tranſirent: ne tanquam inertes & non ſuffecturi honoribus aut non impetrarent, aut impetratos male tuerentur. Neſcio an venerint in manus veſtras hæc vetera, quæ & antiquorum bibliothecis adhuc manent & nunc maxime a Muciano contrahuntur, ac iam vndecim, vt opinor, Actorum libris, & tribus Epiſtolarum compoſita, & edita ſunt. Ex his intelligi poteſt Gn. Pompeium & Marcum Craſſum, non viribus modo & armis, ſed ingenio quoque & oratione valuiſſe: Lentulos, & Metellos, & Lucullos, & Curiones, & cæteram procerum manum, multum in his ſtudijs operæ curæque poſuiſſe: nec quemquam illis temporibus magnam potentiam, ſine eloquentia conſecutum. His accedebat ſplendor rerum, & magnitudo cauſarum, quæ & ipſa plurimum eloquentiæ præſtant. Nam multum intereſt vtrumne de furto, aut formula & interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis ſocijs, & ciuibus trucidatis. quæ mala ſicut non accidere melius eſt, iſque optimus ciuitatis ſtatus habendus eſt, quo nihil tale patimur: ita cum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam ſubminiſtrabant. Creſcit enim cum amplitudine rerum vis ingenij, nec quiſquam claram & illuſtrem orationem efficere poteſt, niſi qui cauſam parem inuenit. Non, opinor, Demoſthenem orationes illuſtrant, quas aduerſus tutores ſuos compoſuit: nec Ciceronem, magnum oratorem P. Quintius defenſus aut Licinius Archias faciunt: Catilina, & Milo, & Verres, & Antonius, hanc illi famam circumdederunt: non quia tanti fuit R. P. malos ferre ciues, vt vberem ad dicendum materiam oratores haberent: ſed, vt ſubinde admoneo, quæſtionis meminerimus, ſciamuſque nos de ea re loqui, quæ facilius turbidis & inquietis temporibus extitit. Quis ignorat vtilius ac melius eſſe frui pace, quam bello vexari? Plures tamen bonos prœliatores bella quam pax ferunt. Similis eloquentiæ conditio. Nam quo ſæpius ſteterit tanquam in acie, quoque plures & intulerit ictus & exceperit, quo maior aduerſarius, eo

acrior qui pugnas sibi asperas desumpserit, tanto altior & excelsior & illis nobilitatus criminibus, in ore hominum agit, quorum ea natura est vt secura nolint. Transeo ad formam & consuetudinem veterum iudiciorum: quæ & si nunc aptior est ita * erit eloquentia, tanto illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erant, & modum dicendi sibi quisque sumebat; & numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. Primus tertio consulatu Gn. Pompeius astrinxit imposuitque veluti frenos eloquentiæ, ita tamen vt omnia in foro, omnia in legibus, omnia apud prætores gererentur: apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sunt, quod maius argumentum est, quam quod causæ centumuirales quæ nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Cæsaris, neque Bruti, neque Cœlij, neque Calui; non denique vllius magni oratoris liber apud Centumuiros dictus legatur, exceptis orationibus Asinij, quæ pro heredibus Vrbiniæ inscribuntur, ab ipso tamen Pollione medijs Diui Augusti temporibus habitæ, postquam longa temporum quies, & continuum populi otium, & assidua Senatus tranquillitas, & maximi Principis disciplina, ipsam quoque eloquentiam sicut omnia alia pacauerat? Paruum & ridiculum fortasse videtur quod dicturus sum, dicam tamen vel ideo vt rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti & velut inclusi cum iudicibus famulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria & tabularia credimus, in quibus iam fere plurimæ causæ explicantur? Nam quo modo nobiles equos cursus & spatia probant; sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi & soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. Ipsam quinimmo curam & diligentē styli anxietatem contrariam experimur: quia sæpe interrogat iudex; quando incipias; & ex interrogatione eius incipiendum est. frequenter probationibus & testibus, silentium patronus indicit. vnus inter hæc dicenti ac alter assistit, & res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausuque opus est, & velut quodam theatro. qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant: cum tot pariter ac tam nobiles forum coarctarent: cum clientelæ quoque, & tribus, & municipiorum legationes, ac partes Italiæ periclitantibus assisterent: cum in plerisque iudicijs crederet populus Romanus sua interesse quid iudicaretur. Satis constat C. Cornelium, & M. Scaurum, & T. Milonem, & L. Bestiam, & P. Vatinium, concursu totius ciuitatis & accusatos & defensos. vt frigidissimos quoque oratores, ipsa certantis populi studia, excitare & incendere potuerint. Itaque hercule eiusmodi libri extant, vt ipsi quoque qui egerunt, non alijs magis orationibus censeantur. Iam vero conciones assiduæ, & datum ius quoque potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria, cum se plurimi disertorum, ne a P. quidem Scipione, aut Sylla, aut Gn. Pompeio abstinuerint, & ad incessendos

principes

principes viros, vt eſt natura inuidiæ, populi quoque hiſtriones auribus vterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admouebant? Non de otioſa & quieta re loquimur, & quæ probitate & modeſtia gaudeat: ſed eſt magna iſta & notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam ſtulti libertatem vocabant, comes ſeditionum, effrenati populi incitamentum, ſine obſequio, ſine ſeruitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene conſtitutis ciuitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretenſem accepimus? quarum ciuitatum ſeueriſſima diſciplina, & ſeueriſſimæ leges traduntur. Nec Macedonum quidem ac Perſarum, ac vllius gentis, quæ certo imperio contempta fuerit, eloquentiam nouimus. Rhodij quidam, Athenienſes plurimi oratores exſtiterunt: apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, vt ſic dixerim, omnes poterant. Noſtra quoque ciuitas donec errauit, donec ſe partibus, & diſſenſionibus, & diſcordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in ſenatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla ſuperiorum reuerentia, nullus magiſtratuum modus: tulit ſine dubio valentiorem eloquentiam, ſicuti indomitus ager habet quaſdam herbas lætiores. Sed nec tanti Reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit, vt pateretur & leges: nec bonæ formam eloquentiæ Cicero tali exitu penſauit. Sic quoque quod ſupereſt antiquis oratoribus, * forum non emendare, nec vſquam ad votum compoſitæ ciuitatis argumentum eſt quidem, quod nemo nos aduocat, niſi aut nocens aut miſer. quod municipium in ciuitatem noſtram venit, niſi quod aut vicinus populus, aut domeſtica diſcordia agitat? quam prouinciam tuemur, niſi ſpoliatam vexatamque? Atqui melius fuiſſet non queri, quam iudicari. Quod ſi inueniretur aliqua ciuitas in qua nemo peccaret, ſuperuacuus eſſet inter innocentes orator, ſicut inter ſanos medicus. Quo modo tamen minimum vſus minimumque profectus ars medentis habet in his gentibus, quæ firmiſſima valetudine ac ſaluberrimis corporibus vtuntur: ſic minor oratorum obſcuriorque gloria eſt inter bonos mores, & in obſequium regentis paratos. Quid enim opus eſt longis in ſenatu ſententiis, cum optimi cito conſentiant? Quid multis apud populum concionibus, cum de republica non imperiti & multi deliberent, ſed ſapientiſſimus & vnus? Quid voluntariis accuſationibus, cum tam raro & tam parce peccetur? Quid inuidioſis & excedentibus modum defenſionibus, cum clementia cognoſcentis obuiam periclitantibus eat? Credite optimi, & in quantum opus eſt diſertiſſimi viri, ſi aut vos prioribus ſæculis, aut iſti quos miramur, his nati eſſent, ac deus aliquis vitas veſtras, veſtra tempora repente mutaſſet: nec vobis ſumma illa laus & gloria in eloquentia, neque illis modus & temperamentum defuiſſet. Nunc quoniam nemo eodem tempore aſſequi poteſt magnam famam & magnam quietem, bonis ſæculi ſui quiſque, citra obtrectationem alterius, vtatur. Finierat Maternus. Tum Meſſalla: Erant

quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus. Fiet, inquit Maternus, postea arbitratu tuo, & si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de his rursus conferemus. Ac simul assurgens, & Aprum complexus, Ego, inquit, te poëtis; Messalla, antiquariis, criminabimur. At ego vos rhetoribus & scholasticis, inquit. Cum adrisissent, discessimus.

FINIS.

INDEX ALPHABETICVS
IN CORNELIVM TACITVM.

D

C. Galba.

L

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM QVÆ IN NOVIS LVDOVICI DORLEANS COGITATIONIBVS AD CORN. TACITVM CONTINENTVR.

Aſſurgebant

Cheua-

Courtiers,

E

Flauius

Historici

I

Im-

Iunonis

K

L

Lugdunum,

Maternus

Milites

N

O

P

Poetica

Q

Quæstior

cubicu-

Spadones

Telchius

Tribuno-

V

Vlulatus

INDEX

INDEX AVCTORVM
QVI IN NOVIS COGITATIONIBVS CITANTVR, ILLVSTRANTVR, EMENDANTVR.

A

L

M

FINIS.

AMPLISSIMO ET CLARISSIMO VIRO D. D. POMPONIO BELLEVRÆO Franciæ Cancellario S. P.

LECTORI.

Quod viuenti voumus, mortuo exsoluimus. Virtus apud nos occidentem Solem non habet.

ET iuuat, & melli est, post inclyta nomina Regis
Cui dedit æternas celebris CLEMENTIA laudes,
Maxime POMPONI, nostris te includere chartis:
Vrget enim tua diua Charis, pellitque ruentem
Fronte tibi qui fulget honos, tum denique grande
Quod cupio, quamuis nequeam dissoluere nomen.
Quippe togæ decus es nostræ, sua damna querentis,

Ad saga itur a toga.

Quod legum proceres ad sordida pallia currunt,
Degeneresque habitus, stolidi & thoraca popelli.
Te Regni columen nostri, te gloria rerum

Henricus IV.

HENRICVS, summa iuris stabiliuit in arce,
Censoremque dedit terris, quo præside, læta
Surgeret imperio, spurcis licet obruta Virtus

Collapsi mores.

Moribus, & Francis iterum floreret in aruis.
Ardua res, atque Herculeo bene digna labore,
Qui potuit sordes Eleique fimeta bubulci
Tollere, & vndantes per vasta bouilia copras.
Tu Themidis templi custos, sentimque fluentis
Iustitiæ tu summus apex: te principe, quamuis
Fastidita procis quondam vt sapientis Vlyssis
Penelope coniux, sacra puluinaria fulgent.
Sed quid ego memori refero tua publica, cum sint

Author ciuilibus bellis implicitus.

Quæ priuata tibi me Gordia vincula nectent?
Nam tumido cum parua ratis quateretur ab æstu,
Et caput innocuum rapidus male tunderet imber,
Post regem tu certa salus, tu fracta procellis
Carbasa, tu nostram fundasti littore classem.
Quippe, ego ciuili dum Gallia percita bello

Ab Henrico IV. demum reuocatus ab exilio voluntario. Vt olim Horatius Flaccus qui fugiens Philippensi acie ab Augusto seruatus, & bonis auctus, Augustum heredem reliquit, quem mire laudauit & amauit.

Flagraret, paribusque frequens concurreret armis
Infœlix miles, sum castra infausta sequutus,
Et fusas aquilas, victæque insignia Romæ,
Cæsaris ignarus quo se fortuna referret:
Cæsaris ingentis, fidei qui pignora victo
Mi dedit, vt quondam Marc lo, & iussit haberi
Alborum censu, numerisque, tribuque Quiritum.
Præstitit hoc etiam Bruto moriente Philippis
Augustus Flacco, quem post data terga receptum
Iunxit amicitia, victo laudatus, & heres.
Tu me cum gelido fugiens versarer in orbe,

Antuerpiam author habitauit, nidulum sui secessus.

Atque Brabantinis algerent membra pruinis,
(Nam fugit Æmoniis Græcæ facundia linguæ,

Nec

Nec puduit Pœnos victum petiisse Catonem,)
Donasti reducem patriæ, laribusque cupitis,
Inter & amplexus & amicæ brachia turbæ.
Cumque vagus, Scythicis vt plaustra errantia syluis,
Nunc pede, nunc tremulo vectus seu Belga couino,
Irem vestigans sedes, præsepe dedisti
Certum & nobile, Iuppiter & stator vsque fuisti.
Accessere tibi comites, operique mouendo, *Authores suæ reuocationis cum D. Cancellario Bellæuræo.*
O superi, quales animæ, queis candidiores
Tellus nulla dedit, neque queis deuinctior alter
Me fuerit quisquam. BRVLARTIVS inclytus heros *D. Brulartius Sillerius nunc Franc. Cancellarius imperij.*
SILLERIVS, summi tibi dictus muneris heres.
REGIAVILLA etiam, Franci geniusque, animusque *D. Regiuillæus primicerius Regiorum Secretariorum.*
Imperij, & Præses IANINVS, principis alti *D. Præses Ianinus secretioris consilij assessor & regiæ pecuniæ quæstor magnus.*
Alta fides: semperque mihi memorandus honore,
Quod me carceribus potuit rapuisse malignis,
SEGVIERIVS magni non gloria parua Senatus. *D. Antonius Seguierius unus ex Senatus principibus integer & clarissimus vir.*
Quid referam NICOLAE tibi quo Præside Regis
Computa clara micant Francique opulentia Regni?
Quid BALLIVE tuis Præses virtutibus addam
Pro meritis, magnoque in me pietatis amore? *Gratus authoris animus.*
Nec tu carminibus TILI incantatus abibis
Clare meis, magni decorat quem gloria TILI: *D. Ioannes Tilius Senatus Parisiensis graphiarius.*
Cuique nepos, rigidi memorat dum gesta Senatus,
Francorumque refert facta immortalia Regum,
Vt tibi, sic soboli egregiam dat origine laudem.
Omnibus his, primumque tibi, CLARISSIME VERTEX,
Quid debere putem quantumque & qua ratione,
His testor tabulis, & postera forsitan ætas
Laudabit, sua sunt si prospera tempora chartis,
Hæc tam sincera mandata fuisse papyro.
„ Gratia nam rara est hodie, Charitumque prophanis *In tam paruum grato ævo.*
„ Nulla, quod horrescas, fumant altaria templis.
At TACITVS, licet ipse tacens, tua facta loquetur,
Narrabitque viris, vt me seruaris amicum
Ciuibus, & sua non curantem commoda ciuem.
Addet & ad meritum, meriti si mica pusilla est,
Sæpe per instantis mordentia tempora brumæ,
Ima pedum, læsosque vngues, dum nocte sub alta
Insequor errorum vaga per vestigia turmas, *Tacitus plenus mendis, nunquam credendis.*
Mendaque sparsa suis & nunquam credita fundis.
Queis ego nocturnis ceu grassatoribus, audax
Insilij & manibus rapto intortoque veruto,
Volscus ego, medium secui cum cuspide guttur; *Lex Cornelia de sicarijs.*
Haud veritu, sicaria quid Cornelia dictes,
Quidue notet fusi tua sanctio sanguinis vltrix,
Cornelj exosos modo dextera perderet hostes.
Tunc enim, Belgis quorum spatiabar in orbe,
Ferri magna seges, iugulis nec vita manebat *Belgium ciuilibus bellis distractum & æstuans.*
Tuta suis, dum mente furens truculentus Iberus
Hinc ruit, inde ferox Batauus, charosque penates
Appetit, & patriam patriis vlciscier armis.
Vix credas, quot fusa solo, quot corpora, forti
Corruerint contusa manu, atque albentia campis, *Errores innumeri in Tacito excisi.*
Millia quot magnis nunquam venere Mycenis.
Et si missa foret conscriptis littera victrix,
Cum Tacito auratos poteram conscendere currus.
Ad Taciti verbum Vatini me nasus oberrat,

Ridetur irrisor nasus.

Derisor veri nasus, iustique probique,
(Omnia nam resonant istis arbusta cicadis)
Qui limis spectans oculis, blandumque loquutus,

Vulpina mentis verba.

Tune, ait, o pila Fortunæ, ludusque iocantis,
Quem modo splendentem terris, ceu nobile vitrum
Illa pauimento illisit bacchata furore,
Audes ad Taciti fontes flexisse labellum
Djs sacros superis, regumque arcana mouere?
Audes vel minimo contingere publica filo,
Et lapides nitidos luculenta radere palma?

Responsio eadem arte qua accusatio.

O bone, non ego sic, scio nam quid dia Promethei
Ætherios ignes rapientis fabula narret.
Dædala non ego sum proles, nec fluctibus indo
Nomina Cycladiis, dum celsius aëra sulco.
Sed tibi dent late Superi quodcumque precaris,
Tam bonus es monitor, certique, altique cerebri,
Quique in amicorum rebus tam cernis acutum.

Ranæ coaxantes mira de authore garriunt.

Nam memini infandæ per regna profunda paludis
Hanc fatuam in limo ranas cecinisse querellam.

Mens authoris pacata non elata.

Q. Opimius ille Iugurthinus pater. huius meminit Horatius.

Sublimium non scrutatrix.

Si Tacitum tracto, non est vt operta recludam
Arcana imperij, Iano mage clusa, magisque
Abdita Opimj opibus loculisque, mihique misello
Roboribus centum, centumque recondita portis:
Sed merito authori vt merita ornamenta reponam,
Qualia Grammatica dum ludit in arte Palæmon.

Et sollatrix hominum.

Anxius haud ego sum Egeriæ quid Numa susurret,
Quid Caius Lunæ, quid Iuppiter ipse sorori.
Ima sequor, tenuesque oras, non alta profundi
Æquora, sæua viris, nec Djs bene tuta marinis.

Ex alto crebri turbines.

,, Quippe cadunt magnæ magnis de montibus vmbræ.
Mene putas digitos vrenti credere prunæ?
Rusticus es, Corydon, nec publica curat Alexis.
Arcana hæc fugimus, quantum fugit ære carentem
Causidicus Matho, pannososque, Irosque clientes,

Altiora fugit.

Quantum horret surdos cantor fidicenque Tigellus,
Aut medicus Themison sanos, vel quam Labienus
Debitor, instantis fugit Atrei horrentia tecta,
Cum nimium volucres misero venere kalendæ.

Ab ambitu purus vt fuit semper.

Ambitione procul nostri fluit alueus æui,
Nec cultis vrenda filix hæc nascitur agris.

Fabula de algente Satyro in syluis qui ab rustico hospitio susceptus, & igne luculento calefactus prae amore ignis se in flammas volebat inijcere.

Et hanc sibi legem dixit.

Ipse mihi legem statui quam rusticus olim
Abnormis sapiens Satyro dicebat Ofellus
Algenti & tremulo, cum flammæ ardore refectum
Præcipitem sese miratos ferret in ignes:
,, Nec prope nec longe nimium te flamma moretvr,
,, Hospes, in ambobvs mala mvlta latentia svbsvnt.
Sed tua cur nostrum mordax vrtica laborem
Pungit, & in solidum vibrat sua spicula saxum?
Tune times summa stertentes vsque quiete,
Atque grauem toto perflantes pectore somnum,
Ne trahat ad curas & publica commoda Cæsar?

Labeo oblatum ab Augusto consulatum respuit.

Author Francus vere & Catholicus.

Sat est authori tumulari in patria.

Ne vereare, haud nos Labeonis fata sequuntur.
Et satis est, reputoque ingens & nobile munus,
Me velut excussum magno vibramine telum
Littoribus Francis, desolatumque meorum
Agminibus, reuocasse domum, & cum coniuge fida,
Cum liberis, patrij mihi iura dedisse sepulchri.
Francvs enim, Francvs moriar, Francvmqve vetvsta

Relli-

RELLIGIONE POTENS, FRANCA TVMVLABOR ARENA.
Sed lubet admonitus, atque ad tua dicta reuerti
Publica non tracto, damnoſa mihique meiſque,
Quæque ſatis pinguis fundum adflixere peculj.

Cur publicis rebus abſtineat.

Nam quis erit Craſſus quem non patrimonia linquant,
Si merito merces eſt reddita nulla labori?
Agricolæ inſignes tauris fœnilia pandunt,
Sole vbi deciduo flexis ſoluuntur aratris;

Nullo ſtipendio curauit publica per 7. annos in Senatu.

Nec molitor Leucus, quantumuis durus & aſper,
Poſt onus, emerito ſua furfura tollit aſello.

Inde viri damnum.

Ipſe ego non meditans ſæcli præcepta pudentis,
Zenoniſque ſenis ſola nutritus in arte,
Dum vigil & feruens communia commoda curo,
Immemor ipſe mei, ſum multa incommoda paſſus,
Nec retuli quidquam, vnde alius, Ioue natus opimo,
Vnctior, & Phæax, eſt & Sybarita reuerſus.
Sed queror hæc fruſtra, quia me diuina Sabella
Docta anus, erudijt puerum vertentibus vrnis,
Infauſtos fore mi tales quoſcumque labores.

Qui fruſtrà conqueritur, nec remedium in manu eſt.

Tu, dixit, Libyæ ſemen mandabis arenis,
Publica ſi curas, coges in vincula ventos,
Vndarum in tabula ſcribes, & in aëre vano
Centauros pinges, & monſtra animata colore.

Fictio ex more conſultantium ſtriges quas abominor.

Atque vtinam faba Pythagoræ cognata, fuiſſet
Nunquam nota mihi, ſed nigri pulte botelli
Contentus, lardoque graui, fatuiſque mariſcis,
Guſtaſſem numquam rhombos mulumque trilibrem;
Quoſque reluctanti fortuna ingeſſit honores.

Optat abſtinuiſſe muneribus publicis.

Non etenim noſtros impleret aranea ſaccos,
Nec tererem manibus vanos, velut æra, lupinos.
Quanquam carminibus liceat ſi dicere verum,
Inuitus, non ſponte, volenſque hæc munera cepi;
Imo ex imperio, ſanus cui nemo reſiſtat.

Ad quæ tractus imperante, imo cogente Senatu & reluctante authore.

At quia nunc fractas tabulas, & naufraga vela
Rapta mari legimus, perque obuia littora fuſi,
In ſterili tumidas veſtes ſiccamus arena,

Poſt naufragia nunc quieti addictus eſt.

Publica nulla moror, quin paruo cum grege, parua

Nam duo capita faciunt gregem, & mihi pro reliquijs duo filij.

Contentus crypta, Siculus velut ille Damœtas,

Theocriti paſtor.

Neptunum procul e terris ſpectare furentem
Me iuuat, atque olidi morum miſererier orbis,

Et ſpectat a longe naufragãtes in ſæculo.

Omnibus ignotus, ſoli mihi cognitus ipſi.
Non ego protracta, veluti canis Appula, lingua,

Non curat vana rumorum.

Veſtigo quid Leucothoes de nomine dicta
Gallica Roma ferat, Francorum & regia Sardis;

Lutetia Leucotetia dicta a domibus albis.

Clamoſi quid arena fori, quid Principis aula,
Quid prope, quid longe blateret, quidve intus, & extra,
Fama loquax, putido recoquens opſonia vulgo.
Fluminibus lapſus, curſumque relinquimus aſtris.
Nec lubet huic pennas fallaci immergere viſco.

Otio literarum nunc gaudet & veterum patrũ Chriſtianorum.

Nunc mihi ſunt artes patrum monumenta piorum
Scrutari, quos CHRISTO Eccleſia parturit infans,
Quique illam in cunis quondam videre iacentem
Partibus Eois, ſeu verſo in limite mundi,
Et totam Anticyram parti adſignare Nouati.

Verſat Patres veteris Orientalis & Occidentalis Eccleſiæ.

Tædia ſi pariant, tum nos reſponſa Trebatj
Docta tenent, Labeoque potens virtute loquendi,
Et ſapiens, rigiduſque ſenex, Caſellius Aulus,
Quem ſua contremuit damnantem iura Triumuir.

Gaudet veterũ I.C. lectione.

Nec a Musis alienus est.

Nec me auersantur, stupeas quod forte, sorores
Phœbi, quæ nigris oculis, nigroque capillo,
Herbosi ludunt vmbroso vertice Pindi.

Licet senex quasi 80. annorum cum hæc scripsit.

Quippe senex ego sum, cui octagenaria messis
Iam prope transactæ signat vaga tempora vitæ.
Ergo ad Sauromatas abeant hæc munera, iamiam
Conclamata mihi, iustoque reposta sepulchro.
Non si crebra ruant rupto velut imber Olympo,

Spernit munera publica, & missa sibi.

Decidua optarim gelidis attollere terris.

Sub ista fabella seipsum pingit.

Gallus erat quondam, non longa est fabula, pullis
Sectatus geminis, atque alba coniuge fœlix.
Is prima de luce vigil, cum scalperet acri
Vngue fimum, pipiens soboles quo sole fritinnit,
Stercoribus mersum scalpendo repperit aurum.
Euclio condiderat, forsan, vel turpis auarus
Vt Nerius, primaque Auarum de gente lanista.
Mirantur pulli radiantis amata metalli

Ludit ab Auaris populis ad auaros, vt Cicero 7. fam. a Treuiris populis ad Tresuiros capitales.

Munera quæ laudant, pennarum & verbere crebro
Cristatos inter populos, gentemque canoram,
Se fortunatos iterumque iterumque recantant.
Sed sapiens Gallus, proauito & pectore fortis,
Non, ait, hæc Gallis sunt quisquiliaria curæ.
Nos eadem ingerimus qui vos saluere iubemus.

LVDOVICVS DORLEANS
tuus ex animo etiam post fata.